JANSENIUS, Comelius, Episcopus Gandavensis

Comelii Iansenii Episcopi Gandauensis, Commentariorum in suam concordiam, ac totam historiam euangelicam, partes IV... — Lugduni : Apud Petrum Landry, 1590

[12], 1093 [i.e. 1095] p., +6, A-Z6, 2A-2Q6, 2R7, 2S-2Z6, 2A-2Z6, 3A-3Z6, 4A3

; Fol.

Marca de imp. en port. — Texto a dos col., con apostillas marginales. — Error de pág., 2 p. del cuaderno de 1093 p. sin numerar. — Pars tertia con port. propia y fecha de imp. 1591, p. 465-722

1. Biblia. N.T. Evangellos-Comentarios 2. Biblia. T.B. Ebanjelioak-Iruzkinak I. Commentariorum in suam concordiam, ac totam historiam euangelicam, partes IV ... II. Titulo

R-6714

SVMMARIA OMNIVM CAPITVM CONCORDIÆ, QVIBVS BREVITER ordine comprehenditur tota, quæ de Christo est, Euangelica historia.

Caput		
j	VErbum Dei æternũ, vita, & lux caro factum est.	d.1
ij	Annuntiatur Ioannis conceptio Zachariæ, & concipitur ab Elizabeth.	c.1
iij	Nuntiatur Marię Christi incarnatio.	c.1
iiij	Visitatur à Maria Elizabeth.	c.1
v	Nascitur Ioannes, & Zacharias recepta loquela benedicit Deum.	c.1
vj	Texitur à Matthæo genealogia Christi.	a.1
vij	Angelus Iosepho nuntiat sacrum virginis conceptum.	a.1
viij	Natus in Bethleem Dominus pastoribus nuntiatur, & circunciditur.	c.2
ix	Magi stella duce inuentum Christum adorant.	a.2
x	Oblatus in templo Christus à Simeone & Anna agnoscitur.	c.2
xj	Angeli monitu fugit in Aegyptum, & redit Ioseph.	a.2
xij	Quæsitus à parentibus Iesus inuenitur in templo.	c.2
xiij	Prædicat, & baptizat Ioannes Baptista.	a.3.b.1 c.3
xiiij	Baptizatur à Ioanne Christus, ciusq; à Luca genealogia in Deum reducitur	a.3.b.1 c.3
xv	Iciunat, & tentatur in deserto Christus.	a.4.b.1 c.4
xvj	Ioannes testificatur de Christo.	d.1
xvij	Demonstratum à Ioanne Christum quinque discipuli agnoscere, & sequi incipiunt.	d.1
xviij	Mutatur aqua in vinum in nuptiis.	d.2
xix	In paschate eijcit Dominus vendentes, & ementes in templo, mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans.	d.2
xx	Nicodemus docetur mysteria fidei.	d.3
xxj	Baptizat per discipulos Christus in Iudæa.	d.3
xxij	Ioannes ab Herode ob reprehensum adulterij recluditur in carcerem.	a.14 b.6.c.3
xxiij	Ioanne tradito Christus rediens in Galilæam per Samariam mulieri Samaritanæ innotescit	a.4.b.1 c.4.d.4
xxiiij	Sanatur à febri filius reguli.	d.4
xxv	Prædicat in Galilæa Christus, & fama eius vbique spargitur.	a.4.b.1 c.4
xxvj	Vocati è naui quatuor discipuli sequuntur Christum.	a.4.b.1 c.5
xxvij	Sanatur in synagoga dæmoniacus.	b.1.c.4
xxviij	Curatur à febri socrus Simonis, & ægroti multi.	a.8.b.1 c.4
xxix	Reprehenduntur à Christo tres volentes ipsum sequi.	a.8.c.9
xxx	Maris tempestas iussu Christi sedatur.	a.8.b.4 c.8
xxxj	Sanatis in regione Gerasenorum duobus dæmoniacis, dæmones porcos ingressi præcipitant in mare.	a.8.b.5 c.8
xxxij	Sanatur paralyticus per tegulas demissus.	a.9.b.2 c.5
xxxiij	Vocatur Matthæus, & de ieiunio disputatur cum discipulis Ioannis & Pharisæorum.	a.9.b.2 c.5
xxxiiij	Suscitatur filia archisynagogi, & curatur hæmorrhoissa.	a.9.b.5 c.8
xxxv	Duo cæci curantur, & vnus dæmoniacus.	a.9
xxxvj	Sanato in sabbatho homine qui laborauerat 38. annos, disputat cum Iudæis Dominus.	d.5
xxxvij	Pharisæos ob confricatas à discipulis spicas in sabbatho offensos confutat Dominus.	a.12.b.3 c.6
xxxviij	Pharisæos ob sanatam in sabbatho manum aridam offensos rursum confutat Dominus.	a.12
xxxix	Electis 12. Apostolis, differit Dominus in quibus sita sit beatitudo.	a.5.b.3 c.6
xl	Præcipitur abũdantior iustitia quàm sit Pharisæorum.	a.5.c.6
xlj	Docet quomodo facienda eleemosyna, quomodo item orandum, & iciunandum.	a.6
xlij	Docet abijciendam curam rerum terrenarum.	a.6
xliij	Docet temerè, nec iudicandum, nec docendum, adhortatur ad orationem, & vt vitatis pseudoprophetis, huic doctrinæ inhærẽatur.	a.7.c.6
xliiij	Curatur leprosus.	a.8.b.1.c.5
xlv	Sanatur seruus Centurionis.	a.8.c.7
xlvj	Resuscitatur filius viduæ.	c.7
xlvij	Mittit Ioannes è carcere discipulos	a.11.c.7
xlviij	Mulieri peccatrici remittuntur peccata.	
xlix	Curato dæmoniaco cæco, & muto, confutantur Pharisæi.	a.12.b.5 c.11
l	Matri, & fratribus carnalibus præferuntur verbi Dei obseruatores.	a.12.b.3 c.11.&8
lj	Proponitur parabola seminantis.	a.13.b.4.c.8
lij	Parabolæ zizaniorum, seminis crescentis, grani synapi, & fermenti	a.13 b.4
liij	Parabolæ thesauri, margaritæ, & sagenæ,	a.13
liiij	Docens in Nazareth Dominus, incredulitatis eam condemnat.	a.13.b.6 c.4
lv	Mittuntur ad prædicandum duodecim Apostoli.	a.9.10.b 6.c.8.9
lvj	Describitur Ioannis decollatio, & fama Iesu apud Herodem.	a.14.b.1 c.9
lvij	Quinque panibus pascuntur quinque	a.14.b.6

que millia hominum. c.9.d.6
lvij Ambulat Iesus super mare, & Petrus. a 14.b.6.d.6
lix Differt de manducando pane cœlesti. d.6
lx Reprehenduntur Pharisæi discipulos calumniantes quòd illotis manducarent manibus. a.15.b.7
lxj Sanatur filia Chananææ. a.15.b.7
lxij Sanatur surdus,& mutus. b.7
lxiij Septem panibus pascuntur quinque millia. a 15.b.8
lxiiij Pharisæi signum quærentes reijciuntur,eorumque fermẽtum cauendum docetur. a.16.b.8
lxv Cæcus sanatur in Bethsaida. b.8
lxvj Petrus Christum cõfitens commendatur. a.16.b.8.c.9
lxvij Transfiguratur Dominus. a.17.c.9
lxviij Eijcitur dæmonium quod non potuerant eijcere discipuli a.17.c.9
lxix Statere in ore piscis inuento soluitur didrachma,ac mors prædicitur. a.17.b.9 c.9
lxx Contendentibus discipulis pro primatu, humilitas docetur. a.18.b.9 c.9
lxxj Scandalum pusillorum cauẽdum docetur. a.18.b.9
lxxij Condonandum fratri in nos peccanti docetur. a 18
lxxiij Dominus relicta Galilæa venit in Iudæam, nec recipitur à Samaritis. a.19 b.10.c.9
lxxiiij In itinere curat decem leprosos. c.17
lxxv Docet in templo in festo scenopegiæ. d.7
lxxvj Adulteram mulierem absoluit d.8
lxxvij Rursum docet in templo,& lapidantium se manibus eripit. d.8
lxxviij Cæco nato restituitur visus. d.9
lxxix Differit Dominus de vero pastore & ouibus. d.10
lxxx Mittuntur septuaginta discipuli & redeunt. c.10
lxxxj Proponitur parabola de Samaritano. c.10
lxxxij Martha Dominum suscipit hospitio. c.10
lxxxiij Docet orationis,& modum,& vim. c.11
lxxxiiij Reprehendit præposteram Pharisæorum munditiam. c.11
lxxxv Docet non timendam mortem corporis. c.12
lxxxvj Docet abiiciendam diuitiarum solicitudinem. c.12
lxxxvij Docet officium fidelis serui erga venturum Dominum. c 12
lxxxviij Docet pœnitentiam agendam ob Dei patientiam. c 13
lxxxix Sanatur mulier contracta. c.13
xc Docet angustam esse viam regni cœlorum. c.13
xcj Sanatur hydropicus in sabbatho. c.14
xcij Docet omnibus renuntiandum. c.14
xciij In festo encæniorum eripit se lapidantium manibus. d.10
xciiij Proponũtur parabolæ de oue,drachma, & filio perditis. c.15
xcv Parabola de villico iniquo. c.16
Differit de matrimonij indissolubilitate. a.19.b.10.c.16
xcvj Parabola de diuite epulone proponitur c.16
xcviij Docet scandalum vitandum, & fidei virtutem. c.17
xcix Proponitur parabola de Pharisæo & Publicano. c.18
c Paruulis manum imponit, & adolescentem diuitem ad perfectionẽ iuuitat a.19 b.10.c.16
cj Proponitur parabola de operariis in vineam conductis. a.20
cij Lazarus resuscitatur. d.11
ciij Cõsultant Pharisæi de perdẽdo Domino. d.11
ciiij Mortem suam prædicit, & Zebedæi filiis primatum petitum denegat. a.20 b.10
cv Sanatur cæcus ante ingressum Iericho. c.19.c.18
cvj Zachæus publicanus Christum suscipit. c.19
cvij Parabola proponitur de decem minis. c.19
cviij Duo cæci sanantur post egressum è Iericho. a.20.c.10
cix Cœna in Bethania facta,Maria Dominum perfudit vnguento. a.26.b 14.c.12
cx Insidens asino intrat Dominus gloriosè in Hierusalem. a.21.b.11 c.19.d.12
cxj Cæci,& claudi curantur à Christo,& Gentiles ipsum videre desiderant. a.21.d.12
cxij Maledicitur ficulnea, & eiiciuntur ementes, & vendentes è templo a 21.b.11.c.19
cxiij Proponitur quæstio de baptismo Ioannis, & parabola de duobus filiis. a.21.b.11. c.19.20
cxiiij Notantur Pharisæi parabola de locata vinea. a.21.b.12.c.20
cxv Parabola proponitur de nuptiis filij. d.22
cxvj Soluitur quæstio de tributo Cæsari dando. a.22.b.12. c.20
cxvij Soluitur Sadducæorum quæstio contra resurrectionem. a.22.b.12.c.20
cxviij Soluitur quæstio Pharisæorũ de maximo mandato. a.22.b.12
cxix Quæstio proponitur de Christo cuius filius sit. a 22.b.12.c.20
cxx Docet audiendos, & cauendos Scribas. a 23.b.12.c.20
cxxj Præfertur oblatio viduæ. a.12.b.21
cxxij Prædicitur euersio templi, & Hierusalem. a.24.b.13.c.21
cxxiij Prædicitur aduentus filij hominis, & signa eius. a.24.b.13.c.17. & 21
cxxiiij Docet quomodo ad aduentum suum nos præparare debeamus. a.24.b.13. c.17.18.21
cxxv Parabola de decem virginibus. a.25
cxxvj Parabola de distributis talentis. a.25
cxxvij Modum aperit iudicandi in nouissimo iudicio. a.25
cxxviij Pascitur Iudas cum Iudæis. a.26.b.14.c.22
cxxix Paratur agnus Paschalis. a.26.b.14.c.22
cxxx Lauantur Apostolorum pedes d.13
cxxxj Instituitur Eucharistia. a.26.b.14.c.22
cxxxij Prædicitur traditio à discipulo facienda. a.26.b.14. c.22.d.13
cxxxiij Contentio discipulorum pro primatu sedatur, & prædicitur eorũ abnegatio. a.26.b.14.c.22 d.13
cxxxiiij Sermo Domini post cœnam. d.14

cxxxv Continuatio sermonis d.15.16
cxxxvj Oratio Iesu ad patrem. d.17
cxxxvij Ter orãs deprecatur mortem, & capitur. a.26.b.14 c.22.d.18
cxxxviij Iudicatur, & illuditur in domo Caiphæ. a.26.b.14 c.22.d.18
cxxxix Ter Petrus negat Dominum a.26 B.14.C.22.D.18.
cxl Ducitur ad Pilatum, & Iudas se laqueo suspendit a.27.b.15. c.22.23
cxlj Accusatur coram Pilato, & ab eo mittitur ad Herodem. a.27.b.15 c.23.d.18
cxlij Barabba dimisso flagellatus, & coronatus Christus traditur crucifigendus. a.27
cxliij Ducitur ad crucem, & crucifigitur a.27
cxliiij Aperitur eius latus, & sepelitur honorificè. a.27
cxlv Resurgens Christus, & angeli apparent mulieribus. a.28
cxlvj Apparet Dominus duobus discipulis euntibus in Emaus. c.24
cxlvij Bis apparet Dominus congregatis in domo discipulis. b.16
cxlviij Apparet discipulis Dominus ad mare Galilææ. d.21
cxlix Apparet Dominus discipulis in monte Galilææ. a.28
cl Promittit Spiritum sanctum, & ascendit in cœlum. b.16

INDEX QVO SINGVLORVM EVANGELISTARVM CAPITA, ORDINE, QVO AB EIS SVNT scripta, in subsequenti Concordia reperiri possint.

CAPITA MATTHÆI.

Caput primum.

Liber generationis Iesu Christi, vsque ad illud: Christi generatio sic erat, continetur in cap.Có.6
Christi autem generatio, vsque ad finem. *Caput secundum.*
Cùm ergo natus esset Iesus, vsque ad, Qui cùm recessissent. in cap.9
Verba illa, Qui cùm recess. sunt in principio. in cap.10
Quod sequitur: Ecce angelus Domini, vsque ad finem. in cap.11 *Caput tertium.*
In diebus autem illis, vsque ad, Tunc venit Iesus. in cap.13
Tunc venit Iesus, vsque ad finem capitis. in cap.14 *Caput quartum.*
Tunc Iesus ductus est, vsque, Cùm autem audisset Iesus. in cap.15
Hæc verba, Cùm autem audisset Iesus quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæã. in cap.13
Quo sequitur, Et relicta ciuitate Nazareth, vsque, Ambulans autem Iesus. in cap.25
Ambulans autem Iesus, vsque, Et circuibat Iesus. in cap.26
Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap.25 *Caput quintum.*
Videns autem Iesus turbas, vsque, Dico autem vobis, Quia nisi abundauerit. in cap.40
Dico autem vobis, vsque ad finem. in cap.39 *Caput sextum.*
Attendite ne iustitiam vestram faciatis, vsque, Nolite thesaurizare. in cap.41
Nolite thesaurizare, vsque ad finem. in cap.42 *Caput septimum.*
Nolite iudicare, vsque ad finem. in cap.43 *Caput octauum.*
Cùm autem descendisset de monte, vsque Cum autem introisset Capharnaum. in cap.44
Cùm autem introisset, vsque, Et cùm venisset Iesus. in cap.45
Et cùm venisset Iesus, vsque, Videns autem Iesus turbas multas circum se. in cap.28
Videns autem Iesus turbas, vsque, Et ascendente eo in nauiculam. in cap.29
Et ascendente eo, vsque, Et cùm venisset Iesus transfretum. in cap.30
Et cùm ven sset Iesus trans fretum, vsque ad finem. in cap.31 *Caput nonum.*
Et ascendens in nauiculam, transfretauit. in cap.31
Quod sequitur, Et venit in ciuitatem suam, vsque, Et cùm transiret inde Iesus. in cap.32
Et cùm transiret, vsque, Hæc illo loquente. in cap.33
Hæc illo loquente, vsque, Et transeunte inde Iesu. in cap.34
Et transeunte inde Iesu, vsque, Et circuibat Iesus. in cap.35
Et circuibat Iesus, vsque ad finem. in cap.55 *Caput decimum.*
Et conuocatis duodecim, vsque ad finem. in cap.55 *Caput vndecimum.*
Et factum est, cùm consummasset, vsque, Ioannes autem. in cap.55
Ioannes autem cùm audisset, vsque ad finem. in cap.47 *Caput duodecimum.*
In illo tempore abiit Iesus, vsque, Et cùm inde transisset. in cap.37
Et cùm inde transisset, vsque, Tunc oblatus est. in cap.38
Tunc oblatus est, vsque, Adhuc eo loquente in cap.49
Adhuc eo loquente, vsque ad finem. in cap.50 *Caput decimumtertium.*
In illo die exiens Iesus, vsque, Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile factum est regnum cœlorum homini. in cap.51
Aliam parabolam, vsque, Simile est regnum cœlorum thesauro. in cap.52
Simile est regnum cœlorum thesauro, vsque, Et factum est, cùm consummasset. in cap.53

Et factum est, cùm consummasset, vsque ad finem. in cap. 54
Caput decimumquartum.
In illo tempore audiuit Herodes, vsque, Herodes enim tenuit Ioannem. in cap. 56
Herodes enim tenuit, vsque, Die autem natalis. in cap. 22
Die autem natalis, vsque, Quod cùm audisset Iesus. in cap. 56
Quod cùm audisset Iesus, vsque, Et statim comeulit Iesus. in cap. 57
Et statim comeulit Iesus, vsque ad finem. in cap. 58
Caput decimumquintum.
Tunc accesserũt ad eum, vsque, Et egressus inde Iesus. in cap. 60
Et egressus inde Iesus, vsque, Et cùm transisset inde Iesus. in cap. 61
Et cùm transisset inde Iesus, venit secus mare Galilææ. in cap. 62
Quod sequitur, Et ascendens in montem, vsque ad finem. in cap. 63
Caput decimumsextum.
Et accesserũt ad eum, vsque, Venit autem Iesus in parte. in cap. 64
Venit autem Iesus, vsque ad finem. in cap. 66
Caput decimumseptimum.
Et post dies sex, vsque, Et cùm venisset ad turbam. in cap. 67
Et cùm venisset ad turbam, vsque, Conuersantibus autem eis in Galilæa. in cap. 68
Conuersantibus autẽ eis, vsque ad finem. in cap. 69
Caput decimumoctauum.
In illa hora accesserunt, vsque, Qui autem scandalizauerit. in cap. 70
Qui autem scandalizauerit, vsque, Si autẽ peccauerit in te. in cap. 71
Si autem peccauerit, vsque ad finem. in cap. 72
Caput decimumnonum.
Et factum est, cùm consummasset Iesus sermones illos, migrauit à Galilæa. in cap. 73
Quod sequitur: Et venit in fines Iudææ trans Iordanem, & secutę sunt eum turbæ multæ, & curauit eos ibi. in cap. 93
Quod sequitur, Et accesserunt ad eum, vsque, Tunc oblati sunt ei paruuli, in cap. 96
Tunc oblati sunt ei, vsque ad finem. in cap. 100
Caput vigesimum.
Simile est regnum cœlorum, vsque, Et ascendens Iesus Hierosolymam. in cap. 101
Et ascendens Iesus, vsque, Et egredientibus illis ab Hiericho. in cap. 104
Et egredientibus illis, vsque ad finem. in cap. 108
Caput vigesimumprimum.
Et cùm appropinquasset Hierosolymis, vsque, Et intrauit Iesus in tẽplum Dei. in cap. 110
Et intrauit Iesus in templum Dei, vsque, in cap. 111
Quod sequitur, Et eijciebat omnes vendentes, vsque, Et accesserũt ad eũ cæci. in cap. 112
Et accesserunt ad eum cæci, vsque, Et relictis illis. in cap. 111
Et relictis illis, vsque, Et cùm venisset in templum. in cap. 112
Et cùm venisset in templum, vsque, Aliam parabolam audite. in cap. 113
Aliam parabolam audite, vsque ad finem. in cap. 114
Caput vigesimumsecundum.
Et respondens Iesus, vsque, Tunc abeuntes Pharisæi. in cap. 115
Tunc abeuntes Pharisęi, vsque, In illo die accesserunt. in cap 116
In illo die accesserunt, vsque, Pharisæi autem audientes. in cap. 117
Pharisæi autem audientes, vsque, Congregatis autem Pharisæis. in cap. 118
Congregatis autẽ Pharisęis, vsque ad finẽ. in cap. 119
Caput vigesimumtertium.
Tunc Iesus locutus est, vsque ad finem. in cap. 120
Caput vigesimumquartum.
Et egressus Iesus de templo, vsque, Tunè si quis vobis dixerit. in cap. 122
Tunc si quis vobis dixerit, vsque, Sicut autem in diebus Noë in cap. 123
Sicut autẽ in diebus Noë, vsque ad finem in cap. 124
Caput vigesimumquintum.
Tunc simile erit regnum cœlorum, vsque Sicut enim homo. in cap. 125
Sicut enim homo, vsq;, Cùm autẽ venerit in cap. 126
Cùm autem venerit, vsque ad finem. in cap. 127
Caput vigesimumsextum.
Et factum est, cùm consummasset, vsque, Cùm autem Iesus esset in Bethania. in cap. 128
Cùm autem Iesus, vsque, Tunc abiit vnus. in cap. 109
Tunc abiit vnus, vsque, Prima autem die. in cap. 128
Prima autem die, vsque, Et edẽtibus illis. in cap. 129
Et edentibus illis, vsque, Cœnantibus autem eis. in cap. 132
Cœnantibus autem eis, vsque, Et hymno dicto. in cap. 131
Et hymno dicto exierunt in montem Olieti. in cap 137
Quod sequitur, Tunc dicit illis Iesus, vsque, Tunc venit Iesus cum illis. in cap. 133
Tunc venit Iesus cum illis, vsque, At illi tenentes Iesum. in cap. 137
At illi tenẽtes, vsque, Petrus verò sedebat. in cap. 138
Petrus verò sedebat, vsque ad finem. in cap. 139
Caput vigesimumseptimum.
Mane autem facto, vsque, Iesus autem stetit. in cap. 140
Iesus autem stetit, vsque, Per diem autem solennem. in cap. 141
Per diem autem solennem, vsque, Et postquam illuserunt ei. in cap. 142
Et postquam illuserunt ei, vsque, Cùm autem serò esset. in cap. 143
Cùm autem serò esset, vsque in finem. in cap. 144
Caput vigesimumoctauum.
Vespere autem sabbathi, vsque, Vndecim autem discipuli. in cap. 145
Vndecim autẽ discipuli, vsque in finem. in cap. 149

CAPITA MARCI.

Caput primum.
Initium Euangelij, vsque, Et factum est in diebus illis. in cap. 13
Et factum est, vsque, Et statim spiritus. in cap. 14
Et statim spiritus, vsque, Postquam autem traditus. in cap. 15
Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæam. in cap. 23
Quod sequitur, Prædicans Euangelium, vsque, Et præteriens. in cap. 25
Et præteriens, vsque, Et ingrediuntur Ca-

phirnaum. in cap. 26
Et ingrediuntur Capharnaum, vsque, Et protinus egredientes. in cap. 27
Et protinus egredientes, vsque, Et venit ad eum leprosus. in cap. 28
Et venit ad eum leprosus, vsque ad finem. in cap. 44
Caput secundum.
Et iterum intrauit, vsque, Et egressus est rursus. in cap. 32
Et egressus est rursus, vsque, Et factum est iterum. in cap. 33
Et factum est iterum vsque ad finem. in cap. 37
Caput tertium.
Et introiuit iterum, vsque, Et ascendens in montem. in cap. 38
Et ascendens in montem, vsque, Et veniunt ad domum. in cap. 39
Et veniunt ad domum, vsque, Et veniunt mater eius. in cap. 49
Et veniunt mater eius, vsque ad finem. in cap. 50
Caput quartum.
Et iterũ cœpit docere, vsque, Et dicebat, Sic est regnum. in cap. 51
Et dicebat, Sic est regnum, vsque, Et ait illis in illa die. in cap. 52
Et ait illis in illa die, vsque ad finem. in cap. 30
Caput quintum.
Et venerunt trans fretum, vsque, Et cùm transcendisset. in cap. 31
Et cùm transcendisset Iesus in naui rursum transfretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare. in cap. 32
Quod sequitur, Et venit quidam, vsque ad finem. in cap. 34
Caput sextum.
Et egressus inde, vsque, Et circuibat castella. in cap. 34
Et circuibat castella, vsque, Et audiuit rex. in cap. 55
Et audiuit rex, vsque, Ipse enim Herodes. in cap. 56
Ipse enim Herodes, vsque, Et cùm dies oportunus. in cap. 22
Et cùm dies oportunus, vsque, Et conuenientes Apostoli. in cap. 56
Et conuenientes Apostoli, vsque, Et statim coëgit. in cap. 57
Et statim coëgit vsque ad finem. in cap. 58
Caput septimum.
Et conueniunt ad eum, vsque, Et inde surgens. in cap. 60
Et inde surgens, vsque, Et iterum exiens. in cap. 61
Et iterum exiens, vsque ad finem. in cap. 62
Caput octauum.
In diebus illis iterum, vsque, Et exierunt Pharisæi. in cap. 63
Et exierunt Pharisæi, vsque, Et veniunt Bethsaidam. in cap. 64
Et veniunt Bethsaidam, vsque, Et egressus est Iesus. in cap. 65
Et egressus est Iesus, vsque ad finem. in cap. 66
Caput nonum.
Et dicebat illis, vsque, Et post dies sex. in cap. 66
Et post dies sex, vsque, Et veniens ad discipulos. in cap. 67
Et veniens ad discipulos, vsque, Et inde profecti. in cap. 68
Et inde profecti, vsque, Qui cùm domi esset. in cap. 69
Qui cùm domi esset, vsque, Et quisquis scandalizauerit. in cap. 70
Et quisquis scandalizauerit, vsque ad finem. in cap. 71
Caput decimum.
Et inde exurgens. in cap. 73
Venit in fines Iudææ vltra Iordanem, & conueniunt iterum turbæ ad eum, & sicut consueuerat, iterum docebat eos. in cap. 93
Et accedentes Pharisæi, vsque, Et offerebant illi parnulos. in cap. 96
Et offerebant illi parnulos, vsque, Erant autem in via. in cap. 100
Erant autẽ in via, vsque, Et veniunt Hiericho. in cap. 104
Et veniunt Hiericho. in cap. 105
Et proficiscente eo de Hiericho, vsque ad finem. in cap. 108
Caput vndecimum.
Et cùm appropinquarent, vsque, Et circumspectis omnibus. in cap. 110
Et circumspectis omnibus, vsque, Et veniunt rursus Hierosolymam. in cap. 112
Et veniunt rursus Hierosolymam, vsque ad finem. in cap. 113
Caput duodecimum.
Et cœpit illis in parabolis loqui. in cap. 113
Vineam plantauit homo, vsque, Et relicto eo abierunt. in cap. 114
Et relicto eo abierunt, vsque, Et venerunt ad eum. in cap. 116
Et venerunt ad eũ, vsque, Et accessit vnus de scribis. in cap. 117
Et accessit vnus de scribis, vsque, Et respondens Iesus dicebat. in cap. 118
Et respondens Iesus, vsque, Et dicebat eis. in cap. 119
Et dicebat eis, vsque, Et sedens Iesus. in cap. 120
Et sedens Iesus, vsque ad finem. in cap. 121
Caput decimumtertium.
Et cùm egrederetur, vsque, Et tunc si quis vobis dixerit. in cap. 122
Et tunc si quis vobis dixerit, vsque, Videte, vigilate. in cap. 123
Videte, vigilate, vsque ad finem. in cap. 124
Caput decimumquartum.
Erat autem Pascha, vsque, Et cùm esset Bethaniæ. in cap. 128
Et cùm esset Bethaniæ, vsque, Et Iudas Iscariotes. in cap. 109
Et Iudas Iscariotes, vsque, Et primo die azymorum, in cap. 128
Et primo die azymorum, vsque, Et discũbentibus eis. in cap. 129
Et discumbentibus eis, vsque, Et manducantibus illis. in cap. 132
Et manducantibus illis, vsque, Et hymno dicto. in cap. 131
Et hymno dicto exierunt in montem Oliuarum. in cap. 137
Et ait eis Iesus, vsque, Et veniunt in prædium. in cap. 133
Et veniunt in prædium, vsque, Et adduxerunt Iesum. in cap. 137
Et adduxerunt Iesum, vsque, Et cùm esset Petrus. in cap. 138
Et cùm esset Petrus, vsque ad finem. in cap. 139

Caput decimumquintum.

Et cõfestim mane, vsque, Et interrogauit eum Pilatus. in cap. 140
Et interrogauit eum Pilatus, vsque, Per diem autem festum. in cap. 141
Per diem autem festum, vsque, Et educũt illum. in cap. 142
Et educunt illum, vsque, Et cùm iam serò esset. in cap. 143
Et cùm iam serò esset, vsque ad finem. in cap. 144

Caput decimumsextum.

Et cùm transisset sabbathum, vsque, Post hæc autem duobus. in cap. 145
Post hæc autem duobus, vsque, Nouissimè autem. in cap. 146
Nouissimè autem, vsque, Et dixit eis. in cap. 147
Et dixit eis, vsque, Et Dominus quidem Iesus. in cap. 149
Et Dominus quidem Iesus, vsque ad finẽ. in cap. 150

CAPITA LVCÆ.

Caput primum.

QVoniam quidem multi, vsque, Fuit in diebus Herodis. Proœmium.
Fuit in diebus Herodis, vsque, In mense autem sexto. in cap. 2
In mense autem sexto, vsque, Exurgens autem Maria. in cap. 3
Exurgens autem Maria, vsque, Elizabeth autem impletum. in cap. 4
Elizabeth autẽ impletum, vsque ad finẽ. in cap. 5

Caput secundum.

Factum est autem, vsque, Et postquam impleti sunt dies. in cap. 8
Et postquam impleti sunt dies, vsque, Et vt perfecerunt. in cap. 10
Et vt perfecerunt omnia secũdum legem Domini. in cap. 11
Reuersi sunt in Galilæam, vsque ad finem. in cap. 12

Caput tertium.

Anno autẽ quintodecimo, vsque, Herodes autem. in cap. 13
Herodes autem, vsque, Factum est autem. in cap. 22
Factum est autem, vsque ad finem. in cap. 14

Caput quartum.

Iesus autem plenus, vsque, Et regressus est Iesus. in cap. 15
Et regressus est Iesus in virtute spiritus in Galilæam. in cap. 23
Et fama exiit, vsque, Et venit Nazareth. in cap. 25
Et venit Nazareth, vsque, Et descendit in Capharnaum. in cap. 54
Et descendit in Capharnaum, vsque, Surgens autem Iesus. in cap. 27
Surgens autem Iesus, vsque ad finem. in cap. 28

Caput quintum.

Factum est autem, cùm turbæ, vsque, Et factum est, cùm esset. in cap. 26
Et factum est, cùm esset, vsque, Et factum est in vna dierum. in cap 44
Et factum est in vna dierũ, vsque, Et post hæc exiit. in cap. 32
Et post hæc exiit, vsque ad finem. in cap. 33

Caput sextum.

Factum est autem in sabbatho, vsque, Factum est autem, & in alio. in cap. 37
Factum est autem, & in alio, vsque, Factũ est autem in illis diebus. in cap. 38
Factum est autem in illis diebus, vsque sed vobis dico. in cap. 39
Sed vobis dico, vsque, Nolite iudicare. in cap. 40
Nolite iudicare, vsque ad finem. in cap. 43

Caput septimum.

Cùm autem implesset omnia verba sua in aures plebis, vsque, Intrauit Capharnaũ. in cap. 44
Intrauit Capharnaũ, vsque, Et factum est deinceps. in cap. 45
Et factum est deinceps, vsque, Et nuncia uerunt Ioanni. in cap. 46
Et nunciauerunt Ioanni, vsque, Rogabat autem illum. in cap. 47
Rogabat autem illum, vsque ad finem. in cap. 48

Caput octauum.

Et factũ est deinceps, vsque, Cùm autem turba. in cap. 55
Cùm autem turba, vsque, Venerũt autem ad illum. in cap. 51
Venerunt autem ad illum, vsque, Factum est autem in vna dierum. in cap. 50
Factum est autem in vna dierum, vsque, Et nauigauerunt. in cap. 30
Et nauigauerunt, vsque, Factum est autem cùm rediisset Iesus. in cap. 31
Factum est autem, cùm rediisset Iesus, excepit eum turba, erant autem omnes expectantes eum. in cap. 32
Et ecce venit vir, vsque ad finem. in cap. 34

Caput nonum.

Conuocatis autem Iesus, vsque, Audiuit autem Herodes. in cap. 55
Audiuit autem Herodes, vsque, Et reuersi Apostoli. in cap. 56
Et reuersi Apostoli, vsque, Et factum est cùm solus esset. in cap. 57
Et factum est cùm solus esset, vsque, Factũ est autem post hæc. in cap. 66
Factum est autem post hæc, vsque, Factum est autem in sequenti die. in cap. 67
Factum est autem in sequenti die, vsque, Omnibúsque mirantibus. in cap. 68
Omnibúsque mirantibus, vsque, Intrauit autem. in cap. 69
Intrauit autem, vsque, Factum est autem dum complerentur. in cap. 70
Factum est autem dum complerentur, vsque, Factum est autem ambulantibus. in cap. 75
Factum est autem ambulantibus, vsque ad finem. in cap. 29

Caput decimum.

Post hæc autem designauit, vsque, Et ecce quidam legisperitus. in cap. 80
Et ecce quidam legisperitus, vsque, Factũ est autem dum irent. in cap. 81
Factum est autem dum irent, vsque ad finem. in cap. 82

Caput vndecimum.

Et factum est, cùm esset, vsque, Et erat eijciens. in cap. 83
Et erat eijciens, vsque, Factum est autem, cùm hæc diceret. in cap. 49
Factum est autem, vsque, Turbis autẽ concurrentibus. in cap. 50
Turbis autem concurrentibus, vsque, Et cùm loqueretur. in cap. 49
Et cùm loqueretur, vsque ad finem. in cap. 84

Caput

Caput duodecimum.

Multis autem turbis, vsque, Ait autem ei quidam. in cap. 85
Ait autem ei quidam, vsque, Sint lumbi vestri. in cap. 86
Sint lumbi vestri, vsque ad finem. in cap. 87

Caput decimumtertium.

Aderãt autem quidam, vsque, Erat autem docens. in cap. 88
Erat autem docens, vsque, Et ibat per ciuitates. in cap. 89
Et ibat per ciuitates, vsque ad finem. in cap. 90

Caput decimumquartum.

Et factum est, cùm introisset, vsque, Ibant autem turbæ. in cap. 91
Ibant autem turbæ, vsque ad finem. in cap. 92

Caput decimumquintum.

Erant autem appropinquantes, vsque ad finem. in cap. 94

Caput decimumsextum.

Dicebat autem & ad discipulos, vsque Omnis qui dimittit. in cap. 95
Omnis qui dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. in cap. 96
Homo quidam erat diues, vsque ad finẽ, in cap. 97

Caput decimumseptimum.

Et ait ad discipulos suos, vsque, Et factum est dum iret. in cap. 98
Et factum est dum iret, vsque, Interrogatus autem. in cap 74
Interrogatus autem, vsque, Et ait ad discipulos. in cap. 98
Et ait ad discipulos, vsque, Et sicut factum est. in cap. 123
Et sicut factum est, vsque ad finem. in cap. 124

Caput decimumoctauum.

Dicebat autem & parabolam, vsque, Dicebat autem & ad quosdam. in cap. 124
Dicebat autem & ad quosdam, vsque, Afferebant autem. in cap. 99
Afferebãt autem, vsque, Assumpsit autem Iesus. in cap. 100
Assumpsit autem Iesus, vsque, Factum est autem cùm appropinquaret. in cap. 104
Factum est autem cùm appropinquaret, vsque ad finem. in cap. 105

Caput decimumnonum.

Et ingressus perambulabat, vsque, Hæc illis audientibus, in cap. 106
Hæc illis audientibus, vsque, Et factum est cùm appropinquasset. in cap. 107
Et factum est, vsque, Et ingressus in templum. in cap. 110
Et ingressus in templum, vsque, Et erat docens. in cap. 112
Et erat docens, vsque ad finem. in cap. 113

Caput vigesimum.

Et factum est vna dierum, vsque, Cœpit autem dicere. in cap. 113
Cœpit autem dicere, vsque. Et obseruantes miserunt. in cap. 114
Obseruantes miserunt, vsque, Accesserunt autem quidam. in cap. 116
Accesserunt autem quidam, vsque, Dixit autem ad illos. in cap. 117
Dixit autem ad illos, vsque, Audiente autem omni populo. in cap. 119
Audiente autem omni populo, vsque ad finem. in cap. 120

Caput vigesimumprimum.

Respiciens autem vidit, vsque, Et quibusdam dicentibus. in cap. 121
Et quibusdam dicentibus, vsque, Et erunt signa. in cap. 122
Et erũt signa, vsque, Attendite autem vobis. in cap. 123
Attendite autem vobis, vsque, Erat autem diebus docens. in cap. 124
Erat autem diebus docens, vsque ad finem. in cap. 127

Caput vigesimumsecundum.

Appropinquabat autem, vsque, Venit autem dies. in cap. 128
Venit autem dies, vsque, Et ait illis, Desiderio. in cap. 129
Et ait illis, Desiderio, vsque, Veruntamen ecce. in cap. 131
Veruntamen ecce, vsque, Facta est autem & contentio. in cap. 132
Facta est autem & contentio, vsque, Et egressus ibat. in cap. 133
Et egressus ibat, vsque, Comprehendentes autem. in cap. 137
Comprehendentes autem, vsque, Quem cùm vidisset. in cap. 138
Quem cùm vidisset, vsque, Et viri qui tenebant. in cap. 139
Et viri qui tenebãt, vsque, Et vt factus est dies. in cap. 138
Et vt factus est dies, vsque ad finem. in cap. 140

Caput vigesimumtertium.

Et surgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum. in cap. 140
Cœperunt autem illum accusare, vsque, Pilatus autem conuocatis. in cap. 141
Pilatus autem conuocatis, vsque, Et cùm ducerent eum. in cap. 142
Et cùm ducerent eum, vsque, Et ecce vir nomine Ioseph. in cap. 143
Et ecce vir nomine Ioseph, vsque ad finẽ. in cap. 144

Caput vigesimumquartum.

Vna autem sabbathi, vsque, Et ecce duo ex illis. in cap. 145
Et ecce duo ex illis, vsque, Dum autẽ hæc loquuntur. in cap. 146
Dum autem hæc loquuntur, vsque, Et dixit ad eos. in cap. 147
Et dixit ad eos, vsque ad finem. in cap. 150

CAPITA IOANNIS.

Caput primum.

IN principio erat verbum, vsque, Ioannes testimonium perhibet. in cap. 1
Ioannes testimonium perhibet, vsque, Altera die iterum. in cap. 16
Altera die iterum, vsque ad finem. in cap. 17

Caput secundum.

Et die tertia, vsque, Post hæc descẽdit Capharnaum. in cap. 18
Post hæc descendit, vsque ad finem. in cap. 19

Caput tertium.

Erat autem homo, vsque, Post hæc venit Iesus. in cap. 20

Post hæc venit Iesus, vsque ad finem. in cap. 21
Caput quartum.
Vt ergo cognouit Iesus, vsque, Venit ergo iterum. in cap. 23
Venit ergo iterum, vsque ad finem. in cap. 24
Caput quintum.
Post hæc erat dies festus, vsque ad finem. in cap. 36
Caput sextum.
Post hæc abiit vsque, Iesus ergo cum cognouisset. in cap. 57
Iesus ergo cùm cognouisset, vsque, Altera die turba. in cap. 58
Altera die turba, vsque ad finem. in cap. 59
Caput septimum.
Post hæc autem ambulabat Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. in cap. 60
Erat autẽ in proximo, vsque, Iam autem die festo. in cap. 73
Iam autem die festo, vsque ad finem. in cap. 75
Caput octauum.
Iesus autem perrexit, vsque, Iterum ergo locutus. in cap. 76
Iterum ergo locutus, vsque ad finem. in cap. 77
Caput nonum.
Et præteriens Iesus, vsque ad finem. in cap. 78
Caput decimum.
Amen amen dico vobis, vsque, Facta sunt autem encœnia. in cap. 97
Facta sunt autem encœnia, vsque ad finem. in cap. 93
Caput vndecimum.
Erat autem quidam languens, vsque, Collegerunt ergo. in cap. 102
Collegerunt ergo, vsque ad finem. in cap. 103
Caput duodecimum.
Iesus ergo ante sex dies, vsque, In crastinũ autem. in cap. 109
In crastinum autem, vsque, Erant autem quidam gentiles. in cap. 110
Erant autem quidam gentiles, vsque ad finem. in cap. 111
Caput decimumtertium.
Ante diem festum paschæ, vsque, Cùm hæc dixisset Iesus. in cap. 130
Cùm hæc dixisset Iesus, vsque, Filioli adhuc modicum. in cap. 132
Filioli adhuc modicum, vsque ad finem. in cap. 133
Caput decimumquartum.
Et ait discipulis suis, vsque ad finem. in cap. 134
Caput XV. & XVI.
Vtrumque totum est simul. in cap. 135
Caput decimumseptimum.
Hæc locutus est Iesus, vsque ad finem. in cap. 136
Caput decimumoctauum.
Hæc cùm dixisset Iesus, vsque, Cohors autem. in cap. 137
Cohors autẽ, vsque. Dixit ergo Petro ancilla. in cap. 138
Dixit ergo Petro ancilla, vsque, Pontifex ergo interrogauit. in cap. 139
Pontifex ergo, vsque. Erat autem Simon Petrus. in cap. 138
Erat autem Simon, vsque, Adducunt ergo Iesum. in cap. 139
Adducunt ergo, vsque, Est autem consuetudo. in cap. 141
Est autem consuetudo, vsque ad finem. in cap. 142
Caput decimumnonum.
Tunc ergo apprehendit, vsque, Susceperunt autem. in cap. 142
Susceperunt autem, vsque, Iudæi ergo. in cap. 143
Iudæi ergo, vsque ad finem. in cap. 144
Caput vigesimum.
Vna autem sabbathi, vsque, Cùm ergo serò esset. in cap. 145
Cùm ergo serò esset, vsque ad finem. in cap. 147
Caput vigesimumprimum.
Postea manifestauit, vsque, Sunt autem & alia. in cap. 148
Sunt autem & alia, vsque ad finem. in cap. 150

PROOEM

PROOEMIVM EX LVCA.

QVONIAM *quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi assequuto omnia a principio diligenter ex ordine tibi scribere, optime Theophile, vt cognoscas eorum verborum de quibus eruditus est veritatem.*

CIRCA PROOEMIVM ANNOTATIONES.

QVM in præsenti opere statuerimus ita totam Euangelicã nostram Concordiã exhibere, vt singulis eius capitibus sui subiiciantur commẽtarij, necessarium video vt cum verborũ & factorum Christi explanatione, etiam reddatur ratio ordinis capitum à nobis dispositi, vt intelligatur aptam esse capitum consequentiam. Imprimis itaque nemo facilè (credo) negauerit, præfationem illam quam Lucas suæ præmisit historiæ, rectè etiam præmitti toti Euãgelicæ historiæ ex quatuor Euangelistis contextæ, vt cui illa non minus conueniat quàm proprio ipsius Lucæ libro. Nam etiã in hoc opere, cuncta quæ de dictis & factis Domini, ministri sermonis nobis tradiderunt diligenter assectati, vnicuique Theophilo, id est, Dei amico, in vnum redacta ordinem legenda reliquimus.

MVLTI CONATI SVNT.] Conari aliquid vel tentare & aggredi dicuntur, & qui præsumptuosè aliquid moliuntur, id tentantes quod præstare non valent: & qui honestè & benè aliquid pertractant. Euangelistam autem hoc verbum in malam accepisse partem, voluisseq; notare eos qui in scribendo Euangelio non præstiterunt quod promiserunt, ex eo apparet, quod dicit, *multi conati sunt*, deinde quòd hanc dicat causam scribendi à se Euangelij, quòd ante ipsum multi id tentassent. Quæ certè causa conueniens non esset, si loqueretur de iis qui fœliciter tentauerunt scribere Euãgelia, quales fuerunt Matthæus & Marcus. Vnde Ambrosius: Conati vtique illi sunt qui implere nequiuerunt. Et iterũ: Qui conatus est ordinare, suo labore conatus est, nec impleuit.

ORDINARE.] Hoc est, in ordinem disponere. Græcè ἀνατάξασθαι, id est, contexere.

QVAE IN NOBIS, &c.] Res completæ, non possunt hîc intelligi, res peractæ. Græcè enim est, πεπληροφορημένων πραγμάτων, id est, rerum certissimæ fidei, aut quarum certa est fides. Πληροφορέω enim rei alicuius certam fidem facere significat. Vnde, completæ exponi debet pro eo quod est, plene & perfectè creditæ vel cognitæ sunt à nobis. Quam expositionẽ satis indicat Ambrosius, Græcæ dictionis significationem probè aduertens, qui sic habet, *Quæ in nobis completa sunt rerum*, vel, *quæ in nobis redundant*. Quod enim redundat, nulli deficit, & de completo nemo dubitat, cùm fidem effectus astruat, exitus prodat, &c. Significat ergo se narrationem ordinaturũ rerum non quas vulgaris fabula iactabat, sed quas certò veras esse cognoscebat.

SICVT TRADIDERVNT.] Videtur hæc pars non referenda ad illud, *conati sunt ordinare*, sed potius ad id quod mox præcedit, *quæ in nobis completa sunt*, vt hac parte ostendat vnde fuerit in ipso rerum à Christo gestarum tam certa fides, ex traditione Apostolorum, scilicet, & fide dignorum testium. Sic Theophylactus. Non enim multi illi, quos conatos dicit, conati sunt scribere secundum Apostolorum traditionem: nam sic non essent reprehendendi. Ostendit autem hac parte satis Lucas se non visa, sed audita narrare. Porrò quod dicit, *qui ab initio ipsi viderunt*, videtur intelligendum de initio prædicationis & miraculorum Christi, nisi intelligamus eum hîc notare non tantùm Apostolos, sed etiam Christi matrem Mariam.

MINISTRI FVERVNT, &c.] Simpliciter istud intelligi posset de Apostolis, quòd ministri fuerint & præcones prædicationis Euangelicæ. Verùm apud Græcos genitiuus, λόγε, id est, sermonis, vel verbi, referendus videtur non solùm ad nomen, *ministri*, sed etiam ad nomen pro quo nos legimus verbum, *viderunt*. Græca enim ad verbum sic habent, *qui ab initio ipsimet inspectores & ministri fuerunt sermonis*. Vnde Hieronymus in Proœmio super Matthæum sic legit hunc locum: *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt sermonẽ, & ministrauerunt ei.* Sed & Ambrosius & Origenes disputant quomodo Lucas dicat quosdam vidisse sermonem & verbum, cùm sermo auditu, non visu percipiatur: intelligúntque per sermonem vel verbum, verbum illud diuinum, de quo Ioannes: In principio erat verbum, &c. Quoniam autem hæc interpretatio coactior videtur, quidam sermonem vel verbum Hebraica phrasi putat debere accipi pro re à Christo vel circa Christum gesta. Huius enim verbi Apostoli fuerunt & inspectores, & ministri, quia cooperatores in multis à Christo factis.

ASSECVTO OMNIA, &c.] *Assecuto*, non est hîc accipiendum quemadmodum vtuntur Latini, quibus assecutus dicitur is qui aliquid consecutus est, & nulla in re frustratus. Græcè enim est παρηκολουθηκότι. Significat autem παρακολουθέω, magis assectari aliquid, & alicui semper assidere & adesse. Proinde, *assecuto*, hîc accipi debet pro suo frequentatiuo, assectato. Illæ autem dictiones, *à principio diligenter*, non possunt frequentibus coniungi, vt communiter nostri libri distinguunt: sed vt patet ex Græcis, cõiungi debent cum participio, *assecuto*. Sensus enim est: Visum est mihi, vt postquã omnia à principio sim perueſtigatus, deinde tibi scribere.

EX ORDINE TIBI, &c.] Cùm dicit ex ordine se scripturum, non hoc vult significare quòd omnium quæ narraturus est ordinem sit seruaturus, cùm frequenter in recensendis Christi miraculis ordinem immutet: sed hoc vult, quòd priùs Ioannis, deinde Christi natiuitatem, posteà prædicationem, passionem & resurrectionem sit prosequuturus, ordinémque seruaturus inter ea quæ in Euãgelica narratione sunt præcipua. Græcè tamen est καθεξῆς, quod potius significat deinceps, quàm ex ordine, vt significet se post diligentem inquisitionem factam, tum deinceps scripturum. Vnde & in nostra lectione, *ex ordine*, accipi posset pro deinceps, vt nomine ordinis non intelligatur hîc significari ordo narrandorum, sed ordo ille ab historiographis seruandus, vt priùs rerum gestarum diligentem exactámque inquisitionem faciant, ac deinde ad scribendi ordinem accommodent.

OPTIME THEOPHILE.] Colligit Theophylactus, Theophylum hunc primatem aliquem fuisse, quòd huic epithetum tribuatur quod magnis viris tribui solet: quemadmodum Festo dixit Paulus: Optime Feste. In hac autem collectione attendit Theophylactus ad alteram significationem dictionis Græcæ κράτιστος, quæ non solùm significat optimum, sed etiam potentissimum & fortissimum, à κράτος, id est, robur. Vnde Oecolampadius Theophylacti interpres vertit, strenue Theophile. *Act. 26.*

VT COGNOSCAS.] Non est, vt annotat etiam Theophylactus, γνῷς, id est, scias, vel cognoscas, sed ἐπιγνῷς, id est, agnoscas, hoc est, secundò maiorẽ accipias scientiam: agnoscimus enim priùs vtcunque cognita, cognoscimus autem incognita. Neque est Græcis simpliciter, eruditus es, sed κατηχήθης, id est, viua voce eruditus es. Rursum nõ est ἀλήθειαν, id est, veritatem, sed ἀσφάλειαν, id est, seuerioritem, vel certitudinem: proinde apud nos veritas pro certitudine accipi debet, vt nonnunquam accipitur. Porrò quod dicit, *vt cognoscas certitudinem eorum*, &c. sic explicat Theophylactus: vt per scripturam hãc certiora iam ea esse credas quæ priùs viua voce audiuisti. Solemus enim auditis certius fidem habere, dum videmus, à fide dignis testibus etiam scripto committi, & omnibus legenda tradi. Verùm hæc explicatio non videtur satisfacere intentioni Lucæ, si principiũ attendamus, ex quo magis apparet hoc voluisse, scripturum se euangelium, vt quoniam diuersa sibique contraria falsorum Euangelistarum narratio incertitudinem generaret rerum verarum, per hanc scripturam Theophylus agnosceret rerum à Christo gestarum certitudinem.

VERBVM DEI AETERNVM, VITA ET lux caro factum. IOAN. I. CAPVT I.

IN principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, & vita erat lux hominum: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo cui nomen erat Ioannes. Hic venit in testimonium, vt testimonium perhiberet de lumine, vt omnes crederent per illum. Non erat ille lux: sed vt testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. In propria venit: & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Et verbum caro factum est: & habitauit in nobis. (Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre) plenum gratiæ & veritatis.

PRIMO hoc capite principium Euangelij secundum Ioannem positum est, tum quòd Euangelica historia non aliud potest facilè videri conuenientius habere exordium, quàm eam partem, *In principio*, vnde suam cœpit Moyses historiam, tum quòd hoc sui Euangelij principio Ioannes de æterna Christi natura, & apud patrem subsistentia agat, nisi quod missi à Deo Ioannis Baptistæ, & incarnati pro nobis Christi summatim mentionem ingerat: quæ quomodo gesta sint, sequens ex Luca & Matthæo narratio distinctè explicat.

IN PRINCIPIO ERAT, &c.] Cùm rerum diuinarum nomenclatura desumatur à nominatione earum rerum, quæ sub nostra cadunt cognitione, & ob id appellatio verbi in diuinis desumpta sit à verbo humano, duplex autem sit humanum verbum, mentale, scilicet, & vocale, inquirendum num à similitudine verbi vocalis an verbi mẽtalis, filius Dei verbum appelletur. Primum itaque sunt qui à similitudine verbi vocalis, appellationem verbi acceptam sentire videntur. Theophylactus enim post Chrysostomũ, filium Dei verbũ appellari dicit, quia paterna nobis annunciauit, quemadmodum omne verbũ vocale mẽtis voluntates annunciat. Et quidã: Christus (inquit) dicitur λόγος, quòd quicquid loquitur pater, per filiũ loquatur. Atque ob hanc vel maximè rationem putat pro λόγος dicẽdum potius sermo quàm verbũ, quòd verbũ ferè nõ totam orationem, sed simplicem significet dictionem. Verùm si hac sola vel præcipua ratione filius Dei dicitur λόγος, vel verbum, iam hæc appellatio non cõueniet ei nisi ratione assumpti hominis, & nõ ratione diuinitatis ipsius, quod non conuenire intentioni Euangelistæ nemo non videt, cùm hac appellatione diuinitatẽ eius explicare voluerit. Nec satis propriè dictum erit, in principio fuisse verbum, cùm secũdum illam explicationem filius Dei, tunc nondum fuerit verbum. Deinde non solùm in scripturis sacris appellatio verbi tribuitur filio Dei, sed, vt ostendit Theodoretus in libris de curatione Græcarũ affec. & latissimè Steuchus in libris de perenni philosophia, etiam vetustissimi philosophi qui fuerunt apud Chaldæos,

Chaldæos, Aegyptios, Græcos & Italos, in diuinitate agnouerunt vnam personã, quam νόον, id est, mentem vocauerunt: & alteram quam, λόγον nominauerunt, filium ipsius mentis. Sic enim, vt ex multis primũ nominemus, scribit Mercurius ille Trimegistus, philosophiæ apud Ægyptios princeps: Intelligẽtia illa Deus, cùm maris ac fœminæ vim haberet, & vitam & lumen haberet, genuit verbum, alteram, scilicet mentem opificem. Et posteà: Verbum eius procedens vndequaque perfectum, & fœcundũ, & opifex ipsum in naturam fœcundã, & fœcũdas aquas, fecit eas prolificas. Rursùm loquens cum Ægyptio quodam sacerdote quærenti quid hæc quæ dixisset significarent: Tu, inquit, nõ intellexisti. Natura mẽtalis, ipsius verbi natura est generatrix & opifex, &c. Eadem de νῶ & λόγῳ senserunt Orphæus & Plato, & omnes Platonici. At verò hos omnes constat verbum in diuinitate non appellasse ratione assumptæ naturæ humanæ, in qua patris voluntatem nobis annunciauit, cùm etiam Trismegistus apertè fateatur, verbum istud mentale esse. Vnde August. 15. de Trinitate: Quisquis potest intelligere verbum, non solùm antequam sonet, verùm etiam antequam sonorum eius imagines cogitatione voluantur, iam potest videre per hoc speculum, atque in hoc ænigmate aliquam verbi similitudinem, de quo dictum est: *In principio erat verbum.* Ecce apertissimè confitetur August. verbum in diuinitate à similitudine verbi mentalis dictum esse. Itaque filius Dei dicitur verbum, primùm quòd sicut verbum mentale, id est, cogitatio mentis, qua sibiipsi mens loquitur, insensibiliter, atque sine passione & corruptione à mẽte procedit, estq; mentis aut intelligentiæ, à qua procedit, perfectissima similitudo & imago: ita & filius Dei imperceptibilem, & ab omni passione liberam à patre trahit originem, expressissimam ipsius gerẽs imaginem & figuram. Deinde quemadmodũ mens sibiipsi loquitur per verbum & cogitationem suam, atque in ea seipsam & omnia quę scit, videt & agnoscit: ita & in filio sibiipsi pater loquitur, inque eo tanquam speculo limpidissimo, & imagine verissima se omnesq; creaturas contemplatur. Præterea quia vt dicit Theophyl.) sicut mens nequit aliquando esse sine verbo & cogitatione, & verbum esse non potest nisi à mẽte: ita & pater filio semper coæternus fuit, & filius patri. Differt autẽ verbum istud diuinum à verbo mẽtali humano, præter alia etiam, in eo quòd verbum mentale hominis ad operandum inefficax sit: verbum autem diuinum efficax, &, vt verbis Trismegisti vtar, natura est generatrix & opifex, & λόγῳ δημιουργὸς, id est, verbum opifex. Proinde etiam ob id Dei filius verbum dicitur, q̃ per ipsum omnia pater sine omni negotio quæ vult, quæque in filio facienda videt, facit, quemadmodum si quis rex omnipotens, quiduis suo solo iussu faceret. Atque hinc August. lib. 83. quæst. asserit in nomine verbi significari non solùm respectum ad patrem, sed etiam ad illa quæ per verbum facta sunt operatiua potentia. Quemadmodum autem verbum mentale fit vocale, dum assumit, & (vt sic dicamus) induit sibi vocem & sonum, ac tum mentem hominis etiam aliis notam facit; ita & verbum hoc diuinum ab æterna mente ab æterno procedens, per assumptionem carnis sensisse factum est, patremque ipsum & ea quæ patris sunt, mundo manifestare cœpit, vt iam & verbum dici possit à similitudine verbi vocalis. Ex his itaque constat,

A quando verbum suum pater loquutus sit, & dixerit. Dixit enim ab æterno, gignendo illud. Dixit secundò, cùm per illud vniuersa creauit. Vnde Prudentius in hymno natiuitatis: Ex ore quamlibet patris fis ortus, & verbo æditus: Tamen paterno in pectore sophia callebas priùs. Dixit tertiò, cùm illud in mundum misit, vt quæ patris iui erant, annunciaret nobis. Constat ex his & illud, pro λόγῳ, etsi etiam rectè dicatur sermo, rectius tamen dici, verbum. Primùm quòd præcipuè nominetur verbum diuinum à similitudine conceptus mentis, qui rectius propter suam simplicitatem verbum dicitur mentis quàm sermo. Deinde quòd sic melius significetur simplicitas naturæ filij Dei, quódque verbũ istud simplex sit & vnicum, non constans ex multis verbis. Postremum quòd dictio illa, verbum, generalior sit, comprehendens sub se etiam sermonem. Frequenter enim etiam tota oratio & sermo verbum dicitur, vt: Verbum quod factum est ad Ieremiam, &c. Proinde quacunque ratione quis filium Dei sermonem dixerit, eadem & verbum dicere poterit, & non econtrario. Ratio autem quare Ioannes filium Dei hîc potius verbum nominet quàm filiũ, à Chrysostomo & Theophylacto, assignatur propter auditorum infirmitatem: ne, scilicet, audito, statim ab initio filij nomine, cogitarent natiuitatem corporalem, & ab affectionibus proficiscentem, sed intelligibilem & immaterialem à patre processum, qualem denotat dictio, verbum. Additur à D. Thoma & hæc ratio, quòd quia de filio Dei hîc tractaturus erat, quatenus manifestaturus esset patrem, ideo magis conueniebat eum vocari verbum quàm filium. Potest & hoc addi, ob id eum dixisse, verbũ, q̃ sciret secundam in diuinitate personam à philosophis excellentioribus (vt dictum est) cognitam & significatam nomine verbi. Notandum autem, non simpliciter eum dixisse. In principio erat λόγος, sed cum articulo, qui hîc emphasi non caret, ὁ λόγος, id est, illud verbum, quò intelligatur eum notasse verbum illud vnicum & singulare, diuinum, scilicet, de quo in veteris testamenti scripturis omnia dicuntur à Deo facta, & de quo pleraque philosophi ante scripsissent. Porrò quod dicit, In principio, variè à diuersis accipitur. Cyrillus enim omnino contendit per principium debere intelligi patrem, tum quòd solus pater verè sit principium quo nihil est prius. (Nam principium mundi & temporis aliud ante se habet principium, scilicet, Deum) tum ne si intelligatur de principio temporis, intelligatur filius Dei esse temporalis. Itaque secundum eum sensus est. In patre erat verbum. Eandem autem interpretationem etiam reddunt Augustinus & Origenes, quorum hic etiam per principium putat accipi posse filium quatenus sapientia est, vt verbum in principio quasi in sapientia sit, quomodo in ipso verbo postea dicitur esse vita. Augustinus verò etiã sic exponit: *In principio*, hoc est, ante omnia, sicut eadem oratio in principio Geneseos rectè exponitur. Nec ab hac interpretatione multum abest Chrysostomi & Theophylacti expositio, qua exponunt, in principio, pro eo quod est ab initio, eo q̃ Ioannes in epistola sua prima quasi seipsum expositurus, pro eo quod hic dicit: *In principio*, dicat: quod fuit, vel, quod erat ab initio, &c. Rursum ab horum interpretatione parum differt Ruperti, aliorumque expositio, sic explicantium: In principio mundi vel durationis. Non est autem idem dicere,

Rectius verbi dictione quã sermonis vsurpari.

Ierem. 1.

In principio quid.

Genes. 1.

Christum fuisse in principio durationis, & fuisse in principio temporis, quamuis horum duorum vnum idémque fuit principium. Nam in principio temporis propriè non potest dici fuisse, sicut nec in tempore propriè Deus esse dicitur, nisi intelligamus ipsum dici esse in tempore vel principio eius, quia est cum tempore, & cum principio temporis. In principio autem durationis verius dicitur fuisse verbum. Duratio enim in se includit & tempus & æternitatem. Itaque cum eodem modo Ioannes ingressus sit historiam Euangelicam, quo Moyses Genesim, constat in Genesi illud, in principio, non posse accipi pro in filio, quemadmodum ibi quidam volunt, cùm hæc interpretatio huic loco non quadret: Rectius autem dictum est: *In principio erat*, quàm fuit. Præteritum enim perfectum ita significat tempus præteritum, vt non simul significet rem quæ dicitur fuisse adhuc permanere in illa duratione de qua est sermo. Præteritum vero imperfectum sic significat tempus præteritum, vt & simul consignificet rei perseuerantiam & existentiam. Proinde dum dicitur, verbum erat in principio, significatur verbū præcessisse principium illud, tamen cum ipso principio perseueraſſe. Itaque hic significatur etiā ipsius verbi æternitas: non quidem per illam orationem solam, in principio, cùm & de cœlo & terra dictū sit: In principio creauit Deus cœlum & terram. Neque per solum verbum, *erat*: sed quia verbum, *erat*, coniungitur illi, *In principio*, idque siue, *in principio*, exponatur secundum Augustinum, pro, ante omnia (nam si ante omnia quæ facta & creata sunt erat verbum, nunquam verbum factum est ac proinde æternum est) siue, *In principio*, exponatur, in primordio mundi, & omnium rerum conditarum. Ex eo enim quòd in hoc principio erat verbum, rectè infertur nunquam incepisse eius durationem & esse. Si enim incepisset, ergo esse ipsius non præcessisset principium durationis & omnium rerum conditarum, quod tamen, vt dictum est verbum erat, significat. Cyrillus autem qui principium accipit pro patre, æternitatem verbi colligit hîc significari solo verbo, *erat*, hoc modo scribens: Principij autem vocabulo commodissimè verbum, *erat*, connectit: ne solum decorus, verumetiam æternus & ante secula filius intelligatur. In profundissimam enim & incōprehensibilem generationem, quæ cuncta superat tempora, erat istud, cogitantis sententiam adducit. Erat enim per se indeterminatè prolatum, nullis vnquam terminis circumscribetur, quum natum sit scrutantem semper intellectum præcedere; adeò vt quocunque abieris, quasi ad vltimum exitum, & quietem ipsum erat, iam peruenisse, inde superioris cursus initium statim factum esse videatur. Quòd si autem quis quærat, quomodo verbum patri sit coæternum, cùm sit à patre genitum. (Homo enim filius ab homine patre genitus, necessario est ipso posterior) Dicendum, principium prius duratione esse eo, cuius est principium, propter tria. Aut, scilicet, quia principium rei præcedit tempore actionē qua producit rem, cuius est principium. Aut quia actio successionem habet, propter quod etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem. Aut denique quia ex voluntate principij determinatur initium durationis rei, sicut ex voluntate Dei determinatum fuit initium creaturæ. Nihil autem horum trium inuenitur in generatione verbi diuini. Non enim generationis huius principium prius fuit quàm generaret. Cùm enim generatio verbi sit quasi intelligibilis conceptio, sicut non potest mens non ligata esse sine conceptu & cogitatione, ita non potuit pater esse sine verbi generatione. Sed neque ipsa verbi generatio successiua fuit, sic enim ipsum verbum diuinum prius fuisset informe quàm formatum, ipsiúsque generantis argueretur infirmitas & impotentia. Rursum dici non potest patrem sua voluntate præstitisse filio initium durationis, cùm pater filium non generauerit voluntate, vt Arriani dixerunt, sed naturaliter. Proinde fieri non potuit vt pater verbum à se genitum præcederet. Huius aliqualis similitudo appareret in luce & splendore procedente à luce, quæ splendorem ipsum naturaliter & sine successione producit. Vnde si fuisset lux aliqua æterna, etiam splendor eius æternus cum ea fuisset. Atque ob id Paulus filium Dei, splendorem patris appellat, & catholica fides ipsum lumen de lumine confitetur: vt sic coæternitas ipsius cum patre intelligatur. Vt enim exprimantur perfectiones & proprietates filij, quæ vno nomine explicari nequeunt, diuersis ipsum nominibus appellamus. Vt enim connaturalis & consubstantialis patri ostendatur, filius nominatur: vt ostendatur in nullo dissimilis, dicitur imago: vt ostendatur coæternus, dicitur splendor: vt ostendatur immaterialiter genitus, dicitur verbum. Subtiliter autem Ioannes inde auspicatus est Euangelium suum, vnde Moyses Genesim, dicens: *In principio erat verbum.* sicut ille: In principio creauit Deus, &c. volens significare, quòd in eo principio quo Moyses creatum dicit cœlum & terram, verbum hoc non sit inter alia creatum, sed illis per creationem incipientibus, ipsum iam veraciter erat, & inuariabiliter persistebat. Ex his iam omnibus patet varias hæreses hoc principio refelli. Et primùm quidem hæresim Ebionis & Cherinthi, Samosateni, & Photini, contra quam ex intentione hæc scripta sunt. Deinde hæresim Alogianorum qui sic dicti sunt, teste Augustino, quòd negarent verbum & λογὸν diuinum, propter quod Ioannis Euangelium non receperunt, quamuis horum hæresis non videatur diuersa ab Ebionitarum hæresi. Nam & hi, teste Irenæo, solum Matthæi Euangelium receperunt. Postremum hoc principio etiam refellitur Arrianorum & Eumeniarum secta, dicentium verbum aliquando incepisse esse & fuisse quando non erat.

Erat.

Cyrillus.

Extema pag. loānis.

Quomodo verbum patri sit coæternum.

ET VERBVM ERAT, &c.] Præcedenti parte ostendit quando erat verbum: hac verò parte, vbi erat. Quoniam enim dicere quis poterat, si in principio & ante omnia erat verbum ab æterno, vbi ergo erat cùm adhuc nihil esset, cúmque nullus esset locus? propterea subiecit, *& verbum erat apud Deum*, significans illud loco non circunscriptum fuisse, sicut Deus incircumscriptibilis est. Occurrit autem hac oratione & alteri dubitationi, qua opinari quis posset verbum illud, quod in principio fuisse dixit, esse quoddam accidens, non per se subsistens, quale est verbum nostrum, siue mentale, siue vocale. Propter hoc ergo non dixit, verbum erat in Deo, sed apud Deum, vt subsistentiam verbi significaret. Quod enim per se non existit, propriè apud aliud esse non dicitur, sed in eo. Præterquam autem quòd Euangelista per præpositionem, *apud*, duabus his satisfacit dubitationibus, eadem præpositio adhuc tria

hic

hic designat. Primùm enim secundum Cyrillum & Chrysostomum significat distinctionem personalem verbi à Deo Patre. Qui enim apud aliquem esse dicitur, distinctus ab eo secundum personam & hypostasim sit necesse est, cùm nemo propriè dicatur esse apud semetipsum, atque ob hanc etiam rationem melius vsus est præpositione, *apud*, quàm *in*. Proinde hac parte Sabellij error refellitur, qui vnam tantùm in diuinitate personam prædicabat, quæ nunc pater, nunc filius, nunc diceretur spiritus sanctus. Secundò hac præpositione significatur socialis & amica coniunctio verbi cum Deo patre, vt ne quis existimaret, verbum hoc Deo patri aliquando fuisse contrarium, quemadmodum de diis suis fabulantur Gentiles, & quomodo Marcion duo posuit rerum principia, inter sese contraria. Ita enim verbum hoc à patre secundum personam distinctũ esse significatur, vt tamen indiuulsum semper illi adhæserit, nec à patre vnquam discesserit. Nam sicut, *erat*, indeterminatè, verbo attributum, æternitatem verbi vbique insinuat: ita dum indeterminatè dicit, *verbum erat apud Deum*, semper apud eum fuisse significat. Postremum hac locutione, secundum Hilarium 2. de Trinitate, significatur quædam in patre erga filium autoritas, verbumque hoc, Dei patris tanquam proloquentis esse verbum. Non enim propriè rex dicitur esse apud militem, sed magis propriè miles apud regem. Et verbum quatenus verbum, non est apud aliquem magis quàm apud dicentem illud. Itaque his paucissimis verbis, *Verbum erat apud Deum*, significatur verbum hoc habere Deum patrem auctorem, atque ab eo procedere, sic vt per se subsistat, atque ab eo secundum personam, distinguatur: nunquam tamen ab eo diuulsum sit, & separatum, cumque eo ante mundi principium nullo loco circunscriptum extiterit. Notandum autem est hoc loco rursum addi articulum non solùm dictioni, *verbum*, sed etiam dictioni, *Deus*, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Et verbo quidem additur, vt illud vnicum verbum intelligamus, de quo priùs dixerat, Deo vero, vt verè Deum, & non aliquem qui vel nomine solo vel participatione Deus dicitur, accipiamus, siue vt certam in diuinitate personam, nempè patrem intelligeremus. Nomen enim, Deus, cùm aliquando totam significet trinitatem, aliquando pro singulis accipitur personis, vt hoc loco pro persona patris.

Hilarius.

ET DEVS ERAT VERBVM. Cùm priùs & quando, & vbi erat verbum explicauerit, nunc quidditatem eius explicat & essentiam. Cumque prima parte æternitatem verbi, secunda personalem eius à patre distinctionem significauerit, hac tertia parte necessariò, identitatem naturæ ipsius cùm patre significauit, ne ex secunda parte ita à Deo patre distinctum intelligeretur verbum, quasi & natura illi sit diuersa, & Deus esse non crederetur, cùm & vnus sit Deus, & apud Deum verbum fuisse dictum sit. Debet autem in hac oratione præconstrui dictio, *verbum*, vt sit hic sensus: & verbum illud quod dixi, erat Deus, qui sensus in Græco manifestius deprehenditur, vbi nomini, *Deus*, iam non apponitur articulus, sed tantum nomini, *verbum*, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, id est, & Deus erat illud verbum. Eo verò quòd nomini, *Deus*, hîc non apponatur articulus, sicut in superiori parte, Arriani erroris sui occasionem vel confirmationem sumpserunt, dicentes verbum esse quidem θεὸν, sed non sicut patrem τὸν θεὸν, hoc est, non esse Deum verum & summum, sed Deum participatione & gratia, ac per hoc minorem Deo vero. Verùm hoc eorum argumentum nullius esse efficaciæ ex eo constat, quod nomini Deus, frequenter non additur articulus, vbi de summo Deo constat esse sermonem: quemadmodum bis accidit in hoc primo capite Ioannis, cùm scilicet dicitur: *Fuit homo missus à Deo, &: Deum nemo vidit vnquam.* Rursum eidem nomini articulus alicubi additur, vbi filio tribuitur, vt ad Tit. 2. Expectantes aduentum gloriæ magni Dei, vbi præterquam quòd Christus magnus Deus dicitur, etiam additur articulis τοῦ μεγάλου θεοῦ. Iam vt omne cesset dubium, Iesum Christum, Ioannes vltimo cap. suæ epistolæ vocat verum Deum, dicens: Vt credamus in vero filio eius Christo Iesu. Hic est verus Deus: & vita æterna. Quòd autẽ hoc loco articulum non apposuerit, coactus fecit. Si enim vtrobique addidisset articulum, dicens καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudisset personarum proprietates. Sensus enim fuisset, & ille Deus apud quem dixi esse verbum, erat illud ipsum verbum: vel ipsum verbum erat ille ipse Deus pater, apud quem dixi esse verbum. Quòd si autem nomini, *Deus*, addidisset articulum, & non verbo, duo significasset verba, ac sensus fuisset: & ipse Deus, nempe pater, erat & ipse verbum quoddam, etsi non idem quod filius. Nunc quoniam verbo addidit articulum, & non Deo, Christianam expressit sententiam, fic vt aliò detorqueri nequeat, nimirum hanc: Et verbũ illud, quod modò dixi, erat Deus, id est, particeps diuinæ naturæ. Sicut enim dum significare volo hominem esse speciem animalis, dicere non possum ὁ ἄνθρωπός ἐστιν τὸ ζῶον, ipse homo est ipsum animal, sed ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ζῶον, id est, ipse homo est animal: ita dum Euangelista significare voluit verbum istud cum patre in diuinitate communicare, necessariò omittere debuit articulum. Cæterùm satis significat etiam hoc loco verbum esse verum Deum, & talem qualis est pater, dum absolutè & sine aliqua additione eum Deum vocauit. Aliàs enim cùm in scripturis nomen Dei tribuitur creaturis, ex additione aliqua & circunstantia ostenditur creatura per participationem nomen Dei accipere, vt cùm Moysi dictum est: Ego constitui te Deum Pharaonis, vbi non absolutè Deus, sed Deus Pharaonis dicitur: Et alibi dicitur: Ego dixi, dij, estis, &c. vbi quia additur, ego dixi, satis significatur deos hos esse reputatione Dei gratuita. Indicat autem Aug. 3. libro de Doct. Christ. cap. 2. quosdam Arrianorum ne ex hoc loco fateri cogerentur verbum esse Deum, locum hunc praua distinctione sic peruertisse: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat*: vt deinde alius sit sensus: *verbum hoc erat in principio apud Deum.* Tanta est hæreticorum peruersitas, & contra omnem sensum peruicacia, vt quod astruunt confirmẽt. Notandum autẽ quod cùm verbum & filius Dei vnius dicitur esse naturæ cum patre, non potest id eodem omnino modo intelligi: quomodo dicimus inter homines patrem & filium eiusdem esse naturæ, omnesq; homines vnius esse naturæ. Hic enim intelligitur de identitate naturæ specificæ. In diuinis verò personis pater cum filio non est intelligendus eiusdem naturæ, specificæ, sed naturæ indiuiduæ, propter quod in diuinitate diuersæ personæ non

Exod. 7.

Psal. 80.

poſſunt dici plures dij, ſicut diuerſæ perſonæ in humana natura communicantes dicuntur plures, homines. Itaque ob hanc cauſam condemnatur in canonibus tit. de ſumma Trin. & fide cath. cap. Damnamus ergo, &c. libellus abbatis Ioachimi, quem ſcripſit contra Petrum Lombardum de vnitate & eſſentia Trinitat. aſſerens ſic patrem & filium, & ſpiritum ſanctum, dici vnam eſſentiam & vnum Deū, quomodo multi homines dicuntur vnus populus, & quomodo Ariſtot. dicit participatione ſpeciei omnes homines eſſe vnum hominem. Proinde cautè legendus & intelligendus eſt Theophylactus hoc loco, ſic ſcribens: Vt exemplo manifeſtius faciamus, Petrus & Paulus ſunt alius & alius, ſunt enim duæ perſonæ, ſed non aliud & aliud. Vna enim eorum natura eſt humanitas. Sic igitur de patre & filio docendum. Alius enim ſunt & alius duæ perſonæ, non autem aliud & aliud: vna enim natura eorū deitas. Intelligendus enim Theoph. exemplum afferre non omnino ſimile, nec eodem omninomodò, vnam eſſe diuerſis hominibus naturam, ſicut diuinis perſonis eandem eſſentiam: ſed tantum exemplo quodam voluiſſe oſtendere, quomodo alius & alius de diuinis dicantur perſonis, non autem aliud & aliud, quemadmodum & alij patres hoc exemplo vſi ſunt ſæpius. Videndum hic apud Thomam, aliósve ſcholaſticos, cur non poſſit eſſe aut intelligi idēitas ſpecifica in perſonis diuinis.

HOC ERAT IN PRINCIPIO, &c.] Ne intelligeremus tria hęc antedicta ſigillatim, vera eſſe, & non ſimul eidem competere verbo, ad excludendas omnes cauillationes iſtud ſubiecit, per epilogum ſuperiora omnia recolligendo, & demonſtrando ea ſimul eſſe vera. Et eſt ſenſus: Hoc nempe verbum, quod dico eſſe Deum, hoc inquam, & non aliud, erat in principio apud Deum. Et neceſſaria quidem erat hæc collectio, tum ne erraremus intelligendo verbum fuiſſe quidem in principio, ſed non fuiſſe in principio apud patrem, verùm illi aliquando fuiſſe contrarium, quemadmodum de diis ſuis gentes fabulantur: tum ne putaretur aliud eſſe verbum quod dicitur Deus, & aliud quod in principio dicitur fuiſſe, & apud patrem fuiſſe. Futuri enim erant qui id aſſererent, quemadmodum de Eunomianis teſtatur Cyrillus, qui aliud aſſerebant verbum interius atque inſitum naturaliter in Deo, & aliud quod in ſcripturis filius Dei dicitur, per quod cuncta Deus creauit, interiori atque inſito verbo ſimillimum. Tales itaque futuros proſpiciēs ſpiritus ſanctus hæreticos, ſubintulit: Hoc ipſum verbum Deus erat in principio apud Deum patrē, per quod idem omnia facta ſunt. Hactenus ſermone quodam D. Baſilius doctè prooemium iſtud explicauit.

OMNIA PER IPSVM, &c.] Poſtquam ſuperius de verbo locutus eſt conſiderato in ſeipſo, & per comparationem ad Deum patrem, explicans ipſius æternitatem, diſtinctionem perſonalem à patre, & diuinitatem cum eodem cōmunem: nunc oſtendit quomodo ſe idem verbum habeat reſpectu creaturarum. Et prius quidem oſtendit quomodo ſe habeat ad omnes creaturas, deinde verò quomodo ſe habeat ad eos qui inter creaturas præcipui ſunt, homines ſcilicet. Itaque per ipſum verbum facta dicit eſſe omnia, quæ ſcilicet creata ſunt vel facta. Sic enim diſtributione, vt vocant, accommoda neceſſe eſt iſtud intelligere, ne & ipſe pater, & verbum, & ſpiritus ſanctus per verbum factus intelligatur. Hac autem oratione non ſolùm verbi omnipotentiam cum patre communem ſignificauit Ioannes, ſed & æternitatem rurſum contra Arrianos. Omnipotentiam quidem eandem cum patris potentia, quòd per ipſum omnia iam facta dicit quæ Deum feciſſe Moyſes ſcripſit. Æternitatem verò etiam ſignificat his verbis: Si enim omnia per ipſum facta ſunt, ergo ipſe nequaquam factus eſt, alioqui per ſeipſum factus eſſet. Rurſum: Si omnia per ipſum facta ſunt, ergo & tempus omne per ipſum factū eſt, & proinde ante omnia tempora fuit, quare & æternū eum fuiſſe neceſſe eſt. Simul quoque & diuinitatem verbi his inſinuat verbis, ſecundum Cyrillum & Auguſt. Si enim omnia per ipſum facta ſunt, non poteſt ipſe cum omnibus factis connumerari, ac proinde Deus ſit neceſſe eſt, cùm inter Deum & creaturam nihil ſit medium. Dicendo autem, omnia, non ſolùm vnico hoc verbo complexus eſt quæ per multa Moyſes ſpeciatim enumerat, ſed & inuiſibiles creaturas ſimul cum viſibilibus comprehendit, cùm Moyſes rudibus adhuc ſcribens de viſibili tantummodo creatura locutus ſit. Vnde explicans iſtud, omnia, Paulus ad Coloſ. ſcribit: In ipſo condita ſunt vniuerſa, in cœlis & in terra, viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates, omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt, &c. Porrò quod dicit, *per ipſum*, videndum quomodo accipi debeat. Cùm enim præpoſitio, *per*, denotet cauſam rei, & variis modis aliquid contingat rei alicuius eſſe cauſam, variis modis intelligi poteſt, cùm dicitur aliquid fieri per aliud. Aliquando enim huiuſmodi locutione ſignificatur cauſa miniſtratoria & inſtrumentalis, vt cum dicitur quid facere dominus per ſeruum ſuum, & faber per inſtrumenta ſua. Aliquando verò ſignificatur cauſa efficiens vel formalis, quæ ipſi agenti eſt cauſa quòd operetur, vt cùm dicitur quid homo facere per liberum ſuum arbitriū (hoc enim ad operandum hominem impellit & mouet) & cum dicitur ignis calefacere per calorem: calor enim igni eſt ratio formalis qua calefacit. Rurſum aliquando ſignificatur ipſa principalis cauſa, quæ per ſeipſam aliquid facit, vt cùm dicit Paulus: Fidelis Deus, per quem vocati eſtis, i. à quo vocati eſtis. Et iterū, cùm ſe dicit Apoſtolum per voluntatē Dei, id eſt, à conſtitutione & electione voluntatis diuinæ. Itaque Arriani primo modo hic accipiunt præpoſitionem, intelligentes ex hoc loco verbum & filium Dei eſſe minorem patre, & ſeruum vel inſtrumentum eius. Verùm reſpondent catholici præpoſitionem, *per*, non ſemper ſignificare minoritatem, cùm eadem etiam patri legatur in ſcripturis tribui, vt patet ex locis iam citatis. Proinde putant aliqui ſic accipi poſſe quod hic dicitur, *omnia per verbum facta ſunt*, quomodo de Deo dictum eſt: Fidelis Deus, per quem vocati eſtis, vt ſit ſenſus: Omnia ab ipſo verbo facta ſunt: atque in hunc modum accepiſſe Cyrillum apparet. Verùm hic ſenſus etſi verus ſit, non videtur eſſe Ioannis, eo quòd dicens, omnia per ipſum facta, ſignificare velle videatur omnia per ipſum facta à Deo patre, vt ſic inſinuet, verbum illud, de quo loquor, illud eſſe verbum per quod obſcurè Moyſes ſignificauit vniuerſa Deum feciſſe, & quo Pſalmiſta dicit cœlos firmatos. Verbo domini, inquit, cœli firmati ſunt. Vnde ſenſum hūc apertius explicauit Paulus, dicens: Per quem fecit & ſæcula.

Coloſſ. 1.

1. Cor. 1.

Ibidem

Pſal. 32.

Hebr. 1.

Itaque,

Itaque, vt annotauit D. Thomas, Origenes teſtatur Valentinum hunc locum ſic intellexiſſe, vt præpoſitio, *per*, ſecundo modo accipiatur. Intellexit enim verbum hoc præſtitiſſe creatori cauſam mundanæ creationis. Verùm & hunc ſenſum catholica reiicit fides. Non enim pater quicquam accepit à verbo, ſed contra, omnia verbum à patre. Quare intelligendum omnia per verbum facta eſſe a patre, tum quia omnia pater fecit per ſuam ſapientiam & potentiam, quæ duo verbo Dei appropriãtur, Chriſtum enim Paulus vocat Dei virtutem & Dei ſapientiam, tum quia omnia ſic pater cum filio communiter fecit, vt tamen virtutem operandi, ſicut & eſſentiam filius à patre acceperit. Secundum priorem modum, quadam ſimili ratione per verbũ omnia pater feciſſe dicitur, qua homo dicitur operari per ſuam ſapientiam, & artifex per artem. Sed in hoc eſt differentia, & quòd ſapientia & ars hominis eſt ipſi ratio & cauſa cur operetur; ſapientia autem patris, quæ filius eſt, non eſt patri ratio formalis operationis ſuæ, ſed ipſa ſapientia quæ eſt ipſemet pater, ratio eſt patri ſuæ operationis. Verùm quoniam per ſapientiam ſuam pater creaſſe omnia dicitur, & ſapientia filio appropriatur, ideo etiam appropriatur ei, vt omnia per ipſum facta dicantur. Secundum poſteriorem modum, ſimilitudo quædam eſt inter hanc Euangeliſtæ locutionem, & eam qua per primam acceptionem præpoſitionis, *per*, dicimus aliquid fieri ab aliquo per inſtrumentum. Sicut enim tunc ſignificatur inſtrumentum accipere virtutem cauſandi ab alio, & mediatio quædam inter primum agens & effectum: ita & hîc ſignificatur verbum à patre accepiſſe virtutem operandi per originem & deriuationem ab ipſo, & medium eſſe inter patrem & creaturas. Sed in hoc eſt diſſimilitudo, quòd ibi inſtrumentum non eandem accipit virtutem, quam habet primum mouens, & ob id minus eſt illo, ſicque mediat inter primum agens & effectum, vt primum agens non immediata dicatur effectus cauſa. Hic autem verbum eandem accepit efficiendi virtutem quam habet pater, quare illo minus non eſt, neque ſic mediat, vt pater non ſit cauſa omnium immediata, cùm mediatio hæc ſolùm ſecundum originem ſit accipienda. Quare cùm pater cum filio omnia operetur, & filius non ſit res & natura à patre diuerſa, æqualiter pater & filius cauſa ſunt omnium immediata & principalis. Secundùm hunc ergo ſecundum modum non appropriatè, ſed propriè per verbum omnia facta dicuntur. Poſtremùm etiam ideo omnia per verbum facta dicuntur, quòd ipſum, quatenus verbum & ſapientia dicitur, cauſa eſt exemplaris rerum factarum, non quidem ex parte operantis patris, ſed tantùm ex parte rerum factarum. Quamuis enim verbum patri exemplar dici poſſit rerum factarum, non tamen ipſi poteſt dici cauſa exemplaris rerum factarum, cùm nihil à filio pater acceperit. Atque ob id ſignificandum putat Caietanus Euangeliſtam hîc potius dixiſſe: *omnia per ipſum facta ſunt*, quàm pater per ipſum omnia fecit. Ex his omnibus conſtat quare potius dictum ſit: *omnia per ipſum facta ſunt*, quàm omnia ipſum verbum fecit: vel, omnia cum ipſo facta ſunt: vel, omnia ab ipſo facta ſunt. Cum his enim omnibus Euangeliſtæ locutio plura etiam in ſe includit.

A cem habent diſtinctionem. Quiddam enim ſic diſtinguunt: *Et ſine ipſo factum eſt nihil*, vt deinde noua ſequatur ſententia: *Quod factum eſt, in ipſo vita erat.* Atque hanc diſtinctionem ferè Latini ſequuntur interpretes, & cum eis Cyrillus Græcus. Alij verò ſic diſtinguunt, *Et ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt*: vt puncto hic interpoſito deinde ſequatur: *In ipſo vita erat.* Secundum priorem autem diſtinctionem quidam orationem illam, *& ſine ipſo factum eſt nihil*, affirmatiuè accipiunt, vt ſit ſenſus: Id quod eſt nihil, factum quidem eſt, ſed factum eſt ſine ipſo. Atque hoc modo hanc orationem Manichæi acceperunt, intelligentes per, *nihil*, aliquid quod factum ſit, ſcilicet res corruptibiles, quòd earum eſſe continuè tranſmutetur in nihi-
B lum. Has enim non à verbo creatas dixerunt, ſed ab altero principio contrario. Verùm Auguſtin. lib. de natura boni contra Manichæos ca. 15. ridet ſuperſtitioſam hanc Manichæorum diſtinctionem & intelligentiam, quòd putarent per dictionem, *nihil*, ſic poſitam debere intelligi aliquid quod factum ſit, & negarent negatiuum ſenſum reddi poſſe, ſi hoc ordine dicatur: *& ſine ipſo factum eſt nihil*, & non iſto: & nihil factum eſt ſine ipſo, oſtenditque vtrouis modo dictatur hunc eſſe ſenſum: Quicquid ſubſiſtit in rebus creatis, à verbo factum eſt. Idem ſuper Ioan. Manichæorum ridet intelligentiam, dicens per, *nihil*, non poſſe intelligi aliquid
C quod factum ſit, ſed ſi affirmatiuè quis velit orationem accipere, debere potius intelligere peccatum vel malitiam. Peccatum enim quatenus peccatum eſt, hoc eſt, inordinatio quædam & defectus à recta regula, non eſt res & natura aliqua, nec eſt à Deo, ſed à voluntate obliqua hominis. Huius expoſitionis meminit & Hier. exponens 2 c. Micheæ, vbi quoſdam dicit per, nihil, intelligere hoc loco malitiam & diabolum, ſed eã expoſitionem tanquã coactã nimis, non probant. Nec, vt plerique putant hoc modo Aug. ſuper Ioan. intelligendum voluit. Nam ſi diligenter legatur, deprehendentur duo illa pro eodem accipere: *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Atque ex Græca veritate manifeſtè cõſtat ſic accipi non poſſe. Non enim
D habent Græca οὐδὲν ſed οὐδὲ ἓν, id eſt, neque vnum vel, vt nos diceremus, ne vnũ quidem: vnde conſtat neceſſariò ſic debere accipi negatiuè, vt ſit ſenſus: nullã omnino eſſe rẽ quæ ſine verbo facta ſit. Huic autem ſenſui id vnum obſtare videtur, quòd ſecundum eũ ſuperflua videbitur hæc pars, cùm id quod ea ſignificatur ſatis præcedenti oratione explicatum ſit, qua dictum eſt, *omnia per ipſum facta ſunt.* Dicendum itaque adiunctam eſſe hanc partem, primum vt quod priùs dictum eſt fortius confirmaret, ne omnino aliquid putaretur non eſſe complexum dicendo, *omnia*, ſi quidem intelligere aliqui potuiſſent tantùm viſibilia illa quæ Moyſes facta ſcribit,
E ipſum cõplexum eſſe: aut res noxias non eſſe complexum, quas quidam nõ à vero Deo, ſed à diabolo factas aſſeruerunt. Deinde & ideo hanc dicit, vt explicaret illud quod dixit, *per ipſum.* Ne enim ex ea locutione quis filium patre minorem intelligeret, & à patre filium tanquam ſeruum omnia eſſe facta, ſubiunxit præpoſitionem denotantẽ ſocietatem filij cum patre in creando mundum, vt vel ſic occurreret prauæ intelligentiæ, quæ ex prioribus naſci poterat verbis. Dicendo enim, ſine ipſo nihil eſſe factum, ſignificat cum ipſo à patre omnia

ET SINE IPSO, &c.] Verba hæc dupli-

esse facta, Iam & ipsa Græca, quæ non habent ὃ ἐν, sed ὃ ἐν, magis expostulant, vt illud, *quod factū est*, cum præcedentibus iungatur, quemadmodum hodie Græci codices distinguunt, & Theop. & Chrysost. Secundum quam distinctionem hæc pars, *& sine ipso*, &c. præter dictas rationes ideo appositā est, vt ostenderet per illud, *omnia*, creata solum accipi debere, ne quis patrem vel spiritum sanctum, vt dixerunt Macedoniani, intelligeret per verbum factum esse. Sic & Paulus explicās pro quibus distribuat omnia, cùm dicitur de filio: Omnia subiecit sub pedibus eius, sine dubio (inquit) præter eum qui sibi subiecit omnia. Indicat autem Ioann. per hoc quod adiecit, *quod factum est*, esse aliquid præter patrem & verbum, quod non sit factū, nempe spiritum sanctum. Nam ad excludendum patrem aut filium ab illo vniuersali, *omnia*, non omnino opus erat addere, *quod factum est*. Quis enim audiens per filium à patre omnia esse facta, non intelligeret ab omnibus excludi patrē & filium facientem? Proinde hoc loco refellitur non tantùm Manichæorum error, sed & Macedonianorum. Si autem illa pars, *quod factum est*, cum sequentibus legatur, rursum & varia est distinctio, & sensus plures. Manichæi enim illud, *in ipso*, præcedenti coniungentes hoc modo distinxerunt & intellexerunt: Id quod factum est in ipso verbo, id est, per verbum, erat vita, hoc est, habebat vitam, atque ob id asserebant nullam esse creaturam quæ non viueret, lapidésque ac ligna vitam habere credebant. Augustinus autem ne in horum errorem quis incidat, vult sic orationem distingui, vt illud, *in ipso*, sequenti iungatur, hoc modo: *quod factum est*, deinde distinctiuncula interposita, *in ipso vita erat*. Et intelligit omne quod factum est, etiam antequam fieret, non in seipso quidem, sed in ipso verbo fuisse vitam. Sicut enim artificis opus etiam antequam fiat, est in mente artificis secundum speciem exemplarem, estque in ipso vita quædam, quia ineſt illi vitaliter & intellectualiter: ita & in ipso verbo omnis creatura, etiam antequam fieret, subsistebat, sed vitaliter & intellectualiter, atq; ob id dicitur in illo fuisse vita. Secundum hunc autem sensum postquam superius dictum est omnia per ipsum esse facta, additum est istud, *Quod factum est, erat in ipso vita*, ne quis fortè crederet mutabilem eius voluntatem, quasi qui subitò fecerit creaturā, quam antea nunquam fecisset, atque ob id factam quidem in tempore asserit creaturam, sed in æterna priùs sapientia fuisse, ibique vitam fuisse, cùm ipsa sapientia diuina quæ omnia creata comprehendebat, vita sit. Porro hic sensus vt à Platonicis ideis desumptus est, ita & obscurus & coactus nimis apparet. Indicant autem Theodoretus & Chrysostomus etiam Macedonianos locum hunc distinxisse, sicut distinxerunt Manichæi, ita tamen vt per id quod factum dicitur in ipso verbo, intelligerent significari spiritum sanctum, & sit sensus, quod factum est in ipso, id est, spiritus sanctus, erat vita. Verùm spiritum sanctum hìc nō vocari vitam constat ex sequentibus, vbi ipsum verbum, vita dicitur & lux. Cyrillus illud, *quod factum est*, etiam à superioribus separans, sic orationem hanc accipit, vt relatiuum, *ipso*, non referatur ad *verbum*, sed ad, *quod factum est*, vt hic sit ordo & sensus, Ipsum verbum erat vita in ipso quod factum est, hoc est, ipsum verbum vitam vigorémque imper-

1. Cor. 15.

A tiit rebus creatis, & vitam quam ex natura sua habet, etiam omnibus creatis infudit & communicauit: non quòd omnibus dedit propriè viuere, sed vita omnium dicitur quòd ea conseruauerit in sua natura. Intelligit enim hanc partem superioribus subiunctam, vt ostendat verbum non solùm omnia creasse, sed etiam creata in sua conditione conseruare, cùm ex sua natura durandi virtutem non habeant. Quòd si autem in simili sensu quis hunc locum sic intelligere velit, Quod factum est, erat in ipso verbo vita, hoc est, vigorem suum & esse in ipso habebat, iam, *vita*, hoc loco non eodem modo accipietur, quo statim postea, *& vita erat lux hominum*. Diuus Hilarius aliam ab omnibus prædictis sequutus est distinctionem. Illud enim, *quod*
B *factum est*, præcedentibus iungit: & tamen etiam illud, *in ipso*, coniungit cum, *factum est*, vt sit hæc distinctio: *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*, ac deinde noua sententia incipiatur: *Vita erat*. Ne enim dum dicitur, *& sine ipso factum est nihil quod factum est*, intelligeretur aliquid per alterum factum, quod tamen non sit sine eo factum, ob id intelligit additum, quòd factum est in ipso. Meminit & Theophylactus huius distinctionis, asserens quendam sanctum orthodoxum in hunc modum distinxisse, & intellexisse omnia quæ in verbo condita sunt, non esse
C facta sine ipso. Verùm quomodo dubium esse potest, quòd ea quæ in verbo facta sunt, sine ipso non sunt facta? Neque hunc certè sensum Hilarius voluit, sed istum, *& sine ipso factum est nihil*, quod tamen omne etiam factum est in ipso. Cuius postea rationem reddi intelligit: Quia scilicet erat vita. Porro quoniam secundum omnes istas distinctiones nullus adfertur sensus qui satisfaciat, longè simplicior & facilior est distinctio Chrysostomi, & omnium penè Græcorum, qua, *quod factum est*, præcedenti: illud verò, in ipso, sequenti iungitur. Secundum quam distinctionem istud, *In ipso vita erat*, intelligunt Chrysosto. & Theophyl.
D sic, vt postquam omnia per ipsum facta dixit, nunc eiusdem prouidentiam significet, qua non solū omnia condiderit, sed etiam omnium creaturarum vitam & essentiam conseruauerit. Itaque vitā intelligunt tribui verbo respectu omnium creaturarum, non quòd omnibus vitam propriè dictam impertiatur, sed quòd omnium essentiam permanere faciat, estque sensus secundum eos: In ipso erat vita omnium, id est vigor, qua omnia cōdita in sua conditione conseruantur. Rectius tamen videtur accipi posse vitā hìc tribui verbo solum respectu viuentium, vt sicut prius ostendit Euangelista omnia suū esse accepisse à verbo, ita iā significet omnia viuentia suam vitam ab eo quoque accepisse, sicut mox postea idem verbum lucem dicit hominum, quod
E ab eo homines lumen intelligibile acceperint. Sicut enim ordo quidam est inter esse viuere & intelligere, ita ordinatè procedens tria hæc in creaturis à verbo esse declarat. Ita Caietanus. Itaque sensus erit: In ipso verbo erat vita, hoc est verbum ex sua natura vitam habebat, eratque vita ipsa ex sua natura, ac proinde non nisi ex hac fontali vita acceperunt suam vitam quæcunque viuunt, aut vnquam vixerunt. Proinde cùm dicitur in verbo fuisse vitā, non debet intelligi vita à verbo diuersa, aut vita illi infuisse sicut accidens in suo subiecto, quomodo in nobis dicitur esse vita, cū in Deo non sit aliud

essentia

essentia eius & accidens quoduis. Neq; rursum simpliciter intelligendũ, in verbo fuisse vitam, quia ei cõpetit vita, sed quòd ex sua natura sit vita. Quomodo postea dicturus est: Sicut pater habet vitam in se. manentẽ, sic dedit & filio habere vitã in se manẽtẽ.

ET VITA ERAT LVX, &c.] Vitam quæ est, verbum, dicit esse lucem hominum, vt ostenderet se loqui de luce non sensibili, quæ non hominum solùm est, sed & brutorum: verùm spirituali, quæ propriè homini quatenus homo est, hoc est, secundum partem intellectiuam, conuenit. Hominum autem potius lucem dicit quàm angelorum, vt per ea quæ nobis sunt nota, lucem illam nobis manifestaret. Dicens tamen esse lucem hominum, indicat multo magis esse lucem angelorum. Si enim homo infimus inter creaturas rationales à verbo illuminatur, & suprema lux est infimi intellectus lux, multo magis est lux intellectuum superiorum mediorum. Et non dixit, lux Iudæorum, aut lux iustorum, sed *lux hominum*, omnium, scilicet, vt intelligeremus vitã vocari lucem; non quia per legem à Moyse datam, aut per gratiæ suæ inspirationem quosdam illuminauit, sed ratione luminis naturalis, quod omnibus hominibus infundit. Lux enim aliquorum dicitur id quod eos illuminat. Ita lux hominum verbum dicitur, quòd eos illuminet. Illuminat autem quia rationem & intellectum omnibus dat, quo honestũ ab inhonesto, verumq; à falso discernere valeant. Cùm enim in corporalibus rebus id lumen dicamus in quo aliquid videmus, rectè per translationem à corporalibus ad spirituale lumen dicitur mens ipsa & ratio, visq; illa discernendi verum & falsum, sicut & ipsum videre ad intellectum transfertur. Porro, quod dicit de tenebris in quibus lux lucet, & quæ non comprehenderunt lucem, variè intelligitur: Cyrillus enim considerãs tenebras opponi luci, & solum Deum esse ex sua natura, lucem, per tenebras intelligit omnem creaturam, quæ lucem quidem participare potest, tamen ex sese lucem non habet, sicut aër ex sese tenebra est. Itaque secundum eum lux in tenebris lucet: quia lux diuina in mentibus rationabilibus, quæ ex sese luce carent, lumen suum infundit, impartiendo eis intellectum & sapientiam qua videant. Et intelligit hanc partem superiori appositam, ne quis intelligeret verbum non esse lucem omnibus, sed iis tantùm qui bene viuendo se eius illuminatione dignos fecissent. Secundum quam expositionem quod sequitur, *tenebræ eam non comprehenderunt*, quidam sic accipiunt, creaturæ rationales quantumuis illuminatæ, nequaquam tamen lucem illam comprehenderunt, vt quæ, scilicet, sit incomprehensibilis. Illud enim propriè comprehendi dicitur, quod totum concluditur, & cuius natura tota perspicitur, quod de Deo fieri nequit. Ecce enim (dicitur Iob 32.) Deus magnus & vincens scientiam nostram. Hic autem sensus huius partis indicatur in Homilia super hoc Euangelium quæ inscribitur Origeni. Verùm etsi optimè conueniat superiori expositioni, tamen Cyrillus hanc partem sic non intelligit, sed in hoc sensu, tenebræ non cognouerunt ipsam lucem, quòd scilicet deserto veri Dei cultu, plerique hominum creaturas coluerint. Caietanus autem sensu omnino diuerso intelligit per tenebras, res omnes sensibiles carentes lumine intelligibili, atque in his lucere lucem, sed illas non comprehendere, vel apprehendere eam, quòd lux diuina in rebus sensibilibus se visendam exhibeat, non tamen ab eis attingatur, neque cognoscatur, sed tantùm ab hominibus lumine intelligibili donatis. Verùm hic sensus à scripturæ vsu nimis est alienus, atque ab intentione Euangelistæ, qui omnino videtur significare voluisse, dum dicit lucem in tenebris lucere, lucem suo lumine tenebras dispellere voluisse. Theophylactus autem, post Chrysostomum, per tenebras intelligit mortem & errorem. In morte enim sua verbum Dei illuxit, dum mortem, tum suam, tum aliorum superauit, & claritatem suam resurgendo demonstrauit. Et in gentili errore fulsit, atque quotidie fulget per Euangelicam prædicationem. Hæ autem tenebræ lucem non potuerunt comprehendere, quia neque mors verbum Dei detinere potuit, neque error aliquis eum occupare, aut Euangelij lumen obscurare & extinguere. Indicat autem idem autor quosdam per tenebras intelligere carnem hanc nostram per peccatum obtenebratam, in qua luxit lux ista, dum veniens in similitudinem carnis peccati mundo prædicauit. Alios rursum aduersarias potestates, quæ tentarunt quidem lumen istud comprehendere & extinguere, sed nequaquam valuerunt. Secundum omnes autem istas interpretationes tres intelligitur verbum Dei lucere in tenebris ratione eorum quæ post incarnationem suam fecit. Ioannes verò magis videtur loqui de illuminatione ea qua à principio mundi semper luxit in tenebris. Proinde aptius secundum Augustinum & Rupertum per tenebras intelligimus mentes hominum per peccatum obtenebratas, aut ipsos etiam homines ignorantiarum & errorum tenebris offusos, quemadmodum de quibusdam dicit Paulus: Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Lux ergo diuina semper lucet & luxit in tenebris, tum quia lumine naturali etiam peccatoribus infuso dat eis ex rebus visibilibus inuisibilia Dei cognoscere, quemadmodum testatur Paulus ad Ro. 1. tũ quia occultis suæ gratiæ inspirationibus, iustorumque prædicationibus, & aliis mediis plerosque semper peccatores in cognitione Dei, quantum in se est, illuminare voluit. Verùm tenebræ, hoc est, tenebrosæ mentes, lucem hanc non comprehenderunt intellectu suo, hoc est, non cognouerunt eã. Idque vel ob id quòd in rebus vanis, & perituris huius mundi bonis oculos mentis semper haberent intentos, & affectum affixum, oculos suos ad lucem illuminantem eos claudentes: vel quòd ingenij sui acumine confisi ad veritatis diuinæ cognitionem peruenire contenderent. Quia enim, inquit Paulus, cùm cognouissent Deum, non sicut Deũ glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, &c. Secundum prædictam autem expositionem quod hic dicitur de illuminatione lucis, intelligitur non solùm de illuminatione quæ fit per infusum lumẽ naturale, sed etiam de ea quæ fit per inspirationem Dei gratuitam: quod quidẽ aptè conuenit sequentibus, in quibus de ea cognitione lucis huius agitur, quæ sine inspiratione Dei gratuita accipi non potest. Iã quod dicitur, *tenebræ eam non comprehenderunt*, de tenebris accipi debet, quandiu tenebræ fuerunt. Aut sic accipienda oratio, vt significetur pleraſque tenebras lucem non comprehendisse, non autem omnino nullas,

Quid hic sint tenebræ.

Ephes. 5.

Rom. 1.

sicut

ſicut intelligitur quod poſtea dicitur: *Mundus eum non cognouit, & ſui eum non receperunt.* Cùm autem ſemper alioqui verbis vtatur præteritis, per præſens, dixit, *lux lucet in tenebris*, vt ſignificaret perpetuò & indefinenter lucem hanc lucere à principio mundi vſque in hunc diem.

FVIT HOMO MISSVS, &c.] Poſteaquam ſuperius dictum eſt de iis quæ ad diuinitatem verbi ſpectant, Euangeliſta iam de verbi incarnatione dicturus, ſermonem de præcurſore interſerit. Quoniam enim verbum in ſua diuinitate ſolùm conſiſtens, quamuis in tenebris luceret, à tenebris tamen non eſt comprehenſum, neque cognitum, ob id carnem induit in qua luceret, & mundo manifeſtius innoteſceret. Vt autem etiam in carne veniens agnoſceretur, præmiſſus eſt Ioannes Baptiſta, qui parta ſibi apud omnes ſumma per eminentiſſimam vitæ ſanctimoniam autoritate, teſtimonium ferret de hoc lumine incognito & carne velato. Ex quibus conſtat quàm conuenienter hic ſermo de Ioanne & Chriſti incarnatione ſuperioribus ſubiunctus ſit. Cyrillus autē intelligit hic Euangeliſtam ſermonem de Ioanne præcedentibus ſubiunxiſſe, vt eorum quæ dixit teſtem adiungeret grauiſſimū, ſummæque autoritatis, ne ea quæ dixit parui ſint momenti, & fidem non accipiunt. Aduertendum autem idem Cyrillus admonet, quàm idoneā vtatur Euangeliſta oratione cùm de Ioanne loqui incipit. Nam cùm de verbo loqueretur, vſus eſt verbo, *erat*, vt æternitatem eius oſtenderet, & vltra omne temporis principium eſſe ſignificaret. De beato autem Baptiſta congruè nimirum, vt de mortali homine atque creato, *fuit*, exclamat. Vbi tamen notandum, quòd differentia inter, *erat* & *fuit*, non conſiſtit, ſecundum Cyrillum & Euangeliſtam, in ratione temporis, quòd, ſcilicet, illud eſt præteriti imperfecti, iſtud verò præteriti perfecti. Nam apud Græcos verbum ἐγένετο non eſt præteriti perfecti temporis, ſed aoriſtus ſecundus. Verùm differentia illa potius conſiſtit in verborum diuerſitate. Nam verbo Dei tribuitur ſemper ἦν, erat, quod eſt verbum ſubſtantiale, nullam in ſe includens factionem eius quod dicitur eſſe. Verbum autem ἐγένετο non eſt verbum ſubſtantiuum, & quamuis accipiatur frequenter pro ſubſtantiuo, ſignificat tamen quandam eius cui tribuitur factionem. Nam propriè γίνομαι, idem ſignificat quod fio, & naſcor. Quod autē mox verbum, *erat*, Ioanni tribuitur, *cui nomen erat Ioannes*, Græca non habent, *erat*, ſed tantum, *nomen illi Ioannes*. Diuus Thomas autem, qui & ipſe annotauit de verbo dictum eſſe, *erat*: de Ioanne, *fuit*, tantùm temporis diuerſitatem attendi, & non verborum quæ ſunt apud Græcos diuerſa. Neque contentus Euangeliſta horum verborum diuerſitate ſeparare verbum Dei à Ioanne, teriſſimè adiecit, *homo*, idque ſine articulo, tum vt hac nomenclatura & nota diſtingueret ipſum à filio Dei, quem verbum, Deum, vitam & lucem appellauit, quiq; homo eſt cum articulo, hoc eſt, inſignis & omnes excellens; tum vt temeritatem nonnullorum euerteret, teſte etiam Cyrillo. Iam enim rumores fuerāt non naturā hominem, ſed de numero ſanctorum angelorum Baptiſtam fuiſſe, ac humano corpore vſum prædicaſſe, quod inde affirmabant, quia dictum eſt Malachiæ 3. Ecce ego mitto angelum meum ante faciē tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Ignorantes nomen angeli, miniſterium magis quàm ſubſtantiam ſignificare. Angelus enim Ioannes dictus eſt, non quia natura angelus eſſet, ſed quia ad nunciandum venit. Atque ob id etiam rectè ſubiecit, *miſſus à Deo*, tum vt oſtenderet eum ratione officii ſui angelum dictum, tum ne alicui leue videretur teſtimonium eius, quem priùs ſolùm hominem vocauit, idque ſine articulo vt à pſeudoprophetis eum ſepararet, qui à Deo miſſi non fuerunt. Quando autem miſſus ſit, ſcribit Lucas, ſcilicet, anno quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris. Sed modus quo miſſus eſt, incertus eſt, an, ſcilicet, viſibili apparitione, an ſola interna inſtructione, & deſtinatione. Cæterùm, vt explicaret quis ſit homo de quo loquitur, adiecit: *cui nomen erat Ioannes*, vel, vt habent Græca, *nomen illi Ioannes*. Nomen certè non vulgare, nec caſu impoſitum, ſed diuinitus inditum. Atque ob id miſſum hunc à Deo hominem nomine hoc ſuo notum facere voluit Euangeliſta, ſecūdum Cyrillū, vt ipſo nomine quod ex Lucæ narratione conſtat eſſe diuinum, hominis huius autoritatem magis attolleret. Quoniam autem variis de cauſis vel homines, vel angeli à Deo mittuntur, ſpeciale miſſionis eius officium explicat, dicens: *Hic venit in teſtimonium*, hoc eſt, vt teſtaretur, aut vt eſſet teſtis, quaſi dicat, non venit vt eſſet lux mundi, non venit vt mundum hunc redimeret, ſed tantùm, vt eſſet teſtis. Et quoniam diuerſarum rerum ſunt teſtimonia diuerſa, explicat in cuius rei teſtimonium miſſus fuerit: *vt* (inquit) *teſtimonium perhiberet de lumine*, hoc eſt, vt teſtaretur Chriſtum ſolum eſſe, vnde omnes lumen & notitiam veri Dei accipiant. Hoc autem dicens ſignificat & Ioannem habuiſſe certam claramque notitiam huius lucis, (alioquin enim nō veniſſet idoneus teſtis, nam quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur) & aliis ignotam fuiſſe lucem illam, alioqui enim nō opus fuiſſet eius teſtimonio. Ne autem quis exiſtimaret lucem hanc teſtimonio ipſius eguiſſe quaſi aliqua ex parte deficientem, adiicit, *vt omnes crederent per illum*, indicans ob incredulitatem & cæcitatem aliorum teſtimonium ipſius fuiſſe neceſſarium. Et bene quidem, crederēt, dicit: & non dicit, vt omnes cognoſcerent, vel ſcirent hanc lucē per ipſum. Aptè enim teſtimonio reſpōdet fides, neque aliud quàm fidē rei teſtimonium facere poteſt: nā ſcientia & cui deus rei cognitio non teſtimonio, ſed demonſtrationi & euidētiæ innititur. Deinde quia non poteſt à nobis lux iſta in hac vita ſciri, aut clarè videri, ſed fide ſola percipi. Porro quod dicitur, *per ipſum*, apud Græcos referri poteſt vel ad lumē, vel ad Ioannem, Nam αὐτοῦ dum dicitur δι' αὐτοῦ poteſt accipi vel in maſculino genere, vt ad Ioan. referatur: vel in neutro genere, vt referatur ad τὸ φῶς lumen. Et Caietanus quidem putat potius debere ad τὸ φῶς referri, eo quòd Ioannes non videatur miſſus vt eius teſtimonio omnes crederent, cùm omnibus non ſit teſtificatus, ſed Iudæis tantùm, apud quos teſtimoniū perhibuit Chriſto, vt parata Chriſto illius teſtimonio autoritate, omnes deinde crederēt Deo pati per Chriſtū, hoc eſt, Chriſti, Apoſtolorumq; eius prædicationem. Verùm reliqui omnes Doctores pronomen, *ipſum*, ad Ioannem referunt, & melius quidē, quòd huic Euangeliſtæ ſit familiare dicere, fideles credere in Chriſtum, non per Chriſtū: quem ſenſum & hic voluiſſe ſatis ipſa verborum

Ioan. 3.

verborum consequentia docet. Quod autem dicit, *vt omnes crederent*, intelligi potest accommoda distributione de omnibus testimonium eius audientibus, nempe Iudæis. Tamen cum per eos qui ex Iudæis testimonio Ioannis crediderunt, fides ad gentes propaganda erat, vt iam propagata esset, simpliciter de omnibus accipi potest. Venit enim Ioã. vt suo testimonio primum quidem crederent omnes Iudæi, ac deinde per Iudæos crederent etiam omnes gentes, ac proinde venit vt per ipsum omnes crederent. Iam quòd non omnes crediderint, non culpa testificantis est Ioannis, sed perauditorum duritiam id factum est: quemadmodum soli non est imputandum, quòd eos non illuminat qui oculos suos volentes claudunt. Quemadmodum enim sol in hoc lucet, vt quantum in se est, omnes illuminet, ita ad hoc missus est Ioan. & testificatus est vt quantum in ipso erat, omnes per ipsum crederent. Itaque dicendo, *vt omnes crederent*, non vult significare fructum ex Ioannis testificatione consequendum, sed finem à Deo intentum voluntate antecedẽte, sicut dicit Apostolus 1. Timot. 2 Deus vult omnes homines saluos fieri, & sufficientiam testificationis Ioannis, vt per eam omnes crederent si vellent.

NON ERAT ILLE LVX, &c.] Istud adiecit Euangelista, vt ostenderet quanta sit inter verbum Dei & Ioannem differentia, & eorum refutaret opinionem, qui Ioannem putauerunt esse Messiam. Non contrariatur autem huic quod Dominus Apostolis dixit: Vos estis lux mundi, & de Ioanne: Ille erat lucerna ardens & lucens. Non enim negatur simpliciter Ioannem fuisse lucem, sed dicitur non fuisse lucem cum articulo, hoc est, summam & primam lucem, quæque per naturam & nó per participationem lux est, quemadmodum annotauerunt Chrysost. & Theoph. Nam apud Græcos est, οὐκ ἦν ἐκεῖνο τὸ φῶς. Deinde etiam neglecto articulo, propriè dictum est de Ioanne: *Non erat ille lux*. Nam vt etiam annotauit Cyrillus, sicut creatura quæ doctiorem sapientiorémque alium reddit, non est ipsa sapientia: sic creatura quæ alios illuminat, non est ipsa propriè lux, sed lucem habens, lucisq; quæ in ea est minístra. Deus verò cum simplicissimus sit, omniq; compositione carens, sicut est ipsamet sua sapientia, ita est & ipsamet lux. Lucis tamen nomen etiam creaturis ratione participationis impropriè tribuitur Dei dignatione, sicut & nomen Dei, & filij Dei. Ad excludendum autem omnem dubitationem, & explicandum apertius quomodo Ioannem dixerit non fuisse lucem, subiicit: *Erat lux vera*, significans Ioannem lucem veram dici non posse, etiamsi quadam ratione lux dici possit. Notandum autem hic apud Græcos duplicem poni articulum, ἢ τὸ τοῦ φῶς τὸ ἀληθινόν, vt ostendat per τὸ ἀληθινὸν, quid intellexerit per τὸ φῶς, & quare nomini φῶς articulum addiderit. Iraq; sensus est: Is erat lux illa de qua loquor, nempe lux vera, quæ illuminat, &c. Porro vt intelligatur quomodo, verbum, dicatur lux vera, aduertendum, verum, in scriptura tribus opponi. Aliquando enim opponitur falso, vt cùm dicitur ad Ephes. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem. Aliquando opponitur ei quod est vmbratile & figurale, vt cùm postea apud Ioãnem dicitur: Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Aliquando vero opponitur ei quod solùm per participationem est aliquale, vt cùm dicitur Ioan. vltimo: Vt simus in vero filio eius. Verum filiũ Dei dicit filium naturalem, qui non per gratiam & participationem est filius. Hic autem dum dicit veram lucem, quamuis accipi posset, verum, vt opponatur falso & figurali, ad distinguendum hanc lucem, de qua loquitur, tum à luce quam se habere Philosophi iactabãt, quæ erat lux falsa, tum à luce quam se Iudæi habere per legem gloriabantur, quæ erat lux figuralis. Tamen ex intentione Euangelistæ magis est, vt verũ opponatur ei quod tantùm participans est, & lux vera sit lux naturalis: sicut filius verus, filius non per adoptionem, sed naturalis: nisi si quis velit per hoc quod dicit, veram lucem, intelligere separari hanc lucẽ etiam à luce sensibili, quæ tantùm est vmbratilis quædam lux ad lucem diuinam comparata. Ita enim & Caietanus intelligit, per hoc quod adiecit, verã, distinguit hanc lucẽ & à luce sensibili, & ab omni luce intellectuali citra suprema. Pergit autem explicare Euangelista, quæ lux sit lux cum articulo, & lux illa vera, dum dicit, *quæ illuminat omnem hominem*, &c. Sicut enim id solum verè est, à quo omnia suum esse participant, ita id solum est vera lux, à quo omnes creaturæ rationales illuminantur, neque potest id ab alio illuminari quod omnia illuminat, ac proinde per naturam suam, & non per participationem debet esse lux quæ omnia illuminat. Iam quod cum his verbis pugnare videtur, quòd multi in tenebris maneant, ac proinde non omnes ab hac luce illuminentur, variè soluitur secundum diuersorum diuersas interpretationes. Cyrillus enim lucem hanc intelligit illuminare omnem hominem ratione luminis naturalis, hoc est, rationis, & intellectus, quem simul cum anima infundit omnibus hominibus. Illuminat itaq; (vt ipse ait) creatiuè, non docendo, vt homines & angeli, sed potius creando, vt Deus, & vnicuiq; semen sapientiæ atq; intelligendi radices inserendo. Secundùm quàm intelligentiam iam manifestũ est, quare addatur, *venientem in hunc mundum*, nimirũ vt per ea verba indicet quando lux hæc hominẽ illuminat, dum, scilicet, nascitur in mundo. Quòd si autem intelligere quis velit de illuminatione gratuita superaddita lumini naturali, iam intelligendũ est, vel, sicut interpretatur Chrysostomus, Illuminat omnem hominem quantum in se est. Quòd enim quidam non illuminentur, ipsorum vitio imputandũ est, qui oculos mentis suæ ad lucem hanc claudunt, nec eam recipere volunt, Vel, sicut intelligit Rupertus, *Illuminat omnem hominem*, quia nullus est qui sine eo illumine tur, sicut in Psalm. dicitur Dominus erigere omnes elisos, & alleuare omnes qui corruunt, quia, scilicet, nemo erigitur, nisi ab ipso. Atq; hoc modo præsentem locum intelligit & August. in Enchir. cap. 102, & lib. 1. de peccatorũ meritis & remissione cap. 25. vbi & disputat contra quosdam Pelagianos, qui propter additam hic particulam illam, *venientem in hunc mundum*, asseruerunt in exortu corporali ab vtero matris illuminati mentes nascentium paruulorum. Secundùm has autem expositiones adiectum est, *venientem in hunc mundum*, tum ad maiorem commendationem lucis huius, vt quæ non homines solùm quosdam in vno mundi angulo consistentes illuminet, vt Ioannes Baptista, sed omnem omnino hominem in quacunque totius mundi parte degentem, tum ad ostendendũ (vt indicat

Matth. 5. Ioan. 5.

Quomodo lux illuminet.

Psal. 144.

Veritas tribus opponitur.

Ioan. 1.

dicat Aug.(quare homo indiget ab hac luce illuminari,nimirũ quia venit in hunc mundum, tenebrosum,scilicet, & caliginosum. Si enim (inquit Aug.)illuc non recederet,non esset illuminandus: sed ideo hic illuminãdus,quia illuc recessit vbi homo poterat esse alluminatus. Ex quibus verbis patet Aug.vim facere in eo quod dicitur, *hunc mundũ*, intelligereq; mundum hunc inferiorem à paradiso & cœlo distinctum. Verùm notandũ Græca non habere pronomen,*hunc*, sed εἰς τὸν κόσμον, id est, in mundum,cum articulo,loco cuius frequenter vertit interpres pronomen demonstratiuũ, quod proinde accipitur non vt distinguat vnum mundum ab alio, sed simpliciter demonstret vniuersam hanc mundi machinam. Sunt & aliæ huius loci expositiones, sed minus probabiles. In Homilia enim, quæ Origeni inscribitur,super hoc euãgelio, mundus accipitur pro Ecclesia: vt sit sensus: illuminat omnem qui ingreditur Ecclesiã. Et Dionysius hũc quoque addit sensum? *Illuminat omnem hominem*, quia quosdam homines cuiusq; nationis illuminat, vt sic distributio,quemadmodum vocãt, pro generibus singulorũ,sicut in Enchiridio Aug. illud accipi posse dicit: Deus vult omnes homines saluos fieri. Porrò quoniam hic dicitur homo venire in hunc mundum, quidam intellexerunt animas hominum fuisse apud Deum in cælo ante corporum assumptionem, & has, quamuis perfectiore bono fruebantur,tamen saturitate melioris status, alteriúsque vitæ turpi cupiditate ad corpora esse delapsas.Cuius erroris author fuit Origenes, & contra hũc errorem prolixè & doctè disputat hoc loco Cyrillus. Quòd enim non dicatur homo venire in hunc modum,quia aliũde priùs existens huc venit, patet,quia tunc significaretur priùs non fuisse illuminatam animam, cùm extra corpus subsisteret. Deinde si supplicij loco corporibus coniunguntur animæ,quomodo venientes in hunc mundum illuminari dicẽtur? Illuminatio enim maiorem afferre gratiam videtur, & honoris est, non supplicij. Accedit his,quòd non habent Græca, *in hunc mundum*, vt ne quis putet de inferiori tantùm mundi parte accipiendum,sed simpliciter, *venientem in mundum*. Vnde non posset tum primùm anima dici venire in mundum, cùm corpori vnitur, cùm & priùs in mundo fuerit. Proinde venire in mundum,non est aliud quàm nasci in mundo.Dictum est autem, secundum Thomam,potius, venientem in mundum quàm nascentem in mundo: ad indicandum quòd anima secundum quam homo illuminatur, venit ab extrinseco, hoc est,non ab eductione de potentia materiæ, sicut animæ reliquorum animalium, sed à simplici emanatione Dei, qui creando eam corpori infundit.

IN MVNDO ERAT,&c.]Ostendit modò qua re necesse fuerit vt Ioannes testimonium ferret de lumine, simúlque occurrit tacitæ obiectioni qua dicere quis posset:Si verbum istud lux est, & illuminat omnem hominem,quid opus erat luci, rei scilicet per seipsa clarissimæ,testimonio, quare etiam tam longis temporum spatiis lux ista ignorata est? Sequitur enim potius quoniam ignorata est, nec ab ipsa mundum illuminari, nec ipsam lucem esse. Hoc itaque ne quis obiiciat, ostendit non imputandum verbo ignorãtiam sui, sed cæcitati & peruersitati hominum, atque ob id etiam opus fuisse testimonio cuiusdam auctoritate insigni, & à Deo ad hoc missi. Erat enim(inquit) ab initio semper in mundo, præsens vbique secundum diuinitatem suam, & præterea mundus etiam per ipsum factus est, vnde ex creaturis agnosci debuisset, & tamen mundus eum non cognouit. Quoniã ergo vbique existens per diuinitatem, & per creaturas suas seipse insinuans,non est agnitus, venit per assumptam humanitatem in propria,& nec sic etiam proprij eum receperunt per fidem.Vides itaque non ipsum culpandum esse quòd incognitus fuerit, sed hominũ tantùm tarditatem, vel obtenebrationem. Vides & quare illi opus fuerit Ioannis testimonio.Vt autem efficacissimè coarguat mundi cæcitatem,postquam dixit lucem hanc illuminare omnem hominem,deinde duo illa subiicit:*in mundo erat, & mundus per ipsum factus est*. Quoniam enim illuminat omnem hominem, dicere nemo potest lucem hanc ob id incognitam fuisse, quòd vel radios suos ab hominibus retraxerit, vel per imbecillitatem ad homines vsq; pertingere non valuerit. Quia verò in mundo semper fuisse dicitur, dici non potest quòd propter lucis absentiam ignorata fit. Cùm autem etiam per ipsum mundum factum esse adiicit, ostẽdit non posse imputari inuisibilitati & occultationi lucis huius ignorationem illius. A magnitudine enim speciei & creaturæ cognoscibiliter poterat creator eorum videri. Sap.13. & inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.Cognosci ergo debebat, tum quia illuminat omnes, tum quia in mundo vbiq; præsens erat, tum quia per ipsum mundus factus est, & tamen mundus eum non cognouit.Porro quod dicit, in mundo verbum fuisse, non est intelligendũ in mundo fuisse quasi mundo conclusum, aut quasi mundi pars, sed tum quia per diuinitatem suam vbiq; erat præsens,tum propter prouidentiam & conseruationem eius vim,qua omnia facta conseruat. Accipitur autem dictio, mundus,hic æquiuocè, prioribus enim duobus locis accipitur pro tota hac machina visibili: tertio verò loco, pro hominibus deditis mundo,hoc est,rebus huius seculi.Relatiuũ autem, eum,masculini generis non habet ad quod secundum vocem referatur, neq; enim ad verbũ, neque ad lũmen vel lucem referri potest secundũ vocem, proinde oportet intelligere relationem secundum rem,nisi velimus referre ad nomen Deus,dum dictum est,& Deus erat verbũ.Interpres enim, quoniam apud Græcos inuenit relatiuum masculinum ὅντινα,vertit etiam masculinũ, non aduertens illud ad præcedentia nomina non posse apud nos referri,sicut apud Græcos,apud quos refertur ad nomẽ λόγον,masculinum.Quod autẽ sequitur, *in propria venit*,&c. dupliciter intelligitur, vt annotauit etiã Theoph. Cyrillus enim & Rupertus per propria & suos, intelligunt gentem Iudaicam, populum sibi olim peculiarem, de quo dixit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Alij per propria intelligunt totam hanc mundi machinam, quam ipse condidit: & per suos, simpliciter homines ab eo conditos. Ad maiorẽ autem exaggerationem malitiæ & incredulitatis, dicit potius eum venisse in sua, & suos tamen eum non recepisse,quàm venisse in mundũ,& mundum non recepisse eum.Venisse autem dicitur,non quod inceperit esse vbi priùs non fuisset,sed quòd inceperit hic esse in assumpta carne in qua hic non priùs erat, quòdque inceperit hic esse visibilis, vbi priùs erat

Rom.1.

Quid sit, in mundo erat: & in propria venit.

in

inuisibilis. Aduertendum autem quàm tutò contextus sit hic sermo. Prius enim dixit: *Mundus eum non cognouit*: nunc autem, *& sui eum non receperunt*. Itaque ante incarnationem verbi, simpliciter ignorantiam Dei in hominibus culpat, additáque eam appellationem quæ culpam minuit. Mundus enim quia mundus erat, eum cognoscere non potuit. Post incarnationem verò, impietatis crimen in infidelibus taxat, dicens, *non receperunt*: atque quò crimen hoc clarius ob oculos ponat, proprios dicit non recepisse suum creatorem. Non recipere enim non est simpliciter non agnoscere, sed præsentem iam, seséque offerentem, & palàm quis sit declarantem, reiicere.

QVOTQVOT AVTEM, &c.] Ostendit incredulorum summam impietatem, dum dixit, *sui eum non receperunt*: modò ostendit credentium & recipientium vtilitatem & dignitatem quam credendo consequuti sunt. Et primum quidem dicens, *quotquot*, significat in fidei gratia nullam esse vel sexus, vel ætatis, vel conditionis, vel nationis discretionem: sed siue pueri, siue senes, siue serui, siue liberi, siue Iudæi, siue Græci sint qui eum receperint, eundem ex sua fide consequi fructũ. Deinde & hoc hinc colligitur, quòd illud, *sui eum non receperunt*, non possit vniuersaliter accipi, sed indefinitè, quodque per suos, potius vniuersos hominesà Deo conditos, quàm Iudæos intelligere debeamus. Verùm magnam difficultatem ingerũt ea verba, *dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Non enim sibi constare ea videntur, vt qui dicuntur recepisse eum, habeant datam potestatem qua fiant filij Dei. Nam si receperunt eum, iam sunt filij Dei nec opus habent vt fiant filij Dei. Et ecõtra, si possunt fieri filij, ergo iam non sunt filij: si autem non sunt filij, ergo non receperunt eum. Auget difficultatem, quòd iidem qui iam dicuntur accepisse potestatẽ vt fiant filij Dei, mox postea dicuntur ex Deo nati. Non enim dici potest relatiuum, *qui*, cùm dicitur, *qui non ex sanguinibus*, &c. debere referri ad filios Dei, & non ad eos qui credunt in nomine eius, quemadmodum vult Caietanus, & alij quidam. Nam apud Græcos in neutro genere dicitur τίσιν θεοῦ, cùm sequens relatium sit masculinum οἵ. Præterea, nonne & illi qui nondũ receperunt eum, habent potestatem filios Dei fieri, cùm habeant potestatem credendi? Theophylactus hanc difficultatem tribus modis solui posse ostendit. Primùm, vt hic sit sensus, *dedit eis* (nempe credentibus) *potestatem*, hoc est, gratiã qua possũt fieri filij Dei vsque in finem, hoc est, in diuina filiatione conseruari. Secundò, vt recipientes eum intelligantur catechumeni, qui ante baptismum susceptum credunt, & per fidem accipiunt potestatem, vt per susceptionẽ baptismatis regenerentur in Christo, & fiant filij Dei. Tertiò, vt accipiatur Euangelista hic loqui non de ea filiatione quam consequimur per fidem & baptismum, de qua mox loquitur, cùm dicit credẽtes ex Deo natos esse: sed de gloriosa adoptione filiorum Dei, quæ erit in nouissima corporũ resurrectione, de qua loquitur ad Roman. Paulus, cùm dicit, Adoptionem filiorũ Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Atque hunc tertium sensum approbat Caietanus, qui tamẽ in Ientaculo suo quinto etiã ostendit quomodo de priori adoptione filiorum Dei accipi possit, nẽpe vt intelligamus iis qui recipiunt & credunt dari potestatem, non qua postea fiant filij Dei, sed qua eo ipso tẽpore vel momento quo credũt, fiunt filij Dei. Fides enim ex se non potest filios Dei nos facere, sed ex gratuito Dei dono habet hãc potestatẽ, vt mox filios Dei faciat, proinde credentibus data dicitur potestas qua fiãt & fiendo sint filij Dei. D. Thomas autem videtur & hoc modo intelligere: Qui receperunt eum, his Deus dedit potestatem, non quidem posteaquam receperũt, sed antequam eum receperunt. Non enim recepissent, nisi Deus dedisset eis potestatẽ filios Dei fieri. Hanc autem potestatẽ dedit secũdum eum, proponendo eis credenda, & per infusionem gratiæ suæ corda eorum mouendo ad credendum & recipiendum ipsum. Et secundum tres primas interpretationes, maximè autem secundum primam & tertiam, commendatur hoc loco liberi arbitrij vis: secundum duas autem posteriores non liberum arbitrium, sed diuina gratia commendatur his verbis, *dedit potestatem*, &c. Nec est aliqua harum interpretationum, quæ propositæ difficultati & intentione Euangelistæ satisfacere videatur. Proinde annotanda diligẽter Græca, quæ habent: ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. Portò dictio ἐξουσία non significat solùm potestatem, vel facultatem alicuius rei faciẽdæ vel acquirendæ, sed etiam auctoritatem, dignitatem, & ius. Deinde verbum γενέσθαι, non tantùm per fieri, sed & per esse verti potest, vt iam hic sit sensus, dedit eis eam auctoritatem, ius & dignitatem, vt sint Dei filij. Atq; hoc modo accepisse Christum dictionem ἐξουσίαν patet cùm ex aliis, tum ex his maximè verbis. Cùm potestatem ipsis datam & serui naturam filio enodauerit, & adoptionem ac gratiam per potestatem hanc intellexerit, tutissimè postea intulit: *Ex Deo nati sunt*, &c. Atque hoc modo etiam accepisse quendam in Paraphrasibus constat, cùm sic habeat. Quicunque receperũt sermonem hunc, his vicissim hoc dignitatis contulit, vt per fidem & baptisma insiti Christo, fierent & ipsi filij Dei. Proinde nomẽ potestatis his accipietur, quemadmodum frequenter, pro dignitate & præeminentia, vt ad Roman. 13. Omnis anima potestatibus subdita sit, &: Nõ est potestas nisi à Deo. Et est sensus nostræ literæ? Dedit eis hanc excellentiam & dignitatem vt fiant filij Dei, nõ quidem posteaquam eum receperunt, sed eo ipso quòd eum recipiunt. Itaque etiam secundum hunc sensum nihil ex his verbis, *dedit eis potestatem*, colligere licet de libero arbitrio. Vt autem explicaret qui sint qui recipiant eum, adiecit: *his qui credunt in nomine eius*, vel vt habent Græca, *in nomen eius*. Hoc est ergo recipere eum, non quidem recipere eum in domum suam, sed credere in nomen eius, hoc est, in ipsum credere. Postquam autem exposuit qui sint qui eum receperunt, exponit iã etiam quod dixit, recipientibus eum datam eam dignitatem vt fiant & sint filij Dei, comparationémque facit carnalis & diuinæ generationis, non absurdè nobis in memoriam reducens carnales partus, vt agnita vilitate & humilitate carnalis generationis, e contrario diuinæ generationis dignitatem cognosceremus. Dicit ergo: *Qui non ex sanguinibus*, &c. per tres autem istas partes, *ex sanguinibus*, *ex voluntate carnis*, *ex voluntate viri*, designari carnalem hominis generationem satis inter omnes conuenit interpretes. Singulæ verò istæ partes non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Primùm itaque circa dictionem, *sanguinibus*, adnotandum, quòd quamuis non satis Latinè pluraliter dicatur,

Quid sit, dedit eis potestatem.

Rom. 8.

sanguines, interpres tamen pluraliter vertit, quòd Græcè pluraliter dicatur *αἱμάτων*. Atque ob id existimat Augustinus interpretem numero plurali abusum, vt declararet ad communem hominis generationem, & viri, & mulieris semen concurrere. Intelligit enim per sanguines non tantùm menstruum sanguinem mulieris, ex quo fœtus alitur, sed & viri semen, quòd sit residuum alimenti sanguinei Theophyl. tamen (& rectius videtur) per sanguines solum menstrua mulieris accipit. In secunda verò parte caro secundum Aug. pro fœmina accipitur: quæ ob id caro rectè dicitur, quod affectibus carnalibus magis sit obnoxia quàm vir, qui dicitur vir, quasi virtus: mulier verò quasi mollier, vt dicit Lactantius, De qua fœmina etiam dicit Adã: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Vtrobiq; autẽ voluntas iam accipi debebit pro concupiscẽtia. Et sensus erit, fidelium regenerationem non esse talem, qualis est omnium hominum generatio: cuius si materiam attendas, sanguis est vnde generantur: si causam impellentem, deprehendetur esse concupiscentia mulieris, & viri. Ideo autem secundum Theoph. dicit, *neque ex voluntate carnis*, id est, mulieris, *neque ex voluntate viri*, & non neque voluntate carnis, & viri: siue quia aliquando filius nascitur ex desiderio mulieris, sicut Samuel ex Anna: aliquando verò ex desiderio viri principaliter: siue quòd aliquando ad libidinem mulier sit procliuior, aliquando verò vir. Secundò etiam secundum eundem Theoph. per voluntatem carnis intelligi potest concupiscentia carnis: per voluntatem autem viri appetitus intellectiuus, qui nisi idem hoc velit quod concupiscit caro, iam generatio non erit: atque ideo vtrumque posuit, & priùs quidem nominans voluntatem carnis, secundò verò, voluntatẽ viri. Considerari autem potest & hoc, quod cùm scriptura carnale aliquid vult significare, per sanguinem & carnem id solet significare, vt patet in illis: Caro & sanguis non reuelauit tibi: Caro, & sanguis regnum Dei non possidebunt: Nó acquieui carni, & sanguini, & sic de aliis. Ita, & hic accipi potest sanguini noxisse carnem, vt significaret generationem hominum communẽ planè carnalem esse, siue materiam spectes, siue causam impellentem: addidisse autem, *neque ex voluntate viri*, vt ostenderet quòd (vt omittamus eam esse carnalem) saltem humana sit. Quorundam enim hominum generatio videtur neque ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis fuisse, vt generatio Isaac. Siquidem defierant Saræ fieri muliebria. Sanguini ergo, carni, & viro Deum opponit, indicans ex contrario regenerationem credentium spiritualem esse, & diuinam. Ex his patet hoc loco præpositionem, ex, non eodem semper accipi modo. Nam primo loco denotat causam materialem, aliis verò locis causam efficientem. Perpendenda autem hic maxima filij Dei erga credentes in ipsum benignitas. Cùm enim vnicus esset Dei filius, & proprium sibi esset esse per naturam filium Dei, dedit etiam recipientibus ipsum per fidem, eam præeminentiam: vt sint per adoptionem, & ipsi filij Dei, & fratres sui, eiusdem cum eo hæreditatis comparticipes. Non enim timuit (inquit Ambrosius) habere cohæredes, quia hæreditas eius non sit angusta, si eam multi possideant. Quòd si fortè quis dixerit, quid maius Christi fideles quàm Israelitæ consecuti sunt? nam & illi filij Dei in scripturis dicti sunt: aduertere debet, magnum sanè esse inter credentes, & illos discrimen. Illi siquidem solum ob id Dei filij dicti sunt, quòd paterna eos cura prosequeretur, multisque eos beneficiis præ aliis gentibus donaret, & terram illam suam illis in hæreditatem dedisset. Credentes verò filij Dei dicuntur, & sunt, eò quòd per fidem & baptisma spiritum libertatis & vnigeniti filij Dei acceperint, per quem diuinæ participes facti sunt naturæ, clamantes in illo, Abba, Pater. Itaque hi ex Deo nati dicuntur, cùm illi simpliciter filij Dei dicuntur, non autẽ ex eo geniti. Nec dicti sunt illi filij Dei, quod secundum veritatem tales essent, cùm non acceperint nisi spiritum seruitutis in timore, sed, vt annotauerunt Cyrillus, & post eũ Theoph. hanc quæstionem pertractantes, filij Dei dicti sunt in typo & figura credentium, quemadmodum omnia alia illis in figura contigerunt. Iam nec illud præterendum, spiritus sancti diuinitatem hic tacitè insinuari, cum hic dicantur credentes ex Deo nati, qui mox c. Ioan. 3. dicuntur renasci ex spiritu sancto.

ET VERBVM CARO FACTVM, &c.] Quoniam dixit superius verbum in propria venisse, & datam credentibus potestatem filios Dei fieri, aperit nunc & modum quo venit in propria. nempe per assumptam humanitatem, & simul declarat non debere esse incredibile homines fieri filios Dei eò quòd, & ipse filius Dei homo factus sit, cuius assumpta humanitas adoptionis nobis in filios Dei causa est. Porrò quòd dicit verbũ carnem factum, quibusdam diuersorum errorum occasio fuit. Quidam enim ex eo intellexerunt, verbum Dei non assumpsisse animam, sed tantùm carnem. Cuius quidem erroris primus autor fuit Arrius, teste Augustino, in lib. de hæresibus ad Quodvultdeum, c. 49. sic de Arrianis loquente: In eo autem quòd Christum sine anima solam carnem suscepisse arbitrentur minus noti, nec aduersus hos ab aliquo inuenitur de hac re fuisse certatum. Sed hoc verum esse, & Epiphanius non tacuit, & ego ex eorum quibusdam scriptis, & collocutionibus certissimè comperi. Hæc ille. Post Arrianos, Apollinaris quidam eorum errorem sectatus est, qui communiter huius erroris autor dicitur, ita vt nomen dederit his qui hãc hæresim amplexi sunt, qui ab eo Apollinaristæ dicti sunt. Hic tamen, teste etiã Aug. cùm apertissimis scripturis conuinceretur, Christum habere animã (quales sunt illæ scripturæ: Tristis est anima mea vsque ad mortem, &: Potestatem habeo ponendi animam meam: & similes) fatebatur Christum habuisse quidem animã sensitiuam: sed non rationalem, cuius locum supplere dicebat in Christo diuinitatem ipsius. Verùm, & hanc sententiam falsam esse aliæ scripturæ ostendunt, nempe quibus dicitur Christũ profecisse sapientia, & admiratum fuisse: quæ non possunt intelligi ei conuenire, nisi ratione animæ rationalis. Apollinaris errorem deinde magna ex parte secutus est Eutyches quidam abbas Cõstantinopolitanus, & huius imitator Dioscorus episcopus Alexandrinus, qui tamen Apollinaris insaniam multum superauerunt. Nam præterquam quòd negabãt in verbo incarnato animam fuisse humanam, dixerunt etiam verbum sic carnẽ factũ, vt ex verbi, & carnis commixtione vna fit facta natura, & nec verbũ manserit consubstantiale patri, nec humana natura in ipso consubstantialis fuerit nostræ naturæ. Quam hæresim apertè refellit id quòd diuinitas omnino sit immutabilis, secũdum illud Malachiæ 3. Ego Deus, &

Matt. 26. Ioan. 10.

non

non mutor. Proinde contra hunc errorem celebratumest quartum generale concilium, scilicet Chalcedonense, sub pontifice Leone primo, in quo concilio hic error cum eius autoribus damnatus est, quemadmodum priùs damnatus erat in concilio Ephesino cum errore Nestorij & Apollinaris. Neque potest locus hic aut Apollinari aut Eutycheti patrocinari. Certissimum est enim, carnem hîc accipi synecdochicè pro toto homine, quemadmodum aliquoties alibi in scripturis, vt cùm dicitur Iohel 3. Effundam de spiritu meo super omnem carnẽ. Hic enim nisi ex parte vna totus homo intelligatur, ridiculè ni mis inanimatæ & brutæ carni spiritus dari dicitur. Rursum cùm dicitur: Videbit omnis caro salutare Dei, caro pro toto homine ponitur. &: Ad te omnis caro veniet. &: Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Ita & anima frequẽter pro toto homine accipitur, vt in Actis cap. 27. Eramus vniuersæ animæ in naui ducentæ septuaginta sex, id est, vniuersi homines. Sic autem hic debere accipi carnem patet. Nam si propriè quis accipiat, sensus consequetur absurdissimus, quem nec Apollinaris, nec Eutyches recepissent. Id enim quod dicitur fieri aliquid, vel in illud cõuertitur, & definit esse: vt cùm aër dicitur fieri aqua, & dum postea dicitur aqua vinum facta, vel manens quod erat post factionem illud quod dicebatur fieri, vt cùm aliquid dicitur fieri album. Proinde si caro propriè accipiatur, aut significabitur verbum in carnem esse commutatum, & verbo desinente nihil aliud fuisse quàm carnem, aut post factionem, de verbo verè dici posset, verbum est caro, quorum neutrum nec Apollinaris, nec Eutyches admisisset, quandoquidem vterque dixit carnem esse alteram partem personæ Christi. Superest igitur, vt intelligatur verbum factum caro, quia factum est homo, sic vt post factionem & assumptionem humanæ naturæ vere iam de verbo dicatur, verbum est homo. Multis autem nominibus Euangelista rectius carnem posuit quàm hominem. Primùm quidem secundum Chrysost. & Theoph. ad insinuandam magnitudinem diuinæ erga nos benignitatis. Quia enim caro à diuina natura alienior est, volens significare Euangelista immensam Dei misericordiam, carnis meminit, vt ad benignitatem eius obstupescamus, quòd propter nostram salutem alienum à sua natura, & omnino peregrinum, carnem, scilicet, assumpserit. Secundò, quia sic conueniebat eum dicere, vt ostenderet quod erat ostendendum, nempe incredibile non debere esse quòd homines fiant filij Dei, & ex Deo nascantur, & quæ sit huius natiuitatis causa. Nam dicere quis posset: Si homines fiunt filij Dei, ergo spiritus fiant necesse est, cùm Deus sit spiritus. Si ex Deo nascuntur, ergo spiritus sint necesse est. Nam quod natum est ex carne, caro est: quod natum est ex spiritu, spiritus est. Proinde ne miraremur homines vocari spiritus, & diuinæ fieri suo modo participes naturæ, simúlque huius causam explicaret, conuenienter dixit verbum illud spirituale carnem factum. Tertiò, secundum Theophyl. ob id etiam congruè nomen carnis posuit, vt veritatem assumptæ humanæ naturæ hoc modo astrueret, idque contra multos hæreticos futuros, qui phantasticum tantùm aut aëreum, non de virgine sumptum corpus Christo tribuerunt. Nam Christus post resurrectionem: veritatem naturæ humanæ Apostolis astruxit nomine carnis: Spiritus (inquit) carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Quartò, secundum Cyrillum, nomine carnis congruè vsus est, ad insinuandum congruentiam humanæ reparationis. Quoniam enim, inquit Cyrillus, homo in mortem ex parte carnis solùm incidit, immortalitate animæ cõseruata, carnem nominat ex parte maximè corrupta, & vnione verbi viuificata totius hominis reparationem significare volens. Sic enim facilius & magnitudo vulneris, & remedij vis conspicitur, sic ægrotans & medicus: sic quod lapsum in mortem est, & qui à morte ad vitam suscitat: sic quod corruptum est, & corruptionis expulsor: sic quod mors superauit, & qui mortem vicit: sic quòd vita priuatum est, & qui vitam largitur, quasi oculis cernitur. Hactenus ille. Quintò etiam, nomen hominis non posuit, quia nomen est significans suppositum, ne intelligeretur verbum assumpsisse personam hominis. Præterea ex huiusmodi locutione consecutum est, vt ne intelligeremus carnem, vt dicebat Manichæus, rem esse ex sua natura malam: deinde vt intelligentes verbum carni in vnitatem personæ immediatè esse coniunctum, credere etiam possemus, diuinitatem à carne Christi non fuisse separatam in mortem ipsius. Quis enim id alioqui erat creditурus? Quòd si autem quis quærat, quare non potius dictum sit, verbum carnem assumpsit: sic enim ex his verbis non fuisset Eutycheti occasio aliqua erroris: dicendum sanè, dixisse eum potius verbum factum carnem, quàm assumpsisse eandem, ad indicandum eandem esse personam, quæ verbum dicitur & caro, hoc est, homo. Si enim verbum factum est homo, necesse est eandem illam personam, quæ verbum dicitur, etiam esse hominem. Proinde hac locutione errorẽ Nestorij manifestè confutauit, qui erroris sui confirmationem desumpsisset ex hoc loco, si dictum fuisset, verbum carnem assumpsit. Siquidem is duas in Christo non solùm naturas, sed & personas esse asserebat, dicens quòd non Deus verbum fuerit homo ille ex virgine natus, sed virgo quidem hominem genuit: iste autem homo gratiam assecutus in omni virtutum genere, habuerit verbum Dei postea sibi coadunatum, quòd potestatem ei dederit contra immundos spiritus: atque ita duos asserebat filios, vnum filium Dei patris, alterum filium virginis, cui adunatus quidẽ fuerit filius Dei inseparabiliter, sed non in vnitate personæ, verùm tantum per gratiam & charitatem, quemadmodum & in alio virtutibus prædito homine. Damnatus est autem error huius in concilio generali Ephesino, in quo præfuit Cyrillus.

Et habitavit in nobis, &c.] Pars hæc tripliciter intelligitur. Secundum Cyrillum enim, Chrysostomum & Theophylactum, intelligitur verbum habitasse in nobis, hoc est, in nostra natura, quia, scilicet, diuinitas naturæ nostræ cõiuncta est, eámque quasi tabernaculum suum inhabitauit. Pro, *habitauit*, enim Græcè est ἐσκήνωσεν, quod propriè est, tabernaculum fecit. Intelligunt ergo hanc partem superiori subiunctam, vt quoniam ex illis verbis, *verbum caro factum est*, suspicari quis posset, vnam factam naturam ex diuinitate, & humanitate, his verbis iam significaretur apertè naturarum distinctio. Nam sicut est alterius naturæ, tabernaculum, & is qui habitat in eo: ita alterius est naturæ, verbum & natura nostra, quam ipse tanquam suum tabernaculum inhabitat. Ne tamen ex huiusmodi locutione personarum etiam diuersitas intelligi posset, quemadmodum intellexit Nestorius, præmissum est, *verbum caro factum est*, quibus verbis personæ vnitas, sicut his iam verbis naturarum

rarũ diuersitas significatur. Dictũ est autem secundum Cyrillum: *habitauit in nobis*, quia dum vnam naturam assumpsit, in omnibus nobis per assumptionem vnius suo quodam modo habitauit, qui a dreparandam communem omnibus naturam venit. Secundum aliquos, inter quos quidem intelligitur simplicius & verisimilius, *in nobis*, vt sit idem quod inter nos, & habitasse dicatur inter nos, quia inter nos sit conuersatus, quod ob id adiunctũ iam intelligetur, ne quis putet verbum suscepisse corpus phantasticũ. Si enim tale habuisset, nõ tam diu inter nos fuisset cõuersatus, sitiendo, algendo, reliquáseque calamitates humanæ vitę subeundo, quò pleniorem verè susceptæ carnis fidem facerent. Secundum hũc autem intellectum rectè accipitur verbum Græcum ἐσκήνωσεν, significare tẽporariam Christi apud nos conuersationem. Caietanus quod dicitur, *habitauit in nobis*, intelligit de habitatione Christi per fidem in cordibus nostris. Et adiunctum illud superiori dicit, ne quis audiens verbum factum carnem existimaret impeditum esse per hoc ab inhabitando cor nostrum. Verùm ex eo quod sequitur, *Et vidimus gloriam eius*, verisimilior est secunda interpretatio. Videri autem rectè potest, Euangelistam hoc loquendi modo significasse per Christi aduentum impletas eas prophetias, quibus se Dominus promittit venturum, & habitaturum inter homines, vt cum dicitur Zachar. 2. Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

ET VIDIMVS, &c.] Diuus Chrysost. illud superioribus subiunctum intelligit, vt post enarratum incarnationis beneficium, aliud iam collatum hominibus beneficium explicet, vt sit sensus: Non solùm verbum nostri causa caro factum est, & nos per hãc incarnationem Dei filij effecti, sed etiam datum est nobis videre gloriam eius, quam ante assumptam ab eo humanitatem videre non licuit. In eundem ferè modum August. qui & ipse intelligit his verbis significari beneficium per incarnationem verbi hominibus præstitum. Verùm rectius intelligitur, Euangelistam illud superiori adiecisse, tum vt secundum Cyrillum ostenderet verbum, cùm se ad carnis humilitatem submisisset, conseruasse integram deitatis dignitatem, nec eandem, etsi carne velatam, omnino celatam fuisse, tum vt oculorum testimonio comprobaret verum esse quod dixerat, verbum carnem factum, quemadmodum idipsum mox probat testimonio auditus percepto à Ioanne. Existimare enim quis potuisset, verbum ipdutum nube carnis nostræ non illuxisse, quemadmodum obductus sol nubibus radios suos ad nos vsque dimittere non potest. Deinde quærere quis poterat, vnde sciret & probaret verbum carnem factum. Itaque tum vt prauam illam existimationem eximeret, & tacitæ responderet simul quæstioni, *Vidimus* (inquit) *gloriam eius*. Nos, inquam, Apostoli vidimus, aut, vt magis sonant Græca, spectauimus, & conspeximus. Est enim ἐθεασάμεθα, quod non simpliciter videre significat, sed spectare, hoc est, diligenter & fixè intueri aliquid ceu nouum & admirandum spectaculum. Viderunt autem gloriam eius, maximè quidem in monte Thabor, cùm transfiguraretur, & in ipsius resurrectione, atque ascensione, non tamen in his tantùm, sed & in omnibus quæ dicebat & faciebat. Ex cœlesti enim doctrina ipsius, miraculisq; crebris ab eo editis, viderunt & cognouerunt eximiam illius maiestatẽ atque præstantiam, quin & ex his quæ in morte ipsius contigerunt præter naturam mirabiliter. Nam ex his motus Centurio, Verè (inquit) filius Dei erat iste. *Matth. 27.*

Quoniam autem in magna gloria etiam Moyses visus est Israelitis, & reliqui Prophetæ & angeli glorioſi apparuerunt, vt ostenderet quàm singularis fuerit conspecta gloria verbi, quantóque interuallo distet ab illorum gloria, subdit, *Gloriam quasi vnigeniti*. Vbi aduerbium, *quasi*, non denotat assimulationem, sed id quod rei conueniens est, & decens. Cùm enim dicitur: Hic incedit quasi vel tanquam rex, sensus esse potest, hunc cùm rex non sit, regio tamen more incedere, regémque suo incessu imitari aut hunc cùm rex sit, incedere sicut decet ipsius personam regiam. Hoc itaque secundo modo hic accipitur, vt sit sensus: Gloriam talem qualis decebat vnigenitum. Talem sanè gloriam in eo spectauerunt, cùm audiuerunt de eo dictum à patre: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et cùm propria virtute resurgentem, & in cœlum ascendentem viderunt, dúmque doceret quasi potestatem habens, & non sicut scribæ, & miracula propria, & non aliena, vt reliqui, operaretur potestate. Non dicit autem, vidimus gloriam vnigeniti, nam hæc videri non potest, quamuis bene gloria & claritas digna vnigenito. Porro *vnigeniti*, dicit, & nõ filij Dei, ad distinctionem eorum, quos prius dixit filios Dei, inter quos hic est primogenitus & vnigenitus. Cæterùm illud, *à patre*, cohærere potest vel cum accusatiuo, *gloriam*, vt sit sensus vidimus gloriam eius exhibitam illi à patre, vel cum genitiuo, *vnigeniti*, qui cùm nomen sit, & non participium, oportebit commodum subintelligere participium, vnigeniti procedentis à patre. *Matth. 3.*

PLENVM GRATIÆ ET, &c.] Ex Græcis constat, plenum non esse accusatiui casus, sed nominatiui. Sic enim habent, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας, refertur autem πλήρης ad λόγος etiam masculi num. Vnde & apud nos hæc verba non sunt cum superioribus iungenda, vt sit sensus, Vidimus eum plenum, &c. sed cum eo quod præcessit, *verbum habitauit in nobis*, ita vt Faber dicat aliud se vt parenthesim habere, quemadmodum impressi codices iam habent. Sic & per parenthesim legendum videtur aliquid in principio primæ epist. Ioan. vbi simile quid cum hoc loco habetur. Nam si illud, & vita manifestata est, & vidimus, legatur per parenthesim, prima epistolæ sententia, alioqui obscura, clarior erit, ordinabitúrque hoc modo: De verbo vitæ quod fuit ab initio, quod audiuimus auribus nostris, sed & oculis nostris vidimus, imò & manus nostræ contrectauerunt, (etenim vita ipsa manifestata est, & vidimus eam) de hoc, inquam, verbo vitæ & testamur, & annuntiamus vobis. Dicitur autem verbum plenum gratia, tum quòd in ipso esset omnium donorum & gratiarum plenitudo, cum in aliis sanctis tantùm sint donorum Dei participationes: tum quòd in omnibus verbis & factis suis gratiam summam præ se ferret. Sic & veritate plenum dicitur, non solùm quod ab omni esset falsitate & errore alieniſſimum, sed & quòd detectis veteris legis vmbris, veram salutis rationem doctrina sua aperiret, & re ipsa præstaret quicquid lex & prophetæ adumbrarunt. Proinde quamuis & sanctos legamus dici plenos gratia, vt legitur de Stephano in Actis, longè tamen aliter verbum incarnatum plenum fuit gratia. Illi siquidem solum dicuntur gratia pleni, propter gratiæ quæ est in illis abundantiam, cùm alioqui nemo sit qui *1. Ioan. 1.*

non

non habeat eam in mensura. Neq; enim quisquam sanctorum maximam habuit gratiam, quæ in natura humana esse potest: neq; quisquam omnia simul habet charismata, sed vnus quidē sic, alius verò sic. Quoniam autem hæc verba durisculè cohærent cū superioribus, expendendum relinquo num cum eo quod sequitur potius sint iungenda apud Græcos, vt significetur Iesus plenus gratia, & veritate. Itaq; hanc connexionē omnino putat Caietanus esse ex intentione Euāgelistæ. Verùm cū mox postea Euāgelista velut declaraturus hæc verba, plenitudine, A gratiam & veritatem Christo tribuat, magis sequēda recepta ab omnibus patribus distinctio. Sequitur enim, *De plenitudine eius omnes nos accepimus, & gratiam pro gratia, quia lex per Moysen data est, gratia, & veritas per Iesum Christum facta est.* Iam neč illud prætereundum, quàm congruè dixerit verbum esse plenum gratia, & veritate, ad perfectam enim commendationem verbi humani facit, si & gratia sit plenum, & simul etiam veritate: ita & commendaturus verbum diuinum, plenum illud dicit, non solùm gratia, sed, & veritate. B

ANNVNCIATVR IOANNIS CONCEPTIO ZACHARIAE, & concipitur ab Elizabeth. Luc. I. Cap. II.

Evit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elizabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela, & non erat illis filius: eò quòd esset Elizabeth sterilis & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cùm sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis suæ ante Deum, secundum cōsuetudinem sacerdotij, sorte exijt vt incensum poneret ingressus in templum Domini, & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autem illi Angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est, videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & vxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomē eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ: & multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum, & ipse præcedet ante illū in spiritu, & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? ego enim sum senex: & vxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem quo hæc fiant, pro eo quòd non credidisti verbis meis quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariā: & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis: & permansit mutus Et factum est vt impleti sunt dies officij eius, abijt in domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

Fvit in diebvs Herodis, &c. Incipit Lucas à natiuitate Ioannis, quòd huius mirabilis natiuitas magnam addat autoritatem testimonio Ioannis de Christo exhibito, & quæ ab angelo Zachariæ prædicta erant, manifestè ostendant Ioānem à Deo missum fuisse in testimonium Christi. Deinde quia noua natiuitas Ioannis admirandæ natiuitatis Christi fidem confirmauit. Quoniam enim virgo paritura erat, præordinauit Deus vt, & vetula præter naturam pareret, vt absconditus virginis partus per manifestum vetulæ partum credibilior fieret. Facit autem mentionem regni Herodis, tum vt historiographorum morem seruādo, certius faceret Euangeliū quod scripturus est, dum ostēdit tempus, quo D quæ scripturus est, gesta sunt: tum vt indicaret iam tempus fuisse aduentus Christi cum iam Iudæis alienigena præesset, iuxta prophetiam Iacob, qui non priùs sceptrum defecturum à Iuda prædixit, quàm veniret Messias, Id autē regnante Herode primùm factum est. Cùm enim ad ea vsque tēpora in tribu Iuda permansisset collegium Sanhedrim, id est, regiorū consiliariorum, penès quod erat regni autoritas, Herodes circiter 30. annum regni sui collegium istud planè sustulit, ac mox postea Iudæi sub eius imperio, quod contra voluntatem ipsorum in eos eatenus habuit, fessi eum in legitimum suum regem suiceperunt, iuramentum fidelitatis illi, posteriſque eius exhibentes. His ergo temporibus natus est Ioannes, natus est, & Christus, qui primo anno legitimi principatus Herodis, Philone teste, natus est. Porrò cum tres fuerint dicti Herodes, adiecit Euangelista, *regis Iudææ*. Per nomen enim *regis*, distinguit eum de quo loquitur, ab Herode Tetracha filio huius Herodis, & germano Philippi ex matre Cleopatra Hierosolymitide. Per *Iudææ* verò, distinguit eum ab Herode Agrippa, qui in actis Iacobum occidisse dicitur, filius Aristobuli filij Herodis istius maioris, pater verò Agrippæ iunioris, qui in fine Actorum cum Paulo locutus scribitur, Hic enim Herodes Agrippa, sicut & filius eius, rex fuit, non tamen Iudææ, sed Traconiditis, & Iturææ, & Galilææ regionum. Hic tamen per Iudæam non intelligitur solùm ea pars, quam tribus Iuda inhabitauit, sed tota ea terra quæ inhabitabatur ab omnibus tribubus, & quæ suberat Iudæis.

Gen. 49.

De vice abia, &c.] Dauid considerans sacerdotum multitudinem ad quotidianum ministerium non necessariam, diuisit omnes sacerdotes in vigintiquatuor familias, vt patet 1. Paral. 24. constituitque vt viciſſim familiæ vna deseruirēt hebdo-

mada. Singulis enim ſabbathis ad miniſterium acceſ- A ſerunt noui ſacerdotes, vt patet ex his quæ ſcribuntur 4. Reg. 11. & 2. Paral. 23. Miſit autem ſortē ſuper familiis, vt quis eſſet ordo, inter eos ſortē terminaretur, exiitque ſors octaua Abia. Hoc eſt ergo quod hic dicitur Zacharias fuiſſe de vice Abia, nempe quia de illius fuerit familia. Notandum tamen quòd dictio Græca ἐφημερία euidentior eſt, & amplius quid ſignificat quàm vicem. Indicat enim certos dies fuiſſe præſcriptos, in quibus certi ſacerdotes adminiſtrarent. Proinde Theoph. interpretatur, hebdomadam.

ET VXORE EIVS, &c.] Commendatur Ioānes primùm à parentum nobilitate & generis ſanctitate, cùm vterque de genere dicatur eſſe ſacerdotali, & celebrium perſonarum nomen referant. De- B inde verò à ſanctitate conuerſationis parētum, cùm ſubditur: *Erant autem ambo iuſti*, &c. Adiecit autē, *ante Deum*, vt ne coram hominibus per ſimulationem juſti fuiſſe putentur. Porrò, ſine querela, accipi hic debet pro eo quod eſt, vt de eis nemo conqueri poterit, cùm propriè ſine querela is eſſe dicitur, qui non conqueritur. Additur autem hoc vt oſtenderetur (quod maximę laudis eſt) ſic eos mores & vitam temperaſſe, vt & hominū iudicio ſatisfacerent. Prouidendum enim in primis vt Deo placeamus, ſed tamen ſecundo loco & illud curandum, vt quantum in nobis eſt, omnibus placeamus hominibus. Ita, ſine querela, accipitur etiā alibi, vt ad Philip. 2. Om- C nia facite ſine murmurationibus, vt ſitis ſine querela ſimplices filij Dei. Eſt autem Græcis ſemper vna dictio ἄμεμπτοι quod eſt, irreprehenſibiles. Ex hoc tamen loco non eſt intelligendum, quenquam ſine omni peccato viuere poſſe in hoc mundo, quemadmodum hinc intellexiſſe quoſdam indicat Auguſt. epiſt. 95. Non enim qualecunque etiam tentationis humanæ, ſed graue peccatum eſt quod in querelam venit, vt illo loco dicit Aug. Porro ſanctitatem parentum non tantum deſcribit ad commēdationem Ioannis, ſed etiam ne (quoniam dicturus eſt illis nō fuiſſe filium) intelligeretur vitio illorum & maledictione diuina illis ſterilitatem obueniſſe. Inueniuntur autem aliquando etiam in veteri teſtamēto ſanctiſteriles, idq; primum generali ratione, vt in illis gloria Dei manifeſtaretur, quæ in procreatione prolis contra naturā magis eluceſceret. Deinde vt ſanctorum pietas magis innoteſcat, hæc enim magis declaratur, cùm non ſolito naturæ ordine, ſed diuino munere proles ex illis generatur. Præterea vt prolis præter naturæ curſum natæ ſingularis indoles inſinuaretur, vnde nato Ioanne dixerunt vicini: *Quis putas puer iſte erit?* Poſtremùm, vt in illis declarari inciperet corporalem fœcunditatē Deo non admodū probari, proq; pietate in Deum aliqua quàm temporalia bona expectanda.

SORTE EXIIT, &c.] Græca habent, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, hoc eſt, ſortitus eſt vt adoleret incēſum vel ſuffitū. Porrò interpres intellexiſſe videtur quaſi ſortitio iſta facta ſit per ſortes in vrnam miſſas, cùm Græca dictio genus ſortitionis certum non ſignificet. Atque ob id putat quidam interpretem vertiſſe, *ſors exijt*, quòd ſortibus in vrnam miſſis, ſors huius aut illius exiiſſe dicatur. Verùm recte in eodē ſenſu vertiſſe intelligitur, *ſorte exijt*, ſecundū eum modum quo dum per ſortes in vrnam miſſas aliquis ad aliquid eligitur, non ſolum ſortem illius exiiſſe dicimus, ſed etiam ipſum per ſortem exiiſſe, quòd ex altera vrna nomen eius ſcriptum depromatur. Itaque quod hic dicitur ſorte Zacharias exiiſſe, non in- E telligendum, quòd ex aliquo loco aut congregatione aliqua exierit, ſed ſimpliciter quòd ſorte illi obuenerit. Sortem autem iſtam Beda putat non nouā aliquam fuiſſe, qua electus fuiſſet cùm incenſum eſſet adolendum, ſed priſcam, cùm ex ordine pontificatus in vicem Abia ſucceſſit. Verùm in vicē Abia nemo per ſortem ſucceſſit, ſed per propagationem. Deinde apertè hic dicitur tunc ſortitum eſſe, cùm ordine vicis ſuæ, id eſt, in ſua hebdomada ſacerdotio fungeretur. Proinde intelligendum inter plures ſacerdotes eiuſdem vicis, eadem hebdomada miniſtrantes ſortem mitti ſolitam, quò ſciretur quòd ex variis ſacerdotum officiis quiſque obiret, hoc eſt, quis offerret in altari holocauſtorum, quis in altari incenſi, &c. & ita Zachariæ obtigiſſe per ſortem vt incenſum poneret. Ex quo iam conſtat Zachariam hunc non fuiſſe ſummum ſacerdotem, vt vult Amb. ſic enim non per ſortē incenſum adoliturus ingrederetur tēplum, ſed pro ſui officij proprietate. Rurſum conſtat Zachariam non obiuiſſe iam ſummi ſacerdotis officium, hoc eſt, Lucam non loqui de incenſo, quod in die expiationis intra ſancta ſanctorū accendebatur, vt vult Caietanus. Nam præterquam quòd hac ratione Zacharias contra legem feciſſet, quem priùs dixit Euangeliſta inceſſiſſe in omnibus mandatis Domini, non opus fuiſſet ſortem mittere ad ponendum incenſum hoc, ſi vt ille vult, Zacharias iſte fuiſſet ſummus ſacerdos, non ſimpliciter, ſed in vice Abia. Dum enim dicitur per ſortem incenſum adoleuiſſe, ſignificatur manifeſtē idem iſtud officiū ab aliis eiuſdem vicis ſacerdotibus peragi potuiſſe, ſi ſors illis obueniſſet. Proinde incenſio thymiamatis, de quo hic loquitur, non ea erat quæ in die expiationis fiebat, ſed quæ ſingulis diebus mane & veſperi: de qua Exod. 30.

ET OMNIS MVLTITVDO, &c.] Iſtud eſt additum, non, vt vult Caietanus, ad inſinuandū eum de eo incenſo loqui, quod in die expiationis incendebatur, tunc enim Leuitici 16. præcipitur, ne quis ſit intra templum, ſed ad indicandum angelum Zachariæ apparuiſſe cùm ſolus eſſet in templo, atque ob id iuſtiorem turbationis cauſam ipſum ha- D buiſſe.

APPARVIT AVTEM, &c.] Græca non habent ἐφάνη, qua dictione Matthæus vtitur, dum angelum Ioſepho apparuiſſe dicit, ſed ὤφθη, hoc eſt, viſus eſt, ne intelligatur imaginaria & phantaſtica apparitio, ſed corporalis viſio. Apparere enim dicuntur & ea quæ non ſunt, quanquam rectè ſatis interpres verterit, ſi modò rectè intelligatur.

ZACHARIAS, &c.] Turbatus non quòd quicquā formidabile præ ſe ferret angelus, ſed tum propter inopinatam præſentiam alicuius in eo loco vbi neminem adeſſe ſciuit, tum propter angelicam maieſtatem, quam humana infirmitas ſine turbatione in primo aſpectu non admittit. Fortè autem & ideo turbatus eſt, quòd ob conſpectum à ſe angelū Domini malè ſibi metueret, quemadmodum legitur de Gedeone & Manue, Iudic. 6. & 13.

NE TIMEAS, QVONIAM, &c.] Quaſi dicat: Non eſt cur timeas, ſed potius cur gaudeas, ob precem tuam à Deo exauditam. Porrò quæ fuerit hæc deprecatio, in quæſtionem vertitur: Nam videri poteſt propter ſequentia fuiſſe illā, qua prolem à Deo precatus ſit: verùm obſtat quòd verſimile non ſit Zachariam prolem aliquam amplius ſperaſſe, multò minus precatū fuiſſe, maximè cùm angelo etiam promittenti prolem non crediderit ob ſterilitatem ſenectutis. Niſi intelligatur angelum

lum loqui non de precatione aliqua, quam tunc precatus fuisset, sed qua olim, cùm adhuc spes prolis esse potuit, prolem obtinere à Deo contendit. Sed si de ea loqueretur, non subiunctum fuisset, *Et vxor tua*: sed causalis oratio, exaudita est precatio tua quia vxor tua pariet, &c. Itaque potius intelligendum de oratione qua precatus est, quemadmodum exigebat sacerdotale officium, pro salute populi, & peccatis populi: aut specialius, pro aduentu Messiæ, & remittendis peccatis populi per eiusdem aduentum. Quòd enim Messiæ aduentum precatus sit, ipsius gratiarum actio testari satis videtur, qua nato iam filio suo, Deum laudat pro nascituri mox, imò iam nati Messiæ salutifero aduentu. Id enim precatum eum modò est verisimile, pro quo tã celebres Deo laudes postea decantat. Iam quod sequitur, *Et vxor tua*, secundum Theoph. intelligitur à quibusdam adiunctum superiori, quasi in signum exauditæ precationis, vt per puerperiũ Elizabeth, credibile faceret exauditam orationem pro populo fusam. Secundum Ambrosium verò hæc est cohærentia, vt quoniam diuina bonitas vota supplicum excedit, Angelus non solùm annunciet impetratum esse quod pro se & populo precatus erat, sed etiam adiectum esse illi quod petere non audebat, & impetrare desperabat. Rectius autem intelligitur secundum Aug. & Theoph. postquam dixit, *exaudita est deprecatio tua*, adiunxisse promissionem eius qui digito monstraturus esset illum, qui peccata, pro quibus Zacharias orabat, tolleret quiq; viam pararet illi, pro cuius aduentu orauerat. Dicit autem, *Pariet tibi*, quia ex te concipiet, & non ex alio. Illi enim mater parit ex quo concipit.

ET VOCABIS NOMEN, &c.] Nomen Ioannes, vel, vt dicerent Hebræi, Iehohanna, vel Iehohanam, componitur ex duabus dictionibus, nempe ex nomine Dei tetragrammaton, & verbo chanan, quod precari & misereri significat, vel nomine inde deriuato, quod gratiam significat & misericordiam. Proinde malè quidam interpretantur hoc nomen, in quo est gratia: rectius verò illi qui interpretãtur, Dei gratiam. Dei autem gratiam Ioannem dictum Beda vult, tum quòd Dei gratuita bonitate parentibus datus esset, tum quòd gratia Dei plenus esset, quòd filius Israel datus esset à Deo in salutem eorum: quæ tria figillatim postea explicantur. Alij verò interpretantur nomen Ioannes, pro eo quod est, Deo gratiosus & charus. Verùm adnotandum, apud Hebræos substantiuum regens alterum, aut, vt ipsi dicunt, nomen in regimine positum, non postponi, sed præponi: vnde Hanania significat quidem gratiam Dei, sed non ita Iehohanna. Deinde & illud adnotandum, in impositione nominis siue per angelum, siue per homines, in scripturis ferè semper haberi respectum ad vocabulum aliquod rei priùs gestæ, aut nomen priùs dicti, vnde nominis proprij fit deriuatio, quemadmodum patet in impositione nominis Isaac, & omnium filiorum Iacob, & aliis. Ita & in proposito videtur in impositione nominis Ioannes respectus habitus ad hoc quod dixit, *exaudita est deprecatio tua*. Nomen enim Ioannes omniũ rectissimè significare intelligitur idẽ quod Dominus misertus est, quod optimè conuenit cũ eo quod dixit, *exaudita est deprecatio tua*. Et vt apertius intelligatur ad illud habitus respectus, sciendum, nomen illud quod apud Hebræos significat deprecationẽ, scilicet Tehinna, deriuari ab ea radice, quæ ponitur in nomine Ioannis, aut à qua deriuatur nomẽ, quod in nomine Ioannis gratiam significat. Ex his autem iam melius intelligitur cohærentia promissionis filij qui nominandus erat Ioannes, cum eo quod dixit, *exaudita est deprecatio tua*. Deinde & illud constat, nomen Ioannes, debere scribi cum aspiratione in medio, si velimus Hebraicam & veram sequi etymologiam, quamuis Græci eam aspirationem scribere vel notare non potuerunt, quòd aspirationis nota non superscribatur vocali, nisi in principio dictionis. Iam & mysterium quod in tribus his nominibus, Zacharias, Elizabeth, & Ioannes tectum est, facilè cognoscitur, nempe quòd iuramentum Dei & memoria eius peperere nobis eiusdem misericordiam & gratiam, Zacharias enim sonat memoriam Dei: Elizabeth verò, vel, vt dicunt Hebræi, Elischeba, sonat Dei iuramentum, vel, Deus iurauit. Tria hæc coniungit Zacharias in suo cantico, cùm dicit: ad faciendam misericordiam cũ patribus nostris: & memorari testamenti sancti sui: Iusiurãdum quod iurauit, &c.

ET ERIT TIBI, &c.] Tibi qui ob orbitatem & sterilitatẽ vxoris hactenus doluisti, iam erit gaudium, non solùm quòd filius tibi natus sit, idq; præter spem & naturæ ordinem cælesti miraculo: sed etiam quòd in illo desideratum à te Messiam adesse cognosces, cuius hic futurus est præco, & veluti anteambulo. Sic & multi gaudebunt in natiuitate eius, non solùm quia vicini & cognati congratulabuntur nouo partui, sed quòd & hi & alij iusti audientes nouum hunc partum, intelligent aduentum Messiæ in foribus esse. Porrò dubium an suppositũ verbi *erit*, *sit*, gaudium, an Ioannes vel filiis vt sit sensus: Et filius iste erit tibi gaudium, hoc est, gaudij occasio & materia: quomodo accipiendum videtur eo quod sequitur, *gaudebunt in natiuitate eius*. s. quia erit tibi gaudium.

ERIT ENIM MAGNVS, &c.] Secundum Caietanum redditur hic ratio nominis, quare scilicet dicendus erat Ioãnes, hoc est, Dei misericordia & donũ. Sed rectius accipitur reddi ratio eius quod mox præcessit, nempe gaudij. Ideo enim & pater & multi cum eo gauisuri erant, quod ex nouitate partus intelligerent eum magnum fore. Additum est autem, coram Domino, secundum Ambrosium quidem, vt declararet Euangelista se loqui non de magnitudine corporis, neque de magnitudine potentiæ secularis, sed de magnitudine animæ, quæ in donis spiritus & sanctimonia vitæ consistit. Secundum Theophyl. verò additum est ad distinctionem Ioannis ab hypocritis, qui coram hominibus magni & sancti videntur.

VINVM ET SICERAM, &c.] Non est siceraidem quod apud nos cerusia. Neque per c. scribendum est in principio, cùm non sit à cicere leguminis genere, aut à cerere: sed vox est Hebraica deriuata à verbo שכר shechar, quod inebriari significat. Theophyl. autem siceram significare vult omnem potum inebriatiuum præter vinũ, sed rectius omnem potũ inebriatiuũ significare dicitur, quandoquidem sæpè in scripturis etiam pro vino ponitur. Post nomẽ enim speciale, generale nomen posuit, vt sit sensus: Vinum & quicquid inebriare potest, non bibet. Vnde Num. 6. pro sicera, vertit Hier. omne quod inebriare potest. Nã vbi nos habemus, Vir siue mulier cum fecerint votũ vt sanctificẽtur, à vino, & omni quod inebriare potest, abstinebunt: pro, omni qđ inebriare potest, Hebræis est, שכר shechar, hoc est, Sicera, sicut hoc loco. Hæc autem Ioãnes nõ bibit, non solũ vt per austeritatẽ vitæ credibilius fieret ipsius testimonium de Christo perhi-

bendum, aliósque exemplo à deliciis huius seculi A auocaret, & ad pœnitentiam inuitaret: sed etiam vt ostenderetur secũdum morem veteris legis esse penitus ipsum Domino cõsecratum omnibus diebus vitæ suæ. Proprium enim Nazaræorum in lege erat à vino & sicera abstinere tempore consecrationis, vt patet Num. 6. Vnde Ioan. vt semper Nazaræus, id est consecratus Domino maneret, semper his abstinuit. Rectè autem postquam vini vsum Ioãni ademit, subiungit, *& spiritu sancto replebitur*, vt cui vini ebrietas tollitur, spiritus sancti gratias mentem
Ephes 5. inebrians cumuletur. Sic & Paul. ad Eph. cùm dixisset: Nolite inebriari vino in quo est luxuria, subiunxit, sed impleamini Spiritu sancto. Porrò Ambr. legit, *replebitur adhuc in vtero matris*, cùm tamẽ Græca habeant, ἔτι ἐκ κοιλίας. B Quod interpres ad verbum quidem reddidit, cùm latinius & explicatius dicendum esset, *iam inde ab vtero*: sic enim significamus longè repetitum initium. Dum tamen dicitur *replebitur Spiritu sancto iam inde ab vtero*, non sic intelligendum est quasi tum primùm replendus sit Spiritu sancto, cùm vterum matris egressus esset: sed quòd spiritum acceptum in vtero seruaturus esset vsque in finem: perinde enim est ac si dixisset, spiritu sancto replebitur in vtero & deinceps semper. Proinde ex his verbis constat, Ioannem antequam in lucem æditus esset, sanctificatum fuisse in vtero, ac à peccato originali fuisse purga-
Iere. 1. tum, C quod plerique etiam Ieremiæ concessum fuisse intelligunt, eò quòd de eo dixerit Dominus: Antequam exires de vulua, sanctificaui te. De vtriusque tamen in vtero sanctificatione dubitat August. in epistola quadam ad Dardanum, quæ est 57. imò ratione quadam in speciem efficaci contra argumentatur, hac scilicet: Sanctificatio qua efficimur Dei templum, non nisi renatorum est, nemo autem renascitur nisi priùs nascatur, ergo nemo sanctificatur priusquam ex vtero nascatur. Itaque sanctificationem illam qua sanctificatus dicitur Ieremias, antequam exiret de vulua, putat conuenientius intelligendam de sanctificatione secundum prædestinationem: sicut filios Dei scriptura Ioan. 11. vocat nondum regeneratos, sed secundũ Dei præ- D destinationem adhuc regenerãdos. Verùm argumentum illud Aug. etsi satis valeat ad probandum secũdum communem legem, neminem sanctificari nisi iam natum ex vtero, non tamen efficax est ad probandum neminem posse in vtero sanctificari: nam vt concedatur neminem sanctificari nisi per regenerationem, nec renasci aliquem posse qui non sit natus: tamen nasci aliquis dicitur, etiam si ex vtero
Matth. 1. nondum natus sit. De Christo enim nondum in mundum ædito dictum est: Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. Itaque qui in vtero iam natus est, etiam in vtero renasci potest: quamuis non per baptisma: ad quod probandum maximè argumentum suum Aug. adducit, & ad illum efficax est Quãuis autem qua parte de Ioannis sanctificatione du- E bitare videtur, non rectè sentit, tamen ea parte qua id quod dictũ est de sanctificatione Ieremiæ, intelligit de sanctificatione per prædestinationem, rectiùs sentit quàm ij qui ex illis verbis Domini intelligunt Ieremiam re vera sanctificatũ antequam exiret ex vtero. Nam quod præcedit, Priusquam te formarem in vtero noui te, intelligi manifestè debet de notitia prædestinationis: & quod sequitur, & prophetam in gentibus dedi te, de donatione per prædestinationem: ergo similiter quod in medio ponitur intelligendum est, & accipiendum eo modo quo de se ad Galatas dicit Paul. Cum placuit ei *Gala. 1.* qui me segregauit ex vtero matris meæ. Et quomodo ad Ephes. dicit sanctos electos ante mundi con- *Ephes 5.* stitutionem. Vt autem sententia Aug. cautè legenda est, & commodè intelligenda, qua dicit, neminẽ renasci qui non priùs sit natus: ita rursum Ambr. sententia commodè etiam intelligenda, qua contrario modo dicit super hunc locum scribens de Ioannis sanctificatione: Nondum erat illi spiritus vitæ, sed spiritus gratiæ. Intelligendum enim est secundum Thomam in tertia parte quæst. 27. art. 2. ad 1. ipsum per spiritum vitæ, intelligere exteriorem aëris spirationem. Aut non infuisse illi animam vitalẽ, cùm inesset illi spiritus gratiæ, quia manifesta operatione ostendebat, se Spiritum sanctũ habere: cùm nondum manifestè & perfectè spiritum vitæ se habere monstrasset:

ET MVLTOS FILIORVM, &c.] Postquam dixit eum replendum Spiritu sancto, iam & prædicit quid per acceptum spiritum sit operaturus. Conuertit autem ad Dominum Israelitas multos Ioannes, tum quia vitæ suæ austeritate, & prædicatione pœnitentiæ, regnique cœlorum atque baptismo suo multos à Deo alienatos ad vitæ melioris frugem perduxit: tum quia testimonium perhibendo de Christo, eúmque digito commonstrando, multos in Christum credere fecit. Cùm autem sequitur, *Et ipse præcedet ante illum*, &c. manifestè significatur, Messiam ante quem præibat Ioannes, esse Dominũ Deum Israelitarum. Non enim aliò referri potest relatiuum, *illum*, quàm ad Dominum Deum ipsorum. Proinde hic inter alios vnus locus est, vbi apertè Messias Deus dicitur, contra eos omnes qui Christi negant diuinitatem. Porrò notandum, quòd non dicit, præibit in anima aut in persona Eliæ, sed, *in spiritu & virtute Eliæ*, id est, cum spiritu & fortitudine Eliæ, vt non intelligamus eum futurum verum Eliam, sed eundem habiturum spiritum, eandémque virtutem. Accipitur autem hîc spiritus, pro dono spiritus sancti, cuius cùm in diuersis varia sint dona, præmittitur hîc similis gratia spiritus & fortitudinis Ioannem præcessurum Dominum, qualis fuit vel erit in Elia. Dico autem, fuit vel erit, nam quòd Eliæ Ioannes hic comparatur, dupliciter intelligi potest, scilicet aut per comparationem ad Eliam, qualis olim fuit: aut per comparationem ad Eliam qualis futurus est circa secundum Christi aduentum. Si priori modo intelligamus, iam ideo Ioannes Eliæ comparatur in spiritu & virtute: quòd similis sit vtriusque vitæ austeritas & genus. Sicut enim ille in eremo versabatur, ita & iste: sicut ille zona pellicea cinctus fuit, ita & iste. Sicut ille à coruis pascebatur & muliere paupercula, aquámque bibit: ita hic, spretis mundi illecebris, locustis pastus est, pauperem, cùm dives esset, eligens & lubriam vitam. Sicut ille Iordanis alueum diuisit, ita hic ad lauacrum salutare conuertit Iordanem. Vterque similiter iustitiæ feruens fuit zelator. Ille enim Israelitas à Deo alienos studuit conuertere ad Dominum Deum ipsorum, vt patet 3. Reg. 18. quod ipsum & Ioannem hic facturum prænunciatur. Ille ob iustitiæ zelum non est veritùs arguere Achab & Iezabel, & hic non metuit reprehendere Herodem & Herodiadem. Ille ob mulieris impietatem fugere compulsus est: hic ob Herodiadem capite truncatus. Similem ergo cum Elia habuit spiritum, eò quòd similis fuit vitæ eius ratio. Similem autem virtutem & fortitudinem, quòd similiter cum eo aggredi ardua

& su-

& sustinere persecutiones & aduersa non detrectauerit, & quia talia, qualia ille, efficacia spiritus operatus est. Si verò intelligamus Ioannē comparari Eliæ venturo ante secundum Christi aduētum, comparatio in hoc consistit, quòd sicut Elias præcessurus est secundum Messiæ aduentum, ita Ioannes primum. Sicut ille ad hoc præcessurus est vt conuertat infideles, ita & hic. Itaque simul spiritu & virtute iste præiuit, quibus ille præibit: quia & simile vtriusque est officium, & eadem fortitudo ad subeundum quæuis ardua, & operandum efficaciter similia. Magis autem videtur Ioannes ad angelo comparari Eliæ venturo quàm præterito, tum quia dicens: *ipse præibit in spiritu Eliæ*, significat etiam Eliam in eodem spiritu præcessurum Dominum: tum quia subiungit, *vt conuertat corda patrum in filios*, quibus verbis alludit ad vaticinium Malachiæ, *Malach. 4. vlt.* quo ante secundum Messiæ aduentum Elias venturus promittitur vlt. cap. Ecce ego mittam vobis Eliam prophetā, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorū ad patres eorum. Itaque illis verbis, *vt conuertat*, &c. explicat angelus quare eum dixerit præiturum in spiritu Eliæ, nempe quòd eadem iste in primo, quæ ille in secundo aduentu sit operatus. Deinde & ex verbis illis quibus Christus Mat. 11. & 17. & Marc. 9. Ioannem Eliæ comparat, aut Eliam esse dicit, satis paret Ioannem magis Eliæ venturo comparari quàm præterito. Proinde & hoc loco sic rectius intelligitur quāuis simul etiā rectè intelligitur comparari Eliæ præterito. Porrò quòd Elias in propria persona aliquando venturus est, & quòd de eo, & non de Ioāne vaticinium Malachiæ ad literam sit intelligendum, contra plerosque contrariū sentientes postea probabitur. Spiritum autem Eliæ & virtutem explicat Sapiens Eccl. 48. Et surrexit Elias propheta, quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat. Ita & de Ioanne dicit Saluator: Ille erat lucerna lucens & ardens. Præiuit autem Ioannes ante Dominum variis modis. Nam sua natiuitate præcessit Christi natiuitatē: sua prædicatione, suóque baptismo, Christi prædicationē & baptismum: sua passione, Christi occisionem: suo ad lymbum descensu, Christi descēsum ad inferos. Vnde Ambrosius: Bene (inquit) præibit ante faciem Domini sanctus Ioannes, qui prænuntius natus est & prænuntius mortuus est. Quamuis autem sic variis modis Ioannes Dominum præiuerit, potissimum tamen intelligendū est, eum hîc dici præcessurum ratione prædicationis & baptismi, quibus cōuertit corda patrū in filios, & parauit Domino plebem, quemadmodum & Zacharias postea *Luc. 1.* dicit: *Præibis ante faciem Domini parare vias eius.* Cæterùm nec illud sine animaduersione prætereundum est, quod diligenter annotauit Ambrosius, nempe duo hæc coniuncta rectè esse, *spiritus & virtute*. Nunquā enim sine virtute spiritus, neque sine spiritu virtus, hoc est, potestas bene operādi, & aduersa queuis fortiter perferendi. Vnde & alibi hæc coniunguntur, vt cùm dicitur: *Spiritum sanctus superueniet in te, & virtus altissimi*, &c. &: Accipietis virtutem superuenientis in vos spiritus sancti. *Ibidem Actor. 1.*

VT CONVERTAT CORDA, &c.] Variè istud intelligitur. Nam secundum Theophyl. patres, Iudei sunt, filij verò, Ioannes & Apostoli. Conuertit ergo corda patrum in filios, quia Iudeos quibus prædicauit, credere fecit Christo & Apostolis eius. Alij verò, patres intelligūt Patriarchas, & prophetas: filios verò, ipsos Iudeos, quibus Ioānes prædicauit. Secūdum quemadmodum dupliciter hic locus intelligitur. Beda enim intelligit Ioannem conuertisse corda patrū in filios, quia antiquorum scientiam sanctorum Iudeis prædicādo infudit, hoc est, quia filios eandem fecit habere mentem, cor & sapientiam, qualem habuerunt patriarchę & prophetæ. Quem sensum verisimile est Bedam desumpsisse ex commentariis Hieronymi in Malachiam super eo loco, vnde verba hæc desumpta sunt. Nam hanc partē Hieronymus eo loco sic interpretatur. Aliter autem secundum Dionysium Carthusianum intelligi potest, vt sit sensus: vt faciat ipsos patriarchas, & prophetas bene affici filiis suis Iudæis, eosq; pro germanis suis filiis agnoscant & recipiāt. Hoc enim fecit Ioannes inducendo Iudæos ad fidē & pietatem maiorem suorum. Atque hic sensus videtur esse verior. Primus enim sensus non conuenit illi loco Malachiæ vnde hæc verba de Elia dicta desumpta sunt, & secūdus nō est satis proprius. Propriè enim cor patrum conuerti in filios, vel, vt habent Hebræa & Greca, ad filios, non est filios accipere idem cor quod habuerūt patres. Ad reddendum nanque hunc sensum, potius dicendum fuerat, vt conuertat cor filiorum ad patres. Sed illius pro priè cor dicitur conuerti ad aliquem, qui illi incipit bene effici, vt patet cùm dicit Deus: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Fuerunt autē corda patriarcharū ob vitæ dissimilitudinem à filiis suis carnalibus alienata, proinde studuit Ioannes per resipiscentiam filiorum, patrum corda ad filios conuertere, quemadmodū idem faciet Elias circa mundi finem pro concordādis Iudeis cum fide patriar- *Luc. 3.* charum: atque hoc est quod dicit Dominus cum restituturū omnia, sicut Christus venit instaurare omnia quę in cœlis, & quæ in terra. Istud autem apertè egit Ioannes, cùm venientes ad baptisma suum vocauit genimina vipetarum: notans eos non esse germanos sanctorū maiorum filios, ac deinde adiecit. Nolite dicere intra vos. Patrem habemus Abrahā. Dico enim vobis, quia potens est Deus, &c. Quibus sanè verbis studuit eos reddere germanos patriarcharum filios: & sic conuertere corda patrum in filios. Iam autem quod adiecit angelus:

ET INCREDVLOS AD, &c. videtur positum pro eo quod est apud Malach. Et cor filiorum ad patres eorum, vt explicaret angelus tum sę, tum propheram loqui de filiis incredulis, de patribus autem iustis. Declaratur autē etiam hac parte quomodo conuertenda erant corda patrum in vel ad filios, nempe si increduli conuerterentur ad prudentiam iustorum. Porrò iustorum prudentia erat & est, prę fluxis huius seculi bonis sectari magis & expectare cœlestia: Deinde non in carnalibus legis vmbris, neque in propriis operibus confidere, sed in benignitate Dei, & iustitia Christi. Pro incredulis autem Græcè non est, *ἀπειθεῖς*, sed *ἀπειθοῦσι*, quod nomen etiam significat inobedientes, quomodo magis hic verti conueniebat, cum quòd mentionem faciat patrum & filiorum, tum quòd non dicat ad fidem, sed ad prudentiam. Inobedięntes itaque dicit Iudæos, quòd æquissimis maiorum suorum præceptis & doctrinæ non parerent, quia eadem ratione & incredulos eos dici rectè intelligimus, siquidem qui inobediens est, is sę parum credulū declarat. Nō enim de incredulis Christo posse intelligi hinc videtur, quòd cùm Ioannes prædicaret, nondū Christus prædicasset, ac proinde

inde non potuerunt increduli Christo dici quibus Ioannes prædicauit. In eo autem quod sequitur.

PARARE DOMINO, &c.] Interpres infinitiuum, quem apud Græcos inuenit, reliquit, cùm sicut priorem vertit infinitiuum, vertendũ erat, *vt pararet Domino plebem*. Et pro, *perfectam*, in Græco est κατεσκευασμένον, quod magis est præparatã & instructam. Nó enim Ioannes perfectã plebem Domino parauit. Si enim eam parauit Domino, ergo imperfecta erat, & perficiendã Domino tradidit. Itaq; no ſtram literã Bedæ & Dionysius sic intelligunt, vt pararet Domino plebẽ, quæ postea per fidẽ & spiritum Christi erit perfecta. Sed conformius cum originali intelligamus plebem perfectã, hoc est, bene & perfectè adornatã & instructã, ad suscipiendũ, scilicet, fidẽ Christi, & sublimiorem eius doctrinam & baptismum. Ad hoc autẽ plebem parauit Ioannes per pœnitentiam, quã verbo & exemplo docebat, perq; baptismum pœnitẽtiæ, & demõstratione aduentis Messiæ. Itaq; hac parte, *parare Domino*, &c. describitur finis prioris operationis. Ad hoc enim conuertit corda patrũ, vt pararet Domino plebem.

ET DIXIT ZACHARIAS, &c.] Iudæorum more signum petit, quẽ morem Iudæi desumpsisse videntur ad Abrahã, qui promissionis sibi factæ de terra Chanaam signũ petiit dicens: Vnde scire possum quòd possessurus sum eã? Non peccauit autem Abraham signum petens, quemadmodum peccauit Zacharias. Non enim ex incredulitate aut diffidentia signum postulauit, (cùm mox antea scriptũ sit: *Genes. 15.* Credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam) sed ex familiaritate quadã, cum Deo, & in confirmationem promissionis apud posteros suos, ad quos promissio magis pertinebat. Non enim Abraham in sua persona, sed tantùm in filiis suis promissam terram possessurus erat. Similiter nec *Iud. 6.* Gedeon peccauit, dum loquẽti sibi angelo dixit: Si inueni gratiam in oculis tuis, da mihi signum quod tu fis qui loqueris ad me. Cùm enim non sit credendũ omni spiritui, & necdũ sciret esse angelum Domini, qui loquebatur cum ipso (vt patet ex his quæ illo loco sequuntur) circunspectè fecit petẽdo signũ, quò personæ qualitas & autoritas patefieret. Sed & postea cùm signũ bis peteret in vellere, non ex diffidentia feciſſe videtur, cùm Paulo ad Hebræos de fide sua commendetur: sed potius ad imi- *Hebr. 11.* tationem Abrahæ, ex familiaritate aliqua, & audaci confidentia erga Deũ, ad maiorem confirmationem animi sui & militũ suorum. Idem dicendum de Ezechia petente signum sanitatis sibi promissæ. At *4 Reg. 20* Zacharias non petit signũ certificans personæ promittentis qualitatẽ, nihil dubitans angelum Domini esse, tum quia præter ipsum illo tempore nullus in templo esset hominum propter quod significandum priùs dictum est: *Erat autem omnis populus foris*, tum propter loci sanctitatem, angelicamq; maiestatẽ, & consolationẽ eiusdẽ, atque verborum sanctorum sublimitatem. Petiit ergo signum certificans promissionis veritatem, idq; ex diffidentia, quemadmodum ex ipsius subiunctis patet verbis, quibus argumẽta suæ incredulitatis contraria promissis diuinis profert. Atque hoc quidem nomine diffidentia ipsius culpabilior erat, quod ex multis exemplis præcedẽtibus in Sara & reliquis, promissi possibilitatẽ mox colligere debuisset, quodq; sacerdos erat, qui fide alios meritò præcedere debuisset.

ET RESPONDENS ANGELVS, &c.] Quoniam Zacharias & de promissione diffidebat, & ex diffidentia signum postulauit, ob id angelus primùm quidem personæ suæ qualitatẽ aperit, ac deinde dat & signum, sed tale quale dignũ erat incredulitate eius, & quod congrua diffidentiæ eius pœna erat. Equalitatem quidẽ personæ suæ aperit, partim vt diffidentiam in fide confirmaret, partim vt incredulitatẽ eius condemnaret, & iniustam esse comprobaret. Explicat autem proprium suum nomen, dicens: *Ego sum Gabriel*, tum vt ipsa sui nominis significatione declararet possibilia esse ea quæ promittebat, quamuis, supra naturæ essent vires (significat enim Gabriel idẽ quod fortitudo Dei, vel potius, fortitudo mea Deus) tum quia nomen hoc notum erat Zachariæ ex libro Danielis, in quo aliquoties Gabriel Danieli apparuisse scribitur, & potissimum in mysterio de tẽporis aduentus Messiæ explicatione. Ex nomine ergo cognito datur intelligi quàm meritò debeat illi credere, qui cœlestes illas & admirandas de nouissimis temporibus Danielis visiones explicauit, & annunciauit, & tempus iam adesse, quo implenda erant quæ idẽ ipse angelus Danieli futura prædixit. Atque his item rationibus conueniebat Gabrielem nuntium esse natiuitatis tum Ioannis, tũ Christi. Deinde verò & ad augendam magis suæ personæ autoritatem, adiecit, *qui asto ante Deum*, significans se non esse vnum ex angelis qui electi sunt à facie Dei, sed ex his qui Deo semper sunt præsentes. Dicuntur autem angeli astare ante Deum, metaphorica locutione, ad similitudinem ministrorum astãtium ante regem, nempe quòd vultum Dei assiduè contemplentur, paratiq́ue sint ad omne obsequium diuinæ voluntatis peragendum. Autoritati deinceps propriæ adiungit autoritatem diuinam, dum dicit: *Et missus tibi hæc loqui & bona annuntiare*, significans se in hoc negotio non venisse à seipso: sed Dei agere negotium. Quamuis autem tunc missus esset à Deo, & astaret Zachariæ in terris: astare tamen se dicit ante Deum, quia cùm vbiq; præsens sit Deus, nullus locus impedit visionem & fruitionem Dei, ratione cuius astare Deo angeli dicuntur. Notandum tamen, Græca non habere tempus præsens, sed præteritum ὁ παρεστηκὼς, id est, qui astiti, vt significetur præsens fuisse Deo in cælis, & ab eo illinc in terras missum esse. Apud Tobiam tamen Raphael in terris existens se dicit astare Domino: Ego, inquit, sum Raphael angelus vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. Porrò quod angelus hic significare voluit, tale est: Si hæc tibi promitteret homo missus ab homine, meritò de promissis dubitares, quòd sint supra naturæ humanę vires: Verùm cùm angelus sit qui promittat, nec is vulgaris aliquis aut incognitus, sed celeberrimus, fideq́; probatę: cumq́; & is non ex sese promittat, sed ex Dei mittentis nomine, cui nihil est impossibile, iustius sanè est vt confideratione tum certitudinis nuntij, tum omnipotentię diuinæ, quam etiam nomen meum præ se fert, fidem promissis habeas, quàm vt respectu ad propriam ætatem, vxoris sterilitatem, naturæque infirmitatem habito diffidas.

ET ECCE ERIS TACENS, &c. Aduerbium *ecce*, demonstrat nouũ aliquid & insolitũ, signũ scilicet quod petiit, quòd & petitioni eius in cõfirmationem promissionis satisfiat, & digna diffidentiæ pœna infligatur, quasi dicat: Quoniam petisti signum, ecce signum, quod ita fit præstandi in posterum promissi argumentum, vt & præsentis sit diffidentiæ pœna. Porro notandum, Zachariã non solũ

mutum

mutum videri effectum, sed etiam surdum, vt colligere satis licet ex eo quod posteà dicitur: *Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum.* Circa quæ verba Ambrosius: Incredulitas (inquit) ei affatum eripuerat & auditum. Vnde postea vbi habemus, *permansitq; mutus*: Græcis est dictio κωφὸς, quæ nō solùm mutum, sed & surdum significat, imò propriè surdum, ac ex consequenti mutum: quòd qui natura sint surdi, necessariò etiam sint muti. Et hoc ergo etiam loco, vbi Græca habent ἔσῃ σιωπῶν, pro quo nos *Eris tacens*, videtur per dictionē σιωπῶν, non mutus significari, vel non tantùm mutus, sed etiam surdus. Amplius enim quid esse videtur σιωπάω, quàm σιγάω. Nam teste Varino σιωπὴ, componitur ex σιγὴ, id est silentium, & ὄψ, ὀπὸς, quod vocem aliquando significat. Aufertur enim litera γ, & deinde crasi facta ex π & ο in ω, fit σιωπὴ, quod proinde idem est quod silentium vocis. Est autem silentium vocis perfectissimè in eo qui nec audit, nec loquitur. Hic ergo videtur propriè dici, σιωπῶν. Certè Theophyl. hoc loco hanc dictionem accepisse omnino videtur pro surdo. Sic enim super his verbis scribit: Igitur quia discredis, ego te faciam surdum, & non poteris loqui. Meritò autem duo hæc passus est, & quod non audiret, & quòd non loqueretur. Quia enim non obedierat, condemnatur vt surdus fit: & quia contradixerat, vt sileat. Hactenus ille. Cuius sententiam diligenter annotauit & Thomas in Catena sua, quamuis in impressis libris mendosè admodum citetur. Sic autem legēdum videtur: Sed quia verbum quod in Græco (libri habent, iugi animo) habetur, potest etiam surdum significare, bene talis erit sensus (libri habēt, quia bene talis) eris surdus, & nō poteris loqui: Cōuenienter enim duo hæc passus est, tanquam enim inobediens, surditatem incurrit: & tanquam contradictor, taciturnitatem. Est autem & apud Hebræos verbum quoddā quod, & obsurdescere, & tacere significat, nēpe charas, quo verisimile est hic angelum vsum fuisse. Ponitur autem hoc verbum Hebraicum Psal. 27. vbi nos legimus: Ad te Domine clamabo, ne sileas à me: vbi pro, sileas, Hieronymus vertit secūdum Hebraicam veritatem, ne obsurdescas mihi. Græcè autem est comparatiuum à verbo hîc posito, nempe παρασιωπήσῃς, quod verbum illo loco Euthymius Græcus interpres pro obaudire exponit. Sic enim habet eius commentarius: Ne obaudias me: metaphoricè dictum. Solent enim qui obaudiunt, tacere, & nihil respondere petentibus. Porro surditas, & taciturnitas, non solùm in signum, & pœnam Zachariæ inflictæ sunt, sed etiam in mysterium, nempe vt significaretur Iudæorum synagogam propter incredulitatem suam: & surdam futuram & mutam, sicut iam in ea completum videmus. Surda enim est, quia nō audit, nec recipit Euangelicam prædicationem: muta verò, quòd gratas Deo iam laudes non canit, nec interrogata salutarem aliquam doctrinam de scripturis sacris proferre potest. Temperat autē commeritā pœnā miseratio diuina, atque ob id sequitur, *Vsque in diem quo hæc fiant*, quasi dicat. Cùm per cuētus rerū quod dico offendero, & noueris te iure punitū, tūc te de pœna eripiā. Et demōstrat pronomē, *hæc*, non omnia quidem de Ioanne prædicta, sed natiuitatem eius cum impositione nominis quæ facta est die circūcisionis. Circa natiuitatem enim pueri, erat Zachariæ dubitatio, nō circa alia. Postquàm autem causam inflictę pœnę reddidisset, dicēs, *Eo quòd non credidisti, &c.* Adiecit, *quæ implebuntur in tempore suo*, vt ostenderet verborum certitudinem, & Zachariæ diffidentiam, fidem Dei non euacuaturam, nec impediturum promissionis adimpletionē.

COGNOVERVNT QVOD, &c.] Istud cognouerunt, & collegerunt partim ex insolita mora in templo, partim ex alteratione vultus, ex colloquio angeli, partim etiam ex loquelæ amissione. Innuebat autem populo, siue quòd rogarent silentij causam, siue volens eis benedicere, & data benedictione dimittere.

POST HOS AVTEM, &c.] Annotandus hic imprimis Euangelistæ in scribendo pudor, & honestas, cùm tacito congressu Zachariæ cum vxore sua Elizabeth concepisse dicit, docens suo nos exemplo quàm verecundè de his rebus sermo habendus sit, quando nec illum congressum coniugalem, solo prolis desiderio factum, imò secundum diuinam promissionem necessarium, exprimere voluit. Dein & annotandus pudor sanctæ matronæ Elizabeth, quæ cùm ex marito secundum Dei iussionem tam illustrem concepisset prolem, tamen se occultabat mensibus quinque. Ideo enim se occultabat, tum quia verebatur, ne à vulgo diuini mysterij insscio parum honesta reputaretur, vt quæ in aliena ætate viri vacasset amplexibus: tum ne plerisque ridicula haberetur, si ante noui conceptus certa indicia se grauidam exhiberet, & prædicaret. Atque ob id non se diutius occultabat, quàm visitante ipsam virgine, certis argumentis diuinum donum lucidè manifestaretur per exultationem infantis in vtero. Ex hoc autem suo pudore, quem occultatione præ se tulit, simul etiam datur intelligi, quòd iam non conueniebant inter se concubitu coniugali. Non enim (inquit Ambrosius) ea quæ senilem non erubescebat coitum, erubescebat partum, & cōceptum. Docet autem suo exemplo Elizabeth, vt quod in nobis est, aliis malè de nobis loquendi vel suspicandi occasiones subtrahamus, & ne nostra ipsi dona mox omnibus prædicemus, sed tempus expectandum, quo sua ipse Deus dona nota fieri volet, & nota faciet. Porrò quamuis partim ex pudore, partim ex humilitate, & prudentia sese occultaret ad tempus, læta tamen de conceptu diuino, & opprobrio sterilitatis sublato gratias egit Deo. Atque ob id significandum adiecit, dicens: Quia sic, &c. Non enim cùm adiecit, dicens, quia sic, &c. significare voluit causam quare se occultauerit, sed insinuare lætam etiam fuisse, & gratam Deo, etsi ob certas se occultaret causas. Proinde sensus est, occultabat se, dicens tamen, quia sic fecit, &c. Sic (inquit) hoc est tam præclarè, & magnificè mecum egit Dominus, vt scilicet, & supra naturam concipere, & tam illustrem concipere filium daret, tunc quando placuit eo auferre opprobrium sterilitatis à me, quasi dicat: Cùm visum est ei, non solùm me liberauit ab opprobrio sterilitatis, sed ex conceptu tam nouo, & illustri gaudium simul meum, & gloriam auxit apud homines. Dicit autem, *opprobrium inter homines*, & non dicit, maledictionem Dei: quòd bene conscia sibi esset sterilitatem non ex maledictione Dei se incurrisse, quamuis opprobrii hominum effugere ob eam non potuisset. Vult autem quidam in verbo, *respexit*, subaudiri accusatiuum, me, vt sit sensus: respexit me vt auferret, &c. Verùm rectius sine subauditione intelligitur, respexit ad auferendum, hoc est, curæ ei fuit auferre. Ita enim accipitur, nonnunquam respexit, quemadmodum respectus pro cura ponitur.

NVNTIA

NVNTIATVR MARIAE CHRISTI INCARNATIO.

LVCAE. I. CAP. III.

IN mẽſe autẽ ſexto, miſſus eſt angelus Gabriel à Deo in ciuitatẽ Galilææ,cui nomẽ Nazareth, ad virginẽ deſpõſatã viro,cui nomen erat Ioſeph,de domo Dauid:& nomẽ virginis Maria. Et ingreſſus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum,benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audiſſet,turbata eſt in ſermone eius,& cogitabat qualis eſſet iſta ſalutatio.Et ait angelus ei:Ne timeas Maria inueniſti enim gratiã apud Deũ.Ecce cõcipies in vtero, & paries filium,& vocabis nomen eius Ieſum.Hic erit magnus & filius altiſſimi vocabitur:& dabit illi Dominus Deus ſedẽ Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternũ,& regni eius nõ erit finis. Dixit autẽ Maria ad angelum: Quomodo fiet iſtud,quoniam virum non cognoſco? Et reſpondens angelus,dixit ei, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te,& virtus altiſſimi obũbrabit tibi. Ideóque & quod naſcetur ex te ſanctum,vocabitur filius Dei. Et ecce Elizabeth cognata tua, & ipſa cõcepit filium in ſenectute ſua,& hic menſis eſt ſextus illi quæ vocatur ſterilis,quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum. Et diſceſſit ab illa angelus.

IN MENSE AVTEM SEXTO.] Propter certitudinem hiſtoriæ aſtruendũ, diſtinctè omnia Lucas deſcribit,tempus,locum,perſonã miſſam, perſonam ad quam miſſio facta eſt. Conueniens autẽ noſtræ reparationis principium, principio noſtræ perditionis correſpõdens,vt, ſcilicet,à Deo angelus ad virginem mitteretur partu cõſecrandã diuino, ſicut olim à diabolo ſerpens miſſus fuit ad virginẽ Euam ſpiritu ſuperbiæ decipiendã. Sicut ergo Eua ſerpẽti credens, libidine corrupta eſt:ita hæc virgo angelo credens, ſine libidine fœtata eſt, vt filij Euæ qui ex corrupta naſcuntur corrupti,per filium virginis,qui ex incorrupta ſanctus natus eſt,liberarẽtur & ſanctificarentur. Aptè autem & virginem eam nominauit & deſponſatam viro,quia vtrumque eſſe debebat futura mater Domini. Virgo quidẽ, quoniã ſine virili cõmercio naſci debuit Dominus: ne duos haberet patres,& ne in peccato naſceretur, quod & diuinitate ipſius indignum fuiſſet, & noſtram redemptionẽ impediuiſſet. Non enim tollere peccata mundi potuiſſet,qui ipſo peccato obnoxius fuiſſet. Deinde vt in Chriſti corporali natiuitate figura quædam exhiberetur noſtræ regenerationis,qua ex virgine matre Eccleſia naſcimur filij Dei. oportebat enim(inquit Auguſt.) caput noſtrum propter inſigne miraculũ naſci de virgine,quod ſignificaret mẽbra ſua de virgine etiam ſecundum ſpiritũ naſcitura. Deſponſata autem viro eſſe debuit, ne impudicitiæ adureretur infamia, & Chriſtus tanquam illegitimus à Iudæis reiiceretur, ne virginibus ſiniſtra viuẽtibus opinione velamen excuſationis relinqueretur,ſed docerentur omnes etiam infamiam vitare deberę,ne etiã virginis verba ſuſpicioni mẽdacij eſſent obnoxia; vtq; Ioſeph virginitatis teſtis eſſet & cuſtos, virginisque & pueri curator & nutritor, atque per eiuſdem genealogiam Maria cum filio ex familia Dauid eſſe cognoſceretur, vt diuinus partus diabolo celaretur, typúmque præ ſe ferret Eccleſiæ, quæ virgo ſimul eſt,& deſponſata Deo. Notandum autem, deſponſatam dici, & eam quæ promiſſa tantùm eſt, & nec dum tradita viro,& eam quę iam tradita eſt viro,ſed necdum ab eo cognita. Atque hoc ſecundo modo intelligendũ videtur, quòd dicitur virgo deſponſata viro, eo quòd apud Matthæum deſponſata hæc virgo,vxor Ioſeph dicitur,& ſecundo capite Lucas dicit Ioſeph profectum in Bethlehem cum deſpõſata ſibi vxore.

INGRESSVS ANGELVS, &c.] Dum ingreſſus angelus dicitur, ſignificatur & corporali ſpecie apparuiſſe, & in conclaui ac ſecreto loco cum ſola locutum virgine. Dicit autem: AVE GRATIA PLENA,] Pro Aue Græcis eſt χαῖρε, quæ dictio ſignificat gaude, ſalue, vale. Dubium autem eſt an hoc loco ſit reddenda per ſalue, quæ dictio imprecationem ſalutis ſignificat, an per gaude,aut (quod teſte Perotto idem eſt) per aue. Nam dubium eſt an angelus virginem ſalutans Hebraicè, vſus ſit forma ſalutandi Hebræis familiari,nempe שלום לך, id eſt,pax tibi, an potius vſus ſit verbo aliquo quod gaudere ſignificat, quorum poſterius videri poſſet, eo quòd ſi dixiſſet שמח לך, vertiſſet potius Euangeliſta εἰρήνη σοι ſicut quando Euangeliſtæ referunt, Dominum præcepiſſe Apoſtolis vt ingreſſuri domum dicerẽt,Pax huic domui,& quãdo poſt reſurrectionẽ ſcribitur dixiſſe:Pax vobis. Nona ergo & necdum in ſcripturis vſitata.quæque ſoli Marię reſeruata fuit,ſalutatione ab angelo virgo ſalutatur,Et bene gaudium ei prænũtiat & imprecatur, vt quia Euæ dictũ fuit, In dolore paries filios:triſtitiã illam gaudium ſolueret:& vt ſicut Euæ primę triſtitia primò annunciata eſt, ita huic ſecundæ Euæ primò gaudium annunciaretur. Veriſimilius tamen eſt angelum vſum forma ſalutandi Hebræis familiari, vt dixerit, שלום לך, quemadmodum & Iudam,cùm oſculatus Dominum dixit:Aue rabbi. Et cùm Chriſtus ſcribitur poſt reſurrectionem dixiſſe mulieribus, Auete:vbi Græcis eſt, χαῖρε & χαίρετε. Porro quod nos habemus, gratia plena, Græcè eſt κεχαριτωμένη, participium paſſiuum à verbo χαριόω, quod eſt gratifico vel gratum facio,proinde ac verbum ſonat,gratificata,hoc eſt, quam Deus ſingulari & gratuito ſuo fauore ſibi gratam fecit,& gratam habet. Pro gratificata,tamẽ mollius eſt,ſi dicatur & vertatur, gratioſa. Gratioſi enim dicuntur Latinis, quibus fauetur ſingulari aliquo animi ſtudio, quãuis ea dictio Græcè vocis ſignificationem nõ adæquet. Non enim angelus eam ſimpliciter ſalutat gratioſã (hoc eſt acceptã,placẽtẽ & gratã) ſed effectã gratioſã,vt donũ Dei ſignificetur quo facta eſt gratioſa: non enim ex ſeipſa erat gratioſa,ſed ex diuinę benignitatis dono. Non tamẽ malè vertit interpres noſter,gratia plena. Cùm enim Græca dictio ſignifice eã quæ facta eſt gratioſa, ſua verſione explicauit per quid ſit effecta gratioſa, nẽpe ex plenitudine donorũ diuinæ gratiæ in ipſa: & ita cotã Deo coincidũt,eſſe gratioſum,& plenum gratia Dei. Aut intelligendum

ligendum potius, in noſtra verſione gratiam non accipi tantum pro gratuitis Dei donis, ſed quomodo pro eo quod dicimus ſermonem alicuius eſſe gratioſum, dicimus etiam ſermonem eſſe plenum gratia, quia, ſcilicet, omnibus modis audientibus gratus eſt & placet: ita etiam gratia plenam virginem intelligamus, quòd vndecunque omnibuſque modis Deo grata eſſet. Sic enim idem ſunt eſſe gratioſum & eſſe plenũ gratia, cùm adiectiua in oſus per nomen plenus exponi ſoleant. Quòd ſi autem dicitur virgo plena gratia, nomen gratiæ accipiatur, & quatenus ſignificat Dei donum, & ſimul quatenus ſignificat fauorem & acceptationẽ alicuius, quæ duo ab inuicem ſunt inſeparabilia coram Deo, iã Græcæ dictionis ſignificatio penè tota exprimitur: vt gratia plena idem ſit quod per plenitudinem donorum gratiæ Dei multam conſecuta gratiam apud Deũ: hoc eſt, multum accepta Deo. Non explicat autem angelus apud quem ſit reddita gratioſa & plena gratia, tum quia ſecundum veritatem abſoluté erat gratioſa & gratia plena, & non apud hunc aut illum, tum quia hoc explicandum ſequentibus verbis ſeruabatur.

DOMINVS TECVM, &c.] Familiare Hebræis aggredientibus quenquam eſt ſic compellare eum. Ita enim & angelus Gedeoni: Dominus (inquit) tecum virorum fortiſſime. Et Booz meſſoribus ſuis: Dominus vobiſcum. Dubium autẽ an debeat hoc
Ruth. 2. loco, *Dominus tecum*, accipi imprecatoriè, vt ſit ſenſus: Dominus ſit tecum, quemadmodum Booz imprecando dixit meſſoribus; Dominus vobiſcum, ſcilicet ſit: an affirmatiuè, vt ſit ſenſus: Dominus eſt tecum, quomodo accipiendum videtur quod dixit
Iudic. 6. angelus Gedeoni. Nam mox reſpondit Gedeon: Obſecro mi Domine, ſi Dominus nobiſcũ eſt, cur ergo apprehenderunt nos hæc omnia? Priori modo in ſalutantis morem accipiendum vult Caietanus, & item quod ſequitur, *Benedicta*, &c. verùm rectius ſecundum communiorem ſenſum affirmatiuè accipitur, vt triplex gaudij cauſa exprimatur. Gaude & aue, quia gratia plena, quia Dominus tecum, quia benedicta tu, &c. Dicit itaque Dominum eum ea eſſe, quòd ei faueret, eamque inhabitaret.

BENEDICTA TV IN, &c.] Iudic. 5. etiam Iahel benedicta dicitur inter mulieres, ob id, ſcilicet, quòd laude digna eſſet ob inſigne fortitudinis facinus. Atque hoc modo plerique etiam virginem Dei param intelligunt dici benedictam, hoc eſt, laudatam & celebri nomine. Iam autem ſubintelligere oportebit verbum futuri temporis, benedicta eris inter mulieres, quomodo intelligit quidam. Aut ſecundum Caietanum ſenſus erit: Benedicta es inter mulieres. Verùm rectius ſecundum veteres intelligitur, Mariam hic prædicari & dici eſſe benedictam, non quidem apud homines, ſed apud Deum & à Deo quomodo ipſi Iudith dictum eſt: Benedi-
Iudith 13. cta es tu filia à Domino Deo excelſo, præ omnibus mulieribus ſuper terram. Sic enim debere etiam hoc loco accipi manifeſtè patet ex pronomine, *tu*. Pronomina enim Hebræi vſurpant loco verbi ſubſtantiui præſentis temporis: proinde perinde ferè eſt ac ſi dictum fuiſſet: Benedicta es inter, &c. Longè autem excellentiori ratione benedicta inter mulieres virgo nunc dicitur, quàm olim Iudith: quę vt huius virginis, ſicut & Iahel typus fuit, ita eidem excellentia illa benedictionis non conuenit perfectè, niſi quatenus huius typum prætulit. Illa enim benedicta à Deo dicta eſt, propter ſingularem illã gratiam & fortitudinem qua Holofernem perdidit. Hæc verò ob ſingulare priuilegium nulli vnquam præſtitum mulieri, nec vnquam præſtandum, quo, ſcilicet Deum parere meruit, & virgo ſimul eſſe & mater. Proinde expendenda diligenter emphaſis quæ eſt in pronomine, *tu*, & in præpoſitione, *in*, vel *inter*. Non enim dicitur, quemadmodum Iudith, Benedicta præ mulieribus, hoc eſt, magis quàm reliquæ mulieres: ſed, *benedicta* (inquit) *tu inter mulieres*, quaſi dicat: Tu ſola inter omnes mulieres maledictionis expers, reliquę omnes maledictioni obnoxiæ. Quæcunque enim ex viro concipiens parit filium, maledictioni Euæ ſit ſubiecta, cui dictũ eſt: *In dolore paries filios tuos*. Quæ verò conceptus & partus expers fuit, legis maledictionem incurrit, quæ ſterilitatem maledictam pronunciat. Ante te ergo omnis virgo, omnisque mater maledicta, ſed tu ſola benedicta, quæ virgo ſimul & mater futura es, quæ ſine corruptione & libidine concipiens, ſine corruptione & dolore paries, per quam etiam in poſterum omnes mulieres benedicentur, quæ in Eua fuerunt maledictæ.

QVÆ CVM AVDISSET, &c.] Græcè non eſt *audiſſet*, ſed ἰδοῦσα, id eſt, *illa autem cùm vidiſſet*, quomodo & Ambr. legit. ſed pro, *ſermone*, habet *introitu*. Sic enim legit: *Ipſa autem vt vidit eum, mota eſt in introitu eius*. Et veriſimile eſt non interpretis, ſed ſcriptorum vitio in noſtris libris irrepſiſſe, *audiſſet* pro *vidiſſet*, quòd offenderet quoſdam ſermonis in ſpeciem abſurditas. Abſurdum enim videtur, eam quæ vidiſſe dicitur, turbatam in ſermone dici. Porrò ſi legatur, *vidiſſet*, vt (teſte Valla) vetuſti quidam codices Latini habent, dupliciter iam locus hic intelligitur. Primùm, vt intelligatur Maria viſo angelo non turbata in illius viſione, vt quæ fuerit angelorum viſionibus aſſueta, ſed tantùm turbata in ſermone eius. Secundò, vt intelligatur etiam ex viſo angelo nonnihil conturbata fuiſſe, ſed magis tamen ex audito eius ſermone, qui inchoatam turbationem ex viſione angeli magis auxit. Qui ſenſus veriſimilior eſt. Primùm quod incertum ſit, an angelorum viſionibus aſſueta fuerit virgo: deinde q virginum fit ad omnem viri pauere inopinatũ ingreſſum, quod huic virgini accidiſſe intelligit Ambr. & laudi eius aſcribit. Similiter & D. Hier. ſic ſcribens ad Euſtochium de cuſtodia virginitatis: Propone tibi beatã Mariam, quæ tantæ extitit puritatis, vt mater Domini eſſe mereretur. Ad quam cùm Angelus Gabriel in viri ſpecie deſcendiſſet, dicens: *Aue gratia plena, Dominus tecum*, conſternata & pertemta reſpondere non potuit. Nunquam enim à viro fuerat ſalutata. Deniq; nuncium diſcit, & loquitur. Et quæ hominem formidabat, cum angelo fabulatur intrepida. Turbatur autem in ſermone angeli virgo, quia inſolita erat ſalutationis forma, ob quam nouitatem metuebat, libidinosàne eſſet ſalutatio, an diuina: rurſus, ſermone fallax eſſet, an verus. Quoniam enim pudica erat, ſuæ pudicitiæ metuebat, quia ſalutatio blandũ quid & amatorium præferebat, quia gratioſa ſalutabatur. Quoniã autem humilis erat, & nihil de ſe magnificè ſentiebat, nequaquam ſibi cõuenire putabat, vt benedicta inter mulieres ſalutaretur. Verùm quamuis turbatus, non tamen turbatio mentis iudicium ademit & vſum: vnde de ea non dicit, quemadmodum de Zacharia, & timor irruit ſuper eam, ſed vt conſtantiam animi eius & turbationis moderationem inſinuaret, ſubiecit: *Et cogi-*

tabat qualis esset ista salutatio. Per quod etiam prudentiam virginis notauit. Prudentiæ enim summæ erat, nouam & insolitam, tamque magnificam salutationem secum expendere & examinare, neque statim ei obsistere per incredulitatem, neq; statim parere ex leuitate, vt sic & Euæ leuitatem euitaret, & Zachariæ duritiam. Itaq; perpendēs angelus iustam eius turbationem & meticulosam cogitationem, nō passus est eam diutius animo fluctuare, sed & pauorem blando ademit alloquio, familiariter eam proprio nomine compellans, & salutationis nouæ causam exposuit, dicens: *Ne timeas Maria*, quasi dicat: Ne metuas quasi à me blanda atque magnifica hac salutatione solliciteris, vt aut à virginitatis, aut ab humilitatis tuæ statu excidas. Ideo enim noua hac & magnifica te compello salutatione, quòd inueneris gratiam apud Deum. Dicitur autem inuenisse gratiam apud Deum, non ob id, quòd perditam gratiam, & à se quæsitam inuenerit, sed quoniam obtinuit Dei fauorem, & consecuta est vt illi placeret. Hebraica enim phrasi frequenter in scripturis, inuenire gratiam apud aliquem, significat fauorem illius consequi, idque solo ipsius beneplacito. Et verbum Græcum hic positū εὗρες non tantùm inuenire significat, sed etiam obtinere & adipisci, vt Græca etiam sic verti possint, *Consecuta es gratiam apud Deum.* Exponit itaque his verbis quare in salutatione gratiosam vel gratia plenam dixerit, amplius aliquid quàm tum dixerat addens: siquidem tum non satis explicauerat apud quem esset gloriosa. Simul etiam & causam reddit quare non debeat salutationem suspectam habere, quasi fallacem, & plusquam conueniat ei tribuētem. Perinde enim est ac si diceret: Noli expendere merita tua: atque ob ea salutationis fallaciam metuere. Diuini enim fauoris est quod offertur, non tui meriti. Cùm autem commune virgini sit cum multis aliis obtinuisse Dei erga se fauorem, exponit angelus in sequentibus quàm singularem & proprium Dei fauorem consecuta sit, simulque declarat quare dixerit eam benedictam inter mulieres, dum dicit: *Ecce concipies*, &c. Quibus verbis alludere videtur ad prophetiam Isaiæ cap. 7. Ecce virgo concipiet, &c. Nam & illo loco pro eo quod nos habemus, *vocabitur nomen eius*, &c. Hebræa habent, vocabit nomen eius, ipsa s. virgo. Itaque dum dicit angelus, *cōcipies, paries, & vocabis*, significat in ea vaticiniū Isaiæ complendum. Per aduerbium ergo *ecce*, demonstrat nouum quid & admirandum in virgine adimplēdum, quod ipsum Isaias demonstrare voluit, & pro nouo signo dedit domui Dauid. Adiecit autem, *in vtero*, siue vt ostendat ipsum Dominum ex virginali vtero incarnatum substantialiter, siue quia Dominum virgo iam in corde conceperat, quem præterea etiam in vtero conceptura prænunciatur. Notandum autem quòd cùm nomen Ioannis, & nomen Isaac, prius patri eorum sit prænuntiatum, nomē Iesu primum virgini prænunciatur, & ab ea imponendum præcipitur, quòd ad eam potius quàm ad Ioseph filius hic pertineret.

A non forte Dominum Deum, sed tantùm hominem: hic verò absolutè magnus fore prædicitur. Magnus itaque dictus est, tum propter diuinitatis summæ vnionem, tum propter potentiam eius maximam, quia in assumpta humanitate magna erat operaturus, docendo, miracula faciendo, & diabolum superando. Perfecta autem differentia inter hunc & Ioannem significatur per sequentia verba: *Et filius altissimi vocabitur.* Vocabitur autem non falsò, sed quia talis verè erit. Ac proinde Nestorij impietas hīc apertè refellitur, cùm idem ille qui priùs filius virginis dictus est, filius etiam altissimi hic dicatur: significatúrque duplex ipsius in vna persona natura, duplexque natiuitas. Dicit autem potius, *vocabitur* quàm erit, quòd ab initio semper fuerit filius altissimi, non autem priùs talis apud homines vocatus sit, vt qui fuerit hominibus incognitus. Vocandus autem erat filius altissimi, primùm quidem à patre, qui primùm in baptismate, deinde in transfiguratione: Hic (inquit) est filius meus dilectus: deinde & ab hominibus diuinitatem eius ex doctrina eius cœlesti & miraculis propria potestate editis, colligentibus & credentibus. Videri autem potest istud ab angelo dictum fuisse, vt insinuaret hunc filium esse eū quem dixit Isaias vocandum Emmanuel, hoc est, nobiscum Deus. Quoniam enim non fuit iussa virgo nomen illud imponere, dubitare potuisset, num is esset futurus promissus filius, de quo Propheta vaticinatus est, ideo ostendit angelus nomen hoc ei competere.

B

C

D

E

Hic erit magnvs.] Quemadmodum supra Zachariæ filij conditiones exposuit angelus: ita & hic virgini conditiones aperit, vt magis intelligat eam quam inuenit apud Deum. Magnus quidem etiā Ioannes dictus est, sed ille (inquit Ambrosius) quasi homo magnus, hic autem quasi Deus magnus. Et ideo fortè magnus ille futurus dicitur coram Domino, per quod satis significatur eum

Dabit illi dominvs devs.] Cùm esse magnum, & vocari filium Dei, etiam aliis quadā ratione conuenire potest, & in scripturis quibusdam tribuatur, explicat iam aliam filij conditionem, qua ab omnibus manifestè separetur, ostenditque eum futurū Messiam illum iamdiu expectatū, atque in eo adimplēdas eas scripturas, quæ de perpetuo regno Dauidis, Messiæ tradendo loquuntur. Videtur autem angelus his verbis potissimū respexisse ad vaticinium Isaiæ cap. 9. vbi post promissionem paruuli cuiusdam filij, & nominum eius narrationem, sic sequitur: Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia, à modò vsque in sempiternum. Dicitur autem regnum Messiæ, sedes & regnum Dauid, non quòd cōporale esset, sensibile & terrenum, sed quòd in regno Dauidis adumbratum fuit, & Dauidi in proprio semine promissum sub typo regni sui. Ita & domus Iacob hic non potest accipi pro familia Iacob carnali, sed pro spirituali, quæ est omnium fidelium congregatio. Dicit autē, *dabit illi Dominus*, &c. Vt significet hunc filium regnum Dauidis non vi occupaturum, sed à Deo accepturum, postquam per tyrannidem terrenum regnum in carnali familia Iacob Herodes sibi vendicauerat. Porro sedē hanc Deus Messiæ dedit post resurrectionē & ascensionem, cum dixit ei, sede à dextris meis, daturus eidem regnū istud perfectius in nouissimo die, cùm omnia subiiciet sub pedibus eius. Nam sicut Dauid vnctus quidem fuit in regem lōge ante quàm in solio regni resideret, quod solium non obtinuit nisi post multas persecutiones & afflictiones, per quarum patientem tolerantiam meruit tandem à Deo magnificè sublimari in regē, & primùm quidem super domum Iuda, deinde verò super omnes tribus Israēl: ita & Iesus à natiuitate quidem sua vnctus fuit spiritu sancto à patre, & rex destinatus populi sui. Vnde & permisit à populo

pulo sibi acclamari, rex Israël, & Pilato dixit: Rex sum ego. Veruntamen regalis solij possessionem non obtinuit, nisi per patientiam in multis aduersitatibus. per quam meruit exaltari à patre, & accipere nomen quod est super omne nomen, & regnare primùm quidem super Iudæos credentes, deinde verò etiam super gentes per decem tribus Israël præfiguratas, vt patet Ezechiel. 37. Sicut autē Dauidis regnum sese etiam ad externas gentes, & ab Israëlitis ad alienas extēdit, & tamē peculiariter Dauid super Israëlitas regnare dicebatur, quod ab extremorū eos tyrannorū regno vindicasset, quódque illi soli se illius regno sponte subiecissent, & illis libero & nequaquam seruili aut coacto imperio præesset, qui & cum ipso fœlicitate regni eius fruentes simul dominabantur externis gentibus: ita & Christus, quamuis omnino omnibus dominetur, secundum quod homo etiam modò: Data est enim (inquit) mihi omnis potestas in cœlo, & in terra: & dominaturus sit omnibus perfectissimè, cùm subiecerit illi Pater omnes inimicos sub pedibus eius: tamen dicitur hic regnaturus in domo Iacob, quòd fideles esset asserturus ab omnibus tyranni-, quodq; hi soli sponte illius se regno submitterēt, & cum eo fœlicitatis regni eius participes essent. De regni autem eius perpetuitate apertè vaticinatus est etiam Daniel cap. 2. & 7.

DIXIT AVTEM MARIA AD ANGELVM: QVOMODO FIET ISTVD, &c.] Quæsitiuum, *quomodo*, quandoque notat quærentium diffidentiam, & rem quæ asseritur haberi ab eis impossibilem, vt cùm dixerunt Iudæi: Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad māducandum? quasi dicat. Non potest omnino fieri quod promittit. Ita & in argumentatione nonnunquam negationem significat, vt cùm argumentatur Christus dicens. Si Satanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? hoc est, non poterit stare regnū eius. Aliquando verò, *quomodo*, non diffidentiam quærentis, nec negationem rei significat, sed quærit de modo & ratione eius, quod paratus quidem est is qui quærit credere, imò credendum non dubitat, sed modum quo fieri possit nondum intelligit. Atque hoc modo quærere de re aliqua quæ a Deo asseritur futura, quomodo fieri possit, non solùm non imputatur in vitium diffidentiæ, sed etiam laudi ducendum est, & prudentiæ interrogantis ascribendum, si tamen modum illum cognoscere necesse sit, aut expediat. Sic Nicodemus ex affectu parato ad credendum, & discendi cupido interrogabat Dominum: Quomodo potest homo nasci cùm sit senex? Atque ideo meruit doceri à Christo modum quo hoc fieri posset. Ita & virgo hæc non quasi diffidens dicit, *Quomodo fiet istud?* sed vt prudens & intelligens, vt discat modum inquirit. Etenim cùm dixit, *Quomodo fiet istud?* non de effectu dubitauit, sed qualitatem ipsius quæsiuit effectus. Liquet enim quia faciendum crediderit, quæ quomodo fieret interrogauit. Itaque non fidem renuit, non se dubitare de facto significauit vt Zacharias, non officium refutauit: sed accommodauit affectum, spopondit obsequium, tantùm de virginitatis adamato thesauro sollicita modum rei gerendæ necessarium sibi cognitu verecundè simul & prudenter quærit edoceri. Quod ergo dicit, tale ferè est: Nequaquam diffido de eo quod futurum asseris, verùm edisscere quæro modum quo futurum est vt pariam filium: hūc enim modum sicut necesse est vt cognoscam, ita non video qualis esse possit, cùm naturali istud perfici modo nō possit, & expers virilis consortij permanere firmiter decreuerim. Nec enim existimo virginitatem, quam Deo maritoq; approbante elegi, quamq; perpetuam esse omnibus votis desidero, hoc, quem ex Dei nomine dicis, cōceptu & partu temerandam. Ex hac itaque Marię interrogatione intelligere licet, primùm quidem paratum animū eius ad credendum & obediendum obsequium: deinde eiusdem prudentiam demonstratam in eo quòd modum quæsiuit: præterea & humilitatem eiusdem, quòd magnificis illis angeli verbis nihilo fieret insolentior, & postremùm votum virginitatis ab ea emissum, desideriumq; eius ad seruandum illud sollicitum. Quòd enim ex iis verbis, virum non cognosco, intelligi debeat dicata voto virginitas Marię, patet, quoniā alioqui ratio dubitandi de modo congrua nulla afferretur. Vnde Auguſt. lib. de sancta virgin. cap. 4. Profectò non diceret, *virum non cognosco*, nisi virginem se antè vouisset. Nec tantùm ex verbis virginis cōsequitur eam vouisse, sed & hoc ex eis consequi videtur, & idem votū siue per angelicam reuelationem, siue alia quapiam certa ratione cœlesti cognouerit à Deo approbatum fuisse, eíque placere, cùm alioqui ex denunciato ipsi futuro conceptu existimare mox potuisset votum illud Deo improbatum iri, nec ipsi seruandum. Huiusmodi autē votum aut propositum non potuit conuenientius quàm per præsens tempus exprimi. Sic enim solemus de iis qui à cibo aliquo vel vino abstinent, siue ob naturæ fastidium, siue ob voti aut præcepti vinculum dicere: Non comedunt hunc cibum, aut non bibunt vinum. Proinde non rectæ aut non piè satis quidam hunc locum intellexit, qui in Paraphrasibus indicat inter Mariam & Ioseph non votum, sed solùm propositum fuisse virginitatis. Sic enim habet: Placet vtriq; castitas, & hanc fœlicitatem, si liceret, cuperemus esse perpetuam. Minus autem rectè Caietanus hunc locum intelligit, qui hæc verba, *virum non cognosco*, sic accipit: vsque in præsens virum non cognosco, hoc est, adhuc virgo sum: dicitq; virginem verba angeli intellexisse tūc implenda, atq; ob id quæsiuisse modū quo tūc erat conceptura, quòd adhuc expers esset virilis commercij. Qui intellectus absurdissimus est, tum quòd si dicendum fuisset: quia nondum cognoui virum: tum quod inconuenienter pro causa suæ admirationis & quæstionis virgo adduxisset quòd necdum cognouisset virum. Futuri enim conceptus futurum congressum potius quàm præteritum debuit intelligere fore causam. Videtur autem hunc sensum ideo hic voluisse intelligere, ne ex iis verbis cogeretur intelligere virginem vouisse virginitatem, eo quòd huiusmodi votum vel propositum videatur contrariari desponsationi eius. Verùm cùm verba virginis manifestè satis firmum animi eius propositum & votum significent, necessarium est intelligere virginem vouisse ante annunciationem hanc angelicam: quamuis dubium sit an etiam vouerit ante desponsationem. Aug. autem loco prædicto sentit etiam ante desponsationem vouisse. Scribit enim: Sed quia Israëlitarum mores adhuc recusabant: desponsata viro iusto, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro quod illa iam vouerat. D. Thomas verò in tertia parte existimat non simpliciter eam vouisse, sed sub conditione, si Deo placeret, propterea quòd secundum

Isaiæ 6.

Luc. 11.

Ioann. 3.

Disp. 37. & 17. q. 4.

Hier. vouentibus virginitatem non solùm nubere, sed etiam velle nubere damnabile sit. Et tamen verisimilior est Aug. sententia, secundum quam intelligendum, virginem non consensisse in desponsationem, nisi sub conditione seruandæ virginitatis, ad quàm se voto adstrinxisse viro suo exposuit. Alioqui enim difficile est intelligere, quomodo salua virginitate mētis, virgo hæc consenserit in despōsationem & coniugium. Hiero. autem verba intelligenda sunt de nuptiis quæ includunt carnalem copulam. Nec incredibile videri debet, quòd illo tempore virginitatem vouerit. Nam iam illo tempore sicut bigamia, qua plures simul vxores aliquando habuerunt Iudæi, sublata videtur, ita etiam castitas & virginitas amari cœperunt, vt patet in Essеis ex Iosepho. Hæc tamen prima mulier est, quæ virginitatem perpetuā seruasse legitur, idque nouo exēplo in matrimonio, per quod ipsius virginitas non solùm non est imminuta, sed etiam decorata, magisque commēdanda, vt quę mox suo exemplo suāque probitate maritum ad castitatem amplexandā pertraxerit. Subiicit autem Aug. loco prædicto causam cur non conueniebat virginitatem præcipi illi quæ futura erat mater Domini, sed illam vltro prius sibi eligere: Ne, inquit, putaretur sola virgo esse debuisse, quæ prolem etiam sine concubitu concipere meruisset: sed exemplo esset futura sanctis virginibus, vt in terreno mortalique corpore, cælestis vitæ mutatio fieret voto, nō præcepto, amore eligendi, non necessitate seruiendi. Ita Christus nascendo de virgine, quæ antequam sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctam approbare maluit, quàm imperare. Greg. Nissenus serm. de sancta Domini natiuitate intelligit illis verbis virginis: *Virum non cognosco*, demonstrari veram esse historiam illam occultam quam accepisse se testatur, fuisse virginem à matre sua Anna antequam conciperetur, instar Samuelis Deo dedicatam fuisse & traditam, & ideo sacerdotum consilio in virginitate permansisse, nec sponso desponsatam nisi tanquam custodi virginitatis.

Vide Iosephū lib. 2. de bello Iudaico. c. 7.

ET RESPONDENS ANGELVS DIXIT EI: SPIRITVS SANCTVS.] Docet modū angelus, & de seruanda virginitate securā facit. Quod autem dicitur, *superueniet*, quidam exponunt, vt sit idem quod copiosus veniet in te. eo quòd iam spiritus sanctus venerat in Mariam. Verùm simplicius & secundum exigentiam dictionis Græcæ intelligi debet, *superueniet*, hoc est, cœlitus illabetur in te: quemadmodum Apostolis dictum est. Act. 1. Accipietis virtutem superuenientis spiritus sancti in vos, pro quo Lucæ vlr. dicitur: Donec induamini virtute ex alto. Sicut autem etsi Apostoli iam à Christo priùs per insufflationem accepissent spiritum sanctum, rursum tamen in eos venire dicitur: ita etiam virgo & habuit spiritum sanctum, & promittitur in eam venturus spiritus, nimirum quòd secundum alios effectus iam esset in ea venturus quàm hactenus in ea operaturus erat. Quod autem sequitur, *& virtus altissimi obumbrabit tibi*, variè intelligitur. D. Gregorius enim 18. mor. & 33. exponit, vt sit sensus: lumen incorporeum accipiet in te corpus humanitatis, & per assumptam humanitatem, vmbram in te faciet. Quia enim vmbra non aliter exprimitur quàm per lumen & corpus, virtus altissimi ei obumbratura dicitur secundum eum, quia in eius vtero lux incorporea corpus erat sumptura. Adiicit autē etiam obumbrationis vocabulo significati refrigerium mentis cœlitus datum Mariæ. Ad quam vocabuli significationem respexit Beda, intelligens hic significari virginem per obumbrationem spiritus sancti præseruandā ab æstu carnalis concupiscentiæ, vt sit sensus: *obumbrabit tibi*, hoc est, in modum vmbræ te circundabit præseruans te à calore cōcupiscentiæ, quemadmodum nubes obumbrans defendit à calore solis. Sic & Anb. locū hunc intelligit in lib. de mysteriis c. 3. Theoph. quosdam intelligere subindicet, vt significetur ipse Dominus sibi carnem condens, primùm illam delineasse in vtero virginis, ac deinde figurasse, quemadmodum pictor primùm delineat, & vmbras inducit, & deinde perfectū colorem addit. Dionysius Carth. locum hunc sic interpretatur: *Virtus altissimi*, hoc est, omnipotens Deus pater obumbrabit tibi, id est, suam potestatem immensam tuæ capacitati contemperabit, vt eius influentiam ferre queas: Nec irradiabit tibi secundum plenitudinē suæ claritatis, sed velut vmbrā suæ claritatis causans exercebit in te effectum suæ potestatis. Quam interpretationem quidā in Paraphr. imitatus est, sic scribens: *Obumbrabit tibi altissimus*, sic immensam virtutem suam ad humanæ naturæ modum attemperans, vt congressum sustinere possit. Aliter adhuc exponit Greg. Nissen. in catena, & rursum aliter Cajetanus, quas interpretationes quòd minus sint probabiles, omitto. Cæterùm cum nulla præcedentium expositionum satisfacere videatur, simplicissimū fuerit ita interpretari quomodo exponit Theophil. vt sit sensus: Conteget te & complexabitur, & vndique te circundabit, sicut auis obumbrat pullos suos, & sicut dicitur in Psalm. Scabulis suis obumbrabit tibi, vbi in Hebræo positum verbum simpliciter significat tegere & operire, quo & hic vsum fuisse angelum verisimile est, quādoquidem illo loco Psalm. est apud Græcos, sicut hoc loco, ἐπισκιάσει. Pro intelligendo enim vero huius loci intellectu, sciendum quòd cum in generatione hominis ex parte viri duo requirantur, nēpe fortitudo viri generātis, & amplexantis mulierem, & semen in mulierē immissum: pro semine virili spiritus sanctus promittitur, pro virtute autem viri & complexu eius, fortitudo Dei, illiusque complexus sanctissimus. Non enim in hac admiranda Christi conceptione spiritum sanctum intelligere debemus tanquam generantis patris supplere locum, ne Christus filius spiritus sancti asseratur, quamuis alioqui indiuisa sint opera Trinitatis: sed Deum patrē obtinere locum generantis, Spiritum sanctū autē à patre procedentem, locum feminis. Cui concordat Chrys. in secunda expositione super Matthæum, vbi sic habet: Vnigenito ingressuro in Dei virginem præcessit Spiritus sanctus, vt præcedente Spiritu sancto in sanctificationem nascatur Christus; secundū corpus, diuinitate ingrediente pro semine. Nec huic contrarium est quod dicit Hier. in quadā expositione fidei, quæ incipit. Credimus in Deum patrē, in tomo 4. Non, sicut quidam sceleratissimi opinātur, Spiritum Sanctum dicimus fuisse pro semine, sed potētia ac virtute creatoris dicimus esse operatum. Hieronymus enim negat spiritum fuisse pro semine, vt semen intelligitur substantia corporalis quę in conceptione transmutatur, cùm Chrysostomus semini spiritum comparet, quatenus in semine intelligitur virtus actiua. Iam virtus altissimi non ipse filius, quemadmodum accipitur secundum primū & tertium sensum, nec Spiritus sanctus, quemadmodum

Quid sit, Obūbrabit sibi.

acci-

accipitur secundùm secundũ sensum, est intelligendus, sed simpliciter potentia Dei patris, quæ virginẽ totam circundedit, & sanctè complexata est, id per spiritum suum sanctum in virgine operans, quod solet maritus per corporale semen. Porrò hæc oratio, *obumbrabit tibi*, est locutio Græca, pro, obumbrabit te. Nam apud Græcos verbum ἐπισκιάζω dativum regit, ratione præpositionis ἐπί: idem tamen verbũ apud eos & accusativum regit vi transitionis, vt patet Matth. 17. vbi habetur: Nubes lucida ἐπεσκίασεν αὐτοὺς, obumbrabit eos. Hæc autem Græcæ locutionis ignoratio in causa fuit nouarum & extraneārum interpretationum, vt dativus, *tibi*, vel acciperetur tanquam dativus communis, sicut videtur accepisse Dionys. vel vt exponeretur pro, in te.

A

IDEOQVE ET QVOD NASCETVR EX TE SANCTVM.] Dictio, *sanctum*, cum præcedenti verbo *nascetur*, iungenda est, non cum sequenti, *vocabitur*. Dicitur ergo, *nascetur sanctum*, ad differentiam eius ab aliis hominibus omnibus, qui quoniá ex immundo nascuntur semine, immundi nascũtur. Non habent autem plerique Græcorum codices, sicut nec Latini aliquot vetustiores, *ex te*, sed tãtùm, *quod nascetur sanctum*: quomodo si legatur, iam hic Christo tribuitur aliquid magis proprium, quàm si addatur, *ex te*. Nam & Ioannes Bapt. sanctus natus est ex vtero, verùm non est sanctus natus natiuitate in vtero. Proinde vt eandem proprietatem qua etiá à Ioáne Christus secernatur, nostra litera significet, illud, *ex te*, sic accipi poterit: *ex te*, hoc est, ex tua substantia: Quamuis autem etiam Maria piè credatur nata sancta natiuitate in vtero, tamen hoc est inter Christum & Mariam differentiæ, quòd illa non est nata sancta ex propagationis suæ conditione, sed ex singulari Dei beneficio, præseruante eam à peccati immunditia. Christus verò sanctus natus est ex natiuitatis suæ proprietate, vt qui non ex libidine aut immundo semine, sed ex sancto spiritu cõceptus sit & natus. Ex duobus autem præcedentibus duo hîc inferuntur. Ex eo enim quod dixit, *Spiritus sanctus superueniet*, infertur hîc quod nascendum erat fore sanctum. Ex eo quod dixit, *virtus altissimi*, nẽpe Dei patris, obumbrabit & complexabitur te, infertur quod nascendum erat, vocandum filium Dei. Circa quod tamen oritur difficultas. Cùm enim Christus dicatur filius Dei ratione diuinitatis quæ in vnitatem personæ coũnita est humanitati, quomodo ipsum dicit vocandum filium Dei, propterea quòd nasciturus esset ex superueniente spiritu & obũbratione altissimi? Potius enim à contrario, quoniam erat filius Dei, & talis vocandus erat, nasci debuit ex spiritu sancto & virtute altissimi. Huic difficultati locus quidem non est, si per virtutem altissimi intelligatur ipse Christus, sicut accipitur secũdùm primum & tertium sensum superius positum: sed secũdùm alios sensus, & secundùm postremum sensum verisimiliorem oritur hæc de illatione difficultas. Verùm hæc soluitur, dicendo Christum, eò quòd ex spiritu sancto & virtute patris nasciturus erat, vocandum filiũ Dei. Primùm, quia ratione temporalis suæ generationis filius Dei dicẽdus erat, vt qui naturam suam humanam non ex viro, sed ex Deo patre suo accepit, qui viri locum in virgine suppleuit. Deinde, quia temporalis hæc generatio arguit & æternam eius generationem, qua per naturã diuinam filius est Dei. Non enim hæc natiuitas alteri conueniebat quàm ei qui verè esset Dei filius, & rursum filium Dei aliter in tempore nasci non fuisset congruum. Itaque propter huiusmodi admirandam natiuitatem vocandus erat filius Dei, quia ex ea fideles intellecturi erant illius diuinam ab æterno generationem. Necesse est enim id quod ex aliquibus nascitur, cum vtriusque generantis natura conuenire: quare cùm quod nascendum hic erat, ex Deo simul & homine nascendum erat, Deus simul & homo futurus erat & vocandus. Secundum istud indicant Dionysius & Caietanus. Et glosa quædam illud ad Rom. 1. Qui prædestinatus vel declaratus est filius Dei, intelligit manifestari per id quod sequitur, secundum spiritum sanctificationis, hoc est, ex eo quòd de spiritu sancto conceptus est. Primùm quidam in Paraphras. sic scribens: Vocabitur singulari ratione filius Dei, ex quo verè bis natus est, semel absque initio, ab æterno æternus: nunc in tempore, ex mortali mortalis. Notandum autem Græca non habere futurum, *nascetur*: sed præsens tempus γενόμενον, quod nascitur, per quod significatur in proximo esse vt nascatur, vt rectè per futurum verterit noster interpres, sicut & quidam. Vel significatur secundum Theophilact. continuum augmẽtum nasciturę prolis. Sic enim exponit, τὸ γενόμενον ἅγιον, hoc est, quod particulatim in vtero crescit, & non statim perfectum existit. Considerandum autem in hoc incarnationis dominicæ mysterio, explicari ab angelo tres in diuinitate personas cõcurrere. Spiritus sanctus enim in virgine labitur, altissimus pater obumbrat, filius verò nascitur. Non enim aliã personam incarnari conueniebat quàm filium Dei, ne filiationis proprietas alteri etiam conueniret, & plures essent in diuinitate qui dicerentur filij. Deinde, quia conueniebat vt sicut per filium Dei mundus creatus fuit, ita & per eundem mundus repararetur, perque verbum & sapientiam patris ab ignorantia sua homo reuocaretur. Postremùm quoniam per incarnationem Dei homines adoptandi erant in filios Dei, non per alterius personæ incarnationem id fieri congruum erat, quàm filij Dei. Cæterum quamuis incarnationis opus toti trinitati ex æquo conueniat, tamen spiritui sancto tribuitur illabi in virginem, & in ea seminis locum supplere, vt prolis nasciturę infinuaretur sanctitas: & quia appropriatur spiritui sancto illabi hominibus, vt qui à patre procedat, Deiq; donum dicatur: patri verò tribuitur obumbratio virginis, ne alius intelligatur prolis pater quàm Deus pater, cui etiam virtus tribuitur, quia omnipotentia patri appropriatur, sicut sapientia filio & bonitas spiritui sancto. Sicut autem & aliæ rationes, quare singulariter conceptionis opus & hic & alibi spiritui sancto tribuatur, nempe vt quia spiritus sanctus amor est & charitas, ex amore Dei erga nos filius Dei homo factus intelligatur, quodq; non fit natura diuina humanæ coũnita ex aliquibus præcedentibus meritis, sed sola gratia quæ spiritui sancto appropriatur: quam rationem assignat August. in Enchiridio, cap. 40.

B

C

D

E

ET ECCE ELIZABETH COGNATA TVA.] Quoniam supernaturalis est modus concipiendi quem dixit Angelus, eundem comprobat & confirmat angelus testimonio alterius modi etiam supernaturalis, licet minus. Nec hoc facit vt aliquid ambiguitatis in virgine tolleret, sed vt integram eiusdem fidem magis confirmaret humano more per sensibile exemplum. Habet enim hoc suauis diuinæ sapientiæ dispositio, vt hominem naturaliter per sensibilia cognoscentem sensibilibus quoque exemplis instruat, confirmet, & consoletur. Ita quo-

que Ezechiæ etsi credenti signum datum est confirmationem promissæ liberationis à Sennacherib, vt patet 4. Reg. 19. & Isaiæ 37. Aptissimũ autem exẽplum ab Angelo affertur, quò confirmet virginis fidem. Fides enim eius oppugnari potuit, partim ab eius humilitate summa, qua se indignam reputare potuisset tam diuino conceptu, partim à rei nouitate cum natura pugnante. Proinde exemplum affertur quod vtrique occurrat. Quoniam enim natura simul & ætate sterilis concepit contra naturam, cõfirmatur virginis contra naturam conceptio. Quoniã verò cognata virginis fuit sterilis, illa quæ contra naturam concepit, meritò credere debuit virgo simile Dei beneficium etiam sibi conferri posse. Solemus enim certius credere ea nos accepturos ab aliquo principe quæ optamus aut quę promittũtur, dum in alios generis nostri beneficium eundem intelligimus fuisse. Et bene quidem angelus Ioannis conceptum in testimonium adducit conceptus filij Dei, vt ostenderet Ioannem non solùm testimoniũ prædicando perhibiturum deventuro post se Messiæ, sed etiam suo conceptu confirmaturum conceptum illius. Quoniam enim virginis conceptus occultus erat, manifestari & cõfirmari debuit per aliũ conceptum supernaturalem omnibus manifestum, quem nullius alterius esse conueniebat, quàm eius qui mittendus erat à Deo, vt testimonium perhiberet de Messia. Suo igitur ortu & conceptu cõfirmat Christi ortum & conceptum, qui sua prædicatione & baptismo comprobaturus erat eiusdẽ post se venientis prædicationem & baptismum. Quòd si cui videatur ad confirmandum conceptum virginis non congruere exemplum conceptus senis & sterilis, quòd non rectè magis mirabile per minus mirabile comprobetur: dicendum huiusmodi exẽplum fortasse non multum valiturum apud infidelem, verùm apud credentem, vt fides eius augeatur & magis confirmetur, frequenter magis admirandũ comprobari per minus admirandum: quemadmodũ Eucharistiæ sacramenti fides confirmatur per Ambro. in libro de mysteriis, multis exemplis & signis inferioribus iis mirabilibus quæ contingunt in Eucharistiæ sacramento. Deinde, quamuis magis nouum erat virginem parere, quàm senem & sterilem, tamen sicut vtrunque erat contra naturam, ita vtrũque Deo æquè erat facile. In conceptu enim virginis defuit semen viri: in conceptu autem mulieris defuit naturaliter semen mulieris. Nam præsenecture defierant iam Elizabeth fieri muliebria. Cùm autem Elizabeth fuerit de filiabus Aaron, Maria verò de domo Dauid, non obstat tamen quòd hic Elizabeth cognata Mariæ dicitur. Nam quamuis Num. vlt. præceptum sit, vt omnes viri ducant vxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ fœminę de eadem tribu maritos accipiant, tamen ex causa ob quam hoc præceptum scribitur, nempe ne commisceretur possessio filiorum Israel de tribu in tribum, sed permaneret hæreditas in familiis, constat non semper illud præceptum fuisse necessarium, vt non tunc quando ex tribuum commixtione nulla consequebatur hæreditatis de tribu in tribum translatio. Proinde tribum Iuda domúmque Dauidis mixtam fuisse cum domo Aaron constat. Nam vxor Ioiade pontificis, Iosabeth. f. fuit soror Ochozię regis Iuda, vt patet 2. Paral. 22. Quoniam enim Leuitæ nullam consequebantur hæreditatem, licita fuit huiusmodi permixtio, quæ in his duabus tribubus frequentior erat ob earum dignitatem. Et tamen etiam aliter tribus permixtas fuisse legimus. Dauid enim de tribu Iuda, vxorem accepit Michol filiam Saulis de tribu Beniamin, quam nulla consequebatur portio hæreditatis, quòd fœminæ hæreditatem non acciperent dum fratres haberent. Itaque nihil obstat cognationi virginis & Elizabeth, quòd illa de tribu Iuda, hæc verò fuerit de filiabus Aaró. Creditur enim Elizabeth nata ex patre Aaronita, matre verò de familia Dauid. Traditur enim Emerentianam cum Solone de tribu Iuda, duas genuisse filias, primam Annam, secundam Ismeriam. Annam ex Ioachim de domo Dauid genuisse Mariam, Ismeriam verò sacerdoti iunctam genuisse Elizabeth. Et bene spiritus sancti dispositione factum est, vt virgo paritura Messiam cognata esset filiæ Aaron, vt Messias, qui rex simul & sacerdos futurus erat, cum vtraque familia, sacerdotali. s. & regia, cognationem haberet. Porro angelus ipsius Elizabeth conceptum duabus rationibus admirandum ostendit, primùm cum dicit, *concepit in senectute*, deinde cùm dicit eam vocari sterilem. Est autem emphasis in eo quòd dicit eam vocari sterilem: quasi diceret eius sterilitatem ita omnibus esse notam, vt ob eam cum opprobrio vocetur vulgò sterilis. Tempus verò conceptus aperit, dicens: *Hic mensis sextus est illi*: vt ostendat cõceptum huius sterilis iam certò cognosci posse, tùm ex tumente vtero, tum ex motu viuentis in vtero infantis. Adiungit autem & communem fidei, confirmandæ rationem, dicens: *quia non erit impossibile*, &c. Quæ causalis nõ est accipiẽda vt significet causam eius quod dixit Elizabeth contra naturam concepisse. Nõ enim rectè dicitur, *Elizabeth concepit, quia non erit impossibile*, &c. sed dicendum fuisset: Concepit, quia non est impossibile, &c. Proinde illud: *quia non erit*, sic superioribus videtur coniungendũ. Ideo exemplum istud de Elizabeth tibi affero, ideóque in ea istud Deus operatus est, vt certius cognoscas, & tecum omnes intelligant quòd non erit impossibile apud Deum omne verbum. Eadem autem sententia penè habetur Hier. 32. vbi sic legimus: Domine Deus, non erit tibi difficile omne verbũ. Vbi per difficile secundum Hierony. verti etiam potest impossibile. Porrò sententia hæc dupliciter intelligi potest. Primùm, vt sit iste sensus: Omne verbũ Dei, hoc est, quicquid Deus loquitur, prædicit & promittit, non est ei impossibile vt illud præstet. Qui sensus vt loco huic & Hieremiæ optimè conuenit, ita non admittit illas quæstiones de omnipotentia Dei, an scilicet omnia absolutè Deus possit, & præterita facere non præterita, & id genus alia. Alij tamen secundùm phrasim Hebraicam, verbum hîc & in Hieremia accipiunt pro re. Vnde Septuaginta locum illum Hierem. verterunt: Nihil apud te abscõditum est, & Munsterus: nulla res occultata est à te. Itaque sensus esset: Nulla res impossibilis, vel, nihil impossibile est apud Deum. Verùm iam de sententiæ huius vniuersali veritate quæstiones occurrunt. Non enim potest Deus quæcunq; includunt in seipsis contradictionem. Deinde mori Deus nõ potest: peccare & fallere non potest, denique secundum Paulum, negare seipsum non potest. Ex Augustino autem patet, quomodo scripturæ illæ sint intelligẽdæ, quæ Deo dicunt omnia esse possibilia, & nihil illi esse impossibile. Nam pluribus locis docet Deũ ideo vocari omnipotentem, quia potest quicquid vult aut velle potest. Vnde libr. 21. de ciuit. Dei, cap. 7. Deus inquit certè non aliter vocatur omnipotens, nisi quoniam quicquid vult potest. Itaque & cùm

cùm dicitur nihil esse impossibile Deo, intelligi debet nihil eorum quæ vult Deus, impossibile esse ei posse.

DIXIT AVTEM MARIA: ECCE ANCILLA DOMINI.] Edocta virgo modum quem quæsierat, exemplóque cõfirmata, nihil vlterius interrogat: sed fide plena atque ad obediendum prõptissima humillimè & modestissimè paucis verbis respondit, dicens: *Ecce ancilla Domini.* Quę verba dupliciter explicari possunt. Primùm hoc modo: Ecce agnosco me esse ancillam Domini, cuius me obsequio totam dicaui, cuius proinde voluntati repugnare impium fuerit, quare fiat mihi sicut tu locutus es. Secundò sic: Ecce offero me in ancillã Domini, paratam ad omne obsequium eius. Itaque placet, imò opto vt fiat mihi, &c. Illud enim *fiat*, non *tantùm consentientis* est, sed simul etiam optãtis & deprecantis, vt tantum donum consequatur. Testatur itaque hæc virginis responsio in primis quidem synceram animi eius fidem. Non enim dixisset, *fiat mihi*, nisi fieri posse & futurum credidisset. Deinde virgineam quandam modestiã in verborum paucitate demonstratam. Tertiò summam obedientiæ promptitudinem. Hanc enim illud, *ecce*, &, *ancilla Domini*, & verbum, *fiat*, demonstrant. Postremùm profundissimam & constantissimam virginis humiliratem, quam ex eius verbis dupliciter discere licet. Nam magnificis angeli promissis non solùm nõ est elatior facta quàm erat priùs, sed profundius sese humilians quæ mater filij Dei futura prædicitur, nihil aliud quàm ancillam se Domini agnoscit. Deinde, vt inquit Ambrosius, ancillam se dicendo, simul etiam nullam prærogatiuam tantæ gratiæ sibi vendicauit, vt quæ nihil aliud faceret quàm quod iuberetur, & ex cõditione sua Domino deberet, nec meritis suis hanc gratiam tribuendam putauit, sed totum diuinæ bonitatis esse agnouit. Cùm autẽ ad hanc conceptionem diuinam ex parte quidem virginis nihil requirebatur præter assensum, vt. post istius assensum nulla esset ex parte Dei dilationis ratio, firmissimè credendum statim post virginis assensum spiritu sancto adueniente perfectam in vtero eius conceptionẽ filij Dei: quemadmodũ etiam satis consequitur ex iis quæ apud Lucam sequũtur. Porrò in hac conceptione non fuit talis ordo, qualis in reliquorum omnium conceptione, vt priùs. s. per conceptionem fuerit in vtero virginis informis quædam massa, quæ deinde formaretur per mẽbrorum & organorum distinctionem, ac postremum per infusionem animæ animaretur: sed in ipso conceptionis momento, quo purissimum sanguinem virginis, in locum conceptus, spiritus sanctus adduxit, simul fuit carnis formatio, eiusdem figuratio, animæ infusio, & carnis atque animæ à diuinitate assumptio. Quæ ita se habere patet. Nam in conceptione virginis nihil potest dici conceptum à virgine, quod non tunc cùm cõceptum erat, assumptum esset à diuinitate verbi. Vnde August. in libro de fide ad Petrum: Firmissimè tene, & nullatenus dubites, carnem Christi non fuisse conceptam in vtero virginis priusquam susciperetur à verbo. Et Greg. 18. Moralium, Angelo, inquit, nunciante, & spiritu sancto adueniente, mox verbum in vtero, mox intra vterum verbum caro. Si enim caro Christi concepta fuisset priusquam susciperetur à verbo, ergo habuisset aliquam hypostasim, & substantiam aliam ab hypostasi & subsistentia verbi Dei, ac proinde necesse fuisset verbum Dei in assumptione destruere subsistentiam carnis præexistentem, cùm caro Christi non in propria, sed in verbi Dei subsistẽtia iam in Christo subsistat. Illud autem fore inconueniens nemo non videt, maximè cùm sic etiam tota conceptio non posset tribui filio Dei. Si autem verum est, nihil in vtero fuisse conceptum, quod non simul esset à verbo assumptum, consequitur etiam idem illud fuisse ab initio animatum anima rationali, cùm caro humanæ naturæ non fuerit assumpta à verbo nisi ratione animæ rationalis, sine qua incongruum fuisset diuinitati assumere carnem. Vnde August. in epistola ad Volusianum: ipsa magnitudine diuinæ virtutis animam sibi rationalem, & per eandem corpus humanum, totúmque omnino hominem in melius mutandum coaptauit. Si autem mox quod conceptum erat animatum fuit, ergo etiam fuerat corpus figuratum, omnibúsque suis membris & organis distinctum: nam ante huiusmodi figurationem anima corpori non infunditur, vt omittamus informe corpus à diuinitate assumi non fuisse conueniens. Itaque Damasc. li. 3. Simul caro, simul verbi Dei caro, simul caro animata, anima rationali & intellectuali. Præter hæc autem miracula, quæ in Christi conceptione concurrunt, etiam illud adnotandum & admirandum est, quòd mox vt conceptus est, vsum habuerit liberi arbitrij, & perfectus in sapientia secundum animam, quod ipsum per Isetem prophetatũ est, cap. 31. cùm dicit: Creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit virum. Quod exponens Hieronymus, Fœmina (inquit) circundabit, virum gremio vteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus & infantiam videbitur proficere sapientia & ætate, sed perfectus vir in ventre fœmineo solitis mensibus continebitur. Quæ autẽ priùs dicta sunt, satis etiam probari possunt ex scriptura sequente, dum mox postea Elizabeth Mariam vocat matrem Domini, & fructum ventris eius dicit benedictum. Si enim mater erat etiam tum Domini, ergo tum caro & à verbo erat assumpta, & simul animata, alioqui enim mater dici verè non potuisset. Iam in hac diuina conceptione considerandum etiam duplices concurrisse nuptias. Primùm enim ea quæ desponsata erat viro, fit coniunx Dei, cui virginem quasi in coniugem copulauit ipse spiritus sanctus, hoc est, amor. Secundò, quia diuina natura in vnitatem suppositi & personæ coũnita est humanæ naturæ, qualis hypostatica vnio per inseparabilem cõiugum coniunctionem per quam vna efficiuntur caro, significatur. Vnde & nuptiarum nomine designatur, secundum Gregorium in parabola de nuptiis filij: Tunc enim inquit, Deus parer Deo filio suo nuptias fecit, quando hunc in vtero virginis, humanæ naturæ coniunxit. De quibus nuptiis etiam in Canticis dictum est cap. 3. Egredimini, & videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate quo coronauit eum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius. Et in Psalmis vterus virginis thalamo cõparatur, in quo sponsus sponsæ coniunctus est: Et ipse (inquit) tanquam sponsus procedens de thalamo suo, &c.

VISITATVR A MARIA ELIZABETH. Luc. I. Cap. IIII.

EXVRGENS *autem Maria in diebus illis, abijt in montana cũ festinatione in ciuitatem Iuda: & intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elizabeth: Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elizabeth, exultauit infans in vtero eius, & repleta est spiritu sancto Elizabeth & exclamauit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo, & beata quæ credidisti: quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo: Quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes: Quia fecit mihi magna qui potens est: & sanctum nomen eius. Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum. Fecit potentiã in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles: Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israel puerum suum, memorari misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham & semini eius in secula. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam.*

EXVRGENS AVTEM MARIA IN DIEBVS ILLIS.] Audito noui conceptus Elizabethis exemplo, Maria ad visitandam cognatã pergit. Non, vt inquit Ambrosius, quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitãs de exemplo, nec etiã quasi elata de beneficio, sed primùm quidem præ nimia mẽtis lætitia de suo, cognatæq; admirãdo cõceptu, preq; desiderio summo congratulãdi & obsequẽdi cognatæ, & vt per vtriusq; narrationem sese mutuò consolarentur & exhilararent. Secundò verò ex impulsu spiritus sancti factum est vt Maria visitaret Elizabeth, vt ad eius præsentiã Ioãnes in vtero repleretur spiritu sancto, sicque impleretur quod dictũ erat ab angelo: vtque miraculo nouo Ioannis in vtero exilientis, & Elizabeth propheratis, fides virginis, eiusq; gaudiũ, & in Deum deuotio cresceret. Theophylactus autẽ etiã putat virginem tanquã prudentissimã, visitasse cognatam, vt maiori certitudine certior fieret, nũ vera dixisset de Elizabeth cõceptu qui ei apparuerat, vt ex hoc & de suo confirmaretur magis. Sed vt istud dici nõ fuerit omnino inconueniens, dici tamen nõ potest eam angeli verbis nõ adhibuisse fidẽ, siquidẽ postea Elizabeth ex spiritu sancto dicit eã beatam quòd crediderit. Porrò attẽdenda diligenter verba quibus Mariæ actionẽ Euangelista describit. Commendant enim ea nobis plurimas virginis virtutes, ac dotes spiritus sancti. Et primùmquidẽ rursum ipsius humilitatẽ cõmendant. Quæ enim meruerat visitari ab angelo ac tã magnificẽ ab eo salutari, quæ se matrem Dñi & Messiæ factam esse cognouit, non dedignatur præcursoris filij sui matrẽ visitare, eámque prior salutare, memor. s. officij sui, quo decebat vt iunior seniori deferret obsequiũ: idem certè humilitatis exẽplum relinquẽs, quod postea filius suus veniens ad baptisma Ioannis, & ab eo baptizatus. Deinde ea verba eiusdem sedulũ studium cõgratulandi & obsequẽdi cognatæ insinuant, quod vtique studiũ ex pietate & charitate magna proficiscebatur. Maria enim (inquit Ambros.) quæ sola antè in intimis penetralibus versabatur, nõ à publico virginitatis pudor, non à studio asperitas montiũ, non ab officio prolixitas itineris retardauit. Itaque hanc sedulitatem & eiusdem charitatem tria illa insinuant, quòd abiisse dicitur in montana, quòd cum festinatione, quòd in ciuitatem Iuda, quæ à Nazareth multis distabat miliaribus. Rursum eiusdem lætitia de bono cognatæ commendatur, in eo quòd cum festi- A natione profecta scribitur. In quo eodem etiã virgineus pudor ipsius indicatur. Virginei enim pudoris est, non demorari in plateis, nõ aliquos in publico miscere sermones, sed virorũ, hominúmq;, quàm potest fieri citissimè, fugere conspectus. Ac postremum quòd festinasse dicitur, efficacẽ quæ in ea erat spiritus sancti gratiam, eiusdémque gratiæ cõditionem designat. Nam vt inquit Ambros. nescit tarda molimina spiritus sancti gratia. Iam nec mysterio caret quòd Maria postquam spiritus in eam superuenisset, & Deum concepisset, in montana perrexisse scribitur, & in ciuitatem Iuda. Quò enim (inquit Ambros.) iam Deo plena, nisi ad superiora cum festinatione conscenderet. Itaque insinuatur, ad superiora & ad montem sanctum Dei ac ciuitatem confessionis Hierusalem nouam cõtendendũ ei qui spiritũ acceperit, & Christũ habuerit per fidem habitantem in corde suo. Plerique enim ciuitatem Iuda, existimant Ierusalem, quæ etsi aliquando fuerit cõputata in tribu Beniamin, tamen postquam Dauid illinc Iebusæum expulit, & in ea sedem suam regiã constituit, cœpit annumerari tribui Iudæ, cui etiam tribus Beniamin semper coniuncta manfit. Existimant etiã ad hanc ciuitatem Mariã non sine Ioseph iam facto cõiuge eius accessisse: quod eo potest videri verisimilius, quòd hæc Mariæ profectio circa tempus solennitatis Paschalis facta sit, ad quã omnes viri ascendere præcipiebantur. B C

ET FACTVM EST VT AVDIVIT SALVTATIONEM MARIÆ, &c.] Ostendit Mariæ salutationem non fuisse vulgarem, sed admodũ efficacem. Ad eã enim duplex effectus subsequutus est admodũ mirabilis. Nã audita salutatione ab Elizabeth, & Ioãnes in vtero gestiẽs exiliit, & Elizabeth repleta est spiritu sancto. Proinde necesse est fateamur per virginis vocẽ Deum quẽ in vtero gestabat incarnatũ, operatum fuisse potentia suæ diuinitatis. Mirabiliter autem factum est, vt sicut vocẽ sensibilẽ Mariæ Elizabeth prior auditu percepit: ita latẽtis in vtero virginis Dei præsentiã & efficaciã per vocem Ioannes in vtero senioris latens, prior perciperet. Itaq; Ambrosius: Vide, inquit, distinctionẽ, singulorúmque verborum proprietates. Vocem prior Elizabeth audiuit, sed Ioannes prior gratiam sensit. Illa naturæ ordine audiuit: iste exultauit ratione mysterij. Illa Mariæ, iste Domini sensit aduentum Fœmina mulieris, & pignus pignoris. Porro cùm dicitur, *exultauit infans*, non est pro *exultauit*, idem D

verbum

verbum apud Græcos, quod, postea cùm dicit Maria: *Exultauit spiritus meus.* Ibi enim est ἠγαλλίασε, hic verò ἐσκίρτησεν, quod non significat, lætatus est, sed, saliit, aut exiliit. Ita mox postea cum dicitur, *exultauit in gaudio.* Verùm occasione istius exultationis vel subsilitionis in quæstionem vertitur, num Ioannes cognouerit Dominum & matrem Domini esse præsentes, ita vt in eo per gratiam spiritus sancti sit anticipatus rationis vsus. Et plerique quidem putant Ioannem cognouisse. Ambrosius enim Ioannem dicit Domini sensisse gratiã & aduentum, imò & per os matris prophetasse, quemadmodum per os virginis prophetauit Christus. Duplici (inquit) miraculo prophetant matres spiritu paruulorum. Et Theophyl. Quæcunque (inquit) dixit Elizabeth propheticè ad Mariam, non verba fuerunt Elizabeth, sed infantis: os autem Elizabeth tantùm ministrauit, sicut & os Mariæ ministrauit filio. Dei qui in vtero eius erat, &c. Et in hymno ecclesiastici officij canitur de Ioanne: *Ventris obstrusa recubans cubile, Senseras regem thalamo manentem.* Et in Antiphona quadam officij visitationis Mariæ: *Accelerat ratio in puero nondum nato, Instinctu sacri pneumatis diuinitus sibi dato, Nouit præsentem Dominum in virgine clàm latentem, Adorauit cum iubilo ad seruulum venientem.* Augustinus verò in epistola ad Dardanum, de qua suprà, magis existimat Ioãnem non intellexisse causam exultationis suæ, sed eam potius fuisse significationem rei magnæ ab Elizabeth cognoscendæ, non autem à paruulo cognitæ, eámque sicut solent miracula fieri, factam esse diuinitus in infante, non humanitus ab infante: quemadmodum diuinitus locuta legitur asina Balaam, & quemadmodum in vtero Rebeccæ collidebantur gemini. Prior autem sententia non potest efficaciter probari ex verbo, exultauit, cùm illud, vt dictum est, significet subsilire, non autem lætari. Iam, vt bene demonstrat August. subsilitio hæc intelligi potest sine cognitione infantis. Sed eadem sententia videtur efficaciter probari posse ex eo quod postea adiicitur, *exultauit* in (vel) præ gaudio. Si enim in eo fuit gaudium, ergo & cognitio aliqua, sine qua non potest esse lætitia. Cúmque nulla fuerit gaudij vel lætitiæ ratio quàm præsentia Domini, consequens est eum cognouisse Domini sui præsentiam cognitione rationali, ac proinde tunc habuisse vsum rationis. Non tamen etiam hæc ratio satis efficaciter id probat. Nam Græcè pro, *in gaudio*, non est, ὡ χαρᾷ, sed ἐν ἀγαλλιάσει, quod gesticulationem magis significat quàm gaudium. Itaque sensus esse potest: Exiliit cum gesticulatione, id est, gestiendo. Sicut in Psalm. bene psallite in vociferatione, id est, cum vociferatione & vociferando. Iam gesticulatio intelligi potest in Ioanne fuisse etiam sine gaudio mentis, & cognitione præsentiæ Dei, sicut intelligit D. August. de exultatione. Et quanquam prior sententia communior sit, vt quæ etiam in ecclesiastico officio decantetur, tamen hac in parte sententia D. August. verisimilior videtur, etsi recipienda non videatur in ea parte, qua putat Ioannem non esse sanctificatum à spiritu sancto in vtero, nec illius exultationem factam à spiritu sancto inhabitante & sanctificante Ioannem, sed tantùm à spiritu sancto operante in Ioanne, qui spiritus etiam miracula potentiæ suæ in peccatoribus & brutis operatur. Nam cùm hic locus quo exultasse Ioannes dicitur, coniungitur, cum eo quo promissum fuit replendum cum spiritu sancto adhuc ex vtero matris, satis patet Ioannem spiritum sanctum accepisse ad salutationem Virginis, qui insensibiliter eum sanctificans, sensibiliter etiam in eo per exilitionem operatus est. Secundum posteriorem ergo sententiam cùm dicitur, *exultauit in gaudio*, gaudium vel accipi debet pro gaudij signo, vt sit idem quod gesticulatio, aut pro lætitia aliqua è spiritu sancto diffusa in parte sensitiua. Exultauit autem Ioannes secundum priorem sententiam, vt suo gestu veluti resalutaret salutantem virginem, & gaudium suum de præsentia Domini testaretur, eique velut occurrere & reuerentiam exhibere festinaret. Secundum alterã autem sententiam exiliit, vt ex nouo illo gestu Elizabeth intelligeret virginis dignitatem & cõceptum. Vbi autem Ioannes exiliit in vtero: tum etiam repleta est spiritu sancto mater. Cuius ordinis ab Euangelista explicati occasione, interpretes matrem per fœtum dicunt afflatam spiritu sancto, imò ipsum fœtum impleuisse matrem. Non (inquit Ambros.) priùs mater repleta est quàm filius, sed cùm filius repletus esset spiritu sancto, repleuit & matrẽ. Et quod bis amplius est, in hymno officij ecclesiastici, meritis nati prophetasse Elizabeth canitur, dum dicitur: *Hinc parens nati meritis vterque Abdita pandit.* Quæ tamen omnia commodè sunt intelligenda. Dicitur enim matrem impleuisse, aut per eum matrem spiritu afflatam, quod illius exilio occasio fuerit, vt etiam mater abundantius spiritu sancto repleretur, & intelligeret Messiæ conceptum. Nisi enim (inquit Theoph.) exultasset puer, non prophetasset illa. Quæ ad hoc impleta est spiritu, vt per eum exilitionis rationem intelligeret & explicaret. Meritis autem nati prophetasse dicitur vterque parens, eò quòd ob dignitatem filij datus sit vtrique spiritus prophetiæ. Dignitatem, inquam, non quam suis actibus & operibus sibi apud Deum parauit, sed ad quam Deus eum iam elegerat, vt, scilicet, præcursor fieret Messiæ. Meritum enim pro dignitate aliquando accipitur, sicut mereri pro dignum esse. Atque hoc secundo modo etiam intelligi potest, matrem impleuisse spiritu, aut per eam matrem impletam spiritu. Vnde Dionysius: Ideo fertur matrem implesse, quoniam priuilegio eius datum est matri suæ diuinorum charismatum incrementum. Porrò quòd dicitur Elizabeth repleta spiritu sancto, non sic intelligendum, quasi priùs non habuerit spiritum, (erant enim, vt dictum est priùs, ambo iusti ante Deum, &c.) sed quòd abundantiorem gratiam spiritus acceperit, aut quòd iam acceperit spiritum ad prophetandum, ad quem effectum priùs eum non habuit.

Primus Ioãnes in vtero per fidem vsus rationis.

ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, ET DIXIT: BENEDICTA.] Quæ priùs tacita latitauerat, conceptum pudore dissimulans, mox vt repleta est spiritu sancto edocente eam quid portenderet filij exilitio, non iam diutius continuit animi sui gaudia, sed ex subita inflammatione spiritus, & insigni affectus lætitia ac admiratione exclamauit, ea promens afflatu spiritus, quæ nec ab homine didicerat, nec ex vteri tumore suspicari poterat. Mirabiliter autem factum est vt Elizabeth perinde quasi angelum audisset cum Maria loquentem, ita verbis angelicis auspicaretur suam gratulationem. Sicut enim vno eodémque spiritu angelus & Elizabeth locuti sunt, ita eisdem quoque vsi verbis, idque in maiorem confirmationem Angelicorum verborum. Nam in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum. Nouit (inquit Ambrosius

brosius) sermonem suum spiritus sanctus, nec vnquam obliuiscitur. Et prophetia non solùm rerum completur miraculis, sed etiam proprietate verborum. Adiecit autem ad verba angeli Elizabeth: *Et benedictus fructus, &c.* Quod secundum Theoph. intelligi potest dupliciter superiori esse adiectum. Primùm, quia multæ sanctæ mulieres peperérunt improbos, vt Rebecca Esau, ideo non solum ipsa benedicta dicitur, sed etiam fructus eius. Secundò, intelligi potest adiecta hæc pars, vt per eam explicaretur causa benedictionis Mariæ, sicut & Angelus causam benedictionis explicauit, dicens: *Ecce concipies.* Ideo enim ipsa inter mulieres benedicta, quia fructus eius benedictus, ita vt coniunctio, Et, accipi hîc possit, sicut frequenter, pro quia, vt Psal. 59. & 107. Da nobis auxilium de tribulatione, & vana salus hominis. Græca enim & Hebræa habent ibi coniunctionem, &: quamuis nostra litera habeat, quia. Notanda autem differentia. Maria enim benedicta dicitur, sed cum limitatione, scilicet inter mulieres. Fructus autem ventris benedictus dicitur absque limitatione, & bene quidem. Solus enim Deus absolutè benedictus. Solus etiam hic fructus ventris benedictus, quia reliqui omnes ex concupiscentia nati, sub maledictione nascuntur, filij, scilicet, itę natura. Solus hic benedictus, quia per ipsum omnes gentes benedicendæ, sicut de eo Abraham promissum fuit. Itaque benedictus dicitur hic fructus, non solùm tanquam Deus, sed etiam quatenus homo, eò quòd expers omnis maledictionis: apud Deum, plenus esset omnium diuinorum charismatum benedictionibus, ita vt de eius plenitudine omnes essent accepturi. Ipse enim ille benedictus est, de quo *Psal. 117.* in Psalm. Benedictus qui venit in nomine Domini. Quemadmodum autem superius in Angelica salutatione quòd dicitur Maria benedicta, exponit quidam de prædicatione & laudatione apud homines obtinenda: ita & hic secundum eum est sensus: Laudata eris inter mulieres, & laudatus erit ab omnibus fructus ventris tui. Verùm præter rationes superius dictas, etiam tempus præteritum, quo vtitur Euangelista, ἠυλογημένη, & ἠυλόγηται, magis ostendit de benedictione à Deo obtenta debere intelligi. Non enim hîc ponitur εὐλόγητος. Nam & Paulus in epist. ad Galatas disputãs de benedictione promissa omnibus gẽtibus in semine Abrahæ, intelligit per benedictionem Dei, beneficia per Christum gentibus præstanda. Porrò in eo quòd Christũ vocat Elizabeth fructum ventris Mariæ, plures refellit hæreses. Et primùm quidem his verbis eorum error refellitur qui Christum asserunt, corpus suum non sumpsisse ex substantia & carne virginis, vt qui vel phantasticum Christo tribuunt corpus, vel Christũ quasi per aquæductum transisse per virginem asserunt. Illud enim, *fructus ventris*, apertè astruit Christũ productum ex virgine etiam naturalibus officiis vẽtris. Rursum error Eutychetis, qui Christum negabat eiusdem fuisse naturæ cum virgine & nobiscum, refellitur. Omnis enim fructus eiusdẽ est naturę cum planta cuius est fructus. Propriè autem Christus fructus vteri virginalis dicitur, nam reliqui sunt pluriũ parentum fructus: Christus verò cùm patrem in terris non habuerit, vnius tantùm ventris fructus dicitur, sicut & à proprietate filius dicitur hominis. Eisdem quoque his verbis significatur, non solùm virginem tum concepisse, sed etiam conceptum iam tum fuisse animatum. Sola enim anima benedictionis diuinæ capax est.

A ET VNDE HOC MIHI VT VENIAT, &c.] Non (inquit Ambr.) quasi ignorans hoc dicit. Sciunt enim esse gratiam & operationẽ spiritus sancti, vt mater Prophetæ à matre Domini ad profectũ sui pignoris salutaretur. Sed quia non humani meriti, sed diuinæ gratiæ munus esse cognouit, ideo ex summa mentis humilitate, & admiratione dignationis Dei & matris eius dixit: *Vnde hoc mihi*, quasi dicat, quibus meis meritis, quáve iustitia fœlicitas hæc mihi contigit? Agnoscо sanè maiorem hanc fœlicitatem esse quàm vt vllis meritis, factisq; meis ascribi possit. Itaque sicut postea Ioannes Christum cùm venisset vt baptizaretur, prohibuit, dicens: Ego à te debeo baptizari: ita & nũc ipsius mater indignã se reputat quæ à matre Domini visitetur. Matrẽ autem vocat etiam antequã peperérit. Aliàs enim (inquit Theoph.) non solemus matres vocare priusquam pariant, propter metum abortiendi: in virgine autem nihil tale suspicari oportebat. Deinde aliarum conceptus non statim est animatus: virginis verò fœtus mox vt conceptus fuit, animatus fuit. Ideo conceptione mox mater dici verè potuit. Qua appellatione rursum earum hæresum falsitas, de quibus mox superius, commonstratur. Dicens autem, *mater Domini mei*, ostendit à spiritu edoctam se vtramque fœtus naturam, Dei, scilicet, & hominis. Propter naturam enim humanam dixit: *fructus ventris tui*: propter diuinam, *Domini mei*. Itaque his verbis iam apertè Nestorij impietas conuincitur, qui negabat Mariam dici verè posse θεοτόκον, id est, genitricem Dei. Cõstat enim ex his verbis in vnam personam conuenisse duas Christi naturas: simul & illud quod priùs dictum est, humanam naturam, scilicet, à diuinitate à principio conceptionis fuisse assumptam. Dicta sunt enim hæc verba paucis diebus post annunciationem. Affert autem deinde Elizabeth causam, quare eam benedictam dixerit inter mulieres, & matrem Domini sui, nempe quòd hoc ita esse indubitato argumento didicerit ex gesticulatione filij sui, spiritu sancto, scilicet, edocẽte quid ea portenderet gesticulatio, simulque intelligi potest causam reddere quare fœlicem se reputauerit ob aduentum Mariæ, quòd, scilicet, illius aduentum & salutationem tam senserit efficacem. Ecce enim (inquit) *vt facta est*, &c. Iam quod sequitur: *Et beata quæ credidisti*, Græca melius habent per tertiam personam ad verbum sic: *Beata quæ credidit*, quoniã erit perfectio dictis ipsi à Domino. Porrò interpres noster pro ἄντι, legisse videtur cum aspiratione ἅντι, & sic potest totum per secundam verti personam, quemadmodum & vertit Oecolampadius in Theophylacto, viderique potest ea lectio esse verisimilior. Quòd si autem per tertiam legatur personam, intelligi debet Elizabeth hîc prophetantem, prophetico more mutasse personam: aut alias personas in hoc colloquio fuisse præsentes, ad quas conuersa Elizabeth beatam prædicauerit virginem quòd crediderat. Illud autem, *à Domino*, si referatur ad participium, *dicta*, exponi debet, pro, ex nomine & autoritate Domini. Alioqui referri posset ad verbum *perficientur*, vt sit sensus: quæ dicta sunt tibi perficientur à Domino. Iam in his Elizabeth verbis etiam aduertendum quàm multipliciter se ostenderit spiritu prophetiæ donatam. Simul enim (inquit Gregorius super Ezechielem Hom. 1.) de præterito, & præsenti, atque futuro per prophetiæ spiritum tacta est, quæ & eam promissionibus Angeli credidisse cognouit; & matrem nominans,

Matth. 3.

quia

quia redemptorem humani generis in vtero portaret, intellexit. Et cùm omnia perficienda prædiceret, quòd etiam de futuro sequeretur, aspexit. Præterea ad prophetiæ spiritum pertinebat, quòd intelligeret causam & significationẽ gesticulationis infantis in vtero.

ET AIT MARIA: MAGNIFICAT, &c. Audiens virgo Elizabeth afflatu spiritus eadem de se prædicare quæ ab Angelo priùs audiuisset, consideransque ipsius & conceptus sui nomine & Ioannem in vtero exiliisse, & Elizabeth spiritú prophetico afflatam, cùm hactenus virginali pudore texisset animi sui gaudia, spiritu sancto correpta, quo dum erat plena, nõ sibi diutius temperat, quin hymno gratulabundo prorumperet in gratiarum actionẽ & laudem Dei. In quo quidẽ hymno, primùm prædicat Dei in se declaratam benignitatem & potentiã, deinde de his eisdem simul & sanctitate eius generatim canit, ac postremùm eiusdem veritatem præstari in iamiam cœptis per Messiam promissis olim ad patres factis collaudat, imitata ex magna parte argumentum cantici, quod Anna Samuelis mater simili occasione, eodémque spiritu cecinit. Rursum autem in virgine hîc admiranda offertur illius summa mentis, humilitas, animi gratitudo, atque deuotio in Deum. Quæ enim laudata erat primum ab angelo, deinde ab Elizabeth, quæque didicerat quàm efficax fuerat præsentiæ eius aduentus, nihil tamen ob hæc omnia sibi in seipsa placens, nec quicquam suis tribuens meritis, tantùm ad laudandum Deum accenditur, totum eius benignitati ascribens, atque è plena mentis deuotione illius in omnes misericordiam, potentiam, æquitatem ac veritatem celebrãs. Vt autem hæc caneret, non dicitur sicut Elizabeth repleta spiritu sancto, eò q̃ prius dictus sit spiritus sanctus superuenisse in eam, quo eodẽ & ad visitandum Elizabeth profecta est, & ad hęc canendũ afflata. Nec conueniebat dicere eam repletã spiritu sancto, quæ Deo plena erat, & in qua habitabat plenitudo diuinitatis corporaliter. Dicit itaque:

MAGNIFICAT, &c.] Cùm autem Deus non possit maior fieri, nec aliquid ei à nobis accedere, intelligit Ambrosius cum Origene tunc nos in nobis magnificare Dominum, cum animam nostram, quæ formata ad imaginem Dei, maiorem in bonis operibus & virtutibus facimus. Tũc enim Dominus in nobis quodammodo maior fit, cùm imaginẽ eius magis participamus. Verùm simplicius magnificare hîc accipi debet pro extollere laudibus, magnitudinémque Dei agnoscere, admirari & prædicare: quemadmodum & apud Prophetam: Magnificate Dominum mecum. Dicit autem, *anima mea*, vt insinuaret se nõ lingua tantùm, sed magis anima & ex præcordiis Dominum laudare & glorificare. Itaque sensus est, Tu quidem, ô Elizabeth me laudas & magnificas, verùm cùm totum hoc ego non lingua tantùm mea, sed & anima diuini gratuitique muneris esse agnoscam, totis præcordiis Dominum magnificat & extollit, magnitudinem bonitatis simul & potentiæ eius in me admirando. Nec tantùm magnificat illud anima mea, sed etiã exultauit, non quidem in seipsa, sed in Deo totius mihi salutis autore. Porrò cùm exultare potius ad corpus pertineat (significat enim quandam lætantis gesticulationẽ) hîc tamen ad animam & spiritum transfertur, ad significandum lætitiæ magnitudinem, & spirituale quoddam mentis tripudium, quo anima extra se rapta in Deum fertur. Exultare autem, lætari in Deo est, de Deo gaudere, eumq; gaudij nostri esse obiectũ & materiam. Bene autem prius dixit: *Magnificat*: deinde, *exultauit*. Cùm enim magnificare pertineat ad intellectiuam vim, exultare verò ad voluntatem & affectum, istud ex illo nascitur. Nam cùm magnitudinem diuinæ benignitatis expẽdimus, sequitur deinde in affectu lætitia & exultatio. Sciendum præterea, quòd anima & spiritus in scripturis, maximè apud Paulum, sic differunt, quòd quamuis vna eadémque res sit anima & spiritus, tamen anima dicatur, quatenus animat & viuificat corpus, & quæ humana sunt curat: spiritus verò quatenus superioribus & cœlestibus intendit: legésque naturæ transcendit. Hæc tamen differentia hîc locum habere non videtur. Neque enim conueniens aliqua ratio assignari potest quare animã dicat magnificare, spiritum verò exultare, cùm æquè aptè dicere potuisset spiritum suum magnificare, animam verò exultare. Nã Psalmista: Anima (inquit) mea exultabit in Domino, & delectabitur super salutari suo. Proinde quod priùs dixit animam, postea dicit spiritum, Hebræorum more: quibus solenne est, idem (in Canticis maximè) sub aliis repetere verbis. Aut animam simul dixit & spiritum, significans totam animam quanta erat, in Deum ferri, quatenus, scilicet, & humana & diuina respicit. Iam in his duobus versibus Dominum & Deum quidam pro filio accipiũt: alij sic distinguunt, vt vnum patrem designet, alterũ verò filium: verùm simplicius intelligitur per vtrũque significatum Deum communiter, hoc est, vt totam includat trinitatem. Pro salutari autem Græcis est σωτῆρι, hoc est, saluatori. Sed frequenter in scripturis salutaris vel salutare accipitur pro saluatore, vt ipse Deus meus, & salutaris meus.

QVIA RESPEXIT HVMILITATEM, &c. Causam reddit suæ magnificationis & exultationis. Porrò dictio, humilitas, in scripturis triplicitèr accipitur. Primò in scripturis veteris testamenti sæpe accipitur pro afflictione, vt: Vide humilitatem meam, & eripe me. & : In humilitate nostra memor fuit nostri. Hoc autem modo hic non accipi certum est. Secundò, significatione multùm simili cum superiori accipitur pro abiectione, exiguitate, ignobilitate & obscuritate, vt apud Paulum: Reformabit corpus humilitatis nostræ, &c. hoc est corpus nostrũ vile & ignobile. Atque in hoc solo significatu intellexit vocabulum humilitatis Cicero, sicut humilis apud Latinos propriè non significat nisi breuem, vilem & abiectum. In his autem duabus significationibus semper apud Græcos correspõdet ταπείνωσις. Tertiò, secundum vsum propriũ scripturæ & Theologis, accipitur pro virtute contraria superbiæ, qua quis seipsum abiectum & vilem agnoscit: quæ virtus latinis modestia dicitur aut animi submissio. Atque in hac tertia significatione hoc loco plerique accipiunt, intelligentes hîc significari virginem electam in matrem Domini propter virtutem humilitatis eius. Quamuis autem hoc verum sit, tamen hunc non esse huius loci sensum, primùm ex eo constat, quòd Græcis virtus humilitatis nunquam significetur per vocabulum ταπείνωσις, quod hoc loco ponitur, sed eam virtutem semper significant per vocabulum ταπεινοφροσύνη, deriuatũ à ταπεινοφρονῶ, quod est humiliter de se sentire: quemadmodum id patet ex omnibus illis locis in quibus de virtute humilitatis loquitur Paulus. Deinde non conuenit summæ modestiæ virginis, vt dicat Deum respexisse ad virtutem humilitatis suæ, hoc enim esset gloriari de me

Psal. 33.

Psal. 34.

Psal. 24. & 115.

Philip. 3.

de meritq virtutis suæ, quod à verè humilibus longè abest. Proinde necesse est accipiatur dictio, humilitas, in secunda significatione, qua significat exiguitatem & abiectionem, quæ est eius vera & propria significatio. Nec est Græcis, respexit humilitatem, sed ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν, respexit ad humilitatem: quamuis id ad sensum parum faciat. Itaque sensus est: Respexit exiguitatem ancillæ suæ, hoc est, me exiguam & infimam ancillam suam. Secundum quem sensum magis his verbis virginis modestia & humilitas animi nobis commendatur, quàm si nomen humilitatis hîc pro virtute acciperetur. Non enim solùm Deum respexisse dicit ad ancillam suam, sed etiam ad infimam ancillam suam, imò, quod magis aliud est, ad exiguitatem ancillæ suæ: quod intelligendum potissimum de exiguitate quo ad merita. Existimabat enim se nullius meriti, nulliúsque virtutis. Nec id quidem fictè aut falsò, quoniam considerabat seipsam ex parte sui, non ex parte donorum Dei in ipsa. Huiusmodi enim consideratio, veræ humilitatis animi mater est. Porrò respexisse dicitur Deus eam, sicut respicere aliquid, vel ad aliquid est contrarium ei quod est aduersari aliquid, vt sit sensus: Deus quamuis summus & maximus, non est tamen aduersatus exiguitatem ancillæ suæ, sed benigno fauore me infimam ancillam suam, imò exiguitatem meam prosecutus est, tanto me dignatus munere, ac tam sublimiter meam paruitatem subuehens, & exaltans. Itaque magnitudinem diuini beneficij insinuat, dum non solùm se ancillam vocat, sed exiguitatem suam Deum respexisse dicit. Ostendit autem quantum Dominus se respexerit, dum addit

ECCE ENIM EX HOC, &c.] quasi dicat: Tanto ille me prosequutus est fauore, vt ob eum non à te solùm, ô Elizabeth, beata sim prædicanda, aut ab huius ætatis Iudæis, sed fœlicem etiam prædicaturę sint omnes generationes, quæ seculis omnibus sibi succedentibus vniuersum orbem inhabitabũt. Dum enim dicit, omnes generationes, simul comprehendit & totius orbis nationes, & succedentes sibi mutuo omnes vsque in seculum futuras generationes. Prædicit autem istud prophetico spiritu, quo prævidebat futurum, vt filius eius omnium esset generationum saluator, & in omni gente ac generatione semper futuros, qui in filium eius crederent. Non enim beata prædicanda erat, nisi à generationibus credentium. Porrò dum se beatam dicendam asserit, rursum significat se nullum suorum meritorum habere respectum. Siquidem fœlices ab eo verè dicimur, quòd nobis non nostris meritis, sed gratuitò Dei munere collatum est. Proinde rationem subdẽs quare beatam eam sint omnes prædicaturi.

QVIA, (inquit) FECIT, &c.] Vel potius significat dictio Græca μεγαλεῖα magnalia aut magnificentia, quasi dicat: Non propter meam virtutem existimo me ab omnibus prædicandam fœlicem, sed quia fecit mecum magnalia qui potens est. Adiecit autem, *qui potens est*, (pro quo Græcis est vna dictio, ὁ δυνατὸς, potens) vt ne quis minus credat his quæ ab ipsa dicuntur, & incredibilem nouæ conceptionis modum per considerationem omnipotentiæ diuinæ astruat.

ET SANCTVM NOMEN, &c.] Hanc partem quidam cum superiori construunt, vt sit sensus: Qui potens est fecit mihi magna, & sanctum nomen eius fecit mihi magna. Ita enim & Beda se intelligere ostendit, dum explicans quid sit sanctum, dicit: Singularis enim culmine potentiæ transcendit omnem creaturam, & ab vniuersis quæ fecit lege segregatur. Itaque sanctum nomẽ dictum intelligit, quod sit ab omnibus separatum, omniáque potentia separatus; quod Græca dictione magis significari ostendit. Verùm rectius hæc pars sic intelligitur: *Et sanctum est nomen eius*, quemadmodum in Psal. Sanctum & terribile nomen eius, supple est. Proinde Maria postquam de Dei in se declarata bonitate & potentia cecinit, hîc iam in generali de excellentia Dei canere incipit, ex plenitudine deuoti cordis prorũpens in celebrationem sanctitatis, misericordię, potentiæ, & iustitiæ diuinæ. Pro pleniori autem partis huius intelligentia aduertendum, nomen Dei in scripturis frequenter accipi, vt ferè non sit aliud quàm ipse Deus, ita vt dicatur nomen Dei admirabile, glorioſum, bonum, iustum, sanctum, &c. quia Deus admirabilis est, glorioſus, bonus, iustus, & sanctus. Sicut enim nomen alicuius dicitur esse admirabile & gratum, aut odioſum & ingratum, quia talis est qui nomine illo designatur, & in mentem hominis reducitur: ita etiam quæ Deo conueniunt, nomini eius tribuuntur, eo quòd mox audita quauis Dei appellatione concipiamus huiusmodi proprietates Deo conuenientes. Audito enim nomine Dei, mox cogitamus rem aliquam sanctissimam, iustissimam, optimam, & potentissimam, ideóque & nomen eius sanctum, bonum, & iustum dicitur.

Psal 110

Quid significet sanctum.

Porrò pro sanctus, Hebraica dictio correspondens, scilicet קָדוֹשׁ Cados, significat propriè id quod ob puritatem suam à rebus prophanis, & immunditiam aliquam habentibus separatum est. Cùm autem soli Deo perfecta conueniat puritas, propriè solus ipse ob suam puritatem ab omni vitio & labe liberam, Cados dicitur. Iam cùm virtuti & integritati potissimùm honor & reuerentia debeatur, simul etiam cum dicitur Deus Cados, significatur esse reuerendus, omniq; honore prosequendus. Proinde huic dictioni optimè respondet apud Græcos dictio ἅγιος, quæ secundum Bedam perinde valet ac si dicas, extra terram, vel sine terra, vt intelligatur componi ex particula priuatiua α, & γῆ, terra. Verùm cùm priuatiua particula α, in compositione non aspiretur, ἅλφα autem in ἅγιος aspirationem habeat, melius Græci putant ἅγιος deriuari à verbo ἄζομαι, quod est colo, veneror, vt sit ἅγιος pro ἁζιος. Itaque ἅγιος dicendus est, qui ob summam suam integritatem & perfectionem reuerendus sit omnibus. Iam & apud Latinos vtriusque prædictæ linguæ dictionibus aptè respondet dictio, sanctus, quam à verbo, sancire, deriuatam constat. Est autem sancire propriè, aliquid confirmare sanguine hostię, quemadmodum in pactis fieri solet. Nam à sanguine, sancire deriuatum volunt. Quoniam autem sic confirmata violari piaculum erat, sanctum vocari cœptum est quod inuiolatum esset, incorruptum, & integrum. In qua significatione omnino quadrat cum significatione dictionis Hebraicæ. Bene autem postquam prædicauit Dei in se declaratam potentiam, prædicat etiam eius sanctitatem, quoniam & angelus per spiritum sanctum & virtutem patris conceptum filij Dei in ea perficiendum prædixit. Sanctum itaque Deum dixit meritò, quia in summa puritate per illius sanctitatem tam sanctum concepit filium.

ET MISERICORDIA EIVS A, &c.] Post prædicatam Dei sanctitatem, commendat etiam communem eius misericordiam: communem inquam

quam, & omnibus seculis, & omnibus sine discretione personis, quæ timent illum. Et ferè tale est quod vult, significare misericordia eius non in me solùm est, sed etiam communis omnibus qui reuerentur illum, idque per omnes sibi succedentes generationes & secula cuncta. Illud tamen *à progenie in progenies*, vel, vt habent Græca εἰς γενεὰν καὶ γενεάν, hoc est, in generationem & generationem Theophylactus sit intelligit, vt significetur timentes Deum consequi misericordiam & in hac generatione, hoc est, in præsenti seculo, & in futura generatione, hoc est, futuro seculo. Nam hic centuplum accipiunt: & omnia eis cooperantur in bonum: illic verò longè amplius accipiunt. Verùm prior sensus magis germanus est. Quamuis autem misericordia Dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundum aliquos effectus cõmunis timentibus & non timentibus eum, perfecta tamen Dei misericordia solis timentibus eum conuenit, quæ consistit in subleuatione à vera miseria, hoc est, à miseria æternæ damnationis, & in eo quod in præsenti vita omnia eis in bonum Deus cooperari facit, post hanc vitam æterna fœlicitate gaudere donat. Aptè autem dicit potius, *timentibus eum* quàm sperantibus in eum, aut diligentibus eum, quia priùs de Dei potentia & sanctitate cecinit, quibus respõdet in nobis timor & reuerentia Dei. Nomine enim timentium, significat piè reuerentes Deum, quod sanctitati Dei debetur. Vnde in Psal. Sanctum & terribile nomen eius. Quibus verbis *Psal. 110.* significatur, Deum quia sanctus est, metuendum, & piè à iustis reuerendum. Habetur autem hic versus etiá Psal. 102. Misericordia autem Domini ab æterno & vsq; in æternum super timentes eum. Notandum autem quòd in duobus his versibus (quos quædam Græca vnico versu complectuntur) tria epitheta Deo attribuuntur, potentia, sanctitas & misericordia, quæ tribus in diuinitate personis facile est appropriare, & comprehendunt in se omnem Dei perfectionem, quæ etiam per sequentes versus ex ordine declarantur.

FECIT POTENTIAM IN BRACHIO SVO, &c.] Tres iam sequentes versus dupliciter exponi possunt. Quidam enim in his intelligunt cani ea quæ facta sunt, & iam facienda erant per incarnationem verbi, eaq; hic cani spiritus prophetico tanquam facta, quòd iamiam facienda erant, & iam erant facta inchoatiuè & in sua radice. Itaque intelligunt Deum fecisse potentiam in brachio suo quia per filium suum incarnatum diabolum superauit: totúmq; mundum potenter conuertit: dispersisse superbos, tum dæmones, tum Iudæos, hos ambos etiam deposuisse de sede sua: exaltasse verò humiles gentes, eásq; esurientes impleuisse bonis spiritualibus, diuites verò Iudæos dimisisse inanes. Verùm simplicius & rectius hæc omnia intelliguntur in sua generalitate, & vt præterita, sicut ipsa verba sonant. Sicut enim Anna in suo Cãtico post *1. Reg. 2.* prædicatam singularem Dei in se benignitatem ex plenitudine deuoti cordis procedit ad laudandum generaliter Dei potentiam & iustitiam frequenter in variis præcedentibus declaratam operibus, dum canit similia his quæ hic habentur, dicens: Arcus fortium superatus est, &c. Repleti priùs, &c. Suscitat de puluere egenum, &c. Ita & in præsenti Cantico virgo fecisse videtur. Non tam his versibus solùm intelligendum est cani ea quæ tum erant præterita, sed sub intellectu literali, qui est de rebus temporalibus & sensibilibus, simul etiam cõuenit quemadmodum frequenter in Psalmis, & in ipso Annæ Cantico, intelligere mysticè spiritualia Dei opera, quæ præfigurata per facta sensibilia prioribus temporibus à Deo facta, iamiá per Christum erant perficienda, vt ita hic intelligamus sic cani præterita, vt simul etiam futura prophetice canantur. Hæc est enim fertilitas verborum spiritus sancti, vt eisdem verbis simul plura ad diuersa tempora pertinentia significet. Itaque fecit potentiam in brachio suo, hoc est, per virtutem & fortitudinem suam frequenter potenter operatus est, & mirabilia designauit. Brachium enim conuenienter hic accipitur pro Dei virtute, sicut alia sæpe. Potentia verò hic accipi debet pro effectibus mirabilibus Dei potentia perpetratis. Alij verò per brachium intelligunt filium per quem omnia Pater facit, de quo videtur intelligendum illud Isaiæ. Brachium Domini cui reuelatum est? *Isa. 53.* Fecit autem potentiam Deus, dum mundum condidit, dum Israelitas à potestate Aegyptiorum liberauit, eosq; expulsis Cananæis in terram promissam introduxit, aliaq; multa eorum nomine designauit. Nouissimè autem spiritualiter per filium suum, vt dictum est, fecit potentiam, dum diabolum superauit, dum per Apostolos repugnante mundi huius sapientia & potentia omnes gentes ad se conuertit. In eo autem quod sequitur.

DISPERSIT SVPERBOS MENTE CORDIS SVI, &c.] Relatiuum *sui*, non debere referri ad Deum, sed ad superbos, patet ex Græcis quæ habent διανοίας αὐτῶν, cordis ipsorum. Nec est Græcis, mente sed διανοίᾳ, hoc est cogitatione potius. Porrò ablatiuus iste mẽte, vel *cogitatione*, iungi potest vel cum, *superbos* vel cum *dispersit*. Si priori modo intelligamus sensus erit: Dispersit eos qui superbierunt in cogitatione cordis sui, quique apud seipsos de se magnificè senserunt. Et apparet hunc veriorem & simpliciorem esse sensum. Si verò coniungatur verbo, *dispersit*, poterit exponi variis modis. Potest enim esse sensus, secundum Caietanum, *dispersit superbos à cogitatione cordis eorum*, ne, scilicet, assequerentur quod assequi cogitabant. Deinde sic dispersit eos merito cogitationis, & propter superbam cogitationem eorum. Postremùm, secundum quendam hic est sensus: Dispersit superbos per cogitationem ipsorum, vt significetur superbos suis ipsorum cõsiliis dissipari, quemadmodum olim per Iob dictum est: Comprehendit sapientes in astutia eorum, & consilium *Iob 5.* prauorum dissipat. Inter quos tres sensus postremus est probabilior. Dispergere autẽ dicitur Deus superbos, non solùm quia eos secundum locum dispergit aliquando, quemadmodum nunc fecit Iudæis, sed quoniam eos perdit, conatus frustratur, viréſque aufert. Id autem quam frequenter fecerit & facit tam sensibiliter quàm insensibiliter in impiis spiritibus, manifestum est: sicut & quæ dicuntur duobus versibus sequentibus, in quibus, quoniam humana prosperitas præcipuè consistere videtur in honoribus potentatuum, & abundantia diuitiarum, ostendit vtrumq; horum ex Dei distributione hominibus aut auferri, aut donari. Itaque deposuit potentes de sedibus suis, dum potentes frequenter reges potestate exuit, dum & dæmones è sedibus regni cœlorum deiecit, ac dæmum dominium super fideles eis abstulit, dũ & Iudæos in populo Dei primũ obtinentes locum iã inferiores fe-

citr translato ab eis regno ad populū gētilem, Exaltauit proinde humiles, hoc est, abiectos & viles. (Nam cùm humiles hic opponātur potētibus, vidētur humiles potius debere intelligi viles & ignobiles quàm humiles corde, quamquam Græca dictio vtrumque significet, sed magis viles) quia frequēter viles ad regale solium euexit, vt patet in Saule, Dauide, aliisq; deinde quia homines ad regni cœlestis gloriam prouexit, eisq; dæmonibus imperandi potestatem dedit: postremùm quia gentes in populo Dei primum iam dedit obtinere locum. Ita & esurientes, hoc est, indigētes impleuit omnibus bonis. Nam frequenter pauperes temporaliter diuites fecit, & facit, & gentes omni gratia spiritus destitutas olim omnibus bonis spiritualibus per Christum impleuit, & omnes qui esuriūt iustitiā & virtutē & hic postea saturat. Deinde verò cōtrà dimisit, vel, vt habēt significātius Græca, ἐξαπέστειλε, hoc est, emisit. s. à se, inanes & vacuos, quia frequēter omnibus bonis tēporalibus abundātes ad inopiā redegit, & Iudæos qui per cognitionē legis, & iustitiā quæ in lege est, nullo se indigere putabāt apud Deū reiecit à se omnib. veris bonis vacuos. Et quotquot abūdare se existimāt diuitiis ingenij: sapiētiæ & potētiæ humanæ, indignos reputat quos suis spiritualibus bonis ditet.

SVSCEPIT ISRAEL PVERVM SVVM.] Post generalem diuinæ potentiæ pietatis & iustitiæ cōmendationē ad singularē Dei erga populū Israēliticum descēdit benignitatē, iam declarari cœptam per verbi in vtero eius incarnationem. Per Israelem enim ad literam intelligit veterem populum Israēliticum, cui primùm natus & missus est saluator, & ex quo plerique credētes saluati sunt, quāuis populo illo magna ex parte Christū reiiciente Gentilis populus in illius locum successit factus per spiritum Israel & semen Abrahæ, de quo proinde mysticè istud intelligi debeat. Israelē autem puerū suum vocat: hoc est, seruum suū ad distinctionē gentiū idolis seruientium. Hunc itaque suscepisse Deum dicit quia more succurrentis ac manum porrigentis eum saluandum ab hostibus suis & omni malo recepit: quanquā quidā intelligant Deum, ideo dici suscepisse Israelem, quia ex Israelitico populo humanam sibi assumpsit & coūniuit naturam vt cōcorder cum eo quod dicit Paulus: Nusquā enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Porro in eo quod sequitur *Memorari misericordiæ*, interpretē verisse infinitiuum, memorari, & non participiū recordatus vt cantatur in ecclesiastico officio, patet & ex codicibus Latinis emendatis & Græcis, quæ habēt infinitiuum, μνησθῆναι, quem in Cantico Zachariæ vertit per memorari. Debet autem infinitiuus ille vtrobique exponi pro eo quod est, vt memor esset, & hoc rursum, sic, vt memorem se declararet. Tunc enim dicitur nobis Deus alicuius memor, dum qui ad tēpus visus est oblitus esse, memorē seipso opere & affectu declarat. Iam posiquam dixit, *sicut locutus est ad patres nostros*, explicat quos patres intelligat, nempe Abraham & semen eius, Isaac, Iacob, & Dauid. Huic enim dictum est: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Illis verò: in semine tuo benedicentur omnes gentes. Mutat autem constructionē Lucas: dicens in datiuo: *Ipsi Abraham & semini eius*, quia vtranque constructionem habet verbum, *locutus est*. Illud autem, *in secula*, vel, vt habēt Græci, *in seculum*, incertū cui coniungi debeat. Potest enim coniungi cū *semine eius*, vt significetur semen Abrahæ duraturum in perpetuum. Aut cum, *misericordiæ*, & infinitiuo *memorari*, vt sit sensus vt recordaretur misericordiæ suæ in perpetuum exhibēdæ, aut vt recordaretur in perpetuum misericordiæ suæ. Caietanus autem tum propter cōstructionis mutationem, tum propter hanc particulam, *in secula*, putat locum sic ordinandum: Suscepit Israel memorari nūsercordiæ suæ exhibendæ Abrahamo & semini eius vsque in secula: Sicut locutus est ad patres nostros. Verū similis cōstructionis mutatio etiā est, Ps. 102. Et iustitia illius in filios filiorū, his qui seruant testamentū eius. Et satis familiaris est linguæ Hebraicæ.

Psal 131.

Hebr. 2.

MANSIT AVTEM MARIA CVM ILLA, &c.] Māsit aliquandiu cum Elizabeth Maria, vt colloquiis sanctis & amicis obsequiis subleuaret anum. Verùm cùm iam partus tempus adesset, discessit ab ea, tum vt multitudinē affluxuram ad puerperā fugeret, tum quòd virginem non deceat partui interesse: Ad quod iudicandum videtur Lucas addidisse, *quasi* (vel ferè) *mensibus tribus*, vt significaret ante partum abiisse virginem quæ cum in sexto mense ad visitandum venerit Elizabeth, & apud eam nō integris tribus permansit mensibus, significatur ante nonū mēsem abiisse. Abiens autem non diuertit aliò, sed reuersa est in domum suam. Numerus autē ternarius hic positus mysticus est. Sicut enim Mariæ in montana post conceptum verbum Dei profectio docet in superiora debere conscendere eum qui per fidem verbū Dei cōcepit; ita menses tres designat in superioribus permanendum esse in fide Trinitatis, aut in fide, spe & charitate. Vnde Beda: Anima casta quæ spiritalis verbi desideriū cōcepit, necesse est vt alta cœlestis exercitus iuga subeat, & quasi trium mensium dies ibi demorata, quousque fidei, spei & charitatis luce radietur, perseuerare non desistat.

NASCITVR IOANNES, ET ZACHARIAS recepta loquela benedicit Deum. LVCAE I. CAP. V.

ELIZABETH *autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium, & audierunt vicini & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & cōgratulabantur ei. Et factum est in die octauo venerunt circūcidere puerum, & vocabāt eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius dixit: Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarē scripsit, dicens: Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem illicò os eius, & lingua eius loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc, & posuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes: Quis putas puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit*

prophetauit, dicens, Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitauit & fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum qui à seculo sunt prophetarum eius salutem ex inimicis nostris & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti: Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum daturum se nobis: Vt sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris. Et tu puer, propheta altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius: Ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorũ eorum: Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos Oriens ex alto: Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigẽdos pedes nostros in viam pacis. Puer autẽ crescebat & cõfortabatur spiritu, & erat in deserto vsque in diem ostensionis suæ ad Israël.

ELIZABETH AVTEM IMPLETVM EST TEMPVS PARIENDI.] Quemadmodum in scripturis de solis iustis dicitur: quòd impleris diebus vitæ suæ, plenióq; dierum mortui sunt, ita (quemadmodum hîc annotant Ambrosius & Theophylactus) plenitudo dierum nõ ponitur in scripturis nisi in generatione iustorum. Plenitudinem enim habet iusti vita: dies autẽ impiorum inanes sunt & imperfecti, nec completi sunt peccatorum partus, meliúsque illis fuisset si nati non fuissent.

ET PEPERIT FILIVM. Adiectum est id, vt ostenderetur re ipsa promissionem angeli iam adimpletam, qui dixerat: *Vxor tua pariet tibi filium.*

MAGNIFICAVIT DOMINVS MISERICORDIAM.] Hoc est, non solum fecit cum ea misericordiam: sed fecit misericordiam suam erga illã esse magnam, quod, scilicet, non solùm à sterilitatis opprobrio eam liberauit, sed id etiam in senectute eius fecerit, prolémque insuper dederit non fœmineam, sed masculum. Ob quam insignem Dei misericordiam congratulabantur ei, aut vt potius habẽt Græca συνέχαιρον αὐτῇ, congaudebant ei in quo ostenditur iam impletũ quod dictum fuit ab angelo, *Multi in natiuitate eius gaudebunt.* Et bene quidem in natiuitate huius pueri multi gaudent: quia plurimorum bono natus erat: quare conueniebat vt gratia secuturæ virtutis exultatione vicinorũ præfigurante significaretur.

VOCABANT EVM NOMINE PATRIS SVI.] Hoc est, vocare cœperunt & voluerunt: quoniam enim pater elinguis erat, qui solet esse autor imponendi nominis, cognati suspicantes id patrem velle quod vulgo solet esse gratissimum, appellare cœperunt eum nomine patris sui. Mater contrà contendit eum vocandum non Zachariam: sed Ioãnem. Quod nomen non ab angelo, neque à Zacharia, sed à spiritu sancto quo erat afflata, edocta fuit attestante Ambrosio & Theophylacto. Si enim à Zacharia nomen illud didicisset, vtique eis dixisset maritum sic voluisse, nec opus fuisse Zachariam adire qui contentionem finiret. Porro mos iste imponendi nomina ipsa circuncisionis die videtur desumptus ab Abraham, qui cùm priùs diceretur Abram accepit eadem die qua circuncisus est: circuncisionis præceptum: & à Deo accepit nouum nomen Abraham. Et bene quidem nõ ante circuncisionem nomẽ imponebatur, sicut nec modò ante baptisma quod circuncisioni successit. Nam circuncisio & baptismus signa sunt & symbola, per quæ quis inscribitur populo Dei. Proinde non antè nominari fœtum in populo Dei conuenit: quàm signum populi Dei assumpserit, sicut nec antè nomen eius in libro vitæ describi meretur. Mirè autem Euangelista (inquit Ambrosius) præmittendum putauit quòd primi infantem nomine patris Zachariam appellandum putarẽt, vt intelligeretur, matri non nomen ali cuius displicuisse degeneris, sed id puero imponendum, quod à sancto spiritu ob mysterium didicerat. Si enim humanum aliquod nomẽ imponendũ fuisset puero, nullum vtique parẽti gratius fuisset quàm nomen patris.

ET POSTVLANS PVGILLAREM.] Hoc est postquam postulasset, non quidem per vocẽ, sed similiter per nutum tabellam scriptoriam. Est enim pugillaris, tabella in qua stylo scribitur. Quod autẽ sequitur: *scripsit dicens*: non sic intelligendum quasi scribendo etiã ore locutus sit. Quorsum enim opus erat scribere, si dicere iam potuit? Verùm dixisse intelligendus est, quia locutus sit non ore: sed per scripturam loquentem. Quod apertè indicat Ambr. dicens, quod voce non poterat, manu & literis est locutus. Non enim inter scribendum soluta est lingua eius, sed, vt ex sequentibus patet, mox à scriptura non minis impositione. Caietanus putat dictionem, *dicens*, esse accusatiui casus, vt sit tensus: scripsit scripturam dicẽtem. Verum id absurdissimum est, cùm Græce sit λέγον. Non scripsit autem, Ioannes vocabitur nomen eius, sed *Ioannes est nomen eius*, quasi dicat: Quid de nomine imponendo soliciti estis: cum iam nomen sit ei impositum à Deo.

ET MIRATI SVNT VNIVERSI.] Tum q in nomine tam nouo ambo inter se conuenirent parentes, tum quòd significaret Zacharias nomen illi iam priùs esse impositum. Admirationẽ auxit miraculum solutionis linguæ, de quo sequitur. Vnde sequitur postea: *Et factus est timor* præ admiratione, scilicet. *Et super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc*, hoc est, facta hæc. Nempe quòd annus pepererat ex sene: quòd in nouo nomine inter se parentes conuenerant: quòd filius hic ab angelo promissus esset, quòd pater prius ex loquente mutus factus, rursum ex muto facũdus in laudem Dei prorupisset, quòd vterque parens spiritu diuino afflatus esset. Quæ omnia hi qui audierant posuerunt in cor de suo, hoc est expressius apud se de his rebus cogitauerunt, ex his præludiis colligentes natum puerum magna & inaudita patraturũ, cuius natiuitas & conceptio iam tum prodigiis insinuaretur, atque ob hæc dixerunt apud sese & adinuicem: *Quisnam puer iste erit?* quasi dicerent: Cùm nemo prophetarum tã prodigiosè natus sit: omnino apparet ad res summas delectum esse: & maius quid quàm in reliquis retrò prophetis, in hoc perficiendum.

ETENIM MANVS DOMINI ERAT CVM ILLO.] Græca non habent, *etenim*, sed tantum καὶ, &. Tamen cùm hæc particula videatur ab Euangelista apposita, veluti rationem volente reddere, quare de puero sic magnificè sentirent homines, vi-

detur coniuncto, &, debere etiam hic accipi pro quia, vt benè verterit interpres, *Etenim*. Nam & quidam in Paraphraſ. cauſam hic reddi intelligit ſic ſcribens: Nec verò temerè hæc ratiocinabantur. Nam verè manus Dei cœleſtem virtutem ſuam exerebat in puero, & per puerum in parentes.

ET ZACHARIAS PATER EIVS REPLETVS EST.] Vide (inquit Ambroſius.) quàm bonus Deus, & facilis indulgere peccatis. Non ſolùm ablata reſtituit, ſed etiam inſperata concedit. Ille enim dudum propter ſuam incredulitatem mutus, iam fidelis & obediens factus, non ſolùm locutus eſt, ſed etiam ſpiritu ſancto repletus prophetauit. Prophetauit autem, tum quia futura (idq; aliquando ſub verbis præteriti temporis, prophetarum more) prædixit: priùs quidem de Meſſia, deinde verò de Ioanne: tum quia præcedētium oracula Prophetarum prædicta de fœlicitate ac ſalute per Meſſiam Iſraeli obuentura, iamiam adimplenda canit, ſpiritu propherico intelligens & explicans huiuſmodi Prophetarum vaticinia ſpiritualiter eſſe accipiauda de ſalute vera, quæ in peccatorum conſiſtit remiſſione. Itaque hoc ſuo cantico primùm quidem canit laudādum Deum ob redemptionem ſecundùm promiſſiones Dei factas, partim per prophetas, partim ad patres, iam per Meſſiam præſtitam, cùm declaratione miſericordiæ ſimul & veritatis ipſius, idq; in bonum tum defunctorum olim patrum, tum noſtrum qui adhuc viuimus. Deinde verò de nati iam recenter filij ſui Ioannis officio prophetat, nempe quòd præceſſurus ſit Dominum, vt cognitione veræ ſalutis populum imbuat, quæ in remiſſione peccatorum conſiſtat per Dei miſericordiam conſequenda. Dicit ergo: *Benedictus Dominus Deus Iſrael.* Pro, *benedictus*, Græcis eſt εὐλογητὸς, quod propriè eſt laudandus, vel benedicendus. Vnde noſtra litera ſic accipi debet: Benedictus eſt Dominus, vel, benedictus, id eſt laudatus eſſe debet Dominus, &c. Dicit autem Dominum Deum Iſrael: quamuis omnium eſſet gentium Deus, quòd ab Iſraēlitico populo ſingulariter agnoſceretur, & coleretur, idq; in typum populi qui ex gētibus omnibus Deum per Chriſtum erat agniturus, qui iam verior Iſraēl dicitur, cuius peculiariter Dominus eſt Deus. Porrò Deum viſitare hominem, in ſcripturis quandoque in malam, quandoque in bonam partem ponitur. Et in malam quidem partem, viſitare eſt caſtigare, punire, & vindicare. vt, Viſitabo in virga iniquitates eorum. In bonam verò partem, eſt eorum qui neglecti viſi ſunt ab ipſo habiti, ſe memorem declarare, eóſque beneficiis afficere, & à malis liberare: quomodo viſitaſſe dicitur Dominus Sarā: & Iſraelitas dum ex Ægypto liberauit. Viſitās (inquit Dominus Exodi 3.) viſitaui vos, &c. In bonā autem hîc accipi partem ſignificatur, dum ſequitur: *Et fecit redemptionem.* At verò etſi & aliàs in bonum Deus populum ſuum viſitauerit, nunc ſingulari ratione viſitauit, quia per filium ſuum in hunc mundum ad nos liberandos venit. Poteſt etiam intelligi Dominum nos viſitaſſe, quia per aſſumptam humanitatem ad nos venit, ſi per Dominum Deum Iſrael velimus accipere ſingulariter filij perſonam.

ET EREXIT CORNV SALVTIS NOBIS.] Cornu apud Hebræos frequenter pro gloria, regno & potentia accipitur, & gloria & fortitudo animalium cornutorum in cornubus ſita ſit. Cornu autem ſalutis Hebraico tropo poſitum eſt pro cornu ſalutari aut ferreo. Itaque iſtud cornu quidā intelligunt ipſum Meſiam, vt intelligitur Deum erexiſſe in domo, hoc eſt, in familia Dauid cornu ſalutare, quia in ea naſci fecit Meſiam, qui ventilaturus eſſet hoſtes populi ſui, eoſq; diſperditurus. Verùm ſimplicius intelligitur Deū erexiſſe in familia Dauid cornu ſalutare, eo quòd gloriam regni, & poteſtatem ſuperandi hoſtes populi Dei iam ademptam è familia Dauid, rurſus nouo modo reſuſcitauerit in Chriſto iam nato ex familia Dauid. Non enim ſecundum ſcripturæ modum homo dicitur cornu, ſed poteſtas eius & gloria. Apparet autem Zachariam reſpexiſſe ad prophetiam illam Pſalmi 131. Illuc producam cornu Dauid. Eſt autem in hoc verſu auxeſis ad præcedentem. Plus eſt enim erectum eſſe cornu ſalutare, quàm datam plebi receptionem. De hoc eodē cornu prophetatur Ezech. 29. In illo die pullulabit cornu domui Iſrael. Vbi pro, pullulabit, Hebraicè eſt germinare faciam, idem, ſcilicet, verbum quod eſt in prædicto loco Pſalmi, pro quo nos legimus, producam. Rurſum de hoc cornu eſt apud Michæam cap. 4. Surge, & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum. & vngulas tuas ponam æneas: & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum.

SICVT LOCVTVS EST PER OS SANCTORVM.] Oſtendit hæc non caſu contigiſſe, ſed id nunc præſtitiſſe quod olim promiſerat per omnium ora Prophetarum. Dicit autem, *ſanctorum*, vt oſtendat ſe de his loqui qui ſancto afflati ſpiritu locuti ſunt. Et qui à ſeculo ſunt, hoc eſt, qui fuerunt ab antiquis temporibus. Videtur enim loqui de prophetis illis quorum prophetiæ ſunt in ſcripturis traditæ. Vnde non poteſt, *à ſeculo*, accipi pro eo quod eſt, ab orbe condito. Sunt autem promiſſiones Dei de mittendo Meſsia duplices. Quædā enim ſunt factæ à Deo per Prophetas in ſcripturis eorum, & de his loquitur in hoc verſu: quædam verò ſunt factæ à Deo per ſeipſum ad patres, Abrahā, Iſaac, & Iacob, quas notat poſtea cùm dicit de teſtamento Dei & iureiurādo. Porrò quæ hîc dicit Deū iā adimpleſſe, priùs omnes Prophetæ prælocuti ſunt, idq; variis in locis, nempe Deum viſitaturum populum ſuum, redemptutum eum, & producturū cornu ſalutis, idq; in domo Dauid, vt ex multis locis patet.

SALVTEM EX INIMICIS NOSTRIS.] Accuſatiuum hunc, *ſalutem*, quidam conſtruunt appoſitiuè, cum, *cornu ſalutis*, vt ſit ſenſus: *Erexit nobis cornu ſalutis*: hoc eſt, erexit nobis ſalutem. Verùm, quoniam dura videtur ea locutio, *erexit ſalutem*, rectius videtur ſecundum alios coniungendus accuſatiuus, cum verbo, *locutus eſt*, vt ſit ſenſus: Sicut locutus eſt ſalutem per Prophetas, ita iam fecit redemptionem, & erexit cornu ſalutare. Pèrro accuſatiuus, *ſalutem*, hîc accipi debet pro ſaluatione: alioqui enim durè cohæreret quod ſequitur, *ex* (hoc eſt, de) *inimicis noſtris*. Sunt autem inimici noſtri de quibus loquitur, Saranas cum impiorum ſpirituum copiis, affectus praui, ſolicitantes ad ea quæ Deo ſunt inuiſa, poſtremum homines impij, amantes magis quæ ſunt huius mundi, quàm quæ Dei ſunt, per quos velut organa vim ſuam exerit diabolus. Ab his autem omnibus ſaluamur per Chriſtum in præſenti quidē ſeculo ſecundùm ſpiritum, in futuro autem etiā ſecundum corpus, & perfectius ſecundùm ſpiritum.

AD FACIENDAM MISERICORDIAM. Pro eo quod nos habemus, *ad faciendam*, & *memorari*: Græcis vtrobique eſt infinitiuus ποιῆσαι μνησθῆναι. Vnde rectius vtrunque ſimiliter vertiſſet

tisset, vt faceret misericordiam, & recordaretur, hoc A
est, memorem se declararet. Referenda sunt autem
hæc ad ea quæ præcedunt verba *visitauit, fecit redē-
ptionem & erexit cornu.* Explicat enim finē ob quem
hæc Deus fecerit, & primùm quidem ostēdit Deū
hæc fecisse propter patres iam defunctos, vt erga
eos suam tum misericordiam, tum veritatem serua-
ret. Nam veritatem Dei notat dum dicit, *& memo-
rari*: &c. Deinde ostendit hæc item fecisse in bonum
nostrum, cùm subdit: *Daturum se nobis vt sine timore,*
&c. Verùm obscuritatem facit dictio, *iusiurandum,*
quæ cùm sit accusatiui casus, vt patet ex Græcis, nō
videtur cum quo construi debeat. Vnde Oecolam-
padius in Theophyl. versione indicat subintelligen-
dam propositionem κατὰ. Vertit enim, *iuxta iusiu-* B
randum, quidam verò addit verbum, *præstaret*, vertēs
hoc modo: vt *memor esset testamenti sui sancti, præsta-
retque iusiurandum*, &c. Verùm rectius dicetur, accu-
satiuum hunc construendum cum verbo μνησθῆναι,
memorari, & Euangelistam hic rursum Hebræo-
rum more mutasse verbi constructionem, cùm vtra-
que admittat, quemadmodum fecit in Cātico Ma-
riæ. Atque hoc modo satis patet etiam intellexisse
Theophylactum ex commentariis. Dicit enim:
Cuius autem testamenti, & cuius iurisiurandi quod
Abraham factum sit meminit. Itaque sensus est, vt
recordaretur testamenti sui, & recordaretur iusiu-
randum quod iurauit ad Abraham. Accipiturautem C
hic testamentum simpliciter pro Dei promissione
& pacto, quod proinde rectè ponitur ante iusiuran-
dum. Nam priùs Deus cum Abraham pactum iniit
sine iuramento, vt patet Genes. 17. postea verò Ge-
nes. 22. etiam iuramento pactum & promissiones
confirmauit. Includebat autem pactum istud & iusi-
urandum Dei quòd benedicturus esset Abrahæ,
quòd semen eius multiplicaretur sicut stellæ cœli,
& præualeret hostibus suis, quódque in semine eius
benedicendæ essent omnes gentes. Quæ omnia per
aduentum Christi impleta esse constat. Dicitur au-
tem Deus cùm patribus fecisse misericordiam, tum
quia sua benignitate præstitit posteris eorum quæ
illis promissa erant, tum quia & ipsi defuncti Pa-
triarchæ participes essent redemptionis per Chri-
stum factæ, & ab illis diu expectatæ, secundùm illud D
Zachariæ 9. Tu quoque in sanguine testamenti tui
emisisti vinctos de lacu in quo non est aqua. Iam
quod sequitur: *daturum se nobis*, secundùm nostram
quidem lectionem omnino videtur coniungendum
cum verbo, iurauit, vt sit sensus: Iuramentum quod
iurauit se daturum nobis. Verùm præterquam quòd
locutio hæc non sit satis apta (non enim aptè satis
dicitur quis dare iuramentum quod iurauit) etiam
apud Græcos manifestè constat non cum mox pre-
cedentibus debere coniungi, sed cum sequentibus.
Sic enim habent Græca, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως, ἐκ
χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν λατρεύειν αὐτῷ,
&c. Vbi τῷ articulus, quem non videtur legisse no-
ster interpres, infinitiuo præpositus manifestè con- E
uincit non posse cum verbo, *iurauit* construi, sed
subintelligendum ἔνεκα, & nouam hic esse senten-
tiam, infinitiuumque hunc referendum ad illa præ-
cedentia verba, ad quę referuntur ποιῆσαι & μνησθῆ-
ναι. Incipit enim hic ostendere quomodo & propter
nos qui viuimus redemptionem hanc Deus fece-
rit. Proinde quamquam hoc grammatica Latina
non benè admittat, tamen vt habeatur aptus sen-
sus & sensus Euangelistæ, præstat ab illis verbis, *da-
turum se nobis*, noua incipiatur sententia, & expona-

tur pro eo quod est, vt ipse daret nobis, sicut *memo-
rari*, exponi debet pro, vt memoraretur. Quid au-
tem daret nobis? Nimirum, vt sine timore de manu
inimicorum nostrorum liberati seruiamus ei, vel vt
potius vertendum erat, seruiremus ei. In hoc au-
tem versu illud, *sine timore*, potius coniungēdum cum
verbo, *seruiamus*, quàm cum participio, *liberati*, vt
sit sensus: Vt nos liberati de manu, id est, potestate
hostium nostrorum, deinceps ei seruiamus liberè
& sine timore omni. Deinde verò explicatur qua in
re Deo seruire debeamus, nempe quòd non in sola
corporali adoratione, & externo cultu, neque in
cæremoniis legalibus, sed potissimùm in sanctitate
& iustitia. Ad excludendum autem omnem fictio-
nem in seruiendo Deo, adiecit, *coram ipso*, quo simul
significatur debita in seruiendo Deo reuerentia,
quasi scilicet illo semper præsente. Et quoniam nō
sufficit ad tempus Deo seruire, adiecit, *omnibus die-
bus nostris*. Itaque ex his verbis colligere licet con-
ditiones gratiæ Dei, quæ per incarnationem Chri-
sti nobis viuentibus obuenit, quas suo ordine pul-
chrè hìc contexuit spiritus sanctus. Prima est liber-
tas, propter quæ primò dicit, *vt liberati de manu ini-
micorum*. Secunda est, seruitus Dei, vnde dicit, *ser-
uiamus ei*. Non enim sic gratia Dei liberat, vt abo-
mni exuat seruitute, sed seruitutem fœliciter mutat,
seruilem & illiberalem seruitutem cōmutando ser-
uitute libera & generosa. Tertia est, exclusio timo-
ris seruilis, vnde dicit, *sine timore*, scilicet seruili, in
quo priùs seruierunt Deo Iudæi. Quarta, seruitu-
tis qualitas mundissima & æquissima, vnde dicit, *in
sanctitate & iustitia*. Quinta, exclusio omnis fictio-
nis, quare dicit: *Coram ipso*. Sexta, perseuerantia iu-
gis in seruitute Dei, quare concludendo dicit: *om-
nibus diebus nostris*. In quibus omnibus præter ordi-
nem eorum quæ in nobis operatur gratia Christi o-
stenditur gratiæ Christi perfectio, eiusque à veteri
lege distinctio. In veteri enim lege, quoniam non
erant liberati de manu inimicorum, non poterant
Deo seruire sine timore, neque seruierunt potissi-
mùm in iustitia & sanctitate, sed in externis maxi-
mè ceremoniis & sacrificiis: quare non tam coram
Deo, quàm coram hominibus illi seruierunt: hoc
autem modo non seruierunt omnibus diebus, sed
certis diebus à lege præscriptis. Porrò pro, *sanctitate*,
non est hic, ἁγιωσύνη, sed ὁσιότητι, quod potius sig-
nificat pietatem, virtutem qua debita reuerētia Deo
parentibusq; defertur. Itaque inter sanctitatē & iu-
stitiam hoc loco illud interest, quòd sanctitas, dici-
tur erga Deum, iustitia verò erga homines, dū vni-
cuique quod iustum est defertur.

ET TV PVER PROPHETA ALTISSI-
MI VOCABERIS.] Conuertitur iam in suo va-
ticinio ad filium, quem quia alloquitur, intelligunt
Ambros. & Theophylact. etiam iam in puero fuisse
vsum rationis, & patris verba intellexisse. Et Cae-
tanus nonnullum hinc argumētum sumi posse pu-
tat, quòd proberur vsum rationis Ioanni in vtero
diuinitus concessum deinceps semper in ipso per-
mansisse. Verùm simplicius fuerit dicere Zachariam
puerum etiam non intelligentem allocutum more
prophetarum: qui etiam irrationabilia & futuros
quasi iam præsentes alloquuntur, idque ad instru-
ctionem audientium & legentium. Ad quem mō-
dum intelligit Beda. Reddit autem Zacharias ra-
tionem ob quam vocandus sit Ioannes propheta
Dei: *Præibis enim*, inquit, *ante faciem*, &c. Quæ qui-
dē ratio apta est, & conueniens. Nā parādo vias Do-

mini,dicere debebat iam appropinquasse regnum cœlorum,& mox post se venturum fortiorē se, qui baptizaturus esset in spiritu sancto. Deinde parādo vias Domini,digito cōmonstrare debebat eumquē à solo spiritu sancto didicerat esse filium Dei, qui tolleret peccata mundi. Hæc autem omnia manifestè ostendunt,eum prophetico spiritu afflatum fuisse. Porrò per vias Domini,quidā(inter quos Theophylactus)intelligunt animas hominum, in quibus incedit Dominus. Has itaque præparauit præcursor, vt in eis Christus ambularet. Alij verò vias has aliter explicant. Verùm simplicius est hanc orationē, *parate viam Domini*, per tropum accipere, vt quid tota ratio significet explicetur,nō autem pro quo singulæ dictiones accipiātur, vt sit idem quod abiicere quicquid aduenienti Domino possit esse offendiculo,& efficere vt ab hominibus facilè recipi possit: quemadmodum vulgò serui ante suos dominos gradientes,lapides,ligna, & quicquid eiusmodi viā Domini remorari aut inexpeditam reddere possit, remouent. Itaq; præparat Ioānes vias Domini,quia hominum vitia, falsamq; sanctitatis ac iustitiæ persuasionem redarguens,ad pœnitentiam veteris vitæ inuitauit, & quia docendo omnes esse peccatores, peccatorumq; remissionem sola Dei gratuita misericordia per venturum post se Messiam præstādam fore, omnes ad suscipiendum venturum Messiam prædisposuit. Proinde explicaturus quomodo Ioānes paraturus esset vias Domini,adiecit.

AD DANDAM, &c.] Sensus enim est: Præibis ante Dominū vt pares vias eius, hoc est, vt des scientiam salutis plebi eius. Nō quidem vt des salutē populo Dei quæ præstanda est per Messiam,sed vt facias populum Dei cognoscere quæ sit vera salus, & qua in re sita sit. Porrò per salutem hic intelligit Theophylact. Christū,cuius cognitionē Ioānes Iudæis dedit indicādo. Et quod sequitur, *in remissionē*, vel,vt habent Græci,*in remissione*,coniungit cū *scientiam*,vt significetur cognitionem Christi accessisse hominibus per remissionem peccatorum. Ex hoc enim cognitus est esse Deus & Messias, q̄ peccata remisit,& eo signo demonstrauit Ioānes Iesum esse Messiā,quia ipse tolleret peccata mūdi. Verùm rectius per salutem intelligimus saluationē per Christum conferendam,& illud,*in remissionem*, coniungemus cum genitiuo,*salutis*, vt significetur salus hæc, cuius cognitionē illaturus erat Ioannes, consistere, in remissione peccatorum,si legatur,*in remissione*, vt habent Græci,aut eam salutem parari per remissionem peccatorum. Sic enim & nostra litera intelligi potest & Græcorum. Nam Hebræorum phrasi, *in*, frequenter in scripturis pro,per, accipitur siue construatur cū accusatiuo, siue cum ablatiuo. Sunt autē qui illud *in remissionem*, coniungentes cum *addandā scientiam*, sic intelligunt: vt tu des scientiam salutis,ad hoc vt consequātur tandem,per Christum,s. remissionem peccatorum suorum. Verùm cùm hunc sensum Græca habere non possint, alter iam dictus sensus præferendus est. Significatur itaque Ioannē doctурum populum salutem non per circuncisionem, aut per legem,aut per maiorem sanctitatem,quemadmodum Iudæi sibi persuadebant parari, sed per remissionem peccatorū, quibus nemo omnino caret. Deinde vt ne remissio peccatorum ex circuncisione,lege, propriisq; operum meritis parari posse putetur, mox adiecit, *Per viscera misericordiæ Dei nostri*, significans remissionem peccatorum cōtingere per Dei misericordiam,eamq; non simplicem, sed profundam, intimam ac præ nimia charitate nobis commiserentem. Quoniam enim ardenti aliquem amore prosequens cōspecta illius miseria commouetur in viscеribus suis super eo(sicut in 3. Regū 3. legitur matris viscera commota fuisse super filio) hinc in scripturis per viscera significatur affectus misericordiæ,& compassio ex vero proficiscens amore. Sic & 1. Ioan. 3. cap. Rursum vt explicaret per qualem misericordiam consequamur peccatorū remissionem(nam variis modis Dei misericordia potuisset peccatorum remissionem præstare) adiecit, *in quibus*(hoc est,per quæ viscera) *Oriens nos visitauit ex alto cœlorum habitaculo*: significans per solam eam misericordiam nos consequi remissionem, per quā pater filium suum misit in mundum. Porrò dictio, *Oriens*, non potest hic accipi vt sit participium, sed vt sit nomen substantiuum. Est enim Græcis ἀνατολὴ. Accipitur autem pro Messia, & omnino respexisse videtur ad illud Zachariæ,Ecce vir, Oriēs nomen eius Et ca. 3. Ecce ego adducam seruum meū Orientem. Quibus locis Septuaginta verterunt etiā ἀνατολὴ. Sed & Malachias de hoc Oriente prophetat ca. 4. dicens, Et orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. Et Isaiæ 60. Super te orietur Dominus,& gloria eius in te videbitur. Verùm notandum,quòd duobus illis locis Zachariæ,quib° in nostra litera Messias dicitur oriēs,dictio Hebraica nō significat idē quod ἀνατολὴ,vel oriens, si hæ dictiones accipiantur sicut tribuuntur soli oriēti. Ponitur enim apud Hebræos dictio tsemach, quæ pro Messia apud prophetas tribus aliis locis accipitur,vt Isa. 4. In die illa erit germen Domini in magnificentia. Iere. 23. Ecce dies veniunt,dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum,&c. Rursum 33. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciā Dauid germen iustitiæ,&c. In priori autem loco Ieremiæ Septuaginta similiter verterūt,sicut apud Zachariā, dictionem ἀνατολὴ,in posteriori verò verterūt βλάστος,quod est germen. Itaque videri posset, Septuaginta dictionem ἀνατολὴ, non accepisse in his locis vt tribuitur soli,sed vt tribui potest germini ex terra nascenti & orienti, sicut ipsum verbum vnde nomen hoc deriuatur,frequenter ponūt pro germinari & nasci,vt Psal. 84. Veritas de terra ἀνέτειλε, orta est,hoc est,germinauit. Vnde & Zacharias iste videri hic potest(si Hebraicam spectemus veritatē)magis respexisse ad testimonia illa ex Malachia & Isaia citata,quàm ad loca illa Zachariæ. Nam ex sequentibus,dum dicitur,*illuminare*,&c. satis patet eum vocare Messiam Orientem,quod ad similitudinē solis venerit illuminare hunc mundum. Cùm autē,vt iam dictum est,*oriens* sit nomen substantiuum, illud, *ex alto*, non cum,*oriens*, sed cum verbo *visitauit*, construendum est.

ILLVMINARE HIS, QVI IN TENEBRIS, ET IN VMBRA MORTIS SEDENT, &c.] Pro illuminare,Græcis est ἐπιφᾶναι,quod potest esse & imperatiui modi,& infinitiui, vt sit idem quod illucescē vel illucescere. Sic & verbum nostræ lectionis,*Illuminare*, potest esse infinitiuus actiuus,aut imperatiuus passiuus. Itaque Caietanus accipiens vt sit imperatiuus,sic orationem putat esse ordinādam: Oriens ex alto,per viscera misericordiæ Dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce his qui in tenebris sedent. Verùm cùm hæc cōstructio dura sit,& illud, *ex alto*, omnino videatur construendum cum, *visitauit*, patet potius suppositum verbi, *visitauit*, esse nomen, *Oriens*, quàm nomen, *Deus*. Et tamen nos ter-

interpres

terpres videri poteſt verbum *illuminare*, accepiſſe in imperatiuo, eo quòd conſtruxit cũ datiuo, ſicq; ab hoc verbo deberet intelligi incipere nouam ſentẽtiam, & canticũ iſtud per orationem eſſe terminatũ. Verùm rectius per infinitiuũ intelligitur, eſtq; ſenſus noſtræ literæ, *Oriēs viſitauit nos illuminare*, hoc eſt, vt illuceſceret his qui ſedẽt in tenebris. Debet enim actiuũ *illuminare*, accipi pro neutro illuceſco, alioqui enim accuſatiuum exegiſſet. Nec ſignificat verbum Græcũ illuminare aliquos, ſed illuceſcere, & apparere. Porro oratio hæc, *vmbra mortis*, quam variè hîc diuerſi interpretantur, locutio eſt Hebraicæ linguæ propria, qua propriè quidẽ ſignificantur tenebræ ſepulchri & inferni, quòd eas mors adferat & inducat, frequenter tamẽ generaliter ſignificat ea oratio tenebrarũ quarumuis intenſionem & denſitatẽ. Sicut autem tenebrarũ nomine in ſcripturis metaphoricè ſignificantur nunc tribulationes & aduerſitates, nũc ignorantiæ errores & peccata: ita etiam hac oratione, *vmbra mortis*, & pro inferni quidem tenebris accipitur Iob 3. Dies ille vertatur in tenebras. Obſcurent eum tenebræ & vmbra mortis & cap. 10. Antequam vadam, & nõ reuertar ad terram tenebroſam, &c. vbi vmbra mortis, & nullus ordo, &c. Pro afflictionibus verò, in Pſa. Si ambulauero in medio vmbræ mortis. Pro ignorantia ac peccatis, Iſaiæ 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucẽ magnã. Habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta eſt eis. Proindenon rectè explicãt quid ſit vmbra mortis, qui hic peccatum dicunt vocari vmbrã mortis, quòd ſit mortis quædam ſimilitudo, ſicut nec qui in Pſalmis dicũt vmbram mortis ſignificare afflictiones, quòd ille imaginẽ quandam mortis præ ſe ferat & oſtẽdat, cùm his modis non explicetur rectè locutionis huiuſmodi ratio. Videtur autem hoc loco Zacharias ad locum iam dictum Iſaiæ reſpexiſſe, ac proinde per tenebras & vmbram mortis intelligere craſſam hominum ignorantiam in qua detinebãtur ante Chriſtum. Quidam tamen volunt per tenebras & vmbrã mortis, hîc deſignari tenebras illas in quibus fuerunt defuncti patres in limbo, cui ſententiæ ſuffragari videtur verbum, *ſedent*. Illi enim verè ſedebãt in tenebris, quia ab omni actione inter homines quieſcebant. Verùm quia præcedit, *viſitauit nos illuminare*, &c. & ſequitur, *ad dirigendos pedes noſtros*, ſatis patet illuminationem hanc potius referendam ad viuentes quàm ad defunctos. Rectè autem etiam viuentes dicuntur in tenebris ſedere, ad ſignificandum quòd non potuerunt propter ignorantiarũ tenebras rectè ambulare, ſed coacti fuerint à conuerſatione iuſta ſuperſedere & quieſcere. Ad quid autẽ Chriſtus venerit illuminare ſedentes in tenebris, explicat cùm ſubiicit.

A

AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS.] Non enim ſufficiebat illuxiſſe obtenebratis, ſed ad hoc eis illuxit, vt qui propter tenebras ſedebant, viamq; pacis in qua ambularent non cognoſcebant, iam illuminati dirigerent pedes animi, hoc eſt, affectus & actiones ad viã pacis, hoc eſt, ad viam iuſtitiæ & conuerſationem iuſtam. Hæc enim via pacis dicitur, quia per eam & in præſenti vita pax cum Deo, hominibus, atque cum ipſis nobis paratur, & in futura vita ſecuriſſima ab omni malorum metu tranquillitas.

PUER AUTEM CRESCEBAT, &c.] Oſtẽdit Lucas quàm probè tam miris rerũ exordiis progreſſus reſponderit, complectẽs breuiter hiſtoriam quæ eſt de Ioanne vſque ad tempus prædicationis eius. Puer (inquit) creſcebat iuxta ſtaturam corporalem, & cum augmento corporis etiam magis ac magis confortabatur ſecundum ſpiritum & mẽtem, vel confortabatur à ſpiritu diuino. Iamq; augmẽtum aliquod corporis conſecutus, & ſpiritu confortatus, relictis paternis ædibus, ab omni hominũ frequentia ſe ſubducens, ſeceſſit in deſertum, vt ne minimum labis contraheret ex vulgi commercio qui fuerat in vtero ſanctificatus, & vt neminem reueritus, liberè quemuis reprehenderet. Deinde vt multis annis ſoli cõtemplationi & colloquio cum Deo vacans, rigidámque vitam degens, idoneus fieret & teſtis aduenientis Meſſiæ, & prædicator pœnitẽtiæ. Itaque in deſerto ad multos annos latitabat & ſilebat, vt ſuo tempore maiore cum autoritate & fructu prodiret & loqueretur. Nec priùs ad prædicandum acceſſit quàm iam veniſſet tempus quo viſum fuit Deo oſtendere illum populo Iſraelitico: vnde ſubiecit, *vſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael*, hoc eſt, in diem quo demonſtrandus erat Iſraelitis. Hîc autem fuit annus vitæ eius vicesimus nonus vt patet ex eo quòd ſequitur: Anno decimoquinto Tyberij Cęſaris, &c. Docemur autem Ioannis exemplo, cum qui prædicatoris munus obiturus eſt, primùm longa contemplatione diſcere, virãque exercitatione præſtare debere quod docturus ſit, & ab aliis exacturus. Deinde non ſe ad id munus cùm ipſi videbitur ingerere, ſed tum primùm ad id accedere, cùm id intellexerit Deo viſum, illiuſq; iuſſionem & impulſum expectare debere. Deinde & quam alieniſſimum eſſe debere à moribus vulgi, qui illius mores peruerſos ſit reprehenſurus.

B

C

D

TEXITVR A MATTHAEO GENEALOGIA Chriſti. MATTH. I. CAP. VI.

LIBER *generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abrahã. Abraham autem genuit Iſaac. Iſaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Thamar. Phares autem genuit Eſrom. Eſron autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit Dauid regem. Dauid autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ. Salomõ autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abiam. Abia autem genuit Aſa. Aſa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Oziam. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezeciam. Ezecias autem genuit Manaſſem. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis. Et poſt tranſmigrationem Babylonis, Iechonias*

genuit Salathiel: Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autē genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autē genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autē genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus qui vocatur Christus. Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim. Et à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim. Et à trasmigratione Babylonis vsque ad Christum, generationes quatuordecim.

LIBER GENERATIONIS IESV CHRISTI FILII DAVID FILII ABRAHAM.] Dubitabit hic quispiam cur liber iste intituletur liber generationis, cùm non solùm nec principaliter de Christi generatione hic tractetur, sed de eius prædicatione, conuersatione & passione. Ad quod respondet Nicolaus de Lyra, Hebræorum more librū hunc intitulatum ab eo quod in eius exordio cōtinetur. Nam (inquit) Hebræorum mos est libros appellare ab eorum principiis, sicut primus scripturæ sacræ liber dicitur Genesis, alter Exodus, & alius Numerorum. Verùm hæc solutio in multis deficit. Primùm enim verum non est, Hebræos appellare libros suos ab eo quod in principio librorū tractatur, sed vel à prima dictione à qua liber incipit, sicut fit in quinque libris Moysi. Nam Genesim vocant Bereshith, Exodum Velleſemoth, & sic de aliis. Vel à rebus de quibus in ipsis libris tractatur: sic quosdā libros vocandi Iudicum, Regum, Verba dierū, Parabolæ. Vel ab ipsis authoribus, vt patet de libris prophetarum. Deinde primus Pentateuchi liber nō dicitur Hebræis Genesis, nec secundus Exodus, vt patet ex dictis, sed hæ sunt Græcorū appellationes. Vnde potius dicendū erat, Græcorū more librū hūc à Matthæo intitulatum. Quod tamen ipsum etiā rectè nō diceretur. Non enim Matthæus hoc suum Euangeliū voluit vocari librū generationis, cùm nemo hactenus sic Euangelium istud vocauerit, neque istud quasi titulū totius libri præposuit, cùm titulus totius libri sit, *Euangelium secundum Matthæum*. Vnde non rectè etiā quidam Græcus sic dicit librū hūc vocatum, quòd omnis conuersationis Christi caput & principium fuerit generatio ipsius, qua facta, omnia quæ post facta sunt, suo ordine consequātur. Nō enim, vt dictum est, tanquā titulum & inscriptionē huius libri Euangelista istud præmisit, cùm sit libri ipsius pars aliqua, sed potius tāquam procœmiū, non totū quidem respiciēs librum, sed libri principium. Vult enim hoc procœmiū tantùm significare quid in principio iam dicturus sit, quod deinde reliqua de Christo dicenda ordine congruo sequātur. Sicut & Marcus auspicatus suū Euangelium hoc modo: *Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, non voluit illud libri sui esse inscriptionem, sed procœmiū, quo quid in principio dicturus esset, & vnde auspicaretur suā historiam, insinuaret. Ita & Moyses, quem hic imitatus videtur Matthæus, ca. 5. Gen. Hic (inquit) est liber generationis Adam. Non tamen voluit huiusmodi sermone insinuare nomen illius libri, sed tantùm quid illo capite esset, narratur. Quòd vt melius intelligatur, annotandū dictionem Hebraicā ספר Sepher, cui correspondet Βίβλος, id est liber, non tantum id significare quod nudos proprie dicitur liber, sed omnem scripturā tam & enarrationē. Deriuatur enim à verbo ספר Saphar, quod narrare aut numerare significat. Vnde illud Genes. 5. Rabbi Dauid etiam hoc modo exponi posse putat, recte Pagnino: Hæc est enarratio generationis Adā. Et Iere. 32. instrumenta illa quibus confirmabatur emptio agri, vocantur libri, hoc est, scripturæ. Inde est & quod dicimus libellum repudij, cùm propriè non esset libellus, sed charta tantùm, in qua dabatur mulieri potestas nubendi alteri marito. Ita & principiū huius sui Euangelij vocat Matthæus librum generationis, q. d. sit scriptura, in qua describitur ab alto petita Christi genealogia, aut q. d. sit enarratio genealogiæ Christi. Et benè quidem, sicut de veteri Adam dictū fuit à Moyse: Hic est liber generationis Adam: ita hic de Christo dicitur: *Liber generationis Iesu Christi*, vt ostenderetur hunc esse secundū Adamū, per quem secundò essemus nascendi, & quidem felicius quàm ex primo. Quanquam simplicius videri possit hoc genere locutionis vsum, quòd Hebræi, qui diligenter solebant suas genealogias conscriptas seruare, sic soliti essent genealogiarum inscriptionem auspicari. Sicut ergo nomen, liber, hic improprè accipitur pro scriptura, descriptione enarratione, aut, vt vertit quidam, enumeratione: ita & nomē generationis impropriè accipitur pro genere aut genealogia, hoc est, maiorum serie, cùm propriè significet gignendi actionem, sicut & Græca dictio γένεσις, quæ significatio proposito nō cōuenit. In eo autem quod dicit, Iesu Christi, nomen Iesus, nomen est personæ: Christus verò, nomen est dignitatis, & accipitur hic pro singulari illo Christo quem omnes Iudæi tunc expectabant. Nam alioqui nomen, Christus, nomen est generale, significans omnes reges, prophetas, & sacerdotes vnctos. Hoc itaq; nomine addito distinguit Iesum, de quo loquitur, ab aliis qui eodem nomine nominati fuerunt. Hanc autem genealogiæ Iesu Christi descriptionem ideo Euāgelista posuit in principio, vt Iudæis quibus primùm scribebat, ostenderet hunc ex semine Dauid natum esse, ex cuius semine Christum sciebant secundum Dei promissiones nasciturum. Nam, vt ex Euangeliis patet, ob id Iudæi Iesum pro Messia recipere noluerunt, quòd ex semine Dauid & in Bethlehem natū non putauerunt, eò quòd Galilæus esset & Nazaræus. Proinde dicebāt: Nónne è semine Dauid, & de Bethlehem castello vbi erat Dauid, venturus est Christus? &: Scrutare scripturas, quia à Galilæa propheta non surgit. Itaque primo quidem hoc capite ostendit eum esse natum ex semine Dauid: secūdo verò capite, in Bethlehem natum ostendit, simulque quòd ex accidenti quodam & propter mysterium factum est, vt in Nazareth educatus Nazaræus diceretur. Ob hanc ergo causam statim in principio vocat eum filium Dauid, quòd hoc audire sciret gratum esse Iudæis, quodque id iam genealogiæ descriptione ostendēdum suscepisset. Quod autem adiecit, FILII ABRAHAM, non nihil habet ambiguitatis. Potest enim hic esse sensus: Filij Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ. Potest & sic accipi, Iesu Christi filij Dauid, & filij Abrahæ, vt subintelligatur cōiunctio, &, significeturq; Christum vtriusque fuisse filium: quomodo si accipiatur, dicendum ob id meminisse Euāgelistam horum duorum tāummodo: quia his

duobus

duobus potissimum facta est promissio de Christo ex ipsis nascituro. Abrahæ quidem, cùm dictum est, In semine tuo benedicentur omnes cognationes terræ. Dauidi verò, cùm dictum est: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ideo autem priorem Dauidem nominat, tum quò commodius, citráque repetitionem genealogiæ series texeretur. quam causam affert Hierony. tum quòd Dauidis esset apud Iudæos reuerentior & celebrior memoria, vt affert Chrysost. aut potius quòd Christus Abrahæ filius non esset nisi per Dauidem. Prior tamen sensus verisimilior videtur, non solùm quòd iam coniunctio subintelligenda non erit, sed etiam quia nulli Iudæorum vnquam dubitauerunt an Iesus esset filius Abrahæ: & quia ex eo quod dictum est Iesum esse filium Dauid, statim cõsequitur etiã esse filium Abrahæ. Dicit autem Dauidem esse filium Abrahæ, vt iam deinceps aptè subiungeret Christi genealogiam, quam ab Abraham auspicari decreuerat. Porro cùm scriberet Hebræis suum Euangelium, ideo ab Abraham incipere voluit genealogiam, tum quòd ille pater esset Hebræorum, in quo tanquam gentis suæ autore semper gloriabãtur, & à quo semper soliti essent texere suas genealogias: tum quòd ipse primus acceperit promissiones de nascituro ex ipso semine, in quo benedicerentur omnes gentes.

IACOB AVTEM GENVIT IVDAM ET FRATRES EIVS.] Priùs quidem non dixit, Abraham genuit Isaac & fratres eius. Nec rursum Isaac genuit Iacob & Esau: hic autem adiecit, *& fratres eius*, idque in gratiam Iudæorum quibus scribebat, quia, scilicet, à duodecim filiis Iacob Hebræi descenderunt, fueruntque vnus populus, ex quo Christus nasciturus expectabatur.

IVDAS AVTEM GENVIT PHARES ET ZARAM DE THAMAR.] Inquirẽdum priùs quaræ Zaræ mentionem faciat, deinde quare ipsius quoque Thamar, & aliarum trium mulierum, scilicet Rachab, Ruth, & eius quæ fuit Vriæ, Itemque Zaræ mentionem facit, quòd vno partu cùm Phares genitus esset cum mysterio magno ad Christum pertinente. Significat enim historia partus illorum sacramẽtum magnum, secundum Theophylactum. Nam sicut Zara ostendit quidem primùm manum, & retraxit, deinde Phares egresso tunc & ipse integrè exiuit: ita quoque Euangelicæ vitæ pars quidem temporibus Abraham apparuit: qua retracta, processit legalis, & post hanc perfectè apparuit Euangelica, coccino, hoc est, sanguine Christi signata. Itaque cum Phares Zaram posuit, quasi tympum populi Christiani. Nam Phares Israelitici populi typus erat. Quamuis autem simile mysterium esset in filiis Isaac vno etiam partu editis, tamen quoniam Esau cum sua posteritate non pertinebat ad eum populum ex quo expectabatur Messias, ideo illum omisit, Cæterùm quatuor illarum mulierum meminit, quarum duæ illicito concubitu viris coniunctæ sunt, duæ ex gentilitate assumptæ & conuersæ, tum vt manifestum faceret Christum non dedignatum ex talibus nasci parentibus, quod venisset peccatores saluos facere, & gentiles idololatria relicta populo Dei asscribere, sueque gratiæ participes facere: tum quia mulieres illæ viris suis coniunctæ erant nouo quodam accidenti sacris scripturis diligenter explicato, propter mysterium ad Christum pertinens.

A Fuerunt enim mulieres illæ figura Ecclesiæ ex gentibus congregandæ. Simul autem docemur non de progenitorum peccatis, sed de propriis erubescere, neque de maioribus gloriari, sed propriæ curam habere virtutis, neque eos repellere qui ab iniquitatibus ad fidem accedunt.

SALOMON AVTEM GENVIT BOOZ DE RAHAB, BOOZ AVTEM GENVIT OBED EX RVTH.] Putat Nicol. de Lyra, Booz patrem Obed nõ fuisse filium Salmõ immediatum, sed fuisse duos intermedios eodẽ nomine appellatos, & sub illo nomine simul comprehensos. Quòd tamen non eo possit conuinci argumento, quo ipse vtitur. Siquidem illud probat ex eo quòd Booz, teste Iosepho, genuit Obed ex Ruth tẽpore Heli sacerdotis. A tempore autem Iosue cuius tempore Salmon Rahab duxit vxorem, vsque ad Heli intercessit tempus circiter trecẽtorum annorum, vt patet computãdo tempora Iudicum intermediorum. Nõ potuit ergo Salmon esse immediatus pater illius Booz qui genuit Obed, nisi quis fateri vellet, Booz trecentorum ferè annorũ genuisse Obed, quod absurdum omnino videtur. Verùm hæc argumentatio nihil concludit cum nitatur præsuppositio manifestè falso, nempe quòd tempore Heli sacerdotis contigerit historia Ruth: quemadmodum asserit Iosephus 5. antiquitatum. Id enim falsum esse vel ex ipso Iosepho apertè constat. Secundũ eũ enim Heli præfuit 40. annis vt patet etiam 1. Reg. 4. Samuel autem secundum Iosephum præfuit 12. annis, Saul verò 20. Dauid autem cùm post mortem Saulis regnare cœpisset, 30. erat annorum. Nam regnauit 40. annis, vixitq; 70. annis, fuit ergo natus anno secundo Samuelis. Porro cùm ipse inter octo fratres iunior esset, consequens est ipsum Isai fuisse genitum ex Obed ante tempora Heli, aut saltem in principio principatus eius, etiam si fatemur eum generare cœpisse anno 30. vitæ suæ. Multo igitur ante tempora Heli, Booz genuit Obed ex Ruth, quemadmodum & Hebræi fatentur, quorum plurique putant Booz fuisse vnum ex Iudicibus, qui alio nomine dicitur Abesan, Deinde cùm liber Ruth mox consequatur librum Iudicum, & in principio dicatur historiam contigisse, in diebus vnius iudicis, quando iudices præerant, manifestum satis, contigisse eam sub iudice aliquo in libro præcedenti descripto. Quanquam autem hoc Nicolai argumento non possit approbari aliquos fuisse hic à Matthæo omissos, videtur tamen idem probari posse alio argumento. Nam ab introitu filiorum Israel in terram promissionis (post quem certum est Salmon accepisse Rahab in vxorem, & quidem non multo post introitum) vsque ad natiuitatem Dauidis fuerunt anni 366. Quod patet. Nam, vt dicitur 3. Reg. 6. ab egressu ex Ægypto vsque ad annum quartum regni Salomonis, quo fundatum est templum, fuerunt ani 480. Tollendo autem ab hoc numero 40. annos, quibus populus fuit in deserto, & 50. annos, quibus vixit Dauid, cum 4. annis regni Salomonis, remanent anni 66. quos non licebit inuenire in illis quatuor, Salmon, Booz, Obed, & Iesse ab introitu in terram vsq; ad natiuitatẽ Dauidis, nisi quis fateatur tres posteriores genuisse circa 100. annum vitæ ipsorum & Salmon genuisse Booz de Rahab 66. anno vel circiter post introitum in terram, ac proinde Rahab genuisse Booz anno vitæ suæ vltra 80. cùm ad minus 15. & amplius esset annorum, postquam à Salmon acciperetur in

vxorem

vxorem. Atque per hunc aliquem modum putat Alphonſus Toſtatus tempus illud in quatuor illis fuiſſe impletum, magis hunc modum approbans, quàm vt aſſeratur hic aliquos à Matthæo eſſe omiſſos, eò quòd & apud Lucam, & in lib. Ruth, vbi à Phares vſque ad Dauidem genealogia texitur, & rurſum in 1. lib. Paralip. cap. 2. non plures numerentur inter Salmon & Dauidem quàm hoc loco.

IESSE AVTEM GENVIT DAVID REGEM. DAVID AVTEM REX GENVIT SALOMON EXEA, &c.] Quòd pater Dauid hîc dicatur Ieſſe, cùm alibi dicatur Iſai, non eſt intelligendũ eum fuiſſe binominẽ apud Hebræos. Vnum eſt enim apud eos nomen, quod ſecundum ſua puncta legitur Iſai, & quod paulum variando puncta, Septuaginta interpretes Græci ſemper verterunt Ἰεσσαί, Ieſſe. Porro Dauid hîc rex vocatur, quòd primus ipſe eſſet rex in progenie Chriſti, quodq; primus eſſet rex in populo Iſraelitico, in cuius ſemine regnum diu permanſit: & vult huiuſmodi appellatione non ſolùm notare dignitatem proſapiæ Chriſti, ſed etiam quòd ſub Dauide cœperit eſſe nouus ſtatus in populo Iſraelitico, ſtatus, ſcilicet regni, ſicut in Abraham cœpit origine circuncifio. Volens autẽ ſignificare Bethſabee matrem Salomonis, non proprio eam appellauit, nomine, ſed circunlocutione eam deſignauit dicens, ex ea quæ fuit Vriæ, vt hac ratione in memoriam reuocaret & homicidiũ & adulterium Dauidis. Idq; non ſolùm propter generales illas cauſas, ob quas priùs dictum eſt, quatuor mulieres hîc expreſſas, ſed etiã vt oſtenderet ſummã Dei clementiam, quòd nõ ſolùm propter crimina illa Dauidis non reſciderit promiſſionem factã illi de Chriſto, quemadmodum aliqui fore ſuſpicabãtur, ſed etiam Chriſtum ex Dauide per eam mulierem naſci voluerit, cum qua adulteratus erat, & propter quam homicidium perpetrauerat

IORAM AVTEM GENVIT OZIAM.] Ex 4. Reg. & 2. Paralip. conſtat Ioram non genuiſſe Oziã immediatè, ſed interceſſiſſe alios tres, Ioram enim genuit Ochoziã, qui alio nomine dicitur 2. Paral. 21. Ioachaz. Ochozias genuit Ioas, Ioas verò Amaſiam, Amaſias autem Azariam, qui alio nomine dicitur Ozias, binominis enim erat. Porro illos tres Matthęus non per errorem omiſit, deceptus ſcilicet nominum ſimilitudine quæ eſt inter Ochoziam & Oziam. Non eſt enim inter hæc nomina ea apud Hebræos ſimilitudo quæ apud nos, ſed omnimoda diſſimilitudo. Sed quia (teſte Hieronymo) Euangeliſtæ propoſitum erat tres teſſaradecades in diuerſo temporum ſtatu ponere: & Ioram generi ſe miſcuerat impiiſſimæ Iezabel (Athalia enim filia Achab erat vxor eius) idcirco vſque ad tertiam generationem memoria eius tollitur, ne in ſanctæ nati uitatis ordine poneretur: Et quidem merito. Sicut enim Iehu, qui deleuit domum Achab, promeruit benedictionem à Deo vſque in quartam generationem: ita & Ioram, quòd ſe miſcuiſſet ethnico generi, maledictionem vſque in quartam generationem. Dicit enim Dominus ſe viſitare iniquitatem patrũ vſque in tertiam & quartam generationem.

IOSIAS AVTEM GENVIT IECHONIAM ET FRATRES EIVS IN TRANSMIGRATIONE BABYLONIS.] Ieconiam hũc non eſſe eundem cum eo qui poſtea dicitur genuiſſe Salathiel, ex duõbus conſtat. Primum, quia ſi idẽ ſit, ergo vel in ſecunda, vel in tertia teſſaradecadenõ erũt niſi 13. generationes. Si enim Iechonias connumeretur præcedentibus, in tertia ſolùm erunt tredecim. Si autem ſequentibus, in ſecunda ſolum erunt ſimiliter tredecim. Secundo, quia illius Iechoniæ qui genuit Salathiel, nullius leguntur in ſcriptura fratres, ſed vnus tantùm, ſcilicet, Sedechias, 1. Paral. 3. cùm tamen certum ſit Matthæum fratrum Iechoniæ hic facere mentionẽ propter aliquid ſcriptũ de eis propoſito ſuo conueniens. Proinde ſciendum Ioſiæ quatuor fuiſſe filios, vt ſcribitur 1. Par. 3. vbi ſic legitur: Filij autem Ioſiæ fuerunt primogenitus Iohanam, ſecundus Ioacim, tertius Sedechias, quartus Sellum. In quarto autem Regum, & 2. Paralip. tantùm fit mentio trium filiorum Ioſiæ, qui poſt ſeſe mutuo regnauerunt, ſcilicet Ioachas, Eliacim, qui poſtea dictus eſt Ioacim, & Sedechię. Primogenitus enim Iohanan videtur mortuus fuiſſe ante patrem ſuum Ioſiam. Non enim ipſe eſt qui in 4. Regum dicitur Ioachaz, & mox poſt Ioſiam regnauit. Nam Ioachaz ille iunior erat ipſo Eliacim, qui & Ioacim. Ioachaz enim cũ regnare cœpiſſet, 23. erat annorum, tantumq; tribus menſibus regnauit poſt quẽ à rege Aegypti conſtitutus eſt rex Eliacim: qui cùm regnare cœpit. 25. erat annorum. Senior ergo erat ipſo Ioachaz, vt apertè etiam teſtatur Ioſephus. Hic autem Ioachaz eſt, qui 1. Paralip. 3. vocatur Sellum quartus filius Ioſiæ, vt patet ex Hierem. 22. cap. vbi de Ioachaz ſic dicitur: Hæc dicit Dominus ad Sellum filium Ioſiæ regis Iuda. qui regnat pro Ioſia patre ſuo: qui egreſſus eſt de loco iſto, non reuertetur huc amplius, ſed in loco ad quem tranſtuli eum, ibi morietur. Mortuus eſt enim in Aegypto, quò eum tranſtulit rex Aegypti. Nec obſtat quòd Sellum dicatur quartus filius Ioſiæ, cùm Ioachaz vt erat iunior ipſo Eliacim, ita ſenior erat Sedechia, quod patet ex eo quòd Sedechias, qui plus quàm vndecim annis regnare cœpit poſt Ioachaz (ante eum enim poſt Ioachaz regnauit Eliacim 11. annis, & deinde Ioachin filius eius 3. menſibus) tamen cùm regnare cœpit, viginti ſolùm & vnius erat annorum. Iſtud inquam, non obſtat, quia ideo Sellũ ponitur quartus filius, quòd paucis ſolùm mẽſibus regnaſſet, cùm Ioacim & Sedechias vterque regnaſſet vndecim annis. Idem autem Ioachaz, qui & Sellum, vocatur 3. Eſdr. 1. Iechonias. Ibi enim eadem de Iechonia dicuntur quæ in 4. Reg. & 2. Paral. de Ioachaz. Non videtur autẽ de hoc Iechonia accipi poſſe, dum dicit Matthæus Ioſiam genuiſſe Iechoniam & fratres eius. Ille enim non erat pater alterius Iechoniæ qui genuit Salathiel, nec ex illo Chriſtus ſecundum carnem natus eſt. Proinde per primùm Iechoniam ſecundum Hieron. debet intelligi Eliacim, qui mutato nomine à rege Aegypti dictus eſt Ioacim, pater alterius Iechoniæ qui genuit Salathiel. Hic autem Ioacim ille eſt, qui cùm regnaſſet 11. annis, & rebellaſſet regi Nabuchodonoſor, occiſus eſt ab eo in Hieruſalem, & ſine ſepulturæ honore proiectus extra portas Hieruſalem, ſicut hoc de eo prophetatũ erat priùs Hiere. 22. vbi ſic dicitur: Sepultura aſini ſepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Hieruſalẽ. Nec obſtat huic quòd 2. Paralip. 36. dicitur Nabuchodonoſor hunc vinctum catenis duxiſſe in Babylonem. Intelligendum enim, ſecundum Nicolaum, Nabuchodonoſor priùs quidem eum catenis vixiſſe, ac ſtatuiſſe eum ducere in Babylonem, poſtea verò mutato conſilio eundem in Hieruſalem occidiſſe. Aut ſecũdũ Alphonſum, ductum eum ſemel in Babylonem, ac deinde reductum in

Hieruſalem

Hierusalem, ibiq; occisum. Huius autem filius qui pro ipso regnauit, dicitur in 4. Regum & 2. Paral. Ioachin, differtq; nomen filij à nomine patris, quo patris nomen scribitur per coph, hoc est, k & mem: nomen verò filij per caph, hoc est, ch & nun in fine. Et quidem filius frequenter in scripturis dicitur Iechonias Hebraicè Iechoniah & aliquando Choniahu, vt 1. Paral. 3. & Esther 2. Hier. 22. & 37. Nec differt istud nomen à nomine Ioachin, quantum attinet ad principalem radicē vnde nomen deriuatur. Vtrumq; enim deriuatur à verbo Cun, quod est præparare, firmare, dirigere. Pater verò Ioachin, qui apud Matthæum etiam dicitur Iechonias, nunquam in scripturis dicitur Iechonias, sicut nec alter Iechonias, Ioachin, scilicet, nusquam dicitur Neri, præterquam apud Lucam. Nam teste Philone etiam hoc nomen tributum est ipsi Ioachin à populo, postquam ereptus è carcere, in precio habitus est apud Euilmerodach (de quo 4 Reg. vltimo) eo quòd lucerna Dauidici generis, quæ videbatur extinguenda, in hoc iam esset reaccensa. Significat enim Neri Hebraicè lucernam meam. De hoc autē Ioachin dicitur 4. Reg. 24. quòd regnare cœperit cùm decem & octo esset annorum, cui obstare videtur quòd 2. Paral. vltimo, dicitur octo fuisse annorū cùm regnare cœpisset. Sed intelligendū eum fuisse octo annorum, supra decē, scilicet, quos subintelligi ibi vult scriptura, cùm regnare nequeat qui octo tantùm sit annorū. Aut intelligēdum octo fuisse annorum, quando simul cum patre regnare cœpit: decem vero & octo fuisse annorum, quando solus regnare cœpit. Ex his itaque cōstat tres istos Ioachaz, Ioacim, & Ioachim, fuisse trinomines. Nā Ioachaz etiam dicitur Sellum & Iechonias: Ioacim verò dicitur Eliacim & Iechonias. Ioachin autem Iechonias & Neri: sic & Sedechias frater Ioachin & Ioachaz, binominis fuit: dicebatur enim prius Matthanias. Verùm à Nabuchodonosor mutatum est ei nomen, cùm in regem Iuda pro Ioachin constitueretur. Constat etiā ex his quare Matthæus hic mentionem faciat fratrū Iechoniæ, quoniā, scilicet, describit hīc eos qui ex semine Dauid reges fuerunt, inter quos etiam fuerunt duo fratres Iechoniæ. Iam cùm certùm sit Iosiam genuisse Iechoniam & fratres eius ante transmigrationem, (mortuus enim erat ante primā transmigrationem, plusquam 11. annis) patet illud, *in transmigratione*, debere exponi pro eo quod est, circa transmigrationem, & ipsa iam imminente. Illud autem: *Transmigratione Babylonis*, nouè positum est pro transmigratione Babyloniça, vel in Babylonem. Fuit autē transmigratio in Babylonem triplex facta à Nabuchodonosor. Prima sub Ioacim, quando occiso Ioacim, teste Iosepho, eos qui erant in dignitatibus constituti, numero tria milia captiuos dixit in Babyloniam, inter quos erat & Propheta Ezechiel, cùm esset adhuc puer, Daniēl quoque, & Ananias, Azarias, & Misael. Secunda, sub filio illius, Ioachin, post tres menses, quando omnes iuuenes & artifices qui erant in ciuitate, numero 10. milia octingenti & 32. simul & Ioachin cum matre & amicis abducti sunt, inter quos erat & Mardochæus, vt patet ex 2. ca. Esther. Tertia, sub Sedechia post 11. annos, quando facta est transflatio perfecta simul cum Sedechia rege. Hoc autem loco nomine transmigrationis intelligere licet omnes has tres simul.

Abner in scri c. 28.

Quatuplex transmigratio in Babyloniam facta.

ET POST TRANSMIGRATIONEM BABYLONIS, IECHONIAS GENVIT SALATIEL: SALATIEL AVTEM GENVIT ZOROBABEL.] Illud *post transmigrationem*, non potest intelligi post reditū è transmigratione. Genuit enim Iechonias Salathiel in Babylone, & Salathiel idē Zorobabel, qui egredientium è Babylone dux erat primus. Huic autē quod Iechonias genuit Salathiel, & cum eo etiam alios, vt dicitur 1. Paral. 3. non contrariatur illud Ier. 22. de isto Iechonia: Scribe virū istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur. Dicitur enim sterilis, non quia nullos habuit filios, sed quia nullos habuit qui in regno Dauidis illi succederent, sicut vsq; ad eum semper ex Dauide aliquis successerat. Vnde quasi explicare volens quod dixit propheta, subiecit: Nec enim erit de semine eius vir qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda. Cui etiā non contrariatur quod ex huius semine describitur esse Christus, quem angelus dixit sessurum super solū Dauid. Loquitur enim Ieremias de solio & regno Dauidis temporali, quali Christus nó regnauit. Porro dubium est quomodo Zorobabel hīc dicatur filius Salathiel, sicut & Aggæi 1. & 1. Esdræ 3. cum 1. Para. 3. dicatur esse filius Phadaia fratris Salathiel. Ad quod quidem tribus modis responderi potest. Primùm, vt secundū Caietanum & alios dicatur alius esse Zorobabel, cuius hic & apud Aggæū fit mentio: alius verò qui dicitur in Para. filius Phadaia, cùm illius filij ibi dicantur esse Mosolla & Hananias, huius autē Zorobabel & alius sit pater & alij filij. Ex Matthæo enim cōstat hūc genuisse Abiud. Ex Luca verò Rhesam. Secundò, dici potest Zorobabel fuisse filium naturalem Phadaia, legalem verò ipsius Salathiel. Tertiò, secundum Hieronymū in quęstionibus super Paral. idem est qui in Paral. dicitur Asir, Salathiel & Phadaia. Secundum quos duos modos dicēdum quòd duo illi filij Zorobabel, nempe Mosolla & Hanania, iidem sint qui à Matthæo & Luca dicuntur Abiud & Rhesa: quod ipsum testatur etiam Philo, qui ipsum Abiud dicit etiā vocatū Hananiā, Rhesam verò vocatū etiam Mosollam vel Misciollam. Verùm dubiū magnū permanet, quomodo illo loco Paral. in generatione Zerobabel, quæ ibi protenditur vsq; in 12. generationem, nullus inueniatur in nomine conueniēs cum aliquo qui describitur vel à Matthæo, vel à Luca. Deinde cùm à Iechonia ibi describātur 13. generationes, quod solū à Matthęo numerantur à Iechonia vsq; ad Ioseph, quomodo eas videre potuerit Esdras, qui libri illius autor putatur. Nam 13. generationes trecentos annos penè continent necessariò secundum communem generationis viam. Præterea quorsum generationes illæ ibi describantur. Deinde videndum num per 13. illas generationes, vltra qua nullius progenies in scripturis extenditur, significare voluerit Spiritus sanctus venturum Christum, qui finis est scripturarū post 13. generationes à Iechonia, sicut hīc manifestū facit Matthæus. Christus enim decimāquartam generationem compleuit à Iechonia.

Vide hoc certiùs cum genealogiam. Lucæ infrà c. 24.

IOSEPH VIRVM MARIÆ, DE QVA NATVS EST IESVS QVI VOCATVR CHRISTVS.] Ioseph dicit virum Mariæ, vt insinuaret se ob id genealogiam hāc ad Ioseph vsque deduxisse, vt ex genere Ioseph genus etiam virginis cognosceretur. Circa quod tamen grauis oritur quæstio: An, scilicet, Euangelista benè & efficaciter genus virginis ostendat ex genere Ioseph. Apparet enim quòd non. Nam, vt suprà patuit per Elizabeth

Elizabeth, quæ cognata erat virginis, non semper necessarium erat mulieribus nubere viris de sua tribu & cognatione, vnde non efficaciter probatur genus & tribus mulieris ex genere & tribu mariti. Nã & Num. vlt. vbi nostra litera sic habet. Cunctæ fœminæ de eadem tribu maritos accipient, vt hæreditas permaneat in familiis, &c. Hebraica veritas lõgè restrictius habet hoc modo: Omnis filia quæ possederit hæreditatem ex tribu filiorũ Israel, erit in vxorem vni ex cognatione tribus patris sui, vt possideãt filij Israel vnusquisque hæreditatẽ patrum suorum. Deinde quare non potius à Dauide per Ioachin patrẽ Mariæ, genus Mariæ & Christi Euangelista designare voluit, quàm per Ioseph, qui Christi naturalis pater non erat? Ad primam quæstionem dicunt aliqui, inter quos Thostatus, Matthæum hac genealogiæ descriptione non necessariò quidem probare genus Mariæ, sed solùm probabiliter, quod communiter sic esset, vt mariti & vxores essent eiusdẽ tribus & cognationis. Verùm rectius dicetur Euangelistã efficaciter satis probare genus Mariæ & Christi esse ex Dauide, quia dum genealogiam Christi ex Dauide esset commõlturus, eandem deducit vsque ad Ioseph virũ Mariæ, satis significat Ioseph iure propinquitatis fuisse virum Mariæ, quodq; secundum præceptum Num. vlt. Mariam in vxorem acceperit, quò cum ea & hæreditas illius ad ipsum perueniret. Maria enim erat vna de filiabus illis, de quibus lex ibi præcipit vt sint vxores vni ex cognatione tribus suæ. Siquidem cum Ioachim Mariæ pater nullos habuerit filios, hæreditas eius necessariò debebat deuenire ad filiã, propter quod & vni de cognatione nubere debuit. Et fortè Matthæus id præsupposuit, quasi tunc Iudæis quibus scribebat, satis cognitũ q̃ Maria nullos habens fratres, erat vna ex filiabus quę hæreditatẽ consecuta erat. Ad secundam quæstionẽ dicendum, ideo per Ioseph debuisse Euangelistã deuenire ad Mariam & filium eius, tum quia moris nõ erat apud Iudæos, mulierum coniugatarum genealogias nisi per maritos earũ texere, idq; propterea, q̃ per coniugiũ sicut vna effectę erant caro cum suis maritis, ita etiam in eandem tribum trãsiatæ, etiã si priùs non fuissent de illa tribu: tum etiam quia cùm Christus putaretur esse filius Ioseph, sicut re vera erat filius Ioseph nõ quidem naturalis, sed legitimus, (vtpote legitimo matrimonio natus ex vxore) debebat etiam ostendere, & ipsum Ioseph putatiuum & legitimũ Christi patrẽ esse ex semine Dauid. Alioqui enim & infideles mysteriũ virginei partus ignorantes, qui Ioseph putabant esse naturalẽ patrẽ Iesu, nõ credidissent filium Mariæ esse ex semine Dauid, quia apud Iudæos non reputabatur aliquis esse ex aliquo semine, nisi ratione patris sui: & hi qui Iesum ex Maria de domo Dauid sine virili opera natũ non abnuebant, dicere potuissent: Quandoquidem Ioseph nõ ex familia Dauid originem duxit, Mariã cum suo filio non in tribum Iudã, sed in tribum Ioseph reiiciendam, in qua fuisset matrimonio collocata. Porrò cùm additur, *qui vocatur Christus*, vocari non distinguitur contra esse, sed cognomen Iesu de quo loquitur, insinuare voluit, quo distingueret eũ ab aliis, qui vel prioribus temporibus, vel illis temporibus appellarentur nomine Iesus.

OMNES ITAQVE GENERATIONES AB ABRAHAM VSQVE AD DAVID GENERATIONES QVATVORDECIM.] Dicit quatuordecim esse generationes ab Abraham vsque ad Dauid, non quòd quaterdecies dicatur ab Abraham vsque ad Dauid vnus alium genuisse, cùm solùm terdecies hoc dicatur, (vnde propriè tantùm sunt tredecim generationes: nam generatio propriè non est, nisi cùm vnus alium genuit) sed quatuordecim dicit esse generationes, quia quatuordecim sunt personæ generantes & genitæ. Porro præpositio, ad, cum dicitur, *vsque ad Dauid, vsque ad transmigrationem, vsque ad Christum*, semper debet accipi vt significet debere includi eum vsque ad quem generatio protẽditur: sic & præpositio, à, cùm dicitur, ab Abrahã, & *à transmigratione*, includiuè accipi debet: cùm verò dicitur, *à Dauid*, excludiuè, cùm Dauid ad primam & non ad secundam pertineat tessaradecadem. Ideo autem in tres quaterdenas Christi genealogiam Matthæus diuidit, vt ostendat sicut ab Abraham vsque ad transmigrationem Babylonis bis mutatus est status Iudæorum, binis quaterdenis cõpletissima & tertiam illam mutationem status Iudæorũ, quæ ab eis post transmigrationem expectabatur futura per Messiam conuenienter factam post tertiam ab Abraham tessaradecadem, ipsúmque Messiam tunc nasci debuisse, ac sic Iesum Mariæ filium, qui finis est tertiæ tessaradecadis, esse expectatum Messiam, magis credibile faciat. Deinde vt ostenderet, sicut fuerunt quatuordecim generationes ab Abraham vsque ad Dauid, in quo cœpit stabile & liberum Iudæorum regnum, & deinde rursum quatuordecim generationes à Dauide vsque ad deliquium regni, hoc est, exilium Babylonicum: ita ab hoc rursum tempore vsque ad nouam regni Dauidis restaurationem fuisse quatuordecim generationes. Ex quibus constat quare & Dauidem regem vocet, & mentionem faciat transmigrationis Babylonicæ.

ANGELVS IOSEPH NVNTIAT SACRVM VIRGINIS conceptum. MATTHAEI I. CAP. VII.

CHRISTI *autem generatio sic erat: Cum esset desponsata mater Iesu Maria, Ioseph, antequam conuenirent inuenta est in vtero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autẽ eo cogitante, ecce angelus domini apparuit in somnis ei: dicens: Ioseph fili Dauid noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim in ea natum est de spiritu sancto est. Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Iesum: Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exurgens autem Ioseph a somno, fecit sicut præcepit ei angelus Domini, & accepit coniugem suam. Et non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum: & vocauit nomen eius Iesum.*

CHRISTI

CHRISTI AVTEM GENERATIO SIC ERAT, &c. Postquam per descriptionem genealogiæ ad Ioseph vsque deductæ ostendit Euangelista Christum esse ex semine Dauid, ne ex ea descriptione putetur Ioseph naturalis fuisse Christi pater, iam conuenienti ordine ostendit per ipsummet Ioseph Christum non fuisse natum ex virili semine, sed ex spiritu sancto. Porro dictio, *generatio*, quæ hîc iam tertiò ponitur in hoc primo Matthæi capite non eodem modo hoc loco accipitur quo prius, sicut & Græcis non eadem est dictio. Nam cùm dicitur, *liber generationis*, Græcis est dictio γενέσεως, quæ ibi accipitur pro genealogia. Cùm autem dicitur, *omnes generationes quatuordecim*, Græcis est dictio γενεαὶ quæ accipitur pro progenie, aut genere. Hic verò est dictio γέννησις quod est natiuitas, à γεννάω, genero. Sensus itaque est, Christi natiuitas sic se habebat vt dicturus sum, quasi dicat, Ipsius natiuitas non se habuit vt reliquorum de quibus dixit, sed nouo quodam & inaudito modo, quem iam explicabo.

CVM ESSET DESPONSATA MATER, &c. Quidam putant, cùm hæc agerentur, Mariam tiondum fuisse à parentibus traditam sponso suo Ioseph, sed tantum illi promissam, eò quòd hîc dicatur Maria desponsata ipsi Ioseph, & quia postea etiam dicitur: *Noli timere accipere*: quasi nondum eam accepisset in domum suam. Hi itaque illud antequam conuenirent, intelligunt de conuentione & congregatione ad cohabitandum, & illud quod postea dicitur, *& nolet eam traducere*, intelligunt de traductione è domo parentum ad domum propriam. Verùm verissimilior est Chrysostomi aliorúmque sententia, asserentium Mariam iam fuisse traditam Ioseph in vxorem, & iam in domo Ioseph habitasse. Desponsata enim dicitur non solùm quæ promissa est, sed & quæ iam tradita est viro. Nam & postea dicitur Ioseph iuisse in Bethlehem cum desponsata sibi vxore. Et Græcis μνηστεύω potius est tradere sponsam proco, à quo verbo est participium his positum μνηστευθείσης. Nisi enim virgo iam viro tradita fuisset, eiq; antequam concepisset cohabitasset, ita vt sine infamiæ nota cum eo conuenire potuisset, non bene prouisum fuisset à Deo famæ virginis, vt quæ ante celebratas nuptias visa fuisset in domo paterna concepisse. Illud autem, *antequam conuenirent*, etiam secundùm Hieronymum intelligi debet de concubitu coniugali, quem hoc modo honestè & verecundè significat. Neque tamen secundùm hunc sensum hinc consequitur postea conueniisse inter se Ioseph & Mariam, quemadmodum ex hoc loco collegit Heluidius. Primùm enim quamquam dictiones, hæc, *ante, antequam*, nonnunquam significent rei consequentiam, non tamen semper, sed quandoque tantùm quæ prius cogitabatur ostendunt, Sicut si quis de Paulo dicat: Antequam in Hispanias pergeret Paulus, Romæ in vincula coniectus est, non vtique significat Paulum posteaquam in vincula Romæ coniectus est Hispanias perisse, sed tantùm cogitasse eum in Hispanias proficisci: interueniisse verò aliud quo impeditum est ne fierent quæ cogitata erant. Ita & hoc loco Euangelista intelligi potest figuraſſe quòd cùm iam de conueniendo cogitasse videri poterant, inuentam Mariam fuisse grauidam & conueniendi quod videri poterat desiderium, vteri conceptione sublatum fuisse. Deinde hæc dictiones, ante, antequam, & similes quandoque significant quid ante illud quod factum dicitur præcessisse debuerit secundum debitum & consuetum ordinem: vt cum dicit quis iudices de causa aliqua pronunciasse priusquam causam cognoscerent: aut medicum medicinam porrexisse priusquam morbi genus cognosceret significans hos non debito ordine de causa pronunciasse aut medicinam porrexisse. Ita & hoc loco rectius intelligitur, Euangelistam, quò inusitatæ rei miraculum significaret, dixisse Mariam inuentam grauidam antequam conuenirent, cum solito naturæ ordine prius mulier cum viro conueniat, quàm reperiatur esse grauida. Itaque vt illic, priusquam causam cognoscerent: aliud non est quàm, non cognita causa: ita hîc, *antequam conuenirent*: idem est quod sine congressu connubiali. Priorem intelligentiæ modum indicat Hieronymus libro contra Heluidium: secundum verò, quidam, & Valla. Quod autem dicit, *inuenta est*, hoc est, reperta est intelligendum indubiè significari eam repertam grauidam à Ioseph marito, qui (inquit Hieronymus) sponsæ vterum tumentem iam penè licentia maritali & curiosis oculis deprehendit, & omnino videtur id contigisse post tres menses à conceptione Christi, quando virgo reuersa à domo Elizabeth vterum habuit tumentem. Dicit autem εὑρέθη, hoc est, inuenta est, vel reperta potius, & non dicit, deprehensa est propter inopinatum euentum. Porro quod nos habemus: *In vtero habens*: bis est Græca locutio. Primum enim participium *habens*: pro infinitiuo, habere, ponitur. Deinde in vtero habere, Græco more est grauidam esse & concepisse. Sensus ergo est: Reperta est esse grauida & concepisse. Quemadmodum enim Latinis elegans est, gestare vterum pro grauidam esse: ita & Græcis habere in vtero. Ne verò quispiam turbetur eo quòd dixerit: *Reperta est esse grauida*: si hoc solùm audiat ideo adiecit, *è spiritu sancto*, Quæ tamen oratio non potest coniungi cum toto illo præcedenti, *inuenta est habens in vtero*, cum Ioseph qui reperit eam esse grauidam, non intellexerit eam grauidam esse ex spiritu sancto: sed coniungi tantùm debet cum participio, *habens*: vt sit sensus inuenta est habens in vtero, habens, inquam non ex viro quidem, sed de spiritu sancto.

IOSEPH AVTEM VIR EIVS CVM ESSET IVSTVS, ET NOLLET EAM, &c. Conuenienter Euangelista in confirmationem virginei conceptus inducit Ioseph de conceptu illo prius dubitantem, & deinde angelica reuelatione confirmatum: sicut enim ad multum magis pertinebat castitatem virginis obseruare quàm ad maritum Ioseph: ita nullus eo certior esse poterat testis casti conceptus, qui iam recenter maritus virginis effectus, cum solet amor zelotypiam, passionem omnium maximè impotentem, exasperare, aut stultè patiens fuisset, si domi aleret, curatétque cum puero quam sciret esse adulteram, aut insigniter improbus vxoris suæ leno esse sustineret. Quorum neutrum ne de Ioseph quis suspicaretur, ostendit ipsum ob adulterij suspitionem iam diuortium meditatum fuisse, quem ob id Deus fluctuare secùm, ac de virginis pudicitia dubitare permisit, quò sic angelicæ confirmationi locus fieret, ac per illius dubitationem omnis à mentibus nostris dubitatio tolleretur. Proinde non conueniebat vt ab angelo ante conceptum edoceretur mysterium virginei conceptus, quàdoquidem per illius dubitationem maior facta

est fides noui conceptus. Rursum nec conueniebat vt à virgine doceretur. Illa enim cum sciret sibi non habendam à marito fidem, negotium totum Deo cõmisit, nihil dubitans ab illo maritum edocendũ, à quo cognatam Elizabeth edoctam esse iam experta fuerat. Porrò iustum vocat Matthæus Ioseph; non ob vnam illam virtutem quæ auaritiæ contraria est, & reddit vnicuique quod suum est, sed ob absolutam omnib. numeris probitatem. Iustitia enim aliquando certam virtutem significat, aliquando omnem in se generaliter complectitur. Cum autem dicitur, *Ioseph cùm esset iustus, & nollet eam traducere*, &c. Intelligendum explicari caussam quare traducere eam noluerit: nempe quia iustus erat, vt sit sensus: cùm esset iustus, hoc est, bonus, & ob id nollet B eam traducere, hoc est infamare, & in publicũ proferre. Circa quam tamen caussam oritur non parua quæstio. Nam quomodo iustus dicitur Ioseph, & tamen noluisse eam traducere, quam putabat adulteram, imo ideo noluisse traducere quia iustus erat, cùm (inquit Theophylactus) lex præcepit adulteram traducere, hoc est, denunciare vt puniatur? Et in lege (inquit Hieronymus) præceptum est, non solùm reos, sed & conscios criminum obnoxios esse peccati. Deinde quomodo dicitur noluisse eam traducere, quia iustus erat, quasi iniustitiæ fuisset eam traducere, cùm secundùm legem saltem licitum fuisset eam traducere? Itaque quidam partim his quæstionibus permoti, partim quod verbi *traducere*, significationem hoc loco necessariam propter dictionem Græcam huic correspondentem ignorarent, exponunt illud, *traducere*, pro eo quod est, è parentum domo in suam domum adducere, & in vxorem suam assumere. Sic enim videtur aptior esse ratio, si dicatur Ioseph quia iustus erat, noluisse eam in domum suam recipere quam suspicabatur adulteram. Verum præter quam quòd vt supra probatum est satis, certum sit virginem, iam in domum Ioseph receptam fuisse, quod ipsum & verbum *dimittere*, satis significet. Nemo enim, inquit Ambrosius, quam non accepit, dimittit, & ideo quam volebat dimittere fatebatur acceptam) etiam dictio Græca παραδειγματίσαι, ostendit, traducere pro D infamare debere accipi, quod ipsum etiam ostendit aduerbium, occultè. Proinde Theophylactus in vna ad propositam priùs quæstionem responsione dicit, Ioseph ideo noluit traducere virginem, sed voluisse eam occultè dimittere, quòd cognouisset eam concepisse de spiritu sancto, atque ob id indignum se reputasse qui eam haberet vxorem quæ tantam haberet gratiam. Idque cognouisse Ioseph colligit ex eo quod priùs dictum est, virginem inuentam habere in vtero de spiritu sancto, quæ ab alio inuenta non fuit quàm à Ioseph. Similiter respondet & Hieronymus, dicens: Sed hoc (nempe quòd noluerit Ioseph iustus eam traducere) testimonium Mariæ est, quòd Ioseph E sciens illius castitatem, & admirans quod euenerat, celat silentio cuius mysterium nesciebat. Exponit hunc locum & D. Basilius eo modo quo Theophylactus sermone de natiuitate Domini. Verùm ex eo quòd Ioseph postea ab angelo edoctus est, conceptum virginis non fuisse ex viro, sed ex spiritu sancto patet ipsum Ioseph prius non cognouisse, sed contrarium suspicatum fuisse quemadmodum non verentur fateri Chrysostomus & Augustinus in libro de verbis Domini sermone 16. & epistola ad Macedonium quæst. 54. vbi sic habet: Vnde Ioseph A cui mater domini fuerat desponsata, cum eam comperisset esse prægnantem, cui se non nouerat esse commixtum, & ob hoc nihil aliud quàm adulteram credidisse, puniri tamen eam noluit, nec approbator flagitij fuit. Nam hæc voluntas eius etiam iustitiæ deputatur. Notandum itaque in veteri lege non fuisse præceptum (quemadmodum videtur putare Theophylactus) maritis adulteras vxores traducere, sed permissum sicut alia similia pleraque vt maritus de vxore sua siniſtrè suspicans eam ad sacer dotem adducat quo per aquas amaras & sacerdotis maledictionem rei veritas patefieret. Iam quod dicit Hyeronymus in lege præceptum, Leuitici scilicet 5. etiam conscios criminum si tacuerint obnoxios esse peccato, sciendum, Leuit. 5. sic haberi: Si peccauerit anima, & audierit vocem iurantis, vel, vt habent Hebræa, iuramenti, testisq; fuerit quòd aut ipse vidit, aut conscius est, nisi indicauerit, portabit iniquitatem suam: Qua lege non est intelligendum omnes illos subiici peccato, qui crimen cuius sunt conscij non propalant. Si enim (inquit Augustinus) solus nosti quia aliquis peccauerit in te, & eum vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. Sed secundum Hebræos illa lege peccato subiiciuntur, qui adiurati à iudice vt testimonium ferant eius cuius sunt conscij, indicare renuunt. Vnde per vocem iurantis ibi intelligere oportet vocem iudicis adiurantis conscium, aut audire vocem iurantis vel iuramenti, est audire quod debeat iurare. Deinde annotandum quòd cùm Ioseph iustum dicit, non vocat eum iustum à iustitia legali, secundum quam videbatur potius congruere traducere eam quam certo suspicaretur adulteram: neque rursus iustum vocat vt iustitia distinguitur à misericordia, & vt dicitur iudex iustus quòd crimina odiat & puniat, sed, vt prius dictum est, iustum vocat quòd in omni virtute absolutus esset, ita vt hoc nomine etiam significetur eius mansuetudo & lenitas. Itaque ostendit Euangelista eum supra legem viuentem, & summa mansuetudine pepercisse illi quæ non solum traductioni, sed & pœnæ secundum legem obnoxia videbatur. Ita ferè Chrysostomus super Matthæum. Et sanè raræ cuiusdam & prodigiosæ iustitiæ & bonitatis erat, cum sponsæ tumentem vterum, & indubitata conceptus signa videret, nec expostulare cum vxore, nec quæri apud affines, nec zelotypia discruciari, nec in ius ire & ad pœnam rapere, sed suos æstus apud semet premere, tantúmque in animo suo de secreto diuortio cogitare, idem tamen Chrysostomus in opere imperfecto intelligit Ioseph non sibi firmiter persuasisse virginem fuisse adulteratam, sed hæsitasse, & ob quasdam rationes adulterium metuisse: ob alias rursus ab hac cogitatione reuocatum, nimirum quòd aduerteret inculpatissimos vxoris mores, spiritúmque diuinum vndique sese prodere in ipsius oculis, gestu, incessu, & sermone, fieriq; posse vt ex Deo, à quo omnis pendet in mulieribus conceptus, nouo modo conceperit, atque ob id eum vtríque metuentem se offensurum Deum, si, scilicet, aut seruaret quam adulteratam timebat, aut traduceret, & pœnæ subiectam faceret, quam ex Deo cõcepisse potuisse credidit, nec voluisse eam traducere, nec seruare, sed elegisse medium, nempe vt occultè dimitteret eam. Secundum quem posteriorem modum facile est intelligere quomodo Ioseph, quia iustus erat, noluit eam traducere. Neque enim iustè eam poterat traducere, quam credidit potuisse castè concepisse.

Leuit. 25.

Num. 5.

concepiſſe. Verùm alter modus dicendi videtur verisimilior ſecundum quem ſignificatur tantam fuiſſe iuſtitiam Ioſeph (vt iuſtitia generalis eſt virtus) vt duo vellet, nempe & conſulere ſibi, ne cohabitando adulteræ videretur fauere criminiꝭ & conſulere coniugi, ne vituperaret eam, & pœnæ legis obnoxiam faceret, atque ideo medium elegiſſe, vt ſ. occultè dimitteret eam. Porro modus dimittendi occultè fuiſſet nõ per exilium, vt opinatur Thoſtatus, ſed per libellum repudij ei ſecretò datum. Neque enim neceſſe erat eum publicè dare, neque cauſas repudij in eo explicare.

A

HÆC AVTEM EO COGITANTE ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT IN SOMNIS EI, &c.] Deus qui paſſus eſt virum iuſtum ad tempus falſa de virgine ſuſpicari, ac ſecum cogitare de diuortio, non diutius permiſit eum in hac ſuſpicione & cogitatione detineri, ne iuſtus ignorans iniuſtam rem faceret ex intentione & voluntate iuſta, & ne dimiſſa virgo turpi ſuſpicione obnoxia fieret apud homines, maritiq; ſui ſolatio & cura deſtitueretur. Itaq; cùm de dimittenda occultè vxore cogitaſſet, mox vt ab hac ſuſpicione & cogitatione liberaretur, apparuit ei per ſomnium angelus: & frequenter quidem in ſcripturis dicitur Deus, pleriſque multa reuelaſſe in ſomnis. Tunc enim cum ſit mens hominis libera ab omni circa externas res diſtractione, quam patitur in vigilia per exteriores ſenſus, aptior eſt ad recipiendum diuinas illuminationes, maximè de iis rebus, de quibus inter vigilandum ſollicitè cogitauit. Vnde Iob 33. dicitur: Per ſomnium in viſione nocturna quando irruit ſopor ſuper homines, & dormiunt in lectulo. Tunc aperit aures virorum, & erudiens eos inſtruit diſciplina. His tamen non obſtat quod Deut. 18. inter cæteras diuinationis ſpecies etiam prohibeatur obſeruatio ſomniorum. Ibi enim prohibetur obſeruatio ſomniorum naturalium, quæ ex variis proueniunt accidentibus, eo quòd horum ſomniorũ non ſit certa ſignificatio, ſicut nec certa cauſa, ſimiliter obſeruatio ſomniorum quæ à dæmonibus immittuntur, eò quòd hæc includat pactum quoddã cum dæmonibus: nõ autem prohibetur obſeruatio ſomniorum quæ à Deo immittuntur ad cognoſcendum aliqua vel occulta vel futura. Portò cùm Deus per ſomnium aliquid vult reuelare, ita id agit, vt homo etiam intelligat non eſſe falſum ſomnium, ſed eſſe rem veram, aut tale eſſe ſomnium, quod verè aliquid futurum portendat. Ita enim & Abimelech per ſomnium à Deo admonitus de vxore Abrahæ, mox intellexit non eſſe falſum ſomnium, ſed rem veram. Et Nabuchodonoſor ac Pharao ſomnia illa quæ interpretati ſunt Daniel & Ioſeph, talia eſſe intellexerunt, quæ futurum aliquid & rem aliquam veram præſignarent. Vnde Nabuchodonoſor dicit ſomnium perterruiſſe eum. Ita & Ioſeph iſte certior factus eſt, apparitionem hanc & inſtructionem angeli verè à Deo eſſe alioquin enim non certam habuiſſet fidem verbis eius. Atque à Deo eſſe eo magis credere debuit, quòd de iis doceretur quæ ipſe animo ſecum verſabat, quæq; nulli alij dixerat, cum ſolus Deus ſecretorum cordis inſpector ſit & cognitor, ita que vt ſignificaretur Ioſeph merito credere debuiſſe apparenti angelo, dicitur ei apparuiſſe hæc eo cogitante. Per quæ verba notatur etiam Ioſephi tum prudentia, quod nihil temerè aggredi voluerit, tum manſuetudo & lenitas, quòd nulli aperuerit ſuam ſuſpicionem, ne ei quidem quam ſuſpectam habuit. Verùm per hoc quod dicitur angelum illi apparuiſſe hæc illo cogitante, nõ debet intelligi, quòd inter cogitandum angelus illi apparuerit: ſed quòd poſtquã interdiu vigil hæc cogitaſſet, tum deinde in ſomnis angelus ei apparuit. Eſt enim Græcis tempus præteritum, ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος, hoc eſt, hæc autem cum ille cogitaſſet. Iam eo quod dicitur angelum apparuiſſe Ioſepho, & locutum illi in ſomnis, vel vt habent Græci, κατ' ὄναρ, hoc eſt per ſomnium, intelligendum angelum non apparuiſſe in propria ſua perſona, neque in aſſumpta viſibili forma, nec locutum ſenſibili aliqua voce, ſed viſum & locutum illi per ſpecies in phãtaſia formatas, quæ angelum præſentem & colloquentem repræſentarent. Non tamen ob hoc Deus vel angelus qui huiuſmodi nouas ſpecies formauit, fefellit Ioſeph eò quòd huiuſmodi ſpecies formatæ non eſſent ad hoc vt crederet angelum in ea forma in qua repræſentabatur, eſſe præſentem aut loquentem eis verbis quæ ſpecies illæ præ ſe ferebant, ſed tantùm ad hoc, vt crederet vera eſſe quę apparentibus illis verbis ſignificabantur, & verè ei ab angelo Dei denunciari. Quòd ſi quæratur, quare in ſomnis apparuit angelus ipſi Ioſeph: virgini autem in vigilia manifeſtè dicendũ virgini quidem manifeſta opus fuiſſe viſione propter rei quæ ſignificabatur nouitatem, cui neceſſe erat ei prebere liberum aſſenſum: Ioſeph autem qui iam vteri tumorem viderat: & iam de iis rebus cogitarat de quibus inſtruendus erat, facilè per ſolam in ſomnis apparitionem crediturus erat, maximè cùm ob probatiſſimos vxoris mores facilis proculdubio eſſet ad credendum illius puritatem & innocẽtiam.

B

C

DICENS, IOSEPH FILI DAVID, NOLI TIMERE ACCIPERE MARIAM CONIVGEM TVAM.] Blandè illum angelus compellat, proprio eum nomine vocans & filium Dauid, vt magis perſuadeat: nec increpat de ſuſpicione falſa eo quòd rationabilis eſſet. Filium etiam Dauid appellat vt ſic in memoriam illi reuocaret promiſſionem Dauidi factam de Chriſto ex ſemine eius naſcituro. Cum autem dicit, *noli timere*, ſignificat Ioſephũ iam timuiſſe ne offenderet Deum quaſi adulteram fouens. Portò *noli* (inquit) *timere accipere*, non quòd eam nondum acceperit, ſed quòd eam iam mente abalienauerat à ſe. Itaque *accipere*, hîc eſt idem quod intus retinere, & ſibi in conſuetudinem vitæ adiungere, quam dimittere ſtatuerat. Iam enim fuiſſe acceptam illud ſatis oſtendit, quòd eam coniugem eius vocat, ſicut prius Euangeliſta Ioſephum virum Mariæ bis appellat. Cum autem Hieronymus contra Heluidium ſcribens dicit: Nullum mouere deber quaſi ex eo quòd vxor appelletur, ſponſa eſſe deſierit, cum hanc eſſe conſuetudinem ſcripturæ nouerimus, vt ſponſos viros, ſponſas appellet vxores: vult Hieronymus Mariam non dici vxorem à re vxoria, & ſponſas eſſe mulieres quan diu copula carnalis cum marito non interceſſit. Iam per hoc quòd *coniugem tuam* dicit, magis Ioſephum certiorem facit, quòd à nullo cognita ſit alio viro. Reddit autem rationem quare metuere non debeat. *Quod enim* (inquit) *in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt*, quaſi dicat: Tu quidem metuis eam tibi adiungere, quòd cum concepiſſe eam, & tamen non ex te ſcias, ex alio viro per adulterium concepiſſe potes: verùm ego tibi affirmo eius conceptum ſicut non eſt ex te, ita nec ex alio eſſe viro, ſed de ſpiritu ſancto, qui vt vxoris caſtitatem non teme-

D

E

Exod. 20. Dan. 4. Gen. 41.

rauit, ita longè sanctiorem reddidit, vt meritò ob tantam vxoris tuæ dignitatẽ gaudere debeas. Porro quòd dicit *natum in ea*, quidam simpliciter accipiunt pro eo quòd formatum est & conceptum in ea. Natum enim dicitur etiam id quod quocunque modo cœpit esse. Alij tamen intelligunt ideo potius dictum, quod natum est in ea, quàm quod conceptũ est in ea, vt significaretur corpus Christi statim à sua conceptione perfectè fuisse formatum & animatum. Id enim propriè natum dicitur, quod formam suam essentialem acquisiuit. Ita Basilius in sermone de natiuitate Domini, Ambrosius autẽ lib. 2. de spiritu sancto, ca. 5. similiter & Chrysostomus in opere imperfecto, legunt, *quod enim ex ea nascetur*. Iam nulla ratio quærenda est, quare potius dictum sit, *de Spiritu sancto*, quàm; ex Spiritu sancto. Nam (inquit Ambrosius eodem libro & capite) licet plerique habeant, *de Spiritu*, Græcus tamen, vnde trãstulerũt Latini ἐκ πνεύματος ἁγίου dixit, hoc est, ex Spiritu sancto. Et subiicit: Quod ergo ex aliquo est, aut ex substantia est, aut ex potestate eius. Ex substantia, sicut filius qui ait: Ex ore altissimi prodiui. Ex potestate autem sicut illud est: Vnus Deus pater, ex quo omnia. Quomodo ergo in vtero habuit Maria ex Spiritu sancto? Si quasi ex substantia: ergo spiritus in carnem & ossa conuersus est. Nõ vtique. Si quasi ex operatione & potestate eius virgo cõcepit, quis neget spiritum creatorẽ? Hactenus ille. Aliqui tamẽ moti verbis Aug. intelligunt plus significari per hoc quòd dicitur Christus de spiritu esse sancto, quàm si diceretur ex spiritu sancto. Aug. enim lib. de natura boni, cap. 26. sentit ex aliquo rectè dici quicquid de illo sit, at nõ retrorsum. Ex Deo siquidem omnia sunt velut ab autore, at non de Deo, quòd res conditæ non sint participes substãtiæ diuinæ. Itaque intelligunt Christum dici esse de spiritu, vt significetur substantiæ diuinæ communicatio in Christo. Verùm, vt ex Ambro. patet, huic distinctioni hic non est locus.

PARIET AVTEM FILIVM, ET VOCABIS NOMEN EIVS IESVM: IPSE ENIM SALVVM FACIET, &c.] Aperuit angelus Ioseph, vnde erat quod in virgine iam conceptum erat, deinceps verò qualis sit futurus conceptus fœtus, nempe quòd filius, & talis filius qui saluator esset populi Dei, insinuans simul & humanam & diuinam eius naturam. Humanam quidem cùm dicit: *quod natum est in ea*: &, *pariet filium*. Diuinam verò, cum dicit, *saluum faciet à peccatis*. Solius enim Dei est à peccatis redimere & saluum facere. Quis enim (inquit Iob) potest mundũ facere de immundo conceptum semine? nónne tu qui solus es? Iob. 14. Et Isaiæ 33. Dominus iudex noster, Dominus legifer noster. Dominus rex noster: ipse saluabit nos. Rursum diuinam etiam eius naturam, significat, dũ dicit *populum suum*. Is enim populus, qui à prophetis dicitur saluandus & redimendus, vocatur populus Dei ab eis: quare cùm hîc idem ille populus dicatur populus Iesu, consequitur Iesum Deum esse, cuius & alia ratione speciali rectè dicitur populus esse, nempe quòd eum acquisiturus esset, & redempturus sibi sanguine suo pretioso, & in suum regnum vendicaturus. Itaque simul insinuat quare eum ex spiritu sancto nasci conueniebat. Non dixit autem, pariet tibi filium, quemadmodum dixerat Zachariæ. Non enim Maria Ioseph peperit, quæ ex illo non concepit. Deinde non illi, sed toti orbi peperit eum qui totius mundi saluator futurus erat. Vnde Isaias inquit: Paruulus natus est nobis. Iam per hoc quod dicit, *pariet*, significat quòd non qualitercũque quod in ea natũ est, emittetur: sed quod tanquam vera illius mater eum generabit. Ac proinde hoc verbo refellitur Valentini impietas, asserentis Christum per virginem tanquam per canalem transisse. Cùm autem dicit, *& vocabis nomen eius Iesum*, significat eum etsi pueri pater non esset, patris tamen officium & curam erga puerum subire debere: nec existimare debere virginem à se dimittendam, quasi eius consortio indignus esset; sed potius illi in omnibus subministrare. Porro ex ratione impositi nominis, Iesu, constat primùm Iudæos nostræ tempestatis in nomine Christi nostri errare. Ipsi enim nomen eius tribus tantùm literis scribunt, Iod, schin, & vau, dicentes semper ישו, Ieschou, quod nomen nullo modo salutẽ significat, neq; ab eo verbo deriuatur quod Hebræis saluare signat. Deinde patet & quorundam nostrorum error, qui putant saluatoris nostri nomen iisdem debere scribi literis, quibus nomen Dei ineffabile tetragrammaton, interposita tantũ litera schin, qua nomen illud ineffabile factũ sit effabile, postquam inuisibilis olim Deus factus est mortalibus per assumptam humanam naturam conspicuus. Hanc autem sententiam, vt est valde plausibilis, ita multis rationibus eam conatur astruere Osiãder quidam Germanus. Et primùm quidem id probat ex eo quòd Iudæi nomen saluatoris scribunt semper: Iesu, tribus literis, veluti abbreuiantes nomẽ Dei tetragrammaton, & reiicientes, vt frequenter solent, literam he in medio & in fine, idque partim causa breuitatis, partim ne nomen Dei prophanis oculis ingestum vilescerer. Non esse enim aliquam rationem quare literã Ain Iudæi ex nomine saluatoris reiecissent, si nomen eius à verbo quod saluare significat deriuatum fuisset. Idem colligit ex eo quòd Paulus dicat, Christo datum nomen quod est super omne nomen. Hoc autem nomen nullum aliud esse potest quàm nomen Dei tetragrammaton. Rursum ex eo quod dicitur postea: *Et vocabunt nomen eius Emmanuel*. Verùm quantumuis persuadeat sibi rationes suas concludere efficaciter quod vult, nobis tamen angeli & Euangelistæ autoritas pluris esse debet quàm omnes humanæ eloquẽtię rationes quantũuis persuasibiles. Cùm enim dicat angelus eum vocandum Iesum, quia saluum faciet, &c. ostendit manifestè eum vocandũ à salutẽ. Nam quòd Osiander putat angelum, dum reddit nominis rationem non indicare radicẽ vnde nomen deriuatum sit, sed nomine illo Dei vocandũ, propterea quod ei competat id quod Deo soli proprium est, nempe saluare à peccatis, adinuentio est humani ingenij. In scripturis enim quandocunque nominis alicuius impositi ratio explicatur, semper indicatur radix vnde nomen deductum est. Et noui testamenti scripturæ frequenter Iesum saluatorem vocant, coniungitque Paulus aliquoties nomen, saluator, cum nomine Iesus, veluti nominis Christi significationem explicãs vt omittamus quòd ab initio Ecclesiæ semper omnes senserunt à salute Christum dictum Iesum. Itaq; vt ad illius principaliores rationes respondeatur, dicendum, quòd ad primum pertinet, ex Iudæorum appellatione non rectè colligi verum saluatoris nostri nomen, quod ipsi odiunt, & delere conantur. Verisimile enim est eos saluatorem nostrũ semper tribus literis vocare Iesu, partim quòd videtent Latinos, fere semper eũ vocare hoc modo, nempe

Iudæorum & aliorũ quorũdam error aperitur in nomine Iesu

in

in genitiuo, datiuo, vocatiuo, & ablatiuo casibus, A partim quod volentes literam Ain reiecerint, vt nominis significatio iam cessaret, quia nobis salutē significaret: inuidebant enim ei tam speciosum nomen. Iam quod ex Paulo affert ridiculum est. Cùm enim Paulus ibi loquitur de nomine dato Christo in circumcisione, certum est eum non loqui de nomine Iesus, cùm hoc ei in circuncisione sit impositū. Quod autem ex nomine Emmanuel nihil etiam tale colligi possit, postea patebit, vt autem intelligatur quibus literis apud Hebræos scriptum sit & scribi debeat nomen saluatoris nostri, sciendum tres principaliter inueniri qui in veteri Testamento dicuntur nomine Iesus à salute deriuato. Primus is qui dux post Moysen fuit in populo Israelitico. Hic enim à B septuaginta semper vocatur ἰησοῦς, Iesus. Hieronymus autem vocat eum semper Iosue, scribiturq; nomen eius apud Hebræos quinque literis Iehosuah, & significat idem quod Dominus salus, vel Dñs salus. i. est. Sic enim eum vocauit Moyses, cùm priùs quatuor literis diceretur Hoseah, hoc est, salua vt patet Num. 13. Secundus est Iesus sacerdos filius Iosedech, qui cum Zorobabel reduxit populū è Babylone. Et huius etiam nomen apud Hebræos eodē modo scribitur quo nomen Iosue, vt patet in libro Aggæi & Zachariæ aliquando tamen scribitur quatuor tantùm literis, Iod cum tsere, schin, vau cum schurec, & ain cū pathah, יֵשׁוּעַ Iechouagh, vt 1. Esdr. 2. patet. Eodemq; hoc nomine sic quatuor literis scripto legitur & alij sacerdotes appellati. Nā de vno legitur 1. Paral. 24. qui princeps fuit familiæ nonę vicis sacerdotalis vocaturq; in nostra litera Iesua. De alio item legitur 2. Paral. 31. qui apud nos dicitur Iesue, sacerdos item vel saltem Leuita. Tertius autem qui in scripturis dicitur Iesus, est autor lib. Ecclesiastici, filius Sirach, & nepos (vt putatur) secundi illius Iesu sacerdotis: verū huius nomē non habemus expressum Hebraicè. Saluatoris autē nostri nomen non debere scribi quinque literis, sicut nomen Iosue, quemadmodum putat Mūsterus, sed quatuor tantùm literis, quibus trium illorum nomina, de quibus secundo loco dictum est, scribuntur in scripturis patet, quēadmodum testatur Pagninus in interpretatione nominum Hebraicorum ex titulo crucis Dominicæ, qui est Romæ in templo Crucis. Significatque hoc nomen huiusmodi literis & pūctis scriptum idem quod salus, vel saluator: non autem vt putat Ofiāder, idem quod saluatus. Nō enim est יֵשׁוּעַ Ieschouagh Paul. kal cùm sub Iod non sit scheua, sed tsere, cumque & kal. istius radicis in scripturis non inueniatur, Itaque nomen illud quo voluit Deus incarnatus vocari, etiam est tetragrāmaton: sicut illud quod in veteri Testamēto vocari voluit tetragrāmaton est, quod in aliud iucundius nobis nomen commutatum est. Nam in veteri quidem Testamento quoniam Deus cognoscebatur tanquam creator mundi, & is qui omnibus dat esse, ipse per se solus existeus, ab esse nomen accepit. In E nouo verò quoniā cognosci voluit tāquam redemptor & saluator mundi, à salute nominatus est. Iam quòd nomen saluatoris nostri inueniatur etiam aliis fuisse attributum non contrariatur illi quod dicitur Isaiæ 62. Vocabitur tibi nomen nouū, quod os Domini nominabit. Nam vt ex præcedentibus patet, non est hoc dictū de Christo, sed de Christi ecclesia. Et ex Hebræo constat pronomen, tibi, esse fœminini generis. Quamquam nomen Christi dicatur rectè nouum, tum quia nouo modo impositū, tum quia noua ratione illi conueniens. Non enim quisquam hac ratione sic appellatus est, quòd salutē fecerit aliquem à peccatis. Notandum enim, quòd nō solum dicit angelus, *Ipse enim saluum faciet*, sed adiecit, *à peccatis eorum*, quasi dicat: saluum faciet non ab hostibus potissimum visibilibus, sed à peccatis eorum. In quo tamen includit quòd saluum facier etiā ab omni malo, cùm omne malum ex peccato proueniat, deinde & quòd æternam conferet salutem, à qua per peccatum excludebatur. Porro nomē hoc, Iesus per prophetas olim satis significatum fuit, vt apud Isaiam cum dicit ca. 45. Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet Iesuach, hoc est, salutem vel saluatorem. Et apud Abacuc. 3. cap. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Apertè autem Messiæ nomen istud ponitur 4. Esdræ 7. cap. Reuelabitur filius meus Iesus cum iis qui cum eo sunt & iucundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis. Et post hos annos morietur filius meus Iesus, & conuertetur ad me seculum. Quod testimonium citat Ambrosius super Lucā. Rabbanus etiam Haccados qui tempore Consulum Romanorū fuit, in lib. Galeazeia, Antonium Consulem alloquens hæc de ipso nomine inter cætera dicit: Quia Messias homines saluabit, vocatur Iesuah. Gentes autem alterius nationis quæ fidem eius sectabuntur vocabunt eum *Vide Galatinum li. 3. ca 18.* C Iesum. Sed & Sibylla Erithræa quæ circa tempora Ezechiæ vaticinata fertur, de Christo carmina Græca composuit, quorum primæ literæ constituūt hæc verba: ἰησοῦς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, σωτὴρ, hoc est Iesus Christus Dei filius, saluator, Testatur istud D. Aug. li. 18. ciuit. Dei, cap. 23.

HOC AVTEM TOTVM FACTVM EST, VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM.] Theoph. secutus Chrysosto. intelligit hæc adhuc esse verba angeli ad Ioseph, verùm rectius intelliguntur secundum alios esse verba euangelistæ, qui, quoniam Hebræis scripsit frequēter gesta circa Christum prophetarum testimoniis comprobat. Dicit itaque *hoc autem totum factum est*, D quasi dicat, Nihil istius rei fortuitò aut casu factum est, neq; nunc tantum hæc deo placere cœperūt, sed longè ante à Deo præordinata fuerunt. Non dixit autem quod dictum est ab Isaia, sed, *quod dictum est à Domino per prophetam*, vt ostenderet Dei magis quàm prophetę esse sermonem. Verùm calūniantur Iudæi quod legamus: *Ecce virgo concipiet*, volentes legendum, ecce puella vel adolescentula. eo quòd Hebraicè non fit בְּתוּלָה bethula, quod propriè significat virginē: sed est עַלְמָה alma, quod propriè puellam significat. Contra quos dicendum, dictionē, alma [redacted], nunquā tamen in scripturis dici nisi de ea quæ virgo sit, sic enim & Rebecca ante nuptias alma dicitur. Et lingua Punica, quæ de Hebræorū fontibus ducitur, propriè virgo, alma dicitur. Sed & Septuaginta verterunt hoc loco παρθένος, virgo. Isaias autē potius posuit alma quàm bethula, tū vt celaret impiis mysterium, tum quòd alma plus quid significet quàm Bethula. Potest enim esse Bethula, hoc est virgo, quæ non sit alma, sed non econtra. Nam alma cùm deriuetur à verbo abscondere, significat adolescentulam absconditam, quæ virorum non paruerit aspectibus, sed diligenti parentum cura seruata sit, hoc est, virginem in annis puellaribus vel adolescentiæ, adhuc constitutam. Fatendum tamen

ex ſolis his Iſaiæ verbis non neceſſariò cõuinci poſ- A
ſe, virginem in virginitate permanentem conceptu-
ram: ſed ita intelligendum eſſe conſtare ex eo, quod
pro ſigno nouo domui Dauid dicitur: Ecce alma
vel virgo concipiet: non enim nouum eſt virginem
per nuptias cõcipere. Iam friuolũ eſt quod ad Chri-
ſtum noſtrum hanc prophetiam non pertinere ar-
guunt Iudæi, ex eo quod ſequitur, *& vocabunt nomẽ
eius Emmanuel*: eo quòd Chriſtus non Emmanuel,
ſed Ieſus dictus ſit. Scripturæ enim mos eſt dicere
aliquem vocandum tali vel tali nomine, dum vult
ſignificare eum talem & futurum, & ab hominibus
agnoſcendum, qualis nomine illo ſignificatur. Sic
Iſaiæ 8. dicitur prophetæ de Meſſia, Voca nomen
eius, accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari. Et B
Iſaiæ 9. Vocabitur nomen eius admirabilis, conſi-
liarius, Deus, fortis, &c. Et Iere. 23. Et hoc nomen
quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter, vel
Dominus iuſtitia noſtra. Sic & Iſaiæ 62. dicitur de
Eccleſia: Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua
non vocabitur vltra deſolata: ſed vocaberis, Volun-
tas mea in ea, & terra tua inhabitata. Porrò quod E-
uangeliſta habet *vocabunt*, cũ Hebraica veritas ha-
beat, *vocabit* vel *vocabis* in fœminino genere, quòd
ab Hebræis putatur referendũ ad virginẽ: vt ſit ſen-
ſus: virgo vocabit, vel tu virgo vocabis nomen eius:
videri poteſt, ſecundum Matthæum, verbum illud,
vocabit vel *vocabis*, in Hebraica veritate debere re-
ferri non ad virginem, ſed ad Hieruſalem, Sion, aut C
domum Dauid quam ibi Propheta alloquitur. Sic
enim in ſenſu coincideret quod hic dicit Matthæus:
vocabunt (nempe fideles) nomen eius Emmanuel,
cùm eo quòd Propheta diceret: Et tu Sion vel Hie-
ruſalem vocabis nomẽ eius Emmanuel. Indicat au-
tem hunc ſenſum Hieronymus in commentariis,
Quòd ſi verò in Hebraica veritate verbum, vocare,
referatur ad virginem, dicendum ideo Matthæum
mutaſſe verbum, *vocabit* vel *vocabis*, in *vocabunt* ad
indicandum quòd mater pueri non dicitur ibi voca-
tura filium ſuum Emmanuel, quaſi illud nomen ab
ea imponendum eſſet illi: ſed quòd talis eſſet agno-
ſcendus à matre: qualis cùm etiam ab aliis ſit agni-
tus, rectè dixit ſenſu non mutato, *Et vocabunt nomen* D
eius. Quòd autem in Iſaia noſter textus habeat, &
vocabitur nomen eius, mendum apparet, quod à
ſcriptore aliquo irrepſerit occaſione huius loci, quo
videbatur alioqui diſcrepare locus Iſaiæ. Nam Hie-
ronymus in ſuis comment. ſatis teſtatur ſe vertiſſe,
Et vocabit nomen eius, vel vocabis nomen eius, ſi-
cut etiam in illius contextu habetur. Emmanuel au-
tem, vel Immanuel, quod interpretatur, nobiſcum
Deus, rectè à nobis ſaluator dicitur, tum quia in eo
diuina natura noſtræ humanæ naturæ coniuncta eſt
[illegible] apud nos aliquã-
diu conuerſatum, tum quia in eo Deus ſuam [illegible]
nos benignitatem eximiam declarare cœpit, per ip-
ſum reconcilians ſibi mũdum, Scripturę enim phra- E
ſi Deus cum aliquo eſſe dicitur, dum in illum fa-
uorem ſuum declarat. Itaque in confirmationẽ eius
quod angelus dixit vocandum eum Ieſum, eo quòd
ſaluum faceret à peccatis, bene affert Euangeliſta
illud: *& vocabunt nomen eius Immanuel*. Nam ex eo
quòd vocabatur Ieſus ob id quòd ſaluum faceret à
peccatis, neceſſariò conſequitur eum ſimul eſſe &
Deum. Nullus enim homo ſaluum facere poſſet à
peccatis, qui non idem eſſet Deus, cum illud ſolius
ſit Dei.

EXVRGENS AVTEM IOSEPH A SOMNO, &c.] His verbis magna nobis vir- A
tus obedientiæ & fidei Ioſeph commendatur qui
angelo tantùm per ſomnium admonenti, & rem
tam incredibilem & nouam affirmanti tam citò
credidit & obediuit. Deinde & probitas virginis
ſatis inſinuatur, nempe quòd ea tanta fuerit, vt ob
eam facilè quod in ea à ſpiritu ſancto factum dice-
batur, Ioſeph crederet. Dicit ergo Ioſeph feciſſe
ſicut præcepit ei angelus, quod declarat cum ſub-
dit: *Et accepit coniugem ſuam*, in individuam ſcilicet
vitæ conſuetudinem. Nam alioqui eam prius ac-
ceperat. Ne autem ex eo quod dixit, &, accepit
vxorem ſuam, intelligatur carnaliter eam cogno-
uiſſe, ſed vt intelligeretur Mariam ſicut virgo con-
cepit, ita etiam & virginem peperiſſe, ſubiicit, *Et
non cognoſcebat eam* (verbo autem cognoſcendi He-
braico more in dubiè ſignificat coitum) *donec pepe-
rit*, &c. Ex quibus verbis impius Heluidius du- B
plex ſumpſit argumentum quo errorem ſuum con-
firmaret, videlicet ex aduerbio, *donec*, & dictione
primogenitum. Verùm illi prolixè efficaciter &
doctè reſpondet Hieronymus libr. contra ipſum æ-
dito. Docet enim variis prolatis teſtimoniis dictio-
nem, *donec*, non ſemper ſignificare certum tem-
pus, quo completo fiat id quod vſque ad præſcri-
ptum tempus non fiebat: ſed tantum id quod nun-
quam factum eſt, vſque ad certum tempus dici non C
factum, quo videri poterat illud factum, & quo
neceſſe erat ſcire illud non eſſe factum. Vt enim
intelligeretur Mariam virginem peperiſſe, quod
omnino ſcire fideles neceſſarium erat dicitur, *Non
cognoſcebat eam Ioſeph, donec peperit*. Quamquam
ex eo ſatis intelligendum ſit reliquum vt docet idẽ
Hieronymus, nec poſtea Ioſeph eam cognouiſſe.
Si enim abſtinuit ab ea, cum in ſomno tantùm ab
angelo didicit virginis excellentem conceptum, à
quo angelo non eſt prohibitus ei congreſſus cum
vxore, multo magis ab ea abſtinuit cum poſt par-
tum clariora excellentiæ virginis & partus eius te-
ſtimonia didiciſſet à paſtoribus, angelorum voces re-
ferentibus, à Simeone, Anna, & Magis. Alioqui ſi
quis vrgere hic velit, proprietatem dictionis, *donec*, D
neceſſe erit intelligat, Ioſeph ſtatim à partu cogno-
uiſſe Mariam quod impium eſt, & contra legem
atque naturam ipſam. Cæterum quod attinet ad
dictionem, *primogenitum*, oſtendit primogenitum
in ſcripturis dici, nõ tantum poſt quem alij, ſed om-
nem enim ante quem nullus, vt patet ex lege quæ
præcipit primogenita Deo offerenda. Epiphanius
& ipſe prolixè contra hanc hæreſim diſputans, quã
vocat Antidicomarianorum, lib. 3. hæreſi 78. vult
notandum eſſe non eſſe dictum primogenitũ ſuum,
ſed filium ſuum primogenitum, quod & fit cum
articulo apud Græcos τὸν πρωτοτόκον, illum pri-
mogenitum, vt intelligatur Chriſtũ non vocari pri-
mogenitum Mariæ, ſed abſolutè primogenitum,
quia eſt primogenitus ille inſignis primogenitus,
ſcilicet omnis creaturæ, vt habet Paulus: hoc eſt an-
te creationem omnium genitus. Idem auctor, ver-
bum cognoſcendi non ad coitum vult referri, ſed ad
cognitionem excellentiæ virginis, vt ſignificetur
Ioſeph non ſic cognouiſſe ante partum quantæ eſ-
ſet excellentiæ ſponſa ſua ſicut poſt partum, per va-
ria accedentia teſtimonia noſſe cœpit. Sed hanc in-
telligentiam reiicit cum Heluidio etiam ipſe Di-
uus Hieronymus.

NATVS

NATVS IN BETHLEEM CHRISTVS PASTORIBVS nunciatur, & circunciditur. LVC. II. CAP. VIII.

FACTVM est autem in diebus illis exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth, in Iudæam in ciuitatem Dauid quæ vocatur Bethleem: eo quòd esset de domo & familia Dauid vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit & reclinauit eum in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes & custodientes vigilias noctis super gregem suum: Et ecce angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim euāgelizo vobis gaudium magnum quod erit omni populo, quia natus est vobis hodie saluator qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum, inuenietis infantem pannis inuolutū & positum in præsepio. Et subitò facta est cū angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium Deum & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in cælū, pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethleem & videamus hoc verbum quod factū est, quod fecit Dominus & ostendit nobis. Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantē positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc, & omnes qui audierāt mirati sunt, & de his quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos. Maria autē cōseruabat omnia verba hæc conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudātes Deū in omnibus quæ audierāt & viderant sicut dictum est ad illos, & postquā consummati sunt dies octo vt circumcideretur puer: vocatum est nomē eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquā in vtero cōciperetur.

FACTVM EST AVTEM, &c.] Decretum promulgatū est anno ab vrbe condita 752. ab orbe verò cōdito 3970. anno autē 42. vel circiter, imperij Octauij Cæsaris, qui Augusti nomen priùs accepit à populo Romano, cùm occiso Antonio, & Aegypto subacta triūphans Romā rediisset. Hic itaq; multis vbiq; prouinciis Romano imperio subiectis, anno 42. imperij sui cùm Romanis, totiq; orbi ab omnibus bellis tāta esset pax, quanta priùs nunquā alicui monarchiæ contigerat, templum Iani tertiò clausit, māsitq; deinceps clausum duodecim annis, vt iam fores rubigo corripuerat, teste Orosio. Igitur hoc anno altissima ac generali pace orbi præfulgente, decretū est vt describeretur vniuersus orbis, quò cognosceret quàm latè pateret Romanū imperium. Erraūit autem in tempore quo descriptio hæc facta est Iosephus. Siquidem vt patet lib. Antiq. 18. ca. 1. factam putat postquā Archelaus, qui Herodi patri successerat, priuatus regno Iudæorū in exiliū Viennam missus fuerat, & iam Copenius primus factus esset præses Iudeæ anno. s. imperij Octauij 15. vel circiter. Porrò descriptio hæc orbis, cùm non satis eius modus & qualitas hic exprimatur, dupliciter intelligi potest esse peracta. Nam descripto aliquādo fiebat, vt cognosceretur numerus hominum qui imperio vel regno subessent: ficque descriptio nihil aliud est quàm numeratio & annotatio eorum qui principi nomen dant, subiectòsque se profitentur, quomodo & militum solet fieri descriptio. Aliquādo autem fiebat, vt cū numeratione hominum etiā sciretur quantum quisque haberet in facultatibus, vt secundum diuitiarū proportionem vnusquisque tributū principi penderet. Vnde qui appretiabāt hominum facultates, cēsores dicti sunt, à cēsendo, hoc est, æstimando, & census, bonorū æstimatio, aut id quod vnusquisq; pro suis diuitiis pendere cogebatur, & censum agere, idem quod recensere hominū facultates. Atque hoc secundo modo factam hanc descriptionem testatur Iosephus. Dicit enim libr. Antiq. 18. ca. 1. Porro Iudæi, licet in ipsis initiis descriptionis nomen dierum haberent, subiiciūtur tamen ne amplius resisterēt, persuadente illis Pontifice Iezaro. Et illi quidem euicti ratione pontificis depretiari suas permisere substantias, nihil hæsitantes. Priori tamen modo magis peractam hāc descriptionem, siue, s. appretiatione bonorū, apparet partim ex Orosio, partim ex his quæ hic dicit Lucas. Si enim singulorum bona in hac descriptione appretiabantur, non conueniebat vnumquemque ascendere in eam ciuitatem vnde erat oriundus, sed potius ibi describi vbi habitabat, & domum possessioneſq; habebat. Verùm quoniam capita eorum qui nomen darent Cæsari annumeranda erant, necesse erat Iudæis in vnam conuenire ciuitatem vnde erant oriūdi. Nam Iudæorū mos erat, vt si quando numerarētur, describerentur in sua tribu & familia. Certū tamen est in hac descriptione à singulis, dum nomen suum darent, etiam nummum aliquem in subiectionis professionem datum, sed qui videri potest omnibus fuisse idem, qui etiam census dictus est, sicut in numeratione populi apud Hebræos debebat vnusquisque recensitus secundum legem Moysi dare dimidium sicli, iuxta mensuram templi. Et quidem de nummo dato in signū subiectionis in hac actione census patet. Nam, Iosepho teste, Iudas quidam Gaulonites, Saddocum Phariſæum sibi adiungens, cùm pontifex prædictus suaderet non repugnare Romanis, recessionem facere festinabat, dicēs censum nihil aliud esse quàm integram seruitutem, quā populo Dei indignam, & illicitam putabat. Cuius meminit & Lucas in Actis ca. 5. in oratione Gamalielis, diceps: Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus professionis (significat autem eā descriptionem de qua hic dicitur) & auertit populum post se, verùm vt ad propositum reuertamur, census ille qui in hac descriptione actus est, deinceps, vt apparet,

singulis annis exolui debebat. Atq; huius census & Iudæ Galilæi occasione, videtur deinde nata illa inter Iudæos quæstio, qua Christo aliquando proposuerunt, Liceréne censum dare Cæsari, an non. Postea verò dicetur qualis fuerit iste nūmus census. Iā quod dicit Euangelista, *Vniuersus orbis*, hyperbolica locutio est, qua aliquid per excessum dicitur, ad insinuandā rei magnitudinem, quomodo apud Ioannem, Pharisæi dicunt de Christo: Ecce mūdus totus post eum abiit. Nō enim vniuersus orbis paruit Augusto, cùm, Ambrosio, teste, & similiter Suetonio, Gothis, Armeniis, & Indis Augustus nō imperaret, quamuis iam illius amicitiam ambiissent. Proinde quod dicit: *Vniuersus orbis* per synecdochen intelligi debet, vt intelligatur maxima orbis pars, aut subintelligi debet orbis Romanus, vel Romano imperio subiectus. Putat autem Caietanus ideo à Luca positum, *vniuersus orbis*: quòd Augustus ad gloriam sui imperij scriberet vniuersum orbē describendū, quasi totius mundi esset dominus. Ambr. verò tradit ad mysterium, nēpe vt intelligeremus descriptionem hanc potius pertinere ad eum qui tunc nascebatur, verum totius orbis dominū. Cui mysterio cōsonat quod refert Orosius. Augustum hoc tempore recusasse nomen, dominus, quod pleriq; ei tribuendum putabant, quasi præsagientem natum iam in terris eum qui verè esset terræ cœliq; dominus.

HÆC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRÆSIDE SYRIÆ CYRINO, &c.] Non est sensus huius loci, quòd præses iste primus hanc descriptionem fecerit, & ab eo generalis ista descriptio cœpta sit primò, vt illud, *prima*, referatur ad præsidem. Nam quamuis hunc sensum habere possit nostra litera, non tamen Græcorum, quorum litera non habet, præside Siriæ: sed, ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου, hoc est, præsidente Siriæ Cyrenio, vt significetur hæc descriptio facta, cū ille Syriæ præsidem ageret, quomodo & Ambros. legit & interpretatur. Neque rursum etiam secundum hanc lectionem sensus est, hanc descriptionem de qua modò loquor, primam esse inter eas quæ sub hoc præside facta est, post quam & aliæ sub eodem præside postea factæ sint, quomodo intelligit quidam referens etiam illud, *prima*, ad præsidem. Sed, vt patet ex Orosio, intelligendum est hanc descriptionem absolutè dici primam, quòd etsi ante eam particulares aliquorum locorum aut regionū præcessissent, nunquam tamen tam generalis fuerit descriptio etiā ab orbe condito, neque similis contigit aut in imperio Babylonico, aut Macedonico. Proinde sic locus iste distinguendus est: Hęc prima descriptio vniuersi orbis, ac deinde distinctiuncula interposita subiūgendum, facta est præside Syriæ, hoc est, cum esset præses Syriæ Cyrinus aut, vt habet nostra litera, *facta est à præside*. Ideo enim mentionem facit Lucas præsidis Syriæ, vt significaret descriptionem hanc factā in Iudæa ab illo, Romanorum nomine. Sub Syriæ enim nomine comprehenditur Plinio & aliis etiam Iudæa, & hoc temporis necdum Iudæa propriū præsidem habuit, cùm adhuc in Iudæa regnaret Herodes. Voluit autem Christus nasci hoc tempore quo generalis erat & altissima toti orbi pax, & quo fœlicissimè rerum potiebantur Romani, vt per pacem hanc temporalem daretur intelligi tempus iam esse quo veniret is de quo dictum erat: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec auferatur luna. Et Isaiæ 2. Non leuabit gens contra gētem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium. Nam quamuis hæc de temporali illa pace dicta noueri̇t, cùm pax ea mox finem habuerit, tamē vmbra quædam erat pax illa temporalis, pacis illius spiritualis quæ per Messiam ventura promissa fuit. Deinde vt intelligeretur is iam nasciturus, qui totius orbis verus esset futurus dominus, sicut de eodem in Psalm. prædicto subditur: Et dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarū. Proinde in descriptione orbis nasci voluit, primùm quidem vt insinuaretur cum tempus esse quo veniret promissus liberator populi Israelitici, quando populus ille recensiturus fuit sub alieno imperio, & externo principi subiectionem professus. Deinde vt descriptionis huius occasione, virgo è Nazareth in Bethleem ascendens ibi pareret: sicq; & demōtraretur virgo cum prole sua fuisse ex semine Dauid, & impleretur prophetia Micheæ, Christum in Bethleem Iudæ nasciturum prædicens. Quòd enim virgo descriptionis tempore aliunde in Bethleem veniens peperit ibi, longè certius probat genus virginis ex semine Dauid, quàm si ibi habitans perperisset, cùm certum sit multas in Bethleem habitasse, quæ ex Dauid originē non traxerunt. Deinde quòd sic nouo euentu in Bethleem natus est Iesus, magis arguebat prophetiam Micheæ ad ipsum pertinere quàm ad alium: quamuis qui in Bethleem cōmuni euentu natus erat. Conueniebat & ideo virginem in Nazareth habitantem, in Bethleem veluti in transitu parere, vt locus natiuitatis Christi ad tempus impiis & infidelib⁹ occultatus esset, furorémq; Herodis & Archelai, filius virginis melius effugere posset. Præterea vt peregrè natus, & in vna ciuitate cōceptus, in alia verò genitus, ostenderet se in hoc mūdo peregrinū esse suóque exēplo nos doceret tanquàm peregrinos & aduenas viuere in hoc sæculo. Tertiò in descriptione orbis Christū conueniebat nasci, vt in generali orbis descriptione etiam ipse ascriptus veritatē assumptæ naturæ humanæ ostēderet, communiorémq; sui faceret orbi, & vt cū reliquis hominibus seruituri sese subiiciens, seruitutem nostram aboleret, quemadmodum sub lege factus est, quò eos qui sub lege erāt redimeret. Postremū, vt ostenderetur eum iā nasci, cui pleriq; ex omnibus totius mundi partibus nomen daturi erant asscribēdi per ipsum in regnum æternū. Vnde Ambrosius: Professio ista fidei, census animorū est, &c. Et Gregorius: Quid est quòd nascituro Domino mundus describitur, nisi quia ille apparebat in carne qui electos suos asscriberet in æternitate?

ET IBANT OMNES VT PROFITERENTVR SINGVLI IN SVAM CIVITATEM.] Pro, *profiterentur* Græcè idem est verbum nempe ἀπογράφεσθαι, quod priùs vertit, *describerentur*: proinde & hic verti potuisset, *vt describerentur*, & prius, *vt profiterentur*. Dictio enim Græca vtrunque significat, sicut etiam apud nos in idem coincidunt, profiteri & describi, cùm quicunque profitebatur, etiam describeretur. Describebatur enim à censoribus qui nomen suum dabat principi, & ei subiectionem profitebatur: proinde professio dicitur, respectu eorum qui censebantur: descriptio, respectu eorum qui censebant. Porrò quòd dicit, *in suam ciuitatem*, oportet per ciuitatem vniuscuiusque intelligere non ciuitatem in qua quisque natus erat, aut habitabat, sed eam vnde quisque erat oriundus. Ioseph enim in ciuitatem Bethleem ascendit tanquam in suam ciuitatem, cùm tamen in ea non habitaret, & fortassis nec natus esset. Iam nec mysterio

sterio videri potest vacare, quòd Bethleem ciuitas Ioseph & Mariæ, ac proinde etiam Christi esse dicitur, & tamen in ea Christus tanquam peregrinus & alienus natus sit, nimirum quia in propria veniens, tanquam peregrinus hic conuersatus sit, non habēs vbi vel caput suum reclinaret.

ASCENDIT AVTEM ET IOSEPH A GALILÆA, &c.] Euangelista sicut describens locum vnde Ioseph ascenderit, priùs regionem nominat, dicens: *de Galilæa*: ac deinde regionis ciuitatem, dicens, *de ciuitate Nazareth*: ita describens locum quo ascendebat, priùs regionem nominat, dicens, *in Iudæam*, ac deinde regionis ciuitatem, dicens: *in ciuitatem Dauid*. Non enim legendum, Iudæam ciuitatē Dauid, sed cum duplici præpositione: *in Iudæam, in ciuitatem Dauid*. Porro necessariò adiecit: *quæ vocatur Bethleem*: ad distinctionē alterius ciuitatis, quæ etiam ciuitas Dauid dicitur in scripturis. Nam & arx Sion, ciuitas Dauid dicitur, quòd eam ædificasset, & in sedem regni delegisset. Bethleem verò, ciuitas Dauid dicitur, quod in ea natus esset. Apparet autem in hac descriptione etiam præceptum fuisse, vt & mulieres profiterentur, quia hîc dicitur, *vt profiteretur cum desponsata sibi vxore*. Nam quamuis illud, *cum desponsata*, referri possit ad verbum, *ascendit*, vt significatur Ioseph ascendisse cum vxore sua: tamen non videtur verisimile, Ioseph cum vxore sua tam vicina partui ascensurum, nisi & mulieres describi necesse fuisset. Dicitur autem Maria adhuc desponsata Ioseph, cùm iam aliquot mensibus cum eo vixisset, ad significandum eam adhuc incognitam fuisse viro, ac virginem peperisse, sicut virgo concepérat.

FACTVM EST AVTEM CVM ESSENT IBI, &c.] Rectè impletos esse dies partus dicit, quò declararetur magis verum esse hominem qui nascebatur. In Bethleem autem Christum nasci conueniebat, non solùm vt impleretur prophetia Micheæ, & ostenderetur esse ex semine Dauid, sed etiam propter nominis significationem. Bethleem enim sonat domum panis. In Bethleem ergo, hoc est, domo panis, nasci debuit is qui est panis ille verus de cœlo descendens, quem qui ederit, non morietur in æternum. In Nazareth tamen Galilææ ciuitate concipi voluit, vt intelligeremus eum ad vtrumque pertinere populum, gentilem, scilicet, & Iudaicum. Vtrique autem rei, nempe & conceptui & natiuitati, humilis delecta est ciuitas, quia is concipiebatur & nascebatur qui venerat vt per humilitatis exempla superbia nostram argueret & reprimeret, & per suam humilitatem apud patrem pro nostra superbia satisfaceret, atque è vilitate summa ad maximam subueheret nos dignitatem. Quas easdem ob causas & matrem pauperem, & pannos viles quibus inuolueretur, & præsepe in quo reclinaretur sibi delegit. Iam sicut per hoc quod dicitur virgo peperisse, significatur eam tāquam vera illius mater edidisse in hunc mundum per genitalia membra: ita cum dicitur pannis inuoluisse: & reclinasse in præsepi, significatur satis sine dolore omni & languore peperisse, vt quæ sine libidine cōceperat, nec aliquam ibi adfuisse obstetricem quæ genitum parunlum exciperet, quemadmodum apochryphi quidam libri mentiuntur. Neque enim quòd sine languore pareret, obstetricibus aut nutricibus indigebat, sed & ob pietatem eas nolebat, atque ob pauperatem non habebat. Ex his autem iam etiā consequitur, quòd filium suum virgo non omnino natu-

Maria peperit sine dolore, nec obstetricibus opus habuit.

raliter peperit. Naturaliter enim partus non potuisset esse sine apertione clausstrorum fœmineorū, quæ sine dolore & corruptione virginalis signaculi esse non potuisset. Atque ob id Ecclesiastica fides tradit, quòd Maria virgo fuerit in partu. Porrò quòd in præsepio reclinatus sit Dominus, eo quòd non esset ei (vel, vt habent Græca, eis) locus in diuersorio & hospitio, primùm quidem factum est ob eas causas quas priùs diximus, & vt per illius paupertatem nos diuites efficeremur, perque hospitij egestatem nobis pararet multas in cœlo mansiones. Deinde & in mysterio factum est, vt designaretur mundum hunc, in quem peregrinati pro redemptione nostra venerat, factum præsepe hominum, qui irrationabilibus affimiles facti erāt animalibus, ipsúmque ad hoc venisse, vt cibus hominum factus eos ab irrationabilitate liberaret. Vnde Beda. Qui panis est angelorū, in præsepio reclinatur, vt nos quasi sancta animalia carnis suæ frumento reficiat. Pulchrè mysterium explicat D. Gregorius Nyssenus, applicans ei locum Isaiæ 1. cap. Præsepe (inquit, sermone de Natiuitate) rationis atque sermonis expertium animalium domicilium est, in quo Sermo nascitur, vt bos agnosceret possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Bos subditus legi, asinus oneribus portandis destinatum animal: quod peccato simulachrorum cultus oneratum atque grauatum est. At brutis quidem conueniens cibus & potus gramē est ac fœnum (qui producit enim gramen ac fœnū pecoribus, inquit Prophera) rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem idcirco præsepio, quod est habitaculum brutorum, is qui de cœlo descendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta rationali inuicem sumpto cibo rationem adipiscantur. Medius igitur inter bouē & asinum in præsepio, vtriusque dominus est, vt solito interstitio legis, ambos in se creet in vnum nouum hominem, & ab hoc graue iugum legis auferat, & illum idololatriæ onere leuet. Nazianzenus item in duobus his animalibus similiter philosophatur, per bouem mundum animal & sacrificio aptum, intelligēs mundos & iustos: per asinum, nec cibo nec sacrificio aptum, immundos. Quòd autem non erat eis locus in diuersorio, māgis videtur fuisse propter multitudinem hospitum tunc occasione descriptionis aduentantium, quàm propter paupertatem. Nam postea Magi inuenerūt puerum cum matre in domo, verùm tēpore partus non erat in diuersorio locus aptus parienti, quæ solitudinem requirit. Paupertas tamen virginis etiam his verbis satis insinuatur, vt quæ in ea ciuitate vnde erat oriunda, nullam haberet domum propriam, nullos amicos ad quos diuerteret: nec tam dies vt in illa hominum frequētia secretum aliquod in domo cubiculum consequi posset. Porro pro eo quod habemus, *pannis inuoluit*, Græcè est ἐσπαργάνωσεν, quod est, infasciauit, aut fasciis inuoluit, ne quis imaginetur laceros pannos. Verisimile enim est Mariæ paupertatem fuisse mundam.

Quid per bouem & asinum intelligatur.

Psal. 103.

ET PASTORES ERANT IN REGIONE EADEM VIGILANTES, ET CVSTODIENTES VIGILIAS NOCTIS.] Postquam descripsit Lucas quando & vbi natus esset Christus, & qua occasione in Bethleem natus sit, & in quanta paupertate & humilitate sit natus, iam describit quibus primum natiuitas eius sit manifestata, & quomodo: quamq; natiuitatis eius humilitas plena fuerit magnificentiæ. Pro dictione autē, *vigilantes*, Græcis est ἀγραυλοῦντες, id est, in agro pernoctātes aut agētes, & stabulan

stabulites. Componitur enim ab ἀγρὸς ager, & αὐλὴ stabulum. Quidam verò dictionem Græcam exponunt τὸ ἀγρῷ αὐλεῖν, hoc est, in agro tibia vel fistula canere: sed prior interpretatio conuenientior est, quamuis & secundæ meminerit Theophylactus. Iam quod sequitur, *custodientes vigilias*, vel, vt habent Græca, φυλάσσοντες φυλακὰς, hoc est, custodientes custodias, intelligendum est ipsum loqui de quatuor illis vigiliis & custodiis, in quibus olim nox distributa erat, & de quibus Euangelia sæpe meminerit. Itaque significantur pastores hi vicissim, vigilias has obseruasse propter incursum luporum, aliarumque ferarum. Quoniam autem statim vbi descripta est Christi natiuitas, sequitur de pastoribus, quòd erant in agro excubantes, per quod satis significatur quòd eodem illo tempore quo Christus natus fuit, hæc circa pastores gerebantur, consequitur hinc quemadmodum habet Ecclesiastica traditio, Christum nocturno tempore natum esse, quod ipsum euidentius patet ex verbis angeli dicētis: *natus est hodie Saluator*. Non enim intelligi potest die noctem hanc præcedente natum, cùm dies apud Iudæos initium sumpserit à vespera. Nocte autem nasci Christum conueniebat tum vt natiuitas eius impiis magis esset occulta, tum ad infirmandum tenebras huius seculi, quas sol iustitiæ suo ortu venerat fugaturus. Itaque in ipso tunc mysticè adimpletum est illud Sap. 18. Cùm quietum silentium continerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus Domine exiliens de cœlo à regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminij terrā prosiluit. Simili ratione conueniebat Christum hyemis tempore eo quo iam dies crescere cœperunt, nasci, vt hyemis quidem asperitatem pro nobis suscipiens, iam in infantili ætate pro nobis satisfacere, suámque erga nos charitatem declarare aspiceretur: ipsorum verò dierum incremento ostenderetur is nasci qui tenebras esset discussurus, & per quem apud homines augenda esset lux diuina. Porro pastoribus non quidem dormientibus, sed bono operi intentis, & vigilantibus pro ouibus suis, Christi natiuitas primùm annunciata est, non autem regibus, pontificibus, Scribis & Pharisæis. Primùm quoniam illi propter simplicitatem & innocentiam morum, vitæque similitudinem cum patribus quibus Christi natiuitas promissa & reuelata fuit, digniores erant huiusmodi diuina reuelatione, facilius etiam propter suam humilitatem & simplicitatem crediturі in Messiam tam humiliter natū. Scribæ verò & Pharisæi propter malitiam & superbiam suam, & indigni erant hac manifestatione, & in humilitate nati pueri offendiculum passuri. Secundò, factum istud est etiam ob id, vt Dei etsi summi & maximi, dignationem summam aduertamus, intelligamusq; quàm sint ei etiam viliſſimi homines chari & ostenderetur in ipso iam Euangelij primordio, qui potissimùm deligendi essent ad percipienda primùm Euāgelij noui mysteria, aliis deinde communicanda, simplices, scilicet, ignobiles & contempti secundùm illud Pauli: Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes. Tertiò, quia conueniebat vt pastoribus humilibus & vigilantibus pastor ille humillimus primùm annunciaretur, qui relictis nonaginta ouibus in deserto, venit quærere eam quæ perierat, positurus cōtra luporum rabiem animam suam pro ouibus suis. De quo pastore multa Ezech. 34. Postremùm, in hoc facto mysticè significatum est, necesse esse vt pastoribus rationalium ouium priùs diuina mysteria reuelentur, vt qui deinceps ea aliis annunciare debeant, non tamen ipsis pastoribus reuelanda Dei mysteria, nisi in agro huius mundi pro custodia creditarum sibi ouium inuigilent. Putant autem quidam, pastores istos fuisse cùm hæc agerentur, circa turrim quandam vicinam Bethlehem, dictam Hebraicæ עֵדֶר Æder, hoc est, gregis, quòd illic ob agros compascuos esset pecoris copia, circa quam Iacob rediens è Mesopotamia aliquando moratus est, vt scribitur Gen. 35. vbi sic legitur: Egressus Israël inde (nempe à Bethlehem) fixit tabernaculum trans turrem gregis. Vbi pro gregis, Hebraicè est Æder. Cuius turris etiam intelligunt facere mentionē Micheam cap. 4. dicentem: Et tu turris gregis (vel Æder) nebulosa, filia Sion vsque ad te veniet: & veniet potestas prima in regnum filiæ Hierusalem. Verùm ex commentariis Hieron. super Micheam, patet per turrem hanc gregis, de qua loquitur Micheas, intelligendam Sion, & Hierusalem. Ipsa enim turris gregis vna ex turribus ciuitatis Hierusalē, videtur fuisse constituta in aquilonari ciuitatis muro, ac dicta alio nomine Ophel, pro quo vertit Hieronymus in Michea, nebulosa. In commentariis enim super Isaiæ cap. 32. Hebræi (inquit) duas turres in Hierusalem fuisse arbitrantur, quæ his appellantur nominibus, Ophel & Bachan. Quarum prior interpretatur tenebræ siue nubilum, quod vsque ad nubes erigeret caput: altera probamentum & firmitas, siue, vt Symmachus vertit, inquisitio: eo quòd in contemplando culmine eius oculi fallerentur. Hactenus ille. Proinde. 2. Paral. 27. Hieronymus nomen dimisit Hebraicum, turrim quandam ciuitatis Hierusalem vocans Ophel. Et in muro (inquit) Ophel multa construxit. Similiter 2. Paral. 33. & Nehemiæ 3. Et Brocardus monachus in descriptione terræ sanctæ dicit, vbi occidentalis muri pars connectebatur aquilonari, fuisse turrim, dictam Nebulosam (quod secundùm Hieronymum Hebraicè diceretur עפל Ophel) quæ admodum alta fuit, in alta rupe constructa, & propugnaculum valde firmum, cuius ruinæ adhuc visuntur, vnde tota Arabia, Iordanis, mare mortuum, & alia plurima loco sereno cœlo videri possunt.

ET ECCE ANGELVS DOMINI STETIT IVXTA ILLOS, &c. Quod nos habemus, *steterit iuxta illos*, Græcè est ἐπέστη ἐπ' αὐτούς, quod propter ambiguitatem præpositionis ἐπὶ, potest etiam verti, *supereminebat illis*: vt intelligatur angelus non astitisse illis in terra, sed inhæsisse ex alto capitibus eorum, qui sensus videri potest magis conuenire ex eo quod sequitur: *Et subitò facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis*. Hæc enim multitudo videtur potius in ea re substitisse. Quod autem habemus, *claritas Dei*, Græcè est δόξα κυρίου, hoc est, gloria Domini. Non enim δόξα significat splendorem & claritatem, quomodo dicimus splēdorē solis, lunæ, & ignis, sed maiestatem & gloriam, quæ & ipsa nobis dicitur claritas. Proinde non potest claritas Dei hic exponi vt sit lumen diuinum: & tamen in lumine & splendore angelum apparuisse patet ex verbo, *circunfulsit*: verùm maiestas quædam diuina præferebatur per lumē illud in quo apparuit angelus, atque ob id dicitur maiestas & gloria Dei circunfulsisse eis: per quod significat non circunfulsisse eis lumen sydereum aut igneum, sed lumen à specie quadam gloriæ Dei profectum. Porrò, vt & annotauit Beda nusquam in tota veteris testamenti serie reperi-

mus

mus angelos qui tam sedulò apparuere pastoribus cum luce apparuisse. Sed hoc priuilegiū rectè huic tempori est seruatum, quando exortum est in tenebris lumen rectis corde. Cùm autē Græca habeant, *Domini*, nō, Dei, *δόξα κυρίου*, & angelus Christum natum dicat Dominum, videri potest Euangelistam significare voluisse, Dominum Christum qui obscurus iacebat in præsepio obscuro, iam tum pastoribus sua claritate & maiestate circumfulsisse. Non enim dixit, claritas angelica, sed, *claritas & gloria Domini*. Dominum autem vocat angelus Christum. Iam hic considerare conuenit quàm tota natiuitatis Christi humilitas plena sit magnificentiæ. Nascitur enim ex paupere matre, sed tamen ex virgine. Putatitiū habet patrem fabrum, Ioseph, scilicet, sed idem patrem naturalem habet Deum fabricatorem cœli & terræ. Nascitur in obscuro stabuli loco, sed idem cœlesti lumine fulget, & ab angelis palā prædicatur pastoribus, atque, à stella Magis in oriēte denunciatur. In præsepi collocatur, non inueniens locū in diuersorio, sed eidē angelici famulantur exercitus, atq; abeis Dominus omnium prędicatur. Humilibus pastoribus primùm manifestatur, sed ab angelo. Et omnino ita semper permixta sunt admiranda humilibus, vt simul & illius pro nobis suscepta humilitas, & eiusdem diuinitas cōmōstretur. Quamuis autem claritas hæc in qua apparuit angelus, læti esset hominis, tamen ob insolitū ac subitum prodigium magno timore correpti sunt pastores. Verùm angelus solito suo more mox illum timorem excuti, iubētque potius gaudere, dicens:

NOLITE TIMERE, ECCE ENIM EVANGELIZO. Hoc est, annuncio vobis gaudiū non qualecūq;, sed magnum, hoc est, gaudij magni materiā. Dicit autē, *vobis*, cū emphasi significans illos præ Pharisæis, Scribisq;, & aliis ad hoc nouum nuncium audiendum esse singulariter delectos. Sed addit: *quod erit omni populo*: quasi dicat: Vobis quidē annuncio, sed tamen nó erit vobis proprium, verū commune omni populo. Quòd intelligi potest vel de omni populo Israelitico, vel potius de omni populo mūdi. Multi enim sunt ex vniuerso populo mundi, qui de natiuitate Messiæ gaudent. Explicat autē deinceps quæ sit gaudij istius magni materia: *Quia* (inquit) *natus est vobis hodie Saluator*. Bene quidem dicit *natus est vobis*, hoc est humano generi, ad insinuandum quòd non angelis, sed nobis iam natus erat cùm illi Saluatore opus non haberent. Potest & hoc quod dicitur, *natus est vobis*, intelligi significare natiuitatē Christi secundùm carnem cum distinctione natiuitatis eius diuinæ, vt sit sensus: Etsi priùs quidē natus sit in diuinitate, tamē vobis hodie natus est, quādo humanā ex vobis pro vestra salute naturā assumpsit. Et priùs quidem natus erat omnibus creator Deus, nūc verò natus est hominibus Saluator homo. Absolutè autem vocat eum Saluatorem, quòd non ab hoc vel illo malo saluaturus esset, sed ab omni malo, vt patebit in resurrectione iustorum. Iam sicut saluatoris huius humanitatem angelus apertè significat: dum dicit, *natus est vobis*: ita eiusdē diuinitatem, dum dominum eum vocat, dicens: *qui est Christus Dominus*. Adiecit autem: *in ciuitate Dauid*. tum vt certo loco demonstrato occasio daretur quærendi puerum: tum quia omnes expectabant Messiam ex ciuitate Dauid, vt sic ad credendum quod annunciabatur faciliores redderentur. Adiecit autē & signum, dicens *Et hoc vobis signum*, &c. Circa quod tamen signum dubitari potest quomodo conueniat ad confirmādum id quod dixit. Nam per hoc quòd inueniretur infans pannis inuolutus, & positus in præsepio, non potuit cōprobari natum esse saluatorem qui esset Messias & Deus: sed ex illo potius videri potuisset contrariū, cum panni illi & præsepe non potentiam Christi diuinitatem, sed tantùm infirmitatem humanæ naturæ declararent. Sed dicendum, signum hic non accipi pro miraculo aliquo, & re supra naturam adhibita ad confirmationē alicuius dicti, neq; sensus est, Et hoc est vobis signum quo cognoscere potestis verum esse quod dico, natum esse saluatorē vestrū. Nam pro signo huius dicti confirmatiuo postea accessit multitudo militiæ cœlestis laudantium Deum. Sed signum hic accipitur pro distinctiuo signo, quo, scilicet, natus iam infans internosci posset ab aliis, estq; sensus: Hoc sit, vobis signum, quo adeuntes ciuitatem Bethleē dignosci possit à vobis infans, quem natū vobis hodie annuncio. Sunt tamen qui pio magis quàm vero intellectu intelligunt hīc ab angelo signum dari, quo comprobetur quod asseruit, natum, scilicet, saluatorē mundi Messiam, nimirum quia infirmitas à Iesu suscepta, euidens fuit signum quòd ipse esset saluator mundi futurus, vt qui per infirmitatē hanc nos erat saluaturus. Vnde Bernardus: Panni tui, ô Christe, positi sunt in signum, sed in signū cui quotidie à multis contradicitur. Verùm prior intelligentia simplicior est & verior. Iuxta quàm tamen considerandum est, quòd quemadmodum non puduit filium Dei infirmitatem nostrā suscipere, & in ea apparere, imò per eam & in ea agnosci voluit: ita nec angelum puduit hoc humilitatis & paupertatis signo infantem tantùm, quem Saluatorem & Dominum appellauit, demonstrare, per quod infinuatum est ab angelo humilitatem hanc infanti nato non ad ignominiam, sed ad gloriam cessuram, & Messiæ huius regnū nō in opulentia & fastu consistere, sed in infirmitate & humilitate, per quæ triumphaturus esset de hostibus nostris, & redempturus nos. Proinde & nos conuenit signum istud ab angelo datū, quo natus Saluator internosceretur, memori semper mente retinere, vt hoc signo semper dignoscamus quæ Christo gratiora sint, & in quib. Christus inueniatur, quæq; illi nos magis commendent. Porrò ex eo quòd absolutè hic dicitur. *Inuenietis positum in præsepio*, apparet, præsepium istud fuisse aliquod præsepe notorium & commune omnibus, quódq; communiter sic diceretur, alioquin enim particularem aliquam conditionē angelus addidisset, dicens: in præsepio huius vel illius diuersorij. Quibus adstipulātur quæ scribit Brocardus terræ sanctæ, diligens inspector & descriptor. Hic enim tradit in extremitate orientali ciuitatis Bethleem, sub rupe quadam quæ erat iuxta murum ciuitatis, fuisse secundum morem illius terræ locum pro stabulo, habentem præsepe in rupe excisum, vbi mundi saluator de virgine natus fuit reclinatus vbi & hodie dicit extructum sacellum nobilissimū stratum marmore, & marmoreis erectum columnis, vt vix inueniri possit locus sacer illo pulchrior.

Quod fuerit & vbi præsepe Domini.

ET SVBITO FACTA EST CVM ANGELO MVLTITVDO MILITIÆ COELESTIS, &c. Ne parua videretur vnius angeli autoritas, & ne in paupertate nati pueri offenderētur pastores, postquā vnus sacramētum nouę natiuitatis edocuit, statim multitudo cœlestiū agminū affuit

affuit. Intelligit enim per militiã cœleſtẽ, exercitũ angelorum, qui frequẽter in ſcripturis dicitur apud Hebræos צבאות tſaba (vnde eſt Dominus tſabaoth) hoc eſt, exercitus & militiæ, ad ſignificandum angelorum multitudinem, eosque omnes certo quodam inter ſe ordine vni Deo, ſubeſſe, & paratos eſſe ac fortes ad exequendum ipſius in omnibus voluntatem, atque ad debellandum aëreas poteſtates humano generi & diuinæ voluntati aduerſas. Bene itaque hic dicit angelo coniunctam eſſe multitudinem cœleſtis militiæ, nimirum vt ſignificaretur natum illum puerum quem angelus dixit Dominum, eſſe Dominum illum tſabaot vel virtutum, fortem in prælio, cui aduerſus principes huius mundi quos expugnare venerat, ſeruiturus eſſet & militaturus exercitus angelorum. Hi itaque angeli annunciationem non ſolùm approbantes, ſed etiam ob rem hãc nouam & Deum laudantes, & nobis congratulantes dixerunt.

GLORIA IN ALTISSIMIS DEO, &c. In quo angelorum hymno primum annotandũ Græca non habere, *hominibus bona voluntatis*, quomodo tamen conſtanter omnes Latini legunt & interpretantur, ſed, *in hominibus bona voluntas*. Et pro bona voluntate nõ eſt ἀγαθοφιλημοσύνη, ſed vna dictio, εὐδοκία quæ propriè idem eſt quod beneplacitum: & non tribuitur vnquam hominibus reſpectu Dei, ſed frequenter Deo reſpectu hominum, cùm ſcriptura gratuitam Dei erga homines beneuolentiam vult deſignare. Cùm autem apud Græcos non intercedat coniunctio, &, inter duas has partes, *in terra pax, in hominibus bona voluntas*, vel bene placitum, ſicut intercidit inter illas? *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax*: apparet cõuenientiſſimè duos illos nominatiuos, *pax & bona voluntas* coniungi per appoſitionem, vt ſit iſte ſenſus: *in terra pax*, hoc eſt, bona voluntas Dei erga homines. Nihil enim aliud eſt pax Dei cum hominibus quàm beneplacitum illius erga eos quibus priùs offenſus erat. Itaque noſtra litera non poteſt intelligi vt ſignificetur pax promitti hominibus habentibus bonam volũtatem, hoc eſt, bene viuendi propoſitum bonum: ſed vt habeat noſtra litera ſenſum Græcæ lectionis, genitiuus, *bonæ voluntatis*, conſtrui debet cum nominatiuo, *pax*, & accipi pro bona Dei erga nos voluntate: vt ſit ſenſus: Et in terra ſit hominibus pax bonæ voluntatis Dei, hoc eſt pax & reconciliatio prouenies non ex hominum meritis, ſed ex gratuita & propenſa Dei erga eos benignitate: aut intranſitiuè pax, quæ eſt bona voluntas Dei erga eos, quemadmodum Pſalm. 5. Domine vt ſcuto bonæ voluntatis tuę coronaſti nos, ſcutum bonæ voluntatis exponi debet pro ſcuto, quod eſt bona Dei voluntas. Poteſt tamen textus Græcus etiã ſic accipi, vt hymnus angelicus tres diſtinctas contineat partes: vt prima parte gloria Deo tribuatur in cœlis, ſecunda ſignificetur pax hominum inter ſeſe in terra, religionum diuerſitate per quam diſſidebant ſublata: tertia verò Dei erga homines beneplacitum. Sed prior ſenſus videtur conuenientior, ſecũdum quem intelligendum eſt angelos loqui de pace Dei cum hominibus, quam tamen ſequitur & alia duplex pax, pax, ſcilicet, mentis, & concordia diſſidentium inter ſeſe populorum. Videndum autem, quòd verbum ſubintelligi debeat in his nominatiuis, *gloria* & *pax*, indicatiui, ſcilicet, modi verbum, an optatiui. Hoc eſt, vt ſit ſenſus: Gloria ſit Deo, & in terra ſit pax, an gloria eſt Deo, & in terra facta eſt pax. Caietanus quidẽ intelligẽs in hoc hymno tres diſtinctas contineri partes, intelligit hic tres effectus incarnationis Domini deſignari, vt ſit ſenſus: Per nouã hanc natiuitatẽ vobis annuntiata erit gloria Deo in cœlis, & pax erit in terra, & in hominibus erit bona Dei voluntas. Verùm cùm his verbis dicat Euangeliſtæ angelos Deum laudare (*Laudãtium enim* (inquit) *Deum, & dicentium*) manifeſtum ſatis primæ partis hunc debere eſſe ſenſum: Gloria ſit Deo in excelſis, aut gloria debetur Deo in cœlis. An autem & ſequens pars ſimiliter intelligenda ſit optatiuè, Et in terra ſit pax hominibus non ſatis conſtat. Beda enim precatiuè accipit. Dicit enim: optant etiam pacem hominibus, cùm ſubdunt: *Et in terra pax hominibus*. Verùm ſi conſideretur pacem hanc iam per Chriſti natiuitatem præſtitam, aut ſaltem inceptam, vt potius pax hæc prædicanda fuerit quàm optanda: ac deinde conſideretur & illud quod his verbis Euangeliſta angelos laudare Deum inſinuat, non precari, videbitur ſecunda pars potius ſic accipienda: & in terra pax iam facta eſt, vt hac parte iam cauſa reddatur quare gloriam Deo optent, illiq́ue deberi prædicent, ac coniunctio, &, pro quia accipiatur. In quem ſenſum exponit Theophyl. ſic enarrans: Quid autem hymnus angelorum declarat, Vel omnino gratiarum actionem ſupernorum exercituum & gaudium, eo quòd terreni beneficia tanta cõſequamur: gloriam enim Deo dicunt. Super terram autem pax nũc facta eſt, & cùm priùs humana natura inimica fuerit Deo, nunc adeo conciliata eſt, vt & Deo adiuncta ſit, & incarnato vnita. Hactenus ille: ex quibus non obſcurum eſt quid ſenſerit. Simplicius tamen videtur vtramque partem hymni ſimiliter accipere optatiuè per ſubintellectionem verbi, ſit; non purè tamen optatiuè accepti (non enim purè optaſſe hæc intelligi poſſunt, quę iam ſaltẽ ex parte adimpleta erant & præſtita) ſed intelligendo angelos quæ iam fieri videbant optaſſe vt amplius fierent in ſignum lætitiæ eorum & congratulationis ob beneficia humano generi impenſa. Ita enim etiam in Apocalypſi ſancti dicuntur dicere: Sedẽti in throno, & agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſecula ſeculorum, ſcilicet ſit. Quo hymno ita optat perpetuam Dei laudem, vt potius ſignificent ſe gaudere in gloria & laude Dei, quàm perpetuã eſſe ſciunt. Itaque gloriam angeli priùs Deo, dicunt, deinde pacem terræ & hominibus, vt ſignificarent nihil ex hoc negotio glorię deberi vel angelis, vel hominibus, ſed vniuerſam gloriam deberi bonitati diuinæ, cui ſoli tribuenda eſt pax quæ in terris iam fieri cœpit. Et notandum quàm rectè Deo in cœlis gloriam canant, hominibus autem in terris pacẽ. Duo enim hæc vtrobique deerant. Nam nec Deo dabatur quæ ei debebatur gloria, cùm apud gentes Dei gloria tranſlata eſſet ad idola, & Iudæi in ſuis magis gloriarentur meritis, quàm in Dei gratia: & terris deerat pax cum Deo. Chriſtus verò ſua incarnatione & doctrina Deo reddidit ſuam gloriam, hominibus pacem, vt verè dixerit Paulus ipſum reſtauraſſe omnia quæ in cœlis, & quæ in terris ſunt.

ET FACTVM EST VT DISCESSERVNT AB EIS, &c.] Quòd dicit angelos in cœlum diſceſſiſſe, declarat angelos fuiſſe bonos. His itaque recedentibus, paſtores admiratione pleni propter ea quæ audierant & viderant, ſine mora relictis ouilibus ſuis, in Bethleem communi conſilio properant: vt inuento per ſignum illis datum puero, certio

certiores de nuncio & miraculo redderentur. Quod autem dicunt: *videamus hoc verbum*, &c. quidam per *verbum*, intelligũt ipsum Christum verbum Dei patris. Verùm huic interpretationi non conuenit quod sequitur, *quòd factũ est, & quod Dominus ostendit nobis*. Neq; Græcè est hoc loco λόγος, sed ῥῆμα. Proinde Hebraica Phrasi, *verbum*, accipi debet pro re gesta, quemadmodum & 2. Regum 1. dicit Dauid: Quod est verbum quod factum est, indica mihi. Postea tamen cùm sequitur, *cognouerunt de verbo quod dictũ erat illis*, verbum conuenientius accipitur propriè pro sermone. Vbi notandum, pro verbo, *cognouerunt*, Græcè esse διεγνώρισαν, quæ dictio anceps est; significat enim cognoscere & diuulgare, quorum secundum huic loco potius quadrare ex eo satis A patet quod sequitur: *Et omnes qui audierunt mirati sunt*. Pastores enim postquam oculis testibus cõperunt non esse vana quæ angelus nunciasset, nihil offensi nati pueri paupertate, non solùm credidêrunt, sed etiam Mariæ, Ioseph, & aliis nota fecerunt quæ ab angelo audierant de puero hoc, nimirum quòd hic ipse puer, quamuis in summa humilitate & paupertate reclinatus in præsepio, dictus sit ab Angelo saluator Christus Dominus. Nec inefficax erat pastorũ prædicatio, etsi personarum humilium & simplicium. Sequitur enim. *Et omnes qui audierunt mirati sunt*. In horum enim simplicitatem nulla cadebat vanitatis aut fuci suspicio. Non nouerant aliquid ex se comminisci, nesciebant affingere visis; ☞ sed quod audierant & viderant, vt audierant & viderãt bona fide nunciabant. Vnde Ambrosius: Non mediocre tibi hoc fidei videatur exemplum, non vilis persona pastorum. Certè quo vilior ad prudentiam, eo preciosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapiẽtium, sed plebem Dominus simplicem requisiuit, quæ phalerare audita & fucare nesciret, &c. Itaque in his primis Euangelistis ostẽsum est nõ solùm quales delecturus esse Dominus ad euangelizandum, sed etiam quis fructus ex simplicium prædicatione sequeretur. Porro quamuis nostra litera habeat, *mirati sunt & de his*, &c. Græcè non est coniunctio, &, quæ sensui obstat, sed nec legitur in Catena D. Thomæ antiquissimæ impressionis. Glossa tamẽ D coniunctionem hanc exponit per, etiam, vt sit iste sensus: Non solùm mirati sunt de incarnationis mysterio, aut de his quæ in puero viderant, sed etiam de tanta pastorum attestatione, qui fingere inaudita nescirent. Lyra coniunctionem, &, exponit per, id est. Notanda autem & pastorum istorum etsi humilũ prudentia. Non enim protinus euulgarunt quod audierant, sed vbi rem certam cognouissent, tum confidenter quod audierãt aliis prædicauerunt; suo exemplo docentes pastores spirituales, omnesque homines, acceptam de Deo salutarem cognitionem aliis communicare. Postquam autem Euangelista aliorum omnium admirationem ex pastorum prædicatione secutam descripsisset, Mariæ singularem virtu- E tem commemorat, dicens:

MARIA AVTEM CONSERVABAT, &c.] Quib. verbis virginis prudentia simulátque modestia mirè commendatur. Modestia quidẽ, quia à pastoribus discere non dedignetur: deinde & quòd sola taceat, non iactãs suam fœlicitatem apud alios, nec magnifica de filio suo quæ cognoscebat prædicans. Vnde Ambrosius. Si Maria à pastoribus discit cur tu declinans discere à sacerdotibus? Si Maria antè præcepta apostolica taceat, cur tu post apostolica præcepta magis cupis docere quàm discere? Prudentia verò eius commendatur in eo, quòd non obiter ad singula dicta factáque animum aduertit, sed ea conseruabat in corde suo, & adinuicem conferebat. Porro in eo quòd dicitur, *omnia verba*, hæc rursum verba secundùm Theophil. rectius accipiuntur pro rebus gestis, vt sit sensus: conseruabat omnia hæc, quæ gesta esse dico. Non enim dicitur omnia verba angelorum & pastorum, sed omnia verba hæc, cum ante hæc verba nullius personæ verba ponantur, & potest pronomen, *hæc*, referri vel ad ea tantum quæ mox præcedunt, vel potius ad omnia præcedentia. Conseruabat autem hæc apud se virgo, relatura Apostolis post glorificationem Iesu. Contulit autem in corde suo hæc adinuicem, primùm quidem quæ angelus ei dixerat, comparauit cum his quæ dicta erant ab angelo pastoribus, inueniens in vtrisque eandem sententiam, nempe quòd filius eius Dominus esset, & Messias expectatus. Deinde quia vtilitatem præsepij contulit cum celsitudine angelorum, & verborum quæ illi de hoc puero dixissent, admirans vbiq; summam humilitatem cum summa miscẽri sublimitate, & sic in omnib. declarari humanæ infirmitatem naturæ, vt simul & diuinitatis eius celsitudo non occultetur. Iam ficut pastores in fide, pietate, & euangelizandi officio priùs commendati sunt, ita nunc etiam in ipsorum gratiarum actione commendantur, cùm subditur, *Et reuersi sint pastores glorificantes*, &c. Oportet enim eum qui cœlesti à Deo dignatus est illuminatione, non solùm quæ doctus est alios fideliter docere, sed & ob illuminationem diuinam Deum laudibus celebrare, secundũ illud Psal. Confitebor tibi Domino in directione *Psal. 118.* cordis, in eo quòd didici iudicia iustitiæ tuæ. Itaq; dicuntur laudasse Deum de omnib. quæ priùs audierant ab angelis, & postea viderant in Bethleem, ficut dictum est ad illos. Quæ vltima pars tantùm referenda est ad verbum, *viderunt*, vt significetur eos vidisse rem se habere quemadmodum eis dictũ erat, & ob id glorificasse Deum, quòd non aliud venientes inuenerant quàm dictum erat ad illos. Subtiliori autem sensu intelligi potest laudasse illos Deum in humilitate & paupertate saluatoris sui quam viderant in præsepio, & non solùm in sublimitate eius quam auditu perceperant ab angelo, sed laudasse eos Deum, quòd quem tam excelsum Dominum esse auditu didicerant, vidissent sese ad tantam humilitatem demisisse, cum magna vtique omnium pauperum & vilium hominum, quales ipsi erant consolatione. Porro in his quæ scripta sunt de pastoribus & Maria, exemplum nobis præscriptum *Morale.* est quod imitemur, vt, scilicet & nos edocti natum esse nobis Saluatorem, cùm nondùm transire possimus in Hierusalem, vbi regnantem Dauidem nostrum videamus, transeamus saltem relictis huius mundi vanitatibus, in Bethleem, hoc est, Ecclesiam, domum panis animæ nostræ, transeamus autem festinantes, inuenturi ibi Christi pro nobis paupertatẽ & infirmitatem susceptam, sed ornatum castitate, integritatéque, & iustitia summa, inuenturi etiam Christũ nobis ibi propositum in cibum animarum nostrarum, & viaticum peregrinationis nostræ. Quę cum certius didicerimus, & aliis ea diuulgemus, & Deum laudibus efferamus, & eum Maria quasi animalia munda & ruminantia semper ea in cordib. nostris conseruemus, conferentes per contemplationis deuotionem adinuicem omnia ea quæ nostræ salutis causa peracta sunt stupendo consilio Dei.

Nullatenus in filentio dicunt ea tacuit.

ET POSTQVAM CONSVMMATI, &c. Dominus Deus postquã Abrahã ab idololatris Chaldeis segregasset, præcipiés ei vt exiens de terra sua veniret in locum ei demonstrandũ, & obedienti multa de semine eius promisisset, pactum cum fideli Abraham initurus ac confirmaturus, & nomen eius mutauit, & circuncisionis signum instituit, quo & distingueretur à reliquis gentibus Abrahæ posteritas, in qua promissiones Dei adimplendæ erant, & posteri Abrahæ recordarentur earum promissionũ, admonerenturque eius fidei, per quam Abrahã iustificatus erat, vt & ipsi eam imitarentur, propter quod à Paulo circuncisio signaculum iustitiæ fidei Abrahæ dicitur. Proinde cõuenienter signum istud in mẽbro generationis institutum fuit. Primùm quidem, quia promissiones illæ, quarum signũ istud erat confirmatiuum, & fides illa Abrahæ signo hoc declarata erant de semine ipsius. Secundò, quia quandoquidem per hoc signum inscribebantur homines populo Dei, & proinde participes fiebant benedictionum Abrahæ, sequitur eos per hoc signum quodam modo consequutos remissionem originalis peccati quod generatione contrahitur. Dicit enim scriptura, circuncisionem fuisse signum fœderis inter Deũ & circuncisos, quòd, scilicet esset Deus illorum. Tertiò, quia circũcisio illa vetus, typus fuit nouæ circuncisionis & spiritualis, qua per Christum secundùm vaticinium Mosis Deuter. 30. (Circuncidet, inquit, Dominus Deus tuus cor tuum) cor hominum nudandum & circuncidendum erat à vitiis. Membrum autem generationis similitudinem quandam habet cum corde. Nam vt illud seminarium est procreandorum hominũ, ita istud omnis vitalis actionis, omniúmque cogitationum. Ex quibus etiam constat circuncisionem nostri baptismi figuram fuisse. Vtrumque enim signum est iustificantis fidei, sed circuncisio aptum signum fidei, Saluatorem nascituri expectãtis, baptismus verò aptum signum salutis iã per Christum præstitę. Vtrumq; populo Dei homines asscribit, & ab incredulis gentib. secernit. Et quo modo per circuncisionem superflua corporis amputatur particula, & talis ob quam Iudæorum iudicio immundi, & abominabiles habebantur, in quo rum corpore erat, mẽbrúmque generationis denudatur: ita baptisma superfluum tollit peccatum, ac spiritualis generationis membrum denudat, vt à vitiis mundati, nudo iam & simplici corde Deo viuamus, rollitque illud quod nos verè coram Deo facit immundos & abominabiles. Itaque baptismi nostri typum prætulisse circuncisionem illam carnalem non obscurè Paulus insinuat Colossensibus scribens, cap. 2. Circuncisi, inquit, estis circuncisione nõ manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circuncisione Christi, cõsepulti ei in baptismo. Porrò circuncisio instituta fuit, vt octaua à natiuitate die fieret, & id quidem partim propter periculum, partim propter mysterium. Propter mysterium quidem, quia in octaua ætate, quæ erit ætas resurgentium, quasi in octauo die perficietur per Christum spiritualis circũcisio. Propter periculum verò quod ante illum diem infantis teneritudo non pateretur tantam læsurã carnis. Septimus enim dies, teste Plutarcho in proble. maximè periculosus est infantibus si vexentur, nec ante eum terminum vmbilicus resoluitur, ante quem homo proximor est plantæ quã animali. Propter quod & Romani Hebræos imitati diem septimum obseruabant, post quem apud eos sequebantur dies lustrici, quib. scilicet, infantes lustrabantur, hoc est, expiabantur, & eis nomina imponebantur, maribus quidem nono die (vnde Nundina dea apud eos colebatur) fœminis vero octauo, quia in maris conceptione plus esset temporis, teste Polydoro. Vnde & eodem teste apud Italos plurimùm baptizantur paruuli octauo ab ortu die. Sed ad rem. Circuncidi Iudæorum more octauo die Christus voluit, etsi legi nequaquam subiectus. Primum quidem, vt veritas humanæ naturæ assumptæ demõstraretur, contra Manichæum, Apollinarium & Valentinianũ. Deinde & propter causas illas generales, ob quas & reliqua legis seruauit, nẽpe vt approbaret circuncisionem & legẽ, quam Deus olim instituerat, vt legis onus in se suspiciens, alios ab onere legis liberaret, vt ne propter præputium & legis transgressionem à Iudæis iustæ reiectus videretur, & vt virtutem obedientiæ nobis suo exemplo commendaret. Quorum postremum pertractans D. Bernardus sic pulchrè habet: Nec vestigium quidem vulneris habens, alligaturam non refugit vulneris. Non sic impij, non sic, non sic agit peruersitas elationis humanæ. Erubescimus vulnerum ligaturam, qui de vulnerib. interdum etiam gloriamur. Quem nemo potest arguere, ipse peccati remedium & verecundum pariter & austerum sine vlla necessitate suscepit. Nos è contra inuerecundi ad obscenitatem culpæ erubescimus agere pœnitentiam, quod extremæ dementiæ est, male proni in vulnera, peius in remedia verecundi. Qui peccatum nõ fecit, non dedignatus est se peccatorem reputari, nos esse volumus & nolumus æstimari. Hæc ille. Postremum ob id circuncidi voluit, vt iam natus pro nobis Deo patri satisfacere inciperet, & his sanguinis sui primitiis velut arrabonem effundẽdi pro nobis sanguinis daret. Vt autem circuncisio humanæ naturæ veritatem & infirmitatem arguebat, ita nomen puero impositum diuinitatem eius insinuabat. Significat enim Iesus saluatorem, quæ significatio soli Deo conuenit, cum secundum Psalmistam, Domini sit salus, & vana salus hominis. Proinde bene hæc coniuncta sunt ab Euangelista, vt diceret puerum circuncisum, & vocatum nomen eius Iesus. Vide D. Bernardum sermone 1. de circuncisione. Et ne fortuitò aut casu puer iste Iesus vocatus putetur ita vt significatio nominis ei non verè competat, quemadmodum aliis qui eodem nomine vocati sunt, additum, *quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur*, videlicet vt intelligeretur nomen illud non ab homine primum impositum, sed à Deo, ac proinde nominis significationem in puerum verè quadrare. Circa literam autem notandum est, quòd cùm dicit cõsummatos fuisse dies octo, non sic intelligendum significari dies octo iam fuisse prætereapsos: sic enim nono à partu die significaretur Christus fuisse circuncisus, sed consummatos dicit octo dies, quòd iam octauus dies aduenisset, quo circuncidendus erat puer secundùm legem. Vnde adiungit, *vt circuncideretur puer*, vt sic consummatos octo dies significaret, quomodo requiruntur ad circuncisionem, quod non est aliud quàm aduenisse diem octauum. Deinde annotandum apud Græcos esse coniunctionẽ, *&*, quæ deest in nostris libris. Sic enim habent Græca: *postquam consummati sunt dies octo vt circunciderentur puer, & vocatum est nomen eius Iesus.* Verùm secundum quendam, qui coniunctionem hanc in sua versione omisit, Lucas hanc coniunctionem sic aliquoties addit, idque ex Hebræa phrasi,

Psalm. 3. & 59.

vt videatur supereſſe, vt annotauit ille cap. 5. Lucæ. Caietanus autē intelligit orationē eſſe imperfectā, perficiendā hoc modo, *Poſtquam cōſummati ſunt dies vt circumcideretur, circumciſus eſt, & vocatum eſt nomen*, &c. poteſt autem & ſic intelligi, vt cōiunctio, &, pro etiam accipiatur, quēadmodū Matt. 10. Veſtri autē & capilli capitis omnes numerati ſunt. Itaque ſenſus erit, Poſtquā cōſummati ſunt dies vt circumcideretur, etiā vocatū eſt nomen eius, hoc eſt, præterquam & ſecundum legē circumciſus eſt, etiā pro more nomen ei inditū eſt. Cæterùm D. Bern. pulchrū aduertit myſteriū in eo & poſt natiuitatē puer vocatus eſt ab hominibus Ieſus, & ab angelo ſic fit vocatus ante conceptum. Idē quippe, inquit, & angeli Saluator & hominis: ſed hominis ab incarnatione, angeli ab ini- A tio creaturæ. Ita ſerm. 1. de circūciſione. Idem ſerm. 2. notat nō ſine myſterio nomē Ieſus impoſitū puero in circūciſione. Meritò, inquit, dum circūciditur puer qui natus eſt nobis, Saluator vocatur, & videlicet ex hoc iam cœperit operari ſalutē noſtrā, immaculatum illum pro nobis ſanguinem fundens. Eodē ſermone notat bene dictum eſſe bis, *vocatum eſt nomen eius*. Vocatum planè, inquit, non impoſito, nempe hoc ei nomen ab æterno. A natura propria habet vt ſit Saluator, innatum eſt ei nomen hoc, nō inditum ab humana vel angelica creatura. Apud eundem licet ex ſermone primo diſcere non iniucundum, neque inutilem moralem intellectum, in eo quòd circunciſo imponitur nomen ſalutis ab angelo & hominibus.

MAGI STELLA DVCE INVENTVM CHRISTVM adorant. MATTHAEI 2. CAP. IX.

CVM ergo natus eſſet Ieſus in Bethleē Iudæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriēte venerunt Hieroſolymam, dicentes: Vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum? Vidimus enim ſtellam eius in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus eſt, & omnis Hieroſolyma cū illo. Et cōgregās omnes principes ſacerdotum & Scribas populi, ſciſcitabatur ab eis vbi Chriſtus naſceretur. At illi dixerūt ei: In Bethleē Iudæ. Sic enim ſcriptū eſt per prophetā: Et tu Bethleē terra Iuda, nequaquā minima es in principibus Iudæ: ex te enim exiet dux qui regat populū meū Iſraēl. Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit ab eis tēpus ſtellæ quæ apparuit eis, & mittens eos in Bethleem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cum inueneritis renunciate mihi, vt & ego veniens adorem eum. Qui cùm audiſſem regem, abierunt: & ecce ſtella quam viderāt in Oriente, antecedebat eos vſque dum veniens ſtaret ſupra vbi erat puer. Videntes autem ſtellam, gauiſi ſunt gaudio magno valde. Et intrātes domū, inuenerunt puerū cum Maria matre eius, & procidentes adorauerunt eum: & apertis theſauris ſuis, obtulerunt ei munera, aurū, thus, & myrrham. Et reſponſo accepto in ſomnis, ne redirent ad Herodē, per aliā viā reuerſi ſunt in regionem ſuam.

POST ſuperiorē Lucæ narrationē, conuenienter & neceſſariò ſubſequitur narratio Matthæi de Magis: conuenienter quidem, quòd ſicut ſuperiori narratione Lucæ oſtēſum eſt quomodo Chriſtus & in Bethleem natus ſit, & paſtoribus oſtēſus: ita ſimiliter hac Matthæi narratione oſtēditur, Chriſtū & in Bethleem natū, & Magis demonſtratū. Neceſſariò verò, quia ante purificationē virginis, quam poſtea proſequitur Lucas, Magi in Bethleem Chriſtū adorauerunt, ſecundùm Auguſtinum, & Eccleſię cōmunem traditionē, qua creditur decima tertia die à natiuitate Dominū à Magis adoratū fuiſſe. Quæ ſententia vel ex hoc ſatis probatur, & cum Ioſeph & Maria peregrini fuerint in Bethleem, non ſit veriſimile eos poſt peracta omnia quæ ſecūdùm legē pro puero peragenda erant, diutius māſiſſe in Bethleem, ac proinde poſt purificationem non potuiſſe à Magis inueniri Chriſtum in Bethleem, quantumuis cōtradicat Oſiander.

CVM ERGO NATVS ESSET IESVS IN BETHLEEM IVDÆ, IN DIEBVS HERODIS, &c.] Locum ſimul & tempus quo Chriſtus natus eſt nominat Euāgeliſta, nō ſolùm propter hiſtoriæ certitudinē, ſed locū quidē etiā propter prophetiā Micheæ, tēpus verò regni Herodis alienigenæ, propter prophetiā Iacob Patriarchæ, nimirū vt oſtēderet tēpus tū fuiſſe vt ſecundùm illius prophetiā Chriſtus expectatus naſceretur. Locum autē nominaturus adiecit, Iudæ, ad diſtinctionem alterius Bethleem, quæ fuit in Galilæa, in ſorte Zabulō, vt patet Ioſue 19. Et quidem Græca hic habēt *Iouδαίας*, hoc eſt, Iudææ, quomodo & aliquādo lectū fuiſſe in A Latinorū libris patet ex Hieron. qui putat corruptē & librariorum errore legi, *Iudæa*, eo quòd Iudææ appellatione contineatur tota Iſraēlitarū hæreditas, ac proinde etiā Galilææ, ita vt nomine Iudææ addito, nō poſſit diſtingui iſta Bethleē quæ erat in tribu Iudæ, ab ea quæ erat in Galilæa: quare legēdum putat, *Iudæ*, vt ſignificetur terra trib. Iudæ, maximè cùm poſtea dicatur: *Et tu Bethleem terra Iuda*. Sciendū tamen rationē Hieronymi nō eſſe efficacē. Nam quāquam nomine Iudææ nonnunquā ſignificetur tota Iſraelitarū hæreditas, nonnunquā tamē ſola ea pars hoc nomine deſignatur, quæ ſorte obùenit tribui Iudæ, vt cùm eodē hoc capite Matth. dicit, Archelaum regnaſſe in Iudæa, ac propterea Ioſephū timuiſſe illò B ire, & receſſiſſe in Galilæā. Iam ſicut, *Iuda*, vel *Iudææ* additū eſt, ad diſtinctionē alterius Bethleē, ità cùm dicit *in diebus Herodis regis*, additū eſt nomē, *regis*, ad diſtinctionē huius Herodis ab alio Herode, qui ſub eodē nomine apud Iudæos præfuit Galileæ ſine regis nomine.

ECCE MAGI AB ORIENTE VENERVNT HIEROSOLYMAM, DICENTES, &c.] Quoniā rem nouā eſt narraturus, præmonet lectorem aduerbio, *ecce*. Et notāda quidem locutionis continuatio: *Cùm natus eſſet Ieſus, ecce Magi venerunt*, vt intelligas ſtatim poſt Chriſti natiuitatem Magos veniſſe. Nō parua autē quęſtio eſt, quales fuerūt hi Magi. Quidā enim maleficos fuiſſe autumāt, alij ſapiētes, plerique etiā reges. Similis quęſtio eſt, à quo Oriētis loco venerint, & qualis fuerit ſtella ea quæ Chriſtū eis natū demōſtrauit, & quomodo id ex apparente eis ſtella innotuit. Quę omnia vt certius intelligātur, de figni- *Quid fuerint magi.*

ficatio

ficatione & vſu nominis. Magus, apud probatos ſcri A
ptores altius quædã repetenda ſunt. Et in primis annotanda ea quæ de Magia & Magis ſcribit Cælius libro 3. cap. 42. Qui (inquit) accuratius introſpicere iſta enixi ſunt. Magiæ ſpecies duas deprehenderunt. Altera infamis eſt, ac immundorum ſpirituum cõmerciis inauſpicata. Reliquam ſi penſitatius explores, diſpiciásve, nõ ferè aliud eſt quàm naturalis philoſophiæ apex. Priorem illam non magnopere magiam, ſed Goetiam vocant Græci, incantationibus & carminibus nefariæ curioſitatis arte compoſitis concinnatam, quam honeſtiore vocabulo etiam theurgiã nuncupare audent. Quæ verò propriè Magia nuncupatur, perfecta creditur, & ſumma ſcientiæ poteſtas, quando Perſarum lingua eſt Ma- B
gus non ferè alius, quàm diuinorum interpres & cultor. Goetiam omnium placita legum exterminant, execranturque. Magiam feſto plauſu ſapientiſſimus quiſque excipit, veneratur & colit, vt quæ altior ſit, ſanctiorque philoſophia, ex qua inſignis profluat literatũ claritas. Pythagoram, Empedoclem, Democritum, Platonem quoque hanc equis velisque conquiſiuiſſe, nauigatione ſuſcepta non longiore modò, ſed & periculoſa, conſtans opinio eſt. Huius veluti parentes celebrant Zamolxidem, quem poſtea ſit imitatus Abbatis Hyperboreus, & Zoroaſtrem, non quem vulgaris recipit opinio, ſed Oromaſi filium. Plato certè in Alcibiade apertius teſtatur non aliud ſibi videri Zoroaſtris C
Magiam, quàm diuinorum ſcientiam atque cultum, qua imbuantur Perſarum regum filij, vt ad mundanæ reipub. imaginem, ſuam & ipſi rempub. adminiſtrare, diſtribuereque condiſcant. Propterea M. Tullius in lib. de Diuinat. neminem apud Perſas regio potiori faſtigio ſcribit, qui priùs magicam non imbiberit ſcientiam. Hæc naturalium conſenſum, quem ſignificantiſſimè Græci συμπαθείαν, vocant, indagine ſcrupuloſa dum rimatur exploratius, inter ſparſas mundo poteſtates rerũ, alioqui quaſi illatebratas, in naturæque quodam modo ſanctuariis recõditas in apertum ita producit, vt per illecebras mutuas, quæ Magorũ ἔρωτες D
nuncupantur, & cognationem quandam miracula conſurgant maximè mira, non vtique Magia ipſa artificè, ſed natura potius, cui ſe hæc mutuos copulando aptè conſenſus miniſtram exhibet, Eccleſiaſticos multos nouimus hanc amplexatos. Hanc denique Albertus Magnus ita approbaſſe comperitur, vt ſequeretur, & periclitando multa ſe deprehendiſſe non erubeſcat non inficiari. Denique ad inuiſendum, adorandumque Chriſtum veniſſe Magos veritas teſtatur Euangelica. Eos opinor impium fuerit omnium ſuffragio damnatis illis adieciſſe, quando & interpres quidam non maleficos ibi, ſed Chaldæorum ſapientes monuit intelligi oportere. Hacte nus Cælius, omiſſis quibuſdam in medio quæ pro- E
poſito huic non conueniebant. Cæterùm quoniam Ciceronis meminit, placet & illius verba quibus Magorum meminit, ſuſcribere. Hic enim 1. lib. de Diuinatio, ſic circa finem habet: Omnino apud veteres, qui rerum potiebantur, iidem auguria tenebant. Vt enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, vt teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & reges augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi remp. religionum autoritate rexerunt. Et in Perſis augurant & diuinant Magi, qui congregantur in fano commentandi cauſa, atque inter ſe colloquendi. Quod etiam iidem vos quondam facere Nonis ſolebatis. Nec quiſquam rex Perſarum eſſe poteſt, qui non antè Magorum diſciplinam ſcientiamque perceperit. Hactenus ille, qui eodem libro ante hũc locum exprimit qui dicebantur Magi, & quanta in eis prædicendi futuri fuerit ſcientia. Quid ergo (inquit) quæ Magi Cyro illi principi interpretati ſunt ex Perſicis libris proferam? Nã quum dormienti ei ad pedes ſol viſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra expertiuiſſe manib. quum ſe conuoluens ſol elaberetur & abiret: ei Magos dixiſſe (quod genus ſapientum & doctorum habebatur in Perſis) ex triplici apparitione ſolis 30. Annos Cyrum regnaturum eſſe portendi. Quod ita contigit, &c. Et poſt pauca: Qua nocte templum Epheſiæ Dianæ deflagrauit, eadem conſtat ex Olympiade natum eſſe Alexandrum: atque vbi lucere cœpiſſet, clamitaſſe Magos, peſtem ac perniciem Aſiæ maximam proxima nocte natam. Ex his autem patet, primùm Magos propriè non dici maleficos & incantatores, ſed eos qui naturalis philoſophiæ culmẽ aſſecuti ſunt. Complectitur enim Magia teſte Plinio libro 20. tres artes, nempe Phyſicam, Metaphyſicam, & Aſtrologiam. Patet deinde nomine Magorum nominatos potiſſimum ſapientes Perſarum, quòd hi in primis magnam diſciplinam percalluerint: quemadmodum proprio nomine ſapientes Indorum, Gymnoſophiſtæ dicti ſunt: & ſapientes Græcorum, Philoſophi: Gallorum verò: Druidæ vel δρυΐδαι, à δρῦς, hoc eſt, quercu. Vt autem ex Cicerone patet ſapiẽtibus Perſarum proprium fuiſſe nomẽ Magorum, ita etiam ex Plinio lib. 6. cap. 27. vbi in deſcriptione Perſiæ ſic ait: Perſia habet in extremis finibus Loadiceam ab Antiocho conditam. Inde ad orientem Magi obtinent Paſſagardas caſtellum, in quo Cyri ſepulcrum eſt, & horum Ecbata oppidum tranſlatum à Dario rege ad montes. Idem teſtatur lib. 20. Magiam imperare regum regibus in oriente: quamuis eo loco Magiam orientalium improbet. Itaque cùm Euangeliſta viros iſtos qui ad adorandum Chriſtum venerant, Magos abſolutè vocet, & ab oriente veniſſe dicat, omnino videri poteſt hic Perſicos illos ſapientes voluiſſe ſignificare, quos certè hîc ſignificatos intellexiſſet Cicero & Plinius. Et Chryſoſtomus exiſtimat Perſas fuiſſe Magos iſtos, nimirum quòd illorum ſapientibus id nominis proprium eſſet. Verùm his obſtare videtur quod priùs dictum eſt, Magos ante purificationem virginis in Bethleem veniſſe, imò ſecundùm communem Eccleſiæ traditionem, die 13. à nato puero, iuxta quod tempus non poteſt videri verifimile ex Perſide peruenire in Hieruſalem potuiſſe Magos, cùm Perſia 300. prope miliaribus ab Hieruſalem diſtare dicatur, ad quod iter tantillo tempore abſoluendum nec dromedarij certè ſuffecerint. Nam quòd dicitur à quibuſdam miraculo hoc eſſe factum, vt tam breuis temporis ſpacio tantum iter abſoluerent, tam facilè reiicitur quàm aſtruitur. Quod autem quidam aſſerunt eos ad iter hoc ſeſe accinxiſſe vno aut altero anno antequam Chriſtus naſceretur, & ſtellam eis priùs apparuiſſe quàm Chriſtus natus eſſet, quẽ- *Quomodo Magi ad uenire ce-*
admodum ſentit is cuius ſunt homiliæ ſuper Mat- *perint.*
thæum, nomine Chryſoſtomus & Auguſtinus in ſermone de Epiphania, ex eo ſatis probatur non eſſe verum quod dixerunt Magi: *Vbi eſt qui natus eſt Iudæorum rex? vidimus enim ſtellam eius in oriente.* Quibus verbis ſignificant ſe ex apparente eis ſtella intellexiſſe natum regem Iudæorum: quod

quod certè falsum erit, si ante natum hunc regem multo antè stella ab eis visa fuit. Proinde notandum, non solùm genus quoddam sapientum quod apud Persas erat vocatum, quasi proprio eis nomine, Magos, sed & sapientes Chaldæorum, quos Ciceronem & Chrysost. sub nomine Persarum, etiam comprehendisse verisimile est, quòd aliquando totũ fuisset Persarum & Chaldæorum regnum. Chrysostomus enim dicit Iudæos paulò ante fuisse liberatos captiuitate Persica: vbi proculdubiò per captiuitatem Persicam intelligit captiuitatem Babylonicam. Chaldæos autem Steuchus & veteris Theologiæ principes merito facit, & priùs Magos dictos fuisse quàm sapientes Persarum testatur. Sic enim scribit libro de perenni philosophia 1. cap. tertio: Magi Persarum & Chaldæorum (nam priores sunt Persis Chaldæi & regno, & ortu, eóque doctrina potius erat Chaldæorum) sapientes ac sacerdotes eius nationis fuerunt, qui res regum gestas scriberent, secretiores quasdam scientias soli cognitas habentes. Hos constat non solùm res diuinas plurimum tenuisse, sed etiam dæmonum naturas, & euocationes adeo cognouisse, vt mira portenta eos euocatos cogerent in conspectu ædere. Hinc Balaam horum è numero Magorum sua tempestate celeberrimus, creditus est posse veneficiis & incantationibus obesse populo Hebræorum ascitus à rege Moab ob hanc causam. Habitabat autem is, vt testatur Moses, super fluuium filiorum Amon, hoc est, Euphratem: quo fit perspicuum, eum fuisse Aramæum, siue Chaldæum, vnum nempe ex his Mogis. Hactenus ille: qui deinceps ostendit inter hos Magos fuisse & Sibyllam illam nobilem Erythreã, quæ fertur Chaldæa fuisse, filia Berosi Chaldæi, cum & Sambethen, quæ clara & aperta de diuinis rebus, & filio Dei ædiderunt testimonia: sed & Magorum horum quædam testimonia de filio Dei, & ab æterno genita mente recenset, sic scribens. In dictis igitur Magorum, à Zoroastre descendentium (etsi, quod fieri solet, ad superstitiones, vanissimumq; dæmonum & elementorum cultum nonnunquam deflexerint) hæc ad alia habentur: πάντα ἐξετέλεσε πατὴρ, καὶ τῷ παρέδωκε δευτέρῳ ὃν πρῶτον καλοῦσι πᾶν γένος ἀνθρώπων, hoc est: Omnia perfecit pater, & menti tradidit secundæ, quam vocant primam, omne hominum genus. Hactenus ille: qui deinceps cap. 22. ostendit quomodo factum sit, vt ex stella apparente intelligerent Magi natum Christum. Solos (inquit) Chaldæos & Hebræos Apollo testatus est esse sapientes: μόνοι χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, καὶ ἄρα ἐβραῖοι. Solis nosse datum Chaldæis atq; Hebræis. Nec aliunde euenisse putes vt hi potissimum cognouerint ortum illius magnæ mentis, diuinæq; prolis, creatricisque intelligentiæ, quàm ex antiqua eorum Theologia, quæ prædicabat apertè fore vt filius ille Dei, omnium rerum creator, vēturus esset aliquando in mundum, ostendendumq; ipsis Magis super hac re signum de cœlo. Itaque in eorum Theologia quę referta esset oraculis de filio Dei, & tempus aduentus declarabatur, & signum quod locum indicaret ostendendum cœlitus. Propterea vigilantissimè obseruabant, totumq; ea fama Orientem repleuerant, vt Suetonius in Vespasiano & Tito testatur. Præceperatq; Sybilla vt in cœlo signum conspicati, ducem stellã sequerentur, regémque magnum adorarent. More autem gentis suæ adorarent. Nemo autem apud Persas salutabat regẽ, nisi muneribus allatis. Munera erant quorum regio esset ferax. Itaque & illi, quoniam auro propter vicinam Arabiam, & thure ac myrrha abundãt Chaldæi ac Persæ, his oblatis regem illum deorum, creatorem mundi, filium Dei, primam mentẽ adorauerant. Hactenus ille. Vt autem magis verisimile fiat Sibyllæ illius oraculis edoctos fuisse Magos de nascendo rege Iudæorum, & stella eius natiuitatem denunciante, notandum id quod ex Cicerone idem Steuchus adducit. Hic enim sic scribit lib. 2. de Diuinationibus: Sibyllæ versus obseruamus, quorum interpres nuper falsa quædam hominum fama dicturus in senatu putabatur, eum quem re vera regẽ habebamus, appellandum quoque esse regẽ, si salui esse vellemus. Ex quibus verbis satis manifestũ est, publica tunc temporis fama creditum à Romanis, libros Sibyllæ continuisse, futurum aliquẽ circa illud tempus regem Romanorum, quem regem vocare deberet, quisquis saluus esse vellet. Hæc autem falsa Cicero asserit, nimirum quòd propter tyrannidem superiorum Regum, Romani abhorrerẽt à regis nomine, imperatorib. eorum etsi verè regibus, nomen illud tamen denegantes. Verùm Sibylla ea (cuius versus fatetur compositos esse per ἀκροστιχίδα, quales ostendit etiam Aug libr. 18. de ciuit. Dei fuisse versus Sibyllæ Erythreæ) non de rege vaticinabatur, qui per tyrannidem libertatem erat ablaturus, sed per humilitatem asserturus nos in libertatem. Itaque simile vaticinium verisimile est & Magos accepisse ab hac Sibylla, cuius in Chronicis Chronicorum hoc dicitur esse vaticinium. In vltima ætate humiliabitur Deus, humanabitur proles diuina, vnietur humanitati diuinitas, iacebit in fœno agnus, & puellari officio educabitur. Accedit his, quòd Magos istos verisimile fit, vt testãtur Hieronymus, Chrysostomus & alij, audiuisse & didicisse vaticinium Balaam vt cuius essent successores. Ille autem de stella quadam oritura, quæ potissimum regem aliquem Israelitarum significaret, vaticinatus erat, vt scribitur Numeri 24. hoc modo: Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet duces Moab, vastabitq; omnes filios Set. Et erit Idumæa possessio eius, hæreditas Seir cedet inimicis suis: Israel verò fortiter ager. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Iam verisimile etiam est, Chaldæorum, imò & Persarum Magos pleraque ab Hebræis maximè tempore captiuitatis Babylonicæ de expectato ab eis Messia audiuisse, vt etiam ob ea ad inquirendum & adorandũ ipsum promiores fuerint, maximè cùm Hebræorum prophetarum vaticinia viderent consentire cũ vaticiniis Sibyllæ & Magorum maiorum suorũ. Ex his igitur omnibus constat Magos istos fuisse sapientes Chaldæorum, ex Chaldæa, locis vicinis in Hierusalem veniisse. Sic autem simul constat etiam quomodo ex oriente dicantur veniisse, & quomodo fieri potuerit vt ante purificationem virginis, imò decimatertia die Bethleem peruenirent. Non enim quoniam ex oriente veniisse dicuntur, necesse est intelligere veniisse eos ex vltimis terræ finibus, aut ex Persia. Nam & Balaam Numeri 23. ab oriente se dicit veniisse. De Aram (inquit) adduxit me Balac rex Moabitarum de montibus orientis. Fuisse autem Magos hos sapientes Chaldæorum, testatur etiam Chalcidius Platonicus in commentariis in Timæũ Platonis, sic de eis scribens: Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cuiusdam non morbos mortẽsque denunciatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanę

Magi vnde fuerint.

manæ conseruationis, rerumque mortalium gratiâ. Quam stellam cùm nocturno itinere suspexissent Chaldæorum profectò sapientes viri, & considerationè rerum cœlestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, repertáque illa maiestate pueruli venerati esse, & vota Deo tanto cõuenientia nuncupasse. Hæc ille. Itaque vt ad id reuertamur, vnde cœpimus, cùm Magia, si propriè accipiatur, sit naturalis philosophiæ apex, & diuinorum scientia atque in hac primum locum obtinuerint sapientes Chaldæorum atque Persarum, factum est vt illi proprio nomine dicerentur à Græcis Magi: quæ tamen appellatio etiam aliarum gentium sapientibus legitur attributa, vt cùm Plinius libr. 25. cap. 2. dicit Pythagoram & Democritum de naturis herbarum scripsisse, peragratis priùs Persidis, Arabiæ, Æthiopiæ, Ægyptique Magis. Ex quo etiam satis constare videtur, nomen Magi non esse nomen Persicum, vt quidam putant, sed nomen Græcum, tributũ sapientibus, maximè Chaldæorum & Persarum, quemadmodum Indorum sapientibus, nomen Gymnosophistarum. Verùm quoniam, vt fieri solet, Magi huiusmodi dum nimis essent curiosi, ad vanitates & superstitiones declinauerunt, & illicitis se dæmonum pactis immiscentes noua quædam nouis rationib. facere aggressi sunt, factum videtur vt Magorum nomen pro maleficis in vsu veniret: quomodo Astrologia, quæ Magiæ pars est, cùm priùs idem esset quod Astronomia, per abusum eius venit in vituperium: quomodo & nomen Sophista abiit in inuidiam apud Græcos, & nomen item Tyrannus. In veraque sua significatione inuenitur nomen Magus in sacris literis. Nam Leuitici 19. vbi vertit Hieronymus: Non declinetis ad Magos, nec ab ariolis aliquid scisciteminí. Et rursus ca. 20. Anima quæ declinauerit ad Magos aut ariolos, ponam faciem meam contra eam, magus pro malefico accipitur. Sic & apud Lucã in Actis, dum Simonem quendam & Elymam, magum vocat. At in Daniele, vbi nomen Magorum frequenter ponitur, distinguitur à maleficis. Sic enim legitur ca. 2. Præcepit autem rex vt conuocarentur arioli & magi, & malefici, & Chaldæi. Vbi Hieronymus in commentariis sic scribit: Magi sunt qui de singulis philosophantur: Malefici, qui sanguine vtuntur & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorum. Consuetudo autem & sermo communis magos pro maleficis accipit, qui aliter habentur apud suam gentem, eo quòd sint philosophi Chaldæorum, & ad artis huius scientiam reges quoque & principes eius gentis omnia faciunt. Vnde & in natiuitate domini saluatoris ipsi primùm ortum eius intellexerunt, & venientes in sanctam Bethleem adorauerunt puerum, stella desuper ostendente. Hæc Hieronymus. Dictio autem Hebraica, quam in Daniele Hieronymus semper vertit per nomen Magi secundum Rabbi Dauid significat astrologum, teste Pagnino. Vtrùm autem Magi isti, de quib. loquitur Matthæus, reges fuerint, & an tres numero, vt nunc habet communis opinio, non planè constat. Nam Euangelista eos reges non vocat, vocaturus, vt apparet, si tales fuissent, cùm id ad gloriam Christi nõ parùm pertinuisset. Sed nec veterum interpretum quisquam hos Magos reges vocat. Nam Chrysostomus quidem meminit regis Persarum, scribens de Iudæis his verbis: Oportuerat namque eos continuò sentire quantùm sibi esset additum dignitatis, de tanti scilicet natiuitate regis, qui Persarum ad se regem ortu suo triumphante traxisset. Verum apparet Chrysostomum ob id asserere Persarum regem tractum ad Christum, quòd illius consensu aut etiã iussu Magi, qui apud Persarum reges maximi erant, venissent ad adorandum Christum. Theophylactus tamen semel hos magos vocat Persicos reges. Oportebat (inquit) gaudere potius quòd rex suus à Persicis regibus adoraretur. Videtur autem recepta hæc opinio de Magis istis primum obtinuisse ex his quæ in Epiphaniarum die in ecclesiastico officio canuntur. Tunc enim ex psalmis decantatur illud, Reges Tharsis & insulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent. Et ex Isaia in epistola: Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, &c. Verùm hæc non propriè dicta esse de his Magis ex eo manifestum, quòd non venerint ex Saba aut Arabia, cùm hæc loca respectu Hierusalem planè sint in meridie, non in oriente. Canit enim hæc Ecclesia in die illo festo, quòd his prædicta sit gentium vocatio quarum hi magi primitiæ fuerunt: in quibus etiam pleraque ad literam competunt, quæ in prophetis mysticè accipienda sunt. Rectè tamen magi isti reges dicuntur, quoniã scilicet potentes erant, & quoniam propter suam sapientiam soleant semper regibus Persarum astare, sine quorum consilio nihil in regno gerebatur, nec statuebatur, imò ex quorũ numero semper esset Persarum Rex. Siquidẽ priùs ex Cicerone patuit, neminem Persarum regem esse potuisse, qui non Magicam scientiam perceperit. Et, vt dictum est ex Plinio, magia in oriente imperabat regum regibus. Et in libro Hester septem illi sapientes, qui ex more regio semper aderant regi Persarum Assuero, quorum consilio cuncta fecisse dicitur, scientes leges ac iura maiorum, duces Persarum ac Medorum vocantur, quos & ipsos magos fuisse certum est. Et Plinius magos Pasagardas castellum & Ecbatanam oppidum obtinuisse testatur. Ammianus quoque lib. 23. post miranda quædam de magis enarrata sic scribit: Ex hoc magorum semine septem post mortem Cambysis regnum iniisse Persidos antiqui memorant libri, docentes eos Darij factione oppressos. His itaque rationib. & Theophylactus videtur eos vocare Persicos reges. Sic enim & in libro Tobiæ capite 2. & ab Ambrosio libro 1. officiorum cap. 12. tres amici Iob reges vocantur: qui & ipsi magi videri possunt, si eorum in disputando scientiam quis aduertat. Tres autem fuisse in suis sermonibus semper affirmat Leo primus.

Num magi reges fuerint.

VBI EST QVI NATVS EST REX IVDÆORVM? VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS IN ORIENTE, &c.] Conueniens certè omnino erat Christi natiuitatem & pastorib. Iudæis personis humilibus, & magis gentilibus viris potẽtibus & sapientibus manifestari, vt ostenderetur omnibus natus saluator, & ab vtraque gente testimonium acciperet. Si enim soli Iudæi illi testimoniũ perhibuissent nouo regi, visi fuissent cognationem suam honorare. Nunc autem & alieni à testamento Dei testimonium eidem peribuerũt. Inimicorum autem testimonium maioris solet esse fidei. Vide Basilium in sermone de natiuitate. Sed priùs quidem Iudæis manifestari debuit: quoniam & Iudæis primũ prædicari oportebat Euangelium. Deinde in pastoribus quidem demonstratum est, quib. Euangelij mysteria primùm, & maximè aperienda

forent,

forent, quique potissimùm ad testificandũ de Christo delegendi essent. Verùm quoniam pastorum testimonium leue videri poterat, additum est & magorum, virorum scilicet quos mundus admirabatur, & qui videri non poterant venturi è longinqua terra in externum regnum ad adorandum regẽ extraneum, nisi persuasissimum habuissent natum esse regem quem quærebant, eumque dissimilem aliis regibus fore. Verùm pastoribus per angelum Christi natiuitas annunciata est; Magis autem per stellam: quoniam illi multa patribus angelos denunciare solitos cognouerunt, & hi cœlorum astrorumq; motum diligenter obseruabant, astris multum tribuentes. Habet enim hoc diuinæ sapientiæ dispositio, vt per ea in cognitionem sui homines ducat quibus assueti sunt. Vtrobique tamen cœlesti signo Christi natiuitas declaratur, vt cœlorum, angelorumque pariter & astrorum dominus demonstraretur, qui in terris natus fuerat, vt cui & angeli & astra seruirent. Qui autem stellæ indicio Christum natum magis ostenderet, poterat & sine humana instructione locum natiuitatis demonstrare: sed magis conueniebat vt Magi scisciantes in Hierusalem vrbe regia & præcipua Iudæorum, & natum ipsorum regem nescientibus denũciarent, & locum natiuitatis Christi ab eis vicissim discerent: tum vt de Christo quem quærebãt certiores redderentur Magi, discentes prophetæ vaticinium: cum stella Christum in Bethleem natum demõstrante consentiret; tum vt gloria Christi clarius effulgeret, testimoniũ illi perhibentibus etiam Magis, & Iudæorum cæcitas & desideria condemnarentur, dum gentes vnico viso astro crediderunt, ipsi autem neque ex tot prophetis tempus visitationis ipsorum agnouerunt: & gentibus regem ipsorum tanto desiderio ex longinqua regione quærentibus, ipsi dominatum non quæsierunt, imò regem suum, quem ex libris prophetarum aliis monstrauerunt, ipsi videre neglexerunt. Postremùm hac ratione demonstrauit Deus, non omnia omnibus manifestari, sed multa nos in cognoscendis diuinis rebus egere opera, iamque in proximo fore eam gentium & Iudæorum conditionem, vt vtrique ab vtrisque discere deberent.

Itaque interrogant Magi dicentes: *Vbi est qui natus est*, &c. Vnum quærunt, & vnum asserunt. Asserunt enim natum, sed quærunt nati pueri locum. Quærunt autem de rege Iudæorum, non qualicunque, sed eo quem iam multis sæculis sciebant expectatum à Iudæis, cui ex vaticinio Balaam totum orbem subiiciendum non ignorauerunt. Vnde postea dicitur Herodes occasione interrogationis Magorum quæsisse ex Scribis vbi Christus nasceretur, nimirum quòd de illo rege Iudæorum interrogassent, qui Messias & Christus communi hominum appellatione dicebatur. Proinde Græci articuli vim conuenit non dissimulare, *πῦ ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων?* hoc est: Vbi est ille natus rex Iudæorum? Quę vera dupliciter intelligi possunt. Primùm simpliciter, vt sit sensus: Vbi est ille rex Iudæorum, qui iam natus est? Secundò, vt significetur rex iste quem quærunt esse natus rex, hoc est, qui non ab hominibus in regem eligendus esset, & vngendus in legitima ætate, sed qui in sua natiuitate rex esset Iudæorum, ad distinctionem aliorum regum Iudæorum. Porro etsi in Hierusalem regnaret Herodes, non meruerunt tamen alterius regis Iudæorum mentionem facere, quia non putabãt alicui Iudæorum, nec ipsi Herodi incognitum esse natum iam regem, eiusq; claritatem apud eos quoque cœlestibus signis declaratam; nec in animum inducere potuerunt, non lubenter omnes Iudæos & Proselytos de eo rege audituros, quem iam multis expectassent sæculis tanquam saluatorem ipsorum. Deinde & efficaciæ gratiæ diuinæ id adscribi potest, quæ vt non solùm eos instruxit de nouo rege nato, sed ad inquirendum eum, adorandumq; commouit & accendit, ita & effecit ne præsentem meruerent regem ob amorem noui regis quem quærebant. Proinde Chrysost. in secunda expositione super Matthæum: O beati (inquit) magi, qui ante conspectum crudelissimi regis priusquam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores. Addunt autem rationem quare quærant de nato rege Iudæorum, & quo indicio eum iam natum esse cognoscãt aperiunt, cùm sequitur.

VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS, &c.] Stellam eius, vocant stellam nouam declaratiuam natiuitatis eius. Sicut autem his verbis satis significatur magos ex ortu nouæ stellæ intellexisse ortum Christi, ita quoque colligere hinc licet, non his magis primùm reuelatum fuisse stellam hãc portendere Christi natiuitatem, sed antiquam fuisse reuelationem hanc, atque à patribus magos accepisse exorituram nouam stellam, quæ regis Iudæorum maximi ortum monstraret. Non enim dicunt, vidimus stellam quandam nouam in aëre, & fuit nobis reuelatum quòd demõstraret natum regem Iudæorum, sed solùm, *vidimus stellam eius*, & cum articulo, *τὸν ἀστέρα*: satis significantes se vidisse eã stellam quam ex antiqua traditione non dubitauerunt esse ipsius. Non enim id noui sibi contigisse significat, vt docerentur quid apparens eis stella portenderet, sed id tantùm, vt viderent stellam, iamdiu scilicet expectatam & obseruatam. Deinde si non antiqua fuisset stellæ illius expectatio, sed ipsi magi de seipsis dixissent vidisse se stellam, & de ea reuelatum tunc sibi portendere ipsam natiuitatem Messiæ, ex eorum verbis non multùm commoti fuissent Iudæi, & maximè Herodes, sed tanquam vana somnia reiecissent. Porro stellam hanc non fuisse veram stellam, vnamque de numero astrorum cœlestium, ex multis patet. Et primùm quidẽ ex motu. Nam cùm reliqua omnia astra moueantur motu diurno ab oriente in occidentem, hæc mouebatur à septentrione versus meridiem. Talis enim est situs Hierusalem respectu Bethleem. Secundò ex splendore eius. Siquidem nulla astra in die apparent propter excessiuum splendorem solis. Hanc solam in die apparentem sol occultare non poterat. Tertiò ex tempore apparitionis eius. Prout enim opus erat apparebat, & rursum occultabatur, neque certo statutoque tempore reliquorum astrorum more sese conspiciendam exhibuit. Quartò etiam loco situs eius. Siquidem non in cœlo sitam fuisse, sed terræ proximam fuisse constat. Alioqui enim neque dux viæ esse potuisset, neque domum in qua erat cum matre infans demonstrare. Postremùm & ex quiete eius. Stetisse enim dicitur supra vbi erat puer, cùm omnes cœlestes stellæ continuo moueantur motu. Proinde non habent astrologi genethliaci & Priscillianistæ hæretici, quòd ex hoc loco patrocinium artis suæ quærant & proferant. Illi enim stellę huius occasione artem suam comprobare adnisi sunt, vnumquenque subiectum secundum corpus & animam afferentes constellationi illi (quam fatum vocant) quę est in vniusciusque natiuitate

Quod stella nõ fuerit de numero astrorum cœlestium.

Refutantur astrologi & genethliaci.

tiuitate, hac sua assertione, præter alia multa inconuenientia, tollentes ab homine liberam agendorũ & omittendorum facultatem. Dubium autem an cùm dicunt se vidisse stellam eius in oriente, intelligendum sit eos in oriente exist entes, vidisse etiam stellam eius exist entem in oriente: an potius eos in oriente exist entes vidisse quidem stellam, sed in terra Iudæ exist entem. Non est autem huic dubio locus secundùm receptam & communiorem sententiam, qua creditur stella hæc totius viæ dux fuisse ab oriente vnde venerunt vsque Hierusalem: verùm hanc sententiam non esse verisimilem ex sequentibus patebit. Sequitur.

ET VENIMVS ADORARE EVM, vbi, *venimus*, esse præteriti temporis Græca certissimè docent. Est enim ἤλθομεν. His autem verbis Magi & excludunt falsam suspicionem, qua videri poterant venisse ad perdendum regem, & certitudinem suam ac persuasionem insinuant, nempe quòd tam persuasi essent natum esse hunc regem, vt non dubitarent eius adorandi gratia venire. Deinde & quanti hunc facerent significant, vt quem solum præ omnibus regibus Iudæorum adoraturi venirent, nõ ignari scilicet fœlices eos futuros qui illum sibi haberẽt propitium. Quamuis autem esse possit, imò verisimile secundum prædicta sit, Magos agnouisse nati huius regis diuinitatem, id tamen non consequitur ex verbo, *adorare*, quemadmodum plerique colligunt. Nam in scripturis frequenter homo hominem veneratus, adorasse illum dicitur. Hebraica enim dictio correspondens semper verbo nostro adorandi, simpliciter significat prosternere se coram aliquo humi reuerẽtiæ causa. Hoc autem modo antiquitus veneratio exhiberi solebat regibus, quin & priuatus quandoque priuatum sic venerabatur.

AVDIENS AVTEM HERODES REX TVRBATVS EST, &c.] Herodes quidem cùm non intelligeret nisi terrenum regnum, iure turbabatur, metuens ne ipse & filij sui regno per hũc regem priuarentur. Verùm tota ciuitas cur turbabatur? Oportebat enim gaudere potius, quòd is natus esset quem iam diu expectassent, cuius adorãdi gratia etiam exteri aduenissent. Sed turbatio non solùm est ex timore, sed etiam ex admiratione, & nouæ rei ecsi gratissimæ nuntio. Proinde intelligi potest Herodem quidem turbatum præ timore, ciuitatis verò ciues quosdam quidem præ timore, alios verò propter rei nouitatem solùm fuisse turbatos. Aut potius, omnis Hierosolyma, accipi debet pro maiori parte ciuium Hierosolymitanorum. Nã cum omnes gaudere deberent, tamen quæ fuit eorum carnalis cæcitas, multi eorum partim timore Romanorum, ne fortè opprimerentur huius noui regis occasione, partim quòd applauderent Herodi, eiq; amici essent, simili turbatione turbabantur qua Herodes. Atque huic sensui magis conuenit illud additum ab Euangelista, *cum illo*, quasi per eam partem voluerit significare similem ciuium fuisse perturbationem.

ET CONGREGANS OMNES PRINCIPES SACERDOTVM, &c.] Cùm vnus tantùm esset apud Iudæos qui propriè erat princeps sacerdotum, in Euangeliis dum principum plurium fit mentio, oportet intelligere eos qui sibi mutuò in pontificatu succedebant, & aliquando pontifices fuissent. Nam sub Herode cœpit pontificatus esse vænalis, & ante mortem ab vno ad alterum transferebatur. Aut potius ij intelligendi sunt vocari principes sacerdotum, qui principes erant illarũ 24. familiarum sacerdoralium, de quibus 1. Paralip. 24. Nam & ibi legitur de principibus sacerdotum hoc modo: Diuisit autem eis Dauid, hoc est, filiis Eleazar, principes per familias sedecim, & filiis Ithamar per familias & domos suas octo. Porro Scribæ dicuntur, non qui simpliciter scribebant, sed erat hominum genus quos Hebræi suo quodam nomine vocabãt: quorum erat professio, vt quemadmodum olim apud Romanos in rebus dubiis ex Sibyllæ libris per aruspices aut interpretes responsa petebantur, ita & isti consulti, ex prophetarum libris respõderent. Proinde quos Matth. & huius imitator Marcus scribas vocat, Lucas appellat legisperitos. Hebraicè enim dicebantur סרפרים spharim, quo nomine sunt appellati non à scribendo, sed à ספר sepher, quod est liber aut litera, vt sint sopharim quasi librarij, ab euoluendis enarrandisque libris sacris: aut literati, qualis fuit & Esdras, de quo legitur 1. Esdræ 7. Et ipse scriba velox in lege Moysi, hoc est, librarius dexter, scitus & expeditus in Moyse. Aut dicti sunt sopharim à verbo ספר Saphar, quod est recensere, narrare & nunciare, quòd illorũ esset scripturas populo annunciare, prælegere & exponere. Vnde apud Græcos pro nomine Scriba, semper est γραμματεὺς, quod nomen significat Scribam publicum & cancellarium, cuius officium erat publica scripta atque decreta seruare, eadémque si poscerentur lectitare. Sic & Saraias dicitur Scriba regis Dauid, & Sobna Scriba Ezechiæ. Admiranda autẽ est in hoc negotio diuinæ sapientiæ dispositio, mirabiliter omnia quę hic gerebantur cedere faciẽs in gloriam nati humiliter pueri, & confirmationem fidei in illum. Gloria enim pueri erat, quòd illi exteri Magi viri & eruditione & fortunæ strepitu nequaquam aspernandi tam insigne testimoniũ ferrẽt, quodq; Herodes rex potẽtissimus huius metu pueri conturbaretur. Deinde quòd ipse Herodes, & principes sacerdotes cum Scribis, quãuis hostes essent Christi, tamen autores essent vt locus natiuitatis Christi Magis innotesceret. Malitiosè enim Herodes inquirebat vbi Christus nasceretur, & tamen nesciens, gloriæ Christi inseruiebat. Non quæsiuit autem Herodes vbi Christus natus esset (dixissent enim se nescire) sed vbi nasci deberet secũdùm scripturam. Hoc enim est, *vbi Christus nasceretur*.

AT ILLI DIXERVNT EI: IN BETHLEEM IVDÆ: SIC ENIM SCRIPTVM EST PER PROPHETAM.] Is qui sub nomine Chrysostomi autor est secundi commentarij super Matthæum, dupliciter culpat Scribas & pontifices ob eorum responsionem ad quæstionem Herodis. Primùm, quòd alienigenæ & impio regi prodiderint mysterium prophetarum. Deinde, quòd in propheriæ testimonio id omiserũt: Et egressus eius à diebus æternitatis, per quod ab impia sua cogitatione Herodes reuocari potuisset. Verùm non apparet eos hac in re culpandos, cùm regi suo cui subiecti erant, eidemq; proselyto, & pietatem simulãti non potuerint non pro suo officio respondere, illud in testimonio iure omittẽres, quod propositæ quæstioni non seruiebat. Dubium autem hic est non parum, quomodo testimonium hic ab Euãgelista aut à Scribis prolatum ex propheta, consentiat cum loco prophetæ. Non enim solùm est in verbis diuersitas, sed etiã contrarietas videtur esse manifesta. Hic enim dicitur, Bethleem nequaquam minima in principibus Iuda. In Michea verò, interprete Hiero-

Hieronymo, dicitur: Et tu Bethleem Ephrata parvulus es in milibus Iuda. Proinde Hieronymus super Micheã, asscribit hanc diuersitatem ignorantiæ & negligentię Scribarum, arbitraturque Matthęum volentem arguere Scribarum negligentiam erga diuinæ scripturæ lectionem, sic scripturam potuisse vt ab eis prolata erat. Addit autem, quosdam asserere Euangelistas per errorem nonnunquam ex veteri testamento citare testimonia, vt qui non ex libro dum scriberent ea carpetent, sed memoriæ crederent, quæ nonnunquam fallitur. De quorum sentẽtia prolixè disputat Quidam in Annotationibus. Verùm ea sententia tanquam eneruans veritatem & autoritatem scripturæ sacræ, omnino reijcienda videtur. Sunt qui putant Scribas & sacerdotes non imperitè aut infideliter respondisse, sed ita adduxisse testimonium & Scribas & Mattheum, quomodo tunc legabatur in æditione Syriaca, qua tunc magis quàm Hebraica veritate passim vtebantur. Alij Scribas & Euangelistã non tam verba quàm sensum potius prophetæ voluisse reddere asserunt, ostenduntq; hoc modo in eundem sensum coincidere & prophetæ locum, & istud testimonium adductum. Nam Micheę loci hic est sensus: Tu Bethleẽ parvulus quidem nunc es vicus in milibus Iuda, sed ex te egredietur dux, &c. ac proinde significatur à propheta, futurã Bethleem non minimam, sed maximã. Itaque cùm id intelligerent Scribæ & Euangelista significatum à propheta, potius quod sensit explicare voluerunt, quàm ad literam obscurũ eius testimonium reddere. Quidam autem culpans Hieron. versionem in Michæa, vt ostendat testimonium hic citatum conuenire cum loco Micheæ, vnde desumptum est, sic putat Hebræa in Michea verti debere: Et tu Bethleem Ephrata, parum est vt sis inter Chiliades, seu Chiliarchos Iudæ, &c. intelligens scilicet, nomẽ illud masculinũ, quod Hieron. vertit, parvulus, & Septuaginta ὀλίγος, accipi pro neutro genere, quo cùm careant Hebræi, vtuntur pro eo masculino aut fœminino. Iam idẽ vult esse, parum est vt sis inter principes Iudæ, &c. nequaquam minima es inter principes Iudæ. Qui enim simpliciter dicitur esse inter principes, non excellit alios, sed est quasi è vulgo principum. Verum cũ Micheas secundum eum dicat parum esse vt numeretur Bethleem inter principes Iudæ, satis significatur eam maximam fore inter principes, ac proinde non minimam esse, vt asserit Matthæus, in principibus Iudæ. Sed vt in eo bene quidem dicit, q; Hebraicam asserit veritatem non habere verbum, es, quod vertit Hieronymus, sed infinitiuum, esse vertendum vt sis ita contra omnium sententiam masculinum nomen pro neutro accipi debere putat, vt omittamus Hebræa nullo modo illum sensum habere posse. Nam Isaiæ cap. 49. vbi talis est locutio, qualem hic esse vult. Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob. Et Isaiæ 7. Num quid parum vobis est molestos esse hominibus? longè alia est phrasis in Hebræo, quàm hoc loco apud Micheam. Itaque Septuaginta Hebraicam veritatem paulo rectius quàm Hieronymus reddiderunt. Sic enim verterunt: καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ φραταῖ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραήλ, hoc est, tu Bethleẽ domus Euphrata, minima es vt sis in milibus Iuda, ex te mihi exibit vt sit in principem Israëlis. Consentit huic versioni & sensui Chaldæus interpres, qui vertit in hũc modũ: Et tu Bethleem Ephrata, quodammodo minor fuisti, quàm vt numerari potueris inter Chiliades domus Iudæ, &c. Quæ versiones quomodo cum testimonio hîc adducto, saltem secundum sensum principaliter intentum à propheta conueniant, superius satis dictum est. Potest tamen & aliter locus hic concordari cum loco Micheæ siue eum quis legat secundùm Hebraicam veritatem, siue secundum Hieronymi versionẽ, quæ parum differt in sensu ab Hebraica veritate: nempe si intelligatur locus Micheæ per interrogationem hoc modo: Tu Bethleem Ephrata, num, sicut haberis, minima es in milibus Iuda, aut minor es quàm vt numerari possis in milibus vel principibus Iuda? ac deinde per sequentia intelligatur negatiuè respondendum esse, quasi dicat, Nequaquam certè minima es, quia ex te mihi exibit, &c. Sic enim manifesta erit consonantia, Euangelista id per negationem affirmante quod propheta per interrogationem insinuare voluit. Expendendum autem reliquit quidam num per hyperbolen accipi possit, *Nequaquam minima es*: pro eo quod est, adeo quidem humilis es, vt ne minima quidem vocari possis inter principes Iuda. Verùm huic intelligentiæ obstat subiuncta causalis: *Ex te enim exiet*. Reliquarum autem diuersitatum quæ sunt in hoc testimonio à verbis Micheę, facile est causam reddere. Nam quod dixit Micheas. Ephrata hic dicitur, *terra Iuda*. Hoc enim certius & notius erat, ad distinguendum Bethleem de qua est sermo, ab altera ciuitate eiusdem nominis: ob quam distinctionem Micheas adiecit, Ephrata. Quod autem hîc dicitur *in principibus Iuda*, & Græcè ἐν ἡγεμόσιν Ἰούδα, cùm Hieronymus in Michea verterit in milibus Iuda, & Septuaginta, ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, in causa est æquiuocatio Hebraicè dictionis אלף Aleph, quæ & mille, & dux aut principem significat. Sensus tamen secundùm vtranque significationem eodem recidit. Nam si intelligatur, *in principibus* vel inter *principes*, sensus est: nequaquam minima es inter principales & præcipuas vrbes Iuda, quæ multa continent milia hominum. Et si intelligatur, *in milibus*, sensus est: in ciuitatibus aut familiis quæ continent multa milia. Possent autem hæc verba, *nequaquam minima es in principibus*, sic accipi, vt in principibus, non accipiatur pro inter principes, sed significetur Bethleem nequaquam minimam esse in producendo principes Iuda, aut nequaquam minimum habere principem Iuda. Nam quæque ciuitates & tribus suos habebant principes. Verùm hic sensus etsi proposito optimè conuenit, non tamen potest intelligi significari in Hebraica veritate. Iam quare hîc additum sit, *ex te enim exiet*, &c. cùm non sit apud Micheam, facilè ex prædictis patet. Pronomen autem, *mihi*, quod est in Michea, etiam est hoc loco in Græcis codicibus, ἐν σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται, *ex te enim mihi exibit*. Per quod significatur in gloriam Dei Messiam nasciturum, & principem futurum. In sequentibus quædã pro explicatiore sensu de suo adiecit, Matthæus. Nam Hebræa secundùm Hieronymum sic habent: *Ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël*. Aut potius: *Ex te mihi egredietur vt sit princeps in Israël*, quomodo & Septuaginta ferè verterunt. Apparet autem in Hebræo subticeri suppositum verbi, *egredietur*, ac significare voluisse Propheram, ex Bethleem illum omnibus expectatum proditurum vt sit dominator in Israel. Vnde Chaldæus interpres addidit nomen Messiæ, *ex te mihi exibit*

exibit Messias: nisi malimus sic accipere: ex te mihi eueniet vt sit aliquis dominator in Israel. Porro pro, *regat*, Græce est ποιμανῦ, quod potius est, *reget*, & significat non simpliciter regere, sed pascere, & regere quomodo pastor gregem. Quanquã Græca vox non omnino respondet Hebraicæ, quæ dominatum magis significat. Dicit autem ducem hũc recturum populum Israel, non quod & gentium nõ esset futurus pastor & rector, sed nomine Israelis, vt & aliàs, omnes electos complectens: videturque nomen Israelis opponi Iudæ, vt hic sit sensus: Tu Bethleem etsi minima, vilis, & contempta habearis, comparata reliquis ciuitatibus Iudæ, nequaquam tamen verè minima es inter principes vrbes Iudæ. Nam quemadmodum olim ex te mihi prodiit in typo Dauid, vt esset pastor totius Israelis, ita rursum ex te mihi proditurus est & alter Dauid, qui non more regum sequentium Dauid, & Salomonem, tantùm præsit tribui Iudæ, sed regat & pascat vniuersum populum meum Israel, hoc est, vniuersos ex omnibus gentibus collectos, quorum primitiæ & typus fuerunt duodecim tribus Israel.

TVNC HERODES CLAM VOCATIS MAGIS, DILIGENTER DIDICIT AB EIS, &c.] Postquam ex sacerdotibus didicisset Herodes locum natiuitatis Messiæ, tempus quoque natiuitatis eius per tempus apparitionis stellæ discere à Magis voluit, existimans hac ratione natum hũc nouum regem non posse effugere suas manus, sed his duobus indiciis facilè posse deprehendi, etsi non contingeret Magos redire, & natum puerum demonstrare. Clam autem vocat Magos, quòd suspectos haberet Iudæos, metuens ne ex curiosa & diligenti inuestigatione temporis apparitionis stellæ putaretur insidiari velle nato regi, quem illi iamdin desideranter expectauerant. Porro in his quæ hic de Herode scribuntur aduertere licet malitiæ quanta sit versutia, quanta quoq; diligentia ad perficiendum quod cupit. Siquidem veluti pium Magorum studium adiuuare volens, Scribis & pontificibus congregatis: quærebat vbi quem illi quærebant nasci deberet, cùm re vera per hoc perniciem pueri moliretur. Deinde clam vocat Magos, nec discit tantùm tempus apparentis stellæ, sed diligenter discit, omnibus, scilicet, neruis in hoc incumbens vt exactum tempus sciret, nec tamen proderetur illius impium molimen. Ad hæc quò faciliore negotio puerum quem perditum optabat inueniret, mittens in Bethleem Magos, mandat de puero sibi renunciari, atque vt id ab eis impetraret, malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat, deuotionem, Magorumq; imitationem dolosè promittens. Nec dicit solùm: *Ite & interrogate de puero*, sed, *interrogate diligenter*, aut, vt habent Græca, ἐξετάσατε, hoc est, examinate. Nec dicit, renunciate nobis, sed *mihi*. Sibi enim primum volebat innotescere puerum, vt eũ priùs tolleret è medio, quàm populus Iudaicus eũ planè resciisset, natum esse. Verùm vt in his patet quæ sint malitiæ artes, quantum sit eius studium: ita rursum considerare in eis licet Herodis insipientiam, & malitiæ cæcitatem. Nam cùm natum puerum tantùm esse iam didicisset, vt eius natiuitatem & scripturæ diuinæ longè antè prædixissent, & stella iam de cœlo manifestasset, putauit tamen suis consiliis diuinæ se posse resistere voluntati, & perturbandum suo furore diuinum consilium. Deinde non aduertit quàm parum sibi constabant hæc duo, vt clam vocaret Magos, & pietatem prætexeret præcepto. Si enim verè adoraturus erat, quare hoc clanculò præcipiebat? Magi autem, eo quòd nõ est suspiciosa pietas, sed ex sese alios semper metitur, dolum Herodis præsentiscere nequibant: proinde nihil illum celant eorum quæ quærebat, renunciaturi etiã de puero, nisi angeli monitione reuocati fuissent. Iam verò etiã hîc aduertas Dei in impiorũ cõsiliis moderationem. Diuino enim nutu factũ est, vt in Magorum simplicitate cõfideret Herodes, sperans eos ad se reuersuros, vt sic nullum eis adiungeret comitem, vtque & ipsi incolumes in patriam redirent, annunciaturi suis regionibus Christum. Alioqui enim nisi spes hæc scelerato imposuisset, sæuiturus erat in Magos ipsos, qui nuntium tam in auspicatum ipsi attulissent. Deinde in suam, puerique nati gloriam tam callidis, variisque cõsiliis permisit Deus Herodem pueri necem cogitare, vt ostendere tur quàm nihil possint consilia hominum quantumuis callida, & quantumuis potentium, contra dispositionem diuinam, & quãtus esset puer iste natus cui præualere nequiuit callidissimus simul & potentissimus Rex. Notandum autem & illud in verbis Herodis, non dixisse eum, *interrogate de rege hoc*, sed *de puero hoc*. Neque enim regis nomen ferre poterat, satis insinuans quantum contra illum insaniret.

Quanta malitiæ versutia, quanta ad sed perficiendũ diligentia.

QVI CVM AVDISSENT REGEM, ABIERVNT: ET ECCE STELLA QVAM VIDERANT IN, &c.] Ex his apparet stellam non fuisse reliqui itineris ducem, quemadmodũ cõmuniter putatur. Alioqui enim non tam vehemẽter gauisi fuissent hac visa, nec dixisset Euangelista solùm, *& ecce stella quam viderant in oriente*, &c. sed, *& quæ comitata eos fuerat*. Et iidem ipsi Magi fatentur se in oriente quidem vidisse illam, sed non addunt se eam ducem itineris habuisse, quod vt maius fuisset miraculum, ita in primis fuerat commemorandum. Vt autem stella Magis egressis Hierusalẽ, & iam vicinis loco natiuitatis rursum appareret, eósque præiret, duplex causa erat. Primùm, quia cùm iam plurimũ tentata esset Magorũ solida fides, eo quòd in regia vrbe non solùm non inuenissent quod quærebãt, sed ad nomen eius omnes vidissent Iudæos conturbatos, & quem quærebant planè illis esse incognitum, ita vt meritò potuissent se delusos cogitasse: iã tempus erat vt fidelis ille Dominus qui facit cum tentatione prouentum, quo sustineri possit, probatam illorum fidem corroboraret, & quasi præmio quodam collaudaret, comprobaretque. Secundò, id factum est, ne cogerẽtur de nato in Bethleem puro, sed adhuc Bethleemitis incognito sollicitè inquirere, ficq; per Magorum inquisitionem puero manifestato, quis improbo regi prodere pergeret recognitum regem, & ne in Bethleem venientes Magi offenderentur propter humilitatem & obscuritatem nati pueri. Itaque eadem illa stella, quæ tempus natiuitatis indicauerat, locũ quoque demonstrat. Quã cum vidissent Magi, meritò gauisi sunt gaudio maximo. Nam fideris quidem spectaculo gauisi erant Magi in oriente, sed multo magis nunc, nimirum & intelligerent spem suam non esse frustratam, nec frustra tanti itineris se suscepisse laborẽ, idque post apparentem negotij desperationem. Deinde quod experirentur stellam ad eundem perducere locũ quẽ scriptura demonstrauerat, quódque ducem iam nacti essent nequaquam fallacem.

An stella comitata fuerit per totũ iter.

ET INTRANTES DOMVM, INVENERVNT PVERVM CVM MARIA MATRE EIVS, &c.] Verisimile est iam Mariam cũ puero fuisse

fuisse in diuersorio, digressa, scilicet, iam hospitum A multitudine, ob quam non erat ei dum pareret locus in diuersorio, nisi per domum, hic speluncam illam & stabulum quis putet intelligendum. Cùm autem Magi quærerent regem Iudæorum, inuenerunt puerum, aut, vt habent Græci, παιδίον, puerulum, nihil, scilicet, specie à cæteris differentem, & in quo nihil quod admirandum esset aut adorandum apparebat. Comperisse cum puero solam matrem dicuntur. Diuino enim consilio factum est, vt ne multi adessent, quò Herodi puer magis celaretur, & Magorum fides declararetur, qui puerulum omni satellitio destitutum tanquam regem adorauerunt. Deinde & ob id matrem tantùm Euangelista fortè repertam dicit, quò significaretur, hanc etsi B recentem puerperam, non indiguisse obstetricibus, aut nutricibus, vt quæ sine dolore peperisset. Atque ne Ioseph quidem inuentus hîc describitur, sicut à pastoribus. Nam diuino fortè nutu factum est vt & is abesset, ne gentibus suspicio esset communi generationis ratione hunc puerulum natum, qui ex Sibyllinis libris aut aliunde discere potuerunt, regem quem quærebant ex virgine nasciturum. Quãuis autem nihil quàm puerulum viderent, & matrem eius vestitam vt esse poterat vxor fabri peregrè constituta, tamen (quod fidei maximum erat argumentum) procidentes adorant, qui fortè etiam ipsum Herodem in regali suo residentem solio non adorauerant. Quo constat eos alia quædã de pueru C lo hoc sensisse quàm vel de eo audierant, vel in eo viderant. Quod quidem in eis effecit, primùm stellæ indicium. Deinde & splendor quidam diuinus qui animas illorum illustrabat. Hinc enim factum est nouum istud, vt nato puerulo non suo in regno, sed & paucis cognito, & longè distante regione, præterea non in arce, aut aula, sed humili hospitiolo, hoc honoris tribuendum putarent. Nec hac pietate contenti depromunt è repositoriis suis munera, eaque optima. Quod quãuis pro more patriæ suę facerent (nam Orientalibus mos est cum muneribus reges suos adorare) eásque res offerrent, quarũ protentu regio Persarum aut Chaldæorum præcipuè dines erat, fortasse non intelligentes quid his donis D speciatim portenderetur: tamen dubitandũ est, quin his donis mysteria quædam spiritus sanctus etiam ipsis ignorantibus significare voluerit. Ideo enim Matthæus tam distinctè videtur munerum numerũ & qualitatem explicuisse. Itaque his muneribus primum quidem significatum est, puerulum hunc esse eum de quo scripturæ: Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, &c. & Reges Tharsis & insulæ munera offerent. &, Dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper. Deinde per tria hæc munera iam velut per ænigma significata est ineffabilis in diuinitate trinitas, patris, filij, & spiritus sancti, simulque vno puerulo comprehendi humanitatem, diuinitatem, & regalem dignitatem ei E conuenientem & humanitatis & diuinitatis ratione. Aurum enim regi competit: Thus Deo: Myrrha homini morituro. Nam Iudæi suos mortuos myrrha sepeliunt, vt corpus maneat incorruptum. Myrrha enim cùm sicca sit, arefacit, & exiccat humiditatem, nec sinit innasci vermes. Itaque, vt & Hieronymus annotauit, pulcherrimè munerum sacramenta Iuuencus vno versiculo complexus est: *Aurum, Thus, Myrrham, regiq́, hominiq́, deoq́, dona ferunt.* Quidam tamen thure significatum intelligunt Christi sacerdotium. Quid autem his muneribus significatum est à nobis offerri debere, postea dicetur. Porrò per factum horum Magorum conuellitur satis impius error Lutheri, asserentis Christum etsi in sacramento altaris verè præsentem, non tamen debere nec posse ibi à fidelibus adorari, imò idololatricum esse cultum qui hîc Christo exhibetur, eo quod (inquiunt) Eucharistia non ad hoc est instituta vt adoretur, sed vt manducetur à fidelibus, nec legimus in scripturis illic Christum se coli & adorari velle. Ergóne idololatræ fuere Magi illi, qui Christum adorauerunt in cunabulis, & mysticis illis honorauerunt muneribus? Neque enim ad hoc incarnatus & in mundum natus erat, vt hic adoraretur in mortali corpore, sed vt conspueretur, cæderetur, crucifigeretur: nec vllum Dei verbum ex scripturis proferri potest, quo à Magis ille cultus exactus fuerit. Vide Pighium controuersia octaua.

Refellitur error Lutheri de adoratione Eucharistiæ.

Isaiæ 30. Psal 71.

Psal. 33.

ET RESPONSO ACCEPTO IN SOMNIS NE REDIRENT AD HERODEM, &c.] Eo q́ dicitur, *responso accepto*, satis significatur Magos iam secum agitasse num redeũdum esset ad Herodem, imò quoniã subdubitare inceperunt, desiderasse aliquod signum diuinæ volũtatis. Nam q́ quidam dictionem Græcam χρηματισθέντες, vertẽdam putant potius, *oraculo accepto*, nec sic quod diximus significari, minus significatur. Nam χράσμοι, dicũtur quidem oracula quæ reddũtur à numine aliquo, sed petentibus & consulentibus. Itaque eodem verbo Euangelista & postea vtitur, cùm Iosephũ ex Ægypto redeuntem, & dubitantem num in Iudæam secedendum esset, admonitum dicit vt in Galilęam iret: non vtitur autem hoc verbo cùm admonitum dicit, vt vel in Aegyptum fugeret, vel inde rediret. Eodẽ vtitur & Lucas, cum Simeonem dicit respõsum accepisse à spiritu sancto, &c. vbi etiam quidam vertit, responsum acceperat. Porro Hieronymus putat χράσμαι dici, cùm Deus nõ per angelum, sed per se respondet. Responsum (inquit) quod Græcè dicitur χρηματισθέντες, non per angelũ fit, sed per ipsum Dominum, vt meritorum priuilegium demõstraretur. Iussi autem sunt non redire ad Herodẽ, non solùm ne Herodis impietati subseruirent sua simplicitate, & puer tueretur ab impij regis crudelitate: sed etiã vt frustra se insidiari intelligeret, & ab incepto desisteret. In quo facto demonstratum est, quam essent hi Magi Deo curę, vt ne quis putet eos solo naturalis sapientiæ ductu intellexisse natum regem Iudęorum, aut admonitos à dæmonibus vel inuitè Christum confitentibus, quemadmodum videtur sentire Hieronymus comment. in Isaiam 7. & D. Aug. lib. de dæmonibus. Discimus autẽ etiam in his Magis, eorum curam habere Dominũ qui ab ipso pẽdent, & simplici corde incedũt, ita vt redimat animas seruorum suorum, & non delinquant omnes qui sperãt in eo. Non peccauerunt autẽm Magi rescindentes promissionem Herodi factam (promiserãt enim, vt verisimile est, se reuersuros) tum q́ Deo iubente id fecerunt, à quo tanquam superiori domino fuerant à promissionis vinculo absoluti, tum q́ etiã fine Dei speciali jussione promissio seruanda non sit, quam intelligimus in fraudem aut perniciem alicuius extortam. Porro vt paucis attingamus quæ mysticè in historia ista Magorum designata sunt, quod Magi post pastores Christum incognitum Iudæis reliquis agnouerunt, ídque partim stellæ, partim scripturarum adminiculo, significabat Gentes, quarum hi Magi primitiæ fuerunt, post paucos quidem

Mystica præd. floru interpretatio.

quidem Iudæos ad Christi cognitionem & gratiam vocandas, atque in eadem Iudæis præferendas. Non posse autem nos in Christi cognitionem deuenire, nisi & cœlesti diuinóque lumine mens illustretur, & ab hominibus ex scripturis sanctis doceamur, scripturarúmque institutionem cœlestis gratiæ lumen & præcedere debere & subsequi. Præcedere quidē, vt ad scripturas nos mittat. Subsequi verò, vt eisdē credere & obedire faciat. Iam quod Magi nisi lōgè à patria recessissent, ac relictis Hierosolymitanis cū doloso Herode in Bethleem secessissent, Christum nequaquam vidissent, nobis significat agnosci Christum nō posse, nisi lōgè à patrio ritu & terrenis affectibus semoti, relictisq; carnalibus Iudæorū cæremoniis, ac impiorum consortio, mundanoq; tumultu in Ecclesiam, quæ verè est Bethlehem, hoc est, domus panis, concesserimus. Munera verò Magorum cùm variis modis mysticè accipi possint, rectissimè acceperimus, vt ad tria illa quæ habemus bona referantur, nempe facultates, animā, & corpus, atque ad tres virtutes illas, fidem, spem, & charitatē. Aurum enim Deo offerimus, cùm externa fortunæ bona pauperibus per charitatem erogamus. Beneficentię enim, inquit Paulus, nolite obliuiſci, talibus enim hostiis promeretur Deus. Thus verò offerimus, cū ex fide feruēti oratione mēs nostra fertur in Deum, illiq́ue se deuotam exhibet. Dirigatur enim (inquit Dauid) oratio mea sicut incensum in cōspectu tuo. Myrrhā autē offerimus, cùm spe cœlestiū bonorū carnē nostram mortificamus, & ieiuniis, abstinētia, omniq; asperitate à putredine vitiorum præseruamus. Sacrificium enim Deo, spiritus contribulatus. Et Paulus precatur vt offeramus corpora nostra hostiā viuētē, sanctā, Deo placentē. Itaque in auro, thure & myrrha, significata sunt eleemosyna, oratio & ieiuniū, quæ tria vniuersa in se cōprehēdunt virtutū operas: quorū quidem trium vnum, proximū: alterū, Deum: tertium verò nosipsos respicit. Vbi autem in Bethleem semel Christum agnouerimus, nequaquā ad turbatam carnalemq; redeundū est ciuitatē Hierusalem, sed per aliā, nempe virtutis viā, regrediēdū in cœlestem patriā nostram. Cæterùm in hac historia & hoc aduerti potest, quibus diuersis modis deprehendantur se alij & alij habere erga scripturas. Nam Scribæ in eis versantur, tantùm vt sciāt, aliisq; veritatem commonstrent, quam ipsi non sectabantur. Herodes scripturas quærit, vt veritatem quidem cognoscat, sed ad nocendum. Magi verò, vt agnitam veritatem amplexentur. Ita & hodie quidam in scripturis occupantur tantùm vt docti sint, aliosq; docere valeant: alij, vt inde venentur per quæ suas hæreses stabiliant, Christumq́ue adhuc tenerum in cordibus imbecillium occidant cum Herode: alij vt agnitam sectentur veritatem.

Hebr. vlt. *Psal. 140.*

Diuersis modis scripturæ à diuersis resoluitur.

OBLATVS IN TEMPLO CHRISTVS, A SIMEONE & Anna agnoscitur. LVCAE 2. CAP. X.

VIa cùm recessissent, &c. & postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illū in Hierusalē, vt sisterent eū Domino, sicut scriptū est in lege Domini: Quia omne masculinū adaperiens vuluā, sanctū Domino vocabitur, & vt darēt hostiā, secundùm quod dictū est in lege Domini, par turturū aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Hierusalē, cui nomen Simeon, & homo iste iustus & timoratus, expectans consolationem Israēl, & spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à spiritu sancto, nō visurū se mortē nisi priùs videret Christū Domini. Et venit in spiritu in templū. Et cùm inducerent puerū Iesum parentes eius, vt facerent secundùm consuetudinē legis pro eo: & ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundū verbū tuum in pace. Quia viderūt oculi mei salutare tuum, Quod parasti ante faciem omnium populorū, Lumen ad reuelationē gentiū, & gloriā plebis tuæ Israēl. Et erat pater eius & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariā, matrē eius: Ecce positus est hic in ruinā, & in resurrectionē multorū in Israēl, & in signum cui contradicetur. Et tuam ipsius animā pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuēl de tribu Aser, hæc processerat in diebus multis & vixerat cum viro suo annis septē à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de tēplo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israēl.

ET POSTQVAM IMPLETI SVNT DIES PVRGATIONIS EIVS, &c.] Hoc est, cum impleri essent à partu dies quadraginta. Hi enim præscripti erant à Moyse cùm masculum mulier peperisset, octaginta verò dies, cùm pepererat fœmellam. Inter hos autem dies hæc erat diuersitas, quòd cùm masculus natus esset, mulier immunda erat septem diebus, iuxta ritus separationis menstruæ, reliquis verò 33. diebus non erat illo modo immunda, sed cogebatur domi permanere in sanguine purificationis, hoc est secundùm Lyram & Hesychium, in sanguine mundo. Secundùm Thostatum autem sensus est per hypallagen, in purificatione sanguinis sui. Sed simplicius accipitur, vt sit sensus: in sanguine quo adhuc assiduè purgabatur. Neque enim fluxus humorum & sanguinis cessat post septimum diem, sed multis etiam post diebus purgantur. Hos autem dies statutum fuit mulierem expectare priusquam sanctuarium ingrederetur, & expiaretur, vt interea reformaretur & restauraretur corpus eius eneruatum. Cùm verò fœmella ædita esset, cogebatur mulier dies istos duplicare, idque propter maiorem humorum fluxum & sanguinis corruptionem, & parientis maiorem languorem. Nam secundùm Aristotelem lib. de animalibus 7. capitu. 9. Si mas nascitur, profluit sanies diluta pallidiuscula: sed si fœmina, cruenta. Deinde dierum istorum numerus præscriptus est ad imitationem naturæ,

turæ, quod scilicet in maribus conceptu circa quadragesimum diem corpus formetur & animetur, in fœmellis verò propter seminis frigiditatem, atque ob eiusdem tardiorem decoctionem, circa octuagesimũ diem. Quod testatur Aristoteles lib. 7. de animalibus cap. 3. Mares (inquit) fœtus magna ex parte circa quadragesimam diem dextero potius latere mouentur, fœminæ sinistro circiter nonagesimum. Distinguitur etiam fœtus hoc eodem tempore, cùm ante caruncula informis constaret. Cùm itaque fœtus in vtero formatur, fœmina tardius quàm mas perfectionem quarundam partium accipit, & sæpius in decimum mensem quàm mas protrahitur. Hæc ille. Postremùm, per hanc mulieris immunditiam significare voluit Deus omnes nos in peccato nasci, & quoniã à muliere peccatum magis inuectum est, ideo in fœmellæ partu tempus purgationis duplicabatur. Itaque addit, *secundum legem Moysi*, quòd hi dies non essent ad purgationem necessarij ex natura partus, sed tantum ex lege Moysi. Quidam tamen volunt additam hanc partem à Luca ad insinuandum Mariam secundum veritatem non debuisse expectasse dies purgationis, vt quæ purgatione non indigeret, sed eos tantùm obseruasse secundum præscriptum legis, quod alias tantùm concernebat mulieres, ne videretur legem negligere. Verùm prius simplicius est & verius, vt patebit ex sequentibus. Pro pronomine autem *eius*, quod habet nostra litera, quidam Græcorum libri habent αὐτῆς, vt referantur dies purgationis ad Christum, sed hæc lectio omnino videtur depranata. Alij habent αὐτῆς, vt referantur ad virginem. Alij verò communiter habent αὐτῶν, vt ad virginem simul & puerum referantur. Quod si legatur αὐτῶν, intelligendum pueros in die purificationis simul cum matribus purgari solitos, vt qui in sordibus nati fuissent corporalibus, propter quas simul cum matre prohiberẽtur ab ingressu templi. Aut primogenita saltem tunc purgari solita, eo quòd tunc Deo consecrarentur. Ponò purgationem hîc vocat cæremonias, quibus & mulieres & fœtus secundum legem lustrabãtur, hoc est, rursum admittebantur ad ingressum templi, à quo prius propter immunditiam corporalem quæ est in partu, prohibebantur. Quamuis enim Deus non abominetur nisi immunditiam spiritualem quæ est peccatum, tamen in veteri lege, cùm non nisi carnalia populus saperet, per immunditiã corporalem adumbrare voluit spiritualem, constituens vt propter hanc aut illam corporis immunditiam ab ingressu templi & consortio populi excluderetur quis, idémque rursus certis cæremoniis admitteretur, quò intelligeremus nos spirituali immunditia excludi à conspectu Dei, sanctorúmque consortio, ab ea tamen sacramentis ab ipso institutis virtute sanguinis Christi emundari posse. Vt autem rectè intelligantur quæ hîc dicuntur deinceps, sciendum, Lucam hîc mentionem facere duorum veteris legis præceptorum, quæ ambo partum quidem respiciunt, sed tamen à sese omnino sunt diuersa. Vna enim erat lex, quæ omnem partum siue maris, siue fœminæ respiciebat, quæ traditur Leuitici 12. De illa intelligendum quod dicit Lucas, impletos dies purgationis secundùm legem Moysi: & rursum cùm dicit, *& vt darent hostiam secundùm quod dictum est in lege, par turturum*, &c. Est & alia lex, quæ pertinebat solùm ad partum primogeniti cuiuscunque speciei, quæ ponitur Exodi 13. vbi præcipitur vt pro primogenitis Ægyptiorum occisis, Domino offerantur omnia primogenita masculini sexus tam in hominibus quàm in iumentis. De hac lege loquitur Lucas cùm dicit, *tulerunt illum in Hierusalem vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne*, &c. & rursum cùm dicit: *Cùm inducerent puerum Iesum vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo.* Itaque quod attinebat ad legem quæ præscribit purificandæ mulieris modum, impertinens erat quòd puerum Iesum parentes tulerunt in Hierusalem, vt sisterent Domino, quamuis verisimile sit eodem die quo mulier purificabatur, etiam masculum, si primogenitus erat, Domino offerri solitum, vt eadem opera vtrique legi satisfieret. Rursum quòd dedisse dicuntur hostiam par turturum, &c. impertinens erat ad eam legem, qua præceptum fuit vt mas primogenitus Domino consecraretur, cùm hæc hostia pro quouis partu esset offerenda. Proinde quidam non bene discernens has diuersas leges, sed vt simul à Luca narrantur, etiam easdem confundens, turpiter errauit, (vt nonnunquam bonus dormitat Homerus) sic scribens in Paraphrasibus: Exhibitus est veluti legi obnoxius in templo, qui dominus erat omnium cœlestium ac terrestrium. Redemptus est exiguo pretio, qui sui sanguinis pretio redemturus erat vniuersum mundum. Lex enim præscripserat, vt parentes primogenitum masculum redimerent agno anniculo, qui dabatur in holocaustum, deinde adderetur columbus aut turtur pro expiatione peccati, si quid labis in coitu aut post esset contractum. Debet enim vndequaque purum esse quod Domino sit offerendum. Quòd si rei familiaris angustia non patiebatur dari agnum, agni vice dabatur turtur aut pullus columbæ pro redemptione pueri. Altera auis offerebatur pro expiatione peccati. Hactenus ille. In quibus verbis manifestus est error, dum dicitur alterum illorum duorum, quæ Leuitici 12. præcipiuntur offerenda, nempe id quod in holocaustum offerri debuit, datum pro redemptione pueri, cum semper vtrunque offerendum esset, etiamsi primogenitus non esset, neque masculus. Itaque & illud notandum, quod Leuitici 12. vbi nos legimus: Cumque expleti fuerint dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturem pro peccato, &c. illud, pro filio, siue pro filia, non debet referri ad verbum, deferet, vt distinguunt communiter Latini, sed referri debet ad præcedentia, vt satis patet ex distinctione Hebræorum, vt sit sensus: cùm expleti fuerint dies quos siue pro filio, siue pro filia partu ædita expectare debet vt purificetur, tunc deferet agnum non quidem pro prole, sed potissimum pro seipsa. Cõmodè ergo intelligi debet quod in quadam antiphona canitur in festo purificationis: Obtulerunt pro eo Domino par turturum, &c. vt pro eo dicantur obtulisse, quia scilicet illum Maria peperit. Humanum aliquid etiã Diuus Augustinus passus est, dum scribens in cap. 12. Leuitici dicit pro Christo oblatum par turturum, quia hîc dicitur vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo. Nam, vt dictum est, quòd secundum legem faciendum erat pro Christo tanquam primogenito, non erat illa turturum oblatio, sed ipsius pueri oblatio. Cùm autem primogenitum masculini sexus in hominibus Domino offerri deberet, non tamen in conspectu

Erasmi error.

Domini permanere debebat, eo quòd illorum loco Dominus ex Israelitis sibi delegisset Leuitas omnes, vt patet Numeri 3. atque ob id præceptum vt primogenita filiorum Israel redimerentur, non quidem per commutationẽ alterius animalis, quẽadmodum primogenitum asini redimebatur oue, sed pretio, vt dicitur Exodi 13. Quo autem pretio, ibi non exprimitur, sed idipsum satis patet ex cap. Numero 3. vbi pro pretio ducentorum septuagintarium, qui excedunt numerum Leuitarum de primogenitis filiorum Israel, præcipitur vt accipiantur quinque sicli per singula capita ad mẽsurã sanctuarij, & detur pecunia Aaron & filiis eius. Quod & in posterum vt fiat pro redemptione primogenitorum qui nascendi erant, præcipitur Nume. 18. his verbis: Quicquid primùm erumperè vulua cũctæ carnis quam offerunt Domino, siue ex hominibus, siue de pecoribus, tui iuris erit: ita duntaxat vt pro hominis primogenito pretium accipias, & omne animal quod immundum est redimi facias: cuius redemptio erit post vnum mensem siclis argenti quinque pondere sanctuarij, hoc est, 10. obolis aut 20. Nam, vt sequitur, siclus viginti obolos habet. Siclus autem sanctuarij duplum continebat, secundùm Hebræos. Inquirendum autem deinceps quomodo duæ illæ leges quarum hîc fit mentio, se habeant ad Christum & Mariam, & an sub eis Christus & Maria comprehenderentur. Itaque quod attinet ad eam legem quæ erat de offerendo primogenito, quidam dicunt eam legem ad Christum non pertinuisse, eò quòd nõ adaperuerit vuluam matris suæ, sed clauso matris vtero prodierit in mundum, sicut clauso sepulcro resurrexit. Alij contrà hanc legem propriè ad Christum pertinuisse asserunt, eò quòd ipse solus aperuit vuluam matris suæ, cùm aliis aperiat vir vterum, quæ est sententia Theophylacti super hoc loco, similiter & Ambrosij sic scribentis: Non enim virilis coitus vuluæ virginalis secreta reserauit, sed immaculatum semen inuiolabili vtero spiritus sanctus infudit. Hic ergo solus aperuit sibi vuluam. Nec mirum, qui enim dixerat ad Prophetam, Priusquam te formarem in vtero, noui te, & in vulua matris sanctificaui te: qui ergo vuluam sanctificauerat alienam vt nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ vuluam vt immaculatus exiret. Similia habet & Origenes homilia 14. super Lucam: Sacratum (inquit) quippiam sonat. Quemcunque enim de vtero effusum matrem dixeris, nõ sic aperit matris suæ vuluam vt Dominus Iesus, quia omnium mulierum non partus infantis, sed coitus viri vuluam reserat. Iam vt secundum Ambrosium Christo proprium est aperire vterum matris, ita etiam quod sequitur in lege sanctum vocari Domino. Solus enim ipse verè sanctus inter primogenitos, cùm multi alioqui essent sceleratissimi. Porro inter duas has sententias inter se in speciem contrarias, medium eligendum videtur, nimirum vt cum iis patribus qui dicti sunt, non negemus Christum aperuisse vterum matris suæ. Nam omnino videtur Lucas hanc legem sic adduxisse, quasi etiam ad Christum pertinentem: & tamen etiam asseramus clauso virginis vtero natum esse, quia scilicet sic per naturalis generationis membra natus est, vt virginalis pudicitiæ claustra nascendo non conuelleret, nec dolorem parienti adferret: quem necesse est esse in huiusmodi vteri apertione, quali nascuntur reliqui. Proinde eleganter quidam Græcus: Solus (inquit) Christus nondum apertam supernaturaliter aperuit, & clausam naturaliter seruauit. Et D. Hieronymus libr. 2. contra Pelagianos: Magis ad specialem natiuitatem saluatoris, quàm ad omnium hominum referri potest hoc quod dicitur: *Qui aperit vuluam, sanctus Domino vocabitur.* Solus enim Christus clausas portas vuluæ virginalis aperuit, quæ tamen clausæ iugiter permanserunt. Hæc est porta orientalis clausa, per quam solus pontifex ingreditur & egredietur & nihilominus semper clausa est. Hæc ille. Itaque neque negandum quin & hæc lex ad Christum pertinuerit, quamuis quatenus Deus nulli fuerit legi subiectus: neque dicendum propriè ad ipsum pertinuisse, cùm reliqua primogenita magis adaperiant vterum matris suæ quàm fecit Christus, quamuis consideratione eius quod aduerterunt Ambrosius & reliqui, non ineleganter ostenditur aperire vterum Christo fuisse proprium: verùm, vt apparet, præter intentionem Lucæ aut Moysis. Nam simpliciter aperire vuluam Hebraica phrasi dicitur is qui primò ex vtero matris nascitur. Vnde & brutorũ primogenitis id attributum est. Iam quòd primogenitum masculinum, vocatur sanctum Domino, non accipitur sanctum, pro eo quod erat ab omni vitio immune, sed eo quod separatum à rebus prophanis consecrabatur Domino, à cuius tamen seruitute in templo præstanda, pretio redimebatur primogenitus hominis. Notandum autem, solùm primogenita masculini sexus sibi consecrari voluisse Dominum, nimirum propter sexus perfectionem, docens nos mystico typo, eos demum animos esse sibi gratissimos, suóque conspectu dignos, qui masculo spiritus robore deuincunt effœminatæ carnis cupiditates. Quod verò attinet ad aliam legẽ, quæ est de purificanda muliere, etiam communiter dicitur eam legem ad matrem Domini non pertinuisse: sed ab ea per ipsa legis verba ipsam fuisse exceptam, tum quòd propriè mulier dici non debeat, tum quòd non suscepto virili semine masculum pepererit, cum lex dicat: Mulier si suscepto semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus. Alioqui enim frustra videtur additum, suscepto semine, nisi significare voluisset spiritus sanctus mulierem quandam futuram, quæ non suscepto virili semine paritura esset, atque eandem ab ea lege immunem fore. Verùm sciendum Hebræa non habere, si suscepto semine pepererit. Nam pro suscepto semine, est verbum, hiphil, quod significat seminificare, aut semen facere זָרַע Tasriach, vt semẽ accipiatur non pro principio generationis, sed pro prole. Itaque sensus est: Mulier cùm seminificauerit (vt vertit Pagninus) aut si semen fecerit, vt vertit Munsterus. Septuaginta tamen verterunt, διαγεγραπται, hoc est, si semen suscepserit, quos ob id secutus est Hieronymus (vt frequenter) vertens, si suscepto semine, quamuis & huius versionis idem ferè erit sensus, qui Hebraïcæ lectionis, si semen acceperimus pro prole, vt suscepisse semen, sit prolem accepisse in vtero. Hebræa enim id quod generale est priùs ponunt, ac deinde id per partes exequuntur. Proinde quod attinet ad verba huius legis, non fuit ab hac lege virgo immunis: quod & Lucas ipse satis significare videtur, dum dicit impletos dies purgationis Mariæ secũdum legem Moysi. Si enim Moses eam ijs verbis à sua lege excepit, quomodo secundũ eius legem dies purgationis impleti sunt? aliis tamen rationibus ab eadem fuisse immunem facilè

Maria legi non subiecta eam tamẽ seruauit.

facilè probari poteſt. Primùm,quia cùm virgo eũ peperẽrit qui ſolus à ſuo cõceptu ſanctus fuit, imò à quo eſt omnis ſanctitas;etiam templi, non potuit ob illius partum fic immunda fieri, vt quod tangeret polluerentur, aut ingreſſu templi prohiberetur.Idem ſecundò probatur ex legis huius fine & legiſlatoris intentione,ſecundum quam de lege iudicandum eſt.Cùm enim lex hæc data eſſet ob ſordes eas corporales in quibus mulieres pariunt,propter ꝙ dicuntur in die purgationis mundari à profluuio ſanguinis ſui,& veriſimile ſit, piúmque credere,Mariá vt ſine dolore & virginalis clauſtri violatione,ita etiam ſine ſordibus peperiſſe:conſequitur eam legis huius vinculo abſolutè ſubiectam nõ fuiſſe.Nam & Ariſtoteles cap. 7. de animal. teſtatur fieri poſſe etiam naturaliter, vt parientes fluxum ſecundarum non patiantur.Poſtremum, cùm eum peperiſſet qui ſuprà omnem legem erat, non potuit non & ipſa hac lege ſuperior eſſe. Verùm quemadmodum Chriſtus ſpõte legi ſubiectus eſt, ita & hæc ſanctiſſima virgo, ne quem ſuo facto ſcãdalizaret, ſed humilitatis & obedientiæ omnibus exemplum præberet. Porro cum lege cautum eſſet vt purganda mulier deferret agnum annicul̃m in holocauſtum, & pullum columbæ ſiue turturem pro peccato, duos autem turtures aut duos pullos columbarum, ſi præ paupertate agnum offerre nequiret, Lucas abſolutè refert legẽ pauperibus præſcriptam, ſignificare ſcilicet volens paupertatem Matiæ & Ioſeph. Non enim dubium eſt quin vberius munus allaturi fuiſſent,ſi non tenuitas obſtitiſſet. Duorum autem horum animalium id quod in holocauſtum offerebatur, in gratiarum actionem pro accepta prole & pro fœlici partu offerebatur. Verùm alterum quod pro peccato offerendũ dicitur,dubiũ pro quo peccato offerri debebat. Nam quòd quidam Hebræorum dicunt offerendum pro peccato peruirij, quod ſ. mulier in dolore partus conſtituta iuraui, aut ſecum conſtituit non amplius obedire marito congrediendi cauſa, nimis ridiculum eſt. Quòd autem quidam noſtrum dicunt pro peccato originali paruuli offerri ſolicitũ, probabile non eſt,imò planè falſum,cùm ſacrificia hęc pro purgatione mulieris fierent, non pro purgatione paruuli.Neque rurſum rectè dicitur pro peccato quod in coitu ferè ſemper committitur,vt vult Lyra,nam & ſine peccato fieri poteſt coitus, & æquè in coitu peccat vir atque mulier. Sciendum autem quòd idem ritus etiam in aliis purgationibus adhibebatur.Nam & in purgatione leproſi pauperis duo turtures aut duo pulli columbarum offerebantur, vt patet Leuitici 14. Rurſum in purgatione viri & mulieris poſt diuturnum fluxum ſeminis aut ſanguinis menſtrui,vt patet Leuitici cap. 15.Proinde quidam,inter quos Caietanus,dicunt in his purgationibus ſacrificium quod pro peccato offerebatur, non pro certo aliquo peccato perpetrato ab eo qui purgabatur offerri ſolitũ, ſed pro peccatis in genere,vt nemo eſt ab omni peccato immunis. Verum rectius diceretur,peccatum in his locis accipi pro immunditia illa corporali,quam ex quibuſdam rebus ſecundum legis præſcriptum homines contrahebant, ita vt per eam prohiberentur ab ingreſſu templi,aut etiam conſortio hominum. Nam per hæc ſacrificia & orationem ſacerdotis, dicũtur homines mundari, quod nihil aliud eſt quam auferri ab eis impedimentum ingrediendi templum & ſancta.Camalia enim illa ſacrificia hanc virtutem purgandi habuiſſe, non autem virtutem purgandi mentem, & auferendi peccatum, propriè dictum docet ad Hebræos Paulus.Quamuis autem hęc reſponſio ſufficere poſſet, ex Hebræo tamen certior ſolidiorque haberi poteſt. Ex Hebræo enim patet dictionem,peccatum,non accipi his locis pro vitio & actu aliquo culpando,ſed pro certo ſacrificij genere,quod nos dicimus ſacrificiũ pro peccato. Eo enim nomine quo peccatũ vocatur,Hebræis etiam dicitur & certum illud ſacrificij genus,vnde & Paulus Chriſtum dicit factum pro nobis peccatũ, hoc eſt, ſacrificium pro peccato. Sic autem his etiam locis accipi patet manifeſtiſſimè ex cap. 15. Leuitici.Nam vbi dicitur de mundato leproſo pauperes: Sumet duos turtures, ſiue duos pullos columbæ: quorum vnus ſit pro peccato, & alter in holocauſtum:Hebræa habẽt,& erit vnus peccatum, & vnus holocauſtum,vbi per peccatum ſignificari ſacrificium aliquod quod certo ritu peragebatur, manifeſtum eſt. Hoc autem ſacrificij genus etſi diceretur peccatum, non tamen ſolum offerebatur pro expiatione alicuius quod verè erat peccatum, ſed etiam pro emundatione alicuius immunditiei corporalis quæ peccatum ſignificabat,aut ex peccato contracta erat. In huiuſmodi autem purgationibus offerebantur duo turtures, aut duo pulli columbarum,quòd huiuſmodi animalia propter ſuam caſtitatem corporali illi immunditiæ purgandæ conuenirent,& propter ſuam manſuetudinem ac ſimplicitatem apta eſſent ad præfigurandũ Chriſtum,per cuius oblationem auferenda erat omnis ſpiritualis immundicia per corporalem ſignificata. In eo verò quòd duo offerebantur animalia, & vnum quidẽ in holocauſtum pro gratiarum actione,alterum verò pro peccato,vt per illud is qui per immunditiam excluſus fuerat ab ingreſſu templi, ab illo impedimento abſolueretur, docemur & nos myſticè pro purgatione peccatorum debere nos & ſacrificium gratiarum actionis Deo per Chriſtum offerre, & per ſacramentorum participationem,Eccleſię rurſum recõciliari,Chriſtum pro peccatis noſtris Deo patri offerendo.

ET ECCE, HOMO ERAT IN HIERVSALEM, CVI NOMEN SIMEON,&c.] Oſtẽdit in ſequentibus Chriſtum teſtimonium accepiſſe à ſenibus vtriuſq; ſexus,eiſq; iuſtis,& ſpiritu prophetico afflatis,quorum proinde teſtimonium non poteſt non eſſe maximum.Hunc autem Simeonem quidam putant fuiſſe ſacerdotem, ſed nullo argumẽto idoneo.Nam ſi ſacerdos fuiſſet,vtique manifeſtaſſet id Lucas,tanquam magnam viri dignitatẽ, cùm alias eius conditiones tam diſtinctè exprimat. Itaque prima conditio perſonam viri commendãs eſt,quòd iuſtus fuerit:ſecunda,quod timoratus,aut, vt habent,Græca,εὐλαβὴς, hoc eſt, pius ac religioſus.Videtur autem iuſtum eum dicere reſpectu hominũ cum quibus iuſtè cõuerſabatur: timoratũ verò & pium,reſpectu Dei,quem piè ac religioſè venerans offendere metuebat. Tertia viri cõditio eſt, quòd expectabat conſolationem Iſrael, tanquam iam ſcilicet imminentem,quo notatur quanta in eo publicæ ſalutis fuerit auiditas. Expectabat autem, non temporalem potiſſimùm conſolationẽ Iſraelis, ſed intelligebat ex hebdomadibus Danielis, prophetia Iacobi,aliiſq; prophetis, tum & ex temporali illa oppreſſione qua premebatur tunc populus Iſraeliticus,adeſſe tempus Meſſiæ, qui ab ea ſeruitute liberaturus eſſet Iſraelem, quæ temporali

illa significabatur, nempe à dura seruitute peccati & diaboli, à qua tamen quicunque liberatur, simul etiam & consolationem accipiunt à malis temporalibus quæ hîc præmunt. Nam qui sub regno est Christi, nullam sibi seruitutem duram existimat, imò potius verè liber est, nullius propriè dictus seruus. Voluit quidem Deus per temporalem illã populi Israelitici seruitutem in qua aduenies Christus eos inuenit, excitare Israelitarum mẽtes ad desiderandum promissum illis redemptorem, & credendum illum iam mox ad futurum, eò quod ferè putarent eum fore redemptorem & regem temporalem: verùm hunc senem, cùm spiritu sancto fuerit plenus, verisimile est intellexisse spiritualem fore redemptionem per Messiam præstandam, sicut ex cantico ipsius satis patet. Quarta conditio viri est, quod fuerit in eo spiritus sanctus, quod omnino intelligendum videtur de spiritu prophetiæ dictum. Alioqui enim quid opus erat dicere spiritum sanctum fuisse in eo, cùm priùs dixerit eum iustum & timoratum, si de inhabitatione spiritus sancti omnibus iustis communi loquitur? Porro Galatinus existimat hunc Simeonem fuisse eum qui à Iudæis in Talmud dicitur Simeon iustus, de reliquiis synagogæ magnæ, qui diuiniorem illam legis intelligẽtiam, quam Cabalam vocant, accepit à patribus, cuius multæ præclaræ sententiæ in Talmud continentur, eúmque fuisse filium & discipulum Hillelis; magistrum verò Gamalielis illius, ad cuius pedes sedit Paulus. Verùm ex libro Pirke Anoth, quẽ versum nobis Fagius quidam dedit, ex quo tamen libro ille suam desumit sententiam, videtur quod dicit falsum esse. Nam Simeõ iustus in eo libro diu præcessisse dicitur Hillelem, cuius non ponitur aliquis discipulus nomine Simeon, sed Gamaliel quidem. Cùm autem iste Simeon expectaret, desideratétque omnibus votis consolationem Israelis, & spiritum haberet prophetiæ, factum est vt per oraculum fuerit ei promissum, idque non ab angelo aliquo, sed ab inhabitante ipsum spiritu sancto (vnde patet per interiorem inspirationem id didicisse) nõ moriturum se antequam vidisset oculis corporalibus quem expectabat Christum, hoc est, vnctum Domini Dei. Atque hęc est quinta conditio personam viri huius commendans. Est autem phrasi Hebraica, videre mortem, idem quod gustare mortẽ, & mori. Sic Psalmista: Non dabis sanctum tuum videre corruptionem, hoc est, sentire corruptionem & corrumpi. Porro etsi alij etiam reges Israelis dicantur Christi & vncti Dei, propriè tamen saluator noster, Christus Domini dicitur, eò quòd nõ ab homine vnctus esset in regem & sacerdotem, sed à solo patre per spiritum sanctum.

Psal. 15.

ET VENIT IN SPIRITV IN TẽPLVM, ET CVM INDVCERENT PVERVM IESVM PARENTES.] Venit, inquit, in spiritu, hoc est, actus à spiritu sancto, non excitatus aut admonitus ab homine. Idem autem spiritus qui inspirauit vt templum adiret, signum quoque dedit quo puerum agnosceret. Itaque & ipse accepit eũ in vlnas suas, complexans eum summo pietatis & amoris affectu, quo impellente continere se non potuit quin eum amplecteretur, cuius alioqui contactu se indignum non dubitauit. In hac autem oratione, *& ipse accepit*, rursum videtur Lucas suo Hebræorúmque more coniunctionem, *&*, posuisse, ita vt nihil copulet, neque ad sensum faciat, nisi velimus significari, Simeonem hoc ipsum etiam fecisse quod prius fecisset sacerdos, vt sit sensus: Ipse quoque, sicut sacerdos, accepit eum in vlnas. Sic enim quidam in Paraphrasibus: Posteaquam, inquit, sacerdos oblatum puerum amplexus esset, eíque benedixisset, non se cõtinuit pietas senilis, quin ipse quoque desideratum infantulum complecteretur. Benedixit autem Deum, hoc est, laudauit, & gratias egit, quòd promissionem suam adimpleuisset, & compotem voti fecisset.

ET AIT: NVNC DIMITTIS SERVVM TVVM DOMINE, &c.] Mox defectura vox senis velut cygneam quandam cantionem his depromit verbis, D. Ambrosius legit: *Nunc dimitte*: & interpretatur Simeonem iam mortem optasse. Vide (inquit) ipsum velut corporeæ carcere molis inclusum velle dissolui, vt incipiat esse cũ Christo. Græca tamen habent, quemadmodum Latina, *ἀπολύῃς*. Interpretantur autem quidam verbum istud per futurum, dimittes: aut deprecatiuè accipiũt, vt sit sensus: opto vt dimittas. Verùm rectius & simplicius sic intelligitur: Nunc Domine si quando me ex hac vita dimittis, dimittis certè non cum dolore, sed cum pace, hoc est, animo omnino quieto, tranquillo, & satiato suis votis. Est enim Hebraica phrasis in eo quod dicit, *dimittis in pace*, quemadmodum & Gen. 15. dicitur Abrahæ: Tu ibis ad patres tuos in pace. Et Tobias 3. capit. optat in pace recipi spiritum suum. Et Psalmista: In pace, inquit, dormiam & requiescam, hoc est: tranquillo animo, nec passionibus aliquibus aut desideriis distracto. Dictio enim Hebraica שלום Schalon, cui correspondet Latinis nomen, pax, non est tam constricta quàm nomen pacis, sed illa Hebræi significant sanitatem, integritatémque, successus & votorum omnium adeptionem, animiq; tranquillitatem & lætitiam. Sic Ioseph fratres suos interrogauit de patre: Estne pax patri vestro? Quod Hieronymus vertit: Sanúsne est pater vester? Et Helizeus dixit Naaman Syro, & Christus peccatrici: Vade in pace, hoc est, sis animo tranquillo ac libero. Proinde Simeon dum dicit se dimitti in pace, significat se lubenter moriturum, quemadmodum Iacob viso Ioseph filio suo. Iam (inquit) lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo. Sicut autem verbo, *dimittũ*, significat Deum dominum esse vitæ ac mortis, ita etiam se corpus pro vinculo quodã habere, quod Græca dictio, *ἀπολύσεις*, apertius significat. Est enim, absoluis: quasi à vinculo. S. Dicit autẽ, *secundum verbum tuum*, propter oraculũ quod acceperat, quòd scilicet nõ esset moriturus nisi priùs vidisset Christum. Itaque sensus est: Sicut Domine promisisti te satisfacturum votis meis priusquam morerer, ita certè iam cùm voles me trãquillo hinc dimittes animo.

Psal. 4.

Gen. 43.

4. Reg. 5.

QVIA VIDERVNT OCVLI MEI SALVTARE TVVM, QVOD PARASTI ANTE FACIEM.] Emphasis est in eo quod dicit, *oculi mei*, quasi dicat: Non iam fide solùm & mente vidi salutare tuum, quemadmodum patres mei, sed hisce etiam corporalibus oculis. Porro Theophylactus intelligens Simeonem his verbis alloqui ipsum puerum, & illum vocare Dominum, per salutare intelligit incarnationem vnigeniti, ex qua omnis salus electis prouenit. Verùm rectius intelligitur Simeon alloqui patrem Deum, & salutare Dei vocare ipsum Christum saluatorem à Deo destinatum hominibus. Quod autem dicit Deum hunc saluatorem parasse, dupliciter accipi potest: vide-

videlicet aut de præparatione qua ab æterno & ante tempora, secularia Deus hunc mittere disposuit, aut de ea qua in tempore illum parauit nobis, dum filium suum pro nobis incarnatum misit in hunc mundum. Illud autem, *ante faciem omnium populorum*, Hebraica phrasi accipiendum est, vt sit, coram omnibus populis aut pro omnibus populis. Itaque sensus est: parasti hunc saluatorem non solùm pro Israelitico populo, sed ante faciem omnium populorum, & pro omnibus populis, vt. s. omnes eum agnoscant & amplectantur, & per eum saluentur. Hinc notatur quanta sit Iudæorum cæcitas, qui à regno Christi gentes alienas habendas volunt, cùm vt hic Simeon, ita vates omnes Christo illas accessuras prædixerint.

LVMEN AD REVELATIONEM GENTIVM, ET GLORIAM PLEBIS TVÆ ISRAEL, &c.] Accusatiuus, *lumen* potest appositiuè construi, cum, *salutare*, aut cum verbo, *parasti*, vt sit sensus: parasti vt sit lumen. Sic & de accusatiuo, *gloriam*, dici posset: verùm is rectius intelligitur cõstrui cum præpositione, *ad*, vt significetur Christus quatenus lumen erat, gentibus attulisse reuelationẽ, hoc est, illustrationem, depulsis errorum tenebris, Israelitis verò gloriam & claritatem. Vocat enim Simeon Christum & saluatorem, & lumen: sed saluatorem omnium populorum ex æquo, lumen verò etiam omnium, sed quòd sit ad illuminationẽ gentium obtenebratarum, veriq; Dei & veræ salutis cognitione carentium, ad gloriam verò populi Israelitici. Luminis enim est & illuminare, & claritatem atque decorem afferre. Quanquam autem & populum Israeliticũ hoc lumen illuminauit, tamen gentibus appropriatur illuminatio, quod in densioribus detinerentur tenebris. Sic quanquã etiam gẽtium gloria sit Christus, tamẽ gloria Israeli appropriatur, quòd singularem illi ex Christo gloriam consequebantur, videlicet quòd ex eis Christus secundùm carnem natus est, quòd eis in lege promissus, quòd apud eos tantùm corporaliter conuersatus, & ab eis lumen eius in omnes gentes diffusum. Pulchrè autem Isaias ca. 49. ostendit Christum fore omnium populorum saluatorem, gentium lucẽ, Israelis autem gloriam, ita vt ad illum locũ respexisse videri possit Simeon. Sic enim ibi dicitur: Et dixit: Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus redemptor Israel sanctus eius, ad contemptibilem animam, ad abominatam gentem, ad seruum dominorum: Reges videbunt, & consurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, & sanctum Israel qui elegit te. Quibus vltimis verbis rectè intelligitur vaticinari propheta gloriam Israelis futurã illi per Christum, ita vt populum illum reges & principes gloriæ eius magnitudine excitati veneraturi accederent, quemadmodum postea apertius illo capite prosequitur.

ET ERANT PATER EIVS ET MATER EIVS MIRANTES, &c.] Iosephum, patrẽ Christi vocat, non solùm quoniam ad famam virginis conseruandam pater eius sit ab omnibus æstimatus, sed etiam quia ratione coniugij legitimus eius pater esset magis quàm si ipsum aliunde genitum adoptasset. Mirabantur autẽ parentes in iis quæ dicebantur, non quòd hæc omnino eis noua essent, cum & ab angelis & pastoribus similia audiuissent, aut etiam maiora, sed q; etiam alia quædam nõ minus mirãda, & superioribus cõformia, audirent per afflatũ spiritus dici de eo. Neq; enim iam primum mirari cœperũt, sed iamdudũ cœpta admiratio magis iam etiã aucta est. Admirationis verò parentum meminit Lucas, siue quòd illi magis aduerterent ad dicta Simeonis & Annæ, siue vt insinuaret quãta de puero dicerentur, quando ob ea etiam parẽtes eius, qui iam de eo ab angelis multa audierant, sunt admirati. Ex eo autem quod sequitur.

ET BENEDIXIT ILLIS SIMEON, &c.] Intelligunt quidam hunc virum fuisse sacerdotẽ, & Euangelistã hîc loqui de ea benedictione sacerdotali, de qua Num. 6. Verùm inefficax planè est argumentũ, cùm simpliciter accipi possit, senem illis benedixisse, siue quia fœlicia illis precatus sit, siue quia fœlices eos prædicauerit qui tãti pueri parentes esse meruerint. Videtur enim, *illis*, tantũ referri ad parentes pueri, quanquã nullũ sit inconueniens dicere, Simeonẽ etiã benedixisse Christo, hoc est, optasse ei fœlicẽ successum negotij eius ad quod missus fuit. Huiusmodi enim benedictio nõ arguit excellentiã maiorem benedicentis, sed tantũ votũ animi eius. Iam quod dicit Paulus ad Hebræos: Sine vlla cõtradictione minus à maiore benedici, intelligitur non de simplici benedictione, sed ea quæ fit ex authoritate diuina. Cum autẽ Simeõ & patri & matri benedixerit, tamẽ prædicturus quæ circa puerũ euentura erãt, sermonẽ suum tantũ conuertit ad matrem eius, vt ad quam non dubitauit puerum magis pertinere. Et quoniam dixerat eum saluatorem paratum coram omnibus populis, ostendit per eum tamen non omnes saluandos, sed quosdã eius occasione proprio vitio magis perdendos. *Hebr. 7.*

ECCE (inquit) POSITVS EST HIC IN RVINAM, &c.] Quibus verbis de Iesu contrarios effectus propherat respectu populi Israelitici. Et quoniã resurrectio proculdubiò hîc accipi debet resurrectio spiritualis, qua. s. à peccatis per Christũ quidam resurrecti erant: consequẽs est, quod de ruina dicitur, non debere principaliter intelligi de ruina temporali, qua per Romanos perierũt occasione Christi multi Iudæorum, sed de ruina spirituali, in cæcitatem. s. & interitum æternum. Verum cum Deus nolit interitũ hominũ, & priùs dixerit Simeõ hunc in saluatorem & lumen omnium esse paratum à Deo, quomodo his dicit positum ipsum in ruinã multorum? Huius difficultatis occasione Origenes ad mysticum conuersus sensum intelligit de salutari ruina peccatorum, qua. s. peccatores cadũt à peccatis suis morientes peccato, & deinde resurgũt ad iustitiæ opera. Quam interpretationem & Theophy. ponit, adiungens & alterã, secundũ quã genitiuus, *multorum*, non referatur nisi ad resurrectionẽ, & nõ ad ruinã, vt sit sensus: Positus est Dñs in ruinã suiipsius, hoc est, vt cadat in mortem, & deinde per eum resurgant multi in Israel. Verùm cùm hæ interpretationes coactiores sint, dicendum Christum positum fuisse à Deo & in multorum ruinam, & in multorũ resurrectionem, quamuis non omnino similiter. Nam in resurrectionem positus est à Deo, quia voluit Deus per ipsum quorũdam efficere resurrectionẽ. In ruinã verò positus erat, quia voluit Deus occasione eius quosdam finere labi, tũ quod ita quidã mererẽtur, tum quod ita videbatur gloriæ suæ illustrandæ conducere. Porrò cùm ruina non sit nisi ſtãtium, aut eorum qui profundius labuntur, & resurrectio iacentium atque lapsorũ, intelligẽdum

quod hîc dicitur de ruina multorum: quoſdã occa- A
ſione Chriſti grauius caſuros quàm iã ceciderant,
aut potius quoſdam qui ſtare videbantur, & arcem
iuſticiæ obtinere in populo Iſraelitico, prolapſuros
iam in maximam cæcitatem, & exitum æternũ: re-
ſurrecturos autem, qui per aperta crimina in quib.
viuebant, omnibus iacere videbãtur, ſed credẽdo in
Chriſtum reuocandi erant ad frugem meliorem, &
ſpem ſalutis æternę. Itaque in ruinã fuit infidelibus
Scribis & Phariſæis, in reſurrectionẽ verò publica-
nis & meretricibus. Idem ergo his verbis ſignificat
Simeon quod poſtea Chriſtus ipſe Ioan. 9. aliis ver-
bis dicens: In iudicium ego in hunc mundum veni,
vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.
Videtur autem Simeon his verbis alludere voluiſ- B
ſe ad illud Iſaiæ 8. Erit vobis Dominus in ſanctifi-
cationem. In lapidem autem offenſionis, & petram
ſcandali duabus domibus Iſrael, in laqueum & in
ruinam habitantibus Hieruſalẽ. Et offendent ex eis
plurimi, & cadent, & conterẽtur, & irretiẽtur, & ca-
pientur. Quod de Chriſto etiam Petrus & Paulus
Luc. 2. interpretantur dictum. Nam & ideo videtur dixiſſe
Rom. 9. Simeõ, ecce poſitus eſt hic, vt ſignificaret eum eſſe
1. Pet. 2. petram illam & lapidem, de quo Iſaias illo loco, de
quo etiam alibi: Ecce pono in Sion lapidem pro-
batum angularem, &c. Iam quod ſequitur.

ET IN SIGNVM CVI CONTRADICE- C
TVR, &c.] ex eodem Iſaiæ loco deſumptũ videtur.
Nam mox poſt ſuperiora verba in Iſaia ſequitur:
Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus
in ſignum & in portentum Iſrael, quem locum etiã
de Chriſto citat Paulus ad Hebræos 2. Eſt autẽ ſi-
gnum, generaliter quidem quicquid alicuius rei eſt
ſignificatiuum: ſed ſpeciatim ſignum frequẽter di-
citur, rei alicuius mirabilis & occultæ eſt indica-
tiuum, ita vt nõ ab omnibus à quibus videtur intel-
ligatur, ſed tantum ab intellectu & ſapientia prędi-
tis. Secundùm hanc ergo ſignificationem quidam
hic per ſignum intelligunt ipſam Chriſti crucẽ aut
crucifixionem, quæ ſignum quidem eſt diuinæ re-
conciliationis cũ hominibus, ſed tale ſignum, cui &
olim à Iudęis, & nunc infidelibus contradicitur, tã-
quam rei probroſæ & infirmæ. Itaque ſenſus erat D
Chriſtum poſitũ eſſe in ſignum, hoc eſt, poſitũ eſſe
vt crucis ſignum ſubeat, & mundo exhibeat. Verũ
quoniam videtur eſſe, vt dictum eſt, allusio ad locũ
Iſaiæ, rectius per ſignũ intelligitur ipſemet Chri-
ſtus, ſecundum eam ſignificationem, qua res nouas
& inſolitas, & miracula, ſigna dicimus; prodigia &
portenta, quod ferè ſemper nouũ aliquod portendant
& ſignificẽt. Sicq; ſenſus erit: Puer hic poſitus
eſt in ſignum, hoc eſt, vt ſit ſignũ, quomodo Pſalmi
ſta dicit: Eſto mihi in Deum protẽctorem, pro eo
quod eſt, Sis mihi Deus protector. Sic & de Eze-
chiele, qui nouis quibuſdam rebus portẽdebat quid
euẽturum eſſet Iſraelitis, dicit Dñs Ezech. 24: Erit
vobis Ezechiel in portentũ. Zachariæ quoq; 3. cap. E
amici Ieſu ſacerdotis magni dicuntur viri portendentes, vel, vt habent Hebræa, viri portẽti, hoc eſt,
viri portentoſi. Signum itaque dicitur Chriſtus,
quòd res eſſet noua & inſolita, qualis non fuerat
ab initio mundi, vtpote Deus ſimul & homo, qui
per nouam ſuã ex virgine natiuitatem, mirabilium
patrationem, crucis ignominiam, ac deinde glorio-
ſam reſurrectionem, & aſcenſionẽ in magnum ſtu-
porem & admirationem homines erat adducturus,
& noua quædam orbi iam eſſe præſtita ſignificatu-
rus, vt pote promiſſam per Prophetas ſalutem. Di-
citur quidem Chriſtus apud Iſaiam cap. 11. etiam
ſignum his verbis: In die illa radix Ieſſe, qui ſtat in
ſignum populorum, ipſum gẽtes deprecabũtur. Et Rom. 15.
poſt pauca: Et leuabit ſignum in nationes, & con-
gregabit profugos Iſrael, & diſperſos Iuda colliget
à quatuor ventis. Verũ hic paulò diuerſa ratione ſi-
gnum dicitur Chriſtus. In Hebræis enim hîc iã eſt
alia dictio quàm cap. 8. nempe dictio נס Nes, quę
illis vexillum ſignificat, quòd etiã Latinis ſignũ di-
citur. Itaq; hoc loco ſignũ Chriſtus dicitur, quod in
ligno crucis tanquam in vexillo ſubleuatus ſit, vt ad
eum confluant omnes filij Dei per vniuerſum or-
bem diſperſi, militaturi deinceps ſub eo, & illo du-
ce ſuperaturi. Sicut ipſe de ſe dixit in Euangelio,
Ego cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad
meipſum. Vnde pro eo quod nos illo loco habemus,
ipſum gentes deprecabuntur, Hebraïca habent, ip-
ſum gentes quærent. Pro eo autem quod nos habe-
mus hoc loco, *cui contradicetur*, Græcè eſt præſens
tempus, ἀντιλεγόμενον, hoc eſt, cui contradicitur: ve-
rùm, quoniã præſens tempus hic videbatur accipi
pro futuro: ſicut ſuprà, ideo, quod naſcetur ex te
ſanctũ, vbi Græcè eſt γενόμενον, interpres ſiue ſcri-
ptor ſcripſit, *contradicetur*. At *contradicitur*, legit etiã
Auguſtinus & Origenes. Putat autẽ Caietanus di-
ctum per præſens tempus, *contradicitur*, eò quòd iã
ab Herode cõtradictio inchoata eſſet. Verùm cùm
Herodis contradictionem Lucas non ſcripſerit, nõ
videtur ad eam reſpexiſſe, ſed vel præſens pro futu-
ro poſuiſſe, aut potius præſens tempus poſuiſſe, vt
abſolutè acciperemus, & ἀντιλεγόμενον σημεῖον ſit ſi-
gnum contradictioni obnoxium. Vnde Tertullianus
libro de Carne Chriſti legit ſemel, *ſignum contradi-
cibile*: Agnoſcimus, inquit, ergo ſignum contradici-
bile, conceptum & partum virginis. Videtur enim
adieciſſe Simeon ἀντιλεγόμενον, ad diſtinctionẽ hu-
ius ſigni ab aliis. Nã cùm Iudæi ſemper ſigna quæ-
rant, ſoleantq; Dei ſigna lubenter amplecti, nec
illis contradicere, iſtud ſignum tale fuit, vt ob ſuam
admirãdam nouitatem apud eos eſſet cõtradictio-
ni obnoxium. Itaque per hanc partem inſinuat non
obſcurè quomodo Chriſtus eſſet futurus in ruinam
multorum. Rectè autem intelligimus eũ loqui non
ſolùm de contradictione quæ fit lingua, ſed etiã ea
quæ fit facto, per perſequutionem. ſ. quomodo ad
Hebræos Paulus cap. 12. Recogitate eum qui talẽ
ſuſtinuit aduerſum ſe contradictionem. Quamuis
autem Simeon loquatur potiſſimùm de contradi-
ctione qua huic ſigno cõtradiceretur apud Iudęos,
vt ſatis patet ex iis quæ præcedunt & ſequuntur in
ipſius verbis: tamen vſque hodie huic ſigno contra-
dicitur, non ſolùm ab infidelibus Iudæis, paganis &
hæreticis, ſed etiam à Chriſtianis pleriſque, ſaltẽ fa-
cto, qui ſcilicet aliam viuendi normã amplectũtur
quàm ipſe Chriſtus ſuo nobis exẽplo præmonſtra-
uit, propoſitus nobis in ſignũ aliquod, in quod ſem-
per reſpiciamus, & ad quod omnia noſtra inſti-
tuamus.

ET TVAM IPSIVS ANIMAM PER- F
TRANSIBIT GLADIVS, &c.] Nihil dubium
eſt quin hæc verba ad virginem pertineant, non ad
puerum Ieſum, tum quòd priùs dixerit Lucas: *& di-
xit ad Mariam matrem eius*, tum quod pronomen, *ip-
ſius*, ſit Græcis generis fœminini. Proinde locum
etiam non habet illa quorundam interpretatio, *tuam
ipſius animam*, hoc eſt, animam filij tui, quã vt pro-
priam animam diligis, ſed tuam ipſius, idẽ eſt quod
ſi quis diceret, tuammet animam. Nec otioſè addi-

tur,

tur, *ipsius*, sed auxesin notat, significatque, præter alios etiam Mariæ animam gladio feriendam. Ad quod magis significandum multum valet coniunctio, *&*, quæ est apud Græcos καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς, *& tuam autem ipsius*, Vel, *sed* (aut quin) *& tuam ipsius*. Itaque non conuenit huic loco Ambrosij interpretatio, qua per gladium intelligit prudentiam Mariæ non ignaram cœlestis mysterij, secundùm illud Pauli: Viuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Cùm enim ante hæc verba præcedat, puerum positum in signum contradictioni obnoxium, nõ iam secundùm illum sensum aptè subiungeretur, *sed & tuam ipsius animam gladius pertransibit*. Neque tamen rursum hoc loco conuenit accipere gladium pro scandalo, & dubitatione quã cum Apostolis & aliis tempore passionis Christi passa fuisset, quemadmodum exponit Origenes hoc loco, & Aug. lib. de quæst. noui & veteris testamenti. Nam præterquã quod gladius in scripturis sic nusquam accipiatur, nec sit illa sententia satis pia, eçiã verbum, *pertransibit*, huic intelligentiæ satis repugnat. Non enim potest hîc, pertransire, accipi pro præterire, quemadmodum accipit Augustinus, intelligens dubitationem non sedisse in animo Mariæ, nec animam eius vulnerasse, sed sicut gladius pertransiens iuxta hominem timorem facit, nõ percutit: ita dubitationem in anima virginis fuisse quidem mœstitiam, non tamen occidisse, sed quasi per vmbram pertransisse. Non, inquam, sic verbum accipi potest, cùm Græcè non sit, *παρελεύσεται*, sed *διελεύσεται*, hoc est, penetrabit, & per medium ibit. Iam certè falsum videtur & impiũ, si quis dicat gladium scandali & ambiguitatis non contigisse solũ, percussisse & vulnerasse animam virginis, sed etiã omnino penetrasse, & per medium eius pertrãsisse. Id enim fuerit gladium hunc animam eius occidisse. Proinde rectius per gladium intelligimus dolorem quem in passione filij pertulit mater acerbissimum, intima animæ eius penetrantem & possidentem, eritque sensus iste: Adeo contradicetur ab impijs huic signo, vt gladius doloris non solùm sit penetraturus animam filij tui aut eorum qui credent in eum, illiusque nomen prædicabunt, sed & tuam quoque animam. Similiter est locutio in Psalm. 56. cùm de Ioseph dicitur. Ferrum pertransiit animam eius, vbi item per ferrum tribulatio intelligitur, vt annotat D. Aug. Epist. 59. Cùm autem eam partem, *in signum cui contradicetur*, vnde hæc verba pendent diligenter attendimus, fortassè conueniet magis per gladium hîc intelligere gladium cõtradictionis linguarum, de quo gladio in scripturis sæpè, quale est illud: Et gladius in labiis eorũ. Et rursum: Et lingua eorum gladius acutus. Et alibi frequentet. Itaque sensus esset: Adeo contradicetur filio tuo, vt contradictionis gladius non illius tãtùm animam & corpus sit percussurus, sed & tuam quoque animam, etsi non corpus. Hæc autem prædici virgini debuerunt, quò animus eius ad futuros casus magis roboraretur. Iam quod sequitur, *vt reuelentur* (vel retegantur) *ex multũ cordibus cogitationes*, quod plerique ad mox præcedentia referunt, & variis modis à diuersis exponitur, rectissimè videtur referri ad illud, *& in signum cui contradicetur*, vt mox præcedentia quasi per parenthesin legantur interposita, & intelligatur sensus ille quẽ in Paraphrasi indicat quidam, videlicet puerum hunc positum in signum cui à multis contradiceretur, vt multorum cogitationes quæ priùs occultæ latebant in corde, retegerentur, & declararentur esse impij & Christo contrarij, qui priùs arcem iustitiæ obtinere videbantur, & pietatis doctrinam sibi vindicabant, Messiam & legem semper in ore habentes. Eo enim quod signo huic contradixerunt Scribæ & Pharisæi cum aliis, declaratum est qualia illi de Christo quem expectauerunt, cogitauerunt, quámque impiæ, & ab omni vera iustitia quam priùs simulauerant, alienæ essent eorum cogitationes. Neque necesse est secundum hunc sensum cõiunctionem, *vt*, accipere hoc loco non causaliter, sed tantum consecutiuè. Posuit enim Deus hunc puerum in signum contradicibile, quia finere voluit vt ei contradiceretur, idque ob id vt hypocritarum cogitationes hac ratione detegerentur. Quidam autẽ cum immediatè præcedentibus hanc partem coniungentes, & coniunctionem, *vt*, consecutiuè accipientes, hunc intelligunt sensum: Adeo contradicetur huic signo, vt & tu non sis à gladio passionis eius futura immunis, vnde fit vt multorum cogitationes detegantur, dum apparebit qui Christum vetè sint amplexi, qui verò non. In passione enim Christi multis à Christo deficientibus declaratum est quales erga Christum fuerunt Ioseph, & Nicodemus, & mulieres quæ permanserunt apud Christum.

Luc. 4.

Psal. 58. & 56.

ET ERAT ANNA PROPHETISSA FILIA PHANVEL, &c] Adiecit testimonio Simeonis, & alterius personæ, eisdem titulis commendatę testimonium, vt in ore duorum testimoniũ de Domino Iesu firmius consisteret. Adiungitur autẽ Simeoni mulier in testem, quia vtrumque sexũ Christus reparaturus venerat. Quod autem dicit Lucas: *Et erat Anna prophetissa*, non sic est ordinandum: Et Anna erat prophetissa, sed sensus est: Et in illis diebus erat mulier quædam quæ dicebatur Anna, propheticum habens spiritum, filia Phanuel de tribu Aser. Nam vt testimonio huius mulieris plus addat authoritatis, profert illius genealogiam, commemorans patrem & tribum propter historiæ certitudinẽ, cùm illo tẽpore multi adhuc testes huius narrationis esse possent qui anum hanc nouerant, & vt hanc distingueret ab aliis eodem nomine illo tempore vocatis. Deinde & multis eam commẽdat nominibus, non parũ facientibus ad comprobandum testimonium: primũ quia prophetissa, deinde quia processerat in diebus multis, hoc est, prouectæ admodũ erat ætatis, præterea quòd summæ continentiæ & castitatis. Id enim significat cùm dicit, *vixerat cum viro annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor.* Nã his verbis insinuat castitatem eius virginalem ante matrimonium, castitatem quoque coniugalem in matrimonio, & vidualem post matrimonium iam morte diremptum. Et quidem cũ septem tantùm annis primum habuerit maritum, ac proinde (vt verisimile est) multũ adhuc iuuenis vidua effecta esset, nec tamen coniugium repetierit, manifestũ satis maximę castitatis indicium dedit, nec se priùs coniugem fieri voluisse, nisi mores illius tẽporis ita postulassent. Quòd autẽ hæc dicitur vidua vsque ad annos 84. vel, vt habent Græca, circiter annos 84. incertum an intelligi debeat numerus hic pertinere ad ætatem mulieris, an ad spatium viduitatis, nisi quod priùs sit verisimilius, maximè cum Græca sic potius verti debeant: *Et hæc vidua annorum fermè* 84. quamuis Ambrosius secundo modo intelligat. Quoniam verò parua laus est vidualis continentiæ

niſi adiuncta habeat pietatem & religionē. (Quę enim, inquit Paulus 1. Timot. 5. verè vidua eſt, ſperat in Deo, & inſtat obſecrationibus & orationibus nocte & die.) oſtendit etiam hac laude præclaram fuiſſe hanc anum. *Quæ* (inquit) *non diſcedebat de templo, ieiuniis, & orationibus ſeruiens die ac nocte.* Itaque mortuo marito, ipſa quoque velut mūdo mortua, ſoli ſe Deo conſecrabat. Non ſunt autem hæc verba Lucæ ſic intelligenda, quaſi in templo habitauerit, & nunquam templum exierit, nihilq; aliud vnquam egerit quàm precari. Nō enim vitæ neceſſaria præteriit, cibo neceſſario & ſomno proculdubiò vſa: ſed, intelligendum hæc fuiſſe præcipua quæ egerit, atque, vt dici ſolet, totam in his fuiſſe. Quemodo & Dauid dicit ſe requiſiturum vt inhabitet in domo Domini, & viſitet templum eius omnibus diebus vitæ ſuæ: & iuſtus meditari dicitur in lege Domini nocte dieque. Et eum qui frequētiſſimus in ſtudiis eſt, dicimus à libris non diſcedere, ſed ſine intermiſſione noctes diēſque ſtudere. Legimus autem etiam Exodi 38. & 1. Reg. 2. de mulieribus quibuſdam Hebræis ſimilis pietatis, vbi dicitur de mulieribus quæ excubabant ad oſtium tabernaculi, vel, vt alij vertunt, quæ conuenerāt & congregabāt ſe ad orandum ad oſtium tabernaculi. Incertum autem, nec multum ad rem facit, an nomina illa, *ieiuniis & obſecrationibus*, ſint caſus inſtrumētales, vt ſint apud nos ablatiui caſus, & ſenſus ſit, eam ſeruiiſſe Deo per ieiunia & obſecrationes: an caſus proprij, quomodo dicimus, ſeruio Deo, vt ſint apud nos datiui caſus, & ſit ſenſus: eam deditam & intentā fuiſſe ieiuniis & precibus. Priori tamē modo ſenſus eſt conuenientior, ſignificaturque quibus Deo maximè ſeruierit, victimis ſcilicet non tam legalibus quàm Euangelicis: quarum vna quidem corpus, altera mentem ſpectat. Ieiuniis enim crebris corpus immolabat Deo, precationibus verò pro ſe, populique ſalute effuſis animum Deo offerebat & conſecrabat. Et reſpondent hæc duo ſacrificiorum Euangelicorum genera duobus illis legalibus ſacrificiorum generibus, quorum alia quidem de animalibus offerebantur foris in atrio ſuper altare holocauſti, alia verò de incenſo offerebantur intra templum ſuper altare aureum. Et bene quidem priùs dixit, *ieiuniis*, & deinde, *orationibus*. Bona eſt enim, vt dicitur Tobiæ 12. oratio cum ieiunio. Et omnino neceſſe eſt vt mens ad orandum libera ſit, carnē ieiuniis & abſtinentia macerari, ne menti obſtaculo ſit. Quòd ſi autem hæc anus tam multorū annorum ieiuniis vacauit, atque obid à Luca laudata ſit, cùm habens iam corpus mortuū, nō opus haberet mortificare & macerare ieiuniis carnem, ſed eis tantùm vacabat quò expeditius Deo vacare poſſet., quid dicendum de his qui rationem eccleſiaſticorū ieiuniorum irridēt & blaſphemant? quomodo non multò magis ieiuniis debent vacare qui & in iuuenili adhuc conſtituti ætate, & orationibus laudibúsque diuinis addicti, duplici iam nomine ieiuniorū remedio ſalubri indigent?

ET HÆC IPSA HORA SVPERVENIENS, &c.] Hæc inquit, tum multis ſcilicet nominibus commendata anus, eadē illa hora qua quæ dixi gerebantur, ſuperueniens, eodē nimirū ſpiritu quo venerat Simeon in templum, cōfitebatur Domino, aut, vt habēt Græca, ἀνθωμολογεῖτο, quod verbum non ſimpliciter confiteri ſignificat, ſed cōfeſſione reſpondere, vt referatur ad confeſſionem Simeonis. Itaque vertunt, *vicißim confitebatur Domino*, hoc eſt, quemadmodum Simeon Dominum laudauerat & benedixerat, ita & ipſa viciſſim reſpondēs confeſſioni illius, Domino gratias egit, laudibus efferens eius benignitatem qua iam reſpexiſſet populum ſuum. Hebraica enim phraſi confiteri Domino, poſitum eſt pro gratias Deo agere, illumq; laudibus efferre. Non ſolùm autē collaudabat Dominum, ſed (quem ordinem & Simeon priùs ſeruauerat) deinde etiam loquebatur de illo aliis. Hic verò Lucas Chriſti diuinitatem apertè rurſum ſignificat. Cùm enim priùs dixiſſet, *confitebatur Domino*, (vbi per Dominum intelligendum eſſe Deum cōſtat) ſubiecit, *& loquebatur de illo*, nimirū Domino. Non enim aliud præcedit antecedens. Loquebatur autem (certum eſt) de puero. Puer ergo de quo loquebatur, Dominus erat cui cōfitebatur. Niſi quis velit relatiuum, *illo*, referendum ad antecedens ſuperius poſitum, ad puerum ſcilicet. Loquebatur ergo liberè omnibus tunc in templo præſentibus, ſed & poſtea aliis etiam tunc non præſentibus, ſed his qui expectabant redemptionem Iſraēlis tanquam iam imminentem. Loquendum enim verbum Dei eis potiſſimùm, apud quos ſpes eſſe poteſt fructū facturum verbum Dei. Pro eo autem quod noſtra litera habet, *Iſrael*, Græcè eſt, ἐν Ἱερουσαλήμ, in Hieruſalem, & poteſt referri vel ad datiuum, *omnibus*, vt ſignificetur omnibus qui erāt in Hieruſalem locuta, aut ad redemptionem, vt ſignificetur eos quibus loquebatur expectaſſe redemptionem perficiendam in Hieruſalem. Ibi enim expectabant eā præſtandam, quod illa præcipua & regia eſſet Iſraēlitarum ciuitas. Porrò conſiderandum iam quod cùm à tribus hominum generibus teſtimonium acceperit Chriſtus primùm natus, à paſtoribꝰ ſcilicet, Magis & iſtis duobus ſenibus, nulli horum ſine cœleſti illuminatione Chriſtum agnouerunt, ſed tamen diuerſo modo. Siquidem paſtores ab angelis inſtructi ſunt: Magi à ſtella cœleſti, accedente & hominum ex ſcripturis demonſtratione: ſenes verò iſti à ſolo ſpiritu ſancto mentem eorum illuminante. Siquidem his tribus modis diuerſis cognitionem ſui Deus impartit hominibus, quoſdam quidem per angelos docens, alios verò miraculis, accedente hominum prædicatione, ad ſe vocans, alios autem etiam ſolo ſpiritus magiſterio in ſui cognitionem deducens, vt patet de Paulo, qui Euangelium non ab homine ſe didiciſſe gloriatur. Conſiderandum & illud, quàm probè nomina horum duorum teſtium conueniant perſonæ illorum. Simeon enim ſi interpreteris, eſt obedientia, vel auditus. Anna, vel potius Hanna, idem quod gratia. Ob quorum etiam nominum ſignificationem præter alia rectè ſecundùm anagogen his duobus teſtibus ſignificari intelligimus duo teſtamenta, quorum vtrumque Chriſto teſtimonium perhibet. Simeon enim figura fuit veteris teſtamenti: Anna verò noui. Nam lex quidem vbique mandatorum ſuorum obedientiam exigit, Euangelium verò ſidem in primis gratiæ, Dei hominibus factæ. Et quomodo oraculo Simeon didicerat non moriturum ſe priuſquàm Chriſtum vidiſſet, illo autem viſo dimitti ſe dicit in pace: ita Chriſtus ſuo aduentu legem quidem abſoluit, & mortuam fecit, viduam autem Annam, hoc eſt, gratiam in vita conſeruauit, & iam emortuam penè reſuſcitauit. Deinde ſicut Anna ſuperueniens confeſſioni & teſtimonio Simeonis ſubſcripſit, ita Euangelium legi ſuccedens comprobauit ea quæ de Chriſto lex teſtifica-

Galat. 1.

Allegorica prædictorum interpretatio.

ta fuerat. Et Simeō quidē, quę de Christo erat prophetaturus, matri tātùm loquitur. Anna verò omnibus qui expectabāt redēptionem, quia & lex vetus vni tantum populo ex quo Christus nasciturus erat, Christū prædixit, Euāgeliū verò omnibus mūdi nationibus Christū prædicat. Ad hāc eandē allegoriā trahi etiā potest, q Anna filia fuit Phanuel (quod est, facies Dei) q de tribu octaua Aser, hoc est, beati, q septem annis cū viro, reliquis vidua, &c. de quo vide Bedā. Quod verò ad moralem attinet sensum, præterquā q rursum in his duobus senib⁹ docemur, Christū agnosci non posse nisi cœlesti afflatu spiritus, deinde q agnito Christo & laudādus sit Deus, & eius gratia aliis prædicāda, etiā id nobis insinuatur, non posse eundē amoris brachiis cōprehendi à puerilibus animis, & adhuc leuibus huius mūdi rebus dedi tis: sed tātùm ab his qui senili sunt animo, & voluptatibus carnis superiores. Iam nec mysterio vacat, q qui primi Christū viderūt pastores, vidisse quidem puerum & cognouisse dicuntur, non autem adorasse; Magi verò etiam adorasse: Senes autem isti etiam brachiis suis ipsum cōplexi. Nam id etiam verisimile est Annam fecisse. Is enim & in nobis ordo est, vt primum quidem Christum agnoscamus, deinde agnitum adoremus, postremùm etiam amoris brachiis complectamur.

ET VT PERFECERVNT OMNIA SECVNDVM LEGEM, &c.] Incertū an reuersi sint statim postquā perfecissent hæc omnia quæ dicta sunt, an ante reuersionē in Galilæā præcesserit fuga in Aegyptū, de qua Matthæus: vt aductus in Galilęā, cuius hic meminit Lucas, idem sit cum eo cuius meminit Matthæus in fine cap. 2. Sępe enim dum aliquid post aliud factum narrant Euangelistæ, ita id narrāt, quasi mox post illud factū sit: cùm multa tamen intercesserint. Quoniā autem Lucas significare voluisse videtur, nullā aliā causam fuisse quare à partu nō statim redierint in Nazareth, vndę venerant, quàm obseruatio dierū purificationis: & quoniā dicit reuersos postquam omnia perfecerūt, verisimile videtur in Nazareth reuersos fuisse antequā in Aegyptū fugerēt. Rursus ex eo q Ioseph secundū narrationē Matthæi, rediēs ex Aegypto cogitauit redire in Iudæā, admonitus autem in somnis, seceſſit in Galilæā, apparet, è Iudæa, & nō è Galilea ipsum fugisse. Alioqui eīm, vt videtur, eò non dubitasset esse redeundū vnde fugerat, maximè cùm ibi etiam domū haberet propriā. Posteriorē sententiā in Concordia secuti sumus, tū quòd ea magis quàm altera probabilis, tū quòd eam secutus sit D. Augustinus,

ANGELI MONITV FVGIT CVM PVERO IN Ægyptum, & redit Ioseph. Matthæi 2. CAPVT XI.

ET vt perfecerunt omnia secundum legem Domini, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim, vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem eius nocte: & secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Aegypto vocaui filium meum. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde: & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius, à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam Prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus & vlulatus multus, Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Defuncto autem Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph in Aegypto, dicens: Surge, & accipe puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri: Qui consurgens, accepit puerū & matrem eius, & venit in terram Israel. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo timuit illo ire: & admonitus in somnis seceſſit in partes Galilææ: & veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nazareth, vt adimpleretur quod dictum est per Prophetas. Quoniam Nazareus vocabitur.

ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT.] Perpendēdum hīc ante omnia, post tam multa & præclara Christo perhibita testimonia, quāta humilitas sequuta mox sit, vt intelligeremus nullam huius mundi gloriā stabilē esse, ac proinde nec magni faciendā. Cùm autē multis modis, siue fuga filium suū Deus à furore Herodis seruare potuisset, imò Herodē cum omni sua potētia facilimè in nihilū redigere, tamē fuga cōsuli filio voluit, tū vt assumptæ naturæ humanæ veritas declararetur. (Si enim in prima statim ætate miracula designare cœpisset, creditus fuisset nō verus homo) tū vt indicaretur cuiusmodi vitā patēr filio ordinauerat, plenā scilicet periculis & ærūnis, regnumq; eius non esse de hoc mūdo iā in principio ostenderetur. Factum quoq; istud est, vt hac ratione magis accēsus furor Herodis amplius seruiret glorię diuinæ. Sed & exēplū iustis datū, licere illis tēpore persecutionis fugere, quemadmodū postea etiā verbo Christus docuit. Postremùm, iam tū hac fuga declaratū est, regnū Dei à Iudæis ad gentes transferendum, relicto Iudæis suo Herode, tyrāno sæuissimo. Porrò in Aegyptum fugere iussus est cū puero Ioseph. Primùm quidem propter causam quā dixit Euāgelista. S. vt cōpleretur in puero illud Prophetæ. Ex Aegypto vocaui filium meū. Deinde etiā quia Babylonia & Aegyptus maximæ erāt omnis vitij officinæ. Ab illa ergo Magos attraxit, in hanc autē intrauit, vtramque volens ad rectā viam reduci, & ostendēs se fore saluatorē omnium gentium, siue quæ orientem, siue quæ occidentē habitabant: de quo vide finem ca. 19. Isaiæ. Postremùm, quoniā multa olim Deus Aegyptiis mala intulerat, filium suum mittit ad eos velut reconciliationis signum, qui omnia illis contraria

traria his quę ſub Moſe cõtigerant, adferret: lumẽ ſ. A pro tenebris: vitã pro morte, baptiſmũ pro demergentibus eos aquis. Et ecce Moſes veteris legis auctor, metu Pharaonis fugit ex Ægypto verſus Paleſtinã. Chriſtus nouæ legis auctor metu Herodis fugit ex Paleſtina & Iudæa in Ægyptum, ſpiritu Dei ſatis ſignificãte viciſſitudinẽ nouam qua Ægyptus vera futura erat Iudæa: Iudæa verò Ægyptus: quẽadmodũ & Apocal. 11. Hieruſalẽ ſpiritualiter vocatur Sodoma & Ægyptus. Quidam autẽ etiam veteres, vt patet ex Hieronymo li. 5. in Iſaiã, putant hoc ingreſſu Chriſti in Ægyptum adimpletũ illud Iſaiæ 19. Onus Ægypti: ecce Dñs aſcendet ſuper nubẽ leuem, & ingredietur Ægyptũ, & mouebũtur ſimulacra Aegypti à facie eius, & cor Aegypti tabeſcet in B medio eius. Et intelligunt per nubẽ leuem, corpus humanũ Chriſti nulla corruptione prægrauatũ, atq; propter Chriſti introitũ corruiſſe ſimulacra Aegyptũ, præſentiã Domini non ferentia. Verùm tum ex Hieronymo, tum ex ipſis Iſaiæ verbis ſatis manifeſtum eſt ad literam Dominũ his verbis minatũ eſſe Aegyptiis, ſe velociſſimè illis ad futurũ vltione ſua per Aſſyrios, atq; omnem idolorũ fiduciã ſubuerſurum, ipſoſq; adeo conterritos ſine vlla ſpe auxilij, contra ſeipſos concitaturũ. Secundùm myſticũ autẽ ſenſum docet Hieronymus, per Aegyptũ totum debere intelligi mundum, cuius omnis idololatriæ fraus Chriſto aduenięte in ipſum detecta eſt, & profligata. Nã quæ dicũtur de ſimulacris Aegypti collapſis ad corporalẽ ingreſſum Chriſti, aliiſq; miraculis à Chriſto in Aegypto æditis, fabuloſa planè videntur, ex loci huius malo intellectu deſumpta: quanquã non omnino malè hic Iſaiæ locus citatur pro introitu Chriſti in Aegyptũ, quatenus ſ. hoc introitu ſignificabatur eũ à gentibus idololatris recipiendũ, & idolorum cultũ per ipſum excludendum. Notandum autẽ in verbis angeli non dictum eſſe, accipe vxorem tuã, quemadmodum priùs, ſed *matrem eius*. Nã priùs vxorẽ eius nominauit, ad remouendã ſuſpicionem in quam inciderat. Nunc verò quoniam omnis ſublata fuit ſuſpicio, & Ioſeph certior factus fuit partũ eſſe diuinũ, non vltra vxorem eius eam nominat, ſed nomine digniori: ſatis etiã ſignificans non debere ſe habere illam quaſi vxorem ſuã, ſed potius quaſi matrem Domini ſui, & ita Ioſephũ feciſſe & Euangeliſta ſignificat, cũ ſecundum iuſſum angeli dicit accepiſſe puerum & matrẽ eius. Notandum & illud in verbis angeli, Græca nõ habere, Surge & accipe, ſed ἐγερθεὶς παράλαβε, hoc eſt, experrectus accipe, vel, ſurgens aſſume. Itaq; ſecũdùm Caietanum non præcipitur vt ſurgat, ſed tantùm vt poſtquã euigilauerit & ſurrexerit, accipiat puerũ & fugiat. Verùm ex facto Ioſeph magis apparet intelligendũ præceptũ fuiſſe Ioſeph vt etiam ſurgeret, vnde etiam quidam vertit: *Surge & aſſume*. Idem accidit in ſecunda admonitione angeli.

Quid de miraculis quæ à Chriſto in Aegypto dicuntur edita ſit ſentiẽdũ.

C

D

E

QVI CONSVRGENS ACCEPIT PVERVM, &c.] Attendenda hic Ioſeph tum ſyncera fides, tũ diligens obedientia. Nam quanquã priùs audiſſet puerũ hunc regem illum eſſe potiſſimum, qui regnaturus eſſet in domo Iacob in æternũ, Saluator futurus Iſraëlis, nullũ tamẽ paſſus eſt, ſed nec Maria offendiculũ, quod iuberentur eum puerũ in exilium deportare: ſed intelligẽs angelos eſſe miniſtros eorum quæ circa puerum gerebantur ſimpliciter, parendum eſſe non dubitauit, nec putauit curioſum eſſe debere, ſed omnia boni conſulenda, etiã quorum inire rationẽ non poterant. Neque paruit tantùm angelico oraculo, ſed & nocte omnibus relictis fugit, cum fugere ſimpliciter iuſſus fuiſſet: hac in re diligentiam parẽdi oraculo præ ſe ferẽs, ſuoq; exemplo nos docens, cùm de voluntate Domini conſtat, omnẽ rationis induſtriam ac vires omnes intendẽdas eſſe, vt quod probari Domino cognouimus, cõmodiſſimè perficiamus, quibus id agentibus ſpiritus conſilij nunquam deerit. Hìc iam & paupertas parentum Chriſti ſatis notari poteſt. Nõ enim ante fugam ſarcinæ diu colligendæ erant, aut debitores adeundi, aut facultates diſponendæ, ſed omnibus, ſi quæ erant, poſthabitis, id vnum agebãt, vt diuino obedirẽt mãdato; nihil dubitãtes de prouidẽtia Dei qui fugere mãdauerat, qui iam pulchrè donariis Magorũ ad hoc exilium filium ſuum cum matre & nutritio cõmunierat. Ita enim tẽperat ſuis tentationes Dominus, vt ferre poſſint. Non prætereundũ eſt & illud, in verbis angeli & Euãgeliſtæ puerum ſemper nominari ante matrem, tum quòd negotiũ quod hìc agebatur, ad puerũ magis pertineret, tum ad ſignificandam pueri diuinitatem, qua matre ſuperior erat.

VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST A DOMINO PER PROPHETAM DICENTEM: EX AEGYPTO.] Teſtimoniũ iſtud dubium nõ eſt deſumptũ eſſe ex Oſee ca. 11. ſecundũ Hebraicã veritatem, & non ſecundũ ſeptuaginta tranſlationem. Nam hi tranſtulerunt: *Ex Aegypto vocaui filios eius*. Proinde Græci quidã, quod non inuenirent teſtimoniũ iſtud in libris ſuis, dixerunt poſt publicatum Euangelium à Iudæis fuiſſe è ſcripturis ſacris reiectum, cùm non Iudæis, ſed Septuaginta interpretibus id ſit imputandum. Hinc colligit Hieronymus, & bene, neceſſitatẽ ſuæ verſionis & lectionis Hebraicorum voluminũ. Verùm quæſtio hic eſt non parua, quomodo teſtimonium iſtud de Chriſto Matthæus dictum citet, cùm non ſolùm ſecundum Iudæos, ſed etiam ſecundum omnes catholicos, iſtud dictum ſit à propheta de populo Iſraelitico, vt etiam patet ſatis ex his, quæ in Propheta præcedunt & ſequuntur. Iſraelem enim non hoc ſolùm loco, ſed etiam in Exodo filium ſuum Deus vocat, dicens, Filius meus primogenitus Iſrael. Itaque calumniati ſunt ſemper Iudæi hanc Matthæi citationem. Et Iulianus quoque apoſtata, vt docet Hieronymus ſuper Oſee tanquã contortam & compoſitam ad illudendum ſimplicitati credentiũ, aut arguentem Euangeliſtæ ignorantiam. Cui reſpondens Hieronymus dicit: Quæ *τυπικῶς* præceſſerunt in aliis, iuxta veritatem & adimpletionem referri ad Chriſtum, quemadmodum Apoſtolum feciſſe certum eſt in duobus montibus Sion & Sina, & in Sara & Agar. Sic & hoc quod ſcriptum eſt; Paruulus Iſrael, & dilexi eum: & ex Aegypto vocaui filium meum, dici quidem ad literam de populo Iſrael, perfectè autem referri ad Chriſtum. Hæc autem Hieronymi reſponſio non ſatis apta videtur, eò quod non videatur quomodo populus Iſraeliticus poſſit dici typus Chriſti. Nec allegoria aliqua explicari poteſt quæ conſiſtat inter populum Iſraeliticum & Chriſtum. Non enim videtur conueniens, vt populum, vnius perſonæ figurã prætuliſſe dicamus. Proinde Oſiander hac ratione motus, nouum conatus eſt explicare Prophetæ ſenſum ſecundũ quem hæc autoritas ſolũ intelligatur de Chriſto, & non de populo Iſraelitico. Verum vt ſuperbè nimis hic gloriatur ſe inueniſſe verum Prophetæ ſenſum, omnes commentatores

Adaptatio prophetæ Oſee.

Galat. 5.

Oſiander refellitur.

in

in explicando hoc Oseæ loco hallucinatos esse as-
serensita certè nimis est contorta quam excogita-
uit interpretatio. Satis enim, si inspiciamus Pro-
phetam, patet his verbis Dominum exprobrare Is-
raelitis hoc beneficiū, quod illos ex Ægypto vo-
casset, atq; mox minatur, se non remissurū quidem
eos in Ægyptum, sed traditurū iam Assyriis quod
noluerint converti. Itaque pro quæstionis huius &
similiū solutione commodiore, adnotandum duo-
bus modis dici scripturam aliquam adimpleri. Pri-
mo modo, cùm id fit quod illa prædicatur aut cō-
memoratur secundum auctoris intentionem. Id au-
tem rursum dupliciter contingit. Nam cùm multæ
scripturæ duplicem habeant sensum, literalem scili-
cet, & mysticū in literali reconditū, & per literalem
significatum, scriptura impleri dicitur, & cū id fit
quod ad literam significatur, & cùm fit quod ex
intentione spiritus sancti per literam & historiam
mysticè significatur. Sic Christo nato in Bethleem,
impleta est prophetia Micheę: Ettu Bethleem, &c.
quia quod per illam prædictū erat secundùm vnicū
& solum scripturæ sensum, iam factum erat. Sic
illud: Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filiū,
impleū est in Salomone, & rursum in Christo per
Salomonem præfigurato. Et illud: Os non commi-
nuetis ex eo, quotannis in Paschate à Iudæis im-
plebatur, & tamen Ioannes in Christo adimpletum
dicit, vt pote quod de ipso mysticè dictum esset tā-
quam vero Paschali agno. Altero modo impleri e-
tiam quandoque scriptura dicitur, cùm quidem fit
quod illa commemorat, etiamsi id non fuit propriè
ab auctore intentum. Sic Christus dicebat Phari-
sæis Matt. 15. Hypocritæ, rectè de vobis prædixit
Esaias dicens: Populus hic labiis me honorat, cor
autem eorū longè est à me. Quanquam enim pro-
priè aut primò de illis id dicere Propheta non intē-
debat, sed de hypocritis sui temporis quibus id in
os dixit, tamen cum æquè hypocritæ essent quibus
Christus tunc loquebatur, eadémq; agerent cū his
quos Propheta his verbis arguit: non minus & in il-
lis extitit impletum, hoc est, verificatum. Sic habet
se & quod infra 13. ca. Matth. legitur Dominus di-
xisse: Et adimplebitur in eis prophetia Isaiæ dicētis:
Auditu audietis, & non intelligetis, &c. Certè non
erat de iis solùm hoc prædictū quibus Christus tūc
in parabolis loquebatur, sed primò quidem de ob-
stinatis Iudæis qui erant tempore Isaiæ, aut in ge-
nere de omnibus omniū seculorū reprobis Iudęis.
Vnde idem Paulus obiecit Romanis Iudæis, Act.
vlt. Fuit ergo hoc dictum in illis Christi auditori-
bus completum, quatenus de eis verè dicebatur,
& in ipsos quadrabat. Ad hunc modum impletū in
Christo fuit & præsens dictum Oseæ: Ex Ægypto
vocaui filium meum, non quod peculiare fuerit de
Christo ex Ægypto vocando vaticinium, sicut illud
Micheæ de nascituro Christo in Bethleę, aut illud
Isaiæ de nascituro ipso ex virgine: sed quòd id quod
nominatim fuit scriptū de populo Israelitico, ap-
positè etiam competat in Christum, imò verius &
perfectius in eo impleatur & verificetur, vt qui ve-
nor sit Dei filius, à quo alij habent quod filij Dei
censentur, Proinde quod Euangelista ait, *Secessit in Aegyptum. Et erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adim-
pleretur quod dictum est à Domino per Prophetam: Ex Aegypto vocaui filium meum*: perinde est ac si dixis-
set, vt & de puero Iesu illud Prophetæ verificare-
tur: Ex Ægypto vocaui filium meum. Vt si quis
verba faciens de patre aliquo mirè sollicito pro

Multa nascuntur pura adimpleri dicitur.

2. Reg. 7.

Iudic. 19.

filio, diceret: Vidisses amore desiderioque filij nō
posse consistere, omnia negligere, omnia posthā-
bere, vt filium præsentem videret, vt impleretur
in eo illud Maronis: *Omnis in Ascanio chari stat cu-
ra parentis.* Huius generis est, & quod infra cap. 13.
scribit Matthæus, in Christo per parabolas allo-
quente populum impletum illud Psal. 77. Aperiam
in parabolis os meum, eructabo abscondita à
constitutione mundi. Hoc enim nō de Christo dictum
est, sed Asaph de seipso dixit, mirabilia Dei & be-
neficia Israeli exhibita cantaturus. Nec dissimile
est & dictum Ieremiæ, quod paulò infra ab Euan-
gelista adducitur: Vox in Rama audita est, &c.
Istud tamen in hac loquendi formula animaduer-
tēdum est, cum Christus sit finis legis, & caput san-
ctorum, ad quem referuntur in scripturis omnia,
in eo solo etiam omnia quæ laudi dātur in scrip-
turis, vera esse & solida, hoc est, impleta: quanquam
pleraque etiam membris eius competant, atque
de eis etiam secundum primum intentum sint dic-
ta. Potest autem prosequendo sententiam Hie-
ronymi aliter quàm iam dictum est dici, populum
Israeliticum, quatenus in scripturis nomine filij
Dei dilecti & primogeniti vocatur, typum quen-
dam prætulisse Christi, in quem hoc nomen ve-
rius competit, ac proinde quæ de Israele dicta sunt
sub nomine filij Dei, etiam prædicta fuisse de Chri-
sto adumbrato per Israelem sub illa appellatione.
Et alioqui non parua est inter Christum & popu-
lum Israeliticum ex Ægypto vocatum similitudo.
Nam quemadmodum Israel propter mortem quæ
ex fame timebatur, exulans in Ægypto angelorum
ministerio & vocatus est, & eductus ex Aegypto,
ac introductus in Iudæ terram illis olim promis-
sam, fluentem lacte ac melle: ita & Christus meru
mortis ab Herode intentatæ fugiens in Aegyptū,
per angelum euocatus in Iudæam venit, vbi præ-
dicatione sua & morte sibi fuisque paraturus erat
possessionem nouæ Iudææ, id est, regni cœlorū per
Iudæam præfigurati. Vnde Chrysostomus: Nisi, in-
quit, aduenisset in Aegyptum Christus, nequa-
quam prophetia dignum finem habere potuisset.
Considera igitur quemadmodum istud ipse Euan-
gelista designet, dicendo, *vt impleretur*. Ostendit e-
nim quoniam nisi venisset iste, non vtique fuisset
implerum. Quinimo & populus & patriarcha cum
descenderent in Aegyptum, & inde rursus ascen-
derent, istius reuersionis signabant figuram. Nam
& illi fugiendo mortem quam comminabatur fa-
mes, descenderunt in Aegyptum, & hic mortem
fugit quæ per insidias imminebat. Hæc ille. Porrò
locus ille ad quem delatus fuit in Aegyptum Chri-
stus, etiamnum apud infideles celebris est. Nam
inuenio apud quendam scriptum, hunc locum quo
Christus puer à crudeli regis Herodis infanticī-
dio fuga subductus est, ab incolis Aegyptiis Ma-
taræam vocari, & distare à Cairo decem milia pas-
suum, qui etiam eum locū religionis causa inuisit
anno 1502. prima die quadragesimæ. Mauros quo-
que eo in loco vbi fertur virginis fuisse habitatio,
perpetuò ardentem lampadem in pueri Iesu illic
asseruati memoriā conseruare. Ibi insuper pretiosas
balsami arbusculas Iesu beneficio olim increuis-
se, quæ sola aqua putei (qua ad obsequia Domini
virgo mater vsa fuerat) irrigatæ vegetare, pullula-
re ac perdurare valebant, nunc autem funditus inte-
riisse, incertum an custodum incuria, an fraude do-
lóve, & inuidia, an religione & pietate læsa. Hortū
verò

De celebritate loci vbi Christus in Aegypto habitauit.

verò ipsum & putealē fontem adhuc videri, ex quo A non pauci pio affectu peregrini & hauriūt & bibūt aquas non insalubriter. Ipse enim, quamuis aqua ei interdictum esset à medicis ob quasdam valetudines, post esum piscium ter ad saturitatem vsque, recogitando quisnam in eo lotus esset: ex aqua illa ita plenis faucibus potasse se asserit, vt hydropico similis turgidus effectus cingulum soluere coactus fuerit. Ilicoq; sensisse summopere sibi profuisse. Nec per totam quadragesimam illam stomacho, quo sępissimè fatigari solebat, laborasse. Vide & Brocardum in fine descriptionis terræ sanctæ.

TVNC HERODES VIDENS QVONIAM ILLVSVS ESSET A MAGIS, IRATVS EST VALDE.] Tunc, inquit, hoc est, cùm iam Ioseph cum puero & matre fugisset in Ægyptum. Nam quamuis ab aduentu Magorum vsque ad fugam in Ægyptum multi dies intercesserunt, tamen antea Herodes vel non aduertit se deceptum à Magis, implicitus scilicet & distractus aliis negotiis, vel, quod est verisimilius, cùm non statim ad ipsum secundùm promissionem redirent Magi, credidit illos spe sua frustratos præ pudore noluisse reuerti: sed cùm ex his quæ quadragesimo die in templo dicta factaque erant, rumorem nouum nati Messiæ sparsum audiret, intellexit à Magis sibi illusum, cumq; ob id timere potius debuisset, & cogitare non nisi per diuinam admonitionem factū esse, vt Magi ei illuderent, (alioqui enim verisimile erat ranto principi in re pia Magos obtemperaturos) ac proinde frustra se diligentiam quāuis adhibere pro necando puero: tamen quæ est insipientia malitiæ, iratus est, & valde iratus, ita vt qui priùs sæuitiam & iram in puerum conceptam simulata pietate texerat, iam non vereretur inaudito facinore eandē palam testari, hinc maioris sæuitiæ sumens occasionē vnde debuerat metum, timorémq; concipere, nullum iam iræ suæ modum statuens, nullaque pietatis iura præ oculis habens. Verùm hîc dubium est non paruum, quare scilicet Herodes occiderit omnes bimulos & minores: idq; secundū tempus quod exquisierat à Magis. Dicunt quidam, stellā duobus annis aut circiter apparuisse Magis priusquā Christus nasceretur, & ad iter sese Magos diu ante natiuitatem accinxisse, atque ob id Herodem omnes à bimatu pueros occidisse, quod putaret tum natum puerū, cùm primùm stella eius visa fuisset. Sed hęc sententia prius satis reprobata est. Nam ex verbis Magorum satis patet stellam signum eis fuisse nati pueri, non nascendi. Alij ergo dicunt, stellam non apparuisse nisi iā nato puero, sed Magos ex extremis partibus Orientis venientes non adorasse puerum ante purificationis diem in Bethleē, sed anno primo aut secūdo post natiuitatem. Cui sententiæ quoniam, vt priùs dictū est, contrariū videtur, quod non videatur verisimile Mariam cum puero post annum repertā à Magis in Bethleem, vbi peregrina pepererat, dicunt quidam Mariam cū Ioseph post purificationē secessisse in Nazareth, sed vel primo anno, vt vult Faber, vel etiam secundo anno, vt vult Epiphanius, rediisse religionis gratia in Bethleem, ibiq; tum à Magis inuentam cum puero. Verùm sicut ex narratione Matthæi apparet verisimilius Magos statim nato puero venisse in Bethleem, ita quoque verisimile non est Mariam cum anniculo puero aut bimo rediisse in Bethleem, maximè cum census ille, propter quem venerat in Bethleem, nō quotannis ageretur. Proinde tertij dicunt, inter quos Nicolaus, & stellam non nisi nato puero apparuisse, & Magos ante purificationis diem adorasse in Bethleem. Herodem autem grauissimis negotiis, domesticisque tumultibus impeditū fuisse, ne mox à recessu Magorum infantes perderet. Romam enim ob filiorū suorum causam tractandā ad imperatorem concessisse, vnde rediens secundo anno à nato Christo iusserit conceptum priùs facinus in innocentes pueros patrari. Sed vt nullius historiographi testimonio probari potest, eodē illo anno quo Christus natus erat, post quā cōceptum facinus cōpleret opere, Romā petiisse Herodē filiorum suorum causa: ita magis apparet ex narratione Matthæi, statim post discessum Magorum factā ab Herode innocentum interfectionē. Deinde, quemadmodum tres prædictæ opiniones præsupponūt, iā Herodes nihil dubitauit quin Christus natus duorum esset annorum, secundum tempus stellæ quod indicauerunt Magi, quare etiam eos qui infra bimatum erant pueros occidi iussit: itaque dicendum potius videtur, hoc quod dicit Matthęus, Herodem sustulisse pueros à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à magis, sic esse intelligendum, vt verba illa, *secundum tempus quod exquisierat*, &c. non referantur ad illud: *à bimatu*: sed tantum ad illud quod dicit, *& infrà*. Ideo enim illud ab Euangelista adiectum videtur, vt significaret minores bimulis non quoslibet, sed qui essent circa & ante, non autem post tempus stellæ æditi, iussos ab Herode occidi. Neque enim natū hunc puerum regiū post stellæ apparitionem arbitrabatur. Sed quotquot bimatum attigisse viderentur, ideo voluit interfici, ne si fortè Christus, vel ante stellæ ortum natus, vel per miraculum maior quàm pro ætate, elaberetur tanquam ante ortum stellæ natus. Itaque sicuti loco latitudinem adiecit, occidens etiam omnes qui erant in omnibus finibus Bethleem: ita & tempus ampliauit, occidens non tantum eos qui nati erant cùm stella apparuerat, sed & qui antè. Non ergo quod dicitur occidisse pueros qui erant infra bimatum, intelligendum est occidisse eum omnes qui erant minoris ætatis vsque ad pueros vnius diei: multò autem, minus intelligendum, vt quidam volunt, occidisse eum omnes qui erant vltra bimatum, vsque ad quinquennium: quo numero terminari volunt pueritiam & infra, hic accipiunt vt denotet ordinem non temporis, sed numeri. Nam præter alia absurdum nimis est, infra, sic exponere. Quòd autem hanc suam sententiam probant ex magnitudine ossium quæ dicuntur esse innocentum, maiore quàm vt videri possint esse solum bimulorum ossa, infirmum nimis est argumentum, cùm & illo tempore corpora hominum longiora esse potuerint, & certum non sit omnia esse innocentum corpora quæ tanquā illorum ostenduntur. Permisit autem Deus vt occasione filij sui multi occiderentur innocentes, vt ostenderetur & quanta esset Herodis sæuitia, & quam nulla crudelitas quicquam possit contra eum quem seruatum Deus voluerit. Deinde vt & à pueris Christus testimoniū acciperet, pro quorum etiā salute natus erat. Postremum vt in his typus quidam præcederet martyrum, qui pro confessione Christi sanguinem suum erant effusuri. Nam & Herodis furor quærētis perdere Christū, forma erat omniū tyrānorum, qui beatorū martyrum cæde existimauerūt se posse Christi nomen & fidem adhuc teneram, atque impiorum animis gliscentem extinguere. Verùm vt occisis

Cuius ætatis infantes Herodes occiderit.

Innocētes quare occidi permissi sint.

occisis pueris Christus euasit, ita occisis martyribus Christi tamen nomen illustre permansit, imò per illorum mortem illustrius redditum est. Itaque his rebus parabatur exemplum, ostendens & quid essent passuri fideles, & quid profecturi hostes Christiani nominis. Nec inutilè quidē Deus pueros nihil cōmeritos occidi permisit, quāuis inutilè illos occident Herodes. Nam cùm omnes Dei simus, non inutilè facit Deus si pro maiori gloria nominis sui quorundam corpora impiorum permittat potestati. Neque ab iniustitia solùm libera est hæc permissio cædis infantium, sed magni etiam beneficij loco habenda. Siquidem hæc illis mors cessit ad obtinendā palmā martyrij. In æternitatis enim profectum (inquit Hilarius) per martyrij glorią efferebantur. Vnde & Ecclesia eorum mortem tanquam martyrū festiuam celebrat. Verùm hac occasione quidam (teste Thoma in secūda secūdæ quæst. 124. articulo. 1. ad primum) dixerunt in pueris istis acceleratum fuisse vsum liberi arbitrij & rationis, eo quòd martyrium videatur debere esse voluntarium, cùm sit actus virtutis singularis palmæ meritorius. Et videri quidem potest eadem sententia probari per ea quæ in homilia quadam de innocētibus sub nomine Chrysostomi leguntur in festo innocentium, in hūc modum: Fiunt interea pueri sine magistro diserti, docti sine doctore, periti sine eruditore. Agnoscunt Christū, prædicant Dominum, non quē persuasio humana docuerat, sed quē diuinitas innocentib. inspirabat. Sed quoniam hæc sententia nimis videtur voluntaria, nec aliqua scripturæ auctoritate aut alicuius patris nixa, ideo melius dicendum, secundum Thomam, martyrij gloriam quam in alijs propria voluntas meretur, hos paruulos Dei gratia esse assecutos. Effusio enim sanguinis pro Christo aut gloria Dei vicē obtinet baptismatis. Vnde sicut baptismus in paruulis sola Dei gratia per meritum Christi operatur ad obtinendā gloriam vitæ æternæ: ita effusio sanguinis propter Christum in paruulis sola Dei gratia per meritum Christi proficit ad cōsequēdā coronā martyrij. Vnde Bernardus in sermone de innocentib. sic inquit: An verò de innocētū coronis quis dubitet? Ille pro Christo crucidatos infantes dubitet inter martyres coronari, qui regeneratos in Christo non credit inter adoptionis filios numerari? Alioquin quando coœuos sibi pueros puer ille qui natus est nobis nō contra nos propter se pateretur occidi, quod vtique solo nutu poterat prohibere: nisi melius aliquid eis prouideret, vt quemadmodū cæteris infantibus tūc quidem circuncisio, nunc verò baptismus sine illo propriæ voluntatis vsu sufficit ad salutem, sic nihilominus pro eo susceptū martyrium illis sufficere ad sanctitatē. Similia habet August. in sermone quodā de Epiphania, sic pueros hos alloquens: Ille de vestra corona dubitabit in passione pro Christo, qui etiam paruulis baptismum prodesse non æstimat Christi. Nō habebatis ætatē qua in passurum Christum crederetis, sed habebatis carnem in qua pro Christo passuro passionem sustineretis. Hæc ille. Proinde notandum, secundùm Bernardum, triplices esse martyres, voluntate scilicet & opere simul, qualis fuit Stephanus: voluntate solùm martyres, vt Ioannes Euāgelista: opere solùm martyres, vt hi pueri: & omnes Christianorum infantes, qui ab infidelibus propter Christianismum simul cum parentibus necantur. Nec obstat quòd martyr interpretetur testis, quasi ob id martyres infantes dici non possint, eò quòd non prohibuerint Christō testimonium oris aut cordis. Nam vt canit Ecclesia, innocentes hi præconium Dei non loquendo, sed moriendo confessi sunt. Quod nihil est aliud, quàm mortem illorum gloriam Dei illustrasse, Christumque pro quo morierentur, quantus esset, demonstrasse, tantum scilicet, vt pro eo mortem illi meritò paterentur, & pro eo extinguendo impius hostes non dubitaret illos immerita morte condemnare. Iam quod dicitur in homilia prædicta pueros agnouisse Christum quem diuinitas illis inspirabat, commodè intelligendum est. Dicuntur enim ideo Christum agnouisse diuinitus, quia diuina dispensatione mors illorum Christum suo modo prædicabat, quomodo dicimus solem & lunam eclipsantia in morte Christi, agnouisse Domini sui passionem, eamque mundo prædicasse. Ad hunc modum & alia similia quæ de infantib. istis dicuntur, intelligenda sunt, secundum quem modum & Ioannes in vtero rectè dicitur Christum agnouisse & prædicasse.

A B C D E

TVNC ADIMPLETVM EST QVOD DICTVM EST, &c.] Testimonium illud legitur Ieremiæ 31. & ipsum nequaquam propriè de his infantibus propter Christum à Prophera prædictum est, sed de decem tribubus in captiuitatem cū magno mœrore abductis: vt testatur etiam Hieronymus. Hæ autē tribus illo capite & alibi sæpe nomine Ephraim designantur, quoniam earū princeps erat tribus Ephraim, Itaque à Propheta, Rachel quæ auia erat Ephraim, dicitur deplorare Israelitas tanquam filios suos quo significatur populum Israeliticum amarè ploraturum ob captiuitatem & necem suorum. Quoniam autem sub Herode nunc non minor tyrannis & eiulatus factus est in Israelitico populo, quàm olim cùm populus in captiuitatem abduceretur, idq; eo loco vt propriè Rachel dici possit plorasse iam hos interfectos pueros tanquam filios suos, ob id Euangelista hunc Ieremiæ locum nunc dicit adimpletum, hoc est, nunc verè id dici potuisse quod olim dixerat Ieremias etsi de alijs, & in sensu nonnihil diuerso. Proinde non videtur dicendum, quemadmodum tamen communiter dicitur, testimonium istud à Matthæo hic adduci, vt ostenderetur hanc infantum cædem non contigisse sine dispensatione diuini cōsilij, sed Deo ita prouidente, & per Prophætam prædicente, & sic fieri permittente secundum suam gubernationem, vt adimpleretur quod prædixerat. Potius enim dicendum, Matthæum Hebræis scribētem quod gratum illis esse scribat fecisse, atque ob id scripturam quæ facto huic adaptari commodè potuit, desumpsisse, ficut & alibi. Non enim ad ostendendam diuinam dispensationem citasse hoc testimonium, hinc constare videtur, quòd de his pueris hæc à Ieremia non sint dicta, neque secundū sensum literalem, neque secundum sensum mysticum, cùm calamitas illa de qua ad literam loquitur Propheta, non videatur allegoria apta posse ostendi fuisse figura huius cædis infantum. Dici tamen potest spiritum sanctū illo Ieremiæ loco sub typo calamitatis populi Israeliciti voluisse etiam significare martyrum omnium necem, & Ecclesiæ per Rachelem significare luctum, ac proinde rectè de his martyribus citasse, qui omniū martyrum primitiæ sunt, & quibus locus iste propriè quodammodo competit. Nam & ea quæ præcedunt ante hæc verba in Ieremia, magis pertinent ad Christianum populū, &

quæ sequitur consolatio subiecta ad calamitatem his verbis describitur, magis est consolatio Ecclesiæ, ne propter occisos pro Christo fideles nimis doleat. Sequitur enim: Hæc dicit Dominus, Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, dicit Dominus. Et reuertentur de terra inimici (scilicet filij tui ô Rachel) & erit spes nouissimis tuis, ait Dominus, & reuertentur filij tui ad terminos suos. Super quo loco sic scribit Hieronymus: Hoc iuxta literam necdum factum est. Neque enim decem tribus, quæ in ciuitatibus Medorum exulant atque Persarum, reuersas in Iudæam terram legimus, sed iuxta spiritum & in passione Domini completum est, & hucusq; completur, quando de toto orbe saluatur Israël, & Racheli dicitur: Quiescat vox tua à ploratu. Proinde melius intelligitur de paruulis istis, quòd mercedem habeant effusi sanguinis pro Christo, & pro terra inimicorum teneant regna cœlorum, & reuersuri sint in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis receperint corpus gloriosum. ista est spes nouissima, quãdo iusti fulgebunt sicut sol, & infantes quondam paruuli atq; lactantes absq; ætatum incremento, & iniurijs, ac labore corporeo resurgent in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Hæc ille. Quamuis autem Hieronymus de paruulis rectè intelligi dicat, videtur tamen generaliter de omnibus debere intelligi dictum martyribus: nã alioqui non satis constat allegoria inter literam & spiritum. Et prùs dicit Hieronym. hanc scripturam hucusq; compleri, & Rachelis, hoc est, Ecclesiæ dici ne ploret ob mortuos suos filios, qui mundo quidẽ videtur extincti, sed è terra ista hostili, atque è regione mortuorum reuertentur in vitam æternam, aut ab idololatria in Ecclesiã. Porrò testimonium istud, teste Hieronymo, nec iuxta Hebraicum, nec iuxta Septuaginta citauit Euangelista. Hebræa enim secundum versionem Hieronymi sic habent: *Vox in excelso audita est lamentationis, luctus & fletus, Rachel plorantis filios suos, & noluit cõsolari super eis, quia non sunt.* Aut potius sic: *Vox in excelso audita est, plãctus, fletus, & amaritudines, Rachel flẽs super filios suos, noluit cõsolationẽ accipere super filijs suis, quia nõ sunt.* Septuaginta verò, teste & interprete Hieronymo, sic habẽt: *Vox in Rhama audita est, Lamẽtatio, & fletus & luctus Rachel plorãtis filios suos & noluit cõsolari, quia nõ sunt.* Ex quo, inquit Hieronimꝰ, ꝓspicuũ est, Euãgelistas, & Apostolos nequaquã ex Hebræo interpretationẽ alicuiꝰ secutos, sed quasi Hebræos ex Hebræis quod legebant Hebraicè suis sermonibus expressisse, non curãtes tamẽ easdem omnino voces annumerare, sed contẽti integritate sententiarũ Christum prædicasse. Græca tamen paulò aliter modò habẽt, quàm leguisse videtur Hieronymus, nec multo dissimiliter à citatione Euãgelistæ, quamuis codices Græci variant. Nam Complutensis editio sic habet in Ieremia *φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελεν παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν.* Aldina verò editio sic habet, *φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη θρῆνος καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς, ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη ἐπὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῆς, καὶ οὐκ ἠθέλησε,* &c. In Euãgelista verò sic habetur omnino quomodo in Complutensi editione, nisi quòd pro, *ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς*, habeatur hic, *κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς*, quod idem omnino est. Vnde videri possit interpres Euangelistæ respexisse ad translationem Septuaginta maximè cùm præter alia fere omnia eadem, etiam Rama dictionem non versam reliquerit, sicut Septuaginta, nec ad verbum *παρακληθῆναι*, id est consolari, adiecerit, super filijs suis: quod est in Hebræo. Est autem Rama aliquando, loci nomen: verùm hoc loco sic non debere accipi, quemadmodum tamen quidam putant, patet, quòd Rama dum loci nomen est, significat vrbem quandam quæ erat in sorte Beniamin iuxta Gabaa, vt patet Iosue 18. & Iudic. 16. quam Raman Baasa rex Israël reædificauit contra Hierusalem, vt patet 3. Reg. 15. Itaque, vt docet etiam Hieronymus, Rama hic appellatiuè accipi debet, vt sit idẽ quod excelsum. Itaque sensus secundùm Hieronymum est: *Vox in excelso audita est*, hoc est, longe latèque dispersa. Postquam autem dixit: *Vox in Rama audita est*: subdens declarat quæ vox fuerit, quia ploratus & vlulatus multus. Vbi pro duobus quæ nos legimus, Græci tria habent *θρῆνος, καὶ κλαυθμὸς: καὶ ὀδυρμὸς*, lamentatio, & ploratus, & fletus, sicut & Hebræa & Septuaginta tria habent. Additur autẽ *multus*, ad explicandum quod dictũ est, *in excelso audita vox*, cùm non sit hæc dictio apud Septuaginta, aut in Hebræis, nisi fortè hac adiectione explicare voluerit tertiam dictionem quæ est in Hebræo, quæ significat propriè amaritudines. Porrò per Rachelẽ hîc intelligi iam debet regio Bethleemitica, eo quòd iuxta Bethleẽ Rachel sepulta fuerit. Hanc itaque dicit ploraſſe filios suos, nec voluisse cõsolationem admittere, quia non sunt. Quod secundùm Hilarium sic debet intelligi: noluit cõsolari quasi non essent, qui secundum corpus mortui erant, sciens eos in æternum viuere. Cuius interpretationis meminit etiam Hieronymus. Verùm simplicius fuerit intelligere, non esse dictos qui perierunt & mortui erant. Siquidem his verbis, *noluit consolari*, &c. Euangelista significare voluit, dolorem Rachelis inconsolabilem, & calamitatis magnitudinem. Videtur autem Hilarium offendisse, quod non esse dicantur qui pro Christo trucidati erant. Verùm phrasis Hebraica est, non esse, ponere pro, non superesse, & non viuere amplius in hac vita. Hæc autem crudelitas Herodi etsi notata non sit à Iosepho, qui cùm Herodis gesta exactè scripserit, incertum an volens, an ignorans factum istud præterierit, inuenitur tamẽ notata à Macrobio Gẽtili scriptore. Hic enim lib. Saturnalium 1. inter cæteros iocos Augusti sic scribit: Cùm audisset inter pueros quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iussit interfici, filium quoq; eius occisum ait: melius est Herodis porcum esse quàm filium. Dicit autem Macrobius in Syria occisos paruulos, quòd Iudæa, vt priùs est dictum, pars sit Syriæ. Locus autem in eo consistit, quòd Herodes cùm esset proselytus sicut reliqui Iudæi, abstinebat ab esu carnis suillæ secundum legis præscriptum. Idem tamẽ Iosephus non tacuit alia huius Herodis crudelitatis summæ facinora, quomodo scilicet præ alijs multis etiam familiaribus occiderit generum suum Iosippum, charissimam & innocẽtissimam vxorem suam Mariãnem, ac postea etiam duos illius filios, Alexandrum & Aristobulum, deinde quinto ante mortem suam die etiam tertium filium suum Antipatrum. Putatque Eusebius in Ecclesiast. hist. li. 1. c. 8. has domesticas clades accidisse Herodi post crudelitatem in pueros hos exercitam cùm vsque ad illud tempus omni fœlicitate imperium eius polleret. Iam quam tandem pro omni sua crudelitate in alios exhibita persoluerit poenam, idem testatur

Herodis crudelitas & à Deo illatis supplicium ac vastatio.

quemadmodum priùs, cùm dixit, & gratia Dei erat in illo, pro dono Dei, quo illi grati efficimur, & bene viuimus, & tunc eodem modo oportet intelligi Christum profeciſſe gratia, quomodo profecit ſapientia. Aut accipitur pro acceptabilitate & fauore, vt ſignificetur eum gratioſiorem factum tum Deo, tum hominibus commendatione virtutum ſeſe in eo proferentium. Quanquam & ſecundùm hanc acceptionem non poteſt intelligi profeciſſe gratia apud Deum, quaſi acceptabilior & gratior poſtea factus ſit illi. Sicut enim non creuit in eo gratia habitualis, ita nec gratior factus eſt. Sed tantùm quod ſemper magis ac magis fecerit acceptabilia, grata atque meritoria opera. Primùm autem dicit *apud Deum*: deinde, *apud homines*. Primùm enim oportet Deo placere, deinde hominibus. Simile autem ſcribitur 1. Reg. 2. de Samuele: Puer autem Samuel proficiebat, atque creſcebat, & placebat tàm Deo quàm hominibus. Porrò non ociosè legendum eſt quod dicitur Ieſus cum ætate profeciſſe ſemper ſapientia & gratia. Id enim & oſtendit quàm eſſet à vulgi conſuetudine vita eius diuerſa, & qualiter viuendum ſit eiqui Chriſti cognomine & conſortio gloriatur. Vulgò enim præpoſtero modo ferè fieri videmus, vt, ſcilicet, corpus quidem iuxta naturæ curſum ſemper in melius proficiat, anima verò per ſocordiam in peiora ſemper relabatur. Adoleſcentes enim ab infantiæ pueritiæque puritate ad laſciuiam degenerant, iuuentus rurſum ad lites & ad pugnas proficit, virilis ætas ad ambitionem & auaritiam. Itaque fit, vt quo quiſque propius acceſſerit ad ætatem, hoc longius recedat ab innocentia. Cæterùm qui Ieſum Chriſtum ſemel induerunt, hos oportet ad illius exemplum ſemper ad meliora conniti, ſtudereque vt vitæ ſinceritate & ſe ſemper magis commendent Deo, & honeſtiorem ſibi ſemper famam apud homines parent, vt qui in eis ſemel natus eſt Chriſtus, in eis etiam ſemper grandeſcat & adoleſcat. Quanquam autem ab Euangeliſtis non exprimatur, quibus rebus vacauerit Chriſtus vſque ad baptiſmum ſuum, omnino tamen veriſimile eſt labore ſuo ſibi parentibuſque victum parando perduraſſe. Nam Marci 6. faber & fabri filius à gentilibus ſuis vocatur. Certè literis vacaſſe eum veriſimiliter dici non poteſt, cùm Ioan. 7. legamus, miratos Iudæos dixiſſe: Quo modo hic ſcit literas, cùm non didicerit? multo autem minus veriſimiliter dici poteſt, indulſiſſe illum ocio. Igitur cùm parentes Chriſti honeſti eſſent & iuſti, egeni autem, & neceſſariorum patientes, manifeſtum eſt quòd labores corporeos continuò frequentabant, neceſſaria vitæ ſibi quærentes, Ieſus autem obediens illis, vt Lucas teſtatur, etiam in ſuſtinendo labores ſubiectionem perfectam exhibebat. Ideo verò vſque ad tempus à patre præfixum, nempe vſque ad annum circiter trigeſimũ, nihil inſigne geſſiſſe ſcribitur, præterquam quòd continuò profectu ſapientiæ & gratiæ Dei commendabat ſe hominibus, vt nos ſuo exemplo admoneret, ne quis ad munus Euangelicum obeundum temerè & importunè ſeſe ingerat, ſed priùs ætatis acceſſu, moribus inculpatis, cœleſtique vocatione docendi ſibi colligat autoritatem.

Finis eorum quæ duodecim capitibus de Chriſti infantia dicta ſunt.

PRÆDICAT ET BAPTIZAT IOANNES.

Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3. CAPVT XIII.

Initium[b] Euangelij Ieſu Chriſti filij Dei:[a] In diebus autem illis, [c] anno quintodecimo imperij Tyberij Cæſaris procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius Tetrarcha Iturææ & Thraconitidis regionis, & Lyſania Abilenæ Tetrarcha, ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha: [b] ſicut ſcriptum eſt in Iſaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius: [c] *factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto. Et [f] venit [a] Ioannes Baptiſta [c] in omnem regionem Iordanis [&] [b] fuit Ioannes baptizans [1] & prædicans [c] in deſerto [a] Iudææ [b] baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, [a] & dicens: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Hic eſt enim de quo dictum eſt per Iſaiam prophetam dicentem,* [c] *ſicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Iſaiæ prophetæ: [f] Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius.* [c] *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prauа indirecta, & aſpera in vias planas, & videbit omnis caro ſalutare Dei.* † [c] *Ipſe autem Ioannes habebat veſtimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos ſuos: eſca autem eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre. Tunc exibat ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa', [a] & omnis regio circa Iordanem, [c] & baptizabantur ab eo in† Iordane' confitentes peccata ſua. [a] Videns autem multòs Phariſæorum & Sadducæorum venientes ad baptiſmum ſuum, ‖ [f] dixit' [a] eis, [&] [c] ad turbas quæ exibant vt baptizarentur ab ipſo: Δ [f] Progenies' viperarum, quis ‖ oſtendit' vobis fugere à ventura ira? Facite ergo Δfructus dignos pœnitentiæ, & ne † cœperitis' dicere[a] intra vos: [f] patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ, iam enim ſecuris ad radicem arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor Δnon faciens fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur.* [c] *Et interrogabant eum turbæ dicẽtes: Quid ergo faciemus? Reſpondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti: & qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Venerunt autem & publicani*

† b. Erat lectum in ſtirpe Ieſſe & Zorobabel, ex cuius lumbis Ieſus carnem aſſumpſit, & ſemel ſyllabam ſuperaddebat. Et egrediebatur ad ſuum ortum & Hic repetitio ſeruata eſt.

† b. Iordanis flumine | dicebat ergo. | Ita Germanus. | Ita denuò ſtrauit. | Ita fruſtra dixit. | † Ita vetus | Ita qua manuſcripta

publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nil amplius quam quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autē eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos: Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus, respondit Ioannes[b] & prædicabat[b] dicens[c] omnibus: [1] Ego quidem[b] baptizaui [&] baptizo[1] vos[a] in[1] aqua[a] in pœnitentiam: † Qui autem post me venturus est, [1] cuius non sum dignus [b] procumbens[b] soluere corrigiam calceamentorum eius [aut] [2] calceamenta portare. Δ[1] Ipse vos baptizabit [f] in[1] Spiritu sancto[f] & igni, cuius ventilabrum in manu [sua, & Δ permundabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.[c] Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.

† b vepit autem fortior me. b post me. Δ b ille vero. [1] c o ciu Δ c o purgabit.

INITIVM EVANGELII IESVS CHRISTI FILII DEI.] Videri posset alicui principium istud Euangelij secundùm Marcum, hoc loco non aptè positum in Concordia, sed ponendum potius fuisse in principio totius Concordiæ, eo quòd videatur poni istud à Marco tanquam titulus historiæ Euangelicæ. Verùm, vt satis dictum est circa illud Matthæi, Liber generationis, &c. non tanquam titulum hæc verba posuit Euangelista, sed proœmij cuiusdam vice, quò ostendat vnde auspicaturus sit historiam Euangelicam, nempe non à generatione & infantia Saluatoris, quemadmodum Matthæus, sed à principio Euangelij, hoc est, prædicationis Iesu Christi quæ cœpit à prædicatione Ioannis. Proinde notandum quomodo Spiritus sancti dispensatione factum sit, vt singuli Euangelistæ proprium haberent sui Euangelij exordium. Matthæus enim & Ioannes à Christo incipiunt, sed ille à Christi humana generatione, iste verò ab eius diuina generatione & excellentia. Marcus & Lucas à Ioanne incipiunt. Lucas quidem à Ioannis natiuitate, Marcus verò à Ioannis prædicatione, quam mox sequuta est prædicatio Christi. Porrò posita iam verba Marci dupliciter cum sequentibus apud Marcum leguntur. Quidam enim hæc verba cum sequentibus coniungunt hoc modo, *initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptū est in Isaia Propheta*, vel *in prophetis*, vt significent prædicationem Euangelicam Christi tale omnino sortitam principium, quale eam habituram propheræ iam olim prædixerant. Atque hoc modo distinguunt omnes Græci codices & interpretes. Latini verò codices hæc verba, *initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, separant à sequentibus, vt ibi: *sicut scriptum est*, &c. principium sit nouæ sententiæ, & illud *sicut*, pendeat cum eo quod sequitur, *fuit Ioannes in deserto baptizans*, & sit sensus: Sicut scriptum est in prophetis, ita fuit Ioannes baptizans in deserto. Hæc autem distinctio omnino aptior videtur, tum quòd illud, *initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, absolutè videatur posuisse Marcus in exordio suæ historiæ, sicut Matthæus illud absolutè posuit, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham: tum quòd Lucas hîc dicat, *Factum est verbum Domini super Ioannem*, &c. *Et venit in omnem regionem Iordanis prædicans baptismū.* &c. *sicut scriptum est in libro sermonum*, &c. Cui loquutioni omnino consentit hæc apud Marcum distinctio. Proinde hanc in Concordia sequuti sumus. Debet autem in verbis istis aliquid subintelligi hoc modo: initium Euangelij Iesu Christi, tale fuit. Dicit autem *filij Dei*, cùm Matthæus dixerit, *filij Dauid*, *filij Abraham*. Nam Matthæus quidem susceperat in principio ostendere Christi natiuitatem temporalem, quodque secundùm eam ex Dauide natus esset: Marcus verò à prædicatione & miraculis Christi auspicatur, per quæ demonstratur non humanitas, sed diuinitas ipsius. Bene itaque dicit, *initium Euangelij Iesu Christi filij Dei*, vt significet se per Euangelium ostensurum, Iesum & esse Christum à Iudæis expectatum, & esse verè filium Dei. Constat autem ex dictis Euangelium hoc loco non accipi, quomodo dicimus, Euangeliū Matthæi, aut Marci, pro scriptura. s. historiæ Euangelicæ, sed pro ipsa prædicatione Euāgelica, & bona illa annunciatione de Christo & per Christum mundo illata.

ANNO QVINTODECIMO IMPERII TIBERII CÆSARIS, PROCVRANTE PONTIO PILATO.] Historiographorum & prophetarū more propter narrationis veritatē, confirmandam, distinctè describit Lucas, quo tempore & sub quibus cœpta sit prædicatio Ioannis & Christi, & quidem non sine Spiritus sancti vtili dispensatione. Nisi enim hoc loco annum imperij Lucas expressisset, ignoraremus, quo anno cœpta fuisset vtriusque prædicatio. Ex quo deinde cognoscimus quoto anno imperii Augusti Christus & Ioannes nati sint, dum designato huic tempori addimus, id quod postea dicit Lucas, Christum ferè annorum 30. fuisse cùm à Ioanne baptizaretur. Meminit autem Tyberij Cęsaris, quòd tum Iudæa Romano subesset imperio, & per annos Imperatorum tunc annum & tempus rei gestæ designari solitum esset. Deinde verò ostendit qui tunc apud Iudæos præessent, tum in temporalibus, tum in rebus diuinis. *Procurante* (inquit, vel præsidem agente) *Pontio Pilato in Iudæa*. Archelao enim postquā 10. annos præfuisset, sublato ab Octauio Augusto, & in exilium relegato Viennam Galliæ ciuitatem, Iudæa tributaria facta dispensationi Syriæ coniuncta est, nec amplius per principem, sed per procuratorem & præsidem gubernabatur. Primus itaque Iudæorum præses ab Augusto destinatur Coponius, quo post non multum temporis Romam reuerso, successor regendæ prouinciæ Marcus efficitur. Huic quoque succedit Annius Rufus, sub quo Augustus imperator mortuus est. Cuius deinde successor Valerius Graccus efficitur, qui Romam reuersus postquam vndecim annis præfuisset Iudæis, successorem à Tiberio accepit Pontium Pilatum, sub quo Christum & Ioannem prædicasse etiam Iosephus testatur, lib. 18. Antiqui. Hic autem Pilatus postquam decimum in Iudæa complesset annum, Romam pergit, quo se de quibusdam criminibus in iudicio Cæsaris expurgaret. Verùm priusquam Romam veneret, Tiberius mortuus est, qui regnauerat annis 22. Ex quibus consequitur, duodecimo an. Imperij Tiberij Pilatum cœpisse præsidere in Iudæa, & ipsius tertio aut quarto anno cœpisse Ioannis prædicationem. Post Pilatum autem Marcellus à Vitellio præses constitutur

Ordo præsidum Iudæa.

Ioseph. Tyberij.

tuitur, post hunc verò fuit Maxillus. Deinde mortuo Herode Agrippa à Claudio mittitur Iudææ præfectus, Cuspius Fadus. Huic successor venit Tyberius Alexander. Et huic successor aduenit Cumanus, quo in exilium misso, Claudius Felicem præsidem in Iudæam misit quo etiam ob Iudæorum accusationem pulso, præses datus est Iudæis Portius Festus, de quibus duob. Act. 24. Mortuo autem Festo Albinus in Iudæam præses mittitur, qui successorem accepit Gessium Florum, sub quo cœpit Iudæorum per Romanos deuastatio, quemadmodũ hæc omnia patent ex Iosepho. Porro tres isti tetrarchæ quæ hic à Luca ponũtur, Herodes, Philippus & Lysanias, putantur à plerisque fuisse tres filij Herodis maioris, secundum sententiam Eusebij in Chronicis, ac dicti tetrarchæ, quòd quartam partem regni Herodis simul cũ quarto filio Archelao, singuli gubernandam accepissent. Diuisisse enim putant Augustum regnum Herodis in quatuor partes, & quatuor illis filiis, singulis vnam partem dedisse, quorum pars ea quæ Archelao obtigerat, illo expulso Pilati procurationi assignata sit. Verùm hæc sententia, quæ occasionem sumpsisse videtur, partim ex nominis Tetrarchæ significatione, partim ex enumeratione istorum quatuor, Pilati, scilicet, qui Archelai parti præsidebat. Herodis, Philippi & Lysaniæ, duplicem in se manifestè errorem continet. Primùm enim falsum est, Herodis maioris regnum in quatuor partes fuisse diuisum, cùm, vt patet ex Iosepho, in tres tantùm fuerit ab Augusto secundùm testamentum patris diuisum, medietate, scilicet, assignata Archelao, duabus verò reliquis partibus distributis Herodi & Philippo. Non enim Lysanias filius fuit Herodis, nec illius aliquã portionem possedit, sed, vt ex eodem patet Iosepho lib. 14. cap. 23. filius fuit Ptolomæi Minæi Chalcidis iuxta Libanum montem tyranni, succedens patri in regno etiam priusquam Herodes maior regnum Iudææ à Romanis accepisset. Deinde falsum est, tres istos qui à Luca tetrarchæ dicuntur fic esse dictos à quarta parte regni accepta, quamuis nomen tetrarchiæ à regni quarta portione omnino videatur esse desumptum. Nam Herodes maior & frater eius Phaselus, priusquam Herodes rex à Romanis declararetur, ambo tetrarchæ Iudææ cũ constituti sunt ab Antonio, vt scribit Iosephus libro & capite prædictis. Et Plin. lib. 5. c. 23. in Celesyria tradit fuisse tetrarchias 17. Et in Decapolitana regione tetrarchias sex numerat cap. 18. quæ sunt Trachonitis, Panea, in qua Cæsarea, Abila, Arca, Ampeloessa, Gabe. Proinde videri potest Syriæ administrationem Græcis quadripartitam fuisse, atque in Tetrarchias ipsas regiones suis limitibus determinatas & præsides earum Tetrarchas appellatos fuisse. Deinde illis amplius diuisis, & aucto portionum numero, vetus interim & primò datum nomen permansisse. Esse autem Tetrarchiam principatum ad instar regni, patet ex Plinio lib. & cap. prædictis. Nam cap. 18. dicit: Intercursant cingúntque has vrbes tetrarchiæ regnorum instar singulæ, & in regna contribuuntur, &c. Et cap. 21. tetrarchias 17. dicit in Syria in regna descriptas barbaris nominibus. Et Iosephus sæpe tetrarchias regna vocat. Et Cicero lib. 1. de diuinatione loquens de rege Deiotaro: Cuius (inquit) hoc præclarissimum est, quod postquam à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniáque mulctatus esset, negat se tamen eorum auspiciorum quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secunda euenerunt, pœnitere. Esse tamen tetrarchæ nomen inferius nomine regis, vel ex eo satis patet, quòd, vt narrat Iosephus, Herodes iste tetrarcha videns Herodem Agrippam à Caio Cæsare regia dignitate donatum, Romam instinctu Herodiadis perrexerit, quò similem dignitatem ab imperatore obtineret. Porro tres istas tetrarchias, Herodis, Philippi & Lysaniæ, postea à Caio, Agrippa obtinuit.

Qui dicũtur tetrarchæ.

c SVB PRINCIPIBVS SACERDOTVM, ANNA ET CAIPHA, &c.] Herodes maior commisso sibi à Romanis regno, pontificatum qui per successionem debebat obtingere alicui perpetuo iure, ignobilibus sacerdotibus, qui nõ erant ex genere Asmoneorum tribuit, pro suo voto mutans quoties liberet. Similia quoque gessit in constitutione sacerdotum Archelaus, pariter & Romani postea super Iudæos obtinentes imperium. Nam, vt scribit Iosephus lib. antiquit. 18. capi. 4. Valerius Gratus Ananum quendam remouens pontificatu Ismaelem filium Iabi pontificem designauit. Sed & hunc non multo pòst abiiciens, Eleazarum filium Annæ pontificis sacerdotio surrogauit. Post annum verò etiam hunc arcet officio, & Simoni cuidã Camithi filio ministerium pontificatus attribuit. Sed non amplius & ipse quam vnius annis spacio eodem perfunctus officio, Iosephum, cui Caiphas nomen erat, habuit successorem. Vnde verisimile est temporibus Pilati Annam & Caipham obtinuisse largitionib. vt viciſſim pontificatus munus obirent, atque ob id dixisse Lucam, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha. Quod autem Eusebius lib. 1. Ecclesiasticæ historiæ colligit ex illa quæ iam dicta est substitutione pontificũ facta per Gratum, annos prædicationis Christi, vanum est, cùm Gratus præcesserit Pilatum, vt patet ex eodem Iosepho. Bene autem notat Lucas hac principum & sacerdotum descriptione, aptum fuisse istud tempus manifestationis Christi, & prædicationis regni cœlorum. Cùm enim terrenum regnum & sacerdotium apud Iudæos tam malè haberet, vt præter sectionem principatum profanorum, atque ob id multi modam tyrannidem in reb. externis, sacerdotij quoque dignitas scissa esset, Romanorum auaritiæ & sacerdotum ambitioni penitus proftituta, tum fanè aptissimum erat tempus, vt expectaturus ille Iudæorum rex simul & sacerdos manifestaretur, & regno terreno atque sacerdotio legali abolito, succederet regnum cœleste & sacerdotium spirituale. Tum & apta occasio prædicandi regnum cœlorum. Nunquam etenim ad percipienda cœlestia magis capaces sumus quàm vbi terrena omnia aduersa cadunt. Porro Matthæus tempus prædicationis Ioannis indistinctè significauit, dicens, *In diebus illis*. Vbi tamen intelligendum est, Matthæum per dies illos non voluisse certum illud tempus demonstrare quod Lucas explicat. Sed nec illos dies de quibus antè locutus est in secundo capite, sed totum illud tempus quod fuit à Christi pueritia vsque ad Ioannis prædicationem. Mos enim scripturæ est in diebus illis sequentibus, ponere pro quolibet tempore. Proinde hæc verba Matthæi rectius præponuntur verbis Lucæ.

b SICVT SCRIPTVM EST IN ISAIA PROPHETA, &c.] Græci codices non habent, *In Isaia propheta*, sed, *in prophetis*. Verùm id apparet mutatum à doctis data opera, quòd deprehenderent

hoc testimonium ex duobus prophetis esse conflatum. Nam prior pars est ex Malachiæ cap. 3. Posterior verò ex Isaiæ cap. 40. Hieronymus enim in libro de optimo genere interpretandi proponit tanquam insolubilem quæstionem, quomodo Marcus scripserit istud dictum in Isaia propheta, cum ex diuersis desumptũ sit prophetis. Vnde apparet Hieronymi tempore etiam Græcos codices habuisse, sicut nunc habent Latini. Et tamen etiam Irenæus legit, *in prophetis*, lib. 3. cap. 11. Porro dum legitur *in Isaia propheta*, dicendum ideo duo prophetarum testimonia sub Isaiæ nomine coniungi, quòd Isaias prior idem illud quod vaticinatus est Malachias, insinuauerit. Sciens enim (inquit Augustinus) omnia ad autorem referenda, dicta hæc ad Isaiam reuocauit, qui sensum istum prior intimauerat. Denique post verba Malachiæ, statim subiecit dicens: *Vox clamantis in deserto*, &c. vt iungeret verba vtriusque prophetæ ad vnum sensum pertinentia sub persona prioris prophetæ. Hæc ille. Cùm enim Euangelista principaliter instituisset afferre Isaiæ testimonium de Ioanne, quemadmodum fecerat Matthæus, obiter interseruit & alterum alterius prophetæ de eodem testimonium, quò prophetarum consonantiam ostenderet, & Isaiæ testimonium magis explicaret, ostenderétque quis esset quem Isaias dixit clamaturum; *Parate viam Domini*, nempe quem dixit alter angelum Dei qui pararet viã eius. Porro citatio Euangelistæ nonnihil dissidet ab Hebraica veritate, & à Septuaginta. Nam Hebræa sic habent, interprete Hieronymo. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam*, consentientibus per omnia Septuaginta, nisi quòd pro præsenti, *mittò*, verterunt futurum, *mittam*. Marcus autem: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te*, quomodo & Matthæus hoc testimoniũ cap. 11. citat dictũ à Domino de Ioanne. Neque enim Euangelistis & Christo curæ fuit citare ad verbum prophetarum dicta, sed contenti fuerunt sententiarum transferre veritatem. Hæc itaque diuersitas verborum non præiudicat sensuum identitati, imò mysterij cuiusdam explicationem in se continet, & intelligentiam rectam prophetæ demonstrat. Apud Euangelistam enim certum est esse verba patris ad filium. Apud prophetam autem siue intelligantur esse verba Christi de se loquentis, vt vult Hieronymus, siue verba patris, semper significatur Christi æqualitas cum patre, & diuinitas eadem. Nam si ipse ibi loquitur, cùm eundem ibi dicatur mittere quem hîc dicitur mittere pater, satis significatur æqualis vtriusque autoritas. Si verò & apud Malachiam pater loquitur, vt est verisimile propter ea quæ sequuntur: Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator quem vos quæritis, & angelus testamẽti quem vos vultis, rursum diuinitas Christi significatur, cùm consequatur eandem esse faciẽ patris & Christi, atque in Christo venisse etiam ad nos Deum patrem, aut Christum esse faciem patris, vt quod dicitur apud prophetam, ante faciem meam, idem sit cum eo quod Euangelistæ habent, *ante te*. Ideóque etiam necessaria fuit huiusmodi mutatio, vt ne intelligeremus Deum patrem qui ibi loquitur, venturum ad nos in propria sua persona, sed in persona filij sui: quod & apud prophetam satis significatur per hoc quod sequitur: Et statim veniet dominator, &c. Cæterum Ioannes angelus dicitur, non natura, sed ratione officij quod ipso nomine magis significatur. Est enim angelus Latinè nuncius, quamuis etiam angelus rectè ob id intelligitur nominari, quòd angelicá planè vitam in hoc mundo degerit. Altera prophetia, quæ ex Isaia desumpta est, postea explicabitur.

«FACTVM EST VERBVM DOMINI SVPER IOANNEM ZACHARIÆ FILIVM IN DESERTO: ET VENIT &c. Prophetarum more atq; Hebraica phrasi Lucas Ioannem tanquam verè prophetam missum dicit à Deo ad prædicandũ. *Factum est* (inquit) *verbum Domini*, hoc est iussio ad inspiratio Domini, *super Ioannẽ*, hoc est, ad Ioannem: quo significat quòd non ex seipso accesserit ad prædicandum & baptizandum, sed ex diuino mandato, siue illud acceperit per interiorem inspirationem, siue per externam & sensibilem aliquam vocem. Porro quòd Ioannes tam mirabiliter natus est, tam sanctè vixerit, à prophetis promissus sit, nec nisi à Deo iustus ad prædicandum accesserit: hæc, inquam, omnia faciunt ad commendandam nobis Christi quem prædicauit, & Euangelij eius maiestatem. Vt autem in deserto lateret Ioannes ad prædicationis tempus præter causas superius dictas in fine capitis 5. etiam ideo conueniebat, ne suspicio esset hominibus, Ioannem gratia affinitatis cum Christo, aut consuetudinis à teneris annis, talia de Christo testatum fuisse, propter quod & postea testificans dicit: *Et ego nesciebam illum*. Verùm cùm Lucas dicat factum esse verbum Domini ad Ioannem in deserto, indéque eum venisse circa Iordanẽ, & ibi prædicasse & baptizasse, quomodo Matthæus dicit eum venisse & prædicasse in deserto Iudææ, sicut & Marcus in deserto eum baptizasse & prædicasse testatur? Intelligendum itaque, ex interiori & vastiori deserto in quo multis annis vixerat, venisse Ioannem circa Iordanis regionem, eámque à Matthæo vocari desertum Iudææ quòd in ea rari & sparsim homines habitarent, ficut in Hercynia sylua, aliisq; incultis locis videre est. In deserto autẽ, non in templo (quod Christo deputatum erat secundum prophetiam Malachiæ dicentis: Statim veniet ad templum sanctum suum dominator, &c.) Ioannes prædicabat. Primum quidem, vt exordiũ nouæ legis correspónderet lationi veteris legis, quæ in deserto data est. Deinde quo significaretur, necesse esse vt ciuitatum corruptissimos mores deserat, ac carnalium veteris legis cæremoniarum, quarum in Hierusalem maximè erat obseruatio, fiduciam deponat, quisquis se ad pœnitentiam, ad baptismũ, & Euangelij gratiam, quæ Ioannes prædicabat, parare vellet. Postremum per hoc insinuatum est, Euangelicam gratiam maximè prædicandam in solitudine gentium, iámque implendum quod per Isaiã Dominus cap. 41. promisit dicens: Ponam desertũ in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum, &c. De quo deserto frequenter idem propheta, vt cap. 32. erit desertum in Charmel, hoc est, agrum bene cultum. Et cap. 35. Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Pro quo Septuaginta habent: Florebunt, & exultabunt deserta Iordanis. Per quod secundùm Hieronymum demõstratus Ioannis in Iordane baptismus pœnitentiæ. Et cap. 54. Lætare sterilis quę non paris, quoniã multi filij desertæ magis quàm eius quę habet virum. Vnde Hieron. in Isaia super illud: Vox clamantis, &c. Animaduertendum, inquit, quòd

rectæ viæ Domini,& semitæ Dei nostri non prædicentur in Ierusalem, sed in solitudine Ecclesiæ, & in deserta gentium multitudine, de qua supra legimus: Lætare deserta sitiens, & exultet solitudo, & floreat quasi lilium. Iordanis autē fluuius(iuxta quē conuersatus est Ioannes, quò baptizandis esset aquæ copia) effunditur duobus fontib. ex iugo Libani,quod Antilibanum vocat. Fontium alter Ior, alter Dan dictus, teste Iosepho, qui vt vndis, sic & nomine coeunt,& Iordanem faciunt,Hebraicè Iardan. Hic autem fluuius non procul à fontibus lacum fundit,quem Samochonitin vocant,à quo centum viginti stadiis delapsus, alium efficit priori maiorem,Tiberiadis cognominatū,à Tiberiade, scilicet, oppido, quod Herodes Tetrarcha, parentum morē secutus, extructum Imperatoris nomine donauit. Vocatur & Genesar & Genesaret in scripturis, & mare Galilææ. Hoc lacu dimisso Iordanis multa solitudine peragrata demum se Asphaltiti lacui misceat,aquásq; laudatas, vt ait Plinius, perdit pestilentibus mixtas. In eo enim lacu,quod & mare mortuum dicitur, ita absorbetur Iordanis vt vltra nō erumpat; Hunc itaq; Iordanis fluuiū cōueniens erat deligi exordiendo baptismo, tum vt ex fluuij celebritate, quo nullus alius erat apud Iudæos maior & celebrior, nouo baptizandi ritui gloria quædam accederet: tum quòd in eo flumine iam præcesserant aliquot miracula ad baptismum pertinentia. Iordanem enim olim siccis pedibus transiens Israeliticus populus intrauit in promissam terram. Et Helias transito Iordane simili miraculo assumptus est igneo curru in cœlum. Sic & per baptismū introitus est in regnum cœlorum, ac regionem verè viuentiū sanctis promissam. Deinde & Naamam Syrus iussu Elisæi in eo flumine septies lotus à lepra mundatus fuit, vt scribitur 2. Reg. 5. ac ex idolatra factus Dei cultor. Quo significatum fuit gentiles baptismum septiformis spiritus à noxia lepra, carnis, scilicet, coruptione, mundatos adscribendos vero Dei populo. Iam & origo huius fluuij,& nominis significatio optimè conuenit baptismo pœnitentiæ quem prædicauit Ioannes. Iordanis enim interpretatur secundum multos, fluuius iudicij, vt sit Iordanis quasi Ieordanis: Ieor enim Hebræis fluuius,Dan verò iudicium. Quid est autē aliud baptismus pœnitentiæ, quam fluuius quidam iudicij,quo,scilicet, quis seipsum condemnat & iudicat, ne iudicetur à Domino? Sicut autem ex duobus fontibus oritur Iordanis, ita & purificator fluuius baptismatis ex duobus scatet fontibus,nempe agnitione propriæ iniustitiæ,& recordatione bonitatis diuinæ.

Ioel 2.

[b] FVIT IOANNES BAPTIZANS ET PRÆDICANS [a] IN DESERTO, [a] IVDÆÆ [b] BAPTISMVM,&c.] Ordo inuersus. Priùs enim prædicabat pœnitentiam, deinde baptismum pœnitentię,ac postremum baptizabat. Siquidem ab eis qui agnouerunt peccata sua, séque pœnitere testabātur,exegit baptismi susceptionem, in testimonium detestationis veteris vitæ,ac desiderij purgationis peccatorum suorū. Atque ob id baptismus illius dicebatur pœnitentię baptismus, quòd scilicet in testimonium pœnitentię susciperetur. Verùm difficultas est in verbis sequentibus, nempè, *In remissionem peccatorum.* Ex his enim verbis appareret per Ioannis baptisma collatam fuisse peccatorum remissionē. Et quidem fuerunt, & adhuc hodie sunt, qui id ex his verbis intelligunt, nullam, quod ad substantiā attinet, differentiam constituentes inter baptisma Christi & Ioannis, vtrobique peccatorum remissionem & spiritum sanctum afferentes conferri, quamuis nō æquè perfecto modo. In hac sententia fuisse Prudentium apparet, qui in hymno ieiunantium de Ioanne sic canit: *Hortator ille primus & doctor noua Fuit salutis, nam sacrato in flumine Veterum piatas lauit errorum notas. Sed tincta postquam membra defæcauerat, Cælo refulgens insluebat spiritus. Hoc ex lauacro labe dempta criminum Ibant renati non secus quàm si rudis Auri recocta vena pulchrum splendeat: Micet metalli sine lux argentei Sudum polito pranitens purgamine.* Verùm hanc sententiam falsam esse,ex duobus potissimum constat. Primùm, quòd Ioannes ipse dicat, *Ego quidem baptizo vos aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, baptizabit vos in spiritu sancto*, significans se non baptizare in spiritu sancto, sine quo non est remissio peccatorum. Quod & frequenter similibus verbis inculcat, vt patet apud Ioan. cap. 1. Secundò, idem patet ex Actis Apostol. cap. 18. ex eo quòd baptizati solùm baptismo Ioannis, rursum baptizati sunt in nomine Domini Iesu iussu Pauli Apostoli. Ita enim ex hoc facto colligit Hieronymus in lib. aduersus Luciferianos dicens Ioannis baptisma intantum imperfectum fuit, vt constet postea Christi baptismate baptizatos, qui ab eo fuerant baptizati. D. tamen Ambrosius lib. 1. de spiritu sancto cap. 3. videtur sentire, eos qui in Actis dicuntur rebaptizati, quòd dicerent se baptizatos in Ioannis baptismate, non fuisse rebaptizandos, si rectè fuissent in Ioannis baptismate baptizati, ac Ioannem ipsum baptizasse in remissionem peccatorum. Sic enim habet: Illi qui negauerunt se spiritum scire, quamuis baptizatos se dicerent in Ioannis baptismo, baptizati sunt postea, quia Ioannes in remissionem peccatorum, in aduenientis Iesu, non in suo baptizauit nomine. Et ideo spiritum nesciebant,quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Ioannes baptizare solebat, acceperant. Hæc ille. Verùm diuersum fuisse baptismum Ioannis à baptismo Christi,vt Ioannis baptismo etiam rectè baptizari, rursum baptizandi essent in Christo, nimis manifestum est. Primum ex verbis Pauli dicentis illo loco: Ioannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ populum, &c. Quibus verbis satis significat, Ioannis baptismum dictum esse proprio nomine baptismum pœnitentię, aliumque esse baptismum Christi, qui aliud proprium nomen haberet, nempe baptismus fidei vel gratiæ, vel, vt ipse vocat ad Titum scribens, lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti. Idem secundò patet ex eo quòd capite præcedenti, nēpe 18. Act. dicitur Apollo tantùm nouisse baptisma Ioannis, quo significatur fuisse & alterum baptismum quem ille ignorabat, cùm alioqui Christum edoctus esset & doceret. Sed & Ambrosius alibi apertè distinguit inter baptismum Christi & Ioannis. Sic enim scribit in præfatione in enarrationem Psalmi 37. Et fortè supplicia præuidet, qui baptizatur baptismo pœnitentiæ. At verò ille gratiam spectat, qui baptizatur in Christo. Baptismus ergo Ioannis, oculus suppliciorum est: Baptismus Christi, oculus gratiarum. Rursum in commentariis in Lucam super illud: *Ego vos aqua baptizo.* Aliud fuit baptisma pœnitentię, aliud verò gratię est. Istud ex vtroque, nempe aqua & spiritu: illud ex vno, scilicet aqua. Quare falsa etiam est sententia Magistri

An Ioannis baptismus conferat remissionem peccatorum.

Sententiarum, qui distin. 2.4. sentẽtiarum ex verbis Ambrosij motus, existimat non fuisse rebaptizãdos baptismo Ioannis baptizatos, qui spiritũ sanctum agnouerunt, nec spem salutis in Ioannis baptismo posuerunt. Si enim, vt etiam ipse fatetur, Ioannis baptismus non delebat peccata, nec erat in spiritu, ergo necessarius erat etiã illis Christi baptismus, quia nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Proinde sciendum, locum hunc quo dicitur Ioannes prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, dupliciter intelligi in orthodoxo sensu. Quidam, inter quos Gregorius in homilia 29 super Euangelia, & item Beda, intelligunt baptismum pœnitẽtiæ quem prædicauit Ioannes in remissionem peccatorũ, non baptismum, quo Ioannes baptizauit, sed baptismum Christi, quẽ prædicauerit instare, & per eum tollenda peccata hominum. Secundùm quam sententiam recto ordine dictum esset à Marco: *Fuit Ioannes baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* Christi enim baptisma etiam rectè dici potest baptismus pœnitentiæ, quoniam etiam ille pœnitentiam prærequirit. Vnde Actuum 2. dicit Petrus: Pœnitemini, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Domini Iesu Christi. Verum quoniam Paulus baptisma Ioannis vocat quasi proprio nomine baptisma pœnitentiæ, sicut & ipse Ioannes dixit se baptizare aqua in pœnitentiam, verisimile est & hoc loco per baptismum pœnitentiæ, debere intelligi baptismum Ioannis, eundémque illum prædicasse quo baptizabat. Itaque intelligẽdum prædicasse eum baptismum suum in remissionem peccatorum, hoc est, vt per pœnitentiam præparati tandem consequerentur per fidẽ in Christum, & baptisma illius remissionem peccatorum, quomodo intelligitur à quibusdam quod dicitur in cantico Zacharię missus Ioannes ad dandam scientiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum. Quare illud, *in remissionem*, non debet coniungi cum accusatiuo, *baptismum*, sed vel cum genitiuo, *pœnitentiæ*, vel potius cum participio, *prædicans*. Quamuis autem etiam Christi baptismus prærequirat in adultis pœnitentiam & detestationem veteris vitæ, & Ioannes dum baptizaret, etiam doceret credendum esse in Christum post se vẽturum, vt patet ex verbis Pauli Act. 19. tamen Ioannis baptisma peculiariter dicitur baptisma pœnitentiæ, quòd potissimum ad pœnitentiam inuitaret, & in testimonium pœnitentiæ daretur maximè. Christi verò baptisma rectè dicitur baptismus fidei, quod hic præcipuè sit signum fidei in Christum. Vterque enim baptismus ab eo quod in ipso præcipuum est nominatur. Ita ad distinctionem, Ioannis baptisma, dicitur baptisma aquæ: Christi verò, baptisma gratiæ vel spiritus. Et illud quidem dicitur Ioannis, quamuis à Deo esset, & non ex hominibus, tum quia Ioannes primus erat qui eo baptizauit, tum quia nihil ibi gereretur quod non ageret homo. Baptisma verò gratiæ & spiritus, non dicitur eius qui baptizat, sed Christi, quod ipse sit qui quod est potissimum in ipso, inuisibiliter operatur per visibile hominis ministerium, quódque Christus baptismum hunc primus instituerit. Porro an Ioannes baptizauerit cum certa aliqua verborum forma, sicut præscriptis verbis confertur baptismus Christi, incertum est. Ambrosius quidem videtur ex verbis superius positis ex lib. 1. de spiritu sancto sensisse, Ioãnem baptizasse in nomine aduenientis Iesu, sicut nos baptizamus in nomine trinitatis. Idem & Hieronymum sensisse apparet ex his quæ scribit super 2. cap. Iohelis, hoc modo: qui dicit se credere in Christũ, non credens in spiritum sanctum, perfectæ fidei oculos non habebit. Vnde & in Actibus Apostolorũ qui baptizati erant baptismate Ioannis in eum qui venturus est, hoc est, in nomine Domini Iesu, quia responderunt Paulo interroganti: Sed ne si sit quidẽ spiritus sanctus nouimus, iterum baptizantur, imò verum baptisma accipiunt, quia sine spiritu sancto & mysterio trinitatis quicquid in vnam aut alteram personam accipitur, imperfectum est. Hæc ille. Locus tamen ille scripturæ, vnde certum est Ambrosium & Hieronymum collegisse istud, non necessariò illud arguit. Ex eo enim quod Paulus dicit Act. 19. Ioannes baptizauit baptismo pœnitentię populum, dicens, in eum qui venturus esset post ipsum vt crederent, hoc est, in Iesum, non sequitur Ioannem baptizasse in nomine venturi Christi, sed tantùm Ioannem prædicasse baptizatis à se fidem in venturum Christum. Apollo enim qui tantùm sciuit baptisma Ioannis, & tamen docebat diligenter ea quæ sunt Iesu, non baptizatus fuit, nec baptizabat in nomine venturi, vt qui sciebat Christum iam venisse. Quamuis autem baptismus Ioannis, vt ex dictis patet, non contulerit remissionem peccatorum, multis tamen de causis, conuenienter fuit institutus, & vtilis fuit. Primùm quidem, vt Ioannes suo baptismo homines ad pœnitentiam inuitaret, ficq; præpararet ad suscipiendum Euangelicam gratiam. Vnde ipse dicit apud Matthæum: *Ego baptizo vos aqua in pœnitentiam.* Secundò, vt occasione baptismatis ipsius manifestaretur Christus, & cognosceretur quis esset qui baptizaret in spiritu. Quam causam etiam ipse Ioannes reddit dicens: vt *manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.* Et rursum: *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum: hic est qui baptizat in spiritu sancto.* Tertio, vt suo baptismo Ioannes assuefaceret homines ad baptisma Christi. Vnde Gregorius dicit homil. 7. in Euangelia: Cur baptizat qui peccata per baptisma non relaxat, nisi vt prædicationis suæ ordinem seruans, qui nasciturum nascendo præuenerat, baptizaturum quoque Dominum baptizando præueniret? Quartò, quia oportebat vt Christus à Ioanne baptizatus, baptismum consecraret, vt dicit Augustinus super Ioannem.

Matth. 3. Marc. 1. Baptismus Ioannis ad quid ne-cess. Ioan. 1.

a POENITENTIAM AGITE: APPROPINQVAVIT ENIM REGNVM COELORVM, &c.] Breuissima verba, sed quæ summam ferè totius Euangelicæ prædicationis complectuntur, vnde hisce eisdem verbis & Christus & Apostoli eius Euangelium suum auspicati sunt, vt patet Matthæi quarto & decimo cap. Porro nomen pœnitentiæ (quod probabilius à pœna dicitur) generaliter quidem Latinis significat omnem displicentiam & dolorem de re aliqua à nobis gesta, quam à nobis mallemus non fuisse factam: sed vt de pœnitentia frequens in scripturis est sermo, dum ea laudatur, & à nobis exigitur, accipitur pœnitentia pro displicentia & dolore ob peccatum aliquod contra Deum commissum. Nonnunquam etiam in vsu ecclesiastico apud patres pœnitentiæ nomen pro satisfactione accipitur, & præscripta à sacerdotibus pœna, qua quis admissa peccata veluti compensat, quomodo accipitur ab Augustino in lib. de pœnitentia, & ab Ambrosio in illo

illo Pauli ad Rom. 11. Sine pœnitentia sunt dona & vocatio Dei. Ne autem pro externa hac satisfactione putetur hic propter verbum *agite*, nomẽ pœnitentiæ debere accipi, sciendum pro, *pœnitentiam agite*, Græcis vnam esse dictionem μετανοεῖτε. Est autem μετανοεῖν propriè, pòst intelligere, hoc est, resipiscere, & ad mentẽ redire, ac post lapsum animaduertere erratum suũ. Quare illud, *agite pœnitentiam*, simpliciter accipi debet pro pœnitemini, quẽadmodum vertitur Act. 2. hoc est, ducimini pœnitudine. Ita enim dicitur agere pœnitentiã, quomodo dicitur agere vitam pro viuere. Sed quoniã quidam antiquæ & asperioris pœnitentiæ olores intelligunt hoc verbo, μετανοεῖτε, nihil hic aliud exigi quàm resipiscentiam, & correctionem admissorum peccatorũ: ideo animaduertendum dictiones illas, μετανοία, μετανοεῖν, & pœnitentia, plus quid apud Apostolos & Euangelistas significare, quàm ex iese significent. Quod apertè patet ex Paulo sic scribẽte Corinthiis in Epist. 2. cap. 7. Gaudeo quia cõtristati estis ad pœnitentiã. Contristati enim estis secundùm Deum, ita vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quæ enim secundùm Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilẽ operatur. Seculi autem tristitia mortem operatur. Hinc manifestum, pœnitentiæ nomen non significare solùm displicentiam & dolorem de admisso peccato. Sic enim ineptus erit sensus: Tristitia secundùm Deum operatur pœnitentiam. Nec quod est in Græcis nomen μετανοία, accipi potest simpliciter pro resipiscentia, aut agnitione erroris, cum tristitia non operetur hanc μετανοίαν, sed contra ipsa resipiscentia & erroris agnitio operetur tristitiam secundũ Deum. Quid autẽ Paulo significetur nomine μετάνοιας patet ex his quæ sequuntur, dum exemplo ostensurus quomodo tristitia secundùm Deum operatur μετάνοιαν, vel pœnitentiã, subiicit, Ecce enim hoc ipsum secundùm Deum contristari vos quantam in vobis operatur solicitudinem, sed defensionem (vel, vt vertit quidam, satisfactionem) sed indignationẽ, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. Vnde satis patet quæ illi cõprehendant nomine μετάνοιας vel pœnitentiæ, non solùm scilicet resipiscentia aut tristitia de eo quod admissum est, sed etiam solicitudo corrigendi errata, purgatio ac satisfactio, indignatio contra peccatum, eiusdémque vltio. Ita Ioannes & Christus dum prædicabant dicentes μετανοεῖτε, plus exigere voluerunt quàm erroris agnitionem, aut quàm significat apud nos agere pœnitentiam, hoc est, duci pœnitudine admissorum delictorum. Nam cùm dixisset Ioannes, μετανοεῖτε, qui obedire prædicanti voluerunt, susceperunt ab eo baptisma pœnitentiæ, confitebantur peccata sua, dictúmque est eis: *Facite fructus dignos pœnitentiæ.* Hæc ergo omnia includebantur eo quod dixit μετανοεῖτε. Sic & Basilius in sermone habito in fame & siccitate, μετάνοιαν & pœnitentiam vocat Niniuitarum, eam qua ieiunauerunt & plorauerunt, parvulósque & bestias secum coëgerunt ieiunare, spargentes cinere caput, &c. Proinde frustra quidã contendunt, Theologos præter scripturæ motem tres constituere pœnitentiæ partes, contritionem, confessionem, & satisfactionem. Nam in eo quod dixit Ioannes, μετανοεῖτε, vel pœnitentiam agite, primùm includebatur, vt peccata sua agnoscerent tanquam offensiua Dei, & excludentia ab introitu regni cœlestis, deinde, quòd eadem vt talia detestarentur, atque de eisdẽ ex animo doleret: præterea vt nihil non facerent, quò sibi Deum reconciliarent, quod quidem fecerunt cõtendo peccata suã, suscipiendo baptisma Ioannis, ac discendo ab eo quis esset à quo peccatorum expectarent remissionem quique baptizaret in spiritu. Ex his autem patet dictionem Græcam, μετανοεῖτε, quamuis propriè significet resipiscere, & ad mentẽ redire, rectius tamen verti per pœnitentiam agere, hoc est pœnitentia duci, cùm hac versione magis explicetur id quod intendebatur à Ioanne & Christo. Deinde & Hebræa dictio, qua satis certum est vsum Ioannem & Christum, nempe Himnachẽmu, magis significat affici pœnitudine, quàm resipiscere quamuis hæc ab inuicem non separentur. Porro causa ob quàm meritò fit ab hominibus pœnitentia agenda, adiicitur cùm dicitur: *Appropinquauit enim* (sic enim legendum esse per præteritum, & non per futurum, constat ex Græca dictione ἤγγικε, & emendatis Latinis exemplarib.) *regnum cœlorum.* Et est sensus: Iam in proximo est, & instat regnum cœleste, fœlicissimum quidem illud & exoptabile, sed in quod non patet introitus, nisi puris à sordib. terrenis. Quare pœnitentia vitæ prioris præparate vos, quò ad regnum illud admitti possitis. Hic autem annotandum, Euangelicam prædicationem exordium sumpsisse à prædicatione pœnitentiæ, quæ ab omnibus indiscriminatim exigebatur, quo ostensum est omnes eguisse pœnitentiæ remedio, & proinde etiam gratia Dei. Deinde declaratũ quantum sit inter veterem & nouam legem discriminis: illam enim suscepturi olim Israelitæ præcipiebantur sanctificare se lauando vestimenta sua, & segregando se ab vxoribus suis. Euangelij verò lucem & gratiam suscepturi iubentur animas suas pœnitentiæ nitro purgare. Et illic quidem omnia minis plena sunt, omniaque terribilia. Omnis enim (inquit) qui tetigerit montem, morte moriatur. Et totus mons fumabat ob præsentiam Domini, sonitúsque buccinæ paulatim crescebat in maius. Hic verò promissione rei optatissimę, idque non terrenę alicuius, sed cœlestis, ad pœnitentiam, viteque synceritatem alliciuntur. Et bene quidem primus Ioannes regnum cœlorum annunciat, quod nullus adhuc promiserat Prophetarum, vt vel hac ratione ostenderetur verum esse quod dixit Dominus, eum plusquàm Prophetam esse. Hac autem regni cœlorum prædicatione significatum est regnum illud Messię, quod vnum tunc expectabant Iudęi, non futurum regnum quoddam terrenum, sicut illorũ plerique somniabant, sed cœleste planè: ac proinde tãto præstantius omni regno terreno, quanto præstat cœlum terrę, tantóque solidius & optabilius, quanto solidiora sunt & magis optãda cœlestia terrenis. Cæterùm cùm regnum cœlorum variis modis accipiatur in scripturis Euangelicis, vt postea ostendetur, hoc loco duobus potissimùm modis accipi potest, primò quidem, vt significet, quẽadmodum sæpe fœlicitatem vitæ futuræ, qua in cœlis electi cũ Deo regnant in æternum, eritq; tum sensus: in proximo est vt fœlicitas illa, à qua hactenus omnes per peccatum excluſi fuerant ab exordio mundi, per Christi mortẽ iam omnibus in promptu sit, vt post mortẽ hanc corporalem, eam mox consequi liceat. Secundò regnum cœlorum hic rectè accipitur pro eo regno quo Deus per Euangelicam doctrinam, & spiritum suum cordibus fidelium insusum, regnatur, seu erat in electis, fracta diaboli potestate, & electi simul cum Deo regnaturi in hoc mundo per fi-

Fructus pœnitentiæ quid significent.

Regnum cœlorum duplicit er accipi potest.

dem, spem, & charitatem, dominantes iam huic mũ-
do, diabolo, & carni. Tenuit quidem spiritus Chri-
sti, & elegit etiam eos qui ante adductum eius in car-
nem Deo fide & charitate adhæserunt, sed non tam
potenter, nec tam apertè ac latè se in homines dif-
fudit, cùm in sola Iudæa notus esset Deus, tota verò
dispersio gentium versaretur in tenebris multiplicis
erroris & impietatis. Nunc autem omnis caro visu-
ra erat salutare Dei, eiúsque imperium susceptura,
& implendum quod prædixit Psalmista: Regnauit
Deus super gentes. Et principes, populorũ congre-
gati sunt cum Deo Abraham. Hoc autem regnum,
rectè cælorum regnum dicitur, quia regnũ cœleste,
quomodo regnum terræ dicitur regnum terrenũ, eò
quòd omnia quæ ad regnum istud pertinent cœle-
stia sint. Cœlestis enim qui in eo regnat Deus, cœ-
lestis lex & spiritus per quem regnat, cœlestes secũ-
dum conuersationẽ qui regni huius sunt consortes.
Aut secundum quosdam, cœlorum regnum dicitur
quòd sit in cœlis non quidem visibilibus, sed spiri-
tualibus, cordibus. (fidelium, quorum conuersatio
in cœlis est. Atque hoc secundo modo potius debe-
re accipi hoc loco videri potest ex eo quòd pro eo
quod Matthæus 10. ca. Apostolis dictum scribit, vt
prædicarent appropinquasse regnum cœlorum, Lu-
cas 10. ca. scribit discipulis dictum, vt dicerent reci-
pientib. Euangelium: appropinquauit in vos regnũ
Dei. Nisi forte conuenientius fuerit vtranque hanc
acceptionem simul comprehendere appellatione
regni cœlorum. Nam vt vna est sanctorũ Ecclesia,
partim in hoc mundo militans, partim in cœlo triũ-
phans: ita vnum est regnum Dei, quo regnat in ele-
ctis in terra adhuc corpore cõstitutis, & quo regnat
cum sanctis in cœlo, nec consequitur tãtùm hic se-
cundus regni status priorem: sed & in priore poste-
rior iam saltem in certa spe obtinetur, sicut & vita
æterna hìc in electis incipit.

*Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem: vox, &c.] Rectè hìc in Concordia testimonium illud Isaiæ, quod ex Marco priùs se-
mel positum est, iam secundò ponitur. Nam cùm à Marco dictum sit, baptizasse & prædicasse Ioãnem secundùm Isaiæ vaticinium, aptè iam subiungitur veluti vice probationis: Hic est enim &c. Nondum enim à Marco expresse dictum fuit de Ioanne istud vaticinatum fuisse Isaiam. Porrò testimonij huius prima pars, à trib. Euangelistis Matthæo, Marco & Luca, citatur eisdem omnino verbis, idque secundùm Septuaginta interpretes, non secundum Hebraicam veritatem. Nam Hebræa ad verbum sic habent: Vox clamantis, aut, vox clamãs in deserto, parate viam Domino, rectam facite in solitudine semitam Deo nostro. Et iungitur in Hebræo, illud, in deserto, cum sequentibus, nempe sic: Vox clamantis vel clamãs in deserto, parate viam Domini, vel Domino: vt respondeat sequenti particulæ, rectam facite in solitudine semitam deo nostro. Septuaginta verò illud, in deserto, præcedentibus coniunxerunt, & omiserunt illud, in solitudine. Deinde quod Euangelistæ habẽt, semitas eius, pro quo in Hebræo est semitam Deo nostro, etiam Septuaginta consentiunt cum Euangelistis, secundum æditionem Complutensem, secundùm editionem autem Aldinam apud Septuaginta est, τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν, hoc est, semitas Dei nostri, quomodo etiam Hieronymus Septuaginta adducit. Videntur enim Euangelistæ illud, Dei nostri, data opera mutasse in pronomen, eius, ne quem offenderent vocando apertè Iesum, Deum, qua appellatione rarius Christũ Euangelistæ & Apostoli vocant, satis tamen significantes eum verè Deum esse. Iam & quæ deinceps solus Lucas citat longius prosecutus Isaiæ testimonium, secundùm Septuaginta, vulgatam & Græcam æditionem adduxit. Nam eadem omnino sunt apud Lucã verba quæ apud Septuaginta, nisi quòd pro eo qd hic habet Lucas, καὶ ἔσται σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, hoc est & erunt obliqua in rectam, scilicet viã, & asperæ in vias planas. Septuaginta in editione Complutensi habent, εἰς εὐθεῖαν, καὶ τραχεῖαν εἰς πεδία λεῖα, hoc est, in recta, & aspera in campos planos. Aldina tamen æditio eodem habet modo quo hic habent Græci codices. Ante autem vltima verba hæc, *& videbit omnis caro salutare Dei*, omittitur à Luca quod est apud Septuaginta, καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα κυρίου, & reuelabitur gloria Domini. Cæterùm totum hunc locum Hebræa habent ad verbum hoc modo: Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabuntur, & erit prauum in rectum, & quæ aggerib. tument, in planitiem. Et reuelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini loquutum sit. Hieronymus verò in sua versione in quibusdam Septuaginta imitatus est, quòd sensus omnino esset idem. Porrò quò melius Isaiæ prophetia de Ioanne intelligatur, videnda diligenter quæ præcedunt. Itaque Isaias cùm multis & claris prophetiis prædixisset Iudæorum captiuitatem in Babylonem, & imperij Babylonici suo tempore per Cyrum cessationem à principio cap. 40. vsque ad finem incipit prædicere liberationem per Cyrum futuram à Babylonica captiuitate, & maximè sub illius typo liberationem electorum futuram per Christum in Cyro adumbratum. Consolamini, inquit, consolamini, id est, consolationem susciptite, populo mi, dicit Deus vester. Aut potius actiuè, sicut alij vertunt, & sequentibus magis conuenit, Consolamini, consolamini populum meum, vos scilicet Prophetæ, & doctores. Loquimini ipsi Hierusalem ad cor, hoc est, blandè & benignè (est enim Hebraica phrasis, loqui ad cor) & aduocate eam, hoc est, vt habent apertius Hebræa, clamate ad eam, quòd completa sit militia eius, sic enim legendum esse, & non malitia, constat ex Hebræo: nam est eadem dictio quæ apud Iob: Militia est vita hominis super terram. Completam autem dicit militiam hoc est, tempus captiuitatis eius, quo cum multis malis infœliciter illi semper fuit confligendum. Ideoque hanc militiam, Christo scilicet pro nobis hostes nostros superante, completam dicit, quia dimissa est iniquitas ipsius Hierusalem. Cuius remissionis causam subiicit: quoniam suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis: hoc est, secundùm Hieronymum, abundè sæuã castigationem. Secundùm quosdam tamen significatur pro omnibus peccatis nostris contigisse ex gratuita Dei bonitate, nullis nostris meritis, duplicia bona, nempe peccatorũ remissionem cum liberatione à malis, & adoptionem filiorum cum bonorum omnium cœlestium plenitudine. Quoniã autem huius consolatoriæ prædicationis primus præco missus est Ioannes, mox de eo subiungit, dicens: *Vox clamantis in deserto*, supple, erit vel audietur. Intelligi autem potest significari ipsum Ioannem esse vocem Dei clamantis per ipsum, quandoquidem ipse de se apud Ioãnem Euangelistam dicit interro-

interrogatus quis esset. *Ego vox clamantis in deserto.* Aut potius intelligendum ipsum Ioannem esse eum qui dicitur clamare sua voce, vt sit sensus: Vox viri clamantis in deserto audietur. Nam quod dicit de se Ioannes: *Ego vox clamantis in deserto*, &c. sic potius secundùm interpretes accipiendum est: Ego sum de quo scriptum est *Vox clamantis*, &c. Hebræa tamen etiam verti possunt, *Vox clamans*, secundum quam versionem rectè intellexerimus ipsum Ioannem vocari vocem, iamque locus magis erit distinctioni antiquorum etiam patrum, annotantiũ Ioannem vocari vocem, Christum verò verbum, eò quòd vox præcedit, verbum autem sequitur, voxq; ipsa verbo inferior sit, vt pote inarticulata. Vnde Ambrosius: Bene Ioannes vox dicitur verbi præ- B nuncius, quia vox præcedit inferior, verbum sequitur quod præcellit. Idem Greg. & Theophyl. Clamare autem dicitur Ioannes propter publicam & lætam ipsius prædicationem. Quid verò clamaturus esset subiicit, dicens: *Parate viam Domini, rectas facite semitas eius.* Hic autem diuersi diuersimodè accipiunt viam & semitas Dei, quidam etiam intelligentes aliud per viam, & aliud per semitas. Nã Theophyl. in Lucã, per viam intelligit vitam Christianam: per semitas, mandata legalia. Aut per viam, animam: per semitas, operationes. Verùm simplicius est accipere vtramque partem pro eodem, cùm non sit Hebraicè semitas, sed semitam. Deinde accipere vtramque orationem tropicè, vt dictum est C in cantico Zachariæ, vt parare viam Domini, & rectam facere semitã eius, nihil aliud sit quàm auferre omnia quæcunque aduenientem Dominum remorari aut offendere possent, afficereq; vt expeditè recipiatur ac cupidè. Cùm enim reges cupidè excipiuntur, via illis magno studio præparatur, amouendo primùm quæcunque in via occurrere posset, & deinde obliquiores vias ad rectitudinem redigendo. Quæ autem apud Lucam ex Isaia sequuntur, dupliciter intelligi possunt. Primum enim, quoniam in eis ponuntur verba futuri temporis, sic accipi possunt vt per ea significetur prædici quæ per Domini aduentum erant euentura, & secundùm hũc sensum coniungit Theoph. hæc cum precedentibus in hunc D modũ. Quoniam interrogare quis posset, quomodo parabimus viam Domini, & rectas faciemus semitas eius? Virtus enim ardua est & difficilis, multósque habet anfractus & obliquitates, tum propter aduersarias potestates, tum propter affectiones in nobis habitantes. Oh id respondet, docens non fore istud operosum, sed omnino facile, eo quòd valles sint implendæ, hoc est, naturales nostræ inclinationes ad res infirmas propensæ, per Euãgelicam gratiam sint perficiendę, adiecto eis quod deerat, nempe pietate & virtute: montes verò ac colles humiliandi ac deprimendi, hoc est, aduersariæ potestates quæ per superbiam sese erigebant, Christi virtute deiicientur. Quidam verò intelligit exprimi ob id E innouationem per Christi aduentum futuram, vt significaretur meritò parandam viam ei qui tantam rerum mutationem erat inuecturus. Secundum quẽ sensum, per valles etiam rectè acceperit quis idiotas ac peccatores contemptos apud homines, qui implendi erant gratia Euangelica, & erigẽdi ad cõfortium regni cœlorum: per montes verò & colles, eos qui sublimes erant apud homines opinione sapientiæ ac iustitiæ, qui humiliandi erant, siue quòd eorum falsa præsumptio per Euangelij prædicationem erat propalanda & redarguenda, siue quòd supercilium suum sponte posituri essent, quò capaces fierent diuinæ iustitiæ ac sapientiæ. Alij verò etiam aliter vallem & montem accipiunt: quomodocunq; autem accipiatur, *omnis* non potest accipi, vt significet vniuersum, sed tantùm vt significet multitudinem, secundùm phrasim scripturæ. Iam quomodo secundùm hos sensus quæ sequuntur intelligi debent, satis manifestum est. Praua enim, hoc est, obliqua facta sunt per Christum in directa vel recta, & aspera in vias planas, cùm vitiorum ac cupiditatum obliquitates & asperitates reductæ sunt ad rectitudinem & planitiem virtutis, cumque obliquitas & asperitas veteris legis immutata est in rectitudinem & lætitatem Euangelij. Secundò, quæ hîc per futurum indicatiui dicuntur, quatuor primis membris accipi melius possunt dicta adhortando, quemadmodum id quod præcedit: *Parate viam domini*, &c. Hebræis enim frequens est futurum indicatiui ponere pro imperatiuo, maximè in tertia persona, eò quòd apud eos imperatiuus careat tertia persona, pro qua proinde necessariò abutuntur tertiis personis futuri. Itaque sensus erit continuus & vnus: Parate viam Domini, omnis vallis adimpleatur, omnis mons & collis deprimatur, & sint praua in recta, & aspera fiant in vias planas. Sic enim futurum est vt omnis caro videat salutare Dei. Atque in hunc modum intellexisse Hieronymum hũc locum satis apparet, ex eo quod scribit in commentariis super Isaiam: Non solum, inquit, illo tempore clamabat Ioannes, qui sermonis Dei præcursor & præuius, rectè vox appellatur, sed vsque hodie in deserto gentium, Ecclesiarum clamant magistri, vt rectas faciamus vias, semitas in cordibus nostris Deo, impleamúrque virtutibus, & inclinemur humilitate, praua mutemus in recta, aspera vertamus in mollia, & sic gloriam Domini & salutare Dei nostri videre mereamur. Secundum hunc autem sensum lõgè probabiliorem, *his verbis: omnis vallis implebitur*, &c. offenditur quomodo quod prius dicitur peragi possit, nempe quomodo possint homines parare viã Domini, perfiliturque pulchrè in metaphora à qua cœptum est. Cum enim principi alicui aduenturo via paratur quò sit expedita, valles implentur terra, montes complanantur, obliquiores viæ ad rectitudinem rediguntur, & asperitas omnis aufertur, quò recta simul & plana fit via principis. Ita ergo & modò dicitur, *omnis vallis adimpleatur*, &c. Per quas metaphoras significatur tollenda omnis vitiorum difformitas, pusillanimitas scilicet, superbia, iniustitia, & asperitas morum. Nec est secundum hunc sensum necesse curiosius exprimere quid per vallem, quid per montem aut collem significetur, cùm, vt satis patet, metaphoricæ sint locutiones, significantes simpliciter se mouendum esse quicquid aduentum Domini ad nos inexpeditum facere posset, nihilque omittendum quò declaremus eũ nobis gratum esse & acceptũ: quanquã non malè metaphoras has quis explicauerit apertius secundũ modum in priori sensu indicarum, vt valles dicat impleri & eleuari, cùm pusillanimes & desperati sese erigunt ad spem gratiæ Dei, cumq; humilibus huius mundi rebus addicti ad cœlestium subleuãtur bonorũ desiderium; montes verò humiliari, cũ qui priùs præsumptione sapientiæ aut iustitiæ turgebãt & eleuabantur, sese p humilitatem deprimunt, sicq; in reliquis. Videndũ autem quã hæc prophetia Isaiæ, qua dicitur quid clamaturus sit Ioannes, coincidat cum ea à quo Matthæus dicit Ioãnem auspicatum suam

prædicationem. Nam quod dicitur apud Isaiam: Parate viam Domini, & omnis mons humilietur, vallis autē impleatur, &c. nihil est aliud quam, *pœnitentiam agite*, quodq; dicitur in Isaia: Videbit omnis caro salutare Dei nostri, idem est cum eo, *appropinquauit enim regnum cœlorum*. Porrò emphasim habet quod dicit, *omnis caro videbit*, hoc est, non Iudæus tantùm aut Proselytus videbit, sed omnium omnino gentium nationes. Carnem verò synecdochicè pro toto posuit homine, vt alibi frequenter, nomen tamē carnis potius quàm hominis ideo videtur posuisse, quò significaretur Dei salutare videndum non iam vt priùs oculis solùm mentis & fidei, sed etiam oculis corporalibus, Deo scilicet saluatore hominum iam incarnato. Nam per salutare Dei rectissimè hîc intelligitur ipse Christus per quem salutem nobis Deus pater attulit: quemadmodum in cantico Symeonis, salutare istud dicitur paratum ante faciem omnium populorum. Quamuis autem ad significandum istud rectè dixerimus hic dictum, *caro videbit*, certum tamen Prophetam potissimùm loqui de visione, qua per fidem mens hominis agnoscit Christum secundùm nomen suum verè esse salutare Dei, & saluatorem in Prophetis promissum.

c IPSE AVTEM IOANNES HABEBAT VESTIMENTVM DE PILIS CAMELORVM, &c.] Ostenditur hic à Matthæo & Marco quomodo loco & prædicationi Ioannis responderit amictus & victus ipsius. Quoniam enim pœnitentiam prædicabat, & in deserto viuebat, congruū erat, vt austero viliq; ac facilè parabili cibo & vestitu vteretur, quod & ob id conueniebat, vt Heliam, in cuius spiritu & virtute venerat, expressius referret. Quod autem dicit Marcus Ioannem vestitum fuisse pilis cameli, quomodo fit intelligendum apertius ex Matthæo fit, qui dicit eum habuisse vestimentum, &, vt habent Græca, suum vestimētum de, vel ex pilis camelorum. Vnde satis constat habuisse illum vestimentum ex cameli pilis contextum, nō autem pro vestimento illi fuisse pellem cameli, sicut Paulus ad Hebræos dicit quosdā circumiisse in melotis & pellibus caprinis, notans vt apparet Heliam. Itaque quoniam huiusmodi ex pilis camelorum contexta vestis, vilis erat & facilè parabilis (abundat enim ea regio camelis) deinde & austeritati pœnitentiæ quā prædicabat conueniens, eo vtebatur Ioannes. Zonæ autem Ioannis tam speciatim fit mentio, quòd gentibus illis in more erat, vt & nūc plerisque est, pretiosas gestare zonas. Quē luxum zonarum fuisse illi genti vel ex Prouerb. vlt. notes, vbi de muliere proba canitur: Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo, id est, mercatori. Deinde quò vel sic ostenderetur Heliæ fuisse Ioannem similem. Nā & de Helia scribitur, quòd vir pilosus fuerit, & zona pellicea circa lūbos eius. Notandum autem cùm in Marco dicitur: *Et erat Ioannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos eius*, illud, *zona pellicea*, esse ablatiui casus, vt repetatur participiū, vestitus. Est enim Græcè, ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ. Proinde latinius fuisset, circa lumbos suos. In eo autem quod sequitur: *Esca autem eius erat locusta, & mel syluestre*, aduertendum dictionem Græcam ἀκρίδες, pro qua apud nos est, *locusta*, duo significare. Nam & significat insecti genus, quod nos locustam dicimus, & herbarum summitates. Proinde Perottus putat hîc potius intelligendum Ioannem victitasse herbarum summitatibus quàm locustis, animali scilicet venenoso & noxio. Et Theophylactus asserit quosdam hîc per ἀκρίδας, intelligere genus quoddam herbarum, alios etiam intelligere fructus agrestes. Et Thostatus asserit Brocardum in descriptione terræ sanctæ affirmare se fuisse in multis monachorum monasteriis, qui iuxta Iordanem habitantes vescerentur quibusdam herbis, eásque dicerent esse eas locustas quibus Ioannes vescebatur. Verùm in Brocardo hoc nondum inueni. Quòd si autem solis herbis vixerit Ioannes, planè certè sic vixit, quomodo ante diluuium omnes homines, cùm adhuc carnium esus permissus non erat. Non est tamen cur putetur Ioanni indignum fuisse vt locustis animalibus vesceretur. Hæ enim inter munda animalia numerantur his verbis: Quicquid ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longiora retro crura, per quæ salit super terram, comedere debetis, vt est bruchus in genere suo, & attacus & ophiomachus ac locusta, singula iuxta genus suum. Plinius testatur locustas Parthis etiam in deliciis fuisse. Idem refert quosdam Aethiopiæ populos non alio cibo viuere quàm locustarum, quas durarent fumo & sale, in annua alimenta. Et Hieronymus lib. contra Iouinianum 2. Orientales (inquit) & Lybiæ populos, quia per desertum, & calidam eremi vastitatem locustarum nubes reperiuntur, locustis vesci moris est. Hoc verum esse Ioannes quoque Baptista probat. Proinde verisimilius est, Ioannem locustas animalia edisse, non quòd hunc cibum sibi curiosè proprium fecerit, sed quòd hic vilis esset, minimèque sumptuosus, ac in deserto in quo viuebat facilè parabilis, quem & alij eiusdem deserti inhabitatores ederint, quamuis præ aliis omnibus eximiam quandam abstinentiam, & luxus omnis contemptum Ioannes præ se ferret. Porrò mel syluestre, quod etiam esca Ioannis fuisse dicitur, Suidas putat fuisse rorem cœlestem, qui ab arboribus collectus, manna à multis nominatur. Faber autem putat esse illud mel syluestre, quod inter genera mellis Plinius tertium facit, vocariq; dicit ericeum, quod ab erica frutice colligatur autumnali tempore, viliusq; esse ac insuauius melle verno aut æstiuo. Verū simplicius fuerit intelligere mel syluestre hoc loco illud quod à feris & incultis apibus in arboribus & petrarum cauernis conficiebatur eo loci abundè, quemadmodum testatur satis mel illud quod in saltu inuenit & gustauit Ionathas. De potu autem nulla fit ab Euangelistis mentio, quòd ex tanta ciborum abstinentia satis constet eum sola aqua vsum, quod & ex verbis angeli apud Lucam loquentis Zachariæ manifestū est. Iam quanquam descriptione hac asperitatis victus & amictus Ioannis, Euangelistæ generaliter nobis præter vitæ eius commendationem, exemplum sobrietatis, & contemptus rerum huius seculi commendent, tamen sigillatim in his tribus, amictu ex pilis cameli, cinctura zonæ pelliceæ, cibóque locustarum, &c. tria nobis imitanda proponi rectè intelligimus: & in vestitu quidem illo vili, superbiæ fugam, quæ in preciosis ferè relucet vestibus. In cinctura verò zonæ pelliceæ circa lumbos, libidinis refrænationem, iuxta illud: Sint lumbi vestri præcincti. In cibo verò, temperantiam in nutriendo corpus. Quod autem attinet ad allegoriam, in locustis quibus vescebatur Ioannes typus Israelitici populi, secundùm Hieronymum super Ioannam,

Leuit. 11.

Plin. l. 11. ca. 29. & lib. 6. ca. 30.

Plin. lib. 10. c. 16.

1. Reg. 14.

Allegoria ex interpretatio præcedentium.

nam, rectè intelligimus etiam indicatam escam intelligibilem, qua populus ille tum vescebatur nondum alta sapiens, sed tamen in altum saliens, & iterum sese deprimens, quomodo locusta animal parvum, infirmas habens alas, de terra quidem consurgit, sed altius subuolare non potest. Sic & melle quidem vescebatur populus quod erat ex apibus collectum, nempe ex Prophetis: non tamen satis cultum, sed comparatione ad mel Euangelicę doctrinæ syluestre, & necdum depuratum à cera. Induebatur autem populus pilis asperis cameli animalis ad onera ferenda nati, propter legem illam asperam & onerosam, cui adimplendæ nunquam suffecerunt. Qui verò ad nouam pertinent legem, non locustis aut melle syluestri pascuntur, sed cibo solidissimo, suauissimo ac purissimo, scilicet, Euangelistæ doctrinæ, ac corporis sanguinisque Domini cibo, induti candidissimo vestitu, de lana agni immaculati, qui tollit peccata mundi, contexto. Perfectorum enim est solidus cibus. Et quicunque in Christo baptizati sumus, Christum induimus.

Hebr. 5. 6. 14.

TVNC EXIBAT AD EVM HIEROSOLYMA, ET OMNIS IVDÆA, &c.] Ostendunt Euangelistę quàm efficax fuerit tum prędicatio Ioannis, tum exemplum pœnitentiæ, quod aspero suo victu & amictu præbuit. Cùm enim apud omnes celebrari inciperet vitæ eius sanctitas, prædicationisque eius ac promissionis, nouitas, deinde & natiuitatis eius miracula admiranda in memoriũ revocarentur, factum statim, vt omnis Iudæa, id est, maxima pars hominum totam Iudæam inhabitantium, & regionem vniuersam quæ erat circa Iordanem, & vniuersi, hoc est, plerique Hierosolymitæ, ex omni ætate, conditione & sexu ad eum conuenirent, baptismumq; ab eo susciperent in detestationem veteris vitæ, & protestationem mundioris vitæ postea semper agendæ. Hierosolymitarum autem speciatim fit mentio, ad maiorem commendationem Ioannis, vt cuius fama excitati sunt ciues celeberrimæ ciuitatis, sanctitatis ac sapientiæ titulis præ aliis insignes. Neque mirum debet videri quòd baptismum rem tam nouam populus ille tam citò susciperet in signum pœnitentiæ & desiderij remissionis peccatorum. Nam ad hunc baptismum satis præparati erant, partim per baptismata Pharisæorum, partim per lotiones veteris legis, qua tam frequenter præcipitur vt immundus lauet vestimenta sua & corpus, aspergaturque aqua expiationis. Quod autem dicuntur hi qui baptizabantur confessi peccata sua, plerique non sic putant accipiendum quasi explicauerint & apertè detexerint Ioanni peccata sua quæ fecissent, sed quòd in genere ea confiterentur, agnoscentes, scilicet, se esse peccatores. Verùm cum non sit idem agnoscere se peccatorem, & cõfiteri peccata sua, rectè intelligimus eos sua peccata saltem maiora indicasse, & confessos esse apertè Ioanni, sicut & Act. 19. multi credentium dicuntur venisse ad Paulum, confitentes & annunciantes actus suos. Neque mirum videri debet, quòd confessionem fecerint peccatorum suorum, cùm ea tamen à Ioanne non exigeretur. Quem enim verè pœnitet suorum peccatorum, quique tenetur desiderio remissionis eorundem, nihil cunctatur, nihil veretur ea exponere ei per quem sperat se optatam cõsequi posse vel consolationem, vel remissionem, non minùs quàm ægrotus morbum suum detegere ei, à quo se sperat obtinere posse desideratã salutẽ. Deinde vt sic facerent, consuetæ etiam veteris legis cæremoniæ effecerunt. Secundùm legem enim præter confessionem Deo factam, quæ semper necessaria fuit, etiam confessio quædam publica fiebat in publica pœnitentia. Hæc autem erat duplex. Vna, quæ pro totius populi delictis agebatur, vt ea quæ quotannis agebatur in die expiationis, hoc est, decima die mensis septimi. In hac ergo, vt scribitur Leuitici 16. sacerdos super hircum emissarium cõfitebatur omnes iniquitates filiorum Israel, vniuersaque delicta & peccata eorum, præcipua scilicet, & quæ ad totam pertinerent communitatem. Alia autem erat publica pœnitẽtia, quam priuata persona pro proprio aliquo peccato debebat, etiam cum confessione peccati sacerdoti facta, agere, quæ præcipitur Leuitici 5. his verbis: Anima quæ iurauerit, & protulerit labiis suis, vt vel malè quid faceret, vel bene, & non fecerit, & idipsum iuramento & sermone firmauerit, oblitáque postea intellexerit delictum suum, agat pœnitentiam pro peccato, &c. Vbi pro eo quod nos habemus? Agat pœnitentiam pro peccato, litera Cyrilli sic habet, pronunciet peccatum quod peccauit. Cui consonat Hebræa veritas, quæ sic habet. Et confiteatur quòd peccauit. Huic confine est quod Num. 5. legitur in hunc modum: Vir siue mulier, cùm fecerint ex omnibus peccatis quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum Domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum. Nec dubium videtur esse posse quin id sacerdoti facere præcipiantur, cùm de ipso totum caput loquatur, eique Deus iubeat offerre pro peccato. De qua confessione sacerdoti aut homini bono, qui sua oratione possit opem ferre, omnino videtur loqui Ecclesiast. c. 4. dicens: Nõ confundaris confiteri peccata tua, & ne subiicias te omni homini pro peccato. A cõfessione enim Deo facienda non reuocat pudor, sed ab ea quæ homini fit. Hæc autem confessio, siue quæ fiebat secundùm legem sacerdoti, siue quæ fiebat à pœnitentibus Ioanni, non fuit sacramentalis, sicut nostræ confessionis ritus, sed eius quidam typus, & præparatio ad eam, sicut veteris legis & Ioannis lotiones, præparatoriæ erant ad verum & efficacem Christi baptismum.

VIDENS AVTEM MVLTOS SADDVCÆORVM ET PHARISÆORVM VENIENTES, &c.] Quatuor sectas apud Iudæos hoc temporis fuisse meminit Iosephus, Pharisæorum, Sadducæorum, Essenorũ, & eorum qui authore Iuda Gaulonitę exorti sunt tempore census. Horum dogmata pariter & mores satis describit belli Iudaici lib. 2. c. 7. & lib. antiq. 13. c. 8. & lib. 8. c. 8. Pharisæi legis studiosiores fatum cum libertate tamen nostræ voluntatis agnoscebant, quædam dicentes à fato gubernari, alia verò quæ accidunt per se consistere, animam credentes immortalem, & corporis resurrectionem futuram. Sadducæi verò fatum quidem nihil esse existimabant, neque ab eo humana gubernari, sed omnia nostræ subiecerunt potestati, nósque solos nobis ipsis bonorum vel malorum esse causas: animas hominum asserentes cum corporibus interire, nec esse aliquos angelos bonos vel malos. Genus autem Essenorum omnia sub fato esse confirmat, & nihil esse quod hominibus non illius decreto proueniat: animam quidem sa- tentes esse immortalem, sed, vt apparet, negantes corporis resurrectionem, vtentes conuersatione quam apud Græcos tradit Phythagoras, vt autor est

Secta Iudeorum quæ & quot.

Is se

Iosephus lib.antiq.15.c.13. Postremi illi cum Pharisæis conueniebant in vestitu, habitu, cæterisq; aliis, sed in hoc solo ab eis discrepabant ꝙ nefas asserent populo Dei præter Deum, alium etiam principem agnoscere, & cēsum ad quem agendum Cyrenius missus fuerat, affirmarent meram esse seruitutem, indignam & illicitam populo Dei. Vnde nata illa quæstio Christo aliquando proposita: Liceréne cēsum dare Cæsari, an non? Inter has autem quatuor sectas duæ, nempe Pharisæorum & Sadducæorum, præcipuæ erant in populo, quare tantùm de his duabus Euangelistæ meminerunt: quæ quidem sectæ quamuis inter se plurimum dissiderent, tamen concorditer semper restiterunt Christo, & verbo Dei. Et illi quidem Pharisæi dicti sunt secundum Hieronymum (qui in lib. quæstionum sup. Genesim putat Pharisæorum nomē scriptum Hebraicè per Tsade, sicut nomen Phares) ꝙ diuisi essent à reliquo populo, à quo se quasi iustiores separauerūt per quasdam obseruationes superfluas, vt sentit idem Hieronym. lib. contra Luciferianos. Verùm ex libris Thalmudicis constat nomen Pharisæi scribi Hebraicè per Schin. Ita enim scribitur in eo libro Thalmudico, qui Sotah inscribitur, vbi septē Pharisæorum sectæ enumerantur, nempe, Pharisæus Sichimita, Pharisæus impingens, Pharisæus sanguinem effundens, Pharisæus mortiarius, Pharisæus quid debeo facere, & faciam illud, Pharisæus ex amore, & Pharisæus ex timore. Secundum hanc autem nominis scriptionem etsi secundum quosdam etiam dicantur Pharisæi, quia diuisi à cæteris hominibus, quorum victū & amictum reputabant immundum. (Nam & Pharas per Schin scriptum significat separare Hebræis) magis tamen secundum aliorum sententiam apparet sic dictos, quasi expositores, & legis interpretes. פרש Pharas enim significat etiam Hebræis exponere & declarare: à qua significatione etiam dictos Pharisæos satis significat Iosephus lib. 2. belli Iudaici, de Pharisæis sic scribens: Pharisæi dicuntur, qui certiorem legalium rituum notitiam profitentur. Hos autem Pharisæos simul cum Scribis Nazaræi, qui sic Christum receperunt vt legis obseruationes non amitterent, teste Hieronymo super Isaiæ ca. 8. originem suam traxisse dicunt ex Sammai & Hillel, qui non multò priùs quàm Dominus nasceretur, orti sunt in Iudæa, horumq; duas familias esse duas illas domus, in quarum laqueum & ruinam Christus ibi ab Isaia dicitur esse positus. Verùm si Iosepho creditur, etiam tempore Machabæorum tres priores illæ sectæ fuerunt in populo Iudaico. Qui verò Sadducæi vocabantur, sic dicti sunt quasi iusti, ꝙ seipsos iustos cognominarēt צדיק Sadic enim Hebræis iustus, vel ab hæresiarcha fortè qui Sadoc dictus fit. Traxerunt autē hi (teste Hieronymo contra Luciferianos) suam originem à Dositheo quodam Samaritanorum principe, qui Prophetas repudiauit, vnde & ipsi solum quinque libros Moysi receperūt, quemadmodum & Samaritani. Vide etiam Tertullianum de præscript. vnde verisimile est Hieronymum illud de Sadduceis hausisse. Ex his itaque duabus sectis cùm quamplurimos Ioannes videret venientes ad baptismum suum, durè eos alloquitur, siue ꝙ simulata mente ad accipiendum cum aliis, Ioannis baptisma venirent, siue ꝙ falsa sanctitatis suæ persuasione & fiducia sanctitatis parentum suorum arroganter inflati essent, homines supercilios, & veritatis semper contemptores, inuidētes his qui apud populum præ eis sanctitatis nomine celebrarentur. Tales enim tam seuera salutatione conueniebat compellari, vt audientes maiorem sua opinione libertatem, deponerēt supercilium atque maiorem etiam quàm appareret suspicerent obiurgantis authoritatem, eiúsque in dicendo libertate excitarentur ad audiendum cætera attentissimè. Quam quidē in arguendo seueritatem, qua & Prophetæ sæpissimè, & Apostoli, & Christus ipse est vsus, doctoribus & prædicatoribus imitari licebit: sed videndum vt eodem spiritu & animo id faciant, hoc est, ex impulsu spiritus sancti & zelo iustitiæ, non autē ex affectu aliquo carnis aut vindictæ cupiditate. Deinde in quos, quáve oportunitate & loco id fieri cōueniat. Postremum, vt cum decenti id fiat grauitate, vt intelligi possit ex odio potius vitiorum quàm personarum profectam huiusmodi dicendi inclemētiam. Plerique enim dum prætexunt se hanc imitari redarguendi libertatem, omnia sua tum dicta, tum scripta in aduersarios replent sannis & scommatibus, nullam charitatis & honestatis rationem habentes: sed eo se magis Euangelicos existimantes, quo liberius in quemuis quiduis dicere ausi fuerint. Porrò quòd Lucas dicit Ioannem excepisse turbas tam duro sermone, sic intelligendum videtur, ꝙ audiente turba hæc dixerit, notans potissimum Pharisæos & Sadducæos turbæ permixtos, quos ipso habitu ac vestitu facilè dignoscebat. Ipso enim Luca teste, etiā publicanos & milites mitiùs excepit absque conuitio, respondens ad id quod rogabant.

Pharisæi vnde dicti.

Sadducæi vnde

ƒ PROGENIES VIPERARVM, QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FVGERE, &c.] Vipera, serpentis genus est nocentissimum, non multùm dissimile à dipsade, quod & Tirus dicitur & Tirion & Marassus, ex cuius carnibus fit Theriace, cōtra omnia venena remedium præsentissimum, vt testatur etiam Hieronymus lib. 2. cōtra Iouinianum: & Cælius lib. 3. qui inde dictum putat Theriace, ꝙ Arabes Græco vocabulo viperam vocarent θηρίον, quasi feram maximè noxiam. Cæterùm de viperæ proprietate non omnes eadem tradunt. Basilius enim Homil. 7. lib. Hexameron de vipera sic scribit: Vipera sæuissimum omnium reptilium, ad marinæ murenæ nuptias accurrit, & vbi sibilo præsentiam suam indicauit, euocat ipsam ex alto, ad nuptialem complexum, hæc verò obedit, & cum venenum iaculante bestia vnitur. Hunc secutus Ambrosius eadem omnia eisdem penè verbis, sed latius tradit in 5. Hexam. cap. 7. Vipera (inquit) nequissimum genus bestiæ, & super omne quod serpentini est generis astutior, vbi coēundi cupiditatem assumpserit, murænæ maritimę notam sibi requirit copulam, vel nouam præparat: progressáque ad litus, sibilo testificata præsentiam sui, ad coniugalem amplexum illam euocat. Muræna autem inuitata non deest, & venenatæ serpenti expetitos vsus suæ impartit coniunctionis. Secundum has itaque viperarum conditiones, rectè intelligeremus viperarum progeniem vocari hîc à Ioanne Pharisæos, similiter & à Saluatore Matth. 12. & 23. quod malitiosum simul & astutum maximè esset hominum genus, qui scirent summam impietatem maximæ pietatis specie obtegere. Verum hanc non esse viperæ conditionem satis ex eo videtur quod vterque sexus inueniatur in genere viperæ. Nam fœmella Græcis ἔχιδνα dicitur, mas autem ἔχις. Plinius quidem lib. 32. capit. 2. tradit, Licinium Macrum murænas tantùm fœminini sexus esse asseruisse, & concipere ex serpentibus sibilo eas euocantibus, verùm

Viperæ descriptio, et proprietatū eius explicatio pulchra.

rum viperarum nó facit mentionem. Et lib.9.c.23. dicit vulgum putare murenas coitu serpentiũ concipere. Aristotelem tamẽ vocare matrem qui generat, Myrinum. Cęterùm Plinius lib.10.cap.62. fecus ex magna parte Aristotelem, longè aliam viperę naturam explicat his verbis: Viperæ mas caput inferit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova vnius coloris, & mollia vt pisces. Tertia die intra vterum catulos excludit. Deinde singulos diebus singulis parit, viginti ferè numero. Itaque cæteræ tarditatis impatientes perrumpunt latera, occisa parente. Idem de vipera scribitur in epistola quadam, quæ sub nomine Hieronymi legitur ad Præsidium in Tom.4.Atq; huic sententiæ, cui tamen à multis cõtradicitur, subscribunt multi graues auctores, vt docet Cælius lib. 3.cap.37.vbi & ratione huiusmodi proprietatis viperæ quorundam coniectationem esse dicit, antiquarum legum scito patricidis id irrogari supplicii, vt culeo insuti cum vipera præfocentur. Supperetere item Grammaticorum astipulationem affruentium ἐχίδναν dici, παρὰ τὸ ἔχειν ἐν ἀδῖσιν γόνον ἀχρι θανατου, hoc est, q̃ habeat in seipsa fœtum vsque ad mortem. Sicut & Latini viperam dici volunt, q̃ vi pariat, vel potius q̃ vi pereat. Idem tamen Cælius etiam testatur Apollonium apud Philostratum viperam esse visam referre, serpentes quos peperisset lambẽtem, quasiq; expoliẽtem. Non enim assentiri eum eorum sermoni, qui viperarum partum absque matre autumant prodire. Id naturam non pati, nec recipere experientiam. Proinde magis credendum his quæ de vipera scribit Aristoteles, quem etsi secutus videatur Plinius, non tamen satis illum assecutum ostendit Leonicenus. Nam Aristotelis narratio constare potest cum Aristophanis experientia. Sic enim scribit lib.6.historiæ animæ.c.84. Vipera è serpentibus vna animal ædit, cum intra se ova primum peperit. Ouum hoc vnius coloris & molle vt piscium est, fœtus supernè consistit, nec cortice continetur, sicut nec piscium quidem parit catulos obuolutos membranis, quæ tertia die rumpantur: euenit interdum vt qui in vtero adhuc sunt, prorumpant, singulos diebus singulis parit, plures quàm viginti. Ex quibus intelligere licet, non quidem semper, sed quandoque viperarum catulos nasci cum morte parentis. Secundùm quam viperarum conditionem plerique intelligunt Pharisæos vocari progeniem viperarum, q̃ sicut illæ particidæ essent, matres suas dum nascuntur deuorantes: ita & isti patres suos spirituales, hoc est, magistros & doctores occiderent, & matrem suam synagogam fœdè dilaniarent. Secundùm narrationem autem Plinij amplius significaretur, nempe q̃ homicidæ essent homicidarum filij. Porrò August. serm.1. dominicæ tertiæ in quadrag. progeniem viperarum inuidos vocat, q̃ sicut viperæ matrum suarum viscera exedant, ita & inuidus suam ipsius animam consumat, & vitam perdat. Qua etiam consideratione rectè dixerimus Pharisæos progeniem viperarum vocari, vt qui inuidiæ stimulis quàm maximè cruciarentur, conspectis aliis se melioribus. Verùm simplicius fuerit intelligere cum Hieronymo super Isaiæ cap.30, & Matt.c.23. ideo dici Pharisæos progeniem viperarum, q̃ pessimorum parentum pessimi essent filij, ac planè venenati, veneno linguæ suæ optimosquosque lethaliter lædere studentes, summaque calliditate præditi, vt illud, *progenies viperarum*, idem sit cum eo quòd habet adagium, Mali corui malum ouum. Sic & Greg. homil.20. Euan. Notandum, inquit, q̃ malę soboles malorum parentum actionem imitantes, genimina viperarum vocantur. Quòd autem in Luca legimus genimina, in Matthæo verò progenies, Græcis vtrobique eadem est dictio, nempe γεννήματα, cuius sonum imitatus aliquando interpres vertit genimina ab antiquo verbo, genõ, nomine deriuato.

f QVIS DEMONSTRAVIT VOBIS FVGERE, &c.] Quidam legunt per futurum: *Quis demonstrabit*, & apud Lucã, quis ostẽdet, intelligũtque Ioannem significare voluisse, neminem illis, vt pote obstinatis persuadere posse vt effugiãt venturam iram, vt quod dicit Ioannes fit idem cum eo quod apud Matth.cap.23.de eisdem dicit Christus, Serpentes genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Verùm ex Græca dictione, quæ eadem est apud Matthæum & Lucam, nempe ἐπέδειξεν, constat debere legi per præteritum, quomodo & habent codices Latini emendatiores & vetustiores. Hanc itaque Ioannis interrogationem per præteritum prolatam dupliciter intelligere licet. Quidam enim sic eam accipiunt, vt ad eam respondendum sit, Nónne solus Deus vobis demonstrauit fugere? quasi dicat: Ne putetis ex vobis ipsis id vos habere q̃ fugitis à ventura ira, sed à solo Deo, Quomodo enim ex vobis id esse posset cùm sitis generationes viperarum? Quem sensum indicare videtur Ambrosius sic scribens: Ostenditur his Dei miseratione infusam prudentiam vt gerant suorum pœnitentiam delictorum, futuri terrorem iudicij prouida deuotione metuentes. Melius tamen secundùm alios hæc interrogatio sic accipitur, vt sit sermo admirantis. Quum enim quis insperatò nobis aduenit, dicere solemus: quis te huc misit? & quum videmus quosdam iam diu prauis assuetos moribus, ac pertinaciter suæ prauitati semper adhærentes, subitò ad pœnitentiam commutari, admirantes dicimus: Quis hos ad virtutem induxit? significare volentes, summè esse mirandum potuisse ipsos ad eam induci, ac summum fuisse oratorem qui id persuadere potuit. Ita & hoc loco Ioannes perpendens eos qui pœnitẽtiam præ se ferebant, esse progenies viperarum, ac in malitia iam inueteratos, miratur quomodo & à quo factum sit, vt deposita sua serpentina malitia, quam velut à patribus suis naturam traxissent, meliora sequerentur. Proinde sensus est: cùm sitis progenies viperarum, malorúmque parentum pessimi filij, iustorum rectáque docentiũ persecutores, & interfectores, venturam iram aut non credentes, aut non metuentes ob falsam iustitiæ persuasionem, quid vobis accidit noui, vt credentes instare ineuitabile peccatoribus supplicium, eóque & vos esse obnoxios, putaretis etiã vobis vnà cum reliquis peccatoribus laborandum, vt venturam iram effugiatis, ideóque vos immiscueritis gregi pœnitentium, qui imminentis iræ metu in pœnitentiæ signum accurrunt ad baptismum meum confitentes peccata sua? Mirum sanè est, potuisse quenquã mentibus vestris & in malitia tam inueteratis, & de iustitia sibi placẽtibus id insinuare & persuadere esse faciendum. Et sanè mirum, quia neutri timebant pœnas alterius vitæ. Sadducæi quidem, quia non credebant illas: Pharisæi verò, quia iustos se existimabant. Potest autem simul cum hoc sensu etiam intelligi Ioannem admirari Dei bonitatem, qua sola sciebat factum esse, vt præter expectationem etiam Pharisæi & Sadducæi se agnoscerent peccato

catores, quasi dicat vlterius: Scio quidem solius Dei gratuito dono factum esse, vt & vos putaretis vobis esse fugiendum, verum mirari satis nequeo eum in vos tam potuisse esse benignum, vt & vobis obstinatè semper veritati resistentibus suggereret fugiendum imminés periculum. Porrò per venturam iram quamuis aliqui intelligant excidium Iudæorū quod per Romanos postea factum est, magis tamen debere intelligi æternam post hanc vitam condemnationem, satis patet ex verbis Saluatoris dicentis Pharisæis: *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?* Siquidem Ioannes non solum prædicabat regnum cœlorum, sed & gehennæ condemnationem. In Euangelio enim Dei secundum Paul. ad Rom. reuelatur & iustitia Dei, & ira Dei ventura de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam. Sicut autem Ioannes primū cœpit prædicare regnū cœlorū, ita etiam & iram hoc est, vindictam hanc Dei apertè primus cœpit annunciare, eamq; tanquam iamiam venturam. Antè enim temporales erant & promissiones, & minæ. A Ioanne autem cœperunt manifestari bona & mala æterna, idq; tanquam iam ventura, quia ab eo cœpit nouissima hora, in qua præter Christi postremum aduentum nihil expectamus.

Mat. 23.

Rom. 1.

FACITE ERGO FRVCTVS DIGNOS POENITENTIÆ.] Quamuis apud nos in Luca quidem sit pluraliter, *fructus dignos*, in Matthæo verò singulariter, *fructum dignum*, vtrobique tamen apud Græcos est pluraliter, καρποὺς ἀξίους. Regitur autem genitiuus *pœnitentiæ*, nō à nomine, *fructus*, sed ad hoc adiectiuo, *dignos*, suntq; fructus digni pœnitētiæ vel pœnitentia, fructus qui decent veram pœnitētiam, eamq; declarant. Hos autē fructus simpliciter quidem Theophylact. intelligit, opera virtutum. Vides (inquit) & dicat, quoniam non oportet solum fugere malitiam, sed etiam facere fructum virtutis. Declina enim (inquit scriptura) à malo, & fac bonum. D. tamen Greg. amplius quid per dignos pœnitentiæ fructus exigi intelligit, sic scribens in homil. Euang. 20. Notandum & amicus sponsi non solùm fructus pœnitentiæ, sed dignos fructus pœnitentiæ faciendos admonet. Aliud namque est fructum facere, aliud dignum pœnitentiæ fructum facere. Vt enim de pœnitentiæ dignis fructibus loquamur, sciendum est, & quisquis illicita non commisit: huic iure conceditur vt licitis vtatur, sicq; pietatis opera faciat, vt tamen, si noluerit ea quæ sunt mundi, non relinquat. At si quis in fornicationis culpam, vel fortassis in adulterium, quod grauius est, lapsus est, tantò à se licita debet abscindere, quantò se meminit & illicita perpetrasse. Neque enim par fructus boni operis esse debet, eius qui minus, & eius qui amplius deliquit, aut eius qui nullis, & eius qui in quibusdā facinoribus cecidit, & eius qui in multis est lapsus. Per hoc ergo quod dicitur: Facite dignos fructus pœnitentiæ, vniuscuiusque conscientia conuenitur, vt tanto maiora acquirat bonorum operum lucra per pœnitentiam, quanto grauiora sibi intulit damna per culpam. Ex hac autem Gregorij enarratione, etsi satis constet eum genitiuum, *pœnitentiæ*, coniunxisse cum substantiuo, *fructus*, tamen similem huius loci intelligentiam indicat quodam loco Chrysost. coniungens indubiè genitiuum illum cum adiectiuo, *dignos*. Nam & sic eundem habere sensum potest. Sic enim scribit, hæc verba præcursoris explicans: *Facite dignos fructus pœnitentiæ.* Quomodo dignè fructificare poterimus? Si vtique peccatis aduersa faciamus? Aliena rapuisti? incipe donare iam propria. Longo tempore es fornicatus? legitimo quoque vsu suspendere coniugij, ac perpetuam continentiam sæpius paucorum dierum castitate meditare. Iniuria quemquam affecisti vel opere vel verbo? refer benedictionis verba, conuitiis te percutientes, nunc officiis, nunc beneficiis placare contende, &c. Porrò quanquam secundum hanc istorū enarrationem rectè ostendatur fructus dignos pœnitentia, esse ea virtutum opera quæ commissis correspondent & satisfaciunt peccatis, eáque veluti cō, pensant, atque in hunc sensum conueniat hanc sententiam explicari cùm ad pœnitentiam post baptismum agendum fit adhortatio, tamen prior illa & simplicior intellectus huic loco & proposito Ioannis est conuenientior, maximè cùm ad pœnitētiam adhortetur quæ baptismum Christi præcedebat. Est autem sensus verborum Ioannis iste: Quandoquidem vos exhibetis pœnitentes ac solicitos vt fugiatis ab ira ventura, videre ne simulata, falsa & sterilis sit vestra quam præfertis pœnitentia, vt omnia ferè vestra simulata sunt, & fucata: sed facite huiusmodi fructus qui deceant pœnitentiam, ac declarent vos verè resipuisse, atque ex animo detestari anteactam vitam. Facite, inquam, ipsi, & solùm alios docete, & monstrare fructus pœnitentiæ. Non dico vt canalium sacrificiorum victimas offeratis, in quibus nimium spem iustitiæ & salutis hactenus collocastis, quæque ad tempus solùm imposita, pœnitentem per se meliorem, Deoque commendatiorem facere nequeunt, sed ea posthac facite, quæ veram pœnitentiam producere dignum est, hoc est, corrigite deprauatos tum effectus, tum mores, omniáque contraria his facite quæ modò detestamini, & curate ne quando ea committatis quorum modò præfertis pœnitentiam, sed perfistite hæc deplangere, atque in vobis ipsis punire. Hac enim tantùm ratione solùm futurum est vt imminentem super impios iram effugiatis.

Psal. 36.

f ET NE COEPERITIS DICERE *a* INTRA VOS, *f* PATREM HABEMVS ABRAHAM, &c. Quod in Luca dicitur: μὴ ἄρξησθε λέγειν, in Matthæo dicitur, μὴ δόξητε λέγειν, hoc est, *ne videamini dicere*, vel, *ne decreueritis dicere*. hoc est, vt vertit noster interpres, *ne velitis dicere*. Quanquam autem in solo Matthæo sit, apud nos, *intra vos*, tamen & in Luca, sicut in Matthæo, Græcis est ἐν ἑαυτοῖς, hoc est, in vobismetipsis. Iam cum dicitur, *filios Abrahæ*, vtrobique additur Græcis articulus τῷ, significans nomen Abrahæ esse datiui casus, vt construatur cum verbo, *fusurare*. Itaque quoniam Pharisæi & Sadducæi fidebant in sanctitate patris sui Abraham, atque in promissionibus Dei Abrahę factis de benedictione & conseruatione seminis eius, ac ob hanc fiduciam securi erant, quasi à ventura ira essent immunes, ideóque & in impietate sua perstitentes, à dignis pœnitentia operibus cessaturi erant, propterea hanc illis stultam fiduciam præscindere voluit Ioannes, dicens: Ne cœperitis dicere in cordibus vestris, hoc est, cogitare, quemadmodum cogitare apud vos soletis: Pater noster Abraham est, proinde cùm semini eius facta sit promissio salutis & hæreditatis, non poterit super nos venire ira Dei, quæ semen Abrahæ deserat, succidat, & æternum perire sinat. Non enim abscindere poterit Deus promissa sua, tum propter suam iustitiam, tum propter Abrahæ patris nostri sanctitatem illi acceptissimam. Ne, inquam, huiusmodi cogitatione, solita vobis imponatis.

Hoc

Hoc enim confirmo vobis, posse Deum omnibus etiam vobis perditis, adimplere promissiones Abrahæ de semine ipsius factas. Nam qui olim ex lapidea & sterili vulua Saræ excitauit Abrahæ filiũ, cuius deinde posteritas arenæ maris coæquata est, is modò vel ex istis quos cernitis lapidibus, eidem suscitare poterit semen, in quo præstet quæ illi promissa sunt. In quibus verbis Ioānis primum, aduertendum, ipsum cùm dicit, *Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham*, non prohibere, ne dicant se ex illo esse, sed ne in eo quòd filij secundùm carnem sunt Abrahæ confidentes, resupini sint & securi. Deinde notandum, cùm dicit, *ex lapidibus istis*, &c. demonstrasse quidem lapides aliquos coram positos, quos quidam eos fuisse existimant qui de medio Iordanis alueo translati dicuntur Iosue 4. Ad literam enim intelligendum Ioannẽ id significare, quod verum est, Deum qui ex nihilo omnia fecit, potuisse etiam ex lapidibus filios Abrahæ suscitare. Hac tamen locutione amplius quid significare volut, nimirum Deum simili olim modo Abrahæ filios dedisse, & aliquando daturum. Dedisse quidem, cùm Saræ vuluam (quæ sane lapis quidã erat, ratione sterilitatis) & emortuum corpus Abrahæ generare fecit. Vnde & Isaiæ 51. dicitur: Attendite ad petram vnde excisi estis, & ad cauernam laci de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram quæ peperit vos. Quare videri potest Ioannes hac sua locutione voluisse ipsos illius Prophetiæ memores reddere. Daturum quoque Deũ similiter filios significat cùm ex gentilibus saxa pro dijs colentibus, eisq; secundum Dauidem assimilatis, & in vitijs suis iam obduratis plerosq; per fidei imitationem facturos esset filios Abrahæ, quemadmodum iam adimpletũ videmus. Præterea notandum quòd dicit, ex lapidib. posse dari Abrahæ filios. Illo enim apertè significat, posse aliquos fieri filios Abrahæ, etiamsi ex illo non sint carnaliter prognati, imò ab eo sint quam alienissimi, secundùm carnalẽ generationẽ. Quid enim à carne Abrahæ magis diuersum quàm lapides? Proinde significat quoque nullius apud Deum esse momenti carnalẽ cognationẽ, nec originis diuersitatem quicquam apud Deum posse officere. Tanto enim maior est cognatio virtutis & fidei, quàm sanguinis, quanto anima præstantior est corpore. Postremùm & illud non prætereundum, prius quidem Ioannem significasse, parentum malitiam nihil obesse filijs ad meliora resipiscentibus, cùm scilicet Iudæos vocans progenies viperarũ, ostendit tamen quomodo venturam irã possint effugere, Nunc autem cùm dicit. *Ne velitis dicere*, &c. demonstrat nihil prodesse filijs progenitorum sanctitatem, si ipsi in malitia sua perstititerint.

IAM ENIM SECVRIS AD RADICEM ARBORVM POSITA EST: OMNIS ERGO.] In Matthæo legimus, *arborum*: In Luca plerique libri habent, *arboris*. Græcis tamen vtrobique est plurale δένδρεων, quomodo etiam in Luca habẽt vetustissimi Latini codices, & Ambrosius. Sed & quæ sequũtur omnino eã lectionem requirũt, quia sequitur: *Omnis ergo arbor*. Sic & pro eo quod in Matthæo legimus *quod facit*: in Luca verò, *non faciens* Græcis vtrobique est μὴ ποιοῦν, quamuis id ad sensum nihil faciat. Legendum autem esse per præsens tempus, *exciditur, & mittitur*, etiam ex Græcis vtrobique apertum est. Quamuis enim præsens pro futuro sit accipiendum, tamen præsens potius posuerunt Euangelistæ, vt sententia magis esset generalis, & cum maiori emphasi significaretur imminere periculum. Quod etiam significat cum epitasi coniunctio, &, quę est apud Græcos: *Iam etenim & securis, &c.* Cùm itaque dicitur: *Iam enim*, &c. coniunctio, *enim*, referri potest vel ad illud, *Facite dignum fructum*, vt obiter excluſa vana illorum fiducia redeat ad prosequendum metaphoram à fructibus arborum desumptam. Aut ad illud: *Ne velitis dicere, patrem habemus Abraham*, vt duas ab hac fiducia auocantes intelligatur adferre rationes, quarum priore succidat fallam eorum de filiis Abrahæ seruandis opinionem: posteriore verò imminens omnibus perditionis periculum proponat. Itaque sensus erit: Tantum abest vt fiducia Abrahæ tuti sitis, vt etiam securis iam apposita sit radici, &c. Variè autem à diuersis hîc accipitur, *securis*. Nam Hieronymus Euangelij prędicationem intelligit, quòd & Hiere. 23. verbum Domini comparetur securi cædenti petrã: & Gregorius ipsum Christum, vt qui constet ex humanitate & diuinitate, velut ex manubrio & ferro incidente. Sic diuersi explicant variè quid sit radix arborum. Verùm cùm metaphoricus sit totus ille sermo, potius videndum quid tota oratio significet, quàm pro quo singulæ dictiones figillatim accipiantur. Itaque per securim non trunco aut ramis appositam, sed radici, tropicè significatur imminens excidium & vindicta Dei, qua funditus sit perdendus quisquis in bonis operibus sterilis fuerit. Porrò locus hic de imminente excidio dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligi istud non posse putant de excidio & perditione singulorum hominum improborum, quoniã ab initio semper fuit securis posita ad radicem arboris secundum hunc modũ, & non solùm tunc cœpit poni: Ioannes verò dicit, *nunc securis posita est*. Nec rursum posse intelligi de perditione impiorũ omnium in nouissimo die, eò quòd illa post tam multa secula à tempore quo hæc dixit Ioannes futura sit. Proinde intelligunt hæc dicta esse de imminẽti excidio Iudæorum, facto postea per Romanos sensibiliter, per Christum verò intelligibiliter, qui à gratia Euangelij eos abscidit, translato regno Dei ad gentes. Secundùm quem intellectum, notãdum q̃ dicitur securis ad radicem posita. Priùs enim securis diuina ramos illorũ aliquando amputauerat, sed truncum, hoc est, gentem ipsam adhuc semper conseruauit. Iam verò aderat tempus quo Iudæos simul cum tota penè eorũ gente, sine restitutionis in terram suam spe, esset perditurus. Itaque sensus erit: Iamdiu tolerati estis, hactenus expectauit vos Deus, quomodo rusticus tolerat infructuosam arborem, expectans vt aliquando fructum ferat: verùm quoniam perstitistis hucusque steriles, prędico vobis proximum esse vt pẽnitus ac sine spe reparationis excidamini, ni maturè resipueritis, sterilitatẽ fertilitate commutantes. Similis ergo erit hæc allegoria Ioannis, parabolæ saluatoris quæ habetur Lucæ 13. de ficu sterili plantata in vinea. Verùm vt superius per venturam iram rectius intelligitur condemnatio gehennæ, quæ singulis peccatoribus à morte contingit, & omnes simul secundùm corpus & animam in nouissimo die inuoluet: ita & hoc loco idem rectius accipitur per securim ad radicem arborum positam. Nam planè idem videtur Ioannes vtrobique significare voluisse. Deinde ex eo quòd sequitur. *Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum excidetur*, satis patet ipsum loqui non de

excidio vniuersæ gentis, singulorum peccatorum. Et cùm subiicit *& in ignem mittitur*, loqui ipsum de igne infernali satis ex eo constat quod posteà dicit paleas comburendas igne inextinguibili. Nec obstat huic intelligentiæ aliorum prædictum argumentum. Nam quanquam ab exordio mundi peccatores inciderint in iudicium gehennæ, & iudicium nouissimæ diei post tam multa secula à Ioannis tempore venturum esset, tamen iam dicit securim positam ad radicem arborum, quòd cùm priùs Deus dissimulare visus esset hominum peccata, tũc primum supplicium æternum peccatoribus paratũ cœperit palam longè lateq; prædicari, & tanquam mox venturum prædicari, futurum deinceps longè grauius in eis qui audita huius prædicatione nihilo minus persisterẽt in suis peccatis. Nam antea error & ignorantia nonnihil veniæ merebantur. Verum sicut per Euangelij prædicationem Dei erga credentes bonitas priùs ignorata, manifestata est, & eiusdẽ seueritas in infideles & impios reuelata est, cùm priùs lateret homines. Huic autem intelligentiæ etiam omnino conuenit, quod dicit per præsens, *excidítur & in ignem mittitur*, significans hoc non solùm futurum esse, sed & modò fieri. Quemadmodum enim infrugiferis solet arborib. fieri, vt, quia nulli vsui sunt quàm vt locum foueant, excidantur & comburantur: ita & homo sterilis in bonis operibus, ne frustra terram occupet, excidítur, dum per mortem sine omni spe reparationis è terra tollitur, & mittitur in ignem gehennæ, in nullum alium idoneus vsum, quàm, vt in eius punitione potentiam & iustitiam suam Deus claram faciat, vt dicitur ad Rom. 9. Itaque duplici eum vltione afficiendum significat, temporali, scilicet, & æterna. Iustus autem dum per mortem è vita hac tollitur, non excidítur, sed potius vt frugiferis arboribus fieri solet, transplantatur ex sterili loco in terram fluentem vbertate omnis generis fructuum. Porro notandum quòd dicit sine discretione, *omnis ergo arbor*, quasi dicat, etiam arbor quæ ex semine est Abrahę. Deinde quòd dicit, *non faciens fructum*, & non quæ non facit fructum, significans oportere semper facere fructum bonum. Ex eo autem quòd dicit, *bonum fructum*, satis patet quos priùs vocauerit fructus dignos pœnitentia. Similitudo autem arboris nõ in Euangeliis tantùm, vt infra 7. & 12. & Luc. 13. sed in omni quoque scriptura, præcipuè autem in Psalmis, frequens est, vt Psal. 1. 38. 51. 92. Quę verò deinceps à Matthæo continuè narrantur dicta à Ioanne, ex Luca patet non dicta fuisse ab ipso continuè, quáve occasione ab eo dicta sint.

ET INTERROGABANT EVM TVRBÆ DICENTES: QVID ERGO FACIEMVS? RESPONDENS AVTEM.] Non inefficax fuit Ioannis exhortatio. Mox enim hac oratione eius audita, territus populus rogabat, dicens: Vt ergo effugiamus vẽturam iram, & faciamus fructus dignos pœnitentia, quid censes nobis faciendum? Dixerat enim in genere Ioannes, fructus pœnitentiæ & fructus bonos faciendos, & ideo turba rogabat in specie, *quid faciemus*? Ioannes autem non ad victimas legales eos mittit, vt quæ Deo parum commendabant homines: neque iejunia exigit, quemadmodũ à suis discipulis, nec graues carnis afflictiones, vt quæ non omnibus conueniant, nec ab omnib. facilè suscipi possent, sed ad charitatis omnia perficientis officia vocat, tum quòd sic decebat Euangelij prædicatorem, cuius proprium præceptum est charitas, A tum q̃ commune istud omnibus esset remediũ efficax vbique & ad omnia delenda peccata, Deo nos quàm maximè commendatos reddens. *Qui*, inquit, *habet duas tunicas* (notans quemuis superfluum necessitati propriæ vestitum,) *det alteram*, scilicet illarum *non habenti*. Vnde Græcè est μεταδότω, hoc est, impartiatur: *Et qui habet escas* (notans etiam numero plurali superfluum nobis cibum) *similiter impartiatur de eo quod supereſt, non habenti*. His autem duobus exemplis (quorum alterum ad vestitum, alterum pertinet ad nutrimentum, in quib. duobus externa egestas potissimum consistit) crassam adhuc multitudinem docere voluit, efficacissimã esse rationem placandi Deum offensum, si modis omnib. benefici simus in proximum cuiuscunque rei inopia laborantem, siue vestis, siue cibi, siue potus, siue hospitij, siue subsidij, siue solatij, siue doctrinæ, siue exhortationis. Similiter & saluator docuit Pharisæos placandum Deũ, dicens: Quod supereſt date eleemosynã, & ecce omnia munda sunt vobis. *Luca 11*

VENERVNT AVTEM ET PVBLICANI VT BAPTIZARENTVR, ET DIXERVNT AD ILLVM: MAGISTER &c.] Publicani antiquitus dicebantur, qui vectigalia, aliosque populi Romani redditus exigendos certo constituto pretio redimebant, sic dicti à publico, quo nomine bona populi Romani significabantur. Horum ordinem & numero amplissimum, & personarum dignitate potentissimum fuisse constat. Sic enim de eis Cicero pro Plancio: Flos equitum Romanorũ, ornamentum ciuitatis, firmamentum reipublicæ. Publicanorum nomine continetur. Verùm quoniã huiusmodi hominib. in proclivi fuit, vi & rapina peccare, vt propterea eorum auaritia peculiarib. legib. septa sit & notata. (Scribit enim Vlpianus in Pandectis, Titulo de publicanis & vectigalib. Quantæ audaciæ, quantæq; temeritatis sint publicanorũ factiones, nemo est qui nesciat) ob id infame fuit apud Iudæos horum nomen. Neque solùm ob illorũ auaritiam, & iniustam extorsionẽ infame erat apud eos ob quam etiam apud alias nationes malè audiebat, sed peculiariter etiam q̃ cùm Romanorum vectigalia apud eos exigerent, inseruirent tyrannidi, qua contra legem Dei se premi putabant, cùmque alienigenis plus communicarent quàm concederet superstitium Pharisæorum. Atque easdem ob rationes & militũ nomen apud eos infame erat. Nõ solũ ergo Pharisæi, & Sadducæi, ac simplicis turbæ plerique Ioãnis autoritate & prædicatione cõmoti sunt ad pœnitẽtiam, sed & publicani ac milites quoque, hominũ genera rapinis dedita, suaque cõmoda ex publicis comparãtia incommodis, religionis rationem non habentia, magisque iussis principiũ obsequentia, quàm præceptis Dei: Ioannes autem nequaquã Phariſęorum more eos à se quasi indignos repulit, sed, vt decebat præcursorẽ eius qui nullum, quantumuis coinquinatum grauib. peccatis reiecturus erat, placidius etiam eis respondit, & lenius quàm Pharisæos excepit. Ab his autem neque exegit vt instituto decederent, quòd vtrorũque institutum vt est reipub. necessarium, ita sine peccato conſistere posſit. Neque rursùm beneficentiam in proximum quam à turba exegerat: sed tantum vt à malis abstinerent, & aliena non raperent, si nondum sua largiri possent. Satis magnum enim profectus gradũ in ipsis esse duxit, si temperarent à malefaciendo. Itaque vtrosque admonet ab his abstinere malis, quibus verè solent esse obnoxij, attemperans

Publicani qui.

Publicani quare infames.

suam

ſuam admonitionem ſingulorum neceſſitati & capacitati. Nam quoniam ſæpe publicani ſuprà quàm conſtitutum eſt exigere ſolent, inquit: *Nihil amplius quàm quod conſtitutum eſt vobis à principibus, exigatis à populo.* Sic enim vertendum potius fuiſſe, quàm verbum, *faciatis*, ſenſus expoſtulat, cùm alioqui dictio Græca πράσσετε vtramque habeat ſignificationem. Proinde quod noſter vertit, *faciatis*, intelligendum eſt, nihil faciatis exigendo, ac velut officium veſtrum exequendo. Militum autem genus tribus potiſſimum vitijs ſolet eſſe obnoxium, violentia calumnia, & rapinis. Frequenter enim arma, quæ princeps dedit ad defenſionem publicæ tranquillitatis aduerſus hoſtes, vertunt in ipſos ciues, & eos quibus defenſio debebatur. Itaque frequenter vim inferunt, incendunt, vi conſtuprant fœminas, perrumpunt fores, exigunt ac pulſant hoſpitem: proinde monet vt neminem concutiant. Rurſum alii falsò deferũt apud principes, innoxios, quo pars facultatum confiſcatarum ad ipſos redeat, calumniæ ſcilicet præmium. Itaque dicit: *Neque calumniam faciatis*, falſum ſcilicet alicui imponendo crimen. Multi autem, quod à principe nomine ſalarij datur, ſcortis, alea, temulentiaque prodigentes, rapto furtisque rei iacturam farciunt, non ſolùm non ſoluentes quod debent, ſed extorquentes ab agricolis quod non debetur, atque ex publica calamitate diuitias ſibi parare ſtudentes. Propter quod dicit: *Contenti eſtote ſtipendijs veſtris*, oſtendens eis quid facere ſoleant, & quid poſthac vitare debeant ſi velint effugere Dei vindictam. D. Auguſt. epiſtola ad Marcellinum, quæ eſt in lib. epiſt. 5. docet ex hoc loco, non eſſe Chriſtianis prohibitum militare. Nam, inquit, ſi Chriſtiana diſciplina omnia bella culparet, hoc potius conſiliũ ſalutis petẽtibus in euangelio diceretur vt abijcerent arma, ſeque militiæ omnino ſubtraherent. Dictum eſt autem eis: *Neminem concuſſeritis*, &c. Quibus proprium ſtipendium ſufficere debere præcepit, militare vtique non prohibuit. *Chriſtianus licet militare.*

[c] EXISTIMANTE AVTEM POPVLO, ET COGITANTIBVS OMNIBVS IN CORDIBVS SVIS, &c.] Hactenus ex Euangeliſtis ea poſita ſunt quæ de agenda pœnitentia, & vitę correctione à Ioanne prædicata ſunt. Iam verò ſequitur ex tribus Euangeliſtis quale de Chriſto teſtimonium perhibuerit. Ad hæc enim duo miſſus fuit Ioannes, vt & ad pœnitentiam & ad fidem in Chriſtum homines adduceret. Hoc autem teſtimonium eius de Chriſto quod Lucas dicit datum à Ioanne, cùm populus cogitaret ne fortè ipſe eſſet Chriſtus, videri poteſt tunc Ioannem dediſſe, cum, vt ſcribit Ioannes Euangeliſta, miſiſſent Iudæi ab Hieroſolimis ſacerdotes & Leuitas, qui interrogarent eum num eſſet Chriſtus, & quare baptizaret ſi non eſſet Chriſtus. Siquidem eis verbis tunc ſcribitur illis reſpondiſſe, quæ hîc à tribus ponuntur Euãgeliſtis. Si autem eodem tempore teſtimoniũ illud datũ eſt quod eſt apud tres primos Euangeliſtas, & quod eſt apud Ioãnem, fateamur neceſſe eſt, tres illos narraſſe illud Ioannis teſtimonium per anticipationem, cùm illud quod eſt apud Ioãnem, datum ſit poſt baptiſma Chriſti à Ioanne ſuſceptum. Vt autem intelligamus vnum idemque eſſe teſtimonium inuitat nonnihil quod dicit Lucas, Ioannem, cùm cogitarent turbæ ipſum eſſe Chriſtum, reſpondiſſe, his videlicet, vt apparet, qui Iudæorum nomine ipſum interrogauerunt, vt ſcribit vltimus Ioannes, qui ab alijs omiſſa ſupplere ſolet. Quòd ſi diuerſum ſit ſecundùm tempus teſtimoniũ apud Ioannẽ & apud tres reliquos, (vt videri probabilius poteſt ex eo quod hîc promittit venturum poſt ſe fortiorem, illic verò: *Medius*, inquit, *veſtrum ſtetit quem vos neſcitis. Hic eſt qui poſt me venturus eſt*: quaſi demonſtrare volens quem priùs promiſerat poſt ſe venturum) iam quod dicit Lucas, Ioannem reſpondiſſe omnibus, cùm turbæ tantùm de eo cogitarent num eſſet Chriſtus, nec illum de eo interrogarent, intelligendum eſt eum reſpondiſſe hominum cogitationibus, quas afflatu ſpiritus aut indicijs cognouerit. Porrò diuina diſpenſatione factum aut permiſſum eſt, vt Ioannes crederetur à populo Chriſtus, nec priùs ille de Chriſto teſtimonium ferret, quàm eam de ipſo opinionem populus cõcepiſſet, tum vt ſumma animi Ioannis modeſtia hac ratione declararetur, qui adeò non ſibi alienam laudem vſurpauit, vt etiam ſponte oblatã fortiter reiecerit: tum vt ſic teſtimonium de Chriſto redditũ ab ipſo maioris eſſet autoritatis & ponderis. Dum enim is qui Chriſtus haberi poterat, ſe Chriſtum eſſe negauit, imò longè ſe illo inferiorem prædicauit, quantumuis magnus à populo haberetur, effectum eſt teſtimonium eius acceptius, dignitasque Chriſti celebrior reddita per occaſionem erroris populi. Notandum autem, Græca non habere, exiſtimante autem populo, ſed προσδοκῶντος, expectante, ſeu ſperante, vt intelligi poſſit populum id deſideraſſe. Interpres verò legiſſe videtur ἀοκοῦντος.

[d] EGO QVIDEM [b] BAPTIZAVI (ET) [f] BAPTIZO [i] VOS [a] IN [l] AQVA, &c.] Teſtimonium perhibiturus de Chriſto Ioannes, comparat tum baptiſmum ſuum, tum ſuam ipſius perſonam cum baptiſmo Chriſti & illius perſona, oſtendẽs & ſe & ſuum baptiſmum infinitò inferiorem eſſe Chriſto & baptiſmate eius. Quoniã enim propter nouum baptizandi ritum à ſe inſtitutum credebatur eſſe Chriſtus, eò quòd ex Prophetis Iudęi intellexerant inſtituendum à Meſſia baptiſmum in ablutionem peccatorum, ob id baptiſmum ſuũ in comparatione ad baptiſmum proprium Chriſto vilem oſtendit & inefficacem, Idque duabus conditionibus. Primùm quidem quòd in aqua ſola ſit ipſius baptiſmus, quo ſignificat ſe tanquam purum hominem corpora tantùm ſuo baptiſmo abluere, nec penetrare baptiſmum ſuum, vt póte corporalẽ, vſque ad animas. Deinde verò, quòd ſit non in remiſſionem aut ablutionem peccatorũ, ſed tantũ in pœnitentiam, hoc eſt, ad hoc vt qui agnoſcentes ſe peccatores, & ablutione indigere, baptiſmum ſuſcipiunt, pœnitentiam præteritorum agãt peccatorum. Qua adiectione præterquam quòd diſtinguit ſuum baptiſmum à baptiſmo Chriſti, etiam eũdem ſeparat à vulgari, aut etiã à legali corporũ ablutione in aquis. Huic itaque parti, qua explicat baptiſmi ſui rationem, illud ex oppoſito correſpondet, *ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto & igni.* Porrò maximam quæ eſt inter ipſum & Chriſtũ, differentiam aperit, cùm dicit: *Venit fortior me poſt me*, &c. Vbi *venit*, non præteriti eſt temporis, ſed præſentis. Eſt enim Græcis apud Marcum & Lucã ἔρχεται, quod tamen verbum etſi ſit præſentis, temporis, ſecundũ vocem, tamen etiam accipitur apud eos in futura ſignificatione, vt verti poſſit, *veniet*, quemadmodũ habent aliqui libri apud Lucam. Vnde & apud Matthæum eſt futurum: *Qui autem poſt me venturus eſt*: cùm etiam per præſens verti potuerit: Qui antem

tem post me venit. Est enim ἐρχόμενος, participium A
vtriusque significationis & tẽporis. Est autẽ sensus
verborũ hic: Post me iamiá venturus est alius, qui
etsi ætate minor, ac prædicationis ordine poste-
rior me erit, tamen potentia & fortitudine lõgè me
superior futurus est. Fortiorem autem se Christum
meritò vocat. Nam Ioannes quidem sua prædica-
tione ac baptismo valebat ad præparandum Do-
mino viam & commutandum hominum corda ad
pœnitentiam: verùm impotens erat ad debellan-
das aëreas potestates, & auferendũ hominũ pecca-
ta, mentésque eorum sanandas, quæ solùm per
Christum præstita sunt. Ne autem quia dixit illum
se fortiorem, existimetur excessus in certa consi-
stere mensura, ostendit persequentia adeo illum se B
fortiorem & præstantiorem esse, vt ad illum nemo
quam comparari merito possit. *cuius* (inquit) *non
sum dignus*, &c. quo secundum simpliciorem & pro
priũ sensum nihil aliud significat quam indignum
se esse & idoneum qui inter omnes seruos ipsius
vilissimum obtineat locum, & infimum illi seruì-
tutis impendat obsequium. Itaque idẽ omnino si-
gnificatur per id quod dicit Matthæus, *portare cal-
ceamenta*, & quod dicunt alij, *soluere corrigiam cal-
ceamentorum*. Et fieri quidẽ potest, vt vtrumq; Ioan
nes dixerit, aut vno tempore, aut temporibus
diuersis. Si verò ẽtiam alterum illorum solum di-
xerit, non tamen ob id aliquis Euangelistarũ men- C
titus est, aut errauit. Non enim necesse est ei qui al-
terius dicta narrat eodem ordine, eisdémque verbis
narrare, quo ordine & quib. verbis dicta sunt, vt
docet August. lib. 2. de consensu Euangelistarũ, sed
satis est quibuslibet verbis rem ab alio dictam ex-
plicare. Nec conueniebat Euangelistis potentia
spiritus id concedi, vt nec in genere verborum,
nec in ordine, nec in numero discreparent. Primum
quidem ne viderentur in vnum conuenisse, & ha-
bito consilio mutuo scripsisse, sicque eorũ authori-
tas suspecta haberetur. Deinde, vt per authorita-
tem Euangelistarum firmaretur cæterorum homi-
num vera loquentium securitas, vt pluribus eandẽ
rem fortè narrantibus, nullo modo quisquam eo-
rum de mẽdacio rectè arguatur, si ab altero in ver- D
bis tantùm discrepauerit: simulque intelligeremus,
non tam verborum quàm rerum quærendã vel am-
plectendam esse veritatem. Postremùm, hæc locu-
tionum diuersitas ad hoc etiã vtilis est, vt ne vno
modo dictum, minus intelligatur, & aliter quam se
res habet accipiatur. Vtilis igitur (inquit Augusti-
nus) modus, & memoriæ maximè cõmẽdandus, cũ
de conuenientia dicimus Euangelistarum, non es-
se mendacium, cùm quisque etiam dicens aliquid
aliud, quod etiam ille non dixit de quo aliquid
narrat, voluntatem tamen eius hanc explicat, quam
etiam ille qui eius verba commemorat. Ita enim
salubriter discimus nihil aliud esse quærendũ, quam
Mysticus sensus. quid velit ille qui loquitur. Hæc Augustinus. Por- E
rò quòd dicit se Ioannes indignum ad soluendum
calceamentorum corrigiam, in mystico sensu va-
riè accipitur. Quoniam enim calceamenta in extre
ma corporis parte sunt, atque ex mortuis fiunt a-
nimalibus, ideò secundùm Gregoriũ & Hieronym-
mũ super Marcum, rectè per calceamenta incar-
natio dominica intelligitur, cuius mysterio expli-
cando se agnoscit Ioannes non esse sufficientem &
dignum. Secundùm Theophylactum verò super
Matthæum, & Lucam intelligi possunt per calcea-
menta Christi duo eius descensus à cœlis in terram,

& è terra ad inferos. Secundum eundẽ verò in Mar
cũ intelligitur, Ioãnem, qui omnium aliorum solue
bat per pœnitentiã corrigiã calceamentorum, hoc
est, vinculum peccatorum, Iesu corrigam non vo-
luisse soluere, quia in eo nõ inuenit peccatum. Hie-
ronymus verò super Matthæum, & Gregorius
rursum in homiliis etiam aliter intelligunt, nimi-
rum Ioannem non fuisse dignum qui Christi sponsi
corrigiam solueret, ita vt vocaretur domus eius,
iuxta legem Moysi, & exemplum Ruth, domus di-
scalceati, & Ioannes sponsam Christo deputatam
sibi vendicaret. Mos enim apud veteres fuit, vt si
quis eam quæ sibi competeret vxorẽ accipere nol-
let, ille ei calceamentum solueret, qui ad hanc
iure propinquitatis veniret. Quod autẽ Matthæus
dicit *calceamenta portare*, Ambrosius mysticè intel-
ligit Ioannem agnoscere se indignum qui Christi
gesta & opera (quæ gressus sæpe dicuntur & cal-
ceamenta) per vniuersum orbem prædicando de-
ferat, quemadmodum postea fecerunt Apostoli.
Pro eo autem quod nos legimus, *non sum dignus*,
Græce est, ἱκανὸς, hoc est, idoneus aut sufficiens.
Apud Ioannem tamen est ἄξιος, hoc est, dignus. No-
tanda autem tum summa Ioãnis humilitas, tum in-
comparabilis Christi excellentia, quæ his verbis
significatur. Ioannes enim vir tam sanctæ conuer-
sationis, in matris vtero sanctificatus, qui se ad mu-
nus præcursoris obeundum sciuit esse à Deo desti-
natum, maximus à populo habitus, atque ab ipso
Christo maximus inter natos mulierum prædica-
tus, à quo Christus etiam baptizari dignatus est:
indignũ se tamen reputat, qui vilissimum seruitutis
obsequium Christo impẽdat, significãs nõ obscurè
eũ plusquam hominem esse, imò Deum, atque ad
summam de Christo habendam opinionem homi-
nes prouocans, quando se tanti ab illis habitum, in-
finito inferiorẽ ipso agnoscit. Iam & apertius Chri
sti diuinitatem insinuat, cùm dicit: *ipse vos baptiza-
bit in spiritu sancto & igne*. Quis enim in spiritu
sancto baptizare, & spiritum sanctum dare posset,
nisi qui simul Deus esset? Opponit autẽ Ioannes spi
ritum sanctum & ignem, aquæ in qua baptizabat,
significans Christi baptismum tanto esse excellen-
tiorẽ, puriorẽ, & efficaciorem suo baptismo, quanto
spiritus sanctus excellentior est & purior aqua sen-
sibili, quantoque ignis aqua efficacior est. Porro ex
eo quod apud Lucam & Matthæum additur, *&
igni*, (quamuis quidam Græci codices apud Mat-
thæum nõ habeant) quidam hæretici, qui ab hære- *Refutan-
tur Seleu-
ciani &
Hermiani.*
siarchis Galatis, Seleuco & Hermia, Seleuciani &
Hermiani dicti sunt, errorẽ desumpserunt, vt bapti-
zarent suos non in aqua, sed in igne. Atque in detes-
tationẽ huius erroris verisimile est in quibusdam
Græcorũ libris illud, *in igne*, fuisse omissum, quod
tamẽ præter Hieronymum & Hilariũ etiam Chry- *Luc. 12.*
sostomus in Matthæo legit, & Cyrillus item libro *Spiritus
sanctus ignem
dicitur.*
de recta fide ad reginas. Per ignẽ autem hìc intelli-
gitur ipse spiritus sanctus, de quo & saluator: Ignem *Ignis.*
veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accen-
datur? Ignis enim rectè dicitur propter vim & effi-
caciam ipsius. Totum namque hominem immutat,
sordes peccatorũ exurit, tenebras fugat, & ad virtu-
tis opera, & promouendum Dei gloriam arden-
tes prorsus homines reddit & inuictos, quemad-
modum in Apostolis declaratum est. Dicitur qui-
dem in scripturis spiritus sanctus etiam frequenter
aqua, vt Ioan. 7. Qui credit in me, sicut dicit scrip-
tura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et

Ioan.

Ioan. 4. Quisquis biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Et Isaiæ 44. Effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam. Et rursus aliis multis locis aquæ, cõparatur, idque ad significandum, vel quòd ab ipso est bonorum operum fœcunditas, vel quòd in æstu tentationis solus recreat, vel quòd sitim bonorum solus restinguit, vel denique, quòd à peccatis vnus repurgat, quarum scilicet rerum omnium similitudo in aqua est. Hoc autem loco potius ignis dictus est tum propter oppositionem ad aquam in qua erat Ioannis baptismus, & ad significandum spiritus efficaciam: tum quòd spiritus in quo Christus baptizaturus erat, in igne erat appariturus in die Pẽtecostes. Quamuis enim Christus in spiritu baptizauerit etiã eos quos baptizauit aqua, sicut & nunc quotidie in spiritu baptizat eos qui in nomine ipsius aqua tinguntur, tamen Ioannem potissimũ locutum de eo baptismo spiritus, quo per visibilem missionem spiritus primum Apostolos, deinde & alios plerosque credentes Christus baptizauit, apparet ex eo quòd Christus promittens Apostolis spiritum sanctum, verba Ioannis de baptismo spiritus repetierit Actuum 1. dicens, Ioannes quidẽ baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies. Etsi tamẽ de hoc baptismate solenni Ioannes videatur potissimum locutus, simul tamen etiam intelligendum eum locutum de eo quo per inuisibilem spiritus missionem purgat animas eorum qui in nomine trinitatis in aqua baptizantur. Siquidem ad hoc visibiliter spiritus sanctus super credentes missus est, vt de inuisibili ipsius super baptizatos effusione in posterum semper certiores essemus. Itaque notandũ multiplicem esse baptismũ, de quo in scripturis fit mentio. Primò enim est baptisma typicũ, quo. s. Paulus Israëlitas à Moyse baptizatos dicit in nube & mari. 1. Cor. 10. Secundò, est baptisma secundùm morem Iudæorum, quo Iudith se ante orationẽ baptizasse legitur in fonte aquæ, Iudith 12. De quo etiã pleriq; intelligunt illud Nehemiæ 4. Vnusquisque tantùm nudabatur ad baptismum, quem tamen baptismũ alij intelligunt vulgarem ablutionem fuisse corporalium sordium ex labore & sudore contractarum. De baptismatib. autem Iudaïcis etiam loquitur Paulus ad Heb. 6. In variis, inquit, baptismatibus & iustitiis carnis vsque ad tempus correctionis impositis. Et Ecclesiastici 34. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit mortuũ, quid proficit lauatio illius? Tertiò, est baptisma Pharisaïcum, baptisma. s. calicum & vrceorum, de quibus Marci 7. Quartò, baptisma Ioannis in sola aqua præparatorium ad pœnitentiam. Quintò, baptisma Christi in solo spiritu, quo sunt baptizati Apostoli in die Pẽtecostes, de quo & hoc loco & Actuum 1. quod à Theologis baptisma flaminis dicitur. Sextò, baptisma Christi in spiritu & aqua. De quo Matthæi vlt. Docete omnes gentes, baptizantes eos in, &c. Dicitur autem à Theologis baptisma flaminis. Postremum, est baptismus martyrij & sanguinis, de quo Luc. 12. Saluator: baptismo (inquit) habeo baptizari, & quo modo coarctor vsque dum perficiam illud? Addũt quidam & baptisma lacrymarum, de quo Dauid: Lauabo per singulas noctes lectum meum, &c. verùm sub nomine baptismatis in scripturis non continetur. Porro per ignem quo Christus baptizat, intelligunt quidam hic aliter tribulationes, quibus singulariter electos suos Christus in hoc mundo probat & purgat, de quo igne & illud Pauli quidã intelligũt: Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Alij verò etiam per ignem intelligunt ignem purgatorium, quo tanquam baptismate quodã per hanc vitam à leuib. quibusdã peccatis mundantur electi. Cuius intelligẽtiæ etiam Hieronymus super Matthæum meminit dicens: In præsenti spiritu baptizamur, in futuro igne, Apostolo huic congrue re sensui: Vniuscuiusque opus quale sit ignis probabit. Hilarius simili ferè modo intelligit ignem iudicij, hoc est, vt appareat intelligendum, exactam probationem & examinationem iudicij diuini. Salutis igitur (inquit) nostræ & iudicij tẽpus designat in Domino, dicens: *Baptizabit vos in spiritu sancto & igni*, quia baptizatis in spiritu sancto, reliquum sit consummari igne iudicij. De igne autem purgatorio etiam Origenes intelligit, sic scribens hoc loco super Lucã: Quomodo Ioannes iuxta Iordanẽ fluuium venientes ad baptismum præstolabatur, & alios ubi gebat dicẽs: *Generatio viperarum*, & reliqua: porro eos qui confitebantur vitia atque peccata suscipiebat: sic stabit in igneo flumine Dñs Iesus iuxta flammeam romphæam, vt quemcunq; post exitum vitæ huius qui ad paradisum tranfire desiderat, & purgatione indiget, hoc eum amne baptizet, & ad cupita transmittat: eum verò qui non habet signum priorum baptismatum, lauacro igneo non baptizet, &c. Itaque præter superiora baptismatum genera, essent secundùm intellectus hos & alia duo genera. Notandum autem, aliter nos dici baptizari in spiritu sancto, aliter in Christo, & rursum aliter in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. In spiritu sancto enim dicitur baptizari, quomodo in aqua, nimirum quia spiritus aquæ locum supplet, id efficiens in spiritu nostro, quod aqua in corporibus: atque in ea locutione qua dicitur à Ioanne Christus baptizare in spiritu, præter quam quòd significatur abundantia gratiæ spiritus sancti, alluditur ad illud Iohelis 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem, &c. In Christo autem baptizari dicimur, quia in fide eius baptizamur, & quia per meritum passionis eius baptismus in illius fide susceptus in nobis efficax est. In nomine autem trinitatis, quia per inuocationem trinitatis super nos, & quia ipsa trinitas in baptismate operatur mentis puritatem. Porro quoniam hic occurrit nomen spiritus sancti, vt illud bene intelligatur & ratio nominis huius, sciendum quod & apud Latinos nomen spiritus, & apud Græcos πνεῦμα, & apud Hebræos רוח Ruah, propriè dicitur ventus, aër, aut spiratio illa quæ ab animalium ore procedit. Cæterùm quoniam hæ res, etsi sensibiles, à crassitie tamẽ reliquorum corporum multùm sunt semotæ, factum est vt omnis res non corporalis, spiritus diceretur. Itaque spiritus nomine vocantur, Deus, angeli boni simul & mali, anima hominis & animalium quorumuis, voluntas item hominis ac mens, dona quoque Dei gratuita & spiritualia. Quamuis autem hac communi ratione & pater & filius dici possit spiritus sanctus, nam & pater spiritus est & filius, & vterque sanctus: tamen certiæ personæ in diuinitate appropriatum est vt dicatur spiritus sanctus, tum quia, vt vult Augu. 15. de Trinitate, qui communis est ambobus, id vocatur ipse propriè quod ambo cõmuniter, tum, quia per modum spirationis à patre & filio procedit, eique appropriatum est vt dicantur

Quamplex baptismus.

1. Cor. 3.

De nomine spiritus sancti.

peteū pater & filius homines afflare & aspirare, dū A
per scientiā à patre simul & filio procedentē, mentes hominū diuinitus inouantur, illustratæ. s. vt iam diuina queant percipere, ad quæ natura aliòqui stupeat & accensæ, vt ad eadē ardeāt, quæ natura alioqui fastidiunt. Quam nominis rationē satis insinuat Petrus 2. Epistolæ suæ cap. 2. dicens: Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines.

[CVIVS VENTILABRVM IN MANV EIVS, ET PERMVNDABIT AREAM SVAM, &c.] Hactenus prædicauit Ioānes Christum esse saluatorē, testatus ipsum esse spiritus iustificantis donatorē, quod ad primum Christi aduentū pertinet: his modò sequentibus annunciat & iudicē, quod ad secundū eius aduentum spectat. Et bene istud præcedētibus subinfert, vt qui promissione salutaris spiritus non prouocantur ad recipiendū & amplectendū Christum, metu seueri iudicis sint soliciti vt huic sese consecrent, & vt nē qui baptizati sunt à Christo in spiritu sancto, torpeant audientes ipsum postquā baptizauit in spiritu sancto, adhuc expurgare areā suā. Ventilabrum itaque quod est in manu Christi, iustū est ipsius iudicium, q̄ in illius potestate pater tradidit. Omne enī iudiciū dedit filio, vt omnes honorificent filiū sicut honorificant patrem, Ioan. 5. Area ipsius, aut specialiter est populus Iudæorum (cùm enim hæc dicta sunt Iudæis, videri potest de ipsis hęc peculiariter dicta, sicut illud, in propria venit) aut generaliter vniuersa totius orbis Ecclesia, C in qua paleæ cū tritico, hoc est, mali cū bonis permixti latēt. Paleæ enim sunt impij quòd infructuosi, inanes, omniq; iniquitatis, & cupiditatū suarū vēto huc illucq; agitētur, latentes tamen plerunq; ob permixtionē eorum cum bonis, qui ratione cōtraria triticū vocantur. s. quia fructuosi, pleni grauēsq; virtutibus. Horreū autem, est regnū cœlorū. Porro quod hīc dicitur de purgatione areæ dominicę, dupliciter potissimū intelligitur. Origenes enī, & post eum quidā in Lucam, de ea intelligunt purgatione qua in hac vita Christus eos qui sunt in Ecclesia probat, & ab inuicem nonnunquā separat, qualēsq; sint ostēdit per tribulationem motā contra Ecclesiam, vt ventus quo separantur paleæ à tritico, (sine D vento enim nō fit in vētilatione huiusmodi separatio) sit tribulatio, quæ confuso credentium acerūo, alios paleas, alios triticū esse demonstrat. Nō enim tentatio paleā facit aut triticū, sed qualis quisq; ante tentationē latenter erat prodit. Rectius tamē secundū Ambrosium & alios intelligitur hic locus de ea purgatione, qua in nouissimo die iudicio suo discernēte singulorum merita, Christus separabit bonos & malos iam inter sese confusos. Secūdum quē intellectū notandum, quòd non dicit Ioannes, mūdabit areā suā, sed *permundabit*, διακαθαριεῖ: sic enim est apud Græcos in vtroq; Euangelista, quāuis, nos in Luca legamus, *purgabit*. Per hoc enī significatur perfecta purgatio, & separatio malorū à bonis, cū E in hac vita frequenter aream suam purget Christus, nunquam autē perpurget. Messores autē qui triticū simul cum palea demetentes colligunt ea in aream Domini, sunt Apostoli, cæteriq; doctores, qui ex agro huius mundi præcidentes omnes gentes in Ecclesiā congregant. Extra quam quicunq; sunt, non necesse habent ventilabro Domini perpurgari. Nō enim sunt tritico permixti, sed ab eo manifestè separati. Vnde Saluator: Qui nō credit, iam iudicatus est. Proinde solùm areā suam Dūs permundaturus hic dicitur: Hęc autē locutio, *cuius ventilabrū in manu eius*, videtur esse phrasis Hebraica, pro eo quod est: In cuius manu est ventilabrū, nisi potius intelligamus significari, fuisse quidē ab initio ipsi Christo iudiciariam potestatē, tanquam ventilabrū, verùm id ventilabrū iam accepisse illum in manū, videlicet quia iā paratus est ad diiudicandū quomodo priùs dixit: *Iam enim securis ad radicē arborū posita est.* Iam cùm dicit, *paleas cōburet igni inextinguibili*, per hoc quod addit, *inextinguibili*, significat iguē inferni (de quo manifestè loquitur) etsi verè sit ignis corporeus, tamen multum differre ab igne huius mundi, quod. s. non nutriatur per cōgesta fomenta, nec sic immissos reprobos cōburat, vt penitus cōsumat, & in nihilū redigat, quemadmodū bene notauit Greg. 15. mor. ca. 14. Alludit autē Ioannes ad illud Isaiæ vltimo dictū de impiis: Ignis eorum non extinguetur. De quo igne & Iob 20. dicitur: Deuorabit eum ignis qui non succenditur. Proinde ex hoc Ioannis loco, similiter & ex loco Isaiæ refellitur error illorum qui Origeni asscribitur, quo putauerūt quidam inferni pœnā non fore perpetuā. Contra quos etiam apertè est illud Iudith 16. Dabit ignem & vermes in carnes eorū, vt vrantur, & sentiant vsque in sempiternum. Et rursum illud Iob 20. Luet quæ fecit omnia, nec tamen consumetur iuxta multitudinem adinuentionū suarum, sic & sustinebit. Paleis autē impij etiam assimilantur Iob 21. Erunt sicut paleæ ante faciē venti, & sicut fauilla quā turbo dispergit. Tritico assimilantur iusti in parabola zizaniorum, Matth. 13. De quo tritico etiā intelligi potest illud Isaiæ 62. Iurauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ. Si dedero triticū tuum vltra cibum inimicis tuis: & si biberint filij alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregabunt, illud comedent, &c. quamuis hic per triticum & vinum videntur potius debere intelligi iustorū bona opera. Sicut & Ierem. 13. Dominus per metaphorā paleæ & tritici, significat differentiam inter falsam prophetiam & veram. Propheta, inquit, qui habet somnium, narrat somnium: & qui habet sermonem meum, loquatur, sermonem meum verè. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus.

[MVLTA QVIDEM ET ALIA EXHORTANS EVANGELIZABAT POPVLO.] Duo dicit, euangelizasse. s. & exhortatum esse. Euangelizabat enim, cùm quæ de Christo erant, & quę bona bonos iam manerent annuntiabat, vt cùm dixit: *Appropinquauit regnū cœlorum*, &c. *Venit fortior me post me. Ipse vos baptizabit*, &c. Exhortabatur autem, cùm ad pœnitentiam eos prouocaret & bona opera, cumq; vt ad venientem post se Christum accurrerent, & in eum crederent moneret, vt cùm dixit: *Pœnitentiā agite. Facite fructus pœnitentiæ. &: Qui habet duas tunicas, det nō habenti.* Itaq; significat ipsum inter exhortandum ad pœnitentiam, charitatē, bona opera, & fidem, simul etiam quę Christi erāt & cœlestium bonorum euāgelizasse. Qui sanè prædicationis modus ab omnibus seruandus est prædicatoribus, videlicet, vt ita diuinas promissiones annuncient, vt simul exhortentur populum ad eam vitam qua illis promissionibus digni fiant. Et rursum dum exhortantur, simul etiam cœlestia bona tam præstita quàm præstanda euāgelizent, quò promptiores sint auditores ad obsequendum exhortationi. Et quoniam non omnes promissionibus trahūtur, immiscendæ nonnunquam & graues futuri judicij comminationes, quemadmodum Ioannem fecisse superiora testantur.

BAPTI-

BAPTIZATVR A IOANNE CHRISTVS, EIVSQVE A Luca genealogia in Deum reducitur. Matthæi 3. Marci 1. Lucæ 3.

CAPVT XIIII.

ET factum est[a] tunc[b] in diebus illis, [c] venit Iesus à † Nazareth Galilææ [a] in Iordanem ad Ioannem vt baptizaretur ab illo. Ioannes autem prohibebat eum dicens: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Iesus dixit ei: Sine modò, sic enim decet nos implere omnem iustitiam. Tunc dimisit eum; [b] & baptizatus est à Ioanne in Iordane. [a] Baptizatus autem Iesus confestim ascendit de aqua, † & [a] ecce [c] factum est cùm baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante, † [c] aperti sunt ei cæli, [c] & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum. [c] Et [b] statim ascendens de aqua [c] vidit [b] cælos apertos, & [c] Spiritum † sanctum tanquam columbam descendentem, [a] & venientem super ipsum, [b] & manentem in ipso. [c] Et [a] ecce [b] vox [b] facta est Δ de cælis [a] dicens: [b] Tu es filius meus dilectus † in te complacui mihi. [c] Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum 30 vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mattah, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iannæ, qui fuit Ioseph, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Hesli, qui fuit Naggæ, qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Iohanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Helmadam, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Heliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Symeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Heliachim, qui fuit Melcha, qui fuit Menam, qui fuit Matthata, qui fuit Natham, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Sarueh, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sali, qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusale, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

ET[b] FACTVM EST TVNC[b] IN DIEBVS ILLIS, [c] VENIT IESVS A NAZARETH, &c.] Cùm Ioannes populum sua prædicatione & baptismo ad pœnitentiam præparasset, & venturum post se Christum promisisset, reliquũ erat vt Christus partim à Ioanne, partim à patre cœlesti demonstraretur, sicque demõstratus suum mox negotium ad quod à patre missus fuit auspicaretur. Itaque tunc, inquit Matthæus, hoc est, cùm Ioannis testimonio fuit annunciatus, Iesus relicta Nazareth Galilææ materno loco, vbi hactenus delituerat tanquam purus homo, parentibus morem gerens, ac labore manuum victum cum eis parans, venit in Iudæam, patris sui cœlestis peculiare habitaculum, vbi auspicanda erat Euangelij prædicatio. Patris enim negotium auspicaturus maternam deserit Nazareth, atque è Galilæa gẽtium in Iudæam properat, significans Euangelium, primùm quidem Iudæis, deinde gentibus prædicandum. Venit autem ad Iordanem, vbi confertissimã turbam è diuersis Iudææ regionibus conflatam, testem haberet eorum quæ dicerentur ac gererentur. Quodque maximum est humilitatis & modestiæ exemplum, is qui solus omnium nulla peccati labe contactus fuerat, imò qui solus tollit omnia peccata mundi, in mediis peccatorum turbis, velut peccator pœnitens adit Ioannem, flagitans ab illo pœnitentiæ baptismum, quo baptizabantur publicani, meretrices, & milites. Antequam enim regnum Dei euangelizare inciperet, musque suum aggrederetur, baptizari eum conueniens erat ob varias rationes. Et primùm quidem, quoniam sicut olim circuncisio instituta fuit vt esset signum & tessera populi Dei, ad quem pertinerent promissiones Abrahæ factæ, ita cùm nouum sibi populum noua ratione Deus paraturus erat, nouumque fœdus cum eo per filium suum initurus, nouum etiã symbolum, nempe baptismum, per Ioannem instituere cœpit: quò inscriberetur qui ei populo, ad quem noui fœderis promissiones pertinerent. Vnde Ioseph. 18. antiq. cap. 10. dicit Ioannem præcepisse populo vt per baptisma in vnum coïrent. Quemadmodum itaque circumcisus fuerat, eoque signo Iudæorum ascriptus populo: ita & modò communem Christianorum tesseram gestare, ac per eam sanctorum suorum corpori inseri voluit, quemadmodum decebat eum qui caput huius noui populi, & imperator noui exercitus futurus erat. Ita enim hac in re egit, quomodo si rex quispiam cuperet se ciuium suorum publico testimonio comprobari, ciuitatéque eum donari atque communi ciuitatis insigni insigniri. Quare voluit & in hoc fratribus assimilari: quibus in nullo, nisi in solo peccato, debebat esse dissimilis, vt dicitur ad Hebræos 2. Nec obstat, quod Ioãnis baptisma erat pœnitentiæ baptisma, quódque eo in signum pœnitentiæ baptizabat, quasi ob id indignum fuerit Christo baptisma istud, vt cui non competebat pœnitentia, quòd omnis peccati expers esset. Nam quemadmodum venerat, non quidem in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati: ita & conueniebat eum simile cum peccatoribus signum suscipere. Atque hinc patet & altera ratio, ob quam congruum erat Christum baptizari, idque à Ioanne, baptismo scilicet pœnitentiæ: videlicet vt factus ceu vnus ex ægrotis, eo gratior illis, quo similior atque familiarior medicus admitteretur. Præterea vt suo baptismo nostra peccata

Christus cur baptizatus.

Aliæ rationes baptismi Christi.

quæ in se susceperat abluerer, & vt tanquam pec- A ctoritatiuam potestatem baptizandi, quam potuit
cator baptizatus diabolum falleret. Præter has & fidelibus communicare, sibi retinuit. Consistit au-
aliæ sunt rationes, quibus sancti patres ostendunt tē illa propria Christo potestas in eo, quod bapti-
conuenienter Christum à Ioāne baptismum susce- smus ex ipsius institutione & merito habet efficaciam, quodque sine sacramento effectum baptismi
pisse, videlicet vt Ioannis baptisma comprobaret, conferre possit. Verùm hæc solutio vt subtiliter ab
vt nobis fluenta mundaret, sanctificatásque aquas Augustino inuenta est in odium Donatistarum, as-
relinqueret posteà baptizandis, quòd est contactu serentium baptismum à malo ministro collatum
corporis Christi omnes aquas accepisse vim rege- nihil operari: ita sanè coactior videtur quàm vt ge-
nerationem, & factas efficaces in ablutionem pecca- nuinæ intelligentiæ cōueniat. Proinde probabilior
torum. Deinde vt secundùm Hieronymum per- est conciliatio Chrysostomi, intelligentis Ioānem
descensionem columbæ, spiritus sancti in lauacro non agnouisse Christum priusquam ad baptismum
credentium monstraret aduentum, & vt quod om- veniret, vt quem de facie prius non viderat, agno-
nibus faciendum imperaturus esset, ipse prior face- uisse autem tum cùm ad baptismum petendum ve-
ret: vtque suæ humilitatis exemplo demonstraret nisset, idque afflatu spiritus sancti, quo plenus erat
quanta cum alacritate omnes occurrere debeant ad B ex vtero matris suæ: sicut & Elizabeth ex afflatu
baptisma Domini, quoniam ipse non est dedigna- spiritus nouerat Mariam ad se venientem, esse ma-
tus accipere baptisma serui. Proinde hoc Christi trem Domini & Messiæ. Nec obstat quod signum
exemplum mirè condemnat omnes eos, qui sacrū illi datum erat descendentis spiritus, quod tū nec-
Ecclesiæ ministerium & societatem fastidiunt, ele- dum viderat. Hoc enim signum ei datum fuit, non
mentis, significque gratiæ à Christo institutis subdi- quòd Dominum primùm agnosceret, sed quò con-
nolentes, & tanquam res viles ac egenas contem- firmaretur de eo antea cognito ex reuelatione
nentes. Dei, quoq; certius aliis Christum demōstrare pos-
set. Sic enim & Moysi legimus dixisse Dominum,
cùm ipsum suo populo educendo præficeret. Exo-
di 3. Hoc, inquit, habebis signum ꝙ miserim: Cùm
eduxeris populum meum ex Ægypto, immolabis
Deo super montem istum. Porro Moyses lōgè an-
te quàm hoc fieret, certus euasit se diuinitus mis-
sum. Ita Ioannes ab eo qui signum descendentis
spiritus sancti dederat, monitus fuit, Christum il-
lum esse qui tum baptismum ab ipso petebat, an-
tequam signum datum ei appareret. Vtque Moysi
illud ad fidei confirmationem, non tam sibi quàm
toti populo, cui signum id præstitum prædicabat,
seruiuit: ita & Ioanni vtile fuit hoc de Christo si-
gnum, & promitti, & posteà reddi, vt non tam ipsi
quàm omnibus credentibus fides in Christum per
illud confirmaretur, qua causa Ioannes etiam illud
signum prædicauit. Maluit enim eam Christi a-
gnitionem populo testari, quàm simul & ex Dei
indicatione, & signi exhibitione, tanquam pleniō-
rem acceperat, quàm eam quæ ex sola illi reuela-
tione interna contigerat, vt quæ inefficax fuisset
ad faciendam fidem. Cæterùm cum dicit Ioan-
nes: *Ego à te debeo baptizari*, ne intelligatur signi-
ficare voluisse se præcepto aliquo astrictum ad su-
scipiendum à Christo baptismum, aduertendum
Græca non habere, *debeo* sed χρείαν ἔχω, hoc est,
indigentiam habeo, vel indigeo. Proinde apud nos
verbum, *debeo*, accipi debet vt significet non de-
bitum præcepti, sed indigentiæ, hoc est, vt sit idem
quod indigeo. Indigebat autem Ioannes à Christo
baptizari, quia opus ei erat vt purgaretur à Chri-
sto à venialibus & leuibus peccatis, & spiritu Chri-
sti perficeretur. Videtur enim potissimum debere
intelligi dictum Ioannis de baptismo spiritus quo
Iesus Christus baptizat. Nam etiamsi concedatur Ioannem eguisse vt baptizaretur baptismo a-
quæ à Christo instituto, quia generaliter dictum
est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu san- *Ioan.3.*
cto, non potest introire in regnum Dei, tamen
de eo non intelligendum esse quod dicit, *Ego à te debeo baptizari*, ex eo patet, quòd illum baptis-
mum ab Apostolis Christi Ioannes æquè efficacem suscipere potuisset. Iam verò dicit, *à te debeo baptizari*, significans se loqui de baptizatione Chri-
sto propria. Sunt tamen qui ex hoc loco intelli-

gunt

gunt Ioannem debuisse baptismum aquæ suscipere A
à Christo, & aut suscepisse, aut præuentum morte
baptismo sanguinis sui baptismum aquæ compen-
sare. Alij rursum verba Ioannis sic accipiunt:
Adeò te sum inferior, vt necesse potius mihi esset, &
magis decens, baptismum à te suscipere, quomo-
do si ditiori alicui mutuum petentis is qui tenuio-
ris esset fortunæ responderet: Ego debeo vel opus
habeo abs te mutuum petere. Verùm hic sensus vi-
detur coactior, & à propria verborum significatio-
ne nimis recedens, quibus apertè Ioannes fate-
tur suam indigentiam. Porro vt Ioannes prohiberet
Christum, hoc est, baptizare renueret, conueniebat,
ne populus affictes existimaret pœnitentiæ baptis-
mo Christum eguisse.

RESPONDENS AVTEM IESVS DIXIT EI: SINE MODO. SIC ENIM DECET NOS IMPLERE, &c.] A Ioanne, inquit Hila- B
rius, prohibetur Christus baptizari vt Deus, ita
autem in se fieri oportere vt homo, edocet. Per-
mitte inquit, nunc vt à te baptizer. Pulchrè dixit,
modò, significans tempus illud secundùm Dei dispē-
sationem ita postulasse, vt tecta diuinitate humi-
litatem præ se ferret, futurumque aliquando vt suo
tempore eius excellentia demonstraretur. Bene
etiam dixit: Sine, non reprehēdens quidem rationē
ob quam modò Ioanni videbatur indecens vt ba-
ptizaret eum, sed potius approbans, ostendens ta-
men ob eam non omittendum baptismum. Et cau-
sam addit, ob quam sinere deberet. *Sic enim* (inquit) C
decet nos implere omnem iustitiam. Quoniā enim Ioā-
nes recusabat baptizare Christum, velut id inde-
cens esset, Christus contrà ostendit id decens esse.
Notandum autem Christum non dixisse: Decet me
1. Ioh. 10. implere omnem iustitiam, sed *nos*, complectēs se &
Ioannem, quamuis quidam intelligant de se Chri-
stum pluraliter locutum. Nec dicit solùm, Decet
enim nos, sed, *Sic enim decet nos*. Accipitur autem
iustitia hic pro eo quod iustum est, & Deo gratum.
Itaque sensus est: secundùm hanc rationem, qua à
te per humilem submissionem baptizari volo, de-
cet vt nos quia à Deo patre missi sumus, quò ab D
omni iniustitia homines auocemus, populumq; do-
ceamus, adimpleamus, & opere præstemus quic-
quid iustum est nihil quamlibet minutum aut leui-
culum prætereuntes, quod diuinæ voluntati pro-
bari agnouerimus. Proinde non significat, quòd per
baptismi susceptionem adimpleat omnem iusti-
tiam, sed quòd secundùm hūc modum quicquid iu-
stitiæ speciem habet, non sit omittendū ab eis, quòd
scilicet ipsis tanquam omnis iustitiæ magistris &
doctoribus, nihil sit prætermittendum quod iu-
stum sit, etiamsi ad illud non sint necessitate astri-
cti, aut res illa ex sese leuicula videatur. Hæc est
ergo præcipua & generalis causa, ob quam Christus
baptizari voluit, nimirum quò impleret per hu-
militatem suam, iustitiam illam quæ erat in susce- E
ptione baptismi Ioānis à Deo instituti. Hæc autem
generalis ratio includit in se aliquot particulares
rationes priùs positas: nempe vt humilitatis ex-
emplum nobis commendaret, vt ad baptimi susce-
ptionem nos inuitaret, vt Ioannis baptisma ap-
probaret: ne postea cùm redarguturus esset Pha-
risæos, q Ioānis baptismati non credidissent, retor-
querent in ipsum q nec ipse illius baptismati cre-
didisset. Porro cùm non dixerit, decet nos facere,
sed, *implere omnē iustitiā*, videtur & sic posse intelli-
gi, vt implere iustitiam sit id quod iustum est exem-
plo & opere declarare iustum esse, vt sit sensus:
Decet nos, qui alijs docendis missi sumus, secun-
dum hanc rationem qua ego nunc tuum baptisma
suscipiendo, bonum & iustum esse ostendo, com-
probare & perficere nostro exemplo opere quic-
quid iustum est. Hac enim ratione maximè com-
probatur aliquid esse iustum, si qui in aliorum præ-
positus est exemplum, illud ipse faciat. Certè Hila-
rius attendit diligenter dictum esse, *implere*. Erat
(inquit) per eum implēda omnis iustitia, per quem
solùm lex poterat impleri.

a BAPTIZATVS AVTEM IESVS, CONFESTIM ASCENDIT DE AQVA, &c.] Du-
bium hìc cur dictū sit, *cōfestim ascēdit de aqua*. Quid
enim adeò festinauit ex aqua sese recipere Iesus
baptizatus, vt id Euangelista nominatim memo-
rare duxerit operæpretium? Dicunt ergo aliqui, q
vnumquemque baptizatorum in aquam ad collum
vsq; immissum Ioannes detinebat, quousq; pecca-
ta sua confessus esset, & post confessionem ascende-
bat de aqua, Christum verò quoniam peccatum
non habebat, non fuisse detentum in aqua: atque
ob eā causam dixisse Euāgelistas quòd statim ascē-
derit de aqua. Alij verò ad mysterium istud refe-
runt, dicentes ideo Christum subitò & alacriter
ex aqua ascendisse, quò suo facto ostenderet, quid
nobis faciendum esset à baptismo, videlicet vt de-
posita peccatorum sarcina, ac sepultis in baptismo
commissis vitæ prioris, ad spiritualis vitæ munia
festinemus. Sic quidam, & Chrysostomus in se-
cunda expositione in Matthæum. Verùm simpli-
cius videtur ad literam: illud *cōfestim*, etsi positum
sit ad verbum *ascendit*, referendum tamen magis ad
subsecutam mox à baptismate cœlorum apertio-
nem. Videtur enim hoc voluisse significasse, quòd
Iesu baptizato mox factum sit vt ascenderet, &
aperirentur ei cœli. Quod apertius verba Marci
significant, quæ sic habent: *Est statim ascendens de
aqua vidit cœlos apertos*. Porro ex narratione tum
Matthæi, tum Marci, nihil aliud videtur posse in-
telligi, quàm Christum ipsum vidisse cœlos aper-
tos, vel, vt habet Marcus, σχιζομένους, hoc est, discis-
sos, & spiritum descendentem. Verùm narratio
Ioannis palàm explicantis Ioannem Baptistam
vidisse, deinde & ipsa res magis postulat, vt in-
telligatur significari Ioannem hæc vidisse. Non
enim referebat vt Christus hæc videret, quæ fie-
bant propter Ioannem, qui hoc signum erat da-
turus, & propter Iudæos, quò euidenti signo intel-
ligerent eum esse Messiam. Cui etiam intelligen-
tiæ illud omnino patrocinari videtur, quòd apud
vtrumque Euangelistam dictum sit per relatiuum
non reciprocum, ἐπ' αὐτὸν, hoc est, super ipsum,
vel, super eum. Si enim dicere voluissent Chri-
stum vidisse, dicendum erat per relatiuum reci-
procum, ἐφ' ἑαυτὸν, hoc est, super se. Proinde secun-
dum hanc intelligentiam apud Matthæum cùm di-
citur: *Aperti sunt ei cœli. Et vidit*, &c. relatiuum, *ei*,
referendum esset ad Ioannem, quamuis priùs de
Iesu statim fit facta mentio. Apud Marcum autem
cùm dicitur: *Et statim ascendens de aqua vidit cœlos
apertos*, participium, *ascendens*, accipi deberet abso-
lutè positum, vt sit sensus: Et statim cùm ascendis-
set de aqua Iesus, Ioannes vidit, &c. Verùm cùm
hæc coactiora videātur, rectius intelligimus signi-
ficari id quod nimis apertè Euangelistæ duo signi-
ficant, Christum vidisse cœlos apertos, & spiritum
descendentem. Non enim obstat illud, ἐπ' αὐτὸν.

Nam

Nam aliquando apud Græcos Atticorum more relatiuum non reciprocum pro reciproco accipitur, vt apud Greg. ἐφ' ὧν οὖν τὴν πᾶσαν ἀνησιφ ἐπ' αὐτὸν, hoc est, videns igitur in se motum populi. Vnde & interpres noster in Matthæo vertit, *super se*, quamuis id iam ob annotationem cuiusdã mutatũ sit in *super ipsum*. Cùm autem dicant Iesum hæc vidisse, non negant, quin & alij, & potissimum Ioannes Baptista hæc viderit. Iesum autem hæc vidisse singulariter meminerunt, vt appareat propter mysterium quod ad Christianorum pertinet baptisma, significandũ, quod alioqui nõ ita significaretur, si Ioãnẽ hæc vidisse dictũ fuisset. Significandum enim erat, eum qui in Christo baptizatur videre oculis fidei cœlos sibi apertos, & spiritum in se descendentem, idque debere illum iam firmiter sperare. De apertione autem cœlorum primùm quidem sciendum, certum satis esse non fuisse cœlos verè apertos & diuisos, non quod hoc propter cœlorum soliditatẽ non fuerit possibile, cùm Deo nihil sit impossibile, sed vera cœlorum diuisio & apertio superfluè facta fuisset. Sunt ergo qui visionem apertionis cœlorum intelligunt hic de visione imaginatiua, quali Ezechiel vidit cœlos apertos, & similiter vt est verisimile. Stephanus, cùm ipse solus viderit cœlos apertos. Atque in hac sententia videtur planè esse D. Hieron. super Matth. sic scribens: Cœli aperti sunt Christo baptizato, non reseratione elementorum, sed spiritualibus oculis, sicut & Ezechiel in principio voluminis sui cœlos apertos esse commemorat. Idem quoque sentire videtur Chrysost. in secunda expositione in Matth. dicens, quòd si ipsa cataracta cœlorum rupta fuisset non dixisset, *aperti sunt ei cœli*, quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum. Sed cùm visio spiritus descendentis in corporali specie columbæ non fuerit imaginatiua, sed corporalis, & similiter auditio vocis paternæ fuerit sensibilis, verisimilius est corporalem etiam fuisse visionem cœlorum apertorum. Videbantur itaque oculis corporalibus cœli aperti, quia in suprema aëris parte formata fuit species seu similitudo quædam aperturæ & hiatus sensibilis. Quæ quidem ad hoc facta est secundũ literalem rationem, vt columba spiritum sanctum referens, & vox patris non aliunde quam è cœlis proficisci viderentur. Vide ergo quàm variis modis dicãtur cœli aperiri. Nam in Genesi cataractæ cœli apertæ dicuntur, & Ezechiel vidit cælos apertos; & rursum alio modo Christo cæli aperti sunt, rursum alio nobis dicuntur aperti per mortem Christi. Iam de columba illa, in cuius specie apparuit descendens spiritus sanctus, etiam dubium est, verúmne fuerit animal, an non. Aug. enim omnino vult fuisse verum animal, non quidem ex communi columbarum grege acceptum, sed de nouo à Deo creatum, & post officium suum esse desinens. Sic enim scribit in libro de agone Christiano, cap. 22. Neque hoc ita dicimus, vt Dominũ Iesum Christũ dicamus solùm verum corpus habuisse, spiritum autem sanctũ fallaciter apparuisse in oculis hominum, sed ambo illa corpora, vera esse credimus. Sicut enim non oportebat vt homines falleret filius Dei, sic etiam non oportebat vt falleret spiritus sanctus: sed omnipotenti Deo qui vniuersam creaturam ex nihilo fabricauit, non erat difficile verum corpus columbæ sine aliorum columborum ministerio figurare. Sicut etiã non fuit ei difficile verum corpus in vtero Mariæ sine virili semine fabricare, cum creatura corporea & in visceribus fœminæ ad formandum hominem, & in ipso mundo ad formandum columbam, imperio Domini volũtatiq; seruiret. Verùm sicut argumentum Aug. efficaciter nõ concludit, ita quoque & scripturæ, & ipsi rei magis congruit intelligere non fuisse veram columbam, sed tantùm similitudinem eius, ad hoc factam vt per eam proprietas columbæ spiritum sanctum designaret. Scripturæ quidẽ, eo quòd dicatur spiritus descendisse in corporali specie, hoc est, similitudine. Deinde quòd tanquam vel sicut columba dicitur descendisse, vbi similitudo potius designatur columbę quàm columbę veritas. Rei verò, quia cùm hoc ipsum fieri potuerit per columbę similitudinem quod per veram columbam, nec Deus quicquam faciat frustra, sicut nec natura, frustra fuisset hic de nouo creata vera columba. Columba enim hæc non aduenit, nisi vt signaret, & mox præteriret, vt etiam Augustinus testatur lib. 2. de Trin. neque argumenta Aug. cõcludunt. Nam primùm nõ est simile de corpore in quo Christus apparuit, & columba in qua apparuit spiritus sanctus. Filius enim Dei sic in corpore humano apparuit, vt verè dicatur & sit homo. Spiritus verò non dictus est nec fuit columba. Neq; per hoc spiritus veritatis aliquem fefellit, quòd in apparenti & non in vera columba apparuit, quæ tamen à plerisq; vera columba fit putata. Non enim fallit qui sine intentione fallendi aliquid dicit, aut facit, ad quod aliquis sequitur in alio error non perniciosus. Iam columbæ huius apparitio non ad hoc inducta est, quò homines crederent esse veram columbam, sed quò per eam spiritus præsentiam & proprietates cognoscerent. Sicut ergo in die Pentecostes spiritus sanctus dicitur descendisse super Apostolos tanquam ignis, cùm tamẽ secũdum omnes non esset verus ignis, sed ignis similitudo, nec ob id fallacia aut fictione aliqua vsus est spiritus Dei: ita & nunc veluti columba descendisse dicitur, quòd non in vera colũba, sed in similitudine eius apparuit, nullam tamen falcitatem admittens. Est enim vtrobiq; similis loquendi modus per ὡσεὶ, tanquam, vel veluti. Certè Aug. epist. 102. in hanc magis inclinatur sententiã, docens non necesse esse vt colũba hæc dicatur habuisse animam à qua moueretur, imò nec verum fuisse corpus quod apparuit. Dicitur autẽ spiritus super Christum descendisse corporali specie veluti columba, nõ quòd re vera descenderit qui vbiq; existens moueri non potest, neq; rursum quòd per descẽsum speciei colũbæ cœperit Christũ per gratiã inhabitare, qui ab initio semper fuit plenus spiritu sancto, vt in quo inhabitabat diuinitas cõporaliter, sed quia per descensum illius columbæ manentis super Christũ, & spiritum repræsentãtis, declarata est præsentia spiritus in eo in quo priùs nõ declarabatur. Hæc autem declaratio spiritus sancti statim à baptismo ob id facta est, q̃ ad Christũ quidem attinet, vt per eam ostenderetur Christus baptizare in spiritu sancto: & secundò, vt per eam discerneretur Christus à Ioanne, ne quis putaret vocem patris ad Ioannem factã, non ad Dominum. Sic enim voce paterna & apparitione spiritus, Christus tunc demonstrari & commendari debuit: quia ab eo tempore iã auspicaturus erat suum negotium ad quod missus fuit. In columbæ autem specie apparuit spiritus sanctus, primùm quidem ad designandum in Christo columbinam non solùm innocentiam, mundiciam & simplicitatem, de qua ipse præcepit suis infra, 10. cap. Matth.

An cœli corporaliter aperti fuerint.

Ezech. 1 Act. 7.

Genes 7.

Columba in qua spiritus sanctus descendit, an fuerit verum animal.

sed

sed summam etiam erga suos mansuetudinem, sollicitudinem & curam. Mansuetissimum enim animal est columba, vtpote felle carens, flagrantissimæ quoque erga pullos suos affectionis, quos omnibus rebus posthabitis summo studio fouet. Ita & Christus tantam mansuetudine præditus, vt vnicè à se discere nos velit ꝙ mitis sit & humilis corde, in omni vita ardentissimum erga nos amorem exhibens, vt & mortem pro nobis oppetierit. Deinde & id ideo factum est, vt veritas figuræ responderet. Quoniam enim in diluuio hoc animal apparuit ramum ferens oliuæ, & communem orbis terratum trãquilitatem annuncians, ideo & nunc etiam columbam apparere conueniebat, quæ liberationem & liberatorem nobis in salutari baptismatis diluuio demonstraret, & gratiam patris per Christum orbi oblatam annũciaret. Ipse enim Christus ille erat, de quo Isaię 60. Spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit me, &c. vt prædicarem annũ placabilẽ Domino. Vtrobiq; autem ad annunciandum orbis tranquillitatem columba assumpta est, propter illius animalis mansuetudinem, & charitatẽ: quæ animalis proprietates simul cum alijs quoniam optimè exprimunt nobis proprietates spiritus sancti, ob id etiam tertiò conueniebat ipsum in huius animalis specie apparere.

ET ECCE VOX FACTA EST DE COELIS DICENS: TV ES FILIVS MEVS DILECTVS, &c.] Vnde venerat columba oculis conspicua, inde venit & vox paterna auribus omnium insonans. Neque enim aut solius columbæ descensus, aut sola vox patris satis Christum demonstrasset: sed vox quidem patris quid pertẽderet columbæ descensus significauit: columbam autem ad quem vox illa pertineret ostendit. Itaq; & vterq; sensuum nostrorum, per quos maximè in cognitionem rerum deuenimus, testimonium de Christo accepit, & mysterium trinitatis iam aperiri cœpit, vtpote quod deinceps Christi prædicatione aperiendum erat. Et bene quidem voce ædita patris persona declarata est, quia ipse est qui de se genuit verbum illud diuinum per quod manifestãdus erat. Porro ꝙ Marcus & Lucas dicunt dictum esse, *Tu es filius meus dilectus*, Matthæus verò: *Hic est filius meus*, nihil in se includit contrarietati. Nam quauis alterum solùm dictum sit, vtrumque tamen in altero includitur. Cumq; verisimilius sit dictum fuisse: *Tu es filius*, tum quòd duo ita dictũ narrẽt, tũ ꝙ Christus dicitur vidisse cœlos apertos, & spiritum descendentem: Matthæus tamen dixit: *Hic est filius meus*, siue quòd ita dictum fuerat in trãsfiguratione, siue vt indicaret hanc vocem ad hoc factam, vt his qui audiebant indicaretur hunc esse filium Dei. Additur autem apud Græcos articulus duplex, emphasi non carens, *σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός*. Tu es ille filius meus ille dilectus, nimirum vnicus filius meus per naturam, non per adoptionem. Iam quod sequitur, *in te complacui mihi*, quamuis hunc videatur debere habere sensum: in te oblector, & ipse mihi placeo, tamen si consideremus vsum verbi *εὐδόκησα*, quod hoc loco ponitur, hic potius erit sensus: In te est mihi beneplacitum, hoc est, tu singulariter mihi places & gratus es, adeo vt præter te nemo placeat nisi per te, per quem etiam in hominibus iam erit beneplacitum meum quibus hactenus offensus fui. Est enim *εὐδόκησα* verbum peculiare diuinis literis, quo propensum animum ac præcipuum quendam erga alios affectũ significant, constituturq; cum ablatiuo & præpositione, in, idq; phrasi Hebraica. Nam verbum Ratsa, huic correspondens apud Hæbreos sic frequenter constituitur, vt Psal. 149. vbi nos habemus: Bene placitũ est Domino in populo suo, Hebræa ad verbum habent: Complacet Dominus in populo suo: Græca similiter, *εὐδοκεῖ κύριος ὁ θεὸς λαῷ αὐτοῦ*, hoc est, Complacet Dominus in populo suo. Videturautẽ in hac voce paterna allusum ad Illud Isaiæ 42. vbi verbum istud, Ratsa, ponitur in hac constructione: Ecce seruus meus, suscipiam illum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Quoniam autem pronomen, *mihi*, quod apud nos est in Matthæo & Luca, in Græcis non est, sunt apud Græcos qui hanc partem sic exponunt: Hic est filius meus, per quem complacuit, & bona volui hominibus. Cyprianus autem & Tertu. legunt, in quem bene sensi. hoc est, de quo bonam habeo opinionem (nam *εὐδοκεῖν* id etiam Græcis significat) vel cui bene affectu sum. Sic enim erit idem sensus cum superiore. Porro præter rationes ad Christum pertinentes, ob quas cœlum apertum est ei baptizato, spiritus descendit super eum, idq; in specie columbæ, & vox patris de cælis audita est, oportet & alias horum assignare causas ad nos pertinentes. Ea enim quæ in Christi baptismo facta sunt, designabant ea quæ per baptismum à Christo institutum consequuntur fideles. Itaq; per tria illa significatum est, baptizatis in Christo aperiri cœlum eis priùs clausum, spiritum sanctum eis dari, & in adoptiuos Dei filios ipsos recipi. Quod autẽ in colũbæ specie spiritus demonstratus est, significabat & quales requirat baptismum suscipientes, omni scilicet fictione carentes (Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictũ) & quales efficiat baptizatos, innocentes scilicet ac simplices in malo, mansuetos ac mundos, charitateq; mutua flagrantes. Quòd trinitas in Christi baptismo manifestata est, significabat in fide & nomine trinitatis baptismũ suscipiẽdum. Quòd verò Lucas scribit, Domino baptizato & orante apertum esse cœlũ, significat diuina hæc dona non nisi fitientibus donari ac planè esse gratuita. Deinde quòd à baptismo statim ad orationem se cõtulit Iesus, nos monet, vt restituta per baptismũ innocentia, protinus vertamus nos ad ea studia quæ sunt spiritus, inter quæ primum locum habet deprecatio, per quã recepta innocẽtia est custodiẽda. Vt autem cũ Christo hæc bona quæ dicta sunt quis consequatur, necesse est vt & ipse è Galilæa gẽtium veniat in Iudeã, hoc est, è gẽtilitate in Ecclesiam, in eaq; nõ dedigne tur à seruo Dei baptizari in Iordane, hoc est, ecclesiastico flumine baptismatis, præter quod nullus baptismus purgare potest.

ET IPSE IESVS ERAT INCIPIENS QVASI ANNORVM TRIGINTA. &c.] Quasi pro fere positum est, quemadmodum ibi: Discubuerunt viri numero quasi quinque millia. vnde & Ambr. hic legit, *fere*. Subaudiendus quoq; infinitiuus, esse, pro quo apud Græcos est participiũ *ὤν*, quanquam hoc participium rectius referatur ad sequentia, vt sit sensus: existens vt putabantur filius Ioseph. Nostræ ergo lectionis sensus est, Iesus erat incipiens, hoc est, incipiebat esse fere triginta annorum. Quibus verbis apertè nimis significatur, Christũ cùm baptizaretur nondũ perfeciss e trigesimũ annum, ab eo tamẽ nõ multũ abfuisse. Quomodo hunc locum etiam Irenæus intellexit, scribens hoc modo lib. 2. c. 39. Aũ baptismũ venit nõdũ qui triginta

Ioan. 6.

Quando Christus fuit baptizatus

triginta annos suppleuerat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum. Ita enim qui eius annos significauit Lucas posuit: *Iesus autem erat quasi incipiens 30. annorum cum veniret ad baptismum.* Hæc ille. Ex quibus consequitur non posse esse vnum quod à plerisq; astruitur, Christum eadem die baptizatū qua fuit Magis prius demonstratus, & qua anno sequente ex aqua faceret vinum. Nam, sicut hîc Lucas dicit, cùm baptizaretur, non multum abfuit à trigesimo anno, abfuit tamē ergo aliquot diebus præcedentibus natalem eius diem baptizatus est. Non ergo ea die qua Magis demonstratus, cùm illa credatur fuisse 13. post diem natiuitatis. Consentit huic quod Epiphanius Christum baptizatum dicit 7. idus Nouemb. Sic enim habet lib. 2. contra hæresim 50. Baptizato ipso mensis Athyr secundum Ægyptios, id est, Nouembris, duodecima ante sextum Iduum Nouembrium, velut habet testimonium Euangelij secundùm Lucam, *Erat autem Iesus incipiens esse annorum fere triginta, filius existens velut putabatur Ioseph.* Erat enim reuera annorū viginti nouem & mensium decem quando ad baptismum venit, &c. Nec obstat ℣ in officio ecclesiastico in die Epiphaniæ cantetur: Hodie à Ioanne in Iordane Christus baptizari voluit. Nam hodie dicitur ℣ baptismum Christi tunc Ecclesia celebret, sicut in die Paschæ canit Ecclesia ea die Christum surrexisse, cùm tamen dies Paschæ rarissimè incidat in anniuersarium resurrectionis dominicæ diē. Pleriq; tamen moti communi ac recepta sententia, ac authoritate Maximi Episcopi in sermone de Epiphania, intelligunt illud, *quasi* vel *ferè*, non significare tempus paululum infra annum 30. sed parum vltra, vt *quasi*, accipiatur pro circiter. Verùm obstare nimis videtur participium, *incipiens*, vt alia omittam. Asserunt tamen pro confirmatione Chrysost. autoritatē, qui homilia 10. super Matth. Quare (inquit) post 30. annos ad baptismum Christus venit? Sed dici potest, ita Chryso. dicere Christum venisse post 30. annos, quomodo post consummatos octo dies Lucas dicit Christum circunciſum, & post octo dies transfiguratum, quia scilicet trigesimo anno non quidem perfecto, sed bene completo. Qui verò dicunt Christum cum baptizaretur compleuisse solùm 29. annum, tredecim verò diebus ingressum annum trigesimum; magis contorrè debent exponere hæc verba Lucæ, obstat enim eis aduerbium ὡσεὶ, quasi. Nec patrocinatur his qui alteram duarum posteriorum opinionum sequuntur autoritas Maximi, vt ipsi volunt, imò si diligenter legatur, potius refragatur. Sic enim habet per conjunctionem disiunctiuam: In hac dilectissimi celebritate, sicut relatu paternæ traditionis instruimur, multiplici nobis est festiuitate lætandum. Ferunt enim hodie Christum Dominum nostrum vel stella duce à gentibus adoratum, vel inuitatum ad nuptias, aquas in vina vertisse, vel susceptō à Ioanne baptismo consecrasse fluenta Iordanis. Sed quid potissimum præsenti hoc factum si die, nouit ipse qui fecit. Hæc ille. Vnde constat eum sensisse non tria hæc simul, sed aliquod istorum hoc die factum fuisse. Porrò omnium sententia qui putant eadem die Christum baptizatum, qua sequēti anno aquam in vinum conuertit, præterquā quòd hoc loco satis videtur refelli, etiam satis ex eo videtur improbari, quod Act. 1. Petrus dicat Christum incepisse suā prædicationem & discipulorum collectionem à baptismo Ioannis, hoc est, eo quo à Ioāne baptizatus fuit. Propter quod, vt priùs dictum est, eo tempore ipsius autoritas diuinitus declarata est. Cùm autem ex Euangelio Ioannis constat Christum incepisse suum negotium cùm in Cana vinum fecit ex aqua, consequens esset totum annum à baptismo Christum transegisse sine prædicatione, & signis, & discipulis. Sciendum tamen quosdam Græcorum codices, vt notauit quidam, non habere, ὡσεὶ, hoc est, quasi vel fere, sed tantùm: *Et erat Iesus annorū 30. incipiens esse.* Cuius lectionis duplex vel triplex potest esse sensus: Primùm, vt significetur idem quod primò dictum est, Iesum tum accessisse ac complectionem anni trigesimi. Secundò, vt significetur id quod alij volunt, nempe vel cœpisse agere trigesimum annum, vel iam fuisse 30. annorum, sed sic vt inceperit esse tricenarius. Secundùm quos duplices posteriores sensus constaret recepta sententia, quod quidem ad hunc locum attinet. Certè Nicolaus Lyra videtur non legisse particulam, *quasi*, cum eius nullam faciat mentionem. Euthymius etiam Græcus nō legit ἀρχόμενος, hoc est incipiens, sed ἐρχόμενος, hoc est incedens. *Erat Iesus fere 30. annorum incedens.* &c. Videtur is offensus noua hac locutione, *incipiens esse quasi 30. annorum*, cum alterum videatur superesse, nempe vel *incipiens*, vel *quasi*. Notandum & illud, Origenem videri sic distinxisse hunc locum, vt post participium, *incipiens*, sit punctus, & deinde separatim legatur, *quasi 30. annorum*. Et sanè omnibus tandem perpensis videri omnino potest Lucam quod dicit, *incipiens*, non ad annos retulisse, sed ad prædicationis & ostensionis suæ exordium, vt quod hic dicit correspondeat ei quod dicit Act. 1. & 10. vbi eodem verbo vtitur. Græca enim ad verbum hoc habent ordine: *Et ipse erat Iesus quasi annorum triginta incipiens, existēs vt putabatur filius Ioseph.* Itaque sensus erit: Et ipse Iesus erat ferè triginta annorum, cùm iam suscepto baptismo auspicaretur deinceps suum munus. Si enim participium, *incipiens*, ad annos pertinuisset, satis erat dicere: *Et ipse erat incipiens esse 30. annorum*, & omnino superesse videtur dictio, *quasi*, imò absurda videtur esse locutio. Ideo autem Lucas tempus designauit quo Christus baptizatus est, vt quoniam ab hoc tempore cœpit Euangelicam prædicationem, ostendat quàm conuenienti tempore cœperit, in matura scilicet & perfecta ætate, non ℣ ætas æstimetur apud Deum, sed quòd conueniret in eo qui omnes esset ad se pertracturus, nihil esse quod quisquam probabiliter posset calumniari, aut quod aliquis traheret in malam imitationem. Fuit autem hæc ætas Christi in qua cœpit suam prædicationem præfigurata in Ioseph & Dauide, quorum vterq; Christi figuram gerens, 30. vitæ anno regni gubernacula suscepit: ille quidem Ægyptum, hic verò super Israelem. Sic & Ezechiel propheta trigesimo anno prophetare cœpit. Mystice verò, quòd 30. anno Christus baptizatur, significat baptismum parere viros perfectos in Deo.

Vide hom. 28. in Luc.

VT PVTABATVR FILIVS IOSEPH, QVI FVIT HELI, QVI FVIT MATTHAT. &c.] Duplex hîc occurrit scrupulus, dum genealogia Christi per Lucam descripta confertur cū ea quæ à Matthæo descripta est. Prior est, ℣ Ioseph Mariæ maritus, quem Matthæus ex Iacob natum affirmat, hic videatur censeri filius Heli, cùm vnius non possint esse duo patres: posterior est, quòd Salathiel & Zorobabel, quos Matthæus in

posteritate

posteritate Salomonis recensuit, hic inter nepotes ipsius Nathan, qui fuit Salomonis frater germanus, numerantur. Porrò his duobus scrupulis eximendis adhiberi solet lex, quæ de suscitando semine fratri scripta est Deut. 25. in hunc modum: Quando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absq; liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semen fratris sui: & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israele. Ex hac enim lege communiter ab omnibus intelligitur, primogenitum talem duos habere patres, vnum naturalem, & alium legalem. Itaq; quod ad priorem attinet scrupulum, plerique Ioseph dicunt fuisse filium naturalem vnius: legalem verò alterius, ipsumque Iacob & Heli fuisse vterinos fratres, ex eadem scilicet matre progenitos, diuersis tamen patribus. Modus autem quo istud factum sit, non idem narratur ab omnibus. Euseb. enim lib. 1. historiæ Euang. cap. 6. ex Aphricano (qui hæc à Christi consanguineis tradita asserit) hunc narrat modum: Mathan & Melchi diuersis temporibus de vna eademque vxore Estha nomine singulos filios procrearunt, quia Mathan, qui per Salomonem descendit, vxorem eam primus acceperat, & relicto vno filio nomine Iacob, defunctus est. Post cuius obitum, Melchi, qui per Nathan genus ducit, cùm esset ex eadem tribu, sed non ex eodem genere relictam Mathæ accepit vxorem, ex qua & ipse suscepit filium nomine Heli, per quod ex diuerso patrum genere efficiuntur Iacob & Heli vterini fra-

[redacted]

Lucam inter Melchi & Heli duo ponantur [redacted] dij, nempe Matthat & Leui pater eius qui fuit filius Melchi. Proinde apud Eusebium incertum an scriptorum incuria nomen Melchi positum si pro Matthat. D. Hier. in catal. script. Ecclesiast. testatur Aphricani huius, ex quo hæc Eusebius desumpsit, extitisse suo seculo epistolam ad Aristidem, in qua planissimè scripsit de diaphonia, quæ in genealogia saluatoris videtur esse inter Matthæum & Lucam. Damascen. verò lib. 4. c. 15. simili narratione, sed nonnihil diuersa, ostendit Ioseph fuisse naturalem filium Iacob, legalem verò ipsius Heli, dicens Leui genuisse Melchi & Pantherē: Panther autem genuisse Barpanther, & hunc genuisse Ioacim patrem virginis. Melchi autem fratrem Pantheris ex eadem vxore, ex qua Matthan priùs genuerat Iacob, postea generasse Heli: quo sine liberis defuncto, Iacob ex ipsius vxore genuisse Ioseph suū quidem filium natura, fratris verò filium lege. Sed & in hac narratione apertus similiter est error, cùm Melchi dicatur filius Leui. Nam apud Lucam contrà Leui filius Melchi dicitur, nisi & hic nomē Melchi positum sit pro Matthat. Ambr. autē super Lucam narrat Ioseph fuisse filium naturalem Heli, legalem verò ipsius Iacob. Traditur enim, inquit, Mathā quia à Salomone genus duxit, Iacob generasse filium, & vxore superstite decessisse, quam postea Melchi accepit vxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli, fratre sine liberis decedente, copulatus est fratris vxori, & generauit filiū Ioseph. Et in hac narratione, Melchi pro Matthat positum est.

A Omnes tamen hæ narrationes in hoc conueniunt, vt ostendant Ioseph duos habuisse patres, vnum naturalem, & alterum legalem, eósque fratres quidem fuisse, sed vterinos tantùm, quorum patres descenderunt ex diuersis familijs quarum vnam reducit ad Rhesam filiū Zorobabel, Lucas, alteram verò Matthæus ad Abiud, alterum filium eiusdem Zorobabel. Secundum autē scrupulū similiter soluunt quidam dicentes, Salathiel patrem Zorobabel, quam Matthæus filium nominat Iechoniæ, fuisse eius filiū naturalē, legalem autem filium ipsius Neri, quem ex Nathan descendentem ponit Lucas. Secundum quem modū etiā oportet dicere, Neri & Iechoniā fuisse fratres, sed vterinos tantùm. Verùm hanc rationem soluendi hos nodos non esse probabilē nec sufficientem, facile fuerit ostendere. Nam legalem filium ex vxore defuncti nemo potest suscitare, nisi frater defuncti germanus: id quod apud Iudæos sine controuersia est, & ex verbis Moysis euidenter satis probatur. Inquit enim: Quando habitauerunt fratres simul, quod quidem non contingit, nisi ex eodem patre natis. Nam qui diuersos habent patres, diuersas etiam capiunt hæreditates, in quibus cùm habitant, non habitant simul. Deinde sequitur, vxor defuncti non nubet alteri, vel, vt habent Hebræa ad verbum, Non erit vxor defuncti foris viro alieno. Nubit autem foris viro alieno, cùm traditur marito qui non sit è domo soceri sui prioris. Postremò iubet, vt accipiat eam frater eius Pro, frater autem in Hebræo est אח Iabā, quod nomē in vniuersa scriptura nōn significat nisi fratrem germanum, aut cognatum germanum. Itaq; rectius secundùm alios pro dissolutione prioris difficultatis dicitur, Eli, quem ponit Lucas fuisse patrem naturalem Mariæ virginis, qui proprio nomine dictus est Iehoiachim, pro quo vulgò dicitur Ioachim. Sicut autem rex Ioachim, qui fuit in transmigratione Babylonis, dictus est etiam Eliacim, (nam hæc nomina idem Hebræis significant) ita fieri potest vt & pater virginis diceretur etiam Eliacim, & causa breuitatis Heli. Hic ergo quoniam socer erat Iosephi, ob id Ioseph eius esse dicitur filius vel gener, cùm naturalis esset Iacobi filius. Quare Lucas naturalem seriem genealogiæ secutus est, si Christum respicias, legalem verò, si Ioseph respicias. Contrà Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioseph, quæ ad Christum tendenti legalis est. Cùm enim Lucas statim in ipso limine genealogiæ admoneat Iesum non fuisse filium Iosephi, sed tantùm putatum, non videtur verisimile eum voluisse naturalem Iosephi genealogiā cōtexere. Poterat enim aliquis non ineptè ita quærere: Quid agis Luca? cùm iam illustri narratione nobis persuaseris, Iesum angelo nunciante, & spiritu sancto obumbrante conceptū, & ex Maria virgine natum esse, & iam idem commodè repetas Ioseph putatum quidem vulgò, sed re vera tamen nequaquam fuisse illius patrem, cur nobis Iosephi genealogiam inculcas? ostēde potius genealogiam virginis matris, vt certum sit eum verum esse semen Dauidis. Porrò Ioannes Annius, qui hoc modo priorem scrupulum dissoluit, eos qui à Luca recēsentur à Melchi vsque ad Resam filium Zorobabelis, ostēdit ex Philone Israelitico functos imperio, atq; apud Philonem alijs designari nominibus. Ac deinde pro solutione secūdi scrupuli dicit, Rhesam, quē filium Zorobabel facit Lucas, dictum alio nomine Mosollam, Abiud autem, quē filium Zorobabel facit Matth. dictum alio nomine

Verisimilior opinio.

Hananiam, de quib. legitur 1. Paral. 3. Zorobabel genuit Mosollam & Hananiam. Ipsum autem Zorobabel vocatum etiam Barachiam, & ipsum Salathiel, dictum quoq; Mezesebel, de quibus legitur Nehe. 3. in hunc modū: Iuxta eos ædificauit Mosollā filius Barachiæ, filij Mezesebel, qui verò à Neri patre Salathiel ponuntur à Luca vsque ad Simeonem inclusiuè, eosdem dicit fuisse cum his quos alijs nominib. nominat Matth. Neri enim dictum Iechoniam, Melchi verò ipsum Ioakim. Addi Iohanam, & sic deinceps vsq; ad Simeonē, qui & Ioas dictus sit. Iam verò ipsum Ioas secundum Philonem vult ex Dauide ortū esse, non per Solomonem, sed per Nathā. Cùm enim Ochoziæ soboles ab Athalia extincta esset, ipsum Ioas dici in regnū successisse, & filium Ochoziæ dictū secundum legem Dauidicam, qua cautum erat vt si contingeret deficere stirpem Salomonis, surrogaretur in regnum stirps Nathan. Verùm sicut liber ille Philonis, vnde hæc conciliatio plausibilis desumpta est, apud autores graues suspectus est, ita quoq; hæc cōciliatio nimis videtur esse contra scripturas. Primùm enim Zorobabel ille, qui 1. Paral. 3. dicitur genuisse Mosollam & Hananiam, non potest dici idem cum eo Zorobabel, cuius meminit Matth. aut Lucas, cum ibi ille dicatur filius Phadaia fratris Salathiel. Hic verò dicitur apud vtrumque Euangelistam filius Salathiel. Deinde figmentum esse quòd dicitur Ioas non descendisse ex Salomone, sed ex Natham, nimis manifestum est ex 4. Reg. & 1. Paral. 1. & 2. Nam primū cùm in lib. Paral. 1. c. 3. recensetur posteritas Salomonis, verbis nihil obscuris traditur Ioas fuisse filius Ochoziæ. Deinde li. Reg. 4. c. 11. ita legitur: Athalia mater Ochoziæ videns mortuum filiū suum, surrexit, & interfecit omne semen regiū. Tollēs autem Iosaba filia regis Ioram, soror Ochoziæ, Iohas filium Ochoziæ, furata est eum de medio filiorum regis qui interficiebantur. Et aliàs frequenter Ioas dicitur filius Ochoziæ. Proinde omnibus istis intricatis perplexitatibus & nouis adinuentionibus nullum pondus habentibus reiectis, simplicius fuerit & probabilius dicere, Zorobabel & Zalathiel, quos ponit Matthæus, alios esse ab illis quos ponit Lucas. Vsitatissimū enim eadem nomina pluribus imponi, imprimis autem insignium & laudatorum virorum. Atq; in hac sententia fuisse omnes antiquiores satis ex eo patet, quòd Aphricanus, Damascenus. Ambr. & reliqui qui in priore scrupulo soluendo multum laborauerunt, secundi scrupuli non meminerunt, sed constanter omnes affirmarunt, Iacob ex Salomone descendisse, Heli verò ex Nathan. Consentit huic sententiæ quòd Hiero. 22. dicitur de Iechonia, non futurus aliquis de semine eius qui sedeat super solium Dauid. Non enim Christus fuit de semine eius, sed Ioseph. Itaque Matthæus continuam generationem narrat Iosephi ex posteritate Salomonis, Lucas verò generationem virginis ex posteritate Natham, suntq; inter se omnes diuersæ personæ, quę à Dauide numerantur per Lucam vsque ad Ioseph, & quos Matthæus narrat à Dauide vsq; ad Ioseph. Et Matthæus quidem Iudæis scribens, eisq; ostensurus Iesum descēdisse ex Abraham & Dauid, vnde Christum expectabant, ab Abraham descendit ad Christum, regalem Dauidis progeniem contexens, quòd Iudæis gratius id esset, si ex legali progenie Messias rex descendisse ostenderent. Lucas verò omnib. gētib. per Theophilum scribens Euāgelium suum, veram Christi prosapiam contexit, idq; non à principio sui Euangelij, sed post baptismum Christi, neque, vt Matthæus, descendendo, sed ascendendo vsque ad primum Adam, & ipsum Deum, vt ostenderet quot generationib. nouus Adam distaret à veteri, quodq; per nouum Adam reducerentur omnes baptizati & renati in Christo in Deum, sicut per veterem omnes à Deo fuerant alienati. Nec mysterio caret quòd in hac genealogia personæ 77. inueniantur. Hic enim numerus & expressus est in punitione Lamech, & in Euangelio in remissione peccatorum, cùm dicit Dominus: Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Matt. 18.

QVI FVIT CAINAM.] In huius generationis narratione secutus est Lucas Septuaginta interpretes. M[illegible]

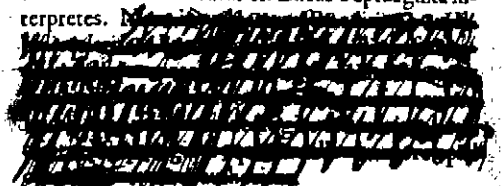

QVI FVIT ADAM, QVI FVIT DEI.] Adā dicit fuisse Dei, quòd à Deo factus esset, nullū habens generationis suæ autorē præter solū Deum, qui illum ex limo terræ tanquam ex matre formauit. Bene autē respōdet finis huius genealogiæ principio, quoniam sicut Adam dicitur Dei esse, quamuis non illius propriè filius: ita & Ioseph dicitur fuisse Heli, quamuis non propriè illius filius, sed gener. Bene etiam ob id Adā dicit fuisse Dei, vt credibilius faciat nouum Adam, quē dixit putatiuum solum fuisse filium Ioseph, natū esse sine semine & patre terreno, quasi dicat: Si non credis nouum Adam sine semine factum esse, ascende ad priorem Adam, inuenies & illum à Deo sine semine factum.

† c. ageba tur in spiri tu
Δ c diabo lo.

IESVNAT ET TENTATVR IN DESERTO CHRISTVS.

Matth. 4. Marci 1. Lucæ 4. CAPVT XV.

‖ c. dixit autem illi diabolus.
† c. lapidi huic vt pa nis fiat.
Δ a. qui re spōdens di xit.
† e O pin nam.
Δ c. dixit.
‖ c. O quod
† c. O mā dauit.

Esus[c] autē plenus spiritu sancto regressus est à Iordane, & [a] tunc Iesus † [f] ductus est à spiritu[b] & statim spiritus expulit eū in desertum[a] vt tētaretur à diabolo. [b] Et erat in deserto[b] quadraginta diebus[b] & quadraginta noctibus, [b] & tētabatur à Δ Satana', [b] eratq; cum bestiis, [c] & nihil manducauit in diebus illis. [f] Et[c] consummatis illis, [a] cùm ieiunasset quadraginta dieb. & quadraginta noctibus, postea[f] esuriit. [a] Et accedens tētator ‖ [c] diabolus[f] dixit illi: Si filius Dei es, dic † vt lapides isti panes fiant'. Δ Et respōdit ad illum Iesus': Scriptū est[c], quia[f] non in solo pane viuet homo, sed in omni verbo[a] quod procedit de ore[f] Dei. [a] Tunc assumpsit eū diabolus in sanctā ciuitatē, [c] & duxit illum in Hierusalē, [f] & statuit eum super † pinnaculum templi. & Δ dicit' ei: Si filius Dei es mitte te[c] hinc[f] deorsum. Scriptum est enim, ‖ quia' angelis suis † mandabit' de te, [c] vt conseruent te, [f] & [c] quia [f] in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum. [c] Et

respondens

respondens [f] Iesus ait illi: [a] Rursum † [f] scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. [a] Iterum assumpsit [c] & duxit [f] eū diabolus in montē excelsum [a] valde [f], & ostendit ei omnia regna Δmūdi, [a] & gloriam eorum [c] in momento temporis, [f] & † dicit eī: Tibi dabo potestatem hāc vniuersam & gloriam illorum [c] quia mihi tradita sunt, & cui volo do illa. Tu ergo [c] procidens [f] si [a] cadens [f] adoraueris [c] coram [f] me, [c] erunt tua omnia. Et [a] tunc [c] respondens † Iesus dixit illi: [a] Vade retro satana, [f] scriptum est [a] enim: [f] Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. [c] Et [b] tunc [c] consummata omni tētatione Δ [f] diabolus recessit ab illo [c] vsque ad tempus. [c] Et [a] ecce [c] angeli [a] accesserunt, & [c] ministrabant ei.

IESVS AVTEM PLENVS SPIRITV SANCTO REGRESSVS EST A IORDANE, *b* ET [a] TVNC [b] STATIM, &c.] Posteaquam spiritus sanctus in specie columbæ super Christum descendisset, dicitur à Luca iam plenus spiritu sancto. Regressus autem dicitur à Iordane, quò eius exemplo discereremus non esse baptizato persistendum circa baptismata & lotiones, sed conitendum esse ad sublimiora studia pietatis. Porrò quòd statim à baptismo sese à turba subduxit saluator, atque in desertum secessit, primùm quidem fecit vt declinando turbam apud quam cœlestibus signis commendatus erat, humilitatis nobis exemplum relinqueret, deinde docere voluit eum qui iam baptizatus est, & spiritu Dei donatus, sese subducere debere à tumultu vitæ carnalis ac turbæ conuictu, qui frequenter inquinat, precibusq; ac contemplationi rerum diuinarum insistendum, potissimum autem id faciendum ei qui alios est docturus, quem necesse est à vulgi commercio ad tempus alienum esse, ne moribus illius coinquinetur, ne authoritas ipsius eleuetur, ac in solitudine contemplationi deditus robur spiritus sibi colligat. Subductionem autem Christi à turba Matthæus in Græcis pulchrè notat. Nam pro eo quod nos habemus, *ductus est à spiritu*, Græcè est ἀνήχθη, quod quodam teste magis est, sub ductus est, & è medio ablatus, pro quo tamen simpliciter dicit Lucas, *agebatur*, hoc est ducebatur. Est enim ἄγεσθε, quamuis etiam possit accipi pro, impellebatur. Nam Marcus dicit spiritum, (non dubium quin sanctum, quo plenum eum dixit Lucas) expulisse vel eiecisse illum in desertum. Actus autem & expulsus à spiritu sancto dicitur, non quòd contra voluntatem suam eò adigeretur, quomodo aguntur bruta: sed quò efficacia spiritus quæ erat in Christo, quæq; est in his quos possidet spiritus sanctus, significaretur. Non enim tantùm ducit spiritus ostendendo quid sequendum sit & faciendum, sed etiam ipse in sanctis facit vt illud faciant, idque cum omni alacritate sine cunctatione, ad quod significandum non solùm ductus dicitur à spiritu, sed & actus & expulsus. Sic & Paulus ad Romanos 8. Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Et bene quidem hoc loco à spiritu actus & ductus dicitur, ne suo humano spiritu aut homine aliquo impulsore mirandum ieiunij sui exemplum, quod irrationabile videri posset, & omnia quæ deinceps vel facturus esset, vel docturus, facere videretur, sed solo diuini spiritus impulsu: vt doceremur, postquam per baptismum in filios Dei renati sumus, nihil iam nostro spiritu tentandum, & secundum carnem non amplius viuendum, sed vt decet filios Dei oportere nos eius spiritu agi in omnibus. Desertum autem in quod Christus secessit, solitudo fuit nullis habitat à hominibus. Vnde Marcus dicit eum egisse cum bestijs. Causam autem ob quam in desertum secesserit Christus, solus Matthæus reddit, dicens, *vt tentaretur à diabolo*, non quòd hæc sola fuerit causa. Nam & superius aliæ dictæ sunt, sed quòd hæc fuerit præcipua inter multas. Ex hoc autem non est intelligendum licitum esse & bonū exponere nosipsos tentationibus diaboli, & velle ab eo tētari. Nō enim hic dicitur Christus voluisse ab eo tentari, sed ductus dicitur à spiritu vt tentaretur, quo significatur spiritum Dei id intendisse, qui & plerolque iustos aliquò impellit, vt ibi in bonum suum & Dei gloriam tententur à diabolo. Et tamen etiam verū est Christum voluisse à diabolo tentari, ad quem superandum venerat. Velle enim id poterat, vt qui sciret se ab illo superari non posse. Tentari autem voluit à baptismo. Primùm quidem, quò ostenderet baptizatos postquam mundo ac vitijs omnibus vale dixerint, non debere esse securos, sed tunc maximè tentationes diaboli instare, vt cuius iam facti sint hostes: ac proinde tunc maximè vigilandum, ac arma contra eum sumenda, ne illi succumbant, nec turbari eos debere, si eum qui omnem odit virtutem, quemq; sibi iam capitalem hostem reddiderunt, oppugnantem sentiant. Vnde Eccl. 2. dicitur: Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in timore, & præpara animam tuam ad tentationem. Deinde, vt sicut morte sua mortem nostram superauit, ita & suis tentationibus nostras vinceret, atque in seipso nobis demonstraret deinceps vinci posse à nobis per ipsum, eum qui hactenus hominum genus vicerat. Tertiò, vt & rationem qua illum superaremus nobis suo exemplo commonstraret, ieiunio scilicet, oratione, ac scripturarum meditatione, verboque Dei. Præterea vt per tentationes suas verum se hominem comprobaret ac in tentationibus maiorem fiduciam nobis largiretur adiutorij & miserationis infirmitatum nostrarū. Vnde Hebr. 4. dicitur: Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Postremum, quod attinet ad eos qui alijs docendis destinantur, tentari voluit priusquàm Euangelicum munus aggrederetur, quò doceret tum demum hoc negotium rectè obiri posse, cùm quis priùs probatus varijs tentationibus, superior omni concupiscentia voluptatis, honoris & diuitiarum fuerit. Desertum autem tentationi electum est, vt ostenderetur diabolum solitarijs maximè insidiari, vt quibus cum solo diabolo pugna restat, subacto scilicet mūdo & carne. Notandum quoque bene dictum esse, vt tentaretur à diabolo. Non enim sicut nos à concupiscentia sua tentari potuit, sed tantùm à diabolo & ministris eius.

An bonū sit exponere se tentationi demonis.

b ET ERAT IN DESERTO *b* QVADRAGINTA DIEBVS *a* ET QVADRAGINTA NOCTIBVS, *b* ET TENTABATVR.] Moyses legem à Domino accepturus, eamque populo traditurus, quadraginta dies ieiunauit, semel & iterum, ab omni humano tum consortio, tum cibo abstinens, idq; quò sic apertè ostenderetur legē illam planè diuinam fuisse. Totidē dies ieiunauit & Helias, priusquam Dominum videret in Horeb, & ab

illo mitteretur ad vngendum regem Syris, Israelitis
3. Reg 19 regem & Prophetam, per quos tota ferè in regnis illi rerum facies fuit mutata. Christus ergo quem illi adumbrarunt, priusquam nouam legem, Euangelium scilicet orbi inuulgaret, atq; omnia innouaret, totidem dies à consortio hominum secedere & humano abstinere cibo voluit, quò significaret se istis non minorem, & ad similia, sed maiora destinatum, ac Euangelium consentire cum lege ac Prophetis, vt vult Augustinus ad Ianuariũ. Cæterùm quadragenarius numerus multis Dei operibus celebris factus est. Nam ter quadraginta annos dedit Dominus spatium resipiscenti mundo, priusquam tempore Noe diluuio humanum genus disperderet: quadraginta postea dies inundauit diluuium: decies quadraginta annos peregrinatus fuit & seruiuit Israel in Ægypto. Quadraginta diebus duodecim exploratores circuierunt terram Chanaan. Tot annis in eremo circunducti patres, cœlestis alimonię gratiam consecuti fuerunt, nec antequam mystici numeri tempus explerẽt, terram promissionis intrare meruerunt: Moses quadraginta dies apud Dominum bis pro lege recipienda absq; cibo mãsit. Elias quadraginta dies ambulauit vsque ad montem Dei Oreb. Tot diebus purificabatur mulier quæ peperit masculum. Quadraginta diebus dormiuit Ezechiel in visione super latus dextrũ, assumpta iniquitate Iuda, vt est Ezech. 4. Post totidem dies euertẽdam Niniuẽ predicabat Ionas. Totidem diebus approbauit Christus discipulis suis resurrectionem suam. Quadragesimo anno post passionẽ Domini apprehẽdit Iudæos vltio per Romanos autore Hegesippo. Ex his apparet, numerum quadragenarium sacrum ferè habitum in præparationib. & peccatorum expurgationibus, atque designare nobis tempus vitæ præsentis, quod pœnitentia, abstinentia, & lucta cum aduersitatibus & malis est transigendum, sicut numero quinquagenario tẽpus vitæ futuræ, omnisque fœlicitatis designatur. Voluit ergo Dominus hunc quadragenarium numerum in hoc suo secessu complere, quia ad hoc præparabatur, vt regno cœlorum præpararet genus mortalium, salutemque æternam orbi annunciaret & afferret. Deinde quò suo exemplo nobis ostenderet toto vitæ huius nostræ tempore vacandum esse castigationi carnis, atque à vulgi opinionib. quàm maximè licet secedendum esse. Porrò ex Marco & Luca apparet Christum non solùm fuisse tentatum à diabolo post dies 40. quamuis eæ solùm tentationes expressè narrentur à Matthæo & Luca. Nam Marcus quidem dicit; *Et erat in deserto quadraginta diebus, & tentabatur à Satana*, nisi sic intelligatur, & post hos dies tentabatur à Satana, sicut intelligendum est quod sequitur, *Et angeli ministrabant ei.* Ex Luca verò manifestius videtur etiam tempore dierum 40. Christum tentatum. Nam quòd nos legimus in Luca, *agebatur in spiritu in deserto diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo*, Græcè non est, *& tentabatur*, sed tantùm participium, πειραζόμενος, tentatus, vel tentationem patiens. Illudq; *diebus quadraginta* (pro quo Græcè est ἡμέρας τεσσαράκοντα, hoc est per accusatiuum, dies 40.) ita positum est, vt possit vel ad superiora, vel ad inferiora referri. Verùm melius est vt ad inferiora pertineant, non quòd toto hoc tempore tentatus sit, sed quòd frequenter. Certè Origenes ita legit, vt sentiat eum quadraginta diebus tentatum fuisse. Si enim ad superiora referatur, non satis aptus erit sermo, *agebatur in desertum* 40. *dies*, vel *diebus*. Non enim tot diebus ad desertũ agebatur, vnde multi legunt, *in deserto*, verùm obstante Græca & Latina emendata. Quare si cum superioribus illud iungendum est, aliquid subintelligendum erit, agebatur in desertum, existens ibi quadraginta diebus.

Numerus quadragenarius celebris.

a ET CVM IEIVNASSET QVADRAGINTA DIEBVS ET QVADRAGINTA NOCTIBVS, &c.] Non excessit Christus numerũ quadragenarium ieiunando, tum quòd hic numerus sit pœnitentiæ & afflictionis, tum ne si diutius ieiunasset quàm Moses & Helias, non videretur verus fuisse homo. Noctium autem etiam fit mentio, quemadmodum & in ieiunio Mosis, ad distinctionem ieiunij Christi à ieiunijs Iudæorum, qui toto die ieiunantes, in vespera & nocte cibum sumpserunt. Lucas verò noctes non ponens, loquitur de diebus naturalibus noctem complectentibus. Cum autem post quadraginta dies esurijsse dicatur, satis significatur tempore quadraginta dierũ non esurijsse, diuinitate scilicet corpus sine esurie conseruante. At expleto mystico numero, humanã naturam sibi relinquens Dominus, esurire voluit, tum vt se verũ hominẽ comprobaret, tum vt diabolum occasione esuriei ad dubitandum & tentandum lacesseret, ac lacessitum arte quadam diuina & pia fraude vinceret, qui priùs suis dolis vicerat genus humanum. Quanquam autem nõ ad hoc potissimum ieiunauit Christus quadraginta diebus, vt nos ad illius exemplum eodem dierum numero ieiunaremus (quis enim Christum tot diebus sine omni cibo atq; esurie ieiunantem imitari posset?) sed ideo potissimũ ieiunauit, vt tanto tempore quanto Moses, cõtemplationi ac precibus vacaus, atq; ab omni humana actione segregatus, atq; tentationibus probatus, sic demum procederet ad proferendum diuinum Euãgelium: tamen quò aliquatenus Christiani omnes hoc Christi factum imitarentur, statutum ab Ecclesia vt singulis annis omnes quadragesimæ ieiunium obseruarent ante Pascha. In qua quidem obseruatione Christum imitamur, tum quòd sicut ille 40. diebus ieiunauit, ita & nos modo nobis possibili; tũ quòd sicut ille tunc ab omni cibo abstinuit, quò assiduis vacaus precibus & contemplationibus veluti paratior prodiret ad Euangelicum negotium, ita & nos à solito edendi more abstinentes, ac ieiunij occasione plus temporis orationi & præmeditationi impendentes, pariores & aptiores simus ad dignus celebrandum dominicũ Pascha. Ob hanc enim causam quadragesimale ieiunium ante Pascha institutum fuit, quanquam præter hanc & aliæ coincidant, videlicet vt quoniam eo tempore Domini passio attentius celebratur, & nos ieiunijs nosipsos affligentes, carnemq; crucifigentes cum illo patiamur. Deinde quòniam eo tempore omnia velut repubescentia acrius ad mollitiem sollicitant, & medullarum calor efferuescens, carnem magis spiritui rebellem ac contumacem efficit, nullo alio tempore magis è publica fuit salute vt ieiunium istud institueretur, quò multæ peccãdi occasiones homini quantum liceret præciderẽtur. Porrò obseruatio ista ex ipsa traditione Apostolorum manasse videtur, quæ etsi fortè non à principio omnes expresso præcepto astringebat, tamen omnibus seculis, atq; in omnibus orbis partibus obseruata, robur & vim legis obtinuit. Vnde Hieron. in epist. ad Marcellam aduersus Montanum: Nos, inquit, vnam quadragesimam secundum traditionẽ Apostolorum toto anno,

Quadragesimæ ieiunij obseruandi ex imitatione Christi & institutum vt Apostolorum.

no, tempore nobis congruo, ieiunamus. Illi tres in A anno faciunt quadragesimas quasi tres passi sint salvatores. Non quòd & per totum annum, excepta Pentecoste, ieiunare non licet, sed quòd aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre. In quibus verbis notãdum quod dicit obseruare nos quadragesimam secundum traditionem Apostolorum, idque necessitate. De quadragesima autem Augustinus ad Ianuarium Epist. 119. hoc modo: Quadragesima sanè ieiuniorum habet auctoritatem in veteribus libris ex ieiunio Mosi & Heliæ, & ex Euangelio, quia totidem diebus Dominus ieiunauit, demonstrans Euangeliũ non dissentire à lege & Prophetis. In qua ergo parte anni congruentius obseruatio quadragesimæ constitueretur, nisi cõfinis atque contigua dominicæ passionis? Quia in ea significatur hæc vita laboriosa, cui opus est continentia, &c. Et post quædam: Vt quadraginta illi dies ante Pascha obseruentur, Ecclesiæ consensio roborauit. Ambrosius quoque in sermonibus de quadragesima asserit, ab Apostolis atque ipso Deo traditam obseruationem quadragesimæ, & potissimum sermone 39. vbi quadragenarium ieiunij numerũ dicit non esse ab hominibus constitutum, sed diuinitus consecratum, nec terrena cogitatione inuentũ, sed cœlesti maiestate præceptum. Et post pauca: Hæc autem non tam sacerdotum præcepta quàm Dei sunt. Idem sermone 34. Quisquis Christianus consecratam ieiunando non impleuerit quadrage- C simam, præuaricationis & contumaciæ reus tenebitur, quòd legem diuinitus pro salute sua datam prandendo ipse rescindit. Et post pauca: Sicut reliquo anno ieiunare præmium est, ita in quadragesima non ieiunare peccatum est. De quadragesima sic Ignatius epist. 5. Dies festos nolite inhonorare, quadragesimam verò nolite pro nihilo habere, imitationem enim continet Dei conuersationis. Hebdomadam etiam passionis nolite despicere. Vide & Chrysost. super Genesim homil. 30. Proinde nõ est verum quod quidam asserunt, Telesphorum primum instituisse ieiunium quadragesimæ, sed, vt satis patet ex Platina, illi ieiunio adiecit aliquot dies, statuens clericis esse ieiunandum septem hebdo- D madibus ante Pascha, vnde quinquagesimę Dominica nomen accepit. Idem videre licet in decreto distin. 4. cap. statuimus. Idem & Gregorius Augustino Anglorum antistiti scripsit, vt habetur dist. 4. cap. Denique vt sacerdotes & diaconi à quinquagesima ieiunare inciperent, quòd aliquid ad sanctæ institutionis pẽsum adiiciant. A quo Gregorio aut circa eius tempora videtur statutum, vt patet in Homil. quadragesimæ, vt ieiunium omnium inciperet à quarta feria septimæ hebdomadæ ante Pascha, cùm priùs, vt satis apparet ex Ambrosio, sex tãtùm hebdomadibus ieiunaretur. Fuisse autem antiquissimis etiam morem abstinẽdi à carnibus in his ieiuniis, satis patet ex his quæ in historia Tripartita E scribuntur cap. 10. libr. 1. de Spiridione episcopo Cypriorum.

«ET ACCEDENS TENTATOR DIABOLVS / DIXIT ILLI: SI FILIVS DEI ES, DIC VT, &c.] Cùm dicitur accessisse diabolus, significatur in visibili & humana forma diabolum apparuisse & aduenisse. Accedere enim est progressiuus motus. Ex quo & illud satis conuincitur, vniuersam hanc, quæ scribitur, tentationem foris fuisse, non intus: quemadmodum & tentatio ea quæ primos parentes ad peccatum sollicitauit. Sicut enim hominem in statu innocentiæ diabolus tentare non potuit, nisi per externam suggestionẽ: ita etiam perfectionem Christi dedecuisset à diabolo tentari per interiores cogitationes phantasiæ contra spiritum, audire autem exteriores ad malum sollicitationes non dedecuit, vt illas vinceret. Porrò nequam spiritus tribus hic ab Euãgelistis nominibus appellatur. s. tentator, diabolus, & satan, vel satanas. Est autem tentare propriè, rem incertam & incognitam explorare, experiri, & diligenter inquirere. Secundùm quam significationem in scripturis Deus dicitur homines præceptis & afflictionibus immisis tentare, quia. s. quales sint probat, nõ quidem vt ipse cognoscat, sed vt quales sint ipsimet & alij cognoscant. Sic & homo dicitur Deum tentare, cùm de diuina vel bonitate, vel potentia diffisus experiri vult quid possit, aut quid facturus sit, quomodo tentauerunt Deum Israelitæ, dicentes: Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Hinc in scripturis tentationes dicuntur per sæpe afflictiones, quia his homo probatur, sibique & aliis innotescit. Quoniam autem tentationes dicuntur afflictiones, ob id & tentari pro affligi ponitur, & tentare aliquem pro affligere, molestare, irritare, & ad iracundiam prouocare: secundum quam etiã significationem nonnunquam in scripturis dicuntur homines Deum tentare, hoc est, prouocare & exasperare, vt in Psalm. Et tentauerunt & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt. Et in Actis: Quid tentatis Deum imponere iugum super ceruices discipulorum? Tentare autem prout significat explorare & experiri, duobus modis contingit. Aut enim quis aliquid tentat solùm vt illud sciat, quomodo dicimur tentare alicuius scientiam aut amicitiam. Aut qui tentare aliquid dicitur, ita illud quod nescit cupit explorare, vt etiã aliquid conetur efficere: quomodo dicimur tentare aliquam rem quam aggredimur: & tentare aliquem de pudicitia, cùm conamur ipsum ad impudicitiam pertrahere. Atque secundùm hunc modum diabolus nos tentare dicitur, quia. s. suis suggestionibus & oppugnationibus conatur experiri quales simus, & simul ad malum nos pertrahere studet. Itaque & tentatio pro sollicitatione ad malum, & tentare pro sollicitare ad malum ponitur, quomodo apud Iacobum Deus neminem tentare dicitur. Hoc ergo respectu in scripturis diabolus appropriatè dicitur tentator, vt hoc loco, & rursum 1. Thes. 3. Ne fortè tentauerit vos is qui tentat, vbi Græcis est ea dictio quæ hoc loco ὁ πειράζων. Satan autem Hebraica dictio est, quæ idẽ significat quod aduersarius & inimicus. Vnde 2. Reg. 19. Dauid dicebat: Quid mihi & vobis filij Saruiæ? cur efficimini mihi hodie in Satan? Ita & reuocãti à cruce Petro Christus dicebat: Vade retro me satana. At quia veterator ille spiritus nusquam non aduersatur nobis, ac pessima vbique suadet, tum & ad vltionem postulat, peculiariter & per antonomasiam satan vocatur, vt 1. Paral. 21. Consurrexit autem satan contra Israël, & incitauit Dauid vt numeraret Israël. Nomẽ autem, diabolus, dictio Græca est, quæ propriè calumniatorem & criminatorem significat, ac ferè nomen hoc à Septuaginta interpretibus ponitur vbi in Hebræo est satan, vt loco Paral. iam dicto, & in Psalm. 108. Et diabolus stet à dextris eius. Vnde quem Hebræi vocant satan, Græci cœperunt vocare diabolum: quare Petrus Græco nomine dæmonem appellans, sed Hebrææ dictionis significationem explicans,

Tentare quid sit.

Psal. 77.

Psal. 77.

Act. 15.

Satã quid significet.

Diabolus quid significet.

1. Petr. 5.

Aduersarius, inquit, vester diabolus circuit, &c. In Apocal. autē ca. 12. explicatur ratio nominis, Diabolus, cùm dicitur: Proiectus est accusator fratrum nostrorū, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte. Theophylactus tamen diabolū etiam dici vult, q̄ accusauerit & infamauerit Deum apud Adam, quodq́; & nunc virtutem, & quæ Dei sunt apud nos calumnietur.

SI FILIVS DEI ES, DIC VT LAPIDES ISTI, &c.] Hinc patet quare Christus esurire voluerit, nimirum vt diabolo occasio aggrediendi & tentandi daretur, obiecta ei infirmitate humanę naturæ, veluti esca quadā, sub qua veluti hamus latens diuina virtus dæmonē superaret, & caperet. Quoniam enim audierat diabolus ex patris cęlestis oraculo & Ioānis testimonio Christum dictum filium Dei, & contra iam eum videbat fame discruciari, quòd eum nihil aliud quàm infirmum hominē arguebat, ob id dubitare de ipso cœpit. Quare callida astutia aggressus est explorare verúne esset Dei filius, an nō, vt si cognouisset eum esse Dei filium, omnes artes suas explicaret ad impediendum salutem hominum per ipsum afferendam. Ita autē istud explorare conatus est, vt & simul in peccatum aliquod ipsum pertraheret si fieri posset, quare duplici nomine Christum tentasse dicendus est. Nam quod ad primam hanc pertinet tentationem, ita secum cogitabat: Si solo iussu lapides hos in panem conuerterit, cùm id solius sit Dei opus: certum erit ipsum esse filium Dei. Si autem renuerit id facere, aut etiā dixerit sibi id impossibile, certum rursum non esse verum ac naturalem Dei filium. Neque enim dubiū quin si id facere possit, iam facturus sit cogente eum ad hoc fame. Rursum tamen hac tētatione ad peccatū sollicitabat, & partim quidē ad gulæ vitium, partim verò & magis ad inanē gloriā, & vanā suiipsius ostentationem aut etiam ad diffidentiā diuini oraculi. Quamuis enim nō fuisset voracitatis, Christum cùm esuriebat comedisse panes ex lapidibus factos, tamen occasione famis obedire aliqua in re diabolo, gulæ vitio asscribendum esset. Magis tamen hac in re peccatum fuisset ob vanam sui ostentationem. Nunquā enim proferēdum est miraculum, nisi cum id postulat gloria Dei, aut fraterna charitas, non hominum libido. Vnde nec Herodem dignatus est Saluator aliquo miraculo. Magorū enim & præstigiatorū est ad inanem ostētationem, & ad spectatorum curiosam voluptatem vel ædere vel fingere miracula: vnde nec illustratur gloria Dei, nec vtilitas vlla redit ad proximū. Itaq; in hæc vitia præcipitandū credebat Iesum, si obediret. Sin ob impotentiam non obedisset, sperabat eum diffisurum voci patris, qua filius Dei denunciatus erat. Itaque tantum Christo inuidens honorem, sicut & veteri Adam, nisus est hunc, sicut & illum, ab illo honore deiicere. Et quidem pulchrè respondet hæc tentatio ei qua primos parentes aggressus est. Sicut enim tunc occasione prohibiti cibi, & illicibilitate arboris scientiæ boni & mali, & ad gulositatē & vanam excellentiæ appetentiā prouocauit: ita nunc per cibi occasionem ad gulæ vitium & inanem excellentiæ declarationem adducere conatus est. Et quomodo tunc dubitationē de æquitate diuini mandati immisit mentibus eorum, quærendo: Cur præcepit vobis Deus vt non comederetis de ligno paradisi? ita modò ad diffidentiam diuini oraculi pertrahere studuit: quare non dicit: Cùm sis Dei filius, dic, &c. sed per conditionem dubitatiuè pronunciat: *Si filius Dei es.* Qua locutione etiam adulatur & pungit, vt si verè esset Dei filius, id modò necessario demōstraret, tanquā rubore suffundēdus si nō crederetur esse Dei filius. Est itaq; sensus verborū iste: Auditū est cœlesti voce, accedente etiam Ioannis testimonio, te denunciatum esse Dei filium. Id si verum est, cur sic fame discruciaris, qui vel solo verbo tuæ fami succurrere potes? Fac potius tuo iussu vt lapides hi in panē cōuertantur, habeásq; quo esurientē impleas ventrē. Id si facere recusas, frustra sanè vel tibi persuades te esse quod diceris, vel alios id de te crediturос expectas. Ex his patet emphasis quæ est in verbo, dic. Non enim dicit, ora patrem cæleſtem, nec dicit, fac, sed *dic*, significās solo iussu id ab eo fieri posse. Notandum rursum quod dicit, *panes fiant.* Non enim lapides in delicatum cibum conuerti postulat, sed in cibum frugalem & necessarium, quò magis impetret quod postulat. Porrò cum Lucas dicat singulariter: *lapidi huic vt panis fiat*, apparet apud Matthæū pluralem numerum pro singulari positum, vt & aliàs aliquoties, ac proinde superfluam esse annotationem Theophylacti, qui vult dæmonem instigasse Christum ad superflua, quòd cùm panis vnus sufficeret, postularet lapides in panes conuerti.

ET RESPONDIT AD ILLVM IESVS: SCRIPTVM EST, QVIA NON IN SOLO PANE VIVET, &c.] Christus à diabolo tentatus neque est indignatus, sed per mansuetudinem patienter tolerauit eius improbum insultum: exemplū præbens tolerantiæ in oppugnationibus impiorum hominū: neque cùm posset diuinitatis suæ potentia eum superauit & repulit. Propositum enim ei erat, vt non tanquā Deus potentia vinceret, sed vt homo per humilitatem, idque testimoniis scripturæ: quò nos doceret nulla contra diabolum efficaciora esse arma, quàm scripturarum meditationem, & verbū Dei, quod est gladius spiritus, omnes facilè resecās cupiditates carnis, suggestionésque diaboli. Deinde quò & hominem plus honoraret, & diabolū plus puniret, cùm hostis humani generis non quasi à Deo, sed quasi ab homine vinci videretur. Itaque Dominus vt potentior diabolo, ita & prudentior, astutias diaboli scripturæ authoritate euicit, neque negans quod erat, neque prodens, sed tantùm absurdam esse ipsius suggestionem ostendēs scripturæ inuincibili autoritate, quæ quàm pulchrè respōdeat illius suggestioni, eumque suo fructret intento, videndum. Ille enim cupiebat explorare num Dei esset filius: Christus verò nihil se quàm hominem esset respondit, dicens: *Non in solo pane viuet homo*, cæteris se connumerans hominibus, per quod etiam absurdiorem demonstrat esse dæmonis suggestionem. Si enim quiuis homo non in solo pane victurus est, sed in omni verbo Dei, multo magis necesse non est filio Dei, vt pro fame pellenda lapides in panem conuertat. Itaque neque quia filius Dei erat, lapis in panem conuertendus erat: neque quia non conuertit, colligi potuit eum non esse filium Dei. Rursus ille cibi oblectamento esurientis patientiam illudere voluit, aut in diffidentiæ vitium adducere. Christus cōtra, suam de diuina potentia & bonitate patientem confidentiam declarat, significans se certò confidere & expectare, vt etiam sine pane ex lapide facto diuinitus alatur & sustentetur. Quod autem dicit hominem victurum in omni verbo quod procedit ex ore Dei, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de vita

animæ,

animæ, quæ consistit in auditu & meditatione diuinorum verborum, ac Christum autoritate scripturę demonstrare esse vitam animi, quæ plurimis sit faciẽdam, quàm vita corporis: esse cibum spiritualẽ, qui magis expetendus sit quàm cibus ille qui vitã corporis aliquanto post morituri ad breue tẽpus prorogat, ac proinde famem corporis negligendam, ac alimentum verbi cœlestis acquirendum potius. In hunc sensum locum hunc intelligit Ambrosius super Lucã, & post eum quidam etiam super Lucã. Verùm hunc non esse præcipuum istorum verborũ sensum, & præsens locus, & is vnde desumpta est hæc scriptura, satis conuincit. Nam quod attinet ad præsentem locum, impertinens satis huic loco esset sermo introductus de vita animæ; cùm hic iam ostendendum esset quibus rebus sustentari posset vita corporis, & huius sustentationi non esse omnino necessarium panem. Et Deut. 8. vnde illud sumptũ est, dictum est hoc testimonium occasione mannæ, quo pauit Dominus Israelitas in deserto. Dedit (inquit Moyses) tibi Dominus manna quod ignorabas tu & patres tui, vt ostenderet tibi quòd non in solo pane viuat homo, sed in omni verbo q egreditur de ore Domini. Quare per *omne verbũ* Dei, aut verbum, quod procedit de ore, hoc est, imperio Domini, oportet hîc intelligere omne id quod Deus vult, ordinat, & iubet vt vita hominis sustentetur: quomodo manna, q non erat panis, nutriuit Israelitas in deserto, & Helisæum cum sociis suis herbis agrestibus pauit, & Mosen, Heliam, atq; Christum 40. diebus sine omni cibo sustentauit. Notandum autem in Hebræo non esse dictionem, verbum, sed ea addita est ex æditione Septuaginta interpretum vulgata, ex qua addita etiã est in vulgata nostra æditione in Deuteronomio.

A apertius, præterquam quod explorare studet num sit Dei filius, etiam solicitabat eũ inanis gloriæ appetitu in vanã sui ostentionẽ adducere, ac præterea in tentationẽ Dei, & suiipsius perditionẽ per precipitium, si obedisset. Si verò obedire recusaret, tum & demonstraret se non esse Dei filium, & diffideret cœlesti voce asserenti ipsum esse filiũ Dei. Videatur quàm astutè hanc tentationem subiecit superiori. Quoniã enim Christus sua responsione indicauit suam in Deo confidentiam, per præsumptuosam & vanam confidentiam tentat superare, adducens scripturam quæ efficax videretur, vt quæ pertineret ad confidentes in Deum, sicut principium Psalmi indicat. Itaque quoniam per confidentiã ex scriptura desumptam superatus fuerat, occasione hinc accepta, per confidentiam quam etiã scriptura suggerit, conatur secundò superare. Assumpsit ergo eum in sanctam ciuitatẽ, hoc est, in Hierusalẽ, vt patet ex Luca. Hæc enim sancta ciuitas dicebatur, propter sanctum Dei templum quod erat in ea. Et statuit eum supra pinnaculum tẽpli, hoc est, supra supremam tẽpli extremitatem. Nã pinnaculum dicitur fastigium siue summitas ędificij in acumen tendentis, quia veteres pinnam dixerunt quod acutũ est, aut quia pinnaculis addi solet pinna, quæ facili motu, vẽtorum indicet flatum. Vnde & Græcè dicitur πτερύγιον, quod est diminutiuum à πτέρυξ, ala, quod in morem alarum mouetur. Cùm autem verisimile sit templum non habuisse fastigium acuminatũ, eò quod in Palæstina domus tectũ habeãt planum, & debet hic pinnaculũ & πτερύγιον accipi pro superiori parietis & tecti parte, aut angulo aliquo: Correspondent enim hæ dictiones Hebrææ dictioni כנף Canaph, quæ cùm propriè ala significet, etiã significat omnem rei extremitatem, & angulũ: vnde quatuor orbis anguli dicuntur eis Cenaphim, vel Cenaphet, Eze. 7. In sancta ergo ciuitate Hierusalem supra pinnaculũ templi, vbi multos haberet spectatores sui miraculi, Christum diabolus cõstituit, vt spectãtium multitudine celebri magis permoueret ad ostẽdẽdum se quis esset eo loco, quo maxime ipsum conueniebat demonstrari. An autem diabolus Christum corporaliter assumpserit, & in Hierusalẽ duxerit, an solùm in visione hæc facta sint, in quæstionem vertitur. Quidam enim in visione hæc facta putãt, de quorũ sententia postea dicetur. Alij verò corporaliter hæc & verè facta existimãt. Nihil enim mirum esse, si se Christus à diabolo permisit in Hierusalem & in montem duci, qui se permisit à membris illius crucifigi, vt dicit Gregorius. Et quanquã diabolus sic Christum assumebat vt ab omnibus videretur, ipsum tamen diabolo nesciente sic egisse inuisibiliter vt à nemine videretur, vt dicit Chryso. super Matt. Porrò bene aduertenda sunt diaboli verba, dicentis: *Si filius Dei es, mitte te deorsum.* Vox enim hæc verè diaboli est, *Mitte te deorsum*, vt annotauit Ambrosius & Hieronymus. Nam cùm ipse seipsum per superbiam ex altitudine cœlorum præcipitauerit, semper etiam quò homines sibi similes reddat, de altiore gradu meritorũ eos cadere desiderat. Verũ vt id suadere non potest, ita ipsos præcipitare non potest. Vt autẽ diabolus impetret quod suggessit, addit ex Psal. 90. scripturæ testimonium, quò ostẽdere vult Christum, si filius Dei sit, sine omni periculo sese missurum deorsum. Quam scripturam admodum malignè, impiè, & deprauatè adducit. Primùm quòd eam scripturam quæ de quouis pio homine dicta

B

C

D

E

„TVNC ASSVMPSIT EVM DIABOLVS IN SANCTAM CIVITATEM, ET DVXIT ILLVM IN HIERVSALEM.] Hanc tentationem quam Lucas tertio loco ponit secundam fuisse, sicut eam Matthæus ponit, satis patet ex Matthæo, qui descripturus etiam tentationem, dicit, *Iterum assumpsit eum diabolus*, significans eum tunc secundò assumpsisse Christũ. Deinde cùm à Christo diabolo dictum fuisset, *Vade retro Satana*, subiecit Matthæus: *tunc reliquit eum diabolus*. Lucas verò ordinem tentationum non obseruans, huiusmodi dictionibus ordinem indicantibus non est vsus. Et Faber antiquos quosdã codices dicit in D. Luca eundem habere ordinem tentationum quem habet D. Matthæus, vt ordinis mutatio quæ est in D. Luca, videri possit accidisse ex scriptorum vitio, maximè cùm in ea tentatione quæ in Luca secundo loco ponitur, Græci codices plerique etiam habeant, *Vade post me Satana*. Certè Ambrosius in Luca secundam ponit tentationem eam quæ in Hierusalem facta est. Itaque diabolus accipiti responso elusus, ex quo discere non potuit, si filius Dei esset, annon, non quidem à tentatione abstinet, (ne semel victores tradamus nos securitati, sed animũ semper ad nouos assultus paratum habeamus) verùm quoniam scripturæ autoritate superatus fuerat, conatur & ipse scripturarũ abusu vincere: cumque priùs occasione famis vincere non potuerit, experitur num per inanem gloriam superare valeat, per quam nonnunquam vincuntur sancti, qui omnem iam carnis necessitatem vicerunt. Quanquam enim & in superiori tentatione Christũ tentabat ad vanam suiipsius ostentationem, hîc tamen

est, interpretatur ad Christum propriè pertinere ad quem tamen nō pertinere, vel ipsius dæmonis verba satis significare poterāt. Si enim erat Dei filius, ergo angelorum ministerio opus non habebat, per quos custodiretur ab omni nocumento & læsione. Deinde, quod ea scriptura, qua promittitur confidētibus in Deum securitas ab omni malo, abutitur ad persuadendum impietatem, tentationem. s. Dei, & spontaneam malorum aduocationem.

ET RESPONDENS IESVS AIT ILLI, RVRSVM SCRIPTVM EST: NON TENTABIS DOMINVM, &c.] Rursum Christus dissimulans se esse Dei filium, id tātùm respondit, quod à quouis pio homine responderi poterat, & scripturā B malè citatā, alia scriptura rectè adducta, ceu clauū clano retudit: docens scripturā scripturæ conferendam, si ex scripturę lectione errare nolumus. Quod bene notandum contra hæreticos, qui ad exemplū sui magistri frequenter scripturas quasdam depraua tè citant, ad sensum aliquem stabiliendū qui cum aliis pugnat locis. Sed è diuerso, inquit, scriptū est: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Est autē scriptū istud Deut. 6. citatur tamen magis secundū Septuaginta translationem quàm Hebræam veritatē, sicut & in nostra lectione Hieronymus Septuaginta translationem posuit. Hebræa enim pluraliter habēt: *Non tentabitis Dominum Deum vestrum, sicut tentastis in loco tentationis.* Septuaginta verò C ὡς ἐξεπείρασας, quomodo hîc Euangelistæ. Cùm autem tentare Deum in scripturis dupliciter accipiatur, vt superius patuit, hîc in priori acceptione debet accipi, vt tentare Deum, sit experimentū sumere de Deo, & potissimum de omnipotentia eius, bonitate & fidelitate in seruandis promissis. Id autem dupliciter contingit. Primùm quidem, ex præsumptuosa quadam de Deo confidentia, vt cùm quis se citra vllam necessitatem iniicit in aliquod manifestum periculum, præsumens sibi adfuturum Dominū. Vt si quis se ex alto præcipitet, confidens se seruandū à Deo: & quisquis præterita humana ratione qua aliquid consequi posset, sese Deo cōmittit, expectans illud D ab eo, vt qui neglecto labore manuum, aut alia humana via acquirēdo victui necessaria se otiosum & sedentem expectaret pascendum à Deo, quia præcepit Christus considerare volucres cœli, quas pater citra laborem aut solicitudinem ipsarum pascit. Matt. 10. Rursum si qui ad docendum alios destinatus est, neglecto scripturarum studio expectaret sibi otioso suggerendum à Domino quid docere debeat, eò quod dixerit Apostolis, Cùm steteritis ante reges, nolite cogitare quomodo aut quid respondeatis, Matt. 6. dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Tales enim nihil aliud quàm experiri volūt, quàm sit potens, bonus & verax Dominus. Quemadmodum em̄ qui equi cursu vtitur, solùm vt cognoscat equi virtutem, tentare equum dicitur: non tentat autem E equum, qui cursu eius vtitur ad transuectionē, etiāsi inter vtendum equi virtutem cognoscat magis: ita Deum tentant, qui non ea ratione expectant Dei opem qua debet expectari, non tentant autem qui in necessitate aliqua constituti necessariam sibi Dei opem expectant. Secundò, etiā Deum tentare contingit ex diffidentia de Deo, aut incredulitate eius quod de Deo credere deberet, vt cùm quis in necessitate aliqua constitutus non securè confidit de Dei potentia & bonitate, sed animo murmurante eum diffidentia quadam optat Deum declarare suā potentiam & auxilium, quomodo tentasse Deum A dicuntur Israelitæ, cùm in inopia cibi potúsve constituti murmurauerunt dicentes: Estne Deus in nobis, an non? & nunquid poterit Deus parare mēsam in deserto? Sicut enim diuinæ opis & potentiæ declaratio optanda nō est, nisi cùm id nostra postulat necessitas, aut Dei gloria: ita in necessitate ab eo simplici animo nos pendere oportet, certò confidentes eum liberaturum si iudicauerit expedire saluti nostræ. Posse enim illud, & omnino idem velle, si bonum nobis sit. Sic etiam Deum tentat, qui declarari sibi postulat Dei voluntatem in his rebus in quibus Dei voluntas ex scripturis aut aliunde certò cognosci posset. Porrò his modis Deum tētare, graue peccatum est, siue quòd per diffidentiam non ita de Dei sentiatur potentia & bonitate, sicut oportet, siue quòd non ea deferatur ipsi reuerentia quæ debetur summæ ipsius autoritati & dignitati. Neglectus enim quidam Dei est, in rebus leuibus & non necessariis illius opem exposcere, quasi ad omnia quæ libuerit nobis paratus esse debeat.

Exod. 17.
Psal. 77.

Tentare Deum graue peccatum.

ITERVM ASSVMPSIT, ET DVXIT IESVM DIABOLVS IN MONTEM EXCELSVM VALDE, &c.] Cùm iam Christum diabolus nec per concupiscentiam carnis, nec per superbiam & inanem sui ostentationem superare posset, aggreditur eum oppugnare per illud quod inter omnia quibus homines tentat tertium est, nempe per concupiscentiam oculorum & auaritiam, simul tamen ipsum etiam tentans de superbia per honores promissos. Omne enim quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Sicut autem in prima tentatione non solùm in gulæ vitium, sed per illud in vanam sui ostentationem, & in secunda per inanem gloriam etiam in Dei tentationem pertrahere voluit: ita in hac tertia per auaritiam & ambitionem in idololatriam conatus est adducere, per id semper pergens tentare quod mentem hominis magis natum est, & solet à constantia sua & virtute dimouere, semperque in grauiora crimina deiicere adlaborans. Hoc enim ordine diabolus tentare solet, vt à leuioribus incipiens paulatim perducat ad grauiora, semper ea ordine proponens quæ magis ac magis mouent. Iam plerumque fit vt qui famem contemnere possunt & vanam gloriam, stabiles honores & multarum rerum gloriosam possessionem non possint contemnere. Porrò tertia hæc tentatio non parùm differt à duabus superioribus. In eis enim dixit: *Si filius Dei es*, eò quòd ea quæ suggerebat videbantur Dei filio competere. In hac verò id adiicere non potuit, eo quod id suggessit, quod nulla ratione Dei filio conuenire potuit. In illis apertius expiscari quærebat quis esset Christus, in hac verò apertius ad peccatum eum solicitat, quasi iam certior eum non esse Dei filium. Cùm enim videret eum semel & iterum detrectantem vt ostenderet se Dei filium, tanquam purum hominem ipsum tentat, ea illi proponens quæ adeo mouent homines, vt inuisibilibus bonis futuris ea præponant. Et tamen quemadmodum in illis tētationibus etiam intelligitur ad peccatum solicitasse, ita & in hac rectè intelligitur simul voluisse explorare num Dei esset filius. Sperabat enim eum si nō esset Dei filius, magnificis illis promissionibus superādum. Si verò esset, irritatum tanta tentatoris improbitate, dicturum se potius ab illo adorari debere, suaque esse omnia ea quæ ille

Multis modis Deum tentari contingit.

tanquam

tanquam sua pollicebatur. Quemadmodum autem priùs in altum tẽpli pinnaculum Christum assumpserat, & casum suggesserat: ita & nunc in excelsum montẽ ducit, casumque rursum suadet, dicens, *si cadens adoraueris me.* Semper enim diabolus ad alta hominem per mẽtis superbiam deducere studet, semperque ad casum solicitat. Quomodo autẽ omnia regna mundi & gloriam eorum è monte quouis ostendere potuerit, idq; in momento temporis, in quæstionem vertitur. Neque enim aliquis est mõs tam altus, vnde liceat omnia regna mundi videre: neque si esset, oculus humanus posset ad omnium conspectum pertingere. Proinde quidã (inter quos Origenes homil. 30. in Lucam) intelligendum istud putant non de regnis corporalibus huius mundi, sed spiritualibus, quibus scilicet diabolus per varia vitia regnat in hominibus, vt vnum sit regnum gulæ, alterum luxuriæ, aliud superbiæ, & sic de reliquis peccatorum signis quæ Christo ostenderit, veluti dicere volens: Si vis regnare omnibus affectionibus istis, & in hoc venisti vt eos qui sub me sunt rapias, procide & adora me, & absque omni certaminis molestia accipe omnes qui gubernantur à me. Verùm hæc allegorica interpretatio literæ omnino non videtur conuenire, Nam præter alia, ad hanc ostentionem non fuisset necessarium Christum in montem duci à diabolo. Itaque alij (inter quos Chrysost. in secũda expositione in Matthæum) intelligunt diabolum demonstrasse Christo omnia regna & gloriam eorum, non quòd singula regna & ciuitates oculis eius videnda exhibuerit, sed quòd partes terræ in quibus vnumquodque regnum vel ciuitas posita erat, digito demonstrarit, dicens: Versus illam partem est Roma, aut Hispania, aut Alexandria: & in illo regno tales sunt diuitiæ & honores, in alio verò alia gloria. Verùm nec hæc interpretatio videtur conueniens, maximè quia addidit Lucas (*in momento temporis*, per quod satis significatur ostentionem hanc fuisse talem quæ potestati diaboli fuit propria. Quare sunt qui hanc ostentionem putant fuisse factam à diabolo in phantasia Christi, vt non fuerit sensibilis regnorum visio, sed imaginaria; quomodo & D. Benedictum totum mundum in lumine diuino intellectualiter vidisse testatur Gregorius lib. dialog. 2. cap. 35. Sed cùm non satis pium sit dicere, diabolum interiores Christi sensus commouisse nouis apparentium rerum speciebus: cumque certum satis sit insensibili & externa specie diabolum Christo apparuisse, verisimilius videtur, vt dicatur diabolum Christo ostendisse omnia regna mundi sensibiliter, quia omnium imagines nouo quodam modo repræsentauit humanis eius obtutibus, faciens per eas imagines omnia apparere oculis eius. Qua ratione neque fuit aliqua illusio in oculis Christi, neque Christus deceptus est, cùm sciret Christus obiectas imagines esse falsas. Atque in hunc modum intelligit Theophyl. istud contigisse. Cæterùm cum hoc modo verisimile sit intelligendũ esse illud, *ostendit ei omnia regna mundi*, atque ad huiusmodi ostentionem non fuerit necessaria corporalis transuectio in montem aliquem excelsum, apparet etiam probabilius secundum prædictum modum intelligendum esse quod dicitur diabolus Christum assumpsisse in montem, & proinde etiam illud quod dicitur assumpsisse in Hierusalem, & statuisse super pinnaculum templi, vt scilicet, hæc facta sint non reipsa, sed per visionem, quemadmodum absconsio lumbaris ad Euphratem à Ieremia, quæ scribitur cap. 13. & dormitio Ezechielis super latus sinistrum, & postea super latus dextrum, de qua Ezech. 4. Neque enim minus apertè illic scribitur Ieremiam isse ad Euphratem, atque illic lumbare suum abscondisse, secundoque rediisse, & reperisse illud iam corruptum: deinde Ezechielem supra latus suum sinistrum dies trecentos nonaginta, & super dextrum 40. dormiuisse, quàm hic Dominum à diabolo in pinnaculum templi, ac postea in montem assumptum. Et tamen Hieronymo & aliis non est dubiũ per visionem illa contigisse. Vt autem sic intelligantur etiam quæ hîc dicuntur, satis insinuant Euangelistæ, qui videntur significare has tentationes in deserto contigisse in quod Christus secesserat. Nam Matthæus ob id in desertum isse dicit vt tentaretur à diabolo, videlicet in ipso deserto. Et Lucas post tentationes dicit Christum regressum in virtute spiritus in Galilæam, videlicet in deserto in quod secesserat. Certè Christum non fuisse corporaliter translatum super templum & montem sentit Cyprianus, aut quisquis fuit autor, in sermone de ieiunio & tentatione Christi, vbi sic scribit: A multis ambigitur vtrum fuerit hæc translatio corporalis, & si de loco ad locum se Christus transferri permiserit, eo modo quo Abacuc de Iudæa in Chaldæam ductus est, & Philippus de Azoto in occursum Eunuchi. Sed quòd corporaliter eum diabolus tulerit, videtur inconueniens, quòd humeris eius Saluator insederit, & pro vehiculo vsus sit quem præcipitatorem sciebat: vel ei ferendum se commiserit, cuius insidias agnoscebat. Suo itaque spiritu eum credendum est ductum & in desertum, & super templum, vt vtrobique eum diabolus assumeret ad tentandum. Et localiter quidem prima tentatio fuit in deserto, sed cæteras eo modo circumduxit tentatoris astutia, vel circumduci passa est patientia Saluatoris, quomodo Ezechiel cùm super fluuium Chobar, sederet, Hierosolymam raptus in spiritu ciuitatem ædificat & metitur, & muros & templum instaurat. Hoc itaque modo super culmen templi Christus erat in spiritu, sciens quid antè spiritus affectarit, & hosti se de vana gloria pulsaturo oportunitatem parabat. Hæc ille. In quibus etsi rectè sentit Christum non translatũ corporaliter, tamẽ quod dicit Christũ suo spiritu translatum sicut Ezechiel spiritu diuino, nõ conuenit satis Euangelistis, qui dicunt diabolum assumpsisse Christum. Proinde secundùm prædicta dicendum esset, translationem Ezechielis & Ieremiæ factam per visionem imaginariam aut intellectualem: Christi verò per visionem sensibilem & corporalem, ita, scilicet vt diabolus per nouas rerum imagines fecit Christo videri sensibiliter se esse supra templum & montem.

Quomodo ostendit omnia regna mundi.

Dan. 14. Act. 6.

Ezec. 40.

TIBI DABO POTESTATEM HANC VNIVERSAM, ET GLORIAM EORVM, QVIA MIHI TRADITA SVNT. Aduertendum in his verbis, quàm sit & mendax, & arrogans nequam spiritus. Mendaciter enim & arroganter sibi arrogat, & quòd omnia sibi sint tradita, & quòd det cui voluerit. Dominini enim est terra, & plenitudo eius, & in manu eius sunt omnes fines & regna terræ, omnisque potestas secundũ Paulum à Deo est. Dicitur quidem & ipse diabolus in scripturis princeps huius mundi, & deus huius seculi: sed id solum propterea quia dominatur in hominibus mundana

Psal. 23. Psal. 94. Rom. 13.

mundana sapientibus & sectantibus, & quia autor est omnis abusus creaturarum quę sunt in hoc mundo, nihil habens iuris in cœlestibus. Verùm quoq; est diabolum Deo permittente dare quibusdã possessiones & honores huius mundi, his scilicet, qui per nefas illa consequuntur, sed apertum mendacium est dare ipsum hæc cuicunque velit. cùm nulli dare possit nisi cui Deus velit dari, multósque certum sit non à diabolo, sed à Deo accepisse. Similis arrogantia est & falsitas in eo quòd promittit se hæc omnia duturũ illi, cùm id non sit in ipsius potestate. Iam & antiquæ superbiæ eius erat, quod diuinum sibi postulat deferri honorẽ, idque ab eo quẽ Dei filium cœlitus denunciatũ didicerat. Qua diaboli suggestione significatum est quam efficax malum sit cupiditas & ambitio, vtpote quòd sæpe eò perducat hominẽ vt diabolo se prosternat, eũq; adoret. Et omnino quisquis cupiditate rerum huius mundi victus negligit Dei præcepta, fraudat, rapit, peierat, occidit, fasque nefasque miscet, is iam adorauit huius mundi principem, Deúmque abnegauit, inito fœdere cum aduersario Dei. Cui conuenit quod Paulus aliquoties auaritiam vocat idolatriam, & auarum, idolorum cultorem.

A

B

C

D

E

«TVNC RESPONDENS IESVS, DIXIT ILLI: «VADE RETRO SATANA. *f* SCRIPTVM EST, &c.] Christus cùm hactenus mansueto animo pertulerit diaboli tentationes, postea quam ipsum diuinum patris sui honorem vsurpare audiuit exasperatus est, & increpans repulit eum, dicens: *Abi post me Satana*, vt nos illius exemplo discamus nostras quidem iniurias magnanimiter tolerare, Dei autem iniurias nec vsquam ad auditum sufferre. Bis autem legimus Christum, hac vsum increpatione, *Vade retro Satana*. Semel, scilicet, hoc loco increpando diabolum, & secundò reprehendendo Petrum, vt patet Matth. 16. Huius itaque orationis non est sensus: sequere me à tergo, sed quia satan significat Hebræis aduersantem, non qualitercunque, sed velut obsistendo coram & ante faciem: ideo alludendo ad vocabulum, eiicitur à facie, iubeturq; secedere post tergum, in quo non possit obsistendo aduersarium agere. Quare sensus est: secede omnino à me, nec diutius mihi aduersaris. Est enim locutio metaphorica, desumpta à similitudine corporalis situs eius qui aduersatur alicui. Quidam autem Græcorum codices non habent, *retro*, sed tantùm, *Vade Satana*. Vnde Origenes annotauit diabolo dictum: *Vade* (vel abi) *Satana*: Petro verò, Abi post me satana, quia hic ad sequelam vocatus est, non autem ille. Poterat autem Dominus Iesus improbitati dæmonis respondere: quid mihi polliceris quæ mea sunt? quid mihi vendicas quæ tua non sunt? qua fronte postulas vt tibi ad genua accidam, cùm sim Deus, qui te condidi, qui te superbientem cœlo depuli, deiecturus in tartara, fimulatq; mihi videbitur? Verùm id temporis fallendus erat diabolus non docendus. Nec admoneri debuit, qui corrigi non potuit. Proinde solũ patris sui honorem à diabolo vsurparum scripturæ autoritate vindicat, rursus ex Deut. sicut superius, bis testimonium desumens, quò inquit Hieron. secundæ legis sacramenta mõstraret: putatur autẽ desumpta hæc scriptura ex Deut. 6. & 10. capitibus. Verùm illic nõ, adorabis, scriptũ est, sed timebis. Nam & Hebræa illis locis habent verbum quod non significat adorare, sed timere; & Græca habent, φοβηθήσῃ timebis. Quare in citatione huius scripturæ videtur Christus non ad hæc tantùm loca respexisse, sed simul etiam ad ea quæ in sexto & quinto capite præcedunt ante hæc verba. Nam in quinto capite dicitur: Nõ habebis Deos alienos in cõspectu meo. Non adorabis ea, neque coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus, quo satis significatur solum Dominum Deum tuum adorandum. Quanquam non malè quis dixerit solùm respectũ fuisse ad illud quod legitur Deut. 6. Nam cùm ante hæc verba, Dominum Deum tuum timebis, præcedat: Cùm saturatus fueris, caue diligenter ne obliuiscaris Domini, qui eduxit te de terra Ægypti, de domo seruitutis, eisque verbis indubiè prohibeatur aliorum deorum cultus, ac deinde subiiciatur, Dominum Deũ tuum timebis, satis patet per verbum, timere, significari omnem cultum & reuerentiam Deo debitam, ac maximè adorationem. Qui enim timet aliquem & reueretur, eundem etiam adorat. Nam adoratio, timoris & reuerentiæ externum signum est. Verbum ergo timebis, Dominus mutauit in *adorabis*, quòd ita responsio postularet, eo quòd diabolus ad prostrationem & adorationem sui inuitat. Quod autem additum est, μόνῳ, soli etsi in Hebræo expressæ non habeantur, includitur tamen in articulo, illi, qui cùm debeat intelligi cum emphasi, significat soli Deo seruiẽdum. Vnde & in prima parte intelligi debet, Dominum Deum tuũ solum adorabis. Ad quem intellectũ significandũ subditur in Deut. post hæc verba: Non ibitis post deos alienos, &c. Porrò, vt priùs etiam dictũ est in capitulo de Magis, verbum Hebraicum correspondens in scripturis verbo, adorare, propriè significat se coram aliquo venerationis causa humi prosternere aut inclinare: vnde frequenter etiam aliis à Deo tribuitur, secundum generalem hanc suam significationem. Cùm autem huiusmodi venerationem Deus sibi soli exhiberi postulat, plus quid eo significatur, nempe talis veneratio exterior, quę ex corde pio & religioso procedat, & qua ipse colatur tanquam solus autor vitæ, & omnis boni largitor. Sicque intelligẽdum quod hic dicitur, *Solum Dominum Deum adorabis*. Quãquam & alioquin cùm homo hominem vel sanctos Dei adorat & veneratur, in eis magis Deum quam illos adorat. Nam cùm honor Deo sit proprius, nulli honos deferendus est, nisi propter Deum, quare maximè iis defertur qui diuina quadam virtute aut potestate in hominibus præeminent, qui & ipsi dij quidã in scripturis dicuntur. Huic autẽ Hebraico verbo respondet apud Græcos verbũ προσκυνῶ, quod & ipsum significat exteriorẽ venerationẽ cũ incuruatione corporis: sonat enim idẽ quod admoneo. Solẽt autẽ regẽ veneraturi sese inclinare, & manum deosculari, subiectionem protestantes. Huic ergo & apud Latinos bene respondet verbũ, adoro, quod est quasi ad aliquem oro, hoc est capite inclinato aut corpore inclinato ad aliquem orare. De quo verbo doctè Valla lib. 5. cap. 11. Adorare, inquit, ab oro, quod est ore precor, cõponitur. Supplicare à plico, & genu, poplitémq; aut ceruicẽ plicamus, cùm à potẽtiore aliquo magnũ quid precamur. Et tamẽ adorare, sine ore, hoc est, sine voce fit, non sine plicatione genuum ac gestu corporis. Supplicare, sine plicatione genuũ ac gestu corporis, nõ sine ore ac voce. Hinc est, quare supplicare tantum homini datur, adorare etiã mutis, vnde elephas & phœnix, & alia quædam irrationalia solẽ adorare dicuntur. Nosq; rebus mutis & sensu carentibus non supplicamus, sed adorationis

Deut. 6.

Adorare quid proprièsignificat.

rationis honorem exhibemus, vt regnum statuis, signis, vestibus, literis, aliisque similibus & præcipuè picturis imaginibusq; tum Dei, tum sanctorum, tũ ipsius etiam crucis, quæ sapientes adorant, stulti etiam orant. Quod de cruce, idem etiam de sudario dico, cæterisque similibus: idem de reliquis sanctorum, quorum corpora præsentia adoramus, animas verò absentes oramus. Hæc ille. Ex quibus patet verbũ hoc bene respondere Hebrææ & Græcæ dictionibus, nec idpropriè esse Latinis Adorare, quod Germanis est, *Aenbidden*. Illo enim vtũtur ad significandum, animo in aliquem fixo orare, precariq́ue quid ab aliquo, tanquam boni illius primo autore. Pro verbo autem hoc, *seruies*, quod in secunda parte ponitur, Græcis est λατρεύσεις. Est autẽ Græcis λατρεύω, idem quod δϑλεύω, & λατρεία, idem quod δϑλεία, vt ostendit Valla in Annotationibus super D. Matthæum. Et patet ex Suyda, qui λατρεύω exponit per δϑλεύω, & λατρεία, δϑλεία, ἐπιμέλεια, hoc hoc est seruitutem mercenariam. Nam & in Leuitico cùm dicitur: Omne opus seruile non facietis in eo, Græcis est λατρευτὸν. Tamen quoniam Septuaginta semper aut ferè semper verbum hoc posuerunt vbi de cultu diuino est sermo, similiter & Paulus in suis epistolis, factum est vt λατρεία accipiatur à sanctis patribus pro ea singulariter seruitute qua colitur Deus, vt annotauit prolixè Augustin. libr. 10. de ciuit. Dei capit. 1. quamuis ea seruitus, Græcis magis propriè dicatur θεοσέβεια, vel θεοσεβεία. Hinc deinceps facta est à Theologis triplex illa distinctio venerationis, latria, dulia, & hyperdulia. Porrò in Hebræo hoc loco est verbum commune seruituti diuinæ & humanæ: quod tamen cùm de seruitute diuina est sermo, rectius Latinis redditur per verbum, colere. In huiusmodi autem seruitute & cultu non tantum includitur externa veneratio quæ exhibetur per adorationem & sacrificium, sed etiam interna, qua de Deo piè quis sentit, colens eum fide, spe, & charitate: deinde & ea quoque veneratio, qua obediendo mandatis ipsius reuereamur illum, facientes quæ ab eo præcepta sunt nobis. Hic enim est perfectus Dei cultus, qui hoc præcepto à nobis exigitur.

Leuit. 23.

ᶜET ᵃTVNC ᶜCONSVMMATA OMNI TENTATIONE ᶠDIABOLVS RECESSIT AB ILLO ᶜVSQVE AD TEMPVS.] *Tunc* (inquit Matthæus) hoc est, cùm dixisset Dominus: *Vade post me Satana*, cumque, vt habet Lucas, omnis iam consummata esset tentatio. Omnem autem tentationem dicit consummatam, siue simpliciter, quia iam peracta erat omnis tentatio, qua voluit tentare Christum diabolus: siue quia hę tres tentationes descriptæ capita sunt omnium tentationum. Aut enim tentamur de illicita carnis voluptate, aut de inani gloria, aut de auaritia & ambitione: quia, vt priùs dictũ est, omne quod est in mundo, aut est concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia vitæ. Docemur itaque Christi exemplo, non obediendum diabolo vel carni, suggerenti cupiditatem alicuius horum trium, & per horum cupiditatem in vitia quæuis præcipitare conanti. Possumus autem etiam aliter has tres tentationes & responsiones Christi in exemplum nostrum & documentum accommodare. Aliquando enim cùm in inopia aliqua aut necessitate constituti sumus, tentamur ad diffidentiam diuinæ opis, & ad requirendum illicitas rationes succurrendi nostræ inopiæ. Quod quando fit, cum Christo dicendum, Non in solo pane viuere hominem, &c. hoc est, confirmandæ spes nostra in Deo, nec diffidendum est quin ille, si ita iudicauerit expedire, ratione aliqua etsi nobis incognita, opem ferat. Contrà verò cùm per præsumptuosam confidentiam tentamur, expectare id à solo Deo, quod in nostra aliquatenus situm est potestate, cogitandum id quod Christus dixit, Non tentandum esse Dominum Deum. Iam cùm per superfluam concupiscentiam rerum istius seculi tentamur, vt impietatem aliquam committamus, quò cupita assequamur, cogitandum quòd tertiò dixit Dominus. Adorandum esse solum Dominũ Deum, &c. Ita fiet vt memores trium istarum responsionum Christi, neque superemur à diabolo per diffidentiam, aut desperationem, neque per præsumptionem, neque per concupiscentiam, in quibus tribus omnis tentatio consistit. Porrò vsque ad tempus dicitur recessisse diabolus, quia rediturus erat postea vel ad tentationem, vel ad oppugnationem, alia accepta occasione. Vnde postea dixit Dominus: Venit princeps mundi huius, & in me non inuenit quicquam. Nam quem nulla rerum specie corrumpere potuit, hunc postea per suos satellites conatus est perdere & occidere. Cùm autẽ iam recessisset diabolus, ecce (inquit Matthæus) rem nouam, angeli in visibili specie accesserunt ad eum, & ministrabant ei, cibum scilicet adferẽtes, aliaq́ue ministerij officia ei exhibentes. Qua in re iam significatur Christi diuinitas, sicut priùs per tentationem diaboli declarata est eiusdem vera humanitas. Quamuis enim non loquatur hîc Euangelista de eo ministerio angelorum, quo Christi diuinitati semper affistunt, & ministrant angeli: tamen ad testificandam excellentiam Christi supra angelos, non angelus vnus qui sufficeret ad cibandum vnum hominem, sed plures angeli describuntur, non quidem prouidentes ei, & necessaria suggerentes, sed ministrantes ei. Scripta sunt autem hæc omnia & propter nos, quo scilicet intelligeremus diabolum necessariò fugiturum à nobis, si in resistendo illi iterum & iterum perstiterimus, secundum illud Iacobi: Resistite diabolo, & fugiet à vobis. Ac tũ quidem angelos qui in tentatione videbantur nos deseruisse, susceptu-

Iacob. 4.

ros nos ac stipaturos, & lætiora rebus tristibus & molestis successura. Quemadmodũ enim in humana militia vices retũ sunt, & labores otio, dura iucundis recreantur: & post diros conflictus epinicia celebrantur: ita in Christi militia semper aspera lætiorum vicissitudine mitigantur. Nam sic Dei bonitas moderatur omnia, vt vicissim tentationibus, rebusq́ue asperis exerceat, probetq; militum suorũ fortitudinem, & rursus solatio quopiam inuitet ad gratulationẽ & gratiarum actionem. Verùm ne semel iã liberi ab oppugnatione diaboli, deinceps securi degamus, sed ad nouos potius illius insultus nos præparemus, ob id bene vsque ad tempus recessisse dicitur à Christo. Dum enim in mundo sumus, vbi satan princeps est, tẽtationibus eius sumus obnoxii. Docemur itaque hoc capite, qui maximè diaboli tentationibus sint obnoxii, nempe solitarii, & per baptismum asscripti regno Dei, cùm quàm potente & callido hoste nobis res sit, quibus in rebus non tẽtet, qua ratione illum superare possimus, quodq́ue post triumphum cœlestia solatia simus experturi.

1. Ioan. 2.

IOAN

IOANNES TESTIFICATVR DE CHRISTO.

IOAN. I. CAPVT XVI.

IOannes testimonium perhibet de ipso, & clamat dicens: Hic erat quem dixi, Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas ad eum vt interrogarent eum: Tu quis es? Et confessus est, & non negauit, & confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es, vt responsum demus his qui miserunt nos? quid dicis de teipso? Ait: Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam Domini, sicut dixit Esaias propheta. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. Et interrogauerunt eū, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si non es Christus neque Elias, neque propheta? Respondit eis Ioannes dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit quem vos nescitis. Ipse est qui post me venturus est, qui ante me factus est, cuius non sum dignus vt soluam eius corrigia calceamenti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi erat Ioannes baptizans. Alt era die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, & ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, & ego nesciebam eum: sed vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est filius Dei.

IOANNES TESTIMONIVM PERHIBET DE IPSO, ET CLAMAT, &c.] Superioribus conuenienti ordine subiungitur testimonia Ioānis Baptistæ perhibita de Christo post baptismum ipsius ab eo susceptum, quæ quidem solus Ioannes recenset, cùm reliqui Euangelistæ ea Ioannis testimonia narrauerint quæ de Christo perhibuit ante baptismum, promittens post se venturum alium se fortiorem qui in spiritu baptizaret, Idem solus narrat quæ à baptismo Christi gesta sunt ab ipso in Iudæa, antequam Ioannes in carcerem traderetur, cùm reliqui his omnibus omissis, narrationē prædicationis & factorum Christi auspicentur ab his quæ tradito Ioanne in carcerem cœpit in Galilæa docere & facere. Itaque vt ad Ioannem redeamus, cùm in superioribus sui Euāgelij verbis magnifica de Christo prædicasset, nempe quòd vidissent Apostoli gloriam eius quasi vnigeniti, qui plenus erat gratia, &c. obiter introducit testimoniū Baptistæ, quo ostendat quàm illud conforme fuerit suo testimonio. Ioannis enim testimonium frequēter assumit Euangelista, tum quòd priùs eum dixerit ad hoc missum quò testimoniū de Christo perhiberet, tum quòd Ioannes apud populum summæ esset autoritatis. Dicit ergo, *Ioannes testimonium perhibet de ipso, & clamat*, hoc est, perhibuit & clamauit. Vtrumque enim per præteritum exponi debet, cùm Græcis prius quidem verbum sit præsens μαρτυρεῖ, testificatur: secundum verò præteritum, κέκραγε, clamauit. Verbo autem, *clamauit*, significat Ioannem non in secretò, nec discipulis tantùm suis, sed publicè omni populo audiente, ac summa cum libertate prædicasse de Christo. *Hic*, inquit, *erat quem dixi*, hoc est, de quo dicebam vobis olim quod sequitur. Quibus verbis apertè significatur, hanc Ioannis testificationem factam Domino iam præsente, aut saltem declarato, ac prius Ioannem de ipso dixisse quæ sequuntur, nempe: *Qui post me venturus est*, &c. Pro quorum (quæ frequenter hic repetuntur) intelligentia, ante omnia certum est Ioannem dicere Christum post se venturum, ratione prædicationis, quia, scilicet, post ipsum venturus erat ad prædicandum, baptizandum, & reliqua ad quæ à patre missus fuit. Deinde quod dicit, Christum ante se factum, certum quoque est non posse intelligi Christum Ioanne priùs tempore factum esse, vt hoc intellexerunt Arriani, qui ex hoc loco intellexerunt, Christum quatenus Deus erat & verbum, factum esse à patre in principio mundi. Quoniam enim non potuit intelligi Christus quatenus homo antè factus, reliquū videbatur vt secundùm diuinitatem suam antè factus diceretur, ac proinde creatura & patre minor. Sed hunc non esse sensum pater, quia secundum eum ineptè subijceretur, *quia prior me erat*. Non enim aptè dicitur: Hic est creatus à Deo ante me, quia prior me erat, cùm id quod creatur, non fit antequam creetur, Intelligendum ergo quod dicit, *ante me factus est*, hoc est, anterior me effectus est, & superior me, mihiq; prælatus, vt, *ante*, non ad tempus, sed ad dignitatem pertineat. Non enim est Græcis πρὸ, sed ἔμπροσθεν, quod magis significat præcedentem & excellētem. Neque Græcis est πεποίηται, aut κέκτισται, quæ creationē manifestius significarent sed γέγονεν, quod verbum quamuis anceps sit Græcis ad fieri & esse, hîc tamen non rectè trāsfertur per fuit, vt vertunt quidam, *Ante me fuit*. Nam nec sic satis aptè subderetur *quia prior me erat*. Vertendum itaque, *factus est*, sed intelligendum est non absolutè Christum dici factū, sed factū ante Ioannē, hoc est, factū Ioanne superiorem. Verùm hic iam occurrit quæstio, cùm eo tēpore quo his Christum venturū promitteret, Ioannes notior esset hominibus, & maioris apud eos autoritatis, quomodo tunc dicit illum se factum superiorē? Chrysostomo. putat prophetarum more præteritum positū loco futuri, hoc est, *Factus est*, pro, futurus est. Verùm non est necesse omnino huc confugere. Nam etsi tum nondū apud homines tantam obtinuerit autoritatem Christus, quantam Ioannes, tamen à patre factus erat superior, hoc est, ei prælatus, vt qui ad maiora erat destinatus, quique ampliora gratiarum dona consequutus erat,

pleni

plenitudinem scilicet eam, vnde, sicut postea dicitur, omnes accepimus, ac vnionem personalem diuinitatis cum humanitate. Secũdum quem sensum quod sequitur, *quia prior me erat*, intelligendum est de prioritate secundum tempus, vt ideo dicat priorem sibi fuisse, quia secundùm diuinitatem in principio erat verbum apud Deum, quomodo intelligit D. Aug. Ideo enim Christus Ioanni à patre prælatus est, quia etiam tempore prior erat Ioanne, vtpote verus existens Deus. Nam quoniam secũdum diuinitatem suam æternus fuit, ideo enim in assumpta humanitate non solùm Ioanni, sed & omni creaturæ prælatus est. Quidam tamen illud, *ante me factus est*, sic intelligunt, vt sit sensus: iam cœpit declarari me esse superior, venerabilior & gloriosior, per miracula scilicet quæ circa ipsum acciderunt in partu, in adoratione Magorum, & testimonia quæ de ipso perhibita fuerunt à diuersis. Iam quod sequitur, *quia prior me erat*, referunt ad dignitatem Christi, quia etiam vt homo prior erat, hoc est, maior & superior Ioanne. Itaq; sensus erit: qui post me venturus est: iam multis modis declaratus est, me esse superior, idque merito, quum re vera me omnib. dotibus prior sit. Ita quidam, & Cyrillus quoque ferè ad eum modum. Quoniam ergo periculum erat, ne Ioannes, qui apud Iudæos summam consecutus fuit authoritatem, maior Christo haberetur, vel ob id quòd prior cœperit prædicare pœnitentiam & regnum cœlorum, (nam qui in negotio aliquo primus est, ferè solet subsequentes præcellere, quemadmodum patuit in Mose:) ideo clamabat Ioannes frequenter idem repetendo, eum qui post se venturus esset, sibi prælatum, seq; longe esse priorem. Atq; hoc illud est quod apud tres alios Euangelistas dicitur ante baptizatum Christum de eo prædixisse: *Qui post me venturus est, fortior me est.* &, *Venit fortior me post me*, &c.

ET DE PLENITVDINE EIVS NOS OMNES ACCEPIMVS, ET GRATIAM PRO GRATIA: QVIA LEX PER, &c.] Quidam, inter quos Origenes & Theophylactus, intelligunt & hæc quæ sequuntur adhuc esse verba Baptistæ, vt sit sensus: Nos omnes Prophetæ qui hactenus fuimus, accepimus de plenitudine eius. Verùm huic sensui multa obstant. Primùm enim illud, *Deũ nemo vidit vnquam*, &c. planè videtur esse Euangelistæ. Deinde cùm ad declarandum id quòd dicitur, *accepimus de plenitudine eius*, subijciatur, *& gratiam pro gratia*, eamque gratiam per Iesum Christũ contigisse, cùm prùs per Mosen lex data fuerit, manifestum est significari fideles Christo iam manifestato accepisse de plenitudine eius, nõ autem id dici de his qui fuerũt ante Christum. Proinde rectius secundùm Cyrillum & Chrysost. intelliguntur hæc esse verba Euangelistæ, qui cùm obiter inseruisset Baptistæ testimonium suis dictis consonans, redit ad declarandum & continuandum inceptum sermonem. Sicut ergo de Apostolis & fidelibus loquens, dixit: *Vidimus gloriam eius, & plenum gratia & veritate*: ita nunc sub eorundem persona pergit dicere: *De plenitudine eius omnes nos accepimus*, declarans scilicet quàm fuerat verbum caro factum plenum gratia & veritate, nimirum adeo, vt de plenitudine eius omnes acceperint Apostoli, accipiantque omnes fideles. Per quod significat aliter à se dici Christum plenum fuisse gratia, quàm dicuntur aliquando in scripturis sancti quiuis. Nam & Stephanus dicitur fuisse plenus gratia & fortitudine & Apostoli repleti spiritu sancto, & de Ioanne dicitur ab angelo: Replebitur spiritu sancto ex vtero matris suæ. Verùm hi tantùm pleni dicuntur gratia, quòd sufficientem gratiam consecuti fuerant ad id ad quod à Deo deputati erant, aut potius quod abundantiorem præ alijs gratiam nacti essent. Vnde illis competit plenitudo quædam sufficientiæ & abundantiæ: Christo verò propria est plenitudo redundantiæ & effluentiæ in alios, qualis est plenitudo fontis indesinenter fluentis, & tamen plenitudinem suam semper conseruantis. Hæc autem plenitudo Christi de qua omnes accepimus, potest intelligi secundum eius diuinitatem, quemadmodum accipit Cyrillus: secundum hanc enim tanta est eius plenitudo, vt omne bonum ab eo manet & profluat tanquam à primo auctore, & causa efficiente prima. Potest tamen etiam secundum alios intelligi de plenitudine Christi secundum humanam naturam. Nam secundùm humanitatem quoque ita fuit plenus gratia omni, vt non nisi merito gratiæ ipsius fideles à Deo accipiant gratiam. Sed rectius apparet vt intelligatur de vtraque plenitudine simul, & ea scilicet quæ ei secundum diuinam naturam competit, & quæ secundum humanam. Nam hæc ex illa profluxit propter vnionem personalem, & illa redundat in fideles per plenitudinem humanitatis Christi. Cumque in vnam personam coũnita sit diuinitas humanitati, frequenter scriptura simul complectitur quæ sunt vtriusq;. Notãdum autem, quòd cùm dicat omnes accepisse de plenitudine, significet quandam partialitatem, nos scilicet accipere per partes & ad mensuram, quod in ipso est plenissimè & perfectissimè. Non enim plenitudinem eius, sed de plenitudine eius accipimus. Cùm verò dicit, *nos omnes accepimus*, significat neminem omnino esse qui aliquid accepit quod non ab eo acceperit: ad quod magis significandum videri potest non expressisse quod acceptũ sit. Postquam autem declarauit quãta sit plenitudo Christi, declarat consequenter eum fuisse plenum gratia & veritate, cum subijcit, *& accepimus gratiam pro gratia*, &c. Quæ pars variè exponitur. Augustinus enim gratiam pro gratia, intelligit vitã æternã quæ redditur fidelibus pro fide & vita bene gesta, quæ & ipsa est Dei gratia, atque hanc partem cum superiori in hoc sensu connecti, Omnes nos de plenitudine eius accepimus gratiam, & præterea accipiemus, imò iam in spe accepimus gratiam vitæ æternæ, pro gratia fidei & bonæ conuersationis. Zacharias autem Constantinopolitanus duplicem aliam adfert sensum. Priorem hãc: Accepimus gratiam pro gratia, hoc est, propter illam singularem donorum gratiam Christo collatam, etiã nobis, tãquam huius capitis membris gratia qua saluemur collata est. Alter hic est: Accepimus gratiam ab eo pro gratia, hoc est, fidem & dilectionem pro vita æterna promerenda. Sed his quæ sequuntur magis conuenit Cyrilli & Chrysostomi interpretatio, qui gratiã pro gratia intelligunt legem Euangelicã datam per Christũ pro lege Mosaica, quã etiam fuisse gratiam bene ostendit Psalmista, dicens: Qui annuntiat verbum suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israël. Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Et Paulus ad Rom. 3. cùm quæsisset: Quid amplius esset Iudæo quàm Gentili: Multum, inquit, per omnem modum. Primùm quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Sic ergo dictum est, *gratiam pro gratia*, sicut Iob 1. dicitur,

Act. 6. Psal. 147.

citur, Pellem pro pelle, hoc est, aliam pro sua: quomodo & dicimus, Clauum clauo pellere, aliū scilicet alio. Ita enim & hic dicitur *gratiam pro gratia*, hoc est, aliam pro alia. Hūc itaque sensum declaraturus subdit, *quia lex per Moysen data est*, vbi per hoc quòd dicit legem datam, à Deo scilicet, significat legem fuisse Dei donum, & proinde gratiam. Cùm verò subdit, *gratia & veritas per Iesum Christū facta est*, significat gratiā legis fuisse gratiā quādam vmbratilem, & proinde non perfectam: gratiam verò Christi, quæ pro gratia legis data est, fuisse perfectam, vt quæ veritatem ipsam coniunctā habuerit. Proinde cùm hic lex Euangelica dicitur, ad distinctionem à lege veteri, gratia & veritas, nō accipitur veritas vt opponatur falsitati, sed vt opponatur vmbræ & figuræ. Dicitur enim lex Euangelica veritas, quòd res eas exhibeat, quas obscuris typis lex Mosaica figurabat. Neque sic dicitur lex noua, gratia, quasi vetus non sit gratia, sed quòd maior & perfectior sit gratia quā illa, propter quod significandum adiecit, & veritas. Lex enim noua non solùm sicut illa commonstrat quid agendum, sed etiā confert peccatorum remissionem, filiorum adoptionem, regnum cœlorum, ac vitam illo dignam, perfectiorem quoque & veriorem Dei ac salutis veræ cognitionem. Cōsiderandum autem, quòd legem veterem dicit datam per Mosen, gratiam autē & veritatem non datam, sed factam esse, hoc est, cōtigisse per Iesum Christum, significans Mosen tantum fuisse seruum in legislatione, non dominum: Christum verò in exhibendo nobis gratiam & veritatem non se habuisse vt seruum, sed vt dominum. Factum enim aliquid esse per aliquem, authoritatē quandam sonat: datum verò per aliquem, ministerium indicat. Comparat ergo pulchrè his verbis & legem nouam veteri, & Christum Moysi, significans quanta sit inter illos differentia & leges illorum, quanta scilicet est inter vmbram & veritatem legem præcipientem & gratiam remittētem ac adiuuantem, dominum & seruum. Cùm autem priùs Baptistæ testimonio significatum sit Christū Ioanne maiorem fuisse, quo tamen (teste saluatore) inter natos mulierum maior non surrexit, & nunc etiam ostendatur Christum superiorem fuisse Mose, cui dictum fuit, Inuenisti gratiam coram me, & tepsum noui ex nomine, satis etiam significatum est Christum maiorem fuisse omnibus qui tunc vel ante ipsum fuerunt iustis.

DEVM NEMO VIDIT VNQVAM. VNIGENITVS FILIVS QVI EST IN SINV PATRIS, IPSE ENARRAVIT, &c.] Coniungūtur hæc cum superiorib. dupliciter. Quidā enim hæc pertinere putant ad omnia ea quæ hactenus dicta sunt de diuinitate verbi, eisq; istud subinnuisse, ne quis arbitraretur ea quæ hactenus acutè disseruit de diuinitate, ab vllo homine tradi potuisse, quasi mens humana ad tam sublimium rerum contemplationem ex se assurgere potuisset, tanquā dicat: Nemo mortaliū hæc quæ dixi de diuinitate, tradere potuisset ex seipso, quia Deum nemo vidit vnquam, sed vnigenitus ipse filius nobis hęc enarrauit. Aliter tamen secundum omnes pene interpretes, istud refertur ad id quod immediatè præcedit. Quoniam enim dixit veritatem factam esse per Iesum Christum, non per Mosen, multo minus per quemuis alium, ostendit quasi necessarium fuerit vt veritas per Iesum mōstraretur. Et est sensus iste: Nihil mirum si dixi per Mosen quidem datam esse legem, per Iesum verò pro lege illa cōtigisse veritatem. Nam cùm Moses Deum non viderit, sicut nec alius quispiam homo, nec ipse, nec alius quispiam potuit nobis manifestam de Deo & liquidam narrationem dicere, nec nudam nobis veritatem Dei, salutis atque iustitiæ referre. Christus autē, qui & filius est & vnigenitus, & in sinu est paterno, intimusque consilijs illius, hic vnus nobis enarrauit apertè omnem veritatem. Porro sententia illa: *Deum nemo vidit vnquam*, quam idem Euangelista repetit, alia tamen occasione, epistola sua prima cap. 4. ne contrarietur illis scripturis quibus multi dicuntur Deum vidisse, in primis intelligi debet de diuina natura in seipsa. Nam qui dicuntur Deum vidisse, non eum viderunt in propria sua natura sicuti est, sed in aliqua similitudine proposita siue oculis corporalibus, siue imaginationi. Nā si ipsum secundum suam naturam vidissent, non vtique varijs modis vidissent, cùm simplex & vnica sit eius natura. Nec obstat quòd facie ad faciem quidā dicantur Deum vidisse, vt Iacob Genes. ca. 32. Vidi, inquit, Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Et de Mose dicitur Exod. capite 33. Loquebatur Dominus ad Mosen facie ad faciē. Ideo enim facie ad faciē, quia in obiecta aliqua sensibili specie humana. Cùm enim eodem capite postea petisset sibi ostendit faciem Dei, hoc est, videre Deū sicuti est, responsum est ei: Non poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo, & viuet, hoc est, quandiu vixerit vitam hanc mortalem. Deinde sciendum, verbum, videre, hoc loco non solum includere visionem corporalem, de qua loquēs Paulus 1. ad Timot. 6. Quem (inquit) nullus hominum vidit, sed nec videre potest, vnde & prius ca. 1. Deum vocauit inuisibilem: sed etiā quamcumque aliam visionem siue imaginatiuæ potentiæ, siue intellectus. Significatur enim hīc ad Ioanne, vnigenitum filium, Deum quē nobis enarrauit vidisse, quē vtique corporalibus oculis non vidit. Deum autem vt est in sua natura, nullus hominum vnquam vidit, neque oculis corporis, neq; oculis mētis, quamuis his post hanc vitam & in nouissimo die iusti Deum videbunt, vt testatur saluator dicens, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Et Ioānes ca. 3. epistolæ 1. Videbimus, inquit, eū sicuti est. Augustinus tamen & Paulum intelligit in raptu vidisse Deum per essentiam, quia dicit se raptum in tertium cœlum, & audisse arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et Mosen quoque, quia dicit Dominus de eo Nume. 12. Ore ad eos loquor ei, palam, & nō per ænigmata & figuras: Dominum videt. Atque hoc iam putat Moysi concessum, quod Exod. 33. ei negabatur, quando dictum est ei: non poteris videre faciem meā. Nec obstare, quod dicitur ibi: non videbit me homo, & viuet, eo quòd cùm Paulus & Moyses viderent Deum per essentiam, abstracta fuerit eorum mens planè à sensibilib. corporis. Itaque sensum esse: Non videbit me homo quādiu non fuerit anima eius separata à corpore vel per mortem, vel per abstractionem à sensibilibus corporis. Et quod dicitur, *Deum nemo vidit vnquam*, debere sic intelligi: Nemo nō separatus à corpore aliquo illorum modorum vnquam vidit Deum. Verùm cùm & hoc loco directè propter Mosen dictum sit: *Deū nemo vidit vnquam*: & in Exodo dicatur, non poteris videre faciē meam, simplicius videtur & verisimilius, neque Mosen vnquam in hac vita vidisse Dei essentiam, neq; Paulum, neq; alium quem

Quomodo aliqui deū vidisse videntur.

Matth. 5.

quēuis. Neque enim locus ille Pauli hoc conuincit, neque illud Nume. 12. dictū de Moyse. Nā ibi nihil aliud videtur Dominus de Mose dicere velle quàm de eo dictum est Exodi 33. Loquebatur Dominus ad Mosen facie ad faciē, sicut soleт homo loqui ad amicum suum, Vt omittam Hebræa aliter habere quàm habet nostra litera. Habent enim sic: Ore ad os loquar ei, & in visione, non in ænigmatibus, & figurā Domini videbit. Nō enim secundū Hebræos negatur videre Dominum per figuras, sed asseritur ipsum ad oculum videre figurā Domini. Notandū tertiò pro intellectu huius sententiæ: *Deum nemo vidit vnquam*, posse eam intelligi vel de solis hominibus in hac vita existentibus, & sic eius veritas ex prę- B dictis patet. Vel etiam de angelis. Nam Græcè non est, nemo, sed οὐδεὶς, id est nullus, vt videantur etiam angeli cōprehēdi, sicut intelligit Ambrosius super Luc. lib. & cap. 1 Qui si intelligantur comprehendi, iam verbū, videre, accipi debebit vt significet visionem perfectam, qua scilicet id quod videtur totum comprehēditur, ita vt eius quod videtur nihil lateat videntem, sed eius natura tota quāta quanta est perspiciatur. Sic enim Deus qui infinitæ est naturæ & perfectionis, non solùm nunquam visus est ab homine, vel angelo, sed nec videri potest. Secundùm hunc autem sensum dicitur Ioan. 6. Nō quia patrē vidit quisquā, nisi is qui est à Deo, hic vidit patrem. Et Matt. 11. Nemo nouit filium nisi pater, neq; patrē quis nouit nisi filius. Caietanus autē omnes has C scripturas intelligit de visione & notitia Dei ex proprijs naturæ virib. accepta. Nemo enim Deum in essentia vidit aut nouit ex proprijs naturæ suæ viribus. Atque his duob. modis etiam intelligi potest quod dicit Paulus, Deum inuisibilem, & nullū hominē eum vidisse, nec videre posse. Notādum autē, quòd postquam dixisset Euangelista, *Deum nemo vidit vnquam*, significans nullum satis idoneum fuisse qui Deum & ipsam veritatem nobis annunciaret, pulchrè admodum & doctè ita personam Christi notat, vt ostendat eū solum Deū nouisse, ac proinde per eum solum veritatem contingere potuisse. Neq; enim solum filium nominat, sed vnigenitū filiū, significans eum esse filium connaturalem & cōsubstantialē patri. Nec his contentus adiecit, *qui est* D *in sinu patris*: quo significat eum & vnicè à patre diligi, & illi esse intimum, proximeq; præsentem, ac proinde eum perfectè videre, omniaq; eius exactè nosse. Quid enim patris latere posset filium, eumq; vnigenitum, ac deinde talē qui semper sit in sinu patris? Proinde rectè addidit: *Ipse enarrauit*. Ipse, scilicet qui talis est, ac proinde solus veritatem omnem perfectè nouit, enarrauit. Quo verbo explicatiorē quandam veritatis manifestationē insinuauit quàm fuit annunciatio Prophetarum.

ET HOC EST TESTIMONIVM IOANNIS, QVANDO MISERVNT IVDÆI, &c. E Quoniam superius suis dictis Euangelista inseruerat Ioannis testimonium, ob id iam explicatius illud describit, ostendens qua occasione, & quando ac coram quibus de Christo testificatus sit, non scilicet coram credulo vulgo tantùm & humilibus arbitris, sed apud grauem & verendam legationem eorum qui apud Iudæos erant primi, nempe Act. 6. Hierosolymitarum; quæ legatio constabat ex Leuitis & sacerdotibus, ijsq; ex laudatissima inter Iudæos secta Phariſæorum. Proinde sicut excellentia & mittentium & missorum ostendit in quanta auctoritate fuerit apud Iudæos Ioannes; ita testimonium Ioannis coram talibus legatis à populo Iudaico missis redditum de Christo, factum est celebrius Dominum negotium hoc ita dispensante, partim in gloriam filij sui, partim ne haberent Iudæi quod prætexerent suæ incredulitati, & impietati in Christum commissæ. Putat autem Chrysost. legatos hos missos à Iudæis ex odio quodam & inuidia contra Christum, quem vt humiliorem Ioanne præ ipso contempserint, cupientes ob id Ioannem sibi vindicare nomen Christi, quò Iesu fama extingueretur. Sed cùm hoc tempore Iesus adhuc obscurus esset & incognitus, verisimilius est non hoc animo missos esse hos ad Ioānem, sed simplici animo, quòd scilicet, vt testatur Lucas, omnes de Ioanne iam cogitare inciperent ne fortè ipse esset Christus. Quandoquidem ergo de ipso vulgi variabat suspicio, quò in re dubia certiores essent, mittunt qui interrogarent eum: *Tu quis es?* Et quidem scribant eum esse filium Zachariæ sacerdotis, ideóque non venerunt interrogaturi nomen eius aut originem, sed personæ qualitatem & dignitatem.

ET CONFESSVS EST, ET NON NEGAVIT, ET CONFESSVS EST: QVIA NON SVM EGO CHRISTVS.] Illa: *& confessus est & non negauit, & confessus est*: quidam ad diuersa referunt, intelligentes, Confessus est quid non esset: & non negauit quid esset. Sed rectius idem hæ partes accipiuntur significare. Consueta est enim hæc verborum congeries huic Euangelistę, nec hoc loco otiosa. Nam illa significare voluit constantiam & libertatem Ioannis in asserenda veritate, qui cùm tantus haberetur, vt, si voluisset, Christus credi potuisset, cupiditate falsæ gloriæ superari non potuit, vt aliud quàm sciret responderet. Sensus ergo est. Et confessus est veritatem, & non negauit eam. Quæ autem sit hæc veritas, quam non negauit sed confessus est, explicat dicens: *Confessus est se non esse Christum*. Verùm cùm non interrogaretur an esset Christus, sed *tu quis es*, quare respondit se non esse Christum? Dicunt quidam, Ioannem sentientem quorsum id interrogarent, nimirum vt scirent num esset Christus, qui illis temporib. venturus expectabatur, respondere potius voluisse eorum suspicioni & præcipuæ intentioni, quàm propositæ quæstioni. Sed rectius cū Caietano dicetur, legatos prima interrogatione quæsisse nū ipse esset Christus: hac autem interrogatione Euāgelistā insinuasse per responsionē Ioānis, quæ talē interrogationem præsupponit. Cùm enim priùs dixit missos legatos vt interrogarent eum: *Tu quis es?* non voluit eam fuisse primam quęstionem qua Ioannē aggressi erant, sed tantùm materiam legationis descripsit, verba autem interrogatoria quib. legati primò vsi sunt, omisit, satis tamen Ioannis responsione & subsequentibus quæstionibus insinuans.

ET INTERROGAVERVNT EVM: QVID ERGO? ELIAS ES TV? ET DIXIT: NON SVM.] Quoniā confessus erat se nō posse esse Christum, suspicabantur eum esse Eliam: tum quòd Malachiæ vltimo promittitur Elias venturus ante Christum, cuius aduentum tunc saltem instare non dubitabant, tum quòd vita vestitusq; Ioannis, morib. Eliæ assimilarentur. Verùm cùm hi verisimiliter scierint Ioannem esse Zachariæ filium, quomodo putare potuerunt eum esse Eliam; qui viuus translatus fuit, sine natiuitate rursus inter homines apparaturus? Ad quod dici primò potest, hos vel dubitasse, vel ignorasse ortum Ioannis ex Zacharia,

aut dubitasse quo modo implenda esset illa prophetia Malachiæ Heliam promittentis. Sed rectius dicetur creditam olim Iudæis, sicut & nunc, παλιγγενεσίαν, hoc est, iteratã generationẽ, quã, & Pythagoras docuit. Ex qua opinione Herodes putabat, Ioannem quem decolauerat in vitam rediisse, & Iesum iam vocari. Ex quo eodem errore & vulgi pars Dominum Heliam, pars Ieremiam, aut alium quẽpiam ex prophetis esse putabat. Sic & nunc eadem ducti opinione interrogant num Ioannes sit Helias. Ipse verò respondet se non esse Heliam, quantis fuerit Helias in spiritu & virtute propter quod à Domino dictus fuit Helias Matth. 11. Non enim erat, vt ipsi putabant, Helias in persona, & ille ipse Helias qui vivus raptus fuit in cœlum. Atque ex eodem errore rectissimè intelligetur eos tertiò interrogasse, *Propheta es tu?* aliquis, scilicet ex prioribus prophetis, quemadmodum Christus à vulgi parte habitus est. Obtinuerat enim apud Iudæos olim error, non esse sanctos aut prophetas nisi seculi superioris. Ideoq; negauit Ioannes se esse prophetam, talem scilicet de quo quęsierant: cùm alioqui secundùm testimonium Zachariæ & Christi verè esset propheta. Simplicius & rectius Augustinus, qui intelligens Ioannem simpliciter interrogatum num esset propheta, sentit eum negare se esse prophetam secundùm eũ modum quo propriè dicitur propheta, qui futura prædicit, & quales fuerunt alij prophetæ, qui à longè venturum Christum prædixerunt, cùm Ioannes præsentem Christum digito demonstrauerit, ac ob id plusquam propheta sit dictus. Chrysostomus verò & Cyrillus intelligunt propter articulum qui est in Græco ὁ προφήτης, non interrogatum Ioannem in genere num esset Propheta, sed an esset ille propheta, de quo Deut. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies. Sicque dicendum, Iudæos tum non intellexisse eundum fore Christum & prophetam ibi promissum, sicut non intellexerunt Heliã non quidem ante primum Christi aduentum, sed ante secundum venturum. At hæc intelligentia parum est probabilis, tum quòd si Iudæi de certo aliquo vate interrogassent alio à Messia, aliam vlterius subiecissent interrogationem, videlicet si nõ ille vates, ésne alius vates? id quod non faciunt, sed quasi non habentes quod nominent amplius, concludunt, *Quid ergo baptizas, si tu non es neque Helias, neque propheta?* tũ quòd hic iam articulus in multis libris nõ addatur, vt magis dicendum sit eum etiam priùs supernaceum fuisse, vt sæpe est apud Græcos. Itaque simplicior est Augustini sententia, quam & comprobat Ioannis responsio, qua declarat se præcursorem esse Christi iam præsentis, quem prophetæ omnes prædixerunt venturum. Quæ sequuntur cùm dicitur: *Ego vox clamantis in deserto, dirigite* (hoc est, rectam facite) *viam Domini*, superius sunt explicata. Bene autem Ioannes explicaturus quis esset, his maximè quibus scripturæ notæ erant, Isaiæ testimonium depromit, ne sibi videretur, quod erat, humana temeritate arrogare, simul etiam docens se nihil aliud esse quàm præcursorem Christi, & ipsum iam Dominum adesse, quem oporteret purgatis cordibus suscipere.

ET QVI MISSI FVERANT, ERANT EX PHARISÆIS. ET INTERROGAVERVNT EVM, ET DIXERVNT.] Ex Pharisæis dicit fuisse qui missi fuerant, vt insinuaret arrogantiam eorum & inuidiã in subsequentibus: Pharisæi enim propter religiositatẽ suæ sectæ multũ sibi autoritatis arrogabant, nec quenquam præ se honorari patiebãtur, atque ob id posteaquam Ioannes dixit, neque Christum esse, neque aliquem ex prioribus prophetis, tantùm propriæ scientiæ & autoritati tribuebant, vt ausi essent Ioannem de baptismo eius reprehendere, ac decernere non licere ei baptizare populum, non iam amplius loquentes ex nomine eorum qui miserunt eos, sed ex propria autoritate, negligentes ex insita eis arrogantia Baptistæ dignitatem, quam ex prolato Isaiæ testimonio meritò intelligere debuissent. Itaque quoniã ex scripturis intellexerant baptisma quoddam in remissionem peccatorum instituẽdum tempore Messiæ, ac tale videretur esse baptisma Ioannis, culpãt eum quòd baptizãdi nouum ritũ sibi vsurparet, cùm neque esset Christus, neque Helias, neque quisquam antiquorum prophetarum. Et est sensus: Quid baptizas, hoc est, Vnde tibi sumis authoritatem, vt baptismo, re noua & inusitata, homines ad pœnitentiam anteactæ vitæ prouoces, cùm id non videatur posse competere nisi ei qui vel sit Christus, vel quispiam priscorum propherarum? Verùm horum arrogantiæ modestè simul & appositè respondet Ioannes, indicans & baptismum suum non esse se indignum, vt qui imperfectus esset, in aqua scilicet solùm consistens, & præparationem esse ad efficacẽ Messiæ baptismum: quod significat cùm post se venturum dicit eum qui adeo sit ipso superior, vt indignus sit minimi serui locum apud ipsum obtinere. Ego inquit, baptizo vos tantùm aqua, ac proinde nihil facio quod non possit non competere ei qui neque sit Christus, neque quisquam antiquorum prophetarum. Verùm alius quispiam à me nõ iã procul abest, imò inter vos iam aliquandiu conuersatus est, & conuersatur tanquam vnus ex vobis, quem ego quidem quantus sit, satis noui, vos autem propterea quòd earum rerum pompa sese non venditat, ex quibus homines æstimant hominis excellentiam, non cognoscitis quantæ sit dignitatis & præeminentiæ. At ego vobis dico, ipse est ille de quo dixi aliquando quòd post me vẽturus sit, dignitate tamen adeo me prior, vt agnoscam me indignum qui infimum seruitutis officium illi impendam. Vt igitur secundum Isaiæ de me vaticinium mea prædicatione populum præparo ad suscipiendum illius prædicationem: ita ob id baptizo in aqua, vt meo quali quali baptismo vos præparẽ ad illius baptismum efficacissimum. Ipse enim vos baptizabit, non in aqua tantùm, sed etiam in spiritu sancto. Hæc Ioannes. Verisimile enim est, eum postquam dixisset: *Ego baptizo in aqua*: adiecisse in fine: *ipse vos baptizabit in spiritu.* Alioqui enim non satis ostendisset quod quærebatur, videlicet cur baptizaret. Hanc tamen partem Euangelista Ioannes omisit quòd ab alijs Euangelistis omnibus satis esset explicata.

HÆC IN BETHABARA FACTA SVNT TRANS IORDANEM, VBI ERAT IOANNES BAPTIZANS.] Bethabara legendum esse & non Bethania, admonent Chrysost. Theophylactus, & Origenes, q̃ Bethania citra Iordanem esset prope Ierusalem, nisi quis fateatur duas fuisse Bethanias. Porro locum in quo hoc celebre de seipso & Christo Ioannes perhibuit testimonium, Euangelista descripsit, partim propter historiæ certitudinem, partim vt ostenderet multis præsentibus hæc

Ioan-

Ioannē prædicasse, ideoq; adiecit: *vbi erat Ioannes baptizans.* Quibusdā videtur locum hūc Bethabara sic dictum, quod in eo esset traiectus Iordanis. Nomen enim hoc significat locum vel domū trāsitus. Ideoq; in hoc loco Ioannem baptizare cœpisse, & quod ob loci frequentiam mūlta illic semper esset hominum multitudo. Huc confugit Christus declinans Iudæorū furorem, vt scribitur Ioan. 10. Bethabaræ etiam fit mentio Iosue 18. inter ciuitates tribus Beniamin. Animaduertendū autē in his omnibus, idq; in exemplū nostrū, quanta fuerit Ioānis in prædicanda veritate constantia & libertas, quāta humilitas, quanta deniq; in respondendo nō solūm prudentia, sed etiā mansuetudo. Nihil enim asperū his legatis respondit, quāuis insolentes essent, & increpare viderentur eius baptismū, cuius rationē ex Isaiæ testimonio intellexisse oportuit: sed veritatē ipsam modestè non dedignatur aperire etiā his qui non simplici animo rogauerunt, idq; tum nomine eorum à quibus missi erant, tum eorū causa qui ex populi multitudine tunc aderant auditores, docens etiam impiis aliquando veritatem aperiendā, cùm ita aliorum astantium postulat vtilitas.

A

B

C

D

E

ALTERA DIE VIDIT IOANNES IESVM VENIENTEM AD SE, ET AIT: ECCE AGNVS DEI.] Superius quidem descripsit Euāgelista testimonium quod Ioānes perhibuit de Christo interrogatus, quem tamē nondū quis esset demonstrauerat: hīc autē iam describit testimoniū quod spontaneus perhibuit, idq; demonstrando ipsum de quo prius dixerat. Quoniā enim populus iā summo tenebatur studio cognoscendi eum, cuius dignitati in tantū cedebat Ioānes, ne eā dignitatem per errorē alicui alteri tribuerent, conueniens fuit vt altera die hoc est, postridie (est enim Græcis ἐπαύριον) demonstraretur digito is quem tantopere Ioannes cōmendauerat. Venit itaq; Iesus ad Ioannem vel ea de causa maximè, vt occasionē præberet clarius testificandi de se, & ne baptismū quem olim susceperat, putaretur in ablutionē suorum peccatorū suscepisse, quemadmodū alij. Ioānes autem cùm videret Iesum ad se venientem, admonitus spiritus quid esset agendū, versusq; ad populū digito commonstrat eū, vt iam de facie quoq; agnitū mirari & amare consuescerēt, vt illum potius quàm se sequerentur, & illius potius baptisma ambirēt quàm suū. Ecce, inquit agnus Dei. Vocās autē Christum agnū qui tollit peccata, respexit ad agnos legales, qui pro peccatis hominū offerebantur: cúmq; alia etiā animalia in veteri lege in typū Christi offerrētur, vt boues, capræ, hirci, agnū tamen peculiariter vocat, quod inter omnia agni proprietates maximè Christum deliniarent, propter quod agnus immaculatus in quotidianū sacrificiū vespere & mane offerebatur, & Isaias agno singulariter Christum comparat, ca. 53. dicēs: Sicut ouis ad occisionē ducetur, & quasi agnus corā tondente se obmutescet. Similiter & Ieremias ca. 11. Et ego quasi agnus mansuetus qui portatur ad victimā. Ad quæ, & maximè ad locum Isaiæ, videtur Baptista respexisse, ideóq; additū esse apud Græcos articulum ὁ ἀμνὸς, ille agnus, de quo scilicet vaticinatus est Isaias prophera. Nā, & quod sequitur: qui tollit peccata mundi: ex eodē desumptum videtur. Dicit enim eodē cap. Et Dominus posuit in eo iniquitates omniū nostrum. Et rursum: ipse peccata multorum tulit. Dicitur ergo Christus agnus propter summā suam mansuetudinē & innocentiā, ac voluntariā ad mortem obedientiam. Dei verò agnus, siue quia à Deo patre traditus in oblationē pro peccatis nostris, siue quia agnus diuinus propter eius diuinitatē, aut quia Deo deputatus in oblationem, vt distingueretur ab agnis prophanis. Quod verò dicit, qui tollit peccata mūdi, dupliciter intelligi potest. Primò, vt intelligatur peccata tollere, quia in se recipit, secūdū illud 1. Pet. 2: Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo. Et Isaiæ 52. Lāgores nostros ipse tulit & dolores nostros ipse portauit. Tollere enim dicimur onera, quę nobis ipsis imponimus. Secundò, intelligi potest tollere peccata, quia aufert ea. Nisi vtramq; acceptionē simul cōprehendamus, vt ideo dicatur tollere peccata, quia illa in se suscipiens à nobis aufert & abolet. Dicit autē potius, tollit, quàm remittit, eo quod de Christo loquatur tanquā de sacrificio expiatiuo, nō tanquā de Deo remittēte sua gratia. Et per præsens potius dicit, tollit, quàm tollet, quo magis significaret ab eo proficisci omnē criminū purgationem: veluti si dicas. Elleborus purgat cerebrū, significās illi perpetuam & natiuā ineſſe vim purgandi cerebrum. Itaq; his verbis separare voluit agnū hunc ab agnis legalibus, qui & ipsi dicabantur agni Dei & sacri agni. Illi enim non solùm totius mūdi peccata auferre non potuerunt, sed ne Iudęorū quidem. Iste verò non Iudæorum tantùm sed totius mundi tollit peccata. Porrò Græca non habēt pluraliter, peccata, sed singulariter peccatum mundi, quomodo & Augustinus aliquoties legit, & Cyprianus in libro de duplici martyrio. Peccatum enim singulariter dixit, siue intelligēs vniuersum corpus peccati, hoc est, omnium vitiorum mundi colluuiem: siue intelligens peccatum originis toti mundo cōmune, ac omnia reliqua vitia in se tanquā fonte quodā concludens, ad cuius abolitionem simul cum omnibus ex eo defluxis Christus passus est. Verùm quomodo peccata vel peccatum mūdi tollit, cùm in multis hominum milibus peccatum adhuc dominetur? Ex prædictis sanè quæstio ista dissoluitur. Nō enim tollere dicitur peccata vel peccatum totius mundi, ab actu, sed quomodo herba aliqua dicitur mederi huic vel illi morbo, videlicet quia per ea quæ nostri causa pertulit, obediens patri vsque ad mortem, solus idoneus est vniuersa nostra peccata abolere. Sed quomodo herba non medetur nisi ægro applicata: ita nec expiatiuæ virtutis Christi particeps quisquā esse potest, nisi fide & dilectione aut sacramento illi vniatur.

HIC EST DE QVO DIXI: POST ME VENIT VIR, &c.] Notandus ordo, quo in Christi cognitionē Ioānes populum adduxit. Primò enim promisit post se venturum aliquem qui fortior se esset. Secundò, eundē dixit in medio populi cōuersari: ac tertio iā eūdem quē promiserat digito commonstrat. Sic enim ordine quodā ad perfectiorem Christi cognitionē ascenditur. Virum autem Christum vocat, nō solum ratione ætatis, sed multo magis ratione perfectionis omniū virtutum quæ in eo fuerunt, ob quā etiam in vtero adhuc existēs dictus est vir à Ieremia: Fœmina, inquit, circundabit virū. Deinde & ratione spōsæ Ecclesiæ iam Christo desponsatæ, qua ratione Paulus Corinthijs: Despōdi (inquit) vos vni viro, virginem castam exhibere Christo. Et Oseæ 2. Vocabit me vir meus, & non vocabis me vltra Baalim. *Ierem. 31.* *2. Cor. 11.*

ET EGO NESCIEBAM EVM, SED VT MANIFESTETVR IN ISRAEL, PROPTEREA VENI.] Nescisse se eum dicit, ne testi-

monitū ipsius de ipso suspectū haberetur,& vel propter cognitionē, vel familiaritatē, aut ex alio quopiā humano affectu redditum. Quanquā autem inquit, nescirē eum, tamē vt mihi demōstratus per me deinceps manifestaretur populo Israelitico, ideo missus sum ad baptizandū, in aqua. Quibus verbis postea à se apertius explicādis significat, baptismū in aqua institutum fuisse, tū vt ipse incognitum sibi Christū baptizatorē in spiritu certius cognosceret, tum vt deinde per ipsum aliis innotesceret. Ideo enim baptizauit in aqua, vt aliquando inter alios ad baptismū veniens Iesus cœlestibus signis demōstraretur esse baptizator in spiritu, & vt populo per nouum baptizādi ritum cōgregato promitteretur ac demōstraretur à Ioāne omnibus præsentibus Christus. Itaq; baptismus Ioannis ad manifestationem Christi duplici nomine rectē ordinatus fuit, nēpe & quia eius occasione maxima hominum multitudo cōfluebat, corā qua Ioannes de Christo testificaretur, & quia in baptismo aquæ maximè conueniebat demonstrari eū qui autor esset baptismi spiritus, ad quē ille præparabat. Deinceps autē Euāgelista narrat quo signo Ioānes incognitum Christū cognouisse se testatus sit, signumq; illud cognoscēdi Christi accepisse à patre, post reuelatum tum demū aliis se eum demonstrasse. Qua narratione suā cognitionem ad Deū patrem referens, suū testimonium ab omni suspicione liberū reddit. Quanquā autem secundùm probabiliorē Chrysostomi sententiam, vt priùs dictū est, Ioānes ante colūbę descensum interiori spiritus reuelatione Christum venientem ad baptismū suum cognouerit, id tamē non pugnat cū præsenti loco. Nam non dicit hic Ioānes sibi ignotum fuisse donec colūbæ indicio illū agnouerit, sed tātùm hoc signum se diuinitus aliquādo accepisse quo illū agnosceret, certius vtiq;, & sic vt per illud certò ipsum aliis manifestare posset. Quò em̄ suum elogiū certū esse persuaderet, memorat quàm euidēti & infallibili signo ipse de Domino certius euaserit, tacens sacratiorē reuelationem, quę haudquaquam fidem tātopere testimonio suo apud populū fecisset. Signum namq; illud non tam fuit Ioāni datum vt ipse Christū cognosceret, quàm vt per illud sine omni suspicione ipsum aliis posset demonstrare. Admirāda certè hic Dei sapientia, qua per eum qui baptizauit in aqua, demonstrari voluit baptizatorē in spiritu, idq; per spiritus descensum colūbæ specie, isq; sic demonstratus deinde institueret baptismum ex baptismo aquæ Ioānis proprio, & baptismo spiritus sibi proprio, vt per visibilem externum baptismum intelligeretur & conciperetur inuisibilis interior baptismus.

DEMONSTRATVM A IOANNE CHRISTVM QVINque discipuli agnoscere & sequi incipiunt, IOANNIS I.

CAPVT XVII.

ALTERA *die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Et respiciens Iesum ambulantem dicit: Ecce agnus Dei. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & videns eos sequentes se dicit eis: Quid quaeritis? Qui dixerunt ei: Rabbi (quod dicitur interpretatum, magister) vbi habitas? dicit eis: venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt die illo, hora autem erat quasi decima. Erat autem Andreas frater Simonis Petri vnus ex duobus qui audierant à Ioanne, & secuti fuerant eum. Inuenit hic primùm fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, quod est interpretatum, Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Iona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur, Petrus: In crastinum voluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Et dicit ei Iesus: sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri. Inuenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege & Prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph à Nazareth. Et dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus Veni & vide. Vidit Iesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo, Ecce verè Israelita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? respondit Iesus, & dixit ei: Priùs quàm te Philippus vocaret cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael & ait: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israel. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, Vidite sub ficu, credis, maius his videbis. Et dicit ei: Amen amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendētes & descendentes super filium hominis.*

ALTERA DIE ITERVM STABAT IOANNES, ET EX DISCIPVLIS, &c.] Quò magis eluceret Ioānis integritas & constātia, narrat Euāgelista quomodo non sat habuerit demonstrādo Christū, populi studium à se diuertisse in ipsum, sed & discipulos suos quos habebat peculiares, à se alienatos Christo tradere studuerit, transitq; Euāgelista, à testimoniis Ioānis, ad testimonia quę Domino ipsa eius dicta factaque perhibuerunt. Porrò quòd Ioānem stetisse dicit, Christū verò inambulātem, nō sine mystica rei significatione factū est. Legis enim Mosaicæ typū gerebat Ioannes, Christus Euāgelicæ professionis erat author. Lex igitur quæ ad summā lineam peruenerat, stabat veluti nō progressura lōgius & mox cessatura, Christóq; veniētī cessura, & suos illi discipulos traditura, sed interim constanter testificās de Christo, ac synagogā veluti tradens vero spōso, vt sit illi Ecclesia, Christus verò obambulat, veluti semper in maius progressurus, & vndiq; cœlestis doctrinæ discipulos colligens. Pro eo autem quod nos habemus, *respiciens Iesum*, &c. Græcè est ἐμβλέψας, hoc est intuitus: vt postea vertit interpres. Id autē plus quid significat quā respicere, nēpe quòd Ioānes corporalibus oculis fixè in Christum

Christū intentus fuerit, nō sine gaudio animi & admiratione. Ioannes itaq; ītās, cùm intuitus esset Iesum ambulātem, nec ignarus illū fore salutē humani generis, ac iā captare discipulos idoneos sublimi doctrinæ, versus ad suos discipulos, qui præceptori adstabāt vt eos meliori se magistro traderet: digito demonstrans ambulantē, *Ecce*, inquit, *agnus ille Dei*, de quo iam fere testificatus sum vobis frequēter. In quo Ioānis facto, præter imitandā veritatis asserēdę constantiā, etiam discendū, boni doctoris officium esse non grauatim repetere ea quæ nondū satis audirores intellexerūt, propter quod Paul. ad Phili. 3. Eadē inquit, scribere vobis mihi quidē non pigrū, vobis autē necessarium. Porrò vt hac in parte commendata est Ioānis in prædicādo integritas, constā B tia & diligentia: ita in sequentibus ostenditur tum fructus prędicationis eius, tū simplex discipulorum credulitas. Hi enim mox vt audierunt Ioannem loquentē, intelligētes quid vellet, nimirū vt se relicto ad Iesum properarēt, simplicitérq; credentes illius sermoni, secuti sunt Iesum ambulantō. Sequebātur autē taciti flagrantes amore sublimioris doctrinæ, cuius spē ex Ioannis testimonio cōceperant: sed interpellare nō audēr eum qui cum nulla eis intercesserat familiaritas, & cuius summā dignitatē ex Ioānis verbis intellexerāt. Iesus itaq; intelligens quo animo sequerētur, non expectata interpellatione, vltrò subleuat & inuitat illorū verecundiam, ac versus ad illos, & cōspicatus eos sequentes se, quærit quid C quærerent: non q̄ ignoraret quē quo animo sequerentur: sed vt sua interrogatione ad colloquiū & familiaritatem inuitaret, & per exortā illorū responsionem aliis ostenderet illorū affectum Euangelio dignum, ac sic horū nota cupiditas etiam aliorum animos accenderet. In quo Christi facto demōstratum, primùm quā sit pius Dominus obuius iis qui sinceris animis sitiunt Euangelicam doctrinā. Deinde quàm debeant tum doctores tum omnes qui quauis in re prodesse cuiquā possunt, esse cūctis expositi, non expectāres semper donec interpellētur, sed aliquando etiā antecurrētes aliorū petitionem. Iam in responsione discipulorum venerationē simul D & desiderium eorum spectare licet. Dū enim Rabbi vocant, profitentur se illius velle esse discipulos. Est enim, Rabbi, Hebraica dictio, plus quid significans quàm magister. Nam est idem quod magister mi. Rab enim Hebræis, magister dicitur & doctor ob scientiæ multitudinem. Nam deriuatur à verbo quod multiplicare significat. Similiter quod interrogati quid quærerent, nō responderunt se velle ab eo doceri, sed percontati sunt vbi illius esset domicilium, ostendit eorū & venerationē erga Christū, & discendi desiderium. Verebantur enim illi molesti esse ea hora, quæ, vt testatur postea Euangelista, satis tarda erat, & tamen doceri ab eo cupientes, vt frequenter ad eum discendi causa conuenire possent, locum vbi maneret scire quærebant: simulque E declarabant se familiarius secretiora quędam ab eo discere velle, quæ forrassis nō esset docturus in publico. Itaque Dominus Iesus delectatus illorū pio discendi ardore, non indicat signis domum suam, si quando per oportunitatem se vellent inuisere, nec excusans instantem noctem, iubet eos postridie redire, sed comiter ac blandè ad domesticum colloquium inuitat dicens: *Venite ac videte*. Qua quidem comitate non tantùm eos allexit ad amandum & sequendum se, sed etiam exploratit eorum desiderium. Nam si frigidi mente accessissent, nequaquā A ad domum secuti fuissent ipsum. Simul etiam docuit secundum Cyrillum, nullam esse in quærendis bonis moram laudandam, quum retardatio vtilitatis detrimentum afferat semper. Mysticè quoque instruimur, non sufficere si quis vbi Christi domus, hoc est, Ecclesia fundata sit didicerit, sed necesse vt in eam per fidem veniat, & quæ in ipsa peraguntur feruenti animo videat. Discipuli autem læti tam optato responso venerunt, & non solùm viderunt domicilium vbi manebat Iesus, sed & eo die commorati sunt apud eum, sacro illius colloquio inflāmati, & à benigno Domino humaniter detenti. Porrò quod ex hoc loco videatur Christus habuisse domum vbi manebat, non est cōtrarium ei quod alibi dicit, Filium hominis non habere vbi caput suum reclinet. Hoc enim cum dixit, demonstrare *Luce 9.* voluit se nullam habere domum propriam, cui non obstat, quin in diuersorio alio quo & hospitio alicuius manere potuerit. Proinde cum dicitur, *vbi habitas*: pro verbo, *habitas*, Græcis est μένεις, quod verti potest, *vbi manes*, sicuti postea noster interpres vertit idem verbum per maneo, cum subiicit: *Et manserunt apud illum*. Quòd autem Euangelista explicet horam qua discipuli à Christo inuitati adierunt eius domicilium, dicens: *Hora autem erat fermè decima*, ab exortu scilicet solis, indicare voluit & in discipulis discendi cupiditatem, & in Christo suscipiendi omnes humanitatem, quod neque illi propter tempus, quòd iam scilicet sol ad occasum vergeret, auersi sunt à sequela, neque Christus quicquā prætexerit, sed cum etiam tempus docendi inopportunum videretur, paratum & expositum se obtulerit. Qua in re & discipuli docentur, omne tempus aptum esse doctrinæ, nec quicquam prætexendum esse cùm quæ salutis sunt discere oportet: & doctor instruitur, vt paratum semper exhibeat his qui auidi sunt doctrinæ.

ERAT AVTEM ANDREAS FRATER SIMONIS PETRI, VNVS EX DVOBVS, QVI.] Pergit narrare quomodo sensim diuinæ benignitatis lumen sese explicauerit, & paulatim Christus innotuerit, dum alius alium ad eius cognitionem perduxit, ostendens & quam efficax statim fuerit Christi doctrina in duobus discipulis Ioānis, qui paucis horis Christum docentē audierant, & quod sit Euangelicæ pietatis studiū. Habet enim Euangelica pietas & vera Christi cognitio illud longè diuersum ab ingenio humano, vt bonū quod nacta est, aliis non inuideat, sed gestiat omnibus esse cōmune, cùm contra multi se non possidere putent quod cum multis possident. Dicit ergo: *Erat Andreas*, &c. Solum Andream ex duobus nominat: siue quod ipse Euangelista alter duorū esset, qui nomen suum frequēter supprimit: siue quia hic nominandus necessariò erat propter Petrum fratrē per ipsum adductum ad Iesum. Hic ergo tanta fœlicitate gestiēs, quod ex indicio Ioannis, sed multo magis ex domestico Iesu colloquio comperisset iamdiu exoptatū Messiam, cùm prior inuenisset fratrem suum Simonem, magna animi sui gesticulatione dixit ei: *Inuenimus Messiam*. Quasi dicat: Gaude mecum frater, quem enim tam anxiè expectamus saluatorem, iam certò inuenimus. Porrò quod Andreas fratrem suum in Iudæa inuenit, siue à se quæsitum, siuè fortè occurrentem, argumentum est etiam illum religionis causa Ioannis baptisma adiisse. Quòd verò dicit Andreas, *Inuenimus Messiam*, innuit etiam Simonē misrè flagrasse desiderio

Christi,atque ob id tanquã rem lætam Christi aduentum ei renunciasse. Est autem nomen, *Messias*, Hebraica dictio, vel Chaldaica, quæ tamen apud Græcos pro natura linguæ eorum nonnihil mutata est. Nam Hebraicè dicitur Maschiach, Chaldaicè verò Meschih, quod potius quàm Hebræũ secutus Euangelista, *Messias*, dixit. Nam si ex Chaldaico nomine aspirationem duriorem vel demas, vel lenius, vt quidam, proferas literam verò Schin per duplex ss. exprimas, vt multi faciunt, resultabit Messia, cui Græco more addendo s. fit Messias, quod Latinè vnctum significat. Cæterùm cùm multi apud Hebræos hoc nomine dicti sint, additur huic nomini apud Græcos articulus τὸν, vt intelligatur B de illo vnico Messia, quem tunc omnes solùm expectabant, quemq; prophetæ promiserant vnctum non oleo visibili, sed inuisibili, neque in regem solùm, aut in sacerdotem, sed in vtrunque simul, atque etiam in prophetam & doctorem. Vngebãtur enim olim apud Iudæos sacerdotes, reges, & propheræ. Non satis autem fuit Andreæ renunciasse fratri Messiam inuentum, sed cupiens etiam illum fieri eius discipulũ, ac de Domini comitate & benignitate experta bene confisus, adduxit fratrem ad Iesum, cupidum nimirum etiam videndi & audiẽdi Iesum.

INTVITVS AVTEM EVM IESVS DIXIT: TV ES SIMON FILIVS IONA, C TV, &c.] Dicit Iesum non solùm respexisse, sed intuitum fuisse Petrum, ac tum dixisse ei: *Tu es Simon*, &c. vt intelligeremus eum sine indicio cuiusquam, Simoni ignoto indicasse nomen proprium & patris. Itaque per hoc quod intuitum Iesum dicit, significat solùm inspectione Iesum cognouisse Simonem, ac non solùm faciem illius contemplatũ, sed & animum, simulq; significat delectatum ipsum sincero illius affectu quem in ipso intuebatur. Ideo autem patris propriumq; nomen illi edicit, ac commutati nominis ænigmate futuram ipsius dignitatem, stabilitatem & officium prophetauit, vt per occultorum reuelationem, & futurorũ prædicationem ad diuinitatis suæ fidem illum adduceret, ostẽderétque se eum esse, qui cuncta antequam vel fiant vel innotescãt nouit. De nomine autem patris Simonis diuersitas est. Sunt enim qui putant eum dictum esse Iona, quod sonat columbã, quia Matt. 16. dicitur Simon Bar-Iona, & corruptè vel hîc vel Ioannis vltimo legi Ioanna vel Ioannis. Alij verò putant eum dictum Hebraicè Iochanna, Chaldaicè verò Iohanna, vnde extrita aspiratione, & in fine adiecto s. factũ sit Græcis Ioannes, quod idem posteà cõtrahentes dixerint Ionas vel Iona. Significat autem Iochanna vel Iohanna, quod nos dicimus Ioannes, gratiosum, quia à verbo Hannan deriuatur, quod misereri & gratiosum esse significat. Nequaquam autem absurda videtur eorũ obseruatio, qui istud, *Tu es Simon filius Iona*, non solùm dictũ putant à Domino, vt per occultorũ reuelationẽ eueheretur Simon ad fidem diuinitatis, sed etiam emphaticãs ad collaudandum piam Simonis obediẽtiam, simplicitatem aut gratiositatem apud Deum, ex indicio proprij & paterni nominis, in hunc scilicet sensum: Noui te qui fis, quo & gratior mihi adueniſti. Simon non tam vocaris, quàm es, audiens scilicet & obediens, id quod Hebræis hæc vox sonat, & filius Iona hoc est, columbæ, aut Ioãna, hoc est, gratiosi, cui scilicet Deus fauet. Verè enim tibi aspirauit fauor Dei, qui te audire fecit vocem fratris tui ad me vocantis. Gratulare autem tibi, & ad me veneris, faciam enim te rupẽ quandã pietatis, & salutis, ideoq; posthac Petri cognomentum habebis. Cæterùm Cephas Chaldaicũ magis est quàm Hebraicum, sicut & aliàs frequenter libris noui testamenti multa leguntur nomina insperſa, quæ magis Chaldęa sunt & Syra quàm Hebręa, eo q; Chaldæa magis lingua vsos Hebræos tempore Christi verisimile sit: quæ hoc distat à pura lingua Hebręa: quæ Bibliaca est, quod Italica distat à purè Latina. Bibliaca enim Hebræorũ lingua Ceph dicitur petra, Chaldaica verò Cepha, cui à Græcis adiecta eorũ more litera s. constituitur Cephas, quod Græca lingua interpretatur Petrus. Nam Atticis ἑπέτρος, idem est quod πέτρα. Itaque Petrus non sonat Latinis idẽ quod saxeus, sed potius idẽ quod saxũ. Porrò quidam intelligũt hoc nomen Simoni iã non fuisse impositũ, sed promitti imponendũ: impositũ autem fuisse aut cùm Matth. 16. dicitur: Tu es Petrus, &c. aut cùm duodecim Apostoli eligerentur, tunc enim dicitur Marci 3. Et imposuit Simoni nomen Petrus. Alij verò, & rectius, cum Aug. intelligunt hoc loco nomẽ Simoni impositũ à Christo, vt sit sensus, tu posthac vocaberis Cephas: sed Matth. 16. causam huius nominis primùm fuisse explicatam. Non est autem hoc nouo nomine, primũ eius nomen vel mutatũ, vel sublatum, quemadmodũ nomen Abrahæ, cui dictum est, Non vocabitur nomẽ tuũ Abram, sed appellaberis Abrahã, & ficut nomẽ Saræ, de qua dicitur: Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram. Non enim dicitur Petro: Non vocaberis vltra Simon, sed priori nomini aliud, tanquam principale additum est, vnde & ipse seipsum vocat in epistolis suis Simonem Petrum. Sic & patriarchæ Iacob dum dictum est ei: Non vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomen tuum, non primũ nomen penitus sublatum est, cùm postea frequẽter Iacob dicatur: sed significatur præcipuum nomen eius futurum Israel, à quo scilicet posteri eius dicti Israelitæ & Israel. Itaque in scripturis aliquãdo leguntur quorundam nomina à Deo mutata, aliquãdo D noua nomina prioribus addita, aliquãdo ab ipsa nativitate posita. Semper autem huiusmodi nominis impositio diuinitus facta significat eos quibus imponitur ad peculiarem aliquam inter homines excellentiam deligi. Porrò quod Simon filius Iona vel Ianna vocatus est Petrus, mystice significat eum qui habet obedientiam, quæ filia est mansuetudinis columbinæ ac gratiæ diuinæ, etiam fore Petrum, vt per obedientiam proficiens firmetur in bono.

Gen. 17.

Gen. 37.

IN CRASTINVM VOLVIT EXIRE IN GALILÆAM, ET INVENIT PHILIPPVM, ET DICIT.] Dies iste craſtinus non videtur posse intelligi fuisse craſtinus respectu eius diei quo Andreas cum altero discipulo secuti sunt E Iesum à Ioãne demõstratũ. Illo enim die Andreas mansit apud Iesum, ac proinde post illum diẽ inuenit Simonẽ fratrem, & inuentum adduxit ad Iesum. Iste autem dicitur craſtinus, respectu eius diei quo Simoni dictum est: *Tu vocaberis Cephas*, vt ipse literæ contextus exigit: quare nõ secutus est immediatè diem illum quo Andreas secutus est Christum. Quot autem dies interceſſerint, scriptum non est: Epiphanius tamen libro contra hæreses in hæresi 51. eadem die putat Petrum adductum ab Andrea ad Dominum, qua ipse Dominum secutus fuit. Contigit, inquit, ipsa die vt incideret ipse in fratrem

suum

ſpum Simonẽ,& diceret prædicta,&c. Pergit itaq; narrare Euangeliſta quomodo per hos diſcipulos quos iam collegerat, etiã alios ſibi duos adiunxerit. Poſtridie,inquit,viſum eſt ei exire è Iudæa in Galilæam, ibiq́ue obuium inuenies Philippum ad ſequelam vocat.Bene autem dicit *voluit exire*, hoc eſt, viſum eſt ei, quò ſignificaret libera electione diſpoſuiſſe eò concedere, ne fortuito ac præter expectationem videretur obuium ſibi Philippũ adiunxiſſe.Ideo autem exiuit Chriſtus in Galilæam, vt ex ſubſequenti Ioannis narratione licet colligere,vt ex contempta illa præ Iudæa regione, humiles ſibi, viles ac rudes in diſcipulos aſciſceret, ne qui virtutis Euangelicæ mundo tribueretur, vtq́ue in ea ſecundum vaticiniũ Iſaiæ auſpicaretur Chriſtus ſuum Euangelium, & ſuiipſius manifeſtationem. Porrò quòd Philippus ad vnã Chriſti vocem ſecutus eſt Dominum, quem nõdum docentem audierat,nec miracula facientem viderat, leuitati non eſt aſcribendum,ſed efficaciæ vocis Chriſti. Quãquã verifimile ſit Philippum priùs ab Andrea & Petro multa de Chriſto didiciſſe. Id enim videtur inſinuare Euangeliſta,cùm Philippum dicit fuiſſe ciuitatis Andreæ & Petri : per cuius ciuitatis deſcriptionẽ etiam rectè intelligitur notare voluiſſe Euangeliſta è quàm humili ciuitate Dominus præcipuos ſibi delegerit diſcipulos. Eſt enim Bethſaida parua admodum ciuitatula, ſita iuxta lacũ Geneſareth,cuius nomen etiam optimè myſterio conuenit.Nam Bethſaida interpretatur domus venationis. Quemadmodum autem Andreas Petrum fratrem attraxit ad Chriſtum,ita & Philippus inuento Meſſia non retinet bonum hoc apud ſe,ſed & Nathanaeli cõmunicat,eumq́ue Chriſto adducere ſtudet,qui & ipſe ex humili erat Galileæ vico , nẽpe è Cana Galileæ,vt dicitur Ioannis vltimo: Animaduertendum ſanè quam fœlix fuerit naſcentis Eccleſiæ auſpicium. Frater enim fratrem traxit ad Chriſtum,cuius cõciuem,amicus denique amicum:quę certè omnia omen quoddam habuerunt Chriſtianæ concordiæ , qua augenda erat Eccleſia Chriſti. Itaque Philippus lętus de inuento theſauro , cũ reperiſſet Nathanaelẽ,quem & ipſum ſciebat incredibili Meſſiæ deſiderio teneri , cùm animi geſticulatione dixit: Inuenimus expectatum illum , quem ſcripſit & Moyſes in lege ſua, & prophetæ itẽ omnes promiſerunt,nẽpe Ieſum filium Ioſeph Nazarenum.Ex quibus verbis coniectura eſt & Philippũ & Nathanaelem ſcripturarum ſtudioſos fuiſſe, atque in eis de aduentu & regno Chriſti diligẽter inueſtigaſſe. Vnde Philippi renunciatio hunc videtur habere ſenſum : Legem & prophetas ô Nathanael diligenter excutis , vt de Chriſti aduentu certior fias. En modò inuenimus eum quem ſcriptura promittit , & tu tam anxiè quæris. Nathanael autem Philippum audiens fauebat quidem lætiſſimo nũcio , ſed offendebat ſcrupulus quidam quem illi mouebat propheta Michæas,promittens Meſſiam exoriturum ex Bethleem Iudææ , non tamen planè diffidens,diſcendi animo , non calumniandi, interrogabat dicens : Num à Nazareth poteſt aliquid eximium exoriri , cùm eius non meminerint prophetæ? Interrogatiuè enim debere iſtud legi : *A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?*& non aſſertiuè , vt quidam volunt , apertè ſatis patet ex ſubiecta reſponſione Philippi: *Veni,& vide.*Cùm enim Philippus nõdũ hunc ſibi propoſitum ſoluere non poſſet, inuitat eum ad fontem ipſum , non dubitans quin viſo & audito Ieſu,ſtatim ſit crediturus.

VIDIT IESVS NATHANAEL VENIENTEM AD SE, ET DIXIT DE EO: ECCE VERE ISRAELITA. Nathanaelem ad ſe per Philippũ venientem per occultorũ reuelationem ad fidem trahere ſtudet Dominus, quomodo priùs Simonem adductũ per Andreã,ideóq; ſecreta cordis de eo reuelat, aſſerens in eo non eſſe dolũ,quod vtique cognoſcere ſolius eſt diuinæ virtutis. Homines enim vident quæ apparent , Deus autem intuetur cor.1.Reg.16. Quod autem dicit, *verè Iſraëlita*,ita tum dictum eſt, ac ſi quis modò dicat verè Chriſtianus , de eo qui nomini ſuo , vita moribúſq; reſpõdet. Quare autem verè Iſraelitam vocat,indicant ſubiuncta verba, quia ſcilicet in eo nullus erat dolus , hoc eſt , ſimplex erat & rectus, ſimpliciq́; ac ſincero animo Deũ colens , quemadmodũ Iacob,cuius nomen præferebat. Qua commendatione non tantùm Nathanaelem voluit Dominus prouehere ad magnificã de ſe exiſtimationem,ſed & ſiniſtrã quæ eſſe poterat de Nathanaele, in circunſtantibus aut in nobis ſuſpicionem tollere,ne,ſcilicet quia dubitando dixerat,*A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?* putaretur calumniandi animo acceſſiſſe Chriſtum , & non ſolo diſcendi ſtudio. Admiratus autem Nathanael vnde tam perfectam etiam cordis ſui haberet Dominus cognitionem: *Vnde*,inquit , *me noſti ?* Ieſus verò euidentius etiam declarare volens diuinam ſuam virtutem,nec quicquam illum latere quamuis occultum: *Priuſquam* (inquit) *Philippus te vocaret ad me,cum ſolus eſſet ſub ficu,ego te vidi*.Quibus verbis optimè ſaluator reſpõdet interrogationi Nathanaelis. Interrogatus enim vnde noſceret eum , non reſpondet ſe nouiſſe eum cùm adhuc eſſet ſub ficu:ſed vidi , inquit , te, oculis nimirum diuinitatis , ac proinde mirum non eſt ſi te nouerim intimè , etiamſi nec mecum ſis conuerſatus , nec mihi quiſquã de te dixerit. Inde enim te noui , vnde te longe à me ſemotum vidi. Cæterùm duo occulta his verbis Dominus reuelat , nempe quòd Philippus illũ vocarit,& q́ priuſquam vocaret , ſub ficu fuiſſet , quorum neutrum ne ab aliquo didiciſſe putaretur, vidiſſe ſe eum aſſerit. Hæc autem ſimul atq; Nathanael audiſſet , cui perſuaſum erat ſoli Deo perſpicua eſſe cordiũ ſecreta,& homine maius eſſe quod audiret,nihil iã offenſus ſcrupulo de loci natalis vocabulo,plena fide teſtimoniũ reddidit Chriſto , magiſtrũ filiũque Dei,atque expectatũ illum regem Iſrael , Meſſiam profeſſus declarans certè quàm non vulgarem de expectato Meſſia haberet opinionem,q́ ex ſcripturarum cognitione didiciſſet illum & doctorẽ fore, & regem populi Iſraelitici,& filium Dei, quemadmodum in Pſalmis frequenter nunc apertè , nunc ſub typo Salomonis aut Dauidis promittitur Meſſias fore Dei filius. Quamuis autem Iudæi ex ſcripturis intelligerent Meſſiam ſuum ſingulari & propria quadam ratione fore Dei filium(vnde & hic Græcis additur articulus *ὁ υἱὸς*,)incertum tamen an Nathanael & reliqui Iudæi putauerint eum fore filium Dei naturalem,& verum Deum,an ſolum filium Dei per ſingulam quandam præ omnibus gratiæ prærogatiuam:& tamen quòd Ieſum aliquid ſupra hominem fuiſſe crediderit Nathanael, dicẽs: *Tu es ille filius Dei* , ex eo manifeſtum ſatis quòd per occultorum reuelationem , quam Deo propriam non dubitauit , in hanc fidei ſuæ confeſſionem prorũperit. Ieſus autem tam tam promptam & alacrem

alacrem viri fidem, ac professionem tam Euangelicam libenter amplectens, confirmat etiam Nathanaelis & aliorum de se opinionem, apertius iam indicans suam naturam diuinam, dum visuros eos dicit cœlos sibi aperiendos, & angelos ascendentes & descendentes, quod apertum futurum erat signum, eum esse non solùm regem Israel, sed etiã regem angelorum, ac verum & naturalem Dei filium, vt cui angeli obsequium essent exhibituri. Porrò dubium quando id viderint Apostoli, quod visuros Apostolos Christus testatus est. Dicunt quidam tunc istud adimplatum, quando in agone sudanti angelus animum addebat: dum item in resurrectione frequenter apparuerunt: dum denique Christo ascendente nunciabant sic rediturum quomodo abiisset. Verũ quoniam in istis factis angeli non descenderint super filium hominis, nisi, super, accipiatur pro propter: alij rectius dicunt ab Euangelistis, quos certum est multa prætermisisse, etiam prætermissum esse quando istud viderint discipuli, quod tamen ex his Christi verbis certũ est aliquando vidisse. Rupertus verò mysticè hæc intelligit, vidisse, scilicet, discipulos cœlũ apertum, quando si de conspexerunt cœlum per mortem Christi fuisse nobis apertum, angelos autẽ ascendentes & descendentes super ipsum vidisse, quando intellexerunt angelos & ascendere ad contemplandum Christi diuinitatem, & rursum se demittere ad considerandum humilitatem passionis ipsius, ita vt in vno Deũ simul venerentur & hominem. Cæterũ quoniã Nathanaelem Dominus vocauit verè Israelitã, be-
Genes. 18. ne ei similis visio repromittitur, qualem aliquando Iacob, qui primus Israel dictus est, viderat. Nam & hic quondam in somno vidit cœlum apertum, & Deum innixum scalæ, quæ à cœlo protendebatur in terram, angelósque per eam ascẽdentes & descẽdentes. Notandũ & illud, quòd Christus appellatus à Nathanaele filius Dei, suamque diuinitatẽ ei approbans, se tamen non vocat nisi filium hominis, vt aliàs fere semper, hac appellatione humiliatem suam, ac veram humanæ naturæ susceptionem nobis commendans. Est autem filius hominis, Hebraica phrasi idem quod homo, quanquam appropriatè etiam Christo potest intelligi competere, vt dicatur filius hominis, eò quòd in terris matrem tantùm habuerit, non etiam patrem. Verùm ad istud non videtur Christus respexisse, cùm genitiuus, *hominis*, sit masculinus. Est enim τῦ ἀνθρώπου. Quæri autem hîc solet, cur Nathanaelem Christus non etiam inter Apostolos elegerit, qui idem de Christo perhibuit testimoniũ, ob quod postea Petrus consecutus est primum inter Apostolos locũ & auctoritatem. Et quidem dicunt plerique post Augustinum factum istud, quoniam Nathanael peritus fuerit in lege, ne mundi conuersio facta per Apostolos ascriberetur humanæ sapientiæ. Rupertus verò putat, & certè valde probabiliter, hunc Nathanaelem fuisse eum quem reliqui Euangelistæ vocant Bartholomæum, eò quòd apud eos semper cõiungatur Philippo Bartholomæus, cũ recẽsentur Apostolorum nomina: quemadmodum Petro Andreas copulatur, Iacobo Ioannes. Idem efficaciter satis videtur ex vltimo c. Ioannis, in quo Nathanael numeratur inter discipulos Christi, & , vt videtur, non alios, quàm qui Apostoli dicebantur. Nam dicitur tertiò tunc apparuisse discipulis, eisdem ergo quibus prius dicebatur apparuisse. Iam certum est priores apparitiones ab eo scriptas non factas nisi discipulis illis qui Apostoli dicebantur. Accedit, his quòd Bartholomæus non videatur esse nomen proprium Apostoli, non magis quàm Bar-Iona proprium fuit Petri nomen, vt ob id verisimile sit Ioannem solum eius proprium nomen voluisse explicare.

MVTATVR AQVA IN VINVM IN NVPTIIS.

Ioan. 2. capvt xviii.

ET die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: Et erat mater Iesu ibi: Vocatus est autẽ & Iesus, & discipuli eius ad nuptias. Et deficiente vino dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Iesus: Quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcunque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationẽ Iudæorũ, capientes singulæ metretas binas vel ternas. Dicit eis Iesus implete hydrias aqua. Et impleuerũt eas vsque ad summũ. Et dicit eis Iesus: Haurite nunc, & ferte Architriclino. Et tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam vinum factũ, & non sciebat vnde esset, ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum Architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primùm bonum vinum ponit, & cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem seruasti bonum vinum vsque adhuc. Hoc fecit initium signorũ Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius.

ET DIE TERTIA NVPTIÆ FACTÆ SVNT IN CANA GALILÆÆ, ET ERAT MATER.] Cum iam sibi aliquot Christus discipulos collegisset, ac occultorum reuelationib' suam illis diuinitatẽ insinuasset, tẽpus erat vt nouis miraculis suã excellentiã testificaretur: quod quomodo aut qua occasione factũ sit, iã narrare pergit Euangelista. Porrò dies tertia qua nuptiæ factæ sunt variè accipitur. Rupertus enim diẽ hanc intelligit esse tertiã à testimonio nouissimo Ioãnis, hoc est ab ea die qua primi discipuli Christum sunt secuti. Verùm istud non est probabile, maximè cùm priùs dictu sit, illud In crastinum, nõ posse intelligi de crastino eius diei quo dixit Ioanes: Ecce agnus Dei. Deinde si hæc tertia dies immediatè secuta est eũ diẽ quo Iesus exiens in Galilæã inuenit Philippum, cur non iam etiam dixit, vt superius, Altera die, vel in crastinum? Itaque secundùm alios melius dies hæc intelligitur dici tertia ab adita Galilæa, vel ab eo tempore quo venit ad Iesum Nathanael. Ita intelligit Epiphanius, qui etiã putat miraculum istud contigisse eadem die qua Dominus natus est, cùm iam complesset 30. annos, cùm communis iam sententia habeat illud factum decimatertia die post natiuitatis diem: sed errauit Epiphanius in eo & putauerit Christi natiuitatẽ incidisse in quintam Ianuarij. In confirmationem autem eius quod hac quinta Ianuarij aquam conuerterit in vinum, refert etiam

etiam suo tempore hac die fontes quosdã in vinum A conuerti solitos. Quoniam autem duæ erant Canæ (teste Hieronymo) vna maior iuxta Sydonem, altera minor in tribu Aser, ob id ad distinctionem alterius hîc additum est, *Galilææ*.

VOCATVS EST AVTEM ET IESVS, ET DISCIPVLI EIVS AD NVPTIAS: Vocatus est ad nuptias Dominus, non q magnum aliquid de eo iam ob visa miracula suspicarentur: sed simpliciter, tanquam notus & amicus, quod significans Euangelista dixit matrem Iesu ibi fuisse. Notat autem Epiphanius in hæresi. 78. iam tum Ioseph fuisse mortuũ, quòd nec hîc, nec alibi postea coniungatur Mariæ, aut fratribus Iesu. Itaq; sicut illa vocata fuit tanquam nota, ita & Dominus. Non B dedignatur autem Dominus etiam sic vocatus nuptiis interesse, vt humilitatis nobis exemplum suo facto commendaret, doceretque amicorum & cognatorum necessitudinem non negligendam, quando non obstat vitæ quæ secundum Deum est. Deinde quò sua præsentia nuptias honorans, & nuptiale conuiuium miraculo insigni cohonestans, ostenderet contra futuros hæreticos & matrimonium esse sanctum, & nuptialia conuiuia non esse tanquam illicita reprobanda. Quis enim sanctus non reprehenderet huiusmodi conuiuia, nisi Christi exemplo reprimeretur? Aut quomodo efficacius hæresis Tatiani, Marcionisque refelli potest, quàm hoc Christi exemplo?

ET DEFICIENTE VINO, DICIT MA- C TER IESV AD EVM: VINVM NON HABENT.] His verbis multiplex certè matris Domini virtus nobis commendatur. Et primùm quidem ipsius sollicita pietas & misericordia, qua aliorum defectus subleuare studebat, idq; adeo sollicitè, vt vsque ad extremam necessitatem non distulerit, sed deficiente vino, id est, dum iam inciperet deficere, & nondum defecisset. Nam quod dicit, *Vinum non habent*, intelligendum videtur, sufficiens & quantum est satis. Græce tamen non est participiũ præsentis, temporis, sed aoristus, *ὑστερήσαντος οἴνου*, hoc est, cùm defecisset vinum. Secundò, insinuatur nobis ipsius eximia de Christo opinio & fides. Nam D cùm nondum Christus miracula operatus fuisset, non dubitat tamen eum posse: imò cùm iam discipulos sibi adiunxisse videret, credidit tempus esse vt per miraculorum patrationem mundo seipsum manifestaret. Postremò, & virginis modestia, reuerentia ad Christum, ac multa spes indicatur, eò q paucis verbis, defectum vini filio insinuauerit, nõ quòd ignorare putaret, sed quò ad subleuandũ inopiam amicorum prouocaret. Nouerat siquidem mater nihil minus ferre posse filium quàm suorum inopiam etiam corporalem: quare satis habuit tantum verbo inopiæ conuiuarum admouisse. Sic se habet & omnis animus fide orans, qui satis habet suos defectus Deo exponere, nihil dubitans quin E pro sua potentia & bonitate possit & velit succurrere, sed tempus & modum quo subuenturus sit, in illius voluntate & prouidentia relinquens.

ET DICIT EI IESVS: QVID MIHI ET TIBI EST MVLIER? NONDVM VENIT HORA MEA.] Quod dicit saluator: *Quid mihi & tibi est mulier*, quidam intelligunt vt sit sensus: Quid mea & tua interest quod non habeant vinum? Tu enim es mulier, & proinde non imputabitur tibi vini defectus, sed Architriclino tantùm & sponso. Verùm rectius hæc oratio intelligitur secundũ phrasim Græcã aut Hebræam. Nam Græci per duos datiuos mediante cõiunctione *καὶ*, ea proferunt, quæ Latini per vnum datiuum cũ aduerbio congregandi, siue cũ ablatiuo, præcedente præpositione, cum. Sic Matth. 8. vociferabantur Dæmones, Quid nobis & tibi Iesu fili Dauid? hoc est, quid rei est nobis tecũ? Et c. 27. Nihil tibi & iusto illi, hoc est, ne quid rei tibi sit cum iusto illo. Sic & hoc loco sensus est: Quid mihi rei est tecũ, quídve mihi tecum cõmune? Similis phrasis est apud Hebræos, à quibus Græci eam mutuati videntur. Sic enim dicitur 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis filij Saruiæ? Et 4. Reg. 9. Quid tibi & pace? id est, quid tibi cum pace? Et aliàs sæpe hæc loquendi ratio occurrit. Porrò durius matrem Christus alloquitur, non q illa in syncero affectu miraculũ expetisset, quasi scilicet per miraculum filij cupierit gloriam suã demonstrari, neque quòd illam nõ vnicè diligeret, & piissimè veneraretur, sed vt miraculorum authoritatem ab humanis affectibus assereret, ac diuinæ virtuti tutam gloriam vendicaret, hoc est, ne potissimùm videretur in gratiam amicorum facere quæ fecit, & non potius in gloriã patris sui, & doceret omnes non à matre se accepisse potestatem miracula operandi, atque in Euangelico negotio nullum esse ius authoritatis parentũ, neque secundũ eam regi debere eum qui ad id negotij à patre missus est, Itaque sensus est: In negotio edendorũ miraculorum nihil mihi tecum rei est, sed es mihi velut aliena mulier, non vt mater. Neque enim à te accepi vnde miracula operari possum, ac proinde neque tui iuris est præscribere patrandorum miraculorum tempus & locum. Quod autem sequitur, *Nondum venit hora mea*, Aug. intelligit, de eadẽ illa hora de qua c. 7. Nemo misit in eum manus, quia nondum venerat hora eius, nempe de hora passionis, vt sit sensus: Nondum venit hora passionis mihi à patre præscripta, quando ostendam quid à te acceperim, & tãquam matrem recognoscam. Verũ melius secundùm alios intelligitur de tempore operandi miracula, & per ea seipsum manifestãdi. Cum itaque prioribus verbis ostenderit propter auditores, matrem non habere in ipsum aliquid iuris in negotio Euangelico, his iam verbis indicat se in omnibus obseruare debere oportunitatem & tempus decretum à patre. Sed cum hac hora & tẽpore fecerit miraculum, quomodo dicit nõdum venisse horam ædendi miracula? Dicit beatus Chrysostomus matrem petiisse miraculum, priusquam omnibus manifesta esset vini deficientis inopia, atq; ob id dixisse Christum, *nondum venit hora mea*, quia scilicet opportunum tempus ædendi miraculum quod petebatur, non erat, nisi cùm iam de vini inopia omnibus constaret. Tunc enim futurum erat gratius, credibilius, magisque liberum ab omni sinistra suspicione, cùm alioqui videri posset ad ostentationem sui, & amicorũ gloriam miraculum operatus Dominus, Aliter tamẽ etiam dici potest, nondum tunc venisse tempus passim & publicè ædendi miracula, quod tempus cœpit primum ab incarceratione Ioannis, vnde ab eo tempore reliqui Euangelistæ cœperunt eius prædicationem & miracula prosequi: tamen quò matrem ob repulsam filij non deficientem in fide & spe honoraret, præuenit illud tempus miracula faciendi, ostendens simul se temporibus non subijci, sed dominari eis. Mater enim etsi repulsam passa videretur à filio, tamen tum quòd diuina sua prudentia

scopum

scopum & rationem verbi intelligeret videlicet q A nõ impotentiæ excusatio, neque matris contẽptus erat, sed ne videretur sese miraculis ingerere, & spectaculo exponere: tum quod spei, fideiq; firmitate optimè confideret de filij sui & potentia benignitate erga omnes, & maximè erga se matrem, mensæ ministros admonet vt facerent quicquid iussi essent, pia sollicitudine procurans ne famulorum inobedientia, aut non paratum obsequium obstaret, quo minus conuiuio subueniretur: cæterùm tempori ac rei gerendæ arbitrium filio tacita relinquens. Itaque & hîc rursum præclaræ virginis dotes relucet, mansuetudo, scilicet & reuerentia filij, cuius duriore responso non offendebatur, nec ei vicissim respõsabat. Item fidei fiduciæque cõstantia, deinde B & in intelligendo verba filij, & in prospiciendo futuris prudentia, in subueniendo inopibus indefessa sollicitudo. Greg. Nyssenus interrogatiuè legit illud, *nondum venit hora mea*? Sic enim interpretatur in ser. super illud: Tunc & ipse filius subiectus, quasi diceret. Quid mihi tecum est mulier? Nunquid etiam hanc meam ætatem regere vis? an nondum venit hora mea, quæ liberum arbitrium & suum ius ac libertatem ætati præbeat?

ERANT AVTEM IBI LAPIDEÆ HYDRIÆ SEX POSITAE SECVNDVM PVRIFICATIONEM IVDAEORVM, &c.] Purificatio Iudæorum, de qua hic loquitur, non ea intelligenda est, qua Iudei secundùm legem Moysi C purificabantur à quibusdam immunditiis per legis constitutionẽ introductis, vt à contactu morticini, vel leprosi, aut à pollutione seminis. Ab his enim immundi erant vsque ad vesperum, nec potuerunt ab his emundari in conuiuijs. Quare ea intelligenda est purificatio, quæ secundum traditionem seniorũ introducta fuit & recepta apud Iudæos, de
Marci 7. qua Marcus. Pharisæi, inquit, & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum: & à foro nisi baptizentur nõ comedunt, & alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicũ, & vrceorum, & æramẽtorum, & lectorum. In hunc ergo vsum aderant sex istæ hydriæ, hoc est, aquales. (Dicitur enim hydria D ab hydor, aqua) capientes duas aut tres metretas. Est autem metreta & cadus eadem mensura, continens decem congios, vt ostendit Budæus lib. 5. de Asse, ex Dioscoride lib. 5. Congius verò sex continet sextarios. Nam & ob id sextarium dictum volunt, quod sexta pars sit congij. Sextarius autẽ duas continet heminas vel cotylas: hemina autem appendit libram vnam, hoc est, sex cyathos. Nã cyathus liquoris vncias duas continet. Ex quibus colligere licet quàm capaces fuerint sex istæ hydriæ, continentes metretas binas aut ternas. Vnde etiam intelligimus quàm largum fuerit Domini beneficium, & suppositicias esse quasdam amphoras portatiles, quæ in locis quibusdam tanquam ex his sex E hydriis ostenduntur, quæ absunt à mensura vnius metretæ aut cadi. Iuxta Robertum Senalem, qui post Budæum accuratius de ponderibus & mensuris scripsisse videtur, Metreta & cadus idem capit quod Batus, seu Ephi, quas mensuras ex Iosepho ostendit continere 72. sextarios Atticos, & proinde libras mensurales 108. cùm sextarius Atticus libram capiat, idemque sit cũ Log Hebraico, quę mensura Hebræis capax dicitur sex ouorũ. Ac iuxta collectionem ipsius Roberti, Metreta seu Batus continet quartarios Parisinos duodecim cum cheopina & dimidio eius cum duabus drachmis. Quartarius autẽ Parisinus, qui capit quatuor cheopinas, aut duas pintas, minor est congio Romano hemina vna, minor item Choe Attico, quadrante heminæ vnius, paulò item minor Gomor, mensura Hebraica. Vnde colligitur aliquanto minorem esse nostro quartario, quem nos barbarè pottum dicimus. Proinde hydria quæ duas metretas capiebat iuxta hanc collectionem vigintiquatuor nostros quartarios aut circiter capiebat. Vnde reliqua colligi possunt. Certè non amphoras vulgares fuisse has hydrias, sed vasa aperta & ampla, patet ex eo quòd Dominus non iubet effundi liquorem, sed hauriri. *Haurite*, inquit, &c.

DICIT EIS IESVS, IMPLETE HYDRIAS AQVA: ET IMPLEVERVNT EAS VSQVE AD SVMMVM.] Consultò Dominus miraculum distulit, quò magis omnibus innotesceret vini defectus, ac sic non ostentationi, sed necessitati datum videretur. Igitur cùm iam tempus esset vt matris petitioni condescendens, amicorum inopiæ subueniret, seque in gloriã patris sui manifestaret, mandat ministris vt sex illas hydrias implerent aqua. Non mandat vt vasa vinaria impleant, sed aquales illas prõ purificatione Iudæorum sitas, quas omnes didicerant præter aquas nihil continuisse, vt miraculum esset apertius, & ab omni calumnia liberius. Cumque solo verbo & vinum creare potuisset ex nihilo, & hydrias replere aqua quam in vinum conuerteret, ministris iussit replere hydrias aqua, vt euidentius esset miraculum, ipsõsq; mensæ ministros faceret etiam ministros ac testes miraculi. Sicut enim ita omnia sua miracula gessit Dominus, vt non ad laudem humanam affectata, sed subleuandis hominum malis impensa viderentur: sic & rerum ordinem ita temperauit, vt maiore certiorique fide geri non possent, quò per ea videntium fides magis excitaretur & creseceret. Itaque & hac de causa iubet ministros haurire, & ferre Architriclino, hoc est, conuiuij præfecto, vt & per hunc miraculi fides & magnitudo pluribus certius innotesceret. Hic enim partim quia sobrius erat, (nam cui cura mandata est curandi conuiuium, is cæteris bibentibus abstemius esse consueuit) partim quia saporum peritus, maiore fide pronunciare poterat de vino, quàm cæteri conuiuæ, quorum palata iam multo vino videri poterant obstupuisse. Ministri ergo testes fuerunt aquam in vinum conuersam, Architriclinus autem testis fuit vinum illud optimum fuisse, qui cùm suspicaretur errore ministrorum, aut dispositione sponsi factum, vt vinum illud optimum vltimo loco apponeretur, sponsum vocat, disputans cum eo de vino tam bono, Deo ita ordinante propter miraculi maiorem fidem, & claritatem astruendam. Porrò subintelligendum quod ex sua narratione Euangelista reliquit nostræ intelligentiæ, postea te ex famulis inquisita, & reperto vino eiusdẽ generositatis in hydriis, miraculi veritatem & Architriclino, & sponso, & per hos omnibus innotuisse. Sicut autem ad insinuandã vini Christi liberalitate exhibiti quantitatẽ, Euangelista expressit hydriarum & numerum & capacitatem: ita ad significandum eiusdem vini excellentiam & bonitatem, narrat tam accuratè verba Architriclini, quibus eius bonitas comprobatur, vt sic declaret Christum & copiosum & optimum vinum exhibuisse.

Hoc

HOC FECIT INITIVM SIGNORVM IESVS IN CANA GALILEÆ, ET MANIFESTAVIT.] Hinc patet falsum esse librum de infantia saluatoris, qui & reprobatur in decreto Gelasij Papæ, tanquam ab hæreticis confictus. Atque hac de causa videri potest ex proposito illud Ioannes addidisse, vt reijcienda demonstraret miracula quæ de Iesu iactabantur antea facta. Non enim intelligendum est Ioânem noluisse significare, istud miraculum nõ fecisse simpliciter primum, sed primũ inter ea quę fecit in Cana Galilææ. Nam nulla videri potest ratione, quare potius diceret Euangelista primum miraculum quod in Cana factũ est, quam primum miraculum quod in Capharnaũ aut in Hierusalem factum est. Deinde cùm additur, *& manifestauit gloriam suam*, hoc est, gloriam & claritatem potentiæ suæ diuinæ, apertè satis significatur priùs tali ratione non manifestasse gloriam suã. Et bene quidem dicitur manifestasse gloriã suam. Apertè enim ostendit se eum esse, qui quotannis in vite aquam in vinum conuertit, ac creaturarum omnium dominum. Quod autem dicitur, *& crediderunt in eum discipuli eius*, intelligendum quòd fidem ampliorem & firmiorem acceperint. Qui & priùs quidem crediderant, sed non tam firmiter. Porrò præterquam quòd hoc miraculo & matrem honorauit & nuptias, amicorumque honori & inopiæ prouidit, etiam mysticam habet rationem & intelligentiam omnis hæc Christi actio & historia, cuius mysterij ratione omnino conueniebat hoc miraculum aquæ conuersæ in vinum in nuptijs, fuisse primum omnium quæ fecit miraculorum. Hoc enim miraculo Christus veluti typo quodam nobis adumbrauit id quod aggrediebatur. Iam enim tempus erat vt pro insipida ac diluta legis Mosaicæ litera, biberemus generosum illud vinum Euangelicæ doctrinæ, Christo videlicet id quod erat inutile nobis & inefficax vertente in melius. Secundùm cuius mysterij hîc significati exigentiam licebit & totã hãc historiam mysticè interpretari. Spirituales itaque quædam sunt nuptię, quibus scilicet humana natura diuinæ reconciliata est & coniuncta, & ad hoc coniecta, vt deinceps spirituales Deo filios pareret. Hę autẽ nuptiæ tertia die sunt factæ. Prima enim dies, fuit tempus ante legem: secunda, tempus sub lege: tertia verò, tempus Euãgelicæ doctrinę. De quibus tribus diebus illud Oseæ non incõmodè potest intelligi. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Non autem in Iudæa aut in Ierusalẽ, sed in Cana Galilææ gẽtium factæ sunt hæ nuptiæ, quia ad gentes magis hæ pertinent nuptiæ, ad quas maior Iudæorum pars vocata venire recusauit & contempsit. Astipulãtur & ipsæ vocabulorum localium significationes. Cana enim Galilęę sonat posA sessionem transmigrationis. In eo ergo populo hæ nuptiæ celebrãtur, qui pretio sanguinis Christi emptus transmigrat à litera legis ad spiritum Euangelicum, atque à mundo ad cœlũ. Interest his nuptijs castitas virginalis, adest & discipulorũ Christi simplicitas, venit & ipse Iesus è cœlo tanquam ex vera Iudæa descendens, inuitatus certè multorum pretro sanctorum vocibus. Ipso autem veniente ad nos, iã deficere cœpit in vtribus omnium vinum. Nam & insita hominibus naturalis ratio varijs erroribꝰ propemodum extincta erat & cœlestis gratia, qua etiã olim mentes fidelium irrigabantur & potabantur, hominum negligentia defecit in eis, abundante in B omnibus iniquitate. Mater Iesu Synagoga, cuius authoritas per Christum diminuitur, admonet quidem de vino, sed idem ipsa præstare nequit. Itaque cùm iam de vini ac gratiæ diuinæ defectu constaret, Christus non ferens humanam naturam bonorum carẽtia deptimi, melius nobis quàm prius erat, vinum protulit, frigidas legis cæremonias in efficaciſſima, atq; salubertima sacramenta, ac insipidã & quæ recreare non potuit legem, in Euangelicam doctrinam commutans, quæ mentẽ hominis & lætificat, & inebriat. Miratur autem tam bonum vinũ Architriclinus, quia pontificum quisque, quibus cura harum nuptiarum cõmittitur, huius mysterij ratione stupescit, cui primum vinum afferri Christus imperauit, quod per eum conuiuis omnibus fit dispensandum. Cæterùm orandum & nobis, vt hæc in C nobis, etiam impleantur nunc, nempe vt fiãt nuptię, *Sensus moralis.* hoc est, cõiunctio Dei cum anima nostra, quamdiu sumus in Cana Galilęę, hoc est, in possessione istius mundi, vnde nobis transmigrandum est. Verùm hæ nuptiæ fieri non possunt sine præsentia matris Domini, discipulorumque eius, & ipsius Christi. Castitas enim mentis adsit necesse est, atque simplicitas, & fides in Christum, qui per fidem habitans in cordibus nostris, cùm agnouerimus vinum nobis deficere, conuertet aquam, quæ est in sex hydrijs nostris, hoc est, dissolutionem ac molliciem D omnium vitium animæ nostræ, in vinum sapidum, omnes nostras vires lætificans cœlesti sua gratia, vt qui prius verbo & facto nihil præter aquam frigidam proferebamus, iam redoleamus fragrantissimum diuinæ sapientiæ & gratiæ vinum, quo *Sensus analogicus.* & alios recreemus & inebriemus: atque incalescere faciamus. Orandum quoque: vt ad eas nuptias agni, de quibus Apocal. 19. perueniamus, à quibus stultæ virgines excluduntur; in quo simul cum Christo & Apostolis eius pro contemptis huius mundi bonis (quæ velut aqua frigida satiare nõ possunt) bibamus vinum illud nouum: de quo Christus in vltima cœna: vinum, inquam vindemiæ de fœcatæ. De quo Isaiæ. 25.

Ose. 6.

Ose. 6.

IN PASCHATE ELICIT DOMINVS VENDENTES & ementes in templo: mortem & resurrectionem suam Iudæis insinuans.

IOAN 2. CAPVT XIX.

ROsa *hæc descẽdit Capharnaũ ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat pascha Iudæorum, & ascẽdit Iesus Hierosolymam, & inuenit in templo vẽdentes oues & boues, & columbas, & nũmularios sedentes. Et cùm feciſſet quasi flagellũ de funiculis, omnes eiecit de tẽplo oues quoquẽ & boues, & nũmulariorum effudit æs, & mensas subuertit. Et his qui columbas vendebãt dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum patris mei domũ negotiationis. Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptũ est: Zelus domus tuæ comedit me. Respondentes ergo Iudæi, & dixerũt ei: Quod signũ* *Psal. 78.*

oſtendis nobis, quia hæc facis? Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt tẽplum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autẽ dicebat de tẽplo corporis ſui. Cùm ergo reſurrexiſſet à mortuis recordati ſunt diſcipuli eius quia hoc dicebat, & crediderunt ſcripturæ, & ſermoni quẽ dixit Ieſus. Cùm autẽ eſſet Hieroſolymis in paſcha in die feſto, multi crediderunt in nomine eius, videntes ſigna eius quæ faciebat. Ipſe autem Ieſus credebat ſemetipſum eis, eò quòd ipſe noſſet omnes, & quia opus ei nõ erat vt quis teſtimonium perhiberet de homine. Ipſe enim ſciebat quid eſſet in homine.

POSTHÆC DESCENDIT CAPHARNAVM, IPSE ET MATER EIVS, ET FRATRES EIVS, ET DISCIPVLI EIVS.] Hunc deſcenſum in Capharnaum non eſſe eundem cum eo de quo Matth. 4. ſicut nec exitum in Galilæam cum eo de quo ibi Matthæus, patet, quòd ibi dicatur ſeceſſiſſe in Galilæam, & relicta Nazareth, veniſſe & habitaſſe Capharnaum, poſtquam iam Ioannes traditus eſſet in carcerem, cùm id quod hic narratur manifeſtè factum ſit ante incarcerationem. Porrò quare in Capharnaum ſimul cum matre & fratribus deſcenderit, Ioannes non explicat. Veriſimile tamen ipſum, quoniam iam Euangelicum erat negotium incepturus, noluiſſe deinceps habitare in Nazareth, in qua hactenus enutritus erat, quòd, vt poſtea dicit, ſciret ſe ibi non futurum in honore. Itaque hanc relinquens, aliò matrem ſimul & cognatos tranſtulit, ſecedens potiſſimùm in Capharnaum celeberrimum totius Galilææ oppidum. Erat enim memoratiſſimum emporium ſitum iuxta Geneſareth. Hic itaque propter loci celebritatem, ac corruptiſſimos mores, qui in celebrioribus ferè locis & maximè emporiis multum obtinent, habitare, & doctrinam ſuam auſpicari voluit, vt ſic doctrina eius latius ſpargeretur, & ibi potiſſimum Dei virtus declararetur ad ſaluandum, vbi præcipuè viguiſſet vis Satanæ ad perdendum. Ne autem putaretur Chriſtus tunc primùm cum matre relicta Nazareth, deſcendiſſe Capharnaum cùm Ioannes traditus eſſet, quemadmodum ex alijs Euangeliſtis videri poſſet, ideo neceſſarium putabat Ioannes iſtud narrare. Quanquam nondum hoc primo deſcenſu miracula fecerit in hac ciuitate, neque palam adhuc in ſynagogis prædicauerit, neq; tam fixam ſibi matriq; habitationem delegerit, quam ab incarceratione Ioannis. Ideoq; non multis ibi diebus manſiſſe eos dicit, nulla prædicationis facta mentione quamuis veriſimile ſit eũ priuatim multos docuiſſe, ac plures ſibi adiunxiſſe diſcipulos.

Qui dicendi ſint fratres Ieſu.

Fratres autem Ieſu, de quibus hic & alibi frequenter fit mentio, primùm certum eſt non poſſe intelligi veros & naturales fratres ex Maria ſcilicet & Ioſeph poſt Chriſtum progenitos, vt impius aſſeruit Heluidius. Nec rurſum probabilis eſt eorum ſententia, qui putant hos dictos fratres Domini fuiſſe filios Ioſeph ex alia aliqua priore vxore. Nam ex c. Marci. 6. patet qui fuerint fratres Domini, vbi ſic dicitur: Nónne hic eſt faber filius Mariæ frater Iacobi, & Ioſeph, & Iudæ, & Simonis? Hi ergo quatuor dicuntur fratres Domini: verùm hi neque filij fuerunt matris Domini, neque ipſius Ioſeph, ſed Alphæi cuiuſdam ex altera Maria. Nam Iacobus ille qui inter quatuor illos numeratur, Matth. 10. & Mar. 3. dicitur Iacobus Alphæi. Et mater harum dicitur Maria Iacobi minoris & Ioſeph mater. Matt. 27. & Marc. 15. Quæ eadem Maria dicitur apud Ioannem cap. 16. Maria Cleophæ, filia ſcilicet, ſoror Mariæ matris Domini. Itaque manifeſtum eſt fratres Domini dici cognatos eius, quomodo in Geneſi Abraham ſe vocat fratrem ipſius Loth, qui fratris erat filius.

ET PROPE ERAT PASCHA IVDÆORVM: ET ASCENDIT IESVS HIEROSOLYMAM, &c.] Oſtendit per quod factum ſit vt non multis dieb. manerent in Capharnaum, videlicet quòd ob ſolennitatem paſchalem aſcendendum eſſet in Hieruſalem. Bene autem dicit *paſcha Iudæorum*, propter diſtinctionem à paſchate Chriſtianorum, quòd tum paſſim à Chriſtianis quotannis celebrabatur, cùm Euangelium iſtud Ioannes ſcriberet in Aſia. Porrò electio iſta facta circa paſcha, non eſt eadem cum ea cuius meminerunt Mat. c. 21. Mar. c. 11. & Luc. 16. Nam illa in fine prædicationis circa mortem, hæc verò in primo prædicationis Chriſti anno facta eſt. Neceſſariò autem iſtud factum à Ioanne narratum eſt, non ſolùm quia ab alijs omiſſum, ſed magis quia ſine iſta narratione non ſatis intelligi potuit quod alij Euangeliſtæ dicunt, quoſdam teſtificatos de Chriſto coram Caypha, dixiſſe illum aliquando: Poſſunt deſtruere templum Dei, & in tribus diebus reædificare illud. *Matt. 26.* Et rurſum quoſdam exprobraſſe Chriſto in cruce pendenti: Vah qui deſtruis templum Dei &c. *Matt. 27.* Id enim quando videri potuit dictum à Chriſto fuiſſe, hîc enarrat Ioannes, cùm alij omnes prætermiſerint. Cùm autem dicitur tum hoc loco, tum apud alios Euangeliſtas, inueniſſe Chriſtum in templo vendentes oues, &c. nomine templi videntur etiam debere intelligi ipſa atria, in quibus ſacrificia offerebantur, & orationi vacabatur, ac porticum ipſam templi, in qua etiam orabat populus & docebatur. Non enim veriſimile eſt in eo quod propriè templum dicebatur, oues & boues venditos, cùm ibi non offerrentur. Porrò hunc mercatum in tẽplo Iudęi inſtituerunt prætextu aliquo ex lege deſumpto. Nã Deut. 14. legimus mandatum, vt qui longius à templo habitarent, ſua dona domi venderent, alia empturi ea pecunia in loco Domini, His ergo inſeruire volebant videri illi quos Dominus eiecit: quò cõmodius exteri inuenirent quod offerrent, cùm re vera prophano quæſtui ſtuderent. Putat autẽ Beda ſacerdotes cum venditoribus pepigiſſe, vt animalia accepta ab his qui obtulerant, rurſum ipſi venditores à ſacerdotibus emerent; ſed minoris, vt iterum cum lucro alijs hoſpitibus vendere poſſent. Ita & quidam. Verùm iſtud ex litera haberi non poteſt: nec multũ eſt veriſimile: cum oblata animalia mactari mox debuerint, nec Chriſtus aliud culpauerit: quàm quòd in loco ſacris actib. deputatos prophanos actus exercerent, turpi lucro intenti: hoc eſt ei lucro quod in loco illicito quærebatur. Quò autem paratior eſſet negotiatio, id quod in prophano mercatu fieri conſueuit, aderant & nũmularij: qui minutiore moneta mutarent magnam: aut aurũ argento, aut peregrinam pecuniam eius loci moneta verterent, quales & hodie dicuntur eſſe Romæ in gradibus D. Petri

Petri. Hi verò dicuntur hic à Ioanne significantius κερματίσαι, & κολλυβίσαι. Nam κέρμα, Græcis, significat æris minutias, & congeriem numorum quibus fit permutatio, vnde vbi nos legimus, *numulariorum effudit æs*, pro æs, Græcè est τὸ κέρμα. Κόλλυβος autem significat obolum qui pro permutatione datur, hoc est, vt vulgò dicitur, cambio. Itaque Christus quò ostenderet zelum suum pro honore patris sui, & autoritatem suam cum summa coniunctâ potestate declararet, simulq; doceret in domo Dei nullum quærendum esse temporale lucrum, sed omne tale lucrum pro turpi & inhonesto lucro habendum: imò vt in vniuersum ostenderet in domo Dei nihil agendum præter sacros actus, B facto flagello è funiculis, ibi fortè vbi erant oues & boues repertis, abegit è templo omnes, tum oues, tum boues, veluti canes è domo Dei profligans. Nam hi funiculis eijci solent. Quanquam autem esse potuit, vt, quemadmodū apud Matthæum fecit, eijceret etiam vendentes, non est tamen verisimile quòd hos flagello expulerit, sed illo tantum oues eiecit & boues. Non enim cùm dicitur *facto flagello omnes eiecit de templo*, dictio, *omnes*, referri debet ad homines, sed ad oues & boues. Non enim Græca habent, *oues quoque & boues*, quomodo nos habemus (vnde communiter intelligitur significari Christum flagello eiecisse non solùm homines sed etiã oues & boues) sed πάντα τὰ πρόβατα, καὶ C τοὺς βόας, hoc est, oues que & boues, ita vt explicentur ea quæ sub dictione, *omnes*, comprehenduntur, vt sit sensus: *omnes eiecit de templo*, videlicet tum oues, tum boues, adeo vt nullam ouem vel bouem in templo reliquerit. Et quidem ipsum aut non eiecisse vendentes, aut saltem non eiecisse flagello manifestius ex eo patet, quòd vendentibus columbas dixerit: *Auferte ista hinc*, &c. Hoc enim demonstrat mansionem eorum qui columbas vendebant post eiectionem ouium & boum. Flagello quidem vsus fuerat ad eijciendum oues & boues, sed ad eijciendum columbas inutile erat flagellum, (conclusæ enim erant in ligneis caueis, vt moris est) ideoque monet venditores earum: *Auferte ista hinc*; D quasi dicat: Oues & boues ego eieci, vt vidistis, vos ergo similiter tollite ista hinc. Itaque in hoc Christi facto ac verbis mirabilis eius authoritas & potestas est declarata, cùm inter omnes vendentes nemo vni homini adhuc ignoto obsistere auderet, nemo qui non imperanti mox obediret, diuinitate nimirum ipsius mentes eorum perterrefaciente, & ad obediendum cogente. Præter prædictas autem facti huius rationes, & alias duas assignare licet. Et primùm quidem dicere possumus, Christum tum facto, tum verbis suis voluisse designare iam in proximo esse vt cessent omnia legis sacrificia, ac pellantur è conuersatione sanctorum Iudæi, quemadmodum priori facto demonstrauit gentium vocationem. Vnde Cyrillus: Perspice in- E quit, quæso altius, quomodo futurus rerum habitus duobus his proximis Christus actibus designatur. A Galilæis enim qui Canam habitabant inuitatus ad nuptias, atque honoratus, & miraculo profuit, & vini lætitia repleuit, ac in eadem cum eis mensa & conuiuio fuit. Sic ab initio statim doctrinę Christi, vniuersæ gentes fidem Christi suscepturæ monstrabantur, quæ per fidem in cœlestem thalamum peruenturæ, spirituali conuiuio vnà cum sanctis Apostolis & ipso Christo æternaliter perfruentur, nullo priuati gaudio. Lætitia enim, inquit, sempiterna super caput eorum: quod expressius dicitur: Multi enim, ait, venient ab oriente & occidente, *Matth. 8.* & recumbent cum Abraham, Isaac, & Iacob. Iudæos verò incredulos à sanctorum conuersatione retrudet, ac suplicijs, peccatorum suorum catenis deuinctos tradet, nullo modo iniquè factis sacrificijs suis placatus. Auferte namque, inquit, ista hinc. Hæc Isaias mihi prædixisse videtur: Holo- *Isaiæ 1.* causta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui, &c. Hæc ille. Secundò, hoc facto etiam saluator præripuit Iudæis iustæ accusationis occasionem. Nam quia sabbatho curaturus erat, multaq; similia facturus quæ Iudæis legis transgressio videbantur, ne hæc tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primùm auferet huiusmodi suspicionem. Nam qui tantum zelum erga domum Dei demonstrauit, tantaq; vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret, sed seipsum in periculum conijceret, & tum caupones illos, tum Iudæos id ipsis permittentes in se exacuit: omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi Domino esse contrarius. Sic ferè Theophylactus post Chrysostomum. Porrò cùm dicit: *Nolite facere domum patris mei domum negotiationis*, vel, vt habent Græca, ἐμπορίου, & significat se naturalem Dei, cuius erat templum, esse filium. (Nõ enim dicit, patris nostri, sed *mei*) rationem quoque sui facti indicat, videlicet quòd filij sit pro patris sui gloria & honore zelare. Et quidem nunc tantùm dixit eos facere domũ Dei, domum mercatus. Circa autem mortem suam dicit eos fecisse speluncam latronum. Initium enim prædicationis & ãguorum adhuc erat, atque ob id iam mitiùs cum eis agit. Nam & tunc etiam vendentes & ementes eiecisse dicitur, & cathedras vẽdentium columbas euertisse, iam verò nihil horum fecisse dicitur.

RECORDATI SVNT VERO DISCIPVLI EIVS, QVIA SCRIPTVM EST, ZELVS DOMVS TVÆ COMEDIT ME. *Psalm. 68.*

Incertum an discipuli huius scripturæ meminerint eo tempore quo hæc gerebantur an post resurrectionem, quando Christo scripturarum eis aperiente sensum scripturas intellexerunt. Verisimilius tamen eo tempore hanc scripturam eis in mentem venisse, quo hæc agebantur. Alioquin & hic addidisset: Cùm resurrexisse Christus à mortuis, quemadmodum postea adiecit. Videtur enim voluisse hic significare Euangelista, quòd cæteris admirantibus rationem facti, imò offensis ipso facto discipulis in mentem venit ea scriptura, qua facti rationem intellexerunt. Neque enim adeò rudes erant discipuli: vt scripturarum planè essent inexperti, quas singulis sabbathis in synagogis, legi audierant, quanquam illo tempore nondum intellexerant hanc scripturam: & totum Psalmum vnde desumpta est, pertinuisse ad Christũ. Est autem sensus authoritatis iste: Ardentissimum studium gloriæ domus tuæ: tanquam ignis quidã intra præcordia conclusus vsit: totsit & cõsumpsit animum meum, ferentem molestissimè neglectũ & inhonorationem domus tuæ. Estq; similis huius orationis sensus ei quod dicit Psal. 118. Dauid: Defectio tenuit me pro peccatoribus dereliquentibus legem tuam. Et rursus: Tabescere me fecit zelus meus; quia obliti sunt verba tua inimici mei. Rupertus verò verbũ, *comedit*, sic interpretatur: Zelus domus

tuæ totum me corripuit, vt velut oblitus humanæ A infirmitatis quam susceperam, solam diuinitatem ostenderim. Quod enim comeditur, totum transformatur, & in nihilum redigitur.

RESPONDERVNT ERGO IVDÆI, ET DIXERVNT EI: QVOD SIGNVM OSTENDIS NOBIS QVIA HÆC FACIS?] Videntes Iudæi Christū & zelū magnum & authoritatem summam præ se ferentē, zelum quidē eius improbare non potuerunt, nec negare, non decere domum Dei fieri domum negotiationis, sed signū authoritatis exhiberi postulāt, quasi dicat: Id quod agis declarat te vendicare tibi magnam aliquā authoritatem, cùm ita sæuis, & imperiū exerces in eos qui videntur iuuare negotium religionis, quorū fa- B ctum a quo hactenus animo pertulerunt sacerdotes & Pharisæi. Quòd si autem hæc facis tua authoritate, temeritas est: si diuina, profert signū aliquod vt credamus tibi. Itaq; signum petunt, tum quòd moris fit Iudæis signa petere, vt dicitur 1. Corin. 1. tum quòd Moses populū ex Ægypto educturus signum suæ authoritatis exhibuerit, vt patet Exod. 4. Existimāt autem Chrysostomus & Cyrillus hos interrogatores maligno animo signū postulasse, videlicet vt si miraculū exhibere non posset, cessare cogeretur ab his quæ faciebat, iptiq; suis moribus, vti, ac solitum quæstum facere possent. Et quidem stupendū planè, & authoritatis diuinæ satis declarativum signum erat, quòd tam humilis in oculis eorum, tā- C quam adhuc incognitus, tantam exerceret potestatem: vt nemo ei quamlibet contempto auderet aut posset obsistere ne ipsa quidem omnium vendentiū multitudo, verùm id miseri non viderunt, nec aduertere voluerunt. Nondum autē eos malè habebat quòd Deum patrē suum vocabat, siue quòd existimarent eum sic Deū vocare patrē suum, quomodo omniū Israelitarū erat pater, omniumq; sanctorū, siue quòd ad id non aduerterent sola facti nouitate commoti, quod ideo magis eos percelluit, quod & vtilitati eorum, & authoritati sacerdotū & scribarū derogaret. Porrò quod Iudæi dicuntur respondisse, cùm nullus præcedat sermo ad quem responsio referatur, quidam intelligunt Iudæos respōdisse nō tam verbis quàm facto Christi. Verùm notandum, D Euangelistas responsionem vocare, quemlibet ad alios factum sermonem, etiamsi nullus ab illis præcedat, ad quem referatur. Sic Luc. 14. cùm Dominus viso hydropico legisperitos & Pharisæos rogaret: Nū liceret sabbatho curare, Euāgelista præmisit: Et respondens Iesus dixit, &c. Sic & in præsenti scribit Ioannes Iudæos respondisse, cùm nihil adhuc verborū ad eos fecisset Dominus: Vnde videtur Euangelistæ verborū respondendi abusi pro Hebræo Anah, quod fere respondere significat, accipitur tamen plerumque simpliciter pro loqui, sermonémque ordiri ad aliquem. Sic Isaiæ 14. Vniuersi respondebunt tibi, & dicent, pro quo etiam Græci verterūt verbum ἀποκριτεῖν, dicentes, πάντες ἀποκρίσονται, cùm sensus sit: omnes incipient loqui E & dicent. Istud obseruatum liberabit à frustraneis quæstionib. quibus torquentur quidam, dum apud Euangelistas verbum, respondere, reperitur, cùm nihil tamen præcedat cui responsio reddatur. Phrasis enim Hebræa est, responderunt & dixerunt, pro eo quod est, dixerunt, sicut & illa locutio, Dixit dicens, vel locutus est dicens. Hebraismus est.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI'S: SOLVITE TEMPLVM HOC, ET IN TRIBVS DIEBVS, &c.] Iesus sciens maligno animo eos signum postulare, & calumniaturos etiam si signum ædidisset: deinde nolens vnquam ad solam obstentationem miraculum operari, sed tantum ad subleuandū aliorum necessitatem, vt quod esset diuinæ virtutis argumentum, idem esset & humanæ necessitatis beneficium, signum quidem nullū tunc ostendit, sed promisit sub ænigmate: quòd si tum fuisset palam elocutus, non credidissent, quādo nec tunc crediderunt cùm fuit exhibitum. Hoc autem signum quod promisit, signum erat mortis & resurrectionis, signum scilicet Ionæ, quod solum etiam postea petentibus signum, dandum respōdit. dicēs: Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ, &c. Sed tunc quidem apertius, nunc autem obscurius idem respondit, sermonis occasionem à tēplo in quo versabatur, & de quo erat quæstio, accipiens. Soluite, inquit, templum hoc, corpus suum intelligens, quanuis sciret illos intellecturos de tēplo illo in quo erat. Indigni enim erant quibus veritas apertius annunciaretur, cùm non tam vt discerent, quàm vt calumniarentur, signum postulassent. Porrò bene hoc signū ostendit qua autoritate è templo eiecerat omnes. Hoc enim signum diuinā eius virtutem manifestè arguit. Nā seipsum à morte excitare, diuinæ solùm est virtutis: ac Deum planè esse conuincit. Pulchrè autem Christi responsio intelligi potest respondere facto illi, cuius occasione quæstio Iudæorum nata erat: in hunc modum vt indicauit Beda: Miramini qua autoritate templum Dei inanimatum, vestris commercijs contaminatū expio, & suæ sanctitati restaurare studeo: ego autem dico vobis, eadē id me facere potestate, quasi solueritis templū hoc (corporis scilicet mei: quod verius est Dei templum) & cuius templum materiale, tantùm est figura: egò in tribus diebus illud rursum excitabo. Quod itaque dicit, *soluite*: non adhortantis est ad cædem: sed partim prædicentis, partim permittentis, quomodo & Iudæ dictum est: Quod facis, fac citius. Templum vocat corpus suum: propter habitantem in ipso diuinitatem, non solùm per gratiam: sed etiam per vnionem personalem. In ipso enim, inquit Paulus, inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: Colos. 2. Quoniam autem de templo corporis suis loquebatur sub metaphora templi materialis, vtitur verbis vtriq; cōmunibus: *soluite*, &, *excitabo*. Soluitur enim templum, cùm dissoluuntur lapidum lignorumq; coniunctiones: soluitur & corpus, cùm ab anima separatur. Sic & excitare dicimus ædificium hoc est, extruere: & excitare dormiētem vel mortuum. Vtramque significationē etiam habet dictio Græca hīc posita ἐγερῶ.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: QVADRAGINTA ET SEX ANNIS ÆDIFIC. &c.] Iudæi nihil præter suum carnale templum, de quo summè gloriabantur, cogitantes, absurdam simul & præsumptuosam iudicabant Christi responsionem. *Quadraginta*, inquiunt, *& sex annis*: &c. Primum enim templum à Salomone constructum, consummatum fuit intra 7. annos: secundum verò sub Zerobabel. 46. annis: non quòd tot annis continuè Iudæi hoc templum ædificauerint, sed puta à tempore quo cœperunt, vsq; ad templi consummationem, tot anni fluxerunt. Nā intermedio tempore aliquandiu ab incepta ædificatione cessatum est propter impedimenta gentium vicinarum, & re-

gis

regis prohibitionem, & tamen 1. Esdr. 5. dicitur: Sallabasar venit, & posuit fundamenta templi Dei in Hierusalem, & ex eo tempore vsque nunc ædificatur, & necdum completum est. Cœpta est autem templi ædificatio, anno primo Cyri, consummata verò sexto anno Darij Longimani, vt dicitur 1. Esd. 6. Portò à primo anno Cyri vsque ad sextum annum huius Darij, anni sunt 46. & paulò amplius. Nam Cyrus 20. annis imperauit, & paulò amplius, post hunc Assuerus etiam 20. annis. Ac deinde Darius Longimanus, cuius sexto anno templum fuit consummatum. Ad hanc autem Iudæorum obiectionẽ nihil respondit Dominus Iesus, sciens se nihil profecturum, si sermonis inuolucrũ explicuisset, quando nec postea tot editis signis & prædicationibus discipuli instructi potuerunt ferre mentionẽ mortis, nec credere mysterium resurrectionis. Hæsit tamen hoc dictum veluti semen quoddam in animis auditorum, sed in aliis alium fructum protulit. Siquidem Iudæi memores, hunc sermonem veluti capitale crimen obiecerunt illi apud sacerdotes impios. Discipuli quod assequi non poterant, tamen recondentes in pectore quid sibi vellet admirabantur, donec per resurrectionem re ipsa, quæ promittebatur, præstita, ac scripturis explanatis per Christum spiritus sanctus doceret eos Christum per tẽplum corpus suum significasse. Qua in re notandum, quomodo omnia certius temporibus Dominus dispenset, qui post resurrectionem primùm discipulos perfectiore spiritu donatos intelligere fecit & scripturas, & sermonem Christi. Quòd autem dicuntur discipuli tunc credidisse scripturæ & sermoni Christi, non sic intelligendum quasi priùs nõ credidissent scripturam & sermonem fuisse verum, sed quòd tum demum scripturas, quæ sunt de Christi resurrectione, & sermonem istum intellexerint, & in Domino verè agnouerint esse completa. Vnde sensus est, crediderunt scripturæ iam intellectæ, & in Christo completæ.

CVM AVTEM ESSENT HIEROSOLYMIS IN PASCHA IN DIE FESTO MVLTI CREDIDERVNT, &c.] Quod dicit, *in Pascha, in die festo*, idem est quod, in die festo Paschę vocáque Pascha ac diem festum, totam illam solennitatem quę tempore septem dierum celebrabatur. Sic enim & postea frequenter accipit Ioannes diem festum, vt cùm capit. 6. dicit: Erat autem proximum Pascha dies festus Iudæorum. Et c. 7. Erat autem in proximo dies festus Iudæorum, scenopegia. Quod verò dicit: *crediderunt in nomine eius*: vel vt habent Græca, *in nomen eius*, phrasis est Hebraica, idem significans quod crediderunt in eum, vel in eo. Nam & hæc eadem sunt, credere in Iesum, & credere in Iesu. Quemadmodum enim apud Euangelistas verbum, credere, construitur cum præpositione εἰς, hoc est, in, sequitur accusatiuus, quem Latinus interpres nunc per accusatiuum, nunc per ablatiuum reddidit. Vnde patet nullam faciendam differentiam inter credere in Deum, & credere in Deo. Quod autem hæc tria, credere in nomine, vel nomen Christi, credere in Christum, & credere in Christo, idem significent, apertissimum est ex capite Ioannis sequenti, vbi indifferenter hæc tria pro eodem ponuntur, dum sic dicitur: Exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam. Ac mox sequitur: Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Porrò inter credere Deo, & credere in Deo vel Deũ (quæ locutio scripturis propria est) multam vult Augustinus esse differentiam. Credere enim Deo, esse fidem habere verbis eius, quod & dæmonibus conuenit. Credere verò in eum, esse credendo amare, credẽdo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Sic enim habet Augustinus tum alibi, tum hom. 29. super Ioannẽ. Verùm non perpetuò cum in scripturis dicuntur quidã credere in Christum, significatur fides per dilectionẽ operans. Nam Ioan. 12. dicitur: Multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non cõfitebantur, vt è synagoga nõ eiicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominũ magis quàm gloriam Dei. Deinde etiam Euangelistæ indifferenter pro eodẽ ponunt, credere Christo vel Deo, & credere in Christum vel in Deum. Nam Ioan. 6. cùm dixisset Christus: Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quẽ misit ille: subiungitur, Dixerũt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, vt videamus & credamus tibi? Idem est ergo credere in Christum, & credere Christo. Et cap. 5. Si crederetis Moysi, crederetis vtiq; & mihi: pro eo quod est, crederetis in me. Et rursum eodẽ cap. Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me habet vitam æternam: vbi credere ei qui misit, non est aliud quàm quod alibi dicitur, credere in eũ qui misit. Sic & 1. Ioã. 5. cùm sic dicitur, Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimoniũ quod testificatus est Deus de filio suo: patet idẽ esse credere in filium & credere filio. Patet & illud quod non solum dicimur credere in Deum, sed etiam in testimonium, quod nihil aliud est quàm credere testimoniũ Dei. Vnde videtur esse manifestum, hanc loquẽdi formam, credere in aliquem, quæ Latinis, Græcisq; scriptoribus est inusitata, phrasim esse Hebræam. Nã pro eo quod Latini Græciq; cum dativo dicunt, credere alicui, Hebræi semper dicunt, vt alia multa similiter, cum prępositione, in, credere in aliquo. Sic enim 2. Paral. 20. vbi legimus: Credite in Domino Deo vestro, & securi eritis; credite Prophetis eius & cũcta eueniẽt prospera, vtrobiq; verbum, credite, construitur cum præpositione, in, credite in Prophetis eius, sicut prius credite in Domino. Vnde & septuaginta vertetũt: ἐμπιστεύσατε ἐν τοῖς προφήταις. Qua phrasi etiã dicitur in Psal. 77. In omnibus hic peccauerũt adhuc, & non crediderũt in mirabilibus eius. Sic Exod. 14. vbi nos habemus, Crediderunt Domino: & Moysi seruo eius: Hebræa habent: Crediderunt in Domino, & in Moysę seruo eius. Sciẽdum tamẽ quòd aliter intelligendum sit, dum dicimur credere Christo & in Christo, & cùm dicimur credere Moysi & in Moysę. Moysi cẽ aut in Moysę, similiter Petro aut Paulo credimus, tanquam vera prędicantibus de Deo & Christo. Christo autẽ & in Christo credere dicimur, quia. s. credimus eum esse illum quẽ seipsum prędicauit, & ab aliis prædicatus est, Dei scilicet filium promissum & expectatum hominibus mundi saluatorẽ: qualem fidem consequitur fere fiducia in Christum, eiusdémque super omnia dilectio. Quæ duo quoniam consequuntur fidem nostram quatenus Deum & Christum respicit, atq; secundùm nostrum loquẽdi morem videntur includi in præpositione, in, ob id apud nos ex sententia Augustini & aliorum patrum obtinuit, vt credere in aliquem, solum tribuamus Deo patri, filio, & spiritui sancto. Quòd enim

Ioan. 3.

secũdùm scripturas nihil aliud sit, credere in Christum, quàm ꝙ dictũ est, patet ex eo quod Actuũ 8. cum Philippus Eunucho baptismũ postulanti dixisset: Si credis ex toto corde (videlicet in Deum & in Iesum Christum) licet, respondens Eunuchus ait: Credo filiũ Dei esse Iesum Christũ. Hoc ergo erat credere in filium Dei & in Iesum Christum. Porro per quid hi, de quibus hìc loquitur Ioannes, ad fidẽ adducti sint, ostendit cùm subdit: *videntes signa quæ fecit*, hoc est, quia videbat signa. Significat ergo miraculis magis commotos quàm verbis. Nam Iudęi nõ tam commouẽtur ratione quàm visis prodigiis.

IPSE AVTEM IESVS NON CREDEBAT SEMETIPSVM EIS, EO QVOD IPSE, &c.] Quid est quod Dominus non credidit seipsum his qui crediderunt ipsum, & quid est hoc, *non credidit semetipsum eis*? Non enim dici potest, vt quidam volunt, istos de quibus loquitur Euangelista, non veram, sed ficatam habuisse fidẽ, quia sic nõ dixisset, *multi crediderunt in nomine eius*. Fictè enim credere, non est credere. Proinde Augustinus, Cyrillus, & Chrysostomus intelligũt hos habuisse adhuc fidem imperfectã, & non satis stabilem, atq; ob id Christũ non credidisse se eis, hoc est, vt ipsi exponunt, non credidisse eis altiora mysteria suæ doctrinæ, vtpote adhuc rudibus & inidoneis. Atq; hoc exẽplo Christum docuisse eos quibus mysteria saluatoris concredita sunt, non statim omnia mysteria doctrinæ sublimis rudium animis committere, nec antequã firmiores catechumeni sint, Christum eis, priusquã oporteat, in baptismo ac mensa diuina cõmendare. Secundùm quem sensum quod sequitur, *eo quòd ipse nosset omnes*, intelligendum consequenter est, eo quòd ipse nosset omnes an idonei essent, an non, & capaces suorum mysteriorum. Euthymius autẽ sic locum hunc intelligit: Iesus non confidebat in eis tanquam legitimis & constantibus discipulis, nec se eis cõcredidit, eo quòd ipse nosset omnes homines an constantes essent, an inconstãtes. Caietanus verò rectius, vt apparet, intelligit pronomen, *eis*, nõ demonstrare eosqui crediderũt in nomine eius, sed in genere illos, qui in solẽnitate Paschali Hierosolymis erãt. Dixerat enim, cũ esset Hierosolymis, & multos quæ fisse ab eo signũ suę authoritatis, & multos credidisse in nomine eius: nunc verò in genere dicit Christum non credidisse se eis, hoc est, non ita propter credentiũ multitudinem, de bono animo Iudæorũ erga se fuisse securũ, vt se tutò illis cõmitteret, & de vita propria in eis bene confideret. Significat ergo Christum ipsis Iudæis in Hierusalem non exhibuisse diu sui præsentiã, sed sese mox ab illis subduxisse, non quidẽ timorem Christi his verbis notare volẽs, sed excludere potius falsam in eis cõfidẽtiam. Quoniam enim nondũ erat tempus mortis, nec sine periculo apud illos Iudæos Christus se sciret agere posse, humana. s. via; non credidit se eis, sed se illis subduxit. Hoc autẽ periculum quomodo Christus intellexerit, cùm nulli adhuc odium suum contra ipsum declarasset, imò multi bonum suum erga ipsum animum ostendissent, explicat Ioannes cùm subdit, *eo quòd ipse nosset omnes*, rationẽ non credendi seipsum affignans, nõ timorem, sed notitiam omnium. Apertius autem explicans quomodo omnes nouerit, subiicit, *& quia opus ei non erat ad cognoscendum hominem, vt quis testimonium perhiberet de homine quouis*. Ipse enim nouit intimos quosq; recessus humanæ mentis, ac proinde nouit quid de se pleriq; cogitarẽt, quomodo. s. iam multi Pharisæorum & sacerdotum inuidiam quandam & malenolentiã in corde contra ipsum conceperant, etsi eam nondum prodidissent. Huc enim tendunt hęc Euãgelistæ verba, vt significaret ex hoc tempore quosdam contra Christum concepisse odium quoddã, cùm viderent eum scilicet suis moribus contrarium, & dignitati suæ ac quæstui officere quæ ille faciebat. Apertè autem hìc Ioãnes significat Christi veram & humanitatem, & diuinitatem. Humanitatem quidem, cùm dicit, *non credebat se eis*. Nisi enim in eo fuisset vera humanitas, quam illi lædere potuissent & occidere, non opus fuisset se illis subducere. Diuinitatem verò cum cordium cognitionem soli Deo propriam ei competere asserit. Iam ex eo quod dicit, *non credebat se eis*, intelligendum significari ipsum relicta Hierusalem & Iudæa: rursum rediisse in Galilæam. Nusquam enim alibi id dicit Ioannes, cùm tamen postea dicat post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, quæ narratio præsupponit prius dictum esse, Christum reliquisse Iudæam post aduentum in Hierusalem Paschæ tempore.

NICODEMVS DOCETVR MYSTERIA FIDEI, IOANNIS 3. CAPVT XX.

ERAT autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo veniſti magister, nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amen dico tibi nisi quis renatus fuerit denuò, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci cùm sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire & renasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixit tibi: Oportet vos nasci denuò. Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis vnde veniat, aut quò vadat, sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis? Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit

credit in ipſo, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. Qui credit in eum, non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus eſt: quia non credidit in nomine vnigeniti filij Dei. Hoc eſt autem iudicium: quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius: qui autem facit veritatem, venit ad lucem, vt manifeſtentur opera eius, quia in Deo ſunt facta.

ERAT AVTEM HOMO EX PHARISÆIS NICODEMVS NOMINE, &c.] Quoniam ſuperius dixerat multos ex conſpectis a Chriſto factis miraculis credidiſſe in Chriſtū, iam ex omnibus de vno quodam præcipuo recenſet, quomodo diſcendi gratia Chriſtum adierit. Erat, inquit, homo quidam nomine Nicodemus, qui & erat ſectæ Phariſaicæ, & princeps Iudæorum, hoc eſt, vnus ex principibus & primoribus Iudæorum. Quæ duo appoſita ſunt, eo quod alioqui totus fere Phariſæorū atque principum ordo Chriſto ſemper fuerit contrarius. Vnde Ioan. 7. dicunt: Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? Hic itaque venit ad Ieſum nocte, partim quod puderet eum qui inter Iudaicæ gentis principes dignitate præeminebat, humilis Ieſu diſcipulum videri: partim & magis, quod timeret ne eius gratia in Phariſæorum & ſacerdotum inuidiam pertraheretur. Sciebat enim per multos ſui ordinis & ſectæ, Ieſu inſidiari & inuidere, quod hic ſignificare rurſum voluit Euāgeliſta. Quamuis autem nocturnus iſte acceſſus ſatis declararet humanū quendam tum pudorē animi non ſatis humilis, tum timorē animi non ſatis amantis Ieſum, vt cuius gratia ſuæ exiſtimationis & gloriæ iacturā facere nollet: Dominus tamen doctor manſuetiſſimus, qui calamū quaſſatum non comminuit, & linum fumigans non extinguit, non repulit timidum atque intempeſtiuū ſalutatorē, ſed comiter accepit, imbecillū quidē adhuc, ſed malitiæ expertem, & ob hoc dignum qui paulatim ad ſublimiora proueheretur. Is itaq; primùm aperiens quantum ex cōſpectis illius miraculis profecerit hac præfatione captare cœpit benevolentiā Ieſu Rabbi, inquit, iam perſuaſi ſumus, ac certo credimus te non ex teipſo docendi munus ſuſcepiſſe: ſed à Deo te miſſum eſſe in hoc vt viā ſalutis mortalibus perdoceas. Id, inquā, certò de te credimus: propterea quod nemo poſſit hæc ſigna facere quæ tu ædis, niſi Deus illi adſit, faueat, & cooperetur. Bene autē dicit, *hæc ſigna quæ tu facis*. Nā & diabolus cū ſuis miniſtris multa facere poteſt quæ videntur eſſe miracula, & ſigna: idq; partim per ludificationem ſenſuum, partim per coniunctionem occultarum cauſarum naturalium. Vnde Paulus 2. ad Theſſal. 2. dicit aduentum Antichriſti futurum ſecūdum operationem ſatanæ in ſignis & prodigiis mendacibus. Et Apocal. 13. dicitur de beſtia ſecunda: Et fecit ſigna magna: vt etiam ignem faceret deſcēdere de cœlo in terrā in conſpectu hominum. Verùm talia ſigna qualia Chriſtus fecit, non ad oſtentationē, ſed ad vtilitatē hominū, facere nemo poteſt niſi diuina virtute: qualia ſunt conuertere aquam in vinum verum, cæcis præbere viſum, claudis greſſum, & in vniuerſum facere vera ſigna & miracula: hoc eſt, quæ excedunt omnem poteſtatem rerum naturaliū. Nec obſtat huic dicto Nicodemi, quod Deus aliquando miracula huiuſmodi vera facit per malos: vnde Matth. 7. dicit Dominus in die illa multos dicturos: Domine nónne in nomine tuo dæmonia eiecimus, & virtutes multas fecimus? quibus tamen dicturus eſt: Non noui vos: diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatem. His enim etſi Dominus non adſit per gratiam ſuam: nec ſit cum eis in omnibus quæ faciunt, adeſt tamē eis in miraculorum patratione: quæ cùm non fiant ab eis in nomine ipſorum, non probant eos eſſe bonos & ſanctos, ſed ſanctum eſſe nomen illud in quo facta ſunt: ac verè eſſe doctrinam quam prædicant: ſunt enim miracula vera, teſte Gerſone, veluti ſigillum quoddā Dei, quo vtitur in teſtimonium & confirmationem veritatis: ſicut in atteſtationē veritatis reges & alij ſigillo quodam appoſito vtuntur. Bene itaque ex ſignis quæ nō niſi diuina virtute fieri potuerunt intulit Nicodemus cœleſtem & diuinam fuiſſe Chriſti doctrinam. Sic & 3. Reg. 17. dixit mulier Sarephthana ad Eliam: Nūc in iſto cognoui quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt. Et Marci vltimo dicuntur Apoſtoli prædicaſſe vbiq; Domino cooperante, & ſermonem confirmāte ſequentibus ſignis. Porrò Nicodemus hanc ſuam de Ieſu opinionem propoſuit vt magnificam ac præclaram, quum tamen longè eſſet infra eius dignitatem. His enim verbis ſatis ſignificabat ſe nihil aliud eum fuiſſe ſuſpicatum, quàm Prophetam aliquem aut doctorem veracem, cui Deus faueret, & adeſſet in ædendis miraculis, quaſi ea non æderet ſuapte virtute. Nondum enim intellexit Deum ſic fuiſſe cum Ieſu quomodo nos intelligimus: quia ſcilicet in eo diuinitas humanitati coniuncta fuit in vnitate perſonæ, quanquam & hic ſingularis modus quo Deus fuit cum Ieſu, intelligi potuiſſet ex ſingulari illo modo quo fecit miracula. Fecit enim non in nomine alterius, ſed quaſi propria authoritate, & in confirmationem eius quòd Deum patrem ſuum aſſeruit.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI: AMEN AMEN DICO TIBI, NISI, &c.] Quemadmodum Dominus pro ſua manſuetudine non dedignatus eſt admittere ad colloquium, eum quem ſciebat pudore quodam ac timore accedere ad ſe nocturno tempore: ita pro ſua humilitate non indignatus eſt ei qui imperfectam adhuc de ſe opinionem habuit, neq; ſtatim ſe iactabat qualis eſſet, ſed blanda comitate docilem paulatim prouehit ad Euangelicæ doctrinæ penitiora myſteria, incipiens à regēneratione baptiſmali, quæ principium eſt Chriſtianiſmi. Porrò cùm reſponſio ſaluatoris impertinēter ſe habere videatur ad verba Nicodemi, Theophylactus ad hunc modum eam reſpōdere facit verbis Nicodemi. Quandoquidem Nicodemus humilem de Chriſto habebat opinionem, nempe quod magiſter eſſet, & Deus eſſet cum illo dicit ei Dominus: Meritò ita de me ſentis. Nondum enim natus es ſuperne vel denuò, ſed adhuc carnalis es, ac ob id & tua de me opinio, carnalis & humana. Ego autem dico tibi, quod niſi tu aut quiſ-

quis alius fuerit, supernè & denuò nati fueritis, non A poterimus dignam de me habere opinionem, nec videre regnum Dei, hoc est, cognoscere me vnigenitum Dei filium. Intelligit enim Theophylactus regnum Dei hic vocari ipsum Christum, Cyrillus autem sic verba Christi intelligit subiuncta verbis Nicodemi, vt quoniam ille satis ad salutem esse putauit, si tantummodo admiratione digna admiraretur, propterea quod nihil à Domino quæsiuit, sed tantùm confirmauit eum à Deo missum magistrũ, ideo Dominum voluisse his verbis docere, non nudis verbis adipisci posse iustitiam. Nec omnem qui dicit, Domine, Domine, intraturum regnum cœlorum, sed qui fecerit voluntatem patris: eam autem esse, vt spiritum sanctum homo suscipiat. Ve- B rùm si simplicius fuerit intelligere, Nicodemũ, postquam dixisset Dominum se credere à Deo missum in præceptorem hominum: deinde etiam interrogasse qua ratione posset consequi vitam æternam & regnum cœlorum, quod Ioãnes & Christus iam prædicauerant. Atque hanc interrogationem insinuasse Ioannem responsione Christi: quemadmodum superius interrogationem Pharisæorum indicauit responsione Ioannis dicentis, Non sum ego Christus. Aut certè intelligendum saluatorem: quoniam ex verbis Nicodemi satis intellexit quorsum spectaret, & propter quid ipsum adierit, videlicet vt sciret viam & rationem salutis, mox incepisse eũ instruere, exordiens ab eo quod in ordine salutis C primum est: quasi dicat: Scio Nicodeme percupidum te esse, vt à me, quem à Deo missum magistrum credis, audias rationem consequendæ salutis. Quare illud habeto pro indubitato, ante omnia requiri ad consequendam salutem, vt quis denuo nascatur. Sciendum autem dictionẽ Græcam ἄνωθεν, quam noster interpres vertit, denuo, esse ambiguam. Significat enim quandoque supernè vel è supernis, quomodo accipitur posthea hoc eodem capite, cùm dicitur: *Qui de sursum est, super omnes est.* Atque in hac significatione accipiunt hoc loco ferè omnes Græci, nominatim autem Theophylactus & Cyrillus, intelligentes significari debere hominem nasci è supernis, hoc est cœlesti generatione. D Chrysostomus autem & huius significationis meminit & alterius, qua significat hæc dictio idẽ quod πάλιν, hoc est, iterum, vel ab integro, & à principio. In qua significatione debere hìc accipi patet ex responsione Nicodemi. Si enim Iesus dixisset, oportet nasci è supernis, non obiecisset Nicodemus ea quæ sunt generationis carnalis. Deinde cum dicit Nicodemus: Nunquid potest in ventrem matris iteratò, vel vt habent Græca, δεύτερον, secundò, introire, manifestè satis patet Christum dixisse oportere nasci denuò. Nam quod dicit Theophylactus, Nicodemum postquam audiuit illud ἄνωθεν, intellexisse ab initio & iterum, cum Dominus voluerit significare, è supernis locũ habere possent: si Chri- E stus Nicodemo Græcè locutus fuerit, in Hebræa autem lingua non est æquiuocatio: respondens æquiuocationi huius Græcè dictionis. Vnde & in Syriaco Euang. est denuo. Porrò Amen, dictio Hebraica est habens apud Hebræos eum vsum, vt per eam aliquid confirment, idem valens quod apud nos aduerbium, verè. Venit enim à verbo Heæmin, quod est, credidit, firmauit, asseruit. Et aliquando quidam hac voce, Amen, optatur perfectio eorum quæ dicta sunt, quomodo lex cogebat mulierem adulterij infamatam respondere, Amen Amen, post lectam imprecationem: vt est Num. 5. Sic quum recitabantur deuotiones & maledictiones cõtra trãsgressores legis Dei, respondebat populus Amen, vt legitur Leui. 17. Sic & Psal. 40. 71. 88. & 105. illud, Benedictus in seculum, clauditur per Amẽ Amen, pro quo Septuaginta bene verterunt, γένοιτο, γένοιτο, fiat, fiat, non quod Amen hoc propriè significet. Non enim, vt quidam putant, verbũ est, sed nomen vel aduerbium confirmandi. Tamen sic vertendam eam dictionem putauerunt Septuaginta, & quando sic ponitur, per eam optetur perfectio eorum quæ dicta sunt, cũ eius vis apud nos melius exprimi nequeat. Aliquando autẽ hac voce confirmantur quæ dicenda sunt: vt cùm ea saluator vtitur in Euãgeliis: & tunc rectè explicatur per verè aut certè. Vnde pro eo quod Lucæ 21. dicitur: Verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes misit, Marci 12. dicitur. Amen dico vobis, &c. Cæterùm geminatio huius dictionis, quæ semper inuenitur apud Ioannem, similiter & in fine Psalmorum, & Numeri 5. confirmationem intendit quare quãuis pro more Hebræorum Ioãnes hanc dictionem geminauerit, tamen hæc geminatio ei potius competebat, quàm reliquis Euangelistis, quod ea quæ à Ioanne differũtur, magis sint cœlestia & sublimiora, ideóque attentiorem auditoris animum flagitãtia, proinde maiori assertione confirmanda, vt annotauit etiam Rupertus hoc loco. Aliquando verò hæc dictio, Amen, in scripturis accipitur vt sit nomen significans idẽ quod verus, vel veritas, vt Isaiæ 65. Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo amen, hoc est fideli & veraci. Illa autem oratio, *non potest videre regnum Dei*, quam sic multi intelligũt, vt per regnum Dei accipiatur Christus: alij, vt intelligatur doctrina Euangelica, & *videre* pro intelligere, rectius intelligitur esse Hebraismus, idem pollẽs quod, non potest esse particeps regni Dei, quod est vita æterna. Sic enim in Psal. dicitur, Non dabis sanctum tuum videre corruptionem: pro eo quod est, sentire & subire corruptionem. Sic dicitur & videre mortem, Lucæ 2. & Ioan. 8. Nam quod hoc loco videre regnum Dei sic accipi debeat, patet ex eo quòd posthea pro videre regnum Dei, dicatur introire in regnum Dei. *Psal. 15.*

Amen quid significet.

DICIT AD EVM NICODEMVS: QVOMODO POTEST HOMO NASCI CVM SIT SENEX, &c.] Cum potuisset Dominus adeo apertè quod dicendum erat explicare, vt à Nicodemo facilè intelligeretur, tamen obscurius locutus est, tum vt Pharisaicam superbiam cõprimeret, tum vt hominis ruditatem eliceret, ac sic paulatim erudiret, & ab effectu carnali transferret ad intelligentiam spiritualem. Itaque cùm Nicodemus non intelligeret natiuitatem aliquam nisi carnalem, quæ iterari non posset, miratur quomodo Saluator denuo nascendum esse dicat. Quamuis autem omni ætati fit impossibile denuò nasci corporaliter, tamen meminit specialiter senectutis, tum vt ab ætate omnino contraria nascenti obiectio esset euidẽtior: tum quod ipsemet senex esset, ac ob id de se exemplũ prompserit, ac si diceret, Ego sum senex, & meam quæro salutem, quomodo ergo fieri poterit vt renascar? Porrò quemadmodum bene intellexit Nicodemus corporalem natiuitatem repeti nõ posse, ita quoque intelligendum spiritualem non posse iterari. Quomodo enim, inquit Augustinus, vterus repeti non potest: ita nec baptismus.

Respon-

RESPONDIT IESVS: AMEN AMEN DICO TIBI, NISI QVIS RENATVS, &c.] Rursum dominus non est offensus tã crasso hominis respõso & interrogatione incrudelitatẽ quãdã præ se ferente, sed sciens eum animo discendi cupido interrogasse, non grauatur interpretari quod obscurius dictũ erat, & ostendere quomodo quis denuò nasci possit & debeat, non scilicet, ex vtero matris, sed ex aqua & spiritu sancto. Significat ergo secundam hanc natiuitatem quã exigit, non esse carnalem, sed spiritualẽ. Sicut enim necesse est hominẽ carnaliter nasci ex matre & patre, priusquam ingrediatur in vitã hanc temporalem, & regnũ possessionémque huius mundi carnalem: ita vt quis introeat in vitã illam æternam & regnũ Dei spirituale, necesse est priùs spiritualiter renascatur, idque ex aqua & spiritu. Et sanè vt regeneratio, omni tempore necessaria ad consequendum regnum cœlorũ fieret ex spiritu semper fuit necessarium: verum vt etiã ex aqua fieri deberet, à Christo primùm institutum est, qui baptismum Ioanni proprium, in aqua scilicet, coniũgens baptismo sibi proprio, nẽpe in spiritu, Christianum constituit baptisma in aqua & spiritu, per quod regeneraretur homo ad nouam vitam, & consequendum regnum Dei. Vt autem in aqua simul & spiritu regeneratio fieret, sapienter & cõuenienter institutum est. Primùm, vt quoniam homo ex duabus constat partibus, altera visibili, altera inuisibili, etiã regeneratio quæ ad totum spectat hominem in duobus illis consisteret: quorum vnum visibile, corpus hominis visibile cõtingeret, alterum verò inuisibile, mentem hominis inuisibilem inuisibiliter renouaret. Secundò, vt quoniam pro statu huius vitæ adhuc crassi sumus, spiritualia non intelligentes nisi per corporalia, externa aquæ ablutione perciperemus interiorem spiritus purificationem & renouationem quæ nullo alio symbolo sensibili conuenientius quam aqua significari potuit, tum quòd suis proprietatibus & spiritum nos lauantem regenerantémque & sanguinẽ Christo in quo lauamur appositè significet: tum q̃ per immersionem in ipsa factam, & mysteria mortis ac resurrectionis Christi quibus renouamur repræsententur, & quòd nobis ad imitationẽ Christi fiat, videlicet q̃ cum Christo commorimur & cõsepelimur mundo atque peccato, & rursum cum illo resurgimus ad nouitatem vitæ, vt docet ad Romanos Paulus. Tertiò, vt regeneratio fieret per vnum sensibile, & alterum insensibile, etiam ob id conueniebat, quoniam qui regenerantur, ex Ecclesia & Deo regenerãtur filij scilicet matris Ecclesiæ & Dei patris; quorum illa per aquæ ministerium visibile regenerat, hic per spiritum suũ inuisibiliter. Vt autem regeneratio nunc per aquã fieret & spiritum, cum priùs solùm fieret per spiritum, conueniebat. Primùm, eo q̃ sicut sub Christo primùm cœpit prædicari apertè regnum cœlorum & hæc spiritualis regeneratio: ita & ab ipso primùm instituendum erat huius ad consequendum regnum cœlorum regenerationis symbolum, quo tamen non solùm intelligeremus spiritualem hanc innouationem, sed eandem etiam efficaciter cõsequeremur, ac de cõsecuta certiores redderemur. Secundò, quoniam iam ex omnibus gentibus plerique regenerandi erant ad vitam æternã, ob id iam cõueniens erat signum quoddam institui quo à se mutuò dignoscerentur quicunque ad eam essent regenerati, & ascripti nouo illi populo ad quem pertineret promissio regni cœlorum: quemadmodum olim circuncisionis signo dignoscebantur qui ad eum pertinerent populum, cui promissiones terræ Chanaan aliæque veteris legis, factæ erant. Atque ob hãc duplicem causam omnia sacramenta nouæ legis instituta sunt, videlicet vt posteaquam per Christum exhibetur omnibus gratia Dei, per visibilia quædam signa gratia hæc & significaretur, & efficaciter cõmunicaretur. Deinde, vt per huiusmodi signa nouus Christianorum populus in vnum coadunaretur, quẽadmodum docet Aug. c. 1. lib. 1. ad inquisitiones Ianuarii dicens: Deus sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, vsu saluberrimis, societatem noui populi inter se colligauit. Quam ob rem hæc sacramenta Græcis apposito vocabulo dicuntur σύμβολα, & vel etiã, συνθήματα. Dicuntur enim Græcis σύμβολα, & συνθήματα, quæ Latinis dicuntur tesseræ, signa, scilicet, professiua communionis & societatis. Antiqui enim habebant tesseras, hoc est, signa quædam vel ex plumbo, vel corio, vel panno vel simili re, quibus in bello milites significabant cuius erant exercitus, quæ dicebantur tesseræ militares: aut quibus vtebãtur alterutrum inter se confœderatæ ciuitates, quæ dicebantur tesseræ hospitales. Sic & per' nostra sacramẽta profitemur nos esse de exercitu Christi, & esse ciuitatis ac societatis in Christo collectæ, hoc est Ecclesiæ Dei: cuius professionis respectu etiam à Latinis scriptoribus, videntur hæc signa dicta in primis sacramenta. Nam sacramẽtum propriè dicitur apud probatos autores iusiurandum, quo se milites astringunt suis ducibus fidelitatem promittẽtes, quod ob id sacramentum dicebatur, quia sacrũ habetur & inuiolabile. Ita enim & nos sacramentis nostris obligamus nos ad cultum diuinum & Dei seruitutẽ, sicut de circuncisione dicit Paulus: *Galat 5.* Testificor omni homini circuncidenti se, quoniã debitor est vniuersæ legis faciendæ. Porrò hæc nostra sacramenta & symbola, non sunt gratiæ Dei signa nuda, quemadmodum veteris legis, sed signa efficacia, vt quæ gratiam quam significant, etiam efficaciter exhibeant. Cùm enim in veteri lege gratia Dei per Christum nondum esset exhibita, sacramẽta illorum gratiam venturam adumbrarũt quidẽ & promiserũt, sed non contulerunt. Verùm quoniam iam hæc gratia exhibita est per Christum, signa talia sunt instituta quæ non solùm gratiam hanc significarent, sed etiam cõferrent, cooperante, scilicet in eis spiritu Dei. Vt autẽ sic sint efficacia signa, cùm non habeant ex sua natura, habent ex beneplacito instituentis Christi, quemadmodum more solenni annulus aut purpura missa à principe, signum est efficax inaugurandi aliquem alicui magistratui aut authoritati, non quidem ex aliqua vi quæ hæreat in ipsis symbolis ex illorum natura, sed ex voluntate principis, qui ea ad hoc instituit. Esse enim nostra sacramenta, efficacia signa, præter alios scripturæ locos etiam ex hoc loco constat, cùm regenerationem non solùm spiritui sancto, sed simul etiam aquæ tribuat Dominus. Aduertendum autem, saluatorem, dum dicit, *Nisi quis renatus*, &c. necessitatem imponere omnibus: ac proinde etiam paruulos debere renasci ex aqua & spiritu. Nam eos posse intrare regnum cœlorum nemo facilè negauerit, cùm talium dicat Christus esse regnum cœlorum. Nec obstat quòd quidam sine baptismo aquæ saluentur, vt qui catechumeni morte occupantur, aut qui in sanguine

Rom. 6.

ſanguine martyrij baptizantur. Hi enim omnes renati ſunt ex aqua, ſaltem in voto, etſi necdū re ipſa.

QVOD NATVM EST EX CARNE, CARO EST: ET QVOD NATVM EST EX SPIRITV, SPIRITVS EST.] Poſtquā oſtendit ſecundā generationem à prima longè eſſe diuerſam, vtpote quæ ex aqua eſt & ſpiritu, oſtendit iam quanta ſit differentia inter id quod priori, & quod ſecunda naſcitur generatione: ex qua differentia etiā ſatis indicat rationē ob quam neceſſe ſit denuò naſci, idq; ex aqua & ſpiritu ad conſequendū regnū Dei. Cùm enim ſpirituale & cœleſte regnum Dei, caro & ſanguis poſſidere nequeat, vt habet D. Paulus, neceſſe eſt vt id quod ex carne tantū caro
1. Cor. 2. natū eſt, deinde etiam ex ſpiritu naſcatur ſpiritus, vt ſic regnum Dei ingredi poſſit. Cùm autē hic dicitur, *caro eſt, & ſpiritus eſt*, caro accipi debet pro re vel homine carnali, quem Paulus vocat hominem animalem, qui non percipit ea quæ ſunt cœleſtia &
1. Cor. 6. ſpiritualia, ſed tantùm ea quæ ſunt carnis. Spiritus verò pro homine ſpirituali, vt dicit Paulus, Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt. Ac ſic facilè ſoluitur difficultas quæ ex his verbis oriri poteſt de Chriſto, qui cū ſecundū carnis generationem natus ſit ex carne, videtur dicendus caro: cumque ſecūdū eādē generationem natus ſit ex ſpiritu, dicendus erit ſpiritus. Dicendū enim, totum Chriſtū propterea ex ſpiritu natus ſit, eſſe ſpiritū, nō carnem, quomodo hīc eæ dictiones accipiuntur. Nō enim hic ſubſtantiā denotāt, ſed qualitatem. Nec obſtat quod Chriſtus etiam natus ſit ex carne: nam iſtud, *quod natum eſt ex carne*, intelligi debet cum excluſione ſpiritus, hoc modo quod natū eſt ex carne & nō ex ſpiritu: aut quod natū eſt ex carne, hoc eſt, carnali generatione, id ipſum eſt carnale quatenus ex ea eſt, aut quod natū eſt ex carne, tanquam principali principio inductiuo. Itaque natiuitas ex ſpiritu eſt duplex. Quædā corporalis, ea. ſ. qua Chriſtus natus eſt homo ex ſpiritu ſancto. Alia ſpiritualis, qua nos ad illius ſimilitudinem naſcimur inuiſibiliter filij Dei, atque de hac potiſſimum hic eſt ſermo, quanquam & priorem illā natiuitatem ex ſpiritu debere cōprehendi ſub ſecundo membro, ſatis patet ex his quæ ſcribit Paul. 1. Cor. 15. vbi Chriſtū cōparatum ad primū Adā vocat hominem cœleſtem & habētē corpus ſpirituale. Cyrillus tamen hæc nomina, caro & ſpiritus, videtur accipere vt ſignificent ſubſtātiā, carnē. ſ. pro altera hominis parte quæ à carne ſeminatur: ſpiritū verò pro anima rationali, quā ex ſpiritu natam intelligit: tum quòd ab ipſo ex nihilo ad eſſe producta ſit, tum quòd per ipſum ſit reformata, & diuinæ naturæ particeps effecta. Verū hic ſenſus vt non ſatis videtur propoſito conuenire, ita relinquit magnam difficultatem de carne Chriſti, & præterea Chriſtus non vnā hominis partē ex carne natam vult dicere, alteram verò ex ſpiritu, ſed totum hominem natum eſſe ex carne, & totum natum eſſe ex ſpiritu, vt patet ex eo quod ſequitur: *Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu.*

NON MIRERIS QVIA DIXI TIBI, OPORTET VOS NASCI, &c.] Hęc pars dupliciter accipi poteſt. Primò, vt ex ſuperioribus inferatur in hunc ſenſum: Cū iā Nicodeme intellexeris ſecundā natiuitatem non eſſe talē qualē opinaris, videlicet ex carne, ſed ex ſpiritu, atq; id quod ex ſpiritu gignitur, lōgè diuerſum eſſe ab eo quod ex carne, ne igitur mireris & dixerim neceſſe eſſe vt denuo naſcamini. Secundò accipi poteſt, & melius, vt ad ſequentia referatur, eo quòd inducto exēplo videatur Dominus voluiſſe Nicodemum reuocare ab admiratione. Quæ tamen ſequentia dupliciter quoque intelliguntur. Chryſoſtomus enim, Cyrillus, cæteriq́ue Græci cùm dicitur: ſpiritus vbi vult ſpirat: intelligunt per ſpiritum, ventum, & aērē, qui ſpirare dicitur vbi vult, quia nō coērcitus arbitrio hominum, naturali impetu fertur quōuis, quaſi libertatem quandam habens voluntatis. Vocem autē eius audimus, hoc eſt ſonum & ſtridorem, quomodo & tonitrui ſonus frequenter in Pſalmis vox dicitur. Neſcimus verò vnde ſpiritus veniat, aut quò vadat, quia non videmus, nec ſub ſenſum cadit vnde veniat, aut quò vadat, quamuis ſciamus per aliqua externa ſigna vnde veniat. Aut q̄ quāuis ſciamus in generali ventorum principiū, non tamen in ſpeciali, hoc eſt, ignoramus certum & determinatū locum vnde incipiant, & vbi deſiſtant. Itaque iuxta hanc intelligentiam ſimile iſtud ſic eſt accōmodandum propoſito: Miratis Nicodeme, q̄ dixi denuo naſcendū eſſe, eo quòd ſecundā natiuitatem nullo ſenſu comprehendas: verùm cùm iā dixerim ſecundam generationem eſſe ex ſpiritu, non debet te id perturbare. Nam ſicut aēreus iſte ſpiritus nullo obſtante fertur quouis, & cùm ſtrepitū eius audias, neſcis tamen eius origenem aut finem quò tendat: ita quoque ſe habet omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ac tale quiddam in eo accidit. Spiritus enim ſanctus ex quo renati ſunt, quos vult afflat, & aſpirat arcanis ſuis afflatibus, cūmque vis & efficacia huiuſmodi afflatus ſentiatur, tum ab eo qui renatus eſt: qui ſe alium ſentit effectum: tum ab aliis hominibus, qui quaſi nouos iam ſuſpiciunt & admirantur homines ſic renatos: tamen vnde eis vis illa noua adſit, aut quò eos agat, neque percipitur aliquo ſenſu ab iis qui ſic ſunt renati: neque intellectu etiā cōprehenditur ab iis qui eodem ſpiritu nondum ſunt afflati. Intellige ergo quòd quomodo non eſt ſubiecta aliquibus legibus humanis, nec perceptibilis eſt via huius ſpiritus aērei, nec eum niſi ex effectu ſuo cognoſcis: ita quoque natiuitas hæc quā dixi ex ſpiritu, neque naturæ legibus ſubiicitur, nec humana ratione aut ſenſu percipi poteſt: percipitur autem ex efficacia ſpiritus agentis & regentis eos quos regenerauit ſuo afflatu. Porrò alij, inter quos Aug. ne nomen ſpiritus ęquiuocè hīc accipiatur: & quia vētus impropriè dicitur velle, ac deinde non videtur verum de vento quòd neſciatur vnde veniat, aut quò vadat: intelligunt hīc per ſpiritum, ſpiritum Dei, ac ſaluatorem iſto ſimili voluiſſe oſtendere, aut in quo ſenſu dixerit eum qui natus eſt ex ſpiritu, eſſe ſpiritum, vt intelligit Caietanus, aut potius eum qui natus eſt ex ſpiritu, quod attinet ad eam natiuitatem, non poſſe ſenſibiliter cognoſci: ſicut nec ipſe ſpiritus ex quo natus eſt. Spirat vtique ille vbi vult, nullóque creaturæ arbitrio moderari poteſt, nihil illum prohibere. Electos ſuos afflat, nouóſque reddit, cùm ipſi viſum fuerit. Huius vocē homines audiunt: nā in ſanctis loquitur: verùm vnde ille ſanctis aduenias, quóque eos agat, ignorant. Prophetas vtiq; audiebat populus diuina differentes: in quo vocē ſpiritus clarè percipiebat; at vnde ille ſpiritus eis aduenire, aut quò abiret ignorabant. Saul regem antea ſpiritu vacuum Prophetiæ ſpiritus inuaſerat, & vox prophetica ex eo audiebatur: verùm vnde veniret illi ſpiritus, & quò abiret, vulgò neſciebatur. Sicut ergo ſpiritus ille non niſi effectu

cogno

cognoscitur, ita & spiritualis natiuitas non nisi effectu comprehenditur. Verùm prior intelligentia omnibus perpensis multo videtur accommodatior. Nam interpretatio Caietani, qui vult in tribus conditionibus natum ex spiritu assimilari spiritui, coacta nimis & dura est. Secundum aliorum autem intelligentiam, non videtur esse diuersitas aliqua, aut non magna inter secundam partem similitudinis & primam.

RESPONDIT NICODEMVS ET DIXIT EI: QVOMODO POSSVNT HÆC FIERI?] Nicodemus crassior, in Iudaica adhuc imperfectione subsistit, propterea iterũ rogat, *quomodo possunt hæc fieri?* non repugnans quidẽ Iesu, sed nõ intellectum sermonem planius cupiens sibi explanari. Nõ dicit autẽ, quomodo potest istud fieri, sed pluraliter, *quomodo possunt hæc fieri?* Tria enim dixerat Dominus quæ non assequebatur Nicodemus, videlicet quòd oporteat renasci ex aqua & spiritu, quòd sic natus efficeretur spiritus, quo sq; hæc regeneratio imperceptibiliter fieret. De his ergo omnibus modum quo fieri possint inquirit Iesus antè primùm quidem ei monstrat suam imperfectionem & tarditatem minus quàm in aliis tolerandam, non quidem volens illi insultare, & exprobrare, sed potius vt deposito Pharisaico supercilio sese humiliet, dum intelligere eum facit quàm sit in his rudis ipse qui alios docere se posse profitebatur. Tu, inquit, doctoris nomẽ & officiũ obtines in populo Israelitico, & hæc ignoras? Verùm videri posset hæc saluatoris obiectio absurda, quemadmodũ absurdè diceretur iurisperito: Tu es doctor legum, & ignoras quæ sunt Theologiæ? Hæc enim quæ modò dixit saluator, sunt nouæ legis dogmata, nõ veteris, cuius Nicodemus erat professor. Itaque Theophylactus intelligit Nicodemũ doctorẽ legis veteris, ideo non debuisse hæc ignorasse, & necdũ credidisse, quia ex miraculis maximis quæ in veteri testamento continentur, debuisset intelligere hæc eo modo fieri posse quo illa facta sunt, vt sit sensus iste: Si in memoriam redigeres miracula veteris testamenti, quomodo scilicet Eua ex costa Adæ formata sit, quæ prodigia facta in Aegypto, quomodo sterilis pepererit: & id genus alia, facile deprehẽderes id posse fieri quod dico. Quẽadmodum enim illa fuere miranda, & supra intellectum, & tamen credis ea sic facta: sita quantumuis hæc sint mirabilia & supra captum, credas tamen necesse est. Secundum quem sensum quod dicitur, *& hæc ignoras*, accipiẽdum erit pro eo quod est, & hæc non credis, vel nõ assequeris quomodo possint fieri. Alii verò melius intelligunt, Nicodemũ, eo quòd doctor esset Israelis, nõ debuisse hęc ignorasse, tum quia in scripturis veteris testamenti variæ continentur figuræ regenerationis quæ fieri debebat per aquam & spiritũ, vt transitus per mare rubrũ, diluuiũ mundi, ac purgatio in Naaman Iordane: tum quia scripturæ propheratum apertè satis loquuntur de spiritu Dei renouante & regenerante, atque de aqua quæ in diebus Messiæ peccata hominũ ablueret. Dauid enim dicit: Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Et rursus precatur. Cor mundum crea in me Deus, & spiritũ rectum innoua in visceribus meis. Sic & Ezech. 11. promittitur cordis innouatio quæ futura sit per spiritũ dei: Dabo eis cor nouũ, & spiritũ nouũ tribuam in viscera bus eorũ, & auferam cor lapideũ de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Similia habentur & c. 36. Iã & de aqua baptismali multi loquuntur Prophetæ, vt Zacha. 13. & Ezechiel 36. vbi promittitur pro innouatione aqua munda & spiritus Dei.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA QVOD SCIMVS LOQVIMVR, ET QVOD VIDIMVS TESTAMVR.] Posteaquam Dominus reprehendit crassam & culpabilem tarditatem Nicodemi, propter vindicatam legis intelligẽtiã, iam reprehendit ipsius & aliorum Iudæorum tarditatem in credendo propter testimonij certitudinem, offendere quoque volens ea quæ sunt suę, hoc est, cœlestis doctrinæ, non percipi rationibus humanis, quibus ille ea percipere, quærebat, sed fide ad intelligendum ea opus esse: sibi autẽ huiusmodi prædicanti meritò omnibus modis credendũ esse, vt qui non testetur, nisi de exploratis & visis, hoc est, certò cognitis. Quod autem dicitur hîc pluraliter, *quod scimus loquimur*, &c. intelligũt quidã Christum de se loqui & Ioanne, alij verò etiam de omnibus Prophetis qui ante fuerant: verùm quoniam vidisse cœlestia mox soli Christo tribuitur, cum dicitur: *Nemo ascendit in cælum*, &c. rectius alii intelligunt Christum de se loqui pluraliter. Aut potius simul comprehendi cum Christo patrẽ & spiritum sanctum. Patrem enim secum testificantem facit c. 8. dicens: Non sum ego solus, sed ego, & qui misit me pater: Et in lege vestra scriptũ est. Quia duorum hominum testimonium verum est. Itaq; vt annotauit Rupertus, pluraliter hic locutus est Dominus, idque in solo hoc versu: eo quòd testari se profiteretur, & sermonẽ suum testimoniũ appellet, testimoniũ autem vnius legitimum & rarum nõ sit, quare patrem & spiritum simul secum testificantes facit: Porrò cum testimonium dicit, significat fide, quæ dicebantur ab ipso percipienda esse, non ratione & scientia. Testimonium enim non ad scientiam, sed ad fidẽ faciendã pertinet. Sensus ergo est: Verè dico vobis, quòd non quemadmodũ Prophetæ, quæ afflatu spiritus didici, & audiui à Deo, hæc loquor vobis, sed certa compertaque loquor. Nec ego solus, sed & qui in me loquitur pater, ea vobis testificantes in terris, quæ certò perspeximus in cælis. Cumque duorum testimonium sit rarum, ac receptissimum sic testimonium testium oculatorum, vos tamen Iudæi testimonium nostrum tam probatum & certũ non accipitis, hoc est, non approbatis, humanis, scilicet rationibus id quærentes percipere, quod sola fide comprehendendum est. Loquitur autem ad Nicodemum pluraliter: siue quia cum Nicodemo quidam Iudæi vnà venerint ad Christum (vt intelligit Caietanus, eò quòd dixerit Nicodemus, Scimus quia à Deo venisti magister) siue quia Nicodemus princeps erat Iudæorum ad quẽ tanquam ad omnes Iudæos & Phatisæos maximè sit locutus. Postquam autem arguit eorum incredendo tarditatem propter testimonij certitudinem, cãdem rursum arguit propter eorũ credibiliũ quæ dicta erant & testata facilitatẽ: *Si*, inquit, *terrena dixi vobis*, &c. Quæ sententia cùm variè tractetur, dupliciter potissimum exponi potest. Primò vt per terrena intelligantur ea quæ superius dicta sunt de regeneratione spirituali: quæ etsi minus sint quã res terrena, vt & omnia cælestis magistri nostri cælestia erant, non terrena: tamen hic terrenum dicitur, siue quod in terris peragatur, siue potiusper comparationem ad alia fidei nostræ sublimiora mysteria: de natiuitate scilicet æterna filij ex parte, de processione spiritus: &c. & ad ea bona quæ post ha-

hanc vitam reuelãda ſunt filiis Dei. Itaque terrena hic dicuntur, quæ ad alia collata craſſa ſunt, longeque inferiora ipſis, vt ſit ſenſus: Si non creditis mihi in his quæ modò dixi craſſioribus myſteriis, quæ doctrinæ euangelicæ ſunt rudimenta, quomodo crediturí eſtis, ſi alia longè ſublimiora, quæ ab his quæ modò dixi tantùm diſtant, quantum cœleſtia à terrenis, vobis aperire cœpero, illa ſcilicet regni Dei arcana planè cœleſtia? Cùm enim nemo non ſentiat, omnes ſenſus & cogitationes humani cordis propendere ad malum nemo quoque ignoret cœli municipatum non poſſe contingere niſi iuſtis & ſanctis, nec tales poſſe fieri homines niſi ſpiritu Dei ſancto, non adeo abſtruſum & cœleſte erat quod de renaſcentia ex ſpiritu dictũ fuit, B ſed quaſi terrenum quid & craſſum. In hunc ſenſum fere Chryſoſtomus, Theophyl. & Cyrillus. Secundò, contrario modo ſecundùm Auguſtinum & Rupertũ, intelliguntur hic per cœleſtia, ea quæ priùs de regeneratione ſpirituali dicta ſunt: per terrena verò, ea quæ dixerat de ædificando templo in triduo. Aut ſecundùm Fabrum, parabolæ & ſimilitudines à rebus terrenis, deſumptæ: quibus docuerat fortè populum in ſolemnitate Paſchali. Itaque ſecundùm hanc intelligentiam Dominus hac ſententia ſignificat non eſſe mirum, quòd non crederet Nicodemus ſuperioribus verbis: quando ne his etiam credidiſſent Iudæi quæ priùs dixiſſet in templo, longè inferiora his de regeneratione myſteriis. Hæc expoſitio multum conuenit ei lectioni quæ eſt in aliquibus Græcorum libris, *ἀπιστήσατε*, id eſt, non credidiſtis.

ET NEMO ASCENDIT IN COELVM NISI QVI DESCENDIT DE COELO, FILIVS HOMINIS, &c.] Theophyl. hæc putat ſic cum ſuperioribus coniungenda: vt quoniam priùs Nicodemus ſignificauit ſe Chriſtum habere tanquam Prophetã aliquem; Dominus iam corrigat illius de ſe ſententiã, oſtendens ſe non eſſe de numero Prophetarum, qui de terra exiſtentes à Deo miſſi fuerunt, ſed è ſupernis eſſe, Prophetis omnibus ſuperiorẽ: vt quorum nullus in cœlum aſcenderit. Alij verò ſic coniungunt cum ſuperioribus, vt quoniam dixit Chriſtus de credendis cœleſtibus, iam quædã eorum quæ planè neceſſe eſt credere explicat, videlicet ſe Deum eſſe & hominẽ, ac myſterium paſſionis ipſius. Melius autem ſecundùm Cyrillum intelligitur Chriſtus his verbis voluiſſe indicare rationem, quare meritò ſit habenda fides ipſi cœleſtia prædicãti, etiamſi primus ipſe hæc apertè cœperit prædicare, vt ſit hæc cum ſuperioribus connexio: Meritò mihi cœleſtia vobis prædicanti credere debetis, etſi nemo ante me hæc ſic apertè prædicauerit, nec multos mecum in teſtes depoſcere. Nemo enim cœleſtia ita nouit atque ego, quia nemo aſcendit in cœlum, niſi, &c. Porrò illud, *nemo aſcendit in cœlum*, cùm videatur E falſum propter iuſtos qui iam ex hominibus in cœlum migrant, dupliciter ſolet intelligi. Primùm, vt ſolus Chriſtus dicatur aſcendiſſe in cœlum, qui ſolus propria virtute, iure ac merito aſcendit. Reliqui verò velut rapiuntur in cœlum, nec niſi iure ac merito Chriſti. Secundò, vt per hoc quòd ſolus ipſe dicitur aſcendiſſe, non intelligantur excludi iuſti, vt qui ſunt membra ipſius quemadmodum cùm dicitur ſolus homo aliquis eſſe in domo, non excluduntur ipſius hominis membra, ſed potius includuntur. Neuter autem horum ſenſuum conuenit propoſito. Non enim hic, *aſcendit*, A eſt præſentis temporis, vt præſupponunt prædictæ interpretationes, ſed, vt patet ex Græcis, quæ habent *ἀναβέβηκεν*, eſt præteriti temporis, ita vt de aſcenſione corporali, quæ tunc adhuc futura erat, non poſſit intelligi. Verùm iam remanet dubium, quomodo Chriſtus iam tum aſcenderat in cœlum, Neque enim aſcenderat ſecundũ humanam naturam, ſed neque ſecundũ diuinam, quia illi nõ cõpetebat aſcendere. Itaque Caietanus intelligit Chriſtum iam aſcendiſſe in cœlum ſecundùm animam, quia, ſcilicet, illa iam ab initio conceptionis conſecuta erat beatificam Dei fruitionem, ad quam nullus adhuc inter homines tum temporis peruenerat. Rectius tamen intelligitur Chriſtus ſecundum diuinam naturam aſcendiſſe tum in cœlum. Non enim hic, aſcendere, motum aliquem denotat, ſed aſcendiſſe in cœlũ nihil aliud hîc eſt, quàm contemplatum eſſe omnia cœleſtia, & quæcunque Dei ſunt perfectè colluſtraſſe & perdidiciſſe. Sic enim *Pſalm. 72.* hoc loco hæc locutio eſt accipienda, quomodo in Pſal. ſimilis locus, dum dicitur: Exiſtimabam vt cognoſcerem hoc: labor eſt ante me, donec intrem in ſanctuarium Dei, id eſt, donec à rebus terrenis abſtractus cœpero diuinæ diſpenſationis rationes expendere. Idem ergo his verbis dicitur hoc loco quod ſuperius, cùm dixit: *Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.* Deſcẽdiſſe autem è cœlo dicitur Chriſtus, nõ quòd C cælum reliquerit, (nam ne hoc putaretur, adiectum eſt, *qui eſt in cælo*: neque propterea q, vt intellexit Valentinus, corpus cæleſte attulerit è cælo) ſed tum quia diuinitas in cælo, exiſtens, in terris naturam humanam aſſumpſit, tum quia & ipſum corpus quod aſſumpſit conceptum ſit ex ſpiritu ſancto. Itaque & ſecundùm diuinam naturam, & ſecundùm humanam deſcendit è cælo, quamuis potiſſimum hic ſit habitus reſpectus ad diuinam naturam aſſumentem humanam. Notandum autem contra Neſtorianos, hîc dici filium hominis eſſe in cælo, & deſcendiſſe è cælo, atque aſcendiſſe in illud, cùm tamen hæc non competant ei tanquam filio hominis, ſed tanquam filio Dei, & Deo: per quod manifeſtè ſignificatur vnam eſſe filii Dei & filii hominis hypoſtaſim & perſonam, ita vt propter hanc vnitatem quæcunque dicuntur de filio Dei, etiam verè dicantur de filio hominis, & contrà. Hac ergo ſententia paucorum verborum tria hæc credenda Chriſtus aſtruit, naturæ, ſcilicet, humanæ aſſumptæ veritatem: cùm ſe dixit filium hominis, hoc eſt, hominem: diuinæ naturæ veritatem, dum ſe è cælo deſcendiſſe & in cælo eſſe aſſerit: ac harum naturarum in vnitatem perſonæ coniunctionem, dum filium hominis dicit eſſe in cælo.

Quomodo Chriſtus è cælo deſcenderit.

ET SICVT MOYSES EXALTAVIT SERPENTEM IN DESERTO: ITA EXALTARI OPORTET FILIVM.] Secundum quoſdam iſtud ſic coniungitur ſuperioribus, vt quoniam priùs dixit filium hominis deſcendiſſe è cælo, hîc cauſam huius deſcenſus indicet. Secundùm quam connexionem coniunctio &, hîc cauſaliter accipi poſſet, quomodo ſæpe accipitur etiam apud probatiſſimos autores. Alij verò aliter hanc partem ſuperioribus connectunt. Verùm ſi conſideretur proceſſus Chriſti, hic videtur eſſe ordo, vt poſtquam ſuperius Nicodemo quærenti quomodo poſſunt hæc fieri, Chriſtus reſpondit, fide hæc

de hæc esse percipienda, ac meritò sibi fidem habēdam etiamsi solus hæc noua prædicaret: tam doceat non solùm credendum sibi tanquam vera prædicanti, sed etiam tanquam autori saluti per crucem, fideique huius esse maximum fructum, simul indicans etiam per fidem hominum posse regenerationis ex aqua & spiritu fieri participem, atque regenerationem hanc pendere ex merito passionis suæ. Si enim per fidem in exaltatum filium hominis fit vt quis non pereat, sed habeat vitam æternam, ergo regeneratio quæ fieri debet ex aqua & spiritu, vt quia habet vitam æternam, à passionis Christi efficacia & merito pendeat necesse est. Bene autem saluator Nicodemo mysterium suæ passionis, quod illo tempore nondum apertè erat prædicandum insinuauit nomine exaltationis, comparando eam cum exaltatione serpentis, vt quæ nudè dicta intelligere non potuisset, ex figura legis in qua versatus erat melius assequeretur. Est autem hæc figura inter omnes figuras crucis & passionis maximè aperta & apposita. Indicat enim Christi occisi, quasi seductor fuisset & populi corruptor, innocentiam, mortisq; eius genus ac virtutem, nostros à veris serpentib. lethales morsus, ac modum quo ab eis per Christum curari possimus, ita vt in hac figura totum adumbratæ passionis & incarnationis mysterium delinietur. Sicut enim olim cùm in deserto oberrans Israeliticus populus, à veris serpentibus lethalia vulnera accepisset, à quibus non nisi diuino beneficio curari potuerunt qui percussi fuerant, Moyses non verum, sed æneum serpentem ex præcepto Dei erexit in ligno, vt qui percussi fuerant, solo aspectu ab imminēte eis certo interitu liberarentur: ita pro curandis nostris lethalibus vulneribus quæ ex suggestione illius serpentis qui primos momordit parentes, omnes contraximus in deserto huius mundi, Christus à peccato quidem omnis & veneno alienus, sed tamen in similitudinēm carnis peccati veniens, ac tanquā serpentinæ malitiæ à Iudæis reiectus & habitus, in ligno crucis exaltatus est, vt solo aspectu oculorum fidei curati, ab imminente morte æterna liberaremur, ac vitam æternā consequeremur. Hinc ad hāc figuram alludens postea aliquoties saluator suam crucifixionem, exaltationē vocat. Cùm, inquit, exaltatus fuero à terra, omnia trahā ad meipsum. Ioan. 12. & 8. cap. Cùm exaltaueritis filium hominis, tūc cognoscetis quia ego sum. Non caret autem mysterio & ratione, quòd Moses non ligneum aut lapideum, sed æneum serpentē fecerit. Æneus enim serpens magis Christum exprimebat, tum propter suam soliditatem, tum quòd ex igne cōflatus esset. Sic enim significabatur soliditas corporis Christi, quòd morte ipsa destrui non potuerit, sed in æternum efficax perseuerat, ac eundem charitatis igne excoctum, suspensum fuisse in cruce. Et quidem Moysi præceptum non fuit vt faceret serpentem æneum. Nam quamuis nos legamus Num. 21. dictum Moysi: Fac tibi serpentem æneum, pro, serpentem æneum, Hebræis est vnica dictio Saraph, quam priùs noster interpres vertit, serpentes ignitos, hoc est vrentes. Id enim propriè significat ea dictio, cùm deriuetur à verbo quod accendere significat. Æneum ergo fecit Moyses serpentem, ex igne conflatum, qua sic melius figuram expressit serpentum ignitorum à quib. percussus erat populus, ac vmbram Christi, qui & ipse ignitus fuit, sed alio igne quàm quo igniti sunt veri illi serpentes, à quib. vulneratum fuit lethaliter genus humanum. Dicit autem Rabbi Ioseph medicos asserere eum quem momorderit serpens, statim mori si inspexerit æs, ac propterea ex præcepto Domini Mosem æneum serpentem fecisse, vt miraculum magnificaretur, dum contra communem naturę cursum ęs factum est salutare percussis à serpentib. Quod & ipsum si verum est, rectè mysterio crucis conuenit, eò quòd ipsa crux, de qua priùs dictum erat: Maledictus omnis qui pendet in ligno, nobis iam conuersa sit in benedictionem: & quod prius erat malefactoribus mors, factum est omnibus vitæ occasio & causa. Porrò ex eo quòd serpens æneus, qui ex sua natura non habuit curandi infirmitatem, solo conspectu sanabat, idq; ex institutione diuina, discendum quomodo symbola sacramentorum instrumenta sint salutis & gratię Dei, vt quomodo baptismus aquæ regeneret. Quemadmodum enim serpēs ille quod per aspectum sanabat, ex Dei erat institutione, qui credentibus verbo eius per huiusmodi serpentem læsos curabat: ita quoq; aquæ tinctio, quæ ex sua natura non habet virtutem mundandi mentem, ex Dei tamen institutione habet, vt per eā fidelibus mentis innouatio conferatur à Deo.

SIC ENIM DEVS DILEXIT MVNDVM, VT FILIVM SVVM.] Redditur hic ratio quare filius Dei descenderit è cœlo, & quare oporteat eum exaltari in cruce, & ostenditur quòd illud non fuerit necessarium absoluta necessitate, neque quòd merita nostra ita fieri exegerint, sed propter diligentis nos Dei patris beneplacitum & prędordinationem, cuius quanta fuerit dilectio pulchrè hac sententia nobis explicatur. Et in primis quidem magnitudinem amoris hic explicare significat aduerbium, *sic*, quæ magnitudo ex tribus hic insinuatur. Primùm, ex comparatione amantis ad amatū, cùm dicit: *Deus dilexit mundum.* Deus scilicet immensus & infinitus, nullius egens, nullius debitor, dilexit homines istius perituri & caduci mundi, hominésque mundo huic deditos. Secundò ex muneris magnitudine. Cùm enim probatio dilectionis exhibitio sit operis, magnitudo doni testatur immensitatem amoris. Itaque dicit, *vt filium suum vnigenitum daret*, hoc est, adeò dilexit, vt non solùm non vlciscereturadmissa scelera, sed pro salute mundi gratuita sua benignitate daret non angelum aliquem suum, aut Prophetam, sed filiū suū, eumq; quem vnicum habuit. Angelū si quidē dedisset, non erat res parua: nunc autē dato filio, excellentiorem ostendit charitatē. Itē si multos habens filios vnum dedisset, & hoc maximum fuisset, nunc verò vnigenitum dedit. Summa igitur fuit hæc dilectio, quæ tunc magis apparebit, si etiam addatur ad quid dederit Deus filium suum mundo, videlicet vt mortē, eamq; amarissimam simul & ignominiosissimā pro nobis pateretur adhuc impijs & peccatoribus. Tertio verò commendatur magnitudo diuini amoris fructus magnitudine, & simul facilitate consequendi maximum hunc fructum, cùm dicitur, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Ad magnitudinem fructus primùm pertinet quod sine exceptione & discretione omnis, siue scilicet Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus, siue seruus, siue liber huius fructus particeps esse possit. Deinde quòd credēs in eum & à perditione liberatur, & consequitur vitā non temporalem, sed æternā. Quod verò dicitur, *qui credit in eum*, ostendit quanta facilitate fructum hunc maximum con-

sequamur, dum sola fides, res scilicet facillima, exigitur, vt Christo incorporemur, & meritorum eius reddamur consortes. Hæc est enim summa Dei benignitas, vt tali medio dignetur nos sua gratia participes facere. Et quidem vetus lex innumerabiliũ præceptorum suorũ obseruationib. pro omni ipsorum labore vitam promisit, sed tẽporalẽ tãtummodo saltem expresse. Euangelium verò credenti, vitam, eamq; æternam quamuis id intelligatur de fide operante. Notandum autem, quòd ab hoc loco, *Sic enim Deus dilexit*, &c. vsq; in finem, omnia hæc accipi possunt, vt sint verba saluatoris continuantis suum sermonem ad Nicodemum, & loquẽtis de seipso in tertia persona. Aut vt sint verba Euangelistæ prosequentis & explanantis sermonem quem cœperat Iesus cum Nicodemo, vt intelligunt quidam.

NON ENIM MISIT DEVS FILIVM SVVM IN MVNDVM VT IVDICET, &c.] Declaratur hac sententia quod priùs dictum est de dilectione Dei patris, Deum autem misisse filium suum in mundum, nihil aliud est quàm ipsum voluisse filium humanam in mundo assumere naturam. Verbum autem, iudicare, hîc semper positum est pro condemnare, quomodo sæpe in scripturis accipitur. Sic enim acceptum opponitur verbo saluandi quod sequitur. Sensus itaque est: Non ob id hoc tempore Deus voluit filium suum venire in mundum, vt pro commissis sceleribus illum iam condemnaret, quemadmodum iustè facere potuisset: sed pro sua benignitate ideo misit, vt perditioni obnoxius mundus per ipsum salutem consequeretur. Verùm qui necesse erat hanc remouere dubitationem, quòd videlicet Deus non miserit filium suum in mundi condemnationem? Dicendum primò hoc ideo factum, quia in veteri testamento promittitur frequenter Dominus venturus ad iudicium, vnde dubitare poterit Nicodemus quomodo se dixerit datum, vt omnis qui crederet haberet vitam æternam. Dicit ergo se iam non esse missum ad iudicandum, sed ad saluandum, significans alium fore aduentum ipsius quo impijs non misericordia & dilectio patris, sed potius iustitia declarabitur. Aut quoniam hoc aduẽtu Christi in carnem futurum erat vt pleriq; Iudæi ob infidelitatem suam essent abijciendi, quibus tamen seruandis Christus venerat, & res contrà esset casura, quàm ab omnibus expectabatur: ideo præueniens Dominus admonet, Deum quidem ob solam benignitatem suam, & ob seruandos homines misisse in hunc mundum filium suum, quamuis hominum vitio futurum sit, vt condẽnationi maiori fiant quidam occasione huius aduentus obnoxij. Idem dicitur Ioan. 12. Si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non iudico eum. Non enim veni in mundum vt iudicem mundum, sed vt saluificem mundum. Non contrariatur autem his locis quod in primo hoc Christi aduentu princeps huius mundi iudicatus est, de quo iudicio frequenter apud Prophetas. Non enim negat se Christus venisse in iudicium, hoc est, condemnationem diaboli, sed mundi, hoc est hominum istius seculi, quamquam in iudicio illo quo condemnatus est: diabolus, non tam Christus iudicis officium obtinuit quam Deus pater, qui ad Roman. 8. dicitur damnasse peccatum de peccato in carne. Christus enim in hoc iudicio aduocati potius & vadis officium obiuit. Quomodo autem non contrarietur his locis quod postea dicitur Ioan. 6. In iudicium ego veni in hunc mundum, &c. illo loco dicetur.

QVI CREDIT IN EVM, NON IVDICATVR: QVI AVTEM NON CREDIT, IAM IVDICATVS EST, &c.] Quoniam dixit filium missum vt saluetur mundus per ipsum, ne putentur omnes per ipsum saluandi, ostendit qui per ipsum salutem consequantur, qui verò non. *Qui* inquit, *credit in eum* fide scilicet quæ per dilectionẽ operatur, *non iudicatur*, hoc est, non est obnoxius condemnationi, sed supple à condemnatione cui ex natiuitate prima erat obnoxius, absoluitur. Plus enim vult dicere quàm exprimitur. Qui autem non credit, hunc non ego condemno modò, sed neque opus est vt à quoquam iudicetur, cùm à seipso iam etiam ante iudicij tempus condemnatus sit, quia non credidit in eum qui vnigenitus est filius Dei, cui proinde non minor fides debetur quàm Deo ipsi, adeo vt qui illum spernit, spernat Deum qui misit illum. Vult ergo quòd ipsa infidelitas condemnet ipsum, hoc est, æternæ pœnæ reddat obnoxium, eò quòd hoc à se repulerit, per quod licebat assequi vitam æternam. Et quidem omnis peccator quouis peccato iudicat & condemnat seipsum, hoc est, condemnationi facit obnoxium: veruntamen proprio quodam modo infidelis dicitur iam iudicatus, eò quòd manifestam habeat in se condemnationis causam, adeo vt in futuro iudicio non sit opus aliqua discussione, & quòd id repellat per quod solùm salus obtineri potest. Sic & hæreticum hominem post vnam & alteram correptionem adhuc perseuerantem, proprio iudicio condemnatum testatur Paulus. *Tit. 3.*

HOC EST AVTEM IVDICIVM, QVIA LVX VENIT IN MVNDVM, &c.] Quod dicit, *hoc est iudicium*, dupliciter intelligi potest. Primò, vt sit sensus: hæc est causa iudicij & condemnationis. Secundò, vt simpliciter accipiatur ipsa luminis & Christi reiectio esse condemnatio non credentium, quia scilicet manifestè arguit illorum impietatem. Qui sensus magis conuenit superioribus, vbi dicitur infidelis iam iudicatus & condemnatus. Pulchrè autem exaggerat non credentium impietatem condemnantem eos. Primùm per hoc quod dicit: Lux venit in mundum, hoc est non ipsi homines lucem ipsam quæsiuerunt, aut per sese inuenerunt, sed cùm mundus plenus esset tenebris, lux illa vera, quæ est Christus, vltro venit ad eos, & tamen nec sic ipsi ad eum accesserunt. Secundò per hoc quod dicit, *Dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem.* Cùm enim lux omnibus modis melior, gratior, & iucundior sit tenebris, & naturale sit homini creaturæ rationali quæ meliora sunt præferre, imò nihil æquè amare soleat homo quàm lucem, nihil magis abhorrere quàm tenebras, dilexerunt tamen homines magis tenebras quàm lucem. Vnde notandum, quòd cùm priùs dixerit: *Lux venit in mundum*, nunc non dicat, vt videbatur exigere narrationis ordo, & dilexit mundus tenebras. Facit enim ad exaggerationem, quòd homines dicat dilexisse tenebras, sicut ad exaggerationem facit quòd tenebras luci comparat. Tenebræ autem hic vocantur, ignoratio veri, rerumque terrenarum illicitus amor. Quas tenebras quare plus dilexerint, causam reddit dicens: *Erant enim eorum mala opera.* Cuius causæ conuenientiam ostendit, subijciens: *Omnis enim qui malè agit*: &c. Est autem in hac & sequenti sententia metaphorica locutio, desumpta ab his qui

cùm

cùm mala agunt, tenebras quærunt, & lucem fugiunt, vt sit sensus ille: Quemadmodũ qui dedecorosam rem patrat, noctem amat, ac solem fugit, ne prodantur eius facta: ita qui deditus est malis operibus, quãdiu talis est, odit lucem veritatis, quatenus affectui eius contraria est, & iniustitiam eius prodit, & ideo non accedit lucem, sed fugit eam, vt non arguantur, hoc est, manifestantur & reprobentur opera eius mala. Eiusmodi enim mali homines fugiunt doctrinam Christi: mallent omnes homines stipites esse, quàm veritatis scientia multos polleremò sibi ipsis inuident recti scientiam, graueq; est, vbi vltrò sese illis insinuat, quòd eos, si illam admittant, tanto plus torqueat mali conscientia. Czterùm quemadmodum is qui honesta facit, amat solem, vt ex rectè factis laudem apud homines inueniat: ita qui iustitiæ deditus est & æquitati, is vltro ac gaudens venit ad lucem Euangelicæ doctrinæ, vt huic luci exposita opera eius declarẽtur quòd facta sunt in Deo, id est, per Deum & Dei instinctu, (est enim Hebraismus) ac proinde quòd bona sint. Bonum enim fit necesse est quod à Deo proficiscitur, & Deo fit impulsore. Declarentur, inquam, tum sibi pro gaudio suæ conscientiæ, tum hominibus alijs in exemplum, tum ipsi Deo, cui se commendare studet, vt pro rectè factis præmium vitæ æternæ ab eo consequatur. Porrò notandum, quòd malè agere vel mala agere dicitur scripturæ more non omnis qui peccat, sed qui totũ se iniquitati dedidit, quales Psalmista vocat operarios iniquitatis. Veritatem autem facere dicitur, qui iustitiæ dat operam. Nã Hebræorum more veritas sæpe accipitur in scripturis pro æquitate & iustitia, quomodo accipitur in oratione Ezechiæ dicentis: Obsecro Domine, memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate & corde perfecto. His autem verbis saluator in primis Scribas & Pharisæos notare voluit, vt qui odirent ludem Christum, quod notarius esset operib. eorum malis, eaq; proderet & argueret. Vniuersalis autem illa: *Omnis qui malè agit odit lucem*, formaliter (vt dici solet) est intelligenda, hoc est quatenus malè agit. Multi enim mala agendo appetunt lucem, atq; in manifesto volunt mala agere: non tamen quatenus mala agunt, sed quatenus vindictam exercent, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiam suam manifestare sic vel sic quærunt. Quatenus verò malè agunt, omnino vellent occulti esse.

4 Reg. 20.

BAPTIZAT PER DISCIPVLOS CHRISTVS in Iudæa. IOANNIS III. CAPVT XXI.

POst hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terrã, & illic morabatur cũ eis, & baptizabat. Erat autẽ & Ioannes baptizans in Aenõ iuxta Salim, quia aquæ multæ erãt illic, & veniebant & baptizabantur: Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerẽ. Facta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cũ Iudæis de purificatione. Et venerũt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanẽ, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. Respondit Ioannes & dixit, Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datum de cœlo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quòd dixerim: Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum. Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletũ est. Illum oportet crescere, me autẽ minui. Qui de sursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur: qui de cœlo, venit super omnes est. Et quod vidit & audiuit, hoc testatur: & testimoniũ eius nemo accipit. Qui autẽ accepit eius testimoniũ, signauit quia Deus verax est. Quẽ enim misit Deus, verba Dei loquitur, non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

POST HÆC VENIT IESVS ET DISCIPVLI EIVS IN IVDÆAM TERRAM, &c.] Hoc capite rursum vult Euangelista proferre aliud testimonium Ioannis de Christo, redditum occasione quæstionis discipulorum eius propter baptismum Christi. Itaque postquam Dominus docuisset Nicodemum (idque, vt verisimile est, in Hierusalem) necessarium esse baptismum aquæ, ac tursum in Galileam reddisset, derelicta Galilæa venit habitaturus in Iudæam terram, ibi auspicaturus baptismum, vbi & Ioannes auspicatus erat. Ita enim conueniebat, vt sic apertius ostenderetur ipsum esse illum quem Ioannes post se venturum dixit, & cui viam parabat. Quòd tamen dicitur Christus baptizasse, intelligendum non est ipsum per se baptizasse, cùm capite sequenti contrarium Ioannes asserat, sed quia baptizarit per discipulos suos, qui eius iussu baptizauerunt. Baptizante autem Christo non desijt quidem baptizare Ioannes, tum ne inuidia aut ira quadam commotus cessasse videretur, tum quòd adhuc eius baptismus vtilis esset. Huius enim occasione per pœnitentiam & prædicationem suam homines ad recipiendũ Christum, & credendum illi adhuc præparabat. Baptizabat tamen non iam in Iordane, vt priùs facerat, sed Christo cedens, ac celebriori loco illi relicto, in obscuriore loco baptizare cœpit, nempe in Ænon iuxta Salim. Sunt autem hæc duo nomina, ciuitatum nomina. Et Ænon quidem secundum Brocardum à Sichem ciuitatem distat quatuor miliaribus, procedendo versus orientem ad Iordanem, asseritque oppidum esse bene munitum, atque optimis abundans terræ nascentibus. Salim autem Hieronymus in epistola quadam ad Euagrium, quæ incipit: Missisti volumen, in tomo tertio, putat fuisse eam ciuitatem cuius fit mentio Genes. 33. cùm dicitur Iacob transiuisse in Salem vrbem Sichimorum, quæ est in terra Chanaan. & Genes. 14. cùm dicitur Melchisedech fuisse rex Salem. Non enim hanc Salem, in qua regnauit Melchisedech, putat fuisse Ierusalem, eo quòd Abrahæ à cæde hostium redeunti Ierusalem non fuerit in itinere. Nec refert (inquit) vtrum Salem an Salim nominetur, cùm vocalibus in medio literis

pertarò vtantur Hebræi, & pro voluntate lectorum, atque varietate regionum eadem verba diuersis sonis & accentibus proferantur. Cæterùm videtur illud, iuxta Salim, additum ab Euangelista, ad distinctionem alterius loci qui eodem nomine sit dictus. Nam Ezech. 47. sit mentio alterius Enon, qui terminus fuit Damasci. Cùm autem dixisset Euangelista, Ioannem quoque baptizasse cùm Christus baptizaret, adiecit causam dicens: *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem*, significans illum debuisse baptizare quandiu non fuisset à baptizando inhibitus: significans etiam se scribere ea Christi gesta quæ contigerant ante Ioannis incarcerationem, cùm reliqui auspicati sint narrationem prædicationis Christi ab incarceratione illius.

FACTA EST AVTEM QVÆSTIO EX DISCIPVLIS IOANNIS CVM IVDÆIS DE PVRIFICATIONE, &c.] Græca non habẽt *ek*, autem, sed *ex*, igitur, significat enim ortam hanc quæstionem ex præcedentibus, nempe quia etiam Dominus in Iudæa cœpit baptizare. Iudæi apud quos Christus baptizabat, partim propter testimonia Ioannis de Christo, partim propter miracula quæ fecit Christus, cùm Ioannes nullum ædiret signum, præterito Ioanne, cœperunt adhærere Christo, illius baptismum præferentes baptismo Ioannis. Itaque cùm id conspicerent discipuli Ioãnis, inuidia quadam contra Christum commoti, ex zelo gloriæ magisti sui quam videbant per Christum obscurari, primùm quidem cum ipsis Iudæis præferentib. Christum Ioanni, disputationem inierunt de purificatione, hoc est, baptismo, conantes persuadere Ioannis baptismum efficacio rem esse peccatis abluendis, quàm baptismum Iesu, cùm Iesus etiam à Ioanne baptizari voluerit Deinde cùm id populo non persuaderent, venerunt ad Ioannem, querelam apud illum deferentes, & existimantes illum indignè laturum, & aliquomodo cohibiturum hanc Iesu æmulationem. Itaque dixerunt ei: *Rabbi, qui erat tecum*, &c. Quibus verbis quò commouerent Ioannem, & rei indignitatem quam putabant explicarent, quatuor proponunt. Primum enim commemorant humilitatem status præteriti ipsius Iesu, cùm dicitur, *qui erat tecum trans Iordanem*, hoc est, qui aliquando velut vnus ex discipulis te adibat, ac tecum conuersabatur, baptismum à te postulans. Non enim tu cum illo tanquam cum magistro, sed ipse tecum. Ideoq; & locum nominant, notantes baptismum à Ioanne susceptum. Secundò commemorant beneficium à Ioanne impensum Iesu, cùm dicunt, *cui tu testimonium perhibuisti*, hoc est, quem tuo testimonio clarum effecisti, cùm antea esset obscurus & incognitus. Dicunt autem, *cui tu perhibuisti testimonium*, notantes Ioannem maiorem illo, eo quòd qui alteri perhibet testimonium, maior illo esse soleat. Tertiò, commemorant vsurpatum à Iesu officium Ioannis. *Ecce*, inquiunt, *hic baptizat*, hoc est, cùm prius à te baptizatus, se veluti pro discipulo gesserit, omnemque suam claritatem à te acceperit, nunc se tibi æquat, idem officium sibi vsurpando quod tu hactenus exercuisti. Quartò verò, quod maximè mouere poterat, commemorant detrimentum quod ex baptismo Iesu prouenire Ioanni videbatur, cùm dicunt, *omnes veniunt ad eum*, te scilicet derelicto, quasi dicat: non solùm se tibi æquat, sed præfert, teque ac tuum Baptismum obscurat, ingratus certè pro acceptis à te beneficijs. Porrò in hunc zelum ex humano prodeuntem affectu contra Iesum diuina dispensatione permissi sunt incidere isti discipuli, in profectũ gloriæ Christi. Elicuit enim hic zelus euidentius & cumulatius Ioannis de Christo testimonium. Animaduertendum autem hîc quàm etiam in iustis nimius erga homines affectus, sectarum sit causa & origo. Adeo enim proni sumus, vt homines pluris æquo faciamus, proque eis contra veritatem æmulemur. Solet namque Satanas non minus conari, vt omnia sanctis malo sint, etiam quæ per se sunt optima, quàm Christus suis faciat bono esse quæ per se mala sunt. Æmulatio discipulorum pro magistro suo contra Christum mala erat, vertit tamen eam in bonum illorum Dominus, dum occasionẽ fecit vt veritatem plenius edocerentur. Sic optima res erat, quòd hi discipuli Ioannem colerent, verba enim Dei docebat: hoc autem studij satan conatus fuit in rem pessimam vertere, vt quem propter Deum cœperant colere, colerent contra Deũ, dum eius præpostero studio Christo inciperent inuidere, atque contra eum incitare cuperent & magistrum suum. Cauendum igitur ne plus æquo homines admirentur, néve in quoquam mortalium gloriemur. Omnia enim nostra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas. 1. Cor. 3.

RESPONDIT IOANNES ET DIXIT: NON POTEST HOMO ACCIPERE QVICQVAM, &c.] Intelligens Ioannes immodicum discipulorum suorum pro se zelum & studium, ita prauo affectui illorum mederi studuit, vt ostenderet sese non solùm non ægrè ferre quòd gloria Iesu suam obscuraret, sed etiam vehementer gaudere. Quod autem dicit: *Non potest homo*, &c. dupliciter accipi potest. Primùm secundùm Chrysostomum & Theophylactum, vt referatur ad Christum, in hunc sensum: Cùm nullus possit aliquid boni & perfectionis accipere, nisi fuerit ei datum è cœlo, credere debetis, à Deo hunc accepisse vt baptizet, & supra me crescat: nõ autem ei inuidere, nisi Deo velitis esse contrarij. Secundò, secundùm Augustinum & Cyrillum, & rectius istud accipitur dictum à Ioanne propter seipsum, vt sit hic sensus: Immodicè pro me zelatis, cupientes vt maiorem meipsum faciam quàm sim. Non enim possum nec volo quicquam mihi vsurpare, præter id quod datum est mihi cœlitus. Atque istud Ioannem potius voluisse patet ex eo quod sequitur, in quo illos testes facit, quod dixerit se non esse Christum, cùm talis à multis crederetur, sed missum se ante illum. Quibus verbis apertè satis significat Iesum esse Christum, cùm ante illum missus fuerit, eumque dixerit esse qui post se venturus erat. Bene autem antiquum suum de Christo testimonium in memoriam reuocat, tum vt ostẽdat quàm semper fuerit ab alienæ laudis appetentia alienus: tum vt ostendat eadem illa authoritate sua, ob quã ad æmulationem discipuli contra Christum commouebantur, zelum illorum iam debuisse deponi. Si enim tanta illis erat autoritas Ioannis, vt non paterentur eam obscurari, meritò etiam tantùm apud eos valere eadem debuisset, vt dictis eius fidem haberent.

QVI HABET SPONSAM, SPONSVS EST: AMICVS AVTEM SPONSI QVI STAT ET AVDIT EVM.] Parabola est hic sermo, qua per similitudinem quandam rerum terrenarum ostendit & quanta sit inter se ac Christum differentia, illum enim esse sponsum, se verò amicum

amicum sponsi: & quàm sit alienus ab ea inuidia quæ vrebat discipulos. Et est sensus: Quemadmodum is solus sponsus est cui sponsa in matrimonium destinata est, cæterùm qui ipse sponsus non est, sed tantùm amicus sponsi, non inuidet sponso suam fœlicitatem, neque præripere illi sponsam suam cupit, sed pro amicitiæ affectu gratulatur ei, ac honoris causa astans sponso, vt sua præsentia illum ornet, in omne ministerium eius paratus, tacitus audit eum cum sponsa sua colloquentem, idque cum magno animi gaudio: ita sanè res se habet, & in hoc negotio nostro. Is enim cuius gloriæ inuidetis, solus sponsus est, vt cui à patre cœlesti sanctorũ multitudo in sponsam deputata est: ego verò non sponsus, sed tantùm amicus sponsi: quare tantum abest vt vobiscum ac cum Pharisæis inuideam eius gloriæ, vt summo gaudio perfundar propter vocem eius iucundissimam simul & salubertimam, qua iam cœpit alloqui sponsam suam, Cumq; iam diu summo desiderio optauerim hoc gaudio perfrui, iam certè impletum est ac re ipsa exhibitum, non sine singulari Dei in me beneficio, cùm priscis patribus negatum fuerit hoc gaudio perfundi, summa licet auiditate cupientibus videre & audire sponsum cum sponsa sua colloquentem. Cùm enim dicit: *Hoc ergo gaudium meum impleum est*, significat hoc gaudium à se priùs semper desideratum, & sibi præstitum, quod alijs hactenus patriarchis & prophetis negatum fuit. Aptissima autem & mysterijs fœcundissima est ea metaphora, qua Christus dicitur sponsus humani generis. Nulla enim alia magis totum mysterium incarnationis Dominicæ significatur. Et quidẽ in veteri lege Deus dicebatur veteris populi sponsus & maritus, quo significabatur charitas Dei summa erga eum populum, ac pacta fidelitatis cum eo populo inira. Deinde soli Deo adhærendum esse, atque ex ea coniunctione fructus bonorum operum producendos, quamque graue scelus sit Deo deserto alteri adhærere. Verùm cùm hæc coniunctio Dei cum eo populo nimis esset sterilis, arctius & intimius sese humano generi coniungere voluit Dei filius, qui quoniam in sua veniens maiestate sciebat se humano generi terrori fore, exinaniuit seipsum, formam serui accipiens, vt seruam Ecclesiam sibi copularet. Cumq; hanc alterius seruitute depressam inueniret, pretio sui sanguinis eam sibi redemit, & acquisiuit, per fidem & dilectionem eam sibi copulans, vt ex ea spirituales Deo filios procrearet. Vt autem eiusdem erga se fidelitatem comprobaret, atque in amore suo magis accẽderet, ac magis magisq; purgatam suis cõplexib. dignam faceret, ea in terris derelicta, peregrè in cœlum profectus est, rediturus suo tempore, quando illam in cœlestibus suis thalamis recipiens, cupitis suis amplexibus perfrui in æternum concederet. Interim tamen spiritus sui arrabonem reliquit, ac mnemosynon corporis ac sanguinis sui, quo eam semper pascens non sinit sui memoriã animo eius excidere. Vnde intelligere licet quare Ecclesia sponsa potius dicatur quàm vxor, & Christus sponsus potius quàm vir, nimirum quia primo suo aduentu Ecclesiam veluti sibi desponsauit, consummaturus cum ea nuptias secundo suo aduentu: quamquam & ideo sponsus dicatur, vt intelligatur coniunctio ista fieri citra corruptionem virginitatis sponsæ.

ILLVM OPORTET CRESCERE, ME AVTEM MINVI.] Oportet, ex decreto patris pro hominum salute. Crescere dicit, non quòd seipso maior futurus erat, sicut nec Ioannes in seipso imminuebatur: sed quòd maior esset futura eius autoritas, & contrà Ioannis minor. Quare autem illum oporteat crescere, ostendit cùm subdit: *Qui de sursum venit, super omnes est*, quasi dicat: Non solùm me superat, sed omnes omnino homines, omnésque creaturas. Pro dictione enim *omnes*, Græca dictio πάντων ambigua est. Potest enim esse masculini generis vel neutri, vt sit super omnes vel super omnia, hoc est super omnes res, quomodo accipit Cyrillus. Significat ergo satis eum esse Deum, cùm nihil sit super omnia nisi solus Deus. Quanta autem sit inter eum qui de sursum venit differentia & omnes alios, declarat cum subijcit: *Qui de terra est*, hoc est, qui de terra natus est, in terra suam habens originem, *is de terra est*, hoc est, terrenus est, *nihilque aliud* quàm mortalis homo, atque ob id terrena, humiliaque loquitur. Contrà qui de cœlo venit, ita omnes excellit qui de terra sunt, quomodo superat cœlum ipsum terram: & quoniam è cœlo venit, non terrena loquitur, sed ea testatur, inuulgat & prædicat quæ in cœlo vidit & audiuit, hoc est, quæ certissimè & exactissimè cognouit, veluti si visu & auditu certissimis sensibus ea percepisset. & tamen cùm tam certum sit testimonium eius, hoc est prædicatio & doctrina, pauci admodum illud recipiunt credendo illi.

Quod ergo bis dicitur, *de terra est, de terra est*, nõ est negatio, sed confirmatio humilitatis omnium. Quod verò dicit eum qui de terra est, loqui de terra, non sic accipiendum quasi Ioannes cæteriq; prophetæ non locuti sint diuina, sed quòd humilia locuti sunt, si comparentur cum his quæ docuit Christus, quomodo superius & dixit Christus, Si terrena dixi vobis, &c. De terra enim loquebatur Ioannes, quoniam ab baptismum in aqua sola constitutum inuitabat, cum Christus prædicaret & cõferret baptismum spiritus. Aut intelligendum est, eum qui est è terra, non nisi terrena loqui ex seipso atque ex sua origine, quamuis ex superno influxu loquatur quandoque cælestia: Christum verò ex sua origine, hypostasi atque natura habere, vt loquatur cœlestia. Porrò naturalis notitia diuinorum quam habuit Christus, explicatur per visum & auditum. Per visum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò, ad explicandum ordinẽ originis, nempe quòd omnem suam cognitionem à patre acceperit, à quo accepit & esse. Quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur.

QVI AVTEM ACCEPIT EIVS TESTIMONIVM, SIGNAVIT QVIA DEVS VERAX EST.] Posteaquam excellentiam Iesu manifestauit Ioannes, ostendit etiam fructum & necessitatem fidei in illum. Qui inquit, acceperit eius testimonium, hoc est, crediderit ei, hîc sigillauit & obsignauit, hoc est, fide sua certò demonstrauit, perinde ac si sigillo addito rem certam effeciset: Deum patrem esse *veracem, quia, vt* subditur, filius à patre missus loquitur verba Dei, proinde qui filio credit confirmat Deũ patrẽ, qui in filio loquitur, esse veracem. Contrà ergo significat eum qui non acceperit eius testimonium, sua incredulitate commonstrare Deum non esse veracem, quo nihil potest esse magis impium. Sic 1. Ioan. 5. Qui credit in filium Dei habet testimonium Dei in se. Qui non credit filio, mendacem facit eum, quia

non credidit, in teſtimonium quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo. Ne autem verbum, *ſignauit*, hîc accipiatur ſimpliciter, p ſignificauit, aut indicauit, vt aliqui exponunt, norandum eſt Græca habere verbum ἐσφράγισεν, quod à ſigillo deriuatur. σφραγὶς enim ſigillum dicitur & ſignaculum. Chriſtum autem ſingulariter dicitur miſiſſe Deus, quamuis & alij prophetæ miſſi dicantur à Deo, quia ſolus Chriſtus miſſus fuit è cœlo in terra, cùm alij dicti ſint miſſi à Deo ſolùm, ideo quia ex autoritate Dei prædicationis munus ſibi deſumpſerint.

NON ENIM AD MENSVRAM DAT DEVS SPIRITVM.] Dupliciter iſtud intelligitur: primo, vt ſubintelligatur pronomen, ipſi, & intelligatur Deus pater filio non dediſſe ſpiritum ad menſuram. Quod tamen rurſum dupliciter accipi poteſt, nempe vel ſecundum diuinam naturam, vel ſecundum humanam: Secundum diuinam enim naturam non dedit Deus filio ſpiritum ad mẽſuram, quia dedit ei integrum ſpiritum ſuum ſubſtantialiter. Secundum humanam verò naturam non dedit ei ad menſuram, hoc eſt, non dedit ei parcè & mediocriter, ſed largiſſimè, ſecundum omnes ſcilicet ſpiritus dotes, & omnem ſpiritus capacitatem quæ conuenire poteſt humanæ naturæ, cum reliquis omnibus ad certum modum datus ſit ſpiritus. Secundum quem ſenſum, dare ad menſuram, prouerbialis eſt ſermo, pro eo quod eſt: parcè dare. Qui enim parcè dat, metitur aut numerat: qui verò effusè abſque menſura dat. Alioqui gratia ſpiritus qui fuit in Chriſto, cùm fuerit finita, menſurata dici poſſet. Si autem altero horum modorum accipiatur hæc ſententia, coniungetur ſecundùm Theophylactum cum illo quod dictum eſt, *qui acceperit eius teſtimonium*, hoc modo: meritò quidem accipiendũ eſt eius teſtimonium, quia ei non ad menſuram, &c. Secundùm Cyrillum verò ad id quod immediatè præcedit, *verba Dei loquitur*, quod ſic debet accipi, nihil loquitur niſi verba Dei, vt diſcernatur à reliquis Prophetis,] qui & ipſi verba Dei loquebantur. A quibus quàm fuerit diuerſus deinceps oſtenditur, cùm ſubditur: *Non enim huic dat ſpiritum ad menſuram*, ſicut ſcilicet mihi & alijs. Secundò hæc ſententia accipi poteſt, vt idem ſit ac ſi dixiſſet: Non ſolet certa aliqua & definita menſura Deus ſpiritum largiri, vt ſi cui multum de illo ſit largitus, non poſſit alteri largiri amplius, aut vt omnibus æqualiter eum diſpenſet; ſed pro arbitrio ſuo vnicuique eum tribuit, nec vlli tantum contulit, quin multo plus queat impendere alijs. Infinita eſt enim hæc ſpiritus opulentia. Nolite igitur exiſtimare Deum propterea quòd mihi plurimum ſui ſpiritus impertiuerit, non poſſe huic longè plus donare. Qui poſterior ſenſus germanior videtur, tum quia non eſt adiectum pronomen, ipſi, tum quia non dicitur, dedit, ſed *dat*.

PATER DILIGIT FILIVM, ET OMNIA DEDIT IN MANV EIVS.] Poteſt iſtud accipi ita coniunctum ſuperiori ſententiæ, vt declaret filio non datum ſpiritum ad menſuram, cùm omnia ſint data in manu eius. Aut potius quoniam ſuperius dixit: eum qui miſſus eſt è cœlo, ſuper omnes eſſe, eique tanquam verba Dei loquenti credendum eſſe: pergit ipſius excellentiam prædicare, docens iam non ſolùm illum eſſe ſuper omnes, ſed omnia etiam à patre illi commiſſa, credendumq; illi non ſolùm tanquam vera ex Dei nomine prædicanti, ſed etiam tanquam ſalutis & vitæ æternæ autori. Pater, inquit, vnicè diligit vnicum filium, quare quemadmodum ſolet dilecto filio facere pater, omnia dedit in manu eius, hoc eſt omnia commiſit poteſtati eius. Eſt enim ea locutio Hebraiſmus. Porrò quòd dicitur omnia filio dediſſe pater, quamuis poſſit intelligi de Chriſto ſecundùm diuinam naturam (ſecundùm eã enim omnia pater ei dedit generando illum, & dando illi eſſentiam, ac cum ea omnia quæ ſua erant) tamẽ potius intelligi debet de Chriſto ſecũdùm humanam naturam, cui per gratiam Deus pater omnium rerum poteſtatem dedit, quam priùs filijs diuinitas habuit per naturam. Illud enim, *pater diligit filium*, videtur præmitti, tanquam cauſa quare omnia dederit filio pater. Dilectio autem patris erga filiũ non poteſt dici cauſa, ob quam omnia dederit filio ſecundùm diuinitatem. Sic enim dediſſe omnia filio, nihil eſt aliud quàm illum genuiſſe. Generationis autem filij cauſa & principium nõ poteſt dici eſſe dilectio. Nã cùm dilectio ſit actus voluntatis, ſequeretur patrẽ genuiſſe filium voluntate, non natura, quod eſt hæreſis Arianæ. Si tamen de diuina natura accipere placet id quod dicitur, *pater diligit filium*, non accipietur tanquam cauſa ſecundæ partis, ſed tantùm vt ſignum eius. Dilectio enim perfecta qua pater diligit filium, eſt ſignum quòd omnia illi pater tradiderit. Aut ſic intelligendum, quomodo indicat Cyrillus: Pater diligit filium & non ſolùm diligit, ſed etiam omnia commiſit poteſtati eius, & omnia ei dedit quæ ſibi ineſſent. Cæterùm cùm dicit patrem diligere filiũ, ſignificat eos qui filio reſiſtunt, patris reſiſtere, gaudereq; patrẽ ſi filius honore maximo afficiatur ab hominibus. Sic & cùm dicit omnia data filio in manus, ſignificat æqualem honorem filio deferri voluiſſe patrem, cum ob poteſtatem honor alicui debeatur, & omnia quoque bona ab eo expectanda, cui credere quàm ſit ſalutare, quámque contrà damnoſum non credere, deinceps docet, dicens, *Qui credit in filium, habet vitam æternam*, &c. Priùs quidem fructum fidei enarrauit pertinentem ad ipſum Deum, nunc verò fructum pertinentem ad eum qui credit. Quod autem dicit, *habet vitam æternam*, variè exponi poteſt. Primò enim intelligi poteſt credens habere vitam æternam, quia Chriſtum habet per fidem habitãtem in corde ſuo, qui eſt vita noſtra, ſicut ipſe dicit, Ego ſum via, veritas & vita. Et Paulus, Cum apparuerit Chriſtus vita veſtra, tũc & vos apparebitis cum illo in gloria. Secundò, ſi vita æterna accipiatur pro ea ratione fœliciter viuendi quam expectamus poſt hanc vitam, quæ conſiſtit in diuina fruitione cum excluſione omnis mali, & adeptione omnis boni, intelligendum eſt credentem habere vitam æternã, quia habet in radice, in ſemine & certa ſpe. Spe enim, inquit Paulus, ſalui facti ſumus. Cùm autem vita illa beata quam expectamus, hîc in ſpiritu inchoetur, dum per fidem Chriſtus habitans in nobis ſpiritum viuificat, abſolutè etiam accipi poteſt credẽtem habere iam in ſe vitam æternam, inchoatam ſcilicet & occultam, nondum tamen perfectam & manifeſtam. Cùm enim poſtea cap. 17. dicatur, hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum, certè qui iam fide viua Deum cognoſcit, æternam vitam in ſe habet, ſed inchoatam tantùm, & nondum perfectam, ſicut & gaudium & pax pro fidei portione ſunt in credentibus inchoata, & nondum perfecta. Vbi autem

Coloſ. 3.

Rom 8.

plena

plena erit Dei & Christi cognitio, tunc & ista perfecta erunt, consummataq; vita æterna, & omnibus modis beata. Sicut enim fœtum hominis iam animatum dicimus habere vitam humanam, & verè habet, quanquã admodum imperfectam: sic quibus certa Dei contigit cognitio etiã imperfecta, modo tanta vt amorem Dei accendat, vitam vtique æternam & beatam habent, quæ cùm nunc in spiritu tantùm sit, non enim in corpore hoc mortali diffusa, neque in ipso spiritu sit adhuc imperfecta, expectamus eiusdem in spiritu & corpore perfectionem: quam & ipsam iam per spem habemus, arrabone nobis spiritus dato à Deo, quò nihil ambigamus quòd ex parte Dei est. Cùm autem subditur: *Qui incredulus est filio, non videbit vitam.* Hebraica phrasi dictum est, *non videbit vitam*, pro eo quod est, non erit particeps vitæ, beatæ scilicet, quæ sola vera vita est. *Sed ira Dei manet super eum*, hoc est, vltioni diuinæ manet in æternum obnoxius. Et quidem omnes nascimur filij iræ, secundum Paulum: Qui autem non credit filio qui missus est ad reconciliandum nos patri, hic iræ diuinæ sub qua natus est, manet in perpetuum subiectus. Duplicem autem significat non credentium pœnam, videlicet priuationem vitæ æternæ, quam vocat pœnam damni, cùm dicit, *Non videbit vitam*, & vltionis diuinæ seueritatem, quam vocant pœnam sensus, cùm dicit, *Sed ira Dei manet super eum.*

IOANNES AB HERODE OB REPREHENSVM adulterium reclusus in carcerem. Matth. 14. Mar. 6. Lucæ 3. CAPVT XXII.

† a Herodiade uxore. Δ b vxorem. ‖ a inclusit. † c illi. Δ a eius

[c] *Herodes autem Tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes: adiecit & hoc super omnia.* † [c] *Ipse enim Herodes misit ac* [c] *tenuit Ioannem, &* Δ *alligauit eum,* [f] *&* ‖ *inclusit* [c] *Ioannem* [l] *in carcerem* [e] *propter Herodiadem vxorem* [h] *Philippi* [e] *fratris sui* [b] *quia duxerat eam.* [e] *Dicebat enim Ioannes* † *Herodi: Non licet tibi habere* Δ *vxorem fratris tui:* [b] *Herodias autem insidiabatur illi, & volebat occidere eum: nec poterat. Herodes autem metuebat Ioannem, sciens eum virum iustũ & sanctũ, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.* [a] *Et volens eum occidere timuit populum, quia sicut prophetam eum habebat.*

QVandoquidem secundus aut tertius potius B aduentus Domini è Iudæa in Galilęã, cuius mentionem facit Ioan. cap. 4. sequenti, is est cuius reliqui Euangelistæ meminerunt, omissis aliis, vt satis patet conferendo, & Matthæus cum Marco testatur hunc reditum è Iudæa in Galilæã actum post traditionem Ioannis: necessarium fuit sic inferere Ioannis incarcerationem, quam tres quidem Euangelistæ scripserunt, sed nullus suo loco. Lucas enim per præoccupationem cap. 3. postquam enarrasset variam Ioannis ad populum exhortationem, simul enarrandum duxit quanta libertate etiam Herodem corripuerit, quantaq; Herodis fuerit impietas, qui cùm videret ad prædicationem Ioannis multos confluere, milites credere, publicanos pœnitere, ipse econtrà Ioannem nõ non solùm contempserit, sed vinxit, & occidit. Matthæus verò cap. 14. & Marcus cap. 6. per recapitulationem, dum alia occasione & mortem Ioannis & captiuitatem describendam putauerunt.

HERODES AVTEM TETRARCHA CVM CORRIPERETVR AB EO DE HERODIADE VXORE FRATRIS.] Omnes quidem tres Euangelistæ Ioannem narrant ab Herode carceri inclusum ob reprehensum illicitum cum Herodiade matrimonium, solus verò Lucas etiã de aliis malis quæ fecit reprehensum narrat Herodem. Quæ verò hæc fuerint mala, etsi non narretur ab eo tamen quædam eorum ex Iosepho colligere licet, videlicet reiectio legitimæ suæ vxoris quã priùs habuit, & tyrannis in populum. Cùm enim Iosephus lib. antiq. 18. cap. 9. Philippũ huius Herodis fratrẽ collaudet ob rectitudinem, æquitatem, mansuetudinem & moderationem, satis significat fratrem Herodem contrarij fuisse ingenij. Certè malum fuisse virum satis patet ex eo, quòd postea eum Saluator vulpem appellet, atque ex priuatione tetrarchiæ suæ, & exilio suo quo condẽnatus fuit postea à Caio. Idem autem Iosephus eiusdem lib. cap. 10. cùm & ipse recenset Ioannem ab Herode incarceratũ, & interfectũ in castro Macherunta, quod in limite esse dicit Aretæ, Herodisque regionis, quod & Plinio est secunda arx Iudææ ab Hierosolymis, aliã affert causam huius incarcerationis & interfectionis, videlicet quòd suspicionem rerum nouandarum de eo concepisset, ac vereretur ne fortè doctrinæ eius persuasione à suo regno discederent, cùm videret populũ illi adeo addictũ, ab ore eius tantopere pendere. Fieri autẽ potest, vt vtraque causa ad necem Ioannis scelestum tyrãnum impulerit, & vel ex eo maximè suspicionem eam de Ioanne cõceperit, q; se liberè adeo adulterij, aliorumq; criminum arguerat, eamq; suspicionẽ suæ impietati prætexuisse, atque ob id eam vt notiorem causam à Iosepho traditam. Porrò Herodias quæ fuerit, non ab omnibus eodem modo dicitur. Iosephus enim filiã dicit fuisse filij Herodis maioris. Hieronymus verò filiam Aretæ regis. Ita enim scribit super Matth. 14. Vetus narrat historia Philippũ Herodis maioris filium, sub quo Dominus fugit in Aegyptum, fratrem huius Herodis, sub quo passus est Christus, duxisse vxorem Herodiadem filiam Aretæ regis: postea verò socrũ eius, exortis quibusdam contra generũ simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorẽ prioris mariti, Herodis inimici eius nuptiis copulasse. Verùm cùm hæc vetus historia sit incerta, Iosephi autẽ certior, verisimilius est quod dicit cum aliis probatis historiographis Iosephus, fuisse hãc Herodiadem aliam Aristobuli filij Herodis maioris, ac sororem Agrippę maioris. Quòd cùm ita apertè & frequenter dicat Ioseph, manifestũ patet esse in Eusebij historia Ecclesiast. cap. 13. lib. 1. mendũ, cùm ibi dicatur Iosephus scripsisse Herodiadẽ hanc fuisse filiam Aretæ regis. Sic enim ibi legitur: Concordi verò testimonio etiam Iosephus de hoc scribit, nominatim etiã de Herodiade, commemorãs velut de coniugio fratris Philippi viuentis violẽter abstractæ, & suis, ab Herode incestis nuptiis sociatæ, propria & legitima vxore depulsa. Quam Herodiadẽ filiam dicit fuisse Are-

tæ regis Arabiæ, propter quam etiã Ioannem Baptistam ab eo commemorat interemptum. Bellum quoque exortum inter Aretam dicit & Herodem, tanquam ob ignominiam filiæ vindicandam, &c. In quo testimonio præter alia falsa, etiam illud falsum est, quòd Iosephus dicitur dixisse Herodiadẽ filiam fuisse Aretæ regis. Non enim hoc dicit, sed propriã illam & legitimam vxorem depulsam, fuisse filiam Aretæ. Quare lectio nostra sic restituenda videtur, vt deleto nomine, Herodiadem, post illud, propria & legitima vxore depulsa legatur: Quam filiam dicit, &c. Videriq́ue potest & Hieronymi error ex mendoso loco Eusebij ortus, cùm Eusebii historiam libenter sequi soleat. Verùm idem Iosephus asserit frequenter, vt cap. 9. lib. 18. & 11. cap. aliisq́; locis, id quod enarrationi Euangelistarum videtur contrariũ, videlicet quòd Herodias hæc non fuerit priùs vxor Philippi tetrarchæ Trachonitidis, germani fratris Herodis huius tetrarchæ Galilææ, sed fuisse vxorem alterius Herodis, qui & ipse fuerit filius Herodis maioris, ex alia matre progenitus quàm Herodes & Philippus tetrarchæ. Hos enim ex Cleopatra quadam natos. Illum verò ex Maramne Simonis pontificis filia, ex quo Herodis filiam Salomen suscepit, eamq́ue filiam fuisse vxorẽ Philippi tetrarchæ, quem sine filiis decessisse dicit, idq́ue antequã Ioannes ob reprehensum adulterium vinciretur & decollaretur. Quę si vera sunt, oportet fateri illum Herodẽ, cuius Herodias hæc priùs fuit vxor, etiam dictum fuisse Philippum, eumq́ue Philippum, cuius apud Marcum fit mentio, non esse illum qui fuit tetrarcha Trachonitidis. Aut certè in Marco nomẽ Philippi ab aliquo adiectum, sicut & in Matthæo & in Luca adiectum est in quibusdam Græcis codicibus.

DICEBAT ENIM IOANNES HERODI: NON LICET TIBI HABERE VXOREM FRATRIS TVI.] Herodes iste, sicut & pater eius, quamuis Iudæus non esset, tamen quia proselytus, obligatus erat ad obseruationem legis Mosaicæ. Hac autem vetitum erat habere vxorem fratris. Nam Leuit. 18. sic legitur: Turpitudinẽ vxoris fratris tui non reuelabis, quia turpitudo fratris tui est. Et rursum Leuit. 20. Qui duxerit vxorem fratris sui, rem facit illicitam: turpitudinem enim fratris sui reuelauit, absque liberis erunt. Cuius præcepti vltima pars, etsi à quibusdam sic intelligatur, vt significetur ex tali matrimonio nullos nascituros, aut natos non habendos pro legitimis, ita vt non successuri sint in hæreditate patentũ: rectius tamen sic intelligitur, vt significetur eos qui sic iunt coniugati occidendos, nec permittẽdum vt ex talibus nuptiis filios procreent. Videtur enim Deus in hoc & præcedenti præcepto voluisse constituere pœnam mortis hominibus inferẽdam, sicut in aliis omnibus præcedentibus præceptis. Porrò ex dictis illis duobus capitulis colligere licet, quæ personæ propter affinitatem à coniugio excludebantur, & quæ propter consanguinitatem. Propter consanguinitatem enim excludebantur, mater, soror, neptis, matertera & amita. Propter affinitatem verò, nouerca, vxor patrui, nurus vxor fratris, filia vxoris, aut prolium eius, soror vxoris ea viuente, mater vxoris. Scribæ verò etiam alias personas signarunt prohibitas, vt sunt mater patris aut matris, mater & vxor aui, nurus filij, & nurus nepotis, &c. quæ ex præcepto legis satis consequuntur. Cæterùm ea lex quæ prohibuit ducere vxorem fratris, vnicam habuit exceptionem, nempe cùm frater decessisset absque liberis. Tunc enim non solùm licitum erat, sed etiam præceptum Deut. 25. vt frater fratris mortui ducens vxorem, semen illi suscitaret. Cùm itaque Herodis huius frater, cui priùs nupserat Herodias, adhuc superesset, atque ex eo Herodias puellã genuisset, nulla ratione licuit Herodi huic ducere eam, sed accipiens eam duplex simul commisit peccatum, adulterium, scilicet, & incestum: quorum vtrumq; notat Ioannes, cùm dicit, *vxorem fratris tui*. Quoniam enim vxor erat alterius, adulterium erat, quoniam verò fratris vxor, incestus erat. Porrò hîc animaduertendum, quàm nihil principale fastidium Ioannes fuerit veritus, sed liberè & adulterij & aliorum quæ faciebat malorum Herodẽ monuerit, Eliam certè, in cuius spiritu venerat, imitatus, qui simili zelo & authoritate arguerat Achab & Iezabel, impios coniuges. Verisimile tamẽ est ipsum Ioãnem oportunè monuisse, & citra procacitatem, nec denique sine spe fructus ne quis credat eum sanctum dedisse canibus, quod vel ex eo colligitur, quod de Herodis erga Ioannem reuerentia Marcus narrat.

Quæ personæ impediantur cõtrahere simpl.

[d]HERODIAS AVTEM INSIDIABATVR EI, ET VOLEBAT OCCIDERE EVM, NEC POTERAT, HERODES, &c.] Herodias velut altera Iezabel Herode peior, metuẽs ne aliquando Herodes Ioannis, quẽ lubẽter audiebat admonitioni acquiesceret, ipsaq́ue ab illo reijceretur, cùm non posset ab Herode impetrare Ioannis occisionem, insidiis quærebat illum perdere, verùm non succedebat. Quorũ causam addit Marcus: cùm subiecit, *Herodes enim metuebat Ioannem*, &c. Nam coniunctionem, *enim*, habent Græca & antiqua quoque exemplaria Latina, pro quo plerique Latini legunt, *autem*. Non redditur autem hîc tantùm ratio, quare non potuit Herodias occidere Ioannem, sed etiam quare insidiaretur ei, cuperetq́ue occidere. Quoniam enim aduertebat Herodem bene existimare de Ioanne, ob id magis sibi metuens per insidias illum tollere quærebat. Non poterat autem, quoniam Herodes etsi Ioannem ex animo non amaret, tamen reueritus eum ac metuens, eo quòd sciret virum esse iustũ, custodiebat eum ne ab Herodiade interficeretur. Aut custodiebat eum, hoc est: obseruabat eum ac coluit, in honore eum habens. Qui sensus sequẽtibus magis conuenire videtur. Subditur enim: *Et audito eo etsi nondum omnia, tamen multa faciebat, & lubenter eum audiebat*. Vbi notandum, quanta sit virtutis vis, vt qua efficiatur quis etiã regibus & principibus formidabilis, quaq; fit vt etiam ab impiis multa quæ virtutis sunt impetrentur, etiamsi necdum omnia. Notandum rursus, quanta libidinosarum mulierum peruersitas inflexibilis, vt rectè dixerit Sapiens. Non est caput nequius super caput colubri, & non est ira super iram mulieris. Breuis omnis malitia super malitia mulieris. Quamuis enim sanctitatis opinione commoueretur Herodes, Herodias tamen obstinate machinabatur sanctissimi viri mortem, neque Dei consideratione, neq; metu populi à studio suo impio reuocata. Verùm quomodo dicitur Herodes lubenter audiisse Ioannem, quem propter adulterij admonitionem carceri inclusit, quomodo etiam lubenter audiuit, metuebat, & custodiebat, cùm Matthæus dicat eum voluisse Ioannem occidere? *Et volens*, inquit, *eum occidere*

Eccles. 25.

occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eũ habebant. Hæc dubitatio variè soluitur. Quidam enim, inter quos Caietanus, intelligunt ea quæ Marcus in Herode prædicat, intelligenda non verè ita in ipso fuisse, sed apparenter tantùm, ita vt propter timorẽ populi simularet se metuere Ioãnem, & lubenter eũ audire ac obseruare, iuxta verbum Domini appellãtis Herodẽ vulpem. Verùm hæc sententia non videtur satis cõuenire narrationi Marci, qui absolutè asserit eum metuisse Ioãnem, &c. Itaq; alij dicunt, ea quæ Marcus dicit, primum facta fuisse: quæ verò Matthæus, postea cõtigisse. Primùm enim, inquiũt, Herodias negotium faciebat Ioanni, volebatq; illum occidere: Herodes verò non permittebat, sciẽs eum virum iustũ & sanctum, ideo quoque audito eo multa faciebat, & lubenter eum audiebat. Quũ autem vehementer illum vrgeret, arguens ac increpans, eum tandem Herodes, hinc quidem deuictus molestia, hinc autem quodãmodo vim ab Herodia de perpessus, iã pudorẽ in iram cõmutauit, & omnino illi acquiescere nolens, volebat eũ occidere, propter metum autem populi ab eo quod volebat abstinuit. Alij verò, vt apparet, rectius dicunt, Herodem partim quidem voluisse occidere Ioannem, partim noluisse, ita vt fuerit in eo voluntarium permixtum inuoluntario, sicut de pigro dicit Sapiens, quòd vult & non vult. Cupiuisset enim eum occidere, ac Herodiadi obsequi, quatenus cõtrarius erat suæ libidini, & ab eo sibi malè timebat: verùm ne quod hac ratione volebat faceret, timor populi retraxit, vt dicit Matthæus, ac sanctitatis eius confideratio & veneratio, vt dicit Marcus. Duæ enim erant causæ, quæ ab occidẽdo reuocabant Herodem, quãuis id satis cuperet, quarum alteram diuiniorem recensет Marcus, volens comparare Herodiadis impietatem cum Herode: alteram carnalem Matthæus reddit, significans sanctitatis venerationem non tãtum habuisse apud eum põdus, vt ob eam necem viri sancti intermisisset, si non magis populi in se incursum metuisset. Hinc autẽ discẽdũ, quàm pugnãs ac portentosa res sit, impius à Deo reiectus, sibiq; relictus, dum partim conscientię suæ, partim mũdo, partim libidini suæ satisfacere studet. Huius enim exemplum in Herode isto manifestè relucet.

IOANNE TRADITO CHRISTVS REDIENS IN GALILÆAM per Samariam, mulieri Samaritanæ innotescit. Matth. 4. Marc. 1. Luc. 4. Ioan. 4. CAPVT XXIII.

*[a] Postquã [b] autẽ traditus est Ioannes, [a] cùm * audisset Iesus quòd Ioãnes traditus esset, [&] [d] vt * cognouit Iesus quia audierũt Pharisæi quod Iesus plures discipulos facit & baptizat quàm Ioãnes (quãquã Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæã, & † [m] abijt [d] iterum, [e] & regressus est Iesus in virtute spiritus [p] in Galilæam. [d] Oportebat autẽ eũ transire per mediam Samariã. Venit ergo in ciuitatẽ Samariæ quæ dicitur Sichar iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo. Erat autẽ ibi fons Iacob. Iesus autem fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontẽ. Hora autẽ erat quasi sexta. Venit autẽ mulier de Samaria haurire aquã. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. Discipuli enim eius abierant in ciuitatem vt cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? nõ enim cõtuntur Iudæi Samaritanis. Respondit Iesus & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi, Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quã ego dabo: ei non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi aquam hanc vt non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus vir, hoc verè dixisti. Dicit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quia Hierosolymis est locus vbi adorare oportet. Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate. Nam & pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit qui dicitur Christus: cùm ergo venerit, ille annunciabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum: Et continuò venerunt discipuli eius, & mirabantur quòd cum muliere loquebatur, nemo tamen dixit, Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite & videte hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci, nunquid ipse est Christus? Interrogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem, Nunquid aliquis attulit ei manducare? Ille autem dixit eis: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Nónne vos dicitis quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Leuate oculos vestros, & videte regiones quia albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum in vitam æternam, & vt qui seminat simul gaudeat,*

* a autem
* d ergo
† a fecerfit.
† b venit Iesus.

gaudeat,& qui metit. In hoc enim verbum verum eſt, quia alius eſt qui ſeminat,& alius eſt qui metit. Ego miſi vos metere quod vos non laboraſtis, alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiſtis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris teſtimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quæcunque feci. Cùm veniſſent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum vt ibi maneret. Et manſit ibi duos dies. Et multò plures crediderunt in eum propter ſermonem eius. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus. Ipſi enim audiuimus,& ſcimus quia hic eſt verè Saluator mundi, Poſt duos autē dies exijt inde,& abijt in Galilæam. Ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit, quia propheta in ſua patria honorem non habet. Cùm ergo venisſet in Galilæam, exceperunt eum Galilei, cùm omnia vidiſſent ea quæ fecerat Hieroſolymis in die feſto: & ipſi enim venerant ad diem feſtum.

POSTQVAM *b* AVTEM TRADITVS EST IOANNES, ET *d* VT COGNOVIT IESVS QVIA AVDIERVNT.] Reditum iſtum in Galilæam, quem Matthæus quidem & Marcus factum dicunt poſt traditum Ioannem: Ioannes verò Euangeliſta, poſtquam intellexiſſet Chriſtus Phariſæos audiuiſſe de multitudine diſcipulorum ſuorum, eundem eſſe, quamuis diuerſa videatur occaſione à diuerſis narrari factus, vel ex eo ſatis patet, quòd ſicut Matthæus in hoc reditu dicit Chriſtum in Galilæam venientem reliquiſſe ciuitatem Nazareth: ita & Ioannes idem in ſuo quem deſcribit reditu factum indicet, cùm dicit Ieſum teſtimonium perhibuiſſe, quia propheta in ſua patria honorem non haberet. Verùm obſtare videtur quod dicit Ioannes, Phariſæos audiiſſe Ieſum plures facere diſcipulos, & baptizare plures quam Ioannem, vnde videtur ſignificari Ieſu iam parante abitum adhuc Ioannem baptizaſſe. Itaque illud non ſic eſt intelligendum, quaſi Ieſus plures baptizare, ſibiq́ue adiungeret quàm Ioannes tunc faceret, ſed quàm Ioannes olim feciſſet. Quidam tamen intelligunt Chriſto è Iudæa abeunti nondum fuiſſe traditum Ioannem, intellexiſſe autem eius traditionem cùm in via eſſet. Verùm iſtud non conuenit narrationi Matthæi & Marci, qui cùm Chriſti deſcripſerint è Galilæa in Iudæam aduentum, deinde dicunt poſt traditum Ioannem ſeceſſiſſe in Galilæam, nimirum è Iudæa. Eundem quoque eſſe reditum in Galilæam, cuius meminit Luc. cap. 4. poſt tentationem Chriſti, quamuis reditus nullam occaſionem exprimat, patet ex eo quod addit, *& fama exijt per vniuerſam regionem de illo.* Non enim id primo in Galilæam reditu contigit, quando adhuc ſatis latebat Chriſtus, ſed ſecundo, quando apertè cœpit prædicare ac miracula ædere. Dubium autem hic eſt circa occaſionem receſſus è Iudæa in Galilæam, quam deſcribunt Matthæus & Marcus, quomodo, ſcilicet, in ſeipſa conueniens fuerit, quomodo etiam conueniens cum occaſione receſſus quā reddit Ioannes. Cùm enim Herodes qui Ioannem vinxerat in carcere, tetrarcha eſſet non Iudææ, ſed Galilææ, quid eſt quòd Chriſtus audita traditione Ioannis è Iudæa ſecedit in Galilæam, cùm tunc magis videretur in Iudæa permanendum fuiſſe? Deinde quomodo propter Phariſæos ſeceſſit, vt dicit Ioannes, cùm alij duo propter Herodem ſeceſſiſſe videantur ſignificare? Sanè cùm hæc quæ dicit Ioannes iunxerimus cum dictis Matthæi & Marci, perpendemus Ioannem eundem hîc quem illi deſcribentem reditum, voluiſſe inſinuare à quibus Ioannes fuerit traditus, & propter quid, quod alij tacuerunt, videlicet quòd à Phariſæis fuerit traditus Herodi, idq́ue propterea, quòd per gloriam Ioannis ſuam gloriam viderent oſcari, & pernouam ſectam profitentium per baptiſma pœnitentiam, ſuam Phariſaicam ſectam contemptibiliorem fieri. Non enim cauſa inuidiæ Phariſæorum contra Chriſtum, poſtquā audiſſent eum plures facere diſcipulos quàm Ioannem, fuit, quòd pro Ioanne zelarent, eumq́ue cuperent maioris eſſe authoritatis, quemadmodum zelauerunt pro eo diſcipuli eius, cùm non receperint Phariſæi baptiſmum Ioannis: ſed pro gloria ſectæ propriæ & ſui nominis inuidebant Ieſu, metuentes ne per Ieſum magis offuſcaretur authoritas eorum, quàm per Ioannem. Inſinuat ergo Euangeliſta Ioannes, quòd Ioanne tradito Herodi ab inuidia Phariſæorum, poſtquam cognouit Ieſus occaſionem maioris inuidiæ Phariſaicæ contra ſe ob maiorem diſcipulorum multitudinem, reliquiſſe Iudæam, vt inuidiæ illorum locum daret. Veriſimile enim eſt Herodem, neque potuiſſe, neque auſum fuiſſe capere Ioannem, niſi conſentientibus & cooperantibus Phariſæis, quorum tunc ſumma erat authoritas, vt ex Ioſepho patet, quos veriſimile item eſt ſuggeſſiſſe Herodi metū innouationis rerum, ob quam caprum Ioannem Ioſephus tradidit. Sed & verba Saluatoris Matthæi 17. ſatis teſtantur à Phariſæis Ioannem traditum, cùm dicit: Elias iam venit, & non cognouerunt eum, ſed fecerunt in eo quæcunque voluerunt: ſic & filius hominis paſſurus eſt ab eis. Hęc enim verba ſignificans eos à quibus filius hominis paſſurus erat, feciſſe in Ioanne quæ voluerunt. Conſtat autem Ieſum inuidia Phariſæorum traditum, vexatum, & tandem occiſum. Ex his liquet etiam quæ ſit in huius reditus narratione inter Euangeliſtas concordia, ac quomodo ex illorum inter ſe collatione ſeſe mutuò dilucidet, adeo vt ſine huiuſmodi collatione intelligi nec hic nec ille rectè poſſit. Liquet etiam quòd dicitur Ioannes traditus, non ſic intelligendum quomodo multi accipiunt, quòd traditus fuerit ab Herode in carcerem, quamuis & hoc verum ſit, ſed quòd traditus fuerit Herodi à Phariſæis, vt ſatis indicat Ioannes, qui poſt alios ſcribens ea ſupplere voluit quæ deſiderari poterant.

d QVANQVAM IESVS NON BAPTIZARET, SED DISCIPVLI EIVS.] Hic iam Ioannes ſeipſum exponit, quomodo accipiendum ſit quod prius dixit: Ioanne baptizante etiam Chriſtum baptizaſſe in Iudæa, videlicet quòd baptizarit per diſcipulos ſuos, qui eius nomine & iuſſu hoc fecerunt. Vt autem intelligatur ratio quare Dominus per ſe non baptizauerit, ſciendum priùs de hoc diſcipulorum baptiſmo duplicem eſſe opinionem. Chryſoſto. enim & poſt eum Theophylactus putant hunc baptiſmum non fuiſſe eum quo poſt reſurrectionem ſuam Dominus præcepit eis baptizare omnes gentes in nomine Trinitatis,

tatis,sed eundem omnino cum baptismo Ioannis consistente in sola aqua. Dicunt enim non alia de causa baptizasse discipulos quàm qua baptizauit Ioannes, nempe in pœnitentiam, vt per eam populum Christo præpararent, Necdum enim spiritum sanctum datum in baptismo, eo quòd hic post ascensionem Dominicam primùm esset mittendus,secundum quod dicitur Ioan.7. Necdum spiritus erat datus,quia Iesus nondum erat glorificatus. Itaque hac de causa dicunt Christum non baptizasse per sese, eo quòd ei proprium esset baptizare in spiritu, quod & Ioannes de eo prædixerat,& ipsemet Dominus se post ascensionem impleturum dicit.Nec est hæc sententia multum vero dissimilis.Augustamen cum aliis dicit discipulos iam baptizasse baptismo qui consistit in aqua & spiritu,cuius necessitatem Christus priùs expressit,atque hominum peccata iam ablusse.Probatq; hanc opinionem Lyranus, ex eo quod de baptismo Ioannis & discipulorum Christi orta sit quæstio à discipulis Ioannis,cuius nulla fuisset occasio, si idem fuisset eorum baptismus, nec habuissent occasionem inuidiæ contra Christum cùm id cessasset in honorem Ioannis,quòd eius baptismo discipuli Christi vterentur. Dicitque contrarium non posse probari ex loco Ioan. 7. cui altera sententia innititur, eò quòd ea autoritas sit intelligenda de visibili spiritus missione, quæ à glorificatione Christi primùm facta est. Secundum hanc ergo sententiam dicendum, quòd Christus passim non baptizauerit vulgum(quamuis secundum Augustverisimile sit eum baptizasse suos discipulos) eadem de causa qua Apost.Paulus de se dicit: Non misit me Christus baptizare,sed euangelizare, videlicet,vt quæ sunt inferiora, & per ministros fieri possunt, eis agenda committerentur: ipse verò superioribus intenderet prædicationi,scilicet,orationi & contemplationi. Sicut autem primæ sententiæ rationes non sunt efficaces,ita nec secundæ,vt vtrauis sequi liceat,quamuis posterior sit apud nos recepta prior,prior verò magis apud Græcos.

RELIQVIT IVDÆAM, ET ABIIT ITERVM IN GALILÆAM.]Reliquit Iudæam Saluator secedens in Galilæam duabus de causis. Primum,vt Pharisæorum declinaret furorem,etiã fugiendi humilitatem nostri causa non aspernatus.Nondũ enim tempus erat,vt vel periclitaretur, vel miraculo ab hostibus seruaretur. Docuit autem hac sua fuga Saluator præter assumptæ naturæ humanæ veritatem, licitè instantia pericula fugere Christianũ posse, atque exacerbatis inimicis nostris cedendũ, ne illorum vel inuidiam, vel iram magis magisque prouocemus. Secundò, vt iam tradito Ioanne Euangelij negotium palam aggrederetur,idq; in Galilæa, quòd sic prædixissent prophetæ, vt testatur Matthæus,quodq; sic ostenderetur humilia primo loco haberi apud Deum,atque futurum aliquando vt Euangelij gratia à Iudæis repulsa ad profanos populos deferretur. Lucas autem regressum dicit in virtute spiritus, hoc est, per virtutem spiritus, aut cum virtute spiritus.vt intelligamus eum afflatu non humano,sed diuino impulsu rediisse,& omnia sequentia fecisse, aut rediisse non cum ea infirmitatis ostensione, quam præ se tulit vsque ad baptismum Ioannis, sed cum magna potestate spiritus,quam etsi semper habuerit, iam primùm erat ostensurus prædicando, & miracula operando. Et quidem post spiritum sanctum delapsum in Christum baptizatum, & superatum à Christo spiritum malignum, in virtute spiritus regressum dicit: quo doceamur è tentationum victoria robur spiritus colligi,ac diuino spiritu confirmari eũ, qui iam diabolum superarit.

OPORTEBAT AVTEM EVM TRANSIRE PER MEDIAM SAMARIAM.] Ex Galilæa petentibus Iudæã,transeundam Samarię regionem indicant & alia euangeliorũ loca, vt Luc. 5.vbi narratur Samaritas noluisse Iesum cum suis admittere,eò quòd peteretHierosolyma.Hac autẽ ad iectione Euangelista dissoluit obiectionẽ quę fieri potuit,videlicet cur Dominus,qui dixit postea discipulis suis: In ciuitate Samaritanorũ ne intraueritis, & Tyriam illam mulierem cum salute filiæ supplex peteret,reiecit dicens:Non est bonum sumere panem filiorum,& mittere canibus, iam ipse Samaritanos adierit & docuerit. Itaque dicit non huius gratia in Samariam abiisse, vt Samaritanos doceret,sed quoniam illac transeundum erat, sapientiæ opus etiam ibi necessarium obiter feciisse. Sic Cyrillus.Nomen autem Samariæ pro quo Hebraicè dicitur שֹׁמְרוֹן Schomerõ, primùm quidem dicebatur de monte quod in sorte Ephraim, qui nomẽ illud qui acceperat,vt apparet,à suo quodam possessore,cui nomen Semer.A quo cùm mõtem hunc emisset Amri rex Israel, vt scribitur 3. Reg.16.ædificauit in eo ciuitatem eiusdem nominis, quam deinceps reges Israelitarum pro regia vsi sunt,cùm priùs regia eorũ esset Sichem à Hieroboam ædificata. Vnde est illud Isaiæ:Caput Ephraim Samaria. Hæc ciuitas, mox post Hircani pontificis expugnationem ab Herode rege iterum ædificata in honorem Augusti Græco nomine σεβάστη,id est, Augusta est appellata. In hac, teste Hieronymo in epitaphio Paulæ, sepulti sunt Ioannes Baptista, Helisæus, & Abdias prophetæ. Aliquando verò & maximè in nouo testamento, nomen Samariæ totam illam regionem significat, quę à tribu Ephraim& dimidia tribu Manasse olim habitabatur,metropolim habens ciuitatem Samariam, atque in hac significatione etiam hoc loco accipitur. Hanc autem regionem pulcherrimo & vberrimo loco sitam esse Hieronymus super Michæam tradit,atque ob id dictum de ea Michææ 1.cap.Transite vobis habitatio pulchra. Non fuit tamen hæc regio aut Iudææ, aut Galilææ conferenda magnitudine. In prophetis autem,teste eodem Hieronymo, sicut nomine Ephraim,& nomine Ioseph, decem tribus nonnunquam significantur,ita & nomine Samariæ.

VENIT ERGO IN CIVITATEM SAMARIÆ, QVÆ DICITVR SICHAR, &c.] *Venit in ciuitatem*,hoc est, ad ciuitatem. Nondum enim eam intrauerat. Porrò hæc Sichar illa ciuitas est, quæ in Genesi & alibi dicitur Sichem : putat enim Hierony. corruptè legi Sichar pro Sichem. Certè esse eandem ciuitatem vel ex eo satis patet, quòd prædium illud quod dicitur hîc Ioseph datum, fuerit iuxta Sichem,vbi quondam habitauit Iacob, è Mesopotamia rediens,vt legitur Genes. 33. Accedit & hæc coniectura, quòd Samaritis mulierecula denuo dixerit: *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*,quasi montem demonstrans, id quod arguit montem illum fuisse vicinũ ciuitati Sichar. Mons autem in quo adorauerunt Samaritæ, fuit mons Garizim, vt postea dicetur, at hic adeo fuit vicinus ciuitati Sichem, vt qui in vertice eius stans altavoce

voce loqueretur, intelligeretur ab his qui erant in ciuitate, vt patet ex his quæ scribuntur Iudic. 9. Hæc Sichem, quæ nomen suum videtur accepisse à filio Emor, qui dicebatur Sichem, Genes. 34. destructa aliquando à filio Abimelech, ita vt sal in ea dispergeretur ab ipso, postea reædificata est à Hieroboam, atque delecta in regiam regni Israelitici, quæ rursum quoque tempore Alexandri magni metropolis fuit Samaritanorum, vt scribit Iosephus. Hæc, teste Hieronymo, hodie dicitur Neapolis, sita in via quæ ducit Galilæos in Hierusalem, inter montes in valle fertilissima & amœnissima, cui adiacet prædium de quo hic fit mentio, quod Iacob emit à filiis Emor centum agnis, quod & tradidit filio suo Ioseph, Genes. 48. his verbis: Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorthæi in gladio & arcu meo. Quamuis enim prædium illud emisset centum agnis, tamen quoniam gladio & arcu filiorum suorum ac iure belli obtinuisset ciuitatem Sichem, cui prædium istud suberat, totum id quo filio suo Ioseph dedit, gladio & arcu se obtinuisse dicit. In huius ergo prædij parte sepulta fuerunt ossa Ioseph, vt scribitur Iosue vlti. cap. his verbis: Ossa quoque Ioseph quæ tulerunt filij Israel de Ægypto sepelierunt in Sichem, in parte agri quem emerat Iacob à filiis Hemor patris Sichem centum nouellis ouibus: & fuit in possessionem filiorum Ioseph. Erat autem & in eodem loco fons, quem Iacob effoderat, cuius hîc fit mentio, qui secundùm Brocardum non longè fuit à porta ciuitatis australi, in via quæ ducit Hierusalem, vbi ob factum istud quod hic describitur, Ecclesiam fuisse fundatam suo tempore, testatur Hieronymus in libro de locis Hebraicis. Porrò loci & fontis meminit tam distinctè Ioannes, tum quòd huius fontis occasione colloquium cœptum fuit inter Christum & Samaritidem, tum quòd loci sanctitas & celebritas conueniret facto Christi, vt vbi olim stuprata erat virgo Dina, ibi iam lubrica Samaritis ab immunditia sua ad sanctimoniam conuerteretur.

IESVS AVTEM FATIGATVS EX ITINERE, SEDEBAT SIC SVPRA FONTEM. HORA AVTEM ERAT QVASI SEXTA.] Mira Domini benignitas & humilitas. Non enim in tam longinquo itinere equis vtitur aut vehiculis, sed pedes tantum iter conficit, & fatigari non est dedignatus, assumptæ humanitatis declarationem exhibens, & simul exemplum præbens qualem oporteat esse Euangelij præconem. Fatigatus autem sedebat, corpus fessum refocillans, atque discipulos è ciuitate expectans, & iuxta vel super fontem sedebat, veluti ex aura fontis refocillationem captans, ac fontis occasione Samaritanæ mulieris venatus conuersionem. Ipse enim sciebat quid esset futurum. Quod autem dicit Euangelista, *sedebat sic*, secundùm Chrysostomum intelligitur, sedebat simpliciter, vt, scilicet sese locus offerebat. Secundùm Caietanum verò sensus est: sedebat tanquam fatigatus, & eo modo quo solent sedere lassi, ipso corporis habitu fatigationem præ se ferens. Porrò quòd etiam tempus more suo diligenter Euangelista adscripserit, dicens: *Hora erat quasi sexta*, ob id factum est vt indicaret mirum non esse si Dominus fatigatus ex itinere sederet supra fontem, ac pro cibo discipulos misericin ciuitatem. Iam enim sexta erat ferè hora diei, secundùm Iudæorum supputationem, hoc est, circa meridiem, quando iam sol æstu suo laboris molestiam cõduplicat, tempusque est vt corpus & quiete & cibo reficiatur. Considerandum autem secundùm Cyrillum non dixisse Euangelistam: hora erat sexta, sed *quasi sexta*, vt discamus vel in minimis non paruam veritatis curam habere.

VENIT MVLIER DE SAMARIA HAVRIRE AQVAM. DICIT EI IESVS: DA MIHI, &c.] Illud, *de Samaria*, non est coniungendum cum verbo, *venit*, sed cũ nomine *mulier*, quæ erat è Samaria, hoc est, Samaritana. Non enim venerat de Samaria, cùm adhuc esset in Samaria. Ab hac ergo non dedignatur Dominus potum sibi poscere, idque veluti propter sedandam sitim, & alleuiandam fatigationem quàm præ se ferebat, sed multo magis per dispensationem quandam, vt aquæ sitisque occasione, colloquij præberet argumẽtũ: & ex eo quod partim ipsa, partim ipse corporaliter agebat, spiritualem illius venaretur salutem. Quòd enim magis hac dispensatione quàm sitis causa potũ petierit, ex eo patet, quòd extorta colocutione, aquæ desiderium reliquerit. Sicut enim in ficu quæ exaruit ficus requirebat, non propter esuriem, sed dispensatoriè agens, vt accepta occasione ad mysticum illud perueniret miraculum, ita & modo. Quod autem adiecit Euangelista, *Discipuli enim*, &c. causam reddere voluit, cur à muliere Dominus potũ petierit, nimirũ quòd omnes abessent illius discipuli, qui parandorum ciborum gratia in ciuitatem concesserant. Qua in re primùm quidem obseruanda Domini humilitas, quamque fuerit ab omni alienus fastu, vt qui solus iuxta fontem sederit: Deinde aduertenda prudentissima Domini dispensatio, qua factum est vt abessent discipuli, quando arcana quædam dicturus erat mulieri, quæ apud alios dicta petulantiæ cuiusdam videri poterant, & in mulieris confusionem vergentia. Itaque ciuilitatis & mansuetudinis exemplum exhibuit Dominus Euangelicis doctoribus, cùm peccatricem non solùm non dedignatur alloquio suo, vt etiam pudori impudicæ, solitudine consuluerit. Notandum in isto præterea, quàm fuerint discipuli Christi à cura ventris, & sollicitudine alieni, vt qui viaticum secum non detulerint, sed tunc solùm ventris curam egerint, cùm ad hoc cogeret natura. Postremo ex isto discendum, Christum non ex mendicato vixisse, sed pretio cibum emisse, ac proinde cum discipulis suis proprium saltem in communi, vt dicitur, habuisse, quanquam nec prædia cum eis possederit, nec certos reditus, sed loculos tantùm habuerit, in quibus ea quæ inferebãtur & mittebantur, portabantur.

QVOMODO TV IVDÆVS CVM SIS, BIBERE A ME POSCIS, QVÆ SVM MVLIER SAMARITANA?] Mulier hæc ex cultu ac lingua agnoscens Iesum esse Iudæum, admiratur quòd vltrò eam compelleret, & potum ab ipsa peteret, quòd, scilicet tantopere Iudæi soleant abhorrere à commercio Samaritanorum. Cuius causa vt intelligatur, sciendum Samariæ regionem priùs habitatam ab Israelitis, cœptam habitari à Chaldæus sub rege Assyriorum Salmanasar, qui cùm rapta Samaria decem tribus Israel transtulisset in Assyrios, adduxit multos de Babylone, & de Cutha, & de Ana, & de Emat, & de Sepharnaim, quos pro filiis Israel collocauit in vrbibus Samariæ. Qui cùm in terram alienam ingressi pro ritu suo viuerent, colentes idola patria,

variis

varijs afflictionibus attriti sunt, & præcipuè à leonibus diuinitus immissis deuorabantur, quo audito, rex misit sacerdotes gentis Israeliticæ, qui religionem Iudaicam docentes, plagam à ceruicibus eorum detorquerent. Vnde factum est, vt aliqua ex parte Iudaicam religionem amplecterentur, non tamen purè. Sic enim colebant Deum verum, vt simul etiam colerent deos suos patrios, vt scribitur fusius libr. 4. Reg. c. 17. & apud Iosephum lib. 9. antiquit. circa fin. Hi ergo Chaldæi, quos Iosephus Chutæos vocat, Sunt isti Samaritæ, de quibus hîc & in Esdra fit mentio. Quoniam ergo idololatræ erant, ob id Iudæi eo loco eos habebant, quo reliquas prophanas gentes, quarum consuetudo eis interdicta erat. Auxit autem odium Iudæorum in hos Samaritas, quòd exteros vidissent regionem eis & patribus eorum promissam possidere, quodq; & ipsi sibi legis possessionem vendicarent, ac templi secundi ædificationem, & ciuitatis Hierusalem restaurationem post reditum è Babylone semper conati essent impedire, vt patet in libris Esdræ. Iam & illud multo magis auxit dissidium inter Iudæos & hos Samaritanos, quod factum à Sanabalath scribit Iosephus lib. antiq. 11. ca. 7. & 8. Hic enim à Dario rege Persarum præfectus constitutus Samariæ, regionem administrabat. Dederat is vxorẽ filiam suam Iacham, Manassæ fratris Iudæi summi sacerdotis, ob quam ille à fratre & populo sacerdotio deiectus fuit. Quod cum is plurimũ doleret, & cogitaret vxorẽ ethnicam repudiare. Sanabalath promisit templum se ei instar Hierosolymitani ędificaturum *in monte* Garizim, qui super alios montes Samariæ eminebat, in quo posset sacerdotio fungi, adiecitq; se illi omnẽ ditionẽ & potestatem suam cessurum, senio enim grauabatur. His ergo adductus Manasses, vxorem filiam Sanabalath retinuit, cui socer paulò post cùm à Dario ad Alexandrum defecisset, atque condendi templi facultatem ab eo impetrasset, iuxta quod promiserat, templum in prædicto móte construxit. Qua occasione multi quoq; alij Iudæi, qui ob ethnicas vxores, & alias legis transgressiones non poterant Hierosolymis commodè agere, ad Manassen confugiebant, quib. Sanabalath pecuniam ministrabat, & terram colendam deputabat, omnia hęc concedens gratiæ generi. Hinc factum est, vt mons & templum hoc Samaritanorum, vocarentur mons & templum transgressorum, cuius occasione grauius iam cœpit esse *dissidium* inter Iudæos & Samaritanos, his quidem docentibus immolationes secundùm legem faciẽdas in monte Garizim, illis verò suum templum in Ierusalem sanctum existere, & immolationes illuc oportere transmitti. Vnde exorta est aliquando in Alexandria disceptatio Iudæorum & Samaritanorum sub Ptolemæo Philometore, vtrisq; contendentibus de religionis summa & tẽpli sui autoritate, rege quidem tum pro Iudæis pronũciante, vt est videre in Iosepho, lib. antiq. 13. ca. 4. de hoc templo in Garizim fit mentio 2. Machab. 6. vbi dicitur ab Antiocho præceptum, vt contaminaretur & templum quod erat in Hierosolymis, & templũ in Garizim, & vtrunque Ioui consecraretur. Tradit idem Iosephus lib. 9. cap. vltimo, hoc ingenio fuisse Samaritas, vt quoties aduersis rebus Iudæa premeretur, Iudæos se esse pernegarent, nec genere eis communicari, sed transmigratos esse & alienigenas. Quando verò videbant fœlices esse Iudæos, cognatos eos appellabant, quasi de Ioseph nati videantur, & ex illo habeant cum eis societatis initium.

A

B

C

D

E

SI SCIRES DONVM DEI, ET QVIS EST QVI DICIT TIBI: DA MIHI BIBERE. &c.] Hinc manifestum euadit quòd non tam sitis causa, quàm propter salutẽ mulieris, potum petierit, declaraturq́ue quàm ardens fuerit in Christo desiderium salutis omnium peccatorum. Etsi enim fatigatus, etsi sitibundus & famelicus, tamen velut oblitus suæ fatigationis & sitis, non cessabat vacare prædicationi & doctrinæ, postponens certè suas necessitates aliorũ saluti. Itaque ab aqua corporali occasionem sumens, respondet per ænigma, quo magis accenderet in muliere discendi studium. Et est sensus iste: Tu mihi quòd Iudæum putas, negas aquæ huius potũ, verùm si scires quàm eximium sit donum quod nunc vobis offert Deus, & quis sit is qui nunc aquæ potum abs te petit, tu vtiq; non solum non negasses ei aquæ huius potum, sed ipsa ab eo potius petisses aquam viuam, nec eã tibi negasset, quemadmodum tu negasti, sed certè mox tibi eam dedisset. Porrò donum Dei plerique hîc accipiunt pro ipsomet Christo, vt quod sit donum Dei de quo loquitur, per sequentẽ particulam exprimatur cùm subditur, *& quis est qui dicit tibi*, &c. vbi de se in tertia persona loquitur modestiæ causa. Theophyl. autem duas partes accipit tanquam diuersas, vt per donũ Dei intelligantur æterna & incommutabilia Dei dona, inter quæ est aqua viua, vt sit iste sensus: Si primũ nosses quale sit donum Dei quãq; diuersa sint quæ donat Deus, ab his quæ donat homo, ac secundò nosses quis sim ego, nempe quòd Deus sim potens dona illa Dei conferre, tu petisses, &c. Potest etiam donum Dei, intelligi, hîc donum illud quo datum fuit mulieri videre Christum, & cum eo colloqui. Aqua autem viua, dicitur quidem aqua semper profluens, nec vnquam quiescens, quemadmodum in lacunis & cisternis. Aquæ enim vita, fluere est & moueri, verùm huius nomine saluator mysticam aquam intelligere voluit, quam quidam hîc intelligunt Euangelicam doctrinam, quòd hæc sordes curet, refrigeret, sitimq́; sedet. At rectius secũdùm alios intelligitur per aquam viuam, gratia spiritus sancti. Nam de ea dicitur Ioan. 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Itaq; gratia spiritus, aqua dicitur, quòd purget animum à sordibus peccatorum, quòd refrigeret æstum noxiarũ cupiditatum: ac mentem fœcundet, sed ad propositum maximè quòd sitim carnalium rerũ tollat. Viua autem dicitur, tum quòd in modum aquæ semper profluentis nunquàm quiescat, sed assiduè procedat, ad vlteriorem virtutũ progressum prouocans & extimulans, tum quòd viuificet nunc mentem hominis, atque ad æternam tandem vitam perducat. Nã & hac ratione Christum vocasse aquam viuam apparet ex eo quod sequitur: *fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Cyprianus verò per aquam hãc intelligit baptismum, eumq́ue qui biberit hãc aquã, non sitire in æternum, quia baptismus semel susceptus, rursus non iteratur, epistola 3. lib. 2.

DICIT EI MVLIER: DOMINE, NEQVE IN QVO HAVRIAS HABES, ET PVTEVS ALTVS EST.] Magnificam orationem & hospitis & Iudæi non irrisit mulier, sed audiens illum dicentem, si scires quis esset qui dicit, &c. & pollicentem aquam quandam viuam, eximiam quandam de eo concepit opinionem, honoris causam iam eum Dominum appellans, ac

dicendi ſtudio inquirens quid eſſet hoc, quod ceu nouum & præclarum oſtendebat. Domine, inquit, neque habens in quo haurias aquam ex hoc puteo, & puteus altior eſt quàm vt poſſis ex eo manu aquam capere, vnde ergo ſuppetere tibi poſſet aqua viua quam promittis? Neque enim circa hũc locum alia eſt aqua viua quàm huius putei. An fortè tu maior es patre noſtro Iacob, quem etiam vos ob eius magnitudinem veneramini, vt poſſis aliam nobis dare aquam, & meliorem iſta quam ille nobis dedit? adeoque fuit hac cùm viueret contentus, vt & ipſe ex ea biberet, & filij eius, & vniuerſa pecorum multitudo. Eò ſiquidem ſpectat, quod adiecit, *Et ipſe ex eo bibit*, &c. vt inſinuaret aquæ huius tum bonitatem, tum abundantiam.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EI, OMNIS QVI BIBIT EX AQVA HAC, SITIET ITERVM, &c.] Cùm mulier quæſiuerit, num maior eſſet Iacob patriarcha, non reſpõdit, Maior ſum, ne videretur gloriari: ſed per ea quæ reſpondet, ſignificat ſe maiorem eſſe: quod aquam meliorem, quàm ille, dare poſſit. Qua reſponſione ſaluatoris præterquam quòd humilitatem docemur, etiam inſtruimur in colloquijs & diſputationibus de veritate, omnia miſſa facere, præſertim quibus nos impetimur, tantùm omnem quærere occaſionem docendi proximum, quemadmodum hîc iam bis feciſſe Dominum vidimus, qui non directè reſpondet ad ea quæ ab eo quærebantur, ſed ea reſpondet quæ quæſtionis occaſione maximè conducebant inſtructioni quærentis. Porrò circa id quod dicit Dominus, eum qui biberit ex aqua ſua, non ſitire in æternum, duplex occurrit dubium. Primum enim videtur id contrariari illi quod dicit Sapiens Eccleſ. 24. Qui edunt me, adhuc eſurient, & qui bibunt me, adhuc ſitient. Sed dicendum, aliter illo loco accipi ſitim quàm hîc. Nam hoc loco ſitis eſt deſiderium rei nondum adeptæ, aut rei neceſſariæ ad vitam carentia. Ibi verò, eſt ſermo de ſiti, hoc eſt, deſiderio, quo id quod habetur imperfectè, perfectius deſideratur, aut quo ad quod habetur perfectè, deſideratur ſine omni faſtidio ſemper adeſſe, quomodo etiam ſancti Deum ſemper ſitiunt in patria. Vult ergo hoc loco per comparationem oſtendere ſaluator aquæ ſuæ excellentiam, quòd aqua quam dedit Iacob, ſitim ob quam pellendam ſumitur, tollit quidem, ſed ad tempus ſolum, aqua verò quam ipſe daturus erat, tollit ſitim animæ in perpetuum, quia ſcilicet ea nunquam deſtituitur, ſed per eam ſemper mens eius reficitur, & ab ariditate ſpiritus liberatur. Verùm iam ſecundò occurrit dubium de eo qui acceptam gratiam ſpiritus poſtea per peccatum perdit. Hic enim etſi biberit ex aqua Chriſti, iterũ tamen ſitit. Non enim verum eſt, quod ex his alijsq; locis ſcripturæ quidam poſt Iouinianũ malè colligunt etiam hodie, eum cui ſemel Dei ſpiritus contigerit, nunquam poſſe Dei gratia excidere. Nam cùm certum ſit ſpiritum non habitare in corpore ſubdito peccatis mortiferis, & rurſum certum ſit quoſdam poſt acceptum ſpiritum mortaliter peccaſſe, vt patet de Dauide, qui etiam optauit ſpiritum rectum innouari in viſceribus ſuis, & cor mundum creari in ſe, manifeſtum etiam ſpiritum ſemel acceptum amitti poſſe. Itaq; dicendum, differentiam inter aquas ſpiritualem & corporalem intelligendam, quantum eſt ex parte aquarum. Aqua enim ſpiritualis, quãtum eſt ex ſe, tollit ſitim in perpetuum, quamuis ex parte liberi arbitrij euacuantis ſe gratia Dei, proueniat nonnunquam noua ſitis, aqua verò corporalis tantùm ad tempus tollit ſitim, quia ex ſua natura deficit & conſumitur, vt alia iam opus ſit. Sunt autem qui illud, *non ſitiet in æternum*, ſic intelligunt, etſi ſitiet hîc ad tempus, non tamen ſitiet in æternum, quia ſaturabitur in futura vita. Verùm hunc non eſſe ſenſum, pater ex eo quod ſequitur, *ſed fiet in eo fons aquæ*, &c. His enim verbis ſignificatur, aquam etiam in hac vita tollere ſitim, eò quòd fiat in bibente fons indeſinenter profluens. Sicut namque is ſitire nunquam poſſet, qui fontem in viſceribus haberet continuò ſcaturientem arq; potantem, ita ſaturum eſſe oportet bonorum omnium cui adeſt ſpiritus ſanctus. Hic enim fit in eo fons ſaliens in vitam æternam, hoc eſt, ſemper augeſcens, & ad bona opera profluens, vſq; dum perducat hominem in vitam æternam.

DICIT AD EVM MVLIER: DOMINE, DA MIHI AQVAM HANC, VT NON SITIAM, &c.] Quanquam iam Chriſtus aquam ſuam præferens aquæ Iacob, ſe ſatis ſignificauerit maiorem Iacob patriarcha, mulier tamen quæ magnificiebat tum Iacob, tum puteum eius, non indignatur, ſed credula verbis Chriſti, quãuis nondum intellectis vt oportebat, contempta aqua Iacob, aquam quam Dominus pollicebatur petere cœpit, id iam faciens Domino nondũ ſatis cognitio, quod priùs Dominus dixerat eã facturam vbi ſe cognouiſſet: *Si*, inquit, *ſcires, petiſſes ab eo*, &c. Proinde hæc mulieris petitio quamuis arguat eius craſſitiem, & verborum Chriſti non aſſecutam intelligentiam, ſimul tamen declarat eius in credendo ſimplicitatem, quæ mox non dubitauit aquam tam excellentem petere, idq́ue ab eo quem non agnouit. Non enim ironicè eam hæc peciſſe, vt quidam volunt, ſatis oſtendit illud, quòd Dominum eum vocat. Itaq; longè hæc Iudæorum ingenium ſuperauit, qui mox blaſphemum clamauerunt Dominum, cuius iam multa viderant miracula, cùm ſe Abrahæ præferret, & ſcandalum paſſi ſunt, cùm diceret: *Qui venit ad me, non eſuriet in æternum, & qui credit in me, non ſitiet in æternum.* Cùm ergo mulier declaraſſet ſe de Domino magnam cõcepiſſe opinionem & credulam ſe exhiberet, Dominus quò eam manifeſtioribus argumentis ſuæ diuinitatis ad altiorem de ſe exiſtimationem perduceret: *Vade*, inquit, *voca virum tuum, & veni huc.* Quoniam enim moralis honeſtas hoc habet, vt nihil donetur mulieri nuptæ, niſi conſcio viro, ob id mulieri quærenti aquam viuam ſibi donari, conſequenter reſpondet, vt virum ſuum accerſat, veluti ſignificare volens non conuenire vt rem tantam marito abſente ei communicaret. Verum cum ſciret non habere ipſam virum, alio magis fine quàm quo dicere id videbatur, iubet virum aduocari, nimirum vt per occultorum reuelationem ſe aliquid ſupra hominem eſſe oſtenderet. Mulier autẽ non intelligens quo fine id Chriſtus dixiſſet, & exiſtimans ſe apud hominem tantùm loqui, muliebri pudore diſſimulans ſuam turpitudinem, reſpondit ſe non habere virum, matrimonium quidem inficians, ſed diſſimulãs ſtuprum. Hîc Ieſus & ſuam declarans diuinitatem, & mulieris vitam comiter arguens, totamq́; breuiter complexus: Rectè, inquit, dixiſti, tibi non eſſe virum. Nam quinque viros legitimos ſucceſſiuè habuiſti, at is cum quo iam copularis, non eſt tibi legitimè coniun-

Pſal. 50.

Ioan. 8.

coniunctus, sed illicito illi coniungeris congressu. Bene autem Dominus per occultorum reuelationem sese prodere voluit, mulieris vitam qualis fuisset & esset detexit, potius quàm quoduis aliud occultum, non solùm & commoda occasio sese obtulisset, sed etiã ne videretur ob id colloquium huius mulieris nõ spreuisse, quòd impudicam ignoraret, vtq; vitæ eius impudicæ reuelatio, fieret ei occasio vitæ mundioris, & detestatio vitæ præteritæ, sine qua non potuit esse digna quæ audiret à Christo quis esset. Notat autem eius libidinem, tũ & multis viris fuerit copulata, tum quòd post tam multos viros necdum libidini eius satisfactũ fuerit, sed illicitos etiam ambierit coitus, cùm fortè vel non liceret tunc post quintum maritum alium superinducere, vel nemo illius maritus post tot viros fieri voluerit.

DICIT EI MVLIER: DOMINE, VIDEO QVIA PROPHETA ES TV. PATRES NOSTRI IN.] Non indignè tulit se manifestè argui, nec irritata regerit contumeliam, nec resilit ab illo pudefacta: sed cùm intelligeret vitæ suæ domesticæ & occultæ probra non latere Iesum hospitem & Iudæum, qui quod narrabat, ex hominum narratione scire non poterat, & ob id diuino spiritu afflatum non dubitaret, omni iam terrena re neglecta, conuertitur ad religionis quæstionẽ, quæ tunc passim inter Iudæos & Samaritanos disputabatur, quæq; animum eius, vt apparet, multum torquebat, arbitrans se iam opportunam occasionem nactam, vti à scrupulo animi sui liberaretur. Cùm enim in lege Mosaica præceptum esset, vt non in loco quouis Deus adoraretur cum cæremonijs illis à lege præscriptis, sed in vno tantùm loco quem Dominus elegisset, Samaritani contendebant Deũ secundùm legem colendum in templo constructo super montem Garizim. Hunc enim esse locum à Deo electũ, tũ quòd in eo lectę essent benedictiones ad eos pertinentes qui legem seruarent, vt præcipitur Deut. c. 37. tum & in monte hoc Iacob cum suis filijs erecto altari Deum inuocasset, postquam reuersus fuisset è Mesopotamia Syriæ, vt scribitur Genes. 33. Nam quamuis ibi non scribatur altare erectum fuisse in monte hoc, tamen quoniam ferè patres in montibus adorare soliti essent, & mons ille Garizim fuit in parte illa agri quam enim Iacob à filijs Emor, verisimile est in eo mõte Iacob cum suis adorasse Deum. Hunc ergo Iacob & filios eius Samaritani patres suos vocabant, non solùm quòd eum locum inhabitarent quem illi olim, sed etiam quia, vt patet ex Iosepho, dicebant se à Iacob & filiis eius prognatos, quoties id sibi prodesse posse viderunt. Fortasse autem dixerunt etiam montem hunc fuisse illum à Deo ostensum, montem in quo Abraham offerre paratus erat filium suum, vt non solùm de Iacob & filiis eius dixerit hæc mulier: *Patres nostri in monte hoc adorauerunt*, sed etiam de Abraham & Isaac. Et his quidem rationibus suum tuebantur Samaritani templum: Iudæi verò Dauidis & Salomonis, omniumque Prophetarum sese tuebantur authoritate, quorum nulla erat apud Samaritanos authoritas, vt qui solùm libros Mosaicos recepisse dicantur, quemadmodum & Sadducæi. Vide autem huius mulieris in proponendo quæstionem, quæ in dubium vocabatur, prudentiam & calliditatem. Non enim dicit: Nos dicimus in monte hoc adorandum, vos autem Hierosolymus, sed *patres*, inquit, *nostri in monte hoc adorauerunt*, causam probabilem quidem suæ sententiæ assererens, nullam autem causam sententiæ Iudæorum, sed indicãs potius Iudęos patribus cõtrarios. Portò adorationis nomine, totus Dei cultus intelligendus est. Quoniã enim incuruatio vel postratio corporis in testimonium animi reuerẽtis (quã solùm propriè significat verbũ adorare, vt priùs dictũ est) in publicis locis & precationibus fieri solet, hinc totus Dei cultus adoratio dici cœpit. Vnde cùm dicit, Iudæos dicere in Hierolymis adorandum Deum, non vult eos asserere nullo alio loco licere precari Deũ, aut, in reuerentiam eius se incuruare: (non enim verisimile est tam stupidos fuisse Iudæos) sed nullo alio loco colendum Deũ secũdùm modum cultus præscriptum à Mose, in externis consistentem sacrificijs & cæremonijs. Sic & cùm postea Dicit Dominus: *Venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis patrem*, significare voluit, omnem illum externum cultum Dei, certum locum requirentem, ac situm in externis illis sacrificijs, abolẽdum. Sensus itaque verborum Samaritanæ hic est: Domine, intelligo & aduerto ex eo quòd occultorum sis cognitor te esse Prophetam, diuino afflatum spiritu. Proinde ex te audire gestio quid de eo sentias, quòd inter nos & vos longa contentione controuersum est, quodq; animum meum non sinit esse quietum. Nos enim Samaritani in templo montis huius Garizim colendum Deum secundùm præscriptum legis Moysi cõrẽdimus, eo quòd in eo maiores nostri Deum sacrificijs oblatis coluerint: vos verò Iudæi contrarij, vt apparet, patribus, in Hierusalem colendum Deum contenditis. Quid ergo hac de re tu iudicas? Notandum autem, in montibus non solùm patres, sed & Christũ orare solitũ. Patres præterea rem sacram in montibus fecerunt. Christus quoque in monte Hierosolymitano seipsum obtulit patri. Extructo autem templo vetitum fuit in montibus rem sacram facere, quare excelsa reprehenduntur. Orare verò in montibus sancti cum Christo soliti fuerunt, causa secessus, & excitandi se in Deum contemplatione cælorum, & omnium operum Dei in montibus præclarius apparẽtium, tum vt declararetur mentem orantis sublatam esse debere à terrenarum rerum cogitatione ad cœlestium rerum contemplationem.

Deut. 12.

DICIT EI IESVS: MVLIER, CREDE MIHI, QVIA VENIT HORA, &c.] Respondurus Christus mulieri de loco orationis quærenti, & Samaritanorum religionem præferenti religioni Iudæorũ, primùm quidẽ vtriusque loci dignitatem eleuat, ostendens vtriusq; loci religionẽ iamiam abolendam, ac proinde superfluè de præeminentia loci quẽquam contendere ac solicitum esse: secundò verò Iudæos in religione & adoratione præferendos ostendit, ac postremùm diuini cultus rationem veram & perfectam quæ tum propalanda erat, manifestat. Verùm hæc Euangelicæ doctrinæ mysteria aperturus, priùs fidem exigit quòd sine ea nemo sit idoneus auditor Euangelicæ doctrinę, nec sine ea mulier hæc intelligere potuerit. Est itaque sensus verborũ Christi, Mulier si me verè Prophetam existimas, crede mihi iam instare & adesse tẽpus, quo omnis qui Deum verè adorare volet, neq; in hoc vestro monte, neque in Hierusalem adorabit, edoctus scilicet alia ratione Deum colendum, quàm qua in altero horum colitur locorum, templis item horum locorum per Romanos vastatis &

destructis, ac proinde superfluum modò est solicitum multùm esse vter locus altero pro cultu Dei præferet. Quanquam autem, quod attinet ad abolitionem religionis vtriusque loci, nõ Iudæi vobiscũ pares simus, tamẽ interim in hoc vobis præstamus, quòd vos quidem colatis id quod non satis cognoscitis, non rectè scilicet sentientes de Deo quem colitis, cùm putetis eum solùm huius terræ Deum esse, ac talem qui etiam in diuino cultu dæmonum admittat consortium: nos verò colimus id quod probè & rectè cognoscimus, cùm Deum quẽ colimus agnoscamus vniuersorum esse Dominum, vt re vera est, eique soli diuinos deferendos honores. Quę vtique veri Dei vera cognitio nobis vnicè à Deo data est, quòd statuerit salutem veram quæ in Dei consistit cognitione à Iudæis prouenire ad omnes, ex quibus & saluatorem mundi nasci voluit. Sed quanquam eum colamus de quo rectè sentimus, tamen quoniam & noster cultus adhuc imperfectus est, nec verus ille est quẽ Deus requirit & amat, ob id iam appropinquat tempus, imò iam adest, quando veri syncerique cultores colent Deum, non, vt hactenus in corporalibus potissimum locis & cæremonijs legalibus, sed in spiritu: neque vt hactenus, in vmbris & figuris, sed in veritate. Siquidem Deus pater tales cultores requirit, etsi ad tempus propter hominũ imperfectionẽ tolerarit potius quàm quæsierit cultum sui in pecudibus & vmbris. Deus enim res est non corporea, sed planè spiritualis, atque ob id quò cultus ei qui colitur respondeat, necesse est eos qui adorant eũ, si modò velint eum colere vt colendus est, colere eum potissimum in spiritu quod cum sit, in veritate quoque adoratur & colitur, verissimus scilicet rebus quæ illi placeant, quæque per corporales figuras adumbratæ sint. Ex his patet quomodo singula in verbis Domini sint intelligẽda. Et primùm quidem notandum, quòd quãuis dictio Græca, ἔρχεται quæ hîc ponitur futuri temporis etiam habeat significationem, melius tamen vtroque loco accipitur in tempore præsenti. Vult enim Dominus dicere tempus iam aduenire, hoc est, appropinquare. Tempus autem, quo neque in monte illo, neque in Hierosolymis adorandus Ieffet pater, intelligunt aliquid illud quo postea per Romanos templa illa sunt deuastata, vnde tunc conuenit legere, *venient hora*. Verùm rectius intelligitur Christus loqui de eodem tempore, de quo postea, cũ dicit, *venit hora quando veri adoratores*, &c. Tempus ergo quo neque in monte, neque in Hierusalem adoraretur pater, tempus est Euangelicæ doctrinæ, per quam in vniuersum orbem dispersam docendum erat, ritum colendi Deum secundum præscriptum legis esse abolitum, ac pro eo alium priorem, veriorẽ, Deoq; conuenientiorem modum colendi Deum in omni loco desiderari. Quod autem dicit mulieri, *venit hora, quando non adorabitis*, non id de Samaritanis propriè dictum voluit, sed de omnibus qui Deum rectè vellent colere, vt mulieri loquatur tanquam ad vniuersos homines, & sensus sit: Venit tempus, quo is qui Deum adorare volet, non requiret hunc vel illum locum, sciens scilicet in omni loco rectè coli posse Deum. Quòd autem probaturus Dominus quod dixit: *Nos adoramus quod scimus*, subiecit: *quia salus ex Iudæis est*, dupliciter accipi potest. Primum secundum modum priùs indicatum, videlicet vt intelligatur reddi causa quare Iudæi vera Dei cognitione donati sunt. Secundò vt ex effectu intelligatur probare Iudæos colere quod sciunt. Si enim salus quæ sine Dei cognitione esse non potest, est ex Iudæis, necesse est apud Iudæos esse veram Dei cognitionem. Sic Caietanus. Ex Iudæis autem dicitur esse salus, non solùm quòd Euangelij prædicatio ab eis dimanauit ad omnes gentes, secundũ illud Isaiæ: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem, sed etiam quòd ante Euangelium, in nulla alia gente publicitus doctrina Dei purè viguit, sed omnis vera De cognitio ab illis ortum habuit, adeo vt verisimile sit, quicquid sani de Deo sapientes gentium vnquam docuerunt, id à Iudæis fuisse mutuatos: deinde quòd & saluator humani generis ex eis natus sit. Veros adoratores appellat, qui veram colendi Deum rationem perdocti illum colunt, quomodo verè conuenit eum venerari. Porro illud, in spiritu & veritate, quod varij variè accipiunt, conuenientissimè sic accipitur, vt prius indicatum est, videlicet vt spiritus opponatur corpori, veritas verò vmbris. Itaque in idẽ recidũt, adorare in spiritu, & adorare in veritate. Adorat autem spiritu, qui animo & his quæ animi sunt Deum colit, qui scilicet curat puram illi exhibere mentem, quique fide syncera de illo optimè sentit, spem omnem suam in illum collocat, charitate fertur in illum, piè erga illum afficitur, atque ob hæc de commissis peccatis intra se ex animo compungitur, corpus suum castigans, & in seruitutem spiritus redigens, de acceptis bonis ex corde Deo gratias agit, necessaria adhuc bona fidenti animo postulat, nihilque prætermittit quod Deo nouit beneplacitum, aut saltem ab eo præceptum. Non ergo per cultum hunc spiritualem excluditur omnis corporalis seruitus, quin potius multiplex includitur, nempe vt carnem nostrã crucifigamus cum vitijs, vt corpora nostra exhibeamus Deo hostiam viuentem & sanctam, vt beneficentiæ & communionis non obliuiscamur, quibus hostijs promeretur Deus, vt illum ore & laudemus & inuocemus. Hæc enim, quatenus ex spiritu & animo procedunt, ad cultum pertinent spiritualem. Sic & externæ quædam cæremoniæ, quatenus faciunt ad promouendum spiritum in Deum, per cultum spiritualem non sunt exclusæ, sed tantum hîc à Christo excluduntur huiusmodi cæremoniæ, quæ veritati repugnant, & secundò demonstratum est exteriorem quemuis cultum ex se non esse Deo gratum. Sed dicet aliquis: Si cultus Christianorum, quos hîc veros vocat Dominus adoratores, qui adorare debent in spiritu & veritate, non excludit corporales cæremonias, & loca certa in quibus Deus colendus est, quomodo cultus horum differt à cultu Iudæorum? Non enim dici potest, vt apparet, Iudæorum cultum vel solum, vel potissimum situm fuisse in corporalibus rebus, cum & tunc præcipuè requireret Dominus cultum in spiritu, toties apud Prophetas detestatus cultum illum corporalem absente pietate & veritate spiritus. Dicendum ergo, Christianismum à Iudaismo, quod attinet ad cæremonias, sic differre, quomodo lex vetus & Euangelium. Nam quoniam lex vetus, etsi nonnunquam ea quæ spiritus sunt exigat, tamen diligentius, frequentius & apertius exigit ea quæ corporalia sunt: ob id Iudaismus, cultus Dei est, in his rebus maximè consistens, quæ maximè & apertius lex exigit. Contrà cum Euangelium ea quæ spiritus sunt, vel solum, vel præcipuè exposcat, ideo Christianismus cultus Dei est, in spir

Isaiæ 2.

Hebr. 13.

Christianismus à Iudaismo differt.

in spiritu potissimùm situs, quamuis nec Iudaismus absente spiritu Deo gratus fuerit, nec Christianismus sine cæremonijs constare possit. Deinde & in eo est differentia, quòd Iudæorum cæremoniæ pleræque aut ad hoc institutæ fuerunt, vt vmbræ essent veritatis tunc nondum intellectæ, sed postea reuelandæ, aut per eas à cultu idolorum homines auocarentur: Christianorum verò cæremoniæ ad hoc solùm institutæ, vt quoniam per corporalia spiritus noster hîc interim indiget commoneri, per eas cultus spiritus excitetur, foueatur, atque augeatur. Vt omittam quòd illorum cæremoniæ operosæ admodum erant, & simul numerosæ, parum tamen fructuosæ: nostræ verò præter summam vtilitatem & necessitatem, etiam faciles, & paucæ. Quarum quædam, sed paucissimæ, etiã à Christo institutæ sunt, qui quod erat præcipuum Christianismi, præcipuè docens reliqua Apostolis & Apostolorũ successoribus disponenda commisit, quæ pro conuersatione cultus spiritualis essent necessaria. Quæ vt ab hominibus essent instituta, ita pro diuersitate temporis & loci mutari possent, quando ita ratio & vtilitas spiritus exposceret, cùm Iudæorum cæremoniæ legales vsque ad Christum semper deberent esse fixę & inuariabiles. Non ergo quoniam Christianum in spiritu & veritate adorare oportet, ideò omnes cæremonias externas negligere & contemnere debemus: quoniam in spiritu adorare debet, ob id & cęremoniarũ curã habere debet, eo quòd, vt dictum prius est, nobis in hoc mortali corpore existentibus, spiritus pendeat à corpore, quodque corporales sint homines, inter quos est societas in cultu spirituali. Vnde consequitur cæremonias non tantùm vtiles esse & necessarias pusillis & imperfectioribus, sed etiam perfectis, idque tum pro proprij spiritus prouocatione in Deum, tum vt in illa societate, qua inter se Christiani in cultu Dei spirituali coniuncti sunt, cum aliis foueantur atque cõsistant. Tantùm curandum vt ne alio fine cæremoniæ vel instituantur, vel suscipiãtur, quàm quatenus conducunt promouendo in Deum spiritui nostro, aut alendæ societati eorum qui cultu spirituali cõsociati sunt, & vt ne credãtur illæ per sese Deo gratę esse, sed quatenus seruiunt spiritui & charitati. Ita fiet, vt nec onerosæ nimis, nec numerosę sint cæremoniæ, nec illis ita affixi simus, vt quod præcipuum est posteriori habeamus loco. Erit autem vbi Deum colemus longè purius in spiritu & veritate quàm hic interim licet, nempe in futura vita, quando mortali hoc corpore exuti, & toti spirituales facti: veritatem ipsam nudè & apertè contemplabimur. Cuius cultus purissimi comparatione, noster cultus quo Deum hîc colimus veluti Iudaismus est, vt iam etiam liceat distinguere triplicem cultum veri Dei, quemadmodum Christus suo tempore distinxit hoc loco, Sunt enim qui, quemadmodum olim Samaritani, Deum quem ignorant, malè colunt in monte, nimirum hæretici, Iudęi, & Turcę, qui in superbis suis conciliabulis Deũ malè cognitum malè etiam adorant. Sunt qui, quemadmodum Iudęi adhuc in Hierusalem Deum adorãt, vtpote Christiani catholici, qui in Ecclesia hîc militante Deum colunt, in spiritu quidem & veritate, si eorum cultus comparetur cum veteri Iudaismo, adhuc tamen in vmbris & ænigmatibus, si comparetur cum purissimo illo angelorum & beatorũ spiritum cultu, qui Samaritanorum & Iudęorũ cultum perfectissimè abolet, omnibus tum erroribus, tum vmbris depulsis. Notãdum autem saluatorem dicere, adorabitis patrem, non autem adorabitis Deum vel Dominum, siue vt indicaret Deum quę adorabant Iudęi & Samaritani, suum esse patrem, siue vt significaret in lege noua Deũ non iam adorandum vt Dominum, sed tanquam patrem. Vnde in oratione dicimus, Pater noster. Et clamamus iã, Abba pater. Porrò Deum in spiritu adorandũ etiã à gẽtilibus Poëtis decantatũ est. Cato enim, *Si Deus*, inquit, *est animus, nobis vt carmine dicunt, Hic tibi præcipuè sit pura mente colendus.* Et Persius, *Quin damus supers, de magna quod dare lance, Non possit magni Messalæ lippa propago: Compositum ius, fasque animi, sanctosque recessus Mentis, & incoctum generoso pectus honesto. Hoc cedo vt admoueant templis & farre litabo.*

Rom. 8.

Ioan. 10.

DICIT EI MVLIER: SCIO QVIA MESSIAS VENIT QVI DICITVR CHRISTVS, &c.] Quia quod dicebat saluator nec satis intelligebatur à muliere, nec admodum gratum illi fuit, resecat quæstionem, eamq; ab expectato tũc Messia soluendam reliquit. Hunc enim etiam Samaritani expectauerunt tanquam doctorem omnium quę ad salutem essent necessaria, vt qui à Moyse talis promissus erat, idq; Deut. 18. vbi dicitur, Prophetã suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris, sicut meipsum audietis. Eundem ex prophetia Iacob, ac rumore qui erat inter Iudęos de impleto tempore quo nasciturus erat secundum prophetiam Danielis, intellexit aut iam venisse, aut mox venturum, & hoc est quod dicit, *Scio quòd Messias venit*, hoc est, quòd iamiam venturus est. Est enim præsentis temporis, *venit*, non præteriti. Cum itaque mulier iam declarasset suam docilem credulitatem, & ardens discendę veritatis studium, quale non repertũ erat in Iudęis, dignatus est Dominus tandem aperire quis esset, cùm Iudęis instantibus & petentibus: Quousq; animam nostram tollis, si tu es Christus, dic nobis palàm, id apertè noluerit respondere, eo quòd quęrerent non discendi animo, sed reprehendendi. Hîc autem videre licet prudentem Domini dispensationem. Siquidem in principio qualis esset & quis aperire noluit, ne per elationem aliquam & vanitatem se attollere videretur. Verùm cùm iam doctrinę grauitate, & occultorum reuelatione sibi authoritatem aliquam apud mulierem collegisset, eaq; declarasset, tum studium discendi, tum fidem, tunc oportunè seipsum reuelauit. Quòd autẽ discipuli admirati sint colloquium Christi cum muliere, non erat ob id quod sinisterius aliquid de magistro suspicarentur, sed admirabantur partim propter tantam illius humanitatem, qua vir tantus cũ paupercula loqui dignabatur, eaq; Gentili & Samaritana, partim propter ea quòd nunquã nisi gratia & de regno Dei sciebant Dominum loqui solitum, ad quæ videbatur discipulis hęc mulier minimè esse idonea. Quamuis autem mirarentur qualia essent quę cum muliere tractaret, tamẽ ob summam eorum erga Dominum reuerentiam nemo eum interrogare ausus est.

RELIQVIT ERGO HYDRIAM SVAM MVLIER, ET ABIIT IN CIVITATEM, &c.] Mulier stupefacta sermone Domini, nec dubitans esse veracem, nihil quidem respondit, sed relicta apud puteum hydria (iam enim aquę corporalis sitis exciderat, gustata aqua spirituali) properans in ciuitatem populum omnem ad Dominum perrahere conata est, ex Samaritana pec-

catricè subitò effecta apostola. Qua in re Euangelista pulchrè duplicem veræ fidei fructū explicuit, nempe neglectum rerum temporalium, & studium impartiendi aliis inuentam veritatē. Quod autem dixit: *Numquid ipse est Christus*, non dubitantis erat, sed ex indicato miraculo inferēcis Iesum esse Christum, & prudenter proponentis id iudicio omnium examinandum, quod Dominus dixerat, & ipsa crediderat. Non itaque dixit: Venite & videte hominē qui dicit se esse Christum, vel quem ego puto & credo esse Christum: sed prudentius dicit *Nunquid ipse est Christus?* nolens se iudicem tantæ rei constituere, sed alios, experientia potius id cognoscere volens. Vtque eos magis attrahat, offert eis veluti quandā escam, detectionem scilicet suorum secretorum. Circa id autem quòd hæc mulier, licet libidini plānè seruisse videatur, tam præclarè Euangelij cognitione & gratia donata fuit, obseruandum ita fieri solere, vt quos destinauit Deus donare sua gratia, eos crassioribus quidem in peccatis ante sui illuminationem viuere sinat, eiusmodi tamen, quæ vt sunt fœdiora & notiora, ita facilius agnita pudorem incutiunt. Nam tectiora peccata, quæque vulgi non ita fœda sunt iudicio, qualia sunt arrogantia, hypocrisis, aliáque similia, magis obsunt vt ne quis suum vitium agnoscat, ac ipsum sui pudeat & pœniteat.

EGO CIBVM HABEO MANDVCARE QVEM VOS NESCITIS.] Non negat Dominus quin esuriat, & cibum corporalem appetat, sed subindicat quid magis esuriat, cibum. s. spiritualem. Ego, inquit, habeo cibum quendam manducandum vobis incognitum. Qua in re primùm quidem annotandum, quantus in Christo fuerit ardor euangelizandi & promouendi salutem hominum: cùm ob oblatam aut speratam docendi occasionē, noluerit corpori indulgere cibum, etsi multum defatigatus. Notandum secundò, quòd Dominus vndique captans occasionem ingerendi sermonem de rebus spiritualibus, hominésque à corporalium rerum cura euehendi ad studium spiritualium, quemadmodum priùs mulierem ex mentione aquæ pellexerat ad cognitionem Euangelicæ fidei, ita & nunc commodè discipulos adhuc rudes ex occasione cibi prouocauit ad studium Euangelicum. Et quemadmodum tunc etsi sitiebat aquā putei, magis tamen sitiebat hominum salutem, ob quā promouendam ex occasione suæ sitis, & aquæ quam quærebat mulier, captauit sacri sermonis initium, ita tametsi nunc esuriret secundùm carnis naturam, tamen maior illum habebat fames generis humani. Cùm autem discipuli dictum Domini de cibo sensibili intelligerent, & ob id inter sese hæsitarent (nam interrogare illum verebantur) dignatus est id quod obscurius dixerat, apertius facere, dicens, cibum suū quem maximè esuriebat, esse vt impleret patris voluntatem, quæ in eo sita erat, vt per Euangelicam prædicationem quamplurimi lucrifierent Deo. Cibus ergo eius erat, insistere doctrinæ, & prædicationi. Hoc enim & summè desiderabat propter profectum gloriæ paternæ ac salutem hominum, & eodem illo opere tanquam cibo quodā in animo reficiebatur, pascebatur, & delectatione perfundebatur. Sic & noster cibus esse debet quoduis virtutis opus bonum, & adimpletio mandatorum Dei, ita vt & eam auidè desideremus, & in ea conquiescamus ac oblectemur, secundum illud Psalmi in mystico sensu, Beati omnes qui timent Dominū, *Psal.* 127 qui ambulant in viis eius, labores manuum tuarum quia manducabis. Porrò facere voluntatem Dei, non tantùm dicitur ea ratione noster cibus, qua dicebat cibum suum esse Christum. Nam & ideo cibus noster dicitur, quòd per illud vita animæ nostræ conseruatur & crescit, quodq; per illud fames spiritus, quæ est inopia gratiæ Dei, tollitur, ac tandem reficimur & pascimur eo in vita æterna, nullam vnquam passuri inopiam. Vnde postea de hoc cibo loquens saluator dicit, Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam. Et operare iustitiam ante obitum tuum. quia non est apud inferos inuenire cibum. Proinde notādum scripturam præter panem corporalem loqui de cibo ac pane multiplici, nempe de pane beatorum regnātium in cœlis, qui est ipsa diuinitas: aut eius fruitio, qua dulcissimè reficiuntur, & in indeficiente vita atque vigore conseruantur. De quo pane Saluator apud Lucam: Ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater, vt edatis & bibatis super mensam meā in regno. Secundò, de cibo corporis Domini, vt cùm dicitur, Caro mea verè est cibus. Tertio, de cibo internæ compunctionis & deuotionis, vt cum dicitur: Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte. Quartò, de pane bonæ & meritoriæ operationis, de quo superius. Quintò, de pane verbi diuini & sapientiæ cœlestis, vt cùm dicitur, Cibauit illum pane vitæ & intellectus. Sextò, panis afflictionis, de quo Psalmista, Cibabis nos panè lacrymarum, &c. Bene autem dicit Dominus, *Meus cibus est*, &c. Nam quicquid diuinum est, illius propriè est: quicquid autem humanum, nostrum propriè est: quicquid verò impiū & malum, diaboli est. Itaque cibus diuinus, Domini cibus est, & sanè mirabilis cibus, quo. s. ipse pascebatur dum alios eodem pascebat. Noster autem cibus est, corporalis cibus. Diabolicus autē cibus, delectari in rebus pessimis. Notandū & illud, quòd dicit cibum suum esse vt faciat, hoc est, non vt sciat tantùm aut cogitet mente, sed vt opere voluntatem patris expleat. Quod autem sequitur, *vt perficiam opus eius*, quamuis quidam intelligant vt sit diuersum à præcedenti parte, sitque sensus, vt perfectum reddam hominem qui est opus Dei, rectius tamen accipitur vt idem significet cum eo quod præcedit, & sit illius declaratio. Quod enim priùs Dei vocauit voluntatem, hoc iam opus illius appellat, hoc est, opus ab illo sibi iniunctū, de quo opere postea: Opus, inquit, consummaui, quod dedisti mihi vt faciam. *Ioan.* 17.

NONNE VOS DICITIS QVOD ADHVC QVATVOR MENSES SVNT, &c.] Postquam Dominus significauit suum pro curanda hominum conuersione desiderium, studet iam & discipulos ad idem studium extimulare, idque vt impetret, ostendit & promptitudinem hominum ad recipiendum veritatem, & mercedem quæ manet in hoc studio intentos, & laboris quoque facilitatē. Et rursum quidem vtitur anagogica allegoria, vt à rebus corporalibus ad spiritualia semper subduceret mentem eorum: deinde vt res spirituales, quæ per sese cognosci non possunt, sub similitudinibus quibusdam propositę reddantur manifestiores, atq; vt narrationis iucūditate, quæ ineſt huiusmodi metaphoris, profundius cordi imprimātur quæ dicuntur. Id verò quod hīc dicit tale est, Vos qui adhuc rebus corporis studetis, dicitis post quatuor menses venturam messem, ego autem dico vobis, iamiam instare messem Euangelicam. Si enim

oculos

Ioan. 6. *Eccl.* 14. *Luc.* 22. *Ioan.* 6. *Psal.* 41. *Eccle.* 15. *Psal.* 79.

oculos & corporis & mentis ſuſtuleritis, & diligẽter aduerteretis, intelligetis iam vniuerſas regiones albeſcere ad meſſem, hoc eſt paratas eſſe omnes gentes ad recipiendũ Euangeliũ, per quod colligãtur in horreũ Domini, in ſanctorum ſcilicet numerum & congregationem. Proinde quemadmodum ipſa ſeges & iam flaueſcens falcem & meſſorũ operam quaſi flagitat, ita certè & promptitudinẽ humanarũ mentium exiſtimate operam & ſtudiũ noſtrum efflagitare. Atq; quò alacriores ſitis ad hanc meſſem patri colligendã, ſcitote quod quẽadmodũ qui metit meſſem corporalẽ, accipit mercedem ſui laboris, ita & in hac meſſe contingit. Qui enim & hîc metit, ampliſſimũ à patre in cœlis præmiũ reportat, congregatq́ fructũ demeſſum non in horreum terrenũ, vbi aliquando conſumatur, ſed in horreum regni cœlorum, vbi æterna vita perfruatur: vnde futurum eſt vt propter collectum fructum pariter gaudeant & qui meſſuerunt, & qui ſeminauerũt, hoc eſt, qui vnquam ſalutaris aliquid doctrinæ populis impertiuerunt, & per eam Euangelió eos præparauerunt. Gaudebunt enim & hi nõ fruſtra ſe laboraſſe, ſed fructum aliquando prouenijſſe ex ſuo ſemine & labore. Dico autem gauiſuros & meſſores & ſatores. Nam quod vulgò dici ſolet, & euenire nonnunquam, vt alius ſeminet, & alius metat, i. alius laboret, alius fructum percipiat, id in hac Euangelica meſſe maximè verum apparet. Ego emiſi vos ad metendum ſegetem, in qua non ſubiiſtis labores ſationis, ſed alij ante vos laborauerunt, nimirum Prophetæ omnéſque populorũ doctores, qui ſatorum & arantium functi officio, grauiores pro futura hac meſſe labores perpeſſi ſunt, dum rudes hominum animos & à veritate longè alienos, multis laboribus veluti ſtercorando, & arando, ſerendo, atque zizania euellendo, parauerũt recipiẽdo Euangelio: vos autem in labores eorũ ſucceſſiſtis, miſſi ſcilicet vt quæ ab eis inchoata ſunt & laborata abſoluatis & perficiatis. Quare quo minus ſudoris & laboris vobis ſupereſt, & amplior tamen paratiorq́ fructus, quam illis, (Non enim magno negotio demetitur matura ſeges, & alioqui paratus ipſe fructus lenit laboris tædium) eo promptius ac conſideratius quod reſtat operæ ſubeundũ eſt vobis. Ex his ſatis patet ſenſus verborum Chriſti. Circa quæ primùm quidem notandũ, quod cùm dicat Chriſtus quatuor menſes fuiſſe à meſſe cùm hæc diceret, patet ſatis hæc à Chriſto dicta circa Decẽbrem & Nouembrem. Nã inter Paſcha & Pẽtecoſten apud Iudæos fuiſſe meſſem ſatis cõſtat ex Leuitico & Deuteronomio. Vnde cum aduentus ille ſecũdus in Iudæã, de quo ſcribit Ioan. ca. 3. ſtatim fuerit à Paſchate illo primo de quo Ioan. 2. conſequitur Chriſtũ in Iudæa multos egiſſe menſes, nẽpe octo vel nouem, vt mirũ non ſit quod hîc dicit ſe miſiſſe diſcipulos ad metendũ. Intelligendũ enim hoc feciſſe ſpatio horum menſiũ. Notandum ſecũdò, quod alibi, nempe Matth. 13. aliter vtatur metaphora meſſis, quàm hoc loco. Ibi enim meſſem dicit conſummationem ſeculi, cuius meſſis meſſores ſunt angeli, qui collectũ ex vniuerſo huius mũdi agro dominicum triticũ colligent in horreũ regni cœlorum. Hic verò meſſem vocat collectionẽ fideliũ in Eccleſiam Dei, cuius meſſores ſunt Chriſtus & Apoſtoli, qui falce Euangelicæ prædicationis promptos populos reſecantes minimo ſæpe negotio in horreũ Dei congregauerunt. Sic & Matth. 9. eadem vtitur metaphora, dicens, Meſsis quidem multa, operarij autem pauci. Et rectè quidem tempus vtriuſque aduentus Chriſti, tempus meſsis vocatur. Tempus enim meſsis, tempus eſt conſummationis fructuum. Sicut autem in nouiſsimo aduentu erit conſummatio ſeculi, ita in primo aduentu fuit plenitudo temporis à patre definiti, vt parati iamdudum homines doctrina imperfectiore, per Euangelicam veritatem vndiquaque colligerentur in horreum Domini. Et quomodo meſsis tempus ſit per præſentiã ſolis feruidè calefacientis, ita meſſis ſpiritualis vterque claræ lucidæq́; præſentiæ ſolis iuſtitiæ conueniebat, vt non priùs ſol hic lucere ac feruere inciperet, quàm ad meſſem faciendã ſatis eſſent omnes parati. Notandũ tertiò, quòd cùm dicit ſaluator: *Leuate oculos, & videte regiones*, &c. non loquitur ſolum aut principaliter de oculis corporalibus: neque ſub nomine regionum vult ſolũ inſinuare Samaritanos, qui iam è ciuitate egrediebantur. Sic enim dixiſſet: Videte regionẽ. Sed occaſione promptitudinis Samaritanorum illorum, voluit eos oculis mentis aduertere, omnes iam illarum regionum gentes paratas eſſe ad recipiendum Euangelium, in quibus iacta erant per Moyſen, aliósque Prophetas ſemina quædam Euangelicæ veritatis. Imò & vniuerſorum populorum gentes licet intelligere hic deſignari, dum dicũtur regiones albæ fuiſſe ad meſſem. Sciebat enim vniuerſarũ gentium promptitudinem & maturitatem Dominus, quæ tamen in eis non tam eſt conſideranda ſecundum diſpoſitionem quæ erat in eis, quàm ſecundum diſpoſitionem diuinæ prædeſtinationis, à qua iam & in aliis omnibus gentibus ordinati fuerant aliqui, qui ſua doctrina paratiores redderent homines ad recipiendam veritatem ipſam. Philoſophorum enim pleræq́ue de veritate & iuſtitia traditiones multos præparauerunt in Gentibus Euangelio. Saluator tamen, dum hîc loquitur de ſatoribus in quorum labores Apoſtoli introĩerunt, potiſſimum vel ſolum videtur locutus de Prophetis, eo quòd dicit, *vt & qui ſeminat ſimul gaudeat, & qui metit.* Quòd autem dicit: *congregat fructum in vitam æternam*: dupliciter intelligitur. Primum vt ſit ſenſus: Congregat fructum ad vitam æternam, hoc eſt, fructum vnde vitam æternam percipiat, vt indicetur differentia inter fructum huius meſsis & fructum meſsis temporalis. Hic enim non eſt ad vitã perpetuam, ſed temporalẽ & momentaneam. Secundò, vt vita æterna referatur non ad congregantem, ſed ad ipſum fructum, & ſignificetur locus in quem congregetur fructus, nempe regnum cœlorum, vbi collectos fructus vitam conſequatur æternam. Sic alibi: Poſui vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus veſter maneat. Significat autem ſecũdùm poſteriorem ſenſum ſaluator triplicem vtilitatẽ laboris mentis. Primùm enim qui metit, mercedem ſibi accepit: ſecundò fructum congregat, idq́ue in vitam æternam, tertiò parit gaudiũ ſeminanti, dum videt laborem ſuum non fuiſſe infrugiferum. *Ioan. 15.*

EX CIVITATE AVTEM ILLA MVLTI CREDIDERVNT IN EVM SAMARITANORVM, &c.] Hac narratione declarat Euangeliſta, quàm res ipſa comprobauerit verum eſſe quod dixerat Dominus de meſſe albeſcente, cùm ad vocẽ vnius mulierculæ, & eius non ſatis probæ, multi ſtatim nondum audito nec viſo Chriſto crediderunt, idque Samaritani. Efficax enim erat mulieris de ipſo teſtimonium, eo quòd ſupra hominem

mipem esse scirent occulta posse aperire, nec dubitabant de veritate testimonij, quòd contra honorem proprium audirent ex zelo veritatis occulta vitæ suæ dedecora mulierem detegentem. Porro hæc subita Samaritanorum conuersio, præludium fuit & primitiæ quædam vocationis gentium, ideo eam tam magnificam esse voluit Dominus, vti re vera planè fuit. Itaque quia mulieris testimonium non irriserunt, sed fidem illi adhibuerunt, præoccurrerunt multi è ciuitate vt oculis cernerent, quem tanto affectu mulier prædicauerat, vtque ab eo plenius edocerentur vt erant veræ doctrinæ auidi. Nec minuit præsentia opinionem, nec offenduntur humili cultu, raroque ac tenuium discipulorum comitatu, sed obsecrabant eum vt apud ipsos hospitari dignaretur, vt qui magnam iam de illo concepissent opinionem, & ob id plenius doceri ab eo percuperent. Qua in re ostenditur quàm cupidi doctrinæ salutaris reddantur, qui vel tenuiter eam gustarint, sicut & in facto mulieris tam cupidè ciues suos aduocantis, & quò permoueret eos etiam confitentis Dominum indicasse sua peccata, exemplum est, quomodo animus iusta Dei cognitione donatus, etiam sua errata lubenter confitetur, modò id videat cedere in gloriã Dei & Christi. Sic certè & Paulus multis locis ingenuè confessus est suam ignorantiam, atque etiam blasphemiam & Christianorum persecutionem, vt Dei erga se misericordiam magnificentius prædicaret.

ET MANSIT IBI DVOS DIES: ET MVLTO PLVRES CREDIDERVNT PROPTER SERMONEM, &c.] Quanquam postea suis discipulis præceperit ne ingrederentur ciuitates Samaritanorum, causa prædicationis scilicet, eo quod primùm solis Iudæis esset prædicandum regnum Dei, gentibus autẽ & Samaritanis post glorificationem Christi, & Iudæorum obstinatam incredulitatem, tamen quoniam ab iis qui veritatis auidi erant rogabatur vt apud ipsos diuerteret, non potuit non pro humanitate sua & cupiditate salutis omnium piæ eorum acquiescere petitioni, volens etiam hac ratione ædere specimen vocationis Samaritanorum, quemadmodum vocationi gentium prælusit in magis, in Centurione, & aliis, volens etiam nobis, vt frequenter, humanitatis relinquere exemplum, & facilitatis ad docendum doceri cupientes. Ita tamen temperauit negotiũ istud Dominus, vt non haberent quod calumniari possent iustè Iudæi, quasi Samaritanorum consortio gauderet, spretis Iudæis quibus Messias promissus erat, dum non nisi rogatus eos adit, nec nisi biduo apud eos permanet. Porrò quæ fuerit Domini occupatio hoc biduo, ex sequentibus ostendit Euangelista, triplicem indicans fidei fructum ex prædicatione eius consequutum, primò quidem credentium multitudinem. Multi enim crediderunt propter sermonem mulieris: sed modò multò plures crediderunt, non propter visa miracula, sed propter solum sermonem Domini. Secundò, fidei indicat certitudinem. Nam & hi qui priùs crediderunt mulieri, dicebant, iam non propter tuum sermonem potissimum credimus. Nos ipsi enim audiuimus, ab eo quod à te priùs audiuimus, & scimus, hoc est, certò persuasi sumus, nihil amplius dubitãtes, quod hic est verè saluator non Iudæorum tantùm aut Samaritanorum, sed totius mundi. Per quam partem tertiò significatur fidei horum perfectio & plenitudo. Condemnat sanè hæc Samaritanorum in discendo auiditas, in credendo facilitas, Iudæorum malitiam. Illi enim exiuerunt ad eum vnius mulieris voce excit: & orabant illum vt veniret ad se, quumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum. Iudæi verò ad se venientem persequebantur, & apud se manere volentem grauiter ferebant, cumque & Ioannis audissent testimonia, & multa Christi vidissent signa, non tamen credebant. Cùm autem dicitur, *hic est verè saluator mundi*, illud, *verè*, accipi potest vt opponatur falso. Nam fuerunt qui se Messiam & saluatorem mundi falsò iactarent, inter quos Theudas quidam. Aut accipitur vt opponatur vmbratili & imperfecto. Fuerunt enim & alij quidam apud Iudæos saluatores, sed hi ad Christum comparati non erant veri saluatores: Christus verò solus verus saluator, quia veram & perfectam attulit salutem. Vt autem mysticus huius historiæ sensus paucis attingatur, vt nobis reiecta omni incredulitatis pertinacia, imitanda est horum Samaritanorum facilitas in credendo veritati: ita non tam propter prædicationem hominum & Ecclesiæ credere debemus, quàm propter vocem Christi, & spiritus loquentis nobis per scripturam & Ecclesiam suam. Hæc enim Samaritis mulier rectè typum gerere intelligitur humanæ naturæ, vel Ecclesiæ, potissimùm primitiuæ, quæ ex Iudæis & Gentibus collecta erat. quemadmodum Samaritani medium quoddam genus erant inter Ethnicos & Iudæos. Gentes itaque simul & Iudæi aduenientem in hunc mundum Christo quærebant aquam Iacob, vnde sitim sedarent. Gentiles quidem bibentes ex humana philosophorum doctrina, Iudæi verò habentes ex insipida legis litera, sed vtraque hæc aqua non potuit in æternum sitim auferre, vtque humana esset & carnalis. Iacob enim eam dederat, hoc est, homo & carnalis intellectus. Veniens itaque Christus, ac iuxta fontem hunc cõsidens, ex eius cõparatione ad perfectiorem aquã inuitauit, Euangelicam scilicet doctrinam ac gratiam spiritus, quam tamen hominibus dare nisi aduocato priùs viro voluit. Quinque enim viros humana natura habuerat, nempe Adam, Noe, Abraham, Moysen, ac demum propheratum ordinem, aut leges quinque Dei, quas per illos viros acceperat. Nam ad Rom. 7. marito lex cõparatur. Verùm adueniente Christo sine viro inueniebatur, dedita scilicet per adulterium & fornicationem carni & idolorum cultui. Iubetur itaque à Christo aduocare virum suum, hoc est, & Deum verum pro vero suo marito agnoscere ac inuocare, & rationem quę in homine mariti locum obtinet, adhibere & abducere, qua capax fieret & doctrinæ & gratiæ cœlestis. Cùm autem errorem suum nõ diffiteretur, sed agnosceret, verum Dei cultũ atque seipsum Christus illi aperire cœpit: qua cognitione gustata, neglecta iã aqua illa qua priùs sitim extinguere quærebat, etiam alios quamplurimos Christo suo testimonio adducere studuit.

Sensus mysticus.

POST DVOS AVTEM DIES EXIIT INDE ET ABIIT IN GALILÆAM; IPSE ENIM.] Ex subiuncta ratione ista, *Ipse enim*, &c. patet illud, *abiit in Galilæam*, intelligendum per antithesim; vt nomen regionis explicatum sit contra nomen patriæ, & sit sensus, abiit non in Nazareth, quamuis ea & patria esset, & obuia occurreret, sed relicta ciuitate Nazareth, vt dicit Matthæus, in reliquam concessit Galilæam. Putant autem quidam istud

istud testimonium Christi esse illud quod scribitur Luc.4.atque eam Lucæ historiam quæ in Nazareth contigit, accidisse mox isto ingressu in Galilæam, atque ob id Ioannē dixisse: *Ipse enim testimonium perhibuit, Prophetam in sua patria non habere honorem.* Verùm cùm in ea Lucæ historia scribantur dixisse Nazareni, quæ audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria tua, constat eam historiam non contigisse in principio ingressus in Galilæā, in quo verisimilius est Christum in Nazareth non diuertisse, sed postquam aliquandiu in aliis ciuitatibus prædicasset, ita vt ea Lucæ historia sit cadē cum ea quæ scribitur de prædicatione Christi in Nazareth Matt.13.& Mar.6. Proinde aut dicendum, testimonium istud, cuius hic meminit Ioannes, esse diuersum ab eo cuius meminerunt reliqui tres Euangelistæ, vt scilicet Christus interrogatur iam cur non diuerteret in Nazareth, respōderit id quod dicit Ioannes, quod postea etiam ciuibus respondit. Aut si idem est istud testimoniū, dicendū Ioannem per anticipationem illud posuisse, & voluisse ideo in ingressu in Galilæam non fecisse in Nazareth, quia sciebat se ibi non fore in pretio, quod & postea testatus est, cùm, scilicet, aliquando eò cōcedens à ciuibus reiceretur. Cùm autem ratio quā Ioānes subiungit, dicens: *ipse enim Iesus*, &c. valde parum congruere videtur proposito, videndum est ānne istud Ioannes dixerit ad insinuādum cur Dominus relicta Iudæa abierit iam in Galilæā. Quia Iudæa verè erat eius patria ratione Bethleē, & in Iudæa primum cœperat, vbi à Ioanne baptizatus fuerat, & ieiunauerat. Non est inconueniens Ioannē euāgelistā testimoniū Domini citasse ad aliud propositum quàm alios euangelistas. Ratio autē quare Prophetā vt plurimū (sic enim oportet intelligere) non est acceptus in patria sua, duplex est. Primùm quidem propter ingenitam quandam inuidiam inter conciues, qua fit vt æqualis æqualē nō ferat præ se honorari, & multò minus senior iuniorē, à quo aliquando priùs honoratus fuit. Secundò propter familiaritatem, quæ contēptum & vilipēsionē parit duplici nomine, videlicet quòd per eā obseruātur & cognoscuntur humanæ imperfectiones, aut quæ pro hominū iudicio habentur imperfecta, quodq; eo fumus ingenio vt extranea semper præ domesticis admiremur, adeo vt pleraq; vel ob id solùm sint in pretio, quòd è longinquo veniant. Vnde est illud in Eunuchio apud Comicū de fidicina: Ex Æthiopia est vsque hæc, per quod eā voluit cōmendare, quòd ex lōginqua esset regione adducta. Quoniam ergo sciebat Christus se non habiturū honorem in Nazareth, reliquit eā, non quòd honorem suum quæreret (Ego enim, inquit, gloriā meā nō quæro) sed quia dum despicitur doctor, prædicatio quoque eius despiciatur, atq; ob id nullū ibi fructum prędicationis expectaret. Qua in re etiam patriæ suę bene voluit, dū cauit ne prædicatio oōtempta pœnam increduli tatis conduplicaret. Docemur autem in Nazarenis quidem, quàm nocens res sit, externa tantùm & ea quæ carnis sunt oculis carnis considerare. Nā quod Nazareni Dominum putabant fabrum, fabriq́ue filiū, & filium Ioseph, impedimento fuit ne illū agnoscere possent, aut prædicationē eius recipere. In Christo verò docemur, ibi non esse annunciandum verbum Dei vbi propter nos contemnendum scimus, ne per nos vilescat eius autoritas, ac incredulis & contēnentibus diuina vltio conduplicetur.

CVM ERGO VENISSET IN GALILÆAM, EXCEPERVNT EVM GALILÆI &c.] Demonstrantur his verbis Iudæis Galilæi meliores. Samaritanis tamen inferiores. Iudæis quidem meliores, quòd exceperint eū cum honore & reuerentia, quam illi persequebantur: Samaritanis tamen inferiores, quòd per miracula ad aliquam de Christo existimationem adducti essent, cùm Samaritani nullo viso signo crederent in eum. Itaque demonstratum, vt quò quæque gens clarior esset apud mundum, ac Deo gratior, veritatisque magis tenax, hoc longius abfuit à pietate Euangelica. Inferiores enim erant Galilæi Iudæis, sed his tamen reperti sunt capaciores Euangelicæ doctrinæ. Vtrisque autem inferiores habebantur Samaritani, qui tamē fidem vtrorumq; superauerunt, & Euangelicam doctrinam citius receperunt.

SANATVR A FEBRI FILIVS REGVLI. Ioan. 4. CAPVT XXIIII.

VEnit ergo iterum in Cana Galilææ vbi fecit aquam vinū. Et erat quidā Regulus cuius filius infirmabatur Capharnaū. Hic cum audisset quia Iesus aduenit à Iudæa in Galilæā, abijt ad eū, & rogabat eum vt descenderet & sanaret filium eius, incipiebat enim mori. Dixit ergo Iesus ad eum, Nisi signa & prodigia videritis, non creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine, descende priusquā moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quē dixit ei Iesus, & ibat. Iā autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & nuntiauerunt ei dicentes, quia filius eius viueret. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit, & credidit ipse & domus eius tota. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cùm venisset à Iudæa in Galilæam.

VENIT ERGO ITERVM IN CANA GALILÆÆ, VBI FECIT AQVAM VINVM. ET ERAT, &c.] Ergo hoc est, quoniam ingressus erat in Galilæam, contigit eum repetere Canam quam repetiuit, non vt ex miraculo illic ædito laudem aucuparetur, sed vt ex semine quod ibi iecerat frugem aliquam vberiorem colligeret, & quos prius non adduxit facto miraculo ad fidem (quandoquidem de solis discipulis dicitur quòd tunc crediderint in eum) non cessaret ad fidem pertrahere. Porro Regulos iste, de quo hic fit mentio, non est intelligendus fuisse parvus rex: non enim est Græcè βασιλίσκος, quemadmodum tamen videri potest legisse interpres, sed βασιλικὸς, hoc est, regius vel regalis. Quo dictum nomine istum volunt, vel quòd esset ex regio genere Herodis, vel quòd esset vnus ex ministris regis vel Tetrarchæ Herodis, vel quòd dignitatē aliquā Regis aut imperatoris nomine gereret apud Iudæos. Quidam putant profanum aliquem magistratū nomine Cæsaris gessisse, & nec Iudæum fuisse, nec Samaritanū, sed Ethnicum, & ab omni religione Iudæorum

Iudæorum alienum. Quod tamen ob id non est verisimile, quod Dominus ei fidei infirmitatem exprobrans dixit: *Nisi signa*, &c. Nullis enim Ethnicis in opprobrij obiectum legimus, sed Iudæis, qui semper pro more signa petebant. Hieronymus tamen Ethnicum fuisse putat, scribens super Isa. cap. 65. quod Græcè dicitur *βασιλικὸς*, nos rectius interpretari posse palatinū, id est, de aula regia. Simpliciter accipi potest dictus *βασιλικὸς*, quòd potens esset & clarus. Hoc enim nomine Græci appellant quicquid magnificum est ac splendidum. Et videri potest Euangelista ob id viri huius potentiam insinuasse, vt indicaret causam quare ausus fuerit petere, vt Christus secum in Capharnaum per tam longum iter descenderet, nimirum quòd diuitibus & potētibus propter suas diuitias nihil videatur denegādū. Notatur ergo per hoc q̄ rogabat Iesum vt descenderet, viri huius & confidentia in diuitiis suis, & fidei imperfectio. Fidei enim erat, q̄ è Capharnaū ad Iesū venerit, quodq; rogauerit: sed imperfectio fidei erat, quòd putauerit non posse Christū aut absentem curare, aut mortuum resuscitare. Dicebat enim, *Descende priusquam moriatur*. Iesus autem notare volens imperfectionem non solùm huius viri, sed & omnium Galilæorum deprimēdo eos Samaritanis collatos qui sine signo crediderunt, & docere volens se non ad ostētationem, sed coactum propter fidem hominum promouendam ædere miracula: *Nisi*, inquit, *signa & prodigia videretis, non creditis*, me scilicet esse eum qui sum, nempe Messiam. Credidit enim priùs Regulus eum esse virum sanctum, qui posset id quod petebat præstare, sed nondum credidit, aut non firmiter credidit esse Messiam. Vbi notandū Christum priùs operam dedisse, vt curaret morbū patris quam filij, vt qui grauior esset, & periculosior, & ad officium Christi magis pertinēs. Magis enim venerat ad sanandum animas quàm corpora. Porrò Regulus vt erat totus intentus periculo filij morientis, ad hunc sermonem Domini nihil respondit, quòd existimaret huiusmodi colloquio tēpus eximi cùm morbus posceret præsens remedium. Vrget itaque vt properet venire Capharnaū priusquam moreretur filius. Iesus autem non obiurgans, nec contemnens fidem Reguli etsi adhuc imperfectam, re ipsa ostendit se plus posse quàm ille confideret. Vnde respondit, &c. *Vade*, quasi dicat. Nihil opus est vt pro curando filio me conferam Capharnaum, sed vade, ecce enim filius tuus quem morientem reliquisti, viuit ac valet, curatus à mortifero suo morbo. Accipitur enim hîc viuere, secundum Hebraicam phrasim, pro sanum & incolumen esse, quemadmodum in Psalm. frequenter viuificare accipitur pro restituere à malis & periculis mortis. Hic autem notandum, Dominum cùm non rogaretur à Centurione vt descenderet curaturus seruū eius, vltrò voluisse venire: rogatus autem secundò à Regulo vt descenderet, acquiescere noluit. Et id quidem secundum Chrysostomum, quoniam in negotio Centurionis fides erat confirmata, ideoq; promisit se iturum, vt per prohibitionem Centurionis, fides eius & deuotio manifestaretur. Hic autem Regulus adhuc imperfectus erat, & necdum nouerat quòd absens curare posset, vnde id addiscere debuit per id quòd nō accedit Dominus. Et quidem mox Christi verbis aucta est viri huius fides. Credidit enim sermoni Christi, & qui priùs credidit quidem ipsum curare posse filium si præsens esset, credidit iam etiam absentem curare posse: quamuis videri possit non firmiter satis credidisse, ex eo q̄ seruis occurrentibus, & restitutam sanitatem annuntiantibus, scisciatus est qua hora melius habuisset, veluti experiri volēs, casúne an virtute Iesu conualuisset. Cùm autem certior iam factus esset de miraculo, rursum magis eius fides est aucta, tūc enim absolutè credidit in Iesum, esse. s. eum Messiā expectatum, ac aliquid supra hominem. Nec ipse tantùm credidit, sed per eum & tota eius familia, quam frequentem & numerosam esse oportuit, vtpote hominis diuitis. Hic enim fuit fructus miraculorum Christi.

HOC ITERVM SECVNDVM SIGNVM FECIT IESVS.] Nempe in Galilæa. Nam priùs aliqua fecerat in Hierusalem. Ne autem ex his accipiatur Iesus bis fecisse secundum signum (quod non est satis intelligibile, & tamen prima facie videtur significari) oportet sic intelligere. *Hoc signum iterum fecit Iesus*, nempe secundum, vt illud, *iterum*, non cohæreat cum, *secundum*, sed cum *fecit*, solum. Et dixit istud Euangelista, vt intelligeremus etiam hoc miraculum factum à Domino ante ea miracula quæ scribuntur facta in Galilæa ab aliis Euangelistis. Sicque significat hic finiri suppletionē gestorum Christi quæ gessit ante gesta narrata ab aliis Euangelistis. Quod autem ad mortalem attinet sensum, Regulus, cuius filius febri vsq; ad mortem, laborat, est quisquis iam regno Christi per fidem ascriptus, animum veluti filium habet igne illicitarum voluptatum & concupiscentiis ardentem, quæ gustum omnem rerum spiritualium adimunt, quemadmodum febris gustum carnalem intercipit. Vt ergo quisquis talis est, filio salutem procuret, Christum per fidem adeat, rogetque, vt descendat, hoc est, commisereatur, priusquam mēs voluptatum morbo in Capharnaum, hoc est, in fruitione rerum temporalium huius mundi laborans (est enim Capharnaum idem quod villa iucunda, fuitque emporium celeberrimum) moriatur. Postulet autem in fide, quæ quantum pro sanitate recuperanda valere nobis possit, si modò firma sit, hîc satis demonstratum est, dum patris etiam imperfecta fides filio salutem impetrauit.

PRÆDICAT IN GALILÆA CHRISTVS, ET FAMA EIVS vbique spargitur. Matth. 4. Mar. 1. Luc. 4. CAPVT XXV.

† *b prædicans.* ‖ *b dicens pœnitentiā agite, appropinquauit enim regnū cælorum.*

[a] *Trelicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima in finibus Zabulon & Nephtali vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetā, Terra Zabulon & terra Nephtali via maris trans Iordanem, Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, & sedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Exinde cœpit Iesus† [c]prædicare [b]Euangelium regni Dei, [c]& Δ dicere, [b] Quoniam impletum est tempus, &‖ [c]appropinquauit regnum Dei, pœnitemini [b]& credite Euangelio.*

gelio[c] Et fama exiuit per vniuersam regionem de illo[f]. Et[a] circuibat[c] ipse[a] ‖ Iesus totam Galilæam, † [f]docens in synagogis eorum,[a] & prædicans Euangelium regni, & sanans omnem languorem & omnem infirmitatem in populo:[c] & magnificabatur ab omnibus.[a] Et abijt opinio eius in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes malè habentes, varijs languoribus & tormentis comprehensos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curauit eos: & secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & Hierosolymis, & de Iudæa trans Iordanem.

† c. docebat.

ET[a] RELICTA CIVITATE NAZARETH, VENIT ET HABITAVIT IN CIVITATE CAPHARNAVM.] Quamuis Lucas in principio statim prædicationis Christi, priusquam scribat eum venisse in Capharnaum, scribat gesta quædam in Nazareth, ac Dominum patriam suam propter eorum infidelitatem reliquisse, non tamen potest de ea derelictione intelligi quod dicit hic Matthæus, vt satis patet ex prædictis. Lucas enim per anticipationem eam scripsit historiam, idque ideo vt appareat, vt ex eo quod postea contigit offenderet Christum merito in principio suæ prædicationis reliquisse Nazareth, & habitationem sibi alibi delegisse, quemadmodum scripsit Matthæus. Vide Aug. lib. 2. de consensu Euan. c. 42. Vnde quod dicitur hic, *relicta*, intelligendum est, præterita, non enim tunc ingressus est Nazareth, vt est probabile. Porrò quare Capharnaum habitationi delegerit, priùs dictum est. Dicitur autem Capharnaum fuisse in finibus Zabulon & Nephtali, non quod pro diuersis partibus fuerit in duabus istis sortibus, vt quidam putant, quemadmodum Hierusalem fuit in sorte Beniamin & Iuda, sed quia circa Capharnaum terminarentur hæ sortes, & quia ab illis sortibus Capharnaum non longè abesset. Meminit autē Zabulon & Nephtali, propter prophetiam Isaiæ, vt ostenderet eam magis huic loco conuenire. Circa quam prophetiam notandū, Euangelistam in citatione omisisse quædam propositō suo impertinentia, nec adduxisse in primo sensu à Propheta intento, sed in sensu mystico, æquè tamen intento etiam à Propheta. Habet enim Isaiæ locus secundū Hieronymi versionem in hunc modum. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtali, & nouissimo aggrauata est via mari trans Iordanem Galileæ gēcium. Populus, &c. Omisit ergo Matthæus: Primo tempore alleuiata est, & illud, & nouissimo aggrauata est. Hæ enim partes proposito suo non seruiebant. Intelligendum autem est istud vaticinium secundùm historiam de liberatione Hierusalem tempore Ezechiæ regis de manu Sennacherib, vt sit iste sensus: Non enim permittetur Assyrio in Hierusalem, quod permissum ei est in decem tribus, quas deuictas in terram suam transuexit. Primùm enim ab Assyrio leniore malo afflicta est terra Zabulon & terra Nephtali, cùm, scilicet Teglatphalasar duas has tribus in captiuitatem abduxisset, vt scribitur 4. Reg. 15. posteriore verò tempore grauiore malo oppressa est vniuersa maritima regio, quæ trans Iordanem Galilææ gentium, cùm, scilicet, Salmanasar reliquum vniuersum Israelem captiuū adduxit, vt scribitur 4. Reg. 17. & 18. Sed populus Hierusalem agens in extremo periculo, ac ideo quasi in ipsis tenebris mortis ac regione vmbræ mortis, hoc est, apud inferos (quibus significatur grauissima obsidio, qua fuerunt à Sennacherib pressi Hierosolymitani) vidit lucem magnam, admirandam illam sui liberationem, cùm Dominus in vna nocte percussit in exercitu Assyriorum centum & octoginta quinque milia. Quoniam autem salus hæc populo Iudaico facta typus fuit redemptionis factæ per Christum, commodè præsens vaticiniū de Christi luce mortalibus perditis illata adductum est. Nam & de ea luce non dubium est etiam tunc sub typo vaticinatum Prophetam qui mox postea omisso typo, nudè de Christo adumbratæ salutis auctore vaticinari incipit, dum dicit: Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, &c. Cùm autem hæc Euangelica lux primùm spargi cœperit apud Galilæos, visum est Euangelistæ sic oraculum hoc adducere, vt præsenti loco conueniret, intelligens à spiritu sancto hoc significatum, vt quemadmodum tribus Zabulon & Nephtali, totaque Galilæa primùm senserunt exterminium ab Assyriis: ita illis quoque primùm resplenderet lux vera orbis, Christus Dominus, & Euangelica eius prædicatio. Christum enim aut prædicationem eius, secundum Hieronymum, vocat hîc non lucem solùm, sed magnā lucem, ad differentiam legis & Prophetarum. Notandum autem Græca non habere nominatiuum, ὁδὸς, id est, via, sed accusatiuum ὁδὸν, viam, vt subintelligatur præposito κατὰ, & sit sensus: Terra Zabulon & Nephtali, quæ est iuxta viam maris, hoc est, iuxta eum locum in quo fluit mare, Tiberiadis, scilicet. Secundùm Hebræa tamen, vnde hæc originaliter sunt desumpta, rectius legitur nominatiuus, via: qui, si locum spectemus vnde hæc sunt desumpta, & propositi loci exigentiam, non est per appositionem iungendus cum, *terra Zabulō & terra Nephtali*, sed sub intelligenda coniunctio, &, vt per viā maris intelligantur hîc significari ea loca quæ erāt maritima, in quibus erant Capharnaum, Bethsaida, Tiberias. Quidam autem terrā Zabulō, &c. dicunt vocari viam maris, quòd in ea esset via publica ad mare mediterraneum, ad Tyrum. Verùm altera interpretatio ob id melior videtur, q̄ istā partem posuisse videatur Euangelista propter Capharnaum, quam dixit maritimam. Quod autem dicitur, trans Iordanem, intelligendum respectu eorum qui Orientem habitabant, respectu scilicet, Assyriorum, de quibus ad literam est sermo apud Prophetam. Nam respectu Iudæorum, loca quæ hîc designantur erant citra Iordanem. Additur autem, trans Iordanem, quia Galilæa se etiam extendebat latè ab altera Iordanis parte, in qua rarius Christus prædicauit. Cæterùm pro genitiuo, *Galilææ*, rectius legitur secundùm Græcos nominatiuus *Galilæa*. Non enim est cum quo iungatur genitiuus *Galilææ*. Nam neque aptè dicitur Iordanis Galilææ gentium, neque mare Galilææ gentium. Duplex est enim Galilæa, superior, scilicet & inferior. Et superior quidem vicina Tyriis, tribum Zabulon & Nephtali complectens, dicitur Galilæa gentium, siue q̄ in ea Salomon 20. ciuitates dedit Hiram regi Tyri, vt scribitur 3. Reg. 9. siue quòd extima esset Palestinæ in confinio vndique habens gentes. Inferior verò dicitur, quæ circa Tyberiadem est & Lacum Genezareth, quæ terminatur Samaria

Isai. 9.

Reg. 19.

maria. Cùm igitur mare Tiberiadis non sit in Galilæa gentium, non potest genitiuus, *Galilææ*, cõiungi cum, *mari*, aut cum, *via maris*, quare legendum *Galilæa*, vt per hoc, via maris trans Iordanem designetur pars Galilææ inferioris: per Galilæam autem gentium, Galilæa superior, aut saltem pars eius, Nisi velimus genitiuum *Galilææ*, referte ad illud, *Terra Zabulon & terra Nephtali*. Nam ad sequentia non possè referri vel genitiuum, *gentium*, vel totã hanc orationem, *Galilææ gentium*, vt quidam tamẽ voluit, est ex Hebræis manifestissimum. Videndum autem quam conuenienter hanc scripturam accommodet. Euangelista ad ciuitatem Capharnaum. Erat enim ea vicina terræ Zabulon & Nephtali, hoc est, Galilæa gentium erat, vt & via maris, quia maritima: erat demum & trans Iordanem, vt in nullam aliam ciuitatem hæc omnia ita competere potuissent. Porrò pro eo quod nos legimus, *Populus qui ambulabat in tenebris*: Græcè non est, ambulabat, sed καθήμενος, hoc est, qui sedebat. Nostra tamen lectio Hebræis magis conuenit. Nam apud eos est verbum ambulandi, non sedendi, vnde videtur ex Hieronymi in Isaiam versione huc deriuatum verbum ambulandi. Nec absurdum videri debet populum qui dicitur ambulare in tenebris, postea dici sedere. Primùm enim dictio Hebraica, pro quo vertitur, *sedentibus*, etiam potest verti, *habitantibus*, quemadmodum vertit Hieronymus in Isaia. Deinde verbum ambulandi hic positum est secundùm Hebraicam phrasim pro agere & viue-
Psal. 12. re, quemadmodum in illo Psalmi: Si ambulauero in medio vmbræ mortis, hoc est, si vixero & conuersatus fuero.

«EXINDE COEPIT IESVS PRÆDICARE» EVANGELIVM REGNI DEI, ET DICERE.] Quoniam Ioannes tanquam lucifer præcessit Christum solem iustitiæ, conueniebat vt Ioanne iã tradito sese suumque lumen palam hominibus ingereret. Dicit ergo, ex eo tempore quo Ioanne tradito venisset Christus in Galilæam, cœpisse eum prædicare, manifestè scilicet, & vbique. Nam & prius prædicauerat etiam regnum Dei. Dicitur autem Euangelium regni Dei, bonum illud nuntium, quo prædicabatur adesse iam tempus, quo Deus humano generi reconciliatus regnare inciperet in hominibus, & homines simul cum eo tum hic, tum in futura vitæ æternitate regnaturi essent in cœlis. Ab eodem autem exorditur Dominus suam prædicationem, vnde Ioannes, vt illius prædicationem confirmaret, séque idem sua prædicatione conari ostenderet quod ille conabatur. Portò initium prædicationis Christi Marcus quatuos partibus complexus est, quarum duabus prioribus bona Euangelij moriatur: duabus verò posterioribus duo ad participationem illorum bonorum necessaria exiguntur. Impletum, inquit, est tempus à patre, scilicet ab æterno prædefinitum, à lege atque Prophetis olim prædictũ, atque à vobis iam diu expectatum, tempus gratiæ, tempus salutis, tẽpus reuelandæ & exhibendæ veritatis. Declarans autẽ quid velit, subiecit, *& appropinquauit regnum Dei*, pro quo Matthæus habet, *regnum cœlorum*, quod quomodo intelligendum sit, prius dictum est in prædicatione Ioannis. Quoniam ergo, inquit, iã regnũ Dei adest, pœniteat vos vitæ prioris, & simul credite fœliciſſimo huic nuntio quod iam prædicatur. Hæc enim duo ita requiruntur ad participationem bonorum Euangelicorum, vt neutrũ sine altero sufficere possit: ita verò sufficiunt, vt si fiant seria, omnia alia quæ requiruntur in se includant, aut secum afferant. Quẽ enim seriò pœnitet pristinæ vitæ malæ quæ cum Euangelio pugnat, eandem non iterabit: & qui seriò credit Euangelio, nihil facere detrectabit quod Euangelium exigit. Theophylactus autem super Marcum horum verborum Christi alium adfert sensum, intelligens tempus quod impletum dicitur, tempus obligationis legis: & illud μετανοεῖτε, nõ esse hoc loco, pœnitemini, sed resipiscite, à lege, scilicet, ad Euangelium, vt Christi prædicatio non fuerit eadem cum prædicatione Ioannis, sed Ioannes intelligatur exegisse resipiscentiam à peccatis, Christus verò resipiscentiam à legis carnali intelligentia & obseruatione. Verùm cùm Matthæus eisdem omnino verbis vsus sit in prædicatione Christi & Ioannis, magis prior intelligentia amplexanda est. Notandum autem quam diuersa à Prophetis ratione Ioannes & Christus ad pœnitentiam inuitauerunt. Prophetæ enim cõminatione malorũ, aut promissione bonorum, sed temporalium, à vitiis populum abducere studuerunt: Ioannes verò & Christus pollicitatione bonorũ spiritualium, idque tanquam iã præsentiũ, à vitiis ad virtutes adducere. Sed Ioannes quidem tanquam confinium legis & Euangelij in sua prædicatione terribiles minas æterni supplicii miscet: Christus verò in principio nihil nisi benigna & iucunda annunciat.

«ET FAMA EXIIT PER VNIVERSAM REGIONEM,» &c.] Græca amplius quid habẽt & significant καθ' ὅλην τὴν περίχωρον, hoc est per vniuersam finitimã regionem, quo significatur non tantùm fama eius peruagasse vniuersam regionem illã in qua prædicauerat, sed & eã quæ circumiacebat vndique. Quod apertius & cum maiori exaggeratione Matthæus sic dicit: *Et abiit opinio eius in totam Syriam.* Est enim Syria, regio multo maxima, quæ ab occidente terminatur mari mediterraneo: ab oriente verò flumine Euphrate, quanquam & Mesopotamia quæ vltra Euphraten est, & Chaldæa quoque cum Assyria, nonnunquam etiam in scripturis Syriæ nomine includatur & appelletur. Tripliciter enim accipitur nomẽ Syriæ. Quãdoque enim valde generaliter, vt etiam Mesopotamiã includat: quandoque vt terminetur Euphrate, & includat in se Palæstinã, Phœnicem, Damascenam, Cœlen, Decapolitanam, Antiochenam, Comagenam, & Apamenam regiones. Propriè autẽ & strictè dicitur Syria, quicquid est harum regionum præter Palæstinam & Phœniciã, quod scilicet à Damasco incipit, & Euphrate terminatur. Apud Matthæum autem videtur secundo loco accipi, vt Iudæam, Samariam, Galilæam, Phæniciam, reliquásque omnes adiacentes complectatur regiones.

«CIRCVIBAT IESVS TOTAM GALILÆAM, DOCENS,» &c.] Quamuis hæc Matthæus narret post 4. Apostolorũ vocationem, commodum tamen erat & necessariũ hæc præponere. Commodum quidem, vt hic in principio prædicationis Christi modus & fructus summatim semel simulq; comprehenderetur. Necessarium autem quoniam vocationem illam Apostolorum non esse factam nisi turbis iam confluentibus ad Christũ constat ex Luca, quare necesse erat præmittere quomodo ac qua ratione turbæ vndique ad eum cõfluere cœperint. *Circuibat*, inquit, *Iesus totam Galilæam*. Non enim, vt Ioannes vno aut altero in

loco

loco hærebat, neque expectabat vt fama nominis eius exciti conuenirent ad eum quotquot salutis essent auidi, sed velut decebat eum qui venit quærere & saluum facere quod perierat, quiq; sine acceptione personarum omnes cupiuit saluti adducere, circumit totam Galilæã, nullũ quantũuis humilem aspernatus locũ, quãquam pro præcipuo mansionis loco Capharnaum præcipuã loci vrbem sibi delegisset. Tria autẽ Christi opera in Galilææ circuitione facta scribuntur. Docuit enim, idq; in synagogis, non in angulis, aut in deserto, sed in ijs locis quò discendi gratia populus conueniebat, vt plures lucrifaceret, ac doctrinã suam minus suspicioni obnoxiã faceret, imò cũ lege & Prophetis consentire ostenderet. Legebantur enim in synagogis per sabbatha Moyses & Prophetæ. Docuit autẽ, tradẽdo quæ faciẽda omittendáve essent, atq; aperiendo quæ legis esset intelligentia. Non solùm tamen docuit, quod etiã Pharisæi & Scribæ in synagogis fecerunt, sed etiam prædicauit Euangelium, regni cœlorum scilicet. Hæc enim sunt duo officia prædicatoris Euãgelici, quorum neutrũ abesse potest. Docere enim quæ virtutis sunt, aut quæ ad scripturarum pertinent intelligentiã sine annunciatione regni cœlestis, inutile est & inefficax ad salutem æternam. Et rursum annunciare regnũ cœlorũ sine doctrina, velut fabulosum habetur. Nec fieri potest vt quis non edoctus nec exequẽs quę iustitiæ sunt, cõsequatur regnũ cœlorũ, aut vt quis constanter, fructuosè ac debite virtuti insistat, nisi fide ac spe cœlestium bonorũ in officio contineatur. Tertium autem Christi opus, quo etiã à Ioanne Baptista, qui & ipse docuit & euangelizauit, distinguitur, est, q; sanauit omnem languorem, omnémq; infirmitatem. Et bene tertio istud ponitur loco, vt quod alijs duobus prædictis inseruiebat. Sicut enim prædicatio Euãgelij regni cœlorũ doctrinã eius commẽdabat, ac acceptiorẽ reddidit; ita signorum operatio nouam eius rum doctrinã, tum prædicationem cõprobabat. Atque hæc est vna ac prima ratio, ob quam Christus miracula operatus est, nimirũ, vt sequẽtibus signis confirmaret veritatẽ nouæ suæ prædicationis. Secunda verò causa est, vt diuinitatem suam insinuaret. Cùm autẽ miraculis pro doctrinæ confirmatione opus esset, nequaquã ea ædere vnquam voluit quæ præter admirationem & ostentationem nihil haberent fructus: qualia sunt quæ magica ac diabolica perficiuntur arte, sed quæ humanæ miseriæ sublenãdæ conducebant. Sic enim conueniebat ei qui omnia semper facit ad salutem hominum. Sic etiam efficacius ad fidẽ suæ prædicationis homines adduxit. Deinde etiam ob id miracula operatus est, idq; talia quæ curandis hominũ morbis corporalib. confistebant, quò ostẽderet se venisse vt ab hominibus vniuersa peccata tolleret: tẽpusq; iã aduenisse quo restitueretur genus humanum, quo aperirẽtur oculi cæcorum, & aures surdorũ, saliret sicut cervus claudus, laudaretq; lingua mutorũ, sicut Isaias vaticinatus est, c. 35. Nã morbi corporales vt ex peccato ferè proueniunt, ita peccatorũ, hoc est, morborum animi quædam sunt figuræ & imagines. Vnde Matth. 8. illud Isaiæ: Verè lãguores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit, quod potissimum dictũ est de languoribus animi per Christum curatis, adducit de curatione morborũ corporaliũ, nimirum q; horum curatio indicaret curatorẽ spiritus & animi ægroti. Quare cùm dicit Euangelista Dominũ sanasse omnem lãguorem, hoc est, quemuis ac cuiuscunq; generis morbum, præterquam q diuinitatem eius satis insinuauit, eo q; nullus morbus ei erat incurabilis, simul etiam ostendit nullum esse peccatum, imò nullum esse malũ quod nõ curari possit per ipsum. Porrò pro dictionibus, lãguorem & infirmitatem, Græcè est νόσον & μαλακίαν. Est autẽ νόσος, diuturna peruersio habitudinis corporis, vnde rectè per morbum vertitur; μαλακία verò, principium est laxationis corporis, prænuncians morbum, rectéq; vertitur per languorem.

ET OBTVLERVNT EI OMNES MALE HABENTES, &c.] Caro certè carnalia beneficia quæ sentit, spiritualibus quæ necdum agnoscit præfert, vnde turmatim hîc Christum corporibus medentem adibant, cùm rarissimus esset qui spiritualem ab eo curam, ob quam potissimùm venerat, sibi peteret. Nihilominus tamen Dominus populi imperfectionem mansuetè tolerans, ac eius imperfectioni condescendens, quos necdum spiritualiter curare poterat, corporaliter sanat, sciens quantum id conduceret ad fidem in se excitandam, & cognitionem ac desiderium salutis spiritualis, docẽs certè potissimum quidem operam dandam, vt spiritualibus beneficijs proximos afficiamus: tamen si qui illorum nondum sunt capaces, corporalia eis non negãda beneficia, maximè vt per illa corporalia reddantur aptiores capiẽdis spiritualibus. Cum autem generaliter omnis generis morbos complexus esset Euangelista, dicens, *omnes malè habentes, variis languoribus & tormentis comprehensos*: deinde species quadam morborũ recenset, easque grauiores, ac fere incurabiles, quæ contra medicorum artem ferè perstant inuictæ, quò sic diuinitatem & omnipotentiam Christi magis declararet. Porrò qui sint lunatici, de quibus hîc fit mentio, variæ sunt sententiæ. Secundum Perottum enim lunatici dicuntur, morbo comitiali, hoc est, caduco laborantes sic dicti, quòd eos qui interlunio nati sunt, hunc morbum ferè pati compertum sit, citatq; Serenum de hoc morbo sic canentem:

Est subiti species morbi, cui nomen ab illo
Quòd fieri nobis suffragia iusta recuset.
Sæpe etenim membris atro languore caducis
Concilium populis horrenda diremit,
Ipse Deus memorat dubiæ per tempora Lunæ
Conceptum, talis quem sæpe ruina prosudit.

Huiusmodi ergo fuisse & hos qui hîc dicuntur lunatici, quidam intelligũt, ita vt fuerit morbus naturalis quo laborauerunt. Alij verò etiã intelligẽtes morbum horum lunaticorum fuisse naturalẽ, putãt lunaticos dictos quosdam quo pro augmento aut decremento Lunæ quæ humoribus dominatur, affligebantur in cerebro, propter nimiã humorũ vel abundantiã, vel tenuitatem & defectum. Verũ quoniam dicitur cuiusdam filius fuisse lunaticus, qui etiam dicitur habuisse dæmoniũ, idq; surdũ & mutum, alijs post Hieronymum videtur hos lunaticos fuisse verè dæmoniacos, non naturali, scilicet, morbo, sed à diabolo afflictos non quidem omni tempore, sed certis temporib. augmenti aut decrementi ipsius Lunæ. Cuius per certa tempora afflictionis diuersæ à diuersis afferuntur causæ. Hieronymus enim super hoc loco in Matthæum de his lunaticis scribẽs: Nõ verè, inquit, lunaticos, sed qui putantur lunatici ob dæmonũ fallaciam, qui obseruantes lunaria tempora, creaturam infamare cupiebant, vt in creatorem blasphemiæ redundarent. Idem de his Lunaticis sentit & Theophylactus. Alij autẽ etiam aliam afferunt rationem huic similem, videlicet vt homines à Luna credentes fieri huiusmodi mala,

Matt. 17.

Lunam inciperent reuereri & colere pro Deo. Additur & tertia ratio, scilicet quia propter mollitiē cerebri in nouilunio, quando abundant humida, super quę Luna habet dominium, cerebrum est aptius vt in ipso dæmon aliquid operetur. Verùm de lunaticis amplius in Matth. ca. 17.

A

SECVTÆ SVNT EVM TVRBÆ MVLTÆ.] Quidā quidem secuti sunt ex curiositate, cupientes nouis spectaculis oculos pascere: quidā verò vt curarētur, aut suis sanitatem impetrarent: alij autē, &, vt verisimile est, maior pars dulcedine verborū ac veritatis cognoscendæ studio allecti. Quidam forte etiam, vt ex sermonib. factisq; eius caperēt aliquid quod carpere possent. Potrò Decapolis regio, sic dicta à decē ciuitatibus, has secūdum Brocardū complectitur ciuitates principales. Tiberiadem Sephet, Cedes Nephtalin, Assor, Cæsareā Philippi, Caphar naum, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan.

VOCATI E NAVI QVATVOR DISCIPVLI

sequuntur Matthæi 4. Marci 1. Lucæ 5. CAPVT XXVI.

† b o Et præterimus. Δ b o secus ‖ b ratio h dixit † b o Et protinus. Δ b o progressus. ‖ b o componentes. † autem.

† c *Mbulans autē* a *Iesus* Δ c *iuxta mare Galilææ vidit* a *duos fratres,* c *Simonē* a *qui vocatur Petrus,* c *& Andream fratrē eius, mittētes ‖ rete in mare (erant enim piscatores) & ‖ ait illis* b *Iesus:* c *Venite post me, & faciā vos fieri piscatores hominū.* † *At illi cōtinuo relictis retibus secuti sunt eū. Et* Δ *procedēs inde* b *pusillū* c *vidit* a *alios duos fratres,* c *Iacobū Zebedæi, & Ioānē fratrē eius,* b *& ipsos,* c *in naui* a *cū Zebedæo patre eorū* ‖ c *reficiētes retia* a *sua,* c *&* b *statim* c *vocauit eos.* a *Illi aūt statim relictis retibus* c *& relicto* c *patre* b *suo Zebedæo in naui cū mercenariis,* c *secuti sunt eū.* c *Factū est* † *[enim] cùm turba irueret ī eū vt audiret verbū Dei, & ipse stabat secus stagnū Generazeth. Et vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autē descēderāt, & lauabant retia. Ascēdens autē in vnam nauim quæ erat Simonis, rogauit eū à terra reducere pusillū. Et sedens docebat de nauicula turbas. Vt cessauit autē loqui, dixit ad Simonē: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturā. Et respondens Simon dixit illi: Præceptor, per totā nōctem laborātes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Et cùm hoc feciſſent, concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt sociis qui erant in alia naui, vt venirent & adiuuarent eos. Et venerunt & impleuerunt ambas nauiculas, ita vt penè mergerētur. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circundederat eum & eos qui cum ipso erant, in captura piscium quam ceperāt. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere, ex hoc iam homines eris capiens. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.*

AMBVLANS AVTEM IESVS IVXTA MARE GALILÆÆ, &c.] Hanc Petri & Andreæ vocationem nō esse eandem cum ea cuius meminit Ioannes c. 1. sed illa longè posteriorē, manifestissimū est, cum hęc in Galilæa cōtigerit Ioāne Baptista tradito: illa verò in Iudea Ioanne adhuc baptizante in Bethabara, vt alia multa omittantur, quæ manifestū discrimen arguunt. Proinde intelligendum hos factos quidē discipulos Christi post eam vocationē quæ describitur à Ioanne, nondum tamen relictis omnibus illum perpetuò cœpisse comitari, nec se illius sequelæ totos addixisse, sed relicto illo redijsse ad artem qua soliti essent sibi parare cibum. Verùm difficultas non parua est, num ea vocatio, quam similiter describunt Matthæus & Marcus, sit eadem cum ea quam c. 5. scribit Lucas. Et quidem pleriq; post Augustinum intelligūt non fuisse eandē. Nam apud Matthæum & Marcum dicitur binos vocasse, primò Petrum & Andreā, deinde progressus pusillum alios duos fratres: & illos quidem dicitur inuenisse piscantes, hos autē reficientes retia sua. Apud Lucam verò dicitur inuenisse omnes hos piscatores, lauātes retia sua, subductis ad terram nauib. eósq; postea simul mirantes tantā multitudinem piscium quæ capta erat: cùm Petro tantùm dictum esset, *Noli timere*, &c. simul secutos fuisse Christum, subductis ad terram nauib. Intelligūt ergo cum Augustino, quòd Lucas scripsit, primò esse factū, nec tunc eos à Dño fuisse vocatos ad discipulatum, sed tantum fuisse Petro prædictum q̄ vocandus esset. Nec sic dictum Petro, *ex hoc iam eris homines capiens*, quasi iam pisces nū quam esset capturus. Nā & post resurrectionē Dñi legūntur piscati, ita & modò ad capturam piscium ex more remeasse intelligunt, vt postea fieret quod Matthæus & Marcus narrant, quando eos binos vocauit Dominus, iubens vt se sequerentur. Itaq; secundum horum intellectum triplex fuit Petri & Andreæ vocatio prima ad notitiam, secunda ad familiaritatem, tertia ad discipulatum & sequelam. Verùm cùm Lucas dicat, post miraculum discipulos hos, subductis ad terram nauibus, ac relictis omnibus secutos esse Christum, nō potest non videri probabilius eandem fuisse vocationem. Si enim tunc relictis omnibus Christum secuti sunt, quomodo mox postea ad piscationem redierunt derelicto Domino, vt deinde ad sequendū se derelictis omnibus vocandi essent rursus à Domino, vt narrant Matthæus & Marcus? Nemo enim, inquit postea Dominus, mittens manum suam ad aratrum & respiciens retro, aptus est regno Dei. Nam quòd quidam intelligūt apud Lucam subduxisse istos naues ad terram, veluti animo redeundi, ac reliquisse omnia, sed ad tempus, secutosq; eos tunc Dominū, tantummodo causa reuerentiæ eum aliquousque deducendo, nimis videtur coactum, cùm ita dicat Lucas relictis omnib. secutos Dñm, quomodo id dicunt Matthæus & Marcus. Proinde sciendum Lucæ narrationem cum alijs duobus posse dupliciter conciliari. Primò, vt intelligatur Dñs ambulans iuxta mare Galilææ, vidisse primum Petrum & Andream adhuc piscationi vacantes, ac deinde progressus vidisse Ioannem & Iacobum reficientes retia, postea verò stetisse iuxta illud mare, cùm audiendi illum desiderio turbæ irruerent in eum, ac interea nauibus illis duabus ad terram adductis, piscatores decendisse, ac lauasse retia sua, tum ingressum Dominum in nauiculam

Luc. 5.

Iam Petri docuiſſe turbas, ac miraculum illud ædidiſſe, quo attonitus cũ alijs Petrus, omnium nomine precabatur Chriſti à ſe diſceſſum. Tunc Dominus, poſtquam dixiſſet Petro: *Noli timere*, &c. omnes ſimul vocaſſe, eóſq; ſimul omnibus relictis ſecutos eſſe Dominũ. Nã quamuis Matthæus & Marcus, poſtquã dixiſſent Ieſum ambulãtẽ iuxta mare, vidiſſe Simonẽ & Andream iacentes rete in mare, ſubiecerunt, *& ait illis: Venite poſt me*, &c. non ſic tamen intelligendũ eſt, quaſi eueſtigio vbi vidiſſet illos iacentes rete in mare, euocaret ad ſequelam, ſed poſt ędítum miraculum, quod breuitati ſtudentes Matthæus & Marcus omiſerunt: Lucas verò poſt eos ſcribens ſuppleuit, ea omittẽs quæ ab alijs in hac vocatione ſcripta erãt. Similiter quãuis Matthæus & Marcus ſeorſum ſcribãt vocationem Petri & Andreæ, & vocationem Iacobi & Ioãnis, intelligi tamẽ poteſt ſimul eos vocatos. Nõ enim dicunt, Dominum vocaſſe eos tunc cùm videret refarcientes retia ſua, ſed intelligi poteſt quemadmodum de Simone & Andrea, ante miraculum vidiſſe eos refarciẽtes retia, poſt miraculum autẽ vocaſſe, quando vocauit & alios duos fratres. Secundò, quod dicunt Matthæus & Marcus, Dominum ambulãtem iuxta mare Galilææ vidiſſe Simonẽ & Andreã, mittentes rete in mare, intelligi poteſt, non q̃ cùm adhuc iuxta mare Dominus ambularet, viderit eos piſcantes, (nam ſecundũ Lucam Chriſto ſtante iuxta mare, piſcatores qui nocte piſcati erant, deſcenderant, ſed quòd poſtea eos piſcantes viderit, cũ eius iuſſu laxaſſent rete, vt quæ non eodem facta ſunt tempore, Matthæus & Marcus breuitatis cauſa ſimul narraſſe intelligãtur. Deinde intelligatur facto miraculo poſtquã dixiſſet Dominus Petro attonito: *Noli timere*, &c. in ſuam ſtationem filios Zebedæi ſeſe recepiſſe, tumq; primùm ad ſequelam vocaſſe Petrum & Andreã, ac deinde cũ Petri nauim terræ adductam exijſſet, illiq; duo ſequerẽtur, progreſſum paululum inueniſſe filios Zebedæi cũ patre in naui reficientes retia ſua, quæ ex nimia illa piſcium multitudine erant rupta, & tunc demum vt & ipſi ſe ſequerẽtur euocaſſe. Et hactenus quidem quod ad concordiam attinet, quam quoniam non licuit in ipſo concordiæ Euangeliæ contextu inſinuare, neceſſarium fuit Lucæ narrationem ſeorſum ponere poſt narrationem Matthæi & Marci, veluti quæ per narrationẽ Lucæ fuſius explicatur, quemadmodum fecit & Zacharias Conſtantinopolitanus. Potrò mare Galilææ, cuius meminerunt Matthæus & Marcus, illud eſt quod Lucas vocat ſtagnum, vel lacum Genezareth. Varia enim hic lacus fortitur in ſcripturis nomina. A regione enim dicitur Galilææ mare. Et mare quidẽ dicitur ſecundum Hebraicam phraſim, qua magnæ aquarũ collectiones dicuntur eis maria, quomodo & lacus Aſphaltitis, mare deſertum & ſalis dicitur in ſcripturis. Dicitur quoq; & iſtud mare Galilææ, ab inſigni quadam quæ in eius ripa eſt ciuitate, mare Tiberiadis. Propriore verò vocabulo dicitur Hebræis Cinnereth, vel Cinneroth, ꝑ quo ex Hieronymi verſione nos habemus Cenereth, vel Ceneroth, vt licet videre Nu. 34. Deut. 3. Ioſue 11. 12. Quo itẽ nomine vocatum hunc lacum à regione adiacẽte eo nomine appellata, patet ex Ioſepho li. 3. de bello Iud. c. 18. Nã & Ioſ. 19. in ciuitate Nephtali, quæ huic lacui adiacebat, recenſetur ciuitas hoc nomine dicta. Hanc ciuitatẽ putant cum Brocardo multi eſſe eam, quæ poſtea dicta eſt ab Herode Tiberias, à qua & mare Tiberiadis lacus dicitur. In qua ſententia etiã eſt Hieronymus, vt patet ſuper c. Ezec. 48. Hoc autem nomen etiam tempore Chriſti, quo Syriacè magis quàm Hebraicè Iudæi loquebãtur, non nihil deluxatum eſt & mutatum, ita vt pro Cinnereth, diceretur Geneſar vel Geneſareth. Vnde patet errare Hegeſippũ, q̃ lib. 3. de excidio Hieroſolymitano cap. 29. ſcribit lacũ hunc Græco vocabulo dictum Geneſar, quaſi generantẽ auram aquæ dulcis, cùm ſit potius Hebræum vocabulum nonnihil demutatum. Nam & Chaldæus interpres ſemper pro Cinereth ponit Ginoſar. De hoc lacu ſic ſcribit Plin. Ergo vbi prima conuallium fuit occaſio, in lacũ ſe fundit, quem plures Geneſaram vocant, ſexdecim millium paſſuum longitudinis, ſex mille latitudinis, amœnis circumſeptũ oppidis, ab oriente Iuliade & Hippo: à meridie Tarichea, quo nomine aliqui etiam lacũ appellant: ab occidente Tiberiade aquis calidis ſalubri. Ioſephus lib. 3. de bello Iudaico cap. 18. ſic de hoc lacu ſcribit: Lacus autem Geneſar quidem à terra cõtinente appellatur, quadraginta verò ſtadijs in latitudine patens, centumq; in longitudine, aquæ dulcis eſt atq; potabilis. Paluſtri enim craſſitudine tenuiores habet latices, & vndique in litora & arenas definens putus eſt, ac præter hoc temperatus ad hauriẽdum, & fluuio quidẽ ſiue fonte leuior eſt, ſemper autẽ frigidior quàm lacus diffuſio patitur, manet, æſtiuisq; noctibus eius aquæ ſub diuo perflatæ nequaquam æſtib. cedũtrid eñ facere indigenis moris eſt. Varia autem ſunt in eo piſciũ genera, ab alterius loci piſcib. tam ſapore quã ſpecie diſcrera, mediusq; fluuio Iordane ſecatur. Hæc ille. Habuit hic lacus ab occidentali parte, in ſuperiori littore ciuitatẽ Capharnaũ, ſic dictam, vt apparet, à fluuio quodam eius nominis, de quo apud Ioſephum loco prædicto. A Capharnaum autem ſecundo lapide fuit teſte Hierony. Corozaim, ciuitas etiã Chriſti miraculis clara. Infrà verò Capharnaum fuit Bethſaida patria Petri & Andreæ, quam Philippus Herodis frater ædificatã & exornatam, Iuliã cognomine Iuliæ Cæſaris filiæ vocauit: ſicut & Herodes aliam ciuitatem Betharanta dictam, Iuliã, ex nomine Iuliæ vxoris Cæſaris nominauit, vt ait Ioſephus cap. 3. lib. antiquit. 18. Nõ longè autem à Bethſaida ciuitas Magdalum. Poſt Tiberias inferius littus huius ſtagni addecorat. De quib. omnib. ciuitatibus in Euangelijs fit mentio.

VIDIT DVOS FRATRES, &c.] Notandum quales ſint quos hic vocaſſe Dñs ſcribitur, videlicet q̃ rudes & craſſi, q̃ fratres ac fraterna inter ſeſe dilectione conſentientes, mutuóq; ſtudio ſe iuuantes, q̃ operi intentos, idq́ue innoxio, quo ſcilicet è publico lacu tenuem ſibi victum quærebant, deinde quòd piſcatores, ac circa piſcationem occupatos. Rudes enim & craſſos vocare voluit, quò ſignificaret maximè delectari ſe humilibus, eosq́ue Euangelio eſſe capaciores, & digniores præ his qui ob humanam ſibi placent ſapientiam. Deinde vt ꝑ ineruditos mundum ad fidem conuertens, ſapientes huius mundi confunderet, atque Euangelicæ veritatis vim magis comprobaret, dũ humanæ vel potentiæ, vel ſapiẽtiæ mundi conuerſio aſſcribi nõ poſſet. Verum hoc Chriſti facto hodie ſtultè nimis abuntur. Sunt enim qui hoc Domini exemplum ſuæ ſocordiæ ſtrenuè prætexant, dumq; pigritiæ arguuntur quòd non incumbant ſcripturis, negligant dicere linguas, quò poſſint in ſcripturis, verſari in offenſius, ꝑpetuò in ore habent, Nõ vocauit Deus

multos sapientes secundum carnem, sed quæ stulta
A sunt mundi elegit Deus, &c. Sunt secundò, qui rudes & laicos potius quàm in scripturis exercitatos malum prædicationi Euangelij præficere, iactantes & Christum rudes laicos delegisse. Quib. omnibus dicendum, rudes quidem delegisse, sed quos nó reliquerit rudes, sed quos priusquam Ecclesiæ ministros designaret, paulatim suis doctrinis & exemplis formauit, suos spiritu docuit omnem veritatem, ac linguarum donum impertiuit. Quæ vt tunc citra humanam eruditionem & operam semel illis donari & cóueniebat & necesse erat: ita p illos euãgelica doctrina scriptis tradita, vt non est necesse scientiam vitæ ac Euangelij simili ratione omnibus do
B ctoris largiri: ita nec conuenit, sed ea potius amplectanda media, p quæ adiuuãte spiritu diuino cognitio scripturarũ ac veritatis prædicandæ alijs habeatur. Hæc autem sunt exercitatio in scripturis ac patrum lectione, eruditio linguarum peritia parta, &c. Quemadmodũ enim Dominus semel Israelitas in deserto annis quadraginta pauit sine humano cibo, vt ostenderet, à se solo cibũ & omnia donari, nec indigere se ad pascendũ hominis ac naturæ solita ope ritu: sic semel citra humanam eruditionem scientiam vitæ piscatorib. donauit per spiritum, quò declararet à se solo omnem esse veram sapientiam, nec illum nostra eruditione opus habere, vt citra illam docere homines possit, quoties id necessariũ fuerit
C pro gloria Dei. Nihilominus tamen sicut tentasset Deũ, & iure optimo fame interijsset, q ex Hebræis vbi ventum fuisset in terram promissam, exercere illã & ferere agros neglexisset: ita recte omnis diuinioris cognitionis expers manet, quisquis non diuenditis omnib. hoc est, cunctis alijs negotijs posthabitis, qui huc saltẽ vocatus est, margaritam scripturarum sibi comparare studuerit, totisq; viribus in hoc incubuerit vt scripturam sinceriter intelligat, eaque de causa nihil omnino omittere curauerit qđ ad istud adiumento esse possit. Certè Paulus Timothæum suum, licet à puero doctum sacras literas, hortatur tamẽ lectioni vlq; incũbere, ac vult Episcopum esse amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, vt potens sit exhortari
D doctrina sua, & eos qui cõtradicunt arguere. Por. ò q fratres Dñs vocauit, symbolum fuit concordiæ ac charitatis Ecclesiasticæ: q artis innoxiæ operi vacantes, denotabat innocentiam & diligentiam requirere Dñm ab his qui se digni esse vellent: q piscatores delegit, admonebat nouæ piscationis ad quã deligebantur, quæ non lineis textis caperet pisces in cibum ventris, sed reti sermonis euangelici captaret homines immersos terrenis curis ad desiderium vitæ cœlestis. Quòd aũt primi missi esse in mare rete, secundi verò refecisse retia scribuntur, præter rationem literalem, ob quam hæc scripta videntur, videlicet ad insinuandum omnes inuentos fuisse operi, eique innoxio vacãtes, rectè mystice significari intelligitur, primùm quidem fuisse, vt Euan-
E gelicum rete in mare huius mundi mitteretur, sed quoniam multorum malorum piscium improbitate grauarum istud rete, ruptum postea fuit, necessarios fuisse alios qui illud resarcirent, hoc est, Euangelicã doctrinam p hæreticos & malos Christianorum mores depranatam restituerent. Vnde bene spiritu sancto futura prædemonstrãte, Petro quidem cum Andrea fratre tribuitur projectio retis in mare, quòd primus ipse post Christum Euangelium annunciare cœperit: Ioanni verò cum Iacobo fratre tribuitur restitutio retis, quòd Ioannes scripto à se Euangelio labefactatam ab hæreticis Euãgelicæ prædicationis sinceritatẽ recuperauerit.

VENITE POST ME, &c.] Hoc est relictis his quæ modò sectamini, me sequamini, & docebo vos autem meliorẽ certè quàm à patre didicistis; quam tamẽ nõ omnino deseretis, sed in melius potius cõmutabitis. Siquidẽ efficiam post hac, vt propiscatoribus piscium, efficiamini piscatores hominum, vtque qui nunc pisciculis insidiamini in illorum pniciem, homines capiatis in salutem æternã. Hic autem primùm notandum, quomodo semper Dñs à rebus corporalibus quas tempus & locus exhibent, sermonem venatus sit de reb. spiritualibus, à terrenis semper ad spiritualia mentes hominum subducens, vt priùs etiam patuit in Samaritana. Hac autem piscationis metaphora etiam alibi vsus est Dñs, Matthæi 13. vbi regnum cœlorum simile esse dicit sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti, &c. Et quidem apta est metaphora. Mundus enim hic veluti mare est procellosum, in quo animalia pusilla cum paruis permixta sunt, in quo mundani homines velut pisces in mari circumuoluuntur & deliciantur, potentiorib. infirmiores deuorãtib. Rete autem, quo è mari isto homines capiuntur, Euangelica est prædicatio, è sacrorum voluminum præceptis, ac Christi dictis factisq; ita contexta, vt quamplurimos inuoluat, nec finat elabi inuolutos. Quemadmodum autem rete iactum in mare varios capit pisces, ita & Euangelium prædicatum in mundo varios ex omnib. gentibus adducit Ecclesię Dei homines, inter quos non pauci mali sunt, suo tempore rursum eijciendi, sicut sæpe cum probis & putres pisces capi solẽt. Porro de piscatoribus istis Euangelicis intelligendum vult Hierony. Illud Hierem. Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dñs, & piscabuntur eos. Et post hæc mittam eis multos venato- *Hier. 16.*
res, & venabuntur eos de omni colle, & de cauernis petrarum. Cæterùm hac piscationis allegoria commendatur nobis diligens & indefessum lucrandi quam plurimos studium. Pigere enim & pudere nos debet nostræ ignauiæ, qui oscitanter adeò lucrari Deo homines studemus, cùm qui perituro vẽtri pisces item perituros venantur, omnes partes, fluxus & recessus fluminum & lacuum habeant exploratos, cœlum diligentissimè obseruent, frigus horridum perferant, magna pericula adeant, mille artes tentent, totas noctes, vbi alij indulgent somno, operentur & algeant. Notandum quoque secundò qđ ait, *Faciã vos fieri piscatores hominũ*: contra eos quib. ruditas tantopere probatur. Vocauit qdẽ eos cùm essent adhuc rudes & crassi: at quia plurimum spiritualis prudentiæ & industriæ ad hoc requirebatur ad quod vocabantur, adiunxit eos maturè sibi, quo per tempus fingeret formaretque ad munus hoc tam eximium, vt piscatores hominum esse possent, & cùm iam homines venari & capere deberent, nihil minus essent quàm rudes & crassi.

FACTVM EST AVTEM CVM TVRBÆ IRRVERENT, &c.] Hanc historiam non suo loco Lucam narrare, vel ex ipso Luca patet. Dixerat enim superiori capite Dñm ingressum in domum Simonis, quod Marcus dicit factum comitantibus Dñm Simone, Andrea, Iacobo, & Ioanne. Igitur post illorum vocationem id factum esse constat. Proinde videtur Lucas per recapitulationem, cùm de domo Simonis priùs fecisset mentionem,

tionem, iã voluisse Petri aliorumq; vocationẽ describere, cuius occasione contigit Dominũ ingredi domũ Petri & Andreæ. Porrò in hac Lucę locutione: *Factum est autem*, &c. rursum Hebraica est phrasis illi satis vsitata. Abundat enim coniũctio, &, aut ponitur pro tũ, vt sit sensus: contigit autem, vt cùm turbę irruerent in eũ, tum ipse staret, &c. Notat autem Euãgelista maximũ turbarum desiderium audiendi verbũ Dei, cùm dicit turbas irruisse in Christum. Ipsius verò Christi benignitatẽ, & ad docendum cupidos promptitudinẽ nobis cõmendat, dum eum testatur nihil offensum improbitate vrgentis turbę, sed illorũ desiderio satisfacere volentẽ, nauim cõscendisse, è qua à tumultu & compressione populi liber, tranquillius docere, & melius audiri posset. Vbi & illud notandũ, nullum locũ Christo visum ineptum & indignum sua prędicatione. Modò enim in synagoga, modò in monte, modò in cãpo, modò in naui prędicat. Iam & Christi mansuetudo in eo relucet, quòd dicitur rogasse, vel, vt habent Græca, obsecrasse Petrum reducere nauim à terra, cùm posset præcipere.

VT CESSAVIT AVTEM LOQVI, DIXIT AD SIMONEM, &c.] Miraculum hoc variis de causis Dominus fecit. Et primùm quidẽ, vt doctrinam suã miraculo commẽdaret. Deinde, vt Dominum nauis remuneraret, vt habet Theophy. In quo admiranda est summa Dei munificentia, qui Petro pro modico labore & nauis vsu tantã retribuit piscium copiam. Præterea hoc miraculo adumbrare voluit, quid per Petrũ aliósque futurum esset. Omnia enim hicà Domino gesta mysterij alicuius postea exhibendi fuerũt quædam præ demõstrationes. Nã quòd in Petri nauim potius quàm alterã ingreditur Dominus, quòd illi dixerit peculiariter, *Duc in altũ*, id est, profundum maris, nauim. s. deinde quòd illi quoque vnicè dixerit: *Noli timere, ex hoc iam*, &c. Petri in ecclesia prærogatiuã & primatum à Domino dandũ indicant: quodq; primùm ab eo iaciendũ esse rete Euangelicũ in mundo, & in ecclesia, cuius Petrus caput esset, deberet esse quicunq; iussu Domini rete esset iacturus. Iam quod qui priùs tota nocte laborantes nihil ceperant, in verbo Domini, id est, propter iussum eius laxantes rete, concluserũt copiosam piscium multitudinem: significat eos qui sine iussu & virtute Domini in docendo populos sudauerunt, atque in nocte ignorantiarum existentes laborauerunt, frustra sudasse: eos verò innumeros comprehensuros, qui in luce quæ Christus est versantes, ipsius iussu Euangelicum rete mũdo immitterent, quemadmodum res ipsa postea in Petro declarauit, qui vnico sermone tria milia hominum cepit. Quòd rete rumpebatur, significabat malorũ qui simul cum bonis per euangelicam prædicationem in ecclesia congregantur culpa, rete euangelicum lacerandum, & quod in eis est rumpendũ, hæreticis. s. conantibus scindere doctrinam euangelicam, ac improbis quibúsque Christianis suis cupiditatibus & peruersis moribus euãgelicam doctrinam labefactantibus, quod etiã significatur per id quod pene mergerentur nauiculæ piscium copia repletæ. Quòd Petrus & Andreas annuerunt sociis qui erant in alia naui, (nam præ nimia admiratione non potuerunt voce eos aduocare) significabat Apostolos colligendis in Ecclesiam Domini hominibus non posse sufficere se, sed opus illis fore sociorum implorare & aduocare auxilium, vti postea factum est, cùm segregati sunt Paulus & Barnabas ad prædicandum gẽtibus. Quòd autem ambas impleuerunt nauiculas, significabat synagogam Iudæorũ quorum Apostolus erat Petrus, non posse comprehendere omnes qui colligendi essent & capiendi: sed & gentium ecclesiam fidelibus replendam, adiuuantibus Paulo & Barnaba, aliísque doctoribus. Quamuis enim vnica sit per vniuersum orbem terrarum ecclesia, tamen ideo typus duas habet naues, vt significaretur ecclesiam ex duobus populis colligendam. Itaque ne Petrus cum suis diffideret se posse capere homines, quod illi postea promissurus erat Dominus, hoc miraculo præmunit eum, ostendens virtute sua facilè futurum vt innumeri homines per eos euangelico reti caperentur, quantũuis id videretur esse supra eorum facultatem, quẽadmodum præter spem factum, vt qui tota nocte laborantes nihil ceperant, Christi verbo obedientes, multitudinem piscium comprehenderẽt. Postremùm hoc miraculo voluit Dominus hos animare ad sequendum se pauperem, vt ne metuerent inopiam, quòd relictis omnibus pauperem sequerentur, quando eum talem esse cognoscerent, qui suo iussu omnia posset. Hic autem admiranda est Domini dispensatio, vnumquenque trahentis ad se per propria & familiaria sua. Sicut enim Magos attraxit per stellas, ita & piscatores per pisces.

QVOD CVM VIDERET SIMON PETRVS, &c.] Petrus, qui priùs secundùm suum nomen (Simon enim obedientem sonat) obedientem se Christo semel & iterum exhibuerat, magnã iam animi sui ostendit humilitatem, dum ex viso miraculo Christi dignitatem cognoscens, & suæ contrà memor indignitatis, Domini à se discessum deprecatur, agnoscens se indignũ eius consortio & præsentia, ac metuens ne ob commercium indignitatis suæ cum sanctitate Domini, vindicta sumeretur iniquitatum eius à Deo, quemadmodũ mulier Sarepthana sibi accidisse putauit, ob ingressum Eliæ in domũ suam. Quid mihi, inquit, & tibi vir Dei? ingressus es ad me, vt rememorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum? Huiusmodi enim aliquid metuisse Petrum, patet ex verbis Domini dicentis: *Noli timere*. Porrò hìc confideranda primùm Petri, aliorumque in credendo simplicitas, dum factũ quod Pharisęi casu accidisse calumniati fuissent, non nisi diuina virtute contigisse simpliciter firmitérque crediderunt. Deinde & animi eius summa modestia, non solùm in eo demonstrata, quòd peccatorem se agnouit, ac indignum Domini cõsortio: sed etiam quòd nihil ex hoc facto laudis sibi arrogaret, quamuis & nauis in qua contigisset, sua esset, & rete ipse iecisset in mare, ac ipsemet præcipuus attraxisset: quin potius ex magnitudine successus, qui plerosque elatiores reddidisset, factus est modestior, totã facti huius gloriã Christo transcribens, se verò nihil agnoscens quàm peccatorem. Quo sanè suo facto docuit, quid Apostolico doctori fit faciendum, si quando fœliciter succedit opera prædicationis. Tametsi enim ea peragatur humanæ vocis & industriæ ministerio, tamen summa laudis totius vni Christo tribuenda est, cuius auspiciis soluitur ad dicẽdum lingua, cuius spiritus afflat dicẽtis pectus, cuiusque occulta vis attrahit animos auditorum.

STVPOR ENIM CIRCVNDEDERAT EVM, ET EOS QVI CVM IPSO, &c.] Ostenditur hac parte Petrum dixisse superiora, non quòd cupiditas inesset ei discedendi à Domino, quẽ vni-

cè diligebat & reuerebatur, sed propter admirationem quandam vehemẽtem virtutis humanæ maioris. Ostenditur itẽ & socios Simonis non aliter fuisse affectos quàm Simon ipse. Porro hic stupor typus quidã fuit stuporis consecuturi postea ex successu prædicationis & piscationis euangelicæ. Quis enim nõ obstupesceret, considerans prædicatione paucorũ humiliũ & idiotarum hominũ, tot milibus hominũ ex vniuersis orbis nationibus intra paucos annos fuisse persuasum, vt contẽptis affectibus cognatorum, contẽpto dispondio rei familiaris, spreto ritu paterno, contẽptis minis principũ, contemptis supplicijs ac morte ipsa, simplicẽ Christi doctrinam sequerentur, credentes ea quę humanis rationibus probari non possunt, sperantes ea quæ iuxta naturæ vires planè sunt desperanda?

ET AIT AD SIMONEM IESVS: NOLI TIMERE, &c.] Sensus est: Pone inanẽ hunc metũ, quo tuæ cõscius infirmitatis, ac meâ viso miraculo expertus virtutẽ, totus perculsus es. Non enim exerui illâ vt vos à me absterrerem, sed potius vt quid postea per vos futurũ esset præsignificarẽ. In præsentia enim satis est istius piscationis. Posthac meo beneficio, Petre, ita homines eris capiens, quomodo iam cepisti pisces. Tantumq; abest, vt quia peccatorẽ te esse agnoscis, metuere debeas me à me condẽneris, aut mali quid patiaris, vt etiã ex piscatore piscium, sim cõstituturus captorẽ hominũ, quos peccatis exẽptos iustitiæ cõsecies, ac in vitam æternam colligas. Itaque dum dicit Dñs: *Ex hoc iam homines eris capiẽs*, duplici nomine Petro aufert metũ. Primũ exponẽdo illi quid miraculum portendat. Deinde aperiendo ad quid vocaretur, etsi peccator. Porrò pro, *capiens*, Græcè est ζωγρῶν. Est autẽ ζωγρεῖν propriè viuũ capere, dictione cõposita ex ζῶ, viuo, & ἀγρεύω, venor, siue venatu capio. Proinde rectè intelligitur significari, Petrũ capturum homines, non quomodo hostis in bello hostes suos capere studet, quos aut mortuos cupit capere, aut ad mortẽ & seruituteẽ, sed qũo aliquis redimere studẽs captiuos de manu hostiũ qui ceperũt eos. Is enim viuũ capere studet, ac vitæ libertatiq; restituere. Obseruãda autẽ in hac respõsione benignitas Domini, metũ mox excutiẽtis ab eo qui se peccatorẽ humiliter agnoscebat, ac pro malo q̃ metuebatur, insignem dignitatem pollicẽtis. Vnde Ambro. Dic & tu, exi à me Dñe, quia homo peccator sum, vt respondeat tibi Dominus: Noli timere indulgẽti Domino peccatũ fateri. Vides quàm bonus Dñs, qui tantum tribuit hominibus, vt viuificandi habeant potestatem.

ET SVBDVCTIS AD TERRAM NAVIBVS, &c.] Hinc patet vocationis Christi efficacia, ac discipulorũ horum simplex obedientia & fides, qui nihil cũctati mox vocantẽ secuti sunt, nihil diffidentes de adimpletione promissionis quantũuis sublimis, nihil soliciti qua ratione sustentari possẽt, sed se totos vocantis prouidentiæ & potestati cõmittẽtes: *Relictis*, inquit, *omnibus secuti sunt eum*. Omnia ergo Christo posthabuerunt, parentes, vxores, ac quæcunque in hoc mundo possederunt. Et mox secuti sunt, non. s. priùs de rebus suis disponẽres, sed subductis ad terram nauibus. Porro quomodo omnia isti reliquerunt, & an licuerit his omnia relinquere, pòst magis dicetur.

SANATVR IN SYNAGOGA DÆMONIACVS.

Marci 1. Lucæ 4. CAPVT XXVII.

† c desiẽdi in Δ b & § c o. in § b in spiritu immundo.

† eo quod Δ b cõmixtus est ei § c ab eo † c diuulgabatur fama de illo in omnem locũ regionis.

[h]*T† ingrediuntur Capharnaum [c] ciuitatem Galilææ, Δ [h] ibique [b] statim [h] sabbathis [b] ingressus in synagogam [h] docebat eos: Et stupebant super doctrina eius, [c] quia in potestate erat sermo eius. [b] Erat enim docens eos quasi potestatẽ habens, & non sicut scribæ, [h] Et erat in synagoga [b] eorum [h] homo § habens spiritum immũdum, & exclamauit [c] voce magna [h] dicens, [b] Sine, [h] quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos? Scio † te quia sis sanctus Dei. Et Δ increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab homine. [c] Et cùm proiecisset illum dæmonium in medium, [b] & discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna, [h] exiit ab eo, [c] nihilque eum nocuit. Et factus est pauor in omnibus, [b] & mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se, [c] & colloquebantur adinuicem: [h] dicentes: Quidnam est hoc? [c] quod est hoc verbũ? [b] Quænam doctrina hæc noua? [h] quia in potestate [c] & virtute [b] imperat spiritibus immundis, [b] & obediunt ei, [c] & exeunt: [h] Et † processit rumor eius statim in omnem regionem [b] Galilææ.*

ET [h] INGREDIVNTVR CAPHARNAVM CIVITATEM GALILÆÆ, Δ [h] IBIQVE [b] STATIM, &c.] Frequenter Christus in Capharnaũ descendisse & venisse scribitur ab Euãgelistis. Et primò quidẽ à Ioanne, post miraculum aquæ in vinũ conuersæ. Secundò à Matthæo, quando Dñs veniens in Galilæã, relicta ciuitate Nazareth, venit Capharnaum, habitationẽ suam in ea deligens. Vnde pòst ex hac ciuitate loca Galilææ perambulans frequenter eò rediit. Et primùmquidem, vt hîc describunt Marcus & Lucas, quando post prædicationem in variis locis Galilææ, & vocationẽ quatuor discipulorum, cũ eis ingressus est Capharnaũ, docens in synagogis, quemadmodum prius eũ fecisse apparet ex Luca & Matthæo. Non enim quod dicit Marcus, *ibique statim ingressus in synagogam docebat eos*, sic intelligendum quasi cum primũ ibi in synagoga docere cœperit. Porrò qualis fuerit doctrina Christi, & quãdiuersa à doctrina Scribarum, ostendunt Euangelistæ, dicũt auditores obstupuisse in vel super doctrina, hoc est, propter doctrinam eius, quia sermo eius erat in potestate, hoc est, cum potestate, ac potestatem authoritatémq; magnam præ se ferebat. Quod Marcus apertius sic dicit: *Erat docens eos quasi potestatẽ habens, & non sicut Scribæ.* Quod & Matthæus dicit per sermonem habitũ in monte, cap. 7. Variis autem de causis dicitur docuisse cum potestate, vel quasi potestatem habens. Primùm quia non, sicut Scribæ & Pharisæi, tantum ea docebat, quæ lex dicebat, nec interpretis loco solùm fungebatur, sed etiã noua præcepta & promissa ingerebat, idque velut nón ex alieno, sed ex

suo

suo nomine, dicens: *Ego dico vobis*, &c. Secundò, quia A
rarum quandam energiā & efficaciā habebat eius
sermo, spiritu sancto per eū miratione corda au-
ditorū permouente ad fidē & pœnitētiam, cùm do-
ctrina scribarū frigida esset, & ad commouendū pa-
rum efficax. Tertiò, quia fine omni metu docebat,
magna libertate ac fiducia hominū vitia redarguēs.
Postremū quia doctrinam suā miraculis confirma-
bat, quod nequiuerūt Scribę & Pharisæi. Quanquā
autem ob hāc solam vltimā causam quibusdam vi-
deatur dictū de Domino, q̄ docuerit, quasi potes-
tatē habens: tamen ob præcedentes tres alias ma-
gis id dictū videtur, eò q̄ planè videantur Euange-
listæ dicere voluisse ipsum inter docendū potesta-
tem & autoritatē præ se tulisse. Cæterùm hanc po- B
testatem, etsi Christo longè inferiorem, mirificam
tamen habuerunt etiam Apostoli, habéntque etiā
nunc plerique, qui spiritu Dei pollentes ad doce-
dum alios diuinitus delegantur. De hac enim po-
testate & virtute ait Paulus 1. ad Cor. 2. Sermo, in-
quit, meus non in persuasibilibus humanæ sapiētiæ
verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis. Et 2. ad
Cor. 10. gloriatur de potestate sibi data in ædifica-
tionem ecclesię, non in destructionem: instructúm-
que se spiritualibus armis, potentibus Deo, quibus
demoliri possit omnem celsitudinem extollentem
se aduersus cognitionem Dei, in promptu habens
vlcisci omnem inobedientiam.

ET ERAT IN SYNAGOGA EORVM C
HOMO HABENS SPIRITVM IMMVN-
DVM, &c.] Homo iste erat in synagoga, vel fortè eò
veniens, vel potius ab aliis eò adductus, vt à Chri-
sto curaretur, Deo certè ita prouidente, vt prędica-
tione ipsius miraculo confirmaretur. Dicitur autē
spiritus aliquis immundus, ad differentiam spiritus
sancti & spirituum bonorū, eo quod immundis re-
bus delectetur, & ad eas hominum soliciter. Verūm
Dæmon quid proprię significet. pro spiritu immundo Lucas apud Græcos habet
spiritum dæmonij immundi, quod proculdubio
intelligendum intransitiuè, vt sit sensus, spiritum,
qui erat dæmonium immundum. Proinde sciēdum
nomen, dæmon & dæmoniū, Græcum esse, & pro-
priè nihil malum significare, sed omnē rationalem D
mētem. Dicitur enim Græcis, *δαίμων* quasi *δαήμων*
hoc est, peritus & sciens, vt Aug. li. 9. de Ciuit. Dei.
Et Plato in Timæo. Et Lactantius li. 2. Vnde & hoc
nomine vniuersi moderatorē Plato appellabat. Et
Budæo teste cū *θειότατον* dicebant Græci, Deū su-
premum, mundiq; moderatricem diuinitatem si-
gnificabāt. Hinc & *εὐδαίμονες*, hoc est, boni angeli,
& *κακοδαίμονες*, hoc est, mali angeli. Hinc etiam ho-
minis spiritum *δαίμονα* dicebant, & cuiusq; homi-
nis genium, fortunæ vel bonæ vel aduersæ concil-
liatorē. In scripturis autem sacris, vt eodem libro
docet Augu. nomina hæc solis malignis spiritibus
appropriantur, idq; ob id, vt pateret, quia gētes dę- E
mones appellabant Deos suos, quos omnes cōstat
malignos fuisse spiritus. Hi autem ex inuidia irre-
conciliabiles humani generis hostes, non tantùm
externa impugnatione homines adoriuntur, quę-
rētes suis suggestionibus ad peccatū pertrahere, ac
quomodocunq; in externis eorū bonis nocere, sed
etiā interius quandoq; Deo permittente homines
possident, varia & miranda in eis & per eos operā-
tes, perturbando. f. eorum sensus interiores & exte-
riores, appetitū illorum in hæc aut illa impellētes,
ac omnibus eorum mēbris pro sua voluntate vten-
tes, vt vel loquelam eis & auditum adimant, vel quę
velint per eos loquantur. Hæc enim fieri ab inha-
bitante in hominibus dæmone, & non extra homi-
nes constituto, patet ex eo quod in euāgelio toties
in curatione dæmoniacorū saluator præcepit dæmo
nibus exire ab hominibus. Deinde q̄ pleraq; in dę-
moniacis fiunt, quæ non possunt fieri à dæmone, ni-
si inexistente. Non tamen ita est spiritus immundus
in hominibus, quomodo spiritus sanctus. Hic enim
nō solùm corpori illabitur, sed & animæ ac spiritui
nostro. Ille verò corpus tantùm hominis ingredi
potest, non autē menti hominis illabi, q̄ soli Deo
proprium est. Nec ita tamē corpus hominis ingre-
ditur, vt illi tanquam forma vniatur, quemadmodū
in corpore est animā, aut vt in illo fit quomodo in
corpore Deus est, qui in illo essentialiter est & in-
timè, essentiā suam illi cōmunicans, sed in eo solum
est vt in loco, & vt motor in suo mobili. Qui autem
sic à diabolo possidentur, Latinis quidem dicun-
tur arreptitij, Græcis verò dicuntur propriè *ἐνεργούμενοι*,
quasi acti ab aliquo inexistente. Porrò non
solum ob dictam causam dæmones homines possi-
dere & ingredi quærunt, videlicet vt pro inuidia &
inimicitia sua contra homines illis nocumento sint,
sed etiam vt per eos quos obsident alios ad sui ve-
nerationem, timorem & fidem alliciant, auertánt-
que à veneratione ac fide soli Deo debita, dum per
eos & varia operantur, & occulta futuraque quæ-
dam prædicunt. Itaque partim nocendi cupidita-
te, partim honoris diuini ambitione homines ob-
sidere quærunt. Permittit autem Deus quandoque
dæmonibus hanc obsessionem. Primùm quidem
propter hominum peccata, iustitia scilicet exigen-
te, vt qui propria voluntate sese ab optimo Domi-
no subtrahentes, impio tyranno se subiecerunt, il-
lius etiam tyrannidem perferant & sentiant. Nam
ferè ob peccata huiusmodi obsessio contingit. Se-
cundò, vt hac ratione apertissimè declaretur dæ-
monum cum humano genere inimicitia & odium.
Nam reliqua mala quæ à dæmonibus homines pa-
tiuntur, à quibusdam tribuuntur aliis causis. Ter-
tio, vt etiam ostendatur esse substantias quasdam
insensibiles, ex quibus melius credere ac intellige-
re possimus animas nostras esse immortales: esse
proinde vitam aliquam post hanc vitam, ob quam
in hac vita bene sit viuendum, quæ Christianæ do-
ctrinæ prima quædam sunt fundamēta. Postremùm,
vt ex sensibili illa dæmonum in eis quos secundum
corpus obsident, tyrannica operatione intelligere-
mus eorundem potestatem & vim in eos qui secū-
dum spiritum per peccatum illis sunt subiecti, &
contrà suauissimū ac liberrimū ductū & impulsum
spiritus sancti in his qui illū habent cordis sui ho-
spitem. Cæterum ex multitudine dæmoniacorū, de
quibus in euangelio fit mentio, apparet in Iudæa
tempore Christi plures fuisse hoc malo afflictos,
quàm vel tēporibus præcedētibus, vel hisce tēpo-
ribus. Quod ob id cōtigisse videtur, vt ostēderetur
& tum inualuisse per peccatorū abundantiam dæ-
monum imperium, & tum venisse eum qui diaboli
potestatem frangeret, & ab ea homines liberaret.
Nam & ob eam causam videtur Christus tam mul-
tos curasse à dęmonio, atque Euangelistę id tā ac-
curatè & frequenter inculcare, vt declararetur Ie-
sum esse eum qui diaboli superaturus esset poten-
tiā, eúmque mūdo electurus, vt postea saluator ipse
parabola quadam significat. Sic & in primitiuę ec-
clesię tēporibus multū etiam inter Christianos re-
periebantur obsessi à diabolo, cui à Deo relinque-

bantur ob admissa peccata vexandi ad tempus, ad correptionē ipsorum,& terrorē aliorum,quādo disciplina ecclesiastica,& peccantiū punitio seuerior erat in Ecclesia,& esse cōueniebat quàm modò sit. Tales enim putantur fuisse ij quos Paulus tradidit satanæ in interitū carnis,1.ad Cor.5.& 1.ad Timot. 1.De talibus quoque loquitur Dionysius in lib. de cœlesti Hierarchia. Item & Cyprianus sermone de lapsis, dicens multos tunc fuisse energumenos ob indignam corporis Dominici sumptionem.

*b*EXCLAMAVIT *c*VOCE MAGNA, *b*DICENS: *c*SINE: *b*QVID NOBIS ET TIBI IESV]Cum in synagoga præsens esset homo iste arreptitius,vis diuinitatis Christi sese proferre cœpit in ipso dæmone,ita vt sentiret se pellendum ab homine:quare eius præsentiam & vim non ferens,præ nimia tortura & pœna obsessum exclamare fecit. Obsessus enim exclamauit,non tamen suas,sed dæmonis voces per eum loquentis. Sic ergo exclamare illum Christus permisit, quamuis postea diceret: *Obmutesce*, vt vim & potestatem suam dæmonibus quantumuis potentibus non tolerandam ostenderet, atque vt ipsius cum illis inimicitia manifestè cōprobaretur, idq; in condemnationem Iudæorū, qui dicturi erant in principe dæmoniorum eiicere illum dæmonia. Porrò pro verbo, *Sine* , quod est in Luca, Græcis est non solùm in Luca , sed etiam in Marco, ἔα,quæ dictio ambigua est, cùm possit esse imperatiuus ab ἐάω,id est sino, quo modo accepit noster interpres: aut aduerbium exclamātis,respōdens nostræ interiectioni,eia,vel ah, quomodo alij accipiunt, &, vt apparet, rectius. Quod si legatur, *fine*,iam sensus est. Dimitte nos,vel omitte nos torquere. Vtroque enim modo accipi potest. Quod autem sequitur: *Quid nobis & tibi Iesu Nazarene*,hoc est,vt priùs dictum est, quid tibi nobiscum rei est, non sic intelligendum est quasi dicere voluerit dæmon,nihil sibi cum Christo fuisse cōmune,*vt* quod hîc dicitur idem sit cum eo quod dicit Paulus:Quę participatio iustitiæ,cum iniquitate? Aut quæ so- *2. Cor. 6.*
cietas luci ad tenebras?Quæ autem conuētio Christi ad Belial ? Hic enim sensus proposito non conuenit,vt facilè est intelligere. Igitur istud intelligēdum est dictum per expostulationem cum Christo, quomodo similis oratio frequenter in scripturis *2. Reg.* accipitur. Sic enim dicit Dauid expostulans cum *16.19.* Abisai : Quid mihi & vobis filij Saruiæ, hoc est, quid est vobis in me causæ vt me interpelletis, aut cur præsumitis vobis me interpellare, & cōtra hostem meū cōcitare? Sic & illud intelligi potest Saluatoris ad Mariam matrem , Quid mihi & tibi est *Ioan.2.* mulier? Itaq; in præsenti loco & aliis similibus sensus est: Quid tibi causæ est in nos, vt tua præsentia adeo nobis sis molestus,ideoq; nos torqueas? Huic intelligentiæ optimè conuenit quod sequitur : *Venisti perdere nos?* Quod etsi à pleriſq; legatur assertiuè,melius tamen præcedenti quæstioni conuenit, vt & ipsum quæsitiuè & in hoc & in aliis locis legatur,vt sit sensus: Quid tibi nobiscum est negotij? An venisti ad perdendum nos? quasi dicat: Quoniā ex præsentia tua nos torqueri sentimus, & vrgeri ad exitum,quale nihil sensimus vnquā ex aliorum propheratum præsentia, apparet te venisse ad perdendum nos,cùm tamen nondum sit tempus perditionis nostræ,quam scimus nos manere in extremo die. Quanquam enim plerique perditionem intelligunt dæmonem intelligere amissionem regni sui in hominibus, & potestatis suæ cohibitionē,aut coactionem ad exeundū ab hominibus quos obsidebat,tamen magis videtur intelligendum de perditione illa perfecta, quādo mittentur omnes in abyssum inferni,tū quia Lucæ 8.dicūtur rogasse dæmones ne imperaretur illis vt in abyssum irent: tū quia Matthæi 8.dicuntur clamasse, venisti ante tēpus perdere nos: quæ verba, si ante tempus, etiā hic in Marco leguntur in libris quibusdam: verùm cum nec Græca,nec Latina emendatiora eam partē habeant hoc loco, videtur ex Matthæo huc translata. Porrò quod sequitur: *Scio te quia sis sanctus Dei*, vel, vt habent Græca: *Scio te quis sis , sanctus Dei* , accipi potest dictum partim ad expiscandum num verè esset Christus,si.s.vendicaret sibi honorificum illum titulum: partim,& potius, per adulationem , vt per commendationem & laudem Christus à contrarietate desisteret. Non enim putandum dęmones verè sciuisse quod se scire dicebant. Si enim,inquit Paulus,cognouissent,nunquam Dominum gloriæ crucifixissent , sed quod coniecturis quibusdam suspicabantur,id ob causas dictas se scire mēdaciter asserebant, Deo ita volente,vt etiam à contraria potestate veritas testimonium acciperet. Non simpliciter autem Iesum dæmon dixit sanctum Dei , sed cum articulo , quò ab aliis prophetis eū separaret, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ,ille sanctus Dei,de quo.s. Prophetæ sunt vaticinati,& singulariter Daniel Propheta,qui ca.9.aduentus Christi tempus designans , vocat eū sanctum sanctorum.

*b*ET INCREPAVIT ILLVM IESVS, DICENS: OBMVTESCE,&c.] Idem est verbū, quod in Marco versum est,*comminatus est*, & in Luca,*increpauit*,nempe ἐπετίμησεν,quod potius est,increpauit. Duo autem dæmoni Christus,suam potestatem declarans,præcepit,tacere.s.& exire. Et exire quidem præcepit ob causas prius dictas: silere verò,tum quod nollet videri eius testimonio gaudere,quod *non* ex syncero affectu, sed malitiosa ac subdola voluntate profectum fuit: tum vt magis quis esset dæmonibus occultaret: ac postremùm, vt nos doceret ne dæmonibus etiam spōte vera dicentibus credamus, multóque minus veritatem ab eis requiramus. Quum enim ament mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi vt ad fallendum veritate quasi quadam esca vtantur.

*c*ET CVM PROIECISSET ILLVM DÆMONIVM IN MEDIVM, *b*ET DISCERPENS EVM.] Præterita sunt apud Græcos duo hæc participia , *discerpens* & *exclamans*,σπαράξαν & κράξαν,sicut pro illo,cùm proiecisset,illis est πίψαν. Sensus ergo est,cū discerpsisset,& clamasset. Porrò discerptio hæc non potest intelligi scissio membrorum corporalium , cùm Lucas dicat dæmonem nihil nocuisse obsesso,sed scissio virium aut distractio eius huc & illuc. Clamauit autem non voces aliquas ædens significatiuas , cùm præceptum illi esset à Christo vt taceret,sed voces nihil significantes proferens , quibus dolorem suum testabatur. Permisit autem Dominus hominem proiici & discerpi,vt pateſceret dęmonis malitia , eiusdémque indignatio ob expulsionem , ac miraculi magnitudo,quo à tanto malo homo liberabatur. Cæterum etsi proiiceretur & discerperetur , nihil tamen, quod mirum erat , nocumenti ex eo pertulit , vt expellentis potentia agnosceretur , dęmonémque nihil plus in homines posse quàm à Deo illi permissum fuerit.

Et

ET FACTVS EST PAVOR IN OMNIBVS, ET MIRATI SVNT OMNES.] Prodictione, *pauor*, Græcè est, φόβος, quod etiam & magis stuporem significat & admirationē, quàm timorē. A quadictione deriuatum est verbū illud quod est in Marco, ἐξεθαμβήθησαν, pro quo nos habemus, *mirati sunt*. Quæ rectius verti potuisset, obstupuerūt. Significat enim plus aliquid quàm timorem vel admirationē. Proinde etiā in Luca pro pauore rectius versum fuisset, stupor, quēadmodum alibi vertitur. Hoc enim loco videtur magis esse admirātiū quā timentiū. Nam verba quæ sequuntur, admirantium sunt verba. Quare pauor, de quo fit mentio in nostro textu, intelligendus est pauor stuporis qui ex stupore nascitur, eique semper coniunctus est. Perrò quod habet Lucas, *Quod est hoc verbum*, vatiè intelligitur. Quidā enim Hebraica accipiunt phrasi, vt sit sensus: Quale est hoc factū aut, quod est istud rei, vt sit idē cū eo quod habet Marcus: *Quid est hoc?* Alij inter quos Theophylactus, verbum accipiunt pro eo sermone, quo Christus imperauit dæmoni vt exiret, vt sit sensus: qualis & quàm potens sit iste sermo, quòd imperat dæmonibus, & obediunt ei. Sunt & qui verbum, vel, vt est Græcè, λόγος, id est, sermo, accipiunt pro doctrina Christi, vt quod habet Lucas, *quod est hoc verbum*, idem sit cū eo quod habet Marcus, *quænam doctrina hæc noua*. Eo magis enim admirabantur nouam Christi doctrinā, quæ regnum cœlorum annūciabat, quòd tanta virtus eā comitaretur, ac tanta potestate docentis comprobaretur, quasi dicerent: Oportet huius doctrinam, quamuis noua sit & inaudita, planè esse diuinam & cœlestem, quòd is qui eam tradit, tanta cum authoritate & virtute imperat dæmonibus, & obediunt ei. Vt enim potestas hæc non nisi diuina est, ita & doctrinā diuinā esse necesse est. Dicunt autē, in, hoc est, cū potestate vel potius autoritate & virtute Dominū imperare dæmonibus, ad distinctionem eorum qui magicis quibusdam artibus, aut precibus certis, aut inuocatione nominis diuini dæmonia expellebant, cùm Saluator solo verbo & iussu, idq; non inuocato nomine alterius, dæmonia eiiceret, & ita eiiceret, vt nihil nocumenti relinqueretur in afflictis.

CVRATVR A FEBRI SOCRVS SIMONIS, ET ÆGROTI multi, Matth. 8 Marc. 1. Lucæ 4. CAP. XXVIII.

† c Surgēs exiit Iesus. d rediit. e surgit. f autem † b offerebāt ad eū omnes male habentes. a a Ecclesiast. 38. * At a c Falsa autem dic. † erubat † c Galilæa.

[h] † *Et protinus egredientes de synagoga Δ venerūt in domum Simonis* [b] *& Andreæ cū Iacobo & Ioāne.* [h] *Socrus autē Simonis* [c] *tenebatur magnis febribus,* [&] [b] *decumbebat febricitās.* [a] *Et cùm veniſſet Ieſus in domū Petri, vidit ſocrū eius iacētē & febricitātem,* [b] *& ſtatim dicūt ei de illa* [c] *& rogauerūt illū p ea.* [b] *Et accedēs* [c]*, & ſtās ſuper illā imperauit febri,* [a] *& tetigit manū eius,* [&] [b] *eleuauit eā apprehēſa manu eius,* [f] *& continuò* [b] *dimiſit eā* [c] *febris.* [f] *Et* [c] *cōtinuò* ‖ [f] *ſurrexit* [i] *& miniſtrabat eis.* [c] *Veſpere autem facto* [h] *cū occidiſſet Sol,* † *omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eū* [b]*, &* [a] *obtulerunt ei multos* [c] *dæmonia habentes.* [b] *Et erat omnis ciuitas cōgregata ad ianuā.* [c] *Et Δ dæmonia multa eijciebat* [a] *verbo,* [c] *& omnes male habentes,* [b] *multos qui vexabātur varijs languoribus,* * [c] *ille ſingulis manus imponens* [i] *curauit* [c] *eos,* [a] *vt adimpleretur quod dictū eſt per Iſaiam prophetam dicentē: Ipſe infirmitates noſtras accepit, & ægrotationes noſtras portauit.* [c] *Exibant autem dæmonia à multis clamantia & dicentia: Quia tu es filius Dei.* [h] *Et* [c] *increpans* [b] *non ſinebat ea loqui, quia ſciebant eum* [c] *eſſe Chriſtum. Δ* [h] *Et diluculo valdè* [b] *ſurgens* [h] *egreſſus* ‖ *abijt in deſertum locum,* [b] *ibique orabat. Et proſecutus eſt eum Simon, & qui cū illo erant. Et cùm inueniſſent eum, dixerūt ei: Quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos vicos & ciuitates, vt & ibi prædicē: ad hoc enim veni.* [c] *Et turbæ requirebant eū, & venerunt vſque ad ipſum, & detinebāt illū ne diſcederet ab eis. Quibus ille ait, Quia & alijs ciuitatib. oportet me euāgelizare regnum Dei, quia ideo miſſus ſum.* [h] *Et erat prædicans in ſynagogis* † *eorum, & in omni Galilæa* [b]*, & dæmonia eijciens.*

EBAT PROTINVS EGREDIENTES DE SYNAGOGA, &c.] Cùm miraculū istud curationis ſoctes Petri ex Marco & Luca constet contigisse mox post præcedens miraculo, imò eadem die, ac illud ex Marco constet factum in principio vocationis Petri & Andreæ, &c. manifestum est Matthæum, qui hoc miraculū describit capite 8. post sermonem Domini in monte, & post leprosum seruumq; Centurionis sanatum, non seruasse hic ordinem, sed recapitulasse ab hoc locoque ad finem c. 9. quæ prius omiserat: vnde & tali vsus est locutione, quæ non exigit necessariò intelligētiam consequentiæ eorum quæ narrantur. Nā post commemoratam curationem serui Centurionis, subiicit: *Et cum veniſſet in domum Petri*, &c. nec dicit: *Poſt hæc cum veniſſet*, &c. Iam & ex ipso Matthæo satis colligi potest quæ ab eo narrantur ab hoc loco vsque ad finem c. 9. (quæ inter se ordine quodam hærent) debere intelligi contigisse ante sermonem illum in monte. Nam ex ipso sermone satis constat eum potissimum pertinuisse, & habitum ad discipulos aut Apostolos, quod ex Luca sit euidentius, qui etiam post vocationē & electionem duodecim Apostolorum, sermonem habitum testatur. Iam c. 9. in principio fit primū mentio vocationis Matthæi, qui fuit vnus ex duodecim. Eum autem sermonem videri potest Matthæus ob id præposuisse, vt in principio prædicationis Christi, summam doctrinæ Christi semel cōplecteretur. Nam quæ à Luca sparsim ex verbis Christi ponuntur, ab ipso Matthæo hic simul collecta sunt. Porrò circa narrationem istius miraculi imprimis obseruandū, q. post æditum prius miraculum, protinus dicitur cum suis Christus egressus à Synagoga. Hic enim fuit mos Domini, vt ferè semper cùm miraculo aliquo inclaruisset, turbis sese subdiceret, contentus nimirum benefecisse, nec gloriæ humanæ cupidus: docens nos, vt bene mereri potius quam laudem venari studeamus, imò fugiendam, quod in nobis est, humanam laudem, ne vel ea efferamur, vel de ea gaudentes gloriam quæ à solo Deo est amittamus. Ingreditur autem in domum Simonis, fortè ab eo ad conuiuium vocatus. Nam iam hora erat sumendi cibū. Vbi obseruanda Domini

tum

tum frugalitas, tũ humilitas qui non sit dedignatus cibi gratia humilis piscatoris recipi hospitio. Apparet autem Simonem & Andream fratres etsi essent ex Bethsaida ciuitate, vt dicitur Ioan. 1. tamen habitasse in Capharnaum, nisi fortè domus Simonis & Andreæ hic dicatur ea in qua hospitio in Capharnaum recipi solerent. Nec φ hic dicuntur ingressi in domum Simonis, obstat ei quod priùs dictũ est, hos discipulos omnia reliquisse. Domũ eñ Simonis vocat quam hactenus possederat, non quã modò possidebat: nec sic omnia hi discipuli reliquerant, vt nullam amplius cũ suis haberent consuetudinẽ, sed φ nulla eis amplius esset rerum suarum cura, nullaque possessio, omnibus quę habebãt relictis potestati propinquorum. Quomodo eos omnia reliquisse satis patet ex eo quod postea cum Matt. 19. Dominus dixisset diuiti adolescenti, Vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni, sequere me, dixit Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Vnde cõstat satis Petrũ cum aliis omnia à se alienasse, quemadmodum Dominus voluit omnia alienari ab adolescente illo. Miraculi autẽ, quod ab Euangelistis hîc narratur, magnitudo, quatenus ex omnibus colligere licet, in eo consistit, φ cùm socrus Simonis, verula. s. cui à febri grauius erat periculum, & quæ ægrius curari potuit per naturam, comprehensa esset febri, nõ leui, sed magna, adeò vt decumberet febricitãs, Dominus solũ verbo, vt dicit Lucas, & contactu, vt habẽt reliqui duo, ita eam curauit, vt nõ solùm febris eam relinqueret, idque continuò, sed nec vestigiũ morbi remaneret, adeò perfectè muliere sanitati restituta. vt surgens eis ministraret, cùm in his qui medicorũ ope vel naturæ vi subleuantur à febribus, paulatim soleat redire corporis vigor. Notandũ autem, aliorũ precibus Dominum excitatum ad curandam hanc mulierem. Etsi enim ex se prõptissimus esset ad benefaciendum omnibus, tamẽ quandoque aliorum vel precibus vel fidẽ excitari voluit, vt ne vbiq; se miraculis ingerens videretur captare humanam gloriam, vtque locum daret quorundã charitati pro aliorum salute gerendi solicitudinem, ac postremum ostenderet quantum apud Deum valeant aliorum, maximè iustorum, preces pro impetranda peccatorum salute. Quod dicitur in Luca, *stans super illã*, non sic intelligendum quasi pede calcauerit mulierem, sed φ illi astiterit, & inflexo capite incubuerit supra illam, velut appellans eam. Est enim Græcè, ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, hoc est, astans supra illam. Quod nos habemus, *imperauit febri*, Græcæ est idem verbum quod prius vertit interpres, increpauit, ἐπετίμησεν τῷ πυρετῷ, increpauit febrem. Tamen, vt annotauit quidam Græcus, increpare hic positum est pro imperare, eo φ Christum increpasse febrem, nihil aliud erat quàm cũ authoritate & cõminatione præcepisse ei vt discederet. Quomodo verbum increpandi frequenter in Psalmis Deo tribuitur respectu creaturarũ insensibilium, vt cùm Psal. 105. dicitur increpuisse mare rubrum, & Psalm. 103. dicitur de aquis: Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt. Proinde nõ malè interpres verbum, increpauit, mutauit in id quod mollius videbatur, *imperauit*, & hoc loco, & aliis aliquot locis, vt cùm mox postea dicitur in Matthæo, imperasse vento & mari, cùm Græcè sit verbum increpandi. Nec putandum est scriptorum vitio pro increpauit scriptum *imperauit*, quis inter ea verba satis magna sit similitudo. Quòd autem febrem increpauit, vel ei imperauit, similiter & increpauit ventos & mare, etsi res insensibiles, diuinam naturã & virtutem significare voluit, dum id fecit quod frequenter in scripturis Deus fecisse dicitur, quodq; soli Deo propriè conuenit, vt qui omnium creaturarũ verus sit dominus, cuius voluntati omnino promptissimè inseruiunt, cuius vox efficax est in omnia, cùm nostra vox tantùm sit efficax ad commouendũ eos qui intellectu sunt prædiți. Quod verò nõ solo verbo, sed etiam contactu manus curauerit, significare voluit carnis suæ sanctificatiuam & curatiuam virtutem propter inhabitantem diuinitatem: quodq; nõ solo verbo iam esset hominem spiritualiter reformaturus & saluaturus, sicut priùs totum mundum & hominem verbo creauerat, sed quòd pręter salutarẽ eius doctrinam opus esset carnis eius pro nobis in cruce oblatæ contactu. Nam qui fide eam nõ manducat, non habebit vitam in se manentem. Porrò vt omnia Domini miracula in curatione corporum cõsistentia mysterium aliquod habent, & typi sunt spiritualium Dei beneficiorum quæ menti prælãtur: ita & miraculorum ordo quandoque rectè accipitur non vacare mysterio. Itaque φ à synagoga venit in domum Simonis, significabat derelicta synagoga Iudæorum transiturum Christum ad Ecclesiam gentium. Quòd autem vna eademque die priùs quidem virum curat, postea verò mulierem, secundum Ambr. significat Dominum aduenisse ad curandum vtrumque sexum, atque ob id priùs virum curatum, φ prior vir creatus esset. Quod tamen secundum eundem & aliter accipi potest, videlicet vt per virum à dæmonio vexatum animus hominis diabolo per peccatum subiectus, ac erroribus variis ab eo detentus accipitur: per mulierem autem febricitantem, caro variis obnoxia concupiscentiæ æstibus. Itaque per duorum istorum curationem, animi debemus & corporis intelligere sanitatem, & priùs quidem necesse esse, vt anima à diabolicæ potestatis vinculis atque erroribus quibus occupatur, verbo Dei liberetur, ac deinde & carnem à suis morbis, hoc est, concupiscentiæ calo ribus (nam hi propriè carnis morbi sunt posse curari, ficque fit vt & Adam & Eua curetur. In eo autẽ φ curata socrus Simonis, surgens ministrabat illis, exemplum est, eum qui iam Christi beneficio sanitatẽ recepit, debere surgere ad opera virtutis, & ministrare sanctis, ac ipsi Christo, curando. s. pauperes. Quicquid enim, inquit, vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. In eo verò quòd Christus socrum non solùm sanauit, sed, vt habet Marcus etiã eleuauit eam apprehensa manu eius, significatum est Christum non tantùm per gratiam suam dare nobis spiritualem sanitatem, qua deinceps surgere possimus, sed etiam sua gratia semper adiuuante & concomitante nos erigere.

Mystica interpretatio.

Matt. 25.

ꝛVESPERE AVTEM FACTO ꝟ CVM OCCIDISSET SOL, &c.] Ideo vespere facto & cùm sol occidisset, videntur hi suos infirmos attulisse, quia sabbathum fuerat, quo putabant non licere afferre ægros, quod licitum sciebãt post occasum solis, quando iam operari fas erat. Atque ideo videtur Marcus iam distinctè tempus indicasse, non contentus dicere, *Vespere facto*, sed etiam addens, *cùm sol occidisset*. Huius autem temporis explicatione, Euangelistæ & turbæ desiderium non à tempore impeditum significant & Christi expositam benignitatem, cùm neque excusa

cusaret priuatum quod debebatur otium, neque no étẽ initẽpestiuâ rebus gerendis. Iam quòd omnes allatos siue dæmoniacos, siue naturali aliquo morbo laborantes Dominus curauit, illos quidem solo verbo, istos verò solò cõtactu: primùm quidẽ diuinam eius potentiam cõprobat; dum cuiusuis generis mala etiã medicorum arte insuperabilia tam facili negotio, iumó nullo depellit. Deinde verò eiusdẽ erga omnes sine discrimine expositam misericordiam demõstrat, cùm nullum curandorum delectum fecit, nõ gratiã alicuius aut præmium quærens, nec vllam fœditatẽ aduersans, sed cõtactu suo etiã singulos dignatus, quantumuis fœdo laborantes morbo: quo contactu præter demonstrationem & saluificæ potentiæ carnis suæ, & dignationis misericordiæ suæ, etiã demonstrata est, puritas ipsius, non metuentis ne ab alicuius morbi contagio cõtaminari posset. Sunt enim in corporum morbis quidam adeò fœdi, vt nec amici sustineant adesse: quidã adeo contagiosi, vt non sit tutum adesse: quidã rursum adeò vehementes, vt medicorũ opem & artem superent. Sed maior est nostri medici vis quàm vt vllius morbi magnitudine sit inferior: maior est puritas, quàm vt vllis hominum malis possit inquinari: maior est misericordia, quàm vt vllam fœditatem aduersetur. Admittit ergo omnes optimus, contingit omnes ipse purissimus, sanat omnes potentissimus. Hac autem ratione & declarauit Dominus quàm paratus sit ac potens sanare morbos animorum, si modò veniant ad ianua domus Petri, hoc est, ad Ecclesiam, & exemplum exhibuit episcopis maximè ac pastoribus in Christi locum succedentibus, quanta cum mansuetudine recipere debeant peccatores à vitiis suis resipiscere conantes. Notandum autem illud Marci, *Multos qui vexabantur variis languoribus curauit*, nõ sic intelligendum quasi nõ omnes allatos curauerit. Omnes enim curatos Matthæus testatur, sed id à Marco dictum est, quia omnes curati multi erant.

Esa. 53. [a] VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM.] Testimoniũ istud in Isaia sic vertit Hieron. Verè lãguores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit. Quod testimonium etsi ab Isaia potissimum dictum sit de infirmitatibus, animorũ, hoc est peccatis & pœnis quas pro his merebantur, vt satis patet ex iis quæ apud ipsum sequuntur, atq; ex Petri
1. Petr. 1 interpretatione, qui secutus Septuaginta prædictã autoritatem sic interpretatur. Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignũ: Matthæus tamen, qui Iudæis scribens frequenter veteris testamenti scripturas factis circa Christum adaptat, hoc testimonium citat de infirmitatibus & morbis corporũ, idque appositè, nõ solùm quòd verba prophetæ etiã quadrant in Christum ratione curationis corporaliũ morborum, sed & ob id q morbi corporales & peccatorum sunt effectus, & morborum animi typi quidã ac figuræ: quare dum illis tollendis à quolibet se Dominus tam facilem præbuit, ostendere voluit se multo faciliorem esse vt sanet morbos animæ eorũ qui ab ipso petunt. Quò itaq; Euangelista insinuaret curatione corporali demonstratum esse curatorem mentis, quod de morbis animi præcipuè dictum fuit, adaptat morbis corporis. Secundum tamen hanc authoritatem nõ eodẽ modo intelligi posse de morbis animi, & de morbis corporis. Nostras enim infirmitates spirituales, hoc est peccata Christus tulit, quia in se ea susceptit pro eis Deo in cruce nostro nomine satisfaciens. Sic & dolores nostros ipse portauit, quia quæ nos merebamur supplicia, ipse pro nobis pertulit, & perferendo persoluit. Vnde sensum hũc propheta in sequẽtibus elucidaturus: Et nos, inquit, reputauimus eũ quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatũ. Ipse autẽ vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eũ, & liuore eius sanati sumus, &c. Cum verò de morbis corporis intelligitur secundũ Matthæi citationẽ hęc authoritas intelligẽdũ Christum accepisse nostras infirmitates, nõ quia eas in se susceperit. Nam etsi quasdã infirmitates dignitati suæ non indecentes, quales sunt fames, fatigatio, mors & similes, in se susceperit, non tamen eas de quibus hic est mentio, nempe morbos & languores, vt quæ dedecuissent eius dignitatẽ. Sed accepisse dicitur nostras infirmitates, quia eas à populo abstulit, curando eas. Sic & ægrotationes nostras portasse dicitur, quomodo Paulus Galatis scribens dixit: Alter alterius onera portate, videlicet quia cõdolens ægrotãtibus, eos subleuauit sublatis morbis. Quidã autẽ Græcus intelligit Christũ infirmitates corporales & morbos in se accepisse & portasse, eo quòd cũ multos lãguores curauit, in se eorũ reatũ transtulit, labores multos ac tãdẽ mortẽ pro eis perpessus. Verùm præterquã quòd sensus hic nõ videatur vsque adeo verus, proposito saltem nõ cõuenit. Caietanus verò contendit sensum testimonij huius, vt à Matthæo citatur esse sensum literalẽ Isaiæ prophetę. Idẽ in verbo, portauit, vult notari facilitatẽ qua curauit hominũ lãguores Dominus, nimirũ quia tam facilè abstulit hominum morbos, ac si rẽ aliquã portatilẽ tolleret, veheretq; in aliũ locum. In illo quod sequitur: *Increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum*, dictio, *quia*, nõ est causaliter accipiẽda, sed indefinitè p quòd. Vt sit sensus. Nõ sinebat ea loqui, quòd scirẽt ipsum esse Christum. Dicebãt enim, vt patuit capite superiori, Scio quòd sis sanctus Dei.

[b] ET DILVCVLO VALDE [b] SVRGENS EGRESSVS ABIIT IN DESERTVM LOCVM, [b] IBIQVE.] Ex his quæ post prædictia narrãtur apud Marcũ & Lucã, patet ea, quę à Matthęo narrantur post dictam authoritatem, non statim eadem die contigisse, quasi propter eas turbas quę congregatę erant ante ianuam domus Petri, iusserit Dominus discipulos ire trans fretum, vt quidam intelligũt. Nõ est autẽ contrarium quod dicit Marcus, *diluculo valde*, aut, vt habent Græca, mane multa adhuc nocte, ei quod dicit Lucas, facta die egressum Dominum. Nam crepusculum, & valde mane est, & diei principium. Aut intelligi potest Christum summo mane, imò multa adhuc nocte surrexisse, vt dicit Marcus: facta autẽ die egressum, vt dicit Lucas. Nisi quòd rectius intelligitur Dominus etiã ante exortam diem, sed imminentem è ciuitate discessisse, idque solùm, vt satis patet ex Marco. Rursum nõ est cõtrarietas aliqua, q Marcus dicit Simonem & qui cum eo erant prosequentes Christum inuenisse eum: Lucas verò turbas requisisse eum & inuenisse. Vtrumque enim factũ est. Nam primùm discipuli eius abitum percipientes, eum prosecuti sunt, dicentes de turbis: *Omnes quærunt te.* Deinde verò & turbæ quærentes eundem inuenerunt. Itaque summo mane Dominus relicta ciuitate solus abit in desertum locum, partim vt fugeret suspicionem humanæ laudis, vel præmij pro præstitis beneficiis expectati, partim,

vt

vtà turbæ tumultibus liber, in ſecreto loco patrem oraret, gratias agens pro beneficiis quæ per ipſum humano generi iã largiri incepiſſet, & amplius dare decreuiſſet, ac deprecans, vt doctrina eius fructũ faceret tũ in his qui audierant, tũ in his qui audituri erant. Secedit etiã ob id, vt ſua abſentia deſideriũ doctrinæ in turba accẽderet, exẽplũ nõ ſimplex exhibens nobis, & maximè prædicatoribus, nimirum poſt collatã in alios beneficẽtiã oportere ſecedere, ne præmiũ aut laudẽ ab his quibus benefecerimus videamur expectare. Deinde poſt doctrinã ſeceſſu & oratione opus eſſe, tum vt fructus prædicationis in auditoribus obtineatur à Deo, tũ vt cõtemplatione ac mentis in Deum eleuatione, ad docendum & iuuandũ quouis modo proximos, ſpiritus reddatur alacrior. Poſtremò nonnunquam ad tempus intermittendam ſalutiferam doctrinam, quò magis irritetur in auditoribus appetentia verbi Dei.

EAMVS IN PROXIMOS VICOS ET CIVITATES.] Pro hac oratione, *vicos & ciuitates*, Græcis eſt vna dictio compoſita, κωμοπόλεις, quam quidã interpretãtur, municipiat ſignificat autẽ propriè oppida ruſticana, quæ, ſcilicet & vici & oppida videri poſſint. Interpres autẽ videtur duas legiſſe dictiones, κώμας καὶ πόλεις. Porrò ne leuitatis videri poſſet aut inſtabilitatis, q̃ vagari voluit Dominus bene adiecit: *Ad hoc enim veni*, in hunc mundum ſcilicet, vt prædicẽ non vni ſolum ciuitati, ſed omnibus. Turbis verò dixit, *ideo miſſus ſum*, à patre ſcilicet, verbo quidẽ miſſionis, ſignificans paternã authoritatẽ: verbo autẽ *veni*, ſuam authoritatẽ, humilius de ſe loquens apud turbas quàm apud diſcipulos. Obſeruandũ verò rurſum, nihil Dominum indignatum turbæ detinere illum volentis improbitate, quamuis etiam ſciret eos magis ſpectare & quærere eius miracula quàm doctrinam, ſed detinentibus ipſum placidè reſpondit: *Etiam aliis ciuitatibus, &c.* quaſi dicat: Quod gratis in vos collatũ eſt beneficii, boni conſulite. Non aſpernor veſtrũ hoſpitium, veſtrumq́ue deſiderium, ſed pro officio mihi à patre delegato oportet etiam aliis ciuitatibus annunciare appropinquans regnum Dei. Miſſus enim ſum ab illo, non tam ad faciendũ miracula quæ admiramini, quàm ad prædicãdum nouum regni Dei euangeliũ, idq́ue non vni aut alteri ciuitati, ſed omnibus etiam humilibus locis. Cæterum & in turba hac ac diſcipulis Chriſtum quærentibus, exemplum eſt nobis quærendi Chriſtũ, precibusq́ue illum reuocandi, dum è domicilio cordis noſtri parat abire: & in Chriſto exemplum eſt paſtoribus quòd ſemper debeant obambulare ſoliciti pro grege concredito, vt quod aberrauit reuocent, & quod eſt morbidum ſanent, &c. non vni tantùm familiæ, ſed omnibus etiam humilibus vigilantes.

REPREHENDVNTVR A CHRISTO TRES VOLENTES ipſum ſequi. Matth. 8. Lucæ 9. CAP. XXIX.

† *e dixit quidam ad illum.*

[a] *Idens autem Ieſus turbas multas circum ſe, iuſſit diſcipulos ire tranſfretum.* [c] *Factum eſt autem, ambulantibus illis in via,* [a] *& accedẽs vnus ſcriba* † [f] *ait illi:* [a] *Magiſter* [f], *ſequar te quocunque ieris. Et dicit ei Ieſus: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos: filius autẽ hominis nõ habet vbi caput ſuũ reclinet,* [c] *Ait autẽ ad alterũ: Sequere me. Ille autẽ* [a] *alius de diſcipulis eius* [f] Δ *ait illi: Domine p̃mitte mihi primùm ire, & ſepelire patrẽ meũ.* † *Ieſus autẽ ait illi:* [a] *Sequere me, &* Δ [f] *dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos,* [c] *tu autẽ vade & annũtia regnũ Dei. Et ait alter: Sequar te Domine, ſed permitte mihi primùm renũtiare his qui domi ſunt. Ait ad illum Ieſus: Nemo mittens manum ſuam ad aratrum, & reſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.*

Δ *e dixit* ‖ *a om.* † *c dixitque ei Ieſus.*

Δ *eo ſine vt mortui ſepeliant.*

FACTVM EST AVTEM IN VNA DIERVM, AVIDENS IESVS TVRBAS MVLTAS, &c.] Hic primùm conſtituendus eſt ordo rerũ quæ ab Euangeliſtis narratæ maximè videtur ſuperioribus eſſe ſubiiciẽdæ. Itaque ſciẽdum non potuiſſe ſuperioribus mox connecti quod ſequitur in Marco de curato leproſo, quod & in Luca ſequitur poſt vocationem quatuor diſcipulorum, per recapitulationẽ ſuperioribus ſubiũctã. Nam huius leproſi curationẽ cõtigiſſe poſt ſermonẽ illũ in mõte, conſtat ex Matthæi c. 8. Rurſum quę apud duos hos Euãgeliſtas Marcũ & Luca ſequuntur (nã hi duo per multa capita eundem ferè in omnibus rerũ ab eis narratarum ordinẽ ſeruãt) de curato paralytico per rectũ de miſſo, & vocatione Matthæi, ac diſputatione de ieiunio, ſuperioribus immediatè cõiungi nõ poſſunt, cũ hæc omnia ex c. 9. Matthæi conſtet contigiſſe, poſtquã Chriſtus è regione Geraſenorum, in qua dæmones permiſerat porcos ingredi, eosq́ue præcipitare in mare, rediiſſet in Capharnaũ. Itaque ex Matthæo manifeſtũ euadit, per recapitulationẽ ſcripta eſſe quæ de traiectu ac ſedata tempeſtate, dę monibusq́; porcos ingreſſis ſcribunt. Marcus quidẽ in c. 4. & 5. Lucas verò c. 8. ac poſtea ſubiũgenda quæ de curato paralytico, ac vocatione Matthæi, cum diſputatione illa de ieiunio ſcribunt Marcus 2. c. & Lucas c. 5. Deinde verò cõnectẽda poſt hęc, quæ ſequebãtur poſt prędicta in c. 5. Marci. & 8. Lucæ de curata hæmorrhoiſſa, & ſuſcitata, filia archiſynagogi. Quæ enim Marcus & Lucas ſcribunt de traiectu, ac ſedata tẽpeſtate, & dæmoniaco curato in regione Geraſenorum, ac rurſum de muliere à profluuio ſanguinis liberata, filiaq́ue archiſynagogi reſuſcitata, eadem eſſe cũ his quæ Matthæus ſcribit in c. 8. & 9. (interpoſita tamẽ curati paralytici, ſuæq́ue vocationis narratione) præterquã quod ab omnibus ſemper creditum ſit, etiã res ipſa, rerũq́ue narratarũ ſimilitudo apertè clamat, q̃tũuis id fortiter neget Oſiãder, ſed rationibus nimis friuolis, ob id excogitatis, quòd ſemel animo ſuo induxiſſet Euangeliſtas in hiſtoriæ deſcriptione rerũ narratarũ ordinẽ vt geſtæ ſunt obſeruaſſe, cũ ex ipſa Euangeliſtarũ locutione ſatis liceat deprehẽdere in his quę dicta ſunt ordinẽ ab eis neglectum. Sic enim Lucas deſcripturus miraculũ curati paralytici: Et factum eſt, inquit, in vna dierũ, &c. Et rurſum c. 8. deſcripturus traiectũ Chriſti p fretũ in regionẽ Geraſenorum: Factũ eſt autẽ, inquit, in vna dierũ, & ipſe aſcendit in nauiculã, &c. Quæ locutiones ſatis arguũt, eũ res tãtũ, nõ autẽ ordinẽ ac tẽpus rerum geſtarum voluiſſe deſcribere, nimirũ q̃ ſciret ex obſeruato ordine parum aut nihil prouenturum vtilitatis, ac

ob

ob id res ipsas simpliciter vt memoriæ occurrebant recensens: secutus etiam, vt apparet, Marci ordinem qui ante ipsum scripserat, sed sic vt ordinem rerum à se narratarũ non semper requireret in sua narratione. Porrò etsi quæ Matthæus de traiectu Christi cũ sequentibus iam dictis Christi factis scribit, non omnino immediatè contigerùnt post ea quæ præscribit de curatis multis ægris vesperi oblatis, (nam, vt priùs patuit ex Marco & Luca, post illos curatos abiit sequenti die Dominus, aliis etiam ciuitatib. euangelizaturus) tamen quoniam nihil est aliud ab aliquo Euangelista narratum quod ante hunc traiectum videri possit contigisse, rectè hæc narratio superiorib. subiũgenda iudicari debet, maximè cum mox sequatur vocatio Matthæi, quam in principio B prædicationis Christi factam verisimile est, factamque constat ante sermonẽ illum in monte solẽnem.

« ET FACTVM EST AMBVLANTIBVS ILLIS IN VIA, « ACCEDENS, &c.] Quæ Matthæus hic scribit, postquam Dominus præcepit discipulis transfretare, de duobus Christum sequi volentibus, Lucas 9. cap. scribit adiungens etiam de tertio postquam dixisset Dominum, impletis diebus assumptionis suæ, firmasse faciem suam versus Hierusalem, eoque perrexisse. Vnde videri posset ex Luca, illa contigisse in ea via qua Christus è Galilæa per Samariam proficiscebatur in Hierusalem. Verùm cùm Matthæus priùs dicat Dominum præcepisse discipulis vt transfretarent, C ac deinde scribam hunc accessisse qui dixit: *Sequar te quocunque ieris*, satis significauit scribam hunc occasione secessus quem videbat Dominum parare, accessisse Dominum, & illi suam sequelam obtulisse. Quare cùm iidem planè videantur esse hi quorum meminit Lucas, intelligendum est illud quòd dicit factum istud ambulantib. illis in via, non de via cuius priùs fecit mentionem, sed absolutè ambulantib. illis in via quadam. Quæ autem fuerit hęc via ex Matthæo patet, nimirum ea qua Christus postquam discipulis præcepisset traiicere, accessit mare ad transnauigandum, vt docet etiam August. concordans Lucam cùm Matthæo. Porrò obseruandum, hic proponi tres volentes quidem D Christum sequi, sed in quib. singulis aliquid desiderabatur, vt hinc intelligeremus qualem esse oporteat eum qui Christum perfectè sequi volet. Et imprimis proponitur quidam scribarum, qui non vocatus speciatim à Christo ad perpetuum comitatũ, vltrò se ad illum obtulit. Verùm hunc non sincero affectu sequi Dominum voluisse, sed spectasse commodum aliquod temporale, omnino apparet ex responsione Domini. Qui enim aliàs quadraret eius responsio affirmantis nihil sibi loci esse, nec aliquod domicilium vbi vel caput reclinare posset? Videtur ergo cupiditatis & lucri gratia Domino voluisse coniungi. Quoniam enim videbat Christũ miraculis suis gratiam magnam apud populum con E sequi, putabat Christum diuitias multas collecturum, sicque, sperabat & sibi ex sequela Christi lucrum aliquod accessurum. Aut putabat Dominum tandem regnum secundùm carnem inuasurum, clarum iam tot miraculis turbisque tam admirabilem, ac ob id cupiebat regni huius consors fieri. Quam cogitationem obrepsisse scribæ huic mirum non fuit, cùm ea discipulis post tot apertas de morte ac suppliciis prædictiones euelli non potuerit, Atque ad hunc hominis istius auaritiam & cupiditatem siue lucri siue gloriæ indicandam, videri potest Matthæus eum nominasse expressè scribam. Siquidem auaritię & cupiditatis gloriæ passim in Euangelistis notantur scribæ. Commodè autem eleganter & prudenter hanc carnis spem & cupiditatem Dominus hoc responso, *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos*, &c. retudit, quasi diceret: Scio quo animo me sequi desideres, verùm tantum abest, vt apud me regnum aut opes expectes, vt bestiis terræ ac volucrib. cœli pauperior sim, non habens nimirum vel exiguum hospitiolum proprium, in quo etiam caput reclinem, cum vulpes foueas suas habeãt, & volucres nidos. Bene autem vulpium meminit ac volucrum, fortè notare volens hominis huius astutiam simul & cupiditatem gloriæ. Quidam verò intelligunt Dominum per vulpes ac volucres tropicè voluisse significare dæmones mentem huius occupates, propter ipsorum dolum & superbiam, quodque seminibus & fructibus virtutum insidientur. Itaque sensum esse, Dæmones quidem foueas ac nidos in te habent, ego autem ne minimam quidem requiẽ in animo tuo inuenio. Porrò Hilarius hæc verba scribæ, *Sequar te quocunque ieris*, intelligit per interrogationem, vt accipiatur hîc scriba dubitasse an vtile esset sequi ipsum, & an esset verè Christus: ac deinde Dominũ per vulpes intellexisse pseudoprophetas: per volucres cœli, dæmones. Itaq; intelligit Dominum contuentem paucitatem se sequentium, exprobrantem legisperito diffidentiam sequi deberet, subdolis pseudoprophetis esse foueas, & immũdis spiritibus nidos quiescendi; se verò, cui caput Deus sit, non inuenire in quos collocata Dei cognitione requiescat. Cęterum in hac Domini responsione obseruanda ipsius prudentia & modestia. Ita enim manifestat se cordis illius arcana nosse, vt eundem tamen non manifestè argueret, sed ipsi soli reprehensionem aperiret, vt & pudorem effugeret & si vellet corrigeretur. Nec vetuit se sequi, quamuis in syncerum eius animum cognosceret, sed tantùm docuit quòd sequens non inuenturus esset quod quęrebat. Obseruandum rursum in Domini verbis, quãta fuerit ipsius in hoc mundo suscepta pro nobis paupertas. Cùm enim prima apud homines cura sit, vt domicilium aliquod possideant in quo delitescant, ad hæc apud Iudæos per sanctè hæreditates custodire solitum esset, adeò vt Naboth religione quadam commotus, ne regi quidem suum hortum quem hæreditate acceperat, vendere auderet, tamen tanta fuit Christi tenuitas, tantáque demissio, vt nihil omnino in hoc mundo possideret. Quod certè variis de causis sic fieri conueniebat. Et primùm quidem ob id quòd regnum cælorum, cœlestiáque bona sibi quodam modo propria annunciare venerat atque horum spe & expectatione hominis ad contemptum huius mundi bonorum inuitabat, quòd efficacius sanè fecit nihil hîc possidendo. Deinde hac ratione demonstrabat, se, vt aliquoties testatur, non esse de hoc mundo, sed aliunde huc velut in peregrinum locum venisse, atque illic vnde veniebat, habere se sua propriáque bona, quæ & suis daturus esset. Decebat enim eum qui generationis iure hæres erat cœlestium bonorum, nullam in hoc mundo possidere hæreditatem humano iure acquisitam. Præterea hoc ita congruebat officio prædicationis propter quod se supra venisse dicit. Oportet enim prædicatores verbi Dei, vt toti vacent prædicationi, omnino esse liberos à secularium rerũ cura, qua carere non possunt qui possident huius mundi facultates. Postremùm, sicut mortem corporalem as-

sumpsit, vt nobis vitam largiretur spiritualem, ita corporalem paupertatem elegit, vt nobis spirituales suas diuitias participaret. Vnde 2. Cor. 8. inquit Paulus: Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, vt illius inopia diuites essemus. Porrò hoc Christi exemplū quāuis non sit eatenus ab omnib. Christianis necessariò imitandum, quin illis liceat domos, & alia bono iure parta possidere: tamen hactenus meritò imitandū est, vt non addicamus animo rebus præsentibus, quas Dominus dedit possidendas, ita vt iuxta Pauli monitionem vtentes hoc mundo simus tanquam nō vtentes: & qui emunt, sint tanquam non possidentes. Vt autē hoc Christi facto refellitur hæresis eorū qui damnāt voluntariam paupertatem eorum qui propter Christum omnib. renunciantes, sola eleemosyna contenti viuunt, intrantes religionem mendicantium, (cuius hæresis autor fuit quidam Desiderius Longobardus tempore Alexandri 4. & alius eodem tempore Guilielmus de S. Amore) ita duo fuerunt in Ecclesia errores huic Christi facto inuixi. Primus eorum qui docuerūt neminem posse peruenire ad vitam æternā, qui aliquid possideret propriū. Cuius erroris autores (teste Aug. lib. de hær. c. 40.) vocati sunt Apostolici, quod nomen sibi arrogantissimè vendicauerunt, quòd dicerent se Christi & Apostolorum vitam sequi. Quem errorem præter alia multa illud Pauli satis refellit, quo Timotheo scribens dicit diuitibus præcipiendum, vt ne sublime saperent, ac facilè tribuerent pauperibus: non autē dicit præcipiendum vt omnia à se alienārent. Secūdus error eorum est, qui docuerunt Ecclesiasticos viros non posse vllas possidere diuitias, nec agros, nec possessiones vllas, quòd talis fuerit vita Christi & Apostolorum. Cuius hæresis primi inuentores (vt refert Aug. lib. de hær. cap. 50.) fuerunt Vadiani siue Anthropomorphitæ, qui hac occasione se ab Ecclesia separauerunt, quòd dicerēt episcopis nō licere possidere diuitias. Post istos multos tempore secuti sunt Vvaldentes, qui & pauperes de Lugduno dicti sunt, qui teste Ænea Syluio lib. de orig. Bohe. c. 35. dixerunt sacerdotes sola debere contentos esse eleemosyna. Quem errorem Marsylius quoque Paduanus docuit, & Ioannes Vviclef, Vvaldensium in omnib. penè imitator. Verùm hic error multis conciliis ac decretis etiam antiquissimis est reprobatus, vt licet videre 12. q. 1. & seq. 2. 3. 4. & 5.

1. Cor. 7.

1. Tim. 6.

CAIT AVTEM AD ALTERVM: SEQVERE ME. ILLE AVTEM DE DISCIPVLIS EIVS DIXIT.] Proponitur hic ab Euāgelista ali⁹, qui non vltro se ad sequendum ingerens, vt præcedens, sed à Domino ad sequelam perpetuam & inseparabilem comitatum vocatus, vt patet ex Luca, paratus quidem sequi fuit, sed dilationē aliquam postulauit, idque pietatis in patrem exhibendæ intuitu. Qui quanquam dicatur à Matthæo fuisse vnus ex discipulis Christi, tamen ad sequendum, hoc est, ad adhærendum perpetuò Christo omnib. relictis inuitatur. Non enim omnes qui discipuli Christi dicuntur in euāgeliis, perpetui erant comites Christi. Nam & Ioseph ab Arimathea discipulus Christi dicitur, occultus tamē propter metum Iudeorum, ob familiaritatem, scilicet, singularem quam habuit cū Christo. Sic & de isto discipulo credendū. Nisi velimus intelligere eum dici discipulum, quia postea talis erat. Porrò quòd precatur permitti sibi sepelire patrem dupliciter intelligitur. Quidam enim, inter quos Ambros. intelligunt patrem huius iam fuisse mortuum. Christum autem non permisisse huic etiam tanti temporis dilationē quātam poscebat sepultura, ne vel per dispositionem paterni testamenti aut bonorum eius, vel amicorum colloquio in totum à se sequendo auocaretur. Alij verò putantes Dominum omnino permissurū ei patris sepulturā, si iam fuisset mortuus, & res hæc paruum tempus desideraret, intelligunt per sepelire patrem, gerere curam patris vsque ad sepulturam, sicut Eutichia Luciæ mater dicens filiæ: Tege primùm oculos meos, ab officio tegendi oculos petiit inducias totius temporis vitæ suæ. Secundùm quem intellectum quod sequitur in verbis Saluatoris: *Sine mortuos sepelire mortuos suos*, hunc habet sensum: Sine vt mortui curam habeant mortuorum suorum, iámq; vtrobiq; mortui dicuntur homines mundo & secundùm mundum viuentes, sed Deo propter fidei carentiam mortui. His autem verbis Saluator noluit improbare officium sepulturæ mortuis exhibendum, aut curā patris filiis debitam: sed tantùm docere voluit humana post habenda diuinis, maximè cum illa humana officia ab aliis commodè satis præstari possunt, atque cùm ad diuiniora aliqua officia quisquam diuinitus vocatur, quemadmodū hic iam vocabatur. Nō enim Deus ad cœlestius & diuinius vnquam munus quē quā vocat, quando id impediret eum ab officio aliquo aliis præstando necessario. Itaque quòd significaret Dominus, quare sepulturam paternam ab ipso posthabendam veller, adiecit: *Tu autem vade, & annuncia regnum Dei*, annunciationem regni Dei, hoc est, vitæ æternæ, opponens sepulturæ mortuorum, quasi dicat: Et si pium sit quod prætendis opus, tamen non conuenit vt mortuorum causa discedas, à sequendo me qui vita sum, iis magis conuenit mortuorū cura, qui & ipsi mortui sunt: tibi verò, qui me vitam sequi, & per me viuere cœpisti, conuenit vt eorum curam habeas quæ ad regnum Dei, ac vitam illam beatā & sempiternam pertinent, vt scilicet vadas, & annuncies hominib. regnum Dei. Notant autem Chrys. Ambr. & Hilarius diligenter pronomen *suos*, quasi dicere voluerit Saluator, mortuis Deo relinquendam sepulturam eorum qui & ipsi mortui sunt Deo: Christianos verò viuentes Deo debere sepelire suos mortuos, nempe qui in Domino moriuntur: & non simpliciter eos debere sepelire, sed pro eorum salute Dominum deprecari, & oblationem corporis Domini facere, vt intelligunt Hilarius & Ambrosius. Dicendo, inquit Hilarius, dimitte, &c. admonuit non admiscerī memoriis sanctorum mortuos infideles. Et Ambro. Et propria quædam sepultura iustorum, de qua dictum est: Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Est & illa prophetica, vt supra sepulcra maiorum quædam ponamus, quæ lector agnoscit, infidelis intelligere non debet, non quò cibus imperetur aut potus, sed sacræ oblationis veneranda communio reueletur. Alludit autem Ambro. ad illud Tobiæ 4. Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.

ET AIT ALTER: SEQVAR TE DOMINE, SED PERMITTE MIHI, &c.] Proponitur à Luca etiam tertius, qui & ipse, vt verisimile est à Domino ad sequelam vocatus paratum quidem se exhibuit, sed dilationem honestatis prætextu postulauit, & talem dilationem, quæ non multum temporis, quemadmodum superioris postulata dilatio, requirebat, ob quod sibi putabat meritò

con

concedendum quod petebat. Illud autem; *renunciare his qui domi sunt*; in Græco ambiguum est. Potest enim illud pro quo nos habemus; *his qui domi sunt*; videlicet τοῖς εἰς τὴν οἰκον μου, accipi in genere masculino, quomodo nos legimus: vel etiam in genere neutro, vt sit, *ijs quæ domi meæ sunt*, quomodo etiam quidam Latini libri habent. Quod si accipiatur in masculino, quemadmodum videtur maximè accipiendum, iam, *renunciare*, accipi hìc debet pro valedicere. Nam hoc etsi verbum, *renunciare*, non propriè significet, dictio tamen Græca ἀποτάσσω frequenter significat, vt in Actis cap. 18. fratrib. vale faciens nauigauit in Syriam, ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος. Si verò accipiatur in neutro genere, iam verbum, *renunciare*, accipiendum est pro cedare & resignare, quod Latinis etiam pulchrè illud verbum significat, quomodo accipitur apud Lucam cap. 14 cùm dicitur: Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, &c. Cùm autem illo loco Christus voluerit discipulos suos renunciare omnib. possessionibus, non est verisimile huius loci hunc esse sensum: permitte mihi renunciare omnibus domesticis negotijs & bonis, cùm id etiam facere potuerit non redeundo domum, nec respiciendo retrò. Proinde magis accipiendum est in masculino genere, vt sit sensus: permitte mihi valedicere domesticis meis, nempe filijs, amicis, & famulis. Quam ἀποτάξασθαι, non est simpliciter valedicere, sed datis mandatis quæ fieri velis aliquem dimittere & valedicere, vt intelligatur iste petisse tempus disponendi cum domesticis suis res suas. Cæterùm ex dictione Græca cóstat non posse verbum, *renunciare*, hìc accipi, quemadmodum frequenter accipitur, pro nunciare vel referre & reportare. Id enim non est, ἀποτάξασθαι, sed ἀπαγγέλλειν.

AIT AD ILLVM IESVS: NEMO MITTENS MANVM SVAM AD ARATRVM, &c.] Rursum hìc notandum quemadmodum in priori responsione, Dominũ vsum translationib. Similitudinib. enim & metaphoris delectabatur Dominus, q̃ eæ efficaciores essent gratia sua & lepóre ad persuadendũ animis vulgi quod dicebatur. Porrò hæc Domine responsio dupliciter intelligitur. Primò, vt ad aratrum misisse manũ intelligatur q̃ euãgelizãdi officio sese addixerunt, ad quod vocabantur, & addicebantur quotquot ad sequelã Christi vocabantur. Sic itaque per aratrum intelligetur metaphoricè significari Euangelica prædicatio, qua in agro Dominico corda hominum præparantur & excoluntur ad fructificandũ Deo, eritq; sensus: Quemadmodũ ineptus est ad arandum, quisquis missa manu ad aratrum respicit retro, eò quòd araturus vt oportet semper debeat in anteriora respicere: ita quisquis sese iam addixit, euangelizandi officio, & respicit ad mundana negotia, quæ iam neglecta esse oportuit, ineptus est ad euangelizandum regnum Dei. Ita enim tunc illud *aptus est regno Dei*, intelligẽdum est, videlicet vt illud prædicet, sicut prius dictũ est: *Vade, & annuncia regnum Dei*. Verùm rectius responsio hæc saluatori generaliter accipitur, vt manum ad aratrum misisse intelligatur, quisquis se iam meliori vitæ, ac iustitiæ virtutisq; laboribus cõsecrare decreuit. Hic itaq; ineptus est regno Dei etiam consequendo, si respiciat retro, hoc est, animũ suum deflectat ad ea quæ relicta esse oportet, vt vitã iam cui se addixit prosequatur. Sic enim sententia hæc generaliter accepta & propósito optimè conuenit, & accommoda est ad redarguendũ omnes qui suscepto quouis sancto vitæ instituto, ad earum rerum curam animo deflectũtur quas relictas oportebat. Quoniam enim iste cui Dominus loquebatur, sese addixit sequelæ Christi, quæ exigit vt iã omnia sint relicta, omnibusq; sit valedictũ, respiciebat sanè retro, dum renunciare postea domesticis voluit. Sic & monasterium ingressus respicit retro, dũ ad mũdana negotia animũ conuertit, desiderans ad ea redire, aut eis se implicare. Et Christianã religionem ac pœnitentiæ viam susc ipiens, retro respicit, cùm ad vitia quæ reliquit, animo ac desiderio delabitur. Bene autem aratro hic metaphoricè significatur vitæ melioris institutum & studiũ, ad significandũ labores virtutis, quib. mens hominis excolitur vt fructum faciat Deo vnde aliquando messis multa aranti colligatur. Cæterùm Paulus simili metaphora quãuis non eadẽ, docet, omnibus quib. semel valefecimus post habitis & neglectis, procedendum in susceptro vitæ studio, scribens Philip. c. 3. Quæ, inquit, retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ priora sunt extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauiũ supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. Porrò hûc meritò quæri potest cur reprehensus sit iste qui voluit renunciare & valedicere suis, cùm non sit reprehensus Helizeus qui secuturus Eliam orauit sibi permitti vt iret & oscularetur patrem suum & matrem suam 3 Reg. 19. Permisit enim id ei Elias, dicens: Vade & reuertere. Dicendum verò, primùm iure Christum maiorem perfectionem requisisse à suis discipulis, quàm potuit à suis requirere Elias tẽpore veteris testamenti, quòd à maiori & ad maiora vocarentur. Deinde Elizeum ad sequendũ promptissimum nihil impulit nisi pietas quædam naturalis erga parentes. Hic verò satis notatur tum ex suis verbis, tum ex verbis Christi de solicitudine quadam mundana, promptitudinem sequendi Dominum nonnihil corrumpente & laxante. Ea enim solicitudo satis significatur dum voluit renunciare, & non simpliciter valedicere domesticis omnibus suis, & non solùm parentibus vel filijs: & cùm Christus significat eum respicere retrò, satis notat illum non fuisse satis promptum, sed affectum eius fuisse diuisum. Non scribunt autem Euangelistæ quid de istis tribus factum sit, quandoquidem inde nulla nobis vtilitas. Satis enim eis fuit tres istas Christi responsiones, ac veluti apophtegmata plena gratiæ & prudentiæ recensere, & in his trib. significare nobis qualem oporteat esse eum qui Christum est secuturus. Primùm enim docemur, non debere se quenquam ingerere euangelizandi officio, commodi temporalis consequendi gratia. Deinde eum qui vocatur diuinitus, nullam dilationem quærere debere, vel pietatis, vel honestatis prætextu, sed mox vocantem sequi debere, cura parentum ac domesticorum quorumcunque, & omnium bonorum alijs relicta. Quòd si verò hi qui parati erant sequi, sed dilationem aliquã postulantes, reprehensi sunt, qua reprehensione digni, qui vocati sequi planè renuunt, aut dilationem inhonestam prætendunt: aut postquam sequi cœperunt, non tantùm respiciunt retrò, sed & relicto aratro resiliunt, imò & recurrunt retrò, velut canes ad vomitum reuertẽtes? Eundum enim post vocantem Dominũ, simplicitq; animo eũdum, atque sine cunctatione. Ne (inquit scriptura Ecclesiastici 5.) tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te.

MARIS TEMPESTAS IVSSV CHRISTI SEDATVR.

MATTHAEI 8. MARCI 4. LVCAE 8. CAP. XXX

† b. illis Δ b o Transfretemus. Δ b facta est. b implerentur naves. † c. accedentes autem Δ b. exclamant eū & dicunt. † b Et † c. At Δ b. o. imperauit ventis. Δ 4. o. comminatus est vento. f & mari. † c. Qui Δ f. dicentes. e. v. inuicē. † a. Quales Δ b vētus.

ET *factum est autē in vna dierū & ipse ascendit in nauiculā,* f *&* a *ascendente eo in nauiculam, se-* cuti *sunt eum* f *discipuli eius.* h *Et ait* † *ad illos* b *in illa die cùm serò esset factum:* h Δ *Transfretemus* i *contra,* c *trans stagnum. Et ascenderunt* b *. Et dimittētes turbā, assumunt eum ita vt erat in naui, & aliæ naues erāt cū illo.* c *Et nauigātibus illis obdormiuit.* a *Et ecce motus magnus factus est in mari,* h *&* Δ *desc endit procella* b *magna* h *venti* c *in stagnū* b *& fluctus mittebat in nauim:* c *ita vt nauicula operiretur fluctibus,* c *Et cōplebātur, & periclitabātur.* a *Ipse verò dormiebat,* b *& erat ipse in puppi super cervical dormiēs* f *. Et* † *accesserunt* a *ad eū discipuli eius.* l *Et* Δ *suscitauerūt eum dicētes illi:* h *Magister* b *nō ad te pertinet quia perimus?* a *Domine salua nos, perimus.* l *Et dicit eis* a *Iesus:* c *Quid timidi estis,* a *modi cæ fidei?* c *Vbi est fides vestra?* c b *Necdum habetis fidem?* † l *Tunc* c *ille* l *surgēs* Δ *increpauit ventū* f *& tem pestatem aquæ,* b *& dixit mari: Tace & obmutesce.* h *Et cessauit* b *ventus,* l *& facta est tranquillitas* c *ma gna.* † f *Porrò homines,* c *timentes* f *mirati sunt* b *& timuerunt timore magno,* Δ l *& dicebant* h *ad alterutrum:* † l *Quis putas hic est, quia* c *& ventis & mari imperat, &* Δ c *venti & mare* l *obediunt ei?*

ET IPSE ASCENDIT IN NAVICVLAM, *f* ET *a* ASCENDENTE EO, &c.] Discipulos secutos Christum dicit, ad distinctionem turbæ quam Christus reliquerat. Verùm ex Marci narratione collata cum alijs Euangelistis, & maximè cum Matthæo, duplex hîc oritur difficultas ad concordiam pertinens Euangelistarum. Marcus enim transfretationem hanc videtur significare factam in vespera eius diei qua Christus è naui locutus est eas parabolas quæ habetur Matth. 13. Nam cùm eas parabolas etiam Marcus cōmemorasset cap. 4. postea subiungit: *Et ait illis in illo die cùm serò esset factum: Transeamus contrà.* Eam tamen transfretationem non eadem illa die contigisse est manifestissimum, nō quidem ex eo quòd Matthæus longè ante eas parabolas describat hanc transfretationem (nam intelligi posset per præoccupationem hæc Matthæum scripsisse) sed primum ex eo quòd ex Matthæo satis constet ea die qua eas parabolas è naui Dominus fuit locutus, non illum transfretasse. Nam dimissis turbis dicit eum venisse in domum, ac tunc discipulos interrogasse intellectum parabolæ zizaniorum. Deinde ex eodem Matthæo satis constat ante suam vocationem contigisse hanc transfretationem: parabolas autem illas Dominum è naui dixisse, non solùm post Matthæi vocationem, sed etiam post duodecim Apostolorum constitutionem, etiam ex Marco euidens est. Dicit enim Marcus, eos qui cum Domino erant duodecim, interrogasse eum cùm esset singularis, quæ esset parabola seminantis. Postremùm non eadem die contigisse transfretationem qua parabolas illas è naui Dominus dixerat, ex Luca etiam satis patet. Is enim cùm etiam cap. 8. parabolas illas commemorasset, subiecit: *Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit in nauiculam*, &c. Si verò eadem die qua superiora gesta fuissent quæ sequuntur certè dicturus fuerat: Factum est in hac die; non autem, *factum est in vna dierum*, quomodo videri potest locutus Lucas studio, vt insinuaretur quomodo Marcus post quem ille scripsit, esset intelligēdus. Itaque cùm dicit Marcus, *factū est in illa die, cùm serò esset factum*, intelligendum est diem positum esse pro tempore, vt sit sensus: factum est in illo tempore, quo scilicet Christus prædicabat in Galilæa. Aut sensus est: Factū est in tali aliqua die, qua scilicet è naui Christus docuerat turbas. Altera difficultas est, quòd Matthæus significet Christum præcepisse discipulis suis transfretari antequam esset in naui: Lucas verò & magis adhuc Marcus significat id præcepisse illis cùm iam esset in naui. Lucas enim sic habet: *Ipse ascendit in nauiculam, & discipuli eius. Et ait ad illos: Transfretemus trans stagnū.* Quod verò sequitur, *& ascenderunt*, non sic accipiendum vt sit sensus, & ascenderunt nauim, cùm priùs dixerint eos ascendisse. Et Græcè est ἀνέχθησαν, quod est, soluerunt à littore, aut potius, subducti sunt, videlicet in altum à littore soluentes. Vnde illud, *& ascenderunt*, accipiendum, & ascenderūt in profundū maris. Marcus verò sic habet, *Et ait illis in illa die cùm serò esset factū, Transfretemus contra. Et dimittentes turbam assumunt eum ita vt erat in naui*, &c. Ex quibus satis cōstat, Christum cùm in naui esset præcepisse discipulis vt transfretarent. Proinde quò constet omnium Euangelistarum narratio, fic se videtur habere res gesta. Primò Christus in terra aut ciuitate aliqua existens, iussit discipulos parare nauim ad transnauigandum, ex quo loco cùm proficisceretur ad mare in via, accesserunt ij de quibus prius dictum est, Dominum sequi volentes. Deinde cùm nauim cum suis discipulis conscendisset, atque è naui turbam quæ sequebatur quædam docuisset, vespera imminente iam rursum suis vt transfretarent præcepit: ac tunc, vt habet Marcus discipuli dimittentes turbam, hoc est separantes se à turba, soluendo scilicet à littore, assumpserunt eum, in altum scilicet & profundum maris, sic vt erat in naui docens populum. Non enim illud, *in naui*, coniungendum est cum verbo, *assumpserunt*, quasi prius non fuisset in naui. Nam sic dicendum fuisset, in nauim: sed significare voluit Euangelista discipulos iussos transfretare Christum, ita vt sederet in naui docens populum, antequam situm illum mutaret quem postea mutauit, assumpsisse in altum, significans hoc modo promptam ac celerem executionem discipulorum, & neglectum molliciei aut curæ suiipsius in Christo. Quod autem sequitur, *& alia naues erant cum illo*, vel cum illa, nam apud Græcos relatiuum ἄντῳ referri potest vel ad Christū, vel ad datiuum πλοίῳ, id est, naui. Caietanus intelligit naues illas fuisse cum naui in qua erat Christus: cùm iam discipuli Dominum in mare assumerent, verum eas ibi derelictas; nec simul cum naui illa profectas. Verùm rectius secundum alios intelligitur & has simul cum Christo profectas, imò & idem periculum passas. Nam Matthæus postea dicit homines miratos dixisse: *Qualis est hic?* Non dixissent autem *homines*, si soli discipuli hoc miraculum vidissent & admirati fuissent, & non etiam turbæ, quas per homines cum significasse intelligit Chrysostomus.

Illos

Illos ergo homines significat, qui in illis erant nauibus quas cum naui Christi dicit fuisse Marcus.

ᵉET NAVIGANTIBVS ILLIS OBDORMIVIT ᵃET ECCE MOTVS, &c.] Obdormiuit Dominus, partim quidem vt ostenderet naturæ humanæ susceptæ veritatem, dum corpus diurnis fessum laboribus vespertino tempore somno reficit: partim verò & potissimum, vt exorta tempestate, ipso dormiente, maior esset timoris & inuocandi opem eius occasio. Si enim ipso vigilante tempestas hæc oborta fuisset, aut non timuissent, discipuli, aut credidissent illo inuito eam contigisse. Dispensatoriè autem per immissam tempestatem discipuli in hunc timorem permissi sunt incidere, per quem ad inuocandam Domini opem coacti sunt confugere, cum vt imperfectionem fidei suę agnoscerent, tum vt à magno illo timore Domini potētia subitò ac mirabiliter liberati, maiorem de eo fidem & existimationem conciperent. Itaque voluit Dominus & ipsos discipulos sibiipsis, & se illis magis innotescere. Quod verò ad mysticum attinet sensum, hæc tempestas typus quidem erat tentationum futurarum, ad quas suos discipulos athletas orbis futuros exercere iam Dominus voluit. Futurum enim erat, vt cùm discipuli Christum in mari huius mundi essent transuecturi, (quod fecerunt cùm prouehebant sermonem euangelicum) multi grauesque tumultus excitarentur contra eos. Aduersus quos tumultus ac tempestatem suos Dominus confirmabat, docens nullam tempestatem aut oppugnationem quantumuis atrocem, metuendam iis qui toto pectore fiduciam haberent in ipsum: simúlque ostendens omnes eos qui se consecrarēt illi, non fore ab omni tentatione & periculo liberos, quin potius pericula illos manere quandiu in pelago huius mundi cum ipso in naui, quæ est Ecclesia, nauigāt, & necdum in littus regni cœlorum peruenerunt. Operæpretium est autem hic videre quo pacto Deus suos ioleat tentare aut tentari permittere. Nam tētationis, quæ hic sanctos manet, natura hoc loco graphicè est depicta. Tempestatem enim immittit sanam, neque hoc contentus, operiri etiā fluctibus nauim ac impleri aqua finit, ad hæc summè periclitantes visus est prorsus negligere. Illis enim iā extrema expectantibus, securus ipse dormit stramis in puppi. Sic sanè probantur sancti, vt non solùm supra quàm videantur sibi ferre posse affligantur, (nam Paulus Corinthiis scribens: Nolo, inquit, vos ignorare fratres, quoniam grauati sumus supra virtutem) sed simul ita se Deus erga illos exhibet, etiā cùm actum de eis iam videtur, vt nullam eorum rationem habere existimetur. At non finit tamen spiritus sanctos de spondere animum, vtcunque omnia videantur deplorata. Sicut enim hic discipuli, etsi nihil certius morte expectarent, nequaquam tamen omnem spem prorsus abiecerunt, sed dominum excitarunt, implorauerúntque opem, quo facto, mox tempestas mirabiliter sedata est: ita & omnibus sanctis vsuuenit, nobísque sic faciendum est, vt quoties periclitamur, & Christus nobis dormire videtur, vellicemus eum piis precibus, ac expergefaciamus eum assidua interpellatione, & illico tempestas veretur in tranquillitatem. Contingit autem nos periclitari, Christúmque nobis dormire, siue cùm prauis carnis concupiscentiis aut diaboli suggestionibus ad peccatum sollicitamur, Christo per fidem in cordibus nostris habitante, non statim eas suggestiones expellente, sed sinente aliquandiu nos illis oppugnari: siue cum externis malis ita affligimur, vt nulla salutis spes videatur, nec diuini adiutorij consolatio sentiatur. Cæterùm vt hic discipuli tentati sunt ad hoc vt & seipsos & Dominum melius agnoscerent, ita in hoc sancti tentantur & tentari permittuntur à Deo, vt Deus & ipsimet sibi melius innotescerent, vt & de seipsis sentiant modestius, & de Dei erga se declarata bonitate augustius.

ᶠET DICIT EIS ᵃ IESVS: ᵉQVID TIMIDI ESTIS, ᵈMODICÆ FIDEI? ᵉVBI EST.] Increpauit Dominus & discipulos suos, & ipsam maris tempestatem, sed incertum ex Euangelistis vtra increpatio fuerit prior, nisi quòd ex Matthæo magis apparet, atque ex ipsis verbis saluatoris, priorem fuisse discipulorum increpationē, quanquam eam Marcus & Lucas posteriori loco ponant. Matthæus enim magis ordinē videtur obseruasse, dum dicit: *Tunc surgens*, &c. & illud, *quid timidi estis*, significat discipulos adhuc timore periculi præsentis correptos. Et priùs certè conueniebat vt tolleret animi eorum turbationem quàm turbationem maris, quòd fidei imperfectio obesse posset faciendo miraculo. Semper enim ferè fidē Dominus antequam miraculum operetur, exigit. Sic & in cōsolatione sanctorum, in tentationib. ipsorum, priùs Dominus animos eorum suo afflatu & inspiratione erigit, deinde à malis si expedit, liberat. Increpat autem Dominus discipulos, non quòd illum excitauerunt, opémque eius implorauerunt, id enim erat fidei, atque fiduciæ cuiusdam argumentum: sed quòd tam anxij trepidarunt, consternatíq; penitus, seu actum de eis fuisset, clamauerunt. Diffidentiæ enim erat quod dixerunt, *perimus*: nimiam consternationē indicabat, quod cum geminatione clamauerūt: *Præceptor, præceptor*, vt est apud Lucam Græcis. Vnde dicit, *quid timidi estis?* & additur in Græcis apud Marcum οὕτως hoc est, sic vel adeo, vt intelligatur non simpliciter redarguisse omnem illorum timorem, (cùm fieri facilè non posset quin in tali rerum statu naturalis aliquis timor animum hominis, etiā in fide perfecti, inuadat) sed timorem illum magnū quo consternati erant. Hoc enim erat argumentum infirmitatis fidei eorum, nempe quòd nō crederent eū Deum esse, qui etiamsi dormiret, curam illorū haberet: aut quòd non satis confiderent, se per illū ab omnibus periculis & malis fore liberos: quemadmodum tamen iam cōfidere debuissent propter illius promissiones, & conspectam in ædendis miraculis potentiam. Dico autem quòd non crederent, &c. aut quòd non confiderent. Fides enim hoc loco dupliciter accipi potest. Nam à quibusdam accipitur pro credulitate, vt ideo intelligatur accusasse Dominus discipulos imperfectionis fidei, quia non crediderunt eum Deum esse qui etiam dormiens posset eos periculo liberare. Ab aliis verò communiter hîc & in similib. locis accipitur pro fiducia, vt intelligātur discipuli ideo vocari ὀλιγόπιστοι, hoc est, parum fidentes, & modicæ fidei, quia non satis cōfidebant se esse tutos Christo dormiēte, nec habuerunt perfectam illam in Dominum fiduciam quam debuissent. Porrò cum fidem habuerint etsi imperfectam, illud Marci: *Nec dum habetis fidem*, sic debet intelligi: Necdum habetis fidem illam perfectā in me, quam iam meritò de me cōcepisse debuissetis? Sic & illud Lucæ: *Vbi est fides vestra?* perfecta. Si illa quam toties inculcaui quámque præ vobis tulistis, omnibus relictis me sequentes. Id enim rectè accipitur significare articulus apud Græcos appositus, ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν, vbi est illa fides vestra? Vnde Augusti. in 2. de consensu Euangelist. ca. 42. exponendo

nendo illud, *Necdum habetis fidem*: id est, inquit, illam perfectam velut granum sinapis.

/TVNC SVRGENS INCREPAVIT VENTVM /ET TEMPESTATEM AQVÆ, /ET DIXIT MARI.] Pro eo quod in Luca est *increpauit*, in Marco *comminatus est*, in Matthæo *imperauit*, Græcis vnum idemq; verbum est, de quo priùs est dictũ, nempe ἐπετίμησεν, quod cum propriè significet increpare, hic tamẽ aliisq; multis scripturæ locis accipitur pro præcipere veluti cum cõminatione & ira. Vnde Marcus declarans quomodo increpauerit mare, dicit Dominũ dixisse: *Tace & obmutesce*: quæ verba præcipiẽtis potius sunt quàm increpantis. Et Lucas postea dicit, discipulos admiratos dixisse, *vẽtis & mari imperat*, vbi Græcis non est verbum ἐπιτιμᾷ, sed ἐπιτάσσει, hoc est propriè, imperat & præcipit. Creaturis autem his Dominus imperauit, non quòd sensibiles essent, quemadmodum quidam hæreticorum crediderunt omnia esse quædam animãtia, sed ad ostendẽdum vocem suam etiam esse efficacẽ in has creaturas, easq; se suæ volũtati & imperio habere subiectas, qđ solius est creatoris & Dei. Bene Hieronym. super hoc loco: Et ex hoc, inquit, loco intelligimus q̃ omnes creaturæ sentiant creatorẽ. Quas enim increpauit, & quib. imperauit, sentiunt imperantem, non errore hæreticorũ, qui omnia putant animantia, sed maiestate conditoris, quæ apud nos sunt insensibilia, illi sunt sensibilia. Sentire autem creatorem has creaturas dicit, quòd vox eius in eas esset efficax. Porrò quod Dominus non solùm dicit: *Tace*, sed addit etiam, *obmutesce*, augmẽtum illud etiam celeritatem indicat, veluti dicas: Mox obmutesce. Et mox quidem cessauit ventus, nec solùm facta est tranquillitas: sed magna etiam tranquillitas. Vbi duo notanda occurrunt. Et primùm, quòd omnis confestim tempestas soluta est, & ne vestigium quidem turbationis remãserit, cùm naturale sit vt fluctibus & tempestate cessantibus, vsque ad multum tempus aquæ concutiantur. Secundò, quòd, cùm priùs dictum sit, facta est procella magna venti, nunc dicitur, facta est tranquillitas magna. Nam pro modo afflictionis solet esse & cõsolationis modus, vt est Psal. 93. & 2. Cor. 1. Dauid enim sic habet: Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Paulus verò sic: Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Hic autem iam impletũ est in Christo quod de Deo priùs dixerat Psalmista Psal. 106. Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Dixit, & stetit spiritus procellæ, & exaltati sunt fluctus eius, & reliqua quæ sequuntur.

PORRO HOMINES MIRATI SVNT, /ET TIMVERVNT /TIMORE MAGNO, /ET DICEBANT.] Marcus & Lucas discipulos timuisse & admiratos dicunt. Nam postquam dixisset Lucas Dominũ discipulis dixisse: *Vbi est fides vestra?* subiicit, *Qui timentes mirati sunt, adinuicem dicentes.* Matthæus verò homines miratos dicit, intelligens per homines, secũdum Chrysostomum, Hieronymum, & Hilariũ, turbas. Nam, vt dictum est, præter discipulos etiam alij aderãt in aliis nauibus, quamuis rectè accipiatur Matthæus per homines discipulos simul cum reliquis comprehendisse. Neque enim discipuli perfectam adhuc de Christo habebãt fidem & existimationem. Videbant enim eum vti nauigio ad trãsfretationem ac dormire, quæ verũ hominem arguebãt; videbant rursum cum potestate imperantem his rebus quæ nulli cedunt, easq; mox obsequentes habere, vnde plusquam hominem esse colligebant. proinde & magno timore continebantur, metuentes. Sine quem pro homine coluerunt, nõ satis dignè de eo sentirent, nec satis dignè venerarentur, & admirantes dixerunt: *Qualis est hic?* quasi dicant, oportet esse longè alium, longèque maiorem esse quàm eum hactenus habuimus, quia nõ solùm morbis & dæmonibus, sed etiam ventis & mari, rebus scilicet quib. nemo efficaciter imperare valet, quarumq; vim nemo cohibere potest, imperat, & ad solum eius imperium obediunt, oblitæ suę naturæ. Et meritò sanè hoc miraculum in maiorem eos excuit timorem simul & admirationem quàm præcedentia. Primùm, quia nullus vnquam tale quid operatus fuerat. Neque enim virgam extendit, sicut Moyses: neque se aquis admouit, aut preces ad Deũ fudit vt alij: sed cum potestate imperabat, sicut dominus ferais, & creator creaturis. Deinde quia in scripturis pro voluntate commouere & rursum cõpescere mare, Deo quasi proprium & summæ potestatis eius declaratiũ tribuitur, & à Deo sibi vsurpatur. Nam Isaiæ 51. Ego, inquit, sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt fluctus eius. Et Psal. 64. Qui conturbas profundũ maris sonum fluctuũ eius, vel, vt habent Hebræa, qui cõpescis fremitũ maris, & fremitum fluctuum eius. Hic autem animaduertendũ, quis fuerit fructus miraculorũ Christi. Per ea enim ad potentiæ eius admirationẽ prompouentur homines, vt videant quàm tutò se illi cõmittant qui omnium habet potẽtiam, quantóque timore & reuerentia, vt Deũ ipsum, suscipere & adorare debeant. Porro vt quemadmodũ priùs dictum est, quod attinet ad mysticum sensum huius tempestatis immissio & sedatio, typus quidã erat tentationum, quæ discipulis Christum prædicaturis euenturæ erant, imò & earum quæ singulis iustis accidunt in hac vita: ita & earum quę Ecclesię Christianæ quouis tempore obuenturæ erant. Hæc enim illa nauis est, in qua vehitur in huius mundi pelago cum suis Christus, quæ olim hæresibus ac persecutionib. agitata nonnunquam etiam vsque ad desperationem, nunc certè rursum miserè fluctuat, hinc concussa Turcarum impugnatione, hinc hæresum diuersarum iniquietata ventis, hinc Christianorum inter sese belligerantium distracta discordiis. Atque in hac misera fluctuatione dormit Christus, non solùm quia oblitus videtur suæ Ecclesiæ, sed in puppi, vbi rector nauis vigilare debet, dormit super ceruical, quia in episcopis & pastoribus, aliisq; populi sui rectoribus, quib. commissa est naui huius gubernatio, dormit, dum voluptatibus dediti, commissi sibi gregis curam non gerunt, neque communi Ecclesiæ periculo adeo commouentur, vt experrecti cogitent quę sint officij eorũ. Proinde cùm istud fieri videmus, nostrum fuerit piis precibus inclamare Christum, nec cessandum si non statim audit inclamatus, sed stimulandus & vellicandus, donec expergefiat, vt dicamus cum Psalmista: Exurge, quare obdormis Domine: exurge, & ne repellas in finem. Quare faciem tuam auertis, obliuiscris inopiæ nostræ & tribulationis nostræ? Exurge Domine, adiua nos, & redime nos propter nomen tuũ. Nec dubium quin si nostro non defuerimus officio, naui Christi quæ periclitari potest, mergi non potest, mox restituetur tranquillitas magna, Christo nostris precibus excitato, & solo suo iussu motus omnes compescente.

Mysticum sensus.

Psal. 43.

SANATIS

SANATIS IN REGIONE GERASENORVM DVOBVS dæmoniacis, dæmones porcos ingressi præcipitantur in mare. Matthæi 8. Marci 5. Lvcae 8. Caput xxxi.

[c] Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum quæ est contra Galilæam. [b] Et venerunt trãs fretum maris in regionẽ Gerasenorum. [h] Et cùm † de naui egressus esset [c] ad terram, [b] statim [h] occurrit [b] de monumentis h Δ vir quidã qui habebat dæmonium [c] iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat: sed [b] qui domicilium habebat [h] in monumentis. [b] Et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare, quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus dirupisset catenas, & compedes commouisset: & nemo poterat eum domare, & semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans, & concidens se lapidibus: [h] ‖ videns autẽ Iesum [b] à longè, cucurrit & [h] † adorauit eum, & Δ clamans voce magna, dixit, Quid mihi & tibi [c] est [h] fili Dei altissimi? [c] Obsecro te, [b] adiuro te per Deum [h] ne me torqueas. [c] Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine. [b] Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab hoĩe isto. [c] Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta. † [h] Interrogauit aũt illum Iesus, dicens: [h] Quod tibi nomen est? Δ Et dicit ei: Legio [b] mihi nomen est, quia multi sumus: [c] quia intrauerant multa dæmonia in eum. [h] Et ‖ deprecabantur eum [b] multũ, ne se expelleret extra regionem, [&] [c] ne imperaret illis vt in abyssum irent. [h] Erat autem ibi [b] circa montem [h] grex porcorum † magnus pascens [b] in agris [&] [c] in monte. [h] Et Δ deprecabantur eum [b] spiritus, [c] vt permitteret eis in illos ingredi, [b] dicentes: Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. [h] Et ‖ concessit eis [b] statim Iesus. [c] Exierunt ergo dæmonia ab homine, [h] & [b] exeuntes spiritus immundi [b] intrauerunt in porcos: & [b] magno [h] impetu grex † præcipitatus est in mare [b] ad duo milia, [h] & Δ suffocati sunt [b] in mari. [c] Quod vt viderunt factum [h] qui* pascebant eos, fugerunt: & nuntiauerunt in ciuitatẽ & in ‖ agros † . Et egressi sunt videre quid esset factum, & venerunt ad Iesum, [c] & inuenerunt hominem à quo dæmonia exierant, [b] & vident illum qui à dæmonio vexabatur [h] sedentem, vestitũ, ac ‖ sana mente [c] ad pedes eius, [h] & timuerunt. ‖ Et narrauerunt illis qui viderant [b] qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, [c] quomodo sanus factus fuisset à legione: [b] & de porcis.

QVAE MARCVS ET LVCAS DE VNO NARrant, Matthæus de duobus scribit hoc modo:

Et cùm venisset Iesus trans fretum in regionem Gerasenorum, occurrerũt ei duo habẽtes dæmonia, de monumentis exeuntes sæui nimis, ita vt nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt, dicentes: Quid nobis & tibi Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos? Erat autẽ non longè ab eis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eũ dicẽtes: Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorũ. Et ait illis: Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce magno impetu abijt totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis. Pastores autem fugerunt: & venientes in ciuitatem, nuntiauerunt hæc omnia, & de ijs qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exijt obuiã Iesu. Et viso eo † [l] rogabãt eum [c] omnis [c] multitudo regionis Gerasenorũ Δ [l] vt trãsiret à finibus eorũ, [c] quia magno timore tenebantur. † [f] Ipse autem transcendens nauim [c] reuersus est [&] [a] transfretauit. [b] Cùmque ascenderet nauim Δ [b] cœpit illũ deprecari qui à dæmonio vexatus fuerat vt esset cum ‖ illo, [b] & non admisit eum: sed [c] dimisit* eũ Iesus, [b] † dicens [b] illi, Vade, [c] redi [b] in domum tuam [b] ad tuos, [h] & Δ annuntia illis quanta tibi Dominus ‖ fecerit [b] & misertus sit tui. [h] Et abijt 'per vniuersam ciuitatem prædicans, [b] & cœpit prædicare in Decapoli [b] quanta sibi fecisset Iesus, [b] & omnes mirabantur.

† b. exeuntes ei de naui. a Ie. bonos spiritus immundos. † c. Ie. vt nihil † c. præcipiebat enim. Δ c. Exclamauit. † b. Et interrogauit eum. Δ c. At ille dixit. ‖ c. rogabant illum. † c. ambitum pascentium. Δ c. rogabant. ‖ c. permisit. † c. abijt grex in præceps. Δ c. suffocati sunt. * c. fugati. ‖ c. nuntiauerunt illis qui. † c. exierunt quod factum est. Δ b. saluatus. ‖ c. cœpit rogare illum qui. † c. Et rogauerunt. † b. discederet. ‖ c. ab ipso. † a. Et ascendens in nauiculã. Δ c. Et rogauit eum. ‖ c. à quo dæmonia exierant. ‖ c. ecce autem. † b. ait. Δ c. narra. ‖ c. fecit.

[c] Et navigaverunt ad regionem Gerasenorum, quæ est contra Galilæam, [b] et, &c.] Pro *Gerasenorum*, apud Matthæum in Græco est γεργεσηνῶν, id est Gergesinorum. Apud Marcum verò & Lucam est γαδαρηνῶν, hoc est, Gadarenorum. Porrò Hierony. in libro de locis Hebraicis, Gargasi dicit esse ciuitatem trans Iordanem iunctam monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse. Et hæc, inquit, nũc dicitur Gerasa vrbs insignis Arabiæ. Vnde patet idem esse siue dicatur Gergesinorum, siue Gerasenorum. Addit autem Hierony. Quidam autem ipsam esse Gadarã existimãt. Ex quibus verbis multi intelligunt vnam eandémque ciuitatem tria hæc habuisse nomina Gargasi, vnde est Gergesinorum Gerasa, vnde est Gerasenorum: & Gadara, vnde est Gadarenorum. Sed ex Iosepho manifestũ est diuersas fuisse ciuitates, quarum altera dicta sit Gadara, altera Gerasa, ambas tamen trans Iordanem sitas non longè, vt apparet, ab inuicem, in regione Galilææ oppositas, quam ipse vocat regionem Trãsamnianam, cuius metropolim validissimam dicit fuisse Gadaram lib. 5. de bello Iud. cap. 3. Itaq; fieri potest vt eadem hæc regio ab vtraque ciuitate nomen acceperit, vt & diceretur regio Gerasenorum, & regio Gadarenorum. Interpres autem ideo videtur nomen Gerasenorum, posuisse in Matthæo, Marco & Luca pro Gergesinorum & Gadarenorum, quia illud suo tempore notius esset & cõmunius. Nam Hierony. in Abdiã scribit eam Arabiæ partem, quæ priùs Galaad dicebatur, suo tempore dictam Gerasam. Præter autem Gadaram quæ erat

trans Iordanem, erat altera citra Iordanem, vt apparet ex Iosepho lib. 3. cap. 6. belli Iudaici. Et Iosue 15. fit mentio cuiusdam Gadaræ in tribu Iuda.

[b]ET CVM DE NAVI EGRESSVS ESSET [a]AD TERRAM, [b]STATIM [b]OCCVRRIT DE, &c.] Quamuis Matthæus duos occurrisse Christo dæmoniacos scribat, quorum dæmones ingressi porcos præcipitauerunt eos in mare. Marcus tamen & Lucas vnius solius faciunt mētionem, non asserentes tamen vnum solum fuisse, & ob id non contraria Matthæo scribentes. Vnius autē tantùm faciunt mentionem, siue quòd hic inter duos illos clarior esset & famosior, per cuius curationem fama Christi latius clariusque fragrauerat, vt vult Augustinus, siue, vt vult Chrysostomus, quòd hic sequior esset, vnde eius sæuitia latam descriptionem à Matthæo prætermissam hi duo Euangelistæ prosequūtur. Potest & ob id videri vnius tantùm ab eis factam mentionem, quòd fortè hic solus fuerit, qui curatus Christum sequi voluerit, & à Christo missus lōgè latéque ipsum prædicauerit. Nam de suis duobus nihil tale narrat Matthæus. Porrò apud Græcos in Luca duo adduntur verba quæ desunt apud nos. Habent enim, *occurrit ei vir quidam è ciuitate*, quod tamen nō sic est intelligendum quasi è ciuitate occurrerit Christo, dicitur enim à Marco è monumētis occurrisse, & in desertis ac montibus habitasse, sed quia vir ille fuerit ex illa ciuitate oriundus. Diligenter autem Marcus & Lucas dæmoniaci huius statum & miseriam explanant, vt & dæmonū malitiam, & Christi potentiam magis exprimerent. Itaque dicunt eum multis temporibus hoc malo afflictum fuisse, nudum incessisse, in domibus non mansisse, nullis catenis vinciri, nec vlla ratione domari potuisse, in deserta actum, in monumentis habitasse, ibique lapidibus sese cōcidisse, ac, vt habet Matthæus, omnibus transeūtibus timori & horrori fuisse. Quæ omnia summam eius qui sic à dæmonio agitabatur miseriam, Christi misericordia dignam, ac dæmonum insuperabilem malitiam & sæuitiam in homines, sola Christi potentia superabilem significant. Vt autem intelligatur melius quomodo hi dæmoniaci habitauerint in monumentis, idq; in desertis & montibus, sciendum quòd Iudæi suos non sepelierunt in ciuitatibus, ne contaminarentur, sed extra ciuitatem, in agris & maximè in montibus & desertis locis, vbi vnaquæque ferè familia suum habebat sepulcrum, in aliqua rupe excisum, aut in aliqua spelunca delectum, aut ex lapidibus & ex fossione extructum, tantam habens altitudinem & latitudinem, vt multi erecti illud ingredi possent, & multi in eo simul sepeliri. Patet istud ex variis scripturæ locis, videlicet ex sepulcro Domini, sepulcro Abrahæ, & sepulchris de quibus legitur 4. Reg. 23. vbi dicitur Ioas vidisse sepulcra quæ erant in monte, missíque & tulisse ossa de sepulcris, & per ea polluisse altare in Bethel. Hinc etiam est quòd toties in scripturis dicantur quidam illati vel non illati in sepulcris patrum suorum. Itaque mirum videri non debet, si dæmoniaci isti in sepulcris habitarent, idque in montibus & desertis. Vt autem hîc manerent, diabolus eos adegit. Primùm quidem, quoniam summè gaudent crudelitate & sæuitia, in eis & per eos omnem quam permittebantur sæuitiam exercere volebant. Iam magnæ cuiusdam crudelitatis erat, sepulcra ingredi, atque in eis, inter mortuorum ossa, quę omnes religioso quodam metu aut naturali aliquo horrore attingere abstinent, versatissimatoris etiam crudelitatis erat, ex eisdem occurrere & inuadere viatores, qui sanè hac ratione magis percellebantur metu & horrore. Deinde secundùm Chrysost. & Theophy. hac ratione dæmones pernicioſum dogma persuadere hominibus volebant, videlicet quòd animæ mortuōrum dæmones fiant: vnde, inquit Chrysostomus, aruspices occidunt pueros, vt animam eorum cooperantem habeant, propter quod & dæmoniaci clamant, anima illius ego sum. Certè August. lib. de hæres. cap. 86. Tertulliano eum tribuit errorem, quòd senserit animas hominum pessimas, post mortem conuerti in dæmones. Postremum hac ratione declaratum est quibus rebus maximè dæmones delectentur, videlicet hominum morte: ac vbi sit illorum pars, videlicet non inter viuos, nec in terra viuentium, sed inter mortuos. Verum hic quæri potest cur dæmones dæmoniacos hos adegerunt ad occurrendum Christo, cùm potius fugiendum eis fuisset ab ipso. Dicūt quidam, dæmoniacos hos strepitu appellētium hospitum excitatos procurrisse in occursum Domini, vt quemadmodum consueuerant impetum facerent in eum cum suis, sed postea dæmones sentientes illius in seipsis vim, agnouisse illum, ac prostratis istis dæmoniacis illum rogasse ne eos torqueret. Verum cùm Marcus de altero istorum dicat, quòd videns Iesum à longè cucurrit, & adorauit eum, &c. quo vtique satis significatur non occurrisse in principio animo inferendi nocumentum, rectius dicitur dæmones illos occurrisse Christo, & ad occurrendum dæmoniacos adegisse; partim quòd Christi virtute cogerentur aduenire & occurrere, partim quòd sentientes dæmones præsentiam alicuius qui eos torqueret, sperarent se humili supplicatione aliquid quod vellent posse impetrare. Quoniam enim isti dæmoniaci adeo sæui erant vt nemo eos ad Dominum adducere posset, ipsemet ad eos curandos venit in hanc regionem, atque in ea exiliens occurrere eos sibi. Neque enim conueniebat vt vsque ad eos iret, eósque requireret, ne gloriæ cupidus videretur.

[b]QVID MIHI ET TIBI EST [b]FILI DEI ALTISSIMI [c]OBSECRO TE, [b]ADIVRO TE.] Non voluntatis, ait Hieronymus, ista cōfessio est, quam præmium sequitur confitentis, sed necessitatis extorsio, quæ cogit inuitos: velut si serui fugitiui post multum temporis dominum suum videant, nihil aliud nisi de verberibus deprecentur. Sic & dæmones cernentes Dominum in terris repentè versari, ad iudicandos se venisse credebant. Hęc ille. Porrò dæmon inter audaciam & metum hærens per timorem veneratur, filiúmque Dei prædicat, ac ne expellatur aut torqueatur obsecrat: per audaciam verò cum Domino expostulat, dicens: *quid mihi & tibi?* ac etiam adiurare præsumit, id pro se sibi vsurpans, quod contra ipsum vsurpari solitum est. Nam per adiurationes dæmonia expellūtur. Vt autem intelligatur quid hic & in aliis locis scripturæ sit adiurare, sciendum, verbum adiurare apud Latinos scriptores idem esse quod simplex iurare, aut idem quod valdè iurare. Nam, adauctiuam particulam hic esse volunt, vnde Terentius in Hecyra, *Sanctè adiurat non posse apud nos Pamphilum se absente perdurare*, hoc est, iurat. In scripturis verò sacris hoc verbum aliam habet significationem. Correspondet enim Hebrææ dictioni הִשְׁבִּיעַ, quæ cùm sit verbum coniugationis hiphil, significat propriè idem quod facio iurare. Sicque accipitur cùm dicit Abraham seruo suo: Pone manum tuam subter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cœli

Gen. 24.

cœli & terræ, &c. hoc est, vt iurare te faciam, quemadmodum etiam quidam vertunt. Sic & Genes. 50. cùm dicit Ioseph se adiuratum à patre vt sepeliret ipsum in terra Chanaam. Quomodo enim fuerit adiuratus, patet ex fine cap. 47. videlicet posita manu subter femur (qui iurantium mos erat) iurauit patri se sepulturum illum in terra Chanaã. Et Iosue 2. dixerunt exploratores ipsi Rahab post præstitum iuramentum ab ea exactum, Innoxij erimus à iuramẽto hoc quo adiurasti nos, id est, quod iurare nos fecisti. Itaque, *adiuro*, his locis est ad iurandũ adigo, quo modo & hoc loco quidam interpretantur, vt sit sensus: peto à te vt iures mihi per Deum ne me torqueas. Sciendum tamen, in scripturis quosdam dici adiurari, etiam à quibus nullum exigitur iusiurandum, vt cùm dicitur 1. Reg. 14. Ionathas non audierat cùm adiuraret pater eius populũ. Quomodo autem adiurauerit priùs dicitur. Adiurauit autẽ Saul populum dicens: Maledictus vir qui comederit panem vsque ad vesperam, donec vlciscar de inimicis meis. Hic enim populus adiuratus non iurauit, sed Num. 5. Saul tantùm. Sic in lege zelotypiæ dicitur: Adiurabit eam sacerdos, & dicet: Si declinasti à viro tuo, atque polluta es, & concubuisti cũ altero viro, his maledictionibus subiacebis: Det te Dominus in maledictionem exẽplumq; cunctorum in populo suo, &c. Quibus locis nihil aliud videtur esse adiurare aliquem, quàm iuramento execratorio & maledictioni diuinæ aliquem subiicere. Vnde pro eo quod nos legimus, his maledictionibus subiacebis, in Hebræo est, & adiurabit eam sacerdos adiuratione maledictionis, dicetque ad eam, quod per parenthesin insertum est, verbis sacerdotis adiurantis. Iam nonnunquam occurrit in scripturis verbum adiurandi, vbi neque commodè exponi possit per exigere iuramentum, neque per subiicere execrationi, vt cùm dicit ad Micheam Prophetam rex Achab: Iterum at 3. Reg. 22. que iterum adiuro te, vt non loquaris mihi nisi quod verum est in nomine Domini. Et cùm in Canticis dicitur: Adiuro vos filiæ Hierusalẽ. Rursum cùm dicit Matt. 26 Caiphas Christo: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus: Et in Actis: Adiuro te per Iesum quem Paulus prædicat. Hic enim neq; iuramentum aliquod exigitur, neque maledictio aliqua explicatur, nihilque aliud videtur esse his locis adiurare, quàm religione aliqua obstringere, hoc est, metu religionis & pietatis teneratæ aut vltionis diuinæ adigere ad aliquid faciendum, quod pulchrè significat dictio Græca huic correspondens, ὁρκίζω vel ἐξορκίζω. Quoniam enim iuramento præstito, aut maledictione interminata aliquem sic obstringimus, vt metu religionis contrà quàm velimus facere non audeat, hinc generaliter adiurare ponitur pro inuitu obedientiæ & timoris Deo debitę quem quam obstringere. Itaque hæc oratio: *adiuro te per Deum*, sic hoc & alijs locis est explicanda: Per gloriam & obedientiã Deo debitam te obstringo, quasi scilicet te iureiurando ad hoc abstrinxisset, ita vt temeratæ religionis & inobedientiæ in Deum crimen incidas, nisi parueris. Hinc iam intelligi etiã potest, quomodo secundum Ecclesiasticum vlum insensibiles quædam creaturæ dicãtur admirari, vt cùm in cõsecratione aquæ benedictę dicitur Exorcizo te creatura salis, &c. Exorcizo te creatura aquæ, &c. Nam, exorcizo, Græcũ verbũ, non est aliud quàm adiuro, secundùm vsum quem habet hoc verbum in scripturis. Vt autem etiã intelligatur quomodo dæmon primùm quidem vt apparet, rogauerit, deinde etiam adiurauerit Christum per Deum (nam cùm suis precibus nihil sciret meritò tribuendum, diuini nominis authoritate interposita, quam grauissimam esse Christo sciebat, sperabat se posse cõsequi quod volebat) ne ipsum torqueret, aduertendum dæmonem hunc iam quidem tortum fuisse & afflictum à Christo, idque & generali illa aflictione, quæ oĩbus à damnatione dæmonibus semper fuit communis, & specialis, qua, scilicet, ille affligebatur metu ex præsentia Christi: verùm neutram harũ aflictionum hic deprecatur, cùm sciret fieri non posse vt ab illis liber esset & immunis, sed duplicem adhuc aliã metuebat afflictionem, quam intelligi potest hic deprecatus. Metuebat enim expelli ex homine quẽ possidebat, quæ expulsio magna illi futura erat afflictio, eo quòd pro summa eius superbia pœnosum sit alterius imperio debere cedere, proque maxima eius malitia & in homines inuidia, volupe illi sit homines affligere: quo certè affectu multi etiam sunt hominum impiorum qui iam ad extremum malitiæ deuenerunt, quibus voluptati est aliis vel suo malo malefacere: & si coërceantur à licentia facinorum, vehementer animo discruciantur. De hac itaque afflictione plerique intelligunt, cùm dicitur: *obsecro te ne me torqueas*, quia sequitur apud Lucam: *Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine.* Et apud Matcum: *Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine isto.* Quibus orationibus causalibus omnino videtur significari hoc afflixisse dæmonem, quòd exire cogeretur ab homine. Metuebat autem etiam expelli extra regionem, & mitti in abyssum inferni, torquendus ibi ea condemnatione quam sciunt manere ipsos in nouissimo judicij die, & hanc torturam magis videri potest deprecatus dæmon, quia dicitur apud Matthæum: *veni sti ante tempus torquere nos?* Et postea dicitur in Marco, quòd rogabat eum ne se expelleret extra regionem: & in Luca, ne imperaret illis vt in abyssum irent. De hac igitur tortura si intelligatur quod dicit dæmon: *obsecro ne me torqueas*: quod sequitur: *præcipiebat enim spiritui immundo*, &c. sic est accipiendum, vt reddatur ratio quare precabatur, ne torqueretur: videlicet quia metuebat, ne eo quòd imperabatur illi vt discederet ab homine, simul etiam imperaretur illi vt discederet extra regionem in abyssum inferni. Porrò ex Luca & Marco constat priùs Dominum præcepisse dæmoni vt exiret ab homine, quàm ille diceret: *obsecro te ne me torqueas.* Nec tamen mirum videri debet, si non omnino statim exierit ad Christi præceptum. Non enim ei Christus præcepit vt omnino statim exiret, nec adhuc eius præceptum planè vrgebat, sed quẽadmodum supra cùm dixisset dæmoni cuidam. *Obmutesce, & exi ab homine*, permisit illi Christus priusquam egrederetur, proijcere dæmoniacum in medium, & discerpere illum: ita vt modo permisit ante egressum adhuc quædam orare & respondere, quoniam ita vtile erat propter auditores. Neque inefficacia præcepti Christi ex eo inferri potest, sed potius è contrario efficacia præcepti Christi declaratur, dum Christo præcipiente adeo trepidè, & multum precabatur ne torquerentur, non refugiens quidem obedientiam, sed maius malum deprecans. Cùm autem subiungit Lucas: *Multis enim temporibus arripiebat illum*, &c. causam reddit, quare Dominus, etsi à nemine rogatus, præceperat dæmoni exire, nimirum quòd ob mali diuturnitatem & magnitudinem Dominus illius misereretur.

INTER

INTERROGAVIT AVTEM ILLVM cIESVS DICENS: bQVOD TIBI NOMEN EST, &c.] Interrogat Dominus non quasi ignorans, sed vt ex diaboli responsione patesceret præsentibus dæmonum inhabitãtium multitudo, vt hinc illis etiã constaret, & causa raræ illius crudelitatis ac sæuitiæ quæ descripta est, & miraculi magnitudo, quo à tanta dæmonum potestate Christi potentia homo postea liberatus est, sicq; cognosceretur Christi potẽtiã non solùm superiorem esse singulorũ dæmonũ potẽtia & malitia, sed etiam omniũ quantũuis multorum, ac simul coadunatorum & conspirantiũ. Præterea & ad nostram instructionem voluit Dominus multitudinem dæmonum vnum hominem possidentium innotescere, vt agnosceremus non esse nobis fingulis negotium cum fingulis dæmonibus, sed multos simul dæmones frequenter vnius saluti insidiari, quò cum maiori metu conuersemur in solo Domino confidentes, cuius vnius potestas longè superat omnium aduersariorum nostrorũ vim & potentiam. Maior est enim, inquit Ioannes, qui est in nobis, quàm qui est in mundo. Interrogat autẽ Dominus de nomine, non quòd singuli dæmonum speciale habeant nomen sibi proprium, sed interrogatione nominis exigens notificationem eius dæmonij quod loquebatur. Nomine enim rem notiorem facimus. Locutus autem hactenus fuerat dæmon veluti vnus aliquis, dicens: *Quid mihi & tibi*, & , *obsecro te ne me torqueas*. Proinde vt notum faceret Dominus cuius fuisset vox hactenus audita, videlicet quòd nõ vnius alicuius, sed totius cuiusdam multitudinis. *Quod* (inquit) *tibi nomen est*: hoc est, indica nobis quis tu qui in homine loqueris. Et dicit ei: *Legio mihi nomen est*, addens & causam vsurpati nominis, *quia* (inquit) *multi sumus*. Non enim putandũ nomẽ hoc vsurpatum quòd verè ibi esset plenę legionis numerus qui est 12250. militum, non autem, vt multi putant, 6666. Nam legio in decem diuiditur cohortes, cohors verò in 50. manipulos, manipulus in 25. milites. Vsurpant igitur nomen militare, bonis angelis magis conueniens, quo insinuatur & dæmonum superbia, imperium ac assimilationem cũ angelis bonis sibi vendicantium, & eorundem in nos hostile bellum, quodque in perniciem nostram spurca colluuies coniurata sit. Cùm itaque priùs dixerunt Euangelistæ hominem occurrisse qui habebat dæmoniũ & spiritum immundum, nomen, dęmonium & spiritus, collectiuè debet accipi pro tota hac congregatione dæmonum, de quibus iam posthac ferè semper loquuntur hîc Euangelistæ pluraliter.

Legio quantum numerum sese comprehendat.

ET DEPRECABANTVR EVM bMVLTVM NE SE EXPELLERET EXTRA REGIONEM, ET cNE, &c.] Quòd dicit Marcus dæmones rogasse ne expellerentur extra regionem, quidam intelligunt extra regionem, hoc est, extra mundum habitatum, sed rectius intelligitur extra regionem illam. Quemadmodum enim diuersi dæmones aliis & aliis vitiis magis delectantur, ita diuersi dæmones ad diuersas magis afficiuntur regiones, & ad eas maximè, in quibus mores hominum propter longam consuetudinem perspectos habent, ac vbi eis maior nocẽdi spes est & occasio. Itaque duo intelligendum est petiisse dæmones: vnum ne expellerentur extra regionem: alterum, ne mitterentur in abyssum, hoc est, in infernum, locum, scilicet, damnatorum, ad quem se saltem in nouissimo iudicij die sciunt mittendos. Propriè enim abyssus, pro quo Hebraicè est תְּהוֹם significat aquarum profunditatem: accipitur tamẽ quandoque, maximè in nouo Testamento, pro inferno, propterea q; sub terra sit, mortuos damnatos penitus ita absorbens, vt emergere illinc non possint. Sic enim accipitur frequenter in Apocalyp. sic & ad Rom. 10. & præsenti loco. Sũt autem qui intelligunt dæmones (qui, vt patet ex Paulo, in aëre hoc caliginoso detinentur vsque in iudicij diẽ) certis etiam locis sic diuino iudicio addici, vt eũ non fint exituri nisi præcipitentur in abyssum, atque ob id dęmones modò præcatos ne expellerentur extra regionẽ. Secundum quem intellectũ, eadem erit illorum petitio quæ est apud Lucam, & quæ apud Marcum. Porrò ad has dæmonum petitiones nihil respondit Dominus, neq; illorũ petitioni verbis aliquibus annuens, neque reluctans, quòd tantùm venisset ad saluandum & liberandum homines à potestate diaboli, nondum autẽ ad cnodẽnandum dæmones extrema sua condẽnatione, quæ ad secundum eius pertinet aduentum. Dispensatoriè autem fiebat vt dæmones metu perculsi ea rogarent, vt præsentes omnes intelligerent tãtã fuisse Domini potestatem, vt illos non solùm ex hominibus eiicere posset, sed tota etiam pellere regione, ac in abyssum præcipitare solo suo iussu, quod vtique iudiciariam eius ac diuinam potestatem planè demonstrabat.

ERAT AVTEM IBI bCIRCA MONTEM hGREX PORCORVM MAGNVS PASCENS bIN AGRIS, &c.] Quòd Marcus dicit circa montem fuisse hunc gregem, pascentemque in agris, non est contrarium ei quod dixit Lucas gregem hunc fuisse in monte. Nam, vt inquit Augustinus, grex porcorum tam magnus fuit, vt aliquid eius esset iuxta montem in agris, aliquid in monte. Aut totus etiã grex circa montem fuisse dicitur, & tamen etiam in monte, quia in inferiori fuit montis parte, quæ in agros & campos diffundi cœperat. Dæmones ergo, quoniam exeundum illis erat ab hominibus, nec permittebatur eis nocere amplius pro illorũ volũtate hominibus, cupiuerunt sibi concedi vt malitiã suã permitterentur exercere in ea quæ hominum erant, re ipsa declarãtes, scilicet, quanto odio & furore cõtra homines insaniant: occasionemq; sumpserunt à præsente ibi tum grege porcorum, quos quia sciebant esse Iudæis abominabiles, sperabant Dominũ, vtpote Iudæum, & legis Mosaicæ obseruatorem, facilè eorum petitioni consensurum. Videri autem potest, dæmones & alia de causa cupiuisse nocumentum istud hominibus illius loci inferre, nimirum vt perditis porcis, domini gregis aliique homines horum damno consternati Iesum non susciperent, sicque fructu prædicationis priuarentur, quemadmodum pòst ex parte euenit. Rursum autem dispensatoriè factum est vt dæmones ingressum in porcos peterent, vt constaret nihil omnino eos posse nisi ipsius permissione. Sed mirum videri posset, cur Christus qui hoc quod dicebatur, hoc est Saluatorẽ, sese in omnibus gessit, permiserit dæmones porcos inuadere & perdere, quanquam nullum sit dubium quin iure id concedere potuit, cum esset Dominus omnium. Verum dicendum, variis de causis id Dominum permisisse admodum conueniẽter, non quidem vt dæmonibus complaceret, sed dispẽsatoriè alia intendens hominum instructioni & eruditioni vtilia. Primùm itaque id concesserit, vt re ipsa constaret quod priùs dixerunt dæmones, multitudinem dæmonum inhabitasse hunc hominem, ac iam eandem expulsam esse. Deinde vt refelleretur & conuinceretur pertinacia eorum, qui negantes

Quare dæmones permiserit mitti in porcos.

dæmonum

dæmonum naturã, quales erant Sadducæi, & ob id etiam negãtes dæmonẽ vexare hominẽ, attribuunt vexationem ægritudini naturali. Fingi enim non potest, ægritudinem eius hominis ſtatim migraſſe in gregem porcorum, vt præceps ſe ſubmergeret. Præterea demonſtrare voluit Dominus, dæmones atrociora cõmiſſuros in hominib⁹ quàm in porcis, niſi in eo quod tyrannicè agũt à Deo impediterẽtur, non permiſſi facere quæ volunt. Manifeſtum enim eos magis odire homines quàm irrationalia, quum hæc propter homines perdere ſtudeant, & per illorum perditionem his inferre triſtitiã, vt patet in his quæ circa Iob. Quartò, verisimile eſt hos Gadarenos fuiſſe Iſraelitas, tum quòd alioqui ad prædicandum eis non ſit probabile Dominum acceſſurum, cùm dicat ſe miſſum tantùm ad oues quæ perierunt domus Iſrael, tum quòd hæc regio iure pertineret ad Iſraelitas, inhabitata enim olim erat à dimidia tribu Manaſſe & à tribu Gad, à quo nomine putãt quidã ciuitati nomẽ Gadara datum. Et ex Ioſepho omnino ſatis cõſtat Gadarenos fuiſſe Iudæos. Quoniã itaque his nõ licebat veſci carne porcina, cuius eſum lex Moſaica interdixit, permiſit dæmones porcos ingredi & perdere, vt pœnas conteptæ vel neglectæ legis darent, amittendo porcos quos contra verbum Dei aluerant. Addi & hoc poteſt, Dominum hac ratione demonſtrare voluiſſe ſe ad ſaluandum homines veniſſe, non autem illi curæ eſſe porcorum aut quarumcunque rerum temporalium ſalutem, atq; vel ob vnius hominis ſalutem cæterarum rerum quamuis grauem iacturam eſſe negligendam. Poſtremùm, quod ad myſticũ attinet ſenſum, permiſſum iſtud à Domino vt oſtenderetur dæmones permitti poſſidere, atque optare poſſidere eos qui in vitiorum cæno volutantur porcorum more, qui furia quadã dæmoniaca in omnia vitia prolabentes tandem cum dæmonibus præcipitabuntur ac ſuffocabuntur in abyſſo inferni. Porrò ſtagnũ illud, in quod Lucas dicit præcipitatos porcos, Zieglerus quibuſdã coniecturis cõmotus putat non fuiſſe ſtagnũ Geneſareth, ſed aliud quendam lacum longè minorem, non procul à Gadara ciuitate exiſtentem, cuius meminit Strabo, dicens eum aquæ eſſe adeo noxiæ, vt potum in eo pecus, & vngues & pilos amittat. Hunc itaque putat ille fuiſſe in quem porci ſunt præcipitati: vt quẽadmodũ Chriſtus pro oſtenſione expulſæ multitudinis dæmonũ, & confutatione eorum qui ſpirituum negant naturam, porcos delegit, animal ſcilicet immundum, & lege Moſaica vetitum: ita & ſtagnũ delegerit, q̃ ex conditione rerum erat inutile humanis vſibus. Non enim conueniſſe vt in ſtagnum Geneſareth, quod aquæ erat ſaluberrimæ, teſte Ioſepho, & hominibus valde commodum, porci bis iam immundi ſimul cũ dæmonibus mitterentur, q̃ hinc aquas polluendas putaret, & hominibus eis vtentibus abominabiles. Suſpicaturq́; lacum hunc non diu poſt hoc factum à vicinis terra obſtructum, timentibus, ſcilicet, ne ex fœtore cadauerum peſtis aliqua oriretur, ac eundem ob præſentiam horridorum dæmonum magis iam abominantibus, atque ob id factum vt huius lacus non meminerint hiſtoriographi qui poſt Strabonem & Chriſtum contemporaneos ſcripſerunt, Ioſephus, ſcilicet, Plinius, Ptolomæus, Hieronymus, Euſebius. Verùm vt hæ coniecturæ non ſatis firmæ ſunt, ita non concordat hæc ſententia cum Euangeliis. Nam quod Lucas ſtagnum dixit, Matthæus & Marcus mare vocauerunt. Hi autem lacum Genezareth, mare appellare ſolẽt, quem Lucas ſtagnũ ferè vocat. Accedit his quod Hieron. in lib. de locis Hebraicis poſt deſcriptionẽ ciuitatis Gadaræ ſcribit: Hodie, inquit, ſupra mõtem viculus demonſtratur iuxta ſtagnum Geneſareth, in quod porci præcipitati ſunt.

ſ ROGABANT EVM OMNIS MVLTITVDO REGIONIS GERASENORVM, VT TRANSIRET A, &c.] Non ex contemptu & ſuperbia, vt annotauit Hierony. Geraſeni Dominum volunt à ſe diſcedere, ſed ex humilitate, &, vt dicunt Euangeliſtæ, ex timore, videlicet quia conſcij ſuæ fragilitatis agnoſcebant ſe eius præſentia indignos, ac metuebant ne qui tranſgreſſionem legis in porcis punire viſus fuit, etiã in aliis eorum animalibus ipſorum peccata vindicaret. Itaque minus fuit horũ peccatum quàm Nazarenorum. Hi enim etſi damno affecti, rogant tamen Chriſtum humiliter, vt diſcedat. Nazareni verò nullum damnum paſſi eiecerunt, & præcipitare voluerunt. In eo tamen graviter peccauerunt hi Gadareni, q̃ magis timebãt Domini potentiam in expulſione dæmonum & perditione porcorum declaratam, quàm amarent eiuſdẽ bonitatem in reſtitutis relucentem dæmoniacis: quódque magis ſoliciti erant de perditione animalium, quàm de ſalute animarum ſuarum, & veritatis cognitione. Siquidẽ videtes Dominũ eos curaſſe dæmoniacos, qui toti etiã regioni erãt infeſti, exiſtimare meritò debuiſſent veniſſe illum ad ſaluandum, nõ ad perdendum, ac proinde amandum magis quàm metuẽdum. Quare cùm malo hoc timore indignos ſe facerent Chriſti præſtantia & doctrina, facilè eorum annuit precibus Dominus, nolens, ſcilicet cuiquam eſſe moleſtus, ac docens re ipſa margaritas ac roſas Euangelici ſermonis non eſſe ſpargendas ante porcos, nec diſcipulos prædicare debere vbi non eſſent recepti, quemadmodum poſt cap. 10. Matthæi docuit. Et quidem priùs Petro ſimili timore correpto, ac dicente: Exi à me Domine, quia homo peccator ego ſum, nõ diſceſſit ab eo Dominus, ſed metu depulſo etiã ſummæ dignitatis addit ꝓmiſſionẽ: Gadarenis verò timentibus & precantibus vt diſcedat, acquieſcit eorũ petitioni, nimirum quia timor illi Petri reprehenſione carebat, eo quòd ex ſola animi humilitate natus fuiſſet: horum verò timor non ex ſimplici ſynceráque humilitate naſcebatur, ſed partim etiam & magis ex nimio amore rerum temporalium quibus malè timebant.

ℓ CVMQVE ASCENDISSET NAVIM, COEPIT ILLVM DEPRECARI, &c.] Oſtenditur hinc perfecta ſanati huius viri ſanitas. Non ſolùm enim corpore ſanatus eſt, ſed & corde adeo ſanatus eſt, vt Ieſum perfectè agnoſceret, orãs vt cum illo ſibi eſſe liceret, eo q̃ expertus eſſet eius in ſe bonitatem ac potentiam, ac verborum eius quę ad pedes eius ſedens audiuit ſuauitatẽ. Itaque illi quidem Chriſtum precãtur vt diſcedat, hic precatur vt cum ipſo, ſibi ſemper eſſe liceat. Verùm nõ permiſit Dominus, idq́; tum ob id, vt vult Theophyl. vt indicaret ei Dominus quòd licet non ſit ſecum, gratia tamen eius protectus à dæmoniacis inſultibus liber futurus eſſet: timebat enim fortè ne elõgatus à Ieſu iterum inuaderetur à dæmonibus: tum vt hi qui humano quodam timore Chriſti præſentiam adhuc ferre non poterãt, haberent ſui ac gloriæ diuinæ aliquem præconem eis gratiorem. Vbi notanda mira Domini in ipſos Geraſenos quãlibet ingratos benignitas, dũ eis relinquit eum per quem ad ſui [illegible]

tionē & admitationē, ac veritatis à se discēdæ desiderīū quocari possent: monemurq; hoc Domini exēplo, ne mox desperemus, si qui Euāgeliū nō illico recipiāt, sed tēcāda potius omnia, & per alios, & per nos, vt vel quoslā saltē lucremur, experturi indubiè fructū aliquē hinc tādem obuēturū, quēadmodum ex huius prædicatione pueniſſe verisimilē est. Dicitur eīm; *& mirabantur.* Obseruādū rursum, non dixisse Dominū: Narra quāta ego tibi fecerim, verūm, *quāta tibi fecerit Deus*, humilitatis certè formā nobis tribuēs, vt omnia nostra bona opera Deo tribuamus. Ille autē tāquā gratus, narrabat quæcūque illi fecisset Iesus. Sic certè oportet & nos, quādo cuipiā bene facimus, nolle hoc prædicari, sed Dei solū gloriā quærere: at illi q beneficio affectus est, etiā nolētibus nobis prædicare debet. Quomodo autē huic Dominus præceperit acceptū beneficiū prædicare, alijs autē multis à se curatis præceperit silere post dicetur: Porrò qđ ad mysticū attinet sensum, in homine isto dæmoniaco, exēplum est hominis sceleratissimi, qui multo tēpore vitijs assuetus, nō ab vno solùm possidetur dæmone, sed multis, dū omni malitiæ genere scatet, luxu perditus, in scorta furēs, in aleā insaniens, temulētia velanus, rixosus, prædator, violentus in oēs, qui miserabili & horrēdo sub oculis Dei & sanctorū spectaculo, incorruptionis stolā exutus, omniq; virtutū ornatu nudus, neque in domo, neq; in ciuitate, quæ est Ecclesia, manet, nullis iā nec Dei, nec hominū legibus coercendus, nec amore, nec pudore, nec reuerētia, nec metu cohibēdus, sed in agros & deserta vagatur, inter eos sedegēs qui agreste & sterilē vitā agūt, habitatq; in monumētis, hoc est, mortuorū operū receptaculis, vt in profitibulis, aliisq; scelerū officinis, atque adeo in sui corporis sepulcro nihil quàm fœtidū halitū, & pestiferū per guttur eructantis. Verūm neque de huiusmodi quidē desperādū est. Curabitur enim, si modò & Christus ad eum venire dignetur, & ipse vicissim Christo trahēte accurrat ad eū, priùs à se fidei oculis conspectū: & sic quidem curabitur, vt projiciantur in profundum maris omnia peccata eius, vt dicitur Mich. 7. Is autem vbi à legione dæmonum & vitiorū curatus fuerit, ac sanæ mentis factus fuerit, priùs quidem ad pedes Iesu sedere aliquandiu debet, discens, scilicet, qua ratione vitā deinceps viuat Deo acceptā, deinde prædicare Dei in se misericordiam, idq; maximè apud suos. Non enim ita pudere debet vitæ prioris, vt non ea palam qualis fuerit prædicetur, quantum ad id illustrādam Dei misericordiam profuerit, cui soli & non meritis aliquibus metuendum est quòd quis subitò alius redditur, ex peccatore factus iustus.

Mysticus sensus.

C. 8. B. 5. B. 2. C. 5.

† a offerebant.

† b a offerentes.

a paralyticum inclino tacitè.

Δ b cùm nō possent offerre eū illis.

† b grabatū in quo paralyticus iacebat.

Δ a Et videns Iesus fidē illorū, dixit.

▽ c quærit fidē vt vidit, dixit.

b cogitāt.

Δ a dixerunt.

a intra se.

† a Et cùm Iesus cognouisset cogitationes eorum.

† c Vt autem cognouit Iesus cogitationes eorum.

Δ b grabatum

b statim.

† c surrexit.

b sublato grabato.

b ita vt mirarētur omnes & honorificarent.

a Et glorificauerūt.

SANATVR PARALYTICVS PER TEGVLAS demissus. MATTHAEI 9. MARCI 2. LVCAE 5. CAP. XXXII.

[c] *Actum est autē cùm redyſſet Iesus,* [b] *& cùm transcendisset in naui rursum trans fretum, conuenit turba multa ad eū, & erat circa mare,* [&] [c] *excepit eum turba: erant autē omnes expectantes eum.* [a] *Et venit, & intrauit iterum* [a] *in ciuitatem suam* [b] *Capharnaum post dies aliquot.* [c] *Et factum est in vna dierum,* [b] *& auditū est quòd in domo esset, & confestim conuenerunt multi, ita vt non caperent neque ad ianuam.* [c] *& ipse cedebat docens,* [b] *& loquebatur eis verbum.* [c] *Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ & Hierusalem: & virtus Domini erat ad sanandū eos.* [1] *Et* [f] *ecce* [b] *venerunt ad eum viri* † [b] *portantes* [2] *ei* [a] *in lecto hominem* [1] *qui erat paralyticus.* [b] *qui à quatuor portabatur.* [1] *Et Δ non inuenientes qua parte illū inferrēt præ turba,* [c] *ascenderunt supra tectum, &* [b] *nudauerūt tectum vbi erat, & patefacientes,* [c] *per tegulas* [b] *submiserunt* † *eum cum lecto* [c] *in medium ante Iesum.* Δ [1] *Cùm autem vidisset Iesus fidem illorum, ait* [c] *paralytico:* [d] *Cōfide fili, remittuntur tibi peccata tua:* [a] *Et ecce* [b] *erant illic* [c] *quidam de scribis* [b] *sedentes,* [b] *&* † *cæperunt cogitare* [c] *Scribæ & Pharisæi* Δ [f] *dicētes* [e] *in cordibus suis:* [b] *Quid hic sic loquitur?* [a] *hic* [c] *blasphemat.* [c] *Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus?* † [c] *Quo statim cognito Iesus spiritu suo quia sic cogitarēt intra se,* [c] *respondens* [1] *dixit* [b] *ad illos:* [a] *Vt* [1] *quid cogitatis* [b] *ista* [d] *mala* [1] *in cordibus vestris? Quid est facilius dicere* [d] *paralytico:* [1] *Dimittūtur tibi peccata tua, an dicere: Surge,* [b] *tolle grabatū tuū,* [1] *& ambula: Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittēdi peccata* (Δ [a] *tunc* [1] *ait paralytico:*) [b] *tibi dico,* [1] *surge, tolle* Δ *lectū tuū, & vade in domū tuā. Et* [b] *cōfestim* † [1] *cōsurgens* [b] *ille corā illis tulit lectū in quo iacebat, &* [1] *abyit* [b] *inde corā omnibus* [f] *in domū suā,* [c] *magnificās Deū.* [a] *Vidētes autē turbæ timuerūt.* [b] *Et stupor apprehēdit omnes, & magnificabāt* [1] *Deū* [c] *qui dedit talē potestatē hominibus.* [c] *Et repleti sunt timore* [b] *dicētes: Quia* [c] *vidimus mirabilia hodie. Nunquam sic vidimus.*

FACTVM EST AVTEM CVM REDIISSET IESVS, ET CVM TRANSCENDISSET IN NAVI.] Relictis his qui discessum ipsius præ timore precabantur, ad eos redit Dominus quibus se gratum fore non dubitauit, quiq; illum auidè expectabant. Ita enim videas Dominum nunquam ab Euangelico negotio vacasse, vt à quibusdam repulsus nauseabundis, mox ad sitientes & esurientes conuerteretur, vt eos vitæ cibo pasceret. Porrò de ordine rerum gestarum hîc nonnulla est difficultas. Nam post reditum Christi Marcus simul & Lucas commemorant miraculum de filia archisynagogi resuscitata, & curata Hæmorrhoissa, & ita narrant, vt videantur hæc gesta statim à reditu, postquam adhuc in domum suam, aut in ciuitatem descenderet. Nam Lucas quidem sic habet: *Factum est autem, cùm redyſſet Iesus, excepit illum turba, erant autem omnes expectantes eum. Et ecce venit vir, cui nomen Iairus, &c.* Vbi propter aduerbium, *ecce*, videtur satis significari miraculum hoc contigisse statim cùm nauim Dominus egressus esset. Quod ex Marco magis apparet. Is enim sic habet: *Et cùm transcendisset in naui rursus trans fretum, conuenit turba multa ad eum, & erat circa mare. Et venit quidam de Archisynagogis nomine Iairus, &c.* Vbi etiam Græcis est aduerbium, *ecce. Et ecce venit quidam*, vnde planè significari videtur, Iairum hunc accessisse Dominum, cùm adhuc circa mare confisteret rediens à Gerasenis

Gerasenis. Non posse tamen intelligi hunc rerum gestarum ordinem ex Matthæo nimis manifestum est: non quidem quia post trãsfretationẽ cõmemorat eum venisse in suam ciuitatem, ac sanasse paralyticum (intelligi enim posset hæc facta post transfretationem, sed quibusdam in medio gestis) verùm quia Matthæus principem illum qui pro filia sua precabatur (quem eũdem esse cum eo cuius meminerunt Marcus & Lucas, nemo facilè negabit, quãtumuis id neget solus Osiander) Dicit Christum accessisse cum loqueretur & disputaret de ieiunio cum discipulis Ioannis & Pharisæorũ. Quã disputationem habitam post vocationem Matth. & hanc factam esse post curationem paralytici, nõ ex Matthæo solùm, sed etiã ex Marco & Luca cõstat, quorum vterq; tria illa, videlicet curationem paralytici, vocationem Matthæi: & disputationem de ieiunio eodem ordine cum Matthæo describunt, quamuis *alio loco, sed sic vt eorum* narratio non requirat rerum narratarum immediatum cum superioribus ordinem. Siquidem Marcus tria illa descripturus sic incipit cap. 2. *Et iterum intrauit Capharnaum*, post dies, scilicet aliquot. Non enim legendum est, post dies ôcto, vt habent quidam libri. Dieb. ergo illis intermedijs, post quos venit iterum Capharnaum, ab illo discessu cuius facta fuit mentio supra 28. capite Concordiæ, facta sunt hæc quæ narrata sunt cap. seq. 29. 30. & 31. Lucas verò, eadem illa describpturus sic auspicatur: *Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens.* Quæ narratio non solùm non requirit immediatam ad superiora sequelam, sed ne sequelam quidem. Itaque quantumuis videantur Marcus & Lucas significare Iairum accessisse ad Christum statim post transfretationem, intelligendum tamen quibusdam in medio gestis tum primũ accessisse: quæ quoniam à duobus his Euangelistis prius narrata fuerunt, ita Iairi accessum superioribus connexuerunt, quasi nullo intermedio hoc gestum fuisset. Videri potest ideo post transfretationem eos describ sisse Iairi accessum, eo q Iairus accesserit ad Christum circa mare existentem, non quidem eo die quo post reditum à Gadarenis circa mare erat, sed alio quodam. Nam & Marcus iam dicturus est, Dominum cùm Matthæum interemundum vocaret, rursum accessisse ad mare. Iairum enim accessisse Christum circa mare existentem omnino videtur ex Marco, cùm dicit, *& erat circa mare. Et ecce venit*, &c. Frustra enim videbitur ibi positum, *& erat circa mare*, nisi intelligatur significare eum voluisse Christum ab Iairo circa mare inuentum. Igitur quoniam post reditum à Gerasenis Iairus Christum circa mare adierit, quamuis non eadem illa die qua venerat à Gerasenis, historiam quę est de Iairo duo Euangelistæ post reditum describunt, omissis his quæ in medio gesta sunt, quòd illa prius descripsissent.

Caritas scripturæ erat. Lib. 1. de consens. Euangelist. cap.

a ET VENIT, b ET INTRAVIT ITERVM a IN CIVITATEM SVAM b CAPHARNAVM, &c.] Diligenter inquirit Dn. Augustinus quam vocet hîc ciuitatem Domini Matthæus. Non enim posse intelligi Nazareth patriam Christi manifestum videtur ex Marco, qui miraculum hoc curati paralytici factum testatur in Capharnaum. Proinde putat per ciuitatem suam posse intelligi totam Galilæam, in qua erat Nazareth: sicut, inquit, vniuersum regnum Romanum in tot ciuitatib. constitutum dicitur modò Romana ciuitas, vt ideo dicatur Dominus venisse in ciuitatem suam, quia venit in Galilæam, in quodcunque oppidũ Galilęę venerit. Hierony. verò in comment. Ciuitatem, ait, eius nõ aliã intelligimus quã Nazareth: vnde & Nazaræus appellatus est. Quòd si quis hanc Hieronymi sequatur sententiam, necesse erit intelligere, vt docet eodem loco quo supra August. prætermisisse Matthęũ quę gesta sunt posteaquam venit in ciuitatem suam Nazareth, donec veniret Capharnaum, & huic adiunxisse de sanato paralytico, sicut in multis, inquit, faciunt Euangelistæ, prætermittentes media, tanquam hoc cõtinuò sequatur quod sine vlla prætermissionis significatione subiũgunt. Nam nõ in Nazareth, sed in Capharnaum, quod sequitur miraculum contigisse ex Marco constat, vt priùs dictum est. Cùm autem Matthæus scribens venisse in ciuitatem suam, & deinde subijciens: *Et ecce offerebant ei paralyticum*, &c. perspicuè satis significet paralyticum hunc oblatum in ciuitate ea in quam Dominum venisse dixit, in quam ideo solùm venisse eum videri potest dixisse, vt indicaret vbi miraculum hoc factum sit, rectius secundùm Chrysost. per ciuitatem Domini hîc intelligitur Capharnaum. Quoniam enim suprà Matthæus dixit Dominũ relicta ciuitate Nazareth venisse & habitasse in ciuitate Capharnaum, iam deinceps ciuitatem Domini vocat Capharnaum, eo quòd in ea principalem iam sibi delegisset habitationem, quamuis neque in ea vel tantùm proprij habuerit, vt esset in quo caput suum reclinaret. Parum autem habet ponderis quòd dicit Lyra, Capharnaum ideo dici ciuitatem Christi, quia erat ciuitas præcipua Galilææ, respectu cuius Nazareth paruum fuit oppidũ illi subiectũ quemadmodum, inquit, Parisijs dicitur ciuitas alicuius nati in aliquo oppido iuxta Parisios.

b ET AVDITVM EST QVOD IN DOMO ESSET, ET CONFESTIM, &c.] Cùm dicit, *auditum est quòd in domo esset*, satis significatur Dominum latenter ingressum fuisse in domũ, priusquã ipsum abdidisse se in domum, quàm aduẽtus ipsius notesceret vulgo. Verũ vt non potest latere sol, ita nec Dominus Iesus. Rumor enim, vt fit à paucis exortus, iam per omnẽ ciuitatẽ sparserat, Iesum esse in ædibus. Vnde sine mora tanta vis hominũ eo cõfluxit, vt non solũ tota domus impleretur, sed etiam nõ caperent multitudinẽ ea loca quæ sunt circa ianuã. Ita enim intelligendum quod nos habemus, *vt non caperent*, neq; ad ianuã, quod Græcis est dilucidius propter articulum τὰ sic em̃ habent ὥστε μηκέτι χωρεῖν, μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, hoc est, vt nequaquã caperent eos, neq; ea quæ erant circa ianuam. Obseruãdum autẽ, Dominum rursum neminem reijcientem à domo, neq; offensum improbitate irruentiũ, expositum se illis, vt aliàs semper, præbuisse, ac in hac multitudine duo illa sibi propria officia exhibuisse, nempe doctrinam & curationem. Siquidem Lucas dicit, *& virtus Domini erat ad sanandum eos*, in qua locutione Hebraismus est pro eo quod est, Virtutem suam exercebat Dominus ad sanandum eos, nẽpe quotquot aderant egentes eius ope. Quanquã autem propter miracula maior pars potissimum confluerent, priùs doctrinæ tamen Dominus vacauit, deinde & ægrotos sanauit, docens scilicet vbique primam rationem animorum habẽdam, posteriorem corporum: ac insinuans se non tam venisse ad ædendum miracula, quàm ad docendum, cùm illa propter doctrinæ æderet confirmationem.

c ET ECCE VENERVNT AD EVM VIRI PORTANTES EI IN LECTO, &c.]

Pulchrè Euangelistæ hîc insinuât primũ quidẽ magnitudinẽ morbi in hoc paralytico. Nã præterquã quòd paralysis morbus sit incurabilis, erat hic non in quibusdã solum membris paralyticus, sed in omnib. suis membris ita morbo solutus, vt lecto affixus à quatuor baiulis portaretur. Deinde verò & fidei magnitudinẽ, quã in Christo, habuerũt hi qui portabãt paralyticum, & ardens ac indefessum iuuandi proximũ desiderũ ac studiũ, nobis meritò imitandum, & ægri huius patientia simul cũ fide, dum hæc omnia quæ hîc narrantur patienter tulit. Porrò sequitur: *Videns autem Iesus fidẽ illorũ*, quidã intelligũt relatiuum, *illorum*, tantùm referri ad portãtes. Vnde Hieron. Videns autẽ Iesus nõ eius fidem qui offerebatur, sed eorum qui offerebant. Verùm rectius cũ Chrysost. intelligitur simul referri & ad portantes, & ad eũ q̃ portabatur, aut saltẽ ita referri ad portantes, vt nõ excludatur fides ægri. Neq; em̃, inquit Chrysost. se portari & per tectum dimitti sustinuisset, nisi salutem speraſſet. Adde, q̃ maximè mouere debet, q̃ nequaquam dixisset illi Christus: *Dimittuntur tibi peccata tua*, nisi & ipse fidem habuisset. Nam quanquam sanitas corporalis cõferri alicui possit à Deo, & cõllata sit aliquando à Christo, solo intuitu fidei alienæ: spiritualis tamen sanitas, quæ in peccatorum consistit, remissione, in adultis accipi nõ potest sine ꝓpria fide. Quòd ergo dicitur à quibusdã fidem alienã saluare aliquẽ, si quidẽ intelligatur de salute corporali, nullã habet difficultatẽ, q̃ fides aliena alicui impetrat à Deo sanitatẽ etiam sine eius q̃ sanatur fide. Si verò de salute mentis accipiatur, maximè in adultis rationis vsum habẽtib. nõ potest intelligi fidẽ alienã saluare aliquem, nisi vel quia impetrat ei à Deo fidem qua saluatur, quomodo multi cũ Augustino putant Stephanũ impetrasse Paulo, vt ex ꝓsecutore fieret Apostolus, vel q̃a cõtẽplatione fidei alienæ Deus credẽti eã cõfert gratiam quã eidẽ aliàs nõ erat collaturus ob fidei eius imperfectionẽ, aut vitæ demeritum. Ex quib. patet quomodo sanè intelligi debeant autoritates quædã sanctorũ, qualis est ea quæ in Catena Thomę tribuitur Ioanni episc. dicẽti, Quantũ valet apud Deũ fides propria, apud quem sic valuit aliena, vt intus & extra sanaret hominem? Similiter sententia Ambrosij super Lucã, Magnus, ait, Dominus, qui aliorũ merito ignoscit alijs, & dum alios ꝓbat, alijs relaxat errata. Cur apud te homo collega non valeat, cùm apud Deum seruus & interueniendi meritum, & ius habeat impetrãdi? Intelligendũ enim hos patres ita loqui de fide aliena peccatorum remissionẽ impetrante, vt nõ excludãt fidẽ eius qui salutẽ cõsequitur. Quod ex Ambrosio est perspicuum, subdit enim: Discẽ qui ægeres impetrare. Si grauiũ peccatorum difficilis veniam, adhibe precatores, adhibe Ecclesiã quæ ꝓte precetur, cui⁹ cõtemplatione, q̃d tibi Domin⁹ negare posset, ignoscit. Atq; in hũc modũ intelligendũ est quod hîc dicitur, Dñm propter fidẽ portãtium remisisse peccata paralytico. Quæri autem potest, cur dicatur: *videns fidem illorũ*, potius quàm videns hominis huius patientiam aut miseriã, aut videns indefessum studium eorum ad iuuãdum ꝓximum, eorumq; in ꝓximum dilectionem. Et dicendum, non dubium quin gratissima Christo fuerit offerentiũ charitas & ægri patientia, cui⁹ etiã miseria ad misericordiam misericordẽ Dñm ꝓmouit: fidei tamen tribuitur sanitas mentis & corporis collata huic ægro, nõ solùm ad cõmendationẽ fidei in Christũ, sed etiam ob id q̃ fidei propria merces sit consequi id q̃d credit & sperat. Vnde postea frequenter dicit, Fides tua te saluum vel saluã fecit. Cũ autẽ in Euãgelijs Saluator toties fidẽ commendat, non debet nomen, fides, q̃d varium habet vsum & significationẽ accipi simpliciter pro credulitate, firmoq; assensu eorũ quæ de Deo & Christo credẽda sunt, qualem fidem etiã dæmones habẽt. Neq; rursum accipi debet vt idem sit quod fiducia, quæ à ſpe aut nihil differt, aut perparum, qũo multi in multis locis exponunt, & quomodo videtur accipi cùm dicit Saluator. Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis mõti huic: Transi, &c. Et, Si fœnum agri quod hodie est & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quãto magis vos modicæ fidei? Nam cùm dicitur de Centurione: Nõ inueni tantam fidem in Israël, fides Centurioni tribuitur non tã ꝓpter fiduciam quam habuit, quàm propter opinionẽ & existimationem quam habuit de Christo, credens illũ tantæ esse virtutis, vt absens ægrũ sanare posset. Sic & postea. 9. isto cap. Matth. cùm duob. cæcis dixisset. Creditis quia hoc possum facere vobis? & deinde illis dicentibus, Vtiq; Domine, respondet, Secundum fidẽ vestram fiat vobis, manifestum est nomine fidei credulitatem & firmam persuasionẽ potẽtiæ Christi significari. Nõ em̃ fiduciæ quæ ad voluntatẽ pertinet, est, credere q̃ Christus posset cæcos illuminare, sed credulitas quæ ad rationẽ & intellectũ pertinet. Proinde rectissimè, vt apparet, dicetur nomine fidei in Euangelijs, cùm ei tribuitur salus aut cõsecutio omnium quæ volumus, cõpleri vtrumq; nẽpe & assensum illum firmum in credendis de Deo ac Christo, & fiduciã ex illi⁹ omnipotẽte bonitate cõceptam, quamuis in quibusdam locis magis videatur haberi respectus ad credulitatem & assensum illum mentis, in quibusdam verò ad ipsam fiduciam. Ita enim duo hæc adinuicem cohærent, vt nec fiducia esse possit sine credulitate, nec credulitas sine fiducia quicquã impetret à Deo, vtq; fiduciæ magnitudo ex credulitatis perfectione nascatur. Certè dum dicimus, confido huic verbo Dei dicto sacerdotib. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, in verbo, confido, duo illa simul comprehendi videntur. Est enim sensus, adeo persuasus sum illud esse verum, vt inde etiam mihi certò sperem ꝓ sacerdotes peccatorũ remissionẽ. Nõ enim idem videtur esse, Credo huic verbo Dei, si verbum, credo ꝓprièaccipiatur, & cõfido huic verbo Dei. Sic ergo & hoc loco fides accipitur, cum dicitur Dñs vidisse eorum fidem. Magnã enim de Christi potẽtia simul & bonitate cõceperant opinionem, atque ex hac opinione: firmáque credulitate magnam etiam fiduciã atque spẽ cõsequendæ salutis quã desiderabant, quã de Christo opinionẽ & fiduciam declarabant, dum tantum laboris & molestiæ non dubitarent subire, omni postposito pudore, vt ægrũ Christo præsentarent. Dubitari tamẽ hîc vlterius poterit quomodo remissio peccatorũ hîc tribuatur fidei illorũ, cum, vt est verisimile, de impetrãda peccatorum remissione nihil cogitauerit, nihilque solliciti fuerint. Et primùm quidẽ dici potest Euangelistas noluisse significare Dominum remisisse huic peccata ꝓpter fidem illorum, sed quòd cùm vellet propter illorum fidem sanitatem corporis quam illi sperabant conferre, priùs illi remiserit peccata quibus dimissis desideratã sanitatem ordine congruenti consequeretur. Secundò dici potest, & rectius, in hoc ægro & offerentib. ipsum fuisse etiam implicitam fidem consequendæ remissionis peccatorũ, etsi

Quomodo de fide aliena sal. vari dicat.

de

quãuis si alterum solùm dixerit, alterius sensus eti- A
in illo includatur. Illud autem Matthæi, *tollet enim plenitudinem eius à vestimento*, nonnihil habet obscuritatis, & ab omnibus penè malè intelligitur. Quidam enim sic intelligunt: Commissura, siue assumẽtum illud tollit plenitudinẽ, hoc est, perfectionẽ, & integritatẽ à vestimento veteri, quia. s. sua firmitate illud discindit. aut sic: Is qui immittit huiusmodi cõmissuram, hoc est, particulam panni vel vestimenti noui, tollit plenitudinem à vestimento veteri, quia. s. deformat illud. Verùm his sensibus obstat pronomen, *eius*, cùm dicitur, *plenitudinem eius*, non enim habet ad quod referatur cõmodè. Itaque aliqui legũt per nominatiuum, *plenitudo eius*, vt sit sensus: plenitudo & supplementũ panni noui tollit ali- B
quid à veteri vestimento, & sic fit peior scissura. Nã dictio Græca πλήρωμα, cùm sit neutri generis, indifferens est ad nominatiuum & accusatiuũ casus. Verùm iam oportet fateri orationem esse imperfectam, & subaudiendum illud aliquid. Vnde quidam vertit, *Auferret id eius supplementũ, partem vestis*. At id est de suo quod videtur addere. Absurdius verò intelligunt qui sic accipiunt: Is qui sic immittit commissuram, tollit plenitudinem à vestimento nouo, & fit in pãno nouo peior scissura quàm fuerat in vestimento veteri. Nam Marcus apertè habet, *auferet plenitudinẽ à vestimẽto veteri*. Si autem Lucas cõferatur cũ reliquis qui hoc dicũt quod ab eo est omissum, sicut ipse ea dicit quę illi præmiserũt, deprehẽ- C
detur hic esse sensus: Is qui immittit huiusmodi cõmissura, postea, quia (vt dicit Lucas) nõ cõuenit cõmissura à nouo, offensus dissimilitudine noui pãni, aufert plenitudinem suam, hoc est, supplemẽtũ suũ quod assuerat, à veteri vestimento, & sic fit maior & peior scissura in veteri veste. Apertior autem esset sensus, si pro *eius*, vertisset interpres reciprocũ relatiuum, suam. Refertur enim ad eum qui immittit cõmissurã, quod tamẽ nec à quodã animaduersum esse nisi velimus pronomẽ, *eius*, referri ad pãnum rudem. Itaque omnes Euangelistæ, simul collati significant ex cõmissura noui panni vel noui vestimenti cum veteri veste, duplex sequi incõmodũ: quemadmodum & in sequenti similitudine significatur du- D
plex incõmodũ sequi, si vinũ nouum mittatur in vtres veteres. Primum noui panni ruptura cum perditione illius partis, quæ assuebatur: secundũ, maior scissura in vestimento veteri, ex ablatione assutę partis nouæ, propterea quòd non conueniat veteri cõmissura à nouo panno accepta. Prius incõmodum apertius expressit Lucas, secundum apertius reliqui quamuis & ille & isti vtrumque satis insinuent. Porrò duæ istæ parabolæ nõ eodẽ modo ab omnibus applicantur ad propositũ. Quidam enim ipsos Pharisæos & discipulos Ioannis intelligunt hîc cõparari à Christo vestimento veteri & vtribus veteribus, vt intelligatur hîc Christus significare, quare Pharisæis qui in ceremoniis veteris legis inueterati erãt, non commiserit, aut tradiderit noua Euangelicæ le- E
gis suæ præcepta, sed ad ea capienda delegerit sibi rudes, simplices ac nouos homines, qui hominum traditionibus non essent deprauati aut assueti. Quem sensum sequitur quidam, nimirum secutus Hieron. qui sic scribit in comment. super Matth. Veteres vtres debemus intelligere Scribas & Pharisæos, plagula vestimenti noui, & vinum nouum præcepta Euangelica sentienda, quæ non possunt Iudæi sustinere, ne maior scissura fiat. Sic & Hilarius in Matth. Certè hunc sensum videri posset exigere id quod additur in fine apud Lucã: *Et nemo bibens vetus, statim vult nouũ. Dicit enim: Vetus melius est*, quo videri posset Dominus significare eos qui Iudaismo contenuerunt Pharisæos non desiderare gustũ doctrinæ nouæ Euangelicæ sed requirere potius vetera quibus assueuerunt. Verùm hæc applicatio parabolarũ nullo modo est ad propositũ saluatoris, qđ exigit vt ostẽdat quare ieiunij præcepta nec dũ tradiderit suis, nõ autẽ quare Euãgelica præcepta Pharisæis, nõ tradiderat, de quo nõ quærebatur. Proinde rectius secundum alios intelligit Christus discipulos suos voluisse cõparare vtrib⁹ veteribus & vestimẽto veteri, ob eorũ imperfectionẽ & infirmitatẽ. Sed iã noua est difficultas. Si enim Christus veluti cõmissurã panni noui immisisset vestimẽto veteri, & nouũ vinũ misisset in vtres veteres, exigẽdo àdiscipulis suis ieiunia & alia austeriora vitæ opera, quemadmodũ hic significat, ergo & Pharisæi & Ioãnes ipse culpãdi in eo erãt, quòd ieiunia suis imponerẽt, cùm & eorũ discipuli vtres essent veteres. Ad quod primùm quidẽ dici potest, Dominũ his parabolis nihil aliud voluisse quàm se veluti assuturum nouũ pãnum veteri, & vinũ nouũ immissurum vtribus veteribus: si noua ieiuniorum præcepta suis indixisset, eo quòd illa suis ob illorum vetustatẽ, hoc est, infirmitatem nõ congruerent: sed futurum esse vt & nouæ doctrinæ, quæ etiam noua ieiuniorũ præcepta contineret vtilitas omnis periret, & ipsi simul deterriti austeritate nouorum præceptorum, resilirent penitus à virtutis perfectioris via, quam sectari cœpissent, amittentes etiam id boni quod habebant. Sic, inquam, simpliciter intelligi potest applicatio harum parabolarum, ita vt non intelligatur Dominus voluisse significare Ioannẽ & Phariseos contrà fecisse, noua. s. veteribus cõmisisse. Ioannem ea tantum præcepisse suis quæ puraret & sciret illos præstare promptos & potentes: se verò conscium infirmitatis discipulorum suorum quos vndique rudes sibi deligeret, quam infirmitatẽ hîc vocat vetustatem eorum. Secundò, intelligi potest, Christum etiam significare voluisse Ioannem & Pharisæos suis indicẽtes ieiunia, neque noua veteribus, neque noua nouis commisisse, sed vetera veteribus: Pharisæorum enim, imò & discipulorum Ioannis ieiunia, erat adhuc aliquid vetus, quia non præstabantur per libertatem spiritus, sed tantum ex præscripto aut metu quodam, aut denique ob consequendam maioris sanctitatis opinionem apud homines. Et talia certè ieiunia conueniebant illis adhuc veteribus, ac veteris legis ceremoniis multum addictis, quibus à malo saltem cohiberentur, etsi per ea nõdum perficerentur: & à Ioanne quidem etiam suis talia ieiunia præscribi conueniebat, vt qui confinium esset legis, quique spiritum nouitatis nõ posset suis dare, sed tantùm ad eum suscipiendum hisce institutis præparare. Perfecta autem Euãgelicæ legis doctrina, noua quædam exigit ieiunia, quæ. s. sponte, & non velut ex coactione per libertatem spiritus suscipiantur, quoties ita vel commune præceptum, vel carnis castigandæ ratio, vel quæuis necessitas exigit. Talia autem ieiunia ad perfectam Christi doctrinam pertinentia non potuit Christus in principio suis indicere, vt quia adhuc essent veteres, infirmi, & necdum spiritu sancto renouati, cùm talia ieiunia requirant homines fortes, & vetustate prioris conuersationis depositа, renouatos spiritu Christi. Est ergo sensus à Christo intentus iste: Tantum abest vt indulgentis sit negligentiæ quòd discipulos meos nõ onerẽ ieiuniis, quẽadmodum vos calumniamini, vt idipsum maxima-

fit prudentiæ & artificij. Sicut enim nemo prudenter partem panno nouo aut vesti nouæ ablatam, assuit vestimento veteri, alioqui enim fit vt duplex incommodum reportet, dum offensus inconcinna cõiunctione dissimilium, aufert assutã partem, perdens simul partem nouo panno ablatam, & scissuram veterem ampliorem faciens. Et sicut nemo prudenter vinum nouum, & ob id adhuc feruescens & forte, immittit veteribus vtribus, ne effractis vi vini vtribus, & effuso vino duplex ferat dispendiũ: ita nec ego prudenter facturus essem, si nouam ieiunãdi rationem, quã noua mea doctrina exigit, discipulis meis adhuc infirmis & incapacibus indicarem. Sic enim vsu veniret, vt & doctrinæ meæ fructus periret, & ipsi à virtutis perfectiore via quam sectari cœperunt alienarentur. Expectandum proinde quousque innouentur spiritu cœlesti, vetustate ac infirmitate depositã quando nouis noua cõgruent. Porrò Ambros. has parabolas videtur sic intellexisse quasi significare eis Dominus voluerit, non commiscenda præcepta nouæ legis cũ veteris legis & Phariſæorum traditionibus, inter quæ erant ieiunia illa tristia & coacta. Sunt qui duabus de veste & vino similitudinibus nihil aliud significatum velint à Domino, quàm quod antè docuerat de filiis sponsi, scilicet, tam ineptum esse discipulos ipso adhuc præsente ieiunare (quæ tristitiæ res est, cũ magis lætari debeant) quàm si quis ita vestem resarciat, vt dicit, aut vinum nouum in vtres veteres recõdat, vt sit, quemadmodum prouerbio dicimus, In lente vnguentum, quo rem significemus absurdam. Sed quod sequitur apud Lucam de potu vini noui & veteris, satis indicat Dominum in prædictis parabolis plus voluisse.

A ET NEMO BIBENS VETVS STATIM VVLT NOVVM. DICIT ENIM, VETVS.] Hæc est tertia ratio qua respõdetur quæstioni, reddita à solo Luca, & est desumpta ab indispositione discipulorum propter consuetudinem. Est autem perinde ac si diceret, Quèadmodum is qui assuetus est gustui veteris vini, recusat mox bibere nouum, eo q illud in principio fit austerum, quodque propter cõsuetudinẽ vetus nouo præferat, paulatim autem assuefactus nouo, incipit sapere suauitatẽ noui, & illud veteri præponere: ita & discipuli mei assueti veteri legi non possunt statim gustare suauitatem nouæ legis, & perfectioris meæ doctrinæ, sed paulatim assuefacti incipient suauitate eius percepta delectari, ac præponere eam legi veteri. Hac ergo similitudine Dominus cõparat legis suæ perfectionẽ vino nouo, veterem autem legem vino veteri. Et bene quidem. Nam vt vinum nouũ in primis quidem austerius est, postea tamen & suauius est veteri & efficacius, ita vt magis delectet & inebriet: ita & noua lex primo quidem intuitu carni grauior videtur, sed vbi quis assueuerit paululum, per eam magis inebriatur diuino amore, ac maiori dulcedine fruitur, alacer factus ad omnia pietatis officia. Vnde de Apostolis spiritu sancto repletis dictu quidem per iocum est, sed tamen præter intentionem loquentium verè dictum: Musto pleni sunt. Porrò his parabolis docemur veteri consuetudini aliquando aliquid donandum, ac peccatoribus conuersis non statim sublimia quæque perfectioris doctrinæ tradenda, nec ieiunia grauiora precésque longiores quàm eorum vires ferant, eis iniungenda, ferendam fouendamque eorum imperfectionem, vt ad perfectiora adolescant.

B

C

SVSCITATVR FILIA ARCHISYNAGOGI, ET CVRATVR hæmorrhoissa. Matth. 9. Mar. 5. Lucæ 8. CAPVT XXXIIII.

[a] A B C illo loquẽte ad eos, *[f] ecce [a] princeps vnus Δ[l] accessit [b] vir, cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat', [l] Et [b] videns eũ ‖ [l] procidit ad pedes eius', [c] rogãs eũ vt intraret in domũ eius: quia vnica filia erat ei ferè annorũ duodecim, & hæc moriebatur. [b] Et deprecabatur eũ multũ [c] dicẽs: [b] Quoniã [a] Domine [c] filia mea [h] in extremis est, [aut] [a] modò defuncta est: sed veni, impone manũ tuã super eam, † vt salua sit & viuat'. Et [a] surgens Iesus Δ [c] sequebatur eũ', [a] & discipuli eius, [b] & sequebatur eũ turba multa. [h] Et [c] cõtigit dũ iret, à turbis ‖ [h] comprimebatur l. Et [a] ecce [l] mulier [c] quædã [a] quæ † [l] fluxum sanguinis patiebatur duodecim annis, [b] & fuerat multa perpessa à compluribus medicis, † [h] & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat', [b] sed magis deterius habebat: cũ audisset de Iesu', Δ venit in turba retro', & tetigit ‖ fimbriam vestimẽti eius. [c] Dicebat enim: [b] Quia [c] si [b] vel [c] vestimentum eius [a] tãtum [c] tetigero, salua ero. [h] Et confestim † siccatus est fons' sanguinis eius, [b] & sensit corpore quia sanata esset à plaga. Δ [c] Et statim Iesus [b] in semetipso cognoscens virtutem quæ exierat de illo, conuersus [b] ad turbã ‖ [h] aiebat': Quis [c] est qui [h] tetigit † vestimenta mea? [c] Negantibus autẽ omnibus Δ [h] dixit Petrus, & qui cum illo erant': [c] præceptor, ‖ [h] turbæ te comprimunt & affligunt': & dicis, quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis, nã & ego noui virtutem de me exisse. [b] Et circunspiciebat videre eã quæ hoc fecerat. [c] Videns autẽ [b] mulier * [c] quia non latuit, timens, ac [b] tremens [c] sciens quod factum esset in se, [h] venit & procidit ante † pedes eius', [c] & ob quã causam tetigerat eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum cõfestim sanata est, [b] & dixit ei omnẽ veritatẽ. Δ Ille autem [a] videns eam dixit [h] ei: Confide filia, fides tua te saluã fecit. [h] vade in pace, [a] Et esto sana à plaga tua. [a] Et salua facta est mulier ex illa hora. [h] Adhuc illo loquente † veniunt nuntij ab archisynagogo, dicentes': Quia filia tua mortua est, [b] quid vltra vexas magistrũ? [c] Noli vexare magistrum. [h] Iesus autem audito verbo [c] hoc [b] quod dicebatur, Δ [b] ait [b] archisynagogo, patri puellæ, [h] Noli timere, ‖ tantummodo crede' [c] & salua erit. Et veniunt in domum archisynagogi. [l] Et [f] cùm venisset [a] Iesus in [l] domum [a] principis, † [h] non permisit intrare secum quenquam' nisi Petrum & Iacobum, & Ioannem [b] fratrem Iacobi, [c] & patrem, & matrem puellæ. Flebãt autem omnes, & plangebant eam, [c] & Δ vidit [a] tibicines & ‖ [c] turbam tumultuantem, [b] & flentes & eiulantes multum. Et ingressus † ait illis: [b] Quid turbamini & ploratis? [c] Nolite flere. [a] Recedite, [l] non est [a] enim mortua puella, sed dormit. Et † deridebant*

* h & Δ h venit. b quidã de archisynagogi, nomine Iairus. ‖ a adorabat eum. ‖ c cecidit ad pedes Iesu. † a, & vi net. Δ b & a- bat illo. ‖ b compri mebãt eũ. † b. erat in profluuio sanguinis. † c erat in fluxu sanguinis ab † c quæ in medicos e- rogauerat omne sub- stãtiã suã, nec ab vllo potuit cu- rari Δ sic stin retro. [b. vesti]

ridebant' eum[c] scientes quòd mortua esset. Δ[c] Ipse verò eiectis omnibus[b] assumit patrem & matrẽ puellæ, & qui cum eo erant, & ‖[c] ingrediuntur[b] vbi puella erat iacẽs. † [l] Ipse autem tenens' manum puellæ, clamauit Δdicens': [b] Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella([b] tibi dico)[l] surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit[c] puella, ‖[b] continuò, [b] & ambulabat: erat autem annorum duodecim. [h] Et obstupuerunt [b] stupore magno [e] parentes eius. † [h c] Et præcepit illis [h] vehementer vt nemo id sciret [&] [e] ne alicui diceret quod factũ erat. [h] Et iussit † dari illi manducare. [a] Et exijt fama hæc in vniuersam terram.

HÆC ILLO LOQVENTE *f* AD EOS, ECCE PRINCEPS VNVS ACCESSIT *h* VIR, &c.] Post descriptas tres diuersas Pharisæorum calumnias, Marcus quidem & Lucas pergunt commemorare alias duas eorundem calumnias, quibus sabbathum violatum primùm à discipulis, deinde à Christo calumniabantur: Matthæus verò id subiungit quod præcedentia mox subsecutum est, quemadmodum significat dum dicit: *Hæc illo loquente ad eos*; vbi etiam Græcis est participium præsentis temporis λαλοῦντος, vt ne quis putet præsens hìc, vt frequenter in nostra versione, positum pro præterito, & sensum esse: Hæc cùm locutus esset ad eos. Porrò duo hæc miracula Matthæus quidem breuitati fere in recensendis miraculis Christi studens, Christi verò verba & sermones accuratius describẽs, paucis complexus: Marcus & Lucas latius prosecuti sunt, vt sunt ferè in explicandis miraculis Christi prolixiores & diligentiores. Itaque quæ à Matthæo breuitatis causa omissa sunt, ab eis diligenti studio explicata sunt. Diligenter autem explicant hunc qui pro filia rogaturus venerat, fuisse principem synagogæ, significantes in condemnationem Pharisæorum & Scribarum quanta iam esset fama & opinio nominis Christi, quando non solùm simplex turba, sed etiam principes Iudæorum tanti Christum facerent, vt desperatam suorum salutem non dubitarent ab eo petere, etiam adorando ipsum, hoc est, vt habent Marcus & Lucas, procidendo suppliciter ante eum, quanquam ferè omnes Pharisæi & Scribæ Christo contrarij essent, eumque calumniarentur. Indicat autem Lucas tria principem hunc de filia dixisse quæ dolorem eius augebant, salutisque desiderium, quæ putabat ad misericordiam posse flectere benignum alioqui Dominum, nimirum vnicam fuisse sibi filiam eamque annorum ferè duodecim, quando incipit flos ætatis, & hanc iam agere animam, ac de vita extremè periclitari. Natura enim luctuosior est mos adultæ virginis, quæ iam marito nubilis esse incipit, ita vt Iuuenalis. Satyra 15, cecinerit: *Naturæ imperio gemimus cum funus adultæ Virginis occurrit.* Verùm difficultas nonnulla est, quomodo Marcus quidem & Lucas dicant eum dixisse filiam eius in extremis fuisse, Matthæus verò: *Domine filia mea modò defuncta est.* Intelligunt ergo quidam vtrumque eum simul dixisse sub disiunctione, hoc modo: Domine filia mea in extremis est aut etiam modò verè mortua est, sed veni, &c. Quoniam enim cùm domo discederet, agebat animã, metuebat ne interea temporis mortua fuisset. Chrysostomus autem intelligit eum dixisse defunctam fuisse filiam, non quòd hoc existimaret, sed vt augeret calamitatem suam, ficq; magis ad misericordiam prouocaret Dominum. Est enim rogantibus consuetudo extollere sermone propria mala, & amplius aliquid eo quod est dicere, vt magis attrahant eos quibus supplicant. Itaque secundum eum, sensus verborum Matthæi esset: filia mea adeo periculosè laborat, vt nihil ineer eam & mortem interfit. Augustinus verò intelligit Matthæum breuitati studentem non posuisse ea verba quibus Dominum princeps iste rogauit, sed ea potius quæ voluntatem patris significarent. Ita enim desperasse eum de filiæ vita, vt potius vellet eam resuscitari à Domino, non credens viuam posse inueniri quam morientem reliquerat. Nam si voluisset dicere quod dixerit Domino Iairus, debuisset vlterius narrare, quemadmodum alij fecerunt, quomodo factum est vt ad mortuam resuscitandam Dominus pergeret. Nulla autem harum responsionũ videtur satisfacere difficultati, cum parum sit verisimile, principem hunc id primo aggressu speraſſe à Domino vt filiam mortuam resuscitaret, cùm accepto mortis nuntio à Domino confirmari debuerit, dicente: *Noli timere, tantummodo crede.* Proinde verisimilius, vt apparet, dicetur Matthæum breuitati studentem posuisse non tã eam petitionẽ qua primo aggressu Dominum precatus est, quam eã qua postea nunciata filiæ morte Dominũ precabatur, idque non verbis, sed fide potius & desiderio animi, quod ostendebat credendo verbis Domini salutem filiæ pollicentis, eumque deducendo, & sequendo in domum. Qui enim breuiter aliquid narrare gaudet, cogitur nonnunquam ob narrationis conuenientiam aliter aliquid narrare quàm quomodo gestum est, quod tamen facit sine falsitatis, & mendacij nota, si modus ab ipso narratus in rei gestæ ordine saltem comprehẽdatur. Ergo quoniã paucis narrare voluit Matthæus, rogatum esse Dominum vt faceret quod eum postea fecisse manifestum est, secũdã principis huius petitionem signo magis quàm verbis, expressam cum prima eius petitione cõiunxit. Qua in re secundùm Augustinum docemur, non mentiri quenquam si aliis verbis quid dixerit quod aliquis voluerit cuius verba non dicit: neque veluti miseros aucupes vocum, putare nos debere apicibus quodãmodo literarum ligandam esse veritatem, cùm vtique, non in verbis tantùm, sed etiã in cæteris omnibus signis animorum non sit nisi ipse animus inquirendus.

ET *a* SVRGENS IESVS *c* SEQVEBATVR EVM, ET DISCIPVLI EIVS, *b* ET SEQVEBATVR, &c.] Quanquam bis imperfecta esset fides huius archisynagogi, (nam & putauit Dominum ægram filiam non posse sanare, nisi & præsens adesset, & manum ei imponeret. Dixit enim, *sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet*, hoc est, sana erit, liberáque à morte imminenti) tamen quia pro tempore illo satis magna illa erat de Domino fides, non reijcit eam Dominus, sed obsequi volens, sequebatur eum. Hæc autem Domini facilitas docet, nihil frustra ab eo orari posse quod quidem orantibus bonum sit, & imperfectiones nostras illum benignè tolerare, ac decere item nos, qui Christi esse volumus, vt pari facilitate omnibus simus exorabiles. Quòd si quæratur quare Dominus paratum se exhibet ad sequendum hunc principem, cùm regulo simile quid petenti ac simili de Domino habenti fidem, hac in parte non ac quieuerit. Dicendum primò, Dominum in ædendis miraculis & precibus aliquorum exaudiendis, non semper eandem debuisse sequi rationem, sed nunc hanc, nunc illam, prout vel temporis, vel loci, vel

*mentum
† c sitet in fluxus.
Δ a At
‖ c. Et ait Iesus
* c me
Δ b Et dicebãt ei discipuli sui.
‖ b. videns turbã com primẽtẽ te.
* b. vero
† b. eum
Δ a. Et
c At ipse
† c. venit quidam.
o ad primi principẽ synagoge, dicẽti ei
Δ a. ingressus
dic.
‖ eo crede tantum
† b nõ admisit quẽquã se sequi
Δ a vidisset.
‖ b. tumul tum
† a. dicit illo
† c. At ille dixit
† b.o.irridebant
Δ a. Et cũ eiecta esset turba
‖ a intrauit
† a & tenuit
b Et tenẽs
Δ a. & dixit
b. ait illi
‖ b. confestim
† c. quibus præcepit.
† c.o. illi dare.*

personarum conditionem illius prudentia inexplicabilis expectare iudicauit. Hinc aliquando, absens sanat, aliquando præsens: & nunc verbo solo, nunc tactu solo nunc verbo & tactu simul, nunc fidem respicit, nunc citra cuiusquam fidem sola misericordia motus curat. Secundò, ideo potius iam ad sequendū se prōptū exhibuit, quia sciebat fore mortuā puellā, priusquam in domū principis perueniret: vt autem mortuam absens resuscitaret non conueniebat: nē miraculum hoc, quod maximum apud homines habetur, & quale adhuc non ediderat, vt est verisimile, non sibi ascriberetur aut diuinę virtuti, sed putaretur à profundo quodam somno puella tandē naturaliter excitata ad se redisse. Nemo enim ob miraculi magnitudinem crediturus erat absente Dominum potuisse mortuum excitare. Sequebatur autem Christum cū discipulis etiam turba multa, cupida, scilicet, pro maiori parte euentum rei spectare. Vbi rursum mira domini relucet clementia, mansuetudo & humilitas, qui cùm tantus esset, & multos haberet discipulos qui à turbarum compressione eum possent liberare, patitur se à turbis comprimi, tam humaniter. Sed cū eis conuersans sine omni fastus indicio, vt turbæ non verentur eum comprimere.

ET ECCE MVLIER QVÆDAM QVÆ FLVXVM SANGVINIS, &c.] Adeo semper & vbique vtilitatem aliquam de se proferre hominib⁹ voluit Dominus, vt neque inter eundum otiosus esse voluerit, quin fructū aliquē faceret. Porrò diuina dispensatione factum est, vt iam hæc mulier in via curaretur, quò per hoc miraculum fides archisynagogi crescceret & confirmaretur. Bene autē pro maiori miraculi commēdatione, Euangelistæ, maximè Marcus & Lucas, morbi magnitudinem & mulieris miseriam describunt, dum primò significant morbum valde fuisse diuturnum. & secundò tam incurabilem, vt arte medica non solùm non posset curari, quanquam & complures id tentassent medici, & ab eis multa perpessa esset mulier, idque cum facultatum omnium dispendio, sed etiā in peius semper proficeret, vt iam mulier hæc multis nominibus fuerit misera & miseranda: primùm quòd morbum adeo abominabilem apud Iudæos pateretur: secundò, quòd tā diù eūdem passa esset: tertiò, quòd à complurib⁹ medicis multa perpessa esset; quartò, quòd omnia sua erogasset, nouum malum veteri adiiciens, videlicet profluuio sanguinis paupertatem: postremò, quòd etsi multa perpessa, & omnia erogata essent, non solùm nihil proficeret, sed magis deterius haberet, à medicis suis triplex malū reportans, nempe multas pœnas, paupertatem, & morbi incrementum. Quæ omnia clariorem reddunt Christi tum potentiam, tum bonitatem. Ostendunt enim ipsum solùm esse qui iuuare & possit & velit vbi cessauerit omnis creaturarum vis. Colligunt autem quidam, videlicet Anabaptistæ, ex hoc loco, damnandū esse vsum medicinæ, ad quod etiam comprobandum adducunt locum 2. Para. 16. de Asa, quē scriptura, vt iactant, propter vsum medicinę reprehendit. Verùm non sanius illi agunt, quàm si etiam vsu cibi interdicerēt. Cibus enim magni morbi, nempe famis, remedium est. Certè si inuisa Deo res esset vti medicis, si modò id rectè fiat, non omnium plantarum & animaliū cognitionē, quæ medicę artis præcipua portio est, tanquam eximiū donū Salomoni regi contulisset, quēadmodū scribitur 3. Reg. 4. contulisse. Proinde rectè scripsit Ecclesiast. cap. 38. Honora medicum propter necessitatem, etenim illum creauit altissimus, & postea: Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam. Nec Asa ob medicinæ vsum in scripturis culpatur. verùm q Dominum non quæsierit, sed medicos. Sic enim scribitur: Nec in infirmitate sua quæsiuit Dominum, sed magis in medicorum arte confisus est. Itaque q Domino medicos prætulerit culpatur, nunquam culpandus, si seipsum Domino recōciliās, & spem in illum in primis collocās, medicorū postea opera tanquam quodam beneficio Dei per medicos sanandi, fuisset vsus. Pius enim morbo correptus, sicut agnoscere debet se à Domino corripi ne cū hoc mundo damnetur, ita & ad percutientem patrem in primis se conuertere, illique peccata sua cōfiteri, ac veniam orare, ficque sanitatem ab eo precari, quatenus ad illius gloriam facit, & suam salutem vel proximorum vtilitatem. Tum in nomine ipsius quæ ad medelam corporum cōdidit, cum gratiarum actione vretur: omni tamen fiducia collocata in bonitate Dei, à quo, vt eodem loco dicit Ecclesiast. est omnis medela. Hunc sanè ordinem docet Decretalis illa: Cùm infirmitas, de pœnitentiis & remissionibus. Neque hoc loco Euangelistarum intentio fuit medicinæ vsum improbare, sed tātùm indicare morbi incurabilitatem, quæ diuina quadam contigit dispensatione, videlicet tum in gloriam Dei, tum vt ne in medicorum ope nimis confidamus. Obseruandum autem hic quantum frequenter profit desperatio salutis ab hominibus consequendæ. Posteaquam enim cœpit diffidere medicis, cœpit mulier hæc saluti vicinior esse, & facta est illi salus, eo quod non sperauerit salutem. Deus enim nulli lubentius opitulatur, quàm qui se agnoscit humanis destitutū præsidiis. Sic & in salute animæ, quo quis minus de se fidit, hoc est saluti vicinior.

CVM AVDISSET DE IESV VENIT IN TVRBA, &c.] *Cùm audisset*, inquit, *de Iesu*, quæ, scilicet, & quanta fecisset miracula, curando hominum infirmitates, quòdq; circa illa loca esset. Quo significatur subita & facilis fides huius mulieris. Nō enim viderat adhuc Christi in curandis morbis potentiam & benignitatem, sed tantùm audierat de Iesu, & mox admirabilem fidem de illo concipiens, miscet sese confertæ multitudini, accedens Dominum, sed retro & latenter. Vt enim non faceret quod fecerat archisynagogus, obstabat tum pudor, tum metus. Quoniam enim fœdo morbo laborabat, & tali qui iuxta legem excludebat laborantes è ciuitatibus, quique secundùm legem polluebat eos qui tali morbo laborantem contingebant, puduit eam huiusmodi morbum palam apud Christum detegere: timuitque metuebat ne à turba ob immunditiam suā repelleretur & redargueretur, veluti suo congressu totam turbam contaminans. Et sanè mirabilis admodum fuit mulieris huius fides. Cùm enim morbi sui malitiam iamdiu experta esset, nulla humana arte potuisse superari, nec Christi in sanando facilitatem oculis conspexisset: tamen tātam ex solo auditu de Domino concepit fiduciam, vt speraret se solo contactu vestium fore saluam à tam diuturno & incurabili malo, quamuis adhuc hac ratione neminem audisset à Christo sanatum. Dicebat enim intra se scilicet: *Si vel tantùm vestimentum eius tetigero, sana ero à plaga mea*, quasi dicat: Alios passim sanat, vt audio, solùm contingens eos manu sua: ego verò cùm non ausim optare vt me immundam manu sua saluifica contingat, tantam tamē eius credo esse & potentiam & sanctitatem, vt si illum

& abominabiles facti in iniquitatibus suis, quos etiã
ipse velle & posse suscitare ostendens, resuscitauit Lazarum tres dies in monumento habẽtem. Quoniam autem primus lapsus, qui per imbecillitatem accidit, facillimè corrigitur, difficilior verò est curatio eius cuius malitia iam in publicum emanauit, difficillima eius qui longa peccandi consuetudine callum obduxit, ideo Dominus puellam facili negotio erigit, solo, scilicet, verbo & manus contactu: adolescens autem qui per baiulos efferebatur, maiusculo negotio reuocatur ad vitã. Primùm enim audit mater: *Noli flere*, nec additur, nõ est mortuus, sed, *dormit*.

Deinde contacto loculo sistuntur baiuli, mox inclamatur adolescens. Ille primùm erigit sese, ac residet in loculo, post incipit loqui, tandem exiliens redditur matri. Cæterùm in resuscitatione Lazari, semel atque iterũ Dominus turbatus infremit spiritu: solui- Ioan. 11.
tur in lacrymas, iubetur tolli lapis, validáque voce euocatur. Norandum & illud, publica crimina publico egere remedio: leuia peccata & occulta debere occulta pœnitentia deleri. Vnde puellam Dominus in priuatis ædibus paucis arbitris suscitat, adolescentem verò & Lazarum palam multis circunstantibus populis.

DVO CAECI CVRANTVR, EV VNVS DAEMONIACVS.

MATTHAEI 9. CAPVT XXXV.

ET transeunte inde Iesu secuti sunt eum duo cæci clamãtes & dicẽtes: Miserere nostri fili Dauid. Cùm autem venisset domũ, accesserũt ad eum cæci. Et dicit eis Iesus: Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Vtique Domine. Tunc tetigit oculos eorũ, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorũ, & cõminatus est illis Iesus, dicẽs: Videte ne quis sciat. Illi autẽ exeũtes diffamauerũt eũ in tota terra illa. Egressis autẽ illis, ecce obtulerũt ei hominẽ mutũ, dæmoniũ habẽtẽ. Et ejecto dæmonio locutus est mutus, & mirata sunt turbæ dicentes: Nunquã sic apparuit in Israël. Pharisæi autẽ dicebãt: In principe dæmoniorũ ejicit dæmones.

ET TRANSEVNTE INDE IESV SECVTI SVNT EVM, &c.] Cùm è domo principis Dominus trãsiret in domũ suam, duo cæci qui tumorem miraculorum acceperant, atq; ex eo conceperant spem adipiscendæ sanitatis, præsertim cùm audissent illius beneficentiam nulli non expositam, quantumuis humili, sequuntur Dominum, appellantes eum procul ingenti clamore, quo desiderium sanitatis & ardorem fiduciæ exprimebant. Porro quòd filium Dauid vocant, non est intelligendum eos simpliciter significare voluisse illum esse natum ex regio semine Dauid, vt fuerit hæc appellatio Christo cum multis alijs eo tempore communis, sed illa periphrasi significare voluerunt ipsum esse Messiam. Quoniam enim celebre erat apud Iudæos Messiam nascituru ex semine Dauid, ipsum propria periphrasi vocabant filium Dauid. Sic & alij duo cæci de quibus Matt. 20. Marc. 10. & Luc. 18. Christum vocabant filium Dauid. Sic & mulier Cananæa, de qua Matth. 15. Vnde non parua hîc Pharisæorum est accusatio, cùm cæcis ex solo auditu fidem percipientibus, ipsi Christum agnoscere noluerunt, post tot etiam oculis conspecta miracula. Dicunt autem tantùm, *miserere*, nimirum quòd crederent sola misericordia opus esse, vt à Christo visum reciperent: tantam enim esse eius potentiam, vt si accedat gratuita misericordia, mox cõsecuturi sint quod quærebãt. Dominus autem patitur cæcos istud post se clamare, donec venisset in domum, differens aliquãdiu miraculum, non quòd difficilem se præbere illis voluerit, sed vt desiderium & fidem eorũ probatiorem omnibus redderet, vt ostẽtationis notam effugeret, & effugiendam doceret suo exemplo, & vt ne miracula nimis vilescerẽt, si semper subitò desiderata salus collata fuisset, vtq; nos doceret instanter orandum esse, nec mox desistendum ab oratione, aut desperandum, si non statim quæ volumus à Deo consequamur.

ET DICIT EIS IESVS: CREDITIS QVIA HOC, &c.] Sciuit Dominus eos credere, & illisatis declarauerunt suam fidem, dum, etsi non statim exaudirentur. Dominũ indefinenter sequuntur clamantes, & tamen Dominus rogat num credant, tum vt fidem eorum aliis notiorem faceret, quam & ipsi imitarẽtur: tum vt ostẽderet fidem omnia perficere, nec se tam miseria eorum quàm fide permoueri ad sanandum. Et vide quàm perfectam & magnam declaret fuisse illorum fidem. Non enim dicit, creditis quia hoc possum impetrare vobis? aut creditis quia istud potest fieri per me? sed *quia hoc possum facere vobis*, significans penes se esse authoritatiuam sanandi potestatem, quod & credere se cæci professi sunt. Notandum rursum non dicere Dominum, creditis quia hoc faciam vobis? sed *quia hoc possum facere*? Hinc enim patet primùm, quẽadmodum & priùs dictum est, verbum credere, & nomen fides, non significare in Euangelijs simpliciter fiduciam, sed assensum intellectus, quo firmiter alicui tanquam vero assentimur. Secundo etiã patet fide iustificante non debere peccatorem credere se consecuturum peccatorum remissionem, aut cõsecutum esse, sed credere, posse se consequi à Deo eam, ex quali potentię credulitate nascitur fiducia, & spes consequendæ vel consecutæ remissionis peccatorum. Credimus enim posse nos iustificari, speramus autem & confidimus nos iustificandos, vel iustificatos. Hæc tamen duo, nempe credulitas & fiducia, simul videntur includi in nomine, fides, cùm subditur dixisse Dominum: *Secundum fidem vestram fiat vobis*, vt sit sensus, Sicut creditis me posse vos sanare, & ob hoc confiditis me curaturum vos, ita fiat vobis. Non enim efficax est fides sine fiducia.

ET COMMINATVS EST ILLIS &c.] Pro verbo *cõminatus*, non est hic ἐπετίμησεν quod interpres alibi vertit per increpare, aliquando per cõminari, sed est hic ἐνεβριμήσατο, quod propriè significat acriter & velut iracundè cõminari, aç cũ asperitate. Vox est enim à fremitu dicta. Quare autẽ Dominus acriter hoc illis iniunxerit, priùs dictum est. Verùm dubium est an isti & alij quibus etiam Christus silentium indixit, peccauerint diffamãdo, hoc est, diuulgando eum, & famã eius vbique spargẽdo. Nam aut fecerunt contra volũtatem Domini, & manifestè videtur esse peccatum, aut si etiam voluit Dominus, & approbauit quod fecerunt, ergo alia dixit quàm voluit, quod Iudentium est & fictorum: deinde aut bonum fuit vt Christus ab eis prædicaretur, & non debuit à Domino prohiberi, cùm non potuerit Chri-

stus

ftus quæ verè ſunt bona vetare, aut non fuit bonum, & rurſum conſequitur eos peccaſſe. Itaq; quidã his moti argumentis intelligunt, iſtos & alios quibus filentium Dominus præcepit, peccaſſe, quamuis illorum malo in ſuum bonum abuſus ſit. Certè Hilarius videtur eos notaſſe de peccato. Dicit enim: Silẽtium imperat eis Dominus, quia Apoſtolorum erat proprium prædicare. Videntur ergo peccaſſe vſurpando ſibi quod Apoſtolis propriũ eſſe voluit Dominus. Hieronym. tamen & Theophyl. & alij non putãt hos peccaſſe quemadmodum certè longè eſt probabilius. Sic enim habet Hierony. Dominus propter humilitatem fugiens iactantiæ gloriam, hoc præceperat, & illi propter memoriã gratiæ non poſſunt tacere beneficiũ. Et Theophyl. Vides, inquit, quomodo factum fugerit, illi verò non vt inobedientes, ſed vt grati diuulgauerunt. Proinde dicendum, Chriſtum cùm ſilẽtium patrati miraculi quibuſdam præcepit, non præcepiſſe hoc tanquam habentem poteſtatem & autoritatem obligandi aliquem, ſed ſolùm ex humilitate, ita vt oſtẽdere tantùm voluerit ſe ſuam non quærere gloriam ex factis miraculis, & inſtruere ſanctos, vt quantũ in ſe eſt, declinent humanam gloriã. Quare cùm omnes hoc præceptum intelligerẽt eſſe humilitatis deſideriũ, nõ malè fecerunt prædicantes Dominum, cùm ad id tum ex naturali gratitudinis debito, tum ex debita virtutis laude tenerentur. Iam quòd dicitur Chriſtum non potuiſſe vetare quæ bona erant, verum quidem eſt eũ non abſolutè quę bona erant, prohibuiſſe: ſed tamen quędam bona prohibuit ea ratione qua conſiderabantur tanquam mala. Sic enim ſuorum miraculorum prædicationem vetuit nonnunquam, quatenus, ſcilicet, conſiderabatur ab eo prædicationem illorum cedere in propriam gloriam, aut in captatã à ſe gloriam hominum. Quatenus verò conſiderabatur ab eo illorum prædicatio cedere in Dei patris gloriam & hominum vtilitatẽ, volebat eam prædicationem: atq; hoc intuitu præcepit dæmoniaco vt iret ad ſuos, & prædicaret quãta illi feciſſet Deus, & miraculum mulieris hęmorrhoiſſæ noluit eſſe occultũ. Docemur ergo ex factis Chriſti quandoq; quidẽ bona noſtra opera occultare debere, quandoque verò palã facienda: ſemper tamen vnicam Dei gloriam quærere, noſtram negligere.

EGRESSIS AVTEM ILLIS, ECCE OBTVLERVNT EI, &c.] Fides fidem prouocat, nec benefaciendo defatigatur Dominus. Quo diſcere debemus, quæ ſit vita Deo digna, & quid liceat à tam benefico Domino ſperare. Itaq; mox egreſſis è domo cęcis, offertur Domino miſerrimus homo, qui obnoxius dæmonio, quod illi linguæ vſum adimebat, nec mentis erat compos vt ſalutem optare poſſet: nec linguæ, vt poſtularet. Quare dominus nullam fidẽ ab eo requirens, ſed ad offerentium fidem reſpiciens, nihil cunctatus, nec interrogans quicquã eiecit dæmonium, & protinus locutus eſt mutus. Non enim erat natura mutus, ſed dæmon linguam eius ligauerat. Pro dictione autem, *mutus*, Grecè eſt κωφὸς, quod nomẽ, vt annotauit Hierony. magis tritum eſt ſermone communi vt ſurdum ſignificet, quàm mutum. Sed motis, inquit, eſt ſcripturarum, κωφὸν, indifferenter vel ſurdum vel mutum ſignificare. Porro cùm dicitur, *obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem*, non poteſt accuſatiuus *mutum*, indifferenter conſtrui vel cum accuſatiuo *hominem*, vel cum accuſatiuo, *dæmonium*, vt vult Caietanus. Nam Græcè pro, *dæmonium habentem*, vnica eſt dictio δαιμονιζόμενον, hoc eſt, dęmoniacũ. Norandum & illud, hunc mutum dæmoniacum non eſſe eundem cum illo cuius fit mentio cùm dicitur: Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Nam de illo agit Matthæus cap. 12. Luc. 11.

ET MIRATÆ SVNT TVRBÆ DICENTES: NVNQVAM APPARVIT SIC IN ISRAEL PHARISÆI, &c.] Ratio iſtius admirationis in turbis, vt dicerent: *Nũquam apparuit ſic in Iſrael*, non erat vnicum illud curati dæmoniaci miraculum, ſed quia videbant eum tam multa tamque magna cum tãta celeritate, & facilitate & autoritate patrare miracula, cum reliqui prophetæ pauciora fecerint miracula, & non niſi per inuocationẽ nominis diuini & preces. Videtur autẽ verbum, *apparuit*, hìc poni impersonaliter, vt ſit ſenſus, nunquam viſa ſunt huiuſmodi mirabilia in gẽte Iſraelitica, quã ſolam præ omnibus gentibus variis magniſque illuſtrauit miraculis. Aut in verbo, *apparuit*, oportet ſubintelligere nomẽ, aliquis, vt ſit ſenſus: Nunquam in gẽte Iſraelitica, in qua inſignes orti ſunt plerũq; viri miraculis clari, exortus eſt aliquis huic comparandus, qui, ſcilicet tam multa prodigia tam facilè patraret. Cęterum turbis præferẽtibus Chriſtũ omnibus prophetis, Phariſæi inuidiæ ſtimulis concitati econtra detrahebant, calũniãtes eũ eiicere dæmonia nõ virtute diuina, ſed ope Beelzebub principis dæmoniorum, notantes eũ arte magica dæmones eiicere. Atq; hæc eſt quarta Phariſæorũ calumnia à Matthæo capite ſuo nono comprehenſa. Primò enim calumniati ſunt quòd peccata dimitteret, ſecũdò, quòd cũ peccatoribus ederet: tertiò, quòd ieiunia non indiceret diſcipulis ſuis: nunc verò quartò inuidiã ſuam & malitiam cæcam planè oſtendẽtes, non verebãtur opus ſanctiſſimũ dæmoniacæ virtuti aſſcribere, malitiam quã corde gerebant ſemper augẽtes. Nam primę calumniæ ſpeciem aliquam ſanctitatis præ ſe ferebãt, hæc verò cùm nullam habeat vel apparentem rationem, inueteratæ inuidię eſt manifeſtum argumentũ. Nihil enim veretur quantumuis abſurdum effutire inuidus, quò calumniari poſſit eum cuius inuidet laudibus. Proinde calumniæ huius & abſurditatem & irremiſſibilem malitiã pulchrè poſtea Dominus & prolixè oſtendit. Nam quòd modò non confutarit Dominus hanc calumniam, in cauſa eſſe poteſt, quòd in abſentia Domini dicta ſit à Phariſæis. In iſtis autem miraculis, quæ hoc cap. cõtinentur, adimpletum eſt etiam ad literam illud vaticinium Iſaiæ: Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt, & aperta erit lingua mutorum. Quod & ſpiritualiter Chriſtus in nobis implet, cùm lumen cœleſtis ſapientiæ cæcis noſtris mentibus infundit: ac linguam noſtram, quæ à diabolo priùs tenebatur ligata, promptam reddit ad prædicandas Dei laudes: quod eum poſſe ſpiritualiter in nobis præſtare, corporalium iſtorum morborum curatione ſignificatum eſt. Et bene quidem ob myſterium priùs cæci illuminantur, deinde muti lingua laxatur, quia priùs neceſſe eſt vt apertis oculis mentis fide Chriſtum conſpiciamus, & cognoſcamus; deinde in laudes eius lingua noſtra ſoluenda eſt. Iſaiæ 35.

Finis Primæ partis, quæ continet explanationem capitum Concordiæ triginta quinque, hoc eſt præter pueritiam Chriſti, acta eius à baptiſmo vſque ad ſecundum Paſcha, acta, ſcilicet, vnius anni & aliquot menſium.

CORNELII

CORNELII

IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Hiſtoriam Euangelicam

PARS SECVNDA,

Continens Acta CHRISTI, à ſecundo paſchate vſque ad tertium, hoc eſt, Acta ſecundi anni prædicationis eius.

SANATO IN SABBATHO HOMINE QVI LABORAVERAT XXXVIII. annos, diſputat cum Iudæis Dominus. IOAN. V.

CAPVT XXXVI.

POST hæc erat dies feſtus Iudæorum, & aſcendit Ieſus Hieroſolymam. Eſt autem Hieroſolymis in Probatica, piſcina quæ cognominatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus autem Domini deſcendebat ſecundum tempus in piſcinam, & mouebatur aqua. Et qui priùs deſcendiſſet in piſcinam poſt motionem aquæ, ſanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate. Erat autem quidã homo ibi triginta & octo annos habens in infirmitate ſua. Hunc cùm vidiſſet Ieſus iacentem, & cognouiſſet quia multum tempus habe ret, dicit ei: Vis ſanus fieri? Reſpondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam: dum venio enim ego, alius ante me deſcendit. Dicit ei Ieſus, Surge, tolle grabatum tuum & ambula. Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille & ſuſtulit grabatum ſuum, & ambu labat. Erat autem ſabbathũ in die illa. Dicebant ergo Iudæi illi qui ſanatus fuerat: Sabbathum eſt, nõ licet tibi tollere grabatũ tuum. Reſpondit eis: Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatũ tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis eſt ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatũ tuum, & ambula? Is autem qui ſanus effectus fuerat, neſciebat quis eſſet. Ieſus enim declinauit à turba conſtituta in loco. Poſtea inuenit eum Ieſus in templo, & dixit illi: Ecce ſanus factus es, iam noli peccare, ne deterius aliquid tibi cõtingat. Abyit ille homo, & nuntiauit Iudæis quia Ieſus eſſet qui fecit eum ſanũ: Propterea perſequebantur Iudæi Ieſum, quia hæc faciebat in Sabbatho. Ieſus autẽ reſpõdit eis: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non ſolũ ſoluebat Sabbathum, ſed & patrem ſuum dicebat Deum, æqualem ſe faciens Deo. Reſpondit itaque Ieſus, & dixit eis: Amen, amen dico vobis, non poteſt filius à ſe facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem: quæcunque enim ille facit, hæc & filius ſimiliter facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit: & maiora his demõſtrabit ei opera, vt vos miremini. Sicut enim pater ſuſcitat mortuos & viuificat, ſic & filius, quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat quenquã, ſed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, ſicut honorificãt patrẽ. Qui non honorificat filiũ, non honorificat patrem qui miſit illum. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit & credit ei qui miſit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, ſed tranſyt à morte in vitam. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc eſt, quando mortui audient vocem filij Dei: & qui audierint viuent. Sicut enim pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio habere vitam in ſemetipſo, & pote ſtatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis eſt. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis ſunt, audiẽt vocem filij Dei: & procedent qui bona fecerũt, in reſurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt in reſurrectionem iudicij. Non poſſum ego à meipſo facere quicquã. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iuſtum eſt, quia non quæro voluntatem meam: ſed voluntatem eius qui miſit me. Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum. Alius eſt qui teſtimoniũ perhibet de me, & ſcio quia verum eſt teſtimonium eius quod perhibet de me. Vos miſiſtis ad Ioannem, & teſtimonium perhibuit veritati. Ego autem non ab homine teſtimonium accipio, ſed hæc dico vt vos ſalui ſitis. Ille erat lucerna ardens & lucẽs. Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce eius. Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne. Opera enim quæ dedit mihi pater vt perficiã, ea ipſa opera quæ ego facio teſtimonium perhibent de me quia pater miſit me, & qui miſit me pater, ipſe teſtimoniũ perhibuit de me, neque vocem eius vnquam audiſtis, neque ſpeciem eius vidiſtis, & verbum eius non habe tis in vobis manens: quia quem miſit ille, huic vos non creditis. Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere. Et illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me: & non vultis venire ad

me, vt vitam habeatis. Claritatem ab hominibus nō accipio. Sed cognoui vos quia dilectionem Dei non habetis in vobis. Ego veni in nomine patris mei: & nō accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Quomodo vos potestis credere qui gloriam abinuicem accipitis? & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Nolite putare quia ego accusaturus sum vos apud patrem, est qui accusat vos, Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

POST HÆC ERAT DIES FESTVS IVDÆORVM, &c.] Imprimis hic constituendus est ordo sequentium cum præcedentibus. Pro quo sciendum non posse præcedentibus subiungi quæ sequuntur apud Matthæum. Apud hunc enim sequitur, quomodo Dominus circumierit omnes ciuitates & castella, ac videns turbas non habentes pastorem, dixerit messem quidem multam esse, operarios verò paucos, atque ob hoc conuocatis duodecim Discipulis, miserit eos ad prædicandum. Certum autem est missionem hanc Apostolorum esse factā post sermonem illum solemnem, qui dicitur sermo Domini in monte, quem habet Matt. cap. 5, 6 & 7. quandoquidem paulo antè illum sermonē Dominus in monte ex omnibus Discipulis, duodecim illos elegit, & ordinauit Apostolos, vt patet & ex Marco capit. 3. & ex Luca cap. 6. quos postea misit ad prædicandum. Igitur necesse est ante missionem Apostolorum interferere & præmittere sermonem illū & ordinationem Apostolorum. Sed hanc ordinationem constat ex Marco & Luca consecutam post duas illas reprehensiones, quibus Pharisæi primū Discipulos Christi carpebāt, quòd vellerent spicas in sabbatho: & deinde ipsum Christum, quòd in sabbatho curasset hominem habentem manum aridam. Igitur & hæc duo facta oportet ex Mat. 12. desumere, & præmittere sermoni illi in monte. Sicut enim iam ex Mat. narratione didicimus, Marcum & Lucā non suo loco narrare traiectionem in regionem Gerasenorum, curationē hæmorrhoissæ, & resuscitationē filiæ Archisynagogi: ità ex illis duobus Euangelistis iam intelligimus, Matthæum duo illa quæ narrat in principio c. 12. nō suo loco posuisse: sed etiam illa intelligenda esse facta ante sermonem in principio positum, sicut ex eisdem duobus Euangelistis didicimus quæ hactenus narrata sunt à Matthæo post illum sermonē, cōtigisse ante sermonem. Porrò ante factum discipulorum euellentium spicas die sabbathi & comedentium, inferendum esse rorum caput Ioannis quintum, manifestè satis probari potest. Nam quòd Discipuli sabbatho spicas vellebant, necesse est contigisse inter pascha & pentecostē, imò statim post pascha. Nā ante pascha nullo modo licuit Iudæis vellere spicas, aut quicquā edere ex noua segete, cum prius quā id liceret, manipulus spicarū in primitias messis offerendus esset Dño, quod fiebat altera die paschæ, vt scribitur Leuit. 23. Post pentecostē autē non facilè inueniebantur in agris euellendæ spicæ, cum iam messis esset perfecta, & panes primitiui Deo in festo pentecostes oblati. Quòd si negetur tunc messem fuisse perfectam, illud saltem quod dicit Lucas discipulos spicas euulsisse in sabbatho secundoprimo, conuincit statim à paschate illud contigisse, vt patebit ex explicatione sabbathi secundo primi. Iam admodum verisimile est, vt non dicam certum, festū Iudæorū, cuius quinto sue capite meminit Ioannes, sed non exprimit quale fuerit, fuisse iam alterum paschæ festum, quòd, scilicet, proximè secutum est illud paschæ festum, cuius fit mentio Ioan. 2. cap. Nam ibi Dominus dicit discipulis suis, quatuor menses adhuc fuisse à messe eum è Iudæa per Samariam irent in Galilæam. Erat ergo tempus Nouembris aut circiter, cùm messis apud Iudæos inciperet post pascha in Aprili nostro: ac proinde iam festum pentecostes, imò & festum tabernaculorum illius anni iam transactum erat priusquam in Galilæam rediret Dominus. Proximum autem à reditu erat festū paschæ, inter ea saltem festa quę iuxta legem celebrāda erant. De eo ergo omnino verisimile est locutum hoc capite Ioannem, quod certè intelligit Irenæus, qui lib. 2. c. 10. sic scribit: Post hæc iterum secunda vicè ascendit in diem festum paschę in Ierusalem, quando paralyticum, qui iuxta natatoriam iacebat triginta octo annos curauit, iubens vt surgeret, & auferret grabatum suum. Certè nisi fateamur istud festum fuisse pascha, non poterimus ex Euangeliis colligere Christum tres annos cum aliquot mensibus prædicasse, quod tamē à Daniele vaticinatum fuisse intelligitur, cùm dicit c. 9. Christum confirmaturum pactum multis hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadæ defecturam hostiam & sacrificium, per mortem. s. Christi antiquantē omnia legis sacrificia. Et tamen ad designandū annos & tēpus prædicationis Christi (quod ab aliis fuit prætermissum) videtur Ioannes tam accuratè paschata annumerasse quæ inciderunt in tempus prædicationis Christi. Quæ ergo hactenus contigerunt, acta sunt primo integro anno & aliquot diebus vel mensibus manifestationis & prædicationis Christi: quæque ex Matthæo, Marco & Luca iam legimus facta in Galilæa, contigerunt tribus vel quatuor illis mensibus qui interfuerunt inter reditum Christi in Galilæam, & festum paschæ reditum illum proximè subsequens, ac proinde duorum reliquorum integrorum annorum acta sequuntur.

EST AVTEM HIEROSOLYMIS IN PROBATICA, PISCINA, &c.] Apud Græcos dictio, *probatica*, est datiui casus, cui additur præpositio ἐπί, hoc est, in probatica, vel super probatica, quomodo, quodam reste, antiqui quidam codices Latini habent. Vnde & iam emendatiores codices Latini habent, *in Probatica*. Sonat autem, probatica dictio Græca, idem quòd quilla vel pecualis. Nam πρόβατον Græcè, dicitur ouis. Hoc ergo nomine secundùm hanc lectionem intelligitur significari locus aliquis in Hierusalem, in quo fuit forum ouium, vel potius in quo colligebantur & asseruabantur oues offerendæ à sacerdotibus

tibus in templo. Nam singulis diebus pro sacrificio matutino & vespertino offerebantur duo agni. Vnde oportebat in ciuitate esse locum aliquem ad conseruandos agnos, saltem pro iugi hoc sacrificio. In hoc autem loco iam oportet intelligere fuisse piscinam quandam, quæ Hebraicè dicebatur Bethesda, non autem ipsam piscinam dictam probaticam. Diuus tamen Hieronymus planè ostendit se legisse dictionem, *probatica* sine præpositione in nominatiuo casu, vt sit adiectiuum substantiui, *piscina*. Sic enim scribit libro de locis Hebraicis: Bethesda, piscinam in Hierusalem, quæ vocabatur προβατικὴ, & à nobis interpretari potest, pecualis. Hæc quinque quondam porticus habuit, ostenduntur(que gemini lacus: quorum vnus hybernis pluuijs adimpleri solet: alter mirum in modum rubens, quasi cruentis aquis, antiqui in se operis signa testatur. Nam hostias in eo lauari à sacerdotibus solitas ferunt, vnde & nomen accipit. Hæc ille. Ex quibus perspicuum est eum dictionem, *probatica*, coniunxisse cum substantiuo, *piscina*, quomodo & Theophylactum ex commentario suo legisse apparet. Sic enim habet: Probatica autem dicebatur piscina, eò quòd oues illic ad sacrificium congregabantur, & intestina eorum abluebantur. Porrò locus iste non vocatur hic piscina, eò quòd in eo pisces viui asseruarentur. Est enim Græcè hic κολυμβήθρα, quæ dictio propriè significat natatoriam aut natabulũ: deducitur enim à κολυμβάω, quod est, natare: vnde & cap. 9. Ioannis eandẽ dictionem noster interpres vertit per natatoriam: Vade, laua in natatoria Siloë. Nec tamen hic malè vertit. Nam quanquam initio piscinæ dictæ sunt à piscibus qui viui in eis seruabantur, tamen generaliter postea Latini piscinam pro natatoria acceperunt, imò & vasa linea ampliora à Plinio piscinæ vocatæ sunt. Hebraicum autem huius piscinæ nomen, nempe Bethesda, (Sic enim legendum est, & non Bethsaida, quæ fuit patria ciuitas Andreæ & Petri) si vt est omnino verisimile, compositum sit ex בית & אשרח significat domũ effusionis, hoc est, locum effusionis. Nam idiotismus Chaldaicæ linguæ, est loca ferè domus vocare. Sic agrum vocant, domum feminis. Bethesda ergo dicebatur hæc piscina, quòd è tectis & alijs editioribus locis aqua effunderetur in eam, siue quòd ex altero illo lacu quem hybernis aquis adimpleri solitum scribit Hieronymus, aqua inundaret nonnunquam, & effunderetur in hanc piscinam. Quidam dictionem, *piscina*, vult coniungendam cum *probatica*, vt sit apud Græcos datiui casus, & sit sensus: Apud probaticam piscinam fuisse domum quandam quæ dicta sit Bethesda, vt relatiuum, quæ, non referatur ad piscinam, sed subaudiatur, illa vel ea. Alioqui enim adiectiuum, *probatica*, non habebit substantiuum. Et piscina ipsa non videtur dicta Bethesda, cùm hæc sit domus quinque porticus habens. Vult autem Bethesda dictam à Beth בית & חסרח Hesed, vt sit domus benignitatis, in qua benignè fit pauperibus, quæ dicitur, πτωχοδοχεῖον. Huic concordat quod habet Syriacum Euangelium: Est autem in Ierusalem locus quidam baptisterij, qui vocatur Hebraicè Beth-Ghesdo, hoc est domus misericordiæ. De piscina hac sic scribit Brocardus: Ab area templi contra Aquilonem quantus scilicet est iactus lapidis, est porta vallis, quæ ducit in vallem Iosaphat, & hæc etiam vocatur porta gregis, quòd per eam introducebantur greges immolandi in templo. Proinde intrantibus portam vallis siue gregis, ad sinistram occurrit piscina probatica, in qua Nathinæi lauabant hostias, quas tradebant sacerdotibus in templo offerendas, & hæc porticus habuisse ostenditur, in quibus secundum Ioannem iacebant infirmi, aquæ motum expectantes. Ad dextram verò ostenditur alia piscina grandis, quæ discebatur piscina inferior, facta ab Ezechia, &c. Variæ enim sunt piscinæ Hierosolymitanæ, de quibus fit in scripturis mentio, videlicet piscina superior, quæ erat extra ciuitatem in via agri Fullonis, de qua Isaiæ 7. & 4. Reg. 18. Piscina inferior, de qua Isaiæ 21. quã construxisse Ezechiam scribitur 4. Regũ. 20. & 2. Paralip. 32. & Ecclesiast. cap. 48. Piscina vetus, quæ Isaiæ 22. scribitur fuisse inter duos muros. Piscina Bethesda, de qua hoc loco, quæ à Salomone constructa dicitur pro ministerio templi, ita vt fortè ea sit quam Iosephus in descriptione Hierusalem vocat stagnum Salomonis. Piscina denique Siloe, de qua Ioan. 9. & 2. Esdræ. 3. vbi & mentio fit piscinæ, quæ grandi opere constructa fuit. Quinq; autem istæ porticus, hoc est, vacuæ domus, quæ erant veluti ambulacra, in circuitu laci videntur extructæ fuisse, vt in illis ægroti demorarentur, vt apparet ex sequentibus. Dicitur enim: In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, hoc est, contractorum, aut, qui aliquam partem corporis habuerunt aridam, quomodo Matthæi 12. dicitur homo quidam habuisse manum aridam, & quomodo arida fuit manus Hieroboam, vt scribitur 3. Re. 13. Quidam in Paraphrasibus pro aridorum ponit mancorũ, & Græcè ξηρὸς, significat etiam mancum, hoc est, eum qui manum habet eneruatam, & veluti manu caret. Est enim mancus, quasi manu carens.

ANGELVS AVTEM DOMINI DESCENDEBAT SECVNDVM TEMPVS IN PISCINAM, &c.] Græcè non est, *autem*, sed γάρ. Nam redditur ratio quare ibi aderat languentium multitudo. Nec est, *Domini*, sed tantùm. *Angelus enim*. Porrò qua occasione, & quando primùm istud cœptum est fieri vt aqua hanc haberet virtutem, non scitur. Nam quod dicitur de ligno crucis Dominicæ natante in hac piscina, parum aut nihil habet autoritatis. Probabile autem est quòd habet Theophylactus, diuina dispensatione in hac aqua istud factum, partim in commendationem sacrificiorum legalium, quæ in hac aqua abluebantur, partim & principalius ad astruendam fidem instituendi à Christo baptismi. Quemadmodum enim priùs in lege imaginem quandam huius baptismi instituerat, cùm ordinaret eis aquam expurgantem corporales sordes, quæ quidem non veræ erant sordes, sed opinatè solùm, vt quæ ex lepra vel contactu funeris, & alijs similibus contrahebantur: ita postea propinquius volens Iudæos ad baptismi fidem adducere, per aquam cœpit non inquinamenta solùm mundare, sed etiam ægritudines sanare, vt quemadmodum ad præsens videbant vi quadam arcana diuinitus assistente aquam hanc cuiusuis generis morbos depellere, licet eam vim ex se non haberet (alioqui enim perpetuò sanasset) ita postea quoque exorta lege Euangelica non absurdum iudicarent, si aqua baptismi à Christo instituti vi quadam cœlesti morbos animi profligaret, licet ex se eam vim non haberet. Proinde obseruanda hîc figuræ istius ad baptismum simi-

litudo, Non in quauis aqua ægri curabantur, sed in ea in qua abluebantur legis sacrificia, quæque vt patet ex Hieronymo, à sanguine sacrificiorum rubea erat, quasi ab illis virtutem quandam diuinio-rem accepisset. Nec in ea curabantur, nisi Angelo mouente aquam. Sic & aqua baptismi omnem suã habet virtutem à sanguine veri sacrificij in cruce oblati, nec aliqui sanat, nisi accesserit gratia spiritus sancti aquam mouens, & efficacem reddens. Sed ibi corpora sanabantur, hîc verò animi: illic Angelus in cuius etiam dispositione lex vetus data est, aquis virtutem dona, hîc verò ipse spiritus sanctus legis nouæ auctor: illic vnus tantùm sanabatur, hîc verò etiamsi totus confluat orbis, non minuitur gratia. Quòd autem dicitur Angelus descendisse secundùm tempus, hoc est, certo tempore, nõ sic videtur accipiendum, quasi certũ aliquod tempus in anno hominibus cognitum, obseruatum fuerit ab Angelo. Nam si tempus illud hominibus fuisset cognitum, non adfuissent illic ægrij, nisi certo illo die, & omnino curasset iste æger illo die sibi aliquem qui ipsum in aquam misisset, aut non accessisset. Itaque illud, *secundum tempus*, sic est accipiendum, vt significetur non semper quidem Angelum mouisse aquam, sed certis quibusdam temporibus, quæ tamen hominibus erant incognita, idque non solum semel in anno, sed frequenter, vt est verisimile. Ideoenim in porticibus decumbebat multitudo, magna languẽtium. Vnde quod Græcis, κατὰ καιρόν & noster vertit, *secundum tempus*, Syriacum Euang. vertit, *aliquando*.

ERAT AVTEM QVIDAM HOMO IBI TRIGINTA ET OCTO ANNOS HABENS IN INFIRMITATE SVA.] Hunc ex omnibus languentibus hîc iacentibus, quò miraculum esset insignius, vnum delegit dominus, qui & erat maximè deploratus, & maximè miserandus, vt qui & immedicabili, & vetustissimo morbo tenebatur, & humano subsidio destitutus erat, quò tempestiuè deferretur in aquam. Hunc ergo Dominus sanans illustriorem reddidit suam tum potentiam, tum bonitatem, & misericordiam, ostendíque se eorum maximè curam habere, quos hominum inhumanitas negligit, ac nullum esse morbum animi tam capitalem, támque inueteratum, quem non tollere & possit & velit. Sicut autem Euangelista Domini notat benignitatem & misericordiam, dũ bis miserum hominem sanasse commemorat, ita satis notat Pharisæorum, sacerdotum, & omnium vicinorũ summam inhumanitatem, qui huic tamdiu ægroto non aliquando prouiderint aliquem qui ipsum maturè deferret in aquam. Interrogat autem Dominus ægrum num velit sanus fieri, quamuis id notissimum esset. Primùm quidem, vt ægri patientia omnibus manifesta fieret. Deinde, vt ex eius verbis morbi vis ac humani subsidij inopia conspicua fieret: ita enim conueniebat ad miraculi commendationem. Postremùm, vt illum excitaret ad petendum aliqualiter opem à se, ficq; disponeret ad perceptionem beneficij, ac ostenderet neminem ab animi vitijs sanari posse, nisi & morbum suum agnoscat, & salutis desiderio teneatur, ac suæ sanationi cooperetur. Non dixit autem Dominus, Vis te sanem, tum, quia erat ab omni arrogantia alienus, tum, quia æger ipsum nequaquam agnosceret, quare nec fidem ab eo requisiuit. Itaque æger etsi Iesum non cognosceret, (nam Dominum eum vocat tantùm honoris causa Hebræo more) tamen aliquid bonæ spei concipiens ex tam alacri & benigna interrogatione, indicat sibi non deesse voluntatem & desiderium salutis, deesse autem opem baiuli, per quem maturè deportaretur in aquam: huiusmodi responsione verecundè à Domino petens: vt ipse qui validus esset, ac, vt videbatur ex compellatione, misericors, sese deferret, quum esset tempus, in piscinam, non autus tamen id à Domino explicite & apertè petere. In qua ægri responsione elucescit ipsius & verecunda paupertas, digna misericordia diuina, & patientissima tolerantia. Idque tum in eo quòd adeò mansuetè Christo respõdit, neque arguens eum velut stultam interrogantem quæstionem, neque maledicens diei natiuitatis suæ quemadmodum pusillanimes facere solent: tum in eo quòd tot annis frustratus, adhuc tamen perseuerabat, nec desperabat, quin aliquando per aliquem iuuari posset.

DICIT EI IESVS: SVRGE, TOLLE GRABATVM TVVM, ET AMBVLA.] Et statim quemadmodum alteri paralytico præcepit Dominus tollere lectum suum in testimonium perfectæ sanitatis, ita & huic ægro. Et quanquam esset sabbathum, in quo secundùm legem alicui non licuisset alioqui lectum tollere, voluit tamen in sabbatho istud Dominus fieri, tum quia in hoc facto licebat, cùm esset ob gloriam Dei, sicut ob eam licebat sabbatho cædere victimas: tum quia per istud factum, quod Iudæi putabant sabbathis esse illicitum, voluit se demonstrare esse Dominum sabbathi. Id quod fecit, & cum ipso facto demonstrauit se esse Dominum naturæ, ac proinde etiam Legis, & cum occasione huius facti differuit de æqualitate sua cum patre. Nec meruit hîc scandalum Iudæorum quorundam, cùm esset acceptum, non datum, & scandalum Pharisaicum, non infirmorum scandalum. Si enim æquo animo expendissent miraculum factum, & æquis auribus Christi sermonem excepissent, facilè intellexissent factum illud & opus non repugnasse præcepto legis. Porrò Iudæis sanatum languidum reprehendentibus, quòd grabatum suum tolleret in sabbatho, pulchrè ille respondit, *Qui me sanum fecit*, &c. Emphaticè enim dicit, *qui me sanum fecit*, notare volens illius autoritatem quasi dicat: Qui tantum ædere miraculum potuit, vt sanitati verbo restituerit me, hominem desperatę valetudinis, morbo grauissimo iam 38. annos implicitum, is certè tantæ auctoritatis homo, mihi quod ago, præcepit: quare cùm illius potentiam & autoritatem in meipso maximam esse expertus sim, meritò illi pareo, persuasus scilicet eum qui tantæ est auctoritatis, etiam necessitate seruandi sabbathi absoluere posse, nec posse aliquid contra Deum præcipere, qui tantam Dei in me virtutem declararit. Itaque emphasis est in pronominibus, *me* & *ille*. Cùm autem hoc audito responso Iudæi ob tantum miraculum debuissent Deum glorificare, sanato gratulari, & miraculi auctorem suspicere, contrà, eò quòd peruersi essent religiosi, salutis auctorem requirunt ad nocendum ipsi. Et vide hîc Iudæorum istorum malignitatem. Cùm enim sanatus dixisset duo, nempe, *qui me sanum fecit*, &, *ille mihi dixit*, &c. hi non nominant Christum ab eo quòd in eo commendari poterat, vt dicerent: Quis est qui te sanum fecit, sed describunt eum ab eo quod videbatur calumniæ esse obnoxium, dicentes: *Quis est homo ille qui dixit tibi: tolle*, &c. Is autem qui factus fue-

rat

rat sanus, etsi iam de facie Iesum nosse poterat, non tamen nouerat eum de nomine, vt ipsis eum nominare posset. Cuius causa redditur, cùm subditur: *Iesu enim declinauit à turba*, &c. Quoniam enim Iesus mox seipsum subtraxit, non potuit languidus, qui videtur priùs Dominum nunquam vidisse, vel à Domino, vel ab aliis intelligere quis esset. Sciendum autem Græca non habere præpositionem *à*, *declinauit à turba*, sed ἐξένευσεν ὄχλου τοῦ ὄντος ἐν τῷ τόπῳ, hoc est potius, declinauit cum turba, vel eo quòd turba esset in illo loco, quanquam genitiuus, ὄχλου, regi posset à verbo ratione præpositionis, sed tunc additus fuisset articulus. Et est perfectior sensus, si intelligatur genitiuus absolutus. Si enim declinauit è turba, ergo turba miraculum vidit, vt nõ esset opus à languido sciscitari quis esset qui eum sanum fecisset. Ergo vt nostra lectio habeat sensum Græcæ lectionis, præpositio, *à*, exponatur, per propter, vt sit sensus: Iesus declinauit ab ægro sanato propter turbam in loco existentem vicino. Notãdum secundò, dictionem Græcam ἐξένευσεν, esse ambiguam. Potest enim esse à verbo ἐκνέυω, & significat declinare, aut à verbo ξενέυω, & significat peregrinum esse. Quomodo si hìc accipiatur, sensus erit: ideo nesciebat languidus quis esset, quia Iesus fecerat se veluti alienum & peregrinum, vt neque à languido, neque à turba agnosceretur. Qui certè sensus ob id videri potest conuenientior, quòd postea languidus iste mox Iesum quis esset agnouerit, cùm eis locutus fuisset in templo. Quomodo enim alioqui Iesum loquẽtem secum in tẽplo agnouit quis esset, non cognouit autem loquentem secum priùs in porticu? Dominus autem sic declinauit, aut peregrinum se fecit, partim vt laudem humanam se fugere declararet, partim vt Iudæorum in se inuidiam amputaret, quæ ex præsentia acui solet. Deinde vt ipso absente testimonium sanitatis maiori cum fide reciperetur, dum non videretur is qui sanatus fuerat, in gratiam præsentis aut cogniti à se testificari, sed solius veritatis amore. Insuper vt priùs beneficium innotesceret quàm ipsemet, sicq; diuinum opus non grauaretur ea inuidia qua ipse laborabat.

POSTEA INVENIT EVM IESVS IN TEMPLO, ET DIXIT ILLI: ECCE SANVS FACTVS ES.] Cognito iam ac diuulgato miraculo, Iesus volens etiam autorem esse cognitum, & quem secundùm corpus sanauerat, eius quoque animam meliorem reddere, occurrit ei qui sanatus fuerat. Reperit autem eum in templo, orantem videlicet, vt est probabile, & Deo pro accepta sanitate gratias agentem, & dicit ei: *Ecce sanus factus es*, &c. significãs, s. propter peccatum ipsum incidisse in morbum, sibique occulta etiam hominum peccata præterita nota esse, docens item eos qui post dimissum & punitum semel peccatũ rursus delinquunt, magis postea puniendos, tanquam insensatos & contemptores. Quòd autem homo iste abiens nuntiauerit Iesum fuisse qui se sanasset, non videtur ex maleuolentia fecisse, vt quidam putant, sed potius pio affectu, volens Iesum tanquam diuinum hominem, & omnibus colendum Prophetam commendare. Vnde non respondit quod Iudæi interrogauerant, quis scilicet dixisset ei, *tolle grabatum*, &c. sed quis se sanum fecisset, beneficium nominans non factum, quod calumniari posse videbatur. Iudæi autem cognito iam miraculi huius autore, partim quòd inuidia gloriæ Iesu succensi essent, partim quòd caput veræ religionis non tenerent, nec intelligerẽt, sed speciem solùm religionis externam amplecterentur, non iam solùm calumniabantur factum & facti autorem, sed etiam persequebantur eum, & quærebant eum occidere (vt habetur in Græcis codicibus) non ob aliud quàm quia hæc fecisset & faceret in sabbatho, cùm meritò intelligere debuissent, eum qui hæc facere potuit, legibus sabbathi teneri non posse, & deinde ea quæ fecit, talia esse quæ lege sabbathi non essent prohibita, vt quæ cedebant in gloriam Dei, & salutem hominum promouebant. Cùm enim sabbathũ constitutum fuerit in gloriam Dei, & propter hominem, non autem homo propter sabbathum cõditus sit, perspicuum hæc tam sancta, tamq; salutaria hominibus opera, lege sabbathi nõ fuisse interdicta, aut illis legem debere cedere, cùm sanctioribus officiis cedere debeãt officia minus sancta. Porrò cùm historia hæc variè tractetur allegoricè, simplicius fuerit eam accipere allegoricè secundùm eum ferè modum quem indicant Theophylact. & Ambros. li. 2. de sacramen. vt. s. per piscinam hanc accipiatur baptisma Christi sanguine rubicundum, à quo multitudo magna languentium ex omnibus gentibus expectatura & quæsitura erat suã sanitatem, sed vt intelligeretur, omnem salutem quæ per baptismum expectabatur, à Christo expectandam, nec potuisse humanæ naturæ iam multo tempore laboranti salutarem esse baptismum, nisi per aduentum Christi in carnem, ob hoc vnum Dominus circa hanc piscinam sanat, qui & multos annos decubuerat, quærens ab hac aqua sanitatem, & hominem non habebat qui eum in piscinam deferret, cui & præcipitur vt surgat, tollat lectum suũ, & ambulet, quia. s. qui à Christo iam sanatus est, à vitiis exurgere debet, atque corpus suum leue & expeditum facere, sustolleréq; à terra ne grauetur terrenis curis, & in virtutis via semper ambulare, proficiendo. s. de virtute in virtutem.

Allegoria.

IESVS AVTEM RESPONDIT EIS: PATER MEVS VSQVE MODO OPERATVR, &c.] Aliàs frequenter Dominus accusatus quasi sabbathum violasset, defendit se per gesta à Dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet Iudæis extrahentibus ouem aut asinũ die sabbathi, aut ducentibus ad aquam. Has autem defensiones, quoniam humanæ erant, nec Christum nisi hominem arguebant, reliqui tres Euangelistę perscripserunt, qui simpliciora Christi verba factáque prosecuti sunt. Ioannes verò, cuius intentio fuit diuinam Christi ostendere naturam, eam solus Christi defensionem perscripsit, qua seipsum defendit ex operatione patris etiam in sabbathis, per quam Christus ostenderat se patri æqualem. Est autem in hac Domini responsione occupatio eius quod Iudæi fuerãt Domino obiecturi, & simul retorsio calũniæ in Deũ, cuius autoritate putabant se Iudæi Christum rectè calumniari. Nam Exodi 20. cùm in sabbatho interdicitur omne opus, adiicitur pro causa, quòd Deus post opera sex dierum, requieuerit die septimo: vnde colligere poterant Iesum non esse ex Deo, quòd non cessauerit operari in sabbatho, in quo etiam Deus requieuerit, & ob hoc etiam requiescere homines voluerit. Contrà ergo Dominus se defendit, eò quòd etiam Deus operatur in sabbathis, ostendens verum intellectum scripturæ asserentis Deum requieuisse die septimo. Non enim sic dicitur requieuisse, quasi nihil omnino operetur,

tur, sed quia non operatur noua genera, & species creaturarum. Et propterea nō absolutè dixit Moyses, *requieuit* die septimo: sed apposuit ab vniuerso opere quod patrarat. Præter autem hanc Dei operationem, qua ab initio nouas creaturarum species condidit, est alia eius operatio, gubernatio scilicet & prouidentia creaturarum, & conseruatio earum, ob quam alia ex aliis progenerat, collapsa restaurat, cœlestia in continuo suo motu & influentia cōtinet, &c. atque hæc est operatio, quam dicit patrē vsque modò operari. Est ergo scopus verborum Christi iste: Dicetis vtique, non esse mihi operandum in sabbatho, quia scriptura memorat etiam Deum septimo die requieuisse ab omnibus operibus, eóque diem illum sanctificasse, ac præcepisse ne quid operis eo die populus suus faceret. Sed noueritis patrem meum non ita cessasse ab omni opere, vt non ab initio mundi vsque ad istud temporis semper operetur, conseruando creata, gubernando, restaurando, ac alia ex aliis progignendo: quare cùm non possit non imitari patrem filius, etiam ego operor quouis die etiam sabbathi quæ ille operatur. Nam quod modò in sanatione huius languidi feci, ex iis est operibus quæ pater etiam in sabbatho operatur. Tunc enim bene facit rebus à se conditis, ac potissimum hominibus gloriam suam & bonitatem nunquam non declarans. Quare si me facientem quæ ad salutem pertinent humani generis, & ad gloriam patris faciunt, dānatis tanquam sabbathi violatorem, eadem opera damnatis & patrem meum, qui mihi exemplum est, & auctor hæc agendi. Quòd si illum absoluitis & glorificatis òb salutem homini deplorato restitutam, cur mihi idem quod ille agenti sabbathi violati crimen impingitis, & non potius agnoscitis virtutem sabbathi religione maiorem? Notandum autem illud, *& ego operor*, dupliciter posse accipi. Primò illatiuè, vt sit sensus iam datus: Quia pater operatur etiam in sabbatho, propterea & ego operor. Secundò, vt sit sensus: pater meus vsque modò operatur, & ego vsque modò simul cum eo operor, quia quæcunque operatur, per me operatur. Quare quandoquidem mihi semper operandum est cum illo, non debui iam ab hoc opere cessare quod calumniamini, cùm sit vnum ex his quæ pater mecum semper & quouis die operatur.

Genes. 2.

PROPTEREA ERGO MAGIS QVÆREBANT EVM IVDÆI INTERFICERE, &c.] Non solùm soluebat sabbathum, secundùm ipsorum scilicet sententiam. Nam re vera non soluebat. Sic re vera etiam non faciebat se æqualem Deo, sed secundùm illorum sententiam. Nam ab initio erat natus Deo æqualis. Iudæi Domini responsione non solùm non sunt mitigati, sed multò magis exacerbati, duo iam in verbis eius culpantes. Primùm, quòd ipsum Deum faceret patrem suum, vel, vt habent Græci significantius, *ἴδιον*, hoc est proprium. Intellexerant enim Iesum non vocare Deum patrem suum, quomodo omnium Iudæorum erat pater, sed patrem sibi veluti proprium. Ad quod magis significandum vult Cyrillus in verbis Christi additum articulum, *ὁ πατήρ μου*. Secundò, culpabant quòd æqualem se Deo faceret. Idautem secundùm quosdam ex eo intellexerunt, quòd Deum vocabat patrem suum & proprium. Nam, vt habet Cyrillus, cuius verè ac propriè Deus pater est, is secundùm naturam Deo æqualis est. Sed simplicius fuerit intelligere, Iudæos ideo intellexisse Christum se fecisse æqualem Deo, quia seipsum æquabat Deo in operibus & autoritate faciēdi quæ vellet quouis tempore, eò quòd dixit se operari quæ ille operabatur, aut ideo operari in sabbatho, quia ille operabatur. Certè rectius Iudæi in verbi Christi intellexerunt significari ab eo æqualitatem cum Deo, quàm postea Arriani, qui imparem patri filium faciebant, quos oportebat vel Iudæos istos in magistros assumere. Nam si fuisset in Iudæis error opinionis, correxisset illum vtique Ioannes, nec passus fuisset nos in re tanta falli. Nūc verò per sequentia id quod sentiebant verum esse approbat, velle scilicet Christum intelligi se æqualem esse Deo.

RESPONDIT ITAQVE IESVS, ET DIXIT EIS: AMEN, AMEN DICO VOBIS, NON POTEST FILIVS.] Cùm Iudæi non iam solùm Domini factum, sed etiam facti defensionem calumniarentur, Dominus nihil veritus illorum furorem, liberius & explicatius iam pergit demonstrare defensionis suæ à patris operatione petitæ conuenientiam, & ex consequenti etiam licitam fuisse suæ in sabbatho curationis operationem. Atque hoc est quod dicit Euangelista: *Respondit itaque Iesus*, &c. respondisse enim dicit Iudæis impugnantibus ipsum de illis duobus, videlicet ipso facto, & facti defensione. In qua Christi responsione imprimis annotandum, quod quoniam hi quibus loquebatur veritatem ipsam apertè explicatam intelligere non potuissent, condescendit imbecillitati eorum, loquens quandoque de se humilia dispensatiuè, vt sic quæ dicebantur facilius susciperentur. Rursum tamen mox ad sublimia sermonem reducit, ac denuo hunc ad humilia demittit, iterumque ad id quod sublimius est, ac rursum ad id quod humilius, & ita per sublimia simul & humilia verba, quæ & æqualitatem demōstrabant, & minoritatem demonstrare videbantur, suum texit sermonem, atque hunc iudicio dispensat, vt & qui mente sunt acutiores & benigni, sumant à sublimibus intellectum conuenientem etiā de humilibus, & qui obtusiores sunt, aut animo iniquiores, ab humilibus consolationem accipiant, & quasi de homine hæc intelligentes non turbentur. Veruntamen quanquam quandoque videantur humilia esse verba, sub his tamen occultæ latent res summæ, ita vt verbis quidem videatur tradi hæreticis quibusdam argumentum sui erroris, sensibus verò nequaquam. Notanda & altera causa, ob quam quandoque Dominus videatur de se humilius loqui, videlicet quia explicaturus conditionem quæ est inter ipsum & patrem, vti debuerit verbis humanis, quæ cùm creaturis propriè conueniant, earúmque imperfectam naturam, conditionem vel qualitatem aliquam significent, non possunt omnino propriè quadrare in rebus diuinis. Proinde cùm de rebus diuinis per verba humana est sermo, si quæ occurrat dictio imperfectionem aliquam insinuās, id quod imperfectionis est secludentes, tantùm quod est perfectionis retinere debemus. His in genere præmissis, ad singulorum explanationem descendendum. Itaque quod dicitur, *Non potest filius à se facere quicquam*, dupliciter accipitur. Nam secundùm Hilarium & Augustin. sensus est, filium non habere ex se potentiam faciendi aliquid, sed eam potentiam habere illum à patre, à quo habet & substantiam suam atque naturam. Ergo secundùm hunc intellectum, illud, *ex se*, debet

coniun-

coniungi cum verbo, *poteſt*, vt ſit: ex ſe non poteſt quod poteſt. Verùm huic intelligentiæ & conſtructioni obſtat quod ſequitur, *niſi quod viderit patrem facientem.* Cùm enim hîc exceptiuè dicatur quid poſſit filius facere; conſequitur priori parte ſignificari quid non poſſit facere, & proinde illud, *ex ſe*, coniungi debet cũ verbo, *facere*, vt ſit ſenſus: Filius non poteſt aliquid facere ex ſe, ſed tantùm (debet enim, *niſi*, hîc accipi pro, ſed tantùm) id poteſt facere quod viderit patrem facientem: quem ſenſum & conſtructionem ſequitur Chryſoſtomus & alij. Iuxta hunc autem ſenſum notandum non dictum eſſe, Non licet filio aliquid facere ex ſe, ſed, *non poteſt filius*, &c. Non enim intelligi poteſt ideo dictũ, non poſſe filium facere aliquid ex ſeipſo, quia non poteſt licitè, vt ſit idem, non poteſt, & non licet. Nam ſi hîc intelligeretur, nihil ſingulare diceret de ſe Dominus, cùm hoc de omnibus hominibus & Angelis dici poſſet: nam nec illi poſſunt licitè facere quicquam ex ſe. Poſſunt tamen abſolutè facere aliquid ex ſe, etiamſi nunquam ex ſe quicquam faciant, vt Angeli boni, cùm abſolutè poſſunt peccare, quod ſi faciunt, ex ſe faciunt. Ex ſe enim facere dicuntur aliquid, qui illius non habent ſibi alium quàm ſe autorem. Sic & filius faceret aliquid ex ſe, ſi aliquid faceret, cuius illi autor non eſſet pater: qui cùm illi autor ſit, eiuſdem ſecum naturæ, & proinde etiam omnium quæ cum ipſo inſeparabiliter operatur, bene dicitur, *non poteſt filius à ſe facere quicquam.* Itaque illud, *non poteſt*, non ſolùm non arguit potentiæ defectum, quomodo nec cùm dicitur Deum non poſſe peccare, ſed etiam ſummam filij perfectionem declarat: Nam præterquam quòd hac oratione, *non poteſt filius à ſe facere quicquam*, ſignificatur filium non poſſe Deo eſſe contrarium, quod ſummæ eſt perfectionis, & primò eſt à ſaluatore his verbis intentum, ſignificatur etiam ſatis identitas naturæ patris & filij. Nam quòd non poteſt filius facere aliquid ex ſeipſo, hoc ipſum eſt propter identitatem naturæ quàm à patre accepit. Sicut econtra omnis rationalis creatura ideo poteſt aliquid ex ſe, quia habet aliũ à Deo naturam. Cùm verò ſequitur, *niſi quod viderit patrem facientem*, non ſic illud intelligendum eſt, quaſi filius ad opus patris velut ad archetypũ reſpiciẽs, imitetur illud, quomodo intellexerunt hæretici, qui ex hoc loco acceperunt occaſionem derogandi dignitati filij, tãquam inferioris, & patris inſtructione egentis. Nam ſi hic eſſet ſenſus, conſequens erit, & filium mundum aliquem nouum diſtinctum à mundo quem pater fecit, vel creaſſe vel creaturum. Deinde quo exemplo Chriſtus purgauit à lepra, à dæmoniis & morbis liberauit, ſuper mare ambulauit, & alia multa ſimilia fecit: num hæc pater aliquando antea eſt operatus? Proinde filius facit quod videt patrem facientem, quia id facit, quod ſcit patrem etiam ſecum & per ſe facientem. Notandum enim, quòd non dicit, niſi quod viderit patrem feciſſe, ſed *facientem*: nec dicit, niſi quale viderit, &c. ſed *niſi quod*, vt intelligamus filiũ vnum & idem facere cum patre. Dicit tamen, *niſi quod viderit*, & non, niſi quod pater facit, ne caſu euenire putetur quòd in operatione coincidit filius cum patre, aut ne non liberè, ſed naturaliter putetur facere filius. Nam & de naturalibus agentibus rectè dicitur, quòd non poſſunt facere aliquid ex ſe, ſed tantum quod Deus facit. Rurſum non dicitur, niſi quod ſciuerit patrem facientem: ſed potius verbo videndi vſus eſt, vt ſic ſignificaret patrem primũ operis autorem, & ipſi filio eſſe autorẽ vt etiam operetur. Quoniam enim diſcipulus magiſtri ſui diligens ſectator, id dicitur facere quod videt magiſtrum facientem, ideo quò ſignificaret Dominus patrem operum ſuorum autorem eſſe, dicit, *niſi quod viderit patrem facientem*, tãquam eius quod facit autorem. Sic enim declarare debuit ſe nihil ex ſe facere poſſe. Nam ad hoc vt in agentibus liberis, non dicatur agens agere ex ſe, nõ ſatis eſt eius quod facit habere ipſum aliquem autorem, ſed etiã requiritur vt hoc ipſum cognoſcat & videat. Alioqui enim quaſi ex ſe cenſetur operari. Quaſi enim ex ſe operatur etiam bonum, qui quod fecit bene, nõ ex Dei vel præcepto vel conſilio facit, ſed propria tãtùm electione.

QVÆCVNQVE ENIM ILLE FACIT, HÆC ET FILIVS SIMILITER FACIT.] Superiorem ſententiam his verbis Dominus apertiorem facit, tranſiens ab humiliori ſermone ad ſublimiora, & omnem prauam intelligentiam quæ eſſe poſſet in ſententia ſuperiori, iam planè reſecans. Debet autem hæc ſententia, vt bene probet & explicet ſuperiorem, ſic intelligi. Quæcunque enim pater facit, hæc eadem omnia & ſola etiam filius ſimiliter facit. Sic enim ex hac ſententia conſequitur, filium nihil facere ex ſe, ſed tantùm id quod pater facit: plus tamen dicitur, videlicet quòd omnia illa faciat quæ facit pater. Notandum autem, quòd non dicitur, quæcunque enim ille fecit, hęc & filius, &c. Nec: Quæcunque ille facit, talia & filius facit: ſed, *quæcunque ille facit*, hęc eadem ſcilicet etiã filius facit, vt intelligeremus vnam omnino patris & filij eſſe operationem, nec filium patrem imitari, ſed vnum idemque cum eo in omnibus operari. Et ne rurſum intelligeretur patrem & filium in omni opere quod communiter faciunt concurrere, ſicut cauſam ſuperiorem & inferiorem, aut ſicut cauſas duas partiales, aut ſicut agens & inſtrumentum, adiectum etiam eſt aduerbium, ſimiliter, quo ſignificatur filium non ſolùm eadem facere quę facit pater, ſed etiam ſimili modo. Similitudo autem modi faciendi, nõ conſiſtit in eo quòd quocunque modo dicitur pater facere, etiam dici poteſt filius facere. Non enim filius dicitur facere ex ſe, ſicut pater ex ſe facit: neque filius per patrem operatur, ſicut pater per filium. Sed ſimilitudo cõſiſtit in qualitatibus agentis ad ipſum opus. Quanquam enim pater & filius non ſimiliter ſe habent adinuicem, ſimiliter tamen ſe habent ad communia ipſorum opera. Similiter ergo facit filius, quia cum æquali libertate, ſcientia, dominio, & poteſtate. Non ergo illud, *ſimiliter*, aut, vt eſt Græcè, ὁμοίως, hîc ſimpliciter ac vulgari modo accipi debet poſitum, videlicet vt ſit idem quod, quoque, & ſit ſenſus: hæc & filius quoque facit: quomodo videtur accepiſſe quidam, dum vertit, *hæc itidem & filius facit*, & dum in Paraphraſibus ſuis ſic explicat: Quicquid igitur fecerit pater, hæc eadem pariter operatur & filius. Ex hac ergo ſententia conſequitur filij poteſtatem patris potentiæ non ſolùm eſſe æqualem, ſed etiã planè eandem. Sicut enim ex adæquatione faciendorum cognoſcitur æqualitas potentiæ, ita ex identitate operum, ſi adſit idem omnino faciendi modus, à poſteriori conſequitur potentiæ idẽtitas. Vbi autem potentiæ eſt identitas, neceſſe eſt & naturę eſſe identitatem.

PATER ENIM DILIGIT FILIVM,

ET OMNIA DEMONSTRAT EI.] Declarat modò vtramque ſupradictam ſententiam, oſtendens vnde fiat vt omnia faciat & videat filius quæ Pater facit, nimirum quia Pater diligens filiũ, demonſtrat ei omnia quæ facit. Quæ ratio deſumpta eſt ab his quæ videmus fieri inter patrem & filium apud homines. Quia enim pater carnalis filiũ diligit, ideò non patitur aliquid ſuorum illi eſſe occultum: & quo magis illum diligit, eo minus patitur illud: ita & hîc ſignificat Dominus, quòd quoniam Pater cœleſtis vnicè diligit filium ſuum ſibi ſimillimum, & in nullo contrarium, demonſtrat etiam ei omnia quę facit. Sed difficultas hîc eſt, quid ſit demonſtrare patrem filio quæ facit. Non enim intelligi poteſt patrem demonſtrare filio, quomodo præceptor demonſtrat quædam diſcipulo, aut quomodo alicui demonſtramus depicta in tabulis. Hoc enim argueret magnam in filio imperfectionem. Itaque Auguſt. intelligit patrem demonſtrare filio, nihil aliud eſſe quàm patrem generare filium, vt ideo dicatur demonſtrare filio quæ facit, quia gignendo eum dedit ei cum natura etiam cognitionem omnium quæ facit. Quomodo & Cyrillus intellexit, qui ſic explicat: Pater inquit, filio demonſtrat quæ facit, totum ſeipſum in natura filij ſic pingens, vt quæcunque in ſe habeat, in filio demonſtret. Verùm huic intelligentiæ primùm videtur obſtare, quod illud, *pater diligit filium*, videatur hîc poſitum tanquam cauſa, ob quam pater filio omnia demonſtrat. Iám dilectio filij, ſicut non eſt cauſa generationis filij, ita nec cauſa ob quam demonſtrat omnia filio pater, ſi demonſtrare ſit generare filium. Deinde ſi propter æternam generationem dicitur pater filio demõſtrare omnia, quomodo ergo dicitur mox in ſequentibus *& maiora demonſtrabit*, quaſi nondum illa ei demonſtrauerit? Et quidem ad primum horum dicit D. Thomas illud, *pater diligit filium*, non debere accipi vt cauſam, ob quam pater filio omnia demonſtrat, ſed tantùm vt ſignum, ex quo à poſteriori colligitur, & conſtat patrem omnia filio demonſtrare. Quòd enim omnia illi demonſtrarit, & ipſi ſuam naturam & poteſtatem communicauerit, ſignum eſt ſingularis illa erga filium dilectio. Ad ſecundum dicit Diuus Auguſtinus quòd cùm hactenus Dominus de ſe locutus ſit ſecundùm ſuam diuinitatem, ab hoc loco, *Et maiora ei demonſtrabit*, incipit loqui de ſe quatenus homo eſt, quomodo certè in tempore quædam filio demonſtrat pater, quæ priùs non demonſtrauerat. Addit D. Thomas poſſe iſtud ſic accipi, quomodo in ſcripturis dicuntur quædam fieri cùm innoteſcunt, vt ſic ſenſus: Maiora his ſe demõſtrare vel demonſtraſſe ei, oſtender in futurum. Verùm ſimplicius fuerit, demonſtrare, cùm de patre dicitur reſpectu filij, ſic accipere, vt ſit idẽ, quod facere aliquid, filio illud cognoſcente, ea cognitione quam à patre accepit. Additur autem, ea cognitione, &c. quia non rectè diceretur filius demonſtrare patri quæ facit, quia pater ab illo non habet ſuam cognitionem. Itaque verbum, *demonſtrabit*, non ſignificat actum illum æternum: qui eſt communicare filio ſuam naturam, & cum ea omnem cognitionem: nec ſignificat actionem aliquam quæ ſit monſtratio, ſed tantùm modum quo pater omnia facit. Ideo enim omnia pater dicitur demonſtrare filio quæ ipſe facit, quia quæcunque facit, non facit ſic vt filio ſint vel eſſe velit occulta: ſed ſic facit vt filius per cognitionem ſibi communicatam ab æterno, omnia cognoſcat. Verum ergo eſt, quòd quia pater diligit filium, ideo ſic facit omnia, vt ſint filio manifeſta, non quòd vnum alterius propriè ſit cauſa, cùm hæc ambo, videlicet, diligere filium, & facere omnia filio cognoſcente, ſint in Deo naturalia. Inter naturalia autem diuina, vnum propriè non eſt alterius cauſa, cùm ſint vnum & idem cum eſſentia diuina, ſed tamen ex naturalibus quæ ſunt in creaturis declarantur, velut vnum cauſetur ex altero, velut voluntas ex intellectu, intellectus ex eſſentia, & ſimilia: quia ſi iſta cauſarentur, hoc modo cauſarentur, quomodo etiam dicimus Deum æternum, quia immutabilem, non quia in Deo æternitas cauſatur ex immutabilitate, ſed quia cauſaretur ex ea, ſi cauſaretur. Verum etiã eſt, quòd pater oſtendet filio maiora, quia faciet maiora, eo modo vt filius ea cognoſcat per cognitionem ab illo acceptam. Sunt autem qui intelligunt patrem ideo filio omnia dici demonſtrare, quia eadem filio facere donat, ſecundùm eum ſcilicet modum loquendi ſcripturis familiarem, quo videre accipitur pro habere aut accipere: & demõſtrare vel oſtendere pro dare, quomodo Exod. 33. dicit Moyſi Dominus: Oſtendam tibi omne bonum, hoc eſt, dabo. Et Pſalm. 4. Quis oſtendet nobis bona? pro eo quod eſt, quis dabit frui bonis? Et ſuprà Ioan. 3. Dominus negauit viſurum regnum Dei eum qui non eſt renatus, ſignificare volens, non ingreſſurum aut accepturum. Et certè videri poſſet probabilis huiuſmodi explanatio, eo quòd Dominus poſtquam dixit, maiora patrem demonſtraturum filio, id declaraturus ſubiungit: *Sicut enim pater ſuſcitat mortuos*, &c. quæ declaratio exigere videtur, vt in eo quòd pater dicitur demonſtrare quædam filio, intelligatur etiam ſignificari patrem dare filio eadem facere quæ ipſe facit. Sed ſi hanc interpretationem ſequamur, iam redeunt eædem difficultates, quæ ſequebantur ex Auguſt. interpretatione. Et tamen propter declarationẽ ſequentem videtur amplius aliquid includi in eo quòd dicitur pater demonſtrare filio quæ facit, videlicet, quòd ſic facit ea quæ facit, vt filius per ipſum eadem cognoſcat, & in faciendo cooperetur. Loquitur enim Dominus ita de patre ſuo cœleſti, quomodo ſi pater aliquis apud homines filium ſuũ vnicè à ſe dilectum, vellet omnium ſuorum operum eſſe & cognitorem & cooperatorem, volens illum etiam hac ratione eiuſdem ſecum gloriæ eſſe conſortem.

ET MAIORA HIS DEMONSTRABIT EI OPERA VT VOS MIREMINI.] Hactenus in communi oſtẽdit Dominus, opera filij eadem eſſe quæ patris demonſtrantis filio quæcunque facit: ac proinde in curatione languidi, non feciſſe ſe contra Deum, nec æqualitatem cum patre ſe ſibi arroganter vſurpaſſe. Nam duo hæc criminabantur in Domino Iudæi. Nunc verò vt hæc magis confirmaret oſtendit in ſpeciali illa opera quæ omnium iudicio ſolius ſunt Dei patris, etiam filij eſſe opera, ſic rurſum oſtendens & concordiam & æqualitatem cum patre. Maiora ergo opera quæ pater filio eſt demonſtraturus, vt ex ſequentibus patet, ſunt reſuſcitatio mortuorum, & iudicium omnium viuorum & mortuorum, quæ ſunt maiora opera quàm fuerant quæ hactenus apud Iudæos Chriſtus fecit, ſanando paralyticum, aut quoſuis alios morbos curando, & eiiciendo è templo emẽtes & vendentes. Reſuſcitationis autem opus pater demon-

demonſtraturus erat in reſuſcitatione Lazari, vnde conſecutura erat in Iudæis admiratio maxima. Et rurſum in generali corporum reſurrectione, ac animarum per gratiam ſuam viuificatione. Nam cùm ſequitur, *Sicut enim pater ſuſcitat*, &c. videtur propter ſequentia triplicem ſimul hanc Deo propriam reſuſcitationem complexus. Circa hanc autem ſententiam primò notandum, in veteri teſtamento Dei virtutem ab eo maximè commendari, quòd ſit auctor & reſtitutor vitæ. Nam 1. Reg. 2. dicitur: Dominus mortificat & viuificat. Et Deuter. 32. Ego, inquit Dominus, occidam, & ego viuere faciam. Et Pſal. 67. Deus noſter Deus ſaluos faciendi, & Domini Domini exitus mortis. Ad quod reſpiciens Dominus; *Sicut*, inquit, *pater ſuſcitat mortuos ſecundum ſcripturas*, &c. Notandum ſecundò, quòd dicit filium ſic viuificare ſicut pater viuificat, & viuificare quos vult: per primum quidem, ſignificans potentiæ æqualitatem: per ſecundum, libertatem potentiæ in agendo, vt non poſſit intelligi patri filium in his quæ agit ſubiectum, vt ad eius imperium faciat quæ facit, quemadmodum filius inter homines. Miro ergo modo hac ſententia ſignificatur ita filium quam habet potentiam, à patre accipere, vt tamen patre in potentia non ſit inferior. Quia enim filius eſt, neceſſe eſt à patre habeat quod poteſt, à quo habet & naturam. Quia verò ſic viuificat ſicut pater, & æquè liberè, neceſſe eſt potentiam eius non eſſe inferiorem. Non eſt autem ſenſus, patrem quoſdam ſeorſum viuificare, ac filium item ſimili modo alios ſeorſum quos vult viuificare, ſed ſicut pater mortuos viuificat, idque ei proprium eſt ſecundùm ſcripturas, ita & filius cum eo quos vult viuificat.

NEQVE ENIM PATER IVDICAT QVENQVAM, SED OMNE IVDICIVM DEDIT FILIO, &c.] Caietanus intelligit hîc coniunctionem, *enim*, non probare immediatè præcedens, videlicet filium quos vult viuificare, ſed referri eam ad explicandum maiora opera, & accumulare opus iudicij operi viuificationis, vt ſit ſenſus: Sed neque etiam pater iudicat. Quomodo etiam Cyrillus accepiſſe videtur ſic ſcribens: Aliud quoddam diuinum & præcipuum affert argumentum, quo ſe natura & verè Deum oſtendit. Poteſt tamen rectè accipi hæc ſententia, vt per eam ſuperior probetur. Nam ex eo quòd omne iudicium filio ſit commiſſum, quæ ſumma eſt poteſtas non niſi Deo conueniens, cõſequitur eum etiam viuificare poſſe quos velit. Iudiciariã enim poteſtatem etiam Deo propriam faciunt ſcripturæ. Nam in Pſalmis dicitur, Exurge Deus, iudica terrã. Et rurſus, Deus iudex eſt, hunc humiliat, & hunc exaltat. Illud autem, *omne iudicium dedit filio*, Hilarius, Chryſoſt. & Theophyl. intelligunt ſic, vt pater dicatur filio dediſſe iudicandi poteſtatem, gignendo eum, & dando ei naturam, quomodo etiam ſecundum Auguſtinum poſtea dicitur pater filio dediſſe vitam habere in ſemetipſo. Secundum quem ſenſum quærendum non eſt quando pater filio iudicium dederit, cùm non in tempore aliquo, ſed ab æterno illi dederit, ante omnia quæ fuerunt vel cogitari poſſunt ſecula. Hunc tamen ſenſum hoc loco non conuenire oſtendit Augu. ſic ſcribens lib. 1. de Trinit. Quòd dicitur, *omne iudicium dedit filio*, non ſecundùm illam locutionem dictum eſt qua dicitur: *Sic dedit & filio habere vitam in ſemetipſo*, vt ſignificaret quia ſic filium genuit. Si enim ſic diceretur, non vtique diceretur, *Pater non iudicat quenquam*. Secundùm hoc enim quòd pater æqualem genuit filium, iudicat cum filio. Secundùm hoc ergo dictum eſt quòd in iudicio non in forma Dei, ſed forma filij hominis apparebit. Quomodo & Cyrillus intelligit: Datum, inquit, ſibi à patre ait iudicium, non quia poteſtatem hanc ipſe natura nõ habeat, ſed per diſpenſationem, vt homo. Itaque intelligere oportet datum filio iudicium in incarnatione ipſius, quando aſſumpta forma in qua ab omnibus videri poſſet, dedit ei poteſtatem iudicandi homines ſenſibiliter, & illud: *Pater non iudicat quenquam*, ſic intelligendum, Pater non iudicabit quenquam ſenſibiliter, cùm non ſit homo qui videri ab impiis iudicandis poſſit & ſenſibili ſententia iudicare. De illo enim iudicio eſt ſermo, quo mundus in nouiſſimo die eſt iudicandus. Proinde ex his verbis neque ſequitur, patrẽ ſeipſum euacuaſſe iudicandi poteſtate, cùm ſimul cum filio mundũ ſit iudicaturus, quãuis ſolus filius erit iudex ſenſibilis: neque ſequitur, filio aliquam poteſtatem quam ab æterno non habuit acceſſiſſe, ſed eam quam ab æterno habuit tanquam Deus, accepiſſe quatenus homo erat ſingulari modo exercendam. Omne autem iudicium vocat vniuerſale iudiciũ, vel omnes tam bonos quàm malos iudicandi poteſtatem. Quòd verò ſequitur, *vt omnes honorificent filium*, Cyrillus ad omnia præcedentia refert vt iam hîc cauſa reddatur omniũ quæ dicta ſunt, vtſit ſenſus: Hæc omnia de æqualitate patris & filij ideo dicta ſunt, vt omnes honorificent filium ſicut honorificant patrem. Rectius tamen ſecundum Theophyl. & alios refertur tantùm ad immediatè præcedens, vt ſit ſenſus: Ideo pater dedit filio omne iudicium, vt omnes ob iudiciariã poteſtatem filium reuerentes honorificarent illum. Iudici enim honor debetur. Huiuſmodi autem iudici cui omne iudicium traditum eſt, debetur honor. diuinus, cùm neceſſariò oporteat eum qui talis ſit iudex, præter hominem etiam Deum eſſe. Proinde bene dicit, *ſicut honorificant patrem*, hoc eſt honore diuino & cultu quem vocant latriam. Aduerbium enim, *ſicut*, hic & ſuperius non ſimilitudinem, ſed æqualitatem potius, imò & identitatem ſignificat, hoc eſt, ſimilitudinem omnimodam. Quandoque enim ſimilitudinem imperfectam denotat, vt cùm dicitur: Eſto te miſericordes, ſicut & pater veſter miſericors eſt. Et cùm ad patrem dicit de diſcipulis ſuis: Et dilexiſti eos ſicut dilexiſti me. Pro quo notanda regula Cyrilli: Quando, inquit, aduerbium, *ſicut*, de rebus dicitur diuerſis & natura differentibus, tunc non æqualitatem, ſed ſimilitudinem ſignificat. Quando verò de his dicitur quæ eiuſdem naturæ ſunt, tunc vltimam ſimilitudinem, imò identitatem & æqualitatem oſtendit. Nam ſi quis candorẽ argenti miratus, ſicut ſolem ſplendere argentum dixerit, quoniam diuerſa hæc natura ſunt, non æqualiter ſoli ſplendere argentum intelligemus, ſed ſimilitudinem quandam ſplendoris concedemus. Sin verò de Petro & Paulo natura hominibus & diſcipulis Chriſti aliquis dixerit oportere honorari Paulum, ſicuti & Petrum, nemo ambiget quin æqualem velit vtrique honorem contribui. Hæc ille. Ei autem quod dicitur filius honorandus ſicut pater, non obſtat quòd non poſſumus filium honorare tanquam patrem in diuinitate, ita vt eum appellemus patrem ſicut perſonam patris. Non enim ſimilitudo conſiſtit in eadem

appel

Pſal. 81. Iſai. 74.

appellatione, ſed in honore, & in honoris qualitate ac magnitudine, quamuis & filium patrem vocare poſſimus, ſicut & totam diuinitatem, ob opus creationis & adoptionis omnibus commune.

QVI NON HONORIFICAT FILIVM, NON HONORIF. PAT. &c.] Poſtquam dixit patrem velle filiũ honorari ſicut ſeipſum, iam etiam amplius dicit, ſignificans primùm quidem non ſolum decere vt filius honoretur ſicut pater, ſed etiam neceſſarium eſſe debitum. Si enim non honorare filium, eſt non honorare patrẽ, ergo ſicut debitum eſt honorare patrem, debitum etiam eſt honorare filium. Secundò his verbis ſignificatur, non ſolùm æqualem debere eſſe filij & patris honorem, quod ſuperiori ſententia ſignificabatur, ſed etiã eundem & indiuiſum eſſe vtriuſque honorẽ. Si enim qui nõ honorat filium, non honorat patrem, ergo à contrario qui honorat patrem, etiã honorat filium, & proinde vnus eſt vtriuſque honor, vna ergo etiã ſubſtantia. Non dicit, qui dehonorat filiũ, dehonorat patrem, ſed, *qui non honorat*, vt intelligamus, non ſolùm iniuriã dehonorationis, ſed etiam negationem honoris eſſe culpabilem. Significatur autẽ hac ſententia etiam Deum non dare gloriam ſuam alteri, cùm vult filium ſuum honorari ſicut ſeipſum, eò quòd vnus idemq; ſit vtriuſque honor, ſicut ipſi vnũ ſunt. Additur, *qui miſit illum* in mundũ, ſcilicet, hominem eum faciens: vt indicet rationem eius quod dixit. Qui enim non honorat legatũ alicuius, hoc ipſo etiam non honorat, ſed dehonorat mittentem. Additur, *& patrem*. Nam hæc eſt altera ratio honorationis filij. Honorandus enim eſt filius, tum quia filius patris honorandi, tum quia legatus eius qui ab omnibus colendus eſt.

AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVIA QVI VERBVM MEVM AVDIT, ET CREDIT EI, &c.] Dixit priùs filium quos vult viuificare, dixit illum etiam accepiſſe iudicandi poteſtatem: hic ergo hæc latius proſequitur, oſtendens quod ad primum attinet, quomodo filius viuificet, & aſtruens eum quoſdam viuificaturum. Et primùm quidem agit de viuificatione animæ. Secundò de viuificatione corporis. Oſtendit ergo modum quo viuificari poteſt anima per filium, ſi ſcilicet audiat verbum, hoc eſt, doctrinam filij, & credat. Duo enim hæc ad animæ viuificationem concurrere debent. Nam ex parte filij, requiritur primò prædicatio doctrinæ Euãgelicæ: ex parte autem viuificandi, requiritur fides quæ eſt ex auditu. Dicit autem, *credit ei qui miſit me*, potius quàm credit mihi, fidem ſcilicet referens ad perſonã patris, quò per humilitatem ſermonem ſuum faceret ſuſceptibiliorem Iudæis, nec illi tanquã iactabundũ ipſum reiicerent, ſignificans præterea eum qui crederet verbis eius, non tam ſibi credere, quàm patri qui miſit eum, ac ſic ad fidem verborum ſuorum magis auditores attrahens. Deinde dicendo, *credit ei qui miſit me*, totum ferè fidei myſterium complexus eſt apertius, quàm ſi dixiſſet, credit mihi vel patri meo. Nam qui credit patri mittenti filium, credit & in patrem & in filium, credit etiam patrem miſiſſe filium, & filiũ & miſſum à patre: in quibus & myſterium trinitatis & myſterium incarnationis includitur. Cùm autem ſubditur, *habet vitam æternam*, & non dicit, habebit, manifeſtum eſt eum loqui de vita animæ, quam per fidem iuſtificatus conſequitur in præſenti vita fidelis. Habet enim is inchoatiuè vitam æternam in ſe manentem, quæ in Dei cognitione & adeptione conſiſtit, quæque perficietur depoſito mortali iſto corpore, atq; eodem reſumpto etiam in illud diffundetur, ab omni miſeria & malo illud liberans. In eo verò quod ſequitur: *Et in iudicium non venit, ſed tranſiit à morte in vitam*, ſciendum apud Græcos pro, *venit*, eſſe verbum ἔρχεται, quod cùm ſit præſentis temporis, accipitur nonnunquam pro futuro, vnde vertit quidam hîc & bis poſtea, *veniet*, quamuis rectè verterit noſter interpres. Pro *tranſiit* autẽ, pro quo plerique legunt *tranſiet*, aut *tranſit*, Græcis indubiè eſt præteritum tẽpus μεταβέβηκε, quod tamen etiam à quibuſdam Græcis exponitur per futurũ, vt prophetico more præteritũ accipiatur pro futuro poſitum. Itaque hic duplex conſurgit ſenſus. Nam ſi præteritum, *tranſiit* (ſic enim conſtat eſſe legendum) accipiatur præteritiuè, ſenſus eſt: Non venit, hoc eſt, non eſt venturus in iudicium, hoc eſt, condemnationem mortis æternæ, ſed iam etiam ante iudicij tempus tranſiuit à morte animæ, atq; à mortis æternæ obligatione, in quam per peccatum inciderat, ad vitam æternam. Itaque ſecundùm hunc ſenſum hæc adiuncta ſunt, vt quoniam Deus priùs omne iudicium ſibi datũ dixit, à iudicij metu fidelem abſolueret. Si verò præteritum pro futuro accipiatur, ſenſus eſt: Non veniet in condemnationem, hoc eſt, non condemnabitur morte, ſcilicet, æterna, quã peccatis ſuis promeruerat, ſed tranſibit à morte corporis ad vitam æternam, vt intelligatur hæc verba adieciſſe Dominum, ad explicandum quod dixit, credentem habere vitam æternam, ne putaretur ob id non moriturus, quaſi dicat, Morietur quidem ſecundùm corpus, ſed tamen propter vitam in ſe manentem non veniet in iudicium, ſed à morte corporis migrabit in vitam. Verùm prior ſenſus, quem & Auguſtinus ſequitur, videtur verifimilior, maximè cùm Ioan. 3. cap. 1. epiſt. dicat: Nos ſcimus quoniam tranſlati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Vbi notandum dilectioni tribui vitam, quæ hîc tribuitur fidei: quia nec dilectio ſine fide eſſe poteſt, nec fides vitam adfert, niſi quæ dilectionem habet adiunctam, & per eam operatur. Notandum autem non dici, & ad iudicium non veniet, (hoc enim manifeſtè eſſet ſcripturis contrarium. Omnes enim, inquit, Paulus, nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti) ſed, *in iudicium non veniet*. Venire autem in iudicium, eſt incidere in iudicium & condemnationem mortis commeritæ. 2. Cor. 5.

AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVIA VENIT HORA ET NVNC EST, &c.] Poſtquam declarauit modum quo filius viuificat animas, aſtruit etiam filium viuificaturum corpora, & modum viuificandi oſtendit. Videtur autem omnino probabiliter hîc nondum loqui de generali corporum reſurrectione, de qua poſtea apertè, loquitur, ſed de reſurrectione quorundam ad vitam hanc mortalem facta à Chriſto in Lazaro, & aliis per Chriſtum aut alios ſanctos reuocatis ad vitam: qua reſurrectione Dominus hîc confirmare voluit quod dixit de inuiſibili animarum viuificatione, quodque dicturus eſt de generali corporum reſurrectione, cuius ſpecimen quoddam fuit reſuſcitatio quorundam ad vitam mortalem. De qua eum hîc loqui videtur ex eo quod dicit hic, non ſolùm venire horã, ſed etiam nunc eſſe, quod non addidit, cùm de generali reſurrectione loquitur. Deinde quia non dicit hîc, omnes mortui, ſed

sed indefinitè, *mortui audient*. Et debere id accipi non de omnibus: sed de quibusdam solùm, apparet quia sequitur, *& qui audierint viuent*, quo significatur satis, quosdam mortuos non audituros. Dicuntur autem mortui corpore audire vocem filij Dei, quia sentiunt vim vocis eius: aut quia veluti si audirent, ita voci eius obediunt, quemadmodum patuit in resuscitatione filiæ archisynagogi, filij viduæ, & Lazari, quos Dominus allocutus est tanquam auditum habentes, & dormientes, quia omnia ei viuunt, & ipse vocat ea quæ non sunt tãquam ea quæ sunt.

SICVT ENIM PATER HABET VITAM IN SEMETIPSO, SIC DEDIT ET FILIO, &c.] Ostendit modò vnde possit filius mortuos viuificare, postquam dixit eum aliquando viuificaturum mortuos: & potest ista ratio referri vel solùm ad immediatè præcedens, vbi agitur de viuificatione corporum mortuorum: vel etiam simul ad alteram partem, in qua agitur de viuificatione animarum per fidem. Videndum autem quàm hæc ratio differat ab eo quod priùs dixit: *Sicut enim pater suscitat mortuos & viuificat*, &c. Hic enim significatur ratio ob quam pater potest mortuos viuificare, nimirum quia habet vitam in semetipso, & ostenditur vnde filius habeat, vt & ipse possit mortuos viuificare, idque eo modo quo pater, nimirum quia pater dedit ei etiam habere vitam in semetipso. Habere autem vitam in semetipso in præsenti loco est, habere eam in sua potestate constitutam, ita vt & ab aliena non dependeat potestate, & eam impartiri possit quibus velit, tanquam fons & author omnis vitæ, quomodo fons aliquis dicitur habere aquã in semetipso, quia habet eam in sua origine. Paulus enim vitam se habere significat, non autem in semetipso, sed in Christo, cùm dicit: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus. Et superius Ioan. de filio Dei dixit: In ipso vita erat. Hac ergo sententia apertè significatur diuersitas personarum patris & filij simul cũ origine huius ab illo, eo quòd dicitur pater dedisse filio, & simul significatur vnitas naturæ vtriusque. Nam si vterque habet vitam in semetipso, necesse est vtriusque vnam esse naturam. Si enim filius esset alterius à patre naturæ, vitam suam haberet in alio, nempe in patre qui vitam illi dedit. Deinde vitam in semetipso habere in præsenti loco, nihil aliud est, quàm esse ipsam vitã per essentiam, & non per participationem habere vitam. Si ergo per participationem filius non habet vitam, est ergo ipsamet vita per essentiã suam, ac proinde eiusdem cum patre naturæ, cùm non possint duæ esse vitæ per essentiam. Sic enim sequeretur duo esse principia vitæ in omnibus viuentibus, cùm in vnoquoque genere id quod est per essentiam, causa sit omnium quæ sunt aliqualia per participationem, vt ignis causa est omnium ignitorum. Quod autem pater dicitur dedisse filio habere vitam, Cyrillus hic rursus intelligit, quomodo cùm superius diceretur patrem dedisse filio omne iudicium, & cùm mox subditur patrem dedisse filio potestatem faciendi iudicium, videlicet quia dedit ei in tempore secundum humanitatem eius. Quando enim homini Christo dedit esse Deum, quod fecit quando diuinitatem humanitati coniunxit, tunc dedit filio homini vitam habere in semetipso. Verùm secundum Augustinum, Chrysostomum, & alios, intelligitur pater dedisse non gratuito, sed naturali dono, habere vitam in seipso, gignendo scilicet eum per omnia sibi similem.

ET POTESTATEM DEDIT EI IVDICIVM FACERE, QVIA FILIVS HOMINIS EST.] Locus iste dupliciter distinguitur. Secũdum Chrysostomum enim & multos ipsum sequentes, illud, *quia filius hominis est*, coniungitur cum sequentibus: *Nolite mirari hoc*, vt sit sensus: Nolite mirari quòd dixi ob id quòd me hominem esse videris. Nam etsi sim filius hominis, sum tamẽ etiam filius Dei, quod declaratur satis ex sequentibus. Hanc autem distinctionem Chrysostomus ob id elegit, quia Paulus Samosatenus, qui purum hominem fuisse Christum asseruit, coniungens illud: *quia filius hominis est*, cum præcedenti, intellexit ex hoc loco hunc sensum: Ideo pater dedit filio potestatem iudicandi, quia filius est homo, & ob id potestatem illam ex se non potuit habere, sed debuit illi ab alio dari. Itaque Chrisosto. hanc distinctionem improbat hoc argumento: Si pater dedit filio potestatem iudicandi ob id quia homo est, ergo cum eadẽ sit ratio in omnibus hominibus, omnibus fuerat danda potestas iudiciaria. Et tamen illa distinctio videtur esse omnino verisimilior, non solùm quia hæc altera videatur à Chrysosto. inuẽta solùm propter falsum Pauli intellectum, cùm illa possit etiam catholicum habere sensum: sed etiã quia alioqui hîc planè idem diceretur, quod semel priùs dictum est, nempe quòd dedit filio pater potestatem faciendi iudicium. Priùs enim dictum est, *omne iudicium dedit filio*. Itaque Augustin. aliam sequitur distinctionem, vt illud: *quia filius hominis est*, coniungatur cum præcedenti, & intelligit hunc catholicum sensum: Pater filio potestatem iudicandi, quam ab æterno habuit quatenus Deus, dedit in tempore, quia filius hominis est, hoc est, quatenus est homo. Sed & Cyrillum hãc distinctionẽ & eundem sensum secutum patet ex eius commentarijs, quamuis contrarium putet quidam. Sic enim scribit: Causam quare hæc sibi data à patre dixerit, illico subiecit dicens, *quia filius hominis est*, vt intelligamus omnia sibi data fuisse, vt homini, qui quum creatura sit, nihil habet à seipso. Potest & alius dari huic distinctioni sensus à sensu Aug. paululum diuersus, & proposito magis conueniens, iste scilicet, dedit ei potestatem iudicandi omnes sensibiliter in nouissimo die, idque propterea, quia ipse est homo, qui ob id sensibiliter solus potest iudicare. Quoniam enim priùs dixerat patrem neminem iudicare, sed omne iudicium dedisse filio, hic iam illius assignat rationẽ, Patrem scilicet ob id neminẽ iudicare, quia non est filius hominis, ac proinde videri eum non posse à iudicãdis hominibus: Filium autẽ cõstitutum iudicem mundi, quia scilicet iudicium sensibiliter exequatur, propterea quòd cum eo quòd est filius Dei, etiam est filius hominis. Atque hic videtur loci huius verus esse intellectus, indicatus à Caietano. Sunt & qui sic intelligunt: Dedit ei potestatẽ iudicandi, propterea quòd seipsum adeò humiliauerit, vt filius hominis hominum causa fieri dignaretur, vt hîc id significetur quod ad Philip. 2. nempe potestatem iudiciariam filium accepisse, in præmium suæ humiliationis. Quomodocunq; autem locus hic vel distinguatur, vel intelligatur, semper illud, *filius hominis*, non potest hîc accipi quomodo fere semper in euangelijs, vt sit scilicet appropriatum Christo: sed simpliciter accipi debet, vt sit secundum phrasim Hebraicam

idem

idem quod homo, atque ob id etiã hoc loco apud Græcos neque dictioni, *filius*, neque dictioni *hominis*, additur articulus, quomodo tamen aliàs solet, cùm certum filium hominis significare vult Dominus, nempe seipsum. Notandum autem, ꝙ cùm hîc pater dicitur dedisse aliquid filio, quod ter hîc dicitur, Chrysostomus semper intelligit patrẽ dedisse filio secundum eius diuinitatem, propter eius scilicet à patre originem. Contrà Cyrillus semper intelligit patrem dedisse filio quatenus homo est, ob vnitatem, scilicet, humanitati diuinitatem. Augustinus verò primo & tertio loco intelligit filio patrem dedisse quatenus homini: secũdò verò loco, quatenus Deo, propter originem.

NOLITE MIRARI HOC, QVIA VENIT HORA IN QVA OMNES QVI, &c.] Quoniã magna erant & stupenda quæ sibi arrogauerat, videlicet mortuos qui audituri essent vocem ipsius, victuros, datam sibi à patre potestatem viuificandi & iudicandi, ideo vt admirationem imminueret, fidémque eorum faceret, adfirmauit se facturum quod longè maius esset & plus stupendum, & opere ipso aliquando declaraturũ se eam habere potestatem, quam sibi vẽdicauit, cùm voce sua olim in nouissimo die non solùm iam quosdã, sed omnes mortuos in vitã sit reuocaturus, reddẽs vnicuique pro meritis. Itaque illud, *hoc*, cùm dicitur, *Nolite mirari hoc*, non solùm refertur ad probandum ipsum habere potestatẽ iudicandi, sed & alia superiora, & *mirari*, hîc positũ est prodiscredere aut minus credere. Caietanus autem nõ intelligit Christum hîc probare per maius, habere se potestatem viuificandi vel iudicandi, sed reddere rationem eius quod dixit, sibi, propterea quòd filius hominis sit, datam potestatem iudicandi, idque ex modo iudicij futuri, videlicet ꝙ quia cõgregatio iudicandorum erit sensibilis, & iudicium erit sensibile, ideo pater dedit filio iudicium, quia filius hominis est. Itaque quod dicitur, *nolite mirari hoc*, secundum eum habet hunc sensum: Nolite mirari quòd filius est constitutus iudex, quia filius hominis est, venim non miremini propter rationis ignorationem, dicam vobis huius causam, &c. Cyrillus verò, qui etiam superius cùm diceretur: *Amen amen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui, &c.* intellexit Dominum loqui de generali resurrectione, pronomen, *hoc* refert ad curationem languidi, vt sit sensus: Cùm hæc quę dixi sic se habeant, nolite ergo mirari quòd vnus longo morbo dissolutus, verbo corroboratus grabatum tulit, & abiit, cùm mortem omnino sim destructurus, & orbem terrarum iudicaturus. Porrò per eos qui in monumentis sunt, intelliguntur omnes mortui. Ab his enim qui sunt in monumẽtis, & naturaliter sepulti sunt, etiam eos significauit qui non sunt naturaliter sepulti. Vox autem filij Dei, quam audituri dicuntur omnes qui sunt in monumentis, à quibusdam simpliciter accipitur virtus eius, vt audire vocem filij, non sit aliud quàm sentire vim filij volentis mortuos viuere. Sed rectius intelligitur vox ista esse ea, de qua dicit Apostolus 1. Thessal. 4. Ipse Dominus in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo. Et 1. ad Corinth. 15. In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. De qua voce etiam apud Matt. cap. 25. Media autem nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Et rursum Matth. cap. 24. Mittet filius hominis Angelos suos cum tuba & voce magna. Ex quibus satis patet vocem aliquam sensibilem Angelorum, aut vnius Michaëlis Archangeli ministerio formatam, quæ etiã tuba dicitur, tunc futuram qua mortui excitabuntur, quæ hîc vox filij Dei dicitur, eo quòd eius iussu facta, & ab eo habens suam efficaciam. Quod autem sequitur, & procedent qui bona egerunt, &c. sic debet distingui, vt post verbum, procedent, sit distinctiuncula, & intelligantur processuri quotquot sunt in monumẽtis. Deinde subnectũtur duæ partes, altera bonorum, altera malorum & est sensus: Et procedent, hoc est, prodibunt omnes è monumentis, qui quidem bona egerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ, hoc est, prodibunt ad hoc vt resurgant ad vitam æternam, scilicet & beatam, quæ sola verè vita est: qui verò mala egerunt, prodibunt in resurrectionem iudicij, hoc est, vt resurgant ad iudicium, hoc est, cõdemnationem à Domino contra eos mox ferendam. Idem dicitur & Daniel. 12. Multi de his qui dormiunt in puluere terræ, euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium, vt videant semper, vel, vt habent Hebræa, in contemptum sempiternum.

NON POSSVM EGO A MEIPSO FACERE QVICQVAM: SICVT AVDIO IVDICO, &c.] Hæc eò spectant, vt, quoniam dixit iudicandi potestatem sibi datam, quia filius hominis est, nemo putet aut metuat iudicium eius fore iniquum, eo quòd omnis homo sit mendax & falli possit. Ad quod excludẽdum asserit idẽ quod priùs, se non solùm nihil facere à seipso, hoc est, cuius pater in seipso non sit auctor, aut præter voluntatem patris, sed nec posse facere, ac proinde nec iudicaturum à seipso, sed omnes iudicaturum secundum patris voluntatem & testimonium, ac ob id iudicium suum fore iustum. Duo enim sunt quæ iudicium peruertunt, nempe causæ iudicandæ ignoratio, quam vt excludat dicit, *Sicut audio* (hoc est, à patre accipio iudicandum esse, qui falli non potest) *sic iudico*: & voluntatis humanæ corruptio ac iniustitia, quam vt excludat, adiecit, *quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem patris mei*, quæ certum est, non potest esse iniusta. Porrò totus iste locus declarari potest de Christo, tam ratione naturæ diuinæ, quàm ratione naturæ humanæ. Nam secundum diuinam naturam nihil potest facere Christus à se, quia illam non habet à se, sed à patre, idque eandem cum patre. Secundùm item humanam naturam nihil potuit facere à se, propter confirmationem animę in bono consecutam ex vnione diuinitatis cum humanitate. Secundum vtramque etiam iudicaturus est, sicut à patre audit. Audit enim etiam secundùm diuinitatem à patre, quia à patre habet ab æterno omnium cognitionem. Vt autem intelligatur quod dicit, *non quæro voluntatem meam, &c.* sciendum Dominum istud & similia de se dicere per imitationem. Imitatus est enim Iudæos quibus loquebatur, qui alium naturam eum putabant à patre, & proinde aliam etiam habentem voluntatem, cùm secundùm diuinitatem omnino eiusdem esset cum patre voluntatis, & secundum humanitatem ita voluntati diuinæ humana sua voluntate consentiens, vt nihil vellet contra Deum. Intelligendum ergo non voluisse Christum significare, priuatam sibi esse voluntatem à patris voluntate diuersam, quam tamen non voluerit quærere & implere: sed potius ideo dictũ esse: non quæro voluntatem meam, quòd non sit ei voluntas propria diuersa à patris volũtate. Sensus

ergo

ergo est: *non quæro voluntatem meam*, hoc est, voluntatem mihi soli propriam, & non communem cum patre, quia talem voluntatem non habeo, cùm secundùm diuinitatem vna mihi sit cum illo volũtas; sicut & vna natura: secundùm humanitatem verò
Psalm. 85. voluntas cum eius voluntate per omnia consentiẽs. Idem dicendi modus est & in eo quod dicit Dominus de se in Psalmis: neque iniquitas mea, neque
Tit. 3. peccatum meum. Non enim hoc dicit quasi adsit ei peccatum, sed quia non adest. Simile est illud: Non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos. Non enim fecimus, sed multa in hunc modum dicuntur, non quòd aliquid ponant, sed quòd auferant. Proindè non oportet hìc confugere ad voluntatem humanã, quæ etsi sit potentia diuersa numero à voluntate diuina, non est tamen in actibus suis & desiderijs à voluntate diuina diuersa & dissona. Hic autem magis est sermo de actibus & desiderijs voluntatis, quàm de ipsa potentia qua volumus. Illud autem: *Sicut audio iudico*, etiam aliter sic à quibusdam intelligitur: iuxta conditionem & cognitionem causę iudico, ita vt probem probanda, condemnem damnanda: quomodo dicitur iudex proferre sententiam iuxta audita & allegata.

SI EGO TESTIMONIVM PERHIBEO DE MEIPSO, TESTIMONIVM, &c.] Postquam de seipso mira & stupenda dixit, vocando se filium Dei, & quanta sit sua potestas prædicando, hic iam consequenti ordine confirmat quæ dicta sunt testimonijs irrefragabilibus, & simul redarguit eorum in recipiendo huiusmodi testimonia tarditatem. Sed difficultas occurrit, circa hanc sententiam: Si ego testimonium perhibeo, &c. Primùm etiam frequenter Dominus de seipso testimonium perhibuit, sicut Samaritanæ dixit: Ego sum Messias, & tamen certum est huiusmodi testimonia esse vera. Quomodo enim testimonium eius non erit verum, qui de seipso dicit: Ego sum veritas? Deinde infra cap. 8. de se Dominus planè contrariam profert sententiam: Etsi, inquit, ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est. Proinde quidam præsentem locum sic intelligunt, vt repetatur illud quod præcedit à meipso, vel subintelligatur, solus, & sit sensus: Si ego à meipso, vel, si ego solus perhibeo de me testimonium, &c. vt sit hæc sententia conditionalis, cuius & antecedens & consequens est impossibile, quæ ob id necessariò est vera, similis huic: Si leo volat, habet alas. Impossibile enim est filium Dei à seipso aut solum testificari de se, hoc est sine patre testificari. Verùm rectiùs secundùm Cyrillum & Chrysostomum intelligetur Christus istud dicere non ex propria sententia, sed ex sententia, & opinione eorũ quibus loquebatur. Quoniam enim cognouit Iudæos iam apud se cogitasse & dicere potuisse: Tu de teipso testimonium perhibes, & ideo testimonium tuum non est verum. Nemo enim qui de seipso testificatur, fide est dignus apud homines, propter suspicionem proprij amoris: ideo anteuertens illos, quod illi dicturi erant, dixit ex eorum sententia. Itaque sensus est: Scio vos dicturos, tu de teipso perhibes testimonium, ac ideo testimonium tuũ non est verum, nec vllius est momenti. Nec libet hac in parte iam vobiscum contendere, sed condescendens vestræ imbecillitati & opinioni, nõ requiro vt propter meum testimonium mihi fidem habeatis. Alius est autem qui testimonium perhibet de me, &c. Potest & sic intelligi, quamuis eodem ferè recidat. Si ego solus testificor de me, patiar meum testimonium vobis pro non vero haberi, vt illud, *testimonium meum non est verum*, non intelligatur affirmando dictum vel illatum, sed cõcedendo. Sic quidam.

ALIVS EST QVI TESTIMONIVM PERHIBET DE ME, &c.] Alius iste accipi potest vel ipse pater, quomodo accipit Cyrillus, vel potius ipse Ioannes Baptista, secundùm Chrysostomum. Nam de illo mox sequitur. Dicit autem, *scio quia verum est testimonium eius*, & eorum incredulitatem notans, & rationem subindicans, ob quam ausus est hæc tam magnifica de se superius prædicare, nimirum quòd certò sciret vera esse quæ de ipso perhibita sunt testimonia. Est ergo sensus: Quanquam vos non velitis illius recipere testimonium de me, ego tamen certissimè cognoui verum esse ipsius de me testimonium, atque ob id non dubitaui hæc quæ hactenus dixi de me prædicare. Testes autem de seipso producturus Dominus, primùm adducit Ioannis testimonium, vtpote debilius: deinde verò alios tres maiores Ioanne, nempe opera patrem, & scripturas. De Ioanne ergo apertè locuturus dicit: *Vos misistis ad Ioannem*, significans autoritatem magnam apud Iudæos Ioannem habuisse, ita vt etiam iudicio eorum testimonium eius non possit refelli. Est ergo sensus: Non potestis tergiuersari, leue pondus habere apud vos testimonium Ioannis. Nam quòd illum fide dignum haberetis, vos ipsi graues viros misistis ad illum, non ille vlrò aut me procurante accessit ad vos, vt à certissimo teste per certos homines cognosceretis, num ipse esset Messias. Ille autẽ à nuntijs vestris interrogatus, cùm haberi potuisset tanquam Messias, non vendicauit sibi falsam laudem, sed palàm professus est veritatem, testificans se non esse qui putabatur: me verò esse filium Dei & expectatum Messiam, qui tolleret peccata mundi. Huius ergo testimonium vel solum apud vos pondus habere deberet meritò. Cùm autem dicitur, *testimonium perhibuit veritati*, sensus esse potest: testimonium perhibuit mihi qui sum veritas, quomodo intelligit Cyrillus. Aut potius simpliciter intelligendum est: Ingenuè testificatus est veritatem, & id quod re vera testandum erat. Et quidem potius dicit, *testimonium perhibuit veritati*, quàm mihi, tum quòd sic magis cõmendetur Ioannis testimonium, tum quòd Ioannes non solùm de Iesu testificatus est veritatem, sed etiam de seipso, dicens se non esse Messiam, sed eum de quo dicit Isaias: Vox clamantis in deserto.

EGO AVTEM NON AB HOMINE TESTIMONIVM ACCIPIO, SED HÆC DICO, &c.] Verba hæc, *Ego non ab homine*, &c. Obscura sunt primo aspectu, & pugnantia cum scripturis. Quomodo enim non ab homine accipit testimonium, qui Ioannem misit vt testimonium perhiberet de se lumine, qui & Apostolis suis dixit: Vos eritis mihi testes in Hierusalem, & Samaria, & *Act. 1.* vsq; ad vltimum terræ? Verùm sensus satis apparet ex subiuncta aduersatiua, sed hæc dico vt vos salui fitis. Cùm enim ibi dicat se vti & adducere testimonium humanum, propter eorum salutem, satis patet præcedenti sententia voluisse significare se non accipere ab homine testimonium necessarium sibi, aut ex parte sua. Et verè sic est. Nam cùm Christus verus sit Deus, ac veritas infallibilis, ac proinde omni humano testimonio superior ac certior, in-

dignum est, quantum est ex parte sua, ipsum vti testimonio humano, quod constat esse fallibile. Propter hominem autem salutem, qui pro ipsorum intellectu non nisi per humana testimonia, diuina capere possunt, vtitur hominum testimonijs. Est ergo sensus huius loci: Ioannis testimonium non ob id vobis profero, quòd, quantum ad me pertinet, ego opus habeam commendari Ioannis testimonio. Ego enim à nullo homine ex parte mea necessariò accipio testimonium, cùm nihil mihi claritatis accedat ex illorum testimonio, omnísque illorum testimonio sim superior, claritatem habens apud patrem priusquam mundus fieret. Nec, quod ad me attinet, cupio commendari ab hominibus, cùm nihil morer humanam gloriam. Sed ideo Ioānis de me testimonium vobis ingero, & recipio, vt vos qui illi magis quàm mihi attendistis, & tanti fecistis vt illius requireretis testimonium, salui fitis, credentes illius testimonio, cùm nolueritis fidem adhibendo mihi condemnationem effugere. Hac ergo sententia Dominus duplicem excludit finistrā de se opinionem. Suspicari enim poterant, Ioannis testimonium à Christo inductum, quasi ab illo omnino penderet eius claritas & authoritas: suspicari item poterant ob id inductum, quod per illud gloriam sibi apud Iudæos venaretur. Itaque ob solam illorum salutem inductum asserit.

ILLE ERAT LVCERNA ARDENS ET LVCENS, VOS AVTEM VOLVISTIS, &c.] Commendationem Ioannis subijcit, tum ne parui fieri à se Ioannes putaretur, quia dixit se non accipere testimonium ab homine (sic enim coniungit Cyrillus hæc superioribus) tum vt significaret meritò illius testimonium à Iudæis fuisse recipiendū, & eorum incredulitatem per oppositionem magis notaret. Lucernam autem vocat primùm: quoniam non suo, sed alieno lumine præfulsit apud eos qui in caligine versabantur & tenebris. Lucerna enim quæ adhiberur pro tenebris noctis, non propriam, sed adiectam & forinsecus aduenientem lucem possidet. Secundò, quia adueniente & lucente sole iustitiæ, Ioannis erat cessatura lux. Et putat hîc Cyrillus saluatorem ad illud Psalm. 131. alludisse, vbi secundùm mysticum sensum de Ioanne est vaticinium: Paraui lucernā Christo meo. Atque ob hanc causam potest videri additus apud Græcos articulus ὁ λύχνος, illa lucerna. Dicitur autem lucerna ardens & lucens, ardens quidem per internam charitatem, qua in Deum flagrabat, qua & alios accendere studuit: lucens verò, per exteriorem doctrinam & vitæ exempla. Sunt enim quædam lucernæ neque ardentes, neque lucentes, sed extinctæ: sunt etiam ardentes, sed non lucentes, vt quæ sunt positæ sub modio: sunt rursum lucentes, sed non ardentes, videlicet prædicatores, bene quidem docentes, sed igne charitatis in seipsis nequaquam succensi. Quod autem sequitur: *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius*, hunc habet sensum: Quamuis Ioannes esset lucerna tam insignis, vos tamen non nisi ad breue tempus voluistis exultare in luce doctrinæ ipsius. Nam etsi imprimis exultantes quòd vir tantus vobis cœlitus contigisset à Deo, illius doctrinam probaretis, mox tamen per inconstantiam veluti fastidio affecti eum contempsistis, ipsius de me testimonia nihili facientes, eiúsque conuersationem improbantes, adeò vt diceretis dæmonium habere. Quidam autem in Paraph. hunc locum aliter intelligit in hunc modum: Cùm Ioannes solùm in hoc præluxerit, vt ad veram lucem suscipiendam præpararemini, vos tamen maluistis ad breue tempus in illius luce gloriari, quàm veram amplecti lucem, quæ gloriam largitur perennem, nec vnquam obscuratur, occidítve. Sed prior sensus videtur proposito magis conuenire, & alijs locis, vbi saluator Iudæos redarguit de non recepto Ioanne.

EGO AVTEM TESTIMONIVM HABEO MAIVS IOANNE, OPERA ENIM, &c.] Interpres illud, maius Ioāne, reddidit bona fide, vt habent ad verbum Græca. Nam illa habent, *μείζω τοῦ Ἰωάννου*. Verùm videtur in Græcis debere subintelligi alius articulus fœmininus, scilicet *μείζω τῆς τοῦ Ἰωάννου*, vt fit sensus: maius testimonio Ioannis. Non enim confertur testimonium cum Ioanne, sed cum testimonio Ioannis. Est autem sensus: Magnum quidem fuit Ioannis testimonium, ac meritò à vobis qui illum tanti fecistis suscipiendum: verùm quandoquidem illum cœpistis contemnere, & testimonium eius tanquam hominis qui falli possit non recipitis, deinde vt sciatis me non pendere à testimonio humano, ecce profero vobis testimonium maius Ioannis testimonio, quod & meam magis decet personam, & minus est contradictioni vestræ obnoxium. Imprimis enim ipsa opera miraculorum quæ ego tanta cum potestate facio, quæq; constat à patre mihi data, qui solus facit mirabilia, manifestè testificantur & declarant de me quòd pater miserit me, & proinde vera esse omnia quæ illius nomine vos doceo. Idem etiam postea dixit Dominus, Opera, inquit, quæ ego facio in nomine patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Et postea eodem cap. Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite. Et Nicodemus superius ostendit manifestè quàm efficax fuerit operum testimonium. Scimus, inquit, quia à Deo venisti, magister. Nemo enim potest hæc signa facere, nisi fuerit Deus cum eo. Porrò pater filio dicitur dedisse opera, secundùm diuinitatem quidem, quia ei dedit cum natura etiam potestatem operandi: secundùm humanitatem verò, quia ei iniunxit, & facere dedit. Non ociosè autem reperitur, ipsa opera quæ ego facio, facit enim ad maiorem asseuerationem huiusmodi repetitio, & pronomen, *ipsa*, emphasim auget. Est enim sensus: etiam si nullus hominum testetur, tamen ipsa opera per seipsa & vltrò testantur de me.

Ioan. 10.

Ioan. 3.

ET QVI MISIT ME PATER, IPSE TESTIMONIVM PERHIBVIT DE ME.] Adducit secundum testimonium maius, nempe testimonium patris. Est autem triplex testimonium patris de filio, præter testimonium operum, & testimonium scripturarū, quę etiam patris sunt testimonia. Primum est, quod sensibili voce redditum est primùm in baptismo, deinde in transfiguratione, quando audita est vox patris de cœlo, dicens: Hic est filius meus dilectus, &c. Secundum est, quod per internam reuelationem & inspirationem redditur à patre de filio omnibus credentibus, de quo dictū est Petro: Caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. De quo etiam Ioan. 1. suæ epist. c. 5. Qui credit, inquit, in filiū Dei, habet testimonium Dei in se. Tertiū est, quo testificatur per ipsa filij à se missi verba. De quo supra c. 3. Qui accepit eius testimonium, signauit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. Et

Matt. 16.

quia

quanquam hoc loco videatur potissimum loqui de testimonio patris in baptismo perhibito, propter verbum præteriti temporis, *perhibuit*, rectè tamen etiam alia duo testimonij genera hîc simul cõprehenduntur, vt ex sequentibus patebit. Quæ cùm à diuersis aliò & aliò referantur, videntur ex collatione huius loci cum alijs similibus locis in Ioanne potissimum eo spectare, vt significet Christus Iudæos patrem suum nõ cognoscere quamuis de eius cognitione gloriarentur, & testimonium quoque eius non recipere. Sic enim dicit cap. 7. Est verus qui misit me quem vos nescitis. Ego autẽ scio eum, & si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & quia me misit. Sic ca. 8. Est pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus noster est, & non cognouistis eum, ego autem noui eum, &c. Est ergo sensus huius loci: Pater qui misit me, ipse quoq; testimonium perhibuit de me. Hunc autem quantũuis vos cognoscere putetis, & de eius cognitione gloriemini, dicentes eum esse Deum vestrum, *non tamen* re vera cognoscitis. Neq; enim vnquam vel vocem eius auditis, vel speciem eius vidistis. Nam cùm sit spiritus, nec habet vocem quæ audiri possit humanis auribus, nec speciem, quæ cerni possit oculis corporeis. Moysi enim non talis visus est & auditus, qualis est suapte natura, sic enim soli filio visus est & auditus, præter quem Deum nemo vidit vnquam aut nouit. Accedit hîc, quod magis declarat vestram gloriationem esse vanam, nimirum quòd verbum & sermonem eius quo testificatur de me, non recipitis, nec finitis hærere & locum habere in animis vestris, quod hinc patet, quia non creditis huic quem ille misit, de quo palam voce cœlesti testificatus est esse filium suum, & per quem assidue vobis loquitur & testificatur, quem & multis interim sua inspiratione ostendit esse suum filium. Ex his patet quomodo intelligendum sit quod dicitur: *vocem eius nunquam audistis*, & quomodo non sit contrarium scripturis asserentibus vocem Dei auditã à Iudæis, qualis est quę habetur Deut. 4. Vocem verborum eius audistis, & formam penitus non vidistis. Et post ea eodem cap. Si facta est aliquando huiusmodi res, vt audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vidisti. Non est autem intelligendum, dictum ideo vocem Dei patris Iudæos non audisse, quòd vocem illam in baptismo factam è cœlo Iudæi non audiuerint, quòd scilicet absentes essent. Dicitur enim nunquam eos audiuisse, & non solùm tunc cùm pater testimoniũ perhiberet voce quadam sensibili: sed, vt satis patet ex prædictis, intelligẽdum Christum loqui de voce quæ propriè vox patris esset, quomodo est vox aliqua animalis vox, facta scilicet corporis proprijs naturalibus instrumentis: sicut quod de specie patris dicit, intelligendum est de specie quæ patris naturam in seipsa repræsentaret. Voluit enim Dominus his verbis significare quod alibi dicitur: Deum nemo vidit vnquam. & i Nemo nouit patrem nisi filius. Patet etiam ex superiori paraphrasi quid sit: *Verbum eius non habetis in vobis manens.* Videtur enim simile illi quod dicitur cap. 8. Sermo meus non capit in vobis, hoc est, non habet locum in vobis. Habebant enim Iudæi verbum Dei in se, quia in eis pater testificabatur: sed non habebant in se manens, quia illud non habebat locum in eis, hoc est, non recipiebatur ab eis, nec fixum fuit in cordibus eorum. Intelligitur autem rectè per Dei patris verbum, triplex illud, de quo priùs dictum est, patris testimonium.

SCRVTAMINI SCRIPTVRAS: QVIA VOS PVTATIS IN IPSIS, &c.] Tertium iam adfert de se testimonium maius testimonio Ioannis, Iudæis satis apertum, magnæq; authoritatis, & quod tergiuersari omnino nequeant, nimirum scripturarum authoritatem. Portò & nobis & Græcis dubium est an verbum, *scrutamini*, sit indicatiui modi, an imperatiui. Est enim Græcis verbum ἐρευνᾶτε. Et communiter quidem accipitur vt sit imperatiui modi, & intelligitur Dominus Iudæos remittere ad scripturarũ scrutationem: Secundùm quam acceptionem notandum, quòd non dicat, legite scripturas, sed *scrutamini*. Multa enim sunt in scripturis obscurè dicta de Messia, multa mysteria sub litera latentia, quæ non simplici lectione, sed diligenti perscrutatione sunt capienda. Et Iudæi quidem semper legebant scripturas, at non satis eas scrutabantur, quemadmodum nec modò, nimirum quòd in litera semper hæreant, thesauros altè defossos non potentes inuenire. Notandum etiam, secundum hunc sensum absolutè dictum esse, *scripturas*, non has, aut illas, sed omnes, scilicet legales & propheticas. Nullam enim scripturarum refutauit Dominus, nullam suspectam aut falsam asseruit, quemadmodum faciunt hæretici. Cyrillus verò vult verbum, *scrutamini*, non debere hoc loco accipi imperatiuè, sed indicatiuè, propter sequentia, quibus certè magis conuenit modus indicatiuus. Si enim imperatiuè dictum fuisset, dicendum fuerat, Scrutamini scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Bene autem dicitur, vos putatis in ipsis habere vitam æternam, non quòd Dominus velit eorum existimationem & expectationem reprehendere, sed quòd vellet notare inane esse studium legis in ipsis, neque eos hoc consequi in eis quod expectabant, eo quòd spiritu fidei destituti tantùm literæ inhærerent, nec ad verum scripturarum intellectum, per quem vitam æternam assequerentur, peruenirent. Dicitur autem eos putare habere vitam æternam in scripturis, hoc est, per scripturas, scilicet, per earum intelligentiam, fidem, & obseruationem. Sicut 2. ad Timoth. 3. dicitur: Ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem. Est ergo sensus huius loci, accipiendo verbum scrutamini, secundùm Cyrillum indicatiuè, quomodo magis cõuenit huic loco: quamuis idem penè sit sensus, si etiam imperatiuè accipiatur: Vos diligenter versamini in scripturis, assiduáque lectione earum intellectum exquiritis, eo quòd putetis per earum institutionem consequi vitam æternam: id quòd rectè putaretis, si eas rectè intelligeretis. Iam illæ ipsæ scripturæ, quas putatis factis meis esse contrarias, sunt quæ testificantur de me, quòd ego sum autor illius vitæ quam in scripturis quæritis. Et tamen non vultis venire ad me per fidem (fide enim acceditur ad me) vt habeatis per me vitam eam, quam in scripturis vobis videmini quærere. Ex qua explicatione patet quare dixerit: *non vultis venire ad me vt vitam habeatis*, nimirum quòd priùs dixisset eos in scripturis quærere vitam, significans eos sibiipsis esse contrarios, qui cùm vitam in scripturis quærerent, authorem tamen vitæ à scripturis demonstratum nollent recipere.

CLARITATEM AB HOMINIBVS NON ACCIPIO SED COGNOVI VOS, &c.] Postquam Dominus protulit ea quæ sunt de se testimonia, pergit Iudæorum redarguere incredulitatem: & quoniam zelo Dei ac legis Mosaicæ se putabant contra Dominum sanantem in sabbatho commoueri, Dominus contra ostendit eos & Deo & Moysi esse contrarios. Porrò illud, *Claritatem ab hominibus non accipio*, dupliciter potest connecti cum superioribus. Primò enim accipi potest, vt ex superioribus inferatur: vt sic iste sensus: Videtis ex his quæ modò dixi, me non accipere gloriam ab hominibus, sed à Deo patre meo qui glorificat me operum ac suo ipsius, scripturarúmque testimonijs: verùm cognoui vos destituros dilectione Dei: & ob id hæc quantumuis efficacia Dei de me testimonia, non habitura suam apud vos authoritatem, nec fidem nobis factura. Secundò, accipi potest illud dictũ per præoccupationem, videlicet vt quoniam Iudæi suspicari poterant ob id adducta hæc à Domino testimonia, quò sibi gloriam aliquam apud illos pararet, hanc de se excludat suspicionem. Itaque sensus erit: Nequaquam ob id quæ sunt de me adduxit testimonia, quòd cupiam apud vos in pretio haberi, & laudem aliquam humanam mihi conciliare velim. Ego enim non accipio gloriam aliquam ab hominibus, cùm sim ex meipso plenus gloria quam à patre accepi, sed hæc solo amore vestræ salutis adduxi, videlicet vt ad Dei dilectionem perueneretis, quam cognoui vos non habere, quantumuis id opinemini. Aut potius sic: Non ob id vobis contemptum mei in scripturis tam apertè commendati exprobraui, dicens nolle vos venire ad me, quòd vener laudem humanam: sed quòd exploratum habeam destitutos vos esse dilectione Dei: quam si haberetis, obuijs vlnis me exciperetis, & simul cum Deo ex quo processi diligeretis. Si, inquit capite octauo, Deus pater vester esset, diligeretis vtique me. Ego enim ex Deo processi, & cætera. Sic ferè Cyrillus. Patet autem illud, *Claritatem vel gloriam ab hominibus non accipio*, variè intelligi. Primò, vt sit sensus: Non indigeo accipere aliquam gloriã ab hominibus, quomodo intelligit Theophylactus. Secundo absolutè, vt intelligatur nullam gloriam ab hominibus vnquam accipere. quemadmodum nec pater accipit, nec accipere potest. Sicut enim nox quidem accipit aliquam claritatem ab accensis lucernis, dies verò non accipit ab eis, quia clarus est claritate maiore solis: ita Dominus cùm esset clarus diuina gloria, non accipit aliquam claritatem gloriæ à laudibus hominum: à quibus homines suam accipiunt claritatem, & gloriam. Tertiò sic, non requiro gloriam ab hominibus, vel gloriam quæ est ab hominibus, non accipio, hoc est, non magnifacio. Atque hoc tertio modo videtur potissimùm debere accipi, quia postea accipere gloriam humanã, opponitur ei quod est, quærere gloriam à Deo.

EGO VENI IN NOMINE PATRIS MEI, ET NON ACCEPISTIS ME.] Ostendit per ista non habere eos dilectionem Dei in seipsis, hoc est in cordibus ipsorum, quantumuis eam haberent in ore. Venire autem in nomine alicuius est ab illo missum esse, & omnia quæ quis facit, illius nomine facere, hoc est, illius authoritate, & ad illius gloriam & commodum. Est ergo sensus: Quòd non habeatis Dei dilectionem hinc manifestũ est, quia cùm ego venerim missus à patre meo, omniáque ex illius authoritate, & ad illius gloriam faciam: non tamẽ recepistis me. Si alius venerit sua authoritate, nullum habens à Deo mandatũ, sed in omnibus suam quærens gloriam, hunc recipietis. Istud frequenter impletũ est. Nam non multo post Christum fuit apud Iudæos Ægyptius quidam magus, quem vocarunt Ben Chuziba, qui triginta hominum milia sibi congregarat, Christũ se esse mentitus, de quo Iosephus lib. de bello Iudaic. 2. ca. 12. Fuit postea & alter Ben Chuziba sub Adriano Imperatore, qui innumerabilem turbam seduxit, vt ipsi Iudæi scribunt. De quibus duobus prolixè mira scribit ex libris Thalmudicis Petrus Galatinus lib. 4. c. 21. Nouissimè autem istud saluatoris dictũ implebitur in nouissimo Antichristo, qui extollet se supra omne quod dicitur Deus. De Iudeis enim potissimum dictum esse vult Cyrillus illud Paul. 2. Thessal. 2. Eo quòd charitatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, ideo mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio.

QVOMODO VOS POTESTIS CREDERE QVI GLORIAM AB INVICEM ACCIPITIS, &c.] Ostendit causam incredulitatis eorum, retorquens in eos id quod de se ne suspicarentur priùs, præoccupans à se exclusit, nempe appetitum laudis humanæ, quo quantum tenebantur Pharisæi, contra quos hæc maximè dicta videntur, ostendit illud saluatoris: Omnia opera sua faciunt vt videantur ab hominibus. &: Amant autem salutationem in foro, primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in synagogis. Quod autem huiusmodi gloriæ apertius obstiterit fidei multorum, declarat bene postea Ioan. ca. 12. dicens: Et ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisæos non confitebantur, vt è synagoga non eicerentur, dilexerunt enim gloriam hominum magis quàm gloriam Dei. Itaque gloriæ humanæ appetitus fidem multorum impediuit, Multi enim ob id Christo credere aut illum cõfiteri noluerunt, qui nolebant videri humilis Iesu cum humilibus discipulis discipuli, nec ob eius sequelam & susceptionem, infidelium irrisionem, persecutionem aut contumeliam perferre. Et speciatim Pharisæi obstrepebant ad Christi verba, quòd nollent illum præse honorari à multitudine. Est ergo sententiæ huius cum superioribus ista connexio. Non mirum certè si me, etsi venientem in nomine patris non recipiatis. Qui enim possetis credere mihi vos qui, post posita gloria illa vera & solida quæ à Deo est, venamini vanam & futilem laudem apud homines, & ob id dedignamini humilis hominis esse discipuli, cupientes potius ipsi magistri dici, & hominibus placere? Si enim, quemadmodum ego, contempta humana laude vnicè quæreretis gloriam illam verã quæ est à solo Deo, à quo solo qui commendatur, is demum verè probatus est, facilè mihi crederetis, tum quòd sublata esset incredulitatis vestræ causa, tum quòd aliud non docerem quàm qua ratione possit homo ad gloriam illã quæ à Deo est peruenire, quodq; ex multis quæ dixi testimonijs mox intelligeretis me à Deo esse missum & proinde recipiendum ab his qui Deo vellent esse commendati. Hic autem obseruandum: quantum malum sit vanæ gloriæ appetitus, cùm non solùm affectum deprauet, sed etiam intellectum excæcet, vt non possit quod verum est cernere: non solùm pugnans cum charitate, sed etiam fidem impediens, sine qua nulla potest esse vera virtus.

NOLITE

NOLITE PVTARE QVIA EGO ACCVSATVRVS SVM VOS APVD PATREM: EST QVI.] Quoniam iam de carentia dilectionis diuinæ, & appetitu laudis humanæ atque incredulitate Iudæos reprehendit, excludit à se suspicionem quæ venire in animũ Iudæorum poterat, & retorquet in eos contẽptum Moysi, quem illi in Christo reprehendebant, dicẽtes eũ soluisse sabbathum, & simul punitionem infidelitatis eorum significat per accusationẽ Moysi. Nam accusatio ad punitionem ordinatur. Nolite, inquit, putare quòd ego cupiẽs vlcisci contemptũ mei, sum vos accusaturus apud patrẽ: Nihil enim opus erit me delatore, nec accusatio vestri mihi reseruatur. Nam etiam nunc accusat vos ipse Moyses, in quo tamen salutis vestræ spem collocatis, quia per illius scripturas & per intercessionem speratis consequi salutẽ. Accusat, inquam, propter iniuriã sibi illatam per vestram incredulitatem. Si enim ex animo & rectè crederetis Moysi, crederetis vtiq; etiam mihi, cùm ille de me scripserit. Dicitur autem Moyses accusare Iudæos, quia declarat eos suis scriptis esse puniẽdos. Se verò Dominus dicit non accusaturum, non quòd nulla ratione eos accusabit, sed vsitato loquẽdi more significare voluit non opus fore sua accusatione, aut se non primum accusaturũ Iudæos. Deinde significare voluit, sibi non competere accusationem, cùm sit à patre omniũ iudex constitutus. Quòd si quæratur, quomodo Iudæi dicuntur sperare in Moyse, & tamen non credere illi: respondeo, dum, credidisse illos Moysi in genere, non credidisse autẽ in singulari, hoc est, credidisse vera esse quę Moyses scripsit, non credidisse autẽ ipsius vaticinia in isto singulari homine Christo impleri, quòd tamen tenebãtur credere ex tam apertis & multis testimoniis. Scripsit autem Moyses de Domino dupliciter. Primùm, figuris quibusdam & vmbris illum depingẽdo, quod fecit historiarũ & ceremoniarũ legis descriptione. Secundò, illũ vaticiniis suis promittendo, atq; de hoc genere scripturarũ maximè dictum videtur à saluatore: *De me ille scripsit.* Apertè enim de Christo scripsit in celebri illa promissione facta Abrahæ: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et Gen. 49. cùm dicit: Non deficiet sceptrũ de Iuda, donec veniat qui mittendus est, vel, vt habent Hebræa Schiloch, hoc est, fœlix & fortunatus, aut secundùm aliquos, sospitator & fœlicitatis author. Deinde Deuter. 18. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies, &c. Ad quod Moysi testimonium hîc singulariter videri potest respexisse Dominus, quia & ibi fit mentio de Prophetæ veniente in nomine Dei, & veniente in nomine suo. Sequitur enim: Qui autem verba eius quæ loquitur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor existam. Propheta autem qui arrogantia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi vt diceret, interficietur.

SI AVTEM ILLIVS LITERIS NON CREDITIS, QVOMODO VERBIS MEIS CREDETIS?] Argumentum est à maiori, quod in duobus consistit, nempe in cõparatione Moysis ad Iesum, quorum ille maiorem apud Iudæos authoritatem obtinuerat: & in cõparatione scripturarũ ad verba. Sicut enim firmius est quod mandatur literis, ita est culpabilius & maius non credere scriptis, quàm non credere verbis. Est ergo sensus: Si non creditis etiam scriptis Moysi, quorum tamen authoritas, sicut & authoris semper apud vos fuit sacrosancta, quomodo credetis non scriptis verbis meis, qui tam exigua apud vos sum authoritate? Significat ergo Dominus differentiam inter se & Mosen in hoc quòd Moses scripsit, ipse verò Dominus nihil scripsit. Ita enim cõueniebat diuinitati eius. Nã diuinitatis est scribere non in mẽbranis, sed in cordibus, & reuelare scribenda per alios.

† c *Factũ est autem*
Δ c. *transiret.*
‖ c. *vellebant*
† *mãducabant*

PHARISÆOS OB CONFRICATAS A DISCIPVLIS SPICAS IN SABBATHO OFFENSOS CONFVTAT DOMINVS. Matth. 12. Marci 2. Lucæ 6. CAPVT XXXVII.

Δ c. *pharisæi autẽ*
‖ a *dixerunt*
† b. *quid discipuli tui faciũt sabbathis quod non licet*
Δ a. *At ille dixit eis*
b. *Et ait illis*
a. *Non*
c. *Nec hoc legistis quod fecit*
† c.o. *cum esuriisset*
Δ b.o. *introiuit*
‖ a.o. *comedit*
† a.o. *edere*
Δ c.o. *tãtum*
‖ a. *Dominus enim.*
c. *Quia Dominus.*

† [h] *T factum est* [b] *iterum* [a] *in illo tempore abiit Iesus per sata* [c] *in* [f] *sabbatho* [c] *secundo primo,* [&] [h] *cùm* [b] *sabbathis* Δ [h] *ambularet per sata,* [l] *discipuli eius* [a] *esurientes,* [c] *ceperunt* [b] *progredi &* ‖ [l] *vellere spicas* [c] *&* † *manducare* [c] *confricantes manibus.* Δ [l] *Quidam autẽ Phariseorum* [a] *videntes* [c] *dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbathis? [Et]* ‖ [c] *dicebant ei: Ecce* † *discipuli tui faciunt quod non licet eis facere sabbathis.* Δ [l] *Et respondens Iesus ad eos dixit:* ‖ *Nunquam* [a] *legistis quod fecerit Dauid quando* [b] *necessitatẽ habuit, &* † [l] *esuriit ipse & qui cum eo erant, quando* Δ *intrauit in domum Dei* [b] *sub Abiathar principe sacerdotum,* [l] *& panes propositionis* [c] *sumpsit, &* ‖ [l] *manducauit,* [h] *& dedit his & qui cum ipso erant,* [l] *quos non licebat* † *mãducare* [c] *ei, neque his qui cum eo erant, nisi* Δ *solis sacerdotibus?* [a] *Aut non legistis in lege quia sabbathis sacerdotes in templo sabbathum violant, & sine crimine sunt? Dico autem vobis, quia templo maior est hic. Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo & non sacrificium, nunquam condemnassetis innocentes.* [h] *Et dicebat eis:* [b] *Sabbathum propter hominem factum est, & non homo propter sabbathum.* ‖ [l] *Itaque dominus est filius hominis etiam sabbathi.*

Sabbathũ sic. a pri mi quid.

ET FACTVM EST [b] ITERVM [a] IN ILLO TEMPORE ABIIT IESVS PER SATA IN SABBATHO, &c.] Illud, *iterum*, quod est in Marco apud nos, cũ non sit apud Græcos, non est accipiendũ vt significet secunda vice Dominũ per sata transisse, sed referri debet ad calumniã Pharisæorũ. Cùm enim apud Marcũ præcedant aliquot Pharisæorum calũniæ significatur iam alterã sequi, alia occasione Dño obiectam. Porrò quod sit sabbathũ secundo primũ, de quo Lucas, certum haberi non potest: propterea q̃ huiusmodi sabbathi nusquã alibi fiat mẽtio. Itaq; fit vt plerique de hoc nihil omnino scribant, pleriq; etiam variè de hoc sentiant. Ambrosius enim super Lucam nihil explicat

præter allegoriam, dicens hac dictione significari A sabbathū Euangelicum, quod est spirituale: secundum quidem, quia præcessit legale: primum verò, quia dignius. Et Hieronymus ad Nepotianū narrat se cùm versaretur apud Nazianzenum, hāc illi proposuisse quæstionem, quid sibi vellet apud Lucam sabbathum secundoprimum. At illū cùm, vt verisimile est, non haberet in promptu quod responderet, elusisse ioco. Docebo, inquit, te apud populū, vbi acclamantibus & applaudentibus cunctis, velis nolis cogeris nobis assentiri. Vt autem intelligantur eorum opiniones qui videntur aliquid probabiliter differere de sabbatho secundoprimo, primùm dicendum de significatione vocabuli, Sabbathum. Sciendum ergo Hebræam esse dictionem, qua B significatur propriè quies. Dicunt autem Hebræi שבת & שבתות hoc est, Sabbath vel sabbathō, differréque hoc Sabbath à sabbathō, quod Sabbath vt primitiuum propriè significat requiem: Sabbathon autem, vt deriuatiuum & denominatiuū propriè significat festū in quo requiescendū erat ab operibus: sed hæc differentia non seruatur vbiq; nam Sabbath frequenter ponitur pro ipso festo. Ab istis duobus nominibus videtur ortū, quòd apud Græcos nomen σάββατον aliquando declinetur in tertia declinatione, & aliquando in quinta. Nam in Euāgeliis frequenter inuenitur datiuus σαββάσι, qui videtur deriuatiuus non à σάββατον, ς, sed à σαββᾶτ, σαββατ@. per quintā. Errauit itaq; in hoc nomine C Plutarchus, qui, vt testatur Cœlius lib. 4. ca. 15. putauit nomen istud tanquam natura Græcū deriuari à verbo Græco, σαβάζω, quod significat bacchari, & more bacchantium tripudiare: vnde & Bacchus Græcis dicitur σαβάσι@, eo quòd Iudæi, secundum eum, die sabbathi solebant sese inuitare ad largius bibendū. Sciendum secundò nomen sabbathi non solùm dici de septimo hebdomadæ die Iudæis celebri, qui propriè tamen dicitur sabbathū, sed etiam de aliorum festorū celebribus diebus, vt de prima die mensis septimi, festo propitiationis, prima & septima die festi azymorū, prima & octaua die festi tabernaculorū, ac die Pentecostes. Nam etiam in D his diebus ab operibus erat requiescendū. Sed hoc erat differentiæ, quòd in vulgaribus sabbathis, quæ septimo quoque die recurrebant, adeò nihil operis erat licitum, vt nec cibum parare liceret, vt patet Exod. 35. vbi dicitur: Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbathi. In aliis verò licebat ea parare quæ ad cibum pertinebant, vt patet Exod. 12. vbi dicitur de festo azymorum: Dies prima erit sancta atque solennis, & dies septima, eadem festiuitate venerabilis, nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent. Vocari autem huiusmodi festa etiam sabbatha, patet Leuit. 23. ca. Ibi enim prima dies azymorum vocatur sabbathum, cùm dies sequens, in quo offerendus erat manipulus spicarum, vocetur alter E dies sabbathi, vel vt habēt Hebræa, crastinum sabbathi. Eodémque capite de die expiationis dicitur: Sabbathū requietionis est, & affligetis animas vestras. Et sequitur: Die nono mensis à vespere vsque ad vesperā celebrabitis sabbatha vestra. Et sequitur de festo tabernaculorum: Die primo & die octauo erit sabbathum. Reliqui autem dies qui sunt inter primum & vltimū diem alicuius festi constantis ex plurimis diebus, non dicuntur in scripturis neque à Iudæis sabbatha, quoniam in illis non erat requies ab operibus. Præterea per κατάχρησιν nomē sabbathi accipitur nonnunquā pro eo tempore q est inter sabbathū & sabbathum, hoc est, tota hebdomada, & pro singulis etiā hebdomadæ diebus. Hieronymus enim frequenter nomen Sabbath Hebraicū vertit per hebdomadam, vt Leuit. 23. vbi sic vertit: Numerabitis ab altero die sabbathi in quo obtuleritis manipulum primitiarū, septē hebdomadas plenas. vsq; ad alteram diem explerionis hebdomadæ septimæ. Hic enim pro nomine, hebdomada, semper est Sabbath. Vnde Hebræi dicūt prima sabbathi, secūda sabbathi, &c. Et Paulus 1. Corinth. vlt. vult collectas fieri in vna sabbathi, hoc est, prima hebdomadæ, quanquā illo loco Græcè sit, σαββάτων, hoc est, sabbathorū, sicut & Matthæi vltimo, & Lucæ vltimo, & Ioan. penult. vbi nos habemus, vna vel prima sabbathi, Græcè est σαββάτων, hoc est, sabbathorū, quomodo etiā nos habemus in Marco: Et valde mane vna sabbathorum. Ex quibus locis patet, nomen sabbathi, etiā singulos hebdomadæ dies significare. Ad hæc in scripturis fit mētio de sabbatho terræ, quo terra. s. debuit quiescere apud Iudæos septimo quoque anno, vt scribitur Leuit. 25. Deinde de sabbatho Christianorū, de quo Isaiæ vlt. & in epist. ad Hebr. 4. cùm dicitur: Relinquitur sabbathismus populo Dei. Et hactenus quidem de vsu vocabuli, Sabbathū, in scripturis. Vt autem iam præcipuas sententias de sabbatho secundo primo afferamus & expendamus, imprimis sciendū quosdam sabbathū secundoprimum asserere fuisse primā diem azymorū, sic dictam quòd prima quidem esset ab azymis, secūda verò dies esset paschę, quia pascha incepit decimaquarta luna: prima dies verò azymorū decimaquinta luna. Sed prętet multa alia absurda quæ complectitur ista sententia, eriam hinc constat nō posse hunc diem intelligi, quia prima die azymorū nondum licebat spicas carpere & comedere, vt priùs dictū est. Theophylactus autem putat sabbathū secundoprimum dici septimā aliquam hebdomadæ diem, quā in parasceue. i. sexta hebdomadæ die festum aliquod præcesserit: Iudæi, inquit, omne festū sabbathum nominabant. Sabbathum enim quies dicitur. Sæpe igitur occurrebat festum in parasceue, & vocabāt parasceuen sabbathum propter festum. Deinde q propriè est sabbathum, nominabant secundoprimū, eo quòd sequatur festum & sabbathum quod præcesserat. Verùm quo minus probari hæc Theophylacti sententia possit, fortiter obstat, quòd Iudæi à tempore finitæ captiuitatis Babylonicæ nominatim cauerūt vt annum sic temperarent, ne sabbatha magnorū festorū vulgaribus sabbathis coniungerētur immediatè, vt postea latius ostēdetur, cùm tractabitur de paschate illo vltimo in quo Christus mortuus est. Itaque Tullius quidam Crispoldus ex quibusdā glossis Iudæorum colligit sabbathum secundoprimum fuisse diem qui primum diem azymorum propriè sequeretur, hoc est, decimam sextam lucam, quo die Leuit. 23. præcipitur offerri manipulus. Osiander verò & Caietanus putant sic appellari dies qui ea festa concludunt, quæ pluribus diebus aguntur, vt sunt septimus dies azymorum, & octauus dies festi tabernaculorum. Rectè enim hos dies vocari sabbatha secundoprima, eo quòd pari honore obseruandi essent cum primo, & primo per omnia similes, primúmque sic referentes, vt videri possent sabbathum primum secundariò repetitū, atque ob id secundoprimum. Secundùm omnes autem sententias constat hanc historiam rectè subiunctam

Sabbathi secundoprimi descriptio.

superiori facto,& sermoni Christi quem descripsit Ioannes. Nam illa probata sunt contigisse in festo Paschæ. Iam secundum omnes prædictas sententias sabbathum istud secundoprimum statim fuit à Paschæ primo die. Nam secundùm vltimam sententiam tantùm duo fuerunt sabbatha secundoprima, nempe vltimus dies festi azymorum,& octauus dies festi tabernaculorum. Certum est autem hìc non significari octauum illum diem festi tabernaculorũ, cùm tunc omnes segetes essent ex agris collectæ. Significatur ergo secundum eam sententiam septimus dies azymorum, vt intelligi possit hæc de spicis confricatis contigisse in eo itinere quo Christus à festo paschatis, cuius Ioannes proximè meminit, è Iudæa in Galilæam rediit. Sed his duabus posterioribus sententiis præter alia quæ obiici possent, illud videtur maximè obstare, quòd secundùm eas sabbathum secundoprimum nõ necessariò fuerit sabbathum propriè dictũ, hoc est, septima hebdomadæ dies. Iam, vt ex prædictis patet, nullis aliis sabbathis interdictum fuit parare ea quæ ad vescendum pertinebant, præterquam in sabbathis propriè dictis: quale sabbathum si non fuisset sabbathum de quo hìc fit mentio, verisimile non est Pharisæos culpaturos discipulorũ factum, vtpotè pertinens ad vescendum. Quidã volunt sabbathum secundoprimum, esse sabbathum aliquod non primum, hoc est, principale, quale erat septima hebdomadæ dies, sed minus principale, solennitatem. f. aliquam nouilunij, vel similem, vt intelligatur Lucas dixisse in sabbatho secundoprimo istud contigisse ad significandum non contigisse in sabbatho celeberrimo, sed tali in quo factum minus fuerat calumniandum. Verùm vt non est verisimile Pharisæos id criminaturos, quod omnes sciebant in lege apertè permitti: ita non videtur Lucas illud adiecisse, secundoprimo, quò sabbathi istius celebritatem minueret, sed potius vt augeret, ostenderétque scãdali Pharisæorum occasionem etsi non omnino iustam, tamen quæ iusta videretur secundùm legem esse. Proinde cùm nihil planè certum adferri possit, probabilissima videtur Chrysostomi sententia, qui Homil. 40. super Matthæum dicit, sabbathum secũdoprimum dictum, quando quies & otiũ duplex erat, tam videlicet sabbathi propriè dicti, quàm solẽnitatis alicuius incidentis, vt sabbathum secundoprimum tale fuerit, quale fuit illud de quo dicit Ioannes: Erat enim magnus ille dies sabbathi. Et ob id videri potest dictum in Marco,& similiter in Matthæo apud Græcos, Dominum transisse in sabbathis per sata, videlicet quòd dies illa bis esset sabbathum, nisi velimus potius phrasi Hebraica intelligere pluralem numerum pro singulari positũ, vt, in sabbathis, sit, in aliquo sabbathorũ. Secũdùm hanc autem sententiã sabbathum istud, fuit sabbathum aliquod propriè dictũ, cui incidit vel festũ nouilunij, vel festum Pentecostes. neq; necesse erit sabbathum istud accipere fuisse tam vicinũ paschati quomodo alij accipiunt, quando non est multũ verisimile, inueniri facilè potuisse passim in agris spicas maturas quas vellere potuissent discipuli, & comedere. Quid autem sibi velit quidam in Paraph. explicans hunc locũ, omnino non intelligo, cùm sic scribit super Lucã: Accidit itaq; sabbatho quodam, quod Iudæi δευτεροπρῶτον, hoc est, secundoprimũ vocant, propterea quòd incidens inter duo sabbatha, videatur geminam habere religionem, quòd & finis sit sabbathi præcedentis, & initium sequentis.

A [a] DISCIPVLI EIVS ESVRIENTES COEPERVNT [b] PROGREDI ET [c] VELLERE SPICAS, &c.] Quod dicit Marcus, *cœperunt progredi & vellere spicas*, hic est intelligendum, cœperunt progrediendo vellere spicas, vel vt habent Græca, cœperunt iter facere vellendo spicas. Non enim significatur, quòd cùm Christus transiret per sata, discipuli cœperunt progredi, quasi tunc primùm cœperint ambulare: sed quòd inter ambulandum vellebant spicas, vt intelligeretur citra magnũ studium & occupationem, obitérque discipulos spicas vulsisse. Vbi & hoc notandum, quomodo in discipulis auidis doctrinæ Christi, corporalium ciborum non fuerit cura, vt aut priùs sumptis epulis se contra famem munirent, aut sibi de cibo secum in via ferendo prouiderent, aut exquisitos cibos requirerent esurientes, contenti scilicet populari leuandæ famis solatio, nec præparatos cibos, sed simplices cibos quærentes, præ se ferentes satis vitam austeriorem, vt annotauit Hieronymus. Notandum & illud, Dominum, etsi sciret ex hoc facto discipulorum scandalizandos Pharisæos, permisisse tamen, imò eius dispensatione factum vt esurirent discipuli, & esurientes per sata transirent, vt haberet occasionem superstitiosam Pharisæorum sententiam de sabbathi obseruatione refutandi, & demonstrandi se Dominum esse sabbathi, qui cum suis sabbathi lege non planè teneretur. Hæc enim duo sunt quæ postea docet Dominus. Non carpunt autem Pharisæi quòd Christus cum discipulis in sabbatho ambulabat. Licebat enim aliquãto spatio ambulare in sabbatho, vnde Act. 1. dicitur mons Oliueti distare à Hierusalẽ, habens iter sabbathi. Nec carpunt quòd alienas spicas decerperent. Nam & id licitum fuit secundùm legem. Sic enim præcipitur Deuter. 23. Ingressus vineam proximi tui, comede vuas quantũ tibi placuerit, foras autem ne efferas tecum. Si intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falce autem non metes. Sed quòd in sabbatho id faciebant, quod alioqui erat licitum, carpebant, circa minutissima nimis superstitiosi, commiserationis affectu destituti, atque etiam ex minimis vndequaque contra Dominum occasionem criminandi quærentes. Hæc est enim natura eorũ, qui quærẽtes videri sancti apud homines, vera Dei & proximi dilectione carent. Quòd autem apud Lucam dicantur Pharisæi locuti discipulis, apud Matthæum & Marcum ipsi Domino, nihil habet repugnantiæ. Rectè enim intelligitur priùs quidem locutos discipulis, deinde mox etiam Domino, volentes in eum torquere discipulorum eius crimen, & in discipulis ipsum calumniari. Nam quẽadmodum discipulorum probitas commẽdat præceptorem, ita malefacta eorum solent imputari his qui instituerent.

E ET RESPONDENS IESVS AD EOS DIXIT: NVNQVAM LEGISTIS QVID FECERIT DAVID.] Dominus suo more sic patrocinatus est suis discipulis ab ipso omnino pendentibus, vt legis Mosaicæ peritos ex ipsa lege & scripturis refelleret, docens qui potius reprehendi mererentur. Quoniam enim Pharisæi de scripturarum intelligentia gloriabantur, hic frequenter dominus eos notat de scripturarum ignorantia & nõ recto intellectu. Id enim notat cùm dicit: *Nunquam legistis.* Aut, *non legistis*, Et, *si sciretis quid est*, &c. Duobus autem exemplis discipulorum factum hic defendit, quæ deinde sententiis apertis

& ſcripturis confirmat & comprobat. Et primum quidem exemplum deſumptum à facto Dauidis, oſtendit diſcipulorum factum licitum eſſe propter vrgentem neceſſitatem. In quo exemplo duo ſunt notanda. Alterum, quod exemplū affertur non ſolum ex facto Dauidis, ſed etiã eorum qui cum ipſo erant, ad excludendum ſingularitatem Dauidis, ne ſcilicet dicerentur Phariſæi Dauidi id licuiſſe tanquam Regi & Prophetæ Domini. Hoc enim non potuerunt dicere de his qui cum ipſo erant. Alterum eſt, quòd exemplum ſumptum eſt à facto maioti. Nam longè maius eſt laicos veſci panibus propoſitionis, quos ſoli ſacerdotes poterant edere, vt ſcribitur Leuit. 24. quam operari in ſabbatho, vt patet ex eo quòd multis de cauſis excuſari poteſt operatio in ſabbatho, & ſæpe accidit: ſemel verò tantùm accidit vt laici veſcerẽtur panibus ſanctis, quãdo etiam eſurientium mundicitiam ſacerdos exquiſiuit, vt patet 1. Reg. 21. Eſt ergo ſenſus: Qua fronte me meoſq; diſcipulos defertis, quòd coacti fame ſpicas aliquot fortè obuias in ſabbatho decerpant quò famem ſubleuent, cùm ſcriptura, cuius vos ſcientia gloriamini, commemoret Dauidem in ſimili neceſſitate deprehenſum feciſſe quiddam, in quo etiam magis videtur temerata religio, nec tamen eius factum vel à ſcriptura, vel à quoquam veſtrum reprehenditur? Is enim cum neceſſitate famis vrgente confugiſſet in domum Dei, nec haberet ſacerdos laicos panes, non veritus eſt accipere non ſolùm pro ſe, ſed etiam pro his qui cum ipſo erant panes ſanctos, quos propoſitionis vocant, quos ſecundum legem ſolis ſacerdotibus licitũ erat edere, idq; in loco ſancto. In quo factum Dauid ipſum etiam ſummum ſacerdotem, legis vtiq; non ignarum, habuit conſentientem & cooperantem. Hoc ſi neſcitis, aut non meminiſtis, qua fronte profitemini ſcripturarum ſcientiam? Si ſcitis ac meminiſtis, cur in ſimili cauſa Dauid & ſacerdotem qui panes dedit abſoluitis, me autem meoſque tanquam nefarij criminis reos culpatis? Ex qua explicatione patet præter duo illa quæ in hoc exẽplo dicta ſunt annotanda, etiam illud obſeruandum, hoc exemplo Dominum non tantùm diſcipulos, ſed etiam ſe directè defendere. Porrò circa hoc exemplum duo occurrunt dubia, de concordia narrationis hiſtoriæ huius in hoc loco, & in eo loco vnde eſt deſumpta, ſcilicet 1. Reg. 21. Primũ enim ibi dicitur iſtud Dauidis factum cõtigiſſe ſub Achimelech, pro quo malè legitur in Græcorum libris, Abimelech: hic verò à Marco dicitur contigiſſe ſub Abiathar principe ſacerdotum, qui fuit filius Achimelech. Secundò hic dicuntur fuiſſe quidam cum Dauide, quibus etiam dederit Dauid edendos panes propoſitionis, cùm in hiſtoria Regũ apertè dicatur Dauidẽ fuiſſe ſolum. Ideo enim obſtupefactus Achimelech ſacerdos dixit ei: Quare tu ſolus, & nullus eſt tecum? Et ad primum quidem horum dicũt quidam, vt indicat Theophylactus, cùm iſtud factũ Dauidis contigit, Achimelech quidem fuiſſe ſacerdotẽ, qui tũc in domo Dei miniſtrabat: Abiathar verò, non eum qui filius fuit Achimelech, ſed alium aliquẽ, fuiſſe ſummum ſacerdotem. Verùm ſatis cõſtat, Achimelech fuiſſe ſummum ſacerdotem, ex hiſtoria Regũ. Aliter ergo dici poteſt filium poſitum hic potius quàm patrem, eo quòd patre mox poſt factũ illud à Saule occiſo, filius diu, imò omnibus diebus Dauidis fuerit princeps ſacerdotum. Itaque quòd dicitur hic iſtud contigiſſe ſub Abiathar principe ſacerdotum, non ſic erit intelligendum, quaſi Abiathar tunc fuiſſet princeps ſacerdotum cùm hæc cõtingerent, ſed quòd ſub Abiathar & eius tempore hæc contigerũt, qui poſtea fuit princeps ſacerdotũ. Verùm cum ſecundum Hebræam phraſim illud, *ſub Abiathar principe ſacerdotum*, videarur omnino debere ſic intelligi: Cùm Abiathar eſſet princeps ſacerdotũ, rectius dicetur Achimelech ſacerdotẽ fuiſſe binominẽ, & dictum etiam nomine filij ſui Abiathar. Videntur enim hęc duo nomina, Achimelech & Abiathar, patri & filio ſimul fuiſſe cõmunia. Nã 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18. dicũtur in diebus Dauid fuiſſe principes ſacerdotũ Sadoch filius Achitob, & Achimelech filius Abiathar: vbi per Achimelech non videtur poſſe accipi neposipſius Achimelech qui occiſus fuit à Saul. Nã huius Achimelech filius, Abiathar. ſ. fuit cum Sadoch omnibus diebus Dauid ſummus ſacerdos etiam vſque ad regnum Salomonis, à quo Abiathar reiectus fuit à ſacerdotio, vt iam ſolus Sadoch eſſet ſacerdos primus, vt ſcribitur 3. Reg. 2. Vnde qui 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18. dicitur Achimelech, is eſt qui in 1. Reg. dicitur Abiathar: & qui dicitur Abiathar, is eſt qui dicitur in 1. Reg. Achimelech. Nam & 1. Paral. 15. Sadoch & Abiathar dicuntur fuiſſe ſacerdotes primi tempore Dauidis, cùm alibi dicatur Sadoch, & Achimelech filius Abiathar. Ad ſecundam difficultatem Nicolaus intelligens quoſdã fuiſſe cum Dauide, tum ex hoc loco, tum ex eo quòd in hiſtoria Regum quærat Achimelech an mũdi eſſent pueri à mulieribus, dicit illud, Quare tu ſolus, & nullus eſt tecum? intelligendum non quòd nulli fuerint cum ipſo, ſed quòd admodũ pauci, quodq; non eſſet comitatus pro dignitate & more ſuo. Verùm nimis apertè ibi dicitur Dauidem fuiſſe ſolum, cùm non ſolùm dicatur: Quare tu ſolus, ſed etiam addatur, & nullus eſt tecum? Nam quòd Achimelech quærit ſi mundi eſſent pueri, non quærit de pueris tunc cum Dauide præſentibus, ſed de quibus Dauid dixerat ſe condixiſſe in illum vel illum locum. Itaque Thoſtatus intelligit Dauidẽ quidem omnino ſolũ veniſſe ad Achimelech, ſed eos hîc dici fuiſſe cum eo, qui in ſtatuto aliquo loco latebant, expectãtes Dauidis ad eos reditũ, ac his Dauidem participaſſe etiam de panibus ſanctis. Sed nec ex præcedẽtibus, nec ex ſequẽtibus videtur aliquos habuiſſe Dauidem comites fugæ ſuæ, ſed potius cõtrarium. Nam & ſolus venerat ad Ionatham, vnde fugit ad Achimelech, & ab Achimelech ſolus venit ad Achis regem Geth. Quòd autẽ Dauid dicit de pueris quibus condixerit in hunc vel illum locum, videtur dixiſſe mendacio quodã ſibi officioſo, quò magis fugæ ſuæ rationẽ celaret ipſum Achimelech, quomodo intelligunt omnes Hebræi, & textus ipſe ſatis ſignificat. Hoc ergo ſic recipimus, quod hîc dicitur de his qui erant cũ Dauide, oportet intelligere non de his qui re vera illi aderant, ſed de his quos Dauid finxit ſe habere comites in certo loco conſtitutos, quibus & finxit ſedaturum poſtulatos panes, quos non ſolũ pro Dauide ipſo, ſed etiã pro ſociis eius, quos ſe finxit habere, nõ dubitauit dare ſacerdos, Id enim ad propoſitũ ſaluatoris ſufficit, quod & Dauid non dubitauit poſtulare etiam pro ſeruis ſuis, & ſacerdos illi non dubitauit dare. Porrò panes propoſitionis Hebraicè dicũtur panes facierũ, hoc eſt, panes qui ponebantur ante faciem domini, ante ſcilicet ſanctum ſanctorum & propitiatorium, in quo Deus velut præſentiã ſuam ſpecialem exhibe-

exhibebat. Dicuntur autem panes propositionis Hebraica phrasi, pro eo quod est, panes propositi, videlicet ante faciem Domini, & propitiatorium.

AVT NON LEGISTIS IN LEGE, QVIA SABBATHIS SACERDOTES IN TEMPLO, &c.] Alterum hîc affertur exemplum desumptum ex facto sacerdotũ legis authoritati innitente. Quo quidẽ exemplo iam certius ostenditur factum discipulorum vacare crimine, quàm superiori exemplo, quod tanquam debilius præmittitur, idq; ratione seruitij diuini. Sacerdotes enim in sabbathis occidunt in templo, hoc est, atrio templi, animalia, detrahunt pelles, ligna componunt, ignemq; accendunt, & alia multa similia opera seruilia faciũt, idque legis autoritate, quæ in multis locis præcipit sabbathis offerri sacrificia huiusmodi, & nominatim Nume. 28. Huiusmodi autẽ operationem sacerdotum vocat violare vel prophanare sabbathum, quia re vera huiusmodi opera sunt seruilia ex suo genere & proinde per ea ex se prophanatur sanctitas sabbathi. Quòd autẽ hoc exemplum sacerdotum faciat ad excusationem facti discipulorum, ostendit cùm subdit, *Dico autem vobis, quia templo maior est hic*, hoc est, in hoc loco. Est enim, hic, aduerbiũ, non pronomen. Intendit ergo, quòd quẽadmodum sacerdotes sine crimine sunt dum in sabbathis violant sabbathum, eo quòd eorum opera templi excuset sanctitas, cui per huiusmodi opera seruiunt, ita & discipuli sunt innocentes, eo quòd præsente, & permittente eo, & ad seruitiũ eius facerent quæ fecerunt, qui maior est templo, vtpote templi Dominus. Si enim templi sanctitas nõ excusat modò, sed exigit opus à sacerdotibus in sabbatho, magis debuit discipulos excusare comitatus eius qui templo sanctior erat, ac eius causa plus meriti licere q̃ causa templi. Probè autẽ notandũ, Dominum hîc comparare factum discipulorũ, facto sacerdotũ in templo. Datur enim intelligi eos qui cibũ corpori parant, vt Christo & Euangelio seruiãt quomodo fecerunt discipuli, qui vrgente fame obtium cibũ sumpserunt, quò cõmodius Christũ comitarentur, facere rem nõ minus Deo gratã: quàm erant grata sacrificia legis. Hactenus ergo duplici nomine suos defendit Dominus discipulos, videlicet tũ ratione necessitatis, quæ ab omni lege liberat, maximè cæremoniali, tũ ratione seruitij diuinioris, quàm erat seruitiũ sacerdotum in templo.

SI AVTEM SCIRETIS QVID EST, MISERICORDIAM VOLO, &c.] Testimoniũ istud Oseæ, quod etiam supra obiecit Pharisæis, notans eos, & hîc, & ibi de falsa gloriatione peritiæ scripturarũ, ac de præpostera religione, bene adductum est post duo superiora exempla. Nam in primo fit mentio de statu eorum qui misericordia sunt digni, in secundo verò de sacrificiis legis. Adducit ergo testimoniũ Dominus, quod ad vtrumq; exemplum pertineat. Cùm enim Deus ab hominibus magis exigat misericordiã proximis exhibendam, quàm sacrificium sibi offerendum, aut quemuis alium cæremonialem cultum, qui nomine sacrificij hîc comprehenditur, debuissent Pharisæi potius misericordiæ affectu absoluisse discipulos, miseria famis vrgente, leue opus facientes, quàm zelo sabbathi seruandi eos condemnare, cùm eodẽ zelo tamen non condemnarent sacerdotes in templo sacrificia offerẽtes. Hoc ergo Oseæ testimonio & redditur generalis ratio eius quod primum exemplum intendit, videlicet quare necessitate aliqua constrictis permittendum sit potius aliquid, quod alioqui est contra legis cæremonias, quàm exigenda ab eis exacta legis obseruatio, & etiam ostenditur quàm rectè in secundo exemplo per factum sacerdotũ excusetur discipulorum factum. Si enim propter sacrificium finenda sacerdotibus est sabbathi violatio, multo magis finenda est miseris propter misericordiam proximis debitam, quia gratior est Deo misericordia quàm sacrificium.

ET DICEBAT EIS: SABBATHVM PROPTER HOMINEM FACTVM, &c.] Duabus iam sententiis omnem suam explicat intentionem quarum prior prius respicit exemplum, posterior verò secundum. Priori enim sententia quæ est apud solum Marcum, reddit rationem eius quod prius exemplum intendebat, nempe quòd ob necessitatem non esset seruanda lex sabbathi, eò quòd non homo propter sabbathum factus sit, sed contra, sabbathum propter hominẽ, ob cuius proinde necessitatem vel magnã vtilitatem lex sabbathi cessare deberet. Et quidem poterant discipuli hoc die fine magno periculo abstinere à cibo maxime isto: sed cùm sabbathũ propter hominem erat, ne leui quidem incommodo debebant eius causa affici, maximè cùm paruulo labore incommodũ illud vitare possent. Temerè quidem in illo operatos esse, impietas fuisset ac Dei contemptus: verùm dum ita res ferebat, fames vrgebat, & ad manum erat, vnde paruulo labore necessarium sibi cibum pararẽt, quò cõmodius Christum comitarentur, iure optimo tantillum laboris sibi in sabbatho indulserunt. Vt autem melius intelligatur quod dicitur sabbathum propter hominem factum, hoc est, institutũ, annotandum in scripturis quatuor indicari literales rationes institutionis sabbathi. Primò, in commemorationem eius quod Deus postquã sex diebus omnes condidisset creaturas, septimo quieuerit à condendis nouis creaturis. Sic enim scribitur. Exod. 20. Memento vt diem sabbathi sanctifices. Sex enim diebus fecit Deus cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo, idcirco benedixit dominus diei septimo & sanctificauit eum. Per hoc autem quod dicitur Deus benedixisse diei septimo, & sanctificasse, nihil aliud significatur quàm quòd Deus illum suo cultui deputauerit. Hoc enim est sanctificare aliquid, diuino cultui illud deputare. Tunc ergo eum diẽ sanctificauit, cùm populo Israëlitico per Moysen præcepit, vt eum diem sanctum haberent. Nam quod Genes. 1. dicitur Dominus benedixisse diei septimo, & sanctificasse illum, per anticipationem dictum est. Non enim significare voluit Moyses Deum sanctificasse illum diẽ statim post opera sex dierum, sed tunc sanctificasse, cùm illa ipse Moyses scriberet. In principio enim sanctificatione diei alicuius certè opus non erat, cùm homines parum aut nihil distracti curis rerum temporalium quæ facili negotio omnibus abundè satis prouenerunt in prima terræ fertilitate, & hominum raritate, satis per seipse in consideratione diuinæ bonitatis, & potentiæ in conditis creaturis relocentis exercebantur. Cùm verò in mundo veri Dei cognitio cœpit extingui, & homines rebus istis temporalibus cœperunt toti esse addicti populo Israëlitico, quẽ ex omnibus gentibus sibi delegerat in populum quem sui cognitione, suisque præceptis imbuerer, statuit obseruare religiosè diem septimum, vt qui aliis diebus curis huius vitæ distractiores essent

illo

illo Dei potentiam, & bonitatem in creaturis, quas hominũ causa condidit, relucentem consideraret, ac sic ad pietatem venerationemq; Dei formaretur. Hoc enim fine in cõmemorationem suæ quietis, indixit Iudæis quietem ab omni opere, videlicet vt quiescentes vacarent contemplationi diuinæ potentiæ, sapientiæ, & bonitatis. Non solùm autem pro recordatione beneficiorum in creatione hominibus exhibitorũ sabbathum institutum fuit, sed secundo etiam in cõmemorationem eius quòd à seruitute Ægyptiaca ipsos Iudæos liberasset. Sic enim scribitur Deutero. 5. Memento quòd, & ipse seruieris in Ægypto, & eduxerit te inde dominus Deus tuus in manu forti, & brachio extento. Idcirco præcepit tibi Dominus vt obseruares diem sabbathi. Quo loco etiam tertia redditur ratio institutionis sabbathi, ex superiori ratione consequens, videlicet vt æquè atque herus quietè frueretur serui & ancillæ. Non facies, inquit, in eo quicquã operis, tu & filius tuus, & filia, seruus, & ancilla, bos & asinus, & omne iumentum tuum, vt requiescat seruus tuus, & ancilla tua sicut, & tu. Portò Exod. 31. etiam quarta ponitur ratio institutionis sabbathi, cùm dicitur: Videte vt sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me, & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego dominus, qui sanctifico vos, &c. Per sabbathi enim obseruationem dignoscebantur Iudæi à reliquis gentibus, & ipsi quidem demõstrabant se esse cultores eius Dei qui post creata omnia in sex diebus, septimo die quieuit: Deus verò qui diẽ illũ sibi sanctificauerat, demonstrabat se illius populi esse sanctificatorẽ. Ex his manifestum est, quomodo sabbathum propter hominem sit factum, & institutum, videlicet tum vt secundum corpus quiesceret, nec perpetuis laboribus frangeretur, aut auaritiæ totus deseruiret: tum vt mente Dei beneficia siue in creatione, siue in redemptione exhibita commemorans, in pietate erga Deum institueretur, & ab ipso sanctificaretur.

ITAQVE DOMINVS EST FILIVS HOMINIS ETIAM SABBATHI.] Hæc est secunda sententia, qua declaratur secundum exemplum, videlicet cur rectè discipulis se sequentibus permiserit dominus sabbathi violationem, quemadmodum sacerdotibus permittitur ob sanctitatem templi cui seruiunt. Aduertendũ autem, quòd hæc sententia cùm à tribus Euangelistis ponatur, à singulis tamen diuersimodè ponitur. Lucas enim eam absolutè ponit, hoc est, vt nec inferatur ex superioribus, nec superiora probet. Nam postquã posuisset exemplum de Dauide, subiicit, *Et dicebat illis, Quia dominus est filius hominis etiam sabbathi.* Vbi coniunctio, *quia*, pro quòd posita, ad sensum superest, addita ex phrasi Greca. Matthæus verò eam ponit tanquam causam probatiuam alicuius præcedentis. Nam postquam posuit duo illa exempla, & deinde subiecisset scripturam Oseæ, addidit, *Dominus enim est filius hominis etiam sabbathi.* Vbi coniunctio, *enim*, reddit rationem quare discipulos suos dixerit innocentes, respiciendo ad exemplum secundum. Marcus verò hanc sententiam ponit inferendo eam ex superiori sententia. Ex eo enim quòd sabbathum propter hominem factum est, bene consequitur filium hominis, hoc est, ipsum Christum esse dominum etiam sabbathi, præsupposito quòd sit Dominus omnium hominum, & quòd propter hominis vtilitatem promouendam in hunc mundum venerit. Ex eo enim quòd filius hominis est dominus omnium quæ ordinantur ad humanam salutem, consequitur eum etiam esse dominũ sabbathi ordinati propter hominum vtilitatem, ac proinde ipsum rectè finere violationem sabbathi, quando ita hominum exigit vtilitas. Nec ob hanc diuersam huius sententiæ positionem aliqua est inter Euangelistas discordia. Quoniã enim Matthæus omisit illud ex quo hanc sententiam Marcus infert, ideo non posuit eam inferendo, sed cum causali coniunctione, nimirum indicans ad quid probandum dominus hanc sententiam, & conclusionem adduxerit videlicet ad probandum innocentiam discipulorum, ad quam etiam probandam Marcus eam intulit ex superiori sententia. Aduertendum secundò omnes Euangelistas, etsi non omnia eadẽm afferant, duas tamẽ rationes adducere quibus Christus suos excusauit, nempe ratione necessitatis, & ratione suæ autoritatis, omnes etiam vltimo loco adferre eam sententiam, *Dominus est filius hominis etiam sabbathi*, quod ea præcipuam contineret rationem excusantem discipulos, & ob quam dominus, & nunc permisit hoc factum suis, & aliàs frequenter in sabbatho operatus est, aliósque quædã operari iussit, videlicet vt Iudæi intelligerent ipsum esse sabbathi ac totius legis & authorem & dominum, qui venerat sabbathum commutare in spirituale sabbathum. Sic enim temperauit Dominus ea quæ in sabbatho operatus est, vel operari alios fecit, vt meritò non possent ea calumniari Iudæi, cùm seruirent gloriæ Dei, & vtilitati hominum propter quæ sabbathum fuit institutum, & simul ex ipsis intelligere possent ipsum esse dominum sabbathi ac totius Mosaicæ legis. Porrò factum istud discipulorum, vt alia omnia, etiam antiquissimi patres mystice interpretantur, idque dupliciter, videlicet & allegoricè, & moraliter. Et allegoricè quidẽ D. Hilarius, Ambrosius, & Beda intelligunt significatum huiusmodi facto, discipulos, Apostolos, & doctores Euangelicos in sabbatho, hoc est in otio legis, & sabbatho secundo primo, hoc est, in sabbatho Euangelico cum Christo ituros, in agro huius mundi cœlestis doctrinæ semine seminato, atq; segetes ex hoc semine natas ac matureſcentes ad messem ipsos esurientes vellicaturos, & manibus confricaturos, quia, scilicet, doctores Euangelici hominum salutem esurientes ex agro huius mundi decerpuri erãt eos qui præordinati erant, & prædestinati horreo regni cœlorũ, quicq; iacto semine verbi Dei in hunc mundum facti sunt seges bona, quæ digna esset horreo cœlesti, quos etiam sua institutione, & exemplis satagerent à terreno contagio mundare, eorumque salute sese pascere, ac sanctorũ se alere profectu ipsos curaturos. Quod videntes Pharisæi, & Iudæi reprehensuri erãt, existimantes il licitũ in sabbatho legis, Apostolos per totius mundi agrũ discurrentes sese pascere gentiũ profectu. Moraliter autem hoc factum pulchrè Beda sic tractat: Per sata ambulant cum Domino, qui eloquia sacra meditari delectantur. Esuriũt, cùm in eis panẽ vitæ inuenire desiderant, & hoc in sabbathis, cùm sopita mẽte à turbulẽtis cogitationibus vacare gaudent. Vellunt spicas, & contritas purgant, donec ad escam perueniant; cùm testimonia scripturarum ad quæ legentes perueniunt, meditando assumunt, & tam diu discutiunt, donec in his medullam dilectionis inueniãt: verùm hęc mentium refectio stultis displicet, sed à Domino approbatur. Hæc ille.

Sensus allegoricus.

Sensus moralis.

PHARI

PHARISÆOS OB SANATAM IN SABBATHO MANVM ARIdam offensos, rursum confutat Dominus. Matth. 12. Marc. 3. Lucæ 6.

CAPVT XXXVIII.

[c] *TCùm inde transisset, factum est* & in alio sabbatho† [l] vt intraret [b] iterum† [l] in synagogã [a] eorum, & doceret. Et ecce, erat ibi homo, Δ & manus eius dextera erat arida, [h] Et obseruabãt [b] eũ [c] Scribæ & Pharisæi, [h] si† in sabbatho curaret, vt inuenirẽt vnde accusarent eũ. [a] Et interrogabant eũ dicentes: Si licet sabbathis curare? vt accusarẽt eũ. Ipse verò sciebat cogitationes eorum, [b] & ait homini Δ qui habebat manũ aridã: Surge, [c] & sta [b] in mediũ. [c] Et surgens stetit: [b] Ait autẽ ad illos [c] Iesus, Interrogo vos si licet sabbathis benefacere, an malefacere? animã saluã facere, an perdere? [b] At illi tacebant. [a] Ipse autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam, & si ceciderit hæc sabbathis in foueã, nónne tenebit & leuabit eã? Quãto magis melior est homo oue: Itaque licet sabbathis benefacere. [h] Et† circũspiciẽs eos [b] cũ ira, cõtristatur super cæcitate cordis eorum, [a] tunc [l] dicit homini: Extende manum tuã. Et extendit, & restituta est [b] manus Δ eius [a] sanitati sicut altera. [c] Ipsi autẽ repleti sunt insipientia. [c] Exeuntes autẽ Pharisæi [b] statim cũ Herodianis [c] concilium faciebant aduersum eum quomodo perderẽt eũ, [c] & colloquebãtur adinuicem quidnam facerent Iesu. [c] Iesus autem [a] sciens [b] cum discipulis suis [c] secessit, inde ad mare, & multa turba secuta est eum [b] à Galilæa & Iudæa, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem multitudo magna, audientes quæ faciebat venerunt ad eum. Et dixit Iesus discipulis suis, vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne cõprimerent eũ. Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas. [a] Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum eum facerent. [b] Et spiritus immundi cùm illum videbant, procidebant ei, & clamabãt dicẽtes, Tu es filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum, [a] vt impleretur quod dictũ est per Isaiam prophetam dicẽtem: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene cõplacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & iudiciũ gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec eiciat ad victoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt.

* autem
† a. venit b & iterum
† c. manũ habens aridam.
† b sabbathis.
† c circũspectis omnibus

ET CVM INDE TRANSISSET, c FACTVM EST ET IN ALIO SABBATHO l VT INTRARET b ITERVM, &c.] Superioti Pharisæorum calumniæ aliam iam longè iniquiorem, & absurdiorem eorundem calumniam occasione sabbathi etiam natam subiungunt Euangelistæ, quò apertè constaret, & maxima eorum in diiudicando cæcitas, & implacabilis factorum Christi inuidia, cui nullis rationibus, quantumuis efficacibus satisfieri potuit, sed potius semper in peius profecit. Et quidem ex Matthæo intelligi potuisset eadem die istud contigisse qua superius factum. Sic enim narrat quasi fine aliquo medio mox istud consecutum fit superius, sed ex Luca, qui in alio sabbatho factum narrat, constat alio die rem hanc gestam. Nihil autem est repugnantiæ, quòd apud Matthæũ dicuntur Iudæi rogasse Dominum, si liceret sabbathis curare: apud Marcum verò, & Lucam legitur Dominus interrogasse eos. Intelligendum enim secundùm Augustinum in lib. de consensu Euang. 2. quemadmodum indicat Concordia, quòd illi priùs interrogauerint Dominum, *Si licet sabbathis curare?* deinde intelligens cogitationes eorum, aditum accusandi quærentium, constituit in medio illum quem erat sanaturus, & interrogauit quæ Marcus & Lucas eum interrogasse commemorant, & tunc illis tacentibus proposuit similitudinem, quam habet Matthæus, de oue, concludens alterum eorum quæ interrogauerat nempe quòd liceret sabbathis benefacere. Cùm enim illi interrogassent, si liceret curare sabbathis: Dominus contrà talem proposuit quæstionem, qua manifestum erat quid ad ipsorum responsendum esset quæstionem, quæstionem scilicet altera quæstione soluens. Aut intelligi potest Matthæum Euangelistam Pharisæis tribuisse illam quæstionem, si liceret Sabbathis curare, eò quòd ipsi obseruantes Dominum si sanaret in sabbatho, huiusmodi quæstionem animo voluebant. Notandum autem, & Marcum cum Luca dicere, obseruasse Pharisæos Dominum si in sabbatho curaret, non vt inde eius potentiam, & bonitatem agnoscerent, & admirarentur, sed vt accusarent eum, Et Matthæũ similiter dicere, interrogasse eos Dominum si in sabbatho liceret curare, non vt discerent, sed vt accusarent eum. Non enim aut meliores aut doctiores esse quærebant, sed toti in hoc vno erant, vt occasionem aliquam calumniandi Dominum etiam ex re optima inuenirent. Et quidem hac sua quæstione putabant Dominum capiendum vtrumuis responderet. Si enim diceret curare licere, quod eum omnino dicturum putabant, tanquam contrarium Moysi, & legi erant accusaturi: si verò diceret non licere curare, accusaturi erant eum crudelitatis, aut impotentiæ: aut obiecturi erant, multo ergo minus licuisse discipulis in sabbatho vellere spicas, nec filium hominis esse Dominum sabbathi. Verùm Dominus spiritu diuinitatis suæ sciens cogitationes eorum pulchrè ipsorum versutiam confutauit. Et primùm hominem habentem manum aridam & mancam, surgere & in mediũ stare præcepit, idque tum vt omnes attentos faceret ædendo miraculo, tum vt miserabilis hominis calamitas ad misericordiã Pharisæos prouocaret, & à tam iniquo, & sæuo iudicio reuocaret. Ille autem surgens dicitur stetisse, quod certè illius demonstrabat in Dominum fidem. Deinde cùm sciret eos non moueri affectu pietatis, vincere studet interrogatione duas cõtinente partes inter se contrarias, vt ex contrariorum inter se comparatione veritas eluceseeret. Non enim quærit solùm si liceat sabbathis benefacere, sed si liceat sabbathis benefacere an malefacere, hoc est, prodesse alicui an nocere: hoc enim significant Græcæ

dictiones

dictiones, ἀγαθοποιῆσαι, & κακοποιῆσαι. Et augendo quæstionem adiecit, *animam saluam facere aut perdere*, hoc est, vitam alicuius conseruare an occidere. Nam anima hîc pro vita posita est. Ex oppositione enim contrarij quod absurdum erat admittere, insinuat necessariò concedendum esse alterum quod voluit asserere, & tam conuenire sabbatho benefacere quàm non conueniebat malefacere. Cùm enim nullo die liceret malefacere, multo minus licebat illud die sabbathi ob diei sanctitatem: ac proinde contrà cùm omni liceret die benefacere, multò magis die sabbathi licebat, & decebat ob diei sanctitatem. Sic aliquo reprehendente bonum aliquod opus quod facimus, dicere solemus: An nõ licet mihi hoc facere? aut oportebit me facere quod malum est? Potest, & aliter intelligi in quæstione à Domino appositum esse, an malefacere, & an perdere liceret, videlicet vt significaret non benefacere alicui misero cùm quis possit, esse malefacere: & non seruare vitam alicuius cùm quis possit, esse perdere ipsum, vt sit huiusmodi quæstio planè cornuta interrogatio, hunc habens sensum: Libens à vobis didicerim, qui profitemini legis scientiam, vtrum liceat sabbatho beneficio iuuare proximum, an potius deserere proximum in calamitate, cui possis subuenire? Et vtrũ fas est, seruare vitam hominis in sabbatho, an perdere, hoc est, sinere eum perire cùm possis seruare? Perdit enim vitam alterius, qui cùm possit seruare non seruat. Sic quidam. Secundum autem vtramuis intelligentiam patet, quomodo non potuerint respondere Pharisæi, nec licere in sabbathis prodesse, nec licere nocere. sed ad alterũ concedendum astrictos fuisse. Cùm autem nec respondere auderent licere sabbathis malefacere, aut sinere perire proximum: nec rursum respondere vellent licere prodesse proximo, ne suis ipsi verbis sibi calumniandi præriperent occasionem, tacere elegerunt. Vbi obseruanda malitiosa Pharisæorum versutia, qui prouocati interrogatione nec respondere potuerunt, nec tamen etiã calumniandi animum deponere. Verùm Domini interea mira bonitas illuxit, qui quamlibet obstinatis rationem etiam prærerea quòd sanandus iste sibi esset, suem manu cum mansuetudine reddidit. Sicque quæstionem tum ab illis, tũ à se propositam, adducto exiolo quodam ab ipsis petito, soluit vt illos, & auaritiæ condemnet, & immisericordiæ ac cæcitatis extremæ, dum id non permiserunt fieri in homine, quod sibi permiserunt in oue. Et est sensus à Domino intentus iste: Cùm ne vnus quidem vestrum sit, qui etiamsi vnicã tantùm habeat ouem, tamen eam cadẽtem sabbatho in foueam, eo quòd aliena ope indigeat, non sit sua manu subleuaturus è fouea, idq; non tam animali quàm suæ auaritiæ, & commodo consulere volens, tanto magis licebit in sabbatho pietatis affectu succurrere homini misero, quanto homo melior est oue. Notandum ergo, argumentum à minori, hoc est, ab eo quod minus videtur licitum in sabbatho, quo argumẽto hîc Dominus vtitur, suam vim & efficaciã habere in duobus, videlicet, & in comparatione ouis ad hominem, & in eo quod in subleuatione ouis concurrit affectus proprij lucri, in curatione autem hominis, affectus misericordiæ. Et auaritiæ quidem aut proprij lucri affectum notat satis saluator, cùm dicit dominum ouis subleuaturum suam ouem, etiamsi vnicam eam habeat, ex cuius amissione paruũ damnum incurreret. Videri tamen posset exemplum hoc à Domino adductum non esse proposito conueniens, eo quòd in casu quo ouis aliqua in foueam prolapsa esset, concurrat conditio necessitatis talis, vt peritura sit ouis, si non ea die ei succurratur, qualis necessitas non erat in præsenti ægro, cuius curatio potuisset differri in diem sequentem sine aliquo periculo. Sed dicendum, ob id conuenienter adductum hoc exemplum, quòd in subleuatione ouis non spectabatur à subleuantibus necessitas animalis morituri, sed necessitas, damnino secuturi. Iam maius damnum, maiusq; malum est hominem vno aliquo die miserum esse, & malo aliquo affligi, quàm ouem aliquam perire: ergo si ad effugiendum damnum ouis licuit eam in sabbatho subleuare, multo magis licuit eadem die homini misero subuenire, ad pellendũ ab eo maius malum. Vnde satis intelligere licet quando & quomodo licuit medicis, & chirurgis Iudæorũ subuenire ægris, vulneratis. Idem dicendum est de duobus exemplis similibus, quæ simili de causa affert Dominus postea Lucæ 13. & 14. cùm curasset mulierem contractam, & hominem hydropicum.

b ET CIRCVMSPICIENS EOS *b* CVM IRA, CONTRISTATVS SVPER CÆCITATE, &c.] Circumspexit omnes Dominus, si scilicet aliquis esset qui quicquam vellet respondere. Circumspexit cum ira, & indignationis declaratione: vt eos hac ratione ad erubescentiam & resipiscentiam permoueret. Fuit autem in Christo quatenus homo erat, vera ira, sicut & vera tristitia: quibus à se assumptis passionibus docemur, virum bonũ non debere ab omni passione esse alienum, vt voluerunt Stoici. Fuit tamen in Christo ira, passio non turbans rationem, sed potius propassio non redundans in alias vires, & nec impediens. nec turbans alias animæ actiones, quemadmodum turbat ferè in aliis. Bene autem additur, *contristatus*, vel potius condolens (est enim Græcè συλλυπούμενος) *super cæcitate cordis eorum*, vt intelligatur non iratus fuisse in ipsos homines, sed potius vitio ipsorum, ipsis autẽ hominibus condoluisse. Hoc est enim perfectæ virtutis, vt ita quidem quis peccanti ex zelo Dei, & virtutis irascatur, vt simul, & affectu charitatis, & misericordiæ condoleat, ira scilicet, commota contra vitium, condolentia verò erga homines. Condolebat ergo de cæcitate cordis eorum, quòd, scilicet qui se profitebantur duces cæcorum, ipsi haberent cor inuidia & odio adeò excæcatum, vt clarissimam veritatem etiam postquã ob oculos posita esset, & explicata eis, non cernerent. Porrò Græcè pro ablatiuo, *cæcitate*, est πωρώσει, quæ dictio etiam significat duritiam, idque propriè. Potest ergo sensus esse extensior, Dominum scilicet contristatũ de duritia cordis eorum, nimirum quòd nec aspectu miserabili placarentur, nec sermonem, & rationem cui contradicere non possent, reciperent. Itaque cùm iam Dominus nihil prætermisisset, quo potuisset Pharisæorum malignos animos placare, iámque satis constaret eos non tam ignoratione veri quàm obstinata malitia volentes errare, quo nos doceret ob deploratam quorundam malitiam non esse abstinendum à iuuandis proximis, aut à quibusuis bonis operibus, maximè cùm ratio nostri facti illis est exposita, conuertit se ad hominem & populo ad rei euentum inhiante dixit hrmini: *Extende manum tuam.* Vixque ea vox audita est, & homo

extendit

extendit manum subitò sic mutatã, vt suis omnibus officijs fungeretur, sicut altera quæ nunquã manca fuerat. Vbi & hoc notandum, quòd solo verbo hũc sanauit, non admota manu, aut alia re, quemadmodum aliàs solet, sed nec homini sanato præcipiens facere aliquid operis, quemadmodum priùs præceperat paralytico, vt Pharisæi iam minus haberent causam insaniendi contra ipsum. Quomodo enim sabbathum violasset verbo? An verò extẽso manus sabbathum potuit violare, cùm quisque Iudæorum in sabbatho frequenter extendat manus, portans etiam cibos, calicemq; porrigens, & cætera quæ erant victui necessaria? Eo sanè nos docuit, non satis habere quòd benefacianus, sed omnem etiã lapidem mouendum, quòd id fiat cum gratia quorũlibet. Sic enim videmus hîc Christum egisse. Nam primùm malè habẽtem in mediũ statuit, vt vel eius conspecta miseria illi moti agnoscerent pium esse eum etiam sabbatho curare. Tũ interrogatione cõmoda monuit, vt nunquam non liceret benefacere, ita multò magis sabbatho. Postremò & ab ipsorum exemplo idẽ comprobauit. Cumq; hæc omnia illos non possent mouere vt rectè sentirent, & ferrent misero benefieri, neque liceat ob illorũ peruersitatem indigenti beneficium negare, ita rẽ attẽperauit, vt iuuaret quidem laborantẽ, & illis tamẽ quàm minimum daret occasionis succensendi, curãs morbidum solo verbo. Verùm hæc omnia non solùm nihil profecerunt in obstinatis Pharisæis, sed etiam his omnibus sceleratiores facti sunt. Qui enim priùs nec miseria hominis, nec rationibus efficacibus placari potuerunt, iam quoque nec miraculi magnitudine, quod diuinam planè testabatur virtutem, & ipsum curatorem dominum esse legis & sabbathi, nec eiusdem miraculi modestia quæ adhibita erat, flecti nequiuerunt, sed potius inuidia iam crescente efferati sunt, adeo, vt etiam de perdendo ipso consilium captarẽt, idq; cum Herodianis, quibus, vtpotè fauentibus Romanorum parti, nihil magis, odibãt aliàs. Vnde bene scripsit Lucas ipsos repletos esse insipientia, aut potius (quod peius est) amẽtia. Est enim Græcè ἀνοία quod propriè amentiam significat. Nam quid amentia fuerit si hæc non erat, post facti rationem tanta cum modestia redditam, ob beneficium planè diuinũ, tanta etiam cum moderatione præstitum, tanto potuisse odio Dominum prosequi? Hîc obseruandum, quantum malum sit inuidia, quod non potest beneficijs superari vt alia mala, sed potius irritatur, de quo pulchrè Basilius in sermone de inuidia. Et Marcus quidem dicit Pharisæos exeuntes statim cepisse consilium cum Herodianis de perdendo Iesu, vt intelligere liceat sabbatho hoc cõsilium ab eis captatum, quo iam præpostera eorum religio & amentia magis eluceſcit. Ipsi enim cùm religionis essent proceres, licitum sibi putabant in sabbatho de nece innocentis tractare, cùm illicitum putarent homini miserabili conferre verbo salutem sabbatho. Certè ipso iam opere demonstrauerunt se aliter respõdere ad quæstionem propositã à Domino, quàm dominus ostenderat esse respondendũ, videlicet quòd liceret sabbathis malefacere & perdere animam. Porrò de Herodianis, de quibus solùm hoc loco fit mentio, & in eo loco vbi proponitur Christo quæstio de soluendo tributo Matt. 22. & Marci 12. variè sentitur. Quidam enim putant Herodianos dictos, qui Herodem regem putabant esse Christum. Sic enim sentit etiam Tertul. lib. de præscript.

Herodiani quinam.

A Sed horum sententiam tanquam ridiculam reijcit Hierony. in commẽt. supra Matth. c. 22. Vbi Herodianos esse dicit, milites Herodis, siue quos illudentes Pharisæi, quia Romanis tributa soluebant, Herodianos vocabant, eo quòd Herodes præfectus esset à Romanis, ipsis tributis recipiendis. Sed harum duarum sententiarum prior est verisimilior, q̃ scilicet Herodiani dicti sint. Herodis milites & serui, non quidem Herodis regis, qui iam mortuus erat, sed Herodis tetrarchæ Galilææ. Cum his ergo consilium captant eo quòd Dominus esset Galilæus, ac proinde sub potestate Herodis præfecti Galilææ, vbi verisimile est hæc contigisse. Nam tres primi Euangelistæ tantùm describunt gesta in Galilæa, vsque ad tempus passionis proximum. Cæterùm de hoc homine qui hîc sanatus scribitur, sic scribit D. Hieron. In Euangelio quo vtuntur Nazareni & Hebionitæ, quod nuper in Græcum de Hebræo sermone transtulimus, & quod vocatur à plerisque Matthæi authenticum, homo iste qui aridam habet manum, cæmentarius scribitur, istiusmodi vocibus auxilium petens: Cæmentarius eram manibus victum quæritans, precor te Iesu, vt mihi restituas sanitatem, ne turpiter mendicem cibos. Hæc ille. Quæ si vera sunt, magis certè hominis miseria commoueri debuissent, minus etiã vel hac ratione indignari Domino, quòd precanti opem tulisset. Quòd si autem illa vera non sunt, vt videri potest ex eo quòd verisimile non sit hunc mancum ausum fuisse tale quid in sabbatho præsentibus Pharisæis postulare, obseruanda Domini misericordia & pietas, qui etiam non rogatus misero opem tulerit. Satis enim ad commouendã Dei misericordiam est vel miseriam suam illi proponere. Quod autem ad mysticum attinet huius facti intellectum, allegoricè quidem, secundum Hieronymum, significatum est, quòd vsque ad aduentũ saluatoris arida manus, eáque dextera, fuerit in synagoga Iudæorum, & Dei opera non fiebant in ea: postquam autem ille venit in terras, reddita est in Apostolis credentibus dextera, & operi pristino restituta. Quem sensum etiam indicat Hilarius adijciens Dominum docere, Pharisæos non oportere ægrè ferre operationem humanæ salutis in Apostolis, cùm ipsis ad officij eiusdem mysterium manus sit reformanda, si credant. Secundùm Bedam autem & Rabanum iecur eos semper quẽ indicat Ambrosius, allegoria generali accipitur, vt scilicet homo iste indicet genus humanum in fastuositate boni operis arefactum, sed Domini miseratione curatum, cuius dextera in primo parente dum vetitæ arboris poma decerpserat, aruerat, quia à bonis operibus faciendis homo torpebat: sinistra verò sana erat, quia suæ vtilitati intendebat, & ad mala operanda facilis erat & expeditus, sed per gratiam redemptoris, reddito bonorum operum loco restituta est etiam dextera sanitati, vt iam per gratiam Christi curati non segniores sint ad bonum quàm priùs erant ad malum. Moraliter autem aridam habet manum dextram, quisquis non operatur quæ sunt dextræ partis, hoc est, quæ sunt virtutis, aut peculiariter quisquis per auaritiam contractam habet manum, & ab omni misericordiæ sensu vacuam, ita vt egenti auxiliarem non porrigas manum. Quisquis autem manus dextræ ariditate labore: si sanari cupit, veniat in conspectum Iesu, qui suo illum afflans spiritu, quod mancum erit animabit. Audi (inquit Ambrosius) vocem dicentis: *Extẽde manum*

Mystica interpretatio.

tuam. Cōmunis ista generalisque medicina est, & tu qui putas manum te habere sanam, vide ne auaritia vel sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam, vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras, eripias iniuriæ quem vides contumeliæ inuitè subiacere, extende ad pauperem qui te obsecrat, extende ad Dominum pro peccatis tuis. Sic manus extēditur, sic sanatur. Sic Hieroboam manum cùm idolis sacrificaret contraxit, & rursum cùm Deum rogaret, extendit, Hæc ille.

[c] IESVS AVTEM [a] SCIENS [b] CVM DISCIPVLIS SVIS, [c] SECESSIT [a] INDE [b] AD MARE, &c.] Iesus non ignarus quid moliretur Pharisæi (quid enim eum latere posset?) rursum sese subduxit, eo quòd nondum esset tēpus quo seipsum traderet voluntati ipsorum. Qua sua subductione veritatem & infirmitatem humanæ naturæ à se assumptæ demonstrare voluit, ac exēplo docere licitum esse persecutiones impiorū declinare. Rursum hoc suo recessu non tam sibi quàm impijs Pharisæis consulere voluit, videlicet vt eis occasionem impij facinoris subtraheret, ac illorum furori cedens, sedationis & resipiscentiæ occasionem præberet, docens suo exemplo, nonnunquam ad tempus cedendum esse immedicabili malorū peruicaciæ, ne prouocati reddantur sceleratiores, sed potius mitigentur & resipiscant. Hac eadē de causa sanatis à se præcepit, &, vt habent Græca, interminatus est, ne manifestum facerent eum. Præterquā enim quòd hac ratione demonstrare voluit se à gloriæ cupiditate alienum esse: idē præcepit ne latius increbrescente rumore, Pharisæis magis ac magis accenderētur. Quòd verò Marcus postquam de expulsis dæmonibus dixit, subiecit: *Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum*, si relatiuum, *eis*, ad dæmones referatur, intelligenda est præcepti ratio illa quæ superius est dicta, videlicet quòd nollet se à dæmonibus prædicari, quibus etiā cùm vera dicunt, credendum non est. Potest tamen, & fortasse melius, relatiuum, *eis*, referri ad omnes quos sanabat, vt quod dicit Marcus, idem sit cum eo quod dicit Matthæus. Obseruandum autem Domini recessum factum non solum citra Euangelij dispēdium, sed etiā cū magno Euangelici profectus incremento. Secedentem enim Dominū secutæ sunt turbæ à quinq; regionibus collectæ, nempe à Galilæa, à Iudæa, ab Idumæa, à regione trans Iordanem, & regione quæ est circa Tyrum & Sidonem: quo tanquā typo quodam significatum est, Euangelium gentibus prædicandum & recipiendū, postquam illud reijcerent. Ideo enim omnino videtur Marcus etiam earum regionum feciſſe mentionem quæ habitabantur à gentibus. Obseruandum secundò quanta fuerit accurrentium turbarum fides, cùm quotquot habebant plagas, vel solo contactu Christi confiderent se sanandos: quanta rursum Christi benignitas, qui etsi videret eos magis sanitatis corporalis cupidos, quàm doctrinæ spiritualis, ob quā potissimum venerat, tamen eorum in se fiduciam non reiecit: sed omnes etiam languidos eorum sine discrimine sanare dignatus est. De quo amplius superius cap. 28.

VT IMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER ISAIAM PROPHETAM DICENTEM: ECCE PVER MEVS.] Testimonium istud Isaiæ, quod habetur cap. 42. à Matthæo potissimum adductum est, ad testificandam Domini mansuetudinem in superioribus demonstratam, tum in eo quòd illorum furori cessit, quos potuit multis apertisq; verbis obtundere, quosq; potuit etiam perdere: tum in eo quòd manifestū se noluerit fieri ab his quos sanabat, ne Pharisæorum animi magis irritarentur: ostendens hac ratione, Euangelicam philosophiam non terroribus, non conuitijs aut contentionibus esse defendendam aduersus rebelles, sed mansuetudine scripturarum. Id enim est quod apertè satis hoc Isaiæ testimonium prædicit. Potest tamen etiam videri adductū hoc à Matthæo testimonium, ad ostendendum Euangelium Iudæis repellentibus deferendum ad gentes, per turbas multas sequentes dominum significatas, vt satis insinuat Marcus. Porro testimonium hoc neque omnino secundùm Septuaginta, neque omnino secundùm Hebraicam veritatem adduxit Matthæus, sed in quibusdam magis consentit cum Hebraica veritate, in quibusdam magis cum Septuaginta: quædam etiam omisit in medio, quædam rursum mutauit, quibusdam ad sensus explicationem additis. In principio enim magis cum Hebraica consentit veritate. Nam Septuaginta habent: Ecce Iacob puer meus, assumam eum, Israel electus meus, suscepit illum anima mea. Quasi testimonium hoc pertineret non ad Messiam, sed ad populum Israeliticum, cùm in Hebræo non sint illa nomina, Iacob & Israel. Certè etiam Chaldæus paraphrastes (sicut & omnes Iudæi) de Christo hunc locum intellexit, vertit enim: Ecce seruus meus Messchia, &c. In vltima verò testimonij parte cum Septuaginta magis consentit. Nam & illi habent, in nomine eius gentes sperabunt, cùm Hebræa habeant, & legem eius insulæ expectabunt, quomodo etiam vertit Hieronymus, vel, & in lege eius insulæ sperabunt. Aduertendum deinde, quòd quanquam totum testimonium possit intelligi de Christo, quatenus homine, quædam tamen esse quæ ei magis competunt secundum diuinitatem ipsius, vt illud, *dilectus meus in quo complacuit anima mea.* Porrò cùm dictio, *puer*, ambigua sit, vt quæ dicatur & de seruo, & de filio, quemadmodum & Græca dictio hoc loco posita, *παῖς*, quibusdam placet hic puerū accipi pro filio, quòd nomen filij potius quadret in Dominum quàm nomē serui. Verùm obstat Hebraica dictio עַבְדִּי hoc loco posita, quæ eam non habet ambiguitatem, quamuis id putet quidam, sed tantùm seruum & ministrum significat, nunquam verò filium. Vnde Hyeronymus vertit: *Ecce seruus meus.* Et seruus quidem rectè Christus dicitur, tum propter assumptā humanitatem, ratione cuius Paulus, Exinaniuit, inquit, semetipsum, formam serui accipiens, tum propter ministerium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum missus fuit à patre. Sensus ergo est: Ecce seruus meus quem elegi, præ omnibus scilicet creaturis rationalibus, (pro quo Hebraicè est, innitar in eo: Hieronymus verò vertit, suscipiam eum) ecce dilectus meus in quo vnicè & singulariter bene animæ meæ (hoc est, mihi) complacuit, sine scilicet admixtione alicuius displicentiæ, & sic vt per eum solum in multis hominibus complaciturum sit mihi. Dicit autem, *animæ meæ*, metaphoricè sibi animam tribuens, vt significaret sibi ex intimo affectu optimè complacitum in filio. Sequitur. *Ponam* (pro quo Septuaginta & Hebræa habent præteritum, posui) *spiritum meum super eum*, secundum illud Isaiæ 11. Et requiescat super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Quod etiam visibiliter impletum

impletum est, cùm in Iordane super Christum in specie columbæ descendit spiritus sanctus, patre dicente quæ hic præcedunt in Isaia: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Per hunc autem spiritum meum proferet, & annunciabit non solùm populo Israëlitico, sed etiam omnibus gentibus, quæ anteà in vanitate sensus sui ambulauerunt, iudicium, hoc est, id quod iustũ est & æquũ, per legem, scilicet, suam Euangelicam eos instruës de iustitia solida quam priùs ignorauerunt. Quoniam autem istud futurum erat summa cùm mansuetudine, placiditate, & suauitate, & non per vim aut tumultum, sicut Zacha. 9. prædictum est: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, &c. ob id vates subiicit: *Non contendet* (hoc est, non litigabit, neque clamabit aduersus contentiosos) *neque vocem eius tumultuosam aut iactabundam quisquam audiet in plateis*, quemadmodum solent facere qui lingua belligerantur aut seipsos iactant: sed audietur vox doctrinæ ipsius in synagogis, circa mare, in deserto, aliisq; locis doctrinæ accommodis. Hanc partem sic ex Hebræo vertit Hieronymus: *Non clamabit: neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris.* In Hebræo tamen non est, *neque accipiet personam*, sed tantùm verbum נשא quod significat vel accipiet, vt subintelligatur personam, vel tollet, vt subintelligatur vocem suam, quemadmodum in commentarijs indicat etiam posse accipi Hieronymus, & quomodo vt accipiatur locus iste postulat. Et quod Hieronymus vertit foris, Hebraicè est חוץ quod potius est, vt hic habet Matthæus, *in platea*. Hæc ergo est potissima huius testimonij pars, ob quam testimonium hoc Matthæus adduxit, quam etiam per sequentia confirmat dicens: *Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet*: quæ cùm valde variè exponantur à diuersis, rectè sic accipiuntur simpliciter, secundùm Chrysostomum, & Theophylactum, vt significetur Dominũ noluisse hostes suos perdere, quos tamen tam facile ei perdere fuisset, quàm est facile arundinem quassatam confringere, & conterere, aut, linum tantùm fumigans extinguere, vt ad significandum infirmitatem Pharisæorum, & omnium hostium Christi comparatam ad potentiã diuinitatis Christi, hostes Domini arundini, eique quassatæ hic comparari intelligitur, & lino fumiganti. Et bene quidem lino fumiganti, ad designandum etiam furorem eorum, quo accensi erant contra Dominum: sed quorum furorem tam facile fuisset Christo extinguere, quam facile est linum non ardens, sed fumigans tantùm extinguere. Vel secundùm Hieronymum, & Hilarium, significatur dominum infirmos & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spei reliquum, ac scintilla aliqua fidei vel cognitionis ac charitatis diuinæ, non oppressurum contentione, clamore & indignatione, sed contrà potius mansuetudine sua ipsum eos futurum, vt firmiores fiant, & in Dei cognitione atque amore magis illuminati & accensi. Iam verò in his quæ sequuntur quædã omissa sunt, quædam mutata. Nam Hebræa veritas secundùm Hieronymum sic habet in veritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus (pro quo rectius Hebræa sic vertuntur: Non caligabit, nec frangetur viribus, vel non festinabit, hoc est, non præcipitanter proferet sententiam) donec ponat in terra iudicium, & legem eius insulæ expectabunt. Septuaginta verò sic:

A In veritate reducet iudicium. Splendebit, & non conteretur, donec ponat super terram iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. D. Hieronym. existimans illam partem, *donec ejiciat ad victoriam iudicium*: positam hic pro eo quod est in Hebræo, in veritate educet iudicium, vt in veritate educere iudicium, sit efficere vt iudicium verum appareat omnibus, quod est facere vt iudicium, & cognitio veritatis vincat, putat super Isaiam, & in quæstionibus ad Algariam omnia hæc: Non erit tristis neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, omissa vitio primi scriptoris, qui (quod sæpenumero fit) quæ intercesserunt inter iudicium & iudicium, oblitus omiserit. Verùm cùm propter aduerbium, *donec*, hæc pars, *donec ejiciat ad victoriam iudicium*, videatur potius respondere illi parti, donec ponat in terra iudicium, non videtur scriptoris vitio tribuendam illorum omissionem, sed potius Euangelistã de industria illa omisisse, quòd suo proposito non seruirent, sicut etiam illud, donec ponat in terra iudicium, mutauit prout magis proposito suo conueniebat, non tamen à sensu originalis loci recedens. Quid est enim aliud facere vt iudicium in terra vincat, & vbique obtineat quàm ponere in terra iudicium, nisi quòd illud est efficacius? Porrò pars hæc, *donec ejiciat ad victoriam iudicium*, à Chrysostomo & Theophylacto sic intelligitur, conuenienter ad sensum quem intelligunt in verbis præcedentibus, Tamdiu tolerabit mansuetè & patienter Iudæos hostes suos, donec produxerit iustum suum iudicium ad victoriam, hoc est donec manifestũ fecerit iustè se abiecisse Iudæos, nec illos habere aliquam iustam contradicendi suo iudicio occasionem, vesania scilicet, ipsorum eò prorumpente, vt omnes intelligant eos meritò repulsos. Tamdiu, inquam, tolerabit eos, quia postea de eis sumet vltionem, conterendo arundinem, & extinguẽdo linum fumigans, quemadmodum fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano & Tito. Secundùm Hieronymum autem & Hilarium consequenter ad sensum quem intelligunt in verbis superioribus, sic intelligitur: Tamdiu Dominus infirmos & imbecilles in tẽpore isto pœnitentiæ fouebit, inuitans eos ad maius robur, ac lumen, charitatemque perfectiorem, donec sublata mortis potestate redeat ad iudicãdum orbem, quando eius iudiciũ deducetur ad victoriam: cùm interea temporis videatur iam suppressum esse. Verùm & si locus Isaiæ diligenter spectetur: & scopus item Euangelistæ, videtur rectius aduerbium, *donec*, hîc non accipiendum, vt significet certum temporis spatium: post quod futurum sit quod vsque ad illud tempus dicebatur non factum esse: sed quomodo frequenter accipitur in scripturis vt tantùm significet rei alicuius euentum & consecutionem, vt sit sensus: Infirmos, & imbecilles sua mansuetudine fouebit, & tolerabit: ita vt hac ratione tandem futurum, sit vt iudicium eius quod gentibus annunciare venerat: ad victoriam perducatur, veritate, scilicet vbique obtinente, & in toto orbe recepta. Vnde bene subiicitur. *Et in nomine eius gentes sperabunt*, tunc scilicet, postquam ad victoriam iudicium deductum est. Quod idem est cum eo quod habent Hebræa: legem eius insulæ expectabunt: hoc est, desideranter suscipient. Qui enim legem eius suscipit, & in ea sperat saluari, sperat etiam salutem consequi per nomen eius.

ELECTIS DVODECIM APOSTOLIS, DISSERIT DOMINVS in quibus ſita ſit beatitudo. Matth. 5. Mar. 3. Lucæ 6. CAPVT XXXIX

[c] *Actum eſt autem in illis diebus, exijt,* [b] *&* [a] *videns† Ieſus turbas,* [c] *† aſcendit* [b] *montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cũ dies factus eſſet,* [h] *vocauit* [b] *ad ſe quos voluit ipſe* [c] *diſcipulos ſuos', [c] cũ ſediſſet, Δ[c] acceſſerunt' ad eum* [a] *diſciputi eius.* [c] *Et elegit duodecim ex ipſis,* [b] *& fecit vt eſſent duodecim cum illo, vt mitteret eos prædicare. Et dedit eis poteſtatẽ curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia,* [c] *quos & Apoſtolos nominauit.‖* [b] *Simonẽ quẽ cognominauit Petrum' & Andreã fratrem eius, Iacobum* [b] *Zebedæi,* [h] *& Ioannem* [b] *fratrem Iacobi, & impoſuit eis nomina Boanerges quod eſt, filij tonitrui.* [b] *Philippũ & Bartholomæum, Matthæum & Thomã, Iacobum Alphæi & Simonem, qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi,* [b] *Thadæũ,* [h] *& Iudam Iſcariotem, qui fuit proditor.* [c] *Et deſcendens cum illis ſtetit in loco campeſtri, & turba diſcipulorũ eius, & multitudo copioſa plebis ab omni Iudæa & Hieruſalẽ, & maritima Tyri & Sidonis, qui venerãt vt audirent eum, & ſanarentur à languoribus ſuis. Et qui vexabantur à ſpiritibus immũdis, curabãtur. Et omnis turba quærebat eũ tãgere, quia virtus de illo exibat, & ſanabat omnes.* [f] *Et* [c] *ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos,* [a] *aperiens os ſuum, docebat eos, †* [f] *dicens: Beati pauperes* [a] *ſpiritu, Δ* [f] *quoniam ipſorum' eſt regnum cœlorum'.* [d] *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terrã.* [f] *Beati† qui lugent, quoniã ipſi conſolabuntur' Beati qui Δeſuriunt* [a] *& ſitiunt iuſtitiam,* [f] *quoniam ipſi ſaturabuntur'.* [a] *Beati miſericordes, quoniã ipſi miſericordiam conſequentur. Beati mundo corde, quoniã ipſi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniã filij Dei vocabũtur. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniã ipſorũ eſt regnũ cœlorum.* [f] *Beati† eſtis cùm vos oderint homines, & cùm ſeparauerint vos, & Δ exprobrauerint vobis homines,* [c] *& eiecerint nomen veſtrum tãquam malum,* [a] *& perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malũ aduerſum vos mentientes,* [f] *propter me* [c] *filium hominis,* [f] *Gaudete in illa die,* [f] *& exultate, ecce ‖* [f] *enim merces veſtra† copioſa' eſt in Δcœlis: ‖ Sic enim perſecuti ſunt prophetas'* [b] *qui fuerũt ante vos* [c] *patres eorum. Veruntamen væ vobis diuitibus, qui habetis conſolationem veſtrã. Væ vobis qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cùm benedixerint vobis omnes homines. Secundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum. Vos eſtis ſal terræ: ‖ Quod ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? ad nihilũ valet vltra, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos eſtis lux mundi. Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita, ‖ neque accendunt lucernam, & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum qui in cœlis eſt.*

* autem
† b. aſcendens
Δ b. venerunt
‖ b. Et impoſuit Simoni nomen Petrus. Marcus nõ perſtat recẽſet Apoſtolos, ſed poſt tres primos Petrũ, Iacobum, & Ioannẽ ſic continuat: Et Andream, & Philippum & Bartholomæum, & Matthæum & Thomã & Iacobũ Alphæi, & Thadæum, & Simonem Cananæũ & Iudã Iſcariotem qui & tradidit illum.
† c. dicebat
Δ c. quia veſtrum.
‖ c. Dei
† c. qui nunc ſitis quia videbitis.
Δ c. nunc eſuritis, quia ſaturabimini
† o. eritis
Δ a o. maledixerint
‖ a quoniã
† c o multa.
Δ c. o. cœlo.
‖ e ſecundũ hæc enim faciebant prophetis.
B. 9. 71
C. 14. 92
B. 4. 51
C. 8. 51
C. 11. 94

FACTVM EST AVTEM IN ILLIS DIEBVS, VIDENS IESVS TVRBAS, [c] EXIIT, [b] ET [c] ASCENDIT.] Vt conſtituatur ordo ſequentium cum ſuperioribus, imprimis ſciendum non poſſe ſuperioribus ſtatim ſubnecti quæ apud Matthæum ſequuntur, quanquam vtatur Matthæus dictione, quæ continuam ad ſuperiorem ſequelam ſignificare videatur, cùm dicat: *Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens*, &c. Nam huius dæmoniaci curationẽ non in receſſu ſuperiori factam, ſed in domo, ac Phariſæorum & Scribarum præſentia, patet ſatis ex his quæ ſequuntur in Matthæo, & multo magis ex Marco, qui etſi non faciat mentionem iſtius dæmoniaci, tamen cùm non tacuerit calumniam Phariſæorũ natam dæmoniaci huius occaſione, & reſponſionẽ Chriſti, ſatis ex eo etiam patet, ante dæmoniaci huius curationem factam eſſe in more Apoſtolorum duodecim electionem, quam ſuperioribus ſubiungit Marcus, ſicut, & Lucas: quorum vterque ſatis ſignificat in receſſu illo de quo ſuperius, factam eſſe in monte, (quò Dominus aſcenderat, turbas vitare volens) illam Apoſtolorum electionem. Proinde quemadmodũ cùm Matthæus dicit, *in illo tempore*, non debet accipi certum illũd tempus, quo quæ apud ipſum præcedunt, geſta ſunt frequenter, generaliter totum tempus prædicationis Chriſti demonſtratur; ita & hîc dicendum eſt de aduerbio, *tunc*, quod idem eſt quod, *in illo tempore*. Cùm autem ex Marco ſimul, & Luca multum ſit veriſimile, in receſſu illo ſuperiori contigiſſe Apoſtolorum electionẽ, atque mox poſt eam electionẽ Lucas deſcribat habitum ſermonem à beatitudinibus incipientem, ſimilem prolixo ſermoni quem perſequitur Matthæus cap. 5. 6. & 7. videndũ num ſermo quem habet Lucas, idem ſit cum ſermone Matthæi, vt hinc conſtet an hoc loco inſerenda ſint illa Matthæi capita, necne. Et quidem plerique diuerſum putant, eo quòd Lucas omnino videatur ſignificare, Dominũ ſuum ſermonem habuiſſe non in monte, ſed in loco campeſtri, idque ſtaudo: Matthæus verò ſermonem à ſe deſcriptum videtur ſignificare habitum in monte, idque à Domino ſedente, Meritò tamen videtur non debere eſſe dubium quin vnus idémque ſit ſermo, eodem & tempore & loco habitus, cùm vtriuſque idem ſit & principium & finis, & quæcunque in medio habet Lucas, eadem & Matthæus habeat, quamuis latius & plura complectens. Vterque enim à beatitudinibus incipit, vterque definit concludendo ſuum ſermonem de homine prudente qui ædificauit ſupra petram, vterque etiam poſt ſuum ſermonem ſeruũ Centurionis ſanatum deſcribit. Quæ adeò mouerunt D. Auguſtinum, vt dum libr. 2. de conſenſu Euangeliſt. diſputat de hoc argumento, omnino putet, ſi modò diuerſi ſint ſermones à Matthæo & Luca deſcripti (quod tamen ibi non aſſerit, ſed & modum oſtendit quo intelligi poteſt ſine Euangeliſtarum repugnantia, eundem eſſe ſermonem) habitos tamen vno eodemq; die, & Matthæi quidem ſermonem priùs habitum in monte præſentibus tantũ diſcipulis. Lucæ verò ſermonem deinde habitum in loco campeſtri poſt

deſcenſum

descensum è monte, audientibus omnibus turbis. Sed hanc sententiam non esse verisimilem, ex eo satis probatur, quòd post sermonem à Matthæo descriptum subiungatur: *Et factum est, cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius.* Vnde constat illum sermonem turbis audientibus habitum. Itaque quo dissoluatur dissonantia illa, quæ videtur esse inter Matthæum & Lucam, dum quis asserere vult eundem vtriusque esse sermonem, sciendum ea quæ à Matthæo breuitati ferè studente in recensendis factis Christi, verba verò Christi prolixius referente, omissa sunt, à Luca, vt & aliàs, fusius esse explicata. Nã quod Matthæus dixit: *Videns autem Iesus turbas, ascendit in montem*, latius exposuit Lucas, indicans ad quid ascenderit, quidve in monte egerit, dicens, *Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.* Quod verò Matthæus subiicit, *& cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius*, latius explicat Lucas, exponens quando & qua ratione factum est vt ad Christum accederent discipuli. *Et cùm* (inquit) *dies factus esset, vocauit discipulos suos.* Quod & Marcus sic habet: *Et ascendens in montem, vocauit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum.* Postea describunt hi duo electionem duodecim Apostolorum, quam Matthæus omisit, vt & descensum de monte cum suis discipulis in locum campestrem tacuit, quem Lucas describit. Quod autem Matthæus subiungit, *Et aperiens os suum docebat eos dicens*, id Lucas post descriptum descensum sic extulit: *Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat.* Sic nihil erit pugnantiæ, aut de loco in quo sermo sequens est habitus, aut de corporis statu & dispositione in qua sermonem habuit Dominus, videlicet an stando, an sedendo. Matthæus enim in montem conscendisse Dominum scribit, quemadmodum & Lucas, & sedisse cùm accederent ad eum discipuli, non asserit autem ipsum aut in monte aut sedendo habuisse hunc sermonem, sed tantùm dicit, *aperiens os suum docebat eos dicens*, quod vbi fecerit, & quo corporis habitu, omnino videtur explicuisse Lucas, videlicet stans in loco campestri. Et sanè ex ipso Matthæo satis colligere licet, non habitum sermonem à Domino sedente in monte. Nam cùm dicit: *Videns turbas ascendit in montem*: significat eum declinasse turbas: cúmque subiicit, *& cùm sedisset accesserunt ad eum discipuli eius*: significat vtique turbas non accessisse ad Dominum sedentem in monte, & tamen in fine significat etiam turbas audisse hunc sermonem: non ergo in monte, quò non accesserunt turbæ, habitus est sermo, sed in loco cãpestri, quò ad eas Dominus accessit. Quod si quæratur, quorsum ergo Matthæus scribit Dominum in montem ascendisse, & sedisse in eo, si non voluit significare, in eo habitum sermonem à Domino sedente? Nihil enim aliòqui significabitur ab ipso factum in monte, nihilque significabitur propter quid sederit: dicendum, Matthæum volentem in principio prædicationis Christi ponere summam Euangelicæ prædicationis & perfectionis, non potuisse electionem Apostolorum in mõte factam præponere, eò quòd nondum suam vocationem ad sequelam Christi descripsisset. Montis tamen & accessus discipulorum ad Christum fecisse mentionem, vt significaret legem Euangelicam, quæ sermone hoc continetur, è monte profectam, sicut & veterem legem, & potissimum hũc sermonem dictum esse discipulis & Apostolis quibus quædam partes propriè sunt. Quod & Lucas significare volens dixit: *Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat.* Aut dicendum aliter, secundùm Augustinum, in aliqua excelsiore parte montis, primò cùm solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis duodecim elegit: deinde cum illis descendisse non de monte penitus, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, id est, in aliquam æqualitatem quæ in latere montis erat, & multas turbas capere poterat, atque ibi stetisse, donec ad eum turbæ congregarentur, ac postea cùm sedisset, accessisse propinquius discipulos eius, atq; ita illis cæterisque præsentibus vnum habuisse sermonem, quem Matthæus & Lucas narrauerunt. Secundùm priorem modum illud Matthæi: *Et cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius*, in Concordia collocandum est ante illud quod in Luca & Marco dicitur de electione Apostolorum. Secundùm posteriorem verò modum, illud collocandum esset post electionem & descensum è monte, ante illud Lucæ: *& ipse elevatis oculis*, &c. Iam ad singula enarranda descendamus.

'FACTVM EST AVTEM IN ILLIS DIEBVS, EXIIT, ℔ET 'VIDENS' IESVS TVRBAS, 'ASCENDIT.] Quod dicit Lucas Dominum exiisse, videtur intelligendum de illo secessu quem superius latius explicauerunt Matthæus & Marcus: proinde quod dicit Lucas: *Exiit in montem orare*: non sic accipiendum, quasi sine omni intermedio oratio exitum secuta fit, cùm Marcus eũ superius è nauicula dixerit post exitum è ciuitate & synagoga docuisse turbas, & sanasse languidos: sed intelligendum post sermonem è nauicula habitum, vespere adueniente Dominum ascendisse in montem, ibique orasse. Obseruandũ autem, Dominum cùm orare veller, turbas deseruisse, in montem ascendisse, & noctem orationi delegisse. Sic enim docuit orantem debere quærere secretum locum, tumultum fugere, mentem à terrenis ad sublimia subleuare, ac noctem orationi esse accommodam: sicut dies docendis aliis, ac quouis modo iuuandis proximis est accommoda. Nocturno enim tempore ipsa quies corporis à suis officiis mentem distrahentibus, ipsæque tenebræ, ac denique silentium ipsum, aptiorem faciunt animã ad orationem, & spiritus in Deum eleuationem, ac contemplationem rerum diuinarum, & expensionem nostrorum operum, ac voluntatis diuinæ. Quòd autem nunc Dominus orauerit, atque in oratione etiam pernoctauerit, præter generalem illam rationem ob quam frequenter solitus fuit orare, nimirum propter electorum salutem, & Euangelij profectum, nunc speciali etiam ratione ideo orabat, idque tam instanter, quoniam è discipulis suis multis, duodecim iam electurus erat, quos Euangelicæ prædicationis haberet cooperatores, & docturus iam erat Euangelicę prędicationis & perfectionis summam. Cùm enim iam cooperariis sibi opus esset, tantis hominum turbis accurrentibus, & futuro cœlorum regno fœliciter prælucentibus, agnoscens patris donum esse, extrudere in messem suam idoneos operarios, ad ipsum secessit, precatus vt instantem Apostolorum electionem dirigere, & prosperam reddere dignaretur. Qua sua oratione dispensatoriè propter nos suscepta, primùm declarauit quàm fuerit sibi cordi nostra salus, qui ram anxiè & instanter patrem

orauit, vt nascentis nouæ Ecclesiæ idoneos minis-
tros & duces sibi designaret, vtque illos suo spiri-
tu donaret, vt quamplurimi per prædicationem
ipsorum regno Dei adducerentur. Si autem no-
stra salus tam fuit cordi Christo, quàm eadem no-
bis cordi esse debet? Quid enim (inquit Ambro-
sius) te pro salute tua facere oportet, quando pro te
Christus in oratione pernoctat? Secundò, docuit
quanta cura & circumspectione ecclesiarum mi-
nistri sint deligendi, quantáve religione Deo sit
supplicandum, vt ostendat quos delegerit. Quod
ab Apostolis studiosè factum legimus Act. 1. cùm
in locum Iudæ alium subrogare vellent. Et in ge-
nere quidem docuit, obnixè orandum Deum quo-
tiescunque pietatis aliquod officium est aggredi-
dum: & si quid voluerimus auspicari quod fœlix
faustúmque esse volumus, à deprecatione auspi-
candum, vt Deus nostris cœptis dexter ac fauens
aspiret.

[ET CVM DIES FACTVS ESSET, b VOCAVIT c AD SE QVOS VOLVIT IPSE d DISCIPVLOS.] Hinc patet, quare Dominus conspectis turbis in montem conscẽderit, ibique per noctem orauerit, nimirum pro deligendis Apostolis in salutem turbarum. Quod autem ex multis adeò discipulis suis, quorum, vt Lucas postea dicit, turba habuit, duodecim selegit, quos Apostolos nominauit & constituit, quos & voluit peculiariter secum esse, hoc est, individuos habere comites, & deinde emittere primùm ad prædicandum Euangelium regni, cum potestate curandi infirmos, & eiiciendi dæmones, præcipua causa esse videtur, vt sicut duodecim erant tribus populi Dei, ad quem suos mittere voluit: sic & essent duodecim qui mitterentur, veluti principes duodecim tribuum Israel. Quamuis autem ad prædicandum tribubus Israel primùm missi sint, sunt tamen etiam ad prædicandum postea gentibus ordinati, idque in numero duodenario, ideo conuenienter, quia duodecim tribus Israel, typus quidam erant totius populi Dei ex omnibus gentibus colligendi. Sicut ergo per duodecim tribus designatus est vniuersus Dei populus, ita duodecim esse conueniebat, qui primi essent authores congregandi verum Israel, hoc est, quicquid vbique erat filiorum Dei. Sunt qui dicant, morem Iudæis fuisse, in rebus grauioribus contestandis duodecim testes adducere. Sic ergo & Dominum ad contestandum Euangelium suum, hos duodecim testes deputasse. Verùm prior ratio satis subindicata est à Domino, cùm dicit Apostolos suos veluti duodecim principes populi Dei sessuros super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Hic autem duodenarius Apostolorum numerus per multas figuras in veteri testamento præsignatus est, videlicet per duodecim filios Iacob, per duodecim principes Israel, per duodecim fontes inuentos in Helim, per duodecim adolescentes offerentes hostias pacificas, & holocausta post lectam legem Domini, per duodecim lapides in rationali Aaron, per duodecim panes propositionis, per duodecim exploratores missos à Moyse, per duodecim lapides. Vnde 3. Reg. 18. factum est altare ab Elia, per duodecim lapides sublatos de Iordane, per duodecim boues qui sustinebãt mare æneũ, per duodecim iudices quorum meminit liber Iudicum, qui præfuerunt populo Israelitico post Iesum Naue. Similes enim sunt duodecim Apostoli adolescẽtibus illis duodecim, de quibus Exodi 24. Nam prædicando Iesum Christum, & hunc crucifixum, factumque holocaustum & hostiam pacificam pro electis, quo gratiæ fœdus inter Deum & illos confirmatur, qui recipiũt se, victores secundũ legem Dei, electi nostri sacerdotes ac ceu præsules fuere. Sunt & sicut gemmæ quas in pectore suo verus Aaron noster summus sacerdos, gestauit, in ipsis & per ipsos declarans, verè se in pectore gestare omnem populum Israel, charitate ineffabili, qua & pro eodem mori voluit. In nouo etiam testamento numerus hic duodecim Apostolorum designatus est, per duodecim stellas in corona sponsæ, per duodecim fundamenta, pérque duodecim portas nouæ Hierusalem, quæ in spiritu vidit Ioannes. Notandum autem quòd dicit Marcus elegisse Dominum eos quos voluit ipse. Id enim significat & Christi in deligendo diuinam autoritatem, & non fuisse eorum qui vocati sunt meriti & studij vt vocarentur, sed diuinæ tantùm dignationis. Videndũ autem quales diuina dignatio deligere voluerit, humiles scilicet, tenues ac idiotas: non potentes, sapientes, aut nobiles, ne intuitu diuitiarum, vel nobilitatis aliquos ad suam gratiam traxisse videretur, neque Euangelij victoria humanæ prudentiæ vel potentiæ tribueretur, sed tantum prædicationis veritati, & crucis suæ efficaciæ, & vt per stulta & infirma mundi, sapientes & fortes cõfunderet. In montem autem vocat quos ordinaturus erat Apostolos, atque in monte eos Apostolos constituit, eo quòd eos euocabat ad sublimitatem Euangelicæ perfectiones, quam & mox erat traditurus, quodq; eos iam constitueret velut ciuitatem in monte ædificatam, quæ abscondi non potest, sed omnium semper oculis exposita, vt in sequenti sermone dicitur. Non veniunt autem in montem nisi vocati à Christo. Nemo enim ad sublimitatẽ Euãgelicæ perfectionis ascendere potest, nisi vocante Domino. Quòd si quæratur cur etiam Iudam proditorem in numerum Apostolorum delegerit maximè cùm orationem præmiserit: qua, vt dictum est, precabatur electionem suam dirigi à patre vt idonei essent qui deligerentur: dicendum singulari id Dei dispensatione factum esse. Et secundùm Theophylactũ id factum est, eo quòd pro illo tempore Iudas bonus esset, & Apostolatu non indignus, vt discamus quòd non propter futuram malitiam Deus quenquam aspernetur mala operaturum, sed propter præsentem virtutem etiam honorat quem scit futurum malum. Verùm incertum an tempore electionis Iudas fuerit bonus, an potius ab ipso principio malus, cùm multò antequam de tradendo Domino Iudas cogitaret, dixerit de ipso Dominus: Ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabolus est. Proinde omissa illa ratione, quæ tamen latius expendetur circa illũ Ioannis locum, dicendum primò ideo à Domino factum, quia patri visum fuit, & in scripturis prædictum, vt ab intimo suo discipulo in mortem traderetur. Secundò, vt ostenderet fieri non posse quin in Ecclesia bonis mali sint permixti, nec ita nos cautos esse posse in deligendis ad sacra munia ministris, quin & eos aliquando deligamus qui vel sunt mali, vel futuri sunt mali: ferendos tamen esse, donec ipsi se perdãt, aut prodant, nec eos quorum interest in Ecclesiam aliquos recipere, aut ad sacra ministeria aliquem deligere culpandos esse, si post expensionẽ eorum quæ humanitus illis patere possunt, & preces ad Deum fusas

Electio duodecim discipulorum.

Iudas ordinatus in Apostolatum.

Ioan. 6.

fusas, quidam deligantur fucati, aut postea mali futuri. Has duas rationes paucis complexus est Augustinus lib. 18. de ciuit. Dei, sic scribēs. Habuit inter Apostolos vnum, quò malo vtens bene, & suæ passionis impleret dispositum: & Ecclesiæ suæ tolerãdorum malorum præberet exemplum. Indicat & Ambrosius alias duas rationes electionis Iudæ, videlicet in commendationem veritatis Euangelicæ, & in commendationem charitatis Christi erga nos, ac pietatis erga malos, & hostes suos, dum illum sibi tam familiarem fecit, à quo sciebat se morti tradendum pro salute nostra. Sic enim Ambrosius super Lucam, Eligitur, & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quanta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat! Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum quàm affectum, maluit! Susceperat enim hominis fragilitatem, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ. Voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo tradi, vt tu, si à socio desertus, si à socio proditus fueris, moderatè feras tuum errasse iudicium, periisse beneficium. Hæc ille. Porrò Marcus duodecim Apostolos electos explicat propter duo, videlicet vt essent cum illo, hoc est, vt familiarissimè illi adhærerent, & velut fidei satellites magni principis, & regis, nunquam à latere eius discederent: & vt cùm posceret res Euangelica, mitteret eos, veluti legatos à latere prædicaturos quæ à rege suo didicissent. Quorum duorum primum quidem pertinet ad propriũm Apostolorum profectum, quem consecuturi erant ex familiari conuersione cum Christo, per quam familiarius mysteria regni cælorum discere, & sanctos Domini mores conspicere dabatur: secundum verò ad profectum, & vtilitatem populorum pertinet, quòd necessariò præsupponit primum. Quoniam autem quos delegerat Dominus, erant ignobiles, tenues, & idiotæ, nihil regale præ se ferentes, quum promissuri tamen essent regnum Dei, ne contemneretur eorum authoritas, addidit eis potestatem sibi alioqui propriam, quomodo legatis suis principes contradere solent suam potestatem, quatenus ad legationem eorum est necessarium. Addidit enim potestatem, quam nulli huius mundi monarchæ suis legatis dare possunt, nimirum vt in nomine Iesu, & curarent omnem infirmitatem, & eiicerent dæmonia. Vnde dicit Marcus, *Et dedit eis potestatem*, &c. Sciendum tamen Græca non habere, *Et dedit*, sed καὶ ἔκαρ, hoc est, habere, vel vt haberent. Pendet enim à superioribus, *vt essent secum*, &, *vt mitteret*, &, *vt daret eis potestatem*, &c. ita vt tria significentur ad quæ delecti sunt isti duodecim, sed quorum tertium pertinet ad secundum, eique annexum est. Non enim videtur intelligendum, in hac electione datam Apostolis potestatem curandi infirmitates, quemadmodum nostra litera significat, sed electos hos esse vt suo tempore daret eis hanc potestatem, nimirum cùm eos esset missurus. Tunc enim, vt habet Matth. cap. 10. & Marc. cap. 6. & Lucas cap. 9. dedit eis hanc potestatem, non ergo eandem priùs ipsis dederat. Obseruandum autem, Dominum nouo horum delectorum ministerio nouum etiam indidisse nomen, & id quidem conuenientissimum, nimirum quòd non tam esset dignitatis nomen quàm officij, quodque & ipsos electos sui commonefaceret officij, & ipsis pòpulis quibus erant prædicaturi, ipsos commendatiores reddidit, tanquam non suam, sed Dei, & Christi à quo missi erant, gloriam quærentes, neque à seipsis prædicandi officium vendicantes. Apostolus enim Græca dictio, Latinis sonat idem quod, missus nuntius. Non tamen omnis nuntius ab aliquo missus, Græcis dicitur Apostolus, vt non tabellio, sed qui ore negotium agit quod accepit in mandatis, quique ore aliquid nũtiat, qualem Latini legatum vel oratorem vocant. Vnde Paulus & Petrus se vocant Apostolos Iesu Christi, quia scilicet in mandatis habebant à Iesu Christo prædicare de ipso. Sicut autem nomen episcopus, factum est ex vsu Ecclesiastico nomen dignitatis: ita, & nomen Apostoli, ex hac Domini impositione factum est in scripturarum vsu dignitatis nomen: sicut & apud Athenienses aliquando nomen hoc fuit nomen principatus, cuius officium erat rectè atque ordine curare instrueréque classem. Nam & verbum ἀποστέλλω, vnde deriuatur ἀπόστολος, significat cursum nauis dirigere, & de dirigendis nauibus disponere, & constituere. Ponitur autem à Marco simul & Luca catalogus Apostolorum, vt extra hos qui pseudoapostoli futuri erant, excludantur, & qui veri sunt dignoscãtur sed à Luca quidem per paria recensentur Apostoli, quemadmodum, & postea à Matthæo cap. 10. quo significata videtur iugalis Apostolorum inter se societas & charitas, aut quomodo coniuncti essent Apostoli cùm mitterentur. Nam binos eos fuisse missos testatur Marcus cap. 6. Ab ipso verò Marco hoc loco non recensentur per paria. Voluit enim tres illos Apostolos præcipuos primo loco ponere, quibus Dominus noua imposuit nomina, scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem: quibus tribus potissimum noua indidit nomina Dominus, eo quòd eos ex omnibus duodecim singularius sibi delegerat, quorum opera ad Euangelium prædicandum præcipuè erat vsurus, vnde & eos peculiariter præ aliis familiares habuit. Et quidẽ quamuis hoc loco Marcus dicat: *Et imposuit Simoni nomen Petrus*, & Lucas, *Simonem quem cognominauit Petrum*, non est tamen intelligendum necessariò iam in hac electione impositum hoc nomen quemadmodũ multi intelligunt, cùm possit intelligi Euangelistas aut per recapitulationem, aut per præoccupationem istud scripsisse, vel impositum ei nomen Cephæ, hoc est, Petri, quando suprà dictum est ei Ioã. 1. Tu vocaberis Cephas, aut postea cùm dicitur Matth. 16. Tu es Petrus, &c. Ex quo loco patet quare dictus sit hoc nomine, videlicet tum ob firmitatem fidei ipsius, tum quòd super eũ, tanquam super firmum fundamentum fidei, ædificanda erat peculiariter Christiana ecclesia. Cognomen autem filiorum Zebedæi Græcè βοανεργες habetur, & videtur potius Syriacum esse quàm Hebraicum. Nam Hebraicè diceretur בנו רגש Beneregesch, at Syriacà lingua, qua constat Dominum magis vsum, vtpote vulgari, dicitur בנרא רגש Beniiaregesch, quod propius ad Boanerges accedit, quamuis videatur dictio Græca corrupta esse, prepositis. s. vocalibus quę postponi deberent, Boanerges scilicet pro Bonareges. Siue autem Hebraicè dicatur, siue Syriacè, non significat ea dictio propriè filios tonitrui, sed filios tumultus, & strepitus: ideoque Diuus Hieronymus in commentariis super primum caput Danielis, putat legendum non Boanerges, sed Benereem, quod significaret filios tonitrui. Sed non est verisimile tantam potuisse huius nominis esse corruptionem. Nec obstat

quod רגש regesch, non propriè significat tonitruum sed tumultū, & strepitum. Tonitru enim cùm fiat cum magno tumultu, & strepitu, rectè dicitur, reges. Vnde, & Homerus Iouem ὑψιβρεμέτην vocat, hoc est ex alto frementem, idque ob tonitrua. Itaq; Euangelista Marcus aduertens eos nō à quouis tumultu vel sonitu dici Boanerges, sed à tumultu vel sonitu simili tonitruo, interpretatus est nomē Hebraicum per υἱοὶ βρόντης, hoc est, filij tonitrui, quanquam Græcis βροντὴ nonnunquam simpliciter accipiatur pro tumultu, & magno strepitu, vt illud: υἱοὶ βρόντης, accipi possit, filij strepitus. Est autem in hac ratione, filij tonitrui, vel strepitus, Hebraica phrasis. Sicut enim filius iniquitatis, dicitur qui iniquus est: & filius perditionis, qui perditus est: & filius pacis, pacificus: ita quoque filij tonitrui, qui tonant. Si ergo dicti sunt filij Zebedęi, eo quòd diuina dogmata mundo intonauerunt velut tonitruum quoddam de cœlo auditum, id à Iacobo factum esse, argumento est quòd eum Herodes ante omnes alios neci dedit, eo gratificaturus Iudæis, indubiè quod post Petrum præ aliis Apostolis infestior Iudæis esset Euangelij prædicatione. De multo maximo tonitru quod edidit Ioannes huius frater, abundè præter ipsius prædicationem testatur historia Euangelica, in qua veluti è cœlo intonans, omnésque sua voce percellens hæreticos, inclamat dicens, In principio erat verbum, &c. Dicendum autem & de aliorum quorundam Apostolorum hominibus. Itaque ad distinctionem Iacobi fratris Ioannis alter Iacobus dicitur, Iacobus Alphei, scilicet filius, non alius tamen Alphei, cuius filius fuit Matthæus. Nam & ille dicitur Leui Alphei, scilicet filius, sed alterius Alphei, qui fuit maritus Mariæ Cleophæ, sororis matris Domini. Hic ergo Iacobus est, qui dicitur Marci 15. Iacobus minor, qui & frater Domini dicitur à Paulo, & scripsit epistolam Catholicam primam. Huius frater fuit alter Iudas: qui ad distinctionem ab Iuda proditore dicitur Iudas Iacobi, scilicet frater. Qui Iudas & Thaddæus & Lebæus quoque dicitur, ita vt trinomium ipsum fuisse credat Hieronymus. Sed huius diuersæ nomenclaturæ quidam hanc assignant rationem admodum verisimilem: institutum fuisse apud Iudæos, quod, & hodie apud eos obseruatur, ob reuerentiam nominis tetragrammati, vt si quis in suo nomine proprio tres vel quatuor literas eius nominis possideat, non temerè eorū nomine à quoquam nominaretur, præsertim in familiaribus, & quotidianis colloquiis, sed alio quodam factitio, quod vel idem cum proprio significet, vel certè proprium insigni aliqua notatione insinuet. Hinc quisquis apud eos nomen Iehuda, pro quo nos dicimus Iudas, fortitus est, vulgò appellari solet Leo, quia Genesis quadragesimonono scriptum est: Catulus leonis Iuda. Et eum qui dicitur Iehoiacim, pro quo nos dicimus Ioacim, quod nomen significat extollendum, vulgo vocant Eli, id est, altum. Itaque & sic factū putant in isto Iuda, vt etiā diceretur Lebęus, & Thaddæus. Lebæus quidem, quia לב א Labi, vnde hoc nomen deriuatur, leonem significat: Thaddæus autem, quia ודה Toda ferè idem significat quod יהודה Iehouda, nisi quòd sanctum, & ineffabile nomen in eo nusquam apparet. Hinc, & pro Iehouda, contrahendo dicere & scribere solent יודה Iouda, scilicet pro Iehuda. Alter autem Iudas ad distinctionem huius, dictus est Iudas Iscariotes. Et secūdum Hieronymū vel à vico, vel ab vrbe in qua ortus est, vel à tribu Isachar hoc cognomen sumpsit, non sine vaticinio sacinoris ab eo perpetrandi. Isachar enim interpretatur merces, ita vt hic significetur merces proditoris, propter quod tam seriò videntur Euangelistæ nomen illud expressisse. Dicitur autem iste Iudas Ioan. 6. cap. etiam Iudas Simonis. f. filius. Cæterùm alter Simon, qui ad distinctionem Petri dicitur Cananæus, dicitur etiam Zelotes, non quòd diuersa hæc sint nomina, sed quòd Zelotes dicebatur Græco nomine, cùm Hebraico nomine diceretur Cananæus: sicut alter Simon Hebraicè quidem Cephas, Græcè autem Petrus dicitur. Zelotes enim Græca dictio, expositio est Hebræi nominis, Cananæus. Nā קנא Cana interpretatur Zelus. Non ergo idem est huius cognomen cum cognomine populi qui dictus est Chananæus à Chanaan filio Cham. Illius enim populi nomen scribitur in principio per Caph, huius verò Apostoli per Coph, præter alias differentias. Putat autem Hieronymus hunc dictum Cananæum à Cana vico Galilææ, vbi Dominus conuertit aquam in vinum. Fuit autem frater Iacobi minoris, & Iudæ Thaddæi, vt patet Mar. 6. atque ob id coniungi videntur apud Lucam tres isti simul. Dicit enim, Iacobum Alphei & Simonem qui vocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, cùm aliàs inter duos tantùm cōiunctionem ponat. Itaque inter Apostolos duo fuere Iacobi, duo Iudæ, & duo Simones. Quemadmodum autem accidit in nomine Cephas, & in nomine Cananæus, vt scilicet pro eis nominibus Græcè diceretur Petrus & Zelotes, ita quoque accidit in nomine Thomas, vt pro nomine illo Hebraico, diceretur Græco nomine Didymus, vt est apud Ioannem. Nam Græca dictio, Didymus, quæ geminum significat, explicatio est nominis Hebræi Thomas, quod etiam geminum significat. Deriuatur enim à radice תא Thaā, quod significat duplicare & geminare. Cæterùm Bartholomæum qui & apud Matth. 10. cap. & his locis apud Marcum, & Lucam coniungitur Philippo, esse eum qui à Ioanne dicitur Nathanael suprà ostensum est. Itaque obseruari potest in catalogo Apostolorum, illos septem primò recensēri, de quorum vocatione memineriūt. Item, & illud, cognatos etiam quosdam Dominum inter Apostolos suos delegisse, docens episcopum sine personarum acceptione ad sacta mysteria rectè assumere carne sibi propinquos, modò illi æquè atque alij ad ea idonei sint: non tamen inter primos Apostolos cognatos suos constituisse, ne videretur carnalis consanguinitatis habuisse rationem, & respectum.

Ioan. 1.

ET DESCENDENS CVM ILLIS, STETIT IN LOCO CAMPESTRI, &c.] Quemadmodum Moyses acceptam in monte veterem legem, descendens de monte attulit promiscuæ multitudini in pede montis constitutæ, quæ in montem cum Moysi ascendere non potuit: ita, & nunc Dominus nouam legem è monte expectanti populo adfert. Et quanquam discipulos & Apostolos potissimum erat docturus, tamen tum quod ad omnes electos pertinebant quæ docturus erat, tum vt satisfaceret desiderio turbæ præsentiam eius expectantis, & audire ipsum cupientis, descendit cum Apostolis ad turbas, etsi maxima eius pars consequendæ potius sanitatis quàm doctrinæ desiderio teneretur, Tam bonus enim

enim & expositus omnibus est Dominus, vt non possit diu fraudare præsentia & ope sua qui expectant eũ, vtq; ad eos ipse veniat qui adhuc per infirmitatem humanã ipsum accedere nequeunt, quod expensum fidem nostram in bonitatem eius suffulciet, atq; ad inseruiendum similiter proximis, & captandam occasionem lucrandi quos poterimus accendet. Porrò turba hæc, cuius hîc meminit Lucas, eadem omnino videtur esse cum ea quam suprà descripsit Marcus circa mare apud Dominũ congregatam, quamuis verisimile sit, nouos semper accessisse, & continuis augmentis increuisse, vt mirũ non sit si etiam iã aliquos dicatur sanasse, cùm priùs dicatur omnes sanasse ægros. Dicit autem, maritima Tyri & Sidonis: scilicet regione, significans tantam iam Domini fuisse famam, vt externas quoq; ciuitates ad sanitatem doctrinamq; capessendam accerseret. Erant enim Tyrus & Sidon ciuitates gentiũ, sitæ iuxta mare non Galilææ, sed iuxta mare mediterraneum, quod scriptura mare magnum vocat. Etsi enim Tyrus olim fuerit insulą, totaq; mari circundata, septingentorum passuũ interuallo à littore remota: tamen eam Alexander aggere immisso adiunxit continenti, ita vt facta sit peninsula & maritima ciuitas. Notandum autem quod dicit Lucas, *virtus de illo exibat*. Illo enim significare voluit, non aliena virtute Dominum sanasse, sed propria, quam habuit quatenus Deus erat. Neque enim de alijs ita diceretur virtutem exisse ab eis. Aduertendum & illud, in monte peracta esse quæ perfectissimam puritatem desiderant, inter quæ primum locum obtinet deprecatio, proximum, delectus eorũ quibus committenda est dispensatio sermonis Euangelici. In pede autem montis & loco campestri ea peracta sunt quæ imperfectis competunt, videlicet infirmorum curatio, & indoctiorum institutio. Cùm descendisset enim Dominus, inuenit infirmos. Nam in excelsis infirmi esse non possunt. Vnde in Euangelijs neq; reperiũtur turbæ Dominum sequẽtes in excelsa, neq; quenquam debilem aut dæmoniacum in monte curatum. Obseruandum illud quoque, Dominũ quamplurimos sanasse, priusquam sublimem hunc sermonem auspicaretur, vt signa quæ viderant, auditoribus fidem facerent dicendorum: quorum pleraque planè sunt paradoxa, & à communi sensu aliena: vtq; auditores non dubitarent quin verbis idem ageret, quod opere ipsum agere videbant, nimirum saluatorem hominum.

f ET *e* IPSE ELEVATIS OCVLIS IN DISCIPVLOS SVOS, *d* APERIENS OS SVVM DOCEBAT.] Eleuauit in discipulos suos oculos, quòd ad eos multa singulariter pertinerent quæ dicenda erant. Quod autem dicitur, *aperiens os suum docebat*, vbi videtur superfluum esse illud, *aperiens os suum*, quidam intelligunt significari, Dominum, qui priùs docuerat per os prophetarum, iam cœpisse docere proprio ore. Chrysostomus verò & Theophylactus intelligunt ideo adiectum, *aperiens os suum*, quia Dominus etiã docuit non aperiendo os suum, videlicet vita sua & miraculis. Sed simplicius fuerit accipere illud ab Euangelista additum pro more scripturæ, ad significandum grandia & prolixa iam Dominum locuturum esse. Sic enm & de Iob dicitur: Post hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est. Et Daniel. 10. Aperiens os meum locutus sum, & dixi, &c. Est enim huiusmodi locutio Hebraica phrasis, quemadmodum & hæc, locutus est dicens, aut, respondens dixit. Hîc tamen rectè accipitur significare voluisse Matthæum magna quædam prolixè dicturum Dominum, cuius priùs nisi pauca tantùm verba recensuerat, nempe: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Hoc enim sermone, secundum Augustinum, comprehenditur quicquid pertinet ad perfectum Christianæ vitæ statum, & summã Euangelicæ doctrinæ, quantum quidem pertinet ad mores. Nihil autem in hoc sermone deprehenditur quod sit iuris positiui, quod scilicet antequam hîc statueretur fuerit indifferens, sed omnia quæ hîc statuuntur, per se sunt bona, ac proinde nullo vnquam tempore immutanda, quod legis Christianæ ostendit perfectionem, in quam illud singulariter competit, fidelia omnia mandata eius, confirmata in sæculum sæculi, facta in veritate & æquitate. Porrò scopus huius sermonis est, auocare homines ab his quæ mundus magni facit, & sedulò sectatur, ac docere, veram iustitiam quæ Christianorum est, non esse sitam in externis cæremonijs, nec ad eam satis esse Pharisæorum more, exterius tantùm vitam ad legis præscriptum composuisse: sed sitam esse in affectu potissimum, in sincero Dei cultu, & secura in illum fiducia, in vera proximi dilectione, quæ etiam ad inimicos se extendat, & expositum hominem faciat ad inseruiendum & subueniendum quibusuis: deniq; in humilitate, mansuetudine, misericordia, patientia, cõtemptu rerum perituraru, atq; id genus animi virtutibus. Quoniã autem beatitudinem expetunt omnes cuiuscunq; status aut conditionis, propter quã agimus & patimur quicquid volũtariè agimus & patimur, (est enim finis omnium actionum & passionum) eamq; omnes pollicentur qui se sapientiæ profitentur doctores, sed de ea multa est inter philosophos controuersia, multus in vita mortalium error, ideo rectè Dominus docturus de actionibus & passionibus, exorditur suum sermonem & legem Euangelicam à beatitudine, quemadmodum & Dauid librum Psalmorum: docetque in rebus longè diuersis sitam beatitudinem, quàm vel vulgus autumat, vel philosophi docent. Quibus etiam sententijs suis de beatitudine propositis, carni quidam paradoxis, sed summa cum authoritate traditis, reddebat turbas & attentos & beneuolos auditores. Mira enim dicebat, sed pollicebatur fœlicitatem, rationem semper promisse fœlicitatis inopinabilis adijciens. Quid enim æquè insolens, atq; beatũ dicere, qui pauper sit, lugẽs, & afflictus? Rursus quid optabilius quàm audire eum, qui tam certo ostendit quibus rebus quis euadat beatus?

f BEATI PAVPERES *d* SPIRITV, *f* QVONIAM IPSORVM EST REGNVM COELORVM.] Tripliciter à diuersis accipitur hæc oratio, pauperes spiritu, iuxta quod in scripturis tripliciter accipitur dictio, pauper. Aliquãdo enim pauperes dicuntur, qui laborant rerum necessariarum penuria, vt nomen, pauper, opponatur diuiti. Aliquando pauperes dicuntur, quouis modo afflicti, & destituti ope aliena, quomodo accipitur frequentissimè in Psalmis. Aliquando pauper dicitur, qui de se humiliter sentit, nec est inflatus, quomodo videtur accipi Isaiæ vltim. cap. Ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos? Itaque non desunt qui secundùm acceptionem secundam hîc intelligunt pauperes spiritu, qui animo sunt afflicto, quos scriptura frequenter vocat contritos vel humiles

Matth. 4.

Psal. 110.

Psal. 110.

Iob 3.

Qui pauperes spiritu.

humiles ſpiritu, vt Pſal. 33. Iuxta eſt Dominus ijs qui tribulato ſunt corde, & humiles ſpiritu ſaluabit. Sed hanc interpretationem non conuenire huic propoſito, patet tum ex eo quòd pauperibus apud Lucam opponantur diuites, cùm dicitur ex oppoſito huius ſententiæ, *Væ vobis diuitibus*, &c. tum quòd ſic pauperes ſpiritu nihil differrent à lugentibus, vt fruſtra dictum eſſet: *Beati qui lugent*. Alij ergo, inter quos Auguſtinus, ſecundùm tertiam vocabuli, pauper, acceptionem intelligunt pauperes ſpiritu, eos qui non habent ſpiritum magnum & inflatum, ſed modeſtè de ſe ſentiunt, omni ſuperbia & arrogantia depoſita. Sed & huic intelligentiæ obſtat, quod pauperibus, de quibus hîc eſt mentio, opponantur à Domino diuites. Proinde rectius accipitur hoc loco nomen, *pauperes*, ſecundum primam acceptionem, vt reſpondeat Hebraicæ dictioni עניים raſchim. Nam & Græca dictio hîc poſita πτωχοὶ, propriè mẽdicos ſignificat, Secundum hanc tamen acceptionem adhuc dupliciter intelligitur illud, *pauperes ſpiritu*. Primò enim per pauperes ſpiritu, poſſunt intelligi hi qui revera ſunt pauperes, ſed tales effecti proprio ſuo ſpiritu, hoc eſt, propria ſua voluntate, eaq; ſpirituali, ita vt intelligatur beatos pronũciare Dominus eos qui re vera ſunt pauperes, non tamen effecti tales neceſſitate aliqua, nec quauis voluntate, ſed ſpirituali voluntate. Secundò, per pauperes ſpiritu poſſunt intelligi hi, qui etſi habeant diuitias, non tamen cor eis apponunt, ſed parati ſunt eas abijcere, ſi & quando expediret, vt ablatiuus, *ſpiritu*, intelligatur determinatio diminuens, adiecta ob diſtinctionem ab his qui re ipſa ſunt pauperes. Quamuis autem hæc ſecunda intelligentia propinqua ſit priori ſenſui, & ad eum reductiuè pertineat, poſſitque ſimul cum priori intelligi & comprehendi, tamen prior intelligentia eſt ſimplicior, & videtur potiſſimum eſſe ex intentione Domini, cuius intentio omnino videtur fuiſſe, diſcipulos ſuos ob id prædicare beatos, quòd propter ſe iam omnia abieciſſent & reliquiſſent. Proinde D. Baſilius quæſt. 205. bene explicat qui ſint pauperes ſpiritu, dicens, Hi ſunt pauperes ſpiritu, qui non ob aliam cauſam pauperes facti ſunt, niſi propter doctrinam Domini qui dixit: Vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Si verò quis etiam quomodocunq; accedentem paupertatem, ſuſceptam gubernet ad voluntatem Dei, velut Lazarus, nec hic à beatitudine alienus eſt. Hæc ille. Ex quibus coniunctis cum ſuperiori colligere licet triplices pauperes ſpiritu, ſecundum tertiam vocabuli, pauper, acceptionem. Primò quidem, qui propter Chriſtum omnia ſua reliquerunt, quales erant Apoſtoli, & de his præcipuè Dominus locutus eſt. Secundò, qui incidentem paupertatem propter Deum patienti animo ſuſcipiunt, diuitijs eam præferentes ſpe regni cœlorum. Tertiò, qui parato ſunt animo abijciendi facultates, vbi pietatis ratio exigeret. Vnde Eccle. 31. Beatus diues qui inuentus eſt ſine macula, & qui poſt aurum non abijt, nec ſperauit in pecunia, & in theſauris, &c. Bene autem obſeruandum non eſſe dictum, beati pauperes voluntate, ſed, *ſpiritu*, quod à D. Bernardo in ſermone primo de feſtiuitate omnium ſanctorum diligenter eſt annotatum. Diligenter, inquit, attende, quòd non ſimpliciter pauperes nominant propter plebeios pauperes neceſſitate miſerabili, non laudabili voluntate. Spero equidem profuturam eis apud diuinæ bonitatis miſericordiam hanc ipſam afflictionis ſuæ miſeriam, ſcio tamen Dominum hoc in loco non de huiuſmodi fuiſſe locutum, ſed de his qui poſſunt dicere cum Propheta, Voluntariè ſacrificabo tibi. Attamen nec voluntaria quidem paupertas omnis, laudem habet apud Deum. Nam, & Philoſophi omnia ſua reliquiſſe leguntur, vt expediti mundialibus curis, ſtudio, vanitatis poſſent vacare liberius, & nolebant cenſu abundare terreno, vt abundarent magis in ſenſu ſuo. Hos diſcernit quod dictum eſt, *ſpiritu*, id eſt, ſpirituali voluntate, ſpirituali ſcilicet intentione, deſiderio ſpirituali, propter ſolum beneplacitum Dei & ſalutem animarum. Hæc ille. Indicauit idem & Baſilius in verbis ſuperioribus, cùm dicit, qui non ob aliam cauſam facti ſunt pauperes quàm ob Domini doctrinam, &c. & præmiſit: Quum Dominus dicat, nunc quidem verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus ſunt & vita: nunc vero, Spiritus ſanctus docebit vos omnia, & commonefaciet de ijs quæ dixero vobis. Non enim loquetur à ſemetipſo, ſed quæcunque audiet à me, hæc loquetur: Hi ſunt pauperes ſpiritu, &c. Ex quibus apparet D. Baſilium ablatiuum, ſpiritu, hîc accepiſſe pro ſpirituali Chriſti doctrina, aut Spiritu ſancto, vt ſit ſenſus: pauperes ſecundum ſpiritualem Chriſti doctrinam, aut ſecundum inſtinctum Spiritus ſancti. Redit tamen ſenſus eodem quò tendit ſenſus Bernardi, ſecundum quem ſpiritus hîc accipitur pro ſpiritu noſtro, hoc eſt, mente noſtra, à Spiritu ſancto inſpirata, & ſpiritualia intendenti. Alioqui enim mens noſtra non eſt ſpiritus. Sic & D. Hieronymus explicans qui ſint pauperes ſpiritu, Qui, inquit, propter Spiritum ſanctum voluntate ſunt pauperes, non quidem ſignificare volens ablatiuum, ſpiritu, hîc accipi pro Spiritu ſancto, ſed pro voluntate ſpirituali, quam ſcilicet inſpirauit Spiritus ſanctus. Quamuis autem in hac beatitudine commendetur primò & principaliter voluntaria paupertas pro Chriſto ſuſcepta, ſimul tamen etiam rectè intelligitur ex conſequenti commendari virtus humilitatis, quam primò & ad literam hîc ſignificari intelligit Auguſtinus, ob id maximè, vt appareret, vt prima beatitudine accipiatur commendari ea virtus quæ omnium eſt fundamentum virtutum, quomodo & intellexit Theophylact. poſt Chriſoſto. ſic ſcribens: Primùm modeſtiam & humilitatem animi ceu fundamentum, iacit. Nam quoniam propter ſuperbiam Adam cecidit, per humilitatem erigit nos Chriſtus. Significatur, inquam, etiam hæc cum voluntaria paupertate. Nam abiectio omnium facultatum proptet Chriſtum, neceſſariò prouenit ex animi humilitate, eamque coniunctam habet. Sicut enim diuitiæ ferè appetuntur propter mundi honorem, ita qui omnes abijcit facultates, omnes item honores ſe contemnere declarat. Atque hæc videri poteſt ratio, quare Diuus Hieronymus in commentarijs vtramque interpretationem videatur miſcuiſſe, & qua intelligitur hîc ſignificari voluntaria paupertas, & qua intelligitur humilitas animi. Sic enim ſcribit: *Beati pauperes ſpiritu*, &c. Hoc eſt quod alibi legimus, & humiles ſpiritu ſaluabit. Ne quis autem putaret paupertatem, quæ nonnunquam neceſſitate portatur, à Domino prædicari, adiunxit *ſpiritu*, vt humilitatem intelligeres, non penuriam:

Ioan. 6

Ioan. 16.

Pſal. 33.

Beati

Beati pauperes ſpiritu, qui propter ſpiritum ſanctũ voluntarie ſunt pauperes. Hæc ille. Bene ergo ab hac beatitudine cœptus eſt hic ſermo, tum quia quemadmodũ initium omnis peccati eſt ſuperbia, & radix omnium malorum eſt cupiditas, ita virtutum omnium fundamentum, & baſis, eſt humilitas, ac perfectionis Euangelicæ origo eſt rerũ perituraru contemptus, & voluntaria paupertas. tum quia in diuitiis & honoribus vulgus maximè ſitam beatitudinem exiſtimet, proinde conueniebat vt illo reiecto quod maximè ſectantur homines, contrarium eius primo loco induceret, & inde inciperet beatitudo iudicio diuino, vbi ærumna æſtimatur humano, vt habet Ambroſius. Quoniam autem ipſa paupertas per ſe non facit hominem beatum, ſed tantùm medium eſt perueniendi ad ipſam beatitudinem, ideo rationem adiicit Dominus, quare beatos pronunciauerit pauperes ſpiritu, *quoniam* (inquit) *ipſorum eſt regnum cœlorum*. Vbi obſeruandum, quòd quamuis omnium beatitudinum vna ſit ratio, nempe merces fœlicitatis æternæ, tamen hæc variè ſignificatur in diuerſis beatitudinibus pro exigentia ſingularum beatitudinum. Pauperibus ergo ſpiritu promittitur regnum cœlorum, quia conuenit his qui contempſerunt regnare in hoc mundo, & elegerunt hîc haberi viles & abiecti, vt poſtea regnent in cœlis cum Deo. Itaque mundus quidem dicit: Beati diuites, quoniam ipſorum eſt regnũ terrarum, Chriſtus verò contrà: *Beati pauperes, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum*. Nec dicit, ipſorum erit, ſed ipſorum iam eſt regnum cœlorum, quòd illud in ſecura iam poſſideant ſpe, vnde etiam non dicuntur fore beati, ſed iam eſſe beati, in ſecura ſcilicet ſpe quæ non confundit. Non enim cùm dicitur: *Beati pauperes*, intelligendum eſt verbum futuri temporis erunt, ſed præſens, ſunt. Nam poſtea dicitur: *Beati eſtis cùm maledixerint vobis homines*, &c. Porrò quanquam id quod hic promittitur beatis, potiſſimùm ſit referẽdum ad vitam futuram: in qua perfectè in ipſis implebuntur hæ promiſsiones, tamen etiam ſingulæ promiſſiones ex parte implentur in beatis in hac vita, quemadmodum in ſingulis patebit. Quod enim ad hanc primam pertinet beatitudinem, pauperes ſpiritu etiam in hac vita iam re ipſa regnant regno plane cœleſti longè fœlicius, quàm reges & principes terræ. Hi enim vt in plurimum, verius grauiſsimam ſeruiunt ſeruitutem, quàm regnant: Multos enim patiuntur tyrannos, diſcruciati auaritia, ira, liuore, cupiditate bonorum ac vindictæ, metu, ſpe. At homo humilis, terrenarumq; facultatum ac honorum contemptor, liber eſt ab huiuſmodi curis, tranquillo ſemper exiſtẽs pectore, ſecurè expectans bona cœleſtia, peſtibus animorum auaritia atque ſuperbia imperans, & dominans, honoribus atque omnibus huius mundi bonis longè ſuperior. An non ergo talis obtinet regnum longè pulchrius ac magnificentius regno tyrannorum? Sed hîc dubium aliquod eſſe poteſt, quomodo ſaluator præferat paupertatem ſufficientiæ aut diuitiis quo ad beatitudinem, cùm Sapiens dicat Eccleſiaſt. cap. 7. Vtilior eſt ſapientia cum diuitiis, & magis prodeſt videntibus ſolem. Et idem Prouer. 30. precatur Deum: Mẽdicitatem & diuitias ne dederis mihi, tribue tantùm victui meo neceſſaria. Deinde videtur ad beatitudinem conſequendam accommodatius organum eſſe, diuitias aut ſaltem ſufficientiam rerum temporalium, quàm indigentiam, & paupertatem, quoniam indigentes neceſſariis oportet vacare, vt habeant neceſſaria, nec poſſunt ſe totos impendere his quæ ſunt beatitudinis. Dicendum ad beatitudinem quidem naturalem præſentis vitæ conuenire magis aut diuitias aliquales, aut ſufficientiam rerum temporalium, ſed ad beatitudinem ſupernaturalem magis conuenire paupertatem voluntariam. Paupertas enim ex ſpiritu, lætiſsima eſt, expeditum reddens hominem ab omni ſolicitudine, certúmque ac ſecurum hominem faciens quòd Deus ipſius curam gerat, qui non ſinet ipſi deficere omne bonum, quemadmodum experientia in multis ſanctis viris monſtrauit. Sapiens autem non abſolutè dicit vtiliorem eſſe ſapientiam cum diuitiis, ſed adiicit, & magis prodeſt videntibus ſolẽ, quo ſatis ſignificat diuitias quidem aliquid conferre ad beatitudinem vitæ præſentis. Vnde & ſubiungit: Sicut enim protegit ſapientia, ſic protegit pecunia. Oratio verò illa, quæ eſt Prou. 30. cap. eſt oratio ſapientis ex parte imperfectiorum, ſicut ſatis patet ex ſequentibus. Deinde illo tempore nondum erat infirmo, & rudi populo via perfectionibus aperiẽda, cuius doctrina Chriſto magiſtro perfectioni reſeruanda erat.

a BEATI MITES, QVONIAM IPSI POSSIDEBVNT TERRAM.] Bene pauperibus adiunguntur mites. Duo enim hæc vt ferè ſe conſequuntur, & coniuncta ſunt, ita etiam in ſcripturis coniungi ſolent. Vnde Saluator de ſe dicit, Matt. 11. Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde. Et Iudith 9. Humilium, & manſuetorum ſemper tibi placuit deprecatio. Et Iob 24. Subuerterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter omnes manſuetos terræ. Qui enim animo eſt humilis, non facilè iraſcitur: nec contemptum ſe haberi & inglorium indignatur. Sic, & qui voluntariè pauper factus eſt, cùm honores ſimul & diuitias contemnat, non facile iraſcetur ob iacturam vel honoris, vel bonorum ab aliquo illatam. Vnde apud Hebræos ſumma eſt affinitas, & ſimilitudo inter עני ani & ענו anau, quarum prior ſignificat humiles, & pauperes, ſecunda vero manſuetos. Bene ergo ſubiicitur, *Beatis mites*, tum quòd manſuetudo humilitati, & paupertati coniuncta fere ſit, tum quòd coniuncta eſſe debeat, adeo vt ſine ea paupertas ſpiritus laudabilis non ſit. Quid enim prodeſt externas contẽnere diuitias, ſi non etiam teipſum contemnas: & ſuperiorem eſſe ipſis pecuniis, ſi non etiam tui animi commotiones ſuperare poſsis, quod ſit per mãſuetudinẽ? Apud Græcos tamen ſecundo loco ponitur: *Beati qui lugent*, ordine etiam non incongruo. Sic enim prima beatitudine excluditur appetitus bonorum, & diuitiarum, ſecunda verò appetitus voluptatũ, in quibus tribus comprehenduntur omnia quæ mundi ſunt. Eſt autem iſtud: *Beati mites*, &c. deſumptum à Dauide ex Pſal. 30. vbi dicitur: Manſueti autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Nam inter manſuetos, & mites nulla conſtituenda eſt differentia, quemadmodum tamen quidam conſtituunt, cùm vna ſit apud Græcos, & Hebræos dictio, quam Latinus nunc vertit manſuetum, nunc mitem. Eſt enim Græcè πραεῖς, vel πρᾷος, Hebraicè verò ענו Anau. Pertinet autem ad manſuetum vel mitem non quidem omnino nunquam iraſci, hoc enim eſt inſenſatorum, & inſipientium, ſed ita paſſionibus iræ, & zeli imperare, vt nec indignetur,

vel

vel murmuret contra Deum, vel ob iniquorũ fœliciores successus, vel proprias aduersitates ab illo immissas, neque cõtentiosè cum improbis pugnet verbis, nec iniurias ab eis illatas cupiat vendicare, sed vt ita se gerat, erga Deum, quidem, vt benigno animo Dei iudicia sustineat, erga homines verò, vt vel taciturnitate, vel placida responsione, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superare contendat. Non solùm enim ad mitem pertinet, non quærere vindictam, etiam placita suauitate exteriorum morum vtilem se omnibus exhibere, hoc est, non solùm non vinci à malo, sed vincere in bono malum. Pertinere autem ad mãsuetum huiusmodi animi erga Deum dispositionem, patet ex Psal. 36. vbi Psalmista dehortans ab æmulatione, & zelo impiorum, & zelantium eos pœnam describens, per oppositionem dicit, Mansueti autem hæreditabunt terram, pro quo prius dixit, Sustinentes autem Dominum ipsi hæreditabunt terram. Pertinere autem etiam
2. Tim. 2. ad mansuetum placidam responsionem, illud Pauli docet, Seruum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati. Magna ergo est virtus mansuetudinis, quæ hominem sui ipsius dominum facit, Deoque in omnibus subditum ac optimè affectũ, omnibus item hominibus, etiam improbis, vtilem & commodum. Ideoque & in scripturis passim cõmendatur, idque variè. Primùm, quod singulariter Deo placeat, & singulariter ei curæ sunt mansueti. Vnde Eccle siast. 11. Beneplacitum est Deo fides, & mansuetudo. Et Psal. 149. Exaltabit mansuetos in salutem. Et Isaiæ 11. Arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Et sanè tam grata Deo, & perfecta est hæc virtus, vt Dominus huius exemplum, & magistrum se specialiter exhibuerit, dicens: Discite à me, &c. Secundò, quòd hæc virtus aptiorem faciat mentem vt sit capax cognoscendi diuinam voluntatem, & audiendi eloquia diuina. Vnde Psal. 24. Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas. Et Psal. 33. Audiant mansueti, & lætentur. Et Iacob. 1. In mansuetudine suscipite insitum verbũ quod potest saluare animas vestras. Et Eccle. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas. Vnde Moyses, de quo scribitur Numer. 12. quòd erat mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, creditur à Dionysio ob hanc virtutem habuisse cum Deo tantam familiaritatem. Tertiò, quòd hæc virtus vt nos commodos, & vtiles omnibus facit, ita etiam gratos. Vnde Ecclesiast. 3. In mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris. Hîc autem à Domino ideo prædicantur beati mansueti, *quoniam* (inquit) *ipsi possidebunt terram.* Vbi pro, *possidebunt*, Græcè est, κληρονομήσουσι, idem, scilicet verbum quod est Psalm. 36. vnde istud desumptum est, vbi nos legimus: Mansueti autem hæreditabunt terram. Plus est autem hæreditare vel in hæreditatem accipere terram, quàm possidere terram. Multi enim possident, non hæreditario iure. Terra autem cuius possessio hîc promittitur mitibus, variè à diuersis accipitur. Bernardus enim intelligit corpus, quod possidet anima homini mansueti, regnans super carnis motus: & omnibus suis membris per mansuetudinem imperans. Et D. Ambrosius quoque per terram videtur corpus intelligere, verùm intelligit mansuetum non hîc possidere corpus suum, sed post resurrectionẽ. Post resurrectionem inquit, terram tuam incipiens possidere absolutus à morte ille enim cui dicitur: Terra es, & in terram ibis, non possidet terram suam. Non enim potest esse possessor, qui non capit fructum. Diuus Hilarius videtur intellexisse corpus Dominicum, aut potius corpus nostrum configuratum corpori claritatis Christi, vt sit idem sensus ipsius cum sensu Ambrosij. Sic enim scribit, Mitibus terræ hęreditatem pollicetur, id est, eius corporis quod ipse Dominus assumpsit habitaculum. Et quia per mansuetudinem mentis nostræ habitauerit Christus in nobis, nos quoque gloria clarificati eius corporis vestiemur. Diuus Hieronymus terram intelligit hîc eam de qua Psalmista, Credo videre bona Domini in terra viuentium: cœlum, scilicet, quod terra est viuentium, *Psalm. 26.* cùm terra hæc sit potius terra mortuorum vel morientium. Chrysostomus verò etiam hanc terram intelligit. Huius certè terræ possessio rectè intelligitur promitti mitibus, tum quòd frequenter contingat vt tales stabilius, & quietius sua possideant, quàm immites, qui multotiens animam & hæreditatem paternam contentionibus suis perdunt, tum quia mansueto homini totus mundus patria est, totque locis habet fundum, quot locis reperit amantes Euangelicæ mansuetudinis, atque ex omnibus quæ habet mundus voluptatem, & fructum capit, velut illius possessor: cùm contrà immitis, & ferox nec hoc possideat quod habet. Itaque secundum Chrysostomum, quoniam vulgò æstimatur eum qui mitis est, omnia sua perdere, cõtrariũ promittit Dominus, spiritualibus tẽporalia immiscens: vtens ad hoc verbis Psalmistæ. Verisimilius autẽ est omnia hæc promissa pertinere potissimum ad futuram vitam, & ideo verisimilior est, & simplicior Hieronymi interpretatio, quamuis vt omnia hæc promissa ex parte etiam in hac vita impleri rectè intelliguntur, simul possit intelligi, & sensus Chrysostomi. Aut terra hîc simplicius accipietur, p terra hac, quã iam ex parte possident mites, sed perfectissimè cũ Christo possessuri sunt, cùm facta erit terra noua, hoc est, de ea terra potissimum hîc loquitur Dominus, quã Paulus ad Hebr. 2. vocat orbem terræ futurum, subiiciendum Christo. Itaq; quoniã mites hîc frequenter pelluntur suis possessionibus, promittitur eis verbis Psalmistæ hæreditaria possessio totius terræ. Cùm enim sint futuri hæredes Dei, cohæredes autem Christi simul cum ipso hęreditario quodã, & proprio iure possidebunt vniuersam hanc terram, cùm dominabuntur iusti omnibus impiis in matutino. Et mundus quidem dicit: Beati potentes qui iniurias suas vendicare valent, quoniam tales possidebunt terram. Christus cõtrà, *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

f BEATI QVI LVGENT, QVONIAM IPSI CONSOLABVNTVR.] Cùm vulgus existimet etiam in deliciis, & voluptatibus huius vitæ sitam beatitudinem: Dominus postquam prima sententia reiecit vulgi sententiam, diuitias, & honores magnificentis: hac iam sententia etiam refellit falsam vulgi de voluptatibus opinionem, asserens econtrariò in luctu potius sitam beatitudinem. Mundus enim dicit, Beati ab omni luctu liberi & omnibus deliciis affluentes. Dominus contrà, *Beati qui lugent.* Cùm autem non omnes qui lugent sint beati, imò multorum luctus sit vituperandus, vt qui lugent, eo quòd non honorentur in

mundo

mundo: aut qui lugent damnum rerum temporalium, aut impotentiam vindictæ, aut denique; qui immodicè dolent amicorum suorum amissionem, aut simile quid: omnes ferè sententiâ hanc intelligendam volunt singulariter de sancto luctu sponte à viris iustis suscepto, vt est luctus quo vel propria, vel aliena deflent peccata. Denique quo exilium & vitæ huius miserias ac tentationes deplorant, desiderantes esse cum Christo, & eo esse statu in quo nihil committant Deo ingratum. Verùm si consideretur sententia quæ apud Lucam huic opponitur, nimirum: *Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis*, videbitur Dominus non solùm beatificasse huiusmodi luctum à viris sanctis, iustis illis & pijs de causis susceptum. Sicut enim diues epulo comprehenditur sub illo *væ*, quod huic beatitudini opponitur: ita & hæc beatitudo videtur etiam ex intentione Saluatoris pertinere ad Lazarum Euangelicum, vt satis patet ex verbis Abrahæ, quibus respondit diuiti, dicens: Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris. Proinde intelligenda hæc sententia non solùm de his qui ob sanctas illas causas spretis huius mundi voluptatibus, sponte luctum suscipiunt, sed etiam de his qui calamitates aliquas à Deo sibi immissas æquo animo hîc perferunt, vt sub hac beatitudine comprehendatur illud Iacobi: Beatus vir qui suffert tentationem, quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Lugentes enim hîc dicuntur, nõ solùm qui lachrymas emittũt, sed etiam quotquot in rebus tristibus, & calamitatibus agunt, maximè his quæ fortunæ esse videntur. Quòd si obijciatur, non omnes huiusmodi lugentes esse beatos: dicendum, Dominum etiam has sententias non extulisse catholicas, ac proinde noluisse significare: omnes lugentes esse beatos, sed tantùm voluisse significare in genere, id quod omnes miserum putant, viam parare ad solidam fœlicitatem, si modò tamen quis eo bene vtatur, & nihil alioqui desit quod fœlicitatem æternam impediat, quomodo ferè oportet generales huiusmodi sententias intelligere. Sicut enim dum postea in genere dicit: Væ diuitibus, væ vobis qui ridetis, qui saturati estis, & væ cùm benedixerint vobis homines, non vult vniuersaliter omnes diuites, aut ridentes, aut commendatos ab hominibus condemnare, sed ex circumstantijs, alijsque locis facilè patet de quibus veræ sunt generales illæ sententiæ, ita etiam hoc loco censendum. Ex alijs enim scripturis, atque ex hoc ipso loco videndum, quibus lugentibus hæc beatitudo conueniat, nimirum his qui mites sunt, vt præmittitur: quique esuriunt & sitiunt iustitiam, vt sequitur. Beati ergo qui lugent propria delicta, cum Psalmista dicente: Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, &c. Beatiores, qui etiam aliena deflens peccata, ob Dei inhonorationem, malorumque perditionem, & pusillorum scandala, quomodo Samuel luxit Saulem, & Dauid impios, dicens: Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia nõ custodierunt legem tuam. Et Paulus Apost. flere se dicit eos qui post fornicationem & immunditiam non egerunt pœnitentiam. Beati qui cum Ieremia lugent vastitatem spiritualis Ierusalem. Beati qui voluptates huius mundi spernentes dicunt cum Dauide: Renuit consolari anima mea, & præ desiderio cœlestis patriæ, ac tædio carnis repugnantis spiritu exclamant cum Paulo: Infœlix ego homo, qui me liberabit de corpore mortis huius? Et cum Dauide: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Beati denique quibus non contingit terrena hîc frui fœlicitate, sed omnia eis in hoc mundo aduersa eueniunt, si modò patienter immissas à Deo miserias sufferant, & cum Psalmista dicant: Ego in flagella paratus sum. Et cum Ieremia: Corripe me Domine, verumtamen in iudicio, & non in furore tuo: Omnes hi lugentes beati, inquit Dominus, quoniam ipsi consolabuntur. Idq; potissimum & perfectissimè in futura vita, quando, vt habet Isaias, lætitia sempiterna erit eis, & auferet Dominus Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors non erit vltra, neque luctus, neque clamor, neq; dolor, quia prima abierunt. Sed tamẽ & in præsenti etiam vita, nõ aberit cœlestis ille consolator, spiritus sanctus, qui temporarium luctum inæstimabili mentis gaudio pensat, vt possint dicere cum Paulo: Quasi tristes, semper autem gaudentes. Et cum Dauide: Secũdum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Proinde non contrariatur huic sententiæ beatificanti lugentes, quod habet Sapiens, dehortans à mœrore, Prouerb. 17. Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exiccat ossa. Luctus enim iste, quem hîc Dominus beatificat, suam habet coniunctam aut comitem ferè mentis hilaritatem, superantem omnem sensum & omnem sermonem, secundum illud Psalmi mysticè intellecti: Fuerunt mihi lachrimæ meæ panes die ac nocte, &, Cibabis nos pane lachrymarum, & potum dabis nobis in lachrymis. Sic nec contrariatur quod dicitur Ecclesiast. 30. Tristitiam longè expelle à te. Multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas in ea. Loquitur enim de tristitia mundana, quæ secundum Paulum mortem operatur. Porrò de consolatione sempiterna, quæ manet sanctos in cœlis, prolixè habetur Isaiæ vltimo, cùm dicitur: Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam, gaudete cum ea vniuersi qui lugeris super eam, vt sugatis, & repleamini ab vberibus consolationis eius, vt mulgeatis, & delicijs affluatis ab omnimoda gloria eius. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Ierusalem consolabimini.

Luc. 16.

Iacobi 1.

Psal. 5. Psal. 118. 2. Reg. 15. Thren. 2.

Psal. 72.

BEATI QVI ESVRIVNT ET SITIVNT IVSTITIAM, &c.] Bene hæc beatitudo superioribus tribus subiungitur. Nam contemptis diuitijs, honoribus, & voluptatibus, quorum trium contemptus, superioribus tribus significatus est, supereſt vt homo iam etiam esuriat & sitiat iustitiam & virtutem. Sed hîc difficultas occurrit, quomodo Matthæus addat, *iustitiam*, quod non additur apud Lucam, nec subintelligi posse videtur, cùm illi, *Beati qui esuritis*, opponatur, *Væ qui saturati estis, quia esurietis*, quod quemadmodum intelligitur de saturitate corporali, ita etiam contrarium videtur debere accipi de fame & siti corporali, & non de fame iustitiæ, quæ est fames spiritualis. Dicendum, quòd quemadmodum Lucas in prima beatitudine non apposuit ablatiuum *spiritu*, eò quòd induceret Dominum alloquentem discipulos, ita vt facilè ex eo intelligi posset, quales pauperes Dominus beatificaret, nimirum qui similes essent Apostolis voluntariè paupertatem

eligentibus: ita & in hac beatitudine non addidit A
ccusatiuum, *iustitiam*, quo exprimeretur quales
esurientes Dominus beatos pronuntiaret, eo quòd
id satis intelligi posset ex ijs quibus Dominus lo-
quebatur. Et quamuis quod dicit Lucas, *Beati qui*
nunc esuritis, omnino videatur debere accipi de
esurie corporali: Matthæus tamen, qui generaliter
proposuit beatitudines: expressit hanc beatitudi-
nem de esurie spirituali, eo quòd esuries corpora-
lis non sit beatificata nisi propter adiunctam etiam
spiritualem esuriem iustitiæ: quemadmodum econ-
trà saturitas corporalis ob id maximè condemna-
tur, quòd adiunctum habeat fastidium aut negle-
ctum iustitiæ. Beati ergo pronunciantur qui sic esu-
riunt & sitiunt iustitiam, vt eius desiderio frequen- B
ter esuriant & sitiant corporaliter, negligentes pa-
scere corpus, imò corpori alimentorum copiam
subtrahentes, ieiuniisque carnem macerantes, vt
mentem pascant, & impinguent iustitia. Beata
esuries corporalis, si modò talis sit qualis fuit di-
scipulorum Domini. Accipitur autem hîc iustitia,
vt sit generalis virtus: & esurire iustitiam, sit desi-
derare quæcunque sunt virtutis & æquitatis. Id
autem contingit dupliciter, videlicet aut deside-
rando propriam innocentiam & rectitudinem in
omnibus actionibus, aut optando vt id quod
æquum & iustum est, apud omnes obtineat, & ab
omnibus præstetur quod debitum est & rectum.
Atque vterque hic modus rectè intelligitur com-
prehendi sub hac beatitudine vt esurientes iusti- C
tiam, sint desiderantes id quod rectum est & debi-
tum exhiberi, tùm à se, tùm à quocunque, fastidita
omni iniquitate, tùm in se, tùm in quocunque. Et
quidem desiderium iustitiæ, rectè hîc non per de-
siderij nomen, sed per famem & sitim designatur,
idque multiplici ratione. Primùm, vt ostendatur
vehementia desiderij. Fames enim & sitis deside-
ria sunt longè superantia quoduis aliud deside-
rium vel bonorum, vel diuitiarum. Deinde, vt
ostendatur quasi naturalitas, quòd scilicet quem-
admodum tam fames quàm sitis ex natura proue-
nit, ita desiderium vehemens iustitiæ vt naturale
ineſt iustis secundum naturam spiritualem maxi- D
mè, secundum quam ex Deo nati sunt. Præterea
ad ostendendam qualitatem indigentiæ, quòd sci-
licet iusti desiderant iustitiam & rectitudinem,
tanquam cibum & potum, indigent ad vitæ con-
seruationem esurientes & sitientes. Sic enim &
iustitia velut cibus est & potus spiritualis, animam
pascens, reficiens, & vitificans, aut in vita spiri-
tuali conseruans. *Ioan. 4.* De hoc cibo dicit Dominus:
Meus cibus est vt faciam voluntatem patris mei
qui est in cœlis. Dicit ergo, qui esuriunt & sitiunt
iustitiam, hoc est, qui eo amore eam prosequun-
tur, quo ardore prosequimur cibum & potum,
quique eam veluti ad vitæ conseruationem neces-
sariam requirunt, atque in ea oblectantur, quo- E
modo homo in cibo & potu. Non dicit autem:
Qui esuriunt & sitiunt scire vel facere iustitiam,
sed absolutè, qui esuriunt iustitiam, vt intelliga-
mus vtramque iustitiæ esuriem, qua scilicet desi-
derant eam iusti & scire & perficere. Nec dicit:
Beati qui amant iustitiam, aut qui sectantur, aut
faciunt iustitiam, quemadmodum dicit & Psal-
mista Psalm. 105. Beati qui custodiunt iudicium, &
faciunt iustitiam, in omni tempore, quia, vt ha-
bet Hieronymus, non nobis sufficit velle iusti-
tiam, nisi & iustitiæ patiamur famem, vt sub hoc
exemplo, nunquam nos satis iustos, sed semper *Iacob. 3.*
esurire iustitiæ opera intelligamus. Iusti enim
quoniam nec se nec alios vident in hac vita præ-
stare quicquid debitum est, cùm in multis offenda-
mus omnes, etiam habita iustitia non sunt conten-
ti, sed vlterius semper esuriunt & sitiunt perfe-
ctiorem tum in se, tum in alijs iustitiam. Iam & il-
lud notandum, Dominū cùm dicit beatos qui esu-
riunt & sitiunt iustitiam, auocare ab esurie & siti
rerum temporariarum, ac significare voluisse leui-
ter appetenda ista, quibus alitur & fouetur corpus,
in quorum cura vulgus miserè torquetur, quorum
saturitas nonnunquam plus cruciat, quàm prius
cruciabat fames, & mox à saturitate recurrit fames
subinde satianda. Fœlices esse qui famem ac sitim
à rebus prætereuntibus transferunt ad iustitiam
Euangelicam expetendam, vbi semper est quòd
esuriatur & sitiatur. Bene autem pro mercede pro-
mittitur huiusmodi esurientibus, quòd ipsi satura-
buntur, quasi dicat: Miseri qui esuriunt & sitiunt
temporalia, quoniam tales non continget vnquam
saturari: sed fœlices qui esuriunt & sitiunt iusti-
tiam, non enim semper esurient, sed aliquando
fœliciter & beatè saturabuntur: In cœlesti scilicet
patria, secundum illud Psalmistæ: Ego autem in
iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cùm
apparuerit gloria tua. Ad vitam enim futuram,
saturitatem hanc referre potissimum oportet, eo
quòd in hac vita non sit saturitas plena, propterea
quòd semper desit aliquid iustitiæ, quòd esuria-
mus. In futura autem vita sicut omnium bono-
rum, ita & iustitiæ erit satietas, cùm sublata erit
omnis iniquitas simul cum morte. Et tamen etiam
in hac vita ex parte saturitas esurientibus iusti-
tiam contingit longè fœlicior & verior quàm sit
diuitum satietas, secundùm illud Saluatoris: Qui *Ioan. 6.*
venit ad me non esuriet: & qui credit in me, non
sitiet in æternum. Et rursum: Qui biberit ex hac *Ioan. 4.*
aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed
fiet in eo fons aquæ viuæ salientis in vitam æter-
nam. Porrò duarum iam prædictarum beatitudi-
num promissiones, simul cum oppositis condem-
nationibus saturorum & ridentium, pulchrè ha-
bet Isaias: Ecce, inquit, serui mei comedent, & vos *Isaiæ 65.*
esurietis. Ecce mei bibent, & vos sitietis. Ecce ser-
ui mei lætabuntur, & vos confundemini. Ecce
serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos
clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione
spiritus vlulabitis.

BEATI MISERICORDES, QVONIAM IPSI MISERICORDIAM CONSEQVENTVR.] Bene hæc beatitudo in qua beatificatur mi-
sericordia, subiungitur superiori in qua iustitia
beatificatur. Sicut enim hæ duæ virtutes, quarum
altera respicit debitum, altera gratuitum, frequen-
ter in scripturis coniunguntur, ita in eo qui bea-
tus esse volet, coniuncta debet esse misericordia
iustitiæ: & priùs quidem iustitiæ, deinde etiam mi-
sericordiæ habenda est ratio. Iustitia enim sine mi-
sericordia, veluti crudelitas est: misericordia verò
sine iustitia, dissolutio est, quare ab inuicem hæc
separari non debent. Vnde in Psalm. Vniuersæ viæ *Psal. 24.*
Domini misericordia & veritas. Et: Misericor- *Psal. 83.*
diam & veritatem diligit Deus. Et: Misericor- *Psal. 88.*
dia & veritas præcedent faciem tuam. Et Pro-
uerb. 20. Misericordia & veritas custodiunt re-

gem

gem. Et cap. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et infinitis aliis locis hæc coniunguntur. Ad misericordem autem pertinet, ex animo compati alienis miseriis, eásque velut proprias ducere, ac proinde appetere tollere illas, eaídemque tollere si potest. Dicitur enim misericors, quasi miserum & afflictum habens cor ob id cognominatus alterius miseriã. Vnde constat misericordem, præcellere beneficum aut munificum, cùm præter exteriorem subuentionem, in nomine misericors includatur interior ille compassionis & condolentiæ pius affectus, qui non ineluditur in nomine beneficus aut munificus. Est autem tantæ eminentiæ hæc misericordiæ virtus, vt sola inter virtutes Deo propria dicatur, iuxta illud: Deus cui proprium est misereri. Vnde & in scripturis à misericordia maximè Deus prædicatur, & postea in hoc sermone singulariter ad imitationem misericordiæ diuinæ Dominus adhortatur, dicens apud Lucam: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est, pro quo Matthæus habet: Estote ergo perfecti sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Vnde significatur ad perfectionem diuinam, per misericordiam & benignitatem nos peruenire. Quamuis autem misericordia quædam sit etiam erga nos ipsos, qua scilicet studemus miseriis nostris propriis subleuandis, iuxta illud Ecclesiastici cap. 30. Miserere animæ tuæ placens Deo, tamen sicut propriè misericordia dicitur ad alterum, ita etiam de huiusmodi misericordia intelligenda est hæc beatitudo. Porro huiusmodi misericordia in eleemosynarum largitione non tantùm consistit, sed etiam in his omnibus quibus iuuatur aliqua proximi miseria, & alterius onus portamus: vnde bene non dixit Dominus: Beati eleemosynarum largitores, aut beati miseratores, sed id quod omnibus competere potest: *Beati misericordes.* Misericors enim est, qui vel tantùm indolescit fraterna charitate alterius calamitatibus, si non possit subuenire. Misericors est, qui monet errantem, docet ignorantem, consolatur afflictum, vestit nudum, pascit esurientem, condonat peccanti in se debita, orat pro peccatoribus, aut denique qui quicquid habet doris, aliis subleuandis ac refocillandis impendit. Quis ergo ab hac beatitudine conqueri poterit se necessitate esse exclusum? Considerandum autem & illud, Dominum cùm beatos misericordes pronunciat, contra vulgi sententiam significare, quod à Domino dictum testatur Paulus Actuum 19. Beatius esse dare, quàm accipere: & subuenire, quàm aliena opera subueniri. Potrò ob quam causam beati sint misericordes, ostendit Dominus subdens, *quoniam ipsi misericordiam consequentur*, à Deo, scilicet. Et id quidem patet ex parte in præsenti tempore, in quo ob assidua peccata nemo non indiget Dei misericordia remittente peccata, quam maximè misericordia, fraterna impetremus, iuxta illud Prouer. 16. Misericordia & veritate redimitur iniquitas. Et Danielis 4. Peccata tua eleemosynis redime. Sed perfectissime Dei misericordiam cõsequentur misericordes in futura vita, quando gratuita Dei bonitate liberabuntur ab omnibus huius vitæ miseriis & malis. De qua misericordia Psalmista: Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Et Iudas in epistola sua: Vosmetipsos in dilectione Dei seruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam. Ex quibus scripturis discimus non nisi per misericordiam Dei saluari nos posse, secundum illud Pauli: Gratia Dei vita æterna. Si enim exacta iustitia nobiscum agere voles Dominus, non iustificabitur in conspectu eius omnis viuens. Idem cum hac sententia Domini habet & Dauid Psalm. 40. dicens: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Tobiæ 4. Quomodo potueris, ita esto misericors, & ne auertas faciem tuam ab vllo paupere. Ita enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini. Ex opposito verò dicitur Iacobi 2. Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Superexaltat autem misericordia iudicium. Et Prouerb. 21. Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur. Videtur autem cùm dicitur solùm, *ipsi misericordiam consequentur*, esse æqualis retributio, sed est multo maior. Nõ enim est æqualis misericordia diuina & humana. Cõdonasti proximo delictũ aliquod leuiusculum? tibi Deus condonabit omnia delicta. Remisisti fratri vindictam temporariam? tibi Deus remittet æternam. Subleuasti tua pecunia fratris inopiam? tibi Deus reddet opes suas cœlestes. Theophylactus autem non solùm de misericordia Dei dictum putat: quoniam misericordiam consequentur: sed etiam de misericordia hominum, vt ob id intelligi possit absolutè dictum, misericordiam consequentur. Qui enim heri misericors fuit, si hodie inops sit, ab omnibus misericordiam consequitur. Itaque sensus erit: Misericordiam consequentur, partim quidem hîc à Deo & ab hominibus, perfectissimè autem postea à Deo.

Qui misericors.

Psal. 102.

Galat. 5.

Duplex mundicies cordis.

Psal. 50.

BEATI MVNDO CORDE, QVONIAM IPSI DEVM VIDEBVNT.] Quemadmodum immunditia dupliciter accipitur in scripturis, & aliquando quidem specialiter pro venereis actibus illicitis, quibus non tantùm anima, sed & corpus polluitur, vt cùm Paulus numerat inter opera carnis, fornicationem & immunditiam: aliquando verò generaliter pro omni vitio mentem hominis coinquinante. Sic dupliciter intelligi possunt aliqui dici mundo corde, vel, vt habent Græca, καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, hoc est, mũdi corde, pro quo Augustinus legit dictione composita, mundi cordes. Aut enim specialiter dicuntur mundi corde, quorum cor castum est ab omni concupiscentia venerea, aut saltem ab illicita concupiscentia alienum. Atque hoc modo hîc accipit Theophylactus, intelligens ideo munditiã cordis subiunctam post misericordiam, eo quòd quidam inueniantur misericordes, qui tamen scortantur, & alias immundi sunt, atque ob id Christum iubere cum alijs virtutibus etiam esse mundos, hoc est, castos, non solùm corpore, sed etiam corde, & adiecisse: quoniam ipsi Deum videbunt: quia vt nihil æquè beatat mentem atque deditum esse Veneri, sic castitas & continentia mentem maximè capacem reddunt visionis & cognitionis diuinæ. Aliter dicuntur mundo corde generaliter, quorum cor nullis vitijs est inquinatum, purum scilicet & à malis cogitationibus, & à prauis desiderijs, & singulariter ab omni duplicitate, quomodo Dauid precatur cor mundum creari in se. Atque hoc modo accipit hîc D. Ambrosius, & similiter Basilius, qui quæstione 280. explicans quis sit mundus corde, dicit:

cit: Qui non reprehendit seipsum in reprobatione, aut defectu, aut negligentia mandati Dei. Et quidem potius debere sic generaliter accipi, verisimilius est ex loco Psalmi 23. ad quem hìc alludi videtur à Domino, vbi sic dicitur: Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, &c. Et subditur: Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob. Hìc enim cor mundum accipitur, vt generaliter omne mentis vitium excludat. Sic etiam dupliciter accipi potest locus ille Pauli similis huic sententiæ, qui est ad Hebr. 12. Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. Potest enim per sanctimoniam accipi castitas, quemadmodum B intelligunt Chrysostomus & Theophylactus: potest etiam accipi generaliter omnis virtus mentem hominis sanctificans. Porrò si generaliter accipiatur munditia cordis (ad quam inuitat Isaias cap. 1. dicens: Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Et Iacobi cap. 4. Purificate corda vestra, duplices animo) rectè hæc beatitudo superioribus subiungitur, vt significaretur non satis esse si quis pauper sit mitis, lugens, iustitiæ & misericordiæ deditus, nisi etiam mundo sit corde. Nam illa videri possunt exterius ab aliquo præstari, qui tamen cor habeat vel cogitationibus & desideriis malis, vel sinistra bonorum operum quæ facit, intentione deprauatum, C autideo hæc beatitudo superioribus subiungitur, quod ex illis consequatur: cordis enim munditia, effectus est præcedentium virtutum. Nam per luctum & misericordiam purgatur cor. Accipitur autem hìc cor, sicut frequenter in scripturis, metaphoricè pro mente; propterea quòd sicut cor principium est omnium vitalium operationum, ita mens principium omnium cogitationum & affectum. Vnde Sapiens præcipit omni custodia custodiri cor, quia ex ipso vita procedit. Et aliquando quidem cor metaphoricè accipitur tantùm pro parte mentis intellectiua, vt cùm cordi adduntur
Psal. 7. renes, sicut cùm dicitur, scrutans corda & renes Deus. Nam per renes pars appetitiua designatur. D Aliàs verò pro tota mente accipitur. Verùm apparet nullos esse huius beatitudinis capaces. Dicitur enim Prouerb. 20. Quis potest dicere, mundum est cor meum, purus sum à peccato? Et Iob. 15. Cœli non sunt mundi in conspectu eius, quanto magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquas iniquitatem? Et cap. 25. Nunquid iustificari potest homo comparatus Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius. Rursum: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Dicendum, quòd quemadmodum scriptura iustos vocat, non eos qui nullum com- E mittunt peccatum, sed qui ab omni crimine sunt liberi: ita & mundus corde dicitur, qui etsi cor habeat leuibus maculis aspersum, purus tamen est à criminalibus peccatis, quæ hominem in Dei ira constituunt. Dicuntur ergo quidam mundo corde, non absoluta munditia, sed à munditia fragilitati nostræ possibili. Si enim sit via aliqua multum lutosa, per quam difficilè quis possit transire nisi multum luti contrahat, transeat autem aliquis, qui pauculas, & paruas maculas contrahat, dicemus illum mundum esse. Benè autem mundis corde promittitur: quoniam ipsi Deum videbunt. Nam cùm Deus oculis corporalibus videri non possit, sed tantùm oculis mentis & cordis, requirit ad visionem sui puros oculos mentis, hoc est, puram mentem, quemadmodum sol sensibilis requirit puros oculos corporales. Quod enim sol est puris oculis, hoc Deus est puris mentibus. Quod pituita aut squamæ sunt oculis, hoc peccata sunt animis. Nec parua est huiusmodi promissio posse videre Deum. Nam in visione Dei consistit fœlicitas vitæ æternæ, iuxta illud Saluatoris: Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum. Adimpletur autem hæc promissio potissimum in futura vita. Nam in hac vita Deum nemo vidit vnquam, in propria eius essentia scilicet. Et tamen etiam ex parte adimpletur in hac vita, quandoquidem puri corde capaciores sunt cognitionis Dei, quæ hìc de ipso haberi potest. Sicut enim (inquit Theophylactus) speculum si mundum fuerit, recipit imagines: sic anima pura Dei faciem & scripturarum scientiam suscipit. Notandum & illud, dum mundis corde hic promittitur videre Deum, doceri nos, præparationem humanæ mentis ad videndum Deum non consistere in perfectione partis speculatiuæ, quemadmodum Philosophi tradiderunt, ponentes sapientes maximè appropinquare Deo, sed in perfectione mentis & partis affectiuæ, quæ vocatur cor, ac proinde hanc præparationem & viam omnibus esse communem, quantumuis ineruditis. Nam munditiam cordis etiam vetulæ & anus indoctæ habere possunt. Itaque philosophi quidem beatos prædicant sapientes corde, quasi illi Deum sint perfectius visuri & cogniturі. Christus contrà mundis potius corde id competere pronunciat. Iudæus & Pharisæus prædicabat & beatificabat eum qui mundus esset corpore, quòd talis posset ingredi templum, & apparere cum sanctis coram Domino. Dominus contrà mundos corde beatos prædicat, tanquam idoneos visionis Dei, docens corporalem illam quam sectabantur Pharisæi, munditiam non ita magnopere sectandam. Rursum mundus commendat eos qui studeant mundiciei corporis & vestium, quòd tales digni fiant qui versentur cum regibus & principibus, & videant faciem illorum. Dominus contrà beatificat mundos corde, quòd visuri sint, non terrenum aliquem regem, sed Deum ipsum. De immundis verò contrarium dicit Psalmista: Non habitabit iuxta te malignus, neque per- Psal. 5.
manebunt iniusti ante oculos tuos. Et Apocal. 21. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.

Loan. 17. 1. Ioan. 4.

BEATI PACIFICI, QVONIAM FILII DEI VOCABVNTVR.] Dupliciter accipitur in scripturis dictio, pacificus. Aliquando enim correspondet dictioni Græcæ εἰρηνικὸς, vt semper extra hunc locum, & dicitur pacificus, qui corde est pacato, quive cum omnibus pacem seruare studet, quomodo accipitur Psalm. 36. Quoniam sunt reliquiæ homini pacifico. Et Psalm. 119. Cum his qui oderunt pacem eram pacificus. His enim locis ponitur εἰρηνικὸς: hoc verò loco nõ sic accipitur. Nam hic pacificus parum aut nihil à miti differt. Vnde non est hoc loco εἰρηνικοὶ, sed εἰρηνοποιοὶ, hoc est, pacem facientes, & pacis conciliatores. Beatificantur ergo hic qui non solùm in seipsis pacem iam habent, quales sunt qui mundo sunt corde: nec solùm

Qui pacifici.

cum

cum omnibus pacem, quàtum in eis est, habere studeant, quales sunt qui mites sunt dicti: sed qui etiam studeant alios à se dissidentes sibi reconciliare, aut eos qui inter se discordant sibi mutuo pacificare, aut eos qui à Deo sunt alieni reconciliare Deo. Quamuis enim secundum Aug. pacifici hìc etiam possint intelligi, qui omnes animi sui motus componunt & subiiciunt rationi, & etiam studeant cum omnibus habere pacẽ, quomodo intelligit Chrysostomus, tamen secundùm intentionem Saluatoris potissimũ his tribus modis contingit esse εἰρηνοποιὸν, hoc est, pacis conciliatorem. Primò enim pacifici sunt, qui etsi ab alio offensi sunt, omnẽ tamen dant operam quò is qui iniuriã dedit, sibi reconcilietur: cuius exemplum habemus in Dauide, retribuente Sauli bona pro malis. Secundò pacifici sunt, qui discordantes inter se ad concordiam redigere conantur. Vbi notandũ, bene ob perfectionem pacificorũ hìc septimo loco poni pacificos, sicut contrà post sex quæ odit Dominus, septimũ quod anima eius detestatur ponitur, seminare inter fratres discordias, Prouerb. 6. vbi etiam inter ea quæ odit Dominus, primũ ponitur sublimitas oculorũ, quæ contraria est ei quod hic in principio, beatũ à Domino pronunciatur. Tertiò verò pacifici sunt, qui alienos à Deo student illi reconciliare, quales erãt Apostoli, qui Euangeliũ pacis omnibus annunciabant, quò pacẽ inter ipsos & Deum componerent. Atque de huiusmodi pacificis maximè hic videtur locutus Dominus, quòd huiusmodi pax sola verissima sit pax, ad quã prædicandã Apostolos, quibus hæc potissimum dicta sunt, missurus erat. Certè D. Basilius de huiusmodi pacificis dixisse Dominum istud intelligit, dum quæst. 215. proponens, quis sit pacificus ille qui à Domino beatus prædicatur, respondet: Qui Domino cooperatur, iuxta Apostolũ qui dixit: Pro Christo legatione fungimur, tanquã Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo 2 Cor. 5. recõciliemini Deo. Et rursus: Iustificati ex fide pacem habeamus ad Deũ. Nam pax quæ aliter se habet, negata est à Domino, vbi ait: Pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis. Hæc ille. Pacifici ergo sunt illi, de quorũ beatitudine etiã vaticinatus est Isaias, dicens cap. 52. Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus? Hanc pacem etiam Dauid precatur prædicandam cõmitti montibus, hoc est, perfectioribus, dicens Psal. 71. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam. Ex his autem iam intelligere licet, quare post superiores beatitudines septimo loco conuenienti ordine sequatur hæc beatitudo, nimirum quòd postquam quis mũdus corde factus est, superfit vt & alios Deo reconciliare studeat, ac dissidẽtes componere, quemadmodum iam suarum virium partes composuit. Id enim vt est maius quid omnibus prædictis, ita omnibus superioribus adeptis, est adiiciendum. Bene autem pacificis promittitur, quoniam ipsi filij Dei vocabuntur, quod tamen potest intelligi dupliciter, videlicet, vel respectu habito ad Deum patrem, vel respectu habito ad filium. Quoniã enim Deus pater maximè pacem amat (vnde & Deus pacis dicitur) adeò vt & filium suum in mundum miserit, in quo cõplacuit sibi reconciliare omnia in ipsum pacificans per sanguinem crucis eius, siue quę in terris siue quæ in cœlis sunt, vt dicitur Colos. 1. ideò pacifici dicuntur vocandi filij Dei, vtpote ei similimi, & eius imitatores, quomodo statim postea dicitur: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, vt sitis filij patris vestri qui in cœlis est. Aut respectu habito ad filium, dicuntur pacifici vocandi filij Dei, eo quòd vnigeniti filij Dei opus peculiare fuerit reconciliare nos Deo, ac dissidentes populos pacificare. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens, inimicitias in carne sua legẽ mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Ephes. 2. Non dicit autem, quoniã filij Dei erunt. Qui enim tales sunt, iam sunt filij Dei, nec expectare debent vt fiãt filij Dei, sed vt tales vocentur, hoc est, manifestentur, & ab omnibus habeantur. In hac enim vita nondum manifestum est qui sint Dei filij dicendi, cùm multi eorum viles hic sint & abiecti, non aliter tractati quàm serui aut mercenarij. Dicit ergo, vocabuntur, non falsò, sed verè, ita vt & tales sint, & tales agnoscantur. Charissimi (inquit Ioannes,) 1 Ioan. 3. nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Ex superioribus autẽ satis patere potest, quàm conueniens sit ordo beatitudinum istarum septem adinuicem, & esse quosdam gradus inter virtutes in beatitudinibus designatas. Primùm enim requiritur, vt quis secundùm primam beatitudinem honores & diuitias cõtemnat: deinde vt dum despicitur, aut iniuriam in suis facultatibus patitur, vincat in bono malũ per mãsuetudinem, tum vt contemptis etiam mundi voluptatibus lugeat hanc peregrinationem: dehinc vbi bene affectus fuerit & dispositus respectu triplicium huius mundi bonorum, scilicet erga honores, diuitias, & voluptates, superest vt iustitiam & misericordiam sectetur, quibus virtutibus bene erga proximum disponatur: hinc restat vt ad munditiam cordis ascendat, qua in seipso optimè disponatur, ac tum vt quemadmodum ipse pacem secum, cum omnibus & cum Deo habet, studeat & alios inter se, & cum Deo reconciliare. Hinc ergo satis intelligere licet, in posterioribus beatitudinibus semper aliquid poni quod sit perfectius priori. Quamuis autem hæ beatitudines diuersis sententiis pronunciatæ sint, non est tamen putandum ad consequendam beatitudinem cœlestem sufficere, si quis vnum præstet eorum quæ hic beatificantur: nec similiter putandum has beatitudines pertinere tantùm ad perfectos, sed ad omnes qui saluũ esse volent omnes pertinere: ita tamen vt beatior sit cui beatitudines istæ perfectius competũt, minus beatus qui minus cõpetunt: omnino autem non beatus, sed miser, qui ab his virtutibus quæ hic beatificantur, planè est alienus. Itaq; in vnum sic has beatitudines contrahere paucis licet. Beatus qui contemnens huius mundi bona, honores, diuitias, & voluptates, iustitiam insuper & misericordiam sectatus, peruenit ad munditiã cordis, ac insuper & alios ad exemplum sui inter sese & cum Deo pacificare adlaborat. Sicut autem secundùm Ambrosium sunt in his beatitudinibus incrementa virtutem, sic secundùm eundẽ sunt etiam in eis incrementa præmiorum. Primum enim præmiũ est, quòd beatorum sit regnum cœlorum, sed cùm nostrum possit esse aliquid quod non possidemus, maius quodammodo est possidere terrã: & quia multa possidemus cum tristitia, tertio loco ponitur cõsolatio: & quia consolatio non vsq; ad saturitatem aliquando contin-

Ordo inter beatitudines.

git,quarto ponitur saturitas: & ne saturi metueremus aliquem defectum,quinto sequitur misericordiæ promissio,ab omni miseria liberans & securos reddens:& quoniã parum est conregnare, nisi conuersatio cum rege habeatur,sexto promittitur visio Dei:& quoniam videre tegem etiam seruitoribus conceditur, dignitas filialis superadditur septimo loco. Itaque beati regnum cœlorum non tantùm consequentur,sed etiam possidebunt,consolati, saturati,& ab omni miseria liberi,videntes Deum vt filij Dei. Cæterùm his septem primis beatitudinibus,quæ consistunt circa aliquã operationem,adaptat D.Aug. pulchrè septẽ dona spiritus sancti,quæ sunt apud Isaiam cap. 11 vtlicet videre prolixè in 1. lib.de sermone Domini in monte,& lib. 2.de doct. Christ.cap.7. Primum enim donum,nempe timor, congruit,inquit,humilibus,de quibus dicitur:Beati pauperes spiritu. Secundum,pietas,conuenit mitibus. Qui enim piè quærit,honorat scripturas, nõ reprehendit in eis quod nondum intelligit,nec resistit,quod est mitem esse. Tertium,scientia,conuenit lugentibus, qui didicerunt quibus malis nunc vincti sint,quęquasi bona petierunt. Quartum,fortitudo,conuenit esurientibus & sitiẽtibus, quia desiderantes gaudium de veris bonis, laborant à terrenis cupientes auerti. Quintum, consilium competit misericordibus, quia vnicum remedium est de tantis malis erui,dimittere & dare aliis. Sextum intellectus, conuenit mundis corde,qui purgato oculo possunt videre quod oculus non vidit,&c. Septimum sapientia,cõuenit pacificis, in quibus nullus est motus rebellis,sed obtemperant spiritui. Itaferè Augustinus.

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR PROPTER IVSTITIAM, QVONIAM IPSORVM,&c.] Post septem beatitudines superiores, quæ in actione aliqua consistunt, iam subiunguntur duæ beatitudines consistentes in laudabili passione,sed quarum posterior includitur in priori, sicut speciale in generali. Et quidem rectè hæ duæ beatitudines sequuntur superiores, tum quòd maiorem adhuc perfectionem præ illis contineant,imò absolutam perfectionem, qua non est maior (maioris enim est perfectionis pro præstita & adimpleta iustitia tolerare persecutiones, quàm quæ sunt iustitiæ facere, & maiorẽ charitatem nemo habet, quàm vt animã suam ponat pro iustitia & pro Christo) tum quòd ferè contingere soleat,vt qui superiores consecutus est beatitudines,propter iustitiam suam incidat in hominũ impiorum persecutiones. Beati ergo qui persecutionem patiuntur,si modò tamen propter iustitiam,suam scilicet, patiantur hoc est, propter bonum aliquod à se factum. Neque enim beati sunt qui persecutionem patiuntur propter peccata sua,etiamsi eam patiantur propter iustitiam communem, videlicet vt satisfiat iustitiæ & æquitati communi. Vnde D. Petrus epist.1.cap.4. Nemo,inquit, vestrum patiatur vt homicida,aut fur,aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem vt Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine. Et capit. 3. Si quid patimini propter iustitiam,beati. Et cap. 2. Hæc est gratia si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias patiẽs iniustè. Quæ est enim gratia si peccantes & colaphizati suffertis? Sed si benefacientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum. Accipitur autem hîc pati persecutionẽ generaliter,pro pati quamuis iniuriam,siue verbo, siue facto illatam, cùm in sequenti mox beatitudine specialiter accipiatur,significans tantùm persecutionem quæ fit facto. Cæterùm qui sic ob iustitiam patitur persecutionem,à duplici virtute qua præditus est,commendandus venit,nimirom à tolerantia patienti, & constanti prosecutione iustitiæ quam præfert ipsi liberationi malorum, quod etiam satis includitur in eo q dicitur,*propter iustitiam*. Quòd si quæratur an beatitudinis huius capaces sint, qui vera fide destituti, ob iustitiam aliquam malè afficiuntur, vt Philosophi, qui apud gentiles ob iustitiam aliquam vel morte,vel alio malo affecti sunt: aut hæretici, qui ob nomen Christi ab infidelibus persecutionem sustinent:dicendũ primùm, quemadmodum superius dictum est, sententias generales semper intelligendas esse cum huiusmodi subintelligentia,si nihil alioqui desit. Deinde non esse perfectam aliquam iustitiam in eo qui vel errore, vel vitio aliquo aliàs contaminatus est. Vbi enim, inquit Augustinus,non est fides, similiter vbi non est charitas,non potest esse iustitia. Rectè autẽ istis qui persecutionem patiuntur, promittitur regnum cœlorum, nimirum pro humiliatione apud homines, exaltatio apud Deum. Conueniebat enim vt qui in terris ab hominibus conculcantur, & nihil minus quàm regnant, omnium facti peripsema, his promitteretur regnũ cœleste, quod priùs etiam pauperibus spiritu promissum fuit. Considerando enim in regno cœlesti omnium bonorum diuitias & abundantiam, rectè ponebatur pauperum merces. Considerando verò in ipso exaltationem & potestatem, rectè afflictorum & oppressorum punitur iam merces. Vnde & Petrus 1.cap. 4. Si inquit, exprobramini in nomine Christi, beati eritis,quia quod est honoris & gloriæ & virtutis Dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescit. Augustinus autem intelligit ideo primæ beatitudinis mercedem hîc in octaua repeti, vt per hoc quod reditur ad caput, ostendatur perfectio eorum qui persecutionem patiuntur propter iustitiam,quódque eis tanquam omnino perfectis competãt omnia illa septem quæ posita sunt, quibus homo perficitur. Ambrosius verò intelligit ideo iam repeti promissionem regni cœlorum, quòd regnum cœlorum bis iustus consequatur: primùm secundum animam, in depositione corporis: secundò etiam secundum corpus, post resurrectionem. Itaq; pauperibus spiritu competit quatenus sunt tales,habere regnum cœlorum secundum spiritum, quo hîc sunt pauperes: passis verò persecutionem etiam secundum corpus competit regnum cœlorum,vt qui in eo persecutionem sunt passi. Et bene quidem octauo loco constituitur hæc beatitudo hominem perficiens ob numeri huius perfectionem, obseruati in veteris legis circuncisione, & nouæ legis resurrectione Dominica. Hæ octo beatitudines intelligi possunt designatæ per octo illos gradus,quibus describitur Ezech. 40.esse ascensus in spirituale illud & mysticum templum quod ibi mensuratur. Quem octonariũ numerum obseruauit & Petrus, describens quibus rebus ministrabitur nobis introitus in æternum regnum Domini nostri Christi: Ministrate, inquit,in fide vestra virtutem,in virtute autem scientiam, in scientia autem abstinentiam,in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis,in amore autem fraternitatis charitatem. Et subiungit: Sic enim abundanter ministrabitur vobis

2.Pet.1.

bis introitus in æternum regnum, &c. Quæ octo videntur etiam fere per omnia correspondere istis octo quæ Dominus hîc beatificat.

*f*BEATI ESTIS CVM *c*VOS ODERINT, ET *a* MALEDIXERINT VOBIS *f*HOMINES, &c.] Superiorem beatitudinem generaliter propositam, conuerso iam sermone applicat ad Apostolos, tum vt doceret eos ab hominibus infectandos, sicque ad mala toleranda redderet paratiores: tum quòd persecutiones propter iustitiam noua iam ratione essent incœpturę in ipsis Apostolis, qui ob prædicationem Euangelij & confessionem nominis Christi affligendi erant, ob quam earenus nemo fuerat persecutionem passus. Ideoque & tam explicatim exponit mala varia in persecutionis nomine superius comprehensa, vt dum hæc illis euenirent, rei nouitate non offenderentur nec scandalizarentur. Vnde Ioan. 15. Hæc inquit, locutus sum vobis, vt cùm venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. Et Lucas quidē quatuor membra malorum posuit: *cùm vos oderint homines, & separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum.* Quorum primum pertinet ad inferiorem affectum: secundum & quartum ad externam operis persecutionem: tertium verò ad linguæ iniurias. Loquitur autem in secundo membro de separatione è synagoga, aut generaliter à consortio suo. Eiicere autem nomen tāquam malum, est memoriam aliquorum vel prorsus abolere vel abominabilem posteris reddere. Matthæus autem tria ponit malorum membra, dicens. *Cùm maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint & dixerint omne malum aduersum vos.* Quorum primum idem est cum eo quod habet Lucas, *& exprobrauerint*, hoc est, probris affecerint. Est enim Græcis eadem dictio, nempe ὀνειδίσωσιν, hoc est, probra in vos iecerint. Quod sic à tertio membro vult differre Augustinus, vt maledictio vel opprobrium referatur ad eos qui præsenti contumeliam verbis inferunt. Dicere autem omne malum aduersum aliquos, referatur ad eos qui absentibus detrahunt, omne criminum genus illis imputando. Sanè opprobria sustinere, magnum est & graue admodum. Nam & Iob postquam alias tentationes patienter tolerauit, tunc maximè turbatus est, *cùm* ab amicis opprobriis impetebatur, tanquam ob peccata sua pateretur. Quod autem dicitur hîc à Matthæo: *& persecuti vos fuerint*, ad operis, & facti iniurias hic singulariter pertinet, nec accipitur tam generaliter, quàm vel in superiori beatitudine, vel postea cùm dicitur, *Sic enim persecuti sunt Prophetas*, &c. Porrò Dominus hæc propter se patientibus, non solùm præmium beatificans eos promittit, quemadmodum in aliis fecit beatitudinibus, sed & ad gaudium, & exultationem inuitat, quasi dicat: Cùm hæc experiemini, non solùm non frangamini animo per huiusmodi mala, nec deploretis vestram conditionem veluti etiam à Deo neglecti, sed potius gaudete animo, animique lætitiam exteriori gestu & exultatione ostendite, eo quòd propter hæc multam mercedem assequemini & in cœlis, in quibus iam merces vestra repositа est. Vbi notandum, Dominum mercedem & præmium horum beatorum non finiuisse, quemadmodum in aliis beatitudinibus, sed indeterminatè dixisse: merces vestra multa est in cœlis, ad significandum immensitatem ipsius præmij, quòd nulla nominata mensura exprimi posset.

Quæ quidem promissionis excellentia singulariter huic beatitudini reseruata est, propter singularem perfectionem eorum qui non simpliciter propter iustitiam patiuntur simplicem persecutionem, sed qui tam varia qualia sunt dicta patiuntur, idque ob confessionem nominis Christi, quæ vt planè est paradoxum quid, & omnem excedens intellectus facultatem, ita debuit singulari huius promissionis priuilegio decorari. Alias enim virtutes & iustitias ob quas quis patitur, intellectus etiam naturali sua virtute percipit & approbat: at confiteri vnum eundémque Deum esse & hominem & per crucē omnes ab eo liberari, non potest non videri intellectui sibi relicto absurdum & incredibile. Hac autem Domini sententia, *Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis*, duplex Lutherano- *Esse meritum bonorum operum.*
rum refellitur error. Dicunt enim nullum esse meritum bonorum operum, nec iustum intuitu mercedis vitæ cœlestis posse facere opera bona. Hic verò & mercedis fit mentio, quæ merito respondet tanquā suo correlatiuo, & eius intuitu excitat suos Dominus ad fortiter ferendum aduersa, atque ad gaudium & exultationem. Sic & Moyses, *si* Paulo *Heb. 11.*
credimus, aspiciebat in remunerationē, cùm Christi improperium præferret Ægyptiorū diuitiis. Et Dauid inclinasse se cor suum scribit ad faciēdas iu- *Psal. 118.*
stificationes propter retributionem. Cęterùm quo rectè intelligatur quomodo mereamur aliquid apud Deum, & quale sit nostrū meritum, aduertendū duplex esse inter homines meriti genus, quoddam *s.* liberale & quoddam seruile. Et liberale quidem adhuc duplex est. Nam quoddam est, cui fine omni pacto & conuentione aliqua remunera- *Duplex genus meriti.*
tio debetur tantùm debito gratitudinis, quale est meritum quo amicus beneficiis suis amico impensis dicitur mereri apud illum viciſſim simile vel etiam maius beneficiū. Quoddam est, cui pacto & promissione præcedente, aliquid debetur tantùm debito fidelitatis, quale est meritum seruorum apud Dominum suum, si benignus, & liberalis herus seruos suos ad opus inuitet, propositis cuique pro sua diligentia & labore præmiis liberalibus, ad quod tamen opus æquè sine vllo præmio obligarētur ex sua conditione. Seruile autem meritum est, quo quis opera sua alteri non debita meretur ex pacto & conuentione certam mercedem. Quale meritum à liberali merito multum differt. Nā in merito liberali non commensuratur datum accepto, nec æquale æquali conamur reddere, sed omnino liberalitatis est quod damus, studemúsq; bene merentem beneficio vincere. Nec est in illo meriti genere aliquod ius aut actio viciſſim petendi aliquid ab eo de quo est quis benemeritus, cùm vel liberaliter de eo fit benemeritus, vel ex sua conditione id facere debuerit, quo dicitur meruisse. In merito seruili, certa mercede certam operam nobis non debitam paciscimur, studemúsq; pro vtilitate quæ ex opera alterius nobis prouenit, æquale aut etiam minus alteri reddere, competitque merenti ius & actio petendi pactam mercedem à tergiuersatore. Postremum hoc meriti genus non habet locum inter Deum & homines, tum quòd vniuersum quod sumus, facimus, aut possumus, illi ex conditione nostra debeamus: tum quòd ex nostris operibus nihil illi accedat vtilitatis. Meritò verò liberali hîc locus est, maximè illi quod est secundi generis, quod similius erit merito hominis ad Deum, si quis proponat herum præmiis promissis

seruos suos inuitantis ad honestos labores, non suæ vilitatis gratia, sed solùm illorum ipsorum causa, quia cũ ipse sit bonus, suos omnes sibi similes reddere studeat. Similiter si quis proponat patrẽ munere aliquo promisso filium ad feruens literarum studium prouocantem. Non est tamen omnimoda similitudo adhuc inter meritum filij vel seruorum & meritum hominis apud Deũ. Nam ibi nulla est dignitas operis ad ipsam mercedem quæ redditur liberaliter, aut saltem nõ respicitur ad operis dignitatem: in merito verò hominis apud Deum dignitas quædam est operis correspondens præmio & mercedi, quam quidem dignitatem humanũ opus habet ex eo quòd ab ipso Spiritu sancto procedat quódq; ab ipso fiat qui membrũ est corporis Christi: hoc enim duplici respectu diuinam quandam dignitatem habet humanum opus, ita vt nõ solùm iam debeatur ei præmium vitæ æternę propter Dei promissionem, sed etiã propter operis dignitatem quemadmodum in republica virtuti hominis iustè viuentis debetur præmium aliquod ciuile, ob ciuilem & naturalem operum eius dignitatem. Quòd enim sit aliqua condignitas inter bona opera, & mercedem vitæ æternæ, patet ex ea sententia, quatoties dicitur in scripturis Deus redditurus vnicuique secundum opera sua vel laborẽ: ergo sicut reddit impiis digna factis eorum, ita & iustis. Proinde quòd habeatur meritũ aliquod inter homines consistens proximè accedens ad meritum hominis apud Deum, proponatur princeps aliquis ciuitatis, ad hoc institutus quò singulis ciuibus pro ipsorum virtute præmia dispenset, qui peregrinos aliquos seruos suos sua bonitate, & ciuium numero inscribat, & eis donet quibus insignia aliqui designare valeant, ac promissionem insuper adiiciat de remunerando eos veluti ciues, non seruos suos. Huiusmodi enim princeps, debitor erit præmiorũ reddendorum seruis suis, si strenuè virtuti operam dederint, suáq; opera & virtute ciuitatẽ cohonestauerint. Debitor, inquam, tum ratione suæ promissionis, tum ratione publicæ iustitiæ, cuius est administrator, quamuis si secluſa eius promissione, ipse conſideretur tanquam Dominus ipsorum seruorũ, nihil est quod ab eo serui possint exigere, nihil quod illis debeat Dominus. Sic enim etiam Dominus Deus, tanquã fidelis in promissis suis, & æquus iustitiæ administrator, nõ potest non debitam bonis operibus mercedẽ reddere, quamuis eam iusti ab ipso, si tanquam ipsorum Dominus cõsideretur non possint sibi velut ab eo debitam exigere. Vnde 2. *Tim.* 4. Paulus Deum quasi iudicem considerans: In reliquo, inquit, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex. Dominus autem apud Lucam consideratione seruilis nostræ conditionis: Cùm, inquit, feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, quia serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Ex quibus etiam patet quare vita æterna dicatur Dei gratia vel donum, & dari ex misericordia Dei. Vita enim æterna etsi sit debita bonis operibus, tamen quatenus à Deo domino omnium datur, gratia est, quia illum nobis debitorem constituere non potuimus: tum quia omne quod possumus, illi ratione dominij debeamus; tum quia ipsa bona opera nostra illius sunt dona, vt dum nostra coronat merita, sua coronet dona, quod proculdubio magnę est misericordię & gratię: tum etiam quòd ex nostris operibus nihil illi accedit vtilitatis. Accedit his quòd multa etiam simul à iustis committuntur, ob quę si iudicium exactum cum eis inire vellet, negare eis posset bonis operibus debitam mercedem. Porrò nõ tantum mercedis futuræ intuitu Dominus suos ad gaudium in tribulationibus & persecutionibus inuitat, sed & alia ratione: dũ subiicit: *Sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos*, qua sententia multum quidem animat discipulos. Primùm enim significat nihil eos nouum passuros: deinde eos æquandos significat Prophetis, viris insignibus, quibus assimilari & æquari nemo non pulchrum duxerit: imò secundum Chrysostomũ, significat ipsos Apostolos etiam esse Prophetas, cũ dicit: *Prophetas qui fuerunt ante vos*: quãuis id non sit necesse intelligere significatum. Præterea eadem de causa passuros eos significat qua Prophetas, vt ne putarent cõfessionem nominis Christi inferiorem esse functione Prophetarum. Itaque nõ obscurè etiam insinuat suam cum Deo patre à quo mittebantur Prophetæ, æqualitatem. Postremùm, significat ex persecutione Apostolos etiam in terris futuros glorioſos, quemadmodũ & Prophetæ facti sunt. Est ego sensus: Dum hæc vobis eueniẽt, ne conturbemini quasi noui aliquid vobis contingat, sed potius gaudete tanquam communicantes passionibus sanctorum, quos iam etiam mundus admiratur & veneratur. Sic enim, hoc est, eisdem modis, nempe maledictis & probris infectando; iniuriisq; variis afficiendo, atque eadẽ de causa persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos. Illos enim persecuti sunt odio patris, vos persequentur odio mei.

[VERVNTAMEN VÆ VOBIS DIVITIBVS, QVI HABETIS, &c.] Lucas Euangelista quatuor tantùm posuit beatitudines, nimirum eas quæ planæ essent, & vulgo, & huius mundi sapientibus paradoxæ. Omnes enim in paupertate, esurie, luctu ac vituperio hominum sitam iudicant miseriam. E contrà Christum Lucas inducit docentẽ, in his potius hominis fœlicitatem sitam esse, & propter contraria horum quæ mundas sectatur hominem potius miserum cẽsendum esse. Reliquæ verò quatuor beatitudines à Matthæo positæ, quibus beatificantur mites, misericordes, mundi corde & pacifici, non sunt ita paradoxæ, quin sensus communis virtutẽ approbans eas facilè sit accepturus. Itaque quatuor illis à se positis beatitudinibus, quatuor etiam Væ Lucas opponit. Est autẽ interiectio, Væ, pro quo malè aliqui dicendũ putant, Væh, deriuata à Græco οἴ, & hoc videtur deriuatum ab Hebræo הוי Hoi, quod idem significat, & est interiectio minantis vel execrantis, aut prædicentis malum aliquod imminere. Et aliquãdo quidem in scripturis est interiectio prædicentis imminere dãnationem æternam, vt hoc loco, & aliis ferè locis noui testamenti: aliquando verò est prædicentis tantum malum aliquod tẽporale, vt frequenter in veteri testamẽto, & in illo item Euangelij: Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus. Sunt autẽ generales hæ sententiæ non de omnibus diuitibus, sauris, ridentibus, & laudatis apud homines intelligendæ, sed de his qui hæc præsentia bona sua ducunt, eaque ex affectu & corde studiosè sectantur. Prima ergo sententia, de diuitibus illis accipienda est, qui similes sunt diuiti illi Euangelico epuloni, qui scilicet diuitiis quibus in miserorum subleuationem vti deberent, abutuntur ad proprias voluptates, oblectantes scilicet se in earum possessione, & honoribus atque deliciis, quas diuitiis sibi parãt. *Mat.* 24. *Luc.* 16.

Hoc

Hoc enim sentire Dominũ patet ex eo quòd adiecit, *quia habetis consolationem vestram*. Quod non debet intelligi appositum velut determinatio diuitũ, quibus hîc væ Dominus interminatur, sed vt causa condemnationis diuitum. Nõ enim est Græcè, quia, sed, quemadmodum in sequentibus duabus sententiis, ὅτι, id est, quia. Et videri potest à scriptore aliquo, quia, mutatum in qui, eo quod durum videretur sine restrictione diuitibus væ dominũ interminari, nisi fortè interpres pro ὅτι, legit ὅς. Pro habetis, autem Græcè est ἀπέχετε, quod potius est, accipitis, nimirum ab ipsis diuitiis, vel ab ipso Deo permittente, quemadmodũ diuiti epuloni dictum est: Fili recipisti bona in vita tua. Reprobis enim Deus ferè in hoc mundo concedit consolationem aliquã pro ipsorum portione, reseruans iustorum consolationem reddendam in futura vita. Quoniam autem diuitias sequitur saturitas ventris: & omnium in hoc mundo desideriorum, risus quoque & gaudium, rectè subiungitur: *Væ vobis qui saturati estis*, qui scilicet esurie, & siti non affligimini in hoc mundo, & omnibus huius mundi voluptatibus pleni estis, nihil cœlestiũ & spiritualium rerũ desiderãtes, quia miserè in futura vita esurietis, omniũ rerum desideratarũ inopia laborantes. Væ vobis qui ridetis nũc, hoc est, qui in hac vita, in qua sunt mille flendi causæ (emphasim enim habet illud, nunc) gaudia sectamini, & risui, omniq́ue lætitiæ vacatis. Mox enim versis rerum vicibus lugebitis, & flebitis, toti scilicet intus & interius occupatiã tristitia. Luctus enim ad animum spectat, fletus ad corpus. Iam quoniam diuites & deliciis affluentes ab omnibus prædicari solent & laudari, rectè vltimo loco subiicitur: *Væ cùm benedixerint*, hoc est, laudauerint, & magnificauerint vos omnes homines, mundani scilicet, & qui nihil quàm humana sectantur. Non ergo omnes subiiciuntur condemnationi qui laudantur ab hominibus, sed qui eas laudes ambiunt, aut potius qui à mundanis laudantur, qui laudare solent eos, qui falsa fœlicitatis specie clari sunt in hoc mundo, qui ea agunt quæ & ipsi sectantur, aut ea dicunt, & docent quæ ipsis sunt grata. Sic enim intelligendum patet ex his quæ sequuntur: *Secundùm hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum*. Vbi, *eorum*, refertur ad ipsos homines benedicentes: & dicuntur patres eorum, prædecessores eorum, quorum ipsi sunt imitatores. Hactenus Dominus sententiis quibusdam breuissimis simul, & grauissimis, cœlestis & arcanæ Philosophiæ dogmata tradidit, sententiarum breuitate, & pondere tum authoritatem suam declarans, tum auditorum animos magis erigens. Necdum autem præceptis egit, sed sententiis tantùm quibusdam grauiter ostendit quibus rebus fœlicitas vera paretur, quibus contrà amittatur, suauiter, & blandè allectans ad ea quæ carni sunt ingrata, atque auocans ab his quæ caro sectatur. Et certè cùm hæc tanta cũ authoritate in principio suæ doctrinæ, Christus tanquam præcipua dogmata nouæ legis pronunciarit, cúmq; , vt priùs dictum est, ad omnes hæc pertineãt Christianos, & non ad eos tantùm qui perfectionem profitentur in Christianismo, & tamen vulgus Christianorum hæc antiquari sinat apud se, ante omnia hæc auribus omnium semper essent inculcanda. Quæ si animis nostris persuasa essent, non ita passim omnes pro rebus friuolis, pro pecuniola, pro vanissimis titulis, pro quauis iniuriola digladiaremur: non ita ad ea quæ veræ pietatis sunt frigidi essemus. Orandus autem Dominus, vt hęc carni planè paradoxa apud nos fidem obtinere faciat, menti nostræ ea persuadens.

«VOS ESTIS SAL TERRÆ, QVOD SI SAL EVANVERIT, IN QVO, &c.] Hic iam Dominus quò ad perferendas persecutiones & sectanda omnia quæcunque vel superius cõmendauit, vel postea præcepturus est, magis incitaret electos iam à se Apostolos, aperit quàm iam illis personam imposuerit & ad quid delegerit, docens functionem ipsorum planè exigere, vt in his quę vel dicta sunt vel dicẽda, aliis se duces præbeãt, & ante omnes hæc ipsi præstent. Et quidem conditionem personæ illis impositæ tribus similitudinibus explicat. Primùm vocando eos sal terræ, vniuersæ. I. quo functionem ipsorum excedere etiam functionem prophetarum denotauit, cùm Prophetæ, sal tantùm essent Iudææ: ipsi verò sal vniuersæ terræ hoc est, vniuersis hominibus terram inhabitantibus aut hominibus terrenis. Accipitur autem hic sal, ficut, & postea lux, parabolicè. Mos est enim scripturę, & Syris, ac Palestinis, parabolis vti, & metaphoris, quibus dulcius menti veritas instillatur. Dicuntur ergo sal terrę, quòd hominibus essent vice salis, aut ad id delecti, vt id essent hominibus, quod sal est carni, & omnibus cibis. Habet autem sal duas præcipuas proprietates. Primùm enim cibum insipidum, ac insuaui sanitate nauseam prouocantem, sapidum acrimonia sua reddit. Secundò, visua, & acrimonia carnem à corruptionibus præseruat, consumendo humores sanguineos à quibus caro corrumperetur. Sic ergo secundum duplicem hanc salis conditionem doctores Euangelici sunt sal terræ, tum quia homines abominabiles Deo, & quos vt dicitur in Apocalypsi, euomit ex ore suo, reddunt gustui Dei, & bonorum omnium sapidos, & gratos, aspergendo, & imbuendo illos cœlesti sua doctrina ac vitæ sanctissimę exemplo: tum quia per hæc eadem præseruant homines à corruptionibus vitiorum, cœlestis doctrinæ vi exedentes & consumentes in hominibus sanguineos carnis humores, hoc est, carnis desideria, mentis corruptionem, nisi eximantur, adferentia, & reseruantes eos æternæ incorruptioni. Et quidem ad priorem salis conditionem hic respexisse videtur Dominus ex eo quod sequitur: *Quòd si sal euanuerit, in quo salietur?* Ratione cuius conditionis salis, etiã apud prophanos authores sal accipitur pro sapientia, vt in illo Terentij: Si quis haberet salem quod in te est, & insulsus homo dicitur vir insipiens. Sic & Paulus ad Colos. 4. per sal sapientiam significat dicens: Sermo vester semper in gratia sale sit conditus. Proinde ob id maximè dicuntur Apostoli sal terræ, quòd constituti essent vt sua sapientia insulsos homines insulsámque eorum vitam condiendo, sapidam Deoq́ue gratam redderent. Nam, vt dicitur Iob 6. Non potest comedi insulsum, quod non est sale conditum. Dominus ergo Apostolos suos paucos vocans salem terræ, primùm quidem significat eos non debere solùm esse mediocres, vel tolerabiles, sed ipsos, etsi paucos, totum debere condire mundum: non enim opus esse multo sale, sed efficaci, cùm paululum salis admixtum, plurimum cibi sapidum reddere possit. Deinde hac appellatione eos præfert, & prophetis, qui, vt dictum est, sal erãt Iudęorum tantùm, & ipsis gentilium philosophis & sapientibus, Iudęorum Scribis & Pharisęis, quorum omnium sapientia inefficax

Tribus similitudinibus describitur functio Apostolorum.

Salis similitudo.

Salis proprietates.

Luc. 16.

ficax fuit, nec condiendæ vitæ hominum sufficiens. Prosequitur autem hanc similitudinem salis Dominus, dicens: *Quod si sal euanuerit, in quo salietur?* Vbi pro, *euanuerit*, Græcè est, μωρανθῇ, hoc est, infatuatum fuerit. Nam sicut insulsum à cibo transfertur ad hominem, ita fatuum ab homine transfertur ad cibum. Vnde Martialis betas, quòd insipidæ sint, fatuas vocat. Illud ergo, *euanuerit*, est, inefficax factum fuerit, sapore suo & acrimonia deperdita. Quòd verò sequitur, *in quo salietur?* dupliciter accipi potest. Primò, vt *salietur*, accipiatur personaliter, & sit sensus: in quare ipsum sal corruptum & insipidum iam salietur? quasi dicat: non est vnde sali possit restitui deperdita vis & sapor. Secundò, vt verbum, *salietur*, accipiatur impersonaliter, & sit sensus, per quid fiet salitio, & conditura? Non erit vnde reliqua insulsa condiantur & saliantur, sale iam corrupto. Atque hoc modo accepisse patet quendam, cùm in Paraph. sic explicet, quid tandem erit reliquum quo multitudinis insulsa vita condiatur? Quamuis autem hic sensus etiam verus sit, & ex re ipsa consequatur, tamen priorem sensum potius amplectendum patet ex eadem hac sententia Domini, vt eam Marcus extulit capite 9. vbi sic legimus, Si sal insulsum fuerit, in quo illud, nempe sal, condieris? vel, vt habent Græca, in quo illud condietur? est enim ἀρτύσεται. Hanc enim eandem de sale parabolam Marcus illo capite alio tempore aliáque occasione prolatam à Domino affert, & rursum alio tempore prolatam Lucas affert capit. 14. Sed & ea quæ hîc sequuntur apud Matthæum, & illic apud Lucam, indicant priorem sensum sequendum. Sequitur enim, *Ad nihil valet vltrà*, scilicet, quòd, & insulsum est, & non potest reparari. Qua parte significaretur iam corrupti salis etiam inutilitas, sicut priore parte eiusdem irreparabilitas, nempe quòd, quemadmodum Lucas explicat, non sit vtile vt in agrum aut in sterquilinium mittatur, ad quod vtilia fere sunt alia quæque corrupta ciborum genera, eo quòd steriliratem afferret agris, proinde eiicitur è cellis salariis in plateas, & conculcatur ab hominibus. Porrò intendit per hæc docere Apostolos, & successores eorum Dominus, studiosè illis ad laborandum vt in officio salis perseuerent, & vitium illum Euangelicæ perfectionis vigorem conseruent. Alioqui si vel amore laudis, vel cupiditate pecuniæ, vel studio voluptatum vel metu infamiæ, damnorum aut mortis denique, vel errore aliquo debitum illum vigorem amiserint, infatuati secundum insipientes mundi iudicia, & mores, futurum vt duo hæc simul mala incidant. Primùm, vt sint irreparabiles, vtpote carentes pastoribus reparantibus eos: alterum, vt perdito condiendi alios officio ad nihil vtiles, eijciantur è dignitatis suæ gradu & veneratione, atque in extremum veniant cõtemptum apud homines, quod per conculcationem significatur, aut vt eiiciantur ex hoc mundo in tenebras exteriores, & ibi præ cæteris hominibus malis vilius tractentur, & affligantur inhumanius à diabolis. Experimur hodie, proh dolor! nimis verum esse quod hîc Dominus futurum prædicit. Siquidem quoniam planè [illegible] Episcoporum, Pastorum, & eorum qui sunt gradus Ecclesiastici, adeò sunt infatuati, vt nec micam salis, quod dicitur, vita, & doctrina se habere ostendant, hinc in tantam hodie conculcationem, direptionem, & contemptum incidit ordo Ecclesiasticus, nec spes ob eorum fatuitatem, aliquando insulsam vitam Christianorum restituí ac corruptiones eorum tolli posse, cùm corrupti sint irreparabiliter penè, quorũ sanitate alij essent curandi. Et vtinam hi qui sal sunt infatuatum, eo essent loco quo infimæ plebis malus quisque, qui vt sibi malus est, certè non perinde aliis. Nunc verò cùm sal sint infatuatum, nec tamen omnino foras proiiciantur, sic vt alij qui sint falsum sal, in eorum locum substituantur, sed suscipiant etiam munus stercorandi agrum Dominicũ, quid aliud multis locis euenire potest, quàm si inutile sal agro iniicias? nimirum vt non solùm sint, & sibi, & aliis inutiles, sed etiam omnibus pernicioſi.

VOS ESTIS LVX MVNDI, NON POTEST CIVITAS ABSCONDI, &c.] Quos priùs dixit esse sal, significans eos delectos ad condiendum mores, & affectus hominum, iam lucem vocat, quòd delecti essent ad pellendum verbo, & opere tenebras hominum. Nam, & gentiles in tenebris versabantur, verum Deum ignorantes, & Iudæi quoque vmbris legis affixi nondum ad veram, & claram lucem peruenerunt, necdum cognoscentes quæ esset vera iustitia quæ nos Deo commendaret. Lucem autem eos vocat, non qualis est sol (sic enim esse lucem Christo proprium est) sed qualis lux est lucerna ab alio lumen suum mutuans, vnde mox Dominus explicans hanc parabolam, lucernæ accensæ eos comparat, dicens: Neque accendunt lucernam, &c. Nec mirum si Apostolos suos Dominus vocet lucem, cùm etiam Ephesios, & omnes fideles Paulus vocet lucem. Eratis, inquit, aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Quorsum autem eos vocauerit lucem mundi Dominus, patet ex sequentibus, videlicet non tam commendandi eos intentione, quàm extimulandi eos ad ea quæ ipsorum essent officij. *Non potest* (inquit) *ciuitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam, &c.* Vbi præterquam quod explicat quorsum eos vocet lumen mundi, tertiò suos etiam ciuitati in monte constructæ comparat, & vult significare, quòd quomodo ciuitas supra montem posita abscondi non potest, sed necessariò omnium oculis est exposita propter montis altitudinem: ita Apostolos propter status, & officij sui altitudinem, non posse latere hominibus, sed necessariò omnium oculos conuertendos in ipsos. Et quomodo noctu lucernam nemo ad id accendit vt sub vase occultat, sed vt candelabro imponat, quò lumen præbeat omnibus qui in domo sunt: ita ipsos cogitare debere, ob id cœlesti lumine accensos à se, vt propositi palam omnibus, illustrent in nocte huius sæculi, omnes qui sunt in domo Dei, vel ingrediuntur in eam, quæ est ecclesia Dei viui, (vt docet Paulus) & proinde neque persecutionum metu libertatem prædicandi aliis veritatem, esse ipsis deponendam, sed tota fiducia quod audierunt in domo, prædicandum in tectis, neque solùm citra maculam debere ipsos degere, ne aliis sint offendiculo, sed præ aliis maiori debere præditos esse perfectione, quò ab eis omnes quod imitentur discant & accipiant. Bene autem Dominus ciuitati in monte constructæ suos hîc comparat, secutus scilicet scripturæ morem, quæ Ecclesiam Dei, cuius præcipua portio & primi ædificatores fuerunt Apostoli frequenter hac similitudine exprimit, peculiariter autem Psal. 45. 47. 86. Isaiæ 60. 65. Ezech. 40. Quo loco Propheta memorat se adductum in visio

Ephes. 5.

1. Tim. 3.

visionibus Dei in terram Israel, & suauiter demissum super montem excelsum valde, super quo sibi visum fit velut ædificiū ciuitatis ab austro. Quod certè est Ecclesiæ fidelium ædificium, quòd cùm Christo fundamento nitatur, in celsissimo monte sirum est, summaque cum admiratione ob omnibus conspicitur, omnes ad se allicions, omnésque ad contemptum rerum terrenarum, & desiderium cœlestium bonorum inuitans, inconcussum, & inseparabile persistens contra omnes hostium insultus. Fieri itaque non potest vt qui huius ciuitatis sunt præcipui & primi, quales erant Apostoli, absconditi sint. Christus enim mons altissimus, super quo ædificati sunt, manifestos & conspicuos eos omnibus facit, per mirabilem potestatem eis traditam, per prædicationem & conuersationem longè à terrenis semotam, quæ non possunt non esse hominibus admirabiles, vt quę diuersæ omnino sint à sapientia & moribus filiorum Adæ. Quòd autem Dominus suos comparat lucernæ accensæ, & super candelabrum positæ, significans per candelabrum Ecclesiam, simile est cum illo Apoc. 1. vbi septem candelabra aurea septem interpretantur Ecclesiæ quibus Ioannes scripsit. Quod autem dicit de positione lucernæ sub modio, simpliciter videtur accipiendum, vt tantùm significetur occultatio lucernæ. Nam Marci 4. & Lucæ 8. vbi hæc sententia alio tempore etiam dicta citatur, additur de positione lucernæ sub lecto, & apud Lucam pro modio ponitur vas. Nemo, inquit, lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectū ponit. Et idem cap. 11. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit neque sub modio. August. tamen altiori & tropologica intelligentia accipit dictum de non ponenda lucerna sub modio, ad significandum, lucem bonæ doctrinæ non esse obscurandam, & tegendam propter commoda temporalia. Modius enim cùm sit mensura rerum temporalium, rectè significat retributionem commodorum temporalium. Ambrosius verò, & Beda intelligunt significatam lucem Euangelicam sub mensura legis non esse concludendam, nec intra terminos vnius gentis esse cohibendam: Sic & Hilarius: Sinagogam, inquit, dignè Dominus modio cōparat, quæ susceptos fructus intra se tantùm receptans, certum modum dimensæ obseruantiæ continebat. Nunc tamen fructu omni adueniente se vacuauit non tamen potens luminis occidendi atque ideo iam lucerna Christi non recondenda sub modio est, neque operimento occultāda synagogæ. Hæc ille.

SIC LVCEAT LVX VESTRA CORAM HOMINIBVS, &c.] Superioribus similitudinibus ostendit lucem eorum debere lucere coram hominibus: hîc vero adiicit modum quo lucere debeant, & finem propter quem debeant lucere: videlicet non in propriam gloriam sed in Dei patris gloriam, & hominum videntium profectum. Quod autem dicitur, *vt videant opera vestra bona, & glorificent*, intelligendum est phrasi Hebræis familiari, pro eo quod est, vt videntes opera vestra bona glorificent. Sicque vitatur absurditas quæ videtur esse in ipsis verbis (quomodo enim lucere posset lux coram hominibus, quin eam viderent? & apparens contrarietas huius sententiæ cum ea quæ sequitur:) *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis*: quamuis etiam aliter soluatur, illa in speciem contrarietas. Porrò cùm dicitur: *Sic luceat vestra lux*, paulò iam aliter lux accipitur quàm superius, cum dicitur: *Vos estis lux mundi*. Ibi enim ipsi Apostoli à Domino luce abundantiore donati, dicuntur lux: hîc verò perfectio sapientiæ, & vitæ lux illorum esse dicitur. Bene autem notandum, quòd dicit, *vt videant opera vestra bona*: quasi dicat, vt non solùm audiant sanam vestram doctrinam, sed etiam videant opera vestra bona, significans eos qui constituti sunt pro lucernis Ecclesiæ, non lucere, si tantùm doceant bene, nec vita doctrinæ respondeat, & ab hominibus Deum non glorificandum, nisi viderint etiam bona opera doctrinæ correspondentia, sed potius blasphemandum. Proinde contra hanc Domini sententiam faciunt, qui talentum sibi traditum abscondunt viuentes in otio. Deinde qui verbo quidem prælucere videntur, opera verò non addunt. Tertiò, qui ex sua prædicatione & conuersatione suam apud homines quærunt gloriam. Notandum, & illud, quod non dicit: vt glorificent Deum, sed potius, *vt glorificent patrem vestrum qui in cœlis est*. Sic enim & suauius eos inuitat ad id quod facto opus est, eò quòd patris honor & gloria naturaliter quæritur à filiis, in quos etiam patris gloria redundat: & rursum significat, nō satis esse vt quæratur Dei gloria, sed eā filiali amore quęrendam. Iam & illud, *qui in cœlis est*, etsi sit additum ad distinctionem patris terreni simul tamen etiam includit rationem ob quā Dei gloria sit quærenda, nimirum ratione dominij eius quod habitatio eius in cœlis significat. Porrò quāquam hæc peculiariter pertineant ad Apostolos, ac Ecclesiæ pastores & Doctores, tamen ex nonnulla parte etiam ad omnes pertinent Christianos. Siquidem Paulus Philippensibus scribēs, sic præcipit: Omnia autem facite sine murmurationibus & hæsitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione, in medio nationis prauæ, & peruersæ, inter quos luceris sicut luminaria in mundo, &c. *Phil. 2.*

PRÆCIPITVR ABVNDANTIOR IVSTITIA QVAM SIT Phariſæorum. Matth. 5. Lucæ 6. CAPVT XL.

Nolite putare quoniā veni ſoluere legē, aut prophetas. Non veni ſoluere, ſed adimplere A- C 16. 95.
mē quippe dico vobis, donec tranſeat cælū & terra iota vnū aut apex vnū nō præteribit à lege, donec omnia fiāt.] *Qui ergo ſoluerit vnū de mādatis iſtis minimis, & docuerit ſic homines, minimus vocabitur in regno cælorū. Qui autē fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum. Dico autē vobis, quia niſi abūdauerit iuſtitia veſtra pluſ quā Scribarū & Phariſæorū, nō intrabitis in regnū cælorū. Audiſtis quia dictū eſt antiquis: Nō occides: qui autē occiderit, reus erit iudicio. Ego autē dico vobis, quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio. Qui autē dixerit fratri ſuo, racha, reus erit cōſilio: qui autē dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis. Si ergo offer munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te,*

relinque

relinque ibi munus tuũ ante altare, & vade, priùs reconciliare fratri tuo, & tũc veniens offer munũ
C.12.87 *tuum. Esto consentiens aduersario tuo citò, dum es in via cum eo: ne fortè tradat te aduersarius iudici,*
& iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi, nõ exies inde donec reddas nouis-
A.8.7. *simum quadrantem.* [*Audistis quia dictum est antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia*
B.9.71 *omnis qui viderit mulierem ad cõcupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* ‖ *Quòd si oculus*
tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proijce abs te: expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum
tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scãdalizat te,
abscinde eam & proijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totũ cor-
pus tuum eat in gehẽnam.] *Dictum est autem: Quicunque dimiserit vxorem suam, det illi libellum re-*
pudij. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit
eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis: Nõ per-
iurabis, reddes autem Domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cæ-
lum, quia thronus Dei est: neque per terram, quia scabellũ est pedum eius: neque per Hierosolymã, quia
ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum albũ facere aut
nigrum. Sit autem sermo vester, est est, non non: quod autẽ his abundantius est, à malo est. Audistis quia
† c & qui reperentur. Δ c. ab eo qui aufert tibi vestimentũ, etiã tunicã noli prohibere.
dictum est: Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo: † [f] *sed si quis*
[a] *te percusserit in* [a] *dexteram maxillam tuam,* [f] *præbe illi & alteram. Et* Δ *ei qui vult tecum in iudicio*
contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ, [a] *& quicunque te angariauerit mille passus,*
vade cum illo & alia duo. [c] *Omni* ‖ [f] *autem qui petit à te, da ei:* [a] *& volenti mutuare à te, ne auertaris:*
‖ 5. Qui aure petit. c. petenti tribue. *& qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.* ‖ *Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis: simi-*
liter.] *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.* [f] *Ego autẽ dico*
vobis, [c] *qui auditis:* [f] *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.* [c] *Benedicite maledicẽtibus*
vobis, [f] *& orate pro* [a] *persequentibus &* [f] *calumniantibus vos,* [a] *vt sitis filij patris vestri qui in cælis est, qui*
Δ c. Et est. ‖ c. quæ vobis est gratia? *Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* [f] Δ *Si enim diligitis eos qui*
vos diligunt, ‖ *quam mercedem habetis? Nonne & publicani hoc faciunt?* [c] *Nam & peccatores se diligẽ-*
tes diligunt. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidẽ & peccatores hoc
faciunt. Et si mutuũ dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nã & peccatores pec-
catoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. [a] *Et si salutaueritis fratres vestros tãtùm, quid amplius fa-*
citis? nõne & ethnici hoc faciũt? Verũtamẽ diligite inimicos vestros, benefacite, & mutuũ date, nihil inde
sperãtes: & erit merces vestra multa, & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & ma-
los. [f] *Estote ergo* [a] *vos perfecti* [&] [c] *misericordes,* [f] *sicut & pater vester* [a] *cælestis perfectus* [&] *misericors* [f] *est.*

NOLITE PVTARE QVONIAM VENI SOLVERE LEGEM AVT PROPHETAS, NON.] Daturus Dominus nouæ legis quædam præcepta celsiora his quæ erant in veteri testamento, amputat suspicionem falsam, quæ de se haberi posset, tanquam veteris legis destructore, docens quæ præcepturus est non aduersari legi aut prophetis, sed potius supplere quod legi deerat. Nomen autem legis (quod aliquando pro scriptura totius veteris testamenti accipitur, vt in illo: Sed vt impleatur sermo qui in lege eorum
Ioan. 15 scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis) hic B accipitur tantùm pro quinque libris Moysi, quos singulariter vocant Hebræi תורה torach, hoc est, legem. Porrò dupliciter dicitur quis soluere legem, videlicet & dum eam transgreditur, & dum eã abolet & destruit. Atque hoc secũdo modo debere hîc accipi, ipse scopus Christi satis indicat,
Dupliciter soluitur lex. sed & dictio Græca hic posita. Est enim hîc verbũ καταλῦσαι, quod est dissoluere & destruere, non autem simplex λῦσαι, quod mox postea ponitur: *Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis*, &c. & Ioan. 7. cùm Dominus dicit non solui legẽ Mosaicam per C circuncisionem in sabbatho factam. His enim locis soluere legem, est eam transgredi. Hic verò præcipuè Dominus loquitur de doctrina, quamuis rectè etiam simul & primus modus soluendi legem hîc intelligatur includi, vt soluere legem sit, aut vita
Tripliciter lex impletur. eam transgredi, aut doctrinam ipsam abolere & destruere. Sic etiam adimplere legẽ accipitur tripliciter. Primò, vt sit seruare legem, vt in illo Paulli: Qui diligit proximum, legem impleuit. Secun- Rom.13. dò, vt sit promissiones legis ipso facto exhibere, quomodo frequenter Euangelistæ dicunt aliquid in lege promissum, impletum esse, vt cùm dicitur Luc.24. Necesse est impleri omnia quę scripta sunt in lege, & prophetis, & Psalmis de me. Tertiò, implere legem, est eam perficere, eiusque imperfectionem supplere. Et tribus quidem istis modis Dominus adimpleuit legem. Nam & præcepta legis in omnibus seruauit, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, & promissa legis & prophetarum opere compleuit, legisque imperfectionem supplenit, idque dupliciter, videlicet per suam passionem & fidem, iustificando homines, quod lex præstare non potuit, sed tantùm ad illud præ- Rom.8. parare & disponere. Vnde Paulus dicit, Dominum de peccato damnasse peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Et secundò, addendo præceptis legis id quod minus habere videbatur. Hic verò cùm Dominus se dicit venisse ad implendum legem, videtur potissimũ loqui de impletione legis quę fit exhibitione & completione promissorum legis, & quæ fit additione præceptorum legem perficientium. De priori enim illa impletione Dominum locutum patet ex sequenti sententia. Amen dico vobis, Iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege donec omnia fiant. De secunda item locutum patet ex sequenti eius doctrina, qua supplet ea quæ legi ad perfectionem hominis deesse videri poterant, dicens: Nisi abundauerit iustitia vestra, &c. Verùm hîc occurrit diffi-

difficultas quomodo saluator dicat se non venisse ad soluendum legem, cùm certum sit eum sustulisse legem quò ad cæremonialia & iudicialia eius præcepta. Vnde & Paulus dicit, ipsum medium parietem maceriæ soluisse, & legē mandatorum decretis euacuasse. Et ad Hebr. 7. Reprobatio quidem fit prioris mandati, propter infirmitatē eius & inutilitatem, introductio verò melioris spei per quam proximamus ad Deum. Ad quam difficultatem respondet Caietanus, Dominum dixisse se non venisse ad soluendum legem, quia non venerat vt in propria persona legem solueret & abrogaret, quā per Apostolos constat esse per Christi ascensum abrogatam: sicut dicit se non esse missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israël, quia scilicet in B sua persona solis Israëlitis venerat prædicare. Verùm ad istud non posse confugi, patet primùm ex eo quòd Dominus hæc de se dicat, vt & Apostolos habeat hac in parte cooperatores vnde mox infert. Qui ergo soluerit &c. Deinde quia illi quod est soluere legem opponitur implere legem, ita vt significetur Dominum si legem soluisset, hoc est abrogasset, non eam impleturum, cùm tamen nihil minus adimpleuisset legem, si legem quam abrogauit per Apostolos, in sua persona abrogasset. Proinde rectiùs dicetur, quemadmodum indicat Rupertus, scripturam dupliciter loqui de lege Mosaïca. Quandoque enim dum de ea est sermo, respectus habetur ad ea quæ sunt illi legi propria, quæque per solam illam legem sunt introducta, C qualia sunt iudicialia & cæremonialia (sic de lege loquitur Paulus in prædictis locis) quandoque verò respectus habetur ad ea quæ sunt in lege præcipua, & maximè à Deo intentas qualia sunt, decalogi præcepta & alia moralia, quibus Dominus docet quòmodo piè, iustè & sobriè quis hic viuere possit. Nam cæremonialia & iudicialia sunt veluti accessoria quædam præcepta, quæ pro ratione temporis & hominum Deus iudicauit ad tempus conuenire vni illi populo, tanqua vtilia ad obseruationem eorum quæ præcipuè requirebantur. Vnde Ieremiæ 7. sic dicit Dominus, Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite D carnes quia nō sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustomatum, & victimarum, sed hoc verbum præcepi eis dicens, Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omni via quemadmodum mandaui vobis, vt bene sit vobis. Qua sententia satis indicauit se cæremonias in legē præscriptas non per se exegisse, sed coactum populi conditione, quem videbat idololatriæ deditum. Vnde & Ezechielis 20. dicit Dominus dedisse se primùm Israëli præcepta & iudicia sua, quæ faciens homo viueret in eis, significans præcepta decalogi: postea tamen propter populi peccata, dedisse etiam præcepta non bona, & iudicia in qui- E bus non viuerent, significans (secundùm Hieron. & Rupertum) cæremonialia. Et in Psalmis, cùm de lege fit mentio & mandatis eius, ferè intelligendum de ipsa lege secundùm id quod est in ea præcipuum. Vt cum dicitur, Lex domini immacula- Psal. 18. ta conuertens animas, &c. Et: Fidelia omnia man- Psal. 110. data eius, confirmata in seculum sæculi. Et cum in Psal. 118. toties præcatur doceri legem Dei, aut in ea deduci. Ita & in hoc loco, cùm Dominus dicit se non venisse ad soluendam legem, sed ad-implen- A dam, potissimùm locutus est de lege secundùm ea quæ in ipsa lege sunt præcipua. Vnde postea cùm suis præceptis legem perficit, tantùm adfert præcepta moralia: & nulla cæremonialia. Legem ergo, quæ ad dilectionem Dei & proximi, atque temperantiam in omnibus seruandam inuitat, Dominus non soluit, sed adimpleuit, quia perfectiùs docuit quomodo hæc præstari debeant; quam lex vel exigit, vel intelligebatur exigere. Et tamen etiā legem, quatenus cæremonialia continet, non oportet hoc loco fateri Dominum soluisse, sed etiam impleuisse eam. Nam quamuis cæremonialia ad literam abrogauit, vt vim obligandi amplius non habeant, tamen non penitus ea soluit (quod feciſſet si docuisset ea mala fuisse, nec à Deo profecta) sed adimpleuit ea, tum quia in se hoc ipsum exhibuit quod per illas cæremonias adumbratur, tum quia docuit quomodo ea præcepta spiritualiter intellecta perfectiùs obseruari à Christianis deberent. Deinde hoc ipso quòd soluit obligationem præceptorum cæremonialium secūdùm literalem ipsorum intelligentiam, non soluit ipsam legem, sed adimpleuit eam, quia hoc ipsum à lege fuit prædictum & promissum in multis locis. Quòd autem Dominus hic loquens de adimpletione legis, etiam comprehendat cæremonialia, & non solum moralia, patet ex sententia sequente, qua dicitur nihil præteriturum à lege donec omnia fiant, vbi manifestè Dominus loquitur de lege, quatenus continet non solùm præcepta, sed etiam promissa & prophetias. Iam autem cæremonialia præcepta, prophetiæ quędam erant spiritualiter intellectę. Sic certè hunc locum intellexerunt etiam de cæremonialibus Hieronymus & Augustinus.

AMEN QVIPPE DICO VOBIS, DONEC TRANSEAT COELVM ET TERRA &c.] Ostendit hac sententia quanta sit legis insolubilitas, quam simili quoque sententia Luc. 16. extulit dicens: Facilius est cœlum & terrā præterire, quàm de lege vnum apicem cadere. Est autem sensus iste, Verè enim illud vobis affirmo, quòd vsq; ad consummationem seculi, quando trāsibunt cœlum & terra, non quidem secundùm substantiam suam, sed secūdùm statum suum, ne minimum quidem ex vniuersa lege est periturum, sed perficientur vniuersa quæ in ea sunt scripta. Quod enim dicit, Iota vnum aut apex vnus non præteribit à lege, per hyperbolem & tropum est accipiendum. Nō enim laboratur de literarum apiculis, cùm constet, quædam volumina veteris testamenti intercidisse quorum nomenclaturam adhuc videmus in canonicis voluminibus, sed asseueratur nihil omnino promissum aut proditum in lege Mosaïca, quod non impleatur. Cùm autē dubium non sit quin Dominus locutus sit Hebraicè, dubium etiam non est quin quod hic Iota vocatur, ea sit litera quam Hebræi Iod appellant, inter omnes literas longè minimam, nonnunquam sic appositam vt videatur superuacanea, à cuius nomine etiam Græci suum Iota, correspondens Hebraicæ literæ Iod, vocauerunt. Apicem autem hic vocat non accentium cularum notas, cùm hæ & apud Græcos & apud Hebræos ferò sint receptæ, vt nec tempore Hieronymi in Hebræorum libris fuerint vel notæ accentuum, vel notæ vocalium quas puncta vocant, Sed apicem vocat summum elementi fastigium, vt est verisimile. Non est autem intelligendum propter aduerbium, donec, hic bis positum, significari mi-

nima legis peritura, postquam trāsiuerit cœlum & terra, aut postquam omnia facta sunt, sed per prius, donec, significatur ipsum cœlum & terram, quæ firmissimæ sunt orbis partes, aliquando trāsitura, cùm adhuc non transibit aliquid legis, per posterius verò, donec, significatur euentus & perfectio omniū quæ lex promisit. Neque significatur ista sententia, omnia quæ lex habet perficienda esse antequam cœlum & terra immutabuntur. Multa enim legis implenda sunt post trāsitum cœli & terræ, & in ipsa consummatione sæculi, sed tantùm quòd nullo vnquam tempore sæculi lex sit dissoluenda, futurumq; vt omnia impleantur. Significatur ergo hac sententia, legem esse quid diuinum, quod nó sit falsitati & solutioni obnoxium cum verbis hominum, & rebus corruptibilibus huius sæculi.

QVI ERGO SOLVERIT VNVM DE MANDATIS ISTIS MINIMIS, ET DOCVERIT.] Variè exponitur quæ sint mandata minima de quibus hic loquitur Dominus. Augustinus enim mandata minima intelligit ipsa mandata legis, quæ per Iota & apicem sunt significata, & quæ Dominus postea mox perficit. Sunt enim illa minima, quia minus hominem perficientia & beatificantia. Domini verò præcepta quæ illis addit, rectè maxima dicuntur, eò q̄ sint perfectiora. Et quidem de illis legis mandatis videtur esse intelligendum, eò quòd hæc sententia ex superiori sententia pendeat & inferatur, in qua de his quæ legis sunt dicitur. Chrysostomus verò per mandata minima intelligit ea præcepta quæ Dominus addidit præceptis legis, eáque putat, in prima sua expositione, dici minima à Domino, humilitatis & modestiæ causa: in secunda verò expositione quæ etiam nomine Chrisostomi legitur, eò quòd minor esset illorum transgressio, & minus necessaria eorum obseruatio. Et de his mandatis magis Dominus locutum esse verisimile est, tum propter pronomen demonstratiuum, istis, quod non videtur quid possit aliud demonstrare quàm ea quæ mox Dominus est præcepturus, vt sit sensus: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis quæ modò sum præcepturus: tum quia dum sequitur ex opposito, Qui autem fecerit & docuerit, sub intelligendum indubiè sit, mandata ista. Iam quæ sint illa mandata, quæ qui fecerit & docuerit, magnus vocandus sit in regno cœlorum, patet ex subiuncta ratione, Dico enim vobis, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam, &c. Inde enim patet magnum non vocandum in regno cœlorum, nisi eum qui fecerit & docuerit illa mandata quibus Christus legem perfecit & adimpleuit. Non est tamen necesse, omnia præcepta Christi hic vocari minima, cum hic videatur esse sensus Domini, Qui soluerit vnum etiam tantùm de mandatis istis, etiamsi illa sint minima, hoc est, vnum mandatorum etiam minimorum, vt significetur minimū fore, non solum eum qui multa mandata soluerit, sed etiam qui vnum tantùm soluerit, etiamsi illud non sit ex maioribus, sed ex minimis, aut ex minimis esse putetur, vt minima quædam dicat Dominus per confessionem. Quare intelligi etiam potest, Dominum, cùm dicit, de mandatis istis, demonstrare non tantùm sua præcepta, sed etiam legis præcepta quæ adducturus est, & omnino omnia præcepta quæ traditurus est, quamuis non omnia sint dicenda minima. Infertur autem hæc sententia secundùm hanc intelligentiam ex superioribus hoc modo: Quoniam veni ad perficiendum & implendum legem quæ animo dissolui non potest, ideo quicunque soluerit vnum quantumuis minimum ex his mandatis quibus ego sum legem perfecturus, aut quæ lex præcipit, minimus vocabitur, &c. Iam quod sequitur, & docuerit sic homines, dupliciter etiam exponitur. Quidam enim intelligunt de eo qui bene quidem docet, & ab alijs obseruandum exigit quod ipse per infirmitatem non præstat, vt sit sensus, Qui soluerit vnum mandatum, etiamsi sit minimum, & sic, hoc est, transgressor legis existens, docuerit homines id seruare quod ipse non præstat: Aut, & docuerit sic homines, hoc est, & sic docuerit homines ita vt ego iam præscribo. Secundum quem sensum q̄ sequitur, minimus vocabitur in regno cœlorum, sic videbitur accipiendum, vt significetur talem non eijciendum quidem è regnō cœlorum, sed in eo nó habiturum eum locum quem habiturus est qui & fecerit & docuerit omnia hæc præcepta etiam minima. Non enim qui temerè irascitur, mox excludendus est è regno cœlorum: si modò non doceat licere temerè irasci. Aut si de tali solutione legis dictum Domini accipiatur quæ sit grauis & criminalis: tunc quod sequitur, minimus vocabitur, accipiēdum est, vt postea in sequēti sensu, pro, nullus vocabitur. & nullum habebit locum in regno cœlorum. Interpretatur hanc partem, docuerit sic homines, in hunc sensum, quidam in Paraph. quem sensum etiam Hieronymus indicauit, sic scribens, Possumus intelligere, quòd magistri eruditio, etiamsi paruo peccato obnoxius sit, deducat eum de gradu maximo, nec prosit docere iustitiam, quam minima culpat destruat. Et beatitudo perfecta sit: quæ sermone docueris, opere complere. Aliter hæc pars secundùm Augustinū intelligitur de eo qui male docet, vt sit sensus, & docuerit sic homines sicut ipse soluit, hoc est, docuerit etiam non seruare alios quod ipse non seruat: & tum vita, tum doctrina legem aliquam soluerit. Atque hic sensus videtur esse verisimilior: tum quòd nimis durum sit dicere eum qui rectè docet, si vnum aliquod ex minimis mandatis transgressus fuerit, minimum fore in regno cœlorum: cùm nemo omnino sit qui non in multis offendat: tum quia ex superioribus istud Dominus infert, in quibus dixit se non venisse ad soluendum legem quæ est insolubilis, sed ad implendū eam suis præceptis perfectioribus. Vnde suo exemplo etiam alios doctores prouocare volens, & sua præcepta, quæ legis sunt perfectio, stabilire, infert, qui ergo soluerit vnum mandatorum horū, & docuerit sic homines, hoc est, qui ita soluerit aliquod horum mandatorū, quomodo ego dixi me non venisse ad soluendum legem. Quomodo enim in fine huius sermonis duo ponit Dominus auditorum genera, aliud bene, aliud malè audientium: ita hic in exordio sermonis antequam præcepta sua tradat, volens ostendere Apostolis quæ docere debeant, & agere, duo ponit docentium genera, vnum bene, aliud malè docentium. Notare ergo hic voluit Scribas & Pharisæos, qui ea mandata quæ legi iam erat additurus, aut etiam quædam legis mandata & soluebant transgrediendo ea, & docebant ea non esse seruanda, vt satis Dominus postea significat. Vnde Hieronymus. Suggillat, inquit, Pharisæos, qui contemptis mandatis Dei statuebant propriaş traditiones, quod non eis

prosit

profit doctrina in populis, si vel parvum quòd in le A minus iacere fundamentum præceptorum suo-
ge præceptum est, destruat. Secundùm hunc au- rum quæ hic legi addit, aut quibus legem expla-
tem sensum quod sequitur, minimus vocabitur nat. Redditur autem superius dictorum ratio, cum
in regno cœlorum, dupliciter accipi potest. Aut asseueratione quadam terribili, qua ita confirmat
enim regnum cœlorum accipitur pro regno cœ- quæ præmisit, vt etiam simul paret trāsitum ad exe-
lesti, quod post hanc vitam expectatur: & dicitur gesin aliquot legum Mosis, & fundamentum di-
talis vocandus minimus, quia contemptus habebi- cendorum iaciat, ne mirentur auditores quòd quæ-
tur à Deo & sanctis eius, & indignus planè qui dam præcipiat, quæ non præcipiunt nec præstant
recipiatur in regnū cœlorum. Aut regnum cœlo- scribæ Iudæorum doctores, & Pharisæi alijs religi-
rum hic accipitur, quemadmodum sæpe, pro re- osiores. Est ergo hic sensus. Dixi me non venisse
publica credentium in Christum quomodo & ibi vt legem soluerem, sed vt implerem, & minimum
videtur accipi: Quispiam maior est in regno cœ- fore in regno cœlorum, qui vel minimum aliquod
lorum? Et similiter dicitur vocandus minimus in eorum quæ dicturus sum soluerit ac soluendum do-
regno cœlorum, quia etiamsi connumeretur inter cuerit. Id adeò verum est, vt certò affirmem nisi
ciues regni cœlorum, inter eos tamen infimo erit B iustitiam vos consecuti fueritis abundantiorem &
loco, tali scilicet loco, vt è numero ciuium sit eij- pleniorē eâ qua se Scribæ & Pharisæi venditant, qui
ciendus ni resipiscat. Omnes enim hi dicuntur in tamen omnium iustissimi in populo habentur, mu-
regno cœlorum minimi, qui eo sunt loco in po- nicipatus regni cœlorum nequaquam fore partici-
pulo Dei, vt in eorum numero non sint semper per- pes: potest autem hæc sententia intelligi dicta spe-
mansuri. Sicq; cessat obiectio, quæ hic fieri posset cialiter ad Apostolos, & eorum locum in Eccle-
de his qui soluunt graviora Dei mandata: aut de sia tenentes, doctores scilicet, ad quos superio-
his qui pessima docent, annè illi sint dicendi in ra singulariter pertinent, vt ideo comparetur iu-
regno cœlorum minores his qui tantùm soluunt stitia doctorum Euangelicorū cum iustitia Scriba-
vnum mandatorum minimorū, & sic docēt. Sequi- rum & Pharisæorum, quoniam & isti erant populi
tur: Qui autem primum quidem fecerit, non iam doctores, & significetur doctores Euāgelicos per-
vnum aliquod solum de mandatis istis, sed om- fectiora & facere & docere oportere, quàm facie-
nia simul mandata ista quæ modo traditurus sum, bant & docebant Scribæ & Pharisæi. Verùm quo-
deinde verò etiam alios docuerit, hic non erit so- niam præcepta illa, quibus postea statim expli-
lùm in regno cœlorum, sed magnus ibi vocabitur, cat quæ sit iustitia illa abundantior quam requi-
maior scilicet his qui vel tantùm faciunt, vel tan- C rit, ad omnes pertinent Christianos, rectiùs hæc
tùm docent, secundùm illud Danielis, Qui docti sententia intelligitur dicta toti populo & omnibus
fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & Christianis. Ideo autem iustitia Christianorum cō-
qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in paratur iustitiæ Scribarum & Pharisæorum, quo-
perpetuas æternitates. Bene ergo notanda est cor- niam & apud Iudæos optimi habebantur, ac iusti-
respondentia inter, minimis & minimus quasi di- ssimi, & sibijpsis placebant tanquam consecuti iu-
catur: Qui vel vnum istorum mandatorum mini- stitiam perfectam. Itaque significat nos optimis &
mū duxerit, cum nullum sit parvum habendum, ita pro sanctissimis habitis apud Iudæos debere esse
vt & ipse illud soluere audeat, & alios docere il- meliores. Notandum autem non dicere Dominum,
lud soluere, ipse viciſſim minimus vocabitur & Nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam iustitia
habebitur, &c. Qui verò adeo hæc mandata ma- legis aut prophetarum, sed Scribarum & Pharisæo-
gnifecerit, vt & faciat ea & doceat, ipse viciſſim rum. Omnia enim ferè præcepta quæ Dominus
magnus vocabitur. Omittit autem dominus duos subiungit, erant in lege & prophetis, sed non erant
gradus medios inter duos gradus docentium hîc D apud Scribas & Pharisæos, qui ex lege ea non in-
positos, videlicet eos qui faciunt sed non docent, telligebant. Vnde non contrariatur hic locus illi di-
& eos qui docent sed non faciunt, eò quòd hi tan- cto Saluatoris: Si vis ad vitam ingredi, serua man-
quam medij in extremis comprehendantur. Qui dara, legis scilicet & prophetarum. Quòd autem id
enim faciunt & non docent, quia non spectat ad il- velit hoc loco Dominus, ex eo etiam cōstat, quòd
lorum officium, vocabuntur & ipsi quodam modo cum toties repetat: Audistis quia dictum est anti- *Matt. 19.*
magni in cœlorum regno. Qui verò docent, sed nō quis, allegat eo modo scripturam quo Scribæ &
faciunt, ad eos frequenter pertinēt qui minimi vo- Pharisæi illam interpretabantur, vt illud, Diliges
cabuntur in regno cœlorum. Deinde qui faciunt, proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum,
etiamsi non doceant verbis, docent tamen conuer- cum de odio nullus sit euidens scripturæ locus. *Matth. 5.*
satione. Contrà qui non faciunt, etiamsi verbis do- Notandum secundò, nō comparari iustitiā nostrā,
ceant, tamen factis suis docent non faciendum quo- cum hypocrisi Pharisæorum & Scribarum, aut
modo ipsi non faciunt, ac proinde bene reducun- quouis alio eorum vitio: sed cum eorum iustitia,
tur medij gradus ad duos illos extremos. hoc est virtute & æquitate, quam ex aliqua parte
habebant. Ideóque non dicitur, Nisi meliores sitis
a DICO AVTEM VOBIS, QVIA NISI E Scribis & Pharisæis, sed, nisi abundauerit, &c. si-
ABVNDAVERIT IVSTITIA VESTRA gnificans nos debere præstare eorum iustitiam, &
PLVS QVAM SCRIBARVM.] Græca non ha- tamen etiam illi aliquid debere superaddere. Iu-
bent autem, sed cōiunctionem causalem γάρ, enim: stitia autem maior quæ à nobis requiritur, primùm *Luce 14.*
quomodo & August. legit in expositione huius ser- quidem consistit in iustitia non solùm exteriorum
monis, & Dionys. item Carthusianus, ac Rupertus. operum, quam solam sectabantur Scribæ & Pha-
Redditur enim ratio quare dixit se venisse ad im- risæi, vt patet ex oratione Pharisæi, Ieiuno bis in
plendum legem, & quare seruanda sint manda- sabbatho, &c. sed etiam internarum affectionum.
ta sua quibus legem est perfecturus & impleturus. Secundò, consistit in eo, vt non faciamus quæ in
Proinde rectius caput istud quadragesimum lege veteri necessitate quadam permissa sunt, vt
incœpimus iam ab eo loco. Nolite putare quoniā patet de libello repudij, vsura, & vindicta sumen-

da. Tertiò in eo, vt non cortici legis inhærentes, legem impleamus secundùm intellectum & explanationem Scribarum & Phariſæorum, vt patebit infrà de odio inimici. Etsi summa, maior iuſtitia quæ à nobis requiritur, est qua legem ſeruamus non ſecùndùm explanationem Scribarum literæ nimis inhærentium, ſed ſecundùm legis præcipuam intentionem, quam hic Saluator explicat. Debet quidem iuſtitia noſtra etiam in eo excedere iuſtitiam Scribarum & Phariſæorum, vt eam non ſolùm in operibus collocemus, ſicut illi, ſed etiam & ante omnia in fide Ieſu Chriſti: Deinde vt eam nó in externi cæremonijs potiſſimùm ſitam exiſtimemus, quemadmodum illi, ſed in ſpiritu. Verùm ad hæc non videtur hic reſpexiſſe Dominus, qui hîc de B iuſtitia ſolùm locutus eſt, quatenus ad opera ſiue interna, ſiue externa pertinet, & ad conuerſationem cum proximis.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON OCCIDES, &c.] Poſtquam per ſuperiora Dominus auditores parauit ad audienda & recipienda ſua præcepta, incipit iam quod promiſit præſtare, implere ſcilicet legem, & docere quomodo abundare debeat, iuſtitia noſtra. Incipit autẽ ab eo mandato quod in decalogo primum eſt inter mandata negatiua ſecundæ tabulæ, docens non ſatis eſſe cauere ab homicidio, quemadmodum illo præcepto Scribæ & Phariſæi tantùm putabant eſſe prohibitum, ſed & ab omni ira in C fratrem abſtinendum. Quoniam autem rudibus
Luc. 10. turbis, & ex media plæbe delectis diſcipulis Dominus loquebatur, ideo magis, vt vulgò iactata apud maiores præcepta Dei acceperant, quàm vt legebantur in ſcripturis, explicanda & perficienda
Exod. 21. præcepta legis ſuſcepit. Quod ſi Scribis & Phariſæis loquutus fuiſſet, potiùs ſcripturam quàm vulgò dicta citaſſet: ſicut legiſperito roganti quid faceret vt vitam æternã poſſideret, dicebat, In lege quid ſcriptum eſt, quomodo legis? Dicit itaque: Auditis quòd dictum ſit olim à Deo in monte Sinai priſcis patribus, Non occides, hominem ſcilicet, propria authoritate. Et quod ſequitur, Qui autem occiderit, reus erit iudicio, cùm in lege Moyſi nõ ſit D ad verbum: ſatis indicat Dominũ voluiſſe hæc præcepta, vt vulgus recepta ea à veteribus & Scribis tenebat, perficere partim explanando & addendo, partim corrigendo. Habetur autem hæc ſententia in ſenſu Exodi. 21. vbi non vnum, ſed varia ſunt inſtituta iudicia iuxta varios homicidij caſus, quæ omnia hac vna ſententia comprehenduntur. Cæterum iudicij nomine, ſcribæ hac ſententia in docendo populo, vt eſt veriſimile, vtentes, fortè intellexerunt, dijudicationem qua de homicida explorabatur, an ſciens vel inſciens, data opera vel per caſum, proximum ſuum occidiſſet, de quo etiam habetur Exodi 21. & latius Deuteron. 19. Vel per iudicium intellexerunt pœnam & condemnationem, quod tamen non perinde quadrare videtur E ſequenti ſententiæ, in qua iam aliter illa oratio, reus erit iudicio, accipiẽda erit, quamùis id non videatur eſſe abſurdum.

EGO AVTEM DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI IRASCITVR FRATRI SVO, &c.] Impleturus Dominus homicidij legem tres facit gradus peccantium citra homicidium, per iram & indignationem, & tres item pœnarum gradus. Leuius enim eſt iraſci tantùm fratri, & iram in corde retinere compreſſam, quàm ſi A erumpente ira dicat quis fratri racha vel fatue. Ita leuius quid ſonat reum eſſe iudicio, quàm reum eſſe concilio: & hoc rurſum leuius, quàm reum eſſe gehennæ ignis. Quod autem trium iſtorum peccatorum leuiſſimum eſt, nempe iraſci fratri, par facit in condemnatione homicidij in lege, non quòd æquè graue ſit peccatum iraſci tantùm, & occidere hominem: ſed vt doceret Euangelicæ doctrinæ perfectionem, ſic Chriſtiano ſtudendum eſſe effugere omnem iram in fratrem, quomodo Scribæ & Phariſæi vitabant homicidium. Dicit autem, Ego dico vobis, & non ſicut Prophetæ: Hæc dicit Dominus Deus, inſinuare volens ſuam authoritatem, æqualem authoritati eius qui veterem, dederat legem. Porrò in Græcis codicibus additur iam paſſim in primo gradu εἰκῆ, hoc, temerè vel, ſine cauſa, quod & D. Chryſoſt. legit, intelligens non omnem iram interdici, ſed tantùm iniuſtam & importunam, & ſimiliter legit Diuus Auguſtinus in expoſitione huius ſermonis, volens eandem partẽ repeti etiã, & ſubintelligi in ſequẽtibus duobus membris. Verùm D. Hieron. eam partem omnino vult eradendam è libris, nec haberi in emendatioribus libris: ſed & Auguſtinus libr. Retract. 1. cap. 19. in Græcorum libris non inueniri dicit, in quibus tamen ſolis iam inuenitur. Veriſimile eſt autem ab aliquo hanc partem adiectam explanationis cauſa, quod durius videretur omnem qui iraſcitur fratri reum dici iudicio. Ab Euãgeliſta enim non appoſitam, nec ab ipſo Saluatore hinc ſatis conſtat, quòd etiam iuſtam iram, hoc eſt, quæ iuſtam videtur habere cauſam, Dominus hic prohibere voluerit. Peccat enim, qui etiam ab alio læſus & iniuria affectus iraſcitur. Si enim, inquit Hierony. iubemur verberanti alteram maxillam præbere, & inimicos noſtros amare, omnis iræ occaſio tollitur. Nec obſtat quod aliquando ſine peccato quis aleri iraſcatur, aut etiam racha & fatue dicat. Primùm enim non prohibentur hic primi iracundiæ motus qui in noſtra non ſunt poteſtate, ſed ira deliberata & perfecta, cui ſcilicet conſenſus accedit. Deinde nec huiuſmodi ira, qua quis vitio hominis offenditur: ad quod ſignificandum quidam putant dictum, qui iraſcitur fratri, hoc eſt non vitio hominis, ſed homini, quem, quòd frater ſit, diligere deberet. Ita quæ per datiuum, fratri, ſatis ſignificatur Dominum loqui de ira tali, quę pugnat cum dilectione fraterna. Aut ſi non hac ratione dictum eſt, qui iraſcitur fratri, ſed potiùs ſecundùm Hebraïcam phraſim, fratris nomen hîc poſitum eſt pro quocunque homine, & pro proximo, dicendum Dominum hic loqui de ira vulgari, quæ eſt motus animi malè volentis alteri, *Quid ira.* aut vltionẽ doloris cupientis. Huiuſmodi enim ira ſemper, etiam ſi ſit in iudice iuſtè puniente nocentem, peccatum eſt. Atque ob huiuſmodi iram deſignandam intelligunt additam partem illam εἰκῆ apud Græcos, aut ſine cauſa apud Latinos, hi qui illam partem hoc loco legunt. vt ne quis putet intelligere, illi iraſci εἰκῆ vel ſine cauſa, qui nulla accepta iraſcitur iniuria. Addens temerè, inquit Euthimius ſecutus Chryſoſtomum, non omnimodam abſtulit iram, ſed intẽpeſtiuam. Dicitur autem oportuna, quæ ſumitur aduersùs eos qui contra Dei præcepta viuunt, quando non ad vindicandum nos, ſed ad vtilitatem eorum qui malè viuunt ex dilectione & amore fraterno iraſcimur cum congrua honeſtare. In ſequẽtibus autem duobus

bus membris, quo sint sententiæ vniuersaliter ve-
rę, subintelligendum ex primo membro, Si quis
iratus dixerit racha, si quis iratus dixerit fatue, ac-
cipiendúmque semper de ira ea de qua primum
membrum intelligitur. Nam & Christum suprà
Matt. 1. Marci 3. iratum Iudæis legimus, & sæpe graviter
quoque conuitiatum Pharisæos. Sed vt Petrũ du-
riusculè increpuit ob summã erga ipsum dilectio-
nem, cùm ei diceret, Abi post me satana, quod pau-
lò plus erat, quàm, abi post me fatue: sic studio pa-
ternæ gloriæ ac correctionis malorum, odioque
vitiorum suis nominibus appellauit Pharisæos, nul-
lo erga eos motus affectu malo. Sic Dominus Lu-
cæ vltimo discipulos duos stultos vocat & tardos B
Galat. 3. corde, & Apostolus Galatas insensatos. Porrò quid
sit racha, quod in secundo ponitur membro, tri-
plex est sententia, aliquam habens probabilitatem.
Augustinus enim edoctus, vt ipse asserit, à quodam
Quid ra- Hebræo, putat dictionem racha nihil certi signifi-
cha. care, sed Hebræis interiectionis instar esse, qua a-
nimi tantum indignatio significatur, addens quos-
dam existimare dictionem racha deriuatam à Gre-
ca dictione ῥάκος, qua pannosus significatur & ho-
mo nihili, sed eorum deriuationem reiiciens, eò
quòd certum sit racha non esse dictionem Græcã.
Et quidem secundùm hanc dictionis acceptionem,
manifesta est ratio quare interpres hanc dictio-
nem reliquerit non versam, videlicet quod inter-
iectiones quibusdam linguis sic sunt propriæ, vt
in aliam linguam vertinon possint commodè. Item
optimè constat gradatio in his membris. Primum
enim est vt quis iracatur, & eum motum retineat
corde conceptum. Huic proximum est, si commo-
tio indignantis extorserit vocem, non significan-
tem aliquid, sed illum animi motum ipsa eruptio-
ne testantem. Hoc verò grauius est, si non solùm
vox indignantis audiatur, sed etiam certum con-
uitium & vituperatio eius, cui quis iracitur, vt si
fatuum vocet, aut alio quodam conuitij nomine.
Chrysostomus autem lingua Syriaca putat racha
significare idem quod, tu. Itaque etiam secundùm D
eum per racha non significatur graue & atrox con-
uitium, sed iudicium contemptus, veluti cum ser-
uis heri stomachosius loquentes dicunt: Abi tu,
dic illi tu. Verùm hæ duæ sententiæ quantumuis
conueniant huic loco, tamen hac ratione parum
sunt probabiles, quòd nusquam apud Hebræos ra-
cha pro huiusmodi interiectione accipiatur, nec
in Syrorum lingua, qua scriptæ sunt Bibliorum pa-
raphrases, quas thargum vocant, racha vllo modo
significat, tu. Proinde probabilior est Hieronymi
sententia tertia, vt racha (vel potiùs raca sine aspi-
ratione saltem in secunda syllaba, cùm Græcè sit
ῥάκος) sit dictio Hebraica, vel potiùs Chaldaica, de-
riuata ab Hebræa, certum aliquod cõuitium signi-
ficans. Hebraicè enim ריק Rec, inanem signifi- E
cat, vanum aut pauperem, à verbo quod significat
euacuare, attenuare & pauperem esse. Inde pro
more Chaldæorum adiectione literæ Aleph fit
ריקא reca vel raca. Non significatur tamen hac di-
ctione isto loco, cerebro carens siue vacuus, quẽ-
admodum tamen vult Hieronymus. Sic enim ni-
hil interesset inter dicere fratri raca, & dicere fra-
tri fatue. Sed per raca significatur potiùs homo
inops & pauper, vacuus omnibus bonis, quomo-
do accipitur Iudic. 11. vbi nos legimus. Congrega-
tique sunt ad eum viri inopes & 2. Paralip. 13. Cõ-
gregatique sunt ad eum viri vanissimi. His enim

A locis pro inopes & vanissimi, Hebraicè est ריקים
recim. Sic & 2. Reg. 6. vbi Hieronymus eandem
dictionem vertit, scurram. Nudatus est Rex quasi
si nudetur vnus de scurris. Itaque idem conuitium
nomine Hebraico raca significatur, quod Græcis
nomine ῥάκος, quamuis vnum nomen ab altero
verisimiliter non deriuetur. Et facilè quidem iam
licet ostendere gradationem, quæ est inter duo
membra vltima. Minus enim est obiicere alicui
inopiam aut vanitatem quàm stultitiam. Vide au-
tem iam etiam gradus trium reatuum, iudicij, con-
cilij, (per, c, enim scribendum & non per, s, ostendit
dictio, Græca συνέδρια, quæ confessum iudicium
significat) & gehennæ ignis. In iudicio enim, quod
interdum ab vno solo peragitur in causis leuiori-
bus, & in quo facti fit discussio, adhuc datur lo-
cus defensioni, multáque spes est elabendi & effu-
giendi condemnationem. Ad concilium autem
non nisi graues causæ deferuntur, quemadmodum
Athenis in curia Martis grauiores causæ agitari so-
lebant, atque in eo non tam de damnãdo reo quàm
de supplicij genere & modo deliberatur. Gehen-
na verò ignis nec damnationem habet dubiam,
quemadmodum iudicium, nec damnati pœnam
habet dubiam, sicut concilium. In gehenna enim
ignis certa est & damnatio & damnati pœna. Sic
C ferè Augustinus. Vnde constat secundùm eum, il-
lud, reus erit iudicio, non accipiendum sic vt sit
sensus, obnoxius erit condemnationi vel condem-
nabitur, sed potiùs vt sit sensus, obnoxius erit dis-
cussioni & examinationi, hoc est, iam tale quid
commisit, ob quod pertrahendus est in iudicium.
Sciendum autem Dominum in tribus istis gradi-
bus iræ & reatuum attemperasse doctrinam suam
ad captum simplicium. Non enim semper minùs
peccat qui tacitus iracitur, quàm qui conuitiis
debacchatur: sed pro captu vulgi per eum qui tan-
tùm iracitur, proposuit exemplum iræ leuis quæ
nondum decreuit vltionem: per racha, iræ grauio-
ris, & per fatue iræ grauissimæ citra homicidium.
D Sic quod iracentem dicit reum iudicio: dicen-
tem racha, reum concilio: dicentem fatue, reum
gehennæ ignis, significare voluit, eum qui vel tan-
tùm iracitur, tale quid commisisse, vt metuere de-
beat condemnationem, quamuis illa omnino nec-
dum videatur certa & definita: qui verò leuiori cõ-
uitio fratrem impetierit, tale quid commisisse, vt
metuere iam non debeat solùm ne condemnetur,
sed veluti certus de promerita condemnatione,
metuat grauem aliquam condemnationem: qui
vero grauiori conuitio alium incesserit, iam cer-
tò expectet debitum sibi grauissimum, æterni cru-
ciatus supplicium. Porrò quod in euangeliis à
Christo per gehennam sæpe significetur infernus
aut supplicium æternum damnatorum, hanc ha-
E bet rationem. Fuit iuxta Hierusalem ad radices
montis Moria, vallis quædam fontibus Siloe irri-
gua, ac memorosa, plenáque delitiis & amœnitate
quæ dicebatur Geben Hinnom, id est, vallis fi-
lij Hinnom, vel omisso nomine ben, Ge Hinnom,
id est, vallis Hinnom, vel, vt nos habemus, En-
nom. Vtroque enim nomine vocatur Iosue 15. &
18. Iudæi autem à loci amœnitate captantes occa-
sionem, in hac valle erexerunt excelsum idolo Mo-
loch, cui filios exustos igni deuouebant & immo-
labant, quemadmodum Ethnici Saturno facere
solebant, vt verisimile sit nomine Moloch, qui
Deus erat Ammonitarum, Saturnum in scripturis

intelligi. Hinc excelsum illud, & vallis item illa, dicta est Tophet, à ritu scilicet sacrificantium Moloch, cui cùm adolebantur infantes, pulsabantur tympana, ne audirentur eiulatus eorum dum exurerentur, & parentum corda commouerentur, Toph enim Hebræis tympanum dicitur. Hunc locum pius Iosias postea contaminauit, coniectis in eum mortuorum ossibus, vt scribitur 4. Reg. 23. vbi sic legimus, Contaminauit quoque Topheth quod est in conualle filij Ennom, vt nemo consecraret filium suum aut filiam suam, per ignem, Moloch. Sed & Dominus Hierem. 7. & 19. minabatur Iudæis venturum tempus, quo excelsum illud non vocaretur amplius Tophet & Geben Hinnom, id est vallis filiis Hinnom, sed vallis occisionis, & sepelirentur occisi in Tophet, eò quòd non esset alibi locus. Hinc ergo duplici ratione factum est, vt nomen illius loci, nempe Gehinnom, acciperetur pro inferno & supplicio æterno. Primùm, quia huiusmodi locus iam à Iosia, & per vltionem Domini à Iudæis sumptam contaminatus summæ erat deinceps abominationis, in quem cadauera & quæque abominanda reiiciebantur ex Hierusalem. Secundò, quia eo loci crudeli & grauissima pœna exurebantur infantes. Hoc enim etiã respectu factam esse nominis translationem, ad significandum inferni supplicia, hinc patet, quòd Isaiæ 30. nomen excelsi, nempe Tophet, ad inferni ignem transfumitur, priusquam locus redditus esset abominabilis. Sic enim Isaias, Parata est ab heri Tophet, à rege præparata, profunda & dilatata. Nutrimenta eius ignis & ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eã. Quod autem dicit Hieronymus super Matth. cap. 10. nomen gehennæ in veteribus libris non inueniri, sed à Saluatore primum poni, sic accipiendum, in veteribus libris non inueniri in eo significatu, sed à Saluatore primùm sic vsurpari, quamuis verisimile sit iam apud Iudæos etiam ante Christum in eo significatu vsurpari solitum. Nam nomen ipsum in veteri testamento frequenter occurrit. Vbicunque enim nos legimus, vallis Ennom, Hebræis est Ge Hinnom. Nam Ge vallem significat. Aspiratio autem quæ est in Hebræo nomine, necessariò à Græcis omissa est, dicentibus γέεννα. Quod autem Dominus aliquando addit nomini gehennæ dictionem ignis, facit propter exaggerandam incredibilẽ vim cruciatuum: qui impios manent: intelligenda est autem hæc oratio, gehenna ignis Hebraica phrasi, pro eo quod est, gehenna ardens & ignita.

Isaiæ 31.

SI ERGO OFFERS MVNVS TVVM AD ALTARE, ET IBI RECORDATVS FVERIS, QVIA, &c.] Postquam tribus sententiis docuit Dominus non solùm ab homicidio abstinendum, sed etiam ab ira ac minima fratris læsione quæ verbali fiat cõuitio: hiciam duabus sententiis docet quid sit faciendum ei qui fratrem in aliquo læsit, conuenientem certè seruans ordinem, eò quòd sciret fieri non posse, quin inter fratres nonnunquam offensæ quædam oriantur, & vnus alterum læderet, saltem vel racha vel fatue dicendo. Videtur autem hæc prior sententia quam ex superioribus inferri indicat coniunctio, ergo, sic cum superioribus hærere: Cùm charitatis fraternæ tanta sit habenda ratio, vt cauendum sit ne vel fatue vel racha dicendo, aut etiam tacita ira eam violes, cumque fraternæ charitatis violatorẽ adeò detestatur Deus, vt eum qui vel fatue tantùm dixerit fratri, addicat gehennæ ignis, igitur, si, vt fit, contingat aliquem fratrem suum quauis in re læsisse & offendisse, ante omnia ei opera danda vt scissa concordia resarciatur, & fratri reconcilietur, eò vt huic rei etiam sacrificij oblationem postponat, quæ non potest Deo esse accepta ab eo qui fraternæ charitatis violator est, gehennæ ignis apud Deum obnoxius. Diligenter autem aduertẽdum, quàm efficaciter Dominus hac lege & sententia impellat ad studium reconciliationis. Remedium enim daturus ei qui fratrem offendit, non sat habuit dicere, Si ergo offendisti fratrem tuum, reconciliare ei, sed necessitatem satisfaciendi fratri offenso demonstrat ex displicentia diuina, dum offensam in fratrem docet esse impedimentum ad offerendum munus Deo, vt intelligamus non solùm in fratrem nos peccasse, sed etiam in ipsum Deum, nec tamen posse nos nostris sacrificiis Deo reconciliari, quamdiu non fuerimus reconciliati fratri. Rursum non dixit: Reconciliare fratri tuo priusquam offeras munus Deo, ne tempus reconciliandi concedere videretur vsque ad tempus offerendi munus Deo, sed vt ante omnia negotia & quam citissimè, doceret incumbendum reconciliationi: Si, inquit, offeras, & ibi recordatus fueris, &c. Si enim diuinum negotium, etiam cum in manibus est, intermittendum est, & post habendum reconciliationi fraternæ, multò magis alia negotia: & si tunc dum quisante altare recordatur offensæ, recurrendum est ad fratris reconciliationem, multò magis id priùs agendum erat. Efficax est ergo valdè hæc sententia ad suadendum studium reconciliationis, eò quòd doceat primum concordiam fratrum Deum malle quàm sacrificia & oblationes. Deinde non esse Deo accepta sacrificia, ac pro in nec quæuis alia opera nostra, si desit charitas mutua, ac ob id ante omnia studendum reconciliationi, si læsa est charitas. Nec solùm efficax est hæc sententia, vt quærat reconciliationem qui læsit, sed etiam ad hoc vt qui læsus est, facilè fratri reconciliationem quærenti condonet, ne Dei honorem & sacrificia illi offerenda remoretur & impediat. Aduertenda hic mira Dei benignitas, qui vt promoueat mutuam fratrum charitatem, cùm alioqui liber sit, sui iuris, nec vlli astrictus, suam gratiam vult pẽdere à fratris gratia, ita vt suam impertiri nolit, nisi fratris gratia impetrata. Aduertendum item quomodo Dominus etiam hoc mandato iustitiam nostram abundantiorem facit iustitia & Scribarum & Pharisæorum, siquidem hi statim ad sacrificia confugiebant & vacabant, quasi per ea cũcta statim crimina expiarentur, etiam neglecta fratris reconciliatione: contra quos, vt alibi Dominus dicit, Deum malle misericordiam quam sacrificium, ita hic significat eundem malle charitatem fraternam quàm sacrificium. Figura quædam huius præcepti & exemplum præcessit in Iacob Patriarcha, qui non nisi fratre Esau sibi reconciliato legitur altare erexisse, in quo sacrificium obtulit. Porrò quod dicitur, frater tuus habet aliquid aduersum te, dupliciter intelligitur. Augustin. enim intelligit eum habere aliquid contra alium, qui ab eo læsus est, hoc est, qui habet vnde cum alio expostulet, & causam habet de eo conquerendi. Itaque non dicitur, si tu habes aliquid contra fratrem tuum, sed, si frater tuus habet aduersum te: quia non præcipitur ei qui ab alio læsus est, vt ante

Quid sit frater tuus habet aliquid aduersus te.

oblatio-

oblationem reconcilietur fratri, quamuis magnæ A
sit perfectionis, si quis læsus fratrem inducat ad
reconciliationem secum ineundam. Quamuis ta
men non sit necesse ei qui læsus est, vt reconcilia
tionem quærat, necesse est tamen vt ante oblatio
nem dimittat iniuriam fratri. Aliud est enim recon
ciliari fratri, aliud dimittere fratri. Chrysostomus
verò, & post eum Theophyl. intelligunt eum ha
bere aliquid aduersus alium, cui cum alio non be
ne conuenit, sed qui inimicitias cum illo gerit siue
iustas, siue iniustas, & ob id absolutè dictum, si
frater tuus habet aliquid aduersum te, nec addi
tum, iustè, vt intelligatur etiam ei qui læsus est pre
ceptum esse vt reconciliationem eius quærat, qui
ab ipso dissidet, & se læsum ab eo putat, etiamsi B
non sit. Atque ob id etiam Chrysostomus putat nó
esse dictum, reconcilia tibi fratrem tuum: sed, re
conciliare fratri tuo, quod tam offenso conuenit
quàm offendenti. Et hæc quidem intelligentia vi
detur magis conuenire perfectioni Euangelicæ
quam hic tradit Dominus. Videtur tamen Chry
sostomum, dum reconciliationem quærit à læso,
tantùm requirere remissionem delicti in se com
missi, ita vt sententia eius ferè coincidat cum Au
gustini. Vnde Euthymius Chrysostomi sectator
& explanator, Fertur, inquit, indifferenter sermo,
& ad eum qui affectus est iniuria, & ad eum qui in
iuriam irrogauit. Et siquidem malè passus es, in
iuriam remitte illi, & patiens esto: quòd si iniu- C
riam irrogasti, medere iniuriæ, nihilque relinquas
eorum quæ ad reconciliationem faciunt. Hæc il
le. Verùm quid sit fratrem habere aliquid aduer
sum aliquem, patet ex Apocal. 2. vbi simili locu
tione dicitur: Habeo aduersus te pauca, pro eo
quod est, sunt quædam de quibus tecum expostulē.
Porrò si ante oblationem sacrificiorum legalium,
de quibus ad literam loquitur Dominus, (hæc e
nim cùm Christus diceret, ista adhuc offerenda
erant vigente adhuc lege Mosi) reconciliatio quæ
renda erat, multò magis ante oblationem sacrificij
nostri nouæ legis, eoque magis, quo hoc est chari
tatis & mutuæ concordiæ symbolum, vnde & cō
munio & synaxis dicitur. Sunt autem etiam lau- D
des, gratiarum actiones, orationes, & eleemosy
næ, quædam sacrificia quæ Deo offerimus, & om
nino omnia bona opera in Dei honorem facta, sa
crificia quædam sunt. Proinde docemur sacrifi
cium laudis, orationis, aliorumque bonorum ope
rum Deo placere non posse, nisi reconciliati hæc
Deo offeramus. Vnde Paulus vult viros orare in
omni loco, leuantes puras manus sine ira & disce
ptatione 1. Timoth. 2. Et Petrus viros vult mulie
bri sexui tanquam infirmiori vasculo impertiri
honorem, vt non impediantur orationes, per con
tentiones scilicet & disceptationes. 1. Petri. 3. Cæ
terùm hæc Domini sententia non sic est accipien- E
da, quasi semper necessariò sit agendum secun
dùm eam vt verba sonant. Contingit enim ali
quando vt vel non expediat adire offensum, & re
conciliationem quærere, vel tempus & locus non
permittat, vt si frater offensus eo sit loco quo non
facilè aditi possit. Itaque intelligenda est cum eo
sale discretionis, eum quo similia præcepta affir
matiua debent intelligi, si scilicet tempus, locus
& prudentiæ ratio ita permittat, nec tam spectanda
sunt præcepti huius verba, quàm scopus & inten
tio Saluatoris, qui est, vt quantum in nobis est, om
nia, postpositis omnibus faciamus, quò offensum
fratrem reconciliemus nobis, adeò vt etiam sacri
ficium Deo iamiam offerendum intermittamus
cùm ita fieri potest, quò memores offensæ frater
næ, eum qui offensus est placemus, priusquam sa
crificium absoluamus. Quòd si autem fieri non
potest vt offensum adeamus, illíve reconciliemur,
animo saltem & cordis bono proposito, istud quod
hic præcipitur peragendum est, videlicet vt pro vi
rili, & iuxta offensæ qualitatem offensum placate
proponat, priusquam oblationem suam Deo offe
rat. Proinde ad mysticam huius præcepti intelligē
tiam confugit Augustinus, intelligens eum qui læ
sit alium, non pedibus corporis, sed animi motibus
pergere debere ad offensum, eiq; humili affectu se
prosternere in conspectu Dei, ac inde venientem,
hoc est, intentionem suam reuocantem ad id quod
agere cœperat, offerre munus suum Deo. Sed sim
plicius fuerit præceptum istud intelligere, vt di
ctum est.

ESTO CONSENTIENS ADVERSA
RIO TVO CITO, DVM ES IN VIA
CVM IPSO, &c.] D. Hieronymus significat quos
dam per aduersarium, de quo hic fit mentio, in
telligere animam carni repugnantem: alios diabo
lum, de quo Petrus, Aduersarius vester diabolus
circuit, &c. sed vtramq; interpretationem tanquā &
proposito minimè conuenientem & absurdum cō- 1. Pet. 5.
tinentem sensum reiicit. Non enim intelligi po
test animam tradere carnem iudici, vt quæ cum
carne simul sit torquenda. Neque conuenit vt inte
lligamus Dominum præcipere vt diabolo simus cō
sentientes, aut, vt alij vertunt dictionem Græcam
εὐνοῶν, beneuoli. Et Augu. inquirit prolixè quis
sit aduersarius de quo hic loquitur Dominus, an
diabolus, an homo, an caro, an Deus, an potiùs præ
ceptum eius. Et per singula discurrens concludit
non diabolum posse intelligi, eò quòd ei consen
tire non debeamus: nec hominem, eo quòd is non
possit nos tradere iudici Christo: nec carnem, quòd
nec huic consentire debeamus, sed vel ipsum Deū,
qui aduersatur nostris prauis desideriis, & non con
sentientes sibi tradit iudici filio suo, qui eosdem
tradit ministris Angelis suis proiiciendos in car
cerem inferni: vel si obsit quod non recte videa
tur dici Deus nobiscum esse in via, aduersarium no
strum esse Dei præceptum, quod peccare volenti
bus aduersatur, & nobis datum est ad hanc vitam,
vt sit nobiscum in hac via, cui non oportet con
tradicere, ne nos tradat iudici, sed ei oportet con
sentire citò. Verùm huiusmodi intelligentia, quā
uis nullam contineat in seipsa absurditatem, tamen
proposito etiam non conuenit, eò quòd & ex præ
cedentibus & ex sequentib. manifestum sit, Do
minum hac sententia cohortari voluisse ad con
cordiam ineundam cum aduersariis nostris homi
nibus, quamdiu in seculi huius via currimus, vt be
ne annotarunt Hieronym. & Chrysosto. Proinde
quo exacta huius loci intelligentia habeatur, scien
dum hunc Domini sermonem esse parabolicum,
similem illi parabolæ quæ est Lucæ 14. qua mo
net vt cum quis inuitatus fuerit, nō recumbat in pri
mo loco, ne fortè superueniente honoratiore di
catur ei, Da huic locum, sed potiùs in nouissimo
loco recumbat, vt dicatur ei: Amice, ascēde supe
riùs, & sit ei gloria coram simul recumbentibus.
Sicut enim illo sermone per exemplum quoddam
humanum, aliud quid docere voluit quā quod ad
literam, docuit, videlicet, vt postea explicatur, hu

miliandum à Deo qui seipsum exaltauerit, & contrà exaltandum qui sese dimiserit: ita & hoc loco, exemplo quodam humano docere voluit Christus, quanto studio quærenda sit in hac vita reconciliatio cum his qui nobis sunt offensi. Est ergo exemplum allegoria inuolutum, cuius res à Domino præcipuè intenta magis significatur quàm exprimitur. Habet autem hunc sensum, Si creditor aliquis aut aduersarius quisquam qui habet iustam aliquam aduersus te querelam, te in ius vocasset, iamque cum illo ires ad iudicem, consultissimũ faceres, si cùm adhuc esses cum illo in via, ipse mox cum illo conuenires. Nam si iudicium velles experiri, quando debitum inficiari non posses, nihil aliud expectandum tibi esset, quàm vt pro officio suo iudex te traderet ministro, qui te coniiceret in carcerem, è quo non liceret egredi nisi omni debito vsque ad extremum quadrãtem persoluto: sicq; duo simul incommoda reportares, nimirum carceris pœnas ac dedecus, & extremam exactamq; debiti persolutionẽ, cum alioqui ante iudiciũ ab ipso creditore sperare licuerit aliquam debiti remissionem. Hæc parabola siue exemplum est. Ἀντάποδοσις, verò, id est, redditio siue res exempli, quam significare Dominus potiùs, quàm dicere maluit, sic se habet, Sic si quem offendisti, & per hoc debitorem te illius constituisti, da operam vt dum adhuc es in via, hoc est, priusquam iudici Deo, qui vindex est horum, tradaris, citò cum eo in gratiam redeas. Id enim si feceris, iam & veniam quoque ab ipso iudice Deo impetrasti. Si verò neglexeris, vbi iusto iudici traditus fueris, non est quod vllam ab eo veniam speres, id quod iustum est iudicabit, nullam concedens debiti relaxationem, sed exigens vt ad plenum persoluas debitum: quod fiet inflictione æterni supplicij, & cruciatus æterni ignis, debiti his qui fraternam charitatem violauerint. Itaque qui priùs cum adhuc in via esses, facili negotio potuisses cum aduersario componere, precibus scilicet solis, aut dispendio solum pecuniario, iam cogeris præter dedecus carceris, extremũ exoluere quod iustitia exigit. Secundùm hanc ergo loci huius intelligentiam & explanationem, non est curiosè inquirendum quomodo aduersarius homo tradat suum debitorem iudici Christo, nec quis sit nouissimus quadrans, ad cuius vsque exolutionem sit manendum in carcere. Nam in parabolis non sunt singula applicanda rei significandæ, sed totius sermonis potiùs scopus & intentio spectanda est. Quod enim de aduersario tradente debitorem suum iudici, & de solutione extremi quadrantis dicitur, ad parabolam debiti pertinet, quæ huiusmodi sermonem exigebat, non autem ad rem parabolæ, nisi quatenus per ea significatur, quod quemadmodum in exemplo illo humano summum ius exigitur à debitore carceri incluso: ita & ei qui non dederit operam vt redeat in gratiam cum læso à se fratre, continget apud Deũ, vt carceri inferni traditus, sine aliqua debiti remissione exactum ius experiatur. Quare neque hoc loco rectè quis vrgere potest purgatorij probationem, sicut nec ex parabola de conseruo, qui noluit parcere debitum denariorum remittere, cùm ipse à Domino suo impetrasset remissionem decem talentorum. Qui etiam dicitur reclusus in carcerem, donec redderet vniuersum debitum. Vbi per, donec, sicut & hoc loco, non significatur quod ad rem parabolæ attinet, debitum aliquando persoluendum, & tunc debitorem liberandum, sed locutione parabolæ conuenienti, significatur extremum ius & debitum ab eo requirendum nec prius è carcere liberandum quàm omne debitum persoluerit. Semper autem manet damnatorũ debitum, nec vnquam ab eis exolui potest, semper ergo necesse est maneant in carcere, æternum soluẽtes supplicium. Quamuis autem Saluator istis locis videatur maximè significare voluisse pœnam æternam persoluendam, non tamen necessariò solùm intelligitur hæc significata, sed, vt dictum est, significatur non priùs aliquem è carcere liberandum quàm omne debitum persoluerit, & debiti solutionem coæuam esse tempori incarcerationis. Si ergo debiti solutio nunquam finiatur, vt fit in his qui cum mortali peccato decedunt, non reconciliati fratri læso, saltem in animo & proposito satisfaciẽdi illi, in perpetuum detinebuntur in carcere inferni: significatque tunc dictio, donec, tempus æternum. Si vero debiti solutio talis sit vt finiri possit, vt fit in his qui veniali tantum peccato fratrem offenderunt necdum ei reconciliati, è carcere suo purgatorij liberabuntur, debito persoluto, significatq; tunc, donec, tempus finitum. Dominus ergo sicut superiore sententia ad quærendam reconciliationem inuitauit, indicando mutuam cõcordiam Deo gratiorem esse omnibus sacrificiis, imò sine ea nullum sacrificium illi gratum esse: ita hoc simili ad eandem magis compellit, ostẽso periculo in quod se coniicit, qui hanc reconciliationem negligit. Luc. 12. legimus Dominum eodem exemplo vsum, sed alia occasione & alio fine, vt ibi patebit. Vnde apparet hoc simile Domino non infrequens ac ferè prouerbij vice fuisse. Porrò pro aduersario, sicut nos legimus, Græcè est, ἀντίδικος, quod nõ absolutè aduersarium significat, sed aduersarium causæ & litis, quem nostri subinde accusatorem vocãt & actorem, qui iudicio reum conuenit. Quadrans autem, pro quo & Græcè hic dicitur κοδράντης, dictione scilicet Romana ab Euangelista vsurpata, quemadmodum & aliás nonnunquam, genus est nummi duo minuta continentis, vt patet ex capit. Mar. 12. vbi dicitur vidua misisse duo minuta, & additur quod est quadrans, Græcè κοδράντης. Est autem quarta pars assis, quam à tribus vnciis Plinius triũcium vocat, Cicero verò teruncium. Atque eũ nummum vulgò cęu minutum contemptui fuisse prouerbio quoque restatum est, quo dicitur: Ne teruncium quidem insumpsit. Putatur autem à quibusdam quadrans valere eum nummum quẽ Flandri vocant duodenarium, & assem valere eum nummum quem vocant stuferum. Pro nouissimo quadrante Lucas loco prædicto habet nouissimũ minutum, dimidium. s. quadrantis. Idem tamen vtrobique significatur, nempe extremum & exactum debitum.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON MOECHABERIS, &c.] In lege postquam dictum est, Non occides, sequitur, Nõ mœchaberis. Itaque post perfectionem prioris mandati consequenti ordine ad perfectionem ipsequentis procedit Dominus: & postquã iram correxit, etiam concupiscentiam moderatur. Sunt enim hæ duæ passiones maximè homini naturales, & ob id imprimis eas Dominus tẽperandas & reprimendas docet. Porrò sicut præcepto homicidij prohibetur etiã omnis mutilatio, læsio & percussio hominis: ita hoc præcepto sub nomine mœchię, quod

propriè

propriè adulterium significat, prohibetur omnis illicitus veneris vsus, sub crassiore, scilicet, grauiore, & nouore peccato, cæteris etiam leuioribus comprehensis. Dominus autem hoc præceptū adimplens, docet etiam concupiscentiam cuiuscunque mulieris non suæ, mœchiæ & fornicationis reatu teneri apud Deum. In decalogo quidem prohibita etiam fuit concupiscentia vxoris alienæ, vt non potuerint Iudæi ignorare, quin & huiusmodi concupiscentia illicita esset: verùm vel Iudæi huiusmodi præceptum malè intelligebant, vt quibusdam placet, nimirum aut de ablatione alienæ vxoris, vt existimat Augustinus, aut de exterioribus concupiscentiæ signis, nempe oculis & tactibus, vt vult Lyranus, vel potiùs, etsi putarent etiam interiorem concupiscentiam esse vetitam, non putauerunt per eam hominem mœchiæ & fornicationis crimen incurrere, maximè cum diuersa essent decalogi præcepta, Non mœchaberis, &, Non concupisces vxorem proximi tui. Itaque Dominus hoc addidit legi, quod docuit sola cōcupiscentia hominem reum fieri mœchiæ & fornicationis. Deinde quoniam in lege dictum fuit, Non concupisces vxorem proximi tui, fortè crediderunt plerique non prohibitam concupiscentiam mulieris quæ nullius esset vxor. Itaque & hunc errorem excludere volens Dominus, absolutè dicit, omnis qui viderit mulierem, siue, scilicet, vxor sit alterius siue non modò sua non sit vxor. Quare hoc suo præcepto Dominus dupliciter perficit veterē legem. Illud autē, qui viderit mulierē ad cōcupiscendum eam, dupliciter accipi potest. Primo vt præpositio, ad coniunctiuè tantùm & consecutiuè accipiatur, fitque sensus, Qui viderit mulierē, ita vt etiam concupiscat eam, vel qui viderit concupiscendo eam. Verisimile est enim Matthæum in Hebræo scripsisse, pro illo, ad concupiscendū, infinitiuum cum litera Lamed, qui verti potest, vel ad concupiscendum, vel concupiscendo, Quòd si verò locus iste sic accipiatur, iam quemadmodum superiori illa sententia, Omnis qui irascitur fratri suo, &c. non potest accipi de omni ira, sed de ira perfecta & deliberata: ita & hæc sententia intelligenda erit, non omnino generaliter, sed de concupiscentia cui consensus accedit, hoc est, quæ non sit propassio, sed passio, vt habet Hieronymus, qui hanc diuisionem à Græcis mutuatus est. Nam alioqui nomen, propassio, apud nullum inuenitur. Dicunt autem *πάθος* & *προπάθεια*, & *πάθος* quidem dicitur eis morbus aliquis, *προπάθεια* vero morbi præludium & aduentatio, vt habet Suidas. His ergo nominibus ad animum translatis, *πάθος* dicitur morbus animi affectio, scilicet, aliqua qua animus perturbatur & ægrotat: *προπάθεια* vero prior motus affectum & deliberatū alicuius rei desiderium præcedens. Ergo (vt inquit Hieronymus) qui viderit mulierē, & anima eius fuerit titillata, hic pro passione percussus est. Si verò consenserit, & de cogitatione affectum fecerit, sicut scriptum est in Dauid, transierunt in affectū cordis, de propassione transiuit ad passionem, & huic non voluntas peccandi defuit, sed occasio. Secundò verò hæc pars accipi potest, vt sit sensus, Qui ad hoc viderit mulierem, vt inde concupiscentiam eius in se accendat, quomodo accipiunt hunc locum Augustinus, Hieronymus, & Chrysostomus, & verba ipsa exigunt vt intelligatur: Sic ergo non omnem mulieris concupiscentiam damnauit his verbis Dominus, sed eam quæ affectata, deliberata & procurata est. Vnde Augustinus, Considerandum est, inquit, quòd non dixit, omnis qui cōcupierit mulierem, sed, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, id est, hoc fine & hoc animo attenderit vt concupiscat eam, q̄ iam non est titullari delectatione carnis, sed plene consentire libidini, ita vt iam non refrenetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, fatietur. Quod autem Dominus dicit de visu, tanquam de sensu notiore. & vnde vt plurimum maximè nascitur in animo concupiscentia, hoc idem & de aliis sensibus est intelligendum, nimirum quòd qui tetigerit mulierem aut audierit, aut etiam absens cogitauerit de ea vt concupiscat eam, & tactu, auditu vel cogitatu concupiscentiam in se collegerit: mœchatus est eam, hoc est, adulterium vel fornicationem commisit cum ea, etsi non in corpore suo, tamen in corde suo: ac proinde quanquam apud homines non teneatur reus adulterii, apud Deum tamen est, qui scrutatur corda & renes. Quoniam ergo tantum criminis reatum vel sola concupiscentia mulieris affert, eáque concupiscentia ex mulierum aspectu, etiamsi non affectetur & procuretur, tamen latenter etiam subrepit, quoad fieri potest vitandus est mulierum curiosus saltem & lubricus aspectus, imitādúsq; Propheta Iob, qui de se dicit cap. 31. Pepigi fœdus cū oculis meis, vt ne cogitarem quidē de virgine: & obediendum consilio Sapientis, qui ait Ecclesiast. 15. Ne respicias in mulieris speciem: & non concupiscas mulierem in specie. Et Prouer. 6. Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius.

QVOD SI OCVLVS TVVS DEXTER SCANDALIZAT TE, &c.] Cùm certum sit hunc sermonem Domini esse parabolicum, eò quòd certum sit ipsum nolle membrorum corporalium amputationem præcipere, tum quòd ipsa per se mala non sint, nec ad pietatem obstaculo sint, tum quòd non minùs finister oculus scandalizet quam dexter, nec minùs sinistra manus quàm dextra: hinc à variis interpretibus parabolicus iste sermo diuersimode explicatur, dum inquirunt quid per oculum, cùmque dextrum, quid deinde per manum, eámque dextram significetur. Augustinus itaque per oculum dextrum intelligendum putat eum qui alicui in rebus diuinis consiliarius est, eumque consortio resecandum, si in aliquam hæresim pertrahendo scandalizet. Manum verò dextram, eum qui in rebus diuinis coadiutor est: qui & ipse à consortio excludendus est, si impietatis alicuius nobis author esse velit. Oculum verò sinistrum, intelligit consiliarium in rebus terrenis, & manum sinistram, coadiutorem in rebus terrenis, & ex consequenti significari etiam hos multò magis abiiciendos, quando etiam oculus dexter & manus dextra sint abiicienda dum scandalizant. Chrysostomus vero intelligit non significari aliud & aliud per oculum dextrum & manum dextram, sed per vtrumque idem, nempe fratres, vxores, parentes, & quoscunque amicos, quos quis tanquam res charissimas & necessarias maximè, (quales sunt oculus maximè dexter, & manus maximè dextra) & tanquam sua membra diligit. Hos enim si impedimento nobis esse nouerimus ad pietatem, truncare oportet, ne simul cum ipsis in æternum pereamus. Quem sensum etiam Hieronymus hic reddit. Secundum hos autem sensus oculus dexter & manus dextra extra nos intelliguntur. In se-

Psal. 72.

cunda verò expositione Chrysostomi super Matthæum duo sensus redduntur, secundum quos hæc in nobis intelliguntur. Prior, vt oculus dexter & manus dextera intelligatur volũtas animæ, oculus verò siniſter & manus siniſtra, voluntas carnis. Itaque dextrum oculum eruere, & dextram manum abscindere, si nos scandalizent, iubet Dominus, non autem siniſtram, quia malam quidem carnis voluntatem omnino eiicere à nobis non possumus, quamuis comprimere possimus: malam autem animæ voluntatem, quæ in arbitrio nostro fita est, sicut præcidere possumus, ita & debemus. Alter sensus est, vt per oculum dextrum intelligatur voluntas & intentio alicuius boni operis faciendi: per manum verò dextram, operis boni operatio. Cõtingit enim aliquando vt huiusmodi oculus dexter aut manus dextra quibusdam scandalo sit, vti si quis religionis gratia ægram mulierẽ visitet, aut orphanam pietatis intuitu domi educet, & tamen per familiaritatem decidat in laqueum illicitæ concupiscentiæ eius. Tunc ergo oportet huiusmodi oculum dextrum aut manum dextram à se abiicere, hoc est bonum huiusmodi opus intermittere. Hunc sensum etiam Hieronymus priore loco indicat. Verũ secundũ omnes hos aliosque similes sensus, aut omnino nulla videtur cohærentia huius loci cum superioribus, idque maximè secundum primam & tertiam intelligentiam, aut coactior est cohærentia. Nam secundùm secundam & quartam intelligentiam, quã vtramque habet Hieronymus, aliqua cohærentia videri posset, non tamen satis conueniens. Videtur enim Dominus in hunc sermonem de oculo, & deinde de manu, incidisse occasione eius quod dixit prius de oculo, Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam. Contra quod ab auditoribus ipsis obiici potuisset. Quomodo ergo quis reatum adulteri effugere poterit, cùm facillimè ex conspecta muliere animus cuiusque in amorem & concupiscentiam mulieris rapitur? Neque enim licet semper clausis incedere oculis. Huiusmodi ergo obiectioni velut per præoccupationem respondet Dominus, Si oculus tuus dexter, &c. quasi diceret: Ergo fugienda est omnis occasio concupiscentiæ, imò & præscindendum quidquid omnino mali cuiuspiam occasionẽ præberet. Vt enim inoffensi & citra peccati impactionem & casum in via Dei pergatis, par est vos omnibus cedere, omniaq; facere & pati. Vnde quemadmodum nemo nõ vel let oculi etiam dextri, aut manus etiã dextræ iacturam facere, quo totũ corpus à perditione seruaret: ita & vos moneo, vt quicquid demum est, etiamsi sit vobis tam charũ & necessarium quàm sunt oculi & manus, imò oculus dexter & manus dextra, id resecetis & abiiciatis, si offendiculo vobis sit, quãtumlibet incõmodi & doloris id vobis inferat. Nihil est quo non infinitò magis præstet carere & vitam consequi æternam, quàm id retinere & abiici in gehennam. Sic explicata hæc parabolica atque hyperbolica Christi verba & cum superioribus habent multum affinitatis, & omnes prædictas & omissas interpretationes in se includunt. Dominus enim occasione visus mulieris qui frequenter scandalizat, generalem his verbis inducit sermonem, quo docet omnia quantumuis chara & necessaria abiicienda pro vitandi offendiculo pietatis, quem sermonem etiam repetit Matth. 18. idem docere volens. In hoc ergo intellectu includitur, vt quis omnium membrorum suorum abusus comprimat, improbum, scilicet conuictum, verba parum pudica, vagum visum, contactũ lubricum, & quæcunque similia pietati sunt obstaculo. Deinde, vt omnes animi affectus erga quantumuis charas & vtiles res abiiciat, si pietati obstaculum præbeant. Præterea, vt etiam omne in specie bonum à nobis præscindamus & intermittamus, si scandalizet, vt pudicum etiam mulierum aspectum aut contractum. Postremùm, vt etiam quorumuis amicorum societatem à nobis præscindamus, si impedimento nobis esse coguouerimus ad pietatem. De scandalo autem dicetur prolixè cap. 18. Matthæi.

DICTVM EST AVTEM, QVICVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM, &c.] Post perfectionem legis, Nô mœchaberis, cõgruo ordine subiicitur perfectio alterius legis, quæ etiam ad mulierem pertinet, docens iam propriam vxorem non esse dimittendam, postquam superius docuit alienam non esse concupiscendam, & aliud iã mœchiæ genus ostendens, Scribis & Phatisæis inopinatum. Bene autem Dominus adducturus legem diuortij, dicit dictum, quicunque dimiserit vxorem suam, significans satis legem non præcepisse, sed permisisse coactum diuortium: præcepisse autem, vt qui dimittere vellet, non dimitteret, nisi dato libello repudij, hoc est, charta quadam & scheda, quæ repudiatam vxorem testabatur. Hæc enim phrasi Hebraïca libellus dicitur, vt suprà declaratum est circa illud, Liber generationis Iesu Christi. Huiusmodi autem libellus ideo scribi, & mulieri tradi præcipiebatur secundum morem aliarum gentium, vt marito huiusmodi scriptura resignante suum ius quod habebat in vxorem, liberè sine reprehensione & calumnia alteri viro nubere posset, ac vir prior ius non haberet repetendi eam. Vnde libelli huius conscriptione satis lex ipsa auocabat à diuortio, quòd durum esset viro & iure tali sciplum priuare, cuius in posterum facile pœnitere eum posset, & alteri viro potestatem suæ vxoris & suæ carnis facere. Deinde secundum Augustinum per hoc auocabat à diuortio, quòd conscriptionis moram interposuit, vt in dissidium præceps animus libelli conscriptione refringeretur, & mutaretur. Vtuntur autẽ Iudęi in libellis conscribendis hodie huiusmodi forma, teste Munstero, In quarta sabbathi, in vigesima mensis Sinan, anno quinquies millesimo, ducentesimo nonagesimo tertio, à creatione mundi, hîc & in hac ciuitate, ego Iacob fic cognominatus, filius Rabbi Iishac, volui ex animo, & citra vllam coactionem dimisi, & eieci hanc quæ hactenus fuit vxor mea, filia illius Rabbi: & concedo ei licentiam & potestatem, vt pro libito suo vadat quò voluerit, ducíque possit ab omni viro, nec eam quisquam prohibere præsumat. In cuius rei testimonium dedi ei librum repudii & schedam dimissionis, atque signaculum diuortij, iuxta constitutionem Moysi & Israel. An autem sine peccato in veteri lege maritus dimiserit vxorem, dicetur cap. Matth. 19. in quo latiùs Dominus exponit locum istum. Hanc itaque legem diuortij Dominus perfectionis, quam lex exigere non potuit, magister hoc loco in duobus perfecit. Primùm, quòd non permittat nisi ob vnam causam marito dimittere vxorem, videlicet ob fornicationem, adeò vt si ob aliam causam dimiserit, mœchiæ auctor fit vxori, dum occasionem illi præbet alteri se coniungendi, cui sine adulterio coniungi non potest, cùm alterius permaneat vxor.

Liber repudij.

Secun

Secundò, quòd non permittat dimissæ etiam iustè, videlicet ob fornicationem, alteri nubere, quēadmodum tamen licebat in veteri testamento. Nunc enim qui dimissam duxerit, adulterat, ac proinde penitus sustulit Dominus repudij libellum, quòd nec ob fornicationem dimissile conscribi & tradi potest. Tertiò verò, etiam in eo lex vetus de diuortio perfecta est per Christum, quòd cùm in veteri testamento vir potuerit dimittere vxorem, non autem contrà vxor virum, in nouo testamento non magis vir dimittere possit vxorem, quàm vxor virum. Vterque enim ob sola fornicationis causam alterum dimittere potest. Quod de muliere apertè quidem hic, Dominus non dicit, apertè autem dicit Paulus, vbi mulierem & virum pares facit, quoad dimissionem & potestatem sui corporis. Obseruandum autem, ob solam fornicationem Dominum permittere dimissionem vxoris, quamuis alia possint esse vitia vxoris, etiam grauiora, eò quòd hoc vitium directe sit contra fidem matrimonialem, & pugnet cum ipsa natura coniugij, excidere facientis coniugem à iure coniugij, cætera verò non sic. Quicunque ergo ob hanc causam eam dimiserit, non facit eam mœchari, cùm ipsamet seipsam priùs fecerit mœchā & adulteram. Sed quæstio hic est, an fornicationis nomine hic oporteat tantum intelligere fornicationem corporalem, an etiam fornicationem spiritualem. Augustinus 1. libro de sermone Domini in monte, disputando probat etiam fornicationem spiritualem debere hic intelligi nomine fornicationis, eò quòd Paulus permittat viro fideli dimittere vxorem infidelem, nimirum propter infidelitatem, quæ fornicatio quædam est spiritualis. Ex quo deinceps sic colligit, Si infidelitas est fornicatio, & idololatria infidelitas, & auaritia idololatria est, non est dubitandum & auaritiam fornicationem esse. Quis ergo iam quamlibet concupiscentiam potest rectè à fornicationis genere separare, si auaritia fornicatio est? Ex quo intelligitur, quòd propter illicitas concupiscentias, non tantum quæ in stupris cum alienis viris aut fœminis committuntur, sed omnino quaslibet, quæ animam corpore malè vtentem à lege Dei aberrare faciunt, & perniciosè turpiterque corrumpunt, possit sine crimine & vir vxorem dimittere, & vxor virum: quia exceptam facit Dominus causam fornicationis, quam fornicationem, sicut suprà commemoratum est, generalem & vniuersalem intelligere cogimur. Hæc ille. Sed idem lib. Retract. cap. 19. hunc locum retractat, nolens secundùm hanc suam disputationem nomen fornicationis necessariò sic debere accipi, sed inquirendum relinquēs quomodo accipi debeat. Et certè non posse sic generaliter accipi apertissimum est, cū sic sequeretur ob quoduis peccatum mortale posse fieri diuortium, quod certum est falsum esse, & contra diffinitionem canonum. Nam capite, Quæsiuit, De diuortiis, dicitur, quòd mulier pro furto vel alio crimine viri sui, nisi fidei suæ religionem corrumpere velit, ab eo separari non debet. Proinde alij propter locum illum Pauli, fornicationem accipiunt quidem hoc loco pro fornicatione spirituali, sed per fornicationem spiritualem tantum intelligunt idololatriam & infidelitatem, quæ aliquando in scripturis dicitur singulariter fornicatio. Sed simplicius fuerit fornicationem hic accipere propriè pro fornicatione corporali, generaliter tamen accepta, ita vt etiam adulterium & omnem illicitum connubitum, includat. Nec aliter accipi cogit locus Pauli, eo quòd Dominus hic loquatur de coniugio fidelium, quorum ambo fidem & Euangelium susceperunt. Rursum tamen obiicietur, quia etiam ob alias causas, quàm solam fornicationem, potest vir fidelis separari ab vxore fideli. Nam si alter coniugum incidat in hæresim, potest fieri separatio, vt patet de Diuortiis, capite De illa, & sequenti. Et suprà præcepit Dominus oculum scandalizantem erui, & manum scandalizantem abscindi & abiici: ergo & vxor abiicienda erit, si impedimento sit homini ad pietatem. Dicendum, ex aliis Euangelij locis colligi duas adhuc causas, ob quas vxor à marito diuiti possit & debeat, præter causam fornicationis. Primum, cum vxor marito impedimento est ad virtutem, ita vt ei non possit, quin peccato ipsius consentiat, cohabitare, tunc enim vxor est deserenda, secundùm illud: Si oculus tuus, &c. &, Qui non odit patrem, & matrem, & vxorem, &c. non est me dignus, & non potest meus esse discipulus. Secundò, si Ecclesiam audire nolit. Omnem enim talem Dominus haberi vult sicut Ethnicum & Publicanum. Hinc ergo permittitur ob hæresim separatio coniugum. Et si quid peccat in coniugem coniunx, & secundum præceptum Saluatoris post trinam admonitionem noluerit sese corrigere, poterit, imò debebit secundum idem præceptum reiici, & haberi sicut Ethnicus, accedente tamen Ecclesiæ iudicio, sine quo neque ob fornicationem dimitti potest coniunx. Vnde satis patet quid agendum sit marito qui habeat veneficam, aut homicidam, aut furtis deditam, & similibus criminibus obnoxiā, de quali disputat Origenes super Matth. cap. 19. an possit dimitti, an necessariò sit retinenda, præcepto scilicet Domini vrgente partem negatiuam, quòd non possit dimitti, æquitate autem cōtrarium postulante, vt apparet. Quamuis autem etiam ob has causas vxor dimitti possit, solam tamen fornicationis causam Dominus excepit, quod hæc sit propria causa diuortij in coniugio, cùm reliquæ causæ sint generales à quauis societate Christianum liberantes. Deinde, quod ob fornicationem liceat in perpetuum separari, etiamsi qui peccauit pœniteat: ob alias autem causas non licet separari, nisi quandiu durat separationis occasio, ita vt ea sublata, qui peccauit rursum in consortium recipi debeat. Quod autē Dominus permisit coniugem dimitti propter fornicationem, concessit proculdubio in pœnam illius qui fidem fregit, & in fauorem illius qui fidem seruauit, vt non sit astrictus ad reddendum ei debitum qui non seruauit fidem. Quare excipiuntur aliquot casus, in quibus non licet viro vxorem fornicantem dimittere, nimirum, quòd vel vxor à culpa sit immunis, vel vterque æque est culpabilis. Primò, si & ipse vir similiter fornicatus fuerit. Nihil enim, inquit Augustinus, est iniquius quàm fornicationis causa vxorem dimittere, si & ipse coniungitur fornicari: occurrit enim illud, In quo alterum iudicas, teipsum condemnas. Secundò, si ipse vxorem prostituerit. Tertiò, si mulier virum probabiliter mortuum credens, propter longam eius absentiam alteri nupserit. Quartò, si est latenter ab aliquo cognita, sub specie viri lectum subintrante. Quintò, si fuerit vi oppressa. Sextò, si reconciliauit

1. Cor. 7.

Quid intelligatur per fornicationem.

Duæ aliæ causæ dimittendi vxorem.

Matth. 5. Luc. 14. Matt. 18.

liauit eam sibi post adulterium perpetratum, & à se cognitum, carnaliter eam cognoscens. Porrò quanquam exceptis his causis licitum sit marito vxorem dimittere, non tamen tenetur. Non enim dimittere eam Dominus præcepit, sed permisit. Dimittere tamen deberet, quando per dimissionem & non alia ratione, spes esset correctionis eius. Deinde dum metueretur scândalum aliorum, qui putare possent ipsum esse patronum turpitudinis vxoris suæ.

ET QVI DIMISSAM DVXERIT, ADVLTERAT.] Hanc partem hodie quidam, inter quos etiam Caietanus, pessimè intelligunt, existimantes repetendam etiam hîc illam exceptionem, excepta fornicationis causa, vt sit sensus. Et qui dimissam duxerit, excepta fornicationis causa, adulterat. Itaque intelligunt dimissam ob fornicationem alteri nubere posse, & similiter eum qui dimittit ob fornicationem, alteram vxorem ducere posse. Et probant hanc suam intelligentiam, ex eo quòd cum Dominus dicit, qui dimiserit vxorem, excepta fornicationis causa, &c. (significans ob fornicationem licitum dimittere vxorem) non videatur de alia dimissione vxoris locutus, quàm de tali, qualis est de qua ex legis præcepto prius dixit, quicunque dimiserit vxorem, det ei libellum repudij. Dimissio autem vxoris in veteri lege soluebat etiam vinculum coniugale, ita vt mulieri liceret alteri nubere, ergo & dimissio vxoris ob vnam causam licita in noua lege, soluet vinculum coniugale. Verùm hæc intelligentia & sententia pugnat cum communi totius Ecclesiæ ab initio per orbem diffusæ sententia, & cum apertissimis scripturis, & cum rationis æquitate. Primùm enim ab initio Ecclesiæ nemo inuētus est orthodoxus Christianus, maximè apud Latinos & Græcos antiquiores, qui repudiata vxore ob fornicationem, aliam duxerit illa viuente, aut qui repudiatam ob fornicationem duxerit, aut cui hoc facere tentanti Ecclesia permiserit. Sed & patres antiqui omnes concorditer docuerunt & scripserunt, vinculum coniugale manere etiam facto diuortio legitimè. Vnde Augu. lib. de bono coniugali cap. 7. & citatur 32. quæst. 7. Interueniente, inquit, diuortio non aboletur illa confœderatio nuptialis, ita vt sibi coniuges sint etiam separati, cum illis autem adulterium committant, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri. Iam & æquitas rationis cum illa ipsorum pugnat intelligentia. Absurdum enim foret, si adultera & iustè dimissa à viro, quò ad hoc esset liberior proba matrona & iniustè repudiata, vt huic non liceret, illi verò liceret alteri nubere. Pugnat etiam cum apertis scripturis, quibus docetur vinculum coniugale plane esse indissolubile, vt patet illo quod Paulus frequenter citat, Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius viuit. Itaque vocabitur adultera, si viuente viro fuerit cum alio viro. Quo loco etiam habet. Iis qui matrimonio iuncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere. Quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Quæ pars posterior, vt docet Augustinus, non potest intelligi, nisi de ea quæ discedit iusta causa, nimirum ob eam vnicam causam quā Dominus concessit. Nam discedenti iniusta causa non dedisset Paulus optionem vt aut maneret innupta, aut viro suo reconciliaretur, sed alterum præcepisset, vt scilicet viro suo reconciliaretur. Si ergo discedenti, etiam ob causam concessam, à Domino præcipitur vt aut maneat innupta, aut viro suo reconcilietur, manet ergo etiam inter separatos coniuges matrimoniale vinculum. Idem probabitur & ex verbis saluatoris circa cap. Matth. 19. Itaque quod hic dicitur qui dimissam duxerit, adulterat, intelligendum de dimissa ob fornicationem, quemadmodum intelligunt Chrysost. & Theophyl. Aut certe generaliter de dimissa ob quamuis causam, siue licitam, siue illicitam. Iam si quis dimissam ob fornicationem duxerit, adulterat, sequitur eam adhuc permanere vxorem dimittentis, alioqui enim non esset adulterium. Si autem adhuc permanet vxor, ergo dimittens ob fornicationem, permanet eius maritus: ac proinde nec ei licitum erit viuente dimissa vxore aliam ducere, cum non possit in noua lege duarum vxorum esse maritus. Quare nihil hic valet quorundam commentum, quo adulteræ, & eam ob causam dimissæ, interdictam à Christo hic volunt nubendi licentiam, & proinde mœchari dicatur quisquis illam duxerit: qui verò eandem dimisit ob fornicationis causam, velut liber à prioris matrimonii vinculo, licitè cum alia contrahere possit.

ITERVM AVDISTIS QVIA DICTVM EST ANTIQVIS: NON PERIVRABIS, &c.] Pergit Dominus & alia quædā legis præcepta perficere & adimplere. Quod autem dicit dictum esse antiquis, Non periurabis, potest intelligi dictum esse Exodi c. 20. in decalogo, & Deuter. 5. in repetitione decalogi. Exodi enim 20. sic legimus, Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Et Deuter. 5. Non vsurpabis nomē Domini Dei tui frustrà. Hebræa tamen vtrobique eodem modo habent. His autem locis etsi periurium prohibeatur, non tamen solum periurium. Non enim solùm tunc assumitur nomen Dei in os nostrum frustrà, & temere, cum peieramus, sed etiam cùm irrisoriè de Deo loquimur, & absque vlla necessitate in re leuissima per nomen eius iuramus. Proinde istud, Non periurabis, magis videtur desumptum ex Leuit. 19. capite: vbi sic legimus, Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui: pro quo Hebræa habent, Non iurabis in nomine meo falsò vel in falsitate. Iurare autem falsò, nihil est aliud quàm peierare. Porrò quod sequitur, Reddes autem Domino iuramenta tua, dupliciter intelligitur. Primum, vt sit sensus: Quod iurasti, id persolues veluti Deo debitum, vt sit explicatio eius, Non periurabis, sicque hæc pars ex eisdem locis intelligenda est esse desumpta, vnde illud, Non periurabis. Aliter intelligitur à Caietano & quibusdam aliis hæc pars in isto sensu: si quando iuraueris, per nomen Domini iurabis, & non per creaturas, nec per nomina falsorum deorū, vt hic duo diuersa intelligantur præcepta iuramentum spectantia adduci, quorum secundum desumptum sit ex Deut. 6. cap. vbi dicitur, Dominum Deum timebis, & illi soli seruies, & per nomen illius iurabis. Verum huic intelligentiæ obstat verbum ἀποδώσεις, hoc est, persolues & reddes, quod omnino videtur accipiendum de exhibitione eius quod iuratum est. Deinde Scribas & Pharisæos non intellexisse interdictū in lege iuramentum per creaturas, sed tantum iuramentum per falsos deos, patet, tū ex eo quod Dominus hic tan-

tum

tum distinctè docet, neque etiam per creaturas licere iurare: tum quòd passim etiam sancti iurare solebant, Viuit anima mea: & Scribæ ac Pharisæi rata esse docuerunt iuramenta per aurum templi & per donum altaris facta, vt patet Matth. 23. Igitur potiùs prior sensus est amplectendus, nisi quod plus aliquid hac parte significari videtur quàm sit explicatum. Videtur enim istud, *reddes autem Domino*, &c. cùm expressè non habeatur in lege, finisse *Αυτέξουσιν* Pharisæorum & Scribarum, significare volentium Domino iam deberi, quod quis se facturum per nomen Domini iurasset, qui hac ratione aperiebant fenestram non præstandi iuramenta quæ per nomen Domini non essent facta, sed per aliquas creaturas. Quod forte collegerunt ex eo quod Leuit. 19. dicitur, Non periurabis in nomine meo, quasi per creaturas peierare liceret. Et quia in Exodo dicitur, Non assumens nomen
Exod. 20 Dei tui in vanum, quasi liceret nomina creaturarum in vanum assumere. Quod enim per creaturas facta iuramenta putarent non esse obligatoria, satis docet Matt. cap. 23. vbi traducit eos Dominus docentes, qui iurauerit per templum aut in altari, nihil est. Sicut autem duplex est iuramentum, scilicet assertorium & promissorium: ita etiam duplex periurium, videlicet assertorium, quo scilicet iuramento affirmatur esse verum aliquid quod falsum est, & promissorium, quo scilicet iuramento promittit quis se facturum, quod vel non intendit adimplere, vel etiamsi intendat, tamen postea non adimplet. Inter quos duos postremos modos hoc interest, vt semper periurus sit, qui quod iurando promittit, non intendit præstare, etiamsi quod promittit, tale sit vt impleri non debeat, nec possit, non semper autem periurus sit, qui non præstat quod adimplere intendebat. Quatuor enim modis contingit non adimplere iuramentum promissorium sine peccato. Primò, ex parte materiæ, si scilicet materia iuramenti non sit capax vinculi obligatorij, nimirum si sit res mala quæ promissa est, aut si promissa sit omissio boni alicuius supererogationis, vt si iurauerit quis se aliquem occisurum, aut non ingressurum religionem. Talis enim etsi iuramento grauissimè peccet, non tamen periurus est, non implendo quod iurauit. Secundo, propter euentum, videlicet si euentus sit malus, vt patet de iuramento Herodis, aut impeditiuus maioris boni, vt si quis iurauerit contrahere matrimonium. Tertio, propter modum iurandi, cui scilicet consueto more aliquid subintelligitur, vt cùm aliqui honorare se volentes, iurant, non præcedam per Deum, &c. In his enim & similibus secundùm communem & sanum sensum subintelligitur, quantum est ex me. Quartò, propter relaxationem eius cui promissio facta est, aut superioris qui possit relaxare. Vide Caietanū in Sūmula peccatorum, vbi tamen periurium ab ipso largè accipitur, videlicet non solùm pro iuramento falso cui deest veritas sed & pro iuramento iniquo & indiscreto, cui scilicet desunt reliquæ duæ iuramenti comites, iustitia & iudicium. Quæ in parte Caietanus & recentiores Theologi sequuntur D. Hieronymi authoritatem, qui super illud Hiere. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate & in iudicio & in iustitia. Animaduertendum, inquit, quod iusiurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque iustitiam: si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed periurium.

A EGO AVTEM DICO VOBIS, NON IVRARE OMNINO, NEQVE PER COELVM, QVIA THRONVS DEI, &c.] Iustitiam Pharisæorum Dominus hic in duobus perficit. Primùm, quia non solum periurium, sed etiam omne iuramentum prohibet. Deinde, quia docet illicitū esse per creaturas temerè iurare & peierare, æque atq; per Deum, cùm, vt dictum est, Pharisæi nō putarent peccatum per creaturas & vanè iurare & peierare. Verùm ex hoc loco quo dicit Dominus, non iurandum omnino, & ex simili loco Iacobi cap. 5. Ante omnia autem fratres mei nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcunque iuramentum, &c. quidam hæretici olim, dicti VValdenses, sicut & hodie Anabaptistæ, collegerunt nullum omnino iuramentū Christianis esse licitum, quomodolibet & quacunque causa fiat. Et ante hos etiam Pelagiam negabant licitum esse iuramentum, asserentes tamen non esse iuramentum, si quis dicat Testis est Deus, vel testē inuoco Deum in animam meam, quia sic Paulum constat locutum, sed tantùm si dicatur, Per Deum, vt patet ex epistola 89. D. Augustini in responsione ad 5. quæst. Quorum omnium errorē primùm quidem conuincit, quòd Dominus in veteri testamento toties non tantùm permisit, sed etiam præcepit in casu iuramentum. Deuter. enim 6. dicit, Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, & per nomen illius iurabis, Et Exod. 22. mandat Dominus, si quæ res depositа apud quempiam perijsset, lateret verò quis eam vel perdidisset, vel alienasset, vt is apud quem depositа fuisset, iureiurando attestaretur, se manum ad rem proximi haud extendisse, ac Dominum susceptурum iuramentum eius. Ex quo etiam error VViclefitarum conuincitur asserentium illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandos humanos contractus & commercia ciuilia. Sed ad hæc respondent, Iudæis quidem iurare permissum fuisse, Christianis vero per hoc præceptum Christi planè interdictum. Quam suam sententiam confirmant verbis Hieronymi, sic super hunc locum scribentis, Hoc quasi paruulis in lege fuerat concessum, vt quomodo victimas immolabant Deo, ne eas idolis immolarent: sic iurare permitterentur in Deum, non quòd rectè hoc facerent, sed quòd melius esset Deo id exhibere quàm dæmonibus. Euangelica autem veritas non recipit iuramentum, cùm omnis sermo fidelis pro iureiurando sit. Sic & Theophylactus super hunc locum: Disce, inquit, quòd tunc non erat malum iurare, post Christum autem malum est, sicut & circumcidi, & in summa quicquid est Iudaicum. Sugere enim puero conuenit, virò minimè. Sed hæc responsio reiicitur ex eo quòd Dominus ipse toties iurasse in scripturis legatur, qui omnino non iurasset, si adeò per se iuramentum malum esset, vt ex sola permissione Iudæis iurare licuisset. Cui obiectioni rursum respondent dicentes, Deo soli conuenire iuramentum, quoniam ille solus verax est, & mentiri nequit. Omnis autem homo mendax. Et hanc sententiam confirmant testimonio Ambrosij in Psal. 118. sic scribentis super illo versu, Iuraui & statui, &c. Nemo bene iurat, nisi qui potest scire quod iurat. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum. Iuret ergo ille quem sacramenti sui pœnitere non potest. Et postea: Noli vsurpare exēplum sacramenti, qui implendi sacramenti non habes potestatem. Vnde asseruut Anabaptistæ non *Psal. 109.*

esse ipsorum, vt quicquam iurent se facturos vel non facturos, eò quòd nihil sit in ipsorum potestate, sed omnia in manu Dei, cui nequeant quicquam adiurare. Verùm hæc refelluntur ex eo quòd etiam in nouo testamento Angelus iurauit in Apocalyp. per viuentem in sæcula sæculorum. Et ante legem Abraham cùm Abimelech iurauit pro puteo quem foderat, qui ex eo dictus est Berſabe, hoc est, puteus iuramenti. Sed & Paulum certum est epistolis suis frequenter iurasse. Nam scribens Ro-
Rom. 1. manis, Testis, inquit, mihi est Deus, &c. Et 2. ad Corint. 1. Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quòd parcens vobis non veni vltrà Corinthũ. Et. Testis mihi est Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi. Certum
Philip. 1. est autem nihil aliud esse iurare per Deum, quàm Deum inuocare in testé eorum quæ dicũtur. Quòd si quis requirat locum vbi Paulus vsus sit consueta iurandi forma quæ est per præpositionem, per, etiã illum reperire poterit. Nam 1. ad Cor. 15. dicit, Quotidie morior per vestram gloriam fratres, &c. Vbi, vt annotauit Augustinus, ne quis putet sensum esse, vestra gloria facit me quotidie mori sciendum, Græca habere, *νὴ τὴν καύχησιν ὑμετέραν*, quod non nisi à iurante certum est dici. Præterea, iuramentum non esse de se malum, imò bonum, si modò adsint ea quæ requiruntur, probatur, quia per illud exhibemus Deo reuerentiam, dum testamur illum & omnia scire, & adeo veracem esse vt mentiri nequeat. Vnde in Deuter. iuramenti præceptum subiungitur præcepto adorationis & cultus diuini, vt patet ex loco capitis sexti supra citato, Et rursum cap. 10. Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, illíq; adhærebis, iurabísque in nomine eius. Et Psalmista, Laudabuntur, inquit, omnes qui iurant in eo, significans certè bonum esse iurare in Deo, si modò rectè fiat. Tunc autem rectè fiunt iuramenta, cùm secundùm præceptum Hieremiæ fiunt, in veritate, in iudicio &
Psa. 62. in iustitia. In veritate quidem, cùm nihil iuratur nisi quod verum est in iustitia, cum iuratur quod iustum est & bonum: in iudicio verò, cùm fiunt cum discretione, nimirum cum ita vel necessitas, vel magna vtilitas exposcit. Licita ergo sunt maximè ea, quæ ob Dei gloriam aut proximorum salutem spiritualem fiunt, qualia erant Pauli iuramenta: licita tamen etiam ea, quæ ob temporalem aliquam necessitatem, vel vtilitatem magnam fiunt, quamuis ea tariora meritò esse debeant. Vnde concilium Constantiense, inter reliquos articulos Ioannis VViclef, etiam illum damnauit, quo asseruit illicita esse iuramenta quæ fiunt ad roborandum humanos contractus & ciuilia commercia. Superetit ergo videre quomodo intelligendus sit hic locus Saluatoris, quo præcipit non iurare omnino. Dicunt ergo quidam Dominum hic non omne iuramentum interdixisse, sed tantum iuramentum per creaturas factum, idque duplici de causa vetitum. Primùm, ne per eas homines iurantes, tanquam numina quædam ipsas venerarentur. Secundò, ne per eas temerè & falsò iurare sibi licitum esse putarent, ad quam secundam rationem respexisse Dominum patet ex contextu. Hanc responsionem indicare videtur Hieronymus dicens, Considera quòd hic saluator non per Deum iurare prohibuerit, sed per cœlum & terram & Hierosolymam & per caput tuum. Sed hæc responsio non sufficit, tum quòd non conueniat verbis quæ sequuntur, *Sit autem sermo vester, est est, non non*, quibus satis significatur etiam iuramentum per Deum hic prohiberi, tum quòd etiam liceat per creaturas iurare, sicut per Deum, si modò per eas iuretur tanquam Dei creaturas, & non tanquam per eas quas diuino colimus obsequio. Minus autem conuenit noua quorundam interpretatio, qui verbum, iurare, hic volunt positum pro periurare, vt hic Dominus intelligatur tantùm prohibere periuria per creaturas, quod hæc Pharisæi putentur existimasse nihili facienda, nec esse peccata. Quam suam interpretationem quò faciant verisimilem, quædam in scripturis notant loca, in quibus iurare videtur positum pro periurare, cùm hoc nusquam verum sit, sed ex circumstantia loci in verbo iurandi subintelligendum sit, in vanum vel mendaciter, ea scilicet pars quæ additur, cùm Leuit. 19. prohibetur iuramentum, dicendo: Non iurabis in nomine meo mendaciter. Vnde Zach. 5. cũ prius simpliciter dicatur, omnis iurans iudicabitur, mox subiicitur de iurante mendaciter. Hoc autem loco Dominum non tantùm periurium prohibuisse, præterquam quod ex omnium patrum constet interpretatiõ; etiam satis patet ex decursu Christi, qui hic intendit aliquid perfectionis adiicere legi, & ex verbis illis, *Sit autem sermo vester, est est*, &c. quibus verbis iuxta omnium interpretationem Dominus ad simplicem sermonem inuitat, qui scilicet sit sine iuramento. Itaque quidam dicunt hanc Domini prohibitionem non inter præcepta, sed inter consilia habendam, sicut pleraque quæ sequũtur. Non enim hic appositus est reatus pœnæ, vel criminis, sicut in prohibitionibus superioribus. Sic D. Bernardus sermo. 65. super Cantica, inuehés in quosdam hæreticos dicentes, non esse licitum iuramentum, esse tamen illis licitum peierare ne secreta suæ sectæ ab aliis scirentur, hunc locum accipit dicens: Pater vos & superstitiosè obseruare de iuramento, & flagitiosè præsumere de periurio. O peruersitatem: Quod ad cautelam consultum est, videlicet non iurare, hoc isti mandati vice tam contentiosè obseruant: & quod immobili iure sancitum est, non peierandum scilicet, hoc tanquam indifferens pro voluntate dispensant. Sic & Christianus Druthmarus super Matthæum scribit: Ne Iudæi, inquit, per idolorum nomina iurarent, permisit eos Dominus iurare per nomen suum. Nec nobis etiam inhibuit, sed perfectionem nos docuit, quòd ea fides sit habenda inter Christianos, vt non sit necesse testem nomen Domini interponere. Periurium & illis & nobis prohibitum est. Hæc ille: qui, si Trittemio credimus, ante septingẽtos annos scripsit. Sed neq; hæc solutio videtur satisfacere, vt dicatur consilium esse hæc Domini prohibitio, tum quòd certum sit Dominum hic aliquid voluisse prohibere tanquam illicitum, quod licitum putabant Scribæ & Pharisæi: tum quòd sequetur, Paulum aliquoties iurantem non secutum Christi cõsilium, & à perfectione excidisse, etiam in illis scripturis quæ in exemplum perfectionis à Spiritu sancto propositæ sunt. Proinde absolutior est Augustini responsio sic in hunc locum scribentis, Ita ergo intelligitur præcepisse Dominum, ne iuretur, ne quisquam sicut bonum appetat iusiurandum, & assiduitate iurandi ad periurium per consuetudinem delabatur. Quapropter qui intelligit non in bonis, sed in necessariis iurationem habendam, refrænet se quantum potest, vt non ea

vtatur

vtatur, nisi necessitate, cùm videt pigros esse homines ad credendum quod eis vtile est credere, nisi iuratione firmetur. Hæc Augustinus. Quoniam ergo Iudæi à veteribus acceperant satis cum proximo ex fide actum esse, si quod quis iurasset per Dominum, etiam præstitisset, & huiusmodi iuramentum in Dei cultum & honorem cedere: deinde à Scribis edocti fuerunt, non timeri quempiam iuramento per creaturas facto: Dominus legem perfecturus & iustitiam Scribarum, docet iuramentum non esse per se bonum, nec appetendum, cùm semper à malo aliquod procedat, nec satis debere esse Christianis, neminem peierando fallere, sed meritò ea ipsos inter se esse fide & dilectione, vt nulli omnino iuramento apud eos locus relinqueretur. Ad hæc omnem creaturam esse potiorem, quàm vt per eam licere possit temerè aut falsò iurare, ac proinde ab omni iuramento etiam per creaturas, quantum fieri posset, abstinendum esse. Itaque quod dicitur, Nolite iurare omnino, cum huiusmodi subauditione, vt ex Augustino patet, est intelligendum, quantum scilicet id fieri potest, vt quantum in vobis est, omne iuramentum fugiatis, ideoq; sic absolutè dicitur, nolite iurare omnino, vt ostenderetur iuramentum nudè acceptum saltem non esse bonum aut amandum, sicut absolutè dicitur, Non occides, eò quòd absolutè accepta hominis occisio est per se mala. Sicut autem illo præcepto, Non occides, non prohibetur occisio hominis vestita circunstantiis iustitiæ, ita nec hoc præcepto, *Ne iuretis omnino*, prohibetur iuratio ornata suis comitibus, nempe iudicio, iustitia & veritate: sed præter iuramenta iniqua & falsa, prohibentur ea quæ nulla aut non sufficienti fiunt necessitate vel vtilitate, videlicet quæ pro rebus caducis & nihili, qualibet occasione homines seculi à se mutuo exigunt & præstant, quæque nulla causa in quotidiano sermone leuissimè profundunt. Ex his colligere licet, hanc Christi doctrinam partim esse præcepti, partim esse consilij. Præcepti enim est quatenus prohibentur omnia iuramenta falsa, iniqua & temeraria, etiam per creaturas facta: consilij vero, quatenus docemur fugere iuramenta, quantum omnino fieri potest, vt etiam vbi causa esse videtur rationabilis iurandi, non iuremus, nisi omnino magna sit aut necessaria. Colligere item licet tres causas, ob quas summopere vitanda sunt iuramenta. Primò, ne per assuetudinem iurandi decidatur aliquando in periurium. Ad quam causam Augustinus & super hunc locum scribens, & in alijs locis respexit. Similiter & Ambrosius in Psal. 18. hac ratione vult istud præceptum maxime pertinere ad infirmos, qui sibi non satis conscij sunt an præstare possint quod iurant. Hac de causa etiam Sapiens sic præcipit: Iurationi non assuescat os tuum, multi enim casus in illa. Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus sanctorum non amiscearis, quia non eris immunis ab eis. Sicut enim seruus interrogatus assiduè à liuore non minuitur, sic omnis iurans & nominans in toto à peccato non purgabitur. Vir multùm iurans replebitur iniquitate, & non discedet à domo illius plaga, &c. Secundò, ob reuerentiam nominis diuini, quod tam sacrosanctum esse debet, vt non nisi in re grauissima illud in testimonium adhibeamus, cùm in re leui ne virum quidem aliquem honestum in testem vocare decorum esset. Ad quam caum respexisse hic Dominum patet, cùm dicit per cœlum non iurandum, quia thronus Dei est, &c. Tertiò, ob fidem, quæ deberet meritò inter Christianos esse mutua, qua & nemo etiam iniuratus quenquam fallere vellet, & vnusquisque de alio etiam iniurato optimè sentiret & speraret. Quam causam satis innuit Dominus, cùm dicit, Sit autem sermo vester, &c. Porrò ad Hieronymum, Theophylactum, & alios qui videntur sentire nullum omnino iuramentum Christiano licitum, dicendum eorum verba intelligenda secundùm exigentiam loci Euangelici quam exponunt, videlicet quod iuramenta non sunt Christianis licita, sicut Iudæi sibi licita putabant, quódque veritas Euangelica nullum recipit iusiurandum tanquam per se bonũ & appetendum: cum quodlibet ex malo sit.

NEQVE PER COELVM QVIA THRONVS DEI EST: NEQVE PER TERRAM, &c.] Animaduertendum hic imprimis, Dominum probare volentem per creaturas non esse iurandum, in tribus primis membris adducere scripturarum testimonia, quibus ostendit huiusmodi creaturas Dei esse, & proinde per Deum iurare, qui per eas iurat. Illud enim, *cœlum est thronus*, id est, sedes Dei: illud, *terra est scabellum pedum eius*, desumptum ex Isaiæ vlt. cap. vbi sic dicitur ex persona Domini: Cœlum sedes mea: terra autem scabellum pedum meorum. Illud verò, Hierosolyma est ciuitas regis magni, ex Psal. 47. desumptum est: Mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Quod autem dicitur, cœlum sedes Dei, terra autem scabellum pedum eius, non sic est accipiendũ, quasi sic habeat Deus collocata membra in cœlo & in terra, vt nos cum sedemus: sed hùiusmodi locutione significatur metaphoricè Dei immensa & incomprehensibilis magnitudo, eiusq; in omnibus creaturis, quæ cœlo & terra continentur, præsentia, atque in eaſdem imperium. Animaduertendum secundò, in quatuor istis membris omnes creaturas comprehendi. Solent enim homines per triplices creaturas iurare. Primùm, per communes creaturas, inter quas primùm locum obtinent cœlum & terra, quæ reliquas omnes creaturas in se continent. Secundò, per res Deo sacras, inter quas primum locum tunc obtinebat Hierosolyma, vtpote in qua omnia diuina seruabantur & peragebantur. Tertiò, per res ad nos pertinentes, inter quas primum locum obtinet caput nostrum. Nihil enim magis nostrum quam caput, à quo & reliqua membra, & tota vita nostra pendent. Causam autem, ob quam per caput etiam non sit iurandum, hanc reddit, quia *non potes vnum capillum album facere aut nigrum*, quasi dicat, quia hoc adeo tuum non est, nec in tua situm potestate, vt possis etiam vnum capillum album facere aut nigrum. Quod intelligendum est, ab intrinseco & naturaliter. Fucato enim artificio sciebat id facere homines posse. Itaque per nullas creaturas, siue communes, siue sacras, siue etiam ad nos pertinentes vult nos iurare, quòd omnes Dei sint, qui est in omnibus præsens, & in omnia solus habens plenam potestatem, ac proinde etiam per Deum iuret quisquis per creaturas quascunque iurauerit. Quòd si quis dicat, se non intelligere Deum in illa per creaturas iuratione, nec se intendere Deũ huiusmodi iuramento in testem inuocare: nihilò tamen minùs, imo grauiùs peccat, dum diuinam

Eccle. 23.

quandam dignitatem rei creatæ iurandæ tribuit. Homines enim per maiorem se iurant, & quicunq; iurat, infallibilem veritatem aliquam in testimonium adducere vult. *Hebr. 6*

SIT AVTEM SERMO VESTER, EST EST, NON, NON.] Pro, est est, Græcè est, *vai vai*. Est autem Græcis, *vai* aduerbium affirmandi, vsurpatum etiam à Latinis, & valet idem quod etiam, verè vel certè, & Hebræis Amen, quo verisimile est hoc loco Christum vsum fuisse. Vnde Dominus ipse hoc loquendi modo vti solitus fuit, vt diceret: Amen amen dico vobis. Vnde patet non iurare eos, qui cùm affirmant, dicũt, Verè sic est. Aut, in veritate sic est: nec Dominum iurasse, quemadmodum quidam putant, cum dixit, Amen dico vobis. Huic enim *vai* correspondere Amen, euam ex Paulo patet 2. ad Corint. 1. Vbi *vai* & amen idem esse satis significat, dicens, vt habent Græca: Quæcunq; enim promissiones Dei, in ipso sunt *vai*, & in ipso, Amen Deo, ad gloriam per nos. Porrò hæc pars, *Sit autem sermo vester, est, est, non, non*, duplicem habet distinctionem. Quidam enim vult post primum, est, & primum, non, fieri distinctiunculam, Et sic duplex poterit esse sensus: Alter, vt prius, est, & prius, non, ad interrogantem pertineat posterius verò ad respondentem: vt sit sensus: Sit talis inter vos sermo, vt qui interrogat, non requisito iuramento simpliciter quærat, est sic, aut non est sic, & qui respondet, non adhibito iureiurando, simpliciter dicat, est sic, aut non est sic. Alter sensus est, vt ad eundem pertineat vtrumque est, aut vtrumque non, hoc modo: si sermo vester aliquid simpliciter & sine iuramento affirmat, verè affirmet: & si sermo vester aliquid simpliciter negat, verè neget. Quod secus habet apud ipsos qui quòd pollicentur non præstant, & quod se facturos negant, faciunt. Atq; in hunc posteriorem modum accepisse hanc sententiam videtur Theophylactus, sic scribens in hunc locum: Vt ne dicas, & quomodo fidem mihi habebunt, inquit, Si semper verè locutus fueris, & nunquam iuraueris. Nulli enim minùs creditur quàm ei qui frequẽter iurat. Hæc ille: qui intelligit his verbis dari consilium quomodo efficere possimus vt homines fidem habeant nobis non iurantibus, quod hic non significabitur, nisi illo posteriori modo locus iste accipiatur. Similis distinctio & sensus videtur debere esse in loco qui est apud Iacobum, quo omnino videtur Iacobus ad hunc locum alludisse. Nã pro eo quod ibi habemus: *Iacobi 5.* Sit autem sermo vester, est, est, non, non, vt non sub iudicio decidatis, Græca sic habent, Sic autem vestrum est, est, non, non, vt non in simulationem cadatis. Cuius lectionis propter adiectionem illã, vt non in simulationem cadatis, hic videtur esse necessariò sensus distinctio, Vestrum est, hoc est, vestra affirmatio sit, est, id est, sit vera: & vestrum nõ, sit non, id est, quod negatis verè negetis ne incidatis in simulationem, aliud scilicet ore promittentes aut asserentes, & aliud cogitantes. Hanc lectionem & intelligentiam fortiter sectantur, qui, vt suprà est annotatum, intelligunt cùm dicitur, *Nolite iurare omnino*, prohiberi tantùm periurium, ideoq; his verbis, *sit sermo vester, est, est*, intelligunt à Domino non excludi iuramentum, sed tantùm falsitatem in affirmatione & negatione, contra communem omnium aliorum intelligentiam & apertam Christi intentionem. Hunc enim sensum, & hanc istius loci distinctionem non conuenire præsenti loco, omnino apparet ex eo quod additur. *Quod autem his abundantius est, à malo est*. Ex eo enim patet Dominum superiori sententia voluisse significare, quomodo loquendi vti debeamus, cùm affirmare qui volumus, aut negare, nimirum, sine iuramento. Quod non significabitur, si eo sensu & ea distinctione sententia accipitur. Proinde vel prior sensus illius distinctionis erit sequendus, vel potiùs communis distinctio & sensus amplexandus, secundùm quem vtrunque, est, & vtunque, non, coniunctim leguntur, & duplicatio intelligitur pro affirmationis vel negationis certitudine posita, quomodo & ipse Dominus duplicando dicere solitus fuit, Amen, amen dico vobis. Est ergo sensus. Quum quid affirmandum est, simplici affimatione affirmare: cùm quid negandum est, simplici id negate negatione. Atq; in hunc sensum accepisse & distinxisse hũc locum etiam Chrysostomum patet, ex eo quòd expositurus illud, *Quod autem his abundantius est*, sic scribit, Quid igitur supra est, est, non, non, esse dicimus? haud dubiè iuramentum. Cumq; locus Iacobi ex hoc loco desumptus videatur, poterit & ille sic distingui etiam secundùm lectionem Græcorum, vt sit iste sensus: Vestrum sit, non iuramentum, quod est Iudæorum & Paganorum, sed, est, est, non, non, vt ne frequenter iurando cadatis in aliquam simulationem, iurantes id quod non estis præstituri. Collato enim Iacobi loco cum Matthæi, vnde desumptus erat, patet illud, vestrum, positum esse pro, vester sermo: quod noster intelligens rectè vertit, sermo vester. Et notat Oecumenius ὑπόκρισιν positum κατάκρισιν, hoc est, condemnationem, vt noster interpres intellexit, vertens, iudicium. sicque optimè constat sensus, docens simpliciter sine iuramento loquendum, ne incidatur in peccatum & condemnationem.

QVOD AVTEM HIS ABVNDANTIVS EST, A MALO EST.] Pro, quod his abundantius est, Græca habent, *το δε περισσον τουτων*, id est, quod supra hæc est, aut quod supra hæc accesserit, ad maiorem scilicet confirmationem. Intelligit autem, vt patuit ex Chrysostomo, iuramentum: Non enim si addantur alia aduerbia affirmandi, id à malo vult esse Dominus. Porrò notãdum, quod non dicat malum esse quidquid his accesserit, sed à malo esse. A malo, inquam, siue proprio siue alieno, idque leuitatis & irreuerentiæ diuinæ, aut infidelitatis & diffidentiæ. Occurrit ergo hic quæstio, *An liceat exigere iuramentum aliquis.* num liceat vnquam iuramentum ab aliquo exigere. Nam quòd aliquando sine omni peccato iuramentum quis emittat, excusatur ob id quòd fiat non ex proprio malo, sed ex malo alieno. Quòd autem quis exigit iuramentum, semper videtur ex proprio malo proficisci, nempe diffidentiæ. Dicendum, non omnem diffidentiam esse tale malum vt sic peccatum: quædam enim est diserera, iusta, & rationabilis, vt diffidentia de eo cuius fides non est explorata, aut cuius infidelitas est rationabiliter inspecta. Deinde non semper petitio iuramenti fit ex diffidentia petentis. Aliquando enim magistratus iuramentum exigit, & quidem licitè à viro bono, cuius fides illis satis spectata est, ob diffidentiã aliorum, quorum causam iudicandã suscepit. Neq; exactio iuramenti, quæ fit per magistratus & principes, hic interdicitur à Christo, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Si enim omnes Christiani tales essent quales esse deberent, meritò superuacaneum esset & exigere & præstare iuramentum.

Verùm,

Verùm, quoniã eis multi mali permixti sunt, multi etiam imperfecti, non potest non licitum esse, vel propter eos, magistratui exigere iuramentum, pro finiendis controuersiis, & aliis causis vtilibus reipublicæ, pro cuius tranquillitate tũeda bonus quisque in omnibus licitè sese aliis conformans, nõ detrectabit iurare, vbi respublica exegerit, certusq; in Dei gloriam cedere. Veruntamen vti parcissimè iurandũ, nec nisi pro bono aliquo magno, propter diuini nominis reuerentiam: ita parcè sanè vir bonus iuramenta exiget, quæ etiam gentilis Isocrates parcissimè fieri vult, sic scribens suo Demonico, Iusiurandũ coactũ propter quas admitte causas, vel vt teipsum turpi crimine exoluas, vel vt amicos tuos in magnis periculis serues. Pecuniarum autẽ gratia per nullum Deum iuraueris, etiam si fis verè iuraturus, Videberis enim aliis peierare, aliis pecuniarum cupidus esse: Et priùs, Decet bonos viros exhibere se fideliores iureiurando. Et D. Basilius in sermone ad adolescẽtes, quomodo ex Græcis, &c. refert de Chilo, vno ex familiaribus Pythagoræ, quòd cùm liceret ipsi per iusiurãdum trium talentorum mulctam effugere, exoluit potiùs quàm iurauit, & hoc cùm rectè iureiurando vsurus esset.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST, OCVLVM PRO OCVLO, &c.] Lex illa, quæ talionis, atque contrapassi, vel repassionis dicitur, quæque trucatim hîc à Domino adducitur, habetur in Exodo & Leuitico. Ibi quidem hæc lex præcipitur cõtra eos qui læsionem alicui intulerunt. Vnde in Leuitico sic scribitur: Qui irrogauerit maculam cuilibet ciuium suorum, sicut fecit, sic fiet ei fractura pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente restituet. Qualem inflixerit maculam, talem sustinere cogetur. In Deutorono verò hæc lex statuitur contra testificãtes falsum, à quibus præcipitur exigi idem quod fratri suo inferre cogitauerunt. Videri autem potest hæc lex esse valdè iniqua, eò quòd ex repassione eius qui iniuriam intulit, nullam cõsequeretur vtilitatem is qui damnum accepit. Deinde, quòd non sit æquum, eum qui principem alicuem damno oculi vel dentis affecit, simili tantum damno puniri, sed potiùs occidi. Itaque communiter dicunt Iudæi, præceptum istud talionis non esse intelligendum ad literam, sed quòd debeat compensatio per bona externa fieri, secundùm qualitatem & quantitatem damni illati. Sed ex Iosepho patet verus huius præcepti intellectus. Is enim cõmemorans legis præcepta cap. vltimo lib. 4. sic inter cætera scribit, Qui excæcauerit quenquam, similia patiatur: priuetur quo priuauerit alios, nisi fortè pecunias accipere voluerit qui excæcatus est. Leges enim illi dant licentiam, qui passus est æstimare causam passionis suę & concedentes sunt, si seuerior esse voluerit. Hæc ille. Nec est huiusmodi lex censenda iniqua, cum multum habeat æquitatis, siue spectetur is qui lædit, siue qui læditur. Nam quod ad lædentem pertinet, efficacissima est huiusmodi lex ad comprimendum noxias manus, dum metuitur eiusdem mali passio quod aliis infligitur. Et quod ad læsum pertinet, temperat in ipso cupiditatem vindictæ. Cùm enim læsus semper soleat grauiorem expetere vltionem quàm sit accepta iniuria, Dominus hac lege, vt annotat Augustinus, immoderatę vltioni iustum modum fixit, vt qualem quisque iniuriam intulit, tale supplicium rependat, misericordiam certè iustitiæ admiscens, cùm grauiori pœna dignus sit qui iniuriam dedit, quam sit malum quod intulit. Et tanta quidem est huius legis æquitas, vt Pythagoræi, teste Aristotele 5. Et hîc, asseruerint repassionem esse simpliciter iustum, absolutè definientes iustum esse repassionem, eamque dicentes esse ipsius Rhadamanthi iustitiam, quã hoc carmine exprimebãt: Εἴκε παθὼν ἅδε ἔρδε. δίκην θέσις ἐγκύρσει. Hoc est, *Si quæ quis fecit, eadem patiatur & ipse, Iudicium fuerit perfectum, & exitus æquus.* Certum tamen hanc legem à Domino datam pro vulgaribus qui inter se sunt æqualibus, aut penè æquales. Nam non oculi priuatione tantum puniebatur apud Iudæos, qui principem excæcasset, cùm secundùm aliud præceptum morte plectendus esset qui principi maledixisset tantùm. Porrò obseruandum, Dominum hanc legem magis velle perficere & adimplere secundùm explicationem, & *διατύρωσιν* Phariſæorum & scribarum, quàm secundùm verum intellectum legis. Apparet enim Scribas ita hanc legem explicuisse, quasi liceret & iustum esset vindictam petere, & acceptam iniuriam propria authoritate retaliare. Quod lex Dei non solùm non permittit, sed nominatim etiam vetat. Nam Leuit. 19. ita legimus. Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum. Magistratui enim, non iis qui læsi erant, vlciscendam iniuriam Dominus illo præcepto, *Oculum pro oculo*, &c. commendauerat, vt clarè patet. Huius verò etiam hodie est malos ac nocentes sua vindicta vel coërcere, vel prorsus è medio tollere. In hoc enim gerit gladium, vt habet Paulus. Igitur perficere potius Dominus hoc præceptum voluit secũdùm explicationem Scribarum, quàm legi veteri quicquam hîc adiicere.

EGO AVTEM DICO VOBIS: NON RESISTERE MALO.] Prædictam Dominus legem perficit in eo quod cùm Scribæ & Phariſæi putarẽt secundùm eam se iustè facere, si non grauiorem accepto malo vltionem quærerent & inferrent, ipse nos velit & non rependere malum pro malo, & tam patienti animo illata mala perferre, vt ad alia ferenda prõptos nos exhibeamus. Dictio, *malo* (quæ posset esse ablatiui casus, vt intelligatur sensus, Ne resistatis alicui per malum vicissim redditum, sed potiùs accipi debet vt sit dativus) referri potest ad rem, hoc est, ipsam iniuriam quæ infertur, vel potiùs ad ipsum hominem iniuria quenquam afficientem. Chrysostomus ad diabolum refert, qui in malis hominibus operatur. Quòd si ad rem referatur, *resistere malo*, id est, nociuo, est nolle illud pati, aut nolle illud sinere inultum, sed vi aut iure agere, vt malum illud à se quis depellat, aut vt iam illatum vlciscatur. Itaque non resistere malo, est non parare se vel ad repellendum malum quod infertur, vel ad vindicandum malum iam illatum. Sic similiter si ad hominem referatur dativus *malo*, vt magis videtur, propter additum apud Græcos articulum τῷ, non resistere malo, est non opponere se nocenti vel nocere volenti, vt nec malum quod ab eo infertur depellatur, nec illati mali vltio quæratur. Nihil ergo aliud hoc præcepto vult Dominus, quàm quòd malitiam alicuius in nobis patienti animo sustineamus, sine reluctanti defensione, & vltionis desiderio. Vt autem non putetur hoc præcepto Christiano homini omnis interdicta vltio, vt non liceat ei gerere magistratum aliquem sæcularem, vt volunt Anabaptistæ, cò quòd huic ex officio incumbat scelerum vltio, aut vt priuato homini nulla ratio-

Exod. 21. Leui. 24. Deut. 19.

Quid voluerit lex retaliationis.

Deut. 19.

Rom. 13.

Vltio an licita.

ne liceat vindictam expoſcere, aduertendum & A quibus, & quo tempore, quaque ratione & occaſione hoc & alia ſimilia præcepta data ſint à Chriſto. Primùm ergo, certum eſt hæc priuatis dicta eſſe perſonis, & peculiariter diſcipulis, qui nullum ſæcularem magiſtratum erãt adminiſtraturi. Quoque certiores eſſemus his præceptis non publicis perſonis prohiberi vindictam iniuriarum, mox poſtquam dictum eſt pluraliter, *ego dico vobis, non reſiſtere malos* ſubiunxit Dominus ſingulariter mutato numero, *ſed ſi quis te percuſſerit*, & ſic de ſimilibus, ipſo loquendi modo ſatis ſignificans exigere ſe vt propriarum iniuriarum timus negligentes. Cui non obſtat quòd naturalis lex exigit, & B leges item reipublicæ bene conſtitutæ, ac lex vetus à Domino tradita, vt quis alterius iniuriam à proximo depellat aut vindicet, maximè ſi ſit publica perſona, aut publicè perſonæ authoritate faciat. Quod tamen à Chriſto expreſsè doceri non debuit, ſicut nec prohiberi potuit. Nam ſicut tantùm docere & tradere debuit ea quæ ad regnum ſuum pertinebant, quod non eſt de hoc mundo, ita nihil voluit immutare eorum quæ Deus pater per naturales & æquiſſimas leges inſtituerat regno mundi neceſſaria, qualia etiam in veteri lege Deus pater multa inſtituerat, temporalem ſcilicet ſtatum populi Iſraëlitici diſponens. Proinde Chriſtianus, qui rectè in hoc mundo viuere volet, cùm ad duplex pertineat regnum, Chriſti ſcilicet & huius mundi, ante omnia quidem ſtudebit vitam ſuã ad Chriſti præcepta componere, non tamen negligere poterit leges terrenorum principum, legi Dei non contrarias, & reipublicæ vtiles aut neceſſarias. Iam & tempus ſi conſideremus quo Chriſtus hæc præcepta ſuis dedit, videbimus melius quos & quatenus hæc præcepta ligant. Inſtabat ſanè vt velut oues in medium luporum in mũdum extruderentur regni cœlorum prædicatores, ob quòd cùm odio futuri eſſent omnibus hominibus, ac crudeliſſimam experturi perſecutionem, ſumma tolerantia illis opus erat. Itaque ad hanc tolerantiam ipſos Dominus voluit præparare, quæ vtique imprimis eis & Euangelio erat neceſſaria. D Nihil autem propterea ordinatæ à Deo poteſtati, aut iis quos ex ſuo grege ad id delectos contingeret illa fungi, ademit, quò minùs iudicare ſecundùm leges gubernando externè populum poſſent. Poſtremùm, ſicut vetando iuramenta, noluit nulla de cauſa fieri licitè poſſe iurationem, ſed malam vulgi iuratione abſtentis cõſuetudinem corrigere voluit, ac docere à iuramentis abſtinendum quantum fieri poſſet: ita & hic dum præcipit non reſiſtere malo, noluit nullo caſu aut nullo tempore licere etiam priuatæ perſonæ, vt malum quod infertur à ſe depellat, aut mali illati vltionem depoſcat, ſed vulgarem conſuetudinem reſiſtendi malis amputare à ſuis voluit, ne ſcilicet eſſet in eis animus per iram & impatientiam vindictæ cupidus. Quo prohibere noluit reſiſtentiam mali iuſtis & ſanctis de cauſis factam, qualis eſt dum quis repellit cum moderamine inculpatę tutelæ à ſe malum, ex cuius tolerantia nullus fructus conſequeretur, aut dum quis iam inter Chriſtianos ſolo iuſtitiæ ſeruandæ intuitu, aut propter mali alicuius correctionem & malitiæ repreſſionem iniuriæ ſibi illatæ, vindictam requirit, per eos inferendam quorum negotium eſt malos comprimere. Sicut ergo à præcepto illo, *Nolite iura-*

re omnino, excipiuntur iuramenta iſtis aut neceſſariis de cauſis facta: ita ab hoc præcepto, *Non reſiſtere malo*, huiuſmodi iuſta reſiſtentia excipitur. Vbique enim non tam Chriſti verba, quàm ipſius ſcopus & præcipua intentio ſpectãda eſt, ſempérque in præceptis eius cogitandum, nihil illùm vetare aut præcipere voluiſſe quod ſit contra rectæ rationis iudicium & prudentiæ diſcretionem, ac proinde ſubintelligendum, niſi ſi alicubi aliter fieri recta ratio dictet. Itaque, vt concludamus, præceptum iſtud, *Non reſiſtere malo*, ſimiliter & ſequentia, ad priuatos pertinet, non ad publicas perſonas, quatenus publicæ ſunt. Deinde ad diſcipulos etiam Chriſti ſingulariter pertinet, omnéſq; Chriſtianos qui apud Ethnicos conuerſantur, quos exteriori ſua tolerantia ad fidem Chriſti & religionis Chriſtianæ commendationem inuitare debent, maximè quibus Euangelij prædicatio concredita eſt. Pertinet autem etiam & ad Chriſtianos cum Chriſtianis conuerſantes, quatenus rectæ rationi conſonat, habétque partim præcepti vim, partim conſilij naturam. Præcepti enim vim habet, quatenus prohibetur ne vnquam iniuriam nobis illatam ipſi vindicemus, aut ex ira ab aliis vindicari cupiamus, & quatenus præcipitur vt iniurias malorum patienti animo toleremus. Conſilij verò naturam habet, quatenus prohibetur vt tanta cum manſuetudine illatam iniuriam ſuſtineamus, vt etiam vbi ſine omni ſcandalo poſſemus, vltionem modo licito non requiramus. Aut ſic: Præceptum eſt, cùm propter gloriam Dei aut proximorum ædificationem neceſſarium fuerit non reſiſtere malo. Conſilium verò cùm expediens fuerit, etſi non neceſſarium. Ex duobus autem præcedentibus præceptis negatiuis patet, non vſque adeo verum eſſe quod communiter dicitur, Præcepta negatiua obligare ad ſemper & pro ſemper.

SED SI QVIS TE PERCVSSERIT IN DEXTERAM MAXILLAM TVAM, PRÆBE ILLI, &c.] Plus iam adhuc Dominus exigit, quàm ſuperiori præcepto. Siquidem illo præcepit ſuſtinere malum illatum, hîc vero exigit, vt quis ſe etiam offerat ad ferendum alteram iniuriam. Atque id tribus explicat ſententiis, propter triplicem rationem iniuriarum quæ irrogari poſſunt alicui. Quædam enim ſunt iniuriæ, quę corpori inferuntur, qualis eſt maxillæ percuſſio, quæ cùm maxima ſit iniuria quæ ferè corpori hominis inferri poſſit, ſub ſe etiam alias minores comprehendit. Aliæ ſunt iniuriæ quæ externis bonis inferuntur, qualis eſt veſtimenti iniqua ablatio. Has ergo ſub ſecunda ſententia Dominus comprehendit. Aliæ ſunt iniuriæ quæ operibus & laboribus noſtris inferuntur, qualis eſt coactio ad ambulandum mille paſſus. Itaque Dominus, qui priùs generali illa ſententia, *Dico vobis, non reſiſtere malo*, E præcepit in genere quoduis malum patienter tolerari: tribus iam ſequentibus ſententiis, explicando tria iniuriæ genera, ſub quibus omnes iniuriæ continentur, vlteriùs exigit ad omne malum ſuſtinendum nos offerre paratos. Verùm circa hęc præcepta occurrit difficultas, tum quòd non conueniat cum factis ſanctorum & Chriſti ipſius: tum quòd cum æquitate & prudentia conuenire non videantur. Nam & Dominus ipſe percuſſus in maxilla coram iudice non obtulit alteram, ſed reſponſione facti iniquitatem probauit: & Paulus *Ioan. 18.*

iuſſu

iussu principis sacerdotum alapa percussus, seuerè respondit dicens, Percutiet te Deus, paries dealbate. Deinde qui conuenit percutienti alteram maxillam præbere, cùm hac ratione ad cædendum percussor sit irritandus: Sic quid ad pietatem profuerit exigenti & auferenti vnum aureum, duos proferre, & maioris impietatis illi occasionem præbere. Proinde Diuus Augustinus docet hęc Domini præcepta non ad literam esse intelligenda & obseruanda, sed accipienda de promptitudine animi ad nouas iniurias perferēdas, vt hęc quibus Dominus præcipit alteram maxillam præbere, pallium dimittere, duo miliaria ire, sint hyperbolę, quibus significauerit Dominus talem debere esse tolerantiam, qua ab vltione petenda adeò abhorreat animus, vt plura etiam ferre non grauetur, & omnino ferre iam paratus sit, potiùs quàm vltionis aliquid ob acceptam iniuriam meditari. Nec mirabimur quòd hoc modo præcepta hęc intelligenda dicantur, si memores simus Dominum vulgo locutum, eoque vulgari vsum sermone qui tropis maximè abundat, præcipuéque metaphoris & hyperbolis. Deinde teneamus, quod priùs dictum est, intentionem potiùs Domini in verbis ipsius spectandam, quàm verborum rigorem. Iam certum est, Dominum his præceptis voluisse non solùm ab odio lędentis nos & ira alienos esse debere, sed & talem ostendere tolerantiam qua proximum nobis demereamur, sine cuius boni intentione nihil profuerit percutienti maxillam alterā obuertere, quod multi, inquit Augustinus, facere externa ostentione nouerunt, qui diligere illum à quo feriuntur, ignorant. Vide item Augustinum epistola quinta quę est ad Marcellinum, in qua pulchrè respondet iis qui propter hoc præceptum & huic similia calumniabantur Christianam religionem quasi cōtrariam bono reipublicę, in qua hęc seruari non possent, vbi item ostendit similia etiam à gentibus laudata esse. Explicat mysteriū quod est in dextera maxilla & sinistra, cur scilicet dictum sit, *qui te percusserit in dextram, præbe illi & alteram*, cùm magis sinistra primò percutiatur, quòd in eam partem potùs ferientis ictus pronior sit. Chrysostomus verò ita tractat hęc præcepta, quasi intelligat ad literam hæc obseruanda, idque eo instituit & spe tali, vt iniuria afficiens, tolerantiæ declaratione cohibeatur à suo facinore, ac resipiscat. Quomodo intelligēdo hæc præcepta, dicendum est ea cùm sint affirmatiua, non quouis tempore & loco obseruanda, sed quoties circunstantię temporis, loci & personarum ita exigent, nimirum quando spes est per externam huiusmodi patientię & dilectionis proximi ostentionem, proximi malitiam cohibendam, & non potiùs ad nocendum grauiùs prouocandā. Imò conuenientissimè duæ istæ tractationes horum præceptorum simul comprehenduntur, ita vt intelligamus per hęc Dominum exigere vt semper quidem ad hęc præstanda animo parati simus potius quàm vindictam requirere, eadem quoque etiam ipso opere exteriùs faciamus, vbi locus & tēpus ac proximi vtilitas vel Dei gloria ita postulauerint. Sicut enim qui aliquos diligunt, multa sæpe ab eis patienti animo tolerant, quandiu vel per ætatem, vel per morbum illi ignoranter mala inferunt, quibus etiam ita sese præbent vt plura ab eis patiantur, donec vel ætatis, vel morbi infirmitas transeat: ita qui propter Deum omnes diligunt, & omnium salutem quærunt, ita debent illorum improbitates ex imbecillitate animi prodeuntes æquo animo tolerare, vt etiam ad plura ferenda sese offerant, spe sanitatis eorum. Quod autem dicitur, *si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam*, non est vis aliqua facienda in eo quòd dexteræ meminit maxillæ, sed accipiendum dexteram maxillam positam hîc pro altera maxilla. Alioqui enim magis conueniebat sinistræ priùs fieri mentionem, quòd primus ictus magis excipiatur in eam. Vnde Lucas absolutè dicit: *Et qui te percutit in maxillam*, & testatur Augustinus multa Latina exemplaria etiam in Matthæo non habuisse suo tempore, dexteram. Idem dicendum est in secunda sententia, qua dicitur apud Matthæum, *Et qui vult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium*, nimirum quòd sit sensus: Et qui vult vnam aliquam vestem à te tollere, dimitte ei potiùs & aliam quam habes, quàm cum eo contendas. Nam alioqui præposterus est sermo. Palliū enim, quod Græcis dicitur ἱμάτιον cùm sit exterior vestis, priùs detrahitur: deinde tunica, quæ Græcis dicitur χίτων, id est, vestis interior. Apud Lucam verò hæc nomina ordine conueniētiori ponuntur. Priùs enim apud eum est, ἱμάτιον, quod interpres vertit vestimentum, cùm vertat in Matthæo pallium, & posteriùs est χίτων. Ab eo, inquit, qui aufert tibi vestimentum, exterius scilicet, nempe pallium, etiam tunicam noli prohibere. Ex hoc autem secundo exemplo patet apertissimè in præceptis istis tolerantiæ Dominum ad duo respexisse, videlicet, vt & nos ipsi in nobis animi tranquillitatem conseruemus, quæ omnibus temporalibus bonis aut quauis iniuria non est cōmutanda, (ideo enim vult vestem potiùs dimitti, quàm iudicio pro veste contendere) & malos in bono vincamus, quod fit partim patientiæ, partim contemptus bonorum temporalium declaratione, vt pulchrè declarat Chrysostomus. In tertio autem exemplo notandum, Græca non habere, *alia duo*, sed tantum, *vade cum eo duo*, miliaria. Et vt significetur etiam hic duplum debere concedi simplum petenti, quemadmodum & in duobus exemplis superioribus.

'OMNI AVTEM *s*PETENTI A TE DA EI, *s*ET VOLENTI MVTVARE A TE NE AVERTARIS.] Superioribus tribus præceptis quibus docet Dominus quomodo nos habeamus erga violentos, duo addit præcepta, quibus docet quomodo nos habeamus erga supplices, qui vel donari vel mutuari sibi aliquid postulant. Quibus apud Lucam additur tertiū præceptum quo iubemur ablata non repetere. Summa autem horum est, vt ita habeamus nostra proximorum vtilitati addicta, vt siue sit gratis, siue mutuò aliquid dandum, siue egenus proximus aliquid subducat, vel palàm etiam auferat, non grauemur necessaria illis communia esse, sed gaudeamus per ea necessitatem aliorum subleuari. Quod enim illud quod est apud Lucam, *& qui aufert quæ tua sunt, ne repetas*, intelligendum sit de ablatione rerum quas extorquet quodammodo egestas nō autem imperat auaritia impudens: apparet primùm eò quòd de ablatione rerum quæ vi aut malo dolo fit, proximè præmissa loquuntur, cùm dicitur, *Et ab eo qui aufert tibi pallium, etiam tunicam noli prohibere*. Deinde ex eo quia subiicitur apud Lucam veluti in probationem præcedentium, *Et prout vultis vt faciant vobis homines*, &c. Nemo enim bo-

nus optaret à se non reposci, quod vt proximo abstulisset. At certè si pressus egestate rem aliquam proximi vsurpasset, id profectò condonari sibi non iniuria peteret. Porrò quod in Luca dicitur, *Omnis petenti abs te*, perinde est ac si dixisset, cuilibet; vt citra personarum delectum vnicuique egenti dandum significaret, nec tantùm iis qui rependere queant. Verùm cùm certum sit Dominum his præcepris nos velle subuenire egestati proximi, & quibusuis nos benignos præbere, deinde certum sit ipsum nihil præcipere vel consulere velle quod rectæ rationi non consonat, tunc ad literam non sunt seruanda hæc præcepta vel consilia, cùm rectæ rationi non consonaret externa ipsorum obseruatio, aut rectæ rationi præiudicat illorum obseruatio. Maximè enim his exigere voluit Dominus promptitudinem animi ad subueniendum quibusuis quauis ratione: quæ si adfuerit, non poterit non Christianus etiam externo opere proximis subuenire, cùm rectæ rationi consonum fuerit, hoc est, cùm vel necessarium fuerit vel expediens. Proinde non est dandum petacibus scutris, aut decoctori non egenti, nec vt aliis fit remissio, nobis autem tribulatio & egestas. Nec, si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ea amicè repetere. Habent autem hæc omnia, sicut & præcedentia, præcepti vim, quoties necessitas aliqua occurrit vel illustrandæ gloriæ Dei, vel iuuandi proximum, & salutis eius promouendæ. Consilij autem naturam, quoties non necessitas aliqua talis, sed vtilitas tantùm sic facere exegerit & suaserit. Vbi verò recta ratio hæc non probauerit tanquam vel necessaria, vel expedientia, nec præcipiuntur, nec consuluntur. Sicut ieiunium quidem præcipitur aut consulitur cùm virtuosum est: cùm autem secundùm rectam rationem necessarium non est ieiunii aut expediens, nec præcipitur, nec consulitur. Quòd autem in nostro textu dicitur, *Volenti mutuare à te ne auertaris*, sic accipiendum est, vt sit sensus: cupidem mutuare à te ne auerseris aut reiicias. *Auertaris* enim deponent aliter accipiendum est, quemadmodum apud Boëtium: *Ebeu quam surda miseros auertitur aura*. Et datiuus *volenti*, pro accusatiuo positus est, nisi fortè interpres *auertaris* passiuè accepit, vt datiuus sit positus pro ablatiuo cum præpositione, à, & sit sensus, Ne auerraris ab eo qui vult mutuare à te. Augustinus autem legit, *Et qui voluerit accipere mutuum à te, ne auersatus fueris*. Bene autem dicit, *ne auertaris*, vel *ne auersatus fueris*, & non dicit, ne neges, vt significet benigno & lubenti animo id faciendum: & si in nostra non sit situm facultate mutuare, non tamen auertere se à petente, imò etiam à nondum petente, sed quem sentimus petere velle. Ideo enim non dixit, Et petentem à te mutuum, sed, *volentem à te mutuare*. Præcipimur ergo non solùm mutuare petēti, sed etiam volenti, & necdum præ verecundia aut alio respectu petere audenti.

ET PROVT VULTIS VT FACIANT VOBIS HOMINES, ET VOS FACITE ILLIS, &c.] Eandem sententiam & Matthæus in hoc sermone habet cap. 7. sed quoniam non eodem loco ab vtroque Euangelista posita est, & vterque conuenienti reposuit loco, ita vt fieri potuerit bis in hoc sermone eandem à Domino dictam, semel eam simpliciter asserendo, deinde post multa eam rursus inferendo, visum fuit congruum eam illis locis in hoc contextu ponere, quibus posita fuit ab ipsis Euangelistis. Bene autem Euangelista Lucas eam subiunxit post illas sententias, *omni petenti tribue, & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas*, vt generali iam sententia etiam reliqua complecterentur quæ dicenda erant & huius sententiæ æquitate (nam est iuris naturalis) ostenderet prædictarum sententiarum æquitatem & rationem & veluti regulam daret omnis donationis, mutui & cessionis. Sic enim dandum, sic mutuandum, sic cedendum etiam egenti dum aufert nostra, quemadmodum nobis ab alio fieri vellemus. Porrò quod dicitur, *Prout vultis*, intelligi debet de voluntate rationabili, vel de voluntate naturali, id. est, quæ regulata sit naturali iure rectæ rationis, vt excludantur omnes voluntates inordinatæ. Verùm cùm Dominus rectè velit à subditis suis seruitutem & subiectionem, nec tamen eandem debeat illis, & pauper rectè velit subsidium & eleemosynam à diuitibus, quam tamen eisdem non debeat nec possit impartiri, quomodo dicitur, *prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter*. Caietanus intelligit illud, *similiter*, non de similitudine operum in specie, sed de similitudine proportionali, vt scilicet Dominus qui vult debitum sibi à seruis obsequiū, se etiam illis exhibeat qualem oportet; & sic de reliquis conditionibus disparibus. Verùm cùm apud Matthæum dicatur, *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines*, &c. quibus verbis exigitur operum identitas satis manifestè, hoc modo potius intelligenda est saluatoris ista sententia: Quemadmodum rationali voluntate vultis aut velletis aliquid fieri vobis ab hominibus, sic quoque facite hominibus tale aliquid, simili voluntate volentibus & cupientibus à vobis. Hic enim intellectus seruit intentioni Christi, quæ est, vt dum aliquid à nobis desideratur, videamus num nobis in simili conditione tale quid rationabiliter impendi vellemus. Includitur autem in hac affirmatiua sententia etiam negatiua huic correspondens, videlicet, prout vultis vt non faciant vobis homines & vos non facite illis similiter. Quæ sententia est apud Tob. cap. 4. dicentem, Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. Quibus duabus sententiis optimè explicabitur quid sit diligere proximum sicut seipsum.

AVDISTIS QVIA DICTVM EST: DILIGES PROXIMVM TVVM, ET ODIO HABEBIS INIMICVM TVVM.] Iam tandem procedit Dominus vt vltimo loco perficiat primum & maximum erga homines seruandum præceptum, quod plenitudinem legis vocat Diuus Paulus, pro cuius perfectione etiā priores præceptorum explicationes dedit, sed in superioribus perfecit quantum ad hoc quod dicitur, *diliges*, aut *diliges*, *sicut teipsum*: hic verò perficit quātum ad hoc quod in eo dicitur, *proximum tuum*. Hoc autem præceptum Dominus perfecit, partim repurgando à falso Iudæorum intellectu, & Scribarum ac Pharisæorum noxio commentario, partim exigendo ampliùs quàm lex vetus exegerat. Nā quod dicit, audisse dictum esse, *odio habebis inimicum tuum*, cùm in lege nusquam legatur præceptum, *διατάγματος* & traditio fuit Scribarum, hoc in lege interpretantium significari, primùm quòd determinatè præcipiatur diligendus proximus vel amicus. Nam pro dictione, proximus, Hebraica dictio etiam significat amicum: idque propriè. Vnde Diuus Hieronymus Leuit. 16. vbi hoc præceptum

inser

inter cætera ponitur, vetitq; Diliges amicum tuum sicut teipsum. Deinde idem interpretabantur significati in lege, quòd toties in ea præcipiatur ne fœdus inirent cum gentibus habitantibus in terra Chanaan, sed eas fine omni miseratione delerent è terra. Verùm neque has, neque alias gentes iussi sunt odisse, nec in genere vsquam præceptum legimus odio habere inimicum, cùm inimici ex fratribus quotidie existant. Imò contrà alicubi lex præcipit, inimico qui ex gente Israelitica esset, aut inter Hebræos habitaret, amicitiæ signa exhiberi. Nam Exodi 23. sic præcipitur, Si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti reduc ad eum. Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non exegit tamen lex vetus signa amicitiæ similiter aliis gentibus exhiberi, imò quibusdam gentibus voluit odij signa, qualia sunt occidere & persequi, ostendi. Itaque Dominus & aufert peruersam legis additionē factam per Scribas & hoc addicit legi veteri quòd velit etiam diligendos esse à nobis, quantumuis externos & alienos. Vnde dicit, *Si salutaueritis fratres vestros tantùm*, &c. nimirum quòd sic Iudæi facerent. Cùm enim dicitur in lege, diliges proximum tuum, nomine proximi non solùm significatur qui est nobis sanguine propinquus, vel amicus, quemadmodum intellexerunt Scribæ, sed secundum Hieronymum. Augustinum, & Theophylactum nomine proximi significatur omnis homo, eò quòd ex eodem parente omnes simus nati, atque ad eandem facti Dei similitudinem & ad eandem omnes vocati hæreditatem cœlestem. Verùm quanquam his rationibus rectè omnis homo proximus alteri dicitur, tamen si vsum nominis Hebraïci correspondentis nomini, proximus, in scripturis obseruauerimus: videbitur in hoc præcepto per proximum non significari omnis homo aut saltem non his rationibus. Est autē ꝓ nomine proximus, in hoc precepto, apud Hebræos רע Reach, vel, רעה Ree, quod nomen propriè quidem significat amicum, tamen sicut nomen fratris apud Hebræos ponitur generaliter pro quouis: ità & nomina illa pro quouis ponuntur socio, aut quouis cum quo aliqua societas aut conuersatio contingit, adeò vt & de inanimatis inter se iunctis, vel aliquem ordinem habentibus dicatur. Nam Geneseos 15. vbi nos legimus de Abraham, quòd tollens vaccam, capram & arietem triennes diuisit ea per medium & vtrasque partes cōtra se alterutrum posuit: Hebræa habent, quod vnumquodque membrum posuerit è regione proximi sui, id est, alterius medietatis. Sic Geneseos 12. vbi nos legimus, Dixitque alter ad proximum suum, Hebræa habent, Et dixerunt vir ad proximum suum, id est, vnusquisque socio suo, vel alius alij. Itaque Ree Hebræis, ἑταῖρος, Græcis, & Latinè proximus, est propriè is qui tibi qualibet ratione coniunctus fuerit. Ratione cognationis, siue aliàs arctioris amicitiæ, sicut Ionadab dicitur Reach Ammonis, siue quia amicus, siue quia etiam consanguineus: erat enim filius fratris Dauid: sic & dicitur fuisse Ree Dauidis, hoc est, amicus eius. Ratione sodalitatis, quomodo Iudic. 14. sodales dati Samsoni dicuntur רעים Mereehou, id est, proximi eius. Ratione vicinitatis, quomodo Exodi 11. iubebantur Hebræi egressuri ex Ægypto, petere vasa argentea & aurea, & vestes, quilibet à proximo suo, & quæ-

libet à proxima sua. Nam & ibi idem vocabulum ponitur. Et in summa, cum quo quicquam tibi negotij fuerit, quique quauis ratione tibi adiunctus fuerit, eum scriptura vocat Reach, proximum. Ita qui inciderat in latrones, vbi conspectus fuit à Sacerdote Leuita, atque iam factus fuerat ipsis proximus: ita & Samaritano, licet iste solus illum agnouerit, esse proximum. Itaque dum præcipit Dominus diligere proximum, intelligendum ipsum velle, vt quemuis quacunque ratione nobis adiunctum diligamus. Iam adiunguntur nobis quidam vinculo cognationis & affinitatis, alij vinculo ciuitatis aut religionis, alij sodalitatis, alij vicinitatis, alij officij vinculo, nonnulli tantùm fortuito congressu, denique plerique necessitatis vinculo, vt quorum necessitatem subleuandam Deus offert, quemadmodum Samaritano, vulnerati illius, & diuiti epuloni Lazari fuit oblata necessitas. Ergo vt quisque Christianus cognatum, ciuem, vicinum, sodalem, comitem aut tantùm fortuitò incidentem nactus fuerit: sic dilectionis officia illi tum pro sua portione, tum pro illius necessitate, & loci exigentia exhibere præcipitur, idque cuiuis alteri præstare quod sibi ab aliis præstitum vellet. Vnde consequitur, & eos qui ex professo hostes nostri sunt, proximos esse nobis secundùm scripturæ vsum, imò ideo iam sunt proximi, quia inimici. Nam hac ratione fit vt cum eis intercedat nobis aliquod negotium & conuersatio. Porrò quanquā hæc sit phrasis linguæ sanctæ, vt quemuis cum quo aliquid nobis intercedit, fratrem vel proximum vocet: videri tamen potest diuina prouidentia factum vt hæc esset linguæ huius phrasis, vt nominibus illis admoniti ad amandum quosuis prouocaremur, cogitantes nimirum id eos verè esse quod dicuntur, idque non solùm ob coniunctionem & consuetudinem vitæ, sed etiam ob eas causas quæ superius dictæ sunt, ad quas respicitur nostri Catholici scriptores. Itaque cùm in hoc præcepto dictio Hebraïca pro qua nos proximum habemus, ex sese sit ambigua, & nunc amicum significet, nunc quemuis alium: Scribæ in priori significatione illam interpretabantur: at noster cœlestis Magister in altera significatione docet accipiendam, vt intelligatur præcipi dilectio quorumuis.

Quis proximus.

EGO AVTEM DICO VOBIS QVI AVDITIS: *f* DILIGITE INIMICOS VESTROS.] Quoniam nouis artibus opus est, vt hæc integræ dilectionis doctrina præcipiatur, adeò vt qui illis carent, etiamsi hæc audiant, nequeant tamen intelligere, bene dicit Dominus, *Vobis dico qui auditis.* Tria autem præcepit inimicis exhibenda, quorum primum nempe diligere, ad cor pertinet: secundum, nempe benefacere, ad opus: tertium, nempe benedicere, id est, bene precari & orare, ad linguam. Neque enim vera est dilectio, quæ operibus non demonstratur: neque dilectionis externa indicia Deo sunt accepta, si non ex vera interioris animi dilectione procedant. Porrò quò ad nouam hanc dilectionem à qua natura vitiata satis abhorret, extimularet, duabus vtitur rationibus efficacissimis ad id persuadendum, quarum prior est ex imitatione patris cœlestis desumpta. Quid enim optari possit diuinius atque beatius, quàm esse filium cœlestis patris, eumque operibus referre! Id autem consequimur per dilectionem inimicorum. Proinde dicit, *vt fitis filij patris*

patris vestri. Quod quidem vel accipiendum est in hoc sensu, vt declaretis vos esse filios patris vestris, referentes, scilicet, illum vestris operibus. Vel vt hoc modo per imitationem sitis filij patris vestri, qui iam hoc facti estis per gratiam & adoptionem. Nemo enim iam rectè diligere potest inimicos, qui non sit factus Dei filius: sed qui iam filius factus est, id quod est, esse se declarat dilectione inimicorum: & qui per gratiam factus est Dei filius, noua iam ratione filius fieri dicitur dum patrem imitatur. Nam ratione imitationis dicitur quis filius, quomodo nos dicimur filij Abrahæ. Altera ratio est, quia qui inimicos non diligit, sed tantùm amicos, nihil præclari facit, nec mercedem aliquam meretur à Deo, cùm nihil faciat quod non idem faciant publicani, peccatores, & Ethnici quique. Et quidem quos prior ratio non mouet, ita vt putent se non posse perfectissimi Dei perfectionem imitando præstare, efficaciter mouet secunda ratio, vt illis se meliores declarent, præ quibus meliorem post hanc vitam expectant mercedem & gratiam, & illis nolint esse similes, quorum mores & nomen detestantur. Quod autem in priori ratione Dominus declaraturus Dei patris benignitatem erga malos, profert ortum solis, & pluuiæ descensum super bonos & malos, non ideo fecit, vt ostendat tantùm communia dilectionis indicia non subtrahenda inimicis, quamuis hæc minime sint subtrahenda. Nam & singularia ac propria beneficia exigit, videlicet salutationem, & complexum, mutui donationem, & orationem. Sed ideo illorum Dei beneficiorum singulariter meminit, quòd illa rudibus qualibus loquebatur, apertissimè constabat iustis & iniustis esse communia. Deinde, quòd nulla alia sint Dei beneficia, quæ magis ex æquo omnibus sunt communia. Postremùm, quod illa omnium aliorum beneficiorum Dei temporalium sint causæ. Nam quicquid terra nobis profert, solis calore ac pluuiæ irrigatione producitur. Quod autem in secunda ratione dicitur, *Si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis*, vel, vt habent Græca, *habetis*, non sic est accipiendum, quasi dilectio amicorum non possit esse meritoria, sed cum exclusione est accipiendum. Si tantùm diligitis eos qui vos diligunt: sicut eam exclusionem postea exprimit dicens, *Si salutaueritis fratres vestros tantùm*, &c. Dilectio enim amicorum, quæ se ad inimicos non extendit non est apud Deum meritoria, tum quòd iam hic suam recipiat mercedem, nempe mutuam eorum quos diligit dilectionem: tum quòd diligere diligentem se, est potiùs rependere vicem quam mereri mercedem. Illa autem oratio quæ apud Lucam ter occurrit, quæ vobis est gratia, dupliciter accipi potest. Primò, vt sit sensus, quæ vobis gratia habenda est, hoc est, quid debetur vobis à Deo beneficij & laudis: sicque idem erit cum eo quod habet Matthæus, quam mercedem habebitis; Secundò, vt sit sensus, quam gratiam feciſtis quisdve gratuitum, aut quod beneficium præstitistis, cùm id quod facitis, vel eo faciatis animo vt paria recipiatis, & proinde non sit gratuitum, sed meritorium ac seruile: vel vt vicem debitam rependatis, Sicque acceptum coincidit cum eo quod habet Matthæus, quid amplius facitis? id est, quid eximium aut quid supra cæteros facitis?

MVTVVM DATE, NIHIL INDE SPERANTES.] Hac sententia Dominus non exigit, vt dum mutuum damus, ne speremus quidem id rursum nos accepturos quod mutuo dedimus. Nisi enim id speraremus, iam non mutuum dicendum esset, sed donatitium. Nec rursum Dominus his verbis vsurarium quæstum directè interdicere voluit qui etiam in veteri lege fuit prohibitus, sed verus huius sententiæ sensus petendus est ex sententia præcedente, cui hæc opponitur. Dixit enim prius, *Si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores peccatoribus fœnerantur*, id est, mutuum dant: (est enim Græcis, δανίζουσιν, idem verbum quod priùs transtulit, *mutuum dederitis*) vt recipiant æqualia, vel paria & similia. Ex qua posteriore parte patet illud, *si mutuum dederitis, à quibus speratis recipere?* sic debere accipi: à quibus speratis recipere similem vicem, videlicet vt & ipsi suo tempore vobis mutuum dent, aut aliud simile beneficium præstent. Quare quod postea ex opposito dicitur, *Mutuum date, nihil inde sperantes*, intelligendum de spe, similis vicis & beneficij. Vult enim mutuum dandum etiam his à quibus, præter ipsam mutui redditionem, non speremus similem vicem aut quoduis aliud beneficium consequi. Non quòd sperare aliquid tale sit peccatum, nisi speretur tanquam debitum, (sic enim incurreretur peccatum vsuræ mentalis) sed quòd nihil mereamur apud Deum: cùm his tantum mutuamus à quibus speramus recipere, sicut nec cum quouis modo cum tali intentione aliquibus benefacimus. Nam hæc pars, *nihil inde sperantes*, non solùm referenda est ad, *mutuum date*, sed etiam ad verbum, *benefacite*. Vult enim nos benefacere etiam his à quibus nullum beneficium expectamus, similiter & mutuare, vt dum non accipimus hic mercedem ab hominibus, accipiamus mercedem multam & magnam à Deo,

ESTOTE ERGO VOS PERFECTI ET MISERICORDES, SICVT ET PATER VESTER.] Ex omnibus præcedentibus hanc iam Dominus infert conclusione, argumentum hoc totum complectentem & finientem, in hunc sensum, ergo vt verè sitis filii altissimi, ac benignitate vestra superetis eos præ quibus meliorem expectatis mercedem, estote vos perfecti. Quod Lucas habet, *estote misericordes*. Dominus enim locutus fuit de perfectione dilectionis pertingentis ad quoslibet, quam æmulandam in Patre cœlesti proponit, ne contenti, scilicet, essent mutila & imperfecta filiorum huius sæculi dilectione & benignitate, qui benignitantum sunt in eos à quibus sperant vicem rependendam. Nam in aliis quomodo, præstare possimus perfectionem Patris cœlestis: Hæc autem perfectio directionis nihil aliud est quàm misericordia & benignitas, propensum reddens hominem ad commodandum & iuuandum omnes nostra ope indigentes. Non enim hîc, misericordes, nomen accipi videtur strictè, vt virtutem illam singularem, quæ misericordia dicitur, significet, qua alienis miseriis & necessitatibus indoleſcimus, sed quomodo frequenter accipitur in scripturis, vt sit idem quod beneficus & benignus, & respondeat apud Hebræos dictioni, חסיד hhasid, sicut etiam misericordia sæpe accipitur pro quouis beneficio, respondens scilicet dictioni Hebraicæ חסד hhesed. Vnde qui raro & egregio beneficio se affectum à

Domino

Domino vel homine voluit significare, eum memorat scriptura dicere solitum, (vt nostra quidem versio reddere solet) fecit mecum misericordiam, quod tamen perinde est atque, adfecit me singulari beneficio. Sic Genes. 20. dicit Abraham Saræ, Facies mecum misericordiam. Et Genes. 21. dicit Abimelech Abrahæ: Iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi. Et hic etiam postquam Lucas dixit patrem cœlestem benignum esse erga malos & ingratos, deinde infert, *Estote ergo misericordes, sicut & Pater vester misericors est.* Vnde satis patet illi idem esse, benignum & misericordem esse. Et tamen etiam propriè accipiendo misericordiam, ad eam pertinet diligere & benefacere inimicis, vt scilicet quis misertus graui ipsorum, quo laborant malo odij, studeat eos beneficiis sibi demereri & sanare, secundùm consilium Sapientis, qui dicit, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, & si sitierit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. Porrò cùm dicit Dominus, *estote ergo vos perfecti*, non intelligendum est Dominum tantùm loqui de perfectione tali quæ est consilii Euangelici, qualis est illa de qua dicitur, Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, quasi omnia quæ præcesserunt de dilectione etiam speciali inimicorum, sint purè consilij, & non præcepti. Sunt enim & hæc partim consilij, partim præcepti, quemadmodum de præcedentibus quibusdam dictum est: & talia planè, vt nisi ea obseruemus, & sic iustitiam Pharisæorum & Scribarum perficiamus ac superemus, non ingressuri simus regnum cœlorum, quemadmodum Dominus in principio promisit. Sciendum ergo omnes sub peccati reatu obligari ad dilectionem inimicorum, quòd attinet ad communia dilectionis indicia: quòd verò ad specialia indicia pertinet, etiam obligari, cùm necessitas vel promouendæ gloriæ Dei, vel iuuandi eos occurrit: extra verò huiusmodi necessitatis casum, consilij est, & eximiæ perfectionis Euangelicæ, specialia eis dilectionis indicia & beneficia exhibere. Qui autem ex animo omnium quærit salutem, omnibúsque prodesse cupit, quique etiam suæ saluti securè cupit prospicere, is apud se non anxiè pensabit, num necessitas exigat benefacere amico, an vtilitas tãtum suadeat, sed quantum in se est, pro viribus, omni oblata occasione, quibuslibet prodesse studebit, certus hac ratione se Deo fieri simillimum, illumque se sibi demereri, quantumuis ingrati vel impotentes ad remunerandum sint homines quibus benefacit. Et quidem in hoc maximè præcepto deberemus Christiani id præstare, quòd cuiusque sectæ homines faciunt, quomodo Platonici ea maxime tuentur, quæ peculiariter Platonis sunt dogmata. Hic enim locus Christianæ philosophiæ proprius est. Vbi enim obsecro, & apud quos alios homines inuenitur, vt quis conuitiis affectus bene precetur, maledictis lacessitus oret, si spolietur vna veste, alteram spolianti addat. Quæ igitur propriè nostra sunt, in hæc ac curatius incumbamus. Et tamen quod ruborem nobis meritò iniiciat, à quibusdam philosophis gentilibus, inuenire licet hæc Christi præcepta, quamuis imperfectè, adimpleta & præstita esse, quemadmodum narrat D. Basilius de Pericle, de Euclide Megarensi, de Socrate, qui percussus, alteram præbuit maxillam. De Alexandro, virginum pulcherrimarum conspectum fugiente, ne ab earum aspectu caperetur. De Clinia, iusiurandum etiam verum recusante.

Lib. de aptè audiendis ex Gentilium libr.

DOCET QVOMODO FACIENDA ELEEMOSINA, QVOmodo item orandum & ieiunandum. Matth. 6. CAP. XLI.

Attendite ne iustitiam vestrã faciatis corã hominibus, vt videamini ab eis, alioquin mercedẽ nõ habebitis apud patrẽ vestrũ qui in cœlis est. Cùm ergo facis eleemosynã, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciãt in synagogis & in vicis, vt honorificẽtur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suã. Te autem faciente eleemosynã, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: vt sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus qui videt in abscõdito, reddet tibi. Et cũ oratis, nõ eritis sicut hypocritæ qui amãt in synagogis & in angulis platearũ stãtes orare, vt videantur ab hominibus. Amẽ dico vobis: receperũt mercedẽ suã. Tu autẽ cùm oraueris, intra in cubiculum tuũ, & clauso ostio ora patrẽ tuum in abscondito & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici faciunt: putant enim quòd in multiloquio suo exaudiãtur. Nolite ergo assimilari eis, scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cœlis sanctificetur nomen tuũ. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra. Panem nostrũ supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos induc as in tentationem, sed libera nos à malo. Amẽ. ‖ Si enim dimiseritis hominibus peccata eorũ, dimittet & vobis pater cœlestis delicta vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Cùm autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes, exterminant enim facies suas, vt pareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam. Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiuna, sed patri tuo qui est in absconso: & pater tuus qui videt te in absconso, reddet tibi.

Luc. 11. 83.

B. 11. 112.

ATTENDITE NE IVSTITIAM VESTRAM FACIATIS CORAM HOMINIBVS, &c.] Postquam Dominus in superioribus ostendit quibus in rebus Christianorum iustitia excellere debeat iustitiam Scribarum & Pharisæorum, nunc docet quomodo eandem iustitiam excellere debeat in modo & intentione faciendi ea quæ sunt discipulis suis cum illis communia. Erat enim tacita quædam pestis, quæ ferè vitiabat omnia Pharisæorum benefacta, sic vt apud Deum nullam

nullam omnino laudem promererentur, quòd, quemadmodum postea dicit Dominus, omnia opera sua facerent vt viderentur ab hominibus. Ab hac igitur peste suos iam studet Dominus immunes facere, ordinem sanè seruans conuenientem. Siquidem, vt habet Chrysostomus, superfluum fuisset, si priusquam aliquid sanctorum operum facere suasisset, quomodo ea facerent, & quemadmodum singula exequerentur, doceret: postquam verò in studium philosophiæ induxit, tunc iam pestem quæ bona operantibus assistere & latenter etiam obrepere consueuit, interimit. Non enim vanæ gloriæ pestis ferè gignitur, nisi cùm plurima præceptorum fecerimus. Docet autem de modo eleemosynæ, orationis, & ieiunij, quòd hæc sint precipua religionis externa opera, in quibus ferè solet vanæ gloriæ pestis nasci & cohabitare, & sub quibus omnia externa virtutum opera facilè comprehenduntur. Nam eleemosyna, præcipuum est eorum operum quæ sunt ad proximum, oratio præcipuum opus cultus diuini, ieiunium verò præcipuum eorum operum quibus in nobismetipsis carnem castigamus, & spiritui subiicimus. Priùs autem quàm de singulis horum tractet, in genere docet iustitiam, hoc est, iustitiæ opera non facienda pro aucupanda humana gloria, idque secundùm nostram lectionem. Nam pro iustitiam Græci habent eleemosynam, sed nostram lectionem sequuntur Augustinus & Hieronymus. Bene autem in hac Domini sententia annotandum imprimis quod dicit, *attendite*. Illo enim nos monere voluit cauere nobis à vanæ gloriæ studio, veluti ab insidiosissimo, periculosissimo & perniciosissimo simul serpente, cuius nocumẽtum effugere non possit nisi qui tota mente prorsus vigilet. Nã, vt habet Augustinus in regula, alia quæcunque iniquitas in malis operibus exercetur vt fiant: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur vt pereant. Et, vt habet Chrysost. in 2. expositione in Matthæum, præ omnibus vitiis carnalibus periculosius est in hominibus vanæ gloriæ vitium. Cùm enim omnia mala seruos diaboli vexent, concupiscentia vanæ gloriæ magis vexat seruos Dei, quàm seruos diaboli. Notandum secundò, non vetare Dominum ne iustitiam nostram faciamus coram hominibus. Hoc enim contrarium esset illi quod superiùs præcepit, *luceat lux vestra coram hominibus*. Sed vetat iustitiam facere coram hominibus, eo fine, eaque intentione videamur ab eis, quod iam non est contrarium superiori præcepto quo dicitur, *Sic luceat lux vestra coram hominibus vt videant opera vestra bona*. Non enim hoc voluit esse finem operum bonorum factorum coram hominibus, sed id quod adiecit, nimirum vt glorificent patrem cœlestem. Deinde non dixit ibi, Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videamini ab eis, sed, vt videant opera vestra bona. Aliud est autẽ velle se videri, & aliud velle opera sua videri. Nam qui se vult videri ad hominibus, quemadmodum hic quidem accipitur videri ad hominibus, suam quærit gloriam ad hominibus, ita vt in ea propter se delectetur & quiescat. Alioqui enim qui rectè operatur etiã vt videatur ab hominibus, atque ab eis laudetur & eis placeat, sed eodem fine quo prius voluit Dominus opera nostra videri ab hominibus, nimirum vt glorificetur in illo Deus, & per ipsum ad imitationem virtutis alij prouocentur, rectè facit. Itaque quærendum vt videamur ab hominibus, & non quærendum vt videamur ab eis, sicut Paulus dicit se hominibus non placere, & rursum per omnia omnibus placere. Porrò quomodo non possimus rectè operari vt videamur ab hominibus, ostendit satis Dominus in eo quod addit, *Alioquin mercedem non habebitis*, &c. In hoc enim demonstrat illud nos cauere oportere ne humanam laudem pro nostrorum operum mercede quæramus. Sensus enim est, Alioqui si feceritis iustitiam eo fine vt videamini, non habebitis mercedem apud patrem, vt qui ei non laborastis, quique iam operum vestrorum mercedem ab hominibus accepistis, & expectastis. Non dicit autem Dominus, Alioqui damnabimini, vel rei eritis gehennæ ignis, siue quòd frequenter non sit damnabile, sed veniale tantùm peccatum, appetitus humanæ laudis ex bonis operibus, siue potiùs quòd proprium damnum boni operis sit amissio mercedis à Deo reddendæ. Sic enim ostendit huiusmodi bona in speciem opera, vana esse, & frustrà fieri, vt quæ eam non consequantur mercedem, ad quam consequendam ex natura ipsa sunt ordinata. Bene autem non dicit, mercedem non habebitis à patre, sed *apud patrem vestrum*, significans, scilicet, bonorum operum mercedem iam apud Deum repositam esse etiam antequam detur, vt tuti de mercede in bonis operibus minùs simus segnes. Et bene quidem patrem semper potiùs nominat quàm Deum, vt hoc nomine magis nos excitet ad studium placendi Deo. Quis enim bonus filius non patri potiùs suo eique cœlesti placere studeat, quã quibuslibet hominibus, qui cùm sint mortales necesse est & mercedem ac laudem illorum mortalẽ esse, vanámque & caducam, cùm contrà mercedem quæ apud patrem qui in cœlis est, reponitur, necesse sit cœlestem esse, immortalem ac solidam?

CVM ERGO FACIS ELEEMOSYNAM, NOLI TVBA CANERE ANTE TE, &c.] Speciatim iam de tribus his externis acturus bonis operibus, eleemosyna, oratione & ieiunio, in singulis priùs docet quomodo hæc non sint facienda more Pharisæorum & hypocritarũ: deinde, docet quomodo rectè sint faciẽda. Et de eleemosyna quidem auspicatur, quòd in fine præcedentis capitis ad benefaciendũ & misericordiam inuitauerit exẽplo misericordis patris, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. De hac ergo vetat, ne eam facturus more hypocritarum, tuba canat ante se. Mos enim erat antiquus, tubæ sonitu pauperes conuocare ad locum & tempus eleemosynæ. Et rationabiliter hic mos erat institutus, ad tollendam incertam mendicantium vagationem, & vt nemo egenus à beneficio excluderetur: sed abutebantur hoc more Pharisæi, hac ratione captantes sese commẽdare hominibus tanquã misericordes. Vnde non simpliciter vetat Dominus tuba canere, sed eo modo quo hypocritæ faciunt, nimirum vt honorificentur ad hominibus. Intentionem enim Dominus magis vult prohibere quàm externam illam actionẽ. Est autem nomen hypocrita, Græca dictio, significans idem quod simulator. Vnde hoc nomine apud Græcos dicebantur singulariter mimi & histriones, qui comœdias & tragœdias agentes, aliud se esse simulabãt quàm re vera erant. Hoc ergo nomine in scripturis maximè Euangelicis appellantur à Domino simulatores sanctitatis, siue quod nomẽ hypocrita, generaliter quemuis simulatorem significet, siue etiã respectu habito ad fabularum

bularum actores. Nã quemadmodum hi apud populum in theatro alienam personam mentiuntur, captantes sua actione popularem fauorem: ita sanctitatis simulatores sese veluti in theatrum exponunt, alienam personam exprimentes, ac hominibus ficta illa persona sese commendare studentes. Certe quod ad histrionicam gesticulationem attines, bellè, quadrat quod modò dixerat, ὡρὸς τὸ θεαθῆναι, id est, vt spectentur, quod actorum & mimorum est, vnde & theatrum dicitur. In veteri autem testamento cùm occurrit nomen hypocritæ, vt in Iob sæpe, & aliquando in Isaia, non necessariò significat huiusmodi simulatorem sanctitatis, cum Hebræa dictio significet etiam apertè impium hominem, vnde quidam illis locis quibus Hieronymus vertit hypocritam semper vertunt impium. Sanè in proposito bene hypocrita dicitur & simulator, qui eleemosynas largitur vt honorificetur ab hominibus. Non enim id est in corde quod exterius simulat, hoc est, misericors, sed crudelis potius & immisericors, vt qui non motus miseriæ ordiæ affectu, sed laudis auiditate agit quod agit, eóque magis est crudelis, quòd ex aliena miseria & ignominia propriam laudem & gloriã venatur. Nomen autem, *synagogis*, hoc & sequenti loco vbi de oratione fit sermo quamuis possit accipi pro certis illis domibus in quibus conuenerunt Iudæi ad audiendam legem, rectius tamen videtur accipi generalius pro quibuslibet conuenticulis, qualia etiã in foro & plateis fieri solẽt. Quod autem sequitur: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*, laudem scilicet humanam ob quam consequendã operati sunt, non sic accipiendum quasi illorum fallacia & simulatio non sit acceptura à Deo mercedem ei debitam, supplicium scilicet æternum, sed quod opus eorum quatenus bonum est, nullam accipiet à Deo mercedem, præter eam quam ab hominibus tulit: fallacia verò quæ coniuncta est ei operi, à Deo qui eam cognoscere potest solus, punietur.

TE AVTEM FACIENTE ELEEMOSYNAM: NESCIAT SINISTRA TVA, &c.] Tropus quem certum est esse in his verbis, *nesciat sinistra tua*, variè explicatur. Augustin. enim postquam reiecit triplicem interpretationem eorũ qui per sinistram intelligunt vel infideles, vel inimicos, vel vxorem, intelligit per sinistram hîc significari delectationem vel appetitionem laudis humanæ, per dexteram verò, intentionem implendi diuina præcepta, ac tunc sinistram scire quid fecit dextra, cùm conscientiæ facientis eleemosynam miscet se appetitio laudis humanæ. Nesciat ergo sinistra tua quid faciat dextera tua, id est, inquit, non se misceat conscientiæ tuæ laudis humanæ appetitus, cum in eleemosyna facienda diuinum præceptum contendis complere. Eundem sensum indicat & Hieron. in comment. dicens: Quodcunque feceritis boni operis, debet sinistra nescire: si enim illa scierit, statim dextera opera commaculantur. Habet & similem interpretationem Chryso. in 2. expositione, intelligẽs rursum, quemadmodum superius per sinistram manum, carnis voluntatem: per dexteram, voluntatem rectam animæ. Adiicit autem eodem loco, in libro Canonum, qui est de episcopis, interpretari dexteram, eos qui sunt ad dexteram Christi: sinistram verò, eos qui sunt ad sinistram Christi, infideles scilicet, & iniquos, coram quibus non sit facienda eleemosyna, cùm Augustinus tamen & ipse Chrysost. in 1. expositione, quæ verè eius est, hanc interpretationem omnino reiiciant. Nec inuenitur illa interpretatio in Canonibus Apostolorum qui iam habentur. Porrò secundùm dictam Augustini interpretationem quod sequitur, *vt sit eleemosyna tua in abscondito*, consequenter sic ab ipso Augustino intelligitur, vt sit eleemosyna tua in ipsa conscientia quæ oculis hominum abscondita est, in qua non est eleemosyna eorum qui appetitu laudis humanæ eam faciunt. Illa enim tantùm est *in externo opere*: Secundum ergo hanc interpretationem in illa tropica locutione, *nesciat sinistra*, &c. est metaphora. Quo tropo quidam etiam hoc modo intelligunt, vt per sinistrã, familiares, quiq; homini proximi esse solent, accipiantur, & sit sensus: Adeo secretè eleemosynam facito, vt ne familiares quidem tibi conscij sint eius quod agis. Verùm simplicius fuerit hanc orationem accipere cum Chrysostomo per hyperbolem, vt sit sensus: Tantum abest vt aliis ostentes quod agis: vt si fieri potest ipse nescias, ac tui facti obliuiscaris, vt eleemosyna tua sic planè sit in abscondito, id est, sit omnino secreta. Secundum has autem duas posteriores explicationes, hæc doctrina Saluatoris dupliciter accipi potest, videlicet vt præceptum, vel vt cautela. Si accipiatur vt præceptum, ad intentionem referri debet. Non enim præcipitur vt omnino secreta sit eleemosyna: sed vt intentio facientis aliena sit ab eo, vt quærat videri ab hominibus, & quantum ad se spectat, in abscondito fiat, ita vt non fiat in publico, propter causam ad se pertinentem, sed vel propter Dei gloriam aut aliorum ædificationem, aut proximi occurentis in publico subleuandam inopiam. Si autem accipiatur vt cautela, instruimur vt nostræ infirmitati consulentes, ne obrepat in eleemosyna vana gloria, studeamus quàm secretissime fieri potest eleemosynas facere. Dicendum ergo de hac Christi doctrina, esse quidem eam secundum literæ sensum, cautelam & consilium conueniens maximè infirmioribus, omnibus tamen etiam accommodum, nisi iusta aliqua ratio exigat in manifesto fieri eleemosynam, secundùm verò Domini præcipuam intentionem, præceptum esse omnibus seruandum, qui Deo placere voluerint. Sic & de his dicendum, quæ in sequentibus dicuntur de orantibus & ieiunantibus. Hac autem sua doctrina plus iam exigit, quàm priùs, cùm vetuit iustitiam fieri coram hominibus, vt videamur ab eis. Cùm enim plerunq; quis recta intentione bonum opus incipias, sed inter agendum aut postea obrepat cõplacentia laudis humanæ, cautos nos esse vult & prouidos, vt etiam vanæ gloriæ locus non sit obrependi, ac proinde si quãdo propter opus necessario publice factum obrepat, mox eam menti extirpandã. Porro vt de secretæ eleemosynæ mercede securi simus, adiicit: *Et pater tuus qui videt in abscondito*: id est, qui videt conscientiam tuam, & quæcunque in abscondito facis, reddet tibi mercedem quam non expectasti ab hominibus. Græca verò addunt, *reddet tibi in manifesto*: & in isto loco, & duobus sequentibus locis, quomodo etiam legit Chrysost. & Theophyl. cùm tamen contrà Augustinus hanc partem dicat suo tempore repertam in libris Latinorum: non autem in libris Græcorum, vnde nec exponendam arbitratur. Habet autem aliquid momenti ea pars, si adiiciatur. Sic enim significatur futurum vt qui hîc humanam fugit gloriam, eandem longè celebriorem & auctiorẽ consequatur. Nam qui hîc gloriam

hominum venatur, à paucis quidem illam consequi poterit: qui verò eam fugerit, præter mercedem cœlestem quam à Deo obtinebit, omnibus etiam, hominibus in nouissimo die reddetur conspicuus.

ET CVM ORATIS, NON ERITIS SICVT HYPOCRITÆ, &c.] De oratione, altera parte religionis, quam & ipsi Pharisæi strenuè simulabant, vt patet ex iis quæ Matthæi 23. dicuntur à Domino, similia docet his quæ iam docuit de eleemosyna, nisi quòd in precatione non solùm doceat suos alienos esse à vitio hypocritarum Pharisæorum, sed etiã ab altero vitio, Ethnicorũ scilicet. Quod ergo attinet ad priorem partem: in qua docet non ad ostentationem precationi insistendum, sed secretè coram Deo orandũ, eisdem vtitur argumẽtis, quibus vsus est contra eleemosynæ ostentationem, nimirum quod hypocritarum esse dicat sese ostentare hominibus, ipla nominis abominatione ab imitatione virij longissimè auocans, quodq; mercedem alià non sint recepturi, quàm eam quam ab hominibus quæsierunt, qua nihil est vanius & inanius. Contra verò docens, secreta oratione Deo nos commendari, cui meritò studendum vt placeamus: tum quòd pater sit, tum quòd solidior & augustior sit merces quam suis cultoribus redditurus est. Bene autem Dominus explicare volẽs affectatam à Pharisæis humanam laudem, dicit, *amant stantes orare*. Non enim hic φιλᾶσι pro solent, positum esse videtur, quemadmodum vult quidam: sed sic dictum videtur, *Amant stantes orare*, quemadmodum postea dicitur à Matthæo, *Amant vocari ab hominibus rabbi*. &: *Amant primos recubitus*: &c. Porro anguli platearum, de quibus hìc est sermo, non sunt platearum recessus, vt quidam volunt, sed flexus platearum, veluti iuxta compita & trivia. Bene ergo dicit, in angulis, & in angulis non vicorum, sed platearum, hoc est latarum viarum. Ibi enim maximus est diuersorũ hominum cõcursus. Quod dicit stantes orare, vel significare voluit per statione eos quæsisse videri à pluribus, vel potius ideo stantes dicit, quòd stare inter orandum communis tunc esset orantium situs, quemadmodum apparet ex parabola de Pharisæo & Publicano orantibus in templo. Quòd autem dicit Dominus. *Cùm orauerit, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito*, non sic accipiendum quasi in publico orare vetet, sed si simpliciter secundum literæ sensum istud accipiatur, dicendum, hanc Christi doctrinam cautelam esse & consilium quo quis effugere possit vanæ gloriæ pestẽ: quod quidem consilium dum seruari non expedit ad literam, vt potè cùm publicè orandum est in fidelium congregatione, pro officio publicè preces habendæ sunt, seruandum istud erit secundum præcipuam Domini in hac doctrina intentionem, nimirũ vt veluti soli existentes in publica oratione Deum solum spectemus, alieni à laudis humanæ desiderio. Nam sine hac intẽtione nihil etiam profuerit in conclaui clauso ostio Dominũ orare, veluti si quis cubiculũ ipsum fuerit ingressus, ostiumq; occluserit, vt intelligatur ab hominibus secretè oraturus. Conuentus enim fidelium ad orandũ publicè in certis locis, vt non est nouus mos, sed à veteri lege primum institutus exemplis Dauidis, Salomonis, & aliorum confirmatus, ac Pauli institutione cõmendatus, vt patet 1. Cor. 14. & 1. Timoth. 2. sic certè est Ecclesiæ Christianæ summè vtilis ac necessarius. Primùm vt ex solenni diuinorum beneficiorum commemoratione, omnium animi ad agendas gratias & precandum Dei misericordiam accendantur ardentius. Hinc toties in Psalmis Dauid se promittit in Ecclesiis benedicturum Dominum. Deinde, vt feruentioris alicuius exemplum, tepidorum socordiam excitet & dispellat. Præter ea, vt communibus precibus fraterna charitas foueatur & crescat. Postremùm, vt multorum consentientium simul oratio apud Deum sit acceptior & magis exaudibilis. Consultissimũ tamen & summè expedit cuiq;, priuatas sæpe preces (de quibus se dominus loqui satis significat, dum singulariter dicit, *Tu autem cùm orauerit*) in secretis fieri locis idq; non solùm ob eam causam quam hìc indicat Dominus, sed & ob alteram, nempe vt mens ab omni distractione libera ardentius, purius, & familiarius cum Deo colloquatur. Augustinus autem hunc locum, quo præcipimur oraturi intrare in cubiculum, & claudere ostium, per metaphoram piissimè & doctissimè intelligit, simili scilicet sensu quo intellexit eleemosynam debere fieri in abscondito, non conscia manu sinistra, vt scilicet intrare in cubiculum, fit in ipsum cor descendere. Nã & Psalmista corda, cubilia videtur appellasse, cùm dicit: Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. Quoniam autem parum est intrare cubicula, si ostium pateat importunis, claudendum etiam est ostium cubiculis nostri, hoc est, carnali sensui resistendum est, per quem tanquam ostium ea quæ foris sunt improbè se immergunt & interiora nostra appetunt. Hoc, inquam, ostium claudendum est, vt oratio spiritalis dirigatur ad patrem, quæ fit in intimis cordis, hoc est, in abscondito. Quem sensum priori tamen etiam intellectu posito, D. Hieronymus quoq; approbat, nisi quòd per clausum ostium intelligit compressa labia. Sic enim scribit: Et simpliciter intellectum erudit auditorem, vt vanam orandi gloriam fugiat. Sed mihi videtur hoc magis esse præceptum, vt inclusa pectoris cogitatione, labiisq; compressis oremus Dominum, quod & Annam in Regũ volumine fecisse legimus. Verùm hic sensus, etsi pius & ædificatorius non est, tamen præcipuè à Domino intentus cùm propositum Domini sit docere quomodo citra ostentationem fiat oratio, nõ autẽ quomodo fiat citra distractionem, cum debita attentione & deuotione. Porro in eo quòd dicitur *& pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi*: Dei misericordia cũ admiratione obseruãda, quòd pro eo quod; quod rogatur à nobis, merces promittitur bonis à Deo danda. Quis enim princeps mercede dignum putat quod à quibusdã rogatur, & non potius summum beneficium deputat se impendisse, quod orãti autẽ suiq; copiam exhibuerit? Hìc verò non dicitur, pater tuus donabit tibi, sed reddet tibi, veluti scilicet debitor nobis factus, & quia illum honoramus orando, magno vicissim nos honore remuneratur. Sic hìc philosophatur D. Chrysost.

ORANTES AVTEM NOLITE MVLTVM LOQVI, SICVT ETHNICI FACIVNT. &c.] Ab altero orationis vitio, quo Ethnici laborant, (hoc est externæ gentis homines veri Dei religione destituti. Nam hos scriptura Græca voce Ethnicos vocat) scilicet futili verborum profusione, auocat duobus argumentis: vno, quod temere in oratione verba prodigere, Ethnicorum sit, stultè putantium super multiloquium exaudiri. Sicut enim priùs fugienda assimilatione hypocritarum

Cùm orat. in publico ædibus mos antiquus & vtilis.

Psalm. 4.

rum, ita hic Ethnicorum vilitate & contemptu, auditorem Dominus absterrere voluit. Alterũ argumentum quo vtitur, est, quòd apud Deũ paucẽ non vsus sit multis verbis, vt qui ante quam precemur, nouerit quæ nobis sunt necessaria. Circa primam autem partem obseruandum, Dominum non præcipere ne multum diuq; oremus. Alibi enim docet semper orandum, & ipse aliquoties in oratione Dei pernoctauit. Rursum non præcipit vt orantes non loquantur, nec rursum absolutè vetat multum loqui in oratione, sed sicut Ethnici faciunt, qui multiloquio suo putant suam causam Deo notiorem fieri: aut sicut hominem iudicem, verbis adduci in sententiã & flecti, ideoq; orationem versibus mille compositam deferunt ad eum, eique recitant. Deinde obseruandæ dictiones Græcæ, correspondentes dictioni, *multiloquium* & illi orationi, *Nolite multum loqui.* Non enim hic est πολυλογεῖν, & πολυλογία, quæ dictio est apud Septuaginta in Pro-
Prou. 1. uerbiis, vbi nos legimus: *In multiloquio non deerit peccatum*, sed βαττολογεῖν & βαττολογία, quæ dictio nõ simpliciter multiloquium significat, sed nugacitatem, & futilem verborum profusionem, qualis est, cùm idem frequenter sine causa repetitum inculcatur. Deflexæ sunt enim hæ dictiones quodam à Batto Poëta, qui in hymnis à se conscriptis, eadem subinde inculcauit. Ad quod alluſit Ouidius libr. 2. Metamorph. cùm Battum iudicem facit eadem iterantem. *Sub illis montibus* (inquit) *erant, & erant sub montibus illis.* Cuius battalogiſmum ridiculè imitatus Mercurius: *Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis, ait.* Patet ergo non omne multiloquium hîc prohiberi, sed futile, & quod Ethnicorum more & errore fiat, nẽpe quod eligit quis veluti vtile sibi ad exaudition em. Chrysostomus autem, & hunc secutus Theophyl. intelligunt battologiam etiam esse nugacitatem & loquacitatem eam qua non vtilia possimus, sed temporalia, regnum terrenum, diuitias, honores, & similia. Verùm huc non respexisse Dominum patet ex eo quod dicit, *Putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur.* Porro circa secundam partem, illam scilicet, *Scit enim pater vester*, &c. sic scribit Hierony. Consurgit autem in hoc loco quædã hæresis, philosophorum quoque dogma peruersum dicentium, Si nouit Deus quid oremus, & antequã petamus scit quo indigeamus, frustra scienti loquimur. Quibus respondendum est, nos non narratores esse, sed rogatores. Aliud est enim ignoranti narrare, aliud petere scientem. Hæc ille. Sed rursum alia occurrit hîc quæstio, quam & August. proponit: Si ideo quia Deus pater omnia scit multis verbis in oratione vtendum non est, cur etiam paucis verbis vtendum est, vel his saltem quibus mox postea orare patrem docet? Deinde quomodo conueniẽs est hæc ratio qua reiicit multiloquium? Scit enim pater vester, &c. Dici enim posset, quòd quãuis sciat, tamen multis verbis vtendum est, vt flectatur ad dandum id quod opus est. Dicendum ad primum, nullis quidem verbis opus esse simpliciter in oratione, ad hoc vt quid à Deo impetremus. Deus enim cum sit spiritus, non verba attendit, sed ardens animi desiderium sine quo vocalis oratio non est apud Deum oratio. Paucis tamen verbis orandi formam nobis Dominus præscripsit, tum vt illis verbis nos doceret quas res animo petere deberemus à Deo, & quo ordine tum quòd vtile & aliquando necesse sit nobis in oratione verbis saltem paucis vti, quibus animus excitetur ad eleuandum se in Deum, aut animi iam in Deũ elati deuotio augeatur & continuetur. Ad quod quatenus etiam prolixæ preces vocales adiuuant, eatenus certè laudandæ sunt, nec hîc à Domino nomine multiloqui & battologiæ comprehenduntur. Ad secundum dicendum, Dominũ satis significare multis verbis non esse opus ad flectendum Deum, eo quòd patrem eũ vocet nostrum, & scire quæ opus sint nobis. Non potest enim pater bonus rogatus à filiis non facilè inclinari ad dandum ea quæ scit esse opus eis. Verum hîc rursum quæritur, cùm Deus & sciat quæ sunt necessaria, & pro pristina sua bonitate non possit non paratus esse ea dare etiam nó rogatus, quid opus est ad Deum fusa oratione? Cur etiam frequentem & assiduam requirit Dominus orationem: maximè cùm nihil aliud sancti possint velle, quam quæ Deus facere ab æterno decreuit, quæ facturus sit si etiam nemo eum roget? Dicendum, facilè quemq; intellecturum quis sit orationis piæ fructus & necessitas, si modò aduerterimus quid sit verè Deum orare. Cum enim verè orare aliquem, sit ab illo aliquid petere, nemo autẽ petat aliquid, qui non idem desideret, & desiderium sit animi affectus, non orat verè Deum, qui sine mente orationes vocaliter profert, nec qui etiã cum attentione mentis eas pronunciat, si non adsit eorũ quæ verbis significantur desiderium, sed is demùm verè Deum orat, qui ex animo aliquid ab illo desiderat, siue illud desiderium verbis exprimat, siue non. Quamuis enim sine verbis homo hominẽ communiter non dicatur orare, eo quòd non aliter constare possit facilè homini hominis desiderium: hominis tamen oratio ad Deum in solo interioris desiderij affectu consistere potest, quòd Deus internos recessus animi nostri perspectos habeat, animumq; in omnibus, vt est purus animus consideret, nec opus sit ei verbis quibus desideria nostra cognoscat. Vt autem ad desiderandum aliquid Deo animus noster qui terrenis curis & corpore isto quod corrumpitur degrauatur, excitetur & accendatur, primum & ante omnia necessaria est terrenarum curarũ depositio & abiectio ac auocatio mentis ab omni alia cogitatione. Quod quò commodius fiat, expedit vt locus secretus deligetur imò & obscurus, vnde quamminimum externarum cogitationum per sensus menti illabatur. Proximum fuerit, diligenter Dei beneficia quæ tum vniuerso hominum generi, tum peculiariter nobis contulit atque quotidie confert, expendere, vt sic in gratiarum actionem & laudem animus accẽdatur, & præterea in fiduciã impetrandi quibus opus erit. Tum conuenit vicissim in memoriam reuocare nostram infirmitatem, vilitatem, ac lapsus, & inopiam nostrã probè cognoscere: vt sic & fiducia collecta de Dei bonitate, & cognita nostra necessitate fiducialiter à Deo imperemus quæ necessitas petenda suggesserit, siue pro nobis, siue pro aliis. Quod si per sese animus exurgere non possit ad expendendum Dei bonitatem, & agnoscendum suam, aliorumq; pro quibus orandum est necessitatem, ad hæc promouenda non exiguum momentum habet præter reliquam scripturam, psalmorum maximè, necnon & aliarum sanctarum precum recitatio, precesq; consideratio. Hinc & D. Paulus in cœtu fratrum psalmorum & hymnorum vsum instituit, sed sic, vt in cordibus caneremus & psalleremus. Et Tertul. in Apologetico suo c. 36. memorat post ἀγαπας, id est,

Ephes. 5.
Colos. 3.

est, conuiuia, quæ alendæ & exercendæ mutuæ dilectioni gratia olim Christiani celebrabant, morē fuisse, vt post aquam manualem & lumina, in medium prouocaretur cauere, vt quisque de scripturis sanctis vel de proprio ingenio posset, & hinc probatum fuisse quomodo bibisset. Meminit & Plinius Iunior in epist. ad Traianum de Christianis, narrasse sibi eos qui Christiani fuerant, solitos fuisse stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo quasi Deo dicere. Pace Ecclesiis data, creuit hic psallendi vsus, rationabiliter certè ob causam superius dictam institutus, quamuis apud multos, proh dolor, in multos abusus videamus abiisse. Itaque vt ad institutum recurrat oratio: patet ex vera orationis ratione quàm varia sit eius & vtilitas & necessitas. *Orationis vtilitas.* Primùm enim ad hoc est vtilis & necessaria, vt moneamur omnia in manu Dei esse, eumq; bonorum omnium authorē, à quo solo assuescamus sperare quibus egemus, & gratias agere ob ea quæ accepimus. Secundò vt quæ solicitatione precum obtinuimus, cū maiori solicitudine seruare studeamus. Tertiò, vt desiderium vitæ cœlestis, quod per occupationē rerū terrenarū repelcit in nobis, subinde excitetur, quod maximè fit in oratione. Quartò, vt mens hominis per auersionem à reb. terrenis, & conuersionem ad Deum purgata, spiritualium donorum Dei fiat capax, & ex colloquio cum Deo in fide, spe, & dilectione Dei magis magisq; crescat, animaque Deo per interpellationis frequentiam familiaris effecta, diuinitatis quadam ratione particeps efficiatur. Quintò ad hoc confert, quòd inter orandum nobis velut Deo & conscientia exprobrante occurrunt, quæ contra Deum bonorum omnium authorem commisimus, vnde oritur humilitas animi, veraq; animum subit pœnitentia, & sanctum purius deinceps viuendi propositum concipitur, & omnibus modis studium innocentiæ & veræ pietatis in animo nostro incenditur. Postremùm, cùm etiam externa oramus, habet id quoque in se fructum amplissimum. Nam si impetrantur ea, orantes percepta Dei in se indulgentissima bonitate, mirum quàm hinc oblectentur, atq; in Dei amore accendantur. Si verò non impetrantur, mirificè consolantur, cùm quæ premunt mala Deo exponunt, ac vicissim discunt inter orandum non esse ipsis mala, ac proinde & ad ferendum ea fortiter durantur. Ex quibus omnibus constat frequentes sanctorum preces nec declarare Dei imperfectam bonitatem: vt more hominum flectēdus sit ambitione precum, nec præiudicare immutabili Dei voluntati & præfinitione omnium futurorum. Nam præfinijt etiam Deus quædam non dare nisi solicitatus nostris precibus, ad quas proinde suis præceptis nos adhortatur, & suo spiritu excitat. Patet & illud, nonnūquam prolixas preces vtiles esse, nonnunquam vero breuissimas, super quo est grauissima beati Augustini sententia in epist. ad Probam quæ est numero 121. de orando Deum, in qua sic scribit, Dicuntur fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen breuissimas, & raptim quodammodo iaculatas, ne illa vigilanter erecta (quæ oranti plurimum est necessaria) per productiores moras haberetur intentio, ac per hoc ipsi satis offendunt hanc intentionem, ficut non est obtundenda si perdurare non potest, ita si perduraverit: citò non esse rumpendam. Hæc ille. vbi & alia multa docte & grauiter tractat ad orationem spectantia. Postremùm, patet quàm sit detestanda multorum Christianorū peruersa consuetudo, qui non solùm laborant eo vitio, quod hîc in Ethnicis Saluator notat, sed huic & aliud etiam grauius addunt, existimantes non solum in multiloquio Deū exaudire, sed etiam solis verbis sine mente prolatis, idque cum tanta celeritate ac linguæ volubilitate, vt nec si vellent sese ipsi intelligere possent, ac præterea cum tali animi distractione, & exteriori corporis irreuerentia vt planè offendant se nulla Dei pietate, nullóque timore capi, sic orantes, quomodo nec Ethnici suos Deos orare ausi fuissent, nec quisquam homo hominem etiam sibi parem, nedum Principem aut Regem. Hac autem ratione orantes aut orare se putantes, quid aliud quàm Deum contemnunt & irrident, dum quàm parui illum faciant re ipsa declarant, & cum illo loqui videri volunt, à quo mente longissimè absunt? illum precari, cuius nihil animo difiderant? Sicut enim pia deuotaq; oratione nihil sanctius, nihil salubrius: ita oratione neglectim habita nihil irreligiosius, nihil animæ hominis nocentius, vt quæ ex tali oratione auidior euadit, magis magisq; destituta eius præsentia & fauore, quē oportebat pia prece sibi promereri, & familiarem reddere. Porro obseruandum in scripturis, nomine orationis non significari solùm votum illud animi quo aliquid à Deo petitur, aut verba illa quibus votum illud exprimitur, sed aliquando totum illud cum Deo colloquium, quo Sancti aliquādo lōgo tempore detinentur, Dei opera & beneficia expendentes, ac vicissim ea quæ in ipsis desunt gloriæ Dei, nunc gratias agentes, tum necessaria sibi aliisq; postulantes, ac postremùm sese totos diuinæ voluntati resignātes, & deuouentes, vt scilicet hos omnes actus in se includat orationis nomen, qui seriæ & absolutæ orationi coniuncti sunt. Sic enim Paulus in epistolis suis frequenter dicit se gratias agere pro quibusdam in orationibus suis, nimirum gratiarum actionem partem orationis faciens, quam orationi frequenter præcipit coniungi. Tales erant etiam Christi orationes, in quibus dicitur pernoctasse.

SIC ERGO VOS ORABITIS: PATER NOSTER QVI ES, &c.] Quoniam multiloquium & battologiā ab oratione abesse voluit, breuem nobis Dominus orandi formam tradidit, qua etiam docuit quæ & quo ordine à Deo sint petenda, atque qua fiducia ad Deum accedendum sit in oratione, nimirum quomodo ad patrem accedit filius. Dicit autem, *sic vos orabitis*, non exigens vt his verbis necessariò semper inter orandum vtamur, cùm neque vllis verbis necessariò vtendum sit in oratione, sed demonstrare volens & res quæ à Deo sint petendæ, & quali verborum breuitate sint petendæ. Non enim dicit: His ergo verbis vos orabitis, sed sic, id est, ad hunc modum. Liberum enim est (vt verbis Augustini ad Probam vtar) aliis atq; aliis verbis, eadem tamen quæ hæc oratio continet, in orando dicere: sed non debet esse liberum alia dicere. Cum tamen verbis in oratione opus est, (vt frequenter opus est) nulla conuenientior est oratio quàm quæ hîc à Domino præscripta est, nec aliam frequentius nos in ore habere conuenit: idque ob varias causas, videlicet ob authoritatem eius qui eam tradidit; quæ etiam authoritas nobis hac oratione vtentibus reuerentiam auget, & fiduciam impetrandi à patre ea quæ filij eius oratione precamur. Deinde ob orationis huius admirandam breuitatem, vt quæ in tanta verborum paucitate complectatur

plectatur & omnia quæ precanda sunt, & ordinem quo precanda sunt. Postremùm ob summam vtilitatem eius quæ ex prædictis causis sequitur. Vtilis enim est ad petendum quæuis, quia omnia petenda continet: vtilis est doctis & indoctis, quia breuissima, vtilis & efficax ad impetrandum, quia authoritatem filij dilectissimi præ se ferens. Proinde doctissimè D. Cyprianus orationis huius excellentiam explicauit, sic scribens in expositione huius orationis: Inter cætera salutaria sua monita & præcepta diuina, quibus populo suo consulit ad salutem, etiam orandi ipse formam dedit, ipse quid precaremur monuit & instruxit. Qui fecit viuere, docuit & orare, benignitate scilicet qua & cætera dare & conferre dignatus est, vt dum prece & oratione quam filius docuit, apud patrem loquimur, facilius audiamur. Iam prædixerat horam venire, quando veri adoratores adorarent patrem in spiritu & veritate, & impleuit quod ante promiserat, vt qui spiritum & veritatem de eius sanctificatione percepimus, de traditione quoque eius verè & spiraliter adoremus. Quæ enim potest magis spiritualis esse oratio, quàm quæ à Christo nobis data est, à quo nobis & spiritus sanctus missus est? Quæ vera magis apud patrem precatio, quàm quę à filio, qui est veritas, de eius ore prolata est? vt aliter orare quàm docuit, non ignorantia sola sit, sed & culpa, quando ipse posuerit & dixerit: Reiicitis mandatum Dei, vt traditionem vestram statuatis. Oremus itaque fratres dilectissimi sicut magister Deus docuit. Amica & familiaris oratio est Deum de suo rogare, ad aures eius ascendere Christi orationem. Agnoscat pater filij sui verba cùm precè facimus. Qui habitat intus in pectore, ipse sit & in voce. Et cùm ipsum habeamus apud patrem aduocatū pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus aduocati nostri verba promamus. Nam cùm dicat, quia quodcunque petieritis à patre in nomine meo dabit vobis, quanto efficacius impetramus quod petimus in Christi nomine, si petamus ipsius oratione? Hæc ille, qui his verbis pulchrè ostendit orationis huius & authoritatem, quòd si propter eum qui dedit maximè spiritualia & vera, & efficaciam apud Deum parrem. Idem autem circa finem commendat eius breuitatem & vtilitatem hinc sequentè, sic scribens: Quid mirum fratres dilectissimi, si oratio talis est quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem pacem nostrā salutari sermone breuiauit? Hoc iam per Isaiam Prophetam fuerat antè prædictum, cùm plenus Spiritu sancto de Dei maiestate ac pietate loqueretur. Verbum consummans, inquit, & breuians in iustitia, quoniam sermonem breuiatum faciet deus in toto orbe terræ. Nam cùm Dei sermo Dominus noster Iesus Christus omnibus venerit, & colligens doctos pariter & indoctos, omni sexui & ætati præcepta salutis æ̀diderit, præceptorum suorum fecit grande compendium, vt in disciplina cœlesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium velociter disceret. Hęc ille. Porrò notanda emphasis pronominis, *vos*, quæ magis aperta est apud Græcos, qui habent, οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς, id est, sic ergo orate vos. Pronomen enim in fine appositum maiorem facit emphasim, discernens illos & nos ab Ethnicis & Iudæis, qui non edocti fuerant dicere in oratione, *Pater noster*, sed Domine Deus noster. Pulchrè autē Dominus Christianæ orationis istud fecit esse principium & veluti procœmium: *Pater noster qui es in cœlis*. Primum enim hoc principio capratur beneuolentia, quam qui oraturus est, conciliare sibi semper in principio studet, idque per laudem eius ad quem oratio dirigitur. His enim etsi paucissimis verbis perfecta Dei laus continetur, quæ maximè consistit in prædicatione bonitatis & potentię ipsius. Bonitas autē Dei in eo maximè relucet, quòd pater noster esse & dici voluit. In eo enim comprehenditur & creationis beneficium, & regeneratio atque adoptionis filiorum Dei, & vocationis ad cœlestem hæreditatem, in quibus omnia omnino eius in nos beneficia comprehenduntur. Potentia autē eius in eo exprimitur, quòd in cœlis esse dicitur. Hoc enim arguit ipsum omnium esse Dominum, omniumque habere plenam potestatem & dominium. Itaque hoc procœmio cōprehenduntur duo illa epitheta, quæ Deo tribuere solemus, dicentes: Deus optimus, maximus. Secundò, cùm orationi gratiarū actio iungenda sit, eaque orationem præcedere debeat, quò sit efficacior ratio, hoc principio voluit Dominus mentes nostras ad gratiarum actionem excitare, cùm cogitamus quòd, qui tantus est vt cœlum impleat, omniū dominus existēs, dignatus est sua gratia noster & esse & dici pater: in quo, vt dictum est, omnia dignationi eius beneficia comprehensa sunt. Tertiò, hoc principio excitatur & impetrandi fiducia filialis, & reuerentia Deo digna. Cùm enim his verbis concipimus Dei & potentiam & paternam erga nos pietatem, nihil non facilè confidimus ab eo nos impetraturos: cumque rursum & dominium eius in omnia, & paternum in nos affectum perpendimus, admonemur non irreuerenter quidem illum accedere, sed cum timore magno, non tamen seruili sed filiali. Quartò, his verbis commonemur & charitatis, quæ tum Deo, tum proximis debetur, & contēptus rerum terrenarū cum desiderio atque spe cœlestium. Nam cùm dicimus, *Pater*, admonemur illum super omnia diligere, eique tanquā patri velle placere. Quid enim charius filiis esse debet quàm pater? aut cui magis studendum est filio vt placeat quàm patri? Cùm verò dicimus, *Noster*, admonemur mutuæ charitatis & fraternitatis, quodque generalem pro fratribus orationē facere oporteat, nec possit ditior, vel genere nobilior, aut sapientior præ se contemnere pauperiores, ignobiliores aut indoctiores, cùm omnes vnum eundemque patrem habeant, ac proinde omnes inter se sint fratres. Quanquam enim videri possit dominus ideo dixisse orandum esse, *Pater noster*, non autem, Pater mi, quòd multos simul præsentes doceret orare, ob id exprimens eam formam quæ est cōmoda multis simul orantibus: tamen simul quoque in eo admonuit & fraternæ dilectionis, quòd ita in genere non vnumquenque priuatim orare docuit. Cum autem dicimus, *qui es in cœlis*, admonemur postpositis terrenis rebus eò intendere animum, vbi patrem nostrum esse dicimus, ac cœlestia tantùm quærere, cœlestémque hæreditatem filiali iure securè sperare. Deinde etiā terreno patri & matri renunciare, postquam per regenerationem patrem cœpimus habere in cœlis: quomodo dominus in Euangelio præcepit, ne vocemus nobis patrem in terris, quod fit nobis vnus pater in cœlis. Et Leuitæ laudantur quòd dicerent patri & matri, non noui te, & filios suos non agnoscerent. Non enim dicitur, qui es in cœlis, quasi solū esset in cœlis, sed

ob causas iam dictas, videlicet ad significandū Dei patris super omnia dominium, & ad subleuandum mentes nostras ad cœlestia, atque ad discretionem patris terreni: quod apertius significatur articulo qui est apud Græcos, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, Potest autem, vt & in aliis locis scripturæ, etiam hic mysticè intelligi quod dicitur Deus esse in cœlis, nimirū de cœlis spiritualibus, qui sunt iustorum animæ: quēadmodum hic vult intelligendum esse August. vt qui orat dum dicit Deum esse in cœlis, ipse quoque cupiat Deum quem inuocat in se habitare. Iam verò videamus quæ sint petenda.

SANCTIFICETVR NOMEN TVVM, &c.] Oratio hæc breuissima, ordinatissima, absolutissima, diuinissima, efficacissima, ac proinde etiam vtilissima iuxta receptā diuisionem, septē continet petitiones, sub quibus comprehenduntur omnia quæ licitè à Deo optari possunt, quarum petitionum hic est ordo, vt tribus primis petantur quæ Dei sunt: vnde dicitur, nomen tuū, regnum tuū, voluntas tua: reliquis quatuor precamur aut deprecamur quę nostra sunt, vnde dicimus, panem nostrum, debita nostra, &c. Potest & sic conuenientius oratio hæc secari, & petitionum eius ordo conueniens ostendit, vt dicamus eam diuidi in precationem bonorū, & deprecationem malorum. Precatio quatuor continet partes, quarū prima ad Deum spectat, cui ante omnia optandum est, quod solū ei potest optari. s. gloriam & honorem ab omnibus impendi: reliquæ tres ad nos pertinent hoc ordine, vt primò precemur nobis summa bona, videlicet vitam æternā: secundò media bona, gratiam. s. qua Dei impleamus voluntatem, & virtutes ac bona opera: tertiò infima, nempe corporis bona, ficque impletur Christi doctrina dicentis, Primùm quærite regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Deprecatio verò malorum tres etiam continet partes simili ordine, videlicet vt primò nobis deprecemur summa mala, vt sunt peccata, secundò media, vt peccandi occasiones & tertiò infima, vt afflictiones. Aut si, vt est verisimilius, in duas tantum diuiditur deprecatio partes, priori deprecamur mala præterita quæ commisimus, & quæ maxima mala sunt: posteriori verò mala tum præsentia, tum futura, per quæ periculum est ne peccatum committamus. Porrò quod ad primam attinet petitionem, cū nomen Dei in seipso non possit esse aut fieri sanctius, videndū quomodo iubeamur precari vt nomen Dei sanctificetur. Itaque Cyprianus intelligit non optare nos Deo vt sanctificetur orationibus nostris, sed vt nomen eius sanctificetur in nobis, sic vt sanctificatio qua in nomine eius sanctificati sumus in baptismo, & perseueret in nobis, & quotidie in nobis renouetur. Opus est enim nobis continua sanctificatione, vt qui quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua purgemus. In hunc modum exponit etiam Ambr. li. 5. de Sacramentis, vbi paucis dominicam hanc orationem explicat. Sanctificetur, inquit, in nobis, vt ad nos possit eius sanctificatio peruenire. Verùm secundùm hunc intellectum præterquam quod oportebit subintelligere in nobis, cùm absolutè dictum sit: *Sanctificetur nomen tuum*, etiam hæc petitio eadem videbitur esse cum tertia: *Fiat voluntas tua*. Hæc est enim, inquit Paulus, voluntas Dei, sanctificatio vestra. Deinde omnino videtur Dñs his verbis nos docere voluisse, vt ante omnia Dei gloriam quęramus, vt quæ præ omnibus est optanda, & ad quam omnia sint referēda quæ optamus. Proinde rectius Chrysost. sic interpretatur. Sāctificetur, hoc est glorificetur nomē tuum per nos, hoc est, eam da nobis vitam vivere, vt per nos nomen tuum glorificetur, & sanctū habeatur apud omnes homines. Sed rursus rectius intelligitur in sensu generaliori, quē explicauit Augustin. hoc. s. Da vt nomen tuum sanctū habeatur ab hominibus, nec quicquam homines putent esse nomine tuo, hoc est, teipso sanctius, hoc est, augustius, integrius, ac proinde nihil magis reuerendum, colendum, & glorificandum. Prius enim circa illud Lucæ, Et sanctum nomen eius, dictum est, quid sit sanctus, & quomodo hoc Deo propriè competat. Ex quibus etiam intelligi potest, non esse omnino idem sanctificari, quod glorificari, sed glorificari veluti speciem comprehendi in sanctificari, aut ex eo sequi, sicut causam ex effectu. Itaque in hac petitione optamus, primùm vt nomen Dei inclarescat, & cognoscatur apud gētes nomen Dei ignorantes, imò quantum in ipsis est, polluentes illud, & ignominia afficientes, dum illud blasphemant, & gloriam vni Deo debitam vanissimis idolis atque dæmonibus deferunt. Optamus secundò, vt nomen Dei quod trinum est vnū, apud Iudæos celebre fiat & sanctum, qui Deum se agnoscere putantes, assiduè illum in synagogis suis blasphemant in filio Dei. Hæc autem nominis diuini apud incredulos sanctificatio per Euangelij prædicationem perficienda erat, quemadmodum id multis prophetarum oraculis prædictum erat, inter quæ est illud: Et nomem meum sanctum notum faciam in medio populi mei Israēl, & nō polluam nomen sanctum meum amplius, & scient gētes, quia ego sum dominus sanctus Israēl. Optamus tertiò, vt & apud eos qui nomen Dei, agnoscunt fideles, sanctum habeatur nomen Dei: nimirum vt illud veluti sanctum vita moribusque colāt, lingua prędicent, cordéque pio venerentur. Postremum in genere optamus, vt cui soli omnis debetur gloria & sanctitas, in omnibus & per omnes, & apud omnes sanctificetur, ita vt nemo omnino sit qui gloriam illi debitam sibi vsurpet, aut alteri tribuat, nec sit qui sacrosanctum nomen eius vel vita, vel lingua, aut quauis ratione dedecore afficiat, & vt ipse dominus per Euangelij prædicationem, per iustitiæ, misericordiæ, sapientiæ, ac potentię suę declarationem se sanctum haberi faciat. Dicitur enim frequenter in hunc modum Deus vel nomen Dei in scripturis sanctificari, & nunc per se, nunc per homines, hoc est, nunc dicitur sanctificare seipsum, nunc homines illum sanctificare. Et aliquādo quidem dicitur sanctificari per seipsum, dum declarat iustitiæ suæ seueritatem, vt cùm dicit Leuit. 10. occisis duobus filiis Aaron alienum ignem offerentibus: Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Sic, Dominus sanctus sanctificabitur in iustitia, hoc est, sanctus apparebit propter iustitiam, vel per iustitiæ declarationem. Sic & Ezech. 38. propter vindictam sumptam de Gog, dicit Dominus: Magnificabor, & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, & scient quia ego dominus. Aliquando verò dicitur sanctificari à seipso per misericordiæ suæ declarationem, vt, In odorē suauitatis suscipiam vos, cùm eduxero vos de populis, & congregauero vos de terris in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationū. Aliquando verò homines dicuntur illum sanctificare,

Ordo petitionum.

Matt. 6.

Ezec. 35.

Isaie 5.

Ezec. 20.

1. Thes. 4.

Isai. 8. care, vt in illo: Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse sit timor vester. Quod imitatus Petrus dixit Dominum Iesum Christum ipsum sanctificate in cordibus vestris. 1. Pet. 3. Et Deut. 32. culpat Dominus Moysen per Aaron, quòd ipsum non sanctificassent inter filios Israël. Sic & Ezech. 36. dicuntur Israëlitæ polluisse nomen Domini, vbi & nomẽ suum se sanctificaturum Dominus promittit. Polluerunt, inquit, nomen sanctum meum, cùm dicerentur de eis: Populus Domini iste est & de terra eius egressi sunt. Et peperci nomini sancto meo quod polluerat domus Israël in gentibus ad quas ingressi sunt. Idcirco dices domui Israel: Hoc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, & polluistis in gentibus ad quas introistis. Et sanctificabo nomen meum magnum, & pollutũ est inter gẽtes, quod polluistis in medio earum, vt sciant gẽtes quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cùm sanctificatus fuero in vobis coram eis.

ADVENIAT REGNVM TVVM.] Et hîc quoque videndum quomodo precemur aduenire vel venire (Nam Græcè est ἐλθέτω, quod nõ est, adueniat sed veniat) Regnum, Dei, cum Deus semper regnauerit in omnes à constitutione mundi, secundùm illud Psalmistę: Regnum tuum, regnũ omnium sæculorum: & dominatio tua in omni generatione & generationem. Pro cuius planiori intellectu aduertendum in scripturis de regno Dei quadrupliciter fieri mentionem. Primò enim in eis fit sermo de regno Dei quatenus ipse dominium habet in omnes omnino creaturas, gubernans eas & conseruans, & de singulis disponens quod ei placitum fuerit, quomodo in prædicta sententia, aliisq; frequenter locis de regno Dei loquitur Prophęta. Quod Dei regnum, cùm ab eo nulla creatura excipiatur, licebit appellare regnum Dei generale vel vniuersale. Secundò verò est regnum Dei quoddã speciale, quo, ab initio mundi semper in quibusdã regnauit iustis, & quo per priorem Christi in hunc mundum aduentum, cœpit palam regnare in vniuersis gentibus: quæ per fidei obediẽtiam sese subiecerunt sponte Deo, agnoscentes illum pro suo rege & domino. Atque hoc quidem est regnũ quod contrarium est regno diaboli, qui prius in vniuerso mundo regnauit: contrarium item regno peccati, quod prius in singulorum penè hominum corporibus regnauit, tyrannidem sæuam exercens. Dicitur autem rectè huiusmodi regnũ, spirituale, quòd in spiritu inuisibiliter peragatur per Christum sua morte diabolum superantem, & suo spiritu in terras & in corda hominum misso idola destruentem, peccati regnum perdentem, & ad superandum omnes contrarias regno Dei potestates, vires præbentem. Tertiò, regnum Dei dicitur, quo iam in cœlis cum sanctis spiritibus & iustorum animis fœliciter regnat, sine omni inimicorum contrarietate, quod rectè vocatur regnum Dei beatum. Et quarto, in scripturis frequens fit sermo de regnò Dei, quo noua quadam ratione regnare incipiet in secũdo Domini aduẽtu, quo iudicaturus est viuos & mortuos, quando sublata morte, ac omni principatu siue hominum, siue malignorum spirituum in terris ablato, separatisq; omnibus qui ad regnum summ beatum pertinent à reprobis, subiectisq; omnibus inimicis Dei & sanctorum, solus Deus cũ suis iam perfectè beatis perfectissimo regnabit regno, nullis existentibus in regno eius scandalis, nullo existente qui regno desit, aut cui quicquam in fœlicissimo illo regno desit. Quod proinde Dei regnũ vocari potest, regnum perfectissimum. In præsenti ergo loco cùm iubemur precari vt veniat regnum Dei, certum est non accipi primo modo, sed debet accipi aliquo trium modorum sequentium. Nam quouis illorum trium accipi potest. Sunt enim qui primo modo ex illis tribus accipiunt vt intelligamur precari, regnum Dei venire in mũdo & in singulis nobis, hoc est, vt generaliter pro toto mundo rogemus vt diabolus in mundo regnare desistat, & vt in vnoquoque nostrum regnet Deus per gratiã suam, ne regnet peccatũ in mortali nostro corpore. Alij verò secundo modo accipiunt, vt intelligamur precari, venire nobis regnum Dei, hoc est, vt contingat nobis post hanc mortalem vitam peruenire ad regnũ Dei beatum, quomodo saluator præcipit, vt primùm quæramus regnum Dei. Et rursum alij accipiũt tertio modo, vt intelligamur precari, vt destructo penitus regno diaboli, destructa morte atque peccato, omniq́ue principatu ac regno terrestri sublato, citò veniat regnum illud Dei perfectissimum, quo perfectè beati regnabant cũ Deo omnes filij eius. Atque hoc tertio modo intelligunt istam petionem August. & Chrysost. quem sequitur Theophyl. Secundo modo videtur intellexisse Cyprianus, primo verò modo intellexerunt Ambros. & Hierony. Sic etiam Caietanus, qui eam partem quæ in tertia petitione ponitur, *sicut in cœlo & in terra*, vult etiam referendam ad duas partes præcedentes, *sanctificetur nomen tuum*, & *Adueniat regnum tuum*. Et quidem tertio potius modo esse accipiendum videtur, de eo scilicet regno de quo quæsierunt discipuli: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? quod absolutè iubeat Dominus precari: *Adueniat regnum tuum*, cùm secundùm primum intelligendi modum oporteat intelligere, adueniat in nobis regnum tuum: secũdùm secundum verò, *adueniat nobis regnum tuum*. Deinde si primo modo accipiatur hæc petitio, non erit diuersa aut non multum à præcedente, *Sanctificetur nomen tuum*, aut sequente, *Fiat voluntas tua*, &c. Quanquam autem regnum illud Dei perfectissimum, quod incipiet & declarabitur in nouissimo Domini aduentu, definito tempore veniet siue velimus, siue nolimus, voluit tamen Dominus nos precari illius regni aduentum, vt (quemadmodum habet Augustinus ad Probam) desideriũ nostrũ ad illud regnum excitaremus, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur. Deinde hac precatione suos Dominus admonere voluit, debere ipsos eius esse conuersationis, conscientiæ & fiduciæ, vt non formident regni Dei aduentum, sed confisi testimonio conscientiæ suæ & bonitati paternæ, securè illud expectent, non dubitantes se eius fore consortes. Grandis enim, ait Hieronym. est audaciæ & puræ conscientiæ, postulare regnum Dei, iudicium non timere. Itaque nemo dicere rectè potest, *Adueniat regnum tuum*, nisi qui contemptis rebus omnibus terrenis, ex animo desiderat, veluti bonus filius, patri in regnò suo coniungi quiq́ue fiduciã habet se illud consecuturum. Quomodo Paulus certè precari se per singulos dies significauit, cùm dixit: Nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes, redemptionem corporis nostri. Qui verò ob imperfectionem nondum audet in hoc sensu precari, *Adueniat regnum tuum*, istud

Regnum Dei quatenus dominium habet in omnes.

precetur in primo vel secũdo sensu, qui rectè simul cum tertio, qui principalis videtur, intelliguntur à Domino hac petitione comprehensi, sicut etiam regnum Dei spirituale regnúmq; beatum, inchoatio quædam est regni perfectissimi.

FIAT VOLVNTAS TVA SICVT, &c.] Et in hac etiam petitione videndum quomodo iubeamur perere vt fiat Dei voluntas, cùm scriptura dicat. Omnia quæcunque voluit, fecit, &, Non est qui possit resistere tuæ voluntati. Sic, Multæ cogitationes in corde viri: voluntas autem Domini in æternum permanebit. Et: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Ex quibus scripturis sequitur Dei voluntatem semper impleri, vt frustra videamur precari vt illa fiat. Proinde sciendũ scripturam sacram dupliciter loqui de Dei voluntate. Aliquando enim loquitur de voluntate Dei efficace, qua. s. Deus absolutè & simpliciter disposuit quędam facere aut quædam sinere fieri. Quæ voluntas Dei, vocari solet à Theologis voluntas beneplaciti, aut voluntas dispositionis. Atque hæc est ea de qua prædictæ scripturę & similes loquuntur. Quod enim dicitur: Omnia quæcunque voluit fecit, hunc habet sensum: Omnia quæcunque voluit facere fecit. Sic enim ostenditur omnipotentissima Dei volũtas. Et cùm dicitur, nemo potest resistere tuæ voluntati, additur si decreueris saluare Israël. Aliquãdo verò loquitur de volũtate Dei optatiua, vel imperatiua, qualis Dei voluntas nó semper impletur. Optatiua enim voluntas est, de qua dicitur: Deus omnes homines vult saluos fieri, &: Quoties voluit congregare filios tuos, & noluisti? Et ex contrario: Nolo mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, & viuat. Et patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiã reuerti. Imperatiua verò voluntas est, qua præscribit quę sint hominibus facienda, vel non facienda. Sic etiã tertio licet ponere voluntatem Dei promissoriã & comminatoriam, qua. s. impiis comminatur se frequenter hæc vel illa mala illaturum, & commouetur ad inferendum, quæ tamen volũtas non semper impletur, Deo, s. hominum pœnitentia vel precibus placato. Hæc autem triplex voluntas, non est accipienda quasi sit actus aliquis in Deo existens, hoc est, quasi sic in Deo aliquod desiderium, quod nõ impleatur, aut imperium & propositũ, sed quẽadmodum ira Deo tribuitur, propter vindictã quæ in nobis iræ est effectus, sic & voluntas huiusmodi Deo tribuitur, propter affectus quosdã ab eo procedentes, qui in nobis proueniunt ex desiderio, aut imperio, aut proposito alicuius rei faciendæ. Sic optare dicitur Deus omnium salutem, quia multa facit ad omnium salutem pertinẽtia, dum omnium menti inscribit legem naturalem, omnibusq; præcipit prædicare Euangelium salutis & pro omnium salute nos vult esse solicitos. Sic similiter & imperare dicitur, quia præscribit nobis quæ facienda, & quæ non. Dicitur velle perdere hanc vel illam gẽtem, quam tamen postea non perdit, quia illi comminatur perditionem. Itaque huiusmodi voluntas Dei dicitur à Theologis voluntas signi, cuius volũtatis impletio consistit in libertate hominum, qui dum huiusmodi Dei voluntatem non implent semper necessariò, siue velint, siue nolint, adimplẽt voluntatem Dei, quæ beneplaciti aut dispositionis dicitur. Nunquã enim faciunt nisi quod Deus disposuit permittere & sinere fieri. In proposito ergo dũ iubemur precari, vt fiat voluntas Dei, potissimum sermo est de voluntate Dei imperatiua. Voluit enim nos precari, vt quod Deus iussit aut consuluit nobis, id omnes obediendo præstarent. Intelligitur tamen etiam à plerisque de voluntate beneplaciti, quam fieri precamur, dum quid à Deo precantes solemus adiicere, Non mea voluntas, sed tua fiat, quomodo Christus orabat cùm calicis amaritudinem deprecaretur. Hic enim non est sermo de voluntate Dei imperatiua, sed dispositiua. Nam sensus est: fiat id quod disposuisti futurum, aut fieri oportere. Precari autem vel potius optare vt hęc voluntas fiat, nihil aliud est quàm hominem suam voluntatem conformare & subiicere diuinæ voluntati. Sed de hac voluntate principaliter nõ esse intelligendam hanc tertiam petitionẽ satis patet ex eo quod additur, *sicut in cœlo & in terra*. Nã ea adiectio ne ostendit Dominũ nos precari voluisse, vt quemadmodum in cœlis Angeli Dei iussa integrè & alacriter perficiunt, ita & homines in terris ea exequerẽtur. Vnde Cyprianus: Dicimus, inquit, *fiat voluntas tua*, non vt Deus faciat quod vult, sed vt nos facere possimus quod Deus vult. Nam Deo quis obsistit quo minus quod velit faciat? De quacunque tamen volũtate Dei intelligatur hæc petitio, oportet semper hanc orationem, *fiat voluntas tua*, intelligere phrasi Hebraïca in scripturis frequentissimè obuia, vt sit sensus: Fiat id quod vis. Nam propriè voluntas Dei, cùm sit æterna, & ipsemet Deus, non fit: ideo autem oramus vt fiat voluntas Dei quia vt ea fiat à nobis, opus est nobis gratia & protectione Dei. Hanc ergo gratiæ diuinæ necessitatẽ hac professione petitionis, deinde & abdicamus carnis, diaboli ac mundi voluntatem, vt sit sensus: Da vt à nobis fiat, non quod caro concupiscit, non quod diabolus suggerit, non quod mundus suadet, sed quod tu vis à nobis fieri, cuius solius voluntas rectissima est & sanctissima. Non simpliciter orare nos Dominus voluit vt fieret voluntas patris, sed sicut in cœlo & in terra, hoc est vt ab omnibus fiat in terris, sicut in cœlo nemo est qui diuinæ eius voluntati resistat, deinde, vt integrè fiat Dei voluntas ac non quædam præcepta, quædam non: postremũ vt ex charitate alacriter & lubenter Dei voluntas impleatur. Nec obstat quòd nunquam futurum sit vt sic in terris fiat Dei voluntas. Piorum enim est etiam ea desiderare quæ non futura sciunt, & tamẽ fieri debere sciunt. Deinde huiusmodi voto precamur, vt si non omnis inobedientia cesset in mundo patris tamen benignitate fiat, vt minor sit inobedientia, & pauciores fint qui eius voluntati per inobedientiam resistant. Porro de obedientia cœlestium pulchrè & apertè cecinit Psalmista: Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocẽ sermonum eius. Benedicite Domino omnes virtutes eius, ministri eius qui facitis voluntatem eius. Ad quem locum videri potest Dñs hîc alluisse. Hanc autem partem, *sicut in cœlo & in terra* (quæ simpliciter intellecta hunc habet sensum, vt dictũ est, sicut in cœlo fit ab Angelis, ita etiam in terra fiat ab hominibus) D. Cyprianus aliter mysticè intelligit duos afferens sensus: quorum prior est vt per cœlum intelligatur spiritus noster, & per terram caro. Nam, inquit, cùm corpus è terra, & spiritũ possideamus è cœlo, ipsi terra & cœlũ sumus, & in vtroque. i. corpore & spiritu, vt Dei voluntas fiat oramus. Ex quo patet ipsum hanc orationem, *sicut in cœlo & in terra*, non accipere, vt sit sensus: sicut fit in cœlo

Psal. 113. *Heb.* 13. *Prou.* 19. *Isaiæ* 46. 1. *Tim.* 2. *Ezec.* 18. 1. *Petr.* 2. *Psal.* 102.

ita

ita fiat in terra: sed hoc modo æquè & in cœlo & in terra. Alter sensus est vt per cœlū, iusti iam spiritua-
les facti intelligantur: per terram verò, impii & infi-
deles adhuc terrena sapientes, & intelligamur pre-
cari, vt quomodo, inquit Cyrillus, in cœlo, id est,
in nobis per fidē nostram Dei voluntas facta est, vt
essemus de cœlo, ita & in aliis nondum credētibus
fiat Dei voluntas, vt qui adhuc sunt prima nativi-
tate terreni, suscipiant esse cœlestes ex aqua & spiri-
tu nati. Has interpretationes adfert, & August. ad-
iiciens, & aliam, vt per cœlū Christus intelligatur,
per terram Ecclesia. Sed prima intelligentia simpli-
cior est, & plus habet ponderis. Bene autē postquā
precati sumus: *Adveniat regnum tuum*, subiicimus:
Fiat voluntas tua, &c. tum quòd regnum Dei nobis
venire & contingere non possit, nisi hic interim
Dei adimpleamus voluntatem, tum vt moneamur
hîc cœlestem meditari conversationem, dū adhuc
nō datur beato illo regno perfrui. Atque etiam ob
causam rectè hic additur: *sicut in cœlo*, quemadmo-
dum pulchrè annotavit Chrysosto. sic scribens: Vi-
dēsne optimam convenientiā? Nā cùm desiderium
imperavit futurorum, atque ad perfectionem illam
nos iusserit semper vrgeri, quamdiu tamē illuc non
pergimus, etiam hîc degentes iubet conversationē
cum cœli habitatoribus habere communem. Nam
desiderari quidem convenit cælos, & ea quæ ha-
bentur in cœlis, tamen & antequā superna illa præ-
stetur habitatio, cœlum quodammodo fieri iussit è
terra, vt, scilicet, tales sint etiam dum degunt, ita
& omnia faciant & loquantur, quasi prorsus
conversentur in cœlo. Hæc ille. Et hactenus tribus
petitionibus desiderantur bona spiritualia, in qui-
bus petendis quàm prudenter verba ipsa Dominus
moderatus est, obseruandū certè. Non enim quē-
admodum in sequentibus dicit, *da nobis*, *dimitte
nobis*, &c. ita etiam in istis dicitur: Sanctificetur
in nobis. Adveniat nobis. Fiant in nobis vel à no-
bis, sed absolutè, *Sanctificetur*, *Adveniat*. *Fiat*: idq;
tum vt generalior esset horum bonorū petitio, tum
ne in horum petitione nostrum tantum bonū quæ-
rere videremur, & non potius ipsius Dei gloriam:
Nam cùm dicimus, *Adveniat regnum tuum*, &, *Fiat
voluntas tua*, nostram quidem fœlicitatem, & salu-
tem desideramus, sed præterea etiam simul & Dei
gloriā. Nec rursum dicitur, Da sanctificari nomen,
adesse regnum tuum, fieri voluntatem tuam, sed
impersonaliter, *sanctificetur*, *adveniat*, *fiat*, quòd hu-
iusmodi locutiones magis conveniant optanti, de-
siderioque vehementiam explicēt. Est enim ferè ac
si dicatur vtinam sanctificaretur, vtinam adveni-
ret, vtinam fieret, vt bene annotavit D. Basilius su-
per Psalmum, Eructavit: annotās imperativum pro
optativo in scripturis frequenter poni. Sanè si bene
aduertamus, tres primæ petitiones saluberrimæ
huius orationis sunt potius grati animi desideria
quædam, quàm petitiones rerum impetrandarū, vt
postquā prooemio testati sumus Dei bonitatem &
omnipotentiam, trib. deinde petitionibus testemur
grati animi nostri erga Deū affectum, optando ei
& desiderando nominis eius sanctificationē, regni
eius dilatationem, & voluntatis eius adimplētionē,
quæ omnia pertinent ad eius gloriam, quam solam
ei optare possumus. Hæc tamē non præstantur nisi
singulari Dei gratia, & cedunt omnia in nostram
vtilitatem. Itaque dum hæc Deo optamus, etiā no-
strum bonum precamur: ita vt nos spectando, dum
hæc Deo grati optamus, verè etiam nostra bona
precemur, iuxta superiorem explicationem.

PANEM NOSTRVM QVOTIDIANVM
DA NOBIS HODIE.] Quoniam variè hæc pe-
titio intelligitur, pro inueniendo certiore eius in-
tellectu, sciendum imprimis pro *quotidianum*,
vel, vt Hieronymus vertit, *supersubstantialem*, Græ-
cis esse ἐπιούσιον, quæ dictio propriè Græcis non si-
gnificat quotidianum, quomodo ante Hieronymum
semper legerunt Latini, sed aliud quid significat, de quo non satis conuenit inter scriptores. Hieronymus enim putat hanc dictionem Græcis idem significare quod περιούσιον, qua dictione Septuaginta aliquoties vtuntur, pro qua apud Hebræos est, סְגֻלָּה Segulla, quod Symmachus vertit, ἐξαίρετον, id est, eximiū & præcipuum quanquā alicubi verterit peculiare, quod significat περιούσιον. Itaque Hieronymus ἐπιούσιον vertendum putat supersubstantialem, ab ἐπὶ super, & οὐσία, substantia: vt panis supersubstantialis sit, qui est super omnes substantias, & vniuersas superat creaturas: nimirum is de quo Dominus in Euangelio, Ego sum panis viuus qui de cælo descendi. Secundùm hanc enim acceptionem idem erit ἐπιούσιον & περιούσιον, id est, panis supersubstantialis & peculiaris. Eandem vocabuli Græci explicationem reddit & Ambros. lib. de sacramentis quinto, sic scribens. Panem quidem dixit, sed ἐπιούσιον, hoc est, supersubstantialem. Non iste panis est qui vadit in corpus, sed ille panis vitæ æternæ qui animæ nostræ substantiam fulcit. Ideo Græcè ἐπιούσιον dicitur. Addit autē eo loco Ambrosius, dictione Græcam ἐπιούσιον, significare Græcis etiam aduenientem, quia ἐπιοῦσαν ἡμέραν, dicunt diem aduenientem, hoc est crastinam, quomodo accipitur apud Lucam, in Actis Apostol. cap. 7. Atque ratione huius significationis, dicit Ambrosius Latinum interpretem vertisse, quotidianum. Cum hæc etiam Græcæ dictionis significatione consentit quod dicit Hieronymus, se reperisse in Euangelio quod appellatur secundum Hebræos ⟨ἐπιούσιον⟩, מָחָר Machar, hoc est, crastinū, quam intelligentiam maximè probat quidam, vt sit sensus: Panem nostrum crastinum da nobis hodie, hoc est, quemadmodum patres terreni prospiciunt filiis suis panem quo corpus alatur etiam in posterum diem: ita tu nobis prospice panem cœlestem animi cibum. Nec enim putat in hac petitione tam cœlesti Christum de pane corporali locutum, quem à suis parentibus accipiunt & Ethnici. Secundum hanc autem vocabuli ἐπιούσιος, acceptionem, qua dicitur significare aduenientem vel crastinum, non deriuatur hæc dictio ab οὐσία, & à verbo εἰμί, quod est sum, sed ab altero εἶμι, quod est eo, vnde dicitur ἐπείμι, id est, accedo, & aoristus secundus ἐπιών, & in fœminino, ἐπιοῦσα, vnde, ἐπιοῦσα ἡμέρα, dies aduenies, vel crastinus. Verùm si vi-
ctum crastinum Dominus hîc petendum doceret, pugnantia doceret, cùm paulò pòst vetet incrasti-
num suos esse solicitos. Et tamen verisimile est eos qui verterunt quotidianum, hanc significationem secutos, vt annotat D. Ambrosius: vt intellexe-
rint significari panem aduenientem vel aduen-
titium, hoc est, qui semper nobis aduenire debet: ideóque verterint, quotidianum, hoc est, quem non sufficit semel sumpsisse, sed qui in hac tem-
poris vicissitudine quotidie nobis est necessarius. Quoniam tamen huiusmodi nomina in ιος, non solent deriuari à participiis fœmininis, ideo ma-
gis verisimile est nomen ἐπιούσιος, quo hîc Euan-
gelista

gelista vtitur, deriuari ab οὐσία, id est, substantia, vnde deriuantur & illa, περιούσιος & ὁμοούσιος, ac similia. Nec tamen necesse est distinctionem hanc significare idem quod supersubstantialis, sed accipi rectius potest vt omissa præpositione, super, tantùm sit idem quod substantialis vel essentialis, vt sit ἐπιούσιος, quasi τῇ οὐσίᾳ ἡμῶν ἁρμόζων, id est, substantiæ nostræ congruens, aut ad substantiam nostram pertinens. Atque hoc modo accepisse Theophylactum, patet ex eius commentario, Nam explicaturus quis dicatur ἄρτος ἐπιούσιος, Panem, inquit, dicit, qui substantiæ & constitutioni nostræ sufficit. Vnde satis patet eum non accepisse hanc dictionem, vt valeat idem quod supersubstantiale, id est, id quod est supra omnes substantias, sed simpliciter idem quod substantiale & essentiale, Sic & D. Basilius in quæstionibus compendio explicatis quæst. 252. ἄρτον ἐπιούσιον, exponit eum qui ad quotidianam vitam essentiæ siue naturæ nostræ necessarius est. Eundem certè sensum habet nostra lectio, dum legimus, quotidianum. Panem enim quotidianum vocamus, qui quotidie nobis ad vitæ sustentationem est necessarius. Vnde rectius dici puto, *Panem nostrum quotidianum*, quàm, *Panem nostrum supersubstantialem*, &, vtroque rectius, *Panem nostrum essentialem*, *vel substantialem*, nisi quòd interpres magis iudicauit vtendum vocabulo magis trito, Nam substantialis aut essentialis, non ita sunt vsitata Latinis vocabula. Potest autem οὐσία, vnde deriuatur ἐπιούσιος, etiam accipi, non vt significet essentiam aut naturam, sed opes, facultates & victum, quemadmodum accipitur Lucæ 15. vbi nos legimus, portionem substantiæ: vt ἐπιούσιος, sit substantialis, hoc est, ad substantiam hominis & victum pertinens. Inquirendum deinceps, de quo pane potissimùm hæc petitio sit intelligenda. Itaque Augustinus inquirens, an accipienda sit de pane quo corpus alitur, an de sacramento, corporis Christi, an de spirituali cibo, qui est verbum Dei & doctrina euangelica, tandem concludit potius debere accipi tertio modo, pro cibo illo spirituali animæ, quo quotidie opus habet, & quo quotidie pascitur per meditationem & operationem mandatorum Dei. Non enim rectè posse accipi pro pane corporali, quòd iubeat Dominus ne soliciti simus quid edamus aut bibamus. Quod autem oramus, pro eo sanè demonstramus nos esse solicitos. Nec rursum accipi posse pro sacramento corporis Christi, quòd si hic panis vocetur à Domino quotidianus, consequens erit eum ab hominibus Christianis quotidie sumẽdum esse, cùm tamen etiã Augustini tempore orientales illum non quotidie sumerent, idque sine reprehensione Episcoporum & Ecclesiæ. Cyprianus tamen de vtroque posteriori pane interpretatur hanc petitionem. Et primum quidem interpretatur de sacramento corporis domini, quod tunc à fidelibus quotidie frequentabatur, quemadmodum & Augustini & Ambrosii tempore in occidente. Quod etsi hodie non sumatur sacramentaliter ab omnibus fidelibus, rectè tamen etiam iam panis quotidianus dicitur, quod quotidie ab Ecclesia omnium fidelium nomine frequentetur, quod etiam omnes boni fideles singulis diebus sibi saltẽ spiritualiter illud dari merito petere debeant. Dari, inquam, ne quemadmodum plerique illud indignè sumant, non accipientes. Illud de manu Domini, & ne peccate aliquo intercedente separati à corpore Domini vitæ sint expertes, cũ Dominus dixerit: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Et quidem bene ac propriè hic panis noster dicitur, quia, panis est filiorum, non communis nobis cum impiis & infidelibus. Deinde verò Cyprianus & aliam ponit interpretationem, qua simpliciter hæc petitio intelligitur de pane corporali, de quo potissimum videtur omnino cum Chrysostomo intelligenda. Nam si intelligatur de pane illo spirituali, de quo Augustinus, & post eum Caietanus, & quidam volunt intelligi, iam hæc petitio eadem est, vel saltem apertè includitur in præcedente: *Fiat voluntas tua.* Spiritualis enim animæ cibus nobis, est facere voluntatẽ Dei patris: sicut Christus de se dicit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei, qui est in cœlis. Deinde orantes spiritualem animæ cibũ potius dicere debemus: Da nobis in æternũ, quam, *da nobis hodie*, sicut Domino dixerunt quidam: Domine, semper da nobis panem hunc. Quòd autem non possit intelligi Dominus hîc potissimum locutus de pane corporis sui, non solùm conuincit argumentum Augustini superius positum, sed etiam multò magis quòd cùm hæc Dominus suos doceret orare, panis nondum erat institutus, nec de eo quicquam vel Apostoli ipsi cogitabant. Nec obest argumentum Augustini quo minus intelligatur de pane corporali. Non enim prohibetur à Domino omnis solicitudo cibi, sed solicitudo mundana & carnalis, non autem pia illa qua in oratione nostram necessitatem à Deo subleuari precamur, quæ solicitudo propriè non est solicitudo. Nec rursum indecens est hac oratione quamliber cœlesti, victum corpori necessarium petere, quemadmodum vult quidã, eum cœlestis patet non ducat se indignũ illum nobis suppeditare, imò postulet eius solicitudinẽ sibi committi. Magna denique pietatis portio est, victũ corporis solida fide à cœlesti patre orare cùm videamus tam multis solam ventris solicitudinem obstaculo esse, quo minus Christum verè sequantur: vnde priscos sanctos nequaquam puduit vitæ huius necessaria enixè à Deo petere, vbi vel ex precatione Iacob, Genes. 28. & Salomonis, 3. Reg. 8. & Prou. penult. patet. Ergo per ἄρτον τὸν ἐπιούσιον, hîc rectissimè intelligemus panem corpori sustentando necessarium, quomodo etiam intelligit Augustinus in Epistola ad Probam 121. Bene autem panem iam nobis necessarium, quotidianum dicimus, ad distinctionem panis quem in cœlis semel sumemus nunquam iterandum, vt qui semel sumptus, sic perpetuò saturabit, vt nullum homo defectum patiatur. Nomine autem panis phrasi Hebraïca intelligitur quicquid ad victum pertinet. Hic verò sub nomine isto etiam significatur & comprehenditur quicquid præsenti vitæ necessarium est, siue in victu siue in vestitu. Sed adhuc est quod huic intelligentiæ videtur obesse. Nam si de pane corporali est sermo, videtur hæc oratio non posse conuenire omnibus Christianis, etiã bonis, vt non illis qui iam habent paratum sibi cibum, non solùm hodiernum, sed etiam crastinum, & multorum dierum, imò & annorum. Non enim illis conuenit dicere: *Da nobis hodie*, cùm stultè peratur quod iam possidetur. Deinde non poterit hæc oratio cuiuis Christiano, quantumuis in diem viuenti, omni tempore conuenire, vt non

Ioan. 6.

Ioan. 4.

Ioan. 6.

tempore

tempore vespertino, cùm iam ad necessitatem refectus est. Ad quæ primum quidem dici potest, illud hodie, posse accipi quemadmodum interpretatur Augustinus pro tota hac temporali vita, quo modo interpretatur Apostolus ad Hebræos in illo Psalmistæ: Hodie si vocem eius audieritis: dicens quãdiu dicitur hodie. Cui intelligentiæ consentit quod in Luca pro hodie, quidam Græci codices teste quodam habent καθ' ἡμέραν, id est, quoti die: vt sit sensus: Panem nostrum essentialem da nobis quotidie. Sic enim hæc petitio satis conueniet omnibus quouis etiam tempore. Verùm per hoc quod iussit Dominus nos orare: *Da nobis hodie*, videtur omnino Dominus solicitudinem crastini nobis voluisse excutere, & id voluisse exigere, quod apertè postea exigit, dicens: Nolite soliciti esse in crastinum, crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi, sufficit diei malitia sua. Quare non potest hîc, *hodie*, accipi pro quotidie, & toto tempore vitæ huius, vt etiam crastinum & dies sequentes includat. Proinde dicendum, Dominum dum nos in oratione dicere voluit, *da nobis hodie*, non quidem significare voluisse, non licere Christiano habere aliquid vltra cibum hodiernum, sed perfectionis Christianæ esse vltra illum non requirere alium, & in diem viuere: omnes autem debere esse tales, vt mundana crastini victus solicitudo absit, & vt singulis diebus ad patrem pro quotidiano cibo recurrant, cogitantes illum semper homines pascere, & nisi illo singulis diebus dante, non posse nos viuere etiam de his quæ iam habemus. Vnde D. August. in quodam sermone: Quando dicis, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: profiteris te mendicum Dei. Sed noli erubescere, quantumlibet quis sit diues in terra, mendicus Dei est. Stat mendicus ante domum diuitis, sed & ipse diues stat ante domum magni diuitis. Petitur ab illo, & petit. Si non egeret, aures Dei oratione non pulsaret. Et quo eget diues? Audeo dicere: ipso pane quotidiano eget diues. Quare enim abundant illi omnia? Vnde nisi quia Deus dedit? quid habebit, si Deus subtrahat manum suam? Nónne multi dormierunt diuites, & surrexerunt pauperes? Et quod illi non deest, misericordiæ Dei est, non potentiæ ipsius. Hæc ille. Deinde intelligendum, quemadmodum docet Chrysostomus in secunda expositione, non solùm ideo nos orare panem nostrum dari nobis, vt habeamus, quod manducemus, sed vt quod manducamus, de manu Dei accipiamus, hoc est, vt manducemus de iustè acquisitis, aut vt panis quem manducamus, sanctificatus accipiatur, ita vt etsi salubris corpori ad seruiendum spiritui, sine peccato sumatur. Nec necesse est dicere hanc orationem, quo ad partes ipsius singulas, sic esse à Domino traditam, vt omni hora diei voluerit eam conuenire Christianis, sed demonstrare eum voluisse quid singulis diebus, cùm est opportunitas, precandum sit. Cùm autem conuenire volumus hanc petitionem omnibus diei horis, quomodo hanc orationem passim Christiani quauis hora dicimus, licet illud, *hodie*, accipere pro quotidie & pro tota temporali hac vita, quanquam etiam singulis horis aliquid nobis ad vitam hanc sustentandam sit necessarium, vt meritò semper dicere debeamus, *da nobis hodie panem*, id est quod huic vitæ est necessarium. Dormituris enim custodia est necessaria. Animaduertendum autem quòd Christus etiam orare nos vult panem nostrum & quotidianum, vel essentialem. Et quidem per nostrum significare voluit eum qui ex Dei institutione nobis competit, vt secernatur noster panis à cibo reliquorum animalium. Aut etiam per nostrum, alienum cibum resecare voluit, quem manducat qui ex acquisitis per iniustitiam manducat, & qui omnino in ocio viuunt. Vnde Paulus hortatur Thessalonicenses, vt in silentio operantes panem suum manducent. Per quotidianum verò vel essentialem panem, resecare voluit luxuriosos & superfluos cibos, volens nos quotidiano & parabili cibo, qui ad sustentandam naturæ essentiam sufficit esse contentos. Hac ergo petitione vide quàm multa doceamur, panem, scilicet, à Deo requirere, sed sine solicitudine crastini, nec nisi naturæ necessarium & facilè parabilem, deinde non nisi nostrum præterea vt quem habeamus panem, de manu Domini sanctificatum salubriter accipiamus. Porrò quanquam, vt dictum est, primò, & principaliter de pane corporali Dominus in hac petitione fit locutus, rectè tamen per anagogem factam à pane corporali ad spiritualem, sub his verbis etiam precamur panem spiritualem, cùm verisimile sit, Dominum eius panis desiderium, etiam ex cõsequente significari voluisse. Nam dum docuit nos petere panem corpori necessarium, tanto magis significauit etiam desiderandum panem spiritualem, quanto magis quærenda vita spiritus quàm vita corporis. Etenim & panis spiritualis quotidie nobis petendus est à Deo in hac miseria, in qua non sufficit semel refectum esse spiritualiter, sed sicut nos semper nõ solùm corpore, verum etiam spiritu deficere contingit: ita ad virium restaurationem noua & subinde repetita refectione opus est per verbum Dei, atque Eucharistiæ, aliorumque sacramentorum sumptionem: vnde & hæc rectè nomine panis quotidiani veniunt ad distinctionem panis illius quem sine iteratione sumemus in cœlo. Est autem panis mentis spiritualis potissimùm ipse Christus homo factus eiusque incarnatio atque passio, sine quibus fide participatis, nullum Dei verbum, nec ipsa Eucharistia mentem verè satis pascit & nutrit.

1 Thess. 5

ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA, SICVT ET NOS DIMITTIMVS DEBITORIBVS. &c.] Postquam orare docuit pro bonis, orare etiam docet pro malis: & primum quidem pro malis præteritis quæ commisimus: deinde & pro malis quibus vel detinemur, vel occupari metuimus, præsentibus, scilicet, vel futuris. Sunt autem varia nostra debita. Nam est debitum gratiarum actionis, debitum obedientiæ, debitum dilectionis. Verùm dum docemur hic orare remissionem debitorum nostrorum, per debita, peccata intelliguntur, sic dicta, eo quòd hominem apud Deũ debitorem pœnæ vltionis, aut impetrandæ gratiæ constituant. Vnde Lucas pro ἁμαρτήματα, id est, debita, posuit ἁμαρτίας: id est peccata. Est autem hæc locutio frequens apud Christum: vt peccata debita vocet: vt in parabola conferui, Matth. 18. & in parabola duorum debitorum. Lucæ 7. & cùm debitores appellauit eos qui erant extincti ruina turris, quando dixit: Putatis quòd ipsi debitores fuerint præter omnes homines? proinde cùm dicitur: *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: non exigit potissimùm pecuniam dimittere debitoribus: sed quæcunque in nos alius peccauerit. Porro quod in oratione quotidiana

docet

docet orare, *Et dimitte nobis debita nostra*, de duobus nos instruit, videlicet vt cogitemus nos semper esse pęccatores, nec sine peccato in hac vita quenquam viuere contra Pelaginos & vt quotidianam & indeficientem patris indulgentiam securè speremus, ac post baptismum peccatorum nos posse confidamur consequi remissionem. Non enim nisi baptizatorum & fidelium est hæc oratio, quibus solis competit Deum vocare patrem suum. Itaque hac petitione Dominus salubriter nos memores esse voluit & nostræ infirmitatis, ne efferamur: & paternæ misericordiæ, ne vnquam desperemus. Per hoc autem quod adiecit: *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, & significare voluit rationem qua maximè possimus Dei indulgentiam obtinere, & charitatis fraternæ necessitatem nobis commendare, dum nos orantes peccatorum nostrorum remissionem hac conditione constrinxit vt sic nobis debitum dimitti postulemus, sicut ipsi dimittimus debitoribus nostris, id est, his qui in nos peccauerunt. Quoniam enim sciebat Dominus nec vitam nostram coram Deo posse carere offensionibus, nec conuersationem fidelium inter se, semper nos precari voluit peccatorum remissionem, sed ea lege qua aliis remittimus peccata, vt mutuis offensionibus, quæ quotidie incidunt, fraterna charitas, qua maximè Deus delectatur, non corrumperetur, nec vnquā, in ignoscendo, aliis fatigaretur, qui quotidie sua à Deo hac lege ignosci peteret. Liquet ergo quàm grauiter peccent qui hac oratione apud Deum vtuntur, nec tamen debitoribus suis dimittere volunt in se commissa. Non enim solùm in mendacij crimen coram Deo incidunt, sed etiam suæ condemnationis fiunt pronunciatores, apertè significantes iustæ sibi à Deo non remitti sua peccata. Et certè vt saluberrima nobis & vtilissima fraternæ charitati seruandę est hîc à Domino appositа conditio, ita & æquissima est. Nihil enim iniquius & impudentius esse potest quàm optimi patris deprecari vindictam, in quem multa magna delinquimus, cùm ipse non nisi beneficiis nos semper afficiat, & tamen leuem offensam in fratre nolle remittere, in quem & nos subinde peccamus, vt hic sit potiùs mutuæ veniæ permutatio quàm ignoscentia. Duplici enim nomine par est nos fratri ignoscere, si velimus Deum nobis ignoscere, tum, scilicet quòd minor sit fratris offensa quæuis in nos quàm nostra in Deum: tū quòd illius etiam indulgentia nos vicissim quandoque indigeamus. Hic certè obseruandum, quòd cum omnia vitia studiosè cauere debeamus, maximè odium fraternum nobis vitandum est, vtpote per quod singulariter id perditur, vnde & pro cæteris delictis veniam accepturi eramus. Vnde Augustinus in quodam sermone super orationem Dominicam: Si quid aliis sensibus, aliis cupiditatibus peccaueras, hinc erat sanandum, quia dicturus eras *Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus.* Qui te instigat vt vindiceris, perdet tibi quod dicturus eras, *sicut & nos dimittimus.* Illo perdito, cuncta tenebuntur, omnino nihil dimittitur. Hæc ille. Porrò quod dicitur, *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, non sic intelligendum, quasi satis sit non dimittere debitoribus nostris, cùm ab eis rogamur, sicut non Deum pro remissione rogamus. Nam etiam antequam rogemur, dimittere nos ex animo debere debitoribus nostris, docet illud Marc. 11. Cùm stabitis ad orādum, dimittite si quid habetis aduersus aliquē, vt & pater vester qui in cœlis est dimittat vobis peccata vestra. Proinde cautè legēdus D. Augustin. in Enchirid. c. 73. sic scribens: Quia hoc tam magnum bonum (scilicet, diligere inimicum) tantæ multitudinis non est, quantum credimus exaudiri, cùm in oratione Dominica dicitur: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: proculdubio verba sponsionis huius implentur, si homo, qui nondum ita profecit vt diligat inimicum, tamen quando rogatur abhomine qui peccauit in eum, vt ei dimittat: dimittit ex corde, quia etiam sibi roganti vult vtiq; dimitti, cùm orat & dicit, *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, id est, sic dimitte nobis debita nostra rogantibus nobis, sicut & nos dimittimus rogantibus debitoribus nostris. Intelligendus est enim Augustinus de exteriori remissionis significatione, quemadmodum secundùm Thomam in Summa loquitur de exterioris dilectionis signo, aut speciali dilectione inimicorū. Certè in cōmentario super sermone Domini in monte, disputans num satis sit dimittere rogantibus, tandem concludit, quapropter fatendum est, omnia peccata dimittenda esse quæ in nos admittuntur, si volumus nobis à patre dimitti quæ admisimus. Est autem dimittere debitoribus, ex corde iniuriam illatam remittere, sic vt pro ea non cupiamus ex ira aliqua vindictam illis inferre, aut ab alio, etiam ab ipso Deo, inferri. Dicimus, ex ira aliqua. Nam aliquando fraterna charitas aut ordo iustitiæ requirit vt vindicta inferatur aut requiratur: maximè à prælatis & iudicibus. Rursum & illud annotandum, aduerbium *sicut*: non denotare hic omnimodam similitudinem: Neque enim petimus æqualē misericordiam Dei cum ea quam fratri exhibemus, sed longè maiorem, cùm frequenter imperfecta satis sit dilectio qua fratri ignoscimus. Denotat ergo tantū, sicut, his simplicem similitudinem, videlicet vt & nos nostris debitoribus dimittamus, & Deus nobis, non autem æquali dilectione. Quē sensum indicat satis quòd postea explicans Dominus subiicit: *Si enim dimiseritis hominibus*, &c. Et quod Lucas habet: *Dimitte nobis peccata, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis.* Annotandum præterea, quòd per debita hoc lōco non propriè intelliguntur pœnæ peccatis commissis debitæ, cùm, vt priùs dictum est, pro debitis peccata posuerit Lucas, tamen dupliciter dimittuntur nobis peccata, videlicet vel secundùm culpam, vel etiam secundùm reatum pœnæ post remissionem culpæ permanentē: quo vtroque modo intellexisse Augustinum hanc petitionem patet ex his quæ scribit in Enchiri. cap. 71. Delet, inquit, omnino hæc oratio minima & quotidiana peccata. Delet & illa à quibus vita fidelium etiam scelerat è gesta, sed pœnitendo in melius mutata, discedit. Dum enim dicit delere illa peccata à quibus discedit vita iam in melius mutata, omnino videtur loqui de dimissione non tam quo ad culpam, quàm quo ad pœnę reatum. Et proinde in hac petitione etiam includitur sensus illorum qui per debita volunt intelligi pœnam peccato debitam.

ET NE NOS INDVCAS IN TENTATIONEM, SED LIBERA NOS A MALO. AMEN.] Pro, *inducas*, Augustinus legit *inferas*, annotans tamen quosdam codices habere, *inducas*, ac dictionem Græcam εἰσενέγκῃς vtrunque significare, quæ tamen magis significat inferre quàm

quàm inducere. Nam inducitur in aliquid etiam volens amicus, εἰσενέγκαι verò magis est vi inducere in aliquid quod est inferre Latinis. Idē August. notat multos sic legere: *Ne nos patiaris induci in tentationem*, exponentes videlicet quomodo dictum sit, *Ne nos inducas*. Sic enim Cyprian. legit: Porrò his præscriptis verbis communiter intelliguntur duæ contineri petitiones, vt septem sint huius orationis petitiones, quarum duæ postremæ sic distinguuntur, secundùm Augustinum, vt priore petamus non induci in malum quo caremus: posteriore verò liberari à malo in quo iam inducti sumus. Itaque tribus postremis petitionib. tria mala deprecabimur, præterita, futura, & præsentia. Ad quod significandum videtur in Ecclesiastico missæ officio post orationem Dominicam subiici, Libera nos quæsumus Domine ab omnibus malis præteritis, præsentib. & futuris. Piè certè & doctè in his tribus petitionibus postremis philosophatur D. August. libr. 2. de peccat. merit. cap. 4. Si ergo, inquit, desideriis concupiscentiæ carnis illicita voluntatis inclinatione consenserimus, ad hoc sanandum dicimus: *Dimitte nobis debita nostra*, adhibentes remedium ex opere misericordiæ, in eo quod addimus, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Vt autem non ei consentiamus, deprecamur adiutorium, dicentes: *Et ne nos inferas in tentationem*. Deinde addimus quod perficietur in fine, cùm absorbebitur mortale à vita, *Sed libera nos à malo*. Tunc enim nulla erit talis concupiscentia, cum qua certare, & cui non consentire iubeamur. Sic ergo totum hoc in tribus beneficiis positum breuiter peti potest. Ignosce nobis ea in quibus sumus abstracti à concupiscentia, adiuua ne abstrahamur à concupiscentia, aufer à nobis concupiscentiam. Alij, vt prius dictum est, sic distinguunt postremas duas petitiones, vt priore deprecemur peccandi occasiones, posteriore afflictiones. Verùm simplicius & rectius dicetur, duas has vltimas partes vnam constituere petitionem, vt sex tantùm sint orationis huius petitiones. Hæc enim petitio, *Libera nos à malo*: cùm per aduersatiuam coniunctionem consuperiori connectatur, non rectè potest intelligi noua esse petitio à superiori diuersa, sed dicendum idem per eam rogari affirmatiuè, quod priùs rogabatur negatiuè, quemadmodum non sunt duæ diuersæ petitiones, si quis dicat: Domine ne in furore tuo arguas me, sed remitte clementer peccata mea. Semper enim in aduersatiua, secunda propositio asserit contrarium eius quod in priore negabatur. Videri autem potest sexta & vltima petitio quoad priorem eius partem, non consona satis multis scripturis. Dauid enim optat tentari à Deo, dicens: Proba me Domine, & tenta me. Et Tobiæ dicit Angelus: Quoniam acceptus eras Deo necesse erat vt tentatio probaret te. Et Iacobus: Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis. Cùm ergo Dauid cupiat tentari, cùm necesse sit eum tentari qui Deo est acceptus, cùm denique tentatio obortа gaudium sit reputandum, cur docemur tentationem deprecari? Pro apparentis huius difficultatis dissolutione, & petitionis istius recta intelligentia, sciendum, quòd cùm tentare propriè sit, quemadmodum dictum est circa caput Matth. 4. explorare & probare aliquem, idq; & variis modis, & diuersa intentione fieri contingat, variè etiam de tentatione scripturam loqui

A

B

C

D

E

Psal. 25. *Tob. 12.* *Iacobi 1*

vsuenit. Et quidem quod ad propositum spectat, duplex est tentatio, quædam, scilicet per prosperitates & voluptates propositas, alia per aduersitates & afflictiones. Per vtraque enim hæc probatur qualis sit homo, sed alio fine per hæc tentat Deus, alio fine diabolus. Deus enim per illa tentat, tantùm vt homo sibi aliisque innotescat, diabolus verò eo fine vt in peccatum hominem pertrahat: similiter mundus & caro tentat quæ sunt diaboli ministri. Itaque tentatio, dum consideratur eo fine facta quo procedit à Deo, bona est, in scripturis commendata, nec viro iusto simpliciter deprecanda. Quatenus verò consideratur cum eo fine quo procedit à diabolo, mala est, & omnino deprecanda. Præterea sciendum, secundùm Augustinum, non doceri nos hîc à Christo precari ne tentemur, sed ne à tentatione superemur. Aliud enim est secundùm Augustinum tentari, aliud induci in tentationem, quod secundum eum est, vinci à tentatione, idque consentiendo vel cedendo. Consentiendo, dum tentamur per suggestionem voluptatum: cedendo, dum tentamur per immissionem afflictionum. Cùm ergo, inquit ad Probam, dicimus: *Ne nos inducas in tentationem*, admonemur hoc petere ne deserti eius adiutorio: alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. Ex commentariis autem Chrysostomi & Cypriani patet satis eos intellexisse his verbis nos iussos precari etiam vt ne Deus finat nobis tentationem obuenire, & non solùm vt ne finat nos à tentatione superari. Quæ quidem intelligentia simplicior est, & scripturæ magis consentiens. Nam cùm dicitur in Psalmis: Induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra, inductum fuisse in laqueum, non est superatum iam fuisse à malis, sed simpliciter incidisse in mala, quemadmodum satis patet ex his quæ sequuntur. Ita etiam iubemur precari ne nos Deus inducat in tentationem, hoc est, ne finat nos incidere in tentationem, aut tentationem nobis obuenire, idque ideo secundùm Chrysostomum & Cyprianum orare iubemur, vt memores simus nostræ infirmitatis, nec de nobis ipsis confidentes nos tentationibus ingeramus. Quamuis enim dum incidimus in tentationes, viriliter contrà standum sit, imò eæ secundùm doctrinam Iacobi pro gaudio ducendæ sint, tamen quamdiu in eas nondum incidimus, rectè memores nostræ imbecillitatis eas deprecamur. Proinde vt perfectus & integer habeatur huius petitionis intellectus, conueniens fuerit vtramque expositionem, nempe Augustini & Chrysostomi, simul comprehendere, vt dum dicimus: *Ne nos inducas*, &c. intelligamus nos precari, ne Deus finat nos incidere in tentationem, aut ne iam tentatione occupatos finat ab ea superari. Vtroque enim modo inducimur in tentationem. Ducimur enim in eam, cùm illa primùm nobis immittitur, ducimur deinde in eam magis ac magis, cùm illa totos nos occupat superando & perdendo. Bene autem iubemur precari, *Ne nos inducas* (quod tamen scripturæ more debet accipi, pro, ne finas nos induci: nam propriè Deus in neutram tentationem prædictam inducit, considerando eam vt est sollicitatiua ad peccatum, quomodo de ea hîc est sermo) vt intelligamus aduersarium nihil contra nos posse, nisi Deus antè permiserit, ac proinde omnis noster timor & deuotio conuertatur ad Deum, vt pulchrè

Iacobi 1. *Psal. 65.*

annotat Cyprianus. Duorum ergo hæc verba nos commonefaciunt, videlicet & infirmitatis noſtræ quæ metum nobis meritò incutere debet, & præter Deum nullum nobis metuendum, quantumuis nobis potentiorem, eiúſque beneficium eſſe quicquid à diabolo non patimur, aut quicquid non delinquimus. Porrò hanc precationem iuſſit Dominus diſcipulos ſuos ſpecialiter orare, inſtante paſſionis ſuæ tempore, cùm dixit: Vigilate & orate vt non intretis in tentationem. Iam quod ſequitur, *Libera nos à malo*, quomodo ſit intelligendum, ex præcedenti patet explicatione, cùm, vt dictum eſt, idem iam petatur affirmatiuè, quod prius negatiuè petitum eſt. Atque hæc videri poteſt ratio quare hæc omiſſa ſit à Luca, quod ſcilicet in ſuperioribus verbis includeretur. Itaque ſicut dupliciter inducimur in tentationem, ſic dupliciter liberamur à malo. Liberamur enim à malo, dum præſeruamur ne in malum incidamus. Et rurſum, dum occupati à malo, eripimur ab illo vt ne nos ſuperet & perdat. Poteſt autem hic ablatiuus *malo*, accipi pro diabolo, quomodo accipit Chryſoſtomus, & ſuadet articulus Græcus τ. τοῦ πονηροῦ Diabolus enim per antonomaſiam rectè malus ſingulariter dicitur, eo quod in extremo malitiæ poſitus ſit, irreconciliabili odio nobis & Deo contrarius, à quibus tamen læſus non eſt, atque vt ab hoc quidem ſingulariter liberemur, iubemur precari, vt eruditi aduerſus proximos non commoueri acerbius propter mala quæ patimur ab eis, ſed ab iſtis in illum transferre inimicitias quaſi in cunctorum caput & cauſam malorum, vt philoſophatur doctè Chryſoſtomus. Aliter etiam rectè ablatiuus *malo*, ad rem refertur, vt accipiatur pro re quæ mala eſt, hoc eſt, malitia, qualis eſt occaſio peccati, & afflictiones quæuis, quas docemur deprecari non ſimpliciter, ſed quatenus mala quædam ſunt, hoc eſt, impeditiua eius quod verè bonum eſt. Secundùm quem ſenſum hæc pars etiam explicat ſuperiorem partem nimirum quòd tentationem non debeamus deprecari, niſi quatenus mala eſt. Igitur cùm quinta petitione deprecari ſimus mala præterita, hac ſexta & vltima petitione deprecamur præſentia ſimul & futura. Ex omnibus autem quæ hactenus pro explicatione orationis Dominicæ dicta ſunt, poteſt hoc oratio paraphraſtica enarratione ſic dilucidari: Domine Deus qui cùm cœlos inhabites, omn búſque creatis imperes, tamen ineffabili tua benignitate dignatus es noſter & eſſe & dici pater, non tantum ratione creationis, ob quam omnium es hominum & Angelorum pater, nec ea ſolùm ratione qua olim pater vocari voluiſti Iſraeliticæ gentis, ob peculiarem nimirum eius gentis curam, & effuſam tuam in eos benignitatem, ſed multò magis ob cœleſtem regenerationem, qua nos, prius ex communi parre terreno Adam infœliciter ſemel genitos, adoptaſti in filios tuos, cœleſtis tuæ hæreditatis futuros particeps nomen illud dignißimum quod vnigenito tuo filio prius proprium erat, per ipſum filium nobis te per fidem agnoſcentibus communicans, ac ſpiritu tuo miſſo in cordibus noſtris fiduciam ſuggerens, vt noua iam appellatione te patrem inuocemus, & illiberali illo ſeruitutis timore depoſito, filiali tibi deinceps ſeruianius reuerentia, nec præter te alium iam in terris ſolito more patrem ſpectemus, poſtquam cœpimus te patrem habere in cœlis, fraternáq; poſt hac nos mutuò proſequamur charitate, qui eundem ſortiti ſumus patrem, ac terrenis omnibus contemptui ad cœleſtia mentes erigamus, vbi te verum patrem eſſe cognoſcimus. Qui iam duplici nomine ſummè es nobis colendus, ac omni gloria & laude proſequendus, videlicet quòd & pater noſter ſis, & in cœlis habitans veluti omnium Dominus. Qui rurſum duplici hoc nomine fiduciam præbes quiduis à te impetrandi, quod iuſtè & ſalubriter à te petitur, cùm nihil non poſſis, pro tua omnipotentia: & nihil non nobis faueas, pro paterna tua in nos beneuolentia. Eo nos tua dignatione filij tui, fiducia bonitatis & potentiæ tuæ erecti, necnon & filij tui vnigeniti, ſalutari præcepto prouocati, concordibus votis (ſic enim ille nos orare voluit omnis concordiæ auctor & magiſter, ſic docuit acceptas tibi fore preces noſtras, & apud te efficaces) paternã tuam inuocamus benignitatem. Et quoniam & tuæ dignitati paternæ, & noſtræ filiali conditioni par eſt, vt ante omnia, & in omnibus tuam vnius quæramus gloriam, tuíque nominis celebritatem, imprimis optamus quod ſolum tibi poteſt à nobis optari, vt nomẽ tuũ verè ſolum ſanctiſſimum, quod à pleriſque omnino ignoratur, à pleriſque etiam blaſphematur, variiſq; modis ignominia (quantum in ipſis eſt) afficitur, dono tuæ gratiæ paſſim ſanctum habeatur, ac ſanctitate eius cognita collatur ac glorificetur, vt dignum eſt. Tu enim vt ſolus natura ſanctus es atque ab omni vitij corruptione aheniſſimus, ita ſolus es cui ab omnibus veneratio ac gloria deferri debet, quod etſi omnes tibi debeant, nequaquam tamen præſtare poſſint, niſi tua gratia & ad cognitionem ſanctitatis tuæ proficiant, & ad dignam eius venerationem prouocentur. Vt autem nominis tui ſanctitas apud omnes obtineatur precamur & illud, vt ſicut tibi ſoli competit regnare, qui omnium es Dominus: ita regnum tuum in hoc mundo adueniat, quo iam noua ratione per ſpiritum tuum regnes in cordibus omnium, deſtruens regnum peccati & diaboli, qui ſuperbè contra te inſurgens, occulti iudicij tui permiſſione totum hunc mundum tyrannica ſibi vſurpare poteſtate auſus eſt. Ita autẽ iam regna per ſpiritum tuum in cordibus noſtris, quandiu mortale hoc corpus circumferimus, vt illo depoſito nobis contingat regnum illud tuum beatum, quo modò cum ſanctis ſpiritibus fœliciter regnas in cœlis. Veniat & tandem conſummatiſſimum illud regnum tuum, quod ſecuri filiali iure expectamus, tecum fœliciter ab omni malo liberi, in æternum regnaturi, quando deſtructa morte, exutóque ſua poteſtate diabolo, omni denique terreno principatu abolito, ſolus cum tuis regnabis, nullis relictis qui tuæ rebelles ſint voluntati, quíve regni tui tranquillitatem & fœlicitatem perturbẽt, ac nomen tuum non vel inuiti cogantur ſanctum ac tremendum agnoſcere. Conſummatiſſimum enim illud tuum regnum omnibus votis optamus, non quòd præfinitum à te tempus anteuerti poſſit, ſed quòd ſanctificationem nominis tuis, quæ tum paſſim obtinebit, deſideremus, quódque nobis perfectam eam fœlicitatem, quæ tum ſanctis tuis continget, optemus. Porrò quò priuſquam regnũ illud tuum reueletur, hìc interim ſanctificetur nomen tuum, ac nos hìc interim cœleſtis regni imitemur converſationem, ſicque tandem tui regni mereamur eſſe participes, da vt quemadmodum in cœlo omnes tuæ obtemperant voluntati, facientes quicquid iuſſeris, & ſumma cum alacritate exequẽtes:

Matt. 26. Mar. 14.

tes: ita in terris à nobis hominibus fiat quicquid A vis, hoc est, quicquid præcepisti nobis, qui nihil præcipere aut velle potes nisi quod æquissimum est & optimum, adeò vt ideò aliquid iustum sit & bonum, quod tua voluntas sic decreuerit. Dedisti quidem pater liberam nobis faciendi quæ iussisti voluntatis potestatem, verùm hæc nostro vitio ad eam recidit infirmitatem, vt ad amandum & exequendum, maximè constanter, ex integro atque alacriter tua præcepta, non sufficiat sibi, nisi huic gratiæ munere præueniatur & adiuuetur continuè. Hæc sunt clementissime pater præcipua nostra vota, quibus quæ spiritualia sunt bona, eóque ante omnia à nobis optanda, toto corde desideramus. Cæterùm cùm mortali nos corpore indueris, quod vt spiritui seruire possit, quotidiano eget B alimento, tuque non spiritualium tãtum, sed & corporalium bonorum omnium sis author, & patris proprium officium sit filiis suis victum prospicere. Deinde cùm & volueris omnium temporalium necessitatum solicitudinem tibi nos committere, da etiam nobis filiis tuis in hac caduca vita, quãdiu dicitur hodie, panem qui è tua constitutione nobis competit. Da saltem in hac nobis die, crastino enim die te rursum orabimus, qui nos per filium tuum docuisti non esse solicitos de crastino, sed veluti in diem viuere de tua prouida & potenti benignitate securos. Da autem quotidianum & essentialem panem, hoc est, facilè parabilem, & ad C quotidianum victum substantiæ nostræ necessarium: neque enim cum filiis huius mundi exquisitum, superfluum, ac luxuriosum cibum requirimus, quibus vetitum est carnis curam facere in desideriis & concupiscentiis eius. Da pater hunc nobis panem, vt, te donante, ex iniustitia non manducemus panem alienum, & sanctificatum de manu tua, sine omni peccato accipiamus quem iustè parauimus, sine cuius etiam munere non fit vt partus cibus nobis conseruetur, ita vt quoties cibum sumimus, nouo munere à te nobis eum dari credamus. Cùm autem non caducam solùm hanc vitam viuamus, sed ad nouam, eámq; spiritualem tuo munere regenerati simus, multò magis à te spiri- D tuum patre flagitamus vt quotidie spiritualem nobis panem, qui propriè noster est, vtpote non cõmunis infidelibus nobiscum, suppedites, fulciendæ animæ nostræ adeò necessarium per singulos dies, vt nisi illum quotidie dederis, qui solus dare potes, spiritus noster inopia panis deficiens, in te subsistere non valeat. Hic autem noster panis animæ substantiam fulciens, est doctrina tua Euangelica, præceptorum tuorum assidua meditatio & obseruatio, ac sacrosanctum filij tui corpus, in cibum tuis filiis relictum: quorum primum quidem frustra nobis à doctoribus tuis proponitur, nisi tu per eos illum panem nobis dederis: secundum quoque non nisi tuæ gratiæ dono assequi nobis datum E est, & tertium si quis sumpserit, te non inuisibiliter illud porrigente, nihilo dicedet vegetior quàm venerat. Porrò cùm vt bonorum omnium nobis es author, ita sis solus malorum omnium, sine quibus à nobis in hac non viuitur vita, liberator: sicut hactenus optanda omnia bona à te postulauimus, ita & deprecanda omnia mala tuo munere à nobis auerti precamur. Et quidem imprimis ea deprecamur mala, quæ maxime mala sunt, quæq; certum est nostra culpa iam nos incidisse, peccata scilicet quæ in te vel ignorantia, vel infirmitate humana, vel, quod absit, diabolica malitia commisimus, iræ tuæ & vltioni nos constituentes obnoxios. Ea indulgentissime patet nobis filiis tuis clementer remitte, non imputans nobis ad punitionem & vltionem, eis secundum iustitiæ tuæ rigorem debitam, sicut & nos ipsis tuis mandatis obedientes remittimus iniuriam iis qui diliquerunt in nos. Non enim audemus alia conditione à te delictorum nostrorum quibus te offendimus, veniam postulare, quàm qua ipsi fratribus nostris in nos delinquentibus veniam dedimus. Impudentissima enim postulatio fuerit, si à te omnium Domine, in quem & multa & magna delinquimus, remissionem speraremus, cùm ipsi in conseruos nostros, ac fratres, tuosq; filios redigi remittere recusemus, & pauca & parua ab eis in nos commissa, in quos subinde & nos quoque peccamus, vt hîc fit potius mutua veniæ permutatio quàm ignoscentia. Omnes autem oramus delictorum nostrorum remissionem, & quotidie oramus, quòd in multis quotidie offendamus omnes, nec fit qui gloriari possit mundum se esse ab omni peccato. Et tamen cùm fiducia id quotidie orare non dubitamus, & persuasi simus, paternam tuam misericordiam sic esse perpetuam, quomodo experimur in nobis perpetuam esse miseram peccandi necessitatem, aut verius infirmitatem. Postremùm cùm mille nobis impendeant in hac vita peccandi occasiones, à carne, à mundo, & à diabolo, & nunc quidem prosperitate ac voluptatum suggestione, nunc verò aduersitatibus & afflictionibus solicitemur ad peccatum, nec tamen fieri possit nisi te permittente, vt vel à quoquam tentemur, vel tentati superemur, precamur vt qua benignitate commissa peccata remittis, eadem etiam non patiaris nos tali tentatione oppugnari quæ ad peccatum soliciter (hanc enim nostræ imbecillitatis conscij trepidè metuimus) aut iam tentatos tentationi succumbere, sic vt vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti, quin potius à malo quouis imminente nos libera, auertendo illud à nobis, ne veniat super nos, aut si occulto tuo iudicio malum aliquod nos occupauerit, sic nos ab eo libera, vt ab eo non deiiciamur superati, non finens nos tentari supra id quod possumus, sed faciens cum tentatione fœlicem euẽtum, vt possimus sustinere, & malum ipsum superare. Malum autem id demum ducimus, quod quouis modo nobis impedimento sit ad virtutẽ, & peccati alicuius occasio fit, auocans nos à summi verique boni adhæsione & consecutione. A quali quidem malo scimus nos in hac vita non posse omnino esse liberos, sed tamen vt quàm minimum mali nos infestet precamur, cum gemitu desiderantes ad eam transferri vitam, in qua ab omni tentatione, omniq; malo liberi tecum fœliciter regnemus in secula seculorum. Quæ cuncta benignissime pater, vt impleantur, ardentibus votis paternam tuam benignitatem rogamus. Amen.

Quòd autem in Græcis codicibus ante Amen, legitur: *Quoniam tuum est regnum, & potestas, & gloria in secula*, cùm à Hieronymo, Augustino, Ambrosio, & Cypriano lectum non fuerit, apparet ex solenni consuetudine additum à Græcis: sicut & salutationi Angelicæ quædã adiecerunt, videlicet, quia peperisti saluatorem animarum nostrarum.

SI ENIM DIMISERITIS HOMINIBVS PECCATA EORVM, DIMITTET ET VOBIS, &c.] Declarat Dominus quare remissionem

missionem peccatorum petendam docuerit, cum ea conditione, *sicut & nos dimittimus*, ostendens certè quantum desideret mutuam in nobis peccatorum condonationem, ad fraternæ charitatis conseruationem, & obtinendam peccatorum remissionem, planè necessariam, quod ex omnibus sententiis quibus nos orare præcepit, eam potissimum commendandam, & declarandam indicauit, quæ pertinet ad remissionem peccatorum. Vnde Augustinus sermone quodam: Prætermissis omnibus petitionibus quas non docuit, illam maximè docuit, qua dicitur, *Dimitte nobis debita nostra*, &c. Non multum fuerunt illa commendanda, in quibus si peccator est, vnde curetur agnoscat: commendanda cætera, in quibus si peccaueris, non est vnde saneris. Est autem hæc ratio consequendæ remissionis peccatorum, & æquissima, vt prius dictū est, ita vt nemo de ea conqueri possit, cum quisque, iudicio quo iudicauerit, iudicetur à Deo, & simul est promptissima, facillima, atque misericordissima, cùm in nostra potestate constituatur consequi peccatorum remissionem, idque à Deo quem grauius offendimus, quàm quisquam nos offendere possit. Porrò quòd dicitur pater cœlestis dimissurus, si nos dimiserimus proximis, intelligendum est, quemadmodum omnes aliæ similes promissiones, nisi quid aliud obsit. Non enim fornicario iniuriam aliis remittenti sua dimittentur peccata, quamdiu talis perseuerat, quamuis verisimile sit & bene sperandum, talem aliquando à Deo obiniuriæ remissionem propter Deum factam, consecuturum misericordiam, vt resipiscens peccatorum suorum consequatur remissionem: atque ob id Dominus videtur iniuriæ condonationem singulariter promissionis huius priuilegio ornasse, quòd nulla sit alia ratio efficacior ad consequendum remissionem peccatorum à Deo, quàm si ipsi iniuriā aliorum remiserimus ex animo: sicut contrà nihil æquè obest ad remissionem consequendam, quàm iræ & odij reseruatio. Rursum quod dicitur: *Si vos dimiseritis, & pater noster dimittet*, non sic est accipiēdum, quasi nostra remissione mereamur Dei remissionem, cùm hæc sit gratuita. Non enim dicitur, Si vos dimiseritis, & pater vester dimittit, sed *dimittet*, cùm scilicet illum rogaueritis. Latè autem & pulchrè hunc locum explicat Sapiens, sic scribens: *Eccles. 28.* Qui vindicari vult à Domino inueniet vindictam & peccata illius seruans seruabit. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Homo homini reseruat iram, & à Deo quæri medelam. In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur. Ipse dum caro sit, reseruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius? In qua lectione nostræ literæ, præter alia in quibus non satis consentit cum Græcis, annotandum pro eo quod dicitur, Qui vindicari vult, rectius legi debere actiuè, qui vindicare vult. Est enim Græcis ἐκδικῶν, id est, vindicās, vel is qui vindicat. Et pro, relinque, rectius verteretur, remitte. Est enim Græcis ἄφες, idem verbum quod hîc ponitur in oratione Dominica. Nec est in Græcis, nocenti te, sed ἄφες ἀδίκημα τῷ πλησίον, id est, remitte iniuriā proximo. Sed de his videre licet nostra in Ecclesiasticum commentaria.

CVM AVTEM IEIVNATIS, NOLITE FIERI SICVT HYPOCRITÆ TRISTES. EXTERMINANT, &c.] Eodem modo iam auocat ab ostentatione ieiunij, quomodo suprà auocauit ab ostentatione eleemosynæ & orationis, rectè doctrinam de oratione in medio tradens, quòd illa duas illas socias habere debet, eleemosynam & ieiunium, quas Augustinus in quodam sermone duas esse dicit alias orationis, quibus subuehitur in cœlum. Bona est enim, inquit Angelus Tobiæ, oratio cum ieiunio & eleemosyna. Hic autem primum notandum, quòd pro tristes, Græcis sit σκυθρωποι, quod non tristitiam animi significat, sed tristitiam vultus, vt rectè verti possit, tetrici. Non enim fieri potest vt non sit tristis animo qui rectè ieiunat, cum tristitiæ & mœroris alicuius gratia ieiunium suscipiatur vt in plurimum. Sed vetat Dominus ne tristitiam vultu præferamus, nec id tamen simpliciter, sed ne simus tristes vultu sicut hypocritæ, qui scilicet ea intentione tristitiam vultu præ se ferunt, vt cognoscant homines illos ieiunare, quos ideo Dominus hypocritas vocat, hoc est, simulatores, siue quòd tristitiam quā vultu præferunt, non habeant in animo: siue quòd velint videri carnis suæ castigatores, sobrij & casti, cùm suo ieiunio nihil intendant præter humanam laudem. Notandum secundùm, quòd pro *exterminant*, (quod verbum Hieronymus in scripturis vitio interpretum tritum esse dicit, aliam habens significationem quàm quæ ei propriè conuenit) hîc Græcè est, ἀφανίζουσι, quod est, corrumpunt, perdunt, vel, secundum Hieronymum, demoliuntur, atque in hac significatione ferè semper oportet in scripturis accipere verbum exterminare dum occurrit. Sensus ergo huius loci est, quòd facies suas corrumpant & obscurent, hoc est, quòd natiuum faciei colorem studiosè immutent, affectato scilicet pallore, ac vultus tristi seueritate. Quod verò sequitur, *vt pareant hominibus ieiunantes, id* est, vt videantur hominibus ieiunare, (nam participium Græcorum more positum est pro infinitiuo, sicut & postea, *ne videari hominibus ieiunans*) non sic est accipiendum, quasi vellent videri ieiunare cùm non ieiunent, sed quòd ieiunium suum omnibus cognitum esse vellent. Vnde ad vitandam hanc amphibologiam, quidam, vertit, *quò conspicuum sit hominibus ipsos ieiunare*. Quòd si hypocritas vocat eos, qui cùm verè ieiunent, ieiunium suum conspicuum esse volunt hominibus, quanto magis sunt hypocritæ: qui cùm non ieiunant, volunt tamen videri ieiunare? quales etiam suo tempore multos fuisse deplorat Chrysostomus. Quod autem subditur, *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua*, non sic est accipiendum, quasi vnctionem capitis & lotionem faciei præcipere velit Dominus ieiunanti: sed metaphorica est locutio, qua significare vult dissimulandum esse ieiunium. Mos enim Palæstinæ terræ (vt notauit Hieronymus, & scripturæ vbique demonstrant) erat, vt qui lugerent, vnguentis & lotione abstinerent: contra verò qui lætiores erant, vngerentur, maximè in capite, & facies suas accuratè lauarent. Sic Dauid post ieiunium & luctum pro puero quem peperat Bethsabee, dicitur lotus & vnctus. Sic Ruth dictum est, Lauare & vngere, & induere vestimentis cultioribus. Et mulieri Thecuitidi dixit Ionadab: Lugere te simula, & induere veste lugubri: & ne vnguaris oleo, vt sis quasi mulier plurimo iam tempore lugens mortuum. Igitur quoniam vnguentis delibuti & loti nihil minus quàm ieiunare &

Mos Palæstinæ.

2. Reg. 12.

Ruth 3.

2. Reg. 14.

re,& lugere videntur, dissimulationem ieiunij per hæc Dominus significare voluit. Itaque non tam quid litera significet obseruandum hic est, (quam uisad literam obseruatum cautela sit vngere caput, & lauare faciem) quàm quid hoc loquendi modo Dominus significare intenderit. D. August. autem ad mysticum confugit hîc rursus sensum, intelligens tunc nos vngere caput, cum interius lætamur mente: quia vngere caput, ad lætitiam pertinet. Lauare autem faciem, quando simplici & mundo intentionis oculo ieiunamus, quia lauare faciem, ad mundiciem pertinet. Alij etiam vngere caput mysticè intelligunt, per virtutum operationem, veluti per oleum quoddam spirituale, principale cordis nostri vngere & impinguare, vt animotauit Hieronymus. Aut oleo misericordiæ vngere & lætificare caput nostrum Christum, qui clamat in Euangelio: Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis: quem sensum ponit Chrysostomus in secunda expositione. & Gregorius in homilia, addens: Illud enim ieiunium Deus approbat, quod ante oculos eius manus eleemosynarum lauat. Basilius sermone primo de ieiunio: Vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Ad mysteria te vocat sermo. Qui vngitur, chrismate perfunditur: qui lauatur, abluitur. Ad interiores partes assume legislationem. Abluc animam à peccatis, vnge caput chrismate, vel oleo sancto, vt particeps sis Christi, & sic accede ad ieiunium. Ne demoliaris faciem tuam sicut hypocritæ. Demolitur facies, cùm interior dispositio ficto habitu externo obscuratur, tecta mendacio veluti quodam velamine expanso.

Matt. 25

DOCET ABIICIENDAM CVRAM RERVM TERrenarum. Matth. 6. CAPVT XLII.

NOLITE *thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum* C.12.86 C.11.49 *corpus tuum tenebrorum erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erũt? Nemo potest duobus dominis seruire, aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis: neque corpori vestro quid induamini. Nónne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum? Respici te volatilia cæli, quoniam non serunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cælestis pascit illa. Nónne vos magis pluris estis illis? Quis autem vestrũ cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua cooperitus est, sicut vnum ex istis. Si enim fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur: hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite ergo solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies solicitus erit sibiipsi: sufficit diei malitia sua.* C.12.86

NOLITE THESAVRIZARE VOBIS THESAVROS IN TERRA, VBI ÆRVGO ET TINEA, &c.] Auocauit Dñs superiori capite à cupiditate laudis humanę, hoc verò capite, q̃ est secunda pars capitis sexti apud Matthæũ, multis iisdẽq; mirè vrgentibus argumẽtis, auocat à cupiditate possessionũ huius seculi, & solicitudine habẽdi, docens & in hac re quàm debeant suorũ mores alieni esse à moribus Scribarũ & Pharisæorum qui etiãc auari atq; à moribus vulgi passim superstua & cupiditate & solicitudine laborãtis. Et conuenienti sanè ordine hæc doctrina superioribus subiicitur, non solùm quòd sicut superius, ita & hîc mala cupiditas imputatur, sed etiã quod postquam dictũ est de modo faciendi eleemosynã, commodè subiicitur exhortatio ad faciendũ eleemosynam, idq; post doctrinam de oratione & ieiunio, quę sine eleemosyna apud Deũ sunt inefficacia. Deinde quoniã in oratione Dominica iussi sumus quotidianũ tantùm aut essentialẽ panem petere, idq; hodiernum, rectè, velut in declaratione illius petitionis, subiungitur hæc doctrina, superstuã & cupiditatem & solicitudinẽ resecans. Superius quidẽ etiam ad rerum terrenarum contemptum inuitauit, cùm dixit: Ei qui vult tecũ in iudicio contendere, & tunicam tuã tollere: dimitte ei & palliũ. Et qui aufert quę tua sunt, ne repetas, & his similia. Sed illic illa præcepit propter misericordiam & dilectionem etiam inimicis exhibendã: hîc verò ipsum per se stabiliuit facultatum contemptũ, ostendens non solùm contẽnendas rerum terrenarũ possessiones propter eos in quos fit misericordia, sed & propter nos ipsos, adeò vt etiãsi nemo fuerit lædens, nemo in iudiciũ pertrahens, nihilominus præsentia contẽnamus, eaq; indigentibus dispensemus. Ad quod vt mẽtes hominum extimularet, primũ pulchra, eaq; efficaci antitheſi vtitur. *Nolite* (inquit) *thesaurizare*, i. ne reponaris vobis thesauros, &c. Quasi dicat: Si libet thesauros reponere, si animus est ditescere, agite, ostẽdam vobis quomodo id longè rectius assequamini quàm vulgus hominũ studet. Non recondite vobis thesauros in terra, perituros vtique, & variis obnoxios periculis, sed potius in cœlo, in æternũ. s. permansuros, atq; ab omni periculo alienos. Efficacis-

sima sanè est hæc persuasio, idq; duplici nomine, A quemadmodum doctè ostendit Chrysost. Primùm quòd terrenum thesaurũ ostendat facilè patere noxæ & propterea quia terrenus est, non posse nobis esse perpetuum: cœlestem verò, tutissimum esse: & propterea quòd cœlestis sit, nobis fore cùm cœli possessione perpetuum. Quis autem non omnibus modis mallet thesauros tuos & perpetuos, quàm periculis obnoxios, & omnino aliquando amittendos? Secundò huius persuasionis efficacia in eo relucet, quòd inde Dominus ad eleemosynã cohortatur, vnde homines sibi metuentes ab eleemosyna maximè abstinent. Cùm enim homines metuant, ne per elargitiones eleemosynarum decoquatur & perdatur pecunia, hac ratione cõtrà docet, tum de- B mum maximè eam nos recondere, ac tutam nobis seruare, cùm in eleemosyna distracta fuerit, imò nõ solùm nos conseruare thesaurum cùm in pauperes erogauerimus, sed etiam è contrario perdere nisi erogauerimus. Similis hortatio est apud Paulum:

1. Timot. vlt. m. Diuitibus, inquit, huius seculi præcipe, nõ sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo, bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonũ in futurũ, vt apprehendant veram vitã. Porrò thesaurizare thesauros in terra, non est solùm eos in terra defossos recondere, sed quomodolibet terrenas facultates hîc in mundo colligere, aut collectas apud se seruare. Thesaurizare C autem thesauros in cœlo, est apud Deum comparare & colligere futurorum præmiorum merita. Quod quidem speciatim fit per eleemosynarũ largitionem, generaliter verò per quæuis opera bona, vt thesaurizare in cœlo, sit diuitem fieri in operibus bonis. Hic verò dum ad thesaurizandum in cœlo Dominus cohortatur, videtur specialiter de ea locutus thesaurizatione quæ per eleemosynas fit, vt patet ex eo quod cùm Lucæ 12. similibus verbis ad thesaurizandum in cœlo cohortetur, præmittat de eleemosyna, dicens: Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos qui nõ veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur nõ appropiat, neque tinea corrumpit. Sic & per D

Tobiæ 4. eleemosynam thesaurizare docuit Tobias filium suum, dicens: Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguũ tibi fuerit, etiam exiguum lubenter impartiri stude. Præmium enim bonum tibi the-

Tobiæ 12. saurizas in die necessitatis. Et postea Angelus Tobiæ: Bona est, inquit, oratio cum ieiunio & eleemosyna, magis quàm thesauros auri recondere. Ideó-

Psal. 111. que & Psalmista de viro iusto dicit: Disperfit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Et: Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis.

Prou. 19. Notandum autem, quòd Dominus iudicaturus incertitudinem terrenorum thesaurorum, tria ponat, secundùm tres diuersitates diuitiarum. Metalla eñ ærugine, vestes tinea demoliuntur. Sunt autem alia, E quæ neque æruginem, neque tineam timent, vt lapides pretiosi, & ideo ponit generale detrimentũ. s. fures. Sciendum tamen quòd pro illo, ærugo & tinea demolitur, Græcè est σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει. Dictio autem σὴς non æruginem significat, sed tineam potius, vt ex omnibus illis locis patet, vbi nos in veteri testamento tineam legimus. Nam ibi Græca semper habent σὴς. & apertissimum id quidẽ est

Eccl. 42. ex illo Ecclesiastici: De vestimentis procedit tinea, vbi Græcè est dictio σὴς, & ex illo Iacobi: Vesti-

Iacobi 5. mẽta vestra à tineis comesta sunt, vbi Græca habẽt ἰμάτια σητόβρωτα. Dictio verò βρῶσις, significat priè comestură, vel comestionem. Vnde alia littera habet: *Vbi tinea & comestura exterminant*, quæ lectio est apud Cyprianum li. 3. ad Quirinum, & in secunda expositione Chrysostomi, vbi locus iste sic explicatur: Omnia bona mũdi triplex tollit interitus. Aut enim à semetipsis veterascunt & tineant, sicut vestimente, aut ipsis dominis luxuriosè viuentibus comeduntur, aut ab extraneis, vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur, qui omnes fures dicuntur, quia per iniquitatem festinant aliena facere sua. Quidam verò Græci sic distinguunt inter σὴς & βρῶσις vt σὴς sit vermis, qui vestibus aliisque possessionibus innascitur: βρῶσις verò putrefactio, qualis est rubigo, omnisque similis corruptio rei ab ipsa re nata. Sed probabilissimũ est quod indicat Theophylactus, vt σὴς referatur ad vestes, βρῶσις verò ad cibos. Sic enim ille distinguit, vt nos quidem legimus eum nobis versum: Ærugo & tinea corrumpunt cibos & vestes, fures autẽ aurum & argentum. Lucæ autem 12. solùm tineæ fit mentio, pro quo ibi ponitur σὴς.

VBI ENIM EST THESAVRVS TVVS, IBI EST ET COR TVVM, &c.] Græcè non *thesaurus tuus*, nec *cor tuum*, sed, *thesaurus vester*, &, *cor vestrum*. Nec habent Græca, *est cor tuum*, sed, *erit*, Atque sic legitur apud Lucam: *Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit*. Alterum hîc iam Luc. 12. Dominus argumentum profert, à thesaurizando in terra auocans, ad thesaurizãdum verò in cœlo prouocans, quod argumentum petitum est à prouerbiali sententia, quales plurimum semper veritatis obtinent & efficaciæ. Omnino enim videtur prouerbialis tunc fuisse sententia, quemadmodum & hodie est: *Vbi est thesaurus, ibi & cor*. Et quidem hac sententia idem iam agit efficacius, quod prius egit ostensione damni thesauri terreni, & lucri thesauri cœlestis, significãs iam quòd etiamsi tutus permaneret in terra repositus thesaurus, nec illo tutior esset thesaurus cœlestis, non paruum tamen consequatur homo incommodum si thesaurizet in terra: magnum verò econtrariò bonum, si thesaurizet in cœlo. Porrò cùm nõ totum quod intelligi Dñs voluit, verbis explicetur, potest argumentum totũ explicari hoc modo: Meritò negligere debetis thesaurizandi in terra studiũ, & contrà potius intenti esse studio thesaurizandi in cœlo, etiamsi quæ diximus de securitate thesauri cœlestis, & periculis thesauri terreni, non ita sese haberent, eo quòd secundùm verissimam sententiam prouerbij vice vulgò iactatã, *vbi est thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit*, quare si in terra thesaurizaueritis, simul cum thesauro vestro cor vestrum fixum erit in terra, quo nihil potest esse vel iniquius, vel infœlicius. Quid eñ iniquius & magis indignum, quàm mentem, quæ naturæ cœlestis est, terræ affixã esse, ac vos qui cœlestem habetis patrẽ, & ad cœlestia vocamini mente totos addictos caducis huius mũdi rebus? Quid infœlicius, quàm diuinam hominis mentem tali subiectam esse seruituti & tyrannidi, vt terrenis rebus alligata nõ possit ea exequi, quæ eius sunt propria, diuinis. s. rebus intendere & occupari? Quòd si verò contrà in cœlo fuerit thesaurus vester, iam vobis etiamnum in terra corpore detentis, mẽs vestra tota in cœlo erit, in quo vt iam mens vestra degat & fixa sit, mentis diuina conditio requirit, & vocatio vestra, si modò velitis promissorum cœlestium præmiorum aliquando esse participes. Et profecto,

si di-

si nihil aliud, hoc vnum satis esse debebat ad eximendā nobis omniū rerum mundi cupiditatē, quòd animus (hunc enim per cor hîc significat) qui Deo, æterno bono, oblectari debebat, prorsus alligetur nihili huius seculi rebus. Quæ enim miseria, quódve tormentū simile, quàm si homo ita demētaretur, vt sciēs humanos cibos salubriores & delicatiores, nō posset tamen nisi stercoribus vesci & oblectari?

LVCERNA CORPORIS TVI EST OCVLVS TVVS, SI OCVLVS TVVS FVERIT SIMPLEX.] Græcè non est *corporis tui*, & *oculus tuus*, sed absolutè, *Lucerna corporis est oculus*, quæ absoluta sententia plus habet gratiæ & dignitatis. Est enim sensus: Quod lucerna est in domo, hoc est oculus in corpore, non in tuo solùm, aut in meo: sed in quouis hominis aut animantis corpore. Ex qua generali sententia iam infertur singulare quod erat docendum, *Si ergo oculus tuus fuerit simplex*. Nā conjunctionem illariuam, ergo, & Græca habēt & Augustini lectio. Est autem totus hic Domini sermo parabolicus & metaphoricus, quo per conditionē oculi corporalis ostendit conditionem oculis spiritualis, hoc est, mentis: quare primùm videndum quomodo litera conueniat oculo corporali, ac deinde quomodo eadem illa applicanda sint oculo spirituali. Non enim quoniam Dominus oculum vocat simplicem & nequam, ideo non potest ad literam intelligi Dominus locutus de oculo corporali, vt quidam argumentantur. Nam etiam oculus corporalis rectè dicitur simplex, quia. s. purus, vt exponit Hieronymus, nec habens admixtionem alicuius humoris impedientis & perturbantis visum. Et quanquam Latina dictio, *nequam*, non bene cōueniat oculo corporali, Græca tamen dictio πονηρὸς, i. malus, peruersus, rectè dicitur de oculo corporali qui vitiatus est. Verum tamen est quòd Euāgelista illis fit vsus dictionibus quæ oculo spirituali magis conueniunt quàm corporali, vt intelligeremus transitum debere fieri ab oculo corporis ad oculum mentis. Oculus ergo corporalis, est lucerna corporis totius, hoc est, fungitur vice lucernæ, quia sicut lucerna lumen præbet volentibus quid agere, sine quo nihil rectè agere possent: ita oculus omnibus membris corporis veluti lumen præbet, vt possint singula suis ritè fungi officiis. Si ergo oculus corporis fuerit purus, totum corpus erit lucidum, quia vniuersa corporis membra ita illuminabūtur, vt possint singula rectè sua peragere officia. Si verò oculus fuerit vitiatus & deprauatus, eius vitium cedet in totius corporis perniciē, quia omnia eius membra versabuntur in tenebris, hoc est, nullum clarè & non impeditè suum munus obibit, sed veluti in tenebris totum corpus palpitabit & errabit. Porrò parabola hæc variè transfertur ad oculum mentis, propter quem certum est exemplum istud de oculo corporali Dominum attulisse. Chrysostomus enim per oculum intelligit mētem ipsam, quæ hoc est animæ, quod oculus est corpori. Hæc si fuerit pura, erit etiam totum corpus lucidum, hoc est, etiam omnes vires & operationes hominis erunt claræ, & à peccato puræ. Si verò mens ipsa quæ reliquis viribus ex sese tenebrosis lumen præbere debet, quæque omnium operationum est causa, fuerit vitiata, omnes animæ vires tenebrosæ erunt, quia nihil rectè agent, omnésque operationes erunt tenebrosæ, quia tenebris peccatorum inuolutæ, & lumine rectæ rationis destitutæ. Iam quod sequitur, *Si ergo lumen quod in te est*, &c. hunc habet sensum: Si ergo mens quæ data est ad hoc vt animam totam illuminaret, fuerit tenebrosa, reliquæ animæ vires quæ ex sese sunt tenebrosæ, quàm iam erunt tenebrosæ totæ, hoc est, quàm multipliciter & grauiter omnino versabuntur in tenebris peccatorum? Hanc autem generalem doctrinam, quæ variis locis deseruire posset, Chrysostomus præcedentibus sic intelligit subiunctam, vt per eam demonstraretur quantum malum sit cor habere defixum in terra. Quoniam enim dixit: *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum*, significans cor eorum defixum esse in terra qui thesaurizant in ea, ostendit deinceps ab externis rebus sumpta similitudine quantū hoc sit malum, nempe quòd mente, cupiditate rerum terrenarum quibus affixa est, corrupta & maculata, ac ob id claritate sui luminis destituta, omnes iam reliquæ hominis vires efficiuntur magis tenebricosæ, omnésque operationes peccatis magis inuoluuntur. Qui enim (vt habet Paulus) volunt diuites fieri, incident in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa, inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Secundùm Augustinum autem per oculum intelligitur intentio hominis, quæ si munda est & simplex, nihil quàm Deum respiciens, omnia opera nostra quæ secundùm eam operamur, clara sunt & lucida: si verò sordidata fuerit appetitu rerum temporalium, tenebrosa erunt omnia opera nostra, quantumuis in speciem lucida & bona, omnésque similiter animæ vires tenebris replebuntur. Secundùm quam intelligentiam hæc Saluatoris doctrina referri potest ad superiora, hoc modo, vt quoniā superius docuit thesaurizādum in cœlo per eleemosynarum largitionem, iam doceat Dominus quod qui eleemosynas faciunt, cor debeant habere ad Deum & simplici intentione eas facere. Sic enim hęc doctrina refertur ad superiora in 2. expositione Chrysostomi, quanquam etiam ibi per oculum mens intelligatur. Proinde intelligi etiam potest hæc doctrina referri & ad id quod immediatè præcedit, secundùm eum modum qui supra ex Chrysostomo ostensus est, & simul ad omnia quæ in 4. capit. Matthæi dicta sunt de modo & intentione eleemosynæ, orationis & ieiunij. Omnia autē hic concisè dicta sunt, multaque relicta sunt intellectui auditorum, siue quòd sic loqui magnam præ se ferat autoritatem dicentis, & soleat mirè audiētibus cogitationem mouere, aculeosque non vanos in mentibus illorum relinquere, siue quòd Euangelistæ breuiter perstringere voluerunt quę à Domino apud vulgus dicta erant fusius. Non enim Euangelistæ conscribere instituerant singula Domini facta & dicta, sed breuem tantùm commentarium dictorum & factorum Domini, idq; in multis miscellaneè, non seruato dictorum & factorum ordine. Cæterùm quòd hic dicitur, *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*: non sic est intelligendum, quasi nihil erroris aut peccati sit in eo qui mentem habet puram, sed quod nihil horum sit dominaturum ei, & absorbendum sit à predominante luce, quicquid adhuc remanet tenebrarum, ratione cuius Ephesiis scribens Paulus dicit, Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. *Eph. 5.*

NEMO POTEST DVOBVS DOMINIS SERVIRE, AVT ENIM VNVM ODIO HABEBIT, ET, &c.] Iam tertio alio argumento, à diuitiarū studio auocat, superioribus etiam efficacē

ciore, quo simul excludit cogitationem, qua quis obuiam ire dictis posset. Cogitare enim quidã poterant, quid si & in cælo & in terra thesaurizemus, sitq; cor & in cælo & in terra habeamus? sic enim videbimur non incidere in damnã tenebrarum. Huiusmodi ergo cogitationi his verbis appositè Dominus respondet, ostendens non posse aliquem in diuersa esse distractum, & simul ostendens quantum malum sit studium pecuniarum, & contrà quantum lucrum, illarum contemptus, eo quòd propter pecunias doceat nos ex Dei seruitute excidere, & indigno seruitutis iugo subiici, & contrà pecuniarum contemptu cordã illi nos mente & dilectione posse coniungi. Non autem statim apertè & nudè dixit: *Non potestis Deo seruire & mammonæ?* sed prius quam illud inferret, generalem præmittit sententiam apud omnes vulgatam & receptam. Videtur enim etiam hæc sententia: *Nemo potest duobus dominis seruire*, desumpta à Domino è sententiis prouerbialibus apud vulgum receptis, & proinde non est specificam dum qui sint illi duo domini, quibus nemo dicitur posse seruire, eósque esse Deum & mammonam, vt expressit Diuus Augustinus. Generalis est enim sententia, ex qua concluditur quod erat ostendendum, *Non potestis Deo seruire & mammonæ.* Nec necesse est subintelligere aut addere dominis contrariis, eo quòd Dominus hanc sententiam assumpserit, vt vulgò iactabatur, qua significabatur, non facilè reperiri posse duos tam commodis moribus, tamque voluntate vnanimes, vt idem seruus duobus possit satisfacere, & pari studio seruire. Itaque satis habuit Dominus hanc sententiam in vulgo veram esse, & vt in plurimum aut semper sic vsuuenire apud homines. Porrò illud, *Aut enim vnum odio habebit*, &c. in quo videtur vnius & eiusdem esse repetitio, cùm satis fuisset dicere: aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget, vt bene intelligatur, oportet per vnum, in vtroque membro certum aliquem quem voles ex duobus intelligere demonstratum, & similiter per alterum intelligere vtrobique secundum ab eo quem mente concipimus demonstratum per vnum. Ad quod significandum vtrique dictioni videtur apud Græcos additus articulus τὸν ἕνα τὸν ἕτερον. Itaque hic est sensus: Aut enim hunc odio habebit & alterum diliget, aut contra illum sustinebit, & alterum contemnet. Adeò autem fusè hæc à Domino sunt dicta, vt id cuius similitudinem explicant, animis auditorum magis infigeret. Aut secundùm Chrysostomum ideo vtramque hanc partem Dominus posuit, vt ostenderet facilem esse ad meliora mutationem. Ne enim quis diceret, simul sum seruitio pecuniarum subiugatus, ostendit non esse impossibile conuerti, & quemadmodum inde huc venerim est, ita hinc quoque illuc posse reperiri. Secundùm quosdam geminatio ista significat duplex seruitutis genus. Nam quidam seruiunt liberaliter & sponte, quidam seruiliter & coacte. Si ergo sponte seruiat, vnum dominorum odio habebit, & alterum diliget. Si verò coactè, vnum sustinebit, & alterum contemnet. Augustinus verò vnum & vnum, ad mammonam referens: alterum & alterum verò ad Deum, sic explicat: Aut mammona odio habebit, & Deum diliget: aut mammona sustinebit, & Deum contemnet. Ideóque vult in secunda parte non esse dictum: Aut vnum diliget, & alterum odio habebit, sed sustinebit & contemnet; quod durum patiatur dominum; quis- A quis seruit mammonæ, nec Deum quisquam proprie odisse potest. Verùm, vt dictum est, hic sermo Domini generalis est, non explicandus de duobus aliquibus certis dominis. Deinde pro illo, *vnum sustinebit*, aut, vt legit Augustinus, *vnum patietur*, Græcè est, τοῦ ἑνὸς ἀνθέξεται, quod magis est, vni adhærebit. Non enim hic ponitur actiuum ἀντέχω, quod sustineo significat, & tolero, sed deponens ἀντέχομαι, quod cum genitiuo constructum significat adhærere, vnde est τῶν βίβλων ἀντέχεσθαι, id est, libris adhærere & affixum esse. Est ergo hic totius huius loci sensus, Scitis vulgò celebratum adagium, ac experientia multa comprobatum, Neminem posse duobus dominis rectè seruire, quod non facilè duo reperiantur moribus tam similibus & commodis, vt vtrique quis satisfaciat, aut pari affectu sit addictus. Si enim fit cui duo contingant domini, is vel morum vel imperiorum diuersitate offensus, vel non sustinens affectum suum in vtrũque pari studio ferri, aut vnum eorum odio habebit, & alterum diliget: aut contrà illum amplectetur, ac sustinebit, & illum contemnet. Ita & scitote non posse vos, quantumuis id plerique frustra conentur, Deo simul & mammonæ seruos esse; maximè cùm sint hi duo domini inter se summè contrarij, & contraria planè iubentes, adeò vt qui vnum eorum diligit, alterum necessario odio habeat: & contrà qui vnum eorum odio habet, alterum diligat. Proinde videte, quantum malum sit diuitiarum studium, cùm & Dei seruitio vos excludat, cui profectò supra omnes seruire, necessarium pariter ac commodum est vobis, & tam indigno vobis domino seruire compellat, ac grauissimam mammonæ tyrannidem subire. Videte vtrum dominum amplecti malitis, nam vtrique seruire non potestis. Est autem, mammona, dictio Chaldaica, significans idem quod Græcis πλοῦτος, hoc est, diuitiæ. Vnde & lingua Punica Mammon dicitur lucrum, teste Augustino. Bene autem Dominus mammonam veluti dominum quendam componit cum Deo, tum vt indicaret studium huius esse veram seruitutem, tam indignam libera & generosa natura hominis, quàm ea dignior est mammona, re scilicet mortua, terrena, & cui homo dominari deberet: tũ vt indicaret eos qui studio pecuniarum occupãtur, mammonã sibi pro Deo colere, quomodo & Paulus auaritiam vocat idolorum seruitutem. Non dixit autem Dominus: non potestis Deo placere, & habere diuitias. Nihil enim verat Christianum habere diuitias, si eas habeat vt habuerunt Patriarchæ, hoc est, si eis non seruiat, sed imperet, & dominetur. Seruit autem eis qui animum suum illis apponit, qui earum gratia facit ferè quicquid facit, qui ab eis pendet, & fœlicitatem suam hinc sperat, qui cùm recta ratio dictat, non expendit eas in Dei gloriam, in suam & proximi vtilitatem, qui per fas ac nefas congregat, nihil graue duceus, modò liceat lucrum facere.

IDEO DICO VOBIS, NE SOLICITI SITIS ANIMÆ VESTRÆ, QVID MANDVCETIS, &c.] Ex his quæ superius dicta sunt de non thesaurizando in terra, & non seruiendo mammonæ, infert Dominus etiam, solicitudinem rerum necessariarum abiiciendam esse, obuians cogitationi qua iam auditis prædictis cogitare quispiam posset: Non est animus thesaurizare in terra, nec cor in terra fixum habere, sed nec seruire mammonæ, hoc est,

penitus

penitus me congerendæ pecuniæ adiicere volo. Tantùm ſolicitus ſum pro his quibus ad victum ſuſtentandam opus eſt. An etiam hîc quicquam iniquè à me committitur? Rurſum etiam excludit præceptum neceſſitatis humanæ, quo plerique excuſare ſolent auaritiæ ſuæ, morbum dicentes ſeſe conſulere fami & nuditati: illi, inquam cogitationi reſpondet, & hunc prætextum excludit, dum inferendo ex ſuperioribus dicit: *Ideo dico vobis, ne ſolliciti ſitis*, &c. ſignificans huiuſmodi ſolicitudinem etiam cor in terra figere, & proinde lucernam mentis vitiare, pertinere etiam ad ſeruitutem mammonæ, ac proinde Dei puram ſeruitutem impedire. Sic ergo iſtud ex ſuperioribus infertur: Cùm cauendum ſit, ne corde in terra deſixo, oculus mentis corrumpatur, ac vni Deo ſit ſeruiendum, non ſatis eſt non incumbere congerendis diuitiis, ſed etiam excutere oportet vulgarem hanc hominum ſolicitudinem rerum ad victum & veſtitum neceſſariarum, eo quòd & hæc cohominis terrenis infigens, oculum mentis vitiet, ac obſcuret, atque ad ſeruitutem mammonæ pertineat, vt eam plerique ſuæ auaritiæ prætextum faciunt, & ſynceræ ſeruitutis Dei impedimentum præbeat. Obſeruandum autem hic Dominum in principio quidem non intuliſſe hunc ſermonem de excutienda ſolicitudine. Sic enim oneroſus fuiſſet & importunus: ſed priùs miſeriam ac diſſentionem animi de pecuniæ amore naſcentem oſtendens, tum deinde intulit de abiicienda ſolicitudine ſermonem, vt iam eiſdem de cauſis quibus pecuniarum amor facilè cognoſcitur eſſe perniciouſs & noxius, etiam ſolicitudo neceſſariorum cognoſceretur eſſe mala. Cumque ſciret Dominus ſolicitudinis morbum in omnium fere mentibus nimis hærere, non ſatis fuit ex ſuperioribus inferre, non oportere nos eſſe ſolicitos, ſed multis, idq; efficacibus argumentis proſequitur ſolicitudinis huius vanitatem & indignitate oſtenderem. Cùm autem homo ex duabus ſit compoſitus partibus, anima, ſcilicet, & corpore, & ob id duplex ſolicitudo homines teneat, eorum, ſcilicet, quæ ad animam in corpore ſuſtentandam ſunt neceſſaria, & eorum quę ſunt neceſſaria tegendo corpori, vtramque ſimul ſolicitudinem ſimilibus reſecat argumentis. Illud tamen quod dicit, *ne ſolliciti ſitis animæ veſtræ quid manducetis*, non ſic eſt accipiendum, quaſi anima indigeat cibo ad ſui ſuſtentationem, cùm ſit incorporea, ſecũdùm Chryſoſtomum, cõmuni more hoc Dominus locutus eſt, quòd etſi anima alimentis non indigeat, tamen vt in corpore permaneat, alimentis indiget à corpore ſumptis. Aut ſecundùm Auguſtinum, anima more ſcripturæ & phraſi Hebraica pro vita ponitur, quemadmodum & illud, Qui amat animam ſuam perdet eam. Porrò priuſquam argumenta quibus Dominus vtitur, declarentur, videndum qualis ſolicitudo hîc prohibeatur. Fuerunt enim olim hæretici quidam dicti Euchitæ, à precibus quibus inſtanter vacabant, qui teſte Auguſtino de hæreſibus, opinabantur, inducti his verbis Domini, non licere monacho ſuſtentandæ vitæ ſuæ cauſa aliquid operari, quales fuiſſe quoſdam monachos etiam tempore Auguſtini teſtatur libellus de operibus monachorum ab eo æditus. Quos malè intellexiſſe hunc locum, nec omnem ſolicitudinem prohibitam eſſe, multæ docent ſcripturæ. Nam & Paulus manibus laborabat vt victum ſibi & aliis pararet: & Epheſiis ſcribens, præcepit vt qui prius otioſi erant, laborarent operantes manibus, vt haberent vnde tribuerent neceſſitatem patienti. Et ad Galatas dicit ſe ſolicitum fuiſſe, vt quod de prouiſione pauperum qui erant in Hieruſalem, Petrus, Iacobus & Ioannes ei commendauerant, exequeretur. Itaque Diuus Auguſtinus & in ſecundo libro ſuper ſermonem Domini in monte, & libr. de operibus monachorum, vult hoc loco Dominum eã prohibere ſolicitudinem, qua ideo quis Deo ſeruiret, vt quæ ad victum & veſtitum pertinent, ſibi compararet, veluti ſi quis Euangelium prædicaret eo fine, vt hinc victum ſibi pãret. Hoc eſt ſecundùm Auguſtinum, prohibetur talis ſolicitudo, qua quis vitæ neceſſaria, veluti finem ſuarum omnium operationum præſtitueret, & priùs haberet victum & veſtitum comparare, quam regnum Dei quærere. Verùm ex toto contextu patet non ſolùm hanc ſolicitudinem planè malam Dominum hic reprobare, nec rurſum ſolùm ſolicitudinem ſuperfluam, qua quis, ſcilicet, plus quàm neceſſe eſt, ſolicitus eſſet ſibi comparare. Nam hanc ſatis reſecauit ſuprà, dum præcepit non theſaurizare in terra. Sed omnem ſolicitudinem anxiam & timidam rerum quantumuis neceſſariarum. Solicitudo enim variis rationib. poteſt eſſe vituperabilis. Et primùm quidem ſi ſit inordinata, ſcilicet ſi præpoſtero ordine pro quibuſdam rebus ſimus, ſoliciti, vt ſi quis euangelizet propter parandum cibum. Secundò, ſi ſit ſuperflua, vt ſi pro pluribus ſimus ſoliciti, quàm neceſſitas vel honeſtas perſonæ poſtulauerit. Tertiò, ſi ſit præoccupata, vt dum hodie de his ſumus ſoliciti, quæ futuro tempore ſunt curanda. Quartò, ſi ſit anxia & timida, vt dum quis variis in ſeipſo diſtrahitur cogitationib. de futuro operationum & laborum ſuorum euentu, metuens anxiè ne non conſequatur quod erit vitæ neceſſarium, aut quod expectat. Atque à duobus his poſtremis ſolicitudinis vitiis hic Dominus potiſſimum vult dehortari, & prius quidem ab anxietate ſolicitudinis, deinde verò etiam à ſolicitudine præoccupata, cùm ſubiicit: *Nolite ergo ſolliciti eſſe in craſtinum*. Huiuſmodi enim ſolicitudo anxia & præoccupata de rebus temporalibus, mala eſt, tum quòd declarat hominem deſtitutum eſſe debita fide diuinæ prouidentiæ, tum quòd terrenis rebus faciat animum hominis nimis eſſe addictum. Nec ſolùm anxia illa ſolicitudo vituperabilis eſt, dum in rebus temporalibus occupatur, ſed etiam in rebus ſpiritualibus, cùm æquè tunc arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Vnde Paulus, huiuſmodi anxietatem & timiditatem in omnibus rebus volens abeſſe, dicit: Nihil ſoliciti ſitis, ſed in omni oratione & obſecratione cùm gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud Deum. Et Petrus: Omnem, inquit, ſolicitudinem veſtram proiicientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. Laudabilis autem eſt ſolicitudo, qua quis ſecundùm exigentiam rei quæ curanda eſt, diligentiam adhibet perficiendi illud. Atque huiuſmodi ſolicitudo ad diſtinctionem ſolicitudinis quæ hîc & in Apoſtolorum ſententiis ſuperioribus prohibetur, rectè vocatur ſolicitudo diligentiæ, nec propriè eſt ſolicitudo dicenda, ſed potius diligentia. Itaque laudabilis eſt etiam terrenarum rerum ſolicitudo, qua quis diligens eſt pro parandis, ad vitam neceſſariis, operando manibus, ſic tamen vt non plura quærat quã-

Ephes. 4.

Galat. 2.

Quatuor de cauſis vituperatur ſolicitudo.

Solicitudo anxia & præoccupata.

Philip. 4.

1. Pet. vlt.

Laudanda ſolicitudo diligentiæ.

Quæ ſolicitudo prohibeatur.

Act. 20. 2. Theſſ. 3.

quàm necesse est, aut non propostero ordine quæ- A rat, sed vt habens vitæ necessaria, commodè Deo & proximis seruire possit. Ad hanc solicitudinem, aut potius sedulitatem, adhortatur Sapiens exemplo formicæ. Verùm sicut maior diligentia adhibenda est in rebus spiritualibus quàm temporalibus, & rursum laudabilior est diligentia qua quis prospicit alienæ indigentiæ quàm propriæ: ita etiam huiusmodi solicitudinem scriptura magis commendat & præcipit. Hinc Paulus: Soliciti, in-
Ephes. 4. quit, seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et se dicit solicitum fuisse, vt prospiceret pauperibus qui erant in Hierusalem. His tamen locis non est ea dictio, quæ hoc loco, sed verbum σπουδάζω, quod propriè significat studere & diligen- B tem esse. Hic verò est μεριμνάω, quod propriè significat corde anxium & distentum esse ob aliquam rem. Deriuatur enim τὸ μέριμνα ἀπὸ τοῦ μεριζειν τὸν νοῦν, aut ὅτι μεμέρισται, conuersione τοῦ ε, in μ, vnde verbum μεριμνάω. Vnde propriè significat internâ illâ cogitationẽ circa varia distractâ nõ externam diligẽtiã quã σπουδάζω, significat. Hinc in multis locis apud Paulũ, vbi nos legimus, solicitudinẽ, vel solicitũ, Græcè est σπουδὴν, & σπουδαίος, vt cũ dicitur: Qui præest in solicitudine. Et eodem ca-
Rom. 12. pite: Solicitudinem non pigri. Et: Ecce secundùm Deum contristari vos quantam in vobis operatur solicitudinem. Et: Abundatis fide, spe, & sermone, & scientia, & omni solicitudine. Et eodem capite: Gratias ago Deo meo, qui dedit eandem so- C licitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cùm esset so-
2. Cor. 7. licitior, sua voluntate profectus est ad vos. Et rur-
2. Cor. 8. sum. Misimus cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe solicitum fuisse, nunc autem multo solicitiorem. Et ad Hebr. Cupimus vnumquemque vestrum eandem ostentare solicitudinem. Sic & Lucæ 7. Rogabant eum solicitè, Græcè est σπουδαίως. & 2. Timoth. 1. Solicitè me quæsiuit, σπουδαιότερον ἐζήτησε, studiosius quæsiuit me. Et cap. 2. Solicitè cura teipsum probabilem exhibere, pro solicitè cura, Græcè est σπούδασον, id est, studè & diligens sis. Semel tantùm, quod sciam, D apud Paulum occurrit vocabulum μέριμνα, in bonum, vt 2. Corinth. 1, Solicitudo omnium Ecclesiarum. Sic & verbum μέριμνα in bonum accipitur, ad Philippenses. 2. Neminem enim habeo tam vnanimem qui syncera affectione pro vobis solicitus sit. Vbi Græca habent, τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Correspondet autem solicitudo & πέριμνα, vt vitium notat & malitiam aliquam aut afflictionem animi, verbo Hebraico אנח Daag, quod ponitur Hierem. 17. vbi legimus: In tempore ficcitatis non erit solicitum. Et 42. Fames pro qua soliciti estis adhærebit vobis. Et Ezech. 12. Panem suum in solicitudine comedent.

NONNE ANIMA PLVS EST QVAM E ESCA, ET CORPVS PLVS QVAM VESTIMENTVM?] Solicitudo alicuius vana ostenditur ex duobus. Primò, si habet aliquem qui & paratus sit & sufficiat illi in omnibus prospicere, quod rursum ex duobus colligitur, nimirum si is maiora præstiterit, quàm sint ea pro quibus solicitudo habetur, aut si is extraneis & minus dilectis ea subministret, de quibus ille solicitus est. Secundò, vana comprobatur solicitudo alicuius, dum de his quæ est solicitus quæ in ipsius non sunt potestate, quæque solicitudine sua assequi non potest. Itaque Dominus his omnibus argumentis auocat à solicitudine cibi & vestimenti. Et primùm quidem duobus argumentis ostendit nos habere qui & paratus sit & potens prospicere victum & vestimentum: priùs quidem ostendens, maiora Deum patrem nobis præstitisse. *Nónne*, inquit, *anima plus est quàm esca*, &c. quasi dicat, (est enim intellectio.) Si Deus nobis sine merito & labore nostro animam & corpus vltrò largitus est, an non etiam cibum & vestimentum largiretur quæ illis multo sunt minora, maximè cùm illa sic condiderit, vt istis indigeant? Qui enim maiora præstitit, declarauit se & minora præstare & posse & velle. Qui animam & corpus esse dedit, vtique & ea dabit sine quibus illa voluit non posse subsistere. Nisi enim voluisset conseruare quod erat, non creasset vt esset: quòd autem sic creauit vt per escam & tegumentum conseruetur necesse est vt det ei illa quamdiu vult esse quod fecit. Et hæc quidem ratio communis cibo & vestimento, sumpta est à maiori. Sequens verò ratio cibo propria, sumitur à minori. Ostenditur enim etiam nobis Deum velle prospicere de cibo, quia illum largitur volatilibus cœli. In qua ratione cauendum ne intelligamus Dominum nos voluisse monere ne meteremus, neque seminaremus, ne- Genes. 3. que congregaremus in horrea, cùm præceptum sit à Deo homini: In sudore vultus tui pasceris pane tuo. Sed intelligendum est Dominum voluisse, vt nos respiciendo ad Dei prouidentiam circa pastum auium, anxiam animi solicitudinẽ excuteremus, certò persuasi quòd cùm Deus illarum conditor, noster verò etiam pater, illas pascat citra illarum laborem, dum tantùm id faciunt ad quod naturæ instinctu impelluntur etiam nos fit multo magis pasturus, dum id facimus quod ex eius voluntate & præcepto nobis incumbit, adeò vt si ex eius voluntate aliis melioribus operibus intenti simus, quàm iis quæ ad victum parandum directè ordinantur, qualia sunt serere & metere, metuere tamen non debeamus ne nobis non serentibus, nec congregantibus in horrea, defit vnde viuamus. Confistit autem vis huius argumenti non solùm in comparatione hominum ad aues, sed etiam in diuersa dispositione & relatione Dei ad vtrosque quam indicat, cùm dicit: *Et pater vester cœlestis pascit ea*. Non enim dicit: Et Deus pascit ea, sed, *pater vester & cœlestis*. Cùm enim dicit, *& pater vester* significat Deum qui volatilia pascit: cùm illorum tantùm sit Dominus, non pater, multo magis nos, quorum etiam pater est, pasturum, cùm proprium patris officium sit, filiis alimenta prospicere. Cùm verò, *cœlestis*, dicit, id sanè rectè intelligitur significare, non putandum esse, patrem nostrum eo quòd cœlestis est, se indignum ducere temporalia & terrena nobis dispensare, cùm nec indignum se putet prouidentiam sum extendi ad volatilia. Simul etiam his verbis Dominus philosophorum commenta demolitur, qui negabant Dei prouidentiam in istis inferioribus, metuentes ne diuina prouidentia violaretur, si ad hæc se inferiora demitteret, propter quod videtur Theologus appellasse Aristotelis parcam prouidentiam. Nullo autem argumento probat Deum pascere volatilia cœli, quòd id ex scripturis persuasum satis esset iis quibus loquebatur. Dauid enim dicit: Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione. Psal. 103.

Et

Et rursum: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis corvorum invocantibus eum. Potiùs 38.41. avium potius quàm aliarum bestiarum mentionem facit, sive quòd hæc sint minima animalium, sive quòd omnium hæc maximè à solicitudine videntur libera, occupata ferè circa cantum, & veluti obiter cibum sumentia. Fortè & ob id, vt nos transferat ad avium imitationem, etiam in eo, vt terrenis omnibus supergressi cœlestia petamus. Tertiò verò Dominus ostendit vanitatem solicitudinis ex ejusdem inefficacia. *Quis* (inquit) *vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* Vbi notandum, pro, *cogitando*, Græcis esse μεριμνῶν, id est, solicitus existens, participium enim est ejus verbi quod hic sæpe vertitur per solicitum esse. Est ergo sensus, Quis vestrum anxia sua & solicita cogitatione, aut sua solicitudine potest adjicere, &c. Ex quibus verbis satis patet qualem solicitudinem hîc Dominus improbet. Hanc autem rationem quam hac interrogatione Dominus vult insinuare, Augustinus refert ad sequentia, videlicet ad improbandum solicitudinem vestimentorum, vt sit sensus: Cùm vestra cura non sit factum, vt ad hanc staturam veniret corpus vestrum, quemadmodum ex eo patet, quod quantumuis intendatis omnem solicitudinem, non possetis vel cubitum vnum adjicere staturæ, illi relinquite curam tegendi corporis, cuius cura factum est vt esset tantæ staturæ. Verùm magis apparet hanc rationem pertinere ad superiora, vt quemadmodum superius exemplo avium peculiariter à solicitudine cibi avocavit, ita & hîc ratione propria à cibo avocet. Nam mox subiicit: *Et de vestimentis quid solliciti estis?* significans se, postquam dehortatus est à solicitudine cibi, velle & à solicitudine vestimentorum dehortari. Apud Lucam quoque ca. 12. vbi eadem, quæ hîc, habentur, hæc tertia ratio sic ponitur, vt non possit referri nisi ad dehortationem solicitudinis cibi & vitæ conservandæ. Perficitur enim hoc modo: Si ergo nec quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis? Vnde patet Dominum hic voluisse insinuare argumentum à minori. Non est autem minus solicitudine cubitum corpori adjicere, quam solicitudine vestire corpus, cùm istud sit quodammodo in hominis potestate, illud verò nullo modo. Sensus ergo à Domino intentus est iste: Vultis videre quàm non sit solùm impiæ diffidentiæ, sed etiam vanissimæ stultitiæ, discruciari cura rerum ad victum pertinentium? Quis est vestrum, qui quamuis magna solicitudine possit etiam vnum cubitum addere staturæ suæ? Cùm ergo nemo tam paruam possit sua solicitudine, frustra soliciti estis de victu & vitæ vestræ conservatione. Quare illi potius vitæ vestræ curam committite, qui sicut citra vestram solicitudinem corpus ad præscriptam magnitudinem perducit, ita quoque sine illa prospiciet de victu, quo corpus augescit & roboratur, vitámque vestram ad præscriptum ab eo terminum perducet, sine cuius providentia tam est inanis omnis vester conatus & labor, pro vita conservanda insumptus, quàm est inanis solicitudo augendi corpus, vltra mensuram à Deo concessam. Quanquam autem nec palmum nec digitum homo staturæ addere possit, tamen cubitum dicit, eo quòd propriè mensura staturæ sit cubitus, vt annotavit quidam Græcus. Omnis enim homo suorum cubitorum quatuor habet in

Euthymius in cap. 6. Matthæi. superbiebat.

A latitudine, quatuor in altitudine.

ET DE VESTIMENTIS QVID SOLICITI ESTIS? CONSIDERATE LILIA AGRI.] Postquam monstravit quòd non oportet nos pro cibo esse solicitos, ad id quod levius est pertransit, non enim ita necessarium est indumentum sicut cibus. Sicut autem prius exemplo quodam animalium avocavit à solicitudine cibi, ita & nunc etiam exemplo quodam à solicitudine vestimentorum. Non autem hîc vtitur exemplo volucrum vt induceret pavum aut cygnum: sed potius exemplo florum, vt ex vanis rebus exempla desumens, & viliora etiam proferens, in quibus Dei providentia relucet mirè, efficacius solicitudinem excuteret. Deinde, quia in floribus maximè spectatur pulchritudo quæ illis loco vestimenti est. Liliorum autem inducit exemplum quòd hæc inter omnes flores singularem obtineant gratiam & decorem. Sed agri, adiecit, quòd hortensia lilia nonnihil debere videri poterant curæ humanæ, sicut & prius videri potest ideo dixisse de volatilibus cœli, vt distingueret ab alitibus. Quum autem sit sermo de indumento, quomodo mentionem fecit de incremento, dicens, *quomodo crescunt?* Quia dictionem illam, *crescunt*, propter folia posuit, quæ horum vnicuique sunt indumentum. Est ergo sensus: videte quomodo lilia agri sine omni ipsorum solicitudine, sola Dei providentia crescendo in foliis decorem maximum assequuntur. Quod autem sequitur, *Non laborant neque nent*, rectè accipitur, vt prius propter viros sit dictum, secundum propter mulieres, vt vtrosque Dominus hoc exemplo confortet, vt sit sensus: Nō laborant, quemadmodum viri pro prosequendis vestibus: neque nent quemadmodum mulieres. Quibus verbis ostendit lilia libera esse ab omni solicitudine, deinde, adiungit quanta tamen sit eorum pulchritudo, qua veluti amiciuntur & vestiuntur, dicens: *Dico autem vobis*, quod rectius vertitur: *Dico tamen vobis*, vel, *attamen dico vobis*. Sic enim ingerit maiorem admirationem & comparationem immensæ & insuperabilis pulchritudinis, cum carentia omnis solicitudinis. Salomonis autem mentionem intulit, quòd is gloriosissimus omnium regum apud Iudæos fuerit, omnis pulchritudinis amator & studiosus inquisitor, vt testatur de seipso in Ecclesiast. Dicit autem ad maiorem exaggerationem, in omni gloria sua, hoc est secundùm Chrysostomum, toto tempore regni sui, vt non solum semel, atque iterum significetur Salomon superatus à florum decore, sed etiam tota qua regnavit ætate. Et certè verissimè dictum est ipsum Salomonem non sic amictum fuisse sicut vnum liliorum, aut quorumuis florum. Revera enim, inquit Hieronymus, quod sericum, quæ regum purpura, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Quid ita rubet vt rosa? Quid ita candet vt lilium? Violæ verò purpuram nullo superari murice, oculorum magis quam sermocis iudicium est. Nam, vt habet Chrysostomus, quantum distat à veritate mendacium, tantum illorum amictus, & horum florum discrimen interiacet. Porrò hæc comparatio gloriæ Salomonis cum pulchritudine florum non solùm valet ad id quod Dominus hîc agit, nempe ad excutiendam vestimentorum solicitudinem, sed etiam ad comprimendam hominum in vestitus elegantia superbiam. Quid enim in ea superbit homo, cùm

à vilissi

à viliſſimis floribus longè in decore ſuperetur, à quibus etiam glorioſiſſimus Salomó ſuperatus eſt? Poſtquam autem Dominus maximam filiorum pulchritudinem ſine omni ſolicitudine partam oſtendit, deinde ex ea pergit inferre vanitatem ſolicitudinis noſtræ de parandis veſtimentis. Idque vt efficacius faceret, vtilitatem liliorum maximam cum ſumma illorum pulchritudine componit. Atque ob id quæ priùs lilia vocauit, nunc fœnũ agri vocat, hoc eſt, gramen vel herbam agri. Sic enim hic fœnum accipi debet, quemadmodum & aliàs ſæpe in ſcripturis. Dictio enim Græca χόρτος, ſignificat gramen, herbam & fœnum. Nec hac contentus appellatione, rurſum etiam aliam addidit illis vtilitatem, dicens: *quod hodie eſt.* Et non dixit & cras non eſt, ſed multò adhuc inferius & vilius, *Et cras* (inquit) *in clibanum mittitur.* Decorem quoque pulchritudinis ipſorum ſimiliter amplificans, non dicit ſimpliciter, quòd Deus ea veſtiat, ſed quòd ſic veſtiat. Nam dictio *ſic*, hoc loco denotat incrementum pulchritudinis. Emphaſim etiam non paruam habet quod dicit, idque interrogando, *quanto magis vos?* Pronomen enim, *vos*, hîc eſt honoris demonſtratiuum: quaſi dicat: Longè magis vos veſtiet, qui eſtis pretioſa eius poſſeſſio, propter quos totum mundũ & omnia quæ in eo ſunt condidit, quos non creauit vt breui tantùm tempore ſubſiſteretis more liliorum, ſed vt in æternum cum ipſo viuatis. Quod verò addit, *Modicæ fidei*, vel, vt habent Græca, ὀλιγόπιστοι, hoc eſt, parum fidentes increpatiuũ eſt, quo oſtendit vulgarem ſolicitudinem naſci ex diffidentia diuinæ prouidentiæ intolerabili, vt ſic obiurgatos confunderet, ac fidentiores faceret ſolicitudine excuſſa. Quemadmodum autem ſuperius non ad hoc induxit de auibus quòd non ſeminent neque metant, vt doceret etiam nobis non ſeminaodum, ſic & hîc non ideo dixit de liliis quòd non laborent, neque neant, vt prohiberet laborare & nere, ſed tantùm vt oſtendat Deum illa veſtire & ornare ſuo decore, & vt ſignificaret nobis ex Dei voluntate viuentibus, illius prouidentia non defore nobis veſtitum neceſſarium, etiamſi ad illud vitæ genus vocati fuerimus, quod non ſinat nos pro veſtitu parando laborare aut nere, quemadmodum qui ad euangelizandum vocantur: Obſeruandum autem in his exẽplis auium & florum, Chriſtianæ philoſophiæ & pietatis eſſe à creaturis deſumere, exempla, quibus ſtabiliantur quæ ſunt huius philoſophiæ, atque huc dicere Dei ſapientiam, bonitatem, ac prouidentiã, & omnia id genus alia, quæ de Deo nos credere conuenit.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE DICENTES, QVID MANDVCABIMVS, &c.] Poſtquam Dominus multis argumentis oſtendit Dei erga nos prouidẽtiam, noſtræque ſolicitudinis vanitatem, infert rurſum quod prius propoſuerat: ſed iam planius explicans naturam, & conditionem ſolicitudinis à ſe prohibitæ, aliáque rurſus adiiciens argumenta. Cùm enim dicit, *nolite ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus*, ſatis ſignificat, quam ſolicitudinem & curam prohibeat, videlicet timidam & anxiam, quæ huiuſmodi cogitationibus, ſeu continuis quibuſdam æſtibus, hominem exagitat: Quid edemus, aut quid bibemus, &c. ſemper timorem ſuggerens ne iſta aliquando deſit. A quali ſolicitudine rurſum duobus auocat argumentis. Primùm, quod trepidè & ſolicitè requirere quæ ad victum & veſtimentum pertinent: Ethnicorũ ſit, hominum, ſcilicet, Deum ignorantiũ, quique cum meliora ac veriora bona ignorẽt, iſta potiſſimùm inquirunt, à quorum moribus diſſimilimos eſſe omnino conuenit eos qui in filios ſunt adoptati, Dei cognitione iam donati, & ad cœleſtia bona vocati. Sicut enim ſuprà cùm ad dilectionem inimicorum adhortaretur, Ethnicorum diligentium, diligentes ſe commemoratione, ad id quod erat perfectius incitauit: ita nunc quoq; eoſdem adducit in medium, oſtendens neceſſarium à nobis debitum ſe flagitare. Si enim nos etiam iuſtitiam Scribarum & Phariſæorum vincere debeamus, vt intremus in regnum cœlorum, qua pœna digni erimus ſi non ſolùm illos non vincimus, ſed in gentium etiam vtilitate permanemus? Secũdum argumentum ductum eſt à perſona ineffabiliter benigni patris noſtri cœleſtis, cùm dicit: *Scit enim pater veſter quia his omnibus indigetis.* Quæ certè ſententia magnã habet energiam ad propulſandam ſolicitudinem neceſſariorum. Nam ad hoc vt quiſquam poſita ſolicitudine totum ſe alicuius prouidentiæ committat: nihil aliud requiritur, quã vt certus ſit de illius beneuolentia ac poteſtate, & ſcire illum ſuas neceſſitates, Portò Dei in nos beneuolẽtiam ſignificat, cum patrem noſtrum vocat, de cuius omnipotentia nemo eſt qui addubitare poſſit, quanquam & hanc ſatis hîc ſignificet: cùm vt habent Græca, addit, *cæleſtis.* Et ne quis putet benignum quidem eſſe & potentem, ſed ignorare noſtras neceſſitates, ſcit (inquit) *pater veſter quia his omnibus indigetis.* Quis autem inuenitur pater qui non ſubuenturus eſt filiis ſuis, cùm eorum neceſſitates agnoſcit, & in ipſius poteſtate eſt ſubuenire? Quòd ſi talis omnino reperiri poſſit apud homines, non conuenit tale quid ſuſpicari de patre cæleſti, qui quod cæleſtis ſit, longè vincit bonitatem cuiuſuis patris terreni. Bene autem notandum cum Chryſoſt. quod dicit, *quia his omnibus indigetis.* Sic enim hoc ipſum quod plerique prætexunt ſuæ ſolicitudini, oſtendit ideoneam eſſe cauſam exercendi omnem curam. Cùm enim ideo dicant ſe homines debere eſſe ſolicitos de victu & veſtitu, quia ſunt neceſſaria, Dominus è regione oſtendit ob hoc ipſum non debere eſſe ſolicitos, quia ſunt neceſſaria. Si enim eſſent ſuperflua, non ita poſſemus de eorũ ſuppeditatione confidere: nunc verò cùm ſint neceſſaria, prorſus non oportet ambigere. Quis enim inuenitur pater, qui filiis ſuis à ſe dilectis neceſſaria quidem ſe non præſtare patiatur?

QVÆRITE ERGO PRIMVM REGNVM DEI, ET IVSTITIAM EIVS, &c.] Poſt præceptum negatiuum, quo prohibuit dubiam & anxiam curam neceſſariorum ad victum & veſtitum, ſubiungit præceptum affirmatiuum, quo demonſtrat & quomodo à moribus Ethnicorum in quærendo debeamus differre, & quomodo ſine noſtra ſolicitudine, Dei prouidentia nobis neceſſaria aſſequamur. Non habent autem Græca coniunctionem illatiuam, *ergo*, ſed, ζητεῖτε δὲ, hoc eſt, quærite autem. Eſt enim oppoſitio ad illud, *Hæc enim omnia gentes inquirunt*, quaſi dicat: Gentes quidem illa inquirunt, vos autem qui Deum vocatis patrem, quærite regnum Dei. Quod autem dicit, *primùm quærite*, dupliciter accipi poteſt. Vno modo, vt per hoc quod dicit *primùm quærite*, intelligatur ſignificare quid poſterius quærendum ſit, videlicet tẽporalia nobis neceſſaria. Altero modo,

vt

vt primum non referatur ad secundum, sed vt pu-
rè negatiuè accipitur, & primum dicatur quo ni-
hil est prius, quomodo primo genitus dicitur, ante
quem nemo genitus est, etiam si nullus sit secun-
do genitus. Atque ad hunc modum accipiendum
vult Caietanus, eo quòd subiiciat Dominus, *& hæc omnia adiicientur vobis*, quibus verbis videtur
significare, neque secundo loco temporalia es-
se quærenda. Verùm rectius cum Augustino prio-
ri modo accipitur. Non enim ideo dixit, *& hæc omnia adiicientur*, vt significaret hæc non esse quæren-
da, cùm in oratione à se præscripta docuerit hæc
à Deo quærere, sed vt significaret his q primùm regnum Dei quærunt, temporalia veluti secundaria
quædam bona obuentura à Deo, & præcipuè eo-
rum desiderio accessura, tanquam quædam ne-
cessaria. Igitur primùm quærite, hoc est, ante om-
nia non tempore, sed dignitate, hoc est maximè &
præcipuè quærite. Quod tum fit, cùm ita regnum
Dei præponimus cæteris rebus, & ita regnum Dei
toto corde quærimus, vt reliqua ad vitæ huius sus-
tentationem necessaria, non quæramus nisi pro-
pter regnum Dei. Non dicit autem, solicitu primũ
fitis de regno Dei, sed, *quærite regnum Dei*, nam
etiam circa regnum Dei nó vult nos Dominus du-
biam & timidam adhibere curam, sed securam, vt-
Philip. 4. potè innixam fidei & spei infallibili. Vnde dicit
Paulus, Nihil solliciti sitis, &c. Verùm quomodo
primùm regnum Dei vult esse quærendum, cùm in
præscripta precatione docuerit, primùm quærere
sanctificationem nominis Dei, ac secundo loco re-
gnũ Dei. Responderi potest dupliciter, iuxta quod
duobus modis accipitur quod dicitur, *quærite regnum Dei*. Quidam enim intelligunt, vt sit sensus,
Operam dare ante omnia, vt Dei regnum latissi-
mè pateat, & tum in vobis, tum inquam plurimis
aliis Deus regnet. Sic autem quærere regnum Dei
non est aliud, quàm quærere sanctificationem no-
minis diuini. Alij verò sic intelligunt: Ante omnia
quærite consequi regnum Dei, hoc est, in hoc præ-
cipuè curas vestras conferte, vt digni efficiamini
participes esse regno Dei beato & cœlesti, quo-
modo latis patet intellexisse D. Augustinum. Iam
quod dicit, *primùm quærite*, intelligendum eum
voluisse ostendere quid in bonis nostris primùm
nobis quærendum sit quamuis in eisdem quæren-
dus sit ante omnia Dei honor, & nominis diuini
sanctificatio. Quærite ergo primùm regnum Dei,
præcipuè illud à Deo in orationibus postulando,
& eò omnia vestra studia imprimis conferendo, vt
illud assequamini. Cùm autem additur: *& iustitiam eius* relatiuum, *eius*, non potest referri ad regnum,
vt iustitia regni Dei sit quam regnum Dei requirit,
quomodo quidam intelligunt: sed referri debet ad
iustitiam Dei, vt manifestè patet ex Græcis, vbi
βασιλεία, id est, regnum, est fœmininum, cùm rela-
tiuum αὐτῆς, sit masculinum. Est autem iustitia Dei,
qua coram Deo iusti sumus, per fidem & manda-
torum Dei operationem. Commixit iustitiam Dei
quærendam cum regno Dei, vt significaret non
alia ratione regnum Dei posse obtineri quam per
iustitiam eius. Porrò non dicit, & hæc omnia da-
buntur vobis, sed, *adiicientur vobis*, (vel, vt habent
Græca, προστεθήσεται, id est, apponẽtur potius, quo-
modo & Augustinus legit) ne horum temporalium
suppeditatio videretur esse merces quæ essentium re-
gnum Dei, vt disceremus, inquit Chrysostomus,
eorum quæ in præsenti dantur nihil esse magnum,
si futurorum magnitudini comparentur, cùm tem-
poralia, veluti accessoria solùm sint & accedentia.
Rursum notandum, vt habet Augustinus, quòd
postquam dixit, *Primùm quærite*, non subiunxerit,
deinde ista quærite, ne duos fines putaremus no-
bis constitutos, & propter se appetenda, tum reg-
num Dei, tum hæc necessaria temporalia. Nihil
autem obest veritati huius promissionis, quòd
quosdam sanctorum Deus etiam vsque ad mortem
fame & nuditate præmi permiserit & permittit.
Non enim promittuntur temporalia, nisi tanquam
adiutoria salutis: proinde cùm Deus ea subtrahit,
quòd sic expedire saluti quorundam iudicat, non
promissionem suam irritam facit, sed diuersa ra-
tione eandem salutis eorum curam gerit, quomo-
do & homo cùm iumento suo cibaria subtrahit,
quòd sic illi expediat, non deserit illud cura sua,
sed potius curando illud facit. Proinde in gene-
rali huiusmodi promissione tacita huiusmodi sub-
intelligetur conditio, quantum id saluti vestræ
expedit. Idem sentiendum de aliis scripturæ sen-
tentiis huic loco similibus, qualis est illa Psalmi, In-
quirentes Dominum non minuentur omni bono.
Et non est inopia timentibus eum. Cum autẽ Do- *Psal. 34.*
minus postquam prohibuit solicitudinem, econ-
trariò præcipiat quærere regnum Dei, satis rursum
significat qualem solicitudinem prohibeat, & aliã
quoque indicat rationem, ob quam propulsanda
sit solicitudo temporalium, nimirum quòd impe-
dimentum præstet, ne quis regnum Dei & iustitiã
eius quærat, quemadmodum oportet. Et certè effi-
cax quidem hìc ratio à solicitudine auocans insi-
nuatur: quia significatur non solicitis multo abun-
dantius danda esse quæ sunt necessaria: solicitos ve-
rò, præterquam quòd inutilem patiantur solicitudi-
nem, nõ tantùm necessariis excidere, sed etiam cœ-
lestibus bonis. Perinde ergo est ac si diceret, vt an-
notauit Chrysost. Propterea iubeo ista non quæri,
non ne accipias, sed vt abundantius accipias. Cum-
que ea quæ tibi competit vtilitate etiam præsentia
consequaris, ne solicitudinibus afflictus, & cura-
rum morsibus sæpe discerptus non modò illis, sed
etiam spiritualibus bonis te facias indignum, ne &
superfluam patiaris ærumnam, & quod est amplius,
propositam tibi amittas coronam.

NOLITE ERGO SOLICITI ESSE IN CRASTINVM. CRASTINVS ENIM DIES, &c.] Duplex circa hunc locum occurrit difficultas. Primò, quomodo illud infertur ex superioribus, cùm superius non solùm videatur prohiberi solicitudo crastini, sed etiam de rebus presentibus: hìc verò videatur permitti solicitudo præsentis diei, cùm dicatur: *Crastinus dies solicitus erit sibiipsi. Sufficit diei malitia sua.* Secundo, quomodo prohibeatur solicitudo crastini, cùm Ioseph rectè fecerit, solicitè prouidendo septem annis sterilitatis venturis in Ægypto post septem annos fertilitatis: & ipse Dominus loculos habuerit, quibus vtique sibi & suis etiam de crastino prouidit, & Apostoli propter imminentem famem solicitè procurauerunt ea quæ in futurum essent ad victum necessaria, vt scribitur Actuum vndecimo. Non erit autem aliquis locus his difficultatibus, si quis locum hunc velit intelligere eo modo quo intelligitur vel ab Augustino, vel ab eo qui auctor est secundæ expositionis in Matthæum, quæ titulo Chrysostomi legitur. Augustinus enim per crastinum intelligit temporalia, eo quòd crastinus

dies non dicatur, nisi in tempore in quo futurum succedit præterito. Ergo quod dicitur, *ne fitis solliciti in crastinum*, vel vt ipse legit, *de crastino*, est secundùm eum idem quod, ne soliciti fiti de temporalibus: ita vt cùm boni aliquid operamini, non temporalia, sed æterna tantùm bona cogitetis. Quod verò dicitur, *crastinus dies solicitus erit sibipsi*, secundum eum hunc habebit sensum: ipsa temporalia pro seipsis erunt solicita, ita scilicet vt adsint tibi cum illis opus erit. Et quod sequitur, *Sufficit diei malitia sua*, sic exponit: sufficit quod sumere vrgebit necessitas. Quam ideo hîc intelligit vocari malitiam, quia pœnalis est nobis, propter peccatum inflicta homini. In secunda verò expositione Chrysostomi, per crastinum intelligitur quicquid quotidianæ vitæ, quæ per hoc hodie significatur, est superfluum. Itaque quod dicitur, *nolite soliciti esse in crastinum*, hunc habet sensum: nihil curetis super id quod habere necessarium est vobis ad vitam quotidianam. Et quod sequitur, *Crastinus enim dies*, &c. sic intelligitur, superflua quantacunque congregaueris, ipsa securabunt, ita vt te eis non fruente, ipsa inuentura sint dominos multos qui ea procurent, sicut placuerit ipsis. Quod autem subditur, *Sufficit diei malitia sua*, secundum eum idem est ac si dicatur, Sufficit tibi labor & miseria, quam pateris in vita propter vsus quotidianos, quos necessariò habes. Noli itaque pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fruitio autem alterius. Verùm vtraque hæc expositio manifestè nimis coactior est, quàm vt possit videri verus huius loci intellectus altero sensuum explicari. Simpliciter enim intelligendum videtur, quomodo verba significant, solicitudinem non esse extendendam in crastinum, quòd quæque dies, sufficientem afferat solicitudinis afflictionem. Infertur autem istud ex superioribus, in quibus dictum est vniuersaliter de solicitudine necessariorum, vt hac adiectione manifestius fieret quam solicitudinem prohibuerit, nimirum anxiam & superfluã, qualis est solicitudo crastini, hoc est, futuri temporis. Ne enim putaremus quoniam præcepit ne simus soliciti, non debere nos laboribus parare quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, quales labores non possunt omnino esse sine aliqua cura & solicitudine, totam hanc de abiicienda solicitudine doctrinam terminaturus, tandem infert: *Nolite ergo soliciti esse in crastinum*, quasi dicat: Laborandum quidem est, & operis cui incumbendum est, cura habenda, verùm hæc cura non est in futurum tempus extendenda, vt anxiè soliciti sitis, quem fructum in posterum labores vestri vobis adferant, aut quid sequens tempus, vobis est allaturum. Tantùm ea quæ in præsens facienda incumbunt, curate, deponentes curam crastini, hoc est, futuri temporis. Crastinus enim dies solicitus erit sibipsi, hoc est, crastinus dies afferet secum solicitudines conuenientes his rebus quæ tunc occurrent. Græca efficacius habent, μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, id est, solicitus erit pro his quæ ipsius sunt, aut, curam habebit sui, aut curabit sua: Has ergo solicitudines ne præoccupetis, ne superflua cura vos ipsos discruciet is. Sufficit enim afflictio & labor quem quæque dies secum affert. Ex qua explicatione patet non omnes eos solicitos esse in crastinum, quia ea in præsenti tempore curant, quæ in futurum erunt necessaria, sed qui in præsenti tempore occupantur ea cura, quæ secundùm rectam rationem non congruit tempori præsenti, sed futuro. Itaque cura incumbens præsenti tempori de prouisione futurorum etiam post multos annos, non est cura crastina, sed hodierna, quomodo cura Ioseph non fuit crastina, cura, quia cognoscenti talem temporum successionem incumbebat deinceps prouidere de iis quæ succedentibus annis essent necessaria. Et similiter non est solicitum esse de crastino, prouidere annuas prouisiones, & similia. Porrò obseruandum, Dominum pulchrè per prosopopœiam dixisse, *Crastinus dies solicitus erit sibi*. &, *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio sua, ipsi diei tribues solicitudinem quæ propriè homini competit, Quæ locutio etsi sit ex vulgari modo loquendi mutuata à Domino, hoc loco tamen habet non paruam energiam. Ne enim quis diceret se velle cura præsentis diei paululum intensa excutere curam quam sequenti die subire deberet, Dominus diei tribuit solicitudinem, significans ipsum diem crastinum necessariò curas suas secum allaturum, quantumuis præsenti cura abillis nos studeamus liberare, & iniuriã facere diei præsenti qui eam onerat curis diei crastinæ, cùm ei satis grauis sit afflictio sua. Re vera tamen significare voluit eum qui de crastino est solicitus, seipsum superfluo & nimio curarum onere premere, cùm supra afflictionem præsenti diei sibi & sequentis tẽporis afflictionem imponat, qua tamen adiectione non sit alterius diei onera facturus leuiora. Atque hæc iam rursum noua ratione à solicitudine auocans, qua satis ostẽdit Dominus suam in prohibitione solicitudinis erga nos dilectionem, vt qui ideo significet se prohibere eam, quòd velit nos à superflua & inutili afflictione esse liberos. Ob quam certè rationem hîc nouissimo loco indicatam non solùm excutienda est solicitudo crastina rerum necessariarum ad victum & vestitum, sed etiam omnium aliorum quæ futuro tempore vel expectamus accipere, vel incumbent nobis facienda quantumuis bona, vt occupationis studiorum, aliorumque bonorum operum quorum non alia cura habenda est, quàm ratio præsentis temporis exigit. Singulis enim diebus curandum de his quæ ipsis diebus erunt facienda pro Dei gloria, pro proximorum vtilitate, & propria salute corporis, tum animæ, reliquorúmque omnium cura excutienda, diuinæ prouidentiæ omnibus commissis. Summa ergo eorum quæ Dominus intendit, est, vt ne diffidentes de diuina erga nos prouidentia, vulgi & gentium more solicitiſimus de rebus ad vitam corporalem necessariis, ita vt timidis cogitationibus nos ipsos discruciemus, metuentes ne aliquando desit quid necessariorum, aut immodicis laboribus studeamus parare ea quibus necessitatem in futurum subleuemus: sed contrà potius diuinam prouidentiam in mutis creaturis considerantes, ac sic persuasi multo maiorem Dei erga nos esse prouidentiam, vt qui noster sit pater, deponamus timidam illam & immodicam temporalium solicitudinem, ac pro ea ante omnia & in omnibus studiosè quæramus regnum Dei, & toti in hoc, vt quæ illi placita sunt faciamus. Sic enim futurum, vt diuina prouidentia nobis etiam necessaria suppeditentur sine nostra solicitudine, cùm contra solicitudo illa vulgaris, præterquam, quòd grauissimum quoddam sit malum sponte susceptum, etiam plenè sit inefficax ad suppeditandum

dum necessaria, & ad hæc etiam impediens, ne regnum Dei & iustitiam eius quis consequatur, declarans eum quem possidet, indignam A de diuina prouidentia habere opinionem, aut terrenis rebus ita esse affixum, vt eas cœlestibus præponat.

DOCET TEMERE NEC IVDICANDVM, NEC DOCENDVM, ADhortatur ad orationem, vt viratis pseudoprophetis, huic doctrinæ inhæreatur. Matthæi 7. Lucæ 6. CAPVT XLIII.

NOLITE *iudicare, & nõ iudicabimini. Nolite condẽnare, & nõ cõdẽnabimini.* [c] *Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis. Mẽsurã bonã & confertã & coagitatã, & superfluentẽ dabunt in sinũ vestrũ.* [a] *In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini* † [f] *& in qua mensura mẽsi fueritis, remetietur vobis.* [c] *Dicebat autem illis & similitudinẽ ‖ Nunquid potest cæcus cæcũ ducere? Nonne ambo in foueam cadũt?*] ‖ *Nõ est discipulus super magistrũ, perfectus autẽ omnis erit, si sit sicut magister eius.* [f] *Quid autẽ vides festucam in oculo fratris tui, Δ trabẽ autẽ, quæ in oculo tuo est, nõ cõsideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eiiciam festucã de oculo tuo,* [a] *& ecce trabs est in oculo tuo,* [&] [c] *ipse in oculo tuo trabem nõ vides?* [f] *Hypocrita, eijce primùm trabẽ de oculo tuo & tunc* † *perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui.* [a] *Nolite sanctũ dare canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos.* ‖ *Petite & dabitur vobis. Quærite, & inuenietis. Pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, nunquid lapidem porriget ei? Aut si piscem petierit, nũquid serpentem porriget ei? Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quãto magis pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se?*] *Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Hæc est enim lex & prophetæ.* ‖ *Intrate per angustã portã, quia lata porta & spaciosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrãt per eã. Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam & pauci sunt qui inueniunt eam. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouiũ, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos.* [c] *Nõ est enim arbor bona, quæ facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonũ. Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur:* † [f] *Neque enim de spinis colligũt ficus, neque de rubo vindemiãt vuam,* [a] *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autẽ arbor, malos fructus facit. Nõ potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor mala, bonos fructus facere. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* [c] *Bonus homo de bono thesauro cordis sui, profert bonũ, & malus homo de malo thesauro profert malũ. Ex abũdantia enim cordis os loquitur. Quid autẽ vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico*[a]*? Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnũ cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse intrabit in regnum cælorum. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine nõne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus: Et tunc confitebor illis quia nunquã noui vos, discedite à me omnes qui operamini iniquitatẽ,* [f] *Omnis*[a] *ergo*[f] *qui venit ad me, &*[f] *audit Δ verba mea*[a] *hæc*[f] *& facit*‖*ea*[a]*,* [c] *ostendam vobis cui similis sit.* † [f] *Assimilabitur viro*[a] *sapienti, Δ qui ædificauit domum*[a] *suam super petrã,* [c] *qui fodit in altum, & posuit fundamentũ supra petram:* ‖ *& descendit pluuia, & venerunt flumina & flauerunt venti: & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat* † *super petram Δ Et omnis qui audit*[a] *verba mea hæc,* [f] *& non facit*[a] *ea,* [f] *similis* ‖ *erit viro*[a] *stulto* † [f] *qui ædificauit domum suam Δ super arenam* [c] *sine fundamento,* [a] *& descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, &* ‖ [f] *irruerunt in domum illam, &* [c] *continuò cecidit, &* † *fuit ruina*[c] *domus*[f] *illius magna.* [a] *Et factum est cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisæi.*

† c. Hadẽ quippe mẽsura, qua A. 15. 6 c. A. 10. 35. D 12. 30. Δ a. o. & trabem in oculo tuo non vides. ‖ a. dicis. † a. o. vt debeas ejicere. C. 11. 83. C 13. 90. † 4. Numquid colligũt de spinis vuas, aut de tribulis ficus. A. 12. 49. C. 13. 90. Δ c. o fermones meos. ‖ c. o eos. † c. similis est homini Δ c. ædificanti. ‖ c. mũdatione autẽ facta, illius est flumẽ domui illi, & non potuit eam monere. † vt supra Δ c. Qui ædificauit ‖ c est homini. † c. ædificanti. Δ c. supra terram. ‖ c. in quã illius est flumen. † c. facta est.

NOLITE IVDICARE, ET NON IVDICABIMINI, NOLITE CONDEMNARE, &c, Qui certam & expeditam dictorum & factorum Domini, vt ea Euangelistæ conscripserunt, volet intelligentiam habere, eum necesse est probè meminisse illos nihil aliud spectasse, quàm vt ex paucis quæ de Christo narrant, doctrinæ & vitæ ipsius imaginem aliquam nobis proponerent, ex qua illum esse Christum & Saluatorem agnosceremus & ante oculos quæ vita digna Deo sit haberemus. Ideo nequaquam annumerare verba illius, aut suo ordine singula recensere curæ illis fuit: breuiter annotasse quædam, ex quibus reliqua conijcere quis posset, contenti fuere. Hinc ergo non B dubitandum, Dominum in hoc prolixo sermone fusius & explicatius multa dixisse, ac pleraque alio etiam ordine quàm Euangelistæ conscripserunt, simul eodem sæpe aliàs quoque docuisse, quando in his summa pietatis fita sit. Proinde non est curiosè nimis adlaborandum, vt singula superioribus certo ordine obseruato connectantur, aut ex ordine seruato ab vno Euangelistarum, reliquorum narrationes æstimentur. Quod ideo hic monere visum est, quòd omnino caput hoc Matthæi septimum miscellanea quædam contineat, quæ si quis velit certo ordine, aut inter se, aut cum superioribus studiosius aut curiosius connectere, is sibi vltro tenebras effuderit, & implicabit potius quàm

explicabit : habet tamen principium huius capitis ad superiora non omnino nullum ordinem. Continuatio enim est eius quod dictū est in fine cap. 5. Vnde hæc doctrina de non iudicando quenquam, à Luca statim subiungitur, postquam dixisset, *Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est.* Pertinet enim ad idem ad quod ea quæ illam sententiam præcedunt, nimirum ad dilectionem proximo exhibendam. Itaque postquam Matthæus interposuisset doctrinam Domini de vitanda cupiditate laudis humanæ in bonis operibus hypocritis propria, & vitanda cupiditate & solicitudine rerum terrenarum, qua vulgus hominum fere laborat redit ad doctrinam dilectionis proximi, qua iam resecatur & aliud vitium Pharisæis & Scribis peculiare, necnon & hominum vulgo passim commune. Siquidem Pharisæi quum sibi ignoscerent in grauissimis peccatis, tamen aliorum iudices erant inclementissimi, etiam ea calumniantes quæ recta erant, finistrè interpretantes quæ erant dubia, exaggerantes quæ erant leuia, & omnino, vt Dominus illis exprobrat, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Sic & ingenio vulgi inter reliqua vitia penitissimè insitum est, in alienis factis curiosum esse, eaque censere, vt cùm in seipsis verè iusti & laudati homines esse nequeant, aliorum saltem collatione nonnullam probitatis umbram sibi concilient. A quo sanè morbo suos docet hîc Dominus debere esse alienissimos. Porrò quò doctrina ista Saluatoris rectè intelligatur, certum imprimis non prohiberi hîc Christianis omne iudicium. Non enim prohibetur seculari magistratui & Episcopis iudicare facinorosos, cùm Paulus ipse fornicarium Corinthium iudicauerit, & dixerit: Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt vos iudicatis? Et Dominus toties condemnauit Pharisæos; dicens, Væ vobis Scribæ & Pharisæi. Nec rursum omne iudicium hîc priuatis personis prohibetur, cùm mox in sequentibus Dominus admonens vt caueamus à falsis prophetis: *A fructibus* (inquit) *eorum cognoscetis eos.* Ad quem modum, dicit & Ioan. Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint, quod vtiq; fiue iudicio quodam fieri non potest. Prohibetur ergo hîc primùm iudicium, quo quis curiosius obseruans aliena dicta vel facta, in animo suo ea censet. A verbis etiam probaris condemnat tanquam mala, cùm sint dubia aut etiam apertè bona. Deinde iudicium quo priuatus alterius dicta & facta etiam apertè satis mala notat, non vt emendet aut illum aut alios, sed vt famæ eius detrahat, denigratoque proximo sibi probitatis opinionem cōciliet. Postremùm prohibetur iudicium quo quis hominem quædam apertè mala cōmittentem condemnat veluti desperatæ salutis. Nā prohiberi potissimum iudicium de rebus dubiis (de quibus etiam propriè dicitur esse iudicium) patet ex illo Paulo: Nolite iudicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum. Et rursus ad Rom. 14. dum iudicium prohibet, de his rebus loquitur quę incertum erat quo animo fierent. Quod autem etiam iudiciūm detractorium prohibeatur, satis ostendit illud Iacobi 4. Nolite detrahere alterutrum, fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suū, detrahit legi, & iudicat legem. Iudiciū autem quo fratris iudicatur desperata salus, etiam prohiberi docet illud Pauli: Tu qui es quis iudicas alienum seruum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Prohibetur ergo iudicium proximi malignum & temerarium quod scilicet ex curiositate noxia, aut inuidentia, & odio ac peruersitate animi ex alieni ignominia voluptatem capientis, aut deniq; superbia capiente ex aliorum collatione opinionis propriæ augmētum, de singulis iudicare præsumente, gignitur. A qualis iudicio Christianus triplici nomine meritò abstinere debet. Primò quòd conueniat eum sua facta & dicta diligentius attendere, atque in his suos lapsus, errata & defectus perspicere, vt non libeat ei aliena curiosius obseruare, aut obseruata carpere. Secundò, quòd fraternæ charitatis sit aliena vitia occultare, eaque extenuare, & ad ea connuere, dubia verò candidè interpretari. Tertiò, quòd agnoscere se debeat proximi sui conseruum esse, non iudicem, & ob id iniuriam etiam Deo facere, cuius officium sibi vsurpat. Ad quā causam respexit & Iacobus & Paulus: hic verò dominus potissimum videtur respexisse ad causam secūdam, volens abstinendum ab huiusmodi temerariis & malignis iudiciis, quòd cum fraterna charitate pugnēt, Postea tamē etiam primam respicit rationem cum subiicit: *Quid autem vides festucam*, &c. Porro iudicare, est sententiam de re aliqua ferre: verùm quoniam hîc in malam partem accipitur, quomodo iudicare non est aliud quàm condemnare, ideo explanationis gratia additum est: *Nolite condemnare, vt non condemnemini*, quæ tamen pars in Græcis non inuenitur, nisi apud Lucam, sicut nec in antiquis Latinis exemplaribus inuenitur apud Matthæum, in quem videtur ex Luca translatum. Quoniam autem eiusdem charitatis ac similis prēmij est non condemnare proximum aut proximi dicta vel facta, & peccanti in se fratri ignoscere, atque ob indigentiam aliquid perenti dare quibus opus est, ideo apud Lucam bene subiicitur: *Dimittite, & dimittemini*, hoc est, remittetur vobis. *Date, & dabitur vobis.* Hæ autem promissiones, *non iudicabimini, non condemnabimini: dimittemini, dabitur vobis*, dupliciter possunt intelligi. Quidam enim eas referunt ad ipsos homines, vt sit sensus: Ne iudicetis alios, sic fiet vt ipsi vicissim non iudicemini ab hominibus, & sic de reliquis. Vnde pro eo quod nos legimus impersonaliter, *remetietur vobis*: quidam vertit, *remetietur alij vobis.* Cui sensui satis consonum est quod apud Lucam dicitur: *Mensuram bonam & confertam dabunt in sinum vestrum.* Ideo autem secundùm hunc intellectum Dominus ab iniquo & prauo iudicio auocat, ea ratione, ne & nos quoque illud experiamur, quòd natura mirè inuisa res omnibus sit sua ab aliis curiosè & odiosè vestigari, ac finistrè arbitrari. Commodè igitur monuit, vt sicut ab aliis permolestum est, nostra inamicè & citra candorem accipi, aut etiam improbè diiudicari: ita vicissim in æstimandis censendisque alienis æquitatem & candorem non posthaberemus. Qui enim aliquam æquitatis portiunculam tenet, à prauo & odioso iudicio vitæ alienæ facilè absterrebitur, si cogitet quàm graue & permolestum sibi sit, se & sua ad hunc modum iudicare. Porro secundùm hūc intellectum promissiones istæ non sic sunt accipiendæ quasi generaliter & vniuersaliter veræ, & in omnibus sic se habentes. Non enim si quis candidè de proximis & factis ipsorū sentiat, ob id à nullo ei iniquum iudicium est expectandū. Quis enim ab iniquo iudicio

vnquam

Triplici de causa abstinendum à temerario iudicio.

Luce 6. Rom. 12.

1. Ioan. 14

Quod iudicium sic prohibitum à Domino.

1. Cor. 4.

Rom. 14.

vnquam fuit alienior Christo, & quis tamen id æquè pallus est ab aliis? Sed dominus rudibus & vulgaribus locutus hæc dixit, quòd vulgò ac ferè fieri soleat. Omnino enim qui candidè facta aliorum interpretantur, apud plurimos vicem merentur, licet non omnes. Ita contrà qui omnium censores se faciunt & citra æquitatem, ij plenè & aliorum iudiciis iniquioribus sese reddunt obnoxios. Sic qui facilem se vel in remittendo, vel in dando præbuerit, ei vt in plurimum vicissim ab aliis remittetur, & dabitur ac beneficietur, idque cumulatissimè, quòd per mensuram bonam, confertam, concussam, & exundantem intellexit Dominus. Sunt enim hæ sententiæ à vulgi sermone mutuatæ, quibus Dominus hortari ad id voluit, quòd infra mox subiecit, vt omnia quæ B cunque voluerimus vt faciãt nobis homines, & nos faciamus illis. Tutti monere, ita comparatum esse diuinitus, vt quales ipsi fuerimus in alios, tales alios
Prou. 11 experiamur erga nos, iuxta illud. Anima quæ benedicit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur. Similes sententiæ in scripturis frequenter occurrunt, quibus bene vel malè operantibus promittitur aliquid temporale bonum vel malum obuenturum, non quòd semper cõtingat, sed quòd vt in plurimum. Hinc est illud centuplum, quòd in hac vita promittitur iis qui propter Christum aliquid reliquerint. Et illud: Qui dat pauperi non in-
Prou. 28. digebit. D. Augustinus autem & Chrysostomus, aliique veteres, has omnes promissiones ad Deum C referunt, vt sit sensus: Nolite condemnare vestros proximos, & non condemnabimini à Deo. Remittite aliis quæ commissa sunt in vos, & remittentur vobis peccata vestra à Deo. Date indigentibus & petentibus, & vicissim dabit vobis Deus quæ postulaueritis ab eo. Sic enim sententiæ istæ sunt absolutiores. Et conueniens omnino videtur, vt vtraque intelligentia simul comprehendãtur, & sit sensus, Nolite iudicare alios, sic fiet vt aliorũ iniquius iudicium effugiatis, aut saltem vt Dei seuerum iudicium non experiamini.

MENSVRAM BONAM ET CONFERTAM, ET COAGITATAM, &c.] Quatuor conditionibus mensuræ materialis significare voluit D Dominus remunerationem & copiosissimam obuẽturam his qui superiora præstiterint, hoc est, qui non condemnauerint, qui remiserint, & dederint. Prima enim mensuræ optimæ cõditio est, vt sit bona, hoc est, iusta, nec ad amussim iusta, sed liberaliter iusta. Secunda, vt sic conferta, hoc est, vt magis significat Græca dictio, πεπιεσμένον, pressa. Sic enim fit vt plus capiat vas. Tertia, vt deinde fit coagitata, hoc est, bene concussa. Nam & hoc pacto fit vt plus contineat vas quo metimur. Quarta, vt præterea etiam superfluat, nec post compressionem & concussionem vas contineat totam mensurã. Si autem superiores sententiæ accipiantur secundùm priorẽ intelligentiã, facilè est intelligere quod sit suppositum verbi, *dabunt*, nempe homines quibus beneficistis. Sed si promissiones istæ secundum posteriorem intelligentiam ad ipsum Deũ referantur, quæritur qui sint illi de quibus hic dicitur: *dabunt in sinum vestrum*. Caietanus intelligit hunc sensum, vestra merita, vestrum non condẽnare, vestrum dimittere & dare, hæc dabunt mensuram bonam. Verùm rectius accipitur secundùm Augustinum libr. 2. de quæst. Euang. ca. 8. secundùm enim loquendi modum qui postea de pauperibus dicitur, *Recipiant vos* A *in æterna tabernacula*, quia ꝛc. Deus propter illos quibus beneficio suo nomine recipit in sua tabernacula, & dat præmium copiosum. Aut quod dicitur, *mensuram bonam dabunt*, impersonaliter accipitur, pro, mensura bona dabitur. Sunt autem qui hanc sententiam intelligunt non solùm de remuneratione bonorum operum, sed etiam malorum, quorum vltio velut mensura quædam superfluens grauissima erit. Sed videtur magis hæc sententia solùm dicta de remuneratione bonorum operum. Quoniam enim dixit: *Date, & dabitur vobis*, eam promissionem exaggerare volens, subiicit: *Mensuram bonam*, &c. quasi dicat: Non solùm dabitur vobis, sed etiam copiosa & abundans vobis remuneratio fiet, proportionata tamẽ vestræ liberalitati. Ad hoc enim significandum, remunerationem vocauit mensuram.

IN QVO ENIM IVDICIO IVDICAVERITIS, IVDICABIMINI, ET QVA MENSVRA, &c.] Et hę duæ sententiæ facilem habebunt & apertam intelligentiam, si superiores illæ sententiæ priori modo accipiantur. Erit enim sensus: Quali iudicio alios iudicaueritis, vicissim ipsi ab aliis iudicabimini. Si enim æqui fueritis in iudicando aliorũ dicta & facta, sentietis alios quoque fere vestrorum factorum & dictorum æquos iudices. Contrà, si iniquiores æstimatores alienæ vitæ fueritis, tales quoque alios experiemini in vos. Est in summa, quomodo vos aliis feceritis siue iudicando, siue remittendo, siue dando, aut contrà retinendo iniuriam, & bene facere negligendo, sic fiet ab aliis vicissim etiam vobis. Verùm si ad Deũ referantur promissiones in superioribus sententiis positę, quomodo dicitur, *in quo iudicio iudicaueritis*, &c. An qui iniquo iudicio aliquem iudicat, iniquo etiam iudicio iudicabitur à Deo? Et qui iniqua mensura mensus fuerit, iniquam etiam mensuram à Deo accipiet? Itaque secundùm August. non est sensus: Quali iudicio iudicaueritis, tali iudicabimini: sed in quo iudicio, hoc est, per hoc ipsum iudicium quo alios iudicaueritis, iudicabimini apud Deum, quia scilicet hoc iudicium iudicabit vos apud Deum, eritque oratio quòd iudicabimini à Deo siue ad præmium, siue ad pœnam. Sic, in qua mensura mensi fueritis remetietur vobis, quia illa ipsa quæ aliis vel bene vel malè feceritis, erunt vobis remunerationis vestræ causa. Prosequitur præsentem locum etiam D. August. epist. 49. in solutione 4. quæstionis, vbi respondet calumniæ gentilium, quam captabant ex his verbis Christi, in qua mensura mensi fueritis, quòd pro temporali peccato æterna inferantur supplicia. Vbi per mensuram intelligit hominis voluntatem, in qua iuxta quod mẽsurauerunt sua facta, Deus reddit siue beatitudinẽ, siue miseriam. Verùm hic sensus videtur coactior, nec vulgari modo loquendi, vnde secunda sententia desumpta, est conueniens. Illud enim, in qua mensura, &c. prouerbij vice etiam ab Ethnicis scriptoribus iactatum ostendit quidam in Chiliadibus. Significatur autem eo beneficij aut maleficij relatio. Proinde si ad Deum hęc referantur, intelligendum ideo dictum: *In quo iudicio iudicaueritis, iudicabimini*: quia qui curiosè alienam vitam excusserit, illius vita etiam à Deo exactè diiudicabitur, & qui proximum condemnauerit, ipse quoque cõdemnabitur à Deo. Qui verò æquus fuerit proximorum iudex, æquum quoque & benignum experietur Dominum. Et in genere quali mensura mẽsi

fuerimus, remetietur nobis à Deo, quia si benefe- A cerimus, bona recipiemus ab eo: mala verò, si malè fecerimus. Hac enim solùm ratione dictum est: *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Quare non est hic locus quæstionibus, quomodo iam dicatur, *Eadem mensura remetietur vobis*, cùm prius dictum sit, *mensuram superefluentem dabunt in sinu vestrum.* Deinde quomodo pœna æterna punitur peccatum temporale: si eadem mensura sit remuneratio? Ideo enim solùm dictum est: *Eadem mensura remetietur vobis*, quia, secundùm Psalmistam, Deus dicit, cum sancto sanctus eris, & cum perverso perverteris. Et secundùm Paulum: Qui parcè seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Et secundùm Iacobum, B Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Vnde Aug. li. 21. de ciuitate Dei cap. 11. tractans hanc sententiam contra eos qui ex ipsa inferebant absurdum esse, supplicium impiorum esse æternum: Non attendit, inquit, non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem malii. vt qui mala fecerit, mala patiatur, eandem dictâ fuisse mensuram, &c. Porrò hæc sententia: *In qua mensura*, &c. Dominus Marci 4. ad aliud propositū vsus est, vt ibi dicetur. Cùm enim sit prouerbialis sentētia, variis locis aptari potest.

Psal. 17.
2. Cor. 9.
Iacobi 2.

DICEBAT AVTEM ILLIS ET SIMILITVDINEM: NVNQVID POTEST CÆCVS CÆC. DVC. &c.] Solus Lucas hic introducit à Domino dictas duas similitudines de cæco cæcum ducente, & discipuli perfectione, quibus similitudinibus alio etiam loco vsum. Dominū narrat Matthæus: Nam commemorat Dominū dixisse de Pharisæis: Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foueam cadunt. Et cùm Apostolis prædiceret obuenturas illis persecutiones, Dominus dixisse scribitur: *Non est discipulus super magistrum, nec seruus super Dominum suum. Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius.* Sed his locis ad alium finem & aliud propositum istis vtitur parabolis, quam in præsenti loco, vt parabolæ & adagia variis locis aptari possunt, vt iam dictum est. D Nam illud de cæco cæcum ducente, inducitur contra Pharisæos, qui cùm cæci essent & imprudentes aliorum imprudentum quoque & cæcorum se magistros præbebant. Et illud de discipulo Matth. 10. dicitur, discipulis, vt animæ quiores perferrent aduersitates & persecutiones, quòd ab his viderent nō esse liberum magistrum suum. Hic verò cùm vario modo similitudines istæ aptentur proposito à diuersis interpretibus, conuenientissima videtur connexio indicata à Theophylacto vt his similitudinibus intelligatur Dominus docere voluisse, eum qui alios est iudicaturus & reprehensurus, debere ab huiusmodi vitiis quæ in aliis est reprehensurus, aut aliis similibus vitiis esse immunem. Ad hoc enim E propositum hæc esse dicta, patet ex tertia parabola apertiore quę subiungitur: *Quid autem vides festucam*, &c. Quoniam ergo superius Dominus præcepit non iudicare, nec condemnare, & iam occurrere quis posset & dicere, se iudicare & condemnare fratrem suum vt corrigat & emendet, docet deinceps, qualis esse debeat qui hoc fine alium volet iudicare & reprehendere, & quale iudicium prohibuerit, nimirum quo quis alienæ vitæ seuerus est censor, suæ interim negligens. Nunquid, inquit, potest cæcus cæcum ducere? Quòd si tentet, nónne ambo in foueam cadunt? Quasi dicat: Si quis sit, qui alterius vita reprehendere vellet, & demonstrare veram virtutis viam, atque in eam ipsum deducere, videndum ei imprimis num & ipse mentē habeat siue errore veritatis, siue praua cupiditate & affectu aliquo excæcatam. Nam si ipse cæcus existens parat alterius se ducem præbere, futurū certè, quod solet contingere, vbi cæcus cæco fit viæ dux, videlicet vt vterque cadat in foueam æternæ perditionis. Ad id idem propositum subiicit: *Non est discipulus supra magistrum*: perfectus autem omnis erit, si fit sicut magister eius, quasi dicat, Si igitur tu qui doctorem te aliorum præbes, ipse fueris in vitio, non est spes meliorem te posse fieri quem docere paras, cùm secundum vulgare prouerbium, discipulus non possit esse perfectior magistro suo, in eo scilicet in quo est discipulus. Eiusdem argumēti est & quod deinde subiicitur: *Quid autem vides*, &c. Qua parabola redarguit Saluator maius quoddam vitium quorundam, qui non solùm alium reprehendunt in eo in quo & ipsi culpabiles sunt, sed minima in aliis notant, cùm ipsi ad grauiora sua peccata perspicienda sint cæci, quos bene hypocritas vocat, vel quia sibi sumunt partes iustorum & sanorum, cùm iniusti sint & ægroti, aliena persona id quod re vera sunt, occultare studentes: vel quia prætextu correctionis aliena vitia notant, cùm re vera id agant proposito cōdemnationis. Si enim curandi fratris desiderio hoc agerent, prius grauiora sua crimina curarent. Magis enim quisque seipsum amat quàm fratrem, quem rectè diligere nō potest: si non seipsum priùs rectè diligat, cùm propria dilectio regula esse debeat fraternæ dilectionis. Per festucam ergo minora peccata, per trabem grauiora peccata hîc designantur. Est enim festuca, secundum Calepinum nitentem autoritati Augustini, arboris nouellæ & cuiuscunque sati pullulus. Augustinus enim de verbis Domini sermo. 16. Festuca, inquit, initium trabis est. Nam trabs quādo nascitur, priùs festuca est. Dictio tamen Græca quæ hoc loco ponitur, nempe κάρφος, putatur magis significare breuissimam aliquam signi particulam, quam vulgari lingua vocamus, een splinter. Vnde dicitur Græcis καρφολογία, hoc est, collectio huiusmodi particularum, quam Galenus recenset inter signa phrenesis. Atque hoc certè modo κάρφος pulchrè apponitur trabi, cùm festuca in ea significatione quam indicat Augustinus, magis componi debuisset cum arbore. Significat autem Saluator hypocritas, de quibus loquitur, duplici nomine peccare, primùm, quòd aliorū vitia, ad quæ, quòd parua sint, conniuendum esset, curiosius obseruent, & seuerius notent: deinde, quòd sua vitia maiora dispicere negligant. Quod dum fit, duplex vlterius iam malum committitur. Nam qui peccantē in paruis admonet, cum ad grauiora sua vitia conniueat, & sibi ex aliena correptione falsam sanctimoniæ opinionem parare studet, vnde & hypocritam vocat, & veritatē ipsam reddit ei qui admonetur odiosam. Proinde admonet Dominus vt qui aliorū vitia notare volet, prius saltē apertè sua vitia curet. Et tūc, inquit, perspicies, &c. quando. s. cum fructu id poteris facere & syncera correctionis intentione. Nō prohibetur ergo his verbis Domini simpliciter, ne quis alium corripiat, qui ipse vel eisdem, vel maioribus obnoxius est criminibus. Si enim quis in minutio-

Matth. 15.
Matth. 15.
Idem 10.

nitioribus peccatis ex syncera charitate proximo- A
rũ fiat monitor, nec; eisdem vel aliis obnoxius, non
contrauenit præcepto Christi. Non enim talis esse
iustificare, & alios condemnare, sed se pariter ac il-
los quoad fieri potest, peccatis purgare annititur.
Dominus autem præcipuè voluit, vt ne ex aliorum
correctione & condemnatione sanctimoniæ opi-
nionem quæreremus, aut ne veritatē odiosam red-
deremus, quod fit cùm apertis criminibus obnoxius est qui alium de paruis corripit.

NOLITE SANCTVM DARE CANIBVS, NEQVE MITTATIS MARGARITAS ANTE, &c.] Obscurum est quomodo hęc superioribus subiiciantur. Et quidē in secunda expositione Chrysostomi nō malè sic cum superioribus B
hæc connectuntur, vt quoniam superius iussit Dñs diligere inimicos, & benefacere his qui peccant in nos, hīc iam amputare intelligatur malam cogitationem quæ ex illis præceptis oriri posset. Nam ob ea præcepta cogitare possent Apostoli, etiam indignis & hostibus Dei communicanda secreta dei mysteria. Quam connexionem etiam sequitur in Paraphrasibus quidam. Verùm rectius hæc ad immediatè præcedentia referuntur hāc ratione subiecta, vt quoniam mox superius docuit qui non debeant alios iudicare corripere & docere, hīc iā doceat qui non debeant corripi & doceri. Dixerat enim, *ejice primùm trabem de oculo tuo, & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui.* Ne ergo is qui purus est, & trabem iam ejecit è proprio oculo, putaret se quosuis corripere & docere debere quos videt vitiis aliquibus obnoxios, commodè hāc doctrinam generalem subiecit; ne sanctū daretur canibus, significans abstinendum ab admonitione illorum qui admoniti euasuri sunt peiores, & potius sunt irritandi quàm sanandi. Porro sanctum & margaritæ sic in secunda expositione Chrysostomi distinguuntur, vt per sanctum intelligantur res sacrę, qualia sunt Sacramēta, Baptismus, Eucharistia, &c. per margaritas intelligantur mysteria veritatis, quę in scripturis sacris inclusa sunt, quemadmodū margaritæ inclusæ cochleis positæ sunt in profundum D
maris, vt sicut has è profundo maris non potest tollere, nisi artifex qui habet eius rei vsum: ita illa inuenire & explicare nō possit, nisi vir spiritualis, qui habet sensus bene exercitatos. Verùm huiusmodi mysteria non solùm non sunt communicanda porcis, sed nec etiam bonis quibusdam adhuc tamen infirmis. Vnde Saluator Apostolis suis dicebat: Adhuc multa habeo vobis dicere: sed nō potestis portare modò. Et Paulus Apostolus. Ego, inquit, cùm veniſſem ad vos: non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed tanquam carnalibus. Tanquā paruulis in Christo lac vobis potū dedi, non escam. Nōdum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis. Proinde rectius idem intelligemus vocari sanctum & E
margaritā, nempe doctrinā veritatis, doctrinam nimirum euangelicam, quam & postea margaritæ comparat Dñs. De hac enim etiam hīc potissimū locutus videtur, quamuis simul, vt est generalis sententia, rectè intellexerimus per sanctum & margaritas significari & sacras quasque res, qualia sunt Sacramenta. Dicuntur autem hæc, nempe doctrina Euangelica atque Sacramenta simul & sancta, & margaritæ. Sancta quidem, quia diuina & sanctorū tantùm vsui deputata, quæ corrumpere & profanare nephas est, quomodo in veteri lege sancta dicebantur quæ prophanis vsibus adaptare nephas erat. Margaritæ verò, propter inæstimabile eorum pretium. Nam margaritis siue vnionibus olim summum fuisse pretium abundè testis est Plinius. Cæterum per canes & porcos, per quos quidem diuersos intelligunt, per canes accipientes significari infideles omnino immundos: per porcos verò, Christianos carnalibus voluptatibus deditos, vt habetur in secunda expositione Chrysostomi. Aut contra, teste Hieronymo, per canes, Christianos reuersos ad vomitū: per porcos, eos qui necdum Euangelio crediderunt, versantes in luto peccatorū, simplicius fuerit accipere eosdem, nempe eos qui immedicabili tenentur impietate, quos generali quidem ratione canes vocat & porcos propter ipsorum immunditiam, specialiter verò canes, quòd veritati oblatrent, bene loqui nescientes, quomodo canis non emittit ferè vocē nisi iræ significatiuam. Porcos verò, eo quòd viles carnis & mundi cupiditates spiritualibus & diuinis rebus præponant, quomodo porcus lutum præfert margaritis. Quoniam enim canis secundùm legem est immundissimū animal, vtpote quod nec ruminet, nec findat vngulam, ac præterea illius est immunditiei, vt ex fœtidis cadaueribus pascatur, ac ad vomitum suum reuertatur, aliquoties in scripturis per canes peccatores significantur, ratione immunditiei suæ, vt cùm postea dicit Saluator: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.* Sic: Quæ communicatio sancto homini ad canem? Et: Foris canes, & venefici, & impudici. Vnde est & illud: Canis reuersus ad suū vomitum. Quoniam verò idem animal ad nihil aliud ferè voce vtitur quàm ad latrandum, & in homines insurgit ad discerpendum, ponitur nonnunquam in scripturis pro impugnatoribus veritatis, aut persecutoribus iustorum. Sic Paulus de Iudęis hostibus Euangelij loquēs: Videte, inquit, canes, videte malos operarios. Et Dauid hostes suos vel Christi implacabiles canes vocat. Circundederunt (inquit) me canes multi. Et, De manu canis libera vnicam meam. Cùm autem sequitur, *Ne forte conculcent eas pedibus suis, & conuersi disrumpant vos*, quidam duas has partes sic accipiunt, vt prior ad porcos pertineat: posterior verò ad canes. Vnde & quidam libri Latini habent, *& canes conuersi disrumpant vos*, cùm tamen *canes*, non fit aut in Græcis, aut in Latinis codicibus emendatioribus. Et quidam vertit, *Ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi in vos, lacerent vos*, addens scilicet de suo pronomina illa diuisiua, hi & illi, cùm non sint in originalibus, & proinde tollens liberam illam intelligentię facultatem quam Græca præbent. Potest enim sicut conculcatio, ita & laceratio ad porcos referri. Nam sęuiunt etiam apri. De canibus autē idem intelligendum reliquit Dominus, videlicet ne & ipsi conculcarent sanctum pedibus suis, & conuersi disrumperent: nec opus fuit hoc figillatim de vtrisque dicere, cùm secundum sensum à Domino intentum per canes & porcos iidem intelligantur. Significare enim voluit Dominus, duo mala consecutura, si diuina & spiritualia proponantur canibus & porcis, hoc est immundis hominibus, veritatis oblatratoribus, & contemptoribus. Primùm quòd illa quantum in ipsis est, prophanabunt & contaminabunt. Deinde, quod illorum præbitorem persequentur, calumniis ipsum impetentes, & iniuriis afficientes. Et bene quidem dicitur, *& conuersi*

Matt. 15. *Eccle. 23.* *Apoc. 22.* *2. Petr. 2.* *Philip 3.* *Psal. 21.* *Ibidem.*

uersi dissumpant vos. Primùm enim impij audito ser-
mone veritatis, cognoscentes illum suis affectibus
contrarium, sermonem contemnunt, illicque detra-
hunt: deinde verò acuuntur in sermonis authorem.
Verùm circa istud Domini præceptum oritur dif-
ficultas, quomodo ergo Christus & Apostoli ob-
stinatis Iudæis, verè canibus, de sacris mysteriis fre-
quenter verba fecisse legantur, vnde sanè illi maio-
re perciti furore, conuersi dilacerare ipsos conati
sunt & perdiderunt, vti patet de Stephano, cuius o-
ratione adeò accensi fuere, vt mox corriperēt ipsum,
vbéq; sectum lapidarent. Deinde quomodo Iu-
dæ Dominus dedit corpus & sanguinem suū, si non
licet sanctum dari canibus? Ad primum quidē di-
cendum, veritatē Euangelicæ doctrinæ nonnunquā
coram canibus & obstinatis peccatoribus, Domi-
num, & Apostolos proposuisse, sed non nisi præsen-
te multitudine, idq; nonnunquam vel sponte, vel
interrogati. Et quidem cùm sponte id fecerūt, dua-
bus de causis fecerunt, videlicet partim ad contes-
tationem impietatis reproborum, partim propter
vocationem electorū qui impiis illis permixti erāt,
aut vt qui iam vocati erant & crediderāt, corrobo-
rarentur & monerentur. Quod enim ad contestā-
tionem impietatis improborum & vt nullam excu-
sationem haberent, illis prædicauerit Dominus, fa-
tis docet illud quod dicit: Si non veniſſem, & locu-
tus fuissem illis, peccatum non haberent: nunc au-
tem excusationē non habent de peccato suo. Cùm
verò interrogati fuerunt veritatem ipsam frequen-
ter proposuerunt, tum propter duas prædictas cau-
sas, tum etiam vt perhiberent testimonium veri-
tati, & gloriam Dei illustrarent, nec iustam haberent
malitiosi interrogatores occasionem blasphemā-
di doctrinam Euangelicam, quasi non baberēt præ-
dicatores eius quid ipsis responderent. Aliquando
autem Christus ab obstinatis Iudæis interrogatus,
non respondit quod interrogabatur, sed aliud in-
terrogauit: quòd si respondebant, habebant ipsi suę
quæstionis responsionem, vt cùm quæsitus esset
num tributum esset pendendum Cæsari. Si verò
respondere noluerunt: vt cùm quæreretur in qua
potestate operaretur, iustissimè illum: vicissim non
respondere quod quærebatur omnibus coram fe-
cit, docens scilicet qua ratione debeamus sanctum
abscondere canibus, cùm ab eis vtile aliquid mali-
tiosè interrogamur, & astutium vtilitas non exigit
veritatem aperiri. Cùm autem propter electorum
& bonorum vtilitatem, aut propter Dei gloriam
sacra proferuntur coram canibus & porcis quem-
admodum Christus & sancti frequenter fecerunt,
non iam canibus & porcis sancta dantur, sed potius
Deo & electis eius. Vnde Augustinus: Quòd Do-
minus quædam dixisse inuenitur, quæ multi qui
aderant vel resistendo, vel contemnendo non re-
ceperunt, non est putandus sanctum dedisse ca-
nibus, aut margaritas ante porcos misisse. Non e-
nim dedit eis qui capere non poterant, sed eis qui
capere poterant, & simul aderāt, quos propter alio-
rum immunditiam negligi non oportebat. Hæc il-
le. Cùm autem prædicatio veritatis nullum mo-
mentum allatura est vel ad salutem proximorum
vel ad gloriam Dei, sed appareat canes tantùm il-
lam impugnaturos, aut porcos contempturos, non
est proferenda. Sic Christum nunc Pharisæis tan-
quam canibus, nunc Herodi & Pilato tanquā por-
cis mysteria sua promere noluisse legimus. Quod
verò ad secundum attinet de Iuda, præsupposito
quòd Iudæ Dominus dederit corpus suum, vt est
verisimilius, dicendum primò, quòd cùm Iudæ ma-
litia nondum fuerit prodita, nec adhuc habebatur
à præsentibus pro cane, non debuisse Dominum
sacramentum corporis sui subtraxisse illi, sed po-
tius cum aliis communicasse, vt suo facto doceret
pastores Ecclesiæ Sacramenta nō denegare occul-
tis peccatoribus, sed tantùm publicis & manifestis,
qui iam pro canibus habentur. Secundò dicendum,
hunc locum propriè non pertinere ad Sacramen-
torum administrationem, sed vel solùm, vel po-
tissimum ad verbi Dei dispensationem & doctri-
nam, quod patet tum ex præcedentibus, quibus
hæc subiunguntur, tum quia sequitur, *Ne forte
conuersi dissumpant vos.* Non enim periculum est
ne si petentibus peccatoribus dentur Sacramenta,
conuersi dissumpant largitorem, sed contra po-
tius periculum ne dissumpant negantem. Ad alium
verò locum pertinet, quòd Sacramenta indignis,
si manifesta sit eorum indignitas & condemna-
ta, non sint communicanda, nempe ad illud: Si
Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus &
Publicanus. Et illud Pauli: Si is qui frater no-
minatur inter vos, est fornicator, aut auarus, &c.
cum huiusmodi nec cibum sumere. Et nemini ci-
tò manus imposueris, ne communicaueris peccā-
tis alienis.

Ab licet aliquādo sanctum dari canibus.

Act. 7.

Ioan. 15.

Matt. 22.

Matt. 21.

Matt. 26.

Matt. 27.

Matt. 18.

1. Cor. 5.

PETITE, ET DABITVR VOBIS, QVÆRITE, ET INVENIETIS, &c.] Cùm variè à diuersis hæc superioribus coniungantur, conue-
nientissima videtur connexio quam indicat Diuus
Chrysostom. nimirum quòd, quia magna erant, &
humanæ naturæ propter infirmitatem & corrupti-
nem difficilia quæ hactenus Dominus præceperat,
hîc iam docet qua ratione quæ dicta sunt præstare
possimus, videlicet si oratione auxilium & gratiam
Dei implorauerimus: quem orantibus ipsum datu-
rum quæ petunt promittit. Simul etiam perhęc do-
cet, ne audita præcepta putemus nostris nos viri-
bus posse implere, sed ad perficiendum ea necessa-
rium nobis esse Dei adiutorium precibus impetrā-
dum. Ideoque non dixit quid petendum aut quæ-
rendum sit: sed tantùm, perite & quærite, quia quæ
petenda sunt in præcedentibus memorata sunt, &
in his ostensum pro quibus oporteat rogare. Por-
ro tres illas sententias, *Petite, quærite, pulsate*, &c. sub-
tiliter D. Augu. sic distinguit in expositione huius
sermonis Domini, vt petitio pertineat ad impetrā-
dam sanitatem firmitatémque animi, vt ea quę præ-
cipiuntur implere possimus: inquisitio autem, ad
inueniendam veritatem: pulsare verò, propter bea-
tæ vitæ possessionem & introitum regni cœlorum,
dictum sit. Alij etiam sic distingūt: petite fide, quę-
rite spe, pulsate charitate. Aut: Perite orando, quæ-
rite rectè viuendo, pulsate perseuerādo. Verùm idē
Augu. lib. 1. Retract. cap. 19. hanc suam expositio-
nem retractans, inquit, Operosè quidem ista tria
quid inter se differant exponendum putaui, sed lō-
gè melius ad instantissimam petitionem omnia re-
feruntur. Hoc quippe ostendit, vbi eodem verbo
cuncta conclusit, dicens, *Quanto magis pater vester,
qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?* Non enim
dixit, petentibus, quærentibus, pulsantibus. Hæc
ille. Itaque tribus illis sententiis vnum & idem si-
gnificatur, nisi quòd congeries sententiarum com-
mendet fidentem, instantem, & ardentem precā-
tionem

tionem. Nam ipsum petere, fiduciam in oratione necessariam significat: quærere verò, diligentiam pulsare ardorem & perseuerantiam. Nemo enim petit aliquid, qui non illud ex animo desideret, & impetrare se posse confidat. Qui verò quærit, cuncta alia à mente proiiciens, vnum illud quod solum requirit, intendit. Qui verò crebro pulsu ostium ferit, ardens desiderium ostendit. Itaque, vt habet Chrysostomus, per hoc quod adiecit, *quærite & pulsate*, non obiter postulandum esse docuit, sed cum sedulitate multa, & magna patientia, crebroq; pulsu. Sunt autem hæ sententiæ è vulgi sermone mutuatæ. Nam vulgò dici solet, nihil ferè dari, nisi petentibus, nihil inuenire fere nisi quærentes, non aperiri ostium, nisi pulsantibus. Perinde ergo est ac si diceret Dominus: Vulgò non nisi petentibus dari solet, & quærentes duntaxat inueniunt, neque intromittuntur in ædes, nisi qui ostium pulsarint, ita cùm maxima sint quæ à Deo expectanda sunt bona, par sanè est vt illa ab eo petatis desideranter, quæratis sedulò, ac ob ea impetranda pulsetis ardenter & pertinaciter, hoc est, vt ea petatis votis multo ardentissimis. Quòd si feceritis, proculdubio voti vestri compotes efficiemini. Quod iam generalibus sententiis Dominus confirmat, subdens: *Omnis enim qui petit*, &c. quasi dicat: Non omnis quidem qui petit ab homine etiam iustissimè, accipit: nec omnis qui quærit terrenum aliquid, illud inuenit: nec pulsanti ostium domus semper aperitur ab hominib. verùm omnis qui desideranter petit patrem cœlestem, accipit ab eo quod petit: & qui sedulò quærit ab eo inuenit, & qui assiduis illum precibus pulsat, aperietur ei, hoc est, sine discretione quisquis Deum ex animo diligenter & assiduè precatus fuerit, consequetur omnino quod petit. Porro generalis illa sententia, *Omnis qui petit accipit*, sic primùm est accipienda omnis qui petit recta & rectè, vel qui petit quæ oportet, & quomodo oportet. Recta enim esse petenda, vt exaudiamur, docetur in sequenti exẽplo: modus autem quo rectè est petendum, partim hîc indicatur, partim alibi. Hic enim insinuatur per tria illa, petere, quærere & pulsare, cum fiducia sedulò instanter petendum esse. Præter hæc verò in orante requiritur vt non sit in eo legitimum impedimentum quo se indignum faciat exauditione apud Deum, quod primùm sit si temporalia mala intentione quæramus. Petitis, inquit Iacobus, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in concupiscentiis vestris insumatis. Secundò, si ipsi in alios inclementes fuerimus. Quid enim obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur? Et supra: Si autem non dimiseritis hominibus peccata, &c. Postremùm generaliter, si quis in peccandi proposito perseueret, nec studeat cor suum purificare. Qui enim declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Et, Si omnipotentem fueris deprecatus, si mundus & rectus incessuris, statim euigilabit ad te. Et: Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus. Nec mirum si huiusmodi cõditio sit subintelligenda in hac generali sententia, cùm in omnibus similibus generalib. locutionibus sit intelligendum nisi aliunde aliquid impediat, vt quando dicitur: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, &: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit, & sic de similibus. Rursum cùm dicitur, *Omnis qui petit accipit*, intelligendum, accepturum quod petit, nisi magis expediat non accipere. Qui enim bona temporalia aut liberationem ab afflictionibus petit etiam rectè, non ea semper consequitur, quod aliquando præstet non consequi. Vnde Paulo optanti liberari à stimulo carnis dictum est: Sufficit tibi gratia mea. Nam & huiusmodi conditio intelligenda est in omnibus illis sententiis, quibus temporale aliquod bonum iustis promittitur. Hac enim sententia, *omnis qui petit accipit*, Dei benignitatem significare Saluator voluit. Iam hoc ipsum summæ benignitatis est, quòd quæ precamur temporalia bona non det Deus, quomodo aliter saluti nostræ magis expedire iudicat: quanquam non omnino necesse fuerit hanc conditionem hîc subintelligere. Qui enim huiusmodi temporalia rectè petit, hic ea petere debet, vt non velit ea sibi dari, si Deus iudicet magis expedire vt non accipiantur, & vt aut quæ petit temporalia Deus det, aut patientiam, saltem in malis, si illa perdurare Deus voluerit, proinde talis semper impetrat & accipit quod petit.

1. Cor. 12.

AVT QVIS EST EX VOBIS HOMO, QVEM SI PETIERIT FILIVS PANEM, &c.] Generales illas promissiones de exorando Deum confirmat exemplo patris terreni, vsus, scilicet, argumento à minori, quæ ad orandum cum ipse exorandi hortatur, & simul docet quæ petere Deum oporteat, nempe bona necessaria vel vtilia. Idèo enim introducit in exemplo, patrem filio petenti panem necessarium non dare lapidem inutilem, & petenti piscem vtilem & delectabilem, non dare serpentem nociuum, vt intelligamus Deum nobis necessaria & vtilia petentibus non daturum inutilia aut noxia, & rursum intelligamus ideo Deum non dare quandoque quæ petimus, quia si daret quę petimus, daret inutile aliquid aut nociuum, quamuis nos petemus nos petere aliquid necessarium vel vtile. Cùm autem ex nuda comparatione patris terreni ad patrem cœlestem, constare posset patris cœlestis in exaudiendo facilitas, eo quòd nemo dubitare posset quin maior sit patris cœlestis benignitas, quàm cuiusuis patris terreni quantumuis benigni, tamen quò efficacius eos certiores redderet de patris cœlestis facilitate, adiecit: *Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris*, non simpliciter à minori argumentans, sed etiam à contrario: Malos autem homines vocat, non quòd natura mali sint conditi, vt asseruerunt Manichæi, sed vel ex comparatione diuinæ bonitatis, respectu cuius humana etiam bonitas quodammodo malitia est, propter magnam dissimilitudinẽ, vel potius tum quia ad malum omnes propensi sumus ab adolescentia, iuxta illud. Sensus & cogitatio humani cordis ad malum prona sunt ab adolescentia, tum quia nemo inuenitur liber ab omni peccato. Non est enim iustus qui faciat bonum, & non peccet. Sensus ergo est: Cùm tantum valeat affectus ille, vulgò patribus erga suos liberos insitus: vt quamuis mali sint patres, tamen filiis bona petentibus compellat non præbere mala, sed bona quæ petunt: multo magis pater vester cœlestis natura sua solus bonus, omnisque malitiæ expers, à quo affectus ille beneuolentiæ in terrenis patribus proficiscitur, facilè daturus est bona his qui rogant eum.

Genes. 8. Eccles. 7.

OMNIA ERGO QVÆCVNQVE VVLTIS VT

VT FACIANT VOBIS HOMINES, &c.] Postquam obiter Dominus inseruisset, de orando Deum sermonem, redit ad id vnde digressus est, generali iam sententia concludendo, præcipiens quæ priùs diuersis præceperat ad dilectionem proximi pertinentia: qua sententia demonstrat omnium illorum præcedentium præceptorum quæ pertinent ad dilectionem proximi, æquitatem. Nam est hæc sententia iuris naturalis, per se æquissima, vt priùs dictum est. Porro testatur Augustinus, quosdam Latinos codices habuisse additum: bona, hoc modo: *omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines bona.* Verùm hoc putat additum à quoquam ad manifestationem sententiæ. Non esse enim apud Græcos, sed nec necesse esse vt addatur aut subintelligatur, cùm voluntas hîc, secundum eum, accipi debeat vt distinguatur contra cupiditatem, hoc est, vt priùs dictum est, pro voluntate rationabili, & non pro corrupta & inordinata cupiditate. Additur tamen ea dictio & apud Cyprianum in expositione orationis Dominicæ. Quod autem sequitur: *Hæc est enim lex & prophetæ*: hunc habet sensum: Istud est quod lex Mosaica & prophetarum scripta variis præceptis exigunt. Sed quæritur quomodo hîc Dominus dicat præceptum istud dilectionis proximi esse legem & prophetas, cùm postea dicit, in duobus mandatis pendere totam legem & prophetas. Et respondet August. in expositione huius sermonis: Non dici hîc præceptum istud esse totam legem, sed tantum, *hæc est lex & prophetæ*, quia, scilicet, istud præceptum à lege & prophetis per varia præcepta præcipitur. Idem tamẽ lib. 8. de Trinitate cap. 7. intelligit hîc Dominum voluisse totam legem & prophetas in hoc præcepto consistere, sicut & à Paulo dicitur, *Rom. 13.* Qui diligit proximum, legem impleuit. Et: *Galat. 5.* Omnis lex in vno sermone impletur, in eo quod scriptum est, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Cùm enim (inquit Augustinus) duo præcepta sint, in quibus tota lex pendet & prophetæ, dilectio Dei & dilectio proximi, non immeritò plerunque scriptura pro vtroque vnum posuit, nimirum quòd neutra sine altera esse possit, sed vtraque in altera includatur. Videtur tamen in illis locis Paulus non locutus de lege in vniuersum, sed tantùm de lege, quatenus tradit ea quæ ad proximum pertinent, vt patet ex declaratione quæ est ad Roma. 13. Et certè prior intelligentia huius loci est simplicior. Non enim rectè intelligi satis potest, quomodo tota lex præcipiat vt quæcunque volumus nobis fieri, eadem, & nos faciamus aliis. Sunt autem quidam Græci codices, qui non habent: ὅτος γάρ ἐστι νόμος, id est, hæc est enim lex: sed ὅτως, id est, Sic est enim lex, id est, sic lex & prophetæ determinant & præscribunt. Quæ etiam lectio dictæ intelligentiæ bene conuenit.

INTRARE PER ANGVSTAM PORTAM, QVIA LATA PORTA ET SPATIOSA VIA EST, &c.] Post varia dilectionis proximi, & contemptus rerum huius mundi præcepta, iam deinceps vsque ad finem sermonis adhortatur Dominus ad præceptorum horum obseruationem & acceptationem. Et imprimis, quia præscripta hactenus ab ipso viuendi ratio absolutissima, arcta est, angusta & rara, ne ab ea auditores abhorrerent & alienarentur, tum ob viæ huius angustias & difficultates, tum ob paucitatem sectantium hanc vitæ rationem, hortatur vt angustam potius hanc viam amplectamur, quàm spatiosam illam impiorum viam, quòd hæc ad gehennam, illa ad vitam perducat. Et quidem supra docuit, gratia diuina opus esse ad impletionem horum præceptorum, cùm orare docuit: hîc verò etiam liberi arbitrij & nostri conatus esse insinuat, vt quæ dicta sunt præstemus, cùm nos intrare præcepit per angustam portam, significans conatu & labore opus esse vt angustias portæ superemus, quod apertius significauit, cùm secundo hac similitudine vsus est: quando, vt habet Lucas cap. 13. respondit legisperito interroganti, si pauci essent qui saluarentur: Contendite intrare per angustam portam. Quanquam autem quidam hic aliud intelligant per portam & per viam, simplicius tamen fuerit idem per vtrunque intelligere: per portam quidem & viam angustam & arctam, virtutum operationem: per spatiosam verò & latam, viam iniquitatis, hoc est, rationem viuendi iniquè. Verùm quomodo hic dicitur via virtutis arcta & angusta, cùm postea dicat Dominus, iugum meum suaue est, & onus meum leue. Et, mandata eius grauia non sunt? Et *1. Ioan. 5.* Psalmista, dicat, quod apertè huic loco videtur contrarium. Latum mandatum tuum nimis? Deinde *Psal. 118.* Sapiens dicit de viis sapientiæ, Viæ eius, viæ pulchræ. Ad pulchritudinem autem viarum pertinet *Prouer. 3.* vt latæ sint, quemadmodum Homerus appellat interdum vrbes quas laudat, εὐρυαγυίας, hoc est, latiuias, vt sic dicam. Pro huius explicatione annotandum, variis rationibus posse intelligi viam virtutis vocari hic arctam & angustam. Primò, quia paucos recipit & admittit, si fiat comparatio ad numerum eorum qui ambulant viam iniquitatis, quæ ob id etiam spatiosa dicitur. Atque hac ratione vocari hic viam virtutis arctam, satis significare videtur verba Lucæ, quibus Dominum *Luc. 13.* dixisse commemorat: Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Si autem hac ratione intelligatur via virtutis arcta dici, non est quòd scripturæ illæ, quæ asserunt iugum Domini esse leue videri possint huic loco esse contrariæ. Secundò, via virtutis rectè dicitur arcta, consideratione habita ad ipsam virtutis naturam. Cùm enim virtus sit in medio vitiorum arctis quibusdam iustitiæ legibus concluſa, & deinde virtutes inter se connexæ esse debeant, adeo vt qui delinquat in vno, factus sit omnium reus, bene certè arcta est virtutis via, eo quòd facilis sit digressio ex ea declinando ad dexteram, vel ad sinistram. Contra verò spatiosa est via iniquitatis, quia expanditur per omnia vitia hinc & inde. Nam, vt habet philosophus, *Vno quisque modo bonus est, multisque nefandus.* Tertiò, via virtutis arcta dicitur, consideratione habita ad carnis & mundi concupiscentiam, quia scilicet illam infinitatem & liberam agendi quæuis quæ lubent facultatem quam sensus expetunt, amputat in nobis, certis quibusdam pietatis legibus nos arctans & contrahens. Atque hæc tertia ratio satis coincidit cum secunda. Quoniam enim virtus in seipsa arcta est & angusta, hinc etiam & nos coarctat, & liberam agendi quiduis facultatem à nobis excludit. Porro ex tertia & secunda rationibus patet, viam virtutis non solùm carni esse difficilem & arduam, sed etiam in seipsa. Dicuntur tamen mandata Domini non esse grauia, & iugum eius esse suaue, & leue onus eius, quia tũ fides cœlestium præmiorum, tum amor Dei ea leuia videri

videri facit iustis. Carni enim & carnalibus grauia sunt, non spiritui, nec secundum spiritum viuere assuetis. Vnde cum Ioan. dixit: Et mandata eius grauia non sunt, subiecit: Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum, & hæc est victoria quæ vincit mundum fides nostra. Per quæ satis declarauit, quibus & quatenus Dei præcepta sunt facilia, nempe natis ex Deo & credentibus, qui per fidem cœlestium bonorum omnia quæ sunt huius mundi bona facilè contemnunt. His certè via virtutis non videtur secundum spiritum esse arcta, sed habet in eis iustam suam latitudinem, longè pulchriorem illis huius seculi vijs, eo quòd mentem hominis dilatet, atque ad beneficiendum omnibus indefinenter sese extendat. Atque ob hanc causam intelligi potest dixisse Psalmistam, Latum est mandatum Domini, quanquam ex parte præcedenti, cui hæc sententia opponitur non obscurum sit quid voluerit significare Psalmista, nimirum quòd cùm omnis res huius seculi, quantumuis consummata & perfecta, habeat finem, Dei mandatum finem nesciat, sed se extendat in æternitatem, perducens suos sectatores ad vitam æternam, vt dictum est in expositione Psalmorum. Potest autem quartò declarari quomodo via & porta quæ ducit ad vitam, sit arcta & angusta, nimirum quia non capit huius mundi gloria turgidos, fastu elatos, luxu distentos, diuitiarum sarcinis oneratos, aut reliquas huius mundi copias secum trahentes, sed nudos, & ab omnibus huius mundi cupiditatibus liberos, ac veluti exutis corporibus in spiritum extenuatos. Porro notandum ex Hieronymo quàm signanter Dominus de vtraque via locutus sit. Per latam enim viam dicit multos ambulare, arctam verò paucos inuenire. Latam enim non quærimus, nec inuentione opus est, nam sponte se offert. Angustam verò nec omnes inueniunt, nec qui inueniunt ingrediuntur statim per eam, aut non perseuerant in ea. Siquidem multi inuenta veritatis via capti voluptatibus seculi, de medio itinere reuertuntur. Bene ergo dicit, *pauci sunt qui inueniunt eam*, significans etiam pauciores esse qui ambulent per eam. Docuit ergo Dominus hac parabola duarum viarum, non respicere ad multorum conuersationem, sed potius paucorum nos fieri imitatores: nec tam attendere ad peruersæ viæ latitudinem, & viæ virtutis angustias, quàm quónam hæc vtraque perducat.

1. Ioan. 5.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS, QVI VENIVNT AD VOS, &c.] Post traditam veræ & absolutæ pietatis summam, & ad hortationem ad ingrediendum viam arctam, commodè nunc subiicitur de vitandis falsis prophetis, quòd hi abducere studeant à vera pietate, & via illa stricta quæ ducit ad vitam, cùm tamen sese profiteantur vitæ huius doctores esse & ductores, idq; callidè simulata quadã sanctimonia præ se ferant, à quibus proinde summa cum vigilantia cauẽdum esse admonet: quod sicut perniciosissimum est si recipiantur, ita dignosci non possunt, nisi adhibita diligenti quadam cautione & attentione. Dicit ergo, *attendite* (hoc est, diligenter & prouidè cauete vobis) *à falsis prophetis*, vel, vt habent Græca, vnica dictione, *à pseudoprophetis*. Hos vocat omnes falsos doctores, qui officium videndi ea quæ aliis non sunt manifesta, profitentur: siue futura prædicant, siue non. Nã & prophetæ veri dicuntur in scripturis, qui spiritu prophetico prophetarum scripta aliis explicare possunt, etiam si nulla futura ipsimet prædicant. Sunt ergo pseudoprophetæ duplices. Quidam enim apertè Christianismum impugnant Christum negantes, & quæ apertè sunt fidei in illum contraria docentes, qualis fuit Mahumetes, qualis & erit ille Antichristi pseudoprophetа, de quo in Apocalypsi. De qualibus loquitur etiã Dominus infra: Surgent pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem ducantur (si fieri potest) etiam electi. Alii sunt qui Christianismum & Christi nomen professi, sub Christianæ & Euangelicæ doctrinæ prætextu docent quæ sunt Euangelio & veritati cõtraria, quales sunt quos communiter hæreticos appellamus, de quibus apertè Paulus, Spiritum manifestè dicit, &c. Hos autem falsos doctores, pseudoprophetas hîc vocat, vel ob id quòd hactenus sic vocati erant apud Iudæos, quotquot falsa docerent, & vt huiusmodi appellatione commonefaceret eos malorum illorum quæ patribus eorum contigerunt per pseudoprophetas. De his ergo omnibus dicit: *Qui veniunt ad vos*, ex se, scilicet, non missi à Deo. Id enim significat verbum, *veniunt*. Porro vestimenta ouium sunt, quæcunque pertinent ad externam sanctitatis declarationem: qualia sunt miracula, ieiunium, eleemosyna, oratio, castitas, diuitiarum contemptus, inclamare semper Euangelium, vti sacramentis Ecclesiasticis, & alia quæcunque sanctitatem & integritatem præ se ferunt. Intrinsecus autem sunt lupi rapaces, quia cùm sanctitatem & simplicitatem foris ostentent, intus, hoc est, in animo & latenter nihil aliud sunt quàm lupi, nimirum quia re vera gregem Dominicum & oues Christi simplices & innocentes dilacerare student. De qualibus & Paulus: Attendite, inquit, vobis & vniuerso gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Et ex vobismetipsis exurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se. Et quidem sunt aliqui extrinsecus lupi, veluti apertæ veritatis hostes, de quibus infra loquitur Dominus, dicens. Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum: verum ab istis intrinsecè lupis plus est periculis, quòd sub habitu ouis lupum agant. Nihil est negotij lupum ab oue dignoscere, si vterque ẽdat suam vocem, si vterque sua pelle tectus veniat. Verùm quid facias, vbi lupus ouillo vellere, ouillam voce ouem simulans irrepserit in ouile, non vt ouis fiat, sed vt crudelius oues laniet. Certè vigilanter attendendum & maximè pastoribus, vt aliquo signo deprehensum lupum ab ouibus separent condigno supplicio sumpto de ipso, vt fiat quemadmodum legimus in Æsopicis fabulis. Lupus enim ouis pelle indutus, ouium se immiscuit gregi, quotidiéque aliquam ex eis occidebat. Quod cùm pastor animaduertisset, illum in altissima arbore suspendit. Interrogantibus autem cæteris pastoribus, cur ouem suspendisset, aiebat, Pellis quidem vt videris, est ouis, opera autem erant lupi. Cæterùm quoniam huiusmodi lupi latent, & oues se esse mentiuntur, docet Saluator quomodo dignosci poterunt ab his qui propius eos, & quæ eorum sunt inspexerint: *A fructibus*, inquit, *eorum cognoscetis eos*. Circa quod tamẽ oritur difficultas. Si enim veniũt in vestimentis ouium, hoc est, exterius se oues esse

Pseudoprophetæ qui.

Matt. 24.

1. Tim. 4.

Vestimẽta ouium.

Act. 20.

esse ostentent, nec de absconditis & internis homo iudicare possit, quomodo ex fructibus suis cognoscentur occulti illi lupi? Dicendum, quòd quantumuis se lupi isti occultare studeant, tamen facilè deprehendi poterunt ex aliquibus eorum fructibus, quanquam non ex omnibus fructibus. Sunt autem fructus eorum ex quibus cognosci possunt duplices, nempe doctrina & opera. Et quidem ex doctrina eorum nonnunquam apertissimè cognoscuntur, videlicet cùm manifestè cõtraria doctrinæ veritatis prædicant. Vnde Ioannes hoc iudicio docet cognoscere pseudoprophetas, dicens: Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur spiritus Dei, omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est, & omnis spiritus qui soluit Iesum, ex Deo non est. Sic & nobis semper videndum cùm nouus aliquis prædicator exurgit, qui noua aliqua inculcat, num illius doctrina conueniat cũ recepta veritatis doctrina, ad quam tanquam ad Lydium lapidem omnium doctrina examinari & probari debet. Et quidem de huiusmodi fructu, doctrinæ, scilicet, locutum hîc etiam Dominum cùm dixit, *A fructibus eorum cognoscetis eos*, patet ex his quæ hoc loco subiicit Dominus apud Lucam, *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona*, &c. Alii a rem fructus per quos cognosci possunt non esse ex Deo, sunt opera exteriora. Nam quantumuis simulent & dissimulent, tamen alicubi produnt se spiritu domino esse destitutos, dum si quis vitam & mores eorum attentius obseruet, reperiet illos sibi placentes, gloriæ sitientes, assentatores, inuidos, maledicos & obtrectatores, nonnunquam & ventri deditos, & suis temporalibus commodis seruientes, & omnino suum negotium egentes potius quàm veritatis. Huiusmodi enim notis fere notantur in scripturis: & maxime apud Paulum: Nam rogo, inquit, vos fratres vt obseruetis, eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentum. Ad Galat. 9. notat pseudoprophetarum tum superbiam, tum persecutionum pro veritate recusationem. Quicunque inquit volunt placere in carne, hi cogunt vos circuncidi tantùm, vt crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circuncidunturlegem custodiunt, sed volunt vos circuncidi, vt in carne vestra glorientur. Et æmulantur vos non bene, sed excludere volunt vos vt illos, æmulemini. Et: Multi, inquit, ambulant quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est & gloria in confusione ipsorum. Sic & aliis multis locis. 2. Corint 11. 1. Timo. 4. & ad Tit. 1. 2. Pet. 2. notantur ambitionis, auaritiæ, sapercilij, doli & inuidentiæ. Cùm autem pseudoprophetæ & ex doctrina, & ex operibus suis cognosci possint, aliquando quidem apertius eos prodit doctrina, vt quando apertè Euangelio contraria, & manifestè impia docent: aliquando verò ipsa opera doctrinæ eorum falsitatem declarant apertius, vt cùm talia docent, quorum falsitas non ita facilè à quouis aduerti potest. Itaque si eorum doctrina & opera exactè perpendantur, aut doctrina condemnabit eorum opera, quantumuis in speciem bona, aut opera condemnabunt eorum doctrinam, quãtumuis in speciem vera.

Fructus duplices: doctrina & opera.

Rom. 16.

Galat 4.

Philip. 5.

‘NON EST ENIM ARBOR BONA QVÆ FACIT FRVCTVS MALOS, NEQVE ARBOR MALA, &c.] Lucas hanc similitudinem de arbore bona & mala ponit post parabolam de trabe & festuca, subiiciens per coniunctionem causalem, *Non est enim arbor bona*, ita vt videatur necessariò debere referri ad ea quæ dicta sunt de eo qui festucam ex alieno oculo vult eiicere, cùm ipse trabem habeat in proprio. Quomodo ergo Matthæus hanc similitudnem ponit post doctrinam de vitandis pseudoprophetis, ad ostendendum quomodo illi ex fructibus suis cognosci possunt? Certè dicendum, Lucam, qui sermonem hunc breuiter descripsit, multa etiam hic in medio omisisse, & tamen rectè per coniunctionem, *enim*, hanc similitudinem de arbore bona & mala coniunxisse cum eo quod Dominus dicit de hypocritis: *Hypocrita eijce primùm*, &c. quia hæc similitudo dicta est à Domino contra hypocritas. Nam & pseudoprophetæ, pro quibus dignoscendis hanc similitudinem Matthæus ostendit Dominum dixisse, sunt hypocritæ, valetque hæc similitudo ad omnes hypocritas redarguendos & dignoscendos, etiam eos qui quasi iusti essent, alios volunt docere, cum ipsi grauioribus sint criminibus obnoxij. Aduertendum autem, Dominum volentem declarare quomodo pseudoprophetæ & hypocritæ ex fructibus suis dignosci possint, ostendere id ex similitudine arborum dupliciter. Nam in specie id ostendit, cùm dicit: *Nunquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus?* Pro quo Lucas: *Neque de spinis colligunt ficus neque de rubo vindemiant vuam.* Neque curandum vtrum horum dixerit Dominus, cùm sensus vtriusque idem sit. In genere verò id ostendit, cum dicit: *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit.* Loquitur autem de arboribus fructiferis. Nam alioqui non omnis arbor ex fructu suo cognoscitur. Ne autem putaretur arbor bona bonos simul & malos posse proferre fructus, subiecit per exaggerationem: *Non potest arbor bona malos fructus facere*, &c. Porro inter arbores bonas & malas potest fieri comparatio, vel secundum genus, vel secundum speciem, vel secundum indiuidua. Secundum genus quidem, vt cùm dicimus pomum esse bonam arborem, malam autem rubum, & pomum meliorem esse ceraso. Secundum speciem verò, vt cùm dicimus pomum huius speciei meliorem pomo alterius speciei. Sic etiam de indiuiduis. Verùm circa applicationem huius parabolæ est nonnulla difficultas. Quomodo enim applicabitur illud: *Neque enim colligunt de spinis ficus*, &c. Nam de malis hominibus sæpe percipitur doctrina veritatis, Domino præcipiente de Pharisæis & Scribis: Omnia quæcunque dicunt facite, secundum opera verò eorum nolite facere. Deinde quomodo dicitur mala arbor non facere bonos fructus, cùm mali frequenter bene prædicent, vt bene docendo frequenter in auditoribus bonum fructum fidei & charitatis producant? quomodo etiam bona arbor non facit fructus malos, cùm nullus sit quantumuis bonus, qui non subinde mala faciat, ficut nullus fere tam malus, qui non faciat aliquando bona quædam opera? Ad primam & secundam quæstionem

stionem respondet hoc loco Augustinus: Quòd si aliquando malus sit vtilis, non hoc ipse facit, sed sit de illo diuina prouidentia procuranda. Impij enim per diuinam prouidentiam legem Dei prædicantes, possunt esse audientibus vtiles, cùm ipsi non sint sibi vtiles. Non ergo qui eos audiunt, & faciũt quæ ab eis dicuntur, de spinis colligunt vuas, sed per spinas de vite legunt vuas: tanquam si manum aliquis per sepem mittat, aut certè de vite quæ sepi fuerit inuoluta vuam legat, non spinarum est iste fructus, sed vitis. Ita ferè Augustinus. Ad tertiam verò quæstionem, qua quæritur, quomodo arbor bona dicitur non facere malos fructus, & contrà arbor mala bonos cùm malus homo bona, & bonus mala faciat, facilis etiam est responsio, secundùm Augustinum. Nam, vt ipse in variis locis docet, per arborem bonam, voluntas bona est intelligenda: per arborem malam, voluntas mala. Iam manifestum est bonam hominis voluntatem mala non facere, nec contrà, malam voluntatem bona facere. Nam quæ bonus homo mala facit, à malo procedunt quod est in homine: & quæ malus bona facit, à bono procedunt quod est in ipso. Verùm si diligenter attendamus, hæ responsiones non videntur satisfacere. Nam quod ad primam attinet, doctrina veritatis à malo homine prædicata, æquè est fructus & opus ipsius, atque prædicata à bono, cùm sit vtriusque libero arbitrio profecta. Et quod ad secundam pertinet, per arborem bonam & malam Dominum voluisse intelligere homines bonos & malos, non autem voluntatem malam & bonam, patet tum ex eo quòd per hãc similitudinem velit ostendere quomodo possimus homines ex factis eorum cognoscere, sicut arbores ex suis fructibus: tum quòd subiiciat, *omnis arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur*, significans hominem infructuosum è mundo tollendum, & proiiciendum in ignẽ inferni: tum quòd apud Lucam veluti pro explicatione parabolæ dicitur à Domino: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo* &c. Pro difficultatum ergo solutione sciendum, Dominum hîc non vocare fructus hominum, ea quæ consequuntur ex dictis vel factis ipsorum in aliis hominibus, sed tantùm ipsorum dicta vel facta fructus ipsorum vocat: vt exempli gratia, si malus aliquis veritatem prædicet propter quæstum vel vanam gloriam, auditores tamen ex ea prædicatione ædificentur, ipsa ædificatio non vocatur hîc fructus ipsius mali, sed ipsa prædicatio veritatis, quæ quamuis vtilis sit audientibus, & in sese bona, tamen quatenus à malo homine mala intentione procedit, malus est fructus, malæ arboris. Sic si quis praua intentione pauperi det eleemosynam: subuentio non est fructus eius, sed ipsa elargitio quæ praua intentione vitiata est. Quòd autem dicit Dominus, homines non colligere vuas de spinis, non voluit significare, homines nihil boni sibi colligere ab impijs hominibus, sed ideo dixit homines non colligere vuas de spinis, quia spinæ non proferunt de se vuas, quemadmodum patet ex eo quod sequitur: *Sic omnis arbor bona bonos fructus facit*, &c. proinde significare tantùm voluit illa sententia, malos non producere fructus bonos, quamuis ex malis illorum fructibus quidam nouerunt sibi bonos fructus colligere, Deo ex malis bona eliciente. Secundò aduertendum, quòd inter arborem & hominem qui hîc per similitudinem arboris parabolicè designatur, quamuis multa sit similitudo, multa tamen etiam est dissimilitudo. Nam cum arbor sit per naturam suam bona vel mala, eáque natura sit inuariabilis, arbor bona solùm profert fructus bonos, & mala solum malos. Et rursum, arbor bona sicut non potest mutare speciem suam, & fieri mala, ita non potest vnquam facere malos fructus, & similiter est de mala arbore. Homo verò cùm per voluntatem suam sit malus aut bonus, sitque voluntas ipsa mutabilis, imò duplex sit in eo voluntas: vna spiritus quæ ad bonum fertur: altera carnis, quæ ad malum semper propendet: hinc fit vt propter voluntatis mutabilitatem homo bonus possit fieri malus, & sic facere malos fructus, & propter voluntatis duplicitatem, homo qui dicitur bonus propter voluntatem spiritus prædominantem etiam faciat malos fructus propter voluntatem carnis non omnino in homine mortuam. Et similiter dicendum est de homine malo. Quæ cùm ita se habeant ea quæ Dominus dicit ad literam de arbore bona vel mala, non debent in applicatione parabolæ omnia eodem modo hominibus accommodari. Non enim cùm dicit, *Sic omnis arbor bona bonos fructus facit*, &c. Et: *Non potest arbor bona malos fructus facere*, &c. per arborem significat hominem metaphoricè, sed parabolicè. Hoc est, ad literam loquitur quidem de vera arbore, sed vult vt simile quid intelligamus de homine, quale experimur in arbore. In parabolarum autem applicatione non oportet in hoc studere, vt quæcunque rei tribuuntur, vnde sumitur in parabola exemplum, eadem eo. dem modo rei adaptentur & conueniant propter quam parabola assumpta est. Itaque per hoc quod hîc dicit Dominus: *Non potest arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala bonos fructus facere*, quòd simpliciter & absolutè verum est de arboribus veris de quibus ad literam est sermo, non est intelligendum Dominum voluisse significare, ita etiam hominem bonum nunquam facere aut non posse facere malos fructus, malum quoque nunquam facere aut non posse facere bonos fructus, sed tantùm significare voluisse, non posse fieri vt hominis boni fructus omnes vel plures & potiores sint mali, sed contrà potius debere eius fructus omnes vel plures & potiores esse bonos. Et similiter non posse fieri, quin hominis mali omnes vel plures & potiores fructus sint mali, ita vt facilè sit, saltem ex quibusdam fructibus eius dignoscere falsitatem & malitiam eius, quantumuis eam multis conetur tegere virtutum speciebus. Hunc enim esse sensum à Domino intentum patet ex eo quòd posita similitudine arborem infert, *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Certum est enim eum non velle, ex singulis fructibus posse discerni pseudoprophetas, sicut ex singulis fructibus potest cognosci arbor, cùm veniant in vestimentis ouium, per quæ dignosci non possunt. Deinde idem satis patet ex eo: quòd Dominus explicans parabolam apud Lucam dicit, *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum*, &c. Non enim vult quòd solùm profert bonum. Aliquando enim ex eo quod adiacet ei malo profert malum, verùm cùm thesaurus cordis eius bonus sit, hoc est plenum sit cor eius sapientia & virtute, fieri non potest quin saltem potiores & plures eius sermones sint boni, Sic malus non semper profert mala ex malo thesauro cordis sui, sed aliquando ex adiacente sibi

Quomodo malus possit prodesse.

Fructus bonorum ipsorum hominum sunt facta vel dicta.

Luce 6.

adhuc bono, aut ex thesauro scripturarum profert bona, fieri tamen non potest quin frequenter è plenitudine depraui cordis loquatur mala & peruersa, quia vt in plurimum os loquitur ex abundantia cordis. Bene ergo concludit Dominus: *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Ex qua tamen sententia non consequitur, omnes eos doctores, esse pseudoprophetas, quorum fructus sunt mali. Omnes enim quorum fructus sunt mali, ex hoc ipso deprehenduntur esse mali, sed falsi doctores, tunc esse deprehenduntur, cùm hi qui nouam aliquam doctrinam adferunt, iactant eam proficisci à spiritu, aut se afflatos spiritu eam proferre: doctrina tamen eorum & vita inuenitur veritati & virtuti esse contraria, ac proinde non profecta à spiritu sancto. Ex falsitate enim quæ inuenitur in eorum doctrina cum scripturis pugnante, deprehenduntur falsi doctores, & rursum ex mala vita cognoscuntur non esse afflati spiritu, quemadmodum gloriantur. Non enim hîc à Domino datur signum ex quo dignosci possunt omnes veri doctores, sed tantùm quo prophetæ possunt dignosci, veri sint an falsi, hoc est, qui se venditant spiritu sancto afflatos, ex quo noua quædam & inaudita proferunt. Vnde hæc non pertinent ad eos prædicatores qui non se tanquam spiritu sancto afflactos exhibent, sed tantùm tanquam discipulos Ecclesiæ, ea docentes quæ lectione, studio & auditu ab Ecclesia didicerunt, qui an veri, an falsi sunt, non ex eorum vita deprehenditur, sed ex regula & doctrina Ecclesiastica. Cæterùm sunt qui illud quod dicitur de fructibus per quos pseudoprophetæ sunt agnoscendi, intelligunt non de fructibus personæ & vitæ cuiusque, sed de fructibus doctrinæ, vt cùm Christus dicit, *a fructibus eorum*, intelligatur de fructibus eorum non quatenus sunt homines, sed quatenus sunt doctores. Sicque facilior erit responsio ad ea quæ hic obiiciuntur, & generale erit signum quo omnium doctrina poterit dignosci, & ex quo omnium hæreticorum doctrina, & maximè nostri seculi, facile poterit confutari. Secundùm quem intellectum pulchrè distinguitur inter fructus & folia, vt intelligatur Dominus dicere voluisse: Nolite attendere ad folia eorum, ad verborum probabilitatem & ornatum, aut reliquam virtutum speciem quam ostentant, sed ad fructum qui ex doctrina ipsorum consequitur: liquidem & arboris bonæ vel malæ distinctio non percipitur satis ex foliis, sed euidentissimè ex ipsis fructibus. Qui autem hunc indicant intellectum similitudinem arboris bonæ & malæ applicant non ad voluntatem, aut hominem bonum vel malum, sed ad doctrinam malam aut bonam, hoc modo: Sicut non potest arbor mala bonos, nec bona malos fructus proferre: ita non potest esse doctrina mala, ex qua verè boni fructus tantùm procedunt: nec potest esse bona, ex qua mali fructus prodeunt. Verùm hæc applicatio non conuenit ei quod sequitur, *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur*, vt alia multa prætereantur. Proinde deberet applicatio fieri hoc modo: Sicuti arbor bona deprehenditur ex eo quòd fructus bonos profert, & contrà, mala ex eo quòd malos facit: sic verus propheta cognoscetur ex eo, quòd sua doctrina in auditoribus bonos fructus producit; falsus autem, si sua prædicatione malos fructus progignat. Nec videtur improbabilis huiusmodi explicatio, nisi quòd illud quod subiicit Lucas de bono & malo homine, magis conuenire videtur superiori enarrationi. Iam ex illa enarratione etiam patet malè ex illo loco, *Non potest arbor bona malos fructus facere*: &c. & Manichæos intellexisse duas naturas, quarum altera bona esset, altera mala: & alios quosdam hæreticos, inter quos Iouinianus, hinc collegisse, hominem natum ex Deo nunquam posse peccare. Non enim per arborem bonam & malam, naturarum diuersitatem, sed voluntatum aut hominum diuersitatem significare voluit Dominus. Deinde sententia illa, *non potest arbor*, &c. debet intelligi, quandiu permanet bona, non solùm vt applicari possit homini, sed etiam vt ad literam sit vera. Nam arbor bona aliquando per naturæ defectum fit mala, & sic profert malos fructus. Quoniam autem Dominus prodignoscendis pseudoprophetis induxerat similitudinem arboris bonæ & malæ; obiter etiam adiicit eam sententiam qua priùs vsus fuit Ioannes Baptista: *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum*, &c. qua sententia simul consolari voluit eos qui à malis arboribus diuexantur, & exterrere eos qui malis arboribus sunt similes. Notandum autem circa hanc sententiam, Græca non habere futurum, excidetur & mittetur, sed præsens, exciditur & mittitur, quemadmodum & supra in verbis Ioannis Baptistæ. Quo magis iam manifestum fit quod prius dictum est; Dominum non metaphoricè per arborem significare homines, sed parabolicè, vt quod videmus fieri in arboribus, idem de hominibus intelligamus, vt sit hic sensus: Videtis vulgò fieri quotidie vt arbor quæ non facit bonum fructum excidatur, è terra, ne frustra terram occupet, & in ignem mittatur: ita certè & hominibus infructuosis euenturum est, vt excisi è terra, mittantur in ignem inferni.

[QVID AVTEM VOCATIS ME DOMINE DOMINE, ET NON FACITIS QVÆ DICO? NON OMNIS, &c.] Quod sequitur in Matthæo, *Non omnis qui dicit mihi, Domine*, &c. Augustinus sic coniungit superioribus, vt quoniam dixit, à fructibus suis cognosci pseudoprophetas, hîc iam doceat inter fructus per quos cognosci possunt, non esse censendum si innocent & prædicent nomen Christi. Pertinet enim & hoc ad vestimenta ouium, sub quo maximè decipere solent hæretici. Sed ex Luca magis apparet Dominum hæc dixisse de auditoribus, non autem de pseudoprophetis. Iam enim concluturus sermonem docet non satis esse credere in ipsum, & audire verba ipsius, sed ad salutem necessarium esse, vt quis audita opere præstet. *Quid autem*, inquit *vocatis me, Domine Domine*, &c. Est autem hæc geminatio ex proprietate sermonis Hebraici, qui quod exaggerat, congeminatione auget: sicut in Psalmis frequenter hæc geminatio reperitur, effectus vehementiam significans, & est huius interrogationis sensus: Quid ore subinde me compellatis Dominum, cùm non faciatis quæ præcipio? Si enim Dominum verè agnoscitis, obtemperate iussis meis, quemadmodum debetur à seruis dominis suis. Si verò non agnoscitis, quid sibi vult in me Domini vocabulum? Nihil sanè profuerit honorifica compellatio, si defit debita obedientia: imò potius condemnabit, cùm arguat aut hypocritam, aut infidelem seruum, qui ore Dominum confiteatur, factis autem neget. Porrò quod apud Matthæum dicitur, *qui facit voluntatem patris*

tris mei: Lucas verò dicit, *& non facitis quæ dico*, manifestè significat vnam eandemque esse patris & filij voluntatem, & patris verba esse quæ filius dicit. Voluntas autem patris quam facere debet ingressurus regnum cœlorum, in duobus consistit, nempe in fide filij Dei, & dilectione, quæ non potest esse sine obseruatione externa mandatorum Dei. 1. Ioan. 3. Quæ duo coniunxit Ioannes: Et hoc est, inquit, mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Iesu Christi, & vt diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. Cùm autem dixisset, non omnem credentem ingressurum regnum cœlorum, nisi & vitam condignam habere curauerit, id declarat per aliud quoddam mirabilius quod addit, dicens, neque eos qui signa ædunt, eo regnum dignos futuros, nisi vita correspondeat fidei. Multi, inquit, dicent mihi in illa die (nempe iudicij) quo reuelabitur regnum cœlorum, Hunc enim diem, quasi cognitum & ab omnibus expectatum, vocauit illam diem, nisi fortè aliquid à Matthæo omissum est, in quo mentio facta fuit diei iudicij. Cæterùm circa hunc locum duo sunt annotanda. Primùm, quòd prophetæ & virtute eiiciendi dæmonia, sanandiq; quemlibet morbum donata, possunt esse mali, & à Christo alieni. Non enim intelligendum, eos qui tunc dicturi sunt, prophetauimus in nomine tuo, & virtutes, hoc est, miracula multa fecimus in nomine tuo, mendaciter id dicturos, & non in nomine Christi prophetasse, aut miracula fecisse, sed diabolica virtute. Nam sic his verbis Dominus non ostenderet quod ostendere volebat, nimirum quòd non omnes qui dicunt, Domine Domine, intrabunt in regnum cœlorum: & quòd neque fides, neque miracula valent, si desit bona vita. Verisimile autem est, sicuti Iudæ, ita alijs multis in initio nascentis Ecclesiæ datam gratiam operandi in nomine Christi miracula, qui tamen fide per dilectionem operante erant vacui: quod vel ob id factum est diuina quadam dispensatione, vt ne sibi displicerent qui hoc donum non assequerentur, quasi Deo parum grati, cùm illud non tantùm bonorum sit, sed etiam malorum, quod nec Ioanni Baptistæ (quo inter natos mulierum nõ surrexit maior) datum est. Nam de hoc dicitur Ioan. 10 quòd nullum signum fecerit. Potrò hinc licet euidens satis argumentum colligere contra eos qui negant veram fidem sine operibus & charitate posse consistere. Nam hìc patet vera miracula posse fieri ab eo qui non habet charitatem, quæ tamen non posse fieri ab eo qui non habet fidem, & Christianam fidem, variæ scripturæ docent. Nam Marci vltimo de credentibus dicitur: Signa eos qui crediderint hæc sequentur. In nomine meo dæmonia eiicient, &c. Sic Saluator propter incredulitatem ipsorum, Apostolos suos dixit non potuisse eiicere dæmonium quoddam. Prophetare autem quamuis hoc loco accipi posset propriè pro eo quod est futura prædicere, rectius tamen accipitur generalius, quemadmodum apud Paulum pro eo quod est, disserere ex afflatu spiritus de mysteriis Dei, quomodo prophetiam explicare videtur Paulus 1. ad Corinth. 13. vbi etiam significat & prophetiam & fidem quæ miracula operatur, posse esse sine charitate, & sine ea non prodesse. Si, inquit, habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Quod autem hìc dicitur, in nomine tuo: (quæ oratio in diuersis locis diuersimodè explicari debet pro exigentia locorum) hìc accipitur pro eo quod est, per virtutem tuam & nomen tuum, nisi quòd cùm additur verbo, prophetauimus, videatur rectius debere exponi pro eo quod est, ex autoritate & commissione tua: quomodo dicitur econtrario Hierem. 27. de quibusdam pseudoprophetis: Non misi eos, & ipsi prophetant in nomine meo mendaciter. Secundò hìc annotandum, quòd dicturum se dicit Dominus malis Christianis, *nunquam noui vos*, hoc est, inter meos non agnoui, nec approbaui. Notandum enim quod dicit, *nunquam*, hoc est, ne tunc quidem vos noui, cùm miracula in meo nomine faceretis, & meam causam agere videremini. Quod potest intelligi Dominus dixisse de his qui semper fuerunt mali, nec vnquam Deum ex corde dilexerunt, qualem quidem fuisse Iudam proditorem existimant, vt ideo intelligatur Dominus addidisse, nunquam, quo significaret eos de quibus loquitur non ideo damnari, quia post miracula facti sunt iniqui, sed etiam quia iniqui erant cùm miracula facerent & prophetarent. Aut si intelligatur etiam de illis dictum, qui cùm aliquando essent boni, exciderunt ab illa bonitate, vt omnibus impijs in die iudicij inuentis conueniat illud, *Nunquam noui vos*, dicendum ipsum loqui de notitia absolutæ prædestinationis. Tripliciter enim scriptura loquitur de Dei notitia. Aliquando enim loquitur de simplici Dei cognitione, quæ ad omnia bona & mala sese extendit. Aliquando verò loquitur de singulari quadam Dei cognitione, qua scilicet dicitur cognoscere ea quæ approbat, & eos homines quos amat, & inter suos agnoscit, quomodo vulgariter dicimur illum noscere quem familiarem habemus, illum verò nobis ignotum esse qui nobis est extraneus, etiam si eius nonnullam habeamus cognitionem. Sicut autem de dilectione Dei dupliciter loquitur scriptura, ita & de hac singulari Dei notitia. Aliquando enim dicitur diligere omnes iustè viuentes, etiam qui è iustitia sunt lapsuri, quia scilicet approbat eorum pro illo tempore conuersationem. Aliquando verò solùm dicitur diligere electos & prædestinatos: quæ dilectio nihil aliud est quàm prædestinatio, qua æternam vitam eis certò præparauit. Sic & singulari illa notitia dicitur aliquando nosse omnes iustos diligentes ipsum, vt cùm dicit Paulus: Si quis diligit Deũ, hìc cognitus est ab eo. Aliquando vero dicitur nosse tantùm electos & prædestinatos, etiam qui adhuc non sunt spiritu eius donati. Sic dicit Dominus de Hieremia, Priusquam te formarem in vtero, noui te. Et Paulus: Nouit Dominus qui sunt sui. De quali notitia etiam potest præsens locus accipi. Cæterùm non otiosum est quod dicit Saluator: *Tunc confitebor illis*. Nam, vt annotauit Hieronymus, dicit, tunc, quia multo tempore antè dicere dissimulauerat. Quod autem sequitur: *Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem*, desumptũ omnino videtur ex Psal. 7. vbi eadem verba, quamuis ex persona Dauidis, leguntur, & conueniunt ista cum iis verbis quæ infrà Matth. 25. se dicturum impijs pronunciat: Discedite à me maledicti in ignem æternum. Non dicit autem: qui operati estis iniquitatem, ne, vt annotauit Hieronymus, videretur tollere pœnitentiam: sed, *qui operamini iniquitatem*, non ob peccata quæ tempore iudicij peragent, quorum faculras eis erit ademptа, sed vel

Triplex Dei notitia.

ob effectum peccandi qui tum in eis reperietur, vt vult D. Hier. vel potius quia in hac vita toti addicti fuerunt peccatis. Nam cùm in nostra lectione fit mentio de his qui operantur iniquitatem, vel qui dicuntur operantes iniquitatem, significantius verteretur, operarij iniquitatis, quod competit his qui iniustitiæ addicti sunt, etiam dum nihil iniqui committunt. Vnde Luc. 13. vbi eadem habetur sententia, est ἐργαται τῆς ἀδικίας id est, operarij iniquitatis.

OMNIS ERGO QVI [c] VENIT AD ME, ET [f] AVDIT VERBA, &c.] Pergit Dominus cócludendo suũ sermonem, ostendere quod cœpit, scilicet quantum profit audiuisse hæc ipsius præcepta, si opere quis ea præstet, & contra quàm nihil profit ea audiuisse, & in ipsum credere, nisi vita respondeat fidei & auditis præceptis: idq; ostendit per similitudinem duorũ, quorum alter sapienter, alter stultè ædificat domum suam. Quæ similitudo ad literam satis apertè potest variè proposito Saluatoris applicari. Primò enim simpliciter intelligi potest eum qui audit Christum & facit præcepta eius, similem dici viro prudenti ædificãti domũ suã in profundo super petram, &c. quia talis prudenter sibi prospicit, & spe nititur firma, non cõmouendus vnquam, neque in præsenti seculo, neque in futuro. Est verò qui audit quidẽ & credit, sed nõ facit præcepta Christi, assimilari viro stulto, qui ædificat domum suam sine fundamento super arenam, &c. quia talis etiam stultè agit, & malè sibi prospicit, nitens fundamento vano, nempe fide, & præceptorũ diuinorum auditione, vnde sit subuertendus vel tentationibus huius vitæ, vel saltem condemnatione extremi iudicij. Secundum quã explicationem nõ erit figillatim exquirendum, quid domus, petra, arena, imber, flumina, venti significẽt, quæ non esse curiosius explicanda in hac parabola, sicut nec in aliis parabolis singula accommodanda sunt, vel illud satis docet, quod Lucas pluuiæ & ventorum & arenæ non facit mẽtionem, sicut nec Matthæus fossionis in profundum. Potest tamẽ secundò similitudo ista sic applicari, vt plurima ipsius particulariter accommodentur, videlicet ideo qui audit & facit, assimiletur viro sapienti qui ædificauit domũ suam super petrã, quia & ipse suã conuersationem, & vitæ institutum, quod nõ in vna operatione, sed in cõstructione vniuersæ vitæ consistit, fundat super solidũ fundamentum, nempe super obseruationem doctrinæ Christi euangelicæ, fodiens priùs in altum, hoc est, intimè & in profundo cordis Christi doctrinam recipiens, & illius profunditatem in spiritu perscrutans. Proinde cùm descẽderit pluuia, & flauerint venti, & flumina inundauerint, hoc est, omnis generis tentationes illi vel à carne, vel à mundo, vel à diabolo obuenerint, non subuertetur conuersatio eius, eo quòd nitatur firmo fundamento. Sed nec per horridã illam nouissimi diei tempestatem deiicietur, sed immobilis persistet ob fundamenti cui innititur firmitatem. Qui verò audit, & nõ facit, similis est stulto qui ædificauit domum sine fundamento super terram, quia talis suam cõuersationem & vitæ institutum fundat super auditione diuinæ doctrinæ, & fidẽ suam mortuã, vnde ad tempus eius conuersatio habet aliquid decoris, & apparentis stabilitatis. Verùm cùm ingruerint tentationes huius vitæ, tum demũ à fide cui innitebatur, facilè talis deiicietur. Et cùm descendet è cœlo horrida illa nouissimi iudicij tempestas, tũ declarabitur quàm non firmo nixus sit fundamento, quod illum tunc à ruina protegere non poterit. Quod enim in parabola dicitur de pluuia, fluminibus & ventis, potest in applicatione vel referri ad tentationes huius vitæ quæ illis nominibus frequenter in scripturis significantur: vel ad terribilem Domini aduentum, de quo Isaias: Introibunt in speluncas petrarũ, & in voragines terræ, à facie formidinis Domini, & à gloria maiestatis eius, cùm surrexerit percutere terram. Sanè vt ad tempestatem aduentus Domini potius referatur, multum inuitat quod dicitur, *& facta est ruina domus illius magna.* Magna enim re vera erit ruina illa, qua impij deiicientur in tenebras exteriores. Sunt autem qui in secunda parte similitudinis, dum explicant quomodo is qui audit, sed non facit, ædificat super arenã, aut super terram, intelligunt per arenam & per terrã, amorẽ voluptatum & rerum huius seculi, super quam suam construunt cõuersationem impij. Alij etiam aliud quid simile intelligunt. Sed secundùm hunc intellectum, non solùm de audiente & non faciente dicendum fuisset, quòd ædificat domũ suam super terram, sed etiam de eo qui nec audit, nec credit, nec facit, hoc est, de omnibus impiis. Saluator autẽ videtur specialiter de audiente & non faciente dicere voluisse, quòd audiendo & non faciendo, ædificat quidem super fundamento, sed infirmo, nimirum quia innititur auditioni & fidei suæ. Hic enim sensus vt propriè à litera significatur, ita conuenit illi quod præcedit, in cuius declarationem hæc parabola assumpta est: *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnũ cælorũ*, &c. Distinctior autem explicatio pluuiæ, fluminum & ventorum, videtur hoc loco negligenda, cùm hæc in mystico sensu à variis variè explicentur, ac Lucas tantum inundationis faciat mentionem. Illud tantùm quod ad literam pertinet annotandum est, tria à Matthæo posita sic distingui, quòd pluuia de super domum obruat, flumina ex inferiori loco erumpãt, vẽti verò latera domus concutiant: sicque rectè per tres has species rerum aduersantiũ domui, significantur omnia mala vndiq; occurrentia. Considerandum autem, quia cùm dixit, *Qui audit verba mea hæc*, satis significauit istum sermonem omnibus præceptis quibus Christiana vita formatur, esse perfectũ: quem vt adimplere possimus, eius nobis sequendũ consilium qui in eodem sermone dixit, Petite & accipietis. Porrò quod apud Matthæum sequitur de admiratione turbarum, & potestate, hoc est, authoritate Domini in docendo dictum est circa verba Marci 1. in cap. Concordiæ 27.

Isaiæ 2.

CVRATVR LEPROSVS. MATTH. 18. MARC. 1. LVC. 15.

CAPVT XLIII.

C. 7 C. 5. † a venit A e lepro-sus.

[f] *VM autem* [a] *descendisset &* [c] *implesset omnia verba sua in aures plebis,* [a] *secutæ sunt eum turbæ multæ.* [c] *Et factum est eum esse in vna ciuitatum,* [l] *& ecce* † [c] *venit ad eum* Δ [l] *vir plenus lepra,* [c] *& videns Iesum,* [b] *& genu flexo* [c] *procidens in faciem suam,* [a] *adorabat eum, &* [b] *rogauit eũ* [l] *dicens:* [f] *Domine,* [l] *si vis potes me mundare.* [b] *Iesus autem misertus eius,*

eius,†[1]extendit manum suam & tangens eum, ait illi: Volo, mundare. Et[b] cùm dixisset,† [1]statim discessit ab eo lepra,[h] & mundatus est. Et comminatus est ei statimque eiecit illum,[c] & ipse præcepit ei vt nemini diceret. Δ[c] Et ait illi[a] Iesus, Vide nemini dixeris,[i] sed vade, ostende te sacerdoti, & offer[k] pro emũdatione tua† munus tuum quod præcepit Moyses in testimonium illis.[b] Et egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem.[c] Perambulabat autem magis sermo de illo, [b]ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse.[h] Et conueniebant[b] ad eum vndique [c] turbæ multæ vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat in desertum & orabat.

b, deprecans eum dicit ei

† f Et extendẽs Iesus manũ tetigit eũ, dicens.

† f confestim à mundata est lepra eius.

a b Et dicit ei.

b c principes sacerdotum.

c † b Quæ

CVM AVTEM DESCENDISSET DE MONTE, SECVTÆ SVNT EVM TVRBÆ MVLTÆ.] Quandoquidem & ex Luca cõstat, Dominum, postquam è monte descendisset, in loco campestri habuisse hunc sermonem præcedentem, & ex ipso Matthæo, qui in fine superioris capitis significat turbas audiuisse hunc sermonẽ, cùm tamen in principio significet turbas in montem nõ ascendisse, oportet ergo quod Matthæus hîc dicit de descensu Domini è monte, nõ sic accipere, quasi finito hoc sermone tum primùm descenderit, sed intelligendum est eum iam commemorare quod priùs præteriuerat, & à Luca positum est. Cùm enim priùs ascensus in montem meminisset, & necdum descensus, & iam vellet narrare Dominũ alìò migrasse sequentibus se turbis, necessariò iam descensus à se prætermissi mentionem facit. Itaque sensus est: Cùm descendisset Dominus è monte, & deinde sermonem hunc præsente turba habuisset, ac illo completo aliò migrare vellet, secutæ sunt eũ turbæ multæ, nempe illæ quæ prædicantem audierant, & miracula facientem viderant, & aliæ quę fama nominis eius excitatæ confluebant. Porro non caret mysterio quòd turbæ Dominum secutæ dicuntur, postquam è monte descendisset, cùm non potuerint cum discipulis sequi Dominum in montem ascendentem. Id enim nobis significat, Dominum cùm in cœlis adhuc apud patrem maneret, paucos habuisse qui ad illum accederent: at postquam de monte suæ diuinitatis descendit, & humanitatis nostræ fragilitatem assumpsit, magnam turbam nationum secutam eum. Deinde & illud significat, paucos esse qui cum ipso ad perfectionẽ Euãgelicã conscendere valeant, multos tamen esse qui illum sequantur in inferioribus consistentẽ, & præcepta sua infirmitati multitudinis attemperantem. Notanda est autem hîc vis diuini verbi à Christo prædicati, cùm illud post ipsum tot turbas traxerit: cómodùm autem Dominus à prædicatione verbi ad miracula sese recepit, eorumque narrationem commodè Matthæus iam subrexit, vt per virtutum miracula, præteritus apud audientes & legentes sermo firmaretur. Hîc enim vel præcipuus erat miraculorum Christi vsus, vt ad suscipienda Dei verba & admirandahominum animi excitarentur. Omnino autem apparet ex Matthæo statim post descensum occurrisse occasionem miraculi curationis leprosi, proinde quod scribit Lucas, Dominum postquam implesset omnia verba sua in aures plebis, intrasse Capharnaum, non potest intelligi, statim intrasse, cùm oporteat ex Matthæo intelligere priùs contigisse curationem leprosi, quàm Marcus & Lucas quoque narrant, sed alio loco. Nam Marcus ca. 1. eam narrat post curationem socrus Simonis, subiungens cap. 2. introitum in Capharnaum: & curationem paralytici: Lucas verò c. p. 5. similiter post curationem socrus, & vocationem Petri, subiungẽs curationem paralytici. Verùm neuter sic narrat hoc miraculum, vt aliquem ordinem cum præcedentibus, aut sequentia cum ipso habere significent, sed vterque simpliciter narrat miraculum contigisse. Quare cum Marcus & Lucas curationẽ sui leprosi eisdem adeò verbis ac circunstantiis describãt quibus Matthęus sui leprosi curationem, vt dubiũnon sit idem miraculum ab omnibus tribus narrari, & Matthęus miraculi huius tempus & ordinẽ hic omnino significare videatur, commodè & necessariò narratio Lucæ & Marci hoc loco cum Matthæo inserta & coniuncta est.

ET FACTVM EST CVM ESSET IN VNA CIVITATVM, ET ECCE VENIT.] Ex Luca constat miraculum hoc non contigisse omnino statim ab habito sermone in pede montis, vbi putant quidam leprosum expectasse descensurum Dominum. Lucas enim in vna ciuitatum contigisse apertè dicit. Nec obstat, quòd secundùm legem leprosi excludebantur ab vrbibus, vt patet Leuit. 13. Nam lex exclusionis, quantum ad habitationem intelligenda est, nec tam arctè excludebantur ab vrbibus leprosi, quin per modum transitus via publica incedere potuerint, sicut etiam iam apud nos illis permittitur. Nam & nunc vrbibus excluduntur, non tam lege aliqua quã generali consuetudine, quæ legis veteris constitutionem de leprosorum separatione, etsi cæremonialẽ, & ob id non obligantem, recepit tamen & renouauit, eo quòd ea lex communi bono sit vtilis. Consuetudine enim potius quàm certa aliqua lege iam excludi leprosos, patet ex cap. 1. de coniugio leprosorum, vbi dicitur, Cùm hi qui lepræ morbum incurrunt, de consuetudine generali à communione hominum separentur: Thostatus tamen vult illud quod dicit Lucas, in vna ciuitatum, debere accipi pro eo quod est, iuxta vnam ciuitatum, & affert simile ex Iosue 5. cap. vbi in Hebræa veritate dicitur Iosue, priusquam vrbem Hiericho cepisset, in Hierico pugnasse cum Angelo. Nam vbi nos legimus: Cùm autem esset Iosue in agro vrbis Hiericho, &c. Hebræa habent: Et factum est cùm esset Iosue in Hiericho. Quod autem hic leprosus, quẽ pro exaggeratione miraculi Lucas plenum lepra dicit fuisse, dicitur à Matthęo adorasse Dominum, quomodo sit intelligendum, patet ex Marco & Luca. Nam Marcus quidem dicit, γονυπετῶν αὐτῷ, id est, accidẽs ei ad genua, vel, vt nos habemus, genuflexo: Lucas verò, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, id est, procidens in faciẽ. Hæc enim propriè significat verbum adorare, vt dictum est circa cap. Matth. 4. Non ergo adorasse dicitur, quia ipsum vt Deum agnoscebat & precabatur, sed propter exteriorem illam venerationem, quam per corporis inclinationem & prostrationẽ exhibebat ei, quamuis certum sit magnificã ipsum de Domino habuisse opinionem, vt patet ex verbis quibus ipsum rogabat. Dicebat enim: *Si vis, potes me mundare.* Non dixit: Si rogaueris Deum, aut si hæc vel illa feceris, sed, si tantùm, vis, agnoscens potestatem

ſtatem curandi in ipſius voluntate cõſiſtere,& pro- A
inde proculdubio credẽs ipſum eſſe Chriſtum Dei
filium. Itaq; fidei magnitudinẽ verbis expreſſit,de-
ſiderij vero etiã feruorem,ipſa ſupplici proſtratio-
ne. Conſiderandum autem, quod cùm hæc verba,
Domine ſi vis potes me mundare, nullius rei petitionẽ
ſignificent,ſed tantùm immenſæ & liberæ potẽtiæ
agnitionem, tamen illis verbis dicitur à Luca Do-
minum leproſus rogaſſe,eo quòd tacita tum verbis,
tũ humili proſtratione ineſſet petitio ſanitatis, quã
confitebatur eſſe in manu Domini. Et ſanè efficac-
ior erat huiuſmodi tacita precatio, quàm ſi expreſsè dixiſſet,munda ergo me. Nam tacita illa pre-
catio & maiorem præ ſe ferebat modeſtiam ac hu-
militatem,& ſubmiſſionem quandam totius nego- B
tij ſub voluntate Domini exprimebat. Non enim
dixit,*ſi vis*,quaſi de eius benignitate dubitaret, quã
ex eiſdem omnino didicerat quanta eſſet,ex quibus
didicerat potentiæ ipſius magnitudinem; ſed quòd
eius voluntati modeſtè ſubmitteret negotium,quẽ
ſolum ſciebat noſſe quid maximè expediret facere.

b IESVS AVTEM MISERTVS EIVS, EXTENDIT MANVM, &c.] Bene certè adiecit Marcus: *Ieſus miſertus eius*, non enim ad oſtentationẽ ſui
ipſius curauit leproſum Dominus,ſed quòd miſeri-
cordiæ affectu moueretur in ipſum. Quòd autẽ cõ-
tactu hunc ſanauit,& non ſolo verbo, primùm qui-
dem factũ eſt propter generales illas rationes ſupe- C
rius poſitas, ob quas frequenter legitur Dominus
contigiſſe morbidos quos ſanauit,videlicet vt oſtẽ-
deretur benigna eius curatio,& ſaluifica virtus car-
nis eius, à qua etiã nobis omnis ſpiritualis ſanitas
eſt expectanda. Et fortè ob id tã ſtudioſè Euange-
liſtæ meminerunt extenſionis manus, cùm ſatisfuiſ-
ſet dicere,tetigit eũ, quod vtiq; ſine manus extenſione fieri non potuit, vt ſignificarent extenſione
manuum in cruce,ſaluandos omnes credentes. Se-
cundò verò hìc ſpeciali ratione leproſum tangẽdo
ſanat,vt oſtendat ſe ſupra legẽ eſſe. Nam hæc vetuit
leproſos cõtingere,ne ex eis quis polluereturDñs
verò oſtendit ſe ex contactu eorũ non polluì, cùm
contactu ſuo illorũ tollat immunditiam. Præterea
hac ratione factũ eſt,vt curatio huius leproſi à ma- D
leuolis & inuidis gloriæ Chriſti non poſſet alteri
alicui cauſæ aſcribi. Contingendo autẽ leproſum,
ſimul etiam dixit Dominus,*Volo,mundare*. Quibus
verbis magnam humilitatem præ ſe ferentibus, cõ-
firmauit fidẽ leproſi credentis potentiam curãdi in
ſola voluntate conſiſtere,pulchrè reſpondens illius
verbis. Quoniam enim ille dixit,*Si vis*:dicit,*volo*: &
quoniam dixit:*potes me mundare*,adiicit imperatiuè,
Mundare. Imperatiuè enim accipiendum, nec poſſe
coniungi tanquã infinitiuum cum verbo,*volo*,Græca apertè teſtantur,quæ habent,*κατηξιοῦσι*, id eſt,
mundus eſto. Itaque duobus his verbis Dominus
ſuam bonitatem & potentiam ſignificauit:bonita-
tem quidem & promptitudinem ad ſubueniendũ, E
dum dicit,*Volo*:potentiam verò per,*mundare*. Porrò
cur Dominus præceperit leproſo ne cui diceret,&
quòd non obſtante huiuſmodi præcepto rectè fe-
cerit curatus leproſus prædicando miraculum, ſu-
perius dictum eſt:tantùm reſtat videre cur ad ſa-
cerdotem miſerit à ſecuratum,& quid ſit illud,*in teſtimonium illis*. Itaque ad ſacerdotem mittit,&,vt ha-
bet Marcus,principem ſacerdotum,(nam veriſimile eſt hunc ſolum ſolemnem ſibi purificandi leproſi ritum reſeruaſſe)vt oſtendat ſe legis eſſe obſer-
uatorem,nec haberent iuſtam Phariſæi & ſacerdo-
tes occaſionem criminandi illum tanq; legis præ-
uaricatorem. Deinde vt mundatus leproſus nõ prohiberetur conſortio hominum à ſacerdotibus. Præterea vt videntes ſacerdotes leproſum Domini beneficio curatum,ſiquidem crederent,ſaluarentur:ſi
verò non crederent,inexcuſabiles fierent. Quas rationes intelligunt plerique deſignari in illo quod
additur,*in teſtimonium illis*. Hoc enim quidam ſic intelligunt,vt hoc ipſum quòd meo iuſſu accedis ad
ſacerdotem,& offers munus tuum, ſit illis teſtimonium pro me,quòd legis non ſum deſtructor, quẽ-
admodum calumniantur. Alij ſic,*in teſtimonium illis*,
hoc eſt,vt hæc tua oblatio pro emundatione tua te-
ſtetur illis meam poteſtatem, vt aut credant, aut
ſint inexcuſabiles. Nam hunc ſenſum indicat Diuus
Hieron. & ſequitur Caietanus: quidam verò ſic
explicant,*in teſtimonium illis*, hoc eſt, vt tua oblatio
ab illis accepta redarguat eos,ſi pòſt odio mei vel-
int calumniari factum,& dicere te vel non fuiſſe le-
proſum,vel necdum curatum. Idem ferè ſenſus in-
dicatur in ſecunda expoſitione Chryſoſtomi. Se-
cundùm omnes autem hos ſenſus,illud, *in teſtimonium*,coniungendum eſt non cum verbo ,*præcepit*,
ſed cum verbo,*offer*. Poteſt tamen hæc pars rectè
intelligi coniungi cum verbo,*præcepit*,in hoc ſenſu:
Moyſes præcepit in teſtimonium illis, hoc eſt, vt
eſſet illis in legem & ſtatutum. Siquidem legem,
μαρτύριον & teſtimonium vocari, vel ex 118. Pſal.
abundè liquet. Itaque ſenſus erit. Etſi verè mundus
ſis,volo tamen vt quæ Moyſes ex iuſſu Dei ſacer-
dotibus &toti populo in teſtimonium & legem ſta-
tuit,ſancta habeas: itaque abi ad ſacerdotem,& of-
fer munus tuum vnde illi partem ſuam habeant, vt
neque autoritatis, neque commodi ex meo bene-
ficio iacturam faciant,nec me culpent tanquam le-
gis tranſgreſſorem,& te veluti immundũ abiiciant.
Certè D. Hilarius,*in teſtimonium*, coniungit cũ verbo,*præcepit*,intelligens Moyſen præcepiſſe in teſti-
monium,quia munera offerenda ſigna erãt & vm-
bræ verorum ſacrificiorum,quæ à nobis Deus ma-
gis requirit. Donum,inquit,illud non ſit ex auibus,
ſed vt homo ipſe à ſordibus peccati corporis emũ-
datus,in Dei ſacrificium tranſeat. Quia quòd Moy-
ſes in lege præceperit,teſtimonium ſit,nõ effectus.
Hæc ille. Quod autem habent Marcus & Lucas,
offer pro emundatione tua, dupliciter poteſt intelligi.
Primùm,vt ſit ſenſus: offer in gratiarum actionem
pro emundatione tua tibi per me exhibita. Secun-
dò,vt ſit ſenſus:pro emundatione tua legali,qua le-
proſi curati adhuc mundari debebant, & expiari
quibuſdam ſacrificiis, priuſquam cum mundis ha-
bitare & conuerſari poſſent. Nam Leuitici 14. le-
proſus ſanatus adhuc mundari dicitur ſacrificiis.
Primo enim die purificabatur duorum paſſerũ, vel
potius quarumuis auium oblatione,quas licebat e-
dere. Nam dictio Hebraica, quam interpres noſter
vertit,paſſeres,ſignificat etiam quaſuis aues, quo-
modo ibi accipiendum videtur ex eo quod adiici-
tur,quos veſci licitũ eſt. Interpres Origenis in Le-
uitico vertit,gallinas. Nam *ἐρίφια* verterũt Septua-
ginta:quæ dictio aliquando quidem gallinas ſig-
nificat, ſed tamen generaliter etiam quaſuis aues
ſignificat. Deinde loto corpore & raſis pilis corporis
poſt ſeptem dies quibus adhuc ſeparabatur,octauo
die offerebat duos agnos & ouem vnam: aut,ſi pau-
per erat, agnum & duos turtures, aut duos pullos
columbarum. Attum primùm ritè mundatus ha-
bebatur. Huiuſmodi autem mundatio erat mundi-

ciei

cieri declaratio,& restitutio leprosi ad conuersandũ cum hominibus, ac ingrediendum templum Dei. Quæ mundatio fiebat, tum vt non horrerent homines eius conuersationem, quem videbant tãta probatione ac sacrificijs mundum declaratum à sacerdotibus: tum propter sanctitatẽ templi, quod pro illo statu nemo pollutus corporaliter ingredi potuit, nisi corporalibus expiatus sacrificijs aut cæremonijs. Videtur autem quod hic dicitur à Marco & Luca de emundatione, posteriori modo potius debere accipi, eo quòd planè alludere videãtur ad locum Leuitici, vbi ritus mundationis leprosi describitur. Illic autem frequenter dicitur, sacrificia illa offerri pro purificatione aut mundatione leprosi, & apertè quidem illud eodem modo quo dicitur hîc, *pro emundatione sua*, dicitur de pauperi cui præcipitur, vt pro agno & oue offerat duos turtures, aut duos pullos columbæ. Nam vbi nos legimus, offeret ea die octauo purificationis suæ, Hebræa habent, Et offeret ea in die octauo pro mundatione sua. Porrò, cùm sacerdotium veteris testamenti vmbra quædam fuerit sacerdotij nouæ legis, & quę de iudicio & mundatione lepræ statuuntur in veteri lege, manifestè vmbra sint eorum quæ circa peccatum sunt verius facienda, (nam lepra corporis, peccatum, quod lepra est animæ, significat,) bene tum ex veteris legis statuto, tum ex præcepto Domini, qui & hoc loco & alibi præcepit etiam curatis à se leprosis vt ostendant se sacerdotibus, sancti patres collegerunt, peccatori cõuerso, imò etiam coram Deo per fidem & contritionem cordis mũdato, necesse nihilominus esse vt sacerdotem adeat, illi se inspiciendum tradat, atque per eum expiatus, sic demum Ecclesiæ & sacris ipsius restituatur aut tradatur. Sicut enim olim Deus carnale sacerdotiũ instituit, cui commisit iudicium & mundationem lepræ: ita nunc magis spirituale sacerdotium in Ecclesia instituit, cui spiritualis lepræ iudiciũ & mundationem concredidit, dum dedit sacerdotibus potestatem ligandi & soluendi. Et vt melius cognoscatur quàm per omnia vmbra veritati conueniat, sciendum, in veteri lege duplices fuisse immunditias corporales, cæremoniis quibusdam legalibus expiandas. Quædam enim erant leuiores, vt quas frequenter effugere non liceret, quæque vt in plurimum sine omni peccato contrahebantur, idque quotidie: quales erant quæ contrahebantur ex contactu morticinij, ex pollutione nocturna, & semine coitus. Atque has immunditias quisque per se expiare poterat, lotione. s. vestimenti aut corporis, aut sola aspersione aquæ aspersionis. Aliæ verò erant immunditiæ grauiores, quæ non expiabantur nisi sacrificijs per sacerdotem oblatis, quales erant quæ in partu, aut lepra, aut diuturno fluxu seminis & menstrui sanguinis contrahebantur. Itaque priores immunditiæ venialium peccatorum vmbram præ se ferebant, quæ vt effugere nobis non planè licet, ita facilè expiantur per eum qui ea commisit, sola oratione: lachrymis, & gemitibus. Posterioris verò generis immunditiæ, vmbram præ se ferebant grauiorum peccatorum, nempe mortalium, quæ sacerdotali opus habent expiatione. Inter grauiores autem immunditias nulla expressiorem & apertiorem figuram peccatorum mortalium, saltem manifestorum, præ se ferebat quàm immunditia leprę, vnde & ritus curandi lepram præ cæteris solẽnior, expressius etiam adumbrat omnia mysteria ad purgationem peccatorum concurrentia. Lepra enim peccatum significat, non solùm quia res est per se immunda & abominabilis, sed & quia ægrum tardumque corpus reddit, ac contagio alios quoq; inficit, non nisi diuino ferè beneficio curabilis. Ritus autem curationis lepræ multiplex erat, vt dictũ est. Nam primo die duæ aues offerebantur, non quidẽ in templo super altare in sacrificium, sed extra castra aut ciuitatem, vt patet ex his quæ scribũtur Leuit. 14. Circa duas has aues fiebãt tales cæremonię, vna occidebatur in vase fictili super aquas viuẽtes, ita s. vt sanguis ipsius aquis viuentibus permisceretur: alia verò auis viua alligata ligno cedrino, cum cocco & hyssopo tingebatur in sanguine passeris occisi, sicque aspergebatur septies is qui mundandus erat, & viua auis dimissa vt auolaret. His autem duabus auibus, quæ similitudinem aliquam habent cum hircis duobus qui offerebantur à populo in die expiationis, rectissimè videtur intelligi duplex natura in Christo: diuina, quæ mori nescius Christum in cœlum subuexit: & humana, qua pro nobis mortua, sanguine Christi cum aqua profluente ex latere ipsius purgantur peccatores, qui per fidem & sacramentorum participationem hoc sanguine aspergũntur. Christus enim, inquit Ioannes, venit per aquam & sanguinem. Non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine. Porrò aspersio non fiebat aut hîc aut alibi sine ligno cedrino, hyssopo, & cocco: quoniam sine fide passionis Christi in cruce non fit peccatorum expiatio. Lignum enim cedrinum imputribile & odoriferum, lignum crucis significat: hyssopus verò Christi corpus, virtutem habens curatiuam pectoris & omnis inflationis: coccus verò charitatem, quæ Christi humanitatem cum diuina per auem viuam significata, cruci affixit & alligauit. Quòd autem post huiusmodi expiationem non statim leprosus mundatus in castra Domini recipiebatur, nec ad altare Domini admittebatur, sed adhuc multiplici indigebat expiatione, (nam rasis prius capillis omnibus & toto corpore post septem dies recipiebatur intra castra, oblaturus certam ablationem octaua die) significat secundùm Origenem homil. 8. in Leuiticum profectus quosdam purgationum, & quòd etiamsi mundetur quis à peccato, & iam non sit in opere peccati, ipsa tamen vestigia sceleris commissi purificatione indigent. Postquam enim per fidem aspersus est peccator, sanguine Christi, lauanda sunt vestimenta & corpus aquis lachrymarum, radendi omnes pili corporis, hoc est, quicquid mali siue in mente, siue in verbo, siue in opere ortum est, abiiciendum est cum omnibus superfluis, ac sic demum ad altare Domini dignus erit accedere, & corpus ac sanguinem Domini offerre in perfectè expiatiuam oblationem. Proinde hoc ordine in primitiua Ecclesia ad altare Domini & fidelium communionem admittebantur pœnitentes, vt post confessionem & contritionis declarationem, non nisi completa satisfactione iniuncta, qua veluti pali abradebantur, & corpus abluebatur, admitterentur ad altaris communionem. Itaque his sic constitutis, cùm etiam, vt prius dictum est, corporalium morborum curatio facta à Christo typus quidam fuerit curationis spiritualium morborum, hoc miraculo curationis leprosi mysticè docemur, eum qui lepra animæ infectus est, si sanitatis desiderio tenetur, imprimis sese humiliter & magna fide de-

1. *Ioan.* 5.

bere prosternere coram Iesu, à quo tamen sanitatem consecutus, non debet conscientiæ suæ iudicio aut testimonio stare, aut temerè se Sacramentorum communioni ingerere, sed sacerdotis expectare iudicium & absolutionem, ac gratitudinem animi piis sacrificiis ac deprecatione gratiæ diuinæ testari, quemadmodum hic leprosus feciſſe hoc loco narratur. Cæterùm cùm, vt patet ex dictis, sacerdos legalis leprosum in scripturis mundare dicitur, non solùm quia mundum declarat, sed etiam quia effectiuè aliquid operatur ad munditiam eius, nimirum quia tollit impedimentum ingrediendi templum, & habitandi inter homines, ex lepra secundùm legis constitutionem contractum, multò magis sacerdos noui testamenti etiam effectiuè concurrit ad mundationem lepræ spiritualis, hoc est, ad remissionem peccati, non tantùm declarans illud esse remissum, sed etiam remittens, vt posthea latius dicetur circa capit. Matth. 18. & 16. Notandum autem & illud, quòd quanquam lepra mysticè significet peccatum in vniuersum, tamen ob certas causas rectè per eam specialiter intelligitur hæresis & doctrina mala, vt docet Augustin. lib. 2. quæst. Euangel. & de verbis Apostoli sermo. 10. vi- A delicet quòd in erronea doctrina vera falsis sint permixta, quemadmodum in leprosis colorum est varietas. Deinde, quòd hæretici vitiũ suum abscõdere non possint, sed pro summa peritia, imperitiam suam in lucem proferant, & iactantia sermonis ostentant. Postremùm, ob contagiosam pestem & corruptionem malæ doctrinæ è castris Domini recedentis.

PERAMBVLABAT AVTEM MAGIS SERMO DE ILLO, *vt ita vt iam non posset introire*, &c.] Quoniam ex prædicatione huius leprosi fama nominis Christi adeò inclaruit, hęc videri potest ratio, quare duo Euangelistæ Marcus & Lucas in principio B miraculorum Christi illud miraculum non suo loco descripserunt. Quòd autem dicitur, *vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem*, intelligendum quomodo voluit, aut solitus fuit, fine. Turbarũ concursu & affluentia. In eo verò quod sequitur, *sed foris in desertis esse*, subintelligi debet, cogeretur, quod tamen non est subintelligendum in Græcis, quæ non habent infinitiuum, esse, sed ὦν, id est, erat. Porrò de secessu Christi in desertum, & oratione eius, dictum est circa caput Concordiæ 28.

SANATVR SERVVS CENTVRIONIS. Matth. 8. Lucæ 7. CAPVT XLV.

[T]*c intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens erat moriturus, qui illi erat pretiosus.* a *Cùm autem introisset Capharnaum,* c *& cùm audisset de Iesu,* a *accesit ad eum Centurio.* c *Misit ad eum seniores Iudæorum,* f *rogans eum* c *vt veniret & saluaret seruum eius,* a *& dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur.* c *At illi cùm venissent ad Iesum, rogabant eum sollicitè, dicẽtes, ei: Quia dignus est vt hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis.* a *Et ait illi Iesus: Ego veniam & curabo eum.* c *Iesus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos* a *& respondens Centurio* † f *ait, Domine, noli* c *vexari.* f *Non* c *enim* f *sum dignus vt intres sub tectum meum.* c *Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, vt venirem ad te,* f *sed* a *tantùm* f *dic verbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate* c *constitutus,* f *habẽs sub me milites, & dico huic: Vade, & vadit, & alij: veni, & venit: & seruo meo: fac hoc, & facit.* Δ *Audiẽs autem Iesus, miratus est,* & c *conuersus* f *sequentibus se turbis* f *dixit: Amen dico vobis,* † *nec in Israel tantam fidem inueni.* a *Dico autem vobis, quòd multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cũ Abrahã & Isaac & Iacob in regno cœlorum: filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.*] *Et dixit Iesus Centurioni, Vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer ex illa hora.* c *Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.*

† *o. dicẽs*

c quo audiit

† *a o. non inueni tãtam fidem in Israel.*

C. 13 90

ET [c] INTRAVIT CAPHARNAVM, CENTVRIONIS AVTEM CVIVSDAM SERVVS MALE HABENS.] Non sine mysterio factum est vt istud miraculũ curationis serui Centurionis contingeret, & à Matthæo describeretur post superius. Illic enim Iudęus, fide non mediocri præditus, affectus sanitatem describitur: hîc verò beneficium describitur exhibitum Ethnico qui præter alias virtutes, fide etiam præstantiore fuit insignis. Ille enim sibi sanitatem quærebat, hic seruo: ille coram existentẽ credidit se posse sanare, hic etiam absentis verbo hoc tribuit. Ille ex animi submissione in faciem procidens, insigni profectò modestia orauit: Si vis potes me mundare, hic adhuc submissus egit, indignũ sese ducens qui vel ipse Dominum appellaret, aut ad se venire sustineret. His sanè adumbratum C fuit, Euangelicam gratiam Iudæis primùm ex promissione offerendam, nec defuturos qui illam per fidem acceptarent: sed mox multo cumulatiore cum fructu transferendam etiam ad gentes, de quo & ipse Dominus horum occasione mox monuit. Et bene quidem lepra sanatur in Iudęo, paralysis verò in Gentili. Nam Iudaïcus populus veluti lepra laborabat, quòd ex parte sanus esset, ex parte languidus. Gentilis verò populus veluti paralysi laborabat, lecto decumbens, & iam proximus morti, quia nihil in eo sanum, sed omnia ægrota erant & dissoluta. Iam quòd leprosum præsens sanat Dominus, domum autem Centurionis corpore non intrauit, sed absens corpore, præsens maiestate puerum eius sanauit, significabat eum in solo Iudaïco populo corpore fore, apud alias verò gentes corporaliter non conuersaturum, & tamen D

Mysticus sensus.

men implendum quod dictum erat: Populus quem non cognoui seruauit mihi, auditu auris obedi-
Psal. 17. uit mihi. His conuenit quòd seniores Iudæorum causam Centurionis Domino commendant, eumque ad domum illius adducunt, quem erant è templo suo profligaturi: nam hoc typus erat, à Iudeis & Iudæorum opera Euangelicam gratiam profecturam ad gentes. Itaque magni cum significatione mysterij Matthæus inter omnia miracula Christi quæ scribit, primùm Iudæum leprosum curatum, deinde verò Centurionis seruum sanatum describit: in quo Centurione gentium vocatio & fides præfigurata est, sicut & in altero Centurione eadem gentium vocatio & fides cœpta est, vt scribitur Actuum 10. Porrò quanquam in narra- B tione Lucæ & Matthæi sint quædam diuersitates, ob quas quidam putant, alium esse Centurionem de quo Matthæus, & alium de quo Lucas recenset: tamen rursum ob multas similitudines incidentes non potest probabiliter existimari aliud esse quod Lucas narrat, & aliud quod Matthæus. Ambo enim Centuriones, & ambo Capharnaum commorantes: ambo eandem fidem verbis demonstrantes, ambo æquali beneficio affecti, & eisdem verbis à Domino commendari: ambo voti sui compotes effecti post sermonem illum in monte vel circa montem habitum. Nec obstat quòd Matthæus puerum Centurionis languisse & sanatum commemorat, Lucas verò seruum. Non C enim apud Matthæum nomen pueri pro filio, vt quidam putant, accipitur, sed pro seruo. Nam & dictio Græca παῖς, quæ hoc loco ponitur, vtrumque significat, sicut Latinis nomen, puer. Rursum non obstat quòd Matthæus videatur significare, Centurionem per seipsum accessisse ad Christum, Lucas verò apertè testetur suum Centurionem non per se accessisse, sed misisse Iudæos qui suo nomine Dominum rogarent. Intelligendum enim Matthæum hîc, vt & alibi, breuitati studentem in recensendis miraculis id tribuere Centurioni quod eius nomine alij fecerunt & dixerunt. Itaque ac- D cessisse eum dicit ad Christum, & dixisse: *Domine, puer meus*, &c. quia eius nomine & iussu accesserunt seniores Iudæorum, vt explicat Lucas. Et Dominum dicit illi respondisse: *Ego veniam*, &c. &, *Vade, sicut credidisti fiat tibi*, quia tale quid dixit illi non in propria eius persona, sed in amicis ab ipso missis: quare necesse est Christum dixisse pluraliter: Ite, & sicut credidit, fiat ei, verùm Matthæus coactus fuit dicere: *Vade, & sicut credidisti*, eo quòd breuitati studens introduxit Centurionem veluti in propria persona accedentem Domini. Et certè in diuersa narratione Lucæ & Matthæi obseruanda mirabilis spiritus sancti dirigentis Euangelistas dispensatio. Cùm enim pro maiori confirmatione miraculum hoc à diuersis describi conueniebat, ita tamen à diuersis describitur, vt vnus alterum explicet, & quæ ab E vno sunt prætermissa, alter commemoret, ita vt neutrius narratio possit videri superflua. Ex solo enim Matthæo dicitur fuisse paralyticus: ex solo verò Luca intelligitur fuisse seruus, cùm ex Matthæo potuisset videri filius. Rursus ex Luca discitur Centurionem per se non accessisse. Ex Matthæo verò quibus verbis Dominus sanitatem promiserit, & quomodo occasione fidei Centurionis cœperit differere de vocatione & fide gentium, quæ à Luca sunt omissa. His sic constitutis, ani-

A maduertendum hic imprimis quàm variæ fuerint & eximiæ virtutes huius Centurionis, quæ hic nobis in exemplum proponuntur. Primùm enim in eo notantur dilectio & eximia quædam humanitas, quia seruum adeò charum habuit, malóque eius fuit tantopere motus, ac pro eius sanitate adeò solicitus. Bonorum enim dominorũ est, vt cognoscentes se Dominum habere in cœlis, summa æquitate & humanitate suos seruos pertractent, de quo monet Paulus Ephes. 6. & Colossen. 4. Videtur autem hic seruus fuisse domino suo admodũ fidelis & vtilis, & ob id singulariter de eo dictum qui erat ei ἔντιμος, hoc est pretiosus, vel potius charus aut in pretio habitus. Proinde circa hunc Eccles. 33.
B impleuit Centurio illud Sapientis: Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi frater sic enim tracta. Et: Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua. Secundò, in eo notatur humilima quædam submissio & modestia. Et humilitas quidem, quòd neque adire ipse Dominum, neque eum in suas admittere ædes fuerit ausus, agnoscens se indignum Domini consortio, tum quia gentilis erat, tum quia miles. Modestia verò quòd primis illis verbis quibus Dominum dicitur rogasse tantum malum suum & serui sui proponit, dicès: *Domine, puer meus iacet in domo*, &c. non explicitè addens quid à Domino petat, modestius certe orans quàm præcedens leprosus, quanquam & ille
C singularem præ se tulit modestiam. Tertiò, in eo notatur incomparabilis fides, quòd non dubitarit Dominum etiam absentem posse solo verbo restituere sanitatem, seruo quamlibet vicino morti, imò iam animam agenti, hoc enim significatur dum dicitur, *erat moriturus*, hoc est, animam iam agebat, & morti proximus erat, vt non ad illam quorundam interpretationem confugiatur, erat moriturus, nisi Domini oratione fuisset à morte præseruatus. Postremum notatur in eo admiranda quædam gentili & milite religio erga Deum, non ab heri & nudiustertius, sed ab antiquo tempore, eo quòd dicatur diligere gentem Iudaïcam & synagogam ædificasse Iudæis, vt non possit putari
D religione accensum tum primùm fuisse, cùm malo seruo quem amabat afflictaretur, quemadmodum multis vsuenire solet. Id consideratum magis admirandam facit ipsius humilitatem, vt qui post tam magna beneficia populo Iudaïco collata, adhuc putauit se indignum esse aspectu Domini, & cum tam eximio Iudæorum propheta non arbitrabatur sibi verba communicanda. Vt autem his omnibus dotes huius Centurionis obseruantur, ita sursum obseruandum ingenium Iudaïcum, in his qui missi à Centurione, sollicitè Dominum rogabant pro illo, dicentes: *Dignus est, vt hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram*, &c. His enim
E verbis declarant arrogantiam quandam, & amorem potius sui quàm Dei. Dicendum enim potius fuerat: Timet Deum quem & tu colis, quod amore & studio gentis & religionis nostræ declarauit. Nunc verò beneficium in ipsos collatum, dignum facere dicunt Centurionem cui præstetur quod petit, amorem sui declarantes, & arrogantiam, quasi qui illis benefecerit dignus esset cui Christus benefaciat. Hîc compara Centurionis orationem cum oratione Iudæorum. Hi enim dignum eum pronunciant ob beneficia in ipsos collata: ille verò omnis pietatis suæ in Deum immemor, indignitatem verò suam tantum ob oculos ponens, indi-

gnum

gnum se dicit non solùm vt impetret: sed etiam vt ipsum adeat,& in domum recipiat. Verùm ante omnia hic Christi exemplum, propter quem hæc omnia scripta sunt, perpendendum, incomparabilis scilicet, bonitatis & humilitatis: Etsi enim Ethnicus esset, cuius negotium agebatur, & pro humili seruulo rogaretur, & essent legati non satis apti oratores, præsertim apud Christum, vt oratio ipsorum satis probat, tamen illico non tantùm sanitatem exorari passus est, sed & inuisere Ethnici seruulum volebat, idque sine mora. Nam ita scribit Lucas: *Iesus autem ibat cum illis.* Quod queat fingi & benignius & facilius? Ad filium Reguli sanādum cùm rogaretur vt descenderet, & bis rogaretur, descendere noluit: ad seruum Centurionis sanandum cum scitet id Centurionem non petere, vltro adire voluit, hoc ipso declarans illum sua præsentia dignum, qua se putauit Centurio indignum: ostendens item suam erga pauperes benignitatem, ac docens non contemnendos eos qui humilis sunt conditionis. Hic tamen & alia est ratio quare se Dominus mox obtulit, vt adiret domum Centurionis, nimirum vt eius fides turbis declararetur. Quoniam enim qui missi erant seniores Iudæorum, rogabant Dominum vt descenderet, intelligi non potuisset fides Centurionis, nisi Dominum venientem per alios ab ingressu Centurio prohibuisset. Nec obstat quòd Lucas dicat Centurionē misisse ad Christum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & saluaret seruum eius. Nam Lucas petitionem Iudæorum, attribuisse Centurioni intelligendus est, eo quòd ipsius nomine rogarent, quamuis non erant iussi à Centurione rogare vt veniret, sicut Matthæus responsionem Christi factam his qui missi fuerant, refert veluti factam Centurioni, cùm dicit Dominum dixisse: *Vade*, &c. Centurio siquidem misit seniores ad Iesum, nec aliud eis iniunxit, quàm quod Matthæus refert dictum à Centurione, scilicet, *puer meus iacet*, &c. sed seniores Iudæorum, destituti illa magnitudine fidei quæ erat in Centurione, nec scientes magnitudinem fidei & humilitatis in Centurione petiuerunt Dominum vt veniret, existimantes idem velle Centurionem. Ideòque Lucas petitionem Iudæorū Centurioni asscribi, eo quòd eius nomine fecissent, & existimassent Cēturionem idem petisse. Nec enim conuenit intentioni & verbis Centurionis subiunctis, vt credatur hæc petitio aduentus Domini iniuncta fuisse ipsis à Centurione.

f DOMINE *c* NOLI VEXARI: *f* NON ENIM *f* SVM DIGNVS VT INTRES SVB TECTVM MEVM, &c.] His verbis Centurio declarabat & modestiam opinionis de seipso, & incredibilem fidem de Iesu, & magnum affectum erga seruum suum. Quod autem dicit: *Dic verbo*, Hebraica phrasis est, pro eo quod est, impera. Et Matthæus quidem habet εἰπὲ λόγῳ, id est, dic verbum. Lucas vero sicut nos, εἰπὲ λόγῳ, id est, dic verbo. Porrò ex seipso coniecturam fecit Centurio posse Dominum solo verbo absentem sanare, dicens: *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus.* Quæ pars dupliciter intelligi potest. Primò, vt intelligatur Centurio se velle comparare Christo, in eo quòd sicut dominus est homo sub potestate Dei constitutus, ita & ipse quoque: ac deinde voluisse significare quòd sicut ipse quamuis sub alterius potestate constitutus, non tamē prohibetur quin solo verbo quæ velit perficiat per seruos suos: ita & Dominum etsi sub Dei potestate cōstitutum, posse tamen verbo quæ velit perficere. Secundùm quem intellectum in secunda expositione Chrysostomi latius indicatum est argumentum à simili, & per illud, *& ego homo sum sub potestate constitutus*, excludit quod videri potuisset obstare, quo minus solo verbo absens curare potuisset Dominus. Secundò, rectius accipitur hæc pars, vt per eam intelligatur Centurio significare voluisse dissimilitudinem suæ dignitatis & potentiæ, ad dignitatem & potentiam Christi, vt indicetur hic argumentum à minori. Et proinde aptius verti potuisset: Etenim ego homo sum sub potestate constitutus. Non enim Græca habent ὅτι καὶ ἐγώ, sed καὶ γὰρ ἐγώ. Iam quod sequitur *habens sub me milites, & dico huic, vade*, &c. dupliciter potest intelligi Cēturionem retulisse ad Christum. Primò, vt intelligatur significare ita Christo subesse inuisibiliter Angelos eius iussa perficientes, quomodo ipsi suberant milites & serui, quæ iusserat exequentes. Secundò, & rectius, vt intelligatur simpliciter significare, solo verbo & iussu Dominum posse quæ vellet, cùm ipsius verbum tam esset efficax, qui tamen longe erat illo dignitate & potentia inferior. Itaque sensus est: Domine non solùm indignum existimo, vt tu tantus ac talis, laborem hunc & molestiam suscipias curandi vilem seruulum causa, sed & meipsum indignum iudico, cuius vel tactum subeas, cùm sim homo gentilis & peccator. Nam cùm nostrum consortium simplex etiam Iudæorum genus solet despicere, existimans sese nostro congressu contaminari: multo magis indignum est vt tu totius populi doctor, propheta plane diuinus & sanctissimus gentilis hominis domum subintres. Atque hac sola de causa non sum ausus ipse venire ad te, quantumuis cupidus salutis pueri mei. Vt autem nequaquam dignus sum cuius domū subeas, ita nec necesse id est, vt voti mei compos fiam. Si enim verbo solùm imperaueris, mox sanabitur famulus meus. Cuius rei vel ex meipso coniecturam facere possum. Etenim ego qui sum alterius potestati maiori subditus, cuius iussis mihi obtemperandum est, tamen non necesse habeo vt per meipsum omnia obeam, sed per milites & seruos meos multa solo iussu perficio. Si ergo tantam authoritatem & vim habet mea iussio, vt me quiescente peragatur per homines mihi subditos, quod volo: multo magis tu tantus, qui naturæ dominaris, nihil non solo imperio poteris. Si dixeris morbo, recede, mox recedet: si iusseris vt veniat, mox aderit. Ex quibus verbis manifestū, Centurionem afflatu diuino credidisse Christum verū esse Deum, aut saltem habere potestatem homine maiorem, & omni creatura superiorem, cui nihil resistere posset.

f AVDIENS AVTEM IESVS, MIRATVS EST, ET *c* CONVERSVS *f* SEQVENTIBVS SE *c* TVRBIS, &c. [Cùm admiratio propriè fit de rebus prius non cognitis, ac deinde hanc Centurionis fidem Dominus ipse cordi illius infuderit, quomodo admiratus dicitur Iesus? Dicendum primùm, in Christo fuisse exteriorem admirationem, qua signis quibusdam exterioribus declarauit se admirari pro comprobatione tantæ fidei hominis gentilis. Secundò, fuit etiam in Christo interior quædam admiratio, non ex ea parte qua omnia ei erant cognita, sed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei cognita fuerat tam

noua & insolita fides Centurionis. Potissimum tamen videtur ideo dici admiratus, quia in modum admirantis vultum suum composuit. Quod autem dicit Dominus, *Nec in Israel tantam inuenì fidem*, emphasim habet propter dictionem, *nec*. Dicere enim voluit, ne in populo quidem Israelitico, qui prophetarum libris & suis doctrinis edoctus meritò in fide præcellere debuisset, tantam se reperisse fidem, quantam in homine isto gentile. Quod tamen intelligendum est cum subintellectione, videlicet à tempore prædicationis meæ, propter fidem patriarcharum, prophetarum, Ioannis Baptistæ, & D. Virginis. Nisi quis velit intelligere: Non inueni in Israel tantam fidē in proportione: Nam proportionaliter maior erat huiusmodi fides in gentili qui in scripturis non erat exercitatus, & Iesum tantùm ex fama cognouerat, quàm fides quorumuis quantumuis magna, qui in scripturis erant versati, & multis visionibus cœlestibus donati, quomodo vidua plus dicitur posita misisse in ærarium, quàm omnes diuites. Verùm prior intelligentia est simplicior. Porrò ex hoc loco potest colligi argumentum sanè efficax, contra eos qui calumniantur invocationem sanctorum, quasi arguat diffidentiam diuinæ bonitatis. Cēturio enim iste ob suam fidem multum à Domino laudatus est, quamuis per alios rogauerit, non quidem diffidens de Christi benignitate, quam æquè discere potuit ex fama atque potentia eius, sed ex reuerentia prodeunte, è fide quam de Domino concepit, credens se ob ipsius magnitudinem eius colloquio indignum. Sic ergo & nos rectè Deum per sanctos ipsius interpellamus, si non id tam ex diffidentia, quàm ex reuerentia facimus.

«DICO AUTEM VOBIS, QUOD MULTI AB ORIENTE ET OCCIDENTE VENIENT, &c.] Quoniam hæc Centurionis fides excellens omnium Iudæorum fidem, præludium & specimen quoddā fuit fidei gentium. Christus huius fidei occasione, incipit differere de gentium vocatione, & Iudæorum reiectione, de quibus prophetæ, & maximè Isaias, in variis locis sunt vaticinati. Per eos autem quos dicit venturos, ab oriente & occidente, significat gentes credituras ex omnibus etiam extremis terræ partibus, quemadmodū apertè vaticinatur Isaias: Ab oriente, inquit, adducam semen tuum, & ab occidente congregabo te. Dicam aquiloni: Da, & austro: Noli prohibere, affert filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ. Et omnem qui inuocat nomen meum in gloriam meam creaui eum, formaui eum, & feci eum. Educ foras populum cæcum, & oculos habentem: surdum, & aures ei sunt. Porrò Dominus suo more etiam hic gaudia regni cœlestis significat per conuiuium, dum dicit, *recumbent cum Abraham*, &c. significare volens eos perfruituros in summa quiete & securitate gaudiis regni cœlestis. Abraham autem, Isaac & Iacob mentionem facit, tum quòd his primis legantur factæ promissiones regni, sub typo terræ promissionis: tū quòd his patriarchis Iudæi gloriabantur, reliquas gentes præ se contemnentes, quòd ex illis non essent prognatę, quas quò magis morderet & commoueret Iudęorum animos, docet contrà patriarchis coniungendas, ipsos verò separandos ab illis. Quos Iudeos vocat filios regni, quòd nati essent ex *illis*, quibus & quorum semini fuit regnum peculiariter promissum. De tenebris autem exterioribus, de quibus solùm inuenitur apud Matthæum, idque tribus locis, videlicet hoc loco, & cap. 22. ac. 25. varia est sententia. Quidam enim, inter quos Caietanus, tenebras exteriores intelligunt, dici ad distinctionē tenebrarū interiorū, hoc est, spiritualium, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ. Secundùm quam acceptionem cōparatiuus exterior pro positiuo accipitur, vt sint tenebræ exteriores, tenebræ externæ, sicut exterior homo, est externus homo. Augustinus verò & in epistola ad Honoratum quæ est 120. & in expositione Psalm. 6. intelligit tenebras exteriores *dici* comparatiuè ad tenebras quasdam quæ dicuntur per positiuum tenebræ exteræ vel externæ, sed nondum exteriores. Et quidem in epist. ad Honoratum, vbi hunc locum prolixè tractat, per tenebras exteras intelligit infideles qui sunt in hac vita: per tenebras exteriores, diabolum & angelos eius, qui infidelibus peiores sunt, & à vera luce Dei magis sunt auersi, ac elongati. Itaque intelligit eos qui hîc inter tenebras exteras numerati fuerint, *mittendos in tenebras exteriores*, qua coniungendi sunt in pœna & supplicio dæmonibus, cū dicetur eis: Discedite à me maledicti in ignē æternū, qui paratus est diabolo & angelis eius. In expositione verò Psalm. 6. simplicius hæc tractat, intelligens per exteras tenebras, cæcitatem mentis, in quam traditi sunt impij, vera luce mentis destituti, & extra eam positi: per exteriores verò tenebras, summam illam mentis cæcitatem quæ erit in damnatis, vt mitti in tenebras exteras, sit tradi in reprobum sensum: mitti verò in tenebras exteriores, sit penitus fieri extra Deum, sine spe, scilicet correctionis. Simplicius autem fuerit comparatiuum, exteriores, accipere pro superlatiuo, quemadmodum Græcis familiare est, vt tenebræ exteriores intelligantur tenebræ extremæ vel potius extimæ. Nam Græcis est ἐξώτεραι. Sunt autem tenebræ extremæ vel potius extimæ, quæ ab ipsa luce quàm longissimè absunt, hoc est, tenebræ obscuriſſimæ & profundissimæ. Quo enim magis tenebræ absunt à luce, eo sunt maiores & grauiores. Dicuntur ergo tenebræ damnatorum exteriores vel extremæ, in comparatione ad tenebras huius seculi, siue spirituales, siue corporales, vel certè in comparatione ad tenebras purgandorum. Hoc enim satis significat D. Hierony. super Isaiæ cap. 14. circa illud: Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci, sic scribens: Qui per superbiam dixerat, in cœlum ascendam, ero similis altissimo, non solùm ad infernum, sed inferorum vltimum detrahitur. Hoc enim significat laci profunditas, pro quo in Euangelio tenebras exteriores legimus, vbi est fletus & stridor dentium. Sic & Theophyl. in hunc locum scribens: Dicens, inquit, tenebras exteriores, monstrauit esse pœnas quasdam tolerabiliores, & leuiores. Sunt enim & in suppliciis gradus. Quibus verbis apparet omnino secundùm duos hos interpretes, tenebras exteriores dici tenebras damnatorum in comparatione ad tenebras alias inferni, nisi fortè quis putet eos voluisse comparare supplicia damnatorum inter se, vt non omnes damnati intelligantur fore in tenebris exterioribus, quod tamen non conuenit Euangelio, quod omnibus damnatis videtur attribuere tenebras istas exteriores. Porrò tenebræ istæ exteriores, non solùm intelligendæ sunt tenebræ sensibilis lucis priuatiuæ,

Tenebræ exteriores.

Matt. 25.

Isaiæ 43.

tiuæ, sed sicut lux regni cœlorum intelligenda est & sensibilis & spiritualis, ita tenebræ istæ infernales intelligendæ sunt & sensibiles & spirituales. Nam & erit ibi summa obscuritas oculis corporalibus perceptibilis, & summa mentis cæcitas, mente scilicet à vera luce quæ Deus est, maximè elongata. Nec obstat quòd in inferno erit ignis corporalis qui naturaliter est lucidus. Nam, Basilio teste, illuminandi vis ab illo igne diuina virtute auferetur. Sic enim ille scribit in priore expositione Psal. 28. super illud, Vox Domini intercidentis flammam ignis: Arbitror, inquit, quòd ignis præparatus in supplicium diabolo & angelis eius dissecatur, voce Domini, vt quoniam duæ sunt in igne facultates, vsloria & illuminatoria, acris quidem & punitoria vis ignis permaneat apud eos qui digni sunt vt vrantur. Illuminatoria verò ac splendida ipsius facultas, ad exhilarandos beatorum gaudio fruentes cedat. Vox igitur Domini dissecantis ac diuidentis flammam ignis, vt supplicij quidem ignis obscurus sit, lux verò requiet expers vrendi permaneat. Hæc ille. Quòd si autem in inferno aliquid luminis futurum sit: quanquam hoc conueniet pro augmento pœnæ damnatorum, dicuntur tamen tenebræ eius extremæ, quia maximè elongatæ à luce regni cœlorum. Fore enim ibi aliquid luminis testatur D. Gregorius lib. 9. moralium super illud Iob: Vbi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat: Flamma, inquit, comburit, sed nequaquam tenebras discutit, quibus illic ignis & ad consolationem non lucet, & tamen vt magis torqueat ad aliquid lucet. Nam tequaces quoque suos secum in tormento reprobi flamma illustrante vtuntur, quorum amore deliquerunt quatenus qui eorum vitam carnaliter contra præcepta conditoris amauerunt, ipsorum quoque eos meritus in augmentum suæ damnationis affligat. Hæc ille. Ne autem in tenebras exteriores proiecti putarentur, hoc loco puniendi, quòd in loco tenebroso concludêtur, quò atrocitatem pœnæ Dominus significaret quâ in tenebris sunt perpessuri, adiecit: *Ibi erit fletus & stridor dentium.* Qua sententia frequenter Dominus in Matthæo vtus scribitur. Nam præter hunc locum quinquies apud eum inuenitur, nimirum bis cap. 13. & cap. 22. 24. 25. Semel etiam inuenitur apud Lucam, cap. scilicet 13. Intelligitur autem variè. Haymo enim post Hieronymum per fletum & stridorem dentium intelligit duplicem inferni pœnam, videlicet ignis per nimium fletum cauentis, & nimij frigoris cauentis stridorem dentium. Et solet ab his pro duplicis huius infernalis pœnæ comprobatione afferri illud Iob: Ad calorem nimium transeat ab aquis niuium. Circa quem locum in commentariis super Iob sic scribit Diuus Hieronymus: Quasi duas gehennas sanctus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus & homo impius commutetur. Forte in ipsa gehenna talis sensuum cruciatus fiet his qui in ea torquebuntur, vt nunc quasi ignem ardentem sentiant, nunc nimium algoris incendium, & pœnalis commutatio, nunc frigus sentientibus nunc calorem fit, vt quasi de loco ad locum transire æstimentur. Et fortasse inde Dominus ait in Euangelio: Mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium, vt hic stridor dentium de rigore frigoris oriatur. Hæc ille. Et ne fortè putetur hic commentarius non esse Hieronymi, idem super Matthæum, cap. 10. differens de nomine Gehennæ, tandem ait: Duplicem autem esse gehennam, nimij ignis & frigoris, in Iob plenissimè legimus. Ideo enim vult nomini, gehenna, addi aliquando genitiuum ignis, quòd fit & gehenna frigoris. Verùm sicut Hieronymus hæc tantum dubitando dicit, ita certè ex loco illo Iob nihil statui potest de frigoribus infernalibus, de quibus nullæ aliæ scripturæ proferri possunt. Primùm enim non dicitur, quemadmodum multi locum illum citant, Ad calorem nimium transient ab aquis niuium, sed transeat, imprecationis modo. Deinde scriptura illa alium sensum conuenientiorem recipit. Nam D. Gregorius non hîc intelligit designari pœnas infernales, sed describi impiorum in omnibus immoderationem, qui à frigore infidelitatis transeunt frequenter ad calorem hæresis, nec in infidelitate, nec in fide modum seruare scientes. Et intelligi posset hîc sensus impios tranfire à nimia frigiditate huius vitæ ad calorem nimium infernalem. Sequitur enim, & vsque ad inferos peccatum illius. Postremùm non solùm Septuaginta interpretes, sed & Hebræa veritas longè aliter habet hunc locum. Nam ad verbũ Hebræa sic habent: Arida & calor rapiunt aquas niuis, infernus eos qui peccauerunt. Et est sensus: Sicut terra arida & calor solis absorbent aquas niuis, sic infernus eos qui peccauerunt. Nec ex eo quod dicitur gehenna ignis, significatur & alia gehenna frigoris, frequenter enim nomen gehennæ Saluator absolutè ponit: aliquando verò Hebraica phrasi additur ignis, vt sit gehenna ignis, gehenna ignita, vt prius dictum est. Itaque alij in stridore dentium intelligunt significari indignationem damnatorum tum contra Deum, tum contra seipsos, ferò iam sibi irascentium, quòd tam pertinaci improbitate deliquerint. Verùm simplicius fuerit intelligere Dominum doctrinam suam auditorum carnalium captui attemperantem, per fletum & stridorem voluisse significare dolorem & horrorem summum. Dolorem quidem per fletum, horrorem verò per stridorem & concussionem dentium. Nisi quòd simul etiam intelligendũm est, vt annotat Hieronymus, significari veram corporum resurrectionẽ. Nam fletus & stridor corporum sunt, quamuis ibi non erit verus fletus qui in lacrymarum resolutione consistit, potent tamen esse verus dentium stridor.

An duplex pœna sit inferni.

Iob 24.

Matth. 10.

«ET DIXIT IESVS CENTVRIONI: VADE, ET SICVT CREDIDISTI, &c.] Sic & aliis plerisque respondit Dominus, volens notare fidei vim & efficaciam apud Deum. Notandum autem Christum non præcepisse huic Centurioni tantopere à se laudato discedere à militia, sicut nec Petrus præcepit suo Centurioni, nec Ioannes militibus ipsum interrogantibus, quòd sicut Magistratu & legibus, ita & militibus opus sit ad pacem tuendam. Centuriones autem non solùm singulis Centuriis præerant, sed aliquando etiam pluribus, vt author est Vegetius libro 1. de re milit. Porrò quid in hoc miraculo allegoricè sit significatum, satis supra est indicatum. Moraliter verò per hunc Centurionem rectè intelligimus exprimi prælatum quamuis bonum & fidelem principem, cuius si subditus quinis in anima langueat, ita vt morti etiam sit proximus, solicitus esse debet, vt si non per se, saltem per iustorum hominum preces, Christi gratiam imploret, qui conspecta ipsius fide, humilitate & charitate, mox subuen-

Moralis sensus.

turus

turus est periclitanti. Et aliter quoque per Centurionem, quilibet homo exprimitur, cum sit omnis hominis vita militia super terram, habeatq; quisq; sub se varias vires quibus imperat & militat. Cujus ergo seruus paralysi laborat, hoc est, corpus & carnalis appetitus ad omne malum propēdet, & ad omne bonum agendum languet, non cessat priusquam mortē incidat pro seruo suo esse solicitus, sed Iesum adeat saltem per sanctorum intercessiones. Adeat autem cum fide & humilitate, nec dubium quin à benigno Domino recepturus sit seruum sanum, & ad omnia agenda vtilem & commodum.

RESVSCITATVR FILIVS VIDVÆ. Lucæ 7.

CAPVT XLVI.

ET factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim, & ibant cū eo discipuli eius, & turba copiosa. Cum autē appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, filius vnicus matri suæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cū illa. Quā cū vidisset Dominus, misericordia motus super eā, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculū. Hi autē qui portabāt, steterūt. Et ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: Et dedit illum matri suæ. Accepit autē omnes timor, & magnificabāt Deū dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitauit plebem suā. Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & in omnem circa regionem.

ET FACTVM EST DEINCEPS, IBAT IESVS IN CIVITATEM QVÆ VOCATVR NAIM, &c.] Cùm apud Matthæum nihil sequatur quod præcedentibus sit subiungendum, (nam quæ apud illud sequuntur, ficut non narrātur cum ordinis consequentia ad superiora, ita ante sermonem illum prolixum contigisse prius ostensum est, narrantur tamen à Matthæo post sermonem, ob id, vt videtur, vt multis miraculis Christi doctrinam ante omnia miracula à se descriptam comprobaret legentibus) Lucas verò post miraculum curationis paralytici serui Centurionis, aliud miraculum subiiciat cum consequentiæ significatione, dicens, & factum est deinceps, necessariò hæc Lucæ narratio hoc loco in concordia erat subiicienda. Et bene quidem præsens miraculum post duo superiora & contigit, & descriptum est. Sic enim progressus quidam factus est à mirabilibus ad mirabiliora. Magnum enim fuit miraculum, leprosum incurabili laborantem morbo curare verbo & tactu: maius verò, absentem paralyticum iam iam moriturum solo verbo sanitati restituere: sed omnium maximum mortuum & iam sepeliendum resuscitare. Itaque hoc miraculo obstruebatur os eorum qui dicere poterant seruum Centurionis non moriturum fuisse, etiamsi Christus sanitatem illi verbo non contulisset, & proinde nihil magni Dominum in illo operatum fuisse. Porrò Naim, vel, vt habent Græca, νάειν, Naein, ciuitas Galilææ, non longè à Capharnaum, duobus miliaribus distans à monte Thabor contra meridiem, teste Hironymo in libr. de locis Hebraicis, vbi & suo seculo perstitisse adhuc ciuitatem hanc scribit. Igitur Dominus qui circuibat ciuitates & castella, quo latius spargeret semen Euangelicæ doctrinæ, & sanaret lāguidos multorum, è Capharnaum ciuitate, in qua potissimum residebat & habitabat, ibat aliquando in proximam ciuitatem hāc Naim, volens etiam hanc, quamuis humilem & obscuram, præsentia sua, doctrina & miraculis illustrari. Diuina autem prouidentia factum, vt & Dominum concomitarentur discipuli multi (nam Græca non tantùm discipulos isse cum Domino habent, sed discipuli ἱκανοὶ, hoc est, sufficientes & multi) & turba copiosa, & viduæ quoque cui Dominus occursurus esset, multa adesset turba, vt miraculum in medio turbarum duarum gestū: multos haberet testes qui illud in Dei gloriam vbique diuulgarent. Quod autem ex portis ciuitatis efferebatur defunctus sepeliendus, hinc fuit, quòd apud Iudæos mortui nō sepelirentur in ciuitatibus, sed foris in agris & montibus, vt dictum est circa caput Concordiæ 31. Bene autem iustam miraculi faciendi occasionem, imò necessitatem indicat Euangelista, cùm quàm flebile esset funus Domino obuians describit. Flebile enim erat triplici de causa. Primum, quod adolescens esset mortuus, in ipso flore vitæ ereptus. Deinde quòd filius viduæ, quæ filij præsentia sese consolabatur de morte mariti. Postremum, quòd vnicus esset filius, & quod est maius, vnigenitus. Græca enim habent, μονογενὴς. Proinde apud nos vnicus filius dici intelligendus est, qui solus ei fuit natus. Non parum enim auxit viduæ dolorem, quòd destituta viro, etiam orbata esset eo quem solum genuerat, & ob id tenerrimè dilexerat, ex quo etiam nondum nepotes susceperat, priuata iam non solùm omni consolatione, sed & omni spe posteritatis. Itaque fieri non potuit quin casu tam miserando & iustissimis fletibus viduæ moueretur misericordissimus Dominus, cuius occursus & obtutus semper fœlix est & faustus. Occurrit enim dæmoniacis in regione Gerasenorum, & curati sunt. Vidit Petrum & Andreā piscantes, & fecit piscatores hominum. Vidit Publicanum nomine Leui, & ex Publicano fecit Apostolum. Vidit in probatica hominem paralyticum, & mox sanitatem contulit. Vidit cæcum à natiuitate, & visum præbuit. Respexit in atrio Petrum, & ad pœnitentiam commouit. Sic & modo occurrens viduæ, eámque flentem videns, misertus est eius: & qui viduarum maximè curam gerit, sese illi quæ consolatorem non habuit consolatorem efficacem præbuit, & verbis & re opitulans. Quique fere fidei quorundam & precibus ad miraculum cōmoueri solet, hîc iam sola misericordia mouetur, quēadmodum & in curatione paralytici in probatica. Primùm ergo verbis eam consolatur, dicens: Mulier, noli flere. Non enim deflenda erat mors eius, qui mox maiori cum gloria & lætitia matris erat victurus. Deinde, quoniam exiguæ aut vanæ est misericordiæ verbis tantùm consolari, cui possis re & opere subuenire, ne vana esset eius consolatio, accessit, & tetigit loculum, in quo efferebatur defunctus repositus. Perfectam ergo misericordiam Dominus hîc exhibet, dum & in corde mouetur misericordia, & verbis eam consola-

tur, & ipso facto miseriam viduæ subleuare studet. A Christo tangente loculum, illico funeris portitores restiterunt, Domini autoritatem vel prius cognitam habentes, vel iam ex turba ipsum sequente cognoscentes. Hic vtraque erat turba erecta in reiectentum, tum ea quæ comitabatur Dominum, tum ea quæ comitabatur viduam. Iesus autem versus ad adolescentem exanimem, qui vocare posset ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, cum imperij autoritate dixit: Adolescens tibi dico, surge, quæmadmodum suprà filiam Archisynagogi suscitans dixit: Puella tibi dico, surge. Qua in re incomparabilem sanè potentiam suam & plane æqualem patri demonstrauit. Qui enim hic in parte Eliæ similis fuit, quòd, quemadmodum ille, viduæ filium vnicum resuscitauit, longè se dissimilem aut Eliæ aut aliis demonstrauit, quòd non frequenti exrēsione corporis sui super corpus mortui quemadmodum Elias & Elizeus, nec longa oratione, quemadmodum Petrus, sed simplici contactu & imperio mortuum ad vitam reuocauit, omnino declarans se verum Deum esse, apud quem solum est imperium vitæ ac mortis. Itaque adolescens ad vocem Domini illico, velut excitatus à somno, resedit in loculo, quóque certius esset vitæ redditæ argumentum, cœpit loqui, sermone non solùm vitam, sed etiam vigorem animi declarans. Quúmque iam adolescens à loculo exhibisset, ac, vt est verisimile, Iesu adhærens, per quem intelligebat C sibi vitam esse restitutam, gratias ageret, non illum sibi retinuit quemadmodum iure potuisset, vt qui vitam iam donauerat quam à matre non acceperat, sed reddidit illum suæ matri propter quod bene dicit Euangelista: Et dedit illum matri suæ, vt cuius iam non erat nisi benignitate Domini, illi fuisset nouo dono datus. Porrò ex conspecto miraculo tria in præsentibus turbis consecuta narrat Euangelista, nempe primò timorem, non quo malè sibi à Domino metuerent, sed qualis nasci solet ex stupore magno, dum noua aliqua & insolita res accidere videtur. Deinde glorificationem Dei. Magnificabant, inquit, Deum, hoc est, glorificabant, (nam Græce est ἐδόξαζον,) dicentes: Propheta magnus surrexit in nobis, &c. Dicunt autē, magnus, vel quia ex miraculi magnitudine videbant eū D aliis prophetis potentiorem, vel quia intelligebant eum esse illum prophetam à Moyse promissum, Deuteron. 18. hoc est esse Messiam expectatum. Dicunt, Deus visitauit plebem suam, hoc est, curam se plebis suæ habere iam declarauit, cum nullos longo tempore nobis mittens prophetas, visus sit nostri oblitus, nec singularem nostri rationem habere. Aut si turba Dominum fuisse Christum credebat, visitasse dicunt Deum plebem suam, quòd promissa sua in populo Iudaico iam complere cœperit. Verùm verba magis videntur significare, populum, nihil altius de Domino suspicatum, quàm quòd propheta quispiam esset E insignis. Non enim Græci hic habent articulum, ὁ προφήτης μέγας. Postremum narrat Euangelista & tertium, quod ex conspecto miraculo consecutum est, nimirum quòd exierit hic sermo, hoc est, rumor miraculi huius, vel hic sermo, hoc est Hebraica Phrasi, hoc factum, in vniuersam Iudæam. Vbi nomen Iudææ generaliter videtur accipiendum, vt scilicet etiam Galilæam comprehendat, in qua erat ciuitas Naim. Circa hanc historiam primum obseruandum, Dominum ex omnibus mortuis, vnum tantū excitasse, sola misericordia ipsum commouente, nullisque precibus interpellatum, idque filium viduæ. Hoc enim demonstrauit se viduarum maximè esse consolatorem, ac viduarum lachrymis maximè commoueri, quemadmodum id vbique de Deo scripturæ prædicant. Sic & viduæ solius filium suscitauit Elias & Elisæus vi- 3. Reg. 17 duæ inopiam miraculo olei multiplicati subleuauit, & Petrus precibus viduarum flexus puellam nomine Dorcadē suscitauit. Quibus omnib⁹ & nos docemur, viduis & desolatis potissimùm hominibus adesse. Secundò obseruandum, quòd Dominus suscitaturus filium viduæ, eidem primus fletum prohibet, dicens; Noli flere, docens scilicet ob spem resurrectionis mortem amicorum non deflendam immoderatè. De quo plura circa cap. 34. Concordiæ. Vnde Paulus: Nolumus vos ignorare de 1. Thess. 4. dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent. Obseruandum tertio, quòd Dominus non verbis tantum se viduæ exhibuit consolatorem, sed & re ipsa docens scilicet non verbis tantùm miserorum afflictionem leniendam, sed & opere, quatenus in nostra est potestate. Iam quod ad mysticos attinet sensus, allegoricè quidem hæc vidua significatur secundum Ambrosium, Ecclesia sanctorum, quæ populum iuniorem iam amissum & mortuum & ligno concupiscentiæ, quòd primùm mortem inuexit, ad inferni veluti sepulturam delatum, Christo, in mundum aduenīte, recepit, postquam lignum Dominus tetigit. Contactu enim loculi intelligit Ambrosius significatum salutem populo per crucis patibulum refundendam. Moraliter verò in hac vidua exprimitur quod quotidie mater ecclesia facere debeat, cum aliquem adolescentium suorum quos genuit Christo, hoc est, eorum qui nondum virile in virtutis profectu collegerunt robur, contigerit letali aliquo peccato à vita spiritus excidere, imò iam per manifestam ipsius impietatem, à mundi cupiditatibus, deferri è porta ciuitatis, quæ est Ecclesia, ad sepulchrum æternæ desperationis. Vidua enim modo est Ecclesia, vt quæ destituta est corporali præsentia sponsi sui in cœlos sublati. Habet hæc filios multos, & inter hos quosdam viros, quosdam adolescentes, sed quos singulos ita diligere debet, ac si quisq; vnicus esset. Habet portas suas, per quas eiicit mortuos, ne fœtore cadaueris inficiantur & alij. Habet portas, per quas recipit à Domino reuocatos ad vitam. Itaque si quis adolescens adhuc, aperte iam mortuus, à suis cupiditatibus extra portas Ecclesiæ defertur ad sepulchrum æternæ perditionis, mater Ecclesia nec dum planè desperans, multis comitata suis ciuibus, prosequi debet funus, lachrymis, gemitu, lamentis declarans quod optat. Sic fiet vt Ecclesiæ suæ occurrens pius Dominus plorantem consoletur, & eius solius permotus lachrymis primùm quidem manu sua contacto loculo, stare faciat funeris baiulos, hoc est, finem imponat impiis cupiditatibus, quæ cessaturæ alioqui non fuerant donec mortuum sepeliuissent in profundum malorum aut inferni. At tum quidem spes bona est redituræ vitæ, sequidem primus gradus ad resipiscentiam est, nō progredi in malis, sed non redit vitæ vigor, nisi mortuo loquatur Dominus. Itaque secundo Dominus etiam ad mortuum conuersus voce sua illum resuscitabit, quam quicunque audierit, etiamsi mortuus fuerit, viuet. Resuscitatus autem

Mysticus sensus.

Moralis sensus.

tem & vitæ restitutus qui mortuus fuerat, erigere se debet ad virtutum opera, & certissimum vitæ documentum loquendo præbere, confessione scilicet peccatorum suorum, & gratiarum actione de diuina in se clemẽtia. Sic demum cum est matri reditus, sequitur maius gaudium quàm erat prior luctus, sequitur admiratio & prædicatio diuinæ bonitatis in multis. Hanc historiæ moralem tractationem videre est latius in Paraphrasi cuiusdam qui eam pulchrè & prolixè prosequitur. Theophylactus autem & aliam moralem tractationem indicat, nimirum vt in vidua hac animam intelligamus, iam verbo Dei aut Christo suo sponso orbatam per peccatum, cuius filius, hoc est, mens iam mortua effertur extra portas supernæ ciuitatis Hierusalem, quæ tantum viuentium regio est. hæc ergo anima si funus suum defleuerit, & maximè si aliorum piorum lachrymas sibi adiunxerit, Iesum sibi occurrentem habebit, qui contacto corpore, quòd veluti loculus est & sepulchrum mortuæ mentis, ipsam mentem viuificabit, vt iam & surgere possit, & loqui quæ vitam spiritualem testentur. Porrò in tribus iam prædictis miraculis & illud obseruari potest ad moralem institutionem conueniens. Primus leprosus per se Christum accedens, & rogans, sanitatem consecutus est. Secundus paralyticus per se accedere non valens, aliorum precibus impetrat sanitatem. Tertius mortuus, non nisi lachrymis multorum ad vitam reuocatur. His enim tribus, triplex peccatorum genus designatur. Nam sunt qui vitam quidem habent malis operibus contaminatam, sed non omni ex parte malam, qui necdum inciderunt eam infirmitatem, vt non possint ipsi Christo accedere, & piis ac humilibus precibus sanitatem impetrare. Sunt alij qui in omnibus animæ suæ viribus dissoluti, paralyticorum more, non valent ad Christum accedere, sed tamen morbi sui magnitudinem sentientes, alios ad Dominum mittunt qui pro ipsis deprecentur, & sanitatem prosequantur. Sunt tertiò qui iam velut mortui, nullum mali sui sensum habent, qui vt ad vitam reuocentur, maioris negotij est. Opus enim non solum piorum precibus, sed & lachrymis.

Triplex peccatorũ genus.

MITTIT IOANNES E CARCERE DISCIPVLOS.

Matthæi 11. Lucæ 7. CAPVT XLVII.

*Tnũtiauerunt Ioãni discipuli eius de omnibus his. [a] Ioannes autẽ cũ audisset in vinculis opera Christi, [*c] cõuocauit duos de discipulis suis Ioãnes, & misit ad Iesum: [&] [a] mittẽs duos de discipulis suis, ait illi, [c] dicens: [f] Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Cũ autẽ venissent ad eũ viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicẽs: Tu es qui venturus es, an aliũ expectamus? In ipsa autẽ hora multos curauit à languoribus suis, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum. [f] Et respõdẽs [a] Iesus † [f] ait illis: Euntes renũciate Ioãni quæ audistis & vidistis. [c] Quia [f] cæci vidẽt, claudi ambulãt, leprosi mũdãtur, surdi audiũt, mortui resurgũt, pauperes euãgelizãtur, & beatus est Δ quicũque nõ fuerit scãdalizatus in me. ‖ Et cum discessissent nuntij Ioãnis, cœpit [a] Iesus [f] dicere ad turbas de Ioãne: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid existis videre? hominem mollibus [c] vestimentis † [f] indutum? Ecce qui Δ in veste preciosa sunt & delitijs, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? prophetam? ‖ Vtique dico vobis & plusquam prophetã. Hic est [a] enim [f] de quo scriptũ est: Ecce ego mitto Angelũ meũ ante faciẽ tuã, qui præparauit viã tuam ante te † Amẽ dico vobis, Δ non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista: qui autem minor est in regno † cælorum, maior est illo. ‖ [a] A diebus autem Ioannis Baptistæ vsque nunc regnũ cælorũ vim patitur, & violenti rapiũt illud. Omnes enim prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.] Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat. [c] Et omnis populus audiẽs & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi autẽ & legisperiti cõsiliũ Dei spreuerunt in semetipsos, nõ baptizati ab eo. Ait autẽ Dominus: [f] cui Δ ergo similes dicam homines generationis huius? c & cui similes sunt? ‖ Similes sunt pueris sedentibus inforo, † qui clamantes coæqualibus suis dicũt: Cãtauimus vobis, tibijs, & nõ saltastis, lamẽtauimus, & non plorastis. Venit Δ enim Ioãnes [c] Baptista [f] ‖ neque mãducans [c] panem, [f] neque bibens [c] vinum, [f] & † dicunt: Dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens, [f] & Δ dicunt: Ecce homo [a] vorax & potator vini, publicanorum & peccatorũ amicus. Et iustificata est sapientia [a] [b] ab [c] omnibus [f] filijs suis. [a] Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam. ‖ Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico vobis: Tiro & Sidoni remissius erit in die iudicij quàm vobis. Et tu Capharnaũ, nũquid vsque in cælum exaltaberis? Vsque in infernum descendes:] quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent vsque in hanc diem. Verũtamen dico vobis, quia terræ Sodomorũ remissius erit in die iudicij quàm tibi. In illo tempore respondens Iesus, dixit: ‖ Confiteor tibi pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita pater, quoniã sic fuit placitũ ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater, quoniã sic fuit placitũ ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo nouit filium, nisi pater: neque patrem quis nouit, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare:] Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me: quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animalibus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.*

* & † c o. dixit Δ a o qui ‖ a Illi autẽ abeunti bus † a o. petitum. Δ a mollibus vestiũ tur ‖ a o etiam † c Dico enim Δ c maior inter natos mulierum, propheta Ioãne Baptista, nemo est † c Dei f C. 16. 9. Δ a autem o similem æstimabo generationem istam ‖ a similis est. † c & c. Inquientibus desinentes & dicentibus Δ c o autẽ † c. dicitis. Δ c o denunciator & bibẽtrinũ. C. 10. 80. C. 10. 80.

ET NVNCIA VERVNT IOANNI DI-SCIPVLI EIVS DE OMNIBVS HIS. IOANNES AVTEM CVM.] Matthæus hanc historiam describit cap. 11. post missionem duodecim Apostolorum, sed sic vt non significet ordinem necessarium cum præcedentibus. Lucas verò eam sic subiungit præcedentis miraculi narrationi, vt & ordinem indicet, proinde hoc loco necessariò Matthæi narratio cum Luca inserenda erat. Et ex sequentibus manifestissimum erit, missionem hanc discipulorum Ioannis ad Christum contigisse ante missionem Apostolorum, antequam etiam patebit Ioannem in carcere fuisse decollatum. Porrò de ista Ioannis interrogatione, varia est apud interpretes sententia. Tertullianus enim libro de præscript. dicit Ioannem desiisse certum esse de Christo. Sed satis certum est etiam non iam dubitasse Ioannem num Iesus esset Christus, qui venturus erat, & promissus à Prophetis. Nam id edoctus à Deo, testificatus prius fuerat de ipso. Aut ergo temeritatis fuisset criminis obnoxius, si eum prædicauit quem nescibat, aut perfidiæ, si dubitauit de eo quem aliquando cognouit, idque diuina reuelatione. Quare oportet responsionem adinuenire, cuius rei gratia interrogarum Ioannes misit. Itaque Ambrosius quosdam scribit intellexisse Ioannem pietate quadam dubitasse num quem sciebat esse Christum, esset moriturus, tanquam id ipsi esset indignum, quomodo Petrus pietate permotus Domino mortem suam prædicenti dixit: Absit à te Domine non erit tibi hoc, Gregorius verò & Hieronymus intelligunt simili ferè modo, Ioannem interrogasse num Christus per seipsum esset venturus ad inferos, vt sciret num illum etiam inferis deberet nunciare venturum, quem nunciauit terris venisse. Quibus intelligentijs in idem ferè coincidentibus, videtur suffragari participium, venturus. Illius enim occasione videntur quidam permoti, vt de futuro aliquo aduentu Ioannem interrogasse putent. Alioqui enim quorsum quærit, num venturus sit quem iam venisse sciebat? Verùm has intelligẽtias Diuus Chrysostomus planè reiicit, & meritò, quòd non possit videri probabile, Ioannem qui maximus Prophetarum dicitur à Domino, id ignorasse, aut de eo tam dubitasse, quòd alij Prophetæ non solùm cognouerunt, sed & Propherarum scriptis reliquerunt, cum etiam ipsum esse agnum Dei aliquoties testatus fuerit, idque non alia de causa, quàm quòd pro hominum redemptione offerendus esset Deo in ara crucis. Itaque rectius cum Chrysostomo, Hilario, Ambrosio, & aliis intelligitur, Ioannem hac interrogatione non suæ, sed discipulorum ignorantiæ consulere voluisse. Quoniam enim videbat discipulos sibi quam Christo esse addictiores, & inuidere gloriæ Christi crescentis quotidie, ac nunciare sibi Christi miracula cum quadam indignatione & inuidia, pro discipulorum suorum correctione simulat ignorantiam, mittitque duos ex discipulis suis quos fideliores habuit, ad Christum, non dubitans quin in illo visuri essent & audituri quædam, vnde eo certius docere posset, & Iesum esse verum illum Christum expectatum ostendere ac rursum credens maiestate dictorum & factorum Christi commouendos esse ad excellentiorem de ipso quàm de se opinionem, sicque prouocandos ad sequendum Christum, se relicto qui iam erat moriturus. Discipulis enim nunciantibus opera Christi quæ fama didicerant, noluit adhuc Ioannes de Iesu magnifica loqui, præferendo illum sibi, quòd sciret illos existimaturos humilitatis causa sese Iesu inferiorem agnoscere, quemadmodum fruſtra illis sæpius Iesum commendauerat. Voluit ergo ipsos maiestate dictorum & factorum Iesu cõmoueri, & quãdoquidem ipse moriturus esset, in amicitiam Iesu insinuari. Qua in re pij præceptoris affectum in se suscepit Ioannes, vt qui cum ignorantibus voluit videri ignorans, quemadmodum Paulus omnibus omnia fiebat. Sciebat enim illos pro seipsis Dominum accedere nolle, nec suam dubitationem aut ignorantiam profiteri apud Dominum nolle, proinde suo illos nomine mittit, & illorum ignorantiam in se suscipit. Deinde officij sui munus adimpleuit, mittendo suos ad Christum, docens à lege, cuius ipse typum gessit, ad Euangelium secedendum, nec præter Christum alium magistrum habendum. Quod autem Ioannes interrogare iussit, an Iesus esset qui venturus esset, non est intelligendum eum interrogare voluisse de futuro aliquo aduentu, sed an ipse is esset qui iamdiu à Iudæis venturus est expectatus. Non enim quærere iussit: Num ipse esset venturus, sed an esset qui venturus esset, aut, vt habent Græca, an esset ὁ ἐρχόμενος, hoc est, ille venturus. Porrò diuina prouidentia factum est, vt postquam discipuli Ioannis iam aduenissent. Dominus illis præsentibus multa miracula operaretur, ex quibus conuenientem haberet occasionem respondendi quæstioni illorum. Non enim conueniebat vt interrogatus, num ipse esset Christus, apertè diceret: Vtique ego sum, ne dicere possent cum Iudæis: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verũ, sed testimonium rerum & miraculorum, quod efficacius testimonio vocis, profert, remittens eos ad Ioannem, non vt ille hinc instrueretur, sed vt hinc haberet certum argumentum quo illis ostenderet Iesum esse verum Christum. Ita tamen respondit, quasi hinc Ioannes docendus esset. Nam vt magna prudentia ac charitatis studio Ioannes in se discipulorum suorum suscepit dubitationem & ignorantiam: ita Christus magna eis respondet prudentia, eorum dissimulans inscitiam, nec eam apertè incessens, vt sic ad se eos suo tempore magis traheret. Euntes, inquit, renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis. Vidistis dicit, aut, vt habet Matthæus apud Græcos, videtis, propter miracula quæ oculis suis præsentes viderant. Audistis verò vel auditis dicit, tum propter auditam à Christo prædicationem, tum propter miracula quæ à præsente turba audierant Christum etiam prius fecisse. Nam quod dicit, Mortui resurgunt, non tum oculis viderant, sed alios narrantes audiuerant. Itaque hæc tum visa, tum audita Ioanni vult eos renunciare, quæ secundùm Prophetarum vaticinia, manifesta erant signa ipsum esse Christum. Ad Prophetarum enim vaticinia in his verbis. Cæci vident, claudi ambulant, &c. alluſum est à Christo. Nam prior pars, nempe cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, videtur alludere ad illud Isaiæ, quo signa aduentus Christi norantur. Ecce Deus vester vitionem adducet retributionis, Deus ipse veniet, & saluabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt. Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum, quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrẽ-

Isaiæ 58.

res

tes in solitudine. Quanquam enim hoc vaticinio magnifica quædam & læta rerum immutatio, & lætitia eorum qui deplorati habebantur, prædicta fit, eius tamen cùm velut specimen quoddam in præsenti Dominus exhiberet, corporalem adeò multis salutem restituens, non minus hic locus cum præsentia miracula faceret, impletus intelligi potuit & ipse ex eis Christus agnosci, quàm suprà Matthæus scripsit impletum illud Isaiæ, Ipse infirmitates nostras tulit, cum multorum morbos curaret atq; depellendo morbos corporis, animorũ quoque se salvatorem declararet. In illo verò quod dicitur: pauperes euangelizantur, omnino allusum videtur ad illud Isaiæ: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Sic enim Isaiæ autoritatem citans Lucas cap. 4. quam ex Hieronymi versione sic legimus: Spiritus Domini super me, eo quòd vnxit me, ad annunciandũ mansuetis misit me. Itaque omissis variis expositionibus huius partis, pauperes euangelizantur, omniũ rectissimè accipitur hęc oratio secundùm phrasim Græcam, pro eo quod est, pauperes suscipiunt & audiunt Euangelium, vel pauperibus prædicatur Euangelium. Cuius Græcanicæ phrasis hæc est ratio, quòd Attici vsurpant accusatiuum loco datiui acquisitiui, maximè vbi significant bene vel male fieri cuipiam, vnde dicunt: οἷά με ποιεῖς, pro ἐμοί. Sic Matth. 27. τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστὸν. i. quid igitur faciã Iesum qui dicitur Christus? Hinc fit vt ad imitationem Græcorum passim legatur in sacris literis, benedicere & maledicere cum accusatiuo significante eum de quo quiuis bene aut malè loquitur. Cùm ergo in passiua locutione accusatiuus mutatur illis in nominatiuum, sicut & Latinis, hinc loquuntur passiuè. Nam vt dicunt, εὖ ποιήσω σέ, id est benefaciam te: sic etiam passiuè dicunt, σὺ εὖ ποιησόμενος παρ' ἐμοῦ. Hinc cui quis benedicit aut male loquitur, dicitur in scripturis benedici & maledici. Benedicimus, inquit Paulus, & maledicimur. Sicut autem Græci dicunt, benedico te & benedico tibi, ita dicunt εὐαγγελίζω σὲ καὶ σοί, euangelizo te & tibi: quare sicut dicunt quendam euangelizare pauperes, ita dicunt pauperes euangelizari ab illo, pro eo quòd est, pauperibus Euangelium prædicari. Potest & aliam habere rationem hæc phrasis etiamsi non diceretur Græcis εὐαγγελίζω σὲ, sed tantùm, εὐαγγελίζω σοί. Nam Græci in passiua locutione etiam datiuũ acquisitiuum verbi actiui, mutant in nominatiuum, seruato accusatiuo eiusdem verbi. Nam quod dicunt, πιστεύω σοὶ τὸ πρᾶγμα, id est, credo tibi hanc rem: passiuè sic efferunt, σὺ πιστεύῃ τὸ πρᾶγμα. i. tu concrederis hanc rem. Vnde primæ Timo. primo dicitur, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ὃ ἐπιστεύθην ἐγω. i. secundum Euangelium quod concreditus sum. pro, secundum Euangelium quod creditum est mihi. Sic quod dixit Angelus pastoribus: Euangelizo vobis gaudium magnum, passiuè sic illis dici posset, vos euangelizamini gaudium magnum. Et similiter quod dicunt, euangelizo pauperibus, passiuè sic dici potest, pauperes euangelizantur. Non est ergo sensus quem multi hic reddunt, pauperes Apostoli euangelizantur, hoc est, actiuè prædicant Euangelium. Porrò quòd Lucas citans autoritatem prędictam Isaiæ habet, pauperes, quomodo & hoc loco habetur, vbi ad illam autoritatẽ alluditur, cum Hieronymus verterit, mansuetos, in causa est quòd apud Hebræos parua sit differentia inter dictionem quæ significat pauperem, & eam quæ significet mansuetum. Nam עני Ani, est pauper, & ענו Anau est mansuetus, deriuaturq; vtrũque nomen ab eadem radice, ac pro altero alterum ponitur, quòd fere mansuetudo sequatur paupertatem, sicut contrà diuitias comitatur fere ferocia. Itaque pauperes quibus dicitur prædicari Euangelium, sunt pauperes spiritu, hoc est, animo afflicti, ac de sese humiliter sentientes qui iidem necessariò etiam sunt mansueti, & nequaquam contentiosi, quemadmodum erant Pharisæi. His pauperibus & mansuetis dicitur singulariter prędicari Euangelium, tum quòd Euangelica prædicatio consoletur eos qui animo sunt mœsto. Vnde sequitur apud Isaiam, Vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, &c. tum quòd hi soli capaces sunt Euangelicæ doctrinæ & obedientiæ fidei. Vt enim superbia & ferocia contentiosa est, & ob id indocilis, ita contrà mãsuetudo docilem reddit. Vnde Iacobi. 1. In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras. Et Eccles. 5. Esto mansuetus ad audiendum verbum Dei, vt intelligas.

Isaiæ 35.

Isaiæ 61.

Luce 4.

Luce 2.

ET BEATVS EST QVICVNQVE NON FVERIT SCANDALIZATVS IN ME.] Secundum D. Gregorium, qui intelligit in proposita Christo quæstione Ioannem interrogasse de aduẽtu Domini ad inferos, intelligitur hac sentẽtia beatus pronũciari, qui in morte quam perpessurus erat postea Dominus, non esset scandalizandus, vt sit sensus: Mira quidem facio, sed abiecta perpeti non dedignor, quia ergo moriendo te subsequor, cauẽdum valde est hominibus ne in me mortem despiciant qui signa venerantur. Verùm secundum rectiorem prædictæ quæstionis intelligentiam, hac sententia Dominus percutere voluit & mordere conscientiam discipulorum Ioannis, qui in ipso Domino scandalizabantur, offensi humilitate cõuersationis eius, quod non seorsum ab hominibus illa vitæ seueritate viueret, sicut ipsorum magister, ac hæc nullo alio, præter illa miracula, vitæ splendore insignis esset. Obseruanda autem mira Christi benignitas in hac sententia, quia discipulos Ioannis notat. Nam sic eis hac sententia diuinitatem suam prodit, cum ostendit se occultorum esse cognitorẽ, vt tamen eorum passionem apertè aliis non detegeret, sed conscientię ipsorum qui sibiipsis conscij erant, totam rem relinqueret, vt occulta huiusmodi redargutione, declarans simul & suam diuinitatem & benignitatẽ, illos magis ad se traheret. Porrò in Christo variis de causis contigit & contingit adhuc quosdam scandalizari. Quidam enim in cõmuni conuersatione fuerũt scandalizati, quemadmodum hi discipuli Ioannis & Pharisæi, ex quibus quidam aliquando Dominum rogauerũt, quare nõ ieiunarent discipuli ipsius, sicut discipuli Ioannis & Pharisæorũ. Alij rursum in conuersatione ipsius cũ peccatoribus aut in eo quòd externarum cæremoniarum legis, & traditionum à maioribus traditarũ non videretur esse studiosus obseruator, sed ab externa legis obseruantia, legis ad interna potius reuocaret. Sed omnium maximè plurimi cruce Domini scãdalizati sunt. Hac enim & Apostoli offensi sunt, sed ad tempus. Hac & Iudæi maximè alienati sunt à Christo, de quibus dicit Paulus, Nos, inquit, prædicamus Christum, Iudęis quidem scandalum, gentibus verò stultitiam. Hodie quoque in Chri-

Luce 5.

1. Cor. 5.

sto multi scandalizantur, vt qui non possunt approbare humilitatem eam quam docet in Euangelijs, & in suis exhibet Christus. Hanc enim non potest non mundi arrogantia fastidire. Deinde qui crucem quam ille imponit omnibus discipulis suis, ab eo alienantur, qui hic perdere animam suam timentes Christum repudiant, atque ita iacturam faciunt vitæ æternæ. Bene ergo generali sententia dicit, Beatus qui non fuerit scandalizatus, hoc est, offensus in me, hoc est, qui nulla in re absterretur ac repellitur ne mihi tanquam vero seruatori fidem habeat, mihique indiuulsus adhæreat. Beatus certè talis, quia in ipso Christo solo salus sita est, ita vt vitam æternam habeat qui ei adhæserit: contrà vero damnatus sit, qui ab illo alienus fuerit.

ſET CVM DISCESSISSENT NVNTII COEPIT ✠IESVS ſDICERE AD TVRBAS DE IOANNE, &c.] Postquam Dominus per præcedentia satis egit procuratione discipulorū Ioannis, testabat vt & multitudinem curaret, quæ ex discipulorum interrogatione intelligere potuit Ioānem iam dubitare de Iesu num esset Christus cui prius tam eximia & multa perbibuerat testimonia, & ob id à Christo dictum iam fuisse cōtra Ioannē, Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Itaq; ne ex illa interrogatione Ioānes iam putaretur dubitare de eo quod prius asseruerat, & illa Saluatoris sententia putaretur propter Ioannem dicta, cum Ioannis discipuli abiissent (nam illis præsentibus Ioannem laudare non conueniebat, ne multitudo putaret assentatiunculis gratiam Ioannis Christum colligere) cœpit Ioannēm multum commendare, eximendo eam de Ioanne suspicionem, quæ propter prædicta in auditorum mentem venire potuit. Et primùm quidem inconstantiæ & leuitatis suspicionem tollit, idque non ex sua statim sententia, sed ex ipsorum prius auditorum opinione, ostendens eos non verbis solùm, verùm etiam factis stabilitatem Ioannis attestatos fuisse. Dixit ergo: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatā? ac si diceret: Cur omissis ciuitatibus atque domibus vestris ad desertum omnes cucurristis. An vt videretis hominem similem calamo qui omni vento circumfertur, & leuitate mentis nunc hæc, nunc illa sentiret? Certè non potuissetis tāto studio in desertum impelli, tot tantarúmq; ciuitatum populi, nec ita facilè omnes ex vniuersa Iudæa effusi ad Ioannem fuissetis: nisi magnum quendam & mirabilem virum, & adamantinis lapidibus firmiorem Ioannem putassetis. Arundini certè mobili similes sunt, qui non semper idem asserunt, sed huc atque illuc facilè pulsi, modò hæc, modò illa sentiunt. Sic & qui ab impetu passionum à rectitudine rationis facilè prosternuntur, vt pro occasionum diuersitate nunc hæc, nunc illa velint & faciant. Contra quod 1. Cor. 11. præcipit Apostolus: Stabiles estote & immobiles, Hebr. 13. abundantes in omni opere Domini semper. Et: Optimum est, inquit, gratia stabilire cor. Et Sapiens. Non te ventiles in omnem ventum, esto firmus in Eccles. 1. via Domini, & in veritate sensus tui. Etiam non simus paruuli, nec circūferamur omni vento doctri- Ephes. 4. næ. Deinde ne quis putare posset Ioānem sine ambitionis, siue cupiditatis, siue lasciuiæ studio excidisse à sua stabilitate, & opinione quam de Christo prius habuit, ostendit deinceps ipsum ab his omnibus alienum fuisse, idq; ex vestitu rigido quo amiciebatur, & deserto quo incolebat. Si enim ambitionis studiosus fuisset, aut terrenorum commodorū, nequaquam desertum inhabitasset, sed regum & principū potius aulas. Et quod lasciuia eius animū non emollierit & mobilē fecerit, declarat etiam desertū, declarat vestitus, declarat postremo & carcer, quamuis de eo Dñs tacuerit. Postquam autē Dominus efficacibus interrogationibus ostendit quid Ioannes non esset, nec obnoxiū illum esse posse suspicioni vel inconstantiæ & leuitatis, vel ambitionis & lasciuiæ: ostendit deinceps quid sit, prius quidē opinionē populi quā de Ioanne habuit cōprobans, cùm dicit: Etiā hoc est vtique, & certè dico vobis, deinde & suā de Ioanne sententiā pronunciat, cùm dicit: & plusquam prophetam. Quod testimonio scripturæ probat dicēs: Hic est enim de quo scriptū est: Ecce ego, &c. Ex quo patet quare Ioannē dicat esse plusquam prophetam, nimirum quòd reliqui prophetæ venturū post se Christū, & salutem ab eo sperandam obscurius prædixerunt, Ioannes verò subingredienti Christo viam muniuit, populum ad pœnitentiam prouocans, eiq́ue præsentiam Christi attestās. Deinde quod Angelus Dei meruit in vaticinio prophetæ appellari, nomen cōmune sortitus cum spiritibus cœlestibus, quod dignius est nomine prophetæ. Tertiò, quòd non solùm ipse prophetarit, sed etiam de eo fit prophetatū. Has enim causas videtur indicare voluisse Saluator, cum probaturus Ioannem esse plusquam prophetam, adducit hoc testimoniū, de quo testimonio latè satis dictū est circa cap. Marci 1. in cap. Cōcordiæ 13. Plus ergo quàm propheta Ioannes, quia etiam præcursor Christi, paranymphus spōsi, regni cœlorum primus prædicator, baptismi primus institutor, Angelus Dei, ab ipsis etiā prophetatus, idq; verbis & factis. Itaq; bene ob Ioannis excellentiam Dñs post prophetæ testimoniū, sua iam sententia Ioannis præeminentiā paucis est cōplexus dicens: Amen dico vobis, nō surrexit inter natos mulierū maior Ioāne Baptista: hoc est vt bene exponit Chrysostomus, nō peperit mulier Ioanne vnquam maiorē. Lucas verò dicit: Maior inter mulierū propheta nemo est. Proinde & quod habet Matthæus sic oportet intelligere, vt non cum omnibus hominibus, sed cum omnibus prophetis intelligatur comparari Ioannes; & subintelligitur: non surrexit maior propheta inter natos mulierum. Vel potius ideo à Matthæo dictū est absolutè, nullum natum maiorem Ioanne, etiāsi Dominus tantum dixit quod habet Lucas, quia cū nulli maiores fuerint prophetis ante Ioannem, si Ioannes non habuit maiorem se propheram, nullum etiam absolutè se maiorem habuit. Quidam autem Græci etiam in Luca non addunt nomen προφήτης. Porrò hac sententia Domini non necessario intelligitur Ioannes omnibus prophetis & patriarchis prælatus, vt annotauit Hieronymus. Non enim statim sequitur, vt si alij maiores eo non sunt, ille maior aliis sit, cum possint alij ipsi esse æquales. Itaque ad veritatem huius sententiæ sufficit Ioannem fuisse æqualem excellentissimis prophetis. Verùm quoniam superius Dominus dixit Ioānem esse plus quàm prophetam, deinde veluti in illius declarationem subiiciat hanc sententiam, omnino videtur hac negatiua sententia affirmatiuam voluisse significare, Ioannem. s. maiorem fuisse omnibus prophetis & omnibus hominibus. Alioquin enim non satis hìc declarabitur Ioannem esse plus quam propheram. Ambrosius certè & Chrysosto-

Malach. 3.

Quare Ioannes plusquam propheta.

mus

mus intelligunt Dominum significare Ioannem A omnibus esse maiorem, quorum hic pulchrum affert simile, videlicet quòd quomodo maior est in aula qui regi vicinior est, ita & Ioannes. Dupliciter autem intelligi potest Ioānem dici aliis maiorem, videlicet vel ratione prærogatiuarum quibus diuinitus decoratus fuit, vel quòd abundantiore spiritu esset donatus, sic vt perfectior esset cognitione diuinorum, in conuersatione, & meritis. Et quidem si prærogatiuæ Ioannis considerentur, nihil dubium quin Ioannes non solùm inferior fuerit omnibus prophetis, sed & Apostolis. Prærogatiuæ enim eius sunt, quod Angelico promissus fuit oraculo, quòd conceptus miraculo, sanctificatus in vtero, atque in illo Christum adorans, quòd ab ineunte B ætate semper cum Deo & Angelis in deserto conuersatus fuerit, nulla hominum consuetudine vitiatus vnquam, quòd primus regnum Dei prædicauerit, quòd baptismi autor, quòd Dominum suū baptizauerit, quòd primus agnitum Christū aliis digito demōstrauerit. quòd solus à prophetis sic promissus & adumbratus, promissus quidem à Malachia, adumbratus verò in Elia, quòd Angelus Dei dici meruerit. Cæteri enim prophetæ, non sunt nati prophetæ, sed postquam aliquādiu humanam & communem vixissent vitam, in prophetas assumpti sunt. Hic verò planè ad nihil aliud in hoc mūdo natus est quàm vt spiritualia Dei mandata perficeret, velut Angelus quidam cœlestis, humanam naturā C supergressus, & nec necessarium aut conuenientem naturæ humanæ cibum ac vestitum amplexus, vt in eo nihil penè humani appareret, sed cuncta velut Angelum esse sub humano corpore latentem arguerent. Si autē spectemus spiritus donum, quo Ioannes fuit illuminatus & accensus, ac vitæ eius conuersationem ac merita, quanquam temerè non sit asserendum de eo quod soli Deo cognitum est, Prou.16. qui, vt habet Sapiens, spirituum ponderator est: tamen non videtur dubitandum quin perfectiore spiritu donatus fuerit præ aliis prophetis, ita vt clarius cognouerit mysteria incarnationis Christi, sicuti Christo vicinior erat & mysteria Christi ac regni cœlorum apertius explicauit & docuit. Sanctior e- D tiam fuerit in conuersatione, & maior in meritis. Nam quis prophetarum vnquam tam incorruptā, tam rigidam, tam planè diuinam vixit vitam, atque Ioannes, ab ipsa pueritia mitissimus simul & acerrimus: quorum alterum ex conuersatione sua cum discipulis: alterum ex libera reprehensione Iudæorum & Herodis discere possumus? Quis plures sua prædicatione & vitæ exemplo ad Dominū verè conuertit? Apostoli tamen postea videntur perfectiore spiritu donari, & maiores fuisse in meritis, vt qui mysteria Euangelica videantur apertius cognouisse post acceptum spiritum sanctum in die pentecostes, & plura pro veritate perpessi, ac plures sua prædicatione Christo lucrifecisse. Nec ne- E gat Dominus surrecturos quosdā qui maiores forent Ioanne, sed non surrexisse aliquem qui sit maior. Nondum enim Apostoli tunc erant Ioāne maiores. Non obstat autem huic saluatoris sententiæ quod dicitur de Moyse: Et non surrexit vltra pro- Deu.vlt. pheta in Israēl sicut Moyses. Primum enim intelligendum Moysen ibi præferri prophetis veteris testamenti. Deinde non dicitur ibi non surrexisse vnquam propheram maiorem vel æqualē Moysi, sed similem Moysi, idque in his quæ sequuntur. Subditur enim quem nosset Dñs facie ad faciem in omnibus signis atque portentis quę misit per eum vt faceret in terra Ægypti, &c. Porrò virgine Dei para non voluit Dominus hac sententia Ioannē pronuntiare maiorem. Nam fit cōparatio Ioannis potissimum cū prophetis & viris. Nec ex ea sequitur, Ioannem maiorem Christo pronunciari. Non cōprehenditur enim Christus inter natos ex mulieribus, siue quòd nomen mulieris hic accipitur pro fœmina corrupta, vt distinguatur à virgine, quemadmodum quidam intelligunt: siue qua per natos mulierum intelligit hic Dominus eos qui tantum sunt nati ex mulieribus, hoc est, tantùm sunt homines, aut qui cōmuni more ex concubitu viri & mulieris sunt nati, quomodo intelligit D. Hieronymus. Aut Christus simul & Dei para virgo facilè excludentur ab hac sententia, si intelligamus Dominum dicere voluisse, ante illa secula nullum maiorem Ioanne natum fuisse. Ne itaq; ex hac magnifica Ioannis commendatione auditores etiā Christo Ioannem putarent præponēdum, seipsum apertè excipit, subiungens: Qui autem minor est in regno cœlorū, maior est illo. Qua sententia intelligunt quidē aliqui Christum præponere in beatitudine & dignitate minimū Angelorum aut sanctorum qui est in cœlo, Ioanni. Sic enim intelligunt Ambr. & Hieron. quorum iste sic scribit: Nos autē intelligamus simpliciter, quod omnis sanctus qui iam est cum Domino, maior sit illo qui adhuc cōsistit in prælio. Aliud est enim victoriæ coronā possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Verùm magis conuenit proposito vt cum Chrysostomo intelligatur istud Dominū de seipso dixisse, qui seipsum non apertè præfert Ioanni, humilitatis causa loquēs de se in tertia persona. Cùm autem secundùm priorem intelligentiam illud, in regno cœlorum: coniungendum sit cum superiori, nempe cū, minor est, secundum posteriorem intelligentiam potest vtrolibet referri. Et quidem si ad præcedens referatur, hoc modo: Qui in regno cœlorū minor est, maior est illo, per regnū cœlorum iam secundum Augustinum intelligitur inchoatum in terris regnū Dei, Ecclesia. siustorū, in qua Christus minorē se dicit, tum quia minor erat ætate, tum quia multorū opinione minor erat Ioanne. Aut secundum Caietanū Christus se minorem vocat in regno Dei, quia secundus fuit qui regnum Dei prædicauit, Ioānes vero primus. Secundus enim sonat quandam minoritatem à primo. Si ad sequens referatur, hoc modo, qui minor est Ioanne, maior est illo in regno cœlorum, iam secundum Chrysostomum per regnum Dei designantur bona spiritualia, & vniuersa quæ ad cœlum pertinent: vt sit sensus, Qui autem minor est Ioanne ætate, & minor opinione hominum, hic tamē maior est in rebus cœlestibus & spiritualibus, aut maior reputatus in regno cœlorum, ab Angelis scilicet & Deo, qui nouerunt quanta sit mea excellentia supra Ioannem. Atque hæc videtur genuina loci intelligentia.

⁴A DIEBVS AVTEM IOANNIS BAPTISTÆ VSQVE NVNC REGNVM COELORVM VIM PATITVR.] Quoniam in superiori sententia regni cœlorum facta est mentio, etiam ab illo occasionem sumit commendandi Ioannem, qua Ioannis commendatione etiam vult ostendere: iam esse tempus illud gratiæ & salutis, quod ab omnibus prophetis fuit prædictum:

ac proinde non amplius Messiam esse expectandũ, A sed certum habere ipsum iam aduenisse. Ioannem itaque in eo commendat, quod prius ipse regnum cœlorum prædicauerit, idque cum tanto fructu, vt illud vim patiatur, sed eo simul significat, doctrinæ nouitatem & fructum arguere implectionem & cessationem legis ac prophetarum, ac tempus aduentus Messiæ. A diebus, inquit, Ioannis Baptistæ. i. à tempore prædicationis eius, qui primus regnũ cœlorum prædicauit, vsque ad illud tempus, regnum cœlorum vim patitur. Dicit autem vsque nunc, non quòd post illud tempus regnum cœlorum vim non esset passurum, sed vt significaret violentiam illam quæ cœpit Ioanne prædicante, semper ab eo tempore perseueraſſe, nec per prædicationem suam de- B fiisse, sed continuatam esse, & proinde significatur eam etiam virtutis semper continuandam, quamdiu eius prædicatio duraverit. Quod autem hîc dicitur de vi quam patitur regnum cœlorum, dupliciter intelligitur. Quidam enim intelligunt de vi quam sibiipsis inferunt, qui regnum cœlorum sunt accepturi. Oportet enim eos contemptis huius seculi bonis, abnegatis carnis concupiscentiis, carnem affligere, cruces & mortem patienter pro regno cœlorum suscipere. Itaque quod dicitur, regnũ cœlorum vim patitur, sic intelligunt: regnum cœlorum per violentiam quandam acquiritur, & qui sibiipsis violentiam inferunt, hi rapiunt illud. Verùm quoniam impropria est locutio, vt dicatur re- C gnum cœlorum vim pati, quia vi quadam acquiritur, nec conuenit hic sensus cum eo quod Lucas cap. 16. dicit: & omnis in illud vim facit, cùm vis de qua isti intelligunt, nõ regno inferatur, sed ipsis qui regnum cœlorum quærunt obtinere, rectius secũdùm alios intelligitur Christus hîc metaphorica locutione significare voluisse, quòd plerique audita prædicatione regni cœlorum auidè cupiebant & contendebant prædicatum regnum cœlorum obtinere, imò rapere. Itaque regnum cœlorum vim pati dicitur, primum propter multitudinem & feruorem confluentium ad consequendum regnum cœlorum. Hanc enim rationem indicat D. Chrysostomus. Secundò, quia illi regnum cœlorũ con- D tendebant obtinere quibus nonvidebatur debitum & promissum. Nam cum illud expectarent Pharisæi & Scribæ qui sibi videbantur iusti, illis exclusis, peccatores, Publicani & meretrices illud veluti præripuerunt, & postmodum etiam gentes fide occupauerunt, quod Israëli tantum aut potius videbatur debitum. Quam rationem indicat D. Hilarius & Ambrosius hoc loco super Lucam. Sed rectè & Chrysostomi & Hilarij ratio simul comprehenditur. Sic ergo regnum cœlorum dicitur vim pati, quomodo merx aliqua noua, ad quam turmatim magna mercantium multitudo accurrit, vt quasi vi irruant in mercem illam desideratam, & quisque alium præuertere studeat præ desi- E derio. Est & tertia ratio, ob quam regnum dicitur vim pati, quam videtur indicare D. Hieronymus, & Ambrosius quoque in sermone 15. videlicet quia regnum cœlorum nobis per naturam non competit, sed est supra nostram naturam, & alienum à nobis, vt ob id non possit nisi vi quadam à nobis obtineri. Sic enim scribit Hieronymus: Grandis est enim violentia in terra nos esse generatos, & cœlorum sedem quærere, & possidere per virtutem quæ non tenuimus per naturam. Et Ambrosius sermo. 15. O beata violentia, quæ non indignatione percutitur, sed misericordia condonatur. Beata, inquam violentia, quæ vim patienti bonitatem elicit, & vtilitatem tribuit inferenti. Mala res admittitur, & de iniuria nemo causatur: vis admittitur, & religio propagatur: Quisquis enim violentior Christo fuerit, religiosior habebitur à Christo. Aggredimur ergo in itinere Dominum, siquidem ipse est via, & more latronum suis eum spoliare nitimur, cupimus illi auferre regnum, thesauros & vitam, sed ille tam diues & largus est, vt non adimat, non resistat, & cùm omnia dederit, nihilominus omnia ipse possideat. Hæc ille. Itaque hanc tertiam rationem sequitur etiam Caietanus. Quare cum sequitur, & violenti rapiunt illud, violenti dicuntur, qui vim illam inferunt regno Dei, de qua in tribus rationibus iam dictum est. Hæc tamen violentia præsupponit aut includit & illam primam violentiam quam sibi ipsi quis inferre debet. Vnde Ambrosius in sermone superiori post verba prædicta sic subiungit: Aggredimur, inquam, illum non ferro, non fuste, non saxo, sed mãsuetudine, bonis operibus, castitate. Hæc sunt arma fidei nostræ, quibus in congressione certamus. Vt autem his armis vti in vi inferenda possimus, antè corporibus nostris vim quodammodo faciamus, expugnemus membrorum vitia, vt virtutum præmia consequamur. Prius enim ipsi regnare debemus in nobis, vt regnum possimus diripere Saluatoris. Hæc ille. Vnde patet non omnino extra propositum esse quæ hîc à quibusdam dicuntur, de vi nobis inferenda. Sciendum autem D. Ambrosium & in prædicto sermone & super Lucam, pro, vim patitur, legere, cogitur, intelligitque regnum cœlorum cogi, quia regnũ cœlorum, quod prius fluidum & remissum apud Iudæos iacebat, credentium populorum cœpit assiduitate densari, & omnis illa regni raritas prædicationum frequentatione solidari. Cogi enim propriè tunc aliquid dicitur, cum res aliqua tarior densatur & colligitur. Verùm in hoc sensu non posse hic accipi verbum, cogitur, si quis sic legat cũ Ambrosio, patet ex dictione Græca βιάζεται, quæ significat cogi: quomodo is dicitur cogi qui vim patitur. Porrò regnum cœlorum hoc loco sic accipi debet, quomodo accipiebatur in eo quod Ioãnes auspicãdo prædicationem suam dixit: Appropinquauit regnum cœlorum.

OMNES ENIM PROPHETÆ ET LEX VSQVE AD IOANNEM PROPHETAVERVNT.] Enim, hîc dicit causam, quare à diebus Ioannis cœpta sit prædicatio regni cœlorum, & vim illud cœpit pati. In hac sententia non parua est obscuritas. Primum enim quomodo omnes prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt, cum vsque ad Ioannem nemo viuendo peruenerit, nec omnium dicta aut scripta ad Ioannis tempora sunt conseruata? Deinde quomodo vsque ad Ioannem prophetæ prophetauerunt, cum & ipse Ioannes propheta fuerit, & prophetauerit, dicens: Veniet fortior me post me, &c. Et illum oportet crescere, me autem minui. Et in Actis legantur quidã prophetasse? Præterea quomodo vsque ad Ioannẽ omnes prophetauerunt, cum multorum prophetiæ extendant se vltra Ioannis tempora? Itaque solet hæc sententia variè intelligi. Primo modo sic: Omnes prophetæ & lex prophetauerunt de ventu-

Matth. 3.

Act. 11. & 21.

ro

ntro Messia,& his quæ ad Messiam spectant, vsque ad Ioannem, qui primus non tantum prophetauit Messiam venturum, sed præsentem etiam digito demonstrauit. In Ioanne ergo desiit prophetia de venturo Christo. Quem sensum indicat Hieronymus, simul indicans sententiam hanc de prophetis illis debere intelligi quorum scripta legimus. Nam fuerunt prophetæ quidam in populo Israelitico, vt est verisimile, qui etsi multa futura prædixerint aut occulta, nihil tamen de Messia sunt vaticinati. Secundò sic intelligitur, omnes prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt, hoc est, obscurè multa prædixerūt de Christo, regnóque cœlesti, & aliis mysteriis noui testamenti: Ioannes verò primus cœpit apertè Christum ostendere, & regnum cœlorum prædicare, ac mysteria noui testamenti aperire. Sunt & qui sic intelligunt, omnes prophetæ, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt, hoc est, prophetando ad Ioannis tempora respexerunt, ad tempus, scilicet, gratiæ, quod cœptum est à prædicatione Ioannis, à quo cœperunt impleri omnia illa mysteria quæ de venturo Christo vaticinati sunt prophetæ. Non ergo dicuntur prophetasse vsque ad Ioannem, quia illorum prophetia nō se extendit vltra Ioannis tempora, sed quia illorum prophetia omnis potissimum tendebat ad tēpora Ioannis, in quib. Christo adueniente, qui finis est prophetarum & legis cœperunt omnia impleri. Ita fere Caietanus, & Titelmanus. Verùm studioso nullus fortè horum sensuum videbitur satisfacere, nec quisquam horum satis videtur congruere cū eo Lucæ loco, quo hæc eadem à Domino dicta alibi describuntur. Nam cap. 16. habet Lucas: Lex & prophetæ vsque ad Ioannem, ex eo regnum Dei euangelizatur, & omnis in illud vim facit. Vbi omnino apparet significare voluisse Dominum, vsque ad Ioannem populum Iudaicum lege & prophetarum scripturis debuisse instrui, & doceri de voluntate Dei, sed doctrina quadam rudi, & quæ nondum absolutam veritatem & voluntatem Dei aperiret, eo quòd externas cæremonias multum requireret: terrena bona promitteret, & ad timorem potius Dei, quàm amorem prouocaret. A tempore verò Ioannis nouam doctrinam exortam, qua iam non terrena, sed cœlestia bona annunciabantur, & perfectior quædam iustitia exigebatur. Sic enim illum Lucæ locum Theophylactus & alij interpretantur, & proposito Saluatoris ibi conuenit, vt sic intelligatur, quemadmodum ibi videbitur. Itaque per prophetas in illa sententia non intelliguntur homines prophetantes, sed prophetarum scripta, quemadmodum semper solet ea dictio accipi, quando coniungitur nomini legis, vt cùm dicitur: Hæc est enim lex & prophetæ. Et: Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege, & prophetis, & psalmis de me. Cùm ergo omnino sit verisimile etiam in hoc loco eundē sensum Dominum significare voluisse, quem in dictio loco Lucæ, sensus huius sententiæ erit: Omnes prophetæ, hoc est, omnium prophetarum scripta & lex prophetarunt vsque ad Ioannem, hoc est, Dei voluntatem homines docuerunt, cum futurorum promissione quæ ad Messiam pertineret. Verùm à diebus Ioannis cœpit noua quædam perfectior & efficacior doctrina, qua, scilicet, regnum Dei prædicatur iam appropinquasse non sine multo fructu. Atque hæc est maxima commendatio excellentiæ Ioannis qua demonstratur iam apertè esse aliquid plus quàm prophetam, & maior omnib. prophetis, qua & demonstratur iam venisse Messiam, qui promissus erat futurus autor nouæ legis & noui testamenti. Nec mirum videri debet quod verbum, prophetauerunt exposuimus prædicto modo. Nam paulò post patebit, nomen prophetæ, & verbum prophetare, in scripturis non solùm poni vbi significat futurorum prædictio, vel occultorum reuelatio, sed etiam cùm significatur doctrina morum & voluntatis diuinæ, maximè quæ ex singulari afflatu spiritus procedit.

Matth. 7.

ET SI VVLTIS RECIPERE, IPSE EST ELIAS QVI VENTVRVS EST. QVI HABET AVRES, &c.] Aliam iam Dominus Ioannis addit commendationem, simul ostendens & alio signo iam aduenisse tempus Messiæ. Quoniam enim propter vaticinium Malachiæ 4. expectatur Elias ante aduentum Messiæ, secundùm doctrinam Scribarum & Pharisæorum, qui non distinguebant inter duplicem Messiæ aduentum, ideo ne ob hanc quoque causam putaretur nondum venisse Messias, quia nondum venerat promissus Elias, Ioannem dicit esse Eliam qui venturus est, id est, qui venturus fuit promissus & expectatus. Quomodo autem & quare Ioannes dicatur Elias, satis patet ex his quæ dicta sunt circa illud Lucæ, quòd dictum est ab Angelo: Ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ. Dicit autem, si vultis recipere, siue vt significaret se neminem ad fidem cogere velle, vt indicat Chrysostomus, siue vt significaret opus esse animaduersione & æquitate animi, vt fit sensus: si attenta & sana mēte diiudicare volueritis, & animo facili ac minime contentioso considerare vtriusque gesta. Nam & hunc sensum indicat Chrysostomus, & sequitur Theophylactus. Sed potius ideo intelligendum, Dominum dicere, si vultis recipere, quia Ioannes non erat Elias, secūdùm sensum literalem & proprium illius testimonij Malachiæ, quo promittitur mittendus Elias ante aduentum Messiæ. Ibi enim potissimum est sermo de aduentu Domini secundo, ante quem venturus est Elias in propria persona, iuxta receptam sententiam. Dicitur enim ibi, Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et: Ne forte veniam & percutiam terram anathematæ. Quæ manifestè satis pertinent ad secundum Domini aduentum. Tamen quia Ioannes præcessit Domini aduentum, primùm in spiritu & virtute Eliæ, qui præcessurus est secundum Domini aduentum, ob id Dominus etiam eam scripturam in Ioanne adimpletam dicit, constituens tamen id in libera auditorum acceptatione, quo nos docuit optimus magister, ne ad sensus mysticos maxime in scripturis non satis expressos, sacræ scripturæ cogeremus auditores, sed eis vteretur ad ædificationem eorum qui lubenter audiunt & proficiunt ex sensib. mysticis, quique veritatem sensuum sacræ scripturæ iam sunt edocti. Quoniā autem quod dicit Ioannem esse Eliam, mysticum est, & magna eget intelligentia, ideo quo ad illius intellectum quærendum prouocaret, adiecit suo more: Qui habet aures audiendi, hoc est, ad audiendum, audiat. Loquitur autem de aurib. mentis, quas nō omnes habent expeditas ad audiendum, id est, intelligendum veritatem. Non solùm autem hac sententia prouocare vult auditores, vt intelligant quomodo Ioannes dicatur Elias, sed etiam ex eo deinceps vult intelligere aduenisse iam Christum. Nā dicēs Ioannem

Luc. 1.

Malac. 4.

ibidem.

nem esse Eliam, demonstrauit simul Messiam adueniisse. Porro pro explicatione intelligẽtia eorum quæ hîc iam dicta sunt, videlicet quomodo Ioannes & propheta fuit, & tamen plusquam propheta, & quomodo omnes prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt, non abs re fuerit hîc annotare vsum nominis, prophetæ, & verbi prophetare, quẽ habẽt in scripturis. Itaque Græca vox προφήτης pro priè & peculiariter illum significat, qui diuina mente rem præsumens, antequam eueniat edicit atque profatur. Composita est enim ex πρὸ quòd præ vel ante significat, & φημί, dico siue loquor, non autem vt quidam ineptè existimant, ex πρὸ & φαίνω, vt sit propheta, cui prius aliquid apparet quam fiat. Hinc factum est, vt à Græcis simul cum rei vocabulo communis & vulgaris accepta sit opinio, prophetas duntaxat esse præscios, quique res sequentib. temporalibus euenturas prædixerunt & denunciauerunt, adeò vt vbicunque fit mentio alicuius qui propheta dicitur, mox quæratur quæ futura prædixerit, ob quæ propheta dictus sit. Cæterum Hebraica dictio נָבִיא Nabi, cui apud Græcos & nos semper correspondet nomen prophetæ, non dicitur à prædicendo, nec eum tantum significat qui res in sequentibus temporibus euenturas præscit & prænunciat, sed omnem qui haud vulgariter conscius est mentis diuinæ, interpres videlicet & internuncius cœlestis numinis, quique arcana & abstrusa voluntatis, ingeniique diuini perspecta habet, seu occulta inspiratione sacri flaminis seu per visa tum vigilantib. tum dormiẽtib. obiecta, seu voce cœlesti per Angelos, vel alio quouis arcano modo ad sensus perlata, non solùm de futuris, sed etiam de rebus præteritis & præsentibus, idque non solũ de his quæ Deus fecit vel facit, sed etiam de his quæ ab hominibus fieri Deus vult. Quod vt exemplis fiat manifestum. Genes. 20. legimus Dominum dixisse Abimelech de Abraham: Nunc ergo redde viro suo vxorem, quia propheta est, & orabit pro te, & vives. Ex quib. verbis satis apparet, hominem Deo charum cum quo Deus colloqueretur, propheram in scripturis vocari. Talis enim erat Abraham, & omnes patriarchæ, de quib. Psalm. 104. Nolite tangere Christos meos, in prophetis meis nolite malignari. Deinde Exodi 7. ita Dominus loquitur Moysi: Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Hîc quid propheta significat, nisi interpretem & internũcium voluntatis diuinæ? Præterea Num. 12. sic loquitur Dominus: Si quis fuerit in vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illũ. At non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, palam & non per ænigmata & figuras Dominum videt. Ex his rursum patet prophetam dici, qui vel visione aliqua vel in somnis, vel oraculo obscuriore, vel apertiore apparitione & colloquio diuina percipit, vt & ipse ea cognoscat, & ad alios ea deinde proferat, quod quid est aliud quàm Dei esse interpretem? Itaque prophetia vera, sancta, & propriè dicta, quãtum coniici potest ex variis scripturæ locis, facultas quædam videtur, Dei consilia & placita plenius ac certius tum cognoscendi, tum enarrandi ad Ecclesiæ profectum, instinctu afflatúque diuini spiritus aliquibus data. Huius pars quædam est, præsensio ac prædictio futurorum, aut etiam quorumuis reconditorum, siue præsentium, siue præteritorum.

Propheta quid sit.

Propriè dicta prophetia.

Pars altera, & quidem diuinior, ac principalior, Deo, déque pietate & virtutibus dexterius disserendi facultas solo Dei beneficio accepta. Sunt enim qui prophetæ dicuntur, propter futurorum vel occultorum prædictionem: sunt rursum qui tales dicuntur, propterea quòd homines afflatu quodam diuino doceant voluntatem Dei, quod prophetarum præcipuum est officium. Quanquam perrarò inuenias prophetæ nomine insignitos, quibus non esset simul datum præsentire, prædicereque futura, aut certè enũciare occultiora quàm vt humano ingenio cognosci possent: vti erat, quod Samuel Sauli dicebat, quid quæreret: & Helizeus suo Giezi, quid à Naaman Syro accepisset: & Christus Nathanaeli, vbi fuisset cum à Philippo vocaretur. Vnum nota veri prophetæ Deute. 18. hæc diuinitus data fuit, si euenisset quod prædixisset. Et muliercula Samaritana in Euangelio Christum proclamat prophetam, quòd secreta cordis ipsius reuelasset ei. Porrò huiusmodi prophetas, qui vel arcana enunciare potuerunt, vel afflatu diuino docere homines Dei voluntatem, vt multos habuit fere semper populus Israeliticus, ita nec primæ Ecclesiæ defuerunt. Nam & fuerunt qui futura & occulta diuino spiritu prædicerent. qualis erat Agabus, qui prædixerat famem magnam futuram, & Pauli vincula. Petrus item hanc prophetiæ partem exhibuit, cum dolum proderet Ananiæ & Sapphyræ. Fuerunt item qui diuino spiritus afflatu, & reuelatione ad pietatem instituerunt homines, mysteria Christianæ religionis ac scripturarum obscuros locos explicantes quales erant illi prophetæ de quib. Paulus 1. Cor. 11. & 14. & ad Ephe. 5. de quib. sic dicit cap. 14. epist. 1. ad Corint. Qui prophetat, hominib. loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationẽ. Quamuis & hi prophetæ, de quib. illis locis loquitur Paulus, non caruerint altera etiam prophetiæ parte, qua, scilicet, prædicuntur futura, aut retegũtur occulta, sicut non facile (vt dictum est) prophetæ nomine in scripturis quisquam celebratus inuenietur, qui non valuerit præsensione ac prædictione futurorum, vel cognitione, ac renunciatione occultorum. Huc enim & Paulus videtur respexisse, cũ ait: Si autem omnes prophetent, intret autẽ quis infidelis vel idiota, conuincitur ab omnibus diiudicatur ab omnib. occulta enim cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncians quod vere Deus sit in vobis. Quid hoc est, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus occulta enim cordis eius manifesta fiunt? nisi quòd prophetæ ex spiritus instinctu occulta cordis illius proferunt, quod cum humanitus nemo possit; incredulus vel indoctus certo argumento agnoscit Deum in illis agere & loqui. Proinde prophetæ isti Euangelici non dissimiles fuere multum à veteris testamenti prophetis, quorum ij quos scriptura insigniores celebrat, non ob id tantum prophetæ dicti sunt quòd futura prædicerent, sed multo magis ob id quòd populum ad pietatem ex reuelatione instituerent. Videntur autem prophetæ à doctoribus (Nam hos inter se apertè Paulus distinguit, & 1. Cor. 12. & ad Ephes. 4. asserens Deũ cõstituisse in Ecclesia primũ Apostolos, deinde prophetas, tertiò doctores) in hoc differre, quòd doctores quæ per sciẽtiam consecuti sunt, quæ & ipsa tamen donum spiritus est, Ecclesiæ tradunt: Prophetæ vero quæ per reuelationem.

1. Reg. 9. 4. Reg. 5.

Ioan. 4.

Act. 11. 21 Act. 5.

Ibidem.

Doctores.

Id præ

Id præter locum Num. 12. suprà adductum, atque exẽpla omnium prophetauerunt quos scriptura celebrat, & illud probat, 1. Corint. 14. Nũc autem fratres si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Hic enim videtur reuelatio coniungenda cùm prophetia, sicut scientia cum doctrina, vt sicut scientia tenetur quòd communicatur aliis per doctrinam, ita reuelatione percipiatur, & per prophetiam aliis differitur. Quis enim loquatur aliis in reuelatione aut in scientia? Non ergo Paulo dicuntur prophetæ, quicunque explanant obscura prophetarum, & qui homines exhortantur, vt quidam existimant, sed qui id agunt solo afflatu Dei, non autem ex eruditione per homines accepta, & humano studio ex sacris libris. Quod certè apertissimum euadit ex eo quod eodem capite subiicit Paulus: Prophetę autem duo vel tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod si alii reuelatum fuerit, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, vt omnes discant, & omnes exhortentur, & spiritus prophetarũ prophetis subiecti sint. Itaque D. Paulus, qui Euangelium suum neque ab homine accepit, neque didicit, sed per reuelationem Iesu Christi illud cõsecutus fuit, perpetua potius prophetia quàm doctrina prædicauit. Et hactenus quidem de proprio vsu nominis Prophetæ. Ex quibus patet quàm recte verbum, prophetare, exponi possit prædicto modo, cum dicitur: Omnes prophetæ vsque ad Ioannem prophetauerunt, vt sit, scilicet, sensus: docuerunt populum diuinam voluntatem non sine futurorum prædictione, quomodo & suprà diximus accipiendum, circa illud, Nonne in nomine tuo prophetauimus, quomodo & videtur accipi Apocal. 11. cum de duobus Dei prophetis qui resistent Antichristo, dicitur, quòd prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta. Est autem & alius vsus nominis prophetæ in scripturis, sed superiori significationi non absimilis. Nam 1. Regũ 10. & 19. legimus de choris prophetarum, ad quos cum Saul venisset, insiluit in eum spiritus Domini, & prophetauit pariter factus vir alius. Et 19. cap. scribitur vestes deposuisse, & nudus cecidisse per diem & noctem. Istud autem prophetare, nihil aliud videtur fuisse, quàm hymnis Deum celebrare, populúmque ad pietatem prouocare, sed ita vt appareret tamen certa vis spiritus, quo arripiebantur & excitabantur ad hymnorum decantationem. Sic enim legitur 1. Reg. capite 10. dictum Sauli à Samuele: Obuium habebis gregem prophetarum descendentium de excello, & ante eos psalterium, & tympanum, & tibiam, & cytharam, ipsosq; prophetantes. Et insiliet in te spiritus Domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in virum alium. Non est autem verisimile illis prophetis omnibus facultatem adfuisse vel prædicendi futura, vel recondita alia & diuiniora enarrandi, etsi semper aliquos tales inter illos fuisse probabile, sit vt gens illa peculiariter dono prophetiæ insignis extitit, vt haberet semper qui de diuina voluntate responderent. Sic & in fine tertij lib. Regum, & præsertim in priorib. aliquot cap. libri 14. vbi de Helizeo scriptura narrat, crebra fit mentio filiorum prophetarum. Hi, sicut & prophetæ, de quibus sub Samuele fit mentio, videntur fuisse viri religiosiores, qui certis temporibus decantandis psalmis & prædicando Deo, tum docendo & excutiendo legem Domini, præ aliis fuerunt studiosè occupati, qui tum singulari afflatu spiritus interdum arripiebantur: vnde ille qui ad vngendum Iehu missus fuerat, per conuitium insanus aut arreptitius à proceribus dicebatur. Iam quoniam quicunque afflati spiritu diuino insolentius quædam loquebantur, & ob id à carnalibus tales pro insanis habebantur, & arreptitiis, (eo quòd caro insanũ iudicet, quicquid suũ captum excesserit) prophetare dicebantur, hinc prophetare aliquando in scripturis ponitur pro delirare, insanire, & afflatu maligni spiritus quædã insolentius eloqui. Sic de Saul legimus: Inuasit spiritus Dei malus Saul, & prophetabat in medio domus. Hic enim prophetare nihil est aliud, quam delirare, & insolentia loqui, vt enthusiasmo acti solent. Vnde & apud prophanos scriptores quãquam vates Latinis, & προφῆται Græcis, propriè dicãtur antistites deorum, diuinorúmque oraculorum interpretes: vocantur tamen etiam omnes poëtæ, vates & prophetæ, eo quòd & ipsi credantur musarum quodam furore agi in decantandis carminibus. Hinc Paulus Epimenidem poëtam vocat prophetam Cretensium, vt minus mirandum sit in scripturis prophetas quosdam dici non ratione futurorum ab eis prædictorum. Sicut autem Saul malo spiritu afflatus prophetare dictus est, sic & pseudoprophetæ aliquando prophetæ vocantur in scripturis, & prophetare dicuntur, vt: In die illa confundentur prophetæ, vnusquisque ex visione sua cum prophetauerint, nec operientur pallio saccino vt mentiantur. Postremum, videtur verbum, prophetare, in scripturis etiam his quandoque tribui, qui hymnos & laudes Dei decantabant, sine afflatu spiritus singulari, vt cum 1. Para. 25. tribuitur omnib. cantoribus à Dauide ordinatis, vt compositos psalmos certis horis decantarent, quamuis inter hos fuerint etiam veri nominis prophetę. Nã principes cantorum Asaph, Idithum & Hemam satis illo cap. significantur fuisse veri prophetæ, qui ex psalmorum quorundam inscriptione omnino videntur ex afflatu spiritus psalmos quosdam composuisse, in quibus futura quædam, & ad Christum etiam pertinentia canuntur. In principio tamen capitis verbum, prophetare, omnibus cantorib. Tribuitur, cum sic dicitur, Igitur Dauid & magistratus exercitus segregauerunt in ministerium filios Asaph, Heman & Idithum, qui prophetarent in cytharis, & psalteriis, & cymbalis secundum numerum suum, dedicato sibi seruitio seruiẽtes. Vbi prophetare nihil aliud videtur esse, quam sacros hymnos decãtare. Postea enim sequit, Vniuersi sub manu patris sui ad cantandum in tẽplo Domini distributi erant in cymbalis, in psalteriis, & cytharis. Sic & 1. Paral. 15. prophetia accipitur pro hymnorum decãtatione, cũ dicitur. Chonenias autem princeps Leuitarum prophetiæ præerat, & ad præcinendam melodiã, erat quippe valde sapiens. Vbi illud, ad præcinendam melodiam, cum non sit in Hebræo, additum videtur ad explicandum quid per prophetiam significetur. Sic videtur accipiendum verbum, prophetare, & apud Paulum cum dicitur: Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum: Omnis autem mulier orãs aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum. Loquitur enim de his quæ facienda sunt in publico conuentu fidelium, in quo mulieri Paulus non permittit loqui & docere: vnde non potest ibi prophetare accipi pro eo quod est ex afflatu spir

Galat. 1.

Tit. 1.

Zach. 13.

1. Par. 25.

1. Cor. 11.

tu spiritus loqui ad ædificationem fidelium, quomodo accipitur cap. sequenti 12. Frequenter autē Paulus orationi contingit gratiarum actionem & Dei laudem, vnde sensus videtur esse: Mulier orans aut hymnis & psalmis Deum laudans. Quod autem hodie quidam, prophetare, hic putant accipi pro audiendis propheris & doctoribus intentum esse, vt prophetare dicantur quicunque sacris doctrinis audiendis sunt dediti, nulla scripturæ authoritate nitur. Ex his constat, prophetare variis & potissimum quinque modis debere exponi pro loci exigētia. Quandoque enim est futura vel occulta enunciare, afflatu spiritus vel boni, vel mali. Quandoque est ex afflatu spiritus docere & exhortari ad pietatē. Quandoque ex afflatu spiritus sancti laudes Dei solēnius decantare. Quādoque ex afflatu spiritus mali delira & insana proloqui. Quandoque simpliciter Dei laudes etiam compositis Psalmis personare. Est & alia noua huius verbi acceptio in Ecclesiastico c. 48. & 49. Illic enim dicitur mortuum corpus Helizei prophetasse, hic verò dicuntur ossa Ioseph post mortem prophetasse. Quib. locis, si Liranо creditur prophetare accipitur pro ostendere aliquē fuisse verum prophetā. Quoniā enim ad tactum ossiū Helizei surrexit mortuus, declaratum est Helizeum fuisse verum prophetam. Et cum ossa Ioseph visitarentur & asportarentur ab egredientib. Israelitis ex Ægypto, ostensum est eum fuisse verum prophetam, quia illud futurum prædixit. Sciendum tamen Græca non habere hanc partem de ossibus Ioseph: & illud de Helizeo sic habent: ἐν κοιμήσει προεφήτευσε τὸ σῶμα αὐτοῦ, id est, in dormitione prophetauit corpus illius, quanquam bene verterit sensum interpres noster. Intelligunt autem illud de Helizei corpore quidam sic, vt dicatur prophetasse, quia resuscitatio mortui contingentis corpus mortuum Helizei fuit mystica, significans viuificādos eos qui fide tetigerint mortuum pro nobis Christum, cuius typum gessit Helizeus. Et alioqui simpliciter accipi potest prophetasse corpus eius, quia fecit quod erat propheræ. Nam non nisi propheræ opus fuit, resuscitare mortuum, & alia mirabilia operari. Ex his patet veram & propriè dictam prophetiam, qualis erat ante Christum & in primitiua Ecclesia, iam vel omnino cessasse, vel apud paucissimos fortem inueniri. Eorum enim donorum frequentia, quæ miraculo homini contingebant, qualia erant loqui linguis, prophetare, & similia fere, cum Apostolis finem acceperunt. Cum enim tam receptum in orbe Euangelium fuit, & literis demandata ea quæ necessaria forent ad fidei & morum constitutionem, voluit Deus solita docendi persuadendique ratione Ecclesiam suam ædificare. Miracula enim illa maximè propter infideles ad Euangelij inquisitionem & confirmationem Dominus coruscare fecerat.

Vocabula Prophetare, quo modo exponitur.

4. Reg. 13.

[ET OMNIS POPVLVS AVDIENS, ET PVBLICANI IVSTIFICAVERVNT DEVM BAPTIZATI.] Duplex hîc est intelligentia in his Lucæ verbis. Nam quidam intelligunt ea quæ hic dicuntur de populo & Pharisæis, esse verba Christi: alij esse verba Euangelistæ, cuius diuersæ intelligentiæ hæc est ratio, quòd post hæc verba, ante illud: Cui ergo similes dicam homines generationis huius: quidam codices Græci & Latini habent: Ait autem Dominus, quidam verò non habent. Exemplar enim Complutense non habet, sicut nec Dionysius Carthusiensis. Exemplar verò Aldinum & Frobenianum habet hæc verba, sicut & omnes ferè Latini, quanquam & Ambrosius videatur hæc verba non legisse: quæ si desint, videtur hic à Luca contexti continuus sermo Saluatoris: si verò adsint, aperte satis significatur hæc verba esse Euangelistæ Christi sermonem interrumpentis pro sequētium declaratione. Et quidem si intelligantur esse verba Saluatoris, hic erit sensus: Et omnis populus audiens Ioannem prædicantem antequam traderetur in carcerem, & Publicani iustificauerunt Deum, cognoscendo, scilicet, suam iniustitiam, & solum Deum agnoscentes esse iustum & iustificantem, & ob id baptismum à Ioanne recipientes, quem ille prædicauit in pœnitentiam & remissionem peccatorum. Contrà verò Pharisæi & legisperiti dum nolunt agnoscere suam iniquitatem, spreuerunt Dei consilium, quo, scilicet Deus per Ioannem cœpit ad pœnitentiam prouocare, & ostendere qua via peccatorum remissio parari posset, & ob id noluerunt baptismum à Ioanne suscipere. Quem sensum sequitur quidam, & satis indicatur à D. Ambrosio. Patet autem ex his quid sit hoc loco iustificare Deum, dum hæc intelliguntur esse Domini verba, nimirum illum solum iustum & iustificantem agnoscere. Et quòd additur, baptizati baptismo Ioannis, causam indicat vel modum quo iustificauerunt Deum. Sēsus enim est: Iustificauerunt Deum, eo quòd baptizati sunt, vel suscipiēdo baptismum à Ioanne, vt significetur per baptismum ipsos iustificasse Deum, quomodo intelligit Ambrosius. Et similiter cùm dicitur de Pharisæis, quòd spreuerunt Dei consilium non baptizati à Ioanne, sensus erit: quod spreuerint Dei consilium, eo quòd non sint baptizati ab eo. Si verò intelligantur esse verba Euangelistæ, quemadmodum potius debet intelligi, adeò vt si non legantur ea verba, Ait autem Dominus, tamē subintelligi debeant, sensus erit iste: Et omnis populus & Publicani audientes hanc à Domino Ioannis commendationem, Publicani, inquam, baptizati baptismo Ioannis, iustificauerunt Deum, hoc est iustum, æquum & rectū eum prædicauerunt, quod ferè aliud non est quàm glorificauerunt Deum, tanquam qui bene & rectè fecerit, mittendo eis talem virum per quē saluti ipsorum prouidit. Pharisæi verò & legisperiti non quidem omnes, sed qui non erant baptizati à Ioanne, cùm hanc commendationem Ioannis audirent, non commoti sunt ad pœnitentiam, quòd tali Prophetæ non paruerint, sed consilium illud Dei iustissimum & rectissimum, quo per baptisma & pœnitentiam inuitauit homines ad remissionem peccatorum, aut consilium Dei, quo iam post legem & Prophetas statuit noua prædicatione regni cœlorum mundum donare, contempserunt. Christi verba superius dicta non approbantes. Ex his patet iam paulò aliter exponendum secundum hunc sensum, iustificare Deum, quod quomodo sit accipiendum patet clarius ex opposita parte, spreuerunt Dei consilium. Cùm enim ex opposito iustificantium Deum dicantur quidam spreuisse Dei consilium, patet eos hîc dici iustificasse Deū, qui eius consilium approbauerunt & tanquam iustum, æquum & bonum illud laudauerunt. Proinde non dicitur hîc iustificari Deus, quia iustus & verax in promissis suis agnoscebatur, quomodo de eo dicit Psalmista, vt iustificeris in sermonibus tuis, sed à generali illa iustitia dicitur iustificari, quæ nihil est aliud quàm rectitudo, æquitas

Psal. 50.

æquitatis, & bonitas relucens in omnibus quæ Deus fecit. De qua Psalmista: Iustus Dominus, & iustitiã dilexit. Et: Deus solus iustificabitur, & manet inuictus rex in æternum. Porrò illud, *in semetipsos*, intelligi potest, contra semetipsos, vt significetur in propriam perniciem ipsos spreuisse Dei consilium. Aut potius, in semetipsos, positum est pro in semetipsis, aut intra semetipsos, εἰς ἑαυτὸς pro ἐν ἑαυτοῖς, vt significetur Pharisæos apertè non ausos contradicere verbis Domini.

Psalm. 10. Psalm. 9.

f CVI ERGO SIMILES DICAM HOMINES GENERATIONIS HVIVS, ET CVI SIMILES SVNT, &c.] Post magnificam illam Ioãnis cõmendationẽ, propter eos quos diuinitatis suæ spiritu sciebat illã nõ approbare, conuertitur iam ordine conuenienti ad increpationem Iudæorum incredulorum, à ioco puerorum ludentium desumpta parabola, humili quidem, sed qua non puduit tantum magistrum vti, quòd sciret eam audientium fragilitati: & ruditati esse accommodam, ac huiusmodi nocis exemplis rem magis auditorum animis infigi, vndique docens colligenda exempla quibus rudium animi formentur & excitentur. Pro explicatione autem huius exempli dicit Theophylactus super Lucam, fuisse quoddam ludi genus tale apud Iudæos, vt in duas partes pueri multi diuiderentur, qui rerum præsentis vitæ deridentes repentinam transmutationem, hi quidem canebant læta, hi verò lamentabantur, sed nec gaudentibus congaudebant mœrentes: nec qui gaudebant, conformabant se flentibus, vnde deinde arguebant se inuicem impropterantes incompassionis malitiam. Quæ sententia & Cyrilli nomine citatur in Cathena. Verùm vt ludi genus hoc incertum est, ita nec conuenit literæ. Non enim in litera dicuntur hi quidem dicere, *cantauimus vobis, & non saltastis*, alij verò, *lamentauimus, & non plorastis*, sed vtrumque eisdem tribuitur. Et vana est Nicolai interpretatio, qui ideo dictum putat, *coæqualibus suis dicunt*, quia pueri diuisi erant in duas æquales partes. Coæquales enim propriè dicuntur coætanei, & Græcè in Matthæo, est ἑταίροις id est, sodalibus. Proinde simplicius fuerit siue specialis alicuius ludi imaginatione exemplum hoc intelligere secundùm consuetudinem communem puerorum, qui in foro & latioribus locis ciuitatum congregati inter se studeant ludendo effingere, quicquid ab alijs vident seriò agi. Itaque aliquando nuptias effingunt, & nuptiales lætitias tibiarum aut aliorum instrumentorum cantu imitantur: aliquando verò funeralia obsequia exprimunt, in quibus apud Iudæos planctibus & lamentatione quorundam ac lugubrium decantatione, solent homines ad tristitiam & fletum prouocari. Hæc dum imitantur pueri, fit frequenter vt quod ioco agunt, non fit efficax vel ad tripudia nuptialia, vel ad fletus funerales prouocandos. Huc respiciens Dominus dicit pueros dicere: *Cantauimus vobis*, tibijs scilicet, vt habemus in Luca, quomodo & Matthæus Græcè habet. Nam eadem dictio est in vtroque Euangelista ηὐλήσαμεν id est, tibia cecinimus vobis, læta scilicet. Lamentauimus, hoc est, lamentati sumus, & planctum fecimus, vel lugubria cecinimus vt prouocaremus ad fletum. Est enim Græcè ἐθρηνήσαμεν Sed occurrit circa exempli huius applicationem quædã difficultas. Nã per homines generationis huius qui comparantur pueris istis, proculdubio intelliguntur Iudæi, quibus Ioannes & Christus prædicauerunt. Applicatio autem parabolæ requirit vt pueris illis qui dicunt: *cecinimus & lamentauimus*, intelligamus comparari Ioannem & Christum, quorum ille veluti lamentatus est, hic verò veluti tibia cecinit. Itaque Caietanus per homines generationis huius, non vult intelligendos Iudæos cùm exclusione Ioannis & Christi, sed cum horum inclusione, & generationem hanc assimilari non parti puerorum locantium, sed toti ludentium cœtui, ita vt sicut inter iocantes pueros aliqui sunt prouocantes alios diuersis vijs, & aliqui neutra via prouocati: ita in generatione illa Iudæorum, erant aliqui diuersis vijs prouocantes ad regnum cœlorum, vt Ioannes & Iesus, & alij nec à Ioanne, nec à Iesu prouocati ad regnum cœlorum. Sed nec istud videtur propositæ difficultati sufficere. Dicit enim litera: Generationem illam similem fuisse pueris dicentibus, *cantauimus*, &c. quod non potest applicari toti generationi. Proinde & de hac oratione: *Generatio hæc similis est pueris*, vt habet Matthæus, vel *homines generationis huius similes sunt pueris*, &c. vt habet Lucas, dicendum est, sicuti de multis alijs similibus locutionibus sequentibus. Cùm enim postea dicitur: Simile est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios. Aut homini regi qui fecit nuptias filio. Aut decem virginibus, &c. sensus est, in regno cœlorum tale quid contingere. Ita & hic sensus est: in generatione vel hominibus generationis illius tale quid contigisse, quale contingit cùm pueri in foro dicunt sodalibus suis, cantauimus & lamentauimus. Hunc enim sensum indicat Saluator, exemplum proposito suo applicans. Itaque sensus est: Quemadmodum vsuuenire solet in cœtu puerorum ludentium, vt quidam morosi & præfacti aliorum nec tibijs, nec lamentatione prouocentur vel ad lætum tripudium, vel ad tristem fletum: ita & in hac generatione contigit, vt plerique nec seuerioris, nec laxioris vitæ exemplo prouocari potuerint ad pœnitentiam & pietatem. Venit enim Ioannes Baptista in tanta vitæ seueritate degens, vt more hominum non manducaueris panem, nec biberit vinum vel siceram, & non solùm non estis eius vitæ exemplo commoti ad voluptatum contemptum & vitæ respiscentiam, sed insuper etiam dicitis ipsum dæmonium habere, atque dæmonij inhabitantis virtute ea posse quæ humanam superant naturam, ac per illud sensu communi carere. Venit & post Ioannem filius hominis, qui diuersa vitæ ratione aggressus est vos ad meliora prouocare, edens & bibens more cæterorum, versans inter quoslibet, nec cibo aut vestitu differens à reliquis. Sed & huius ciuilitate blanda non solùm non estis ad meliora prouocati, sed eandem etiam vertitis vobis in occasionem calumniæ, dicentes eum esse comedonem, vini potorem, peccatorum & publicanorum fautorem. Itaque in explicatione parabolæ ostendit Dominus non solùm Ioanni & sibi euenisse quod pueris in foro canentibus & plorantibus, sed etiam aliquid deterius, videlicet quòd non solùm frustra prouocauerunt Iudæos diuersa via, sed quòd etiam calumniam ex beneficijs suis & prouocatione ad meliora retulerunt. Bene autem Dominus se & Ioannem pueris comparat, propter vitæ innocentiam & simplicitatem. Ipse enim dicit apud Isaiam: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus. Porrò quare Ioanni conueniebat vita illa seuerior, *Isa. 8.*

Christo verò vita communior, bene hoc loco indicat Chrysostomus. Quoniâ enim vniuersum genus humanum maximè ieiunantes solet admirari, & duritiem viuendi nimium approbare, idcirco diuina dispensatione statim à teneris vnguiculis duriter vixit Ioannes, vt ad credendum verbis suis populus duceretur, authoritatẽ eius suscipiens propter externam illam vitæ sanctitatem, quam homines maximè admirari solent. Non enim missus fuit Ioannes ad hoc potissimùm vt vitæ eius exemplum omnes imitarentur, sed ad hoc vt testimonium perhiberet de lumine, quod quò esset acceptabilius, conueniebat ipsum sibi parare authoritatem ex stupendo hominibus genere vitæ. Non enim conueniebat vt authoritatem sibi Ioannes pararet miraculis, ne Christus esse putaretur, vnde alia ratione debuit sibi eam parare. Christum verò cõueniebat communem cum hominibus vitam degere, eo quòd eius conuersatio in exemplum proposita sit quod omnes imitarentur, quodque eius officium proprium erat omnes ad se trahere, quod nulla re efficacius facere potuit, quàm attemperatione sui, & condescensione cum omnibus. Autoritatem autem quam non habuit apud homines ex vitæ seueritate sicut Ioannes, hanc sibi excellentiori ratione peperit apud non obstinatos ex miraculis, quorum Ioannes nullum feciſſe dicitur, Ioannis 10. Deinde pœnitentiæ prædicatorem conueniebat tristam quandam grauitatem præ se ferre: remissionis verò peccatorum largitorem humanum esse ac benignum.

*f*ET IVSTIFICATA EST SAPIENTIA AB *e* OMNIBVS *f* FILIIS SVIS, &c.] Hæc sententia ex varijs interpretationibus diuersorum, duplicem potissimum habet conuenientem expositionem. Priori enim modo rectè intelligitur, *iustificata* hîc etiam accipi pro honorata & laudata, quemadmodum suprà, iustificauerunt Deum, & erit sensus: Quanquam vos præfracti Iudæi, Dei consilium & sapientiam contemnitis, qua diuersis vijs per me & Ioannem vos conatus est ad meliora adducere; tamen hæc Dei sapientia suscepta est, obseruata & honorata ab omnibus filijs sapientiæ, hoc est, his qui verè sunt prudentes & intelligentes, vel his qui à patre sunt electi, vt sapientiæ Dei sint participes. Hi enim dicuntur filij sapientiæ, sicut filius pacis, qui electus est à Deo vt pacis sit particeps. Vel dicitur ab his filijs sapientia Dei iustificata, magis secundùm propriam vocabuli exigentiam, quia ab eis habita est iusta & irreprehensibilis, vt quæ nihil omiserit eorum quæ ad salutem hominum conducere potuerunt, fecerit̃que quod debuit, vt qui pereunt non possint iustè de Dei sapientia conqueri. Altero modo per filio sapientiæ intelligi possunt Ioannes & Christus, à quibus Dei sapientia iustificata est, hoc est, absoluta ab impiorum condẽnatione & reprehensione, dum nihil prætermiserunt quod vtile esset saluti hominum. Atque hic sensus videtur esse magis genuinus, ac superioribus magis cõueniens. Tãtùm obstare videtur illud, *omnibus*, à Luca additum. Illo enim constat non tantùm hîc Christũ locutum de se & Ioãne. Sed rectè intelligitur etiam reliquos prophetas & doctores simul comprehendere voluisse, quorum quidam blandis promissionibus, alij asperis comminationibus ad pietatem prouocantes, nihil apud multos profecerunt. Ab his ergo omnibus & per hos Dei sapientia sic est iustificata, vt non sit locus ex postulationis cum ea. Illi enim competit illud Isaiæ: Quid vltra facere debui vineæ meæ, & non feci? Si enim sapientiam Dei culpare quidam velint in Ioanne, quòd doctorem dederit quem humana fragilitas imitari non queat, cur Christo non crediderunt? Quòd si in hoc offendit eos vitæ communitas, quare ergo Ioanni non adhæserunt? *Isaiæ 5.*

a TVNC COEPIT EXPROBRARE CIVITATIBVS, IN QVIBVS FACTÆ, &c.] Quæ deinceps in c. 11. sequuntur apud Matthæũ, ex magna parte habentur & apud Luc. 10. dicta à Domino post ordinationem 70. discipulorum. Vnde vel dicendum est Dominum hæc bis diuersis temporibus dixisse, vel Matthæum superiori sermoni coniunxisse quæ alio tempore sunt dicta, propter eorũ cum præcedentibus optimam conuenientiam & connexionẽ. Nam hæc tum esse dicta cùm ea Lucas narrat dicta, satis patet ex ipsa Lucæ narratione: dicit enim, reuersis discipulis & gloriantibus in miraculis quę fecissent, in ipsa hora Dominum dixisse: Confiteor tibi pater, &c. vt si hæc tantùm semel à Domino sint dicta, non possit dici Matthæum ordinẽ seruasse, Lucam verò non. Quoniam autẽ hæc cum superioribus optimam habent connexionem, & Euangelista Matthæus aduerbio, *tunc*, videtur significare eodem tempore habitam sequentem cõfessionem, quo hanc exprobrationem, cùm à Luca narretur exprobratio & confessio diuersis habita temporibus (nã exprobratio narratur in missione. 70. discipulorum habita, confessio verò post reditum) ideo maluimus eam sequi sententiam qua bis hæc putatur Dominus dixisse. Non tamen hæ rationes efficaciter mouent. Nam per hoc quod dicit Matthæus: *Tunc & in illo tempore*, non necessariò intelligitur designasse idem illud temporis punctum quo præcedentia dicta sunt. Potest enim accipi designare tempus latius quo multa dicebantur & gerebantur à Christo, quomodo his demonstrationibus frequenter vtitur Matthæus. Et in Matthæo obseruare licet, quòd cùm incœpit narrare quædã à Domino dicta tempore aliquo, adiũgat & alia illis quidem consona & conformia, quæ Lucas diuersis temporibus dicta cõmemorat. Verũ parum refert quo tempore hæc dicta sint, & an bis an semel tantùm, modò intelligamus nullam esse in Euangelistis ob diuersam narrationem discordantiam. Itaque post generalem Iudæorum reprehẽsionem subiungitur hîc à Matthæo specialis quarundam ciuitatum reprehensio & exprobratio, nempe Chorozaim, Bethsaida & Capharnaum, quòd post multa virtutes & miracula in ipsis à Domino facta, non essent commoti ad fidem & pœnitentiam. Erant enim hæc oppida lacui Genesareth adiacentia, in qua parte Galilææ Dominus frequẽtius egit. Et quidem de miraculis factis in Capharnaum, vbi suam mansionem Dominus potissimum delegerat, frequenter meminerunt Euangelistæ: miracula autem in Chorozaim & Bethsaida facta, cõprehensa sunt superius in generali narratione, qua frequenter dicitur Dominus circuisse ciuitates & castella, curans omnem infirmitatem: His ergo præfert Tyrum & Sidonem ciuitates Gentilium, Galilææ cognitas & vicinas, & pœnitentiam acturæ fuissent, si cõtigisset apud eas miracula illa fieri quæ in his facta erant, ideoque & tolerabilius fore ipsorũ iudiciũ pronunciat, quòd pauciores & minores pœnitentiæ occasiones habuerint, quodque legẽ tantùm

natu

naturalem transgressi sint: hi verò præter præuaricationem legis & naturalis & scriptæ, etiam prædicatione Christi, & miraculis prædicationem confirmantibus non sunt ad pœnitentiam commoti. Et bene nota Dominum culpare has ciuitates, non in eo quòd non crediderint, sed quòd nō egerint pœnitentiam. Multi enim, vt est verisimile, in illis ciuitatibus crediderunt Iesum esse Messiam, qui tamen non studuerunt vitam suam in melius cōmutare, quibus fidem nihil profuturā significat. Quòd autē dicit, *in cilicio & cinere pœnitentiam egissent*, respexit ad modum pœnitendi tunc receptū, quo pœnitentes se & sua capita aspergere solebant cinere, humilitatis causa, & induere se cilicio vel sacco, vt habent Græca, causa afflictionis & castigationis: qui pœnitendi antiquus ritus hic à Domino approbatus, confirmat id quod priùs dictum est circa illud: Pœnitentiam agite, in pœnitentiæ actione non tantùm comprehendi & significari in scripturis nudā resipiscentiā, sed etiam suiipsius afflictionem & castigationem carnis. Vbicunque autem in veteri testamento interpres vertit cilicium, Hebraicè est Sac, dictio Germanis etiam vsitata, vnde & Græci & Latini nomen σάκκος, saccus, mutuati sunt. Significatur autem vestis aspera & carnis afflictiua. Porrò quod non dicat solùm Tyrum & Sidonem pœnitentiam acturas fuisse, sed addit, *olim*, &, *in cinere & cilicio*, significans & mox & insigniter pœnitentiam acturas, ad maiorem exaggerationē obstinationis harum ciuitatum dictum est. Ex his autem verbis Domini, *Si in Tyro & Sidone facta essent virtutes*, &c. D. Aug. lib. de bono perseuerātiæ c. 9. & 10. aliisq; libris refellit doctè eorum opinionem, qui asserebant homines iudicandos secundùm ea quæ facturi erant, confirmatq; hinc gratuitę prędestinationi Dei tribuendam Dei electionem & vocationem non præuisis hominum meritis,

Matth. 3.

ET TV CAPHARNAVM NVNQVID VSQVE IN CŒLVM EXALTABERIS? VSQVE IN, &c.] In Luca fine interrogatione legimus: *Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris*. Quomodo etiam habēt hoc loco Græca, & D. Hieronymus testatur sic scriptum fuisse in alio exemplari. Diuersitas autē hæc contigit ex eo, vt annotauit quidā, quòd cùm Græca hic & apud Lucam habeant, ἡ ἕως τοῦ ἄδου καταβιβασθήσῃ, pro articulo ἡ, interpres legerit ἢ, an vel nunquid. Porrò Græcæ lectionis, quæ apud Lucam est nobis integra, hic est sensus: Et tu Capharnaū, quæ præsentia mea & miraculis vsque ad cœlum es exaltata, hoc est, maxima gloria & honore decorata, propter impœnitentiam tuam vsque ad infernum descendes, maxima scilicet ignominia pro summo honore affecta. Nostræ autem lectionis in præsenti loco iste est sensus commodus: Et vos habitatores Capharnaum, num putatis vos vestramque ciuitatem apud homines & Deum sublimes semper fore, meisque miraculis claros & insignes semper permansuros? Vtique dico vobis, quòd quantumuis iam clari sitis, tamen propter impœnitentiam vestram à summa vestra gloria qua ornati estis per me, & à salute vobis proposita detrahemini vsque ad inferos, extrema ignominia & æterna damnatione afficiēdi, eaque grauiore quàm Sodomitæ, vt quibus estis peiores & magis inexcusabiles. Sodomorum autem hic mentionem inducit, comparans Capharnaum cum Sodomis, quod Sodomitarum scelera propter horribilem de eis sumptam vltionem celebratissima essent, tanquam ipsi pessimi omnium fuerint, vt huiusmodi comparatione grauitatem peccati Capharnaum ostenderet. Hanc condemnandi legem & rationem Ezechiel quoque secutus est ca. 16. dicens de Hierusalem: Samaria dimidium peccatorum tuorū non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis quas operata es. Notandum autem quòd Græca non habent, fortè mansissent, sed ἐμεταν ἄν, mansissent vtique. Nam ἄν coniunctio est non dubitātis, sed expletiua aut potentialis, quam supra interpres reliquit in tactam, cùm vertit, *olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent*. Nam & ibi est hæc coniunctio, πάλαι ἂν μετενόησαν. Sed interpres hanc cōiunctionem & in Psalmis, & in nouo testamento vertit per fortè, vel forsitan, abuteris aduerbio dubitandi pro confirmandi. Proinde superflua hic est quorundam adnotatio, qua notant dictum esse, fortè, propter libertatem arbitrij homini concessam, & euentus incertitudinem. Verùm hic cogitare & admirari quis poterit, si Tyrus & Sidon pœnitentiam egissent, si modò facta fuissent in eis miracula, & Sodoma vsque in præsens mansisset, cur ergo non potius in illis vrbibus prædicauit, & signa fecit? Nam si dicatur ideo ad Tyrios non diuertisse, quia ex ordinatione patris tantùm Iudæis prædicare debuit, nec illorum fines excedere, ne iustā Pharisæis occasionem persecutionis daret, rursum quęretur, quare sic Deus ordinauerit, cùm præsciret Tyrios credituros, si facta eis fuissent huiusmodi miracula? Dicendum certè, non esse dubitandum quin & Tyro & Sodomis non defuerit Deus, vt nō eis multa fecerit quæ eos promouebant ad eorum salutem, cætera verò silentio veneranda: temerarium enim est hominem velle omnium iudiciorum Dei scire rationē, quæ reueritus magnus ille Paulus exclamauit: Quàm inscrutabilia iudicia eius: inter quæ est hoc mirandum iudicium, quod hic à Saluatore significatur. Cui simile est quod est apud Ezechielem: Non ad populum profundi sermonis & ignotæ linguæ tu mitteris, & si ad illos mitteris, ipsi audirent te. Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me. Dici etiam potest Dominum hæc de pœnitentia & conuersione Tyri & Sodomorum, non dicere tanquam præscium eorum quæ futura essent, si illis prædicatum fuisset, sed tantùm vulgariter hęc vulgò locutum, quomodo frequenter soler, vt huiusmodi comparatione insignem obstinationem animi ciuitatum quibus prædicauerat significaret, quomodo dicere solemus: Si tantū beneficij alteri exhibuissem, gratiorem proculdubio expertus fuissem. Vt est, fat fuerit hinc nos perpendere, quàm tu singulare beneficium his à Deo conferatur quibus Euangelij prædicatio offertur, sed hos tamen, nisi resipiscant & meliores illinc euadant, peius habituros quàm Sodoma, ac quinque deploratissimi.

Rom. 11.

Ezech. 3.

4IN ILLO TEMPORE RESPONDENS IESVS DIXIT: CONFITEOR TIBI PATER DOMINE, &c.] Quoniam hic respondisse Dominus dicitur, intelligunt quidam hæc quæ Matthæus hic narrat, eo tempore dicta quo ea dicta esse narrat Lucas, vt ideo dicatur respondisse, quia hæc dixerit 70. discipulis redeuntibus à prædicatione, & de miraculis quæ fecerant gloriantibus. Verùm frequenter in Euangeliis verbum, respondere, ponitur, vbi non solùm nulla præcesserit

Luc. 10.

quæstio, sed nec cuiusquam verba, quibus respondeant ea quæ dicitur quis respondere. Sæpe enim respondere tãtùm est, occasione aliquorum dictorum vel factorum aliquid dicere aut subiungere dictis. Sic, vt ex multis locis vnum afferamus, in trãsfiguratione Domini, cùm Moyses & Elias apparerent cum eo loquentes, dicitur: Respondens autem Simon Petrus dixit ad Iesum: Domine, bonũ est nos hic esse, &c. Ita & in proposito respondisse Dominus dicitur, quòd hæc superioribus commodè subiecerit. Vbi enim secum reputasset æquissimum & saluberrimum mundo Dei iudicium, quo Euangelicæ doctrinę mysteria nolẽs reuelare Scribis & Pharisæis, & superbis Capharnaitis, dignatus est reuelare humilibus discipulis & Publicanis, vt verus homo fuit, & affectibus viuis, sed ad gloriam Dei comparatis, exiliit præ lætitia, ac gestiit animus eius, erumpẽs illico in gratiarum actionem erga patrem. Vnde cùm Lucas hæc Dominũ dixisse commemorat, dicit: *In ipsa hora exultauit in spiritu Iesu, & ait: Confiteor tibi*, hoc est, gratias ago tibi, vel laudo tę. Hebraismus enim est, frequenter in Psalmis occurrens, vt confiteri accipiatur pro gratias agere & laudare. Cùm enim Hebræum: יהודה laudauit, vel prædicauit, Græci constanter illud per ὁμολογεῖσθαι, id est, confiteri, reddiderunt. Confitetur enim & agnoscit beneficium, qui gratias agit, & benefactorem laudibus effert. Verùm hic occurrit quæstio, quomodo Christus tãtus humani generis amator, patri gratias agit, quod cognitionem sui quibusdam absconderit, cùm id potius lacrymis dignum esset. Ad quam quæstionem respondit Diuus Chrysostomus, confessionem hãc non debere referri ad vtrumque, *abscondisti & reuelasti*, sed tantùm ad secundum, vt non intelligatur gaudere & gratias agere, eo quòd sapientes non agnouerint, sed quod paruuli perceperint, vt sit Hebraismus, hunc habens sensum: Gratias ago tibi pater, quòd cùm absconderis hæc à sapientibus & prudentibus, reuelasti tamen ea paruulis. In quali sensu intelligendum est illud Pauli: Gratia autem *Rom. 6.* Deo quoniam fuisti serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. Sensus enim est: Gratias ago Deo, quòd cùm fueritis serui peccati, iam obedistis ex corde Euangelio. Estque huiusmodi locutio frequens apud Hebræos. Potest tamen, & quidem (vt apparet) rectius intelligi, Dominum etiam de vtroque gauisum, & gratias egisse aut laudasse patrem. Impiorum enim & superborum excæcatio ac condemnatio, quãnis tristitia afficiat sanctos, quatenus considerant illos esse homines ad imaginem Dei creatos, tamen quatenus considerant illorum excæcationem ac condemnationem, iusto optimoque Dei iudicio ordinatam, & ad gloriam Dei illustrandam non parum facere, non possunt non de ea gaudere, cùm Dei voluntatem, qua nihil potest excogitari melius, adimpleri vident. Hinc in Psalmis frequens precatio ob vindictam malis inferendam, & exultatio ob vindictam illis illatam. Neque pugnat hoc dilectioni proximi, sed indicium est animi æquitatem iudiciorum Dei animaduertentis & commẽdantis. Et videri hic omnino potest, Dominum ex tristitia atque animi perturbatione, quæ eum ex consideratione insuperabilis impœnitentiæ suæ gentis & patriæ percelluerat, sese extulisse in considerationem iudiciorum patris, quæ nunquam non iusta laudandaque sunt, ac inde in hanc tam lætam confessionem paternæ voluntatis atque iustitiæ erupisse, discusso interim dolore, quem immensa illa suorum dilectio ex consideratione pestiore perditionis eorum hauserat. Sunt autem illa: *Domine cœli & terræ*, & repetita vox patris, indicia animi sancta voluptate perfusi, diuinaque quadam lętitia gestientis. Cumque Dominus patrem vocat Dominum cœli & terræ, significat illum & omnia quæ vult in cœlo & in terra facere posse, & nihil iniustum esse posse quod de quibuscunque creaturis decreuerit, vt qui omnium sit Dominus, omnia habens in manu sua. Per sapientes autem & prudentes, intelligit Scribas & Pharisæos, & omnes similes, qui sapientia & prudẽtia rerum diuinarum vel humanarum apud homines clari habebantur. Et siquidem intelligendum est omnibus sapientibus abscondita hæc fuisse, oportet intelligere de his qui sapientes sunt in oculis suis, aut qui acquisita sapientia sibi placent & inflati sunt. De qualibus sapientibus & prudentibus loquitur Isa. cap. 5. dicens: Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudentes. Si verò in genere loquitur de sapientibus, intelligendum est vt in plurimum hæc sapientibus fuisse abscondita, quod vt in plurimum sapientes sibi præ aliis placeant, & res sola fide apprehendendas secundum rationes suæ sapientiæ & prudentiæ discutere velint. Vnde Paulus veluti explicans hunc sensum: Videte inquit, *1. Cor. 1.* vocationem vestram fratres, quia non multi potentes, non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Abscondere autem sapientibus dicitur Deus, non apponendo velamen, sed subtrahendo lumen, hoc est, abscondit, quia non reuelat. Porrò pro paruulis, Græcè est νηπίοις quæ dictio propriè quidem infantes significat, & eos qui per ætatem adhuc loqui non possunt nec sapere. Transfertur tamen & ad animum, & significat stultos, ineruditos, ac vsu rerum carentes. Et videri potest ea dictio magis hîc vertenda, per stultis aut insipientibus, quòd opponatur sapientibus & prudentibus. Quomodo si accipiatur hic dictio Græca, intelligendum est Dominum loqui non de verè stultis, sed de his qui mundo sunt stulti: sicut non de verè sapientibus loquitur, sed his qui mundo tales sunt. Sic enim & Paulus. Quæ stulta, inquit, sunt mundi, elegit *1. Cor. 1.* Deus, vt confundat sapientes. Interpreti verò magis placuit propriam vocabuli sequi significationẽ, quam & Chrysostomus sequitur, qui annotauit dictum esse non, stultis, sed paruulis, hoc est, simplicibus, vt ostenderetur quibus sapientibus & quare abscondita sint Euangelica mysteria, scilicet ob superbiæ fastum. Paruuli enim & infantes, de quibus Christus loquitur, sunt qui humiles erant in oculis suis, quique veluti infantes, ineruditi erant in mũdo, quales erant piscatores quos delegerat Dominus.

ITA PATER: QVONIAM SIC FVIT PLACITVM ANTE TE.] Pro ita, Græcè est ναὶ hoc est certè, vtique, vel etiam, vt interpres vertit in Luca. Pro, placitum, est Græcis nomen substantiuum εὐδοκία id est, bona voluntas, vel beneplacitum, dictio scripturis sacris propria & familiaris. Quod dicit: Ita, vel certè pater, est vehementer approbantis & confirmantis id quod dictum est. Sic & aliàs aliquando pro confirmatione dictorum vtitur huiusmodi repetitione, vt cùm Lucæ 12. dicit: Timete eum, qui postquam occiderit, habet

potesta-

potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. Et Luc. 11. Ita dico vobis requiretur à generatione ista. Porrò illud: quoniam, dupliciter hic potest accipi. Priori modo, vt Græco more abundet, & sic sensus: Certè pater, sic fuit placitum ante te. Altero, vt accipiatur causaliter. & sic sensus: Certè pater sic factum est, eo quòd sic fuerit beneplacitum tibi. Secundùm vtrumque autem sensum, sed apertius secundùm posteriorem, docemur his verbis exempla humilitatis, ne temerè superna cõsilia de aliorum vocatione, aliorum verò repulsione præsumamus discutere, persuasi iniustum esse non posse quod placuit Deo, atque contenti hac suprema cautã, quoniã sic placuit, imò beneplacuit Deo: Ex scripturis tamen licet colligere quasdam rationes huius beneplaciti diuini, quibus intelligitur etiam quòd placitum hoc fuerit beneplacitũ & bona voluntas. Primò enim discimus id factum ad ostensionem suæ tùm iustitiæ, tum benignitatis erga humiles, videlicet quòd superbis resistat, humilibus autem det gratiam. Deinde in vtilitatem hominũ, & illustrationem diuinæ potentiæ, atque commendationem veritatis Euangelicæ. Nam quòd Euangelium prædicandum commissum est rudibus, & per eos tam latè sit disseminatum, declarauit & diuinam potentiam per stultos redarguentem, ac superantem potentes, & Euangelicæ prædicationis veritatem, cuius victoria non potest sapiẽtiæ & eloquentiæ ascribi, sicque factum est Euangeliũ omnibus magis credibile. Præsentibus autem & audiẽtibus discipulis, hãc gratiarum actionem habuit ad patrem, tum vt intelligerent summum Dei beneficium ipsis gratuitò præstitum, tum vt studiosè omnem inflationem vitarẽt, ob quam significauit Dominus sapientibus mysteria diuina esse abscondita, & reliqui omnes auditores intelligerent opus sibi esse, vt depositio fastu paruuli fierent in oculis suis, si vellent mysteriorum diuinorum esse participes. Quoniam enim consequens erat vt de se magna saperent qui dæmones abigebant, hac confessione discipulorum animos reprimit & præmunit, dum quod eis factum est, reuelatione eis cõtigisse dicit, non eorum studio: & Dei beneplacito, non ipsorũ merito, & sapientibus idem negatum ob ipsorũ inflationem.

Ἀπόκειται μοι πάντα ὑπὸ τοῦ πατρός μου. Omnia mihi tradita sunt à patre meo.

[OMNIA MIHI TRADITA SVNT A PATRE MEO, ET NEMO NOVIT FILIVM.] Ne ob id quòd patri gratias egit, & illum dixit reuelasse mysteria paruulis, putaretur ipse hac virtute priuatus, ob id hæc subiecit, quibus significat patrem non reuelare sine filio, imò non nisi per filiũ. Porrò illud, *omnia mihi tradita sunt à patre meo*, variè intelligitur. Chrysostomus enim sic: omnia mea tradita sunt mihi à patre meo. Hilarius vero & Augustinus: omnia quæ patris sunt, tradita sunt mihi à patre meo, vt hac sententia apertè significetur idẽtitas naturæ & potestatis in patre & in filio, & idem significetur quod per illud Ioan. 16. Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Sed melius intelligitur hac sententia idem significari quod aliis multis similibus sententiis Euangelicis, quales sunt: Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et: Sciẽs quia omnia dedit ei pater in manus, &: Et dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Et: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Itaque sensus huius sententiæ est: Omnium rerum potestas & dispensatio mihi tradita est à patre meo, omniaque meæ potestati & voluntati sunt ab illo subiecta, vt nihil nisi per me faciat pater, nec quicquam sit quod à me perperam & iniquè fieri possit. Iam quòd dicuntur omnia tradita filio à patre, quanquam possit intelligi de filio secundùm eius diuinitatem, secundùm quam *omnia filio tradita sunt*, non in tempore, sed ab æterno, per generationem tamen, vt dictum est circa illud Ioã. 3. Omnia dedit in manu eius, rectius intelligimus his sententiis etiam significari omnia filio tradita secundùm ipsius humanam naturam diuinitati vnitam in vnitate personæ. Filio enim Dei, cui tanquam Deo omnia ab æterno tradita sunt per æternam ex patre generationem, eidem etiam tanquam homini omnia in tempore tradita sunt per hypostaticam vnionem deitatis cum humanitate, sed non essent omnia homini tradita, nisi ea abæterno tanquam Deus habuisset, vnde in vltimo sensu priores etiam includuntur. Quoniam autem propositum Saluatoris erat ostendere quare patri tribuerit reuelationem mysteriorum Euangelicorũ, & quomodo pater reuelat ea quibus beneplacitum fuerit ei, nempe per filium, ideo cõmodè post prædictam generalem sententiam subiecit. *Et nemo nouit filium nisi pater*, &c. Cum enim solus pater filium noscat, bene ei tribuitur reuelatio filij, & eorũ mysteriorum quæ ad filium pertinent: & cùm solus filius patrem cognoscat, eique, vt cætera omnia, etiã hoc concreditum est vt reuelet quibus vult, solus ergo filius est per quem pater paruulis reuelat quæ reuelat. Solus autem pater filium, & solus filius patrem nouit notitia naturali, quæ scilicet est ex natura, & non ex gratia reuelationis: notitia item perfectè comprehensiua rei, qua scilicet rei natura intimè & absolutè cognoscitur, vt dictum est circa illud Ioannis: Deum nemo vidit vnquam. Hic tamen in verbo, nouit, non potest subintelligendo addi, notitia comprehensiua aut naturali. Nam sic non posset addi, & cui voluerit filius reuelare. Hic enim repetendum est verbum, nouit. Et tamen adiecta particula satis significat, illam esse notitiam qua filius cognoscit patrem, & pater filium: & aliam qua homines cognoscunt patrem & filium, videlicet quòd horum sit per reuelationem, non per naturã: illorum verò per naturam. Lucas autem hanc sententiam paulò significantius extulit, dicens: Nemo nouit qui sit filius, nisi pater, & nemo nouit quis sit pater, nisi filius. Nam cum dicit, quis sit, significat quidditatem & essentiam patris à filio, & filij à patre solùm comprehẽdit. Cùm autem dicitur, & cui voluerit filius reuelare, referendum est advtramque sententiæ præcedentis partem, vt sit sensus: & cui voluerit filius reuelare patrem & seipsum. Ideóque priori parti qua dicitur, nemo nouit filium nisi pater, non additur, & cui voluerit filium pater reuelare, sed filio iam appropriatur reuelatio vtriusque, tum, quòd prius reuelatio patri fuerit tributa, tum quod pater non reuelet nisi per filium, ad hoc in mundo missum, vt nomen patris manifestaret hominibus, sicut ipse dicit Ioan. 17. Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi. Proinde hæc sententia dupliciter ostendit filij cum patre æqualitatem. Si enim ita nouit filius patrem, quomodo pater filium, oportet eos inter se esse æquales. Et si ita cõuenit filio reuelare quibus vult sicut patri, æqualis necesse est sit filius patri. Non enim dicit filium reuelare quibus iussus est à patre: sed cui vult reuelare sicut prius dixit patrem reuelasse quibus placitum fuisset ei. Porrò cùm vel solus filius

Ioan. 1. Ioan. 13. Ioan. 17. Matt. vlt.

dicitur nosse patrem, vel solus pater filium, non excluditur spiritus sanctus: sicut nec significatur patrem non nosse seipsum, aut filium seipsum. Regula enim theologica est, quòd dictio exclusiua vel exceptiua addita vni personæ, non excludit in essentialibus alteram personam, sed tantùm creaturas. A

VENITE AD ME OMNES QVI LABORATIS, ET ONERATI ESTIS, &c.] Rectè Dominus postquam omnia sibi à patre tradita dixit, & vt solùm donaret homines cognitione Dei & diuinorum mysteriorum, iam ad se inuitat, vtpote bonorum omnium largitorem, & illius doctrinæ autorem quæ requiem præstat animæ. Inter laborare autem, & oneratum esse, quidam sic distinguunt, vt laborare pertineat ad eos qui in aliqua actione & operatione occupantur: oneratum verò esse, ad passionem pertineat, quæ ex actione consequitur. Et Theophylactus laborare refert ad Iudæos, in legis obseruatione occupatos: oneratum verò esse, refert ad gentiles, peccatorum pondere grauatos. Sed rectius & simplicius hæc duo accipientur sine discrimine, vt laborare hic, quemadmodum sæpe in scripturis, accipiatur pro affligi, defatigari, aut molestias aliquas perpeti, vt cùm dicitur: Laboraui in gemitu meo. Laboraui clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ. Laboraui sustinens. Sicuti labor etiam frequenter ponitur pro afflictione & molestiarum perpessione. Itaque laborantes & oneratos vocat ad se, hoc est, eos qui quacunque ratione defatigati sunt & miserè affecti. Est autem triplex potissimum onus à quo alleuiat Dominus venientes ad se, & de omnibus quocunque huiusmodi onere oneratis rectè intelligitur hic Dominus locutus. Primò enim est onus afflictionum, miseriarum & curarum huius vitæ: onus item carnis aggrauantis animam, de quali onere Ecclesiast. 40. Occupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugũ graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium. Ab hoc onere suos alleuiat Dominus doctrina sua ac spiritu suo, quia & miserias præsentis vitæ illos patienter & æquo animo perferre donat, & curas vel penitus tollit, vel saltem temperat & imminuit, ita vt oneri non sint. Secundò est onus peccatorum, & conscientiæ malè sibi conscię, de quo Psalmista: Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Vnde Zachariæ 5. Iniquitas sedens in medio amphoræ, talento plumbi iacto super eam deprimitur. Ad duplex prædictum onus etiam pertinet onus vltionis diuinæ, de quo frequenter apud Prophetas, & de quo Psalmista: Quoniã die ac nocte grauata est super me manus tua. Et: Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, &c. Ab hoc onere alleuiat suos Dominus, cùm dimissis peccatis conscientiam eorum quietam in se facit, ita vt dicat cum Psalmista: Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi. Tertiò est onus legis Mosaicæ, de quo Petrus: Quid tentatis, inquit, Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus? Et Paulus ad Galatas: State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ab hoc onere etiam liberat Dominus factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Ad hoc oneris genus etiam pertinet onus Pharisaicarum traditionum, de quo postea Dominus: Alligãt onera grauia & importabilia in humeros hominũ. Onus item Philosophicarum opinionum, quibus iam tum gentes erant delassatæ in veritatis inuestigatione. Dicit ergo: Venite ad me omnes qui vel afflictionibus, vel curis, aut vitiorum conscientia, aut Mosaicæ legis onere degrauamini, & delassamini. Omnes vocat cuiuscunque conditionis aut gentis, significans se sine personarum discrimine paratum quosuis suscipere, siue Iudæos, siue gentiles. Quò autem veniant, blanda promissione inuitat, dicens, *& ego reficiam vos*: significans se solum esse qui illos exonerare & recreare possit. Porrò quoniam in nostra litera dicitur, *reficiam vos*, & refectio communiter intelligitur fieri per cibũ, quidam hic intelligunt, *reficiam vos*, esse interno pabulo mentes hominum saturare aut recreare. Verùm hoc loco verbum reficere, non esse referendum ad cibum, sed ad remedium lassitudinis, præterquam quòd sensus exigat, etiam Græca docent, quæ habent ἀναπαύσω, hoc est, requiem vobis præbebo, requiescere vos faciam, recreabo & refocillabo. Etenim hic verbum vnde mox deductum est nomen quod interpres reddit, requiem, ἀνάπαυσιν, quod in Psalmis quoque interpres vertit refectionem: Super aquas refectionis educauit me. Itaque reficere hic simpliciter debet exponi per recreare, quæ est propria verbi significatio, quamuis rectius verteretur, requiem vobis præbebo, vt sit correspondentia cum sequenti, *& inuenietis requiem*. Nam postquam dixit ἀναπαύσω ὑμᾶς, requiem præbebo, docet quomodo requies illa parari possit per ipsum & ab ipso: *Tollite* (inquit) *iugum meum super vos*, &c. Et hac ratione inuenietis requiem quam promitto, ab omnibus laboribus & oneribus vestris. Iugum vocat legem suam & Euangelicam doctrinam, quã ideo iugum vocari quidam intelligunt, quia coniungit discipulos Christi inter se, coniungit etiam illos ipsi Christo tanquam aurigæ: sed simplicius iugum vocari intelligitur, quia in iugi modum superponitur accedentibus ad Christum comprimẽs eos & vinciens, vt non quocũque vult caro vagentur, sicut quæcunque lex & imperium, iugum dicitur in scripturis, vt: Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. Et: A seculo confregisti iugum meum rupisti vincula mea, & dixisti: Non seruiam. Itaque quod dicit, *Tollite iugum meum super vos*: nihil est aliud, quàm, subiicite vos Euangelicæ meæ doctrinæ. Quod autem sequitur, *& discite à me, quia mitis sum & humilis corde*, dupliciter intelligi potest. Communiter enim intelligitur Dominũ his verbis velle, vt hoc ipsum quòd mitis & sit humilis corde, ab eo discamus, hoc est, vt discamus in illo imitari mansuetudinem & humilitatem, vt coniunctio, quia, pro quòd posita sit, & non accipiatur causaliter. Bene autem Dominus omni plenus virtute harum duarum virtutum in se proponit exemplum, tum quia has singulariter in tota sua conuersatione expressit, tum quia hæ virtutes & omnibus sunt parabiles, & requiem animabus vnicè præstant, & maximè sunt necessariæ his qui iugum Domini constanter sunt portaturi. Quanquam enim Dominus miraculorum gloria clareret, tamen non solum ex illis honorem sibi ambiuit, sed & vbique se eum vitare ostendit, neminem quantumuis magnum peccatorem, aut quantumuis humilem & abiectum more Pharisæorum fastidiens. Et quanquam vbique indignissimis afficeretur & contumeliis & iniuriis, nunquam

Psal. 6. & 68. *Psal. 37.* *Psal. 31.* *Psal. 37. & 114.* *Act. 15.* *Galat. 5* *Matt. 23.*

nunquam tamen regessit conuitia, non reprecatus A est malè precantibus, non vltus est iniuria afficientes, quin potius pro persequentibus & orauit, & orare docuit. Quas virtutes sicut omnes imitari possunt, ita quicũque à Christo didicerint hic vt vt imitentur, per eas placidissimam mentis requiem & tranquillitatem consequentur. Siquidem ex superbia & animi ferocia totus ferè mortalium tumultus nascitur. Hinc enim scatet ambitio, studium pecuniæ, vindictæ libido, si multas, huor, bella, seditiones, impietates in Deum, quibus rebus quid potest esse tumultuosius, aut turbulentius? Qui humilis est, non inquietatur honorum mundanorum cupiditate, non effertur in rebus prosperis, non commouetur contra Deum in aduersis. Qui mitis est, B non perturbatur iniuriis sibi illatis, non cogitat de vindictæ illatione, nec contentionibus disceptat, sed pacem mentis quæ omnem sensum exuperat, in omnibus semper retinet, & vt in plurimum minus hominum vexationi patet. Vnde Psalmista:
Psal. 36. Mansueti hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis. Sicut ergo ex duobus illis vitiis maximè omnis tumultus & inquietudo mentis oritur, ita ex duabus his virtutibus, animarum quies potissimum paratur, ideóque à requiem animæ quærentibus singulariter hic exiguntur. Rectè etiam & ob id singulariter exiguntur quòd necessariæ maximè sint, vt quis constanter iugum Domini super se tollat. Nihil enim æquè constantem fa- C cit hominem in via Domini, ac humilitas animi & mansuetudo: quæ duæ virtutes vt inter se habent maximam cognationem & cohærentiam, ita in scripturis frequenter coniunguntur, vt dictum est circa
Matt. 4. illud Matthæi: Beati mites. Bene autem notandum secundùm hunc sensum, quòd Dominus omnes ad se vocans, omnésque alloquens non dicit, discite à me mundum fabricare, aut miracula facere: aut discite à me quòd ieiunem, quòd pedes discurram, quòd prædicem, quòd nihil in hoc mundo possideam, &c. sed id à se disci vult, quod omnibus in manu est, & omnibus necèssarium ad salutem, sine quo reliqua omnia prodesse non valent. Alter sensus horum verborum, *discite à me quia* D *mitis sum & humilis corde*, est, vt coniunctio, quia, accipiatur causaliter, & intelligatur Dominus per mansuetudinem & humilitatem suam omnes prouocare ad suscipiendum iugum suum, & doctrinam suam, vt sit iste sensus: Ne vereamini qualescunque sitis venire ad me, nec molestum vobis sit tollere iugum meum super vos, & suscipere disciplinam à me. Nihil enim me est demissius, nihil æquè cuiuis magis expositum, nihil in me arrogantiæ aut morositatis, vt quisquam metuere possit, ne à me sit repellẽdus propter suam indignitatem, aut ne quicquam ei fim impositurus quod grauet magis, & oneret. Atque hunc esse veriorem huius E loci sensum, ex eo videtur, quòd per illud, *discite à me*, velit explicare quod dixit, tollite iugum meum super vos. In suscipiendo autem iugum Christi, non solùm includitur vt humiles simus & mites, quamuis in his maior pars iugi Christi constitat, sed etiam vt sobrij simus & casti, & super omnia vt Deum præ omnibus, & omnes propter Deum amemus, ita vt si quid à se discendum esset singulariter explicare voluisset, dicendum potius fuerit, discite à me quòd charitatem ad omnes habeam. Nam hoc est vnicum illud mandatum, quod in nouissima cœna discessurus Dominus suis exemplo discipulis commendauit, & in quo Paulus dicit adimpleri legem Christi. Deinde cùm dixit, *& inuenietis requiem animabus vestris*, non loquitur de ea requie & tranquillitate mentis quæ consequitur directè & naturaliter humilitatem & mansuetudinem, sed de ea quæ partim in hac vita habetur in Deo ex fiducia remissionis peccatorum & benignitatis diuinæ: & quæ perfectè obtinetur in futura vita, quando liber erit homo ab omni malo. Opponitur enim requies ista de qua est sermo, illis oneribus quibus onerati sunt qui vocantur ad Christum. Hæc autem requies ex vniuersæ Euangelicæ legis obseruatione paratur, non sola humilitate & mansuetudine. Postremùm hic intellectus magis conuenit illi Hieremiæ loco, vnde
Ierem. 6. ex parte videtur Dominus hæc desumpsisse. Sic enim habet Ieremias: State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis quæ sit via bona, & ambulate in ea, & inuenietis refrigerium animabus vestris. Vbi pro refrigerium, Hebræi habent Margoah, quod propriè significat requiem. Et Ecclesiast. 51. Sapiens per iugum Domini susceptum & disciplinam eius docet parari requiem animæ, dicens: Collum vestrum subiicite iugo, & suscipiat anima vestra disciplinam, in proximo enim est inuenire eam. Videte oculis vestris quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem. De hoc iugo & Thren. 3. Bonum est homini cùm portauerit iugum ab adolescentia sua. Notandum autem, quòd Dominus postquam dixisset, *venite ad me onerati, & ego reficiam vos*, docturus quomodo requiem sit oneratis præbiturus, non dicit, ponite onus vestrum in me ac crucem meam, quomodo hodie docent plerique onus conscientiæ deponi, & requiem conscientiæ parari sola fiducia Christi pro nobis in cruce satisfacientis: sed, *tollite* (inquit) *iugum meum super vos, & sic inuenietis requiem.* In iugo autem Christi primùm quidem includitur, vt captiuemus nostrum intellectum in obsequium fidei quæ parit fiduciam in Christum: sed deinde etiam includitur, vt captiuemus & voluntatem in obedientiam præceptorum eius. Notandum etiam quod dicit, *requiem animabus vestris*, siue quia sola mentis requies, vera est requies, siue quia sequentibus Christum non est requies, corporis, cùm illis multa corporis mala obuentura prædixit, sed per quæ requies mentis non sit turbanda. Vnde Ioan. 16. Hæc, inquit Dominus, locutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Ostendit hac sententia Dominus, quomodo dixerit requiem inuenturos eos qui iugum ipsius super se sumpserint. Alioqui enim dicere quis poterat, quomodo mihi onerato præcipis pro inuenienda requie iugum tuum tollere? Nam & illud etiam onerabit, & grauius forrè quàm onus quo iam pressus iaceo. Dicit ergo iugum suum suaue esse, & onus suum leue, ita vt non grauet suscipientes, sed sua suauitate & leuitate ipsis requiem mentis præbeat. Porrò sunt qui inter iugum Christi & onus eius sic distinguant, vt per iugum præcepta, per onus consilia doctrinæ Christi intelligant. Verùm commodius & simplicius est eandem doctrinam Euangelicam & iugi & oneris nomine significatam accipere. Iugum enim est, quatenus ea veluti vinculo quodam ligamur, vt secundùm ipsam viuere & incedere debeamus: onus verò

est, quatenus ipsam ferendi siue implendi nobis imposita est necessitas. Quòd autem dicitur iugum Domini suaue, quidam intelligunt ideo suaue dici, quòd palato mentis sit delectabile, eo quòd suaue propriè ad gustum pertineat. Et quidem sic suaue esse iugum Domini, sed his qui palato non *Psal.18.* sunt infecto & febricitanti, docet Psalmista dicens: Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa: Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multùm, & dulciora super mel & fauum. Et rursum: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo? *Psal.103.* Sed sciendum hoc loco Græcis non esse nomen γλύκυς, quod est in prædictis locis, sed χρήστος, quæ dictio non significat dulcedinem illam ad gustum pertinentem, sed propriè significat commodum, placidum, benignum & humanum qualem hominem vocamus & non suauem aut dulcem, quomodo frequenter interpres Latinus vertit hanc dictionem, vt Psalm. 24. Dulcis & rectus Dominus. Hic enim pro dulcis est χρήστος. Et Psal. 30. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, pro dulcedinis est χρηστότητος. Et Psalm. 118. vbi nos legimus: Iudicia tua iucunda, Græcè est, κρίματα σοῦ χρήστα. Itaque idem ibi dicitur à Psalmista, quod hic à Saluatore. Dicitur ergo hîc iugum Domini suaue, quia commodum & humanum: vnde iam intelligere licet, quàm aptè Dominus & iugo & oneri sua addidit epitheta, dicens iugum non leue, sed suaue vel commodum: onus verò non suaue, sed leue. Solet enim iugum magis asperitate & incommoditate vexare animalia sub ipso incedentia, quàm grauitate, cùm sit iugum nõ magni põderis. Onus verò grauitate solet esse molestum. Vnde difficultatem omnem volens adimere Saluator, ne quisquam deterreatur, dicit iugum suum non esse molestum asperitate, sed suaue & commodum esse: onus etiam nõ esse grauitate molestum, sed leue, & portatu facile. Dicit autem Dominus suum iugum suaue, & suum onus leue, ad distinctionem illorum onerum & iugorum de quibus suprà dictum est, nempe oneris afflictionum & curarum huius seculi, quod Ecclesiasticus iugum graue vocat impositum filiis Adæ, & vocari potest iugum mũdi. Oneris quoque legis Mosaïcæ, quod *Act.15.* Petrus dicit fuisse importabile. Oneris Pharisaicarum traditionum, quod Saluator testatus est fuisse importabile: oneris quoque diaboli aut peccati, *Matt.25.* de quo impij Sapientiæ 5. Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. Postremùm oneris conscientiæ ex agnitis peccatis, quo grauatum se conqueritur Psalmista. *Psal.37.* Iugum enim diaboli & peccati, quamuis prima specie blandum sit, & carni suaue, tamen re vera molestum & asperum est, & graue, vt quod grauissimos sæpe labores & pericula hominem subire cogat, & conscientiæ molestissimos aculeos infigat, & tandem vsque ad inferni profundum hominem demergat sua grauitate: vnde hoc iugo suauius & leuius est iugum Domini, his potissimùm qui spiritui non carni sunt addicti, vt dictum est circa illud, Intrate per angustam portam. Verùm hîc moueri solet quæstio, mota etiam ab Hieronymo, quomodo lex Euangelica leuior sit lege veteri, quum illa sit hac perfectior, addens aliquid supra legem veterem, ita vt puniat etiam voluntatem, cùm hæc tantùm puniat effectum. In lege enim, homicidium & adulterium, in Euangelio verò ira & concupiscentia etiam puniuntur. Deinde qui

A conuenit, vt infirmis Iudæis & adhuc paruulis iugum asperum & onus graue impositum sit à Deo, Christianis verò quibus virtile competit robur, iugum suauius, & onus leuius? Ad has quæstiones *Scientia* quò certius respondeatur, videndum in quo consistat leuitas & commoditas Euangelicæ legis. Consistit ergo primò hæc in præceptorum paucitate, æquitate, commoditate, & vtilitate. Paucissima enim sunt Euangelicæ legis præcepta, vt quæ omnia duobus præceptis contineantur, fidei scilicet & dilectionis. Æquissima quoque, eo quòd rationi & spiritui maximè consentanea, vt quæ omnia penè ad naturalem pertineant legem omnium mẽti insculptam. Commodissima quoque, eo quòd in nobis planè fita sit eorum adimpletio. Quid eñ magis in nobis est situm, quàm credere & diligere? Postremùm sunt & vtilissima, cùm & in præsenti vita donent hominem pacatissima mentis quiete, & post hanc vitam ad æternam vitam perducant. Consistit præterea Euangelici iugi suauitas in clementia erga peccantes. Non enim mox morte afficit transgressores, sed patienter ad patientiam expectat & inuitat, remittens non septies *Matt.18.* tantùm, sed vsque septuagies septies. Secus verò fuisse de lege veteri, facilè est intelligere ex comparatione, vt hoc interim omittatur, quod quæcunque ferè Euangelica lex præcipit, eadem sicut in lege naturali, ita & in lege veteri præcipiuntur, si quis eam non in cortice tantùm legat. Nam additiones legi veteri factæ à Christo pro magna parte explicationes potius legis fuerunt, vt dictum est suprà. Itaque nemo in veteri testamento Deo per legis obseruationem placere potuit, nisi eadem illa omnia penè præstaret quæ exigit Euangelium: quem tamen oportebat & multa alia quæ singulariter lex præcipit præstare, quæ ad parum habebant vtilitatis, & multum incommoditatis, quæsita erat in lotionibus, sacrificiis, profectionibus, & id genus similibus rebus. Consistit tertiò Euangelij leuitas & suauitas, vel commoditas in abundantiore spiritus sancti distributione & participatione, quàm erat ante Christi aduentum. Hic enim spiritus per fidem cœlestium præmiorum, & charitatem Dei diffusam in cordibus fidelium, facit omnia quantumuis carni aspera & grauia, spiritui nostro leuia haberi & esse, ita vt hac ratione etiam, quoad consilia sua, Euangelium suaue sit & leue. Ex his patet responsio ad prædicta argumenta. Nam quod ad punitionem pertinet, lex vetus rectè intellecta etiam voluntatem puniuit & damnauit: & quod ad corticem legis pertinet, in hoc eius seueritas relucet, quòd sicut effectum tantùm puniuit, ita effectum tantùm præmio & laude affecit, cùm Euangelium sicut voluntatem damnat: ita & eandem coronat, si effectus propter impotentiam desit: & effectum malum non punit, si non adsit voluntas mala. De quo eleganter D. Hieronymus: In lege opera requiruntur, quæ qui fecerit, viuet in eis. In Euangelio voluntas quæritur, quæ etiamsi effectum non habuerit, tamen præmium non amittit. Euangelium ea præcipit quæ possumus, ne scilicet concupiscamus, hoc in arbitrio nostro est. Lex cùm voluntatem non puniat, punit effectum, ne adulterium facias. Finge in persecutione aliquam virginem prostitutam. Hæc apud Euangelium, quia voluntate non peccat, virgo susciptur, in lege quasi corrupta repudiatur. Hæc ille. Quòd autem lex Euangelica leuior & facilior infirmo

populo

populo Iudaïco in principio non fuerit tradita, fuit propter populi illius pro illo tẽpore incapacitatem & indispositionẽ, non admittentẽ Euãgelicæ legis perfectionem. Nec hinc sequitur hanc legẽ absolutè esse grauiorẽ, quòd illi populo fuerit grauis & importabilis: sicut nec ob id dicenda est absolutè grauis & insuauis, quòd carni sit grauis & insuauis. Depõdere enim rei iudicandũ est non secũdùm vires ægroti, sed hominis sani: & de suauitate nõ secũdùm guttũ febricitantis, sed sani, & palatũ non infectũ habẽtis. Et vt melius intelligatur quomodo rectè Euangelica lex leuis & suauis tradita sit perfectiori populo: Mosaïca verò lex grauis & importabilis populo infirmiori, adhibeatur simile de vita virili, & vita puerili. Vita em̃ virilis in sese quidem leuior est & cõmodior, vtpote quę libera sit, & virtutẽ sponte prosequẽs & amans, non tamẽ pueris cõueniẽs, imò illis admodũ grauis & fugienda: vita verò puerilis sub parẽtibus, tutoribus & pędagogis cõstituta. & à seruili parũ diuersa, in sese quidẽ grauior est, & tamẽ pueris accõmoda & necessaria. Hoc em̃ simili vtitur D. Paulus ad Gal. 4. Iniustè autẽ quæruntur hodie quidã suaue & cõmodum iugũ Christi nimis grauatũ esse per cõfessionis necessitatem, quã ob id volunt non profectã ex diuino præcepto, sed humano, clamantes insuper constitutionũ humanarũ multitudine factũ, vt grauius, iam fit iugum Christianorũ quàm olim fuerit Iudęorũ, atque id confirmãt ex authoritate Aug. in epi. 2. ad inquisitiones Ianuarij, quę habetur inter epistolas numero cẽtesima decimanona, vbi dicit ipsam religionẽ, quàm paucissimis & manifestissimis celebrationũ sacramẽtis misericordia Dei liberã esse voluit, seruilibus operibus premi, vt tolerabilior sit conditio Iudęorũ, qui etiãsi tẽpus libertatis non agnouerint, legalibus tamẽ sarcinis, nõ humanis præsumptionibus subiiciuntur. Primùm em̃, quod ad confessionẽ pertinet, nõ magis hęc debet videri grauis & incõmoda, quàm alia multa legis Euangelicæ præcepta. Quãquã enim carni superbiæ sit molesta & grauis, tamẽ spiritui leuis est & cõmodissima, vt quæ rectę rationi maximè sit cõsona, & vtilitatẽ summã homini adferẽs, & inter alia quidẽ securitatem & aleuiationẽ mentis ab onere conscientiæ mordentis. Quomodo enim incõmoda cẽsenda est huiusmodi confessio, qua nõ punitur qui cõfitetur, quẽadmodũ in cõfessione ciuili, sed absoluitur, quaq; de peccatorum remissione certior quis euadit? Non ergo grauiorem facit legẽ Euangelicã præ veteri, sed leuiorẽ, vt quæ ad hoc instituta est, quò ab onere illo conscientię molestissimo quis alleuietur certius & efficacius. Quod verò pertinet ad cõstitutiones humanas Euãgelicis præceptis additas, non est quòd quis queratur iugũ Christianorũ aggrauatum. Præcepta enim Ecclesiastica Euangelicis præceptis superaddita, quę vniuersaliter omnes concernunt, & pauciſsima sunt, & simul Christianorũ vel saluti, vel congregationi summè vtilia, & in Euangelica doctrina fundata. Vniuersa em̃ quę omnes concernũt, in tribus fere cõtinentur, nẽpe in sabbathismo & solenni obseruatione certorũ dierũ festorũ, in diuino cultu, in auditione, s. sacrificij Missę & verbis Dei. Secũdò, in ieiunio quadragesimę, & aliorũ quorundã dierum, & abstinẽtia ab esu carniũ in certis hebdomadæ diebus. Tertiò, in præscripto pœnitentiæ, & Eucharistię sumendę semel in anno, nẽpe semel in Paschate. Augustinus autem in prędicta sentẽtia non loquitur de præceptis & constitutionibus ab vniuersa Ecclesia receptis vel institutis, sed de variis cęremoniis, quę pro locorum varietate apud diuersos varię erant in diuino cultu, quarumq; causę vix aut omnino nunquam possunt inueniri, quas in eis instituendis homines sunt secuti. De talibus enim se loqui manifestè declarat & exponit.

Iudęi grauati.

MVLIERI PECCATRICI REMITTVNTVR peccata. Luc. 7. CAPVT XLVIII.

ROGABAT *autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quòd Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti: & stans retrò secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius & vnguento vngebat. Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus dixit ad illũ: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Nõ habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respõdens Simon, dixit: Æstimo, quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: Rectè iudicasti. Et conuersus ad mulierem dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti, hæc autẽ, ex quo intraui, nõ cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meũ non vnxisti, hæc autẽ vnguẽto vnxit pedes meos. Propter quod dico tibi, Remittuntur ei peccata multa, quoniã dilexit multum. Cui autẽ minus dimittitur, minus diligit. Dixit autem ad illam, remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul discumbebant dicere intra sẽ: Quis est hic qui etiã peccata dimittit? Dixit autẽ ad mulierẽ: Fides tua te saluam fecit. Vade in pace.*

ROGABAT AVTEM ILLVM QVIDAM DE PHARISÆIS, VT MANDVCARET CVM ILLO, &c.] Rectè à Luca hæc historia superiori sermoni Christi subiuncta est, quanquam fortè non ita statim post prædicta contigit, sicuti ab eo etiam narratur sine temporis & loci significatione. Hac enim historia, iam reipsa ob oculos ponit, quod Dominus verbis docuerat videlicet Publicanos & peccatores in gratia Euangelica prælatos Pharisæis, ac illos in Christo Dei sapien-

sapientiam approbasse, hos verò reprobasse. Hæc enim apud Lucã præcesserat. Deinde & hac historia astruitur quod proximè præcessit ex Matthæo, Christum scilicet reficere & refocillare omnes oneratos venientes ad ipsum. Notandum autem imprimis circa hanc historiam, Dominum etsi à Pharisæo sanctitatis opinione sibi placente vocaretur, non tamen dedignatum adire eius conuiuium, tum vt quibus suis sui copiam faciens declararet suam erga quosuis humanitatem, tum quòd nullam docendi occasionem sibi præterire vellet. Hinc enim ad quoscunque à quibus nulla spes fructus erat, ire sustinuit, conuiuaq́ue minimè detrectauit, nunquam tamen apud aliquem conuiuans, nisi cum doctrinæ aliquo fructu, vt manifestè declarauerit se non voluptatis gratia accessisse, nec hospiti adulatum esse, sed eius aliorumq́ue salutem quæsisse: quemadmodum hoc loco, cùm Pharisæus qui illum inuitauerat, & fortè alij quoque Pharisæi qui simul aderant in conuiuio, fiducia propriæ iustitiæ turgebant, eos curare studuit, tum exemplo peccatricis, tum verbis suis, vt nihil sibi ab illis quærens, ita nihil quoq; ad eorum morbos conniuens.

ET ECCE MVLIER QVÆ ERAT IN CIVITATE PECCATRIX, &c.] Græca non significant mulierem hanc fuisse peccatricem in ciuitate, sed γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς. i. mulieri in illa ciuitate, quæ erat peccatrix. Additur enim articulus dictioni πόλει significans in ea ciuitate fuisse hanc mulierem, in qua Pharisæus Christum vocauerat ad conuiuium. Porrò etiam apud veteres magna fuit quæstio de hac peccatrice, num fuerit eadem cum ea muliere quam Matth. cap. 29. & Marcus cap. 14. & Ioan. capit. 12. vnxisse Dominũ scribunt, imminente iam passionis eius tempore. Quidam enim Græci maximè, inter quos Origenes homil. 35. & post eum Theophyl. putant fuisse tres diuersas mulieres, quæ Dominum in Euãgeliis vnxisse scribuntur, vnam. s. peccatricem innominatã, de qua hîc Lucas, quæ diu ante passionis tẽpus Domini vnxerit pedes in Galilæa, in domo Simonis Pharisæi: alteram quoque mulierem innominatam, quæ secundùm Matthæum & Marcum biduo ante passionem Domini vnxerit caput Domini in Bethania, in domo Simonis leprosi: tertiam, quæ dicta est Maria soror Marthæ, quæ secundùm Ioannem ante sex dies Paschæ vnxerit Domini pedes etiam in Bethania, sed in domo Marthæ. Chrysost. verò in Matthæum scribens, homil. 81. putat duas tantùm fuisse vnctrices mulieres, & eandem quidẽ esse de qua Lucas, Matthæus & Marcus, quòd hæc apud omnes sit innominata, & in domo Simonis vnxisse omnes scribant: alteram verò esse de qua Ioannes, quæ dicta sit Maria soror Marthæ & Lazari. Cõtrà verò Diuus Hieronymus, nihil addubitans quin eadem fuerit mulier quæ à Matthæo & Marco dicitur vnxisse Dominum, cum ea quæ à Ioanne, vult tamen hanc de qua hic Lucas, esse ab illa diuersam. Sic enim scribit super Matth. capit. 26. Nemo putet eandem esse quæ super caput effudit vnguentum, & quæ super pedes. Illa enim & lachrymis lauat, & crine tergit & manifestè meretrix appellatur. De hac autem nihil tale scriptũ est. Nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. Ambrosius verò super Lucam, nonnihil, vt videtur etiam addubitans, quin vna sit & eadem de qua Matthæus, Marcus, & Ioannes, dubitatiuè loquitur de ista peccatrice. Nam propositis his ob quæ videntur Euangelistæ discordare in narratione inferit: Potest ergo non eadem esse, ne sibi contrarium Euãgelistæ dixisse videantur. Potest etiam quæstio meriti & temporis diuersitate dissolui, vt adhuc illa peccatrix sit, iam ista perfectior. Etsi enim non personam mutat Ecclesia vel anima, tamẽ mutat profectum. Quæ secunda sententia, videlicet quòd vna fuerit mulier, sed quæ tamen diuersis tẽporibus Dominum vnxerit, non est aliena à sententia Hieronymi. Dicit enim: Nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri, significans satis se non omnino negare quin eadem esse possit, sed quòd non eadem fuerit vnctio de qua Lucas, & de qua reliqui. Itaque hanc sententiam sequitur D. Augustinus, existimans vnam eandémque esse mulierem quæ ab omnibus quatuor Euangelistis scribitur Dominum vnxisse, sed hanc bis Dominũ vnxisse, quam sententiam probat ex illo Ioannis: Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & exterfit pedes eius capillis suis. His enim verbis vult Augustinus Ioannem notare vnctionem illam cuius meminit Lucas, non autem eam quæ facta est in Bethania circa tempus passionis. Nam hæc tum necdum facta fuit, cùm ea contingerent quæ eo capite scribit, cùm præteritam aliquam vnctionem videatur Ioannes notare velle. Sequitur & hãc sententiam Diuus Gregorius, nihil dubitans quin peccatrix ista fuerit Maria Magdalena soror Marthæ. Secuta est hanc sententiam post Gregorium, imò & ante Gregorium, vniuersa per orbem Ecclesia, in Ecclesiastico etiam officio Mariæ Magdalenæ tribuens ea quæ hîc à Luca narrantur. Et tamen cùm quæstio hæc olim dubia vsque ad Augustini tempora, postea multis seculis sopita fuerit, creditumq́ue sit in toto orbe maximè occidentali vnam fuisse mulierem, de cuius vnctione omnes scribunt Euangelistæ, hoc nostro seculo dubitare rursum quidam cœperunt, inter quos primi fuerunt Iodocus Clictoueus, & Iacobus Faber, qui libellos ediderunt de tribus Magdalenis, quibus confutare studeant receptam sententiam velut errorem ridiculum, confirmantes suam sententiam veterum prædictorum sententia, Origenis scilicet, Chrysostomi, Theophylacti, Ambrosij, & Hieronymi. Rossensis verò editis aliquot contra eos libellis, validè conuincit eorum rationes, Ecclesiasticam & communem sententiam defendens, atque ostendens illorum opinionem non longè ab hæresis crimine abesse, eo quòd communem illam sententiam, omnium fidelium consensus, saltem tacitus, videatur approbasse, imò & Ecclesiam officio suo Ecclesiastico palam definiuisse, vt de quo aliquando licitè dubitatum est, iam amplius non debeat, nec possit in dubium reuocari. Præter autem hoc argumentum, quod desumptum est ab Ecclesiæ approbatione & communi consensu fidelium, & argumentum insuper Augustini, affert venerabilis ille Episcopus alia argumenta, quibus communem hanc sentẽtiam comprobet. Et primùm illud idem valde probabiliter colligit ex verbis Dominis, quibus apud Matthæum dicitur mulierem illam, quæ ibi dicitur vnxisse Dominum, fore celebrẽ in vniuerso mundo, vbi prædicaretur Euangelium Christi. Vbicunque enim Euangelium Christi prædicatur iam, vna esse mulier prædicatur, quæ bis vnxit, & peccatrix aliquando fuerit: igitur cùm veracem oporteat esse Dominum, vna sit necesse est. Deinde idem probat receptissimis historiis, & fama

Quæstio de muliere Magdalena.

Ioan. 11.

fama eorum apud quos Maria soror Matthæ vixisse creditur ab omnibus, Massilientium, scilicet, ac Prouincianorũ, qui sic semper de ea crediderunt, insuper & antiqua monumenti eius inscriptione, quod ei Maximinus vnus ex 70. discipulis extruxisse creditur, in qua cuncta ei tribuuntur, quæ nunc ecclesia vni tribuit Magdalenæ. Nec mouere debet contraria Græcorum antiquorum opinio. Cùm enim Græci Orientales à Massilia longè satis distiti essent, non ita potuerunt certiores fieri eorum quæ fama certa de ea referebat, & tamen etiam ex Origene constat semper apud Græcos etiam fuisse, qui vnam mulierem asseruerunt, de cuius vnctione meminerunt omnes Euangelistæ. Sciendum tamen quòd ratio Augustini non est omnino efficax. Nam Ioan. cap. 11. dicens Mariam fuisse quæ vnxit Dominum vnguento, &c. videtur magis id dixisse de vnctione illa quam ipse postea scribit capit. 12. Ibi enim eisdem iam vtitur verbis, fuitq; illa tum facta, cùm ea scriberet Ioannes quæ habentur cap. 11. quamuis nondum facta fuerit, cùm ea fierent quæ ibi describit. Sic enim Matthæus cap. 10. dicit in catalogo Apostolorum de Iuda Iscariote, quòd tradiderit Dominum, non quod tradiderit illum cùm illa fierent quæ ibi scribit, sed quia tradiderat eum cùm illa Matthæus scriberet. Potest tamen ex eisdem verbis Ioannis, Augustini & communis sententia aliter probari. Nam cum Ioannes ad specificationem personæ dicat, Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. satis significauit solam Mariam Domini pedes vnguento vnxisse, & capillis capitis sui extersisse. Si enim alia etiã mulier id fecit, non satis hac nota personæ qualitas significatur. Itaque cùm Origenis opinio non sit probabilis vel ob id quod verisimilius omnino sit eandem esse vnctionem de qua Matthæus & Marcus, cum ea de qua Ioannes, vt post probabitur, & Chrysostomi opinio eadem ratione sit improbabilis quatenus diuersam dicit vnctionem, de qua apud Matthæum ab ea de qua apud Ioannem, quatenus verò eandẽ putat mulierem de quo Matthæus & de qua Lucas, cum communi faciat sententia, Hieronymi verò & Ambrosij sententia à communi sententia non abhorreat, Augustinus & Gregorius eam apertè afferant & confirment, cadémque scripturis non aduersetur, sed magis consentiat, & communi consensu sit recepta, Ecclesiastico officio approbata: fama eorum qui à patribus suis vitam morésque cum corpore susceperunt, sit celebrata, & tituli sepulcralis inscriptione corroborata, non est ab ea sententia temere recedendum, aut contra eam contentiosè disputandum. Quam sententiam etiam illud approbat, quòd ob id videri possit, Lucam solùm eius vnctionis quæ circa Domini passionem contigit, circa quam traditionis Iudæ occasio non potest intelligi, nullam fecisse mentionem, nimirum quòd eiusdẽ mulieris alteram vnctionem prius enarrasset, quomodo Matthæus & Marcus, quia meminerunt illius eiectionis vendentium è templo quæ circa passionem contigit, alteram prætermiserunt quæ facta est in principio prædicationis Christi, vt narrat Ioan. capit. 2. & similiter Ioannes, qui alteram narrauit, alteram prætermisit. A D. sanè Cypriano lib. de duplici mart. Maria Magdalenæ intelligitur fuisse peccatrix ista. Et similiter à D. Ambro. in præfatione missæ festi S. Mariæ Magdalenæ. Quod autem Lucas hanc mulierem non nominet loco isto, honestatis causa fecit, quemadmodum suprà Matthæũ non vocauit proprio suo nomine, cùm de vitio eius fieret sermo. An autem Simon Pharisæus, in cuius domo à Luca narratur hæc vnctio, sit idem cum illo Simone qui dicitur leprosus, in cuius domo in Bethania Matthæus & Marcus scribunt suam vnctionem factam, non constat, sed nec multum refert. Augustinus enim magis vult non esse eundem Simonem, eo quòd hæc historia videatur non contigisse in Bethania, sed in Galilæa. Alij verò eundem volunt esse Simonem, ex personæ identitate, & familiaritate huius vnctricis, mulieris, colligentes etiam fuisse eandem mulierem de qua Matthæus, & de qua Lucas. Nisi enim fuisset huic peccatrici mulieri familiaritas aliqua cum hoc Simone, nequaquam (vt est verisimile) ausa fuisset intrare conuiuij tempore domum eius. Dum autem hæc mulier, peccatrix vocatur, significari videntur peccata carnis, à quibus propriè infamari solent mulieres. Putatur tamen Magdalena non publica fuisse meretrix, sed primùm traditam viro in castello Magdalo, cum eo aliquamdiu vixisse, postea verò voluptatibus seductam, marito aut derelicto, aut mortuo, captam fœdo & alieno amore, non publicè quidem se prostituentem, sed illicitis deditam amplexibus. Porrò obseruandæ hic peccatricis huius virtutes, quas euangelica narratio in exemplum hìc nobis proponit. Et primùm quidem in ipsa hoc admirandũ est, quòd cùm reliqui omnes à Christo sanitatem corporalem requirerent, hæc sola in omnibus Euangeliis mentis sanitatem & peccatorum remissionem requisiuit, quam à nullo propheta quenquam requisisse scriptura commemorat, nec requisiuit verbis, sed solis lacrymis satis putabat Dominum cogniturum quod petebat. Quæ res declarat qualem fidem & existimationem de Domino hæc peccatrix habuerit. Proculdubio enim Christum esse credidit, quia ab Isaia dicitur ablaturus peccata multorum, & fortè verũ etiam Deum esse credidit, qui sibi apud Isaiam propriam dicit peccatorum remissionem. Ego, inquit, sum, ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me. Fortè Ioannem audierat dicentem: Ecce qui tollit peccata mundi, aut ab ipso Domino audiuit illud quod proximè habitum est ex Matthæo: *Venite ad me omnes onerati, & ego reficiam vos.* Secundò, in hac muliere obseruanda est pœnitentia ipsius, veracitas & perfectio, quæ in eo ostenditur, quòd præ nimio remissionis peccatorum consequendæ desiderio, nihil cunctata, & neminem verita, super conuiuantes ingressa sit, quòd præ summa verecundia & humilitate retro stabat iuxta pedes Domini, quòd præ doloris magnitudine, & per detestationem peccatorum largiter adeò fleuit, vt lacrymis etiam rigaret pedes Domini, quòd præ nimia erga Dominum charitate, & effectus pietate, capillis capitis sui terserit eius pedes, eósque ex via puluerulentos osculata sit, atque vnguento pretioso, quo capita vngi solitum erat, vnxerit, plusquam humano modo eum honorans, qui plusquam homo erat. Postremùm, quòd illis omnibus in obsequium Christi & pœnitentiæ suæ declarationem vsa sit, quibus prius abusa erat ad seruitiũ peccati & carnis. Hęc enim est viuæ pœnitentiæ vis, vt qui gratia diuina commouente, peccati aculeum sentiens, nullo humano pudore retrahatur, quin mox posita omni dilatione accedat eum, à quo sperat conscientia

a Peccatricis virtutes.

Isa. 43.

Ioan. 1.

Matt. 11.

conso

consolationem, & tamen apud hunc de peccatorum suorum fœditate erubescens, omnẽ humilitatem præ se ferat lachrymis dolorem testetur, piissimo affectu erga Deum commoueatur, à quo expectat peccatorum remissionem, denique iuxta Apostoli præceptum, sicut exhibuit membra sua seruire immunditiæ & iniquitati, ita eadem exhibeat seruire iustitiæ in sanctificationem. Circa li-

Alabastrum. teræ autem verba sciendum, quòd alabastrum, dictio Græca, significat vas vnguentarium, factum ex alabastrite lapide marmorei generis, quem lapidẽ etiam onychen vocari, & cauari ad vasa vnguentaria, author est Plinius lib. 36. qui lapidem quidem vocat alabastritẽ: ipsum verò vas ex lapide factum, alabastrum, qualia vascula seruãdis vnguentis idonea esse scribit lib. 13. ca. 11. Dicitur autem alabastrum, ab a priuatiua particula, & verbo λαβεῖν, apprehendere interposita per pleonasmum litera ϱ, quòd ob læuorem comprehendi non possit. Sic autem dictum est alabastrum vnguenti, sicut Horatius dixit: *Nardi paruus onyx*, vt annotauit quidam in Matthæum. Quia autem dicitur, quod stans cœpit lachrymis rigare, coniicere licet triclinium more veterum in edito fuisse, ita vt stans tetigerit pedes Iesu. Caietanus verò intelligit hac locutione significari fletus magnitudinem, videlicet quòd in tantum proruperit fletum, vt priusquam seipsam inclinaret, & cùm adhuc staret, cœperit lacrymis rigare pedes eius, quos plenius rigauit, prostrata. Notandum tamen Græcè non esse participium præsens, stans, sed præteritum ἑστῶσα, vt Græca sic vertipossint: cùm attulisset alabastrum vnguenti, & stetisset iuxta pedes eius retro flens, cœpit rigare, &c. Nam Græca habent etiam κλαίουσα, flens. Itaque non est necesse intelligere quòd stando cœperit rigare. Non est autem existimandum tantam fuisse lachrymarum copiam, vt potuerint pedes Christi lauari veluti in fictula, sed tantas fuisse lachrymas, vt per eas pedes Domini sint multum humectati, vt maiores sordes ablui potuerint. Vnde dicitur, quòd rigauerit pedes Iesu, non quòd lauerit. Porrò vnguenti preciositas quo hæc mulier est vsa, ex vasis preciositate colligi potest. Solet enim vulgare & vile vnguentum reponi in vasis vilioribus, preciosum in preciosis. Hinc ergo etiam colligi satis potest non fuisse hanc mulierem plebeiam, vt aliqui putant.

VIDENS AVTEM PHARISÆVS QVI VOCAVERAT EVM, AIT INTRA SE DICENS: HIC SI ESSET. &c.] Quemadmodum in muliere ista peccatrice declaratur exemplum & vis viuæ pœnitentiæ, ita in hoc Pharisæo cognosce re licet supercilii Pharisaici arrogantiam, qua Pharisæi sibi de iustitia placentes peccatores fastidiebant & contemnebant. Cùm enim hic Pharisæus fauere debuisset mulieri tanto affectu se ingerenti, tanta modestia se deiicienti, tot indiciis testanti vitæ prioris pœnitudinem, cúmque amare debuisset Domini mansuetudinem nullum hominem à se repellentis, prouocatur contrà ad vtriusque calumniam & condemnationem, mulierem quidem adhuc condemnans esse peccatricem, Iesum verò iudicans non esse prophetam qualis ab omnibus habebatur, quòd videretur nescire quæ & qualis esset mulier quæ illum tangeret, nimirum quia ex suo ingenio iudicans Dominũ, putabat illum non admissurum mulieris huius contactum, si sciuisset qualis fuisset. Existimabant enim Pharisæi virum iustum cõtaminari colloquio & contactu peccatoris. Vide autem iudicij huius multam iniquitatem, prodeuntis ex falsa opinione mentem præoccupante. Quomodo enim contactus peccatoris iustum contaminabat, cùm omnis immunditia spiritualis à voluntate sola contrahatur? Quomodo autem peccatis hæc habenda erat, quæ tot ostendit pœnitentiæ non vulgaris signa? Et vt detur peccatoris contactum iustum contaminare, & hanc ad huc habendam peccatricem, quomodo huius contactus Iesum contaminare potuisset, qui contactu suo omnes immunditias & morbos depellere & curare potuit? Quomodo ideo non videtur propheta, quia non videtur scire qualis esset mulier quæ tangit ipsum? An propheræ est omnium hominum scire mentem, & discernere posse omnes bonos & malos? Non enim omnes prophetæ omnia occulta cognoscunt, sed quantum illis à Deo conceditur. Quomodo autẽ ideo non videtur scire qualis sit mulier, quia admittit contactum? Nam contrà quia admittit mulieris huius portentosam & inauditam continendi se rationem, nec turbatur nouitate rei & lacrymarum profusione, declarat se scire quæ & qualis sit, quídve petitum venerat. Non ergo quia peccatrix erat, aut ipsa non accedere, aut à Domino repelli debuit: sed contrà quia peccatrix erat, ideo & Dominus non sanorum, sed ægrotorum medicus, contactum eius admittendum iudicauit, & illa se ob id Iesum contingere debere putauit, vt eius contactu peccatrix esse desisteret.

ET RESPONDENS IESVS DIXIT AD ILLVM: SIMON, HABEO TIBI ALIQVID DICERE. &c.] Videiam tertio loco mirabilem Domini in respondendo prudentiam. Quia enim Pharisæus in corde suo illum iudicauit non esse prophetam, Dominus quò certissimo argumento declararet se esse prophetam, respondit ad tacitam illius cogitationem. Et quoniam iudicabat Pharisæus, non admittendam peccatricẽ ad contactum, Dominus contrà ostendit æquius à se illam admitti, quàm passus est se à Pharisæo ad conuiuium suscipi, cùm vterque illi esset debitor, vterque illius misericordia indigens, sed hæc plura & maiora dilectionis signa exhiberet. Rursum quoniam iudicabat Pharisæus mulierem esse peccatricem, Dominus contrà ostendit illam magis iustificatã Pharisæo. Itaque & suam admissionem iustam esse ostendit, & mulierem ab iniquo iudicio liberat, & Pharisaicæ superbiæ medetur, indicans illum quoque peccatorem esse, & venia indigere, & longè in dilectione superari à muliere quam præ se contemnebat. Reprehensurus autem Dominus Pharisæum qui ipsum inuitauerat, non mox in illum inuehitur, sed hospiti suo ciuiliter deferens, prius dicendi potestatem postulans, paradigma deinde proponit, sub quo re quæ gerebatur expressa, ipsemet Pharisęus sententiam pronuncians, & seipsum condemnaret, & Iesum ac mulierem absolueret. Qua in re exemplum ciuilitatis etiam viris Ecclesiasticis non negligendæ Dominus reliquit, simúlque docuit conducere nonnunquam, vt quis alium reprehensurus sub similitudine aliqua ipsam rem tegens extorqueat ab illo sententiam, qua deinde ex proprio illum ore conuincat. Est autem parabola aperta satis, nisi quòd nomen fœneratoris hîc magis accipi debet simpliciter pro mutuatore vel creditore, quemadmodum sæpe in scripturis

pturis verbum fœnerari. Græca enim dictio δανεισης vtrumque significat, & eum qui mutuat ad vsuram, & qui sine vsura: sicut δανειζω verbum significat & ad vsuram, & sine vsura mutuare. Magis autem hîc conuenit nomen creditoris, quia de beneficio remissionis debiti agitur, quale non solent fœneratores suis debitoribus conferre. Deinde vbi nos habemus verbum præsentis temporis, diligit, Græcè est verbum futurum ἀγαπήσει diliget, vt sit sensus: Ergo vter horum eum plus diliget? Nam, quis, hîc pro vter positum est. Porrò denarius genus nummi Romani est æquiualentis drachmæ Atticæ, secundum Budæum: secundum verò Robertum, paulò plus valentis, vt suo loco dicetur. In applicatione autem parabolæ, Dominus significat se esse similem illi creditori de quo parabola, qui veluti duos debitores habuit, Simonem scilicet & Mariam: quorum hæc plus dilexit Dominum, quòd maius debitum agnosceret, & sibi remitti postularet: ille verò minus, quòd minus debitum suum esse putaret. Dominus tamen parabolam, quatenus ad se spectat, humilitatis causa non apertè attingit, sed tantùm indicat se vtriusque veluti creditorem esse: apertè autem & eleganter ostendit maiorem dilectionẽ peccatricis quàm pharisæi, idque tribus pulcherrimis oppositionibus, quarum prima est: *Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lacrymis riguit pedes meos, & capillis suis terfit.* Vbi antithesis consistit in aqua, simplici scilicet & communi, & lacrymis. Deinde vis est in eo quòd non dicat, aqua pedes meos non abluisti, sed, nec dedisti eam, vt per tuos vel meos pedes mei lauari possent: vis item in eo quòd dicit, capillis suis terfit, re scilicet cuius ornatum maximè quærunt mulieres, & quàm minimè sustinent fœdari. Secunda antithesis est: *Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit osculari pedes meos.* Vbi antithesis consistit in osculatione pedum, & osculo propriè dicto, quod est oris basium, quod apud Iudæos vulgare erat amicitiæ signum. Deinde oppositio quædam significatur in eo quòd dicitur, *non cessauit osculari*: significat enim illud ne vnum quidem dedisse osculum ori, cùm hæc frequentia oscula pedibus infixerit. Quidam autem Latini codices habent deprauatè, hæc autem ex quo intrauit, cùm Græci codices habeant omnes διοὗ ἐλθεν, & Latini codices antiquissimi scripti, & impressi emendatiores, intraui. Verùm scriptor aliquis offensus sensu, primam personam in tertiam mutauit. Nam videtur incommodum habere sensum, quòd peccatrix non cessauerit osculari pedes Iesu, ex quo ipse intrauisset, cùm tempus aliquod medium fuerit inter ingressum Christi & peccatricis. Sed ideo videtur Dominus dixisse, *ex quo intraui*, vt significaret mulierem, post perceptum Domini introitum, mox sine omni dilatione accessisse ad oscula pedum, & introitum Domini in ædes Pharisæi extraneam mulierem honorasse suis osculis, quem Pharisæus suis osculis, honorare debuisset. Tertia antithesis est: *Oleo caput meum non vnxisti*, &c. vbi oppositio duplex est, inter oleum scilicet simplex & vnguentum, quod non simplex est oleum, sed oleum odoriferum, & vt in plurimum diuersorum odorum commistione confectum. Et inter caput & pedes. Notandum & illud, quòd ad contemplandam mulierem vocat Simonem, dicens: *Vides hanc mulierem*, quasi dicat: Non poteris hanc velut adhuc peccatricem auersari, & indignam meo contactu censere, si eam probè contemplatus fueris, imo te lõgè ab ea superari inuenies, si conferas tua in me officia cum eius officiis. Videsne lacrymis oppletam, sparsis capillis, prodigam vnguenti sui, prodigam osculorum, ac toto corporis habitu pœnitentis imaginẽ præ se ferentem? quomodo ergo vt peccatricem aspernaris? Videsne quot indiciis suum in me amorem testetur, ac tuum amorem quantopere superet? quomodo ergo meo contactu indignam censes, qui te non indignum putas me hospitẽ habere?

PROPTER QVOD DICO TIBI, REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA, QVONIAM, &c.] Circa hanc Domini conclusionem duplex occurrit difficultas non parua. Primò enim applicatio parabolæ videtur exigere conclusionem inuersam, hanc scilicet, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam in parabola dictum est, maiorem dilectionem consequi debere in eo cui maius debitum remissum est. Hîc verò in applicatione dicitur, remissionem magni debiti consequi dilectionis magnitudinem: rursumque in sequenti sententia quæ huic opponitur, significatur dilectio consequi remissionem. Nõ enim dicitur, qui autem minus diligit, minus ei remittitur, sed, *cui minus dimittitur, minus diligit.* Deinde quomodo ideo remittuntur ei peccata quia dilexit, cum remissio peccatorum sit gratuita, nec possit obtineri humano merito? Quomodo item dicitur hæc per dilectionem consecuta peccatorum remissionem, cùm mox postea fidei tribuatur peccatorum remissio? dicitur enim: *Fides tua te saluam fecit.* Itaque & de veritate sententiæ est quæstio, & de conuenientia eius cum parabola. Est autem his temporibus de dilectione Dei quomodo se habet ad iustificationem hominis, hoc est remissionem peccatorum, duplex error natus: quorum alter manifestè refellitur per hanc sententiam, sed videtur iuuari per parabolam, alter contrà refellitur per parabolam, & probari videtur posse per hanc conclusionem. Nam Bucerus cum suis dicens iustificationem hominis non consistere in infusa aliqua homini iustitia, sed in sola imputatione meritorum Christi per fidem, asserit dilectionem sequi iustificationem tanquam affectum eius. Cui sententiæ patrocinari videtur parabola, repugnat autem hæc conclusio à Domino illata. Pighius verò in libro de controuersiis, contendit dilectonem Dei se habere ad iustificationem, tãquam dispositionem proximam, quam mox consequatur in homine iustificatio: quæ sententia videtur posse probari per hanc Domini conclusionem, sed repugnat parabolæ qua Dominus vsus est. Non dissimilis sunt sententiæ hodie quidam doctores, asserentes charitatem, (quam ex Augustino nihil aliud esse volunt quàm bonam voluntatem) præcedere remissionem peccatorũ, quam non nisi per sacramenta conferri volunt. Secundùm quos nulla est difficultas in hac Domini sententia. Ecclesiastica verò doctrina communis habet, q̃ iustificatio non sit motus diuersus ab infusione gratiæ diuinæ, quæ est charitas, vel saltem non est sine charitate, ita vt charitas neque se habeat vt affectus consequens iustificationem, neque vt dispositio præcedens: sed sit iustificationis causa formalis, sic in ea se habens, quomodo caliditas in calefactione. Hoc ipso enim quis est iustifica-

Dilectio quomodo & habet ad iustificationem.

tus, quo illi per fidem infusa, est charitas Dei ex me A rit charitas. Sunt autem, qui quò tollant difficultates quæ sunt circa veritatem & illationem huius sententiæ, aliquid putant subintelligendum in hac sententia, hoc modo: Remittuntur ei peccata multa, vnde factum est quoniam, pro quòd, dilexit multum. Alij sic: Remittuntur ei peccata multa, quòd hinc constat, quia dilexit multum. Sed hæ interpretationes nimis sunt violentæ, vnde prædicta expositio scripturis etiam alijs conueniens, potius sequenda est. Potest autem explicatione parabolæ ad propositum Saluatoris fieri hoc modo: quemadmodum Simon tuo iudicio duorum debitorum ille merito magis dilecturus est creditorem cui maius debitum remissum est: ita in peccatrice hac & te visuenit. Hæc enim mulier, quoniam multum se debere existimauit, maiorem gratiam à me expectauit, & ob id etiam multum me dilexit, quemadmodum indiciis multis declarauit. Tu verò, qui minus te debere existimasti, gratia minore te putasti indigere, & ob id minus etiam diligis. Propter quod dico tibi, huic quidem remittuntur multa peccata, eo quòd multum dilexerit: tibi verò, quia parum diligis, parum etiam remittitur. Hac explicatione & ostenditur quomodo parabola proposito deseruiat, & dispellitur obscuritas quæ est in illatione Domini. Cùm enim inferendum fuisset, plus debentem plus diligere, & plus diligenti plus remitti: & contrà, parum debere se agnoscentem, ac paruam remissionem requirentem, parum diligere, & parum diligenti, parum remitti, Dominus, vel Euangelista, breuitati studens multa omisit, & in priori quidem parte conclusionis tantùm dicit, plus diligenti plus remitti, tacens, vnde plus dilexit: in secunda verò parte tantùm dicit, vnde parua dilectio illa in Simone sit nata, nimirum quia parum remitti sibi postulauit, tacens illam dilectionis tenuitatem causam esse remissionis exiguæ. Ex illa autem explicatione patet quomodo intelligenda sit illa sententia: *Cui autem minus dimittitur, minus diligit*, circa quam variæ alioqui oriuntur quæstiones, nempe quomodo veritas illius sententiæ constet cum eo quod Ioannes Baptista multum Deum dilexerit, cùm tamen parum sit ei remissum, vt qui parum peccauerit, & aliæ similes quæstiones aliquot. Non enim Dominũ hîc voluit generalem proferre sententiam, sed Simonem aliosque ei similes notare voluit, quòd quia parum sibi remittendum putarent, parum etiam diligerent eum à quo vel per quem remissionem expectabant. Notaturus autem Dominus Simonem, in tertia loquitur persona ciuilitatis causa hospiti suo deferens, nec acerbius inuehens in eum quem videbat non omnino malum. Itaque sensus est: Tu qui parum tibi remittendum putas, ob id parum etiam diligis: & quia parum diligis, parum etiam remittitur tibi. Quòd si autem placet sententiam hanc accipere veluti vniuersalem, oportet intelligere vt in plurimum sic fieri, vt qui pauca admisit peccata, & minori indulgentia opus habet, minus etiam diligat, segniúsque ad Deum conuertatur, & conuersus frigidius Deo seruiat. Aut secundum Caietanum intelligendum, cum cui minus dimittitur, minus etiam diligere, quantum attinet ad beneficium remissionis, quamuis ex alia causa possit magis diligere. Et tamen nonnunquam, imò frequenter fit, vt generosus animus plus diligat propter exiguam veniam, quàm alius ob magnam. Proinde prima loci huius

explicatio-

tus, quo illi per fidem infusa, est charitas Dei ex me rito Christi. Quod ergo attinet ad veritatem huius conclusionis, dupliciter responderi solet. Nam quidam intelligunt hic Dominum loqui de plena & perfecta peccatorum remissione, qua scilicet peccata remissa quod ad culpam remittuntur etiam quoad pœnam omnem. Remissionem autem pœnæ meretur dilectio magna. Alij verò intelligunt etiam hanc sententiam de remissione culpæ, & hanc tribui dilectioni tanquam causæ, non quia meritoria sit, aut disponens ad remissionem, sed quia perficit eam tanquam causa formalis, vt sic dictum sit: *remittuntur ei peccata quoniam dilexit*, quomodo diceremus, aqua desiit esse frigida, quia facta est calida. Itaque secundùm priorem intelli- B gentiam, sermo est de dilectione quæ consequitur iustificationem: secundum posteriorem, sermo est de dilectione quæ infunditur in ipsa iustificatione. Quod verò attinet ad huius conclusionis congruentiam cum parabolæ exigentia, doctè respon-

Accommodatio ceu clusionis.

det Caietanus, potuisse quidem Dominum etiam inferre, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum. Nam vtrumque verum est, & quòd remissio peccatorum multorũ sit causa multæ dilectionis, & quòd magna dilectio sit causa remissionis multorum peccatorum: sed dilectio tãquam causa perficiens remissionem, remissio verò tanquam causa disponens, & prouocans dilectionem. Prouocamur enim ad amandum eum quem C consideramus benignitate sua nobis remittere debita nostra. Quoniam ergo in materia remissionis hæc duo sese conuertibiliter consequuntur, vtrumque inferri potuit, imò vtrumque Dominus intulit. Nam in priori sententia dilectionem causam facit remissionis: in secunda verò, *cui autem remittitur*, remissionem facit causam dilectionis. Et quanquam parabola videbatur exigere vt inferretur, quoniam remittuntur ei peccata multa, ideo dilexit multum, maluit tamen Dominus inuersam facere conclusionem, vt ostenderet, similitudinem de remissione debitarum pecuniarum non per omnia coincidere cum remissione peccatorum. Remissionem enim debitarum pecuniarum amor non D perficit, sed eam tantùm consequitur ex nostra voluntate. Remissio verò peccati non perficitur sine dilectione, & dilectionem ipsam auget & prouocat. Itaque ad hoc solùm adhibita est à Saluatore parabola illa de duobus debitoribus, vt ostenderet etiam in remissione peccati, esse maiorem dilectionem, vbi est maioris debiti remissio: minorem verò, vbi est minoris debiti remissio: non autem ad hoc vt significaret dilectionem vtrobique eodem sese modo habere. Sciendum autem, quòd si secundum priorem intelligentiam sit hic sermo de remissione pœnæ, optimè conuenit verbum præsentis temporis, *remittuntur*: si verò remissione culpæ intelligatur, verbum, *remittuntur*, pro præterito accipi debet, remissa sunt, quomodo & Græca habent. Nam ἀφίωνται est præteriti temporis, E de quo dictum circa caput Concordiæ 32. Et præstat de vtraque remissione complexim accipere, vt dilectioni hîc ideo tribuatur remissio, tanquam causæ, quia ad eam concurrit & tanquam causa perficiens, & tanquam meritoria. Tollit enim inimicitiam inter Deum & homines, tollit & pœnæ reatum ex iustitia debitum pro commissis peccatis. Sic 1. Petri 4. Charitas operit multitudinem peccatorum. Et Prouer. 10. vniuersa delicta ope-

explicatio & minus habet difficultatis, & magis conuenit propoſito Domini. Porrò occaſione parabolæ Domini poteſt hìc moueri quæſtio tractata à D. Thoma in ſecunda ſecundæ quæſt. 206. art. 2. Vtrum ad amandum Deum & gratias agendum ei plus teneatur innocens, an pœnitens. Cuius quæſtionis ſolutio patet ex his quæ ſcribit D. Auguſti. libr. 2. Confeſ. capi. 7. gratiæ tuæ inquit, deputo & miſericordiæ tuæ, quòd peccata mea tanquam glaciem ſoluiſti, gratiæ tuæ deputo, & quæcunq; non feci mala. Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitum facimus amaui? Et omnia mihi dimiſſa eſſe fateor, & quæ mea ſponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quis eſt hominum qui ſuam cogitans infirmitatem, audet viribus ſuis tribuere caſtitatem atque innocentiam ſuam vt minus amet te, quaſi minus ei neceſſaria fuerit miſericordia tua, qua donas peccata conuerſis ad te? Quis enim vocatus à te ſecutus eſt vocem tuam & vitauit ea quæ me de meipſo recordantem & fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum ſanari à quo ſibi præſtitum eſt vt non ægrotaret, vel potius vt minus ægrotaret? Et ideo te tantundem, imò verò amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum lãguoribus exui, per eum ſe videt tantis peccatorum languoribus non implicari. Hæc ille.

DIXIT AVTEM AD ILLAM: REMITTVNTVR TIBI PECCATA. ET COEPERVNT QVI SIMVL ACCVMBEBANT, &c. Tempus erat vt Dominus poſtquam admonuerat & correxerat Phariſæum, iam conſolaretur mulierem. Dixit ergo ad illam *Remittuntur* (vel remiſſa ſunt) *tibi peccata*. Abſolutè dicit, *peccata*, nec iam addit, multa, ſignificare volens omnia ei ſimul remitti peccata. Non enim alia condonat Deus, alia reſeruat, ſed ſemel condonat omnia, nihil prioris vitæ imputans ex animo pœnitenti. Nam quòd prius dixit, *remittuntur ei peccata multa*, non ideo dixit multa, quaſi non omnia: ſed quòd omnia quæ ei remittebantur, eſſent multa. Cùm autem ita verba ſua Dominus hìc rurſum, quemadmodum cùm remitteret peccata paralytici, temperaret, vt apertè non ſignificarent ipſum ſibi poteſtatem remittendi peccata vendicare, tamen rurſum Phariſæi qui ſimul cum Domino accumbebant, calumniari cœperunt Dominum, & tacitis apud ſe cogitationibus obmurmurare: dicentes, Quis eſt hic, qui tantam ſibi ſumit autoritatem, vt etiam peccata remittat, quod nemo prophetarum ſibi vendicauit, cùm ſit ſoli Deo proprium, qui ſolus poteſt mundum facere de immundo conceptum ſemine? Poſſet tamen cum Caietano accipi iſtud dictum non calumnioſè, ſed admiratiuè, à diſcipulis potiſſimùm, qui fortè in conuiuio aderant, vt ſit ſenſus: Oportet hunc eſſe magnum aliquem, qui non ſolùm tollit morbos corporis, ſed etiam peccata, morbos animi. Sed probabilius eſt calumnioſam fuiſſe hanc cogitationem. Virtus autem & pondus autoritatis Chriſti in eo relucet, quòd Phariſæi iſti, ſicut & ſuprà Simon Phariſæus, etſi facta Chriſti condemnarent, tamen intra ſe condemnant, nihil audentes contra eum apertè dicere, quanquam ſermo Græcus ἐν ἑαυτοῖς anceps ſit. Accipi enim poteſt, intra ſeſe, vt cogitarint: aut inter ſeſe, vt collocuti ſint: ſed frequenter Euangeliſtæ illud, ἐν ἑαυτοῖς, vſurpant pro intra ſe, vt cùm dicitur. Quo cognito Ieſus ſpiritu ſuo quia ſic cogitarent intra ſe: eſt ἐν ἑαυτοῖς. Cùm autem Dominus horum cogноſceret cogitationes, & mulier adhuc hæreret in veſtigiis Chriſti, expectans quid ab eo facere præciperetur, rurſus Dominus illam alloquitur, magis eius animum confirmans, & pro mœſta lætam remittens domum: *Fides* (inquit) *tua te ſaluam fecit. Vade in pace.* Quibus verbis inuidiam illorum contra ſe minuere voluit, dum non ſe, ſed fidem illius ſalutis cauſam facit: & ſimul docere, quæ ſit fidei vis, vt ſic ad fidem & alij inuitarentur. Et quidem frequenter curationem morborum corporalium fidei Dominus tribuit, hìc verò etiam ſanitatem animæ, eidem fidei tribuit, eiſdem hìc vſus verbis quibus priùs ad curatam à ſe mulierem à profluuio ſanguinis: ſignificans, ſcilicet ad vtramquem curationem fidem ſimiliter concurrere. Fides autem quæ dicitur ſaluam feciſſe hanc mulierem, eſt, qua credidit Ieſum eſſe Chriſtũ, & eum qui poſſit tollere peccata, ſimul cum fiducia conſequendæ remiſſionis ab eo. Ergo cùm huiuſmodi fides etiam ſpem in ſe includat, & ſuprà Dominus remiſſa dixerit peccata propter dilectionẽ, docemur hìc remiſſionem peccatorũ non fieri, niſi concurrant fides, ſpes, & charitas, hoc eſt, non fit niſi per fidem quæ per dilectionem operatur, qualis fortè fides non erat neceſſaria in aſſequenda ſanitate corporali. Cùm autem priùs dilectioni Dominus remiſſionem tribuerit, quòd ſic propoſitum exigeret propter aſſumptam parabolam: hic iam eam tribuit fidei, propterea quòd hæc omnis ſalutis ſit origo, vtpote ex qua ſpes & charitas procedunt. Item ideo hic tribuitur fidei, quòd hæc opponitur infidelitati eorum qui intra ſe cogitabant, *Quis eſt hic qui etiam peccata dimittit?* Quod autem dicitur: *Vade in pace*, quem habeat ſenſum dictum eſt in cap. 34. Eſt enim Hebraiſmus, hunc habens ſenſum: vade iam animo conſiſtens tranquillo, quæ ob peccata tua fuiſti multum ſolicita, & multo dolore ſanciata. Theophylactus autem, quia Græca habent, πορεύου εἰς εἰρήνην, hoc eſt ad verbum, Vade in pacem, vel ad pacem, intelligit hìc poſt remiſſionem peccatorum, præcipi operationem boni & iuſtitiæ per pacem ſignificatæ ſecundùm eum vt ſit ſenſus. Vade in pacem vel iuſtitiam, hoc eſt, fac ea quæ ad pacem Dei te ducũt, & quæ te Deo conciliẽt. Verùm Græcis nonnunquam εἰς pro ἐν ponitur, vt Marci 2. καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκόν ἐστι, & auditum eſt ἐν in domo eſſet. Sic & ſuprà, Phariſæi ſpreuerunt cõſilium Dei in ſemet ipſis, Græcè eſt εἰς ἑαυτούς, pro ἐν ἑαυτοῖς. Porrò ἐν *Moralis expoſitio.* ad moralem pertinet doctrinam, obſeruandum hìc primò, *in hac hiſtoria proponi nobis in exemplum duo genera hominum*, Chriſto obſequium dilectionis exhibentium: videlicet quòd quidam, quoniam minus agnoſcunt ſe peccaſſe, aut quia etiam minus peccauerunt, minorem etiam dilectionem opere declarant: alij verò, vbi grauia & manifeſta ſua peccata cognouerunt, eaque ſibi remiſſa eſſe confidunt, feruentioris charitatis argumenta ædunt, ſuperantes mox eos qui priores Chriſtum receperunt. Secundò obſeruandum, in hoc conuiuio perſona tres fuiſſe: inter quas admirandum quoddam iudicium velut in foro quodam peractum eſt. Fuit enim Phariſæus ſeſe iuſtificans, & peccatricem mulierem condemnans. Fuit & mulier peccatrix, nihil aliud quàm ream ſe eſſe omnibus modis agnoſcens. Fuit & Chriſtus, qui inter has duas perſonas iudicem agens, hanc quidem

dem penitus absoluit illum, verò pro hac condemnat, longè alia declarans esse diuina iudicia, quàm erant Pharisaica. In qua Christi mansuetudine docentur omnes, & potissimum Episcopi ac pastores Euangelici, quanta cum mansuetudine debeant suscipere ex animo pœnitentes, eósque fouere ac consolari. In condemnato autem Pharisæo docentur hi qui sibi minus conscij sunt peccatorum, non aspernari peccatores, cùm meminisse debeant & se quoque Dei gratia opus habere, & facilè futurum vt illi Dei gratia conuersi, ipsorum vincant dilectionem & tarditatem. In peccatrice verò docentur quotquot sibi malè conscij sunt etiam de quantumuis multis & magnis criminibus, qua ratione possint peccatorum suorum remissionem & conscientiæ tranquillitatem consequi, nimirum si ad Christum veniant, idque posito omni humano pudore & dilatione, sed tamen verecundantes de admissis peccatis, lacrymis ac gemitibus dolorem testantes, ac piis officiis dilectionem in Christum declarantes, si cùm priùs contra pedes Domini steterunt, iam incipiant stare retro secus pedes Domini, parari scilicet vestigia eius insequi, si indignos se iudicantes qui caput Christi osculetur, hoc est, qui diuinitatis eius mysteriis fiant participes, pedes eius osculentur, hoc est, incarnationem eius pro nobis factam admirentur, atque eius contemplatione sese reficiant: si denique vnguento bonorum operum Christum vngant: quod tum singulariter fit, cùm pauperibus Christi nomine bene fit, qui sibi factum deputat, quicquid vni ex minimis eius fit. Quodverò ad allegoriam attinet, in duobus his qui Christo obsequium impenderunt, duo populi significati rectè secundùm Ambrosium & Gregorium intelliguntur, Iudaicus scilicet & Gentilis, idque eo magis, quòd parabola illa de duobus debitoribus Dominus hîc vsus est. Iudaicus enim populus inuitauerat ad se Christum, multis seculis clamitans: Veni Domine, noli tardare. Verùm vbi venit, nec ipsi receperunt eum, sicuti oportuit, freti persuasione falsa sanctimoniæ ex obseruatione legis concepta, & aliis salutem oblatam amplecti volentibus obstrepuerunt. Dũ enim conantur suam statuere iustitiam, iustitiæ Dei non sunt subiecti. At verò gentium populus, ad quem non venerat Iesus, quum esset præter idololatriam omni vitiorum generi deditus, nec vllam haberet fiduciam ex suis operibus, sed sibi penitus displiceret, vbi cognouit de Iesu, velut irrupit ad eum, idque in domo Pharisæi, hoc est in domo legis & prophetarum, & fidei simplicitate ac charitatis ardore consecutus est peccatorum suorum remissionem, ac Dei donum, quod Iudæi vel spreuerunt, vel frigidè amplexi sunt, studiis ardentissimis exosculatus est. Vide latius in Ambrosio & Gregorio. D. Bernardus doctè & piè explicat quid mysticè significetur triplici vnguento quod in Euangelio tribuitur Magdalenæ, nempe quòd hîc vnxit pedes, & quòd postea fudit super caput recumbentis, & quòd postremò præparauit toti corpori Christi iam sepultum, quòd sibi impendi ab ea noluit. Vide sermonem eius in festo beatæ Mariæ Magdalenæ.

† c. Quidã autẽ ex eis Δ b dicebant. † c ipse autem, σ vt vidit ‖ b & Δ b. dicebat. ‖ b. Etsi regnum in se diuidatur, nõ potest regnũ illud stare. Et si domus super semetipsã dispertiuit, ỗ potest domus illa stare. † b ous parabolis. ‖ & Δ c. S autem. ‖ c. o. dæmonia. † c o. Portos Δ c o. de mente professo. ‖ b. Nemo potest vasa fortis ingressus diripere. † b alliget † c. o. ligauerit. ∇ c. o. dispergit. ‖ a omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus, b non habebit remissionem in æternũ C. 12. 8. ‖ b non habebit remissionem in æternũ C. 6. 43.

CVRATO DÆMONIACO CÆCO ET MVTO CONFVTANtur Pharisæi. Matth. 12. Marci 3. Lucæ 11. CAPVT XLIX.

[b] *Veniunt ad domũ: & cõuenit iterum turba, ita vt nõ possent neque panẽ mãducare.* [a] *Tunc oblatus est ei dæmoniũ habens, cæcus & mutus.* [c] *Et erat eiũciẽs dæmoniũ, & illud erat mutum. Et cùm eiecisset dæmoniũ, locutus est mutus,* [a] *& curauit eũ, ita vt loqueretur & videret,* [c] *& admiratæ sunt,* [a] *& stupebant oẽs* [f] *turbæ,* [a] *& dicebãt: Nũquid hic est filius David?* [b] *Et cùm audissent Pharisæi, exierũt tenere eũ: dicebãt enim: Quoniã in furorẽ versus est* [f] † *Pharisæi autẽ* [a] *audiẽtes* [b] *& Scribæ qui ab Hierosolymis descẽderãt,* [l] *Δ dixerũt:* [b] *Quoniam Beelzebub habet, & quia* [f] *in Beelzebub principe dæmoniorũ eiũci dæmonia.* [a] *Hic non eiũcit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorũ.* [f] *Iesus autẽ sciẽs cogitationes eorũ,* [*b] *cõuocatis eis, in parabolis* Δ[1] *dixit eis:* [b] *Quomodo potest satanas satanam eiũcere?* ‖[1] *Omne regnũ diuisum contra se desolabitur: & omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit': [sed]* [c] *domus supra domum cadet.* [b] *Et si sanatas consurrexerit in semetipsum,* [a] *& si satanas satanam eiũcit, aduersus se* † [c] *diuisus est.* [c] *Si autẽ & satanas in seipsum diuisus est,* [f] *quomodo* [a] *ergo* [f] *stabit regnum eius,* [c] *quia dicitis in Beelzebub me eiũcere dæmonia?* [*b] *Non poterit stare, sed finem habet.* Δ [f] *Et si ego in Beelzebub eiũcio* ‖ *dæmones', filij vestri in quo eiũciunt? Ideò ipsi iudices vestri erunt.* † *Si autem ego in* [a] *spiritu* [& *] [c] *digito* [f] *Dei eiũcio* Δ *dæmones, igitur peruenit in vos regnum Dei.* ‖ [c] *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere', nisi priùs* † *alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet?* [c] *Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior illo superueniẽs, vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quibus confidebat, & spolia eius distribuet* [f] *Qui non est mecum, contra me est: & qui nõ* † *congregat' mecum,* Δ *spargit.* [a] *Ideo* [b] *amen* [c] *dico vobis,* [b] *quoniam* ‖ [b] *omnia dimittentur filijs hominum peccata & blasphemiæ* [b] *quibus blasphemauerint:* [a] *spiritus autẽ blasphemia nõ remittetur.* ‖ *Et quicunque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei:* [c] *qui autem* [a] *dixerit cõtra Spiritum sanctum* [& *] [b] *blasphemauerit in Spiritum sanctum,* ‖ [c] *non remittetur ei* ‖ *neque in hoc seculo, neque in futuro,* [b] *sed reus erit æterni delicti, quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.* ‖ [a] *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui cùm sitis mali? ex abundãtia enim cordis os loquitur. Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala. Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent*

dent rationem de eo in die iudicij. Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis. [c] *Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo.* [a] *Tunc respondérũt ei quidam de Scribis & Phariſæis dicentes: Magiſter, volumus à te ſignum videre.* [c] *Turbis autem concurrentibus,* [*a] *respondés* † [f] *cœpit dicere* [a] *illis:* [f] *Generatio* [c] *hæc generatio nequam eſt,* [a] *mala & adultera:* [f] *ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ.* [c] *Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis: ita erit & filius hominis generationi iſti.* [a] *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* [f] *Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione* Δ*iſta', & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plus quam Ionas hîc. Regina Auſtri ſurget in iudicio cum* † *viris generationis huius', & condemnabunt* Δ *illos', quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hîc.* [c] *Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio: ſed ſupra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuũ lucidum erit: ſi autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit. Vide ergo ne lumen quod in te eſt, tenebræ ſint. Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum,*] *& ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.* [f] *Cùm* [a] *autem* [f] *immũdus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca* † *arida', quærens requiem, &* Δ *non inuenit. Tunc dicit': Reuertar in domum meã vnde exiui. Et veniens', inuenit eam* [a] *vacantem, ſcopis mundatam* [a] *& ornatam.* [f] *Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores ſe, &* † *intrantes habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.* [a] *Sic erit & generationi huic peſſimæ.*

† a Qui † a aut 4.16.24 B.8.64. Δ c.o. hac c.o Iona. † a generatione iſta. Δ a.eam A.5.39. B 4.51. C.8.51. A.6.43. † c.o. inquoſa. Δ c. non inueniens dicit. c.o.cum venerit † c.o. ingreſſi.

ET VENIVNT AD DOMVM, ET CONVENIT ITERVM TVRBA, ITA VT NON POSSENT, &c.] Imprimis hîc rurſum conſtituendus eſt ordo aliquot capitum ſequentium. Itaque non licebat præcedentibus ſubiungere quæ vel apud Matthæum, vel apud Lucam poſt ſuperiora ſequuntur. Nam apud Matthæum quidem in principio cap. 12. narratur de reprehenſione Phariſæorum, propterea quòd diſcipuli in ſabbatho vellerent ſpicas, & rurſum de altera eorundem, quòd in ſabbatho Dominus ſanaſſet manum aridam. Verùm hæc duo cõtigiſſe ante habitum ſermonem illum prolixum, qui dicitur ſermo in monte, ſupra ex Marco & Luca probatũ eſt. Apud Lucam verò in capite 8. ſequenti ſequitur, quomodo Chriſtus circuierit ciuitates & caſtella, & quomodo cõgregata ad ipſum turba multa, propoſuerit parabolam ſeminantis. At hanc parabolam ex Marco, & apertius ex Matthæo videtur propoſuiſſe Dominus poſt curatum illum dæmoniacum, de quo Matth. 12. & diſputationem quę illius miraculi occaſione habita eſt à Domino cõtra Phariſæos. Nam poſt hęc omnia quę habentur in Matthæo, vſque ad finem capit. 12. ſequitur in principio cap. 13. In illo die exiens Ieſus de domo ſedebat ſecus mare. Et ſubijcitur parabola ſeminantis cum aliis multis. Quem eundem ordinem ſeruauit & Marcus. Ex quo Marco ſatis conſtat oportere, antequam alia quędam hîc ſubiiciantur, hoc loco inſerere totam illam narrationem Matthæi, quę eſt à medio cap. 12. vbi incipit commemorare miraculum curati dæmoniaci, vſque ad finem capit. 13. vt tunc demùm deinceps ſubiungatur miſſio duodecim Apoſtolorum, quam deſcribit Matthæus cap. 10. Nam Marcus poſt deſcriptam electionem duodecim Apoſtolorum in monte factam, ſubiungit Chriſtum venìſſe iterum in domum cum ſuis, & confutaſſe Phariſæos, calumniãtes per virtutẽ dæmonis ipſum pellere dæmones: ac deinde eundem narrationis ordinem cum Matthæo proſequitur, donec eò perueniat, vt dicat Dominum poſtquam circuiſſet caſtella, miſiſſe Apoſtolos binos & binos, niſi quòd interponit curationem dæmoniaci in regione Geraſenorum, & mulieris hæmorrhoiſſæ, & reſuſcitationem filię Archiſynagogi, quę omnia ante ſermonem in monte, & electionem duodecim Apoſtolorum contigiſſe priùs oſtenſum eſt. Et alioqui etiã certum eſt totam illam narrationẽ Matthæi à medio cap. 12. vſque ad finem 13. ponendam ante miſſionem apoſtolorum. Nam poſt reditum Apoſtolorum ſtatim ea cõtigiſſe quæ Matthęus narrat capit. 14. euidentiſſimum eſt ex Marco & Luca, vt nõ poſſit cap. 14. Matthęi ſic coniungi cum capite 13. vt nihil in medio ſit inſerendum ex Matthæo. Hoc autem miraculum curationis dæmoniaci, & diſputatio hinc nata, ſcripta ſunt à Luca capit. 11. etiam poſt miſſionem 70. diſcipulorum, ſed ſic, vt nullum ſignificet ordinem vel tempus. Dicit enim: *Et erat ejiciens dæmonium, & illud erat mutum.* Non dicit autem, & poſt hæc erat, &c. Quare Lucæ narratio nihil obſtat huic noſtro contextui. Nec putandum aliud eſſe miraculum de quo Lucas, & de quo Matthęus, quanquam ille dęmonium mutum tãtum dicat, hic verò mutum & cęcum. Nam quę ſequũtur dicta à Phariſęis & à Chriſto, manifeſtè ſatis oſtẽdunt vnum & idem eſſe miraculum. Vnde dęmoniacus iſte, quem mutum dicit fuiſſe Lucas, diuerſus eſt ab illo cuius meminit Matth. cap. 9. in cap. Concordię 35. vt & ibi dictum eſt. Hic enim dęmoniacus, non tantùm mutus, ſed & cęcus fuit. Chryſoſtomus verò etiam ſurdum fuiſſe intelligit. Nam dictio κώφος, quę hoc loco eſt apud Matthęum & Lucam, Gręcis & ſurdum ſignificat & mutum. Sed pro muto debere hîc accipi, patet ſatis manifeſtè ex eo quod dicitur: *Et cùm eiecciſſet dæmonium, locutus eſt mutus.* Quibus verbis etiã ſignificatur, quòd cęcitas & ſermonis impedimentum non fuerit in hoc homine aut naturaliter, aut ex alio ſimili defectu, ſed tantùm ex præſentia dęmonis, qui illi & oculorum vſum & linguę ſuſtulit, atque ob id dęmonium illud Lucas mutum vocat, quòd ſ. in homine illo non loqueretur & hominem illum mutum faciſſet. Tria ergo ſimul in hoc homine perpetrata ſunt miracula. Nam poſſeſſus à dęmone liberatur, cęcus videt, & mutus loquitur. Non enim ex parte tantùm Dominus curat, vt expulſo dęmone, relin-

queret ea impedimenta quę oculis & linguę dęmō attulerat, ſed expulſo priùs dęmone ſimul etiam & impedimenta ſuſtulit. Quo & oſtenſum eſt quomodo ſpecialiter Dominus electos ſuos è dæmonis poteſtate liberet, qui quandiu ab illo poſſidentur, nec vident, nec audiunt, nec loquuntur quæ recta ſunt, nimirum quòd expulſo priùs dæmone, & lumen fidei aſpicere eos facit, in laudes Dei tacētia priùs ora laxat. Porro obſeruanda eſt triplex hominum diuerſitas ab Euangeliſtis ſignificata, quorum vna pars Dominum propter ſuam doctrinam & miracula eſt admirata, reliquæ verò duæ in Domino ſunt ſcandalizatæ. Vulgus enim & turbæ quę Ieſum priùs familiariter non nouerant, nec ſcripturarum ſcientia aut opinione ſanctitatis ſibi placebant, admirabantur Dominum, & filium Dauid, hoc eſt, Meſſiam eſſe facilè crediderūt. Cognati verò Chriſti (eos enim ſignificat Marcus cùm dicit, *& cùm audiſſent ſui*, vbi pro ſui, Græcè eſt *οἱ παρ' αὐτοῦ*, id eſt, qui ex illius erant familia aut cognatione) ob familiaritatem quam cum ipſo habuerant, nihil magnificum de ipſo ſentire valentes, quòd experti eſſent ipſum priùs communem vixiſſe vitam, & à reliquis nihil differentem, cùm audirent quæ de ipſo nuntiabantur inſolita eſſe, & ſupra modum humanarum virium, furore quodam & dęmone agi dixerunt, atque hinc fieri vt noua atque inaudita doceat & faciat. Itaque quoniam erant cognati, iuxta leges humanas putabant eſſe ſui officij, vt mentis impotem & à ſpiritu quopiam arreptum cohiberēt, metuentes fortè etiam ne rebus per Ieſum nouatis, tota ſimul cognatio perderetur & profligaretur, cùm meritò hi Chriſtum primùm ſuſcipere debuiſſent, vt qui eius innocentiam à puero cognouiſſent, & eius gloria magnificè erant illuſtrandi & cohoneſtandi. Phariſæi ſimiliter & Scribæ, quorum illi ſibi placebant ſanctitatis opinione, hi ſcripturarum intelligentia, & ipſi quoque, cùm primi debuiſſent agnouiſſe, vt cuius vita & doctrina omnis ſanctitatis erat exemplum, & cui ſcripturæ teſtimonium perhibebant, contra Dominum inuidia ſunt commoti, adeo vt non vererentur miraculū illud quod vulgus admirabatur, aſſcribere poteſtati dæmonis, grauius certè peccantes quàm cognati. Siquidem illi vulgari potius craſſitudine peccabant, quàm impietate, quòd ſcilicet nihil præclari de Ieſu ob familiaritatem ſentire poſſent. Hi verò inuidia & odio excæcati dolebant ſuam gloriam Chriſti gloria obſcurari. Et illi quidem non tam in miraculis offenſi videntur, quàm in nouitate doctrinæ, quæ multos poſſe trahebat. Solent enim furioſi & amentes noua & inſolita loqui, quæ nunquam didicerunt, & nouitate illa rudem plebem ad ſe trahere. Phariſæi verò & ſcribæ miracula apertiſſima calumniabantur, & quoniam negare non potuerunt quin humanis viribus maiora eſſent quæ Dominus fecit expellendo dæmones, nec tamen voluerunt diuinæ virtuti aſſcribere, dæmoniacæ virtuti attribuunt, aſſerentes eum potentem & inſignem aliquem dæmonē habere, in quo, hoc eſt, per cuius virtutem eiiciat dæmones. His docemur duo maximè obſtitiſſe, quo minus Chriſtus ab omnibus agnoſceretur, nempe quorundam cùm Ieſu familiaritatem in præcedentibus annis, & ſuperbiam quorundam ſibi placentium in ſanctitate & ſcripturarum intelligentia, ac ſuam gloriam apud homines quærentium: quæ duo etiam omni tempore ſemper obſtiterunt & obſtant, quo minus egregius aliquis veritatis prædicator à quibuſdam recipiatur, & in pretio ſit. Docemur item in Chriſto, non debere eos qui Chriſtum ſequentes virtutis & perfectionis viam amplectuntur, ob hominum calumnias diſcedere à via ſemel arrepta. Nam & eos ferè duplices calumniæ conſequuntur, ſimiles duabus his calumniis quas hic Chriſto legimus irrogatas. Quidam enim eos velut inſanos reputant, alij verò, qui peiores ſunt, eos calliditate quadam diabolica, nempe hypocriſi, vti clamitant. Qui enim contemptis rebus omnibus terrenis, atque ipſa tota vita cœleſtem philoſophiam toto pectore amplectuntur, inſani videntur iis, quibus nihil ſapit niſi terrenum, & caducum. Qui patrimonium infundit in vſus pauperum, inſanit ei, qui vitæ præſidium in diuitiis collocauit. Qui ob Euangelium volens ſemet in exilium, paupertatem, cruciatus, ac mortem immittit, ſpe fœlicitatis æternæ, furit ei, qui poſt hanc vitam non credit eſſe vitam fœliciorem piis. Qui ſpernit principum ac populi honores, vt gloriam aſſequatur apud Deum, inſanit his qui verè inſaniunt, largitionibus, fraudibus, per fas nefaſque regnum ac dignitates mox eripiendas ambientes. Rurſum alij, qui huiuſmodi opera negare non poſſunt in ſpeciem eſſe bona, calumniari ea ſtudent, veluti ſiniſtra intentione & hypocriſi diabolica fiant, dum nolunt illos videri & haberi ſe meliores. Porrò Marcus Scribas, qui Chriſtum calumniabantur in principe dæmoniorum eiicere dæmonia, dicit ab Hieroſolymis deſcendiſſe, ſiue ſignificare volens hos præcipuos fuiſſe Scribarum, quos ob inſigniorem legis cognitionem oportuiſſet magis ex factis Ieſu intelexiſſe illum eſſe Chriſtum, ac ſic horum impietatem exaggerans, ſiue ſignificans illos ob id è Hieruſalem deſcendiſſe in Galilæam, vt populum quem audierant bene affici Ieſu, & in magna multitudine illum ſequi, ab eo auerterent. De Beelzebub autem, qui hîc à Scribis vocatur princeps dæmoniorum, quidam abſurdam habent ſententiam. Exiſtimant enim nomen hoc, quoad primam eius partem, nempe Beel, deriuatum à Belo patre Nini regis Aſſyriorum, à cuius imagine facta à filio creditur probabiliter orta idololatria, ac ea occaſione factum putant, vt omnia idola ab illo Belo nomen ſortirentur, quamuis pro diuerſarum regionum varietate nomen illud ex parte ſit mutatum, ita vt Babylonij dicerent Bel, alij Beel, alij Baal. Sciendum enim quòd nomen hoc quod tam variè profertur, vnum ſit, & purè Hebraïcum, quod pro diuerſitate punctorum nunc Beel, nunc Baal (quæ vera eſt lectio) legitur, & ſignificat propriè maritum vel Dominum, ideoque dij gentium hoc nomine appellati ſunt, quòd domini eſſent illarum gentium à quibus colebantur. Pro diſtinctione autem diuerſorum idolorum quæ colebantur ab aliis & aliis gentibus, huic nomini varia opponuntur, ita vt dicatur Baalphegor, vel Beelphegor, Deus ſcilicet Moabitarum, qui tamen in Numeris etiam abſolutè dicitur Baal. Sic Baalberith, nomen idoli, Iudicum 9. Sic & Beelzebub, Deus erat Accaronitarum, vt patet ex primo Reg. capite quarto, interpretaturque hoc nomen, idolum muſcæ. Nam zebub muſcam ſignificat. Itaque, vt inquit Hieronymus Iudæi principem dæmonio-

rum

rum ex ſpurciſſimi idoli appellabant vocabulo, qui A
rectè muſca dicitur, quia exterminat ſuauitatem o-
Eccle.10. lei. Nomen autem Baal abſolutè poſitum in ſcripturis, nonnunquam ſignificat ſingulariter Deum Tyriorum & Sidoniorum, vt cùm in 3. & 4. lib. Regum fit mentio de Baal, quem colebat Achab in gratiam vxoris ſuæ Iezabel, quæ fuit filia regis Sidoniorum. Nam, teſte Ioſepho, Baal erat Deus Tyriorum. Quod autem Lucas dicit: *Et alij tentantes, ſignum de cælo quærebant ab eo*, perpræoccupationem dictum eſt ab eo. Ex Matthæo enim conſtat, quando à Domino ſignum tale quæſierint.

f IESVS AVTEM SCIENS COGITATIONES EORVM, *b* CONVOCATIS EIS, IN PARABOLIS DIXIT. Quamuis Phariſæi & Scribæ de Domino non ſolùm malè cogitarent, ſed etiam apud populum calumniarentur, & dicerent in principe dæmoniorum eum eiicere dæmonia, dicitur tamen Dominus ſcire cogitationes eorum, & ipſis cogitationibus reſpondere, quia quod huiuſmodi dicebant non aliundè ſciuit quàm quia ſciuit eorum cogitationes: deinde quia perpendit quo animo hæc dicerent, nimirum vt populum auerterent ab ipſo. Proinde quandoquidem calumnia hæc non in ſuam tantùm perſonam recidebat, ſed & blaſphemia erat in Deum, & ad populi ſubuerſionem vergebat, non potuit Dominus eam ſilentio præterire, ſed validis & variis rationibus calumniæ huius abſurditatem oſtendere voluit. Vtitur autem quatuor potiſſimum rationibus, quæ omnes penè à communibus & popularibus exemplis ſunt deſumptę. His enim apud populum veritas erat manifeſtius aperienda. Prima ergo ratio deſumpta eſt ab experta frequenter & ab omnibus cognita inſtabilitate regni, vel domus diſſidiis & ſeditionibus diuiſæ, habetque hunc ſenſum, Experientia ipſa paſſim docet, omne regnum, quamuis bene munitum ac firmum fuerit, mox collabi & deſolari, ſi factionibus inteſtinis diuiſum fuerit. Et quid de regno loquor? Adeò nihil eſt ſtabile vbi regnat ſeditio, vt nec ciuitas, nec priuata quidem domus diu conſiſtere poſſit, ſi mutuis odiis inter ſe diſſideant inhabitantes. Diſcordia enim & D
priuatum & publicum regnum mox deſtruitur. Si ergo, quemadmodum vos calumniamini, ſatanas ſatanam eiicit: conſequitur dæmones inter ſeſe ſeditionibus diuiſos eſſe: quod ſi verum eſt, iam ſatanas ipſe ea aget quæ ad proprij regni deſolationem faciunt, cùm tamen ipſe callidiſsimè & ſtudioſiſsimè regnum ſuum confirmare adlaboret, cùm omnibus ſuis in hoc vnum conſpirans, vt hominibus dominetur, eóſque ſibi ſubiectos detineat. Ex hac explicatione patet quomodo intelligi debeat illud quod pro inconuenienti Dominus infert: quomodo ergo ſtabit regnum eius? Quoniam enim illud non videtur inconueniens, eo quòd Chriſtus venerit ad deſtruendum regnum diaboli, hinc E
videtur in illa ratione aliquid eſſe difficultatis, intelligúntque quidam ideo inferri tanquam inconueniens, *non ſtabit regnum eius*, quòd regnum diaboli debeat perſtare ex parte vſque ad conſummationem ſeculi. Nam hunc ſenſum indicat Hieronymus. Alij intelligunt non de regno quo diabolus hominibus dominatur, ſed quo dominatur ſubiectis ſibi dæmonibus. Alij rurſum intelligunt Dominum non velle inferre hîc aliquid tanquam inconueniens, ſed ex falſa Phariſæorum calumnia, inferre id quod verum erat, nempe regnum diaboli mox caſurum. Sic enim intelligit quidam in Paraphra. & Diuus Auguſtinus ſermone 11. de verbis Domini. Sed ſimplicius fuerit cum Theophylacto ſuper Lucam intelligere, quemadmodum prius eſt indicatum, vt Dominus pro inconuenienti intelligatur inferre, ſatanam ipſum ſuum regnũ deſtruere velle, quod omnibus modis ſtudet ſtabilire. Verùm contra hanc rationem obiici poſſet ſatanam eiicere ſatanam, non ob diſcordiam aliquam quæ inter eos eſſet, ſed magis ob mutuam concordiam, vt hac ratione homines in errore aliquo vel pertraherent, vel detinerent: quomodo ſcribitur Apollinarius Magus varia feciſſe miracula, & inter ea etiã dæmones eieciſſe. Ad quod primò dici poteſt, hac ſola ratione Dominum non putaſſe ſe calumniæ Phariſæorum ita reſpondiſſe, vt nihil contrà obiici poſſet: vnde & alias ſubiungit rationes, quibus diluitur quod contra primam rationem obiici poſſet. Oſtendit enim in ſequentibus ſe nihil habere commune cum ſatana, imò planè ab illo diſſidere, vt non poſsit dici inter ipſum & dæmones quos expulit, eſſe aliquam colluſionem. Secundò dicendum, Dominum etiam hac ratione ſatisfeciſſe calumniæ Phariſæorum. Illi enim dixerunt Dominũ non virtute cuiuſlibet dæmonis, ſed principis dæmoniorum eiicere dæmonia, quo ſignificabant cõtrarietatem quandam inter dæmones, & quòd ſuperior inferiorem etiam inuitum expelleret. Si autem dæmones aliquando cedunt dæmonibus ex colluſione aliqua, non iam poteſtati cedunt inuiti, nec tam expelluntur quàm ſponte exeunt, & ideò exeunt, vt eos quos poſſederant, & alios etiam plures firmius poſſideant, in errore aliquo firmiter detentos. Porrò quod hoc loco legimus apud Lucã: *& domus ſuprà domum cadet*: Græcè eſt, οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. Præpoſitio autem ἐπὶ ponitur & in præcedẽti ſententia: *Omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur*, vbi ea præpoſitio manifeſtè ponitur pro cõtra, ſicut & apud Marcum, cùm legimus: *Si regnum in ſe diuidatur, non poteſt regnum illud ſtare. Et ſi domus ſuper ſemetipſam diſpartiatur*, in vtraque ſententia, pro in & ſuper, eſt ἐπὶ, pro contra. Vnde ſicut apud Marcum, ſuper, apud nos pro contra accipiendum eſt: ita & apud Lucam, vt illorum verborum, *Domus ſuprà domum cadet*: ſit ille ſenſus, qui ex Marco colligitur apertè: *Domus ſi ſit contra ſeipſam, cadet.*

f ET SI EGO IN BEELZEBVB EIICIO DÆMONES, FILII VESTRI IN QVO EIICIVNT?] Hæc ſecũda eſt ratio qua iam manifeſtius Phariſæos refellit, dum oſtendit vnum idémque opus in ſe calũniari eos quod in aliis laudarent, & diuinę virtuti aſcriberent, ſatis iam etiam ſignificans vnde calumnia hęc proficiſcebatur, nimirum quòd non ex ignorantia veritatis, ſed ex ſola malignitate & inuidia. Per filios Iudęorum dęmonia etiam eiicientes, quidam intelligunt Apoſtolos ex Iudęorum ſtirpe progenitos, quos intelligunt non ſimilem paſſos calumniam ob dęmonum eiectionem, qualem pertulit Dominus, quibus bene competit quod ſequitur: *Ideo & ipſi iudices veſtri erunt.* Sedebunt enim ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Matt. 19.
Iſraël. Rectius autem per iſtos filios intelliguntur exorciſtæ gentis Iudaicę, qui & ante Chriſtum fuerunt apud Iudęos, ex inſtitutione Salomonis, quales fuerunt illi, de quibus Act. 19. ſeptem filij cuiuſ-

dam. Secundæ principis sacerdotum. De Salomone A enim sic scribit Iosephus antiq. libr. 8. cap. 2. Præstitit autem ei Deus vt etiam contra dæmones artem ad vtilitatem hominum & eorum curas ediscret, & incãtationes instituit, quibus ægritudines soleant mitigari. Modos etiam coniurationum, quibus obstricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inuenit: & hæc cura hactenus apud nos multum prævalere dignoscitur. Et subiungit exemplum à se visum, Vidi etenim, inquit, quendam Eleazarum de gente nostra, præsente Vespasiano, & eius filiis & tribunis, alioque simul exercitu, curantem eos qui à dæmonibus vexabantur. Modus autem medicinæ fuit huiusmodi: Intulit naribus eius qui à dæmonio vexabatur annulum, haben- B tem subter signaculum radicem à Salomone monstratam, deinde dæmonium per nares odorantis abstraxit, & repentè cecidit homo. Postea coniurauit eum, iuramentum obiiciens Salomonis, ne ad eum denuò remearet, id est, cantica quæ ille composuit dicens super eum. Volens autem satisfacere atque probare præsentibus Eleazarus, hanc se habere virtutem, ponebat ante eos aut calicem aqua plenum, aut peluim, & dæmonio imperabat, vt egressus ab homine hæc euerteret, & videntibus præberet indicium quòd hominem reliquisset. Hæc ille. De huiusmodi ergo exorcistis (qui quantum distabant à modo eiiciendi quem C Christus cum suis obseruabat, facilè patet ex prædictis) intelligendus videtur hic locus, tum quia cùm hæc diceret Christus, nondum missi fuerant Apostoli ad prædicandum, vt satis patet ex constitutione ordinis superius facta: tum quia etiam similem calumniam passuros Apostolos suos Christus pronunciat, dicens: Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? *Matt. 10.* Hi autem exorcistæ dicuntur fore iudices Iudæorum, quia per eos condemnabuntur, & declarabuntur iusto Dei iudicio condemnandi, vt qui in Christo noluerint commẽdare quod in ipsis commendauerunt. Est ergo sensus, Quomodo me per virtutem dæmonis dicitis eicere dæmones, cùm D idem opus in filiis vestris agnoscatis esse opus diuinæ virtutis? Manifestum certè hinc est vos non condemnare personam propter operis iniquitatem, sed odio personæ, ipsum opus quod in aliis laudatis. Proinde non necesse est meo iudicio condemnemini. Ipsimet enim filij vestri vos condemnabunt, dum declarabunt vestro de se iudicio quàm iniqua, maligna, & inexcusabilis sit vestra in me calumnia. Postquam autem Dominus prima ratione probauit se non in satana eiicere dæmonia, secunda verò ratione amplius etiam probauit, videlicet quòd per spiritum Dei eiiceret, per quem omnes confitebantur exorcistas Iudaicos eiicere, iam ex secunda hac ratione obiter infert & aliam E conclusionem, contrariam ei conclusioni quam statuere volebant Pharisæi. Siquidem hi asserentes ex virtute dæmonis Dominum eiicere dæmonia, volebant eum regnum dæmonis velle statuere & confirmare. Contrà ergo Dominus ex eo quod probatum est ipsum eiicere in spiritu Dei, infert, per se regnum diaboli destrui, & regnum Dei adferri, significans non solùm nullam esse dignam causam odij contra se, sed potius se omnibus modis ab ipsis amplectendum esse, & promissum regnum Messiæ, quod illi agnoscere noluerunt, iam aduenisse. Porrò pro eo quod habet Matthæus, *in spiritu Dei*, qui opponitur principi dæmoniorum, hoc est, spiritui malo, Lucas habet *in digito Dei*, quę locutio videri potest derivata ab eo quòd Magi Ægyptij, cùm non possent arte sua magica imitari Moysen & Aaron, educentes cyniphes, dixerunt: Digitus Dei est hoc. Sicuti autem in scripturis secundum simpliciorem sensum per manum & brachium Dei, significatur Dei potestas & virtus se- *Exod. 8.* cundùm sensum autem secretiorem & altiorem, ipse Dei filius, eiusdem cum patre naturæ: ita similiter dicendum est de digito Dei, quòd, secundùm primum & simplicem intellectum, significatur Dei potestas, hoc enim significare voluerunt Magi, dum dixerunt: Digitus Dei est hoc. Secundùm mysticum tamen sensum per digitum Dei significatur spiritus sanctus, quia hac appellatione designatur etiam eiusdem esse naturæ, substantię & potentiæ cum Deo, & à patre simul & filio procedere. Itaque secundùm mysticam acceptionem digiti Dei, idem est in spiritu Dei, & in digito Dei: secũdùm simplicem autem acceptionem, etsi non idem sit omnino spiritus Dei & digitus Dei: tamẽ coincidunt, in spiritu Dei eiicere, & in digito Dei eiicere. Vnde rursum significatur spiritum Dei eandem habere cum Deo potentiam. Cæterùm Dominus hac locutione vtens, videri potest insinuasse Scribarum malitiam, vt qui digitum Dei agnoscere noluerunt, quem agnouerũt magi Ægyptiaci. Regnũ autem Dei Hieronymus indicat accipi posse vel pro ipso Christo, quomodo & Chrysostomus accipit, vel pro ipsa scriptura sacra & doctrina Euangelica, de qua dicitur: Auferetur à vobis regnum, & dabitur genti faciẽti fructus eius. Rectius tamen accipitur in ea significatione quam propriam habet, & in scripturis frequẽtem pro eo, s. regno quod Ioannes & Christus prædicauerunt venisse, dicentes: Appropinquauit regnum cœlorum. Verùm quæri potest quomodo Christus ex eo inferat venisse iam inter Iudæos regnum Dei, cùm & ante Christum exorcistæ Iudęorum eiecissent dęmonia in spiritu & digito Dei. Ad quod dicendum, Dominum ex eo velle inferre aduentum regni Dei, quòd passim tam multos eiiceret dæmones. Eo enim demonstrabatur diaboli regnum iam noua & insolita ratione destrui, ac proinde contrà Dei regnum nouo iam modo incipere apud homines. Deinde corporalis & sensibilis illa dæmonũ eiectio ad hoc fiebat, vt per eam omnes intelligerent ipsum esse eũ qui ex animis hominum venerat eiecturus dæmones, per incredulitatem & peccatum dominantes mentibus hominum, ac ob id infert regnum Dei venisse, non solùm ob sensibilem illam dæmonum eiectionem, sed multò magis ob spiritualem, quam illa sensibilis adumbrabat.

cAVT QVOMODO POTEST QVISQVAM INTRARE IN DOMVM FORTIS, ET VASA, &c.] Tertia hæc est ratio, posita ob omnibus tribus Euangelistis, qua non solùm probatur id quod præcipuè erat probandum: videlicet satanam non eiicere satanam, sed etiam peruenisse iam in Iudæos regnum Dei, quod proximè præcedit, vnde bene Matthæus continuando subiicit: *Aut quomodo*, &c. pro eo quod est, Alioqui nisi sic sit quemadmodum dixi: quomodo potest, &c. Potest autem hæc ratio paraphrasticè sic explicari: Eiicere me in spiritu Dei dæmonia, &

perue-

peruenisse in vos, sublato dæmoniorum regno, Dei regnum, vel ex his cognoscere possetis, quæ experientia ipsa docet solere accidere inter duos duces sibi contrarios, vtrosque potentes, vtrosque feroces, & quibus omnis fiducia in armis sita est. Quamdiu enim potens aliquis armatus contra hostes suos custodit aulam suam, in tranquillo & in tuto sunt omnia quæ possidet in aula sua. Quòd si autem alius fortior illo superueniens diripere voluerit quæ illius sunt, id nequaquam poterit nisi prius fortem illum alligauerit, & vicerit. Tunc enim ingressus in domum, à qua prohibebatur alterius forti custodia, & arma illius auferet in quibus confidebat, & spolia ab eo direpta distribuet militibus suis. Itaque cùm simili modo videatis me ingressum in regnum diaboli, & arma eius auferre in quibus hactenus confisus est, potentiam, scilicet, & vim ipsius ac vitia, quibus contra omnes homines fortior fuit hactenus, quàm vt à quoquam superari posset, & spolia eius diripere, homines, scilicet, quos ille ceu spolia à Deo subrepta possedit, certum argumentum est, me tanquam fortiorem illo quantumuis alioqui potente, iam illum alligasse, & superasse. Vnde rursum constat me in spiritu Dei, qui solus fortior est principe dæmoniorum, eiicere dæmonia, & regnum Dei iam in vobis cœptum, noua ratione constituì, fracto regno diaboli. In hac autem parabola primùm obseruandum, Dominum comparare Satanam forti principi, qui aulam spoliis plenam custodit longo tempore in pace, se vero comparare principi fortiori. Maior
1. Ioan. 4. est enim (inquit Ioannes) qui est in vobis, quàm qui est in mundo. Nam vsque ad Domini in hunc mundum aduentum, nemo fuit sanctorum qui fortem illum principem superare posset, ac humanum genus (quod ille velut spolium quoddam vi & tyrannide vsurpatum possidebat) eripere posset è manibus eius. Secundò obseruandum, Dominum in hac parabola significare se eripere spolia diaboli, quod tamen non solùm nec potissimum dicit ob eiectionem dæmonum è corporibus obsessorum, sed multo magis quia doctrina sua multorum animos illius tyrannidi eximebat, ad fidem & virtutem eos instituens, cuius spiritualis liberationis specimen quoddam fuit corporalis dæmonum eiectio. Iam ingressus in regnum diaboli, quamuis communiter intelligatur ingressus Christi in hunc mundum, rectius intelligetur manifestatio Christi per prædicationem & miracula. Tunc enim veluti ingressus est in regnum diaboli ad diripiendum & spoliandum, tuncque primùm illum cœpit alligare, & potestatem illius comprimere. Quòd autem iam tum Dominus significat se diabolum alligasse, & arma illius abstulisse, intelligendum est iam ex parte illud factum, & tunc cœptum fieri, quod postea per crucem & Apostolorum prædicationem perfectius facit. Porrò distributio spoliorum diaboli, quæ significatur facta à Christo, dum dicitur, *& spolia eius distribuet*, vel intelligenda est facta patri, cui Christus spolia illa obtulit & assignauit: vel intelligenda est facta Angelis bonis, aut Apostolis, eorumque successoribus, quibus oues suas Dominus custodiendas commisit, quanquam non oporteat omnia quæ in parabolis dicuntur, applicare rebus ad quas assumuntur, sed satis est potiores & principaliores partes applicare. Potest etiam spoliorum distributio intelligi de distributione fidelium, quorum quidam in Apostolos, alij in doctores, alij ad alia officia sunt destinati, in communem tamen omnes Ecclesiæ profectum. Quod autem ad literam pertinet, illud *spolia eius*, vel potest intelligi, spolia quæ ipse diripuit, vel spolia quæ ab eo sunt direpta.

QVI NON EST MECVM, CONTRA ME EST: &c.] Quarta hîc ponitur ratio, vt omnium breuissima, ita & efficacissima, vt qua dissoluitur quicquid contra præcedentes rationes obiici posset. Sed circa veritatem huius sententiæ occurrit difficultas. Quomodo enim qui non est cum Iesu, contra ipsum est: & qui non congregat cum eo, spargit, cùm inter hæc duo fit medium, vt quis neque cum alio sit, neque contra eum? Deinde qui conuenit hæc sententia cum ea quæ apud Lucam cap. 9. dicit Dominus de eo qui non sequebatur discipulos, & tamen in nomine Christi eiecit dæmonia? Qui non est aduersum vos, pro vobis est. Dicendum, hîc Dominum non voluisse generalem sentẽtiam pronunciare, sed, quem admodum docet Hieronymus, de diabolo dicta est singulariter hæc sententia, videturque Dominus hunc sensum voluisse significare: Diabolus, cuius virtute dicitis me eiicere dæmonia, non solùm non est mecum, sed etiam contra me est: & non solùm non congregat mecum homines, in horreum Dei, sed eosdem etiam dispergere studet per varios errores, elongando eos à Deo. Vnde ex operum diuersitate & contrarietate constat inter me & inter Satanam nullam esse concordiam. Et tamen etiam generaliter vera est hæc sententia: Qui non est mecum, contra me est, &c. eo quòd non sit medium inter amare Deum, & aduersari Deo. Quicunque enim illum non amat, necesse est mundo, diabolo, & carni seruiat, ac proinde necessariò aduersatur Deo. Itaque rectè hæc sententia, quamuis non ex præcipua intentione Domini, vsurpatur contra hæreticos & malos Christianos, Paganos & Iudæos. D. Augustinus ex hac sententia contra Pelagianos ostendit, paruulos necdum baptizatos esse aduersum Christum, quod fieri non posset, nisi ratione alicuius peccati, quia etiam, secundùm Pelagianos, non poterant esse cũ Christo, nisi per baptismum. Vide lib. 1. de peccat. merit. cap. 28.

IDEO *b* AMEN *c* DICO VOBIS, *b* QVONIAM OMNIA DIMITTENTVR FILIIS HOMINVM.] Postquam variis rationibus Pharisæorum impietatem coarguit: modò quãta sit eorum impietas, ostendit asserens eam, quòd sit in spiritum sanctum blasphemia, irremissibilem esse. Circa quem locum grauis occurrit difficultas, adeo vt D. August. sermo. 11. de verbis Domini, vbi hunc locum prolixè tractat, putet in omnib. scripturis nullam fortè maiorem quæstionem aut difficultatem inueniri. Primò enim quomodo grauior est blasphemia in spiritum sanctum, quàm in filium hominis, cùm filius hominis Christus non sit inferior spiritu sancto. Deinde quomodo blasphemia in spiritum sanctum est irremissibilis, cùm pagani quique & hæretici spiritum sanctum negantes, dum pœnitent, passim recipiantur ab ecclesia, cùm etiam scripturæ vbique doceant omnia peccata remitti pœnitentibus ex animo? Videndum ergo & quid dicatur blasphemia in spiritum sanctum, & quomodo ea sit irremissibilis. Itaq; D. Augustin.

De blasphemia in Spiritum sanctum.

Vna sententia.

Auguſt. lib. 1. ſuper ſermone Domini in monte, dubitando aſſerit blaſphemiam in ſpiritum ſanctum eſſe, cùm poſt aquitionem Dei per gratiam Chriſti, quiſquam oppugnat fraternitatem, & aduerſus ipſam gratiam, qua reconciliatus eſt Deo inuidentiæ facibus agitatur. Secundum quam acceptionem locus iſte ſatis erit ſimilis duobus illis locis quæ ſunt ad Hebræos, quorum alter eſt cap. 6. Impoſſibile eſt eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum cœleſte, & participes facti ſunt ſpiritus ſancti, guſtauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque ſeculi venturi, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam, rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei, & oſtentui habentes. Alter eſt cap. 10. Voluntariè peccãtibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis : iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, &c. Et poſt pauca : Quanto magis putatis deteriora mereri ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum dixerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit? Auguſtinus tamen lib. Retract. cap. 19. hanc ſuam ſententiam retractat, dicens addendum fuiſſe, ſi in hac tam ſcelerata mentis peruerſitate finierit hanc vitam. Proinde ſermo. 11. de verbis Domini, aliisq; multis locis vbi hunc locum tractat, videlicet in Enchirid cap. 83. & epiſt. 50. dicit, blaſphemiam in ſpiritum ſanctum quæ non remittitur vnquam eſſe impœnitentiam, quam Græci vocant ἀμετανοίαν, & duritiam cordis vſque ad finem huius vitæ, qua homo recuſat in vnitate corporis Chriſti, quod viuificat ſpiritus ſanctus, remiſſionem accipere peccatorum. Iuxta quam intelligentiam peccatum in ſpiritum ſanctum, illud erit peccatum de quo 1. Ioan. 5. Eſt peccatum ad mortem, non pro eo dico vt roget quis. Quibus verbis etiam ſignificatur peccatum quoddam quod non remittitur: vnde præcedit : Qui ſcit fratrem ſuum peccare peccatum non ad mortem, petat, & dabitur ei vita, peccanti non ad mortem. Idem Auguſtinus intelligit non ſignificari à Domino omne peccatum in ſpiritum ſanctum eſſe irremiſſibile, ſed tantùm eſſe aliquod peccatum in ſpiritum ſanctum, quod nunquam remittitur: quemadmodum cum dicitur, Si non veniſſem, & locutus eis fuiſſem, peccatum non haberent, non ſignificatur nullum eos peccatum habituros, ſed aliquod eſſe peccatum quod non habuiſſent Iudæi, ſi Chriſtus non veniſſet. Ex his autem tractationibus Auguſtini euenit vt recentiores Theologi ſex aſſignauerint ſpecies peccati in ſpiritum ſanctum, nempe deſperationem, præſumptionem, impœnitentiam, obſtinationem, impugnationem veritatis agnitæ, & inuidentiam fraternæ gratiæ. Nam duæ poſteriores ſpecies deſumptæ ſunt ex priori tractatione Auguſtini, quatuor verò primæ ex poſteriori eius tractatione: Nam qua ratione impœnitentia eſt peccatum in ſpiritum ſanctum, eadem, & deſperatio, & præſumptio, & obſtinatio, vt omittam quòd hæc in impœnitentia includuntur. Dicuntur autem hæc peccata eſſe ſingulariter in ſpiritum ſanctum, eo quòd per hæc peccata peccetur directè in ipſam bonitatem Dei, quæ appropriatur ſpiritui ſancto, ſicut patri appropriatur potentia, filio ſapientia. Vnde conſideratione appropriatorum diuinis perſonis tres faciunt non indoctè peccati ſpecies, nempe peccatum in patrem, peccatum in filium, peccatum in ſpiritum ſanctum, appellantes peccatum in patrem, quod ſit ex infirmitate: peccatum in filium, quod ex ignorantia: peccatum in ſpiritum ſanctum, quod ex certa malicia, cuius illæ ſex ſunt ſpecies. Et peccatum quidem in patrem & filium dicunt eſſe remiſsibile, quia in ſe includit aliquid quod ipſum peccatum excuſet, nempe infirmitatem vel ignorantiam : peccatum verò in ſpiritum eſſe irremiſsibile, quodammodo, non quia nullum vnquam remittitur, ſed quia nihil habet quod ipſum excuſet, & quantum de ſe eſt, meretur vt non remittatur. Vnde D. Paulus ſe dicit miſericordiam conſecutum: quia per ignorantiam perſecutus fuit Eccleſiam Dei. Hæ autem omnes tractationes etſi ſint veræ, Catholicæ & ſubtiles, tamen non conueniunt præſenti loco. Primò enim certum eſt Dominum hîc loqui non de quouis peccato, quod dici poſsit ſingulari aliqua ratione commiſſum in ſpiritum ſanctum, ſed peccato quod in verbis conſiſtit. Blaſphemia enim propriè eſt contumelia alicui verbis illata. Nec dicit, omnis qui peccauerit in ſpiritum ſanctum, ſed, *qui dixerit verbum contra ſpiritum ſanctum.* Aut, vt habet Marcus *qui blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum.* Quod non intelligendum ſit de verbo cordis, ſicut Auguſtinus intelligit, patet ex eo quod Marcus adijciat, *quoniam dicebant, Spiritum immundum habet.* Deinde ex iiſdem Marci verbis certum eſt Dominum notare voluiſſe Phariſæos, quòd in ſpiritum ſanctum peccauerint, non tamen ob impœnitentiam aut impugnationem veritatis ſemel acceptæ, aut deſperationem, aut præſumptionem, ſed quoniam ſpiritui immundo tribuebant eiectionem dæmonum factam virtute ſpiritus ſancti. Itaque magis amplexanda Hieronymi, Chryſoſtomi, Ambroſij, aliorúmque veterum expoſitio, qui intelligunt blaſphemiam in ſanctum ſpiritum eſſe eam, qua quis malitia aliqua permotus, quæ manifeſtè ſunt Dei, tribuit dæmonibus, vt erat eiectio dæmoniorum. Itaque nomen ſpiritus ſancti nõ neceſſariè hîc accipi debet, vt ſignificetur ſingulariter tertia in diuinitate perſona, & diſcretio inſinuetur inter peccatum in ſpiritum, & peccatum in patrem aut in filium. Sed nomen ſpiritus ſancti ponitur pro tota diuinitate, vt blaſphemare in ſpiritum ſanctum, ſit penè idem quod blaſphemare in Deum. Ideo autem poſitum eſt nomen ſpiritus ſancti, quòd hoc directò opponatur ſpiritui immundo, cuius virtute dicebant Dominum eiicere dæmonia. Item quòd ſpiritui ſancto propriè tribuitur in ſcripturis operatio virtutum & miraculorum. Blaſphemia autem in filium hominis, eſt qua ali qui calumniabantur Chriſtum tãquam vini potorem & voracem, amicum Publicanorum, offenſi, ſcilicet, humanitate eius, hoc eſt, blaſphemia in filium hominis fuit, qua calumniabantur facta eius humana : aut quæ ſpeciem aliquam mali videri habere poterant, qualia erant, edere cum peccatoribus, ſoluere ſabbathum, remittere peccata: blaſphemia in ſpiritum, qua facta calumniabantur quæ apertè erant diuina, tribuentes ea dæmonibus. Sicut autem quod dicitur, *omne peccatum & blaſphemia in filium hominis remittetur hominibus*: non ſic eſt intelligendum, quaſi ſemper cunctis hominibus remittatur, ſed quòd facilè remittatur, ita quod dicitur blaſphemia ſpiritus, id eſt, in ſpiritum ſanctum non remittenda, intelligendum eſt quòd regulariter non remittatur, & quòd difficulter eius venia obtineatur. Vbi notandum

Ioan. 15.

Peccata in Spiritum ſanctum.

Altera.

Tertia.

non

non dicere Dominum, blasphemia spiritus est irremissibilis, sed, *non remittetur*, non negans remissionis possibilitatem, sed euentum. Vt in plurimum enim non sequitur tale peccatum remissio, eo quòd ob criminis ipsius enormitatem qui sic peccant tradantur fere in reprobum sensum, aut quòd huiusmodi crimen ex reprobo sensu in quem traditi sunt procedat, vnde fit vt dignam non agant pœnitentiam, ac proinde nec remissionem consequantur. Tanta est enim, inquit Augustinus, illius peccati labes, vt deprecandi humilitatem non habeat qui peccauit, etiamsi peccatum suum mala conscientia & agnoscere & annuntiare cogatur cum Iuda. Aut blasphemia in filium hominis dicitur remittenda, quia venia digna est, eo quòd habeat causam excusantem, nempe infirmitatem hominis assumpti, qua offenditur quis: blasphemia verò spiritus non remittenda dicitur, quia nullam habet causam excusantem, ac proinde non meretur veniam. Theophylactus autem intelligit blasphemiam in filium hominis dici remittēdam, quia remittitur hominibus etiam sine pœnitentia: blasphemiam verò in spiritum non remittendam, quia non remittitur sine pœnitentia. Quod videtur intelligendum eum dixisse de pœnitentia seueriore. Porro hoc loco refellitur imprimis error Nouatianorum, negantium remissionem lapsis. Refellitur item error qui Origeni tribuitur, quo asseritur omnes peccatores aliquando in futuro seculo veniam consecuturos. Refellitur tertiò error negantium statum purgatorij post hanc vitam. Cùm enim dicatur hîc, quoddam peccatum neque in hoc seculo, neque in futuro remitti, manifestè satis datur intelligi, quemadmodū colligit D. Gregorius, quasdam culpas etiam in futuro relaxari. Nam si dixero, aliquem excipiens è multis, hic in futuro seculo non morietur, aut nihil dico, aut significo aliquos in futuro seculo morituros. Huic tamen intelligentiæ videtur obesse, quòd illud, *in futuro*, videatur additum esse ad exaggerationem, quasi plus sit peccatum non remitti in futuro, quàm non remitti in præsenti, cùm commune sit omnibus peccatis quæ dicuntur mortalia, vt quæ non sunt remissa in præsenti, non remittantur etiam in futuro. Sed dicendum, Dominum, cùm significare vellet peccatum hoc nullo tempore remitti, ideo post posuisse, neque in futuro, quòd futurum seculum sequatur præsens. Deinde hac conduplicatione significatur quòd sicut non remittetur hoc peccatum in præsenti seculo propter sui enormitatem: ita multo minus remittetur in futuro, quod non est seculum gratiæ sicut præsens. Non enim conueniens est eorum explicatio, qui hac duplicatione nihil aliud significatum volunt quàm quòd est apud Marcum *in æternum*. Nam hac in re non Matthæus per Marcum, sed contra Marcus, qui breuius, per Matthæum, qui copiosius scripsit, est explicandus. D. Chrysostomus alium indicat huius loci intellectum, nimirum vt illa peccata dicantur neque hîc, neque in futuro remitti, quæ & in præsenti vita & in futuro puiuntur, vt non remitti, sit puniri, & remitti sit non puniri. Sic enim habet: Nisi pœnitentiam egeritis, nec in præsenti vita, nec in futura punitionem effugietis. Vniuersorum enim hominum alij & hîc & ibi supplicia dabunt, alij in præsenti solummodo vita, alij in futura tantùm, alij nec in præsenti, nec in futuro. Et hic & ibi, vt hi de quibus nunc agitur. Nam & hîc ipsos A vlcus est, quoniam intolerabilia passi sunt à Romanis: ibi autem acerbissima eos expectant tormenta, vt Gomorrhæ ac Sodomorum ciues, aliiq; complures. Ibi verò solummodo, vt diues ille qui nec guttæ vnius aquæ dominus est. Hîc autem tantùm, vt qui apud Corinthios fornicabatur. Neque hîc verò, neque ibi, sicut Apostoli, Prophetæ. Sic beatus ille Iob, cæteriq; huiusmodi. Non enim ad punitionem aliquas passiones hic suscepерunt, sed vt clarius in passione vicisse cognoscerentur. Hæc ille. Cùm autem apud Marcum redditur ratio quare Dominus notauerit eos blasphemiæ in spiritum sanctum, & dicitur, *quoniam dicebant Spiritum immundum habet*, videtur supplendum, quoniam dicebant spiritum immundum habet, in cuius virtute eiicit dæmones. Nam alioqui simpliciter acceptum videtur esse blasphemia in filium hominis potius quàm in spiritum sanctum. Hic iam postremum operæpretium est obseruare quid circa hunc locum annotauerit D. Basilius, sic scribens in quæstionibus compendio explicatis. Ex ea quæ tunc facta est blasphemia à Pharisæis, ob quos etiam hoc iudicium prolatum est: manifestum est quòd etiam nunc, ille blasphemus est in spiritum sanctum, qui actiones & fructus sancti spiritus contrario defert, id quod plerique facimus, probum quidem sæpe vanæ gloriæ cupidum periculosè appellantes: eius verò qui bonam æmulationem ostendit, iram mētientes, & alia huiusmodi in prauis suspicionibus falsò producentes. Hæc ille. Vnde sicut intelligendum relinquitur, non tantùm crimina sex, quæ communiter dicimus peccata in spiritum sanctum, hoc nomine iuxta verbum Domini nuncupanda: ita quanquam de illis sex peccatis Dominus non sit propriè locutus, rectè tamen etiam eo nomine appellantur, quòd eis communis sit ratio & malitiæ, & irremissibilitatis, cum eo peccati genere de quo hic Dominus loquitur, quia & peculiari ratione sunt contra bonitatem diuinam ac gratiam spiritus sancti, & non facilè eorum remissio obtinetur. Eximiè etiam hæc appellatio, & irremisibilitas conuenit ipsi impœnitentiæ, ideoque mirum non est illi hunc locum D. Augustinum sæpe tribuisse, quod eo magis fecit, quia de peccato ad mortem, eoque solo loāes significat ipsum non remitti.

AVT FACITE ARBOREM BONAM, ET FRVCTVM EIVS BONVM, &c.] Locus hic dupliciter intelligitur. Augustinus enim sermo. 12. de verbis Domini: quod dicitur de arbore bona & mala, refert ad Pharisæos, vt intelligatur Dominus significare, bona eos loqui & facere debere, si modò boni esse & haberi vellent. Alioqui contra necessariò eos malos habendos, si pergerent malos fructus proferre. Itaque intelligit illud *Facite arborem bonam*, &c. esse præceptum, quo præcipitur vt & bonæ arbores simul & bonos fructus producamus. Illud verò, *facite arborem malam*, &c. non præceptum esse intelligit vt illud exigatur fieri, sed monitionem vt caueatur, vt sit sensus: Necesse est vt fateamini arborem bonam bonos proferre fructus: malam autem malos: quare necesse similiter est, vt si boni haberi velitis, bona etiam loquamini & faciatis: si verò mala loquimini, vt verè facitis, consequitur vos malæ arbori similes esse, ac frustra de iustitia vestra gloriari. Qui sensus etsi sequentibus bene conueniat, tamen coactior videtur, proinde magis

sequen

sequenda aliorum interpretatio, qui arborem bonam & fructum ad Christum referunt, in hunc sensum: Cùm iuxta communem etiam sensum de fructu dignoscatur arbor, cur vos arborem calumniamini, cuius fructum non approbare non potestis? Aut me simul cum operibus laudate, aut me tanquam arborem malam vnà cum operibus damnate. Iam verò contra, cum eiicere dæmones, reliquaq; miracula quæ facio, non possitis negare quin bona sint opera: me tamen veluti malum calumniamini. Aut secundum Hieronymum, sic paulo alitèr: Si diabolus malus est, bona opera facere non potest; si autem bona sunt quæ facta cernitis, sequitur non esse diabolum qui illa fecit, sed bonum esse eorum autorem. Neque enim fieri potest vt ex malo bonum, aut ex bono malum oriatur. Itaque Dominus post priores redargutiones rursum hîc alio argumento Pharisæorum improbam calumniam convincit, constringens eos vt notauit Hieronymus, syllogismo quem Græci vocant ἀφυκτον, hoc est, ineuitabilem. Porro post hanc parabolam de arbore bona, & mala, commodè iam subiecit Dominus, vnde hæc improba & irrationabilis calumnia proiecta sit, nimirum ex eo quòd cùm arboribus malis similes essent, non possent non malos fructus proferre, & mala loqui, eo quòd mali essent. Sanè autem Dominus, sicut & Ioannes, eos vocat progeniem viperarum, quòd in parentibus gloriarentur, significans eos nihil minus esse quam progeniem Patriarcharum & Prophetarum. Illud autem, *quomodo poteſtis bona loqui, cum ſitis mali*, simile est illi sententiæ quæ est Ierem. 3. Si mutare potest Æthiops pellem suam, & pardus varietates suas, & vos potentis benefacere, cùm didiceritis malum. Quibus sententiis significatur potius difficultas quàm impossibilitas bene faciendi vel loquendi. Illi autem sententiæ, *ex abundantia cordis os loquitur*, consonum est illud Eliu. Iob 12. Plenus sum sermonibus, & coarctat me spiritus veteris mei. Et venter meus quasi mustum absque spiraculo quod lagunculas nouas disrumpit.

DICO AVTEM VOBIS, QVONIAM OMNE VERBVM OTIOSVM, &c.] Otiosum verbum dupliciter accipitur, vt annotatum est a Chrysostomo. Nam ipse quidem verbum otiosum, intelligit verbum calumniosum & mendax, quasi vacuum veritate. Alij verò intelligunt verbum otiosum, quod vanum est, etiamsi non plane sit sceleratum. Nam inter otiosum & criminosum verbum distinguit D. Hieronymus, sic scribens: Otiosum verbum est, quod sine vtilitate loquentis dicitur, & audientis: si omissis seriis, de rebus frivolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Cæterùm qui scurrilia replicat, & cachinnos ora dissoluit, & aliquid profert turpitudinis, hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. Sic D. Grego. lib. 7. Moral. cap. 25. & rursum in lib. de cura pastorali: admonitione 15. Otiosum, inquit, verbum est, quod aut ratione iustæ necessitatis, aut intentione piæ vtilitatis caret. Et D. Basilius: Omne, inquit, verbum quod non conducit ad propositam vtilitatem, vanum & otiosum est. Et tantum est huiusmodi verbi periculum, vt etiamsi bonum fuerit, non autem ad fidei ædificationem ædificetur non propter verbi bonitatem is qui locutus est periculum effugit, sed ob id quòd non ædificet id quod dictum est, spiritum sanctum Dei contristat & offendit, &c. Secundum hanc autem verbi otiosi acceptionem: Christus quò magis terreret blasphemos Pharisæos, argumento vtitur à minori, vt sit hic sensus: Cùm tanta sit verborum hominis apud Deum ratio, vt etiam de otiosis verbis sint homines Deo reddituri rationem, quanto magis vos qui opera spiritus sancti calumniamini, reddituri estis rationem calumniæ vestræ? Porrò quanquam verbi otiosi nulla possit reddi ratio (nam ideo otiosum dicitur quòd ratione careat) dicuntur tamen de eo homines reddituri rationem, quia de eo examinabuntur, & ratio ab eis exigetur, quam quia reddere non poterunt, condemnationem accipient. Sic & Paulus dicit: Vnusquisque pro se rationem reddet Deo, hoc est, ab vnoquoque exigetur ratio propriorum dictorum & factorum. Verum si verbum otiosum dicitur omne verbum vanum, quomodo de verbo otioso ratio exigetur in nouissimo iudicij die, quando solùm *punientur mortalia crimina damnatione æterna*? Dicendum ergo, vel intelligendum hunc locum de particulari vniuscuiusque iudicio quod excipitur in morte, vel si ad nouissimum iudicij generalis diem istud referatur, intelligendum malos quidem & damnatos etiam puniendos in æternum pro venialibus peccatis quæ commiserunt, sicut perpetua quadam carnificina mentis torquebuntur, recogitantes non solùm impiè & peruersè ab eis dicta vel facta: sed etiam otiosa quæ locuti sunt verba: bonos verò quòd iam satisfecerint Deo siue per pœnitentiam, siue in purgatorio, non reddituros tum rationem otiosi verbi, nisi intelligamus ideo eos etiam reddituros rationem, quia minor erit eorum beatitudo qui plura otiosè locuti sunt. Meritò autem nos hæc Domini sententia terrere deberet qui plerunque adeò capimur ineptiis & nugis. Si autem otiosa tantùm verba in celeberrimo illo totius orbis conuentu examinabuntur, quid scurrilibus & obscœniis verbis fiet? Vbi manebunt obtrectatores, & quæque candida in nigra vertentes, aut temerè saltem proximorum famam arrodentes? Proinde bene admonuit Paulus, Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus est ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. Et nolite contristare spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Et cap. 5. sequenti: Fornicatio & omnis immunditia aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, & scurrilitas, quæ ad rem non pertinent, sed magis gratiarum actio. Comprobat autem prædictã sententiam Dominus, cùm subiicit: Ex verbis enim tuis iustificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis, cuius sensus est: Non tantùm ex operibus quisque vel iustificabitur, vel condemnabitur, sed etiam ex verbis suis, vt ne quis putet verborum non habendam rationem, vt plerique sibi persuadent. Et accipitur hîc iustificari, non pro iustum fieri, sed pro pronunciari & declarari iustum, quemadmodũ patet ex oppositoverbo condẽnandi. Porrò Theophylactus putat istud, ex verbis enim tuis, &c. esse testimonium desumptũ à Christo ex scriptura, sed ex quo scripturæ loco non aperit. Videri autem potest Theophyl. respexisse ad illud Iob. Condemnabit te os tuum, & non ego, & labia tua respõdebunt tibi. Nam & ibi præcedit de verbo otioso, cùm dicitur: Arguis verbis eum qui non æqualis tibi, & loqueris quod tibi non expedit. Quam sententiam Hebræa & Septuaginta sic habent:

Arguis

Ephes. 4.

Iob 15.

Arguis verbo quod non proderit, & sermonibus in quibus nulla est vtilitas. Aut respexit Theophylact. ad illud Prouerb. Propter peccata labiorum ruina proximat malo, effugiet autem iustus de angustia. De fructu oris sui vnusquisque replebitur bonis, & iuxta opera manuum suarum retribuetur ei. Cui simile est quod dicitur: Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala.

Prou.12.

Prou.13.

A

a TVNC RESPONDERVNT EI QVIDAM DE SCRIBIS ET PHARISÆIS, DICENTES: MAGISTER, &c.] Istos fuisse alios ab his qui calumniabantur eiectionem dæmonum tanquam factam virtute Satanæ, testatur Lucas, qui & maligno spiritu petisse signum significat, cùm dicit: *Et alij tentantes signum quærebant*, proinde quod magistrum vocant Christum, certum est per simulatam venerationem & hypocrisim eos dixisse. Illud autem, *tunc*, quod habet Matthæus, sic videtur accipiendum, vt sit sensus: Cùm iam multis & apertis rationibus calumniam primam Dominus redarguisset, nec haberent quod contradicere possent, tunc quidam Scribarum & Pharisæorum, qui æquiores videri volebant, alia ratione Christum aggressi sunt, animi furore dissimulato, blandioribus verbis ipsum alloquentes, & simulantes se paratos ad credendum ipsi, si modò faceret quod iustè videbantur petere. Chrysostomus tamen illud, *tunc*, intelligi dictum ab Euangelista admirativè, quasi dicat: Tunc cùm flecti eos oportebat, cùm admirari & obstupescere, à malitia tamen non desistunt. Quod autem dicunt, *volumus*, intelligit Caietanus notari horum arrogantiam, potest tamen simplicius accipi, *volumus*, positum pro cupimus, quia sequitur: *Generatio hæc signum quærit*, &c. Porro cùm dicunt, *volumus, à te signum videre*, non est intelligendum eos simpliciter quærere miraculum aliquod. Nam & priùs frequenter, & iam tum viderant miraculum à Christo factum. Sed intelligendum, eos quærere signum aliquod, quo declararetur ipsum esse Deo charum, Messiam, & virtute Dei facere quæcunque mirabiliter faceret, quomodo Ioan. 2. dicuntur dixisse: Quod signum ostendis nobis quia hæc facis? Rursum ex Luca constat eos non qualecunque huiusmodi signum petisse, sed signum aliquod è cœlo, quod & alio tempore rursum eos petisse scribit Matth. capi. 16. & Marcus cap. 8. Quanquam enim ea ipsa opera quæ Christus fecit, testimonium euidens præberent de ipso, & quis esset, & qua virtute faceret quæcunque mirabiliter fecit: tamen aliud signum requirunt, quod præterita miracula & autoritatem Domini confirmet, idque cœleste, quasi omnia signa quæ in terris fiunt, præstigiis & diaboli virtute fieri possent, eo quòd mundi huius inferiori princeps & rector sit diabolus, signa verò cœlestia nequaquam fieri possent nisi à Deo qui cœli esset Dominus, aut quasi signa quæ Christus fecit non essent similia aut æqualia multis signis quæ è cœlo fecisse leguntur in veteri testamento prophetæ. Itaque petunt vt vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire iubeat, vel in similitudinem Samuelis tempore æstiuo contra naturam loci faciat mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere, vel manna de cœlo pluat, vt apud Moysen: aut solem sistat, vt Iosue & Esaias: aut simile aliquod signum ædat è cœlo, quasi nō illa quæ Christus fecerat, his essent maiora & vtiliora, aut quasi non possent & illa cœlestia signa similiter, & magis calumniari, & dicere ex occultis & variis æris passionibus ea accidisse, aut certè diabolica virtute ea perfecta esse, quemadmodum & fiunt aliquando. Tentantes autem petierunt huiusmodi aliquod signum, nimirum quia periculum facere voluerunt potentiæ Christi, vt si tale signum ædere non posset, iam haberent iustam occasionem calumniandi ipsum.

B

C

D

E

3. Reg. 1. 1. Reg. 12. Exod. 16. Iosue 10. Iudic 18.

b TVRBIS AVTEM CONCVRRENTIBVS, RESPONDENS AIT ILLIS: *f* GENERATIO HÆC, &c.] Quoniam Pharisæi ex variis Domini miraculis satis intelligere potuissent, si voluissent, eius autoritatem, & non pio affectu, sed animo tentandi signum cœleste petierunt. Deinde quoniam etiam Dominus noluit aliqua miracula facere ad ostentationem, & quæ hominibus nullam adferrent vtilitatem & salutem, vt qui suis miraculis voluit singulariter se declarare saluatorem esse hominum, noluit Dominus horum petitioni satisfacere, sed quemadmodum suprà in exordio prædicationis (vt scribitur Ioan. 2.) postulatus signum, promisit signum suæ resurrectionis: ita & nunc, & rursum postea tertiò idem rogatus, vt scribitur Matth. 16. Sed oritur hîc nonnulla difficultas. Quomodo enim dicitur, *non dabitur ei signum, nisi signum Ionæ Prophetæ*, cùm multa alia signa sint data à Christo, quibus Iudæi potuissent intelligere ipsum esse Messiam? Ad quod quidam respondent intelligendum esse, Dominum etsi signa multa fecerit, non tamen ea dedisse generationi malæ, quia non propter illos signa fecit, sed ad aliorum vtilitatem. Alij verò intelligunt illud, *signum non dabitur ei*, hoc modo: Non dabitur ei signum quale petunt, nempe de cœlo. Vtriq; autem intelligētiæ obsistit exceptiua particula quæ subiungitur, *nisi signum Ionæ Prophetæ*. Nam cùm id quod excipitur, comprehendi debeat sub eo à quo fit exceptio, cōsequetur significari signum Ionæ factum ad generationis malæ vtilitatem, ob quam non sint facta alia signa: aut signum Ionæ fuisse signum quale petebant Pharisæi, nempe de cœlo. Posteriori verò intelligentiæ etiam obest, q̄ postea Dominus quædam dederit signa de cœlo, quale petebant Pharisæi. Nam postea Ioan. 12. scribitur, vox de cœlo audita, dicens: Et clarificaui, & adhuc clarificabo, de qua voce Dominus, Non propter me, inquit, hæc vox venit, sed propter vos. Et rursum ascensio Christi in cœlum, ac missio spiritus sancti è cœlo, signa certè fuerunt è cœlo, apertè testificantia Iesum esse promissum Messiam. Proinde intelligendus hic locus hoc modo: Non dabitur ad petitionem generationis huius signum aliquod è cœlo quale petunt. Et dictio exclusiua, nisi, accipiēda est simpliciter pro sed, quomodo accipitur cùm dicit Paulus, Scientes quòd non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi. Sensus ergo est: Non dabitur eis petentibus signum quale petunt, sed aliquādo dabitur eis signum omnino diuersum ab eo quod petunt, nimirum non signum è cœlo: sed è profundo terræ. Aut si dictio exceptiua, nisi, proprie accipienda est, intelligendum est Dominum in hac responsione respexisse ad illud quod olim Iudæis petentibus signum, (vt scribitur Ioā. 2.) signum hoc Ionæ eis dederit: dicēs. Soluite templum hoc, & in tribus diebus reædificabo illud. Itaque sensus erit iste, qui omnium videtur conuenientissimus, Generatio hæc rursum quærit si-

Galat. 2.

gnum, ego verò dico, eis aliud signum à me non assignandum aut constituendum, præter illud quod olim eis constituit. Hoc autem est signum resurrectionis, quod vocat signum Ionæ, quia in Iona præfiguratum. Quod signum solùm Dominus petentibus Iudæis signum semper assignauit, eo quòd illud omnium efficacissimè demonstraret quisnam ipse esset, & vt prædictione huiusmodi signi re secaret probabilem occasionem scandali Iudæorum in cruce & morte sua, ac resurrectionis suæ infidelitatem. Sciebat enim Iudæos in cruce sua maximè scandalizandos, & nihil minus credituros quàm resurrectionem suam, ideoq; vtrumq; prædicendo, subtrahit iustam occasionem scandali & infidelitatis. Deinde & ideo videtur Dominus petentibus calumniosè signum, semper istud signum dedisse, vt quoniam indigni erant quorum petitioni Dominus annueret, & daret signum quale petebant, daret signum planè diuersum ab eo quod petebant, quod & certius comprobans diuinitatem Christi, minus esset calumniæ Pharisæorum expositum, & malitiæ ipsorum in se exercendæ eos commonefaceret. Porrò quomodo dixerit signum Ionæ dandum Iudæis, declaratur apud Lucam hoc modo: *Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi isti.* Apud Matthæum verò sic; *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Ex qua diuersa duorum Euangelistarum collatione patet quomodo vtriusque declaratio debeat intelligi, videlicet quòd Ionas fuit signum Niniuitis, per hoc quòd fuit in ventre ceti tribus diebus, ac deinde viuus redditus, & quòd ideo fuit in ventre ceti tribus diebus, vt esset Niniuitis signum, ipsum missum esse à Domino ad prædicandam pœnitentiam: sicque significatur etiam filium hominis ob id in sepulcro tribus diebus quieturum, ac deinde resurrecturum, vt sit signum Iudæis, ipsum missum fuisse à Deo ad prædicandam pœnitentiam. Non tamen in hoc solo est similitudo inter Ionam & Christum, sed etiam in aliis, videlicet quòd quemadmodum Ionas sponte sese tradidit in mortem pro sedanda tempestate: ita & Christus sese vltrò obtulit in mortem pro placanda ira patris. Et quomodo Ionas, relictis Iudæis sua prædicatione Niniuitas subitò conuertit: ita & Christus post resurrectionem suã, relictis obstinatis Iudæis, per Apostolorum prædicationem multas gentes ad fidem & pœnitentiam subitò conuertit. Cùm autem dicit Dominus se futurum in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus, (quæ verba multam dederunt diuersis disputandi occasionem) intelligendum est illud, *tribus diebus & tribus noctibus*, Hebraismum esse, valentem perinde ac si dixisset tantùm, tribus diebus naturalibus, quibus synecdochicè Christus fuit in sepulcro, cùm fuerit in eo vno die integro, ac duorum dierum aliqua parte. Sicut & illud, *in corde terræ*, Hebraismus est, pro eo quod est, in imo terræ, aut in ima terra: quomodo dicitur in Psalmis: Transferentur montes in cor maris, pro eo quod est, in profundum maris.

Psal. 45.

*f*VIRI NINIVITÆ SVRGENT IN IVDICIO CVM GENERATIONE ISTA, &c.] Postquam Dominus se Ionæ, & Iudæos Niniuitis comparasset, ostendit iam quanta sit diuersitas inter se ac Ionam, & inter Iudæos ac Niniuitas. Nec enim aliquis existimaret talia per Christum futura in Iudæis, qualia per Ionam contigerant Niniuitis, vt sicut Ionas illos conuertit, & ciuitas fuit liberata, ita isti post resurrectionem conuerterentur: Dominus nunc contrarium ostendit, videlicet non secuturum talem fructum in Iudæis, per se longè maiorem, & maioribus signis commendatum, qualis fructus secutus fuit in Niniuitis per Ionam, longè Christo inferiorem. Atque ob id videri potest Dominus signum resurrectionis suæ, hic vocasse signum Ionæ, cùm prius Ioan. 2. vocauerit illud resuscitationem templi, eo quòd à templo in quo illa gerebantur, sumebatur sermonis occasio, nimirum vt iam hinc desumeret occasionem declarandi impietatem & obstinationem Iudæorum, ex comparatione illorum cum Niniuitis, & suipsius cum Iona. Ex vtraque enim comparatione ostenditur quanta sit Iudæorum obstinatio & incredulitas. Niniuitæ siquidem erant Barbari & gentiles, Iudæi verò diuinis enutriti scripturis. Et illi nihil à Iona audierunt præter id tantùm: Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur, & statim ei crediderunt. Isti verò variam à Christo ac profundissimam acceperunt doctrinam, nec tamẽ crediderunt. Iam quanta erat inter vtriusque gentis prædicatores diuersitas? Ionas enim seruus tantùm erat, Christus verò dominus ipse. Ille è ceto egressus est, iste ab inferno & è terra: ille inuitus prædicauit, iste sponte: ille peregrinus erat, iste cognatus secundùm carnem: ille subuersionem prædicauit, & iste regnum cœlorum: ille nullum fecit signum, iste innumera: de illo nullus prædixit, de isto omnes Prophetæ. Proinde bene dicitur: *Et ecce plus quam Ionas hic*, hoc est, in hoc loco. Bene etiam dicitur, Niniuitas condemnaturos generationem Iudæorum, nimirum quia suis factis & pœnitentia declarabunt iustam esse Iudæorum condemnationem. Porrò ad apertiorem declarationem impietatis Iudaïcæ, addidit Dominus & aliud gentilis pietatis & religionis exẽplum, videlicet quòd ea quæ mulier erat, & gentilis, & regina, ac ob id multis negotiis occupata, tamen amore sapientiæ etiam à remotissimis terræ partibus Salomonem adierit, sola fama excitata, cùm Pharisæi veritatis & sapientiæ ex professione studiosi coram admonentem, & diuina virtute contestantem se esse filiũ Dei, non audirent. Hæc autem regina Austri ea est, quæ 3. Reg. 10. vocatur regina Saba, non illius quidem Saba quæ est in Arabia, sed alterius quæ est in Æthiopia. Duplex enim fuit Saba, cuius meminerunt scripturæ. Reginam autem hanc quæ ad Salomonem venit, Ægypto & Æthiopiæ imperasse testatur Iosephus. Æthiopia autem inter cætera insignia, insulam habet Mediauinem, fertilitate & incredibili hominum frequentia nobilem, quam Nilus ambitu suo complectitur, dictam Meroë. In hac insula vrbs est vetustissima, quæ totius Æthiopiæ regia erat, nomine Saba, quam postea Cambyses Rex denominauit Meroen, in sororis suæ memoriam, vt testatur Iosephus lib. antiqui. 2. Et Strabo libr. 17. hanc fuisse regiam Æthiopiæ commemorat his verbis: ἐφ' ἑσπέρᾳ τῆς αἰθιοπίας βασιλεύεται, ἡ μεροέ πολις, ὁμώνυμος τῇ νήσῳ id est, Est autẽ maxima Æthiopiæ regia vrbs Meroë, eiusdem nominis cum insula. Aduertendum autem Meroënos fœminis parere solitos, vt etiam testatur Strabo lib. 16. sicuti & Scythæ reginas suas habebant, & Assyrij suam Semiramidem. Secuta autem ætate

Saba duplex.

reginæ

reginæ Meroës, Cādaces appellatæ sunt, voce perinde communi illis atque Pharaonum & Ptolomæorum nomē commune fuit Regibus Ægyptiorum. Vnde Plinius de Æthiopiæ regno (scribens quomodo Neronis exploratores de eo renunciauissent) lib. 6. c. 29. sic inquit: Regnare (scilicet retulerunt) fœminam Candacem, quòd multis iam annis nomen ad reginas transiit. Hinc cùm Act. 8. Lucas memoret Eunuchum illum, quem è Isaiæ lectione edoctum Philippus baptizauit, fuisse ex aula Candaces Reginæ Æthiopum, intelligi datur, illi genti scripturarum lectionem ab ætate huius reginæ quæ Salomonem adiit, familiarem atque vsitatā fuisse, neque alia de causa Hierosolymam ceu famigeratum religione locum quotannis, quamuis dissitante itinere, visitare consueuisse.

c NEMO LVCERNAM ACCENDIT, ET IN ABSCONDITO PONIT, &c.] Adiungit superioribus Lucas duas parabolas de lucerna, quas & Matthæus in sermone illo qui dicitur sermo in monte, commemorauit, non tamen contextim, sed diuersis locis. Quarū parabolarum sensum ex his quæ circa Matthæum dicta sunt, intelligere licet, tantùm videndum quomodo proposito loco hæ parabolæ seruiant. Nam id obscurū satis apparet. Itaque Theophylactus vtranque parabolam intelligit dictam contra Pharisæos in hunc sensum O Pharisæi, mens vobis & scientiæ lumen datum est, non vt illud sub vitio occultetis, sed vt per illud & alios præluceatis, ac monstretis opera mea non esse Beelzebub, sed spiritus sancti opera. Nunc verò id nequaquam facere vultis, sed oculum mentis vestræ obscurum fecistis & obtenebratum: quē si haberetis simplicem & purum, essent & iudicia vestra ac opera similiter pura & lucida, quemadmodum cùm oculus corporis lucidus est, totum quoque hominis corpus lucidum redditur. Quia autem oculum mentis vestræ, inuidia, fastu, auaritia, cæterisque vitiis obtenebratum habetis, hinc fit vt omnia vestra cæca sint & tenebrosa. Verùm quoniam priorem illam parabolam de lucerna super candelabrum ponenda, Saluator apud Matthæum superius, & infrà apud Marcum cap. 4. Lucam capi. 8. vsurpat semper non contra Pharisæos, sed vt ostendat quid ad discipulos suos pertineat, rectius apparet secundùm alios, hanc parabolam dictam à Saluatore de seipso, vt significaret lucis suæ claritatem non occultari debuisse Iudæis, propter illorum impœnitentiam & obstinationem, de qua superius dixit: Quoniam enim obiicere quis poterat quorsum prædicaret Iudæis obstinatis, ideo videtur subiecisse hanc parabolam, ostendens ob quorundam excæcationem non supprimendam veritatem, cuius cognitio plurimos esset adductura ad salutem æternam. Lucernam enim accensam non ponendam sub modio, sed supra candelabrum, vt lumen præbeat, si non his qui ingredi domum nolunt, saltem illis qui ingrediuntur domum, aut qui sunt in domo. Quoniam autem lucernæ facta est mentio in hac parabola, ob id Dominus hinc capta occasione aliam parabolam de lucerna adiungit, qua notat Pharisæos, significans ex vitiato oculo mentis eorum proficisci tam iniqua iudicia, nec posse fieri vt bene vel loquantur vel faciant, quamdiu oculum illum non purificauerint. Vbi aduertendum de alia lucerna locutum Dominum in priore parabola, & de alia in posteriore. Siquidem in priore sermo est de lucerna cō- A muni, accensa ad illuminationem aliorum ingredientium domum: in posteriore verò sermo est de lucerna vnicuique propria, non relata ad aliorum illuminationem, sed ad proprij corporis claritatem. Nec in eo solùm differt lucerna hæc à superiore, sed etiam in illo, quòd lucerna illa solùm est lux, lucerna verò hæc potest esse lumen & tenebræ. Porrò quoniam apud nos conclusio illa, Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit: non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te, videtur esse absurda, eo quòd idem inferatur ex seipso, sciendum est Græca habere alitèr vltimam illam partem, nempe hoc modo: ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, id est erit corpus totum sic lucidum, vt cùm lucerna fulgore illuminat te, ita vt inferatur modus quo corpus erit lucidum. Proinde videri potest interpretem pro, & sicut, vertisse, vt si cum.

f DVM IMMVNDVS SPIRITVS EXIERIT AB HOMINE, AMBVLAT PER LOCA ARIDA, &c.] Parabolam hanc de immundo spiritu Lucas recenset ante responsionem Domini ad eos qui petierunt signum, sicut & exclamationem mulieris quæ subiungitur: verùm quoniam Matthæus magis videtur seruasse ordinem, & magis conuenit vt intelligatur dicta post redargutionem vtriusque calumniæ Pharisæorum, ideo hoc loco magis erat reponenda, quanquam parum referat, & superfluò quæratur quo ordine hæc dixerit Dominus. Porrò pro intellectu huius loci de spiritu immundo exeunte & redeunte, quandoquidem valdè variè tractatur, sciendum imprimis ex intentione Saluatoris, ea quæ hîc dicuntur non referenda esse ad quoslibet homines, sed ad populum Iudæorum, quemadmodum patet ex eo quod Matthæus in fine subiecit. Sic erit & generationi huic pessimæ, cuius patris omissio apud Lucam dedit quibusdam occasionem aliter explicandi hunc locum, quàm intentio Saluatoris requirit. Ex qua parte etiam patet, hunc sermonem esse parabolam vel exemplum, nec illud potissimum significare quod significare Saluator voluit, sed aliud propter quod parabola vel exemplum assumitur. Cæterùm occasionem huius parabolæ vel exempli desumpsisse videtur Saluator ex facto miraculo præcedenti, vt ex quo facto Pharisæi desumpserunt occasionem calumniandi, ex eodem Dominus desumpserit vicissim occasionem redarguendi Pharisæos, & demonstrandi pessimam illorum conditionem, & iam indicauerit ipsos potius spiritum immundum habere, quos falsò demonstrauit sibi ttibuisse spiritum immundum. Priùs autem quàm ostendatur quomodo parabola hæc proposito conueniat, ipsa parabola explicanda est, in qua duo potissimum occurrunt, quæ habent non parum difficultatis, & ob id variam diuersorum expositionem, videlicet quomodo dicatur diabolus expulsus ab homine ambulare per loca arida, ibique non inuenire requiem, cùm arida loci diabolum, vtpote incorporeum, non possit offendere. Deinde quomodo dicitur inuenire domum suam vacantem, scopis mundatam, & ornatam, ac tum ingressum rursum cum aliis, cùm dæmonibus non sit opus purgare domus & ornare, vt qui huiusmodi corporalibus non capiantur elegantiis? Itaque quoniam in his locutionibus certum est subesse tropum, plerique mysticè hæc ex-

ponunt, metaphoram scilicet intelligentes esse in his locutionibus: & per arida quidem loca intelligit Hieronymus gentium solitudines, destitutas olim ab omni humore salutarium aquarum spiritus sancti, quæ cùm Domino credidissent, diabolus non inueniens amplius locum in gentibus, reuersus est ad Iudæos, à quibus olim expulsus erat in datione legis. Domum autem vacantem, purgatam & ornatam, intelligit synagogam Iudæorum iam desertam, & Dei Angelorumque præsidio destitutam, ornatam obseruationibus legis superfluit, & traditionibus Pharisæorum. Verùm huiusmodi explicatio parabolæ, potius est applicatio parabolæ quam nuda parabolæ explicatio. Si enim sic in primo suo sensu parabola est explicanda, frustra videtur subiici à Matthæo: *Sic erit & generationi huic pessimæ.* Minus verò etiam conuenit proposito Saluatoris eorum intelligentia, qui per loca arida intelligunt corda iustorum, quæ exiccata sunt ab omni carnalis concupiscentiæ humore: per domum verò vacantem, purgatam & ornatam, conscientiam hominis, vacantem à bonis actibus per negligentiam, purgatam à pristinis vitiis per baptismum & pœnitentiam, ornatam simulatis virtutibus. Hæc enim parabolæ explicatio etsi optimè conueniat sensui morali, quo ad nostram exhortationem hanc parabolam accommodamus, non tamen conuenit intentioni Domini, tum quòd propter gentem Iudæam hæc potissimum Dominus sit locutus: tum quòd & illa explicatio non sit simplex parabolæ intelligentia, tanquam exempli ad aliud explicandi, sed mystica parabolæ applicatio nostris moribus & institutioni deseruiens. Proinde pro simplici & genuino parabolæ postea applicandæ intellectu sciendum, Dominum in duabus illis locutionibus loqui de dæmone tanquam de homine per anthropopathiam. Arida enim loca, hoc est, deserta & squalida, inepta sunt loca vt habitentur ab hominibus: domus verò vacans, purgata & ornata, non solùm est parata vt habiteturab homine, sed etiam prouocatiua & illicitiua ad sui inhabitationem. Itaq; similitudine ab hominibus mutuata significatur, quemadmodum homo non inuenit sibi requiem in locis arentibus & desertis, sed mauult in ornata domo agere: ita dæmones nullam sibi requiem inuenire, cùm ab hominibus sunt expulsi, nisi rursum inueniant hominem aliquem qui diabolo parauerit in seipso locum, eúmque veluti inuitauerit. Priori ergo illa locutione allegorica ab homine desumpta significatur, omnem habitationem immundo spiritui squalidam esse & desertam præhabitatione hominis, nec aliud malle dæmones, quàm agere apud homines vt illos infestent: posteriori verò locutione significatur, non esse diabolo locum in homine, nisi homo domum suam aliis vacuauerit, ac diabolo locum fecerit & inuitauerit: veluti si quis cupidè excepturus aliquem hospitem, domum aliis vacuauerit, tum & ornauerit: ac purgauerit, quo magis illi libeat in eam sese recipere. Quod autem dicitur, *Tunc vadit, & assumit septem*, hoc est, multos alios spiritus nequiores se, &c. intelligendum ad literam dæmonum inuenta commoda habitatione, à qua semel erat expulsus, alios multos sibi adiungere, siue quòd inuenta commoditate solus noluit frui, siue potius ne iterum ibi expellatur facilè. Iam quod ad applicationem parabolæ ad gentem Iudaïcam pertinet. Hieronymus intelligit Dominum hac parabola significare voluisse, populum illum semel à diabolo liberatum in traditione legis, iam propter suam malitiam à pluribus dæmonibus firmissimè possidendum. Chrysostomus verò duo intelligit Dominum significare, videlicet & populum Iudaïcum peius iam se habiturum sub Romanis, quod ad externas attinet calamitates, quàm vnquam priùs vel sub Ægyptiis, vel sub Assyriis, vel sub Antiocho: & secundò, eum populum à prauis spiritibus magis & firmius occupãdum, quàm vnquam priùs. Itaque paraphrasticè parabola hæc sic explicari & applicari potest: Sic erit cum generatione hac peruersa, ac si immundus spiritus pulsus ab homine, habitatione sibi percommoda, vagetur aliquãdiu per loca deserta, nec inueniat tamen vsquam requiem, vt cui omnis locus aridus sit & siccus, hoc est, incommodus habitationi suæ, extra hominem solùm: ac proinde reuertatur ad hominem vnde pulsus fuerat, inueniatque sibi apud illum locum paratum non minus commodè, quàm si quis cupidus excipere hospitem aliquem, & domum aliis vacuet, & deinde purgatam etiam ornet. Quæ commoditate reperta siue quòd ea solus frui nolit, siue cauere volens ne inde rursum pellatur, abeat, & adducat quàm plurimos alios dæmones se nocentiores, atque cum eis inuadat rursum locum pristinum. Quo sanè pacto hominis huiusmodi postrema multo erunt primis peiora, hoc est, calamitosiora & miseriora. Sic sanè & vobiscum vsuueniet, qui cùm me spiritum immundum habere calumniemini, ipsi potius ab eo possidemini, ac firmissimè possidendi estis. Cum enim olim ex Ægypto liberaremini, & ab aliis gentibus seligeremini, donati cognitione Dei per acceptam legem, expellebatur à vobis immundus spiritus. Expellebatur item à vobis, cùm à tyrannorum diuersorum oppressione, atque ab idololatria vestra & aliis peccatis vestris per prophetas & reges optimos diuinitus vobis datos liberaremini. Verùm is cum malit apud vos imperare, sicut quis maulit habitare in commoda domo, quàm vagari per deserta & arentia loca, semper quæsiuit & quærit vt pristinum apud vos locum recuperet. Eum vos illi pridem, sed nunc multo maximè non solùm permittitis, sed etiam paratis, vltro etiam illum ad vos inuitantes, ac cuncta apparantes per quæ ille commodissimè vobis dominetur, dum meæ doctrinæ ac factis fortiter resistitis ac me hospitem ac Dominum vestrum habere recusatis. Proinde futurum vt iam non solus ille, sed innumeris comitatus vos repetat, & sæuissima ac firmissima tyrannide vobis imperet, multoque calamitosiores reddat quàm vnquam, cùm & grauioribus sitis premendi externis afflictionibus, & quod his grauius est, diutina imò perpetua sitis percutiendi cæcitate, non solùm occupandi à pluribus & grauioribus vitiis, sed etiam cum minori liberationis spe. Hæc parabola sic explicata nos deterrendo docet cauendum ne & nos semel à diaboli tyrannide liberati per agnitionem Dei, rursum locum demus diabolo, qui nunquam non in hoc inuigilat, maximè vt rursum possideat eos à quibus semel pulsus est, idque adeò studiosè conatur, quasi nusquam sit alibi ei requies, sed omnia loca alia sint ei velut arida & incommoda habitationi. Quòd si voto suo compos fiat, vt locum sibi paratum & commodum apud nos rursum inueniat, iam indubiè

poten-

potentius quàm priùs occupabit, grauiorque erit pœna posteriorum peccatorum, propter quod paralytico Christus dixit: Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi contingat aliquid. Sicque valet hæc parabola per accommodationem & ad hæreticos, & ad quoslibet prolapsos in peccatum Christianos deterrendum. Quanquam autem iam dicta explicatio parabolæ, quod attinet ad mentionem locorum aridorũ, & domus vacuæ, purgatæ & ornatæ, videatur esse simplicissima & maximè genuina, nequaquam tamen superiores illæ intelligentiæ, aut aliæ aliorum planè sunt reiiciendæ. Nam frequenter Saluator videtur studiosè tales proposuisse, & nobis reliquisse parabolas, quæ vt & nobis eas seruire voluit, & non tantùm iis propter quos primùm dictæ sunt: ita etiam varium & diuersum ab eo qui conuenit primo proposito, sensum admittere possent, pro varia auditorum instructione, & accommodatione conueniente diuersis locis & temporibus.

MATRI ET FRATRIBVS CARNALIBVS PRÆFERuntur verbi Dei obseruatores. Matth. 12. Marci 3. Lucæ 11. & 8.

CAPVT L.

C.11. *b & †c. venerũt autẽ. *c mater & fratres eius.

[c] ACTVM *est autem cùm hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi:* Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimò beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. [a] Adhuc illo loquente ad turbas, ecce*† [b] veniunt' [c] ad illum* [b] mater eius & fratres,' [&] [a] stabant foris quærentes loqui ei: [c] & non poterant adire eum præ turba. [b] Et foris stantes miserunt ad eum vocantes eum. Et sedebat circa eum turba. ‖ [1] Dixit autem ei quidam [a] Ecce [b] mater tua & fratres tui foris [c] stant [c] volentes te videre, [&] †[c] quærentes' te [a] alloqui. *[1] At ipse respondens dicenti sibi ait' [c] Quæ est mater mea, & [a] qui sunt [c] fratres mei? [b] Et circunspiciens eos qui in circuitu eius sedebant, [a] & extendens manũ in discipulos suos, ‖ [c] dixit': Ecce mater mea & fratres mei.† Quicunque enim fecerit voluntatem [b] Dei [a] patris mei qui in cœlis est, [c] ipse frater meus [b] & [c] soror [b] mea [c] & mater est. [c] Mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

C.8 ‖b Et dicunt ei. c. Et nunciatum est illi. † b. quærunt. *b Et respondens eis ait. c. Qui respõdes dixit ad eos ‖b. ait † b. Qui

[a] ACTVM EST AVTEM CVM HÆC DICERET, EXTOLLENS VOCEM QVAdam mvlier, &c.] Scribis & Phariseis Dominum tentantibus & blasphemantibus mulier simplex doloque carens illum celebrat, cumq; illi nec miraculorum magnitudine commouerentur ad admirationem, hæc sola sapientiæ & efficaciæ quæ in verbis Domini percipiebatur consideratione in tãtam perducta est admirationem, vt in media turba ac hostium Christi præsentia non vereretur illum exclamando prædicare, quem audiebat Scribas & Pharisæos vituperare. Demonstratum certè etiam in hac muliere rursum, Deum spretis superbis, sapientibus & potentibus huius seculi, humiles potius eligere voluisse, quibus Euangelij veritatem aperiret, & per infirmos & stultos pudefacere potẽtes & sapientes. Sed & typus quidam Ecclesiæ gentium in hac muliere expressus est, ac commonstratum quòd Iudæorum synagoga illa docta Christũ blasphemante, stulta & contempta Ecclesia gentiũ contra calumniatricem synagogam palàm & apertè Christum & matrem eius esset prædicatura. Aptissimè autem mulier muliebri more beatificat vterum & vbera, quòd hæc sint muliebria, volens hac ratione beatificare matrem & nutricem, quæ talem ac tantum virum protulit & aluit. Porrò hac commendatione mulier ista & veram Christi humanitatem ac incarnationem confessa est, & aliquid etiam homine maius in ipso admirandum esse, ob quod beata dicenda sit eius & mater & nutrix: vnde cùm nihil dubium sit quin non ex seipsa, sed ex suggestione spiritus sancti hoc testimonium tantùm Christo perhibuerit, per hanc vocem spiritus sanctus non solùm præsentium Pharisæorũ calumniam confudit, sed & futurorum hæreticorum perfidiam, qui vel purum essent hominem asserturi, vel negaturi ipsum verum fuisse hominem, aut ex carne virginis ipsum non sibi sumpsisse carnem suam. Si enim (inquit Beda) caro verbi Dei à carne virginis matris pronunciatur extranea, sine causa venter qui eum portasset, & vbera quæ lactassent, beatificantur. Qua verò consequẽtia eius lacte creditur nutritus, ex cuius semine negatur cõceptus, cùm ex vnius & eiusdem fontis origine, secundùm Physicos, vterque vigor manare perhibeatur? Obseruandum certè & illud, quòd cùm spiritus sancti hæc fuerit vox, non parentes Iesu à muliere beatificantur, sed venter tantùm portantis & vbera lactãtis, quòd vnum tantùm in terris haberet parentem. Itaque mulier quidem muliebri more muliebria laudat, spiritus verò sanctus per eam & verã Christi humanitatem, & vnius parentis singularitatem astruit. Quid autem Dominus ad hæc? *Quinimo, Beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.* Generosè certè, de more parum semper tribuens cognationis affectu. Est autẽ: *quinimo,* (pro quo Græcè est μενοῦνγε, quod etiam verti potest, certè) coniunctio, qua non negatur quod dictum est, sed cum affirmatione dicti infertur quod est certius. Itaque non negat hoc responso Dominus matrem ob cõceptum sui & enutritionem esse beatam. Nam suprà Angelus ei dixerat: Inuenisti gratiã apud Deũ. Ecce concipies in vtero, &c. Et Elizabeth repleta spiritu sancto: Benedicta tu inquit, inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Sed confirmans mulieris sermonem, subiungit potiorem beatitudinis rationem, quæ nisi beatæ virgini competiisset, nihil ei partus Christi ad veram beatitudinem profuisset. Verùm quoniam hęc beatitudinis ratio omnibus communis diuæ virgini maximè cõueniebat, ideo quæ singulariter est beata ob partum & educationem tantæ prolis, in communi illa & certiore beatitudinis ratione, omnium etiam est beatissima. Quare beata virgo per hæc filij verba magis est

beatificata, in genere tamen, quàm fuerit in ſpecie beatificata per verba mulieris, quoniam verbis Ieſu ea laudata eſt ex parte animæ: verbis verò mulieris, ex parte corporis. Cæterùm (inquit Chryſoſtomus in Catena D. Thomæ) ſi Mariæ non proderat ſine virtutibus animæ, Chriſtum ab ea ortum traxiſſe, multò magis nobis ſiue patrem, ſiue filium, ſiue fratrem virtuoſum habeamus, nos autem abſiſtamus ab illius virtute, nequaquam hoc prodeſſe valebit. Obſeruandum autẽ quàm apta fuerit Chriſti reſponſio ad exclamationem mulieris. Illa enim occaſione verborum Chriſti, quæ audiebat, prorupit in beatificationem eius quæ illum peperiſſet & lactaſſet: ipſe verò eorundem verborum occaſione beatitudinem quam illa vni appropriauit, omnibus volentibus docet eſſe communem, conſolans hac ratione mulierem hanc & omnes præſentes, quaſi dicat: Propter ſermones quos ex me audis, ſingulariter beatam prædicas eam quę me in vtero concepit, & vberibus ſuis aluit: at verò ne tu aut quiſquã deſperet ſe nomen beati aſſequi poſſe, ego certius tibi affero, per eoſdem ſermones, propter quos illam beatam prædicas, quemlibet, ſi modò velit, beatum eſſe poſſe. Deinde & in illo reſponſionis conuenientiam conſiderare licet, quòd cùm illa beatificarit eam quæ verbum Dei corporaliter in vtero geſtauerit & aluerit, Dominus beatificat omnes qui verbum Dei ſpiritualiter in corde concipiunt, quod fit audiendo: & conceptum etiam pariunt, & veluti vberibus alunt, quod fit auditũ verbum cuſtodiendo & adimplendo. Sic enim conceptus in nobis Chriſtus veluti in lucem æditur, & in nobis, imò & à nobis quodammodo alitur. Bene autem, dicit, *qui audiunt & cuſtodiunt*, eo quòd neutrum ſine altero beatificare poſſit. Nec dicit, qui audierunt & cuſtodierunt, ſed, *qui audiunt & cuſtodiunt*, vt intelligamus ſolos perſeuerantes in audiẽdo & cuſtodiendo, eſſe beatos.

[a] ADHVC EO LOQVENTE AD TVRBAS, ECCE [b] VENIVNT [c] AD ILLVM [d] MATER EIVS.] Quanquam Lucas huius hiſtoriæ narrationem longè ante prædicta narrauit, nempe cap. 8. tamen eam geſtã poſt immediatè præcedentia patet ſatis tum ex eo quòd Marcus & Matthæus concorditer eam ſubiiciunt ſuperioribus, tum ex eo quòd Matthæus dicat: *Adhuc eo loquente ad turbas.* Proinde intelligendum, vt & Auguſtinus annotauit, Lucam nõ tenuiſſe in huius deſcriptione ordinem rei geſtæ, ſed præoccupaſſe eam, atque antè recordatam narraſſe, quam nec conuenienter hoc loco narraſſet, quòd ſimilem ſententiam iam à Domino dictam commemoraſſet, qua beatificauit eos qui audiunt & cuſtodiunt verbum Dei. Hæc enim ſimilis omnino eſt ei qua Matthæus & Marcus beatificaſſe Dominum eoſdem iam narrant. Noluit ergo Lucas eandem propemodum ſententiam, etſi eodem tempore & loco diuerſa occaſione pronunciatam, eodem loco referre, ſed diuerſis: ſicut & alij duo Euangeliſtę, id quod Lucas hoc loco dictum à Domino commemorat occaſione mulieris illius, ſubticuerunt, quòd ſimile illud eſſet cum eo quod narrandum ſuſceperunt. Porrò circa hanc hiſtoriam dicuntur à quibuſdam aliqua, dum ſinguloſ Euangeliſtas exponunt, quæ, ſi adinuicem comparentur omnium Euangeliſtarum narrationes, parum vel nihil habent probabilitatis. Chryſoſtomus enim ſcribens ſuper Matthæum, elationi tribuit, quòd fratres nomini foris ſtarent, cùm potius ingredi deberent, & audire cum turba, culpatóque eos, quaſi monſtrare voluerint quòd cum poteſtate aliqua Domino imperare poſſent. Sed hanc annotationem eſſe ſuperfluam & impertinentem, patet ex Luca, qui indicans cauſam quare foris ſtarent, dicit, *Et non poterant cum adire præ turba.* Proinde non in eo culpandi erant quòd foris ſtarent, nec ingrederentur. Rurſum D. Hieronymus exiſtimat eum qui Domino nuntiabat matris ac fratrum præſentiam ac deſiderium, non ſimpliciter nuntiare, ſed inſidias voluiſſe tendere, ac experiri vtrum ſpirituali operi carnem & ſanguinem præferret. Verùm ex Marco magis apparet ſimpliciter iſtum nuntiaſſe Domino, ſiquidem dicit fratres foris ſtantes miſiſſe ad eum qui eſi vocarent. Quare autem mater & fratres Domini, hoc eſt, conſanguinei Chriſtum acceſſerint, vt non ſatis ex Euangelio conſtat, ita variè à diuerſis dicitur. Chryſoſtomus enim putat & matrem & fratres Domini ambitione quadam commotos acceſſiſſe, & colloquium Domini deſideraſſe, vt cognoſceretur eos in talem ac tantum virum habere aliquid poteſtatis. Sed id vt de quibuſdam Chriſti conſanguineis intelligi poſſet (ſiquidem, Ioanne teſte, nec fratres Domini credebant in eum) tamen pietas nõ finit vt de ſanctiſſima ac humillima matre Domini ſentiatur, de qua Auguſt. lib. de natura & gratia ca. 30. nullam vult haberi quæſtionem cùm de peccatis agitur. Vbi obiter reſtituendus eſt locus in Auguſtino, qui planè videtur depranatus etiam in nouiſſima æditione. Sic enim legitur: De ſancta virgine Maria propter honorem Domini nullam prorſus, cùm de peccatis agitur, volo habere quæſtionem. Vnde enim ſcimus quòd ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit eum quem conſtat nullum habuiſſe peccatum? At in antiquo quodam codice Catenæ aureæ ſic legitur: Inde enim ſcimus quòd ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum ex omni parte peccatum, quòd concipere ac parere meruit, &c. Alioquin ſi legatur, vnde, & quæ, nullus videtur eſſe ſenſus, maximè cum illud, vnde, legatur ſine interrogatione, vt paſſim imprimitur. Sed ad rem. Non eſt pietati ſatis conſona ſententia illa Chryſoſtomi: Abſurda autem magis ea quæ habetur in ſecunda expoſitione ſuper Matthæum titulo Chryſoſtomi, qua dicitur: Diabolum metuentem ne Dominus perſuaderet auditoribus ſuam diuinitatem, quia dixerat: Ecce pluſquam Ionas hic, ad conuincendos ſermones eius ſubintroduxiſſe parentes eius carnales, vt per illorum præſentiam diuinitatis eius obſcuraret naturam. Alij dicunt matrem & fratres Domini: quòd iam diu ab eo abfuiſſent, vt qui habitarent in Nazareth, Chriſto magis agente in Capernaum, ex amore erga eũ, deſiderio videndi eum, & colloquendi cum ipſo, iam acceſſiſſe. In hanc enim ſententiam citatur à Thoma Titus quidam in Catena aurea. Verùm ſi præcedentia conſiderentur, maximè ea quæ Marcus dicit, nempe quòd ob multitudinem affluentis turbæ non eſſet Chriſto otium cum ſuis manducare panem, & quòd exierunt ſui tenere eum, veriſimile eſt quoſdam conſanguineorũ ob id iam adiiſſe Dominum, vt quem in furiam verſum putabant, è turba tollerent ob cauſas ſuperius dictas: matrem verò Domini, in quam pietas non finit talem cadere ſuſpicionem, cum quibuſdam fortè conſanguineis melius de Domino ſentientibus, amoris magis

gis

gis compaſsione acceſsiſſe, nimirum quòd malè illi affectu meueret à calumniantibus eum inuidis Phariſæis, quodque à laboris onere cuperet eũ alleuiare, ac ſumendi cibi occaſionem præbere. Negari tamen non poteſt quin importunitatis cuiuſdam ſpeciem habere videbatur, quòd interpellabant doctrinæ diuinæ prædicationi intentum: ſed ſi cuius mali ſpeciem interpellatio videri poterat habere, id in virgine ſaltem matre ab omni peccato liberat, & excuſat matetna pietas, niſi fortè interpellatio hæc fratribus tantùm Domini tribuenda ſit, quamuis ab Euangeliſta etiam matri tribuitur quòd fratribus Domini coniuncta eſſet.

AT IPSE RESPONDENS DICENTI SIBI AIT: QVÆ EST MATER MEA, ET QVI, &c.] Dominus velut indignatus interpellanti ſe durius reſpondit, & primùm quidem ſic reſpondit quaſi matrem ſecundùm carnem & cognatos non agnoſceret, quo doceret in negotio Euangelico non agnoſcendam aut ſpectandam cognationem carnis, nec ob vllos humanos affectus ſermonem Euangelicum interrumpi debere. Deinde verò aperit quos potius in eo negotio quod tum agebat, matris & fratrum loco haberet, nimirum diſcipulos ſuos, & quotquot Dei patris ſui voluntatem cognoſcere cuperent, & cognitam adimplerent. Quo nos docuit, vt & nos in comparatione dilectionis carni ſpiritum præferamus, ac intelligamus cognationem ſpiritualem potiorem eſſe cognatione carnali. Non ergo iuxta Marchionem & Manichæum matrem negauit, vt de phantaſmate natus putaretur, nec faſtidiuit matrem ſuam, quaſi puduerit eum ipſius & cognationis ſuæ, nec maternæ refutat obſequium pietatis, ſed ideò ſolùm illa dixit, vt Apoſtolos carnali cognationi præferret, &, vt Ambroſij verbis vtar, paternis ſe miniſteriis amplius quàm maternis affectibus debere demonſtraret. Legendum enim in Ambroſio puto miniſteriis, pro myſteriis, quomodo omnes tamen libri habent. Porrò quòd Saluator dicit, eos qui faciunt voluntatem patris ſui, eſſe fratres, ſorores, & matres ſuas, ſimpliciter ſic eſt intelligendum, vt ideo dicat fratres & matres, quòd non ſolùm eos diligat tanquam fratres & matrem, ſed quòd eos etiam fratrum & matrum loco habeat, ob cognationem ſpiritualem, quæ contrahitur cum ipſo ex adimpletione voluntatis patris cœleſtis. Vt enim per Euangelium noua eſt natiuitas, ita & noua cognatio. Subtilius, autem: Qui facit voluntatem Dei frater Chriſti eſt, quia ciuitatis patris cœleſtis iam filius factus, ac cohæres Chriſti: mater verò eſt, quia Chriſtum in corde ſuo parit & nutrit, aut prædicando in cordibus audientium infundere & generare ſtudet: quomodo Paulus ſcribens Galatis ſignificat ſe Chriſti eſſe matrem, cùm dicit: Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Chriſtus. Significatur autem etiam illa locutione, *ipſe meus frater, & ſoror, & mater eſt*, in cognatione ſpirituali nullam eſſe ſexus rationem, quod & Paulus teſtatur ſcribens Galatis, in Chriſto Ieſu non eſſe maſculum, neque fœminam, ſed omnes vnum eſſe. Cæterum in hoc facto Hilarius, Ambroſius, Hieronymus, Gregorius, & horum imitator Beda, intelligunt myſticè ſignificatum, ſynagogam per matrem & cognatos Domini denotatam, Chriſto in domo Eccleſiæ docente turbas nationum & gentium, foris ſtare, nec ob turbam gentium credentium intrare poſſe. Præoccupans enim turba gentilitatis Iudæos, ad Chriſtum ingreſſa eſt: illi verò vel gentium maximè occaſione quæ ad gratiam Euangelicam receptæ ſunt, indignati ingredi non poſſunt. Quia verò ſynagoga foris ſeſe per cuſtodiam legis ſiſtens, Chriſti ſpiritualem doctrinam interpellat, ac foras eum potius ad carnalia docenda exire vult, ob id à Chriſto nõ agnoſcitur, etſi ex ea carnem ſumpſerit, ſed fides gentium carnali conſanguinitati Iudæorum cum Chriſto præponitur.

† *b. Congregata eſt ad eũ turba multa.*
Δ *b.o. nauim.*
‖ *b. circa mare ſuper terrã erat.*
* *a Et*
† *a dicit*
c dixit
Δ *b.o. ſeminat ad ſeminãdũ*
† *c. quædam ceciderunt.*
b.o. circa
‖ *a.ea, Alia autem ceciderũt.*
b.o. aliud autem.
† *c petrã*
Δ *a. habebant.*
‖ *a. continuò exorta ſunt, quia non habebant*
‖ *a Sole, autem orto aſtuauerunt.*
† *aruerunt.*
b o. exaruit.
Δ *& quia non habebant.*
‖ *a. Alia autem ceciderunt cin*
† *a. ea*
Δ *a Alia autem ceciderunt*
‖ *a. dabãt c facit.*
† *a. aliud*
Δ *aliud*
‖ *a. aliud c. ceteriſſ.*

PROPONITVR PARABOLA SEMINANTIS.
Matth. 13. Marci 4. Lucæ 8. CAPVT LI.

[a] *IN illo die exiens Ieſus de domo, ſedebat ſecus mare,* [b] *& iterum cœpit docere ad mare.* † [c] *Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita vt* Δ *in nauiculam aſcendens ſederet* [b] *in mari* [c] *& omnis turba* ‖ *ſtabat in littore.* [c] *Cùm autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum,* * [a] *locutus eſt eis,* [b] *& docebat eos* [c] *in parabolis multa,* †[1] *& dicebat* [b] *illis in doctrina ſua* [c] *per ſimilitudinem.* [b]: *Audite* [c] *ecce* [1] *exijt* Δ *qui ſeminat ſeminare* [c] *ſemen ſuum.* [1] *Et dum ſeminat,* † *aliud cecidit ſecus viam,* [c] *& conculcatum eſt,* [1] [c] *venerunt* [1] *volucres cœli,* [c] [1] *comederunt* ‖ *illud. Et aliud cecidit ſuper* † *petroſa,* [c] *vbi non* Δ *habuit terram multam,* & ‖ *ſtatim exortum eſt, quia non habebat altitudinem terræ.* Δ *Et quando exortus eſt Sol, exæſtuauit,* [1] [c] *natum* † [1] *aruit,* Δ [c] *eo quòd non habebat radicem* [&] [c] *quia non habebat humorem.* ‖ *Et aliud cecidit inter ſpinas,* [b] *& aſcenderunt* [a] *& creuerunt* [c] *ſpinæ,* [1] *& ſimul exortæ ſpinæ* [1] *ſuffocauerunt* † *illud:* [b] *& fructum non dedit* Δ [1] *Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum* [c] *ortum* ‖ [1] *dabat fructum* [b] *aſcendentem & creſcentem, & afferebat* † [c] *vnum trigeſimum, & vnum ſexageſimum, & vnum centeſimum.* [c] *Hæc dicens clamabat,* [b] *& dicebat:* [1] *Qui habet aures audiendi audiat.* [c] *Et* [b] *cùm eſſet ſingularis* [a] *accedentes Diſcipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis?* † [b] *interrogabant* [c] *autem* [b] *eum* [c] *Diſcipuli eius* [b] *hi qui cum eo erant duodecim, &* Δ [b] *quæ eſſet hæc parabola* ‖ [1] *Qui reſpondens ait illis:* [a] *Quia* [1] *vobis datum eſt noſſe* † *myſteria regni cælorum,* [c] *reliquis autem* [c] *illis* [b] *qui foris ſunt,* [a] *non eſt datum [ſed]* [b] *in parabolis* [b] *omnia fiunt,* [b] *vt videntes videant, & non videant, & audientes audiant, &* [b] *non intelligant,* [b] *nequando cõuertãtur, & dimittantur eis peccata.* [a] *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: & qui nõ habet, & quod*

habet auferetur ab eo. Ideò in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiũt, neque intelligunt: & adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Vestri autem beati oculi, quia vident: & aures vestra, quia audiunt. Amen quippè dico vobis, quia multi prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. [b] Et ait illis: Nescitis hanc parabolam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? [a] Vos ergo audite parabolam seminantis. [c] Est autem hæc parabola: Semen est verbum Dei. [b] Qui seminat, verbum seminat. † [b] Qui autem secus viam, hi sunt [c] qui audiunt [b] vbi seminatur verbum: & cum audierint, [c] deinde [b] confestim [b] venit Δ satanas, & ‖ aufert [c] verbum [b] quod seminatum est in cordibus eorum [c] de corde illorum, ne credentes salui fiant. † [b] Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur: qui cùm audierint [b] verbum, statim [b] cum gaudio Δ accipiunt [b] illud [c] verbum, ‖ [b] & non habent radicem [b] in se, sed temporales sunt, [c] quia ad tempus credunt, [b] deinde orta tribulatione vel persecutione propter verbum, confestim scandalizantur, [c] & in tempore tentationis recedunt. † [b] Et alij sunt qui in spinis seminantur, hi sunt qui verbum audiunt, & ærumna seculi & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentia introeuntes suffocãt verbum, & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt, qui [b] audiunt verbum, & suscipiunt [&] [c] in corde bono & optimo audientes verbum, retinent, [b] & Δ fructum afferunt in patientia, [b] vnum trigesimum, vnum sexagesimum, & vnum centesimum.

† b interrogauerunt.
Δ b. parabolam. Et dicebat eis
‖ c. quibus ipse dixit
† b. mysterium regni Dei C. 10 80
† b. Hi autẽ sunt qui circa viam.
Δ c. diabolus.
‖ c. ablatum
† c. Nam qui supra petram.
Δ c. suscipiunt.
‖ & hi radicem non habent.
† c. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierũt & à solicitudinibus & diuitijs, & voluptatibus vitæ eúntes suffocantur, & nõ referunt fructum. Quod autem in terram bonam, hi sunt.
Δ b. & fructificant.
A 5. 39. C 11. 49.
† c. occultum.
Δ c. absconditũ.
‖ b. qui
* b. habet

Quæ Marcus & Lucas pluraliter, Matthæus singulari numero narrat hoc modo:

OMnis qui audit verbum regni, & non intelligit (venit malus, & rapit quod seminatũ est in corde illius) hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est, hic est qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud: non autem habet in se radicem, sed est temporalis. Facta autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuò scandalizatur. Qui autem seminatus est in spinis, hic est qui verbum Dei audit: & solicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum suffocat verbũ, & sine fructu efficitur. Qui verò in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum & intelligit: & fructum affert, & facit aliud quidem centesimũ, aliud sexagesimum, aliud verò tricesimum. [b] Et dicebat illis: Nunquid venit lucerna vt sub modo ponatur, aut sub lecto? Nónne vt super candelabrum ponatur? [c] Nemo autem lucernam accendẽs, operit eam vase, aut subtus lectum ponit: sed super candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen. [b] Non est enim [b] aliquid † [b] absconditum, quod nõ manifestetur: nec [b] factum est Δ [b] occultum quod non [c] cognoscatur & [b] in palam veniat. [b] Si quis habet aures audiendi audiat. Et dicebat illis: [b] Videte [c] ergo [b] quid audiatis. [b] In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adijcietur vobis. Qui enim habet, dabitur illi: & ‖ quicunque non habet, etiã quod † putat se habere auferetur ab eo.

† c. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierũt & à solicitudinibus & diuitijs, & voluptatibus vitæ eúntes suffocantur, & nõ referunt fructum. Quod autem in terram bonam, hi sunt.
Δ b. & fructificant.
A 5. 39. C 11. 49.
† c. occultum.
Δ c. absconditũ.
‖ b. qui
* b. habet

[a] IN ILLO DIE EXIENS IESVS DE DOMO SEDEBAT SECVS MARE, [b] ET ITERVM, &c.] Quoniam quę sequuntur Matthęus simul & Marcus superioribus subiũgũt, & Matthęus dicit, *In illo die*, ideo omnino apparet hęc consequẽter gesta esse, quanquam illud, *in illo die*, nõ necessariò sic accipi debeat, vt quæ sequũtur eodẽ die, quo præcedẽtia, facta intelligere sit necesse, cùm posset dies accipi more scripturarũ pro tẽpore. Habet autem hæc parabola seminãtis optimã connexionem cum eo quod mox dictũ est à Christo de beatitudine eorũ qui faciunt voluntatem Dei, & auditũ Dei verbum etiam custodiunt. Vnde etiã Lucas hęc cõiũxit, quanquã diuerso ordine ab aliis duobus Euãgelistis. Porrò occasio huius parabolæ videtur fuisse nimia hominum frequentia, qui accurrebant vndiq;, & de ciuitatibus properabãt ad ipsum. Voluit ergo hac parabola significare, non satis esse audisse verbum Dei, neque omnes qui illud audiunt illinc meliores fieri, sed variè illud recipi, atque in paucis suos facere fructus, idque non ex vitio seminantis aut seminis, sed ex vitio eorum qui semen excipiũt. Adiungit autem & alias etiam huic parabolæ similes, quibus omnibus natura, vis, fructus & pretium verbi Dei declaratur. Cùm autem in principio doceret adhuc in littore, vt ex Marco satis patet, postea ob nimium hominum confluxum, conscensa naui ex ea cœpit docere, quoniam à turba, premebatur in littore, & vt ab omnibus conspici & audiri posset. Mare autem istud proculdubio lacus est Genesar, in cuius littore legitur crebrò Dominus docuisse, fortè quia oportunus erat locus in quo multi conueniebant. Alioqui non caret mystica intelligentia, quòd Dominus è domo exiens, vbi paucos docere potuit, circa mare multas turbas docere cœperit, idque è naui. Nam ea re significatum est, Dominum relicta Iudæorum synagoga exiturum ad docendum gentes, è naui illa Petri, quæ fluctuare potest, mergi non potest. Quanquam enim domum illam, Ecclesiam significasse supra dixerimus, alia tamen ratione eadem domus synagogæ typum gerit. Nam Ecclesiæ quidem domum significat, si consideremus matrem & fratres Domini foris stantes, & irrumpentes Domini doctrinam: Synagogæ verò typum gerit, si consideremus paucitatem eorum qui ibi doceri poterant, & Phari-

Phariſæorum calumniam ac blaſphemiam. Pro parabolæ autem primæ literali intelligentia obſeruandum, quòd prima pars ſeminis, quæ, ſcilicet, cecidit circa viam, infructuoſa eſt duplici nomine, videlicet tum quia conculcatur ab itinerantibus, tum quia volucres cœli veniant, & auferant illud, ita vt ſemen illud nihil germinauerit, nec vel ſpem aliquam fructus dederit. Secunda verò ſeminis pars, germinans quidem ac ſpem fructus præbens, ſed ſolis calore areſcens, duplicem etiam habet cauſam ſuæ infructuoſitatis, videlicet quia non habet profundam terram in qua firmam mittat radicem, & quia non habet humorem ſufficientem, quanquam hoc ex priori conſequatur. Cuius ſeminis & illa conditio noranda, quòd ſtatim exoriatur. Loca enim ſaxea cooperta modica terra citò vegetant ſemen in herbam ex magnitudine caloris, quia calor ibi non imbibitur in profundo ſicut in reliqua terra, ſed reflectitur à ſaxo. Deinde quoniam non poteſt deorſum radices mittere, ſurſum erumpit. Nam hanc cauſam indicant Euangeliſtæ Matthæus & Marcus. Tertia ſeminis pars, quæ & ipſa exurgens ſpem dat fructus, perit ob ſpinas ſuffocantes. Quarta verò ſola pars fructum expectatum profert, ſed cum varium. Nam quædam centeſimum, quædam ſexageſimum, quædam triceſimum, hoc eſt, quædam magnum, quædam mediocrem, quædam parum fructum proferunt. Nec eſt quòd quis putet quintam etiam ſeminis proportionem apponendam, vtpote eam quæ in terram bonam cadens, pluuiæ tamen deiectu areſcit nec peruenit ad frugem. Nam de ea tantum varietate ſeminis loquitur, quæ prouenit potiſſimum ex varietate terræ in quam proiicitur, quemadmodum intentioni etiam Domini, propter quam parabola dicta eſt, omnino conuenit. Quoniam autem hæc parabola opus habet diligenti animaduerſione ad intelligendum eam, nec potuerit intelligere eam niſi cui datum eſſet, ob id Dominus ſuo more, cùm dixiſſet parabolam, clamabat: Qui habet aures audiendi audiat, hoc eſt, audiat is cui à Deo datum eſt vt audita intelligat. Quibuſdam enim non dari aures audiendi docet Moyſes, Deuter. 29. Non dedit, inquit, vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures quæ poſſint audire. Porrò diſcipuli non quidem ſtatim audita hac parabola, ſed poſtea cũ ſoli eſſent cum Chriſto, vt patet ex Marco, duo quærunt. Nam & pietate quadam commoti pro auditoribus ſoliciti quæſierunt, vt habet Matthæus, quare Dominus in parabolis loqueretur, non dubitantes illas rudi populo non eſſe intellectas, quas nec ipſi intelligebant: & deſiderio intelligendi rogant Dominum, vt teſtantur reliqui duo, quæ eſſet parabola iam dicta, hoc eſt, quid illa ſignificaret. Eſt, enim hic ponitur pro ſignificare, quemadmodum & ibi: Petra autem erat Chriſtus. Interrogatus ergo Dominus de duobus, ad vtrumque ſuo ordine reſpondet, & primùm quidem aperit quare in parabolis loqueretur turbis. Vbi aduertendum eſt, Dominum non totam reddere cauſam ob quam loqueretur per parabolas, ſed tantùm quare loqueretur in parabolis, quatenus attinet ad reprobos & deſperatos qui erant in turba. Pro varietate enim auditorum, variæ etiam ſunt cauſæ ob quas in parabolis Dominus loquebatur. Nam quod attinebat ad bonos & fideles, quales erant diſcipulis parabolis Dominus vſus eſt, vt hac ratione magis accenderet eorum animos deſiderio diſcendi, ac myſteria Euangelica dulcius menti eorum inſtillaret. Quod verò attinebat ad non omnino malos, vel ad electos, nondum vocatos tamen, proderant etiam parabolæ, tum vt non intellecta potius venerarentur, quàm intellecta faſtidirent. Quod autem pertinebat ad reprobos, quales erant Scribæ & Phariſæi turbæ permixti, ea de cauſa Dominus locutus eſt in parabolis quam hic reddit, videlicet quoniam indignis myſteria erant abſcondenda. Si autem quæratur, quare ergo in ſermone illo prolixo, qui dicitur ſermo Domini in monte, turbis Dominus tam apertè locutus eſt, ſine omni fermè parabolico ſermone? Dicendum, ibi Dominum tradidiſſe præcepta Euangelica, quæ neminem ignorare fas eſt. Hic verò differere de myſteriis regni cœlorum, ſicut ipſe teſtatur, quæ non eſt neceſſe omnes ſcire. Quoniam ergo diſcipuli quærebant, non quare in parabolis loquebatur, ſed quare in parabolis loquebatur eis, turbis, ſcilicet, quæ Domino non credebant, quas à ſe Diſcipuli ſeparabant, Dominus appoſitè non reddit rationem quare in vniuerſum veteretur parabolis, ſed tantùm quatenus pertinebat ad reprobos & infideles: hac ratione etiam demonſtrans fœlicitatem Diſcipulorum, qua præ aliis Dei munere ſunt donati. Verùm circa rationem redditam à Domino apud Euangeliſtas, eſt non parua difficultas. Primùm enim, quomodo apud Marcum & Lucam dicit Dominus ſe ideo loqui in parabolis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant? Hoc enim videtur ſignificari, Dominum noniſſe eos cernere & intelligere, quod de Deo credere impium eſt, qui non vult mortem peccatoris, ſed vt magis conuertatur, & viuat. Deinde quomodo ratio reddita apud Marcum & Lucam conuenit cum ea quæ redditur apud Matthæum: ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt? &c. Nam vt omittatur quòd rationes iſtæ diuerſæ ſunt omnino, videtur etiam poſterior priorem deſtruere. Si enim ideo Dominus loquebatur in parabolis, quia videntes non videbant, non ergo propterea vt videntes non viderent, quandoquidem iam non videbant. Ad priorem ergo difficultatem, rectè dicunt quidam, coniunctionem, vt, non accipi hoc loco vt denotet cauſam, ſed tantùm conſecutionem & euentum, quemadmodum frequenter in ſcripturis. Alij cauſam quidem denotare intelligunt: ſed cùm dicit Marcus, *ne quando conuertantur, & ſanem eos*, illud, *nequando*, pro quo Græcè eſt *μήποτε*, accipiunt pro, ſi quando, quomodo accipitur 2. Timoth. 2. Cum modeſtia corripientem eos qui reſiſtunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam, pro ſi quando vel ſi fortè. Non enim *μὴ* apud Græcos ſemper eſt negantis aut prohibentis coniunctio, ſed aliquando dubitantis valens idem quod, num, vel ſi. Itaque ſenſus eſſet: Ideo Dominus in parabolis locutus eſt quibuſdam, vt non intelligerent myſteria regni cœlorum, ac non intelligentes non crederent ad tempus, ſi quando vel hac ratione conuerterentur ac ſanarentur, cùm ſcilicet ſuæ incredulitatis ac obſtinationis malum, agnoſcentes humiliarentur. De quo ſenſu prolixè diſputat D. Auguſtinus lib. de quæſt. Euang. ex Matthæo capite 14. Sed hic ſenſus non videtur eſſe germanus ſenſus, eo quòd obſtinatio & impœnitentia reproborum omnino ſignificari videatur

Quare in parabolis locutus ſit Dominus.

videatur. Ad secundam difficultatem dicendum A est, prouidentia spiritus sancti factum esse, vt Marcus quidem & Lucas dicerent in parabolis Dominum locutum, vt videntes non viderent: Matthæus verò, quia videntes non viderent: sicut & vtrumque verissimile est Dominum dixisse, quòd intelligeremus partim de merito hominum, partim iustæ voluntati diuinæ tribuendum, quòd reprobi isti auditores non illuminarentur. Quod autem Marcus & Lucas dicunt, *vt videntes non videant*, non sic accipiendum, quasi iam tum non tales fuissent, sed vt tales esse perseuerarent. Vtramque hanc causam videlicet & finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, & causam ob quam illi hoc meruerant, Matthæus complexus est illa sententia, *Qui enim habet, dabitur illi, & abun-* B *dabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Quoniam enim Dominus dixerat, vobis est datum: illis verò non est datum, (quod significat à diuinæ gratiæ dono pendere mysteriosum cognitionem, ne eam suis meritis tribuere possent discipuli) ne intelligeremus donum illud gratiæ contingere sine libero nostro arbitrio, ideo commodè hanc sententiam Dominus subiunxit, qua ostendit hanc diuinæ voluntatis dispositionem esse congruam ex parte ipsorum hominum, & quodammodo eos qui mysteriorum cognitione donantur, eam promereri: illos verò qui ea non donantur, eam, demeruisse. Cùm ergo dicit, *qui non habet, & quod habet auferetur ab eo*, per hoc quod dicit, *qui non habet*, significat causam demeritoriam: C per hoc autem quod dicit, *auferetur*, significat se ideo turbis loqui in parabolis, vt non donarentur illuminatione quam demeruerant, hoc est, vt videntes non viderent. Cæterùm illa sententia, *Qui habet dabitur ei*, &c. videtur à domino è prouerbialibus & vulgò iactatis sententiis desumpta, qua significare voluit etiam in regno suo aliquoulque impleri quod vulgò dici solitum fuit. Communis autem illa & vulgaris sententia, cùm ad propositum Domini variè à diuersis explicetur, commodè sic videtur explicanda: Qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, ita vt etiam abundet: & qui non habet quod debet habere, id etiam quod habet aut habere videtur, auferetur. D Sic enim explicata hæc sententia deseruit & huic proposito, omnibus aliis locis, vbi à Domino hæc repetitur. Nam & hoc eodem capite inuenitur postea apud Lucam & Marcum, & rursum apud Matthæum capite 25. & Lucam cap. 19. quibus duobus locis talentum vel mna ablata ab otioso, datur ei qui quinque talenta lucratus fuerat & decem mnas. Præterea quidem loco deseruit explicata illo modo sententia in hunc modum: Vobis, quoniam habetis fidem & studium discendi, perfectior mysteriorum diuinorum cognitio dabitur: illi verò qui feris sunt, quoniam suo vitio non habent illam in me fidem quam meritò habere deberent, nec simplex illud cognoscendi veritatem studium & desiderium, ob id auferetur ab eis etiam id quod habent aut videntur habere diuinæ cognitionis, vt magis magisque cæci fiant traditi in reprobum sensum. Sic explicata hæc sententia includit etiam omnes aliorum explicationes. Chrysostomus enim & Hieronymus sic intelligũt: Qui habet fidem, dabitur ei amplior Dei cognitio: qui verò non habet fidem, etiam si quid per naturale bonum possidet, auferetur ab eo. Quidam simili ferè modo: Qui habet studium discendi, dabitur ei & facultas intelligendi, & qui non habet discendi studium, priuabitur etiam naturalibus bonis. Aut: Qui habet charitatem, dabuntur ei cæteræ virtutes & contrà qui eam non habet, auferetur ab eo quod habet aliud bonum. Diuus Augustinus intelligit eum habere, qui donatis à Deo bene vtitur: eum verò non habere qui acceptis non vtitur, ac si ea non accepisset. Porrò Isaiæ testimonium, quod in reprobis Iudæis adimpletum testatur Dominus, adducitur hic à Matthæo non secundum Hebraicam veritatem, sed secundum versionem Septuaginta, quemadmodum idem testimonium citatur & à Luca Act. vlt. & ex parte aliqua à Ioanne cap. 12. & rursum ex parte à Paulo ad Rom. 11. Nam Hebræa veritas sic habet secundùm versionem Hieronymi. Audite audientes, & nolite intelligere, & videre visionem, & nolite cognoscere. Exæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Ad verbum autem Hebræa sic habent (Nam sunt quædam quæ rectius verti possunt quàm habet versio Hieronymi) Audite audiendo, & ne intelligatis: videte videndo, & ne cognoscatis. Impingua cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanatio fit ei. Apparet autem Septuaginta (vt annotauit quidam) consultò mutasse scripturam Hebraicam, ne impiis daretur ansa blasphemiæ, quasi Deus esset author malorum, ac ob id sensum potius reddere voluisse quàm verba. Itaque quoniam Hebraica veritas significat Deum iussisse vt videntes non viderent, & audientes non audirent, Septuaginta sic verterunt, vt tantùm significetur Deum prædixisse, audientes non audituros, & videntes non visuros, eo quòd sermonis diuini ea sit proprietas, vt mali alicuius iussio aut imprecatio, nihil ferè sit aliud quàm prænuntiatio mali illius ab irato Deo permittendi: quomodo dictum est Iudæis: Soluite templum hoc. Et Iudæ: Quod facis, fac citius. *Ioan. 2.* *Ioan. 13.* Cùm autem Matthæus Hebraicè scripserit suum Euangelium, mirum videri potest testimonium hoc à Matthæo non citatum secundùm Hebraicam veritatem, nisi quòd omnino verisimile sit Matthæum quidem in Hebraico suo Euangelio Hebraicam veritatem adduxisse: interpretem verò Græcum pro Hebraica veritate Septuaginta translationem substituisse: tum quòd ea Græci, quibus ea translatio fiebat, illi translationi essent assueti: tum quòd Lucas eodem modo testimonium hoc adduxisset capite Act. vlti.

"VESTRI AVTEM BEATI OCVLI, QVIA VIDENT, ET AVRES VESTRAE, QVIA AVDIVNT, &c.] Perficit iam differentiam inter Discipulos suos & alios, ostendens ipsorum beatitudinem & fœlicitatem non solùm ex comparatione cum reprobis Iudæis, sed etiam ex collatione ipsorum cum sanctis prophetis & iustis hominibus. Quæ beatitudo vt rectè intelligatur, oportet per oculos videntes, & aures audientes, non solùm intelligere oculos & aures corporales. Sic enim & incredulis Iudæis eadem competeret beatitudo quæ ipsis Apostolis. Nec rursum tantùm oculos & aures spirituales, quia his prophetæ & iusti etiam viderunt & audierunt eadem quæ Apo-

stolis

ſtoli: Abraham enim (inquit Dominus) exultauit
Ioan.8. vt videret diem meum, & vidit, & gauiſus eſt. Sed
oportet hîc, quemadmodum & in præcedentibus,
quod dicitur de oculis & auribus ſimul intelligere de auribus ac oculis corporalibus & ſpiritualibus, vt quemadmodum in ſuperioribus oculi non
videntes, & aures non audientes, ſunt oculi & aures quibus corporaliter viſa & audita non intelliguntur: ita oculi videntes & aures audientes ſint
quibus corporaliter viſa & audita intelliguntur.
Itaque diſcipulos Iudæis præfert incredulis ob
mentis ſpiritualem viſionem: prophetis verò ob
Luc.10. corporalem viſionem. Sed de vtraque viſione intelligenda eſt hæc eadem ſententia, dum rurſum
apud Lucam dicta à Domino ſcribitur poſtquam B
Diſcipuli eius à prædicatione Euangelij fuiſſent
cum gaudio reuerſi. Nam & ibi non de corporali
tantùm viſione Dominum locutum, patet ex his
quæ ibi præcedunt, vbi gratias agit Deo patri quòd
reuelata eſſent illis ea quæ celata erant ſapientes
& prudentes. Notandum autem, quòd Dominus
non dixerit ſolùm prophetas & iuſtos cupiuiſſe
videre & audire quæ diſcipuli viderunt & audierunt, nec tantùm dicit multos cupiuiſſe videre,
ſed *multi* (inquit) *prophetæ & iuſti*. Lucas verò, *multi prophetæ & reges*. Sic enim ſignificatur incomparabilis gratia Diſcipulis facta, vt quibus nulla vel
dignitate eximia, vel rara ſapientia aut iuſtitia inſignibus ea ſint conceſſa, quæ plerique Domino
commendati & hominibus, ac diuinorum cogni- C
tione, aut inſigni iuſtitia, aut regali dignitate diuinitus eis conceſſa celebres non ſunt aſſecuti,
etiamſi illud ſummopere cuperent. Quia enim gloriæ Dei ſtudebant, & ſalutis tum ſuæ, tum omnium
auidiſſimi erant, ideo perpetuis, eiſdemque ardentiſſimis votis aduentum Chriſti optabant &
orabant, per cuius aduentum ampliore Dei cognitione reuelata, ac redemptione humani generis
peracta, gloria Dei maximè erat illuſtranda, ac ſalus ad quamplurimos peruentura.

«EST AVTEM HÆC PARABOLA: SEMEN EST VERBVM DEI. «QVI SEMINAT: VERBVM, &c.] Explicatio parabolę abunD
dè ab ipſo Domino reddita eſt, quanquam circa
eam intelligendam quædam à nobis obſeruanda
& dicenda ſint. Imprimis ergo obſeruãdum, quàm
appoſitè verbum Dei ſemen vocetur, aut per ſemen
parabolicè ſignificetur. Et quidem omnis ſermo,
maximè qui diuulgatur & ſpargitur, ſemen vocatur etiam à prophanis ſcriptoribus: vnde eſt diſſeminare ſermonem, & Paulus ab Athenienſibus qui
buidam dictus eſt σπερμολόγος, hoc eſt, ſeminiuerbius, aut potius verbiſator, eo quòd nouos rumores ſpargeret in vulgus, vt legitur Act. 7. Verùm
præter hanc communem rationem (quæ tamen
ipſa peculiariter & inſigniter conuenit verbo Dei
quod prædicandum erat in agro totius orbis) ſunt E
Semen. & aliæ rationes propriæ verbo Dei. Primum enim quod ſemen eſt terræ, hoc verbum Dei eſt
cordi, quod in medio hominis, velut terra in medio mundi cõſtitutum, omnium ſpiritualium fructuum, ſiue bonorum, ſiue malorum principium
eſt & veluti mater. Sicut ergo ſemen nuſquam fructificat niſi in terram proiectum, ſic nec verbum
Dei niſi in corde ſuſceptum. Nihil enim profuerit
illud vel auribus tantùm, vel oculis ſuſcepiſſe. Et
quemadmodum terra, niſi in eam ſemen iaciatur, ex
ſe non profert ferè niſi ſteriles & inutiles herbas: A
ita cor hominis niſi ſemine diuino ſeminatum
fuerit, noxia tantùm proferet, aut ſaltem inutilia
& ſterilia. Iam quemadmodum vt ſemen in terram iactum fructificet, neceſſe eſt intra eam recipi, ac neceſſe eſt terram eam non eſſe petroſam,
nec ſpinis, vepribus, aliisque malis herbis conſitam, ſed mollem ac repurgatam: ita, quemadmodum hîc Saluator explicando parabolam docet, vt
fructum Dei verbum proferat in corde hominis
ſuſceptum, debet non leuiter tantùm corde aduerti, ſed intra illud recipi & veluti occultari, ac neceſſe eſt inueniat cor minimè lapideum, ſed molle, vt firmas in eo radices mittere poſſit, cor item
iam repurgatum à ſpinis & zizaniis vitiorum, quæ
verbum Dei alioqui ſuffocarent. Vtautem ſemen
intra terram recipi poſſit, eaque ſit repurgata, neceſſe eſt eam quantumuis ex ſeſe bonam aratro
proſcindere, ac multo labore excolere, ita vt &
cor hominis intra ſe recipiat verbum Dei, ac ſit
ab omnibus vitiis repurgatum cultura non parua
opus eſt. Habet enim & cor opus aratione, ſtercoratione, ac agitatione ſua, reliquiſque id genus
culturis quæ terræ competunt. Vnde Hieremiæ 4.
Nouate, inquit, vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas, Et: Innouate vobis nouale. Pro quo He- Oſee 10.
bræa ſignificantius habent, Arate vobis arationem, quamuis eodem recidat. Deinde quomodo
ſemen in terra receptum non fructificat, niſi in ea
prius moriatur, ita & ſemen verbi diuini in corde hominis veluti mori debet, hoc eſt, diu hærere
& maſticari, & confringi. Poſtremùm, ſicut ſemen,
quantumuis in bonam terram proiectum, non virtute ſolius terræ ad frugem peruenire poteſt, ſed
opus eſt cœleſtium corporum influxu, ac pluuiæ
deſcenſu: ita niſi cor hominis aſſiduè gratia cœleſti ac pluuiis ſpiritus ſancti perfundatur, non poterit ſemen verbi diuini in eo eſſe fructiferum, ita
vt hoc ſimili optimè poſſit intelligi concurſus liberi arbitrij & gratiæ diuinæ, & vtriuſque neceſſitas ad productionem boni fructus. Huic ergo
diuino ſemini promittitur pluuia, Iſaiæ c. 30. vbi
de fœlicitate regni Meſſiæ inter multa ſic vaticinatur: Et dabitur pluuia ſemini tuo: vbicunque ſeminaueris in terra, & panis frugum terræ erit vberrimus & pinguis. Ob hanc ſummam ſimilitudinem
verbi Dei cum ſemine, etiam in aliis multis ſcripturis verbum Dei ſemini comparatur. Vnde Ia- Iacobi 1.
cobus: Suſcipite, inquit, inſitum verbum, quod poteſt ſaluare animas veſtras. Et: Sicut terra profert Iſaiæ 61.
germen ſuum, & ſicut hortus ſemen ſuum germinat, ſic Dominus Deus germinabit iuſtitiam & laudem coram vniuerſis gentibus. Germinabit, dicit,
vtique per ſemen Euangelicum ſparſum in terra.
Porrò cùm Dominus explicans quid per ſeminantem intelligat in parabola dicit apud Marcum:
Qui ſeminat, verbum ſeminat, patet Dominum non
voluiſſe hanc parabolam pertinere ad ſe tantùm,
ſed ad omnes prædicatores verbi diuini. Proinde
fruſtra quidam obſeruant in principio parabolæ
dicì: ecce exiit qui ſeminat, & ſemen ſuum, volentes verbo, exiit, notari exitum Chriſti è cœlo in terras, & ideo dici ſemen ſuum, quia Dominus non
alienum ſemen, ſicut Prophetæ & Apoſtoli, ſeminabat, ſed proprium. De huiuſmodi ſeminatoribus
loquitur Iſaïas, cùm de regno Meſſiæ loquens Iſaiæ 32.
tandem dicit: Beati qui ſeminatis ſuper omnes aquas immittentes pedem bouis & aſini. Qua ſententia ſignificatur ſemen Euangelicũ diuino fauore ſic

re sic fructificaturum, vt etiam in locis a quo fis ia- A ctum crescat, & ob multam copiam frumenti nihil obsit quòd in loco seminato dimittantur boues & asini. Quod certè in Apostolis adimpletum est, qui in sterilibus gentibus, velut in sterilibus aquis aut locis aquosis, semen verbi diuini sparserunt, vbi tantam fructuum copiam protulit, vt non obsit quòd in agro Dominico relinquantur boues & asini, hoc est, dæmones, hæretici, & infideles, qui depascere volunt agrum Domini. Porrò messores, Angeli hi sunt quibus dicitur Ioel. 3. Mittite falcem, quoniam maturuit messis. Ad quem locum videtur alludere cùm rursum dicitur Apocal. 14. vni ex istis messoribus: Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit B messis terræ. Pro explicatione autem reliquorum quibus Dominus exponit cætera præ assumptę parabolæ, sciendum imprimis, quòd cùm Dominus in parabola diuiserit semen in quatuor partes, in explicatione parabolæ apud omnes tres Euangelistas non verbum Dei, quod est semen, sed auditores verbi diuini diuidit in quatuor ordines, cum tamen quadruplices isti auditores verbi non propriè significentur per quadripartitum semen, sed magis per terram quadripartitam, in quam semę cadit. Intentio enim Domini erat per parabolam hâc demonstrare varietatem audientium vnum idémque verbum Dei. Nec est inter Euangelistas aliqua notabilis diuersitas, nisi quòd Matthæus iam singulariter loquitur, reliqui verò duo pluraliter: C cùm contra in parabola ipsa Matthæus pluraliter, reliqui verò duo singulariter sunt locuti. Huiusmodi enim varietas nihil detrahit veritati narrationis. Quoniam autem apud Marcum & Matthæum dicuntur homines ipsi seminati secus viam, super petrosa, in spinis, in terram bonam, quæ locutiones durè videntur: sciendum secundo, quòd esse seminatum duobus modis dicitur. Dicitur enim & semen seminatum, & ager seminatus, quia, scilicet semen in ipsum iactum est. Sic ergo & homo hîc dicitur seminatus, quia semen verbi Dei in se suscepit. Aut potius sicut Hebraica phrasi dicitur verbum Dei esse semen, quia per semen in ipsa parabola designatum: ita homo dicitur seminatus secus viam super petrosa, &c. quia significa- D tur per semen seminatum secus viam, super petrosa, &c. Hæc enim explicandi has orationes ratio & tollit incommoditatem illam quam afferunt illæ partes, secus viam, in petrosa, &c. & magis conuenit cum eo quod Lucas in tertio & quarto membro dicit, *Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt*, &c. Et, *quod autem in terram bonam, hi sunt qui in corde bono*, &c. Vbi dicit semen ipsum esse homines, quod proculdubio intelligendum est, semen ipsum significare homines tales vel tales, non quòd propriè semen homines significet, vt dictum est, sed quòd semen in hanc vel illam terram cadens, menti suggerat tales vel tales verbi audito- E res. Ex his patet quomodo intelligendum quod Lucas dicit in primo & secundo membro, Marcus etiam in primo, *Hi sunt qui circa viam*. Et, *qui autem supra petram*: sensus enim est: Hi sunt qui significati sunt per semen cadens circa viam, aut per semen cadens super petrosa. Restat tollenda vna orationis, incommoditas, quæ est apud Matthæum in primo membro, cùm dicitur: *Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde illius, hic est qui secus viam seminatus est.* Quam orationem annotatur in glossa, quam dicunt: Ordinariam, sic esse ordinandam, Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, vt hîc suspensa sit sententia, & quod sequitur per parenthesim legatur in hunc sensum: Venit enim malus, nempe diabolus, & rapit quod seminatum est in corde illius. Omnis, inquam, qui talis est, hic est qui secus viam seminatus est. Græca verò non habent hanc incommoditatē. Sic enim est Grecè πάντος ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, &c. id est, quouis audiente verbum regni, & non intelligente, vel, cùm quiuis audit, & non intelligit, tunc venit malus. Proinde apud nos illud, *omnis qui audit, & non intelligit*, intelligendum est positum absolutè, pro, cùm quiuis audit, &c. His pro literæ intelligentia præmissis, ad totius explicationis tractationem descendendum est. Quatuor ergo facit Dominus genera auditorum Euangelij. Primi audiunt quidem, sed nulla mente, nulla animaduersione aut intelligentia, aliò nimirum per satanam detorto eorum animo, quo fit vt nulla omnino auditi verbi adhæreat vel cogitatio, multo minus ex audito verbo nascatur vel fides vel indicium alicuius fructus. Hi similes sunt terræ quæ iuxta viam est, duræ & ab omnibus conculcatæ. Habent enim & ipsi cor induratum, vt intra illud non recipiatur verbum Dei, & conculcatur cor eorum, simul & verbum Dei, quia à strepitu mundanarum cogitationum premitur. Et quoniam ab eis obiter tantùm & oscitanter auditur verbum Dei, nec intra cor recipitur, subitò aduolans diabolus, velut auicula quædam, sublegit ex animis illorum quicquid audierunt priusquam inhæresçat, immissis scilicet diuersis cogitationibus aliò animum tra. hens, vt iam nihil referat audisse. Bene autem quem Lucas diabolum vocat, Marcus satanam, Matthæus antonomasticè malum, appositò apud Græcos articulo, per volucres cœli designatur, eo quòd in caliginoso huius mundi aëre dæmones morentur cum volucribus cœli. Deinde propter subtilitatem naturæ ipsorum, velocitatem atque superbiam, sed omnium maximè ob eam causam quæ hîc à Domino indicatur, quòd semini insidiantes summa cum velocitate illud à cordibus hominum auferunt, cùm intra illa non recipitur. Alij, præter hoc quòd Euangelium audiunt mente, etiam illud reuoluunt, bonumque iudicantes auide illud arripiunt, idque aliquando nimis immaturè testantur, tum verbo, tum facto, ita vt semen in eis subitò enascatur, & per herbam fructum polliceatur. Verùm quoniam quod audierunt non penitus defixum est in cordibus eorum, ac in illis non est profundè radicatum, ob id sunt temporales vel temporarij, hoc est, ad tempus obtemperant sermoni diuino, sed ad exortam malorum procellam deficiunt, deserentes bene cœpta. Hi ergo similes sunt terræ petrosæ non ob cordis duritiem, sed tum quòd in eis verbum Dei nimis præpropere enascitur, tum quòd in eis non sit ita radicatum, nec tantum habens humorem gratiæ diuinæ vt sustineat exortum persecutionum & tribulationum, quæ vt in multis scripturæ locis, ita & hîc per solem æstuantem significantur. Quemadmodum enim Sol suo æstu herbas quidem non satis radicatas, nec sat humoris habentes arefacit, bene autem radicatis & loco humido nascentibus non solùm nihil obest, sed etiam iustam augmenti & fructus perfectionem

Tractatio parabolæ.

Volucres cœli dicuntur significant.

perfectionem & maturitatem adfert: ita tentationes cùm imperfectos deijciant, firmos etiam perfectiores reddunt. Proinde Paulus Ephesiis precatur à Deo virtutem corroborari per spiritum eius in interiore homine, vtque sint in charitate radicati & fundati. Ephes. 3. Porro illud, *propter verbum*, quod est in Matthæo & Marco, quanquam posset coniungi cum sequenti verbo, *scandalizantur*, vt significetur eos scandalizari in verbo semel recepto cum gaudio, rectius tamen coniungitur cum præcedenti orta tribulatione vel persecutione, vt significetur tribulationem illis inferri propter verbum ab illis receptum. Id fit dum vel eorum fides in Christum oppugnatur, vel cùm alioqui propter iustitiam quam sectantur, aliquid pati eis contingit. Quid autem sit illud, *scandalizantur*, quod est apud Matthæum & Marcum, Lucas exponit dicens, *& in tempore tentationis recedunt*. Scandalizantur ergo, hoc est, offenduntur & impediuntur quo minus verbo firmiter adhæreant. Tertij sunt, qui & ipsi verbum non audiunt solùm, sed & intelligunt, & mente recipiunt, ac spem aliquam fructus præbent: sed quemadmodum illos qui petrosæ terræ assimilantur, ab Euangelio crux auocat, ita in istis cupiditatis & cura superflua rerum præsentium facit vt prorsus enecetur & intereat verbum Dei, antequam in herbam iustam enascatur. Vbi notandum, Lucam & Marcum tria numerare quæ spinis comparantur, videlicet solicitudines, (pro quo apud Marcum legimus, ærumnas, cùm apud Græcos vna eadémque sit dilectio, μερίμναι) diuitias & voluptates, pro quibus apud Marcum, deceptio diuitiarum (hoc est, Hebraica phrasi, diuitiæ deceptrices) & circa reliqua concupicentiæ, hoc est, reliquarum rerum concupiscentiæ, in quibus tribus comprehenduntur illa tria quæ Ioannes dicit esse in mundo, nempe concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Matthæus verò duo tantum ponit, solicitudinem sæculi, & fallaciam diuitiarum, hoc est, fallaces diuitias, rectissimè sic dictas, quòd blanda quadam specie promittant id quod præstare non possunt, quodque homines frustrantur plerunque salute æterna. Mirum autem videri posset (vt habet Gregorius) diuitias & voluptates à Domino spinis comparari, cùm spinæ pungant, illæ autem delectent. Et tamen spinæ sunt, quia curarum quas requirunt punctionibus mentem cruciant, & dum ad peccatum pertrahunt, quasi inflicto vulnere mentem cruentant, ac demum remorsu admissi peccati mētem torquent. Notandum etiam cum Gregorio, duo diuitijs iungi, solicitudines, scilicet & voluptates, & illas quidem præponi, has postponi. Nam vt habeantur diuitiæ, vanæ præcedunt curæ, quibus mens hominis miserè torquetur: obtentæ autem voluptates pertrahunt, per quas anima vulneratur, & tanquam spinis per remorsum cruciatur. Quod autem apud Lucam dicitur, *à solicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocantur*, sciendum quòd pro participio, *euntes*, (quod obscuritatem aliquam fecit,) Græcè est πορευόμενοι, quod quidam putat accipit posse non vt sit deponens à πορεύομαι, eo, sed passiuum à πορεύω quod significat duco, ago, aut etiam abundare facio, vt sit sensus: Suffocantur acti, ducti & possessi, hoc est, dum aguntur & obruuntur à curis diuitijs, & voluptatibus. Aut si, vt magis est verisimile, sit à πορεύομαι illud, euntes, sic accipietur: Suffocantur à curis, &c. euntes supple, post ea, hoc est, dum sequuntur eas, vel euntes, hoc est, processu temporis, vt sit phrasis Hebraica. Potest autem illud ὑπὸ μεριμνῶν, vt est Græcè, verti, sub solicitudinibus & diuitiis, vt sit sensus: euntes sub solicitudinibus, hoc est, cum illis euntes & conuersantes, quomodo intelligit Euthymius Græcus. Quarti sunt, qui audientes verbum, suscipiunt illud in corde bono, & susceptum retinent, in quibus quoniam radices agit, nec inuenit spinas, fructum profert etsi varium, secundum quod alij alijs spiritu locupletius donantur. Sicut enim triplex est varietas audientium verbum Dei sine fructu, ita triplex etiam varietas audientium cum fructu significatur in quarto isto genere à Matthæo & Marco. Centesimum enim fructum afferunt, qui perfectam & summam vitam agūt. Sexagesimum verò, qui mediocrem. Trigesimum qui inferiores sunt, fructum tamen bonum afferentes pro suis viribus. Hinc factum est vt centuplum fructum Hyeronymus virginibus, sexagecuplum viduis, trigecuplum coniungatis tribuerit, ostendens numerationem quæ in digitis fieri consueuit, huic mysterio conuenire, libro primo contra Iouinianum. Augustinus verò centesimum martyribus, sexagesimum virginibus, tricesimum coniugatis aptans etiam his numerationem. libro de quæstione. Euang. Theophylactus centesimum tribuit anachoritis, qui perfectam vitam assecuti rebus diuinis tantùm vacant solitariè viuentes: sexagesimum cœnobitis: trigesimum coniugatis & laicis. Apud Lucam nulla graduum fit mentio, sed cùm in parabola centeni fructus fecerit mentionem, hîc tantùm dicit, & fructum afferunt in patientia, hoc est, per patientiam vel patientem expectationem mercedis. Est enim Græcè, ὑπομονή, quod magis significat expectationem & longanimitatem, quam aduersitatum tolerantiam. De ea ergo loquitur patientia, de qua alibi. In patientia vestra possidebitis animas vestras: obseruandum autem quàm pulchrè Lucas fecerit quarti generis auditores à tribus alijs. Nam per hoc quod dicit, verbum retinēt, separat eos à primis: per hoc quod dicit, in corde bono, separat ab his qui in spinis semen excipiunt: per hoc quod dicit, fructum afferunt in patientia, separat ab his qui in petrosa seminantur, qui non perseuerant. Porro dubium hîc esse potest, an per fructus hîc designentur bona opera, an merces quæ bonis operibus redderur. Pro mercede enim quæ maior redderur perfectioribus, debere accipi videtur, ob id quòd etiam hi qui in spinis & petrosa terra semen excipiunt, fructus bonorum operum ad tempus proferunt, cum tamen hîc non dicantur fructum adferre; nisi dicamus bona opera non vocanda fructus nisi quæ vsque ad messis tempus, hoc est, tempus retributionis perdurant. Alioqui enim potius teneræ herbæ sunt similia.

ET DICEBAT ILLIS, NVNQVID VENIT LVCERNA VT SVB MODIO PONATVR.] Parabola hæc lucernæ quæ rursum hîc ponitur apud Marcum & Lucam, dupliciter potissimum à diuersis proposito Domini applicatur. Theophylactus enim intelligit hîc alterius doctrinæ esse initium, vt hîc intelligatur Dominus Discipulos suos, quibus suprà plus quàm alijs datum esse asseruit, admonere voluisse vt honestæ & claræ sint vitæ, eo quòd sint velut lucerna quædam alijs omnibus in exemplum proponendi, & vita

eorum omnibus futura conſpicua. Iam quod ſequitur, *Non eſt enim aliquid abſconditum quod non manifeſtetur*, &c. ſic intelligit: Velut lucerna ſuper candelabrum ponendi eſtis, quia vniuſcuiuſque veſtrum nihil poterit eſſe occultum, ſed quicquid feceritis, manifeſtabitur non ſolùm in futuro ſeculo, ſed etiam in præſenti apud homines. Quod autem poſt adhortationem ad vigilantiam in audiendo, ſequitur apud Marcum: *In qua menſura menſi fueritis*, &c. ſic intelligit: Videte quid audiatis, vt nullum ex dictis meis vos fugiat. Qualem enim menſuram attentionis attuleritis, talis etiam vtilitas vobis dabitur, & ſecundùm menſuram auditus & attentionis addetur vobis & intelligentiæ gratia. Qui enim habet alacritatem & diligentiam, dabitur ei multa intelligentia: qui verò ſegnis fuerit, & non alacer, tolletur ab eo etiam quòd habet, aut putat ſe habere. Aliter autem totus iſte locus intelligitur, vt per parabolam lucernæ Dominus ſignificet, quare myſteria regni cœlorum ſub parabolis latentia diſcipulis ſuis aperuit, nimirum vt ſuo tempore eadem Diſcipuli alijs qui iam adhuc non erant capaces, reuelarent, vt non putarent illa quæ ſeorſum ipſis aperiebantur, ſemper à ſe occultanda eſſe. Eſt ergo ſenſus: Sicut nemo accendens lucernam operit eam vaſe, ſed ſuper candelabrum ponit, vt lumen præbeat ingredientibus: ita non putetis me quæ ſecretò vos doceo, velle ſemper eſſe occulta. Ideo enim lumine diuinæ ſapientiæ vos accendo & illumino, vt ſuo tempore veluti ſupra candelabrum poſiti lumine veſtro alios etiam illuminetis. Non enim aliquid Euangelicæ doctrinæ meæ eſt, quantumuis adhuc hominibus incognitum & occultum, quod non ſit toti mundo propalandum, idque per vos imprimis. Quoniam autem Dominus rurſum hîc parabolicè Diſcipulis locutus eſt, eaque locutus eſt quæ animis eorum voluit eſſe infixa, iterum adiecit, *Si quis habet aures audiendi, audiat.* Et quo magis eos excitaret ad vigilantiam in audiendo ea quæ per eos alijs erant prædicanda, ac ſignificaret prædictam parabolam propter eos eſſe dictam, rurſum intulit: Videte ergo quid audiatis, hoc eſt, curate vt quæ auditis memoriæ mandetis. In qua enim menſura vos menſi fueritis alijs, remetietur vobis à Deo, A imò & adijcietur vobis. Nam ſi fueritis ignaui, aut parci diſpenſatores doctrinæ, quam vobis impertio, parcam etiam ſentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, alijsque Dei donis. Contrà verò ſi larga menſura alijs diſpenſaueritis, largam etiam experiemini in vos Dei remunerationem, & qui dedit ſortem, larga item menſura adijciet incrementum, copioſiore vos donans cognitionis lumine, quo pluribus prodeſſe poſſitis. In regno enim cœlorum aliquouſque etiam impletur quod vulgo dici & fieri ſolet, vt multum habenti multum detur: parum habenti non ſolùm nihil detur, ſed etiam ab eo tollatur quod habet. Nam qui dona diuina quæ ei offeruntur verè habet, (habet autem qui quæ accepit ſe habere de- B clarat eis vrens) ei amplius à Deo dabitur: qui verò quæ debet habere, & quæ offeruntur ei diuinitus dona non habet, (non habet autem qui defoſſum theſaurum apud ſe ſeruat) tolletur ab eo etiam quod videbatur habere. Hæc totius huius loci explicatio vt magis cohæret, ita etiam magis conuenit cum illis locis vbi apud Matthæum pronuntur duæ illæ ſententiæ, quæ ſunt hîc apud Marcum, de occulto reuelando & menſura: quarum hæc eſt apud Matthæum cap. 7. illa cap. 10. vbi ſubiungitur: *Quæ dico vobis in tenebris, dicentur in lumine: & quæ in aure auditis, prædicate ſuper tecta.* Cæterùm quod C apud Marcum legimus: *Nec factum eſt occultum quod non veniat in palam*: *Gracè habetur* οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, id eſt, neque factum eſt occultum, ſed vt in palam veniat, quomodo deprehendi ſcriptum in tribus Biblijs antiquis manu deſcriptis, vt non ſit dubium quin locus iſte Marci, ex lectione Lucæ ſit à ſcriptore vel impreſſore mutatus, quod videretur nullus alioqui eſſe ſenſus. Eſt autem oratio imperfecta hoc modo ſupplenda: Neque factum eſt aliquid occultum vt maneat occultum, ſed vt aliquando manifeſtetur. Videtur autem & hanc ſententiam Dominus à vulgari ſermone mutuaſſe, quam pro D diuerſa materia ſubiecta variè vſurpare poſſimus. Siquidem ea etiam rectè vtemur, dum ſignificare voluerimus omnia quæ iam ſunt occulta hominum facta, in nouiſſimo die propalāda coram omnibus, quamuis ad hoc propoſitum non videatur vſurpata à Saluatore.

PARABOLÆ ZIZANIORVM, SEMINIS CRESCENTIS, grani ſinapi, & fermenti. Matthæi 13. Marci 4. CAPVT LII.

[a] *Aliam parabolam propoſuit eis, dicēs, Simile factū eſt regnū cœlorū homini qui ſeminauit bonū ſemen in agro ſuo, cùm autem dormirēt homines, venit inimicus eius & ſuperſeminauit zizania in medio tritici, & abijt. Cū autē creuiſſet herba, & fructū feciſſet, tūc apparuerunt zizania. Accedētes autē ſerui patris familias dixerūt ei: Domine, nōne bonum ſemē ſeminaſti in agro tuo? Vnde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autē dixerūt ei: Vis igitur imus & colligimus ea? Et ait: Non, ne forte colligētes zizania, eradicetis ſimul cum eis & triticum. Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem, & in tēpore meſſis dicā meſſoribus: Colligite primùm zizania, & alligate ea in faſciculos ad cōburendū, triticū autē congregate in horreum meum.* [b] *Et dicebat: Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram & dormiat, & exurgat nocte & die, & ſemen germinet, & increſcat dum neſcit ille. Vltro enim terra fructificat, primùm herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica. Et cum ex ſe produxerit fructus, ſtatim mittit falcē, quoniam adeſt meſſis.* [a] *Aliā parabolam propoſuit eis,* † [c] *& dicebat:* [b] *Cui aſſimilabimus regnū Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?* Δ [c] *Simile eſt regnum cælorum granō ſinapis, quod* [a] *accipiens homo ſeminauit in agro ſuo, quòd* [c] *cum ſeminatum fuerit in terra*

† a dicens C. 12. 89. Δ b ſicut granum. ‖ b. e. minimum.

[c] minimum [a] quidem

*[a]quidem est omnibus seminibus [b]quæ sunt in terra, & cùm seminatum fuerit [&] [a]*creuerit, † [c]ascendit in arborem, & fit maius omnibus oleribus [b]& facit ramos magnos, [c]ita vt [b]possint sub vmbra eius aues habitare, [&] [a]volucres cœli veniant, & habitent in ramis eius. Aliam parabolam locutus est eis: Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus donec fermentatum est totum. Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, [b]& talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire, [c]sine parabola autem non loquebatur eis, [a]vt impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. [b]Seorsim autem discipulis suis disserebat omnia. Tunc dimissis turbis venit in domum & accesserunt ad eum discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autem, mundus. Bonum verò semen, hi sunt filij regni. Zizania autem, filij sunt nequam. Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus, Messis verò, consummatio seculi est. Messores autem, Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione seculi. Mittet filius hominis Angelos suos & colligẽt de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.*

[a]ALIAM PARABOLAM PROPOSVIT EIS, DICENS: SIMILE FACTVM EST REGNVM COELORVM.] Superior parabola desumpta est à semine quatenus significat verbum Dei: hæc verò parabola desumpta est etiam à semine bono, sed quatenus significat bonos homines, vt ipse Saluator etiam postea dignatus est aperire. Itaque sicut superiore significatum est vnum idémque semen non facere in omnibus fructum, & in quibus fructum facit, non eundem facere, ita hac significatur vsque ad consummationem seculi semper in Ecclesia Dei malos bonis fore permixtos, idque Deo permittẽte fieri in bonum electorum. Et quomodo illa valet tum ad mouendum auditores, ne frustra audiant verbum Dei: tum ad consolationem Discipulorum, ne ob id cessarent à prædicatione, quia in multis eam experturi erant fore infrugiferam: ita hæc valet etiam & ad commouendum auditores, ne sibi ex eo placerent quòd Christum viderentur sequi, ciúsque gregi essent admixti, cùm semper mali speciem boni præferentes gregi suo essent admiscendi, & ad consolationem Discipulorum & omnium bonorum fidelium, ne ex eo sibi displicerent ac scandalizarentur, quòd suo gregi viderent malos esse admixtos. Proinde bene hæc parabola subiecta est superiori, tum quòd etiam à semine fit desumpta, sicut & ea quæ sequitur ex Marco: tum ne semen illud quod non cecidit in spinas, sed in terram bonam, putaretur nullam mali seminis, vnde simul spinæ nascerentur aut malæ herbæ, habiturum admixtionem. Porrò imprimis hic dicendum de hac oratione. *Simile est regnum cœlorum homini qui seminauit, &c.* quales multæ sequuntur postea, vt cùm dicitur regnum cœlorum simile grano sinapis, fermento, sagenæ, decem virginibus, homini qui fecit nuptias filio suo: & sic de aliis. Itaque in his locutionibus plerique regnum cœlorum variè accipiunt, nimirum pro exigentia rei cui regnum cœlorum assimilatur, vt aliquando accipiant pro Rege cœlesti Messia, aliquando pro Rege cœlesti Deo patre, aliquando pro doctrina Euangelica, aliquando pro Ecclesia fidelium, aliquando pro fide, &c. Quare hoc loco intelligunt hunc sensum: Similis est Rex cœlestis Messias homini qui seminauit, &c. Et cùm sequitur: *Simile est regnum cœlorum grano sinapis*, sic explicant: Doctrina Euangelij similis est, & sic de aliis. Verùm quoniam durum est vt qui regit aut lex regni dicatur regnum, ideo conuenientius quidam sic has locutiones explicant, vt intelligatur regnum A cœlorum dici simile alicui rei, quantum ad aliquid sui. Regnum enim cœlorum varia in se complectitur, nempe regem suum, legem suam, ac regni ciues. Itaque intelligunt regnum cœlorum aliquando ratione istius, aliàs ratione alterius dici alicui simile. Conuenientior autem & facilior est explicandi eas locutiones ratio, quæ suprà est indicata, circa caput Concordiæ 47. vt regnum cœlorum dicatur simile huic vel illi rei, quia in regno cœlorum tale quid contingit, quale de huiusmodi re narratur. Hinc Marcus in sequenti parabola dicit: *Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram*, pro quo Matthæus dicturus erat: Simile est regnum cœlorum homini qui iecit sementem B in terram. Sunt enim huiusmodi locutiones ex phrasi Hebraica: qualis est in illo Isaiæ loco: Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus, hoc est, tale quid nobis cõtigisset quale contigit in Sodoma & Gomorrha. Cæterùm quoniam in parabola hac à se explicata, quædam Dominus reliquit intacta quæ variè explicantur à diuersis, videlicet quid significet dormitio hominũ, cuius occasione inimicus venit, & superseminauit zizania: quid significet abitus inimici: qui sint illi serui patrisfamilias, qui ignorant vnde sint in agro zizania, & quærunt num velit ea colligi: ideo quò certius & solidius in huius & aliarum parabolarum explicatione versemur, quædam hinc sunt annotanda, & imprimis, quòd cum omnis parabola obliquo & figurato modo rerum quarundam naturam & conditionem manifestet, ideò quemadmodum in his qui typum Christi gesserunt in veteri testamento, non oportet hunc typum exprimere in singulis eorum factis: & quomodo in allegoricis locutionibus non oportet singularum dictionum mysticam requirere intelligentiam, sed satis est explicare quid tota oratione significetur: ita & in parabolis non oportet, teste etiam Chrysostomo, nimia C cura in singulis earum verbis anxium esse, neque ea quæ in eis dicuntur, secundùm totum quod dicitur inuestigare, & singula velle accommodare ei rei ob quam parabola assumitur. Quanquam enim in parabolis nihil ponitur superfluò, non tamen necesse est ob id omnia mysterium aliquid significare, quod ad eam rem pertineat, de qua est parabola. Quædam enim in eis admiscentur, tantùm vt expleatur & constet narrationis ordo. Proinde ante omnia perspiciendum est quid per parabolam autor ipse intenderit significare, & quorsum ac qua D

occasione dicta sit: hinc generali quodam modo unum alteri comparare oportet, nec nimia curiositate de singulis cooptandis solicitum esse, sed eatenus ea quæ in parabolis dicuntur rei ob quam dicuntur cooptare, quatenus conueniunt intentioni propositæ. Alioqui enim si singula quis velit exactè perscrutari, ac similia cuncta inuenire in rebus ob quas parabolæ assumuntur, & laboriosa admodum res erit, & nimis curiosa forsitan, imò & in argutias quasdam abducit hominem contingit, quæ seipsas euertant, vt patebit in plerisque parabolis sequentibus. Itaque & in præsenti parabola non opus est pro explicatione sensus quem intēdit Saluator, singula accommodare, & excutere quomodo rei ad quam spectat parabola, conueniant, sed satis est secundùm ea quæ Dominus pro parabolæ explicatione aperuit, generaliter adaptare exemplum parabolæ ad eam rem propter quam assumpta est, hoc nimirum modo: Sic contingit in regno Dei, quemadmodum si homo aliquis seminet bonum semen in agro suo, contingit inimicum eius inuidia commotum postea superseminare zizania, nec tamen ille velit ea postquam apparere cœperint, à seruis suis eradicari, sed vult ea simeuda crescere vsque ad messem, ne in eradicandis zizanijs, conculcetur & pereat, aut etiam simul eradicetur & triticum: qui, cùm messis tempus aduenerit, iubeat messoribus suis, vt triticum à zizanijs separantes, zizania quidem alligent in fasciculos comburendos, triticum verò congregent in horreum ipsius. Sic enim & in regno Dei filio hominis tum per se, tum per suos seminante, passim in hoc mundo tanquam in agro suo, homines ad cœleste regnum præelectos veluti semen bonum, diabolus infestissimus hostis humanæ salutis, passim etiam superseminat, sempérque seminabit impios homines veluti zizania, vbique eos iustis permiscens, qui etsi indigni sint iustorum societate; tamen propter eorum bonum sinendi sunt semper in congregatione eorum vsque ad consummationem sæculi, quando omnibus hominibus ex agro huius mundi per sanctos Angelos demessis & collectis, iusti ab impijs separati recondentur in horreo cœlestis regni: impij verò veluti in fasciculos collecti, tradentur igni infernali comburendi. Sic explicata hæc parabola eam adfert vtilitatem, ob quam priùs dictum est eam assumptam esse. Et tamen etiam sanctissimi, doctissimi, & antiquissimi patres, Hieronymus, Augustinus, & alij, pleraque imò singula huius altarumque parabolarum excutiunt, vt ea diligentia non possit omnino reprehendi. Itaque per hoc quod dicitur in parabola, inimicum venisse ad superseminandum zizania cùm dormirent homines (per quod in parabola significatur noctu eum venisse, tempore scilicet oportuno) intelligunt significari zizania à diabolo seminata in mundo negligētia Episcoporum & præpositorum Ecclesiæ. Verùm cùm in parabola non significetur illis verbis hominum negligentia, cumque etiam Christo & Apostolis agentibus in terra diabolus superseminauerit zizania, Iudam scilicet proditorem, Simonem Magum, & alios, simplicius fuerit illum tantùm intelligere significatum, diabolum superseminare zizania, cùm tempus & locum oportunum inuenerit, & omnem oportunitatem obseruare, quo Dei operibus noceat, etsi nullo suo bono: quanquam rectè intelligatur, quod iam ex illa intelligentia consequitur, tum maximè superseminare zizania, cùm videt dormientes Ecclesiæ prælatos. Quòd dicitur inimicus zizaniis superseminatis abisse, significat diabolum quàm potest maximè studere vt lateat. Quòd dicitur zizania tum primùm aperuisse cùm ex bono semine herba creuisset, & fructum fecisset, quando, scilicet, ex fructu dignosci potuerunt zizania à tritico, cùm priùs ob similitudinem dignosci non possent, significat ad tempus quidem plerunque malos bonis permixtos ob sacramentorum & nominis Christiani communionem, non posse statim discerni, cognosci autem tandem ex eo quòd non eosdem fructus proferant cum bonis. Porrò serui qui dubitant num eradicanda sint zizania, rectè significant homines Deum timentes, & potissimum ministros iustitiæ, qui desiderant impiorum eradicationem, qui ne præcipiti zelo peccent, docentur tolerare ad tempus, malos bonis permixtos agere. Ex eo autem quòd in parabola paterfamilias vetat eradicari zizania, & præcipit vt finantur vtraque crescere, intelligit D. Chrysostomus significatum esse, non esse occidendos hæreticos, quos per zizania intelligit esse significatos, sicut & Augustin. & Hieronymus. Hinc & post Chrysostomum hodie plerique colligunt non esse comburendos & occidendos hæreticos. Sed quàm malè hoc hinc colligatur, patet primùm ex ipsa Saluatoris explicatione, ex qua constat per zizania non tantùm hæreticorum dogmata aut hæreticos esse intelligendos, sed in genere omnes malos, omnia, scilicet, scandala, & eos qui faciunt iniquitatem. Quare non magis ex hoc loco colligi potest hæreticos non occidendos, quàm fures, homicidas, & id genus homines, quos nemo negauerit, iure & pro vtilitate reipublicæ occidi. Nec id intelligendum est hoc loco prohibitum esse. Nam primùm, vt dictum est, non est necesse singula parabolæ applicare rei ob quam dicta est, satis enim hic est intelligere Dominum significare voluisse, vsque ad consummationem seculi semper malos bonis permiscendos. Deinde si & hanc partem parabolæ, rei adaptare velimus, dicendum his verbis non prohiberi extirpationem huius vel illius mali, sed omnium simul malorum in genere, quod nihil aliud est, quàm non studendum vt omnes simul mali à consortio bonorum tollantur. Postremum obseruandum, quòd additur, *ne forte eradicantes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum*. Ex eo enim intelligi datur, vt colligit Augustinus lib. 3. cap. 2. contra epistol. Parmen. quòd cùm metus iste non obest, sed potius contrarium metuitur, videlicet, ne pereat & triticum, nisi quædam zizania eradicentur, non solùm licitè eradicari ea, sed etiam necessariò eradicanda esse. Si enim propter conseruationem tritici non sunt eradicanda zizania, rursum eradicanda erunt, vbi conseruando tritico ita erit necessarium. Satis (inquit Augustinus) ostendit Dominus cùm causam præmisit, dicens: *Ne forte colligentes zizania, &c.* quòd cùm metus iste non subest, sed omnino de frumentorum certa stabilitate certa securitas manet, id est, quando ita cuiusque crimen notum est omnibus, & omnibus execrabile apparet, vt vel nullos prorsus, vel non tales habeat defensores, per quos possit schisma contingere, non dormiat seueritas disciplinæ, &c. Proinde etiam si specialiter per zizania hic hæretici intelligerentur, tamen ex prædictis patet quomodo ex hoc loco non consequatur illos non esse occidendos,

dos. Imò quomodo potius contrarium sequatur. Ideo autem Chrysostomus, & Hieronymus per zizania peculiariter intelligendo, putauerunt hæreticos, quod per bonum semen ex prima parabola intellexerunt synceram Euangelicam doctrinam, cui contrariatur hæreticorum doctrina à diabolo superseminata in mundo post Euangelij prædicationem. Augustinus verò ob id hæreticos peculiariter hic significatos intelligit, quòd Catholici malè viuentes, sed per hæresim aut schisma ab vnitate Ecclesiæ nondum separati, paleæ potius sint similes quàm zizaniis, quia palea etiam fundamentum habet cum frumento, radicémque communẽ, vt videre licet lib. 2. quæstio. Euang. cap. 10. Qui Augustinus in principio quidem, sicut ipse de se testatur in epistola ad Vincentiũ 48. & epist. ad Bonifacium comitem 50. eius fuit sententiæ, vt nõ solùm putaret hæreticos non esse occidendos, sed nec quauis ratione puniendos vel cogendos, cùm iam tum à Constantino primùm, & deinde à sequentibus Catholicis Imperatoribus statutũ esset, vt multa pecuniaria aut etiam exilio plecterentur. Neque tamen commouebatur Augustinus multũ hoc loco, sed potissimùm, ne Ecclesia fictos Catholicos haberet, quos apertos nouerat hæreticos. Postea tamen exemplis edoctus quàm leges illæ imperiales vtiles essent Ecclesiæ & multorum saluti, easdẽ leges in multis locis defendit, & iustas esse ostendit, frequenter tamen iudices ab occisione hæreticorum auocans, non quòd eam iniustam existimaret, sed quòd ea necdum ab imperatoribus statuta esset hæreticis, & quòd non videretur lenitati Christianę competere, quam tamen etiam postea prospexit & docuit esse iustam: vt videre licet in lib. cõtra epist. Parmen. Ex quibus omnibus patet quàm non satis Catholicè hoc tempore in Paraphrasibus quidam hunc locum de hæreticis tantùm exposuit, intelligendum legentibus relinquens, eos non esse extinguendos, sed tolerandos: Ex his etiam discere licet, parabolas duplici modo explicari posse. Vno modo, generaliter eas applicando ei rei ob quam assumuntur, quantum id requirit Saluatoris intentio. Secundò, singulas partes diligentius excutiendo. Vbi tamen cauendum ne per nimiam curiositatem in ineptias aliquas incidatur. Est & tertius modus explicandi parabolas, qua scilicet parabolæ explicantur non secundùm illam primam & præcipuam intentionem, secundum quam à Domino sunt dictæ, sed secundùm eum modum quo accommodantur à sanctis doctoribus ad institutionem morum, pro exigentia diuersorum locorum & temporum. De quo modo dictum est suprà, circa parabolam de immundo spiritu exeunte & redeunte. Proinde in sequentibus frequenter tres istos modos secernentes singulos prosequemur

A

B

C

D

E

[b]ET DICEBAT: SIC EST REGNVM DEI, QVEMADMODVM SI HOMO IACIAT, &c.] Tertia hæc parabola, quæ est apud solum Marcum, etiam à semine desumpta, à præcedenti differt, quòd in hac nulla zizaniorum fit mentio: deinde quòd illa assumpta est ad significandum permixtionem malorum cum bonis, hæc verò ad significandum modum quo Euangelicum semen fructificet. Et in illa quidem semen accipitur pro filiis regni, hic verò rursum, quemadmodum in prima, potius accipitur pro verbo regni, hoc est, doctrina Euangelica. Propter similitudinem tamen huius parabolæ cum præcedenti videri potest neuter Euangelistarum vtrumque posuisse. Porrò in hac parabola, quod attinet ad literam, nihil est obscuritatis, nisi quòd verbum exurgat, cùm dicitur, *& exurgat nocte & die*, variè refertur. Potest enim referri ad hominem, ad quam refertur præcedens verbum, *dormiat*, quomodo intelligit Theophyl. vt ablatiuus, *nocte*, referatur ad verbum, *dormiat*, &, *die*, referatur ad, *exurgat*, vt vult Caietanus, & significetur semen crescere tam dormiente in nocte, quàm satagente in die eo qui seminauit, hoc est, ipso interim aliis suis negotiis vacante circa omnem ipsius operam. semen crescere postquam semel in terram iactum est. Potest & referri ad semen, vt significetur illud exurgere nocte & die homine dormiente, hoc est, illo amplius nihil agente, imò nesciente aut non sentiente. Hoc præmisso, parabola hæc primùm generali applicatione potest intentioni Saluatoris sic accõmodari, vt nihil aliud intelligatur per eam significare voluisse, quàm præter hominum opinionem, ac ne sentientibus quidem illis, Euangelicam doctrinam passim enascituram & fructificaturam, non subitò quidem, sed ordine quodam, donec ad perfectum suum fructum perueniat. Itaque hic erit sensus: Ita in regno Dei vsueniet, quemadmodum cùm semen ab homine iactum in terra, vltrò citra eius qui seminauit operam, imò eo ignorante, nec sentiente, & aliud quiduis, siue die siue nocte, agente, è terra enascitur, & quidem primùm in herbam, mox in spicam vacuam, demum in spicam frumento plenam fructificans, quo facto demetitur. Sic enim & Euangelica doctrina per me iam cœpta spargi, ac latius per meos spargenda in cordibus hominum & agro mundi huius præter hominum opinionem subitò fructificare incipiet, sensim tamẽ ad perfectum & prædestinatum à patre, omnium electorum fructum pertinget, quo iam producto, consummatio sæculi veluti messis aderit, quãdo demessus Euangelicæ prædicationis maturus & perfectus fructus, collectis scilicet iam omnibus electis, reponetur in horreũ cœleste. Secundùm hanc explicationem non est inquirendum quis sit ille homo in parabola significatus, qui semen iacit in terram, quo dormiente, imò nesciente semen ipsius fructificat. Sequitur autem hæc explicatio eã constructionem literæ, qua verbũ, exurgat, refertur ad hominem qui seuit, quamuis possit etiam similiter parabola explicari sequendo alteram constructionem, vt facilè patet. Aliter potest hæc parabola tractari, vt singula penè diligentius excutiantur, & applicentur rei de qua est parabola, si intelligamus Dominum huius parabolæ inuolucro rectè docere voluisse Euãgelij exordium, progressum, & consummationem, quarum primam & postremã partem ipse palàm visibili corpore peracturus esset, mediũ, hoc est, progressum inuisibili spiritus sancti gratia administraret. Siquidem ipse Dominus per vniuersam Iudæam sparsit sementem Euangelicã. Mox eo peracto obdormiit, moriens primùm, deinde resurgens in quietem æternam. Vbi eo qui primus semen fecit in terram, veluti dormiente, semen Euangelicum secretis auctibus increscit, nocte simul ac die, hoc est, in prosperis pariter & aduersis per omnem occasionem & promouentium, & reluctantium. Quod vt Christo veluti dormiente accidere videtur, ita, & veluti nesciente, eo quòd sinat mundum aduersus Euangelium tumultuari,

& propter illud suos grauia pati. Et quidem par- A tis initiis exortum est Euangelij regnum, si rem quis æstimet iuxta mundi speciē. Huius ergo exordium velut herba erat prouenientis Euangelici seminis, quod deinde mox occupare cœpit vniuersum orbem, nec definet succrescere, donec maturuerit vniuersa seges, quod tum erit, cùm omnes prædestinati per Euangelium erunt vocati, & bonū ac maturum frumentum effecti. Tum rediturus est qui semen in terram primus iecit, mundo iam conspicuus ea specie qua ascendit in cœlum, mittetq; falcem ineuitabilis sui iudicij, qua omnibus fucatis purum triticum reponet in horreum suum. Sic ferè quidam in paraphrasibus. Hæc autem applicatio parabolæ sequitur eam literæ constructionem, qua B verbum, *exurgat*, refertur ad semen, quomodo intelligit D. Hieronymus in Marcum, quanquam & Theophylactus parabolam hanc ferè secūdùm posteriorem hanc explicationem tractet, referens tamen verbum, *exurgat*, ad hominem seminantem, sed coactius. Porrò quanquam in hac parabola secundùm præcipuam domini intentionem per messem significetur consummatio seculi, & successiuū Euangelici seminis incrementum, significatum per herbam, spicam, & plenum frumentum, pertineat ad diuersa secula, tamen secundùm tertiam illam tractandi parabolas rationem, potest etiā aptè hæc parabola applicari cuilibet particulari prædicatori disseminanti Euangelium in terra, ac intelligi se- C men illud in singulis Christianis suam habere herbam, deinde suam spicam, ac postremum suam maturitatem ac messem. In herbam enim enatum est in his qui iam per baptismum nuper in Christo renati, innocentiæ virore lætam de se spem præbent. Qui iam excelsiores facti Euangelicæ pietatis profectu, spicas suas habent, succidendi falce, hoc est, morte, cùm iam pro suo modulo quisque maturuerit. Nam post mortem & messem illam, triticum neque crescit, neque decrescit amplius in meritis & bonis operibus. Obseruandum autem, quod ad literam pertinet, verbum καρποφορεῖν, aliter accipi à Marco in hac tertia parabola, & aliter in prima. Hic enim dicitur semen fructificare, cùm D tātùm in herbam & necdum in spicam enatum est. In prima verò parabola solùm illud semen dicitur fructificare, quod in terram bonam cecidit, cùm quæ in spinis aut in petrosa cecidissent, etiā in herbam germinarent. Sic etiam in hac parabola, aliter accipitur produxisse fructum, quàm in secunda accipitur apud Matthæum, facere fructum. Hic enim produxisse fructum dicitur, cùm iam plenum frumentum esset in spica, & messis tempus adesset. Ibi verò diu ante messis tempus dicitur fecisse fructum, videlicet cùm iam ex spicis distingui posset à zizaniis.

ALIAM PARABOLAM PROPOSVIT EIS DICENS: SIMILE EST REGNVM E COELORVM, &c.] Ante quartam hanc parabolā, præmittit Marcus, qui eandem cum Matthæo habet hoc loco: *Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui parabolæ comparabimus illud?* Qua quæstione, dum veluti hæsitabat cui rei potissimum conferendum esset regnum Dei, magis attentos voluit reddere Dominus auditorum animos. Cùm autem superiori parabola Dominus significauerit modum incrementi regni cœlorum, hac iam parabola & sequenti (quas duas & Lucas habet cap. 13. alio tēpore rursus dictas) significat vim regni cœlorum in crescendo, nimirum quòd ex paruis & humilibus initiis mox processurū esset ad maxima. Porrò circa literam in priore parabola dubium est quomodo granum sinapis dicitur minimum omnium seminum, cùm semen papaueris, rutæ, & aliarū herbarum multarum deprehendatur minus semine sinapis. Deinde, quomodo dicitur sinapi ascendere in arborem, & facere ramos magnos, ita vt in eis volucres cœli habitent, quorum nihil apud nos experimur? Ad prius dubiū respondet Albertus Magnus granum sinapis dici minimum non in re, aut in quantitate, sed in proportione, quia scilicet relatum ad id quod producit, minimum est omnium, hoc est, minus est omnibus aliis, si id quod ex eo producitur, conferatur cum his quæ ex aliis producuntur. Potest etiā dici, quòd minimum dicit omnium seminum, quia inter omnia semina est valde paruum. Non enim est Græcè, minimum omnibus seminibus, vt nos legimus in Matthæo, cùm sit oratio non satis Latina, nec minus omnibus seminibus, vt legimus in Marco, & cum illa oratio ineptū habeat sensum, nisi subintelligatur, minus est omnibus aliis seminibus, sed vtrobique est, μικρότερον ἐστι πάντων σπερμάτων, quod sic vertendū est, minimum est omnium seminum, quomodo in Matthęo vertit quidam: cum in Marco vertat, minus est omnibus seminibus. Ponitur enim hic comparatiuus apud Græcos vice superlatiui, quemadmodum & in illo Pauli, Maior horum est charitas, pro maxima horum. Idem dicendum de oratione quæ sequitur, Fit maius omnibus oleribus, pro quo Græcè est, γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μεῖζον, id est, fit maximum inter omnia olera. Ad alterum dubium dicēdum, sinapi dici fieri arborem vel arbusculā, cum quòd lignescat eius stipes, tum ob ramorum multitudinem, quanquam Marcus arboris nó faciat mētionem, sed tantùm dicat ascendere, & fieri maius omnibus oleribus. Nam illud, *in arborem*, quod habent plerique libri apud Marcum, nec est in Græcis, nec in antiquis Latinis manu descriptis, vt ex Matthæo & Luca videatur adscriptum. Iam etiam verisimile est pro regionum diuersitate semen sinapi esse varium, & alterum altero minus, atque quoddam in maiorē exurgere altitudinem, quàm quod est apud nos, quandoquidem Plinius & seminis huius varietatem, & foliorum sinapi diuersitatem indicat libr. 19. cap. 8. scribens in hunc modum de sinapi: Æquinoctio autumni seruntur coriandrum, anethum, atriplex, malua, lapathum, cerephyllō, & acerrimum sapore, ignei affectus, ac saluberrimum corpori sinapi, nulla cultura, melius tamen planta translata. Et post pauca: Sūt autem eius folia trium generum. Vnum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucæ. Semen optimum Ægyptium. Athenienses napij appellauerunt, alij rapsi, alij saurion. Idem libr. 20. cap. 22. maximas & varias huius virtutes ostendit contra omnes ferè morbos corporis, vt ob id minus mirum videri debeat, regnum cœlorum hic comparari grano sinapis, cui similem etiā fidem postea Dominus requirit à suis. Quod verò ad sensum à Saluatore potissimum intentum spectat, dubium est quid pertinens ad regnum cœlorum hic voluerit significare per ipsum granum sinapi, an scilicet ipsam doctrinam Euangelicam, de qua intelligit Diuus Hieronymus, an ipsam Ecclesiam primitiuam, de qua D. Chrysost. an ipsum regnum Dei, quo per Euangelium cœperat tum Deus regnare in hominibus credentibus.

Sinapi virtus.

Nam

Nam his tribus potest optimè exemplum sinapis accommodari. Cùm enim ecclesia primitiua in principio, quando adhuc recens in terra fundata & veluti seminata erat, vilis esset & parua, subitò veluti in arborem magnam excreuit, ita vt implerent terram, & operuerint montes vmbra eius & arbusta eius cedros Dei, extenderintque ramos suos à mari vsq; ad mare, vt habet propheta Dauid. Sic, quod pene in Idem redit, & regnum Dei in principio quidem humile & paruum, breuissimo tempore totum mundum occupauit, omnibusq; regnis mundi euasit superius. Quoniam autem & præcedentes ferè parabolæ, & sequentes dictæ sunt de doctrina Euangelica, videtur & hæc potius de ea esse intelligenda, quanquam in hac intelligentia includantur & duæ superiores explicationes. Siquidem in incremento doctrinæ Euangelicæ consistit & incrementum Ecclesiæ & regni Dei, vt parum referat cui horum trium exemplum sinapi accommodetur. Porro applicatio generaliter hic fieri potest: Sicut granum sinapis quantitate quidem minimum est inter omnia semina, tamen seminatum in terra exurgit supra omnia olera, fitq; arbuscula, in cuius ramis habitent volucres cœli: ita Euangelium regni cœlorum, à me iam seminatum in terra, vile quidem habetur & contemptibile, & omnibus alijs disciplinis inferius, sed tamen breui exurget longè lateque, ita vt & omnium doctrinam superet, & in eo quamplurimi quiescant ei adhærentes. Vt autem singula parabolæ diligẽtius excutiantur, bene certè Euangelica doctrina grano sinapis comparatur. Primùm quidem ob causam quam Saluator indicat, nimirum quòd in comparatione aliorum seminum paruum sit & exiguũ. Sic enim & prædicatio Euangelij minima videbatur imprimis omnium disciplinarum. Prædicabat enim hominem Deum factum, Deũ mortuum & crucifixum, & prædicabat verbis simplicibus & per simplices, ob quod longè inferior videbatur dogmatibus philosophorum, & libris eorum plenis splendore eloquentiæ, ac sermonibus arte compositi. Secundò grano sinapis rectè comparatur ob eius efficaciam, non solùm in crescendo, quam efficaciam Dominus attingit, sed etiam ob efficaciam sinapis, quæ tantùm sentitur cùm conteritur, & quæ valet ad pellenda venena, & omnes penè morbos curandos, vt autor est Plinius. Sic enim & doctrinæ Euangelicæ tum primum acrimonia & efficacia percipitur, cùm bene masticatur, & per meditationem veluti frangitur nec aliquod est morbi genus quod non ita sanetur, quæ ignea sua vi frigiditatem mentis mox pellit & curat. Iam quod cum alia semina in herbas tantum aut olera exurgant, semen sinapis in arborem potius exurgit quam in olera, mysterio etiam conuenit secundum explicationem Hieronymi. Philosophorum enim dogmata cum creuerint, tantùm in olera & herbas quæ cito arescunt & corruunt ebulliunt, eo quòd nihil sit in eis firmum & solidum, sed totum flaccidum & marcidum. Prædicatio autem Euangelica non in olera, sed veluti in arborẽ magnam creuit, longè scilicet & latè diffusa, & firmiter stabilita. Quod autem dicitur de volucribus cœli, mysterio etiam maxime conuenit. Eo enim significatum est, eos tantũ conquiescere in vmbra Euangelij: qui terrenis relictis ad cœlestia possunt subuolare, quanquam Hieronymus velit etiam Angelos posse intelligi: & quidam etiam intelligant significatos homines sublimes scientia & sensu. Cæterùm rami secundum eum significant Euangelicorum dogmatũ varietates, in quibus singulis singulæ volucres spirituales requiescunt & nidificant. Aut, quemadmodũ indicat Theophylactus super Marcũ, rami significant Apostolos & diuersos Euangelij prædicatores per orbem expansos & dispersos. Porrò Hilarius & Gregor. 16. Mor. ca. 1. per granum sinapis ipsum Christum significatũ intelligunt. Vilis enim videbatur Dominus quia fabri filius & pauperrimus. At vbi cecidit in cor terræ, id est, quum mortuus esset & sepultus in horto, vltra mensuram omnium olerum excreuit, dum excessit omnium prophetarum gloriam, fecitque ramos pulchros, Apostolos scilicet, in quibus quiescunt hi qui priùs ob mentis leuitatem volucribus erant similes. Huius sensus meminit & Theophylactus super Lucam. Quæ explicatio etsi non videatur esse à Domino præcipuè intenta, tamen in superiore etiã continetur. Significatur ergo hac parabola idem quod in visione Nabuchodonosor per lapidẽ abscissum de monte sine manibus qui factus est mons magnus, & impleuit terram vniuersam. Est autem & alia huius parabolæ explicatio, quam indicat Hieronymus, sed quæ per accommodationem applicatur ad singulos homines pro ædificatione morũ, vt quisque homo intelligatur seminare granum sinapis, hoc est, doctrinam Euangelij in corde suo, cum illam in corde suo suscipit, & humore fidei fouet, in quo deinde ita pullulabit & crescet, vt in ramis bonorum operum eius Angeli sint quieturi aut ramis doctrinæ suæ possit & alios obumbrare, ac habitandi locum præbere. Cæterum quod Marcus dicit de grano sinapis, quod cùm seminatum fuerit, minus est omnibus seminibus, non sic accipiendum, quasi antequam seminetur non sit minus aliis, sed videtur Marcus respexisse ad id quod per parabolam significatur. Tum enim doctrina Euangelica videbatur minor aliis, cum seminata esset & prædicari cœpta, cùm priùs non agnosceretur.

Dan. 2.

*ALIAM PARABOLAM LOCVTVS EST EIS: SIMILE EST REGNVM COELORVM FERMENTO, &c.] Eodem spectat ista parabola quo & præcedens, atque ob id & hic sunt tam variæ intelligentiæ quàm in præcedenti. Nam Chrysostomus per fermentum vult significatos esse Apostolos, hoc est, primitiuam Ecclesiam, Hieronymus verò Euangelicam prædicationem, quanquam eodem recidat sensus. Per hoc enim quòd Euangelica doctrina mũdo permixta, totum mundum immutauit & ad se traxit, etiam Apostoli, etsi numero pauci, totum mundum ad suum habitum transmutare cœperunt. Si autem per fermentum intelligantur significari Apostoli, conuenit hoc cum eo quod Paulus accipiendo nomen fermenti, in malam partem, Corinthium illum incestuosum vocat fermentum, dicens: Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Si verò intelligatur significari Euangelica doctrina, quemadmodum potius debet, conuenit cum eo quod econtrario Dominus hypocrisim & doctrinam Pharisæorum vocat postea fermentum. Quoniam enim immutatio alterius, ratione cuius nomen fermenti alicui tribuitur, & in bonum & in malum fieri potest, hinc nomen fermenti nunc in bonum, nunc in malum accipitur, sicut pleraque alia. Porro quia in litera dicitur, in

1. Cor. 5. Matt. 8.

farinæ ſatis tribus, ſciendum hic nomen, ſatis, non A
eſſe participium à ſerendo, ſed nomen eſt ſubſtantiuum, quod neque Latinum eſt, neque Græcum, neque Hebræum, ſed potius Syrum, ſignificans Paleſthinæ menſuræ quoddam genus, cui nomini apud Hebræos correſpondet סאה Saah, quam dictionem Diuus Hieronymus in veteri teſtamento aliquando vertit ſatum, aliquando modium. Nam Geneſ. 18. vertit ſata, vbi etiam fit mentio trium ſatorum. Sic enim Abraham ait Saræ: Accelera, tria ſata ſimilæ commiſce. Et turſum 1. Reg. 25. vbi legimus, quinque ſata polentæ Abigail attuliſſe Dauidi. His enim locis eſt סאים Seim à סאה Sea. At 4. Reg. 7. vertit modium, vbi legimus: Cras modius ſimilæ vno ſtatere erit, & duo modi hordei B
ſtatere vno. Hic enim habent Hebræa Saah, id eſt ſatum. Quantus autem & qualis fuerit iſte modius qui ſatum dicitur, non ex Hebræis tantum authoribus, ſed & ex ipſius Hieronymi tranſlatione licet intelligere. Nam Ruth. 2. cap. ſic legimus: Inuenit hordei quaſi ephi menſuram, id eſt, tres modios. Vbi hæc verba, id eſt, tres modios, non ſunt in Hebræo, ſed addita ſunt explicandi gratia, Ephi: ergo, vel, vt dicunt Hebræi, Epha, tres continet modios, tales proculdubio qui in Paleſthina dicebantur Satum. Eſt ergo Satum tertia pars Ephi, ſicut Gomer eſt decima pars Ephi, & Ephi decima pars Cori, vel Chomer: Vnde ex verſione Hieronymi bene ſic legitur Iſai. 5. Triginta modij ſementis fa- C
cient modios tres, cùm Hebræa habeant, & ſemen Cori (vel Chomer) faciet Ephi. Cùm enim Ephi tres contineat modios, & Ephi decima pars ſit Cori, vt dicitur Ezech. 45. conſequitur Corũ continere triginta eorum modiorum, quorum tres continet Ephi. Quod ergo hic dicitur, in farinæ ſatis tribus, idem eſt, ac ſi dixiſſet, in farinæ modis tribus, aut, in farinæ menſura Ephi, aut decem Gomer. Proinde mirum videri poſſet quòd Hieronymus veluti ſui oblitus ſcribit hoc loco in commẽt. ſuper Matthæum: Satum, inquit, genus eſt menſuræ iuxta morem prouinciæ Paleſthinæ, vnum & dimidium modium capiens. Niſi veriſimile eſſet, Hieronymum illud ſumpſiſſe ex Ioſepho, qui lib. D
antiquit. 9. cap. 4. ſic habet: Satum fert modium vnum & ſemis Italicum. Itaque de alio modio loquitur Hieronymus hic in comment. ſuper Matthæum, nempe Italico, ſecutus Ioſephum, & de alio modio, cùm pro ſato vertit modium, vt diuerſæ ſunt menſuræ diuerſorum locorum & regionum. Et quoniam in menſuras hic incidimus, pro quorundam locorum explicatione obiter hic ſciẽdum eſt, Hieronymum in ſua verſione nomen modij ponere nonnunquam, non vt correſpondeat menſuræ quæ Satum dicitur, ſed ei qui dicitur Epha vel Ephi, vt cùm legitur, Statera iuſta, iuſtus modius, æquuſq; ſextarius. Et, Non erit in domo tua modius maior & minor, modius æqualis E
& verus erit tibi. Et: Coxit hœdum, & de farinę modio azymos panes. His enim aliiſq; quibuſdam locis Hebræa habent Epha, quòd, vt patet ex ſuperioribus, Hieronymus vertit aliquando, tres modios. Vnde neceſſe eſt intelligere, Hieronymũ aliquando loqui de modio maiore, quod tria continet ſata: aliquando de modio minore, quod idem eſt cum ſato. Et quidem cùm Epha vocat modiũ, patet ex Ioſepho eum loqui de modio Attico. Siquidem Ioſephus lib. 15. antiquit. cap. 11. Corum dicit habere modia Attica decẽ. Quare cùm Epha

Varietas modis.

Leuit. 19.

Deut. 25.
Iudi. 7.

fit decima pars Cori, conſequitur Epha vnum continere modium Atticum. Qualis autem ſit modius ille qui correſpondet ſato, incertum mihi eſt, niſi quòd Theophylactus ſcribat, Satum valere modium ſuæ regionis. Satum, inquit, menſura erat Hebræorum, ſicut apud nos eſt modius, vel decalitra. Hinc eſt quod 1. Reg. 1. Quidam libri noſtri habent, Annam poſtquam ablactaſſet Samuelem adduxiſſe eum Domino in tribus vitulis, & vno modio farinæ. Sic enim habent Biblia iam impreſſa veluti emendatiora. Alij habent in tribus vitulis, & in tribus modiis farinæ. Nam ſic etiam in libris ſcriptis antiquis legitur. Eſt autem hoc loco Hebræis Ephi, quod, vt patet ex prædictis, Hieronymus nunc vertit per modium, nunc per tres modios. Illud mirandum in verſione Hieronymi, quòd nomen, Satum, aliquando ponitur pro Ephi, aliquando pro Batho, quæ duæ menſuræ idem quidem continent, vt patet Ezechielis 45. ſed hoc differunt, quòd Ephi aridorum, Bathus ſit liquidorum menſura. Nam Numeri 5. vbi legimus præceptum viro zelo typo, vt offerat pro vxore ſua decimam partem ſati farinæ hordeaceæ, pro Sati, Hebræa habent Ephi. Et 2. Paralip. 2. vbi legitur Salomon promittere operariis Tyriis vini viginti milia metretas, oleique ſata viginti milia, pro Sata Hebraicè eſt Bath, hoc eſt, Bathus, ſicut & pro, metretas. Porrò quod ad propoſitum attinet, ex prædictis vtcunque ſuſpicari licet quare ad literam de tribus ſatis potius quàm quatuor aut duobus fiat mentio, nimirum quòd mulieres coctura panem vt in plurimum Ephi, hoc eſt, tria ſata commiſcerent. Sic enim tria ſata commiſcuit Sara, ſic de Ephi coxit panes azymos Gedeon, ſic Anna Ephi farinæ attulit Domino oblatura filium. Poteſt autem generalis applicatio parabolæ fieri in hunc modum: In regno cœlorum tale quid accidet, quale ſit cùm modicum fermentum abditur ſub magna aliqua farinæ conſperſione, ibique relinquitur, donec exigua illa maſſa totam farinæ vim affecerit, atque in ſuam traxerit naturam. Sic enim & regni cœleſtis doctrina, etſi in ſpeciem exigua, ac paucos adhuc habens ſectatores, tamen permixta toti orbi, clanculum & occulta quadam vi, eum totum transformabit in ſuam naturam: nec priùs deſinet vim ſuam exerere, quam vi ſua omnes affecerit qui prædeſtinati ſunt & electi. Itaque ſecundum hanc explicationem non erit excutiendum quid per mulierem, cuius ſit in parabola mentio, ſignificetur, quiſve per numerum ternarium ſatorum farinæ. Secundum tamen illam rationem fuſius explicandi parabolas, rectè fermento Euangelica doctrina comparatur, non ſolùm ob cauſam in ſuperiori explicatione ſignificatam, nimirum quòd parua licet, occulta vi multa tranſmutet, ſed etiam quòd totum mundum inſipidum prius, ſapidum reddidit, ac diuerſas gentes in vnum Eccleſiæ corpus vniuit, quemadmodum & modicum fermentum diuerſis farinæ menſuris commixtum totam conſperſionem in vnum ſimul corpus vnit. Deinde quòd homines mortuos ad virtutis opera, viuificet ad virtutum operationem, quemadmodum farinam, per ſe rem mortuam, fermentum quodammodo viuificat, ſurſum eam aſcendere faciens. Iam per mulierem, per quam quidem Eccleſiam primitiuam intelligunt, rectiſſimè intellexerimus cum Diuo Auguſtino ſignificatam Dei

ſapien-

sapientiam, quæ Euangelicum fermentum orbi prudenter & clanculum admiscuit. Per tria sata, quæ etiam variè accipiuntur, commodissimè intelligemus tres totius mundi partes. Nam & Hilarius testatur quosdam tres istas mensuras ad trium gentium vocationem ex Sem, Cham, & Iaphet retulisse. Porro posteritas Sem, Asiam inhabitauit: posteritas Cham, Aphricam: & posteritas Iapher, ex magna parte Europam. Pro mysterij autem alicuius significatione videtur potius dictum à Domino de tribus satis quàm de Ephi, quæ mensura tria continet sata. Diuus Hilarius rursum hîc per fermentum intelligit significatum Christum, eo quòd accepta à nobis natura, virtutem diuinitatis suæ, humanæ naturæ communicauerit. Fermentum enim de farina est, virtutémque acceptam acceruo sui generis reddit. Hoc ergo fermentum, mulier synagoga per iudicium mortis abscondit, arguens legem & prophetas Euangelijs dissolutos. Hoc autem in farinæ mensuris tribus, id est, legis, Prophetarum, & Euangelicorum æqualitate coopertum, vnum omnia fecit, vt quod lex constituit, & prophetæ nunciauerunt, id ipsum Euangeliorum profectibus expleatur. Hæc ille. Cæterùm secundum moralem intelligentiam, quam præter præcipuam intelligentiam omnes fere habent parabolæ, per mulierem absconden-tem fermentum in tribus farinæ satis, rectè intelligitur anima hominis, quæ prædicationem Euangelicam occultat, & commiscet tribus suis partibus, quæ sunt rationalis, concupiscibilis & irascibilis, ita vt fiat vna ex his contemperatio per doctrinæ communionem, ac totus homo fiat spiritalis, ita vt nec rationalis eius pars labatur in dogmatibus, nec irascibilis aut concupiscibilis, absque ratione ferantur, sed fermententur omnia, & assimilentur sermoni Dei, & in ratione quidem possideat homo prudentiam, in irascibili odium contra vitium, in concupiscibili desiderium virtutum. Sic Theophylactus super Lucam, & D. Hieronymus super Matthæum: quorum vterque indicat per tria sata intelligi posse etiam tres eas partes in quas Paulus hominem diuidit: spiritum, animam, & corpus, inter quas partes communione verbi Dei vna fit contemperatio, vt in vnum redactæ non discrepent inter se. D. Bernard. lib. de consideral. 5. parabolam hanc D. Virgini accommodat, vt ipsa sit mulier quæ fermento suæ fidei in vtero suo commiscuit tria sata, hoc est, coniunxit in vnitatem personæ tres Christi naturas.

[HÆC OMNIA LOCVTVS EST IESVS IN PARABOLIS AD TVRBAS, ET TALIBVS, &c.] Marcus hîc alteram indicat causam ob quam Dominus in parabolis loqueretur ista turbis, cùm dicit, *prout poterant audire*, quo significat, Dominum voluisse aptare suum sermonem ad captum auditorum, & ob id locutum in parabolis, quòd nudi sermones nondum essent capaces, ac parabolas suas desumpsisse à rebus vulgaribus, per quas idiotæ vtcunq; induci & parari possent ad mysteriorum captum. Vnde constat rationem illam superius à Domino redditam, ad reprobos tantùm spectare, vt dictum est. Multis autem loquebatur parabolis variè vnâ eandemque rem significans, vt (inquit Hieronymus) quasi dines paterfamilias inuitatos diuersis cibis reficeret, & vnusquisq; secundum naturâ sui stomachi varia alimenta susciperet. Illud autem quod habent Matthæus & Marcus, *& sine parabolis non loquebatur eis*, quanquam possit secundum Augustinum intelligi, quòd nunquam Dominus turbis locutus sit sine parabolis, quia scilicet in omni sermone ad turbas immiscuerit parabolas, rectius tamen cum Chrysostomo intelligitur significari Dominum tunc sine parabolis, hoc est, præter parabolas, nihil locutum, quanquam aliis temporibus pleraque sine parabolis doceret turbas. Sequitur enim, *seorsum autem discipulis suis disserebat omnia*. Omnia ergo quæ tum fuerat locutus, parabolæ erant, quæ explicatione opus habebant. Proinde cùm priùs habitum est in Matthæo, *locutus est eis in parabolis multa*, non est intelligendum ideo dici multa, quia non omnia, sed quia omnia multa erant. Porro quomodo Matthæus dicat in Christo illud Psalmi: Aperiam in parabolis os meum, &c. impletũ, & locutum ideo in parabolis Dominum, vt illud adimpleretur, cùm illud dictum sit in sensu longè diuerso ex persona Asaph prophetæ, qui his verbis præfatur prolixo illi carmini, in quo miracula Dei in populo Israëlitico exhibita decantat, dictum satis est circa caput Concordiæ 11. Ex his enim quæ ibi dicta sunt, patet dupliciter hunc locum ac similes intelligi posse. Priori modo simpliciter, vt impleta in Christo dicatur hæc scriptura, quia in ipso verificata, eique competens. Itaque sensus erit: In parabolis loquebatur Dominus omnia, ita vt ei verè competeret, quod dictum est per prophetam, &c. Secundum hunc enim sensum coniunctio, vt, debet accipi consecutiuè. Altero modo, magis propriè hæc scriptura intelligi potest dici impleta in Christo, si intelligamus Asaph prophetam sic quidem istud dixisse ex propria persona, vt tamen etiam hoc dicens typum Christi gereret, sicut Christus ferè in omnibus figuratus est, quæ in veteri testamento aliquibus laudi tribuuntur. Itaque sententia hæc quanquam suo modo impleta sit in Asaph, tamen perfectissimè impletur in Christo, vt cui excellentiori modo competit, & qui in Asaph fuit figuratus tanquam absolutissimus doctor. Ideo enim videtur Matthæus dixisse, per prophetam, vt significaret ex intentione spiritus sancti ad Christum pertinere hanc scripturam, & non solùm per accommodationem. Secundum hunc ergo sensum coniunctio, vt, potest accipi vt causam & finem denotet. D. Hieronymus certè intelligit hanc scripturam propriè pertinere ad Christum, & ob id omnia quæ in illo Psal. 77. narrantur de exitu ex Ægypto, & signis à Deo patratis, esse parabolica, & significare abscondita sacramenta ad Christum pertinentia. Citatur autem testimonium istud, hoc magis secundum Hebraicam veritatem, quàm secundum septuaginta translationem, quanquam nec Hebræa ad verbum curauerit adducere Euangelista, contentus reddidisse sententiam. Septuaginta enim sic habent, ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, hoc est, Aperiã in parabolis os meum, loquar problemata (pro quo nos habemus, propositiones) ab initio. Hebræa verò habent: Aperiam in parabola os meum, eructabo ænigmata ab antiquo. Quò autem intelligatur in quo sensu ea sententia conueniat Asaph, qui in eo Psalmo nullas videtur assumere parabolas: & in quo sensu Christo, (nam non in eodem sensu verique conuenit) deinde quoniã hîc & in aliis multis locis frequens est vsus huius dictionis, parabola, scien-

Psal. 77.

sciendum imprimis, dictionem Græcam, parabola, A propriè significare collationem aut comparationē qua res diuersæ ostenduntur in aliquo esse similes. Dicitur enim παραβολὴ à παραβάλλω, comparo. Vnde frequenter vertit interpres eam dictionem per, similitudo. Differt ergo parabola propriè dicta à parœmia, vel prouerbio: quod est celebre aliquod dictum, scita nouitate quadā insigne. Differt & ab allegoria & ænigmate. Allegoriæ enim & ænigmata plus dissimulant: & collationem non habent: parabolæ verò per collationem manifestè quò tendunt explicant. Itaque parabola propriè est secundum Quintilianum, cùm sic dicitur: Tam fortiter apud Hipponem fecit Scipio, quàm apud Vticam Cato. Sic parabola propriè est quod dicit B
Matt. 24. Dominus: Sicut in diebus Noe, ita erit & aduentus filij hominis. Allegoria verò, imò ænigma, hoc est, obscura allegoria qua aliud innuitur, aliud significatur, est quod habetur Iudic. 9. Ierunt ligna, vt vngerent super se regem, &c. & Iudic. 14. De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. At in scriptura nomen parabolæ accipitur & pro parœmijs & pro ænigmatibus, & generaliter pro omni sermone tecto, ac sententijs grauioribus, quæ non cuiuslibet intelligentiæ sunt expositæ, sed indigent apud impericiores aliqua explicatione. Quæ scripturæ phrasis ab Hebræis manauit, qui per משל maschal (quæ dictio propriè parabolā significat & similitudinem,) significant omnem C obscuriorem sermonem & grauiorem sententiam, qui reconditi aliquid in se habere videatur, & enarrationem aliquam apud imperitos requirit, eo quòd huiusmodi sententiæ fere cum collationibus efferantur & similitudinibus. Vnde parœmiæ Salomonis, Misle, hoc est parabolæ, dictæ sunt. Eodem modo accipiunt suum חידה hhida, hoc est, ænigma. Hinc Prouerb. 1. Parabolæ, interpretationes, verba sapientum & ænigmata pro eodem accipiuntur. Propriè ergo accipitur parabolæ nomen, cùm Saluator dicitur dixisse parabolam comparans regnum cœlorum alicui rei, vt cùm dicit, simile esse regnum cœlorum fermento, grato synapis, decem virginibus, sagenæ missæ in mare, &c. Hìc enim D aperta fit collatio, quamuis non tam ob collationem & comparationem videantur huiusmodi sermones Domini, dici parabolæ, quàm ob tectam eorum significationem. Accipitur autem non pro sermone aliquo, sed re alicuius similitudinem gerente, cùm ad Hebræos 11. dicitur Abraham accepisse Isaac in parabola, hoc est, in similitudinem & typum Christi occidendi & resuscitandi. Pro allegoria autem accipitur, cùm 14. cap. Lucæ dicitur Dominus dixisse parabolam ad inuitatos, intendens quomodo primos accubitus eligerent. Ibi enim nulla est collatio, sed per exemplum humanum aliud vult significare quàm dicit, Sic & pro ænigmate accipitur Ezechiel. 17. vbi parabola vocatur ænigma duarum aquilarum. Et prima parabola de semine, parabola quidem dicitur, cùm tamen allegoriæ vel ænigmatis magis habeat speciem. Absque enim aliqua collatione dicitur: *Ecce exijt qui seminat*, &c. Pro prouerbijs autem & grauioribus sententijs accipitur, cùm omnes parœmiæ & sententiæ dicuntur parabolæ: & cùm Petrus apertam satis illam sententiam Domini vocat parabolam: Non quod intret in os coinquinat hominem, sed quod procedit de ore, hoc coinquinat hominem. Pro prouerbio rursum & vulgato sermone accipitur, cùm dicitur in Psal. Et factus sum illis in parabolam, hoc est, factus sum illis fabula, ac mei passim cum irrisione mentionem fecerunt. Pro prophetia accipitur Num. 24. cùm Balaam dicitur assumpta parabola de varijs gentibus prophetasse, cum in quibusdam illis prophetijs nulla fit vel collatio, vel allegoria. Hinc intelligi potest quomodo testimonium hìc citatum conueniat Asaph, & quomodo Christo. Asaph enim dicit se locuturum parabolas & ænigmata ab initio, hoc est, quæ olim contigerunt, eo quòd admiranda essent quæ narrabat, & recondita quædam in illis lateret sapientia, qua per ea quæ olim contigerunt, populum suum propheta instruere volebat, & quædam etiam ad futurum Messiam spectantia in typo canere. Christo verò competit verius hæc sententia: eo quòd in propriè dictis parabolis os suum aperuerit, & è plenitudine cœlestis suæ sapientiæ eructauerit ea quæ ab exordio mundi fuerunt absconditа hominibus. Vnde patet illud, *ab initio*, pro quo Euangelista habet, *à constitutione mundi*, hoc est, ab eo tempore quo mundus constitutus est, & fundamenta eius iacta sunt, non eodem modo debere accipi, cùm hoc testimonium Asaph, & cùm Christo tribuitur. Euangelista enim parum mutato testimonio sic illud citauit, quomodo proposito suo maximè quadrabat, & Christo peculiariter competebat.

C a TVNC DIMISSIS TVRBIS VENIT IN DOMVM, ET ACCESSERVNT AD EVM DISCIPVLI.] Explicatio hæc parabolæ satis est plana, vt non sit opus circa eam dicere multa, nisi quòd in ea quædam sint notāda. Et primùm quidem quòd electi per bonum semen significati, dicuntur Hebraica phrasi filij regni, pro eo quod est homines ad regnum cœleste præparati, quodq; filij regni non dicuntur hic ijdem qui Matth. 8. ita appellantur, cùm dicitur, filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores. Ibi enim dicuntur filij regni secundùm hominum existimationem & iudicium, hìc verò secundum diuinam prædestinationem. Deinde quod reprobi per zizania significati vocātur similiter Hebraica phrasi, filij nequā, hoc est, diaboli (nam nequàm hìc esse genitiui casus Græca docent, πᾶ πονηρῷ) nimirum quia illius imitatores & sectatores, non autem quòd ab eo creati & geniti. Iidem postea scandala vocantur. Quid enim per scandala intelligat, significat cùm subditur, & *eos qui faciunt iniquitatem*. Nam hic coniunctio, &, accipitur expositiuè, vt scandala sint hi qui operantur iniquitatem, hoc est, vt priùs dictū est, operarij iniquitatis, & dediti iniquitati: qui ideo dicuntur scandala, quia siue verbo, siue vita valde offendunt, veritati vel pietati impedimentum præbentes. Vel quia ex eorū cum bonis permixtione & fœlicitate pleriq; scandalizantur, & humanum aliquid patiuntur: quemadmodum serui, de quibus in parabola, offendebantur quòd viderent zizania permixta bono semini. Tertiò notandum quod dicit Dominus: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris*. Duo enim hìc obseruanda: alterum, quod iustos fulsuros dicit sicut sol, in quo Dan. 12. videri potest allusisse ad illud Danielis, quod de doctis dicitur: Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti. & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates Et bene quidem dicit: *Tunc fulgebunt*, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione, à miseriis

Matt. 15.

huius vitæ, ab omni errore & peccato, per quæ omnia eorum fulgor & gloria hîc obſcuratur. Alterum eſt, quod dicit, *in regno patris eorum*. Cùm enim priùs dixit: Mittet filius hominis Angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, regnũ ſibi tribuit, hic verò regnum Patri tribuit, ſignificans æqualem ſuam cum patre poteſtatẽ cum quo habet regni conſortium. Sed de regno Dei loquens, quod in terris eſt vſque ad iudicij diem, malos habens bonis permixtos, bene ſibi tribuit regnum: patri verò, A cùm loquitur de regno Dei quod erit poſt iudicium. Nam regnum Eccleſiæ peculiariter à patre accepit filius, quamdiu in eo humanitatis ſuæ meritis agit, interpellando pro nobis, & ſpiritum ſuum impertiendo, mortémque ſuperando. Cùm autem inimica mors deſtructa erit, & ſubiecta erunt ei omnia, & cuncta peracta erunt ob quæ homo factus eſt, tunc, inquit Paulus, & ipſe filius, ſubiectus erit illi, qui ſibi ſubiecit omnia, vocabiturq; deinde Dei regnum. 1. Cor. 5.

PARABOLÆ THESAVRI, MARGARITÆ, ET SAGENÆ.

Matthæi 13. CAP. LIII.

Simile eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro, quem qui inuenit homo, abſcõdit: & præ gaudio illius vadit, & vẽdit vniuerſa quæ habet, & emit agrũ illũ. Iterũ ſimile eſt regnum cœlorũ homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Inuẽta autẽ vna pretioſa margarita, abijt, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterũ ſimile eſt regnũ cœlorum ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congregãti, quam, cũ impleta eſſet, educentes & ſecus littus ſedẽtes, elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt. Sic erit in conſummatione ſeculi. Exibunt Angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium. Intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam Domine. Ait illis: Ideo omnis ſcriba doctus in regno cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamilias qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.

SIMILE EST REGNVM COELORVM THESAVRO ABSCONDITO IN AGRO, QVEM QVI INVENIT HOMO, ABSCON. &c.] Parabolæ huius capitis videntur dictæ à Domino in domo, præſentibus Apoſtolis tantũ, aut diſcipulis, vt apparet ex eo quod Saluator in fine illius dixit: *Intellexiſtis hæc omnia?* Et ſanè ad diſcipulos magis quàm ad vniuerſos pertinent, vt ex explicatione ſatis patebit. Præcedentibus duabus parabolis vltimus declarata eſt vis Euangelicæ doctrinæ: at duabus iam ſequentibus eiuſdem pretium ſignificatur, & quanto ſtudio meritò eam quiſque ſibi parare debeat indicatur, nimirum quòd omnibus omiſſis ad hanc vnam aſſequendam ſit conandum, quódque vel bonorum omnium temporalium iactura ſit comparanda. Quanquam enim plerique ſimilitudinem theſauri & margaritæ adaptent ad alia, nempe ad Euangelicam perfectionem vel vitam, aut ad Chriſtum ipſum aptiſſimè tamen aptantur hæ ſimilitudines ad idem ad quod præcedentes, nempe ad Euangelicam doctrinam vel ſapientiam, ad quam accommodari poteſt prior parabola, hoc modo: Simile quid in regno Dei accidere conuenit, quale eſt cùm quiſpiam inuẽto theſauro abſcondito in agro alieno, vt illo potiatur, primùm diligenter eum abſcondit, ne illi præripiatur, deinde omnibus ſuis bonis diſtractis, emit agrum illum. Sic enim & in regno cœlorum, veluti theſaurus quidam eſt in agro abſconditus, cœleſtis ſcilicet ſapientia, hominibus quidem tecta & incognita, nec cuiuis facilè obuia, ſed tamen cum omnibus huius mundi bonis non conferenda. Hanc ergo qui inuenit (inuenit autem qui eam agnoſcit) ſi frugi homo fuerit, & ſolicitè proſpiciet ne eam ſemel inuentam amittat, & vt perfectè poſſideat, etiam omnium bonorum ſuorum temporalium diſtractione & renuntiatione eam ſibi comparare non ceſſabit, exonerans ſe ſæcularibus negotiis, vt intendere poſſit totus ſapientiæ Euangelicæ. Secundum hanc explicationem non erit excutiendum, quid ſigillatim ſignificetur per agrum in quo theſaurus eſt abſconditus, quemq; emit qui theſauri erat cupidus: deinde nec quomodò abſcondat quis theſaurum Euangelicum repertum. Per theſaurum enim in agro B abſconditum, ſignificatur theſaurum Euangelicum tectum eſſe & occultum hominibus, per hoc quòd inuentum theſaurum homo dicitur abſcondere, ſicut ad literam ſignificatur illius ſolicitudo curantis ne ab alio theſaurus præcipiatur, ita in ſenſu myſtico ſignificatur ſolicitam debere eſſe mentẽ eius qui inuenit theſaurum Euangelicum, ne inuentum perdat. Alioqui ſi ſigillatius quis horum requirat ſignificationes, per agrũ rectè quis intellexerit vel Chriſtum, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei abſconditi, quemque quodammodo C ſibi enim, qui omnium etiam facultatum diſpendio eum poſſidere ſatagit, vel Eccleſiam, in qua theſaurus Euangelicus abſconditus latet incredulis. Hanc enim ſimiliter etiam ſibi quadam ratione emit, qui bonorum ſuorum iactura illius ſe membrum facit per hoc quòd dicitur inuentum theſaurum homo abſcõdere, intelligi poteſt ſignificatum, theſaurum Euangelicum abſcondendum eſſe in corde, ne perdatur: quemadmodum intelligit D. Hieronymus, aut abſcondendum eſſe ab humanis laudibus & malignis ſpiritibus: quomodo Gregorius. D Non enim iactanter oſtentandus eſt, ſed de eo inuento quiſque apud ſe in ſinu gaudere debet. Porro per hoc quod dicitur in parabola homo theſauro inuento vendidiſſe omnia quæ habebat, idq; cum gaudio, & ſic emiſſe agrum illũ, videtur Dominus ſignificare voluiſſe, conuenire vt & propter Euangelicum theſaurum aſſequendum quis omnes facultates ſuas vendat & diſtrahat, idque cum gaudio: perſuaſus ſe hac ratione non iacturam facere, ſed lucrum, ac dicens cum Pſalmiſta: Bonum mihi lex oris tui ſuper milia auri & argenti, vt hæc parabola & ſequens ad perfectionis ſtudioſos pertineat, E quales erãt Diſcipuli, quibus hæc & ſequentes parabolæ videtur eſſe ſeorſum dictæ. Vt autem etiam ad vniuerſos hæc referantur qui Euangelicum theſaurum poſſidere volunt, intelligendum erit per illa ſignificari, proprias voluntates & paſſiones quas priùs quis habuit, abijciendas eſſe: gentilibus item dogmatibus atque Iudaicis, & mundi voluptatibus renunciandum eſſe ei qui volet Chriſtum ac Chriſti doctrinam lucrifacere, ac paratum illum eſſe debere etiam facultates omnes abijcere & relinquere, ſi is caſus incidat, vt non poſſit eas ſimul Pſal. 118.

cum

cum Christo possidere B. Vigilius libro 3. contra Eutychen, per thesaurum in agro absconditum, intelligit Christi diuinitatem in carne eius latentem, atque ob id eum qui thesaurum repererat non statim illum abstulisse de agro, sed voluisse simul cum illo acquirere & agri possessionem, quòd non profit agnouisse Christi diuinitatem, nisi cum ea etiam ipsius confiteamur humanitatem. Cæterùm sequens parabola de vna pretiosa margarita omnium bonorum dispendio comparata, ad idem significandum assumitur ad quod præcedens: sed hoc interest, quòd in superiori proponitur thesaurus casu inuentus: in hac verò proponitur margarita studio & inquisitione inuenta B randem. Itaque sicut superiore significauit cœlestem sapientiam non inueniri nisi ab eo cui veluti casu oblata fuerit, hoc est, diuinitus monstrata: ita hac significauit vigiles & solicitos esse debere ad inueniendum sapientiam. Et quidem bene parabolam margaritæ subiecit parabolæ thesauri, volens ostendere pretium Euangelicæ sapiētiæ. Nam pecuniarum thesauri, & lapides pretiosi sunt quæ mundus maximè habet in pretio. Vnde hæc duo etiam Dauid aliquoties coniunxit, cùm pretium cœlestis sapientiæ ostendere voluit. De mandatis enim Domini sic canit, Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum. Et rursum: Ideo dilexi mandata tua super aurum & topazion. Sic Prouerbiorum 8. dicit Sapientia: Melior est fructus meus auro & lapide pretioso. Et rursum eodem cap. Sapiens: Accipite disciplinam meam, & non pecuniam, doctrinam magis quàm aurum eligite. Melior est enim margaritis, sic enim habent Hebræa, pro eo quod nos legimus, cunctis pretiosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari. Potest autem & huius parabolæ explicatio generalis quæ sufficiat intentioni Domini, fieri in hunc modum: Quemadmodum negotiator aliquis margaritarum bonarum studiosus, postquam inuenit pretiosissimam aliquam margaritam, non dubitat etiam vniuersam suam possessionem, si opus sit, vendere, vt eam sibi mercari possit: ita in regno cœlorum fieri conuenit, vt quisquis veritatis & sapientiæ est studio- D sus, post inuentum margaritum illud cœlestis sapientiæ, per Euangelicam prædicationem iam omnibus oblatum, quo non est aliud pretiosius, etiam vniuersorum bonorum temporalium dispendio illud non cesset sibi comparare: persuasus scilicet illud omnium facultatum pretium longè superare. Secundum quam explicationem non erit anxiè quærendum quis significetur per hominem illum negotiatorem, de quo in parabola: significatur enim quid quemque huius exemplo facere oporteat. Sic nec quid per bonas margaritas, quam quam rectè per eas intellexerimus cum Hieronymo significatam legem & prophetas, aut omnia E etiam dogmata in quibus sapientia aliqua continetur, quæ longè sunt postponenda Euangelico margarito. Contrà quod sanè non pauci stultè faciunt, qui veritatis & sapientiæ studiosi præferunt sapientiam, quæ in philosophorum & oratorum libris continetur, studio Euangelico, in illis totum tempus impendentes, in hoc nimis frigidi. Sic & Iudæi cùm velint sapientiæ videri studiosi, præferunt Euangelicæ gemmæ, legis & prophetarum doctrinas: quæ bonæ quidem sunt margaritæ, sed Euangelica longè inferiores.

Psalm. 18. *Psal. 118.*

A ITERVM SIMILE EST REGNVM COELORVM SAGENÆ MISSÆ IN MARE, &c.] Tertia hæc parabola non multū differt à parabola zizaniorum, nisi quòd in ea per zizania tritico permixta significantur omnes mali bonis in toto mundo permixti, etiam qui nunquam fidem & Euangelium susceperunt: hîc verò de eis malis tantùm est sermo qui sunt in Ecclesia, aut in ea aliquando fuerunt, quos scilicet sagena, hoc est, Euangelica prædicatio collegit simul cum bonis. Rursum etiam hîc rectè per sagenam intelligitur Euangelica prædicatio, quanquam quidam non malè intelligant per sagenam significari Ecclesiam quæ ex omni genere homines in se congregatos habet. Et bene quidem hæc parabola superioribus duabus subiuncta est. Ne enim, quia Euangelicam doctrinam & sapientiam comparauit thesauro & margaritæ inuentis, putaretur ipsa omnibus qui inuenerunt eam talis habenda, aut omnes tales suo pretio dicatura & saluatura, hæc parabola docet Euangelicam prædicationem quosdam etiam malos collecturam, quibus nihil proderit cum bonis coniunctos esse. Bene etiam hac parabola seorsum ad Discipulos vsus est, vt quorum quibusdam dixerat: Faciam vos fieri piscatores hominum, scilicet per sagenam quam hîc significat, Euangelicam videlicet prædicationem, ne sibi displicerent dum experturi essent malos quosdam colligi cum bonis in Ecclesia. Verùm cùm omnes homines, priusquā C recipiant Euangelium & fidem, sint mali & peccatores, omnésque boni fiant & iusti dum fidem suscipiunt & baptismum, quomodo Euangelica prædicatio comparatur sagenæ, cuius pisces siue boni, siue mali, tales erant antequam in ipsa sagena, colligerentur? Dicendum, non oportere ex omni parte constare similitudinem inter sagenam & Euāgelicam prædicationem: quod attinet ad colligendum bonos simul & malos, sicut & in eo est inter hæc duo differentia, quòd sagena pisces capit inuoluntarios, non autem Euangelica prædicatio homines, saltem nō omnes. Satis ergo est similitudinem constare catenus, quatenus requirit intentio Domini, propter quam parabola assumitur. Ea autem est, vt ostendant in Euangelico reti bonos simul cū malis permixtos fore, eósq; in fine seculi demum separandos, nullo habito respectu quales priùs fuerint antequam reti Euangelico caperentur. Itaque mali qui cum bonis capiuntur, non tantùm hîc sunt intelligendi hi qui fictè aut coactè ingrediuntur Ecclesiam, & Euangelium ac fidem non ex animo suscipiunt, sed etiā qui bono animo & sponte suscipientes, deinde in cœpta virtutis via non perseuerant. Constabit tamen similitudo etiam in eo quòd pisces boni semper sunt boni, & mali semper mali, si homines bonos hîc vocari intelligamus electos, etiam cùm adhuc non sunt iustificati, malos verò reprobos, etiam cum ad tempus sunt iusti, sicut supra semen bonum dicitur significare filios regni, & zizania filios nequam, & quomodo Ioan. 1. dicuntur filij Dei, qui nondum credunt. Vt inquit, filios Dei qui erant dispersi congregare in vnum. Et Matth. 10 filius pacis dicitur qui necdum fidem suscepit, sed prædestinatus est & electus ad fidem. Porro parabola hæc explicatione aut applicatione non eget, quoniam eam explicat & applicat Dominus, quanquam tantùm ex parte altera, ea scilicet qua dicitur in parabola quòd educta èmari sagena plena, piscatores eligūt

bonos

bonos in vasa sua, hoc est repositoria: malos & inutiles esui hominum foras mittunt. Sed ex hac explicatione apertum satis reliquit, quid per alteram parabolæ partem sit intelligendum, qua dicitur sagena missa in mare, ex omni genere piscium congregari vsque dum impleta fuerit, videlicet, quòd Euangelica prædicatio missa in mari huius mundi, pleno tempestatibus, instabilitate, ac multa amaritudine, collectura esset & captura ex omni genere hominum cuiuscunq; gentis, cõditionis aut ætatis, vsque dum haberet plenum credẽtium numerum, quo impleto erit consummatio seculi, ac rete Euãgelicum è mari huius mundi educetur, quando cessabit capere homines. Reliqua huius parabolæ in applicatione sunt omittenda, tanquam intentioni propter quam parabola dicitur, impertinentia, vt quid significetur per littus, aut per sessionem eorũ qui eligunt bonos in vasa sua, & malos foras mittunt, quanquam per littus rectè intelligi possit locus iudicij, maximè secundùm lectionem Græcorum, quæ non habet, vt nos, educentes, & secus littus sedentes, sed, educentes secus littus, & sedentes.

INTELLEXISTIS HÆC OMNIA? DICVNT EI. ETIÃM DOMINE. AIT ILLIS: IDEO OMNIS SCRIBA DOCTVS:] &c. Non interrogat Dominus num intelligant, quasi ignorans, sed vt ex eorum responsione commodam haberet opportunitatẽ eos docendi, hæc quæ intelligerẽt in fideli memoriæ penuario recondẽda esse, quo aliis aliquando possent ea repromere. Proinde subiicit & alteram parabolam, qua illud docet, quæ hoc modo videtur intelligenda: Ideo (quia scilicet hæc intelligitis (scirote quòd omnis Scriba doctus in regno cælorum, similis esse debet patrifamilias, qui è thesauro & depositorio suo profert noua & vetera: hoc est, qui affatim quæuis & varia profert, quæ diuersorum palato & desiderio satisfaciant. Hoc enim ad literam significatur per noua & vetera quæ profert paterfamilias, cui assimilatur doctor Euangelicus. Sicut & Canticor. 7. dum sponsa dicit suo sponso: Omnia poma noua & vetera, dilecte mi, seruaui tibi: ad literam significatur abũdantia quæ cuiuis appetitui satisfaciat. Non ergo per noua & vetera hic ad literam significatur nouũ & vetus testamentum, cùm doctor Euangelicus non dicatur esse paterfamilias, qui proferat noua & vetera, sed similis illis. Quę similitudo in eo cõsistit, quòd quemadmodum paterfamilias diues simul & liberalis, ex abundantia diuitiarum suarum profert, cùm opus est, noua simul & vetera, hoc est, res varias, omnigenamq; substantiam: ita bonus Euangelij doctor è corde diuite spiritualium opum, debet in tempore suo proferre sermonem varium, copiosum, ac diuersis hominum ingeniis congruum, & nunc quidem apertum, nunc inuolutum variis parabolis & similitudinibus. Non enim eadem semper dicenda, nec eodem modo, eo quòd non omnes eisdem commoueantur, atque ob id opus est diuite quodam thesauro, omni disciplinarum genere instructo. Hæc videtur esse genuina loci huius explicatio, optimè deseruiens proposito Saluatoris. Siquidem videtur hac parabola suos adhortari voluisse, vt se imitentur, vt quemadmodum ipse ad exemplum patrisfamilias vario modo docere tenta & ipsi, quanquam valdè fit probabile ob id in parabola Dominum meminisse etiam nouorum & veterum quæ profert paterfamilias, vt significaret Euangelicum doctorem, & ex veteris testamenti libris vetera, & ex Euangelica philosophia debere depromere noua, etsi illud non præcipuè pertineat ad loci huius explicationem. Porrò scriba doctus in regno cœlorum, vel (vt habent Græca) ad regnum cœlorum, scilicet prædicãdum, est prædicator Euangelicus, qui Scriba dicitur, non à scribendo, sed potius à scripturarum sanctarum intelligentia & enarratione, vt prius dictum est circa caput Concordiæ 9. Additur autem, *doctus in regno cælorum*, ad differẽtiam Scribarum quos habuerunt Iudæi, qui tantum vetera ex veteribus proferre potuerunt, vt intelligatur perfectior doctrina requiri à Scriba Euangelico. Obseruandum autem, hunc Scribam non comparari patrifamilias, qui proferre potest, sed qui profert, vt intelligatur Euangelico scribæ non satis esse debere, quòd cor habeat plenum spirituali eruditione, sed ex ea plenitudine aliis esse proferendum.

DOCENS IN NAZARETH DOMINVS, INCREDVLITATIS eam condemnat. Math 13. Marc. 6. Luc. 4 CAPVT LIIII.

[a] *T factum est, cùm consummasset Iesus parabolas istas, transiit inde,* [b] *& egressus inde abijt in patriam suam & sequebantur eũ discipuli sui.* † [f] *Et venit* [a] *in patriam suã* [c] *Nazareth, vbi erat nutritus, & intrauit secũdũ cõsuetudinẽ suã die sabbathi in synagogã,* [b] *& facto sabbatho cæpit* [c] *in* Δ *synagoga* [a] *eorũ* ‖ [c] *docere eos,* [c] *& surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et vt reuoluit librũ, inuenit locũ vbi scriptũ erat: Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, euãgelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionẽ, & cæcis visum, dimittere cõfractos in remissionẽ, prædicare annũ Domini acceptũ, & diẽ retributionis. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omniũ in synagoga oculi erant intendentes in eum. Cæpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hec scriptura in auribus vestris. Et* † [b] *omnes,* [b] *audientes* [c] *testimonium illi dabant, &* Δ [l] *mirabantur* [h] *in* [b] *doctrina eius, [&] verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius,* ‖ [l] *& dicebant,* [c] *Vnde huic* † *sapientia hæc & virtutes?* [b] *& quæ est sapientia quæ data est illi, & virtutes tales quæ per manus eius efficiuntur?* [f] *Nonne hic est* [c] *filius Ioseph* [a] *fabri filius?* [b] *Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi Ioseph, & Iudæ & Simonis?* [a] *Nónne mater eius dicitur Maria, & fratres eius, Iacobus & Ioseph, & Simon & Iudas? & sorores eius nónne omnes apud nos sunt?* [a] *Vnde ergo huic omnia ista?* [c] *& scandalizabantur in eo.* ‖ [l] *Iesus autem dixit eis: Vtique dicetis mihi hãc similitudinem: Medice, Cura teipsum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Ait autem. Amẽ dico vobis:*

† *a* Et venimus.

Δ *a* synagoga, ‖ *b* docebat.

† *b* multi Δ *a.* ita vt mirarẽtur.

‖ *a & b* dicerent.

b dicẽtes, † *b* hæc omnia.

Δ *h* Nónne & sorores eius hic nobiscum sunt?

[h] *quia nemo propheta acceptus est in patria sua. Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua,* [b] *& in cognatione sua. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra, &* [b] Et dicebat illis. Iesus. &c. & alii illis. *ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidonis, ad mulierem viduã. Et multi leprosi erant in Israel sub Eliseo propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illorum ibat.* [b] *Et non poterat ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit.* [a] *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum,* [b] *& mirabatur propter incredulitatem eorum.*

ET FACTVM EST, CVM CONSVMMASSET IESVS PARABOLAS ISTAS, TRANSIIT INDE, &c.] Translatum hunc Christi in Nazareth contigisse post prædictas parabolas, ex Matthæo manifestissimum est. Sed inter sermonem hunc, & aduentum in Nazareth, alia adhuc interceßisse in Euangelio posita videri posset ex Marco, qui inter hæc dicta & gesta, interponit transfretationem Domini in regionem Gerasenorum, videturque eodem die significare eam contigisse quo habitæ sunt parabolæ: deinde curationem dæmoniaci in illa regione: curationem item mulieris hæmorrhoissæ, & resuscitationem filiæ archisynagogi, quæ omnia etiam Lucas in cap. 8. subiungit post parabolam seminantis. Verùm suprà ostensum est in cap. Concordiæ. 30. hæc omnia à Marco interposita contigisse ante sermonem Domini in monte. Proinde præcedentibus nihil aliud subiiciendum videri potuit, quàm accessum Domini ad Nazarenos, quem Matthæus sermoni parabolarum sine aliquo medio adiunxit, quem & Marcus post illa interposita à se, subdidit, dicens: Et egressus inde abiit in patriam suam. Perinde significans Capharnaum, vbi verisimile est postremas parabolas dictas à Domino in domo: resuscitatam quoque filiam Iairi, de qua ante hæc verba meminit Marcus. Porrò suprà etiam satis ostensum est, hunc aduentum Domini in Nazareth, eundem esse cum eo quem Lucas cap. 4. per anticipationem, Augustino recte, posuit in principio prædicationis Christi, tum vt offenderet ex eo quod postea contigit, quàm iusta ratione patriam suam Dominus reliquerit: tum etiam quòd prophetia illa, quam commemorat Domino lectam in Nazareth, optimè quadrat & facto illi quod prius commemorauit de descensu spiritus sancti in Christum, & toti negotio Euangelicæ prædicationis, quam tunc narrare incipit. Fit enim in ea prophetia mentio de spiritu Domini in Christo quiescente, & de Euangelio prædicando, ad quod missus est Christus accepto spiritu. Non contigisse autem eam historiam in Nazareth tunc cùm eam Lucas narrat, euidentissimum est ex eo quòd dicit dictum à Domino ex persona Nazarenorum: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua: cùm eo tempore nullum adhuc miraculum factum à Christo vel in Capharnaum vel alibi narratum sit. Cæterùm circa hanc historiam primùm obseruandum est, Dominum qui iam reliquerat Nazareth, & præsciuit se parum fructus facturum in ea, venisse tamen tandem ad eam, sed postquam iam fama celebris esset. Venit enim ad eam, vt patriam suam etiam honoraret, & quæri non possent quòd patriam & propinquos suos fastidisset, malens apud alienos venari gloriam: nec dicere possent, se credituros si ad eos quoque veniisset. Sed venit post multa iam peracta miracula quibus sibi nomen celebre parauit, vt qui apud eos vilis habebatur & abiectus cùm autoritate iam parta veniret ad eos. Docere ergo hoc suo facto Dominus nos voluit, opportunitatem lucrandi quoslibet obseruandam esse, & salutis quidem patriæ percupidos nos esse debere: verùm non facilè expectandum vt Euangelicus doctor ibi fructum faciat, vbi ab ineunte ætate est educatus. Dominus enim, qui hactenus in tota Galilæa maximi fuit habitus, vbi ad domesticam notitiam venit, inhonoratus est à suis.

ET INTRAVIT SECVNDVM CONSVETVDINEM SVAM DIE SABBATHI IN SYNAGOGAM, ET SVRREXIT, &c.] In synagogis quas singulæ ciuitates habebant apud Iudæos, Dominus solitus erat intrare, idq; die sabbathi, quo solo Iudæi illuc conuenerant, audituri legem & prophetas, obseruans scilicet & tempus, & locum doctrinæ accommodum. Quum autem Dominus audisset in synagoga alios de lege disserentes, surrexit & ipse, hoc gestu significans, se quoque ex spiritu habere quod loqui vellet apud multitudinem. Hic enim videtur apud Iudæos fuisse mos, vt in synagoga non vnus tantùm faceret verba ad populum, sed liberum esset diuersis successiuè concionari. Vnde & Paulus gentilibus Corinthiis scribens, statuit vt in Ecclesia prophetæ vicissim dicant & audiant, & si cui fuerit reuelatum aliquid dignum cognitu, cedat qui prior dixerat, & det locum successori. Porro quòd Dominus stans legerit prophetam, datum est autoritati diuinæ scripturæ, cui æquum est omnem humanam dignitatem assurgere: quòd verò expleta lectione sederit docturus, singularem eius in docendo autoritatem significasse videtur. Apparet enim, alioqui morem fuisse Iudæis standi, non tantùm cùm legerent, sed & cùm lecta explanarent & docerẽt. Nam Actuum 13. Paulus post lectiocem legis & propheratum iussus in synagoga concionari ad populum, stans docuit: idemque Corinthiis præscribens, quis in docendo modus & ordo sit seruandus, sic dicit: Prophetæ duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat, significans satis eos debere stare qui loquerentur, sedere verò qui audirent. Non autem fortuitò accedit, sed diuina prouidentia, vt & traderetur Domino liber Isaiæ prophetæ, & aperienti occurreret locus iste quem Dominus hic legisse memoratur. Nemo enim prophetarum clarius est vaticinatus de Christo & de doctrina Euangelica, quam Isaias, nec alius quispiam locus Isaiæ magis quadrabat huic tempori & loco, quam iste in quo ipse propheta loquitur non in sua sed Christi persona, & per quem Dominus Nazarenis: commodè ostendere potuit se longè alium esse quàm opi-

1. Cor. 14.

opinarentur, imò esse expectatum Iudæis Messiam. Nam in hac prophetia cùm dicitur, propter quod vnxit me, ponitur pro verbo, vnxit, apud Hebræos verbum vnde dicitur Messias. Cæterùm mysterio non caret, quòd Domino à ministro synagogæ traditur liber clausus, quódque eundem Dominus aperit & explicat: (hoc enim significatur cùm dicitur, & vt reuoluit librum, pro eo quod est, & vt explicauit librum. Nam Græcè est, ἀναπτύξας διαλίβιον) item quòd hunc clausum Dominus rursum tradidit ministro. Scripturam enim sanctam ante Christum Iudæi quidem habuerunt, sed clausam, & necdum intellectam, quam Dominus ab illis accipiens ad illorum condemnationem & refutationem, solus aperire potuit & explicare, vt qui solus habebat clauem scientiæ & intelligentiæ, sed eandem nihilominus clausam à Christo magna Iudæorum pars accepit, qui pertinaci incredulitate Christum legis spiritum in ea non agnoscunt, etsi eam quotidie legant. Beda autem aliter mysterium totius facti quod hic memoratur explicat, quid scilicet significet, quod Dominus stans librum explicatum audientibus legerit, eundemq; plicatum reddiderit ministro, ac posti redditum librum resederit, vt licet videre apud ipsum. Porrò circa prophetiam hanc primò notandum, quòd à Luca hìc citetur magis secundum Septuaginta translationem, quàm secundum Hebraicam veritatem. Siquidem Hebræa sic vertit Hieronymus: Spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis. Septuaginta autem eodem modo habent, quomodo hìc legimus, nisi quòd Lucas de suo adiecit hæc verba, dimittere confractos in remissionem. Occurit autem circa prophetiæ huius principium difficultas tam secundum Hebraicam veritatem, quàm secundum lectionem Septuaginta. Nam siue legatur, spiritus Domini super me, eo quòd vnxerit me, vt habent Hebræa, siue propter quod vnxit me, vt habent Septuaginta, de locutionis veritate semper manebit quæstio. Nam quomodo ideo spiritus Domini erat in Christo, quia Dominus illum vnxerat: Vnctio enim Christi nihil aliud erat quàm spiritus inexistentia, proinde dicere spiritum fuisse in Christo, quia vnctus fuit à patre, ferè est idē ac suiipsius facere causam. Sed magis secundum lectionem Septuaginta, dubium est quomodo verum fit, quòd ideo Dominus vnxerit Christum, quia spiritus Domini erat in eo, cùm hoc ipso iam vnctus fuerit quo spiritus Dei fuit in eo. Iam quomodo constare potest lectio Septuaginta cum Hebraica veritate, cùm in Hebræa veritate vnctio dicatur esse causa inexistentiæ spiritus: in Septuaginta verò translatione, ipsa spiritus inexistentia dicatur esse causa vnctionis? Non enim videtur vtrumque simul posse esse verum. Pro horum solutione sciendum imprimis locum huius prophetiæ non rectè satis distingui, siue dum eum hìc legimus apud Lucam, siue dum legimus apud Hieronymum in Isaia. Nam vtrobique communiter verbum, vnxerit, separatur per distinctiunculam à sequentibus, similiter & verbum, misit, separatum à sequentibus, coniungitur cum ad annuntiandum, vel cum, euangelizare, cùm recta distinctio quam indicant accentus Hebraici puncta, sic se habeat, vt verbum, vnxerit, coniungatur cum sequenti, ad annuntiandum, in hunc modum: Spiritus Domini super me, eo quòd (vel propter quod) vnxit me ad euangelizandum (vel annuntiandum) pauperibus (vel mansuetis,) misit me, vt mederer contritis corde, vel sanarem contritos corde, &c. Quam distinctionem etiam Grammaticæ Latinæ & Græcæ ratio exigit, vt habeant infinitiui, sanare, prædicare, &c. verbum cum quo hæreant. Hanc distinctionem & Hieronymus indicat in Comment. dum sic scribit: Vnctus est igitur spiritu sancto, vt annuntiaret pauperibus siue mansuetis. Et missus est ad sanandos eos qui corde contriti sunt, &c. Eandem distinctionem indicat & Theophylactus sic scribens in Lucam: Quid autem scriptum erat, Spiritus Domini vnxit me, hoc est, consecrauit me, constituit me, vt euangelizarem pauperibus, hoc est, gentibus? &c. Secundum hanc distinctionem apertior est & conuenientior prophetiæ huius sensus. Nam secūdùm Septuaginta lectionē, quæ hanc distinctionem magis requirit quàm Hebræa, sensus est: Quoniam spiritus Domini singulari ratione & ex ipsa natiuitate est super me, ideo Dominus me suo spiritu vnxit, hoc est, consecrauit, & deputauit, ad euangelizandum pauperibus. Euangelium enim hoc non potuit primùm ab alio prædicari, quàm ab eo qui præuentus esset diuinis benedictionibus, & spiritu Dei omnino plenus. Secundum alteram autem lectionem sensus est: Ideo spiritus Domini super me peculiariter requieuit, quoniam Dominus me suo spiritu vnxit, & consecrauit ad euangelizandum pauperibus. Vel ex eo constat spiritum Domini esse super me, quòd Dominus me vnxerit ad Euangelij prædicationem. Ex quibus constat quomodo vtraque lectio habet verum sensum. Si enim legatur, eo quòd, (quomodo est magis vertendum, cum non sit Hebræis עַל כֵּן alken, id est, propterea, sed כִּי עַל Iaan) oportet per verbum, vnxit, intelligere significari vnctionem, qua in vtero matris Dominus est vnctus, cùm diuina natura humanæ est vnita. Si verò legatur, propter quod, intelligendum est verbo, vnxit, significari eam vnctionem, qua Christus baptismo visibiliter vnctus est, hoc est, consecratus, & deputatus ad Euangelij prædicationem, quando descendit in eum spiritus sanctus visibiliter in specie columbæ. Similis distinctione oportet soluere difficultatem quæ est in alio simili loco apud Dauidem, cùm dicit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Non enim intelligi potest scripturam hìc loqui de ea vnctione qua ab initio Christus fuit vnctus in vtero matris, cùm hanc non meruerit dilectione iustitiæ & odio iniquitatis: sed tunc intelligendus est vnctus, cùm vel descendit in eum in columbæ specie spiritus sanctus, & iam ad mox prædicandum Euangelium à patre constitueretur, vel, cùm post resurrectionem suam acciperet à patre potestatem omnium quæ in cœlo sunt & in terra, & in dextra patris collocatus cœpit rex haberi, & agnosci ab omnibus. Sicut enim ter fuit vnctus Dauid Christi typus, ita intelligenda est triplex Christi in regem vnctio. Vnctus enim fuit primùm Dauid, à Samuele secretò in domo, qua vnctione significa-

Psal.44.

1.Reg.16.

ta est Christi vnctio in vtero matris. Vnctus fuit
2 Reg. 5. secundò post mortem Saulis à tribu Iuda, vt scribitur 2. Regum secundo: qua vnctione significatum est regnum Christi, quo per Euangelicā prædicationem cœpit regnare in Iudæa. Vnde fuit tertiò ab vniuersis Israelitis, cùm & cœpit regnare in Hierusalem, qua vnctione significatum est regnum Christi in vniuersis gentibus, quando post ascensionem suam cœpit regnare in superna Hierusalem. Mirum autem cur quidam verterit, propterea quòd, cùm annotauerit malè Latinos quosdam hîc legere, eo quòd, & antiquos codices habere, propter quòd, cùm etiam Græca habeant Ἕνεκεν, quod non video quomodo sit, propterea quòd. Nam, propterea quòd, idem est quod eo quòd. Ex his etiam patet quomodo Christus dicitur vnctus ad euangelizandum. Dicitur enim ad hoc vnctus, quia per diuinam vnctionem consecratus & deputatus ad illud officium: sicut dicuntur quidam vncti in reges, quia vnctione consecrati & deputati ad regnandum. Sed alij quidem dicuntur vncti ab hominibus, quòd visibilis eorum esset vnctio: Christus verò à solo Deo vnctus dicitur, vnde significanter Hebræa addunt nomen, Dominus, eo quòd vnxerit me Dominus, non homo scilicet visibilis visibili vnctione, sed Deus inuisibilis inuisibili vnctione. Est autem oleum vel vnguentum, quo pater filium vnxit, ipse spiritus Domini, sicut hoc testimonio satis indicatur: ad quod proinde Petrus alludens Actuum 10. Vnxit (inquit) eum Deus spiritu sancto &
1. Ioan. 2. virtute. Et Ioannes vnctionem vocat spiritum, dicens: Sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Significatur autem spiritus sanctus in scripturis per oleum vel vnguentum, quòd ei conueniant conditiones olei & vnguenti, quas illa habent & in prophano vsu, & in sacro. Nam quod ad prophanum & communem vsum pertinet, oleum & vnguenta adhiberi solebant ad recreationem, & virium confortationem, vnde athletæ pugnaturi se vngere olim solebant. Quod verò ad sacrum attinet vsum, antiquissima consuetudine obseruatum est, vt oleo vel vnguento vngerentur quæ Deo consecrabantur. Quæ consuetudo non ab ipso Moyse primùm sumpsit originem, qui diuina institutione vnguentum singulare diuicit componere, quo templum & vasa eius ac sacerdotes inungerentur & consecrarentur, sed antiquior etiam longè ea est consuetudo, vt ex eo patet, quòd Iacob in Bethel erecto lapide in titulum fudit oleum super ipsum, in consecrationem ipsius loci. Videri autem potest, quod ad humanam attinet rationem, ob id cœptum primitus oleo vngere quæ Deo consecrabantur, quod receptum esset vnctionibus vti ad lætitiam. Itaque oleo & vnguento significatur spiritus sanctus, tùm quòd tristes consoletur, & gaudio perfundat, imbecilles fortificet: vt possint etiam pares esse ad congrediendum cum diabolo, faciatque omnes quos replet bonam virtutis & doctrinæ fragrantiam ad multos diffundere: tum quòd omnes quibus donatur, Deo consecret, reges & sacerdotes eos Deo constituens. Singulariter autem significatur per oleum aut vnguentum, quo in sacris erat vsus, vnde omnium singulariſſimè significatus est per

Spiritus sanctus significatur per oleum.

illud vnguentum, quod ex quinque speciebus iubetur fieri Exodi capite 30. quo caro humana non potuit inungi, nec simile ei confici. Solus Aaron, filij eius, tabernaculum, arca fœderis, & similia inungebantur. Quo significatum est, spiritu sancto non nisi Christum & filios eius Apostolos cum reliquis credentibus, qui sunt templum Dei & vasa gloriæ Dei, veraque diuini cultus instrumenta, inungendos, dimanante illo à Christo ad reliquos filios Dei. Pro intelligentia autem reliquorum quæ in prophetia sequuntur, sciendum, in sequentibus Christum de se loqui, tanquam de aliquo qui missus esset ad consolandum læto quodam nuncio eos qui omni humano essent destituti præsidio, ac carceris, aliarumque miseriarum malis premerentur ab inimicis suis. Quo allegoricè significatur, quòd Christus à patre missus fuit, vt Euangelij, lætissimi scilicet & optatissimi nuncij prædicatione consolaretur eos qui se vera iustitia & salute agnoscerent esse destitutos, & ob peccata sua ac iram patris, legisq; Mosaicæ onus ac veri ignorantiam afflicto essent animo, quibus solis, non autem superbis, & mundi voluptates sectantibus, missus est Dominus ad prædicandum remissionem à captiuitate peccati, & diaboli, & liberationem à cæcitate, in qua diu detenti fuerunt, & ad dimittendum eos in remissionem, hoc est, liberos, qui diabolico iugo grauatos se & confractos agnoscerent. Porrò annum acceptum vocat propheta, tempus illud totum quo Christus docendo & pro nobis patiendo opus nostræ redemptionis peregit, aut potius totum tempus Euangelicæ prædicationis à Christo vsque in finem mundi. Nam Paulus dicit, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Ideo autem tempus hoc intelligunt plerique vocari annum vel tempus acceptum, quia gratum est & iucundum fidelibus ob ea quæ in eo annunciantur. Sed Hebræa alium planè requirunt sensum, nimirum vt acceptum, vel, vt est Græcè, *δεκτὸν*, accipiatur potius actiuè, & annus acceptus sit, tempus quo Deus gratuita sua bonitate homines in gratiam recepit per mortem filij sui. Est enim Hebraicè dictio רָצוֹן ratson, quæ idē significat quod Græcis *εὐδοκία*, hoc est, beneplacitum, & gratuita voluntas. Vnde bene vertit D. Hieronymus, annum placabilem. Eadem dictio est in capite quadragesimo nono Isaiæ, vbi legimus etiá de tempore isto accepto: In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Quem
2. Cor. 6. locum citat Diuus Paulus in prædicto ad Corinthios loco, vbi pro tempore placito, legimus, tempore accepto. Eadem rursum dictio est & in Psalmo sexagesimooctauo, cùm legimus, Tempus beneplaciti Deus. Bene autem spiritus sanctus tempus istud vocat hoc loco annum. Videtur enim alludere ad annum illud Iubilæum, quem olim Iudæi obseruabant, qui huius erat typus temporis. Siquidem quemadmodum in anno Iubilæo restitutio erat pristinæ libertatis ac possessionis, ita & in hoc tempore. Cæterùm illud, diem retributionis, quod Græca tamen hoc loco non habent, quanquam plerique intelligant de die iudicij quo retribuetur vnicuique secundum opera sua, vt præcedentia pertineant ad primum Domini aduẽtum, hæc verò pars ad secundum, tamen magis debet intelligi de retributione illa vltionis, qua Deus

per

per filium vltus est nos de inimicis nostris dæmonibus, iudicando principem huius mundi, & eiiciẽdo eum foras. De qua retributione idem Isaiæ ca. 35. Ecce Deus veller vltionem adducet retributionis. Deus ipse veniet, & saluabit vos. Hebræa enim habent hoc loco, vt bene vertit D. Hieronymus, & diem vltionis Deo nostro. Idem ergo tempus est & annus acceptus, & dies retributionis: sed annus acceptus, ratione fidelium: dies verò retributionis, ratione hostium populi Dei.

ET OMNIVM IN SYNAGOGA OCVLI ERANT INTENDENTES IN EVM, COEPIT AVTEM DICERE AD ILLOS: QVIA HODIE IMPLET, &c.] Post lectionem prophetæ omnes in Iesum intentè respiciunt, partim quòd admirarentur illum posse legere quem sciuerunt id non didicisse, quodque è diuino eius vultu gratia quædam fulgeret, omnium facilè in se conuertens oculos: sed multò magis ob id, quòd auidè expectarẽt noua quædam audire ab eo de quo mira audierant, & cuius humilem conuersationem priùs erant experti. Quod autem dicitur à Domino, *scriptura impleta in auribus vestris*, phrasis est Hebraica, pro, impleta est vobis audientibus. Verùm quomodo hodie impleta dicitur, cùm iamdudum impletafuerit, nimirum ab incarnatione ipsa, aut saltem à prædicationis tempore? Nam tunc fuit vnctus & missus ad prædicandum. Sed dicitur scriptura tũc primùm impleta in illorum auribus, quia tunc primùm audiuerunt eam pronunciari ab eo de quo loquitur, & in cuius persona erat scripta. Significare enim his verbis Dominus voluit, se esse eum de quo loquitur lecta scriptura, quasi dixisset: Non est quòd quæratis quis sit de quo prophetia est intelligenda. Quem enim auditis legentem, is est cui scriptura conuenit.

ET OMNES TESTIMONIVM ILLI DABANT, ET MIRABANTVR IN DOCTRINA EIVS.] Quod dicit Lucas omnes testimonium illi dedisse, referũt plerique ad prædictam prophetiam, vt significetur omnes attestatos prophetiam illam de ipso dictam fuisse. Sed rectius & simplicius intelligitur, *omnes testimonium illi dabant*, hoc est, eum commendabant, & laudabant, & bonum de illo perhibebant testimonium tum ob miracula iam ibi & alibi gesta, tum quòd audirent eum scripturas tanta cum authoritate, mansuetudine & prudentia explanantem. Vnde additur, *& mirabantur in verbis gratiæ*, hoc est, de verbis gratiosis, aut gratia & acceptatione plenis. Verùm si omnes illi testimonium dabant, quomodo dicunt Marcus & Matthæus, ipsos scandalizatos in eo? Quomodo etiam Lucas mox subiungit Domini obiurgationem? Certè apparet in principio plerosque auditis miraculis & verbis Christi, rectè de ipso sensisse, & promptos fuisse ad credẽdum illum esse verum Messiam: quosdam tamen inter eos fuisse, qui considerantes humilitatem familiæ & generis ipsius, cœperunt doctrinæ & miraculorum eius authoritatem eleuare, & à recta illa de Iesu opinione auocare etiam eos qui in principio rectè sentiebant de ipso. Cum ergo dicuntur omnes illi testimonium dedisse, omnes pro plerisque positum videtur, quemadmodum in scripturis sæpe accipitur; & cum hi qui testimonium illi dabant dicuntur apud Lucam dixisse: *Nonne hic est filius Ioseph*, intelligendum quosdam illud dixisse in laudem Iesu, & admirationem eius, agnoscentes planè diuinum esse debuisse, quòd homo tam alioqui ignobilis subitò ad tantam sapientiam esset euectus: alio verò idem dixisse ex contemptu & cũ offendiculo, existimantes ipsum non posse esse Messiam, qui tam humilem patrem & progeniem haberet: nec doctrinam eius aut miracula posse esse diuina, qui inter doctos non fuerat versatus. Vbi obseruandum, quantum malum sit inuidia, quæ cùm maximè sit inter conciues, non cessat calumniari & detrahere eis, qui, quantumuis manifestè & apertè, sunt aliis excellentiores: deinde quàm pestilens res sit iudicare secundum carnem & secundum externa. Hoc enim iudicio factum est, vt hi Nazareni non possent agnoscere Iesu excellentiam & diuinam autoritatem, cùm tamen eam & miracula eius & doctrina apertissimè vel ipsorum testimonio declararent. Porrò cùm Dominus non solùm hìc dictus sit à Nazarenis filius fabri, vt est apud Matthæum, sed etiam faber, vt est apud Marcum in omnibus ferè libris, apparet Dominum cũ Ioseph fabrilem artem etiam exercuisse vsque ad prædicationis tempus: quanquam intelligi posset, vt indicat Diuus Augustinus, eum ideo vocatum fabrum, quia creditus filius fabri. Incertum autem est quam artem fabrilem exercuerit, cùm nomen, faber, sicut & Græcis τέκτων, generale sit ad omnes penè artifices, qui è quauis materia aliquid faciunt, exceptis plastis. Hinc Hilarius ad fabrum ferrarium respiciens, dum mysticè ostendit Iesum esse filium fabri: Fabri, inquit, erat hic filius, ferrum igne vincentis, omnem seculi virtutem iudicio decoquentis, massamque formantis in omne opus vtilitatis humanæ, &c. Non enim sine diuina prouidentia & mysterio factum est, vt Dominus & faber esset & fabri filius, nimirum quòd ipsa externa ars cõgrueret ei qui & conditor erat omnium, & conditoris omnium filius.

IESVS AVTEM DIXIT EIS: VTIQVE DICETIS MIHI HANC SIMILITVDINEM, MEDICE, CVRA TEIPSVM, &c.] Matthæus & Marcus narrant Dominum dixisse, propheram non honorari in patria sua, occasione scandali Nazarænorum, quo offendebantur in Christo ob progeniei humilitatem. Lucas verò huius scandali non tam apertè faciens mentionem, alia etiam occasione illud Dominum dixisse significat, nimirum quòd cognosceret Dominus quosdam Nazarenorum fugillaturos ipsum, aut iam etiam fugillasse, eo quòd longè & pauciora & minora miracula in Nazareth patraret, quàm in aliis ciuitatibus prodidisset, quasi vel non haberet vbique paratam potestatem, vel suis inuideret quod aliis largiter impendit. Duo ergo erant quæ offendebant Nazarenos, scilicet humilitas generis, & miraculorum paucitas: quam secundam offensionis causam Saluator præoccupans, dicit: Vtique hoc est, omnino & certè (est enim Græcè πάντως) diceris mihi hanc similitudinem, hoc est parabolam & prouerbium. Interpres enim noster hìc posuit nomen similitudinis pro prouerbio, sicut supra dictum est nomen, parabola, in scripturis accipi pro prouerbio. Et bene quidem prouerbia vocantur similitudines, quòd in eorum vsu vt plurimum subsit occulta quædam comparatio, & collatio, vel similitudo. Apparet autem

commune prouerbium fuisse apud Iudæos: Medice, cura teipsum. quo vsi fuerunt contra eum, qui quod aliis pollicebatur aut præstabat, sibi suisque præstare vel non potuit, vel neglexit. Quod prouerbium in quo sensu dicturi essent in se, Dominus exponit, cùm subiungit: *Quanta audiuimus facta in Capharnaum*, &c. Qua illorum calumnia proposita, responsionem subdit, dicens: *Amen dico vobis, non est propheta acceptus in patria sua*, hac sententia respondens simul vtrique prædicto scandalo. Quoniam enim in progenie Domini scandalizabantur, & calumniabantur paucitatem miraculorum, Dominus hac sententia significat, nihil noui se ab eis pati, sed commune sibi hoc esse cum omnibus prophetis, quòd non honoretur in patria à ciuibus suis: significat & ob id non facere se ibi multa aut magna miracula, quò non esset ibi acceptus & honoratus, & proinde ipsi indigni essent & incapaces miraculorum, vt postea dicitur. Hanc autem sententiam vehementius efferunt Matthæus & Marcus, dicentes: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua*, &c. Cuius sensus est: Non est propheta vsquam contemptior & magis inhonoratus, quàm in patria sua, & inter notos. Cuius causa duplex superius est reddita, circa caput Concordiæ 23. Porrò generali hac sententia præmissa, duobus exemplis sacræ scripturæ desumptis, à duobus maximi nominis prophetis sibi mutuò succedentibus, & in miraculorum operatione alios omnes excellentibus, pergit ad calumniam secundam respondere, ostendens non ex sua impotentia prouenire paucitatem miraculorum in Nazareth, sed ex ipsorum demerito, & quòd non ita esset illis acceptus, & in pretio habitus, sicut in aliis ciuitatibus: quemadmodum etiam Elias & Helizæus, ambo miraculis variis clari, prætermissis suis ob ipsorum demerita, exteris ea beneficia leguntur impendisse, quibus & sui indigebant. Itaque horum exemplo sese Dominus purgat, idque eo magis, quòd significat hos prophetas non propria, sed diuina voluntate, suis prætermissis, benefeciisse exteris. Hoc enim significat, cùm dicit in priore exemplo: & ad nullam illarum missus est Elias. Proinde non tantùm se purgat, sed etiam ostendit diuinæ esse ordinationis & voluntatis quod agebat, & in ipsos calumniatores, calumniam eorum retorquet. In horum autem duorum exemplorum priore notandum, quòd tempus illud annorum trium & mensium sex, quo dicitur hîc cœlum fuisse clausum, non potest haberi ex scriptura veteris testamenti, vbi hæc historia scribitur: vnde dicendum est, quòd Dominus tempus hoc cognouit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitum, vel quod ex antiqua traditione apud omnes vulgatum esset iam Iudæos, quantum fuerit tempus siccitatis in diebus Eliæ. Hinc & Iacobus in epistola sua, siue secutus hanc Domini traditionem, siue antiquam & receptam opinionem, dicit tempore Eliæ non pluisse annos tres & menses sex. Nec obstat his locis quod 3. Reg. 18. dicitur: In anno tertio missus est è Sareptha Elias, vt daretur pluuia in terra Israël, quæ & mox postea data scribitur. Aut enim, vt vult Lyranus, loquitur ibi scriptura de anno tertio non à prohibitione pluuiæ, sed à tempore quo fuit in Sareptha, ante quod fuit aliquandiu in torrente Carith. Aut illud, in anno tertio, intelligendum de anno tertio completo, vt sit sensus: in anno tertio, id est, postquam iam tertius annus esset completus, quod optimè dici potuit, cum iam quartus mensis esset inceptus aliquot diebus. In vtroque autem exemplo notandum, quod coniunctio, nisi, debet accipi pro, sed tantùm, sicut & supr. cap. 49. Non enim exceptiuè potest accipi, cum id quod excipitur, non contineatur sub eo vnde fit exceptio. Porrò conuenientissimè Dominus hæc duo exempla hîc protulit, non solùm ob causam suprà indicatam, videlicet quòd celebres essent hi duo in miraculis (nam de miraculorũ raritate erat calumnia) sed etiam ob id quòd his significauit futurum, vt Euangelicæ virtutis munus non solum à ciuibus incredulis, sed etiam ab vniuersis penè Iudæis ad viduam Sarepthanam, hoc est, ad gentes prius idololatras migraret: quod idem & significauit, dum dixit prophetam inter suos non esse acceptum: quodque facto Nazarenorum significatũ est, dum veritatis doctorem non solum non receperũt, sed eiectum etiam è ciuitate præcipitare è monte tentauerunt.

ET REPLETI SVNT OMNES IN SYNAGOGA IRA, HÆC AVDIENTES, &c.] Mirabilis sanè mutatio. Cùm enim omnes in principio illum docentem & explanantem scripturas admirarentur & commendarent, & qui in illo vel ob generis humilitatem, vel ob miraculorum raritatem scandalizabantur, nondũ auderent ipsum apertè incessere, postquam summa cum modestia atque admodum ciuiliter & se purgasset, & illos incredulitatis notasset & indignitatis, non solùm non receperunt purgationem, nec ad resipiscentiam & agnitionem sui morbi sunt cõmoti, sed mox deposito penitus erga ipsum animo bono, ac inuido murmure quorũdam non amplius sese continente, omnes in manifestam indignationem accensi sunt, atque ad extremam etiam impietatem designandam propensi. Tam pestilẽs & impotens malum est superbia, quod vt non patiatur alios præferri, ita non fert morbos suos detegi & notari, maximè ab his quorum gloriæ inuidet. Hinc enim nata iam in his Nazarenis tanta ira, quòd & notarentur à Domino suæ incredulitatis ac inuidiæ, & audirent alios sibi à Domino præferri, imò significari se etiam gentibus esse peiores. Vide autem impietatis ipsorum magnitudinem. Cùm enim pro debito ciuibus amore debuissent illum liberare ab aliorum iniuriis, si quos contigisset ipsum iniuria afficere, cùm celebri fama didicissent priùs, & iam re ipsa experti essent eius in doctrina gratiam, in miraculis faciendis potentiam, cùm per ipsum ciuitas eorũ in tota Galilæa celebrata esset, & iam significasset, quantum in se esset, paratum se & prõptum non minus prodesse patriæ doctrina & miraculis suis quàm aliis ciuitatibus, ac iam quosdam illorum ægrotos curasset, primi hi non solis calumniis ipsum incessunt, sed extrema etiam iniuria afficere & cogitant, & ipso facto tentant, idque sabbathi die, quo non putassent licitum vel calceum fuere, vel animal occidere. Tam impotenti scilicet malo detinebantur, vt nec diei religio, nec ratio amoris debiti ciui, & ciui tali, tam in illos benefico, non retraheret eos à scelere tanto. Huiusmodi sanè exemplum etiam hodie & semper in multis obseruare licet, qui cùm hominis cuiuspiam doctrinã & vitam non possint nõ commendare, tamen cùm vel leuiter & modestissimè eorũ mores ab eo notantur,

tantur, mox mutatis animis nihil non in illius perniciem moliuntur, cœlum terræ miscentes, in quibus impletur illud Prouerb. 15. Non amat pestilens eum qui se corripit. Et illud Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati sunt. Et Sapiens Ecclesiast. 19. in synagoga peccantium exardebit ignis, & in gente incredibili exardescet ira.

'IPSE AVTEM TRANSIENS PER MEDIVM ILLORVM IBAT: 'ET NON POTERAT IBI, &c.] Dominus qui passus est se eiici è ciuitate ne prædicaret indignis, quod idem vt facerent docuit Apostolos suos: non est passus se præcipitari è monte, quod necdũ adesset tempus morti eius destinatũ, nec locus iste esset præordinatus neci eius, ne hoc esset genus mortis quam pro nobis pati debuit. Cumque eos qui indignè admodum ipsum præcipitare conabãtur, solo nutu præcipitare posset & perdere, omni tamen vltione omissa, ac pœnitentiæ tempore illis relicto, se tantùm seruat, & manibus illorum eripit, idque mirabili quadam potentiæ suæ ostensione, quæ illos, si vellent, ad pœnitentiam commouere posset. Seipsum autem mirabiliter liberaturus, non se vertit in aliem aut serpentem, aut aliud præstigij genus, sed diuinam planè & se dignam virtutem ostendit, quam significat Euangelista, dicens: *Ipse autem transiens per medium illorum ibat*, quæ oratio sic est ordinanda, vt illud, *per medium illorum* coniungatur cum participio, *transiens*, non cum verbo, *ibat*. Est enim Græcè hoc modo *αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐπορεύετο*, quod sic verti melius posset: Ipse autem cum transiuisset per medium ipsorum, ibat, vel potius abibat, quò. s. voluit. Quibus verbis significatur quanta cum libertate & potentia elapsus sit è manibus illorum, non. s. subuolando in alA cum, aut mericulosè currendo, sed intrepidè pertrãseundo per ipsos medios. Potest autẽ hic transitus dupliciter intelligi cõtigisse, aut per hoc quòd mẽtem illorũ aut mutauit vel obstupefecit, vt vult Beda, adimẽdo. s. illis vires, quemadmodũ cùm ante captiuitatem suã prostrauit eos qui cũ Iuda venerant ad capiendum ipsum. Aut per hoc quod se illis inuisibilẽ reddidit: qua ratione omnino videtur se bis liberasse apud Ioannẽ, semel. s. cap. 8. cùm lapides volebant Iudæi iacere in eum: & semel ca. 10. cùm volebant eum apprehendere. Porrò Nicolaus Lyranus, & post eum Dionysius Carthusianus, narB rant hoc loco Bedã dicere, & cùm Dominus de manibus istorum elapsus descenderet è vertice mõtis, & sub rupe latere vellet, subitò ad tactũ Dominicæ vestis saxum illud subterfugerit, & instar ceræ solutum quendam sinum effecerit in quo dominicum corpus receptum omnia liniamenta vestis & vestigia pedum reliquerit. Verùm id nec inuenitur hoc loco in Beda, nec his verbis Lucæ multum quadrat: sicut nec illud quod Brocardus refert, Dominũ elapsum è manibus Iudæorum, subitò in latere montis C oppositò inuentum fuisse, & ob id locum illum dictum, saltum Domini. Cæterùm cùm dicit Marcus, *non potuit illic virtutem vllam facere*, non significatur Christi imbecillitas, sed illorum incapacitas. Non potuit enim, non quòd deesset ei potentia & virtus, sed quia illi non erant capaces. Cùm enim ad curationem duo concurrere debeant, fides scilicet eius qui curatur, & curantis potestas, cùm alterum deesset, imò contrarium adesset, non potuit fieri D quod quantũ in ipso erat Domino facilè erat. Aut simpliciter, quod ferè in idem redit, non poterat, hoc est, non erat consentaneum, quemadmodũ dicitur: Non possunt filij sponsi ieiunare quam diu cum illis est sponsus. *Marc. 2.*

MITTVNTVR AD PRÆDICANDVM DVODECIM Apostoli. Matthæi 6. & 10. Marci 9. Lucæ 8. & 9.

CAPVT LV.

[E] *'T factum est deinceps, [l] & [c] ipse [a] Iesus † circuibat [b] omnes [f] ciuitates & [l] castella [b] in circuitu [c] docens [a] in synagogis eorum, & [f] prædicans [a] Euangelium regni, [c] & euangelizans regnum Dei, [a] & curans omnem languorem & omnem infirmitatem, [c] & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna vxor Chusæ procuratoris Herodis, & Susanna & aliæ multæ quæ ministrabant ei de facultatibus suis. [a] Videns autem turbas misertus est eis quia erant vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem. ‖ Tunc dicit Discipulis suis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam. [b] Et vocauit duodecim' [c] & [f] conuocatis [c] Iesus [f] duodecim Δ Discipulis suis' [b] cœpit eos mittere binos, & ‖ [l] dedit' illis virtutem & potestatem † spirituum immundorum', [a] vt eijcerent eos, & [b] vt Δ [f] curarent omnem languorem' [a] & omnem infirmitatem. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc: Primum Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Thomas & Matthæus Publicanus, Iacobus Alphæi, & Thaddæus, Simon Chananæus, & Iudas Iscariotes qui & tradidit eum. Hos duodecim misit Iesus, [b] & præcepit eis, ne quid tollerent in via nisi virgam tantùm, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandalijs, & ne induerentur duabus tunicis. [c] Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos [a] præcipiens eis, & dicens: In viam gẽtium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: sed potius ite ad oues quæ perierũt domus Israël. Euntes autem prædicate dicẽtes: Quia appropinquauit regnũ cælorũ. Infirmos curate, mor-*

A. 6. C. 8. † c. iter faciebat per

C 10. 20

Δ c. Apostolos. ‖ b. dixit † c. super omnia dæmonia. Δ c. languores curarent.

C. 10. 20

tuos ſuſcitate, leprosos mundate, dæmones eijcite, gratis accepiſtis, gratis date. [c] Nihil tuleritis in via. † c neque pirgam, neque peram, neque panes, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. [a] Nolite poſſidere aurum neque argentum, † [f] neque pecuniam [a] in zonis veſtris, [f] non peram [a] in via, [c] neque panem [f] neque duas tunicas [c] habebitis, [a] neque calceamenta neque virgam. [a] Dignus enim eſt operarius cibo ſuo. In quamcunque autem ciuitatem aut caſtellum intraueritis, interrogate quis in ea dignus ſit, [f] & Δ [b] in quamcunque domum intraueritis, [f] ibi manete † donec exeatis [b] inde. [a] Intrantes autem in domum ſalutate eam, dicentes: Pax huic domui. Et ſiquidem fuerit domus digna, veniet pax veſtra ſuper eam: ſi autem non fuerit digna, pax veſtra reuertetur ad vos. [f] Et quicunque non Δ recepe- rint vos, [c] nec audierint [a] ſermones veſtros, [f] exeuntes [b] inde [a] foràs de [b] domo [f] vel ciuitate [c] illa, etiã pul- uerem [c] pedum veſtrorum excutite [c] de pedibus veſtris [b] in teſtimonium ſupra illos [a]. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm illi ciuitati. Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum. Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Cauete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis, & in ſynagogis ſuis flagellabũt vos, & ad præſides & reges ducemini propter me in teſtimonium illis & gentibus. Cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini, non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & inſurgent filij in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Qui autem perſeuerauerit uſque in finẽ, hic ſaluus erit. Cũ autem perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliam. Amen dico vobis, non conſummabitis ciuitates Iſrael donec veniat filius hominis. ‖ Non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum, nec ſeruus ſuper dominum ſuũ. Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter eius: & ſeruo, ſicut dominus eius.] Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quantò magis domeſticos eius? Ne ergo timueritis eos. [Nihil enim eſt opertum, quod non reueletur: & occultum, quod non ſciatur. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta. Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere. ſed potius timete eum qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam. Nónne duo paſſeres aſſe vaneũt, & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro? Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt. Nolite ergo timere, multis paſſeribus meliores eſtis vos. [Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt. ‖ Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram, non veni pacem mittere, ſed gladium. Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrẽ ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis, domeſtici eius. ‖ Qui amat patrem aut matrem pluſquàm me, non eſt me dignus: & qui amat filium aut filiam ſuper me, non eſt me dignus. Et qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus. ‖ Qui inuenit animam ſuam, perdet illam: & qui perdiderit animã ſuam propter me, inueniet eam. ‖ Qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eũ qui me miſit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet, & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Et quicunque potum dederit vni ex minimis iſtis calicem aquæ frigidæ, tantùm in nomine diſcipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam. [Et factũ eſt, cùm conſummaſſet Ieſus præcipiens duodecim diſcipulis ſuis, transijt inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum. † [h] Egreſſi autem [c] circuibant per caſtella euangelizantes & curantes vbique, [&] [b] prædicabant vt pœnitentiam agerent, & dæmonia multa eijciebant, & vngebant oleo multos ægros, & ſanabantur.

[c] c. 10. de exue. [a] a. nec perit vos neque duo dierit. ‖ b. illic. B 13.11 2.C. 21.1 22.B.13. 122.C.12 85.& 121 22.C.6. 43 D.13.& 15. B.4.51. C.8.51. & 12.85. B 8.66. C.9.66. C.12.85. C.12.87. C.14.92. A.16.66. B 8 66. C.9.66. D.12.111 B 9.90. C.9 70. A. 11. † b. Et ſanabatur.

EST FACTVM EST DEINCEPS, ET IPSE [a] IESVS [c] CIRCVIBAT [a] OMNES CIVITATES, &c.] Inter caput Matthæi 13. & ca. 14. inſerendã eſſe miſſionẽ duodecim Apoſtolorũ, quã Matthæus ſcribit ca. 10. manifeſtiſſimũ eſt, non ſolũ ex eo quòd Marcus inter narrationẽ aduentus Dominici in Nazareth, & commemorationem decollationis Ioannis Baptiſtæ, inferat miſſionem illã, ſed multo magis ex eo quòd Marcus & Lucas, poſt deſcriptam admirationem Herodis de fama Ieſu, ſubiungunt, Apoſtolos rediiſſe, & cum illis Dominum ſeceſsiſſe in deſertum locum: quem ſeceſſum Matthæus factũ ſcribit ob id q Dominus audiſſet occiſum in carcere Ioannẽ, ita vt hinc ſatis colligi poſſit, occiſionem Ioannis factam tempore illo quo iam Apoſtoli miſſi erant ad prædicandum. Porrò ante miſſionem illam Apoſtolorum quæ ſcribitur à Matthæo cap. 10. per totũ, præmittendũ eſſe quod habetur in fine capitis noni, quomodo Dominus circuierit ciuitates & caſtella, & quomodo videns turbas, miſertus ſit earum, &c. etiam certiſsimũ eſt, quòd ea quæ ibi narrantur, cauſa fuerint & occaſio miſsionis duodecim Apoſtolorũ. Vnde & Marcus ante miſsionem Apoſtolorũ præmittit, *& circuibat caſtella in circuitu, docens.* Videtur autẽ hic circuitus Domini, cuius meminerunt Matthæus & Marcus, idẽ eſſe cum illo quem deſcribit Lucas capite octauo in principio: poſt quã deſcriptionẽ, interpoſitis quibuſdã quæ oſtenſum eſt prius contigiſſe, etiam ſubiungitur in principio capitis noni miſsio Apoſtolorũ. In huius autem circuitionis Domini deſcriptione, primùm notanda Domini & benignitas, & poteſtas. Benignitas enim eius qua omnibus prodeſſe voluit, in eo relucet, quòd circuierit non ſolũ omnes ciuitates, ſed & caſtella, non exiſtimans aliquem locũ, quantumuis humilem, ſe indignum, ac docẽs veri paſtoris eſſe omnium ſibi creditarum ouium curam gerere, diſcurrendo & viſitãdo ſingula loca,

loca, quantumuis humilia & abiecta. Potestas verò eius simul cum benignitate rursum in eo notatur, quòd dicitur curasse omnem languorem & infirmitatem, hoc est, quoduis genus morborum & ægritudinum. Animis enim simul & corporibus mederi studuit tanquam bonus pastor, atque ob id docuisse simul & curasse dicitur, sed priùs docuisse, ac deinde curasse, quòd illud esset principalis Domini scopus. Nam miracula potissimum ob doctrinæ confirmationem & acceptationem ædidit. Porrò duodecim Apostolos secum circunduxit Dominus, vt in se doceret eos, quomodo & ipsi paulò post sese in prædicationis Euangelicæ negotio gerere deberent. Quod enim post verbis eos erat docturus, iam priùs facto docet. Mulieres quoque aliquot Dominus secum circumire passus est, quæ beneficiis ab ipso affectæ, ei de suis facultatibus ministrarent, sed vltro se ad hoc offerentes: vt ostenderet Dominus suam pro nobis susceptam paupertatem, & facto suo doceret quod mox erat doctuus verbo, operarium, scilicet, Euangelicum dignum esse mercede sua nec defuturam vnquam spontaneam liberalitatem bonorum, eis qui syncero animo toti essent in Euangelico negotio. Deinde vt ne videretur ipse qui pauper erat, cibi gratia & ventris, & non ob solam cupiditatem salutis hominum, circuire ciuitates & castella, aut ne quemquam omnino grauaret, qui cum tanto Apostolorum numero varia loca circuibat. Quod exemplum Domini postea etiam imitatos esse Apostolos testatur Paulus dicens: Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Hoc tamen exemplum, quoniam in gentibus scãdalum aliquod parere potuit, Paulus se noluisse imitari dicit, sed manibus victum sibi suisque parauit. Porrò ex eo quòd prima earum mulierum quæ hîc nominantur, dicitur Maria quæ vocatur Magdalena, patet satis vna tantùm esse mulierem quæ in Euangeliis vocatur Maria Magdalena. Cùm enim dicit Lucas, *Maria quæ vocatur Magdalena*, vtique ad distinctionem huius Mariæ ab aliis eodem nomine appellatis, adieçit illud, quæ vocatur Magdalena. Quod autem hæc Maria quæ in Euangeliis vocatur Magdalena, sit ea Maria quæ fuit soror Marthæ, & Lazari, ex Euangeliis quidem apertè probari non potest, eo quòd illis locis in quibus fit mentio de Maria quadam sorore Marthæ, non vocetur illa Maria Magdalena: sed tantum Maria, vt Lucæ decimo, & Ioannis vndecimo & duodecimo. Imò ex Euangeliis videri posset nõ esse eadem mulier, quòd Maria quæ dicitur Magdalena, fuerit Galilæa, vt ex hoc loco patet, & Marci decimoquinto, vbi numeratur inter mulieres quæ secutæ erant Iesum è Galilæa in Iudæam. Maria autem soror Marthæ videtur fuisse Iudæa, cùm Bethania Iudææ castellum, dicatur Ioannis vndecimo fuisse castellum Mariæ & Marthæ sororum Lazari. Verùm cum recepta ab Ecclesia sententia habeat, Mariam sororem Marthæ fuisse eam Mariam quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, & eam etiam quæ apud Lucam capite septimo dicitur peccatrix, vt suprà ostensum est, non est temere contra hanc sententiam sentiendum. Cui non obstat quod ex Euangeliis videri posset obstare. Creditur enim Mariam sororem Marthæ ex progenie quidem fuisse Iudæam ex paterna hæreditate simul cum sorore Martha & Lazaro fratre

A obtinuisse castellum Iudææ Bethaniam, sed eandem nupsisse marito, cuius erat castellum quoddam Galilææ nomine Magdalum, vbi habitauerit Christo in Galilæa prædicante, & vnde acceperit nomen vt diceretur Magdalena, vel Magdalene, quæ Christum comitata in Iudæam, fecit eum etiã Marthæ & Lazaro familiarem, vt, sicut dicit Lucas cap. 10. Martha exciperet eum in domum suam. Quod autem dicitur à Luca hoc loco, septem dæmonia Dominum eiecisse ab hac Maria Magdalena, quod idem & Marcus dicit capite vltimo, D. Gregorius, & post eum plerique de septem vitiis capitalibus intelligunt, à quibus Dominus hanc mulierem liberauit, remittendo ei peccata multa, vt dicitur à Luca in capite præcedenti. Verùm potius intelligendum esse de corporali dæmonum eiectione, patet satis ex eo quòd in Luca præcedit, & mulieres aliquæ quæ erant curatæ à spiritibus malignis. Illud enim non videtur Lucas dixisse, nisi de huiusmodi curatione & expulsione dæmonum, quales multæ leguntur in Euangeliis. de quali intellexisse D. Ambrosium patet ex eo quod scribit cap. 5. lib. de Salomone: Dum, inquit, largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum dæmones pellit ex Maria, dum corpus rediuiui spiritus calore constringit, & quod mors sibi vendicauerat ad pœnam, lux denuò recepit ad vitam, vbi D. Ambrosius inter reliqua corporalia Christi miracula connumerat etiam dæmonum expulsionem, vbi etiam dum Martham præmittit ante Mariam, & post miraculum in Maria factum, subiungit miraculum factum in Lazaro, satis significat se putasse eam Mariam de qua Dominus eiecit dæmonia, & quæ dicitur Magdalena, fuisse sororem Marthæ & Lazari. In qua sententia etiam fuisse D. Hieronymum, patet ex eo, quòd quæstione 4. ad Hedibiam, quatuor vel tres dicit legi in Euangeliis Marias, sic scribens: Quatuor autem fuisse marias in Euangeliis legimus, vnam, matrem Domini Saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophæ, tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose, quartam Mariam Magdalenam: licet alij matrem Iacobi & Iose materteram eius fuisse contendant. Hæc ille. Si autem Maria soror Marthæ diuersa fuisset secundùm Hieronymum à Maria quæ dicitur Magdalene, debuisset quintam posuisse Mariam. Sed ad propositum. Cùm (vt habet communis sententia) eadem sit Maria ista Magdalena cum Maria sorore Marthę, & peccatrice ea quæ vnxit Dominum vnguento, & eiectio ista dæmonum intelligenda sit de corporali eiectione, dicendum videtur cum Roffensi & aliis quibusdam, mulierem hanc demerito peccatorum suorum à diabolis aliquando possessam, ac posteaquam à Domino fuisset liberata, peccatorum suorum magnitudinẽ cœpisse agnoscere, eorundemque remissionem lacrymarum profluuio impetrasse, ac tum deinceps indiuulsam Christo adhæsisse, & opes suas in illius ministerium & vsum, cum aliis mulieribus quibusdam impendisse, pro duplici beneficio, corporali, scilicet & spirituali, quo affecit eam Dominus. Porro mulier secundò nominata, nempe Ioanna, cuius Lucas meminit etiam in cap. vltimo, inter eas quæ sepulcrum adierunt, Dominum vncturæ, dicitur à Luca fuisse vxor Chusæ procuratoris Herodis, vt significaret mulieris huius opes, & deuotionem non solum ipsius, sed etiam mariti, qui permiserit vxorem suam in comitatu Iesu, in quo vtique eam

Dominus

B C D E

1. Cor. 9.

Dominus non admisisset, nisi viro permittente. Sic & Susanna quædam nominatur, quòd eo tempore esset mulier nota & celebris nomini».

[c]VIDENS AVTEM TVRBAS, MISERTVS EST EIS, QVIA ERANT VEXATI, &c.] Non contentus fuit benignus Dominus, vt per se quantum fieri posset, omnium saluti consuleret, sed & alio quoque modo eis prouidere voluit. Cùm enim videret turbas vndique confluentes, & in dies frequentiores, iam auidus salutis & doctrinæ veritatis, gauisus quidem est ob eorum promptitudinem & desiderium, sed tamen pro optimi pastoris officio tactus est affectu misericordiæ, quòd videret eos similes ouibus pastore destitutis, & ob id huc illucque temerè vagantibus. Nec otiosus atque inefficax fuit in Domino hic misericordiæ affectus, sed cùm corporali sua præsentia non posset omnibus se præsentem exhibere pastorem, Apostolos à se delectos ad id officium excitat & ordinat. Porrò notandum, quòd pro, vexati, Græca ferè habent ἐκλελυμένοι, quod sit, dissoluti, aut dissipati, à λύω quemadmodum legit Theophylactus, & videtur maximè conuenire illi quod sequitur *sicut oues non habentes pastorem*. Quædam tamen Græca habent ἐοκυλμένοι, hoc est, conculsi & vexati, quomodo legunt Chrysostomus, Hieronymus & Hilarius. Et bene etiam conuenit ei quod sequitur, *sicut oues*, &c. Nam & oues pastore destitutæ, variis malis vexantur. Iam pro, *iacentes*, Græce est, ἐρριμμένοι, quod magis est, sparsi, siue dissecti. Est enim participium à ῥίπτω, quod est proiicio. Vexati ergo dicuntur hi quibus Christus misertus est, quia variis malis affecti, primum à Scribis & Pharisæis, qui pro pastoribus lupos potius agebant, & suis humanis traditionibus, & Iudaicis opinionibus onerabant, & à veritate Euangelica eos auocabãt. Deinde & à dæmone per ignorantiam veritatis & peccata ipsos suo imperio subiugante, & corporalibus morbis affligente. Dissoluti verò aut dissipati dicuntur, quia varia sectantes, in modum destitutarum ouium, per diuersa vagantium. Iacentes verò, quia ab omnibus neglecti. Bene autem ouibus carentibus pastore eos comparat, eo quòd non sit aliud animal destitutius & magis pendens à præsidio pastoris quàm ouis. Deinde hac comparatione significatur populi innocentia digna commiseratione, &, Scribarum grauissima & maximè impia negligentia. Cæterùm cùm Dominus populis prouidere ex affectu misericordiæ vellet, priùs discipulos suos excitat ad petendum pastores hominum à Deo, non quòd hoc non esset in sua situm potestate, sed vt doceret diuinum esse donum quòd hominibus etiam veritatis auidis dentur boni pastores, idque precibus à Deo obtinendum. Itaque dicit, *Messis quidem multa*, &c. Messem multam vocat homines multos iam promptos ad recipiendum Euangelicam doctrinam, per quam veluti demessi, inferantur in horreum Dei, quod est Ecclesia Dei, & consortium sanctorum. Operarios autem paucos dicit, quia solus Ioannes & Christus ipse tunc syncerè populum docebant. Necdum enim Apostoli missi fuerant ad operandum in messe Domini, & qui operariorum locum tunc obtinebant Scribæ & Pharisæi, operariorum officio non fungebãtur. Bene autem Dominus hoc allegorico vsus est sermone, quo prædicatores vocat operarios: homines verò capessendæ veritatis cupidos, messem. Sic enim significat prædicatorum & pastorum officium esse operari, non otiari: & operari non in proprium gloriam aut commodum, sed in gloriam & lucrum Domini messis. Ne autem molestus sit nimirum labor subeundus, mentio messis adiuncta est. Nullus enim labor iucundior & vtilior, quàm qui pro colligenda messe subitur, quasi diceret: Non mitto vos ad arandi seminandique graues & iniucundos labores, sed ad segetis iam præparatam ab aliis messem. Vnde dixit Ioan. 4. Alij laborauerunt, & vos in labores eorum introiistis. Notandum autem quòd dicit, *vt eiciat operarios*. (Sic enim legendum esse, & non, mittat operarios, docent antiqua exemplaria scripta, & conuenit Græcæ dictioni ἐκβαλλῇ) Significatur ergo orandum vt citò mittat, ac vel inuitos & coactos extrudat in opus Dei: significatur etiã vis imperij & gratię Dei, quæ cunctantes etiam ad hoc impellit, nec alios demum vtiles esse colligendæ huic messi, quàm qui ad hoc à Deo protruduntur. Qui enim non iussi nec vocati ad prædicandi munus se ingerunt, non aliter peccant, quàm qui in alienam messem irruunt, domino messis non præcipiente. Sciendum tamen quòd ἐκβάλλειν, non semper eiicere, aut extrudere significat, sed etiam emittere aut depromere, vt Ioan. 10. cùm proprias oues emiserit. & Matth. 12. Bonus homo de bono thesauro profert bona. Illis enim locis est verbum huius loci, nec illis conuenit, extrudere aut eiicere. Nam nec pastor oues ex caula, nec bonus homo ex cordis sui repositorio extrudit, sed emittit ac promit, hoc est προφέρει, vt est apud Lucam

[b]ET VOCAVIT DVODECIM, [c]ET [f]CONVOCATIS [c]IESVS [f]DVODECIM DISCIPVLIS, &c.] Dixerat rogandum Dominum messis, vt eiiceret operarios, plures, scilicet alios, in messem, mox tamen ipsemet non expectatis eorum precibus, præparat & mittit operarios. Quare primùm quidam significauit se esse verum Dominum messis, quod ex superioribus verbis non ita potuit intelligi. Deinde & hoc significatum est Deum non idcirco velle rogari, quòd minorem is, quàm nosipsi, curam nostri gerat, sed vt aptiores simus agnoscendæ & recipiendæ diuinæ beneficentiæ. Præuenit enim Deus frequenter sua beneficentia nostras orationes. Itaque vocatis ad se duodecim Apostolis suis, quos olim ad hoc delegerat, ac deinde indiuulsè sibi adhærentes singularis verbo & exemplo suo formauerat ad prædicãdum quandoque aliis, mittere iam cœpit eos, vt secundùm doctrinam quam ab ipso audierant, & ad exemplar vitæ quod in præceptore conspexerant, alij alibi verbo & exemplo docerẽt populum. Ac ne doctrina eorum propter nouitatem eius & personarum idiotarum humilitatem contemneretur, imò pluris fieret quàm Scribarum doctrina, dedit etiam illis potestatem quam à patre accepit, & ad eiiciendos dæmones in nomine suo, & ad curãdos omnis generis morbos corporales, hac certè potestatis communicatione rursum declarans se verè esse Dominum messis, patri æqualem, neque vsurpare sibi præsumptuosè potestatem mittendi operarios in messem diuinam. Et quidem solent monarchæ, reges, & principes suis legatis dum mittuntur aliquò, addere ea quæ eis autoritatem concilient apud eos ad quos mittuntur, verùm nihil tale dare possunt quale suis Christus. Vim auri, copias militum, secures, machinas dare possunt, vt quibus ipsi abundent: solus verò Christus suis

impar

impartiri potuit planè diuinam hanc poteſtatem, quæ ſuos legatos eis ad quos mittebantur non redderet formidabiles, ſed amabiles. Binos autem mittit Dominus Apoſtolos, vt teſtatur Marcus, ſicut & ſeptuaginta diſcipulos fuiſſe miſſos binos Lucas poſtea tradit, idque fecit in commendationem fraternæ charitatis, in mutuam conſolationem, mutuamque cuſtodiam operum & doctrinæ. Væ enim ſoli, quia cùm ceciderit, non habebit ſe ſublenantem, & frater qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma. Deinde idem factum in certiorem prædicandæ veritatis conteſtationem, quia in ore duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum. Aliæ cauſæ à quibuſdam traduntur, quia duo ſunt præcepta charitatis, & quia animalia fuerunt in arca Noe bina & bina, verùm hæ cauſæ tantùm ſunt adaptationis. Quoniam autem bini miſſi ſunt Apoſtoli, ob id, vt priùs dictum eſt: videntur hîc per iuga recenſeri à Matthæo, quaſi volente ſignificare quomodo coniuncti fuerint per paria. Porrò in catalogo Apoſtolorum à Matthæo hîc poſito primò notandum, quòd Matthæus Petrum non ſolùm primo loco ponat, vt alij Euangeliſtæ, ſed etiã primũ vocant. Hinc enim efficaciter ſatis probari poteſt primatus & excellentia quædã Petri inter alios Apoſtolos. Cùm enim non poſſit dici primus ob vocationem, certè non diceretur quomodo dictus ſit primus, niſi ob peculiarem aliquam excellentiam. Cæterorum autem Apoſtolorum ordinem non ſic ſignificat Matthæus dicens, *ſecundus & tertius*, &c. quòd reliquorum ordinem non ita referret ſcire, atque ad Chriſtianam religionem attinebat ſcire primatum Petri, imo quòd reliqui omnes in autoritate pares eſſent. Secundò notandũ, quòd quanquam in pleriſque Latinorum libris Philippus & Bartholomæus hîc ſecundo loco ponantur, in Græcis tamen codicibus tertio loco ponuntur poſt Iacobum & Ioannem Zebedæi filios, quomodo & Hieronymus digerit Apoſtolorum numerum, quomodo etiam legitur in Catena Thomæ & in Dionyſio, quomodo item reperi in antiquis Bibliis manu deſcriptis. Notandum tertiò Matthæum, cùm ab aliis Euangeliſtis Thomæ præponatur, ſeipſum hîc modeſtiæ cauſa ei poſt ponere, ac Publicanum ſeſe vocare, vt ſe deiiciat ac gratiam Dei in ſe prædicet, aditúmque aliis parere ad Chriſtum oſtendat. Poſtremò notãdum apud Græcos nomẽ Iudæ fratris Iacobi non vnum tantùm poni, ſicut apud nos, qui legimus, Iacobus Alphæi, & Thaddæus. Græca enim habent. & Lebbæus, qui cognominatus vel nominatus eſt Thaddæus. Mirum autem quomodo Hieronymus in Commentariis ſuper Matthæum dicit Thadæum alibi vocari Lebbæum, cùm nullus alius ſit ſcripturæ locus in quo ſic vocetur, quàm in ſolo hoc loco apud Græcos, niſi fortè dixerit alibi eum ſic vocatum, quia extra ſacram ſcripturam à quibuſdam ſic ſit vocatus. Verum in libro de Hebraicis nominibus, inter ea nomina quæ in Matthæo interpretantur, ponit nomẽ iſtud, Lebbæus, interpretans illud ſignificare corculum, vt magis verifimile ſit eum in Commentariis dicere alibi eum vocatum Lebbæum, quia apud Græcos ſic vocetur. De ratione autem & ſignificatione horum nominum Lebbæus & Thaddæus & aliorum quoque nominum, dictum eſt ſupra capite Concordiæ 39.

Matth. 4 Eccleſ.

‹HOS DVODECIM MISIT IESVS, PRÆCIPIENS EIS, ET DICENS: IN VIAM GENTIVM NE, &c.] Miſſurus Dominus ſuos, prius ſimul collectos omnes eodem inſtruit ſermone, ne quid inter ſe diſcreparent ab eodem præceptore miſſi: & iiſdem mandatis aſtricti: varia autẽ his præcepta dat ad negotium hoc pertinentia, quorum pauca tantùm, nimirum tria, Lucas & Marcus ponunt, niſi quòd Lucas quædam à Matthæo hîc poſita in miſſione duodecim Apoſtolorum, ponit in miſſione ſeptuaginta diſcipulorum. Sunt autem à Matthæo hîc poſita octo potiſſimum præcepta, peculiariter pertinentia ad hãc miſſionem: quorum primum eſt de loco prædicationis, quod præceptum ſolus Matthæus memorat. Inhibentur ergo prædicandi gratia ire in viam gentium, hoc eſt, quæ ad gentes ducit, & in ciuitates Samaritanorum, qui etſi re vera etiam eſſent gentes, tamen quia ex parte receperunt Iudaiſmum, & Deum Iudæorum videbantur colere, ideo de eis ſpecialis fit mentio, tanquam qui eſſent medium quid inter gentes & Iudæos. Eſt autem Græcis tantùm εἰς πόλιν, hoc eſt, in ciuitatem Samaritanorum, quod tamen non de vna tantùm eorum ciuitate aut metropoli eorum eſt accipiendum, ſed Hebraica phraſi dictum eſt pro, in nullam ciuitatem, quẽadmodum Ioan. 19. dicitur: Os non comminuetis ex eo, pro, Nullum os eius comminuetis, proinde non malè vertit noſter interpres *In ciuitates Samaritanorum*. Præcipitur autem eis vt potius eant ad oues domus, id eſt, populi Iſrael, quæ perierunt: hoc eſt, ad oues perditas. Sic enim interpres hîc & cap. 15. Matthæi, oues quæ perierunt, tranſtulit pro, oues perditas: quemadmodum in Pſalm. 118. dixit, Errani ſicut ouis quæ periit, pro, ſicut ouis perdita. Oues autẽ perditas domus Iſrael vocauit Dominus electos ex Iudæis, Dei cognitione adhuc deſtitutos. Quòd electi eſſent, oues vocauit, quòd ignari adhuc Dei, oues perditas. Sic Ioan. 10. ait: & alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, illas quoque oportet me adducere, &c. vbi per oues quæ non erant de ſuo ouili, nihil aliud proculdubiò ſignificat, quàm electos ex gẽtibus, qui quòd Deum nondum agnoſcerent, nec adhuc vocati eſſent, necdum erant de Eccleſia credentium Iudæorum. Porrò certum eſt præceptum hoc tantùm pertinuiſſe ad illud tempus, quo Chriſtus agebat corporaliter in mundo, qui ſe poſtea miſſum tantum dicit ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Poſt reſurrectionem enim Apoſtolis dixit: Eritis mihi teſtes in Hieruſalem, & in Samaria, & vſque ad vltimum terræ. Et euntes docete omnes gentes &c. Inter cauſas autem, ob quas Dominus noluerit in principio ſuos gentibus & Samaritanis prædicare, præcipua ratio eſt, quia ſecundùm Dei præordinationem in ſcripturis per prophetas prædictam, Iudæis primùm Chriſtus & Euangelium debuit prædicari, tanquam filiis regni, ad quos peculiariter facta fuerat Chriſti & Euangelij promiſſio, nec prius hęc prædicatio gentibus fieri debuit, quam conſummatum eſſet Chriſti myſterium, & ipſo in cœlum recepto ſpiritus ſanctus datus eſſet Apoſtolis plenè, vt ſic perfecta Euangelica lex à Iudæis, à quibus eſt omnis ſalus, deriuaretur ad gentes, & admiranda quadam iuſtitia diuina videretur facta à Iudæis ad gentes Euangelij tranſlatio, cùm non prius ita paſſim & palàm gentibus Euangelium prædicaretur, quàm ſe Iudæi illo omnibus modis indignos reddidiſſent. Hac enim ratione, iuſtiſſimè Dei ordinatio & prophetarum vaticinia

nia implebantur, Iudæis omnis excusationis præ- A
textus ereptus est, ac gentibus diuina misericordia
erga ipsas declarata est, ordoque ille seruatus, quo
in omnibus ab imperfecto ad perfectum Deus fe-
rè procedit: vt sicut ab Apostolis nondum perfe-
ctis Euangelium nondum perfectè prædicabatur,
ita in vna tantùm mundi parte & vna gente ad hoc
electa in medio mundi prædicaretur: deinde verò
ab eisdem iam perfectis & multiplicatis Euange-
Matt. 15. lica doctrina perfectius in vniuerso mundo prædicaretur, cùm iam omnia Euangelij mysteria Apostolis essent cognita. Hinc est quod Christus se di-
Act. 13. xerit tantùm missum ad oues perditas domus Israel. Hinc Paulus Iudæis testatus est, Vobis, inquit, oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quo- B
niam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æ-
ternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes, sic enim
Isaiæ 46. præcepit nobis Dominus. Quibus etiam obiecit ex parte locum Isaiæ, hunc ordinem prædicentem: Et nunc hæc dicit Dominus, formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum, & Israel non congregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit, Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremum terræ, &c. Sunt autem & aliæ quædam causæ huius præcepti Saluatoris à patribus indicatæ, sed quæ sunt potius accessoriæ aut accommodatitiæ, aut in superiori inclusæ, videlicet ne Iudæi haberent an- C
sam dicendi se iustè illum nõ recipere eo quòd suos
mitteret ad hostes ipsorum, imò hostes Dei, ne
videretur offensus iniuriis Pharisæorum, vindictæ
gratia suos ablegasse ad exteros, vt legẽ synagogã
& populum suum singulari priuilegio decoraret:
vtque Apostolos suos aliquando mittẽdos ad agones orbis terrarum, prius leuiore palæstra in Iudæa exercitaret.

EVNTES AVTEM PRÆDICATE, DICENTES, QVIA APPROPINQVAVIT REGNVM COELORVM.] Secundùm præceptum est de eo, quod prædicandum est, quod item solus Matthæus apertè explicat. Lucas tamẽ etiam indicat sicut & sequens, cùm dicit illos esse missos. vt prædicarent regnum Dei, & sanarent infirmos: D
qui septuaginta aliis discipulis idem mandatum
apertè narrat datum, cùm dicit: *Et dicite illis, appropinquauit in vos regnum Dei.* Voluit ergo Dominus suos ad eundem modum Euangelicam prædicationem auspicari, quo & ipse & Ioannes eam auspicati erant. Nam etsi hic non addatur, Dominum iussisse vt ad pœnitentiam agendam inuitarent, & dicerent, pœnitentiam agite, tamen etiam hoc esse iussos à Domino patet ex Marco, qui post ea dicit: *Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent.* Nec putandum Dominum voluisse vt his tantùm verbis prædicarent: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum*, sed his verbis E
summam & caput prædicationis infinuauit. Includitur enim in eo prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorùmcunque impedientium homines à regno cœlorum, declaratio quòd tempus regni cœlorum iam esset impletum, quantaque item cum alacritate & diligentia se parare deberent ad gratiam iam oblatam, quamque graue supplicium maneat eos qui oblatam gratiam non receperunt, & alia id genus similia.

INFIRMOS CVRATE, MORTVOS SVSCITATE LEPROSOS MVNDATE, &c.] Tertium præceptum etiam à solo Matthæo expressè positum in duodecim Apostolorum missione, positum tamen etiam à Luca in 70. missione, cùm dicit illis dictum, vt curarent infirmos qui essent in ciuitate in qua essent recepti, quanquam istud præceptum non nudũ est præceptum, sed simul efficax traditio potestatis factiuę miraculorum. Bene autem & necessariò superiori præcepto subiungitur. Quoniam enim mittebantur homines illiterati & rusticani, idque vt noua prædicarent, necesse etiam fuit vt noua facerent, quò fidem verbis faceret virtus ostensa, & magnitudinem promissorum probaret magnitudo signorum. Non tamen quæuis signa eis facere præcepit, sed talia solùm, qualia ipsum fecisse viderant, quæ, scilicet, ad salutem corporalem hominum pertinentia, comprehendit sub quatuor his speciebus, non quæ ad curiositatem aut terrorem hominum fierent. Non enim voluit doctrinam Euangelicam hominibus solum admirabilem reddere aut terribilem, sed gratam & acceptam: deinde miraculis tum suis, tum suorum declarare voluit adesse iam, qui sicut corpora, ita & animas curare posset & vellet. De quo fusius suprà circa caput Concordiæ 25.

GRATIS ACCEPISTIS, GRATIS DATE.] Quartum præceptum à solo item Matthæo positum, necessariò autem superioribus adiunctum, tum ad superbiæ, tum ad detestandæ auaritiæ repressionem. Porrò referri potest istud ad vtrumque præceptum præcedens, vt significetur, & gratis prædicandum, & gratis miracula facienda. Aut potest potius tantùm ad præcedens referri, vt significetur munera pro præstita sanitate non esse venanda aut accipienda. Nam eius maius poterat esse periculum quàm ex prædicatione. Itaque sensus erit: Accepistis potestatem faciendi miracula gratis, hoc est, sine aliquo pretio vel merito, gratis ergo etiam conferte per concessam vobis potestatem aliis sanitatem. Non enim quantum ad Domini propositum pertinet, significatur idem gratis dandum quod gratis acceptum est. Nam non voluit Apostolos potestatem miraculorũ acceptam gratis, aliis etiam gratis conferre; sed vt potestate illa gratis accepta, gratis etiam vterentur: Generali tamen vsus est sententia, non explicans quid acceperint, & quid gratis dare debeant, vt hæc sententia non huic tantùm seruiret proposito, sed per eam intelligeremus, omnia spiritualia sicut gratis accipiuntur, etiam gratis danda esse. Hæc ergo sententia, vt bene annotauit D. Chrysostomus, & superbiam Apostolorũ, omniumque qui diuina aliqua spiritus dona acceperunt, comprimit, cùm dicit: *Gratis accepistis*, & ab auaritia reuocat, cùm dicit, *Gratis date.* Nec id tamen tantùm hac sententia agit, sed & causas indicat ob quas non liceat spiritualia vendere aut pretio impertiri, ita vt non simplex sit auaritia, vendere illa, sed etiam irreuerentia & iniuria Dei. Tres enim sunt causæ, ob quas spiritualia vendi non possint. Primò, quia res spiritualis non potest terreno aliquo pretio compensari, sicut dicitur de sapientia. Pretiosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur huic non valent comparari. Ideo & Petrus dixit Simoni Mago: pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possidere. Secundò, quia id solùm potest esse debi-

debita venditionis materia, cuius venditor est dominus: iam spiritualium gratiarum nemo dominus est, sed tantum dispensator, iuxta illud Pauli: 1. Cor 4. Sic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei. Tertiò, quia venditio repugnat origini spiritualium quæ proueniunt ex gratuita Dei voluntate, vnde irreuerè etiam Deo rebusque diuinis exhibet qui vendit, cùm id quod Deus per ipsum gratis vult hominibus conferre, faciat non esse gratuitum. Has itaque duas postremas rationes satis indicat Dominus hac sententia. Cùm enim dicitur, *gratis accepistis*, satis significauit eos non esse illorum quæ acceperunt dominos, sicut illorum sumus domini quæ pretio & labore comparauimus, deinde significat diuina dona gratuita esse, & proinde non subiicienda venditioni. Non tamen hac sententia videtur Dominus tantum voluisse prouidere spiritualium venditionem, sed etiam ne ab iis quos curassent munera aliqua acciperent, etiam quæ ex grato tantum animo offerrentur: quomodo Helizeus à curato 4. Reg. 4. Naaman Syro noluit accipere munera, quæ ille non videbatur offerre tanquam pretium, sed tanquam grati animi testimonia. Dicebat enim: Obsecro vt accipias benedictionem à seruo tuo. Et tamen cùm ipse vim faceret, penitus non acquieuit Helizeus. Non enim conueniebat etiam gratuita munera accipere, ne pietas verteretur in quæstum & quod institutum erat ad gloriam Dei, & ad salutem fidelium, fieret occasio satiandæ auaritiæ, aut saltem ne videretur quæstus gratia facere. Deinde, ne gratia Dei vilesceret, sed planè gratuita Dei beneficentia, & contemptu munerum, homines magis prouocarentur ad admirationem seruorum Dei, & ad glorificandum Deum, atque ad acceptandum doctrinam quam illi prædicauerunt. Solent enim homines ea beneficia minus admirari & magnificare, quæ putant se aliqua ratione compensasse, & nihil efficacius pertrahit auditores, quàm si videant doctores nihil præter auditorum quærere salutem.

NOLITE POSSIDERE AVRVM, NEQVE ARGENTVM, NEQVE PECVNIAM IN ZONIS VESTRIS, &c.] Quintum præceptum, quo statuitur, quomodo se gerere debeant in via, & quomodo ipsis sit eundum. Prohibentur autem quinque secum in via assumere. Primò, pretium pro viatico, cùm dicitur, *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris.* Vbi notandum non simpliciter prohiberi Apostolis possessionem auri, vel argenti vel cuiusuis pecuniæ, sed ne iam profecturi ad prædicandum, hæc haberent in via pro viatico. Vnde additur, *in zonis vestris*, hoc est, in crumenis vestris. Loquitur enim iuxta veterem morem, quo pecunia ab itinerantibus, & maximè à militibus solet deferri in zonis, hoc est, in cingulis. Porro pro pecunia, rectius interpres vertisset, æs, cùm Græcè sit χάλκος. Tres enim pecuniæ species posuit Matthæus, secundum tres species rerum ex quibus cudi solet moneta, quæ Budæo teste primùm fuit ærea, deinde argentea, postremò aurea. Prohibet ergo nec aurum possidere, hoc est, habere & ferre, vt habet Lucas, nec (quod minus est) argentum, & quod hìc adhuc minus est, ne æs quidem. In Marco autem interpres dictionem Græcam χάλκος, vertit æs, cùm ibi tolerabilius vertisset, pecuniam: quandoquidem Marcus speciem posuit pro genere, sicut & Lucas, apud quem pro eo quod interpres vertit, pecuniam, est ἀργύριον, id est, argentum. Secundò, prohibet circunferre cibos, & repositorium ciborum, cùm dicit, *neque peram, neque panem.* Nam hoc postremum addunt Lucas & Marcus, cùm posset panis circunferri pera. In his autem intelligendum est, Dominum prohibuisse non tantùm omnem cibum aut ciborum repositoria, sed etiam potum aut potus repositoria, ita vt & lenticulam vinariam prohibuerit, etiamsi non expresserit. Postquam autem his duobus prohibuit quæ ad victum pertinent, prohibet deinde duobus præceptis, quæ pertinent ad tegendum corpus. Tertiò ergo prohibet duas tunicas. Quo non est intelligendum, Dominum prohibuisse ne duobus induerentur vestimentis in via, quandoquidem ipsum Dominum constat pluribus vestibus indutum fuisse, cùm tempore passionis suæ milites, præter vestimenta quæ diuiserunt in quatuor partes, inuenerint etiam tunicam inconsutilem. Sed per duas tunicas oportet intelligere secundum Hieronymum, duplex vestimentum, aut, vt alij dicunt in eodem sensu, vestes mutatorias, vt nomen speciei tunica, accipiatur positum pro genere suo vestis: & duas, positum sit pro duplices, ac intelligatur prohibitum ne præter vestes quibus irent induti, alias secum deferrent quas induerent, alteris sordidatis, quemadmodum fieri passim solet ab hominibus. Atque hoc modo intelligendum videtur quod dicit Ioannes de duabus tunicis: Qui habet, inquit, duas tunicas, det vnam non habenti. Sed obstare videtur huic intelligentiæ, quod habet Marcus, & ne induerentur duabus tunicis. Illo enim videtur significari prohibitum fuisse non solum ne mutatorias vestes circunferrent, sed etiam ne simul duabus induerentur vestibus. Verùm intelligendum est, Marcum significare voluisse, prohibitum illis fuisse, non ne simul duabus induerentur vestibus, pallio scilicet & tunica, nec etiam ne simul duabus tunicis induerentur. Quis enim apud nos etiam in frigidiori regione duabus simul induitur tunicis, in profectione præsertim? sed ne viciissim nunc hac, nunc illa induerentur tunica. Vnde non dixit, duabus vestibus, sed duabus tunicis, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas cuiusuis alterius etiam speciei vestes, ita vt vna induatur, altera futuro tempori seruata deferatur. Quarto prohibet calceamenta. Cui contrarium videtur quod habet Marcus, permissum illis fuisse vt essent calceati sandaliis. Proinde intelligit Caietanus ad nomen, calceamenta, debere etiam repeti numerum binarium, vt intelligantur prohiberi duplicia calceamenta, sicut duplices tunicæ. Alij, quod in idem redit, intelligunt prohiberi calceamenta, præter ea quæ habebant in pedibus, quæ scilicet secum deportarent ad induendum, attritis vel sordidatis aliis. Verùm cùm Lucas dicens cap. 22. Dominum in vltima cœna, dixisse Apostolis, Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, &c. satis significet in totum calceamenta illis prohibita: & deinde Marcus dicens permissum vt calcearentur sandaliis, significet aliquod calceamentorum genus illis interdictum, potius dicendum cum Augustino, calceamenta ea esse prohibita quæ totum pedem tegerent: sandalia verò concessa quæ plantam quidem pedis defenderent ob occurrentibus vitæ incommodis, verum

superiorem pedis partem finerent nudam. Nam huiusmodi calceamenti genus vocari, sandalia indicat Augustinus. Non autem ideo prohibet calceamenta, & concedit sandalia, quòd illi curæ fuerit quo calceamenti genere sui vterentur. Neque enim conueniebat Christo Euangelicæ legis, quæ perpetua esse debuit, autori ide rebus per se indifferentibus quicquam statuere, sed si quid de illis pro locorum, personarum & temporum exigentia statuendum esset, suis id statuendum reliquere. Sed quoniam, vt est verisimile, Christus & Apostoli pro more illius regionis, maximè recepto à pauperibus, vtebantur sandalijs, noluit Dominus suos iam profecturos mutare sandalia: &, quemadmodũ itinerantes facere ibi solebant, calceamenta quæ rotum defenderent pedem, assumere, volens eos non aliter ire instructos ad prædicãdum, quàm sicut cùm adessent illi, eumque concomitarentur. Dominum enim non planè nudis incessisse plantis verisimilè est, quòd hoc non contulisset asperitati & caliditati illius regionis, per quam assiduè discurrebat & circum ambulabat, sandaliis autem tantùm fuisse vsum vel ex eo constat, quòd peccatrix mulier quæ lacrymis rigabat ejus pedes, vtique reperit superiorem pedum Domini partem nudam. Certè Tertullianus libro de pallio, significat calceos totum tegere pedem, ac suo tẽpore Christianos ferè sine calceis incessisse nudis pedibus, asserens parum virile esse calceos gestare, ac summas venereas prospexisse magnum incessui muntimentum, perones effœminato. Porro Diuus Hieronymus in Isaiæ capite vigesimo, scribens, dicit sandalia, quemadmodum ibi verterunt Septuaginta pro calceamentis, significare caligas, quæ sunt tibiarum tegumenta, idemque in Matthæum scribens, videtur intellexisse calceamenta in totum prohibita Apostolis, cùm Platonis præcepta veluti conformia præcepto Christi tradat: Et Plato (inquit) etiam præcepit duas corporis summitates non esse velandas, nec assuefieri molliciei capitis & pedum. Cùm enim hæc habuerint firmitatem, cætera robustiora sunt. Prohibitis his quæ ad victum & vestitum pertinent, prohibet quintò quòd spectat ad defensionem in via, cùm dicit, *Neque virgam.* Cui rursum apertè contrarium videtur quod dicit Marcus, *nisi virgam tantùm.* Cuius apparentis contrarietatis dissoluendæ triplex est modus. Augustinus enim ad mysticum confugiens sensum, dicit virgam aliter accipi apud Marcum quàm apud Matthæum. Apud hunc enim accipi propriè, apud Marcum verò mysticè, pro potestate accipiendi quæ ad victum & vestitum essent necessaria. Sic quod dicitur à Marco, prohibitum ne duabus induerentur tunicis, mysticè, intelligit significatè, ne dupliciter, sed simpliciter ambularent, & quòd sandalia dicat Marcus concessa, intelligit significarum per genus illud calceamenti quod pedem desuper non tegit, sed tantùm plantam, Euangelium non esse occultandum, nec terrenis commodis inuitendum. Euthymius verò Græcus hanc difficultatem quæ est de virga, similiter & superiorem de calceamentis, ita soluit, vt prius quidem intelligat Dominum ita iussisse sicut Matthæus & Lucas dixerunt: post modum autem permiserit eis, vt calcearentur tantum sandaliis, & retinerent baculum, ad pedum custodiam, & corporis sustentationem: demittens se ad eorum imbecillitatem. Sed simplicius

A fuerit dicere de alia virga loqui Marcum, quàm Matthæum & Lucam. Est enim quædam virga, quam sustentandi lassi corporis causa assumimus, quæ Hebræis dicitur מִשְׁעָן mischan, à verbo שָׁעַן Schan, quod est, inniti. Et est virga, quam nos vindicandi aut defendendi gratia gerimus, quæ dicitur Hebræis שֵׁבֶט Schebeth. Vnde est illud in Psalmo: Reges eos in virga ferrea. Hanc ergo Apostolis interdictam accipiendum est, illam verò permissam. Vtrunque nomen Hebraicum cõiunctum est Psalm. 22. vbi legimus, Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Quòd autem virgam illam defensoriam & vindicatoriam prohibere voluit Dominus, satis patet ex eo quod postea dicit Dominus, vbi in speciem hanc suam constitutionem videtur reuocare, cùm dixit: Nunc qui habet sacculum, tollat, similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Gladium enim hîc opponit virgæ olim à se prohibitæ. Quòd autem noluerit Dominus prohibere virgam, quæ itineris laborem alleuiaret, satis patet, si scopum Domini in his præceptis spectemus. Non enim voluit profectionem illis reddere onerosiorem, sed expeditiorem. Itaque Marcus veluti præcauere volens, ne quod Matthæus scripsit malè intelligeretur, sicut scripsit sandalia Apostolis concessa, significans qualia calceamenta essent eis prohibita: ita & virgam concessam scribit: sed cùm non satis habuit dicere, nisi virgam sed adiecit, nisi virgam tantùm, satis significauit se de alia virga loqui, quàm de qua locutus erat Matthæus, nempe de virga aliqua parui momenti, & quæ tantùm virga esset aut baculus. Est autem dictio Græca ῥάβδος, qua omnes Euangelistæ sunt vsi, ambiguæ etymologiæ. Putatur enim dicta esse, vel ἀπὸ τοῦ ῥάπίζειν, quod est percutere, vel ἀπὸ τοῦ ῥαδίως ποιεῖν βαδίζειν, hoc est, quia facilè facit ambulare. Prior ergo etymologia conuenit significationi quam habet in Matthæo & Luca, secunda verò ei quam habet in Marco, in quo proinde rectè verteretur, pedum vel baculus. Pedum enim propriè dicitur, quòd pedis vice stantem, eique innitentem sustentet: & baculus cui imbecilles gradiendo innituntur, ob hoc ipsum imbecilles dicti, quòd baculo innitantur. Huiusmodi ergo baculus Apostolis concedebatur, qualis fuit Iacob patriarchæ, quem legimus Geneseos trigesimo secundo, dixisse, In baculo meo transiui Iordanem istum. Porro quanquam res ipsa, in qua Euangelistæ videntur dissonare, non sit magni momenti, tamen dissonantia ipsa non videbatur contemnenda. Siquidem vbi Euangelista in recensendis Christi præceptis semel memoria lapsos esse receperimus, quantumcunque lenibus in rebus, & nihil ad salutem nostram pertinentibus, periculum est ne in dubium vocari incipiant quæ oportuit esse certissima. Sed veniamus ad rem ipsam. Intentio ergo Saluatoris erat hoc præcepto statuere, ne Apostoli ituri ad prædicandum, præter ea quæ planè essent necessaria, pararent sibi quæ ad victus, & vestitus defensionem solent sibi itinerantes prouidere & coassumere, sed his omnibus nudi abirent, nullis onusti sarcinis, nullis districti curis terrenis, sed in omnibus pendentes à Dei prouidentia, tùm vt ad legationem susceptam essent expeditiores, & toti vacarent de legatæ functioni, tum vt iam inciperent discere quàm tuta res sit totam vitæ præsentis curam commendare

mendare optimo patrítum vt declarantes ſuo exẽ- A
plo quàm eſſent à cupiditate lucri ac vindictæ
alieni, plures lucrifacerent ab omnibus habiti ad-
mirationi. Fuit autem præceptum hoc non ſolùm
perſonale, pertinens ſcilicet ad Apoſtolos, ſed
etiam temporale, reſpectu earundem perſonarum,
ſicut & ſuperius de loco in quo prædicare iuſſit.
Non enim voluit vt Apoſtoli prædicaturi poſtea
etiam in gentibus, etiam omnia ſic obſeruarent,
imò à neceſſitate huius præcepti ſatis eos abſol-
uit Lucæ vigeſimoſecundo, in loco priùs citato.
2 Theſſ. 2. Paulus enim teſtatur apud multos ſe ſuo ære prædicaſſe Euangelium, ne quenquam grauaret, quod
non videtur facere potuiſſe, niſi pecuniam ſecum
1 Cor. 9. detulerit in crumenis. Idem Apoſtolus teſtatur ſe- B
cum ſolitos circunducere mulieres à quibus alerentur, quod certè non potuerunt putare illicitum, cùm id viderent Dominum facientem, quem etiam videbant Iudæ tradidiſſe loculos, in quibus portabantur quæ mittebantur. In præſenti ergo tempore voluit Dominus ſuos hæc obſeruare, vt rudibus adhuc Diſcipulis craſſa quadam ratione inculcaret eum qui ſuſcepit functionem Euangelicam, oportere vacuum, & expeditum eſſe ab omni ſolicitudine rerum temporalium, inermem quoque ad vindictam, ac totum ſe committere diuinæ prouidentiæ & protectioni, qua nihil illis eſſet defuturum, ſi ſuo fungerẽtur officio. Omnino enim ſpecimen quoddam paternæ prouidentiæ il- C
lis voluit oſtendere, vt ſatis ſignificant illa verba, *Quando miſi vos ſine ſacculo & pera, numquid aliquid defuit vobis*, vt animoſiores in poſterum (etiam ſiquando nihil adeſſet eorum quibus vitæ præſenti opus eſt, & econtrà imminerent eis omnia aduerſa & hoſtilia) munus Euangelicum obirent. Igitur in præſenti profectione omnia vt iuſſi erant præſtiterunt, poſtea autem vbi deerat Domini iuſſio, non ita, ſed relicti ſuæ libertati ſat habuerunt præcipuum Domini his præceptis ſcopum ſpectare & obſeruare, nimirum vt omnem ſolicitudinem mundanam, indignam certè Euangelico doctori, reiicerent, vt inermes ſeſe vbique exhiberent, vt ſimplicitatis, ſobrietatis & paupertatis D
exempla præberent, vt ſemper à diuina prouidentia in omnibus pendere ſe declararent. Quæ ſi in his præceptis & nos ſpectauerimus, ſic demum & ad noſtram inſtructionem pertinent. Sic enim & in omnibus præceptis faciendum, quibus priuatis quibuſdam aliquid præcipitur ad tempus ſeruandum, vt quæ externis ſunt addicta circunſtantiis, relinquamus iis quibus fuere præcepta: nos verò amplectamur quicquid in eis de vniuerſali pietatis ratione, fide ſcilicet, ſpe, & dilectione præcipitur, quemadmodum declarari poteſt in præcepto circunciſionis; & cæremonialibus omnibus legis præceptis: Addit autem Lucas in miſſione ſeptuaginta etiam aliud præter dicta obſeruandum in via, videlicet vt neminem in via ſalutarent, quod nõ eſt dubium quin & his duodecim ſit præceptum: E
ſed de eo præcepto ſuo loco.

DIGNVS EST ENIM OPERARIVS CIBO SVO.] Quoniam Apoſtoli auditis ſuperioribus præceptis dicere poterant: Si gratis vis nos & docere, & ſanare, nec tamen quicquam in via deferre, vnde ergo nutriemur, aut veſtiemur? Num vis vt ex mendicato viuamus? Dominus præueniens eorum quæſtionem, hac ſententia apparentem præceptorum ſeueritatem temperauit, oſten-

dens quare nudos illos mittat, nimirum quòd quæ ad victum & veſtitum ipſis eſſent neceſſaria, eis deberentur à diſcipulis eorum, vt ſine omni rubore & verecundia ab eis illa poſſent accidere, nec neceſſe eſſet harum rerum onere & ſolicitudine ſeſe grauare. Verùm circa hanc ſententiam quæri poteſt, quomodo conueniat cum ſuperiori illa, *Gratis accepiſtis, gratis date.* Si enim operarius Euangelicus, quia operarius dignus eſt cibo ſuo, & ob id debetur illi, quia operarius eſt, non ergo gratis operatur & euangelizat. Auget difficultatem quòd Lucas in miſſione ſeptuaginta Diſcipulorum hanc ſententiam ſic affert: *Dignus eſt enim operarius mercede ſua.* Ea enim ſignificatur, mercedem operariorum Euangelicorum eſſe quòd à Diſcipulis ſuis aluntur. Quæ difficultas duobus modis ſolui poteſt. Primò enim intelligi poteſt duas ſententias eſſe tantum parabolas, per quas ſimilitudine deſumpta ab operariis mercenariis, oſtendatur per locum à ſimili, aut per locum à minori, etiã operariis Euangelicis deberi alimenta ab his in quorum vtilitatem operantur, vt ſententiæ iſtæ parabolicæ ſic applicentur. Si operariis mercenariis debetur cibus, tanquam merces ipſorum ab his in quorum commodum laborant, multo magis & vobis debentur alimenta laborantibus. Vt ſimilitudo inter operarios mercenarios & Euangelicos ex parte conſtet, nempe ea qua verifque cibus debetur: ex ea verò parte non conſtat, qua illis debetur tanquam merces, his verò non. Secundò etiam rectè intellexerimus ſententias has generaliter, vt pertineant & ad operarios mercenarios, & ad Euangelicos, & victus ac veſtitus qui debetur prædicatoribus, etiam intelligatur vocari merces, non quidem omnino propriè accepto vocabulo, pro eo ſcilicet cuius gratia quis operatur, ſed generaliter, vt merces dicatur omnino illud quod operanti debetur, quia operatur. Vnde Diuus Gregorius homil. 17. ſuper hæc Lucæ verba ſcribit: Conſiderandum eſt, quòd vni noſtro operi duæ mercedes debentur, vna in via, altera in patria: vna quæ nos in labore ſuſtentat: alia quæ nos in reſurrectione remunerat. Merces itaque quæ in præſenti accipitur, hoc in nobis debet agere, vt ad ſequentem mercedem robuſtius tendatur. Verus ergo quiſque prædicator non ideo prædicare debet, vt in hoc tempore mercedem accipiat: ſed ideo mercedem recipere, vt prædicare ſubſiſtat. Quiſquis nempe ideo prædicat, vt hic laudis vel muneris mercedẽ recipiat, æterna proculdubio mercede ſe priuat, &c. Hæc ille. Ex quibus patet, ipſum intelligere mercedem vocari id quod debetur pro vitæ ſuſtentatione prædicatoribus, quamuis propriè non ſit merces. Dicitur autem propriore vocabulo id quod illis debetur, ſtipendium, metaphora deſumpta à ſtipendio militari, ad quod reſpexit Paulus, dum probat Euangelico doctori deberi 1 Cor. 9.
alimoniam, dicens: Quis militat ſuis ſtipendiis vnquam? Qui locus maximè videtur fuiſſe cauſa, vt Auguſtinus ſtipendium frequenter vocarit, alimenta paſtoribus debita. Nam huiuſmodi locutio frequens eſt apud Auguſtinum, & ab eo ad poſteros videtur potiſſimùm dimanaſſe. Ratio autem quare ſtipendium propriè vocatur, quamuis hodie paſſim milites ſtipendium ſuum recipiant, tanquam mercedem propter quam militant, eſt, quia bonorum militum eſt non militare pro ſtipendio tanquam mercede, ſed pro patriæ, & reipublicæ,

aut imperij bono & salute: stipendium autem accipere, vt in militia illa possint persistere. Sic enim antiquitus militabant Romani: sic stipendia eis assignabantur annua. Alioqui qui pro stipendio militant, expectantes illud tanquam militiæ mercedem, magnam certè rem vili vendunt, vitam suam vænalem exponentes pro pecuniola exigua. Nomine ergo stipendij significatur, Ecclesiasticos operarios non debere operari & militare pro victu & vestitu, sed ea quæ ad alimoniam spectant accipienda ab eis, vt in sancto opere persistere queant. Hanc rationem sanè indicat Diuus Augustinus libro secundò, super sermonem Domini in monte, sic scribens: Sicut autem omnes militantes accipiunt annonam & stipendium, sic omnes euangelizantes accipiunt victum & tegumentum. Sed non omnes propter salutem reipublicæ militant, sed propter illa quæ accipiunt; sic & non omnes propter salutem Ecclesiæ ministrant Deo, sed propter hæc temporalia, quæ tanquam annonam & stipendia consequantur, aut propter hoc & propter illud. Hæc ille. Porro notandum, in superiori Domini sententia solùm operarium dici dignum, vt intelligamus eos esse indignos stipendiis ecclesiasticis, qui non operantur pro fidelium vtilitate. Secundò obseruandum quod dicit, *cibo suo*, significatur enim, præter ea quæ sunt necessaria, non esse Euangelico operario requirenda, nec studendum ei vt ex Euangelio ac spirituali operatione ditescat, secundum illud Pauli: Habentes victum & vestitum, his contenti simus. Notandum
1. Tim. 6. tertiò, quòd non dicat Dominus, debet operarius accipere cibum suum ab his quibus operatur, sed dignus est, significans licitum esse, imò ius esse ei vt accipiat, non autem necessariò accipere debere. Vnde Paulus: Dominus, inquit, ordinauit his qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ordinauit vtique cùm hæc Apostolis diceret. Sed idem Paulus docet, eam Domini ordinationem non fuisse præceptum, sed permissionem & potestatis traditionem, qua postea ipse apud omnes ferè vti noluerit, malens manuum labore sibi victum parare, quàm à Discipulis accipere quam potuisset alimoniam, vt maior esset ipsi gloria & merces apud Deum, ob prædicatum Euangelium sine sumptu. Proinde hic quæri posset, vtrum perfectius sit prædicatorem viuere ex proprio ære, an vti potestate sibi à Domino concessa. Nam quòd illud sit perfectius, Pauli & factum & doctrina probat: quòd verò illud sit perfectius, exemplum Christi ostendere videtur. Dominus enim omnis perfectionis magister, quoque nemo potuit esse perfectior, Euangelium prædicans, ex alienis facultatibus nutriebatur. Dicendum ergo imprimis, quòd cæteris quidem paribus, maioris sit perfectionis, ex proprio & non ex alieno viuere prædicatorem, & tamen quòd Dominus ex alieno (si modò quicquam recte dixerimus ei alienum) viuere dignatus est, non imperfectionem eius arguit, sed potius perfectionem, eo quòd illam vitæ imperfectioris rationem in se susceperit propter alios. Cùm enim (inquit Augustinus libro secundo de sermone Domini in monte) ei ministrarent Angeli, tamen propter exemplum, ne quis postea scandalum pateretur, cùm aliquem seruorum eius animaduertisset ista necessaria procurare, loculos habere dignatus est cùm pecunia, vnde vsibus necessariis quicquid opus fuisset præberetur. Sic ne quis-
1. Cor. 9. quam scandalizaretur, videns prædicatores ex Euangelio viuere, & ipse ex eo viuere dignatus est. Sic quanquam vita Ioannis Baptistæ cæteris paribus, perfectior sit vita illa communi, tamen perfectionis fuit quòd Dominus propter nos communem illam rationem viuendi suscipere dignatus sit præter hoc quòd perfectius Dominus in vita imperfectiore vixit, quàm Ioannes in vita perfectiore. Secundò dicendum, quòd sicut ob circunstantias quasdam prædicator potius eligere debet viuere ex proprio quam alieno, videlicet ob vitanda quædam scandala, & impedimenta Euangelici profectus, ob quæ Paulus significat se ex propriis voluisse laboribus viuere: ita contra quibusdam concurrentibus circunstantiis præstat ex alieno viuere, cùm scilicet nullius scandali est periculum, sed Discipuli etiam sponte offerunt prædicatori nudo, quique omnibus suis bonis renunciauit, ea quæ ad victum & vestitum sunt necessaria, illèque ea accipit, tum vt illorum promptum obsequium apud Deum suam habeat mercedem: tum vt ipse ab omni solicitudine & labore liber, magis vacare possit totus actibus spiritalibus. Ita certè circa Christum contigisse non est difficile intelligere, quem, quò se declararet planè esse cœlestem, non conueniebat ab incœpto Euangelico negotio, labore manuum parare victui necessaria. Hac ratione non tantùm alij Apostoli ex Euangelio vixerunt, sed & ipse Paulus à Philippensibus suscepit in carcere constitutus, & ante quæ essent egestati subleuandæ necessaria, vt patet capite vltimo ad Philippenses.

IN QVAMCVNQVE AVTEM CIVITATEM AVT CASTELLVM INTRAVERITIS, &c.] Sextum præceptum, quo statuitur de eligendo & retinendo hospitio. Quoniam enim præceperat nihil viatici assumendum, eo quòd digni essent cibum accipere ab his quibus operarentur, ne existimarent à quouis indiscriminatim cibum accipiendum, & omnium ianuas sibi à Domino patefieri, necessariò hoc præceptum subiecit quo primùm quidem docet, multam faciendam diligentiam pro deligendo hospite, ac deinde hospitium non temere susceptum, non etiam temere mutandum. Itaque iubet vt ingressi ciuitatem vel castellum, hoc est vicum, vel pagum, non intrent hospitia meritoria, sed inquirant, non quis in eo loco sit diues, aut quis habeat bonum hospitium, sed quis sit dignus, hoc est, quis sit probitate vitæ commendatus, aut quis per testimonium probæ vitæ dignus est regno cœlorum, aut vestro hospitio. Potest enim illud, dignus, dupliciter sic exponi, videlicet aut absolutè, vt nulla fiat explicatio alicuius rei qua sit dignus: aut intelligendum, quis sit dignus regno cœlorum, aut dignus vos recipere. Quæ inquisitio & interrogatio potuit hoc modo fieri, vt asserentes Apostoli venisse se ad prædicandum regnum cœlorum, interrogarent ab incolis loci alicuius, quis esset in eo loco vir religiosus, solitus pauperes & peregrinos hospitio suscipere, auidus regni cœlorum, ac aduentus Messiæ. Ideo autem huiusmodi viri hospitium deligere eos voluit, idque fama & iudicio populi, ne prædicatoris & prædicationis dignitas, suscipientis infamia deturparetur, sed contrà potius ex commendatione hospitis & prædicator & prædicatio esset commendatior. Deinde & ob id domus quam ingrediantur Apostoli, eligenda discernitur, vt hospitij

ſpitij mutandi cauſa non ſuppetat, talémque habeant hoſpitem qui lubens ac promptus illis neceſſaria præbeat. Digno autem aliquo hoſpite inuento, iubet ſecundò in eius domo eos manere, hoc eſt, non mutare hoſpitium, donec exeant, in illo loco. ſ. migraturi in aliam ciuitatem vel vicum, idque tum ne inſtabilitatis notarentur, & tanquam vagabundi habeantur: tum ne putarentur quærere delicatiora, nec contenti eſſe his quæ primus hoſpes liberaliter offert: tum ne iniuria primus hoſpes afficiatur, & ſcandalizetur aut contriſtetur, ſi videat præter rationem eos ad alios tranſire.

INTRANTES AVTEM IN DOMVM, SALVTATE EAM, DICENTES: PAX HVIC DOMVI,&c.] Septimum præceptum, quo ſtatuitur quid in inuentum hoſpitium ingredientibus ſit faciendum, quod præceptum, & Lucas habet in miſſione 70. vnde hîc deſumpta ſunt probabiliter hæc verba, *dicentes: Pax huic domui*, cùm non habeantur in Græcis, nec in Diuo Hieronymo. Eſt autem hæc ſalutandi forma, propria Hebraico ſermoni, ne quis eam nouam putet, & à Chriſto primùm inuentam. Nam Hieronymo teſte, quomodo Latini ſalutantes dicunt. Aue, vel Salue, & Græci χαῖρε: ita Hebræi & Syri dicunt, שלום לבית ſcalom lach, id eſt, pax tibi, quo imprecantur homini omnia læta, proſpera, & tranquilla. Itaque Dominus vulgata vſus eſt & vti ſuos voluit ſalutatione, ſed quam tamen, vt patet ſatis ex ſequentibus, aliò traheret, nempe ad imprecandum pacem Euangelicam & diuinam. Ita enim rebus & ſententiis vulgatiſſimis Dominus vſus eſt plerunque, vt tamen aliò eas traheret, diuinius his vtens quàm vulgus. Igitur Dominus ſuis ingreſſuris hoſpitium præcipit, vt non expectata ſalutatione patrisfamilias, ipſi priores domum ſalutent, partim volens eos per humilitatem præuenire alios in honore, partim volens eos per huiuſmodi imprecationem & benedictionem præuenire hoſpitem in benefaciendo, vt priùs illi impenderent ſpiritualia, quàm ab eo corporalia acciperent. Deinde & noram illis dare voluit, qua dignoſcerent hoſpitem dignum ab indigno. Quòd enim his verbis nó ſimpliciter ſalutare eos voluit, & communem pacem communi more imprecari, ſed precari diuinam pacem quam miſſi erant prædicare, & ſignum dare digni hoſpitij, patet ex ſequentibus. Et ſiquidem fuerit domus illa digna, pace ſcilicet Euangelica quam illi precamini, veniet pax veſtra, hoc eſt, pax cœleſtis & diuina, non pax mundi, ſuper eam domum, hoc eſt, hi qui domum eam inhabitant, mox pacem veſtram acceptabunt, & ſimul vos lubenter excipient ſi ſecundum famam populi verè digni fuerint pace, hoc eſt, ad eam præordinati à Deo. Illos enim vocari dignos videtur ex Luca, qui dicit: *Et ſi ibi fuerit filius pacis*, hoc eſt, pacis ſectator, & ad veram pacem à Deo electus. Sequitur: *Si autem non fuerit digna, pax veſtra reuertetur ad vos*, quibus verbis communiter intelligitur ſignificari, non inutilem & infructuoſam fore huiuſmodi precationem pacis, ſed fructum eius peruenturum ad eos, quomodo intelligitur illud Pſalmi: Oratio mea in ſinum meum conuertetur. Verùm ſciendum eſt, Græca non habere, veniet & reuertetur, ſed imperatiuos, ἐλθέτω & ἐπιστραφήτω, id eſt, veniat & reuertatur, quomodo & antiqua Latinorum exemplaria teſtantur habere quidam. Itaque videtur ſignificari præceptum eſſe Apoſtolis, vt cùm pax imprecata nihil operatur in indignis, Apoſtoli pace ſua ſecum ſumpta exeant domum, illam derelinquentes, quomodo intelligit Euthymius. Et tamen Lucas ſimilia dicens in miſſione 70. non habet imperatiua verba, ſed futura indicatiui, *ἀναπαύσεται* & *ἀνακάμψει*, id eſt, requieſcet & reflectetur aut reuertetur. Proinde videri poteſt illud, *Veniat & reuertatur*, in Matthæo Hebraico more poſitum pro veniet & reuertetur, ſiquidem Hebræi imperatiuis vtuntur pro futuris. Aut imperatiuis illis verbis ſignificatur diuinum imperium, quo ſolo fit quicquid omnino fit, vt ſit ſenſus: Si fuerit domus digna pace, volo vt pax veſtra veniat ſuper eam: ſin ſecus, volo vt reuertatur ad vos. Itaque quod Lucas narrat dictum promiſſiuè, Matthæus imperatiuè dictum pronunciat, quia eiuſdem eſt promittere, cuius imperare vt fiat quod promittitur. Cùm autem vel præcipit tanquam Deus, vel promittit pacem reuerſuram ad eos qui ipſam aliis imprecati ſunt, non tantùm videtur ſignificare pacis imprecationem inutilem & infructuoſam ipſis fore, ſed etiam quòd ab aliis repulſa, redibit ad eos vt deducat ipſos, & alterius hoſpitij faciat repertores, nec ex aliorum repulſione quicquam pacem illorum lædēdam fore.

ET QVICVNQVE NON RECEPERINT VOS, NEC AVDIERINT SERMONES VESTROS,&c.] Octauum præceptum, quo ſtatuitur quid faciendum eis cùm non recipiūtur in domo aliqua vel ciuitate, nimirum vt egreſſi palam excutiant puluerem è pedibus ſuis, cui Lucas in miſſione ſeptuaginta, vbi hoc præceptum repetit, addit, vt etiam dicant egreſſi in plateas: etiā puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos, tamen hoc ſcitote quia appropinquauit in vos regnum Dei. Huius autem præcepti, quod Actuum 13. Paulus & Barnabas ſeruaſſe leguntur, cum Iudæi excitantes perſecutionē in eos, eiecerunt ipſos de finibus ſuis, multiplex poteſt aſſignari ratio. Primò enim ideo conueniebat excutere puluerem è pedibus, vt oſtenderent laborem itineris ſe pro illis quidem ſuſcepiſſe, & prædicationem Euangelicam perueniſſe etiam ad ipſos, ſed ſine fructu. Secundò, vt hac pulueris excuſſione indicarent ſe in nullo cum eis communicare velle, propter maledictionem & condemnationem quæ maneret illos. Tertiò, in proteſtationem & ſignum quòd non cauſa terreni alicuius commodi acceſſerint ad eos. Quas duas rationes poſtremas eſſe potiſſimas, patet ſatis ex eo quòd Lucas adiecit dictionem, *etiam*, *Etiam puluerem* (inquit) *pedum veſtrorum excutite*, quaſi dicat, adeò eos deteſtemini & execremini tanquam maledictos, vt nec puluerem loci illius finatis vobis cum illis eſſe commune: vel adeo oſtendatis nihil vos deſideraſſe terreni commodi ab eis vt nec puluerem viliſsimum velitis vobis imputari. Proinde quod additur in Marco & Luca: *in teſtimonium illis*, vel *ſuper illos*, id eſt, aduerſus illos, hunc habet ſenſum, vt huiuſmodi excuſsio teſtetur illis, nihil quæ illorum erāt vos deſideraſſe, aut nihil vos cum illis tanquam execratis velle habere commune. Porrò ad iſtud poſtremum potiſsimum Dominum reſpexiſſe in hac pulueris excuſsione, omnino apparet ex eo quod ſequitur apud Matthæum, *Amen dico vobis, toleralilius*

erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm illi ciuitati, vbi sub ciuitatis nomine quilibet locus intelligitur, & per locum synecdochicè homines ipsius loci: sicut per terram Sodomorum & Gomorrhæorum, ipsi incolæ Sodomitæ & Gomorrhæi. Nam terra illorum iam olim exusta est per diuinam vltionem, nec in nouissimo iudicij die singulari aliqua vltione vindicabitur. Verùm si grauius punientur hi qui Euangelium & Apostolos nō receperunt, quàm Sodomitæ, necesse ergo est grauius sit illorum peccatum, cui tamen contrarium videtur quod dicitur: Homines Sodomitæ pessimi
Genes. 13. erant, & peccatores nimis coram Domino. Et peccatorum magnitudinem videtur satis ostēdere vindictæ horrendæ nouitas, qualis nulli terræ inflicta legitur. Proinde Nicolaus vult comparationem hanc repellentium Euangelium cum Sodomitis, non intelligendam quoad omnia Sodomitarū peccata, sed tantum quoad peccatum in hospitalitatis & immisericordiæ, quod inter cætera Sodomitarū peccata vltimo loco numeratur Ezechielis 19. vt intelligatur inhospitalitas non recipientium Apostolos, grauius esse peccatum, grauiúsque puniēda, quàm inhospitalitas Sodomorum. Sed cùm absolutè Dominus loquatur, potius intelligendum etiā grauius peccare eos qui Apostolos & Euangelium non recipiunt, quàm peccauerunt Sodomitæ, siquidem hi non dicuntur fuisse pessimi, quasi nullo seculo peiores fuerint, cùm etiam suo seculo Ezechiel sceleratiores fuisse Iudæos asserat: Viuo ego (inquit) dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit, sed vicisti eas sceleribus tuis. Nimirum propter idololatriam, quæ non videtur fuisse apud Sodomitas, & prophetarum occisionē, qua non sic polluti fuerunt Samaritani sicut Iudæi. Sic & grauius peccauerunt qui non receperunt Apostolos, quàm Sodomitæ, atque ob id etiam grauius punientur. Primùm quia plures habuerunt occasiones pœnitentiæ quàm Sodomitæ, qui si easdem habuissent, in cinere & cilicio pœnitentiam egissent, vt suprà dixit Dominus. Secūdo, quia tam salutarem prædicationem gratis illis oblatam &
Iob 21. miraculis confirmatam reiecerunt, veluti Deo dicentes illud Iob: Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus, cùm Sodomitæ tantùm peccauerint in legem naturalem. Postremum & ob id grauius punientur, quòd longo tempore expectati ad pœnitentiam non resipuerint, cùm Sodomitas subitò vltio diuina exceperit, quæ ob id minor erit illis in die iudicij, quòd tam grauis fuerit illis in præsenti vita. Non enim ob id omnium maximè horrenda fuit eorum vltio, quòd nullo sæculo peiores fuerint, sed vt illorum supplicium exemplum esset eius supplicij quod manet post longam Dei expectationem impios in die iudicij, vt habet Petrus 2. capite epistolæ secundæ.

A

B

C

D

E

"ECCE EGO MITTO VOS SICVT OVES IN MEDIO LVPORVM, ESTOTE ERGO PRVDENTES, &c.] Multa superioribus adiungit Matthæus, quibus Dominus Apostolos præmuniuit contra aduersitates & persecutiones quæ eis ob prædicationem imminebant: verùm hæc non pertinent ad primam istam Apostolorum legationem, sed ad secundam illam, qua post ascensionem Domini ituri erant ad prædicandum Euangelium longè latéque in vniuerso orbe. Prima enim legatio non solùm fuit sine periculis, & persecutionibus, sed etiam multa cum commoditate, vt nihil omnino desiderarint, vt patet satis tum ex loco Lucæ vigesimo secundo, suprà adducto, tum ex gaudio septuaginta discipulorum, qui reuersi à prædicatione, gloriabantur sibi subiecta dæmonia, nihil quærentes de persecutione. Deinde in sequentibus dicitur, Apostolos ad reges & præsides ducendos in testimonium etiam gentibus, & odio habendos ab omnibus hominibus, quæ primæ huic legationi qua prohibentur adire gentes, non possunt competere. Proinde si quis hæc perpendat, omnino videri poterit, quæ sequuntur non esse hoc loco dicta Apostolis à Domino, maximè cùm omnia penè sequentia & Marcus & Lucas commemorent Apostolis dicta alio tempore, & diuersis locis. Vnde verisimile est Matthæum quæ aliis temporibus sparsim dicta sunt Apostolis, hîc coniungere voluisse, propter rerum dictarum inter se, & cum superioribus cohærentiam, vt prophetarum more vltra præsens tempus dilapsus sit, coniungens quæ ad vtramque Apostolorum legationem pertinebant. Ad quem modum & in aliis locis Matthæus cùm sermonum Domini meminit, videtur coniunxisse ob materiarum conueniētiam, tanquam vno & eodem tempore & loco dicta, quæ diuersis locis dicta erant. Hinc enim tam prolixum texit sermonem Domini, qui dicitur sermo Domini in monte, cùm hunc breuem satis describat Lucas, aliis locis omnia penè commemorans à Domino dicta, quæ in eo sermone à Luca omissa, Matthæus contexuit. Quanquam autem non sit verisimile omnia sequentia hoc loco dicta esse à Domino, tamen ob eorum cohærentiam aptissimam, & quia fieri potest vt hæc à Domino dicta sint Apostolis suis frequenter & diuersis locis, deinde vt ne confundantur nimis Euangelistarum descriptiones, non est visum in Concordia quicquam omittere eorum quæ hîc narrat Matthæus. Satis tamen probabile est & certum, primam hanc sentētiam qua admonet suos ad prudētiam serpentinam, & simplicitatem columbinam, hoc loco dictam à Domino, quòd Lucas in missione septuaginta ea etiam verba commemoret imprimis dicta à Domino: Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Vnde hîc infertur: *estote ergo prudentes sicut serpentes*, &c. Itaque hîc rectè intelligimus poni nouum præceptum datum Apostolis in prima ista legatione, quo docentur quomodo sese gerere debeant inter eos ad quos mittebantur. Cui præcepto quoniam optimè conueniunt ea quæ sequuntur de persecutionibus visum fuit Matthæo hæc adnectere. Sed ad rem. Dicit ergo. *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum.* Vbi primò notandum, Dominum suos, sicut & alibi, ouibus comparare, idque appositissimè. Ouibus enim ad prospiciendum sibi nihil & stultius & imbecillius, vnde natum prouerbium, Ouili mores. In stupidos & stolidos, de quo quidam in Chiliadibus, citans Aristotelem lib. 9. de natura animalium, ouium naturam explicantem, & inter cætera dicentem: Ouium ingenium, quemadmodum aiunt, simplex ac stultum: Quandoquidem est omnium quadrupedum inertissimum. Rursum, vt oues sibi minimè omnium prospicere norunt, ita aliis, nempe hominibus, nihil est commodius, quòd in ouibus vsui sint omnia.

Deni-

Denique animal est prorsus inerme, & iniurię om-
nium expositum, mansuetum planè ac placidum,
minimèque ferox. Sic per omnia sese habere de-
bent qui Christi esse volent, ac potissimum Euan-
gelicæ perfectionis prædicatores & professores.
Non enim sibi prospicere debent, sed committere
simplici animo pastori suo Christo tum verbis, &
factis studere semper aliis esse commodo: postre-
mò iniuriam neque inferre, neque referre, vindictã
Domino relinquentes. Horum ergo memores fa-
cit suos Dominus, dum dicit: *Mitto vos sicut oues*,
quasi dicat: Non mitto vos sicut canes inter lupos,
aut vt lupos inter lupos, aut vt leones inter lupos,
sed vt oues inter lupos, vt scilicet inter eos mansue-
tudinem & simplicitatẽ exhibeatis, omnibus pro-
desse studeatis, ac pastoris vestri prouidentiæ vos
totos committatis. Secundò notandum, lupos vo-
cari hic veritatis hostes, quique in Apostolos &
quosuis sanctos desæuiturí erant, discerpere etiam
& dilaniare eos quærentes. Itaque non ad hoc di-
cit se mittere oues suas Dominus, sed inter eos.
Prius enim præcipit eos ire ad oues quæ perierunt
domus Israël; quanquam quidam veluti lupos se
imprimis gerentes, postea oues facti sint. Dicens
autem, inter lupos, aut in medio luporum, signifi-
cat vndique & vbique lupos ipsis imminere, vt eo
magis eos cautos & prospectos esse debere insi-
nuet. Nam ad eum finem potissimum hanc sen-
tentiam dictam esse patet ex illatione sequenti. Po-
stremò obseruanda est emphasis, quæ est in pro-
nomine, ego. Non enim frustrà non solùm dicit:
Ecce mitto vos, sed, Ecce ego mitto vos. Quoniam
enim durum videri poterat quòd oues mitterentur
inter lupos, sui mittentis respectu eos consolatur,
dum dicit: Ego mitto vos, quasi dicat: Ego cu-
jus erga vos charitatem, cuius item potentiam ex-
perti estis, qui proinde non essem missurus, nisi ita
vobis & aliis expediret, quique pro mea potentia
efficere facilè potero, vt nihil mali etiam inter lu-
pos sustineatis, vtque non solùm non lædamini ab
eis, sed multos etiam ex eis adducturi eò sitis, vt
abiecta lupina feritate vobiscum oues reddantur.
Alioqui illud, ego, etiam significat Christi diuinam
autoritatem, quodque ipse sit ille dominus messis,
quem orandum dixit vt mitteret operarios in mes-
sem suam. Vnde apud Lucam in missione septua-
ginta, post illa verba: Rogate ergo dominum mes-
sis, &c. mox subiungitur: Ite, ecce ego mitto vos.
Porro ad quem finem istud sit dictum, aperit sen-
tentia sequens: *Estote ergo prudentes*, &c. Quoniam
enim inter lupos mittebantur, prudentia opus erat
& astutia quadam: quoniam autem vt oues mitte-
bantur, opus erat simplicitate. Proinde bene hæc
duo ex superioribus veluti necessaria inferuntur,
bene item hæc duo coniungenda præcipiuntur,
quòd prudentia vitiosa ferè sit, si desit simplicitas:
& rursum simplicitas vitiosa, si desit prudentia.
Vnde & Martialis inter ea quæ vitam faciunt bea-
tiorem, requirit prudentem simplicitatem. Bene
quoque serpentinam requirit prudentiam, & sim-
plicitatem columbinam, potius quàm quorumuis
aliorum animalium, eo quòd inter animantia om-
nia nihil sit prudentius & astutius serpente, vt di-
citur Genes. 3. vbi cùm nos legimus: Serpens erat
callidior cunctis animantibus terræ: Septuaginta
interpretes pro, callidior, verterunt φρονιμώτατος,
id est, prudentissimus, superlatiuum scilicet positi-
ui qui hic ponitur, φρόνιμος. Quanquam enim quæ
in eo capite dicuntur de serpente, sint potissimum
intelligenda de Satana, tamen etiam ad literam in-
telligenda sunt de naturali serpente, in cuius specie
satan apparuit, vel qui à satana fuerat afflatus: aut
malum angelum aliquem sibi præsentem habens,
vt per ipsum locutus sit satan, sicut Angelus aliquis
in asina Balaam. Vt enim natura & damnatio Sa-
tanæ à nobis intelligeretur, in serpentis forma, aut
in vero serpente Dominus permisit illum huma-
num genus astutia quadam tentare & superare. Sic
& inter omnia animantia nihil candidius, nihilque
simplicius quàm columba, nulli nata struere dolos, aut insidiari, carens felle amaritudinis, nec
opponens sese, aut insequens eos qui iniuriam in-
ferunt, qui pullos subripiunt. Non ergò prudentiam vel astutiam requirit vulpinam, quòd hæc ver-
sipellis sit & subdola, nequaquam simplicitatem
columbæ admittens: nec rursum simplicitatem a-
sininam requirit, quòd hæc prudentiam excludat,
sed temperie quadam conuenientissima prudentiam vel astutiam cum simplicitate vult coniungi. Et prudentiam quidem serpentinam requirit,
tum ad hoc, vt sibi prudenter & astutè caueant
ne ab impiis lædantur, ne eorum in se malitiam
prouocent, & ansam præbeant calumniandi do-
ctrinam: tum ad hoc vt prudenter circumspiciant,
& solicitè captent occasionem, qua omnibus mo-
dis etiam pio quodam dolo captas à Satana men-
tes Christo adferant, regnique Dei pomeria pro-
ferant. Hæc est enim serpentis astutia, ad quam
Dominus hic videtur respexisse, vt cautissimè sibi
prospiciat ne lædatur, caput suum totius corpo-
ris inuolucro tegens & defendens, & ad incanta-
torum carmina aures suas obturans, perspicacissi-
mum visum sortitus à natura quò sibi prospicere
possit: vnde natum adagium, Serpentis oculi, quo-
rum debilitatem reparare nouit esu rutæ, vt autor
est Plinius. Deinde & hæc eius est astutia, quòd
cùm corporis molem non habeat magnam, nec
instrumenta valida ad pugnandum cum impetu
& vi, sed tantùm venenum quo hostibus suis noce-
re possit, tacitè obseruat oportunitatem effunden-
di suum venenum, neque illud nisi commodissi-
mo tempore & modo effundit, vt sic præualeat,
prudentia & astutia id supplens quod viribus deest.
In his ergo duobus suos Dominus prudentiam
serpentis vult in bonum imitari, secundum gene-
ralem illum modum supra explicatum. Atque hoc
est quod Paulus Ephesiis scribit: Videte itaque fra- *Ephes. 5.*
tres, quomodo cautè ambuleris, non quasi insipiẽ-
tes, sed vt sapientes, redimentes tempus, quo-
niam dies mali sunt. Propterea nolite fieri impru-
dentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et
ad Colossenses 4. In sapientia ambulate ad eos qui foris
sunt, tempus redimentes. Super quo loco sic Am-
brosius: Quoniam necesse est ambulare nos inter
infideles, & colloquia miscere causa conuersatio-
nis mundanæ, hoc est quod commonet, vt cùm sa-
pientia sit ipsa conuersatio, propter scandalum gẽ-
tilium, ne occasionem accipiant per nos blasphe-
mandi, & incitentur ad persequendum. Quid enim
opus est loqui cum eo quem scias intractabilem,
& obstinatę mentis, paratum ad contumeliam fa-
ciendam? Ideo hæc monet vt oportuno & loco
& tempore, magistra modestia, religionis verba
promantur, aut si persona talis in medio est, quę

perstrepat, reticendum: Aliter enim cum potentibus mundi, aliter cum mediocribus, aliter cum humilibus agendum est. Aliter iterum cum mansuetis, aliter cum iracundis, quibus credere oportet, hoc est redimere tempus. Cùm enim insidianti dominicis verbis, & furenti temporis audacia cedis, iniurias infesti temporis lucrifaeis. Hæc ille: qui similia habet & in locum ad Ephesios. Ex his ergo Pauli locis, & Ambrosij explanatione, satis patet quæ sit illa serpentina prudentia, Christianis & prædicatoribus maximè digna, quam hîc Dominus requirit, nimirum qua ita à malis hominibus sibi cauent, ac Satanæ insidiis, vt obseruent commodas oportunitates Euangelium disseminandi, & insinuandi mentibus hominum. Vnde Diuus Basilius locum hunc explicans in quæstionibus compendio explicatis, quæ sit prudentia serpentina, quoad alteram saltem eius partem, pulchrè ostendit, sic scribens: Prudens quidem vt serpens est, qui cum consideratione & cognitione virium & successus, ad persuasionem audientium doctrinam suam disponit. Simplex autem velut columba, qui ne cogitat quidem de vlciscendo eum qui
8. Thes. 13. insidias struxit, sed in beneficentia perseuerat, iuxta Apostoli præceptum: Vos autem ne fatigemini benefaciendo. Nam Dominus mittens Discipulos ad prædicandum, hæc ipsis præcipit, vbi & sapientia opus erat ad persuadendum, & tolerantia malorum erga insidiatores. Vt quemadmodum illic serpens nouit & facie blandiore accedere, & probabiliter loqui ad abducendum à Deo, & subiugandum peccato: sic & nos & personam, & locum & tempus deligamus, & omnibus modis doctrinas cum iudicio administremus, ad abducendum à peccato, & reducendum ad Deum. At verò patientiam in tentationibus vsque in finem perducamus, velut scriptum est. Hactenus ille. In quibus præterquam quòd discimus quæ sit serpentina prudentia, etiam hoc obseruandum, quòd Diuus Basilius intellexit Dominum alludere ad serpentem illum qui Euam seduxit. Nam ad locum Geneseos, vbi dicitur serpens callidior aut prudentior omnibus animalibus, omnino verisimile est Dominum respexisse, vt satis patet ex prædictis. Proinde cum illo loco & de serpente naturali sit sermo, & sub illo magis de serpente mystico Satana, non absre intelligitur Dominum voluisse, vt in bono imitemur astutiam serpentis, tum naturalis, tũ mystici. Vnde ad serpentem hunc mysticum etiam Hilarius alludsum esse putauit, sic scribens: Instructos igitur nos serpentis prudentia monet esse oportere. Hunc antequam Adam traduceret, iam sapientem Geneseos nuncupauit, & prudentiam eius malignantis consilij ordine docuit. Primùm enim animum sexus mollioris aggressus est, spe deinde illexit, & communionem immortalitatis spopondit: & per hæc tanta præmia opus consilij & voluntatis suæ gessit. Pari igitur oportunitate, introspecta vniuscuiusque & natura & voluntate, verborum adhibenda prudentia est, spes bonorum futurorum reuelanda, & cœlestia perfectæ fidei præmia proferenda. Et quod ille mentitus est, nos prædicemus ex vero, secundum sponsionem Dei, Angelis similes futuros esse qui credent. Hæc Hilarius, ex quibus patet quomodo prudentia hæc serpentina, quam Dominus à suis exigit, possit etiam referri ad imitationem astutiæ illius diabolicæ, qua in specie serpentis hominem decepit: quamuis simplicius sit eam referre ad imitationem astutiæ serpentis naturalis. Porro præter duo illa superius dicta, in quibus potissimum Dominus voluit suos & nos imitari prudentiam serpentum, à diuersis expositoribus pleræque serpentum conditiones prudentiæ ipsorum testes, aliter accommodantur ad imitationem hic Apostolis & nobis præceptam. Primò enim quia serpentum astutia est, vt toto corpore caput occultent, aut foueæ immergant, quò illud in quo vita est protegant, & pro capitis custodia totum corpus persequenti obiiciant, cædique partem aliquam derelinquant, intelligitur hîc significari vt totius periculo corporis & omnium bonorum, caput nostrum qui Christus est, custodiamus, hoc est, fidem integram & incorruptam seruare studeamus. Sic Hieronymus, Chrysostomus, & alij plerique. Secundò, quia serpẽs per angustias se coarctans veteri tunica exutus, innouatur, & senectam deponit, intelligitur significari, intrandum esse per angustam portam, ac sic veteri homine deposito nouum induendum, vt renouetur sicut aquilæ iuuentus nostra. Huius duplicis accõ- Psal. 102.
modationis meminit August. in lib. quæstionum ex Matthæo. De innouatione autem serpentum quomodo fiat, apertè satis scribit Aristot. libr. 8. ca. 17. de natura animalium, nisi quòd ibi non meminit strictarum rimarum, quas sibi eligat serpens veterem pellem depositurus. Sic enim habet: Exuunt senectutem ea quibus cutis mollis nec prædura est, qualis stellioni, lacerto, & præcipuè serpentibus est. Exuũt enim hæc omnia, tum verè cùm egrediuntur, tum etiam in autumno. Vipera etiam exuit tam verè quàm autumno. Cùm serpens exuere incipit, ab oculis primùm detrahi aiunt, ita vt obcæcari videantur iis qui rem non intelligũt, tum caput exuitur. Glabrum enim hoc omnium ante, quàm reliquum corpus apparet, atque vna fere nocte ac die senectus tota exuitur, à capite orsa ad caudam, & cute altera intus sub nascente ipsa renouatur. Vt enim fœtus inuolucro secundarum, quo contentus prodierit, exuitur, sic ista senectute detracta renouantur. Tertiò, quia serpentum quorundam ea est prudentia vt aures suas obturent incantatoribus, ne carminum suauitate educantur de cauernis, in quibus latitant, intelligitur hîc significari à quibusdam, vt aures nostras ad vanas fabulas sapientum huius mundi, ad cuncta mundi promissa, ad omnes hæreticorũ persuasiones obstruamus, nec vllis suasionibus aut promissis finamus nos auelli à semel susceptæ fide & doctrina veritatis, in qua velut in latibulo aliquo securè delitescimus. Postremùm, quia serpens totius corporis venenum in gutture colligit, & ibi prudenter docente natura seruare studet, vt cùm necesse fuerit, in promptu habeat vnde se defendere possit, nec se vi aut palam de hostibus suis vlciscitur, sed clanculum oportunitate accepta, significari intelligitur, doctorem Euangelicum doctrinam veritatis semper in promptu habere debere, vt eam tanquam salutare quoddam venenum, (quod vbi cor attigerit, hominem facit sibi ac mundo salubriter mori) diffundat in eos qui priùs veritatis erant hostes, cùm oportunum fuerit, nec potentia aut clamoribus tales esse superandos, sed pia quadam arte. Verum huiusmodi accommodationes vt sunt doctæ & piæ, ita superior accommodatio & est simpliciot

cior,& magis proposito Domini conueniens. Itaque prudentiam serpentinam præcipit : & simplicitatem columbinam : vt per prudentiam caueant aliorum læsiones & insidias : per simplicitatem non lædant dum læduntur, nec malum malo rependant : & rursum vt per prudentiam captent opportunitatem alios lucrifaciendi, & pertrahendi ad veritatem : per simplicitatem verò id agant sine omni malo dolo.

ª CAVETE AVTEM AB HOMINIBVS. TRADENT ENIM VOS IN CONCILIIS, ET IN SYNAGOGIS,&c.] Quoniam dixerat Dominus suos mitti inter lupos, & ob id prudentes esse debere: bene Matthæus iam subiungit pleraque ad Apostolos siue hoc tẽpore, siue aliàs dicta B de imminentibus persecutionibus, quas suis prædicere Christum conueniebat, vt discerent præscientiæ eius virtutem, nec suspicarentur, ob imbecillitatem magistri hæc eis superuenire mala : nec obstupescerent si inopinatò & præter spem euenirent, nec turbarentur in tempore crucis. Vnde Ioan. 16. Hæc inquit, locutus sum vobis, vt non scandalizemini. Et: Hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. Declarat ergo Matthæus, quorsum præceperit Dominus prudentes eos esse sicut serpentes, nimirum vt caueant sibi ab hominibus, hoc est, vt cautè sibi prospiciant quibus hominibus se C credant, & cautè studeant hominum persecutiones deuitare, cautè etiam aduigilent ne hominum suasionibus, minis aut persecutionibus à vero abducantur. Et ratio cauendi subiicitur, ob mala quæ eos ob prædicationem manent, quæ gradatim hîc describuntur. Primò enim, inquit, homines plerique mali, tradent vos in suis conciliis examinandos & iudicandos, ac deinde etiam vos flagellabunt in synagogis suis. Quod potissimum videtur dictum propter Iudæos, qui ex more in synagogis suis solent flagellare in legem peccantes. Vnde Paulus se quinquies ab eis flagellatum testatur quamuis possit hîc nomen, synagoga, accipi vt non tantùm pertineat ad synagogas Iudæorum, sed ad omnes congregationes, & conciliabula. D Nam, synagoga, Græca dictio, idem est quod congregatio. Postremum, inquit, quoniam nec flagellis homines impii erunt contenti, etiam præterea ducemini ad præfides & reges, vt mortis sententia ab eis contra vos dicatur. Nam hoc regum & præsidum à Romanis constitutorum erat. Quod autem additur, *In testimonium illis & gentibus*, dupliciter potest accipi. Primò simpliciter, vt sit sensus : Hæc vobis contingent, vt ipsis Iudæis & gentibus testimonium de me perhibeatis, quod eo erit maius, quo pro me plura pati fueritis parati. Secundò sensus esse potest : Hæc vobis contingent vt sint testimonium contra Iudæos & gentiles, & per hæc perspicuum fiat eos suopte vitio perire, qui tot beneficiis, ac miraculis, tam obuia doE ctrina tantaque vestra lenitate prouocati : tã odiosè eiecerunt salutem oblatã. Similia habentur Mar. 13. Luc. 21.

ᵇ CVM AVTEM TRADENT VOS, NOLITE COGITARE QVOMODO AVT QVID LOQVAMINI, &c.] Quoniam in conciliis tradendos, & ad reges ducendos homines idiotas & rudes dixerat, ne ob hoc turbarentur, securos eos facit de responsione, vetans de ea ipsos esse solicitos, ac promittens spiritum patris A adfuturum, veritatisque patrocinaturum. Verùm quoniam horum verborum occasione quidam ignauiæ suæ & torpori patrocinium petunt, ab omni lectione ac diligenti scripturarum studio sibi temperantes, cùm tamen prædicatoris officio fungi velint, aduertenda hîc duo sunt. Primum, quòd non semper cogitare quid loquendum sit prohibeat, sed cùm, inquit, tradent vos significans in huiusmodi periculo, in quo ignoratur quid à iudicibus quæretur, ad humanum studium non esse confugiendum, sed promptam tantùm voluntatem Christo & spiritui sancto offerendam. Secundum est, quòd non simpliciter Dominus vetet quamlibet de defendenda veritate cogitationem, aut etiam meditationem, sed solicitam tantum, anxiam, & trepidantem. Non enim Græcè simpliciter est, nolite cogitare, sed μὴ μεριμνήσητε, id est, ne sitis anxij & soliciti. Idem, scilicet, verbum quod etiam suprà interpres vertit cap. 9. Matthæi per cogitare. Quis vestrum cogitans potest adiicere, &c. Sic Marc. 13. vbi eadem habentur, cùm legimus, nolite præcogitare quid loquamini, Græcè est, μὴ προμεριμνᾶτε, id est, ne priùs sitis solicIti & anxij. Lucæ 12. est, μὴ μεριμνᾶτε vbi etiam interpres rectè vertit, nolite soliciti esse. Lucæ quoque 21. vbi similia rursum dicuntur, cùm legimus: Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari, Græcè est μὴ προμελετᾶν, quod plus quid significat quàm præmeditari, nempe cum cura & anxia solicitudine præcogitare. Itaque non cogitationem aut meditationem prohibet, sed solicitudinẽ. Nam pius dies noctésque in lege Dei meditatur, non tantùm vt ipse eam vita exprimat, sed etiam vt alios eandem doceat. Non ergo negligentes defensionis suos reddere voluit, sed securos : non meditationem veritatis fidelem eis eximere, sed diffidentem solicitudinem. Vnde rectè subiecit: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri*, &c. quasi dicat : Causa non est vestra, vnde neque patrocinium vestrum erit, quare neque vos pro defensione solicitos esse conuenit. Causa patris est patronus spiritus sanctus qui in vobis sicut olim in prophetis, loquitur, ita vt vos eorum quæ dicitis non sitis præcipui autores, sed organa potius spiritus cœlestis.

TRADET AVTEM FRATER FRATREM IN MORTEM, ET PATER FILIVM : ET INSVRGENT, &c.] Prædicit etiam grauiora mala ipsos manere, idque dupliciter. Primùm, quia à consanguineis suis etiam propinquissimis persecutionem passuros prædicit, significans pietatis aut charitatis naturalis non habendam rationem in his qui diuersæ sunt fidei. Secundò, quia omnibus generaliter odio habẽdos esse asserit. Vbi intelligendum est, omnibus, positum esse pro, multis, aut omnibus odio habendos dicit, quia omni hominum generi. Iudæis, scilicet & gentibus, sapiẽtibus & insipientibus, principibus & plebæis, consanguineis & extraneis. Non enim eò confugere licet, vt dicatur nõ simpliciter dictum, omnibus, sed omnibus hominibus. Homines autem eos dicit qui mundana & humana sapiunt. Nam Græca non habent additum dativum, hominibus, sicut nec in antiquis quibusdam Latinis codicibus inuenitur. Rursum autem duo Dominus adiicit, quibus consolatur eos contra prædictorum malorum grauitatem dum primùm dicit, *propter nomen meum* : ac deinde subiicit : *Qui autem perseuerauerit*

vsque,

vsque, &c. Vbi notandum, Græcè non esse, qui perseuerauerit, sed ὁ ὑπομείνας, id est, qui sustinuerit, aduersitates & persecutiones, scilicet, nec illis aliquando cesserit. Vnde hæc sententia ex Domini intentione intelligenda est de perseuerantia patientiæ, non de perseuerantia bonorum operum, quamuis etiam de ea æquè sit vera. Mirum autem cur quidam in Mathæo verterit, *qui sustinuerit*, in Marco autem cap. 13. *qui perseuerauerit*, cùm eadem sit dictio, quam noster interpres in Mathæo vertit, *qui perseuerauerit*, in Marco, *qui sustinuerit*. Porro hanc sententiam, quæ rursum reperitur apud Matthæum cap. 24. Lucas cap. 21. paulò aliter, sine mutatione tamen sensus, sic exulit: In patientia vestra possidebitis animas vestras. Vbi pro, patientia, Græcis est ὑπομονὴ, dictio deriuata à verbo superiore ὑπομένω. Itaque hæc sententia significat duo esse necessaria saluando. Primùm tolerantiam aduersitatum. Omnes enim qui piè volunt viuere in Christo persecutionem patientur: & per varias tribulationes oportet nos ingredi regnum Dei. Secundò, perseuerantiam vsque ad vitæ finem. Non enim inchoantibus, sed perficientibus præmium tribuitur: nec cœpisse, sed perfecisse, virtutis est, inquit Hieronymus, Horum primum expensum consolatur eos qui sunt in afflictionibus: secundum verò eosdem præmunit, ne ob perpessas aliquando afflictiones, sint de salute securi, sed soliciti sint vt cœptam tolerantiam in finem vsque custodiant.

2. Tim 3.

Act. 14.

CVM AVTEM PERSEQVENTVR VOS IN CIVITATE ISTA, FVGITE IN ALIAM AMEN DICO, &c.] Quod hìc statuitur de fuga, dupliciter potest accipi, secundum diuersas considerationes. Nam quatenus per fugam declinantur persecutiones, doctrina hæc Domini non tam præceptum est quàm licentia & permissio, non tantùm ad Apostolos, sed ad omnes etiam pertinés Christianos. Quatenus autem per fugam Euangelij prædicatio indignis subtracta, dignis profertur, & latè disseminatur, non solùm permissio est, sed magis præceptum ad Apostolos: Apostolisq; similes, nempe prædicatores pertinens. Verisimile autem est vtraque consideratione Dominum istud de fuga suis statuisse, quanquam magis videatur respexisse ad hoc vt per fugam aut migrationem Euangelium latè spargeretur, & indignis subtractum dignis prædicaretur: tum propter sequentem sententiam, qua significatur semper locum aliquem inueniri posse in quo prædicetur Euangelium: tum quia non absolutè dicitur, fugite, sed, *fugite in aliam ciuitatem*, vt in ea, scilicet, prædicetis Euangelium. Cùm tamen etiam Dominus videatur hac doctrina fugam suis suo exemplo permisisse pro declinandis persecutionibus, rectè Augustinus in variis librorum suorum locis, omnesque Catholici intellexerunt semper hac sententia permissam fidelibus fugam tempore persecutionis, quanquam licitam eam esse non hinc solùm probari possit, sed multo magis ex exemplo Christi & Apostolorum. Porro ex collatione huius loci cum alio qui est Ioan. 10. cùm dicitur: Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, videt lupum venientem, & fugit, patet hanc sententiam de fuga non posse ab his quibus potissimum dicta est, semper obseruari, vt docet Augustinus prolixè & apertè in epistola ad Honoratum, quæ est 180. ex qua intelligere possumus, fugam persecutionum propter fidem aut iustitiam, quandoque esse illicitam, quandoque verò non solùm licitam & laudabilem, sed etiam præceptam & necessariam: quandoque rursum licitam quidem tantùm. nõ autem vsque adeò laudabilem aut necessariam. Quando enim ex fuga alicuius alij grauiter scandalizarentur, iustitia opprimeretur, prædicatio & Sacramẽtorum administratio omitteretur, ac oues Christi periclitarentur, nequaquam est fugiendum illi, per cuius fugam hæc sequerentur. Cùm verò ex fuga alicuius non solùm nullum imminet periculum, sed potius bonum aliquod, nimirum quia non expedit Ecclesiæ priuari tali doctore, propter futurum profectum, & quia qui fugit, potest in alio loco fructum facere, ac in loco vnde fugit, alium idoneum relinquere, si ita sit necesse, non solùm licitè, sed etiam laudabiliter & necessariò fugitur, quomodo fugit è Damasco Paulus, per sportam demissus è muro ciuitatis. Idem dicendum de eo qui fugit tantùm ob id vt det locum iræ, & saluti alterius consulat. Cùm autem quis fugit ex solo timore ruinæ propter propriam infirmitatem, licitè quidem fugit, quamuis vt in plurimum imperfectionem aliquam denotet. Proinde non est audiendus Tertullianus in libro de fuga in persecutione in quo persuadere contendit non esse fugiendum, sed fortiter pro Christo moriendum. Quem librum ob id Diuus Hieronymus in Catalogo scriptorum Ecclesiasticorum, Tertulliani opera recensens, nominatim aduersus Ecclesiam testatur esse scriptum. Nam constat Christianos in persecutionibus passim fugisse. Vult autem Tertullianus, præceptum istud fugæ, tantùm ad Apostolos pertinuisse, & temporale quoque fuisse, seruandum scilicet, tantùm in prima ista legatione, quod probat tum ex præceptis præcedentibus, in viam gentium ne abieritis, &c. tum ex eo quod sequitur, Non consummabitis ciuitates Israel, quo videtur significari intra terminos Iudææ præceptum fugæ contineri. Ob quas rationes etiam D. Hieronymus & Chrysostomus præceptum hoc intelligunt tantùm referendum ad illud tempus, quo tunc ad prædicationem Apostoli mittebantur. Sic enim Hieronymus in Comment. Hoc, inquit, ad illud tempus referendum est, cùm ad prædicationem Apostoli mittebantur, quibus & propriè dictum est, In viam gentium ne abieritis, quod persecutionem timere non debeant & debeant declinare. Et Chrysostomus: Non de his persecutionibus dicit quæ post crucem fuerunt, sed de his quas ante crucem & passionem habuerunt, quod significanter expressit dicens: Non consummabitis ciuitates Israel donec venerit filius hominis. Verùm hoc præceptum non tantùm ad tempus primæ legationis pertinuisse patet ex eo quòd etiam post Ascensionem Domini frequenter legantur Apostoli fugisse de vna ciuitate in aliam. Deinde ex eo, quòd hoc præceptum ponatur inter ea quæ pertinent potius ad futuram legationem. Vnde bene Diuus Augustinus & alij, ad omnes saltem quodammodo hoc præceptum vel permissionem pertinere arbitrantur, sicut & quod sequitur, *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, &c. Pro intelligentia autem diuersarum expositionum quas habet sequens sententia, propter suam nimiam obscuritatem, sciendum primò illud, non consummabitis vel, vt habent Græca ὃ τελέσητε, hoc est ad verbum, non

non perficietis, dupliciter accipi posse. Aut vt sit sensus: non perambulabitis vel percurretis omnes ciuitates Israel, aut vt sit sensus: Vestra doctrina non reddetis perfectas omnes ciuitates Israel, nec ad fidem eas omnes conuertetis, quod est ea perficere. Secundo sciendum, quod si aduerbium, donec, non hic positum sit vt significetur post aduentum filij hominis Apostolos consummaturos ciuitates Israelis sed pro, antequam sit positum, dupliciter etiam illud aduerbium potest exponi. Primò, vt significetur tum primùm consummatas fore ciuitates Israel, cum venerit filius hominis, hoc est, Apostolos aliquando consummaturos ciuitates Israël, sed non ante aduentum filij hominis. Secundò, vt non significetur aliquando Apostolos consummaturos ciuitates Israel, sed tantùm quòd priùs veniet filius hominis quàm ciuitates illas consummauerint; vt per negatiuam hanc locutionem, *non consummabitis, donec*, (vel antequam) *veniat*, significetur hæc affirmatiua: prius veniet filius hominis quàm consummaueritis ciuitates Israel, & sit hic loquendi modus similis ac si magna ferculorum abundãtia proposita aliquis dicat, Non consummabis omnia hæc fercula, donec satieris ad nauseam; pro eo quod est: priùs vsque ad nauseam satiaberis quàm singula degustaueris, aut finem gustandi feceris. Secundùm vtramque sententiæ intelligentiam magis pro consummabitis & veniat, vertenda fuerant verba coniunctiui modi, qualia sunt apud Græcos: Non consummaueritis ciuitates Israel donec venerit, vel priusquam venerit. Iuxta secundam autem intelligentiam pro, donec, etiam verti posset, dum, vt sit sensus: Non consummaueritis ciuitates Israel, cùm venerit filius hominis. His præmissis, sciendum Chrysostomum accipiendo verbum, consummare priori modo, &, donec, posteriori modo, sententiam hanc explicare hoc modo: Non poteris Palæstinam priùs circuire, quàm ego ad vos veniam, pro, ego priùs ad vos veniam, vobisque adero vos consolaturus & adiuturus, quam omnes ciuitates Israeliticas peragraueritis. Itaque intelligit Dominum hac sententia suos voluisse consolari, ne propter præceptum fugam metuerent, ne aliquando deessent sibi ad fugam ciuitates Israeliticæ, ad quas solas ipse mittebantur. Verùm huic sensui obesse videtur quòd postea reuersi Discipuli dicuntur conuenisse ad Iesum, non autem Iesus venisse ad eos. Vnde quidam quod dicitur de aduentu filij hominis, intelligunt de aduentu eius ad Apostolos post resurrectionem, vt sit sensus: non perfectè circumibitis omnes ciuitates Israel, nisi cùm rursum venero ad vos immortalis. De quo aduentu apud Ioannem dicitur: Non vos relinquam orphanos, vado, & venio ad vos. Secundum hunc autem intellectum, aduerbium, donec, potest accipi propriè, vt significetur Apostolos consummaturos ciuitates Israel post aduentum filij hominis: potest etiam accipi quomodo Chrysostomus accipit, vt tãtum significetur priùs venturum ad eos Christum post resurrectionem, & nouam illis legationem in omnes gentes commissurum, quàm perambulassent iam omnes ciuitates Israelis, quomodo intelligit Caietanus. His autem intelligentiis, aliisque, quibus variè accipitur aduentus filij hominis à diuersis, obstare nemo videtur, quòd cùm in Euangelijs alibi fit mentio de aduentu filij hominis, semper significetur secundus eius ad iudicium aduentus. Proinde D.

Ioan. 14.

A Hilarius accipiens verbum, consummare posteriori modo, & donec, priori modo, intelligit significari ideo semper fugiendum de vna ciuitate in aliam, quòd ciuitates Israel, hoc est, populus Israeliticus non sit perficiendus in fine: nisi postquam plenitudo gentium intrauerit, & iam adsit tempus secundi aduentus Domini. Rupertus verò & ipse de eodem aduentu locum hunc intelligens, per ciuitates Israel, accipit non tantùm pro ciuitatibus Israel carnalis, sed omnibus ciuitatibus fidelium, qui sunt Israel spiritualis. Quoniã enim Dominus in solis ciuitatibus Israeliticis dixerit prædicandum esse, & rursum præcepit fugere de vna ciuitate in aliam occurrere poterant Apostoli & dicere: In quã fugiemus, si ab omnibus expulsi fuerimus? Ideoque secundum Ruperti intellectum, ve lut obiectioni satisfacturus respondet Dominus, vsque ad diem iudicij semper fore aliquas ciuitates Israel ad quas confugere possint, nec priùs eos omnes ciuitates Israel perambulaturos, quàm iam aduenerit tempus iudicij. Oportet enim Euangelium prædicare in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio. Quem sensum videri potest significasse Augustinus, cùm lib. 2. contra secundam epistolam Gaudentij cap. 12. intelligit hac sententia Dominum promisisse, vsque ad finem seculi non de futura loca quò confugiant prædicatores. Itaque de illis ciuitatibus Israel loquitur hic Dominus, de quibus Psalmista: Ædificabuntur ciuitates Iudæ, & inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirent eam Et: In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & iurantes per Dominum exercituum. At vt verum fateamur, Chrysostomi sententia simplicior videtur & verior: cui consonat quod Lucæ 10. dicitur de 70. quod misit eos binos ante faciem suam, in omnem ciuitatem & locum quo erat ipse venturus.

Psal. 68.

Isa. 19.

NON EST DISCIPVLVS SVPER MAGISTRVM, NEC SERVVS SVPER DOMINVM SVVM, &c.] Postquam suis prædixit Dominus mala quæ eis occursura erant, variis iam argumentis confirmat illos ad tolerantiam. Et primùm quidem confirmat eos exemplo sui, vulgares ad hoc sententias assumens, quarum vna etiam suprà vsus est Lucæ 6. sed ad aliud propositum. Siquidem ibi ea sententia, *Non est discipulus super magistrum*, vsus est ad significandum, non requirendam maiorem virtutis perfectionem à discipulo quàm sit in magistro. Hic verò eadẽ & sequentibus vtitur, ad significandum non expetendem à discipulo maiorem fœlicitatem & honorem apud populum, quàm sit in magistro vel domino. Itaque ad quem sensum eis sententiis vulgaribus hic iam vsus sit, aperit cùm subiungit: *Si patrem familias Beelzebub* (hoc est, virum satanicum, quique Beelzebub propitium haberet) *vocauerunt, quanto magis domesticos eius similibus conuitijs incessent?* Vbi sententias illas generales apertè quidem tantùm accommodat ad ferendas contumelias exemplo sui: cùm Ioan. 15. vnam earum accommodat generaliter ad ferendas quasque iniurias & persecutiones, in memoriam illis reuocans quæ modò inculcat: Mementote sermonis mei, inquit, quem ego dixi vobis: *Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt: & vos persequentur.* Apud eundem Ioan. cap. 13. Dominus ea sententia: *Non est seruus maior domino suo*, vtitur ad significandum, seruum non debere recusare facere

quod

quod videt dominum suum facientem. Loquitur enim de lotione pedum. Ita sentẽtiæ illæ vulgares & adagia variè possunt accommodari.

NE ERGO TIMVERITIS EOS. NIHIL ENIM EST OPERATVM QVOD NON REVELETVR, &c.] Ergo, inquit, quia satis esse debet discipulo vt sit sicut magister, &c. ne metuatis eorum conuitia, & persecutiones. Porrò sententia quæ sequitur, dupliciter etiam hoc loco intelligi potest, quemadmodum & suprà, cùm habita est in Marco & Luca, capite Concordiæ 51. Nam D. Hieronymus, Chrysostomus, & alij intelligunt hîc Dominum noua ratione suos confirmare ad tolerandas contumelias & iniurias: nimirum quòd eorum innocentia & integritas ad tempus hominibus incognita & occulta; postea sit vel in præsenti seculo, vel certè in nouissima iudicij die omnibus parefacienda, & ab omnibus collaudanda. In quem sensum omnino videtur Dominus vsus rursum hac sententia Luc. 12. cap. cùm post dehortationem ab hypocrisi, subiicit, *Nihil enim est opertum quod non reueletur*, &c. vbi etiam subiiciuntur eadem quæ hoc loco, de publicandis iis quæ in tenebris dicta vel audita sunt, & de non timendis iis qui tantùm corpus possunt occidere. Sed huic intelligentiæ videtur obsistere quod sequitur: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, &c. vbi videtur Dominus generalem illam præcedentem sententiam suo proposito accommodare. Igitur videtur etiam hîc ea sententia potius intelligenda, quomodo superius in cap. Concordiæ 51. magis intelligendam diximus, vt per eam significetur, nihil Euangelicæ doctrinæ esse quantumuis hominibus incognitum, quod non sit suo tempore mundo detegendum, idque imprimis per Apostolos, atque od id eos non debere metuere homines, quod ex officio eorum esset tectam veritatem hominibus annunciare & manifestare. Nisi dicamus, quòd quia Dominus generali sententia vsus erat, significans omnia hominum facta occulta aliquando manifestanda, ob id obiter intulerit de libera & manifesta prædicatione eorum quæ seorsum ab ipso audierant, eo quòd & hoc ex generali illa sententia consequatur. Videtur autem & illam generalem sententiam Dominus mutuatus à vulgo, vt ob id minus videri debeat mirum, si tam frequenter & ad diuersum propositum ea sententia vsus sit: vulgò enim huiusmodi paræmia significatur, omnia tecta tempus postea reuelare, vt ob id veritas filia temporis dicta sit. Porrò in illis locutionibus, in tenebris, in lumine, in aure, super tecta, hyperbole est, & metaphora. In tenebris enim dixit, & in aure, pro priuatim & secretò. Sic in lumine, & super tecta, pro palam & omnibus. Loquitur autem secundum morem prouinciæ Palæsthinæ, vbi solent in tectis residere, quia non sunt cacuminata, sed æqualia.

ET NOLITE TIMERE EOS QVI OCCIDVNT CORPVS, ANIMAM AVTEM NON POSSVNT, &c.] Postquam superius exemplo sui exclusit timorem infamiæ, iam etiã excludit timorem occisionis & mortis corporalis, idque primum facit ex comparatione hominum cum Deo, qua ostendit hunc longè magis metuendum qui plus mali inferre potest, & ob id potius studendum vt illi obtemperemus & placeamus quàm hominibus. Quod autem dicit, animam nõ possunt occidere, non est intelligendum dictum esse tantum propter animæ immortalitatem quam habet ex sua natura, sed etiam propterea quòd non possint auferre vitam animæ, quæ est per gratiam, nec mittere eam in damnationem æternam, quæ est animæ mors secunda. Triplex vita animæ. Est enim triplex vita animæ, nempe vita naturæ eius, secundum quam est immortalis & incorruptibilis: vita gratiæ, quam sibi solus homo per peccatum auferit: vita gloriæ & fœlicitatis æternæ, quam vt solus Deus confert, ita solus aufert, qui solus animam hominis condemnat & beat. Notandum autem quàm pulchrè Dominus opposuit animam corpori quò minueret, imò tolleret timorem occidentium corpus. Occidunt, inquit, corpus, animam autem non possunt occidere, quasi dicat: Possunt quidem occidere corpus, vilissimam hominis portionẽ, quæque aliqui, etiam ipsis non occidentibus breui fit moritura quæ ab eis semel occisa, amplius occidi non potest, eisq; inuitis aliquando est reparanda gloriosius per resurrectionem: animam verò digniorem hominis partem nulla in re lædere possunt, quæ illæsa permanente, nihil obfuerit corpori sua mors, imò profuerit, vt quod pro animæ salute occisum, cùm anima aliquando rursum coniunctum, fœliciter viuet in æternum. Sic etiam notandum, quòd quò magis Dominus timorem Dei in nobis excitaret, non dixit, timete eum qui potest animam simul & corpus occidere, quomodo vt diceret consequentia termonis postulare vident. Nam id pro nihilo facilè ducerent carnales homines, qui sibi optarent mortem bestiarum inorti similem. Dicit ergo quòd his est grauius, *qui potest animam & corpus perdere in gehennam*, æternæ, scilicet damnationis. Porro cùm dicit: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, non omnem illorum timorem prohibet. Debetur enim illis timor reuerentiæ, sed & naturale est vt illos metuamus, sicut & mortem ipsam. Verùm prohibet timorem inordinatum, quo, scilicet, quis talibus cedat, & à veritate ac virtute deficiat. Ita etiam cùm dicit, *timete eum qui potest & animam & corpus perdere in gehennam*, non vult suos seruili timore, qui non est in charitate, obtemperare patri cœlesti, sed vult inordinatum illum mundi timorem reprimi & superari, consideratione & timore eorum malorum quæ Deus infligere potest: qualis timor etiam esse potest in eo qui habet Dei charitatem, si modò non præcipuè & potissimum ob illorum malorum timorem à malo sibi temperet, & bonum operetur. Vnde non absolutè timorem Dei, quatenus damnationem æternam inferre potest, præcipit, sed potius, inquit, timere, significans illum, si quis timendus sit, magis esse timendum, & illius timorem alium quemuis debere superare.

NONNE DVO PASSERES ASSE VÆNEVNT, ET VNVS EX ILLIS NON CADET SVPER, &c.] Altera ratio, qua suos Dominus munit & confirmat ad ferendam etiam mortem corporis ob testimonij veritatis, sumpta est à prouidentia & cura Dei, eo quòd nihil illis possit accidere sine voluntate optimi patris, quod probat argumento à minori dupliciter: tum quòd etiã passerculi adeò viles, vt duo vendantur asse, nummo minimo, non cadant in terram, hoc est, non moriantur aut capiantur sine nutu & voluntate Dei, tum quòd etiam capillos sanctorum, rem, scilicet, hominis vilissimam, omnes Deus habet numeratos, vt sine eius voluntate & cognitione nullũ eis pereat.

Habet

Habet autem emphasim etiam illud, *Sine patre vestro*, quasi dicat. Pater vester est non passerculorum, qui posset igitur minorem vobis quàm passerculis curam impendere? Porrò as, vel, vt habent Græci nomine diminutiuo, assarion, nummi ærei genus est, qui libella etiam dictus est, ꝙ libræ pondus haberet, quales decem valebat denarius nummus argenteus. Huius nummi duplum dicebatur dupondius. Vnde apud Lucam cap. 12. pro duobus assibus vel assariis, vertit noster interpres, dupondio: *Nonne quinque passeres veneunt dupondio*: cum Græcè sit ἀσσαρίῳ δύο. Conuenit ergo illud Lucæ cum isto Matthæi. Si enim duo passeres asse vendebantur, ergo quatuor vel quinque duobus assibus. Videntur tamen hæc loca non intelligenda de assibus talibus, quales primùm cudebantur pondere vnius libræ, sed de assibus sextantariis aut vncialibus, & ob id Euangelistas vsos voce diminutiua, quam quidam vertit per, minutum assem. Nam alioqui non valent assem duo passeres. Docet autem Budæus libr. 5. de Asse, aliquando apud Romanos ob penuriam asses factos sextantarios ac deinde etiam vnciarios. Et ἀσσάριον secundum Euthymium non assem significat, cùm sit eius diminutiuum, sed genus minimi nummi & oboli. Quod autem dicitur, *capilli numerati sunt*, debet intelligi cum exclusione imperfectionis, quam significat verbũ, numerare. Numeramus enim, quorum numerum & multitudinem successiuè cognoscimus. Numerati ergo dicuntur à Deo, quia Deus veluti numeratos habet, hoc est, perfectè & exactè eorum multitudinẽ cognoscit, sicut in Psal. dicitur numerare multitudinem stellarum. Videtur autem Dominus istud singulariter dicere voluisse de capillis sanctorum: sicut & Psalmista dicit, Deũ singulariter nosse dies immaculatorum, vt hìc non simpliciter Dei cognitio extendens se ad omnes capillos significetur, sed etiam prouidentia singularis, qualem gerere solemus de his quæ sub numero custodimus. Itaq; sensus rationis quam hîc Dominus præcudit, sic potest explicari: Non est quòd metuatis, ne dum occidimini, à Deo derelinquamini, aut immatura morte hinc decedatis. Nam auicularum nullæ ferè viliores habentur quàm passerculi, quorum tanta est vilitas, vt duo vendantur minimo asse, & tamen ne vnus quidem ex illis vel moritur, vel capitur sine cognitione & voluntate patris vestri. Si ergo circa hæc minuta & vilia animalcula nihil sine Dei nutu contingit, quanto magis vestri curam gerit, qui præterquã ꝙ communis vester & illorum Deus sit, peculiariter vester non illorum pater est, ac paterna prosequitur charitate? Illud vobis affirmo, adeò illum nihil vestri ignorare aut negligere, vt non solùm capitis vestri curam habeat, sed etiam omnes capillos capitis veluti numeratos teneat, eorum multitudinem exactè cognoscens, ac custodiens, veluti quæ sub numero alioqui commendantur. Cùm igitur tanta sit eius erga vos prouidentia, nihil existimate sine illius nutu aut scientia vobis accedere. Cùm paterna vos prosequatur charitate, ac in vestram salutem sit propensissimus, persuasi fitis mala nequaquam esse posse, quæcunque illo sciente, volente, aut permittente vobis acciderint, nec illum passurum vos occidi, nisi cùm maximè vobis expediet mori. Ne ergo metuatis, nam infinitis passeribus præstatiores & digniores estis vos apud Deum. Miram sanè hic locus habet consolationem, si eum quis A fide perpendat. Omnia dispensantur à Deo, sine cuius prouidentia ne vel tantillum vlla in re quãlibet minuta accidere potest. Is iam dignatur pater esse omnium in se credentium, & pater bonitate incomparabili, quid igitur queat incidere nõ optabile, nedum ferendum? Vnde Paulus: Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Verùm circa hanc diuinam curam passerum, obiici posset illud Pauli: Nunquid de bobus cura est Deo? Et illud Hieronymi in expositione 1. cap. Abacuc, vbi ait: Absurdum est ad hoc Dei deducere maiestatem, vt sciat per momenta, singula quot nascantur culices, quótve moriantur, quæ cimicum & pulicum & muscarum sit in terra multitudo, quanti pisces in aqua natent, & qui deminoribus maiorum prædæ cedere debeant. Sed dicendum, D. Hieronymum, quemadmodùm patet ex præcedentibus & sequentibus, non negare, Dei scientiam & prouidentiam se extendere ad omnia quantumuis minima, sed non talem esse Dei prouidentiam erga irrationabilia, qualis erga rationabilia. Distinguit enim duplicẽ Dei prouidentiã, vnã generalem, qua scilicet Deus omnibus suis creaturis prouidet secundum ordinem & cursum causarum naturalium à se institutarum, quibus indefinẽter cooperatur: Alteram specialem, qua Deus solis hominibus prouidet, non tantùm secundum generalem illam dispositionem causarum naturalium, sed præter illam Angelos singulis hominibus ad custodiam deputans, legesq; præscribens, & gratiam donans, per quæ homo ad dignitatem, quæ suam naturalem & communem superat conditionẽ eleuetur. Vnde ante prædicta verba præmittit: Sicut ergo in hominibus etiam per singulos currit Dei prouidentia, sic in cæteris animalibus generalem quidem dispositionem & ordinem cursumque rerum intelligere possumus. Et post prædicta verba subiungit: Non simus tam fatui adulatores Dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in nosipsos iniurioſi simus, eandem irrationabilium quam rationabilium prouidentiam esse dicentes: ex quo liber ille apocryphus stultitiæ condemnandus est, in quo scriptum est, quendam Angelum nomine Tyri præesse reptilibus, &c. Ita & Paulus dum negat Dei curam de bobus, de speciali illa cura loquutus est, significans non esse eam curam Deo de bobus, vt propter eos legem aliquam dedisse, nisi quatenus illa etiam ad homines pertineret. Vide Magistrum sententiarum dist. 39. lib. 1. Vtraq; Dei prouidentia hîc satis indicatur, dum significatur quædam Dei *prouidentia* tanquam creatoris & Dei & quædam tanquam patris nostri. Nec obstat dictis illud Sapientiæ: Æqualiter cura est illi de omnibus. Primùm enim de hominibus tantùm est ibi sermo. Deinde æqualiter, vel potius similiter (Nam Græcè est ὁμοίως) dicitur illi esse cura de omnibus, quia sine acceptione personarum singulorũ habet curam, & quia & magnorum, & paruorum, & omnino omnium.

Sap. 6.

OMNIS ERGO QVI CONFITEBITVR ME, CORAM HOMINIBVS, CONFITEBOR ET EGO EVM CORAM, &c.] Coniunctio, *ergo*, non tam accipitur hîc illatiuè quàm continuatiuè. Vnde apud Luc. cap. 12. est: Dico autem vobis, omnis quicunque confessus fuerit me, &c. Alia ergo hîc ponitur ratio, qua ad prædicandum intrepidè veritatem suos animat intuitu præmij & honoris incomparabilis, qui manet confitentes

fitentes: ac ſupplicij & ignominiæ, quæ manet negantes. Habet autem magnam vim ad perſuadendum, vt Chriſtum liberè coram mundo confiteamur, iſta cõparatio, qua patrem hoc loco, & apud Lucam Angelos ſanctos componit cum hominibus, tum & ſe componit nobiſcum etiam num mortalibus. Nihil enim magni eſt ſi nos Chriſtum confiteamur, hoc eſt, prædicemus, & teſtimonium illi perhibeamus coram mortalibus: Nam hinc quantula illi gloria eſt? Verùm ſi ipſe nos coram patre ſuo & Angelis confeſſus fuerit, quod fiet ſi inter ſuos agnouerit, erimus in æternum beati. Rurſus ſi Chriſtus coram hominibus non laudetur, nihilo minor erit: at ſi nos ille neget coram patre, actum eſt de nobis in ſempiternum. Non ergo redditurus B eſt vices pares, ſed longè excedentes noſtra merita. Cæterùm quanquam hæ duæ ſententiæ ad literam dictæ ſunt à Domino de teſtimonio oris, quo teſtamur ipſum eſſe Chriſtum & Deum, idque potiſſimum apud infideles & impios. (Nam Marc. 8. additur, in generatione iſta adultera & peccatrice) tamen etiam generaliter ſunt intelligendæ, tum de teſtimonio cuiuſuis veritatis, quod ore fit: tum de teſtimonio operis, quo videlicet ipſo opere teſtamur nos Chriſtum agnoſcere pro Domino noſtro, cui præ aliis in omnibus ſit obediendum. Quicunque enim veritatem quamuis negat, Chriſtum qui veritas eſt, quodammodo negat. Et qui præceptis Chriſti non obtemperant, factis ſuis illam negant. Non extorquet iam tyrannus negationem Chriſti, & ob id non iam tanti eſt meriti fideles confiteri Chriſtum apud fideles, ſed quoniam nuſquam non deſunt impij, plerunque extorquent illi neglectum præceptorum Chriſti. Qui ergo vel propter ruborem & irriſionem impiorum, vel propter lucrum mundanum, & amicitiam quorundam Chriſti mandatis obedire neglexerit, hominumque gratiam vel ſuum commodum temporalem Chriſto præculerit, quoniam factis illum negat, negabitur & ipſe à Chriſto coram patre & Angelis Dei.

NOLITE ARBITRARI, QVIA VENERIM PACEM MITTERE IN TERRAM. NON VENI PACEM, &c.] Quoniam dixerat, cõfitendum nomen ſuum coram hominibus, atque ex ea re ſciret in mundo varios tumultus exorituros: rurſum quia dixit ſuperius, tradet autem frater fratrem in mortem, &c. ne ob hæc Apoſtoli ſcandalizarentur, potiſſimum quòd parum conuenire viderentur iſta cum pleriſque prophetarum vaticiniis, quibus mirifica pax & rerum tranquillitas in regno Chriſti futura prædicitur, præoccupat Dominus obiectionem quæ fieri poterat, docens ob pacem cum hominibus ſeruandam, non eſſe deſiſtendum à confeſſione nominis ſui, nec turbari debere ob exorta in mundo diſſidia, quòd ad illa mundo immittenda venerit. Cùm autem dicit: *non veni pacem mittere*, intelligendum pacem omnimodam, aut mundanam & externam, quamque E mundus deſiderat. Atque ob id videri poteſt addidiſſe, *in terram*, vt ſignificaret ſe de terrena loqui pace. Pax autem de qua prophetæ vaticinati ſunt, pax eſt mentis, & pax fidelium inter ſe, & cum Deo ac Angelis eius, quam ſequitur æterna illa pax cœleſtis, quæ ab omni tumultu erit libera. Porrò gladium vocat bellum, ſeparationem & diſcordiã, fidelium ſcilicet & infidelium inter ſe. Sic enim Lucæ 12. dicitur: Putatis quia pacem veni mittere A in terram? Non dico vobis, ſed ſeparationem. Hic gladium dicit ſe miſſurum veniſſe, eo loquendi modo, quo dicitur poſitus in ruinam multorum, & tradere aliquos in reprobum ſenſum, nimirum quia ex eius in hunc mundum aduentu & prædicatione, ſecutura eſſet ipſo ſciente, & volente, aut permittente, huiuſmodi ſeparatio. Nam alioqui, quantum in ſe erat, omnium hominum concordiam in fide optaſſet. Si tamen ſeparatio hæc tantùm intelligatur de ea qua fidelis eſt ſeparatus ab infideli, non ea qua infidelis ſeparat ſe à fideli, atque ab eo diſſidet, rectè intelligitur etiam propria locutione Dominus veniſſe vt pacem quorundam dirimeret, & quoſdam ab aliis ſepararet. Quoniam etiam non omnes erant prædeſtinati ad vitam æternam, & ad prædeſtinatos tantùm vocãdos Dominus venerat, qui vocati eſſe non poterant, niſi ſe in fide, religione & conuerſatione ſepararent à reprobis, venit vtiq; vt illos à reprobis ſepararet. Quod ergo ad fideles attinet, ſeparatio Chriſto eſt tribuenda tãquam authori, quod verò ad infideles malitiæ infidelium, Deo ſic permittente & ſinente, ad gloriam ſuam & electorum ſalutem. Cæterùm quantũ ſit illud bellum quod miſſurus venit, aperit Dominus in ſubſequentibus, quibus aperit pluſquam ſeditioſum & ciuile fore, nimirum etiam domeſticum. Veni (inquit) *ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum*, &c. In quibus verbis omnino alluſiſſe videtur ad Micheæ locum cap. 7. vt *Mich. 7.* C rem paradoxam & quæ ſcripturis videtur aduerſari, ſcripturæ verbis commendatiorem redderet. Sic enim legimus: Nolite credere amico, & nolite confidere in ducere: ab ea quæ dormit in ſinu tuo cuſtodi clauſtra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurget aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius. In alio tamen ſenſu hæc dicta ſunt à propheta, quàm hîc à Domino. Siquidem propheta illa dixit de conflictatione impiorum inter ſe in temporum ſuorum calamitate & iniquitate, vt patet ex his quæ apud ipſum præmittuntur. Dominus verò hæc dixit de diſcordia infidelium & fidelium. Recenſet autem tria diſſidentium paria, in quibus quinque perſonæ continentur, quæ in vna domo familiariter, & arctiſſimo cõſanguinitatis & affinitatis vinculo cohabitare vt in plurimum ſolent, nempe filius, pater, filia, mater, quæ eadem & ſocrus eſt & vxor filij, hoc eſt, nurus. Vnde Luc. 12. dicitur: Erunt ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres in duos, & duo in tres. Porrò perſona quæ dicitur ſeparanda contra aliam, videtur ſemper eſſe intelligenda perſona infidelis, vt ſit ſenſus: Veni ſeparare filium infidelem aduerſus patrem ſuum fidelem, & ſic in reliquis. Et illud: *Inimici hominis, domeſtici eius*, accipiendum de homine fideli. Nam fideles non gerunt ſe tanquam infideliũ, inimici, nec aduerſus eos inſurgunt aut bellum gerunt, ſed quantum in ipſis eſt, pacem habent cum omnibus hominibus. Si tamen quod dicitur de perſona ſeparanda contra aliam, intelligere quis velit etiam de perſona fideli, intelligendũ perſonam fidelem ſeparandam aduerſus perſonam infidelem, non & cum ea contendet, eamque perſequetur, ſed quia ab ea in ſententia, fide, & religione diſſentiet. Sic etiam infidelis hominis domeſtici fideles ſunt ei inimici, quia ei ſunt in ſententia contrarij, nec acquieſcere volunt.

QVI AMAT PATREM AVT MATREM

TREM PLVS QVAM ME, NON EST ME DIGNVS, &c.] Quia iam dixit: Non veni pacem mittere, sed gladium, & diuidere hominem aduersus patrem, & matrem, & socrum, ne quis pietatem religioni anteferret, commodè subiecit: *Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus*, hoc est, meo consortio & meo nomine indignus est. Itaque primùm affectum filiorum erga parentes, deinde etiam illo potentiorem affectum parentum erga filios docet esse suo amori postponendū: per hos duos affectus potentissimos significans, omnes affectus hominis ad hominem debere cedere suo amori. Tertio postea loco ad huc prædictis affectibus potentiorem vult suo amori cedere debere, dum subiicit: *Et qui non accipit crucem suam*, &c. quo significat amorem proprium & propriæ etiam vitæ postponendum amori suo. Accipit autem crucem suam, qui quemuis cruciatum & mortem quantumuis contemptibilem, quæ illi propter Christum intentatur ab impiis Deo permittente, non recusat subire propter Christum. Quoniam enim crux, supplicij genus erat dirissimum & contemptibilissimum, in hoc nomine omnem cruciatum, ignominiam & mortem significauit, simul & ob id hoc nomine vsus: vt significaret se crucem portaturū, & in ea suffigendū. Vnde addidit, *& sequitur me*, quo significat, eos qui accipiunt crucem quæ eis infertur, se hac in re secuturos, qui propriè dictam crucē non esset recusaturus. Significat etiam qua ratione crucē quis suscipere debeat, nimirum propter Dei gloriam, propter quam ipse crucifixus est. Porrò quanquam his verbis propriè & secundùm sensum primò intentum exigat Dominus tolerantiam cuiusuis cruciatus, ignominiæ & mortis propter nomen suum, tamen etiam secundùm sensum generalem rectè intelligitur hæc sententia de tolerantia quarumuis aduersitatum & miseriarum quæ in hac vita à Deo cuiuis immittuntur. Non enim dignus est Christi vocari Discipulus, qui non æquo animo accipit & tolerat quæ à Deo immittuntur aduersitates. Rursum secundùm mysticum sensum intelligenda etiam hęc sententia de martyrio spirituali, quo quis sponte suam carnem crucifigit cum Christo, cohibendo eam à vitiis & concupiscentiis suis. De tolerantia tamen cruciatuum propter nomen Christi, locum hunc propriè intelligendum patet ex sequētibus: *Qui inuenit animam suam, perdet illam*, &c. Vbi Dominus, ne durum videretur quod dixit de accipienda cruce, ostendit, quantum sit homini lucrum, si propter ipsum contemnat etiam propriam corporis vitam: & contrà, quantum adferat homini detrimentum, si ipsum corporis vitam propter ipsum amittere noluit. Porrò quod dicit, *Qui inuenit animam suam, perdet illam*, quidam sic intelligi posse putant: Qui salutem animæ suæ quærit æternam inuenire, talis non dubitabit eam perdere, atq; in mortem dare. Verùm quoniam *inuenit*, hîc non est præsentis temporis, sed præteriti, vt patet ex Græcis, quæ habent ὁ εὑρὼν, deinde quia omnino videtur sequentem sententiam Dominus subiunxisse tanquam contrariam isti, potius intelligenda est hæc sententia in contrario sensu isto: Qui in periculo vitæ constitutus, vitam suam lucratus est per negationem nominis mei, is perdet vitam. Et contra, qui perdiderit vitam suam propter confessionem nominis mei, inueniet vitam in futuro seculo. In priori enim sententia oportet sub intelligere, per negationem mei, aut qui inuenit animam suam posthabito me, aut simili aliquo modo. Nam tale quid subintelligendum indicat illa pars, *propter me*, in secunda sententia. Idem dicendum de similibus sententiis quæ postea occurrunt in Euangeliis, vt cùm dicitur postea Matt. 16. Mar. 8. Luc. 9. & 17. Qui voluerit animam suā saluam facere, perdet eam. Qui perdiderit animam suā propter me, inueniet eam, vel saluam faciet eam. Et cùm dicitur: Qui amat animam suam perdet eam; & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Ex quarum sententiarum collatione patet animam in præsenti loco non conuenienter accipi pro vita, quemadmodum cōmuniter hîc exponitur. Nam in iam dictis sententiis sic non potest accipi, & potissimum apud Ioannem. Proinde vt in omnibus his sententiis anima eodem modo accipiatur, intelligendum eum inuenire animam suam, qui animæ suæ salutem comparat, siue corporalem, siue æternam: perdere autē animam, qui eius salutem amittit. Notandum autem quàm efficaces sint hæ sententiæ ad persuadendum contemptum vitæ præsentis propter Christum. Quoniam enim amor vitæ & animæ maximè retrahit homines à tolerantia passionum propter Christum & Euangelium, ab his quæ maximè retrahunt, inducit ad harum tolerantiam, quasi dicat: Propter quid recusas meo nomine crucem accipere, & mortem propter Euangelium subire? an quia diligis animam tuam, eiusq; salutem quæris? Vel ob id ergo quia eam diligis, & eam saluam vis, perde eam in hoc seculo. Sic enim verè eius salutem assequeris, custodiens eam in vitam æternam. Cæterùm quanquam prædictis omnibus sententiis Saluator propriè velit nos dehortari ad vitæ præsentis contemptum, & ad subeundam mortem corporalem ob confessionem nominis ipsius: tamen sicut præcedens sententia de accipienda cruce, per accommodationem non alienam ab intentione Domini, intelligitur etiam de spontanea carnis mortificatione: ita & his sententiis rectè intelligitur Dominus etiam adhortari ad contemptum voluptatum vitæ præsentis, & ad mortificationem concupiscentiarum animæ carnalium, vt sit sensus: Qui in hoc mundo assecutus est contra me animæ suæ desideria, eamq; per horum assecutionem saluam & beatam facere voluerit, ac sic eam amauerit vt illius concupiscentiis acquiescere velit, perdet eam in futuro seculo. Contra verò qui propter mea præcepta & mei amorem, animæ suæ concupiscentias mortificauerit, animamq; suam afflixerit ieiuniis, orationibus, ac omni carnis ac passionum mortificatione, inueniet eam, & saluam faciet in futuro seculo. Sicuti enim duplex est martyrium, vt docet Cyprianus, ita hæ & similes sententiæ dupliciter accipiuntur: aut vt exhortatoriè ad subeundos cruciatus à tyrannis illatos: aut vt admonitoriè ad voluptatum contemptum, & crucifixionem carnis cum vitiis & concupiscentiis suis.

A B C D E

Ioan. 12.

QVI RECIPIT VOS, ME RECIPIT: ET QVI ME RECIPIT, &c.] Post præcepta & pericula ad legationem & prædicationem pertinentia, conuenienter iam vltimo loco dicitur de præmio recipientium Apostolos. Dixerat enim viuere illos debere apud hospites suos, descripserat pœnam non recipientium eos, subiecit etiam grauissima ipsos à plerisque passuros: commodè ergo iam etiam tandem de præmio recipientium & ho-

norãtium eos differit: tum vt per hoc Apostoli alacriores & promptiores redderentur ad delegatum ipsis officium: tum vt ad recipiendum eos, eorumq; similes omnes fierent faciliores. Nam quòd qui Apostolos recipit, Deum recipit, efficax est & ad confirmandum Apostolos, ne detrectent tanta pericula & labores adire, consideratione suæ dignitatis & reputationis apud Deum, quantumuis ab impiis sint despecti, derisi & afflicti. Efficax item est ad persuadendum alacriter ab omnibus ipsos hospitio recipiendos. Primum itaque manifestat præmium hospitum, à dignitate personæ receptæ, quia qui eos recipit, ipsum Christum recipit, & non ipsum solùm, sed etiam ipsum Deum qui misit eum quo honore & præmio quid potest esse maius? Porrò qui Apostolos recipit, Christum recipit: & qui hunc recipit: recipit Deum patrem, non solùm quia Christus erat in Apostolis, & Deus in Christo, sed potius ob id quòd Apostoli Christi negotium agebant & legatione pro eo fungebantur: sicut & Christus negotium patris sui egit: qui enim legatum regis, nomine regis susceptit, quodammodo regem suscipere dicitur, vnde regium illi defert honorem, eumq; veluti sibi exhibitum rex mittens reputat & acceptat. Atque ob id bene non dixit, qui me recipit, recipit patrem meum, sed, *eum qui misit me*, significans eum qui se recipit, ideo Deum recipere, quòd ab illo missus sit, qui proinde beneficium filio impensum veluti sibi præstitum acceptat. Deinde verò præter honorem recepti hospitis, manifestat hospitum præmium, à mercede quam consequentur, significans non solùm magni esse honoris recipere Apostolos, sed etiam magnum parare homini fructum & mercedem. *Qui*, inquit, *recipit prophetam in nomine prophetæ* (hoc est, eo nomine & titulo quia propheta est, non nomine consanguinitatis, aut alio simili) *mercedem prophetæ accipiet*. Quod dupliciter potest intelligi. Aut vt simpliciter accipiatur significari, hospitem prophetæ sua benevolentia æquari illi propemodum in præmio apud Deum, vt sit sensus: talem accipiet à Deo mercedem qualem propheta. Aut vt accipiatur significari, hospitem prophetæ participem fieri eorum quæ salubriter propheta docet & facit, vt qui cooperetur ipsis dum eum sustentat quò suum officium exequi possit. Sic & de sententia generaliori sequente (nam gradatim Dominus, ascendit) dicendum: qui recipit quemuis iustum, etiamsi propheta non sit, eo nomine quia iustus est mercedem iusti accipiet, siue quia hac sua benevolentia æquat se iusto apud Deum, siue quia participem se facit meritis illius iusti. Itaque illud, *in nomine prophetæ*, & *in nomine iusti*, additum est ad excludendum alios titulos hospitij concessi. Sunt tamen qui intelligunt has partes appositas ad significandum eum recepturum suam mercedem qui aliquem recipit, eo nomine quia putat eum esse prophetam aut iustum, etiamsi talis non sit qui recipitur. Ideoq; à Domino hæc esse prædicta, ne nimium anxiè homines perquirerent quibus benefacere debeant, dum ignorant quis sit propheta aut iustus. Sed si hunc sensum Dominus voluisset, dicendum fuerat: Qui recipit aliquem in nomine prophetæ, & qui recipit aliquem in nomine iusti. Sunt item qui in illis orationibus, *in nomine prophetæ*, & *in nomine iusti*, accipiunt prophetam & iustum pro Christo, vt sit sensus, Qui recipit prophetam aut iustum in nomine meo. Et quod sequitur, *mercedem propheta & iusti accipiet*, sic accipiunt: mercedem à me qui sum propheta & iustus accipiet. Sed huic sensui non conuenit quod dicitur in tertia sententia, *in nomine discipuli*, pro eo quod in præcedentibus dictum est, *in nomine prophetæ vel iusti*. Et tamen his tribus particulis significare voluit, Dei & sui respectum habendum in recipiendo propheta, iusto vel discipulo, quemadmodum patet ex eo quòd Marc. 9. id quod hic postremo loco dicitur, sic effertur: Quisquis potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Nam sui causa propheta aut iustus aut discipulus non est suscipiendus, sed propter Deum & Christũ, hoc est, quia Dei propheta est, aut Deo seruiens, aut Christi discipulus. Itaq; cùm duabus sententiis præcedentibus significauerit, quantum sit præmium primùm quidem recipientium prophetas, deinde generalius recipientium quoslibet iustos, intuitu Dei, iam tertio loco magis prouehens suum sermonem, docet magnum præmium manere etiam eos qui suo nomine infirmos fidelium vel minimo aliquo afficiunt beneficio: quale est præbere potum aquæ frigidæ, quod etiam pauperrimis est cõcessum, cùm recipere hospitio, & præbere vitæ necessaria, non sit omnium, quasi dicat: Non solum habebunt mercedem apud Deum, qui Dei nomine magnis propheris & insigniter iustis benefaciunt, nec hi solum qui magnis illos afficiunt beneficiis, vt qui hospitio suscipiunt: verum etiam qui meo nomine etiam vilissimis & minimis seruis meis vel exiguum aliquod beneficium impenderint. Dicit autem, frigidæ aquæ, secundùm Hieronymum, ne & in calida sumptum lignorum causari quis posset. Memorabilis sanè hic locus est, quo monemur & quanti nos Christo simus, quod fidem nostram in ipsum non parum debet confirmare: & quanti visissim haberi conueniat eos qui quocunq; modo Christi fuerint, quod iure attendere debet charitatem. Porrò dictio, tantum, referri potest, vel ad superiora, vt sit sensus: sufficere si quis vel frigidam duntaxat aquam exhibeat: vel ad sequentia, vt intelligatur satis esse quidluis, modò id fiat tanquam discipulo.

ET FACTVM EST, CVM CONSVMMASSET IESVS PRÆCIPIENS DVODECIM DISCIPVLIS SVIS, &c.] Hanc partem etsi omnes penè libri faciant principium capit. 11. à quibusdam tamen coniungitur cum cap. 10. vt cap. 11. incipiat illinc: *Ioannes autem cùm audisset* &c. Illud, *consummasset præcipiens*, Græca est phrasis qua participium ponitur pro infinitiuo, & est sensus: cùm finem fecisset præcipiendi. Quam phrasim quidam non intelligentes, addiderunt hic de suo aliquid legentes hoc modo: *Cùm consummasset Iesus verba hæc, præcipiens duodecim*, &c. Sic enim deprehendi in antiquo quodam exemplari scripto, cùm non sint illæ duæ dictiones, *verba hæc*, nec in Græcis, nec in omnibus penè Latinis. Et bene notandum non hìc dictum esse, cùm consummasset verba hæc, vel sermones hos, vt alibi Matthæus dicere solet. Hoc enim obseruatum confirmat id quod prius dictum est, non omnia Christi verba superius à Matthæo iam posita, dicta à Domino in prima hac Apostolorum legatione, sed tantum ea præcepta quæ ad primam pertinebant legationem, vt ob id dixerit Matthæus: *cùm consummasset præcipiens*. Nam multa prædictorum

non

non ſunt præcepta, ſed malorum prædictiones, & bonorum promiſsiones. Sequitur in Matthęo, *tranſijt inde, vt doceret & prædicaret in ciuitatibus eorum.* Tranſijt, inquit, inde, hoc eſt, à loco in quo hæc præcepta dederat, ſeparans ſe ab Apoſtolis, vt ſemoti à præceptore ſui periculum facerent. Porrò cùm dicitur, *in ciuitatibus eorum*, ſi relatiuum, *eorum*, refertur ſingulariter ad Apoſtolos, videtur ſignificari Chriſtum ſubſecutum Apoſtolos, vt in quibus illi ciuitatibus prædicaſſent, ipſe deinceps veluti via ſibi per Apoſtolos facta, prædicauerit: ſecũdùm quem ſenſum, hæc pars erat in Concordia collocãda poſt ea quæ de egreſsis Apoſtolis narrant Marcus & Lucas. Verùm rectius intelligitur relatiuum hoc referri ad Iudæos, vt ſignificetur Chriſtum in his ciuitatibus prędicaſſe, in quibus Apoſtolos prędicare præceperat, nẽpe Iudaïcis. Frequenter enim ſic ponitur in ſcripturis relatiuum, vt non referatur ad proximum, ad quod videtur referri debere, ſed ad aliquid non ſatis expreſſum, ſed quod facilè intelligatur, vt cum dicitur: Domine Deus noſter, tu exaudiebas eos (vbi loquitur de Moyſe, Aaron, & Samuel) Deus tu propitius fuiſti eis, & vleiſcens in omnes adinuentiones eorum: vbi, eorum, refertur ad Iudæos qui fuerunt tempore Moyſis, Aaron, & Samuel. Bene autem obſeruandum, quòd Euangeliſta miſsis Apoſtolis ad prædicandum, dicat Dominum etiam tranſiiſſe vt doceret, &c. Non enim etiam tunc voluit ipſe otioſus deſidere, quaſi emiſſis vicariis ſecurus, ſed ſimiliter & ipſe ad opus, ad quod alios miſit, ſe accinxit, de ciuitate in ciuitatẽ prædicationis gratia tranſiens, multum diſsimilis multis noſtri temporis paſtoribus, qui ſatis eſſe putant quòd prædicationis officium vicariis quibuſdam commiſerint. Dicit autem, *vt doceret & prædicaret*, nulla miraculorum facta mentione, ſiue quia doctrina præcipuum Domini erat opus ad quod venerat: ſiue quia à miraculis faciendis abſtineret, quamdiu prædicabant, & miracula edebant miſsi Apoſtoli, quò illorum maior eſſet autoritas, quomodo intelligit Theophylactus.

Pſal. 98.

b EGRESSI AVTEM CIRCVIBANT PER CASTELLA, EVANGELIZANTES ET CVRANTES, &c.] Marcus explicatius narrat quid fecerint Apoſtoli, dicens quid prædicauerint, & quæ miracula fecerint: Dæmonia, inquit, multa eiiciebant, & vngebant oleo multos ęgros, & ſanabantur, vel potius ſanabant. Sic enim habẽt Græca, ac ſic in aliquot antiquis exemplaribus Latinis manu ſcriptis deprehendi, quomodo & impreſſa quædam Biblia iam habent. Porrò quod attinet ad vnctionem olei, qua Marcus dicit Apoſtolos vſos fuiſſe ad ſanandum, primò certum eſt Apoſtolos id feciſſe ex inſtituto & præcepto Domini, etiamſi non dicantur à Domino iuſsi vt ſic facerẽt. Deinde & illud certum, quòd oleum hoc non naturaliter ſanabat ægrotos, nec adhibebatur ab Apoſtolis veluti naturale pharmacum. Nam quomodo eodẽ pharmaco quis mederi poſsit omnibus morbis? Sed ex Domini inſtitutione vnctionem hanc ſequebatur ſanitas, ac curãdi virtutem habuit oleũ, quod Dominus ad curationẽ adhiberi voluit: tum vt declararetur hac ratione Apoſtolos legatos eſſe Meſsiæ, qui ab vnctione ſic dictus eſt: tum vt ſicut ſanitas corporalis oſtendebat iam adeſſe eum qui hominũ mentes ſanare poſſet & vellet, ita per corporalem vnctionem oſtenderetur, & qua ratione quóue pharmaco ſanitas mentis reparari poſſet, nẽpe per vnctionem *olei inuiſibilis, qui eſt ſpiritus ſanctus*. Verùm incertum eſt an hæc vnctio eadem fuerit cũ ea qua nunc vtitur Eccleſia circa ægrotãtes, quę eſt vnum Eccleſiaſticorum ſacramentorũ. Quod enim ſit eadẽ, apparet ex Theophylacto & Beda, qui teſtantur, hanc vnctionem talem fuiſſe, qualis eſt ea cuius meminit Iaco. in epiſt. ſua. Sic enim habet Theophylactus. Quòd vnxerint oleo Apoſtoli, ſolus Marcus narrat: quod frater Domini Iacobus dicit: Infirmatur quis in vobis, aduocet presbyteros Eccleſię, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo, Beda autem ſuper Marcũ ſic ſcribit: Dicit Apoſt. Iacobus, Infirmatur quis in vobis, &c. Vnde patet ab ipſis Apoſtolis hunc ſanctę Eccleſię morẽ eſſe traditum, vt energumeni vel alij quilibet ęgroti vngantur oleo pontificali benedictione conſecrato. Idem ſuper Iacobum ſic inquit: Hoc & Apoſtolos feciſſe in Euangelio legimus, & nũc Eccleſię conſuetudo tenet, vt infirmi oleo conſecrato vngantur à presbyteris, & oratione comitante ſanentur. Ex quibus patet hos ſenſiſſe vnctionẽ, cuius hìc fit mentio, eandem fuiſſe cum ea cuius meminit Iacobus, & quam hactenus ſeruauit Eccleſia. Cuius tamen contrarium videri poteſt, tũ quòd hęc Apoſtolorũ vnctio ſolùm vel potiſsimum videtur facta fuiſſe propter ſanitatẽ corporalem, cùm Eccleſiaſtica vnctio potiſsimũ fiat pro remiſsione venialiũ peccatorũ, & mentis alleuiatione, eo quòd ſit vnum ſacramentorum, quorũ effectus præcipuè intentus debet eſſe ſpiritualis: tũ quòd hac vnctione Apoſtolorum non tantùm fideles & baptizatos (qui ſoli ſunt ſacramentalis noſtrę vnctionis capaces) verìſimile ſit fuiſſe perunctos, vt omittamus quòd non tantùm infirmos & lecto decumbentes verìſimile ſit eos vnxiſſe, ſed & quouis morbo laborantes, vt leproſos, cęcos, ac ſimiles. Itaque videtur verìſimilius dici poſſe, hanc Apoſtolorum vnctionem, nõ fuiſſe eandem cũ noſtra ſacramentali, noſtrã tamen ab illa ſumpſiſſe originẽ: quemadmodum impoſitio manuum ſacramentalis, quę in pleriſque ſacramentis ab Apoſtolis adhibebatur, & hactenus adhibetur, originẽ verìſimiliter deſumpſit ab impoſitione manuum, qua frequenter Dñs languidos curauit. Quoniam enim ſanitas corporalis, quam Dñs per ſe vel ſuos quibuſdam præſtitit, typus erat & vmbra ſanitatis ſpiritualis, & nobis in collatione ſanitatis ſpiritualis, ſenſibilibus quibuſdam ſignis opus erat, conuenienter ea ſigna & ſymbola externa aſſumpta ſunt ex inſtitutione Chriſti, aut ſpiritus ſancti doctrina, quibus Chriſtus & ſui in collatione ſanitatis corporalis vſi fuerant. Sic Eccleſia ad imitationem Chriſti, ex ritu antiquiſsimo ſputo tangens aures & os baptizandi, dicit: Hephetah, quod eſt, adaperite. Quanquam autem hęc vnctio cuius hìc meminit Marcus, poſsit valde probabiliter credi non eſſe omnino eadẽ cum ea quã habet Eccleſia inter ſacramenta, ſed talis quali dicitur & Diua virgo vſa, & Genouefa pro curatione infirmorũ, & presbyteri quidã in Ægypto legũtur oleum ad infirmos tranſmiſiſſe, ac ſanaſſe eos: tamẽ dubitari non poteſt de vnctione cuius meminit Iacobus, quin ſit ſacramentalis, & ea quam ſecundùm præceptum Iacobi ex inſtitutione Chriſti aut ſpiritus ſancti ſeruat Eccleſia. Nam præterquam quòd ipſa Iacobi verba manifeſtè declarant vnctionem de qua loquitur eſſe ſacramẽtum, quale baptiſmus

& similia (significant enim omnia ad sacramenti rationem necessaria, nempe signum sensibile à presbyteris, hoc est, sacerdotibus administrandū solis fidelibus, subsequente effectu spirituali remissionis peccatorū) etiam hoc diffinitū est tum in concilio generali Florentino, tum ab Innocentio I. ante annos mille & cętum. Sic enim habet in epist. decretali ad Decentiū Eugubinum Episcopū, ca. vlt. Sanè quoniā de hoc sicut de cæteris consulere voluit dilectio tua, adiecit etiā filius meus Celestinus diaconus in epistola sua esse à tua dilectione positū illud quod in Iacobi epist. conscriptū est, Infirmatur quis in vobis &c. Quod non est dubiū de fidelibus ægrotantibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo chrismatis perungi possunt, quod ab Episcopo confectum, non solùm sacerdotibus, sed omnibus vti Christianis licet in sua aut suorū necessitate inungēdo. Cæterùm illud superfluū videmus adiectum vt de Episcopo ambigatur, quod presbyteris licere dubiū non est. Nam idcirco de presbyteris dictū est, quia Episcopi occupationibus aliis impediti, ad alios languidos ire non possunt. Cæterum si Episcopus aut potest aut dignū ducit aliquē à se visitandum & benedicere & tāgere chrismate, sine cūctatione potest, cuius est ipsum chrisma cōficere. Nam impœnitentibus illud fundi nō potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo vnum genus posse putatur concedi? Hæc ille: quorum pars citatur à Gratiano dist. 95. Illud superfluum. Meminit huius diffinitionis etiam Beda, qui in Iacobum post superiora verba subiicit: Nec solùm presbyteris, sed, vt Innocentius Papa scribit, etiā omnibus Christianis vti licet eodem oleo, in sua aut suorum necessitate vngendo, Vbi videndum quomodo dicāt Innocentius & Beda, non solis presbyteris, sed omnibus Christianis licere vti hoc oleo, cum suus sacerdos huius sacramenti sit minister, quemadmodū satis patet ex verbis Iacobi. Sed omnino videtur Innocentiū voluisse licere laicis eo vti, quòd eo vngi possent, nec hoc oleum propriū esset sacerdotibus quemadmodum vnctiones sacerdotales. Vnde dictio, inungendo, accipienda hīc est in passiua significatione, non autem activa. Quod significatur tatis, cùm dicit laicos eo vti posse in sua necessitate inungendo, nullo addito accusativo. Non enim verisimile est eum voluisse dicere quòd eo oleo ęgroti seipsos vngerent.

DESCRIBITVR IOANNIS DECOLLATIO, ET FAMA IESV apud Herodem. Matth. 14. Marc. 6. Luc. 9. CAP. LVI.

* c. antè † b. & dicebant Δ b. o resurrexit ‖ b. Alij antè dicebāt: Quia Elias &c. Alij verò dicebant, Quia propheta est: quasi vnus ex prophetis * b. & * a. antè † b. cumq; ‖ a. Da mihi inquit ‖ a. o. in præsenti Δ a. o. eos qui simul recūbebāt † a. o. iussit ‖ a. allatum est ‖ a. datū est † a. illa attulit Δ a. & accedētes discipuli eius.

[a]*In illo tempore[l] audiuit[*b] rex[l] Herodes[f] tetrarcha[a] famam Iesu [&][c] omnia quæ fiebant ab eo([b] manifestū enim factū est nomen eius)[c] & hæsitabat eò quod† [h] diceretur à quibusdam Quia Ioānes [b] Baptista Δ[h] surrexit à mortuis, [b] & propterea virtutes operantur in illo.‖[a] A quibusdam verò quia Elias apparuit: ab alijs autem, quia propheta vnus de antiquis surrexit. [h] Quo audito ait Herodes: Ioānem ego decollaui, quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. [a] Et [b] Herodes[c] ait[a] pueris suis: [b] Quem ego decollaui Ioānem, hic à mortuis resurrexit. [a] Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit a mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. [Nam]*[b] cum dies oportunus accidisset, [a] die* natalis Herodis, [b] Herodes natalis sui cœnam fecit principibus & tribunis & primis Galilææ. Cúmque introisset[c] filia[b] ipsius[c] Herodiadis, [a] saltauit in medio, & placuit Herodi. Vnde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo. [b] Et [cum] saltasset & placuisset Herodi, simúlque recumbentibus, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: Quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidium regni mei. Quæ cum exijsset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptistæ. [a] At illa præmonita à matre suæ† [b] cum introisset statim cum festinatione ad regem petiuit Δ[c] dicens: Volo vt protinus des mihi [a] hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est rex. Propter iusiurandum [a] autem[c] & Δ propter simul discumbentes [b] noluit eam cōtristare, sed misso spiculatore† [c] præcepit afferri [&][a] dari [b] caput eius in disco. [a] Misit ‖, & decollauit Ioannem in carcere. Et Δ attulit caput eius in disco: & ‖ dedit illud puellæ, & † puella dedit matri suæ. [b] Quo audito Δ[c] Discipuli eius venerunt, & tulerunt corpus eius, [h] & posuerunt illud in monumento, [a] & sepelierunt illud, & venientes nunciauerunt Iesu.

[I]N ILLO TEMPORE AVDIVIT REX HERODES TETRARCHA FAMAM, &c.] Post Apostolorum missionem, subiungendam esse hāc de Herode & Ioanne historiā, suprà probatum est, non solùm ob id quòd eā Marcus & Lucas subiungunt superioribus, sed etiam quia secessus ille Dñi, de quo capite sequenti, à Matthęo scribitur factus post auditā occisionem Ioannis, quē alij duo factū narrant post reuersionem Apostolorū. Porrò quod fuerit illud tēpus, quo audiūt Herodes famā Iesu, patet satis ex sequētibus, nimirū quòd circa tempus Paschæ tertij, cùm iam plus quàm totum vnū annum in Galilæa Christus prædicasset post traditionem Ioannis in carcerē, vt mirum sit post tantum temporis primùm Herodem de Christi factis audiuisse, nisi quòd hinc aduertere liceat crassam tyrāni huius negligentiā: quomodo multi in potestate cōstituti, quæ salutaria sunt tardè addiscunt, quia non multam eorum habent curam, & quia aliis distrahuntur negotiis, quemadmodū huic contigisse potuit. Nam, vt testatur Iosephus, bellū fuit Herodi cū Aretha rege, quando repulsa ipsius filia quā in vxorem acceperat, superduxerat Herodiadē. Quod autem Herodē hunc qui fuit filius Herodis maioris, Marcus regem vocet, cùm Matthęus eum vocet tetrarchā, in causa est quòd tetrarchatus, quædā potestas erat, regiæ dignitati non multum absimilis: vnde tetrarchia Iosepho, Plinio & Ciceroni vocatur

tur regnum, vt ostensum est capite Concordiæ 13. Sed difficultas est quomodo Matthæus dicat Herodem dixisse pueris, hoc est, famulis suis. Iesum esse Ioannē à mortuis redeuntem, quod & Marcus eū post aliorum sententias auditas asserit affirmasse, cùm Lucas dicit eum hæsitasse, & hæsitando dixisse: *Ioannem ego decollaui, quis est autem iste de quo ego talia audio?* Ad quod tripliciter responderi potest. Aut enim dici potest, Herodem priùs quidem hæsitasse, sed deinde confirmatū affirmasse ipsum esse Ioannem, & negasse, cùm vulgo loqueretur eū esse Ioannem, ne ad eum concurrerent, & contra se seditionem concitarēt: affirmasse autem seorsum famulis suis, quibus confidenter sententiam suam atque timorem aperuerit. Verisimile est enim ipsum iam magis timuisse, ne Ioannes ex mortuis resurgēs & potentior effectus, ipsum vehementius argueret, ac cum huiusmodi timore dixisse seorsum famulis suis quod narrat Matthæus. Aut dicendum, verba Herodis apud Matthæū & Marcum esse pronuncianda more hæsitantis & interrogātis, vt sit sensus: Num hic est Ioannes Baptista? Num ipse surrexit à mortuis? Et quem ego decollaui Ioannem, num hic surrexit à mortuis? Aut, quòd eodem ferè recidit, intelligenda sunt verba Herodis apud Matthæū & Marcum dicta esse per ironiam. Sic enim intelligit D. Hieron. in Marcum. Circa quem Marcū notandum, quòd cùm passim in eo legamus in principio huius historiæ, *Et dicebat, Quia Ioannes Baptista resurrexit à mortuis*, &c. Augustinus lib. 2. de consensu Euange. legit pluraliter, *& dicebant*, vt non ad Herodem referretur, sed ad aliquos è turba. Quæ lectio magis congruit narrationi Lucæ, & ordini etiam apud Marcum ipsum. Quomodo enim alioqui conuenit, vt postquam semel sententia Herodis de Iesu expressa fuit, deinde aliorum sententiis interpositis inferretur, *Quo audito Herodes ait*: Illa eñ verba satis significant superius aliorum sententiam tantùm esse positam. Et D. Thomam quoque ita legisse, *dicebant*, quamuis in contextu Catenæ habeatur, *dicebat*, patet ex ipsius commentario. *Et dicebant*, inquit, scilicet aliqui de turba. Apud Bedam etiam in contextu ponitur *dicebant*: atque illum sic legisse patet ex commentario, in quo hæc verba Iudæis tribuit, non Herodi. Et tamen Græci omnes codices habent, verbum singularis numeri, ἔλεγε: verùm facilè ἔλεγον potuit mutari in ἔλεγε, ab aliquo qui putauit hæc verba Herodi tribuenda, tum quòd non præcedat mentio de aliis quibus tribuātur, tum & hæc verba apud Matthæum Herodi tribuantur. Porrò quomodo Herodes & populus putauerint Iesum esse Ioannē à mortuis resuscitatum, aut vnum aliquē antiquorum prophetarum, quanquam D. Hieronymus nolit huius alieni erroris assignari rationē, tamen omnino ea videtur esse causa quæ dicta est circa caput Concordiæ 16. Nempe quòd plerique Iudæorū quę de resurrectione mortuorum ex scripturis didicerunt, confundentes cum philosophorum & Græcorum dogmatibus, crediderint παλιγγενεσίαν & μετεμψύχωσιν, hoc est, iteratam generationem & transanimationem, secundùm doctrinam Pythagoræ, qui se primùm fuisse Euphorbum, secundò Callidem, tertiò Hermotimum, quartò Pyrrhum, ad extremum Pythagoram asserui. Similem enim hæresim Iosephus tribuit Pharisæis, de quibus sic scribit libr. 2. de bello Iudai. cap. 7. Animam omnem quidem incorruptam esse dicunt, transire autem in alia corpora solas bonorum, improborum autem interminabili supplicio cruciari. Idem testatur Essenos secundùm Græcorum sententias pronunciasse, animas bonas vltra Oceanum degere, vbi eis sit reposita perfruitio. Illic enim esse regionē quam Oceano oriens Zephyrus & leniter aspirans amœnet. Malis autem animabus procellosa loca & hyberna deputata esse, plena gemitibus. Vt hinc intelligere liceat quàm corrupta fuerit dogmatibus philosophorū integritas fidei, quæ antiquitus fuit in patribus Iudæorum. Siquidem tēpore Christi Iudæi passim Græcā magis intellexerunt quàm Hebræā linguam, παλιγγενεσίας meminit D. Aug. lib. 22. de Ciuitate Dei ca. 28. referens verba M. Varronis in libris quos cōscripsit de gente populi Romani, vbi sic habet: Genethliaci quidam scripserunt esse in renascendis hominibus, quam appellant παλιγγενεσίαν Græci, hāc scripserunt confici in annis numero quadringētis quadraginta, vt idem corpus & eadem anima quæ fuerant coniuncta in homine aliquando, eadem rursus redeant in coniunctionem. Lactantius quoque li. 7. verba Chrysippi Stoici ex eius de prouidentia libris refert, quibus ille redditum nostrum post mortem astruxit, καὶ ἡμᾶς, inquit, μετὰ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν ἐλυμείναν χρόνος ἐς ὁ νῦν ἐσμὲν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. i. Et nos iam defunctos vita, certis tēporum reuolutionibus exactis, rursum in eam quā nunc habemus faciē restitutum iri. Itaq; Herodes Ioannē credidit resurrexisse à mortuis, nō quomodo nos credimus futurā mortuorū resurrectionem in eodē corpore quod deposuerunt, sed quia anima ipsius aliud corpus esset ingressa. Propter merita autem vitæ anteactæ, credidit ad vitam renocatum, & tum propter ea merita, tū quòd ex alia vita diuiniore rediisset: credidit eum qui priùs nullum fecit miraculum, iam veluti diuiniorem effectum, edere opera quæ essent supra humanas vires. Vnde dicit, *& ideo virtutes operantur in illo*. In qua oratione quidam virtutes exponunt, præcedentia Ioannis merita, & opera bona, quæ intelligunt dici operari in Ioanne, eo quòd essent causa ob quam tanta miracula facere ei datum esset. Verùm nō est Græcis hoc loco ἀγεραὶ, sed δυνάμεις, quod non significat virtutem vitio oppositam, sed infirmitati. Accipitur autem in scripturis frequenter pro miraculis. Vnde quidam sic exponunt: *virtutes operantur in illo*, hoc est, miracula patrātur per ipsum, quasi operantur accipiatur passiuè, cùm Græcis sit verbum actiuum, plus etiam quid significans quàm operari. Est enim ἐνεργοῦσιν, hoc est, agunt & efficaces sunt. Proinde per virtutes hic oportet intelligere virtutes Angelicas, aut potius potestates edēdi miracula, vt sit sensus, virtutes edendi miracula sunt in illo efficaces, & vim suam in illo vel per illum exerunt. Circa hæc autem notādum, quàm sint peruersa impiorum iudicia. Ioannem enim, qui nullis claruerat miraculis, facilè credunt reuixisse, nulla etiā cum ratione id attestante. Iesum verò approbatum à Deo virtutibus & signis, cuius resurrectionem Angeli, Apostoli, viri & fœminæ testabantur, pertinacissimè negant reuixisse. Deinde notandum, quanta sit impiorum stupiditas. Fatetur enim Herodes Ioannem reuixisse, fatetur eum nunc demum plus valere quàm priùs valuerat, & tamē nihil pœnitudinis indicat quòd innocentem occiderit. Sic enim stupere solet impietas ad diuina, amare

tem non poteſt. Notandum & illud, quàm vanus ſit impiorum timor, & quanta virtutis reuerentia. Is enim qui interemerat, timet interremptum. Nam qui iniquus eſt, conſcientiæ remorſu exagitatus etiam mortuus timet: & qui virtutem colit, pauorem etiam poſt mortem immittit viuentibus. Nam, vt priùs dictum eſt, cum timore veriſimile eſt Herodem dixiſſe peculiariter ſuis ſeruis, quid de Ieſu ſentiret. Poſtremùm & illud obſeruandũ, in quàm puériles errores etiam Iudæi vera pietate deſtituti inciderint tempore aduentus Chriſti, vt cùm abũdauit ignorantia veri, ſuperabundaret & cœleſtis ſapientia.

[b]CVM DIES OPORTVNVS ACCIBISSET, [a]DIE NATALIS HERODIS, [b]HERODES, &c.] Quoniam ſuperius facta eſt mentio mortis & decollationis Ioannis, obiter iam Matthæus & Marcus occaſionem & modum mortis eius enarrant per recapitulationem, captiuitatem & occiſionem eius retexentes, ſed captiuitatem eius in Concordia ſuo loco poſuimus, vbi eius meminit Lucas: occiſionem autem alio loco commodè non licuit collocare, quàm iſto. In eo quod dicit Marcus, *cùm dies oportunus accidiſſet*, & oportunitas illa referri poteſt ad Herodiadem, vt ſignificet Herodiadem inſidiantem Ioanni obſeruaſſe diei huius oportunitatem. Aut oportunitas iſta referri poteſt ad Dei ordinationem, qui hunc diem ordinauit tanquam oportunum & idoneum neci Ioannis. Decuit enim impij regis natalem ſanctiſſimi viri morte funeſtari, luxumque ac delicias aulicas crudeli morte abſtinentiſſimi hominis inquinari. Cum igitur magno luxu & faſtu cœna natalitia inſtructa exhiberetur principibus Galilææ, Deo ſic volẽte, vt plures haberet crudelitatis teſtes, ingreſſa eſt conuiuium puella, adulteræ matris inuerecũda filia, quæ nec de matris adulterio, nec de ignominia patri ac ſibi ipſi illata erubuit, imò & gaudere ſe demonſtrauit, quæque cùm pro virginum honeſtarum more virorum aſpectus fugere debuiſſet, non ſolùm inuerecundè ſe omnibus videndam exhibuit, ſed etiam indecora laſciuaq; ſaltatione, ſtuduit delectare conuiuas, hiſtrionis viliſſimas partes ſuſcipiens, cùm regis eſſet filia. Quo turpius ſaltabat, hoc eſt, tripudiabat, & geſticulabatur, quemadmodum in choreis fieri ſolet (hoc enim ſignificat dictio Græca ὀρχεῖσθαι) hoc magis placuit cõuiuis, & regi iam bis inſano, vt qui præter amorem incæſtæ mulieris, etiam vino incaluerat. Itaque regali magnificentia, ſed ſuperbè & temerariè, dixit puellæ: Poſce à me quicquid voles, & fruſtra nõ poſces, Dabo enim tibi quicquid id fuerit quod poſtulaueris. Modeſtiæ certè & iuſtitiæ nimis oblitus, vt qui alioqui dicere debuiſſet, & ſi iuſtũ fuerit quod popoſceris, atque in mea poteſtate fuerit, dabo tibi. Quoque maiorem fiduciam adderet puellæ petendi quicquid collibuiſſet, temulentum ac ſuperbum promiſſum iureiurando confirmauit, atque etiam ſe dimidium regni paratum petenti præbere ſignificauit. Rex ſanè præ temulentia, ſuperbia ac libidine planè ſtultus & inſanus, vt qui ludicra & lubrica ſaltatiuncula adeò eſt delectatus, vt pro ea etiam dimidium regni ſui præbere paratus fuerit, quiq; cùm valde videri voluit magnificus, nullum liberalitatis ſuæ modum poſuit, adeò vt & petitionem in manu puellæ poſuerit, & daturum ſe quicquid peteret etiam iurauerit. At puella, quemadmodum hãc fabulam inſtinctu matris agere cœperat, non audet illicò pronunciare quid peteret, ſed egreſſa è conuiuio cõſulit matrẽ quid peteret. Illa iam nacta occaſionẽ id perficiendi à quo hactenus erat impedita, cùm meritò hæſitandi locus eſſet, quid in tã expoſita regis liberalitate eſſet petendũ, ſine omni cunctatione docet filiã, petendũ eſſe caput Ioannis Baptiſtæ, declarãs nihil magis animum eius cruciare, quàm huius vitã, nec quicquam charius illi eſſe poſſe morte ſanctiſſimi viri, nihil deterrita ſceleris vel magnitudine, vel horrore indigno lætitia cœnæ natalitiæ. Adeò exæcat libido, vbi ſemel animũ hominis poſſederit. Submonuit & hoc mater vt filia & properaret & ſine omni dilatione peteret ſibi dari caput Ioannis, metuens, ne quãdo feruor animi regij poſtea refrigeſceret, ac magis ſobrius factus, teſtibuſq; iuramenti remotis, à promiſſione reſiliret. Itaque filia nimis ad flagitiũ docilis ac morigera, ingreſſa in conclaue, inuerecundè petit ſibi protinus dari caput Ioannis, idq; in diſco, vt ipſum velut miſſum vnum menſæ regiæ acciperet. Non enim ſatis fuit matri Ioannem occidi, ſed caput ſibi velut miſſum dari voluit: tum vt certior eſſet cædis ipſius: tum vt illuderet capiti illi, cuius lingua adulterium eius erat reprehenſum, ſeſéque ex illius conſpectu ſatiaret, quaſi quæ luxu regiæ menſæ quantumuis variæ ſatiari non potuit, ſed tãtùm viri huius iamdudum deſiderata morte. Iam autem vide præpoſteram impij regis huius religionem. Cùm enim nulla religione reuocaretur ab impietate in fratrem & vxorem commiſſa, cùm pro re vaniſſima non horruerit promiſſionem iureiurãdo confirmare, hic iam irreligioſa religione putat ſe ſtultiſſimi iuramenti vinculo ita cõſtrictum, vt non poſſit negare quod petebatur iniquiſſimè, præſertim quoniam tot talibuſque teſtibus iuraſſet, apud quos noluit haberi periurus, cùm potuiſſet duplici via ſubterfugere petitionis conceſſionẽ, primùm dicens ſe promiſsione illa generali facta non aſtringi, niſi ad id quod licitum eſſet: deinde dicens etiam in malis promiſsis, quantumuis iuramento firmatis, reſcindendam eſſe fidem. Verùm ad hunc modũ frequenter peccant principes quidam, quibus cùm ſit familiare omnia fœderum ac religionum vincula diſrumpere, tamen nonnunquam impij iuramenti prætextu ad horrenda facinora amantur. Porrò ſi Dei religio Herodem verè perpulit ad iuramenti impletionem, cur non eadem auocauit ab occiſione viri quem ſciebat eſſe ſanctum, quem metuebat, & ob cuius mortem deſideratam contriſtabatur? Si ab accũbentibus cõuiuis noluit haberi periurus, cur non horruit ab eiſdem haberi ad puellulæ ſaltatricis petitionem iniuſtæ cædis patrator? Contriſtabatur quidem partim quòd Ioannem ex parte reuereretur, & horreret virum Deo & hominibus clarum nulla ex cauſa iuſta morte afficere: partim quòd ſeditionem aliquam à populo mouendam metueret, cùm res nota facta eſſet: ſed vicit hunc mœrorem partim libido & amor incæſtæ mulieris, cuius filiam noluit contriſtari: partim ſtulta perſuaſio iuramenti ſe conſtringentis, ex cuius adimpletione magis voluit hominibus quàm Deo videri religioſus. Vnde dicitur, *& propter ſimul diſcumbentes, noluit eam contriſtare*, vel, vt habent Græca, ſpernere aut contemnere: Diuus Ambroſius Herodis huius facinus pulchrè taxauit libr. de Nabuthe cap. quarto.

Dives,

Dives, inquit, erat ille qui ad mensam caput pro- A phetæ pauperis iussit afferri, & aliud vnde saltatrici præmium solueret non inueneratur, nisi vt pauperē iuberet occidi. D. Hieronymus autem existimat Herodem non verè, sed simulatè doluisse, atque ob id fortè iurasse vt futuræ occisioni machinas præpararet, scripturam tamen dicere eum fuisse tristatum, quòd consuetudo scripturarum sit, vt opinionem multorum sic narret hystoricus, quomodo eo tempore ab hominibus credebatur, sicut Ioseph ab ipsa etiam Maria vocatur pater Iesu. Ita & nunc Herodem dici contristatum, quia hoc discumbentes purabant. Dissimulator enim, inquit, mentis suæ, & artifex homicidij sui tristitiam præferebat in facie, cùm lætitiam haberet in mente. Verùm B prior sententia est verisimilior, vel ob id quòd Marcus dicat Herodem metuisse Ioānem, & custodisse eum contra insidias Herodiadis. Cæterùm obseruandum quàm digni fuerint tali conuiuatore conuiuæ, quamque hîc secundum adagium, similes habebant labra lactucas, hoc est princeps crudelis nihilo humaniores conuiuas, quos offendi timuerit, si quod bis stultè, imò insanè iurauerat, per necē innocentis non præstitisset. Nullus erat regi aut æquitati adeò amicus, qui rem tam nefariam interpellaret, quam si quis interpellasset, verisimile erat regem destituturum, vt qui tristitiam ostendebat, C quique propter præsentes conuiuas petitioni acquieuit iniquæ. Ad hunc certè modum reges frequenter nefaria audent, & vel inuiti patrant quòd tales habeant amicos cōuictores, qui vel adeò sunt timidi, vt non ausint reprehendenda reprehendere, vel crudelitatis fautores, & iustitiæ negligentes. Itaque Herodes petitioni puellę satisfacere volens, sine mora mittit carnificem, ac per eum decollauit Ioannem occultè in carcere, propter populum scilicet veritus illum publicè supplicio vltimo afficere, allatumque est caput innocentissimi viri velut missus quidam in disco. Traditur puellæ, puella ad matrem horum malorum artificem & fontem defert, munus charius dimidio regni. Hoc tam funesto spectaculo stultus & insanus rex gratificatus est incestæ mulierculæ, natalémque diem honestauit scilicet, quod quantum omnes conuiuæ exhorre D re debuissent, etiā Ethnicorum facta docent. Nā, vt testatur Hieronymus, Flaminius dux Romanorum cùm accubanti iuxta meretriculæ, quæ nunquam se vidisse dicebat hominem decollatum, assensus esset, vt reus quidam capitis, in conuiuio truncaretur, à censoribus curia pulsus fuit, quòd epulas sanguini commiscuerit, & mortem quamuis noxij hominis in alterius delicias præstiterit. Quanto magis saltem arguendus erat à principibus Galilææ lege diuina instructis Herodes, quòd non horreret innocentem virum ad saltatricis petitionem obtruncare? Ideoque iusto Dei iudicio nō tantùm ob hanc innocentis cædem Herodes punitus est, priuatus suo regno, ac missus in exilium. Lugdunum E ciuitatem Galliæ, sed & tribunis ac toti exercitui Herodis Dei indignatio interitum intulit, cui Areta rex Arabiæ ob iniuriam filiæ, quæ legitima erat Herodis vxor, illatam, bellum inferret Herodi. Nā hunc interitum exercitus Herodis etiam Iudæi ex Dei indignatione pro vindicta occisi Ioannis accidisse crediderunt, teste Iosepho lib. 18. rerum Iudaic. cap. 10. Cæterùm Herodias accepto capite, illi illusit, linguam acu transfodiens, quæ illicitas nuptias arguebat, quemadmodum Fuluia capiti occisi Ciceronis illusit. Sic enim de his scribit Hieronymus contra Ruffinā. Nec magnopere glorieris, si facias quod scorpiones possunt facere, & cantharides. Fecerunt hæc & Fuluia in Ciceronem, & Herodias in Ioannem, quia veritatem non poterant audire, & linguam veriloquam discriminali acu cōfoderunt. Porrò cum facti huius rumor peruenisset ad Ioannis discipulos, abstulerunt corpus eius, & honorificè dederè sepulturæ. Fuit autem sepulcrum Ioannis in Sebaste ciuitate, quæ quondam Samaria dicta fuit, in qua, teste etiam Hieronymo. Helizeus & Abdias propheræ sepulti fuerunt. De Ioannis autem ossibus postea tempore Iuliani à gentibus in Sebaste dispersis, & quibusdam collectis à viris religiosis, ac capite reperto vide in historia Ecclesiast. lib. 11. cap. 28. & inter opera Cypriani de reuelatione capitis beati Ioannis Baptistæ. Obseruandum autem circa hanc historiam, quam cæca ac impotens sit libido, præsertim in mulieribus, quarū ira omnem excedit furorem, quàm docilis ad flagitia sit tenera ætas, quam præposteræ impiorum religio: quàm obsint iustitiæ principes principibus adulantes, aut criminibus fauentes: sed omnium maximè obseruandum, quis sit conuiuiorum petulantium fructus, quis fructus tripudij, quis denique fructus illiciti amoris. His enim aceptum ferre debemus occisum sanctissimum virum contra iura Dei & naturæ, idque eo tempore, quo etiā nocenti impunitas speranda esse debuerat, nempe in natali principis, quo publica lætitia volebat omnes exultare. Præterea obseruandum, admirandū sanè Dei iudiciū, quòd eum qui sanctificatus fuit in vtero matris, & quo inter natos mulierum non surrexit maior, pro lubricæ puellæ saltu capite truncare finit, obscurámque in carcere mortem pati, ac caput eius in præmium ferale & risum turpium tradi, nimirum vt nemo quouis modo contemni, deprimi, ac rideri, & quantumuis humilem mortem ac ignominiam subire pro iustitia detrectaret. Ideo enim Deus suos sic premit in infimis, quia videt quomodo eos muneret in summis, vt habet Gregorius. Quanquam alioqui in genere mortis Ioannis latet aliquid reconditioris sensus. Ioannes enim tametsi legis typum gerebat, tamen vt Euangelij præcursor Euangelico dotatus est præmio, nempe glorioſa martyrij morte. Occiditur in natalitiis Herodis, ac dies quæ Herodē infœliciter in hanc lucem genuit, gignit fœliciter Ioannem in vitā æternam, conuiuámque facit cœnæ cœlestis, quæ nescit mœrorem aut finem. Diuersa moritur morte à Domini morte. Siquidem huic clam amputatum est caput, iam aliquandiu vinculis astricto in carcere: Christus palàm sublatus est in crucem, in nullo corporis membro mutilatus aut imminutus. Carceris tenebræ congruunt legis vmbris ac figuris, eas oportebat cedere exorienti luci Euangelicæ. Et imminui oportebat legis cæremonias, augescere autem spiritualem libertatem, & astringi oportebat quod erat timoris, latius autem sese pandere charitatem Euangelicam. Denique incarceratio & decollatio Ioannis signabat minorationem famæ eius & existimationis quam habuit apud populum: Christi verò in cruce exaltatio, fidei profectum. Vnde Ioannes dixerat, illum oportet crescere, me autem minui. Iam in amputato Ioannis prophetarum maximi capite, rectè etiam cum Hieronymo intelligimus significatum, Iudæos Christum, qui caput est prophetarum, perdituros.

QVIN-

QVINQVE PANIBVS VESCVNTVR QVINQVE MILIA hominum. Mat. 14. Mar. 6. Lucæ 9. Ioan. 6. CAP. LVII.

† c narra uerunt a ei quæcunque fecerunt. Δ b aſcendentes nauim, abierunt. ‖ d & ſequebatur eum. † a eis Δ a curabat languidos eorum ‖ c & accedentes. † c dixerunt. Δ b illos ‖ b in proximas villas & vicos. † a eſcas * autem. Δ a dixit eis. c. Ait autē ad illos. ‖ b dicit. Quinque & duos pisces. † c. At † a Reſpõdent ei. Non habemus hic ni ſi quinque panes & duos pisces ‖ d. dicit ergo. † c. illos. Δ d Diſcubuerũt ergo. * c. autem. ‖ l. Accepit ergo Ieſus panes. Δ h o intuens. c. ſuſpexit * c. & ‖ c. dedit. † b eos. Δ d. & ex piſcib. ‖ e. o. tulerunt. c ſublatũ eſt quod ſuperfuit illis fragmẽtorũ 12. caphini. † b. Erant autem qui manducauerant.

[a] VOD cùm audisset Ieſus, [b] & [c] reuersi [b] Apoſtoli [b] cõuenientes ad Ieſum, † [b] renũciauerũt ei omnia quæ egerãt, [b] & docuerãt. Et ait illis: Venite ſeorſum in deſertũ locũ, & requieſcite puſillũ. Erant enim qui veniebant & redibant multi, & nec ſpatiũ manducãdi habebãt. [b] Et [d] poſt hæc Ieſus [c] aſſumptis illis Δ [f] receſſit [a] inde [c] in nauicula [&] [l] abijt [l] ſeorſum in deſertũ locũ [c] qui eſt Bethſaida [d] trãs mare Galilææ quod eſt Tyberiadis. [h] Et viderũt eos abeũtes, & cognouerunt multi: [c] Quòd cùm cognouiſſent, [a] & cùm audiſſent [l] turbæ, F ‖ ſecutæ ſunt eum [d] multitudo magna, quia videbãt ſigna quæ faciebat ſuper his qui infirmabantur. [b] Et [c] pedeſtres de [b] omnibus [c] ciuitatibus [b] cõcurrerunt illuc, & præuenerunt eos [d]. Subijt ergo in montẽ Ieſus, & ibi ſedebat cum Diſcipulis ſuis. Erat autem proximum paſcha dies feſtus Iudæorũ. [c] Et exiens vidit turbam multã [b] Ieſus, [c] & miſertus eſt † ſupereos, [n] quia erant ſicut oues non habentes paſtorẽ. [c] Et excepit eos, [b] & cœpit illos docere multa, [c] & loquebatur illis de regno Dei, [f] & Δ eos qui curã indigebant, ſanabat. [c] Dies autẽ cœperat declinare. [a] Veſpere autẽ factõ. [b] Et cum iã hora multa fieret, [l] ‖ acceſſerũt [a] ad eũ [c] Diſcipuli eius [c] duodecim, [l] dicentes [c] illi: [c] Deſertus eſt locus [h] hic, [c] & hora iam præterijt, [l] dimitte Δ turbas, vt eũtes in caſtella, [b] villáſque quæ circa ſunt [c] diuertant, & inueniant eſcas, [&] [c] emant ſibi † cibos [b] quos mãducent, quia hic in loco deſerto ſumus. [b] Et reſpondens [a] Ieſus Δ [l] ait illis. [a] Non habent neceſſe ire [f] Vos [l] date illis mãducare. [b] Et dixerũt ei: Eũtes emamus ducẽtis denarijs panes, & dabimus illis manducare. [d] Cùm ſublenaſſet ergo oculos Ieſus, & vidiſſet quia multitudo maxima venit ad eũ, dicit [c] ad Philippũ: Vnde ememus panes vt mãducẽt hi? Hoc autẽ dicebat tẽtãs eũ, ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus. Reſpõdit ei Philippus: Ducẽtorũ denariorũ panes nõ ſufficiũt eis, vt vnuſquiſque modicum quid accipiat. [b] Et dicit eis: Quot panes habetis? ite & videte. Et cùm cognouiſſet, ‖ [l] dicit ei vnus ex Diſcipulis eius Andreas frater Simonis Petri: Eſt puer vnus hic q̃ habet quinque panes hordeaceos: & duos piſces [d], ſed hæc quid ſũt inter tãtos? [Et] † [f] illi dixerũt: Nõ ſũt nobis plus quã q̃nque panes, & duo piſces, [c] niſi forte nos eamus & emamus in omnẽ hãc turbã eſcas. Erãt autẽ ferè viri quinque milia. [a] Qui ait illis: Afferte mihi illos huc. [b] Et præcepit illis vt accũbere facerẽt omnes ſecũdum cõtubernia ſup viride fœnũ. ‖ [k] Ait autẽ [d] Ieſus [c] ad Diſcipulos ſuos: [h] Facite † homines diſcumbere [b] per cõuẽta q̃nquagenos. Et ita fecerũt. [d] Erat autẽ fœnũ multũ in loco. Δ [o] Et diſcubuerũt [c] omnes [d] viri numero quaſi q̃nque milia, [b] in partes per cẽtenos & q̃nquagenos. [c] Et [a] cùm iuſſiſſet turbã diſcũbere ſup fœnũ, ‖ [p] acceptis * q̃nque panibus [l] & duobus piſcibus. Δ aſpiciẽs in cœlũ * benedixit [c] illis, [p] & [d] cùm gratias egiſſet, [l] fregit [b] panes, & ‖ [d] diſtribuit [l] Diſcipulis [h] ſuis [a] panes [b] vt ponerẽt ante † turbas. [a] Diſcipuli autẽ turbis [d] diſcũbẽtibus. Similiter Δ [i] & duos piſces [b] diuiſit omnibus [d] quãtũ volebãt. [l] Et mãducauerũt omnes, & ſaturati ſunt. [d] Vt autẽ impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis, Colligite quæ ſuperauerũt fragmẽta, ne pereãt. Collegerũt ergo & impleuerũt duodecim cophinos fragmẽtorũ ex quinque panibus hordeaceis quæ ſuperfuerũt his qui mãducauerãt. [l] Et ‖ ſuſtulerũt reliquias fragmẽtorum duodecim caphinos [c] plenos, [b] & de piſcibus. † [c] Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum, [a] exceptis mulieribus & paruulis. [d] illi ergo homines cùm vidiſſent quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant: Quia hic eſt verè propheta qui venturus eſt in mundum.

[a] QVOD CVM AVDISSET IESVS, [b] ET A [c] REVERSI [b] APOSTOLI, &c.] Cùm dicitur de audita morte Ioannis, vt ſit ſenſus: cùm audiſſet Ieſus à Diſcipulis Ioannis occiſum ab Herode Ioannem. Ideòque hinc intelligitur Ioannem occiſum fuiſſe circa tempus Paſchæ, eo quòd, vt teſtatur Ioannes, miraculum hoc quòd mox poſt hunc Domini receſſum factum eſt, contigerit circa Paſcha. Verùm magis veriſimile eſt aliquantulum, imò multum temporis fuiſſe inter Ioannis decollationem, & famam illam Ieſu apud Herodem, ex qua putatus eſt fuiſſe Ioannes reſuſcitatus & Ieſum iamdudum audiuiſſe Ioannem fuiſſe decollatum, quod iam ita paſſim vulgò fuit cognitum, vt dicerent Ioannem reſurrexiſſe à mortuis. Oportet enim intelligere omnia illa miracula quæ audiuiſſe dicitur Herodes facta à Ieſu, contigiſſe poſt decollatum Ioannem. Nam ea Herodes & alij tribuunt Ioanni reſuſcitato. Proinde notandum Græca non habere, *Quod cùm audiſſet Ieſus*, vel, vt vertit quidam, *Id cùm audiſſet Ieſus*, vt fiat relatio ad id quod immediatè præceſſit de diſcipulis Ioannis, *& venientes nunciauerunt Ieſu*, quod de morte Ioannis annuntiata videtur intelligendum: ſed tantùm habent, καὶ ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, hoc eſt, & cùm audiuiſſet Ieſus, ſine aliqua relatione. Itaque propter prædictam rationem, rectius hoc referretur ad id quod in præcedentis capitis principio dictum eſt, nempe quòd Herodes arbitratus eſt Ieſum eſſe Ioannem reſuſcitatum, vt intelligatur Matthæus interpoſita obiter interfectione & ſepultura Ioannis, rediiſſe ad id vnde cœperat, & ſit ſenſus: Cùm audiſſet Ieſus, quòd Herodes arbitraretur ſe eſſe Ioannem. In hunc ſanè modum apertè intelligit Theophylactus. Matthæus ergo, qui miſſionem Apoſtolorum iam multò ante ſcripſerat, & ob id non potuit ita commodè receſſus huius Dominici occaſionem tribuere reditui Apoſtolorum, tribuit eam exiſtimationi Herodis de Ieſu. Marcus verò & Lucas eam tribuunt reditui Apoſtolorum, quorum miſſionem paulò antè narrauerant: vt hinc intelligere debeamus, duplicem occaſionem receſſus ſimul concurriſſe, quam vtramque etiam Lucas ſatis ſignificat, cùm præmittit ante receſſum, Herodem cupidum fuiſſe videndi Ieſum.

Igitur

Igitur partim propter Herodem, siue vt illius furorem declinaret, verum se hominem declarans: siue potius quia ab illo videri noluit, qui indignus erat videre quem curiosè videre cupiuit: partim & multo magis propter reuersos Apostolos secessit Dominus, tum vt illis vanæ gloriæ occasionem subtraheret, & fugiendam doceret: tum, vt testatur Marcus, vt refocillarentur à tantis laboribus itineris & prædicationis, ac à turba vndique confluente aliquandiu remissionem haberent, quæ à Deo nullam quietem Apostolis ex itinere lassis permittebat, vt nec spatium manducandi haberent. Ioannes autem huius secessus nullam scribit occasionem: quòd eam ab aliis satis sciuisset expositam: miraculum tamen hoc etsi ab aliis scriptum, contra morem suum commemorare voluit, siue vt suppleret quæ ab aliis erant prætermissa, siue potius quia hoc miraculum occasio fuit illius diuinissimi sermonis qui sequitur apud Ioannem de manducando pane cœlesti, quem ab aliis omissum describere commodè non potuisset, nisi prætermissa miraculi narratione. Porrò obseruandum quòd dicunt Marcus & Lucas, Apostolos, qui à Domino acceptis mandatis discesserant, iam rursum ad Dominū reuersos renunciasse ei quæcunque egerant, & docuerant, commemorantes nimirum quomodo res ex sententia successissent, & quanta in nomine eius patrassent, ac cupientes cognoscere an omnia ab eo probarentur. Hoc enim docemur, Euangelicum doctorem, sicuti Christum habet sui officij autorem, ita ad ipsum omnis suæ prædicationis fructum & profectum debere referre, illius solius gloriam spectare, & ab ipso approbationem suæ prædicationis & operum quærere. Cuius contrarium faciunt, qui prædicationis suæ fructum, & opera apud homines superbè iactant, vt hinc populorum sibi venentur gloriam. Rursum obseruandum, Dominum à laboribus suos vocasse ad quietem, sed captandam in deserto loco. Non enim permisit eis laxare animum voluptatibus, ac corporis indulgentiori cura, sed ad huiusmodi quietem vocauit, qua ab externis laboribus vacantes, secretis & intentis precibus vacarent, eisque vegetarent ac renouarent animum ad labores mox recursuri, docens certè Euangelicos doctores non debere continuè laborare, sed requiem quandoque eos promereri, verùm eam non quærendam in medio turbarum, & in voluptatibus carnis, sed in secessibus & secretioribus locis, vbi liceat mente tranquilla, precibus ac diuinarum rerum contemplationi insistere, ficque vegetior redditus animus redeat ad priores labores.

b ET *d* POST HÆC IESVS *e* ASSVMPTIS ILLIS *f* SECESSIT *g* INDE *e* IN NAVICVLA, &c. Circa literam & concordiam Euangelistarum duplex hìc oritur dubium. Alterum est de loco in quo miraculum istud multiplicationis quinque panum acciderit. Nam quòd circa stagnum Genezareth contigerit, videtur ex Luca, qui desertum locum in quo factum est miraculum, dicit fuisse locum ciuitatis Bethsaidæ. Hæc enim ciuitas est citra stagnum. Cui cōsonat Brocardus in descriptione terræ sanctæ, vbi montem illum in quo miraculum contigit, describit non longè esse à Capernaum. Quòd tamen vltra stagnum locus iste fuerit, manifestè patet, non solùm ex eo quòd Ioannes dicit, Dominum abiisse trans mare Galilææ, sed etiam multo magis ex eo, quòd peracto miraculo Dominus iussit suis vt transnauigarent rursum ad Bethsaidam, vt habet Marcus, post quam transnauigationem venerunt in terram Genesar, vt habet Matthæus, & in Capernaum, vt habet Ioannes. Locus ergo ex quo transnauigauerunt, erat vltra stagnum. Alterum dubium est, quomodo turbæ pedestres venerunt ad eum locum, ad quem Christus cum suis nauigio tendebat. Dicit quidē Beda, quòd cùm pedestres turbæ peruenisse dicuntur, ostenditur non in aliam maris siue Iordanis ripam Discipulos cum Domino peruenisse, sed proxima eiusdem regionis loca adiisse, ad quæ etiam indigenæ poterant peruenire, & præuenire pedestres. Verùm quomodo tunc dicitur à Ioanne Dominum abiisse transmare Galilææ? cumque ex superiori ratione manifestum satis sit miraculum factum vltra stagnum, non est verisimile illius regionis fuisse turbam illam, sed ex regione alterius ripæ in qua Christus ferè semper diuersabatur: ad quam etiam redeuntem Dominum sunt in Capharnaum secuti, vt docet Ioannes. Ad primum horum omnino videtur dicendum, vltra lacum quidem fuisse locum ad quem Dominus secessit, cum autem dici fuisse ciuitatis Bethsaidæ, siue quia esset illi ciuitati ex opposito, siue quia ad illam pertineret ciuitatem, etsi in diuersa stagni ripa esset. Ad secundum non video quomodo responderi possit: nisi dicamus è Capharnaum Dominum primò secessisse (nam ibi verisimile est ad Dominum congregatos Apostolos) ac in oppositam ripam nauigasse, illumque nauigantem & abeuntem multos vidisse, vt dicit Marcus: alios autem ab his qui viderant audisse, vt habet Matthæus, atque hos circumeundo paululum eam oram in qua est Capharnaum, quod est in principio stagni situm, Iordanem deinde transisse, siue per pontem aliquem, siue per ipsas fluuij aquas transuadando. Interim hìc obseruanda auiditas turbarum in sequēdo Christum, quæ in eo declaratur, quòd fugientem aut secedentem Dominum etiam secuti sunt, idque pedestri itinere, & summa cum celeritate, relictis ciuitatibus, ac omni cura prospiciendi sibi de victu depositā, in deserta loca festinantes. Secessus enim iste Christi hominum desideria non fecit tepescere, sed magis acuit & accendit.

b ET PRÆVENERVNT EOS, *e* ET EXIENS VIDIT TVRBAM MVLTAM IESVS, ET MISERTVS, &c.] Quomodo præuenire potuerunt pedestri itinere Apostolos nauigantes? maximè cùm tempus aliquod intercedere debuerit antequam rumor secessus Dominici ab his qui viderant in omnibus circumiacentibus ciuitatibus sparsus esset. Certè videtur omnino illud, *præuenerunt eos*, de quibusdam ex turba esse intelligendum, non de omnibus aut magna multitudine, ac Dominum cum suis aliquandiu hæsisse in mari quietis gratia. Aut potius dicendum, illud, *præuenerunt eos*, significare turbas citius quàm putassent Apostoli sibi adfuisse, & occupasse eos inopinatos. Iam quod dicunt Matthæus & Marcus, *& exiens vidit turbam multam*, dubium de quo exitu intelligi debeat, an de exitu è naui, sicut quidam intelligunt, eo q̄ dicat Marcus turbas præueniſſe Dominum: an de exitu è secretiori deserti loco, ac è secessu Domini, vt intelligatur Dominus turbis veniſſe obuiam: quod sanè magis conuenit ei quod dicit Lucas, *& excepit eos*. Vbi obseruanda Domini benignitas, & facilitas exposita ad docendum & iuuandum. Non enim iudi-

gnaba

gnabant non relinqui sibi & suis quietem quæ- A
tam, nec se à turbis quærentibus magis subduxit,
aut importunus à se abegit, sed è secessu suo etiam
obuiam illis venit, & solita illis doctrinæ & sani-
tatum beneficia impendit, docens suos omnéf-
que Euangelicos doctores promptos esse debere
sine cessatione ad promouendum Euangelicum
negotium, cùm adest occasio.

a VESPERE AVTEM FACTO *b* ET CVM IAM MVLTA HORA FIERET *c*, ACCESSERVNT, &c.] Matthæus vesperam factam di-
cit, & ante miraculum, & rursum post miraculum
cùm dimissa turba, nauicula in medio mari iacta-
retur fluctibus, cùm inter duo illa tempora ali-
quot horæ ne cessariò intercesserint, sed priore lo- B
co vesperam factam dicit, eo quòd iam diu esset
vltra meridiem, hoc est, quia, vt dicit Lucas, dies
cœperat declinare & vergere ad occasum: &, vt
dicit Marcus, hora multa facta erat, hoc est, mul-
tum diei præterierat. Posteriore verò loco vespe-
ram factam dicit, eo quod iam sol occideret: &, vt
dicit Marcus, serò factum erat, quanquam etiam
in Marco Græci habeant illo loco sicut in Mat-
thæo, ὀψίας γενομένης. Latè enim patet nomen ve-
speræ. Porrò Matthæus, Marcus & Lucas dicunt
Apostolos suggessisse Christo de turbarum dimis-
sione. Ioannes verò videtur significare Dominum
priùs de cibandis turbis fuisse sollicitum, cùm di-
cit eum conspecta hominum multitudine inter-
rogasse Philippum: *Vnde ememus panes, vt manduce-
nt hi?* Sed hanc apparentem historiæ & narra-
tionis diuersitatem bene soluit Augustinus, do-
cens intelligendum priùs quidem Apostolos Do-
mino suggessisse, ac deinde dixisse: *Non habent ne-
cesse ire. Date illis vos manducare.* Post modum Do-
minum è monte in quo sedebat cum suis sustu-
lisse oculos, ac vidisse turbam multam venisse, &
continuò venire ad ipsum, ac tunc humano more
tentasse Philippum. Incertum tamen an secessus
ille Domini in montem de quo mentionem facit
solus Ioannes, intelligi debeat, antequam Domi-
nus populum docuisset, an post doctrinam, sed an-
te suggestionem Discipulorum, an etiam post hanc
suggestionem. Nec in eo indicanda est aliqua con-
trarietas, quòd Ioannes Andream respondisse di- D
cit de quinque panibus & duobus piscibus, reli-
qui verò eam responsionem omnibus tribuant A-
postolis, eo quòd etiamsi solus hoc dixerit An-
dreas, omnium tamen nomine hoc dixerit. Sic nul-
la contrarietas in eo est, quòd Marcus Apostolos
dixisse refert: *Euntes ememus ducentis denarijs panes,
& dabimus illis manducare.* Ioannes verò dicit Phi-
lippum respondisse: Ducentorũ denariorum panes
nõ sufficeturos, vt vnusquisque modicum quid acci-
piat. Verisimile enim est priùs Apostolos hoc di-
xisse quòd Marcus refert, veluti sentientes panes
ducẽtorum denariorum posse eam turbam satiare,
ac deinde Philippum quod illi dixerant magis au- E
xisse, ita vt affereret, ne tot quidem panes posse suf-
ficere. Deinde illis verbis apud Marcum non si-
gnificare voluerunt Apostoli eam pecuniæ sum-
mam posse sufficere, sed tanta saltem opus esse,
quantam satis sciebant Dominum cognoscere a-
pud se non esse. Perinde enim est ac si dixissent:
Præcipit vt nos demus illis manducare, id autem
vt possemus, opus esset emeremus panes non mi-
nus quàm ducentis denariis, cùm apud nos pecu-
niæ sit quàm minimum. Non enim, vt quidam in-
telligit, his verbis significauerunt Apostoli apud A
se tantùm esse pecuniæ, sed potius non esse tan-
tum quantum ea turba requireret, quod satis patet
ex Luca qui dicit: *Nisi fortè nos eamus, & emamus
in omnem hanc turbam escas*, & subiicit: *Erant autem
ferè viri quinque millia*, significans Apostolos illud
de eundo & emendo escas dixisse præ nimio
stupore, quòd Dominus præcepisset illis tur-
bam tantam cibare. Ita & verba illa Marci sunt ac-
cipienda, quasi ex stupore & per ironiam quan-
dam dicta, quæ verba duplicem habent pronun-
ciationem. Nam quidam ea volunt legenda esse
per interrogationem: ac tunc pro, emamus, ver-
tendum fuerat, ememus, vt sit sensus: An vis vt
egressi emamus, &c. Rectius tamen leguntur sine
interrogatione, eo quòd Græcis sint aoristi sub- B
iunctiui modi pro imperatiuis positi, ἀγοράσωμεν
& δῶμεν, emamus & demus quamuis non malè
pro secundo verbo interpres verterit, dabimus.
Porrò quòd intelligatur quàm bene dixerit Philip-
pus, ducentorum denariorum panes non suffectu-
ros, vt vnusquisque modicum quid accipiat, sup-
putatio ineunda est. Ducenti enim denarij, secun-
dùm Budæi supputationem, efficiunt florenos au-
reos 25. aut, quod idem est, Rhenenses 35. Hi si di-
uidantur in eos nummos quos Brabanti nouenarios, Flandri senarios vocant, resultabit numerus
5600. Itaque cùm numerus manducantium viro-
rum fuerit 5000. exceptis mulieribus & paruulis,
vt testatur Matthæus (nam mos Hebræorum erat C
non recensere nisi viros) & verisimile sit non mul-
to minorem fuisse numerum mulierum & paru-
lorum, vt non dicam eum fuisse maiorem, facilè
patet singulis non tantùm panis ex ducentis dena-
riis contingere posse quantum apud nos in com-
moda annona emi posset nouenario Brabantico,
aut senario Flandrico. Quòd autem Dominus, etsi
maximè moueretur erga turbas misericordia, non
tamen priùs ad miraculum venit, quàm à disci-
pulis illi suggereretur turbæ necessitas factum est ob
id, vt ne videretur ad miraculi operationem osten-
tationis gratia prosilire, atque vt miraculum ipsis
Apostolis & aliis esset commendatius & testatius.
Simili ratione Dominus non dicit Apostolis: Ego
pascam eos, hoc enim arrogantiæ videretur fuisse, D
sed, *non habent necesse ire, vos date illis manducare*,
vt illis se non habere testantibus, magnitudo
miraculi notior fieret: & illis impotentiam obten-
dentibus ipse velut necessitate coactus faceret
iam quod suum erat. Illo tamen dictio, *vos date illis
manducare*, Dominus etiam significauit, quòd sit
nonnunquam boni pastoris officium, nimirum, vt
non solùm pascat pane doctrinæ, sed etiã pane cor-
porali cùm opus fuerit: deinde, quantam illi ha-
berent potestatem si crederent, vt quibus datum
esset tantam pascere multitudinem, quemadmo-
dum credere id meritò potuissent, ex miraculis
priùs perpetratis in nomine Christi. Cæterùm, E
quemadmodum Apostolis suam solicitudinem &
misericordiam ostenderunt, cùm Christo sugge-
serunt turbæ necessitatem: ita iam iussi à Domino
pascere turbam, præ se ferunt promptum ad obe-
diendum animum, sed dolent non adesse ipsis fa-
cultatem: dum dicunt: *Non habemus hic nisi quin-
que panes*: &c. Et per hanc item ipsorum respon-
sionem Apostolos magis præparauit ad miraculi
fidem & admirationem, vt qui iam testati erant
ciborum penuriam, & turbam pascendam innu-
merabilem.

mirabilem. Quod autem Ioannes refert Andream dixisse, *Est puer hic vnus qui habet quinque panes*, &c. non est contrarium ei quod alij dicunt, Apostolos respondisse se habere illos panes. Primò enim intelligi potest à puero illo Apostolos emisse hos panes. Deinde, puer ille potest intelligi fuisse vnus ex Apostolis, quomodo Christus post resurrectionem suã Apostolos piscantes vocat pueros, dicens: Pueri nunquid pulmentarium habetis? Vbi obseruanda Apostolorum frugalitas, ac neglectum rerum corporaliũ. Cùm enim essent duodecim, & iam in desertum locum secederent, quinque tamen panes tantùm secum deferunt, eosque hordeaceos, & pro opsonio non carnes, sed pisces, & eos tantum duos. Videri autem posset etiam ideo hordeaceorum panum apertam factam mentionem, quò reuocaretur in memoriam miraculum 4. Reg. 4 Helizæi, qui viginti panibus hordeaceis pauit viros centum. Eorundem Apostolorum prompta obedientia declarata est, cùm iussi afferre quinque panes quos solos habebant, non dicunt, vnde ergo sublenabimus famem nostram, sed confestim obediunt, suo exemplo nos docentes, quòd etsi pauca habuerimus, oporteat ea etiam communicare egẽtibus. Porro quare Dominus præ cæteris Philippum tentarit, hoc est, exploratierit fidem illius, rationem aliquam attingunt Chrysostomus & Theophylactus, sed apertius Cyrillus sic scribens: Non est alienum considerare, quare ad Philippum: Libenter Philippus discebat, quærebatque sæpius, sed non erat adeo acutus vt altiora posset intelligere. Quod inde patet, quia magno tempore Saluatorem secutus, & varia Deitatis eius signa indies aspiciens, & tam rebus quàm verbis ad cognitionem attractus, quasi nihil adhuc didicerit, in vltimo fere dispensationis tempore dicit ad Iesum: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Vt ergo tudiorem ad sublimiora ingenio consequenda, & ad fidem vocans & roborans vocat, &c. Bene autem Dominus Philippum tentans, dicit: *Vnde ememus panes*, hoc est, quibus pecuniis, aut ex quo loco, cùm simus in deserto? His enim verbis Dominus omnem viam emendi panes illis occlusam significans, ad illud eum cogit erumpere vt diceret: Si voluerit multitudinem eam alere, opus esse vt illa ineffabili potentia alimenta iam producat, qua olim viderat Dominum in nuptiis aquas conuertisse in vinum. Quòd autem Ioannes tempus huius miraculi designet, dicens: *Erat autem proximum pascha dies festus Iudæorum*, potissimum ob id factum videtur, vt ex supputatione paschatum & aliorum festorum Iudaicorum intelligeremus tempus prædicationis Christi, quod ab aliis non fuit significatum Euangelistis, quanquam etiam mysterio non vacat, miraculum hoc (quod occasio fuit illius sermonis qui sequitur de manducando corpore Domini, & tradenda carne eius in cibum, id quod factum est circa pascha vltimum) factum fuisse etiam circa pascha præcedens, maximè cùm hoc miraculum specimen quoddam & typus fuerit illius spiritualis panis, qui sequenti erat paschate instituendus.

b ET PRÆCEPIT ILLIS VT ACCVMBERE FACERENT OMNES SECVNDVM CONTVBERNIA SVPER, &c.] Quòd nos habemus, *secundum contubernia*, Græcè est συμπόσια συμπόσια, hoc est, conuiuia cõuiuia. Est autem Hebraismus, quo dictiones geminantur pro numero distributiuo, vt sit sensus: per singula conuiuia; aut per distributa conuiuia. Sic & postea cùm in Marco habemus *in partes*, Græcè est πρασιαὶ πρασιαί, hoc est areolæ areolæ, pro eo quod est, per areolas singulas. Præcepit autem Dominus turbas discumbere, idque in sodalitia numero centum aut quinquaginta, tum vt omnia ordinatè & sine tumultu fierent: tum vt ex huiusmodi distributione numerus manducantium citò percipi posset ab Apostolis, quorum etiam ministerio ob hoc est vsus, vt ipsi etiam manducantes melius aduerterent miraculi magnitudinem & veritatem. Quòd autem Lucas dicit Dominum dixisse: *Facite homines discumbere per conuiuia quinquagenos*, non est contrarium illi quod habet Marcus in quibusdam sodalitiis fuisse centenos. Lucas enim partem tantùm dicit: Marcus verò totum. Et quod Ioannes dicit numerum virorum fuisse quasi quinque milia, & Lucas fere quinque milia: non est contrarium illi quod in Matthæo & Marco legimus, eos qui manducauerunt fuisse quinque milia. Primùm enim mos scripturæ est in numerorum descriptione non anxiè certum ipsum ponere numerum, nec curare si paulo minus aut plus sit: vt cùm annos hominum describit, qui in aliquot mensibus aut defecerunt, aut exuperauerunt. Deinde sciendum, apud Græcos in Matthæo & Marco etiam addi eam dictionem quæ in Ioanne & Luca additur circa numerum manducantium, nempe dictionem ὡσεὶ, hoc est, ferme vel circiter. Eadem enim hæc dictio in omnibus est Euangelistis, qua significare voluerunt numerum quinque milium non fuisse completum. Porrò circa panes & pisces quos ab Apostolis Dominus accepit propter miraculi certitudinem, obseruandum est, Dominũ quatuor fecisse. Primò enim suspexit in cœlum, ipso gestu demonstrans, vnde haberet potestatem huius miraculi. Secundò, vt habet Ioannes, gratias egit Deo patri, pro donis scilicet ipsius humano generi in cibum præstitis, & singulariter pro accepta ab illo potestate faciendi præsens miraculum, docens non tantùm post sumptum cibum, sed etiam antè Deo gratias esse agendas à nobis. Tertiò benedixit, quod quidam intelligunt idem esse cum eo quod dicit Ioannes gratias egisse, vt benedicere sit hic laudare Deum, sed obstat quòd Lucas dicit, *benedixit illis*, nempe panibus. Hæc autem benedictio, erat imprecatio diuinæ gratiæ, quæ hîc non simplex erat, sed efficiens panum benedictorum multiplicationem, quemadmodum benedictio panis in vltima cœna operabatur panis transmutationẽ in corpus Domini. Quartò fregit panes ac distribuit Discipulis, vt distribuerent turbæ. In qua fractione ac distributione, intelligenda est facta mirabiliter panum multiplicatio, ad eum modum quo per multiplicationem ex costa vna Adæ facta est Eua, & quo hydria farinæ non deficiebat, nec lecythus olei minuebatur in domo Sarephthanæ, & quo parũ olei impleuit ad preces Helizæi multa vasa, quales multiplicationes non possumus intelligere, nisi per additionem materiæ, idque vel per creationem, vel per conuersionem. Vnde Augustinus dicit super Ioannem hoc loco, quod hoc modo Christus ex quinque panibus satiauit quinque milia hominum, quomodo ex paucis granis producit multitudinem segetum. Quod fit per cõuersionem alimenti. Sunt autem Augustini verba hæc: Vnde multiplicat de paucis granis segetes, *Genes 2.* *4. Reg. 4.*

inde in manibus ſuis multiplicauit quinque panes. Poteſtas enim erat in manibus Chriſti, panes autem illi quinque quaſi ſemina erant, non quidem terræ mandata, ſed ab eo qui terram fecit multiplicata. Dicitur tamen vel ex quinque panibus turbas pauiſſe, vel ex coſta mulierem formaſſe, quia additio facta eſt ad materiam præexiſtentem panum vel coſtæ. Veriſimile autem eſt hanc multiplicationem panum non ſolùm factam in manibus Chriſti, ſed etiam in manibus Diſcipulorum atque turbarum. Sic enim miraculum erat certius & maius. Cæterùm cùm iam cibo expleta eſſet multitudo, iuſſit Diſcipulis Dominus vt colligerent fragmenta, & collegerunt duodecim cophinos: in quam fragmentorum multitudinem augeri voluit Dominus exilem commeatum quinque panum & duorum piſcium, tum vt & hoc argumento procuraret 2. Cor. 9. certitudinem & admirationem miraculi, tum vt doceret non oportere parcam eſſe in pauperes beneficentiam: & Dei benignitatem largam eſſe in ſibi fidentes, eámque largiter multiplicaturam bona eius qui in pauperes eſt beneficus, ſecundum illud Pauli: Qui adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad manducandum præſtabit, & multiplicabit ſemen veſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ: Porrò quod ad moralem ſpectat doctrinam, rectè intelligitur Dominus hoc miraculo ſignificare voluiſſe eis qui ſibi adhærent etiam in deſerto, hoc eſt, vbi nullum humanum auxilium adfuerit, nullum neceſſariorum bonorum defuturum: ac ob id prædicatoribus anxiam ſolicitudinem parandi commeatum eſſe tollendã. Quod verò ad allegoricum pertinet ſenſum, ſatis fuerit ſimpliciter intelligere ſignificatum eſſe tẽpus iam adueniſſe in quo panis ſpiritualis verbi Dei & corporis dominici Dei gratia multiplicatus, à Chriſto primo authore per manus Apoſtolorum & Apoſtolicorũ virorum eſuriẽti diuerſarum turbarũ & gentium multitudini eſſet diſtribuendus, idque in maxima copia, quam ſignificant fragmentorum reliquiæ. Itaque non ſine myſterio extra Iudæam, & in deſerto loco factum eſt hoc miraculum, idq; in panibus quinque, eisq; hordeaceis, nimirum quia reiectis Iudæis, gentes incultæ & eſurientes pane ſpiritualis magis erant paſcendæ: ac doctrina Moyſis in quinque libris cõſiſtens, & adhuc parũ ſuauis, Chriſto frangente & aperiente ſcripturas, erat ſic multiplicanda, vt omnibus hominibus ſatiandis ſufficeret. Secundum quem intellectum allegoricum, docetur hîc moraliter, quomodo paſcendi ſint Euãgelici ſermonis pabulo homines à prædicatoribus, nempe vt Euangeliſtæ quantumuis ſint multa lectione ac meditatione in ſacris inſtituti, tamen agnoſcant quàm ſit illis exilis commeatus, & eum quem habent, quantus quantus eſt, ſe Domino debere, eiq; illum ſeſe debere offerre, vt illius benedictione & fractione multiplicatum opponant populo, non tanquam ſuum, ſed tãquam Domini cibum. Ita enim fiet Euangelicum conuiuium, & ſalutari pabulo non tantùm omnes ſaturabuntur, ſed etiam ſupererit quod prædicatores ſibi colligant ac reponant in ſecreto cordis ſui.

AMBVLAT IESVS SVPER MARE ET PETRVS.

Matthæi 14. Marci. 6. Ioannis 6. CAPVT LVIII.

[d] *Eſus ergo cùm cognouiſſet quia venturi eſſent vt raperẽt eum, & facerent eum regem,* * [c] *ſtatim* † *compulit* [a] *Ieſus* [c] *Diſcipulos ſuos aſcendere* Δ *in nauiculam,* ‖ *vt præcederent eum transfretum* [b] *ad Bethſaidam,* † [c] *donec* [b] *ipſe* [c] *dimitteret* Δ *turbas. Et* ‖ *cùm dimiſiſſet eos,* [b] *abyit,* [d] *fugit iterum* [&] [a] *aſcendit* [m] *in montem* [d] *ipſe* [e] *ſolus* [c] *orare.* [d] *Vt autẽ ſerò factum eſt deſcenderunt diſcipuli eius ad mare. Et cùm aſcendiſſent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum. Et tenebræ iam factæ erant, & nõ venerat ad eos Ieſus. Mare autẽ vẽto magno flante, exargebat.* † [c] *Et cũ ſerò eſſet,* [b] *erat nauis in medio mari & ipſe* [c] *ſolus* [a] *erat ibi* [b] *in terra.* [a] *Nauicula autẽ, in medio mari iactabatur fluctibus.* [b] *Et vidẽs eos laborantes in remigãdo* ([c] *erat enim ventus contrarius* [b] *eis*) & Δ *circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans ſuper mare.* [b] *Cùm remigaſſent ergo quaſi ſtadia viginti quinque aut triginta, vidẽt Ieſum ambulãtẽ ſupra mare, & proximum naui fieri,* [b] *& volebat præterire eos.* † [c] *At illi vt viderũt eũ ambulantẽ ſupra mare,* [b] *putauerunt phantaſma eſſe,* [d] *& timuerunt,* [&] [a] *turbati ſunt dicentes: Quia phantaſma eſt,* [c] *&* [a] *præ timore* Δ [c] *clamauerunt.* [b] *Omnes enim viderant eum, & conturbati ſunt.* ‖ [c] *Statimq;* [a] *Ieſus* [c] *locutus eſt* [b] *cũ* [c] *eis* † [m] *& dixit eis: Δ* [c] *Habete fiduciã,* [m] *ego ſum nolite timere.* [a] *Reſpondens autẽ Petrus dixit illi: Domine ſi tu es, iube me ad te venire ſuper aquas. Et ipſe ait: Veni. Et deſcẽdẽs Petrus de nauicula, ambulabat ſuper aquam vt veniret ad Ieſum. Videns verò ventũ validũ, timuit: & cũ cœpiſſet mergi, clamauit dicens: Domine ſaluum me fac. Et continuò Ieſus extẽdens manum, apprehendit eũ, & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitaſti?* [d] *Voluerunt ergo accipere eum in nauim.* [b] *Et aſcendit ad illos in nauim.* [c] *Et* ‖ [a] *cùm aſcendiſſent in nauiculam,* [c] *ceſſauit ventus,* [d] *& ſtatim fuit ad terram in quam ibant.* [a] *Qui autem in nauicula erãt, venerunt & adorauerunt eum dicentes: Verè filius Dei es.* [b] *Et plus magis inter ſe ſtupebant. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorũ obcæcatum.* [c] *Et cũ trãſfretaſſent, venerunt in terram* † *Genezareth,* [b] *& applicuerunt. Cumq; egreſſi eſſent de naui, cõtinuò agnouerũt eum.* [c] *Et* [a] *cùm cognouiſſent eũ viri loci illius,* [b] *percurrentes* [a] *miſerunt in* [c] *vniuerſam regionẽ illã,* [a] *& obtulerunt ei omnes male habentes.* [&] [b] *cœperunt in grabatis eos qui ſe male habebãt circũferre vbi audiebant eum eſſe. Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos,* [b] *& Δ deprecabantur eum vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent. Et* ‖ *quotquot tangebant eũ, ſalui fiebant.*

* & † b. rel. gir. Δ b. nauim. ‖ a & c. præcedere. † b. adum Δ b. populum. ‖ a. dimiſſa turba † a. re-ſſere autẽ ſuctũ. Δ a. quarta autẽ vigilia. † a. & c. videntes Δ b. exclamauerunt. ‖ b. & ſtatim. † a. dicens Δ ille autẽ dicit eis. Δ b. c. Confidite. † a. c. Genezar. Δ a. c. rogabant. ‖ a. Quicunque tetigerant ſalui fiebant.

IESVS ERGO CVM COGNOVISSET QVIA VENTVRI ERANT VT RAPERENT EVM: &c.] Dixerat Ioannes, turbas viso signo dixisse: Hic est verè propheta, qui venturus est in mundum. Vbi notandum, eos non simpliciter dixisse Dominum esse prophetam, ad eum modum quo Samaritana illa nondum Christum agnoscens dicebat: Domine, video quia propheta es tu: sed dicere voluerunt, ipsum esse insignem illum propheta quem in Moyse & aliis prophetis sibi proximum audierunt, hoc est, esse ipsum Messiam expectatum. Id significat primùm articulus qui in Græco præmittitur, ὁ προφήτης, ac si dicatur: Hic est ille propheta. Deinde quod sequitur, qui venturus est in mundum, hoc est, de quo à prophetis prædictum est quòd venturus esset in mundum. Hinc enim esse horum verborum sensum, dictum est circa caput 47. Proinde rectius versum fuisset, qui venturus erat in mundum. Obseruandum &-illud, quod circa idem caput dictum est, prophetam in scripturis non dici solùm à prædicendo futura. Christum enim prophetam dicunt, non ob futurorum quæ ab eo audierant prædictionem, sed propterea quòd ex miraculo intellexerant eum esse datum à Deo hominibus doctorem. Quoniam ergo putauerunt ipsum esse expectatum illum à Iudæis prophetam, vt verè erat, & ex scripturis intellexerant illum fore regem Iudæorum, hinc iam commouebantur turbæ vt Dominum etiam vi raptum in regem suum deligerent & agnoscerent. Verùm Dominus quoniam iamdudum à patre rex erat constitutus, ac natus erat rex Iudæorum, ab omnibus non debebat rex fieri aut ordinari, nec adhuc tempus erat vt à populo pro rege coleretur, maximè quòd regnum Messiæ ijsi somniarent regnum esse terrenum & corporale, quale fuit regnum Dauidis. Ideoque vt turbarum temerarium, insipiens & seditiosum factum impediret, & regni sui manifestationem suo tempori reseruaret, Dominus dimissis Discipulis primùm, ac deinde etiam turba, abiit in montem secedens è turba, hoc suo secessu docens populares laudem non esse pastoribus affectandam, sed fugiendam. Non secessit autem Dominus vt inerti vacaret otio, sed vt orationi intentus esset, cui & tempus & locum conuenientem delegit pro suo more, nimirum extra turbam, in monte, & in nocte orans, ac docens prædicatorem à prædicatione & externo ministerio ad orationem debere confugere, eáque se ab externis occupationibus in Deo colligere ac munirè contra inanis laudis affectationem, & Deo commendare profectum prædicati verbi Dei in auditoribus. Obseruandum autem quòd dicuntur Matthæus & Marcus, Dominum coëgisse suos, vt præcederent eum transfretum. Eo enim significatur & Dominum festinasse vt à turba dimitti posset: & Apostolos ab amabili Domino inuitè diuelli potuisse, tum quòd cuperent illi semper adesse, tum quòd sua naui illum secum vellent transuehere, præter quam sciebant nullam aliam esse qua transuehi posset. Quòd autem Ioannes postquam dixit Dominum fugisse, vel, vt habent Græca, secessisse in montem, de Discipulis subiungit, *vt autem serò factum est, descenderunt Discipuli eius ad mare*, ne sit contrarium narrationi reliquorum duorum Euangelistarum, qui dicunt, Christum, antequam dimisisset turbas & in montem ascendisset, statim à peracto mira- A culi coëgisse Discipulos vt præcederent eum transfretum, intelligendum est, Ioannem illud dixisse recapitulando, vt annotauit Augustinus, sicut & quod sequitur, *Et cùm ascendissent nauem, venerunt transmare in Capharnaum*, dictum est præoccupando. Nam postea narrat quæ contigerunt in mari existentibus priusquam venirent in Capharnaum, quanquam illud, ἤρχοντο, pro quo interpres vertit, venerunt, accipi possit esse præteritum imperfectum, vt vertatur per, ibant. Nec repugnat quod de aduentu in Capharnaum dicit Ioannes, ei quod dicit Marcus præceptum fuisse Discipulis vt præcederent ad Bethsaidam. Intelligendum enim, Ioannem non designasse primum locum in quam venerint post transfretationem, sed B eum in quem venerunt ex Bethsaida & aliis aliquot vicinis loci. Vnde Matthæus & Marcus post ea describentes locum in quem venerunt cum Domino Apostoli, nomen ponunt generale, Genezareth, quod est nomen regioni, in qua sunt Bethsaida & Capharnaum, à qua regione mare Tyberiadis suum habet nomen, vt dicatur stagnum Genezareth, quemadmodum prius dictum est. Ideo autem Capharnaum venisse Ioannes commemorat, propter ea quæ narraturus est gesta mox & dicta in Capharnaum, ciuitate in qua ferè Dominus cum suis manebat.

ET TENEBRÆ IAM FACTÆ ERANT, ET NON VENERAT AD EOS IESVS. MARE, &c.] Rursus Dominus, sicuti olim priùs, C suorum fidem probare per immissam tempestatem voluit, suamque illis virtutem demonstrare, & contra imminentes illis postea persecutiones animos illorum confirmare. Sed tunc quidem tempestatem maris passi sunt, habentes secum ipsum in nauigio, sed dormientem: nunc verò soli existentes ac in noctis tenebris constituti, multisque laboribus diu, nimirum vsque ad quartam noctis vigiliam, hoc est, sub diluculum defatigati, vt sic paulatim eos ad maiora duceret, & ad ferendum omnia viriliter instrueret. Obseruandum autem quod dicit Marcus, Dominum cùm iam descendisset rursum è monte, & staret solus in littore, vidisse, D etsi tenebræ essent, Apostolos laborantes in remigando, cum non videtur ab eis. Eo enim docemur, quòd quanquam ad tempus Dominus videatur suos destituere, eosque relinquat in multis periculis, & laboribus nequaquam tamen auertit oculos suos ab eis, sed eorum labores considerat, etiamsi seipsum illis necdum ostentet, vt ob id meritò nemo animum despondere debeat in rebus quantumlibet turbatis & commotis, hac fide animo concepta, quamuis nusquam se Dominus ostendat, tamen ipsum curam suorum gerere, ac ob id non posse illis deesse cùm tempus postulabit. Itaque & hic tandem suos accedit, opem illis laturus, sed priusquam id faceret, rursum alia ratione timorem illorum auget, vt eorum fidem magis probaret, & suam virtutem declararet. Ideo enim ambulando super mare, ac simulando se eos velle præterire, permisit eos existimare se esse phantasma, E hoc est, spectrum & terriculamentū aliquod, quale in nocte apparere solet ex dæmonis illusione, credentes non posse fieri vt graue & solidum hominis corpus liquidum elementum sustineret, ac ob id vulgari timore ac vano correpti exclamauerunt instar trepidorum & timidorum. Vbi autem hæc contigerint ostendit Ioannes dicens, *cùm remigas-*

sent ergo stadia viginti quinque aut triginta, videt Iesū, A &c. quo significat eos emensos fuisse plusquam dimidium lacus, siquidem hunc Iosephus testatur fuisse stadiorum quadraginta in longitudine. Plinius verò sex mille passuum, hoc est, stadiorum 48. Stadium enim octava est pars miliarij. Nam teste Plinio libr. 2. stadium centum viginti quinque nostros continet passus, hoc est, sexcentos & vigintiquinque pedes, quamuis quidā stadia faciant centum vlnarum, hoc est, sexcentorum pedum tantùm. Alij stadia ducentorum pedum, quale dicitur fuisse primum stadiū quod in Olympo cursu fecit Hercules. Cùm ergo Dominus duplici iam ratione suorum fidem tentasset, nempe immissa tempestate, & vana spectri nocturni exi- B stimatione, quorum illud, verum periculum asserebat: istud, vanum timorem incutiebat, volens eos simul & à periculo & timore liberare, statim alloquutus est eos, ac voce illius non ignota significat quis sit, à cuius apparitione sibi metuebant: *Ego* (inquit) *sum, nolite timere.* Communi quidem more dicit, *ego sum*, quomodo solemus trepidos
Exod. 3. compellare qui nos ex voce agnoscere possunt, sed tamen quodammodo proprium illi fuit dicere, *ego sum*, non subiungendo quis sit, vt qui fueritis qui olim dixerat Moysi: Ego sum qui sum, adeo, vt cùm postea quærentibus se capere diceret illud, Ego sum, illi timore correpti, virtute verborum Christi ceciderint retrorsum.

RESPONDENS AVTEM PETRVS DI- C XIT: DOMINE SI TV ES, IVBE ME, &c.] In omnibus locis Petrus inuenitur ardentissimæ fidei & dilectionis. Eodem igitur fidei & dilectionis ardore quo semper, nunc quoque & credit se posse facere per voluntatem magistri, quod non poterat per naturam, & mox cupit adesse magistro, nullas ferens dilationes. Ex verbis autem eius liquet quantus in eo fuerit feruor & fidei, & dilectionis. Non enim dicit: Ora patrem & deprecare, sed, iube credens quòd non solùm ipse super mare posset ambulare, sed etiam aliis solo iussu hoc præstare. Deinde non dicit, iube me ire super aquas, sed, venire ad te, significans se miraculum hoc cupere in se fieri non propter ostentationem, sed propter amorem solùm, non petitu- D rus vtique si per aquarum profunditatem non fuisset prohibitus humano modo Dominum adire, sed, quemadmodum postea cùm non longè nauis esset à terra, prosiliturus in aquam vt Domino cōjungeretur. Quoniam autem Petrus velut dubitans num esset Dominus, dixit, *si tu es*, Dominus vt se esse comprobaret quem videbant, & fidem Petri & aliorum in se erigeret, fidemque item Petri, quam verbis præ se ferebat, commendaret: iubet eum venire super aquas, ac sicut credidit solo iussu, accepit potestatem calcandi aquas. Quo miraculo etiam posteris Dominus prospexit ne ideo crederent Dominum habuisse corpus aëreum, & non tale quale nos, quia super molles aquas ambulauit. Qui enim, inquit, Diuus Hieronymus, corpus Domini ideo putant non esse verum, quia super molles aquas quasi molle & aëreum incesserit, respondeant quomodo ambulapit Petrus, quem vtique verum hominem non negabunt. Si autem quæratur quomodo Petrus excusari possit à temeritate, qui dicens, *iube me venire*, significauit se verbo præcipiendi habiturum fidem, cùm etiam phantasma loqui potuisset: quemadmodum putabant fieri potuisse vt illud nomine Christi dixerit, *ego sum, nolite timere.* Dicendum, quòd Petrus petiuit non simpliciter præcipi sibi venire super aquas, quasi illi verbo esset habiturus fidem, sed petiuit illud sibi præcipi cum efficacia, quam præcipientis efficaciam sensit partim ex securitate nata in animo eius post præceptum, partim ex eo quòd dum tentauit aquam pedibus, sensit eam non cedere. Factum est autem istud miraculum ambulationis super aquas, vel per hoc quòd aqua manens quidem fluxibilis suspensa est diuina virtute à naturali sua cedendi & diuidendi se conditione: vel per hoc quòd corpus Petri graue, manens graue non grauidauit aquam, sicut ignis in fornace suspensus fuit à sua actiuitate. Porrò vt ipsemet Petrus cognosceret quàm fides illa quæ eum fecit ambulare super aquas, infirma adhuc in ipso esset & alia rursum occasio daretur augendæ fidei, atque Domini potentiam & benignitatem in eos qui inuocant nomen eius in tribulatione agnoscendi: Dominus paululum eum relinquit nouæ tentationi, ac immissa venti tempestate sinit incidere in metum & periculum submersionis. Vbi obseruandum quòd dicit Euangelista, *videns autem ventum validum, timuit.* Quamdiu enim Christum solùm habebat præ oculis, atque in illum fide respiciebat, sine omni periculo subseruiebat illi liquidum elementum. Cæterùm cùm dimotis paulisper oculis à Iesu, cœpit circumspicere ventorum vehementiam, aquarum tumultum, suamque imbecillitatem, rursus extimuit, ac ob id cœpit subsidere ac periclitari ne mergeretur. Verùm periculum ex diffidentia natum rursum excitauit igniculum fidei, ita vt clamaret dicens: *Domine, saluum me fac*, nihil scilicet addubitans quin posset saluare. Hìc Dominus primùm Saluatoris officio fungens, extendens manum apprehendit eum: & deinde doctoris officio fungens, ait illi: *Modicæ fidei*, &c. significans quòd non venti immissio, sed illius modica fides periculum operata fuisset.

q VOLVERVNT ERGO EVM ACCIPE- RE IN NAVIM. t ET ASCENDIT AD IL- LOS IN, &c.] Scrupulus quidam est in verbis Ioānis: nam dicens, *voluerunt ergo eum accipere in nauim, & statim nauis fuit ad terram in quam ibant*, significare videtur Christum non esse receptum in nauim, quod apertè contrarium est narrationi Matthæi & Marci. Certè Chrysostomus vel ob hanc præcipuè causam existimat aliud esse miraculum Ioannis ab eo quod narrant reliqui duo. Verùm cùm id non sit probabile, dicendum Ioannem quidem non negare Christum ascendisse in nauim, sed tantum dixisse, *voluerunt eum accipere in nauim*, vt significaret Apostolos cùm adhuc longè essent à terra, voluisse Dominum accipere in nauim, vt solito more cum illis nauigaret vsque dum peruenirent ad terram, non tamen necesse fuisse vt solito more nauigando peruenirent ad terram, eo quòd nouo quodam miraculo subitò nauis fuerit ad terram. Itaque secundum historiam mox cùm Christus Petrum erexisset, & in nauim rursus duxisset, ipseque pariter ingressus fuisset, simul & ventus quieuit, & nauis terræ appulit, duplici scilicet miraculo facto à Christo. Post quæ qui erant in naui accesserunt, & prosternentes se adorauerunt eum, dicentes: *Verè filius Dei es*, per hoc quod dicunt, *filius Dei es*, significantes.

cantes se credere ipsum Messiam, quemadmodum Nathanael hac circumlocutione Messiam significauit, per hoc quòd dicunt, verè, significantes ipsum non tantùm secundum opinionem, sed secundum veritatem esse illum singularem Dei filium in scripturis promissum. Non enim verisimile est eos ideo dixisse, *verè*, vt significarent eum esse filium Dei naturalem, & secernerent eum à filiis Dei per adoptionem, cùm necdum illis esset trinitatis mysterium reuelatum. Quod autem dicit Marcus, *plus magu*, hoc est, vehementer valde, vel vehementer supra modum (Nam Græcè est λίαν περισσῶς, hoc est ad verbum, valde ex abundanti) intra se stupebant, & non intellexerunt de panibus, quia cor eorum fuit obcæcatum, non est contrarium ei quod dixit Matthæus, eos agnouisse ipsum esse filium Dei. Marcus enim non vult significare post peractum miraculum istud, cor eorum sic fuisse obcæcatum, vt non possent digne de eo sentire, sed quòd tãta esset tarditas & cæcitas in eis, vt pro re maximè stupenda ducerent miracula quæ iam Christus in aquis operatus fuerat, cùm longè prodigiosius esset quòd tantulo cibo pauisset tantam multitudinem, hoc est, quod non sic agnouerant & stupebant Christi potestatem in multiplicatione panum, atque nunc in eo quòd ambulauit super vndas, & tempestatem sedauit. Atque ob hanc causam bene in hæc pericula & timores, suos Dominus incidere permisit post multiplicationẽ panum, vt qui illum non satis agnouissent ex maximo illo beneficio: tùm demum melius agnoscere inciperent, vbi malis attriti fuissent. Sic certè & nobis vsuenire solet, vt in multa fœlicitate non obseruemus Dei erga nos beneficentiam: attriti malis, tum demũ agnoscamus. Proinde quod ad moralem pertinet doctrinam, præter ea quæ dicta sunt circa caput Concordię 30. hoc est, præterquã quòd docemur hac historia quare & quomodo Deus per aduersitates & pericula suos tentare, sed nunquam derelinquere soleat, hîc vlterius ex priori parte historiæ discendum quæ sit animorum nostrorũ stupiditas, vt qui Dei erga nos bonitatem sæpe ex ipsius beneficiis non satis agnoscamus. Itaque optimus pater nostræ salutis causa immittere aduersa solet, vt videntes nihil salutis sitũ esse in omni creatura, sed in solo Domino, in fide, dilectione, & gratiarum actione crescamus & proficiamus. Sicque impletur illud Isaiæ: Tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui. Præterea discimus Dominum aliquando suos in periculis relinquere, & se veluti ab illis subtrahere, vt suas vires experiantur. Sic enim modò à nauigãtibus subtraxit Apostolis, qui si secum in naui Dominum habuissent, mox ad Dominum confugissent in tempestate exorta, quẽadmodum priùs fecerant. Quòd autem Dominus suos magis terruit priusquam liberaret & consolaretur, monemur cùm aduersitas summa fuerit, tum proximam adesse salutem. In secunda verò historiæ parte, quæ peculiariter est de Petro docemur primùm fidei omnia esse possibilia, vt per quam aqua Petrum portauit priusquam hæsitaret. Docemur secundò, non satis esse credere aut confidere, sed opus esse constanti & perpetua fiducia nec despiciendum quantum sit periculum in quo agimus, aut quid vires nostræ possint, sed quid is possit cui fidimus. Postremum docemur, quæ sit naturæ nostræ in diffidẽdo stupida facilitas. Petrus enim qui fide quod maius erat superauit, nẽpe vndas maris, à minori turbatur & superatur, nimirum à venti impulsu. Sic multoties vluenit vt qui in magnis periculis sese rectè gesserunt, in minoribus superentur & perturbentur. Idẽ in priori historiæ parte videre licet. Apostoli enim tempestate maris afflicti non dicuntur timuisse, aut præ timore exclamasse, sed viriliter laborasse in remigando contra ventum eis contrarium, cùm eidem propter vanam spectri opinionem præ nimio timore fœmineo more exclamauerint. Ad hæc in priori historiæ parte docemur, in periculis non ociosè pendere à diuino auxilio, sed omnia facere quę sunt in nostra potestate, & cum Apostolis contra pericula certare & laborare. Cùm verò humanum planè defuerit auxilium, docemur ex secũda parte historiæ fidenter cum Petro Christi implorare opẽ. Itaque cùm demergi cœpimus tempestate vel afflictionum, vel perturbationum animi, Iesum inuocemus, & continuò porriget etiam nobis manũ auxiliarem, & extrahet nos. Porrò allegoricũ prioris historiæ sensum pulchrè tractat D. Augustinus lib. de verbis Domini sermone 14. ferè in hũc modum: Quod Christo in montem ascendente ad orãdum, Apostoli ex illius præcepto transfretantes tẽpestatem grauem passi sunt, significat quòd post Christi in cœlum ascensionem, Apostolorum qui à Christo mandatum acceperant deferendi Euãgelium per mare ipsius seculi, nauicula, hoc est, Ecclesia multis esset persecutionum fluctibus, & quasi contrariis ventis impetenda. Labor autem Discipulorum in remigando, labores sanctæ Ecclesiæ designat, quæ inter vndas seculi aduersantes, & immundorum flatus spirituum, ad quietem patriæ cœlestis peruenire conatur. Quoniam autẽ Christus orat in excelso, ac videt suos contra contrarios Euangelio ventos laborare, turbari quidem potest Apostolorum nauicula, sed mergi non potest. Turbabitur autem, vsquedum ad eam rursum veniat Dominus, qui solus fluctus maris calcare potest, quod fit circa quartam noctis vigiliã, hoc est, in fine seculi, nocte huius mundi penè finita. Sed priusquam clarè à suis conspici & agnosci poterit, nouis terroribus in suo aduentu multos perceller, vsquedum omni caligine huius seculi discussa, ac omni metu sublato cum tempestatis sedatione, ab his qui sunt in naui cula adorabitur tanquam verè filius Dei. Nam in nocte huius seculi, cùm ingruit aduersitatum procella, frequenter multis vsuenit ita perturbari, vt res Christiana eis quasi phantasma quoddam esse videatur. Quod verò ad secundam historiæ partem attinet, quæ de Petro est, Diuus Hilarius intelligit typum fuisse promptitudinis Petri ad commoriendum Christo, & mox secutæ negationis ex metu. Quòd enim solus ex omnibus precari audet iuberi sibi vt ad Dominum super aquas veniat, designabat affectum voluntatis ipsius tempore passionis, quando præ aliis primus se obtulit ad commoriendum Domino, quem & solus penè iam captum secutus est, sed mox metu correptus mergi cœpit: & submersus fuisset, nisi gemitu & lachrymis Christi opem inuocasset, & inuocatam eam impetrasset. Sic & Theophylactus in Matthæum.

Isaiæ 29.

(ET CVM TRANSFRETASSENT, VENERVNT IN TERRAM GENEZARETH, &c.] Videntur quæ hîc narrant Matthæus & Marcus non omnia eodem die contigisse quo Dominus cum suis applicuit, sed Euangelistas paucis

complexos fuiſſe quæ variis diebus contigerunt, ſignificantes quomodo iam in fide profecerit multitudo, quæ non iam ipſum in domos ſuas trahunt, nec precantur, vt priùs, manus impoſitionem, neq; verbi iuſſum exigũt, ſed tantùm fimbriæ contactũ, idque fortè permoti exemplo eius quæ ſanguinis profluuio laborauerat. Nos autem (inquit Chryſoſtomus) non ſolùm fimbriam aut veſtimentum Chriſti habemus, ſed etiá corpus eius comedimus. Si ergo qui fimbriam veſtimenti eius tetigerunt, tantam acceperunt virtutem, multo magis qui totum ipſum ſument.

DISSERIT DE MANDVCANDO PANE COELESTI.

Ioannis 6. CAPVT LIX.

ALTERA *die turba quæ ſtabat trans mare vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi vna, & quia non introiſſet cum Diſcipulis ſuis Ieſus in nauim, ſed ſoli Diſcipuli eius abiiſſent, aliæ verò ſuperuenerunt naues à Tyberiade iuxta locum vbi manducauerunt panem gratias agentes Deo. Cùm ergo vidiſſet turba quia Ieſus non eſſet ibi neque Diſcipuli eius, aſcenderunt in nauiculas, & venerunt Capharnaum quærentes Ieſum: Et cùm inueniſſent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc veniſti? Reſpondit eis Ieſus, & dixit: Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia vidiſtis ſigna: ſed quia manducaſtis ex panibus, & ſaturati eſtis. Operamini non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam, quem filius hominis dabit vobis. Hunc enim pater ſignauit Deus. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus vt operemur opera Dei: Reſpondit Ieſus & dixit eis: Hoc eſt opus Dei, vt credatis in eum quem miſit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis ſignum, vt videamus & credamus tibi: quid operaris: Patres noſtri manducauerũt manna in deſerto, ſicut ſcriptum eſt: Panem de cœlo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Ieſus: Amen amen dico vobis, non Moyſes dedit vobis panem de cœlo, ſed pater meus dat vobis panem de cœlo verũ. Panis enim verus eſt qui de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eũ: Domine da nobis ſemper panem hunc. Dixit autem eis Ieſus: Ego ſum panis vitæ qui venit ad me non eſuriet: & qui credit in me, non ſitiet in æternum. Sed dixi vobis quia & vidiſtis me, & non creditis. Omne, quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me non ejciam foras: quia deſcendi de cœlo non vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me. Hæc eſt autem voluntas eius qui miſit me patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, ſed reſuſcitem illud in nouiſſimo die. Hæc eſt enim voluntas patris mei qui miſit me, vt omnis qui videt filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quia dixiſſet: Ego ſum panis qui de cœlo deſcendi, & dicebant: Nónne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem & matrẽ? Quomodo ergo dicit hic, quia de cœlo deſcendi? Reſpondit ergo Ieſus, & dixit eis: Nolite murmurare in inuicem. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater, qui miſit me, traxerit eum, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Eſt ſcriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audiuit à patre & didicit, venit ad me. Non quia patrem vidit quiſquam, niſi is qui eſt à Deo, hic vidit patrem: Amen amen dico vobis qui credit in me habet vitam æternam. Ego ſum panis vitæ. Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt. Hic eſt panis de cœlo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo manducauerit, nõ moriatur. Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Et panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita. Litigabant ergo Iudæi ad inuicem dicẽtes: Quomodo poteſt hic nobis ſuam carnem dare ad manducandum? Dixit ergo eis Ieſus: Amen amen dico vobis, niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam, & ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in illo. Sicut miſit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipſe viuet propter me: Hic eſt panis qui de cœlo deſcendit. Non ſicut manducauerunt patres veſtri manna & mortui ſunt. Qui manducat hunc panem viuet in æternum. Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex Diſcipulis eius, dixerunt: Durus eſt hic ſermo, & quis poteſt eum audire? Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum quia murmurarent de hoc Diſcipuli eius, dixit eis: Hoc vos ſcandalizat? Si ergo videritis filiũ hominis aſcẽdentem vbi erat prius? Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam. Verba quæ ego locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt. Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Ieſus, qui eſſent credentes, & quis traditurus eſſet eum: Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à patre meo. Ex hoc multi Diſcipulorum eius abierunt retrò, & iam nõ cum illo ambulabant. Dixit ergo Ieſus ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? Reſpondit ergo ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes, & nos credimus & cognouimus quia tu es Chriſtus filius Dei. Reſpondit ei Ieſus: Nónne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus diabolus eſt? Dicebat autem de Iudæ Simonis Iſcariote. Hic enim erat traditurus eum, cùm eſſet vnus ex duodecim.*

ALTERA

ALTERA DIE, TVRBA QVÆ STABAT TRANS MARE, VIDIT QVIA NAVICVLA, &c.] Solus Ioannes historiam præcedentem continuat deducens eam ad sermonem illum sublimem de pane spirituali, cuius occasione coactus fuit præcedentia narrare. Quæ autem in huius capitis exordio narrat Ioannes de turba, ob id narrat, vt significet etiam turbā suspicari cœpisse Christum pertransisse pedibus suis mare, quem sciebant naui non transisse, atque ob id occasione transnauigandi inuenta, accessisse ad quærendū ipsum. Nec aliud in litera est obseruandū, nisi quòd, altera die, positum est pro, postero die. Est enim Græcè ἐπαύριον. Deinde quòd pro, gratias agentes Deo, Græcè est εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, hoc est, gratias agēte Domino, vt gratiarum actio nō referatur ad turbam, de cuius gratiarum actione nihil prius dictum est, sed ad ipsum Christum, quem suprà dixit Ioannes egisse gratias. Certè vetera exemplaria & Augustinus legunt non, Deo, sed Domino, & facilè à scriptore inablatiuo, agente, addi potuit litera, s, eo quòd inconueniens putauit Deo tribuere gratiarum actionem. Addita est autem ab Euangelista illa pars, gratias agente Domino, vt significaret de qua panum manducatione loquatur. Præterea sciēdum, in principio huius capitis māçum esse sermonem. Nam cùm illum nondum quiescere fecerit Euangelista, rursus aliunde incœpit dicēs: Cùm ergo vidissent turba, &c. Est autem forma hæc abbreuiationis. Quod sequitur, *Alia verò superuenerunt naues à Tyberiade*, interlocutio est, quæ fecit vt sententia præcedente non absoluta, aliunde cogeretur sermonem incipere Euangelista.

ET CVM INVENISSENT EVM TRANS MARE, DIXERVNT EI: RABBI QVANDO HVC VENISTI?] Rusticè, stultè & puerili interrogabant, tum quòd vanum quid ab eo petebant, cuius diuinas virtutes viderāt, à quo proinde seria tantùm petere & grauia debuissent, tum quòd potius interrogare debuissent, quomodo huc venisti, quanquam quærendo, quando huc venisti, simul etiam intelligere quærebant, quomodo illò venisset. Nam ex tempore quo aduenisset intellecturos se fortè putabant num pedes eò venisset an non. Amorem tamen aut assentationem quandam hæc verba præ se ferunt, per hoc quòd Rabbi eum vocant. Itaque quoniam vanam quærebant quæstionē, ex cuius responsione nulla consecutura erat vtilitas, nec conueniebat ipsummet Dominum exponere modum quo eò aduenisset, non respondet Dominus quæstioni, sed facto eorum qui quærebant eum: & respondet parum blandè, imò cum reprehensione, ne videretur capi eorum blanditiis, & vti eximeret animis eorum hesternam cogitationē, qua cogitauerunt eum rapere & facere regem, docens Ecclesiæ præsides non decipi suauitate verborum & assentatiunculis, nec semper eos ad auditores vti debere blandiloquentia, sed aliquando sermone obiurgatorio & reprehensiuo opus esse, ad tangendum & excitandum eos qui desides sunt & tardi. *Amen amen dico vobis, quæritis me, non quia*, &c. In quibus verbis est nonnulla obscuritas. Primùm enim in eis videtur esse repugnantia. Si enim quærebant Iesum quia manducauerant ex panibus, ergo etiam quia videbant signa. Deinde in principio sexti capitis dicit Ioānes de his turbis, quòd sequebantur eum quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. Proinde commodè verba Domini sunt intelligenda, in hunc modum: quæritis me, non quòd signa videritis, & hinc persuasi fitis diuinam in me esse virtutem, & à Deo vobis missum doctorem, à cuius proinde doctrina & verbis vobis pendendum credatis. Hoc est enim quærere Christum propter signa, quærere illū propter diuinam eius virtutem & auctoritatem quam miracula ædita significabant. Significauit ergo Dominus turbas non requirere illum propter illū, sed propter seipsas, non propter spiritum, sed propter carnem. Sperabant enim illum semper in posterū sequentibus se prospecturum de alimento, vt iam fecerat. Sciendum tamen quòd in hac hominū turba, vt semper fieri solet, verisimile omnino sit fuisse bonos cum malis, fuisse quos desiderium Iesu, vt prophecæ & præconis diuinæ volūtatis, post ipsum traheret. Fuerunt item, qui, vt supra dixit Euangelista, ob signa ipsum sequebantur, magis attracti tum miraculorū curiositate, tum carnis vtilitate, quàm studio religionis. Fuerunt denique quos solus venter impellebat ad sequendum Christum, qui semel satiati ab eo fine commeatu, idem & postea fore sperabant, atque ad hos peculiariter sermonē hunc vertit Dominus, quorum verisimile est plurimos in hac turba fuisse, quibus tanquam bonus medicus duplex remedium adhibet, dum & mentem ac cogitationem eorum detegit, significans se occulta cordis eorum cognoscere, ac proinde vanam esse illorum assentationem, & oportuna reprehensione à ventris cura eos auocare studet. Docemur autem & nos hac sententia, non quærere Christum propter temporale commodum, quemadmodum plerique faciunt. Quàm multi enim, inquit Augustinus, non quærunt Iesum, nisi vt illis benefaciat secundùm tempus.

OPERAMINI NON CIBVM QVI PERIT, SED QVI PERMANET IN VITAM ÆTERNAM.] Reprehensioni subiungit doctrinā, eamque oportunam. Nam occasione accepta à cibo corporis quem illi quærebant, anagogen facit ad cibum spiritualem, docēs illum potius esse quærendum: quemadmodum Samaritanam occasione aquæ quam quærebat, instruxit de potu spirituali, docens pastores à corporalibus ad spiritualia auditores debere traducere, atque occasionem differēdi de spiritualibus venandam à corporalibus rebus circa quas versantur. Quod autem dicit, *operamini cibum*, hunc habet sensum: operam vestram & laborem huc impendite non vt assequamini cibum pereuntem, sed cibum semper permanentem. Dicit autem, *operamini*, vt ad similitudinem cibi corporalis qui operādo acquiritur, loqueretur de cibo animæ, ac significaret labore, opera, & cura nostra parari cibum animæ, sicut paratur cibus corporibus. Cibum qui perit, illum vocat de quo Matt. 15. qui in ventrem vadit, & in secessum emittitur, qui proinde non potest in æternum satiare. Cibus qui permanet in vitam æternam, cibus est incorruptibilis, perducēs ad vitam æternam. Vbi aduertendū, quòd non quemuis cibum animæ quærendum præcipit. Est enim quidam animæ cibus, qui non permanet in vitam æteram, vt laus hominum, ac scientia humana, aut veritas non perducens ad vitam æternam. Porrò quoniam Christus præcepit operari, & non vult operari cibum qui perit, hoc est corporalem, quidam hinc intellexerunt non esse laborandum pro cibo corporali, hoc Domini verbo abutentes ad prætextum suæ pigritiæ, cùm Paulus Ebbes

4. *Thes.* 3 contrarium facto & verbo docuerit, laborans pro victu manibus suis, & dicens: Qui furabatur, iam nō furetur, magis autem operetur manibus suis, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti. Et, Si quis non vult operari, nec manducet. Proinde commodè dictum Saluatoris accipiendum est, vel hoc modo: Operamini non tam cibum qui petit, quàm eū qui permanet. Aut, quod in idem redit, operamini, hoc est, toto pectore & animo curate non cibū pereuntem, sed cibum permanentē. Voluit enim Dominus his verbis non interdicere curam corporalis cibi, sed docere præponendum illi esse curam cibi spiritualis, & illum obiter curandum: hunc autē toto animo quærēdum, atque vt fidem omnium operationum, quomodo hi contra quos hæc dicit, quę- rebant cibum pereuntem. Vt autem scirent à quo cibum hunc quærere deberent, subiicit, *Quem filius hominū dabit vobis*, de se modestè loquens in tertia persona: & filium hominis nominans, ac significans se non venisse ad pascendum corpora, sicut illi quærebant ab eo pasci, sed ad pascendum mentes. Et quoniam mirari poterant audiētes, quomodo ipse qui filius hominis, hoc est, homo erat, posset dare cibum permanentem in vitam æternam, subiicit: *Hunc enim pater signauit Deus*. In qua sententia verbum, *signauit*, tripliciter potissimum exponitur. Augustinus enim intelligit, *signauit*, hoc est, signo aliquo ab aliis separauit, videlicet vnges eū oleo spi- *Psal.* 44. ritus præ participibus suis. Cuicunque enim rei signum additur, ob id additur, ne cum aliis confusa dignosci non possit. Itaque sic sententiam hanc cū superiori coniungit Augustinus: Nolite me cōtemnere, quia filius hominis sum: sic enim sum filius hominis, vt Deus pater me signauerit, hoc est, propriū aliquid dederit quo ab aliis separarer, & agnoscerer hominum reliquorum esse saluator. Verum dictio Græca non simpliciter significat signare, aut signo aliquo notare. Est enim hic rursum ea dictio quæ suprà cap. 3. Ioannis, ἐσφράγισεν, hoc est, sigillauit, quod Cyrillus hoc loco sic intelligit, vt significetur patrem filio dedisse omnimodam secum identitatem, quomodo signaculum simile est sigillo imprimenti, ac filium veluti signaculum esse patris, quo- *Hebr.* 1. modo dicitur à Paulo esse splendor & figura substantiæ eius. Chrysostomus verò simplicius interpretatur, sigillauit, hoc est, veluti sigillo suo apposito, voce sua cœlesti & miraculis confirmauit & declarauit, authoritatem eius ostendens quis sit, & quòd possit dare cibum hunc permanentem. Quæ interpretatio & accommodatior est ad mentem Euangelistæ, & magis conuenit illi loco prædicto, vbi hoc verbum priùs similiter positum fuit à Ioanne.

DIXERVNT ERGO AD EVM, QVID FACIEMVS, VT OPEREMVR OPERA DEI? RESPONDIT IESVS, &c.] Pro *faciemus*, Græcè est, ποιῶμεν, quod interpres accepisse videtur, vt sit futurum secundum. Sed quoniam huiusmodi circumflexa verba carent futuro secūdo, quidam & alij accipiunt vt sit præsentis temporis, facimus, quod tamen exponi debet per, facere poterimus. Nihil quidem de operibus Dei, hoc est, Deo gratis, operandis Dominus dixerat, sed tantùm de operando cibo permanente, & tamen hi inferunt, *quid faciemus vt operemur opera Dei?* siue quia intellexerunt Dominum illis verbis exigere opera Dei, quasi illa sint cibus permanens in vitam æternam, siue potius quia intellexerūt ex eo quòd dixit operandum cibum permanentem, hoc est, opere & labore curandum illum cibum, non posse cibum illū operari & curari operibus humanis, sed operibus diuinis. Nam huic intelligentiæ consonat responsio Domini, qua significatur nō quòd opus Dei sit cibus permanens, sed quòd opere curatur & acquiritur cibus permanens, qui est Christus. Obseruandum autem quòd Iudaico more de operibus quærunt, vt quæ sola ferè lex Moysis exigit, quæ ob id à Paulo dicta est lex factorum & operum. Et quanquā accipi possit hæc quæstio simplici animo proposita, ac studio discendæ veritatis facta, Cyrillus tamen intelligit eam non ex bono animo, nec ex discendi cupiditate, sed ex arrogantia potius prodiisse, ac quasi omnia scirent, & nihil sibi discēdum restaret, ita rogasse, quasi dicant: Satis nobis præcepta Moysis sunt, non minus scimus, quàm oporteat illos scire, qui Dei opus facere volunt: quid igitur nouum & inauditum nos docere poteris, quod in scripturis dictum non sit? Hic sanè intellectus etsi non sit necessarius, bene cōuenit responsioni Christi, qua docet de opere quodam Dei, de quo non ita docuit Moyses. Quoniam ergo Dominus suprà dixerat operādum esse cibum, & illi de operibus Dei quæstionem intulerunt, bene Dominus imitatus eorum quæstionem respondet: *Hoc est opus Dei*, &c. Illi quidem de operibus Dei quæsierunt, Dominus verò singulariter de vno opere Dei respondet, per quod lex Euangelica, quæ lex fidei dicitur Paulo, *Rom.* 4. secernitur à lege Mosaica, quę factorum & operum dicitur. Perinde ergo est ac si dixisset: Non illa sunt opera quæ Deus à vobis nūc potissimū exigit, quæ Moyses vobis præcepit de circuncisione, victimis & cęremoniis, sed hoc est singulariter Deo gratum opus, hoc peculiariter nunc à vobis ęxigit, vt credatis in eum quem misit ille. Credere ęnim opus Dei in proposito dicitur, non ob id quòd fides Dei sit donum (nam hoc non seruit proposito) sed quia illud Deus exigit, & illi gratum est. Singulariter autem opus fidei exigit, cùm alia multa etiā sint Euāgelicæ legis opera. Primùm, quia, vt dictum est, opus fidei secernit legem Euangelicam à lege Mosaica, cuius hi erant obseruatores & admiratores, cum quibus Dominus loquebatur. Deinde, quia fides est primum opus Euangelicum, quo operamur & curamus nobis cibum permanentem in vitā æternam. Nam de huiusmodi opere erat hic quæstio, non de quouis opere Dei. Et postremùm, quia fides vt est fundamentum omnium operum Euangelicorum, ita omnia huiusmodi opera in se quodammodo includit. Loquitur enim Dominus proculdubio de fide quæ per dilectionem operatur. Dicit autem non, vt credatis in me, sed potius, vt credatis in eum quem misit ille, non solùm modestiæ causa, sed etiam vt rationem fidei in se indicet. Ideo enim in Christum credendum, quia illum pater misit.

DIXERVNT ERGO EI: QVOD ERGO TV FACIS SIGNVM VT VIDEAMVS, &c. Rursum Iudaico more signum petunt: & cùm iam mirabile signum multiplicatione panum vidissent, tamen illud extenuantes, & cōparantes cum miraculo quo Moyses pauit Israēlitas in deserto, non putant illud esse sufficiens ad hoc vt credant ipsi sicut crediderunt Moysi. Est ergo sensus iste: Vis vt nos qui Moysi credimus, etiā tibi sicut illi credamus, ac vt magistrum à Deo datum recipiamus? Quod ergo tu facis signū authoritatis

ritatis tibi à Deo traditæ declaratiuum: quid ita præclarum operaris, vt videntes tibi adesse Deum omnibus verbis tuis fidem habeamus? Pauisti quidem semel quinque milia è quinque panibus & duobus piscibus: verùm à Moyse circiter sexies centena patrum nostrorum milia alita sunt totis quadraginta annis, idque non communi pane, sed qui, vt testatur scriptura, fuit cœlestis panis ac de cœlo deplutus. Tale nihil adhuc tu designasti. Meritò itaque Moyses apud nos honoratur & recipitur, nec adhuc videmus quare tibi sicut illi credendum sit, maximè cùm illius præcepta mutare studeas, & nouam nobis doctrinam inferre, téque illo maiorem haberi velis. Ex his apparet quàm verè dixerit Saluator, hos ventris gratia se quæsisse. Significat enim se cupere vt otiosè cum Domino vagari possint, & ab ipso sine labore pasci, sicut olim populus in deserto quadraginta annis fuit alitus. Rursum apparet eos qui hæc quærebant, alios fuisse ab illis qui suprà viso miraculo dixerũt, Hic est verè propheta, &c. Aut certè pro vulgi instabilitate, cùm iam saturitas illa præteriisset, & à Domino iam reprehenderentur, vitio eorum detecto, à priori sententia & opinione exciderunt. Porrò, manna, vox est Chaldæa.

Exod. 16. Nam Hebraicè dicitur Man, quo nomine appellatus est cibus ille, quo Hebræi aliti sunt in deserto quadraginta annis, eo quòd cùm primùm cibus ille à populo visus esset, dixerant Man hu. Quod dupliciter intelligi potest. Primò, vt Manhu sit idem quod, quid hoc, scilicet est: pro Mahhu, interiecta litera Num emphoniæ gratia. Quem sensum in sua versione secutus est D. Hieronymus, qui explanationis gratia de suo adiecit: quod significat, quid est hoc? Altero modo, vt sit idem quod, donum hoc, vel donum est. Nam מָנָא Man à verbo מָנָה Manach deriuari potest, quod donare significat, vt intelligatur populus rei nouæ & non cognitæ generale nomen indidisse, vocans eam donum, Dei, scilicet. Veruntamen cùm ratio impositi nominis iuxta literam accepta sit ab ignorantia, ideoque prior expositio proximior vero videtur. Cùm autem hi dicunt, *sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis manducare*, alludunt ad illud

Psal. 77. Psalmistæ: Pluit illis manna ad manducandum, & panem cœli dedit eis.

DIXIT ERGO EIS IESVS, AMEN AMEN DICO VOBIS: NON MOYSES DEDIT, &c.] Crassa esset hæc & ingrata populi responsio non defatigauit Iesu mansuetudinem, ab alliciendis eis ad cognitionem rerum spiritualium. Nec indignatus Dominus Moysen sibi præponi obiecit quæ dicere iustè potuisset, nimirum quòd Moyse maiora miracula fecisset, quodque scriptura nusquam Moysi miraculum illud Mannæ tribuit, sicut illi se tribuere significabant, nec componit miraculum à se factum, cum manna Mosaico, sed his omnibus omissis, salutis eorum magis auidus, quàm propriæ gloriæ, occasione accepta ex verbis quærentium, aggreditur explicatius tractare de cibo illo qui permanet in vitam æternam. Itaque quoniam tanti faciebant vetus illud manna, vel ob id quòd in scripturis vocetur panis cœli, contrà Dominus illud extenuat & deprimit in comparatione panis quem pater iam mundo offerret, cumque solita asseueratione, vt de re graui ac probè animaduertenda locuturus respondit: *Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo*, hoc est, panem verè cœlestem, quique propria locutione è cœlo datus & descendisse dici possit. Non enim Dominus negare hic voluit quin Moyses dederit illum panem, quem Psalmographus vocat panem cœli, quamuis id negare potuisset: sed quòd ille panis non verè fuerit è cælo: impropria autem locutione, è cœlo datus dicatur, quia, scilicet ex aëre pluebat, quomodo volucres aëris, aues cœli dicuntur. Hoc enim voluisse patet ex aduersatiua, *sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum*. Inde enim pater priùs Dominum negare voluisse, Moysen dedisse panem de cœlo verum. Idem significat articulus apud Græcos appositus τὸν ἄρτον, hoc est, illum panem è cœlo, insignem, scilicet, & verum, quique verè è cælo dici possit. Porrò cùm dicitur, *Panem de cœlo verum*, adiectiuum, *verum*, posset referri quidem ad totum illud, *panem de cœlo*, vt significetur hunc panem verè ac propriè esse è cælo, cùm manna tantùm putatiuè & impropriè esset è cælo: sed melius refertur tantùm ad panem, vt sit sensus: panem de cælo, panem inquam verum, vt significetur solum panem de cælo, esse verum panem. Hunc enim sensum significat apud Græcos articulus appositus τὸν ἀληθινὸν. Verùm autem hîc dicitur, non vt opponitur falso, nam & manna hoc modo fuit verus panis, sed vel vt opponitur figurato & vmbratili, quomodo accepisse videtur Augustinus, dum scribit in hunc locum sic: Sed quem panem? Fortè manna: Non, sed quem significabat manna, ipsum, scilicet Dominum Iesum. Vel potius vt opponatur imperfecto, & ei quod solùm per participationem est aliquale: quomodo Ioannis vltimo Christus dicitur verus filius Dei: & mox postea Dominus dicit carnem suam verè esse cibum, & sanguinem suum verè esse potum: quomodo item se postea vocat vitam veram. Panem enim verum separare vult à pane quouis corporali, qui imperfectè tantùm panis est, & conditionem panis, nempe viuificare, imperfectè habet.

PANIS ENIM VERVS EST QVI DE COELO DESCENDIT, ET DAT VITAM MVNDO.] Græci non habent, *panis verus*, sed *panis enim Dei est*, quomodo & vetustissima habent exemplaria Latina, & inter recentiores Dionysius. In Augustino semel est, *panis verus*, & mox, *panis Dei est*. Si legatur, *panis Dei*, iam hac sententia declaratur, quòd dixit solum patrem dare panem de cælo, & verum panem, quia scilicet panis qui de cælo descendit, & dat vitam mundo, non potest alterius dici panis quàm Dei qui est in cælo, non potest dici panis humanus aut terrenus, sed tantùm diuinus. Si legatur, *panis verus est*: explicantur conditiones panis veri, quibus distinguitur à manna & quouis cibo corporali. Explicantur autè conditiones duæ. Altera, cùm dicitur, *qui de cœlo descendit*. Nam manna nec est è cælo propriè sed aëre, nec descendit propriè sed datum tantum dicitur à cælo, cum descendere proprie sit eorum quæ per se mouentur. Altera, cum dicitur, *& dat vitam mundo*, per quæ verba etiam dupliciter separatur panis Dei & panis verus à manna, & multo magis à quouis alio corporis cibo. Et primò quidem per illud quod dicit, *dat vitam*, absolute, scilicet & cælestem, sicuti è cælo descendit. Manna enim & quiuis alius corporis cibus, non dat absolutè vitam, sed tantùm in habentibus vitam conseruat.

seruat eam ad tempus: nec perditam potest restituere, aut à morte æterna præseruare, & si quomodo dici possit date vitam, non dat vitam quę absolutè sit vita. Panis autem cœlestis, de quo Dominus loquitur absolutè, dat vitam: tum quia non habentibus vitam, dat vitam, tum quia à morte præseruat in æternum, ac vitam largitur quæ verè vita sola est, æternam, scilicet & cœlestẽ. Ad hãc enim secundam rationem Dominum respexisse patet ex eo, quòd declaraturus postea quomodo panis iste verus det vitam, & non manna. Patres, inquit, vestri manducauerunt manna, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, &c. Secundò, separatur panis verus à manna, per hoc quòd addit, *mundo*. Nam manna non mundo, sed vni populo Israel datum est in cibum: panis autem verus, vniuerso mundo, hoc est, omnibus electis per vniuersum orbem dispersis. Non enim hîc mundus accipitur, quemadmodum ibi: Non rogo pro mundo. &: Nolite mirari si odit vos mundus, pro impiis, scilicet, & mundanis hominibus, sed vel pro vniuersa hominum multitudine, vel pro electis in vniuerso mundo existentibus quemadmodum ibi: Sic Deus dilexit mundum, &c. Inter duas autem istas panis veri conditiones, prior causa est secundæ. Ideo enim panis aliquis dat vitam mundo, quia è cœlo descendit.

DIXERVNT ERGO AD EVM: DOMINE, SEMPER DA NOBIS PANEM HVNC.] Quomodo Samaritana, cui dictum est: Qui biberit ex hac aqua, non sitiet vnquam, secundùm *Ioan. 4.* corpus illud accipiens, & carere indigentia volens, dixit: Domine da mihi de hac aqua, sic & isti sensibilem adhuc panem somniantes, dicunt: Domine, semper da nobis panem hunc qui reficiat, & non deficiat. Carnaliter enim eos intelligere patet, tum ex eo quòd non semel, sed semper eum sibi dari postulant: tum ex eo quòd postea dicit Dominus eos non credere. Vnde rursum constat verè Dominum priùs eis exprobrasse curam ventris. Petunt autem hunc panem sibi dari à Domino, cùm tamen priùs Dominus dixisset: pater meus dat vobis, quia intellexerunt patrem dare per filium, maximè quia priùs dixit, quem filius hominis dabit vobis, &c.

DIXIT AVTEM EIS IESVS: EGO SVM PANIS VITÆ, QVI VENIT, &c.] Quoniam auidè panem de quo Dominus loquebatur petebant, & Dominus in hac turba sciebat esse electos qui cum fructu se audirent, etsi sciret quosdam derituros quæ diceret, cœpit iam apertè dicere, & quis sit ille panis cœlestis, & quo pacto eius possent fieri compotes. *Ego* (inquit) *sum panis vitæ*, hoc est, panis verè viuificans, & vitam veram largiens. Est enim Hebraica phrasis. Declaraturus autem se esse panem, & modum item aperire volens quo panis hic obtineri possit, subiicit: *Qui venit ad me, non esuriet*, &c. Quasi dicat, Quicunque alius panis non est panis vitæ absolutè, nec est panis verus, quia non tollit absolutè famem, non tollit sitim in æternum, sed tantum ad horam: ego verò tollo famem absolutè, quia in æternum. Cùm autem conuenientia sermonis videretur exigere, vt diceret, qui manducat me, non esuriet, dicit hic in principio, *qui venit ad me, & qui credit in me*, vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporalis, & à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter, & erigeret eos ad cogitandum, & panem de quo loqueretur esse spiritualem, & manducationem esse spiritualem. Cumque prius dixisset, *qui venit ad me*, postea dicit, *qui credit in me*, vt exponat quid sit venire ad ipsum, nimirum credere in ipsum, vt satis patet ex sequentibus. Et cùm tantùm dixisset se esse panem vitæ, non autem potum, declarat tamen se non tantùm tollere famem, sed etiam sitim, vt intelligamus ea quæ sunt diuisa in alimentis corporalibus, vnita esse in alimento spirituali: nec esse hîc eam alimentorum distinctionem, sed panem vitæ secum adferre plenam satietatem. Quomodo autem credens in Christum non esuriet nec sitiet in æternum, satis patet ex his quæ dicta sunt circa cap. Ioan. 4. in cap. Concordiæ 13. circa illud: Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Non esuriet enim nec sitiet fidelis, quia nullius ad veram vitam necessarij inopiam habebit, vel in hac, vel in futura vita. Deinde, quia cognito Christo & bonis quæ per ipsum est assecuturus, nihil præterea magnopere desiderabit, sed in Christo & bonis ipsius conquiescet appetitus ipsius. Solus enim ipse est qui possit appetitui hominis satisfacere plenè.

SED DIXI VOBIS, QVIA ET VIDISTIS ME, ET NON CREDITIS.] Creditis, habent codices emendatiores, non autem, credidistis, consentientibus Græcis, quæ habent πιστεύετε. Quoniam autem nusquam legitur Dominus Iudæis dixisse, vidistis me & non creditis, hinc quidam hanc sententiam sic intelligunt: Sed hæc nunc locutus sum vobis, propterea quòd quanquam videritis me, non tamen creditis adhuc in me. Verùm hæc intelligentia vt est extorta, ita non facilè apparet quomodo hæreat cum præcedentibus. Proinde rectius intelligitur Dominum significare voluisse, dixisse se priùs illis quòd vidissent illum, nec tamen crederent. Et si quæratur quando id dixerit illis: dici potest, dixisse quidem illum ipsis aliquando, etsi scriptum non sit. Aut tunc dixisse illis, cùm diceret, *quæritis me non quia vidistis signa*, &c. Hoc enim erat dicere, vidistis me, & non creditis. Sensus ergo hic est: Petitis à me dari vobis panem vitæ qui è cœlo descenderit, hunc iam vobis præsentem credendo quisque accipere potest, sed vos ideo non accipitis, quia, vt & aliàs dixi vobis, vidistis me, nec tamen creditis in me. Quòd autem dicit, *vidistis me*, non simpliciter de visione corporali est accipiendum, sed quomodo postea cùm dicitur: *vt omnis qui videt filium, & credit in eum*, &c. de visione potius tali quæ non est, sine visione mentis, qua ex factis ipsius & doctrina satis aduertebant, aut aduertere debebant eum esse dignum fide, eum esse à Deo missum ac filium Dei.

OMNE QVOD DAT MIHI PATER AD ME VENIET ET, EVM QVI VENIT, &c.] Dixerat se panem, & se saturare venientes ad se, hoc est, credentes, ipsos verò non credere: nunc exponit qui ad ipsum sint venturi, & quomodo fit vt quidam veniant, indicans per hoc, etsi illi non crederent, non defuturos tamen qui crederent, & causam quare illi non crederent significans, nimirum quòd non essent dati filio à patre. *Omne* (inquit) *quod dat mihi pater, ad me veniet.* Absolutè & in neutro genere dicit, *Omne*, vt generalior esset sermo, & ostenderet plenitudinem fidelium. Patrem autem dare aliquo filios, est ab

æterno

æterno eos prædestinasse in numero electorum, & in tempore eos vocare inter electos & filios Dei. Hi ergo prouidi ubi venient ad Christum, nec alij præter hos ad Christum fide & dilectione perseRom. 8. uerante venire possunt. Quos enim prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit. Sicut autem prædictis verbis significauit infallibile esse donum patris, ita sequentibus significat infallibilem esse expectationem venientium ad se: *Et eum* (inquit) *qui venit ad me, non ejiciam foras*, vel, vt habent Græca, *non ejicio foras*, hoc est, non abiicio à me, mea cura non destituam, sed suscipiam, alam, viuificabo, & saturabo. Non ergo solùm loquitur de illa electione, qua in nouissimo die ejicientur impij foras in tenebras exteriores. Itaque hac Domini doctrina ex duabus pendere docetur, quòd quis ab ipso recipiatur, saturetur, ac viuificetur: & primum ex dono patris, quod consistit in sola Dei gratia, & non in libero nostro arbitrio: secundò, ex fide hominis in Christum quæ itur ad ipsum, quæ consistit in nostra voluntate. Quòd autem venientes & credentes in Christum securi sint de sua receptione, subiicit in illius confirmationem: *Quia descendi de cælo non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Hinc ergo patet quòd non reiecturus sim eos qui dati mihi à patre venerint ad me, cùm voluntas eius sit vt tales recipiam. Illud, *non vt faciam voluntatem meam*, &c. quomodo sit intelligendum, dictum est in cap. Concordiæ 36. circa illud Ioannis: Non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

HÆC EST AVTEM VOLVNTAS EIVS QVI MISIT ME PATRIS VT OMNE, &c.] Plerique libri in duabus sequentibus sententiis habent, enim quidam in priori sententia habẽt, enim, & in secunda, autem. Augustinus verò contrà in priori habet, autem, in secunda, enim, quomodo & reperi in antiquis Bibliis manu descriptis, atque in Dionysio. Græca vtrobique habent ἐστὶ autem. Et omnino necesse est in priori sententia legere, autem, quia est subsumptio sub præcedenti generali sententia, ita vt huiusmodi syllogismum hîc indicet Saluator veni è cœlo vt faciam voluntatem patris mei, sed voluntas eius est: vt omnẽ quod dedit mihi non perdam, hoc est, non finam perire, sed recipiam, & resuscitem in nouissimo die: ergo omne quod datum à patre venerit ad me, recipiam, & non abiiciam foras. Est autem Hebraica locutio in illo, *omne quod dedit mihi non perdam ex eo*, pro eo quod est, ex omni eo quod dedit mihi non perdam aliquid. Peculiariter autem resurrectionis per se præstandæ facit mentionem & hîc & frequenter in sequentibus, tum quòd in resurrectione demum electorum consummatio & vita ex omni parte beata expectatur: tum vt occurrat cogitationi, qua quis cogitare posset, quomodo dicat nihil perire eorum quæ pater illi dedit, & vitam æternam credentibus promittat, cùm illi tamen nihilominus moriantur. Itaque significat eos sic habere vitam æternam, vt iam quidem viuant secundùm spiritum, & licet secundùm corpus moriantur, aut potius dormiant, tamen resuscitãdi sint in nouissimo die, quando iam secundùm spiritum simul & corpus victuri sunt in æternum fœlicissimam vitam, ita vt ob spem istam resurrectionis, corporalis eorum mors non sit verè mors dicenda: nec possit verè eorum dici interitus, sed potius somnus. Dicitur autem dies resurrectionis & iudicij, dies nouissimus, quia ille erit finis temporis, *Apoc. 10.* iuxta illud: Iurauit per viuentem in secula seculorum, quia tempus non erit amplius. Cæterùm cum subditur, *Hæc est autem*, vel, *Hæc est enim voluntas patris mei*, &c. explicatio est & repetitio præcedentis sententiæ, differens ab illa in hoc, quòd in illa explicatur voluntas patris respectu datorum à patre: in hac verò respectu venientium ad Christum, hoc est, credentium in illum. Dixerat enim superius duo: *Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me*: &c. Obseruandum autem in hac sententia, pro, *qui videt*, Græcè esse ὁ θεωρῶν, quod non simpliciter videre, sed considerare, contemplari & perpendere potius significat. Significatur enim ipsum videre filium esse causam fidei: sed non simpliciter videre filium, sufficiens est causa fidei, verùm probè illum & quæ illius sunt considerare & contemplari, hoc demum ad fidem adducit. Annotandum & illud, quòd pro futuro indicatiui, quod hîc vertit interpres, *& ego resuscitabo eum*, rectius verti posset futurum optatiui, quemadmodum in præcedenti sententia, *& ego resuscitem eum*: vt ἀναστήσω, quod est hîc Græcis nõ sit futurum indicatiui, sed aoristus, subiunctiui, quemadmodum in præcedenti sententia.

MVRBVRABANT ERGO IVDÆI DE ILLO QVIA DIXISSET: EGO SVM PANIS VIVVS, &c.] Græca non habent: *viuus*, hoc loco, sed tantùm: *Ego sum panis*. Et mox postea: *Nonne hic est filius Ioseph*, habent vnam dictionem amplius quàm nos: *Nonne hic est Iesus filius Ioseph*. Nomen enim Iesu velut plebei hoc loco additum est per contemptum, quemadmodum & apud nos vulgus hominem nulla præditum dignitate, proprio compellat nomine. Itaque in antiquo quodam exemplari manu descripto reperi abesse nomen, *viuus*, & adesse nomen *Iesus*, quemadmodum & quidam testatur se in plerisque antiquis inuenisse. Sic & inuenitur in Dyonysio, authore licet recentiore. Iudæi ergo (nam hîc etiam Galilæi vocantur Iudæi) vt erant carnales, & spiritualium rerum minimè capaces, cum intelligerent ademptam esse spem pastus corporalis, cuius spe hactenus ferebant, sermonem, vertuntur ad calumniam & murmur: cumque priùs eum recepissent pro expectato Messia, & regem eum facere voluissent: iam velut humilem contemnunt nec aliud possunt credere eum esse quàm purum hominem communi more genitum, cùm ob ædita ab eo miracula meritò credere debuissent eum plus quàm hominem fuisse, aut saltem eum talem fuisse qui mentiri non posset, nec vellet, cuius proinde verba, etiam non intellecta, humiliter essent suscipienda, & intelligentia eorum requirenda. Adhuc tamen ob recens signum eum venerantes, non manifestè ei contradicebant, sed murmurando inter se suam ostendunt turbationem. Porrò cùm dicitur: *Murmurabant de illo quia dixisset*, illud, *de illo quia dixisset*, dupliciter potest. Accipi. Vel de illo, scilicet Domino, vt sit, murmurabant inter se propter Dominum, eo quòd dixisset. Vel de illo, hoc est, propter illud quod dixisset, &c. Ex eo autem quòd Euangelista dicit hos inter se murmurasse, intelligi potest, quãuis non sit necesse, fuisse inter istos qui à partibus Domini steterint, sicut & eo quòd sequitur, *litigabant ergo Iudæi adinuicem*, significatur alios

aliis

aliis fuisse aduersarios, nimirum aliis pro Domino, A aliis contra Dominum loquentibus. Hoc primùm fiebat submissius, inde Euangelista illud vocauit murmur: postea incaluit contentio, quam vocauit item & certamen.

RESPONDIT ERGO IESVS, ET DIXIT EIS: NOLITE MVRMVRARE IN INVICEM, &c.] Compescit Dominus murmur Iudæorum, subiungens neminem credere posse in se, nisi cui hoc à patre datum fuerit, vt sic qui pro ipso erant, scirent se non debere contendere cum infidelibus, & infideles scirent causam quare non possent capere verba eius, sed contra eum murmurent. Nemo, inquit, potest venire ad me, hoc est, credere in me, nisi pater meus fui spiritus afflatu B traxerit eum ad me. Porrò ex verbo, traxerit, Manichæi & omnes qui liberum hominis arbitrium impugnant, desumunt argumentum sui erroris, probare ex eo volentes, nihil in nobis esse situm, sed omnia in eo tantùm qui trahit nos. Verùm quid hoc loco sit trahere, Dominus ipse mox exponit, cum subiicit: *Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me.* Audire ergo à patre, & ita audire vt homo perdiscat, id est, eum trahi à patre. Quòd si homo venit ad Christum, & tum venit cum à patre audierit & didicerit Christum, vtique suo libero arbitrio, suáque sponte venit, non minus quàm cùm aliud quippiam amplectitur de quo audiuit & didicit, hoc est, certò cognouit sibi vtile fore. Non trahit igitur pater ad filium homines, velut homo saxum aut signum post se trahit, sed ita vt (si modò C sacra prophanis componere licet) Herculem Gallicum fabulæ memorant homines extraxisse catenis ab ore eius pendentibus, & auriculis hominum infixis, sed iis laxis, quo significabatur illos solitos fuisse attrahi oratione Herculis persuasos, ac ita persuasos, vt iam vltrò accurrerent. Vt igitur nemo persuadet certius quàm Deus, ita nemo verius debet dici homines attrahere, & attrahere simul liberiores & lubentiores. Quò enim certius & plenius hominibus vtilitas ingens in re aliqua ostenditur, eo redduntur animo in eam rem promptiores & ardentiores. Quare cùm pater suo spiritu monstrat mentibus hominum Christum esse hominum Saluatorem, & in eo æternam hominum D fœlicitatem sitam esse, vt non possint non cupidissimè illum amplecti, trahit quidem eos, & potenter sanè, sed simul tam liberè, vt in nullam rem sua sponte ferantur cupidius. Pulchrè quoque Augustinus ostendit hoc loco quomodo pater trahit homines ad filium. Si, inquit, Poëtæ dicere licuit, Trahit sua quemque voluptas, non necessitas, sed voluptas: non obligatio, sed delectatio: quanto fortius nos dicere debemus trahi homines ad Christum, qui delectantur veritate, delectantur beatitudine, delectantur iustitia, delectantur sempiterna vita, quod totum Christus est? Et post quædam: Ra num, inquit, ostendis oui, & trahis illam. Nuces E puero demonstrantur: & trahitur. Si ergo ista quæ inter delicias corporales & voluptates terrenas amentibus reuelantur, trahunt, quoniã verum est, trahit sua quemque voluptas, non trahit reuelatus Christus à patre? Hæc ille. Sciendum tamen, quòd hæ similitudines non plenè declarant quomodo pater trahat ad filiũ. Non enim trahit tantùm ostendendo & docendo quod omnes desiderant, aut suadendo & persuadendo sicut homo, sed etiam efficaciter excitando mentem hominum ad credendum in Christum, & amandum eum. Eo enim distinguitur ab homine qui sermone & prædicatione trahit ad Christum. Vnde Saluator postea repetens hanc sententiam, pro eo quod hîc dixit, *nisi pater meus traxerit*, dicit, *nisi fuerit ei datum à patre meo. Propterea* (inquit) *dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.* Ergo quem pater trahit ad Christum, illi dat vt veniat ad Christum, hoc est, vt credat in eum. Excitat ergo eius mentem, infundens illi fidem. Vt de August. lib. 1. contra duas epistolas Pelagianorum cap. 19. trahitur miris modis, vt velit, ab illo qui nouit intus in ipsis hominum corporibus operari, non vt homines, quod fieri non potest, nolentes credant, sed vt volentes ex nolentibus fiant. Hæc ille. Hoc modo trahi à Deo orat sponsa in Canticis *Cant. 1.* dicens, Trahe me, post te curremus. Hoc & Christus se tracturum dicit postea, *Cùm*, (inquit) *exaltatus fuero à terra, omnia trahã ad meipsum.* Hîc *Ioan. 12.* autem patri tribuitur attractio tanquam omnium bonorum primo fonti & auctori, iuxta illud: Omne datum optimum, & omne donum perfectum *Iac. 1.* desursum est descendens à patre luminum. Rursum autem hîc obseruanda duo illa verba, venit & traxerit. Illud enim, apertè ostendit libertatem arbitrij in credendo: hoc verò, significat diuinam gratiam præcedentem omnem nostram voluntatem, & multo magis omne meritum. Non enim ait, inquit Augustinus loco quo suprà, nisi pater meus duxerit eũ, ne illic aliquo modo intelligamus præcedere voluntatem. Quis enim trahitur si iam volebat? Et tamen nemo venit nisi velit. Proinde conuenienter, vt ex dictis patet Dominus hîc vsus est verbo trahendi. Illo enim significatur & gratuita Dei benignitas, omnem nostram voluntatem & meritum præueniens: & gratiæ diuinæ efficacia, quæ ex nolentibus facit volentes: & nostræ naturæ infirmitas ac grauitas ad inferiora semper deprimens. Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem. Proinde sicut corpus graue vt *Sap. 9.* ascendat, sursum trahi debet: ita & nos vt ad Christum & cœlestia eleuemur, trahi debemus cœlesti gratia. Obseruandum item quòd non dicitur solùm, Nemo venit ad me, sed, quod magis commendat gratiæ diuinæ necessitatem. *Nemo potest venire ad me*, quod tamen intelligi debet de potentia propinqua, quæ, scilicet, est elicitiua actus, & cui nihil deest nisi executio actus. Nam alioqui simpliciter quisque potest credere in Christum, cùm, vt in multis locis docet Augustinus, credere sit gratiæ: posse autem credere, naturæ: Aut illud, *nemo potest venire ad me*, potius sic est accipiendum, in sensu v. loquuntur dialectici, composito: Fieri non potest vt quis veniat ad me, hoc est, credat in me: vt non significetur potentia credendi esse à tractu patris, sed ipsum credere necessariò ab illo pendere. Verùm circa hæc verba dubitare aliquis potest: Si nemo potest venire ad Christum, nisi pater hoc illi dederit, & illum traxerit, ergo quibus pater non dederit, & quos non traxerit, nullius criminis erunt rei. Ad quam quæstionem à Chrysostomo etiam hoc loco motam, post Chrysostomum sic respondet Theophylactus: Hoc autem, *nempe potest venire:* &c. dicit, non vt libertatem tollat arbitrij: absit, sed vt ostendat quòd multa habet opus cooperatione à Deo is qui crediturus est. Et aliter: illos trahit pater qui habent

habent voluntatis aptitudinem. Eos autem qui seipsos non faciunt idoneos, non trahit ad fidem. Nam sicut magnes non omnia, sed solum ferrum attrahit, ita & Deus ad omnes quidem se appropriat: eos autem qui magis idonei, & familiaritatē erga ipsum præ se ferunt trahit. Hæc ille: quibus significare videtur, eos quos pater trahit ad filium promereri hoc præcedente aliqua eorum bona voluntate, qua se ad tractionem patris idoneos fecissent. Quod apertius dicit Euthymi⁹ Græcus, Chrysostom etiam sicut Theophylactus imitator. Sic enim habet super illo, *Omne quod dat mihi pater.* Verùm si venit is ad filium qui datur à patre: culpa ergo carebit qui non venit, vtpote non datus à patre. Sed illos pater dat, in quib. præcedit bona voluntas, &c. Sic & quidam in Paraphra. Non impertit ille tantum munus, nisi volentibus & auidis. Quisquis autem promeruerit sua prompta voluntate, pioque studio vt attrahatur à patre, per me vitam æternam consequetur. Quæ dicta, à Chrysostomi locutione in variis locis ferè desumpta, nisi cautè legantur & intelligantur, præbere possunt occasionem erroris Pelagij, qui asseruit initium fidei & iustificationis esse ex nobis, consummationem verò ex Deo, ac Chrysostomi varijs sententiis, malè tamen intellectis, suam conabatur stabilire sententiam. Chrysostomus sanè optimè sentiens de Dei gratia, nempe quòd illa in nobis sit omnis boni fons, & quòd omnem nostram bonam voluntatem præueniat, tamen multa scripsit contra Manichæum in commendationem liberi arbitrij, pleraque illi tribuens sine commemoratione gratiæ diuinæ, quæ non sic scripsisset, si præuidere potuisset exorituram Pelagij hæresim, quæ tum adhuc non erat exorta, vel illi cognita. Proinde quoniam in illis dictis gratia Dei commemorata non erat, putabant Pelagius luique complices, illum sensisse hominem per liberum arbitrium sine gratia posse talia facere, vtpote, incipere credere, bene viuere, orare, inuocare, cùm etiam hæc incipere non possimus sine gratia præueniente, nec Chrysostomus id negare voluerit, sed tantùm dicere quòd hæc nobis incipientibus (non quidem sine gratia Dei) accedit rursum gratia Dei nos perficiens. Itaque Augustinus exorta iā hæresi Pelagiana, exactius & expressius locutus est de gratia Dei, quòd hîc trahatur, & non ille, non tribuens diuersæ dispositioni hominum, sed diuinæ prædestinationi & vocationi præuenienti omnem bonum mentis nostræ motum, quemadmodum probat ex doctrina Pauli ad Roma. de Esau & Iacob, & ex ipsa Pauli conuersione. Quare Augustinus ad prædictam quæstionem respondet profundius hoc modo: Quanuis solius gratiæ diuinæ sit quòd quis trahatur, tamen qui non trahuntur, non excusantur quòd non venerint ad Christum, eò quòd obicem & impedimentum posuerint diuinæ tractioni, dum acceptis ab eo donis non bene vtuntur, aut media ad credendum illis data non sunt amplexi. Quòd si vlterius quæratur, cùm nullus mereatur à Deo trahi, imò omnes in seipsis habeant demeritum, quo merentur non trahi, cur vnum magis trahit quàm alium? obseruanda pro responsione sententia Augustini scribentis hoc loco super Ioannem: Magna, inquit, gratiæ commendatio: Nemo venit nisi tractus. Quem trahat, & quem non trahat, quare illum trahat, & illum non trahat, noli velle iudicare si non vis errare. Semel accipe & intellige. Si non traheris, ora vt traharis. Quibus verbis D. Augustinus duplex consilium admodum salutare suggerit. Alterum, vt ne curiosè inquiramus quare vnum Deus trahat, & non alium. Hoc enim spectat ad inscrutabilia illa Dei iudicia, ob quæ Paulus stupefactus exclamauit: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, &c. Nec est quòd de his iudiciis quis conqueratur. Sicut enim quicunque trahitur, ex misericordia Dei trahitur: ita qui non trahitur, iusto Dei iudicio non trahitur. Omnes inquit August. lib. de prædest. Sanctorum cap. 8. quos docet, misericordia docet: quos autem non docet, iudicio non docet. Alterum consilium est, vt ne confiderantes omnia pendere ex diuina gratia, diffidamus aut torpeamus, sed ea faciamus, & aliis consulamus quæ scriptura nos docet ad impetrandam Dei gratiam esse media conuenientia, quæque in nostra sunt fita potestate, quamuis non sine Dei gratia. *Rom. 11.*

EST SCRIPTVM IN PROPHETIS: ERVNT OMNES DOCIBILES DEI. OMNIS QVI AVDIVIT, &c.] Autoritate scripturæ declarat tractum paternum esse necessarium, ac simul declarat quis sit tractus patris, illius scilicet interna doctrina & persuasio. Est autem testimonium hoc potissimum desumptum ex Isaiæ cap. 54. cùm dicitur: Vniuersos filios tuos doctos à Domino, supple, dabo vel ponam quod præcedit. Nam & ibi Septuaginta verterunt quod hic est διδακτοὺς τοῦ θεοῦ, hoc est, vt ibi vertit Hieronimus, discipulos Dei, vel doctos à Deo. Nam, dociles Dei non satis explicat sensum, multo minus docibiles Dei, cùm docilis, vox sit non satis Latina. Allusit ad hunc locum etiam Paulus in epistola ad Thessalonicenses, composita vsus dictione, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, hoc est, ipsi vos à Deo docti estis, vel ipsi vos à Deo didicistis. Proinde cùm dicitur, *est scriptum in prophetis*, pluralis numerus Hebraica phrasi pro singulari positus est, prophetis pro propheta. Aut prophetis, ideo dictum est, quia istud non solùm in Isaia, sed etiam in aliis prophetis, saltem secundùm sensum inuenitur, & maximè Iere. 31. cùm dicitur: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit vltra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, &c. Porro quoniam dicitur, *& erunt omnes docibiles Dei*, cùm certum sit non omnes doceri à Deo, Caietanus intelligit signum, *omnes*, hîc distribuere pro singulorum generibus, non pro singulis generum, vt significetur cuiusuis gentis, conditionis & sexus quosdam docendos à Deo. Chrysostomus autem & Theophylactus intelligunt, omnes qui volunt erunt docibiles. Cyrillus verò, omnes qui digni erunt, significat se intelligere. Augustinus lib. de prædest. Sanctorum cap. 8. intelligit sic dictum esse omnes docendos à Deo, quia scilicet nemo docetur Christum nisi à Deo: quomodo de eo qui in ciuitate solus docet pueros, dicere solemus: omnes iste hîc literas docet, nō quia omnes discunt, sed quia quisquis discit, ab illo discit. Sed verior est explicatio, quam sequitur Aug. super Ioannem, vt sic intelligatur: Omnes regni Dei homines, vel omnes Ecclesiæ filij. Nam sic intelligendum esse locus ipse docet, vnde hoc potissimum est desumptum. Non enim dicitur in Isaia vniuersos docendos à Domino, sed, vniuersos filios *1. Thess. 3.*

tuos ponam doctos à Domino. Loquitur autem Ecclesiæ fidelium. Ex hac ergo scriptura Dominus ad suum propositum infert: *Omnes ergo* (nam conjunctionem illatiuam, ergo, habent Græca *qui audiuit à patre: & didicit venit ad me.* Dicit, qui audiuit & didicit. Nam sunt qui audiunt patrem non solùm foris, sed etiam intus docentem de filio, qui tamen à patre non discunt, vt quibus non persuadetur Iesum esse Dei filium Saluatorem mũdi. Ne autem quoniam dixit aliquos audire & discere à patre, putaretur pater esse visibilis illis, quemadmodum magister videtur ab his quos docet, subiicit, *non* (supple, hæc dico) *quod patrem viderit quisquam, sed is tantùm qui est à Deo, vidit patrem* hoc est, ego
1. Ioan. 4. solus qui à patre natus sum, aut ab eo sum missus in hunc mundum, vidi eum, ea scilicet visione qua dictum est suprà debere intelligi illud: Deum nemo vidit vnquam. Significare ergo voluit Dominus eos qui à patre audiunt & discunt, arcana quadam ratione ab eo doceri, nempe per afflatum spiritus sui, quamuis non sine medio sensibilis vocis eius qui est à Deo, aut eorum quos ille instruxit.

AMEN AMEN DICO VOBIS, QVI CREDIT IN ME, HABET VITAM ÆTERNAM: EGO SVM, &c.] Postquam dixit vnde habeat homo quod ad se veniat, & credat, ostendit rursum quis sit fructus fidei in se, ac se esse panem vitæ, iterum atq; iterum variis modis inculcat, vt tandem persuadere possit. Dixerat superius voluntatem patris esse, vt omnis qui credit in filium, habeat vitam æternã, id ergo ita se habere, solita asseueratione iam confirmat, dicens: *Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.* Vbi quare non dixerit habebit vitam, sed habet, & quomodo id verum sit, dictum est in cap. Concordiæ 21. circa illud Ioannis: Qui credit in filium, habet vitã æternam, & in cap. Concordiæ 49. circa illud Ioannis: Qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Nihil ergo hîc præterea est dicendum, nisi quòd quidam hîc vertit, *Amen amen dico vobis, qui confidit mihi*, non rectè sanè, cùm Græca hîc habeant eodem modo quo prius, vbi frequenter vertit, *credit in me*, nec idem sit credere in Christum, & confidere illi, quanquam verum sit fidem in Christum non saluare, nisi eam quæ includit aut potius adiũctam habet etiam fiduciam in Christum, & dilectionem eius. Oportuit tamen hæc inter se bene separare propter huius temporis hæreses. Quoniam autẽ Iudæi de suo manna superbiebant, & sentiebãt magnificè, rursum Dominus ad distinctionem illius & omnis cibi vocat se panem vitæ, ac explicationem iam inter manna & se ponit differentiam, quod attinet ad præbere vitam. Sed oritur hîc difficultas, de qua morte intelligi debeat quod dicitur, *patres vestri manducauerunt manna, & mortui sunt.* Nam si intelligatur de morte corporali, non constabit differentia inter manducantes manna, & panem vitæ manducantes, cùm etiam hi moriantur sicut illi. Si verò de morte spirituali, falsum est omnes eos fuisse mortuos qui manna manducauerunt. Comederunt enim illud etiam iusti, Moyses, Aarõ, Iosue, &c. Proinde D. Augustin. intelligens dictum illud esse de morte spirituali, animæ scilicet morte, notat dictum esse: *Patres vestri*, hoc est, inquit, quorum vos estis similes, murmuratorum scilicet patrum murmuratores filij, sicut alibi dicit Domi-
Matt. 23. nus: Implete mensuram patrum vestrorum. Intelligit ergo Augustinus significari malos, qui tum erant in populo, eò quòd malè comederunt manna, nec fide intellexerunt id quod per manna significabatur & figurabatur, mortuos fuisse per suam incredulitatem. Bonos verò manna manducando, viuificatos, eò quòd sub visibili illo cibo etiam spiritualiter manducauerunt verum panem vitæ per manna significatum, quem & nos edendo viuificamur. Atq; hoc intelligit significatum etiam
1. Cor. 10. ab Apostolo Paulo cùm dicitur: Patres nostri eandem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Vbi vult à Paulo dictum esse: Patres nostri, nõ patres illorum, hoc est, quibus nos fideles sumus similes, non quibus sunt similes increduli & murmuratores Iudæi: & quòd dicitur, eandem escam & eundem potum, intelligit significare, quod eãdem escam spiritalem quam nos, nempe Christum, manducauerunt spiritualiter sub visibili manna, & sub visibili illo potu aquæ quæ fluebat illis è petra, biberunt fide eundem potum quem nos bibimus in altari sub specie vini, scilicet sanguinem Christi. Sed vt explicatio ista loci Paulini non conuenit contextui Pauli, (nã sequitur, sed non in pluribus eorum beneplacitum erat Deo, nam prostrati sunt in deserto, vnde constat eum suprà etiam de malis patribus fuisse locutum, & voluisse omnes eandem escam inter se manducasse, non autem eandem nobiscum) ita & explicatio Augustini in hunc locũ coactior videtur, nec cõuenit literæ. Secundũ illam enim explicationem nõ poneretur absoluta differentia inter manna & panem vitæ, sed tantùm respectu malorum, vt alia multa præteream. Itaque Caietanus aliam quærens explicandæ difficultatis rationem, dicit differentiam inter manna & panem vitæ non esse penes omnino idem, sed penes idem proportionaliter, nempe penes manducantes respectiuè, hoc est, differentiam inter illa consistere respectu mortis non eiusdem, sed diuersæ, ob quam pellendam diuersi illi panes sumuntur, vt intelligatur Dominus hanc significare differentiam, quòd manna quod sumebatur propter vitam corporis, non præseruauit à morte corporis: Panis autẽ vitæ qui sumitur pro vita spiritus, præseruat à morte spiritus. Sed & hæc explicatio conueniens non est, eo quòd Dominus omnino videatur significare voluisse panem vitæ id præstare, quod non præstare potuit manna, quodque panem vitæ etiam significare voluerit à morte corporis liberare. Ideo enim toties adiicit, *& ego resuscitabo eum*, significans per hoc, vt priùs est dictum, mortem fidelium non tam esse mortem quàm somnum. Quare alia dissoluendæ difficultatis quærenda est via. Ea autem facilis erit, si non tã verba Domini spectauerimus, quàm scopum & intentionem eius, & secundùm illam verba eius interpretati fuerimus. Est ergo intentio Domini proculdubio, hoc negare de manna quod pani vitæ conuenire affirmat, hoc est, negare manna potuisse à morte præseruare, & vitam æternam manducantibus præstare, quod sibi competere asserit. Itaque hanc Domini intentionem significabant eius verba, si illud affirmatiuum, *mortui sunt*, exponatur negatiuè, per, non vixerunt per illud manna, non consecuti sunt per illud vitam æternam. Iam enim pulchrè constat differentia quam Dominus voluit significare hæc scilicet: Per manna, manducantes non sunt consecuti ne morerentur, sed haberent vitam æternam: Manducantes autem me, consequuntur

quuntur per me, ne moriantur, sed habeant vitam æternam. Interdum enim quædam in scripturis sic sunt necessariò exponenda, vt affirmatiuum per negatiuum exponamus, aut contrà negatiuum per affirmatiuum. Nam quod ait Paulus: Omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium, si cùm sententia hæc applicatur proposito Pauli, perstet quis in verbo, vnus, videbitur iuxta prolatam similitudinem, vnum tantùm fore saluandum, & in vno illo cogemur philosophari. Sin pro vno dicas, non omnes sublata erit omnis difficultas. Sic quod dicit Dominus. Nondum venit hora mea, quidam affirmatiuè sic explicant: Venient aliquando tempora declarandi mei, vel non deerunt aliquando tempora declarandi mei. Quo modo si interpretemur, non erit necesse torqueri, quo pacto Dominus cùm nondum venisset hora eius, tamen se manifestauerit. Ad hunc modum D. Cyrillum locum hunc intellexisse, satis patet ex commentariis, cùm sic dicit circa hæc verba: Mortui ergo sunt qui manna manducauerunt, quia nullam inde vitæ perpetuæ virtutem acceperunt. Non enim viuificabat, sed famem solummodo corporalem remouebat. Hæc ille. Sed & Dominus satis hunc sensum significat. Cùm enim in secunda differentiæ parte dicit: Hic vel iste (Nam, hic, non est aduerbium) panis de quo ego loquor, est panis de cœlo descendens, ad hoc vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur, (vel, vt significantius habent Græca, vt aliquis ex mundo manducet & non moriatur) significat se priùs voluisse, manna non datum ideo vt manducantes ex ipso non morerentur. In hac ergo differentia, sicut & in toto textu, sermo est de morte absolutè, de morte scilicet corporis & animæ, qua vtraq; moriuntur qui Christum non manducant, neutra autem moriuntur qui manducant. Quoniam autem Dominus de pane vitæ in superiori sententia obscurius locutus est, quia locutus est in tertia persona, ideo eandem explicatius iam effert, dicens: *Ego sum panis viuus*, &c. Cùm priùs dixerit bis, *ego sum panis vitæ*, hoc est, vitam largiens: nunc dicit, *ego sum panis viuus*, vel vt habent Græca, ὁ ἄρτος ζῶν, hoc est panis viuens, vnde videtur hic, viuens, positum pro viuificans, ζῶν, scilicet pro ζωοποιῶν. Aut potius per hoc quòd dicit se panem viuum vel viuentem, significat ex consequenti se etiam esse viuificantem panem, ac ideo se posse viuificare, quia vitam in seipso habet: & contrà manna ideo non posse viuificare, quia ipsum in se non habet vitam. Quòd si quæratur, quomodo dicitur victurus in æternum, quisquis ex hoc pane manducauerit, cùm primùm plerique panem hunc in sacramento Eucharistiæ manducent, qui nunquam tamen vitæ spiritualis fiunt participes, ac dende plerique semel quidem facti participes vitæ quæ in Christo est, postea ab ea excidant, ac moriantur in æternum? Dicendum ad primum, Dominum non loqui hîc de manducatione sacramentali, maximè in hoc loco, sed de manducatione spirituali quæ est per fidem non mortuam, sed viuam. Cùm enim hactenus dixerit ex se pane vitæ accipere vitam eos qui credunt in ipsum, nunc dicit manducãtes accipere vitam, apertè satis significans, idem esse manducare ex hoc pane & credere in se. Mirandum autem non est, quòd Dominus eo tropo est vsus, vt manducare se acceperit pro credere in se. Nam sicuti manna de quo gloriabantur Iudæi, occasio fuit vt se panem de cœlo & panem vitæ vocaret: ita consequentia sermonis exigit, vt credere in se, vocaret manducare se, eo quòd fide hic panis sumitur, quomodo qui eum non sumunt, nihil eis prodest: quemadmodum panis corporalis non prodest ad vitam, nisi sumentibus eum ore. Et sicuti aptissimo tropo se panem vocauit, eò quòd conditiones panis ei perfectissimè conueniunt, quæ sunt viuificare, alere, & tollere famem ac satiare: ita aptissimè credere in se vocauit manducare se. Per fidem enim panis hic non simpliciter sumitur, sed velut dentibus quibusdam masticatus, dum probè quis sit & qualis expenditur & veluti frangitur, traiicitur cùm quadam gustus spiritualis delectatione in viscera ãniuæ nostræ, ac incorporatur nobis, ita vt nobis per fidem arcano modo vnitus Christus habiter, secundùm D. Paulum, in cordibus nostris, eaq; sua præsentia viuificet, alat, omnemq; ab eis esuriem pellat, dum & inopiam necessariorum ad vitam, & desiderium omnium aliorum bonorum aufert. Nec est huiusmodi tropus nouus in scripturis. Nam Sapientia de se dicit: Qui edunt me, adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient. Et cap. 15. Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potabit eum. Hic enim iustus dicitur edere & bibere de sapientia, quia illius doctrinis per meditationem intra se acceptis pascitur, viuit, & saturatur. Ad secũdum dicendum, sic dictum esse: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum, quomodo suprà dictum est, qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, nimirum quia qui semel ex hoc pane manducauerit viuet semper quantum est ex parte panis ipsius. Quòd enim aliquis à vita illa excidit, non est ex panis illius impotentia, sed ex defectu liberi arbitrij panem illum amittentis vel relinquentis.

Ioan 9.

Ioan 2.

Ephes. 3.

Eccles. 24.

ET PANIS QVEM EGO DABO, CARO MEA EST, &c.] D. Chrysost. intelligit, & post eum Theophylactus, & pleriq; recẽtiores, hactenus Dominum locutũ de se quatenus panis est hominum secundum suam diuinitatem: ab hoc verò loco deinceps loqui de se quatenus est panis secundùm suam humanitatem, idq; non quouis modo, sed prout in Eucharistiæ sacramento caro eius sumitur sub specie panis, & sanguis eius bibitur sub specie vini. Itaque Rofensis in lib. contra Oecolampadium doctè docet non sine ratione bis dictum esse, dabo, quemadmodum habent Græca, in quibus est: *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* Per prius enim, *dabo*, significari institutionem corporis Dominici in sacramento factam in vltima cœna: per secundum, traditionem corporis Domini in cruce pro salute nostra. Et hîc quidem dici, *dabo*, per futurum, cùm prius dictum sit per præsens: *Pater meus dat vobis panem verum*, quòd hîc promissio sit panis instituendi in futurum. Verùm neutrum horum multum est probabile, nempe quòd ab hoc loco loquatur de pane quatenus subsistit sub specie panis & vini, & sacramentaliter sumitur eius caro & sanguis, & quòd aliter de pane iam loquatur quàm superius: Quòd enim etiam in sequentibus loquatur de spirituali manducatione potius quàm sacramentali, docebitur & patebit in sequẽtibus. Quòd verò de pane iam non aliter loquatur quàm superius, omnino ex eo videtur, quòd cùm mox dixisset: *Ego sum panis viuus.* Et: *Si quis manduca-*

uerit ex hoc pane, viuet in æternum, subiicit: *Et panis quem ego dabo*, &c. quæ subiectio non indicat eum iam de alio pane loqui, sed explicatius velle ostendere quomodo & per quid ipse qui se hactenus panem vocauit, sit panis vitam hominibus largiens. Itaque quoniam hactenus dixit se panem vitæ qui è cœlo descendit, & credentibus in se promisit vitam æternam, ne intelligeremus sufficere eã fidem qua crederetur è cœlo descendisse, & verus esse Deus, infert sermonem de carne & sanguine suo, vt intelligeremus necessariam esse fidem in ipsius humanitatem pro nobis in cruce traditam & passam. Hæc est enim fides qua manducamus panem vitæ, nimirum qua credimus Christum & verum esse Deum, & se hominem tradidisse pro nobis carnem suam & sanguinem. Nec Christus in toto hoc capite se panem vitæ vocat, nisi ratione vtriusque simul, scilicet & diuinitatis, & humanitatis in cruce traditæ. Sicut enim non potuisset esse Saluator humani generis, nisi simul & Deus fuisset & homo pro hominibus passus: ita non vocat se peculiariter præ patre & spiritu sancto panem vitæ, nisi quatenus Deus existens per humanitatem in cruce passam credentes viuificat. Quòd autem bis dicit, *dabo*, vt habent Græca, vel ob id fecit, vt primo, *dabo*, significaret se daturum carnem suam in cibum, quando per spiritum suum docturus esset se nos immolatione carnis suæ redemisse: altero verò, *dabo*, significaret se daturum carnem suam in mortem pro hominum vita. Vel ideo repetit verbum *dabo*, vt explicaret quomodo dixisset se daturum panem, nempe pro mundi vita, vt sit sensus: Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego, inquam, dabo & in mortem, & in cibum pro mundi vita. Dicit se pro totius mundi vita daturum, significare volens se pro omnium hominum salute & vita moriturum, & non solùm pro vna gente, quamuis non omnes homines ex eius morte vitam essent percepturi, sed hi tantùm qui in ipsum crederent. Per, dabo, significat voluntariè se traditurum, cumque priùs patri tribuisset dationem panis vitæ, idque per verbum præsentis temporis, nunc eam sibi tribuit per futurum. Pater enim tum dederat panem vitæ, quia mundo iam dederat filium, & proposuit credere volentibus. Filius verò daturus erat panem vitæ, quia carnem suam in mortem & cibum daturus erat hominibus.

LITIGABANT ERGO IVDÆI ADINVICEM DICENTES: QVOMODO POTEST HIC, &c.] Pro, *litigabant*, Græcis est ἐμάχοντο, hoc est pugnabant aut decertabant: verùm quoniam pugna ista & certamen verbis tãtùm peragebatur, bene vertit interpres, *litigabant*. Significatur autem, inter auditores ob verba Domini non intellecta, de quorum intellectu non ausi fuerunt Dominum interpellare, ortam esse dissentionem, aliis aliter atque aliter interpretantibus quod dicebatur. Itaque carnales Iudæi, quoniam quod dixerat de carne sua danda in cibum carnaliter intellexerunt, quasi particulatim carnem suam Dominus edendam daturus esset, more communis carnis, eius verba tanquam friuola & falsa per arrogantiam reiiciunt, illud suum Iudaicum, quomodo, obiiciãtes. Debuissent vtique ex verbis Domini intellexisse quomodo caro eius edi posset, nempe per fidem, eo quòd suprà satis significauerit credere in se, esse manducare se. Debuissent præterea, eo quòd diuinam virtutem Domini ex miraculis perceperunt, etiam nõ intellectum sermonem eius lubenter & humiliter suscipere, & quæ difficilia videbantur, eorum solutionem humiliter & studiosè à Domino quærere. Nunc verò contrà faciũt: nam & quia carnales erant, non intelligebant spiritualiter, quod spiritualiter intelligendum esse Dominus satis significauit: & quia superbi erant & animo maligno, quod non intelligebant, non requirunt ab eo qui solus eos docere potuit, sed inter se altercantes reiiciunt tanquam falsum & impossibile. Imitantur hos nostro seculo qui naturali ratione non valentes assequi modum quo Christus est in sacramento altaris, nec volentes intellectum suũ captiuare in obsequium fidei, inclamant semper illud, quomodo, & ad altercationes conuertuntur. Nos autem (inquit pulchrimè Cyrillus) magnum quæso à peccatis aliorum profectum faciamus, & firmam fidem mysteriis adhibentes, nunquam in tam sublimibus rebus illud quomodo, aut cogitemus aut proferamus. Iudaicum enim hoc verbum est, & extremi supplicij causa. Ideo Nicodemus etiã cùm diceret: Quomodo possunt hæc fieri? meritò audiuit: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Aliorum igitur, vt diximus, culpa perdocti, cum Deus operetur, non quæramus quomodo, sed operis sui viam atque scientiam illi soli concedamus. Hæc ille.

DIXIT ERGO EIS IESVS: AMEN AMEN DICO VOBIS, NISI MANDVCAVERITIS, &c.] Dominus non ignarus de quare disceptarent, non ostendit qua ratione posset dare carnem suam ad manducandum: nam id ex superioribus intelligere potuissent, nec adhuc tempus erat latius modum illum explicandi: sed quod illi iudicabant esse absurdum & impossibile, hoc nunc confirmat esse necessarium, vt vel sic humiliati conuerterentur ad requirendam dictorum intelligentiam. Porrò quoniam hæc sententia Domini de necessitate manducandi carnem eius, & bibendi sanguinem eius: varias habet intelligentias, & quarundam sectarum occasionem præbuit, diligenter disquirendum est de vero huius loci intellectu. Itaque imprimis sciendum, variis modis posse intelligi aliquem manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, præter illum carnalem modum, quo Iudæi hæc audientes putabant carnem Domini manducandam more communis panis. Primùm enim potest quis in malam partem dici manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, vt Iudæi, qui summo cum desiderio anhelabant in mortem Christi, eoque iam in crucem adacto lætati sunt, & satiati, quod voto eorum satisfactum esset. Sic dicit de se & Christo in sua persona Dauid: Dum appropiant super me nocentes vt edant carnes meas. Et ipse Dominus: Aperuerũt super me os suum, ficut leo rapiens & rugiens. Sic & Iob: Si non dixerunt viri tabernaculi mei, Quis det de carnibus eius vt saturemur? Hoc modo hic non accipi est extra omnem controuersiam. Secundò ergo in bonum manducare carnem Domini, & bibere eius sanguinem, est hæc sumere in sacramento Eucharistiæ, in quo verè continetur caro & sanguis eius sub speciebus panis & vini, quem modum manducandi vocare solent plerique, manducare sacramentaliter. De hoc modo manducandi & bibendi, qui communis est bonis & malis, loquitur Paulus 1. Cor. 10. vt manifestum est. Atque de hoc modo manducandi contendunt plerique

Manducare carnem Domini malum modum intelligitur.

Psal. 26.
Psal. 11.
Iob 31.

que tum hæretici, tum Catholici locum istum esse accipiendum, confirmantes suam sententiam veterum plurimorum autoritate, qui de sacramentali manducatione locum hunc intellexerunt, vt patet apud Roffensem libr. 5. contra Oecolampadium. Sed alia ratione hæretici quidem student hunc locum ostendere intelligendum esse de manducatione sacramentali, alia ratione quidam Catholici. Bohemi enim ob illud contendunt, quia hinc volunt demonstrare Eucharistiam necessariò sumendam esse sub vtraq; specie, ac deinde omnibus etiã paruulis Eucharistiæ perceptionem esse necessariam, eo quòd ita hîc significetur necessarium esse edere carnem Domini, & bibere eius sanguinem, sicut priùs significauit Dominus necessariam esse regenerationem ex aqua & spiritu. Sicut enim dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, &c. ita nunc dicitur: *Nisi manducaueritis*, &c. Primum horum ex hoc loco etiam Lutherani quidam volunt colligere & asserere. Secundum ex hoc loco quædam Ecclesiæ Catholicæ in principio videntur intellexisse, quæ paruulis etiam Eucharistiam præbebant, vt patet ex sermone D. Cypriani de lapsis. Catholici verò quidam hunc locum cum his quæ sequuntur ab illo loco, *Et panis quem ego dabo*, &c. contendunt de manducatione sacramentali esse intelligendum, vt ex hoc loco conuellant hæresim negantium in sacramento panis & vini verè subsistere carnem & sanguinem Domini. Hic enim apertè dicitur: *Panis quem ego dabo, caro mea est*, quod si intelligatur de pane Eucharistiæ, non potest adferri locus quo apertius illorum error confutatur. Vnde Theophylactus in hunc locum: Attende autem quòd panis qui à nobis in mysteriis sumitur, non est tantùm figuratio quædam carnis Domini, sed ipsa caro Domini. Non enim dixit panis quem ego dabo, figura est carnis, sed, caro mea est. Transformatur enim arcanis verbis panis ille per mysticam benedictionem, & accessionem sancti spiritus, in carnem Domini. Verùm quòd non debeat locus iste intelligi secundùm præcipuam Domini intentionem de manducatione sacramentali, primùm ex eo apparet, quòd priùs dictum est ex verbis Domini superioribus, omnino videri idem esse manducare se, & credere in se. Secundò ex eo quòd si de ea intelligatur, sententiæ sequentes non erunt vniuersaliter veræ: *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Et: *Qui manducat meam carnem*, &c. *in me manet, & ego in illo.* Opus enim erit in his semper subintelligere, dignè, quod tamen non potest intelligi in præcedentibus sententiis, vt cùm dicitur: *Hic est panis de cœlo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.* Nam si intelligendum sit, si quis dignè manducauerit, iam non constabit differentia inter manna & panem vitæ. Nam & illud dignè manducantes non sunt mortui, secũdùm Augustinum. Proinde intelligendum est ibi eum qui indignè manducat panem vitæ in sacramento, non verè manducare ex illo pane. Quod autem peculiariter pertinet ad sensum quem hinc colligere volunt hæretici prædicti, sufficere debet ad eũ refellendum autoritas Ecclesiæ, quæ & si in principio passim communicaret etiam laicos sub vtraque specie, nunquam tamen putauit vtriusque speciei sumptionem esse necessariam, sed ab Apostolorum temporibus semper quosdam communicauit sub vna panis specie: imò plerique patres, vt August. Chrysost. Theophylact. & alij, existimauerũt Dominum ipsum in Emaus Discipulis duobus sub specie panis tantùm corpus suum tradidisse. Itaque post aliquot tempora inualuit communi fidelium consensu ob aliquot pericula fugienda, consuetudo tantùm sub vna specie cõmunicandi laicos, quæ deinde, cùm Græci & Bohemi quæstionem inferrent de sumptione vtriusque speciei, duobus conciliis, Cõstantiensi & Basiliensi, est approbata & corroborata, vt iam hæreticum sit asserere vtriusque speciei sumptionem fideli esse necessariam ad salutem. Quòd verò peculiariter pertinet ad Catholicos, locum hunc de sacramentali manducatione intelligentes, difficilè est bene hunc locum explicare sic, vt tamen non significetur necessitas sumẽdi vtramque speciem. Dicunt ergo non dictum esse à Domino: Nisi manducaueritis panem, & biberitis calicem meum, quomodo Paulus dicit: Quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, sed, Nisi manducaueritis carnem, & biberitis sanguinem filij hominis. Carnem autem manducari & sanguinem bibi, etiam cùm sumitur sola species panis, eo quòd sub ea & caro & sanguis, hoc est, totus Christus & contineatur, & sumatur. Itaque vno illo actu quo sumitur species panis, intelligunt hominem & manducare carnem, & bibere sanguinem Christi, vt verum est. Verùm non facilè apparet quomodo apertè exterior illa sumptio possit dici bibitio. Manducatio enim rectè dicitur, quia sumitur ibi aliquid per modum cibi: sed *quomodo bibitio*, cùm nihil sumatur per modum potus? Non enim diceremus eum & mãducare & bibere, qui panem tinctum vino sumeret, quamuis id sumat quod & famem tollit & sitim. Proinde secundùm horum sententiam videretur omnino dicendum, eum qui Christum sumit sub specie panis, dici & manducare & bibere, non ratione actus exterioris, qui manducationis tantùm speciem habet, sed ratione actus interioris, nempe ratione fidei quæ fertur & in carnẽ Christi passam, & in sanguinem pro se effusum, & ita Christum hic loqui de manducatione sacramentali, sed quæ habet adiunctam etiam spiritualem manducationẽ. Sed secundùm hanc intelligentiam locus hic magis exponitur de spirituali quàm sacramentali mãducatione. Iam quod attinet ad alterum, quod ex hoc loco Bohemi dicuntur asserere, nempe etiam paruulis necessariam esse Eucharistiam: Dicendum, hoc præceptũ tantùm pertinere ad adultos, rationis compotes, sicut & præceptum quo exigitur actualis fides, hoc est credere, à baptizandis. Nam etiamsi intelligatur hic locus de manducatione sacramentali, non tamen potest de alia intelligi quàm ea quæ spiritualẽ adiunctam habet, hoc est, quæ sit cum fide, per quã supra dixit Dominus se manducari. Ad illos ergo tantùm pertinet hoc præceptum, ad quos pertinet actualiter credere in Christum, & venire ad Christum. Porrò Diuus Augustin. & ob alias causas, & potissimũ vt ostenderet hanc sententiam etiam infantibus baptizatis conuenire, quemadmodũ illis vbique etiã tribuit fidem quæ requiritur à baptizandis, proper fidem scilicet Ecclesiæ à qua offerntur & recipiuntur, nouo modo accipit in multis locis, manducare carnem Domini & bibere eius sanguinẽ, nimirum pro incorporari mystico corpori Christi

quouis modo, quod paruuli consequuntur per baptismum. Vnde libr. 1. de peccatorũ meritis & remiss. sic habet cap. 20. Dominum audiamus, non quidem hoc de sacramento lauacri dicẽtem, sed de sacramento mensæ suæ sanctæ, quo nemo ritè nisi baptizatus accedit: Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis. An verò quisquam etiam hoc dicere audebit, quòd ad paruulos hæc sententia non pertineat, possintque sine participatione corporis huius & sanguinis in se habere vitam, &c. Et lib. 3. cap. 4. exponit, Nisi manducauerint homines carnẽ eius, hoc est, participes facti fuerint corporis eius, non habebunt vitam. Et mox subiicit de paruulis: Nec vitam æternam possunt habere præter Christi corpus, cui vt incorporentur, sacramẽto baptismatis imbuuntur. Vnde & hoc loco super Ioannem scribens sic habet: Hunc itaque cibum & potũ societatem vult intelligi corporis & membrorũ suorum, quod est Ecclesia in prædestinatis, & vocatis, & iustificatis, & glorificatis sanctis & fidelibus eius. Sic & Innocentius quoque pontifex hunc locum paruulis tribuit, sed ratione baptismi, vt nequis putet Romanam Ecclesiam paruulis Eucharistiam communicasse. Sic enim habet in epist. ad patres Concilij Mileuitani, quæ est inter epistolas D. Augustini 92. Illud verò quod eos vestra fraternitas asserit prædicare, paruulos æternæ vitæ præmiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatuũ est. Nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinẽ eius, non habebunt vitam in semetipsis. Qui autem hanc eis sine regenerationẽ defendunt, videntur mihi ipsum baptismum velle cassare, cùm prædicant hos habere quod in eos creditur non nisi baptismate conferendũ. Hæc ille. Itaque sicut ex superiori sententia Augustini, qua dicit patres iustos in deserto sub manna idem per fidem manducasse, quod nos sub sacramento panis & vini, hi qui negant veritatem corporis & sanguinis in sacramento errorem suum conantur tueri, quasi etiam Augustinus senserit sacramentum panis & vini solùm esse figuram corporis & sanguinis Christi, sicut manna fuit tantùm figura: ita & ex hac sententia Augustini rursum quidam illorum asserere non verẽtur, de mystico solùm corpore intelligenda esse quæ dicuntur de carne Christi manducanda, aut de corpore eius tradito nobis in cibum, adeo vt hoc nostro seculo quidam, cùm dixit Dominus in vltima cœna, hoc est corpus meum, per corpus dixerit intelligendum congregationem Apostolorum ibi præsentium. Verùm de huiusmodi carne aut corpore mystico & hunc locum & illum in vltima cœna non esse intelligendũ, sed de vera & propriè dicta carne Domini, manifestum est ex eo quod hìc dicitur: *Panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.* Et in vltima cœna non solùm dicitur: Hoc est corpus meum, sed additur, quod pro vobis tradetur. Quibus additionibus manifestum fit eum de ea carne & eo corpore locutum, quod pro nobis in cruce est suspensum, Nec dubitauit Augustinus quin re vera Christi corpus verum contineretur sub sacramento & specie panis quemadmodum ex variis locis scriptorum eius patet, & vt ex multis vnum proferamus, patet illud ex eo quod scribit super titulo Psalm. 33. concione 1. Ferebatur, inquit, Christus in manibus suis, quando commendans ipsum corpus suum ait: Hoc est corpus meum. Ferebat enim illud corpus in manibus suis. Hæc ille, qui & eodem loco dicit de eodem corpore locutum esse hìc apud Ioannem, cùm dixit: *Nisi manducaueritis*, &c. Quod autem quandoque hunc locum Ioãnis Augustinus interpretatus sit de corpore Christi mystico, ratio videtur fuisse ista, vt sententias has Saluatoris ostenderet ad omnes pertinere qui viuunt, & rursum eas ostenderet absolutè veras esse, ac per eas ad vnitatem fideles hortaretur, atque à schismate & hæresi auocaret. Videbat enim multos habere vitam spiritus, qui tamen non possunt adhuc manducare carnem Domini in sacramẽto panis, aut etiam spiritualiter per actum fidei, vt infantes: videbat rursum multos sacramẽtaliter carnem Domini manducare qui vitam non assequerentur, vt indignè sumentes: videbat & hæreticos & schismaticos sacramenta corporis Domini frequentare: proinde attendens duplex esse corpus Christi, quorum vtrunque est res sacramenti Eucharistiæ, sed alterum res significata & verè contenta: alterum res significata quidem, sed non contenta: ac considerans eum demum esse potissimum fructum huius sacramenti, vt per illud fideles coadunarentur in vnitatem corporis mystici, secundùm illud Pauli: Vnus panis & vnum corpus multi sumus omnes, qui de vno pane & de vno calice participamus: visum est ei huiusmodi sententias explicare de corpore Christi mystico, quòd qui illi quouis modo incorporatus esset, fructum esset assecutus sacramenti Eucharistiæ: qui verò non, nec fructum esset assecutus, etiamsi sacramentum ipsum percepisset: Sed ad rem. Cùm vel non Catholicè, vel non satis commodè locus iste intelligi possit de manducatione sacramentali, nec ille sit proprius scripturæ sensus, quo Augustinus hunc locum intelligit de carne Christi mystica, restat totum hunc locum conuenientissimè intelligi de manducatione spirituali quæ est per fidem in carnem traditam in cruce, & sanguinem effusum pro nobis qui est quartus modus manducandi carnem Domini, de quo vt intelligatur & præcedentia & sequentia satis exigũt: & de quo si intelligatur, cessant omnes difficultates quæ oriuntur, si de sacramentali manducatione accipiatur. Certè de spirituali manducatione esse intelligendum docet August. li. 3. de doctrina Christiana cap. 16. sic scribens: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, facinus vel flagitiũ videtur iubere. Figura ergo est præcipiens passioni Domini esse communicandum, & suauiter atque vtiliter recondendum in memoria, quòd pro nobis caro eius crucifixa & vulnerata sit. Hæc ille. Nec concludit quicquam argumentum eorum qui volunt necessario de sacramentali manducatione intelligendum hunc locum, eo quòd duo præcipiat Dominus, nempe manducare carnem & bibere sanguinem, quasi duo diuersi actus præcipiantur. Dicendum enim quòd etiam Dominus supra dicit de se: Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet in æternum, vbi proculdubio non loquitur de perceptione sacramenti Eucharistiæ, sed vnico actu fidei dicit & famem tolli & sitim: ac proinde vnico actu fidei dicimur & manducare & bibere. Quoniam autem hac fide oportet credere sanguinis effusi in cruce à carne separationem, ideo distinctè fit mentio carnis & sanguinis;

& carni

& carni quidem tanquam solidæ tribuitur manducatio: sanguini verò tāquam liquido, potius, vt hoc significetur perfecta refectio. Quòd autem sancti patres vt in plurimum, locum hunc interpretati sint de manducatione sacramentali, factum est ab eis per extensionem & accommodationem valde vtilem simul & aptam, nec alienam ab intētione Domini. Vtilem dico, videlicet ad excitandum auditores & lectores ad frequentem sacramenti valde salutaris perceptionem. Aptam autem, eo quòd sub sacramento panis & vini verè cōtineatur caro Christi & sanguis, atque ob id quæ absolutè hîc dicuntur de carne Christi & sanguine, etiam competunt carni eius & sanguini, vt continentur in sacramento, maximè cùm caro & sanguis Christi ideo institutura sunt à Christo sumenda sacramentaliter, vt per sacramentalem perceptionem & excitaretur in nobis fides qua manducatur Christus spiritualiter, & certiores redderemur de eo quòd Christus per fidem habitat in nobis, & manet in nobis. Accedit ad hæc, quòd ideo verisimile sit, Dominū hoc tropo manducandi carnē, & sanguinem bibendi, vsum eo lubentius, quòd aliquando carnem & sanguinem traditurus esset re ipsa in sacramento sumenda, vt etiamsi de sacramentali perceptione hic non sit potissimum loquutus, ad eam tamen etiam respexerit.

A

B

QVI MANDVCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM SANGVINEM, &c.] Cùm dixisset, *Nisi manducaueritis, & biberitis, non habebitis vitam*, ac necessitatem manducandi ac bibēdi significasset, commodè iam subiungit manducationis & potus certum effectum. E contrariò, inquit, quicunque manducat & bibit, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum, &c. Cùm dicit, *habet vitam æternam*, significat vitam quam per fidem anima in se habet: cùm verò dicit, *& ego resuscitabo eum*, significat vitam quam etiam habiturū est corpus. Quæ duo pulchrè etiam expressit Paulus: Si, inquit, Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem. Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum in vobis. Est autem semper sermo de resurrectione sanctorum, quæ sola verè est resurrectio: sicut & eorum vita beata, verè est vita. Porrò notādum hic obiter, & D. Iræneum totum hunc locum intelligentem de Eucharistia, intelligere carnem nostram accipere naturam quandam immortalitatis ex communione vera carnis Christi immortalis in sacramento perceptæ, atque ex veritate carnis Christi, quam in sacramento percipimus, colligit contra hæreticos, contra quos scribit, & patrem Christi esse fabricatorem visibilium creaturarum, & resurrectionem carnis nostræ quam illi negabāt. Sic enim scribit libr. 4. cap. 34. Quomodo dicunt carnem in corruptionem deuenire, & non percipere vitam, quæ à corpore Domini & sanguine alitur? Ergo aut sententiam mutent, aut abstineāt offerendo quæ prædicta sunt. Nostra autē consonans est sententia Eucharistiæ, & Eucharistia rursus cōfirmat sententiam nostram. Offerimus enim ei quæ sunt eius, congruenter communicationem & vnitatem prædicātes carnis & spiritus. Quemadmodum enim, qui est à terra panis percipiens vocationem Dei, iam non communis panis est, sed Eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena & cœlesti: sic & corpora nostra percipientia Eucharistiam, iam nō sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Et lib. 5. Vani, inquit, omnimodo, qui vniuersam dispositionem Dei contemnunt, & carnis salutē negant, & regenerationem eius spernunt, dicentes nō eam capacem esse incorruptibilitatis. Sic autē secundùm hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis eius, neque panis quem frangimus, cōmunicatio corporis eius est. Et post pauca: Quādo ergo & mixtus calix, & fractus panis percipit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi, ex quibus augetur & consistit carnis nostrę substantia. Quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, qui est vita æterna, quæ sanguine & corpore Christi nutritur, & membrum eius, quēadmodum & Apostolus ait in ea quæ est ad Ephesios epistola: Quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Quemadmodum autem Irenæus ex veritate carnis Domini in Eucharistia existentis colligit futuram aliquando carnis nostræ resurrectionē: ita Cyrillus cōtra Nestorianos, ex virtute eiusdem veræ carnis in sacramento perceptæ, quia. s. confert vitam ęternā & immortalitatem, sicut Dominus hic dicit, colligit carnem Christi vnitam fuisse verbo & diuinitati in vnitatem personæ, quod negabat Nestorius. Vnde sic scribit hoc loco super Ioan. cap. 15. Ineffabiliter & vltrà quàm possit mens humana intelligere, verbū humanitati coniunctum, totam in seipsum ita reduxit, vt indigentia vitæ posset viuificare: sic interitum à natura humana expulit, & mortem quæ peccato plurimum poterat destruxit. Similia habet ca. 24. & in epistola quam scripsit nomine concilij Ephesini ad Nestorium. Sic & Hilarius ex hoc loco de Eucharistia intellecto, & maximè ex illo quod sequitur: *in me manet, & ego in eo*, contra Arrianos probat illud, Ego & pater vnum sumus, non debere tātùm intelligi de vnitate voluntatum, sed etiam naturæ. Habet autem sic lib. 8. de Trinitate: Eos qui inter patrem & filium voluntatis ingerunt vnitatē, interrogo vtrum ne per naturę vnitatem hodie Christus in nobis sit, an per concordiam voluntatis. Si enim verè verbum caro factum est, & nos verè verbū carnem cibo Dominico sumimus, quomodo non naturaliter manere in nobis existimandus est, qui & naturam carnis nostræ iam inseparabilem sibi homo natus assumpsit, & naturam carnis suæ ad naturam æternitatis sub sacramento nobis communicandæ carnis admiscuit? Ita enim omnes vnum sumus, quia & in Christo pater est, & Christus in nobis est. Quisquis ergo naturaliter patrem in Christo negabit, neget priùs non naturaliter vel se in Christo, vel Christum sibi inesse, &c. Nam multa sequuntur in hunc sensum. Hæc autē ideo hic annotare visum est, vt intelligamus & quàm magnos affectus huic sacramento vetustissimi illi tribuerunt, & quàm certa fuerit non solùm Catholicis, sed etiā hæreticis illius temporis sentētia illa, qua credimus, in Eucharistia verè esse carnem & sanguinem Domini, adeo vt ex ea, tanquam ineffabili & præsupposita, contra hæreticos disputarent de his quę tunc erant controuersa.

C

D

E

Rom. 8.

CARO ENIM MEA VERE EST CIBVS, ET SANGVIS MEVS, &c.] Probat manducantem,

cantem, carnem habiturum vitam æternam ex eo quòd caro eius fit verè cibus, hoc eſt perfectè habeat cibi conditiones, nec deficiēs aliquid ſit in eo, quemadmodum in manna & reliquis corporis cibis, vt ſuprà eſt expoſitum. Porrò notādum hic cur Chriſtus ſingulariter ſe & carnem ſuam, cibum & panem vocet, cùm multiplex ſit ſpiritualis & cœleſtis panis animæ in ſcripturis ſignificatus. Primum enim ipſa diuinitas panis dicitur, de quo Pſalmiſta: Satiabor, inquit, cùm apparuerit gloria tua. Eſt & ipſa diuina ſapientia ſcriptura canonica ac verbum Dei, panis animæ, de quo Sap. Cibabit illum pane vitæ & intellectus. Eſt & panis gratiæ cœleſtis, virtutum ac bonarum operationū, vnde dicuntur: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam. Et ſecura mens dicitur eſſe quaſi iuge conuiuium. Et viro iuſto ſecundum myſticum intellectum dicitur in Pſalm. Labores manuum tuarum quia manducabis. His addi poteſt & panis piarum lacrymarum & deuotarum orationum, quibus ſingulari ratione mens hominis alitur & confirmatur. Verùm bene peculiariter Chriſtus & eius caro panis dicitur, quòd ſine fide in Chriſtum è cœlo deſcendentem, & pro nobis paſſum in cruce, nihil illorum verè mentem hominis paſcere poteſt, ſed mentem hominis permittit ieiunam & languidam. Nam & Iudæi ipſum Deum creatorem cœli & terræ colūnt, legunt eaſdem ſcripturas quas nos, aſſiduis precibus Deum interpellant: verùm quoniam deeſt illis fides in Chriſtū, nihil eſurientem illorum animam ſatiare verè poteſt. Per hanc enim fidē fit, vt & illa prædicta panis animæ dici poſſint, & ſint.

Pſal. 16. *Eccleſ 15.* *Matth. 5.* *Prou. 15.* *Pſal. 127.*

QVI MANDVCAT MEAM CARNEM, ET BIBIT MEVM, &c.] Quòd dixit carnem ſuam verè eſſe cibum, & ſanguinem verè eſſe potū, & ob id ſimentes hæc habere vitam æternam, id duabus iam probat ſententiis, veluti duabus rationibus. Et primò quidē, quia qui edit carnem meā, & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in eo, hoc eſt, indiuisè & intimè mihi coniungitur, & ego illi: quare ex huiuſmodi manducatione & potatione non conſequitur vitam tranſitoriam, quemadmodum ex manducatione cibi corporalis, qui mox tranſit, nec manet in manducante, ſed conſequitur vitam permanentem & æternam. Hîc iam manifeſtum euadit, non omnes hoc loco dici manducare carnem Domini, & bibere eius ſanguinem, qui ſacramenta corporis & ſanguinis Domini ſumunt, cùm non omnes tales Chriſtum habeant in ſe manentem: ſed hi carnem Domini manducant & bibunt, vt hîc quidem Dominus loquitur, qui credentes eius carnem & ſanguinem in cruce pro hominum ſalute tradita, & quia diuinitati in vnitatem perſonæ coniuncta, eſſe viuificatiua, ipſum Dominum vel per huiuſmodi ſolam fidem, vel ſimul etiā ſub ſacris Euchariſtiæ ſymbolis intra ſe ſumunt & amplectūtur, fideique compreſſu ita intra ſe tenēt, & tanquam eum à quo omnia nobis optata veniūt & præſtantur. Notandum autem videtur quòd dominus ſemper dicat: *Qui manducat meam carnem*, vel me, & non dicit: Qui manducauit, nimirum ſignificare volens, non ſatis eſſe ſi quis Dominum ſemel fide vel ſacramento apprehenderit, ſed opus eſſe vt continuè illū edamus, renouato ſcilicet ſubinde fidei actu, ac Euchariſtiæ ſumptione reperita cum fide, qua beneficium Domini frequenter expendamus dignè, ac veluti munda animalia reuocatum cibum ruminemus. Iam & illud notandum, Ioannem in epiſtola ſua prima ea tribuere charitati & obſeruationi mādatorum fidei & charitatis, quæ Dominus hîc tribuit manducationi carnis ſuæ. Sic enim dicit cap. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. Et cap. 3. Hoc eſt mandatum eius, vt credamus in nomine filij eius Ieſu Chriſti, & diligamus alterutrū. Et qui ſeruat mandata eius, in illo manet, & ipſe in eo. Vnde patet & hîc eū ſolùm dici manducare, in quo eſt fides per dilectionē operans. Ex quo Ioanne etiam patet quid ſit manere nos in Chriſto, & Chriſtum in nobis, nempe quòd non ſolùm dicimur in illo manere, & ipſum in nobis, ſicut amans dicitur communiter eſſe in amato, cogitando de illo, optando illi bona, ſperando in illo, &c. ſed propter veram vnionem noſtræ naturæ cum diuina, per ſpiritum Chriſti, quo diuinæ efficimur naturæ conſortes. In hoc, inquit Ioannes, cognoſcimus quòd in eo maneamus, & ipſe in nobis, quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis. Porrò ſingulariter Chriſtus manet in nobis, qui illum fide viua ſumimus in Euchariſtia. Nam (vt priùs ex Hilario oſtenſum eſt) manet in nobis, non tantùm quia ſpiritu ſuo præſens, & vnitus ſpiritui noſtro, ſed quia & corpore ſuo corpori noſtro ineffabili modo coniunctus.

SICVT MISIT ME VIVENS PATER, ET EGO VIVO, &c.] Quoniam Euangeliſta omiſit particulam, ſic, quæ reſpōdet dictioni, ſicut, hinc oratio iſta obſcurior eſt. Habet autem duplicem diſtinctionē. Quidā enim perfectum pūctum faciunt poſt illud: *ego viuo propter patrem*, vt aduerbium, ſic, ſubintelligatur ante, & ego viuo, hoc modo: Sicut miſit me viuens pater: ſic etiam ego viuo propter patrem, vt ſit ſenſus: ſicut pater viuit qui miſit me, ita & ego viuo propter patrem. Et proinde qui manducat me, etiam ipſe viuet propter me. Sed rectior eſt diſtinctio aliorum, qui ſermonem contexunt ex duabus partibus, quarum vtraq; duobus conſtat membris: hoc modo: Sicut miſit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: ſic qui mā ducat me, etiam ipſe viuet propter me. Illud enim, &, cùm dicitur: *& qui manducat*, Hebraico more poſitum eſt pro ſic, vel ita. Hoc modo diſtinxiſſe Auguſtinum ſatis conſtat, ſimiliter & Theophylactum, quamuis eius interpres priorem diſtinctionem ſecutus ſit in litera. Sic enim habet Theophylactus in Commentariis. Igitur quemadmodum ego viuo propter patrem, ita & qui manducat me, viuet propter me. Sic & Cyrillum diſtinxiſſe certiſſimum eſt ex eo quòd ſic ſcribat: Quemadmodum igitur, inquit, homo factus ſum voluntate patris, qui è naturali vita emanaui, & homo factus viuo, corpúſque meum vita repleui: non aliter qui carnem meam manducat, propter me viuet. Ex quibus Cyrilli verbis præter diſtinctionem etiam intelligi poteſt ſatis, quis ſit totius huius ſententiæ ſenſus. Illud enim, *viuo propter patrem*, quamuis poſſit intelligi de vita qua Chriſtus viuit ſecundum diuinitatem, vt viuere dicatur quatenus Deus propter patrem, quia à patre vitam & naturam ſuā accepit, potius intelligēdum eſt de vita quam habuit ſecundùm humanitatem, quæ Deitati coniuncta in perſonę vnitatem præter eam vitam corporalem quam habuit ab anima, etiam habuit vitam diuinitatis. Cùm enim præmittit: *Sicut miſit me viuens pater*, & ſubdit: *& ego viuo propter patrem*, ſignificat miſſio-

missionem viuentis patris, causam esse quare ipse missus, hoc est, homo factus viuat propter patrem, sicut in sequenti parte manducationē sui significat esse causam quare quis viuat propter ipsum. Quoniam enim pater ex natura sua vitam habens filium misit in mundum, hoc est, hominem esse fecit, ideo filius homo factus eadem vita viuit propter patrē, nimirum quia à patre mittente humanitas diuinitati coniuncta est in vnitatem personæ. Augustinus autem illud, *viuo propter patrem*, si intelligatur de Christo secundùm humanitatem, intelligit de vita quam habet humanitas Christi ab anima viuificante: sed Cyrillus de vita quam habuit ex consortio diuinitatis, & rectius sanè, eo quòd propter hanc vitam Christus homo factus, & caro Christi viuificat, cùm Christus hîc significare voluerit vnde habeat quòd caro eius viuificare edentes possit. Iam quòd dicitur, *propter patrem*, *& propter me*, quamuis aliqui intelligunt vt propter, designet finalem causam (nam eam etiam propriè significat *διὰ* præpositio hîc posita, dum construitur cum accusatiuo, vt hîc) & fit sensus: propter gloriam patris viuo, & viuet propter gloriam meam: tamen rectius intelligitur præpositio, propter, posita pro per, vt frequenter accipitur, & apud Græcos *διὰ* habere accusandi casum pro paterno, eo quòd Dominus hîc non videatur significare voluisse ad quem finem vel ipsemet, viuat vel is qui se manducat, sed à quo & ipse & ille vitam habeat. Nam hoc ostendere pertinet ad propositum. Ex prædictis autem & illud patere potest, quare non dixerit solùm: Sicut misit me pater, sed addidit, viuens, nempe vt significaret patrem per se viuentem, & non ab alio accipientem vitam, supremam causam esse vitæ à qua per filium vita ad manducantes peruenitet. Itaque sensus est: Sicut pater per sese viuens misit me in hunc mundum, hominem me efficiens, & ob id quòd ab eo missus sum & homo factus, vitam habeo à patre viuente, ita qui me viuentem manducat, etiam ipse à me viuente vitam accipiet: Non solùm tamen Saluator vult significare similitudinem, sed etiam priorem partem similitudinis causam vult esse secundæ: hoc est, quòd quia pater viuens misit filium viuentem per se, ob id manducans filium victurus esset per filium. Vt enim manducans filium viueret per filium, ideo pater viuens misit filium viuentem per se patrem. Hæc ergo sententia vt est nouissima, ita est demōstratio omnium quæ priùs sunt dicta, nempe quòd caro Christi sit verè cibus, quòd illam manducans habet vitam æternam, quodque qui manducando carnem manet in Christo, & Christus in illo ex huiusmodi manducatione consequitur vitam æternam. Ne enim mirari quis posset quomodo is qui homo erat, vitam æternam se manducantibus polliceretur, ostendit se in seipso habere vitam à patre, & ad hoc habere vt eam manducantibus communicaret, ac se veluti esse medium quo vita quæ in patre est originaliter transfunderetur in homines. Notandum autem, quòd cùm in superioribus multis sententiis dixerit de manducanda carne, nunc rursum ad priorem locutionem rediens, qua vtebatur antequam carnis distinctam faceret mentionem, dicit, *qui manducat me*, sicuti & in sequentibus se rursum panem vocat, quemadmodum prius, nō iā carnem suā. Hoc enim obseruatum confirmat id quod priùs dictum est, Dominum non, vt plerique volunt, ante illa verba: *Panis quem ego dabo*, &c. locutum esse de se quatenus panis est secundùm suam diuinitatem, ab illo verò loco loqui de se quatenus panis est per suam humanitatem: sed in toto hoc capite loqui de se quatenus est panis per diuinitatem & humanitatem, simul, & quatenus Deus simul est & homo, quanquam quandoque apertius significat suam diuinitatem, quandoque apertius de sua loquatur humanitate tradenda in cruce, volens significare vtrumque esse credendum ei qui vitam ab eo sit percepturus.

HIC EST PANIS QVI DE COELO DESCENDIT. NON SICVT, &c.] Concludit suum sermonem Dominus, postquam declarauit quomodo verè ipse sit cibus cœlestis, rursum tertiò inculcat differentiam inter se panem, & mannā Mosaicum, ex quo occasionem sumpserat iste sermo. Cùm autē dicitur: *Non sicut manducauerunt*, &c. oratio est defectiua, perficienda hoc modo vel simili, ita qui ederit ex hoc pane, morietur. Vnde sequitur veluti aduersatiua subintelligendæ partis: *Sed qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* Quòd autem illud, *& mortui sunt*, negatiuè debeat exponi, quemadmodum priùs dictum est, etiam Augustinus hoc loco testatur, sic scribens: Quòd ergo illi mortui sunt, ita vult intelligi, vt non viuant in æternum. Nam temporaliter & hi profectò moriuntur, qui Christum manducant: sed viuent in æternum, quia Christus est vita æterna.

HÆC DIXIT IN SYNAGOGA DOCENS IN CAPHARNAVM. MVLTI, &c.] Locus sermonis describitur non tantùm propter historiæ certitudinem, sed etiā vt significaret Euangelista Dominum hæc palam dixisse, & multis audientibus: vnde infert, *Multi ergo audientes*, &c. Sed quæri hîc potest cur Dominus hunc tam sublimem sermonem publicè habuit, cùm sciret paucos eum intellecturos, multos autem qui etiam ipsum priùs sequebantur scandalizandos. Ad quod dicendum primò, Dominum in hunc sermonem coactum deuenisse, nimirum quia Iudæi obiecissent illi de manna, illudque adeo extulissent, vocantes panem de cœlo, vnde bonus magister eorum iactantiam carnalē reprimere debuit, & à carnalibus ad spiritualia eorum mentes & cogitationes auocare. Quòd autem quidam scandalizati sunt, illorum superbiæ aut amētiæ imputandum est, cùm si simplicem habuissent mentem, facilè ex verbis Domini intelligere potuissent, non illum fuisse sensum verborum, quem ipsi suspicantes offendebātur, atque ex factis ipsius aduertere nihil illum sibi arrogare supra quàm debuit. Deinde Dominus hoc sermone declarare voluit, qui verè & ex animo sibi crederent, & qui non. Qui enim ex animo illi credebant, etiam nondum intellecta eius verba humiliter suscipiebant, nihil minus opinantes, quàm ea esse falsa: qui verò ob huiusmodi verba à Domino desciuerunt, declarauerunt quàm frigido calore & fide non firma Christi hactenus Discipulis sese coniunxissent, cum boni Discipuli & de præceptoris fide bene persuasi, non offendi verbis eius, sed non intellectum sensum ab eo requirere. Iam & ad hoc profuit hic sermo à Domino habitus, cùm subsecuto multorum scandalo etiam à Domino præscito, vt intelligeremus veritatem non ob id palam non esse prædicandam cùm necesse est, quòd impij quidam ea audita magis sint contra eam efferendi & excitandi, ac solatium in ipso Domino inueniremus, si quando ex prædicata veritate à nobis deprehendantur quidam

dam etiam boni priùs habiti, offensi & scandalizati, quemadmodum bene annotauit Augustinus, sic scribens hoc loco: Hoc factum est ad consolationem nostram, quoniam aliquando contingit vt dicat homo verum, & quod dicit non capiatur, atque illi qui audiunt scandalizentur, & discedant. Pœnitet autem hominem dixisse quod verum est. Dicit enim apud se homo: Non debui sic dicere, non hoc dicere debui. Ecce Domino contingit. Dixit & perdidit multos, remansit ad paucos. Sed non turbatur ipse, quia ab initio nouerat & qui credentes essent, & qui non essent credentes: nos, si nobis contingat, perturbamur. Solatium in Domino inueniamus, & tamen cautè verba dicamus, ea quæ ille ad paucos qui remanserant. Hæc ille. B Multi ergo etiam ex Discipulis eius, hoc est, his qui ipsum frequenter sequebantur, & habebantur in ordine Discipulorum, dixerunt: *Durus est hic sermo*, de comedenda, scilicet carne viui hominis, & bibendo sanguine eius. Et quoniam durum vocant hunc sermonem, hoc est, asperum, insuauem, & intolerabilem, hinc addunt: *Quis potest eum audire*? Sic enim legendum est sine coniunctione, &, quam nec habent Græca, nec Augustinus. Rupertus, aut vetera exemplaria scripta. Est autem sensus: Quis hæc sustineat audire? Cuius aures ferent hanc doctrinam? Hos sanè plerique hodie imitantur, qui non ferunt prædicationem mysteriorum & miraculorum quæ concurrunt in Eucharistia, aut aliorum quorumlibet, quæ illorum carnali sensui & appetitui aduersantur. Animalis C enim homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur.

SCIENS AVTEM IESVS APVD SEMETIPSVM QVIA MVRMVRARENT DE HOC, &c.] Dicit Ioannes apud semetipsum, vt intelligamus Dominum non audiuisse murmur Discipulorum, sed diuinitus illud cognouisse. Itaque Deum se esse declarans & se verè, quemadmodum dixit, è cœlo descendisse, respondet ad ea quæ humana ratione non audiuit inter ipsos iactari. Hoc inquit, vos scandalizat, hoc est, offendit, quòd dixi me è cœlo descendisse, & mãducandam carnem meam vt quis viuat in æternum. Si ergo videritis D filium hominis ascendentem vbi erat priùs (est autem oratio inabsoluta, perficiẽda hoc modo: Quid tum dicetis?) An etiam tunc videbor vobis plura mihi quàm par est arrogasse? An non potius tunc reipsa vel inuiti agnoscetis verum esse quòd è cælo *Ioan.3.* descenderim? Hac enim intentione intelligit D. Chrysost. istud dictum à Domino, vt per ascensum suum confirmet verè se dixisse quòd è cœlo descenderit, iuxta illud Ioannis: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo. Vnde Caietanus annotauit, quòd cùm duo fuerint quæ in sermone prædicto offenderint auditores, nempe quòd dixisset se è cœlo descendisse. Vnde primò dixerunt: *Nonne hic est filius Ioseph, quomodo ergo dicit, quia à cœlo descendi?* & quòd dixisset manducandam carnem suam: vnde secundò dixerunt, *quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum?* Dominus vtrumque scandalum suo ordine tollere voluerit. Primò quidem declarans se è cœlo venisse: deinde ibi, *Spiritus est*, &c. ostendens quomodo intelligendum sit quod dixit de carne sua edenda: Augustinus verò rectius etiam hæc verba: *Si ergo videritis*, dicta intelligit ad tollendum scãdalum de edenda carne ortum. Nam cùm statim præcesserit de illo scandalo, ad illud referendum videtur quod sequitur: *Hoc vos offendit*. Itaque hunc indicat sensum. Hoc vos offendit quòd dixi edendam carnem meam, & ideo offendit, quia putatis eam particulatim edendam. Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat priùs, certè, vel tunc videbitis, quia non eo modo quo putatis erogandum est corpus eius, nec carnali more manducandum, cùm integrum fuerit in cœlũ receptum. Euthymius similiter intelligit Dominum hîc significari ascensionem eius in cœlos, confirmaturam sermonem eius de edenda sua carne, vt sit sensus: Quid tum dicetis? An & tunc dubitabitis de veritate verborum meorum, cùm maiora his videbitis? Qui enim potest suam carnem cœlestem facere, cõtra carnis naturam, potest & eam cibum hominum efficere. Notandum autem hîc rursum contra Nestorianos, sicut & in illo Ioannis 3. cùm dicitur: filius hominis qui est in cœlo, dictum hîc esse filium hominis fuisse priùs in cœlo. Hoc enim astruitur vnitas personæ in Christo, propter quam quæ filio Dei competunt, etiam de filio hominis prædicantur. Quòd autem dicitur filius hominis fuisse priùs in cœlo, dupliciter potest intelligi, nempe quia erat priùs in cœlo quàm è cœlo descenderet, sic tamen vt non intelligatur cælum reliquisse, vel potius quia erat priùs in cælo quàm in cælum ascenderet, iuxta illud: Filius hominis qui est in cælo. Ascendit enim eò secundùm humanitatem, vbi ante ascensum erat secundùm diuinitatem. Porrò conditionaliter Dominus loquutus est dicens: *Si ergo videritis*, & non, Cùm ergo videritis, ascensionem suam in cælum indicans verius quàm explicans, tum quia nondum aduenisset tempus palam profitendi gloriam suam, tum quòd non omnes Discipuli illi visuri essent eius ascensionem.

SPIRITVS EST QVI VIVIFICAT, CARO NON PRODEST QVICQVAM. VERBA, &c.] Ex eo quod hîc dicitur, *caro non prodest quicquam*, hi qui negant veritatem corporis Christi in Eucharistia, hodie conati sunt suum errorẽ defendere, inferentes ex eo inutiliter Christum suam carnem nobis in sacramento reliquisse, eo quòd, ipso teste, caro nihil prosit. Verùm verba hæc Domini non posse nudè intelligi vt sonant, etiam ex his quæ mox præcedunt est manifestum. Quomodo enim caro nihil prodest, si qui manducat carnem Christi, habet vitam æternam? Ex his enim verbis nudè in- *Ioan.1.* tellectis non tantùm sequeretur Christi carnem inutiliter esse in Eucharistia, sed etiam inutiliter verbum carnem factum esse vt habitaret in nobis. Proinde certum est, in his verbis opus esse commentario. Intelligitur autem à Catholicis duobus potissimum modis. Augustinus enim & Cyrillus sic intelligunt. Spiritus Dei solus est qui vitam æternam præstare possit: caro autem sola aut caro *Ioan.3.* per sese non prodest quicquam ad vitam æternam præstandam. Aut, quod in idem redit, caro quatenus caro, & prout distinguitur à spiritu, non prodest quicquam. Sic enim Nicodemo admiranti quomodo homo renasci posset, Dominus dixit: Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est: significare volens id quòd ex carne est, quatenus tale, esse carnale: & quod natum est ex spiritu, quatenus tale, esse spirituale: ita & nunc Discipulis admirantibus quomodo carnem suam edendam dixerit, dixit distinguendo spiritum

à carne

carne : *Spiritus est q ui viuificat, caro non prodest quicquam.* Non dicit, caro mea non prodest, sed absolutè: *caro non prodest*, significans se singulariter carnem suam dixisse viuificam propter spiritum viuificantem qui carni vnitus esset : vnde & suprà reddidit rationem quare caro sua esset viuifica, eo quòd descendisset è cœlo, & quia viueret propter patrem virtutum. Sic ergo, inquit Augustinus, dictum est: *Caro non prodest quicquam*, quomodo dixit
1. Cor. 8. Paulus. Scientia inflat, si, scilicet, sola sit & sine charitate. Vnde additur : Charitas verò ædificat, quo significatur, charitatem cum scientia, & scientiam cum charitate ædificare & prodesse. Itaque secundùm hunc intellectum directè Dominus ostendit
B quomodo caro eius possit manducantibus præstare vitam æternam, de quo illi admirabantur : ex consequenti verò etiam significat carnem suam non sic edēdam quomodo illi intellexerunt quemadmodum, scilicet, editur caro animalium mortua, & non amplius spiritu vegetata : significat & modum quo caro eius esset edenda, spiritualem esse, & spiritu edendam esse, non carnaliter. Spiritualis enim caro spiritualiter edi debet, non carnaliter. D. Chrysost. autem, & post eum Theophyl. & alij hunc locum sic intelligunt, vt per spiritum & carnem intelligatur spiritualis & carnalis intelligentia dictorum, quomodo & Augustinus intelligit in quibusdam locis illud Pauli, Litera,
C occidit, spiritus autem viuificat. Secundùm hunc ergo intellectum, Dominus sermonem habitum carnaliter intelligentibus, & ob id reputantibus durum, respondet quomodo eum intelligere debeant aliter quàm intellexerunt. Et sicut hęc verborum explicatio optimè respondet murmurantium verbis, ita & sequenti sententiæ congruit : *verba quæ*
2. Cor. 3. *loquutus sum vobis, spiritus & vita sunt* : hoc est, sunt spiritualia & spiritualiter intelligenda, ac sic auditori conferunt vitam. Sic enim hanc sententiam etiam Augustinus enarrat. Cyrillus verò eam aliter intelligit, prosequendo magis sensum, quem intelligit in præcedentibus verbis, hoc modo; *Verba quæ loquutus sum vobis, sunt spiritus & vita*, hoc est, sunt spiritalia, vel sunt de spiritu viuificante : quasi
D dicat, Vos ea intelligitis de carne per se accepta, quam etiam vobiscum fateor inutilem esse ad viuificandum : ego verò loquutus sum de carne spirituali, quæ per spiritum viuificat.

SED SVNT QVIDAM EX VOBIS QVI NON CREDVNT. SCIEBAT ENIM, &c.] Postquam reddidit rationem suæ doctrinæ, reddit & causam scandali illorum qui murmurauerunt, significans causam non esse duriciem sermonis, sed illorum incredulitatem. Est ergo idem ac si dicat: Non duricies sermonis est occasio vestri scādali, sed incredulitas quorundam vestrum, per quam, non estis capaces sensus verborum meorum. Ideoque (inquit Augustinus) non dixit: Sunt quidam in
E vobis qui non intelligūt, sed causam dicit quare nō intelligunt. Ideo enim non intelligunt, quia non credunt. Nā Propheta dicit : Nisi credideritis, non intelligetis : Sic enim habent Septuaginta in Isaię cap. 7. vbi nos habemus: Si non credideritis, non permanebitis : His ergo verbis Dominus rursum suam diuinitatem ostendit, per quam potuit reuelare occulta. Vnde hoc apertè significaturus Ioannes, subiungit: Sciebat enim Iesus, non tum primùm, sed etiam ab initio conuersationis suæ cum Discipulis, qui essent in turba omnium discipulo-
A rum credentes, & quis inter duodecim traditurus esset eum. Vnde & Iudas hìc significatur tunc non satis credidisse in Iesum. Quod apertius significatur apud Græcos, qui vbi nos legimus, *sciebat Iesus qui essent credentes*, legūt, *qui essent non credentes*. Redita causa quare Christus asserere non dubitauit quosdam non esse credentes etiam ex Discipulis, Ioannes redit ad verba Domini, quibus sua interposuerat. Et dicebat, inquit: Propterea, quia scilicet sunt quidam vestrum qui non credunt, & ob id non recipiunt mea verba, dixi vobis paulò antè, quòd nemo potest, &c. Significat ergo & fide opus esse, & eam à patre petendam ac expetendam.

ET EX HOC MVLTI DISCIPVLORVM EIVS, ABIERVNT RETRO] Et, ex hoc scilicet tempore. Quod dicit, *abierunt retro*: Augusti-
1. Tim. 5. nus intelligit, abierunt retro post satanam : sicut de quibusdam viduis dicit Apostolus, Quædam conuersæ sunt retro post satanam. Sed simplicius illud, *abierunt retro*, exponitur per, desciuerunt ab eo, nec amplius more solito illum sequebantur. Sequitur enim quod huius veluti est expositio, *& iam non cum illo ambulabant.* Itaque Dominus conuersus ad duodecim dixit : *Num & vos vultis abire?* Quærit autem istud, cùm sciret eorum voluntatem : tum vt ostenderet se non indignatum illis qui ab eo defecissent, quasi ignominia ab eis affectus : tum vt significaret se non indigere eorum sequela, ne putarent se facere gratiam, quòd aliis relinquentibus, ipsi permanerent. Deinde, vt ostenderet eorum libertatem, ne putarentur necessitate quadam & verecundia detineri, atque vt huiusmodi interrogatione eos ad fidei suæ confessionem prouocaret. Itaque Petrus, tum quòd ardentioris esset semper fidei, tum quòd solitus esset omnium nomine respondere, pro omnibus loquitur, idem de Christo alios omnes sentire existimans quod ipse sentiebat : Domine, inquit, ad quem ire poterimus te derelicto, qui nos viam salutis melius quàm tu docere possit? Tu enim solus habes verba quæ vitam æternam conferre possunt credenti & suscipienti. Quibus verbis significat se agnoscere post Dominum nullum esse magistrum secundum illi : significat item se non vt turba illa terrena quærere, sed tantùm doctrinæ cœlestis esse cupidum. Alludit autem ad illa Domini verba superius habita, quibus multa dixit de vita æterna, & singulariter ad illa : *Verba quæ ego loquor vobis, spiritus & vita sunt.* Hic aduertenda differentia inter credentes & non credentes. Non credentes enim ob verba non intellecta offenduntur. Credentes verò, etiam non intellecta verba humiliter suscipiunt & admirantur. Neque enim verisimile est, Petrum tum prædicta omnia de manducanda carne & bibendo sanguine Domini intellexisse, cùm ignorauerit adhuc mysterium crucis, & tamen certissimè credidit vera esse quæ dicebantur, quòd persuasus esset ipsum Iesum verum esse Christum. Vnde sequitur : *Et nos credimus & cognouimus quia tu es Christus filius Dei viui.* Vbi pro credimus, Græcis est, πεπιστεύκαμεν, id est, credidimus, quomodo legit etiam Au- Isaiæ 7.
gust. significatur ergo quòd iam dudum credidérant & persuasi essent. Notant autem Augustinus & Cyrillus, priùs dictum esse, credimus, & secundò cognouimus, eo quòd fides cognitionem præcedat, secundum illud Isaiæ : Nisi credideritis, non intelligetis. Nisi enim, inquit Cyrillus, absque

absque vlla dubitatione fidei ieceris fundamenta, A non poteris paulatim cognitionem quæ in Christo est superædificare, ac ita in virum spiritualem euadere. Videri tamen potest additum verbum, *cognouimus*, non ad hunc ordinem significandum, sed tantùm ad significandum certissimam animi persuasionem, per testimonium Ioannis, patris, ac miraculorum. Hæc enim persuasi animi certitudo magis significatur verbo, cognoscere, quàm verbo, credere. Annotauit autem hîc rursum Cyrillus, in Græcis articulum addi & ad nomen, Christus, & ad nomen, filius, vt sit ille Christus, ille filius, vt his articulis separaret Petrus Dominum ab aliis, qui etiam Christi dicuntur & filij Dei. Additur autem in Græcis & apud Augustinum, viui, scripturæ B more. Nam hoc epitheto scriptura Deum verum separat à mortuis idolis. Vnde Psalmista: Sitiuit
Psal. 41. anima mea ad Deum, fontem viuum. Et: Scietis
Iosue 3. quia Dominus Deus viuens in medio vestri est, Vnde & Dominus per vitam suam in scripturis iurat, dicens: Viuo ego, dicit Dominus.

RESPONDIT EI IESVS: NONNE EGO VOS DVODECIM ELEGI, ET EX, &c.] Magnificam hanc Petri de se prædicationem Dominus non est iam admiratus, nec ob eam illum beatum prædicauit, quemadmodum postea Matthæi decimosexto, tum ne videretur eorum laudibus capi, postquam ab aliis fuit derelictus, tum quia omnium nomine iam Petrus loquutus fuerat, & hanc fidem omnibus tribuebat quæ non omnibus conueniebat. Itaque Dominus corrige- C re volens Petri responsionem, atque ostendere non omnes hoc credere quod ille putauit eos credere, & ob id non sine causa interrogasse num & ipsi vellent abire, subiecit: *Nonne ego vos duodecim elegi*, &c. Quibus verbis etiam significat non mirum esse si ex Discipulis quidam abirent retrò, cum etiam inter Apostolos inueniretur vnus incredulus. Deinde secundùm Cyrillum, his verbis acrioribus eos confirmat, & diligentiores facit, periculo ante oculos posito. Sic enim, inquit, dicere videtur: Magna vobis, ô Discipuli vigilantia, magnoque studio ad salutem opus est. Lubrica enim admodum perditionis est, via, non imbecillam solummodo distrahens mentem, verùm D etiam firmos nonnunquam animos voluptate decipiens: quòd autem ita sit, non eorum qui retro abierunt, sed vestro exemplo confirmatur. Ego enim vos vt bonos elegi, non ignorabam, sed cognoscebam vt Deus corda vestra, sed rapuit vnum vestrum auaritia deceptum diabolus. Hæc ille. Intelligit ergo Cyrillus, sicut & plerique, Iudam cùm eligeretur, bonum fuisse, cùm dici etiam possit eum nunquam habuisse veram in Christum fidem; sicut & hæc verba & præcedentia apertè significant, eum hoc tempore, longè ante E passionis tempus non credidisse in Christum. Nam & Augustinus & Beda in ea videntur fuisse sententia, vt putent Iudam fuisse malum etiam cùm vocaretur ad Apostolatum, quamuis hanc sententiam reiiciat Lyra, sed non efficacibus rationibus. Porrò prudentiæ simul & mansuetudinis summæ fuit, quòd suum hostem & aduersarium inter Apostolos tacitè notauerit, nimirum vt per declarationem suæ mansuetudinis & diuinitatis Iudam sibi conscium ad pœnitentiam prouocaret, & eodem sermone omnes faceret solicitos ad conscientiæ examinationem ac fidei perseuerantiam. Dubium autem hîc esse, potest quomodo dicat Dominus hic se elegisse duodecim istos, inter quos fuit Iudas, cùm posteà Ioannis duodecimo dicat, Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim, significans se non elegisse Iudam. Sed dicendum, quòd hîc fit sermo de electione ad Apostolatum: ibi verò de electione ad consortium sanctorum, & ad regnum cœlorum. Vnde hîc apponitur numerus duodenarius, ibi verò absolutè dicitur: Ego scio quos elegerim, vt intelligamus eum ibi loqui de electione simpliciter, qua aliqui dicuntur absolutè electi, alij verò reprobi. Cæterùm, diabolus, dictionem Græcam, quidam volunt hîc debere verti per Latinam dictionem, calumniator vel accusator, (hos enim propriè significat dictio Græca) vt ideo dicatur Iudas diabolus, quia calumniator erat operum Christi, & quia illum delaturus erat ad principes Iudæorum tanquam mollem & effœminatum, eo quòd permisisset pretioso illo vnguento se vngi à Maria sorore Marthæ. Verùm valde verisimile est Dominum qui Hebraicè hæc dixit, pro diabolo dixisse Satan, ac pro eo nomine Ioannem vertisse diaboli, nomen imitatum Septuaginta, qui semper pro satan, diabolum verterunt, vt priùs dictum est circa caput Concordiæ 15. eo quòd absimilis sit significatio dictionis Græcæ, diabolus, à dictione Hebraica, satan, quæ aduersarium significat. Iam & illud verisimilè est, Dominum vocasse Iudam, Satan vel diabolum, non quomodo postea Petrum vocauit Sathanam, *Matth. 4.* dicens: Vade post me, Satana, hoc est, tu qui mihi in his quæ Dei sunt aduersaris, quomodo hæc nomina appropriantur per antonomasiam dæmoni hosti humani generis, vt nomine capitis Dominus vocauerit membrum eius, sicut intelligit Gregorius & Cyrillus, quorum iste sic scribit: Diabolum verò diaboli ministrum appellauit: nam sicut qui Domino coniungitur, vnus cum eo spiritus est: sic contrà quoque fieri non est negandum. Et Diuus Gregorius libro decimotertio Moralium capite decimo septimo. Ita quippe vnum corpus sunt diabolus & omnes iniqui, vt plerunque nomine capitis censeatur corpus, & nomine corporis appelletur caput. Nam capitis nomine censetur corpus, cùm de peruerso homine dicitur: *Et vnus ex vobis diabolus est.* Hæc ille. Itaque diabolum vocat *Ioan. 6.* Iudam, quia diabolicum & satanicum hominem.

Finis secundæ partis Commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ vigintiquatuor, hoc est, Acta Christi à secundo Paschate vsque ad tertium, Acta scilicet, secundi anni prædicationis eius.

CORNELII

IANSENII

EPISCOPI GANDAVENSIS,

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam

PARS TERTIA.

Continens acta tertij anni CHRISTI, vsque ad resuscitationem Lazari.

Cum rerum ac verborum copiosissimo Indice.

Omnia iam tertiò, sed multò fœlicius quàm antea, renata, & à mendis ferè innumeris, Authoris opera accuratiùs repurgata, plurimisq; locis auctiora reddita.

LVGDVNI,
APVD PETRVM LANDRY.
M. D. XCI.

INDEX

CORNELII

IANSENII EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Historiam Euangelicam,

PARS TERTIA.

REPREHENDVNTVR PHARISÆI DISCIPVLOS calumniantes quòd illotis manducarent manibus.

MATH. 15. MARCI 7. CAP. LX.

POST hæc autē ambulabat Iesus in Galilæa, non enim volebat in Iudæa ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. Et tunc † acceſſerunt ad eum ΔPharisæi, & quidam de ſcribis, venientes ab Hieroſolymis. Et cùm vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus manibus, id eſt, non lotis, manducare panes, vituperauerunt. Phariſæi enim & omnes Iudæi, niſi crebrò lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem ſeniorū: & à foro niſi baptizentur, non comedunt: & alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare, baptiſmata calicum, & vrceorū, & æramētorū, & lectorū. Et interrogabāt eū Phariſæi & ſcribæ dicētes: Quare diſcipuli tui † nō ambulāt iuxta traditionē ſeniorū? nō enim lauāt manus ſuas cùm panē māducāt, ſed communibus manibus māducāt panē. Δ Ipſe autē reſpōdēs ait illis: Quare & vos trāſgredimini mandatū Dei propter traditionē veſtrā? Hypocritæ, bene prophetauit Iſaias de vobis hypocritis dicens, ſicut ſcriptum eſt: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè eſt à me, in vanum autē me colunt, docentes doctrinas & † præcepta hominum. Relinquentes enim mādatum Dei, tenetis traditiones hominū, baptiſmata vrceorū, & calicū, & alia ſimilia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritū feciſtis præceptū Dei, vt traditionē veſtram ſeruetis. Moyſes enim † [&] Deus dixit. Honora patrem tuū & matrē tuā, & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autē dicitis: ΔSi dixerit homo patri vel matri Corbā, quod eſt donum, quodcunque eſt ex me tibi profuerit, & vltrà non dimittitis eum quicquā facere patri ſuo aut matri: & non honorificabit patrē ſuū aut matrē ſuā, & † irritū feciſtis mandatum Dei propter traditionem veſtrā quam tradidiſtis, & ſimilia huiuſmodi multa facitis. Et aduocatis ad ſe iterum turbis, dixit eis: Audite me omnes & intelligite. † Nihil eſt extra hominem introiens in eum, quod poſſit eū coinquinare, ſed quæ de homine procedunt, illa ſunt quæ communicant hominē. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cùm introiſſet in domū à turba, tunc accedentes diſcipuli eius dixerūt ei: Scis quia Phariſæi audito verbo hoc ſcādalizati ſunt? At ille reſpondens ait: Omnis plantatio quā nō plantauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. Sinite illos, cæci ſunt, & duces cæcorum. Cæcus autem ſi cæco ducatum præſtet, ambo in foueā cadēt. [Et] interrogauerunt eum diſcipuli eius parabolam. Reſpondens autē Petrus dixit ei: Ediſſere nobis parabolā iſtā. At ille dixit illis: Sic adhuc & vos † ſine intellectu eſtis? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiūs in hominē quod intrat in os, nō poteſt eū coinquinare, quia nō intrat in cor eius: ſed in ventrem vadit & in ſeceſſum exit purgans omnes eſcas? Dicebat autē quoniā quæ * de homine exeunt, [&] procedunt de ore, de corde exeunt, & coinquinūt hominē. Ab intus enim de corde * hominū malæ cogitationes † procedunt: adulteria, fornicationes, homicidia, furta, falſa teſtimonia, auaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus. Δblaſphemia, ſuperbia, ſtultitia. Omnia hæc mala ab intus procedūt, & hæc ſunt quæ coinquināt hominē: nō lotis autē manibus māducare, non coinquinant hominē.

7 b. Conuenimus ab Hieroſolymis ſcribæ & Phariſæi. a transgrediuntur. b. ab illis. b dixit. a ſine tranſg. a non manducant. a Quicū que dixerit. b prodeſt. b reſpondens vel dum b ne adducas. b ut habeat. a Non quod intrat in os coinquinat hominem. C. 43. b Et ait. b inſipientes. a omnia hæc. a autem. a illis ciborum. a exeunt. a blaſphemiæ. b communicant.

POST HÆC AMBVLABAT IESVS IN GALILÆA: NON ENIM VOLEBAT, &c.] Legendum eſt, in Galilæa, & in Iudæa, vt patet ex Græcis, non autem, in Galilæam & in Iudæam, & verbum, ambulare, accipiendum eſt pro conuerſari, vt ſignificetur Dominum poſt hæc conuerſatum in Galilæa, nec voluiſſe conuerſari in Iudæa. Non enim ſignificare voluit Ioannes Dominū poſt hæc iuiſſe ad Galilæā, cùm dicta in præcedenti capite, geſta ſint in Galilæa. Manet tamen dubium, quare Ioannes modò dicat, Dominū poſt hæc ambulaſſe & conuerſatum in Galilæa, quaſi antè non fuerat in ea conuerſatus, cum, vt ex præcedentibus patet, iampridem in ea ſit cōuerſatus. Ad quod primò dici poteſt, quòd Ioannes ſub initium ſexti capitis indicauerit Paſcha Iudæorum in propinquo fuiſſe, ad quod verisimile omnino eſt & ſatis certum, Chriſtum Hieroſolymam profectum fuiſſe, eò quòd lex ita mandarat, ideóque Ioannem hic indicaſſe cauſam, quare mox relicta Iudæa, ac repetita

Galilæa,in ea maluerit conuersari. Aut potius simpliciter intelligendum quod dicit Euãgelista: Post hæc ambulabat Iesus in Galilæa,hoc est, perseuerabat adhuc in ea cõuersari. Cum enim sequitur, quia quærebãt eum Iudæi interficere,nõ videtur id Ioãnes dixisse propter necem quã parabant Domino Iudæi in Pascha hac mox præcedente, sed eam quam descripsit in capite quinto, occasione paralytici sanati in sabbatho. Vnde in his quæ apud Ioã. in hoc cap.7.sequuntur,Dominus dicit: Vnum opus feci, & omnes miramini, &c. significans causam intentatæ sibi necis fuisse ex occasione illius miraculi. Porrò quoniam in Concordia Euangelica hæc verba Ioannis necessariò debuerunt superioribus subiungi, vt est manifestum, & ex his verbis certum fit Dominum aliquandiu postea quæ hactenus contigerunt mansisse in Galilæa, antequam in Iudæam ascenderet, nec tamen Ioannes quicquam post hæc in Galilæa gestum cõmemorat, necessariò ante sequentia Ioannis verba,inferenda hoc loco erant ea quæ ab aliis Euangelistis post præcedentia narrantur gesta & dicta in Galilæa, quæ quà ii commodè sequãtur hæc iam præmissa Ioannis verba, quisque facilè videat. Sequitur enim in Matthæo & Marco post miraculum multiplicatorum panum, quod cum Ioanne concorditer narrarunt.

[b] ET TVNC ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI ET QVIDAM DE SCRIBIS, &c.] Cùm enim in Galilæa manere Dominum viderent Scribæ & Pharisæi Hierosolymitani, veniunt è Iudæa in Galilæam,sicut & suprà eos fecisse aliquando habuimus. Veniunt autem non vt discant, sed vt calumnientur eum, quem iam audierant tanto vulgi fauore accipi & prædicari: Ideóque valde opportunè & contigit hæc historia post prædicta, & eam Euangelistæ subiunxerunt his quæ de populi admiratione scripserunt: vt quemadmodum in comœdiis variantur scenæ, vt ex personarum ac rerum collata diuersitate singula magis eluceſcant: ita ex collatione peruersitatis Scribarum & Pharisæorum cum populi simplicitate, liqueret omnibus quàm hi fuerant insanabiles, per quos aliorum incredulitatem corrigi conueniebat. Bene ergo hos calumniatores scribunt non tantum fuisse Pharisæos & Scribas,sed etiam fuisse Hierosolymitanos, atque à Hierusalem descendisse in Galilæam, vt sic duplici nomine exaggerarent horum impietatem, nimirum quòd Hierosolymitani essent, & ob id iustiores ac doctiores habiti eò quòd Hierusalem fons pietatis ac doctrinæ haberetur, & quòd à Hierusalem descendissent, tantum viæ, non dubitantes aggredi calumniandi causa. Quódq; maius argumentum est peruersitatis eorum & præposteræ religionis, cùm calumniandi ansam quærerent,nec iusta aliqua supperetret, non verentur eam arripere ab exterois quibusdam obseruationibus, non à lege Mosaica introductis, sed ex maiorum instituto.eisq; talibus, in quibus nulla erat vtilitas aut pietas. Et cùm vidissent, inquit Marcus, quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est, non lotis manducare panem, vituperauerunt. Expositit autem Marcus ipse quid sit, communibus manibus, eò quòd hæc locutio propria fuerit Iudæis. Hi enim cœperunt vocare commune, quod nos prophanum aut immundum appellamus. Quoniam enim non omnibus indifferenter vescebantur, sed quædam eis separata erant in cibum, quibus tanquam sanctis & sacris vescebantur, hinc κατὰ μετάληψιν, hoc est, per transsumptionem,commune dixerũt quod prophanum est & immundum. Ita & cõmunicare hic frequenter apud Matthæum & Marcum positum est pro coinquinare, quemadmodum ferè semper vertit interpres, cùm Græcè sit verbum κοινῶ. Hinc Act.10.dicitur: Quod Deus sanctificauit, tu ne cõmune dixeris. Vbi satis indicatur ratio huius locutionis, quæ tamen non inuenitur, quod sciam, in veteri Testamento, sed tantùm in nouo. Porro Pharisæi pleraque circa lotiones statuerunt, non quatenus faciebant ad ciuilem quandam mundiciem, sed quia putabant ea habere aliquid momenti ad pietatem & sanctitatem. Quoniam enim lex ex variis contactibus & accidentibus statuit contrahi immunditiam,eamq; lotionibus purgari,& Dominus in lege toties ad sanctitatem & munditiam Iudæos hortatus fuerat,dicens: Sancti estote, quoniã ego sanctus sum. Et: Lauamini, mundi estote, hinc ne fortè in congressu, inscij ex aliquo contactu immunditiam contraxissent, Pharisæi etiam à lege non præceptas lotiones diuersas, vt habet Marcus, induxerunt. Peculiariter autem lotionem manum ante cibum & inter edendum frequentem, ac eorum vasorum quibus vsus erat inter edendum superinduxerunt, quia metuebant ne ex horum immundicia cibus etiam pollueretur, aut non satis mundè sumeretur, quem iussi erant mundum manducare, atque ex polluto cibo, vel non satis mundè sumpto etiam amplius coinquinarentur, & Deo abominabiles fierent. Nam hanc rationem eos mouisse satis patebit postea ex verbis Saluatoris. Et sanè ipsa lex Mosaica satis prohibuerat huiusmodi lotionum constitutiones, cum dicat Deutero.4.Non addas ad verbum quod loquor vobis, nec auferas ab eo, Deinde iam tempus erat instante Messiæ, aduentu vt post longam legis & prophetarum lectionem, incipere meritò debuissent intelligere Scribæ & Pharisæi præcipuam sanctitatem non in externis, sed in interioribus esse sitam,nec externas illas,quæ à lege præscriptæ erant, cæremonias ad aliud magis fuisse præceptas, quam vt per eas populus institueretur ad ea quæ sunt veræ pietatis. Verùm contrà planè euenit, vt cùm maximè intelligere debuissent scripturas, & ea in quibus vera pietas potissimùm sita esset, tum omnium minimè hæc intelligerent, ita vt tunc maximè opus esset inducere mundo lucem euangelicam, cùm qui ei luci debuissent esse maximè vicini, ab ea longissimè abfuerunt. Itaque Pharisæi & Scribæ ex inutilibus illis maiorum institutis vendicabant sibi laudem sanctimoniæ, quodque sceleratius est, ex his impietatis calumniam struebant proximo, seuerius exigentes illorum obseruationem quàm quæ Deus præceperat. Discipuli autem eas constitutiones negligebant, vt qui à Domino docebantur ea quæ veræ pietatis essent, quorum cura & studio non libuit illis intentos esse Pharisæorum traditionibus quas à Domino non didicerant, imo quorum neglectum ab eo didicerant satis verbo & exemplo. Itaque hoc videntes Pharisæi & Scribæ, cum discipulis non expostulant, sed velut in graui facinore Dominum ipsum adoriuntur, in illum torquere volentes totam suam calumniam. Cur, inquiunt, discipuli tui qui te sequuntur, & ex tua pendent institutione, transgrediuntur traditionem seniorum? Traditionem enim leg ẽdum est,non traditiones pluraliter, Nam de

de vna traditione quæstio erat, & Græce est παράδοσιν: sed & correctiores Latinorum libri habent, traditionem. Notandum autem quòd non dicant; Non enim lauant manus suas antequam panem manducent, sed cùm panem manducant. Traditio enim seniorum non tantùm exegit ciuilem illam ablutionem manuum quæ passim fit ante prandium & cœnam, sed crebram etiam inter manducandum. Vnde Marcus dicit Pharisæos & Iudæos non manducare panem, nisi crebrò laueriat. Pro, crebrò, tamen legitur in Marco πυγμῇ, quod Theophylactus intelligit, vsque ad cubitum vel cubitaliter, vt significetur traditionem seniorum fuisse lauare manus etiam vsque ad cubitum. πυγμὴ enim Græcis duo significat, pugnum scilicet, hoc est, magnum complicatam, à πτύσσω, plico, & cubitum, quem Græci magis πῆχυν vocant aut πυγῶνα. Nam hac parte brachium est complicabile. Verum cùm πυγμῇ nusquam reperiatur apud Græcos positum aduerbialiter, quemadmodum hîc accipere debet Theophylactus, nec à substantiuis fiant huiusmodi aduerbia à datiuo desumpta, verisimilius est, vt bene annotauit quidam, scriptum fuisse πυκνῇ, quod frequenter sonat aut crebrò. Absolute enim Pharisæi culpant discipulos, quòd illotis manibus sumerent cibum, ad cuius reprehensionis declarationem nihil erat opus aliquid dicere de cubitali lotione.

A quia dum studiosi erant obseruationis quorundam humanorum præceptorum quæ per se non erant mala, nec ita contraria legi Dei, negligentes erant mandatorum Dei. Relinquentes enim, inquit, mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, &c. Secundo, quia constitutiones quasdam tradiderunt, quæ legi Dei aduersabantur, de quibus secundo loco locuturus Marcus, veluti nouam materiam exorsus, interposuit: Et dicebat illis: Bene irritum feciſtis, &c. Testimonium autem desumptum est ex capite 29. Isaiæ, & citatum hîc more solito magis secundum translationem Septuaginta quàm Hebraicam veritatem. Nam Hebræa sic vertit D. Hieronymus: Appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem eius longè est à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis. Vltimam tamen partem Hebræa ad verbum sic habent: & est timor eorum erga me, mandatum hominum quod docti sunt. Septuaginta vero sic habent: Appropinquat mihi populus iste ore suo, & labiis suis honorat me, cor autem eius longe est à me: Frustra autem colunt me: docentes hominum præcepta atque doctrinas. Atque hoc penè modo per omnia legitur apud Græcos citatum hoc testimonium in Matthæo, nisi quòd vltima pars appositiuè legitur, docentes doctrinas & mandata hominum sine coniunctione sicut & in Marco legitur, & Latinis etiam quibusdam codicibus vetustissimis, teste quodam. In Matthæo enim apud Græcos legitur non solùm, Populus iste labiis me honorat, sed etiam, Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis suis honorat me. Verum quædam verba adiecisse videtur scriptor aliquis, qui voluit absolutum reddere prophetæ testimonium, cum D. Hieronymus enarrans hunc locum indicet Euangelistam decerpsisse quod præsenti loco commodum videretur, & neque retulisse per omnia vt in Hebræo. scriptum erat, neque vt à Septuaginta versum, Ideóque dicit, hoc testimonio Dominum abusum contra Pharisæos in Euangelio Matthæi: Abusum enim dicit, non quòd malè eo vsus sit, aut quod præter intentionem Prophetæ eo vsus sit, sed, quemadmodum aliàs loquitur, quia aliis verbis vsus est, nec per omnia prophetæ verba retulerit, contentus sensum reddere. Quod enim istud testimonium Dominus non citauerit præter intentionem prophetæ, & ex his quæ in propheta præcedunt, & his quæ sequuntur est manifestũ. Præcedit enim & sequitur de excæcatione Iudæorum, & quomodo nec indocti, nec docti inter eos intellecturi essent scripturarum sacrarum librum, & auferenda sapientia à sapientibus eorum, quæ maxime impleta sunt in Iudæis & scribis eorum, tempore Christi. De quorum etiam hypocrisi, quam vbique toties notat Dominus, sequitur in Isaia, dum dicitur: Væ qui profundi estis corde, vt à Domino abscondatis consilium, &c. Itaque bene dicit Dominus, non solum istud Isaiæ quadrare in Pharisæos & Scribas qui fuerunt tempore hoc: sed Isaiam prophetasse de illis istud, videlicet quia non dixit illud de Iudæis sui temporis, sed potius temporis aduentus Messiæ, quando omnia plena erant hypocrisi, & inutilibus ac friuolis hominum constitutiunculis. Prima ergo huius testimonij parte dominus significat notatam illorum hypocrisim, & rectè se eos vocasse hypocritas, eo quod zelo iu-

B

C

D

E

‹ IPSE AVTEM RESPONDENS AIT ILLIS: QVARE ET VOS TRANSGREDIMINI, &c.] Clauum clauo retundit Dominus. Si enim discendi causa periuissent rationem facti discipulorum, vtique Dominus eam illis aperuisset, verùm quoniam criminando & inuehendo in Dominum dicunt, Quare, ideo prætermissa causa ob quam discipuli hoc facerent, retorquet calumniam in calumniatores, simili modo eos criminans, sed non simili affectu. Et quidem non excusat suorum factum, nec adhuc dicit eos benefacere transgrediendo, ne eos irritatet magis: sed prius interrogatione correspondente eorum interrogationi ostendit eos, etiamsi quid peccassent discipuli transgrediendo traditionem maiorum, nó rectè criminari ipsos, vt qui grauoris & minus tolerabilis transgressionis essent rei, idque in ea re in qua culpabant discipulos. Grauius enim peccabant seruando seniorum traditiones, quàm discipuli negligendo. Deinde & ostendit non zelo iustitiæ eos ad arguendum consurrexisse, sed præposteræ religionis studio, ac zelo propriæ authoritatis tuendæ. Porro Matthæus post interrogationem hanc: Quare & vos transgredimini, &c. quam solus ipse habet, subiungit mox declarationem, qua Dominus declarauit quomodo propter suam traditionem Pharisæi Dei præceptum transgrederentur, ac testimonium Isaiæ, à Domino citatum ponit in fine. Marcus verò contrà incipit à testimonio Isaiæ, ac deinde subiungit eam declarationem quam in principio habet Matthæus. Et quanquam incertum sit, nec multum referat quo ordine hæc dicta sint, tamen cum idem testimonium bis ponendum non iudicaremus, vt fecit Osiander, Marci ordinem sequi in Concordia magis visum est, cùm ob alias causas, tum maximè quod Marcus post citatum Isaiæ testimonium applicando illud, conuenienti ordine ostendit dupliciter Pharisæos peccasse in mandata Dei, per obseruationem humanarum traditionum. Primùm,

ſtitiæ videri vellent calumniari diſcipulos, cum tamen iuſtitiæ non eſſent ex animo ſtudioſi. Populus, inquit, hic labiis me honorat, quia me Deum & Dominum omnium creatorem, & id genus ſimilia prædicat: cor autem eorum longe eſt à me, quia corde ſuo longe diuerſa à mea voluntate cogitat, deſiderat, & amat. Tales fuerunt & olim Iudæi illi, de quibus in Pſal. 77. Et dilexerunt eum in ore ſuo: & lingua ſua mentiti ſunt ei: Cor autem eorum non erat rectum cum eo. Sequenti verò teſtimonij parte ſignificat Dominus notatam horum præpoſteram & vanam religionem. In vanum, inquit, colunt me, non ſolùm facientes, ſed etiam docentes doctrinas quæ ſunt mandata hominum. Vbi notandum, quòd pro, in vanum, Græcè eſt *ματαίᾳ*, quod in Matthæo quidem interpres vertit, ſine cauſa: in Marco verò vertit, in vanum, poteſt enim accipi dupliciter. Aut vt ſit ſenſus: in vanum, hoc eſt, fruſtra colunt me, quia non aſſequentur finem & fructum cultus mei. Aut vt ſignificetur vánum & friuolum eſſe cultum illorum quo Deum colebant, quia non in rebus illis conſiſtebat in quibus oportebat. Secundum quem ſenſum verti poſſet illud *ματαίᾳ*, per vanè, quemadmodum in Pſal. 38. vbi legimus: Vanè conturbatur omnis homo. Atque hunc ſenſum ſatis ſignificat quod vertit interpres in Matthæo, ſine cauſa. Cultus enim vanus eſt qui rationabili caret cauſa. Porro quoniam hunc locum hæretici noſtri temporis ſemper in ore habent, eóque reiiciendas docent omnes Eccleſiæ conſtitutiones de diſcrimine dierum, ciborum, locorum, perſonarum, & aliarum rerum externarum, videndum quàm nihil hic locus eorum faueat errori. Primum enim vel ipſis etiam fatentibus, traditiones vel præcepta hominum non dicuntur hîc quæcunque in ſcripturis à Deo non ſunt apertè inſtituta, ſed ab hominibus ſunt præcepta & introducta. Nam quæcunque ad externam vitam decenter & cum commodo proximorum degendam à principibus conſtituuntur, quæcunque item à proceribus Eccleſiæ ordinata ſunt ad Chriſtianæ religionis profectũ nõ tam humanæ quàm diuinæ ſunt traditiones, vtpote dimanantes à lege Dei, & ab authoritate eis à Deo tradita. Vnde Petrus ait. Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum, ſiue regi, quaſi præcellenti. Et Paulus præcepit vt in Eccleſia mulieres orent velato capite, viri reuelato, vt ad cœnam Chriſti alius alium expectet, quo in communi ea peragatur, & alia nonnulla, quæ nominatim in ſcripturis aliis non leguntur diuinitus eſſe præcepta. Quæ etſi ab hominibus ſunt conſtituta, hic tamen inter humana mandata non cenſentur, quod ex ſcriptura & Dei mandatis originem habeant, inter quæ Dei mandata, etiam hoc eſt, vt ſubditi præpoſitis ſalutis eorum curam gerentibus obediant per omnia. Iam quæ Eccleſia præcepit de ieiuniis, delectu ciborum in certis diebus, feſtiuitatibus ſanctorum celebrandis, & id genus ſimilia, pius quiſque facile videt quam habeant ex ſcripturis originem, & quomodo eis conſonent, eò quòd faciant ad carnis caſtigationem & temperantiam, aut ad fidelium vnionem & ædificationem. Præcepta ergo hominum quæ hîc reprobantur à Domino, ſunt quæ nihil diuinum præcipiunt, ſed res merè humanas, qualia ſunt duplicia: Quædam enim ſunt, etſi non omnino mala, plane tamen inutilia & friuola, vt in quorum obſeruatione nulla eſt vtilitas, quæ nihil faciunt ad pietatem Deo exhibendam, aut carnis mortificationem ſpiritus profectum, aut ad proximorum commodum & ædificationem, qualia erant baptiſmatum eorum, quorum meminit Marcus, conſtitutiones. Aliaſunt, quæ præcipiunt aliquid mandatis Dei aduerſum, qualia erant de quibus poſt ea differit Dominus. Atque de his mandatis hominum loquitur & Paulus ad Titum 1. cum præcipit, vt ſani ſint in fide, non attendentes Iudaïcis fabulis, & mandatis hominum aduerſantium ſe à veritate. Secundò dicendum, hoc Iſaiæ teſtimonio nec Prophetam, nec Dominum culpare voluiſſe humana præcepta, aut eorum obſeruationem, ſed id tantùm quod Iudæi iſti timorem & cultum Dei conſtituerunt in humanorum præceptorum obſeruatione, poſthabitis mandatis Dei. Vnde in Hebraica veritate ſecundùm tranſlationem Hieronymi dicitur, timuerunt me mandato hominum, quo ſignificatur eos timorem Dei conſtituiſſe in huiuſmodi præceptorum obſeruatione, non quòd præcepta Dei apertè contemnerent, ſed quòd tanto ſtudio occuparentur circa mandata humana, vt Dei mandata negligerent. Idem ſignificat & verſio Septuaginta, quæ dicit: Fruſtra vel vanè colunt me docentes mandata hominum; quo ſignificatur eos ideo fruſtra vel vanè Deum colere, quòd toti eſſent in docendis hominum præceptis. Vnde apud Marcum in declarationem teſtimonij infertur: Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum. Vbi Dominus non culpat eos quod tenerent traditiones hominum, ſed quòd hoc facerent relictis Dei mandatis. Iam Eccleſia docet præcepta diuina primo loco habenda, humana verò ſecundo loco, nec cultum Dei potiſſimũ in humanis conſtitutionibus conſiſtere, ſed in diuinis, ad quas etiam humanæ ordinantur. Itaque cum Phariſæis reprehendendi ſunt, qui vel mere humana præcepta ſtudioſè obſeruant, vel etiam vtilia & ſancta hominum præcepta maioti ſtudio obſeruant quàm diuina.

Refelluntur hæretici noſtri temporis.

1. *Petr.* 2. 1. *Cor* 11.

b ET DICEBAT ILLIS: BENE IRRITVM FECISTIS PRÆCEPTVM DEI PROPTER TRADITIONEM VESTRAM, QVAM TRADIDISTIS, &c. Poſtquam dixit Dominus eos præpoſtere eſſe religioſos, vt qui, poſthabitis Dei mandatis, ſtudioſi eſſent inanium mandatorum: oſtendit iam, quod in primis eis obiecit, etiam impiè eſſe religioſos, vt qui docerent mandata hominum non à ſemoribus accepta, ſed ab ipſiſmet inſtituta, quæ contraria eſſent mandatis Dei. Idque cùm in multis facerent, tamen commodè declarat in mandato quo præcipitur honorandos parentes, quod primum eſt inter ea quæ ſunt ad proximum, & proximum his quæ ſunt ad Deum. In primis ergo ipſum ponit Dei mandatum. Deus, inquit, aut, vt habet Marcus, Moyſes, quia deus per Moyſen dixit: Honora patrem & matrem. Vbi notandum, verbo honorandi non tantùm præcipi reuerentiam illam quæ in verbis & externo geſtu conſiſtit, ſed etiam vt filij de parentibus præclare ſentiant, eiſque, niſi contra Deum aliquid iubeant, obediant, eorum etiam vitam, honorem, dignitatem omnibus viribus defendant, & eiſdem in omnibus periculis, in egeſtate, in ſenio, in aduerſa valetudine, quibuſcunque poſſunt remediis, opibus, conſiliis, conſolationibus ſubueniant. Subſidium enim

Hebraicus

Hebraicus sermo honorem vocat, id quod tum ex A
præsenti sermone Christi, qui inhonoratos censet
parentes, quibus filij non benefecerint, & necessa-
ria vitæ non ministrauerint: tum ex Paulo abundè
patet, quia 1. Timothæi 5. presbyteros qui bene
præsunt affirmat duplici honore dignos, ac eidem
rursum scribit: Viduas honora quæ verè viduæ sunt.
Porro quo Dominus ostenderet quàm necessaria
sit huius mandati obseruatio, & quanto sit horum
Pharisæorum impietas supplicio digna, addit man-
dato legis de honorandis parentibus, etiam aliam
legem quę pœnam mortis ineuitabilem statuit, cō-
tra eos qui vel tantùm contumeliosis & maledi-
ctis verbis parentes afficiunt, significans multò B
magis ipsos Pharisæos morte dignos, qui etiam
opere & facto dehonorare parentes alios docerent.

VOS AVTEM DICITIS: SI DIXERIT HOMO PATRI VEL MATRI, CORBAN, &c.] Variæ hic sunt istius Pharisaicæ legis commentationes & interpretationes, dum diuersi aliter & alii-
er coniectant quid his verbis quæ Dominus non
explicat, significare voluerint Pharisæi. Sed ex va-
riis interpretationis duæ sunt præcipuæ, quæ præ-
senti loco & intentionibus saluatoris bene conue-
niunt. In primis autem certum est hic esse, ἀποσιώ-
πησιν, hoc est, reticentiam. Dominus enim initium
ponit Pharisaicæ legis, sed eam non absoluit. Non
tamen obscurum est quid reticeatur, nempe rectè C
facit aut legi satisfacit. Iam etiam certum est hac
lege Pharisaica doceri quomodo filij parentibus
egentibus, & subsidium à filijs postulantibus respō-
dere debeant, & possint petitum sine crimine, imo
piè & religiosè negare. Id verò dupliciter intelligi
potest. Primo: vt illa verba: Munus quodcunque est
ex me, tibi proderit, sint verba filij cum indignatio-
ne reiicientis parentum petitionem, in hunc sen-
sum: Si quid petierint parentes egeni à filijs, vos
dicitis eos rectè facere si dixerint suis parentibus:
Munus offerre Deo decreui, an vis vt illud posthabito Deo cui dedicatum est & consecratū, in tuos
vertatur vsus, Aut sine interrogatione, conquærendo in hunc modum: Pater tam ex petax, vt quicquid D
etiam Deo eram oblaturus, in tuos cedere vsus debeat. Itaque fit, vt parentes rem filij quasi sacram
reueriti abstineant ab ea, atque sic indigentia con-
ficiantur. Secundò, melius accipi possunt illa ver-
ba non cum indignatione prolata, sed vt hunc ha-
beant sensum: Donum quodcunque in cultum Dei
contulero, etiam tibi proderit, quia illud eo ani-
mo conferam, vt eo non minus re quàm meipsum
adiuuare, & Deum propitium tibi reddere ve-
lim. Præterquam enim quod hic sensus maximè
ipsis verbis conuenit, etiam ipsum comprobat
quod apud Marcum sequitur: & vltrà non dimit-
titis eum quicquam facere patri suo vel matri.
Quo satis significatur filios doctos hactenus ho- E
norare & iuuare suos parentes, vt eos participes
facerent suarum oblationum. Quod his rationi-
bus verisimile reddere potuerunt Pharisæi, quia
plus effet Deus honorandus quàm parentes. Et
rursum si munus aliquod Deo offeratur, idque eo
animo vt etiam parentibus prosit, iam vno eodém-
que actu duplex pietatis debitum persolueretur, &
pietatis scilicet quæ Deo debetur, & quæ paren-
tibus, cum alioqui si illud munus parentibus da-
retur, tantum simplicis pietatis opus exhiberetur.

Deinde quia munus Deo etiam pro parentibus
oblatum prodesset saluti corporis & animæ ipso-
rum, cum alioqui illis datum corpori alendo tan-
tum prodesset. Itaque his rationibus Scribæ & Pha
risæi auari, sub prætextu religionis suo quæstui stu-
debant. Nam sacerdotes ferè erant etiam Scribæ
aut Pharisæi. Errauerunt autem in his suis ratio-
nibus, quantumuis sint in speciem probabiles. Pri-
mùm, quia Deus non vult honorari his rebus, nec
ea sibi offerri, quæ alioqui debentur aliis: ergo quę
parentibus egentibus & iure naturæ & lege diuina
debentur, non vult sibi offerri, sicut nec quæ alia
quauis ratione aliis debentur aut sint necessaria. Et
adeò quidem hæc sibi offerri non vult, vt etiā quæ
voto sibi iam sunt dedicata, aut consecrata, aut pre-
cepto aliquo debita, debeant in aliorum vsum trās-
ferri, si occurrente casu aliquo sint illis necessaria.
Quod patet ex eo, quod panes propositionis Deo
consecrati, propter occurrentem Dauidis neces-
sitatem licitè sunt assumpti, & dati ad necessitatis
eius subleuationem. Vnde similiter si filius sua bo-
na Deo & Ecclesiæ dare vouisset, superueniente
paterna necessitate, deberet ea transferre in pa-
tris subleuationem. Sicut enim pro tali casu non
possent bona eius esse materia voti, ita & esse de-
sinunt. Vnde etiam sicut filius per ingressum reli-
gionis sese Deo non potest licite offerre, si sustē-
tando patri in seculo sit necessarius: sic ita & exire mo-
nasterium teneretur etiam contra voluntatem sui
superioris, si alioqui patri vel matri egenti nō pos-
sit per se vel alios subuenire: vt habet probabilior
opinio, quamuis nonnulla sit differentia inter in-
gressum & egressum, vt bene docet Caietanus in
secunda secundæ, quæstione 101. articulo quarto
ad quartum. Maior enim necessitas mouere de-
beret filium ad egressum, quam quæ retrahere eum
deberet ab ingressu. Et ratio omnium horum est,
quia nullum Dei præceptum, nullum nostrum vo-
tum, nulla rei sanctificatio tollit necessarium natu-
ræ vinculum & ordinem, cùm illa non ad destruen-
dum, sed ad perficiendum naturæ ordinem sint su-
peradiuncta. Hinc fit, vt eueniente articulo neces-
sitatis nostræ vel proximorum, vtamur licitè rebus
præcepto alioqui vetitis, aut & voto consecratione
deo debitis. Secūdò, errauerūt in eo Pharisęi, quòd
filij offerentes munus Deo etiam pro parentibus,
bis essent pij, in Deum scilicet & parentes: dantes
autem illud parentibus simplicem pietatem ex-
hiberent, quasi non qui in parentes egentes pro-
pter Deum sunt pij, etiam in Deum sint religiosi,
qui honorare parentes præcepit, quique etiam sibi
factum reputat quicquid vni ex minimis suo nomi-
ne impensum fuerit. Sic errant & quidam nostrum,
qui quasi semper magis pium sit templa Deo ex-
truere, eaque ornare, quàm in pauperes egentes be-
neficentiam exhibere, non dubitant ingentem pe-
cuniæ vim in illas res insumere, cum adduci non
possint facilè, vt vel minima aliqua pecunia, quorū-
dam pauperum inopiam subleuēt. Pium enim pro-
culdubio est templa extruere, ac hæreditarias pen-
siones & possessiones seruitoribus Dei relinquere,
sed bis pium est, cùm illa non sunt necessaria, intui-
tu Dei pauperum succurrere necessitatibus. Certè
cauendum nobis: ne præcepta Dei de honorandis
parentibus, de curandis domesticis & cognatis, de
subleuandis & iuuandis pauperibus, irrita faciamus
cum Pharisæis, suadentes iis qui habent hæredita-

tes, ne relinquant aut dent eas parentibus aut cognatis, aut quibuscunque aliis egenis, sed Deo potius & Ecclesiæ offerant & addicant, & sic & suę & suorum saluti apud Deum consulant. Quanquam enim rectissimè sua illi Ecclesiæ offerunt, qui non habent consanguineos pauperes quibus prouideāt, maximè in illis locis vbi desunt clerici sufficientes qui seruiant Ecclesiæ, aut vbi clerici sunt egeni, nec habent vnde honestè sustententur, tamen neglectis
1. Tim. 5. egentibus cognatis, imò & aliis quibuslibet pauperibus, quorum magnam cognoscit quis inopiam, non rectè Ecclesiæ & eius ministris potissimum non egentibus sua offert. Quicunque enim suorum & maximè domesticorum curam non habet, infidelis est, & infideli deterior, inquit Paulus. Cæteris tamen paribus magis subueniendum pauperibus clericis Deo seruientibus, atque in Ecclesiarum necessariarum reparationem diuitiæ sunt insumendæ, quàm in quorumuis aliorum pauperum subleuationem erogandæ. Sed vt ad literam reuertamur, illud, Et non honorificabit, &c. quod legitur in Matthæo, non debet accipi, vt sint adhuc verba pertinentia ad legem Pharisaicam, quemadmodum quidam intelligunt. Non enim apertè Pharisæos verisimile est dixisse, non honorificandos parentes: sed sunt verba Domini, quibus significat filium secundum præcedentem legem Pharisaicam facientem, ab honore, hoc est, subsidio parentibus debito impediri. Correspondent enim illa verba in Matthæo illis quæ dicuntur in Marco, & vltra non dimittitis eum quicquam facere, &c. Itaque sensus est: & filius huic traditioni vestræ obediens, non honorificabit parentes, sicut ei à Deo est præceptum. Et quod sequitur in Matthæo: Et irritum fecistis mandatum Dei, &c. illatiuè intelligendum est esse subiunctum, vt sit sensus: & per hunc modum irritum fecistis, &c. Dicuntur autem irritum fecisse mandatum Dei, quia suis traditionibus inualidam & infirmam reddiderunt legem Dei, vt non haberet suum pondus & vigorem quem deberet. Est autem Græcis verbū ἀκυροῦν, quod in Matthæo vertit interpres, irritum facere, in Marco rescindere. Significat autem propriè infirmare, inualidum reddere, ac suo robore priuare aliquid. Porro Corban, dictio est Hebraica, significans, vt & Marcus vertit, donum aut oblationem, quēadmodum sæpe eam dictionem in Leuitico vertit Hieronymus. Nam deriuatur à Carab, hoc est, appropinquauit, quod in Hiphil, significat, facere appropinquare, hoc est, offerre. Dicitur autem Chaldaicè Corban, vel Corbana, quę dictio est infra Matt. 27. pro gazophylacio templi, in quod mittebantur pecuniæ Deo oblatæ.

A ex hac doctrina veritatis non solùm nullum erant accepturi fructum, sed etiam scandalizandi: verùm præsente tota multitudine, in qua plerique fructum hinc percipere potuerunt. Non simpliciter autem turbam ad se vocat, sed quoniam dogma excelsum, & à consueta Pharisæorum doctrina alienum turbis propositurus erat prouocat eos ad diligentem animaduersionem & expensionem dicendorum. Audite, inquit, me omnes, & quæ audiueritis etiam intelligite. Vbi emphasi non caret quod dicit, me & omnes, vt est apud Marcum. Per, me, enim significat se potius quàm Pharisæos audiendum: per omnes, significat se de re attentione digna, & omnibus vtili locuturum. Itaque
B quoniam Pharisæi in duobus peccabant, nimirum quòd suorum seniorum traditionibus friuolis nimis inhærerent, ac Dei interim mandata, quæque potiora erant negligerent, Dominus priore parte suæ sententiæ refellit Pharisaicas illas lotiones: secunda verò parte docet, quæ potius velut coinquinatiua hominis sint obseruanda, & reputanda. Primo ergo dicit: Non quod intrat in os, coinquinat hominem, vel, vt est apud Marcum, Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare. Ex quibus verbis, dictis proculdubio à Domino ad refutationem Pharisaicarum lotionum, patet quod prius dictum est, Pharisæos crebras illas lotiones quas ante cibum & inter man-
C ducandum obseruabant & requirebant, obseruasse ea persuasione, quòd putauerint cibum pollui manibus illotis contrectatum, sicque pollutum cibum, etiam hominem apud Deum pollutum & immundum reddere. Alioqui enim hæc verba Domini nihil facerent ad refutationem Pharisæorum. Nunc autem apertè ad hoc faciunt, cum dicens generaliter cibum nullum qui intrat in os, coinquinare hominem, significet, vt & postea concludit, nec cibum illotis manibus sumptum coinquinare. Sed difficultas circa hæc verba Domini oritur, quomodo non aduersentur ea legi Mosaicæ, quæ tum adhuc suum habuit vigorem, & cuius necessaria erat tunc obseruatio. Hæc enim vetat multa ciborum
D genera, quæ si quis Iudæorum etiam tunc edisset, coinquinatus certè fuisset apud Deum. Sicut autem aduersari videtur hæc verba Domini legi Mosaicæ, ita & legibus Apostolorum interdicentibus esum idolothytorum, de quibus dicit Paulus: Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Et rursum legibus Ecclesiasticis interdicentibus esum certorum ciborum in quibusdam diebus, ita vt Lutherani vel hoc potissimum dicto Domini clament, ruere quæcunque de delectu ciborum statuerunt Romani pontifices. Sic enim illi loquuntur. Quibus id primum dicendum est, non magis huiusmodi Ecclesiasticis præceptis hæc Domini verba esse contraria, quàm vel legi Mo-
E saicæ, vel legi Apostolicæ de non edendis suffocato & sanguine & idolothytis. His autem legibus non esse verba Domini contraria, quantumuis id prima facie possit videri, etiam ipsi nobiscum fateri coguntur, & proculdubio fatentur. Atque vt intelligatur quomodo non sint hæc illis legibus contraria, imprimis aduertendum, Dominum hac sententia noluisse, saltem potissimum, refutare præcepta legis Mosaicæ, certos cibos prohibentis, rationem quorum esu homines polluerentur, sed, vt patet & ex occasione proferendi hanc sententiam,

[a] ET ADVOCATIS [c] AD SE [b] ITERVM [c] TVRBIS DIXIT EIS: AVDITE [b] ME OMNES, &c.] Græcè non est in Marco, iterum, sed προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον, id est, E cum aduocasset omnem turbam. Postquam ergo redarguisset Dominus Pharisæos & Scribas, quēadmodum erant digni, eis neglectis rationem facti suorum discipulorum aduocata ad se turba cœpit reddere, conuenientem seruans ordinem, vt prius vicissim accusando calumniam Pharisæorum in ipsos retorqueret, idque seorsum & non audiente omni turba: deinde docendo ostenderet factum discipulorum omni carere iusta criminatione, idque non iam solis Pharisæis audientibus, vt qui

& ex nouissima conclusione, Pharisaicas traditiones de modo edendi mundè & sine coinquinatione cibos à lege concessos refutare Dominus voluit. Itaque non dicit: Nullus cibus est qui possit hominem coinquinare: sed, nihil introiens in hominem, aut quod intrat in os potest eum coinquinare, quo aliud non significat quàm cibum qui editur non posse coinquinare. Non edebatur autem apud Iudæos nisi cibus à lege concessus, vnde talem cibum qui licitè editur, significat Dominus nō posse coinquinare, quomodocunque sumatur, siue lotis, siue illotis manibus, siue ex vasis mundis, siue immundis. Et hunc sensum etiam Pharisæos ac Scribas in his verbis intellexisse vel ex eo satis apparet, quòd eum studiosè obseruarent omnia Domini verba & facta, quærentes ex eis venari legitimam aliquam calumniandi occasionem, non tamen his verbis auditis calumniati sunt aduersa legi diuinæ eum docere, quem tanquam aduersarium legis calumniabantur, cum etiam plane diuina miracula in sabbatho operaretur. Quia tamen verisimile est, quod Dominus, etsi præcipuè hac sententia voluerit refellere Pharisaicas obseruationes circa cibum sumendum, etiam hac occasione data voluerit refellere legales obseruationes circa ciborum delectum, non quidem absolutè, sed vt eas intelligebant & obseruabant Iudæi: ideo vlterius dicendum, Dominum non asserere, neminem quemuis cibum edentem, edendo coinquinari, cum variis modis contingat edentem coinquinari, nempe quia gulosè edit, vel quia contra legem, vel quia cum scandalo aliorum, sed dicit cibum ipsum non coinquinare, quod pro omni tempore verum est de quouis cibo. Non enim vel in veteri lege cibus vetitus à lege, vel in noua lege cibus contra Apostolorum vel Ecclesiæ legem sumptus coinquinat edentem, sed ipsa inobedientia hominis, & inordinata eius concupiscentia hominem contaminat. Itaque nihil aliud voluit Dominus docere, quàm cibum ipsum per sese non cōtaminare, quod erat contra opinionem Pharisæorum, qui putabant cibos à lege vetitos & immundos vocatos per sese immundos esse, & ob id necessariò etiam homines polluere coram Deo, quemadmodum satis patet ex doctrina Pauli contra Iudæos passim scribentis, & obiicientis quod omnis creatura Dei bona est. Docens autem Dominus nullum cibum esse per sese immundum, ex consequenti etiam significauit ob certam causam cibos quosdam in lege immundos dici & prohiberi, qua cessante non esset delectus ille ciborum obseruandus, & ob id non contendendum Iudæis, obseruationem illam esse perpetuam debere, ficque hac sua doctrina viam aperuit Euangelicæ luci, quam postea Apostolus Paulus & alij apertius prædicauerunt. Nō est ergo quod ex hoc loco quidam insurgant contra ecclesiasticas constitutiones de abstinentia quorundam ciborum in certis diebus. Non enim Ecclesia eos cibos vetuit, quasi per sese hominem contaminarent, aut alij cibi per sese hominem sanctificarent: sed quemadmodum Deus in veteri lege quosdam cibos vetuit propter futurorum significationem, & Apostoli prohibuerunt in primitiua Ecclesia esum suffocati, & sanguinis, & idolothyti propter scandalum quorundam vitandum: ita & Ecclesia quorundam ciborum esum in certis diebus propter castigationem carnis. Secunda sententiæ Dominicæ pars est: Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominē. Quibus verbis sicut non voluit Dominus significare, omne hoc coinquinare quod procedit ex ore, cum ex ore procedant sputa, procedant & bona ac salutaria verba: ita nec voluit id tantum coinquinare hominem quod ex ore procedit, cum & cogitationes malæ & opera mala hominem contaminent. Sed eo loquēdi more vsus est Dominus, vt contrariam sententiam opinioni Pharisæorū offeret. Illi enim quod intrat in os coinquinare dicebant. Dominus contrà, ea potius quæ ex ore procedunt, quanquam nec omnia, nec sola. Apud Marcum autem, qui oris nullam facit mentionem, sed pro ore semper ponit hominem, generalior ponitur sententia: Quæ de homine, inquit, procedunt, illa sunt quæ communicant hominem. De homine enim procedunt & cogitationes & operationes malæ. Rursum autem Dominus post hanc sententiam pro suo more ad expensionem dicti eius quod non omnes capiebāt prouocans, subiicit: Si quis habet aures audiendi, audiat.

A B C D E

* TVNC ACCEDENTES DISCIPVLI EIVS DIXERVNT EI: SCIS QVIA PHARISÆI AVDITO, &c.] Cum prædicta à Domino audissent Pharisæi, nihil quidem apertè sunt ausi contradicere Domino, quia vehementer eos conuicerat, sed in seipsis indignatione repleti sunt, & fortè etiam indignationem exteriorib⁹ quibusdam signis demonstrauerunt. Vnde discipuli signa indignationis animaduertentes, aut ex seipsis coniicientes indignationem & offensionem Pharisæorum, quandoquidem & ipsimet discipuli in dictis verbis Christi nonnihil fuerunt turbati, quemadmodum ex eorum interrogatione satis patet, adeunt Dominum dicentes: An scis Pharisæos audito hoc sermone scandalizatos, hoc est, offensos? Quod quærunt, non quòd plane putarent Dominum id ignorare, aut non tam ipsum hoc obseruasse quàm seipsos: sed tum quod mirarentur Dominum qui toties inculcauit scandala proximorum esse vitanda studiosè, ea dixisse, vnde alios scandalizandos non posset dubitare: tum quòd & ipsimet nonnihil scandali passi essent, vnde liberari optabant. Ita enim hac interrogatione discipuli curam gerebāt salutis Pharisæorum & honoris Domini, vt & sui scrupuli & scandali rationem haberent, quanquam alia ratione ipsi discipuli turbati fuerint in verbis Domini quàm Pharisæi. Discipuli enim turbabantur, quod Domini verba viderentur aduersa legi diuinæ: Pharisæi verò, quòd intelligerent per ea suas obseruationes à senioribus acceptas refelli & irritas fieri. Itaque Dominus audiens discipulos Pharisæorum curam gerentes, ac pro se eiusque honore solicitos, docere volens quandoque offendiculum & scandalum quorundam fortiter esse contemnendum, nimirum cum quidam obstinatè peruersi ex prædicatione veritatis, aut factis plane diuinis scandala sibi faciunt, hoc est, occasiones alienandi se à veritate, & persequendi veritatem, aut iustitiam desumunt, respondit in hunc modum: Omnis plātatio quam non plātauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Per plātationem non plantatam à Deo, intelligens reprobos, aut reproborum collectionem: qui etsi sint à Deo in hoc mundo creati & constituti, dicuntur tamen hic

non plantati à Deo, quia non ad vitã æternam prædestinati & præparati, vt fructus Deo dignos proferant. Iusti autem per diuinam prædestinationẽ & gratiam vocationis ac iustificationis plantati sunt à Deo ad vitam æternã, de quibus dicitur in Psal. 91. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt. Tales non erant hi Pharisæi, vnde & eradicandos dicit hoc est, perdendos, & ex hoc mũdo extirpatos reiiciendos à Deo tanquam inutiles & desperatas plantas in perditionem æternã, ac ob id significat indignum esse magnam rationem offensionis & scandali eorum habere. Quid eũ oportet curare ne illi scãdalizẽtur & impingant qui etiã sunt eradicandi? Quidã, inter quos Hilarius, Chrysostomus & Theophylactus hanc sententiam, Omnis plantatio quam non plantauit pater meus, &c. intelligunt de dogmatibus, vt significetur omnem doctrinam quæ à Deo non est profecta, sed vel à dæmone, vel ab inuentione humani cordis, destruẽdam & euellendã Euangelica prædicatione, atque ob id etiam Pharisaicas traditiones eradicãdas, nec ob eorum scandalũ cessandum esse à veritatis prædicatione, qua eorum traditiones destruantur. Secundùm quem sensum non iam licet inferre, quemadmodũ inferebant Manichæi, legẽ Mosaicam non fuisse plantatam à Deo, quanquã per hanc sententiam ex contrario sensu Dominus etiã significauit omnẽ plantationem quam plantauit pater cœlestis, non eradicandam. Nã, vt pulchrè habet Theophylactus, lex vt est plantatio Dei, ita non est eradicata. Manet enim inquit radix eius, spiritus qui in occulto est: Folia autẽ, hoc est, apparens litera, defluunt. Verùm quanquã generalitas sententiæ bene ferat vt hæc sententia etiam ad dogmata accõmodetur, potius tamen videtur secundũ priorem intelligentiã, quam sequitur D. Hieron. dicta esse de hominibus, quos frequenter Dominus metaphoricè per arbores significat, vt quod hîc dicit Dñs, idem sit cum eo quod dicitur Sapientiæ cap. 4. Adulterinæ plantationes non dabunt radices altas, nec stabile firmamentũ collocabunt. Et si in ramis in tempore germinauerint, infirmiter posita, à vento commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur. Quod si iam quæratur, si omnis plantatio non plãtata à Deo eradicabitur, num etiam eradicabitur & illa plantatio, de qua Apostolus ait: Ego plãtaui, Apollo rigauit? Rursum, si quod per contrarium sensum hîc significatur, omnis plantatio plãtata à Deo, non eradicabitur, quomodo toties in scriptura dicitur populus Iudæorũ vinea plantata à Deo eradicanda tamẽ, & ipsi impij plantati dicuntur à Deo, Iere. 12. Plantasti, inquit, eos, & proficiunt. Respõdet ad primum D. Hieron. sic scribens: Soluitur, inquit, quæstio ex eo quod sequitur: Deus autẽ incrementum dedit. Dicit & ipse: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis: Et alibi: Cooperatores Dei sumus. Si autem cooperatores, igitur plantante Paulo, & rigante Apollo, Deus cũ cooperatoribus suis plantat & rigat. Ad alterum solutio patet ex prædictis, nimirum quòd hîc sit sermo de plãtatione plãtata ad vitam æternam. Variis enim modis dicitur Deus in scripturis quosdam plantasse. Populũ enim Iudaicum plantasse dicitur, quoniam eum in terra ad hoc electa collocauit firmiter, vt in ea diuino cultui intenderet. Impios dicitur plantasse, quia eos in hoc mundo fœlicitate donauit, & ad tempus fœliciter & stabiliter viuere dedit.

A B C D E

SINITE ILLOS; CÆCI SVNT ET DVCES CÆCORVM, CÆCVS AVTEM SI CÆCO DVCATVM.] Quod dicit, Sinite illos, hunc habet sensum: Omittite illorum curam agere, atque scandali eorum rationem habere, eo quòd desperati sint quidem, & omnino eradicãdi. Nam infertur istud ex præcedẽti sententia. Quod si præcedens sententia de dogmatibus accipiatur rectè tum hæc verba sic intelligentur: Relinquite illos vt doctrinæ eorum nolitis esse sectatores. Porro quod sequitur, Cæci sunt & duces cæcorum, Græca paulò aliter & festiuius habent: τυφλοί εἰσι τυφλῶν, id est, duces sunt cæci cæcorum, & est sensus: Ipsi cùm sint cæci, duces tamen cæcorum se pollicentur. Et in Hieronymo ac Dionysio, antiquisque quibusdã codicibus Latinis abest coniunctio, &, vt sic legatur: Cæci sunt duces cæcorum, quæ tamen lectio sic debet ordinari: Ipsi sunt duces cæcorum, sed cæci tamen. Quod si legatur coniunctio, &, hunc oportet sensum intelligere: Cæci sunt, & tamen duces cæcorum. Iam si illud: Sinite illos, intelligatur significare non audiendos nec sequendos Pharisæos, facilè patet quomodo istud de cæcis ducibus proposito conueniat. Ideo enim non sunt sequendi quòd cæci sint & proinde deducturi secum suos sectatores in foueam. Si verò illis verbis, Sinite illos, Dominus voluit significare non habendam rationem scandali eorum, vt magis est intelligendum, iam per hoc quod dicit ipsos esse duces cæcos, videtur intelligendum eum significasse, desperatos eos esse, nec fieri posse vt non scandalizentur ex prædicatione veritatis, & ob id scandalum eorum nihili faciendum. Quoniam enim cæci erant, non poterant etiam apertam veritatis lucem conspicere, nec mirum quòd etiam in luce offenderent, quemadmodum corporaliter cæci facilè in die impingunt, non ex lucis defectu, sed proprio vitio. Verùm si tantùm cæci fuissent, & cæcitatem suam agnoscentes illum accessissent supplices, qui solus potest cæcis visum restituere, sanabiles fuissent. Nunc autem putantes se videre, & cæcorum etiam duces se esse profitentes, nec agnoscentes se alterius ducatu indigere, facti sunt planè desperati, nec aliud de eis expectari potuit, quàm vt se cum suis sectatoribus præcipitarent in foueam æternæ damnationis, & seruitutis præsentis. Cæterùm ex his Christi tum factis, tum verbis confirmari debent quotquot verbo vel facto peruersos offendunt, dum gloriam Dei prædicatione veritatis vel operum bonorum exhibitione promouere studeant. Omnia enim & facienda & omittenda ne pusilli offendantur & alienentur: at propter peruersorum scandalum nõ est cessandum aut à veritatis prædicatione, aut à bonorum operum operatione. Cùm enim inquit Gregorius, scandalum de veritate oritur, rectius nasci permittitur quàm veritas deseratur. Cauendum tamen nequid etiam peruersi à nobis audiant aut videant, vnde iure offendantur, sed vt omnem offensionis causam ex sese habeant, licet ex bono nostro accipere eam velint videri. Sed de scandalo latius circa cap. Matth. 18.

RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT EI: EDISSERE NOBIS PARABOLAM ISTAM, AT ILLE, &c.] Postquam intellexerunt Apostoli non habendã curam scandali Pharisæorum, sui curam habent, atque vt à propria turba

turbatione liberarentur, petunt sibi explicari ser- A
monem prædictum, quē, etsi nudus esset & apertus,
tamen parabolam vocant, eo quòd putabant sen-
sum aliquem reconditum, & alium ab eo quem verba præ se ferebant, sub eo latere. Quoniam enim non putabant eum posse esse verborum sensum quem verba nudè accepta significabant, eo quòd his sensus videretur esse contrarius legi diuinæ, putabant Dominum pro suo more parabolicè locutum, hoc est aliud quidā significare voluisse, quā verba sonabant. Vnde Petrus omnium nomine loquens cupit sermonem illum tanquam obscurum exponi & explanari. Hinc ergo patet verum esse quod prius dictum est circa c. 52. parabolam in scripturis vocari omnem obscuriorem sententiam ac- B
sermonem qui reconditi aliquid in se habet. Quoniam autem discipuli parabolam putauerunt Domini sermonem, cùm tamen nudè esset accipiēdus, nec intelligebant veritatem sermonis si nudè accipiatur & propriè, hinc Dominus reprehendit eorum tarditatem, dicens: Adhuc etiam vos estis sine intelligentia, qui tanto tempore versati in lumine doctrinæ meæ, & familiarius à me edocti in quibus rebus verè sita sit hominis puritas, meritò præ aliis deberetis intelligere, sermonē meū nō esse parabolam, sed nudè acceptū verū esse. Nec tamen dediguatus est Dominus explanationem sermonis sui subiungere dicens apud Matthæum sic: Non intelligitis quia omne quod intrat in os, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? De cuius sententiæ veritate ambigere quis posset, cū aliquid C
eius quod intrat in os transfusum per artus & venas conuertatur in corporis aliti naturam, ac proinde non omne in vētrem vadat. Vnde teste D. Hieronymo ex hac Domini sententiola quidā calumniati sunt Dominū quòd physicæ esset disputationis ignarus. Dicendum ergo, Dominum non dixisse, totum quod intrat in os ire in ventrem: sed omne quod intrat in os. Vbi omne destribuit proquouis cibi genere. Iam nullus cibus est qui nō secundùm aliquam sui partem, imo maiorē, vadat in ventrem, & in secessum emittatur. Quamuis autem sciret Dominus cuiuslibet cibi aliquam partē non descendere in ventrem, nec eiici, sed manere in homine: tamen nulla facta mentione eius partis ciborum quæ conuertitur in corporis naturam, tantum dicit cibum sumptum emitti in secessum, quòd hoc modo rudibus apertius ostenderet cibum non coinquinare, cùm nihil cibi cor hominis (à cuius solius pollutione homo coram Deo pollutus reputatur) ingrederetur, & id quod est immundi in cibo per secessum eiiceretur. Vnde apud Marcum additur, purgās omnes escas, hoc est, hac sui eiectione separans qui quid in omnibus cibis est immundū, à puris quæ in corpore remanent. Itaque hac additione significat tantum abesse, vt cibus possit homi- D
nem coram Deo coinquinare, vt etiā natura per excrementa reiiciat quod impurum est, seruata tātum puriore materia. Declarata autem prima suæ sententiæ parte, declarat & secūdam. Quæ, inquit de ore procedunt, vel, vt habet Marcus, quæ de homine exeunt, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem, significans omnem hominis pollutionem coram Deo, pendere ex corde. Quod per multa declarat Dominus exēpla, nō tantùm enumerās quæ ex ore procedunt, sed & cogitationes & facta mala. Plura autem enumerantur apud Marcum nempe auaritiæ, nequitiæ id est, malitiæ, dolus, impudicitiæ varię, scilicet extra naturalem concubitum, oculus malus, hoc est, inuidia. Non enim hīc oculus malus accipitur quemadmodum supra Matthæi 6. Si oculus tuus fuerit nequam, &c. sed quemadmodum postea Matthæi 20. An oculus tuus nequā est, quia ego bonus sum? Ibi enim notatur inuidia, qua fit vt quis non possit æquo animo conspicere alterius fœlicitatem. Vnde Eccl. 14. dicit Sapiens: Nequam est oculus liuidi, & auertens faciem suam, & despiciens animam suam. Et cap. 31. Memento quoniam malus est oculus nequam. Nequius oculo quid creatū est? ideo ab omni facie sua lachrymabitur. De cuius loci restitutione & correctione vide commentaria nostra in Ecclesiasticum. Porro per blasphemiam significatur sermo derogans diuino honori, aut potius quoduis conuitium siue in Deum siue in homines. Per stultitiam, vanitas & petulantia quæuis, aut peculiariter stultiloquium. Concludit autem dominus post enumerationem quorundam quæ hominem coinquinant. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem, significans quorsum & quia intentione dixisset prius, quod intrat in os non coinquinare, ne putarēt ea in derogationem legis Mosaicę esse potissimum dicta, quemadmodum superius est annotatum. Sicut autem Lutherani ea sententia: Non quod intrat in os, &c. abutuntur in derogationem Ecclesiasticorum præceptorum de delectu ciborum: ita eadem abutuntur Sacramentarii, & inter eos nominatim Oecolāpadi[o], vt patet in quinto libro, ad probandum non esse corpus Domini verè in sacramento altaris, sic ex hoc loco arguens: Quod intrat in os non coinquinat: ergo simili ratione nec sāctificat, ac proinde inutiliter sub specie panis dicitur sumi ore corpus Domini. Sed vt demus Dominū ita dicturū, quod intrat in os nō sanctificare, sicut dixit non coinquinare, tamen ex ipsa Domini declaratione patet quid sit obiiciēdum. Dicit enim Dominus, quod intrat in os, non in cor vadit, sed in ventrem. Non ergo sub hac sententia comprehenditur cibus corporis Domini, qui non in secessum emittitur, sed in cor vadit, atque ob id hominem sanctificat. Vide etiam, si vis, D. Rossensem cap. 29. lib. 5. contra Oecolampadium.

SANATVR FILIA CANANEÆ, Matth. 15. Marci 7. CAP. LXI.

† b abijt in fines. * a & Abi huc ad me.

[b]*T inde surgēs,*[a] *& egressus inde Iesus,*† [c]*secessit in partes Tyri & Sidonis, & ingressus domū neminē voluit scire, & nō potuit latere.* *[a]*Ecce* Δ [b]*enim* [c]*mulier Cananæa à finibus illis egressa,*[b] *statim vt audiuit de eo, cuius filia habebat spiritū immundū,*[a] *clamauit dicens ei: Miserere mei Domine fili Dauid. Filia mea male à dæmonio vexatur. Qui nō respōdit ei verbum. Et accedentes discipuli eius, rogabant eū dicētes: Dimittit eā, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel.*

At

*At illa† c& Δadorauit eum' (b erat enim mulier gentilis, Syrophœniſſa genere) & rogabat eum vt demonium eiiceret de filia eius, a dicens: Domine, adiuua me. e Qui a reſpõdẽs ‖ e ait b illi: Sine prius ſaturari filios. c Non eſt b enim c bonũ, ſumere panẽ filiorũ, & mittere canib. At illa b reſpõdit & c † dixit b illi: c ΔVtique Domine: nã & catelli ‖ comedũt h ſub menſa e de micis b puerorũ a quæ cadunt de mẽſa dominorũ ſuorum. Tũc reſpondens Ieſus * c ait illi: O mulier, magna eſt fides tua, fiat tibi ſicut vis. b Propter hunc ſermonem vade, exijt dæmoniũ à filia tua. a Et ſanata eſt filia eius ex illa hora. b Et cũ abijſſet domum ſuam, inuenit puellam iacentem ſupra lectum, & dæmonium exijſſe.*

† h o introuit. Δ b prodijt ad fines eius. b. o. dicit ▽ a o etiã. a o eduxit ‖ b & c

ET EGRESSVS INDE IESVS, e SECESSIT IN PARTES TYRI ET SIDONIS, &c.] Quoniã Iudæi offenſi his quæ Chriſtus ſalutaria docuit, indignos ſe illis faciebant, & iam tempus appropinquabat, quo regnum Dei ab eis transferretur ad gentes, ideo Dominus relictis Iudæis ſeceſſit in partes Tyri & Sidonis, hoc eſt, loca illis ciuitatibus gentilium vicina, aut ad eas pertinentia, hac loci mutatione ſignificans quam ſtatuiret etiam gentium vocationem, pertæſus infidelitatem Iudaicam, & veluti præſagium quoddam ædens eius quod erat futurum, inſtruénsque Apoſtolos quid aliquando eſſent acturi, nimirum quomodo poſt ipſius reſurrectionem Iudæis reſiſtentibus euangelio, ad gentes eſſent tranſituri. Hæc enim præcipua videtur fuiſſe ratio ſeceſſus Domini in has partes, quanquam & ideo videri poſſet ſeceſſiſſe, vt aliquandiu cum ſuis quieſceret. Ideo enim videtur Marcus dixiſſe, ingreſſus domum, neminem voluit ſcire. Quanquam & alia ſit ratio eius quod neminem voluit ſcire, videlicet ne videretur eo animo veniſſe, vt contrà quam Apoſtolis præcepit, gentibus prædicaret, & palam miracula apud eas faceret, qua re Iudæi occaſionem deſumere potuiſſent dicendi ſe iuſtè illum non recipere, qui cum prophanis gentibus haberet commercium. Quod autem dicitur, neminem voluit ſcire, de tali voluntate eſt accipiendum quali frequenter vetuit etiam ſua miracula prædicari, nimirum de voluntate non diuina illa quæ ſemper impletur, ſed humana, qua Chriſtus pleraque tanquam homo voluit quadam conſideratione, & ſine omni fictione voluit, quæ tamen tanquam Deus alia conſideratione fieri aliter voluit. Voluit ergo iam neminem ſcire, quia tanquam homo fecit vt lateret quantum in ipſo erat, ingrediendo, ſcilicet domum, nec palam ſe manifeſtando, ac ſuis ſilentium præcipiendo. Et tamen non ſine voluntate eius diuina factũ eſt vt à multis propalaretur, & mulier hæc ipſum accederet ſupplicatura. Sic & cùm dicitur, non potuit latere, non vult Euangeliſta abſolutè potentiam latendi negare in Chriſto, quandoquidem abſoluta potentia & diuina variis modis latere potuiſſet, ſed ſignificare eum non potuiſſe latere per ea omnia quæ fecit vt lateret. Nec mirum, quandoquidẽ non tantũ fama eius etiam apud Tyrios & Sidonios ſparſa fuit, ſed & plerique eorum etiam de facie eũ agnouerunt, cum ſuprà ſæpe dictum ſit, ex Idumea & partibus quæ circa Tyrum & Sidonem ſunt conueniſſe multos ad Ieſum. Docemur autem hîc rurſum virtutis efficaciam, quæ etiamſi quærat latibula, latere tamen nunquam poteſt. Docemur item honorem maximè ſequi fugientes.

A

B

C

D

E

a ECCE e ENIM c MVLIER a CANANÆA A FINIBVS ILLIS EGRESSA b STATIM VT, &c.] Mulierem hãc, quã Matthæus Cananæam vocat, Marcus dicit fuiſſe gentilem, & genere Syrophœniſſam. Sic enim legimus in Marco: Erat enim mulier gentilis, Syrophœniſſa genere. Vbi primò notandam, Græca non habere coniunctionem, enim, quæ contextui non bene conuenit, ſed ἦν δὲ, hoc eſt, erat autem. Deinde pro, gentilis, non eſt Græcis ἐθνικὴ ſed Ἑλληνὶς, hoc eſt, Græca. Sed Græca dicitur Marco, non quòd patria aut genere eſſet Græca (ſic enim non fuiſſet Cananæa, nec Syrophœniſſa,) ſed pro conſuetudine loquendi ipſorum Iudæorum, qui pridem cœperant omnes Ethnicos, & quotquot à religione Iudaica eſſent alieni, vocare Græcos, vt paſſim patet ex Actis & Pauli epiſtolis. Id autem factũ ab eo videri poteſt q Græci rerũ apud Syros fuerunt potiti. Vnde bene hoc loco interpres vertit, gentilis, pro Græca. Chananæa autẽ dicitur, quia ex poſteritate Chanaan erant gentium illę reliquię, quæ in terra Iſrael atque vicinia reliquæ factæ fuerant, vnde & tota illa terra prius dicebatur terra Chanaan. Inter cuius Chanaã filios vndecim, quorũ poſteritas terram illã habitauit, filius primogenitus fuit Sidon, vt patet Gen. 10. qui ciuitati Sidon antiquiſſimæ & celeberrimæ nomen dedit, ex cuius finib. dicitur hîc veniſſe mulier iſta. Dicitur autem Syrophœniſſa, & non ſolum Phœniſſa, nõ, vt quidã volũt, ob id quod Phœnicia pars eſſet Syriæ, quamuis etiã Phœnicia Syriæ annumerari ſolet (ſic eñ omnis Phœniſſa etiã eſſet Syrophœniſſa) ſed quia quædã Phœnicię pars dicebatur Syrophœnicia, & eius habitatores, Syrophœnices, à quo loco etiam hæc Syropheniſſa dicta eſt, vel, vt quidã habẽt Græci libri, Syra Phœniſſa, per diuiſionẽ. Phœnicia enim regio eſt anguſtæ latitudinis, ac tota fermè maritima, contigua Galileæ, quoaduſque Libano mõti appropinquat. Hic eñ mõs Syriã à Cœle & Galilæa gentium æditiſſimis iugis diſterminans, Phœniciam & oram eam quæ Tyriis adiacet, ingreditur demiſſior iam & minus arduus. Huius Phœniciæ pars ea quæ vergit ad Boream, & eſt trans Libanũ, dicitur Syrophœnicia, eò q cõiungatur Syriæ potiori, atque ob huiuſmodi confinium factum eſt, vt voce compoſita diceretur Syrophœnicia, & habitatores Syrophœnices: perinde vt in aliis locis ſæpe, vt Celtiberi in Hiſpania, Gallo græci in Aſia, Libæthiopes in Aphrica. Phœniciæ præcipue ciuitates & maritimæ, erant Ptolomais, Tyrus, Sarephtha, Sidõ, Serytus, Byblos. Porro in narratione Matthæi & Marci videtur eſſe repugnantia aliqua. Marcus enim dicit mulierem ad Dominũ in domo latere volẽtẽ intraſſe, ibique pro filia ſua rogaſſe. Matthæus autẽ ſignificat ſatis aperte mulierem hãc nõ acceſſiſſe Dominum in domo, ſed in via aliqua ambulantẽ, cũ dicit diſcipulos Domino ita ſuggeſſiſſe: dimitte illã, quia clamat poſt nos. Illa enim verba ſignificant mulierẽ poſt dominũ ambulantem, vocẽ deprecatoriam emiſiſſe. Quæ apparẽtia cõtrarietatis dupliciter tolli poteſt. Primò ſecundũ Auguſtinum, vt dicatur mulierem hanc primùm in domo dominum ſuppliciter oraſſe, vt habet Marcus: dominũ autẽ nihil reſpondentem, mox egreſſum de domo

domo illa, ac tunc in via contigisse quæ narrat A Matthæus solus, & deinde Matthæus simul cum Marco. Secundo, & fortè rectius, si dicatur mulierem hanc primùm inuenisse Dominum in via ambulantem, postquam scilicet aliquandiu in domo latuisset ac in via contigisse primum quæ narrat solus Matthæus, ac deinde mulierem secutam Dominum in domum ingressum, ibique supplicem orasse & exorasse Dominum, quemadmodum concorditer narrant Matthæus & Marcus. Alioqui oportebit intelligere aliam esse prostrationem mulieris, de qua Marcus, & aliam de qua Matthæus: & hanc extra domum, illam in domo contigisse, cum vterque Euangelista mulieri prostratæ coram B Domino idem dicat à Domino responsum. Certè in hunc modum conciliauit Euangelistas Zacharias Chrysopolitanus, sic scribens: Post ambulantem Dominum mulier Chananæa deprecatorias voces emittit, & pòst in domo ad pedes eius procidit, vt Marcus commemorat. Hęc ille. Et omnino magis rationi consentaneum, quod Dominus qui in miraculis suis ferè fugit hominum præsentiam quique iam maximè latere voluit, prius in via solicitatus, postea in domo exaudierit, quam quod prius in domo solicitatus, deinde exiens in via operatus sit miraculum. Nec obstat huic intelligendi modo quod legimus in Marco: Mulier enim statim vt audiuit de eo intrauit, & procidit, quasi C omnino statim intrauerit in domum in qua prius dixit esse Dominum. Primum enim illud, statim, non est apud Græcos. Deinde etiamsi esset, referri posset ad participium ἀκούσασα, vt sit sensus: Mulier cum audiuisset statim de eo, & significetur famam Iesu ad eam mox peruenisse. Præterea etiã si referatur ad verbum, intrauit, non ex eo consequitur nihil fuisse medium inter auditam famam Iesu, & ingressum mulieris. Postremùm non est Græcè, intrauit, sed tantùm ἐλθοῦσα προσέπεσεν, id est cum venisset procidit, vt rectè intelligi possit nihil eius quod narratur circa hanc mulierem contigisse in domo. Vnde Græci nihil in Matthæi & Marci narratione senserunt quod contrarietatem videretur sonare cuius apparentia nata tantũ est ex ver- D bo, intrauit. Sicut enim id quod in Matthæo legimus, illa venit & adorauit eum, Græce est ἐλθοῦσα προσεκύνησεν: ita id q̃ in Marco legimus, intrauit & procidit, Græce est ἐλθοῦσα, προσέπεσεν. Quoniam autem Euangelista Marcus mentionem fecerat domus quam Dominus intrauerat, ideo interpres intelligens mulierem accedentem Dominum ingressam domum, pro, venit, vertit intrauit. Proinde Græcis diligentius perpensis, cum in Concordia nostra prius Augustini sententiam sequi visum esset, aliam conciliandi rationem postea amplexi sumus quam in Concordia videre licet. Porro cum historia hæc in se satis sit aperta, obseruandæ in ea tantum ad nostram institutionem multæ huius mulieris virtutes, & Domini erga eam dispensatio. Et E imprimis quidem animaduertenda in hac muliere pietatis virtus erga filiam. Adeò enim, vt decebat veram matrem, tenebatur amore filiæ & cura eius, vt indignitatis suæ licet conscia, tamen non dubitaret Dominum accedere, ac clamore constanti illum palam prosequi, nequaquam desistens, etsi frequenter passa repulsam. Rursum vt filiæ miseriam, suam duceret. Vnde non dicit: Miserere filiæ meæ, sed mei. Et postea: Domine adiuua me. Quibus verbis significat, quàm malè ipsam haberet filiæ calamitas. Secundo obseruandum, idque potissimum in hac muliere, quàm insignis & admiranda fuerit fides, Christi etiam testimonio singulariter cõprobata. Credidit enim Iesum, esse filiũ Dauid, hoc est, Messiam & saluatorem à Iudæis expectatum. Nam per filium Dauid, vt prius est dictum, significabant tunc passim per circumlocutionem Messiam. Credidit in manu eius esse, ac item velle salutem adferre etiam quibuslibet: & quantumuis indignis. Credidit omni dæmoniaca virtute illum esse superiorem, neque oratione illi & precibus opus esse putauit reliquorum more, vt filiam sanaret, sed potestate illum hoc efficere posse, idque etiam ablentem. Vnde non dicit, ora Deum tuum pro me, aut descende ad filiam meam, sed tantum, adiuua me. Credidit iam abnegato omni patrio dæmonum cultu, hunc vnicum esse hominum saluatorem datum diuinitus. Vnde non iuit ad homines seductores, non quæsiuit inanes ligaturas, sed omnes relinquens diaboli cultus venit ad Dominum, credens Domino parum esse ob magnitudinem potẽtiæ eius, insuperabile illud filiæ malum superare, vnde hoc miraculum tantùm micam vocat. Iã ex magnitudine fidei huius secuta est in ipsa etiam animaduersione digna fiduciæ magnitudo & constantia. Quoniam enim eam habuit de Domino fidem, quam diximus, hinc egressa ad eum opem eius implorauit omnino confidens se eam obtenturã, idque adeò certo, vt ab hac fiducia dimoueri non potuerit, neque primum Domini silentio, neque mox responso dato discipulis, quo sese in totũ gentibus videbatur negare, neque denique respõso sibi dato, quo gratiã suam saltem in præsens nõdũ saturatis filiis, negare videbatur. Nec dubiũ quin hæc & fidei & fiduciæ magnitudo fuerit in ea ex persuasione spiritus, & attractione atque reuelatione patris, in hac gentili iam id incipientis, quòd mox passim in gentibus erat operaturus. Postremum, obseruanda in hac muliere patientissima humilitas, qua indignitatis suæ conscia non indignabatur & se toties reiici ab eo qui tam facilem se aliis præbuerat semper, & se canibus comparari, quin potius se humiliter canem imò catellã agnoscẽs, tantum petiit beneficiũ canibus debitũ & conueniens impendi sibi. Quod autem Dominus paratissimus alioqui & cupidissimus præstandi desidera tã à se salutẽ, toties renuit exaudire mulierẽ, aut potius distulit eam exaudire, duplicem habet causam alteram, ne Iudæi occasionem haberent calumniandi ipsum tanquam gentium fautorem quas abominabantur. Alteram, vt ipsa repulsione & dilatione virtutes huius mulieris & magis magisque accenderentur, atque omnibus manifestæ fierent. Christo enim negante & differente salutem optatam, ardor pietatis in filiam, feruorque fidei & fiduciæ in Christum magis accẽsus est, vt quo magis ille videbatur negare, hoc ardentius illa semper oraret: primo enim clamabat post Christũ, sed deinde etiã in conspectum eius procurrens procidit ad pedes eius adorans eum. Atque sic & prædictæ virtutes & humilitas eius patientissima omnibus sunt declaratæ, quando etiam catellæ comparata non destitit illum prece solicitare. Ob has ergo causas Dominus & primùm non respondit ei verbum, & secundò discipulis partim misericordia moris, partim impatientia clamoris respondit, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, vel, vt habent Græca, ad oues perditas domus Israel.

Quæ

Quæ ſententia dupliciter accipi poteſt. Primùm, vt A
ſit ſenſus: Non ſum miſſus corporali præſentia, niſi
ad oues, &c. Alludit autem Dominus ad præceptũ
olim datum Apoſtolis. Secũdò, intelligi poteſt Do
minũ iſtud ſic dixiſſe, quomodo in ſermone, qui di-
citur in monte, protulit teſtimonia ſcripturæ in eũ
ſenſum in quem ipſi Phariſæi accipiebant. Sic e-
nim omnes Chriſtum expectabãt, quaſi ſoli Iſraeli
mittendus eſſet, præterquam ſi qui prophetiæ ſpi-
ritum fuerant aſſecuti. Et alioqui ſi myſticè acci-
piatur, domus Iſrael, abſolutè verum eſt Chriſtum
tantùm Iſraelitis, ſecundùm ſpiritum ſcilicet & e-
lectionem patris, fuiſſe miſſum, verum hunc ſenſum
non aſſequebantur iam Apoſtoli. Ob prædictas itẽ
cauſas, etiam tertiò mulieri cauſam agenti poſt re- B
pulſam precem Apoſtolorum reſpondit: Sine prius
ſaturari filios, doctrina ſcilicet mea & miraculis.
Non eſt enim bonum, hoc eſt, nõ eſt honeſtum nec
decorum, Græcè enim eſt καλὸν, quod magis ſigni-
ficat honeſtum & pulchrum, quàm bonum, quod
Græcis dicitur ἀγαθὸν) ſumere panem filiorum, &
mittere canibus, vel, vt habent Græca, βαλεῖν τοῖς
κυναρίοις, id eſt, proiicere catellis. Eſt enim hîc e-
tiam vox diminutiua, quemadmodum poſtea cum
vertit interpres, catelli edunt de menſa, ne quis pu-
tet in huius vocis mutatione ſubeſſe aliquod my-
ſteriũ, & mulierem ſe magis depreſſiſſe quàm eam
Dominus humiliauerat. Significat autẽ Dominus
per filios, Iudæos: per canes, gentiles, ob idololatrię
& peccatorum ſpurcitiem. Loquitur tamen hæc
magis pro publico Iudæorum affectu quàm ſuo. C
Nam apud ſe mulier hæc fide iuſtificata non canis
erat, ſe filiæ Abrahæ. Iudæi verò ſe ſolos Deo cha-
ros & ſanctos iudicabant, cæteros omnes canum
loco habebant. Notandum autẽ in verbis iſtis Do-
mini etſi duris, tamen non defuiſſe conſolationem
& ſpei materiam præbitam. Cum enim dicitur: Si-
ne prius ſaturari filios, aliquid ſpei mulieri ac gẽ-
tibus omnibus dabatur, cibum vitæ etiam ipſis, ſed
ſaturatis Iudæis, donandũ, hoc eſt, fore, vt & ipſi
Euangelium regni audirent, & Chriſto fruerentur
poſtquam Iudæis illud fuiſſet prædicatum.

ª AT ILLA ᵇ RESPONDIT, ET ᶜ DIXIT
ᵇ ILLI: ᶜ VTIQVE DOMINE. NAM ET D
CATELLI, &c. Illud, vtique, vel, vt in Matthæo
legimus, Etiam confirmantis eſt non refellentis:
quemadmodum tamen videri poſſet ex eo quod
ſequitur: Nam & catelli, &c. Coniunctio enim, &,
hîc poſita videtur ſignificare non ſolum filios ede-
re panem, ſed etiam catellos. Vnde quidam ante
illud, Nam & catelli, aliquid volunt eſſe ſubaudi-
endum, in hunc modum: Hoc quidem verum
eſt quod dicis, non debere ſumi panem filiorum,
&c. attamen non ob hoc ego repellenda venio,
Nam & catelli edunt, &c. Verùm ſciendum hîc rur-
ſum pro, Nam, &, Græcis eſſe, καί, γάρ, quod, quem-
admodum ſuprà dictum eſt cap. 45. circa verba il- E
la Centurionis: Nam & ego homo ſum, &c. potius
verti debet per, etenim. Itaque hîc eſt ſenſus: Ve-
tè Domine ſic eſt vt dicis, Nam catelli tantùm e-
dunt de micis puerorum cadentium è menſa. Qua
reſponſione ſignificat, ſe agnoſcere Iudæos eſſe
filios & dominos ſuos, ſe verò eſſe vilem catellam:
ſignificat item & ſe non petere aliud beneficium
quàm canibus ſuo iure competat, ac hoc ipſum
quod peteret, non eſſe niſi veluti micam eorum mi
raculorum quæ in Iudæorum gratiam Chriſtus o-
perari poſſet. Verba ergo hæc plena ſunt humilita-
te, modeſtia, fide, ac prudentia. Humilitate quidem
quòd per hæc ſignificet ſe agnoſcere catellam
eſſe. Modeſtia, quòd canum ius proponens non ex-
preſſe inferat, quod etiam ſibi meritò cõpetat con-
cedi à Domino, ſed id Domino relinquat colligen-
dum. Fide, quod filię curationem pro mica reputet,
conſideratione nimirum magnitudinis potentiæ ei-
us, qua longè maiora poſſet Iudæis præſtare. Pru-
dentia autem & ſapientia quia his verbis gentilis li-
cet mulier ipſam Dei ſapiẽtiam ſuperauit eámque
propriis ſui oris verbis comprehendit & illaqueа-
uit, vertens in argumentum impetrandi quod di-
ctum videbatur ad abigendum eam. Perinde enim
eſt ac ſi dixiſſet: Canem me dicis, canem me fateor:
ergo nutri me vt canem. Non enim requiro vt frau- B
datis Iudæis filiis integros accipiam panes, ſed mi-
cam tantùm expeto, quam Iudæi abunde ſatis mira
culorum tuorum magnitudine, & multitudine ſa-
turi, pro nihilo penè ducerent: nec indignari po-
terunt eam eſurienti catellæ obiici in famis ma-
ximè releuamen. Itaque Dominus his verbis ſe,
quantumuis prius variis rationibus reluctantem, ſu-
peratum ſignificans dicit, vt eſt apud Marcum: Pro-
pter hunc ſermonem vade, &c. ac rurſum ſignifi-
cans ſe prius diſſimulaſſe verius quàm negaſſe ſuam
bonitatem, exclamando dicit, vt eſt in Matthæo:
O mulier, magna, eſt fides tua, fiat tibi ſicut vis,
hoc eſt, petis. Hac enim exclamatione ſignificat
non tantùm admirationem ſuam, ſed etiam quod
non potuerit diutius ſeſe continere, veluti anxie la-
borauerit, diſſimulando tam diu ſuam bonitatem.
Magna inquit, eſt fides tua, hoc eſt non ſimplex,
nec communis, ſed rara & eximia. Magna, quia
conſtans: Magna, quia per eam magna de me cre-
dis & confidis. Iam vt hanc hiſtoriam ad noſtram
inſtructionem accommodemus, docemur hîc pri-
mum in hac muliere præter pietatem & ſolicitudi-
nem quam debent parentes liberis, in omni noſtra
aut filiorum & aliorum qui ad nos attinent neceſ-
ſitate, ad Chriſtum confugere, atque ab illo au-
xilium petere, idque fiducia firma & perſeuerанti,
ac perfecta humilitate qua beneficiis eius nos a-
gnoſcamus indignos. Docemur ſecundo in Chri-
ſto cum quanto noſtro profectu & vtilitate differ-
at noſtras orationes exaudire, nimirum vt magis
in nobis accendatur deſiderij & deuotionis feruor,
atque eo magis inflammemur ad precandum, quo
diutius differtur quod impensè cupimus, & ob-
tentum multis precibus bonum pluris faciamus,
ac eo plus exhilaremur. Docemur item quæ ſit
orationis indefinentis efficacia, nimirum quòd per
talem id tandem impetratur, quod variis etiam iu-
ſtiſque rationibus meritò deberet negari, quòd-
que per eam Deus cogitur quodammodo mutare
ſemel cõceptam ſententiam, ac mira ratione is qui
eſt fortiſſimus, tamen ab homine ſuperatur: quem-
admodum id in typo demonſtratum eſt in lu-
cta Iacob cum angelo. Docemur poſtremo, quan-
tum valeat aliena fides & oratio, ad ſalutem eo-
rum potiſſimùm, qui ſuæ ſalutis per ſeſe curam ha-
bere non poſſunt. Itaque ad exemplum huius mu-
lieris, Eccleſia ſua fide & oratione paruulos ba-
ptizandos, diaboli adhuc mancipia, Chriſto com-
mendat, in ſe aſſumens paruulorum perſonas, &
ſuam fidem pro illorum fide proponens, quemad-
modum hæc mulier in ſe aſſumens miſeriam filiæ
dixit: miſerere mei, & adiuua me. Vt autem myſticè
etiam explicemus hanc hiſtoriam, primùm qui-

dem

dem certum est satis ex prædictis, allegoricè hãc mulierem designasse Ecclesiam ex gẽtibus congregandam, quæ, Christo relictis Iudæis ad eam declinãte, mox egressa de finibus suis, hoc est, relictis patriis ritibus, & secundum Psalmistæ consiliũ obliuiscẽs populũ suum & domum patris sui, accessit ad Dominum fidei feruore, & humili agnitione propriæ indignitatis, impetrans domũ & familiam suam liberari à Diabolo, à quo diu miserè admodũ fuit afflicta, in omne vitiorum & errorum genus pertracta & detenta. Et quidem Iudęi indignum iudicabant, vt qui paulò antè dæmonum arbitrio ad omnia flagitia rapiebantur, repentè per Euangelicam gratiam reciperentur ad consortium & dignitatem filiorum. At gentium Ecclesia, quum à salute excluderetur per Dei iustitiam, per misericordiæ fenestrã irrupit, & fiduciæ pertinacia veluti telo quodam aditum sibi patefecit, effractis regni cœlorum portis. In qua iã ruina facta est rerum conuersio, vt qui priùs dicebantur filij, facti sint canes: & contrà qui canes, facti sint filij. De Iudæis enim iam dicitur: Circumdederunt me canes multi, &: Videte canes, videte malos operarios. Et quoniã canes sunt, ideo qui priùs tanquam filij mensæ Dominicæ assidebant, ex micis videntur pasci, hoc est, paruitate & vilitate literæ: Gentes verò in filiorum ordinem allectæ obtinuerunt panem corporis Domini, ac satiantur ex adipe frumenti spiritualis intelligentiæ. Moraliter autem mulier hęc rectè quamlibet animam peccatricem designat, cuius filia, hoc est, caro à dæmonio vexatur, quia exagitatur etiã spiritu repugnante ad vitia varia. Hæc igitur si sibi, suæq; filiæ sanitatẽ exoptat, imprimis necesse est vt è sitis egrediatur finibus, hoc est, priora suæ cõuersationis vitia in quibus quieuit, relinquat, tũ ad Christũ fide accedat, qui vnicus est salutis author. Ad quem cùm fide accesserit, opus est & fiducia firma, quæ feruidã & perseuerantem eliciat precem: & humilitate, qua se velut catellam per confessionem peccatorum agnoscat, ac indignã planè iudicet cũ filiis, immaculatis mysteriis mẽsæ Dominicæ frui. Si enim desit humilitati fiducia, talis humilitas & indignitatis consideratio pariet desperationẽ: si verò desit fiduciæ humilitas, fiducia talis pariet præsũptionẽ. Verùm vbi duo hæc coniuncta fuerint, nec humilitas franget animum, nec fiducia temerè quid sibi vendicabit, sed etiamsi conscientiæ inter orãdum dicatur: Peccasti grauiter, indigna es quæ exaudiaris, æquũ non est vt audiaris: tamẽ ita agnoscet suam indignitatem per humilitatem, vt per fiduciam de Dei bonitate cõceptam nõ cesset orare, imò ex indignitatis suæ ratione, argumẽtũ impetrãdi à Deo colligat, ita vt dicat: Quoniã ergo Domine indignus sum, ideo miserere: quoque magis peccaui, eo tu, cui proprium est misereri, magis miserere, & amplius laua me ab iniquitate mea, qui venisti peccatores saluos facere, & dixisti, nõ esse opus medico benè habẽtibus, sed malè. Sic orãti cõtinget filię sanitas, ac profligato malo dęmone, cõsequetur animi tranquillitas & quies, quæ innocentiæ & gratiæ diuinæ comes est. Hanc enim significat recubitus puellæ sanatę super lectum, inuẽtæ à matre.

Psalm. 21. Philip. 3.

SANATVR SVRDVS ET MVTVS. MARCI 7. CAP. LXII.

Et cùm trãsisset inde Iesus, iterũ exiẽs de finibus Tyri, venit per Sidonẽ ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos. Et adducũt ei surdũ & mutũ, & deprecabãtur eũ vt imponeret ei manũ. Et apprehẽdens eũ de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & expuẽs tetigit linguã eius, & suspiciẽs in cœlũ ingemuit, & ait illi: Hephetha, quod est, adaperire. Et statim apertæ sunt aures eius, & solutũ est vinculũ linguæ eius, & loquebatur rectè. Et præcepit illis ne cui dicerẽt. Quãtò autẽ eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabãt, & eo amplius admirabantur dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

ET CVM TRANSISSET INDE IESVS, ITERVM EXIENS DE FINIBVS TYRI VENIT, &c.) Cùm dominus suo ad Tyrios & Sidonios secessu præluisset futuræ gẽtiũ vocationi, veluti gestiẽs anteuertere quod summopere cupiebat, mox illis relictis, quoniam nõdum aduenerat tẽpus vt palam gentes ad consortium regni cœlestis vocarẽtur, relegit, iter, rursum proficiscens ad mare Galilææ, circa quod frequenter diuersari solitus fuit. Sciendum autem, Græca nõ habere in Marco, *venit per Sidonem*, sed, *exiens de finibus Tyri & Sidonis, venit ad mare*, &c. quæ lectio & narrationi Matthæi magis conuenit, qui dicit: *Et cùm transisset indè*, nempe à finibus Tyri & Sidonis, in quos dixerat Christum abiisse, & rursum nõ habet illam difficultatem quam nostra litera. Quomodo enim Christus venisset per Sidonem, qui vetuerat Apostolis ingredi ciuitates gẽtium? Deinde volẽtibus ire è finibus Tyri ad mare Galilææ, non est iter faciendum per Sidonẽ, sed contrà potius è Sidone per fines Tyri iter fieret ad mare Galilęę. Et tamẽ, quod mirũ est, omnes libri Latinorũ habẽt, *venit per Sidonem*. Rursum nõ est Græcis, *inter medios fines Decapoleos*, sed ἀνὰ μέσων ὁρίων Δεκαπόλεως, id est, per medium finiũ Decapoleos. Nõ enim significare voluit Euãgelista mare Galilææ esse inter medios fines Decapolis, sed Christum trãsiisse per mediũ illius regionis, postquã veniret ad mare Galilææ, quod etiã in nostra lectione significabitur, si illud, *inter medios fines*, referatur, ad verbũ, venit. Est autem Decapolis, regio à decẽ potioribus ciuitatibus quæ in ea sunt, sic dicta, quãuis de his ciuitatibus quę sint nõ cõueniat inter authores: sicut nec de situ huius regionis. Brocardus enim putat eam fuisse cis Iordanẽ, citans authorem quẽdam Patriarchã Hierosolymitanũ. Sic enim scribit: De regione Decapoleos Iacobus Patriarcha Hierosolymitanus sic ait, in libro quem de terra sancta cõposuit: Regionis Decapoleos fines sunt, mare Galilææ ab oriẽte, & Sidon magna ab occidente, & hęc est latitudo eius. In lõgitudine verò incipit à ciuitate Tyberiadis, & vergit per littus maris Aquilonare vsque in Damascũ. Dicitur autẽ Decapolis à decẽ principalibus

Decapolis regio quæ & vbi sita sit.

bus eius ciuitatibus, quarũ nomina sunt hæc: Tyberiase, Sphet. Cedes, Nephtalim, Assor, Cęsarea Philippi, Capharnaũ, Iouitera, Bethsaida, Corozaim, & Bethsan, quæ etiã Scytopolis est appellata. Hæc ille. D. Hieronymus autem lib. de locis Hebraicis dicit hanc regionem fuisse trãs Iordanem, circa Hippam & Pellem & Gadaram. Cui cõsonat quod de hac regione scribit Plinius lib. 5. c. 18. Iungitur, inquit, ei lateri Syriæ Decapolitana regio à numero oppidorum, in quo non omnes eadem obseruant. Plurimi tamen Damascũ & Opporon riguas amne Chrysorrhoa fertilẽ Philadelphiam, Raphanã, omnia in Arabiã recedentia, Scythopolin antea Nysan, à libero patre, sepulta nutrice ibi, Schytis deductis, Gadarã Hieromiace præfluente, & Hippodió Peltam aquis diuitẽ, Galasan, Canathan. Hæc plinius. Cui etiam consonat, quòd Matth. c. 4. separat Decapolim à Galilæa, quodq; Marcus cap. 5. dæmoniacum illum, quem à se curatũ apud Gerasenos Dominus noluit secum ascendere nauim, sed ad suos ire iussit, & prædicare miraculũ, dicat prædicasse in Decapoli. Obstat tamẽ quòd ciuitas Bethsan, quę Græcis Scythopolis est appellata, & etiam secundùm Plinium ad Decapolim pertinet: cuius secundùm Iosephum lib. 3. de bello Iudaico cap. 16. est maxima ciuitatum, sit cis Iordanẽ, nõ lõgè à Tyberiade, vt eodẽ loco testatur Iosephus. Vnde omnino apparet regionẽ Decapolis partim fuisse cis Iordanẽ, partim vltra, quod & locus iste omnino cõprobat. Domin' eũ è finibus Tyri dicitur venisse per Decapolim ad mare Galilęę: aliqua ergo saltẽ pars Decapolis est iter fines Tyri & mare Galilęę.

b ET ADDVCVNT EI SVRDVM ET MVTVM, ET DEPRECABANTVR EVM VT IMPONERET EI.] Hũ qui pro se Dominũ orare non potuit, pij pro illius salute soliciti, & illius calamitatem miserati ad Dominũ ducũt, ac pro illo deprecantur, sola manus impositione credentes duo simul mala posse tolli ab hoc misero. Dominus autẽ sanaturus oblatum, primùm quidem apprehendit eũ de turba seorsum, nolens miraculũ hoc manifestè facere, ne videretur popularis laudis affectator, nosq; doceret vanam gloriã fugere. Deinde cùm solo verbo curare posset, vt ostenderet carnem suã esse viuificatricem, & omnia quæ illius sũt esse salutifera, misit digitos suos in auriculas eius: vnum quidem dextræ manus in sinistrã aurem, & vnum sinistrę manus in dextrã aurem. Tum sputo in digitis accepto, tetigit linguam eius, quẽadmodum & pòst ca. 8. Marci, sputo vlus est ad cæci curationem, & rursum ad alterius cæci à natiuitate, de quo Ioãnis 9. Hinc suspiciẽs in cœlum ingemuit, ipso quidem respectu in cœlum, significans virtutem sanandi se habere à Deo, atq; ab illo quærendã omnem medelam: ipso verò gemitu significãs quã misereretur humanæ naturæ, quæ tum à dæmonibus, tũ ab aliis infirmitatibus variis modis impetitur propter peccati transgressionem, ac gemendi nobis præbens exemplũ, cum pro nostra nostrorumq; salute supernæ pietatis subsidia inuocamus. Nõ enim ipse ingemuit φ opus illi esset cũ gemitu aliquid petere à patre, cùm cũcta petẽtibus donet cum patre. Postremùm, qui se suscipiẽdo in cælum, & ingemiscendo verum hominem ostendit, iam & diuina se præditum potestate declarauit, cùm imperatiuo vlus verbo dixit: *Ephphethath*, quod est, aperire. Vbi sciẽdum imperatiuum hunc non esse Hebraicum, sed Chaldaicum aut Syriacum. Nam Hebraicè dicendum erat vel in Niphal הִפָּתַח hoc est, hippatheah, vel in Hithpael הִתְפַּתַּח Hithpattheah. Quorũ neutrũ similitudinẽ habet cũ eo quod habẽt Græca ἐφφαθά, & Latina exemplaria, *effetha*. Chaldaicè verò in imperatiuo passiuo dicitur אֶפְתַּח Eppethath, quod Græcę illi dictioni simillimũ est, nisi quòd non videtur aspiratio Heth in fine, quòd eam nõ admittat Græcè scribendi ratio. Hic tamen imperatiuus Chaldaicus nõ est integer. Dicendũ enim Christo integrè fuisset, אִתְפַּתַּח Ethpethah, sed ratio linguæ Chaldaicæ habet vt primũ ת per Daghes initiali literę inclusum absorbeatur, vt docet Mũsterus in sua Grammatica. Hinc patet errasse quosdam qui putauerunt hũc imperatiuum esse Hebraicum ex verbis tertij ordinis. Sic enim dicendum erat Hiphthah, vel Hiphtheah, nec esset passiuus, sed actiuus. Errãt similiter qui putãt hanc dictionem Latinè sic esse scribẽdam Hephethath, quomodo nunc inuenitur in libris nostro seculo impressis. Nam, vt patet ex dictis, nõ debet scribi in principio cum aspiratione. Vnde Græcè est spiritus lenis, ἐφφαθά, φ quo Latinus nõ malè vertit effetha vel effata. Nam φ Græcũ Latinis est f. Quare autem Euangelista Chaldaicã vocẽ hîc posuerit, dictũ est suprà circa illud, Talitha cumi, nimirũ nõ quod putauit Chaldaicę voci aliquã inesse maiorem virtutẽ quàm cuiusuis alterius linguæ voci, sed ad admirationẽ virtutis Christi fecit, qui vna vocula cõmuni, & per se nullius momẽti tantum effecerit, vt duo simul mala auferret. Hęc enim dictio, quæ aperire significat, nõ ad aures tãtùm referri debet, de quibus mox subditur: *Et statim apertæ sunt aures eius*, sed etiam ad linguam, quæ Hebraica phrasi dicitur aperiri, cùm ad loquẽdum, soluto eius vinculo, sit apta, iuxta illud: Aperta erit lingua mutorũ. Et dicitur de Zacharia: Apertũ est ilico os eius & lingua eius. Hebraica enim phrasi quod sublato vinculo soluitur, aperiri dicitur. Vnde Isa. 52. vbi nos habemus: Solue vincula colli tui, pro solue, est Hebręis verbũ quo hîc vsus est Dominus. Et hic ergo postquã dixit Domin°: *Adaperire*, subiicitur: *Et solutum est vinculũ linguæ eius*. Quęri autem potest quare Dominus tam singulari & speciali modo sit vsus in curatione huius surdi & muti. Et possunt eius duæ assignari rationes. Primò, vt ostẽderet quàm difficilis sit curatio eius qui secundùm animam surdus est & mutus, quemadmodũ ingemiscẽdo, & in cœlum suspiciendo & lacrimando suscitauit Lazarum, significãs difficilem esse ad meliorem vitã reuocationem eius qui iam vitiis assuetus iacet veluti sepultus. Secundò, vt quę deerant ex parte huius miseri & aliorum offerentiũ, Dominus suppleret gemitu, suspectione in cœlum, & applicatione proprię carnis & sputi, tanquam sancta instrumenta adhibẽdo, instrueretq; discipulos suos supplere quãdoque orationibus & sacrarum rerũ adhibitione, ea quæ desunt ex parte aliorum. Nihil enim de fide & deuotione huius surdi apparet, & fortè etiã offerentium fides fuit imperfecta. In hũc ergo vsum sunt instituta sacramenta ecclesiastica, vt per ea suppleretur quod alioqui deest fidei & deuotioni hominũ, atq; in ipso baptismatis sacramento à Christi facto desumptæ sũt ex antiqua traditione similes cęremonię his quæ Christ° hîc legitur seruasse

Luce 8.

Isaiæ 35. Luce 1.

uasse, vt & baptizandi aures & nares sputo digitis A impositio contingantur, & dicatur ei: Effetha, quod est, adaperire. Et bene quidem huiusmodi cæremoniæ hîc adhibentur ex imitatione Christi, quandoquidem & in baptismate id fit pro salute spiritus, quod hîc pro corporis curatione factũ dicitur. Adducitur enim surdus & mutus, & pro eo deprecantur susceptores, vt per sacerdotalem manum & verbum sacrum iam renatus, deinceps Dei verba & audiat & loquatur lubenter. Fit autem id extra turbam seorsum. Non enim oportet profanam multitudinẽ facere testem initiationis euangelicæ, ne rideat q̃ nondum credit. Portò apparet hunc surdum & mutum non planè fuisse mutum, ita vt nihil omnino B loqui potuerit, ac proinde non à natura fuisse surdum, sed accidente. Nam supra pro muto, Græcè est, μογιλαλον, hoc est eum qui est impeditæ linguæ, aut balbum. Et hic post curationem dicitur, *soluta est vinculum*, (hoc est, impedimentum) *linguæ eius, & loquebatur rectè*. Quo videtur significari, quòd prius quidem loquebatur, sed non rectè, nec expeditè. Deinde si natura surdus fuisset & mutus, sublato vinculo linguæ, loqui adhuc non potuisset, nisi priùs didicisset.

ET PRÆCEPIT EIS NE CVI DICERENT. QVANTO AVTEM EIS PRÆCIPIEBAT (SCILICET MAGIS, &c.) De hoc Domini præcepto superius satis dictũ quomodo nõ C seruantes illud nihil peccauerint, sed potius id fecerint quod debuerunt, eo magis suspicientes magnitudinem Iesu, ac magis per hoc prouocati vt apud omnes prædicarẽt, q̃ cũ talia posset & præstaret, nõ solũ nihil exigeret præmij, sed ne gloria quidẽ tã insignis facti cuperet frui. Vt enim est hominis verè benefici, non exigere laudem aut gratiam aliquã pro beneficio; ita grati est hominis, hoc impensius referre gratiã, quòd qui beneficium dedit, nullam expectet gratiam. Itaque passim de Iesu isti prædicabant dicentes: *Bene omnia fecit*. Quod certè elogiũ in solũ Deum cõpetit. Nemo est enim mortalium qui omnia bene facit, quia nõ est iustus qui non peccet. Vnde Eccl. 39. dicitur: Opera Domini vniuersa bona valde. Quòd autem pluraliter D dicunt, *surdos fecit audire, & mutos loqui*, cùm vnius tantùm iam curati facta sit mentio, dicendum pluralem numerũ pro singulari positum. Aut ideo pluraliter dixisse, quia, vt ex Matthæo mox patet, hoc tẽpore turbæ obtulerunt multos mutos, cæcos, & claudos, eosq; omnes Dominus curauit. Maximè autem dicendum Græca non habere, fecit, sed ποιεῖ id est, facit, vt sit: Surdos facit audire, quo significat eius potẽtiam ad efficiendum hoc quoties voluerit. Ex explicata autem hac historia secundum literam, & his quæ prius circa alias historias sunt dicta, pa- E ret satis quæ sint molares doctrinæ in hac historia. Docemur enim in offerentibus rursum, quid valeat aliena fides & oratio, & quam solicitudinem debeamus his maximè qui sibi non sufficiunt. Docemur in Christo bis, fugere plausus populares. Docemur in turba, Dei beneficia prædicare, & iustorũ laudes, etiã illis inuitis nõ reticere, atq; de salute proximorũ gaudere, ac Deũ laudare. Quod verò admysticã historiæ pertinet tractationẽ, præterquam quòd allegoricè per hunc surdum & mutum rectè intelligimus humanũ genus designatum, quod Christo in hunc mundũ turbido mari similẽ adueniente, Prophetis & Patriarchis orantibus recepit auditum & loquelam, idq; per spiritum sanctũ aures mẽtis cõtingentẽ, tanquã digitum Dei, & per saliuã cœlestis sapientiæ prodeuntis ex ore altissimi, qua factum est vt nobis sapiant quæ Dei sunt, & ea loqui libeat. Moraliter surdus iste & mutus designat eũm qui *Moralis sensus.* nec aures habet ad audiendum sermonem Dei, sed obturatas habet in modum aspidis aduersus sapiẽtis incantatoris vocem: nec linguam habet ad professionem propriæ turpitudinis ac diuinæ misericordiæ & bonitatis, sed tantùm ad obtrectationes, maledicentiam, stultiloquia, & id genus; ita vt loquatur quidem, sed nõ rectè. Talis igitur si sanandus erit, necesse est ab his q̃ rectè audire & loqui scisit, offeratur Domino, & his qui in terris Domini vice funguntur, qui in primis illum apprehensum è turba abducere debent, hoc est, à turbulentis cogitationib. actibus & sermonibus inordinatis semouere, atq; à lata via, per quam multi ambulant, reuocare ad pusilli gregis consortium: deinde inserere digitos suos in aures eius, atq; saliua tangere linguam: quod fit cùm auocantes à fiducia rerum fluxarum, hortantur ad doctrinam cœlestem, & fidem in Christum, quæ est ex auditu, cùmque saliua Euangelicæ sapientiæ ita afficiunt palatum eius & linguam, vt de rebus iam melius habeat iudicium, qui palatum priùs humana saliua vitiatum habens, peruersè de rebus iudicauit. Horum præterea est ingemiscere potius ob peccata aliena, quàm sæuire in ea: dolere potius quàm irasci, ac gemitu piisq; precibus à Christo contendere miseri salutem; quæ tamen cuncta, nempe doctrinam & orationem, frustra facit doctor, nisi accedat Christi efficax illud præceptum, quo iubeat adaperiri aures mentis, & soluantur vincula linguæ, nempe peccata & peccatorum, amor, vt iam fide per auditum susceptra, obediens factus diuinis mãdatis incipiat etiam iam rectè & recta loqui: qui prius malè loquebatur, sua scilicet peccata agnoscere & confiteri, ac quæ Dei sunt palam prædicare. Iã sicut hinc discimus quosdam malè esse mutos & surdos, ita ex aliis scripturis discimus quosdam bene esse surdos & mutos, qui scilicet aures suas non apperiunt obtrectationibus, & prauis suggestionibus, nec os suum aperiunt contra maledicos & contra iudicia Domini, quomodo se surdum & mutum fuisse prædicat Psalmista: Ego, inquit, tanquam surdus non audiebam, & *Psal. 37.* sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.

SEPTEM PANIBVS PASCVNTVR QVATVOR MILIA.

MATTHÆI 15. MARCI 8. CAPVT LXIII.

[a]In [b]diebus illis, [a]ascendens in montẽ, sedebat ibi. Et accesserunt ad eum turbæ multæ habẽtes, secũ mutos, cæcos, claudos debiles, & alios multos, & proiecerũt eos ad pedes eius, & curauit eos, ita vt turbæ mirarẽtur videntes mutos loquẽtes, claudos ambulãtes, cæcos videntes, & magnificabãt Deũ Israel. Iesus autẽ [b]iterũ cũ turba multa esset, nec haberẽt quod manducarent, [c]conuocatis discipulis [a]suis † [c]dixit [b]illis: [c]Misereor Δ super turbam, quia [b]ecce [c]iam triduo ‖ perseuerant mecum, & non habent quod manducent. [b]Et si dimisero eos ieiu-

† a. ait
Δ a. turbæ.
‖ b. sustinent me.
† a. dicit
Δ a. ait illis
† c. q.d

† b. debere scribere. Δ b. dimittere. § a. deberet populos † b. reducerent. † b. sustinerent quod superauerat de fragmentis. † b. ascendit nauim.

nos in domum suã, deficient in via, [a] *& [ideo] dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via,* [b] *quidã enim ex eis de longè venerunt,* [c] *Et* † *responderunt ei discipuli* [b] *sui:* [a] *Vnde ergo nobis in deserto panes tãtos, vt saturemus turbam tantam?* [b] *Vnde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine:* [c] *Et* Δ *interrogauit eos* [a] *Iesus:* [c] *Quot panes habetis?* § *At illi dixerũt: Septem,* [a] *& paucos piſciculos.* [c] *Et præcepit turbæ* † *vt discumberent super terram Et accipiens septem panes* [a] *& piſces & gratias agens fregit, & Δ dedit discipulis suis* [b] *vt apponerent,* [c] *& discipuli* [a] *apposuerunt turbæ.* [b] *Et habebãt piſciculos paucos, & ipsos benedixit, & iussit apponi.* [c] *Et* † *comederũt* [a] *omnes, & saturati sunt, & Δ quod superfuit de fragmentis tulerunt septem sportas* [a] *plenas.* [c] *Erant autem qui manducauerunt,* [b] *quasi* [c] *quatuor milia* [a] *hominũ extra paruulos & mulieres,* [b] *& dimisit eos,* [c] *Et* [a] *dimissa turba* [b] *statim* † [c] *ascendit in nauiculam* [b] *cum discipulis suis,* [a] *& venit* [a] *in fines Magedam* [b] *in partes Dalmanutha.*

[a] ET IN DIEBVS ILLIS [a] ASCENDENS IN MONTEM, SEDEBAT IBI. ET ACCESSERVNT, &c.] Frequenter Dominus turbas declinaturus, ac quieteṁ & orationis commodum locum captans, & ad perfectiora suos facto vocare volens, in montem ascendit, quanquam hic videri possit in montem ascendisse, vt omnibus magis esset conspicuus, quia sequitur, *& accesserunt ad eum*, sedentem scilicet in monte, nisi velimus intelligere Christum suo more iam è monte, postquam in eo aliquantulum quieuit, descendisse ad turbas, cùm eas ad se accedere cognosceret. Incertum autem an mons & desertum quorum hic fit mentio, eadem sint cum monte & deserto in quibus priùs miraculum panum multiplicatorum est factum. Et videri potest quòd non, eo quòd videatur iste mõs & desertum fuisse cis mare Galilææ, cùm mons & desertum, de quibus ibi est mentio facta, fuerint vltra mare, vt ibi est probatum. Hæc autem loca fuisse cis mare patet, quia ex his locis dicitur Dominus conscensa naui venisse in partes Magedam & Dalmanutha, quæ loca esse vltra mare infra patebit: nisi quis dicat Dominum hac nauigatione non nauigasse ad oppositum littus, sed in eodem littoris latere circumlegisse oram maris. Porrò iam vt minimum quintò in Euangelistis habitum est, quòd Dominus vno eodemq; loco & tempore multos à variis curauerit morbis, præter eos quos sine certa miraculorum & personarum explicatione aliquoties dictus est curasse inter deambulandum per totam Galilæam, vt hinc intelligere liceat & incomparabilem eius potentiam, & indeficientem ac omnibus semper expositam bonitatem, quo suprà satis dictum est, vt hic aliud non sit admonendum, quàm quòd diligenter annotauit Diuus Hieronymus, pro eo quòd nos habemus, *debiles*, Græca habere κυλλοὺς, quæ dictio non generale debilitatis nomen est, sed vnius infirmitatis: vt quomodo claudus dicitur, qui vno claudicat pede, sic κυλλὸς appelletur, qui vnã manum debilem habet, quem nos mancum aut mutilũ dicere possumus. Vnde verisimile est Matthæum per κυλλοὺς eos significare voluisse, quos Ioannes capite 5. vocauit ξηροὺς, aridos. Atque ob hanc causam postea secundùm Hieronymum tacuit Euangelista de debiliũ curatione, quia quid econtrariò diceret non habebat, quanquam Græci iam habent κυλλοὺς, ὑγιεῖς, id est, mancos, sanos. Itaque apud nos nomen generale, *debiles*, specialiter accipi debet, vt manuum significet debilitatem. Alioqui enim frustra subiiceretur, *& alios multos*. Quòd autem turbæ ægros suos proiecerunt ad pedes Iesu, significat & cumulum ac multitudinem oblatorum ægrorum, & magnitudinem fidei in turbis: quòd scilicet nihil dubitarent tum de eius potentia, tum bonitate, quam tantam credebant, vt si vel miseros tantùm conspiceret, non posset non illis mox subuenire.

[a] IESVS AVTEM, [b] ITERVM CVM TVRBA MVLTA ESSET, &c.] Eadem pleraque circa istud miraculum dicenda, quæ suprà dicta sunt circa miraculum quo Dominus pauit quinque panibus quinque milia hominum. Post quod conuenienter etiam istud gessit secundò, hac iteratione ostendens & indeficientem suam bonitatem, & sequentibus se nihil vnquam etiam temporalium defuturum. Se enim etiam temporalium rationem habere, & fame laborantibus misereri. Speciatim verò hic obseruandum, primò quidem in turba, quanto Domini desiderio tenerentur, quòd & ex longinquo illum sint secuti, & triduo perseuerauerint apud illum, ne tunc quidem de abitu & cibo curando cogitantes, cùm de fame periclitarentur. Adeo eos rapuit & miraculorum & doctrinæ gratia. Verisimile autem eos aliquid cibi secum sumpsisse, quod ad vnum aut alterum diem sufficere posset, quanquam illud, *dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*, indicare videatur, toto triduo illos non multum cibi habuisse, quod & illud significat, *Nec habent quod manducent*. Non enim dicitur, non habent amplius quod manducent. Secundò verò obseruandum in Christo ingens miserationis & benignitatis eius exemplum. Cùm enim turbæ ob suam vtilitatẽ Domino adhærerent, & apud illũ manerent, tamen misereri se dicit turbæ, eo quòd triduo perseuerarent secum. Quo docemur, Dominum ita misereri sequentium se, cùm in malum aliquod inciderint, ac si ab illis ipse commodum aliquod reportaret, cùm contrà res sese habeat. Quòd autem Dominus conuocatis discipulis exposuit priusquam miraculum faceret, & suam misericordiam ac voluntatem, & turbarum inopiam & periculum, ob id maximè fecit, vt tentaret eorum fidẽ, & ex memoria prioris miraculi excitaret in eis fiduciam petendi similem inopiæ turbarum subleuationem illi quam aliquando experti fuerant, vt dicerent: Si miserearis illorum inopiam, nec vis illos ieiunos ablegare, pasce ergo eos quomodo nuper. Simul tamen & his verbis ad discipulos habitis significauit, non ostentationis gratia se ad miraculum hoc profiliisse, sed coactum iusta miseratione. Ob quod etiam non primo aut secundo die, sed tertio die ad miraculum hoc peruenit, quando iam certũ habebatur, etiamsi quædam attulissent, omnia tamen tunc fuisse consumpta. Quanquã & ideo etiã in tertium diem miraculum hoc dilatum à Domino intelligatur, quò turbarum constans desiderium dignum tanto miraculo innotesceret. Postremò in discipulis obseruandum, quanta adhuc stupiditate tenerentur & diffidentia, qui cùm prioris miraculi fuissent spectatores & ministri, iam tamen dicunt

Vnde

vnde nobis in deserto panes tantos, hoc est, tam multos *vt saturemus turbam tantam*, hoc est, tam multam: Ponitur enim quantitas continua (vt dicitur) pro discreta. Dicunt autem hæc verba, vel quia obliti erant prius miraculum, vel potius quia præ nimia tarditate nondum intelligebant Dominum, quandocunque vellet, semper posse quod semel potuit. Nam & prius dixit Marcus: *Nondum enim intelligebant de panibus.* Erat enim cor eorum obcæcatum, & mox postea Dominus eos de panibus solicitos increpat de tarditate, dicens: *Nondum cognoscitis, nec intelligitis*, &c. Vide ergo quàm nihil externa omnia efficiant, cùm non docet intus spiritus. Nondum enim erat spiritus Apostolis, saltem perfectè, datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Cùm ergo Dominus iam exiguitatem fidei & fiduciæ Apostolorum expertus fuisset, interrogat quot panes haberent, non quasi ignorans, sed vt conuenienti ordine ad miraculum procederet, vtq; miraculi certitudo & magnitudo ex confessione discipulorum notior fieret, propter quod etiam, sicut prius, & turbam iubet discumbere, & per Apostolos cibum turbis apponit. Quòd autem iam septem panibus quatuor tantùm milia pauerit, cùm prius quinque tãtùm panibus milia quinque saturauerit, demonstrat, Deo perinde esse, multos vel paucos ex multo siue modico saturare, cum necesse fuerit. Quare autem reliquiarum mensura nunc quidem numero panum, prius verò numero Apostolorum responderit, conuenientem reddit Chrysostomus rationem, nempe vt ex huiusmodi diuersitate ac diuersa correspondentia, discipuli facilè rememorarentur & huius & illius miraculi, ita vt miracula hæc duo non tantũ sint admiranda, ob id quod post tantæ multitudinis saturationem ex tam paucis panibus multum reliquiarum superfuerit, sed etiam ob id quòd tantum vtrobique superfuerit reliquiarum, quantum Christus pro suorum vtilitate superesse voluit. Quanquam autem hic tantùm septẽ sportarum reliquiæ superfuisse dicantur, illic autem duodecim cophinorum reliquiæ, non tamen hinc consequitur reliquias nunc fuisse pauciores. Non enim idem significant sporta & cophinus, vt satis patet ex eo quòd capite sequenti distinctè quæritur quot cophinos tulerint in priori multiplicatione, quot verò sportas in secunda. Cophinus autẽ Græca dictio, dicta putatur à leuitate, quasi σπυρὶς, significatq;, quod Latinis dicitur corbis, à quo deriuata videtur vox Germanica *Corf*, quam certum est significare vas paruæ magnitudinis & capacitatis. Nomine autẽ sportæ, ꝓ quo Græcè dicitur κοφινὸς significari maius vas vel illud satis arguit, quòd per sporam Paulus se demissum dicit per murum. Vnde fieri potest reliquias septem sportarum vel æquasse, vel etiam superasse reliquias duodecim cophinorum, cùm id quod nostra lingua sportã vocamus, nempe *Mande*, duplo maius aut etiam amplius sit corbe. Fuerunt autem hæc nomina cophinus & sporta, apud antiquos certarum mensurarum etiam nomina, quomodo si hic accipiantur, non erit necesse inquirere, vnde in deserto aut cophinos aut sportas Apostoli sibi parauerint, cum dici possit 12. cophinos aut 7. sportas eos sustulisse, eo quòd reliquiæ eas mensuras duodecies aut septies replere potuissent. Porrò ꝓ ad allegoricam huius historiæ pertinet tractationẽ, id quod Dominus hic corpolitas fecisse legitur, etiã spiritualiter & fecit & facit quotidie. Misertus enim hominũ ob triduanum eorum ieiunium, quòd scilicet passi fuerunt & ante legem & sub lege, dimittere eos tertio die, in aduentu scilicet suo, ieiunos noluit, ne penitus in via huius vitæ deficerent, sed septem panibus & paucis piscciculis additis pauit quatuor hominũ milia, hoc est, vniuersos credentes in quatuor mundi partibus habitantes. In septem panibus qui non dicuntur, vt quinq; illi, fuisse hordeacei, rectè intelligimus Euãgelicam doctrinã, propter spiritualis doctrinę perfectionem quæ est in ea. Non enim Dominus tantùm quinq; illos panes hordeaceos, hoc est, aspertã legem Moysi in quinq; libris contentam, sua fractione & benedictione reddidit satiandis hominibus sufficientem, sed & alios septem panes apposuit, euangelicam scilicet doctrinam in euangelistarũ scriptis contentam. Addidit autem & piscciculos paucos, nempe Apostolorum epistolas, velut obsonij loco. Sed hoc additamentum pusillũ est, si ad apparatũ euangelicum respicias. Tale est conuiuium euãgelicum, ex pane scilicet constãs & piscibus, nimirum humile quidem, frugale ac parcum, si speciẽ tantùm verborum spectes: sed tamẽ exhibẽs & quæ ad vitam sunt necessaria, & quæ fastidium tollere possunt: ac rursum adeo copiosum & largum, vt & omnibus satiandis sufficiat, & semper abundè supersit quod colligatur à doctioribus. Copia enim & dapsilitas euangelici conuiuij non est sita in multitudine disciplinarum, veluti ciborum generibus ad fastidium vsq; multis, aut in condimentis ex omniũ humanarũ literarũ mixtura cõfectis: sed in virtute sermonis à Deo traditi ac bona fide dispensati, quẽ qui fide percipit, nõ discedit famelicus, sed satiatur, cũ aliæ omnes disciplinæ, quãtumuis variæ & occultæ, mẽtẽ hominis saturare nequeãt. Quòd turbæ pascẽdæ à se dominus præcepit super terrã discũbere, mysticè significat quid facere debeat q̃ spiritualibus panibus Iesu volet saturari, nimirũ talem omni fastu depositò seipsum debere in terrã deiicere, agnoscendo quis sit, & vnde prodierit, ac componendos esse affectus eius, vt conquiescant in eo carnis cupiditates. Quòd discipuli à Domino acceptos panes & pisces iussi sunt apponere turbæ, admoner quid facere debeant qui panes euangelicos populo sunt proposituri, nimirum vt à Christo illos accipiant consecratos, & fractos, & eius iussu populo apponant. Sunt enim qui panem scripturæ diuinæ non secundùm voluntatem Iesu populo proponunt, vt qui eam detorquent ad suorum errorum patrocinij, aut ad cupiditates & gratiam hominũ, aut qui sibi vendicant autoritatem dispẽsandi verbũ Dei, ac pascendi alios. Itaq; docemur hic & quæ sit vis sermonis euangelici, & qualis debeat eius esse auditor, & qualis eius dispẽsator. D. Bernardus ser. 4. in festo omnium Sanctorum septem istis panibus putat intelligi posse mysticè bona septem quæ post hãc vitam expectamus, & in quorum expectatione hic interim reficimur, quorũ tria ad animã spectant iuxta triplicẽ eius partem. Nam rationalis perficietur sapientia, cõcupiscibilis iustitia, irascibilis lætitia. Quatuor verò ad corpus, iuxta quatuor elementa ex quibus constat. Nã & donabitur immortalitate ne sursum in terram ex qua est redire cogatur: & impassibilitate, ne ex inordinatis humoribus sit amplius passionibus obnoxium: & agilitate, ꝓ aëri conuenit: & claritate, quod conuenit igni.

[c] ET [a] DIMISSA TVRBA, [b] STATIM [c] ASCENDIT IN NAVICVLAM [b] CVM DISCIPVLIS, &c.] Sanarat ægrotos, docuerat, pa-

uerat famæ periclitantes. His rebus ita gestis non hæret in turba, ne videretur expectare aliquid gratiæ, sed mox laudem humanam declinaturus & declinare docēs, secedit cum suis. Quòd autem Matthæus dicat Dominum venisse in fines Magedan, aut, vt est Græcè, Magdala: Marcus verò in partes Dalmanutha: nullam debet contrarietatem. Nam præterquam quòd dici posset vnum eumdemq; locum diuersis nominatum nominibus, quod tamen hic non est verisimile, dici etiam potest vnum nomen esse regionis generale, alterum verò ciuitatis, vel vici. Aut etiamsi vtrumque nomen diuersam ciuitatē aut vicum significet, in vtriusq; loci fines dicitur Dominus venisse, quia locus in quem venit, vtrique loco vicinus erat, quomodo suprà dictū est venisse in partes Tyri & Sidonis. Porrò Augustino teste multi libri in Marco etiā habent Magedan pro Dalmanutha, quomodo D. Hieron. legisse patet ex lib. de locis Hebraicis, in quo nullā facit mētionē loci qui dictus sit Dalmanutha, & de Magedan sic scribit: Magedan, ad cuius fines Matthæus euangelista scribit Dominū peruenisse, sed & Marcus eius nominis recordatur, nunc autem regio dicitur Megedena circa Gerasam. Ex quibus postremis verbis patet primum Latinos melius legere, Magedan, quàm Græcos Magdala. Secundò, patet eos multum errare, qui loca hæc Magedan & Dalmanutha constituunt cis mare Galilææ, vt passim nunc fit in chartis. Hieronymus enim testatur ea fuisse circa Gerasam, & proinde vltra mare Galilææ, quod verū esse & ex Marco in sequentibus colligitur, qui scripsit Dominum cùm petētes signum confutasset in hoc loco, illis dimissis abiisse trans fretum, & venisse Bethsaidam. Brocardus per Magedan, hic significari putat locum quem Saraceni vocant Medan, hoc est, aquas Dan, nimirum fontem illum vnde primò oritur Iordanis, quem Iosephus Phialam vocarum testatur. Sed hoc non esse aliquo modo verisimile vel inde satis patet, q̄ fons ille longissimè absit à mari Galilææ, circa quod fuisse locum hic designatum manifestum est ex precedentibus & sequentibus.

PHARISÆI SIGNVM QVÆRENTES REIICIVNTVR, eorumq; fermentum cauendum docetur. Matth. 16. Marc. 8. CAPVT LXIIII.

[b]*Et exierunt,[a] & accesserunt ad eum[c] Pharisæi[a] & Sadducæi,[b] & cœperūt cōquirere cū eo,* [c]*† quærentes ab illo signū de cælo, tentantes eū.*[a] *At ille respondens, ait: Facto vespere dicitis, Serenū erit, rubicundū est enim cælū. Et mane. Hodie tēpestas, rutilat enim tristè cælū. ¶ Faciem ergo cæli dijudicare nostis, signa autē temporū non potestis?*[b] *Et ingemiscens spiritu ait. Quid generatio ista signum quærit?*[a] *Generatio mala & adultera signum quærit, & signū nō dabitur ei.*[b] *Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum,*[a] *nisi signum Ionæ prophetæ.*[c] *Et Δ dimittens eos, ascendit iterum nauim, & abijt*[b] *transfretum.*[c] *Et*[a] *cum venissent discipuli eius trans fretum,*[c] *obliti sunt panes accipere, & nisi vnū panem non habebant secum in naui.† Et præcipiebat*[c] *eis, dicens: Δ Videte & cauete à fermento Pharisæorum*[a] *& Sadducæorum,*[b] *& fermento Herodis,* †[c] *At illi cogitabāt inter sē dicētes: Quia panes non Δ accepimus. Sciēs autem Iesus dixit illis. Quid cogitatis.*[a] *inter vos modicæ fidei,*[c] *quia panes non habetis? Nondū*[b] *cognoscitis nec*[b] *intelligitis?*[b] *adhuc cæcatum habetis cor vestrum: oculos habentes non videtis? ¶ & aures habentes non auditis? ¶*[c] *Neque recordamini*[a] *quinque panum, & quinque miliū hominū, & quot cophinos sumpsistis? neque septē panum & quatuor millium hominum, & quot sportas sumpsistis?*[b] *Quando quinque panes fregi in quinque milia, & cophinos fragmentorum plenos sustulistis: Dicunt ei. Duodecim. Quando & septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis? & dicunt ei, Septē: & dicebat eis. † Quomodo ¶ non intelligitis,*[a] *quia non de pane dixi vobis: Cauete à fermēto Pharisæorum & Sadducæorum? Tunc intellexerūt, quia non dixerat cauendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.*

† a tentantes & requirebāt cū vt signum de cælo ostenderet eis.
C. 12. 87. Δ a. relictis illis.
† b panē sumere.
† atqui dixit illis Δ a obiurgatione mihi.
† b Et cogitabāt ad alterutrū. Δ b habemus. Quo cognito, ait illis Iesus.
¶ b. nec recordam ni.
† a o quæ re.
¶ b. o. nondum.

[b]ET EXIERVNT, [a]ET ACCESSERVNT AD EVM [c]PHARISÆI [a]ET SADDVCÆI, &c.] Quemadmodum suprà post multiplicationem quinque panum, quidā apud Ioannem miraculum illud collatum cum manna Mosaico quod è cœlo venit, extenuabant miraculum Christi, petentes satis apertè etiam signum aliquod è cœlo, quale foit signum Mosaicum: ita verisimile est & nunc istos Pharisæos & Sadducæos, audita fama miraculorum Christi, & singulariter eius quod iam mox ædiderat, multiplicando rursum panes, cœleste aliquod signum ab ipso petiisse, q̄ declararet suā autoritatem, & se esse verè Messiam, ac cœlestē habere virtutē, vt si tale ædere non posset, reliqua omnia miracula eius calumniarentur tanquam non diuina, atq; occasionem haberent extenuandi singulariter miraculum iam recens factum, & apud homines celebratum. Cœperunt ergo, inquit Marcus, conquirere cum eo, hoc est, disputare, (Græcè est enim συζητεῖν) quasi miracula quæ promebat nō gererentur virtute cœlesti, quasi essent humilia nimis ac plebeia, ita vt per ea non satis declaret se esse eum qui à populo habebatur. Proinde si vellet Pharisæos & Sadducæos, homines longè supra vulgus positos, quasiq; cœlestes sibi crederet ædere signum aliquod cœleste Christo dignum, ac simile his quæ veteres prophetæ ædidisse leguntur. Dicuntur autem signum tale petisse, vt & suprà, tentantes Christum, quia non petebant signum ad hoc vt crederent illi, sed tantùm vt experirentur eius potentiam, vt si eam non demonstraret, calumniandi occasionem haberent. Porrò quare singulariter petierint hi cœleste signum, & quare Dominus tale petentibus dare noluit, sed semper signum Ionæ illis promisit, dictum est supra circa caput Concordiæ 49. quare hic tantùm dicenda quæ hic sunt specialia: inter quæ primo obseruandum quomodo impietas secum perpetuò pugnat, præterquam vbi illi cum pietate negotium est. Maximè enim intet sese dissidebant Pharisæi & Sadducæi, contra Christum tamen concorditer conspirabant. Sic & hodie videre est hæreticos inter se summè dissidentes opinionibus, ad ecclesiam tamen oppugnandam esse concordes maxime.

AT

ᵃAT ILLE RESPONDENS AIT ILLIS: FACTO VESPERE DICITIS, &c.] Quoniam tentandi tantùm gratia, & nullo veritatis cognoscendæ desiderio signum petebant, Dominus primò quidem ostendit eos præter necessitatem & instam causam petere signum cœleste, cùm sufficerent signa à se ædita ad id intelligendum ad quod quærebant signum cœleste. Deinde verò negat se omnino daturum signum quod quærebant, conuenientem certè seruans ordinem, vt priùs petitionis ipsorum iustitiam demonstraret, ac postea quæ iniustè petebantur denegaret. Ostensurus autē quòd absque iusta causa signum peterent cœleste, & tentandi tantum non discendi gratia, commodè id facit argumēto sumpto à signis cœlestibus naturalibus, ex quibus, etsi fallacibus, nossent colligere dierum serenitatem aut pluuiam, cùm ex signis à se æditis nollent intelligere tempus visitationis suæ quod illa signa secundum prophetarū vaticinia certissimò & infallibiliter significabāt. Dicit ergo: *Facto vespere dicitis, Serenum*, hoc est, serenitas *erit, die crastino*. s. quia cœlum est rubicundū, quod ex obseruata cōsuetudine didicistis serenitatis esse indicium. *Et facto mane, dicitis: Hodie erit tempestas ventorum aut pluuiarum: quia cœlum triste rutilat*, hoc est rubicūdum est. Græcis enim vtrobiq; idem est verbū πυρράζει. Dicitur autem cœlum triste, vel quia tristitiam sua dispositione hominibus adferens, vel quia in seipso turbulētum: sicut lætum dicitur cœlum, cùm est serenitas. Vt autem sub sumptio quæ sequitur, bene intelligatur, sciendum imprimis quosdam eam legere affirmatiuè sine interrogatione, qualis lectio magis conueniret Græcis, quæ habent: Hypocritæ faciem quidem cœli, &c. Non autem sicut nos: Faciem ergo cœli. Hanc lectionem affirmatiuam secutus Nicolaus Lyranus, nouā huius loci affert interpretationem, intelligens Pharisæos neglecto legis & scripturarū studio, astrologiæ deditos, sicut & hodie illi sunt plurimum dediti Iudæi, à Christo reprehensos, quod putarent ex signis aliquibus cœlestibus intelligere aduentū Messiæ, sicut ex illis præ noscerent futuram serenitatem aut pluuiam, cum aduentus Messiæ ex scripturarum testimonio esset discendus. Itaque secūdum eum sensus est: Faciem quidem cœli iudicare potestis, sic vt ex ea positis cognoscere quæ dicta sunt: sed signa temporū diffinitorum in præscientia Dei de aduentu Christi, non potestis per cœlestia signa diiudicare. Verum hæc interpretatio vt est contorta, ita nec proposito Domini conuenit, vt bene contra Nicolaum probat Burgensis. Petebant enim Pharisæi signum de cœlo declaratiuum aduentus Messiæ, non quidem naturale, sed supernaturale vndè inconuenienter dixisset illis Dominus, per signa cœlestia quibus serenitatem & pluuiam præcognoscerent, non posse aduentum Messiæ cognosci. Itaque Caietanus secutus sensum priùs indicatum, & affirmatiuè legens hanc sententiam, illud: *signa temporum non potestis*, intelligit non potestis scire aut diiudicare propter vestram malitiam. Sed melius hæc sententia & apud nos & apud Græcos legitur interrogatiuè, vt Dominus non asserat eos non posse scire temporum signa, sed interroget, signa temporum non potestis diiudicare cùm possitis faciem cœli diiudicare? quasi dicat: Facilè possetis & meritò deberetis si velletis, & nisi vltro nolletis agnoscere veritatem. Sciendum vlterius, hanc vltimam partem sic interrogatiuè pronunciatam aliter intelligi à D. Hieronymo, & aliter à Chrysostomo & Theophylacto. Hieronymus enim simpliciter per signa temporū intelligit signa primi aduentus Christi, signa. s. adimpletorum temporum, à parte prædestinatorum & promissorum in scripturis, vt sit sensus: Faciem, hoc est dispositionē cœli nostis diiudicare ex obseruata consuetudine fallaci, ita vt discernatis quæ dispositio cœli sit signum serenitatis, & quæ pluuię ac tempestatis, & non potestis ex scripturis infallibilibus discernere & cognoscere signa temporum quæ vobis promissa sunt, hoc est, aduenisse iam vobis Messiam expectatum, neque eum esse. Chrysostomus verò, & post eum Theophylactus, subtilius per signa temporum intelligunt signa vtriusq; aduentus Christi, & signa quidem primi aduentus debere fieri in terra, secundi verò in cœlo, vt sit hic sensus: Sicut in cœlo aliud cognoscitis esse serenitatis signum, aliud pluuiæ: ita si sapientes essetis, de me cogitare deberetis, quòd alia sint signa huius aduentus, & alia futuri. Nunc opus est miraculis in terris, quæ verò de cœlo fient, vsque in illud tēpus reseruabuntur, quando veniet filius hominis in maiestate sua, quando sol & luna obscurabuntur & stellæ cadent de cœlo. Et quidem hęc Chrysostomi interpretatio magis conuenit ei lectioni quę sic habet in libris correctioribus, *signa autem temporum non potestis?* vt repetatur verbum *diiudicare*. Hieronymi verò interpretatio magis conuenit ei lectioni quę in plerisque est Latinorum codicibus, atque in ipso Hieronymo, *signa autem temporum non potestis scire?* & ei quę est in quibusdam Græcis libris, teste quodam, qui pro οὐ δύνασθε, habent οὐ συνίετε, hoc est, signa temporum non intelligitis, quāquam Hieronymi interpretatio etiam probè quadrat ei lectioni, *signa temporum non potestis*, vt intelligatur rursum, *diiudicare*. Quæ Hieronymi interpretatio ob id aliis est pręferenda, quòd consentiat alteri simili loco qui est Lucę 12. vbi similia Dominus obiicit turbis, dicens: Hypocritę, faciem cœli & terrę nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Signa autem temporum, de quibus Dominus secundum hanc interpretationem loquitur, sunt vel miracula quę Dominus ędidit. Nam hęc secundùm Isaię vaticinium demonstrabant ipsum esse Christum, quoniam ille dixit de temporibus Messię: Tunc aperientur oculi cęcorum, & aures surdorum patebunt: Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum, & alia his similia. Vnde & supra Dominus discipulis Ioannis interrogantibus num ipse esset expectatus Messias, respondit, Dicite Ioanni: Cęci vident, claudi ambulant, &c. *signa* aduentus sui proferens. Vel generalius, signa temporum sunt omnia prophetarum indicia, quibus significauerunt tempus Messię inter quę pręter miracula à Messia ędenda, sunt & alia nempe finis hebdomadarum Danielis, translatio sceptri Iudaici ad alienigenas, & id genus alia. Vtrouis autem modo accipiatur, Dominus hac sua collatione ostendit supinam & crassam Phariseorum negligentiam & ignorantiam, vt qui ex signis parum certis diligenter obseruarent ea quę carnis erant, & parui erant momenti, cùm ex signis certioribus ea negligerent & nollent obseruari quę maximi erant momenti, vt quę ad salutem spiritus facerēt. Proinde bene eos, vt est apud Græcos, vocat hypocritas, quemadmodum & in simili loco apud Lucam hypocritę nomen legimus, eo quòd simulabant se cupidos esse discendę veritatis, cuius si ex

Isaiæ 35.

Matt. 11.

animo fuissent cupidi, potuissent vtique eâ non minus ex certissimis cognoscere signis, quàm serenitatem & tempestatem ex signis minus certis studiosè colligebant. Quoniam ergo non ex ignorantia tolerabili, sed malitia signum requirebant, cùm satis supérque signorum habuissent, Dominus ob incurabilem eorum malitiam ingemiscens spiritu, hoc, ex animo & intimo cordis, indignabũdè & prę indignatione cum iureiurando asseruit signum illis non dandum quale petebant. Vnde dicitur apud Marcum: *Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum*, hoc est, non dabitur omnino. Ecclipsis est enim Hebræis admitti solita in iuramẽtis. Copletur oratio si subiungas quæ iurantes sibi imprecari solent, nisi id quod iurant sic se habeat vt iurant. Solet nõ nunquam alia ecclipsis huic addi, hoc modo: Si non fecero hoc, aut si fecero, faciat mihi hæc Deus, & hæc addat. His autem modis pręscindebatur oratio iurantis, propter maiorem vehementiam. Significabatur enim horror quidam prosequendi illas imprecationes. Et quidem quandocunque iurãdi modo ponitur, si, coniunctio affirmatiuè, nec sequitur secundum membrum quo quis malum aliquod sibi imprecetur apertè, exponenda est oratio negatiuè, vt hoc loco: Quando verò coniunctioni, si, additur negatio, exponenda est oratio affirmatiuè, vt in Psalm. 130. Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam, hoc est prorsus humiliter sensi de me. Expressum iuramentum imprecatorium est Psal. 7. Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidã meritò ab inimicis inanis. Porro illud, *Facto vespere dicitis*, &c. D. Augustinus lib. 1. de quæstion. euãgeliorum, mysticè in hunc ferè sensum intelligit: Sicut ex vespertina rubedine cœli colligitis serenitatem, ex matutina verò tempestatem: ita ex sanguine passionis meæ in vespere mundi effuso intelligere deberetis peccatorum indulgentiam hominibus oblatam, & contra ex tristi rubedine ignis pręcessuri aduentũ Domini, horridam nouissimi diei tempestatem contra peccatores. Sed hic sensus vt est pius, ita non cõuenit Domini proposito. Quòd si quæratur naturalis causa ob quam rubedo vespertina serenitatem, matutina verò tempestatem significet: dicendum, illam quidem significare nubium raritatem & aëris puritatem: hanc verò nubium densitatem, quę à sole consumi non poterunt interdiu.

[b]ET DIMITTENS EOS [b]ASCENDIT ITERVM NAVIM, ET [c]ABIIT [b]TRANSFRETVM.] Pro, *dimittens eos*, in Marco rectius vertisset interpres, *relictis illis*, quomodo vertit in Matthæo, vt sic & in Marco locus sit annotationi D. Hilarij sic scribentis in Matthęũ: Non sicut aliis locis legitur, dimissis turbis abiit, sed quia infidelitatis error insolentium animos obtinebat, non dimisisse eos dicitur, sed reliquisse. Nõ est enim hic verbum ἀπολύω, quemamodum in superiori capite, sed participium καταλιπών, sicut in Matthæo est ἀφεὶς. Porrò cũ in Matthæo legimus, *Et cum venissent discipuli eius transfretum*, venissent, &. vt est Græcè, ἐλθόντες, rursum videtur positũ pro iuissent, quemadmodum dictum est accipi posse in capite Concordiæ 59. Primùm enim non est conueniens sensus, vt dicãtur post transfretationem obliti panes sumere, quos ex ripa vlteriore secum sumere debuissent. Deinde quę deinceps narrantur dicta à Domino ad discipulos non esse dicta post transfretationem, sed in ipsa nauigatione, patet ex Marco qui præmittit: *Obliti sunt panes sumere, & nisi vnum panem non habebant secum in naui*. Itaque Matthæus significare voluit, quod apertè satis dicit Marcus, discipulos cùm nauim ascendissent, & ire cœpissent transfretum, oblitos accipere panes secum in nauim ac tum in naui ea quæ sequuntur dixisse. Ex eo autem quòd dicũtur discipuli hoc obliti, patet illis morem fuisse panes secum deferre, eo quod frequenter Dominus in desertis locis aliquãdiu hæreret. Rursùm hæc eorum obliuio ostendit quam toti essent spirituali doctrinę Christi addicti, quamque alieni essent à deliciarum appetitu, cùm tam paruam haberent necessariorum curam, vt etiã obliti sint panes accipere, sine quibus humana fragilitas non subsistit. Ideò autem Euangelistæ huius obliuionis meminerunt, quia narraturi erant quomodo discipuli ob neglectos panes turbati fuerint ex verbis Domini. Itaque cùm Dominus cum indignatione Pharisæos reliquisset, & cum suis nauẽ ascendisset, ab ipsis Pharisæis, cũ quibus negotium habuit, occasionem sumpsit instruendi suos, significans etiam se iustè Pharisæis indignatum, eósque contempsisse ac neglexisse, ac dicens: *Videte & cauete à fermento*, &c. Quod duplicando dicitur: *Videte & cauete*, cum vtroque verbo idem hic significetur, facit ad epitasim cautionis, vt sit sensus, diligẽter vobis cauete & attendite. Nam hic est προσέχετε in Matthæo, quod in simili sententia Lucæ 12. interpres vertit, *attendite*. Quòd Dominus nõ apertè sit locutus, sed metaphoricè loquens, vsus sit nomine fermenti, nec quid eo significare voluerit explicauerit, quemadmodum explicauit Lucæ 12. causa potissima fuit, vt discipulis audito hoc nomine turbatis ob neglectos panes, haberet nouam occasionem reprehendendi eorum tarditatem, & cõfirmandi eorum diffidẽtiam. Deinde per hoc quod hic vtitur nomine fermenti pro doctrina Phariseorum, Dominus secundùm Hieronymum docet etiã suos quid mysticè significent quinque panes & septem. Si enim, inquit fermentum Pharisæorum & Sadducæorum non corporalem panem, sed traditiones prauas, & hæretica significat dogmata, quare & cibi quibus nutritus est populus Dei, non veram doctrinam integramq; significant? Cæterum fermẽti nomine in scripturis significatur metaphoricè quicquid serpit, & alia inficit, aut ad se trahit: vnde & in bonum accipitur, vt supra in parabola de fermento misto in farinæ satis tribus: & in malum, vt hoc loco, & 1. Cor. 5. & Galat. 5. Quid autẽ nomine fermenti hic significatum sit metaphoricè, in fine aperuit Matthæus, nimirum doctrinam Pharisæorum. Hanc autem doctrinã à qua Dominus vult caueri, D. Hieronymus & Hilarius intelligũt etiam doctrinam legalium mandatorum. Sic enim habet Hieronymus: Qui cauet à fermento Pharisæorum & Sadducæorum, legis ac literæ præcepta non seruat, traditiones hominum negligit, vt faciat Dei mandata. Sic verò Hilarius: Quòd abstinere se fermento eo Apostoli iubẽtur, non admiscere doctrinæ Iudæorum monentur, quia legis opera in affectum fidei & præformationem rerum consequentium constituta sint, vt in quorum tempora atque ætatem veritas contigisset, nihil vltra in veritatis similitudine spei positum arbitrarentur, &c. Sed si huiusmodi Pharisæorum doctrina hic per fermentum cauendum significatur, quomodo pòst dicit Dominus: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi*? Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, facite.

facite. Proinde ad literam Dominus fermento cauendo, non quamlibet Phariſæorum doctrinam ſignificare voluit, ſed eam de qua ſuprà cap. Concordiæ 60. qua docebant, quæ verè ipſorum erant mãdata hominum, aut inutilia planè, aut etiam mãdatis Dei aduerſa. Hieronymus autem & Hilarius intelligentes etiam legis Moſaïcæ doctrinam, nõ voluerunt explicare hunc locum ſecundùm ſenſum à ſaluatore intentum potiſſimùm, ſed ſecundùm ſenſum qui ipſorum & noſtris conuenit temporibus, quemadmodum frequenter docendi gratia faciunt veteres interpretes. Poſt abrogatam enim Moyſi legem, etiam legis literalis doctrina & obſeruatio cœpit eſſe fermentum cauendum fidelibus. Vnde & à circuncisione Paulus tanquam à malo fermẽto dehortatur Galatas: dicens: Modicum fermentũ totam maſſam corrumpit. Verùm quomodo hic fermento dicitur ſignificaſſe Dominus doctrinam malam Phariſæorum, cùm Lucæ 12. Dominus etiã à fermento Phariſæorum cauere præcipiens exponat illud eſſe hypocriſim? Attendite, inquit, à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis. Nõ enim veriſimile eſt, aliud hic quàm ibi ſignificare voluiſſe, cùm eadem planè ſint verba. Dicendum ergo in idem coincidere, ſiue fermentum Phariſæorum dicatur eſſe eorum doctrina, ſiue hypocriſis. Tota enim eorum doctrina ad hypocriſim ſpectabat & tendebat, quia ea tum verbo, tum facto docebant tãtùm quæ externa erant, ac per quæ hominibus ſpectabiles eſſent, nullam interim curam habentes eorum per quæ quis verè pius eſt, & Deo commendatus, hoc eſt, fidei, dilectionis & miſericordiæ, quemadmodum illis improperat Dominus apertè Matth. 24. ob id eos hypocritas vocãs. Bene ergo & oportunè Dominus hoc loco à fermento illo Phariſæorum cauendum admonet, quoniam in ſuperiori illa petitione Dominus eos arguerat hypocriſæos, eo quòd ſignũ petiſſent cœleſte, quaſi ſtudioſi percipiendæ veritatis, quam, ſi voluiſſent, facilè ex aliis ſignis aduertere potuiſſent. Porrò Matthæus addit, & à Sadducæorum fermento præceptum eſſe cauere: Marcus verò, à fermento Herodis, aut, vt habent quidam Græci, Herodianorũ, vt videri poſſet Sadducæos eoſdem eſſe cum his qui aliquando in euãgeliis dicuntur Herodiani, fortè quòd eorũ ſectæ fautor eſſet Herodes. Nam cùm per fermẽtum hic ſignificetur doctrina, videtur vtique per eos à quorum ſermone voluit Dominus ſuos cauere, ſignificare ſectas apud Iudæos. Iam Ioſepho teſte, tres tantùm fuerunt hoc tẽpore apud Iudæos ſectæ, ex quibus de ea quæ Eſſenorum eſt, nulla fit mẽtio in euangeliis. Sed vtut eſt, etiã ab horum doctrina & inſtituto viuendi cauendũ ſuis voluit, quòd & Sadducæi & Herodes in externis rebus iuſtitiã ponerent, hominibus ſe cõmendare, non Deo, ſtudẽtes.

ÆT ILLI COGITABANT INTER SE DICENTES: QVIA PANES NON ACCEPIMVS, SCIENS.] Quid eſt, *cogitabant inter ſe*? & multo magis, quid eſt quod in Marco legimus, *cogitabant ad alterutrum*? Græcè in Matthæo eſt, διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, quod poteſt verti dupliciter, vel, cogitabant intra ſe, hoc eſt, in ſeipſis, vt ſignificetur tacita eorum cogitatio: vel, diſceptabant inter ſeſe. Nam verbum διαλογίζομαι anceps eſt ad cogitare & diſputare, ſimiliter & illud ἐν ἑαυτοῖς. Et ſecundo modo magis accipienda videtur hæc oratio, quia in Marco legitur διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους. Vbi propter illud, πρὸς ἀλλήλους, id eſt, inter ſeſe, verbum διελογίζοντο non poteſt ſignificare, cogitare, ſed debet exponi per diſputare aut diſceptare, vt ſignificetur vnum voluiſſe alteri negligentiam imponere. Apud nos autem ne ineptus ſit ſenſus, illud, *inter ſe*, in Matthæo, & *ad alterutrum*, in Marco, cõiungi poterit cum participio, *dicentes*, quamuis id non poſsit fieri, cùm ſequatur in Matthæo: *Quid cogitatis inter vos*, vbi *inter vos*, pro intra vos eſt accipiendum. Cùm autem ſequitur, *dicentes: Quia panes non accepimus*? quidam orationem putant imperfectam hoc modo perficiendam: Ideo Dominus hæc dicit, quia panes non accepimus, vt ſcilicet notet nos noſtræ negligentiæ, & oblitionis. Verum rectius intelligendum illud, *Quia*, ſupereſſe vt ſæpius, & poſitum phraſi Græca, qui ſuum ὅτι addere ſolent quoties recenſentur alicuius verba. Itaque ſenſus eſt, dicentes, Panes nõ accepimus. Quod rurſum non rectè accipit Nicolaus, qui putat his verbis diſcipulos ſibi applauſiſſe, quòd è loco illo in quo erant Phariſæi, non acceperunt panes quaſi dicant: Bene cauimus quòd panes nõ acceperimus nobiſcum. Dominus enim eos redarguit tanquam ſolicitos & anxios ob neglectos panes. Quare dicendum, diſcipulis audita fermenti voce & non intellecta, in mentem veniſſe neglectos panes, &, vt fieri ſolet, aliud ex alio reuocatum eis in memoriã, vt quod dixerint, *Panes non habemus*, fuerit trepidantium, & veluti in hunc modum loquentium: Hei, quandoquidem fermenti fit mentio, in mentẽ nobis venit panes nos non accepiſſe nobiſcum pro commeatu. In hac ergo trepidatione bis erant reprehendendi diſcipuli, videlicet & quòd carnaliter intelligerent quod dicebatur de fermento Phariſæorum, cùm priùs dictum illis eſſet: *Non quod intrat in os coinquinat hominem*, & quod ex carnali illa intelligẽtia inciderint in ſolicitudinem victus, cùm ſecum eum haberent, cuius potentiam iam bis experti erant in ſuppeditatione neceſſariorum. In hãc autem trepidationem permiſsi ſunt incidere, ad illorum & noſtrum profectum, vt ſcilicet iam noua occaſione & illi & nos doceremur, nihil defuturum his qui toto pectore Chriſto adhærent, etiamſi eorum negligentia & incuria deſint neceſſaria, modò eius negligentiæ cauſa ſit ſtudium pietatis. Rurſum autem hic in diſcipulis docemur, quàm ſtupidum in rebus diuinis ſit humanum ingenium, quamdiu per ſpiritum Dei non reformatur. In Chriſto verò exemplum habemus rurſum mirandæ eius bonitatis, qua ſtupidos hos, etſi, vt par erat, argueret quò firmius hæreret eorum menti, nequaquam tamen abiecerit. Quo docemur & nos imbecillitates infirmorũ ſuſtinere, nec rudes mox abiicere, ſed operam dare vt in fide adoleſcant, & perfectiores euadant. Dicit ergo Dominus. O vos puſillæ fidei homines, quid hoc eſt, cur ſoliciti cogitatis intra vos, & inter vos muſitatis, eò quòd non habeatis panes? Tot præceptis inſtituti, tot exemplis edocti, toties admoniti, nõdum habetis eam quã deberetis intelligentiam? adhuc ſimul enim Phariſæis habetis cor obcæcatum, &c. Quod autem ſequitur in Marco, *Nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque milia*, &c. communiter apud nos ſic diſtinguitur, vt interrogationis finis ſit poſt verbum, *ſuſtuliſtis*, & ſit hic ſenſus: Annon recordamini quando quinq; panes fregi in quinque milia, & quot cophinos tunc ſuſtuleritis? Verum iam non rectè ſubiungitur: *Dicunt ei duodecim*. Non enim ſecundùm diſtinctionem illã quærebat Dominus quot cophinos ſuſtuliſſent,

sed an ne memores essent quot sustulissent. Proinde respondendum illis fuisse: Etiam Domine meminimus, quia duodecim sustulimus. Idem dicendū de sequenti interrogatione. Itaque rectius Græci hunc locum in Marco distinguunt, qui post illud, *Nec recordamini*, finem faciunt interrogationis, & deinde ab illo, *Quando quinque panes*, &c. nouam incipiunt interrogationem. Quare & nos eam distinctionem secuti, priùs in concordia posuimus verba Matthæi cum illo Marci, *Nec recordamini*, ac deinde quæstiones illas quæ sunt in Marco, cum respōsionibus discipulorum, vt intelligatur Dominus priùs quæsisse num essent duorum illorum miraculorum memores, ac deinde velut experiendi gratia de vtriusque reliquiis eos interrogasse. Coniunctio ergo, &, quam legimus in Marco, *& quot cophinos*, ad sensum est superflua, nec est apud Græcos, & ex phrasi Hebraica sæpe abundat.

CÆCVS SANATVR IN BETHSAIDA.

MARCI 8. CAPVT LXV.

ET veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum vt illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum, & expuēs in oculos eius, impositis manibus suis, interrogauit eum si quid videret: Et aspiciens ait, Video homines velut arbores ambulantes: Deinde iterum imposuit manus super oculos eius, & cœpit videre, & restitutus est, ita vt clarè videret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens, Vade in domum tuam, & si in vicum introieris, nemini dixeris.

ET VENIVNT BETHSAIDAM, ET ADDVCVNT EI CÆCVM, ET ROGABANT.] Circa hanc historiam quæ sint animaduertēda, pleraq; iam aliquoties sunt superius annotata in aliis historiis, quæ quædā habent huic similia, & potissimum in ca. 62. in historia surdi & muti, adducta itē ex Marco. Nam & illū Dominus è turba seorsum apprehendit, & sputo simul cū tactu manuum sanauit, quemadmodū & circa istum nūc fecisse dicitur. Sicut autem ille surdus & mutus non fuit talis à natiuitate, ita nec iste à natiuitate fuit cæcus, vt satis patet ex eo q̄ nōdum perfectè videns, dixerit se videre homines velut arbores ambulantes. Vnde obseruandum, Dominū in his miraculis quæ faciliora videri poterant, difficilius curasse nonnunquā, ostēdens non ex sua impotētia, sed ex alia causa procedere modum talem curandi. Qui enim solo verbo mortuos excitauerat, potuisset & solo verbo cæcū illuminare. Habet autē hæc historia illud peculiare, cui non occurrit aliud simile in Euāgeliis, quòd Dominus primo contactu nō contulit cæco visum perfectè, sed priùs imperfectè, ac deinde perfectè sanauit. Cuius causæ literales potissimæ videri possunt fuisse duæ: Altera, imperfectio fidei huius cęci, quæ vel ex eo colligi potest q̄ non legatur pro seipso Dominum orasse, sed alios tantùm pro ipso. Itaque imperfectā habenti fidem, imperfectum primò visum reddit, vt sic accēso eius animo perfectius credenti perfectus restitueretur visus. Quo docemur, Dominū rogatum nō illico dare omnia, sed paulatim nonnunquā sua dona rogātibus impartiri, quò magis desideriū nostrum frigidū & fidem accēdat. Altera causa videri potest, vt cæcus sensim Christi virtutē in se sentiens, tanto plus eam secū admiraretur, quo eā sæpius & diutius in se operantē sensisset. Ne autē impotentiæ tribui posset, q̄ ad primū contactum non perfectè curatus fuisset cæcus, Dñs interrogauit eū si quid videret, significans satis se non ad hoc tetigisse oculos eius vt mox omnia clarè videret, sed tantùm, vt videret aliquid. His causis etiā illa generalis ratio addi potest, Dominū non vnum saluandi modū seruare voluisse: vt hoc ipso nos doceret, simpliciter illius bonitati nos cōmittere, nullum auxilij & gratiæ eius modū præscribentes, qui varias nouit cuiq; expedientes rationes salutis & liberationis è malis. Deinde & hoc facto docuit nos Dñs non esse à miraculis exēptas curationes quæ procedunt de imperfecto ad perfectum, nec omnes tales naturali causæ, & non singulari gratiæ diuinæ tribuēdas. Quòd autē cæcus dicit: *Video homines sicut arbores ambulantes*, sic est intelligendū, q̄ cæcus iste viderit formā corporum humanorū veluti vmbras, sic vt nulla mēbrorum lineamenta visu adhuc caligante discernere valuerit, quomodo arbores à longè aspiciēntibus vel in luce nocturna solēt apparere, ita vt non facilè homo sit an arbor q̄ videtur, possit discerni. Ex motu tamē & ambulatione cognouit iste homines esse quos videbat. Non enim participiū, *ambulantes*, ad arbores referendū est, sed tantùm ad homines: vt patet ex Græcis. Quòd autē Dominus hunc cæcū è vico eduxerit, & præceperit vt si in vicū introiret, nemini diceret: præter causam illā quæ supra sæpius est dicta, videlicet ad declinādum humanā laudem specialis hæc videtur Theophylacto fuisse ratio, incredulitas hominū huius loci, quā Matthæi 11. Dominū eis exprobrasse suprà habuimus. Nā per vicum hic videtur significari ipsa Bethsaida, vt quæ esset ciuitas parua, quæ Græcis etiā dicitur κωμὴ. Vnde cùm Dñs ei præcipiat ire in domum suā, & conditionaliter dicat, *si in vicum introieris*: aut, vt habēt Græci quidam, etiā prohibuerit ne ingrederetur vicum, coniectura est eum non fuisse ciuem huius vici vel ciuitatis, sed aliunde huc adductum fuisse. Iam quod ad mysticā pertinet historiæ tractationem, omissa allegoria, qua ficut in aliis ferè miraculis generaliter vniuersum humanū genus in hoc cæco intelligi posset, moraliter in isto docemur quomodo is quē profunda veritatis tenet ignorantia, quiq; in errore iam est inueteratus, illuminari & ad veri cognitionem adduci possit. Nā & ob eam causam Dominus quē verbo statim curare poterat, curat paulatim, vt ostenderet cæcitatē humani cordis rarò nisi per gradus quosdam penitus tolli & curari, ac discipulis suis formam exhiberet quantopere laborandum esset, vt ad veri cognitionem adduci possent qui iam in errore aliquo inueterauerunt. Itaque huiusmodi cæcus cum ob carentiam visus per seipse Christum agnoscere & accēdere non possit, à videntibus deductus est ad Christum, & eos qui Christi vice funguntur in terris,

Mysticus sensus.

ab

ab his aure omnia à vico educendus est, hoc est, à pristinis vitiis discedere eum oportet, nec amplius in multitudine hærere debet, vt eius sequatur exempla, ac id faciat quod multi, sed Christum eiúsque doctores sibi quos sequatur duces, recipere debet. Tum expuendum in oculos eius, hoc est, salua sapientiæ Euangelicæ cæca mens eius afficiēda est, necnon & manibus tangendi oculi cæci: quod fit cùm gratia baptismatis, quod sacramentū illuminationis est, & dicitur donatur. Hic si iam, vt ferè fit, nondum omnia Christianæ religionis mysteria clarè cognoscere possit, non est spernendus & abiiciendus Euangelico doctori, sed paulatim ad perfectam sanitatem prouehendus. Neque enim imprimis perfectiora Christianæ religionis mysteria eius oculis sunt proponenda, vt in quæ infirmam oculorum aciem figere non possit: sed primùm tradenda sunt rudimenta perfectionis euangelicæ, mox communicanda est secretior solidiórque doctrina, qua fiat vt clarè videat omnia. Et primum quidem baptismo, veluti primo contactu Iesu, cæcitas tollitur: confirmationis verò sacramento, quod manuū fit impositione, & quo spiritus sanctus plenè confertur, veluti secundo Iesu contactu claritas confertur. Qui autem iam illuminatus est, non debet redire rursum in vicum vnde eductus est, & in quo cæcus erat, nec apud profanam multitudinem temere iactare nostræ initiationis mysteria, quòd ea infideles potius sint irrisuri quam credituri, sed in domum suam concedere debet, hoc est, ingredi in penetralia cordis sui, secúmque post acceptam gratiam cœlestem expendere qualis antea fuerit, qualis & modò sit per Dei gratiam, & quo relapsurus nisi Dei beneficio conseruetur.

PETRVS CHRISTVM CONFITENS COMMENDATVR.

Mat. 16. Mar. 8. Lucæ. 9. CAP. LXVI.

† [c] *Egressus est Iesus* [b] *& discipuli eius* [c] *in* [a] *partes* [&] [b] *castella* [c] *Cæsareæ Philippi.* [c] *Et factum est cùm solus esset orans, erant cum illo & discipuli eius*, [c] *&* [b] *in via* Δ [1] *interrogabat discipulos suos dicens* [b] *eis:* [1] *Quem me dicunt* ‖ *homines esse* [a] *filium hominis?* † [1] *At illi* [b] *responderunt* [b] *illi*, [c] *&* [e] Δ [1] *dixerunt: Alij* [1] *Ioannem Baptistam, alij* [f] *autem* [1] *Eliam, alij verò Ieremiam,* ‖ [1] *alij vero* [b] *quasi* [c] *vnum ex prophetis*, [&] [c] *quia vnus ex prophetis de prioribus surrexit.* [b] *Tunc* † [1] *dicit illis Iesus:* [1] *Vos* ‖ *autem quem me esse dicitis?* *Respondens* [f] *Simon* [1] *Petrus* † *dixit* [b] *ei:* [1] Δ *Tu es Christus,* [a] *filius* [1] *Dei viui. Respōdens autē Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non preualebunt aduersus eā. Et tibi dabo claues regni cælorū. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatū & in cælis: & quodcūque solueris super terram, erit solutum & in cælis.* [c] *At ille* [a] *tūc* [f] *præcepit* [a] *discipulis suis*, [b] *&* ‖ [h] *comminatus est eis* † *ne cui dicerent* [b] *de illos hoc* [e], *quia ipse esset Iesus Christus.* [b] *Et* [a] *exinde* [c] *cœpit* [a] *Iesus ostēdere discipulis suis* [&] [b] *docere eos*, [c] *dicens:* [1] *Quia* Δ *oportet filium hominis* [a] *ire Hierosolymā, &* [1] *multa pati*, [h] *& reprobari* [1] *à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, &* † *tertia die resurgere.* [b] *Et palā verbū loquebatur* [e] *Et apprehendens eū Petrus cœpit increpare eum*, [a] *dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc.* [c] *Qui conuersus*, [b] *& videns discipulos suos comminatus est* Δ [e] *Petro, dicēs: Vade post me satana.* [a] *scandalum mihi es*, † [e] *quia nō sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ* [b] *sunt* [c] *hominū.* [b] *Et* [a] *tuno Iesus* [b] *conuocata turba cum discipulis suis*, † [1] *dicebat* * *ad omnes: Si quis vult* Δ *venire post me* ‖ *abneget semetipsum, & tollat crucem suā*, [c] *quotidie* [1] *& sequatur me.* † *Qui enim voluerit animā suā saluā facere perdet eam, qui autē perdiderit animam suam propter me*, [b] *& euangelium*, Δ [1] *saluam faciet eam. Quid enim* ‖ *prodest homini si* † *vniuersum mundum lucretur, semetipsum autem perdat*, Δ [1] *& detrimentum* † *animæ suæ faciat?* [e] *Aut quā dabit homo commutationem pro anima sua?* ‖ [h] *Qui enim me confusus fuerit & verba mea* [h] *in generatione ista adultera & peccatrice, &* [h] *filius hominis* † *cōfundetur eum cum venerit in* Δ *gloria* [c] *sua, &* [b] *patris sui* ‖ [h] *cum angelis sanctis.* [a] *Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera eius.* [h] *Et dicebat illis,* † [1] *Amen dico vobis,* [b] *quia sunt* Δ *quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant* [b] *regnum Dei* [h] *veniens in virtute*, [&] [a] *filium hominis venientem in regno suo.*

† [c] *Egressus est Iesus* [b] *& discipuli eius* [c] *in* [a] *partes* [&] [b] *castella* [c] *Cæsareæ Philippi.* [c] *Et factum est cùm solus esset orans, erant eum illo & discipuli eius*, [c] *&* [b] *in via* Δ [1] *interrogabat discipulos suos dicens* [b] *eis:* [1] *Quem me dicunt* ‖ *homines esse* [a] *filium hominis?* † [1] *At illi* [b] *responderunt* [b] *illi*, [c] *&* [e] Δ [1] *dixerunt: Alij* [1] *Ioannem Baptistam, alij* [f] *autem* [1] *Eliam, alij verò Ieremiam,* ‖ [1] *alij vero* [b] *quasi* [c] *vnum ex prophetis*, [&] [c] *quia vnus ex prophetis de prioribus surrexit.* [b] *Tunc* † [1] *dicit illis Iesus:* [1] *Vos* ‖ *autem quem me esse dicitis?* *Respondens* [f] *Simon* [1] *Petrus* † *dixit* [b] *ei:* [1] Δ *Tu es Christus,* [a] *filius* [1] *Dei viui. Respōdens autē Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non preualebunt aduersus eā. Et tibi dabo claues regni cælorū. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatū & in cælis: & quodcūque solueris super terram, erit solutum & in cælis.* [c] *At ille* [a] *tūc* [f] *præcepit* [a] *discipulis suis*, [b] *&* ‖ [h] *comminatus est eis* † *ne cui dicerent* [b] *de illos hoc* [e], *quia ipse esset Iesus Christus.* [b] *Et* [a] *exinde* [c] *cœpit* [a] *Iesus ostēdere discipulis suis* [&] [b] *docere eos*, [c] *dicens:* [1] *Quia* Δ *oportet filium hominis* [a] *ire Hierosolymā, &* [1] *multa pati*, [h] *& reprobari* [1] *à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, &* † *tertia die resurgere.* [b] *Et palā verbū loquebatur* [e] *Et apprehendens eū Petrus cœpit increpare eum*, [a] *dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc.* [c] *Qui conuersus*, [b] *& videns discipulos suos comminatus est* Δ [e] *Petro, dicēs: Vade post me satana.* [a] *scandalum mihi es*, † [e] *quia nō sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ* [b] *sunt* [c] *hominū.* [b] *Et* [a] *tuno Iesus* [b] *conuocata turba cum discipulis suis*, † [1] *dicebat* * *ad omnes: Si quis vult* Δ *venire post me* ‖ *abneget semetipsum, & tollat crucem suā*, [c] *quotidie* [1] *& sequatur me.* † *Qui enim voluerit animā suā saluā facere perdet eam, qui autē perdiderit animam suam propter me*, [b] *& euangelium*, Δ [1] *saluam faciet eam. Quid enim* ‖ *prodest homini si* † *vniuersum mundum lucretur, semetipsum autem perdat*, Δ [1] *& detrimentum* † *animæ suæ faciat?* [e] *Aut quā dabit homo commutationem pro anima sua?* ‖ [h] *Qui enim me confusus fuerit & verba mea* [h] *in generatione ista adultera & peccatrice, &* [h] *filius hominis* † *cōfundetur eum cum venerit in* Δ *gloria* [c] *sua, &* [b] *patris sui* ‖ [h] *cum angelis sanctis.* [a] *Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera eius.* [h] *Et dicebat illis,* † [1] *Amen dico vobis,* [b] *quia sunt* Δ *quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant* [b] *regnum Dei* [h] *veniens in virtute*, [&] [a] *filium hominis venientem in regno suo.*

† [c] *Egressus est Iesus* [b] *& discipuli eius* [c] *in* [a] *partes* [&] [b] *castella* [c] *Cæsareæ Philippi.* [c] *Et factum est cùm solus esset orans, erant eum illo & discipuli eius*, [c] *&* [b] *in via* Δ [1] *interrogabat discipulos suos dicens* [b] *eis:* [1] *Quem me dicunt* ‖ *homines esse* [a] *filium hominis?* † [1] *At illi* [b] *responderunt* [b] *illi*, [c] *&* [e] Δ [1] *dixerunt: Alij* [1] *Ioannem Baptistam, alij* [f] *autem* [1] *Eliam, alij verò Ieremiam,* ‖ [1] *alij vero* [b] *quasi* [c] *vnum ex prophetis*, [&] [c] *quia vnus ex prophetis de prioribus surrexit.* [b] *Tunc* † [1] *dicit illis Iesus:* [1] *Vos* ‖ *autem quem me esse dicitis?* *Respondens* [f] *Simon* [1] *Petrus* † *dixit* [b] *ei:* [1] Δ *Tu es Christus,* [a] *filius* [1] *Dei viui. Respōdens autē Iesus dixit ei: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nō reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ inferi non preualebunt aduersus eā. Et tibi dabo claues regni cælorū. Et quodcunque ligaueris super terram, erit ligatū & in cælis: & quodcūque solueris super terram, erit solutum & in cælis.* [c] *At ille* [a] *tūc* [f] *præcepit* [a] *discipulis suis*, [b] *&* ‖ [h] *comminatus est eis* † *ne cui dicerent* [b] *de illos hoc* [e], *quia ipse esset Iesus Christus.* [b] *Et* [a] *exinde* [c] *cœpit* [a] *Iesus ostēdere discipulis suis* [&] [b] *docere eos*, [c] *dicens:* [1] *Quia* Δ *oportet filium hominis* [a] *ire Hierosolymā, &* [1] *multa pati*, [h] *& reprobari* [1] *à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, &* † *tertia die resurgere.* [b] *Et palā verbū loquebatur* [e] *Et apprehendens eū Petrus cœpit increpare eum*, [a] *dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc.* [c] *Qui conuersus*, [b] *& videns discipulos suos comminatus est* Δ [e] *Petro, dicēs: Vade post me satana.* [a] *scandalum mihi es*, † [e] *quia nō sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ* [b] *sunt* [c] *hominū.* [b] *Et* [a] *tuno Iesus* [b] *conuocata turba cum discipulis suis*, † [1] *dicebat* * *ad omnes: Si quis vult* Δ *venire post me* ‖ *abneget semetipsum, & tollat crucem suā*, [c] *quotidie* [1] *& sequatur me.* † *Qui enim voluerit animā suā saluā facere perdet eam, qui autē perdiderit animam suam propter me*, [b] *& euangelium*, Δ [1] *saluam faciet eam. Quid enim* ‖ *prodest homini si* † *vniuersum mundum lucretur, semetipsum autem perdat*, Δ [1] *& detrimentum* † *animæ suæ faciat?* [e] *Aut quā dabit homo commutationem pro anima sua?* ‖ [h] *Qui enim me confusus fuerit & verba mea* [h] *in generatione ista adultera & peccatrice, &* [h] *filius hominis* † *cōfundetur eum cum venerit in* Δ *gloria* [c] *sua, &* [b] *patris sui* ‖ [h] *cum angelis sanctis.* [a] *Filius enim hominis venturus est in gloria patris sui cum angelis suis, & tunc reddet vnicuique secundum opera eius.* [h] *Et dicebat illis,* † [1] *Amen dico vobis,* [b] *quia sunt* Δ *quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant* [b] *regnum Dei* [h] *veniens in virtute*, [&] [a] *filium hominis venientem in regno suo.*

ET EGRESSVS EST IESVS [b] ET DISCIPVLI EIVS [c] IN [a] PATRES CÆSAREÆ, &c.] Hic rursum obseruandum, quomodo Dominus nihil non perlustrarit, vt multos saluaret. Frequens est in circumeundo ciuitates Iudææ & Galilææ sitas in medio regionum: frequenter rursum excurrit ad omnes fines Galilææ, quæ sunt vel ad occidentem, vel ad septentrionem vel ad orientem, veluti gestiens etiam gentibus se offerre. Hæc Cæsarea, cuius hic scriptura meminit, sita est ad fontē Iordanis, cumque prius Paneas vocaretur, à Philippo filio Herodis & fratre tetrarchæ eius qui Ioannem decolauit, ampliata fuit, & in honorē Cæsaris Augusti, Cæsarea vocata, vt author est Iosephus Antiq. Iud. lib. 18. c. 3. Postea autē Philippi Cæsarea cognominata est, ad differentiā eius quam in Iudæa iuxta mare Herodes maior magnis sumptibus extruxit etiā in honorem Cæsaris, in eo loco qui prius dicebatur Turris Stratonis, vt scribit Iosephus lib. Antiq. 15. c. 12. Cæsaream autē Philippi postea rex Agrippa magis exornans & amplians in honorem Neronis vocauit Neroniā, teste eodem lib. Anti. 20. c. 16. Terminus verò erat regionis Iudæorum, vnde pariter à Syris & Iudæis habitabatur, quod postea seditionis inter eos causam præbuit, vt est autor Iosephus lib. 2. de bello Iudaico. Animaduertimus igitur Christū nihil fecisse reliqui, quo regnum Dei quàm latissimè, intra fines tamen à patre constitutos, propagaret, docens quale debeat esse studium, & quāta diligentia eorū qui ipsius

† [c] Venit eum Iesus. [a] in regiones eius. [b] urbs. [b] Qui. [b] discipuli eius. [1] Iesus. [c] Dixit autem. [b] vero. [b] dixit. [c] Christus. [a] increpāre cœpit. [a] orare eum. [b] a discipulis suis. [b] retro. [b] quoniam. [a] dixit discipulis suis. [b] dixit in. [c] autem. [b] ne esse qui. [b] denique. [c] Nā qui. [a] 10. 55. [a] ita. inuenient. [b] prodere. [c] homini. [c] proficiet. [b] tamen. [a] animæ vero suæ detrimentū patiatur. [c] sui. [b] quid. [a] nouissimo. [c] Nam qui me erubuerit & sermones meos. [c] hanc erubescet. [a] in maiestate. [c] & angelorum. coram eo. B. [c] Dico autē vobis vere, vt eo alii qui hic adsunt.

ipſius vices in terra ſumpſerunt. Commodè autē circa hęc loca diſcipulos ſuos interrogauit de aliorum & ipſorum de ſe opinione, vt longius à Iudęis abducti liberè dicerent quæcũque ſentirẽt. Interrogauit autem, idque priùs, vulgi de ſe ſententiam, ac deinde diſcipulorum, non quòd eam ignoraret, ſed vt relata vulgi de ſe incerta ſententia, ac recta ipſorum exiſtimatione audita, & vulgi incertas opiniones reiiceret, & eos in fide recta confirmaret, quod hoc potiſſimum tempore erat neceſſarium, quia tempus erat vt ſuam illis prædiceret paſſionem. Docemur tamen & nos hac Domini interrogatione, vt annotauit Origenes, vt & nos ſemper ſcrutemur qualis opinio ſit apud homines de nobis, vt ſi quid mali dicitur de nobis, occaſiones illius præcidamus: ſi quid autem boni, eius occaſiones amplectamur. Porrò quòd Lucas dicat hæc Dominum interrogaſſe, cùm eſſet ſolus orans, non debet videri contrarium ei quod Marcus dicit eum interrogaſſe in via, cùm intelligi poſſit ipſum etiam in via oraſſe: aut poſtquam alicubi oraſſet, tum reuerſum ad diſcipulos, interrogaſſe eos inter eundum. Non quærit autem: Quẽ me dicunt Scribæ & Phariſæi? ſed, *Quem dicunt homines?* &, vt habet Lucas, *turbæ*, quia Scribarum & Phariſæorum ſententiam de Chriſto non opus erat refellere, vt quæ ipſius operibus per ſeſe nimis apertè redarguerentur. Turbarum autem & vulgi opinio, quæ à malitia libera erat, & videri poterat aliquid habere probabilitatis, corrigenda erat. Quærit ergo: *Quem dicunt homines eſſe filium hominis?* Sic enim cum D. Hieronymo magis legendum puto in Matthæo: quàm quomodo Græca iam habent, quomodo quidam vult libros noſtros eſſe corrigendos: *Quem dicunt eſſe homines filium hominis?* Solet enim Dominus dum ſe filium hominis vocat, loqui de ſe in tertia perſona, vt videri poſſit illud, me, additum in Matthæo ex aliis Euangeliſtis. Nec probandum videtur quòd articulus additus in Græcis ad, τὸν id eſt filiũ, explicetur, per pronomen, illum, vt ſit, filium illius hominis. Sic enim ſignificatur Dominum loqui voluiſſe de ſe, quatenus ab aliis, nempe prophetis demonſtratus, aut quaſi ſingulari ratione ab aliis hominibus ſeparatus, cùm humilitatis cauſa ſemper ſe filium hominis vocet. Itaque additus articulus Græcis, tantùm ſignificat ipſum non loqui de quouis filio hominis, ſed certo, nempe ſe.

[a] AT [ILLI] [b] RESPONDERVNT [b] ILLI, [c] ET [d] DIXERVNT: [a] ALII [d] IOANNEM BAPTISMAM, ALII, &c.] Erant in populo, idque non pauci, qui Ieſum crediderunt eſſe Chriſtum propter mira opera quæ ædebat, quod illa appellatio filij Dauid, qua à pleriſque fuit inuocatus, ſatis teſtatur. Sed apud promiſcuum vulgus ſemper plus obtinẽt opiniones minus ſanæ. Itaq; quoniam Dominus neque ipſe palam profiteretur ſe eſſe Chriſtum, neque regalem illam pompam præ ſe ferebat, in qua plerique Chriſtum apud Iudæos regnaturum expectabant, à paucis id quod re vera erat, Chriſtus Dei filius habitus eſt. Et tamen propter miraculorum multitudinem & magnitudinem videbant non quemuis eſſe ſed aliquem præcedentium prophetarum eſſe, exiſtimabant, qui in carnem reuerſus eſſet, & ex vita illa diuiniore maiorem poteſtatem ſecum attuliſſet. Crediderũt enim Iudæi remigrationem animarum, vt dictum eſt circa cap. Concordiæ 16. & 56. ſicut & hodie multi Iudęorum credere dicuntur, tertiò vnumquemque renaſci. Quidam ergo Ioannem Baptiſtam eſſe credebant, vt qui Herodis ſententiam ſequebantur. Alij Eliam, quòd ſcirent tempus Meſſiæ iam inſtare, intra quod prædixerat Malachias venturum Eliam, ſicut ipſi intelligebant. Alij verò Hieremiã, fere quòd tam liberè inueheretur in ſcribas & Phariſæos, quemadmodum fecerat olim Hieremias. Et Ioſepho filio Gorion, qui deſcripſit Hebraicè hiſtorum Iudaicarum rerum à captiuitate Babylonica vſque ad Pilatum, licet colligere rationem quare de aduẽtu Hieremię fuerit apud Iudęos opinio. Dicitur enim lib. 1. cap. 17. Hieremias cùm arcam abſcondiſſet (de quo & 2. Machab. 2.) dixiſſe: Nõ ſciet homo, neque cognoſcetur locus, donec venero ego, & Elias propheta famulus Domini: tunc reſtituemus arcam in locum ſuum intra ſancta ſanctorum. Alij indefinitè vnum aliquem antiquorum prophetarum eſſe credebant in carnem reuerſum. Circa quas vulgi varias opiniones obſeruãdum, & quomodo vulgus ſemper magis pronum ſit ad ſequendum falſa, quàm amplexandum veritatem, & quàm multiplex ſit falſitas, nec ſecum aliquo modo conſtans, cùm veritas ſit ſimplex & vnica. Deinde quàm rectè dictum ſit à Poëta:

Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

[a] DICIT ILLIS [a] IESVS, [e] VOS AVTEM QVEM ME ESSE DICITIS? RESPONDENS, &c.] Poſtquam diſcipuli turbæ opiniones recitaſſent, euocat eos per ſecundam interrogationem ad opinandum aliquid maius de ſe. Eſt autem emphaſis in pronomine, *vos*. Separat enim eos à turbis, ſignificárque eos meritò aliam eámq; conſtantem de ſe debere habere exiſtimationem, quaſi dicat: Illa quidem de me turbæ opinãtur, ſed vos qui mecum eſtis ſemper, qui & miracula plura vidiſtis, & doctrinam meam indefinenter audiſtis, quem me eſſe dicitis? Profundius verò D. Hieronymus philoſophatur in pronomine, *vos*, ac ſignificari intelligit Apoſtolos non tam homines Chriſto dici quàm deos, quia cùm dixiſſet, *quem dicunt homines*, iam ſubiecit. *Vos autem*, quaſi extra hominum numerum eos ſeparans. Deinde notat in priori quæſtione dictum eſſe, *filium hominis*: in hac verò, *me*, quia (inquit) qui de filio hominis loquuntur, homines ſunt: qui verò diuinitatem eius intelligunt, non homines, ſed dij appellantur. Porro quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes reſpondent, diuerſis ſcilicet diuerſorũ opiniones referentibus, ſed omnibus diſcipulis interrogatis, Petrus, ferè ſemper aliis feruentior (quod diuina diſpenſatione ita factum eſt, propterea quòd primus Apoſtolorum & caput futurus erat) tanquam os Apoſtolorum pro omnibus reſpondet, dicens: *Tu es Chriſtus filius Dei viui.* Vbi notandum, ſingulis iſtis quatuor dictionibus, *Chriſtus filius Dei viui*, addi articulos, idque non ociosè. Nam articulus additus ad, *Chriſtus*, ſignificat eum non dici Chriſtum, ſicut in veteri teſtamento plerique, reges ſcilicet, ſacerdotes, & prophetæ: ſed ipſum eſſe illum ſingulariter expectatum Meſſiam. Sic & additus articulus ad, *filius*, ſignificat ipſum ſingulari ratione dici filium Dei, & non ſicut omnes ſancti. Porrò articuli additi ad, *Dei & viui*, vel, vt habent Græca, *viuentis*, ſignificant eum non cuiuſlibet Dei eſſe filium. Nam ſunt & gentibus ſui dij & deorum filij, ſed veri Dei, nempe eius qui ſolus dicere poteſt: Viuo ego, quique ſolus habet immortalitatem, cum gentium dij ſint mortui. Nã per illud

epitheton, *viui*, & alibi frequēter in ſcripturis Deus verus à diis gentium ſecernitur. Notandum autem, quòd Petrus duo dixerit, & ipſum eſſe Chriſtum, & eſſe filium Dei, quamuis vtrumque in altero includatur. Chriſtum enim dicit, contra turbæ varias opiniones: Filium verò Dei, quia Dominus ipſe ſe filium hominis vocauit. Quaſi dicat: Alij alium & alium te eſſe opinantur: nos te Chriſtum eſſe confitemur. Tu te filium hominis vocas, nos verò etiam filium verum veri Dei. Et ideo ſolus Matthæus adiecit in Petri reſponſione illud, *filius Dei*, quia ipſe ſolus Dominum induxit ſe in ſua quæſtione vocantem filium hominis. Lucas autem Petrum dixiſſe refert Chriſtum Dei, id eſt, qui à Deo eſt vnctus. Nam ſunt & vnctitij hominum.

B

a RESPONDENS AVTEM DIXIT EI: BEATVS ES SIMON BARIONA, &c.]: Beatum Chriſtus Petrum, hoc eſt, fœlicem pronunciat, eo quòd ſingulari patris cœleſtis beneficio & gratia cognitionem filij eſt aſſecutus, quam ab omnibus accipere non potuit. Beati enim in ſcripturis dicuntur, quibus aliquid peculiari Dei beneficio & indebita gratia contingit, maximè ſi illud pertineat ad vitam æternam. Sic beati dicuntur, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata. Beatus, inquit, es, quia hanc cognitionem ex ſola patris mei cœleſtis reuelatione accepiſti: Non enim caro & ſanguis, hoc eſt, parentes tui aut neceſſarij, aut vlli omnino homines hoc te docuerunt, tibiſque perſuaſerunt, ſed pater meus cœleſtis. Nemo enim nouit filium niſi pater. &: Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me, traxerit eum. Omnis qui audiuit à patre, & didicit, venit ad me, hoc eſt, credit in me. Bene autem Dominus beatum Petrum pronuncians, Simonem vocat, & Bariona, id eſt filium Ionæ, idque primùm ob diſtinctionem eius ab aliis. Vice enim agnominis, quo carent Hebræi, poſitus, Bariona, Hebræorum more. Secundò, vt ſic magis eluceſcat eius beatitudo, quia qui filius hominis tantùm priùs erat, iam etiam factus ſit diſcipulus patris Chriſti, id ab eo diſcens, quod à ſuo patre aut ab vllo homine diſcere non potuit. Et qui Simon tantùm vocatus erat, iam ob ſingularem eius beatitudinem, etiam alio nomine quod eius beatitudinem & excellentiam indicaret, vocandus eſſet. Perinde enim eſt ac ſi quis homini plebeio in aulam regis aſcito, & ſingularem eius gratiam aſſecuto dicat: Fœlix tu quidem huius vel illius filius, quoniam rex te ſingulari donabit beneficio, diceriſque poſthac regni cancellarius, aut alio quodam authoritatis nomine. Ibi enim & proprij nominis & parentis plebei cōmemoratio, fœlicitatem apertius commendat & ſubindicat. Deinde ſecundùm Chryſoſtomum adiecit Dominus *Bar iona*, vt ſignificaret ſe ſic eſſe filium Dei viui, quomodo Petrus fuit filius Ionæ, hoc eſt, filium naturalem. Porro illud *Bariona*, duæ ſunt dictiones, quarum Bar Chaldaica eſt, ſignificans filium, qui Hebraicè dicitur Ben: Iona verò nomen fuit patris Petri, quamuis breuitatis cauſa (vt fere Hebræi nomina propria abreuiant, dum multas habent ſyllabas) Iona dictum ſit pro Ioanna. Sic enim ſcribitur Ioannis vltimo ιωαννα, pro quo nos legimus Ioannis, cùm Ioannis primò ſcribatur ιωνᾶ, vbi & noſtri libri correctiores habent, filius Iona, quamuis aliqui habeant Ioanna. Poteſt autem & myſterij ſignificandi cauſa intelligi

Pſal. 31.

Ioan. 6.

C

D

E

A Dominum commemoraſſe nomen illud, Simon, & patris item nomen. Simon enim obediens dicitur, Ioanna verò gratia Dei, Iona columba. Itaque bene iam Simon dicitur & filius Iona vel Ioanna, quia patri reuelationi obediuit, factus filius gratiæ Dei & ſpiritus ſancti. Bene item carnis & ſanguinis hic Dominus mentionem ingerit, ſignificans per hæc homines, quemadmodum & Paulus ad Galatas primo dicens. Continuò non acquieui carni & ſanguini, vt hac ipſa appellatione eluceſceret homines non potuiſſe hoc illi reuelare. Quomodo enim id quod caro eſt & ſanguis diuinitatem alicuius agnoſcere per ſeſe, & alios docere poſſet? Caro enim per ſeſe tantùm carnalia cognoſcit. Diuus Hilarius autem per carnem & ſanguinem ſignificat ſe intelligere carnem & ſanguinem Chriſti, vt ſit ſenſus: Caro mea & ſanguis non reuelauit tibi, hoc eſt, quod de me cognoſcis, non percepiſti ex his quæ oculis tuis corporalibus in carne mea vidiſti. Sic enim habet Hilarius: Beatus hic, quia vltra humanos oculos intendiſſe & vidiſſe laudatus eſt, non id quod ex carne & ſanguine eſt continens, ſed Dei filium cœleſtis patris reuelatione conſpiciens. Hæc ille. Quæri autem hic poteſt primùm quare modò Dominus Petrum beatum dicit, cùm priùs Ioannis 6. idem confitentem, non dixerit beatum, nec alios item ſic laudauerit, confitentes ipſum eſſe Chriſtum & filium Dei. Nam & Nathanael in ipſo principio ante conſpecta miracula quæ modò viderat Petrus, dixit: Tu es filius Dei, tu es rex Iſrael, quod idem eſt cum eo quod hic Petrus confitetur. Deinde cur nunc Petrum peculiariter beatum pronunciat, cùm eandem fidem omnes Apoſtoli, aut penè omnes videantur de Domino habuiſſe, cumque Petrus omnium nomine videatur reſpondiſſe, ſicut Dominus non Petrum ſolùm, ſed Apoſtolos omnes interrogauit, dicens: *Vos autem quem me eſſe dicitis*? Hinc enim apparet ipſum pro omnibus reſpondiſſe, quod apertè etiam Chryſoſtomus aſſerit, hoc loco ſic ſcribens: Quando Dominus de plebis opinione interrogat, omnes reſpondent: ſed omnibus diſcipulis interrogatis, Petrus tanquam Apoſtolorum os & caput pro omnibus reſpondet. Certè huiuſmodi argumentatione hodie plerique colligunt hanc beatitudinem non pertinere ad ſolum Petrum, ſed ſicut Petrus omnium nomine reſpondit, ita etiam hæc à Chriſto ad illum dicta, ad omnes in illo eſſe dicta, contra quos poſtea latius. Ad primum horum duo ſunt reſpondenda. Primùm, quòd reliqui qui Dominum, Chriſtum & filium Dei confeſſi priùs fuerant, non habuerunt tam perfectam de ipſo opinionem quā modò habuit Petrus. Nam Chriſtum eum confitentes non habuerunt de illo opinionem ſupra communem illam Iudæorum opinionem carnalem de expectato illis Meſſia, quem putabant regnaturum in hoc mūdo carnaliter, & in magna mūdi gloria. Et filium Dei prædicantes, non naturaliter Dei filiū exiſtimabant, ſed quomodo ſancti omnes Dei filij dicuntur, quamuis ſingulariter inter ſanctos omnes eum Dei filium eſſe crederent ob eximiam eius ſanctitatem. Petrus verò eum naturalem Dei filium hac confeſſione prædicauit, quemadmodum teſtatur D. Hilarius lib. 6. de Trinitate locum hunc excutiens: Interrogo, inquit, quid illud ſit, quod Petro neque caro, neque ſanguis reuelauit, ſed pater qui in cœlis eſt. Generalis

Myſtica nominum Petri interpretatio.

Ioan. 1.

profeſſio

professio quid habet meriti? aut quæ reuelationis est gloria in publica cõscientia? Si ex adoptione est filius, vnde hæc in Petro beata confessio est hoc filio deferente quòd est commune sanctorum? Vltra humanam autem intelligẽtiam se fides Apostolica protendit. Et pòst pauca: Quid istud est quod nunc in Petro pater reuelat, quòd beatæ confessionis gloriam sumit? Nunquid patris & filij nomen nesciebat? At qui frequenter audierat. Sed sequitur quod vox humana nondum protuletat, *Tu es Christus filius Dei viui*. Nam tametsi in corpore manens, Dei filium se esse professus, tamen Apostolica fides nuno primùm in eo naturam diuinitatis agnouit, & cætera quæ sequuntur eodem spectantia. Dicendum secundò, quòd non tunc cùm, vt scribitur Ioan. 6. Petrus diceret: Et nos credimus, & cognouimus quia tu es Christus filius Dei, beatus dictus est, vel quia non tam excellentẽ adhuc de Domino habuit existimationẽ quam modo: vel potius tum quia omnes id credere asseruit quod non omnes tum credere Dominus ibi ostendit, cùm quia non interrogatus de fide quam haberet, Christum confessus est. Iam verò cùm interrogatus de fide, synceram illam & sublimem, ac reliquorum omnium hominum existimationem excedentem liberè profiteretur, tempus & locus exigebat vt beatus pronunciaretur, maximè cùm eo fine Dominus iam interrogasset omnium de se existimationem, vt reiectis falsis opinionibus rectam de se fidem in Apostolis confirmaret. Ex quibus etiam patet quid ad secundam quæstionem principalem sit respondendum, nimirum Petrum, si propriè loquamur, non respondisse pro omnibus, quemadmodum fecerat supra Ioan. 6. quãdo eius responsio à Domino non tam est approbata quàm correcta: sed suam fidem pro se professum esse, vt qui aliorum fidem cognoscere non potuerit, eò quòd cordis secreta non possent rimari, nec consultatione aliqua prœuia ab aliis acceperit quid omnium nomine respondendũ esset. Itaque quamuis Dominus pluraliter omnes interrogaret: *Vos autem quem me esse dicitis?* non tamen quemadmodum suprà respondet: Nos credimus & dicimus quia tu es Christus filius Dei viui, sed cæteris silentibus, & fortè dubitantibus quid esset respondendum, solito fidei feruore omnes prœueniens, ac veluti cauere volens ne quis indignam Domino proferret sententiam, suam pro se sententiam proloquitur, quam omnes sequi & approbare optaret. Cùm enim Dominus turbæ opinionem ab Apostolis interrogaret, omnes aliorum opinionem respondere potuerunt, quam quisque à diuersis audiuerat: verùm cùm propriam eorum opinionẽ interrogaret, nemo vnus omnium nomine loqui potuit, nisi qui corda omnium nouisset, aut consultatione prœuia eorum sententiã ab omnibus didicisset, quam consultationem hic præcessisse improbum fuerit dicere. Suam ergo suo nomine Petrus protulit sententiam & fidem, quam certum est ex verbis Domini non fuisse in omnibus Apostolis: verisimile quoque ex verbis Domini iã dictis Petro, eandem nunc saltem tam perfectam non fuisse nisi in solo Petro. Cùm enim singulariter Dominus Petro dicit: *Pater meus reuelauit tibi*, satis significat aliis nondum sic reuelasse quomodo Petro. Quod cõfirmat D. Hilarius, sic scribens loco prædicto, vbi hæc verba expendit: In cunctorum (inquit) Apostolorum silentio, Dei filium reuelatione patris intelligens, vltra humanæ infirmitatis modum, supereminentem beatæ fidei suæ confessione locũ promeruit. Quibus verbis apertè significat soli Petro id reuelatum fuisse modò ac per eam singularem fidem cõsequutum locum supereminentiorem aliis Apostolis. Quòd autem Chrysostomus & alij nonnunquam dicant Petrum fuisse os Apostolorum, & omnium nomine respondisse, non sic accipiendum quasi id respõderit quod omnes sentirent: sed quia cùm omnes interrogati essent, ipse solus respondere it quod omnes secum aut penè omnes sentire putabat, & quod omnibus respondendum fuisset.

ET EGO DICO TIBI, QVIA TV ES PETRVS, ET SVPER HANC PETRAM.] Post commendatam Simonis confessionem & beatitudinem quam à patre acceperat, adiungit & promissionem supereminentiæ & dignitatis quam à se erat accepturus propter hanc confessionem. Notandum autem quod dicat: *Et ego*, quasi dicat: Sicut tu dixisti mihi, *Tu es Christus*: ita ego vicissim dico tibi quia, id est, quòd tu es Petrus. Quibus verbis quidam intelligunt iam à Christo impositum Simoni nomen Petrus, antea ei promissum, cùm diceret Dominus Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus, Alij cum Aug. intelligunt nomen Petrus ante illi impositũ, nunc confirmatum esse, & nominis priùs impositi rationem iam explicatam, cùm subditur: *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*. Circa quæ verba videndum quid per petram hanc, super quam Dominus dicit se ædificaturum suam Ecclesiam, sit potissimum intelligendum, maximè ob contentiosos quosdam nostræ tempestatis homines. Cùm enim communiter etiam ab antiquissimis & omnibus catholicis scriptoribus per petram hanc Petrus ipse intelligatur, ac inde colligatur Petri in omnes Apostolos primatus, quem in tota Ecclesia eius in sede Romana successores hæreditario iure obtineant, quidã hunc primatum in Petro aut successoribus eius tollere cupientes, omnibus neruis hunc non esse necessarium, nec genuinum huius loci sensum ostendere conantur. Et imprimis Augustinum proferunt, qui doceat per petram hanc Christum ipsum intelligendum esse, scribens sic super Ioãnem tractatu vltimo: Ecclesia fundata est super petram, vnde & Petrus nomẽ accepit. Non enim à Petro, petra: sed Petrus à petra: sicut non Christus à Christiano, sed Christianus à Christo vocatur. Ideo quippe ait Dominus: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam*, quia dixerat Petrus: *Tu es Christus filius Dei viui*. Super hanc ergo, inquit, petram, quam confessus es, ædificabo ecclesiam meam. Petra erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse ædificatus est Petrus. Fundamentum quippe aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Vnde idem Augustinus cùm in lib. quodam contra epist. Donati interpretatus fuisset Petrum esse petram, in qua fundata sit Christi Ecclesia, locum illum sic retractat in libro Retractationum priore, capite vigesimoprimo. In hoc libro, inquit, dixi in quodam loco de Apostolo Petro, quòd in illo tanquam in petra fundata sit Ecclesia, qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosij, vbi de gallo gallinaceo ait: Hoc, ipsa petra Ecclesiæ, canẽte culpam diluit. Sed scio me postea sæpissime sic exposuisse quod à Domino dictum est: *Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam*, vt super hunc intelligeretur quem

quem confessus est Petrus dicens : *Tu es christus filius Dei viui*, ac si Petrus ab hac petra appellatus personam ecclesiæ figuraret, quę super hanc petram ædificatur: & accepit claues regni cœlorum: Non enim dictum est illi: Tu es petra, sed, tu es Petrus: petra autem erat Christus, quem confessus Simon, sicut eum confitetur tota ecclesia, dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector. Hæc ille. Quæ Augustini idea nouatores huius temporis diligenter annotauerunt, ac subinde ea proferunt, approbantes quidem Augustini sententiam, eatenus quatenus significat se malle per petram non intelligere Petrum: sed tamen ferè non sequentes eum, in eo quod per petram vult intelligendum esse Christum, quòd durior & coactior videatur interpretatio, subintelligere super hanc petram, quam confessus est, & ob id per petram, fidem ipsam in Christum quam professus fuit Petrus, intelligere malentes, super quam ædificata ecclesia, firma persistit cõtra omnes aduersarias potestates. Et huius suæ interpretationis auctores proferunt quosdam antiquorum patrum. Et imprimis Hilarium, qui lib. 6. de Trinitate loco superius citato sic habet. Super hanc igitur confessionis petram, ecclesiæ ædificatio est. Et post pauca loquens de fide Petri, quam hic confessus est: Hæc (inquit) fides ecclesiæ fundamentum est, per hanc fidem infirmæ aduersus eam sunt portæ inferorum. Hæc fides regni cœlestis habet claues. Hæc fides quæ in terris soluerit aut ligauerit, & ligata sunt in cœlis, & soluta. Sic ille. Afferunt & Cyrillum libr. 4. de Trinitate sic scribentem: Petram opinor per agnominationem, aliud nihil quàm inconcussam & firmissimam discipuli fidem vocauit, in qua Ecclesia Christi ita fundata & firmata esset vt non laberetur, & esset inexpugnabilis inferorum portis imperpetuum manens. His addunt & Chrysostomum & Theophylactum: quorum ille in hunc locum scribens, Petram interpretatur fidem & confessionem: iste verò sic habet, Quia confessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quòd hæc confessio quam confessus est, fundamentum erit futurum credentium, ita vt omnis homo extructurus fidei domum, hoc iacturus sit fundamentum. Probant autem etiam rationibus Petrum non posse intelligi petram super quam ædificata est Ecclesia, nempe eis quæ mouerunt Augustinum, vt magis in aliam inclinaretur sententiam, qua per petram Christus intelligeretur, nimirum quia Paulus dixit: Fundamentum aliud nemo potest ponere, &c. &: Petra erat Christus, & quia non est dictum Simoni: Tu es Petra, sed tu es Petrus, vnde volunt nomen, Petrus, sic esse deriuatum à petra, vt Petrus sit quasi petreius, ac si quis à lapide lapidonem diceret, aut à saxo saxeum. Et magis adhuc confirmant debere aliud intelligi per Petrum & per petram, quia dixit Dominus, ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, id est, super hanc petram, non ἐπὶ τούτῳ τῷ πέτρῳ, id est, super hunc Petrum, cùm tamen saxum Græcis æquè dicatur ὁ πέτρος atque ἡ πέτρα. Verùm contra hos per petram hanc debere intelligi ipsum Petrum, primùm quidem planus literæ contextus demonstrat. Cum enim pronomen, *hanc*, demonstret aliquam petram de qua fuit sermo, nec de alia petra habitus est sermo quàm ea qui dictus est Petrus, satis liquet aliam petram non monstrari per pronomen, *hanc*. Ex mutatione autem generis, quàm nihil potest colligi, euidens erit, si cogitemus Christum nec Græcè, nec Latinè hæc dixisse Simoni, sed linguâ tunc Iudæis vulgari, nempe Syriaca. Non enim Dominus ex impositum nomen Græcum, Petrus, sed quemadmodum patet ex Ioannis primo capite, nomen Cephas, quod Syriacum magis est quàm Hebraicum, nisi quòd à Græcis est addita literas. Nam Hebraicè petra dicitur Ceph, Syriacè verò Cepha, quod nomen in Bibliis Chaldaicis ferè positum est, vbi in Hebraicis est צלע Selagh, vt Psal. 39. Et statuit super petram pedes meos, & aliis locis, etiam his quibus mysticè per petram Christus significatur, vt Numer. 20. vbi dicitur Deus dedisse Hebræis aquam de petra, quam Paulus interpretatur significasse Christum. Si ergo cogitemus Christum dixisse pro Petrus & hanc petram, Tu es Cepha, & super hanc cepha ædificabo Ecclesiam meam, quomodo certum satis est eum dixisse, vt iam patet ex Syriaco Euangelio, nemo non mox certissimum esse videbit, aliud non esse intelligendum per id super quod dicitur ædificanda Ecclesia, quàm eum cui dictum est, Tu es Cepha. Sicut si apud nos diceretur, Tu es saxum, & super hoc saxum ædificabo, aliud nemo intelligeret significari, per saxum & per hoc saxum. Istud si perpendisset Diuus Augustinus, non iudicasset esse dubitandum quid per petram debeat intelligi, sed certissimum habuisset, per petram debere intelligi Petrum. Sic enim dicit: Non enim dictum est ei, Tu es petra, sed, tu es Petrus, significans se non dubiaturum, si dictum fuisset ei, tu es petra, quomodo dictum esse Simoni in ea lingua qua Dominus vtebatur, ex dictis est luce clarius. Cepha enim petra interpretatur & saxum, quamuis Græci maluerint commutando nomen Syriacum in Græcum dicere Petrus quàm petra, quod masculinum ὁ πέτρος, magis viro conueniat, quàm fœmininum ἡ πέτρα, cùm alioqui vtrumque nomen illis idem significet. Quòd autem interpres Matthæi Græcus, quisquis is fuit, mutauit genus, hinc videtur factum, quòd ficus pro nomine proprio viri magis conueniat masculinum, Petrus: ita dum appellatiuè saxum significandum est, magis apud eos receptum est dicere ἡ πέτρα quam ὁ πέτρος. Porrò hanc loci istius intelligentiam, quam primùm contextus literæ indicat, ac deinde certissimâ facit idioma quo Christus est vsus, postremò confirmat etiam concors omnium patrum interpretatio, quorum omnium sententias quoniam prolixum esset afferre, & alij, inter quos maximè Pighius libr. 3. de Ecclesiastica Hierarch. eas prolixè citant, aliquot tantùm in medium producemus. Itaque Tertullianus Apostolorum temporibus vicinus, lib. de præscriptione hæreticorum sic habet: Latuit aliquid Petrum ędificandæ Ecclesiæ petram dictum, claues regni cœlorum consecutum? &c. Origenes in Matthæum de Canone noui testamenti: Petrus, inquit, super quem Christus fundauit Ecclesiam, duas tantummodo epistolas scripsit. Iterum homil. 5. super Exodum: Magno illi Ecclesiæ fundamento, petræque solidissimæ, super quam Christus fundauit Ecclesiam suam, vide quid dicatur, Modicę fidei quare dubitasti? Sic & Cyprianus in variis locis super Petrum dicit fundatam Ecclesiam. In epistola ad Iubaianum: Manifestum est, inquit, vbi & per quos remissio peccatorum dari possit. Nam Dominus primùm Petro, super quem ædificauit Ecclesiã suam, & vnde vnitatis originem instituit & ostendit, potestatem istam dedit. Et infra in eadem: Christus

1. Cor. 3. 1. Cor. 10.

Ecclesiam suam, quæ vna est, fundauit super vnum. Iterum ad Cornelium, Petrus, super quem ædificata ab eodem Domino fuerat Ecclesia, vnus pro omnibus loquens, & Ecclesiæ vocem respondens ait: Domine ad quem ibimus? &c. Basilius lib. 2. aduersus Eunomium: Per hanc, inquit, vocem intelligimus Ionæ filium qui fuit ex Bethsaida, Andreæ fratrem, qui ex piscatore in Apostolatus ministerium vocatus est. Qui quoniam fide præstabat, Ecclesiæ in se ædificationem suscepit. Ambrosius in sermone ad commissam sibi Ecclesiam de natali Petri & Pauli: Dixi mus, inquit, frequenter ipsum Petrum à Domino Petram nuncupatam, sicut ait: Tu es Petrus & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Longum nimis esset & superuacaneum cæteros adducere, cùm ex his Græcis & Latinis patrib. satis pateat quæ fuerit ab initio Ecclesiæ semper in his verbis intelligentia. Quòd autem aduersarij imprimis quidem D. Augustinum, cuiusque rationes pro se adferunt, dicendum, Augustinum quidē nusquam asserere, non posse intelligi Petrum esse Petram supra quam ædificanda sit Ecclesia, sed expēdendum relinquit, vtrum sensum ex duobus quos ponit quis amplecti debeat, liberum studioso faciens vtrum amplecti malit. Rationes autem quæ mouent eum vt significet se malle per petram intelligere Christum, parum sunt efficaces. Nam quod mouet eum quia non est dictum: Tu es petra, sed Petrus, priùs solutum est. Quod autem affert ex Paulo de fundamento, nihil etiam urget, cùm Paulus de primo loquatur fundamento cui omnes innituntur, cui & Petrus innitebatur. Alioqui enim & Apoc. 21. duodecim fundamenta ciuitatis nouæ Hierusalem dicūtur esse duodecim Apostoli, & Paulus ipse Ephesios ædificatos dicit super fundamentum Apostolorum & Prophetarum. Cæterum authoritates quas afferunt aduersarij ex Hilario, Cyrillo, Chrysostomo, & Theophylacto, nec illis patrocinantur, nec communi intelligentiæ quicquam obsunt, sed eandem omnino confirmant. Nam præterquam quòd in aliis scriptorum suorum locis apertè dicunt super Petrum fundatam Ecclesiam, etiam illis locis hoc dicunt, in quibus interpretantur petram, fidem & confessionem Petri. Et fidem quam intelligunt esse petram quæ sit fundamentum Ecclesiæ, non intelligunt quemadmodum aduersarij, fidem cuiusuis hominis, aut fidem in genere acceptam, sed singulariter fidem ipsius Petri, quam quandoque dicunt petram & fundamentum Ecclesiæ: aliquando ipsum Petrum, eo quòd hæc duo in idem coincidant, propterea quòd Petrus petra sit dictus & fundamentū, ratione suæ fidei solidæ. Quomodo hos patres esse intelligendos patet euidēter ex Theophylacto, qui sic in hunc locum scribit: Remunerat Petrum Dominus, mercedem illi dans magnam, quòd super eum ædificauit Ecclesiam. Quia enim cōfessus erat eum Dei filium Petrus, dixit quòd hæc confessio fundamentum erit futurum credentium, &c. Ex quibus verbis patet Theophylacto idem esse, Ecclesiam fundatam esse super Petrum, & supra illius fidem & confessionem. Idem patet ex Chrysostomo, qui postquam exposuisset, petram, hoc est, fidē & confessionem, adiecit: Hic apertè prædixit magnam eorum qui crediturі & erant & sunt multitudinem fore, & sublimiora ipsum sapere fecit, & Ecclesiæ pastorem constituit. Ecce his verbis: *& super hanc petram ædificabo*: intelligit ipsum constitutum pastorem Ecclesiæ. Et mox subiicit, Alium deinde honorem ei præbet, cùm dicit, *& ego dabo tibi claues regni cælorum*. Intellexit ergo illis verbis: *& super hāc petram*, &c. quendam honorem illi delatum, quod non erit, si intelligas significari super fidem in genere fundatam Ecclesiam. Et tandem concludens dicit: Tu verò mecum ex his omnibus quanta sit potestas eius intellige. Ego tibi dico, inquit: Tu es Petrus, & super te ædificabo Ecclesiam meam. Idem obseruare licet in locis citatis ex Hilario & Cyrillo, quorum ille in Matthæum super hoc loco scribens apertè interpretatur per petram Petrum, eumque fundamentum vocat quamuis aliquis parum syncerus annotauerit in margine in libris à Frobenio excusis, Ecclesiæ fundamentum fides; cum tamen sic scribat: Dignus iudicatus (de Petro loquitur) qui quod in Christo Dei esset, primus cognosceret. O in nuncupatione noui nominis fœlix Ecclesiæ fundamentum, dignaque ædificatione illius petra quæ infernas leges, & tartari portas, & omnia mortis claustra dissolueret. O beatus cœli ianitor, cuius arbitrio claues æterni aditus traduntur, &c. Quomodo quæso his verbis significatur, quemadmodum notatur in margine, Ecclesiæ fundamentum esse fidem, & non potius ipsum Petrum? Cyrillus verò etiam apertius sic interpretatur libr. 2. Comment. in Ioannem circa illa verba, Tu vocaberis Cephas, sic scribens: Nec Simon fore iam nomen sibi, sed Petrus prædicit, vocabulo ipso commodè significans, quod in eo, tanquam in petra lapidéque firmissimo, suam esset ædificaturus Ecclesiam. Hæc ille. Ex quibus patet horum patrū sententiam cum reliquis consonam esse, nec eos fidem vocare Ecclesiæ fundamentum, nisi Petri fidem, propter quam sicut Petrus dictus est, ita quoque petra & fundamentum Ecclesiæ. Etsi enim singulorum fides rectè dicatur fundamentum spiritualis ædificij, quod fidelis quisque sibi ædificat per virtutum operationem, totius tamē Ecclesiæ Christianæ fundamentum, nullius fides dici potest nisi solius Petri, qui primus inter Apostolos hanc fidem in Christum ex patris reuelatione accepit & professus est, quam excipiens ab eo tota fidelium Ecclesia contra omnes aduersariorum insultus fixa perseuerat. Itaque sicut Abram per suam fidem in Deum, factus est Abraham, hoc est pater multarum gentium, quæ illius fidem erant imitaturæ: ita Simon per suam fidem factus est Petrus, hoc est, saxum, cui inædificanda erat fidelium Ecclesia, quæ illius fidei innixura erat, illiusque fidem exceptura ac imitatura. Ex quibus etiam satis cōsequi videtur, non sic quod dicitur de ædificanda Ecclesia super Petrum, pertinere ad successores ipsius Petri in sede Romana, sicut ad ipsum Petrum. Successores enim sicut capita sunt Ecclesiæ Christianæ totius quæ illis in episcopatu existentibus est in terris: ita etiam sunt fundamenta & primi lapides, super quos Ecclesia in terris existens fundatur. Petrus verò non solùm fuit fundamentum fidelium qui cū ipso fuerunt in terris, sed totius omnino Ecclesiæ fidelium, qui post eum vel crediderunt, vel crediturі sunt in Christo. Vnde quanquam quæ sequuntur Petro promissa: *Et tibi dabo claues regni cælorum*, &c. æquè pertineant ad Petri successores, atque ad ipsum Petrum, vt post dicetur, hæc tamen promissio, ædificabo Ecclesiam meam super te, propriè ad ipsum Petrum pertinere videtur, sicut illi propriū est nomen Petrus, & non commune cum successoribus, cuius nominis ratio explicatur his verbis, *& super*

Ephes. 2.

per hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

ET PORTÆ INFERI NON PRÆVALEBVNT ADVERSVS EAM.] Dixerat se Dominus ædificaturum Ecclesiam suam supra Petrum, ciusque fidem: addit nunc quàm erit huiusmodi ædificium propter suum fundamentum stabile. *Et portæ* (inquit) *inferi*, &c. Vbi videndum quid per portas inferi intelligi debeat. Quidam enim per portas has, vel vitia vel hæreticorum doctrinas intelligunt, quòd per hæc electi homines ducantur ad tartarum: alij dæmones ipsos singulos: alij tormenta persecutorum: sed vt non omnes in explicatione consentiunt, ita nec explicant satis rationem istius locutionis, qua portæ inferi dicuntur non prævalituræ Ecclesiæ Christi. Cuius B locutionis ratio vt percipiatur, notandum quòd Dominus in superioribus verbis de Ecclesia sua loquitur tanquam de domo aliqua, aut ciuitate, dum dicit eam ædificandam supra petram. Huic ergo domo aut ciuitati, in qua Dominus, quē Petrus regem & Messiam confessus erat, regnaturus erat, Dominus opponi veluti alteram ciuitatem in qua diabolus regnabat & regnat, quam Hebraica phrasi per portas inferi significat. Mos enim Hebræorum est, per portas, ciuitates & regna significare, vt in illo Genesis: Possidebit semen *Gen. 22.* tuum portas inimicorum suorum. Itaque per portas inferi significat regnum sathanæ, quod contrarium est regno Christi, quod est ecclesia, & sen- C sus est, Regnum diaboli regno Christi variis modis infestum, illudque oppugnans nunc per blandimenta voluptatum & amorem rerum huius seculi, nunc per hæreticorum falsa dogmata, nunc per tyrannorum persecutiones, nunquam omnibus suis machinis & armis prævalituri Ecclesiæ Christianæ, nec regnum Christi, quantumuis conetur subuertere posse. Vnde patet relatiuum, eam, referendum non ad petram, sed ad Ecclesiam, vt significetur duorum regnorum aut ciuitatum inter se contrarietas.

ET TIBI DABO CLAVES REGNI COELORVM.] Claues hic non propriè, sed metaphoricè accipi debere nemini dubium est, sed D quid metaphoricè per claues sit intelligendum, incertum satis est. Communiter enim sequenti sententia, *Quodcunque ligaueris*, &c. intelligitur explicari quid per promissas claues sit accipiendum, ac ea sententia potestas remittendi vel retinendi peccata significari intelligitur. Ideoq; per claues regni cœlorum intelligitur fere potestas ligandi, & potestas soluendi, aut potestas discernendi, aut potestas absoluendi aut ligandi. Theophylactus enim explicans hunc locum in Matthæum sic habet: Claues autem intelligas, quæ ligant & soluunt, hoc est, delictorum vel indulgentias, vel pœnas. Habent enim potestatem remittendi & ligādi, qui sicut Petrus episcopatus gratiā assecuti sunt. Hæc ille. Vn- E de satis patet eum per has claues intelligere potestatem soluendi, & potestatem remittendi. Et quidē rectè duæ hæ potestates dici possunt duæ claues regni cœlorum, vt quarum altera regni cœlorum ianua aperiatur, altera verò claudatur. Recentiores verò Theologi ferè intelligunt claues has esse potestatem discernendi inter peccatum & peccatum, quam vocant clauem scientiæ, & potestatem ligandi ac soluendi, quam vocant clauem potestatis quæ duæ claues se habent tanquam duæ vnius ostij claues, quarum vna quidem non potest ostium A aperire, sed tantummodo viam parat, vt altera claue ostium statim aperiri possit. Sic enim hic potestas ligandi & soluendi est quasi secunda clauis quæ seram aperit & ostium: & discernendi scientia quasi prior clauis est, quæ ostendit cui ostium sit aperiendum secunda claue. Verùm Theophylacti & aliorum veterum assignatio, præter alias causas hoc videtur conuenientior, quod magis Euangelicis verbis conueniat, si modò sequenti sententia quæ sint claues regni cœlorum sit intelligendum, quòdque potestas ligandi & soluendi, discernendi scientiam aut autoritatē in se comprehendat & includat. Nec satis videtur vnde hūc assignandi modum recētiores detumpserint, nisi fortè à Rabano, qui sic habet. Claues autem regni cœlorum ipsam discretionem & potentiam nominat: potentiā, qua liget & soluat: discretionē, qua dignos vel indignos discernat. Idem habet & Gratianus dist. 20. in prin. In negotiis diffiniendis non solùm est necessaria scientia, sed etiam potestas, vnde Christus dicturus Petro: *Quodcunque ligaueris*, &c. prius dedit ei claues regni cœlorum. In altera dedit ei scientiam discernendi inter lepram & lepram, in altera potestatem eiiciendi aliquos ab Ecclesia, vel recipiendi. Et omnino videri potest hos authores istam sententiam mutuatos ex D. Hieronymo, qui in hunc locū scribens, & comparans sacerdotes nostros cum veteribus sic habet: Episcopus vel presbiter pro officio suo cùm peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus sit, quíue soluendus. Quibus verbis requiritur ad rectum vsum potestatis ligandi & soluendi scientia. Secundùm hunc autem modum intelligendum quod dicitur de clauibus regni cœlorum & illud: *Quodcunque ligaueris*, &c. ea quæ hic promissa sunt Petro, non illi solùm, sed omnibus etiam Apostolis, episcopis item & sacerdotibus competunt. Vnde Theophyl. Quamuis autem, inquit, soli Petro dictum sit, *Dabo tibi*, omnibus tamen & Apostolis concessæ sunt claues. Quādo? quum dixit, Quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur. Etenim quum dixit, *Dabo*, futurum tempus signat, nempe post resurrectionem. Sic & Rabanus. Hæc autem ligandi atque soluendi potestas quamuis soli Petro data videatur à Domino, tamen & cæteris Apostolis datur, necnon etiam nunc in episcopis atq; presbyteris omni Ecclesiæ. Sed ideo specialiter claues regni cœlorum & principatum iudiciariæ potestatis Petrus accepit, vt omnes per orbem credentes intelligant, quia quicunque ab vnitate fidei vel societatis illius quolibet modo semetipsos segregant, tales nec vinculis peccatorum absolui, nec ianuam possunt regni cœlestis ingredi. Hæc ille. Verùm quoniam sicut Petro singulariter dictū est, *tibi dabo*, ita etiam ei singulariter aliquid promissum videtur quod reliquis non fuerit commune, sicut id etiam antiquissimi patres intellexerunt, ideo videtur quærendus alius huius loci intellectus & explicatio, vt illud etiam omittamus, quod per claues regni cœlorum non possit videri significatam tantum esse potestatem cognoscendi de peccatis, eaque remittendi vel retinendi, eo quòd pleraque alia etiam pertineant ad pastorale officiū, quod omnino hic Petro promissum omnes intelligunt. Nam, vt alios nō commemoremus, in epist. Alexandrinæ synodi scripta à D. Athanasio. cæteriscque episcopis Ægyptiorum, dicitur inter cætera potestatem hic promissam, Petro & successoribus eius singulari esse priuilegio concessam. Itaque per claues

regni cœlorum Petro promissas rectius intellexerimus metaphoricè significatam plenariam ac suprema potestatem gubernandi Ecclesiã Christi. Cuius metaphoricæ locutionis ratio est, quòd suprema potestas domus, sicut & vrbis, penes eum est, cuius est suprema potestas clauium, hoc est, cuius imperij est intromittere in ædes vel vrbem, aut excludere ædibus vel vrbe quos vult. Et cui claues domus traduntur, ei totius familiæ ac domus committitur administratio. Sic & principibus, cùm intra suas ciuitates recipiuntur, offeruntur ciuitatis claues à ciuibus, quo recognoscunt se agnoscere penes illum esse summam ciuitatis potestatem. Hinc cum Dominus Isaiæ 22 polliceretur Eliacim filio Helchiæ, ministro regis Ezechiæ, summam in aula regis & ciuitate Hierusalem potestatem, dicebat per Isaiam: Et dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat: & claudet, & non erit qui aperiat. Præmiserat enim illic loquens de hoc Eliacim ad Sobna, qui supremus aulæ regiæ moderator erat, & deiici ea potestate debebat: Et expellã te de statione tua, & de ministerio tuo deponã te. Et erit in die illa, vocabo seruum meum Eliacim filium Helchiæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuã dabo in manus eius, & erit quasi pater habitantibus Hierusalem, & domui Iuda. Post quæ verba cùm sequatur quod dictum est de claue domus Dauid, satis patet quid per promissam huic ipsi Eliacim clauem significetur. Ad quẽ Isaiæ locum alludens spiritus sanctus de Christo per Eliacim præfigurato dicit Apocal. 3. Qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Proinde & in eo Apocalypsis loco rectè intellexerimus significari Christum habere plenariã potestatem in regno Dei patris sui. Sicut ergo ipsi Eliacim promittuntur claues domus Dauid, & Christus clauem Dauid & regni sui paterni dicitur habere, ita & Petro Dominus regni sui cœlestis claues promittens, supremam post se in eo regno potestatem accepturum illum significare voluit. Dixerat Petrus eum esse Christum, quo agnouit eum esse regem, & cùm subiecit: *filium Dei viui*, cælestem regem ipsum esse agnouit. Et Dominus ipse tanquam rex promisit se suam Ecclesiam, in qua, scilicet, esset regnaturus, & pro rege recipiendus, super illum ædificaturum. Commodè ergo nunc etiam Petro regem illum & cœlestem regem prædicanti promittit se regni sui claues daturum, hoc est, supremam post se in suo regno, quod Petrus primus agnouit, authoritatem & potestatem. Secundum hanc intelligendi rationem & scripturis, & communi loquendi modo, ac intentioni Christi conuenientem, non erit inquirendum quot sint & quæ sint claues Petro promissæ, sed satis fuerit dicere hac locutione metaphorica, promissam Petro summam in Ecclesia authoritatem & potestatem. Ad hanc autem potestatem his verbi sic intellectis Petro promissam pleraque pertinent, & non tantùm vt secundum alteram intelligentiam, remittere peccata & retinere, sed omnia, quæcunque sunt necessaria regno Christi, hoc est, Ecclesiæ ritè gubernandæ. Itaque sicut ad eum qui supremam post regẽ in aliqua ciuitate assecutus est potestatem, multa pertinent, nimirum recipere intra ciuitatem quos vult, & rursus ciuitate eiicere, qui legibus reipublicæ suæ viuere noluerint, proponere item populo leges sui regis, & secundum eas leges etiam noua statuta condere pro exigentia temporis & personarum, ac magistratus ciuitatis ordinare qui secum ciuitatem gubernent, vt ad quam ritè moderandam solus vnus non sufficiat, & alia his similia: ita ad eum qui in regno Christi suprema post ipsum fungitur potestate, spectat in primis intra Ecclesiam recipere per baptismum, quotquot se promptos exhibent ad viuendum legibus Ecclesiæ, aut offeruntur Ecclesiæ per credentes. Secundò, ad eundem pertinet proponere & inculcare his qui intra Ecclesiam iam sunt recepti, leges Christi, ac secundùm eas pro varietate tẽporis & personarum statuere quæ ad finem Christianæ reipublicè sunt vtilia. Deinde eiusdẽ potestatis est eos qui legibus his reipublicæ Christianæ viuere noluerint, sed bonum pacis & iustitiæ perturbant, è Christi reipublica eiicere, ac communione sanctorum excludere, & rursum eosdem post quam ad cor redierint, peracta satisfactione ad communionem admittere. Postremùm, eiusdem est publicos Ecclesiæ ministros instituere, diaconos, presbyteros, episcopos, & alios ordines necessarios Ecclesiæ ordinare, non pro suo libito, sed secundum leges Domini sui, per quos & cum quibus omnia faciat quæ faciant ad salutem fidelium, & ad promouendum & stabiliendum regnum Christi. Hæc autem omnia ex parte quidem omnibus etiam episcopis, sicut & Apostolis, competunt: vnde & illi suo modo accepisse claues regni cœlorum dici possunt, sed plena perfecta & suprema illorum potestas penes Petrum & successores eius est, à quibus alij suam accipiunt quam habent potestatem: vnde singulariter Petro claues sunt promissæ, per quas plena & suprema hæc potestas est designata, Quòd si quæratur. Quãdo claues istæ iam Petro promissę. Petro datæ sunt? Dicendum tunc datas, quando Ioan. vlt. Dominus post trinam interrogationem num ipsum diligeret præ cæteris Petrus, ter ei suas oues commendauit, dicẽs: Pasce oues meas, aut agnos meos. Cùm enim eum pastorem omnium onum suarum constituit, claues vtique regni sui illi cõcrediditnec aliud erat dicere, pasce oues meas, quàm si dixisset: Do tibi claues regni mei, hoc est, supremam potestatem administrandi regnum meum in terris. Ad pastorale enim officium, quod se ad omnes Christi oues extendit, pertinet hæc potestas, & ea omnia quæ huic potestati suprà diximus conuenire. Et certè ita necesse fuit vt Christus abiturus ad patrem, vnum aliquem in terris designaret & constitueret, qui omnibus esset præfectus, sicut necesse est vt rex aliquis profecturus in longinquam regionem, vni alicui relinquat regni gubernacula, penes quẽ sit summa potestas, si velit regnum suum à seditionibus esse liberum. Hic itaque vide quæ sit Petri præeminẽtia & dignitas. Quæ enim Christus propria habuit, hæc Petro tanquam primo suo post se in terris vicario communicauit: Petra ipse & Cepha per naturam: Fundamentum Ecclesiæ ipse propriè & per naturam, præter quod aliud nemo potest ponere. Clauem Dauid illius humeris pater cœlestis propriè imposuit. Sed hæc omnia etiam Simoni communia secum facit, petram illum appellans, supra quã fundanda sit Ecclesia, ac claues regni cœlorum ei promittens, & demùm committens. Ex his autem satis etiã intelligitur, cùm dicuntur claues regni cœlorum Petro promissę, regnum cœlorũ accipi potius pro Ecclesia hic in terris militãte, quàm regno cœlorum, quod extra hunc mundum in cœlis est. In

Per claues quid intelligendum.

Ecclesia

Ecclesia enim militante Petrus supremam accepit potestatem, non autem in Ecclesia in cœlis triumphante. Quamuis autem potestas Petri in terris futura esset, bene tamen non est dictum ei: Dabo tibi claues regni terrarum, sed regni cœlorum, vt intelligeret suam potestatem extendi tantùm ad spiritualia quæ pertinent ad regnum cœlorum, & non ad temporalia, nisi quatenus referuntur ad spiritualia.

ET QVODCVNQVE LIGAVERIS SVPER TERRAM, ERIT LIGATVM ET IN COELIS.] Quandoquidem Dominus his verbis videtur voluisse explicare, ad quid daturus esset Petro claues regni cœlorum, consequentia sermonis videbatur exigere vt diceret, quicquid vel quicunque aperueris vel clauseris, vt sic explicarentur propria officia clauium: verùm quo clarius esset quam potestatem per promissas claues significaret, transit ad aliam metaphoram, vtens verbis ligandi & soluendi, ac significans potestatem per claues promissam se extendere ex parte sua principali, ad ligandum & soluēdum homines eo vinculo, quo dicuntur ligati & soluti in cœlo. Proinde vt bene intelligatur quib. modis Petrus liget & soluat homines, videndum quæ sint vincula homines coram Deo obligantia, quæ ex scripturis quidem potissimùm duo esse cognosci possunt, nimirum peccatū & præceptum. Peccatum enim ligat, & vinctum facit hominem coram Deo, tum quia ipsum seruum diaboli factum non permittit Deo seruire, tū quia attrictum eum reddit & obnoxium diuinæ cōdemnationi. Vnde passim in scripturis, maximè apud Isaiam cap. 42. 49. & 62. cùm significatur Christi munus, quod erat peccatores saluos facere, vincti soluendi fore prædicantur. Et Prouerb. 5. dicitur: Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Præcepta quoque vincula quædam sunt, quia per ea ad aliquid faciendum vel omittendum obligamur. Vnde Sapiens loquens de præceptis sapientiæ: Iniice, inquit, pedem tuum in compedes illius, & in torques illius collum tuū. Subiice humerum tuum, & porta illam, & ne acedieris (vel, vt habent Græca, ne fis inimicus) vinculis illius. Et postea eodem cap. nempe Eccles. 6. Vincula illius alligatura salutis, vel, vt Græca elegantius habent, πλέγμα ναυσθένους, id est, filium hyacinthinum. Itaque ea ratione qua peccatum dicitur vinculum, tripliciter dicitur episcopus ligare & soluere. Primū enim ligat in peccato, dum alicuius peccata propter eius infidelitatem & impœnitentiam non remittit, sed diuino iudicio obstrictum facit aut diffinit. Sic à peccatorum vinculis, soluit, cum consideratione fidei & pœnitentiæ, eius peccata remittit, idque vel per baptismum, inter fideles recipiens eum qui prius fuit infidelis: vel per pœnitētiæ sacramentum, Ecclesiæ rursum reconcilians eū qui relapsus fuerat. Atque de hoc ligandi ac soluendi modo communiter potissimū intelligitur hęc Domini sententia, quasi idem per hanc à Domino significetur, quod per illam Ioan. 20. dictam Apostolis omnibus. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Secundò ligant sacerdotes ratione peccati, cum satisfactionem pœnitentiæ confitentibus imponūt: soluunt verò, cùm de ea aliquid dimittunt, vel per eam purgatos ad sacramētorum communionem admittunt. Vnde Aug. libr. de vera & falsa pœnitentia ca. 10. Opus enim iustitiæ, inquit, exercent (sacerdotes scilicet) in peccatores, cùm eos iusta pœna ligant: opus misericordiæ, cùm de ea aliquid relaxant, ad sacramentorum communioni conciliant. Est & tertius ligandi & soluendi modus, cùm aliquis intra Ecclesiam existens admonitus vt resipiscat, & obedire renuens, iudicio Ecclesiæ præscinditur à sanctorum & sacramentorum consortio per excommunicationem, idémque post pœnitentiæ declarationem negatæ communioni admittitur, & Ecclesiæ reconciliatur. De quibus tribus ligandi & soluēdi modis latius in 4. senten. dist. 18. Ea autem ratione qua præceptum est vinculum, ligat Petrus aut Petri successor, cùm ad aliquid faciendum lege data fideles astringit: sic item soluit, cùm ob causas rationabiles statuta quædam tollit, aut ab eorum obseruatione quosdam absoluit. Ad quem ligandi & soluendi modum pertinet etiam ille modus qui secundus ponitur à Magistro, sicut qui tertius ab eo ponitur, satis includitur in primo: ita vt sicut duplex tantum est vinculum, scilicet peccatum & præceptum, sic satis fuerit duos modos ligandi & soluendi assignare. Alterum, quo ligare est diuino iudicio propter impœnitentiam obstringere, quod fit aut non recipiendo inter fideles eos qui indigni sunt, aut eiiciēdo extra fideles eos qui sunt rebelles. Soluere verò à peccato est diuino iudicio ac condemnatione liberare, idque vel recipiendo eos qui infideles prius fuerant per baptismum, vel prolapsos reconciliando per pœnitentiæ sacramentum. Alterum, quo ligare est ad aliquid faciendum astringere: soluere verò, ab eodem liberare. Vtrique autem hic ligandi & soluēdi modus ex parte omnibus quidem episcopis & sacerdotibus competit: perfectè verò & plenè ei tantum conuenit apud quē est summa Ecclesiæ potestas per claues significata. Vnde singulariter Petro dictum est, ac singulariter ei cōpetit: *Quicquid ligaueris*, &c. Quibus verbis datur ei potestas quosuis obligandi vel soluendi siue vinculo peccati siue vinculo præcepti, vt statuere & præcipere omnibus possit quod sit ad fidem Christianæ reipublicę commodum & expediens. Est autem & alius ligandi ac soluendi modus, qui Petro eiúsque successoribus aut propriè aut perfectè tantùm cōuenit, quique à plerisque etiam his Domini verbis comprehenditur, idque recte: nempe vt soluere, sit nodos emergentium difficultatum circa ea quæ sunt fidei diffiniendo dissoluere: & ligare, sit diffiniendo hæreses & errores arcere, ne quæ damnata sunt credantur: sed & hic modus satis etiam continetur & includitur in secundo. Porrò quod hic generaliter dictum est Petro, *quodcunque ligaueris, erit ligatum, & quodcunque solueris, erit solutum*, sic est accipiendum, quomodo si à rege alicui iudici à se cōstituto diceretur, quemcunque absolueris, absolutum habeo: & quemcunque condemnaueris, condemnatum habeo. Et quicquid statueris, statutum habeo, &c. Non enim tunc iudici huic potestatem dare intelligetur absoluendi vel condemnandi, & statuendi pro sua voluntate, sed secundum iustitiæ æquitatem, secundum merita subditorum, & vtilitatem eorum. Ita & hic approbandum in cœlis iudicium Petri dicit, sed si iustum fuerit, nec aliquē errorem contineat, & secundum leges Christi pronūciatum fit. Cùm autem hic locus inter cætera Euangelij loca sit vel præcipuus quo Catholici probant & Petri inter Apostolos, & successorū Petri in Ecclesia Romana primatum super omnes episcopos. Hæretici huius temporis contra planum literæ sen-

Vincula quæ Deo obligantia sint.

Refellun-tur hæretici contra primatum

Petri & successorū eius insurgentes.

sum insurgentes, maximè id studeāt & laborāt, quo ostendant primùm Petrum non habuisse inter cæteros Apostolos aliquem primatum aut præeminētiam, ac deinde etiam si Petrus aliquā præeminentiam habuerit, non tamen consequi eandem ad ipsius in Ecclesia Romana successores hæreditario iure deriuari. Quorum argumenta, quædam, quæ magis videri possunt vrgere, operæpretium fuerit in medium adducere atque dissoluere. Imprimis ergo ex eo quòd singulariter Petro dictum est: *Tibi claues regni dabo*, volunt non rectè colligi posse eius primatum. Primùm, quia quod hic singulariter dicitur Petro promissum, nusquam legitur ei singulariter datum, sed cōtra omnibus Apostolis communiter, vt cùm mox postea eisdē verbis dicitur omnibus Apostolis: Quæcunq; alligaueritis super terram, &c. & cum rursus post resurrectionem dicit omnibus: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quorumcūque remiseritis peccata, remittūtur eis, &c. Quibus verbis manifestè Dominus singulis Apostolis dat potestatem se extendentem ad omnes homines. Vnde D. Cyprianus lib. de Simplicitate Prælatorum aduersus Nouatianum, his verbis dicit, Dominum Apostolis omnibus parem potestatem tribuisse, vt hoc fuerint Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio honoris & dignitatis præditi. Secundò quia quę hic Petro promissa sunt, non tam Petro quàm toti Ecclesiæ promissa sunt & data, cuius typum Petrus gessit, confitendo Iesum esse Christum filium Dei viui. Sic enim in variis locis docet D. Augustinus, Ecclesiam habere claues regni cœlorum, eam soluere & ligare, eam retinere & remittere peccata. Tractatu enim vltimo in Ioannem sic scribit, ostensurus cuius sit remittere peccata: Hoc (inquit) agit Ecclesia spe beata, in hac vita ærumnosa, cuius Ecclesiæ Petrus Apostolus propter Apostolatus primatum gerebat generalitate figurata personam. Quod enim ad ipsum pertinet, natura vnus homo erat, gratia vnus Christianus, abundantiore gratia vnus idemque primus Apostolus. Sed quando ei dictum est: *Tibi dabo claues regni cœlorum, & quodcunque ligaueris super terram*, &c. vniuersam significabat Ecclesiam, quæ in hoc seculo diuersis tentationibus velut imbribus, fulminibus, tempestatibusque quatitur, & non cadit, quoniam fundata est super petram: vnde & Petrus nomē accepit. Vnde li. 1. de doctrina Christiana cap. 18. Has, inquit, claues dedit Ecclesiæ suæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cœlo: & quæ ligaret in terra, ligata essent & in cœlo. Et alibi plerisque locis similia habet Augustinus. Præter Augustinum autem, etiam Origenem afferunt, qui in Matth. Homilia 1. asserit, quæ hic Petro dicta sunt, non vni Petro competere, sed pertinere ad omnes qui imitantur Christum veram petram. Huius enim Origenis inter cætera hæc sunt verba: Verè ergo ad Petrum dictum est: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt ei*, tamen omnibus Apostolis, & omnibus quibusque perfectis fidelibus dictum videtur, quoniam omnes sunt Petrus, & petræ, & in omnibus ædificata est Ecclesia Christi, & aduersus nullum eorum qui tales sunt portæ præualent inferorum. Tamen ex eo quod sequitur videamus: Putas, soli Petro dantur à Christo claues regni cœlorum, & nemo alius beatorum accipiet eas? Si autem commune est inter omnes quod dicitur: *Dabo tibi claues regni cœlorum*, quomodo non omnia quæ superius relata sunt ad Petrum, omnium videantur esse communia? & cætera. Et inquiunt, vt maximè Petrus fundamentum Ecclesiæ dictus sit, ita vt quidam patrum hunc locum intelligunt, quid hoc ad pontifices Romanos? Et vt ita sit, quòd Petro soli promissæ sint & datæ claues regni cœlorum, quid hoc ad pontificē Romanum? Vbi Petri testamentum, in quo has ipsis claues legauit? Vbi scriptura, qua Christus eos, in hac potestate Petri, successores fecit? Et quò magis ostendant Romani pontificis authoritatem non se extendere ad omnes, D. Gregorium, qui & ipse fuit Romanus Pontifex afferunt, qui oblatum sibi & Romanis pontificibus nomen vniuersalis episcopi, suscipere renuit, asserens temerarium esse si quisquam hoc nomen admitteret, vt videre est epistolarum libro 4. epistola 76. 80. & 82. & aliis eiusdem libri. His autem eorum argumentis paucis est respondendum. Itaque ad primum eorum argumentum, quo volunt id quod hic singulariter videtur Petro promissum, non esse singulariter Petro datum, sed contrà omnibus Apostolis communiter, ex superius dictis patet responsio. Claues enim Petro singulariter promissæ, ei etiam singulariter datæ sunt, cùm præsentibus aliis Apostolis post resurrectionem ei singulariter dictum est: Pasce oues meas, inter quas oues Christi cùm etiam fuerint reliqui Apostoli, consequitur his verbis ei etiam Apostolorum curam esse commissam, ac eorundem pastorem esse constitutum, sicut eidē priùs etiam de Apostolis reliquis dixerat: Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos, quod certè ad pastorale pertinet officium. Cùm autem Dominus post resurrectionem omnibus dixit: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Quorum remiseritis, &c. quamuis possit dici, quemadmodum frequenter patres dicunt, etiam omnibus Apostolis claues esse traditas, loquendo de clauibus, vt per eas accipitur communiter significari potestas remittendi & retinendi peccata: tamen sicut ibi clauium nulla fit mentio, ita non est necesse dicere claues hic Petro promissas omnibus esse traditas, imò secundum eū sensum quo Petro hic promissæ sunt, non sunt Apostolis ibi aut alibi claues traditæ, cum, vt dictum est, per traditas claues suprema in regno cœlorum authoritas & potestas significata sit, quę singulariter Petro promissa, singulariter eidem est tradita, cùm dictum est ei: pasce oues meas. Sic nulla item clauium mentio cùm postea omnibus dicitur Apostolis: Quæcunque alligaueritis, &c. Et quanquam potestas ligandi & soluendi his iam verbis omnibus Apostolis videatur tradi à Domino, tamen quia eam priùs singulariter Petro promisit, imò tradidit, satis significauit eam singulariter illi competere. Iam & ipsa verborum diuersitas quibus Dominus vsus est Matt. 18. ad omnes loquens, & hoc loco Petro loquens, excellentiam aliquam Petri in potestate ligandi & soluendi designat, quēadmodum annotauit Origenes homil. 6. in Matthæum, sic scribens: Illa quæ superius soli Petro sunt dicta, videntur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, & alligauerint super terram, iudicantes peccatorem sicut ethnicum & publicanum. Sed quoniam oportebat aliquid maius habere, Petrum præ illis qui ter arguerant, ideo illi quidem sic dicit: *Et tibi dabo claues regni cœlorum, & quæcunque solueris super terram, erunt soluta & in cœlis: & quæcunque ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis.* Non ergo modica differentia

Matt. 18.

Ioan. 20.

differentia est, quòd Petro quidem datæ sunt claues non vnius cœli, sed multorum cœlorum, vt quæcunque ligauerit super terram, sint ligata non tantùm in vno cœlo, sed in omnibus cœlis: & quæ soluerit super terram, sint soluta non solùm in vno cœlo, sed in omnibus cœlis. Ad eos autem qui multi sunt ligatores & solutores in terra sic dicit, vt soluant & alligent non in cœlis, sicut Petrus, sed in vno cœlo, quia non sunt in tanta perfectione sicut Petrus, vt alligent vel soluant in omnibus cœlis. Hæc ille. Quoniam autem Cypriani authoritate probant omnium Apostolorum potestatem & authoritatem fuisse parem & æqualem, ipsius Cypriani verba proferenda sunt, ac sententia eius in illis inquirenda. Habet ergo sic tractatu tertio: Loquitur Dominus ad Petrum: Ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus, & super istam petram ædificabo ecclesiã meam, & portæ inferorum non vincent eam. Tibi dabo claues regni cœlorum, &c. Et eidem post resurrectionẽ suam dicit: Pasce oues meas. Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum. Si cui remiseritis peccata, remittuntur illi: si cui tenueritis, tenebuntur: tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua authoritate disposuit. Hoc erant vtique Apostoli quod fuit Petrus, pari consortio præditi & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt ecclesia vna monstretur. Hæc ille, cuius sententia melius intelligetur, si adiunxerimus similem quandam Hieronymi sententiam quæ est lib. 1. contra Iouinianum hoc modo: Super Petrum fundatur Ecclesia, licet id ipsum in alio loco super omnes fiat Apostolos, & cuncti claues regni cœlorum accipiant, & ex æquo super eos Ecclesiæ fortitudo solideturr tamen propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto schismatis tollatur occasio. Ex quibus satis patet quid authores hi senserint, nimirum omnibus Apostolis eandem Apostolatus dignitatem & authoritatem traditam, cùm diceretur illis: Sicut misit me pater, &c. sed tamẽ postea inter Apostolos authoritate pares, Petrum caput constitutum, quando ei dictum est: Pasce oues meas, quã Domini constitutione, Apostolorum authoritas ita est Petro subiecta, ac si eam ab ipso, non à Domino immediatè accepissent, sicut & eadem sua authoritate secundùm Petri præceptum, si opus fuisset, vti debuissent. Et vt melius intelligatur paritas authoritatis Apostolorum cum præeminentia Petri, cogitemus sic fuisse inter Apostolos, ac si pontifex summus, legatis aliquibus quos vocant à latere, omnem suam plenariam potestatem in omnes cuiuscunque regionis concedat, ex quibus pontifice defuncto vnus in pontificem deligatur, cæteris seruantibus plenariam illam quam acceperant potestatem. Tunc enim his cum pontifice in potestate paribus, pontifex nihil aliud præ illis habet, quàm quòd illorum est caput, idque necessarium: nimirum vt secundùm Hieronymum schismatis tollatur occasio, & origo omnis potestatis ab vno procedentis & pendentis monstretur. Ad id autem quod ex Augustino argumentantur, Ecclesiã in Petro claues accepisse, eamque remittere & retinere peccata, dicendum dupliciter intelligi posse, Ecclesiam accepisse in Petro claues. Primò, quia claues non soli Petri personæ datæ sunt, sed ei sic sunt datæ, vt ab eo imperpetuum Ecclesia accipiat in illius successoribus, atque episcopis & sacerdotibus. Verùm non hac de causa Augustinus dicit Ecclesiam accepisse claues in Petro, Ecclesiæ figuram gerente, sed alia de causa, nimirum quia non tam ipsos sacerdotes per quorum ministerium fit remissio & retentio peccatorum, dicit retinere & remittere peccata, quàm totam Ecclesiam, & vniuersos ac singulos fideles iustos, qui efficiunt Ecclesiam. Hunc enim loquendi morem habet in multis locis Augustinus, vt hos dicat remittere peccata, eo quòd eorum precibus ac merito remittuntur peccata peccatoribus, quódque propter coniunctionem, atque vnionem peccatoris per charitatem cum iustis charitatem habentibus, peccata remittuntur. Eosdem dicit ligare ac retinere peccata, eò quòd ob id alicuius peccata retineantur, quia à fidelibus veris ac Ecclesiæ viuis membris cordis prauitate disiunctus est. Vnde in loco adducto supra libro 1. de doctrina Christiana, postquam dixisset Christum dedisse has claues Ecclesiæ, vt quæ solueret in terra, soluta essent in cœlo, &c. subiicit, scilicet vt quisquis in Ecclesia eius dimitti sibi peccata non crederet, non ei dimitterentur: quisquis autem crederet, seque ab his correctus auerteret, in eiusdem Ecclesiæ gremio constitutus, eadem fide atque correctione sanaretur. Et tractatu 120. in Ioannem circa illum locum: Quorum remiseritis peccata, sic habet: Ecclesiæ charitas, quæ per spiritum sanctum diffunditur in cordibus nostris, participum suorum peccata dimittit, eorum autem qui non sunt eius participes, tenet. Hunc autem loquendi modum adinuenisse videtur Augustinus, propter argumenta Cypriani & Donatistarum, quibus concludebant eos qui ab hæreticis sunt baptizati rebaptizandos esse, eo quòd hæreticus non posset dare spiritum sanctum quem non haberet, nec remissionem proinde peccatorum. Itaque Augustinus quò ostenderet quomodo remissionem peccatorum accipere potuerit is qui ab hæretico est baptizatus, dicit Ecclesiam & iustos qui in ea sunt, esse eos qui remittunt peccata eorum qui sibi per fidem & charitatẽ vniuntur: nec propriè eos remittere qui sacramẽta administrant, sed per eorum ministerium ipsam Ecclesiam, hoc est, iustos fideles. Hanc esse sententiam Augustini, & hanc esse causam nouæ locutionis, quæ Augustino ferè est propria, satis patet ex libris de baptismo contra Donatistas. In quorum tertio, capite 18. sic habet, loquens de ueteris quibusdam episcopis, raptoribus & fœneratoribus, qui cùm intra Ecclesiam existentes, baptizabant tempore Cypriani, non tamen à Cypriano eorum baptismus irritus habebatur, vt rebaptizandos putaret qui ab illis erant baptizati. Remissam, inquit, peccatorum non dabant, quæ per orationes sanctorum, id est, per columbæ gemitum datur, quicunque baptizet, si ad eius pacem pertinent quibus datur. Non enim raptoribus & fœneratoribus diceret Dominus: Si cui dimiseritis peccata, remittentur illi: si cui tenueritis, tenebuntur. Foris quidem nec ligari aliquid potest, nec solui, vbi non sit qui aut ligare aliquid possit aut soluere: sed soluitur qui cum columba fecerit pacem, & ligatur qui cum columba non habet pacem, siue apertè foris sit, siue intus esse videatur. Itaque Augustinus eos dicit soluere & ligare, non quorum ministerio, sed quorum merito peccator soluitur & ligatur, cùm communis aliorũ intellectus sit dicere eos soluere & ligare

gare quibus ministerium sacramentorum est cõcreditum. Hunc singularem Augustini loquendi morem plerique etiam hodie non aduertentes, aut aduertere nolentes, docuerunt omnes Christianos habere potestatem absoluendi à peccatis, ac claues regni cœlorum non intelligendas esse, potestatem aliquam solis sacerdotibus conuenientem, sed charitatem omnibus iustis communem. Secundum hunc loquendi modum, qui apud Augustinum frequenter recurrit, videntur accipienda quædam dicta ab Origene, vt cùm supra dixit omnibus perfectis competere quæ hic soli Petro dicta sunt. Nam & ipse ligare & soluere magis tribuit alicui ratione meriti, quàm ratione ministerij. Sic enim eadem homilia in sequentibus habet. Quoniam autem qui episcopatus vendicant locum, vrguntur hoc textu, quemadmodum Petrus, & claues regni cœlorum acceptas habentes à Christo, docent eos qui ab eis ligati fuerint, in cœlo esse ligatos: & qui ab eis soluti fuerint, id est, remissionem acceperint, esse & in cœlo solutos: Dicendum est, quòd bene dicunt, si opera habent illa propter quæ dictum est illi Petro: *Tu es Petrus*, & tales sunt, vt super eis ædificetur Ecclesia Christi, si portæ inferorum non prævalent eis. Alioquin ridiculum est vt dicamus eum qui vinculis peccatorum suorum ligatus est, & trahit peccata sua sicut funem longum, & tanquam iuge lorum vituli iniquitates suas, propter hoc solum quòd episcopus dicitur habere potestatem huiusmodi, vt soluti ab eo, sint soluti in cœlo: aut ligati in terris, sint ligati in cœlo. Sit ergo episcopus irreprehensibilis, &c. Hæc ille, qui similia habet & homilia 6. in Matthæum, vbi post verba superius citata sic sequitur: Quanto ergo melior fuerit qui ligat, tanto qui alligatur: amplius quam in vno cœlo alligatur: & quanto melior fuerit qui soluit, tantò beatior erit qui soluitur, quoniam in omnibus solutus est cœlis. Itaque quoniam Augustinus & Origenes in his locis non proprium sed accommodatitium loci huius de ligando & soluendo sensum sequuntur, ex illis iam dictis eorum sententiis nihil colligi potest contra genuinum loci huius intellectum superius explicatum, secundum quem soluere & ligare ei tribuuntur cuius ministerio, non cuius merito peccata remittuntur vel retinentur. Certè Origenes apertè satis significat se allegoriam, qua ferè gaudet, secutum in loci huius tractatione, quandoquidem sicut dicit omnibus perfectis competere illud: *Tibi dabo claues regni cœlorum*, &c. ita & illud: *Tu es Petrus, & super hanc petram*, &c. cùm propriè tantùm in Simonem quadret, *tu es Petrus*, nec possit id nisi allegoricè dici omnibus esse commune. Sed & Augustinus dicens his verbis Ecclesiæ datas claues in Petro, quia Petrus propter Apostolatus primatum figuram gerebat Ecclesiæ, primatum Petri manifestè confirmat, & significat Ecclesiæ, & omnibus fidelibus claues non nisi allegoricè conuenire, nimirum quia eius figuram Petrus gerebat. Sicut enim propriè Petri fides erat, quam ille confessus est, cùm dixit: *Tu es Christus*, & tamen in ea confessione Petrum dicit Augustinus figuram gessisse Ecclesiæ: ita propriè Petro conueniunt quæ à Christo dicta sunt, & tamen quia Petrus omnium fidelium figuram gessit quodammodo, etiam omnibus fidelibus illa quodammodo competunt. Porrò quòd scripturam requirunt, qua probetur concessum Petri inter Apostolos primatum, ad ipsius etiam in Ecclesia Romana successores pertinere, suo more faciunt, quo semper omnium quæ fidei sunt probationem ex solis scripturis petunt, cùm pleraque sint, quæ sola traditione sine scripturis ab Apostolis ad nos peruenerint, quæ non minoris apud nos ponderis esse debent & fidei, quam ea quæ ab Euangelistis sunt præscripta. quandoquidem eorum authoritatem traditio Ecclesiastica & consensus omnium commendat, sicut eadem traditio scripturarum nobis authoritatem statuit. Inter ea ergo quæ sunt traditionis Ecclesiasticæ, etiam illud est quòd Romanæ Ecclesiæ, in qua Petrus primus præsedit, quamque suo sanguine consecrauit, episcopis sit successio in ea potestate quæ Petro inter Apostolos singulariter est data. Quam Ecclesiasticam traditionem probat consensus omnium patrum ab initio nascentis Ecclesiæ ad nos vsque. Quorum vt aliquas saltem proferamus authoritates, ipse Clemens testatur sibi à Petro traditam eandem potestatem ligandi & soluendi, quam ipse à Christo acceperat. Scribens enim ad Iacobum fratrem Domini de Petri excessu, suæ etiam ordinationis his verbis meminit: Simon Petrus, vbi finem vitæ suæ adesse sensit, in corona fratrum positus, apprehensa manu mea: Hunc, inquit, episcopum vrbis constituo, &c. Ipsi trado à Domino mihi traditam potestatem ligandi & soluendi, vt de omnibus quæcunque decreuerit in terris, hoc decretũ sit in cœlis. Clementis successor Anacletus in epistola omnibus Ecclesiis scripta sic habet circa finem: Si difficiliores ortæ fuerint quæstiones, aut episcoporũ aut maiorum iudicia fuerint, ad sedem Apostolicam, si appellatum fuerit, referantur, quoniam hoc Apostoli statuerunt iussione saluatoris, vt maiores & difficiliores quæstiones semper ad sedem referantur Apostolicam, super quam Christus vniuersam construxit Ecclesiam, dicente ipso ad beatum Petrum principem Apostolorum: *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* D. Athanasius cum vniuersis Ægyptiorum, Thebaidorum & Libyorum episcopis in sancta Alexandrina synodo congregatis, sic scribit ad Fœlicem pontificem Romanum: A patribus in Nicæna synodo est definitum consonanter, vt si quisquam episcoporum aut Metropolitanum, aut comprouinciales vel iudices suspectos habuerit, vestram sanctam Romanã interpellet sedem, cui ab ipso Domino potestas ligandi & soluendi speciali est priuilegio super alios concessa. Ipsa enim firmamentum à Deo fixum & immobile percepit, quoniam ipsam formam vniuersorum titulorum lucidissimã Dominus Iesus Christus vestram Apostolicã constituit sedem. Ipsa est enim vertex sacer, in quo omnes vertuntur, sustentantur, reuelantur, & sicut in Christo Christiani, & in petra, id est, Christo, Petrus, renouantur Ecclesiæ. Tu es (sicut diuinum testatur eloquium) Petrus, & super fundamentũ tuum, Ecclesiæ columnæ, id est, episcopi, qui Ecclesiam sustinere, & propriis humeris portare debent, tibi sunt confirmatæ, tibique claues regni cœlorum cõmisit, atque ligare & soluere potestatiuè quæ in terra, & quæ in cœlis sunt promulgauit. Tu prophanarum hæresum & imperitorum, & omnium infestantium depositor, vt princeps & doctor, caputque omniũ orthodoxæ doctrinæ immaculatę fidei existis. Hæc ibi. Alia testimonia citare superuacaneũ fuerit, cùm certa sit omnium hac de re concors sententia, eaque ex prædictis satis cognosci possit.

Quod

Quod afferunt ex Gregorio, non ſolum non infirmat, ſed etiam confirmat catholicam ſententiam. Gregorius enim nomen vniuerſalis epiſcopi etiam oblatum recipere & admittere noluit, non quòd putaret illud ſibi ac Romanis pontificibus non competere. Dicit enim illud Romanis pontificibus oblatum à concilio Chalcedonenſi, quod vnum ex illis quatuor fuit quibus Gregorius indicat tantum deferendum, quantum quatuor Euangelijs. Non ergo à tali concilio oblatum putauit non competere Romanis pontificibus. Sic enim concilium illud erraſſe putaſſet, idque in negotio fidem concernente. Sed à tali nomine cum prædeceſſoribus ſuis abſtinuit, tum humilitatis cauſa, tum ne videretur Romanus Pontifex, ſolus eſſe epiſcopus in Eccleſia Chriſti. Ideoque arguit Ioannem epiſcopum Conſtantinopolitanum ſuperbiæ & temeritatis, quòd nomen illud ſibi vendicaſſet, à quo oblato pontifices Romani cùm eo vti poſſent ob rationabiles cauſas abſtinuerunt. Vnde de Petro ſic loquitur in epiſt. 76. li. 4. ad Mauricium Auguſtum: Ecce inquit claues regni cœlorum accepit, poteſtas ei ligandi & ſoluendi tributur: cura ei totius Eccleſiæ & principatus committitur, & tamen vniuerſalis Apoſtolus non vocatur, & vir ſanctiſsimus confacerdos meus Ioannes vocari vniuerſalis epiſcopus conatur. Et epiſt. 82. ad ipſum Ioannem: Num quidnam inquit, ſicut veſtra ſanctitas nouit, per venerandum Chalcedonenſe concilium huius Apoſtolicæ ſedis antiſtites, cui Deo diſponente deſeruio, vniuerſales oblato honore vocati ſunt? Sed tamen nullus vnquam tali vocabulo appellari voluit, nullus ſibi hoc temerarium nomen arripuit, ne ſi ſibi in principatus gradu gloriam ſingularitatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegaſſe videretur. Hæc ille. Ex quibus intelligere licet quare Romanus pontifex, etſi vniuerſæ Eccleſiæ Chriſti curam concreditam habeat, non ſe tamē appellet vniuerſalem epiſcopum: ſicut nec Petrus ſe vocabat vniuerſalem Apoſtolum, cùm tamen ei vniuerſæ Eccleſiæ cura commiſſa eſſet. Et hæc quidem præſenti loco ſufficere puto pro reſponſione ad argumēta aduerſariorum.

A ſim prædicari vulgo, idque primùm ob id quia ſicut dictum eſt, tunc nondum erat tempus ſuæ glorificationis. Oportebat enim Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam. Secundò, quia maius & incurabilius fuiſſet multorum ſcandalum in cruce Chriſti, ſi ante crucem ab Apoſtolis paſſim fuiſſet prædicatus eſſe Chriſtus. Tertiò, quia huiuſmodi prædicatione magis fuiſſent accenſi Scribæ & Phariſæi ad perſequendum Chriſtum quos ſciebat populi fama, & miraculorum magnitudine ſatis ad neceſſariam mortem ſibi inferendam accendendos. Poſtremùm, ſicut Apoſtoli ante paſſionem & reſurrectionem non potuerunt intelligere myſterium aduentus Meſsiæ, & regni eius modū cōmunē Iudæorum opinionem excedentem: ita nec docere alios potuerunt, quomodo eſſet Chriſtus, ac proinde conueniebat eos penitus ſilere, quis ipſe eſſet. Hic autem obſeruandum quàm ſancta ac plena prudentia ſit diſpenſatio Dei, qua veritatis perfectam cognitionem ordine quodam mundo voluit innoteſcere. Quāquam enim Chriſtum agnoſcere, ſit vita æterna, & Deus tam eſſet cupidus ſalutis hominum, vt pro eis filium ſuum miſerit in mundum crucifigendum, tamen ante tempus Chriſtum ſuū prædicari, & agnoſci noluit. Quod electis haud quaquam fraudi fuit, qui nihilominus per ſpiritum ſanctum, quanta ſatis eis eſſet ad ſalutem Chriſti cognitione non fuerunt deſtituti. Porro quæritur hic à D. Hieronymo, & item ob Origene, quomodo Chriſtus iā ſuis prohibeat, ne ſe dicāt eſſe Chriſtum, cùm priùs quando eos miſit ad prædicandum, præceperit eis prædicari aduentum ſuum & addiderit, vt ſcribitur Matth. 10. Ante reges, & præſides ſtabitis propter me. Et omnis qui me confeſſus fuerit coram hominibus, &c. quæ indicant eum tunc cùm illos mitteret, requiſiiſſe confeſsionem nominis ſui. Ad quam quæſtionem Origenes varijs modis reſponderi poſſe diſputando oſtendens, eo magis inclinatur, quod re vera magis eſt amplectēdum, nimirum vt dicatur Apoſtolos in prima ſua miſsione non prædicaſſe apertè Ieſum eſſe Chriſtum, ſed pœnitentiam agendam, & appropinquaſſe regnum Dei: & ſi quid de Ieſu prædicauerint, nihil aliud de eo prædicaſſe, quàm quòd vir eſſet admirabilis, potens in opere & ſermone. Ea verò quæ apud Matth. cùm mittuntur Apoſtoli, dicuntur de confeſsione nominis Chriſti, pertinere ad tempus futurum poſt reſurrectionem, quemadmodum etiam ſupra oſtenſum eſt. D. Hieronymus autem reſpondet in hunc modum: Mihi, inquit, videtur aliud eſſe Chriſtum prædicare, aliud Ieſum Chriſtum: Chriſtus commune dignitatis eſt nomen, Ieſus proprium vocabulum ſalutoris. Ex quibus Hieronymi verbis ſatis patet eū legiſſe nobiſcum, quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus, cum tamen Ieſus in Græcis pleriſque & antiquis Latinis abſit, & ſenſui videatur obeſſe. Nam quare diceretur veraſſe ne dicerent quòd ipſe eſſet Ieſus, cùm eum ſic vocari omnes ſatis cognouiſſent? Itaque ſi legatur, Ieſus, vel debet oratio ſic ordinari, ne dicerent quòd ipſe Ieſus eſſet Chriſtus, quanquam tunc fatendum ſit duram eſſe Euangeliſtæ locutionem. Vel nomen, Ieſus, hic poſitum erit nō tam pro proprio hominis nomine, quàm vt ſaluatorem ſignificet, vt ſenſus ſit ipſum vetuiſſe ne ſe dicerent eſſe ſaluatorem Meſsiam.

B

C

D

E

c AT ILLE d TVNC f PRÆCEPIT d DISCIPVLIS SVIS, b ET b COMMINATVS EST EIS.] Poſt commendatum & approbatum Petri confeſsionem, Dominus & prohibet ſuis ne cui dicant ſe eſſe Chriſtum, nec prohibet ſimpliciter, ſed, vt habent Marcus & Lucas, cum interminatione, & paſſionem ſuam ac reſurrectionem prædicit, ſignificans & quare in ſuis cognitionem ſui iam augere & roborare voluerit (nimirum quia appropinquabat tempus paſſionis, ad quod eos voluit præparare, confirmando illos fide in ſe) & quare ac quamdiu tacendum illis eſſet, nec prædicandum quòd ipſe eſſet Chriſtus, nempe quia nondum eſſet tempus ſuæ glorificationis, nec cōueniret ante reſurrectionis gloriam & crucis ignominiā illud de ſe paſſim prædicari: tunc autem commodum tempus fore prædicationis illius, cum à mortuis reſurrexiſſet. Hac enim de cauſa & vſque ad illud tempus Dominum prohibuiſſe ne cui dicerent quòd ipſe eſſet Chriſtus, Lucas manifeſtè ſatis ſignificat, ſic ſcribens: *At ille increpans eos præcepit ne cui dicerent hoc, dicens: Quia oportet filium hominis multa pati & reprobari*, &c. Sicut ergo ante paſſionem ſuam, imò ante paſſionis ſuæ prædictionem conueniebat Dominum in ſuis veram in ſe fidem confirmare: ita ante paſſionem non conueniebat Chriſtum paſ-

d EXINDE e COEPIT d IESVS OSTENDERE DISCIPVLIS SVIS ET b DOCERE, &c.] Dum dicit Euangeliſta: *Exinde cœpit*

pit ostendere, significat satis & causam quare priùs Dominus voluerit in suis confirmare cognitionem sui, & causam quare noluerit alijs se manifestari. Porrò Origenes philosophatur in verbo ἀναστέναξε, id est, ostendere. Annotauit enim non esse dictum, cœpit dicere vel docere, sed, ostendere, hoc est, secundùm eum, clarè & manifestè aperire: quoniam sicut, inquit, corporalia ostendi dicuntur, sic ostendi dicuntur à Christo ea quæ loquebatur. Verum cùm Marcus, pro ostendere habeat docere, non est locus huic annotationi, sed ostendere simpliciter positum est pro indicare, quemadmodum vertit quidam. Quod autem dicit Dominus: *Oportet filium hominis multa pati, &c.* sic accipiendum: Oportet secundùm præfinitionem patris, & scripturarum prædictionem, propter salutem hominum. Notandum autem tria hominum genera nominari à quibus passurus erat nempe seniores, per quos intelliguntur hi qui sua authoritate rempublicam Iudæorum gubernabant. Non enim hoc nomine hic tam significatur ætas quàm authoritas, sicut & apud nos nomine presbyteri, quod hoc loco Græca habent: Principes sacerdotum, de quibus priùs dictum est circa caput Concordiæ 9. & scribas, sub quibus etiam comprehenduntur Pharisæi, sicut alias frequenter. Præter causam autem propriam huic loco, ob quam iam suam passionem suis prædixit, nimirum vt significaret causam prædictæ prohibitionis, alia est communis ratio, ob quam & nunc & frequenter postea suam passionem illis prædixit, nempe vt minus tempore passionis scandalizarentur, vt quam non potuerint dicere fuisse inopinatam, nec existimare quòd eam propter naturæ imbecillitatem passus fuerit. Quomodo enim id de eo existimare meritò possent, qui prænouit, & prædicit, & festinat potius vt patiatur? Est & alia causa propria prædictioni in hoc loco factæ, nimirum vt quemadmodum patet ex sequentibus, suo exemplo ad tollerantiam malorum suos inuitaret & præpararet. Suam autem passionem & mortem iam tantùm generaliter prædicit, necdum passionum suarum species aut mortis genus explicans, quemadmodum postea facit sed tantùm in genere dicens, *Oportet filium hominis multa pati, & reprobari, & occidi*, gradatim eis passionem suam & mortem semper perfectius ingerens, & etiam hac in re ordinem illum naturalem obseruans, quo à generalibus ad specialia deuenitur, ac dispensationem patris secutus, quo perfectam veritatis cognitionem ordine quodam mundo reuelat. Dicit autem tria ad passionem suam pertinentia nempe, *multa pati, & reprobari, & occidi*, quia passio eius ante mortem consistebat in duobus, nempe in pœna malorum quæ illi inferebantur, & ignominia multiplici per reprobationem significata. Porrò Marcus dicit: *Palam verbum loquebatur*, tum quia antè idem dixerat, sed rectè, vt cùm Ioannis 2. dixit: Soluite templum hoc, &c. Et Ioannis sexto, Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et Ioannis tertio, Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, &c. tum vt indicet quare Petrus iam accepit occasionem reprehendendi Dominum, quam priùs non accepit ex eius verbis.

[c] ET APPREHENDENS EVM PETRVS COEPIT INGREPARE EVM [d] DICENS.] Audiens Petrus Dominum dicentem se reprobandum & occidendum: idque sua confessione quam approbauerat Dominus, indignum esse iudicãs, pro solito suo in Dominum amore vehementi, etsi adhuc imprudenti, apprehendens vel assumens (nam Græcis eadem est dictio in vtroque Euangelista προσλαβόμενος, hoc est, apprehẽsum eum ad se, quod facere solet qui familiarius aliquid sunt dicturi) cœpit illum increpare, non ex indignatione, sed amantis affectu, ita vt istud increpare, non sit aliud quàm reprehendere, quomodo amicus amico quippiam ingratum narranti dicere solet apud nos, Ne dicas. Huiusmodi enim increpationem alienam ab indignatione & amaritudine significant Petri verba. Sicut autem in superiori Petri responsione ardor fidei eluceſcit, ita in hoc ipsius facto ardor amoris in Dominum declaratus est, sed quo imprudenter iam & sine discretione Dominum amabat. Cogitare enim debuisset eum quem confessus erat esse Dei filium, nihil increpatione dignum aut agere, aut dicere posse. Expendere item quod dixisset Dominus oportere sic fieri, ac ideo visum esse patri. Verum quo minus hæc perpenderet, amoris nondum perfecti, sed adhuc nimis humani vehementia fecit. *Absit*, inquit, *à te Domine*. Pro quo significantius, vt etiam notauit Hieronymus, Græcè est, ἵλεως σοι κύριε, hoc est, propitius tibi Domine. In qua oratione Diuus Hieronymus subaudit, fis vel esto, quomodo & Augustinus aliquot locis legit. Alij malunt subintelligendum esse, sit tibi Deus. Et quidem rectè. Nã verisimile est Petrũ Hebraicè vel Syriacè loquentem, vsum hic illa deprecãdi aliquid aut detestandi forma, quæ frequens in Bibliis Hebraicis recurrit, nẽpe חלילה לך Chalilah-lach, quæ ponitur 1. Regum 24. 2. Reg. 23. 3. Regũ. 21. Quibus locis nos legimus: Propitius sit mihi Dominus, & in vno horum locorũ, nẽpe 2. Reg. 23. etiam Septuaginta habent sicut hic habetur: ἵλεως μοι κύριε at 3. Reg. 21. Septuaginta habẽt, μὴ μοὶ γένοιτο παρὰ θεοῦ. id est, ne mihi fiat à Deo, hoc est, vt phrasim Hebraicam quidam pulchrè vertunt, absit à me per Deum, vel auertat à me Deus. Eadem phrasis est Genes. 18 in verbis Abrahæ ad Deum, vbi eam noster interpres vertit per Absit. Absit, inquit, à te vt facias hanc rem. Similiter Gen. 44. loquitur Ioseph, Absit à me vt sic agam. Itaque bene hic vertit interpres, *Absit à te Domine*. melius quàm si vertisset, propitius tibi esto, aut etiam propitius tibi sit Deus, quanquam hoc secundum cum nostra lectione coincidat. Hebraica enim phrasis ad verbum, significat, prohibitio sit mihi, vel tibi, hoc est, vt Latini dicere solent, Dij prohibeant, aut, Dij meliora. Vnde huius phrasis significatio sequẽtibus verbis apertius explicatur, cum subditur: Non erit tibi hoc. Vbi tibi, cum emphasi est legendum.

[e] QVI CONVERSVS, [f] ET VIDENS DISCIPVLOS SVOS, COMMINATVS, &c.] Conuersus dicitur Dominus, quia faciem suam conuertit ad Petrum sibi collateralem, aut se sequentem, indignationem hac conuersione ostendens. Aut etiam quia faciem suam conuerit ad omnes discipulos, quia Marcus dicit, *& videns discipulos suos*. Quoniam autem omnibus discipulis audientibus Petrum Dominus reprehendit, coniectura est Petrum non omnino abduxisse Dominum extra discipulos, vt nullo audiente eum reprehenderet, sed apprehensa tantùm eius manu aut vestimento secretius illi locutum, quamuis sic vt quidam Apostoli etiam id audire possent. Vnde illud, προσλαβόμενος, fortè non rectè sic vertitur, cùm abduxisset eum. Porro pro *comminatus*

natus, rectius interpres vertisset, increpauit. Est enim idem verbum quod mox vertit, increpare. Cuius verbi, nempe ἐπιτιμᾶν, varius est vsus in Euangeliis. Nunc enim significat cum interminatione vel indignatione aliquid præcipere aut prohibere alicui, vt cùm dicitur increpasse dæmones, ventum & mare. Aliquando est simpliciter reprehendere, vt cùm supra Petrus dicitur increpasse Dominum. Interdum est id quod propriè est increpare & corripere, vt hoc loco. Notter autē interpres vertit nunc per increpare, nunc per cōminari, nunc per præcipere vel imperare. Omnibus autem discipulis audientibus Petrum redarguit, quoniam & illi simile quid vel patiebātur, vel pati poterant quale Petrus. Seuerè autem adeo Petrum redarguit, etsi pro affectu erga Dominum commotum, vt doceret in his quæ Dei sunt, nullum esse locum humanæ rationi aut affectui, & quanto zelo commouerimur oporteat in eos qui affectu quouis humano nos ab his quæ Dei sunt auocare conantur.

VADE, INQVIT, POST ME SATANA, &c.] Quæ Christi verba sic distinguit Diuus Hilarius, vt post illa verba Petro dicta, *Vade post me*: quibus cum Dominus hortetur vt exemplum suæ passionis sequatur: deinde quæ sequuntur dicta fint in dæmonem, per quem opinio hæc Petro suggerebatur: *Satana scandalum mihi es*. Non enim, inquit, conuenit existimare Petro satanæ nomen & offensionem scandali deputari, post indulta illa beatitudinis & potestatis tanta præconia. Verum hanc distinctionem & intelligentiam refellit Hieronymus, quòd hic error, inquit, Apostolicus non possit videri incentiuum diaboli, cùm profectus sit à pietatis affectu. Nec inconueniens est Petrum dicere vocatum satanam. Satanas enim dictus est, vel quia diaboli ea in parte imitator, quòd Christi mortem, sicut ille, impedire vellet: vel simpliciter quia aduersarius voluntati diuinæ & Christi. Non enim satanas nomen est proprium dæmoni, sed generaliter significat idem quod Latinis aduersarius. Itaque conuenienter Petrum, satanam vocat, quòd aduersarium se illi præberet, cùm ipse se putaret illi amicum exhibere. Porrò Origenes, & post eum Diuus Hieronymus, differentiam faciunt inter hoc dictum Petro, & illud quod suprà dæmoni Dominum tentanti dictum est, quòd hic Dominus dixerit Petro: ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id est, vade post me satana: quod perinde sit atque sequere me, non præi tuis consiliis. Suprà autem diabolo tentatori tantum ὕπαγε σατανᾶ, id est, discede, facesse satana. Sed parum firma hæc est annotatio. Siquidem & in Luca & in Matthæo, item in plerisque Græcorum libris legitur dictum dæmoni ὕπαγε ὀπίσω μου. Vnde simpliciter à se repellentis oratio habenda est, qua non indignè etiam Petrus repulsus fuit, cùm re vera satanam ageret, reuocando à iussis Dei. De hoc loquendi modo vide in cap. Concordiæ 15. Quod autem sequitur: *Scandalum es mihi*, vel, vt habent Græca, scandalum meum es: idem est quod, obstaculum mihi es, & impedimentum mihi præbes ne patris iussa perficiam. Scandalum enim Græca dictio, impedimentum viæ & offendiculum significat. Intelligendum tamen est quod dicit Dominus, Petrum sibi esse scandalum, quantum scilicet erat in ipso Petro. Nam Dominus scandalum pati non potuit, quod non patiuntur nisi vel imperfecti & paruulis similes, vel peruersi & maligni. Nisi intelligatur Petrum fuisse scandalum Christo secundum carnem, quæ Petri suggestione cœperit horrere mortem, sicut imminente passione. Vnde bene subiungit de abnegando semetipsum, vt quemadmodum ipse non sequebatur carnis voluntatem, sed patris, ita & nos faciamus. Cùm autem his verbis, *Scandalum es mihi*, Dominus reddiderit causam quare eum dixerit satanam, & quare eum à se reiecerit: addit etiam causam erroneæ huius opinionis in Petro, *Quia*, inquit, *non sapis*, hac scilicet in parte, *ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum*, hoc est, quæ sunt humana, nempe fugere passiones & ignominias, vitare mortem, & similia. Vbi notandum, Dominum non dixisse, sed ea quæ sunt dæmonis: vt intelligamus Petrum illud suggessisse non ex afflatu dæmoniaco, sed ex humano affectu: & rursum intelligamus, non tantùm diaboli, cā sapere, sed etiam humana & carnalia, frequenter esse aduersari Deo, & satanam agere. Prudentia enim carnis mors est, & inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta. Conferenda autem nūc hæc verba Domini ad Petrum, cum his quæ mox prius ad eum sunt dicta. Ibi enim quia non humana, sed diuina, non quæ caro & sanguis, sed quæ pater reuelauit, loquebatur, beatus pronunciatur, Petrus mutato nomine vocatur, ac fundamentum Ecclesiæ fore dicitur: hic verò, quia non iam sapit diuina, sed humana, reiicitur, satanas vocatur, ac scandalum esse dicitur. Vnde intelligimus quanta sit differentia hominis sibi relicti, & eiusdem diuina gratia adiuti: deinde quàm non sufficiat Dei gratiam aliqua in re percepisse, si non eadem perseueret assistere. Itaque quo Petrus sibiipsi innotesceret, nec se ob pronunciatam beatitudinem efferret, & nos quæ dicta sunt in eo discceremus, bene dispensatione & permissione diuina factum est, vt post insignem illam commendationem, in hanc prolapsus infirmitatem, talem à Domino audiret increpationem. *Rom 7.*

ET TVNC IESVS CONVOCATA TVRBA CVM DISCIPVLIS SVIS DICEBAT, &c.] Quoniam Petrus carnali affectu Dominum à morte auocare conabatur, non satis habuit Dominus hunc eius affectum redarguere, sed insuper docere cœpit quam necesse esset nō sibi solùm, sed suo exemplo omnibus ponere huiusmodi affectus, & mala quæ Deus immiserit aut permiserit prompto susciperе animo. Ideoque omni turba conuocata, ad omnes hæc dicit, quoniam ad omnes pertinebant, qui salutem quærebāt æternam. *Si quis*, inquit, *vult post me venire*, id est, me sequi, & meus esse discipulus: quasi dicat: Multi sunt qui pedibus me magis sequuntur, quàm imitatione, & alij alia de causa me sequuntur: sed quisquis volet esse verus sectator meus, huic necesse est ante omnia abneget seipsum, &c. Dicit autem, *si quis vult*: nimirum in libertate nostra nobis relinquens verum amplecti maluerimus. Dicit in genere, *si quis*, hoc est, quisquis vult, &c. vt intelligamus ad omnes istud pertinere, nec quenquam nisi hac ratione posse esse illius sectatorem. Quòd si autem illud quod supra dictum est Petro. *Vade post me*, sic est accipiendum, quomodo intelligit Origenes, iam hic cùm dicit Dominus: *Si quis vult post me venire*, intelligetur ipsum explicare quid sit illud quod supra dixit: *Vade post me*, verùm illò non videtur Dominus respexisse. Porrò duo requirit ab eo qui sequi se volet. Primū, vt abneget semetipsū. Est autem

tem abnegare seipsum, valedicere propriis affectibus & desideriis, ac apud se statuere nolle deinceps illa sequi quæ amor proprius suggerit, sed ea quæ diuinæ sunt voluntatis, qualiacunque sunt illa, & quatuncunque sint carni & nostræ humanæ voluntati inimica. Quæ sanè abnegatio, res est carni difficillima. Caro enim desiderat huius mundi honores & voluptates, longam & ab omni incōmodo liberam vitam in hoc mundo. Hæc ergo abnegatio exigit vt ne in his humanis desideriis carni acquiescere statuamus. Rursum amor suiipsius etiam in bonis quæ quis facit operibus, se frequenter magis spectat, ac suum bonum quærit, potius quàm vt Dei voluntatem adimpleat. At abnegatio suiipsius requirit, vt in omnibus Deum potius quàm nos spectemus, nec tam quid nobis bonum, quàm quid illi gratum sit consideremus. Hoc tamen loco abnegationem sui Dominus maximè requirit, ad hoc vt valedicamus affectibus illis, quibus longam in hoc mundo vitam optamus, & mala ac incommoda carni effugere studemus. Itaque requirit vt non tantùm abnegemus diabolum & mundum, aut parentes & filios aut vxores, sed, quod est omnium difficillimū, etiam nosipsos, qualem abnegationem alibi vocat odire animam propriam. Vnde Lucæ 14. dicit: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest esse meus discipulus. Cùm autem quis seipsum abnegauerit, necesse est secundò, vt tollat crucem suam, hoc est, vt mala quæuis quæ propter Deum illi ab impiis inferuntur, aut quæque incommoda quæ in hac vita ei Deo permittente obueniunt, prompto & lubenti animo suscipiat & toleret. Etsi enim nemo sit qui crucem à Deo impositam nō cogatur ferre, tollunt tamen tantum ij qui cum alacritate aut saltem lubentes iis quæ ipse immiseri veluti humeros supponunt. Lucas addit, quotidie, quo significatur, nunquam non perferendum aliquid ei qui piè vult viuere in Christo, ac ei perseuerantia vsque in finem opus esse. Cęterùm quanquam horum duorum, quę Dominus exigit à discipulo futuro, hic sensus esse videatur à Domino intentus, qui iam est explicatus, non est tamen prætereundus intellectus Diui Gregorij, qui duo hæc paulò aliter explicat, nimirum eo sensu qui suo & nostro seculo maximè conuenit. Itaque illum intelligit abnegare seipsum, qui definit esse quod erat, & incipit esse quod non erat, id vitans quod erat per vetustatem peccati, & ad id nitens ad quod per nouitatem vitę vocamur. Tollere autem crucem suam, affligere corpus per abstinentiam, & crucifigere carnem cum vitiis & concupiscentiis, aut etiam per compassionem animi affligere seipsum. Quem sensum etiam D. Hieronymus hic secutus est, sic scribens: Qui deponit veterē hominem cum operibus suis, denegat semetipsum, dicens: Viuo autem non ego, viuit verò in me Christus, tollitque crucem suam, & mundo crucifigitur. Quod autem sequitur in verbis Domini, *& sequatur me*, dupliciter accipitur. Quidam enim illud accipiunt, vt sit diuersum à duobus præcedentibus, vt significetur non esse satis abnegare seipsum & tollere crucem suam, nisi quis etiam sequatur Christum, hoc est, in illis spectet Dei non suam gloriam, aut præter mala quæ patimur, etiam incedat per vestigia conuersationis Christi. Alij, & rectius quidē, accipiunt eam partem appositam, non vt diuersam à præcedentibus, sed vt significetur eum qui volet venire post Christum, sequi posse, & debere per illa duo quæ dicta sunt. Fieri enim non potest vt qui seipsum verè abnegauit, & tollit crucem suam, non sequatur Christum. Et alioqui absurdū est dicere tria hæc requiri ab eo qui vult venire post Christum, nempe abnegare se, tollere crucem, & sequi Christum, cùm venire post Christum, sit sequi Christum. Itaque perinde esset ac si diceretur: Qui vult me sequi, sequatur me. Itaq; Hieron. intelligit illud, *& sequatur me*, non esse diuersum à præcedenti, sic scribens post supradicta verba ipsius: Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. Vide autem etiam quæ circa illud Matt. 10. c. Concordiæ 55. sunt annotata: Qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus: quare scilicet crucis fiat mentio.

QVI ENIM VOLVERIT ANIMAM SVAM SALVAM FACERE, PERDET EAM, &c.] Dixit quæ sint facienda ei qui se sequi volet: addit nunc & causam ob quā illa sint meritò facienda, nimirum ob fructum qui sequitur eum qui suam tollit crucem, & damnum quod sequitur eum qui crucem tollere recusat, atque sic iam necessarium esse ad salutem ostendit, quod prius in voluntate omnium posuit, dicens: si quis vult post me venire. Porro quæ dicenda sunt circa has duas sententias quas Dominus frequenter repetit, vide circa dictum Matthæi locum, vbi dicitur: Qui inuenit animam suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Cæterùm quod sequitur: *Quid enim prodest homini si vniuersum mundum lucretur*, &c. non satis apparet quomodo hæreat cum præcedentibus propter coniunctionem *enim*. Nam dicendum videbatur: Quid autem, vt iam subsumendo ostenderetur quantum damnum sit compendio vitæ temporalis, verè perdere animam. Sed quemadmodum vt illud: Qui enim voluerit animam suam saluam facere, &c. bene hæreat cum præcedenti sententia, aliquid huiusmodi est subintelligendum quod illis sententiis probetur: Et meritò quidem me quisque sequi debet abnegando seipsum, & tollendo crucem suam: Sic & hic ante hanc sententiam aliquid subaudiendum videtur in hunc vel similem modum: Itaque ne quis verè perdat animam suam, sed eam verè saluam faciat, præstat eam in hoc mundo nolle saluam facere, sed potius perdere eam propter me. Expressa enim illa conclusione, ad quam indicandam & probandam duæ illæ sententiæ allatæ fuerant, iam aptè sequitur etiam ratio secunda, qua ostenditur & quàm inutile sit lucrum vitæ temporalis, imò totius mundi cum perditione animæ, & quàm irreparabile sit damnum perditionis animæ. Est autem hęc ratio desumpta à sententiis vulgi de perditione vitę temporalis, vt sit hic sensus: Sicut nemo tam stultus est, vt velit iactura vitæ huius corporalis lucrifacere, si possibile esset, vniuersum mundum, tum quòd vita perdita nullus ei esset rerum huius mundi vsus, tum quòd vitam perditam nulla re recuperare posset: sic multò magis stultum est lucro vitæ temporalis, imò totius mundi, facere veram animæ iacturam post hanc vitam, quando ei nihil prodesse poterit acquisitio rerum in hoc seculo obtentarum, nec perditam animam vlla re redimere. Nam quod dicitur: *Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua*, intelligere oportet de anima perdita. Anima enim nondum perdita redimitur pretio sanguinis Christi, ac bonis

ac bonis operibus, secūdùm quod Daniel dixit Nabuchodonosor, Peccata tua eleemosynis redime. Itaque quod hic dicitur, simile est illi quod dicitur in Psal. 48. Frater non redimit, redimet homo non dabit Deo placationem suam, & pretium redemptionis animæ suæ.

b QVI ENIM ME CONFVSVS FVERIT ET VERBA MEA, *b* IN GENERATIONE, &c.] Coniunctio, *enim*, probat illam sententiam prædictam, Qui enim voluerit animam suam salnam facere perdet eam, sic & contraria sententia hic indicata, nempe, qui me confessus fuerit, confitebor & ego eum, probat sententiam alteram prædictam, Qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet eam. Porrò non satis Latine interpres noster vertit in Lucæ, *qui me erubuerit & sermones meos*, (eò quòd erubesco sit absolutum) & minus Latinè in Marco, *qui me confusus fuerit, & verba mea*, Græcè apud vtrumque Euangelistam est eodem modo: ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, quod Latinùs sic verti potest, Quemcunque enim puduerit mei & meorum sermonum. Sed interpres voluit imitari constructionem & locutionem Græcam. Proinde certū est in Marco malè quosdam legere pro confusus & confundetur, confessus & confitebitur. Additur autem in Marco, *in generatione ista adultera & peccatrice*, eò quòd apud impios prædicatio Christi & Euangelij & ob humilitatem crucis ridicula sit, ac proinde apud illos possit esse ratio erubescendi Christum &, Euangelium. Per generationem autē adulteram & peccatricem, non tantùm intelligere voluit Iudæos, sed omnes etiam impios, sine quibus mundus nunquam erat futurus, sed qui prædicationem nominis Christi & omnis virtutis ac iustitiæ semper essent irrisuri, quos adulteros vocat & à Deo defecerint ad idola, aut certè ad creaturarum nimium amorem. Quod autem dicit, *filius hominis erubescet eum*, sic est accipiendum, quia filius hominis talem indignum iudicabit, quem inter suos agnoscat, & dedignabitur suis connumerare, veluti pudore afficiēdus coram patre & angelis, si connumeraret. Addit autem commodè, *cùm venerit in gloria*, nimirum gloriam suam opponens humilitati primi sui aduentus, ob quam quosdam pudet eum confiteri aut suscipere. Dico confiteri aut suscipere, quia duobus modis intelligi potest quis erubescere Christum, videlicet vel quia pudet in eum credere cuius crucem mundus irridet, vel quia pudet eum in quem iam credit confiteri & prædicare, Itaque notandæ in hac sententia antitheses pulchræ inter gloriam Christi & eiusdem humilitatem, inter eum qui non erubescit, & eum qui postea erubesceret, inter peccatores coram quibus aliquis nunc erubescit, & patrem cœlestem ac angelos sanctos, coram quibus tunc Christus erubescet. Perinde enim est ac si dixisset, Qui me iam abiectum à mundo habitum erubescit, hunc ego aliquando glorioſus toti mundo erubescam. Qui me coram peccatoribus meritò contemnendis, & quorum iudicium irrideri deberet, erubescit, hunc ego vicissim coram sanctis angelis erubescam, apud quos inhonorari extremæ est ignominiæ & infœlicitatis. Quique ne perdat honorem peccatorum, veretur meā humilitatē prædicare, hic in mea gloria perdet honorem meum & sanctorum angelorum. Itaque videte à quibus malitis honorari, à peccatoribus, an à me glorioſo & sāctis angelis. Dicta sunt autem quædam etiam ad hanc sententiam spectantia circa illud Matthæi 10. Omnis ergo qui cōfitebitur me, &c. Ex illis intelligi potest quomodo hæc sententia generaliùs accipi possit, vt nō solùm intelligatur erubescere Christum quem pudet in Christum credere, aut eum confiteri, sed etiam quē pudet quamuis veritatem prædicare, aut quamuis iustitiam operari.

a FILIVS ENIM HOMINIS VENTVRVS EST IN GLORIA PATRIS SVI, &c.] Hac sententia, quæ in Concordia rectè subiungitur post superiorem sententiam positā à Marco & Luca (declarat enim & confirmat illud quod in ea dictum est, quòd filius hominis erubescet cùm venerit in gloria) Matthæus, qui hanc solus posuit, idem probare voluit, quod reliqui duo Euangelistæ superiori sententia, nempe quòd qui iam voluerit præterito Christo animam suam saluam facere, perdet eam: & contrà, qui propter Christum perdiderit, saluam eam faciat. Notandum autem, quòd in hac & superiori sententia dicatur filius hominis venturus in gloria patris sui, quo significatur eandem esse filij hominis gloriam quæ est patris, ac proinde & eandem esse substātiam. Porrò celeberrima est, & in scripturis frequenter obuia sententia, qua dicitur hic in iudicio nouissimo reddendum vnicuique secundùm opera sua. Ea enim etiam eisdem verbis habetur Psalm. 61. Tu reddes vnicuique secundùm opera sua. & ad Rom. 2. Thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundùm opera sua: Aliis autem locis idem, etsi aliis verbis, frequenter dicitur, vt 1. Cor. tertio, Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secūdùm suum laborem Et 2. Corint. 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque prout gessit in in corpore suo, siue bonum, siue malum. Et aliis infinitis penè locis idem inculcatur. Quæ tamen omnes sententiæ generales, quoniam non videntur verificari in paruulis & fatuis, intelligendæ videtur pronunciatæ distributione, vt vocant, accommoda, nimirum de operantibus, sub quibus non comprehenduntur pueri & fatui, vt qui non tam operentur quàm patiantur, aut saltem non operantur humana, quòd careant in agendo vsu rationis. His autem sententiis Spiritus sanctus in primis quidem refellere voluit eos qui fidei suæ aut veri Dei agnitioni & inuocationi nimis fidunt, contra quos suprà dixit Dominus, Nō omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnū cœlorum, sed qui facit voluntatem patris mei, &c. Et Hiere. 6. dicit Dominus per prophetam, Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes, Templum Domini, templum Domini, templum Domini est, Quoniam si bene direxeritis vias vestras, & studia vestra, &c. habitabo vobiscum. Proinde his sententiis mirè retunditur eorum doctrina, qui hodie in extollenda fide, & operibus hominum deprimendis nimis sunt immodici. Similiter his sententiis Spiritus sanctus refellere voluit fiduciam quorundam in virtutibus & benefactis aliorum, etiamsi illa non imitētur. Vnde Ioannes Baptista populū ad monuit vt facerent fructus dignos pœnitentiæ, nec confiderent in Abraham patre ipsorum, ac promissionibus eis factis. Et ex cap. Ezech. 18. patet satis ad hunc finem has sententias toties in scripturis inculcari. Postremùm his sententiis scriptura testari voluit Deum citra omnem personarum dele-

Matth. 7.

ctum, omnes iudicaturum iuxta quod quisque inuentus fuerit, secundùm testimonium quod opera de eo perhibent. Ad hunc enim finem adfert hanc sententiam D. Paulus ad Romanos 2. addens, Non enim est acceptio personarum apud Deum.

b ET DICEBAT ILLIS: AMEN DICO VOBIS, SVNT QVIDAM DE HIC STANTIBVS, &c.] Quoniam dixerat filium hominis venturum in sua gloria, idque vel maximè prouocare posset, vt eum qui abiectus videbatur prædicarent, non solùm omni pudore posito, sed etiam contempta propter eum & morte & omnibus huius mundi bonis: ideo oportunè iam confirmat quod dixerat se venturum in gloria: & quoniam quod dixerat de suo aduentu, in tempora longa differendum erat, ne ob id minus crederetur, promittit etiam, in præsenti vita post breue tempus se reuelaturum quibusdam suam gloriã, & regnũ suum, & cum solita sua asseueratione promittit, dicens, Amen dico vobis, pro quo Lucas habet, λέγω ὑμῖν ἀληθῶς. Dico vobis verè, nimirum exoponẽs dictionem Hebraĩcam Amen, quemadmodum etiam alibi. Porrò quod hic dicitur quosdam ante mortem visuros filium hominis in regno suo, variè intelligitur. Quidam enim intelligunt istud Dominum dixisse de sua transfiguratione. Nam eam omnes Euangelistæ mox subiungunt, veluti ostendere volentes impletum tum fuisse quod his verbis Dominus fore promisit. Tunc enim quidam illic stantium, nempe tres Apostoli quos secum sumpsit, viderunt filium hominis venientem in regno suo, hoc est, in ea claritate in qua veniet iudicaturus, & qua cum sanctis suis erat regnaturus. Aut simpliciter venientem in regno suo, id est, apparentem in gloria regni sui. Sic quod dicunt Marcus & Lucas, donec videant regnum Dei, intelligunt, donec videant gloriam & maiestatem regni sui. Alij intelligunt istud Dominum dixisse de gloria in qua ab omnibus Apostolis videndus erat post resurrectionem, & in ipsa ascensione. Tunc enim omnes viderunt eum in regno suo, secundùm quod Dominus ipse eis dixerat in vltima cœna: Non bibam de hoc genimine
Matt. 26. vitis, donec illud bibam vobiscum nouum in regno
Iuan. 28. meo. Tunc illis dixit, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Tunc illum viderunt deiecta morte triumphasse, ac glorioso & impassibili corpore resurrexisse. Tunc in ipsa ascensione angeli eis dixerunt, Quemadmodum vidistis eum ascen-
Act. 10. dentem in cœlum, sic veniet. Secundùm hunc intellectum dicit Dominus quosdam illic stantiũ visuros, quia non omnes viderunt quibus hæc dixit, siquidem conuocata turba cùm discipulis suis hæc dixit ad omnes, vt suprà dixerunt Marcus & Lucas. Alij rursum, inter quos D. Gregorius intelligũt dictum istud esse de regno Christi, quo per euangelij prædicationem cœpit in toto orbe glorioſus aduenire, ac cum nũra vbique virtute agnosci & adorari saluator mundi. Cui sensui conuenit & illud quod dicitur ab omnibus Euangelistis, quosdam non morituros donec videant, &c. (illo enim significari videtur non ita subitò implendum quod promittit) & illud quod habet Marcus, donec videant regnum Dei veniẽs cum virtute, vel, vt potiùs Græca verti debent, regnum Dei veniſſe cũ virtute. Suprà enim Dominus præcepit Apostolis cùm ad prædicandum eos mitteret, vt prædicarent regnum Dei appropinquasse & venisse. Et calumniatoribus Iudæis respondit, Si in spiritu Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. At tum nondum aduenerat regnum hoc cum virtute, sicut cùm passim per orbem incredibili virtute euangelium & prædicatum, & assertum à plurimis *Matth. 3.* fuit. De quo Paulus gloriatur ad Colos. vbi de Euangelio scribit, Quod peruenit ad vos, quẽadmodum & in toto orbe fructificat & crescit. Sed fusiùs ad Rom. 15. Habeo, inquit, gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non effecit Christus in obedientiam gentium verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Hæc regni Christi magnifica virtus maximè circa vicesimum annum *Colos. 1.* ab ipsius passione esse exeruit, ad quod vsque tempus indubiè multi ex iis quibus præsentem sermonem Dominus habuit, superstites fuêre. Quod autem quidam intelligunt hanc sententiam de aduentu Christi & regni eius in nouissimo die, ac significari putant Ioannem Euangelistam non moriturum vsque in illum diem, infirmius est quàm vt hîc refelli multis debeat. Quosdam enim dicit non gustaturos mortem, non autem solùm quendam; & ecclesia Ioannem tanquam depositum semel corpore beatam in cœlis vitam degentem colit & veneratur. De quo latius in fine euangelij Ioannis. Porrò sicut videre mortem, sic & gustare mortem, phrasis est Hebraïca cuius vsus etiam est Ioan. 8. & ad Hebr. 2. pro experiri mortem & mori, ex qua phrasi fluxit illa locutio in euangeliis, Bibere calicem mortis.

TRANSFIGVRATVR DOMINVS. Matth. 17. Marci. 9. Lucæ 9. CAPVT LVXII.

† c. post dies sex. Δ b o. circa ipsis.

a vestimenta antè. ‖ c. & reliqua. † c. albus & resplendens Δ a o alba ‖ a o sicut † b apparuit.

v b Elias & Moyse.

[e] *Actum est autem post hæc verba* †[l] *ferè dies octo, & assumpsit* [e] *Iesus* [l] *Petrum & Iacobum, & Ioannem* [a] *fratrem eius,* [c] *& ascendit in montem vt oraret,* [e] *& duxit illos in montem excelsum seorsum* [b] *solos.* [c] *Et facta est, dum oraret, species vultus eius altera,* [e] *& trãsfiguratus est Δ ante eos* [a] *Et resplenduit facies eius, sicut Sol,* ‖ [c] *& vestimenta eius facta sunt* † [h] *splendentia & Δ* [l] *candida* [a] *nimis* ‖ [c] *velut nix,* [b] *qualia fullo non potest super terram candida facere.* [l] *Et* [f] *ecce* † [c] *apparuerunt illis duo viri, erant autem Δ* [l] *Moyses & Elias,* [b] *& erant* ‖ [l] *loquentes cum Iesu,* [c] *visi in maiestate, & dicebant excessum eius quem completurus erat in Hierusalem. Petrus verò, & qui cum illo erant, grauati erant somno. Et cuigilantes viderunt maiestatem eius: & duos viros qui stabant cùm illo. Et factum est cum discederent ab illo,* * [e] *respondens* [l] *Petrus* † *dixit Δ ad Iesum* [a] *Domine* ‖ [h] *præceptor,* [l] *bonum est nos hic esse,* [h] *&,* [a] *si vis,* [l] *faciemus* [a] *hic tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliæ vnum.* † *Nõ enim sciebat quid diceret,* [h] *erant enim timore exterriti.* [c] *Hæc autẽ* [a] *adhuc* [c] *illo loquẽte,* [a] *ecce* [h] * *facta est* [l] *nubes* [a] *lucida,* [c] *& Δ* [l] *obumbrauit eos & timuerunt intrantibus illis in nubem.* [l] *Et* [a] *ecce* [l] *vox* †

[h] *facta*

[b] facta est [l] de nube dicens, Hic est filius meus Δdilectus, [a] in quo mihi bene complacui, ‖ [l] ipsum audite. Et [c] dum fieret vox, [a] audientes discipuli cecidērūt in faciem suam, & timuerūt valdè. Et accessit Iesus, & tetigit eos, dixitq; eis, Surgite & nolite timere: Leuantes autē oculos suos, [b] & statim circūspicientes, [c] neminē [b] amplius [c] viderunt nisi † solū Iesum, [b] secū [&] [c] inuentus est Iesus solus. [c] Et descēdentibus illis de mōte præcepit illis [c] Iesus, [d] ne cuiquā quod vidissent narrarēt, nisi cū filius hominis à mortuis resurrexerit, [a] dicēs, Nemini dixeritis visionē donec filius hominis à mortuis resurgat. [c] Et ipsi tacuerūt, [b] & verbū cōtinuerūt apud se cōquirētes quid hoc esset, cùm à mortuis resurrexerit, [c] & nemini dixerūt in illis diebus quicquā ex his quæ viderant. [c] Et Δinterrogauerūt eū [a] discipuli eius [c] dicētes, Quid ergo dicunt [b] Pharisæi & [c] scribæ, quia Eliā oportet venire primū. ‖ At ille respondens ait illis, Elias [a] quidem venturus est, & [b] cùm venerit primò, [a] restituet omnia, [b] & quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur, & contemnatur. [c] Dico autem vobis, quiab & [c] Elias [a] iam [c] venit, & [a] non cognouerunt eū, sed [c] fecerūt in eo quæcunque voluerunt, [b] sicut scriptū est de eo. [a] Sic & filius hominis passurus est ab eis. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Ioanne Baptista dixisset eis.

FACTVM EST AVTEM POST HÆC VERBA, [l] FERÈ DIES OCTO, ET ASSVMPSIT, &c.] Si verba superiora, *Sunt quidam de hic stantibus*, intelligantur de Christi transfiguratione, iam manifestum est quare ab omnibus Euangelistis hæc narratio subiungatur superioribus, nimirum vt quod promissum erat à Christo, ostenderent esse impletum. Si verò secundùm aliorum intelligentias prædictas superiora intelligantur dicendum Dominum hac sua transformatione voluisse specimen quoddam dare suæ gloriæ, in qua dixerat se venturum in nouissimo die, & voluisse incipere adimplere promissionem illam. Sunt quidam de hic stantibus, &c. quæ tamen postea perfectiùs esset implenda. Atque ob id (quod ad literalē quidem attinet rationem) Euangelistæ tempus rei iam gestæ post prædicta verba accuratè annotauerunt, videlicet vt indicarent vel iam impletum esse quod promissum fuit, vel cœptum adimpleri, quia transfiguratio hæc prælibatio fuit regni Christi post magis aperiendi. Portò dissonantia quæ inter Euangelistas videri esse posset, quòd Lucas octo dierum meminit, Matthæus verò & Marcus sex dierum post superiora à Christo dicta, sic ab omnibus bene dissolui solet, vt dicatur Matthæum & Marcum intermedios tantùm dies connumerasse, Lucā verò etiam duos extremos dies, & illum scilicet quo Christus locutus est, & illum quo in monte est transfiguratus. Verùm non est necesse huc confugere, cùm non dicat absolutè Lucas octo dies, sed ferè octo dies. Ideo autem dicit ferè octo dies, vel quia non constitit ei satis dierum numerus, vel quia non post integros octo dies hæc facta essent, sed sex integros & duorum dierum extremorum aliquam partem. Cæterùm videtur etiam mysticam habere rationem, quare dierum numerum tā accuratè Euangelistæ annotauerunt, nimirum vt indicaretur, post sex mundi ætates octauo die futurā omnium resurrectionem, ac Christum in sua gloria venturum, cuius hæc Domini transfiguratio velut primitiæ quædam aut indicium fuit. Sicut enim in octaua die facta est resurrectio Christi, ita & generalis resurrectio octaua die futura est, quandò scilicet completus erit cursus dierū qui septenario numero semper recurrunt. Quoniam autem nondum erat tempus glorificationis, non manifestauit Dominus suam gloriam omnibus Apostolis; & tamen quoniam pro fidei confirmatione gloriam suā quibusdam aperire debuit, quosdam ex Apostolis delegit, qui gloriæ Christi cōspectæ postea idonei essent testes apud alios. Itaque tres ad hoc delegit, vt secūdùm legem in ore horum trium verbū hoc cōfirmaretur, & tres illos, quos inter duodecim Apostolos primo semper loco habuit, vt qui ob id quòd primi & præcipui essent inter Apostolos, præ aliis etiam perfectiore Christi cognitione donari debebant, ac certiores futuri essent gloriæ Christi post resurrectionē testes. Iacobus ergo iste, cuius hic fit mentio, non ille est qui dicitur frater Domini à Paulo, & scripsit primam epistolam Canonicam, quem Paulus coniungit Petro & Ioanni, ad Galatas 2. Hìc enim dicitur, Iacobum & Ioannem fratrem eius: proinde in æquiuocatione nominis errauit D. Augustinus scribens super epistolā ad Galatas de Iacobo, cuius ibi cum Petro & Ioanne fit mentio, Petrus, inquit, Iacobus & Ioannes honoratiores in Apostolis erant, quia ipsis tribus se in monte ostendit in significatione regni sui, cum ante sex dies dixisset, *Sunt quidam de circunstantibus*, &c. Erasse in ipso nomine videtur etiam D. Ambrosius hoc loco scribens super Lucam, cùm Iacobo, cuius hic fit mentio, tribuit illud quòd primus conscenderit solium sacerdotale, quod dicendū erat de Iacobo minore, qui primus fuit Hierosolymorum Episcopus, nisi fortè successerit Iacobo Zebedæi ab Herode interēpto. Hos ergo Apostolos tres secum seorsum sumens Dominus, ascendit cū eis in montem, eumq; excelsum, tum quòd hic locus, vtpote secretus, commodus esset orationi, & ostensioni gloriæ suæ, tum vt hoc ipso ascensu doceret eum qui cœlestem suam gloriam vellet mente conspicere, oportere relictis omnibus terrenis curis & cogitationibus supra se eleuari ad cœlestium cōtemplationem. Portò mons iste quis fuerit non explicatur, in scripturis, creditur tamen communiter fuisse mons Thabor, clarus victoria Barac & Deboræ, qui & Ithaburius dicitur Iosepho. De hoc monte sic scribit Brocardus, A Nazareth duabus leucis versus orientem est mons Thabor, in quo Dominus transfiguratus fuit, sunt in eo adhuc ruinæ variæ palatiorum & turrium, quæ hodie sunt latibula leonum & aliarum bestiarum. Altitudini huius montis testimonium præbet D. Hieronymus sic scribens lib. de locis Hebraicis, Thabor terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis, distans à Diocæsarea decem milibus contra orientalem plagam, qui confinium quoque inter tribum Isachar & Nephtalim fuit. Apertiùs autem Iosephus altitudinem huius montis exprimit, qui lib. 4. de bello Iudaïco ca. 2. testatur altitudinem eius esse triginta stadiorum, in septentrionali plaga inaccessam, in vertice autem viginti stadiorum planicem patere, quam seipsum dicit quadraginta dierū spacio mu-

ro circundediſſe, vt in eo monte contra Romanos Iudæi defenderent ſe. Memorat autem Lucas Dominum aſcendiſſe in montem vt oraret, ſicut hoc Domino fuit familiare, ac inter orandũ transfiguratum fuiſſe: quòd ſicut docemur ſecedere, & mentem ſubleuare cùm orandum eſt, ita & illud monemur, nos orantes quodammodo in Deum transformari, quo certè cupidius orare & cum Deo colloqui debeamus. Quomodo autem intelligendum ſit quòd dicunt Matthæus & Marcus, Dominum transfiguratum, vel, vt habent Græca, *μετεμορφώθη*, id eſt, transformatum, pulchrè & doctè tractauit D. Hieronymus, ſic ſcribens Quod dicit, *transfiguratus eſt ante eos*, nemo putet priſtinam eum formam, vel amiſiſſe corporis veritatem, & aſſumpſiſſe corpus vel ſpirituale, vel aëreum, ſed quomodo transformatus ſit Euangeliſta demonſtrat, dicens, *Et reſplenduit facies eius ſicut ſol*, &c. Vbi ſplendor faciei oſtenditur, & candor deſcribitur veſtium, non ſubſtantia tollitur, ſed gloria commutatur. Transformatio ſplendorem addidit, faciem non ſubtraxit. Hæc ille. Sed & Lucas ſatis indicat quomodo illa transformatio vel transfiguratio debeat intelligi, cùm pro eo quod alij dixerunt, *transfiguratus eſt*, ipſe dixit, *& facta eſt ſpecies vultus eius altera*. Non dicit aliam faciem factam aut aliam faciei figuram, ſed ſpeciẽ. A verbo, *μετὰμορφοῦν*, quod hic ponitur in Matthæo & Marco, deriuatur dictio Metamorphoſis, qua dictione poëtæ prophani vocabant fabuloſas ſuorum deorum transfigurationes quibus Iouem in taurum aut aliud quid mutatũ fingunt, & ſic de aliis. Vnde ad hanc vocem alluſiſſe videtur Petrus cùm de hac Chriſti admiranda metamorphoſi verba eſſet facturus, epiſtolæ ſuæ ſecũdæ cap. 1. Præmiſit enim, Non enim doctas (vel arte compoſitas) fabulas ſecuti, notam vobis fecimus Domini virtutem & præſentiam, ſed ſpeculatores facti illius magnitudinis, ſignificans hanc Chriſti transfigurationem admirabiliorem, veriorẽ & certiorem fuiſſe fictis illis poëtarum transformationibus. Porrò, teſte Damaſceno, aliter iam Chriſti orantis facies reſplenduit, aliter facies Moyſis, cùm locutus fuiſſet cum Deo in monte Sinai. Claritas enim faciei in Moyſe extrinſecus aduenit ex colloquio cum Deo. Vnde allegoricè tractans hanc claritatem Paulus 2. Cor. 3. Nos verò, inquit, omnes, reuelata facie gloriam Domini ſpeculantes, in eandem imaginem trãsformamur à claritate in claritatem tanquam à Domini ſpiritu. Claritas verò faciei in Chriſto fuit ex innato gloriæ diuinæ fulgore, aut etiam ex beatitudine animæ Chriſti, quæ ab initio conceptionis ſemper beata, tamen diſpẽſatione diuina radios ſuæ beatitudinis non diffundens in corpus, iam ad tempus permiſſa eſt ſic in corpus ſuam gloriã diffundere, quomodo eã diffũdet in reſuſcitatis ſanctorum corporibus: niſi quòd tũc diffuſa in corpus gloria erit ei velut connaturalis, quæ nunc in Chriſto fuit velut tranſitoria paſſio. Qualis, inquit Hieronymus, futurus eſt Dominus tempore iudicandi, talis Apoſtolis apparuit. Et rurſum, Transformatus eſt, inquit, Dominus in eam gloriã, qua venturus eſt poſtea in regno ſuo. Præterea Moyſes tantùm habuit claritatẽ faciei, eaq; talẽ quę velamine appoſito faciei non tranſparuit, Chriſtus verò in toto corpore tãtam habuit claritatem, vt ea tranſparente, veſtimenta eius viderentur eſſe candida & fulgentia ſicut nix, aut, vt Greci habent, ſicut lux. Vnde diſcendum quanta ſit futura claritas corporum noſtrorum ignobilium poſt reſurrectionẽ, de qua claritate Paulus, Seminatur, inquit, in ignobilitate, ſurget in gloria. Et Dominus, Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eorum. *1. Cor. 9.* *Matt. 13.*

[f] ET ECCE [c] APPARVERVNT ILLIS DVO VIRI. ERANT AVTEM [f] MOYSES, &c.] Chriſto in gloria ſua apparenti conueniebat adeſſe quoſdam etiam glorioſos, tum vt ſua præſentia ipſius gloriam magis illuſtrarent, tum vt ſuo teſtimonio authoritatem Chriſti & verborum eius Apoſtolis commendarent. Hos autem nullos alios potiùs eſſe conueniebat quàm Moyſen & Eliam, tum quòd hi inter omnes veteres prophetas maximè fuerunt Iudæis admirabiles, ob inſignia eorum facta & miracula, tum quòd Moyſes legis auctor, Elias verò præcipuus eſſet Prophetarum. Itaque horum præſentia demonſtratum eſt & quanta eſſet Domini excellentia, vt cui illi ſummè omnibus admirabiles cederent, & rurſum legem ac prophetas, in quæ duo fere diuiditur vetus teſtamentum, Chriſto teſtimonium concorditer reddere, tãtùm abeſt vt, quemadmodum Phariſæi calumniabantur, legi ac prophetis ipſe contrarius eſſet. Vnde Paulus iuſtitiam Dei in Euangelio manifeſtam dicit teſtificatam à lege & Prophetis. Et Philippus ſuprà dixit Nathanaeli, Quem ſcripſit Moyſes in lege, & prophetæ, inuenimus Ieſum à Nazareth. Et frequenter Dominus legem & prophetas coniungit, ſignificans totam veteris teſtamenti ſcripturam. In his, inquit, duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ, &, Hęc eſt enim lex & prophetæ, &, Omnes enim prophetæ & lex vſque ad Ioannem. Peculiariter autem hi duo teſtes iam teſtimonium perhibebãt mortis Dominicæ, quia, vt habet Lucas dicebant exceſſum, vel, vt habent Græca, *ἔξοδον*, id eſt, exitum, hoc eſt mortem eius quam in Hieruſalem erat ſubiturus. Hoc enim erat quod ſuprà dictum à Domino Apoſtoli abhorrebant, & veluti abſurdum habebant, vnde oportebat eos horum teſtium authoritate confirmari, vt intelligerent eaſdem illas ſcripturas quæ Chriſtum promiſerant, etiam hanc eius mortem prædixiſſe, & iam olim ſic à patre cœleſti ordinatum eſſe vt hanc mortem ſubirẽt. Quod autem Moyſes & Elias etiã ipſi in maieſtate, hoc eſt, in gloria & in claritate apparuerunt, non tantùm valebat ad maiorem gloriæ Chriſti commendationem, ſed etiam ad hoc, vt intelligerent gloriam quam in Chriſto videbant, non illi fore propriam, ſed communicandam etiam his qui ſecundùm ſuperiorem Domini doctrinam ſequerentur Chriſtum tollendo crucem, & perdendo animam ſuam, quemadmodum per hæc & Chriſtus in ſuam gloriam, in qua iam apparebat, eſſet intraturus, & ipſi quoque iam in gloria apparebant. Siquidem & Moyſes & Elias pro Dei gloria multa grauia vſque ad vitæ frequenter diſcrimen perpeſſi ſunt, vt nulli alij ante Chriſtum magis. Hi duo teſtes videntur notari & Apocalyp. 11. circa ſecundum Domini aduẽtum, cùm dicitur, Dabo duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta, amicti ſaccis. Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantia. Et ſi quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & ſi quis voluerit eos lædere, ſic oportet eum occidi. Hi habent poteſtatẽ claudẽdi cœlũ, ne pluat diebus prophetiæ ipſorum, & poteſtatem habent ſuper aquas conuertendi eas in ſanguinem, & percutere terram omni

Rom. 3. *Ioan. 10.* *Matt. 22.* *Luc. 17.* *Matt. 11.*

omni plaga quotieſcunque voluerint. Cùm enim dicitur, iguis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & habent poteſtatem claudendi cœlum ne pluat, alluditur ad facta Eliæ: cùm verò dicitur, habent poteſtatem conuertendi aquas in ſanguinem, & percutere terram, &c. alluditur ad facta Moyſis. Sed & Malachiæ vltimo, vbi promittitur aduentus Eliæ ante nouiſsimum Meſsiæ aduẽtum, præmittitur de Moſe, Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb, ad omnem Iſraël præcepta & iudicia. Et ſanè D. Hilarius exiſtimat Moſen & Eliam præcurſuros ſecundũ Domini aduentum eoſque in Apocalypſi deſignatos prædicto loco, in quo tamen communiter etiam antiqui patres intelligũt ſignificari per duos teſtes, Enoch & Eliam, de quibus paulò poſt latiùs.

A

B

«PETRVS VERO, ET QVI CVM, &c.] Domino orante, Petrus & qui cũ ipſo erant more ſuo dormiebãt grauati ſomno, quẽadmodum & poſtea orante Domino cum inſtaret tẽpus paſsionis: vnde coniicere licet prolixitatem orationis Chriſti, & obſeruare infirmitatem Apoſtolorum quam benignè adeò Dñs tolerabat & fouebat, donec ad maius robur proueheret. Non enim, vt quidam intelligunt, putandum eos ſomno grauatos propter ſplẽdorẽ oculos eorum & mentem grauantẽ. Nõ enim ante ſomnum hunc viderunt gloriã Chriſti, & duos illos viros, ſed (vt habet Lucas) poſtquam euigilaſſent & experrecti eſſent. Proinde quod præcedit in Concordia ex Matthæo & Marco, quòd apparuerint illis Moſes & Elias, intelligendum eſt poſitum per anticipationem, ſicut & quod Lucas ante hæc verba dicit hos viſos fuiſſe in maieſtate, & dixiſſe exceſſum Ieſu complendum in Ieruſalem. Porrò cauſæ variæ aſsignantur, ob quas Petrus vbiq; aliis feruentior diceret, Bonum eſt nos hic eſſe, quę omnes ſimul concurrere potuerunt, ſicut eas ex ipſis Euangeliſtarum verbis colligere facilè licet. Lucas enim habet, *Et factum eſt cùm diſcederent ab ipſo, Petrus ait ad Ieſum.* Quibus ſignificauit ſatis eum hæc dixiſſe animo retinendi Moſen & Eliam iam abire parãtes. Dixit idem Moyſen, & Eliam natraſſe exitum quem completurus erat Ieſus in Ieruſalẽ, vnde intelligunt plerique illum hæc dixiſſe ex horrore mortis, quã à Chriſto & ſe cupiuerit auertere, volẽs ob id in monte permanere ne Chriſtus mortem in Ieruſalem ſubire cogeretur. Ex ipſis autẽ Petri verbis patet iſta eũ dixiſſe ex ſumma ſpectaculi delectatione, quæ illũ velut ebrium reddiderat, ac omnium quæ mundi erant oblitum. Dicit enim: *Bonum eſt nos hic eſſe*, & quàm bonũ, ſignificat cùm ſubdit, *Faciamus hic tria tabernacula*, ſignificãs eam fœlicitatem ſe velle eſſe perpetuam, nec velle cũ alia commutare. Iam ex eo quòd Marcus dicit velut ratiõnẽ huius ſermonis Petri reddens, addit, *Non enim ſciebat quid diceret, erant enim timore exterriti*, patet etiam Petrum hæc dixiſſe ex animi conſternatione, qua extra ſe rapiebatur, ſtupore & pauore eos ob nouitatẽ miraculi peruadente & occupante. Itaque vt cauſas has ſimul colligamus, quoniã Petrus à diuino illo aſpectu cõſternatus fuit, & ſimul tamẽ mira dulcedine & voluptate perfuſus, cupiens abeũtes Moſen & Eliam ſemper retinere, ac mortem Chriſti quã horrebat impedire, Bonum eſt, inquit, nos hic eſſe, &c. Porrò annotandũ illud quod eſt in Luca, *neſciens quid diceret*, non eſſe idem omnino cum eo quod eſt in Marco, *Non enim ſciebat quid diceret.*

C

D

E

In Luca enim verbum, *diceret*, eſt præſentis temporis, cùm Græcè ſit λέγῃ. In Marco verò eſt futuri temporis; cum reſpondent in Græcis Aoriſto coniunctiui futurum ſignificante λαλήσῃ. Rurſum in Luca pro, quid, eſt relatiuum ὅ, id eſt, quod: Græcè enim eſt, μὴ εἰδὼς ὃ λέγει, quod ſic verti poteſt, non intelligens quod dicebat, vt ſignificetur eum non ſatis intellexiſſe quæ loquebatur, hoc eſt, incõſideratè locutum eſſe, vt ſolent animo conſternati. In Marco verò eſt, οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσῃ, quod verti poteſt, Non enim ſciebat quid loqueretur. i. loqui deberet aut loquendum eſſet. Itaque cùm præ feruore Petrus tacere non poſſet, locutus eſt inconſiderata & non intellecta, eò quòd præ conſternatione animi ignoraret quid aliud melius loqui deberet. Bene autem dicitur à Luca eum non intellexiſſe quod dicebat. Non enim loquebatur ea quæ auditis cõſona erant. Increpauerat enim ſuprà eum Dominus à morte reuocantem, duos hos grauiſsimos teſtes iam audiuit dicentes de eius exceſſu quem in Ieruſalem erat completurus, quibus non cõuenit quòd Petrus in mõte manere vult. Iam imprudentiæ etiã erat, exiſtimare eis opus eſſe tabernaculis manu humana factis, quos tanta videbat gloria conſpicuos. In hoc tamen Petri voto, etſi inconſiderato & imprudenti, obſeruandũ id quod Deus per ipſum demonſtrare voluit, nimirum quanta ſit futuræ gloriæ illicibilitas. Si enim temporalia hæc & imperfecta gloriæ Chriſti oſtenſio tanta voluptate conſpiciẽtium mentes perfudit, vt omnium iam obliti extra ſe raperentur, & omnibus poſthabitis hac ſola ſemper frui deſiderarent, quàm ſolida voluptas continget ſanctis, cùm ipſum Dominum videbunt in decore regni ſui, non duobus ſtipatum, ſed immenſa Angelorũ & ſanctorum multitudine, nec humanitatis tantùm gloriam contemplantes, ſed ipſam etiã eius diuinitatem facie ad faciem conſpiciẽtes? Deinde in hoc Petri voto obſeruandum, quæ ſit differentia gloriæ euangelicæ & gloriæ veteris teſtamẽti. Cùm enim Iſraëliticus populus gloriam Dei, qui in montem Sinai deſcenderat daturus legem, vidiſſet & audiſſet, adeò ſunt perterriti & pauore cõcuſſi, vt dicerẽt Moyſi, Loquere tu nobis, & audiemus, Non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur. Et adeò non potuerunt ferre gloriam Dei, vt nec gloriam vultus Moſaïci ferre potuerint niſi velamine appoſito. Hi autem etſi nonnullo pauore ob ſpectaculi inſolentiam correpti eſſent, tamen tantùm abeſt vt conſpectam gloriam refugiant, vt eius perpetui cupiãt eſſe ſpectatores. In euãgelio enim Deus ſe magis amandum exhibet quàm metuendum: in veteri verò lege omnia magis erant terribilia. Si autem quæratur quomodo Petrus agnoſcere potuerit Moſen & Eliam, quos priùs nunquam viderat, ne quidem in ipſorum imaginibus, cum Iudæis imaginũ vſus fuerit illicitus, Dicendum, veriſimillimũ eſſe, Petrum eos agnouiſſe ex colloquio ipſorũ cum Ieſu, in quo aut Dominus eos propriis compellauerit nominibus aut ipſimet expreſſerint qui fuerint. Fieri enim poteſt vt vterque ea dixerit per quæ Chriſti mortem ipſi facto vel verbo prophetauerunt, vt Moyſes quidem dixerit ſic Chriſtũ in crucem ſuſtolli debere, quomodo ipſe exaltauerit in deſerto ſerpentem. Elias verò ſic illum debere expandi in crucem, quomodo ipſe expanſus fuit ſuper mortuum puerum vt illum viuificaret. Ac ſic illũ torrente paſsionum pertranſito ſubleuandũ in

Exod. 20

Quomodo apparuerint Moyses & Elias.

gloriâ, quòmodò ipse transito Iordane curru igneo raptus fuerit in cœlum. Quòd si rursum quæratur quòmodo Moses & Elias hic apparuerũt, an in propriâ persona, an non, & si in propria persona, an in proprio corpore, an in alio: respõdetur ad hãc quæstionem in glossa ordinaria super Lucã hoc modo, Sciendũ est non corpus vel animas Moysi vel Eliæ ibi apparuisse, sed in subiecta creatura illa corpora fuisse formata. Potest etiam credi angelico ministeriò hoc factum esse, vt angeli eorũ personas assumerent. Hæc ibi. Verùm hanc responsionẽ non approbat D. Thomas in 3. parte, quòd secundùm hãc rationem nõ possint videri testes veritatis hoc loco Moses & Elias, si non fuerint hic verè, sed tantùm imaginariè, vt omittamus quòd non satis verũ erit, quòd omnes asserunt Euãgelistæ, Mosen & Eliam hic Domino astitisse. Idẽ Thomas asserit eam glossam desumptam ex libro de mirabilibus sacræ scripturæ, asscripto quidem Augustino, sed falsò. Et tamen in libris de mirabilibus sacræ scripturæ, quos nos habemus titulo Augustini, sed iudicio cuiusdã etiã falsò ei asscriptos, legitur sententia planè contraria. Lib. enim 3. cap. 10. sic legitur, Sed dũ Elias manens in corpore ad talẽ conductionem venerit, quid de Moyse dicendũ? vtrum in corpore iterũ ad hanc ostentionẽ aderat, an ex aêre simulatum, sicut Samuẽl visus est, habitũ fingebat? & si suo corpore venit indutus, si hac vice resurrectionem suam, quæ cæteris nõ nisi in nouissimo est futura, complenit? De qua quæstione authores vna eadémq; sententia prolata non differenter dicunt, quòd dum Dñs cum tribus discipulis suis & Elia, nõ cum imaginibus sed veris corporibus conueniſſe non dubitantur. & ipse Moyses in suo vero corpore de sepulchro resumpto videtur. Sed Dominus Iesus primogenitus mortuorum rectè creditur. Moysi iterum post hanc visionẽ corpus sepulturæ cõmendatur, vt ipsum in nouissimo die quando resurgent mortui, assumere possit. Hæc ibi. Vbi non dubitatur quin Elias etiã in proprio corpore affuerit: & post quæstionẽ de Moysis corpore propositam, dicitur omnino esse sentẽtiam, illum etiam propriũ corpus assumpsisse quod mox deposuerit. Proinde aut D. Thomas lapsus est memoria, aut alium habuit librum qui sub Augustini nomine titulum habuit de mirabilibus sacræ scripturæ. Sicut autem prior sententia diuo Thomæ nõ est probabilis, ita nec secunda de assumpto & rursum deposito vero corpore Moysis, sed probabile magis secũdùm Thomam habetur, Eliã in vero ibi corpore adfuisse, Mosen verò in propria quidẽ anima adfuisse, sed corpore quodã assumpto, quomodo apparent Angeli? Atq; sic vult D. Thomas intelligendũ quod scribit hoc loco D. Hieronymus in hunc modũ, Scribis & Pharisæis tentantibus se, & de cœlo signa petentibus dare noluit, sed prauã postulationẽ confutauit responsione prudenti. Hîc verò vt apostolorũ augeat fidem, dat signum de cœlo, Elia inde discedente quò conscenderat, & Moyse ab inferis resurgente. Quod & Achaz per Isaiam præcipitur, vt petat sibi signum de inferno vel de excelso. Quod enim hic dicitur Moses ab inferis resurrexisse, intelligi vult D. Thomas dictũ de anima quæ corpus Angelorũ more assumpserit. Quæ autem fuerit Augustini in his libris, quos constat esse ipsius, sententia in hac quæstione, patet ex libr. de cura pro mortuis agenda, in quo ca. 15. asserens aliquando ex mortuis quosdam mitti ad viuos, probat id primò per Samuelem Sauli apparentem: & quoniam quidã dicunt non ipsum Samuelem apparuisse, sed malignũ aliquem spiritum in eius persona, affert testimonium Ecclesiast. 46. vbi dicitur quòd Samuel mortuus prophetauerit. Et subiũgit, Sed si huic libro ex Hebræorũ, quia in eo non est, canone cõtradicitur, quid de Moyse dicturi sumus, qui certè & in Deuteronomio mortuus, & in Euangelio cum Elia qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus? Ex quo dicit solui quæstionem de martyribus aut iustis aliquibus apparentibus quandoque ipsis hominum aspectibus, nõ solùm in somnis, sed etiam in vigilia. Dubitat tamen, & supra vires intelligẽtiæ suæ esse liberè profitetur, quomodo fiat huiusmodi apparitio sanctorũ, an in propria ipsorum persona, an per Angelorũ ministerium, in eorũ persona ex Dei iussu apparentium, & præsentiũ iis qui sanctorũ meritis aliqua percipiunt solatia. Itaque videri potest ex hoc libro desumpta illa glossæ sententia quam D. Thomas reiicit tanquã desumptam ex libro qui falsò asscriptus sit Augustino. Nã in hoc libro quãuis neutram partem August. velit asserere, magis tamẽ videtur eò propendere, vt putet Angelorũ ministerio fieri sanctorum apparitiones & beneficia quæ quasi à præsentibus sanctis videtur hominibus præstari. Sed quandoquidem ipse Augustinus rem hãc altiorẽ esse fatetur, quàm vt à se possit attingi, & abstrusiorem, quàm vt à se valeat perscrutari, præstat in hac quæstione nõ nimis esse curiosum, sed modũ apparitionũ Deo committere. Illud tantùm addam, non debere videri derogare veritati, si cùm Angeli in sanctorũ persona apparere dicũtur, ipsi sancti dicantur apparere, cùm ipsi Angeli in veteri testamento apparẽtes in Dei persona dicãt, Ego sum Dominus Deus. Porrò occurrit hîc etiam alia præter superiores ratio, qua ostendatur quàm conueniens fuerit vt in monte cum Domino Moyses & Elias in gloria apparerent colloquẽtes. Hi enim duo postq; ãa ieiunassent 40. diebus, viderunt gloriã Dei in monte Horeb, atq; cũ eo locuti sunt: postquã conspectam gloriã Moysi vultus mirè resplẽduit, & Elias mox igneo curru raptus est in cœlum. Itaq; ob id hi duo cum Domino in monte gloriam suã ostendente, qui & ipse 40. diebus ieiunauit, apparuerunt, vt eorum gloria Christi gloriæ cõparata obscuraretur, ac ostenderetur Christum gloriosum illum ipsum esse, cuius gloriã in monte Horeb conspicientes, etiã ipsi gloriosi effecti sunt, quodq; gloriam suam, quam vel olim vel nunc habebant, ex eius colloquio mutuati essent.

c HÆC AVTEM ADHVC *d* EO LOQVENTE, *e* ECCE *f* FACTA EST *g* NVBES *h* LVCIDA.] Valdè conuenienter nubes hæc diuinitus facta est. Primùm quidem, vt per eam veluti corrigeretur quod Petrus dixerat de construendis tabernaculis, ac ostenderetur Christum non opus habere tabernaculis humana manu factis. Vnde velut hãc causam significare volens Matthæus, *Adhuc*, inquit, *eo loquente, ecce nubes lucida*. Secũdò, nube ista factum est ne Apostoli magnitudine splẽdoris absorberẽtur, sed lucem intolerabilẽ nubes temperaret. Vnde dicitur nubes hæc eos metuentes obumbrasse. Postremùm, nubes ista facta est ad ostensionem præsentiæ Dei patris. Sic enim in veteri testamẽto ferè in nube gloria Domini apparuit, ac præsentia eius ostensa est, vt patet ex variis scripturę locis, idq; ob id q nubes res sit cœlestibus vicinior,

quæ

quæ in ſcripturis Dei dicitur eſſe tabernaculũ, Nubes, inquit, & caligo in circuitu eius. Cumq; in dedicatione tẽpli Salomonici nebula impleſſet domũ Domini, dixit Salomon; Dñs dixit vt habitaret in nebula: Sed nubes illa qua olim Deus ſuam gloriã & præſentiã declarauit, dicitur ferè fuiſſe tenebroſa, vt Exo. 19. in datione legis. Hęc verò dicitur fuiſſe lucida, vt intelligamus differentiã veteris legis & nouæ: & illã quidem plenã eſſe vmbris, hanc verò ipſam exhibere veritatẽ: in illa Deũ ſe præbere metuendũ, in hac verò amabilẽ. Itaq; quia nubes hæc Dei præſentiã declarauit, vox Patris è nube dicitur eſſe facta, quæ nõ ita potuiſſet cognoſci cuius fuiſſet, niſi nubes Dei præſentiã declarauiſſet. Et hactenus quidẽ maieſtatis Chriſti geſtus quidã datus eſt oculis corporeis, ipſa autẽ Patris voce, ſicut & verbis Eliæ & Moyſis, datum eſt aliquid etiã auribus, vt per duos hos certiſſimos ſenſus digna de Ieſu opinio conciperetur. Neq; enim pro teſtimonio patris aut nubes ſola ſuffecit, aut vox ſola, ſed vtrumq; coniunctũ, certum reddidit Patris teſtimoniũ. Porrò ſicut in Chriſti baptiſmo Trinitatis myſteriũ reuelatum eſt, Patre per vocẽ, Spiritu ſancto per columbam demonſtrato: ita & hîc tota Trinitas ſeſe voluiſſe oſtẽdere videtur, Spiritu ſancto in nube apparẽte. Ipſe enim eſt illa nubes obũbrans, qua obũbrata virgo Maria Chriſtũ concepit, quæ nubes & nos obumbrans, carnalium deſideriorum æſtum in nobis extinguit, & ad cœleſtia à terrenis ſubleuat. Et bene quidẽ in baptiſmo Chriſti, quod fuit ſacramentum primæ noſtrę regenerationis, Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ apparuit, in transfigurationis verò eius quæ eſt ſacramentũ ſecundę noſtræ regenerationis, quæ erit in corporum reſurrectione, Spiritus ſanctus in nube obumbrãte apparuit: quia in prima regeneratione dat innocentiam, in ſecũda verò ſubleuatis in cœlum dat ab omnibus malis ſecuritatem. De verbis autem illis. *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*, dictũ eſt ſuprà 14. ca. Concordiæ circa Chriſti baptiſmum. Quod autem nunc additur, *Ipſum audite*, additũ videtur tum ad corrigendum votum Petri dolentis abire Moyſen & Eliam, tum ad confirmãdos animos diſcipulorũ, ne detrectarent ei credere, & obedire etiam in his quæ docturus erat, aut in ſpecie diuerſa ab his quæ docuerũt lex & prophetæ, aut carni inimica, qualia erant quæ mox docuerat de tollenda cruce. Itaq; perinde eſt ac ſi dixiſſet, Nõ eſt quòd doleatis Moſen & Eliam diſcedere. Omnia enim in hoc magiſtro veſtro, vnico filio meo, in quo ſolo mihi per omnia cõplacitum eſt, habetis. Ipſum audite, & mihil fuerit quod non multo pleniùs & clariùs ſitis edocẽdi, quàm ab ipſo Moſe & prophetis. Vaticinati ſunt illi de Chriſto, quẽ cùm præſentẽ habeatis, ne poſthac requiratis pollicẽtes futura, ſed præſentẽ ipſum audite ex me loquẽtem. Nemo loquitur certiora. Quicquid ab huius oratione diſſonat, reiiciendũ eſt. Ipſum ergo audite, & audiẽdo credite & obtemperate, quãtumuis inimica carni exigat. Hũc ſi audieritis, per eũ mihi dilectum efficiemini & vos mihi dilecti: per huuc glorioſum, & vos quoque efficiemini eiuſdẽ gloriæ cõſortes. Cùm enim dicit, *Ipſum audite*, non ſimpliciter auditum exigit pater, ſed fidem item & obediẽtiam. Nam frequẽter in ſcripturis, audire pro morem gerere & credere ponitur. Videri autem poteſt Deus in illis verbis, *Ipſum audite*, alluſiſſe ad illud Deuter. 18. quo dicit Moyſes, Prophetã ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris, ipſum ſicut me audietis. Cæterum quoniam naturale eſt vt inſolita & inopinata mentẽ humanam perturbẽt, & quia diuinã maieſtatẽ humana infirmitas capere nõ poteſt, ſicut nõ nullus pauor Apoſtolos corripuit ex cõſpecta claritate Chriſti, idémq; pauor in eis augebatur cum intrarẽt in nubẽ: ita audita hac noua voce plena diuinæ maieſtatis, maiori adhuc timore correpti ſunt, ita vt præ nimio timore, necnon & reuerẽtia diuinæ maieſtatis quam agnoſcebant eſſe præſentẽ, procidereẽt in facies ſuas. Verùm diuina benignitas nõ diu patitur eos qui ſuæ maieſtatis cauſa turbãtur, & metu concutiuntur, metu illo detineri, ſed poſt turbationem mox ſubinfert mentis tranquillitatẽ. Vnde & nunc Dominus Ieſus accedẽs ad diſcipulos, tactu ſimul & voce ſua metum ab illis depellit, dicẽs, *Surgite, & nolite timere*. Nec inefficax fuit Chriſti contactus & vox. Mox enim leuatis oculis circumſpiciẽtes viderunt Ieſum, eumq; ſolum, vt intelligerẽt vocem illã ad Ieſum pertinere, non ad Moſen, vel Eliã. Deinde vt intelligeremus vnũ Ieſum nobis ſatis ſuperq; eſſe, & poſtquam legis ac prophetarũ vmbra diſceſſit, omnia in Euãgelio reperiri. Obſeruãda hîc Domini humilitas, qua diuinæ gloriæ intolerabilem ſplendorem velut in laterna occulere dignatus eſt, ſuorũ & noſtræ capacitati ſeſe attemperans. Valet autem nobis hiſtoria hæc etiam liberaliter tantùm tractata. Primùm ad confirmationem noſtræ in Ieſum fidei. Etſi enim omnia eius dicta & facta eum ſatis demonſtrarent eſſe Chriſtum, hæc tamen hiſtoria apertiſſimè eum declarat ſic fuiſſe hominẽ, vt præter humanitatem haberet diuinam maieſtatem noſtri cauſa occultatam, ipſumq; eſſe qui à patre hominibus ſaluator ſit datus, ac mortem ipſum ſubire debuiſſe ſalutis humanæ cauſa, quæ ferè ſunt noſtræ fidei myſteria. Vnde Diuus Petrus huius dominicæ transfigurationis meminit, nimirum quòd ſciret quantum per hanc fides noſtra confirmaretur. In qua ſanè transfiguratione videndum quã variis modis noſtra fides ſit confirmata. Dominus enim ipſe ſuam maieſtatẽ inſolita claritate prodit, accedũt teſtes omnium grauiſſimi, qui mortis modum & rationẽ teſtantur: poſtremùm accedit & pater ipſe ſe verè præſentem declarans, & omniũ maximum de filio ſuo teſtimonium præbens. Secũdò valet hæc hiſtoria, vt præter fidem, noſtram ad bona operandum ignauiam excitet, & ad mala quæq; exemplo Chriſti patiẽtet tolerandum nos inuitet, dum oſtenſione gloriæ Chriſti, metũ venturi iudicis in gloria nobis incutit, ac ſecuros facit de potẽtia eius qua poterit reddere vnicuiq; ſecũdùm merita, docétque non alia ratione gloriæ Chriſti nos poſſe eſſe cõſortes, quàm ſi & ipſi tollamus crucem noſtram, ac parati ſimus ob gloriã Dei, præter cætera, etiam animam noſtram perdere. Nam ad hũc finem Dominum iam coram Apoſtolis fuiſſe trãsformatum præcedentia ſatis indicant. Quod autem ad myſticum attinet ſenſum, præter anagogiam ſupra indicatam, qua. ſ. intelligitur hîc ſignificatum Chriſtum in ſua gloria venturum ſtipatum angelorum frequentia, idq́ue octaua die terribilem ſimul & amabilem, terribilem impiis, amabilem iuſtis, moraliter ſatis fuerit intelligere, ab his qui adhuc verſantur in humilibus huius mundi rebus, non poſſe Ieſu gloriam aut maieſtatem ſcripturarũ cõſpici, ſed ſi quis eius volet eſſe ſpectator, neceſſe

Myſticus ſenſus.

est ei vt præteritis omnibus creaturis visibilibus in sex diebus creatis, in montem cœlestem cum Domino mente ascendat, ac mundo transcenso, altioris prudentiæ cacumen petat. Sic enim videbit gloriam Iesu sedentis in dextera patris. Sic maiestatem Euangelicæ doctrinæ & ipsius Christi in scripturis contemplabitur, audiétque & Moysen & prophetas ei testimonium perhibentes, nec non & patris interiùs docentis vocem audiet, reuelantem quis & quantus sit in speciem humilis Iesus. In tribus autē his gloriæ Christi spectatoribus rectè intellexerimus omne hominum genus, propterea quòd à tribus filiis Noë omne genus humanum sit dissem-
B inatum, & in tribus mundi partibus dispersum, cui gloria Christi erat vbique reuelāda. Sic ferè Diuus Ambrosius. Porro quòd Dominus etiam iam præcepit Apostolis, nihil horum quæ modò viderant cuiquam dicere, donec à mortuis resurrexisset, cōprobat illud quod supra dictum est, Dominum noluisse planè & apertè se Christum prædicari, ac vera gloria conspicuum esse, donec iuxta patris mandatum pro peccatis hominum morte sua satisfeci-
C sset, idque ob causas priùs dictas. Quod dicit Marcus, *Et verbum continuerunt apud se*, verbum Hebraica phrasi, videtur positum pro facto, quemadmodū sæpe in scripturis. Lucas enim veluti exponēs Marcum dicit, *& nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex hīs quæ viderant*, quanquam possit, verbum, etiam accipi, propriè pro verbo & sermone qui erat de transfiguratione. Cùm dicit Marcus, *Conquirentes quid hoc esset, cùm à mortuis resurrexeris*, vel (vt habēt Græca) inter se disputantes quid esset à mortuis resurgere, significare voluit eos non intellexisse quod Christus dicebat de sua resurrectione, sicut & postea dicitur, & ipsi nihil horum intellexerunt, aut nō intellexisse quorsum diceret de sua resurrectione.

ET INTERROGAVERVNT EVM DISCIPVLI EIVS DICENTES, QVID ERGO DICVNT, &c.] Causa huius interrogationis dupliciter potest reddi. Primò, vt intelligamus eos iam certissimos factos quòd ipse esset Christus, admirari quomodo Scribæ, hoc est, legisperiti ex scripturis docerent Eliam debere venire
D priusquam veniret Christus. Id enim docebant ex Malachiæ testimonio, non distinguētes inter duos Christi aduentus, quos scripturæ latis significāt, ac, vt est verisimile, hoc argumento apud populum probantes, Iesum non esse Christum. Ideo autem iam potiùs quàm priùs quæstionem hanc Domino proposuerunt, etsi & priùs persuasi essent quòd ipse esset Christus, quòd iam longè certiores de eo effecti essent, quódque ex viso priùs Elia venissent in memoriam traditionis scribarum. Hanc quæstionis causam indicat D. Chrysost. Aliter intelligi potest, Apostolos, quia iam viderant Christi gloriam, &
E audierant mentionem resurrectionis imminentis, post quam putabant eum gloriosè regnaturum, admiratos quid illud esset quod scribæ dicerent de aduentu Eliæ quem viderant recessisse. Nam talem quæstionis causam indicat D. Hieronymus. Dicūt autem, *Quid scribæ dicunt*, &c. Et non, quare ergo scripturæ dicunt, siue quòd ipsi in scripturis non essent exercitati, ea tantùm cognoscentes quæ ex traditione Scribarum in plebe indocta ferebantur: siue etiam notare volentes, quo argumento Scribæ apud populum vterentur ad persuadendum nondū venisse Christum, aut regnum eius. In Marco autem legimus etiam additum de Pharisæis. Græca tamen tantùm habent, quid dicunt Scribæ, nō enim Pharisæorum, sed Scribarum erat ostendere quæ erant scripturarum. Vnde Herodes cupiens ex scripturis cognoscere locum natiuitatis Messiæ, Scribas populi accersisse dicitur, non Pharisæos.

AT ILLE RESPONDENS AIT ILLIS, ELIAS QVIDEM VENTVRVS EST.] Responsio hæc Christi de Elia dupliciter intelligitur. Communiter enim intelligitur Dominus loqui de duplici Elia, nempe Elia vero, quem dicit venturū, ante. s. secundum suum aduentum, & Elia in spiritu, nempe Ioanne Baptista, quē dicit venisse, ante primum. s. suum aduentum. Quidam tamen intelligūt Dominum semper loqui de Elia eodem, & aduentu eodem, & illud quod Dominus dicit, *Elias quidem venturus est, & restituet omnia*, sic volunt accipiēdum, vt his verbis non asserat aliquid posthea futurum, sed confirmet verum esse quod dicebant Scribæ, vt sit perinde ac si dixisset, Rectè dicūt Scribæ, ante aduentum Messiæ venturum Eliam, & restituturum omnia: sed ego dico vobis, hoc ipsum iam esse impletum, quod illi ignorant esse impletū, sed adhuc futurū expectant. Venit promissus ille Elias sicut & Messias, sed non est ab eis agnitus, sicut nec Messias agnoscitur. Hic sensus etsi videri possit non alienus ab intentione Domini, cauendum tamēne eum sequentes negemus pertinaciter venturum aliquando Eliam verum ante secundum Domini aduentum. Sunt enim hodie plerique qui hunc esse loci huius sensum genuinum contendunt, idque ob id quòd non putent verum Eliam venturum cum Enoch ante iudicium, quemadmodū credidit semper Ecclesia Christi: ideoque & testimonium illud Malachiæ de Eliæ aduentu, putant solùm de Ioāne Baptista intelligendum esse, dicturi etiam proculdubio Enoch & Eliam non viuere adhuc in mortali corpore, sed in translatione esse mortuos, quēadmodum existimant plerique Iudæorum. Contra quos primò quidem dicēdum, omnes patres verba hæc Christi, Elias quidem venturus est, & restituet omnia, secundùm priorē intellectū intellexisse de vero Elia vēturo ante secundū Domini aduentum, vt patet ex Chrysostomo, Hieronymo, Theophylacto in cōment. D. Greg. hom. 12. in Ezechielem, Augustino itē in variis locis. Deinde prophetiam Malachiæ præterquā & omnes patres de Elia illo assumpto venturo ante secundum aduētum Christi intelligunt, etiam ipsa verba apertè arguunt de secundo aduentu Christi esse intelligenda, & non de Ioanne, saltem potissimùm, quemadmodum ostēdit hoc loco D. Chrysostomus. Primò enim, inquit, ideo additum est, Eliam Thesbytē, (sic enim habēt Septuaginta) ne de Ioanne putaretur debere intelligi hæc prophetia, qui propter ministerij similitudinem etiam ipse dicitur Elias. Deinde dicitur, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, quibus verbis non significari primum Christi aduentum sed secundum, ex scripturis est euidens. Tempus enim primi aduentus dicitur tempus gratiæ, dies salutis, tempus acceptabile. Dies verò vindictæ aut nouissimi iudicij, vocatur dies Domini magnus & horribilis, aut terribilis, vt Ioel. 2. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinē, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Sic & Soph. 1. Iuxtà est dies Domini magnus, iuxtà est & velox nimis, Dies iræ dies illa, dies tribulationis

& angu-

& angustiæ, &c. Et ex his quæ præcedunt in Malachia patet de qua die sit sermo. Præcedit enim, Ecce dies veniet succensa quasi caminus, & erunt omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula, & inflammabit eos dies veniens, &c. Iam & quod sequitur in testimonio Malachiæ, idē confirmat, ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. In primo enim suo aduentu non venit ad percutiendum, sed ad saluandum. Non enim, inquit, veni vt iudicem mundum, sed vt saluificem. Certè is qui
Iosep. 12. Ecclesiast. est author, locum hunc intellexit de vero hoc Elia. Nam cùm de eo scribit cap. 48. post alia tandem habet, Qui inscriptus est in iudiciis temporum, lenire iracundiā Dei, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob. Quòd autem etiam Enoch viuus hinc translatus seruetur in aduentum Antichristi, probari solet per illud Eccles. 44. Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam. Sciendum tamen Græca hic non habere, in paradisum, sed tantùm, translatus est & pro illo, vt det gentibus pœnitentiam, Græcè est, in exemplum pœnitentiæ generationibus. Quo significatur ipsum ideo translatum, vt homines videntes quomodo Deus curam gerat eorum qui illi placent, resipiscerent, & pœnitentiam agerent. Itaque ex hoc testimonio secundùm Græcorum lectionem parum quod ad hāc rem pertinet probari potest. Verùm ex epistolę ad Heb. 11. cap. efficaciùs probatur Enoch nondum mortuum esse. Dicitur enim ibi, Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus. Ex scriptis autem omnium ferè patrum qui fuerunt ab Apostolorum temporibus, patet quid à primitiua Ecclesia, ex Apostolorum vtique traditione semper creditum sit de Enoch & Elia. Quod vt fiat manifestum, quorundam sententias hic adducemus. Itaque vetustissimus Irenæus sic habet lib. 5. contra hæreses, Enoch placens Deo, in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum præmonstrans. Et Elias sicut erat in plasmatis substantia, assumptus est, assumptionem patrum propheram, & nihil impedit eos corpus in translatione & assumptione eorum. Per illas enim manus, per quas in initio plasmati sunt, per ipsas & assumptionem & translationem acceperunt. Assuetæ enim erant in Adam manus Dei cooptare, & tenere, & baiulare suum plasma, & ferre & ponere, vbi ipsæ vellent. Vbi ergo priùs positus est homo, scilicet, in paradiso, quemadmodum scriptura dicit, Et plantauit Deus paradisum in Edēn contra orientem, & posuit ibi hominem quem plasmauit, & inde proiectus est in hunc mundum non obediens. Quapropter dicunt presbyteri, qui sunt Apostolorum discipuli, eos qui translati sunt, illuc translatos esse. Iustis enim hominibus & spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem & Paulus Apostolus asportatus audiuit sermones inenarrabiles quantum ad nos in præsenti, & ibi manere eos qui translati sunt vsque ad consummationem conspicantes incorruptelam. Hæc ille, qui & subdit, Non debere videri impossibile tantis temporibus illos permanere viuentes, nec putandum Elię carnē in igneo curru quo assumebatur, fuisse consumptam. In cuius verbis notandum, quod dicit ab Apostolorum discipulis se didicisse hos duos translatos adhuc viuere in corpore eo in quo sunt translati. Tertullianus lib. aduersus Iudæos sic habet de Enoch, Enoch iustissimum non circumcisum, nec sabbathizantem de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit, vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysi Deo posse placere. In quibus verbis notandum, quod dicit, necdum mortem gustasse eum, & æternitatis esse candidatum. De eodem sic scribitur in tractatu de Sion & Sina aduersus Iudæos sub titulo diui Cypriani, Enoch, qui ante diluuium Deo iustus complacuit, & ideo de isto mundo in carnis suæ nationitatem viuus translatus est in loco vbi Deus scit, ex quo loco consummationem mundi innouare habet in hoc mundo, vnde etiam translatus est ad confundendum & reuincendum Antichristum. De vtroque sic scribit D. August. lib. 9. de Genesi ad literam cap. 6. probaturus quomodo homines si permansissent in statu innocentiæ, translati fuissent sine morte ex hac vita. Neque enim, inquit, arbitrandum est Eliam vel sic esse iam sicut erunt sancti, quando peracto operis die, denarium pariter accepturi sunt: vel sic quemadmodum sunt homines qui ex ista vita nondum emigrarunt: de qua ille tamen non morte sed translatione migrauit. Iā itaque aliquid melius haber quàm in hac vita posset, quamuis nondum habeat quod ex hac vita rectè gesta in fine habiturus est. Aut si quisquam putat hoc Eliam mereri non potuisse, si duxisset vxorem, filiosque procreasset: quid de Enoch respondebit, qui filiis genitis Deo placens non mortuus, sed viuus translatus est? Cur ergo & Adam & Eua si iustè viuentes, castè filios procreassent, non eis possent translatione non morte succedētibus cedere? Nam si Enoch & Elias in Adam mortui, mortisque propaginem in carne gestantes, quod debitum vt soluant, creduntur etiam rediturі ad hanc vitam, &, quod tandiu dilatum est, morituri, nunc tamen in alia vita sunt, vbi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spirituale mutetur, nec morbo, nec senectute deficiunt: quanto iustiùs atque probabiliùs primis illis parentibus præstaretur, &c. Hæc ille, qui lib. 2. de Peccato Originali cap. 23. dum exempla ponit quæstionum de quibus salua fide dubitari licet, & de quibus dubitare non licet, Veluti, inquit, cùm quæritur, qualis vel vbi sit paradisus, vbi constituit Deus hominem quem formauit ex puluere, cùm tamen esse illum paradisum fides Christiana non dubitet: vel cùm quæritur, vbi nunc sit Elias, vel Enoch, an ibi, an alicubi alibi, quos tamen non dubitamus in quibus nati sunt corporibus viuere. De his duobus in variis locis apertissimè tradit Ecclesiæ fidem D. Gregorius qui libr. 9. Moralium cap. 4. sic habet, Duo illi prædicatores eximij dilata morte subtracti sunt, vt ad prædicationis vsum in fine reuocentur: de quibus per Ioannem dicitur, Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ astantes. Quorum vnum in Enan gelio per semetipsam veritas pollicetur, dicens, Elias venturus est, & restituet omnia. Idem Gregorius testatur duos hos Antichristo occursuros, & ab eo occidendos, cap. 12. lib. 24. Moralium. Idem habet Damascenus lib. 4. cap. 27. Diuus Hilarius tamen, scribens in Matthæi caput vigesimum, existimat duos illos, quos occursuros Antichristo Apocalypsis significat, fore Mosen & Eliā, tum quod illi in transfiguratione cum Domino apparuerint, tum quòd locus Apoc. apertè illos

duos

duos videatur notare, vt suprà est annotatum. Vnde & circa Domini transfigurationem sic scribit, Ad futuri formam, atque ad facti fidem Moses & Elias in monte constiterant. Ex his satis patet quæ fuerit in Ecclesia fides de Enoch & Elia, & omnes partes in hoc loco intellexisse Dominum affirmare venturum ante secundum suum aduentum Eliam secundùm vaticinium Malachiæ. Itaque præstat priorem huius loci intelligentiam sequi, secundùm quam dicendum, Dominum non apertè satis respondisse ad propositam quęstionem, eò quòd non apertè distinxerit duos suos aduentus, idque ob id quòd mysterij nondum satis essent capaces discipuli, sic tamen respondit, vt scrupulum illis exemerit, ne propter dilatum Eliam dubitare possent de aduentu Messiæ, cùm apertè dicat Eliam venisse, eumque significet fuisse Ioannem. Quoniã enim sic opinione publica receptum erat, Eliam præcessurum Christum, nec verum Christi aduentum satis diiudicabant, Dominus ne hoc videretur obtigisse, quò minùs venisse Christum crederent, & cum agnoscerent iam missum qui mittẽdus erat, Eliam ait venisse, Ioannem significans. Quod autẽ dicitur, & restituet omnia, breuitatis causa dictum est pro eo quod habet Malachias, Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Nam & hoc loco pro, conuertet, Septuaginta idem habent verbum quod est hoc loco apud Matthæũ, ἀποκαταστήσει, id est, restituet. Quẽadmodum autem dictum est in cap. Concordiæ 2. sic intelligendum est quod dicitur Elias omnia restituturus, quomodo Christus dicitur Paulo instauasse omnia quæ in cœlis & quæ in terris, nimirum quia homines inter sese & cum Angelis dissidentes, inter se & cum Angelis atque Deo pacificauit. Sic enim & Elias omnia restituet, quando incredulos Iudæos gentibus credentibus vniet & ad fidem patriarcharũ redire faciet. Porrò Marcus pro futuro ἀποκαταστήσει, id est, restituet, habet præsens ἀποκαθιστᾷ, id est, restituit, sed præsens illud æquiualet futuro. Significatur enim verè dici illum restituturum, & quòd debeat restituere omnia. Aduerbium autem, *primò*, quod hîc & suprà in quæstione discipulorum pro, prius, Græco more positum est, non est coniungendum cùm, *restituet*, sed vt patet ex propria quæstione, iungendum est cum, *venerit*, quod verbum non esse futuri temporis, sed præteriti docẽt Græca, quæ habẽt, ἦλθεν πρῶτον. Quod autem sequitur in Marco, *Et quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur & contemnatur*, obscuram habet connexionem, & variè intelligitur. Theophylactus enim hanc partem intelligit interrogatiuè legendam, ac argumento quodam ostendi hic à Domino, quæ dicta sunt de aduentu Eliæ, non in primo Christi aduentu implenda, sed in secũdo, eò quòd si Elias, quemadmodum de eo prædictum est, omnia restitueret in primo Christi aduentu, consequeretur Christum non passurum à Iudęis, quod esset contra scripturas. Itaque sensus est, Elias certè venturus est, & cùm venerit restituet omnia. Quòd si autem huius aduentus ante primum Christi aduentum debuit esse, quomodo ergo scriptum est de Messia oportere eum multa pati? Si enim ille omnia restituet, non erunt reliqui Iudæi increduli à quibus ille patiatur. Cõsequens ergo est alium esse Messiæ aduentu, ante quem venturus Elias restituet omnia, quamuis nec primo huic aduentui suus defuerit Elias. Videtur autem hîc sensus esse satis coactus. Proinde alij locum hunc non interrogatiuè pronunciant, sed assertiuè. Et erit commodus sensus etiam sine aliquo subintellecto, quod orationem quæ videtur imperfecta perficiat, si coniunctio, &, intelligatur supereſſe, quemadmodum sæpe supereſt ex phrasi Hebræorum, vt sit sensus, Elias venturus restituet omnia, sicut scriptum est de filio hominis, vt multa patiatur, vt intelligatur Dominus velle confirmare fidem passionis suæ ex fide venturi Eliæ, ac ostendere, tam esse credendum se moriturum, quàm quòd Elias sit venturus, eò quòd vtrumq; sit in scripturis prophetatum. Quoniam enim à fide passionis Christi alieni erant Apostoli, ex omni occasione eam cõfirmat. Sic ferè Caietanus. Alij subintelligunt, & quomodo scriptum est in filium hominis, vt multa patiatur, sic eueniet ei. Et pronomẽ, ei, quidam ad filium hominis referunt, sed melius secundùm Bedam refertur ad Eliam, vt significetur Eliam passurum, sicuti & filius hominis Christus, quemadmodum postea dicitur filius hominis passurus, sicut Elias in spiritu passus est. Atque hunc sensum credo aptiorem aliis, vt intelligatur Dominus ex passione Ioannis confirmare secuturam suã passionem, & ex sua rursum, venturi Eliæ passionem, vt intelligãt Apostoli non esse nouum si Christus ab impiis patiatur, cùm hoc ferè commune sit sanctorum maximè insignium, & qui vitia conantur extirpare. Quoniam enim à passione Christi alieni erant Apostoli, & de gloria Christi ac regno magis cogitabant, ideo Dominus inducit hîc mentionem suæ passionis & vtriusque Eliæ, vt sic eos ad fidem passionis suæ erigeret, & à somnio gloriæ ac regni auocatos præpararet ad tolerantiam malorum imminẽtium eis, sicut & postea cùm filij Zebedæi peterent illi in regno suo assidere proximi, mẽtionem mortis & passionis suæ induxit. In his autem Domini verbis quæ sequuntur, duæ occurrunt difficultates, altera in Marco, altera in Matthæo. In Marco quidem, quia dicitur, *Elias iam venit, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo*, cùm nullum quis dare possit scripturæ testimonium, quo peculiariter de iis quæ passus est Ioannes sit aliquid prædictum. Hanc difficultatem vt effugiant quidam, istud, *sicut scriptum est de eo*, referunt ad illud, *Elias venit*: & non ad id quod sequitur, *Et fecerunt illi quæcunque voluerunt*, quòd per parenthesim legunt in medio positum, vt sit sensus, Elias iam venit sicut scriptum est de eo, nempe Isaiæ 40. Vox clamantis in deserto, &c. Vtrùm omnino videtur per hanc partem significatum, scripturam etiam de supplicio Ioãnis aliquid dicere, sicut de eo quòd oportuit pati Christum, in Euthymij commentariis scribitur. Prædixit enim Isaias de Ioannis etiam passione verùm quo loco prædixerit, & quibus verbis, non indicat. Notatur in margine caput 49. sed in eo nulla apud nos significatio mortis Ioannis. Proinde nisi prior illa distinctio placet, aut dicendum de morte Ioannis scriptum fuisse in libro aliquo qui interciderit, aut in his quæ passus scribitur Elias, intelligendum etiam mysticè scriptum quę passurus esset Ioannes, vt qui per Eliam fuit præfiguratus. Sicut enim illum Iesabel regina, ita hũc persecuta est Herodias, & vtraque vtrũque ob seueriùs vindicatam religionem. In Matthæo autem dubium occurrit, quomodo dicitur, *Sic & filius hominis passurus est ab eis*, cùm non ab eisdem passus sit Dominus, à quibus

Ioannes.

Ioannes. Sed dicendum, quòd quemadmodum verba præcedentia, non agnouerunt eum, & fecerunt in eo quæcunque voluerunt, debent intelligi habere suppositum quoddã generale nempe impij, aut simile aliquid, ita & relatiuum, eis, ad generale illud refertur, vt sit sensus, impios fecisse quæ voluerunt in Ioanne, & ab impiis quoque Christum passurum, quanquam & Pharisæi ac scribæ in nece Ioannis consenserint, & ad eius captiuitatem iuuerint, vt priùs dictum est, & Herodes quoque Christo illuserit, & eius morti consenserit, vt etiam ob id rectè ab eisdem Ioannes & Christus passi dici possint. Porrò notandum quòd dicitur, *fecerunt in eo quæcunque voluerunt.* Illo enim significatur fecisse non quæ debuerunt facere, quæque iustũ erat facere, sed pro sua libidine fecisse.

EIICITVR DÆMONIVM, QVOD NON POTVERVNT eiicere discipuli. Mat. 17. Mar. 9. Luc. 9. CAP. XVIII.

[c] *Actũ est autẽ in sequenti die, descendẽtibus illis de mõte,* [b] *& veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnã circa eos, & scribas cõquirentes cum illis. Et cõfestim omnis populus videns Iesum stupefactus est, & expauertũ* [&] [c] *occurrit illi turba multa,* [b] *& occurrẽtes salutabãt eũ: Et* [a] *cùm venisset ad turbã* [b] *interrogauit eos, Quid inter vos conquiritis?* [h] *Et* [c] *ecce* [a] *accessit ad eũ* [f] † *vir* [b] *vnus* [h] *de turba* [a] *genitibus prouolutus antè eum* [&] [b] *respondens* [c] *exclamauit* Δ [l] *dicens,* [a] *Domine* [h] *magister,* [b] *attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum,* [c] *obsecro te respice in filium meum,* [&] [a] *miserere filio meo,* [f] *quia* [c] *vnicus est mihi, &* [a] *lunaticus est, & male patitur. Nam* [c] *ecce spiritus apprehendit eum,* [c] *qui vbicunque eum apprehẽderit* * [c] *subitò clamat, &* ‖ [b] *allidit* [b] *illum,* [c] *& dissipat eum cum spuma,* [b] *& spumat, & stridet dentibus suis, & aresçit,* [c] *& vix discedit dilanians eum* [&] [a] *sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam, & obtuli eum discipulis tuis,* [c] *& rogaui discipulos tuos, & dixi* * [h] *vt eijcerent illum,* [l] *& non potuerunt* [a] *curare eum.* [l] † *Respondens autẽ* [b] *eis* [l] *Iesus',* Δ [l] *dixit': O generatio* ‖ *incredula* [f] *& peruersa,* † [l] *quàmdiu apud vos ero? quandiu patiar vos? Δafferte* [f] *huc illum ad me.* [b] *Et attulerunt eũ.* [c] *Et cùm accederet,* [b] *& cùm vidisset eum, statim elisit eũ dæmonium, &* [b] *spiritus* ‖ [h] *conturbauit illum,* [b] *& elisus in terram, volutabatur spumãs. Et interrogauit patrem eius, Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam misit, vt eum perderet: sed si quid potes adiuua nos, misertus nostri. Iesus autẽ ait illi, Si potes credere, omnia possibilia sunt credẽti. Et continuò exclamans pater pueri, cũ lachrymis aiebat, Credo Domine, adiuua incredulitatem meam.* [l] *Et* [b] *cùm vidisset Iesus concurrentem turbã,* † [l] *comminatus est spiritui immundo* [b] *dicens illi, Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* [c] *Et* [b] *exclamans, & multum discerpens eum,* [c] *exijt ab eo* [a] *dæmonium,* [b] *& factus est sicut mortuus, ita vt multi dicerent, Quia mortuus est. Iesus autem tenens manum eius, eleuauit eũ, & surrexit,* [f] *& curatus est puer* [a] *ex illa hora,* [c] *& reddidit illum patri eius. Stupebant autẽ omnes in magnitudine Dei.* [h] *Et cùm introisset in domum,* [a] *tunc accesserũt ad Iesum* [c] *discipuli* [b] *eius* [c] *secreto* [&] [b] *interrogabant eum,* [a] *& dixerũt,* [c] *Quare nos non potuimus eijcere eum?* [b] *Et* [c] *dixit illis* [a] *Iesus, Propter incredulitatem vestram.* ‖ *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.* [c] *Hoc* [c] *autem genus* Δ *in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio.*

† *a. homo* Δ *F. dixit.* * *& c. elidit* ‖ *b. discipulis tuis.* † *b. Qui respondẽs.* ▽ *a ait* ‖ *c. o infidelis* † *a. o quousque ero vobiscum, vsque quo.* † *c. o. vs. quequo ero apud vos* & Δ *a Adduc filiũ tuum.* ‖ *c. o. dixit.* † *a. o. increpauit illum Iesus.* † *c. o increpauit Iesus spiritũ immundum.* † *c. curauit puerum.* A. 21. 111. B. 11 111. C. 17. 18. Δ *b nõ ejicitur nisi* * *per orationem & ieiunium.*

FACTVM EST AVTEM IN SEQVENTI DIE, DESCENDENTIBVS ILLIS DE MONTE, &c.] Dominus qui ad perfectiora quædam agenda sese à turbis subtraxerat, montemque conscenderat, nimirum vt oraret, & gloriæ suæ specimen perfectioribus discipulis exhiberet, his peractis, rursum sese demittit, inuisens relictos alios discipulos & turbam suo exemplo, vt & aliàs, docens prædicatorem nonnunquam sese è turba subducere debere, ac secretis vacare precibus, vt & alacrior redeat, & alacrius recipiatur. Mox tamen ad intermissa pascendi populum officia redire, nec dedignari illorum se accommodare infirmitati & ignorantiæ, quantumuis se sentiat vulgò superiorem, cùm nec ipse Dominus post tantam gloriam ac tam præclarum Patris testimonium dedignatus sit rudium discipulorum ac populorum consortium. Sequenti ergo die post transfigurationem, (cùm, vt est verisimile, totam noctem Dominus in monte in orationibus peregisset) descendentibus illis de monte, vel potius, vt habent Græca, cùm descendissent illi de monte, (est enim hic Græcis præteritum, cùm supra, quando etiam legimus in Matthæo & in Marco, *descendentibus illis de monte*, sit participium præsentis temporis, vt significetur illa quæ priùs dicta sunt contigisse inter descendendum, hæc verò post descensum) veniens Dominus ad discipulos alios à se relictos, videt turbam multam circum eos, inquit, Marcus, & legis peritos disputantes cum eis, qui cùm verentur congredi cum Domino, nacti iam occasionem, diuexare rudes discipulos instituerant, quo vel speciem victoriæ apud imperitam obtinerent plebem. Quorum dolus sicut hic satis notatur, ita contrà notatur etiam plæbis erga Christum reuerentia, ac Christi quanta fuerit apud plæbem authoritas, quam apud populum simplicem & non malignum parat syncritas doctrinæ & vitæ sanctimonia, cùm eam agnoscere nolit frequenter superba & sibi placens humana sapientia. Omnis enim populus mox vt vidit Iesum, accurrens salutauit eum, obuiis eum vlnis suscipiens. Dicitur autem apud Marcum populus etiam obstupuisse viso Iesu, nimirũ ob inopinatum eius & subitum aduentum, cùm nescirent vbi priùs fuisset, aut vnde venisset, & propter aduentus

C

eius

eius oportunitatem, quasi præcognouerit Scribarum inuasionem, ideoque ad discipulorum auxiliũ venerit. Forsitan & splendor aliquis relictus in vultu Christi ex præcedente transfiguratione, causa fuit admirationis populi & obstupefactionis, quêadmodum splẽdor vultus Moysi, postquam è monte descendisset. Qui bene conuenit quod additur in Marco, *& expauerunt*, quanquam duas illas dictiones Græca non habeant. Idem Marcus habet Dominum interrogasse eos, *Quid inter vos conquiritis?* pro quo Græca habẽt, Et interrogauit scribas, Quid conquiritis (vel disputatis) cum illis, nempe discipulis: quo videtur Dominus notare scribas, quòd ipsi scripturarum cognitionem sibi pollicentes, ac magistros aliorum se profitentes, se absente, cũ his qui tãtùm discipuli essent, & scripturarum rudes disceptarent. Nostra ergo litera vt quàm proximè accedat ad Græcorum lectionem, sic est accipienda, Et interrogauit eos, nempe discipulos & scribas inter se disputantes, Quid inter vos conquiritis, id est, disputatis? Interrogat autem Dominus, etsi disputationis conscius, vt sic discipulos à scribarum diuexatione liberaret, & miraculo occasionem præberet. Dominus enim qui ad tẽpus suos confundi ob impotentiam patrandi miraculi, & diuexari à scribis permisit: vt sibi meliùs innotescerent, & de sua incredulitate redarguti ad perfectiorem fidem proficeret: mox & in tempore suis adfuit à cõfusione & à vexatione liberaturus, ne illorum confusio in ignominiam etiam Euangelij vergeret, docens etiam eos qui sibi adhærent, in finem non à se relinquendos, etsi ad tẽpus relicti videantur, idque ob ipsorum vtilitatem. Quæ autem fuerit disputationis inter scribas & discipulos materia, non apertè quidẽ dicitur, sed tamen satis colligi potest ex sequentibus, cùm dicitur ad Domini quæstionem respondisse qui filium suum dæmoniacum attulerat. Hinc enim apparet disputationis occasionem fuisse ex eo quòd discipuli non potuerunt eiicere dæmonium. Verisimile enim ex eo scribas obiecisse discipulis, vanè illos sibi polliceri potestatem eiiciendi dæmones, nec virtute diuina illos eiicere cùm eiiciunt, sed dæmoniaca, quæ aliquando impediri potest, cùm diuina non possit, aliáque similia obiecisse, vt aliud ex alio inter disputandũ incidere solet. Itaque quanquam Dominus interrogaret scribas, aut scribas simul & discipulos quid disceptarent, nullus tamen eorum respondet: tum quòd respõdere non auderẽt, eò quòd discipuli confusi essent de sua impotentia, scribæ cõsci de suo calumniandi studio: tum quòd is qui disputationi dedit occasionem, præ nimio salutis filij desiderio omnes præueniens, suam causam Domino quàm velocissimè studeret commendare, de exposita eius erga omnes benignitate bene confidens, vt non putaret sibi opus esse discipulorum patrocinio, ac de eius potentia maiorem habens fidem quàm de discipulorum. In quo præter piam pro salute filij paternámque solicitudinem, obseruãda est ipsius orantis & humilitas & ardor. Humilitas quidem, quia in genua ante Dominum procidit, Dominum ac magistrum eum appellans: ardor verò, quia exclamauit, & calamitatem filij in suam miseriam redundantem tam diligenter exposuit, duas causas in oratione proferens, quibus misericordissimum Dominum ad misericordiã flectere studuit, nempe quòd filius esset, ísque vnicus pro quo deprecabatur, quodque malo grauissimo, tristissimo, & insuperabili discipulis miserè affligeretur. Sic ad seriam & ardentem orationem maximè cõpellit vrgens aliqua necessitas. Notandum autem quòd Matthæus lunaticum vocat, quem Marcus dicit habere spiritum surdum & mutum. Lunaticus enim propriè dicitur, qui morbo comitiali aut caduco laborat: sic dictus vel quòd eum pati putantur ferè qui interlunio nati sunt, vel quòd pro mutatione Lunæ is morbus accidat ex augmento aut decremento humorum cerebri quibus dominatur Luna. Cùm autẽ hîc morbus dicatur à medicis esse morbus naturalis, meritò hic dubitatur quomodo lunaticus iste dicatur habere spiritum immundum. Non enim verisimile est, quod sentit Caietanus, hunc præter ægritudinem naturalem, à qua dicetur lunaticus, habuisse etiam spiritum malum adiunctum, qui reddiderit eum surdum & mutũ. Nam quæ Matthæus tribuit lunatico, quatenus lunaticus dicitur, ea Marcus tribuit dæmoni. Matthæus enim dicit, *Lunaticus est, & malè patitur. Nam sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam.* Marcus autem, *Frequenter eum in ignem & in aquam misit.* Sed & Matthæus apertè significat, lunaticum hunc quatenus talem, habuisse dæmonium, cùm curationem huius scribens, dicit, *Increpauit illum Iesus, & exijt ab eo dæmonium, & curatus est puer.* Nec rursum eorum sententia est probabilis, qui putant hunc lunaticum ob id dictum habere spiritum immundum, quòd huiusmodi morbus & omnia similia mala sint immissiones (vt ipsi volunt) angelorum malorum. Sic enim omnis languens diceretur habere dæmonium. Deinde dæmoniũ ingredi solitum in hunc puerum, & non exteriùs manens ipsum diuexasse, verba Christi præter cætera apertè declarant, cùm dicitur, *Surde & mute spiritui exi ab eo, & ne amplius introeas in eum.* Igitur aut dicendum est, hunc puerum lunaticum dici, non quòd verè talis esset, sed quòd similia pateretur qualia lunatici pati solent, quia scilicet non semper affligeretur, sed certis temporibus, cadens, spumans, séque collidens. Sic enim videtur sentire D. Hieronymus, qui super cap. 4. Matthæi exponens qui sint lunatici, de quibus in Euangelio, Non veros, inquit, lunaticos, sed qui putabantur lunatici, &c. vt suprà habitum est in cap. Concordiæ 25. Aut dicendum morbum comitialem, etsi putetur esse naturalis, & causæ quædam naturales concurrant, non esse tamen purè naturalem, saltem frequenter, sed accidere ex dæmonio interiùs hominem possidente & affligente certis temporibus. Sic enim apertè sentit Origenes, sic scribens in præsentem locum homil. 4. in Matthæum, Primùm quæramus quare lunaticus appellatur, qui à spiritu immundo vexatur: & quare passio ipsa nomen accepit à luna, quæ post solem, magnum luminare vocatur. Medici ergo loquantur sibi quæ volunt, qui nec immundum spiritum arbitrantur, sed corporalem aliquam passionem, & dicunt humida moueri in capite, secundùm aliquam comparationem ad lumen lunare, quod humidam habet naturam. Nos autem qui Euangelio credimus, dicemus hanc passionem immundum spiritum in hominibus operari. Obseruat enim quædam scbismata lunæ, & sic operatur, vt ab obseruatione lunæ pati homines mentiatur, & per hoc culpabilẽ Dei creaturam ostendit, vt omnes iniquitatem in excelso loquantur, qui existimant ex efficacia stellarum consistere causam omnium infirmitatum, siue

Qui sint lunatici.

general.

generalium, siue specialium, &c. Certè nostros caducos eadem videmus pati quæ hic arreptitius dicitur passus, quos frequenter ea pati videmus quæ non naturalia possunt videri, sed planè diabolica: vt cùm certos quosdam blasphemant sanctos, quorū inuocatione passio curari solet. Itaque crediderim hanc passionem frequenter, sicut & phrenesim, à diabolo fieri in hominibus. Et fortè ob id dicit Hieronymus, Non veros lunaticos, sed eos qui putabantur lunatici, vt significaret passionem à qua communiter aliqui dicuntur lunatici, non fieri à Luna, vt creditur, sed à dæmone. In quem sensum hoc dixisse D. Hieronymum magis erit verisimile, si audiamus quid hoc loco scripserit D. Chrysost. Non turberis, inquit, si lunaticus est appellatus: patris enim dæmoniaci hæc vox est. Cæterùm & Euāgelista multos lunaticos curatos alibi ait, & communi omnium consuetudine ipsos nominans. Vt enim elemento illi ac luminari dæmones detrahāt, secundùm lunares cursus aggrediuntur & remittit homines. Vnde hæc falsa opinio apud multos conualuit, quòd Luna varietate sui cursus operetur, quod minimè verùm est. Hæc ille. Restat explicare singula quæ pater pueri recensет, morbi grauitatem Domino exponens. *Vbicunque*, inquit, vel vt habent Græca, ὅπου ἐὰν, quod etiam potest esse quandocunque, *spiritus apprehenderit* (non enim vbique aut semper eum spiritus afflixit) *subitò clamat*, vocem scilicet, sed inarticulatam edens, quia dixit Marcus eum habere spiritum mutum. Deinde verò Marcus quatuor dicit, quæ ordine sequi solent in arreptitiis & caducis. *Allidit*, inquit, *illum, & spumat, & stridet dentibus suis, & arescit*. In quorum verborum primo suppositum est, spiritus, in reliquis tribus, puer ipse. Pro, allidit, autem, Græcè est ῥήσσει, quod magis est, lacerat. Significatur tamen idem, nempe quòd dæmonium ipsum in terram deiiceret, ac miserè conuelleret. Pro quo Lucas habet σπαράσσει, id est, lacerat, vel dissipat eum. Non enim Græca habent duo illa quæ nos legimus, *elidit & dissipat eum*, sed tantùm, *dissipat eum*. Casum & conuulsionem sequitur spuma. Vnde addidit Marcus, *& spumat*: Lucas verò, *dissipat cum spuma*. Hanc sequitur stridor dentium, debinc ariditas. Hinc dicit Marcus, *stridet dentibus suis, & arescit*, id est, sine sensu efficitur, impos factus omnium suorum membrorum, ac huiusmodi vexatione planè contabescens. Lucas his addit id quo pater præter mali grauitatem significauit etiam mali diuturnitatem. *Vix*, inquit, *discedit dilanians eum*. Quod autem Matthæus breuitati in recensendo hoc miraculo, sicut & aliàs ferè semper studens, his omnibus omissis dicit, *Sæpe cadit in ignem, & crebrò in aquam*, ex Marco patet non in primo isto sermone patris dictum, sed in secunda responsione, quam omittens Matthæus, coniunxit quædam secundæ responsionis dicta cum dictis in prima responsione, nihil in hoc veritati præiudicans. Deinde verò ab omnibus subiungitur id quod pater significauit, malum filij esse admodum potens, vtpote quòd insuperabile fuerit omnibus simul discipulis. Obtuli, inquit, eum tuis discipulis, quandoquidem, scilicet, te præsentem non inueni, & rogaui eos vt eiicerent dæmonium, cúmque omnes conarentur, non tamen potuerunt.

RESPONDENS AVTEM ℣ EIS ſ IESVS DIXIT, Ô GENERATIO INCREDVLA ſ ET PERVERSA.] In Marco omnes penè Latinorum libri habent Dominum respondisse eis, cùm Græca habeant αὐτῷ, id est, ei, quomodo etiam quidam Latini codices habent: quanquam rectè intelligi possit Dominum omnibus respondisse, quoniam pater pueri omnium nomine causam disputationis de qua Dominus interrogauerat, exposuerat. Quoniam autem incredulitas patris & ipsorum quoque discipulorum, causa fuit impotentiæ eiiciendi dæmonium, vt pater ex sequentibus, hinc Dominus desumpsit occasionem in genere redarguendi Iudaïcæ gentis incredulitatem & peruersitatem, reiiciens etiam impotentiam discipulorum de qua pater pueri querebatur in ipsum qui querebatur. Et rectè quidem iam in genere redarguit Iudæorum incredulitatem pertinacem, quòd multi præsentium, vt est verisimile, de discipulis & Christo inconuenientia cogitauerint. Itaque cum dolore & indignatione dicit, *O generatio, hoc est, natio, incredula, & peruersa*, hoc est, distorta. Non enim hic peruersa simpliciter malam significat, sed id quod propriè ea dictio significat, quod nostro sermone dicimus, *Verkeert*, peruersum enim hominem propriè dicimus, qui nulla ratione ad meliorem frugem reduci potest. Itaque non tantùm incredulam dicit generationem Iudæorum, sed etiam peruersam, significare volens pertinacem eorum incredulitatem, vt à qua tot editis miraculis non potuerint auocari, & adduci ad fidem. Sic & Moyses Deutero. 33. Iudæos vocat generationem prauam & peruersam, quòd nec inaudita illa portenta & prodigia, quæ in salutem suam facta viderunt, in fide erga Deum: nec horrendæ adeo rebellionis suæ vltiones, quas identidem experti erant, in timore: nec tam incomparabilis Moysis mansuetudo, & infinitus pro eis labor, in officio erga ipsum retinere poterant. Ob hanc ergo insuperabilem Iudæorum infidelitatem addidit Dominus, *quousque ero vobiscum, quamdiu patiar vos?* Quibus verbis non vult significare se dubitare quanto tempore cum illis esset conuersaturus, sed tantùm significat se molestè & cum dolore ferre eorum pertinacem incredulitatem, quam omnino cuperet illos deponere. Venisse enim se vt per fidem ipsos ad salutem perduceret, idque omnibus modis agere: illos tamen nulla ratione adduci posse vt fidem suscipiant per quam saluentur: ita vt omnem suam apud eos operam perdat. Rectè tamen etiam hac locutione intelligitur Dominus significare voluisse se desiderare mortem, vt vult Chrysostomus, ac futurum aliquando vt propter pertinacem infidelitatem Iudæi derelinquantur à Christo, gentibus ipsum recipientibus. Quanquam autem his verbis Dominus nonnullam indignationem & iram declararet, ex his tamen quæ sequuntur demonstrauit se non hominibus, sed vitio iratum, cùm, vt annotauit Diuus Hieronymus, subiecit, *Afferte huc illum ad me*. Non enim sic indignabatur vt à benefaciendo desisteret, sed sic, vt beneficiis adhuc nouis illos ab infidelitate cui indignabatur, auocare studeret, docens certè & nos, non hominibus, sed vitiis indignari debere, & quomodo & nos id demonstrare ac declarare possimus. Iubet autem adduci illum ad se, quem absentem curare potuisset, non quidem propter ostentationem (nam, vt postea dicitur, accurrente turba mox sanauit hunc lunaticum, quia nolebat hominum applausus videri captare) sed vt præ

sente dæmoniaco mali magnitudo astantibus innotesceret pro defensione discipulorum, & cognosceretur dæmonum contra Christum contrarietas in redargutionem Scribarum, ac patris imperfecta fides patesceret, eaque perficeretur ante filij curationem. Iustus enim ordo exigebat, vt antè Dominus ab infidelitate mentem patris liberaret, quàm à dilaniatione membrorum corpus filij, maximè cùm illa impedimentum fuerint quò minùs per discipulos filius fuerit liberatus. Adducitur itaque filius ad Dominum. Cùm autem adhuc accederet tantùm inquit Lucas, (nam Græca non tantùm habent, & cùm accederet, sed, cùm adhuc accederet ille) & cùm filius vidisset Iesum, vt habet Marcus, nec adhuc ad Christum venisset, mox spiritus cœpit puerũ B conturbare, conuellere & dissipare: quo ostensum est quàm ille abhorreret Christi præsentiam, ac occasio fidei perfectioris data est patri, vt non dubitaret Christi virtute dæmonium pellendum, quod ad solum aspectum ipsius videbat sic trepidare & fæuire. In illo Marci, *& cùm vidisset eum*, dubitari potest num sit sensus, cùm Christus vidisset puerum, an cùm puer vidisset Christum. Nam non esse sensum, & cùm spiritus vidisset Iesum, Græca apertè docent, eo quòd πνεῦμα, id est, spiritus, sit illis neutrius generis, participium autem ἰδὼν, quod hic ponitur absolutè, sit masculini generis. Et magis conuenit intelligere, cùm puer vidisset Iesum. Iam autem vt manifestior C fieret pro discipulorum defensione mali grauitas, ac patris imperfecta fides manifestata corrigeretur, quærit Dominus ex quanto tempore hæc passio puero acciderit. Respondit ille, *ab infantia*, adiiciens præter diuturnitatem mali etiam pericula extrema quæ frequenter filius sit passus: *Frequenter*, inquit, *eum in ignem & in aquam misit, vt eum perderet*. Ex quibus verbis, præter magnitudinem mali, duo nobis intelligere datum est. Primum, quòd diabolus non semper, vt quidam putant, propter meritum propriorum peccatorum quosdam possidet & diuexat. Ab infantia enim puer huic malo fuit obnoxius, non quidem, vt certum est, ob propria saltem actualia, peccata, & fortasse etiam non ob peccata parentum, sed vt manifestaretur gloria Dei in ipso, quemadmodum postea dicitur de cæco à natiuitate. Secundum est, quòd diabolus exitialis sit humanis generis hostis, nihil non tentans quò eos qui eius potestati sunt permissi perdat crudeliter. Nihil tamen illum amplius posse quàm ei à Deo permittitur, ac Dei angelorumque custodiam non deesse etiam his qui ei permissi sunt diuexandi. Vnde etiam hæc narratio profuit & ad augendam patris fidem, vt cogitaret scilicet ea virtute posse pelli dæmonium, qua hactenus impedium fuit ne perficeret quod volebat, & ad refellendam Scribarum calumniam qua calumniabantur Dominum in Beelzebub eicere dæmonia. Non enim collusione aliqua sed planè inuita secedere ad hominibus E dæmonia hinc satis liquebat. Porrò pater in fide infirmus metuens ne ob diuturnitatem incurabile esset malum quasi ob id Dominus interrogasset de tempore, *Si*, inquit, *quid potes, adiuua nos, miserere nostri*, longè sanè inferior in fide illo, qui etsi diuturno & incurabili morbo laborabat, dixit, Domine, si vis, potes me mundare. Vnde sicut tunc Dominus fidem eius confirmans, alludẽdo ad eius verba dixit, Volo, mundare; ita nunc imperfectam huius fidem redarguens, eamque perficere volens, etiam alludendo ad eius verba dicit, *Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.* Non dicit, possum certè, sed indignus es cui præsteri quod possum propter incredulitatem tuam, sed summa verborum vsus modestia, suam potentiam aliorum potentiæ quodammodo subiicit, imò de sua potentia omnino silens, omnia fidei tribuit. Neque enim vel sic dicit quomodo videbatur dicendum, Possum certè si potes credere, sed si potes credere, supple, scito quòd omnia possibilia sunt credenti, commendãs sanè nobis egregiè loquendi modestiam, & simul fidei apud Deũ energiam & vim. Additur autem Græcis articulus non otiosus, τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, id est, hoc si potes credere, vt si sensus, Si potes vel illud tantùm quod sine omni labore ac sumptu facilè potes, nempe credere. Bene autem non dixit omnia potest credens obtinere & accipere, sed generaliter omnia possibilia sunt credenti, vt intelligamus credentem & omnia posse accipere à Christo quæ cupit, & vicissim in nomine ipsius omnia facere quæ cupit. Itaque pater pueri ex sua fide intelligens pende. re optatam filij salutem, & in fidei confessionem alacer prorumpit, & imperfectæ suæ fidei respectum ac meritum deprecatur, dicens cum lachrymis, Credo Domine, adiuua incredulitatem meã, hoc est imperfectam meam fidem. Sic enim hîc accipere oportet nomen incredulitatis, ne sit in verbis contrarietas. Hæc autem verba, *adiuua incredulitatem meam*, non sic videntur accipienda quasi his petierit fidem suam perfici à Domino, vt sit idem cum eo quod Apostoli postea orabant, dicentes, Domine adauge nobis fidem: sed tantùm voluit petere, vt quoniam audiuit à fide omnia pẽdere, Dominus sua potentia id suppleret quod fidei imperfectio nõ impetrabat, vt sit sensus, Credo Domine te posse, sed si quid adhuc fidei deest, tu quæso id supple, vt si non sufficiat mea fides, id tamen quòd volo adiuuante me tua potentia, consequar. Precatio sanè nobis perneccessaria, vt qui propter fidei aut fiduciæ imperfectionem frequenter non impetramus quod volumus. Vnde D Iacobus præcipit, vt qui orat, postulet in fide, nihil hæsitans. Sed benignus adeò Dominus est, vt si fidei nostræ imperfectionẽ agnoscamus, eámque adiuuari petamus, non sit etiam imperfectam fidem reiecturus, sed voti compotes faciet, quemadmodum ex his quæ sequuntur patet. Sequitur enim, *Et cùm vidisset Iesus accurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo*, vel increpauit spiritum immundum. Hæc autem increpatio vel comminatio nihil aliud intelligi debet quàm præceptum Christi vrgens & imperiosum, quemadmodum in superioribus sæpe dictum est, increpare vel comminari accipi simpliciter pro dirè & imperiosè præcipere. Nã quomodo & quibus verbis comminatus sit Iesus spiritui, Marcus testatur, *Increpauit*, inquit, *dicens illi, Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eũ.* Quibus verbis authoritatiuam suam potestatem in dæmones declarans, duo præcepit dæmoni, vt & exiret, & amplius eum non repeteret, eò quòd per vices & diuersa tempora illũ repeteret. Dominus enim suum beneficium voluit esse non temporarium, sed perpetuum. Cùm autem in Matthæo legimus, *& increpauit illum Iesus*, videtur relatiuum, *illum*, ad puerum debere referri, quia de dæmonio

Iacobi 1.

ante

ante hæc verba nulla fit mentio apud Matthæum. Vnde aliqui intelligunt etiam puerum increpatum à Christo, quòd ob peccata sua pateretur dæmonij vexationē. Verùm cùm ab infantia hæc perpessus dicatur à patre, magis conuenit eam increpationem ad spiritus referri, sicut apud alios Euangelistas, vt relatiuum *illum*, referatur apud Matthæum ad id quod etsi non sit expressum priùs ab illo, indicatum tamen est satis, cùm dicit, puerum fuisse lunaticum, & cum subdit, *exit ab eo dæmonium*. Quòd autem, vt habet Marcus, dæmonium exclamans, & multum discerpens eū, vel vt potius Græca verti debent, cùm exclamasset, & multum eum dilaniasset, id est, conuulsisset (sunt enim participia præteriti temporis Græcis) exiit ab eo, relicto ipso tāquam mortuo, demōstrabat quàm ægrè ferret quod cogeretur Christo obedire, ac hominem relinquere, quem torquere sibi volupe erat. Indicat hoc factum etiam nobis quàm ægrè secundum mētem satanas homines Christo cōcedat, quò firmiùs nos Christo adhærere conuenit, ne vnquam illi in nos aliquid permittatur. Simile habitum est in cap. 1. Marci Concordiæ cap. 27. Cùm ergo hac permissione dæmonij malitia & nocendi studium ostensum fuisset, suam contrà Dominus potentiā & bonitatem ab omni malo dæmonum liberantem declarans, manu sua pueri manum contingens, eumq; eleuans, sic mox eum desperatum restituit, vt non sensim viribus suis redderetur, sed subitò, quasi priùs nihil nocumenti pertulisset. Nec iam illum sibi, vt verè potuisset, suóque seruitio vsurpauit, sed reddidit illud patri eius, cui dæmoniū sic illum subtraxerat vt veriùs dæmonis esset mācipiū quàm patris filius. Itaq; meritò omnes stupebant propter magnificentiam potentiæ diuinæ, quàm conspiciebant magnificè operari in Christo. Non enim putabant ipsum propria operari virtute, vnde non dicitur, Stupebant autem omnes in magnificentia eius, sed Dei. Magnificentia autem hæc erat, quòd imperio solo tam potens malum adeò citò & perfectè sublatum erat.

[b]ET CVM INTROISSET IN DOMVM, [a]TVNC ACCESSERVNT AD IESVM [c]DISCIPVLI.] Cæperat discipulos solicitudo quædam humana, ne quid imprudentes offendissent Dominum, & sua culpa virtutem edendi miracula semel ipsis à Domino traditam perdidissent. Itaq; oportunitatem loci nacti, cùm scilicet in domum introisset Dominus, semotis arbitris seorsum Dominum rogant, Quare nos non potuimus eiicere eum, cùm semel nobis à te tradita sit potestas eiiciendi quoslibet dæmones? Dominus itaque, qui suorum imperfectionem apud populū aperire noluit, quòd futuri essent totius orbis magistri, seorsum impotentiæ ipsorum causam ad ipsos pertinētem indicat, cùm apud populum causam impotentiæ eam indicauerit, quæ ad ipsum populum & patrem pueri pertinebat. In quo obseruādum, doctrinam & vitiorum correptionem tempore & loco opportuno dispensandam esse, vt quæ ad omnes pertinent, apud omnes doceantur: quæ publica sunt, publicè corripiantur: quæ verò ad certas quasdam personas pertinent, maximè eas quæ populo præsunt, priuatim admoneantur, ne temerè tales traducti, vulgo veniant in contemptum, apud quem eorū authoritas est necessaria. Redditur autē apud Matthæum à Domino duplex causa quare Apostoli nō potuerint eiicere illud dæmonium. Primò enim dicit, *Propter incredulitatem vestram*, hoc est, diffidentiam & fidei imbecillitatem. Sic enim etiam hîc accipitur incredulitas. Et quidem suprà imputauit Dominus incredulitati patris quòd non fuerit eiectum dæmonium, significans si satis credidisset, filium suum curandum fuisse etiam à discipulis. Hîc verò incredulitati discipulorum imputat, quia & hæc partim fuit in causa. Nam si fuisset in eis tanta quanta oportebat, potuisset alienæ diffidentiæ esse præsidio. Sæpe enim fiducię magnitudo in operante miracula supplet imperfectionem fidei eius qui miraculum & sanitatem expectat. Causa autem diffidentiæ, quæ iam fuit in discipulis, esse potuit, quia fortè cernebant, & ex parte audiebant mali magnitudinem & atrocitatem, aut quia metuebant ne potestas eis tantùm competeret dum essent in legatione, aut, quia, vt habet Hilarius, Domino in monte demorante, & ipsis cum turbis residentibus, quidam tepor ob Domini absentiam eorum fidem retardauerat. Porrò quòd dominus fidem suorum augeret, ac doceret quanta *sit* eius vis, si modò fortis sit & vehemens, subiicit, *Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis*, &c. Accipitur autem hic fides, non pro ea virtute à qua dicimur fideles, quomodo accipitur à Paulo, cùm tres dicit esse virtutes, fidem, spem, & charitatem, inter quas charitas sit maxima, pro firmo scilicet assensu eorum quæ de Deo & Christo sunt credenda, quam fidem habent omnes Christiani, & tum habebant omnes Apostoli. Sed accipitur pro fide signorum quam Paulus ponit ad Cor. 12. inter diuisiones gratiarum quas spiritus sanctus diuersis impertitur variè prout vult. Huiusmodi autem fides, nō est aliud quam fiducia impetrādi vel faciēdi miracula cùm opus est aut vtile, inuocato nomine Dei. Qualem fiduciam habere veram & non præsumptuosam nō ita facilè est, sed valdè excelsum & difficilè. Non enim ad hanc in nobis efficiendam sufficit fides omnipotentiæ & summæ bonitatis diuinæ, quæ tamen ad eam ante omnia requiritur, & ad eam multum valet: sed præterea requiritur vt adsit libertas vera ad Deum quæ nascitur ex testimonio bonæ conscientiæ ac mēte tranquilla, placideq; composita. vnde Ioannes 1. epist. c. 3. Charissimi, si cor nostrum non reprehēderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quicquid petierimus accipiemus ab eo. Est autem magni certaminis ex placabilitate acquirere talem erga Deum libertatem, vt credat quis illum sibi daturum quicquid postulauerit. Quòd autem Dominus fidem grano sinapis comparat, non est intelligendum, vt quidam volunt, ipsum significare fidem etiam paruam sufficere ad transferendum montes, & quiduis impetrandum. Nam præterquam quòd vel ex hoc loco sensus hic satis potest refelli (nam vel paruam saltem fidem habebant discipuli, quos propter diffidentiam dicit Dominus fuisse imporentes) D. Hieronymus eum ostendit etiam refelli ex Apostolo Paulo, qui ad hæc Domini verba alludens, maximæ & perfectæ fidei tribuit transferre montes. Si, inquit, habuero omnem fidem (vel, vt Hieronymus legit hoc loco, totam fidem, id est, perfectam) ita vt montes transferam, &c. Igitur per fidem grano sinapis comparatam, Dominus significare voluit fidem acrem, vehementem, feruentem & efficacem: sicut granum sinapis maximam cum atteritur acrimoniam & vehementiam habet, & in terram proiectum magnam de se producit arborem. Non enim hic Do-

minus videtur respexisse ad quantitatem grani si- A
napis, sicut suprà cùm regnum cœlorum comparavit grano sinapis, sed tantùm ad eius qualitatem & efficaciam. Origenes autem & Theophyl. illum secutus, dum dicunt omnem fidem grano sinapis cõparari, non volunt quamlibet fidem comparari grano sinapis, sed per omnem fidẽ, cum Paulo, ad quẽ sese refert Origenes, intelligunt fidem perfectam. Qualem fidem Dominum hic requirere etiam ex alia sententia Domini simili huic manifestum est. Dicit enim, Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, non solùm de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis, Tolle, & iacta te in
Matth.21 mare, fiet. Ideo autem Dominus singulariter in his sententiis meminit translationis montium, q̃ res B
omnium difficillima & impossibilis vulgò habeatur. trãsferre montẽ verbo. Id etsi nõ fecerint Apostoli, sicut non legitur eos fecisse (quanquam fecisse potuerint, etiamsi non sit scriptum) nó tamen ob id consequitur, eos nunquam talem fidem habuisse. Nam quod hîc dicitur, *Si habueritis fidem*, &c. *dicetis monti huic, transi, & transibit*, ex alia simili sententia superiùs ex Matthæo allata, patet sic esse intelligendum, si dixeritis monti huic, transi, transibit. In hunc enim modum multa Hebræi loquuntur per coniunctionem, &. Idem dicendum de simili sentẽtia quæ est Luc. 17. Ideo ergo non sunt per Apostolos translati montes, quoniam nunquam iusserunt, & ideo nõ iusserunt, quia nulla necessitas aut vtilitas sita ad Dei gloriam fieri exegit, propter quam solam miracula sunt facienda. Alioquin enim non ex fide procedit certum quæ supra naturam sunt tẽtario, sed ex vana curiositate aut temeraria audacia procedit illa præsumptio, cui non pollicetur Deus se cooperaturum, sed fidei. Fecerũt autem Apostoli etiam maiora quàm sit transponere montes. Multos enim mortuos suscitauerunt. Iam autem æquale non est montes transponere, & animam hominis reuocare, sed istud illo longè maius. Insuper, inquit D. Chrysost. dicunt nõnulli, postea quosdam Apostolis sanctitate multò minores id re postulante fecisse. Vnde patet, quòd si opus fuisset, montes quoque & ipsi Apostoli transtulissent. Sanè q̃ D. Chrysostomus dicit quosdam fecisse, verum esse testatur D
Eusebius in sua historia de Gregorio Episcopo Neocæsariensi, auditore Origenis. Sic enim de hoc Gregorio inter cætera eius miracula legimus lib. 7. Eccles. historiæ c. 25. In quodam loco ruris angusti quum res posceret Ecclesiam construi, rupes quædam vicini montis ex parte Orientis obiecta, ex alia verò præter fluens fluuius, spatium quantum Ecclesiæ sufficeret denegabat. Et cùm alius omnino non esset locus, omnesque mœstitiã gererent, quod solum ad construendam Ecclesiam non haberent, ille fide plenus, pernoctasse in oratione dicitur, & Dominũ Iesum promissionis suæ admonuisse fideliter, qua dixit, *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, tolle te, & mitte te in mare, & vtique* E
fiet. Cumque hæc plena fide atque deuotione deposceret, ad lucem coëuntibus populis inuenta est rupes importuna fecessisse tantum, quantùm spatij ad condendam quærebatur Ecclesiam. Hæc ibi, quibus simile est quod de eõdem ibi narratur de lacu siccato. Idem Faber se legisse testatur in historia quadam Tartarorum, in qua sic habebatur, Iuxta Baldacem mons diuina virtute translatus est oratione cuiusdam viri sancti, cùm improperarent Tartari Christianis illud Euangelij, Si habueritis fidem sicut granum sinapis, &c. Cæterùm D Hieronymus quò ostendat etiam Apostolos transtulisse montem, intelligit per montẽ hic à Domino significari metaphoricè ipsum diabolum, qui iam à Domino fuit translatus ex lunatico, vt significetur etiam ipsos, si habuerint fidẽ, posse eiicere dæmonẽ, qui apud Hieremiam secundùm mysticum sensum vocatur mons, dum dicitur cap. 15. Ego ad te mons pestifer, ait Dominus, qui corrũpis vniuersam terrã. Verùm hic sensus vt est mysticus, non est à Domino principaliter intentus. Notandum autem, q̃ hac sententia Dominus non tantùm commendare voluit fidem faciendi vel impetrandi miracula, ne ad nos eam vel parum vel nihil pertinere putemus, sed in genere fiduciam quiduis impetrandi à Deo, vel faciendi per Deum, quod recto rationis iudicio voluerimus ad nostram, aliorumque salutem, ac Dei gloriam. Vnde Matthæi 21. vbi similis est sententia subiungitur, Et omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Proinde cùm petendum quid à Deo erit, curandum nobis ante omnia, vt mens fiduciam colligat, sine qua nihil profutura est oratio, quam quomodo parare possimus, superiùs est dictum. Quoniam autem Dominus ideo meminit translationis montium, vt significaret rem quamlibet difficilem ac naturæ impossibilem, credẽti esse possibilem, ideo subiicit, *& nihil impossibile erit vobis*.

C ¶ HOC AVTEM GENVS IN NVLLO POTEST EXIRE NISI, &c. Alteram hîc reddit Dominus causam quare non potuerint eiicere dæmonium discipuli, quam solam ponit Marcus, nimirum quòd huiusmodi dæmoniorum genus quale fuit illud de quo iam dictum est, oratione & ieiunio eiici debet, quibus non vacauerant discipuli illi in multitudine versantes, sicut Dominus vacauerat qui iam rediit cum tribus à recenti precatione, in qua totam noctem & magnam diei partem, si non integram, transegerat ieiunus permanens. Occurrit autem circa hanc Domini sententiã duplex potissimùm difficultas. Primò, de quo genere Dominus loquatur. D. Chryso. intelligit istud dictum non de certo aliquo dæmonum genere, sed de omnibus generaliter dæmoniis, ad quę expellenda multùm valet oratio & ieiunium. Verùm hic intellectus non videtur conueniens, tum quòd omnino Dominus significet se de aliquo certo dæmonum genere loqui, dum dicit, *Hoc autem genus*, tum quòd Apostoli frequenter dæmonia expulerant sine ieiunio & oratione, cùm hic dicatur, *Hoc autem genus in nullo*, id est, per nullam rem, *potest exire, nisi in oratione & ieiunio*, ideſt, per orationem & ieiunium. Itaque alij intelligunt de dæmoniis lunaticis. Vnde Theophylactus in Marcum habet, Vel lunaticorum, vel omne dæmoniorum genus alio modo egredi non potest, nisi precatione & ieiunio. Verùm non appareat quare peculiariter lunaticorum genus requirat precationem & ieiuniũ, cùm alia dæmonia frequẽter sint nocẽtiora. Proinde rectiùs intelligetur Dominus non quidẽ in genere de omnibus loqui dæmoniis, nec peculiariter lunaticorum genus designare voluisse, sed genus dæmonum & pessimorum & qui iamdiu aliquem possederunt, vt malum ferè in naturam sit versum, quale erat dæmoniũ prædictũ quod ab infantia dæmoniacum hunc afflixerat, etiam in ignem & in aquam illum frequenter mittens, cupidum perditionis eius. Altera difficultas est, quomodo Dominus iam exigat ad expulsionẽ quorun-

quorundam dæmonum orationem & ieiunĩ, cùm A in ſuperiori ſententia ſolam fiduciã perfectam ſignificauerit ſufficere ad perficiendũ quiduis, ac proinde etiam ad expellendum quoduis dæmonium. Ad quod dicendũ, priùs quidem Dominum indicaſſe id quod ad omnia miracula facienda eſt generale, hîc verò id ℣ eſt peculiare, & proprium ad expulſionem quorundã dæmoniũ. Nec excludit illud generale iſtud peculiare, quia non eſt dictũ ſolam fiduciam ſufficere, ſed fiduciam perfectã eſſe neceſſariam, & ſine illa nõ poſſe fieri miracula, cui non obſtat quod quandoq; etiam orandũ eſt & ieiunãdum ad certa quædam miracula perficiendũ. Deinde oratio & ieiuniũ quæ Dñs requirit proficiſcũtur ex fiducia perfecta, atque ob id requiruntur vt B eam augeant, ac magis magiſq; excitent. Qui enim perfectam in Deũ habet fiduciam, non dubitat feriis, ardentibuſq; vacare precibus, donec quod vult impetret. Et rurſum huiuſmodi precibus nirè intẽditur fiducia in Deo. At huiuſmodi preces requirũt ieiuniũ, & abſtinẽtiam carnis ab omnibus deliciis, quæ nomine ieiunij ſignificatur. Itaq; Diuus ille Gregor. qui innixus verbis Chriſti rupẽ tranſtulit, non putauit ſola fiducia ſine precibus perficiendũ quod volebat, ſed quoniã magnã habuit fiduciam in oratione & ieiunio, per nox perſeuerauerit, donec exoraret quod optabat. Sic ergo & hic Dominus docere voluit, fide nõ vulgari opus eſſe expulſuris peſſima dæmonia ſed quæ deprecationi adeò fit intẽta, vt etiam corpus ab omnibus deliciis abſtineat, donec exoret ℣ orat. Ex quibus patet quare C oratio requiratur, & cum oratione ieiuniũ, nimirum vt ad orandum animus magis ſit expeditus, & ipſa oratio ardentior fit & perſeuerantior. Eſt tamen & alia ratio peculiaris quare expulſuris dæmones neceſſaria ſit oratio & ieiuniũ, nimirum quia per hæc duo homo in ſpiritualem quandã naturam aſcẽdit, qua aduerſus ſpiritus luctam habet aptiorem. Per ieiuniũ enim domatur carnis rebellio, per orationẽ roboratur in nobis ſpiritus. Quò autẽ quis carnem magis habet ſpiritui ſubiectam, & ſpiritũ in Deo roboratũ, eò aptior eſt & fortior, vt cum impuris ſpiritibus congrediatur, qui his armis inſtructos non D ſecus metuit quàm angelos Dei bonos: deſtitutos verò etiam ſi nomen Dei & Chriſti inuocent, non formidat. Vnde cùm Iudæi quidam exorciſtæ tentarent inuocato nomine Chriſti quẽ Paulus prædicauit, eiicere dæmones, quia his armis erãt deſtituti, reſpondens ſpiritus nequã dixit eis, Ieſum noui, & Paulũ ſcio, vos autem qui eſtis? Et inſiliens in eos homo in quo erat dæmoniũ peſſimum, & dominatus amborũ inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Act. 9. Ex his patet & orationem ieiuniũ coniunctum requirere, & ieiũnium orationem, vt neutrũ ſine altero ſufficiat: orationem tamen eſſe præcipuũ horum duorũ, vnde & priori loco ponitur, quomodo & angelus Tobiæ E loquens hæc coniũxit dicens, Bona eſt oratio cum ieiunio. Caietanus orationem & ieiuniũ quæ hic à Domino exiguntur, putat debere referri non ad eũ qui eſt curaturus, ſed ad eũ qui eſt curãdus, vt ſignificetur ex parte curaturorũ requiri fidem, ex parte verò lunaticorũ curandorum, ieiuniũ & orationem tempore illo quo à dæmonio non affligũtur. Et D. Chryſoſt. ac Theophyl. intelligũt Dominũ his verbis exigere ieiuniũ & orationem & ab eo qui eſt ſanaturus, & ab eo qui eſt ſanandus: Verùm cùm hæc diſcipulis interrogantibus quare non potuiſſent eiicere dæmoniũ, ſeorſum ſint dicta, veluti pro cauſa, quam ſolam Marcus ponit, magis intelligendũ, ſignificatũ eſſe hæc eſſe neceſſaria ſanaturo, vt intelligit Origenes, cuius ſententia hoc loco diligenter eſt annotanda. Habet autem ſic, Videamus etiã illud quod dicit, Hoc genus non eiicitur niſi in ieiuniis & orationibus, & ſi aliquando oporuerit nos circa curationem tale aliquid patientiũ permanere, non adiuremus, neq; interrogemus, neq; loquamur quaſi audienti ſpiritui immũdo, ſed permanentes in orationibus & ieiuniis impetremus patienti ſalutẽ à Deo, & abigamus ieiuniis & orationibus noſtris malignos ſpiritus. Hæc ille, cuius tamen verba cautè ſunt legenda, ne putemus eũ prohibere adiurationes dæmonum, & loqui eis, ſed ne his ſolis fidamus, adiiciamus autem etiam ieiunia & orationes. Nam & ipſe Dñs adiurauit dæmonia, interrogauit, locutuſq; eſt eis, vt etiam patet in eiectione huius dæmonij, etſi ſurdi & muti. Cæterùm vt omnis Chriſti doctrina ad ſpiritus ædificationem maximè tendebat, & corporali dæmonum eiectione ſpiritualem eorũ eiectionem per ſe futuram demonſtrare voluit: ita rectè intelligimus hac ſententia docere ipſum voluiſſe, quibus modis à dæmonis poteſtare quis ſecundùm mentem liberari poſſit, maximè is qui ſimilis fuerit huic dæmoniaco lunatico, qui ſecundùm myſticũ ſenſum deſignat eum qui à teneris annis aſſueuit peccatis, & vel per horarum momenta mutatur ad vitia, vel, etiamſi quandoque in eo impetus bonorũ operum ſubrepant, ita vt ſanus eſſe videatur, frequenter tamen quaſi abreptione ſpiritus à paſſionibus comprehenditur, & miſerè diuexatur, & à bono ſtatu in quo ſtare putabatur cadit, nunc in ignem, nunc in aquam, hoc eſt in cõtraria planè vitia, ſuperatus aliquãdo ab ira, aliquãdo à concupiſcentia carnaliũ voluptatũ. In quo impletur illud Sapiẽtis, Stultus vt luna mutatur, vt ob id etiam talis rectè dici poſſit lunaticus. Tales ſi, vt ferè accidit, & ſurdi ſunt, vt humana doctrina eos non poſſit curare, ac ad meliora reuocare, & muti, vt Dei opem per ſe implorare neſciant, piorũ opera Chriſto ſunt præſentandi, cui nullum malũ quantumuis atrox & in naturam verſum, eſt immedicabile. Ad hunc perducti incipient conturbari & dilaniari, exorta lucta inter ſpiritum reſipiſcere cupientem, & cupiditatem ad ſolita fortiter reuocantem. Verùm ſi perſiſtãt adeſſe Chriſto, & fide, oratione & ieiunio certent cum vitiis, omniporenti efficacia Chriſti ſic curabuntur, vt mortui peccato & mundo reſurgant in nouitatem vitæ. Quòd enim lunaticus iſte expulſo dæmone veluti mortuus relictus eſt, ſignificabat à ſeruitute ſatanæ ad Chriſtũ non licere plenè tranſire, niſi tanquam mortui planè reddamur. Quòd Dñs illum qui veluti mortuus iacebat manu ſua erexit, illeq; ſurrexit, ſignificat nõ ſatis eſſe vt peccato ſimus mortui, ſed ſupereſſe vt iuſtitiæ incipiamus viuere, atq; ad id opus nobis eſſe imprimis Dei adiutorio, ſubſequi autem oportere & nos libera noſtra volũtate. Vide autem, inquit Theophyl. quòd Deus quidem adiuuat nos, deinde à nobis bona opera exigũtur. Dicit enim, *Erexit illum Ieſus*, hoc erat Dei adiutoriũ *& ſurrexit*, hoc eſt illius in bonis ſtudium. Et gloſſa ordinaria, Hoc inquit, genus dæmonij. i. iſta carnalium voluptatum mutabilitas, non vincitur, niſi ſpiritus oratione confirmetur, & caro per ieiunium macereturꝰ.

Senſus myſticus.

Eccle. 27.

STATERE IN ORE PISCIS INVENTO SOLVITVR didrachma, ac mors Christi prædicitur. Matthæi 17. Marci 9. Lucæ 9. CAPVT LXIX.

*aut. em † f. dixit ‖ ad. f. suos * b. quia ‖ a. o. tradendus est ‖ b. tradetur.

ET inde profecti prætergrediebantur Galilæam, nec volebat quenquam scire. [a] Conuersantibus autem eis in Galilæa, [c] omnibúsque mirantibus in omnibus quæ faciebat, [b] docebat * discipulos suos, & † dicebat Δ illis [a] Iesus, [c] Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: * [1] Filius [c] enim hominis ‖ futurum est vt tradatur in manus hominum, [c] & occident eum, & [b] occisus, [c] tertia die resurget. [b] At illi ignorabant verbum [c] istud, & erat velatum ante eos, vt non sentirent illud, [b] & timebant interrogare eum [c] de hoc verbo. [a] Et contristati sunt vehementer. [b] Et venerunt Capharnaum. [a] Et cùm venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma accipiebant ad Petrum, & dixerunt ei, Magister vester non soluit didrachma? Ait, Etiam. Et cum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur Simon? reges gentium à quibus accipiunt tributum vel censum? à filijs, an ab alienis? Et ille dixit, Ab alienis. Dixit illi Iesus, Ergo liberi sunt filij: vt autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum, & eum piscē qui primus ascenderit, tolle, & aperto ore eius inuenies, staterem: illum sumens da eis pro me & te.

ET INDE PROFECTI PRÆTERGREDIEBANTVR GALILÆAM, &c.] De ordine horũ cum præcedentibus nulla potest esse quæstio. Sed dubitari potest quomodo Marcus dicit, *prætergrediebantur Galilæam*, quo videtur significari eos declinasse & præteriisse Galilæã, cùm tamẽ hæc gererẽtur in Galilæa, & Matthæus dicat, *Conuersantibus eis in Galilæa*, qui simul cũ Marco dicit Dominũ veniisse Capharnaum Galilææ ciuitatẽ. Verùm sciendũ Græca pro, *prætergrediebantur Galilæam*, habere paulò aliter, παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας. quod quidã sic vertit, *iter fecerunt per Galilæam*, quãuis hac versione non explicetur præpositio παρὰ, quæ eodẽ tẽpore significat clã, & velut in transcursu obitéq; eos fecisse iter per Galilæã. Vnde in hoc sensu oportet etiã intelligere nostrã literam, cui nõ repugnat quod dicit Matthæus, *Cõuersantibus autem eis in Galilæa*. Nã cùm iter facerent per Galilæã, vtique in Galilæa cõuersabantur. Ordo ergo historiæ sic se habere videtur, Vbi Dñs reddidisset patri filiũ suum sanũ, stupebant omnes, vt habet Lucas: Dñs autem illũ vulgi stuporem nihil morans, atq; ad id sese parans & ex patris decreto faciendũ imminebat, illinc mox digressus, hoc est, ex finibus Cæsareæ, in quibus verisimile est superiora esse gesta, & in quibus dixerat necessariò sibi eundũ Hierosolymam, per Galilæã recta iter instituit, & ne illi aliqua mora fieret, aut quisquã impediret ne relicta in totũ Galilæa Hierosolymã adiret illic permãsurus & occidendus, noluit quenquã scire, sed latere voluit quantũ fieri potuit: vtq; iam ibat ad supplicium, ita suorum animos vt id rectè ferrent, nec in illo nimis scãdalizarentur, cõfirmare & munire voluit, rursum illis suam passionẽ & resurrectionẽ prædicens, quam prædictionẽ tres quidem Euãgelistæ rursum simul cõmemorant, sed tamẽ diuersa occasione eam adferunt. Nam Marcus quidẽ hanc prædictionẽ adducit pro causa ob quã noluit quenquã scire. Sic enim habet secũdùm Græcos, *Nec volebat quenquam scire. Docebat enim discipulos suos*, &c. Nõ enim est Græcis ὅτι, i. autẽ, vt nos legimus, sed γὰρ, i. enim. Itaq; significatur ideo neminẽ voluisse scire, quia discipulos docebat iam instare tẽpus suæ passionis subeundæ in Hierusalẽ. Qua ratione attenta, illud quod Marcus dicit, *nec volebat quenquam scire*, videtur sic intelligendũ, Nõ volebat quenquã scire quòd iam iter faceret per Galilæã, eam derelicturus & profecturus in Hierusalẽ, ne. s. eius profectio aut retardaretur, aut impediretur à Galilæis, quorũ proculdubio magna pars eum diligebat, & retinere cupiuisset. Non posse enim intelligi Christũ voluisse planè latere, vel ex eo satis patet, q̃ dicitur post hæc venisse Capharnaũ, vbi certũ erat eum omnino latere non potuisse. Lucas verò occasione admirationis populi dicit à Domino prædictã eius passionem & mortem. *Omnibus*, inquit, *mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos*, &c. significare volens Dominũ turbis admirantibus iussisse discipulos suos magis cogitare quæ breui erat passurus, quàm quæ modò de eo prædicabãt gloriosè turbę. Matthæus verò nullam occasionẽ huius prædictionis adferens simpliciter dicit, *Conuersantibus illis in Galilæa, dixit illis Iesus*, &c. significare volens Dominum hæc prædixisse pro confirmandis & muniẽdis suorum animis, idq; cùm adhuc esset in Galilæa, & nondũ eorum qui erant in Hierusalẽ odiũ & malitiã multùm expertus esset, vt magis crederẽt planè voluntariã & à patre prædefinitã fuisse eius passionem. Quod autem dicit Lucas, *Ponite vos in cordibus vestris*, (vel, vt habent Græca, in auribus vestris) *sermones istos*, dupliciter potest accipi. Cõmuniter eñ intelligitur per sermones istos designari sermones & verba Domini sequentia, quibus prædicit suam mortẽ, vt significetur Dominũ turbis magnificè de ipso sentientibus & loquentibus, suos peculiariter auocasse ab attentione eorũ quæ turbæ de eo gloriosè loquebãtur, ad considerationem humilitatis qua postea erant offendendi, & ad cuius imitationẽ erant præparãdi. Itaq; secundùm hunc sensum, emphasis est in pronominibus, vos & istos. Nam per, vos, distinguit suos à turbis, per istos, sua verba à verbis turbarũ, vt sit sensus, Sinite illos mirari in factis meis, vos autẽ attentè percipite non tam illorũ quàm hos meos sermones, eosq; infigite cordibus vestris, tũ ne etiam cum ipsis aliquando à me deficiatis, tum q̃ ea magis meminisse oporteat quæ oportebit vos in me imitari. Potest tamen etiã aliter locus hic intelligi, vt per sermones istos demonstrentur verba populi, & sit hic sensus, Attendite ad ea quæ modò de me homines loquuntur, vt in ea de me sentẽtia in qua nũc estis, perseueretis. Futurum est enim vt longè aliter mecũ acturi sint homines.

Ad

Ad hunc ſenſum inuitat coniunctio, eñ quæ ſecundùm priorem ſenſum videtur eſſe ſuperflua. Porrò Dñs in hac iterata paſſionis ſuæ prædictione, omiſſis quibuſdã priùs dictis, aliquid tamẽ iam ampliùs dicit de ea, nẽpe quòd tradendus ſit in manus hominũ, nimirum à Iuda, aut etiã à ſeipſo & patrẽ. Nã & patrẽ Paulus dicit filiũ ſuum tradidiſſe pro nobis Rom. 8. & ipſum filiũ ſemetipſum, ad Epheſ. 5. Magis autem cõuenit accipere de traditione Iudæ, quia ea hic dicere inſtituit quæ ad ſuã pertinerent ignominiã. Quod autẽ ſequitur apud Marcũ & Lucã, diſcipulos ignoraſſe verbũ illud. i. ſermonẽ hũc, & fuiſſe velatũ ante illos, hoc eſt, vt habẽt Græca, abſconditũ ab illis, vt non ſentirent. i. intelligerent illud, videtur eſſe contrariũ ei quod Matthæus dicit, *Et contriſtati ſunt vehementer.* Ex eo enim ſequitur eos verba Domini intellexiſſe. Ad quod quidã parum probabiliter dicunt, quoſdam intellexiſſe, & hos contriſtatos, alios verò non intellexiſſe, exiſtimantes eum loqui in parabolis. Alij dicunt omnes fuiſſe cõtriſtatos de morte Domini quã intelligebãt, ſermonem verò qui erat de reſurrectione, non intellexiſſe, de quo priùs inter ſe præcipui Apoſtoli diſquirebant, vt dictũ eſt. Verùm poſtea Luc. 18. poſt repetitã rurſum mortis & reſurrectionis prædictionẽ dicitur, *Et ipſi nihil horum intellexerunt.* Proinde dicendũ potiùs, diſcipulos, quia tam apertè & frequenter audiebãt Dominũ mortem ſuam prædicentẽ, putaſſe quidẽ ita futurum quemadmodũ aſſerebat, & ob id contriſtatos fuiſſe, idq; vehemẽter, quia. ſ. vehementi illũ amore proſequebantur, ignoraſſe verò quomodo is quem non dubitabant eſſe Chriſtum, quem glorioſè regnaturum expectabãt, talia pateretur, & quã ob cauſam mortẽ eſſet paſſurus, cùm eam effugere poſſet. Itaq; myſteriũ verborum Chriſti, eorumq; rationem ac concordiam cum ea quã de ipſo habebant fide ignorabant, cùm verborum ſignificationẽ ſatis aſſequerẽtur, vt quæ erant apertiſſima. Timebãt autem eum interrogare de hoc ſermone, quia metuebãt audire quę nollẽt, videlicet illud, Adhuc & vos ſine intellectu eſtis: maximè quia Petrum increpatum audierãt à morte reuocantem.

"ET CVM VENISSENT CAPHARNAVM, ACCESSERVNT QVI DIDRACHMA, &c.] Didrachma legendũ eſt in plurali numero, & per ch, non autem didracmam, vel didracma. Dicitur enim in ſingulari numero didrachmum, nũmus valẽs duas drachmas, ſicut & tetradrachmũ, nummus valens quatuor drachmas. De his autẽ didrachmis quorum hic fit mentio, & quæ à Domino exigebãtur, variæ ſunt ſententiæ. D. Chryſoſto. enim de his ſic ſcribit hoc loco, Quænam ſunt iſta didrachma? Quando Ægyptiorũ primogenita Deus interfecit, tũc Leuiticã tribum accepit, & quoniã huius tribus minor numerus erat, quàm primogenita Iudæorũ fuiſſent, pro deficientibus ad ſupplendum numerũ, ſiclum iuſſit deferri. Cõſuetudo igitur ex illo tẽpore obtinuit, vt primogeniti hoc vectigal perſoluerent, cùm itaq; primogenitus eſſet Chriſtus, Petrus quoq; diſcipulorum primus eſſe videretur, ipſum adeũ. Putat itaque D. Chriſoſt. didrachmũ à Chriſto exactũ ſecundùm legem Moyſi, tanquam à primogenito. Verùm in hac ſentẽtia multiplex eſt error. Primùm enim id quod debebãt ex lege primogeniti, ſemel tantùm perſoluendum erat, idq; poſt menſem à natiuitate, perſolutúmq; fuiſſe pro Chriſto in die purificationis, ſuprà patuit. Deinde pretium perſoluendum pro primogenito non erat didrachmũ, nec, vt habet Chryſoſt. ſiclus, ſed quinque ſicli, vt priùs oſtenſum eſt ex cap. Nume. 18. vt alia quædã omittantur poſt indicanda, ex quibus patebit huius ſentẽtiæ falſitas. Proinde verò ſimilior videri poſſet ſententia D. Hilarij, qui & ipſe putat didrachma hæc ſecundùm legem perſolui ſolita, ſed ſecundùm aliam legem, nẽpe eam qua Exodi 30. præcipitur, vt omnis qui eſt in numero filiorum Iſrael, viri. ſ. à vigeſimo anno, & ſuprà, pro redẽptione & propitiatione ſua dent in vſus tabernaculi dimidium ſicli. Ideo autem videri poſſet hæc ſentẽtia eſſe vera, quia idem eſt didrachmum & dimidium ſiclus: ſicut idem eſt ſtater valens duo didrachma, & ſiclus. Quod patet ex D. Hieronymo ſup. 4. Ezec. Siclus, inquit, ſtater eſt, hoc eſt drachmæ quatuor. Et Ioſeph. lib. 3. Antiquit. ca. 12. exponens id quod dicitur Exodi 30. de dimidio ſicli, Siclus, inquit, Hebræorũ numiſma quatuor drachmas Atticas habet. Vnde ſequitur idem eſſe didrachmum & dimidium ſicli. Sed tamen non eſſe veram hanc Hilarij ſententiã, ſicut nec Chryſoſtomi, ſequẽtia docent, ex quibus ſatis patet didrachma hæc non exigi ſecundùm legem, ſed ſecundùm præceptum Romanorũ, quibus Iudæi iam erant facti tributarij. Quærit enim Dominus à Petro, à quibus reges terræ acciperent tributum vel cẽſum, quo manifeſtè ſignificatur, didrachma hæc exacta fuiſſe pro tributo & cenſu Romanis debito. Nam & Matthæus vtitur dictione Romana κήνσου, id eſt, cenſus. Incertum tamen quando & à quo primùm hoc tributum didrachmi à Romanis cœperit imponi Iudæis, an. ſ. à Pompeio, qui vt ſcribit Ioſeph. lib. Antiquit. 14. ca. 8. Hieroſolymam ſub conditione fiſcalium Romanis expoſuit, aut, vt habent apertius Græca, τὰ ἱεροσόλυμα ὑποτελῆ φόρου ἐποίησεν, id eſt, Hieroſolyma fecit Romanis obnoxia tributo: an ab Auguſto in ipſa deſcriptione, quemadmodũ ſuprà dictum eſt, quod ſanè vel ob id eſt veriſimile, quòd Pompeius non legatur etiam Galilæam feciſſe tributariam, ſed Iudæam tantùm & Hieroſolyma. Quare autem didrachmi tributum Iudæis ſit impoſitum, colligi poteſt ex his quæ Ioſephus ſcribit de Veſpaſiano poſt ſubactos ſibi vi Iudæos. Sic enim habet lib. 7. de bello Iudaic. cap. 26. Stipendium (vel, vt eſt Græcè, φόρος, id eſt, tributum, nam & ſtipendium ſignificat tributum debitum principibus) vbicunque degerent Iudæis indixit, binásque drachmas ſingulis annis deferre in Capitolium iuſſit, ita vt antehac Hieroſolymorum templo pẽdebant. Quemadmodum ergo id quod dicitur Exodi 30. de dimidio ſicli dando in vſus tabernaculi vel templi, fuit typus tributi quod Iudæis impoſuit Veſpaſianus, ita veriſimile eſt idem etiam fuiſſe typum tributi eiſdem impoſiti à Pompeio, aut ab Auguſto. Non enim Veſpaſianus omnino nouum tributum Iudæis impoſuit, ſed quod Iudęis priùs fuerat impoſitum Iudæam inhabitantibus, hoc Veſpaſianus non in Iudæa tantùm indixit, ſed Iudæis, vbicunque terrarum agerent. Porrò quantum noſtræ monetæ valuerit didrachmum, & ex conſequenti etiam ſtater, qui didrachmi duplum eſt, vt etiam hoc loco eſt manifeſtum, facillimè cognoſci poteſt, ſi ſciatur quantum valuerit drachma. Dictum eſt autem ſuprà drachmam fuiſſe numiſma Atticum, idem valens quod numiſma Romanum,

Quæ ſit drachma.

manum, quod dicebatur illis denarius, nempe tres A
ſtuferos cum medio noſtræ monetæ. Sicut enim
talis nummus argenteus dicebatur Romanis De-
narius, eo quod valeret decem aſſes æreos: ita eiuſ-
dem ponderis nummus argenteus dicebatur Atti-
cis drachma, quòd eius pondus eſſet octaua pars
vnciæ argenteæ. Nam drachma propriè nomen eſt
ponderis, nimirum octaua vnciæ pars, quæ deinde
diuiditur in terna ſcrupula, & horum ſingula in bi-
nos obolos, ita vt drachma ſex contineat obolos.
Sed ſicut alia ponderum nomina ad numiſmata
ſunt tranſlata, propterea quòd numiſmata certo
pondere cuduntur, ita etiam nomen didrachma.
Itaque didrachmum valebat ſeptem ſtuferos no-
ſtrates, aut, quod idem eſt, ſeptem ſolidos Gallicos B
Turonicos, eratque vnus nummus qui etiam dice-
batur βοῦς, id eſt, bos, quòd nota bouis percuſſus eſ-
ſet: vnde natum apud Græcos adagium, βοῦς ἐπὶ
γλώττης βέβηκεν, id eſt, bos ſuper linguam fixus eſt,
vel firmatus, contra eos vſurpatum, qui aut pecunię
auctoramento loquendi libertatem perdiderunt,
aut mulctæ irrogandæ metu, quæ dicenda ſunt re-
ticent. Id ob id annotandum duxi, vt intelligamus
quare potiùs hic tributum debitum à Iudæis vo-
cetur didrachmum, quàm duæ drachmæ, quare
Attico nomine Romani hoc tributum vocabant,
nempe ob id fortè quòd numiſma ipſorum eius
ponderis non haberet proprium nomen Latinum.
Ex his patet erraſſe hoc loco Lyranum, qui quoniã C
drachma valet ſex obolos, exiſtimãs obolum idem
eſſe quod paruum Turonẽſem, vt ille loquitur, hoc
eſt, quod vocant Galli denariolum, duodecimam. ſ.
partem ſolidi Gallici, vel ſtuferi noſtratis: didrach-
mum putat valuiſſe duodecim paruos Turonenſes,
hoc eſt ſolidum Gallicum, aut ſtuferum noſtratem,
cùm ex prædictis conſtet valuiſſe ſepties tantum
quantum ille exiſtimauit. Stater autem nomẽ item
Atticum, ſignificans propriè mediam vnciam, ad
numiſma trãſlatum, valebat, vt patet ex dictis, qua-
tuordecim ſolidos Gallicos, aut ſtuferos noſtrates,
qualis eſt nummus quem vocamus *cenen haluen Da-
elder*. Nec obſtat quòd Siclus, quem diximus idem
eſſe Hebræis quod ſtater eſt Atticis, dicatur in ſcri- D
pturis habere viginti obolos, drachmam verò dixi-
mus habere ſex obolos, vnde ſequitur ſtaterem cõ-
prehendiſſe viginti quatuor obolos. Oportet enim
intelligere obolos in quos diuiditur ſiclus, in ſcri-
pturis fuiſſe maiores obolis Atticis. Ex prædictis
etiam patet, Lyranum & poſt eum multos in eo er-
raſſe, quòd putauerunt, tantùm quemlibet capita-
neum domus (vt ille loquitur) hoc eſt, patrem fami-
lias ſoluiſſe annuatim hoc didrachmi tributum. Pa-
tet autem ex dictis didrachmum in ſingulos homi-
nes fuiſſe ſtatutum, quomodo olim ſemiſiclus in
numerum hominũ. i. viritim non domeſticatim fuit
conſtitutus, in eos quidem qui maiores viginti an- E
nis eſſent, quod perinde eſt ac ſi binas operas in ſa-
cra publica conferre iuberentur. De his videre quis
poterit Budæum in libris de Aſſe, ex quo pro ma-
gna parte hæc ſunt collecta. Iam & illud intelligi
poteſt ex ſuperioribus qui fuerunt hi de quibus hic
dicitur, acceſſerunt qui didrachma accipiebant, id
eſt, qui didrachma ſoliti accipere erant, aut quibus
hoc ex officio incumbebat, nimirum qui dicuntur
in Euangeliis publicani, à publicis vectigalibus
quæ recipiebant nomine Romanorum. Hi ergo in
Capharnaum petunt à Domino didrachmũ, quod
ſingulis annis viritim erat Romanis perſoluẽdum,
ſiue quia ciuitas Nazareth, vt erat parua, ſubiecta
eſſet Capharnaum Metropolitanæ ciuitati, vt vult
Diuus Hieronymus, ſiue quia Dominus, vt ex ſu-
perioribus patet, habitabat cum ſuis in Caphar-
naum, adeò vt Matthæi nono dicatur ciuitas eius.
Tributum enim iſtud & cenſus poſt illam primam
deſcriptionem factam ſub præſide Cyrino, non ſol-
uebatur ampliùs in his locis vnde quiſque erat o-
riundus, ſed in ciuitatibus in quibus aut ſub quibus
quiſque habitabat. Tributi autem huius recepto-
res pro magnitudine ſignorum, Dominum reue-
rentes, non audebant ab illo repetere, ſed diſcipu-
lum conueniunt, idéque Petrum, vel quòd is tum ſo-
lus adeſſet Domino, vel quòd viderent illum Do-
mino magis eſſe familiarem. Huic ergo dicit, *Ma-
giſter veſter non ſoluit didrachma?* Quæ verba nõ ſunt
legenda affirmatiuè, vt intelligantur aſſerere Do-
minum necdum ſoluiſſe debitum didrachmum.
Nam verbum, *ſoluit*, non eſſe præteriti temporis,
ſed præſentis, docent Græca, quæ habent, ὁ τελεῖ.
Itaque interrogatiuè ſunt legenda, vt ſit ſenſus: An
magiſter veſter non ſoluit, id eſt, non tenetur ſol-
uere, aut non ſolet ſoluere didrachma? quaſi dicat,
An aliquo priuilegio & principis conceſſione exẽ-
ptus eſt à tributo? Sic enim interrogatiuè legẽdum
eſſe etiam Petri reſponſio declarat, dum dicit ναί,
etiam, hoc eſt, certè ſoluit, hoc eſt, ſoluere ſolet.
Quamuis autem intelligi poſſet exactores interro-
gaſſe malitioſè, vt experirentur num contradiceret
Cæſaris voluntati, ſubornati à Phariſæis, magis
tamen videntur ſimpliciter interrogaſſe cum man-
ſuetudine, ſtudio potiùs accipiendi quàm calum-
niandi.

ET CVM INTRASSET IN DOMVM, PRÆVENIT EVM IESVS, DICENS, QVID.] Apparet Petrum promiſiſſe Publicanis
dicturum ſe magiſtro de ſoluendo tributo, verùm
priuſquam de eo Dominũ Petrus admoneret, præ-
uenit eum Dominus, declarans ſe occulta quæque
cognoſcere, ac proinde ſe talem eſſe tãtum qui tri-
butis homini ſoluendis meritò non deberet eſſe
obnoxius. Quod cùm hac ratione ſatis demonſtraſ-
ſet, idem tamen etiam ratione humana cõmonſtra-
uit, & quod re ipſa oſtendit, etiam verbis comprobauit. Circa quam tamen rationem dubium naſcitur. Nam ſecundùm eam videtur probari omnes
iuſtos & Chriſtianos eſſe liberos à ſolutione vecti-
galium & tributorum. Omnes enim ſunt filij eius
regis cuius ſunt omnia regna. Sed & ipſe Domi-
nus hac ratione non ſe tantùm videtur velle pro-
bare eſſe liberum, ſed etiam Apoſtolos. Infert enim
pluraliter, *ergo liberi ſunt filij*. Et addit, *Vt autem non
ſcandalizemus eos*, quo videtur ſignificare, etiam
Petrum non niſi vitandi ſcandali cauſa pro ſeipſo
cenſum perſoluere debuiſſe. Accedit his, quòd &
ipſe Auguſtinus ex hac Chriſti ratione videatur
colligere & aſtruere immunitatem omnium Chri-
ſtianorum. Is enim lib. 1. quæſtionum Euang. quæ-
ſtione 23. ſic habet: Quod dixit, *Ergo liberi ſunt fi-
lij*, in omni regno intelligendum eſt liberos eſſe re-
gni filios, id eſt, nõ eſſe vectigales. Multò ergo ma-
gis liberi eſſe debent in quolibet regno terreno fi-
lij illius regni, ſub quo ſunt omnia regna terræ. Hęc
ille. Non eſſe autem Chriſtianos liberos à tribu-
tis principum, apertè docet Paulus ad Roma. 13.
præcipiens omnem hominem eſſe ſubditum po-

teſta-

testatibus sublimioribus, ac tribuere illis debitum vectigal, ac tributum, non tantùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Dicendum ergo, quòd cùm Dominus infert ex concessis à Petro, *ergo liberi sunt filij*, nō est sensus, ergo liberi sunt filij Dei, sed, vt iam auditum est ex Augustino, ergo liberi sunt filij regis cuiuslibet in regno ipsius. Ex quo vlteriùs aliam vult significare Dominus conclusionem quam subticet, nempe, ergo liber sum ego, cùm sim filius regis regni istius & omnium regnorum mundi, quam relinquit intelligendam, ex eo quòd ostendit rationem libertatis consistere in filiatione regis. Loquitur autē Dominus cùm dicit, *ergo liberi sunt filij*, de filiis propriè dictis, nēpe naturalibus, vnde ex ea conclusione bene consequitur ipsum Dominum fuisse liberum, non autem omnes Apostolos, & omnes Christianos tanquam Dei filios. Quanquam autem dixerit Dominus, *vt autem non scandalizemus eos*, non tamen ob id significari voluit, etiam Petrum non esse debitorem nisi ratione scandali. Primùm enim dici potest, Dominum de se loquutum pluraliter: deinde scandalum Christi etiam quodammodo in ipsum Petrum recidisset, vt qui negotij illius erat mediator. Ad authoritatem Augustini respondet D. Thomas in secunda secundæ, quæstione 104. arti. 6. ad primum: Illos qui facti sunt filij Dei per gratiā, liberos esse in quolibet regno secundùm mentem, à seruitute, scilicet peccati, non autem liberos à seruitute corporali. Verùm quoniam hæc solutio non potest videri sufficiens, eò quòd in conclusione Domini, vnde infert Augustinus libertatem filiorum Dei, non fit sermo de libertate spirituali, ideo Caietanus in Commentariis addit aliam solutionem, dicens, per filios summi regis intelligi posse episcopos, presbyteros, & clericos, eo quòd tales præsunt in regno Dei tanquam regis filij, constituti ad hoc vt regnum eius gubernent, conseruent & promoueant, quod est filiorum regis. Dici enim potest meliùs, Augustinum, dum dicit filios supremi regis liberos esse in quolibet regno terreno, loqui de filijs naturalibus, sicut de his est sermo in conclusione Domini, vnde illud infert Augustinus, vt quod Augustinus dicit pluraliter, tantùm locum habeat in Christo, habiturum tamen locum etiam in pluribus, si plures essent filij naturales. Si enim accipiatur loqui de his qui quouis modo sunt Dei filij, oēs ergo homines voluit dicere liberos, cùm omnes sint ratione creationis Dei filij. Dicit autē filios regni sub quo sunt omnia regna, esse liberos. Iam Christiani, etsi per gratiam sint Dei filij, nō tamen propria locutione sunt filij regni, &c. Regnum enim sub quo sunt omnia regna terræ, regnum Dei est, quo regnat tanquam omnium creator & Dominus. Regnum verò, cuius filii sunt Christiani, regnum est spirituale, & regnum Ecclesiæ, sub quo nondum sunt omnia regna terræ.

A B C D E

VT AVTEM NON SCANDALIZEMVS EOS, VADE AD MARE, ET MITTE, &c.] Postquam ostendit se non teneri ad tributa soluenda, docet etiam quare tamen illud soluere velit, nempe tollēdæ offensionis vel scandali causa, quod hoc loco non erat negligendum, sicut suprà docuit scandalum Pharisæorum negligendum, quòd necdum exactoribus cognita esset causa libertatis ipsius. Ideoque videri potest non dixisse, Vt autem non scandalizentur illi, sed, *vt autem non scandalizemus eos*, significans non tantùm acceptum, sed etiam datum scandalum futurum, si qui ignorabatur esse Dei filius, censum negasset. Est & alia causa quare modò scandalum horum negligere noluit, cùm suprà docuerit Pharisæorum negligendum, nempe quòd nunc, salua veritate nunc reuelanda, vitari illud potuit, non autem in scandalo illo Pharisæorum. Nunc enim necdum palàm asserendum erat quòd ipse esset Dei filius, tunc verò ob datam occasionem docendum erat, cibum non coinquinare hominem, vnde Pharisæos tamen scandalizandos prænouit, sed ex malitia magis quàm iusta aliqua causa. Docemur itaque ex hac diuersitate, obseruare tempora & loca, secundùm quæ oportet non contemnere eos qui scandalizantur, & secundùm quæ oportet contemnere. Docemur in hoc Domini facto quiduis & facere & pati pro vitando ac subtrahendo scandalo proximorum, quod salua iustitia & veritate licet, idq; etiam aliquando quando non esset alioqui scandalum datum, sed acceptum. Rursum in eodem docemur miram ipsius pro nobis susceptam humilitatem, quandoquidem is qui Dei erat filius, omniumque dominus & princeps, non dedignatus est veluti seruus, hominibus etiam impiis tributum reddere, subiectionem protestans. Quid igitur nos illius no mine facere & pati grauabimur, quò aliquos lucrifaciamus, aut etiā ne accepta à nobis occasione perdantur? Iussit itaque Dominus per Petrū tributum exolui, sed vt ostenderet se nihil in hoc mundo possidere proprium, vnde tributum exoluendum deberet, & simul declararet suam maiestatē, quòd scilicet non tantùm terræ ac hominum, sed etiam piscium & maris (cui nullus princeps dominari potest) dominium haberet, è mari & piscis ore petendum iubet tributum soluendum. Duæ enim dicta rationes videntur esse potissimæ, ob quas Dominus petere quod esset soluendum, voluit. Nam quòd aliquid putant id ideo factum à Domino, quòd iam nihil esset in loculis quos portabat Iudas, aut quòd ea quæ erant in loculis tanquā rem pauperum, in vsus suos conuertere nefas duxerit, nobisque idem exemplum dederit, dilutiùs videtur, cùm à mulieribus illis Galilæis quæ illum sequebātur, & ministrabant ei de facultatibus suis, accipere tantillum facilè potuisset, cùm etiam ex his quæ dabantur & seruabantur in loculis, non pauperes tantùm alerentur, sed ipse quoque cum suis hinc sibi necessaria pararet. Itaque hoc facto dupliciter Dominus ostendit se à tributo soluendo fuisse liberum, & sicut dando tributum vitauit scandalum publicanorum & suam humanitatem ostendit: ita hoc miraculo cauit scandalum discipulorum, eisque maiestatem suæ diuinitatis comprobauit. In quo facto quid primum, inquit Hieronymus, mirer nescio. verum præscientiam, an magnitudinem saluatoris. Præscientiam, quòd nouerat habere piscem in ore staterem, & quòd primus ipse capiendus esset. Magnitudinem atque virtutem, si ad eius verbum statim stater in ore piscis creatus est, & quod futurum erat, ipse loquendo fecerit, Hæc ille, qui per hæc indicat duobus modis intelligi posse, staterem inuentum in ore piscis, & vtrouis modo intellexeris, æquè admirandam Christi vel præscientiam, vel virtutem & potentiam. Quare autem Dominus stratere inuento, id est, duobus didrachmis, iussit reddi pro se & Petro, & non etiam pro aliis Apostolis suis didrachmum soluerit, aliquam ingerit quæstionem. Non enim

Quare solutum tributum pro Petro.

enim ea poteſt dici fuiſſe cauſa quam reddit Chryſoſtomus, quia, ſcilicet, etiam Petrus fuit primogenitus, vt ſuprà oſtenſum eſt. Nec ea quam reddit Lyranus, quia ſcilicet dominus Petrum iam fecerat veluti capitaneum ſuorũ Apoſtolorum, & tributum hoc tantùm per capita familiarum eſſet ſoluẽdum. Oſtenſum enim ſuperiùs viritim fuiſſe penſicandum. Ex quo etiam patet eſſe planè vanam Titelmani ſuſpicionem & opinionem, putantis tributum hoc exigi ſolitum à tranſeuntibus ciuitatem Capharnaum, & ſimplex quidem didrachmum ſoluendum cùm quis ſolus tranſiret: duplum autem, dum cum aliquo comitatu. Dictum eſt enim non à tranſeuntibus, ſed ab habitantibus Capharnaum ſoluendum fuiſſe, & Dominus ſtaterem non pro ſe & ſuo comitatu iuſſit dari, ſed pro ſe & Petro: Quòd ergo pro ſe & Petro iuſſit dari, vel ob id poteſt videri factum, quòd tunc ſolus Petrus Domino adeſſet, vel potiùs ob id, vt Petrum huius negotij mediatorem, & miraculi executorẽ, pro eius fide ſimplici, obedientia & opera, veluti mercede quadam honoraret. Proinde ſicut in hoc facto obſeruanda eſt ſimplicitas fidei in Petro, nihil dubitante de nouo & inaudito Domini præcepto: ita ſimiliter obſeruandum in ipſo Domino, quomodo rurſum Petrum præ aliis honorauerit prærogatiua noua, cùm eum tanti miraculi voluit eſſe executorem, & participem, indicans ſatis etiam ipſum ſecum à tributi debito iure debere eſſe liberum, propter peculiarem excellentiam ei deputatam. Portò qui hodie Euangelici vocati volunt, ex hoc Domini facto impugnant Eccleſiaſticam immunitatem, docentes, præter omnem rationem & iuſtitiam à tributorum, vectigalium, & id genus aliorum ſolutione clericos ſibi vẽdicare immunitatem, quam nec Dominus pro ſe & ſuis vendicare voluit, frequenter ad idem probandum inculcantes illud Pauli, Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit, quod de ſæcularibus dictum eſt poteſtatibus, atque ob id ex eo inferentes omnem eum ſubditum eſſe oportere ſæcularibus poteſtatibus ac tributum & vectigal illis perſoluere, qui homo ſit, ac ſolum eum ab eorum ſubiectione exemptum eſſe qui non ſit homo. In gratiam ſcilicet ſuorum principum hæc paſſim docentes, quo habeant impietatis & erroris ſui defenſores & patronos. Ad cuius confirmationem adduci etiam poſſet illud quod hoc loco ſcribit Diuus Hieronymus, Dominus, inquit, poſter & ſecundùm carnem & ſecundum ſpiritum filius regis erat, vel ex Dauid ſtirpe generatus, vel omnipotentis verbum patris. Ergo tributa quaſi regum filius non debebat, ſed qui humilitatem carnis aſſumpſerat, debuit adimplere omnem iuſtitiam: noſque infoelices, qui Chriſti cenſemur nomine, & nil dignum facimus tanta maieſtate. Ille pro nobis & crucem ſuſtinuit, & tributa reddidit: nos pro illius honore tributa non reddimus, & quaſi filij regis à vectigalibus immunes ſumus. Videri enim poteſt Diuus Hieronymus hoc arrogantiæ tribuere, quòd Eccleſiaſtici principibus non ſoluant tributum. Ad quæ vt paucis reſpondeamus, dicendum primò, ex hoc Domini facto non poſſe id quod illi volunt colligi, ſed potiùs contrarium. Dominus enim declarat ſe ſoluere non quod iure deberet, ſed tantùm ad amouendum exactorum ſcandalum, non ex malitia oriturum, ſed ignorantia. Nec ſe tantùm vult oſtendere eſſe liberum; ſed etiam ſuos Apoſtolos, vt qui eſſent veluti de curia (vt dicitur) & de familia filij regis. Filius enim regis cum tota ſua familia liber eſſe ſolet in quolibet regno. Certè Petrum Eccleſiaſticorum primum ſatis demonſtrauit liberum eſſe, vt dictum eſt. Deinde quod ad Pauli attinet authoritatem, alia eſt ratio principum fidelium, & alia infidelium. Quoniam enim in hos Eccleſia nullum habet ius, etiam Eccleſiaſtici illis debent ſubiectionem cùm agunt in illorum regno, non ſolùm ob vitandum ſcandalum, ſed quòd illi poteſtatem à Deo acceperunt, à qua eos nec religio, nec ſtatus clericalis eximit. Secus eſt de principibus fidelibus, quorum conceſſione clerici ſuam immunitatem in naturali æquitate fundatam habent, quæ etiam Eccleſiaſticis canonibus eſt confirmata, quibus illi principes tanquam fideles & Eccleſiæ ſubiecti contraire non poſſunt, ſed obedire tenentur. De Hieronymo dicendum, non illum voluiſſe arrogantiæ tribuere Eccleſiaſticorum libertatem, ſed comparat Chriſti humilitatem pro nobis ſuſceptam cum clericorum honore pro Chriſti nomine illis conceſſo, excitare nos volens vt charitati Chriſti, & honori ac prærogatiuæ, qua per illum fruimur, reſpondeamus, ac dolens nos nihil facere dignum honore attributo. Alioqui ex his verbis Hieronymi Eccleſiaſtica immunitas multum confirmatur. Dicit enim, Nos pro illius honore tributa non reddimus, ſignificãs à Chriſtianis principibus in honorem Chriſti, altaris miniſtris libertatem cõceſſam, & iure ac merito conceſſam, & honor Chriſti ſic exigeret, quodque clerici veluti filij regis habẽdi eſſent.

De immunitate Eccleſiaſtica.

CONTENDENTIBVS DISCIPVLIS PRO PRIMATV humilitas docetur. Mat. 18. Mar. 9. Lucæ. 9.

CAPVT LXX.

Ntrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior eſſet. At Ieſus videns cogitationes cordis eorum b* *cùm domi eſſet, interrogabat eos: Quid in via tractabitis? At illi tacebant. Siquidem in via inter ſe diſputauerant quis eorum maior eſſet. Et reſidens vocauit duodecim.* a *In illa hora acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes, Quis putas maior eſt in regno cœlorum?* b *Et ait illis, Si quis vult primus eſſe, erit omniũ nouiſſimus & omnium miniſter.* c *Et* a *aduocans Ieſus paruulũ* † h *apprehendit puerũ,* c *& ſtatuit eum* c *ſecus ſe* c *in medio eorũ,* b *quẽ cùm complexus eſſet,* Δ l *ait* h *illis* a *Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis, & efficiamini ſicut paruuli, nõ intrabitis in regnum cœlorum. Quicunque ergo humiliauerit ſe ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cœlorũ. Et quiſquis* † *ſuſceperit* c *puerũ iſtum [aut]* Δ c *vnum ex huiuſmodi pueris* l *in nomine meo, me recipit,* h *& quicunque me* † *ſuſceperit,* b *non me ſuſcipit, ſed* c *recipit* h *eum qui me miſit.* c *Nã qui minor eſt inter vos omnes, hic maior eſt.* Δ h *Reſpondens* c *autem* b *illi* h *Ioannes dixit, Præceptor, vidimus quendam*

* qui.

† h accipiens.

A 20. 304. B 10. 104 Δ a c d l. xvi.

quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia qui non sequitur nos, [h] *& prohibuimus eum,* [c] *quia non sequitur nobiscum.* †[h] *Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere* [b] *eum. Nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me.* [h] *Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.* ¶ *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.*

[h] a. qui. [c] a. quicunque. † b. receperit. Δ a. puerū talem.

IN TRAVIT AUTEM COGITATIO IN EOS QVIS EORVM MAIOR ESSET, &c. Plerique existimant huic contentioni occasionem præbuisse, quòd Dominus pro se & Petro didrachma iusserit exolui, velut Petrum præ aliis omnibus honorás. Idque videri potest ex Matthæo, qui post commemorationem illam de didrachmis, subiungit, *In illa hora accesserunt*, &c. Sed hanc non fuisse occasionem contentionis, partim quidem ex eo videri potest, quòd Lucas & Marcus hanc contentionem etiam commemorantes, nullam prius fecerint mentionem didrachmi, certissimum verò ex eo fit, quòd Dominus in domo existens in Capharnaum iussit staterem peti ex ore piscis, cùm vt Marcus testatur, discipuli de primatu contendissent inter se in via, antequam venissent in Capharnaũ. Nec rursum crediderim causam fuisse, quòd supra audissent Petro promissas claues regni cœlorum, aut q̃ tres tantùm secum duxerit in montem, in quo quid actum fuerit, reliqui ignorauerunt: sed ipsam prædictionem mortis & resurrectionis, cuius ante hanc contentionem meminerunt tres Euangelistæ. Sic enim etiam postea, cùm Dominus ascendens Hierusalem rursum prædicaret suam passionem & resurrectionem, accesserunt duo filij Zebedæi cum matre petẽtes primum locũ in regno Christi, quod tum à resurrectione in terris fore gloriosum æstimauerunt. Et in nouissima cœna, rursum ad mẽtionem mortis facta est inter Apostolos hæc eadem contentio, teste Luca. Ita ergo & modò audientes illum breui moriturum & resurrecturum, ac tunc illum putantes regnaturum in terris, cœperunt hac occasione inter se disceptare, qui primum in regno eius locum habiturus esset. Qua in re notandum, quanta æquabilitate Christus discipulos habuerit, vt licet Petrum & filios Zebedæi ad secretiora quędã præ aliis admiserit, nequaquam tamẽ inter eos constaret quem Dominus reliquis voluisset præstare, aut principem agere. Notandum & illud, quãta Domini fuerit in tolerandis suorũ imperfectionibus benignitas, quantaque illorum ruditas, ac gloriæ cupiditas ante acceptum spiritum, vt qui adhuc Christi regnum mundanum arbitrabantur, quiq; humano affectu primatum desiderabãt. Porrò in ipsa Euangelistarum narratione videtur esse aperta quædam contrarietas. Lucas enim & Matthæus dicere videntur quæ non possunt constare cum his quæ narrat Marcus. Nam Lucas dicit cogitasse discipulos de primatu, ac eam cogitationem Dominum cognouisse, cùm Marcus dicat eos inter se etiam disceptasse. Et Matthæus dicit Apostolos accessisse & interrogasse, quis esset maior, Marcus verò aduocatos à Domino dicit, & interrogatos siluisse. Sed dicẽdum, Euangelistas sæpenumero ob id videri non consentire, quòd vnam eandemque rem narraturi diuersis modis eam introducant, dum vnus narrat quæ alius præmisit. Ita enim hîc Euangelistæ tres, Christi doctrinam de humilitatis affectu introducturi, diuersimodè ad eius narrationem perueniunt: & Lucas quidem principium tantùm contentionis commemorat, nempe cogitationem Apostolorum, dicens, Dominum cogitationem cordis eorum cognouisse, quãuis eam cogitationem etiam verbis prodidissent, quòd eorum disceptationem non audiuisset, sed virtute diuinitatis suæ cognouisset qua cordium secreta rimabatur. Marcus verò medium commemorat, ipsam scilicet contentionem, & Domini interrogationem, Matthæus autẽ id quod postremo gestum est. Nam intelligi potest, discipulos ad interrogationem Domini silentes, postea cùm, vt dicit Marcus, Dominus sedisset, & duodecim aduocasset, resumptis animis quæstionem quæ inter ipsos fuerat agitata, Domino proposuisse, vt qui scirent nihil posse illi esse occultum. Ideoque notant quidam illos causa honestatis mutasse quæstionem, vt cùm in via disceptassent quis eorum esset maior, nunc non de se tantùm, sed absolutè quærant quis maior, id est, maximus esset in regno cœlorum. Intelligi tamen etiam potest, discipulos hanc quæstionem Domino non proposuisse, sed Matthæum, qui breuitatis studiosus in narrandis his quæ sunt facti, mox ad ipsam Domini doctrinam deuenire studebat, dixisse discipulos hæc interrogasse, quòd cogitationibus suis quæ Domino erant cognitæ, ea interrogarent, etsi, vt testatur Marcus, cogitationes suas prodere verbis erubescerent. Simile habitum est suprà Matthæi 12. in capite Concordiæ 38. vbi Matthæus dicit Scribas interrogasse, quod Marcus & Lucas dicunt interrogasse Dominum. In quibus & similibus magis est inspicienda Euangelistarum intentio, quàm verborum significatio. Voluit enim Matthæus significare de primatu quæstionem motam à discipulis, priusquam de eo Dominus differeret, quòd hoc sua narratione satis significat. Cæterùm quod dicit, *In illa hora*, positum est, pro illo tempore. Non enim eadem hora qua Dominus Petro commendauit exolui didrachma, hæc contigerunt, cùm verisimile sit illum tunc mox abiisse & fecisse imperata, quem tamen huic doctrinæ Domini constat interfuisse, cùm Marcus testetur Dominum aduocasse duodecim. Per regnũ autem cœlorum discipuli intellexerunt regnũ Messiæ, quod etsi in terris expectabant, diuinum tamen & cœleste esse crediderunt.

[b] ET AIT ILLIS, SI QVIS VVLT PRIMVS ESSE, ERIT OMNIVM NOVISSIMVS.] Vbi Dominus consedisset, ipsa sessione declarans se rem seriam traditurum & ipsos duodecim aduocasset, non primùm ad eorum respondet quæstionem, sed potiùs ad ipsorum passionem, volens pestilentissimum ambitionis affectum suorum mentibus eximere, atque ad humilitatem potiùs eos reuocare, quod agit & hac sententia ex Marco desumpta, & mox alia quæ sequitur ex Matthæo. Vt autem hæc Marci sententia rectè intelligatur, primùm sciendum verbum, *erit*, Hebraico more hîc positum, pro imperatiuo, sit, vel esto. Non enim est sensus, eum qui affectat primatum, per huiusmodi ambitionẽ fieri apud Deum omnium nouissimum, quam-

[h] a. fuisse pius. † c. receperit. A 10. 55. Δ b. respõdit, dicens. ¶ b. Magister. † b. Iesus autem ait. A 10. 55.

quamuis hic sensus sit verus: sed significatur quid fieri debeat ab eo, qui volet esse primus, quod patet ex eo quo additur, *& omnium minister*. Deinde sciendum, dupliciter aliquem dici primum vel magnum in regno cœlorum, & iuxta hoc dupliciter etiam potest intelligi hęc sententia. Dicitur enim aliquis primus, dignitate meriti, & rursus dicitur aliquis primus, dignitate Ecclesiastica. Si ergo hęc sententia intelligatur de primo in meritis, & acceptatione apud Deum, significabitur hic qua via quis possit hunc primatum apud Deum assequi, nimirũ si se omnibus submittat, & omnium seruum exhibeat. Si verò intelligatur de primo in dignitate Ecclesiastica, significatur hic quomodo sese gerere debeat is qui huiusmodi adeptus est & acceptauit primatũ, non autem quomodo ad illum primatum aspirare debeat. Et quidem priori modo magis intelligendam hanc sententiam sequentia videntur exigere, quia, scilicet, sequitur apud Matthæum, *Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic est maior in regno cœlorum.* Et in Luca, *Qui minor est inter vos omnes, hic maior est.* Hæ enim sententiæ apertè sunt intelligendæ de maiore, id est, maximo vel primo in acceptatione diuina non de primo in authoritate & dignitate Ecclesiastica. Rursum tamen posteriori modo magis intelligendam hanc sententiam ob id videtur, quòd secundo hoc sensu Dominus hanc sententiam postea repetit Matthæi 20. & Marci 10. quando collatione facta primatus Ecclesiastici cum primatu gentili, docet aliter se gerere debere primos in regno cœlorum & Ecclesia Dei, quàm sese gerere solent primi in regno mundano. Proinde vt sententia hæc & illi loco conueniat, & sententiis Matthæi & Lucæ hîc positis: conueniens fuerit vtrumque sensum simul hac sententia intelligere Dominum comprehendisse, vt significauerit & quomodo quis primus apud Deum fieri possit, & quomodo in primatu accepto ritè sese gerere debeat, vt verè etiam apud Deum sit primus aut magnus, *Fiat*, inquit, *omnium nouissimus & omnium minister*. Vbi per hoc quod additur, *omnium minister*, exponitur quid sit quod dicitur, *omnium nouissimus*, id est, postremus. Facit enim quis se omnium postremum, qui omnium se seruum exhibet & ministrum. Esse enim seruum apud mundum, est omnium postremum. Seruum autem se omnium exhibet, qui omnibus, quod in ipso est, prodesse cupit, non propter proprium commodum, sed illorum vtilitatem, nihil dedignatus facere quod prodesse possit: authoritate qua fungitur, & honore quo afficitur, in subditorum vtilitatem vtens, non verò ad propriam elationem & gloriam.

[c] ET [a] ADVOCANS IESVS PARVVLVM, [b] APPREHENDIT EVM, &c.] Quò efficaciùs Dominus persuaderet & doceret quod volebat, non verbis tantùm agere voluit, sed Prophetarum more etiam rebus. Aduocauit itaque paruulum vt eius monstratione rem poneret ante oculos, & qualem, quantam, ac quàm synceram, atque ab omni simulatione liberam suis necessariam esse humilitatem demonstraret. Apparet autem hunc paruulum valdè fuisse ætate paruulum, cum ꝙ Græcè vocetur nomine diminutiuo παιδίον, quod propriè significat puellum, tum quod apud Marcum dicatur Dominus hunc complexus, ꝙ quo Græcè est ἐναγκαλισάμενος, id est, cùm accepisset eum in vlnas, quomodo fieri solet infantibus aut valdè pueris. Quod obseruatum nonnihil facit ad emphasim, vt scilicet intelligamus, Dominum non inuitasse ad imitationem cuiusque pueri, sed pueri admodum pusilli. Porro quæ de hoc puero dicit Marcus, videntur ab eo dicta ordine præpostero. Dicit enim, *Accipiens puerum statuit eum in medio eorum, quem cùm complexus esset* (vel cùm in vlnas accepisset) *ait illis*, cùm priùs intelligendum videatur, Dominum illum accepisse in vlnas suas, ac deinde in medio statuisse. Vlnis autem suis puerum complectebatur, vt reipsa declararet, quàm singulari affectu innocentiam amaret, & quàm eos quoque amaret qui pueri innocentiam imitarentur. Ob quod & secus se illum posuit, vt habet Lucas, quod nequaquam contrariatur ei quod Matthæus & Marcus dicunt, cum positum in medio eorum. Fieri enim potest, & ipsum Dominum consedisse in medio Apostolorum circunstantium se, & alioqui illud, *in medio eorum*, nihil est aliud secundùm Hebraicam phrasim, quàm inter eos. Putatur autem puellus iste fuisse Martialis ille, qui postea discipulus Petri existens in Germaniam missus est ab illo, prædicandi Euangelij gratia, de quo vide glossam in capite vnico, de sacra vnctione. Hoc itaque puello inter Apostolos & coram eis posito, dixit Dominus cum solita asseueratione, quò magis hæreret quod dicebat *Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis*, ab hac scilicet vestra ambitione, eáque deposita, *efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum*, quasi dicat, Curiosè vos scrutamini quis vestrum maior sit futurus, ac de primatus honore contenditis: ego verò, si quales nunc estis perseueraueritis, & non contrà potiùs quisque se cæteris humiliorem effecerit, non solùm primatu, sed etiam ipso ingressu cœlestis regni indignos omnino fore affirmo. Quod autẽ dicit, *efficiamini sicut paruuli*, sic est intelligendum, vt quales sunt paruuli per ætatem, tales nos simus per voluntatem. Quod tamen rursum dupliciter fit: benè scilicet & malè. Malè enim imitamur paruulos, dum pueriliter desipimus, absurda sectantes, ac carnis affectibus nimis adhuc indulgentes, cuius puericiæ Paulus arguit Corinthios: aut dum in dogmatibus pietatis incerti fluctuamus, & circumferimur omni vento doctrinæ, quam pueritiam damnat ad Ephes. 4. Bene autem illos imitamur, dum imitamur illorum innocentiam & synceritatem, ita vt vacemus omni malitia, inuidia, dolo, ira, ambitione, &c. ad quod hortatur nos Petrus cap. 2. prioris epistolę. Vtrumque complexus Paulus 1. Corinth. 14. Nolite, inquit, pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote. Quanquam autem necesse sit vt ingressuri regnũ cœlorũ, per omnia sint paruuli malitia, & illorum in omnibus imitentur innocentiam, ad propositum tamen saluatoris est vt efficiamur similes paruulis in honorum contemptu & submissione. Vnde videri potest, Dominũ, cum requirit hîc vt efficiamur similes paruulis, respexisse ad eorum quantitatem, vt sicut illi sunt parui corpore, sic nos simus parui animo. Cui sensui consonat quod apud Lucam dicitur, *Qui minor est inter vos omnes*, &c. & quod postea apud Matthæum & Marcum pro παιδίου, id est, puellis, ponitur μικροῖς, id est, paruis, cùm nos legimus, pusillis. Cùm autem Dominus hac sententia ab ambitione deterruerit, & humilitatis necessitatem ostenderit, subiungit aliam sententiam, qua & ostendit

dit maximum humilitatis meritum, & ad quæstionem inter Apostolos agitatam directè respondet, cùm subiicit, *Quicunque ergo humiliauerit se*, &c. Cùm autem videretur inferendum ex superiori sententia, Quicunque ergo humiliauerit se sicut paruulus, ipse intrabit in regnum cœlorum, infert ampliùs, hic est maior in regno cœlorum, ille, inquam, maior, hoc est maximus, de quo vos quæritis. Nam Græcis non est otiosus articulus ὁ μείζων, & comparatiuus Græco more pro superlatiuo ponitur. Et bene non infertur tantùm, *ipse intrabit in regnum cœlorum*, sed, *hic est maior in regno cœlorum*: quia non dicitur in prima parte, Quicunq; ergo humiliauerit se sicut paruuli, sed, sicut paruulus iste, quo videtur significare perfectam humiliationem & submissionem, quia paruulus ille, vt dictum est videtur fuisse valdè puerulus. Sicut enim ex superiori sententia bene consequitur per humilitatem puerilem ingressum esse in regnum cœlorum: ita ex eadem etiam bene sequitur, per perfectam humilitatem aliquem fieri magnum, imò maximum in regno cœlorum. Quia enim omnis qui se humiliat exaltabitur, ergo & qui maximè se humiliat, maximè exaltabitur. Notandum autem q̃ dicit, *qui humiliauerit se*. Non enim sufficit verba, gestus & vestes humiliare, quod etiam hypocritæ faciunt, sed seipsum, hoc est, animum & cor, vt quis de se submissè sentiat, honores & applausus huius mundi non appetat. Notandum & illud, quàm mirabili ratione apud Deum paratur excellentia, & quàm diuersa via in regno cœlorum quis fit magnus, ab ea quam vt in plurimum quis fit magnus in regnis terrarum. Porrò quod dicitur, *quicunque humiliauerit se sicut paruulus iste*, non sic est intelligendum, qui humiliauerit se ad eum modum quo iste paruulus se humiliat. Nondum enim humiliare se nouit paruulus, qui necdum nouit quid sit humilitas. Sed ita intelligendum est, Quicunque humiliauerit se, ita vt fit sicut paruulus iste, humilis scilicet per virtutem, sicut iste per ætatem: aut paruus animo, sicut iste est paruus corpore.

[a] ET QVISQVIS SVSCEPERIT PVERVM ISTVM IN NOMINE MEO, ME SVSCIPIT.] D. Chrysostomus hæc ad id dicta putat, vt significaret Dominus, non eum tantùm suam accepturum mercedem qui effectus esset paruulo similis, sed & eum qui paruulos susceperit. Magis tamen ad id dicta videntur, vt significaret Dominus quanti faceret humiles & paruulos, & quàm magni tales sint coram ipso & patre eius. Id enim vt proposito deseruit, ita hic sententiis pulchrè significatur. Si enim cùm quis puerum & humilem susceperit nomine Christi, in illo Christus sese suscipi reputat, & in Christo etiã pater cœlestis, necesse certè est puerum & humilẽ quantumuis abiectum in hoc mundo, magnum admodũ esse in regno cœlorum. Porrò cùm Lucas dicit *puerum istum*, pronomen demonstratiuum, *istum*, quod demõstratiuum est substantiæ debere accipi pro demõstratiuo qualitatis, hoc est, pro, talem, patet ex Matthæo & Marco: quorum hic habet, *vnum ex huiusmodi pueris*: ille, *puerum talem*, qui scilicet sese humiliauerit sicut paruulus iste. Non enim Dominus hic tam vult demonstrare pueros ætate, quàm voluntate: quod patet, quia in contraria sententia postea dicit, *Qui scandalizauerit vnum ex his pusillis, qui in me credunt*, quod non dictum esse de puerulis ætate satis est spertũ. Itaq; magis demõstrare voluit eos qui per puerũ in medium adductum significabantur, quàm ipsum puerum aut ætate illi pares. Verbo autem suscipiendi aut recipiẽdi, quo propriè significatur receptio in hospitium, vult Dominus generaliter significare, omne beneficij genus humilibus suo nomine impensum, sibi impendi, hoc est, tam gratum sibi esse, ac si propriæ suæ personæ impenderetur, eô q̃ per humilitatem Christo quis efficiatur simillimus. Et ne id parum esse putetur, adiicitur apud Marcum & Lucam, quod & supra habitum est Matthæi 10. propter quod hic à Matthæo omissum videri potest, *Qui me susceperit, recipit eum qui misit me*. Marcus verò idem efficaciùs effert, dicens, *Qui me susceperit, nõ me suscipit, sed eũ qui misit me*. Quod intelligendum est Dominum dixisse secundùm communem loquendi vsum. Frequenter enim dicere solemus, Quod mihi facis, non mihi facis, sed Deo, volentes significare nõ tantùm nobis id fieri, sed etiam Deo, aut non tam nobis quàm Deo, qui illud sit remuneraturus aut vindicaturus tanquam sibi factum. Significatur ergo præmium susceptionis Christi non tale id fore, quale à puro homine posset expectari, sed quale à Deo suscepto, ac beneficiis affecto. Quare autem qui humilem susceperit, & ipsum Christum & patrem cœlestem censeatur recipere, rationem subnectit Dominus apud Lucam, cùm dicitur, Nam qui minor est, cordis, scilicet humilitate, inter vos omnes, hoc est, qui omniũ vestrũ maximè est alienus à superbia & ambitione, hic est maior, vel, vt habent Græca, hic est magnus, apud me scilicet & patrem meum, magnus, scilicet, in regno cœlorũ. Ex qua ratione satis patet ad quid dictæ sint sententiæ superiores.

[b] RESPONDENS [c] AVTEM [b] ILLI [b] IOANNES DIXIT, PRÆCEPTOR VIDIMVS, &c.] Theophylactus existimat Ioannem hæc iam ideo respondisse Christo, hoc est, subiecisse verbis Christi, quòd audiens humilitatis necessitatem & commendationem, metuerit ne per arrogantiam peccauerit, prohibendo illum qui cùm non sequeretur Christum, in nomine tamen illius eiiceret dæmonia. Prohibitio enim eius est qui authoritatem aliquam sibi vendicat. Verùm magis videtur occasionẽ horum quæ Ioannes Domino dicit fuisse, quod Dominus dixerat de puero & quouis humili, *Si quis talem puerum receperit in nomine meo, me recipit, & eum qui misit me*. Occasione ergo illorum verborum, *in nomine meo*, motus videtur Ioannes, vt Domino narraret de eo quem eiicientem dæmonia in nomine Iesu prohibuerant, tacitè interrogare Dominum volens, num bene eum prohibuissent, quando recepisse solùm puerum in nomine ipsius, res esset ipsi tantopere grata. Quasi diceret. Est tanti aliquid tuo nomine fecisse, vt te & patrem is susceperit, qui tantùm puerum talem in nomine tuo susceperit: quid est sentiendum de iis qui in tuo nomine virtutes faciunt? Nos talem quempiã qui in nomine tuo eiiciebat dæmonia prohibuimus, eô quòd non sequeretur te nobiscum, hoc est, quòd non se nobis cõiungeret, nec in nostro ageret comitatu. Itaque ob id Ioãnes hæc Domino proponit, vt discat num illud à se bene factum fuerit: vnde constat illum priùs non prohibuisse alium ex inuidia aliqua, sed zelo bono, etsi indiscreto. Ex Ioannis item narratione colligitur Apostolos etiam adhuc agente cum ipsis Domino solitos eiicere dæmonia, inuocato nomine Iesu: quod quidam cernẽtes, inter quos iste de quo hic est sermo, tẽtarunt similiter

militer per eiusdem nominis inuocationem dæmonia elicere, & quod tentabant perfecerunt, etsi à Christo missi non essent, Domino hoc si permittente & fieri volente, tum vt hac ratione ostenderetur efficacia nominis Christi etiam per prauos aut imperfectos operantis, & Euangelica prædicatio confirmaretur: tum vt emendarentur hi, aut ad perfectionem proueherētur qui miracula operabātur. Per malos enim etiā eijci dæmones, & miracula fieri in nomine Christi, suprà dixit Dominus Matth. 7. Incertum tamen an hic de quo est sermo, bonus fuerit an malus, nisi quod verbis Christi significetur adhuc fuisse imperfectus, ob quam suam imperfectionem nec sequebatur Christum, abhorrens, scilicet, à vitæ illa asperitate in qua viuebant Apostoli, omnibus relictis. Verisimile tamen habuisse aliquam in Iesum fidē, vt sine qua non fiant miracula. Respondet ergo Dominus talem non prohibendum, duas afferens apud Marcum rationes. Primò, quia qui facit virtutem, id est, miraculum in nomine Christi, etiamsi illud non magnopere prædicet, nec Christo per omnia obediat, tamen non potest citò malè loqui de eo. Si enim id facere incipiat, res ipsa redarguet eum. Dicetur enim ei: Qua fronte pergis maledicere nomini illi quod tam efficax esse ipse expertus es? Cogitur ergo nomen illud vel ex parte amare, aut saltem illi non detrahere, quod & ad salutem illius facit, & ad profectum Euangelicę doctrinæ. Secundò, prohibendum non esse efficaciùs docet, quia, inquit, qui non est aduersùs vos, pro vobis est, etiam si vobiscum non sequatur me, nec corporaliter vobis iungatur. q.d. Hic homo cùm non sit contrarius vobis,) eadem enim agit quæ vos, ac re ipsa nomen meum hominibus commendat) pro vobis est, ac vestrum negotium adiuuat. Prima ergo ratione ostendit non posse esse contrarium: secunda etiam esse fautorē & adiutorem, Nec videri debet hæc secunda sententia, qua significatur hominem illum qui Christum non sequebatur, non fuisse contrarium, sed adiutorem, contraria illi sententiæ quæ supra habetur Matth. 12. Qui non est mecum, cōtra me est. Nam ibi per eum qui non est cum Christo, non significatur is qui Christum non sequebatur cū discipulis corporaliter, sed aut diabolus ipse, aut generaliter quisquis nō fauet Christo, nec ea agit quæ Christi sunt. Itaque tantum abest vt hæc sententia illi possit videri cōtraria, vt ea potiùs sequatur, eámque confirmet. Si enim qui nō est cum Christo, cōtra Christū est: ergo per locum à contrario, qui non A est aduersùs Christū, pro Christo & cū Christo est. Significatur enim vtraque sententia, nō esse medium inter esse cum Christo, & aduersari ei. Videtur autē hæ sententiæ, sicut aliæ pleræque, è vulgi sermone mutuatæ, & à Domino suo proposito prout cōmodum erat accommodatæ. His autem docemur, non reiciendum esse, nec prohibēdum, si quid homines praui, etiam si sint hæretici, faciant vel doceāt, quod gloriæ Christi & euangelico profectui nō obstet, sed contrà potius prosit: quanquā id boni quod faciunt aut docent, finistra intentione faciant aut doceant. Optādum enim per quoslibet ac quamuis occasionē Christi gloriam promoueri, quomodo Paulus gaudebat Christum prædicari per occasionē ab his qui B voluerūt pressuram suscitare vinculis eius, vt scribit ad Philip. 1. Et August. lib. de cōsensu Euang. super hunc locum. Illud, inquit, prohibere debuerūt Apostoli, quod extra eorum erat societatē, vt illi vnitatē Ecclesiæ suaderent, non illud in quo cum illis erat, nomen scilicet magistri & Domini eorum in expulsione dæmonum commendans, sicut Ecclesia Catholica facit, non improbans in hæreticis sacramenta communia, sed diuisionē, vel aliquam aduersam paci veritatique sententiam. Docemur & illud, gratiam Christi etiam per indignos operari, quódque per sacerdotes sanctificentur homines, etiamsi ipsi non sint sancti. Porrò quod in Marco sequitur, *Quisquis enim potum dederit vobis*, &c. videtur esse tertia ratio, qua Dominus ostendit non prohibendum quēquā qui in nomine suo operaretur miracula, in hunc C sensum, Adeò non est prohibendus quisquis in nomine meo dæmonia eiicit, vt quiduis, quantumuis exiguum, si modò in nomine meo fiat, à quocúque id fiat, adeò sit mihi gratum, vt non sit carituram sua mercede. Quisquis enim vel potum aquæ tātùm vobis dederit, non propter humanam aliquam gratiam, sed propter nomē meum: videlicet quia Christi estis discipuli, verè dico vobis, non carebit mercede sua. Itaque hac sentētia significat illum quem prohibuerant, pro eo quod homine Christi fecit, etiam mercedem suam accepturum, si non æternā, saltem aliquam temporalem. Non enim cùm dicitur non perditurum mercedem, quicunque potum D aquæ alicui nomine Christi dederit, significatur æternæ vitæ mercedem omnibus talibus dandam, sed opus tale sine remuneratione vel in præsenti, vel in futura vita non relinquendum. Eandem sententiam Matt. cap. 10. supra habuit, proinde. Vide circa eam in cap. Concordiæ 55.

SCANDALVM PVSILLORVM CAVENDVM DOCETVR.

MATTHÆI 18. MARCI 9. CAPVT LXXI.

† a qui non stem. A ao de pusillis istis qui credūt. C. 17. 98. ¶ a expedit. † a vel suspendatur in collo Matth. duo hæc simul cōprehensa sunt hoc quidē.

† [c]Et quisquis scādalizauerit vnum Δex his pusillis credentibus in me, [b]bonū est ei[b] magis† [a]si circūdaretur mola asinaria in collo eius, [b]& in mare mitteretur, [a]& demergatur in profundum maris. Væ mundo à scandalis. Necesse est enim vt veniāt scādala: verumtamē væ homini illi per quē scandalū venit. [c]Et si scādalizauerit te manus tua, abscinde illā, [a]& proÿce abs te: [c]bonū tibi est debilē introire in vitā, quàm duas manus habētem ire in gehennā, in ignē inextinguibilē, [b]vbi vermis eorū nō moritur, & ignis nō extinguitur. [c]Et si pes tuus scādalizat te, amputa illū: bonū est tibi claudū introire in vitā æternā, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis, [b]vbi vermis eorum non moritur, & ignis nō extinguitur. † [c]Quod si oculus tuus scādalizat te, [a]erue eum & [c]proÿce abs te: bonum tibi est Δ vnum oculū habentē in vitā intrare, quàm duos oculos habentē mitti in gehennā ignis, [b]vbi vermis eorū nō moritur, & ignis nō extinguitur. Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur. bonum est sal, quòd si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis? Habete in vobis sal, & pacē habete inter vos. [a]Videte ne cō-

temnatis

temnatis vnum ex his pusillis: Dico enim vobis quia angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei qui in cœlis est. ‖ Venit enim filius hominis saluare quod perierat. ‖ Quid vobis videtur, si fuerint alicui centum oues, & errauerit una ex eis, nonne relinquit nonaginta nouem in mõtibus, & vadit quærere eam quæ errauit, & si contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, quia gaudet super eam magis, quam super nonaginta nouem quæ non errauerunt. Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis.

A.c 40. *Si autem manus tua vel pes tuus scãdalizat te, abscinde eum & proijce abs te: bonũ tibi est ad vitã ingredi debilẽ vel claudũ, quàm duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignẽ æternum.*

† *a Et* Δ *b luscũ introire in regnũ Dei.*

ET QVISQVIS SCANDALIZAVERIT VNVM EX HIS PVSILLIS, &c.] Cœptum Domini sermonem Ioannes interruperat, cui cùm satisfecit Dominus reddit rursum ad intermissum sermonem, & quẽadmodum suprà cœpit ostẽdere, quanti faciat paruulos ex præmio quod manent eos qui paruulos honorãt, & beneficiis afficiunt: ita nũc idem vult ostendere ex contrario, nempe pœnę magnitudine, quæ manet eos qui paruulos & humiles contẽnunt, ac malo aliquo afficiunt. Et omnino erat hæc sententia in Concordia iungẽda cum superiori capite. Verùm quoniã Dominus accepta occasione, in genere de scandalis differere cœpit, & ad dehortandũ à scãdalis sermonẽ deflectit, eaq; materia prolixè hic à Domino tradita, proprio capite esset digna: visum est ab hac sententia, quæ opponitur illi (sententiæ) *Qui susceperit vnum paruulum talem, &c.* nouum caput exordiri. Vt autem pleniùs intelligantur quæ hic prolixè & alibi sparsim de scandalo dicuntur, cõueniens fuerit vim & vsum huius vocabuli exactiùs excutere. Itaque dictio, scandalum, qua Latinus interpres frequenter vtitur in scripturis, Græca vox est, idẽ significans Græcis quod *σκώλοψ* & *πρόσκομμα*. Sicut enim hoc postremũ deriuatur à *προσκοπτεῖν*, quod offendere significat & impingere: ita duo alia, teste Hieronymo lib. 2. contra Pelagianos, à ruina dicta sunt. Videntur enim cuidam deriuata à *σκάζω* quod est claudico, cô q claudus inflectẽs se videatur tendere ad ruinam. His Græcis dictionibus apud Hebræos maximè respondet dictio מכשול Michschol, quamuis Septuaginta interpretes tribus illis dictionibus sæpius exprimãt dictionem Hebraicam מוקש Mokesch, quam & D. Hieronymus frequenter vertit per scandalum, cum Hebræa illa vox potius significet laqueum, à lacasch, quod est illaqueare & irretire. Eodem tamen redit sensus, siue laqueum quis vertat, siue scandalum. Dictioni autem Græcè *σκάνδαλον*, aut Hebraicæ מכשול Michschol apud Latinos nulla dictio magis respondet quàm offendiculum vel offensio, accipiendo tamen has voces vt significent id in quod quis ambulans in via impingit & offendit. Nam vt verbum offendo significat & impingere, & ad iram prouocare: ita duabus vocibus prędictis D. Hieronymus vtitur aliquando pro peccatis quibus Deum offendimus. Sic enim accipitur offensio in oratione Manassis, cùm dicitur, Malum corã te feci, statuens abominationes, & multiplicãs offensiones. Sic & offendiculum Hieremiæ 4. Si abstuleris offendicula tua à facie mea, non cõmoueberis. Vbi Græce est *βδελύγματα*, id est, abominationes. Itaq; scandalum propriè quidem significat id quod in via impedimentum præstat viatori, in quod ambulans aliquis impingit, vt rectè dicatur scandalum esse impedimentum viæ, offendiculum vię, aut occasio ruinæ & lapsus. Vnde aliquando conuenit vocabulum hoc Græcum exponere per impedimentum & obstaculum, vt suprà cùm Dominus dicit Petro, Scandalum mihi es: hoc est, obstaculo & impedimento mihi es: aliquando per offendiculũ, vt aliàs ferè semper. In propria sua significatione accipitur Leui. 19. Non maledices surdo, nec coram cæco pones offendiculum. Hic enim Hebræis est Michschol, & Græcis *σκάνδαλον*. Verùm sicut ruina & lapsus metaphoricè transferuntur nunc ad perditionẽ quamuis corporalem, nũc ad perditionem spiritualem, perditionem, scilicet peccati & æternæ dãnationis: ita & vocabulum, scandalum, significat per metaphorã nunc occasionem perditionis corporalis, nocumentũ aut malum corporale, nunc occasionem perditionis aut mali spiritualis. Priori modo accipitur in multis locis veteris testamenti, vt in illo Psalmi, cùm dicitur de impiis, Funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerunt mihi. Et rursum. Custodi me à laqueo quem statuerunt mihi, & à scandalis operantium iniquitatem. Hic enim secundùm sensum literalem per laqueum & scandalũ significantur insidiæ, quibus impij virum iustũ, Dauidem scilicet, subuertere conabantur. Pro occasione perditionis & corporalis & spiritualis, accipitur Exodi 23. cùm de idololatris pellendis Dominus præcipit, Non habitent in terra tua, ne forte te faciãt peccare in me, cùm seruieris diis eorũ, quod tibi certè erit in scandalum. Significatur enim cultum idolorum fore occasionem perditionis in præsenti vita & futura, quãuis ad literam magis sit sermo de perditione corporali, vt ferè semper in veteri testamento. Sic & Saul dixit se daturum Dauidi Michol filiam suam, vt fieret ei in scandalum, hoc est, vt esset ei occasio perditionis suæ. In nouo testamento verò accipitur semper pro eo quod est occasio alicui vt labatur in recta via veritatis aut iustitiæ, hoc est, occasio vt quis à veritate excidat aut alienetur, vel à iustitia. Sic Ezechiel cap. 14. vocat idola, scandala iniquitatis, sic suprà Matth. 13. impij vocantur scandala colligenda de regno Christi, sic Paulus crucem & Christum crucifixum, dicit Iudæis esse scandalum. Idem cum Isaia Christum illis dicit factum petram scandali & lapidem offensionis. Dupliciter enim aliquid est occasio peccati, aut scilicet, quia ipsum sua natura tale est vt aliquem in errorem & peccatum pertrahat, aut quia cùm illud sua natura non sit, alius tamen sua prauitate & cæcitate illud sibi facit erroris & peccati occasionem, quod non absolutè dicitur scandalum, sed his vel illis dicitur esse scandalum. Hoc modo Christi crux aut Christus crucifixus scandalum dicitur, sed Iudæis incredulis, qui sua prauitate & voluntaria cæcitate impingunt & offenduntur in Christo, propter crucem eius ob quam alienantur à fide in eum, & incidunt in infidelitatem. Sicut si lapis aliquis in lubrica via positus ad hoc vt ingredientes innixi super eum, non cadant, fiat negligentia alicuius & voluntaria oculorum clausione occasio ruinæ eius. Sicut autem dupliciter aliquid dicitur scandalum, propriè, scilicet, & impropriè, ita dupliciter aliquid dicitur scandalizare. Propriè enim scandalizat, quod per se suãque natura occasionem ruinæ & mali præbet.

A. Psal. 139. C. 14. 92. C. 19 106 C. 15. 94. Psal. 193. Psal. 140.

1. Cor. 1. Rom. 9.

quomodo accipitur hoc verbū in iſto capite, quo modo & de ſacerdotibus dicit Malachias capite 2. Scandalizaſtis plurimos in lege, hoc eſt, peccare feciſtis in legem. Impropriè verò dicitur ſcandalizare, quod alicuius vitio occaſio eſt ruinæ, hoc eſt, quod eſt occaſio accepta non data, quomodo Chriſtus dici poteſt ſcandalizaſſe, imò & doctrinā ſuam ipſemet quoſdam ſcandalizaſſe dicit. Ioan. 6. Hoc, inquit, vos ſcandalizat: cùm quoſdam videret ob non intellectum ipſius ſermonē conturbari & alienari à ſe. Ex dictis patet primū non ſatis rectè quoſdam diuidere ſcandalum in ſcandalum actiuum & ſcandalum paſſiuum, vt actiuū ſit ipſa ruinæ occaſio, paſſiuum verò ipſa ruina. Nam vocabulum ipſum aliūd non poteſt ſignificare quàm ruinæ occaſionem & ipſum offendiculum: nec aliquis, quod ſciam, eſt ſcripturæ locus, vbi neceſſe ſit cōfugere ad ſcandalum paſſiuum. Nam cùm dicitur, Omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte, nō aliter accipitur ſcandalum quàm in aliis ſcripturę locis. Senſus enim eſt, patiemini aliquid quod vos offendet, & à fide in me alienabit. Sic à ſcandalo quod vocant actiuo, hoc eſt, occaſione mali dicitur aliquis ſcādalizari, quia talem occaſionem patitur. Deinde patet non planè definiri nomen ſcandali quod vocant actiuum, ſicuti vſurpatur in ſcripturis, communi hac nominis illius definitione, Scandalū eſt dictum vel factum minùs rectum, præbens alteri occaſionem ruinę. Quę definitio deſumpta videtur ex D. Hieronymo in comment. ſuper Matth. c. 15. circa illud verbū. Scis quia Phariſæi audito hoc verbo ſcandalizati ſunt? Vbi ſic habet, Quia crebrò teritur in Eccleſiaſticis ſcripturis ſcandalum, breuiter dicamus quid ſignificet σκώλεφ & σκάνδαλεφ, nos offendiculum vel ruinam & impactionem pedis poſſumus dicere. Quando ergo legimus, Quicunque de minimis iſti ſcandalizauerit quempiam: hoc intelligimus, qui dicto factóue occaſionē ruinæ cuiquam dederit: Hæc ille. Verùm, vt cœpimus dicere, hæc finitio non explicat plenè vocabulum, ſcandalum. Nam, vt patet ex dictis, etiā crux Chriſti & ipſe Chriſtus ſcandalum dicitur, & Petrus ipſe: Idola & homines impij, etiam propria locutione ſcandala dicūtur. Ea tamen finitio vulgaris conueniens eſt ad explicandum nomen ſcandali, ſicuti in hoc capite de ſcandalis loquitur Dominus, & ſicut Paulus frequenter loquitur de ſcandalo. In qua finitione notandum, non dici dictum vel factum malum, ſed minùs rectum. Dicitur autē minùs rectum, & quod per ſe malum eſt, & quod etſi per ſe ſe bonum ſit & licitum, tamen quia indiſcretè & per imprudentem dilectionem fit aut dicitur, fit aliis occaſio alicuius peccati vel erroris, quomodo Paulus ſcandalum eſſe docet, edere idolothyta coram infirmis & imperfectis in fide. Tunc enim quis etiam vera docens, aut licita faciens, ruinæ occaſionem aliis præbet, cùm apud eos illa dicit aut facit qui per infirmitatem & imperfectionem nondum poſſunt intelligere verè illa dici aut licitè fieri, ita vt per illa non ædificentur, ſed contrà potiùs alienentur à veritate, aut alterius exemplo prouocentur ad faciendum contra conſcientiam, quod illicitum putant, aut generaliter in aliquem errorem & peccatum incidant. Sic Diuus Paulus Petrum reprehendit, quòd ſua ſimulatione pro loco & tempore bona, gentes ſcandalizaret, quòd cogeret eos ſuo exemplo Iudaizare, ad Galat. ſecundo. Idem eos qui idolothyta manducabant coram infirmis, aut qui quouis cibo, neglecta diſcretione ciborum, coram imperfectis in fide veſcebantur, ſcandalizare dicit 1. ad Corinthios nono, & ad Roman. 14. capitibus: quòd huiuſmodi facto infirmis peccandi occaſionem darent, condemnandi, ſcilicet, illorum factum, aut imitandi illorum factum contra conſcientiam. Ex quibus patet quibus maximè competit ſcandalizari, & quibus ſcandalizare. Scandalizari enim maximè competit aut malis, quibus per propriam malitiam etiam optima fiunt ſcandala, aut bonis, ſed ita adhuc imperfectis, vt malorum exemplis & factis facilè cōmoueantur ad lapſum, aut licitè à bonis dictorum vel factorum rationem aſſequi non valeant. Scandalizare verò primùm & maximè competit apertè malis, vt quorum tota vita & doctrina ſcandalis eſt plena. Deinde doctis quidem, ſed charitate deſtitutis, vt docet Paulus 1. Corinth. 8. dicens, Scientia inflat, charitas verò ædificat. Poſtremùm verò etiam doctis & charitate plenis, ſed quibus aliquando deeſt diſcretio, etiam optimos quandoque deſtituens: per cuius carentiam Petrus gentiles ſcandalizabat. Nam quòd ſolet dici, in perfectos non cadere ſcandalum nec actiuum, nec paſſiuum, hoc eſt, nec ſcandalizare, nec ſcandalizari, non abſolutè verum eſt, cùm Petrum tanquam ſcādalizantem Paulus reprehenderit. Sicut enim non facilè reperias aliquem quantumuis perfectum qui ſine peccato viuat, ita nec qui ſine ſcandalo. Nemo enim facilè eſt qui non aliorum prauis factis nónihil offendatur & commoueatur, aut qui non aliquando quid malè faciat & indiſcretè. Sed cōmunis illa ſententia ſic eſt accipienda, quòd quò quis eſt perfectior, eò minus aut ſcandalizatur aut ſcandalizat, cùm vtrúque ex imperfectione proueniat. Nec obſtat quod dici Propheta, Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. Et rurſus 1. Ioan. 2. Qui diligit fratrem ſuum, in lumine manet & ſcandalum in eo non eſt. Nam ſententiæ iſtę, quibus intelligendum eſt, diligentes Deum & proximum non pati ſcandala, id eſt, non offendere, non impingere, ſic ſunt intelligendæ, quomodo illa, Qui ex Deo natus eſt, non peccat; quia non frequēter, nec grauiter, nec peccato vſque ad mortē peccat. Deinde ſcandala quæ patiuntur illi, ob id propriè non ſunt ſcandala, quòd diligentibus Deū omnia etiam mala & peccata cooperantur in bonum, ſicut reprobis omnia penè etiam bona cooperātur in malum. His præmiſſis, ad verborum Chriſti explanationem eſt accedendum. Circa quæ hoc primùm notandum, D. Chryſoſt. ſicut cùm dicitur in ſuperiori ſententia, *Qui ſuſceperit vnum paruulum talem*, verbum, ſuſcipere, accipit pro honorare: ita in hac ſententia quæ illi eſt contraria, ſcandalizare accipere pro deſpicere & vituperare. Nec mireris, inquit, ſi ſcandali vocabulo contumeliam & vituperium intellexit, cùm multi propter puſillanimitatem non parum, ſi contempti vituperatique fiunt, ſcandalizentur. Sic & Theophylactus, *ſcandalizauerit*, exponit per, iniuria affecerit. Et videri omnino poſſet etiam ideo debere ſic accipi hoc loco verbum ſcandalizare, quòd poſtea Dominus idem repetere volens quod hic dicit, Videte, inquit, ne contemnatis vnum ex his puſillis. Verùm cum in ſequentibus verbum hoc non ſic accipi certum ſit, præſtat ipſum ſic etiam hoc loco exponere, quomodo propriè debet accipi, pro eo quod eſt, occaſionē ruinæ, aut peccati, & perditionis alicui præbere.

Nam

Nam de huiusmodi scandalis spiritualibus, quæ. s. fiunt occasioalicuius mali spiritualis, quod ad animã pertinet, ex sequentibus patet hic esse sermonem. Fortè autem ideo Dominus contrariam superiori prolaturus sententiam, non dicit, Qui autem inhonorauerit, aut maleficio affecerit vnum puerum talem, sed, *qui autem scandalizauerit*, quòd sic spiritualior esset eius doctrina, & generalior. Nam Christo magis curæ erat salus spiritualis suorum paruorum quàm corporalis: & qui pusillos inhonorãt, ac malè tractant, hoc ipso eosdem etiam scandalizant, quamuis non hoc tantummodo pusilli scandalizẽtur. Præterea, vt patebit ex sequentibus omne pusillorum scandalum ferè prouenit ex eorum contẽtu & neglectu. Cæterùm D. Hiero. ideo putat peculiariter dictum de pusillorum scandalo, quod perfectiores & maiores non scandalizentur. Nota, inquit, q̃ qui scãdalizatur paruulus est: maiores enim scandala non recipiunt. Itaque D. Hieronymus hic vocari pusillos intelligit qui in fide aut virtute adhuc sunt imperfecti: quomodo & Origenes intelligit. Sic tamen non posse intelligi, *omnino* superiora conuincũt. Nam etsi hoc loco pro pusilli, sit alia dictio quam superiùs nempe *μικρὸς*. i. paruus, cùm superiùs sit *παιδίον*, id est, puer, vel puellus, vtrobiq; tamen *omnino* videntur eidem significari per pueros vel paruulos, & pusillos. Sed superiùs non dicũtur aliqui pueri vel paruuli ab imperfectione fidei vel virtutis, sed ab humilitate animi. Ergo nec hoc loco, quamuis verum sit quod dicit Hieronymus pusillos in fide maximè esse scandali capaces, quẽadmodum docet Paulus Rom. 14. & 1. Cor. 8. Proinde pusilli etiam hoc loco dicuntur homines simplices & humiles, qui in hoc mundo non magnifiunt, sed contẽnuntur à mundo, quales esse debent omnes qui credunt in Christum, etsi non omnes tales facilè scandalizentur. Vt autem Dominus significaret magnitudinem vindictæ & supplicij quod manet eum qui vel vnum aliquẽ ex paruulis Christi quantumuis humilem & abiectum scandalizauerit, subiungit apud Matthæum, *Expedit ei vt suspendatur mola asinaria collo eius, & demergatur in profundum maris.* Quæ verba sic intelligit D. Hieronymus, vt significetur, ei qui scãdalizauit vtile esse pro expiatione sui delicti, grauissimum aliquod supplicij aut mortis temporalis genus subire, vt supplicium æternum euadat quod commeruit. Expedit, inquit, ei, quia multo melius est pro culpa breuem recipere pœnam, quàm æternis seruari cruciatibus. Non enim puniet Deus bis in idipsum. Hunc tamen non esse horum verborum sensum, patet satis ex Marco, qui habet, *Bonum est ei magis*, (id est, melius foret ei) *si circumdaretur collo eius mola asinaria, & in mare mitteretur.* Quibus verbis non significatur expedire vt supplicio tẽporali toleraro, quis effugiat supplicium æternum. Non enim dicitur, Melius est ei vt circundetur, &c. sed, *melius esset ei si circundaretur.* Quod multi intelligunt hoc modo, vt fiat cõparatio huius pœnæ tẽporalis ad pœnam æternam: Melius esset ei si mergeretur in profundũ maris, quàm erit ei, pro eo quod scandalizauit pusillum, hoc est, atrociores subiturus est pœnas, quàm si saxo collo eius alligato, demergatur in profundum maris. Verùm ex Lucæ ca. 17. vbi hæc sententia repetitur, manifestum fit quæ sit huius loci genuina intelligẽtia, nimirum quòd comparatio fiat istius pœnæ temporalis ad peccatum scandalizantis. Sic enim habet, *Vtilius illi est si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proijciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis.* Itaque & in hoc loco oratio sic est supplẽda, Quisquis scandalizauerit vnũ ex pusillis istis, melius esset ei si mitteretur in mare, quàm vt hoc faciat, hoc est, præstaret esi temporale illud malum pati, quàm malũ aliquod in pusillũ aliquẽ admittere, quia. s. pro scandalo suo grauiores sit subiturus pœnas. In Matthæo ergo, expedit, pro expediret positum est, sicut & in Marco, bonum est, pro bonum esset, indicatiuum. s. pro subiunctiuo. Nõ enim significare voluit Dominus quid pati melius sit ei qui scandalizauit, postquam scandalizauit, sed quid melius ei fuisset pati quam scandalizare. Et in Matthæo oportet etiam subintelligere comparatiuum magis omissum ex phrasi Hebraica, sicut & postea omittitur: Bonum est tibi debilem introire in vitã, pro melius est. Porrò quòd Dominus mentionem faciat molæ collo appẽsæ, &c. teste D. Hieronymo secundùm ritum prouincię locutus est, quo maiorũ criminum ista apud veteres Iudæos pœna fuerat, vt in profundum ligato saxo reus demergeretur. Itaque quo crassis & rudibus adhuc significaret magnitudinem criminis & pœnæ eius qui scandalizat, commodè hoc sensibili vtitur exemplo, quod etiã bene conuenit æterno supplicio significando, quod manet scandalizantes paruulos Christi. Hi enim peccatorum suorum & iudicij diuini pondere grauati, deiiciendi & demergendi sunt non in profundum maris, sed, quod grauius est, in profundum inferni. Cæterum mola asinaria, pro quo Græcè est *μύλη ὀνικὸς*, intelligi potest quomodo intelligit D. Hilarius, mola quam asinus aut iumentum quoduis circumagit, ad differentiã molæ trusatilis, quæ hominum manu circunfertur. Aut significatur mola inferior, liquidẽ illa Græcis dicitur *ὄνος*, nomine. s. eodem quo illis dicitur asinus, siue q̃ in morem asini omne onus ferat, siue quòd circa eam mola superior vertatur, vt fit ab *ὀνέω*, moueo, circumago. Significare autem Dominus voluit ingens saxũ, vt & per magnitudinem saxi, & maris profunditatem, certum & ineuitabile exitium intelligeretur. Apud Marcum etsi nos etiam legamus, *mola asinaria*, Græcè tamen non est quemadmodum in Matthæo, *μύλος ὀνικὸς*: sed, *λίθος μύλικος*. i. saxum molare. Et cõtrà Lucæ 17. vbi nos legimus, *lapis molaris*, Græcè est, quemadmodum hîc in Matthæo, *μύλος ὀνικὸς*, id est, mola asinaria. Verùm hoc ad rem nihil facit. Notãdum autem, quòd quanquam Dominus in hoc capite peculiariter auocat à scandalo pusillorum credentium in se, non tamen solùm cauendum esse ab illorum scandalo. Paulus enim frequenter præcipit vt Christiani ita viuant, nequid etiam incredulis sit in vita ipsorum scandalo & offendiculo. Sine offensione, inquit, hoc est, sine scandalo & offendiculo estote Iudæis, & gentibus, & Ecclesiæ Dei. 1. Corin. 10. Et rursum, Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum. 2. Corinth. 6.

«VÆ MVNDO A SCANDALIS, NECESSE EST ENIM VT VENIANT, &c.] Quoniam res est maximè noxia scandalum, Dominus accepta occasione de scandalo differere voluit generaliter, tria circa illud docens, nempe scãdalorum nocumentũ, necessitatẽ, & studiosam vitationem. Primò ergo dicit, *Væ mundo à scandalis*, quorũ verborũ hic est sensus, Malè erit hominibus in mũ-

do habitantibus propter ſcandala quæ in mundo contingunt. Quod Dñs dicit, vel quia difficile eſt hominibus in mundo habitantibus obiecta vbiq; ſcãdala effugere, vt in illis non impingant & cadãt, vel potiùs quia propter ſcãdala mũdus, hoc eſt homines, multis malis & ſupplicijs afficientur à Deo & in præſenti & in futura vita. Quare autẽ væ dicat mundo propter ſcandala, ſignificat, cùm ſubiungit, Neceſſe eſt enim vt veniant ſcandala, &c. Qua ſententia quoniã hæretici tollere conantur arbitrij libertatẽ, quaſi ex ea ſequatur homines nõ poſſe non cõmittere ſcandala, & quoniã ea ſententia quidem abutũtur in excuſationem ſuorũ peccatorum, oportet eam diligentiùs tractare. In primis ergo certum eſt, nõ vno modo aliquid dici neceſſe eſſe aut fieri. Quantũ autẽ propoſito ſufficit, dicitur aliquid neceſſariò futurũ abſoluta neceſſitate, quod. ſ. à nullo impediri poteſt quin fiat, quomodo Deus neceſſariò ſemper eſt futurus, aut homines neceſſariò morituri. Aliud verò dicitur neceſſariò futurũ neceſſitate conditionata, quæ. ſ. eſt ex præſuppoſitione alicuius cauſæ ad quam illud neceſſariò ſequitur: quomodo medicus videns aliquẽ malam ſeruare diætã, dicere ſolet, Neceſſariũ eſt hunc ęgrotare, quia. ſ. & quamdiu tali vtitur diæta. Atque hoc modo dicitur, *Neceſſe eſt vt veniant ſcandala.* Quia enim Dñs conſiderabat magnã naturæ humanæ corruptionem, & malas hominũ mentes, earumq; naturam eſſe vt aliquãdo erũpant in facinora ad quæ omnes ſunt proni, hinc dicit, neceſſe eſſe vt eueniant ſcandala, quia nimirum præſuppoſita huiuſmodi hominũ prauitate, fieri non poterat quin aliquando ſcãdala euenirent. Et vt expreſſius ſimile habeatur, quàm ſit illud de eo qui mala vtitur diæta, ſic dictũ eſt, *Neceſſe eſt vt veniant ſcandala*, quomodo ſi quis cõſideratis naturæ hominũ inclinationibus, dicat neceſſe eſſe, vt fiant generationes & commixtiones coniugũ. Per quod nulli homini adimitur libertas abſtinendi à coĩtu, quia neceſſitas illa generaliter enũciatur, nec in aliquem cadit ſingulariter hominem. Sic & hic nõ dicitur, neceſſe eſt hunc vel illũ ſcandalizare, ſed generaliter, *neceſſe eſt vt veniant ſcandala.* Atque vt apertiùs ſenſus loci explicetur, id quod hoc modo dicitur eſſe neceſſe, nihil aliud quàm certò ſic futurum pronunciatur, vt bene annotauit D. Chryſ. Ex his patet neceſſitatẽ hanc nõ referendã ad dei prouidentiã & præordinationẽ. Non enim propter dei præordinationẽ & diſpoſitionem ſunt ſcãdala futura, quia Deus illa non ordinat fieri, ſed tãtùm præuidet futura. Nec tamẽ neceſſitas hæc referenda eſt ad Dei præſcientiã, vt propter Dei præſcientiã dicatur neceſſe eſſe vt veniãt ſcandala. Nõ enim quia Deus præſcit, ideo euentura ſunt ſcãdala, ſed cõtrà, quia ſunt euentura, ideo Deus illa præſcit futura, quomodo id quod oculis corã fieri video, nõ ideo fit quia video, ſed ideo video quia fit coram me. Sed neceſſitas iſta ſcandalorũ referenda eſt ad hominũ corruptionẽ & malitiam, quod ſatis ſignificat Dñs cùm præmiſit, *Væ mundo à ſcandalis.* Nam cùm tunc ſubiungit, *neceſſe eſt*, &c. ſatis inſinuat, neceſſe eſſe vt in mundo fiant ſcandala. In mundo, inquam, de quo Ioannes, Mundus totus in maligno poſitus eſt. Neceſſitas tamen hæc ad hominum malitias generaliter relata, nulli hominũ neceſſitatem imponit, nec vim infert, nec libertatẽ aufert, vt patet ex dictis. In hunc modum intelligendum eſt etiam illud Pauli, Oportet hæreſes eſſe. Huiuſmodi tamen neceſſitas in his orationibus ſignificata, poteſt etiam quodãmodo referri ad diuinã prouidentiam & prædiſpoſitionem, non quidẽ tanquã quæ diſpoſuerit facere aut fieri ſcandala & hæreſes, ſed tanquam quæ præuidens homines relictos ſuæ libertati illa facturos, diſpoſuit illa fieri permittere in bonum ſuorũ electorum. Adeo enim ille bonus eſt, vt nullum malũ fieri permitteret, niſi propter bonum aliquod. Vnde in Paulo adiicitur, vt qui probati ſunt manifeſti ſint, vbi coniunctio, vt, vel accipitur tantùm conſecutiuè, vel accipitur vt deſignet finem propter quẽ Deus diſpoſuit non fieri vel facere, ſed permittere fieri hæreſes. Porrò ne quis, quia dictum fuit neceſſe eſt vt veniant ſcandala, arbitrij libertatem ſublatam ob id putaret, & neceſſitatẽ ſcandala committendi aliquibus impoſitã, aut prætextum peccatorũ ſuorum hinc deſumeret, Dominus velut præuidẽs futuros qui hæc verba malè intelligerent, ſubiecit, *Veruntamen væ homini illi per quem ſcandalum venit*, hoc eſt, per quem obiicitur alicui occaſio ruinæ & impedimentũ ſalutis præſtatur. Quo ſignificat, etſi neceſſe dixerit vt eueniãt ſcandala, nullum tamẽ ad ſcandalizandum cogi, aut neceſſariò ſcandalizare, ſed voluntariè & liberè. Alioqui enim non poſſet ei væ imminere, cùm nemo ſit puniẽdus pro eo quod non habet in ſua poteſtate, ſed quod aut coactè aut neceſſariò committit. Cęterùm ſcandala de quibus Dominus loquitur, ſunt læſiones, irriſiones, & perſecutiones iuſtorum, mala exempla, doctrinę erroneæ, & poſtremùm etiam bona & licita quædã, ſed indiſcretè aut inoportunè facta.

'ET SI SCANDALIZAVERIT TE MANVS TVA, ABSCINDE EAM, 'ET PROIICE, &c.] Quandoquidẽ ſcandalũ res eſt noxia, non tantùm faciẽti, ſed etiã patienti, ideò poſtquam grauiſſima ſupplicia imminere dixit ſcãdala obiicienti, dehortans à ſcandalizando, commodè iam docet etiam cauẽdum, ne quis offendicula patiatur. Itaq; quemadmodum mos docuit ob neceſſitatem futurorum ſcãdalorum nemini impoſitam neceſſitatẽ ſcandalizandi, ita & iam docet ob eam neceſſitatem neminem neceſſariò ſcãdalizari. Porrò quomodo intelligi debeat ſermo iſte allegoricus, de abſcindendis manu & pede, ac eruendo oculo, ſuprà dictum eſt Matthæi cap. 5. in ca. Concordiæ 40. Hoc tantùm addendum, quòd quanquã ibi hæ ſententiæ generaliter ſunt explicatæ, vt per manum & oculum non ſolùm homines nobis neceſſarij & chari intelligantur, ſed quæcunque res charæ, etiam affectus noſtri, hic tamẽ cõuenit potiſſimùm intelligere, Dominum ſignificare voluiſſe reſecãdum à nobis conſortium eorum hominũ, qui impedimẽto ſunt ad aſſequendam ſalutẽ. Dixit enim de his per quos ſcandala obueniunt. Admonet ergo iam vt caueamus nobis à talibus, præſcindẽdo. ſ. eos quantumuis nobis neceſſarios & charos, à noſtro conſortio. Et addit, *Bonum eſt tibi*, &c. ſignificare volens, melius eſſe vt vel ſoli vel cum paucis amicis ſaluemur, quàm cum plurimis perdamur: quẽadmodum quiſque præſtare iudicat, manu vel pede amputato temporalem vitam conſeruare, quàm illis ſeruatis totum corpus perdere. Ideóque eorũ tantùm membrorum abiiciendorum meminit quæ bina habemus, vt ſunt manus, pes, oculus, quòd ſignificaret conſortium hominum qui nobis ſuut velut altera manus, pes, vel oculus. Quòd ſi ſigillatim per manum, pedem & oculum, diuerſa intelligere placet,

placet, quoniã Marcus tres de his habet distinctas sententias, per manum intelligi poterunt hi qui nobis velut collaterales sunt, vt amici & vxor, per pedem, ministri, qui vbiq; nostri causa discurrunt, per oculum, doctores & magistri. Aut per manũ, amici, quorum opera vtimur, per pedem, hi quibus innitimur, vt parentes, per oculum, charissimi, vt filij & vxor. Non potuit autem Dñs dicere, si caput tuum scandalizat te, abscinde illud: quia hic sermo Domini allegoricus mutuatus est ab his quæ pro conseruanda vita temporali homines facere solent, qui pro ea aliquando manum vel pedem sinũt sibi amputari, caput autem non possunt. Itaq; Caietanus intelligit etiam significatum possibiles ac tolerabiles abdicationes præcipi, vt non præcipiatur abscissio, si caput te scãdalizet, aut si vtraq; manu vel oculo vtroque carendum esset. Quòd autem in Marco habetur, *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*, desumptum est ex Isaiæ vlt. cap. vbi Propheta de felicitate iustorum & supplicijs impiorũ loquitur. Significatur autem his verbis duplex impiorum pœna in inferno, iuxta illud, Duplici cõtritione contere eos, corporis & animæ, aut culpę & pœnæ. Nam per vermẽ significatur conscientię remorsus, & cõtinua admissorum malorũ ruminatio in anima, per ignẽ verò, sensibilis pœna in corpore. Ideo autẽ apud Isaiam vermis fit mentio, quia præcedit. Et egredientur, & videbũt cadauera virorum qui præuaricati sunt in me. In quibus verbis per cadauera impiorũ significatur æterna impiorũ mors. Est enim allegoria tracta à victoribus, qui strage peracta, cùm furor resederit, egrediuntur ad contẽplandum cæsos. Sic post piorum triumphos cũ rege suo Christo prodibunt, ad videndũ impios & rebelles, iusto iudicio destinatos, atque æternę morti addictos, quod est eorum cadauera videri illis exposita. Quoniam ergo cadauerũ facta est mentio, rectè subiecit de verme qui arrodere solet cadauera, & ex putrefactione cadauerum nascitur.

Iser. 17.

b OMNIS ENIM IGNE SALIETVR, ET OMNIS VICTIMA, &c.] Videntur hæc durè hærere cum superioribus, & alioqui obscurus est horum verborum sensus. Potest autem illud, *Omnis enim igne salietur*, intelligi tripliciter. Primò, vt dictio, *omnis*, non omnes cõprehendat homines, sed tantùm bonos, iustos, & electos, sicuti in sentẽtia secunda. Secundùm quẽ intellectum hic sermo est de igne tribulationis, quo electi saliuntur, hoc est à corruptionibus præseruantur & purgantur, & redditur ratio eius quod dixit, abscindendum esse pedem vel manum, & eruendum oculum scandalizantem. Quoniam enim huiusmodi fieri non possunt sine dolore & afflictione, subiungit hæc Dñs, dicens omnem electum, & qui Deo placere volet, debere saliri igne tribulationis. Rursùm quoniam sapientia, circumspectione & discretione opus est, vt quis scandala caueat, & nec scandalizet, nec scãdalizetur, addit, *& omnis victima sale salietur*. Alludit autẽ Dominus in his duabus sententijs ad id quod in Leuitico præcipitur, omnem oblationem debere igne & sale saliri. Nam cap. 2. sic legimus, Quicquid obtuleris sacrificij sale condies. Nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal: itaque sensus erit iste, Quemadmodum nulla oblatio iuxta Moysi præscriptum legitima est, nisi per ignem transeat, & sale condiatur, ita quisquis volet esse victima spiritualis quæ Deo sit grata, necesse est igni tribulationis probetur, purgetur, & veluti salitus præteruetur, & sale sapientiæ Euangelicæ condiatur, ne vel corrumpatur malorum contagio, vel suo contagio alios corrumpat & scandalizet, sed potiùs per suam incorruptionem aliis eximat corruptelam. Secundùm hũc ergo sensum Saluator indicat quid vmbra illa legalis significauerit. Sic autem dicitur aliquis saliri igne quomodo dicitur baptizari in igne superiùs. Secũdò, intelligi potest Dominus locutus de eodẽ igne, de quo supra, *Ignis eorum non extinguitur*, si dictio, omnis, tantùm malos comprehendat, & referatur ad eos de quibus in præcedenti sentẽtia est sermo, *Ignis eorum non extinguitur, & vermis eorum non moritur*, vt hîc iam explanetur quomodo ignis eorum non extinguitur, nimirum quia omnis talis igne veluti saliendus est, hoc est, in igne seruandus incorruptus, igne sic in ipsum agente, vt non consumat, sed tantùm cruciet. Secundùm hunc sensum quod sequitur, *Et omnis victima sale condietur*, cõtraria erit sententia superiori, vt sit sensus, Omnis peccator igne salietur, & contrà omnis victima Deo grata sale sapientiæ salietur, atque ab æterna corruptione præseruabitur. Tertiò intelligi potest dictio, *omnis*, comprehendere omnino cunctos homines, bonos & malos, vt significetur omnem hominem igni saliendum, quãmuis non eodem modo nec eodem igni, sed vel igni tribulationis in præsenti vita salubriter hominẽ saliri debere, vel igni infernali post hanc vitam infeliciter saliendum esse. Sic enim intellecta hæc sentẽtia etiam conuenit proposito, nẽpe vt ostendatur, melius esse abscindendo vnã manum lucrari vitã, quàm illa salua, mitti in gehẽnam ignis. Primus autem sensus omnium maximè videtur conueniens, secundùm quem notandum quàm aptè Dominus, postquam mentionem fecit vermis & ignis impiorum, hîc subiungat de igne & sale, quibus saliendi sunt qui gehennam effugere volẽt. Igne enim tribulationis præseruatur quis ab igne inextinguibili, & sale præseruatur quis à vermibus, qui oriuntur ex humoribus sanguineis quos sal exsiccat. Porro quoniam Dominus salis fecit mentionem, ab ipso salis exemplo sermonem suum deflectit, ad monendum suos, quanta in ipsis meritò esse debeat incorruptio vitæ & doctrinæ, vt qui sint electi in sal terræ, dicens, *Bonum* (id est vtile) *est sal. Quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis?* significans ipsos ad hoc delectos, vt sua sapientia aliorũ stultitiam condiant, aduigilare debere ne fiant insipidi & insulsi: alioqui enim desperatum fore de eorum reparatione, per quos alij erant condiendi. In hunc enim sensum hoc exemplo dominus vtitur & suprà Mat. 5. & infrà Luc. 14. Ideo autẽ Dominus hoc exemplo hic vtitur, vt significet illis maximè cauendũ ne scandalizẽtur aliqua re, hoc est, vel minis hominum, vel cupiditate aliqua & humano affectu suam acrimoniã & incorruptionem perdant. Aut potiùs ob id, vt eos notaret ambitionis præcedentis, quasi dicat, Si vos delecti in sal terræ, pergatis humano isto ambitionis affectu inter vos de primatu contendere, efficiemini planè insulsum sal, nec spes esse poterit vestræ restitutionis. Cui intellectui bene conuenit quod sequitur, *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.* Sal sapientiæ, s. habere, ne hominum more insipienter ambiatis honorum primatus. Pacem habete, ne hominum more inter vos contendatis. Hæc enim verba cùm sint à

Marco in fine posita, videntur ad dehortandum ab eo pertinere ad quod Dominus hunc sermonē suscepit, vt fuerint quasi conclusio & finis sermonis Dominici. Nec obstat quòd secundùm prædictam explicationem sal in prædictis Domini verbis non videatur accipi eodem modo. Nam cùm dicitur, *Vltima salē salietur*, & *habete sal in vobis*, sal pro sapientia accipitur, cùm verò dicitur, *Quòd si sal insulsum fuerit*, &c. per sal significantur Apostoli. Nō, inquam, hoc obstat, quia Apostoli & homines nō dicuntur sal, nisi propter sal quod habent in se.

A

ᵃVIDETE NE CONTEMNATIS VNVM EX HIS PVSILLIS: DICO ENIM VOBIS.] Postquam admonuit Dominus amputanda omnia scandala, rursum redit ad dehortandū à scandalizando pusillos & humiles. Et quoniam humiles & simplices mundus facilè contemnit, & ob id quia contemnit, minimi ducit illos scandalizare, ob id Dominus non dicit, Videte, i. cauete ne scandalizetis, sed, ne contemnatis vnum ex his pusillis, causam scilicet scandalorum etiam eximere volens. Quare autem non sint meritò contemnendi, negligendi & nihili faciendi, quantumuis humiles & abiecti, causam subiungit, dicens, *Dico enim vobis: quia angeli eorum semper vident faciem patris mei qui in cœlis est.* Quibus verbis potest intelligi Dominus duo significare. Primùm, humilium & pusillorum quos mūdus contemnat, dignitatē, eo quòd angelos habeāt qui diuinum vultum assiduè contemplantur. Secūdò, humiles & pusillos, etsi per se impotentes ad vindicandum, tamen habere angelos qui eorū causam agant apud Deū, deferentes & accusantes apud eum illos qui ipsis iniuriam aliquam intulerint, & scandala obiecerint. Porrò circa illud, *Angeli eorum*, sciendum, ex multis quidem scripturis esse euidēs, angelos à Deo constitui populorum & regionum custodes & curatores, vt patet ex cap. Exod. 23. Daniel. 10. Apoc. 12. aliisque locis. Rursum ex multis scripturis patet Deū iustis hominibus mittere angelos custodes. De vnoquoque enim iusto dicitur, *Psal. 90.* angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis: Et, *Psal. 33.* Immittet angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Verùm quia hic dicitur, *Angeli eorum*, D. Hierony. non dubitauit asserere, vnumquemque hominem habere angelū aliquem sibi à Deo deputatum ab ipsa natiuitate, quod & alio simili scripturæ loco colligit, nempe quia Actuum 12. cùm Rhodę puella nūciaret Petrum stare præ foribus, alij dicébant angelum eius esse. Cùm enim dicuntur quidam angeli horum vel illorum, significari videntur angeli qui illis vel his sunt à Deo deputati. Itaque sic habet hoc loco D. Hieronym. Magna dignitas animarum, vt vnaquæque habeat ab ortu natiuitatis in custodiam sui angelum delegatum. Et in Isaiæ caput vltimum scribens sic habet, Quòd autem vnusquisque nostrum habeat angelos, multæ scripturæ docent, è quibus illud est, *Nolite contemnere vnum de minimis istis, quia angeli eorum vident quotidie faciem patris qui in cœlis est.* Et puella Rhode Petrum Apostolum nunciante, alij angelum ipsius esse credebant. Origenes tamen ex hoc loco non intelligit, nisi iustis angelos deputari: nam de iustis hic solùm est sermo, & proponit inquirendum an iustis deputentur angeli à sacramento regenerationis, an ab ortu natiuitatis, quia scilicet eos præuidit Deus fore iustos, & in suum regnum prædestinauit. Sententia tamen D. Hieronymi, qua & ab ortu, & omnibus asseritur angelus deputatus, obtinuit, & in ecclesia passim recepta est. Vnde lib. de diligendo Deo, qui & aliter Meditationū inscribitur sub titulo Augustini, citatur illa D. Hieronymi sententia. Sic enim habetur ca. 12. Maximum æstimo & illud fuisse beneficium, quòd angelum pacis ab ortu natiuitatis meę ad me custodiendum vsque ad finem meum mihi dedisti. Vnde quidam sanctus ait, Magna est dignitas animarum, vt quęque habeat ab ortu natiuitatis ad custodiam sui angelum delegarum. Et quidem meritò obtinuit D. Hieronymi sententia, quia cùm Dei prouidentia etiam ad malos se extendat, rebusque humanis per angelos Deus prouideat, consequitur etiā malos homines habere suos angelos, sine quibus & in plura ac grauiora nonnunquam incidērēt peccata & grauiùs in illos sæuirēt iniqui dęmones. Vnde singulis prouinciis angelos à Deo esse præpositos colligunt sancti ex illo Deut. ca. 32. secundum Septuaginta, Constituit fines gentium secundùm numerum angelorum Dei. Sed quoniam peculiaris quædam est Dei prouidentia circa electos, quos ad æternā vitam præparat, hinc scripturæ peculiariter dicunt angelos mitti in custodiam & protectionem iustorum. Vnde Theophyl. Omnes, inquit, homines, & maximè fideles, suos angelos habent. Et D. Chrysost. intelligit ideo dictum de angelis pusillorum, quòd semper vident faciem Dei, vt significetur angelos eorum esse excellentiores. Illo enim significat illorum præcipuum honorem. Porrò circa hāc angelorum custodiam hominibus à Deo deputatam, consideranda in primis magna Dei erga nos dignatio & benignitas, vt qui proprios suos seruos, nostros cōstituerit custodes. Deinde consideranda nostra dignitas, vt consideratione nostræ dignitatis & nostrorum custodum, vereamur quicquam committere & nostra & illorū dignitate indignum. Vnde Apostolus dicit mulieres *1. Cor. 11.* debere habere velamen super caput & propter angelos. Postremùm hinc fiducia in nobis est confirmanda, vt minùs metuamus diaboli illusiones & incursus, aut imminentia quæque mala, & vt magis confidamus orationes nostras Deo & sanctis eius commendari, sicut eas per angelos Deo præsentari & offerri docet scriptura. Circa illud verò, *Semper vident in cœlis faciem patris mei*, notandū angelos etiā cùm non sunt in cœlo, sed ad nos missi sunt, non carere beatifica Dei contemplatione, sed vbicunque sunt, Dei, qui vbique præsens est, perfrui contemplatione, atque ratione eius contemplationis dici esse in cœlo. Circa quod vide D. Gregorium lib. 2. mora. ca. 2. & 3. vbi sic habet, Et faciem ergo patris semper vident, & tamen ad nos veniunt, quia & ad nos spiritali præsentia foras exeunt, & tamen ibi se, vnde recesserant per internam contemplationē, seruant. Cæterùm Dñs etiam aliam rursus reddit rationem priore maiorem, quare pusilli nō sint contemnendi, cùm subdit.

B

C

D

E

VENIT ENIM FILIVS HOMINIS SALVARE QVOD PERIERAT, QVID VOBIS VIDETVR, SI, &c.] Quasi dicat, Non tantùm propter angelos cauendum ne quis etiam vnum ex pusillis contemnat, ita vt nullam habeat salutis eius rationem, & scandala obiicere ei nihili faciat (nam de huiusmodi contemptu hic est sermo) sed etiam propter me filium hominis. Ego enim veni vt saluem quod perierat, proinde

qui

qui meus esse volet, cauere debet ne quod ego saluari aut saluum volui, ipse rursum perdat. Simili ratione & Paulus vsus est in dehortando scandala, ad Rom. 14. & epist. 1. ad Corinth. cap. 8. Ibi enim dicit, Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est: hîc verò, Et peribit in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Porrò ad quid Dominus parabolam de oue errabunda hic adduxerit, patet ex eo quod in fine applicando parabolam dicit, *Sic non est voluntas ante patrem vestrum qui in cœlis est, vt pereat vnus de pusillis istis.* Itaque parabola illa significare voluit quàm sit sibi & patri suo curæ etiam vnius tantùm pusilli salus, atque ob id ei qui patri placere voluerit, cauendum studiosè, ne vel vnum tantùm pusillorum scandalizare, & suo scandalo perdere patrifaciat. Dixerat se ad id venisse in mundum vt saluaret quod perierat, ac ob id cauendum significauit, ne quis perdat quod ipse venerat saluaturus: subiecta autem iam parabola ostendere voluit, quanta cura quærat saluare etiam vnumquemlibet perditorum, ac rursus quanto gaudio afficiatur de inuento etiam vno perdito, atque quò etiam magis à scandalizando vel vnum pusillorum deterreret, cùm in applicanda parabola dicendum videretur. Sic non est voluntas mea, &c. maluit dicere, Sic non est voluntas coram patre meo. Itaque gradatim fortiùs à scandalo pusilli dehortatur, priùs angelorum, deinde sui, ac postremùm patris mentionem ingerens, ac significans & angelos, & filium hominis, ac patrem ipsum cœlestem inimicos fore ei qui vel vnum tantùm scandalizauerit. Potest autem parabola ipsa à communi consuetudine desumpta, explicatiùs A propositio Domini accommodari in hunc modum, Quemadmodum si quis centum oues habeat, & vna tantum ex eis errauerit, non finit eam esse perditam, quin potiùs quantumuis minimi momenti vna ouis sit ad reliquas collata, tamen maiore cura eam quærit, quàm reliquas seruat, ac rursum maiore gaudio afficitur de ea reperta, quã de reliquis saluis: sic & ego & pater meus non vult vel vnã etiam suarum ouium, hoc est, vnum suorum electorum (quos certo numero elegit) quantumuis pusillum & abiectum, perire, quinimo singulari cura vnumquemlibet talium quærit reliquis suis ouibus coniungere repertum, ac singulari rursus gaudio afficitur cùm repertus fuerit & ab errore suo reuocatus: vt iam ob id duplici nomine cauendum sit, ne quis vel vnum credentium quantumuis pusillum & abiectum scandalizet & perdat, tum quòd tam singulari cura sit quæsitus à Deo, tum quòd tam singulare gaudium eius inuentio & salus Deo attulerit. Secundùm hanc parabolæ explicationem & accõmodationem, quę est genuina, non est opus sigillatim explicare quid per centum oues significetur, & quid per vnã quæ errauit, quid rursum per 99. quæ non errauerunt. Sed de hac parabola ampliùs Lucæ in capite Concordiæ 93. vbi hac parabola, ad finem paulò diuersum, rursum vsus est Dominus, adiuncta illi alia similis generis de perdito drachmate. Cæterùm quod dicitur quis gaudere super vna oue reperta magis quàm super 99. saluis, intelligendum est de maiori gaudio actuali. Certum enim est maius esse gaudium habituale super pluribus quàm vna: sed quoniam de recenti bono nouum & actuale est gaudium, magis gaudere dicitur super vna quàm super pluribus.

CONDONANDVM FRATRI IN NOS PECCANTI DOCETVR MATT. 18. CAP. LXXII.

Si autẽ peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eũ inter te & ipsum solũ: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum, si autẽ te non audierit, adhibe tecũ adhuc vnũ vel duos, vt in ore duorum vel trium testiũ stet omne verbũ. Quòd si nõ audierit eos, dic ecclesiæ, Si autẽ ecclesiam, nõ audierit: sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Amẽ dico vobis, quæcũque alligaueritis super terrã, erunt ligata & in cœlo: & quæcũque solueritis super terrã, erũt soluta & in cœlo. Iterũ dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terrã, de omni re quãcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo vel tres cõgregati in nomine meo, ibi sum in medio eorũ. Tũc accedẽs Petrus ad eum dixit, Domine quoties peccabit in me frater meus, & dimittã ei? vsque septies? dixit illi Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies. Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Et cum cœpisset rationẽ ponere, oblatus est ei vnus qui debebat ei decẽ milia talenta. Cùm autẽ non haberet vnde redderet, iussit eum dominus eius venũdari, & vxorẽ eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi. Procidens autẽ seruus ille orabat eum dicẽs, Patientiã habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autẽ dominus serui illius dimisit eum, & debitũ dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios, & tenens suffocabat eum dicẽs, Redde quod debes. Et procidẽs conseruus eius rogabat eum dicens, Patientia habe in me, & omnia reddã tibi. Ille autẽ noluit, sed abijt, & misit eum in carcerẽ donec redderet debitum. Videntes autẽ conserui eius quæ fiebãt, cõtristati sunt valdè, & venerũt & narrauerũt domino suo omnia quæ facta fuerunt. Tunc vocauit illum dominus suus & ait illi, Serue nequã, omne debitum dimisi tibi, quoniã rogasti me, nónne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit eũ tortorib. quoad vsque redderet ei vniuersũ debitũ. Sic & pater meus faciet vobis, si nõ remiseritis vnusquisq; fratri suo de cordibus vestris.

SI AVTEM PECCAVERIT IN TE FRATER TVVS, VADE, ET CORRIPE EVM.] Postquam docuit cauendũ ne in quem fratrem peccemus, commodè etiam subiicere Dominus voluit, quid faciendum cùm frater aliquis B peccat in nos, vtrobique docens nos diligentem gerere curam salutis fratris nostri. Vide & Lucæ 17. monitioni de scandalis hæc subiiciuntur. Frater autem hic intelligendus est non quilibet proximus aut homo, sed is qui nobiscũ est eiusdem religionis,

religionis, Christianus, scilicet. Sicut enim suprà peculiariter Dominus dehortatus est à scandalo credentium, ita & hic singulariter docet quomodo eius cui nobiscum est eiusdem religionis salus, postquam peccauit, nobis sit prouidenda. Ad ethnicum enim & infidelem hæc non pertinere, patet tum ex eo quod dicitur postea, *dic ecclesiæ*, tum quia dicitur, *si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.* Proinde D. Paulus cùm præcepisset non habere commercium cum fornicariis, explicat de quibus hoc sit intelligendũ, Si, inquit, is qui frater nominatur inter vos est fornicator aut auarus, &c. cũ eiusmodi nec cibũ sumere. Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus iudicabit. Porrò quid sit fratrem peccare in aliquem, non satis conuenit inter interpretes. Propriè enim peccare in aliquem, est illi iniuriam aut malum aliquod inferre. Atque hoc modo accipiunt hoc loco D. Chrysost. Augustinus, & Hieronymus, intelligentes eum qui passus est ab alio iniuriam, mitti hic ad iniuriantem & lædentem. Verùm hæc interpretatio quibusdam non placet, tum quòd correptio ista fratris non tantùm sit adhibenda cùm quis in nos peccauit, sed multò magis cùm in Deum, tum quòd non tantum læsus frattem lędentem corripere debet, sed & alius quisque, qui conscius est iniuriæ quam quis patitur, imò multò magis alius quàm læsus, ne iste videatur propriam iniuriam persequi. Itaque intelligunt illud, *in te*, pro coram te, vel te conscio se præsente, atque vidente. Atque ob id intelligunt Dominum accepisse peccare in aliquem, pro peccare coram illo aut illo vidente, quia ita Christianus quisque debet esse addictus gloriæ Dei, & dilectioni proximi, vt omni peccato offendatur tanquam in se commisso, etiamsi non directè in ipsius vergat læsionem aut iniuriam, sed in iniuriam Dei aut proximi cuiuslibet. Sicque rectè ostendunt omnem eum peccare in aliquem, qui coram illo, & illo conscio quid committit. Quod quidam etiam sic declarant, nempe quia quisquis alio vidente & præsente peccat, is suo exemplo, quod in ipso est, eum scandalizat, ac proinde etiam in illum peccat. Apparet tamẽ peccare in aliquem hic accipi debere, quomodo accipiunt sancti patres prædicti, & quomodo oratio illa propriè est accipienda, quia apud Lucam dicitur, Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi: & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœniter me: dimitte illi. Hinc enim patet in illum aliquem dici peccare, qui potest ei peccatum dimittere, hoc est, qui læsus est. Vnde & hoc loco Petrus auditis his Domini verbis dixit, *Quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?* Ex quo satis patet quem Petrus intellexerit peccare in se. Itaque dicendum secundùm proprium & primum sensum, illum peccare in aliquem, qui directè illi iniuriam aliquam irrogat, ac Dominum, eum qui sic ab alio læsus est, propriè hoc præcepto constringere ad lædentis se non vindictam, sed correptionem. Cui læso duplici sanè nomine præ aliis conuenit fratris peccantis & lædentis eum correptio: nimirum tum quòd ei fratris peccatum est notius, ac ipsum magis vrit, tum quòd eius fraterna admonitio efficacior esse possit apud eum qui læsit, cùm viderit etiam illum salutis suæ studiosum cui iniuriam intulit. Verùm quoniam quilibet peccantis quouis modo fratris saluti studere debet, & quoniam, vt dictum est, quoduis peccatum proximi etiam quod directè non videtur esse contra nos debemus existimare in nos esse admissum, hinc etiam hoc præcepto quilibet Christianus ad correptionem cuiuslibet fratris peccantis coram se, astringitur, qui & dimittere pœnitenti debet, etiam id quod in se non est priuatim & directè admissum, quia pro illo non debet vltra offendi, nec vindictam aliquam à Deo postulare. Præterea hunc morem scriptura habet, vt in notatione vitiorum & commendatione virtutum, ferè proponat in vtroque ordine crassiora, vulgoque notiora, & significet ex his quæcunque illis quouis modo coniuncta sunt, à notioribus scilicet nobis, sicut docenti conuenit, inducere nos studens in ea quæ minùs nota sunt. Quod maximè quidem patet in præceptis decalogi, quibus Deus non tantùm illa præcipere vel vetare voluit, quæ verbis ipsis nudè acceptis significantur, sed & alia quæ crassis illis operibus, siue bonis, siue malis sunt coniuncta. Ad hunc ergo modum intelligi etiam hîc potest Dominum id potissimùm peccatum quod in nos admittitur expressisse, vt in eo doceret quid cuilibet in quibuslibet peccatis proximi sit faciendum. Quoniam enim id nobis est notius & nos magis vrit quod in nos admittitur, ideo ex illo per synecdochẽ cómodè indicauit, quo pacto cum proximo sit agendum cùm quiduis ille peccat, etsi id priuatim nobis nihil videatur detrahere. Duo autem Dominus in primis præcipit vt faciamus fratri peccanti in nos, videlicet vt & corripiamus, & id priuatim faciamus. Vade, inquit, & corripe, hoc est, ne fratris peccatum negligas, sed vade, non quidem vt iniuriam tibi illatam vindices, non vt illum apud alios traducas aut accuses, sed vt illum corrigas & emendes. Itaque corripe eum & argue, reducendo illi in memoriam quod admisit, & illius iniquitatem declarando: sed inter te & ipsum solum corripe, tum vt non tantùm salutis eius sis studiosus, sed & famæ eius conseruandæ, tum vt ille videns te & salutis & famæ suæ curam gerere, magis ad pœnitentiam moueatur: qui si semel pudorem & verecundiam amisisset, fortè in peccato suo induraretur, & quem voluisti facere correctiorem, facies peiorem. Sequitur, Si te audierit, hoc est, si tuam admonitionem & correctionem receperit, tibique obtemperauerit agendo pœnitentiam, lucratus eris (vel potiùs lucratus es) fratrem tuum. Ex quibus verbis D. Augustinus colligit, non leue esse peccatum quod in fratrem & in hominem admittitur, vt per quod homo incidit in perditionem. Agnosce, inquit, quia in hominem peccando peristi: nam si non perieras, quomodo te lucratus est? Nemo ergo contemnat quãdo peccat in fratrem. Colligit & illud, quo fine frater sit corripiendus, non scilicet vt nostræ iræ & passioni indulgeamus, sed vt peccantem lucremur. Verùm D. Chrysostomus & Hieronymus etiã aliquid amplius hinc colligunt, nimirum fratris salutem à nobis quærendam tanquam nostrum bonum, & ipsius perditionem velut proprium damnum esse habendam. Si enim fratrem pœnitentem lucrari dicimur, ergo & peccantem perdidimus. Hinc ergo ostenditur, quanta debeat inter Christianos esse animorũ communio. Porrò si non audierit qui peccauit, hoc est, si facti sui culpam nolit agnoscere, aut potiùs

1. Cor. 5.

Luc. 17.

potiùs si in peccato suo perseuerare pergat, nõdum A tamen Dominus vult illum esse negligendum & sibi relinquendum, sed omnem vult noueri lapidem, omnia tentari, quò frater à peccato & perditione reuocetur. Proinde secundò iubet eum moneri & corripi, adhibito secum vno vel duobus, tum vt plurium authoritate commoueatur, tũ vt possit apud ecclesiam conueniri sub testibus. Secundam enim hanc rationem indicat Dominus, cùm subiungit illud legis præceptum, vt in ore duorum, vel triũ testium ſtet, id est, consistat, ratúmque sit ac firmũ, omne verbum. Priorem verò etiam rationem indicat, cùm dicit, *Quòd si non audierit eos.* Nec hic ergo Dominus quiescere nos voluit, sed tertiò eum iubet deferri apud ecclesiam, hoc est, fidelium con B gregationem, in qua viuit vterque, vt multitudinis & eorum qui multitudini præsunt authoritate & reuerentia vel metu emendetur. Dicit autem, *dic ecclesiæ*,, & non, dic episcopis & præsidibus ecclesiæ, quamuis his maximè sit dicendum, nec ecclesiæ dicendum sit nisi illis præsentibus: sicut nec fidelium congregatio ecclesia dicenda est, si non adsint eius rectores & præsides. Dicit, inquam, *ecclesiæ dic*, vt multitudinis cõsensum reuereatur. Itaque in primitiua ecclesia secundùm hoc Christi præceptum denunciabantur peccatores potè vnam & alteram correptionem toti ecclesiæ alicuius loci, hoc est, Christianis legitimè cum suo Episcopo aut pastore con gregatis, ibique, si impœnitentes persistebant, omnium consensu & approbatione excommunicaban C tur ab Episcopo. Vnde Paulus incestuosum Corinthium trahens sathanæ, dicit se id facere cum con-
1.Cor.5. gregatis secum secũdùm spiritum Corinthiis. Ego, inquit, absens, corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi hominem sathanæ, &c. Et Tertullianus in Apolo. cap. 39. cùm describit qualis suo tempore fuerit disciplina Christianorũ in congregationibus ipsorum, inter cætera sic habet, Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cũ pondere, vt apud certos de Dei conspectu, summũque D futuri iudicij præiudicium est, si quis ita deliquerit, vt à communicatione orationis & conuentus, & omnis sancti commercij relegetur. Præsident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti, &c. Verùm postea cum optimus ille primitiuæ Ecclesiæ status remissus est, & ob instabilis vulgi tumultus non conueniret pleraque agi arbitrio & consensu vulgi, cœptæ sunt denunciationes fieri tantùm ad Ecclesiarum præsides, quorum etiam priùs ab initio semper fuit prima authoritas in iudicando & excommunicando peccatores denunciatos, quamuis non sine consensu & approbatione fidelis multitudinis. Proinde D. Chrysostomus exponens hic nomen ecclesiæ, ha E bet, præsulibus, scilicet, & præsidentibus. Vnde factum deinceps vt harum rerum cura committeretur ab episcopis, ipsis archidiaconis, & officialibus, quemadmodũ hodie obseruari videmus. Porrò
Quid signi fica: Eccle sia. Ecclesiæ nomen dictio est Græca, significãs cœtũ, congregationem & multitudinem, sicut & synagoga: nisi quod hoc nomen dicitur à congregando, illud verò à conuocando. Deriuatur enim illud à σωάγω, congrego, istud verò ab ἐκκαλέω, id est, euoco. Vnde in veteri testamento Septuaginta interpretes duas illas Hebraicas dictiones עֵדָה ædа, & קָהָל kahal, indifferenter vertũt σωαγωγὴν aut ἐκκλησίαν. Itaque in veteri testamento nomen hoc simpliciter significat multitudinem & cõgregationem, adeò vt & pro malorũ collectione legatur po- *Psalm.* 1. situm, vt in illo Psal. Odiui ecclesiam malignantium. Et Prouer. 5. Vtrumque nomen in eodem significatu in malam partem ponitur, Penè fui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagogæ. Verùm sicut temporibus Apostolorum in Græca lingua nomen synagogæ fuit appropriatum cõgregationi Iudæorum, & domui in qua Iudæi congregabãtur: ita nomen Ecclesiæ ab ipsis Apostolis appropriatũ est congregationi & multitudini Christianorum, vt res noua nouam etiam & distinctam à congregatione Iudæorum haberet nomenclaturam. Et sanè nomẽ Ecclesiæ magis conuenit fidelium congregationi, nomen verò synagogæ Iudæorum congregationi. Nam Ecclesiæ nomen significat multitudinẽ conuocatam, synagogæ verò nomen, multitudinem congregatam. Itaque illud significat conuenientis multitudinis maiorem libertatem & voluntarium conuentum magis quàm istud, quod coactionem magis significat. Annotauit istud D. Augustinus Psal. 81. sic scribens, Nostram Ecclesiam Apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper Ecclesiam, siue discernendi causa, siue quòd inter congregationem, vnde synagoga, & conuocationem, vnde Ecclesia nomen accepit, distet aliquid, quòd scilicet congregari & pecora solent, atque ipsa propriè, quorum & greges propriè dicimus: cõuocari autem magis est ratione vtentium, sicut sunt homines. Hæc ille. Certè Athenienses ciuũ conuentum peculiariter ἐκκλησίαν vocabant. Nam quoties ad magnæ alicuius rei spectaculum homines ex agro accersebant, διάκλησιν appellabant, σύγκλησις autem de consulibus dicebatur. Itaque in nouo testamento nomen, Ecclesia ponitur pro congregatione fidelium, & aliquando quidem pro multitudine omnium fidelium in toto orbe dispersorum, qui per Euangelicam tubam euocati sunt in eandem fidem, spem & charitatem, & ad eiusdem felicitatis consortium, vt cùm suprà dicitur, super hanc *Matt.* 16. petram ædificabo Ecclesiam meam. Et ad Ephes. c. 5. Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam suam. Aliquandò verò pro multitudine fidelium in certo aliquo loco existentium sub suo pastore, vt cùm dicit se Paulus scribere Ecclesiæ Thessalonicensium, & Ioannes se- 1.*Thess.* 1. ptem Ecclesiis Asiæ. Et in hac significatione ple- *Apoc.* 1. runque accipitur pro multitudine fidelium, etiam si non sit corporaliter congregata: aliquando verò pro tali multitudine corporaliter in loco aliquo congregata, vt hoc loco, & rursum cùm Actuum 18. Paulus dicitur in Cæsarea salutasse Ecclesiam. Malè autem quosdam asserere, Ecclesiam esse tantùm cõgregationem iustorũ aut prædestinatorum, vt Lutherus asseruit, ac proinde Ecclesiam esse inuisibilem & planè spiritualem, vel ex hoc loco patet, cùm præcipimur dicere Ecclesiæ, quam vtique ne cognoscere quidem possumus, si tantùm iustorum est congregatio, cùm soli Deo iusti sint cogniti. Sed vt ad rem redeamus, iubet Dominus ecclesiæ denunciari fratris bis admoniti peccatum, non quidem vt in multitudine diffametur, sed vt multitudinis authoritate fanetur vnde dicit, *Si autem ecclesiam non audierit*, significans eum ideo denunciandum ecclesiæ, vt

ab

ab ea admoneatur & corrigatur. Si, inquit, eccle- A
siam non audierit, iam tanquã incorrigibilẽ & insanabilem non amplius habe vt fratrem. sed sit tibi tanquam ethnicus & publicanus. Quo significatur, ab eius consortio abstinendum esse, nec communicandum ei neque in diuinis, neque in humanis. Vult enim Dominus talem sic habendum, quomodo Iudæi habere solent ethnicos & publicanos, à quorum mensa & consortio omni sic abstinebant, vt pollui se existimarent si quouis modo cum eis communicassent. Sic autem à fratris impœnitentis consortio abstinendum esse, duplici de causa indicat D. Apostolus in epist. 1. ad Corint. nempe tum vt ille destitutus consueto consortio, ac ob id pudefactus resipiscat, tum ne suo contagio immedicabili B
alios inficiat: Nescitis, inquit, quia modicũ fermentum totam massam corrumpit? Auferte malum ex vobis ipsis. Non est tamen, vt ex eodem Apostolo
1. Cor. 5 satis patet, frater sicut ethnicus habendus, nisi cum iam ab Ecclesia fuit eiectus & excommunicatus, quod ab Ecclesia fieri debere cùm admonentem audire noluerit, indicat Dominus mox in sequentibus, cùm subiicit, *Quæcunque alligaueritis*, &c. Porrò circa hoc Domini præceptum de correctione fratris, & modo in correctione seruando possunt ex scripturis & factis approbatis nonnulla moueri dubia. Primò enim si frater peccans semper est corri-
Quomodo corripiendus frater. piendus quomodo dicit Sapiens, Qui erudit derisorem, ipse sibi iniuriam facit: & qui arguit impium sibi maculam generat. Noli arguere derisorem, ne
Prouer. 9. oderit te. Deinde si ad correptionem fratris peccan- C
tis omnes tenentur, necesse erit ergo omnibus negotiis posthabitis huic rei insistere, cùm peccantiũ plena sint omnia. Iam si seorsum & priuatim semper est corripiendus primò, quomodo Paulus pa-
1. *Tim. 5.* lam Petrum reprehendit non præmissa secreta ad-
Act. 5. monitione, qui etiam Timotheo præcepit, Peccantẽ coram omnibus argue? Et Petrus Ananiæ & Saphiræ secretum peccatum & publicauit, & puniuit sine secreta admonitione? Et in capitulis religiosorum fiunt proclamationes de culpis, nulla admonitione secreta præmissa. Et in iudicio tum ciuili, tum Ecclesiastico fiunt accusationes sine prœuia admonitione, quæ accusationes etiam canonico iure sunt approbatæ. Nam c. qualiter & quando 2. de Ac D
cusatione determinatur, quod accusationẽ debeat præcedere inscriptio, sicut denũciationem admonitio. Prætera cùm Dominus non nisi post trinã ad-
Tit. 3. monitionem vult aliquem haberi sicut ethnicum & publicanum, quomodo Paulus dicit Tito scribens, Hæreticum hominem post vnam & alteram correptionem deuita. Postremùm, si Ecclesiæ contemptor habendus est sicut ethnicus & publicanus, licebit ergo cum eo edere & consortium habere, quia hęc licent nobis cum ethnicis, cùm tamen Paulus distinguat inter ethnicos & fratres peccantes, permittens nobis cum illis edere, cum his verò nõ. Pro horum solutione, sciendum primò præceptũ E
hoc de correptione fratris pertinere quidẽ non solùm ad Ecclesiæ præpositos, quamuis ad eos maximè pertineat, teste Augustino, sed & ad omnem fidelem: tamen cùm sit affirmatiuum præceptum, secundùm naturam & conditionẽ præceptorum talium, non obligat pro omni tempore, sed pro eo solùm tẽpore & loco, quo oportuna & vtilis est eius obseruatio & executio, ad eum finem ad quem est constitutum, videlicet ad emendationem peccantis fratris. Proinde cùm vel propter conditionem corripiendi, vel propter qualitatem corripientis non speratur peccantis emendatio, sed potiùs verisimiliter metuitur eius ex correptione depraua-
tio, videlicet quòd incipiet insectari corripientem, aut veritatẽ ostensam impugnare, aut simile quid, non obligat, saltem quemlibet, hoc præceptũ: imò obligatur quisque potiùs correptionem hîc præceptam omittere, ne spargat margaritas ante porcos, & illi conuersi disrumpant eum. Ob hanc ergo causam Sapiens derisorem, cuius, scilicet, prauitas notissima est, quem experientia aut indicia quædam docuerunt veritatem irridere, contemnere, & impugnare, arguendum non esse docet, vt ne & ille deterior fiat, & correptor sibi nihil nisi odium lucrifaciat. Frustra *enim niti*, inquit quidam, & nihil aliud laborando quã odium quærere, extremæ dementiæ est. Sciendum secundò, quædã peccata esse occulta, quædam publica. Et publica quidem, quoniam vergunt in scandalum totius multitudinis, pro scandalo amouendo mox publicè sunt corripienda, idque ab his maximè qui authoritatem habent, propter quod Timotheo Episcopo præcipit *Galat. 2.* Paulus vt eos qui publicè peccarent, aut quorum peccatum esset publicum & omnibus notum, corã omnibus argueret. Et Petrum ipse publicè mox reprehendit, quòd factum ipsius esset publicum, & in multorum vergeret scandalũ. Secreta verò peccata, priusquam publicentur & denuncientur Ecclesię, secreta sunt admonitione corripienda, nisi illa sint talia, vt nisi mox denuncientur, sint in alicuius communitatis aut multorum dispendium magnum cessura, nec tempus aut locus sit secretæ admonitionis: aut si sit, non est spes correctionis eius qui peccare aliquid disposuit. Tunc enim prætermissa admonitione secreta, procedẽdum est ad publicam denunciationem, si modò spes aliqua sit per eam peccatũ illud impediendum aut corrigendum, quia magis oportet habere rationẽ detrimenti multorum quàm famæ vnius. Secus est, si peccatum occultum tantùm noceat ei qui committit, aut mihi qui illud cognosco. Tunc enim secundùm hoc Domini præceptum obligor ad secretã fratris prœmonitionem, tempore & loco oportunis, secundùm quod suprà dictum est. Nam de huiusmodi peccato occulto Dominus significat se loqui, cùm non dicit absolutè, Si peccauerit frater, sed, *si peccauerit in te*. Vnde Augustinus lib. de verbis Domini super hũc locũ, Apostolus dicit, Peccantem coram omnibus argue, vt & cæteri timorem habeant. Aliquando ergo scias corripiendum esse fratrem solũ, aliquando autem coram omnibus. Quid autem antè facere debeamus intendite & videte. Si peccauerit, inquit, in te frater tuus, corripe eum inter te & ipsum solum. Quare? quia in te peccauit, tu scis quia peccauit. Quid est, in te peccauit? Quia enim secretum fuit quando in te peccauit, secretum quære cùm corrigis quæ peccauit. Nam si solus nosti quia in te peccauit, & eum vis coram omnibus arguere, non es corrector, sed proditor. Sciendũ tertiò, duplicem esse delinquentis correptionem, secundùm quod peccatum alicuius, ad cuius remedium adhibetur correptio, dupliciter considerari potest: videlicet aut vt est nocium ei qui peccat, aut vt est nocium etiam aliis qui ex eo scandalizantur, aut malum aliquod reportãt. Vna ergo correptio est quæ adhibetur in remedium peccati, quatenus nocium est ei qui peccat, & hæc est correptio de qua Dominus hic loquitur, quæ quoniã ex

charitate

charitate fratris fieri debet, dicit correptio fraterna, & pertinet ad omnes, secundùm eum modum & ordinem quem Dominus hic præscribit, quando vt dictum est, hic modus & ordo est in præcepto; hoc est, in secretis peccatis, quando spes est correctionis. Altera correptio est, quæ adhibetur in remedium peccati, quatenus vergit in malum cómunitatis aut multorum. Et talis cùm sit actus iustitiæ, cuius est conseruare rectitudinem & æquitatẽ, pertinet potissimùm ad iudices sæculares, & prælatos Ecclesiasticos, nec prærequirit etiã in secretis peccatis secretam admonitionem, cùm non tam adhibeatur in correctionem eius qui deliquit, quàm ad bonum iustitiæ cõseruandum. Nam huiusmodi correptione frequenter etiam occiditur qui peccauit, & punitur etiam qui de admisso peccato pœnituit. Licitè ergo, imò iustè pro officio suo iudex, siue sæcularis, siue Ecclesiasticus, & eorum ministri quibus ex officio suo id incumbit, peccata communitatis offensiua traducunt & accusant, atque alios etiam iuramento & obedientia illis debita adigunt ad traducendum & denunciandum alicuius crimen occultum, si modò tamen illud per aliqua indicia, puta per infamiam & malas suspiciones, cœperit manifestari. Nam alioqui non possunt, cùm non ipsi, sed solus Deus iudex sit occultorum iudiciorum. Rursus licitè quis læsus, in iudicio, siue sæculari, siue Ecclesiastico accusat & denunciat lædentem, etiam si secretum sit nocumentum illatum, si modò non zelo vindictæ, sed solius iustitiæ id faciat, aut pro damni illati reparatione, quamuis id frequenter sit imperfectionis magnæ. Quare enim, inquit Paulus non magis iniuriam accipitis, quare non magis fraudem patimini? Notandum quartò, corripere fratrem delinquentem sic esse debitum ex Domini præcepto, quomodo dare eleemosynã egenti: proinde sicut non est necesse requirere egentes, sed satis est vt occurrentibus egenis, & his cum quibus viuere nos contingit, subueniamus: ita non est necesse vt peccantes quos corripiat quis requirat, sed satis est hoc beneficium impendatur his qui occurrunt, & his quibus vitæ huius necessitate coniungimur. Quod rursum Saluator satis significat, cùm dicit, *Si peccauerit in te.* Cùm enim debetur aliquid alicui determinatæ & certæ personæ, siue sit bonum spirituale, siue corporale, oportet illud ei impendamus, non expectantes vt nobis occurrat, sed soliciti vt eum inquiramus: cùm verò aliqua debentur non certæ personæ, sed communiter omnibus proximis, non oportet nos quærere quibus impendamus, sed sufficit nos paratos esse ad impendendum quibusuis, & impendere his qui occurrunt, vt docet Augustinus lib. 1. de doctr. Christiana. Sicut tenemur bouem proximi lapsum in foueam extrahere, non sic tamen vt teneamur quærere si qui sint lapsi boues, sed vt si quis occurrat lapsus, hunc extrahamus. Ex quibus omnibus patet ferè solutio ad argumenta priùs proposita. De facto autem Petri dicendum, ipsum secretum peccatum & publicasse & punisse tanquam Dei executorem, cuius reuelatione & non humana cognitione peccatum cognouit. De religiosorum proclamationibus respondet Diuus Thomas secunda secundæ quæst. 33. artic. 7 ad 4. huiusmodi proclamationes esse de leuibus culpis quæ non derogant famæ, & esse magis commemorationes oblitarum culparum quas quis de seipso confiteri deberet, quam accusationes vel denuntiationes. Nam si talia essent per quæ fratris famæ & honori detraheretur, non esse sine præmissa secreta admonitione ea denunciandа, etiam si prælatus virtute obedientiæ & iuramenti ad hoc adigeret, cùm obediendum Deo sit magis quàm hominibus. Ad id quod Paulus dicit, hæreticum vitandum post secundam correptionem, dicendum, ipsum non loqui de illis admonitionibus & correptionibus, de quibus hic Dominus, sed de illis quibus Ecclesia & præfides eius corripere debent iam denunciatum, antequam excommunicetur. Tito enim episcopo hæc scribit, quem vult eum qui de hæresi in Ecclesia est denunciatus & diffamatus, post vnam & alteram Ecclesiasticam & publicam monitionem deuitare, & precipere ab omnibus esse deuitandum. Vnde & hunc morem seruat Ecclesia, vt denuntiatum non excommunicet, nisi post binam aut ternam publicam monitionem, cùm scilicet declaratus fuerit contumax & præfractus. Ad id quod vltimò adducitur, patet solutio ex expositione illius partis, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Non enim significare voluit Dominus fratrem ab Ecclesia eiectum sic habendum, quomodo nos Christiani habemus ethnicum & publicanum, sed quomodo Iudæi, apud quos Dominus hęc dixit, habebant duplex illud hominum genus. Proinde mirandum quòd hoc loco scribit Caietanus: Libenter (inquit) viderem seruari hanc definitam à Iesu Christo pœnam non audientium Ecclesiam, quòd, scilicet, sufficeret eos haberi vt ethnicos, hoc est, vt ipsi quidem ex vi excommunicationis haberentur vt ethnici & publicani, & non inuoluerentur innocentes alij loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum eis. Hæc ille. Ergo irrationabile Pauli præceptum, qui vult fidelem cum fornicario fratre nec cibum sumere. Irrationabile & Ioannis præceptum, qui dicit, Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis, Epist. 2. Videamus autem iam etiam, quàm sit hoc Domini præceptum æquum & salutare ac cõmodum. Quid enim æquius quàm vt frater diligat fratrem? Quòd si autem fratris dilectio exigit, vt à morte corporali quis fratrẽ suum præseruet, & omnia faciat ac tentet, quò eum ab imminente morte eripiat, multò magis exigit dilectio fraterna, vt à morte spirituali imminente quis fratrem suum, eumq; spiritualem eripere omnibus modis tenter, etiamsi pro ea re aliquid molestiæ & laboris sit subeundum. Iam quis modus conuenientior, iustior, & efficacior reducendi fratrem peccantem esse possit, quàm vt is primùm admoneatur suę salutis priuatim, idq; ab eo qui læsus est & offensus? Cùm enim quis videt alium suæ saluti ac simul famæ consulere, efficaciter sanè commouetur ad peccati sui agnitionem & detestationem, idq; eò efficaciùs, si fiat ab eo quem læsit, quiq; cum ipso de iniuria expostulare posset. Quòd si hac ratione non permouetur, proximum sanè est vt vnus vel duo simul adhibeantur, vt vel pudore mediocri corrigatur, qui non progreditur vsque ad infamiam. Quòd si nec hæc ratio succedit, tum demum ad extremum illud remedium deueniendum vt res deferatur ad Ecclesiam, ita vt etiam fratris infamia ob salutem negligatur. Hic enim correptionis modus plenus est omni dilectione, quæ sic impigrè & indefinenter omnibus modis quærit fratris salutem, vt tamen etiam semper priùs quærat leuiora & minus incommoda fratri remedia: quomodo bonus medicus

1. Cor. 6.

morbum aliquem curaturus, priùs tentat eis pharmacis mederi quæ naturæ quam minimum obsint, non priùs ea remedia adhibens quæ naturæ vim sint illatura, quàm leuiora non succedere expertus fuerit. Iam quid manſuetiùs Dominus ſtatuere potuiſſet, quàm vt frater nulla recipiens remedia, nullos admittens, non lapideturnec occidatur, ſed ea tantùm pœna puniretur, vt habeatur ſicut ethnicus & publicanus, quod ipſum etiam ob præfracti illius & incurabilis ſalutem conſtituit, ſi fortè vel hac ratione corrigi poſſit? Cùm autem & tam æqua, & tam ſalutaris ſit hæc Chriſti doctrina, dolendum eam ita planè negligi apud Chriſtianos: dolendum item multò magis ei vix vllum eſſe locũ apud eoſdem. Primùm enim, vt omittam pleroſque, cùm ab alio lædũtur, non ſolùm non eſſe ſolicitos de fratris ſalute, ſed mox advindictam aut accuſationem iudiciariam procedere, aut ad inſectandum amaris verbis lædentes ſe proſilire: quotusquiſque etiam eorum qui boni habentur nec vindictam aliquam expetunt, eſt, qui non à correptione hac fraterna ceſſet, vel tædio moleſtiæ & laboris in corripiendo ſuſcipiendi, vel metu alicuius inimicitiæ & odij eorum qui ſunt corripiendi, dum metuitur ne noceant in temporalibus rebus, ſiue quas adipiſci adhuc cupiditas appetit, ſiue quas adhuc amittere formidat infirmitas. Rurſum inter eos qui corripiunt, quàm ratus eſt qui id amico & fraterno faciat affectu, & non potius cum aliquo ſupercilio & amaritudine. Sed magis deplorandum illud, quòd vt ſint parati aliqui ad corripiendum ſecundùm ordinem à Domino præſcriptum, pauci admodum ſint quos veriſimile ſit meliores & non peiores potiùs euaſuros ex admonitione etſi amica & blanda, cùm præſuperbia aut peccatum agnoſcere nolint, ſed excuſationes quærant in peccatis, aut ab alio ſe admoneri ægrè admittant. Pauci enim ſunt, qui cum Propheta dicunt ex corde, *Pſal.140.* Corripiet me iuſtus in miſericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Iam vt ſit qui vlteriùs ſecundùm ordinem à Domino traditum impœnitentem velit ſanare, vix inueniet qui patianturilli in corripiendo & denunciando fratrem adiungi. Maximè autem deplorandum illud, quòd is ſit Eccleſiæ ſtatus, vt vix ſit locus denunciandi impœnitentem Eccleſiæ, ſicut Dominus id præcipit. Neque enim in publico Eccleſiæ conuentu peccatores amplius denunciantur, quod certè multos à peccando efficaciter abſtraheret: neque prælati ipſi, & in Eccleſia deputati (apud quos ſolos, Eccleſiæ perſonam reputantes nunc fieri debet denunciatio, mutato ob cauſas priſtino Eccleſiæ ritu) in hoc incumbunt vt publicos peccatores Euangelico modo ſanent: ſed aut ad grauiſſima crimina connitentes, leuioribus intendunt, aut in peccantium punitione ſuum magis quæſtum ſpectant quàm illorum emendationem, gaudentes quandoque (proh dolor) ob maioris lucri ſpem, in præuaricantium multitudine & impœnitentia, vt ob id à denunciatione Euangelica boni etiam ſibi putent frequenter ceſſandum, quòd intelligant ſe non conſecuturos per eam optatum finem. Certè inter cauſes, ob quas Dominus in hoc mundo bonos pariter cum malis grauiſſimis calamitatibus affligit, deputat Auguſtinus lib. 1. de ciuitate Dei, omiſſionem huius fraternæ correptionis pro præcipua cauſa, vt videre licet c. 9. Qui Auguſtinus conſiderata æquitate, neceſſitate, & ſalubritate huius præcepti in regula ſua planè Euangelica proliſè illud proſecutus eſt, docens quomodo illud impleri debeat. Qui locus quoniam non parum facit ad intelligendum, quomodo hoc præceptum implendum ſit, præſtat eum hic inſerere. Habet autem ſic, Si hanc, de qua loquor, oculi petulantiam in aliquo veſtrum aduerteritis, ſtatim admonete, ne cœpta progrediatur, ſed de proximo corrigatur. Si autem & poſt admonitionem iterum vel alio die quocunque, id ipſum eum facere videritis, iam velut vulneratum ſanandum prodat quicunque hoc potuerit inuenire, priùs tamen & alteri vel tertiò demonſtratum, vt duorum vel trium poſſit ore conuinci, & competenti ſeueritate coërceri. Nec vos iudicetis eſſe maleuolos, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non eſtis, ſi fratres veſtros quos indicando corrigere poteſtis, tacendo perire permittatis. Si enim frater vnus vulnus haberet in corpore quod vellet occultari cum timeret ſecari, nónne crudeliter abs te fileretur, & miſericorditer indicaretur? Quantò ergo potiùs debes manifeſtare, ne deterius putreſcat in corde? Sed antequam aliis demonſtretur, per quos conuincendus eſt, ſi negauerit priùs, præpoſito debet oſtendi, ſi admonitus neglexerit corrigi, ne fortè poſſit ſecretiùs correptus non innoteſcere cæteris. Si autem negauerit, tunc neganti adhibendi ſunt alij, vt iam coram omnibus poſſit non ab vno teſte argui, ſed à duobus vel tribus conuinci: conuictus verò ſecundùm præpoſiti vel etiam presbyteri, ad cuius diſpenſationem pertinet, arbitrium, debet emendatoriam ſubire vindictam. Quam ſi ferre recuſauerit, etiam ſi ipſe non abſceſſerit, de veſtra ſocietate proiiciatur. Non enim & hoc fit crudeliter, ſed miſericorditer, ne contagione peſtifera plurimos perdat. Hæc ille. In cuius verbis non debet videri eſſe contra Chriſti conſtitutionem, quòd præcipiat. Præpoſito priùs oſtendi peccantem, quàm teſtes adhibeat. Non enim vult præpoſito oſtẽdi tanquam perſonæ publicæ, quæ ſua authoritate illum poſſit punire, ſed tanquam perſonæ priuatæ, cuius admonitio plùs valere poſſit propter authoritatem, apud fratrem peccantem. Non enim Dominus poſt ſecretam monitionem ante teſtium inductionem omnia alia media, quæ charitas ſuggerere poteſt, vult excludere, ſed tantùm dicit teſtes adhibendos, quamquam non ſemper ſtatim. Loquitur enim de teſtibus quibus in iudicio peccans conuinci poſſit. Quòd ſi etiam de teſtibus talibus intelligatur Dominus loqui, qui peccantem docere poſſint, & teſtari ei malum eſſe quod facit: iam præpoſitus ille, de quo Auguſtinus, comprehenditur ſub illo vno de quo Dominus, *Adhibe tecum adhuc vnum*, &c. Ad quem ſanè modum conuenit in Eccleſia inter Chriſtianos eum qui credit propter qualitatis ſuæ humilitatem admonitionem ſuam non profuturam, ſed potiùs obfuturam, ſuggerere fratris peccatum ei cuius authoritatem ſcit apud ipſum aliquid valere. Et vt paucis concludendo materiam hanc abſoluam, in hoc Domini præcepto, ſicut & in aliis pleriſque magis attendenda eſt Domini intentio quam verba. Intentio autem eius hoc loco eſt, ſtudioſè tentandum modis quibuſlibet aptioribus, vt vel frater peccans reſipiſcat, vel, ſi id impetrari non poteſt, à contagio ipſius alij præſeruentur. Quòd ſi vel pro altero vel vtroque horum aliquid ſecus fieri conueniat quàm à Domino præſcriptum eſt, fiat. Si verò vel alterum horum, vel

neutrum

neutrum horum, aut eo modo quem Dominus præscripsit, aut alio aliquo expectari non possit, gemat apud se iustus, & peccantium correctionem & tanorum præseruationem Domino fideliter commendet. Porrò quàm malum sit correptum non acquiescere corripienti, testatur multis locis Sapiens, Nam Prouerb. 13. Egestas, inquit, & ignominia ei qui deserit disciplinam: qui autem acquiescit corripienti, glorificatur. Et cap. 15 Qui abiicit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Et cap. 19. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superuenier interitus, & eum sanitas non sequetur. In quem modum & alia multa habet, infœlicitatem & incurabilitatem significantia eius qui correptiones nō admittit. Quoniam autem sunt qui hunc locū vel maximè præferunt, quò probent concilium esse supra pontificem Romanum, adeò vt à concilio monitus, excommunicari ab eo possit nisi resipiscat, quoniam & ipse comprehendi videtur sub illo verbo Domini, *Si peccauerit in te frater tuus*, quia nomine fratris significatur Christianus: Dicendum verum quidem esse quòd circa illum seruari debeant etiam ea quæ hic Dominus docet, excepto eo quod tertio loco dicitur de denunciatione Ecclesiæ facienda. Nam Ecclesiæ suæ denunciari non potest, in qua habeat præfectum. Et quanquam denūciari possit Ecclesiæ cuius ipse est membrum, ad hoc vt ab ea moneatur, non tamen ad hoc vt ab ea ligetur, cùm non sit in ea aliquis ei præpositus à quo possit ligari, sicut nec Episcopus aliquis particularis à sua Ecclesia cuius est Episcopus, ligari potest.

AMEN DICO VOBIS, QVÆCVNQVE ALLIGAVERITIS SVPER TERRAM, ERVNT, &c.] Theophylactus secutus Origenem intelligit hanc sententiam pertinere ad vnumquemlibet in quem frater aliquis peccauit, qui post tertiam admonitionem precipitur, illum impœnitentem habere sicut ethnicū & publicanum. Sic enim habet, Si tu, inquit, offensus habes eum qui te iniuria affecit sicut ethnicum & publicanum, erit ille in cœlo talis. Si autem solueris eum, hoc est, ignoueris, erit ei & in cœlo condonatum. Non enim solùm quæ soluunt sacerdotes sunt soluta, sed quæcunque & nos iniuria affecti vel ligamus vel soluimus, & ipsa erunt ligata vel soluta. Hæc ille. Quibus verbis non hoc voluit significare Theophylactus, quemlibet habere eandem illam potestatem soluendi & ligandi quam Dominus Apostolis cōcessit, & quam habent sacerdotes, quemadmodum asseruit Lutherus: sed quomodo qui offensus est ab alio dicitur illi remittere offensam, modo tamen diuerso ab eo quo sacerdos dicitur remittere nomine Dei peccatum: sic etiam dicitur Theophylacto soluere peccatum vel ligare. Et siquidem is pœnitentia fratris motus, iniuriam illi remittat, remissa erit etiam in cœlo, si verò ob illius impœnitentiam iniuriam non remittat, sed habeat sicut ethnicum & publicanum, non remittetur etiam in cœlo. Itaque Theophylactus intelligit hac sententia significatum à Domino, non paruifaciendum aut contemnendum, si quis aliquem ob suam impœnitentiam habeat sicut ethnicum. Quanquam autem hęc eius intelligentia sanè intellecta sit catholica, quam & quidam sequitur in Paraphrasibus, aliena tamen est ab Ecclesiasticorum omnium patrum intelligentia qui his verbis, sicut suprà Petro, ita iā ipsis Apostolis, & in ipsis eorum successoribus, Ecclesiarum præsidibus intelligūt à Domino datam potestatem soluendi & ligandi. Quia ergo dixit fratrem impœnitentem bis admonitum deferendum Ecclesiæ, & si illam non audierit, habendum sicut ethnicum, ne quis contemnat Ecclesiasticam authoritatem, quæ penes præsides est, & qua contumax ille est anathematizandus, vt sic habeatur ab omnibus fidelibus sicut ethnicus & publicanus, hinc Dominus hac sententia ostendit quanta sit potestas Ecclesiæ, & eorum qui Ecclesiæ præsunt, eiusq; personam gerunt, vt sciant quia à talibus condemnantur, humanam sententiam diuina sententia roborari & approbari, sicq; tales duplici ratione ad sanitatem compelli, tum mundana, scilicet, infamia, tum metu iudicij & condemnationis cœlestis. Porrò cùm, vt suprà dictum est, duplex sit modus ligandi & soluendi, secundùm quòd duplex est vinculum in scripturis, peccatum & præceptum: hic potissimùm est ad propositum prior ille ligandi & soluendi modus, qui est ratione peccati, secundùm quem modum dupliciter soluere & ligare contingit, iuxta duplex forum Ecclesiasticum, exterius, scilicet & interius. Exteriori enim foro, in quo, sicut in foro ciuili, secundùm dicta & allegata testium nocens condemnatur, & innocēs absoluitur, conuenit ligare in peccato, per excommunicationem, soluere verò à peccato, per absolutionem ab excommunicatione. Qui ligandi & soluendi modus, cùm tantùm requirat potestatem iurisdictionis, competere & committi potest quibuslibet clericis, etiam non sacerdotibus, quemadmodum hodie fieri videmus. Interiori verò foro, quod & forum pœnitentiæ vel conscientiæ dicitur, in quo peccator aliquis propria confessione se accusat coram Dei vicario, conuenit etiam ligare in peccato, & ab eo soluere, per retentionem peccati, aut eius remissionem sacramentalem: qui ligandi & soluendi modus, cùm non tantùm potestatem iurisdictionis requirat, sed etiam potestatem ordinis, solis sacerdotibus competere potest, quanquam non omnibus conueniat, eò quòd non omnes habeant iurisdictionis potestatem. Cùm autē proposito maximè conueniat prior ligandi vel soluendi modus, hinc hoc loco excommunicatio fundata est. 1. Cor. 5.

ITERVM DICO VOBIS, QVIA SI DVO EX VOBIS CONSENSERINT SVPER, &c.] Variè hæc sententia à diuersis ostenditur quomodo proposito Domini deseruiat. Verùm rectissimè dicetur etiam hac sententia Dominum significare voluisse, quanta sit Ecclesiæ, hoc est, congregationis fidelium, cui denunciandum impœnitentem fratrem suprà voluit, potestas, videlicet quòd si vel duobus tantùm consentientibus impetraturi sint illi quicquid volent, multò magis totius alicuius Ecclesiæ iudicium sit pertimescendum, & quod illa voluerit, à Deo sit approbandum. Vnde satis patet potestatem illam ligandi & soluendi, de qua suprà dixit Dominus, pertinere ad totam ipsam Ecclesiam cui frater est denunciandus, quamquam hanc potestatem non sic habeat Ecclesia, vt eam vnusquisque qui est Ecclesiæ membrum habeat, sed sic vt ipsa sit penes Ecclesiæ caput, nempe Episcopum & pastorem, qui, vt dictum est suprà, consentiente & approbante fidelium multitudine solet vti in primitiua Ecclesia hac potestate sicut nunc eadē vtitur in persona totius Ecclesiæ, etsi eius consensus & approbatio non ita iam requiratur, quòd eam requirere non

iam ob iustas causas expediat, quemadmodum tamen vtile erat in primitiua Ecclesia. Certè ad finem & intentionem hanc, dictam esse à Domino hanc sententiam & sequentem, *Vbi enim sunt duo*, &c. satis ostendit locus ille Pauli 1. ad Cor. 5. suprà citatus, cùm dicit se iudicasse Corinthium illum incestuosum tradere satanæ, sed congregatis cum suo spiritu Corinthiis in nomine Domini Iesu Christi. Qui Paulus illum eundem pœnitentem cùm absoluendum iudicaret, requirit & Corinthiorū consensum, scribens Epist. 2. cap. 2. Obsecro vt confirmetis in illum charitatem. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos, in persona Christi. D. Hieronymus & Chrysostomus aliò referunt hanc sententiam, intelligentes Dominum, qui toto superiori sermone ad concordiam prouocauit, & contentionis supplicia posuit, concordiæ iam præmia polliceri, vt tum minis, tum promissis, ad concordiam & pacem nos congregaret. Non dicit autem absolutè, Si duo consenserint super terram, sed, *si duo ex vobis*, hoc est, ex fidelibus, qui non mundana, sed diuina inter se dilectione consenserint. Dicit autem, super terram, sicut supra dixit, *quæcunque alligaueritis & solueritis super terram*, terræ in qua viuunt homines vtrobique opponens cœlum in quo regnat pater: ac sic concordiæ vim magis demonstrans, vt quæ Deum in cœlis faciat approbare ea quæ in terris fiunt. Quod autem dicit, *de omni re quamcunque petierint fiet illis*, sic est intelligendum, quo modo supra illa generalis sententia, *Omnis qui petit, accipit.* Et alioqui Dominus præsupponit duos consentientes, qui Apostolis sunt similes, quique diuina inter se charitate consenserint, non petituri nisi recta & rectè. Rationem autem efficaciæ consentientium in impetrando, assignat ex præsentia sui in medio talium, dicens, *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo* (id est propter me, & causam aliquam ad me pertinentem) *ibi sum in medio illorum*, quasi dicat, ob meam præsentiam exaudibilis Patri efficietur eorum oratio. Aut ideo dicit se esse in medio eorum, vt significet etiam se adimpleturum ea quæ illi petunt, eorumque conatus adiuturum, vt quod superiori sententia patri tribuit, iam etiam sibi tribuere intelligatur. Dicitur enim Christus esse in medio aliquorum consentientium, non solùm propter præsentiam suæ diuinitatis, secundùm quā vbique est, sed magis ratione specialis suę gratiæ & assistentię, qua illorum orationes Deo patri facit acceptas, tanquam à se simul fusas, aut eas ipsemet acceptat & adimplet. His ergo sententiis dupliciter commendat fraternam concordiam, tum. s. propter ipsius in impetrando vim apud Deum patrem, tum quod illa singulari sui præsentia sit decorata. Hinc ergo discendum quantum tribuendum sit synodis & generalibus cōciliis pro fidei, & morum custodia in nomine Christi congregatis & celebratis. Cęterùm D. Hieronymus & Theophylactus secuti Origenem, has duas sententias etiā spiritualiter intelligunt, sic vt vni etiam homini conueniant, & significetur quòd vbi corpus & anima, vel tria hęc, nempe spiritus, anima, & corpus cōsenserint, & non intra se bellum habuerint diuersarum voluntatum, de omni re quam petierint impetrent à patre. Bona enim necessariò est oratio, vbi est talis concordia.

TVNC ACCEDENS PETRVS AD EVM DIXIT, DOMINE QVOTIES PECCABIT, &c.] Cùm Petrus audisset fratrem peccantem in se corripiendum, & eidem pœnitenti peccatum esse cōdonandum, dubitare cœpit quoties id esset faciendum, & putans se magnum aliquid dicere, quęrit num vsque septies, fortè memor illius quod dicit Sapiens Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, & resurgit. Dominus verò longè Petri excedens benignitatem; non septies tantùm, sed etiam septuagies septies dimittendum pœnitenti docuit. Vbi notandum, illud, *septuagies septies* dupliciter accipi. Augustinus enim accipit, vt per illud tantùm significentur septuaginta septem, vt. s. nō indicetur multiplicatio numeri posterioris per priorem, sed tantùm posterioris ad priorem adiectio, ac si diceretur interposita coniunctione, septuagies & septies. Sic sanè hęc oratio, septuagies septies, accipitur Genes. 4. cùm dicit Lamech in nostra lectione, De Cain septuplum vltio dabitur, de Lamech verò septuagies septies. Apud Hebręos enim inter duos hos numeros ponitur coniunctio. D. Hieronymus autem & Theophylactus hanc orationem sic accipiunt, vt significetur numerus septenarius septuagies à Domino multiplicatus, vt septuagies septies efficiant 490. Quomodo accipiendam hanc orationem ex Gręcis omnino apparet, quę habent, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, quod est ad verbum, septuagies septem, quod manifestè satis indicat septenarij numeri per septuagenarium multiplicationē. Et tamen etiam in Genesi pro eo quod Hebręa habēt septuaginta & septem vel septuagies & septies, interpretes Septuaginta verterunt sicut hìc habetur, ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ. i. septuagies septem, vt videri etiam possit Dominum ad illum locum allusisse, & sic iam voluisse multiplicari septuplam remissionē Petri, quomodo Lamech olim multiplicauerat septuplam punitionem Cain. Origenes ipse etiā Gręcus, illud ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ videtur accepisse pro septuaginta septē. Nec multum refert vtrouis modo accipiatur, cùm eodem recidat sensus, & sit manifestum numerum talem determinatum pro indeterminato esse positum, & significatum esse à Domino, quòd quotiescunq; hominem offendi contigerit, toties debere offensam remittere ei qui offendit. Bene autem Dñs numero septenario vsus est, quòd hic sit in scripturis numerus remissionis & indulgentię. Quòd si per septuagies septies intelligātur 77. iā obseruari potest huius numeri mysteriū, nempe quòd sicut in septuaginta & septem generationibus Lamech punitus est: (Nam 77. filios habuisse dicit Iosephus, qui omnes diluuio perierunt) ita saluator noster, per quem peccatum abolitum est, in septuagesima & septima generatione natus est. Nam in genealogia Lucę à Deo & Adam vsq; ad Christum inclusiuè sunt 77. generationes.

IDEO ASSIMILATVM EST REGNVM COELORVM HOMINI REGI, QVI VOLVIT, &c.] Postquam dixit Dominus dimittendum fratri pœnitenti, etiam si septuagies septies peccet, quò offendat quàm sit id & æquū & necessarium, parabolam pro suo more, & consuetudine Palestinorum adiungit, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus nō potest, per similitudinem atque exemplum teneatur. Ideo, inquit, quia scilicet oportet semper ignoscere ei qui semper resipiscit, aut vt intelligatis quàm sit & æquum & necesse fratri peccatum semper remittere cùm pœnitet, scitote regnum cœlorum assimilatū esse homini regi, hoc est, in regno cœlorū, quod est Ecclesia Dei,

dei, perinde cõtingere atq; si fuerit rex aliquis, &c. A
Porrò quò parabola hæc secundùm saluatoris intẽtionem explicetur, nec singula quæ in ea dicuntur sensui mystico curiosè nimis & superfluè accõmodentur, præcipua Domini intentio est spectanda, & quæ illi sunt accommoda, in parabola obseruanda, reliquis prætermissis, quæ pro exempli decore & perfectione sunt addita. Intentio autẽ Domini est, hoc exemplo ostendere Deum patrem misericordissimum quidem esse erga peccantes, in eosdem tamen esse seueriſsimum, si nolint illi vicissim benigni esse erga peccantes fratres & conseruos. Proinde obseruandum parabolam hanc ex tribus constare partibus. In prima parte proponitur rex aliquis, qui cùm cœpisset rationem & computũ inire B
cum seruis suis, & vnus oblatus esset qui deberet summam maximam cui non esset soluendo, nempe decem milia talentorum, & ob id rex iussisset quod iustum erat, illum cũ omnibus suis vendi, quo persolueretur debitum, mox tamen regali sua munificentia & benignitate, seruo humiliante se, & debitum quidem agnoscenti, sed tantùm dilationem solutionis petenti, totum etiam illud immensum debitum remisit, nõ quòd seruus talem benignitatem alioqui fuisset promeritus, sed quod Dominus eius misericordia erga eum moueretur: vnde dicitur, *Misertus autem eius*. In secunda parte proponitur idẽ seruus mox à consecuto tantæ remissionis beneficio, longè minus debitum, nempe centũ denarios repetiisse à conseruo, & repetiisse cum summa austeritate & crudelitate, nimirum iniiciendo illi manus violentas, & suffocando, hoc est, premẽdo collum eius, nec illi sese multùm & suprà quàm decebat apud conseruum, humilianti, ac eisdem verbis, quibus ipse priùs dominum suum precatus erat, tãtùm dilationem solutionis deprecanti, non solùm non remisisse paruum illud debitum, sed nec petitam solutionis dilationem cõcessisse, verùm in carcerem eum coniecisse, donec vniuersum debitum redderetur, cui tamẽ duplici nomine benignitatem debebat, tum, quia secum vnius & eiusdem cõditionis, tum quia Domini illius seruus, cujus tantam D
in se expertus erat benignitatẽ. In tertia parte proponitur, quomodo indignitate huius summæ crudelitatis collatæ cum benignitate regis summa, offensi grauiter sunt, primùm quidem conserui, ita vt illã non ferentes Domino suo eam referrẽt, & de ea conquererentur, deinde verò etiã ipse Dominus, ita vt seruo vocato ac durè reprehenso de sua ingratitudine, & summa crudelitate, & deinde tortoribus tradito, remissum semel debitum vsq; ad extremum iusserit ab eo repeti. Prima ergo parte significatur, Deum patrem regẽ ac Dominum omnium, rationem quidem requirere factorũ ab hominibus, sed tantæ esse benignitatis, vt si quis debitum suorum peccatorum, etiamsi maximũ sit & plurimũ, cui soluendo nulla ratione par esse possit, agnoscens sese E
humiliet, & eius benignitatem ac longanimitatem precetur ex sola illius misericordia, maiorẽ sit consecuturus benignitatem, quàm petere aut sperare ausus fuisset, vniuerso illi debito penitus remisso. Qualis Dei inopinata benignitas etiam in parabola filij prodigi significatur postea. Secũda parte significatur, quãta sit simul & ingratitudo & crudelitas eius, qui inopinabilem clementissimi Domini benignitatem expertus in remissionem maximi debiti quo quisq; certè Deo est obstrictus, paruum recusat debitum in se admissarum iniuriarum conseruo remittere, sed extremam ab eo vltionem & vindictã crudeliter requirit, cui duplici nomine magis debebat exhibere benignitatẽ, quàm Dñs eius ipsi exhibere debebat. Debitum enim fratris peccãtis, quantumuis sæpe & grauiter in fratrẽ & cõseruum committatur, minimum sanè est in comparatione debiti quo quisq; Deo est obnoxius, quemadmodũ incomparabile est debitum *μυρίων ταλάντων*. i. decem milium talẽtorum, ad *ἑκατὸν δηνάρια*. i. centum denarios. Quemadmodum enim talẽtum lõgè maius est denario, & decẽ milia longè plus sunt quàm centũ: ita & longè maiora & longè plura sunt peccatorum debita, quibus Deo quisq; est obstrictus, quàm possint esse fratris in fratrẽ. Talentum enim, quemadmodum docet Budæus, vt minimum valet sexaginta minas Atticas, hoc est, libras argẽti. Libra autẽ centum denarios. Vnde cùm deni coronati in libra constitui possint secundùm eiusdẽ computationem rectam, consequitur talentum vnum valere sexagies denis, hoc est, sexcẽtis coronatis: vnde centum talẽta valent centies sexcentos coronatos, hoc est, sexaginta milia: & mille talenta valent sexcenta milia coronatorum: ac proinde decem milia talentorum valent decies sexcenta milia coronatorum, hoc est, sexagies centum milia coronatorum, aut, quod idẽ est, 6000000. sexies mille milia, quæ summa planè incomparabilis est ad centum denarios, qui tantum valent decem coronatos. Tertia parte C
significatur, eorum qui in proximos suos nolint esse clementes ingratitudine & crudelitate offendi & angelos & iustos quosuis & Deum ipsum, adeò vt qui alioqui est clementissimus, ira plenus seueriſsimè in illum qui talis est sit animaduersurus, nihil remittens, sed omnia simul debita exigẽs: quæ quoniam nunquam persoluere poterit, in perpetuum in gehẽnæ carcere ipsum torqueri oportebit. Quòd autem in hac parte significatur debitum remissum semel, iterum Deum propter ingratitudinem repetere, cùm Paulus dicat dona Dei esse sine pœnitentia, sic est accipiendum, non quòd redeat prorsus reatus peccatorum præcedẽtium semel dimis- *Rom. 11.*
sorum, sed quod virtute contineatur in illa ingratitudine & in crudelitate in fratrem admissa, eoquòd peccata illa remissa efficiant vt ingratitudo illa & crudelitas tam graue peccatum reputetur, & pro ea tam seuerè quis puniatur, ac si priora peccata eiusquam fuissent dimissa. Si enim nõ præcessisset præcedentium remissio peccatorum, non esset tã graue peccatum huiusmodi in conseruum crudelitas, quanquam alioqui per se peccatum magnũ. Quanquam autem per quoduis peccatum sequens peccatorum remissionem, possint peccata remissa dici quodammodo redire ratione ingratitudinis, in quam homo incidit propter remissa illi semel peccata, & ratione cuius peccatum sequens aggrauatur: tamen peculiariter redire dicuntur per crudelitatem in conseruum admissam post acceptã à Deo peccatorum remissionem, eo quòd crudelitas huiusmodi directè sit contra acceptũ remissionis beneficium. Ob quam consideration em etiam alia tria peccatorum genera solent assignari, ob quæ peculiariter dicuntur remissa peccata redire, quæ simul cum eo peccati genere, de quo hic est sermo, his versibus memoriæ causa comprehenduntur, *Fratres odit, apostata fit, spernit q; fateri, Pœnituisse piget, pristina culpa redit*, vide D. Thomam in tertia

parte quæſt. 88. Prima ergo parabolæ pars oſtẽdit indulgentiſſimã Domini cœleſtis clementiam in ſupplices ſeruos. Secunda execrandã quorundã in conſeruos inhumanitatem. Tertia ſeuerũ Dei in tales iudicium. Iudiciũ enim, inquit Iacobus, ſine miſericordia ei qui non facit miſericordiã. Itaq; Dominus applicans parabolã ſuo propoſito, infert, *Sic & pater meus cœleſtis faciet vobis*, hoc eſt, tam ſeuerè etiam vobiſcũ aget, tradens vos torturæ, ac vniuerſum ſimul à vobis debitum, maximũ ſanè ac inſolubile, exigens, etiã quod remiſſum erat, perinde habens ac ſi nõ eſſet remiſſum, ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo, idq; non ſolùm ore tenus, aut eatenus vt vindictã non requiratis, ipſo facto, ſed etiã de cordibus veſtris. Ideo enim, teſte Hieronymo, addidit Dñs, *de cordibus veſtris*, vt omnem ſimulationẽ fictæ remiſſionis auerteret & excluderet. Quanquam etiam ſecundùm Auguſtinũ accipi poſſit additum ad hoc, vt ſi per charitatẽ frater qui peccauit ſit ſeuerè corripiendus, aut diſciplina aliqua ſit ei imponenda: tamen in corde lenitas non recedat. In hac autẽ parabolæ applicatione Dñs etiam efficaciorem indicat rationem, ob quam faciles eſſe debeamus ad condonandũ proximis, quàm ſint rationes in patabola indicatæ, nimirum condonandũ illis eſſe, non ſolùm quia conſerui eiuſdem Domini, ſed etiam quia fratres eiuſdem patris. Porrò quò intelligatur quã bene Dominus debitũ quo quiſq; Deo eſt obſtrictus maxima ſumma, nempe decem milibus talentorũ expreſſerit, debitũ verò hominis in hominẽ parua admodum ſumma, nempe cẽtum denariis: conſiderandum quàm frequenter & variè quiſq; in deum peccet, nimirũ in dies ſingulos, imò in horas: deinde quanta ſit Dei, in quẽ peccant homines excellentia & dignitas: rurſum quàm magna, multa & indefinentia eius in nos beneficia: poſtremùm quàm ſint planè iniqua quæ in illũ peccãtur, vtpote contra naturalẽ ipſam æquitatẽ: cùm contrà hominis in hominem peccatum nõ poſſit eſſe adeò frequens & varium, ſitq; inæqualem, & eum qui vicißim in alterum quãdoque peccat, ac poſtremùm leuiora ſunt quæ frequenter homo in hominẽ peccat, vtpote frequenter magis contra iuſtitiã humanam & inſtitutam quàm naturalem. Quòd ſi philoſophari libeat in numero decem milium talentorũ, rectè acceperimus numerum denarium expreſſum, propter tranſgreſſionem decalogi, per milia, multitudinem, per talenta, magnitudinem peccatorum deſignatam. In decalogum enim & multis modis & grauiter offendimus plerique.

Iacobi 2.

DOMINVS RELICTA GALILÆA, VENIT IN IVDÆAM, nec recipitur à Samaritanis. Matthæi 19. Marci 10. Lucæ 9. Ioannis 7. CAPVT LXXIII.

[E] *[c]Tũ factum eſt, cùm conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, [b]inde exurgens [a] migrauit à Galilæa. [d]Erat autem in proximo dies feſtus Iudæorum ſcenopegia. Dixerunt autem ad eũ fratres eius, Tranſi hinc, & vade in Iudæam, vt & diſcipuli tui videant opera tua quæ facis: Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palàm eſſe. Si hæc facis, manifeſta teipſum mundo. Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Ieſus, Tempus meum nondum aduenit, tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum. Non poteſt mundus odiſſe vos, me autem odit: quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quòd opera eius mala ſunt. Vos aſcendite ad diem feſtum hunc ego enim non aſcendam ad diem feſtum iſtum, quia meum tempus nondum impletum eſt. Hæc cùm dixiſſet, ipſe manſit in Galilæa. Vt autem aſcenderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum non manifeſtè, ſed quaſi in occulto. [c]Factum eſt autem, dum complerentur dies aſſumptionis eius, & ipſe faciem ſuam firmauit vt iret in Hieruſalem. Et miſit nuntios ante conſpectũ ſuum & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi. Et non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hieruſalem. Cùm vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt, Domine, vis dicamus vt ignis deſcendat de cœlo, & conſumat illos? Et conuerſus increpauit illos, dicens, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare. Et abierunt in aliud caſtellum.*

ET FACTVM EST CVM CONSVMMASSET IESVS SERMONES ISTOS, &c.] In primis hîc rurſum conſtituendus eſt ordo ſequentiũ, in quo conſtituendo vt magnũ negotium exhibet narratio Lucæ, ita multùm certè hallucinatus eſt Oſiander, quantũuis ſibi de reperto ordine placens. Pro hoc ergo ordine cõſtituendo primò illud probandũ, eandem eſſe migrationẽ Chriſti è Galilæa, quã Matthæus & Marcus præcedẽtibus ſubiũgunt, cum ea quã Ioannes ſcribit in principio capitis ſeptimi factã propter ſcenopegiæ feſtũ. Id autẽ manifeſtum, ex eo q̃ poſt vtranque migrationem è Galilæa, Chriſtus nõ redierit in Galilæã: ergo cùm neutra alterã potuerit præcedere, eadem ſit neceſſe eſt. Matthæus enim & Marcus apertè ſatis ſignificant poſt eam migrationẽ de qua loquuntur, Dominũ non rediiſſe ante ſuã paſſionem in Galilæam. Idẽ & Ioannes ſatis ſignificat, quãdo ante hanc profectionem è Galilæa, ſcribit Dominũ ambulaſſe in Galilæa, & noluiſſe in Iudæa ambulare propter Iudæos illũ interficere quærentes, & quando poſt hãc profectionẽ multa Dominum in Iudæa dixiſſe & feciſſe cõmemorat, nulla reditus in Galilæã facta mentione, qualẽ reditum ſuperiùs bis & tertiò accuratè deſcripſerat. Rectè ergo intellexit Oſiander eandẽ eſſe migrationẽ è Galilæa, cuius meminerunt Matthæus & Marcus, & eã cuius meminit Ioannes: quãquã diuerſas migrationis huius cauſas indicent, iſte feſtiuitatis gratia, illi mortis in Iudæa ſubeũdę gratia è Galilæa aſcendiſſe ſignificãtes. Sed in eo errauit

uit Oſiander nimis voluntariè, quòd cùm Matthęus dicat, *migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudæa trans Iordanē*, Marcus verò, *Et inde exurgens, venit in fines Iudæa, vltra Iordanē*: hæc verba Marci, *venit in fines Iudæa vltra Iordanē*, ponit ante aſcenſum Domini in Hieruſalē quem deſcribit capite ſeptimo Ioannes: Matthæi verò eadē illa verba ponit in fine 10. cap. Euangelij Ioannis, vbi dicitur Dñs poſt encęniorū feſtū fugiēs Iudæos veniſſe trans Iordanē: quo loco Marci etiā verba erant collocāda, cùm ſint eadem cum verbis Matthęi, eadémq; apud vtrumq; & præcedant & ſequantur, vt certū ſit vtrumq; de eodem Chriſti in fines Iudææ aduentu locutum. Igitur etſi Matthæus & Marcus dicant Dominū deſerta Galilæa veniſſe in fines Iudææ trans Iordanē, non eſt tamen intelligendū aduentum illū Domini in hūc locū ſtatim ſequutū illam Domini è Galilæa migrationē, ſed intelligenda ſunt in medio ea quæ Ioānes à ca. 7. vſq; ad finem ca. 10. ſcribit Dominū dixiſſe, & feciſſe in Iudęa & Hieruſalē in duabus feſtiuitatibus ſcenopegiæ & encæniorum. Quæ à reliquis Euāgeliſtis ſunt prætermiſſa, q̄ illorum eſſet inſtitutū Chriſti geſta in Galilæa facta deſcribere, nullius autē aſcenſus eius in Hieruſalem aut Iudæā facere mentionē, niſi eius qui mortem eius proximè præcederet, prętcrito omni illo Domini aſcenſu in Hieruſalē, quo frequenter cauſa feſtiuitatis eò aſcēdit, qualis aſcēſus Ioannes frequenter meminit. Secūdò, probandū hanc Domini è Galilæa profectionem, eandē eſſe cū ea cuius & Lucas meminit poſt præcedentia, cùm dicit, *Factum eſt autē dum complerentur dies aſſumptionis eius, & ipſe faciem ſuā firmauit vt iret in Hieruſalē*, &c. Nam Oſiander hāc Domini in Hieruſalē profectionem putat factā poſt ea quæ Ioannes ſcribit vſque ad finem 10. ca. cùm iam poſt encęnia declinans Iudæorū furorem Dñs veniſſet trans Iordanē in fines Iudææ, vt habēt reliqui Euāgeliſtæ. Quod falſum eſſe primùm quidē ex eo patet, quòd cùm ante hæc verba Lucas ſimul cū aliis duobus Euāgeliſtis Matthęo & Marco, deſcripſerit geſta & dicta à Domino in Galilæa, & inter ea cōmemorauerit Dominū ſemel & iterum prædixiſſe exitū quem completurus erat in Hieruſalē, ac deinde ſubiūgat, ſicut & Matthęus & Marcus, de Domini profectione, ſatis ſignificat eam de qua loquitur profectionē factam è Galilęa. Quod ſecundò euidētius ſit ex eo q̄ in Hieruſalem iturus, per Samaritanorū regionem tranſire debebat. Nam inter Galilæam & Hieruſalē Samariæ regio media eſt, vnde ſuprà Ioannes ca. ſuo 4. dixit, Domino volēti è Iudæa ſecedere in Galilæā, neceſſe fuiſſe vt tranſiret per mediam Samariam. Vt autem ex finibus Iudææ quæ ſunt vltra Iordanē, quis aſcendat in Hieruſalē, non eſt neceſſe vt tranſeat Samariā, in quam nō eſt veriſimile Dominū relicta recta via voluiſſe declinare, cùm prohibuerit ſuis intrare ciuitates Samaritanorū. Poſtremùm, ſi ea profectio, cuius meminit Lucas, cōtigit poſt encæniorum feſtum, &, vt vult Oſiāder, tēpus aſſumptionis Chriſti, de quo Lucas, vno tātùm aut altero mēſe præceſſerit Domini paſſionem, quomodo veriſimile eſſe poterit tam breui temporis ſpatio omnia ea cōtigiſſe, quę Lucas narrat facta & dicta à Domino, à fine capitis noni vſq; ad finē capitis decimi octaui, vbi deſcribitur Chriſti in Hieruſalē aſcenſus ille, poſt quem ſtatim eſt crucifixus, maximè cùm inter iſta Domini geſta in principio capitis decimi Lucas commemoret poſt hoc tempus aſſumptionis ordinatos à Domino ſeptuaginta diſcipulos, eoſq; miſſos ad prædicādum in omnē ciuitatem & locum quò erat ipſe vēturus, eoſdemq; reuerſos ad Dominum: poſt quod tā varia Domini geſta & dicta multis capitibus Lucas proſequitur, quæ omnia non poteſt eſſe veriſimile tam breui tēporis ſpatio contigiſſe, cùm Oſiander tamen putet omnia quæ Lucas narrat, eo cōtigiſſe ordine quo ab eo narrātur. Ex his ergo ſatis cōſtare puto hanc Domini profectionē, quam Lucas dicit eum inſtituiſſe in Hieruſalē completo tempore aſſumptionis eius, eandē eſſe cum illa quā è Galilæa factā apertè teſtātur Matthæus, Marcus & Ioānes. Secundùm quē intellectum, plus temporis reliquum erit, nimirū tempus ſex menſū aut circiter, quo intelligi poterit facta miſſio & reuerſio 70. diſcipulorū, & alia pleraq; quæ poſt eam Lucas recēſet: quanquam non omnia quæ poſt hanc Domini profectionem è Galilæa, & miſſionem ſeptuaginta diſcipulorū Lucas commemorat, neceſſe ſit intelligere contigiſſe poſt hæc, cùm certum ſit quædā, & veriſimile ſit pleraq; à Luca eſſe per recapitulationem cōmemorata, & dicta vel facta à Domino cùm adhuc ageret in Galilæa. Duo enim ſunt animaduertēda in Luca, ne lectorē perturbēt eius narratio à fine capitis noni vſq; ad finē cap. 18. Primò, quòd cùm circa finem capitis noni dicit Dominū completo tēpore aſſumptionis ſuæ firmaſſe faciem ſuā vt iret in Hieruſalē (quo ſatis ſignificat Dominum mox profectum recta in Hieruſalē) & capitibus ſequentibus frequenter profectionis Domini mōtionem faciat, vt circa finem ca. 10. circa mediū ca. 13. circa medium ca. 17. circa finem ca. 18. non ſcribit tamen eum veniſſe in Hieruſalem, niſi in fine ca. 19. Ne enim hæc narratio quē perturbet, aduertendum illa loca, quibus dicitur à Luca Dñs iuiſſe in Hieruſalem, non accipienda de vna & eadē profectione, quæ tum cōpleta fuerit cùm id factum eſt quod ſcribitur ca. 19. Poſt enim migrationem è Galilæa patet ex Ioanne Dominū bis aut ter veniſſe in Hieruſalē aut Iudæam, & tamen ſolius illius aduentus in Hieruſalē Lucas mentionem fecit, quo inſidens aſinæ vrbē intrauit, quòd cum Matthæo & Marco non ſtatuerit commemorare alia à Domino dicta vel facta in Hieruſalem, præter ea tantùm quæ circa eius paſſionem ibi contigerunt. Secundò, obſeruandum in Luca, quòd poſteaquam cœpit narrare, Dominū relicta Galilæa inſtituiſſe iter in Hieruſalem, & tamen multa illius menti occurrerent dicta aut facta ab ipſo in Galilæa, quæ in ſua narratione eſſent prætermiſſa, & vtile eſſet cognoſcere, ea iudicauit ante paſſionis deſcriptionem, & eorum quę ad paſſionem pertinent, per recapitulationem inferenda eſſe. Hinc eſt quòd tam multa commemoret ſine alicuius ordinis & cohærentiæ ſignificatione, quæ priùs habita ſunt in Matthæo & Marco: quāuis veriſimile ſit etiam quædam eorum à Matthæo & Marco per præoccupationem eſſe narrata: quædam etiam bis à Domino dicta eſſe, & eo loco & tempore quo Matthæus aut Marcus ea referunt, & rurſum eo tempore vel loco, quo Lucas ea ponit. Quod cùm frequenter fieri potuerit, totam penē Lucę ſequentē narrationem, etſi in multis coincidentē cum Matthęi prębabita narratione, in ſequētibus ſeorſum collocauimus. Reliqua quę ad Euāgeliſtarum concordiam & ordinis conſequentiam pertinent, ſuis locis dicentur.

ERAT IN PROXIMO DIES FESTVS IVDÆORVM SCENOPEGIA.] Non est legendum schenopegia, per aspirationem, sed sine aspiratione, scenopegia. Græca enim dictio est, quę Græcis dicitur σκηνοπηγία, significās fixionē tabernaculorum. Nam componitur ex σκηνὴ, quod scena est vel tabernaculū, & verbo πήγω, pro quo Latini littera p in f mutata, ficut frequenter, dicūt figo. Hac ergo dictione significatur illa Iudęorum festiuitas, quæ in scripturis dicitur festū tabernaculorū, quod à decimaquinta die mēsis septimi celebrabatur septem diebus ab Hebræis habitantibus in tentoriis & tabernaculis, in memoriam eius quòd patres eorum quadraginta annis habitauerunt in deserto in tabernaculis, Deo illos pascente manna de cœlo præstito, vt scribitur Leuit. 23. Itaque q hic dicitur dies festus, non de vna die est accipiendū, sed de toto illo festiuitatis tempore quod septem dies complectebatur, vnde Græcè non est dies festus, sed, ἑορτὴ festum vel festiuitas. Idem dicendū & cùm in sequentibus dicitur de die festo: Occasione ergo iā instantis solennitatis huius, dixerunt ad Dominum fratres eius, hoc est, consanguinei, non illi quidem qui erāt ex Apostolorum numero, Iacobus, Simō, & Iudas, sed alij quidam necdum credentes in eū, vt postea dicitur, Transi hinc, & vade in Iudæam, vt & discipuli tui. S. qui in ea sunt, videant opera tua quæ hic facis in Galilæa. Hæc dixerunt consanguinei, non, vt quidam sentiunt, quòd cuperent eum à Iudæis (quos sciebant ipsum velle occidere) perditum esse (non enim id verisimile esse potest) sed quòd humanis affectibus obnoxij, partim iudicarent illum gloriæ auidum, sed tamen sub timidū, atque ob id relicta Iudęa latitare in Galilęa, vnde freti propinquitatis iure confidentiùs & contemptiùs quàm par erat, eum admonuerunt, partim q cuperent ex consanguinei operibus suam gloriam maiorem fieri. Vnde subiungunt, *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam esse*, hoc est, cùm cupiat ipse esse celeber & omnibus manifestus. Quibus verbis notāt eū & cupiditatis gloriæ, & timiditatis, quasi dicant, Cùm quæras celeber esse apud omnes, atq; ob id per varia loca discurras, teipsum prædicans, & per admiranda quædam opera gloriā hominum venans, meritò non deberes in obscura Galilææ regione delitescere, sed in celebri Iudæa diuersari. Locum enim Galilææ obscurum vocant respectu Iudææ, quòd locus ille minus esset celeber quàm Iudæa, in qua celebriores, nobiliores, & doctiores Iudæi habitabant, Scribæ, Pharisæi & sacerdotes: vbi Iudæorum erat metropolis, ad quam hoc tempore ob festiuitatem confluxuri erant, ex omnibus tribubus Israël, & plerisque etiam gentibus, admodum multi. Vnde & subdunt, *Si hæc facis, manifesta teipsum mundo*, manifestationem in Iudæa vocantes manifestationem coram mundo, eo quòd ibi esset præcipua Iudæorum portio, quosque in Iudæam & Hierusalem conuenturi iam erāt Israëlitæ & proselyti ex omni natione mundi, per quos fama Iesu per vniuersum mundum spargi certiùs posset. Quod autem dicunt, *Si hæc facis*, dupliciter accipi potest: aut dubitatiuè, vt sit sensus, Si ea facis quæ homines de te prædicant, vel si hæc facis ea virtute qua te facere prædicas. Aut assertiuè, vt, si, pro, cùm, sit positum, & sit sensus, Cùm hæc, i. talia facias. Priori sensui magis conuenit quod subdit Euāgelista, *Neque enim fratres eius credebant in eum*, quo videtur causam reddere, quare sic dubitādo dixerint, *Si hæc facis*. Si tamen alter sensus placeat, intelligetur Ioannē illis verbis reddere causam, quare tam contemptim & confidenter Christo fratres eius fint loquuti. Intelligendum autem Euangelistam non voluisse asserere nullos fratres credidisse in Dominum, sed non hos aut non omnes credidisse. Porrò pro eo quod nos habemus, *in palàm esse*, Græcè est, ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, hoc est, ad verbum, in libertate esse. Quod Caietanus intelligit de libertate à persecutionibus, vt sit sensus: Qui quærit à persecutionibus esse liber, quemadmodum tu quæris, qui ob Iudæorum persecutiones declinas Iudæam, non facit opera sua in occulto, sed palàm, vt per ea multos sibi paret fautores, & liberetur à persecutoribus. Verùm ne cui placeat nouus hic sensus, παῤῥησία, non quamuis significat libertatē, sed libertatem & audaciam in dicendo. Itaque sensus est, quærit esse in libertate, hoc est, vt liberè & palā de eo omnes loquantur: proinde bene vertit noster interpres, sicut & infra rursum ponitur, παῤῥησία, cùm nos habemus, *nemo tamen palàm loquebatur de illo*.

DIXIT ERGO EIS IESVS, TEMPVS MEVM NONDVM ADVENIT, &c.] Quanquam consanguinei Domini impetiosè nimis & contemptim illum admonuissent sui officij, ex suo affectu ipsum æstimantes: Dominus tamen pro sua mansuetudine leniter eorum confidentiam atque adhortationem correxit, significans in eo quòd pro hominum salute gerebat in terris, nihil habere iuris camalem propinquitatem, sed totum hoc quoniam erat cœleste, ex patris cœlestis authoritate temperandum esse, rursum se non ad illorum morem quærere gloriam mundi, vt cuius odium in se prouocaret potiùs, vera loquēdo, & affectibus humanis contraria. Dicit ergo, *Tempus meum nondum aduenit*. Quod quanquam Diuus Augustinus intelligat de tempore glorificationis, & D. Chrysostomus de tempore mortis & crucis, propter illud tamen quod sequitur, *Tempus autem vestrum*, &c. magis conuenit simpliciter accipere de tempore ascendendi in Iudæam & Hierusalem. Significare autem voluit Dominus se non aliorum hominum more facere opera sua singula prout occurrit, sed certis temporibus, prout ea nouit patrem præscribere sibi, & prout scit ea maximè facere ad Dei gloriam illustrandam, & profectum Euangelij prouehendum: & ex consequenti etiam significat non competere illis authoritatem illam, quam sibi vendicabant, adhortandi illum ad ascendendum in Iudæam. Sensus itaque est, Mihi nondum est oportunum tempus ascendendi in Iudæam, tum quòd pater nondum velit me ascendere, ex cuius præscripto, non autem hominum, omnia facio quæ facio; tum quòd obstet Iudæorum in me odium, ob quod mihi non est vobiscum palàm ascendendum, sed in occulto. Vobis autem qui ex præscripto Dei non viuitis, quibus denique cum mundo bene conuenit, semper oportunum tempus est petendi Hierusalem. Quòd enim Dominus non solùm propter Patris voluntatem, cuius ipse rationem haberet, non autem fratres eius, sed etiam propter odium Iudæorum, à quibus illi periculum esset, non autem fratribus, dixerit, illorum tempus aduenisse, suum verò non: satis patet ex eo quod subiecit, *Non potest mundus odisse vos*

se vos,&c. Hæc enim sententia omnino videtur voluisse reddere rationem quare dixerit suum tempus nondum aduenisse, illorum verò paratum esse. Porrò cùm id quod dicit Dominus, *Non potest mundus odisse vos*, videatur esse contrarium quotidianæ experientiæ, qua videmus impios inter se dissentire, Prou. 13. ita vt dicat Sapiens, Inter superbos semper sunt iurgia, considerandum ad quod propositum Dominus istud dixerit. Nihil enim aliud voluit dicere Dominus quàm, Nō potest vos mundus ea ratione qua me odit, odisse, vtpote qui similes estis mundo, cùm me odiat ob dissimilitudinem. Odium enim oritur ex dissimilitudine, & amor ex similitudine: & plane naturale est vt simile amet sibi simile, & vnumquódq; diligat quod suum est, ad quod significandum non solùm dicit, Non odit vos mundus, sed, non potest odisse vos, quamdiu. s. tales estis, quia de mundo estis, & illi similes estis. Similitudo tamen ex accidenti quodam nonnunquam est odij causa, nimirum quatenus illa alicui impedimentum præbet ne rem optatam consequatur: vnde est quod figulus odit figulum, & superbus superbum. Insuper animaduertendum non dicere Dominum, Non possunt homines mali vos odisse, sed non potest vos mundus odisse, nomine mundi vniuersitatem mundanorum designans, quæ non potest esse contraria hominibus qui sunt de mundo, sicut contraria erat Iesu, vt qui dissimilis esset omnibus, & non solùm quibusdam mundanis. Quoniã autem mundi mentionem fecerant fratres Domini, dicentes, manifesta te mundo, rectè & Dominus econtra mundi mentionem ingerit: & quoniã illi ad gloriam mundi venandam adhortabantur, rectè significat fieri nō posse vt mūdus ipsum amet & laudet: sed nec se mundi gloriam quærere, vt qui à traducendis & redarguendis malis mundi operibus non cesset. Et illi quidem ad miracula facienda hortabantur per quæ mundo erat admirandus: Dominus verò doctrinæ suæ, per quam mundo erat exosus, meminit, vt propter quàm potiùs quàm ob miracula edenda in mundum venerit. Causa ergo diuersitatis inter se & fratres suos reddita, veluti inferendo subiungit, *Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego enim non ascendam ad diem festum istum*, quę posterior pars vt verum habeat sensum sic est intelligenda, Non vobiscum, aut non adhuc ascendam, qui sensus satis indicatur cùm sequitur, *quia tempus meum*, quo scilicet mihi est ascendendum, *nondum impletum est*, id est, nondum aduenit. Vnde Græca non habent, non ascendam, sed οὐκω ἀναβαίνω, id est, nondum ascendo, hoc est, ascensurus sum. Et quidam testatur antiqua quædam Latinorum exemplaria pro non, habere nondum. Cæterùm Diuus Augustinus & Cyrillus vim faciunt, & emphasim intelligunt, in pronomine, hunc, & istum, intelligẽtes Dominum qui nos vocarat ad spiritualem festiuitatem vocaturus, nolle ascendere ad carnale & vmbratile Iudæorum festum, quod iam cessaturum erat. Et cùm sequitur, *Tempus meum nondum impletum est*, intelligit de tempore celebrandi suam spiritualem festiuitatem. Et quoniam hic locus contrarius videtur ei quod sequitur, *Tunc & ipse ascendit ad diem festum*, intelligunt ascendisse quidem illum ad festum, non tamen ad celebrandum illud festum Iudaico more cum gaudio carnali, sed potiùs ad docendum populum. Verùm prior intelligentia simplex est & genuina. Discendum autem hic in fratribus Christi, quàm familiaritas deroget A authoritati & reuerentiæ personæ alicui debitæ, & ad inuidiam atque contemptum propendere faciat. In Christi verò facto discendum, ferendum etiam nobis esse cùm domestici nos infectantur, vilipendunt, & contemnunt. Rursum in Euangelico negotio non acquiescendum cognatorum affectibus. In verbis autem eius discendum, quàm diligenter obseruandum nobis sit vt ex præscripto Dei & suo tempore omnia agamus. Rursum mundi amicitiam nō posse nostueri, nisi malis eius operibus consentiamus: nec in mundi amicitia nobis gaudendum esse, sed potiùs in odio eius communi nobis cum Domino.

B FACTVM EST AVTEM DVM COMPLERENTVR DIES ASSVMPTIONIS EIVS, ET IPSE, &c.] Dies assumptionis simpliciter accipi possent dies quibus assumi debebat à Galilæa, & ascendere in Iudæam. Verùm secundùm omnium interpretationem rectius dies assumptionis intelliguntur dies quibus Dominus per mortem, & passionem suam assumendus erat è mundo ad Patrem. Nam Act. 1. cùm dicit Lucas Dominum assumptum in cœlis, Græcis est verbũ, vnde deriuatur nomẽ ἀνάλημψις, hoc est, assumptio, hic positum. Sicut ergo suprà Lucas mortem Domini designauit vocabulo digno eius maiestate, cùm eam vocauit excessum: ita & modò mortem eius notans, vsus est dictione digna maiestate Domini. Nam moriturus quidem erat, sed non detinendus in morte. Sic & Ioannes, Sciens, inquit, Iesus, quia venisset iam hora eius vt transiret ex hoc mundo ad Patrem. Non dicit autem Lucas, cùm completi essent dies assumptionis, sed, dum cõplerentur. Nondum enim tempus passionis & ascẽsionis impletum erat, quod secundùm prædicta vt minimũ adhuc sex aberat mensibus, sed tempus illud iam cœpit appropinquare & proximũ fieri, atq; ob id dicit, *dum complerentur*, id est, dum appropinquarent & inciperent adimpleri. Porrò cùm sequitur, *Et ipse faciem suam*, &c. coniunctio, &, ex phrasi Hebraïca quoad sensum supereſt, vt & aliàs apud Lucam. Dicit autem, *firmauit faciem suam*, significare C volens magnanimitatem & constantiam Domini, quam exteriùs etiam ipso vultu præ se ferebat volendo ire in Hierusalẽ, quanquam sciret, sicut prædixit, se ibi occidendũ: vt intelligamus illum & voluntariè & cupidè mortem subiisse, nostræ salutis causa. Firmauit ergo faciem suam, hoc est, nō iam, vt priùs, huc & illuc ibat, perambulans vicos & ciuitates, sed imperterrita mente rectà iter instituit in Hierusalẽ ipso etiam vultu firmum animi sui decretum præ se ferens, veluti morti occurrere gestiẽs per quam & ipse erat assumendus ex hoc mundo ad patrem, & nos saluandi eramus à morte. Quando- D quidem ergo Dominus turbam aliquam, saltem Apostolorum secum ducebat, hinc præmisit ante se E nuncios, qui sibi & his quos secum habebat, hospitium & vitæ necessaria pararent. Et quoniam è Galilæa si quis recta volet pergere in Iudæam, transeundum est per Samariæ regionem, præmissi nuncij ingressi sunt in ciuitatem quandam vel vicum (non enim intelligendum de præcipua ciuitate Samaritanorum, quæ Samaria dicebatur, cùm Græcè sit κώμην, quod interpres vicum vel castellum vertere solet, vt mox postea) Samaritanorum, vt pararent illi hospitium scilicet. Sic enim potissimum videtur intelligendum, quanquã aliqui intelligant hos præmissos ad hoc vt præpararent homines ad reci-

recipiendum & audiendum Christi prædicationem. Verùm quoniam sequitur, *Non receperunt eum, quia facies eius erat euntis in Hierusalem*, quo significatur causa repulsionis communis Christo cum aliis Iudæis vel Galilæis volentibus proficisci in Hierusalem, magis simpliciter est intelligẽdum, Samaritanos noluisse Christum cum suis recipere, quomodo Galilæos alios quosuis soliti erant nolle recipere, nimirum ad hospitium. Ex quo iam rursum & illud colligitur, quòd cùm Dominus modò proficisceretur in Hierusalem, proxima fuerit aliqua Iudæorum festiuitas iamiam celebranda, quam cùm certum sit non posse dici festiuitatem Paschalem qua Dominus mortuus est, vt quæ adhuc aliquot mensibus abfuerit, satis quisque aduertere poterit hãc Domini in Hierusalem profectionem, cuius meminit modò Lucas, eãdem esse cum ea qua dicit Ioannes, Dominum à Galilæa profectum ad festum scenopegiæ. Non enim Samaritani quolibet tempore reiecerunt ascendentes in Hierusalem: sed quo tempore videbant quosdam petere Hierusalem adorationis causa, & propter festiuitatem aliquam ibi celebrandam. Id enim Samaritani indignissimè ferebant, quòd haberent templum proprium, extructum in monte Garizim à Sanabalath præfecto Darij, in gratiam Manassis generis suæ sacerdotio Hierosolymis pulsi: in quo templo ita contendebant adorandum, & non in Hierusalem, vt hinc plerumque seditiones & cædes designatæ fuerint inter Iudæos & Samaritanos, quemadmodum suprà annotatum ex Iosepho, circa cap. Ioannis 4. in cap. Concordiæ 23.

CVM VIDISSENT AVTEM DISCIPVLI EIVS IACOBVS ET IOANNES, DIXERVNT.] Credi potest hos duos fuisse illos qui à Domino missi fuerunt ante ipsum ad parandum, aut Petrum quidem & Andream præmissos fuisse, & illis redeuntibus, ac Samaritanorum repulsionẽ nunciantibus, hos duos tanquam primos pro Domino contempto, zelasse. Bene autẽ hi duo vt pulchrè annotauit Ambrosius, præsumpserunt quòd ad sermonem ipsorum ignis de cœlo descenderet, quoniam filij erant tonitrui. Hi ergo ægrè ferentes Dominum talem ac tantum contemni à Samaritanis, zelo quodam accensi, etsi indiscreto, paratos se obtulerunt ad vindicandum, Eliæ exemplo, inhumanitatem ciuium, igne cœlesti illis imprecato: sed priùs Domini consensum & voluntatem super ea re requirunt, dicentes, *Domine vis dicimus*, pro, dicamus (nam Græcè est εἴπωμεν) hoc est, vis vt iubeamus (nam Hebraica phrasi, dicere pro præcipere positũ est) *ignem descendere è cœlo qui consumat illos, sicut Elias fecit?* Nã hæc verba in Græcis adduntur, quæ tamen explicandi gratia videri possunt ab aliquo addita, qui explicare voluit exemplum quod imitari isti Apostoli voluerunt. Dominus autem vt ostenderet quantam oporteat esse mansuetudinem Euangelici doctoris, increpatione coërcuit illorum vindicandi zelum, dicens, *Nescitis cuius spiritus estis*. Et additur Græcis pronomen, *vos*, vt sit, *Nescitis cuius spiritus estis vos*, quòd pronomen nequaquam est otiosum. Separat enim eos ab Elia, cuius sibi exemplum imitandum proposuerunt. Hæc autem verba quidã hic intelligunt, vt sit sensus, Nescitis quo spiritu moueamini. Putatis enim vos spiritu diuino & zelo iustitiæ cõmoueri, quemadmodum motus fuit Elias, cùm re vera moueamini spiritu humano, & zelo impatientiæ ac iracundiæ. Verùm ex sequentibus Domini verbis magis patet Dominum significare hîc voluisse distinctionẽ inter Apostolos & Eliam, non quòd ad diuersitatem zeli (quãquam quòd ad zelum etiam re vera fuerit diuersitas inter eos) sed quòd ad factum ipsum quod exemplo Eliæ imitari voluerunt, nẽpe quòd illius facti (quod in Elia non vituperatur, sed laudatur) imitatio non conueniat his qui Euangelicũ hauserunt spiritum. Itaque sensus est, Nescitis cuius spiritus vos esse oporteat, vt estis, pro esse debeatis, accipiatur, quemadmodum in illo Pauli, sicut estis azymi. Aut nescitis ad quem spiritum delecti estis vos, nempe quòd ad alium quàm ad spiritũ veteris testamenti, qui viguit in Elia & aliis Prophetis. Non quòd alius natura & re sit spiritus Euãgelicus à spiritu Prophetarum, sed quòd pro exigentia diuersitatis temporum, vnus idemq; spiritus alius sit & alius, secũdùm diuersos effectus. Quemadmodum enim cùm vnus idemq; sit Dei spiritus qui datus est olim Hebræis, & in noua lege Christianis, illi tamẽ dicuntur Paulo accepisse spiritum seruitutis & timoris, hi verò spiritum adoptionis filialis & spiritum amoris: ita & Eliæ spiritus hic significatur fuisse spiritus zeli & vindictæ, spiritus verò Euangelicus, spiritus mansuetudinis & tolerantiæ. Quoniã enim Hebræis tanquam adhuc pueris & imperfectis conueniebat timor Dei, hinc & in Prophetis Dei spiritus sese frequenter exeruit, vindicando impios, vt sic saltem ad Dei timorẽ illi adducerentur. Contrà, quoniam lex noua lex est amoris, ad quem homines mãsuetudine & benignitate adducuntur, eaque lex Dei benignitatem hominibus erat propositura, hinc in Christo & Apostolis eius Dei spiritus sese maximè exerere debuit per mansuetudinis & benignitatis opera, quãquam idem spiritus Apostolos etiam nonnunquam, cùm Dei & Euangelij gloria ita exigebat, impulit ad vindictam, quemadmodum patuit in Petro occidente Ananiam & Sapphyrã, & Paulo, qui Elymam magum cæcitate percussit, & dixit sibi datam potestatẽ vlciscendi omnem inobedientiam. Verùm huiusmodi vltionem & rariùs leguntur intulisse Apostoli, & non in vindicando propriam iniuriam ea potestate vsi leguntur, sicut hîc parati erant duo isti Apostoli, qui spiritum Euangelicum nondum perfectè acceperant. Ab hoc autem vindicandi sese spiritu adeò alienus fuit Dominus, vt Iudæos etiã defleuerit, quos à perditione reuocare non potuit, vt Petrum in gladio percutientem prohibuerit, sanato hoste suo vulnerato, vtque in cruce etiam oraret pro persequentibus & crucifigentibus ipsum. Itaque suos docere volens ad quem spiritum essent delecti, idque illos ex suo spiritu discere volens, subiecit, *Filius hominis non venit*, in hoc, scilicet primo suo aduentu, *animas perdere, sed saluare*, quasi dicat, Et vos ergo qui me potiùs quàm Eliam imitari debetis, alienos esse oportet à vindicandi & perdendi studio, & in hoc vnum incumbere vt saluetis cùm in corpore, tum in anima quoscunq; potestis. Itaque his verbis Apostoli cohibiti, ac mox Domino obedientes, abierunt simul cum illo in aliud castellum, vel vicum. Nam & hic Græcis est κώμην, quod vicum vel pagum propriè significat. Insignè sanè lenitatis & mansuetudinis exẽplum, ob quod edẽdum in profectum suorum Apostolorum, quanquam sciret se non recipiendum à Samaritanis prædictis, tamen præmisit nuncios, qui illi hospitium paratẽt. Sic enim suos docere voluit nõ indi-

Act. 5. *2. Cor. 10.* *Luc. 19.* *Ioan. 18.* *Luc. 23.*

indignè fere, si quando postea mundum peragrantes prædicandi gratia viderent se à quibusdam repelli. Quanquam autem in vno loco sit repulsus, in alio loco tamen receptus est. Quo Apostolis & nobis demonstratum est, quod quamliber repellamur à multis, nihil tamen deerit, cùm semper futuri sint qui nostrecipiãt, & necessaria suppedirent. Porrò quæ in Luca sequuntur de tribus volentibus sequi Christũ, sed in quibus singulis aliquid desiderabatur, posita sunt suprà cum narratione Matthæi in cap. Concordiæ 28. ob causas ibi redditas. Fieri autem potest, quòd cùm Matthæus ibi tantùm duorum meminerit, Lucas verò hic trium, non eodem tempore & loco contigerint quę de tribus narrantur: sed quod Matthæus narrat de duobus, eo tempore contigisse quo de eis narrat, tertium verò, cuius solus meminit Lucas, eo tempore, quo quæ apud ipsum præcedunt, omnia tamen Lucam ob argumenti similitudinem simul coniunxisse, quemadmodum sæpe faciunt Euangelistæ.

IN ITINERE CVRAT DECEM LEPROSOS.

Lucæ 17. CAPVT LXXIIII.

ET factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galileã. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerũt ei decem viri leprosi, qui steterũt à lõgé, & leuauerunt vocem dicẽtes, Iesu præceptor miserere nobis. Quos vt vidit, dixit, Ite, ostẽdite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. Vnus autẽ ex illis vt vidit quia mundatus est regressus est cum magna voce magnificãs Deũ, & cecidit in faciem ante pedes eius gratias agens ei, & hic erat Samaritanus. Respõdẽs autẽ Iesus dixit, Nónne decẽ mundati sunt: & nouem vbi sunt? Non est inuentus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi, Surge, vade quia fides tua te saluum fecit.

ET FACTVM EST DVM IRET IN HIERVSALEM, TRANSIBAT PER MEDIAM, &c.] Quandoquidem eam Domini profectionem in Hierusalem, de qua in capite superiori dictum est, constat fuisse per Galilęam & Samariam, & post profectionem hanc non potest colligi ex aliquo Euangelista Dominum rediisse in Galilæam, aut aliquando rursum Samariam transiisse, imò contrà potius ex Euangelistis patet Dominum relicta iam pœnitus Galilæa, posthac diuersatum in Iudæa & finibus eius: hinc miraculum hoc decem leprosorum curatorum, quod Lucas post multa interposita describit cap. 17. contigisse, cùm Dominus proficiscens in Hierusalem transiret Samariam & Galilæam, sed sic describit, vt nullum significet cum his quæ ibi præcedunt ordinem, iudicauimus meritò hoc loco interferendum esse, vt intelligatur in ea profectione, cuius fit mentio in capite præcedenti, miraculum hoc contigisse, cùm post eam non possit intelligi contigisse, nec alia sit ante eam in qua videri posset contigisse. Et quidem miraculum hoc superioribus hic subiunctum, indicat miram Dei benignitatem, vt qui etiam repulsus non cessaret ope sua indigentibus misereri, atque inter eos etiam illi à cuius populo repulsam passus fuerat. Rursum, quomodo superior Lucæ narratio indicat, Samaritanos nondũ Euangelicę doctrinæ fuisse capaces: ita hæc docet Samaritanos & gentiles præferendos Iudæis. Dicit ergo Euangelista, *Factum est* (hoc est, contigit) *dum è Galilæa iret in Hierusalem, transibat* (quemadmodum necesse erat rectum iter arripienti) *per Samariam & Galilæam.* Id autem præmittit, vt miraculi narrandi locum opportunum arripiat. Quanquam mysticè etiam possimus intelligere transitu Domini significatum, non Iudæos tantùm, sed & Samaritanos, & Galilæos ad ipsum pertinere: quorum illos tanquam ethnicos Iudæi contemnebant: istos verò tanquam semipaganos reputabant. Sequitur, *Et cùm ingrederetur quoddam castellum*, vel vicum, pagum aut ciuitatem (nam est rursum κώμη, & fortè ille locus significatur in quem dicitur superiori capite Dominus ingressus postquam in altero castello repulsus fuisset (*occurrerunt ei decem viri leprosi.* Non occurrerunt postquam ingressus esset vicum vel ciuitatem, sed Domino in locum illum ingressuro occurrerunt extra ciuitatem vel vicum. Non enim licebat eis in ciuitatibus aut hominum consortiis conuersari. Ob quod etiam agnoscentes morbum suum, propter fœditatem suam, quam tanquam contagiosam Iudæi abominabantur, non accedunt propius, sed procul stantes, voce sublata acclamauerunt Domino. Et loco quidem procul stant, oratione autem propè fiunt. Prope est enim Dominus omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in veritate. Orant autem paucis quidem verbis, sed feruenter & efficaciter, *Iesu* (inquiunt) *præceptor miserere nostri.* Non exprimunt qua in re misericordiam sibi exhiberi postulent, tantùm misericordiam eius implorant, nihil dubitantes quin si tantùm misereretur illorum, & vellet & posset eos curare, quantumuis multi essent, & incurabilis eorum esset morbus. Non enim eleemosynam se petere satis declarabant, eò quòd præceptorem eum vocarent, credentes eum à Deo datum hominibus magistrum, ac quærentes ab eo misericordiam, quatenus magister esset à Deo hominibus datus. Audiit clamorem Iesus fiduciæ testem, nec surda pertransiit aure, sed mox conuertit oculos in illos. Fœlix clamor, qui facit attentum & aspicientem Dominum. Eius enim intuitus sic prouocatus, non potest non esse salutaris, & exhibere imploratum beneficium. Itaque sequitur, *Quos vt vidit*, non oculis tantùm corporeis, sed oculis etiam misericordiæ suæ, *dixit, Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Non priùs eos mundat quam sacerdotibus sese ostendere præciperet, quemadmodum tamen olim fecit circa leprosum illum, de quo Matthæi 8. sed mittit sacerdotibus manifestandos, vt inter eundum curarentur, idque fecit, probare volens & aliis declarare illorum fidem, & ex fide nascentem obedientiam. Cùm enim sacerdotes lepram tollere non possent, sed tantum iudicare an aliqui leprosi essent, an non, & pro

Psal. 144

& pro curatione sacrificium offerre, nisi hi fuissent humili fide præditi, cogitare potuissent, vt quid nos mittis nec dum curatos ad sacerdotes? Semel enim illi nobis adiudicauerunt lepram, nec quicquã ipsi de lepræ morbo dubitamus, contractam autem semel lepram illi nequaquã tollere possunt, sed tantùm pro curata sacrificium offerre. Frustra ergo nos mittis ad illos, cùm nec illorum iudicio nobis sit opus, nec illorum legalis expiatio impendi possit. Nihil autẽ tale cogitant, sed simplici humiliq; prẽditi fide, certò confidebant se ideo mitti ad sacerdotes, quòd antequam ad illos peruenirent, mundandi essent. Non enim alia ratione intelligebant sibi id à Domino præcipi. Itaque secundùm fidem eorum contigit, vt inter eundum mundarentur. Et hactenus quidem declaratur omnibus istis decem parem fuisse fiduciam: at sequentia, ostendunt non parem omnibus fuisse gratitudinẽ. Vnus enim, inquit, ex illis cùm vidit & aduertit se esse mundatum, mox regressus est, tum Deum glorificans, idque magna voce (quod testimonium fuit & magnæ lætitiæ & animi non parum grati) tum Iesu gratias agens, idque cum summa reuerentia prosternendo nimirum se in faciem suam ad pedes Iesu. Quum enim iam mundatus esset, non dubitauit appropinquare Iesu, quẽ à longè stans priùs inuocauit. Porrò quo magis miremur huius gratitudinem, subijcit Euangelista, *Et hic erat Samaritanus.* Cùm enim Israelitæ magis videri vellent, & meritò magis esse debuissent religiosi, reliquis nouem, qui Israëlitæ erant, non redeuntibus ad glorificandum Deum, & agendum gratias Iesu, solus Samaritanus gratum se erga Deum & Christum declarauit, reipsa vincens Iudæorum religionẽ. In quo sanè facto, tanquã typo quodam demonstratum est primò, ex multis vocatis & euangelicum beneficium percipiẽtibus, paucos electos fore. Deinde nouissimos fore primos, ac primos contrà fore nouissimos, hoc est, in Euãgelij gratia potiores fore gentiles ipsis Iudæis, ac illos præ his pro Dei benignitate omnibus cõmuni tere exhibita magis fore gratos Deo patri & Christo filio eius. Cùm ergo his modis gratitudinem suam Samaritanus declarasset, Dominus non ignarus beneficium ad omnes decem peruenisse, quanquam vnus solus esset qui beneficiũ gratiarũ actione agnosceret, primùm quidem taxat aliorũ ingratitudinem, ac deinde huius gratitudinem commendat & remunerat. Itaque respondens Iesus, hoc est, subijciens verbis & factis Samaritani, dixit, Nonne decem mundati sunt? & nouem vbi sunt? Quærit autem non tanquam ignorans, sed huiusmodi interrogationibus ingratitudinem aliorum magis taxans. Sensus est enim, Cùm certum sit decẽ similiter ab eodem morbo esse mũdatos, quid est quòd non similiter omnes idem agnoscunt beneficiũ, sed inter tam multos, vnus solus gratitudinem animi declarare venerit? Cumque his verbis Dominus videretur compellare & interrogare Samaritanũ, ille tamen non solùm gratus existens, sed etiam modestus, obmutuit, vtpote qui venerat suo functurus officio, non autem accusaturus alios. Illo ergo obticescente, Iesus conuersus ad circunstantes, ait, *Nx decem nullus inuentus est*, hoc est, nullus cõpertus est, aut nullus extitit (sic enim Græcis accipitur reperiri) *qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena*, hoc est, Samaritanus genere alienus à gente Iudaica. Quibus verbis & reliquorum ingratitudinem taxat ex comparatione ipsorum cum hoc alienigena, & huius gratitudinem ex comparatione eius cum reliquis magis extollit. Rursum his verbis declarat se cognitorem secretorum, dum & reliquos mundatos significat, & cuius quisque gentis esset se cognoscere demonstrat, quamuis id fortè ex vestitu deprehendi potuerit. Notandum autem ex verbis istis, quòd cum Samaritanus rediens non tantùm Deum glorificaret, sed etiam coram Iesus procidens, illi gratias ageret, Dominus tantùm tamen meminit gloriæ Deo datæ, nulla facta mentione gratiarum actionis sibi redditæ. Quo satis significauit, se vnicè Dei patris sui gloriam quærere, ac à nobis quærendam esse, non autem se spectasse hominum applausus ac laudes sibi tanquam homini attributas. Porrò cùm hæc Dominus ad circumstantes locutus fuisset, subindicans gentes Iudæis præferendas conuersus appellauit Samaritanum humi prostratum adhuc, *Surge*, inquit, *vade*, securus, scilicet, de beneficij nunc tibi collati perpetuitate. Ac pro more subiungit illud fidei elogium, *Fides tua te saluum fecit.* Quo, præterquam quòd fidei vim & energiam docere & commendare, vt & aliàs frequenter voluit, etiam rursum modestiæ exemplum exhibuit, dum quod gratus ille alienigena ipsi tribuerat, & acceptum ferebat, ipse vicissim fidei illius tribuendum & acceptum ferendum pronunciat. Cæterùm in hoc alienigena discere licet, quòd nihil cuiquam obest ad hoc vt Deo placeat, etiamsi maledicti generis sit, modo bonam habeat voluntatem, vt nullus gentilis desperet, & nullus de sanctis parentibus glorietur. Notandum autem, communicationem morbi decem hos leprosos, quos homines reliqui fugiebant, coadunasse, & per morbi communionem etiam Samaritanum coniunctum Iudæis, cùm alioqui Iudæi non conuerentur Samaritanis, vt dicitur Ioannis 4. Illud enim si ad mores accommodare velimus, nos docet neminem debere alium per superbiam contemnere, & suo consortio indignum habere, sed nos cum omnibus socios gerere, vt qui omnes simus leprosi. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Vnde secundùm allegoricum sensum, quem prosequitur Theophylactus, decem isti leprosi, propter numeri perfectionem omne genus hominum signant, lepra malitiæ infectum, ac turpitudinem peccati circumferens, atque ob eam extra ciuitatem regni cœlorum constitutum. Itaque dum decem curantur à Domino, inter quos erant Iudæi & gentiles, significatum est, Dominum venisse ad salutem totius humani generis, & Iudæorum, & gentium, quas præ Iudæis Deo fore gratiores, & eius misericordiam magis agnituras & celebraturas, in alienigena redeunte & glorificante Deum prædemonstratum est, vt priùs dictum est. Secundùm moralem autem sensum, docemur hac historia, ei quis sanitatis spiritualis cupidus est, opus esse & ardenti ac humili fiducia, qua Dei imploret misericordiam, indignum se agnoscens qui illi appropinquet: & rursum vt post perceptam Dei benignitate sanitatem, gratum se illi declaret à quo curatus est, sic vt Deo patri simul & Christo gratias agat, quòd vtrique salus nostra sit ferenda accepta. Reliqua quæ de lepræ significatione, & lepræ spiritualis curatione dicenda hîc essent, dicta sunt suprà in capite Concordiæ 44.

Rom. 3.

Sensus allegoricus.

Sensus moralis.

DOC

DOCET IN TEMPLO IN FESTO SCENOPEGIÆ. IOANNIS 7. CAP. LXXV.

IVdæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant, Vbi est ille? Et murmur multum erat in turba de illo. Quidam enim dicebant, Quia bonus est. Alij autem dicebãt, Non. sed seducit turbas. Nemo tamẽ palàm loquebatur de illo propter metum Iudæorum. Iam autẽ die festo mediante ascendit Iesus in templũ, & docebat. Et mirabãtur Iudæi dicentes, Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriã eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in illo non est. Nónne Moyses dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere? Respõdit turba & dixit Dæmoniũ habes, quis te quærit interficere: Respondit Iesus, & dixit eis, Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus, & in sabbatho circunciditis hominẽ. Si circumcisionem accipit homo in sabbatho vt non soluatur lex Moysi, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbatho? Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate. Dicebant ergo quidã ex Hierosolymis, Nónne hic est quem quærunt interficere? Ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt principes quia hic est Christus: Sed hunc scimus vnde sit: Christus autem cùm venerit, nemo scit vnde sit. Clamabat ergo Iesus in tẽplo docens, & dicens. Et me scitis, & vnde sim scitis: & à meipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum, & si dixero, quia nescio eũ, ero similis vobis mendax: sed scio eum, quia ab ipso sum, & ipse me misit. Quærebãt ergo eum apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. De turba autẽ multi crediderunt in eum, & dicebãt, Christus cùm venerit, nunquid plura signa facit, quàm quæ hic facit? Audierunt Pharisæi turbã murmurantẽ de illo hæc, & miserunt principes & Pharisæi ministros, vt apprehenderent Iesum. Dixit ergo eis Iesus, Adhuc modicũ tẽpus vobiscũ sum, & vado ad eum qui me misit. Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire. Dixerunt ergo Iudæi ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? nunquid in dispersionẽ gẽtium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire: In nouissimo autem die magno festiuitatis stabat Iesus, & clamabat, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de vẽtre eius fluent aquæ viuæ. (hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus) Ex illa ergo turba cùm audissent hos sermones eius, dicebant, Hic est verè propheta. Alij dicebant. Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Nunquid à Galilæa venit Christus? Nónne scriptura dixit quia ex semine Dauid, & de Bethlehẽ castello, vbi erat Dauid, venit Christus? Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidã autẽ ex ipsis volebãt apprehẽdere eũ, sed nemo misit super eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos, & dixerũt eis illi, Quare non adduxistis illũ? Respõderunt ministri, Nũquã sic locutus est homo sicut hic homo. Respõderũt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis: nunquid ex principib. aliquis credidit in eũ, aut ex Pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, maledicti sunt. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis, Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi priùs audierit ab ipso & cognouerit quid faciat? Respõderunt & dixerunt ei, Nunquid & tu Galilæus es? Scrutare scripturas, & vide quia à Galilea propheta non surgit. Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

IVDÆI ERGO QVÆREBANT EVM IN DIE FESTO, ET DICEBANT, VBI EST ILLE?] Cùm Dominus suis verbis ablegasset à se cognatos suos, illi existimantes ipsum non venturum ad diem festum metu Iudæorum, profecti sunt soli: ipse, illis ascendentibus, ad tempus remansit in Galilæa. Posteaquam autem abiissent fratres eius ad diem festum, tum profectus est & ipse, veniens in Ierusalem non manifestè, comitatus, scilicet discipulorum, vt solet, multitudine, ex qua facilè cognosci potuisset, sed veluti furtim & occultè, tum vt tanquam verus homo ad tempus declinaret odium Iudæorum, tum vt animos populi expectatione sui magis accẽderet, sicq; maiore fructu suo tempore prodiret in publicum. Ergo, inquit Euangelista, quoniam, scilicet cùm adesset Ierosolymis, non tamen prodibat in publicum hominum cœtum, quemadmodum consueuit, Iudæi requirebant eum in die festo, dicentes, Vbi est ille? Quę verba etsi intelligi etiam possent fuisse bonorum verba, qui eum requisierint cupidi doctrinæ eius, vt illud pronomen, ille, per admirationem sit ab eis dictum, tamen quoniã in sequentibus & præcedentibus Ioannes ferè Iudæorum nomine inimicos Christi qui erant in Ierusalem, significat (dixit enim in principio capitis, quærebant eũ Iudæi interficere, & mox subiungit, nemo palàm loquebatur de illo propter metum Iudæorũ) magis conuenit intelligere hæc fuisse inimicorum Christi & malorum Iudæorum verba, vt intelligamus hos quæsiisse Dominũ in die festo, nimirum quod cupidi essent per occasionẽ iniicere in illum manus, & per contẽptũ dixisse, Vbi est ille? nolentes eum aut proprio aut honoris aliquo nomine appellare. Iamq; in eum velut absentem vari) ser

mones in populo ferebãtur, quòd non esset eadem omnium de Iesu opinio, nec eadem omnũ studia. Vnde dicit Euangelista, Et murmur multũ, vel murmuratio multa erat in turba de illo. Quidam enim (quos verisimile est fuisse Galilæos, & e media plebe) quoniam miraculis ab illo editis interfuerant, & sermonẽs audierant ac manuetudinem è congressu fuerant experti, dicebãt Iesum esse bonum virum, & indignũ de quo quis malè loqueretur, aut in quem aliquid acerbiùs moliretur. Alij autẽ, nempè Iudæi sacerdotes & Pharisæi, quos iampridem malè vrebat Iesu gloria, è diuerso negabãt illum esse bonum virum, sed seducere turbam asserebant. Cùm enim Euangelista dicit alios dixisse, seducit turbas, significare satis videtur hos fuisse sacerdotes & Pharisæos, qui se turbis non connumerabant. Porrò cùm plerique essent qui de Iesu bene sentirent, & clanculariis susurris bonum eum esse prædicarẽt, nemo tamen palàm audebat de illo loqui, in bonum, scilicet, propter metum Iudæorum Ierosolymitanorũ, quorum proceribus intelligebãt Dominum esse inuisum? Circa hæc obseruandum primò, quàm cæca sint eorum iudicia, quorum mentem inuidia & superbia possidet, quib. pleni Pharisæi, sacerdotes & Iudæorum proceres, eum qui apertè bonus erat, vt vulgus ab illis passionib. liberum facile valeat iudicare, seductorem non erubescunt appellare, in quos proinde competit illud Isaiæ, Vę qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Secundò obseruandum, quàm inimicum & noxium veritati sit impiorũ dominium. Nam propter hos nemo recte sentientium de Domino, palàm de eo loqui ausus est. Postremùm obseruandum hîc exemplum, quo sese consolentur, qui cùm inculpatè viuant, & veritatẽ syncerè prædicent, tamen à multis etiam magnæ apud mundum reputationis malè audiũt. Sicut enim Dominũ quidam bonum asserebant, alij verò seductorem appellabant: ita quicũque emicuerit in aliqua gratia, à quibusdam bonus ab aliis seductor esse prædicatur.

Isa 5.

IAM AVTEM DIE FESTO MEDIANTE ASCENDIT IESVS IN TEMPLVM ET, &c.] Pro die festo mediante, Græcè est τῆς ἑορτῆς μεσούσης, quod interpres, vt participiũ participio redderet, vertit, die festo mediante, cùm vt sensus esset clarus, vertendũ fuisset, cùm iam medium esset festiuitatis, hoc est, quarta die festiuitatis. Itaque cùm iam animos hominum suo desiderio irritasset, & tãquam verus homo odium Iudæorum, quamdiu id cõuenire iudicauit, declinasset, tandem cùm oportunũ iudicauit, sese manifestaturus ascendit in templum, & docebat populum. Quòd ad rẽpus latitauit Dominus, infirmitatis humanæ à se susceptæ demõstratio fuit: mãsuetudinis item & modestiæ exemplũ, dum noluit liuorem Pharisæorum nihil præter occidẽdi occasionem captantiũ, magis sua præsentia in principio exhibita prouocari. Quòd verò postea prodiit, diuinę potestatis demonstratio fuit, cùm nõ auderent, nec possent in illum inijcere manus qui iamdudum id perficere statuerant. Itidem hoc factum est propter eos quos sciebat sua doctrina profecturos ad salutem, atque vt ostenderet se salutis hominum & gloriæ paternæ adeò cupidum fuisse, vt ob eam non mutueret aliquam hominũ vim. Nõ enim tantum tribuendum erat quorũdam peruersitati, vt simplicibus in totum Euangelica doctrina subtraheretur. Iudęi autem quum doctrinam illius calumniari non possent, tamen apud populum ei authoritatẽ studebant adimere, admirantes quòd cum esset idiota & literarũ rudis, sacra volumina populo prælegeret & exponeret, atque ex eis inter docendũ testimonia depromeret, velut insimulare volentes eum quod dæmonium haberet, aut arte aliqua magica consecutus esset scientiam earum literarum quas non didicisset. Cùm enim Ioãnes Iudæos dicat fuisse qui dixerunt, Quomodo hic scit literas cum non didicerit, & Iudæos ferè introducat pro hostibus Domini, crediderim malos fuisse qui hæc dixerunt, & eo animo dixisse quo dictũ est. Illud autẽ, scit literas, dupliciter accipi potest. Aut simpliciter pro eo quod est nosse legere. Aut potius pro eo quod est nosse & intelligere scripturas. Nam dictio Græca γράμματα, etiam verti potest, per scripturas. Sic & Paulus dicit Timotheum ab infantia scisse sacras literas. Magis enim credo Scribas & Pharisæos admiratos quòd Dominum audirent scripturas explanantẽ & citantem, quàm quod simpliciter eas legeret: non didicisse autem illum literas aut scripturas, non solùm cognouerunt ex fama, sed etiam ex eo quòd scripturarum lectionem intelligentiam, & explanationem verisimile est tantum tunc doceri solitam in Hierusalem, tanquam in publica Iudæorum academia, in qua habitabant principes sacerdotum & scribæ legis doctores. Hic ergo quoniam sciuerunt Iesum non fuisse alicuius discipulũ mirantur quomodo sciat literas quas non didicerat. Cumq; ex hoc ipso quòd siue magistro homine diuinas literas didicisset, diuinam eius scientiam & authoritatem colligere meritò debuissẽt, pro suo fastu & inuidia hoc ipsum trahunt in calumniam authoritatis eius, velut dæmoniacam insimulare volentes ex eo vnde certò constabat esse diuinam.

RESPONDIT EIS IESVS ET DIXIT, &c.] Quoniam admirabantur Iudæi quomodo Dominus literas sciret, & quantumuis res ipsa satis declararet diuinitus illum edoctum, tamen dæmoni tribuere eius scientiam maluerunt, Dominus ipse omnium arcanorum conscius clancluario eorum murmuri respondens, docet vnde literas didicerit, ac eorum impiam suspicionem submouet, idq; more suo, leniter, mansuetudinis & modestiæ rarium præbens exemplum. Cúmque Iudæi de literarum & scripturarum cognitione inter se veluti admirando coinquirerent, studẽtes hoc modo doctrinæ eius derogare: Dominus non directè respondet quomodo & à quo literas didicerit, sed qualis & à quo sit eius doctrina, ex cõsequenti etiam significans quomodo & à quo literas didicerit, Mea, inquit, doctrina non est mea, hoc est, doctrina quam ego doceo, non est ex me profecta primò & originaliter, sed est originaliter eius qui me misit in mundum, nempe Dei patris, proinde qui me hanc docuit, docuit literarum ac scripturarum cognitionem. Quoniam autem quærere quis poterat, quomodo cognosci possit doctrinam eius esse à Deo, subiicit, Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. notans causam ob quam Iudæi non intelligerent doctrinã eius esse diuinam, nimirum quod Dei nollent facere voluntatẽ, cuius tamen volebant videri cultores religiosi. Portò quod dicit, Si quis voluerit voluntatem eius facere, dupliciter intelligitur. Augustinus enim intelligit singulariter de voluntate illa Dei, qua vult homines credere in Christum filium suum, de qua priùs dictum est, Hoc est opus Dei vt credatis in eum quem misit ille. Itaque secundùm eum sensus est ac si diceretur, Si quis voluerit credere in me, hic intelliget qualis sit doctrina mea. Ad quem sensum

sum accommodat illud Isaiæ 7. secundùm Septuaginta, Nisi credideritis non intelligetis. Alij verò meliùs intelligunt generaliter de omni Dei voluntate, vt significetur bonam hominis voluntatem & studium obsequendi Deo, multùm conferre ad discernendum, an doctrina aliqua sit ex Deo an non. Spiritualis enim omnia dijudicat, animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei. Nam sicut bona dispositio palati dat gustui vt possit discernere differentias saporum, sic bona voluntatis dispositio dat intellectui discernere doctrinam diuinam ab ea quæ non est talis: hæc enim vt contraria bonæ dispositioni voluntatis sentitur, illa autem vt conformis. His ergo Dominus significauit in ipsorum voluntate consistere, vt intelligant qualis sit B eius doctrina, & per ipsos stare quo minùs intelligant, nempe quòd haberent mentem; ira, inuidia, & odio excæcatam, ac quæstui & honorib. mundi magis deditam quam studio perficiendæ voluntatis diuinæ. Cæterùm dubitare hic quis posset, quare Dominus tantum duo faciat membra, dicens, vtrum ex Deo sit, an ego ex meipso loquar, & non adiiciat etiam tertium, an ex diabolo, maximè cùm Iudæi doctrinam eius tanquam dæmoniacam insimulare voluerint: sed dicendum, tertium illud membrum comprehendi sub secundo. Quisquis enim non loquitur ex Deo ex seipso loqui dicitur, cùm quicquid sit in nobis non ex Deo, dicatur esse ex nobis, etiam si sit in nobis ex diaboli suggestione, eò quòd C diabolus id in nobis non efficiat, sed tantùm mala nostra voluntas diabolicæ acquiescens suggestioni. Postquam autem Dominus indicauit vnam rationē qua quis cognoscere possit qualis & à quo sit doctrina eius, subiungit & aliam rationem qua id rursum certissimè cognosci possit, Qui, inquit, loquitur à semetipso, hoc est, qui non est missus à Deo, & loquitur ea quæ à Deo non accepit, hic non Dei quærit gloriam, sed suam propriam. Quod quàm sit verum, in omnibus patet hæreticis, qui doctrina nō diuina, sed sua, suam quærunt apud homines gloriā. Contrà qui quærit gloriam Dei qui misit illum, hic quoniam ea loquitur quæ à Deo accepit, quæque ad Dei qui misit eum, faciunt gloriam, & à mendacio atque falsitate est alienus, & ab iniustitia. A men D dacio quidem, quoniam loquitur quæ Dei sunt qui mentiri nequit. Ab iniustitia verò, quoniam non quærit docēdo sibi gloriam quæ soli Deo debetur. Itaque econtra vult significare Dominus, eum qui loquitur à semetipso, & non esse veracem, & esse iniustum. Verax enim talis non est, quoniam falsa docet, aut sua inuenta & dogmata pro diuinis proponit. Omnis enim homo ex seipso est mendax: cùm ergo ex seipso loquitur, mendacem esse oportet. Iniustus est talis, quoniam alienum vsurpat, gloriam scilicet quæ Deo debetur, non homini. Non dicit autem Dominus, Qui autem ex Deo loquitur gloriam Dei quærit, quemadmodum dicendum videbatur, vt secunda sententia priori esset contraria di- E rectè: vel quod ea sententia non fit vsquequaque vera, (nam sunt qui diuina docentes gloriam suam docendo quærunt) vel quòd ea sententia non iam ostenderetur quod ostendendum erat, suam, scilicet, doctrinam esse ex Deo. His enim duabus sententiis generaliter prolatis in tertia persona, Dominus & suam doctrinam vindicare voluit à suspicione mala, quam de ea Pharisæi habebant, significans eam non esse humanam, sed diuinam ac veracem, quòd per eam non suam, sed patris sui quæreret gloriam.

A Et simul etiam Pharisæorum & scribarum doctrinam notare voluit tanquam humanam & non diuinam, vt qui pleraque loquerentur à seipsis, docentes doctrinas & mandata hominum, & per suam doctrinam quærentes non Dei, sed suam apud homines gloriam. Itaque à Pharisæorum calumnia sese vindicans, eandem in ipsos retorquet, sed id solita sua modestia, loquens in tertia persona, vt nec apertè illos insectaretur, nec se apertè commenderet.

NONNE MOYSES DEDIT VOBIS, &c.] Hæc quæ cum superioribus non videntur habere aliquam aptam cohærentiam duobus potissimùm modis tractantur ab interpretibus. Nam Caietanus quidē intelligit, Dominum qui priùs dixit, Si quis voluerit voluntatem eius facere, &c. nunc ostendere Iudæos non esse tales, & ob id non cognoscere, qualis sit eius doctrina. Secundùm quem intellectum quod dicitur, Quid me quæritis interficere? dictum est ad declarandum, ipsos non facere legem Moysis, vt sit sensus, Neminem vestrum facere legem patet, quia nulla est causa iusta ob quam me quæratis interficere, cùm lex Moysis præcipiat, Insontem & innocentem non occidi. Alij intelligunt hîc Dominum ordiri nouum argumētum, vt postquam suam doctrinam vindicauit à Pharisæorum calumnia, eorum etiam in se odium aggrediatur ostendere esse iniustum. Itaque quoniam eum criminabantur & sabbathum soluisset, & legem præuaricaretur, contrà ostendit eos multò magis esse præuaricatores legis, vt qui insontem occidere contra legem pararent, ac ob id significans illos nō iustè ipsum persequi ob legis, sicut illi putabant, transgressionem, cùm, si veri essent legis zelatores, deberent ipsi imprimis illam obseruare. Secundùm hūc intellectum illud, Quid me quæritis interficere, vel potest sicut in primo sensu coniungi per coniunctionem causalem, enim, hoc modo, Nemo ex vobis facit legem. Nam propter quam causam me quæritis occidere, Aut secundum quosdam coniungendum est per illationem, ergo, hoc modo, Cum nemo ex vobis faciat legem, quid ergo me quæritis interficere tanquam legis transgressorem, cum vnusquisque ab eo debeat esse immunis, & in alio vult punire? Sic fere Cyrillus & Chrysostomus, qui tamen sic tractant hūc locum, vt nescias an velint illud, Quid me, &c. coniungendum per, enim, an per, ergo, ex quo tamē pēdet loci huius intellectus. Potest hic locus etiam sic tractari & coniungi cum precedentibus, vt intelligamus Dominum postquam ostendit suam doctrinam esse à Deo, & se esse veracem, nec esse in se iniustitiam, voluisse significare non esse mirum si doctrinam eius nollent agnoscere & recipere, cum ne Moyses quidem legem, quam tanti tamen facere videri volebant, obseruarent, vt qui insontem occidere quærerent: ficq; Dominus sermonem suum continuans, occasionem accepit etiam vindicandi ab altera eorum calumnia, qua tanquā legis transgressorem eum accusabant. Itaque cohærentia & intelligētia huius loci erit ista, Cùm doctrina mea planè sit diuina, & ego verax sim, atque ab omni iniustitia alienus, non est tamē mirum quòd & meam doctrinam & me nō recipiatis. Nam cùm Moyses ille quē vos pluris facitis quàm me, dederit vobis legem quam à Deo accepit, nemo tamen vestrum eum factis præstat. Vt enim alia omittā per quæ vos legis esse transgressores demonstrare possem, quam habetis iustam causam, ob quam me quæritis interficere

cùm Moyses vobis præceperit non occidere insontem & innocentem? Certè nō habere vos cōtra me causam aliquā iustā superiori ratione demōstratum est, quod ostēsum est me veracē esse, & ab iniustitia liberū. Ex istis patet, q̄ quamuis illud Nemo vobis facit legē, verum sit de omnibus Iudæis, cùm nemo fuerit qui non aliquando legem transgrederetur: tamen à Domino peculiariter solùm est dictum contra malos, nempe eos qui ipsum quærebant interficere, & grauiter legem transgrediebantur.

RESPONDIT TVRBA, ET DIXIT, DÆMONIVM HABES, &c.] Non Iudæi, nec Hierosolymitani istud Domino respondisse dicuntur, sed turba, quam verisimile est ignatam fuisse eius, quod contra Dominum primores Iudęorum fuerant machinati, vt suprà habitum est. Itaque cùm ipsi nihil tale contra eum cogitassent, & ad se verba Domini pertinere putarent, pro more perturbatæ & sine ratione loquentis turbæ, dicunt eum dæmonium habere. Idque vel ob id quod dæmon pater sit omnis mendacij, quod Dominum iam loqui æstimabant, vel potiùs simpliciter sic dixerunt Dominum habere dæmonium, quomodo nos communi sermone eum qui loquitur absona, insanire dicimus, Teutonicè dicētes, *Ghy raeft*, quomodo Festus præses Paulo rationem vitæ suæ reddenti, & de Christo differenti, inquit, Insanis Paule. Hic autem præter naturam tumultuantis vulgi, etiam obseruādum rursum patientiæ exemplum à Christo nobis relictum, qui cùm dæmones eiiceret, patienter tamen audiuit eos qui ipsum dicebant dæmonium habere, nec referēs maledictum pro maledicto, cùm vere dicere posset illos habere dæmonium: tranquillè respōdens, & ad salutarem conuertens se doctrinam, docens nos, vt quoties nobis ab aliquibus falsa obiiciuntur conuitia, patienter toleremus, & vera quæ possumus non obiiciamus, sed salutaria monita prædicemus. Vnde sequitur.

RESPONDIT IESVS, ET DIXIT EIS, VNVM OPVS FECI, ET OMNES MIRAMINI, &c.] Cùm turba ignoraret q̄ illum quidam interficere studerent, & qui illud sciebant, fateri nollent, Dominus ipse, qui priùs quæsiuit, Quid me quęritis interficere? causam aperit odij eorum in se, eandemq; efficaci ratione ostendit non esse iustam, Vnum, inquit, opus feci, nempe quòd sanauí hominē in sabbatho, & ob id omnes miramini. Quæ verba posteriora D. Cyrillus intelligit per interrogationem pronuncianda. Melùs tamē secundùm alios assertiuè leguntur, vt intelligatur Dominus asserere causam quam priùs quęrebat, ob quam, scilicet, malè essent illi affecti. Mirari autem hic rursum non in bonum ponitur, sed in malum, pro turbari & tumultuari, vt exponit Theophylactus. Nō enim vult eos opus illud mirari tanquam diuinum, sed tanquam malum, & contra Dei legem factum. Porrò illud, propterea, quod sequitur, Theophylactus coniungit cum præcedenti & omnes miramini propterea. Alij tamen melius sequentibus coniungunt, positumq; est Hebraïco more, quemadmodum aliquoties in prophetis, non vt redditiuum causæ, sed vt sit particula excitans ad audiendum quod dicendū est, vt sit sensus, Itaque vt non miremini, sed intelligatis factum meum obnoxium non esse calumniæ, aduertite, Ecce Moyses dedit vobis circuncisionem. Sic accipi illud, propterea. Hier. 30. satis patet, cùm postquam Dominus dixit de plaga populi Israēliticí. Insanabilis est dolor tuus, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & dura peccata tua hæc feci tibi, sequitur, Propterea omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuersi hostes tui in captiuitatem ducentur, &c. sensus enim est, Itaque, vel, veruntamen ne deiperetis, scitote quòd omnes qui comedūt te, &c. Sic cap. 32. & aliis locis. Cęterum Dominus, qui suprà cap. 5. Ioannis, hoc suum factum de quo est sermo, ostendit se licitè fecisse in sabbatho, ex operatione patris sui, nec ea ratione apud crassum populum aliquid profecit: nunc populari magis ratione ostendit suum factum liberum à calumnia esse debere, comparando suum factum cum circuncisionis opere, quod in sabbatho frequenter fiebat, idq; ex præcepto Moysis quem illi maximi faciebant, quique sabbathi religionem introduxit. Ratio autem qua Dominus vsus est, talis est, Moyses dedit vobis præceptum circuncisionis octauo die fiendæ, vnde fit vt frequenter in sabbatho circuncidatis hominem, cùm in sabbathum dies octaua circuncisionis frequenter incidat. Si ergo homo circunciditur in sabbatho, vt lex Moysis non soluatur, quæ octauo die circuncisionem fieri mandat, nec indignamini Moysi qui hoc ita fieri præcipit, nec mihi indignari meritò deberetis qui non in aliqua parte hominem in sabbatho læsi aut læsum curare studui, quemadmodum fieri præcepit, sed totum hominem sanum feci in sabbatho. Quanto enim melius est hominem sanare quàm vulnerare, & totum sanare quàm in parte, tāto magis, in sabbatho licitum sit necesse est. Proinde ne iudicetis secundùm faciem, hoc est, personarum qualitatem, ita vt Moysen eo quòd magnæ sit apud vos authoritatis in simili negotio absoluatis, in quo me humilem & contemptum apud vos condemnatis, sed quemadmodum lex toties vobis præcipit, iustum iudicium iudicate, æstimantes, scilicet, factum ex seipso, & non ex qualitate facientis, quod si feceritis, aut me simul cùm Moyse absoluetis, aut illum mecum condemnabitis. In hac ergo ratione Dominus è regione circuncisionis ponit sanare totum hominem. Circuncisio enim infert vulnus egens curatione partis. Ideóque contra ægritudinem vulneris dicit, sanum feci: contra verò curationem partis læsæ, quæ curatio etiam in sabbatho circuncisis debet adhiberi, dicit, totum sanum feci. Cæterùm illud, non quia ex Moyse est circuncisio, sed ex patribus, simpliciter videtur à Domino appositum, ad explicandū quomodo dicat Moyses dedisse circuncisionem, nimirum quòd eam in lege præceperit, quanquam priùs fuerit instituta, ne quis Dominum argueret insciię, quasi putauerit Moysen fuisse auctorem circuncisionis, cùm tantùm fuerit confirmator. Cyrillus tamen profundiori intelligentia accipit partem additam, vt significaretur Mosen ideo voluisse circuncisionem seruandam etiam in sabbatho, quia non putauit consuetudinem patrum propter honorem sabbathi à se introducti contemnendam. Sicque vlteriùs ex consequenti significatum à Domino intelligit, etiam se iure paternam consuetudinem sabbatho anteponere, vt quoniam pater in sabbatho operatur, etiam ipse, eadémque pater, in eo operetur, sicut ipse priùs dixit, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Secundùm priorem intellectum, qui simplicior est, coniunctio, quia, pro quòd est accipienda, vt sit sensus, non quòd ex Moyse sit, sed est ex patribus circuncisio: secundùm posteriorem, coniunctio quia, accipitur causaliter. Sensus enim est secundùm Cyrillum,

Leuit. 12.

rillum, Moyses præcepit circuncisionem in sabbatho seruandam, non quia ipse eam primus præcepit, sed quia ex patribus dimanauit. Idem Cyrillus illã partem, vt non soluatur lex Moysi, vult non cũ præcedentibus iungendam esse, sed cum sequentibus vt ordo sit, Mihi indignamini quia totum hominẽ sanum feci in sabbatho, vt non soluatur lex Moysi, de seruando.s.sabbathi otio. Nam de hac lege iam pars hæc erit intelligenda, & non de lege circuncisionis. Et erit sensus, Iudæos fuisse indignatos Christo ad eum finem vt non solueretur lex Moysi, quã Dominũ iam soluisse & soluere voluisse putabant. A

DIXERVNT ERGO QVIDAM EX HIEROSOLYMIS, &c.] Ioannes Euangelista, qui toto hoc capite diuersas admodum diuersorum contrà Iesum contradictiones narrare instituit: post prædictas, pergit aliorum quorundam alias contradictiones, & ipsius Domini ad illas responsionem commemorare, vt ex diuersis illis contradictionibus Iudæorum malitia patesceret, & ex domini responsionibus omnibus ambiguitatis ratio de cordibus piorum tolleretur. Itaque cùm superiùs introduxisset quosdã offensos in doctrina eius, quòd nescirent vnde esset, iam inducit alios offensos in origine eius, quòd nescirent vnde esset: cúmque suprà meminerit quorundam qui negabant Iesu necem intentari, iam aliorum meminit, qui idipsum quod Dominus asseruerat, cõfirmant. Ergo, inquit, cùm Christus ad prædictum modum in templo doceret, dicebant quidam non è turba illa quæ ascendit ad diem festum, quæ vt suprà dictum est, fortè ignorabat molimen principum, sed quidã ex Hierosolymis, vel, vt habent Græca ἐκτῶν ἱεροσολυμιτῶν. i. ex Hierosolymitanis vel Hierosolymitis, quibus principum suorum studium facilè potuit esse cognitum. Nónne hic est quem quærunt. s. principes nostri interficere? Ecce qui prius cùm ad necẽ quæreretur latuit, hic nunc loquitur, & non solùm nihil ei faciunt, sed nec quicquam ei dicunt. An principes nostri iam verè persuasi sunt esse Christum? Sed id non est verisimile. Scimus enim hunc vnde sit, Christus autem cùm venerit, nemo scit, id est, sciet, (nam præsens pro futuro positum est) vnde sit. Circa quæ verba nõnulla est difficultas. Quomodo enim dicunt, hunc scimus vnde sit, cùm postea cap. 9. dicant, Nos scimus quoniam Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit. Deinde quomodo dicunt, Nemo sciet vnde sit Christus, cùm mox postea fateantur se è Michæa didicisse Christum è Bethleem nasciturum, quemadmodum id suprà Herodi etiam responderant? Neque enim sufficit dicere, Iudæos veluti insanos sibipsis dixisse contraria, prout pro occasione dicendum occurrit: sed quãtumuis insanè & malignè hæc dixerint, rationem aliquam horum dictorum necesse est fuisse. Itaque in alio sensu hic dicunt. Hunc scimus vnde sit, & in alio postea, Hunc nescimus vnde sit. Hic enim significare volunt scire ex quibus parentibus sit progenitus. Alibi verò, se nescire an à Deo missus esset, sicut Moyses, an non. Quod autem dicunt, Nemo sciet vnde sit Christus, non videtur intelligendum de loco vnde Messias esset oriundus, sed de parentibus Messiæ, quos fore incognitos suspicati sunt verisimiliter, primùm ex illo Isaiæ 53. Generationem illius quis enarrabit? Vbi per generationem non est intelligenda natiuitas, sed progenies, cum sit Hebræis דור, dor, & videtur propheta significare voluisse progeniem Messiæ fore inenarrabilem præ multitudine, quanquam Iudæi fortè intellexerint de progenie ex qua Christus nasceretur. Deinde idem putare potuerũt, ex eo quod apud Michæam, postquam dictum est Messiam exiturum è Bethlehem, sequitur, Et egressus eius, vel egressiones eius (est enim Hebræis pluralis numerus) ab initio à diebus æternitatis. Præterea idem credere potuerunt, ex eo quod de Messia dictum est à Dauide, Tu es sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedec, vt hinc collegerint incognitos fore Messiæ parentes, sicuti & parentes Melchisedec, sicut subindicatur ex hoc loco in epistola ad Hebræos. Postremùm idẽ colligere potuerunt ex hac aut simili scriptura, Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram. Certè istos asserere voluisse parẽtes Messiæ fore incognitos apparet etiã ex sequenti Domini responsione, qua ostendit illos nescire vnde esset, quia nescirent Deum à quo esset, & in mundum exiuisset. Et tamen siue ex prædictis, siue aliis quibusdam scripturis intellexerint egressum Messiæ fore incognitum, & carnales parentes eius: absurdè tamen id colligerunt. Nam si parentes debebant esse incogniti, quomodo sciri posset quòd ex Bethlehem & ex semine Dauid esset natus? Debuissent vtique ex scripturis intellexisse originem Messiæ secundùm diuinitatem fore occultam: secundùm humanitatem verò manifestam: sed quia in Messia vtramque, non nouerunt naturã, aut quia non nouerũt distinguere quę scripturarum loca ad diuinitatem pertinebant, & quæ ad humanitatem, ideo confundebantur & fallebantur. B C D E

Mich. 5. *Psal. 109.* *Hebr. 7.* *Psal. 72.*

CLAMABAT ERGO IESVS, &c.] Etsi Hierosolymitani illi non dicerent audiente Domino prædicta, tamen Dominus omnium cõscius, cùm apud se cognosceret quid de se quidam in turba loquerentur, ad illa respondit inter docendum, clamans iam, hoc est, clariore voce ista dicens, fortè ideo quòd aliquantulum ab ipso (vt verisimile est) abfuerint illi calumniatores, vel certè vt ita põdus maius verbis suis adderet. Porrò illud, Et me scitis, & vnde sim scitis, variè intelligitur. Augustinus enim & alij plerique sic intelligunt, Scitis quidem me ex parte, quia nouistis me tanquam hominem, & faciem meã agnoscitis, & vnde sim ex parte scitis, quia scitis me esse ex Nazareth, ad progeniem meam carnalem cognoscitis. Iam autem per sequentia intelligetur Dominus ostendere, eos tamen ipsum ex altera parte non cognoscere, nec scire vnde esset. Alij sic intelligunt, Si modo verum fateri velletis, scitis quidem me quòd sim Messias, & quòd à Deo processi. Aut meritò scire deberetis quis ego sim, & vnde sim, nempe quòd à meipso nó venerim, sed quod Deus me miserit. Id enim vobis testantur scripturæ, Ioannes, pater ac opera, sicut suprà cap. 5. Dominus ostendit. Alij rursum intelligunt Dominum hæc respondisse per ironiam, qua significauerit eos falli, neque id scire quod iactabant. Aut Dominum hæc dixisse ex eorum sententia, veluti concedendo eis, quomodo dictum est, cap. 5. Ioan. circa illud, Si ego testimonium perhibeo de meipso, &c. vt hic sit sensus, Dicitis vos me scire, & vnde sim scire. Atqui vt id ex parte vobis concedam à meipso tamen non veni, sed est verus, &c. Secundùm quem intellectum coniunctio, &, cùm dicitur, & à meipso non veni, Hebraico more habet vim aduersatiuam, quemadmodum mox infrà, Quærebant ergo eum apprehendere, & nemo

misit in illum manus. Et sanè hic sensus videtur esse A
conuenientior, tum quòd in sequentibus toties dominus negat Iudæos se cognoscere, tum quòd Iudæi non scirent etiam vnde Iesus esset secùndùm humanitatem. Ex Ioseph enim prognatum crediderunt, & in Nazareth natum, non in Bethlehem. Itaque Dominus ostendit illos nescire vnde sit, dum subdit, A meipso non veni in mundum ad prædicãdi munus, sed qui misit me est verus, Deus. s. qui solus verax vel verus est, cum omnis homo & dæmon sit mendax. Deum autem nunc significat appellatione veri vel veracis, sicut & cap. 8. Ioannis sequẽti, quia hîc Deum introducit tanquam auctorẽ suæ doctrinæ. Vnde sicut Ioan. cap. 6. Deum Patrẽ viuẽtem vocat, cum significare vult etiam se esse per B
illum auctorem vitæ, dicens, Sicut misit me viuens Pater, &c. ita & modò dum suam doctrinam vult significare esse veram, & se esse veracem, commodè Deum qui misit illum, verum aut veracẽ appellat. Aut ideo hîc dicit Deum veracem, vt significaret meritò illos ei testimonium perhibenti de filio suo credere debere. Dicit autem illos Deum qui misit ipsum, nescire, tum quòd illud nescirent sub ratione mittentis, tum quòd illius, mandata non seruarent. Qui enim, inquit Ioannes, dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, hic mendax est. Significat autem ex consequenti illos etiam nec nosse ipsum, nec scire vnde sit, secũdùm id quod de eo maximè erat cognoscendũ. Magis enim referebat scire vnde esset missus, quàm vnde secundùm carnem prognatus. Sic & cùm subiungit, Ego scio eum, significat illos à se discere debere illum qui se misisset. Quod autem in nostris libris sequitur, Et si dixero quia nescio eũ, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, totum non est in Græcis, vt nec in antiquissimis Latinis, nec in Augustini commentariis, vt satis sit certum verba hæc ex cap. 8. vbi similis est locus, esse huc transcripta. Debet autem similitudo quæ his verbis significatur, per contrarium intelligi, vt satis patet ex loco sequentis capitis, vnde istud desumptũ, vt sensus sit, Ero similis vobis mendax, quia sicut vos dicitis nosse eum quem nõ nouistis: ita ego dicerem me non nosse eum quem tamẽ noui. Quod autem dicit, Ego scio eum quia ab ipso sum, & ipse me misit, dupliciter potest accipi. Aut vt, quia, pro q. accipiatur, vt sit sensus, Ego noui eũ, nempe quod ab ipso sim, & quòd ipse me miserit. Aut potiùs vt quia, accipiatur causaliter, & declaret Dominus se scire eum, tum quia ab ipso sit, tũ quia ipse eum miserit, quorum primum dicit propter suam diuinitatem, secundùm quam est à Patre, secundum verò propter suam humanitatem, secũdùm quam est missus. Missio enim eius est incarnatio, & ad prædicandi munus delegatio.

C

D

Qværebant ergo evm apprehendere, et nemo misit, &c.] Illud ergo, dupliciter hîc accipi potest. Aut vt significet E
Euangelista auditores propter verba prædicta, in quibus Dominus eos notauit de ignorantia Dei, & diuinam suam originem indicauit, accensos ad cõprehendendum ipsum. Aut potiùs vt intelligatur Euangelista cõfirmare quod Hierosolymitani prædicti dixerunt, Nonne hic est quem quærunt interficere? & reddere rationem, quam illi non intelligentes sunt admirati, nempe quare principes quærentes Dominum interficere, iam palàm prædicãtem non comprehenderunt, vt sit sensus, Verùm ergo est quod quærebant eum principes apprehẽdere, & tamen nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius, hoc est, tempus à se & patre diffinitum passioni eius. Non ergo dicit, nondũ venerat hora eius, quasi Dominus tẽporibus esset obnoxius, & à fato aliquo cœlestium corporum mors & passio eius penderet, sed quòd omnia tempore oportuno & à se diffinito fieri voluerit. Proinde notanda hic contra fati assertores D. Augustini sententia, qui hoc loco illud, quia nondum venerat hora eius, exponẽs, sic habet, Hoc est, inquit, quia nolebat. Quid est enim, nondum venerat hora eius? Non enim Dominus sub fato natus est. Hoc nec de te credendum est, quanto minus de illo per quẽ factus es? Si tua hora volũtas est illius: illius hora quę est, nisi volũtas sua? Non ergo horam dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. Tempus enim expectabat quo moreretur, quia & tempus expectare voluit quo nasceretur. Hæc ille. Sed ad rem. His verbis Euangelista notare voluit & Christi diuinam potestatem, qua inuisibiliter eorũ malitiam miserabili modo coërcuit, & eiusdẽ passionem fuisse illi non coactam, sed voluntariam. Notatur & magna Iudæorũ insania ac cęcitas, qui cùm absentem Dominum quærebant, hoc est, desiderabant, interficere, & in præsentẽ manus iniicere non valerent, noluerunt tamen vel ex huiusmodi re illius agnoscere potẽtiam, & conatum suum esse frustraneum quamdiu ille vellet.

Ex turba autem multi crediderunt in evm, et dicebant, &c.] Quanquam inquit, principes illum quærerẽt interficere, tamen multi ex turba propter signa & miracula quæ vel tum edebat coram eis, vel ab eo priùs viderant aut audierant esse facta, crediderunt in eũ tanquam expectatum Messiam. Quo notatum est, quemadmodum aliàs frequenter, infirma & stulta mundi eligere voluisse, vt confunderet fortes & sapientes: ac simpliciores, eo quòd ab inuidia & ambitione essent liberi, capaciores fuisse doctrinæ Christi & fidei in eum, quàm doctiores & eos qui apud mundum magni erant nominis. Quod autem dicunt, Christus cum venerit, non sic est accipiendum quasi adhuc putauerint hi Christum vẽturum, cùm iam dicantur in Iesum credidisse tanquã Christum: sed sic sunt accipienda hæc verba, Si adhuc Christus esset venturus, nunquid plura signa facturus esset quàm quæ hîc facit? Loquuntur enim ex aliorum sententia non sua, velut aliis concedentes quòd adhuc Christus esset venturus, & ex ea colligentes suæ sententiæ veritatem. Quasi dicant, vt demus Christum adhuc vẽturum, num ille cùm venerit facturus est plura signa? Certè non est verisimile, cùm hîc & quamplurima & maxima faciat, qualia, & quàm multa nemo ante eum prophetarũ fecit. Magis ergo credẽdum, hunc esse expectatum illum nobis Messiam. D. tamen Chrysostomus ex his verbis colligit imperfectionem fidei ipsius turbæ, cùm tamen id non sit necesse, quanquam bene in eo notet turbæ imperfectionem, quòd miraculis magis quam doctrina Christi sit ad fidem commota. Cæterùm Pharisæi & principes Iudæorum, quorum partes erãt imperitam multitudinem ad Christũ allicere, adeò sunt occasione fidei & bonę propensionis vulgi erga Christũ, accensi ad persequendum illum, vt quod ad tempus differre statuerant, iam diutius non differendum esse putarent, re ipsa satis declarantes, vt annotauit Chrysostomus, magis eos torsisse gloriam Domini apud populũ, per quam

quam suæ gloriæ diminutionem metuebant, quàm A sabbathi violati, ficut illi putabant, transgressionē. Tanta pestis est ambitio, & religionis & doctrinę prętextu fucata. Vt autem nō ipsimet venirent ad comprehendendum Dominū, non pudor aut pietas eos coërcuit, sed metus periculi à populo expectandi, ob quod ministros mittunt tanquā periculis expositos. Verùm hi quia nō poterāt apprehēdere nolētem, missi sunt vt audirent docentē. Vnde sequitur.

DIXIT ERGO EIS IESVS, ADHVC MODICVM TEMPVS VOBISCVM SVM.] Dominus semper declarans se non latere quicquid aliqui contra ipsum clam dicerent aut molirentur, etiam iam præsentibus his qui missi erant dicit quę oportuna erant, significans fruſtra illos se quærere B modò ad mortem, nec necesse esse vt tam ardenter ipsum ad mortem quærerent, breui fore vt ipse seſe sponte morti, ad quam tum fruſtra petebatur, offerret, ac tum etiam quæsitum inueniri non posse, vt ob id potiùs quamdiu eo frui licet, nudè eum amplecti deberent, quàm ante tempus ipsum vellēt perdere. Dicit ergo, Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. In qua oratione coniunctio, &, potest accipi, vt aliquoties, pro causali, quia, vt sit sensus, Modico tempore vobiscum sum quia vado, hoc est, mox iturus sum, &c. Aut potius hic est sensus, Adhuc modicum tempus vobiscum sum, & post illud tempus vado ad eū qui me misit. Videntur autem duo illa verba præsentis C temporis, sum & vado, aut, vt est Græcis, ὑπάγω id est, ab eo, posita Hebræa phrasi pro futuris, ero & vadam, aut abibo, nisi dicamus Dominū ideo vsum verbo, sum, quod illud sibi tanquā Deo magis cōpeteret. Hac autem sententia dupliciter significat Dominus suam mortē fore sibi voluntariam, nempe & quia asserit se fore cum eis, idque modico tēpore, nimirum tempore sex mensium, & quia dicit se iturum ad eum qui se misit. Nam ire aut abire, voluntariè fit. Rursum hac sententia bis Dominus reprimit conatum eorum qui venerant eum comprehensuri, nempe & quia dicit se adhuc aliquādiu fore cum eis, quantumuis id illi impedire conarentur, & quia dicit se iturū ad Deum qui misit illum, D veluti eos terrere volens, quasi de ipsis apud patrem sit conquesturus, eósque accusaturus. Eosdem autem etiam magis reprimit, cùm subiicit, Quæretis me, tunc scilicet, & non inuenietis. Quæ verba dupliciter potissimùm intelliguntur. Nam sunt quidā, inter quos Caietanus & Rupertus, qui hunc locum & similem cap. 8. sequenti intelligunt de quæstione in malum accepta, quali nunc Iudæi ipsum quærebant, vt sit sensus, Cùm ego per mortem hinc abiero, tum quæretis me sicut modò quæritis, quādo. s. quæretis me in sepulchro detinere, vel potiùs quādo audientes me resurrexisse, desiderabitis rursum me comprehendere: sed non inuenietis, quia è sepulchro vobis inuitis exibo, & post resurrectio- E nem vobis inuisibilis & incomprehensibilis ero. Verùm quia hæc eadem quæ modo Dominus dicit Iudæis, postea cap. 13. dicit etiam Apostolis, & quia omnino loqui videtur de quæstione qua quæsituri eum erant postquam abiisset ad patrem, (dicit enim priùs, vado ad eum qui me misit, ac tū subiungit, quæretis me) magis hic locus intelligendus est secundùm alios de quæstione in bonum, vt sit sensus, Vbi abiero ad eum qui me misit, tum plerique vestrum quærent & desiderabunt præsentiā meam corporalem, cupientes, sicut modo, audire me docentem, & videre mea signa, sed non inuenient meam præsentiam corporalem. Certè dubium non est quin plerique Iudæorum, qui iam etiam Dominum persequebantur, post ascensionem frequēter eius præsentiam desiderauerint, vt cùm cōmoti prædicatione & miraculis Apostolorum, cōpuncti corde dixerunt, Viri fratres quid faciemus? aut etiam cum graui à Romanis premerentur obsidione. Tum sanè verisimile est multos dixisse, O vtinam audire modò & videre eum datum esset, quem tam turpiter spreuimus. Sic Apostolis Dominus dixit, Venient dies in quibus desideretis videre vnum diem filij hominis, & nō videbitis. Iam quod sequitur, Et vbi ego sum, vos non potestis venire, si superior sententia intelligatur priori modo de quæstione mala, sic est intelligendum, vt significet Dominus se post resurrectionem alteri loco constitutū fore, quàm vt illuc quisquam persecutorum suorum peruenire possit. Si autē posteriori modo intelligatur, vt magis est intelligenda, iam hac sententia similiter significatur Dominū eo loci futu- Ioan. 13. rum, quo illi per humanæ naturę imbecillitatē conscendere & venire non possunt. Sic enim intellecta hac sententia & Iudæis competit & Apostolis, Sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire, & vobis dico modo. Sunt tamē qui hæc verba aliter volunt intelligenda esse, cùm dicuntur Iudæis, & cùm Apostolis. Iudæis enim dictū esse, non potestis venire, propter infidelitatem eorum: Apostolis verò, quia necdū satis erant idonei, aut quia decretum erat à patre vt per eos prædicatio euangelica per mundum spargeretur. Itaque notant cū Augustino, non esse dictum à Domino, non poteritis venire, sed non potestis, pro hoc scilicet tempore, aut quamdiu tales estis. Vnde Petro Dominus dixit, Quò ego vado, non potes me non sequi, sequeris autem postea. Verùm cùm Dominus dicit, Quæretis me & non inuenietis, ac deinde subiungit, vbi ego sum vos non potestis venire, ex ipso dicendi ordine videtur omnino hac vltima sententia velle declarare quare quæsituri illum inuenire non poterunt, ac proinde dicens, non potestis, non tempus præsens notare voluit quo illa dicebat, sed potiùs tempus futurum quo eum quæsituri erant, nec tamen inuenturi, vt potestis, pro futuro, poteritis, accipiendum sit Hebraica phrasi, sicut &, sum, videtur positum pro, ero, quanquam rectè secundùm Augustinum dici possit, Dominum ideò dixisse, vbi sum ego, & non, vbi ego ero, quia ibi tum erat Dominus secūdùm diuinitatē, quo iturus erat secundùm humilitatem. Sensus itaque est, Quæretis me absentem, sed non inuenietis me præsentem vobis corporaliter: &, hoc est, quia (nam sic rectè coniunctio hæc isto loco exponi potest) vbi ego ero & iam sum, vos non poteritis venire, vestra. s. opera, aut quandiu grauati estis hoc mortali corpore in quo me quæretis. Notandum enim, non dicere Dominum, vbi ego ero, vos non poteritis esse, sed venire. Venit enim, qui sua opera & virtute aliquò peruenit. Proinde Dominus hac sententia, & cùm ea vtitur modò apud Iudæos, & cùm postea apud Apostolos, significat se esse naturæ potentioris quàm sint reliqui homines, vt qui eò ire possit, quo alij non possint venire. Et quia Apostoli eò ire non poterant, promittit Dominus se illos ad se assumpturum. Si abiero, inquit, & præparauero vobis locum, iterum venio & accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego sum, & vos sitis.

DIXERVNT ERGO IVDÆI AD SEMETIPSOS, QVO HIC ITVRVS EST, &c.] Ostendit Euangelista quàm absurda cogitauerint & dixerint Iudæi propter non intellecta verba Domini: quæ etsi sciret Dñs non intelligenda ab illis, coram eis tamen dixit, quia proficiebant ad hoc vt ministri à Pharisæis missi intelligerent suam conscientiam ab illo notatam esse ipsi cognitã, ac potentiam eius esse tantam, vt nihil in eum possent nisi ipse vellet. Rursum in hoc profecerunt Domini verba, vt obscuritas sermonis excitaret inquirẽdi diligentiam, & certiorem inueniret fidem sermo rebus postea exhibitis intelligendus. Itaque cùm Iudæi hunc Domini sermonem non intelligerẽt, & per odium in Dominũ, non intellecta studerent in calumniam & derisum trahere, vt fieri solet ab his qui eius quem odiunt verba non intelligunt, dixerunt ad semetipsos, hoc est, ad seinuicem, aut inter sese, Quò hic iturus est, quia non inueniemus eum? Nunquid in dispersionẽ gentium, hoc est, ad gẽres dispersas & diffusas per vniuersum terrarum orbẽ est iturus, & relicta terra hac sancta, ac populo Dei sancto, docturus impias & profanas gentes? Sermo insaniam summam simul & superbiam præ se ferens. Insaniam quidem, quia ex eo q̃ dixit, quæretis & non inuenietis, & vbi ego sum vos non potestis venire, intellexerunt significatum ipsum iturum ad gentes, quasi non possint & ipsi eò venire, quorum consanguinei iam ex magna parte in omnes gentes erant dispersi. Superbiam verò, quia digniores se reputabant, quàm qui gentes accedere vellent. Verùm quod Domino per opprobrium obiecerunt, hoc postea ipsi sustinuerunt, quia eiecti è terra sancta vbique dispersi sunt, & quantumuis malitiosè hæc dicerent, tamen per hæc nostram salutẽ, domino ita volẽte, prophetauerunt, vt annotauit D. Aug. Iturus enim erat Dominus relictis Iudæis ad docẽdum gentes, non præsentia corporis sui sed tamen pedibus suis, hoc est, per membra sua.

IN NOVISSIMO AVTEM DIE MAGNO FESTIVITATIS STABAT IESVS, ET CLAMABAT, &c.] Apud Græcos adiectiuo μεγάλη, id est, magno, additur articulus τῇ, vt sit repetendum substantiuum, die, & sit sensus, In nouissimo die, die, inquam, magno festiuitatis, ne intelligamus significari multos fuisse dies festiuitatis magnos, ac in eorum vltimo hæc contigisse. Vnde Syriacum Euangelium apertiùs habet, die autẽ illo magno, qui erat vltimus festi. Dies autẽ iste huius festiuitatis nouissimus, videri posset intelligendus fuisse dies septimus, vt aliqui intelligunt eo quòd Leuit. 23. dicatur, A quintodecimo die mensis septimi erunt feriæ tabernaculorum septem diebus Domino, Verùm cùm dies iste dicatur hîc fuisse magnus, & certum sit eum dici magnum ob quietem in eo die agendam, intelligendum potiùs diem hunc fuisse octauum. Nam hic, sicut & primus, celeber erat & sanctus, sic vt in eo nullum opus fieri posset, quomodo non fuisse sanctum diem septimum, satis patet ex his quæ prædicto capite scribuntur. Ibi enim dicitur, Die primo & die octauo erit sabbathũ, hoc est, requies, nulla facta mentione de singulari obseruatione diei septimæ. Non enim Iudæi vnquam duo sabbatha, hoc est, festa in quibus operari non licet, continuè celebrabãt. Hic autem octauus dies sic quidem coniungebatur festiuitati tabernaculorum septem diebus celebrãdę, vt & ad eam pertineret, & proprium tamẽ haberet nomen. Vocatur enim in nostra litera, cœtus & collectæ, aut Hebraicè עצרת atsereth, hoc est, retẽtio vel prohibitio, quia transactis septẽ diebus solẽnitatis, adhuc vno die populus retinebatur, aut quia prohibebatur operari omne opus seruile, sed collectus esse debebat ad celebrandam festiuitatẽ. Hic autem dies oportunè à Domino delectus est ad sublimẽ huius doctrinæ cõmendationem, & omnium ad se inuitationem, tum ob maximum auditorũ numerum tunc præsentem, tum quòd iam omnes de reditu cogitarent, quibus proindè iter ingressuris Dominus parare voluit viaticum fidei euangelicæ, tum etiam vt magni festi diem eximium & vltimum insigni sermone consecraret & terminaret. Primus enim dies non tam multos exteros habuit præsentes atque nouissimus, & diebus intermediis operibus mundi negotiis & voluptatibus populus vacabat. Itaq; eo die tanquã cæteris commodiore stans Dominus, & non solùm apertè de se loquens, sed etiam intenta voce clamans, tum propter turbæ multitudinem, vt ab omnibus audiretur, tum vt ostenderet se neminem formidare, ac postremùm re ipsa declararet se dicturum quæ magnopere referret omnes scire & audire, omnes veram sitientes doctrinam & salutem, dulciter inuitat, vt ad se fontem vitæ exuberantissimum veniant, & bibant potum illum salutarem, qui animã reficiat, & omnem æstum cupiditatũ huius mundi restinguat. Si quis, inquit, sitit, veniat ad me, & bibat. Dum dicit, Si quis, significat se nec velle excludere quenquam volentem, nec velle compellere quenquã nolentẽ, sed paratum esse quemuis volentem suscipere, modo veniat sitiens, hoc est, ardenter desideratus, spiritualia scilicet bona, salutarem doctrinam ac veram salutem. Posset tamen fortè intelligi Dominus vt absolutè dicit, Si quis sitit, etiam loqui de quouis sitiente, etsi necdum habeant sitim spiritualium rerum, vt inuitet Dominus etiam eos qui sitiunt terrena, honores, diuitias, voluptates. Nam & hi si ad Christum venerint, haurire ex eo poterunt vnde suã sitim restinguant, in quo veriores honores, diuitiæ & voluptates percipiuntur quàm in mundo, per quem etiã sitis illa terrenarum rerũ tollitur. Quod enim Dominus hic dicit, Si quis sitit, &c. idem est cum eo quod habetur, Omnes sitientes venite ad aquas, ideo vt videri possit Dominus, ad illũ locum hîc alluisse, ac significare voluisse, se esse eũ de quo ibi loquitur Propheta. Porrò apud Isaiam nomine sitientium generaliter etiam comprehendi eos qui sitiunt terrena, omnino apparet ex his quæ sequũtur, Quare appenditis argentum vestrum nõ in panibus, & laborem vestrum non in saturitate. Quibus verbis videtur increpare eos qui terrena sectantur, quæ verè satiare mentem hominis non possunt. Cùm autem Dominus sitientes inuitat ad se dicẽs, veniat ad me, significat se fontem omnis boni, ac dehortatur illos ne eant ad huius mundi sapientes, ac ad Pharisæos, quorum doctrina dilutior est & frigidior quàm vt sitim restinguere possit. Item ne à vanis mundi rebus quærant suæ siti satisfieri. Non solùm autem exigit vt ad se veniat qui sitit, sed etiam vt bibat. Venit ad Christum, qui cupidus est audiendi doctrinam eius: bibit autẽ ex fonte Christi, qui credit eius sermonibus ac credendo haurit spiritum euangelicum. Aut venit, qui credit, bibit, qui per charitatem Christũ sibi incorporat. Sicut ergo sitienti corporaliter opus est non tantùm ire ad fontem, sed etiam bibere ex eo: ita non satis

Isa. 55.

satis est venire ad Christum, sed ex eodem bibere oportet, credendo in eum fide per charitatem formata. Et quoniam venire ad Christum, & bibere ex eo, est credere in ipsum, ideò bene subiũgit, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, &c. Cum enim dicendum videretur, qui bibit ex me, dicit, Qui credit in me, vt exponeret quid sit venire ad ipsum & bibere. Vult autẽ hac significare sentẽtia fructum quem consecuturi sint bibentes ex ipso, videlicet quòd non tantũ illorum siti satisfiet, sed adeo fiat replendi ex potatione huius fontis, vt ex ipsis flumina fint profluxura, idq; aquæ viuæ ac perpetuò currentis, ad irrigandũ & reficiẽdũ etiam alios. Argumentum enim abundantiæ interioris, est copiosa in exteriora deriuatio. Cæterum illud, sicut dicit scriptura, incertum est an præcedentib. cõiungi debeat, an sequentib. Quoniã enim non occurrit apertus aliquis scripturæ locus vnde illud desumptum videri possit, Flumina de ventre eius fluent, D. Chrysostomus, & Theophylactus cum præcedentib. coniungunt, vt sit sensus, Qui credit in me, sicut scriptura dicit esse credendũ in me, non vt significetur modus quo in ipsum est credẽdum, sed tãtum significetur scripturam etiam hoc exigere & ipse exigeret, nẽpe fidem in se. Quidam tamen intelligunt illud, sicut dicit scriptura, additũ esse præcedentib. vt significetur modus quo credendum est, vt fides sit efficax: quia videlicet non satis sit quouis modo credere in eũ, sed opus est vt credant sicut scriptura requirit, nempe fide quæ per dilectionem operatur: aut vt dicitur Para. 16. Qui toto corde credunt in eum. D. Hieronymus autẽ sequẽtib. connectit, asserens in prologo super Pentateuchum, & rursum in prologo super Paralip. hanc scripturã vnã esse ex quatuor quæ in nouo citantur testamento, nec reperiuntur in Septuaginta interpretibus, indicans priori loco hoc testimonium desumptum ex Prouerbiis, sed locũ nõ notãs. Itaq; diuus Thomas & Rupertus desumptum credunt ex 5. Prou. cap, vbi legimus, Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide. Quandoquidem nullus est alius in Prouerbiis locus, vnde videri possit istud desumptum. Atque etiam illic præcedit quod cõuenit illic quod hic præcedit. Bibe aquam de cisterna tua, & fluẽta putei tui. Verùm admiratione nõ caret, si illum locum notare D. Hier. voluit, quomodo dicat hoc testimoniũ nõ haberi in translatione Septuaginta, sed tantùm in Hebraica veritate. Æquæ enim apertè inuenitur hoc testimoniũ apud Septuaginta loco prædicto, atq; in nostra lectione, quæ est secundùm Hebraã veritatẽ. Nam Septuaginta sic habẽt: ἐπερυχεύσθωσοὶ τὰ ὑδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς, εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθωτὰ σὰ ὑδατα, id est, Effundantur tibi aquæ è tuo fonte, in plateas tuas deriuẽtur tuæ aquæ. Nisi fortè ideo Hieronymus in Hebraico hoc testimonium positũ dixerit, quòd verbum illud imperatiuum, Deriuentur, vt nos legimus, verti etiam possit per futurũ indicatiui, sicut habẽt Hebræa, vt sit, Deriuabũtur fõtes tui foras. Quod si ex illo loco Dominũ intelligamus hic secundùm sensum, non secundùm verba desumpsisse hanc scripturam intelligendum est, ipsum illum locum citasse non secundùm literalem sensum, sed secundùm mysticum. Nam secundum sensum literalem Sapiens ibi adhortatur viros, vt relictis meretricibus & adulteris mulierib. propriæ vxori adhæreant, atque ex ea suæ concupiscẽtiæ satisfaciant, filiósque ac filias legitimas & proprias suscipiant, qui cum honore in publicum egrediantur, & à parentibus honesto coniugio mancipẽtur. Secundùm mysticum autẽ sensum, sicut toto illo libro per meretricem hæreses & errores significantur, per vxorem verò cœlestis sapientia: ita hic significatur, Aquam sapientiæ salutaris bibẽdam è cisterna & puteo scripturæ sanctæ, ita futurũ vt pleni cœlesti sapientia & spiritualib. bonis, deriuentur fontes nostri etiam ad alios: & tamen cùm aquas nostras aliis diuidere debeamus, præcipimur eas habere soli, quia sic eas aliis cõmunicare debemus, vt tamen per eas hominum laudem nõ quæramus: quã si ambimus, fiunt alieni, nempe dæmones, participes nostri, furripientes à nobis fructum prædicationis. Vnde diuus Gregorius in tertia parte curæ pastoralis cap. 25. vbi hunc locum Prouerbiorum pulchrè tractat, Aquas, inquit, & in plateis diuidimus, & tamẽ soli possidemus, quando & exteriùs latè prædicationem fundimus, & tamen per eã humanas laudes assequi minimè ambimus. Quod si non placeat scripturam hanc ex illo Prouerbiorum loco esse desumptam, vt id parum est verisimile, & tamen Hieronymi distinctio placeat, dicendum Dominum alludere ad ea loca, in quib. per prophetas abundantia gratiæ spiritualis credentib. communicanda, per flumen promittitur, vt Isaiæ 41. 42. 43. 44. 48. Ezec. 36. Io. 2. Certè D. Cyprianus lib. 2. epist. 3. significat se intellexisse Dominum hic alludisse ad Isaiæ loca, c. 43. & 48. cùm post citatam scripturam ex cap. 43. subiicit: Item denuò præcanitur, & ante prædicitur, Iudæos, si sitierint & Dominum Christum quæsierint, apud nos potaturos. Si sitierint, inquit, per deserta, adducet illis aquam, de petra producit illis. Findetur petra, fluet aqua, & bibet plebs mea. Quod in Euangelio adimpletur, quando Christus ictu lanceæ finditur in passione. Qui & admonens quid per prophetam sit antè prædictum, clamat & dicit, Si quis sitit, veniat & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina, &c. In Syriaco Euan. legitur, sicut dicunt scripturæ, vt de vno aliquo scripturæ loco non sit accipiendum, sicut & mox postea, cũ dicitur, Nónne scriptura dicit, quia ex semine Dauid, scripturę nomen poni videtur pro plurali, scripturæ. Sed ad rem Flumina, inquit Dominus, de vẽtre eius fluent aquæ viuę. Per ventrem, cor & mentem hominis significat, quæ sicut vẽter, è fonte illo primo, qui est Christus, in se susçipit aquam spiritualem, idque adeò copiosè, vt & ipsa fiat fons, imò vt flumina aquæ viuæ de se effundat, hoc est copiam spiritualium operationum & effectuum, qua homo semper ad meliora proficiat, & alios quoque irriget, fœcundet, & secũ trahat, quemadmodũ flumina multo impetu delata & circumiacentes agros fœcundant, & occurẽtia omnia simul corripiunt. Hæc ergo flumina aquæ viuæ, sunt verba sanctæ prædicationis quæ à mentib. prædicatorum defluunt, qualia profluxisse è ventre eorum qui primi ex fonte illo primo, nempe Christo biberunt, Apostolorum scilicet & Euangelistarum, scripta ipsorum & prædicationis fructus testantur. Rursus flumina aquæ viuæ, sunt quæuis virtutum opera, quib. proximus iuuatur, & propria hominis salus promouetur. Hinc ergo discendum qualis sit gratia Christi, per fidem semel susceptа, nimirum quòd hęc cùm in mentẽ intraverit, nõ stat, neq; euacuatur, aut deficit, sed omni fonte magis manat, in bona opera semper erumpens, quódque

quòdq; hæc non satis habet illi prodesse qui eã ac- A
cepit, sed per eum etiã alis festinat aliquib. modis
prodesse. Porrò illud, flumina aquæ viuæ, sic quidã accipiunt, cũ sit oratio transitiua, vt per aquã viuã methaphoricè significetur ipse Spiritus sanctus, per flumina verò, ipsius spiritus in homine effectus & operationes. Sed rectius accipietur in trãsitiue, vt sit sensus, flumina quæ sunt aqua viua, vt & spiritus ipse intelligatur esse aqua viua, & effectus ipsius: quomodo apud Hieremiam prophetã Dominus se vocat fontem aquæ viuæ, hoc est, fontẽ qui est aqua viua. De viua autẽ aqua dictũ est circa cap. Ioan. 4. in cap. Cõcordiæ 23. vbi Dominus etiã pollicetur aquã viuã, quam qui biberit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternam. Sed ibi quidem di- B
cit aquã suam futuram in bibentibus fontem, hic verò etiã ampliùs dicit, flumina, scilicet aquæ viuæ fluxura ex his qui biberint. Quanquam autẽ Domini sententia modò sic sit exposita, vt per flumina aquæ viuæ intelligantur ipsæ externæ operationes & spiritualiũ donorũ effectus, melius tamẽ per flumina aquæ viuæ intelligitur ipse Spiritus sanctus, & copia gratiæ spiritualis in mente hominis diffusa, quæ fluere dicitur è ventre hominis, quia per externas operationes sese prodit, & velut scaturit. Hic enim intellectus magis conuenit alteri loco simili qui est suprà Io. 4. & rursum sequentibus. Nam Ioannes exponens Domini metaphoricum sermonem, subiicit. Hoc autem dixit de spiritu quem ac- C
cepturi erant credentes in eũ. Quo satis significat, per flumina aquæ viuæ, ipsum spiritum esse intelligendum, qui pluraliter per flumina est significatus propter largitatem gratiæ & donorum quæ credentes erant accepturi, post ascensionem scilicet. Quare autem Euangelista dixit Domini verbum intelligendum de spiritu quem credentes non tum accipiebant, sed erant accepturi, subiungit rationem dicens, Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Circa cujus sententiæ primam partem sciendum, Græca non habere, Nondum erat spiritus datus, sed, nondum erat Spiritus sanctus, quomodo etiam legisse D. Augustinũ patet satis ex ipsius commentariis. At quoniam ea lectio prima fronte impium sensum præ se ferebat, D
quasi, scilicet, spiritus aliquando non fuerit, offensus quispiam, vt est verisimile, mutauit sanctus, in datus. Verùm nihil erat periculi in Græcorum lectione. Sensus enim est, vt indicat Augustinus, Spiritum sanctum nondum fuisse in credentibus. Non enim, inquit Augustinus, non erat spiritus Dei qui erat apud Deum, sed nondum erat in eis qui crediderunt in Iesum. Quod tamen rursum intelligi debet, sicut & nostra litera, de spiritu sensibiliter & communiter dando credentib. in ea copia, vt esset in eis velut flumina aquæ viuæ, quemadmodum datus est in die Pentecostes & postea. Atque hunc sensum satis indicat Euangelista, dum & præmittit E
de spiritu quem accepturi erant credentes, & subdit de Christi glorificatione, post quã spiritus erat dandus. Credo autem Ioannem, cùm dicit, nondũ enim erat Spiritus sanctus datus, respexisse ad vaticinia prophetarum, quibus promittitur spiritus Dei effundendus in fluminis modũ in credentes, & ad id quod suprà dixit, Ioannem Baptistã de Domino perhibuisse testimonium. Hic est qui baptizat in spiritu, vt dicens iã, Nondũ erat spiritus datus, significare voluerit. Nondum datũ spiritu, & illum nondum fuisse in credentibus secundùm quod promissum erat per Propheras & Ioannem, hoc est, illorum promissiones nondum fuisse impletas. Eò Euangelistam respexisse magis erit verisimile, si suprà in verbis Domini, illud, sicut dicit scriptura ad sequentia referatur. Causa autem quare ante Christi glorificationem, hoc est, ascensionẽ nõ sit datus, nec debuerit dari spiritus modo prædicto, duplex potissimũ est. Vna, ex parte Christi, nempe quia dare spiritũ tam cõmuniter & tam copiosè erat Christi iam regnantis, & de deuicta morte, ac abolita per crucẽ inimicitia inter Deũ & hominẽ triũphantis, vt orbis videret quid morte sua nobis apud patrem humano generi priùs offensum, impetrasset. Vnde Paulus citans prophetæ testimonium, Ascendens, inquit, Christus in altũ, captiuã duxit captiuitatẽ, dedit dona hominib. Altera, ex parte discipulorum & omniũ credentiũ, nẽpe q̃ hi; quãdiu Chri- *Ephes. 4.*
stum secundùm carnem cognouerunt, & antequam ille in cœlos conscendisset, nõ habebãt dignam adhuc de Domino existimationem, nec illius plenitudinis spiritualis adhuc erant capaces. Vnde Dominus in vltima cœna, Si, inquit, non abiero, paracletus nõ veniet ad vos. Si autẽ abiero, mittam eum ad vos. Ex dictis patet quòd illa Domini promissio, Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent, potissimùm pertineat ad fideles primitiuæ Ecclesiæ: sicut & illud Marci vltimo, Signa autẽ eos qui crediderint, hæc sequentur, In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquẽtur nouis, &c. In primitiua eñ Ecclesia Spiritum sanctum fuisse in fidelib. in modum fluminis, res ipsa declarauit, cũ hoc tempore minus efficax sit in credentibus Spiritus sanctus, quanquam & iam pro ratione fidei spiritus mẽtem hominis impleat. Quantũ enim, inquit Augustinus, vas fidei homo attulerit ad fontem, tantum implet.

EX ILLO ERGO TVRBA, CVM AVDISSENT, &c. Græca pro, ex illa ergo turba, habent, multi ergo ex turba. Ostendit autem Euangelista fructũ & efficaciã prædicationis Christi. Cùm, inquit, audissent hos; id est, tales sermones, plenos scilicet cœlesti doctrina, cõmoti & celsitudine verborũ, & dicentis efficacia, dixerũt plerique. Hic est verè propheta. Vbi notandum, Græcis ad nomen, Propheta, non addi articulum, vt intelligamus hos tantùm simpliciter asseruisse eum esse prophetam aliquem, quomodo Samaritana illa dicens, Domine video quia propheta es tu. Alij verò magnificentiùs de Domino sentientes dicebant nõ tantũ prophetam esse, sed etiã Christum illum expectatum. Vnde hîc Græcis est cum articulo ὁ προφήτης. His quidam contradicebant, quòd cùm scriptura promitteret Christum nasciturum ex semine Dauid & ciuitate Bethlehem, Iesum Galilæum putarent in Nazareth, vbi educatus erat, etiã natum, ac proinde nec natum esse ex semine Dauid, sed ex parentib. Galilæis, non Iudæis. His autem Dominus nihil respondet, nec scrupum hunc illis eximere studuit, quòd malitiosè hæc loquerentur, nec veritatis discendæ essent auidi: quam si discere cupiuissent, Dominum accessissent, scrupum suum illi proponentes, aut ex aliis facile cognoscere potuissent eum fuisse ex semine Dauid, quandoquidem id multis fuerat cognitũ, ex parentib. item & cognatis intelligere potuissent, nõ in Nazareth, sed in Bethlehem ipsum fuisse natum. Offenderat hic scrupus etiam Nathanaëlẽ, sed quia veritatis erat studiosus, nul-
lo etiã adhuc viso signo, adiit Dominum auditurus quid doceret, cuius doctrina mox ad fidem pertrac-
tus

ctus est, scrupo interim suo postposito. Itaque A quibusdã asserentibus ipsum esse Christũ, aliis verò negãtibus, dissensio facta est in turba propter eum. Quidã vero, vtpote qui peiores erant, & immoderatiores, non tantùm verbis gloriæ Christi aduersabantur, sed etiã manus illi appetebantur injicere, verum, vt & priùs, eorum conatus & studium diuina virtute repressum est, ad eò vt & satellites qui missi fuerant ad comprehendendum, re infecta redierint ad dominos suos. Portò cùm ex præcedentibus appareat ministros hos missos fuisse ante nouissimum festiuitatis diẽ, & iã significetur in nouissimo die venisse eos ad principes & Pharisæos, intelligẽdũ non eodem die missos fuisse & redisse, sed illos fortè Dominum diuersis diebus audisse docentem, & expectasse tempus & locum opportunum comprehendendi Dominum, aut pridie huius diei fuisse missos, & hoc die rediisse ad suos dominos. Cæterùm vt in pontificibus, hoc est, principibus sacerdotũ (Græcè enim est ἀρχιερεῖς) & Pharisæis ardens studium perdẽdi Dominũ apparet, cũ dicunt, Quare non adduxistis illum: ita in satellitum verbis obseruandum, quale de Domino perhibeant testimonium. Nunquam, inquiunt, sic homo locutus est sicut hic homo, significantes se nõ metu multitudinis, aut alia quauis simili causa omisisse quæ imperata erant, sed quod sermone eius ita essent transformati, vt quod decreuerãt reluctantibus animis efficere non potuerint: nõ viderãt ædi miracula, tantum pauca loquentẽ audierãt, & mox conuersis mentibus, contemptis Pharisæorũ iussis, satellites, immite hominum genus, & ad omne facinus mercenarium, redeunt ad suos, non verentes ante ipsos Iesu hostes tam gloriosum de illo testimonium proferre. Certè in his ipsis satellitibus apparuit quàm verè dixerant de Domino, Nunquam sic homo locutus est. Quis enim tales tam breui sermone subitò in sui admiratione trahere & transmutare posset. Effecit hoc nõ verbotũ le- *Matth. 7.* nocinium, sed quod doceret, sicut suprà dictum est, *1. Cor. 4.* non sicut Scribæ & Pharisæi, sed sicut potestatem habẽs, quòdq; vt de se dicit Paulus, sermo eius esset non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed D in doctrina & virtute spiritus. Nunquam, inquiunt, sic homo locutus est, & bene, quia nunquam fuit talis aliquis homo, qui simul & homo esset & Deus. Significant autem meritò se abstinuisse ne iniicerent illi manus, quem tantæ experti fuerant esse in dicendo efficaciæ & sanctimoniæ. Cæterùm vt tale testimonium satellites mutatis animis Domino perhiberent apud Pharisæos, diuina dispositione factum est, ad coarguendam eorum cęcitatẽ & malitiã, & vt quod illi moliebantur ad Domini ignominiam, proficeret ad ipsius gloriã. Traducta satis iam erat eorum obstinata malitia, dum imperita multitudo, Galilæi rudes. Samaritani, Cananęi, Ethnici, commoti dictis & miraculis Iesu credide- E runt illi. Vt autẽ etiam magis redarguerentur, accessit & improborum satellitum, magistris suis & dominis alioqui gratificari studentiũ, præclarũ testimonium. Agebant illi toris viribus vt doctrinam Iesu subuerterent, sed conatu in diuersum exeunte, dum modis omnibus extinguere moliuntur, cõfirmant & illustrans. Sic nouit Dominus dissipare consilia principum, ac dispergere superbos mente cordis sui. Quanquam autẽ satellitum testimonium eos pessimè haberet, & eos non parum grauaret: dissimulant tamen furorem animi sui, ministris mitiùs quàm pro cogitationum vesania loquentes. Quid, inquiunt, accidit vobis? Num etiã vos qui nostri estis, nec ad promiscuam multitudinẽ pertinetis, seducti estis ab illo, sicut imperita turba. An non perpenditis, neminem ex optimatibus aut Pharisæis, apud quos est legis cognitio credere in eum in quem certè crediturí essent, nisi persuasi essent doctrinam eius à lege Mosaica discrepare, quos proinde vos magis sequi debetis quàm turbam, quæ ignorãs legem, Deo est execrabilis & maledicta. In quibus nouissimis verbis videtur Pharisæi alludere ad illud Deuter. 27. Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius, nec eos opere perficit. Animaduertendum hic quæ sit natura fastus eorum qui sibi placent de sapiẽtia & sanctitate, nimirum quod alios præ se fastidiosè contemnant veluti rudes & maledictos, & suum institutum omnibus sacrosanctum esse velint, ita vt satis esse putent, ad ostendendum aliquid esse iustum & rectum quòd ipsi sic faciant & sentiant.

B

C

Dixit Nicodemvs ad eos, ille qui venit ad Iesvm noc. &c.] In tam frequenti concilio Pharisæorum & pontificũ, præter vnum non est repertus, qui in tam sceleratis molitionibus, innocentiæ & iustitiæ patrocinaretur, per quem tamen declaratum satis est & illos falsò dixisse, nullum principũ credidisse in Iesum, & nusquam deesse qui veritati faueant, ac innocẽtiam ament. Hic erat Nicodemus ille, de quo Ioan. 3. qui ex cõgressu quodam habito cũ Iesu, etsi nondum adeò profecisset vt crederet illum esse Messiam, aut vt pro eo hominum gloriã contemneret, tantùm tamen profecit, vt iam aliquousque Domino patrocinaretur. Verùm quoniam sociorum suorum in Iesum furorem aduertit, & illorum timuit malitiã authoritate armatam: sic suum moderatus est patrocinium, vt suum erga Iesum affectum bonum non apertè proderet, nec illum condemnaret, sed tantùm legis, cuius erant professores, eos admoneret, velut zelo legis ea loquens pro Iesu, quæ pro malo quoque viro, sed nondum conuicto dici poterãt. Nunquid, inquit, lex nostra, &c. quasi dicat, Nos legẽ profitemur, & de illa gloriamini turbã ob legis ignorantiam execrantes: verùm videre num quòd Iesum condemnatis inauditum, eumq; perdere quæritis, conueniat legi quam profitemur. Num lex nostra iudicat & condemnat hominem, si non priùs illũ audierit pro se loquentem, & cognouerit quid faciat, hoc est, excusserit ea quæ facit qui defertur. Saltem hoc iuris tribuatur huic, quòd est commune omnium, & quod à lege conceditur etiã maleficis. In verbis ergo Nicodemi notãdũ, ϕ illud, ἐὰν μὴ melius verteretur, si non, quàm nisi, quia alioqui dicendum fuerat. Nunquid lex nostra non iudicat quenquam, nisi, &c. Deinde, quod lex dicitur *iudicare, audire & cognoscere*, quia secundùm eam homo iudicat, audit & cognoscit. Porro ad hoc tam æquum tãq; ciuile Nicodemi patrocinium cùm non haberent, quod hiscerent, non solùm non resipiscunt, nec placantur, sed ipsius etiam authoritate contempta conuitio petunt hominem, insurgentes contra eum, quasi non zelo legis dixerit, quæ dixit, sed ex affectu erga Iesum: pro more eorũ, qui nolentes audire sana consilia, reddunt suspectos eos qui bene consulunt, tanquam ex affectu loquentes. Nunquid, inquiunt, etiam tu Galilæus es? Circa quæ verba notandum, quosdam intelligere per contemptum Pharisæos vocasse

Nicode

Nicodemum, Galilæum, veluti Iesu Galilæi discipulum aut fautorem: quemadmodū Iulianus Apostata Christum, Galilæum appellabat: & Christianos, Galilæos. Verùm huic intelligentiæ obstat quod Græca habent pro Galilæus, ἐκ τῆς γαλιλαίας, id est, ex ipsa Galilæa. Itaque sensus est, Nunquid etiam tu es patria Galilæus vt ob communem cum homine isto patriam huic faueas, quemadmodum ei fauent Galilæi? vnde subiiciunt, Scrutare scripturas & vide, id est, cognosce quod à Galilæa Propheta non surgit. Vbi notandum Græcam habere præteritum, surrexit & nomini, Propheta, non addi articulum, vt non voluerint significare illum singularem Prophetam inde non expectandum, sed neminem Prophetarum præcedentium inde exortum fuisse, & ex præteritis colligendum significent de præsentibus. Hæc autem Pharisæorum responsio non solùm erat falsa, sed etiam temeraria & stulta. Falsa quidē, nam ex Prophetis antiquioribus satis verisimile est quosdam fuisse Galilæos, vt patet de Delbora Prophetissa, quæ videtur fuisse ex tribu Nephtali vel Zabulon. Temeraria, quia quamuis nullus fuisset propheta Galilæus, non tamen ob id consequens erat nullum esse posse. Stulta, quia Nicodemus nō affirmarat Dominū esse prophetā, sed quisquis esset, non tamen iuxta legem debere condemnari, nisi cognita causa. Sed nullum est iudiciū vbi mentem occupauit liuor, odium & ambitio.

ET REVERSI SVNT VNVS QVISQVE IN DOMVM SVAM.] Ad hoc profecit Nicodemi iustum, etsi non sufficiens, patrocinium, vt eius interpellatione in præsens malignum hoc cōcilium dissolueretur. Vnde discendū, quātum sæpe alicuius admonitio talis qualis, valeat ad impiorum conatum reprimendum. Sic enim in multis locis experiētia docet, paucos Nicodemos & Ioſephos plurima mala auertere. Itaque prædictis vltro citroq; tractatis, dimissum est concilium, ac suam quisq; domū abiit, dilata nō mutata sacrilega voluntate. Nondum enim venerat tempus Iesu.

ADVLTERAM MVLIEREM ABSOLVIT.

IOANNIS 8. CAP. LXXVI.

IEsus autem perrexit in montem Olueti, & diluculò iterum venit in templum, & omnis populus venit ad eū & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei, Magister hæc mulier modò deprehensa est in adulterio: In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eū, vt possent accusare eum. Iesus autē inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cùm ergo perseuerarent interrogātes eum, erexit se, & dixit eis, Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterū se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc, vnus post vnum exibant, incipientes à senioribus, & remansit solus Iesus, & mulier in medio stans. Erigens autem se Iesus, dixit ei, Mulier, vbi sunt qui te accusabant, nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo Domine. Dixit autem Iesus, Nec ego te condemnabo. Vade, & iam amplius noli peccare.

IESVS AVTEM PERREXIT IN MONTEM OLIVETI, ET DILVCVLO ITERVM, &c.] Omnia quæ sunt ab illo loco, Et reuersi sunt vnusquisque &c. vsque ad illud quòd sequitur, Iterū ergo locutus est eis, in plerisque Græcorū libris non leguntur, adeò vt nec Chrysostomus, nec Theophylactus, qui continua in Ioānē scripserunt commentaria, nullam horū faciāt mentionem. Nec Euangelium Syriacum iam recens editum habet hanc historiam de adultera. Quin & D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos, significat historiā de muliere adultera nō in omnibus haberi codicibus, etiam Latinis. In euangelio, inquit, secundū Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere, quæ accusata est apud Dominū, Eusebius Cæsarensis Eccles. hist. lib. 3. in fine, testatur Papiam Ioannis Euangelistæ auditorem, historiam de hac muliere habuisse tanquam canonicā, eámque haberi in Euangelio quod dicitur secundum Hebræos, hoc est, Euangelio Nazareorū. Sic enim scribit de Papia post multa. Vtitur sanè idem Papias testimoniis ex epistola Ioā. 1. & Petri similiter prima. Simul & historiam quandā subiungit de muliere adultera, quæ accusata est à Iudæis apud Dominū. Habetur autem in Euangelio quòd dicitur secundùm Hebræos, scripta ista parabola. Hæc ille, vt nos quidem legimus in Ruffini versione. Cæterū Græca sic habent: ἐκτεθεῖταγδὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ κατὰ ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει, id est, expositā autē vel in lucem prolatā & aliam historiam de muliere accusata apud Dominum de multis peccatis, quam continet Euangeliū secundùm Hebræos. Ex quibus satis patet hanc historiam non in primis fuisse ab Euangelista hoc loco descriptam, sed vel ex apocrypho illo Euangelio additam, quæ tamen authoritatem obtinuerit, non quòd in apocryphis scripta fuerit, sed quod eā Papias è suo doctore audierit, quodq; hanc Ecclesiæ consensus vt Euāgelio dignā cōprobarit, vel Ioannem post semel descriptum à se Euangelium, adiecisse hanc partem suo Euangelio, vt ob id contigerit in quibusdam codicibus haberi, in quibusdā non. Vt vt est, quāquam aliquando de historiæ huius firmitate dubitare licuerit, nunc tamen propter Ecclesiæ consensum dubitare non licet, ficut nec de historia Susannæ. Dicit ergo Euāgelista, quòd Pharisæis discedentibus in domos suas, Iesus postquam tota die populum docuisset, nec esset qui in Hierusalem illum inuitaret, concessit in montem Olueti, aut vt est Græcè, ἐλαιῶν, id est, Oliuarū, sic dictum ob multitudinem olearum ibi nascētiū. In hoc monte distante à Hierusalem itinere sabbathi vt scribitur Act. 1. noctibus orare solitus fuit Dominus, atque in eo erat Bethania, in qua apud Mariā, & Martham Domino erat gratum hospitiū, ad quod è Hierusalē semper diuertere solet, vt patet etiā ex his quæ scribūtur à tribus Euāgelistis circa eius passionē. Quāquā autem ingrati essent ciues Hierosolymitani, & propter metū principū nemo illū auderet recipere in domum suam, Dominus tamen non cessans à benefaciendo, sed præ se ferens quàm

quàm ardenter cuperet hominũ salutem, ob eam ni
hil metueret Phariſæorũ impias conſpirationes, ip-
ſo diluculo docẽdi gratia reuerſus eſt in templum,
omnisq; populus ſuauitate doctrinæ Chriſti prius
deguſtatæ allectus, certatim confluit ad ipſum, vt
eodem cibo ſpirituali iterum paſcatur ac reficiatur;
quemadmodum qui ſemel mellis dulcedinem deli-
bauit, iterum atque iterum deguſtare mel ardentius
optat. Itaque hunc populi ardorem pius Dominus
ſuo non fraudauit deſiderio, ſed ſedẽs docebat eos,
& eſurientib. pabula vitæ miniſtrauit. Domino autẽ
in docendo, & populo in audiendo occupato. Scri-
bæ & Phariſæi inſidias ſtruunt, & apud ſe machinan
tur qua ratione deprehendant in eo vel aliquam ac-
cuſationis cauſam, quam vt nanciſcantur, mulierem
in adulterio deprehenſam adducunt ad eum, quaſi
ſciſcitaturi eius ſententiam, & parati ſtare eius iudi-
cio. Itaque eam ſtatuunt in medio, hoc eſt, ante ocu
los Ieſu, & venenato animo, fictoq; ore hæc illi ver-
ba proponunt, Magiſter hæc mulier modo depre-
henſa eſt in adulterio, &c. Magiſtrum vocant, cuius
diſcipuli eſſe nolebant, quémque ſeorſum apud po-
pulum ſeductorem vocabant, in quibus proinde im
pletum illud Pſalmiſtæ, Ore ſuo benedicebant, &
corde ſuo maledicebant, Et iterum, Melliri ſunt ſer
mones eius ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula. Cæte-
rùm qui alios enecare veneno ſtudent, illud melle
circumlitum & temperatum porrigunt, vt lurida ve-
neni lues, mellis permixta dulcedini facilius lateat.
Ita his verborum blanditiis & ſermone adulatorio
Phariſæi ſuæ malitiæ virus abſcondere ſatagunt, vt
ſuarum fraudum laqueis Dominum facilius impli-
cent, & incautum inuoluant. Proponunt criminis
magnitudinem & certitudinem, dicentes mulie-
rem non ſolùm adulteraſſe, ſed modò deprehenſam
in adulterio. Pro modo, Græcis apertius eſt ἐπ' αὐτοφώρῳ, id eſt, in ipſo actu, vt, ſcilicet, inficiari non
poſſit, nec opus ſit teſtium prolatione: addunt Moy
ſis legem, qua Leuit. 20. ſancitum eſt adulteros & a-
dulteras lapidib. obruẽdos eſſe, ac tum demum eius
ſententiam requirebant, non diſcendi gratia, ſed ten
tandi, hoc eſt, experiendi num eam eſſet contra le-
gem abſoluturus, vt ſi hoc faceret, poſſent eum ac-
cuſare tanquam manifeſtè contrarium legi diuinæ.
Viderant & audierant ipſius erga peccatores cum
quibus ędebat & conuerſabatur indulgentiam, au-
dierant ipſum quibuſdam dixiſſe, Remittuntur tibi
peccata tua: rurſum illum aliquoties ipſis obiecisſe
illud Oſeæ, Miſericordiam volo, & non ſacrificium.
Hinc certò ſibi perſuaſerunt omnino futurum vt
hanc adulteram abſolueret, ſicque haberent vnde
accuſarent eum, imò futurum ſperabant, vt pro mu-
liere tumultu coorto, lapidibus obrueretur ipſe.
Itaque illud, vt poſſent accuſare eum, ſic eſt accí-
piendum, vt poſſent eum accuſare tanquam legis
tranſgreſſorem, contra quam omnino credebant
eum iudicaturum. Alij intelligunt, vt poſſent eum
accuſare tanquam contrarium legi, ſi eam abſolue-
ret, & ſi non abſolueret, tanquam immitem, nec tan
tæ manſuetudinis quantum præ ſe ferebat, & cuius
ſpecie populum ad ſe attrahebat.

A quanquam verisimile ſit tale fuiſſe, quod ad incu-
tiendum illis pudorem momentum aliquod attule-
rit. Vnde D. Hieronymus lib. 2. contra Pelagianos,
intelligit eum ſcripſiſſe accuſantium & omnium mor
talium peccata. Proinde cauſa vna, cur Dominus mo-
dò in terra ſcripſerit, & ſeſe inclinauerit deorſum,
eſt, vt ipſe ſuo facto accuſatores admoneret, demiſ-
ſo faſtu & ſupercilio deſcẽdere intra ſemetipſos, &
iuxta diuinam legem excutere conſcientiam ſuam,
ac tales ſe exhibere erga proximum, qualem experi-
ri vellent iudicem Deum erga ſe. Altera cauſa ma
gis myſtica eſt, vt oſtenderet ſe eum eſſe, qui quon-
dam digito legem in tabulis ſcripſit lapideis. Ideó-
que non baculo ſcribit, ſed digito. In terra autẽ iam
& non in lapide, vt ſignificaret olim quidem legem
ſcriptam in lapide propter duros, ac propter illos
legem ſeueram traditam: nunc autem à ſe ſcriben-
dam digito ſuo, hoc eſt, ſpiritu diuino in terra cor-
dis humani nouã legem, in qua ſeueritas legis Mo-
ſaicæ eſſet remittenda. Has cauſas indicat D. Augu-
ſtinus in commentariis, lib. 4. de conſenſu Euangel.
eriam alias duas cauſas indicãs, nimirum quod Do-
minus in terra ſcripſerit, ad oſtendendum quod illi,
non in cœlo cum Apoſtolis, ſed in terra eſſent ſcri-
bendi, ſecundùm illud Hiere. 17. Domine recedentes
à te in terra ſcribentur, aut ad ſignificandum
quod ſe humiliando, (quod capitis inclinatione
monſtrauit) ſigna faceret in terra. Cæterùm dum
conſideramus quod Dominus etiam ſecundo ſcri-
pſerit in terra, idq; omnes factum dicant, vt Domi-
nus velut aliud agens illis præberet citra pudorem
abeundi locum, videri poſſet etiam ob id primò ſcri
pſiſſe, vt dum velut aliud agebat quàm ab eo petebatur, ſignificaret ad ſe non pertinere vt illorũ quæ-
ſtioni ſatisfaceret, de qua quid agendum eſſet aper-
rè ex lege edocti erant. Vnde editio Complutenſis
poſt illa verba ſcribebat in terra, hoc loco addit, μὴ προσποιούμενος, id eſt, diſſimulans, aut propoſitam
quæſtionem non ad ſe aſſumens. Cui bene cõuenit
quod ſequitur, Cum ergo perſeuerarent interrogantes,
hoc eſt, interrogare eum, quo ſignificatur Dominũ
velut coactũ illorum improba poſtulatione, ad diffi
nitionem cauſæ propoſitę proceſſiſſe. Quam ſic di-
uina ſua ſapientia temperauit, vt eluderet eorum ex-
pectationem, & ſic eriperet peccatricem è manibus
lapidantium, vt tamen contra legem eam non abſol
ueret, ne poſſet accuſari tanquam legi contrarius,
contra legem eam abſoluendo: aut contra ſuã man-
ſuetudinẽ & officium faceret, ſecundùm legem eam
condemnando, cùm non veniſſet in mundũ ad con-
demnandum ipſum, ſed ad ſaluandum. Putabant illi
ſe inueniſſe rationem, qua eum accuſare poſſent tan
quam legis tranſgreſſorẽ, at Dominus ipſe hinc de-
ſumit occaſionem oſtendendi eos eſſe legis tranſ-
greſſores, & omnes peccato eſſe actrictos. Putabãt
vndique ſe ſuis retibus concluſiſſe Dominum, vt
non eſſet euadendi locus, quin deprehenderetur vel
eſſe contrarius legi, vel non eſſe tam mitis erga pec
catores quam prædicabatur, & vel peccaret in iuſti-
tiam legis, vel in miſericordiam à ſe prædicatã. Sed
Dei ſapientia mediã inuenit iuſtitia miſericordiaq;
temperatam viam, qua non ſolùm cauit vt ab illis
non poſſet capi, ſed cõtra etiam illos caperet, vt hic
demonſtratum ſit quam verè dixerit Sapiens Prou.
12. Non eſt ſapientia, non eſt prudẽtia, non eſt conſi-
lium contra Dominum, Et Propheta Dauid, In-
cidit in foueam quam fecit. Sententia autem, quam
mãſuetus ſimul & iuſtus Dominus ſua ſapientia mi-

IESVS AVTEM INCLINANS SE DEORSVM DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA.] Dominus qui nouerat arcana cordium, & cuius cõ-
ſcientiam nihil omnino quantumuis occultum fu-
giebat, imprimis quidem non oratione, ſed facto il-
lis reſpondet, inclinans ſe deorſum, & digito ſcri-
bens in terra. Quid autem ſcripſerit incertum eſt,

rabuli protulit, erat, Qui sine peccato est vestrum, A primus in illam lapidem mittat. Non dicit, Qui sine peccato est, ne seipsum ad lapidandum illam constringeret propria sententia, sed qui sine peccato est vestrum vt illos à mulieris impetitione cessare faceret. Porrò pro illo, qui sine peccato est, Græcis est vna dictio ὁ ἀναμάρτητος, quę potest etiam significare impeccabilem, hoc est, eum qui non potest peccare, quamuis hoc loco magis conueniat eam verti sicut vertit interpres, teste D. Hieronymo lib. 2. contra Pelag. in quo etiã sic habet, Absque vitio, quod Græcè dicitur κακία, hominem posse esse aio, ἀναμάρτητον, id est, sine peccato esse nego. Id enim soli Deo competit, omnisq; creatura peccato subiacet, & indiget misericordia Dei. Continet autẽ hęc sententia iustitiam absolutissimam, quæ nõ homini, sed soli Deo competit. Absolutè enim & perfectæ est iustitiæ, vt qui alium punit ipse ab omni sit peccato immunis. Cęterùm efficacia sententiæ & verborum Christi in eo relucet quod nemo contra eius sententiã sese opponere ausus est, nemo ea prolata se præsumpsit ostendere à peccato immunem, nemo eius sententiam contemnere ausus est, sed mox percussi sunt in conscientia, & suorũ admoniti peccatorum, ac metuebat quisque ne Iesus cui videbant omnia occulta non esse incognita, proderet in publicũ ipsorum facinora. Quẽadmodum enim Goliath Philistæus vt (Regum meminit historia) Dauidica funda lapidéque percussus, humi prostratus est semianimis, & destitutus viribus obtruncatur: Ita Pharisęi telo iustitiæ ac gladio verbis Dei percussi, animo consternati sunt. Domini enim hæc sententia vt lapis, duram frontem animi eorũ percussit, & quémque suæ culpæ conscium, ac pudore simul & metu plenum reddidit. Itaque sententia hac audita non amplius ibi morandum rati, vnus post alium exibãt, incipiẽtes à seniorib. vsque ad postremos, siue quia seruare volebant ętatis ordinem, vt postremi primis exitum deferebant, siue quia seniores grauiorũ sibi criminum conscij erant, vt etiam in illis impletum sit illud Danielis, A senioribus egressa est iniquitas, Græca pleraque exemplaria habent plus, audientes autem hæc, & à conscientia redarguti, exibant, &c. At Dominus data sententia iterum se inclinans, digito scribebat in terra, tum vt, sicut dictum est, vultum aliò vertens liberiorem illis exeundi fiduciam præberet, tum vt indicaret iudicem non solum ante sententiam, sed & pòst intra se debere descendere ac perpendere, num quid tale commiserit quòd in alio iudicat & punit, tum vt ostenderet se digito suo scripturum secundam legem in mentibus hominum, sicut olim in tabulis lapideis secundò lex digito Dei fuit scripta. Quemadmodum enim tabulæ primæ propter peccatum Iudæorum cõfractæ sunt, vt opus fuerit nouis: ita & vetus lex sublata est, quòd eam Iudęi non seruarent, & noua subintroducta est, vt dicitur Hie. 31. Sic ferè Rupertus. Digressis accusatorib. remansit Iesus solus, exclusis, scilicet tentatorib. non autem discipulis, & mulier stans in medio, hoc est, coram Iesu, in loco in quo priùs eam Pharisæi statuerant. Relicti ergo sunt duo, inquit Augustinus, misericordia & miseria. Et quidem mulier stabat inter metum & spem anxia. Trepidabat enim, ut est verisimile, ex conscientia, mutuens ne ab illo esset punienda in quo peccatum inueniri nõ poterat, spe tamen bona confirmata nõ cum exeuntibus aufugit, sed permansit stans, spem bonam illi præbente clementia Domini, quæ sese & verbis & ipso vultu proferebat. Tandem ergo erectus Dominus vbi videt solitudinem, & mulierem trepidam, blandè compellans illam, dixit, Mulier, vbi sunt qui te accusabant? Quærit autem non tanquam ignorans, sed vt spem mulieris augeret, significans se non posse eam absentibus acculatoribus condemnare, quos præsentes pudore suffusos discedere fecit. Addit autem, nemo te condemnauit? vt muliere confitente neminem se condemnasse, locus esset suæ sententiæ, & omnibus constaret se in nullius præiudicii illam absoluere. Itaque cùm iam & deficerent accusatores, & condemnatã eam non esse constaret, Dominus qui priùs iustitiæ plenam protulit sentẽtiam, eáque pudefactos aduersarios repulit, modo misericordiæ & mansuetudinis protulit sententiam, qua trepidam mulierem à metu liberatam, à se tranquillam dimisit. Nec ego, inquit, te condemnabo, aut, vt est Græcè, condemno. Quasi dicat, Quandoquidem illi te reliquerunt indemnatam, nec ego illis futurus sum inclementior, quanquam secundum sententiam suprà à me prolatam metuere posses ne ego te sim condemnaturus. Non enim veni ad condemnandum, sed ad saluandum peccatores. Proinde vade de remisso à me tibi peccato secura. Verum ne culpare quis Dominum posset quasi peccatis faueret, & Dominus ipse doceret quod sit veræ pœnitentis officium, adiecit, & noli ampliùs peccare. Quibus verbis intelligunt aliqui à Domino nõ tam prohibitum omne peccatum, vt sine quo sciret hominem viuere non posse, quàm peccandi voluntatem, vt, noli peccare, sit, non habeas voluntatẽ peccandi. Sed extra Domini propositum est hæc annotatio & interpretatio, cum Græcè sit, μηκέτι ἁμάρτανε, id est, ne amplius pecces. Interpres autem frequenter, noli, vertit pro ne. Porrò hoc facto Dominus exemplum exhibere voluit Euangelicę mansuetudinis & peccatoribus omnibus spem veniæ à se impetrandæ offerre, ac docere eos qui pastores populi Christiani futuri erant, quanta lenitate ac mansuetudine vti debeant aduersus eos qui per infirmitatem prolapsi sunt in aliquod peccatũ. Aliam enim esse conditionem legis veteris & nouæ. Illam enim peccatores seuerè, punire, hanc peccatores ad resipiscentiã inuitare. Nemo tamen ex duplici sententia hic à Domino prolata colligat, aut non punienda adulteria, quæ olim secundùm leges etiam Christianorum Cæsarum morte puniebantur, sicut & in veteri lege: aut punire nõ posse alium, qui ipse peccato sit obnoxius. Nam quòd adulterã non condemnauit, sed absoluit, aut impunitam dimisit, non ob id fecit vt doceret quid omnibus esset faciendũ, sed quoniam nõ venerat vt esset iudex externus scelerum, sed præco misericordiæ paternæ, vnde pro suo officio non debuit condemnare, sed potius absoluere. Sicut autem reliquis suis exẽplis aut Euangelicæ suæ doctrinæ præceptis, nullũ voluit Dominus facere præiudicium eorum quæ cuique ex officio pro salute reipublicæ cõueniunt, ita nec hoc suo facto. Quod autem Pharisæis dixit, Qui sine peccato est vestrum, &c. non voluit docere neminẽ alium punire debere qui ipse sit peccator: sic enim omnia mala impunita manerent, sed dolosos ac arrogãtes Pharisæos, ita vt digni erant pudore afficere voluit, ac docere qualis meritò esse debeat alterius accusator & iudex. D. August. epistol. 54. ad Marcellinum, hoc Christi exemplo & dictis defendit Episcoporũ pro reis apud iudices interceſſionẽ, inter cætera sic scribens, Sic etiam ipsos criminum vltores, atque in

1 Reg. 17.

Dan. 13.

Exod. 31.

hoc

hoc officio non ira propria concitatos, ſed legum A miniſtros, nec ſuarum, ſed alienarum examinatarum iniuriarum vindices, quales iudices eſſe debent, terruit cenſura diuina, vt cogitarent propter ſua peccata miſericordiam Dei neceſſariam, nec putarent ad culpam ſui officij pertinere, ſi quid erga eos miſericorditer agerent, quorum vitæ neciſq; haberent legitimam poteſtatem, &c. Et poſtea, Qui cùm eſſet vtique ſine peccato, ait mulieri, quam perterriti illi reliquerant, Nec ego te cõdemnabo: vade, iam deinceps noli peccare. Potuit enim metuere flagitioſa mulier, ne illis diſcedentibus qui ſua peccata cognoB uerant, vt peccato parcerent alieno, illam iuſtiſſimè iam ipſe damnaret qui erat ſine peccato. At ille non conſcientia pauidus, ſed plenus clementia, cùm illa reſpõdiſſet ſe à nemine fuiſſe damnatam, Nec ego, inquit, te damnabo. Tanquam diceret, Si malitia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam. Et ne delictorum non donator, ſed approbator videretur, Vade, ait, iam deinceps noli peccare, vt ſe homini peperciſſe, non hominis culpam ſibi placuiſſe monſtraret, &c. Cæterùm ſecundùm Rupertum hæc mulier typus fuit Eccleſiæ ex gentib. congregandæ, quæ deſerto vero ſuo Deo, fornicata fuit cum diis ſuis falſis, & ab ipſa Iudæorum ſynagoga accuſata, atque ad dignam vltionem ſæpius petita, à Chriſto eſt abſoluta, qui ſynagogam Iudæorum etiam, ſub peccato concluſam eſſe redarguens, oſtendit ab illa meritò hanc non accuſandam aut execrandam.

RVRSVM DOCET IN TEMPLO, ET LAPIDANTIVM ſe manibus eripit. Ioan. 8. CAPVT LXXVII.

Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus, dicens, Ego ſum lux mundi: qui ſequitur me, nõ ambulat in tenebris, ſed habebit lumẽ vitæ. Dixerunt ergo ei Phariſæi, Tu de te ipſo teſtimonium perhibes, teſtimoniũ tuũ non eſt verum. Reſpondit Ieſus, & dixit eis, Et ſi ego teſtimoniũ perhibeo de meipſo, verum eſt teſtimonium meum: quia ſcio vnde veni, & quò vado: vos autem neſcitis vnde venio, aut quò vado: vos ſecundùm carnem iudicatis, ego non iudico quẽquã: & ſi iudico ego, iudiciũ meũ verũ eſt, quia ſolus nõ ſum, ſed ego, & qui miſit me, pater. Et in lege veſtra ſcriptum eſt, Quia duorum hominum teſtimonium verum eſt. Ego ſum qui teſtimoniũ perhibeo de meipſo, & teſtimoniũ perhibet de me, qui miſit me, pater. Dicebãt ergo ei, Vbi eſt pater tuus? Reſpõdit Ieſus, Neque me ſcitis, neque patrem meum: ſi me ſciretis, forſitan & patrem meum ſciretis. Hæc verba locutus eſt Ieſus in gazophylacio, docens in templo, & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius. Dixit ergo eis iterum Ieſus, Ego vado & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini. Quo ego vado, vos nõ poteſtis venire. Dicebant ergo Iudæi, Nunquid interficiet ſemetipſum, quia dicit, Quò ego vado, vos non poteſtis venire? Et dicebat eis: Vos deorſum eſtis, ego de ſupernis ſum. Vos de mundo hoc eſtis, ego non ſum de hoc mundo. Dixi ego vobis, quia moriemini in peccatis veſtris. Si enim non crediderit is, quia ego ſum, moriemini in peccato veſtro. Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Ieſus, principium qui & loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui & iudicare: ſed qui me miſit verax eſt, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognouerunt quia patrem eis dicebat Deum. Dixit ergo eis Ieſus, Cum exaltaueritis filiũ hominis, tũc cognoſcetis quia ego ſum, & à meipſo facio nihil, ſed ſicut docuit me pater, hæc loquor: & qui me miſit mecum eſt, & non reliquit me ſolum, quia ego, quæ placita ſunt ei facio ſemper. Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos, Si vos manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis, & cognoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos. Reſponderunt ei, Semen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuimus vnquam, quomodo tu dicis, Liberi eritis? Reſpondit eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati: ſeruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Si ergo vos filius liberauerit, verè liberi eritis. Scio quia filij Abrahæ eſtis, ſed quæritis me interficere, quia ſermo meus non capit in vobis. Ego, quod vidi apud patrem, loquor: & vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum, facitis. Reſpõderũt, & dixerũt ei, pater noſter Abraham eſt. Dicit eis Ieſus, Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite. Nunc autẽ quæritis me interficere, hominẽ qui veritatem vobis locutus ſum, quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris veſtri: Dixerũt itaque ei, Nos ex fornicatione nõ ſumus nati, vnum patrem habemus Deum. Dixit ergo eis Ieſus, Si Deus pater veſter eſſet, diligeritis vtique me, ego enim ex Deo proceſſi & veni: neque enim à meipſo veni, ſed ille me miſit. Quare loquelã meã non cognoſcitis: quia non poteſtis audire ſermonem meum: Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo: cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mẽdax eſt & pater eius. Ego autem quia veritatẽ dico, non creditis mihi. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo eſt, verba Dei audit: propterea vos nõ auditis, quia ex Deo non eſtis. Reſpõderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nõne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Reſpõdit Ieſus, Ego dæmonium non habeo, ſed honorifico patrem meum, & vos inhonoraſtis me. Ego autem nõ quæro gloriam meam, eſt qui quærat & iudicet. Amen dico vobis, Si quis ſermonem meum ſeruauerit, mortem non videbit in æternum. Dixerũt ergo Iudæi, Nunc cognouimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus eſt & prophetæ. Et tu dicis, Si quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt, & prophetæ mortui ſunt? Quem te-

ipſum facis ? Reſpondit Ieſus, Si ego glorifico meipſum, gloria mea nihil eſt: eſt pater meus qui glorificat me quem vos dicitis, Quia Deus veſter eſt, & nō cognouiſtis eum, ego autem noui eum. Et ſi dixero, quia non ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax. Sed ſcio eum, & ſermonem eius ſeruo. Abraham pater veſter exultauit vt videret diem meum: & vidit, & gauiſus eſt. Dixerunt ergo Iudæi ad eum, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidiſti: dixit eis Ieſus, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego ſum. Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum, Ieſus autem abſcondit ſe, & exiuit de templo.

ITERVM ERGO LOCVTVS EST EIS IESVS, DICENS, EGO SVM LVX MVNDI.] Quanquam laborent quidam horum cum ſuperiori facto aptam oſtendere cohærentiam, tamen cùm ſatis cōſtet ſuperiorem hiſtoriam eſſe ſuperadditam (quemadmodum præter prædicta, etiā varietas Græcorum exemplarium ſatis indicat) & hæc immediatè conjuncta priùs fuiſſe cum his quę præcedūt prędictam hiſtoriam, magis videndum quam habeant iſta cōnexionem cum illis quæ hiſtoriam præcedūt. Itaque, cum Dominus totus in hoc eſſet, vt ad credendum ſibi auditores prouocaret, & perſuaderet à ſe vno omnia petenda eſſe, ſicut propter id ſuperiori ſermone ſe dixit fontem vitæ: ita nunc ſe lucē vocat, quam qui ſequitur, non poſſit errare, allegoriis vtens & parabolis, diuerſis quidem, ſed ad idem tendentibus, imitatus hac in parte Propheram Dauid, qui de Deo loquens, priùs illum fontem vocat vitę, *Pſal 35.* ac deinde lumen. Quoniam, inquit, apud te eſt fons vitæ & in lumine tuo videbimus lumen. Aut quoniā ſuprà Nicodemus ſuos Phariſæos inuitauit ad audiendum Ieſum, & cognoſcendum quis ipſe eſſet, & quid faceret, poteſt videri illos poſtera die conuenisſe ad audiendum illum, ac Dominum cōſcium eorum quæ de ſe dicta eſſent, cœpiſſe iam illis præſentib. aperire quis eſſet. Hactenus enim in capite ſuo ſeptimo Ioannes nō introduxit Phariſæos Chriſto reſpondentes, quemadmodum facit hoc cap. 8. Verùm magis nobis ſpectandum quid, quàm qua occaſione Dominus ſit locutus. Ego, inquit, ſum lux non ſolius Iudeæ, ſed totius mundi. hoc eſt, omnium hominum. Lucem autem ſe vocat, & ſecundùm diuinam, & ſecundùm humanam naturam. Secundum diuinam enim naturam lux eſt, quia ſecundùm eam tēnes hominum occultis ſuis radiis perſtringit, ſuggerens quæ ſunt iuſta & ſalutaria, vnde de eo dixit ſuprà Ioannes. Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Secundùm humanam item naturam lux eſt, quia in aſſumpta humanitate verbo ſimul & exemplo fu- *Ioan. 1.* gatis ignorantiæ & peccatorum tenebris, docuit & demonſtrauit quæ ſunt iuſtitiæ & virtutis. Porrò cùm in ſcripturis per tenebras metaphoricè non ſolùm errores & peccata, ſed etiam afflictiones & mentis anguſtiæ ſignificentur, & per lucem lætitia & recreatio, rectè etiam intellexerimus Dominum ſe vocare lucem mūdi, quòd per ſuum Euangelium ac ſalutiferum nomen afflictas omnes mentes venerit exhilaraturus. Emphaticè autem dicit, Ego *Matth. 5.* ſum lux mundi, ſignificans præter ſe neminem eſſe lucem mundi, & ſi quis ſit, peripſum eſſe participatione, ſcilicet, ſui luminis, ratione cuius Apoſtolos ſuprà dixit eſſe lucem mundi. Neque ergo Moyſen ſignificat fuiſſe lucem mundi, vt qui paruam tantùm mundi partem obſcuro ſolùm lumine non veluti ſol, ſed veluti lucerna illuſtrauit: neque rurſum Philoſophos gentilium, aut Phariſæos Iudæorum doctores, vt qui mundo tenebras potiùs offuderint, quàm ex eo fugauerint, ſed ſe vnum toti mūdo hoc eſſe ſpiritualiter, quod ſol viſibilis mundo corporaliter. Hęc eſt illa lux, de qua pater cœleſtis Iſaiæ 49. Dedite in lucem gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ, & Zacharias, Viſitauit nos oriens *Luce 1.* ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, &c. Et Simon ſenex, Lumen ad reuelationem gentium. Quoniam autem Dominus ſe lu- *Luce 2.* cem vocauit, hinc in allegoria hac perſiſtēs, adiicit, Qui ſequitur me, non ambulat, aut, vt eſt Græcè & apud Auguſtinum, non ambulabit, hoc eſt, non conuerſabitur in tenebris, ignorantiæ, ſcilicet, & peccatorum, ſed habebit lumen vitæ, hoc eſt, lumen quo hīc vitam animæ largitur, aut quòd ambulantem deducit ad vitam æternam. Hoc lumen eſt Chriſtus ipſe, aut ſpiritus eius ſanctus, qui per ſuam gratiam habitans in mentib. fidelium prælucet eis, demonſtrans quid faciendum, & quibus actibus ad vitam quis perueniat. Non dicit autem Dominus, quia lux ſum mundi, ideo per me omnes accipiunt lumen vitæ, ſed qui ſequitur me, credendo, ſcilicet, & obediendo mihi, habebit lumen vitę. Sicut enim ſol viſibilis, etſi ſit totius mundi lux, non præbet lumen cæcis, & oculos ſuos claudentibus: ita nec ſpiritualis iſta mundi lux lumen ſuum illis præbet qui eam oblatam amplecti nolunt. Porrò Diuus Auguſtinus illud, ſed habebit lumen vitæ, refert ad futurum ſæculum in quo ſequentes modò Chriſtum, conſequentur lumen regni cœlorum. Verùm prior intelligentia eſt conuenientior, quod hæc pars opponatur illi, non ambulabit in tenebris, quæ ad præſentem pertinet vitam. Sicut autem Dominus, dicens, Ego ſum lux mundi, ſe ab aliis doctorib. hominum ſeparat: ita & cùm ſubdit, Qui ſequitur me. Significat enim eos qui ſequuntur alios, non liberari à tenebris, & quanquam ab illis accipiant aliquod ſapientiæ & intelligentiæ lumen, non tamen habere ab illis lumen vitæ.

DIXERVNT ERGO EI PHARISÆI: TV DE TEIPSO TESTIMONIVM PERHIBES.] Quoniam magnifica de ſe Dominus dixerat, Phariſæi purum hominem eſſe credentes, & malitioſè ſemper Domini dicta euertere ſtudentes, occurrerunt dicentes, Tu de teipſo teſtimonium perhibes, ideóque teſtimonium tuum non eſt tanquam verum recipiendum. Non enim creditur proprio hominis de ſe teſtimonio, ob falſitatis ſuſpicionem quod ex nimio ſuiipſius amore profectum credatur. Itaque Dominus huic obiectioni reſpondet tribus rationibus, quibus oſtendit ſe non eſſe, ſicut illi putabant, purum hominem, ſed Deum, vt ob id ipſius de ſe teſtimonio ſit meritò credendum, nec de falſitate poſſit eſſe ſuſpectum. Prima ratio eſt, Etſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, verum tamen eſt teſtimonium meum, quia ſcio vnde venio pro veni, in hunc mundum, ſcilicet, & quò vado, pro vadam, hoc eſt, ſcio quòd ſim filius Dei, qui è ſinu patris in hunc mundum deſcendi per aſſumptionem humanæ naturæ, quique eandem paulò poſt ſum ſubuecturus in dexteram & gloriam patris. Ideoque non dubito de meipſo teſtimonium perhibere, & teſtimonium

meum

meum verum asseuerare. Vos autem nescitis qui A
sim, vnde. s. venerim, aut quò vadam, atque ob id
meum de me testimonium tanquam puri hominis
reiicitis. Hac ergo ratione Dominus tanquam si-
gnificare voluerit sibi de se testificanti meritò cre-
dendum esse, propter suam diuinitatem, & personæ
suæ authoritatem, non tamen apertè suam diuinita-
tem manifestat, sed de se perinde loquitur, atque si
quis legatus veniret à Cæsare, magna nomine Cæ-
saris promittens si iussa eius capesseremus, cumq;
fidem ei negaremus, diceret, Ego scio vnde veni &
quò vado, ego certus sum me Cæsaris esse legatũ,
ad hæc ipsa quæ proposui, ab ipso mandatum: ad
eundem & redibo, rationem gesti negotij redditu-
rus, dignaque pro laboribus meis præmia acceptu- B
rus, proinde quæ de mea legatione testificor, vera
sunt: vos autem qui nescitis vnde venerim & quò
vadam, fidem habere mihi cunctamini. Secunda ra-
tio, qua etiã Dominus inter se & Pharisæos discre-
tionem facit, est, Vos iudicatis de rebus & personis
secundùm carnem, hoc est, carnali & humano iudi-
cio, ideoq; iudicium vestrum frequẽter non est ve-
rum & iustũ, quemadmodum patet in iudicio quo
de me iudicatis. Ego verò etsi pro meo officio nũc
neminem iudicem (non enim veni vt iudicem mun-
dum, sed vt saluificem) tamẽ si velim modò de qui-
busdam iudicare, & si quando quid de me aut aliis
iudicem, iudicium meum non est sicut vestrum,
carnale, ac proinde falsum, sed verum est, quia in C
iudicando ego non sum solus, sed mecũ iudicat qui
misit me pater, cum quo vt vnius sum & indiuiduæ
naturæ, ita & indiuisæ voluntatis & actionis. Hac
ergo ratione ostendit Dominus veritatem sui de se
testimonij, ex veritate sui iudicij, & rectè, quia iu-
dicium nihil est aliud quàm quædam de aliqua re
testificatio. Ex superiori autem explicatione patet
quomodo sit accipiendum illud, Ego non iudico
quenquam, quanquam idem & melius fortè accipi
possit hoc modo: Ego à meipso non iudico quen-
quam. Aut, quod idem est, Ego solus, & tanquã ho-
mo tantùm vt vos me videtis, & esse putatis. Nam
hunc sensum Dominus in his quæ mox sequuntur
indicare videtur. Differentiam ergo inter se & illos D
indicat, quòd illi secundùm carnem, ipse verò secũ-
dùm Deum iudicaret: illi à seipsis, ipse verò non à
seipso: illi tanquam homines, ipse verò non tanquã
homo, sed tanquam Deus, & vnum cum patre. Ter-
tia ratio est, Et in lege vestra scriptum est, quia, id
est, quod duorum hominum testimonium verum
est, hoc est, pro vero habendum est, cùm dicitur, In
Deut. 19. ore duorum vel trium testium stabit omne ver-
bum. Ex quibus verbis non consequitur duorum
testimonium semper esse verum, non est semper
verum, sed pro vero habendum secundùm legis
constitutionem. Non enim verum fuit duorum
Dan. 13. testium testimonium, qui contra Susannã, aut Na-
both, aut Christum ipsum testati fuerunt. Sub hac E
3. Reg. 21. autem lege Dominus sic sub assumit, Ego sum qui
testimonium perhibeo de meipso, quatenus. s. diui-
na natura perhibet testimonium de homine quem
cernitis, & testimonium perhibet de me qui misit
me pater. Ex quibus relinquit nobis inferendum
Dominus, quod propter auditorum incapacitatem
noluit ipse inferre, Ergo si secundùm legem duo-
rum hominum testimonium, qui & falli possunt &
fallere, legitimum habetur, & pro vero recipitur,
multò magis duarum personarum diuinarum, in
quas nulla fallaciæ aut erroris suspicio potest ca-

dere. Ex his patet solutio dubij quod circa hanc ra-
tionem moueri posset, quomodo scilicet Domi-
nus ex lege illa colligat suum de se & patris testi-
monium recipiendum meritò esse, cùm duorũ ho-
minum testimonium non recipiatur, si alter illorũ
pro se testetur. Nam dum Dominus suũ de se te-
stimonium coniungit cum testimonio patris, signi-
ficat se testimonium de se homine perhibere qua-
tenus patri cõsubstantialis, hoc est, quatenus Deus,
ac proinde quodammodo alius à se homine. Pater
autem & filius de homine Christo simul testimo-
nium perhibent per opera & verba, quæ per illum
hominem diuina natura operata est & locuta homi-
nis illius excellentiam & authoritatem diuinã pla-
nè declarantia. Porrò ex his rationibus apertè refel-
litur & Sabellij error & Eunomij, cum hinc & per-
sonarum pluralitas & earundem æqualitas apertè
colligatur.

DICEBANT ERGO EI, VBI EST PA-
TER TVVS? RESPONDIT IESVS, NE-
QVE ME, &c.] Quoniam audierunt eũ patris sui
facientem mentionem, rogant vbi sit pater ille de
quo loquebatur. Rogant autem malitiosa & sub-
dola mente, vt est verisimile. Nam ex Domini ver-
bis æquè facilè nunc intelligere potuerunt ipsum
vocare patrem suum Deum, atque id intellexerunt
suprà Ioannis quinto, quando dixerat, Pater meus
vsque modo operatur, & ego operor. Sed malue-
runt Dominum ipsum apertè confiteri patrem suũ
esse Deum, vt haberent manifestiùs iustam cau-
sam accusandi & persequendi ipsum. Dicunt ergo,
Vbi est pater tuus? vt adeuntes scilicet illum, audia-
mus quod de te testimoniũ perhibeat. Porrò huic
quæstioni Dominus non directè respondet, sed
quoniam hæc quæstio processit ex ignorantia sui &
patris de quo loquebatur, ad ipsam ignorantiam
respondet. Neque, inquit, me scitis, pro, nouistis, ne-
que patrem meum. Non nostis me, iuxta id scilicet
quod potissimùm sum, nempe diuinitatem, & ob id
neque patrem meũ nostis. Quod si me nosceretis,
forsitan, pro vtique: non enim ἄν, hic est dubitantis
sed confirmantis & patrem meum cognosceretis. Isa. 55.
Qui enim, inquit alibi, videt me, videt & patrem
meum. Porrò quod dicit Dominus Iudæos neque
ipsum, neque patrem nouisse, non est intelligendũ
ob id dixisse, quia, vt suprà dixit, Nemo nouit pa-
trem nisi filius, & nemo nouit filium nisi pater. Nã
ex sequenti sententia, & loco alio simili, qui est
Ioan. 14. patet eum loqui de notitia quæ cadere
potest in hominem. Sed ad propositũ Domini du-
pliciter intelligi potest & declarari, Iudæos qui pa-
trem Christi ex parte aliquà nouerunt, tanquã crea-
torem cœli & terræ, & legis Mosaicæ authorem,
non cognouisse patrem. Primò, quia sicut non co-
gnouerunt Iesum esse naturalem Dei filium, ita
patrem eius cœlestem non nouerunt esse sub no-
mine patris in diuinitate distinctum personaliter à
filio & spiritu sancto, aut non nouerunt esse patrem
Iesu. Secundò, magis ad propositum Domini Iu-
dæi non nouerunt patrem Iesu, non solùm sub rela-
tione paternitatis, sed nec absolutè consideratum,
quomodo mox in sequentibus dicit eos non co-
gnoscere Deum, & Ioannes in prima sua epistola
dicit eos non cognoscere Deum, qui eius mandata
non seruant. Pro quo notandum, quòd Deus à no-
bis hic in seipso cognosci non potest, sed tantùm 1. Ioan. 2.
in suis operibus & verbis: proinde qui opera & ver-
ba diuina manifestè non agnoscit nec approbat pro

diuinis, Deum certè qui per illa cognosci deberet, A declarat se non verè cognoscere, cuius iustitiã, bonitatem, potentiam, & sapientiam in operibus & verbis eius relucentem non agnoscit, nec recipit. Itaque quoniam Christus suis operibus & verbis se satis demonstrauit longè alium & maiorem esse quam exteriùs videbatur, Iudæi ipsius opera & verba non agnoscentes, sed calũniantes, nec eum quis & quantus esset cognoscere valuerunt, nec ipsum patrem Iesu, quandoquidẽ Deus pater in nullo alio se luculentiùs demonstrauit, & cognoscendũ hominibus obtulit quàm in operibus & verbis filij. Nõ cognouerunt ergo Iudæi Deũ, quia eius opera & verba non agnouerunt. Vnde in sequentibus Dñs ostensurus eos non cognoscere Deũ dicit, Quare B loquelam meam non agnoscitis? Iam quod ad secũdam attinet sententiam, qua Dñs significat se esse medium perueniendi ad cognitionem Dei patris, dum dixit, Si me sciretis, &c. si sequamur priorem rationem declarandi superiorem sententiam, hæc sententia sic esset declaranda, Si cognosceretis me esse Dei filium, cognosceretis etiam Deũ esse naturalem meum patrem, quia vnum relatiuum sine alio cognosci non potest. Quòd si secundam sequamur rationem, quæ magis est amplectenda, qui Iesum cognoscit, etiam Deum patrem eius cognoscit, quia per ipsum & in ipso se Deus certiùs & pleniùs cognoscendum præbuit, operans & loquens in C ipso. Vnde Philippo ostẽsurus quod per ipsum pater cognoscitur, dicit, Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor, sed pater in me manens ipse facit opera. Deinde cùm datum fuerit cognoscere quid sit Christus, tum demum locupletissimè percipitur Dei cognitio quanta hic à nobis haberi potest. Quòd si autẽ Christus ignoretur, iã etsi Deus ex creaturis suis aliqualiter cognosci possit, nõ potest tamen perfectè cognosci, nimirũ quòd sit hominum redemptor, iustificator, & saluator.

HÆC VERBA LOCVTVS EST IESVS IN GAZOPHILACIO DOCENS IN TEMPLO.] Gazophylaciũ non accipitur hic pro ipsa arca pecuniaria, quam iuxta altare primus instituerat D rex Ioas, vt scribitur 4. Reg. 12. sed pro ipso atrio in quo arca illa erat posita: si velimus, in gazophylacio, exponere pro iuxta gazophylacium. Significatur autem atriũ maius fuisse in quo hæc Dñs dixerit, ideoq; locus iste tam diligenter à Ioanne notatus est, vt indicaret Christi libertatem, & Iudæorum impotentiã, qui in tali loco, vbi minimè alioqui tolerabile erat, Domino hæc tam magnifica de se testificanti manus non iniecerunt, etsi id maximè priùs cupiuissent. Cùm autẽ addit Euangelista, docens in templo, significare voluit Dominũ hęc dixisse inter docendum, hoc est, cum multò pluribus, quàm sint hîc annotata, coram populo dissereret. Iustas enim ad populũ Dñs orationes habuit, quoties eum Euangelistę docuisse memorant: quanquã E Euangelistæ satis sibi duxerint paucula ex illis narrasse, in quibus ineffet plenius Domini de se testimonium, magisq; obseruandum.

DIXIT ERGO ITERVM EIS IESVS, EGO VADO, ET QVÆRETIS ME, &c.] Ergo, inquit, hoc est, quoniam illi cupiebant eum comprehendere, quanquam nemo mitteret in eum manum quòd cohiberentur à diuina eius virtute, Iesus iterum dixit eis, quod nuper eis eadem occasione dixit. Ideo enim Euangelista dicit, iterum, vt significaret Dominum quod modò dixit Iudęis, etiam priùs illis ob similem dixisse occasionem, vt patuit cap. 7. Ioan. præcedente. Ego, inquit, vado, hoc est, mox abiturus sum, ex hoc mundo scilicet, ad patrem, & tum vos qui me iam præsentem spernitis, quæretis me, hoc est, desiderabitis meam præsentiam, cupientes videre vnum diem filij hominis: & quoniam plerique vestrum obstinato animo in me absentem credere recusabunt, sicut modò in præsentem credere recusant, ideo in peccato suo morientur, hoc est, per peccatum suum, nempe infidelitatem, morti tradentur æternæ. Porrò quò intelligatis quam frustra meam præsentiam tunc vestrũm plerique sint quæsituri, & ob id magis me iam vobis præsentem amplectamini, ac rursum intelligatis quàm longè superioris sim præ vobis naturæ, quò ego iturus sum, nemo vestrum suaptè opera & virtute poterit peruenire. Hæc loci huius explicatio conuenit cum ea explicatione, quam in simili loco capitis septimi diximus conuenientiorem. Alij autem, inter quos Diuus Augustinus, illud, quæretis me, malunt intelligere de quæsitione in malum accepta, qua scilicet impij Christum etiam post resurrectionem rursum quærebant ad mortem, aut qua eum in suis membris persequebantur propter illud quod sequitur, & in peccato vestro moriemini, vt fit sensus, Ego à vobis mox sum abiturus, ac nec tunc quidem cessabitis me quærere & persequi, proinde in hoc vestro peccato quod in me committitis, nolendo mihi credere, sed persequendo, moriemini, hoc est, vsque ad mortem perseuerabitis. Verùm cùm dicat, ego vado, ac deinde subiiciat, & quæretis me, videtur Dominus significare ipsos aut ipsorum pleróque quæsituros illum post abitum, quomodo non quærebant eum præsentem. Quod autem dicit, & in peccato vestro moriemini, non ad eosdem, aut saltem non ad omnes referendum est quos dicit se absentem quæsituros, sed tantum ad incredulos, vt ipsemet Dominus postea explanat. Cæterùm incertum est an per illud, in peccato vestro moriemini, significetur peccatum illis fore mortis æternæ, aut etiam temporalis per Romanos inferendæ causam, vt præpositio, in, pro, per, sit posita, an vitam illorum finiendam in peccato. Vterque enim sensus conueniens est, quamuis prior sequenti explanationi Christi magis videatur congruere. Porrò Iudæi nonnihil commoti & territi hoc Domini sermone, nec tamen eum intelligentes, non quidem Dominum interrogant, reuerentia fortè prohibiti aut pudore, sed inter se susurrant, absurdiora iam etiam horum verborum occasione suspicantes, quàm suprà cap. Ioã. 7. Nunquid, inquiunt, interficiet semetipsum, quia dicit, &c. Quæ autem conuenientia intelligere aut suspicari ex verbis Domini, ipsum sese interfecturum? An qui se interficit, aliquò vadit? Aut si aliquo vadit, an non eò etiam Iudæi abire poterant? simili modo, cum eorum plerique sese interemerint, maximè in Romanorum oppugnatione, vt pater ex Iosepho, vt rursum iam in eorũ opprobrium conuersum sit, quod per conuitium hîc Domino obiecerunt. Sed quò minùs miremur tam crassam Iudæorum inter se interrogationem, videntur significare voluisse, se suspicari ipsum sese per mortem sibi illatam subducturum è manibus ipsum persequentium, vt ideo occasione verborum Domini dixerint, Nunquid interficiet seipsum, non quòd putarent se etiam non posse sibiipsis mortem inferre,

inferre, sed quòd dubitarent se non posse illum post mortem sibi illatam assequi & inuenire. Et tamen absurda erat etiam ista cogitatio. Non enim vt manibus eorum eriperetur, opus erat mortem sibi inferre, cùm potuerit naturali morte aut alia ratione illorum manibus subtrahi.

ET DICEBAT EIS, VOS DE DEORSVM ESTIS, EGO DE SVPERNIS.] Legêdum non est, vos deorsum estis, sed, vos de deorsum estis quomodo legitur apud Augustinum & in antiquis Latinis quibusdam codicibus. Nam Græca habent ἐκ τῶν κατω, id est, ex his quæ deorsum sunt, aut ex infimis. Intelligunt autem quidam ideo Iudæos dici esse de deorsum, Dominum verò de supernis, quia illi esse ex inferioribus rebus accepe- B runt, atque ex ipsa terra, Dominus verò è patre diuinum suum esse habuit: atque in eodem sensu intelligunt, quod explanandi gratia additum est, Vos de mundo hoc, id est, inferiori isto, estis, ego non sum de hoc mundo, sed alio, nempe cœlesti & supermundano. Alij verò, quia ex hoc loco quidam hæretici collegerunt Dominum non accepisse carnem suam ex hoc mundo, & quoniam infrà Apostolos suos etiam dicit non esse de hoc mundo, intelligunt Iudæos ideo dici de deorsum esse, & de mundo, quod secundùm affectum tales sint, inferiora & terrena sapientes: Dominum verò non esse de hoc mundo, sed de supernis, quòd non terrena, sed cœlestia saperet. Rectè autem vtraque interpre- C tatio simul comprehendetur, vt ideo Iudæi intelligantur esse de deorsum & de mũdo, quòd vt ex terra suam habebant originem, ita etiam terrena saperent: Dominus verò de supernis & non de hoc mũdo, quòd vt cœlestem habebat originem, ita & cœ-
1. Cor. 15. lestia saperet: Vnde Paulus vtrumque complectẽs, ait, Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Porrò Theophylactus, post Chrysostomum, intelligit Dominum his verbis velle tollere suspicionem illam, quam de ipso habebant Iudæi, vt sit sensus, Cùm non sim de hoc mundo, nec mundanum aliquid & terrenum affectem, fieri non potest vt ad tantam deueniam insaniam, vt meipsum occidam. Sed si consideremus D quæ Christus mox ex his infert, magis apparet ipsum his verbis non respondisse ad Iudæorum suspicionem, sed explicare voluisse quomodo dixerit, in peccato vestro moriemini, & quo ego vado, vos non potestis venire. Significat enim se ob diuinam suam naturam in cœlum conscensurum, vnde venit in hunc mundum, ipsos autem quòd sint ex terra origine & affectu, non posse propriis viribus in cœlum conscendere, nisi ipse eos illò trahat, & ad se assumat, quod futurum non est nisi in ipsum credant. Vnde bene infert etiam rationem alterius à se dicti, Dixi, inquit, ergo vobis, hoc est, quia de deorsum & de hoc mundo estis ex vobis, nati. s. in peccatis, & in eis viuentes, ideo dixi vobis quòd mo- E riemini in peccatis vestris. Ne autem putaremus quod dixit, moriemini, ad omnes pertinere, nec id posse eos effugere, ideo declarando subiecit, Si enim non crediderit is, quia. i. quòd ego sum, moriemini in peccato vestro, aut, vt est Græcè, in peccatis vestris, sicut in loco mox præcedente. Superiùs enim singulariter dixit, in peccato vestro, notans eorũ infidelitatem, quæ peccatorum omnium fons est, hic verò pluraliter in peccatis, notans varia eorum peccata, quæ infidelitas aut adfert aut fert. Illud autem, ego sum, quidam intelligunt esse A imperfectam orationem, & subaudiendum, quòd ego sum de supernis, aut Messias. Alij rectiùs intelligunt ideo absolutè Dominum dixisse, Ego sum, vt significaret se Deum esse, & hoc de ipso credendum esse. Solus enim Deus de se dicere propriè potest, Ego sum, cùm sit actus purissimus, nullius mutationis capax, quam præteritum & futurum significant. Vnde Moysi nomen suum explicãs Deus dixit, Ego sum qui sum, quare & ab esse deriuatum *Exod. 3.* est nomen illud sacrum Dei tetragrammaton Iehoua.

DICEBANT ERGO EI, TV QVIS ES? DIXIT EIS IESVS, PRINCIPIVM, &c.] Quoniam ergo Dñs absolutè dixit, Ego sum, nec explicauit quis esset, interrogãt Iudæi, Tu quis es? quasi nihil hactenus viderint aut audierint, vnde scire possent quis esset. Cæterùm obscurum valdè est quod ad hanc interrogationem Dominus respõdisse scribitur. Et nostræ quidem lectionis prima facie hic videtur esse sensus, Ego sum principiũ qui etiã vobis nunc loquor. Secundùm diuinitatem sum principium omnium creaturarum, vnum idémque cum patre, & secundùm humanitatem nunc vobiscũ loquor, vt vos doceam quid de me credere debeatis. In hunc sensum D. Ambrosius locum hunc aliquoties citat, & nominatim lib. 3. de fide ca. 4. Nec de principio, inquit, resident aliquid quæstionis, cùm interrogatus in carne, Tu quis es? respõderit, Principium, qui & loquor vobis. Sic autem principium accipitur in casu nominatiuo, & relatiuum, qui, nõ ad principium, sed ad pronomen, ego, refertur. Verùm huic intelligentiæ obstat lectio Græca, quæ pro dictione, principium, habet accusatiuum fœminini generis, τὴν ἀρχὴν. Proinde D. Augustinus hoc incõmodum ex Græcorum librorum collatione sentiens (quos D. Ambrosius peritus licet linguæ Græcæ, non videtur in hac sententia consuluisse) putat subaudiendum verbum, credite, vt ab eo regatur accusatiuus, principium. Eius in hunc locum ista sunt verba, Vt scirent Iudæi quid illum credere deberent, respondit, principium. Non tanquam diceret, principium sum, sed tanquam diceret principium me credite, quod in sermone Græco euidenter apparet, vbi fœminini generis est, principium. Velut si vellet dicere, se esse veritatem, & dicentibus, Tu quis est? responderet, veritatem, cùm videretur ad id quod dictum est, Tu quis es, respõdere debuisse, veritas, id est, veritas sum. Sed altiùs respondit, cùm videret eos ita dixisse, Tu quis es, ac si dicerent, Quoniã abs te audiuimus, Nisi crediderit is quia ego sum, quid te esse credemus? Ad hoc respõdit, principium: Tanquam diceret, principium me credite. Et addidit, Qui & loquor vobis, id est, quia humilis propter vos factus ad ista verba descendi. Nam si principiũ, sicuti est, ita maneret apud patrẽ, & non acciperet formã serui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederẽt, cùm infirma corda intelligibile verbũ sine sensibili voce audire non possent? Ergo, inquit, credite me esse principium, quia vt credatis non solùm sum, sed & loquor vobis. Hæc ille. Ex quibus apertum est eum non legisse, qui & loquor, etsi sic habeat contextus, sed, quia & loquor, quomodo quædam Latina habent exemplaria, & bene, quia Græcis non est relatiuum, ὃς, id est, qui, sed ὅτι, id quod, vel quia. Porrò D. Augustini explanatio nimis coacta videtur, siue spectes constructionem accusatiui, principium, siue causam quam intelligit significat

illis verbis, quia & loquor vobis. Proinde rectiùs secundùm Græcos illud τὴν ἀρχὴν, accipitur positum aduerbialiter, vt subaudiatur præpositio κατὰ, & sit sensus, principiò, imprimis, vel omnino quemadmodum Græcis dictiones pleræque in accusatiuo casu aduerbialiter ponuntur, per subauditionem præpositionis κατὰ, vt τὴν πρώτην, principio, τὸ τέλος, id est, tandem, in fine, denique. Verùm hoc licet cognito, nondũ sublata est omnis huius loci difficultas. Nouam enim difficultatẽ adfert apud Græcos dictio anceps ὅτι, quæ potest esse nomen relatiuum significans quod, si scribas per diastolẽ ὅ, τι, aut coniunctio significans quòd aut quia, si subnotaueris ὀξεῖαν, ὅτι. Sanè quomodo hunc locũ intellexerit D. Chrysostomus, non satis ex eius Cõmentariis licet intelligere. Pauciſſimis enim verbis locũ istum pertransit, scribens in hæc verba, Principium qui & loquor vobis, hoc est, Sanè indigni estis qui sermones meos audiatis, & quis sim intelligatis. Vos vt me tentetis semper loquimini, mihi autem non attenditis, & in omnibus vos nunc reprehendere non possum. Sic & Theophylactus. Cæterùm Euthymius Chrysostomi sectator & abbreuiator sicut & Theophylactus, veluti explicare volens obscuram Chrysostomi in hoc loco explanationẽ dicit, defectiuum esse sermonem istum iuxta consuetum loquendi morem, ac perficiendum hoc modo, Omnino superfluum est etiam quòd vobis loquar, quia, omni sermone indigni estis, vtpote tentatores. Itaque secundum quod indicat Euthymius, illud τὴν ἀρχὴν, Chrysostomo accipitur pro omnino quomodo accipitur apud Gregorium Nazianzenũ sermone de pascha, διεπιστομώσεις, ἐκεῖνος· οὐ δὲ, οὐδὲ ὅλως τὴν ἀρχὴν, id est, Non peierabis, ille tu verò, neque iurauerit omnino. Et illud ὅτι, Chrysostomo accipitur infinitè pro quòd coniunctione, non pro quia, vt verbum λαλῶ per subiunctiuũ reddendum sit hoc modo, Omnino quod & loquar vobis, supple, indigni estis, vel superfluum est. Hæc est ergo vna ratio, qua locus hic explicari potest. Quod si autem dictionem ὅτι, accipiamus pro relatiuo neutri generis, poterit hic esse sensus, Id sum quod etiã loquor, id est, locutus sum (præsens pro præterito) vobis principio, cùm scilicet dixi me esse lucem mundi. Vel si τὴν ἀρχὴν, pro omnino, accipiatur, sensus est, Omnino id sum quod etiam locutus sum vobis me esse. Si vero ὅτι, accipitur pro quia, poterit istud commodè cum sequentibus legi continuè, in hunc sensum, Vos cùm toties iam ex me audieritis & quinam sim, & ad quid venerim, tamen adhuc quasi nihil audieritis sic interrogatis, Tu quis es. Ego verò illud imprimis vobis respondeo, quia non solum veni in mundum, sed etiam loquor vobis, veritatem vobis prædicãdo, ideo multa habeo, id est, possum de vobis loqui & iudicare, quoniam erit vobis illud grauissimæ condemnationis occasio, quod mihi palàm sic loquenti nolueritis credere. Hæc intelligentia conuenit cum eo quod postea Dominus dicit, Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent, Secundùm hanc intelligentiam Dominus non respondet illis quis sit, vt qui digniores essent audire quid ipsi essent, quàm quis Christus esset cui insidiabantur. Sed huic intelligentiæ obstat, quod desideretur id quod respõdeat illi, principiò vel imprimis. Ordinem enim significat, Quasi diceret Dominus, primùm hoc iam dico. Cui subijci conueniebat quid secundò diceret, & quid tertiò. Proinde quibusdã placet Nonni Græci authoris enarratio, qua etiã hęc pars cum sequẽtibus iungitur, sed illud ὅτι, accipitur vt sit relatiuum. Habet autem sic, καὶ χρίστες ἀπίαχεν, ὅτι περὶ ὑμῶν ἐξ ἀρχῆς ἀφορισμὸν, ἔχων ἀνάριθμα δικαζειν καὶ λέειν, id est, Et Christus respondit. Quod quidẽ vobis ab initio dixi, habens innumera iudicare & loqui. Initio enim sermonis habiti à Domini cum Iudæis capite Ioannis 5. vnde ferè omnes sequentes dimanarunt, dixit Dominus sibi à patre omne iudicium contraditum. Nonnus ergo intellexit Dominum iam respondisse se esse eũ qui haberet multa quæ loqueretur & iudicaret de eis, hoc est, iudicem vt omnium ita & ipsorum, quod initiò eis dixit, cùm primùm ei calumniam tanquam blasphemo intentare cœpissent, vt habetur capite Ioannis quinto. Itaque sensus secundùm eum est, Ego sum id quod eriã à principio vobis dixi, nempe, Habeo multa de vobis loqui & iudicare, hoc est, is sum qui possum vos condemnare, & in multis reprehendere, vt Dominus ad retundendam superbiam eorum qui ex contemptu & dolo rogauerũt quis esset, intelligatur illis iudiciariam suam potestatem obiecisse, vt & aliàs fecit. Quidã illud quod Græcè est, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, accipiendũ putat, vt sit particula confirmantis, & sit sensus, Omnino sic est vt & loquor vobis, vt intelligatur Dominus, quia satis dixerat quis esset cum dixit, quia ego sum Iudæis rogantibus quis esset, non respondisse quis esset, sed tantùm confirmasse quod dixerat, Si non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris, & quod dixerat de illorum peccatis, declarasse cùm subiicit, Multa habeo de vobis loqui & iudicare. Quæ quidem intelligentia omnium videtur esse conuenientissima, poteritque & ob similem intentionem in nostra litera accipi, hæc esse dicta à Domino secundùm intelligentiam proximo positam ante Nonni enarrationem. Sic ferè Syriacũ Euang. quod habet, etiam id quod cœpi loqui vobiscum. Porrò cũ dicitur, Multa habeo de vobis loqui, habeo, Græco more, cum infinitiuo pro, posũ positum est, quamuis quidam intelligant, habeo vobis loqui & iudicare, hoc est, ex commissione patris mihi incumbit vt in posterum vos in multis iudicem. Dicit autem duo, loqui de vobis & iudicare, hoc est, in multis possum vos reprehendere, vel accusare apud patrem, & non solùm accusare, sed etiam condemnare. Iam quod sequitur, Sed qui misit me verax, &c. durum videtur habere connexionem. Itaque quidam sic connectunt, Possum conqueri multa de vobis apud patrem, & decernere etiam in vos, sed non est necesse vt faciam. Nam pater meus verax est & fidelis, & ob id non deerit causæ meæ, cùm ab eo profectus sim, & secundùm mandatum eius hæc loquar mundo. Aliter verò & rectiùs ad hunc modum, Multa quidem in vobis reprehendere possem, & in multis condemnare, sed omissis aliis vnum hoc vobis dicam ad redargutionem vestri vnius peccati, nempe infidelitatis, quòd is qui me misit, verax est, & ego quæ ab eo audiui & accepi, hæc sola loquor in mundo ac proinde vera sit necesse est mea doctrina, cui tamen credere & obedire recusatis. Nam ob id eum qui se misit veracẽ dicere omnino videtur Dominus vt & se suamq; doctrinam veracem significaret, cum subiiciat, & ego quæ audiui ab eo hæc loquor in mundo. Cæterùm audisse se Dominus à patre dicit quæ loquebatur, quoniam omnem suam cognitionem à patre accepit, à quo accepit & esse. Sic

& Ioan-

& Ioannes Baptista suprà dixit, Quod vidit & au- A
Ioan. 1. dijit, hoc testatur.

ET NON COGNOVERVNT QVIA PATREM, &c.] Malè pro eis, multi libri habent, eius, secundùm quàm lectionem intelligi solet hic sensus, Non cognouerunt Iudæi quod dicebat Deum esse patrem suum. Sed impertinens esset iste sermo, quia in sermone mox præcedenti non significatur Deũ esse patrẽ Iesu. Græca verò habent, ὅτι τὸν πατέρα ἀυτοῖς ἔλεγεν, id est, quòd patrem ipsis dicebat. Nec additur, Deum, quemadmodum nec in antiquis exemplaribus Latinis. Est autẽ sensus, non cognouerunt quod patrem dicebat, id est de patre suo loqueretur. Sic enim dictũ est, patrẽ illis dicebat, pro de patre illis loquebatur, quomodo dicere solumus, hunc dico, pro, de hoc dico. Vnde Augustinus habet, Non intellexerunt Iudæi quòd de patre illis diceret. Itaque nostra litera qua legimus, patrẽ eis dicebat Deũ, sic est ordinanda, Nõ cognouerũt quòd patrem Deũ eis dicebat, id est, de patre Deo illis loquebatur. Cũ enim diceret, Qui misit me verax est, &c. non intelligebant eum hoc dicere de patre suo, cùm ex his quæ priùs illis frequenter dixisset, id meritò facilè intelligere debuissent. Cũ ergo ex hoc sermone necdum cognoscerent quòd de patre suo loqueretur, (quod si cognouissent, etiam intellexissent quis ipse esset, & quod Deus esset) Dominus sequenti sermone apertè explicat patrem suum esse de quo locutus est & quem dixit misisse se, aperitque quando sint ipsum cognituri qui iam C
illum cognoscere non poterant. Vnde sequitur.

DIXIT ERGO EIS IESVS, &c.] Exaltationem vocat suam crucifixionem: vt patet ex expositione Ioan. cap. 12. Sic autem Dominus suam mortem frequenter designat, non solùm propter elevationem à terra factam per suspensionem in ligno sed etiam propterea quòd per mortem suam meruerit à patre exaltari, sicut suprà Euangelista Lucas mortem Christi non ignominiæ nominibus, sed honoris appellauit, cum eam excessum vocauit & assumptionem. Quod enim aliis erat humiliatio, hoc Christo erat exaltatio, & finis omnis humiliationis & depressionis. Cum ergo, inquit, exaltaueritis filium hominis, & me vos putabitis penitus extinxisse, tum quòd modò cognoscere non vultis, cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso facio, nihil, sed sicut docuit me Pater hoc loquor, ita vt omnia & verba & facta mea ab illo sint. Istud impletum est primùm tempore quo Dominus crucifixus est, quando à signis quę tunc fiebant, quibus contradici non poterat, cognouerunt illum esse verè diuinum hominẽ, ita vt cõpuncti corde percuterent pectora sua, & quidam dicerent, Verè filius Dei erat iste. Deinde & quando quidam illorũ cognouerunt certò illum resurrexisse à mortuis. Præterea & quando misso in Apostolos Spiritu sancto viderunt miracula in ipsis & per ipsos edita, ac ipsi- E
ritũ Christi sese potentissimè exerentem in credentibus, & omnes aduersariorum machinas demolientem. Et tunc enim compuncti corde plerique dixerunt Apostolis, Quid faciemus viri fratres? Po-
Act. 2. stremum etiam quando per Romanos grauiter afflicti, senserunt diuinam vltionem illis à Domino prædictam ob peccata in ipsum & suos commissa. Non enim quod hic dicitur, cognoscetis, tãtum ad credituros referri debet, sed etiam ad incredulos quorũ quidam satis cognouerunt occisum à se Iesum, fuisse Messiã, & planè diuinũ hominẽ, vt patet de principibus sacerdotum, quibus custodes nuntiauerunt Christi resurrectionem. Porrò illud quod sequitur, Et qui misit me mecum est, &c. Caietanus cõiungit cũ, cognoscetis, vt sit sensus, cognoscetis quòd ego sum, & quòd à meipso facio nihil, & quòd qui me misit, est mecum, vt tria significentur ipsi cognituri. Potest tamen illud accipi seorsum, vt sit cõtinuatio eius quòd suprà de se Dominus dicere cœperat. Qui misit me, verax est, ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo: vt postquam duo illa quæ de se dixerat, significauit illos suo tempore cognituros, viteriùs iam subiiciat, Et qui misit me, mecum est, ne intelligeremus eum sic esse ab eo missum, vt ab eo sit desertus, sed scire- B
mus eum qui missus est, omnia facere ex voluntate & cooperatione mittentis. Non reliquit, inquit, me pater, vnquam solum, sicut reliquit ad tempus quosuis sanctos, quia non, vt alij, etiam Moyses & Dauid, ego ab eius voluntate aliquando deficio, sed quæ placita sunt ei facio semper. Quæ ratio debet accipi tanquam signum eius quod dixit, mecum est, & non reliquit me solum, si modo tamen intelligatur dixisse patrem secum esse, nec vnquam reliquisse, ratione deitatis quæ est illi vna cũ patre. Nam si intelligatur dicere patrẽ secum esse secundùm humanitatem, potest, etsi non sit necesse, his verbis intelligi significari causa meritoria continuatæ gubernationis diuinæ in omnibus quæ Christus fecit. Etsi enim iure personæ diuinæ Christus homo habuit continuitatem diuinæ præsentiæ, & gubernationis, eandem tamen etiam habuit ratione meriti: quemadmodum intrauit in gloriã suã merito mortis suæ, quæ illi debebatur alioqui ratione naturæ diuinæ, in vnitatem personæ cũ humanitate coniunctæ. Dominus enim significare volens suam doctrinam & opera omnia esse diuina, nihilque omnino esse quod non sit à Deo, de missiùs, vt & alibi, propter incapacitatem auditorum de se loquitur, quasi homo esset tantùm, qui à Deo edoctus esset, & illum sibi semper habere cooperantem & præsentem.

HÆC ILLO LOQVENTE, MVLTI CREDIDERVNT IN EVM. DICEBAT ERGO IESVS, &c. Describit Euangelista fructũ doctrinæ Christi in quibusdam, qui illi occasio fuit noui sermonis. Vnde videre est vt nunquam desint apes, quæ ex floribus verbi Dei mel sugant, vtcunque inde aranei venenũ hauriant. Cum enim, inquit, verba ista Dominus loqueretur: plerique auditorum aduertentes rationabilia esse quæ dicebãtur, & tãta cõstantia ac efficacia sermonis ab eo prolata, crediderunt in eum, fide licet adhuc imperfecta & initiativa. Proinde vt hos in fide iam cœpta Dominus confirmaret, tali ad eos vsus est exhortatione. Si nó, vt quidam olim, àme defeceritis, sed ita vt cœpistis manseritis in sermone meo, id est, perseueraueritis meæ doctrinæ credere, & meis præceptis obedire, tunc verè discipuli, &c. Tria illis perseuerantibus Dominus promittit, quæ sese ordine consequũtur. Primò dicit, verè discipuli mei eritis, vel estis, vt habent quædam Græca, significãs nõ verè esse discipulos & sectatores suos qui ad tempus tantùm credunt, quia non sunt discipuli Christi coram Deo, qui prænoscit eorũ instabilitatem, letiam cùm apud homines habentur discipuli. Sic de quibusdam dicit & Ioannes, Ex nobis exierunt, sed nõ
1. Ioan. 2. erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum. Quoniam autem discipuli

est

est discere,& doceri ab eo cuius est discipulus: hinc A Dominus ne quis paruum putet esse discipulum eius,adiicit secundò,& cognoscetis veritatem: per accipiendum,scilicet à me spiritum sanctũ, de quo
Ioan. 16. Dominus dixit Apostolis, Adhuc multa habeo vobis dicere,sed non poteſtis portare modo. Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Nec enim Philosophi veritatem, quæ saluum & beatum hominem facere posset,docuerunt,sed potiùs falsitatem & errores varios,nec Moses qui vmbris veritatem tantùm delineabat, sed nec discipuli Christi,ipso adhuc in carne agente, omnem veritatem Euangelicam cognoscere potuerunt, quòd scilicet Iesus Deus esset & homo, quodque per crucẽ eius omnibus credẽtibus in eũ B salus parata esset. Porrò ne quis parum esse duceret cognoscere veritatem, Dominus tertiò adiecit, Et veritas liberabit vos, vt si non delectat veritas, delectet libertas. Non enim liberare hîc accipitur simpliciter pro eo quòd Latinis ferè significat, nẽpe è periculis & malis subducere,& eximere, sed pro liberũ & ingenuũ facere. Non enim hic Græcis est verbũ ῥύω, sed ἐλευθερόω, quæ vox ad libertatem pertinet, quæ seruituti opponitur. Id ita esse etiam Iudæorum Homachus indicat,dicẽtium,Nemini seruiuimus vnquã. Itaque,liberabit, hîc exponendum est per liberos,& ingenuos reddet, quo significatur etiam ab aliqua seruitute liberãdos,nẽpe seruitute ea quæ libertati spiritus & Euange- C licæ libertati opponitur:qualis est seruitus peccati & legis veteris. Annotauit & Augustinus vim Græcæ dictionis Iib. de verbis Domini sermone 48. Veritas ergo Euãgelica liberat,hoc est,liberos facit, quia eos qui priùs grauabantur seruitute peccati & legis,ab ea seruitute eximit, efficiens vt quis dominetur peccato, ac libera mente quæ Dei sunt faciat. Hæc est enim libertas Euangelica, quæ non *Libertas Euãgelica.* mutat statum fortunæ, corpus eximens à iure heri, sed animum liberat à vitiis, à prauis ac mundanis concupiscentiis,à tyrãnide diaboli,à metu mortis persecutionum, à seruitute Pharisaïcarum constitutionum,à iugo legis iuxta literã seruandæ. Veritas enim Euangelica docet veteris legis cæremonias vmbras tantum fuisse, ac proinde rebus ipsis D exhibitis,non esse ampliùs illis insistendum: docet quę caro cõcupiscit planè esse noxia, abhorrere ab eis hominem faciens:docet Dei eximiam erga homines benignitatem, ad amorem eius vicissim hominem impellens & prouocans, quo amore per cognitam veritatem accendente, iam efficitur homo liber & ingenuus, vt & concupiscentias prauas superet,& quæ virtutis sunt prompto animo exequatur. Sic ergo veritas liberos facit, quomodo ignorantia veri seruos facit peccati. Porrò Iudæi, siue eidem illi qui priùs in Christum credidisse dicuntur vt intelligamus eorum fidem admodum infirmam fuisse,siue potiùs secundum Augustinum, alij E qui necdum crediderant (quandoquidem his Dominus mox obiicit,quæritis me interficere)cũ propter suam carnalem habetudinẽ non intelligerent Dominum loqui de libertate spirituali, sed de corporali seruitute locutum putarent,quòd propter superbiam qua sibi placebant in maiorum suorum nobilitate,nõ ferrẽt libertatem sibi tanquã seruis promitti,responderunt indignabundi,Semen Abrahæ sumus,& nemini seruiuimus vnquã,&c. Hoc est,ingenui ex ingenuis prognati sumus,nec solùm ingenui,sed etiam nobiles, & nullius vnquam serui fuimus:quomodo ergo libertatem tu nobis promittis quasi serui simus manumittendi? Hæc responsio & crassitudinem & superbiam populi Iudaïci declarat vt qui carnalia tantùm saperet, & in rebus carnalibus suam poneret fiduciam,& gloriam spiritualium,quæ nos Deo commendant,negligens. Dominus illos duobus nominibus taxauerat, & quòd veritatis essent ignari,& quòd seruitutem seruirent: Illi verò prius dissimulant in quo magis eos conueniebat turbari, ad id autem quod leuius erat & minoris momenti,stomachantur. Siquidem veritatis ignorantia, mentis vitium est:seruum esse, fortunæ malum est non animi. Magis autem ostendit eorum superbiam, quòd non verentur falsissimè dicere, Nemini seruiuimus vnquam, cùm constet eos priùs seruisse in Ægypto (vnde toties dicuntur in scripturis liberati de domo seruitutis) ac deinde frequenter in terra promissionis diuersis fuisse subiectos,ita vt dicat scriptura. Et dominati sunt eorum qui oderunt eos. *Psal. 105.* Præterea etiam seruisse Babyloniis,ac postremùm etiam illo tempore Romanis. Quidam tamen intelligunt eos loqui de seruitute naturali hoc est, qua ex sua natiuitate & origene fuissent aliquorum serui. Caietanus intelligit eos dicẽres,nemini seruiuimus vnquam,non loqui de maioribus suis,sed tãtùm sese cõprehẽdere & suas personas. Nec obstare q; Romanis subessent, quia illis nõ suberãt vt serui,sed tantum vt tributarii,sub Cęsare per prefidem gubernati tanquam liberi. Rupertus intelligit istos,etsi consci essent satis suæ seruitutis,malitioſè tamen & subdolè dixisse, Nemini seruiuimus vnquam, expectantes scilicet vt Dominus illis obiiceret seruitutem,quã tũc sub Romanis seruiebant,vt sic illum apud prefidem accusare possent tanquam eũ qui contrarius esset Cæsari,& promitteret libertatem à seruitute Romanorum.

RESPONDIT EIS IESVS, AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI, &c.] Etsi Iudæi falsò gloriarentur se nemini vnquam seruisse, Dominus tamen non coarguit eos mendacii,quòd ab omni contentione esset alienus, quódque nihil ad salutem faceret de seruitute corporali disceptare,quæ generositati animæ nihil officit,sed pro sua ad docendum omnes facilitate,indicat longè aliud esse seruitutis genus à qua libertatem promiserat, quam Iudæi suspicabantur, nimirum seruitus peccati longè turpior & calamitosior seruitute corporali, à qua neminem vindicat quamlibet magna maiorum nobilitas, Omnis, inquit, quicunque sit ille, & à quibuscunque sit genitus,siue Iudæus,siue Græcus, etiam si rex sit & imperator, qui facit peccatum, seruus est peccati. Vbi inquirendum, cuius peccati seruus sit qui facit peccatum. Non enim videtur illius peccati dicendus seruus, quod fecit aut facit, cùm illud actus quidam sit qui transit. Proinde videtur genitiuus peccati, debere accipi pro ipsa concupiscentia praua, quæ in ipsis dominatur peccatoribus, quomodo accipitur Paulo ad Roman. cap. 9. Vbi multus est sermo de seruis & seruitute peccati,vbi inter cætera dicit, quod ad huius facit Dominicæ sententiæ confirmationem & declarationem, An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem,siue obeditionis ad iustitiam? Sic & Petrus,cùm dixisset quosdam *2. Petr. 2.* seruos esse corruptionis,subiecit, A quo enim quis superatus est,huius & seruus est. Quid sit autem *Quis seruus peccati.*

Luce.1. à quo peccator superetur, ostendit Iacobus dicens, A Vnusquisque tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus. Itaque aliter accipitur peccatum, cùm dicitur, qui facit peccatum, & cùm dicitur, seruus est peccati, nisi velimus vtrobique peccatū accipere in genere, vt quomodo Paulo dicuntur ali qui serui iustitiæ quia quæ iustitiæ sunt faciunt, ita & seruus quid dicatur peccati. Bene autem peccator seruus dicitur peccati, quia peccatū in eo vires suas habet & dominatur, ita vt illum obnoxium teneat æternæ morti, cuius peccatum est stimulus, sic vt seipsum ab eo debito & vinculo liberare nequeat. Deinde quia ipsum sua vi cōtinuè ad aliud & aliud peccatum trahit, adeo vt in peccatoris B persona dicat Paulus, Nō enim quod volo bonū, illud ago, sed quod odi malum, illud facio, Nō q; necessitate aliqua & præter voluntatem propriam homo aliquod peccatum cōmittat, sed quod homini per peccatum auerso à Deo, & eius gratia destituto tanta sit infirmitas spiritus, vt non possit omnia peccata vitare, tantaque fortitudo concupiscentiæ in carne, vt frequenter in peccatum hominem pertrahat. Quam seruitutem meritò per peccatum homo incidit, eò quòd faciendo peccatum abutitur sibi concessa à Deo arbitrij libertate, vtendo ea cōtra rectā rationem & præcepta eius qui ei libertatē illam dedit. Iustum enim est vt qui sese deiicit ab ordine rectæ rationis, contortæ rationis seruituti subiiciatur. Hanc seruitutem & eius turpitudinem C etiam Philosophi agnouerūt. Siquidem Diogenes dicere solitus est, inter seruos ac dominos malos præter vocabula nihil interesse, nisi quod mancipia seruirent dominis, domini cupiditatibus, significans vtrosque esse seruos, miseriorem tamen seruire seruitutem dominos quàm mancipia: si sint improbi. Et Socrates existimabat nullos fœdiorē, miseriorémque seruire seruitutem, quàm qui & animo & corpore seruirent voluntatib. Vnde est illud in paradoxis Ciceronis, Omnes sapientes esse liberos, omnes verò stultos seruos esse. Et Horatius lib. 2. Ser. Saty. 7. de cupidinoso scribit, Vrget enim mentem dominus non lenis, & acres Subiectat lasso stimulos, versatque negātem. Et Sophocles cùm D ex eo iā confecto ætate quæreretur, vteretur ne rebus venereis, Dij meliora, inquit, Liber verò ego istinc, sicut à Domino agresti & furioso profugi.

SERVVS AVTEM NON MANET IN DOMO IN ÆTERNVM: FILIVS MANET, &c.] Parabola est hic sermo, & exemplum à reb. humanis petitum. Sic enim se habent res humanæ, vt seruus non maneat in domini sui domo in æternum, aut saltē vt non habeat ius manendi in domo semper, cum possit à domino ablegari, aut diuendi alteri. Filius verò manet, hoc est, habet ius manendi, futurus, scilicet ipsius domus hæres. Sic enim verbum, manet, est exponendum. Nam alioqui & seruus quandoque semper manet in do- E mo, & filius non manet in ea in æternū, cum contingat filium sese à patre subtrahere & alienare. Hac autē parabola Dominus nos incitare voluit ad ambiendā libertatem filialē, vt scilicet nos qui omnes ex ipsa natiuitate & conuersatione serui sumus peccati coram Deo, efficiamus studeamus ex seruis, filij Dei, quò possimus cum ipso, qui propriè & per naturā est filius Dei, in domo Dei ac regno eius permanere in æternū, & non cum seruis aliquando eiiciamur à conspectu & domo eius. Siquidē iā in domo Dei, nempe mundo hoc aut Ecclesia, serui filiis A coniuncti habitant, sed eiiciēdi, & separādi ab eis in nouissimo die. Quod in Abrahā designatū est, qui filiis concubinarū dedit munera, ablegans eos à se, Genes. 21. Isaac autem omnium suorum bonorū hęredem instituit, tanquam germanum & genuinum filiū, pro quo ad ipsum dixerat Sara, Eiice ancillam & filiū eius. Nō enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. Quoniam autem filialis illa libertas obtineri non potest nisi per ipsum Dei vnigenitum & naturalem filium, qui cùm non fecerit vnquam peccatum, non est, nec fuit vnquam seruus peccati: rectè Dominus intulit, Si ergo vos filius liberauerit, &c. quæ conclusio sic ex priorib. infertur, Ergo cū omnes sitis peccatores, & ob id serui peccati, & solus is qui absolutè est filius Dei, filius, scilicet, vnigenitus & naturalis, filius qui nullo modo est seruus peccati, ius & potestatem habeat tanquam hæres & dominus in domo patris sui vos reddendi liberos: si is vos liberos, reddiderit, tum re vera eritis liberi, quia assequuti libertatem non corporalem, sed spiritualem, quæ sola vera libertas est, sicut sola peccati seruitus, vera seruitus est. Facti autem per filium liberi, tanquam etiam filij manebitis cum illo in æternum in domo patris eius. Itaque trib. sententiis præcedentib. syllogistica forma ab Euangelista dispositis, Dominus ex ordine docet, primùm incognitum multis seruitutis genus: secundò, ambiendam meritò ab ea seruitute liberationem: ac tertiò, per quē eā cōsequi possimus. Portò D. Chrys. exēplū illud, Seruus nō manet in domo, &c. aliò refert quàm modò sit dictum, intelligens Dominum illo exēplo occurrere voluisse ei, quod Iudęi dicere poterant. Nam cùm dixisset, Qui facit peccatū seruus est peccati, dicere illi poterāt, Immolationes habemus, illæ nos eripere possunt ab hac seruitute, vt nō sit opus per te liberari. Itaq; secūdùm eū Dominus induxit, Seruus non manet in domo, &c. vt significaret Moysen quia seruus fuit, non posse suis cæremoniis libertatem suis conseruis præstare, quòd seruus non habeat ius manēdi in domo, ac proinde multò minus potestatē suis conseruis libertatem præstandi. Se verò solū id posse tāquam filiū, qui habeat ius hæreditariū domus patris sui, ac ob id possit libertate donare seruos domesticos. Hæc intelligentia etsi bene cōueniat cōclusioni quę infertur, nō tamē satis conuenit præcedenti illi sententiæ, omnis qui facit peccatū seruus est peccati. Nā si in sequentibus Moysen notare voluit Dominus, iam nomen serui aliter accipietur quàm in præcedenti sententia, cū non conueniat intelligere Moysen à Domino vocari seruū ratione peccati, sed ratione cōditionis, sicut apud Paulum, inter Moysen & Christum ponitur differentia. Notandum autem quòd cum suprà Dominus dixerit, veritas liberabit vos, nunc in conclusione dicat, Si filius vos liberauerit, siue quia ipse filius sit illa veritas de qua suprà est locutus: (Dicit enim postea de se, Ego sum veritas) siue potius quia filius liberat per cognitam veritatē, quàm ipse per Spiritum suum sanctū docet eos qui permanent in sermone eius. Obseruandum circa hanc Domini doctrinam, primùm eos solos apud ipsum pro veris discipulis haberi, qui permanent in sermone Christi semel percepto. Nam qui in eo non permanent, etiā multo studio, & multorum librorum lectione nunquam assequuntur perfectè Dei & veritatis cognitionem. Deinde, Christum 2. Cor. 3. solum esse qui nos vera libertate donare possit, de qua Paulus, Vbi Spiritus dñi, ibi, libertas. Neque

Hebr. 3.

enim

enim vera est libertas carnis vel mundana: & libertatem spiritus neque lex Moysi adferre potuit, quę per occasionem magis fecit seruos peccati, vt docet Paulus, Virtus enim peccati, lex, neq; doctrina Philosophorum, qui tamen hanc libertatem pollicebantur, cùm multis erroribus & vitiis ac morti æternæ manerent obnoxij. Postremùm obseruandum ex verbis Christi, libertatem illam veram quā ipse suis adfert, non consistere in eo vt quis demceps omnia pro libito faciat, sed potissimùm in liberatione à seruitute peccati, ac deinde etiā à seruitute legis veteris, quæ propter transgressionem & peccata reprimenda instituta per occasionē peccati vires, magis auxit, quęque quod ad cęremonias attinet, quæ libertatis euangelicæ erant, præfigurauerat. Non ergo libertas hæc à seruitute corporali hominibus exhibenda liberat, neque ab obedientia eorum mandatorum quę Christus per se aut suā Ecclesiam propter spiritus profectum instituit, sed efficit vt quæ facienda sunt liberè quis perficiat, imò & maiora & plura præstet quàm imperantur. Proinde Paul' studiosè præcauere volēs, ne qui libertate Euangelica abutantur, Vos, inquit, fratres in libertatem vocati estis, tantùm ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem spiritus seruitute inuicem. Et Petrus, Quasi liberi, inquit & non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut serui Dei. Et quidem libertas quam Christus suis in hac vita præstat, in his quæ dicta sūt consistit: cæterùm hanc libertatē sequitur etiam per Christū & alia post hanc vitam libertas perfectior, quam Paulus vocat libertatē gloriæ filiorum Dei, qua electi liberi erunt non solùm à dominio peccati, sed omni etiam peccato, ac omni penitus malo corporis & spiritus, & malorum item omnium metu. Itaque colligenda ex scripturis multiplex libertas homini cōueniens, nimirum libertas mundana siue corporalis, quam libertatem fortunæ appellare licebit, quod ab illa pendeat, & illi subiecta sit, & est libertas indifferens; neque bona dicenda, nec mala. Libertas arbitrij, bona quidē, vtpote quę donū sit Dei, sed quæ ad bonū & malū sit indifferēs. Libertas carnis, ad mala tātùm propensa. Libertas gratiæ, ad bonum tantùm propensa. Libertas gloriæ, ab omni mali formidine liberans.

In quibus libertas Christiana

Galat. 5.

1. Petr. 2.

Multiplex libertas.

Rom. 8.

SCIO QVIA FILII ABRAHÆ ESTIS, SED QVÆRITIS ME INTERFICERE, &c.] Postquam Dominus ostendit de qua seruitute loqueretur, excludit etiam illud vndę suam ingenuitatem Iudæi ostendere volebant, ostendens eos vanè gloriari in eo quod essent semen Abrahæ vt qui corā Deo tales propter operum dissimilitudinem non haberentur, nec filij eius essent secundū spiritum, ac ob id non essent liberi libertate spirituali, de qua ipse loquebatur. Scio inquit, quòd estis filij (vel, vt est Græcè, semen) Abrahæ, secundū carnis scilicet originem, sed quæritis me interficere, idque non ob aliquod crimen meū, sed quia sermo meus non capit, hoc est, nō habet locū in vobis. Ne enim dicere possent se iustè illum quærere occidere, ideo hanc partem adiecit: in qua verbum, capit, neutraliter positum est pro, locum habere, Nam Græcis est χώρει, verbum deriuatū à dictione χώρα, quæ regionem & locum significat, tribuitúrque verbum illud Græcū & rei continenti & rei contentæ. Non habebat autem locū sermo Christi in Iudæis, quia cor illorum plenum erat inuidia, superbia, aliisque vitiis, & passionibus ac erroribus quibusdam præoccupatum erat. Passiones enim & errores mentem præoccupantes impediunt eam à discretione veri. Annotauit autem D. Chrysostomus Dominū non dixisse, nō capitis sermonem meū, sed, sermo non capit, ad significandam doctrinæ sublimitatem & magnitudinem. Itaque vtrumque rectè intelligitur significatum, & doctrinæ sublimitas, & illorum propter vitium eorum incapacitas. Quia autem dicere poterant se ideo sermonem eius non recipere, quia à seipso loqueretur, & simul vt ex se suóque exemplo offenderet ipsos alium habere patrem secūdùm spiritū quam Abraham: ideo subiecit, Ego ꝙ vidi apud Patrem, id est, ꝙ certa & euidēti notitia ab eo didici & accepi, loquor: & vos quæ vidistis apud patrem vestrum, id est, quæ ab eo didicistis, & in illo considerastis facitis. Vbi sciendum Græcis in prima sententia addi, meum, vt sit oppositio inter patrē meum & patrem vestrum: & in secunda sententia additur, igitur. Et vos igitur, &c. quo significatur hic sensus, Quemadmodum ego quæ vidi apud meū patrem, loquor: ita consequens est & vos facere quæ vidistis apud vestrum patrem. Pro, facitis, Græca dictio ποιεῖτε, ambigua est, & potest verti etiā per imperatiuum, facite, quo modo eā D. Chrysostomum accepisse putat diuus Thomas in Cathena aurea: vt sit sensus, Sicut ego verbis & re ostendo & exprimo patrem meum, ita & vos rebus ipsis exprimite Abraham, quem gloriamini esse patrem vestrum. Atqui hunc sensum secutum Chrysostomum, ex illius interpretatione colligere non licet, ꝙ ea non minùs sit ambigua quàm ipse contextus. Habet enim sic, Quemadmodum, inquit, ego verbis & re ostendo patrem, ita & vos. Certè Theophyl. & Euthymius Chrysostomi sectatores ita apertè intelligunt quomodò noster vertit interpres, vt per patrē illorū Dominus intelligatur designare nō Abraham, sed diabolum ꝙ sequentib. magis conuenit, & responsioni Iudęorum mox subiectę. Siquidem illi inteligentes se & suum patrem notari alicuius criminis, nec alium intelligentes patrem quam Abraham, rursum obiiciunt, Pater noster Abraham est, quasi dicant, An de illo vis malè loqui, & dicere nos ab eo didicisse quæ bona non sunt? Itaq; Dominus apertiùs eorum in cognatione Abrahā gloriationem excludere volens, & quem illorū patrem vocet, explicare, subiecit, Si vt vultis haberi, verè estis filij Abrahæ, opera Abrahæ facite. Cōuenit enim vt germanus alicuius parentis filius exprimat illum nō similitudine vultus tantū, sed etiā morū & operum. Proinde credite sermoni Dei, quemadmodū ille credidit, & reputatum est ei ad iustitiam. Suscipite illum quem Deus misit, quemadmodum ille coluit studiosè nuntios Dei. Pleni estote à cæde innocentis, quemadmodum ille innocentes defendere studuit, & omnem humanitatem excoluit. Breuiter, vt ille fecit, & vos iustitiam & iustos amate, Dei sermones & Dei nuntios suscipite. Sic enim explicandum illud, Opera Abrahę facite. Neque enim singula opera Abrahæ ad literam eos imitari voluit, vt nō super inductionem ancillæ super vxore sua Sara, quę cum olim ob rationabiles causas licita esset, iam cœperat non esse licita. Annotauit autem Origenes, quemadmodum citatur in Catena, non frustra dictum esse pluraliter, opera Abrahæ, ne putemus satis esse si imitemur vnum Abrahę opus, nēpe fidē, ob quam Deo placuisse dicitur. Notandum & illud, Græca non habere ποιεῖτε,

quem-

quemadmodum interpres teſtatur ſe legiſſe, dum vertit, facite, ſed imperfectum ἐποιεῖτε, vt hæc ſententia ſecundùm Græcorum lectionem ſit vertẽda hoc modo, Si filij Abrahæ eſſetis, opera Abrahæ faceretis. Cui magis conuenit quod ſequitur, Nunc autem quæritis me interficere. Ratiocinatur enim Dominus à deſtructione conſequentis ad deſtructionem antecedentis. Nam conſequens præcedentis conditionalis deſtruit, cum dicit, Nunc autem quæritis me interficere, hominem non malum nec iniuſtum, ſed qui veritatem vobis locutus ſum, nõ quãuis, nec quam ex meipſo locutus ſum, ſed quam audiui & accepi à Deo. Hoc, id eſt, tale quid Abraham non fecit vnquam, ſed potiùs cõtraria fecit. Hinc ergo relinquit inferendum oppoſitum antecedentis, Non eſtis ergo filij Abrahæ germani. Pro qua concluſione inferenda Dominus aliam addit ſententiã affirmatiuam, quæ etiam ſequitur ex præcedentib. & negatiuam illam concluſionem in ſe virtualiter continet, Vos, inquit, facitis opera patris veſtri. Quę ſententia ſic ex præcedentibus inferri poteſt. Igitur non facitis opera Abrahæ, & proinde nec pater veſter meritò eſt dicendus: ſed facitis opera alterius, qui quòd eum imitamini, merito dicendus eſt pater veſter. Cum dicitur, Hoc Abraham nõ fecit, pronomen, hoc, demonſtrat genus operis, & non opus individuale, vt accipiatur pro, tale. Græca tamen etiã verti poſſent, Hoc Abraham non feciſſet, ſupple, ſi ætate illius fuiſſem. Eſt enim aoriſtus primus ἐποίησεν, qui hoc modo frequenter accipitur. Circa loquendi autem rationem & modum, quo Dominus hìc vtitur in patris & filij nominibus, aduertendum quod ſicut ſuprà Dominus, cuius tota doctrina eſt ſpiritualis, cùm de ſeruitute loqueretur, ſeruitutẽ ſpiritualem ſignificauit, quæ ſola coram Deo reputatur ſeruitus: ita & hìc de patre & filiis loquens loquitur de paternitate & filiatione ſpirituali, qua ſola apud Deum quis æſtimatur pater, aut filius, ſecundùm mentem & ſpiritum. Sicut enim eſt ſeruitus ſecundùm ſpiritum, ita & filiatio, quæ conſiſtit in imitatione & morum ſimilitudine. Et meritò qui alium imitatur, illius filius dicitur, quòd quemadmodum pater corporalis per ſemen ſuum filium generat corpore & vultu ſibi ſimilẽ, ita qui alium imitatur, per illius ſiue exempla, ſiue doctrinam, veluti per ſemẽ quoddã in mentem eius deiectum, efficitur illi mentẽ ſimilis. Vnde Iacob indicans ſemen ſpiritualis generationis, dicit de Deo: voluntariè nos genuit verbo veritatis. *Iacobi 1.*

DIXERVNT ITAQVE EI, NOS EX FORNICATIONE NON SVMVS NATI, &c.] De fornicatione ſpirituali omnino videntur loqui, nempe idololatria, quæ in ſcripturis frequenter fornicatio vocatur. Id enim ſignificant cùm dicunt, Vnum patrem habemus Deum. Itaque quoniam intellexerunt Dominum non de patre corporali loqui, ſed ſpirituali, nec de carnis generatione, ſed de vitæ inſtitutione, omiſſo Abraham, Deum patrem ſpiritualem ſe habere obiiciunt. Nos, inquiunt, non ſumus ſecundùm cultum & mores, nati ex fornicatione, hoc eſt, idololatria, quaſi dicerẽt, non ſumus filij fornicationũ, de qualib. loquitur Oſeas, hoc eſt, idolatræ ex idololatris progeniti, ſicut ſunt reliquæ gẽtes. Vnum enim tantum omnes habemus patrem nempe Deum, nec, vt alię gentes, falſum Deum colimus: nec, vt Samaritani, Deum verum ſimul cum diis gentium. Patrem ergo ſuum, Deum vocant, nõ ſolùm ratione creationis (ſic enim omnium gẽtium Deus erat pater) ſed etiam ratione cultus & religionis, qua eum colebant, & ab eo inſtituti erant. Sic & Moyſes docet Deum illis eſſe patrẽ, dicens, nunquid non ipſe eſt pater tuus qui poſſedit te, & fecit, & creauit te? Et ipſe Deus ob peculiarem ſuam erga Iſraëliticum populum prouidẽtiam, vocat illum filium ſuum, & primogenitum filium. Filius, inquit, meus primogenitus Iſrael, &, Ex Ægypto vocaui filium meum. Euthymius poſt Chryſoſtomum & Theophylactum intelligit dictum Iudæorum de fornicatione corporali, & illos ſeſe voluiſſe ſeparare à poſteritate Iſmahel, aut potius Moab & Ammon, addens etiam quoſdam intelligere, Iudæos his verbis notare voluiſſe Dominum natum ex fornicatione. Sed prior intelligentia eſt probabilior. Itaque Dominus ſicut ſuprà excluſit eos à cognatione Abraham in quo gloriabantur, ita & nunc eripit eis patrem Deum, in quo item vanè gloriabantur. Si, inquit, vt iactatis, Deus re vera pater veſter eſſet, cùm filiorum germanorum natura ſit amare & patrem & omnia quæ patris ſui ſunt, diligeretis profectò me. Ego enim ex Deo proceſſi & veni. Quę duo verba ſic diſtinguunt Auguſt. & Hilarius, vt procedere ex Deo, dictum ſit de æterna eius natiuitate ex patre veniſſe autem, in mundum, ſcilicet, de aduentu eius in carnem, vt ſit ſenſus, Ego enim ſecundum diuinitatem proceſſi ex Deo, natus ab æterno ex eius ſubſtantia: & per humanitatem aſſumptam veni in hunc mundum miſſus ab eo. Alij tamẽ vtroque verbo idem ſignificari intelligunt, nimirum aduentum in carnem & prædicandi munus, idq; rectiùs videri debet, ſi ſpectemus ſimilem locum qui eſt Ioannis 16. vbi dicitur, Pater amat vos, quia vos me amaſtis, & credidiſtis quia à Deo exiui. Exiui à patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. Quamuis autem ratione humanitatis aſſumptæ dicitur proceſſiſſe Chriſtus à Deo, tamen etiam in huiuſmodi locutione ſignificatur eius diuina natura, quia nõ diceretur exiuiſſe à Deo, aut proceſſiſſe ex Deo, niſi ante aſſumptam humanitatem fuiſſet apud Deum. Sicut etiam ratione humanitatis dicitur ire ad patrem, & tamẽ in ea locutione etiam ſignificatur eius diuinitas, cùm ſolus Deus poſſit ad Deum ſuis viribus conſcendere. Conuenit item intellectus iſte declarationi dominicæ quàm abiungit: declaraturus enim quòd ex Deo proceſſerit & venerit, ſubiicit, neque enim à meipſo veni, vt pſeudoprophetæ. ſcilicet, ſed ille me miſit, non ſolùm vt Prophetas, qui poſtquam nati ſunt, & ad adultam venerunt ætatem, miſſi à Deo dicuntur ad prædicandum: ſed etiam miſit me ſingulari quadam ratione, quia cùm ab æterno apud ipſum eſſem, hominem me in mũdo inter homines eſſe voluit & fecit. Poſtquam autem oſtendit Dominus ſe ex Deo proceſſiſſe, ac ob id meritò debere diligi ab eis ſi velint Deum habere pro patre ſuo, rectè admirando ſubiicit, Quare loquelam meam non cognoſcitis, vel rectiùs agnoſcitis? Quaſi dicat, Cùm ergo Deum gloriemini eſſe patrem veſtrum, qui fit vt non agnoſcatis loquelam meam eſſe diuinam, & ex ea cognoſcatis me à Deo patre veſtro miſſum eſſe? Sicut enim Petrus ex loquela agnitus eſt, cùm dictũ eſt ei, Galilæus es, nam & loquela tua manifeſtum te facit, & ſicut communiter ex loquela agnoſcitur vnde quis ſit oriundus: ita Dominus cum diuinã haberet manifeſtè loquelam, ex qua non ſolum agnoſci poterat quòd miſſus eſſet vt alij Prophetæ, ſed etiam ſingulari illo prædicto modo, admiratiuè dicit, Quare

Oſea 2.

Matt. 26.

loquelam meam nō cognoſcitis? Quemadmodum enim miracula faciebat non ſicut alij Prophetæ, ſed modo quodam excellentiore, nempe imperando, vt ex eis colligi poſſet ſingulariter Deum eſſe cum eo, ita modus eius loquendi diuinior erat, & diuinitatem etiam ipſius ſatis exprimebat, cùm docuiſſe dicatur tanquam poteſtatem habens. Et ex his ergo quæ loquebatur, & ex modo loquendi ipſum agnoſcere debuiſſent. Cauſam autem quare non agnouerint eius loquelam, ipſe reddit, dicens, Quia non poteſtis audire ſermonem meum, quaſi dicat, Ipſe vobis dicam quid in cauſa ſit quò minus agnoſcatis loquelam meam. Ratio eſt, quia tanto me odio & inuidia proſequimini, aliæque multæ paſſiones & errores animum veſtrum occupauerunt, vt propter hæc non poſſitis audire ita vt æquum eſt, benignis, ſcilicet, auribus ſermonem & doctrinam meam, quam ſi liberati ab erroribus & malis paſſionibus, animi iudicium perturbantibus attentè in ſilentio audiretis & attenderetis, nihil dubium quin facilè loquelam meam & me ea agnoſceretis. Significat ergo illos ſibimet cauſam eſſe ſuæ ignorantiæ, nec negare vult ineſſe illis facultatem liberi arbitrij, ſed quòd per paſſiones prohibiti non poſſent ferre, & æquis auribus audire doctrinam eius, quomodo is qui aliquem graui odio proſequitur, dicere ſolet, Non poſſum videre illum aut audire loquentem, quod, non poſſe, non differt aut parum ab eo quod eſt, non velle. Vnde Theophylactus exponit, non poteſtis, pro non vultis: ſimiliter & Euthymius, qui audire accipit pro intelligere, vt ſit ſenſus, Non poteſtis, vel non vultis intelligere quæ dico.

Sap. 2. VOS EX PATRE DIABOLO ESTIS, ET DESIDERIA PATRIS VESTRI VULTIS, &c.] Poſtquam Dominus Iudæis & patrem Abraham, & patrem Deum eripuit, iam quod prius rectè ſignificauit, apertè pronunciat quis eorum ſit pater. Vos, inquit, eſtis ex patre diabolo, non origine, ſicut intellexit Manichæus, ſed imitatione, ꝙ ſatis ſignificat Dominus cùm ſubdit, & quia, ſcilicet, ex tali eſtis patre, ideo deſideria patris veſtri vultis facere. Et ſignificare volens quomodo & in quibus illum imitentur, in ſequētibus duo illius peccatorum genera adducit, nempe homicidij & mendacij, dicens, Ille homicida erat ab initio, quando, ſcilicet, ſua ſuaſione primos parentes tranſgredi faciens mandatum Dei, obnoxios eos, & in eis omnes homines fecit morti corporali & æternæ, quando rurſum & Cain impulit ad fratris occiſionem. Inuidia enim diaboli, mors introiuit in orbem terrarum. Sequitur, Et in veritate non ſtetit. Quod variè intelligitur. Quidam enim intelligunt de veritate iuſtitiæ: vnde D. Chryſoſtom. interpretatur: In veritate non ſtetit, hoc eſt, in vitæ rectitudine: ſecundùm quàm interpretationem intelligitur, eum à Deo cum reliquis angelis qui perſtiterunt, creatum rectum & bonum, ſicut Deus ab initio creauit hominem rectū, ſed in ea rectitudine proprio ſuo vitio non ſtetiſſe, id eſt, perſtitiſſe & perſeueraſſe, verum ea mox excidiſſe, cùm, ſcilicet, primùm per ſuperbiam elatus cuperet æqualis fieri altiſſimo, reculans ſubeſſe ſuo creatori: ac deinde cum per inuidiam primos parentes perdere ſtuduit. Nam ad hoc ſecūdum refert hanc partem D. Chriſoſt. Caietanus intelligit hunc locum de veritate fidei. Siquidem ſecundùm D. Thomę ſententiam, angeli omnes in fide creati fuerunt, qua credideūt ſupernaturalem beatitudinem, ad quam ſuis meritis peruenire poſſent. Itaque diabolus non ſtetit in veritate fidei ſupernaturalis beatitudinis, hoc eſt, non perſeuerauit in ea in qua fuit à Deo conditus. Verùm magis apparet Dominum loqui de veritate verborum, tum quia mox veritati, de qua loquitur, opponit mendacium, dicens, Cùm loquitur mendacium, &c. tum quia ſubiicit, Ego autem ſi veritatē dico, non creditis mihi. Proinde magis crediderim Dominum loqui de veritate illorum verborum, quibus Dominus dixit ad Adam, Quacunque die comederis de ligno quod eſt in medio paradiſi, morte morieris. In horum enim verborum veritate diabolus non ſtetit, hoc eſt, eam non eſt amplexatus, ſed contra eam auſus eſt pronunciare falſiſſimè, Nequaquam morte moriemini, ſed eritis ſicut dij, ſcientes bonum & malum. Secundùm hūc intellectum nullam adfert difficultatē id quod pro ratione aut declaratione ſubiungitur, quia non eſt veritas in eo. Senſus enim eſt, In diuinorum verborum veritate non ſtetit, nec mirum, quia nō eſt in eo veritas, hoc eſt non loquitur veritatem, aut nō amat veritatem. At ſecundùm aliàs intelligentias nōnulla eſt difficultas occaſione huius partis, quia, vt annotauit Auguſt. lib. 11. de Ciuit. Dei. cap. 14. ſic videtur ſonare, In veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo, tanquam ea ſit cauſa cur in veritate non ſtetit, quia non eſt veritas in eo, cùm potiùs ea ſit cauſa vt in eo veritas non ſit, quòd in veritate non ſteterit. Proinde exiſtimat D. Auguſt. locutionem hic eſſe minùs vſitatam, & cōiunctionem, quia, non cauſam ſignificare, ſed indicium & ſignum: quaſi quis quærat, vnde oſtendatur quod in veritate non ſteterit: ac deinde dicatur, Quia non eſt veritas in eo. Eſſet autem, ſi in veritate ſtetiſſet. Quæri autem ſolet occaſione huius loci & alterius ſimilis, qui eſt 1. Ioan. 3. vbi dicitur, Ab initio diabolus peccat, verum diabolus ab initio ſuæ cōditionis ſemper fuerit malus. Et ſunt qui exiſtimant, eum mox in ipſo ſuæ creationis inſtanti & initio fuiſſe malum, non, vt Manichæi ſentiebant, ex ſua conditione, ſed ex propria ſua voluntate, qua mox cùm creatus eſſet, per ſuperbiam ſui creatoris recuſauit ſubeſſe imperio. Quorū ſententiam etſi ab hæreſi Manichæorum alienam eſſe teſtetur D. Auguſt. cap. 13. lib. 11. de Ciuit. Dei, tamen ſcripturis non eſſe conformem docet cap. 15. eiuſdem lib. eô ꝙ ſub perſona principis Babyloniæ figurans diabolum, Iſaïas ait, Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris: Et Ezechiel ſub perſona regis Tyri, In delitiis paradiſi Dei fuiſti omni lapide pretioſo ornatus. Et quia hic dicitur, in veritate non ſtetit, vnde conſequitur eum in veritate aliquando fuiſſe. Proinde communis ſententia habet, diabolum creatum in naturali quadam rectitudine, aut quod communiùs tenetur, & eſt probabilius, in gratia cum angelis qui perſtiterunt creatū, aliqua mora licet breui in ea fuiſſe, ac mox ex ea per ſuperbiam excidiſſe. Nec contrarium habetur ex prædictis ſcripturarum locis: nam cùm hic dicitur, Homicida fuit ab initio, non initium ſuæ creationis ſignificatur, ſed mundi & hominis: non enim homicida eſſe potuit priuſquam homo creatus eſſet qui occideretur. Nec illa pars, ab initio, additur cum illo, in veritate non ſtetit, cui etiā ſi intelligatur addi, nihil tamen aliud ſignificabitur, quàm quòd ab initio mundi, id eſt, ſtatim poſtquam mundus eſſe cœperat & homo, in veritate non ſtetit. Non enim initium illud primum inſtans & indiuiſibile accipiendum, quo vel diabolus eſſe cœpit vel mundus. Sic

Iſa. 13. *Ezech. 28.*

& illud

& illud accipiendum, Ab initio diabolus peccat, de initio mundi, vt significetur ipsis mundi primordiis diabolum peccare cœpisse, cùm decepit primos parentes: quanquam possit ea sententia & sic accipi, vt sit sensus, Diabolū primum fuisse qui peccarit: quomodo etiam accipi posset quod hic dicitur, Ille homicida fuit ab initio, v. significetur illum fuisse primum homicidam, & proinde ipsum esse patrem omnium homicidarum. D. Augustinus illud Ioannis, Ab initio diabolus peccat, intelligit de initio peccati, vt sit sensus, Ipsum indesinenter peccare à quo tempore cœpit per ipsum peccatum. Porrò quid sit quod hic dicitur, & veritas in eo non est, patet satis ex Ioanne, qui in epistolis suis multùm imitatur sermones Domini à se descriptos in Euangelio. In epist. enim. 1. cap. 1. sic habet, Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Et cap. 2. Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est, & veritas in eo non est. Hinc enim satis patet, quòd non esse veritatem in aliquo, idem sit cum eo quod dicit Psalmista de quibusdam, Nō est in ore eorum veritas, hoc est, non loquuntur veritatem, quomodo & 1. Macha. 7. dicitur de quibusdam, Non est veritas & iudicium in eis. Sicut autem cùm de hominib. quibusdam dicitur, non esse veritatem in ore eorum, non significatur omnia eorum dicta esse falsa, sed eorum sermonem plenum esse mendacij, ita vt non possit quis eis tutò credere: ita & cum dicitur in diabolo non esse veritatem, non significatur nullam in illo omnino esse veritatē. Sicut enim per naturalia sua, quæ teste Dionysio integra manserunt, multa vera cognoscit: ita & vera pleraque loquitur, sed tamen etiam cum vera loquitur, studet per ea quæ loquitur homines decipere, ita vt ad mendacium & errorem omnia illius dicta vergant, nec vnquam illi tutò credi possit. Potest etiam intelligi, veritas nō est in eo, hoc est, in eius affectu: quod est, ipsum non amare veritatem, quam cùm loquitur, ad decipiendum loquitur, aut coactus loquitur. Postquam autem dixit Dominus diabolum non stetisse in veritate, & veritatem in eo non esse, vt ostenderetur ipsum esse patrem omnium qui loquuntur mendacia, & veritatem odiunt, ostendendum erat, vnde haberet quod non veritatem sed mendacia loqueretur, nempe quod ex seipso. Vnde subiecit Dominus, Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur? Quæ sententia dupliciter accipi potest. Altero modo, vt significetur diabolum aliquando loqui veritatem, sed tunc non loqui ex propriis. Altero, vt significetur eum semper loqui mēdaciū, quia etiam cùm vera dicit, cum intentione loquitur fallendi, vt sit sensus, Cum loquitur, mendacium, scilicet, ex propriis loquitur, hoc est, non loquitur ex his quæ ei vel à Deo vel ab alio sunt communicata, sed quæ habet ex seipso, nēpe sua corrupta voluntate. Quod bene declarat Dominus cum subdit, quia mendax est, & pater eius. Quibus verbis Manichæi intellexerunt id quod prima facie videtur significari, diabolum esse mendacem, & patrem ipsius diaboli etiā esse mendacem, asserentes hinc vnum esse principiū omnium malorum, distinctum ab alio omnium bonorum principio. Verum hunc detestabilem errorem totus etiam mundus damnauit. Proinde secundùm Ecclesiasticorum patrum intellectum, relatiuum, eius, non ad diabolum, sed ad mendacium debet referri, quod includitur in adiectiuo, mendax, & priùs expressum fuit, vt significetur diabolum non solùm esse mendacem, sed etiam esse patrem, hoc est, principem & authorem primum mendacij: quomodo nisi intelligatur, non probabitur id quod erat hac parte probandum, nempe ipsum cùm loquitur mēdacium ex propriis loqui. Si enim habet patrem diabolus, à quo sicut naturam malam, ita & mendacium accepit, non ergo ex propriis loquitur mendacium, sed ex his quæ à patre suo accepit. Nunc vero quoniam dicitur esse diabolus pater mendacij, apertè probatur illum ex propriis loqui mendacium, & differentia inter diabolum & hominem insinuatur, qui cum & ipse sit mendax, & mendacium loquatur nonnunquam, non tamen ex propriis loquitur mendacium, sed ex diabolo, ad cuius exemplum & suggestionem loquitur mendacium, sicut in spiritu veritatis loquitur veritatem. Proinde doctè hoc loco Augustinus ostendit significatam inter hominem & diabolum differentiam, sic scribens, Diabolum dominus dixit patrem mendacij. Quid est hoc? Audi quid sit. Replica modo ipsa verba, & intellige. Non omnis enim qui mentitur, pater mendacij sui est. Si enim ab alio mendacium accepisti, & dixisti, tu quidem mentitus es, proferendo mendacium, sed pater mendacij ipsius non es, quia ab altero accepisti mendacium. Diabolus autem à seipso mendax fuit, mendaciū suum ipse genuit, quod à nemine audiuit. Quomodo Deus pater genuit filium veritatem, sic diabolus lapsus genuit quasi filium mendacium, Hæc ille. Sicut autem hîc relatiuum, eius, refertur ad substantiuum in adiectiuo præcedente inclusum: ita contra Prouerb. 14. refertur ad adiectiuum præcedentis substantiui, cùm dicitur, In timore Domini erit fiducia, fortitudinis, & filiis eius erit spes, nempe timentis Dominum. Ab hac loquendi ratione non abhorret quod est apud Plinium lib. 28. cap. de lacte, Stomacho, inquit, accommodatissimum caprinum, quoniā fronde magis quam herba vescuntur, scilicet capræ, quæ in voce caprinum intelliguntur. Per hæc ergo etiam bene id comprobat Dominus quod in primis probandum suscepit, nempe diabolum esse patrem omnium qui mendacia amplectentes veritatem odiunt. In libro quæstionum veteris & noui testamenti, qui Augustino inscribitur, cap. 90. & 98. vbi hic locus tractatur, legitur, mendax est sicut & pater eius. Vnde per eum qui dicitur hîc esse pater Iudæorum, docetur intelligi Cain, qui primus fuit inter homines homicida, & dictus sit diabolus ob opera ei cum diabolo communia, & hunc significari fuisse mendacem, vt qui simulauerit se nescisse vbi esset frater suus Abel, & patrem eius, nempe Satanam, etiam esse mendacem. Verùm hæc interpretatio tanquam proposito Domini non conueniens, nec Augustino digna, reiicienda est. Nec priori interpretationi quicquam videri debet obesse oppositus Græcis articulus, ὁ πατὴρ, qui cuidam scrupulum mouit. Sic enim dictum est cum articulo, diabolus est mendax, & ὁ πατὴρ ἀυτοῦ, quomodo nos diceremus, est mendax, & est ipse pater mendacij. Et alioqui certum est articulum Græcis frequenter superuacaneum esse, vt additus nihil plus significet quàm omissus, quemadmodum Gallicè vtrumque dici potest, *Il est le pere*, aut, *Il est pere de mensonge*. Et Teutonicè, *Hy is vader*, aut, *den vader vander lueghene*.

EGO AVTEM QVIA VERITATEM DICO NON CREDITIS MIHI. QVIS EX VOBIS, &c.] Inter duas illas conditiones quas dia-

bolo Dominus tribuit, alteram, nempe homicidij, A
satis suprà dixit Iudæos imitari, cùm dixit aliquoties, quæritis me interficere, nunc verò alteram, nempe mendacij & auersionis à veritate, ostendit etiam eos imitari, & simul seipsum opponit diabolo, dicens, Ego autem quia veritatem dico, &c. Nō enim legendum, si veritatem dico, sed quia. Nam sic consentientibus Græcis, quæ habent ὅτι, etiam habent Aug. Rupertus, Dionysius, & Latina pleraque scripta. Et est sensus longè plenior. Significatur enim adeo ipsos à veritate auersos, & mendacia sectari, vt cum ob hoc ipsum ei credere deberent, quia veritatem loqueretur, contra ob illud ipsum credere noluerunt, creditur vtique si falsitatē loqueretur. Iuxta quod suprà dixit ca. 5. Ego veni in nomine patris B
mei, & non accepistis me. Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Porro vt ostenderet Dominus eos nullam habere iustam causam non credendi ipsi, nec alia causa nō credere, quam quia veritatem loqueretur, subiicit, Quis ex vobis arguet me de peccato? Græca autem, similiter & Augustinus, habent præsens tempus, arguit. Sed eodem redit. Sensus enim est, quis me potest vel poterit arguere, hoc est, argumentis conuincere de quouis peccato nedum de errore & mendacio? Arguere enim exponendum est per conuincere, non autem per accusare. Nam Græcis est ἐλέγχειν, quod est refellere & argumentis conuincere. Alioqui Iudæi Dominum de
peccato frequenter accusabant, & in eius operibus, C
cùm dicerent illum soluere sabbathum, & in eius doctrina, cùm dixerunt, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum: nunquā autem potuerunt eum certis conuincere argumentis, sed vbique obstructum est à Domino os loquentium iniqua. Sensus itaque est, Si quisquam vestrum est, qui aut doctrinam meam de aliqua falsitate, aut omnino vitam meam de aliquo peccato cōuincere possit, vt ob id mihi non putet esse credendum. In medium ille quisquis est prodeat. Si verò nemo vestrum me peccati conuincere potest, quare ergo nō creditis mihi veritatē dicenti? Sic enim subiungitur à Domino, Si veritatē dico, quare nō creditis mihi? In qua sententia apud nos deest coniunctio, autem, vt sit, Si autem veritatem dico, &c. quæ coniunctio D
multùm facit ad argumentationis perfectionē. Constringit enim duplici hac interrogatione Dominus Iudæos, quòd aut eum conuincere debeant mendacij vel peccatitant ei, quem cōuincere nequeūt, credere. Causam autem quare non crederent vera licet dicenti, ipsemet Dominus concludendo explicat: Qui, inquit, ex Deo est, hoc est Dei spiritu prēditus est, hic verba Dei audit, lubēter, scilicet & benignis auidisq; auribus ea acceptat credendo, & obediendo eis. Propterea ergo vos mea verba quæ Dei sunt non auditis æquis auribus, quia ex Deo non estis, id est, afflatu spiritus diuini non estis donati, sed pleni afflatu diabolo. Sic & Ioannes, Qui, inquit, nouit
Ioan. 1. Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit E
nos. In hoc cognoscimus spiritum veritatis & spiritum erroris. Circa prædicta domini verba, obseruāda primùm, vt annotauit D. Gregor. Domini mansuetudo, qui cum venisset ad iustificandum peccatores, non dedignatur tamen se ex ratione ostēdere peccatorem nō esse, & sese peccatorū redargutioni, si possent subiicere. Secundò obseruanda nota illa, qua dignoscitur num quis ex Deo sit natus an non.

RESPONDERVNT ERGO IVDÆI, &c.] Solet conuicta impietas, dum non habet quod respondeat veritati, cōuerti ad conuitia. Itaque Iudæi quoniam conuicti erant esse filij diaboli, ad maledicta confugiunt, mera animi impotentia regerentes in Dominum quæ nullam vel similitudinem veri habebant. Nónne, inquit, bene dicimus nos. Quibus verbis significant se id priùs Domino obiecisse aliquando, ipsum autem re ipsa iam confirmare illorū dictum. Porrò Samaritanum Dominum vocabant, non quod origine eum talem esse putabant, sed per contemptum & vilipensionem. Nam Iudæi Samaritanos execrantes, quem vehementer odiebant, Samaritanū appellabant: quomodo Christiani quosdam per contemptum Iudæos vocant. Aut Samaritanum appellabant, quòd quemadmodum Samaritani, Iudæos, nobile semen Abrahę, vilipenderet, aut quod legis & cæremoniarum videretur esse transgressor. Dæmonium autem habere dicebant, quòd, vt dictum est in cap. Ioan. 7. insana & absona eum loqui iudicarent, cum illos dicebat ex patre diabolo, & non ex Deo esse, se verò suamq; doctrinam tantopere videretur commendare. Vnde cap. Ioannis sequenti multi dixisse dicuntur, Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant, Hęc verba non sunt dæmonium habentis. Ex quo loco satis patet illos sic dixisse Dominum habere dæmoniū, quomodo solemus nos dicere aliquem insanire, quem absurda loqui iudicamus. Proinde aptè Dominus respondit, Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, quasi dicat, non loquor insaniæ verba, sed ea loquor per quæ studeo patris mei gloriam apud homines promouere. Ad insanā Iudæorum calumniam & contumeliam clementissimè Dominus respondit, alterum conuitium, nempe Samaritani nomen, dissimulans, siue quia nihil aliud erat quam impotentis iræ maledictum, omni ratione carens, siue secundùm Augustinū, quia ipse nomen Samaritani lubenter secundùm eius significationem cognouit sibi competere, sicut se in quadam parabola apud Lucam per Samaritanum designauit. Samaritanus enim custos interpretatur. Ad dæmoniaci autem vocabulum intētatum, quoniam derogabat gloriæ Dei & veritati doctrinæ suæ, respondit quidem, sed ita vt nō regesserit maledictum quod in illos meritò retorqueri potuisset, sed mansuetè & simplici negatione tātùm depulerit à se, qui alioqui inter docendum, & vitia hominum reprehendendum pro gloria Dei vehemens erat, liber & acer. Quo nos docuit, vt quoties agitur de gloria Dei, quoties aduersus impios defendenda est Euangelica doctrina, vehemētes simus & acres: quoties vero nos ipsi conuitiis incessimur, lenitatem præstemus, sic vt nec ad omnia respondeamus, sed ea tantùm, idq; cum modestia, à nobis depellamus, ad quæ, sine periculo fructus Euangelici non possemus obticescere. Dicit autem Dominus se honorare patrē suum, per ea, scilicet verba, ratione quorum eum dicebant habere dæmonium, quia per illa ostendit quod Iudæi homicidæ & mendaces non essent filij Dei, sicut gloriabantur, quódque vera esset doctrina sua. Per hæc enim pater honorabatur. Dicit ergo, honorifico patrem meum, vos autem me, quia patrem meum honoro, inhonoratis, vel, vt habent quidam codices Græci & Latini, inhonoratis, cum, scilicet, Samaritanum & dæmoniacum appellatis. Ne autem id dicere videretur, quasi doleret se ab eis inhonoratum & ignominia affectum, ac gloriæ cupidus putaretur, subiecit, Ego autem non quæro gloriam meam. Ego tanquam

homo

homo. f. non quæro gloriam meã, sed gloriam Dei, & salutem hominum. Quamuis autem ego secundùm quod homo gloriam meam quatenus homo sum, non quærã, nec vlciscar eos qui ignominia me afficiunt, est tamen qui gloriã meam quærat, & non solùm quærat, sed etiã iudicet, vindicãdo de his qui me ignominia afficiunt. Vult enim pater vt omnes honorificent filium sicut honorificant ipsum: & qui hoc recusant facere, seuerè, ab eo vel in hac vita, sicut Iudæi, vel saltẽ in futura, vindicabuntur. Sciendum autem Græca non habere futura, quærat, & iudicet, sed ζητῶν καὶ κρίνων. i. quærens & iudicans, vel, est qui quærit & iudicat. Vt non significetur pater quæsiturus, sed quærere & iudicare cùm est opportunũ. Nec est istud contrarium illi quod alibi dictum est, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Nam ibi est sermo de iudicio vniuersali, hîc verò significatur patrẽ vlcisci siue in hac vita siue post eam, inobediẽtiam & ignominiã filio illatam. D. Augu. intelligit Dominũ hîc loqui de iudicio discretionis, vt sit sensus, Est qui quærat & iudicet, hoc est, discernat suo tempore gloriam meam à gloria cuiuscunq; creaturæ, quando me. f. sedere faciet in dextera sua, qui & modò satis discernit inter me & alios homines, per opera & doctrinam quam per me profert mundo. Porrò quoniam Iudæi Domini sermonem veluti insanum & à dæmone profectum calumniabantur, Dominus cõtrà quàm salutatis sit ipsius doctrina liberè proclamat, nequaquam reueritus Iudæorum contradictiones, nec ob eorum conuitia à docendo quæ piis & electis ibi præsentibus essent salutaria, cessans. Amen, amẽ, inquit, dico vobis, quisquis sermonem meum non simpliciter audierit, sed auditum etiam seruauerit, obtemperando ei, non videbit, hoc est, nõ experietur, nec sentiet mortem in æternum, quia ab æterna morte erit liber, & mors corporis ei mors non erit, sed somnus & migratio. Somnus, quò ad corpus aliquando excitandũ: migratio, quò ad animam fœlicius in altero sæculo victuram. Circa quę verba notandũ, idem iam à Domino promitti seruantibus sermonẽ eius, q̃ suprà promisit manducãtibus carnem eius, vt intelligamus verbũ Dei æquari hac in parte Eucharistiæ. Vtrumq; enim est panis mentem hominis nutriens & viuificans.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: NVNC COGNOVIMVS, &c.] Cùm mansuetissimè Iudæis insaniam sibi obiicientibus Dominus respõdisset, & quæ salutis eorum essent docuisset, cõtrà illi sermonem eius intelligentes de morte corporali, rursum insaniam ei obiiciunt, tanto quidẽ furore, vt etiam proprij sui honoris obliuiscerentur. Nam cùm dicunt, Nunc cognouimus, significant se id priùs cum illi hoc obiecerunt, non cognouisse, aut non satis cognouisse. Mirãtur autem quomodo Dñs immortalitatem promittat seruantibus sermonẽ eius, cùm ea nec Abraham, nec prophetis contingerit, quos tamen constat seruasse sermonem Dei, atque ob id colligunt ipsum se anteponere illis, quod polliceretur ea quæ illi non solùm non potuerũt aliis præstare, sed nec ipsi sunt assecuti ex obseruatione mãdatorum Dei. Porrò Dominus omisso dæmoniaci nomine furibundè sibi intentato, quod priùs à se simplici depulerat negatione, ad reliqua pro suo more mansuetè respondet. Et primùm quidẽ ad illud quod postremo loco dixerunt, Quem teipsum facis? quo significauerant eum seipsum exaltare, & sibi vsurpare personam alienã. Ad hoc enim respõdet Dominus, dicens, Si ergo glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Quæ sentẽtia secũdùm Chrysostomum sic est intelligenda, quomodo illa suprà ca. 5. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimoniũ meum non est verum, vt. f. Dominus eam loquatur ex Iudæorum & non ex sua sententia, & concedendo dicat. Alitet tamen & rectiùs sic intelligetur, quomodo aliæ multæ similes, Si ego ex meipso, aut ego tanquam homo, qualis à vobis solùm esse putor, glorifico meipsum, inanis & pro nihilo æstimanda esset gloria mea. Nunc autem non ego me glorifico, sed est pater meus qui me glorificat. Hæc autem patris glorificatio non intelligenda est tantùm consistere in his quæ pro filij gloria pater fecit in baptismo, & in monte Thabor, aut post mortem in resurrectione & ascensione eius, sed & in omnibus quæ filius dixit aut fecit. Hæc enim cùm filius non à seipso dixerit & fecerit, sed pater per illũ loqueretur & operaretur, & filij gloriam diuinam apertè satis comprobarent, dicitur filius per illa non seipsum glorificasse, sed pater ipsum glorificasse. Sic & Prophetæ non seipsos glorificauerunt, cùm ex Dei mandato dicerent aliquid ad gloriam eorũ pertinens. Sed tunc seipsum quis glorificat quando suis, hoc est, nõ diuinis dictis vel factis gloriam sibi venatur & parat & apud homines. Clarè autẽ aperit eis Dominus quem vocet patrem suum, cùm subdit, quem vos dicitis q̃ Deus vester sit, significãs in veritate non esse ipsorũ Deũ, sicut gloriabantur. Vnde subdit, & non cognouistis eum, quia. f. sermonem eius & opera quæ per me edit non agnoscitis, nec mandata eius seruatis, quorum vtrumque arguit hominem non verè & intimè agnoscere Deum. In hunc enim sensum Dominum dixisse illos nõ cognoscere Deum, patet, quia mox de se dicit, Ego autem noui eum, & sermonem eius seruo. Nam quod dicit, sermonem eius seruo, indicium esse vult cogniti à se Dei. Differentia autẽ, quam hîc reddit Dominus inter se & Iudæos, quò ad cognitionem Dei, eò tendit, vt significet rationem quare illi non credant patri filium glorificanti, ipse verò tam liberè audeat pronunciare quæ ad suam facerent gloriam. His autem veluti munimẽtis prædictis, secũdò respõdet ad id quod de Abraham obiecerunt. Nunquid tu maior es patre nostro, &c. ostenditq; se illo maiorem esse, & simul indicat illum non esse mortuum ea morte de qua ipse erat locutus. Abrahã, inquit, pater vester exultauit vt videret, hoc est, gestiuit, & summopere optauit videre diem meum, hoc est, aduentum meũ in carnem. Et quod summè desiderauit videre, cum magno etiam mẽtis gaudio est assecutus. Vidit eñ diem meum oculis spiritualibus, quia iam agnouit me in mundum venisse, ob id gauisus est, quòd per me sciat se & totum humanum genus à morte redimendum, & in cœlos subuehendum. D. Aug. illud, vidit & gauisus est, refert ad tempus quo Abraham fuit in carne, vt tunc dicatur vidisse diem Domini, hoc est, cognouisse, & ob id gauisum fuisse. Incertũ autem relinquit, an quod de die dicitur, intelligendum sit de die temporali aduentus Christi in carnẽ, an de die æternitatis, qui nescit ortum, nescit occasum. Vtrumq; enim illũ dicit per fidem vidisse adhuc in carne positũ, quod vel tunc declaratum est in eo, cùm seruũ suum, posita manu sub femore suo, iurare voluit per Deum cœli, significans se credere, vt vult Augustinus, Deum cœli ex suo semine incarnandũ. D. Chryso. similiter illud, vidit & gauisus

Genes. 24.

lus est, refert ad tẽpus quo Abraham fuit in carne: sed per diẽ Domini intelligit tẽpus passionis eius, quam Abraham præviderit & præcognouerit, cùm
Gen 22. postquã filium suũ immolare pararet, hircũ proinis obtulit redẽptione. Caietanus autẽ colligit debere hanc partẽ ad illud tẽpus referri, & de die æternitatis locũ hunc intelligendum, q̃ Iudæi ex his domini verbis intellexerint Dominũ fuisse visum ab Abrahã, & vicissim illũ vidisse cùm in mũdo hoc ageret. Dicunt enim, & Abrahã vidisti? Verùm prima interpretatio videtur simplicior quia locus hic de die aduentus Domini in carne intelligitur, & eum tunc Abrahã vidisse, quãdo in limbo inferni existẽs, intellexit defideratã Christi incarnationẽ implẽtã esse & perfectã. Nec obstat id quod mouet Caietanum. Nam dicendũ, Iudæos, vt frequenter, pro suo carnali sensu, Domini verba malè intellexisse, & putasse ipsum locutũ de visione corporali, cũ loqueretur de spirituali. Itaq; Iudæi Dominum significare putantes Abrahã vidisse illũ oculis corporalibus, & proinde tũ vidisse cũ in mũdo hoc degeret; nouam rursum calumniã Christo obiiciunt, dicentes, Quinquaginta annos nondũ habes, & Abrahã vidisti? Dicendum erat, & Abraham vidit te, verùm quò magis absurditas appareret, dicunt, & Abrahã vidisti? Porrò quoniam hic dicitur de quinquaginta annis, D. Irenæus li. 2. ca. 40. colligit Dominum maiorẽ annis quadraginta prædicasse Euangelũ, ac ad ætatẽ quinquagenariã accessisse, cùm hæc illi Iudei obiicerent, q̃ & confirmant authoritate eorum qui hæc se audiuisse à Ioanne prædicabãt. Verùm hæc sententia tanquã Euãgelistis contraria ab omnibus reiicitur. Et Eusebius li. 3. ca. 39. notat Papiam Ioãnis discipulum, q̃ ex Apostoli verbis nõ satis intellectis tradiderũt quædam, vnde data est aliis erroris ansa, inter quos numerat etiã Irenæũ. Alij pro quinquaginta legunt quadraginta. Nã sic legitur apud Chrysostomũ, qui cõmenti vice adiicit, ac si iã prope accederet ad eã ætatẽ. Verùm scriptorũ vitio verisimile est quinquaginta mutatũ in quadraginta, q̃ ineptum nimis iudicarẽt Iudæos obiicere de annis 50. cũ ab illis tã longè adhuc Dñs abesset. Proinde quidã suspicantur Iudæos existimasse Dominũ seniorẽ fuisse quam erat, ob maturitatẽ & grauitatem vultus & ob multũ laborem in prædicationibus, vigiliis, & orationibus. Theophylactus curiosum nimis esse putat inquirere quare dixerint potiùs de annis 50. quã 40. putãs casu factũ esse, q̃ eis in mẽtẽ simpliciter venerit ille numerus. Probabilissimũ autem est q̃ appellatione quinquaginta annorum spectauerint ad morẽ sui sæculi, hoc est, Iubilæi, q̃ interdũ sæculum appellatur, quasi dixerint, Nõdum sæculũ implesti, & audes dicere vidisse te Abrahã? Huic confine est quod Theoph. cõmemorat quosdam dixisse quinquaginta annorũ factam mentionem ob honorem anni iubilei. Porrò quanquã Dñs Iudæos redarguere potuisset de malo verborũ suorum intellectu, potiùs tamen ad eorũ interrogationem respondere voluit, vt apertiùs jam suã diuinitatem declarans, ostenderet se Abraham esse maiorem, atq; ob id dicit, Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, vel nasceretur aut esset, ego sum. Non dicit, ego fui, sed, ego sum, quemadmodũ superiùs, vt ostenderet Iudæis se eũ esse qui olim dixerat Moysi, Ego sum qui sum. Iudæi ergo hanc vocem tanquam blasphemam non ferentes, cucurrerunt ad lapides, vt pœna legis contra blasphemos statuta eum occiderent. Vbi eorũ manifestus appareret furor, cùm sine sententia iudicis ad lapidationẽ se parant, non habita etiã consideratione loci, nẽpe templi. Verùm Dominus, qui iam verbis suã apertè significauit diuinitatem, eandem reipsa ostẽdit, cùm abscondit se ab eis, reddendo se illis inuisibilem: sicq; exiuit è templo, è manibus eorũ elapsus, docens nos suo exẽplo, vt, cùm etiam possumus resistere, iram superbientium humiliter declinemus.

CÆCO NATO RESTITVITVR VISVS.
IOANNIS 9. CAPVT CXXVIII.

IT præteriens Iesus vidit hominẽ cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius, Rabbi quis peccauit, hic, an parentes eius, vt cæcus nasceretur? Respõdit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari. Quãdiu sum in mundo, lux sum mundi. Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & liniuit lutũ super oculos eius, & dixit ei, Vade, laua in natatoria Siloæ, quod interpretatur missus. Abijt ergo & lauit, & venit videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mẽdicus erat, dicebant, Nonne hic est qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant, Quia hic est. Alij autẽ, Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat, Quia ego sum. Dicebant ergo ei, Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit, Ille homo, qui dicitur Iesus, lutum fecit, & vnxit oculos meos & dixi mihi, Vade ad natatoria Siloæ & laua. Et abij, & laui, & vidi. Et dixerunt ei, Vbi est ille? Ait: Nescio, Adducunt eum ad Pharisæos qui cæcus fuerat. Erat autem sabbathum quãdo lutum fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis, Lutum mihi posuit super oculos, & laui & video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Non est hic homo à Deo qui sabbathũ non custodit. Alij autem dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. dicunt ergo cæco iterum, Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, Quia propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quia cæcus fuisset & vidisset, donec vocauerunt parentes eius qui viderat, & interrogauerunt eos dicentes, Hic est filius vester quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt: Responderunt eis parentes eius, & dixerũt, Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est: quomodo autẽ nũc videat nescimus, aut quis eius aperuit oculos nos nescimus, ipsum interrogate, ætatẽ habet, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes eius quoniã timebant

Iudæos.

Iudæos. Iam enim cõspiraverant Iudæi, vt si quis eũ confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt, Quia ætatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominẽ qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, Da gloriã Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. Dixit ergo eis ille, Si peccator est, nescio, vnũ scio, quia cæcus cùm essem, modo video. Dixerunt ergo illi, Quid fecit tibi, quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis, Dixit vobis iam, & audistis, quid iterũ vultis audire? nunquid & vos vultis discipuli eius fieri. Maledixerunt ergo ei & dixerunt, Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus vnde sit. Respõdit ille homo, & dixit eis, In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis vnde sit, & aperuit meos oculos. Scimus autẽ, quia peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius facit, hũc audit. A sæculo non est auditũ, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quicquã. Respõderunt & dixerũt ei, In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quia eiecerunt eum foras, & cùm inuenisset eum, dixit ei, Tu credis in filium Dei? Respõdit ille, & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum? Et dixit ei Iesus, Et vidisti eum, & qui loquitur tecũ ipse est. At ille ait, Credo Domine. Et procidens adorauit eum. Et dixit ei Iesus, In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidã ex Phariseis qui cum ipso erant, & dixerunt ei, Nunquid & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus, Si cæci essetis non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis, Quia videmus, peccatum vestrum manet.

ET PRÆTERIENS IESVS VIDIT HOMINEM CÆCVM A NATIVITATE, &c.] Quantũ temporis intercesserit inter præcedentia & hoc miraculũ, non constat. Non enim quia dicitur, & præteriens vidit, &c. existimandũ est hoc contigisse mox cum Dñs se abscondendo exiuisset è tẽplo. Tunc enim exeunti non aderant discipuli, quos cõstat modò adfuisse. Itaq; nihil aliud voluit Euãgelista, quàm q̃ cum Dñs quandoq; in Ierusalem alicubi præteriret, vidit hunc cęcũ. Post præcedentẽ eñ Domini cũ Iudæis & Phariſæis variã disceptationẽ, miraculum iam subiungere voluit Ioannes, quod noua Phariſæis occasio fuit persequẽdi Christum, cùm, si voluissent, ex ipso intelligere potuissent vera esse quæ de se superiùs magnificè prædicauerat. Ioannes enim sua narratione maximè prosequitur dicta & facta Domini, quę in Ierusalẽ Phariſæis & Ierosolymitanis fuerunt occasiones persequendi ipsum. Miraculi autẽ huius exordiũ cœpit à visione & aspectu Domini, qui vbiq; faustus & salutaris legitur fuisse. Intelligendũ autem Dominũ nõ obiter aspexisse hunc cæcum, sed studiosè illum aspexisse, defigendo etiam intuitũ in illum. Alioqui enim non adduceret Euangelista discipulorũ quæstionẽ, occasione aspectus huius factam. Nam cùm viderent Dominũ studiosè illũ aspicientẽ, interrogauerunt eum, Rabbi quis peccauit, &c. Cuius quęstionis occasionem fuisse verisimile est, quòd cùm Dñs superiùs paralyticũ in Ierusalẽ curasset, dixisset, Ecce sanus factus es, iam ampliùs noli peccare. Vnde intelligentes morbos ob peccata accidere, mirãtur cuius peccato hic cõtraxerit cæcitatẽ à natiuitate. Et quidem suam ruditatẽ magnam in hac quęstione ostẽdere videntur, cùm quærunt nũ ipse peccauerit qui cęcus natus erat, quasi fieri posset vt quis peccaret, antequã nasceretur. Verũ secundùm Chrysostomũ & Theoph. nõ hoc dicunt quasi alterum illorũ duorum suspicarẽtur esse verũ, sed quod neutrũ iudicarent conuenienter dici posse, vt nõ tam interrogando quã dubitãdo hæc dixerint, & admirãdo, quasi dicerẽt, Paralyticus quidẽ propter peccata sua ægrotabat, sicut à te tũc didicimus, de hoc autẽ quid dicis? Quis peccauit, vt cæcus nasceretur, an ipse, an parẽtes eius? Neutrũ enim nobis videtur dici posse, q̃ nemo peccare possit antequã natus sit, & iniustũ videatur filios puniri pro parentũ peccatis. Sũt qui intelligunt discipulos tũc adhuc iecundùm vulgarẽ Iudæorum opinionem credidisse animarum in multa corpora transitũ, & animam in alio mundo versantem, si peccet, pœnam quandam recipere in corpore quod assumit. Nã ex hac opinione, de qua suprà nonnihil, videntur hunc cæco postea dicere Phariſæi. In peccatis natus es totus.

RESPONDIT IESVS, NEQVE HIC PECCAVIT, &c.] Omissa redargutione ruditatis suorũ discipulorũ, ad doctrinã veritatis pro suo more Dñs conuertitur, docens nõ semper propter peccata immitti hominibus morbos, sed nonnunquã ob ostẽsionem gloriæ Dei in eis. Quod tamẽ cùm fit, nõ est quod homo cõqueratur, tum q̃ Deus omniũ creator creaturis suis vti potest, vt maximè nouit expedire illustrãdæ gloriæ suę, q̃ id ad maiorẽ profectũ hominis, nẽpe, spiritualẽ vtilitatẽ eius, proueniat. Neque, inquit hic peccauit, neq; parentes eius, supple, vt cæcus nasceretur, (Nõ enim ab omni peccato illos significare voluit immunes esse,) sed, supple, ideo cęcus natus est, vt manifestẽtur opera Dei in illo. Dicit pluraliter, opera Dei, & nõ opus Dei, quia nõ tãtùm vnũ illud opus Dei, nẽpe curatio cæcitatis, erat in illo manifestãda, sed in genere opera Dei erãt in illo manifestãda, hoc est, ostẽdendũ erat in illo qualia essent Dei opera, quãtæ, s. potẽtiæ, & quãtę rursum bonitatis, quomodo semper etiam in sabbatho operetur quę ad salutẽ hominũ pertinẽt, & q̃ opera Iesu sint à Deo. D. Irenęus li. 5. illud, opera Dei, intelligit de operibus creationis, quorum Christus se declarauit nunc authorẽ, dũ ex luto homini restituit visum, significãs se eum esse qui olim hominẽ plasmauit ex limo terrę. Cùm autẽ his verbis Dñs subindicaret se miraculũ hoc ad quod se iam parabat nõ operaturũ aucupandę glorię eã, & propter ostentationẽ, sed propter gloriam Dei, id ipsum apertiùs significare volens subiunxit, Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Dicit oportet, non quòd ad hoc cogeretur veluti seruus à domino, sed significare volens se non à seipso facere quę faciebat, verùm ex mandato & cõmissione patris. Dicit, opera eius qui misit me, significãs eadẽ esse opera sua & patris sui: quanquã Rupertus intelligat opera eius qui misit, opera quę pater mittẽs filio iniunxit & mãdauit vt faceret, verùm altera intelligẽtia vt est simplicior, ita ꝓposito magis cõueniẽs. Dixerat eñ opera Dei in eo manifestãda, vt ergo significaret illa ꝓ se esse manifestã-

da subiũcit, Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est. Vbi per diẽ intelligit D. Augustinus ipsum Christum, quia sequitur, quamdiu sum in mundo, lux sum mundi, quæ tamen intelligentia non videtur conueniens satis, cùm significetur diem istam de qua Dñs loquitur, nõ semper fore, sed noctem illi succesturam. Proinde Ruperus & alij per diem intelligunt totum præsens sæculum vsque ad iudicij diem nouissimum & per noctem sæculum futurum, vt significetur Dominum vsque ad consummationem sæculi operari debere opera eius qui misit illum, opera. s. ad salutem hominis pertinentia, ad quam promouendam missus fuit in mundum, quæ opera Christus indesinenter etiam iam in dextera patris residens operatur per suũ spiritum, & suos prædicatores atque doctores. Post finem autem sæculi venturam noctem, quando non solùm ipse cessabit ab operibus talibus, sed nemo omninò poterit operari quæ ad suam vel aliorum pertinent salutem. Nec huic intelligẽtiæ videri debet obstare, quòd Paulus præsens sæculũ, noctem, futurum verò, diem vocet. Nam ille quidem hanc vitam noctem vocat, propter errores & ignorantiã multam in qua adhuc viuimus, diem vero, futurum sæculum, quòd tunc omnia quæ modò latent, erunt manifesta. Hìc vero alia ratione, dies præsens sæculum, nox futurum significat, nempe ob operationis facultatem quæ diei conuenit, & cessationem ab opere, quæ conuenit nocti, iuxta illud Psalmistæ, Cùm ortus est sol, exiuit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam. Verum si ipsa Domini verba attentiùs consideremus, omnino apparet Dominum vocasse diem tempus corporalis suæ in mundo præsentiæ, noctem verò, tempus suæ absentiæ, in quo ex decreto patris vacaturus erat à doctrina & miraculorum operibus, sic vt per sese corporaliter ea non esset exhibiturus, sicut ea exhibere per sese debuit, quãdiu erat corporaliter in mundo. Cùm enim subiicit, Quandiu sum in mundo. &c. significat se quandoq; non fore in mundo, quomodo iam erat, secũdùm corporis. s. visibilem præsentiam, quam mox erat subducturus mundo. Quod autem ait, Venit nox in qua nemo potest operari, allusit more suo ad noctem vulgarem, in qua non possunt homines operari: hinc allegoricõs significans instare tempus in quo abiturus à Iudæis nihil esset apud eos operaturus eorum quæ tum pro eorũ salute per sese faciebat. Itaque sensus est, Me oportet operari opera eius qui me misit, donec est dies, & donec mihi ex patris decreto in vita hac est agendum. Post diem autem venit nox, in qua, vt docet experientia, nemo potest propter tenebras operari. Ita & instat tempus meæ absentiæ, quando non ampliùs, vt modò, apud homines operabor quæ pro illorum faciũt salute. Vt autem intelligeremus quare tẽpus suæ præsentiæ diẽ vocet, & non simpliciter illi dici diem, quomodo tempus vitæ cuiuslibet hominis, dies illi est, subiecit, Quãdiu sum in mundo, lux sum mundi, significans tempus illud non illi solùm esse diem, sed toti etiam mundo, nec diem solùm ob operandi facultatem, sed etiam ob lucem, quã sua præsentia mũdo adfert per doctrinã & opera viæ æternæ. Igitur tempus suæ absentiç etiam significat duplici nomine fore Iudæis noctem, nempe, tum quòd ad futurus esset eis sol iustitiæ, tum quòd ipse tanquam in nocte nihil esset corporaliter apud eos pro illorũ salute facturus. Dicit autem, quamdiu sum in mũdo, lux sum mundi, non quod post ascensionem desineret esse omnino lux mundi, sed quòd desineret sic prælucere hominibus, quomodo tunc prælucebat, per seipsum docendo, & miracula edendo, & quomodo post ipsum lucere cœperunt Apostoli, quibus proinde dictum est, Vos estis lux mundi. Porrò quanquam secundùm hunc intellectum, illud, Venit nox quando nemo potest operari, potissimùm dixerit Dominus, ad significandum se non operaturum sicut tum operabatur, tamen ex consequenti etiam significatur, tantùm in hac vita & nos posse bona & Deo grata operari, & quãdiu dies est, hoc est, quamdiu nobis est à Deo datum agere in hac vita, operari debere opera Dei: post hunc diem venturam noctem, quando ea operari non licebit pro salute nostra promerenda.

Psal.103. *Matt. 5.*

HOC CVM DIXISSET, EXPVIT IN TERRAM, ET FECIT LVTVM, &c.] Cùm prædictis verbis ostendisset Dominus se non ad ostentationem, sed ob patris gloriam, & secũdùm patris præscriptum operari miracula, etiam in sabbatho, quia donec dies est: pergit ad miraculum, quod nouo iam modo operatus est, nimirum luto, non quouis, sed ex sputo suo facto, oculis cæci appositio, eique mandans vt abiens lauaretur in natatoria Siloæ. Quod Domini factum vt multa in se complectitur, ita multas habet mysticas rationes. Et primò quidem iis rebus ad aperiendum huic cæco oculos vsus est Dominus, quibus nemo dubitare potuit huiusmodi virtutem non inesse, imò quæ potius cæcitatem adferre nata essent (lutum enim oculis iniectum excæcare solet) vt magis eius potentia pateret, & totum esse opus suæ virtutis constaret. Vnde & indicauit etiam in aliis quibuscunque operibus, omnia se solum sua virtute perficere, & dum adhibere cooperantes aliquas creaturas dignatur, nequaquam id facere quasi ad opus perficiendum illis indigeat, sed ad honorandum creaturas suas, quas ita ad bonitatis suæ ministerium & virtutis suæ cooperationem admittit. Sic & in veteri testamento multa leguntur à prophetis facta per res aliquas, quæ ad illa perficienda nullam constabat, imò quandoque contrariam, habere naturam, vt opus ipsum diuinæ potentiæ magis asscriberetur. Secundò, luto à se facto super cæci oculos posito, Dominus significauit se eum esse qui olim ex luto hominem fecerat, & proinde dominũ esse sabbathi qui non deberet legibus sabbathi astringi, quomodo id ab eo exigebant Pharisæi. Ideóque data opera nunc sicut & aliàs, miraculũ hoc in sabbatho operari voluit, idque noua hac ratione quæ opera quædam in se includebat, vt cæci Iudæi tandem aliquando expergefierent, & eum supra hominem esse agnoscerent, quanquam ex his eorum plerique magis ad calumniãdum & persequendũ ipsum suo vitio sunt irritati, vt illis factum sit offendiculum, quod in resurrectionẽ datum erat. Tertiò hac noua ratione cæcum Dominus curare voluit, vt & magna huius fides atque obediẽtia omnibus innotesceret, qui permisit ea sibi adhiberi, atq; lõga via nõ recusauit aquas adire, vnde humana ratione nulla spes esse poterat curationis: & rursum vt miraculum fierer celebrius ex conspecto à multis cæco eunte & redeunte. Postremùm, hac ratione demonstrauit Dñs, qua ratione homines à cæcitate spirituali, quam omnes nascendo contrahimus, curari possint, nimirum si agnoscentes se lutũ habere super oculos positũ, hoc est, peccati sorde infectos,

adeant

adeant baptismalis fontis lauachrum recepturi in eius ablutione illuminationem mētis per Spiritum sanctum, simúlque docuit non oportere nos diffidere, aquis baptismi adesse gratiam curandi mentem, cùm ex eius institutione eam prædicantur habere vim, quam ex sua non habent natura, Hæc sanè ratio probè conuenit cum eo quod Ioannes diligenter annotauit, nomen Siloæ significare, si interpreteris, missum. Neq; enim videri potest id obiter fecisse, sed secundùm Ecclesiasticorum patrū intelligentiam, subindicauit mysterium hîc latere, & natatoriam Siloæ significare aquam baptismi, cuius fons est ipse Christus, missus à Patre in mundum hunc, ex cuius latere in cruce profluxit nobis natatoria, in qua qui oculos suos luto peccati oblitos abluunt, ablutis peccatis visum recipiunt, ita tamē, vt visus restitutio nulli nisi Christo ascribi possit, qui per res ex sese ad hoc inefficaces eam operatur. Vide Ambros. lib. 3. de Sacramentis, cap. 2. vbi hanc postremam facti Dominici rationem pulchrè prosequitur. Itaque quòd significauit missio Naamam Syri ad aquas Iordanis, &. eiusdem in eisdem ablutio, hoc missio huius cæci ad aquas Siloæ, & in eisdem ablutio. Aquarum Siloæ etiam fit mentio Isaiæ 8. vbi dicitur, Pro eo quòd abiecit populus iste aquas Siloæ, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin & filiū Romelię, propter hoc, ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum & omnem gloriam eius, &c. Vbi per aquas Siloæ designatur regnū Dauid & tribus Iudæ: quod quia abiecit populus decem tribuum, magis eligens regibus Damasci & Samariæ esse subiectus, quàm stirpi Dauid: ob id eos seruire fecit Dominus regi Assyriorum cuius potentia inundationi fluminis comparatur. Iuxta autem anagogen secundùm D. Hieronymum significatur etiam ibi, quòd omnis hæreticus & infidelis, qui Hierusalem, hoc est, Ecclesiam oppugnare voluerit, derelinquens aut contemnens aquas Siloæ, fontis qui salit in vitam æternam, tradetur Assyriorum principi, hoc est, diabolo. De fonte autem Siloæ sic scribit illo loco D. Hieronymus, Siloam autem fontem esse ad radices montis Sion, qui non iugibus aquis, sed incertis horis diebúsque ebulliat, & per terrarum concaua, & antra saxi durissimi, cum magno sonitu veniat, dubitare non possumus, nos præsertim qui in hac regione habitamus. Hæc ille. Ex hoc igitur fontè, maximè cum interruptis vicibus manet, & fit in ea regione aquarū penuria, facta erat κολυμβήθρα, id est, natatoriū vel natatoria, vt hic vertit interpres, aut piscina, vt vertit Ioan. 5. de qua piscina etiam fit mentio 2. Esdr. 3. Dicitur autem hic fons Hebraicè שילח Schiloahh, nam sic legitur Isaiæ 8. aut mutatis punctis, שלח schelahh, nam sic legitur 2. Edrę 5. At Chaldaicè dicitur שילוחא Schilouhha, inde Græci pro ש vsi suo σ extrita aspiratione, & ad finē μ adiecto, fecerunt Siloam, quod magis secūdum Chaldaicam quàm Hebraicam pronuntiationem significat missum. Siloæ fontis meminit & Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. dicens eum fuisse aquæ dulcis & multæ. Porrò ne quis miretur quod sic à Domino cæcus qui illum non nouerat, permiserit se attrectari, & luto oculos suos perungi, aduertendum Euangelistā breuitati studentem non omnia scripsisse, quæ circa ea quæ narrat sunt dicta vel facta, verùm multa reliquisse nobis intelligenda, sine quibus quæ narrat minimè possunt intelligi commodè esse gesta. Intelligendum ergo Dominum priùs interrogasse cæcum, quemadmodum suprà paraliticum, num vellet sibi visum restitui, atque ex discipulis intellexisse Iesum, cuius nomen ex fama ei cognitum proculdubio erat, esse qui lutum ei super oculos ponere pararet aut illum ex turba didicisse Iesum esse qui præteriret, eóque intellecto Domino acclamasse, vt ei miseresceret. Verisimile item. Dominum illi dixisse, Vade ad Siloæ aquas, & ibi visum recipies: quanquam promissionis illius non meminerit Euangelista. A ratione enim alienum est, rem sic nudè gestam esse, vt ab Euangelista describitur. Sic ergo iam etiam intelligi poterit, quomodo cæcus iste postea dicat, Ille homo qui dicitur Iesus, cùm illum tunc adhuc non vidisset.

ITAQVE VICINI, ET QVI VIDERANT EVM PRIVS, &c.] Post descriptam miraculosam cæci illuminationem, Euangelista prolixè commemorat quomodo miraculū hoc ad multorum cognitionem peruenerit, & à multis exactè examinatum, multipliciter cesserit in Dei gloriam, quantumuis illud plerosque malè haberet & vreret, qui quò magis huic miraculo detrahere studuerunt, hoc magis reddiderunt illustrę. Deinde & eò tendit sequens narratio, vt ostendatur quāta constantia & libertate cæcus miraculum & authorem prædicauerit, & quòd ob id reiectus, à Christo sit susceptus & ad perfectionem eius cognitionē perductus. Pro eo autem quod nos habemus, quia mēdicus erat (quomodo nobiscum legit etiam Theophylactus,) Græci codices ferè habent, quia cæcus erat: vt significetur quosdā vidisse eum priùs quod cæcus fuisset. Verùm nostra lectio est cōueniētior, secundùm quam significatur hunc cæcū priùs multis visum fuisse & cognitū, ob id quod publicè mendicus esset, vt coniunctio, quia, accipiatur causaliter, quamuis etiam secundùm hanc lectionem pro quod accipi possit, vt significetur vidisse illos eum quòd esset mendicus. Porrò vt omnia quæ hîc narrantur, gloriæ Dei inseruiebant: ita quòd mendicus hic fuerit, duplici nomine momentum aliquod ad gloriā Dei habuit. Nam hinc multis notus erat, idque causam tum dedit, vt ad notitiam plurimorū hoc factum peruenirent. Et rursum hac re Christi benignitas cōmendata est, nō spectans aliquod suum commodum ex miraculis, vt qui etiam mendicos curare dignatus sit nullo pro illis rogante, & in quibus nihil videri poterat præter Dei gloriam spectare. Ita ad miraculi cōmendationem & Dei gloriam faciebat, quòd tum vicinis, tum aliis multis quibus ob mendicitatem fuerat notus, dicentibus, Nonne hic est qui sedebat (ante templum. s. quemadmodum claudus ille de quo Act. 3.) & mendicabat: alij dicebant ipsum esse, alij negabant. Hoc enim declarant miraculum tantum fuisse, vt qui illum priùs probè nouerant, non possent facilè adduci vt crederent eundē esse. Declarant præterea hæc cum sequentibus diligentem veritatis factā inquisitionem, quod ad confirmationem miraculi multū fecit. Ad idē seruit, quòd aliis dissentientibus, & miraculum ignorantibus, ipse cæcus liberè & intrepidè, quemadmodū gratum decebat, omnem cōfitetur veritatē, neque veritus suam confiteri cæcitatē & mendicitatē, neque metuēs Iesu nomē (quod Iudæis sciuit esse exosum) apud omnes prædicare: suo exemplo nos docens, Dei beneficia nobis exhibita non esse reticenda, sed palàm à nobis cùm

oportunum

oportunũ fuerit prędicanda, etiam ſi neceſſe ſit hoc fieri cum confeſſione alicuius quod apud homines eſt aut habetur ignominioſum. Dixit autem cæcus, Ille homo qui dicitur Ieſus, non per contemptum, ſed quòd adhuc à Domino eſſet alienus, ſola illũ fama cognitum habens. Iam gloriæ Dei etiam inſeruit, quod ſeruus neſcierit vbi eſſet Ieſus, nec illum agnouerit. Sic enim omnis ſuſpicio tollebatur, vt videri non poſſet ad gratiam loqui. Rurſum ad idem fecit, quod à vicinis & notis perductus ſit ad Phariſæos, vt & apud illos diligens fieret facti examinatio, & certa cognitio, quodq; etiam apud illos liberè veritatem confeſſus ſit cæcus, quantumuis illis ſciret gratum fore, ſi vel taceret, vel diffiteretur, ſciretq; ſatis timendum ſibi ſi veritatem confiteretur. Quamuis autem quidam intelligant iſtos vicinos & notos cæcum hunc ad Phariſæos non malo duxiſſe animo, ſed quod cuperent illis indicare Dominum, quem perſequebãtur, nequaquam eſſe hominem malum, qui tantum ſcilicet feciſſet miraculum: magis tamen cum Auguſtino & Chryſoſtomo videtur intelligendum, eos malo animo hoc feciſſe, vt ob id quærerent vbi eſſet Ieſus, quòd parati eſſent illum comprehenſum, tanquam ſabbathi violatorem tradere Phariſæis: quod cum facere nequiuerint, curatum cæcum adducunt, vt per eum oſtendant ſabbathum à Ieſu violatum. Nam & ob id videtur Ioannes mox ſubiunxiſſe, Erat autem ſabbathum, &c. Aut prædicti cæcum adducunt animo medio, vt Phariſæorum, ſcilicet, de hoc facto iudicium audirent, quod partim bonum, partim malum apparebat, ita vt de illo ipſi pronunciare non auderent. Cùm itaque cæcus adductus eſſet, Phariſæi etſi ab adductoribus didiciſſent facti ordinem: tamen quò certiùs eis de facto conſtaret, cæcũ quem vicini priùs interrogauerant iam ſecundò interrogauerunt, quomodo vidiſſet, hoc eſt, viſum, recepiſſet. Nam ſic oportet verbũ hoc ſemper hîc exponere, cùm Græcæ ſit ἀναβλέπω. Ceſſit & hoc ad Dei gloriã & miraculi confirmationem, vt dictum eſt, quòd illi non contenti vicinorum relatione, cæcum interrogauerũt, quodque ille, etſi conſcius ſuæ paupertatis, nihil vereretur apud potẽtes, & magni nominis hoſtes Ieſu, ſimpliciter & cõſtanter vt res habebat, narrare quod in ſe geſtum erat. Audito ergo huius teſtimonio, variatum eſt ſententiis inter illos, quod & ipſum ad Dei gloriam faciebat. Nam oſtenſum eſt tantam eſſe virtutis diuinę vim, vt non poſſint non eam etiam hoſtes quandoque agnoſcere, & vbique habeat qui eã agnoſcant. Quidam ergo Phariſæorum pro ingenio hominum deſperatorum, tam inaudito diuinæ potentiæ miraculo adeò non potuerunt moueri vt de Domino meliùs ſentirent, vt mox ex diei religione mutuarentur occaſionem calumniandi factũ planè diuinum, quod diei religionem dicebat & commendabat, itaque dixerunt, Nõ eſt hic homo à Deo, quantumuis frequenter eum in ore habeat, cùm ſabbathum non cuſtodiat. Quibus verbis non tantùm præſens factum notare videntur, ſed & ſignũ illud quòd ſcribitur Ioannis quinto, & alia quæ ſabbatho fecit Dominus, quaſi dixiſſent, iſte ſabbathum pro nihilo habet, vt qui illud iam frequenter violauerit. Alij autem etſi congruum illis fuiſſet oſtendere qualiter ſabbathũ non fuerit in prædictis factis violatum, quoniam Phariſaico adhuc errore detinebãtur, & tamẽ à ſignorum magnitudine ſuperabantur, contrà dicunt, Si hic homo nõ eſt miſſus à Deo ac illi gratus, ſed peccator eſt: quomodo poteſt hęc ſigna facere? ſignificantes peccatores non poſſe ſigna facere, ſaltem talia, qualia ſcilicet Ieſus fecit, maxima ſcilicet & planè diuina. Nam & diabolus ſua habet falſa ſigna quæ per ſuos nonnunquam edit. Nec ob hanc Phariſæorum ſententiam oportet multùm diſquirere, quomodo ergo Dominus dixerit ſuprà, quoſdam qui in nomine eius miracula feciſſent, condemnandos in die iudicij. Nam hãc Phariſæorum ſentẽtiam, cum Phariſæorum ſit, non oportet omnino eſſe veram. Et tamen etiam vera eſt, ſi intelligatur de miraculis quæ quis diuina virtute edit, in teſtimonium ſuæ ſanctitatis, quomodo Dominus ſua edidit, dicens, Opera quæ ego facio, ipſa teſtimonium perhibent de me. Non enim poteſt peccator vera miracula edere in ſuæ ſanctitatis confirmationem, quanquam bene in doctrinæ & nominis quod prædicat commendationem. Dicunt autem illi pluraliter, hæc ſigna, vel, vt eſt Græcè τοιαῦτα σημεῖα, id eſt, talia ſigna reſpicientes ſcilicet non ad vnum illud de quo tum agebatur, ſed & ad alia pleraque quæ Chriſtus fecerat. Itaque ſententiis de Ieſu variantibus, ſchiſma, hoc eſt, diſſidium & diſſenſio erat inter illos: proinde rurſum interrogant cæcum, vt ſuam ipſe de Ieſu proferret ſententiam, de quo inter ipſos non conueniebat. Tu, inquiunt, quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos: vel, vt habent Græci, quia aperuit, vt ſit ſenſus, Quem tu dicis eſſe illum, ob hoc quod aperuit oculos tuos. Quam interrogationem Theophylactus poſt Chryſoſtomum putat fuiſſe eorum qui inter Phariſæos bene de Ieſus ſentiebant, & miraculo patrocinabãtur, qui ſcilicet dixerũt, quomodo poteſt homo peccator, &c. vt hi teſtimoniũ cæci quæſierint, quo per eum qui ſenſerat virtutem, confutarent calumniatores: proinde notat eos benevolè interrogaſſe. Non enim dixiſſe, quid dicis de illo qui lutum fecit, aut ſabbathum violauit, ſed miraculi recordatos dixiſſe, qui aperuit oculos tuos quaſi exacuentes, curatum, vt pro Ieſu quæ digna erant diceret. Rupertus verò hæc verba tribuit parti aduerſæ, quæ dixerat, Non eſt hic homo à Deo, &c. vt intelligatur hos teſtimoniũ cæci quæſiiſſe, vt ſi ille metu adductus de Ieſu malè loqueretur, aut ſaltem non auderet bene loqui, haberent quo refellerent illos qui de Ieſu bene ſentiebant, cum ad illos miraculum non attineret: ſi verò bene de illo loqueretur, cauſam haberẽt ſequiẽdi in ipſum, & eiiciendi eum extra ſynagogam. Verùm rectiùs apparet vt intelligamus ab vtraque parte communiter factam hãc interrogationem, & vtroſque expectaſſe ex cæci reſponſione quod pro ipſorum faceret ſententia. Mendicus atque ſimpliciter & intrepidè pronunciat quid ſentiret. Ego, inquit, dico eſſe eum Prophetam, non quòd putaret ipſum eſſe, illum ſingularem Prophetam de quo Moyſes Deut. 18. vt intellexit Liranus. Nã Græcis non eſt dictum cum articulo ὁ προφήτης ſed ſine articulo: proinde ſimpliciter Prophetam aſſeruit, ſignificans eum à Deo miſſum eſſe, & veracem eſſe doctorem. Nam talis (vt ſuprà eſt probatum) Propheta dicitur, etiamſi nihil futurum prędicat, quale ad huc hic à Ieſu non audierat.

NON CREDIDERVNT ERGO IVDÆI DE ILLO, QVIA CÆCVS FVISSET ET VIDISSET, &c.] Cũ Primùm Phariſæis & Iudæis miraculum à cæco exponeretur, facilè credidẽrũt quòd propter operationẽ qua ſabbathũ violatũ putabant,

putabant, gauderent se occasionem habere calumniandi Dominum, & ostendendi illum non esse à Deo. Verùm cum iam & quorundam Pharisæorum authoritate, & ipsius cæci sententia, quam postulauerunt velut parati illi stare, non permitteretur tale miraculū ei tribuere cum quo non esset Deus: in contrarium dilabuntur, præter spem sanè sperantes hunc non esse qui cæcus fuisset, etsi omnibus satis ob publicam notus mendicitatē. Proinde priusquam id credendum sibi putarent, parentes eius aduocandos & audiendos statuerunt, si fortè illi metu adducti, (vt sunt ferè timidi quibus est res angusta domi) aliquid dicerent quod ad miraculū obscurandum facere posset. Verùm vt semper veritas & pietas fit illustrior, quò magis impii suis mēdaciis & impietatibus obscurare & supprimere nituntur: ita & nunc malitiosa hæc Iudæorum curiositas proficiebat ad miraculi gloriam & confirmationem. Hac enim ratione factum est, vt certissimū esset hunc quem manifestum erat videre, à natiuitate cæcum fuisse, parentibus, qui peculiaribus etiam indiciis filiū suū certissimò nouerant, id certò etiam apud illos quos metuebāt cōfitētibus, etsi filij cæcitatē scirent nōnihil in suam recidere ignominiam. Rursum & hoc ad miraculi commēdationē facit, quòd parentes dicerent præ metu, se nescire nec modum, nec authorem miraculi. Nā per hoc ostensum est eos non ad gratiam authoris testificatos hunc esse suum filium, & cæcum natum fuisse. Itaque Pharisæi aduocatos parentes interrogāt tria si filius eorū sit, si cæcus natus sit, & quomodo nūc visum receperit. Rigidè autem interrogant, putantes illos exterrere, ficque aliquid dicturos quòd in calumniam prædicati cederet miraculi. Non enim dicunt, Hic est filius vester qui cæcus natus est, sed quem vos dicitis, quia, id est, quod cæcus natus sit, notantes eos id falsò dicere solitos, quo tamen nihil potest improbabilius suspicari. Quis enim pater talia mentiri cum sua ignominia vellet de filio? Nec dicunt simpliciter, Quomodo nunc videt? sed quomodo ergo nunc videt? quasi dicerent, aut falsum est, quod nunc videat, aut illud, quod cæcus natus sit: sed videre eum, constat; verum esse, ergo falsum sit est necesse, quod cæcus fuerit natus. Duobus ergo his eos ad negationem inducere conantur, & per hoc quod dicunt, quem vos dicitis? & per hoc quod subdunt, quomodo ergo nunc videt? Tribus autem interrogationibus factis parentes cautè respondent, de duobus confitentes se esse certos, ignorare verò quòd tertiò quærebatur, modum scilicet & authorem redditi visus. Et addunt, ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loquatur, vel, vt est Græce, περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει, id est, de se loquetur, vel pro se loquetur. Hæc, vt ex Euangelistæ narratione patet, dixerunt, non quòd nescirent, sed quod Pharisæos metuerent, malentes solū filium venire in periculum, quàm communi periculo inuolui cum filio. Qua in re etsi nec gratos satis se erga Deum & Iesum, nec pios erga filiū declarauerunt: tamen etiam in hoc seruierunt gloriæ miraculi, quòd interrogationē de modo & authore miraculi remittunt ad eum qui curatus erat, qui in eius modi quæstione omnibus meritò fide dignior erat. Sic enim significabant, nullū certiùs de re loqui posse, illique potiùs quàm cuiuis alteri credendū esse, ac proinde illos imprudenter, eius testimonio prætermisso, aliorū requirere testimonū. Fortè ex eo quod conspirauerant Iudæi eos eiiciendos Synagoga, qui confiterentur Dominum esse Christum, animaduertere licet iam tum percrebuisse atque iactari cœptum fuisse eum esse Christum. Fieri autem extra Synagogam erat, alicui interdici cōmercio & consuetudine reliquorum Iudæorum, vt nō liceret ei ingredi cum reliquis Synagogam, aut templum, & omnino alienus esset ab omni Iudæorū congregatione, quod apud Iudeos summæ ignominiæ loco habebatur: quomodo apud Christianos habetur excommunicatio. Pro eo autem quod nos habemus, extra synagogam fieret, Græcè iucundius est per vnam dictionem, ἀποσυνάγωγος γίνεσθαι, id est, aposynagogos fieret. Itaque sic tunc dicebātur quidam apolynagogi, quomodo apud nos quidam dicuntur excommunicati, hoc est, communione fidelium priuati & interdicti. Nec hic mos interdicendi quibusdam consuetudine hominū tātùm fuit apud Iudæos, sicut & modò est apud fideles, sed & apud ethnicos quondam simile erat. Apud Romanos enim quibusdam aqua & igni interdictū dicebatur: quæ pœna maxima esse solet, priusquam inciperent gladio animaduertere in malefi cos: eáque sententia eiiciebāntur ciuitate, & omni ciuium consuetudine eis interdicebatur, ac vita ipsa pronunciabantur indigni, quòd vita hominum consistat in aquę & ignis vsu, elementorum scilicet homini vitæ maximè necessariorum. Et Cæsar lib. 6. de bello Gallico, de Druidis loquens sic scribit, Si quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt: hæc pœna apud eos est grauissima. Quibus est interdictum, ij numero impiorum ac sceleratorum habentur. Iis omnes decedunt, aditum, sermonēque defugiunt, ne quid ex cōtagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur, neque locus vllus communicatur. Hæc ille. Tales erāt quoque qui apud Romanos dicebantur, homines sacri, hoc est, detestabiles & deuoti, traditique in exitium extremum, ita vt quocunque loco, quocunque tempore, à quibuscunque eos impunè interfici liceret: & pro huiusmodi erant leges sacratæ, sicut apud nos sunt leges excommunicationum. De quibus omnibus latiùs vide apud Budæum in secundis annotationibus, in Pandectas. Cæterùm quoniam hodie plerique ab Ecclesia eiecti & excommunicati sese consolantur constitutione horū Iudæorum, qui eiecerunt è synagoga eos qui Christum confiterentur: addendum hoc supradictis, videndum esse non tam qui eiiciant & excommunicent, quàm qua de causa quis eiiciatur, iustáne an iniusta. Quoniam enim manifestè iusta erat causa Iudaïcæ istius eiectionis, non erat illa meritò formidanda. Verùm hæretici, qui hoc se exemplo ferè consolantur, non ob id eiiciuntur ab Ecclesia, quòd Christum confiteantur, sed quòd illum malè confiteantur aut quod de eius Ecclesia malè sentiant, à qua etiam non tam eiiciuntur, quàm seipsos separant. Præterea, vt habet Augustinus, tunc non erat malum fieri extra synagogam, qp Synagoga ob incredulitatem à Deo deserti cœpit & Christus nouā suā Ecclesiam ædificabat. De iniusta autem excōmunicatione quæ lata est à iudice Ecclesiastico, sciendum quod ea nō sic liget vt per eam quis priuetur participio suffragiorum Ecclesiæ, aut propter eam debeat ex conscientia sese subtrahere à sacramentorum communione, & fidelium consortio, nisi quantum ratio scandali, quod alias inde emergeret, id exegerit, vt docet Adrianus in Quotlibetica quæstione 6. Vnde Gelasius Papa

Separatio etiam gentilium vsu.

quem ad

quemadmodum citatur causa 11. quæst. 3. Cui, inquit, est illata sententia, deponat errorē, & vacua est. Sed si iniusta est, tantò eam curare non debet quātò apud Deum & eius Ecclesiam neminem potest grauare sententia iniqua. Ita ergo ea se non absolui desideret, qua se nullatenus perspicit obligatum, Sic & sub Hieronymi sententia dicitur. 24. quæst. 3. Si quis non recto iudicio eorum qui præsunt Ecclesiæ depellatur, & foras mittatur si ipse antea non exiit, hoc est, si non ita egit vt mereretur exire, nihil læditur in eo quod non recto iudicio ab hominibus videtur expulsus. Semper tamen sententia pastoris etiam cùm iniusta est, timenda est, vt dicitur sub nomine Gregorij. 11, q. 3. cap. Sententiam pastoris, & eadem sub nomine Vrbani. cap. Quibus Episcopi. Timēda quidem, nō quòd in foro conscientiæ liget, sed quia ratione scandali: & ne quis videatur Ecclesiasticam contemnere authoritatem, ei parere quis debet, & cauere ne negligendo, aliquem scandalizet, & in contemptus suspicionē veniat. Atque ob id vt citra scandalum possit non parere excommunicationis huiusmodi sententiæ, debet canonicè probare iniustitiam excōmunicationis contre se latæ, quam antequam probare possit, debet à superiore humiliter absolutionem petere, nisi in illis casibus, in quibus talis est error ex parte sententiæ, qui sententiam non solùm iniustā, sed etiam faciat esse nullam, vt cum fertur ab eo qui in ipsum non habet authoritatem, videlicet à iudice non suo, vel à iudice excommunicato, vel cum lata est post appellationem legitimè interpositam, vel cū in forma excommunicationis intolerabilis fuerit error expressus, vt si quis excommunicetur quia peccatum aliquod committere nolit, aut bonū aliquod omittere, quemadmodum patet in cap. Per tuas, de senten. excommunicat. quāuis ibi duo tantùm posteriora excipiantur. In tribus enim illis potissimùm casibus sententia excommunicationis nō solùm est iniusta, sed etiam nulla. In aliis verò etiā si sit iniusta, tamen aliqua est, & ideo antequam debeat quis admitti ad probationem iniustę excōmunicationis, gratiam absolutionis implorare debet, ne vt dicitur in prædicto capitulo, sententiam Ecclesiasticam contemnere videatur, & per hoc ampliùs ex suo contemptu ligetur. Nec hoc contrariū est ei quod suprà in Gelasij authoritate dicitur, nō opus esse vt quis desideret se absolui ab iniusta sententia. Nam hoc intelligendum est quātum ad reatum, hîc verò præcipitur de absolutione impendenda, ad cautelam, vt in textu dicitur. Quod si iniustè excōmunicatus iniustitiam probare canonicè nequeat, humiliter eam sustinere debet, aut secundùm sententiæ formam ob scandalum vitandum satisfacere, si possit salua veritate vitæ & iustitia. Vbi & hoc notandum, aliquando iniustam esse sententiam excommunicationis, ex parte excommunicati, cum tamē sit iusta ex parte excommunicantis, vt cùm quis pro falso crimine in iudicio per testes probato excommunicatur.

VOCAVERVNT ERGO RVRSVM HOMINEM QVI FVERAT CÆCVS, ET DIXERVNT EI, &c.] Cùm ex parentum responsione nihil potuerunt venari quod pro suo faceret desiderio, & parentes eos remisissent ad filium, illi necdum desistendum sibi esse rati, vocauerunt rursum eum qui fuerat cæcus, dicentes ei, Da gloriam Deo, hoc est, secundùm Chrysostomū, gloriā istius miraculi tribue Deo, non Iesu, confitere quia nihil in te est operatus, sed quòd Dei beneficio ex cæco factus sis videns. Secundùm quam intelligentiam obseruandus ordo, quo ad calumniandum hoc miraculum impietas hic processerit. Primò enim calumniabantur illud tanquam factum hominis peccatoris, qui à Deo non esset, sed qui sabbathum violasset. Id cum viderent congruere minimè, sperabant audire non fuisse illum cæcum, nec factum in eo miraculū quod dicebatur. Cùm autē factum ipsum ipsa re & parentum testimonio euidētius esset quàm vt negari posset, facti laudē à Iesu quem oderant, auertere studuerūt, idque sub prætextu religionis, dicentes, da gloriam Deo: ac per hoc significantes, illum nō dare Deo gloriam, sed Deum ignominia afficere, quandiu miraculum Iesu tribuebat, quem se scire dicebant esse peccatorem, ac proinde scire etiam quòd per illum, & cum illo Deus non operatur. Verùm per illud, Da gloriam Deo, magis videntur simpliciter exegisse confessionem veritatis. Nam sic hæc oratio accipitur Iosue 7. vbi ad Achan dicit Iosue, Fili mi, da gloriam Domino Deo Israel: quod quid sit patet ex eo quod sequitur, Et confitere, atque indica mihi quid feceris. Et videtur hæc oratio fuisse modus obtestandi, & veluti adiurandi aliquem, ad extorquendum ab eo veritatem ad gloriam Dei. Sic & 1. Reg. 6. sacerdotes Philisthiim, consulunt suis, vt factis anis aureis dent gloriam Deo Israēl, hoc est, veritatem testentur, & suam iniquitatem confiteantur. Itaque quod dicunt, Da gloriam Deo, hunc habet sensum, Ad gloriam Dei confitere nobis omnem rei veritatem. Quibus verbis sub obtentu religionis eum inducere voluerunt, vt vel miraculum negaret, vel præstigio aliquo, non diuino modo factum diceret. Huic intelligentiæ conuenit quòd cæcus constanter respondet se cæcum fuisse, & nunc videre. Conuenit & quod Augustinus hanc partem sic exponit, Da gloriam Deo, hoc est, nega quod accepisti, Addunt autem, Nos scimus quia hic homo est peccator, hoc est, sceleratus & impius, quasi dicant, scimus eum hoc miraculum vel non fecisse, vel non diuina ratione fecisse. Et quidem nūc dicūt se scire ipsum esse peccatorem, cùm priùs interrogati à Domino, Quis ex vobis arguet me de peccato, nihil haberent quod illi obiicere possent vel auderent. Porrò cæcus fortiter simul & circunspectè respondens ait, Si peccator est, nescio, &c. Id autem non dicit veluti dubitaret. Nam suprà Propheram esse dixit, & mox ostendit eum non esse peccatorem, sed esse à Deo. Itaque ideo dicit, nescio, vt eorum nugas & calumnias more dubitantis repellat, & significet se id excutere nolle, vt sit sensus, An peccator sit necne, non iam excutio nec pronuntio: Illud tantùm dicam, quod à me sub obtestatione nominis diuini requiritis, & de quo liberè] pronunciare possum, vtpote quod in me experientia didici, cū priùs essem cæcus, modò video. Illi autem, vt nunquam quiescit inuidia, sperantes se aliquid audituros, quod in calumniam rapere possent, & vnde ostendere possent miraculi modum non fuisse diuinum, aut ex re aliter narrata falsitate comprobare posse, iterum eum interrogauerunt: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit oculos tuos? Mendicus autem, qui hactenus, quamdiu res inquisitione indigebat, remisse locutus est, iam confidentior factus, cū videret eos tantùm quærere quod calumniari possent, stomacando aduersus impudentem eorum malitiam, respondit eis,

Dixi

Dixi vobis modò, quomodo aperuerit oculos meos, & id semel audistis. Quid iterum vultis eadē audire? Nunquid etiā vos mecum & cum alijs eius discipulis, vultis discipuli eius fieri, vt ob id iam dili genter iterum atque iterum de operib. eius inquiratis? Id dicit per ironiam, sciens illos nolle discipulos eius fieri, & ob id significans indignos illos esse quib. eadem repetantur, vt qui non bono animo, sed malo, ad eadem reuoluerentur percontationes. Dicit, nunquid & vos, significans se iam illius factum discipulum, aut velle fieri, nisi fortè hoc dixerit propter alios qui iam erant discipuli Iesu. Porro Græci codices habent, Dixi vobis iā, & nō audistis. Quid iterum vultis audire: vt prius audire, accipiatur pro credere: secundum, pro corporalibus auribus percipere. Sed nostra lectio conuenientior videtur.

MALEDIXERVNT ERGO EI, ET DIXERVNT: TV DISCIPVLVS ILLIVS SIS, &c. Exodio nominis Christi, & magna animi superbia, offensi Pharisæi mordaci libertate cæci, maledixerunt ei. Quod non significat hoc loco, ipsos ei malè precatos esse, sed conuitiatos esse. Nam Græce est ἐλοιδόρησαν, id est, cōuitiati sunt, & verbū etiam est 1. Cor. 4. vbi nos legimus, Maledicimur & benedicimus. Proinde notandum etiam, quòd cum nos habemus, Tu discipulus illius fis, (& increpationem significat,) Græce pro fis est εἶ, id est, es, vt sit, Tu discipulus eius es, quod non imprecationem sed conuitium magis significat. Intellexerūt enim illum se vocare Iesu discipulum, cum diceret: Nunquid & vos vultis, &c. Quidam tamen vertit pro ἦς, esto, vt scilicet sit imperatiuus à barytono ἦω, ἦς & per crasim εἶ. Porro quo intelligatur quomodo dicantur Pharisæi conuitiati dicētes, Tu discipulus illius fis vel es, notandum quod Basilius interrogatus quid sit λοιδορία, id est, conuitium, respondit: Omne verbum quod ex animo ignominia afficiendi dicitur, conuicium dicitur, etiamsi ipsum verbum non videatur esse contumelioſum. Et hoc manifestum est ex Euangelio dicente de Iudæis, quod conuitiati sunt ei, & dixerunt ei: Tu es (vel fis) discipulus illius. Hæc ille in quæstionib. compēdio explicatis, quæstione 24. Itaque maledixerunt & conuitiati sunt ei, quia illi obiecerunt & ignominioſum esse putauerunt, & quia animo vituperandi dixerunt, quale maledictum, inquit Augustinus, sit super nos & super filios nostros. Addunt autem rationem sed insipientiæ plenam, qua re nolint Christi esse discipuli, sed Moysi: Nos, inquiunt, scimus quia, id est, quòd Moysi locutus est Deus, hunc autē nescimus vnde sit, hoc est cuius spiritu instructus ad nos venerit. cùm auditu tantùm à maiorib. intellexissent Moysen fuisse à Deo dicunt se eius exactam habere notitiam: Nos, inquiunt, scimus, cùm verò Iesum corā vidissent miracula facientem, & audiuissent diuina manifestè loquentē, nescire se dicunt vnde sit, sese condemnātes & alio nomine. Si enim nescierunt, quare toties pronunciauerunt non esse à Deo, imo diabolico spiritu afflatum esse? Tanta autem horum fuit insipientia, vt non posset non eā mox mendicus iste & deprehendere & redarguere, cuius cum inter disputandum (vt fieri solet) cresceret fiducia, confirmatus veritatis conscientia & Dei gratia, fortiter contemptis omnib. periculis, ausus est Christi causam agere, apud viros magni nominis, quos sentiebat omnibus technis moliri perniciem Iesu. Itaque ex miraculo redditi sibi visus, colligens & conuincens merito non debet illos ignorare, vnde profectus esset Iesus: In hoc, inquit, enim mirabile est, hoc est, In isto sane mirabile quiddam accidit) nam γάρ, enim, pro sane hic est positum) quia, ideſt, quòd vos nescitis vnde sit, &, hoc est, cum tamen) phrasis est enim Hebræa (aperuerit meos oculos: Scimus autem quòd deus peccatores non audit, id est, exaudit: (audire enim hic positū est pro audire cum effectu, quod est exaudire, quemadmodū mox post ea vertit interpres, cum Græcis eadē si dictio (sed si quis dei cultor est, sic vt non solum cæremonijs externis veneretur sed voluntatem eius faciat, ob temperando mandatis eius, (quod vere est deum colere) hunc exaudit. His ergo mendicus refellit quod prius dixerunt, Nos scimus quia hic homo peccator est. Porro quoniā illud, Deus peccatores non audit, non videtur absolutè verū, nam peccatorem publicanum orantem Deus mox exaudiuit, D. Augustinus putat hunc istud dixisse tanquam adhuc inunctum, hoc est, nondum habentem vnctionem spiritus sancti. Verùm quoniam hæc sententia multis est scripturis conformis, magis dicendum cæcum hoc dixisse secundùm communem regulam à Iudæis passim creditam, & in scripturis fundatam. Dicitur enim: Oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos. Contrà verò de impijs: Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Et: Cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Dicit ergo, scimus, quod ex scripturis ita apud Iudæos esset receptum, quodque hac in parte etiam ipsi Pharisæi consentirent cum ipso, vt qui prius dixerant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere. Regulare enim est non exaudiri à Deo peccatores, hoc est, perseuerantes in peccato. Tales enim soli secundùm scripturæ morē dicuntur peccatores: nam qui non perseuerant, non peccatores, sed pœnitentes vocandi sunt. Quòd si quibusdam in rebus Deus etiam peccatores exaudiat, non obstat hoc prædictis sententijs, quia hoc non est regulare, sed rarum. Scripturæ autem pleræque, quæ sunt regularia docent. His autem dictis necdum contentus cæcus, ad vlteriora progreditur, ex nouitate miraculi ostendens efficaciùs, Iesum non solum non esse peccatorem, sed esse à Deo, & est contra id quod secundò dixerunt, nescire scilicet se vnde esset Iesus. A seculo, inquit, non est auditum, &c, quasi dicat, Multa quidem memorantur miracula, quę Deus olim gessit per maiores nostros, sed sanctos, non peccatores, & tamen si repetamus ab orbe condito, nunquam auditum est quēquam extitisse qui cæco nato oculos aperire, & visum quem nunquam habuit, imò quem natura negauit, præberet. Si non esset hic à Deo, quemadmodum vos vultis non esse, non posset facere quicquam, eorum, s. quæ facit, cùm illa nec sua virtute, nec alia quàm diuina facere possit. De eo autem quod significat cæcus iste, eum qui non est à Deo non posse facere vera miracula, dicendum est, sicut supra de dicto Pharisæorum, videlicet quòd hæc dixerit eò quòd noua Christi doctrina non esset imbutus, aut potiùs quia secūdùm quod scripturæ indicāt, regulare, fit vt solis iustis gratia miraculorū cōcedatur. Deinde solis iustis competit facere miracula vera quomodo Christus fecit, in testimoniū scilicet sanctitatis. Et postremùm etiam peccatores

Psalm. 33. *Prou. 28.* *Isa. 1.*

miracula edentes, quatenus ea edunt, à Deo sunt, A qui per eos operatur, & nomen filij sui hominib. commendat. Verùm hic mendicus intellexit eum tantùm qui iustus esset, à Deo esse. Porrò Pharisæi hac mendici fiducia prorsus efferati, cùm iam spes nõ esset fore vt ille vel corruptus, vel metu territus desisteret à prædicãdo Iesu, ad extrema veniunt, ad quæ conuicta impietas solet descendere, ad opprobria scilicet & vim. Itaque exprobrant ei pristinam cæcitatem, exprobrant fortunæ tenuitatem, sed sine ratione obiiciunt, vt cæca ferè est malitia, quasi scilicet hæc illi ob scelera sint diuinitus inflicta, quasiq; sceleroſus nascatur, qui pauper aut cæcus, aut alioqui vitiato corpore nascitur, In peccatis, inquiunt, natus es totus. Et additur Græcis, Tu, quod B contemptus emphasim habet: Tu in peccatis natus es totus. Dicunt, totus, secundùm quosdam, vt significent quod non solum secundùm animam in peccatis natus esset, secundùm quam omnes in peccatis nascuntur, sed quòd etiam à natiuitate peccatorum vestigia in corpore per cæcitatem apparerent. Aut secundùm Chrysostomũ dicunt, totus natus es, vt significent toto tempore vitæ & à primęua ætate semper in peccatis fuisse. Vel potiùs, sicut quidam indicat, dicunt totum in peccatis natum, quòd secundùm eos omnia eius, mẽdicitas scilicet, cæcitas, & impudentia, arguerent hominẽ à natiuitate sceleſtum. Addunt autem cum impatientis animi arrogantia, Et tu doces nos? Vbi vtrunque pro- C nomen magnam habet emphasim, quasi dicant, Et tutam vilis homo, indoctus planè, & manifestè sceleſtus, doces nos, qui legis professionem & religionis apicem tenemus? Qui paulò ante emendicabas stipem, hic apud tantos viros audes philosophari? Nec his contenti, conuitio addunt vim, non ferentes sibi os obturatum esse ab homine paupere & idiota, & ob id eijcientes eum foras, extra synagogam, vt est verisimile, efficiendo eum aposynagogum, quamuis simpliciter intelligi possit electũ è concilio illo & congregatione. Obseruandum hic in Pharisæis, quàm indefesso studio impij veritatem obscurare nitantur, quanto furore, dum cõtinuntur, contra veritatis assertores exagitentur. D quámq; impotenti superbia non sinunt ij qui se aliquid esse credunt, meliora sibi suggeri ab ijs quos præ se contẽnunt. In cæco isto obseruandum, quanta sit veritatis vis, quamq; hæc fortes & intrepidos facit etiam eos, qui alioqui quosuis metuebãt. Obseruanda item constantia, quam Christianus quisque neminem veritus in confessione nominis Christi imitari debeat. Obseruandum, quales Christus suæ gloriæ & sui nominis patronos deligere voluit, contra potentissimos nominis sui calumniatores. Nam in isto exemplum editum est, quomodo per pauperes & indoctos nomen suum prædicandum esset in vniuerso mundo, & obturãdum os omnium qui contra illud loquerentur iniqua. E

AVDIVIT IESVS QVIA EIECERVNT EVM FORAS, ET CVM INVENISSET, &c.] Electum à Pharisæis Dominus, cùm audisset quæ ille pro sui nominis confessione passus esset, requirens suscepit, & ad perfectiorẽ sui cognitionem deduxit, ostendens se curam habere eorum qui propter se aliquid patiuntur, nec relinquere eos sine consolatione, deinde illos perfectiore sui cognitione dignos esse, qui accepta cognitione bene vtuntur. Itaque cùm non obiter, sed, vt est magis verisimile, quæsitum illum à se, inueniſſet: dixit ei, Tu credis in filium Dei? Ille auidum se declarans crédendi, dixit, Quis est Domine vt credam in eũ? Putant autem plerique hunc iam credidisse, Iesum esse filium Dei, sed ignorasse Iesum esse qui cum ipso loqueretur, vt quem adhuc de facie non nouerat, atque ob id dixisse, Quis est Domine, cupiẽs sibi Iesum demonstrari. Verùm magis probabile est, ipsum è comitatu & turba cognouisse Iesum, qui sanauerat ipsum, esse eum qui secum loquebatur, (nam Dominum eum vocat) nondum tamen cognouisse Iesum esse filium Dei, hoc est, expectatum illum Iudæis Messiam. Nam sicut filius Dauid, ita & filius Dei vulgò fuit cognomentum Messiæ, quemadmodum ex hoc loco aduertere licet & alijs aliquot, vt Ioan. cap. 1. & Matth. cap. 16. Itaque cum dicit Dominus, Tu credis in filium Dei, perinde est ac si dixisset, tu credis in Messiam? Additur autem Græcis hoc loco articulus, quemadmodum & in alijs similibus locis: εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ vt intelligamus propria & peculiari ratione vocari Dei filium, de quo dictum est in cap. Concor. 17. circa primum caput Ioannis. Cum ergo qui cæcus fuerat, animi sui ad credendum promptitudinem declarasset, Dominus ei se manifestat, dicens, Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. Non dicit: Ego sum qui te sanaui, sed submisse primùm & obscurè, Et vidisti, inquit, eum, deinde & manifestiùs, Et qui loquitur tecum, ipse est. Videtur autem dedita opera dixisse, Vidisti eum, vt omnino in memoriam suæ sanationis illum reducat, & per eã magis ad credendum, quod secundò dicit, qui loquitur tecum ipse est, prouocet & confirmet. Non enim credere potuit illum mentiri, quem ex virtute in se ostensa suprà ostendit Prophetam esse & à Deo missum esse. Porrò eô quòd Dominus dicit, qui loquitur tecum, ipse est, s. filius Dei, apertissimè Nestorij error refellitur, cùm ex eo ostẽdatur, vnum eundemq; esse in persona filium hominis qui vtique loquebatur ac videbatur, & filium Dei. Mendicus autem auditis verbis Iesu, tractus à patre mox credit, fidemque suam cõfitetur, nõ verbis tantum dicens, Credo domine, sed & opere. Nam procidens adorauit eum, non tanquam Prophetam tantum, sed tanquam filium Dei.

ET DIXIT EI IESVS, IN IVDICIVM EGO IN HVNC MVNDVM VENI] Pronomẽ ei, non habent Græca, sed tantùm: Et dixit Iesus, vt intelligatur non ei tantùm Dominum hæc dixisse, sed omnib. audientib. & præsentibus. Quoniam enim Dominus mẽdico illi cum cæcus esset & corpore & mente, primùm quidem visum corporalem restituit, ac deinde etiam spiritualem, hinc occasionem desumpsit differendi quæ sequuntur de cæcitate & visu spirituali, vt ex omni oblata occasione solitus fuit desumere initium alicuius doctrinæ spiritualis in iudicium, inquit, ego in hunc mũdum veni. Hic iudicium D. Chrysostomus exponit condemnationem, nempe Phariseorum & illis similiũ. Verùm iudiciũ, de quo hic Dominus loquitur, nõ tantùm pertinet ad eos de quibus mox dicitur, vt qui vident, cęci fiant, verùm & ad eos de quibus dicitur, vt qui non vident, videãt. Proinde rectiùs per iudicium intellexerimus decretum illud patris, quo mirabiliter decreuit sed tamen iustè, per filij sui in hunc mundum aduentum efficere, vt qui non vident, viderent, & finere eos qui videbant, cæcos fieri. Quod ad illa iudicia Dei pertinet, quæ Paulus considerans exclamat cum admiratione, vocans *Rom. 11.*

ea imper-

ea imperfcrutabilia. Hoc eſt quod D. Auguſt. alijs verbis dicit, Dominum hic loqui de iudicio diſcretionis, & per iudicium intelligi diſcretionem, qua mirabiliter non videntes electi diſcernendi erant à videntibus reprobis: Itaque ſenſus eſt, Ego veni in hunc mundum in iudicium, hoc eſt, vt per me iudicium & decretum patris mirabile impleatur, quo rerum vices permutentur. In hac tamen locutione præpoſitio, in, aut coniunctio, vt, in explicatione poſita, debet conſecutiuè accipi, & non vt cauſam deſignet finalem, quatenus iudicium hoc pertinet ad eos, qui ex videntib. cæci futuri erant. Non enim voluit Deus eos qui videntes dicuntur, fieri cæcos per Chriſtum, per quem omnes voluit ſaluos fieri, ſed decreuerat iuſto iudicio ſuo permittere. Itaque ſic in horum iudicium dicitur veniſſe filius, quomodo dicitur poſitus in ruinam multorū. Porrò, non videntes, de quib. hic loquitur Dominus, ſunt hi quos ſapientes mundi, vt cæcos in rebus Dei, contemnebant, quiq; vt perparum de diuinis *Luc. 2.* rebus cognoſcebant, ita nec volebant videri illas cognoſcere, ſed ſuam ignorantiam agnoſcebant, qualis erat hic mendicus, Apoſtoli, & alij plerique è vulgo, deinde & gentes quas Iudæi pro cæcis habebant, vt & re vera erant manifeſtè. Videntes verò qui cæci erant futuri, ſunt hic qui in rebus diuinis multa ſanè viderunt vulgò incognita, & ſe adhuc plura quàm viderant, videre arbitrati ſunt, ſuam in multis ignorantiam agnoſcere recuſantes, quales erant Phariſæi, Scribæ, & gētium Philoſophi. Illi ergo non videntes, per Chriſtū vidētes facti ſunt, quia eis datum eſt oculis ſpiritus agnoſcere quę ve- *Ioan. 3.* re beatum hominem facere poſſint. Iſti vero videntes, occaſione Chriſti cæci facti ſunt, hoc eſt, declarati eſſe cæci, & magis magisque excæcati ſunt, quia occaſione doctrinæ & miraculorum Chriſti, per ſuperbiam, inuidiā, aliasq; paſſiones adeò ſunt excæcati, vt manifeſtam veritatem non poſſent agnoſcere, ſed impingerent in lapidem illū angularē, qui illis factus eſt petra offenſionis & ſcandali. Quod ergo hic dicit Dominus, ſimile eſt illi. Confiteor tibi pater rex cæli & terræ, quoniam abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Ex prædictis patet, quomodo hæc Domini ſententia non contrarietur illi quod dictum eſt, *Matt. 11.* Non enim miſit Deus in mundum filium ſuum vt iudicet mundum. Primùm enim illo loco ſermo eſt de iudicio retributionis, quo reddetur vnicuique ſecundū opera eius, cùm hîc ſit ſermo de iudicio electionis & reprobationis, quod diſcretionis dicitur. Deinde Dominus hîc non tam vult ſignificare officium ſuum ad quod venerit in mun- *Ioan. 3.* dum, quàm quid ex ſuo aduentu ſit in mundo ſecuturum, vt ex dictis patet. Porrò Phariſæi quidā qui tum fortè aderant Ieſu aut animo non ſyncero comitabantur illum, calumniandi anſam vndique captantes, audientes futurum vt videntes cæci fierent, & ſatis animaduertentes Dominum loqui de cæcitate non corporali, ſed ſpirituali, atq; ob id ſuſpicantes ſe notatos qui ſe pro videntibus haberi volebant, dicunt Domino, nunquid etiam nos cæci ſumus? Id cum arroganti animo & maligno interrogarent, delaturi Dominum apud Phariſæorum ordinem, ſi audirent quod nolebant, Dominus cautè admodum & prudenter reſpondet. Nam cùm in verbis præcedentibus ſignificauerit eos eſſe vel futuros cæcos, quemadmodum & ſuprà apertè apud Matthæum dixit de Phariſæis, Cæci ſunt, & duces cæcorum, tamen veluti non diceret eos eſſe cæcos ex eo quod audire nolebant, redarguendi & conuincēdi eos nouam arripit occaſionem. Nam cùm ſciret illos ſine fructu audituros ſi diceret apertè eos eſſe cæcos, imò illos hinc magis ad odium & calumniam exacuendos, ex eo quod nolebant haberi, eos ſic conuincit, vt id oſtendat eos condemnare, vnde ſibi placebant & gloriabantur, ſignificans tamen etiam ſatis illos re vera eſſe cæcos: Si, inquit, cæci eſſetis, peccatum non haberitis. Quæ ſententia potiſſimùm duob. modis accipi poteſt. Altero, vt ſit ſenſus, Si vos cæcos eſſe agnoſceretis, & inſciciam veſtram fateremini, peccatum non haberetis, quia ad medicum accederetis, qui cæcitatem à vobis depelleret, eaq; depulſa peccatum infidelitatis & cum eo etiam reliqua tollerentur. Sic enim intelligit D. Auguſtinus, & probat hunc intellectum ex eo quod ſequitur, nunc vero dicitis, videmus, & quia priùs non videntes & videntes intelliguntur qui ſe agnoſcunt non videre, aut putant videre. Altero modo rectiùs ſic intelligitur, Si eſſetis cæci, hoc eſt, ſi non haberetis ſcientiam ſcripturarum, vnde, ſi velletis, poſſetis veritatem agnoſcere, ſi non eſſetis naturali & ſcripturæ lumine illuſtrati, ita vt ex ignorantia contra me peccaretis, non haberetis peccatum, tantum ſcilicet, quantum nunc habetis, imò non haberetis peccatū, quia ſimplicitati veſtræ venia daretur, & à me illuſtraremini. Nunc verò, cùm dicatis vos videre, etiam veſtro iudicio condemnati eſtis, ita vt peccatum veſtrum maneat quod in me cōmittitis, quod quoniam videre vos putatis, non poteſt tolli à vobis. Sic ferè Theophylactus, qui tamen & aliam præmittit expoſitionem, quæ eſt Chryſoſtomi, de cæcitate corporali. Siquidē Chryſ. intelligēs Phariſæos de cæcitate corporali interrogaſſe Dominum, nunc & ipſi cæci eſſent, quaſi cupientes audire nunc tam abſurdum & ridiculum aliquid dicturus eſſet, cùm dixiſſet videntes fore cæcos, accipit etiam dictū Domini de cæcitate corporali, vt Dominus ſignificauerit cæcitatem corporalem, quā illi ignominiā putabant, non illis inutilem fore, ſed profuturam, quia ſi cæci fuiſſent non fuiſſet peccatum infidelitatis eorum tantum, quantum iam erat, cùm oculis corporalib. ea Domini contemplati erant, vnde eius diuinitatem agnoſcere facile potuiſſent. Verum hæc interpretatio non cōuenit illi quod ſequitur, Dicitis quia videmus, nec veriſimile eſt Phariſæos de cæcitate corporali interrogaſſe. Habet autem communis noſtra lectio hoc modo, Nunc verò dicitis, quia videmus. Peccatum veſtrum manet. Verùm apud Græcos eſt cohærentia, quæ apud nos deſideratur, Peccatum ergo veſtrum manet, quomodo iā legitur etiam in multis impreſſis Latinis, D. Thomas ſentiens noſtræ lectionis incommodum, legit, Nūc verò quia dicitis, videmus, peccatum veſtrum manet. Et videri poſſet, Auguſtinum ſic legiſſe, qui exponendo habet, Quare? Quia dicendo, videmus, medicum non quæritis, in cæcitate permanetis. Sed hæc lectio Græcis non conuenit, apud quos ὅτι, id eſt, quia, ſolito more ſuperfluum eſt. Dicit autē Dominus, dicitis vos videre, tum vt indicet eos vera non videre, tum vt oſtendat eos ex proprijs verbis conuinci. Et hactenus quidem de literali hiſtoriæ huius explanatione. Cæterùm cùm Dominus dicens, in iudicium, &c. ſatis ſignificauerit miraculo hoc illuminationis cæci, voluiſſe ſe mentium illuminatorem agnoſci, & typicum om-

nino fuerit, quòd luto posito super oculos cæci, ablutione eius in aquis Siloë, visum illi restituerit, tota hæc historia, sicut & aliæ, paucis mysticè est tractanda. Itaq; cæcus iste aut gentilium populum aut electum quenq; designat, qui cũ à natiuitate cæcus esset, Christo ipsum oculis suæ benignitatis aspiciẽte, pro gloria Dei in ipso declarãda, visum recipit, dum agnoscẽs peccati sordẽ mẽtis oculos oblitos esse, accedit ex præcepto Christi ad fontem baptismatis, atque in eo abluitur. Qui vbi baptizatus fuerit, & illuminatus, cogitare debet se tentationibus expositum fore, & Christi nomen sibi constanter coram hostibus eius confitendum esse, nec propter metum eorum negandum, etiam si ob id opus fuerit excommunicatum fieri, iuxta illud, Odio eritis omnib. hominibus propter nomen meum, &, Extra synagogas facient vos, quemadmodum sanè fecerũt Apostolis, quorũ typus quidam in hoc cæco præcessit, vt dictum est. Quòd si autem quis constanter Christum prædicet & confiteatur, Iesus talem ab hominibus propter se reiectum & in hac vita inueniet, ac cõsolabitur, perfectiore sui cognitione eum donans, & post hanc vitam recipiet ad se, ostendens ei suam diuinitatem. Theophyl. per lutum ex sputo Christi factũ, intelligit Christi carnem à spiritu sancto in vtero virginis formatam, quo luto vnguntur oculi hominis, dum datur homini in Christum credere. Sed mysterium luti, vt superiùs ex Ambrosij sententia est indicatum, simplicius est & minus coactum.

Sensus mysticus.

DISSERIT DOMINVS DE VERO PASTORE ET ouibus: IOANNIS 9. CAPVT LXXIX.

AMen amẽ dico vobis, qui nõ intrat per hostiũ in ouile ouiũ, sed ascendit aliũde, ille fur est & latro, Qui autem intrat per ostiũ, pastor est ouiũ. Huic ostiarius aperit, & oues vocẽ eius audiũt & proprias oues vocat nominatim, & educit eas. Et cùm proprias oues emiserit, ante eas vadit, & illũ sequũtur, quia sciunt vocẽ eius. Alienũ autẽ non sequũtur, sed fugiunt ab eo, quia nõ nouerũt vocẽ alienorũ. Hoc prouerbiũ dixit eis Iesus. Illi autẽ nõ cognouerũt quid loqueretur eis. Dixit ergo eis iterũ Iesus, Amẽ, amẽ dico vobis, quia ego sum ostiũ ouium. Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur nõ venit nisi vt furetur & mactet, & perdat. Ego venit vt vitam habeãt, & abundantiùs habeant. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oues, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ouibus. Ego sum pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. Sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem, & animam meã pono pro ouibus meis. Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocẽ meam audient, & fiet vnum ouile & vnus pastor. Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam, vt iterum sumam eam. Nemo tollit eã à me, sed ego pono eã à me ipso, & potestatẽ habeo ponendi eã, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à patre meo. Dissensio iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis, Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVI NON INTRAT PER OSTIVM, &c.] Certum est istud caput in Concordia nõ potuisse à præcedentib. seperar, cùm hæc à domino sint dicta continuo cũ mox præcedẽtib. sermone, ita vt Caietanus putet rectiùs principium huius capitis auspicandũ fuisse ab illo loco, In iudiciũ ego in hũc mũdũ veni, quia ibi est principiũ sermonis Dominici, cuius occasionem præbuit illuminatio cæci. Quoniam ergo Pharisæi indignabantur se à Domino notari cæcitatis, & prouidentib. se habebant, adeò vt ob id se exhiberent vulgi pastores & doctores: & rursum quoniam Pharisæi non solum dedignabãtur esse Christi discipuli, sed & grauiter ferebãt tã multos Christo adhærere, ipsis derelictis, Dominus hãc subiungit parabolam, veri pastoris indicia exprimentem, qua & illos notat non esse veros pastores, cùm tamen tales haberi vellent, & se ostendit verum esse ouium Dei pastorem, ab ipsis Pharisæis ac plerisque qui ante ipsum pro magnis prophetis populo se obtruserant, longè diuersum. Et rursum eadem parabola indicat, qui fiat vt Pharisæi quidẽ & illorum discipuli Christum verũ pastorẽ nõ agnoscant, plerique verò è vulgo simplices & idiotæ: qui ab illis cæci habebãtur, & non videntes, sequerentur & agnoscerent. Docet enim hæc parabola vtrũque & quis sit pastor, & quæ sint oues. Pro conuenienti autẽ & expedito huius parabolæ intellectu, semper ob oculos habendũ Dominum sub exẽplo pastoris & ouium corporaliũ, loqui de pastore & ouib. mysticis, ac proinde primò videndũ quomodo totus hic parabolæ sermo quadret pastoribus & ouibus corporalibus, ac deinde per similitudinem omnia aptare pastori & ouibus mysticis. Quod ergo attinet ad exemplum vnde petita est parabola, ita in rebus mundanis esse constat, vt quisquis in caulas ouium intrat, non per ostiũ sed aliunde irrũpẽs, vtpote per fenestram, aut maceriam diruptam, is non pastor sit, sed fur & latro. Fur quidem, qui surripit fraude alienum: latro, quia vi oues rapit, raptásque dilaniat & occidit. Qui verò per ostium intrat in ouile, is ex hoc ipso cognoscitur esse pastor, cui pater familias oues suas concredidit. Huic ostiarius, hoc est, vel ipse paterfamilias, vel is cui ille totius suæ domus custodiam & omnes claues tradidit, ingrediendi facit facultatem, aperiendo ei ostiũ. Nec ostiarius tantùm illum agnoscit, sed & oues vocem eius audiunt, hoc est, agnoscunt, cum ad latronis & furis vocem incognitam expauescant. Vt autem ipse ingressus ad oues mox ad vocem suam agnoscitur ad eis, ita & ipse vicissim eas agnoscit, adeò vt nominatim etiam singulas vocare norit, atque sic

ſigillatim vocatas educit è caulis non ad lanienam, ſed ad ſalutaria paſcua; illæq; vocatæ parent vocanti voce amica notáque. Cùm autem iam eductæ è ſeptis quibus continebantur, prodierint in liberos campos, non ipſe domi remanens permittit vagari quocunque, ſed ne quid aberrent, aut ab occurrẽte lupo impetantur & diſpergantur, antecedit totũ ſuum gregem, vt ſuo ducatu viam illis commonſtret, & à noxiis præmuniat beſtiis. Præcedit autem eas non mutus, ſed ſubinde voce ſua prouocans ad ſequendum, & ab errore reuocans, nec ſinens in via diutius hærere. Itaque illæ, quoniam agnoſcunt ſui paſtoris vocem ad quam ſe dirigunt, antecedentem paſtorem promptè ſequuntur. Eum verò qui non eſt ipſarum propriuspaſtor, ſed alieni gregis paſtor, fortè eſt, non ſequuntur, licet præcedentem & vocantem, ſed abhorrent & refugiunt ab eo tanquam ignoto. Hæc eſt ipſius exempli breuis & clara explanatio, in quo Dominus non ad omnium quidempaſtorum morem, ſed ad quorundam morem, qui ſuo maxime propoſito deſeruiebat, reſpexit, illum ſcilicet morem, ſecundùm quem in quibuſdam regionibus paſtores ouium greges præcedunt, quem morem fortè tunc Iudæa habuit, vt eum habet Campinia in Brabantia, cum in multis locis econtrariò paſtores gregem ſuum ſequantur, propellentes magis quam inuitantes. Cæterùm in applicatione huius parabolæ ad propoſitũ Domini, negotium aliquod exhibet nomen oſtij, quod non ſatis appareat quid per illud ſit intelligendum. Nam coactius videtur, nec ſequenti explanationi Domini conueniens, quod D. Chryſoſtomus per oſtium ſcripturas intelligit, vt is dicatur intrare per oſtium, qui ſcripturis inſtructus ad oues Dei paſcẽdas ſecundùm ſcripturas accedit. Et quo minùs per oſtium videatur intelligi poſſe ipſe Chriſtus (quomodo intelligit Auguſtinus, eo quòd poſtea dicat Dominus, Ego ſum oſtium) obſtat illud, quòd Dominus dicens, Qui autem intrat per oſtium paſtor eſt ouium: etiam ſe vult ſignificare paſtorem eſſe ouium. Durum autem eſt vt dicamus, Chriſtum intrare per ſeipſum. Quòd ſi nõ dixiſſet poſtea Dñs, Ego ſum oſtium, nulla eſſet in hac locutione difficultas. Intelligeretur enim illum intrare per oſtiũ, qui iuſta via ad oues accedit, hoc eſt, qui à Deo vocatus & miſſus, ac recta intentione, hoc eſt, ad Dei gloriam & ouium ſalutem accedit, & paſcendi munus ſuſcipit. Et contrà, illum non intrare per oſtium ſed aliunde, qui non iuſta via ad eas accedit, vtpote non miſſus à Deo, nec illius gloriam ac ouium ſalutem intendens, ſed vel ſuam gloriam, vel proprium commodum. Et certè, non obſtãte eo quod poſtea Dominus ſe oſtium vocat, ſic hoc loco rectè intelexerimus. Nam quare & quomodo ſe oſtium dicat, & quomodo illud huic loco conueniat, poſtea dicemus. Itaque per oſtium rectè acceperimus iuſtitiam vel ipſum Deum. Nam & iuſtitia & ipſe Deus, oſtium eſt oues cuſtodiens, & per quod ad paſcendas oues ſit accedendum. Iam oſtiarius vel intelligendus eſt ipſe Deus, aut vt diſtinctam habeamus perſonam ab oſtio & paſtore, ipſe ſpiritus ſanctus quomodo intelligunt Auguſtin. & Theophyl. Ipſe enim ſpiritus ſanctus eſt cui à Deo patre totius ſuæ Eccleſiæ cura commiſſa eſt, qui ſuis donis hominem inſtruens, & omnem veritatem edocens, ſic demum aperit ei oſtium, hoc eſt, dat ei iuſta ratione ad paſcendas Dei oues accedere. Sicut ergo in ipſo exẽplo alius eſt paterfamilias, qui eſt ouium dominus, alius paſtor, qui à patrefamilias præficitur ouibus, alius oſtiarius, qui cognoſcens paſtorem, liberum dat ei ad oues aditum: ita in re per exemplum ſignificata, Deus pater, velut ouium dominus eſt intelligendus: filius, paſtor: ſpiritus ſanctus, oſtiarius, ſic tamen vt per hæc non intelligamus vnum alio maiorem vel minorem. Porrò per oues parabolicè ſignificantur electi & prædeſtinati à Deo, vt & in aliis pleriſque locis ſcripturæ, idque quàm commodè factum ſit & conueniẽter, dictum eſt circa illud Matthæi, Ecce ego mitto vos ſicut oues, &c. in capite Concordiæ quinquageſimo quinto. Ouile, eſt ipſa ouium congregatio & multitudo, certo aliquo loco ſub vno paſtore degens. Applicatio ergo exempli hęc eſt. Qui ad Dei populum veluti illum paſturus & recturus ſeſe ingerit, non accedens iuſta & recta via, neque per Deum illuc accedens, ſed vel per humanæ cupiditatem gloriæ, vel per ſpem commodi temporalis, illicito modo accedẽs, is fur eſt & latro. Fur quidẽ, quia alienum ſibi vſurpat. Latro, quia animas hominum impiis & falſis ſuis doctrinis crudeliter occidit. Qui autem recta via ad Dei populum regendum & paſcendum accedit, videlicet à Deo ad hoc miſſus, & recta intentione id ſuſcipiens, is ſolus verè eſt paſtor ouium. Huic ſpiritus ſanctus, cui veluti oſtiario cura ouilis Dominici commiſſa eſt, & ſine cuius fauore nemo rectè poteſt ſuſcipere adminiſtrationem populi Dei, veluti oſtium aperit, cùm docendo eum, & ſuis donis inſtruendo, dat ad populum Dei paſcendum liberum aditum. Quo accedente, mox electi quiq; & prædeſtinati vocem eius diuinam, qua quæ Dei ſunt inclamat, audiunt & agnoſcunt, vnde & credunt ei atque obtemperant, cùm vocem alienorum, furum ſcilicet & latronum, qui praua, vanitates & errores ſuggerunt, horreant & abominentur. Ipſe autem verus paſtor proprias oues vocat nominatim, quia ſigillatim ſingulorum curam gerens, ad bonum exhortatur ſingulos, idque blanda amicaque voce, qua ſingulos compellans educit eos ad paſcua, dum prouocat vt depoſitis erroribus omniq; priſtino torpore, in quo mox & tenebræ eos continuerunt, ad ſcripturarum & veritatis intelligentiam accingantur, quo mentes eorum ſalubriter paſcantur & pingueſcant. Ad quę paſcua dum prouocat, nequaquam ipſe domi otioſus deſidet, ſed ante eos vadit, exemplo ſanctæ conuerſationis eis prælucens, ac viam qua illis eundum ſit commonſtrans, & ſimul ſolicitus vt eos ab omnibus lupis & noxiorum incurſu præſeruet. Sic autem exemplo prælucens, ante eos vadit, vt tamen interim etiam ſubinde ſua voce illos excitet, & ad ſequelam inuitet, ne quid errẽt aut alicubi hæreant: & illi promptè illum ſequuntur, quòd vocem eius agnoſcant, ament & approbent, peruẽturi proinde per eum & ad veritatis cognitionem in hac vita, & poſt eam ad vberrima regni cęlorum paſcua. At quoniam non agnoſcunt nec approbant vocem alienorum, qui errores, mundana, aut vana docent, hinc tales non ſequuntur, ſed abhorrentes eorum vocem fugiunt ab eis, veluti ſibi malè à talibus metuentes, qui tamen etiam ſuos habent greges, hoc eſt, ſectatores, verùm non oues Dei, ſed hircos, & ſues. Hac ergo parabola dum oſtendit Dominus diſcrimen furis & paſtoris, & indicat officia veri paſtoris, taxauit Phariſæos & Scribas, tanquam non ingreſſos per oſtium ad paſcendum populum Dei: taxauit & illos qui ante ipſum ſeſe

pro magnis populo Dei obtruſerant, quales erant Iudas Gaulonites & Theudas, de quibus Act. 5. Se verò ſignificauit lõgè ab illis eſſe diuerſum, verum eſſe paſtorem qui per oſtium ſit ingreſſus, cui proinde quotquot eſſent ad vitam præordinati, qui verè oues erant, doli expertes, ſimplices & innoxij, Chriſti vocem agnoſcẽtes, promptè obedirẽt, Phariſæis & mundana docentibus derelictis, qui tamen & ipſi ſuos habebant ſectatores, ſed ſues & hircos. Proinde intelligerent, quomodo fieret vt tam multi è vulgo Chriſto adhærerent, nulli autem aut admodum pauci ex principibus. Porrò dubitari hic poteſt, quomodo dicatur in parabola, oues paſtoris vocem audire, & fugere vocem alienorum, cum multi electi, longo tempore veritatem non velint agnoſcere, ſed errores plerunque ſectentur, vt patet in Paulo & Auguſtino: ſicut contrà qui non ſunt electi, aliquando ad tempus veritatem recipiunt, & verum paſtorem ſequuntur, ſicut patet de Iuda. Et rurſum quidam poſt receptam veritatem, in errores prolabuntur, audientes vocem alienorum, ac deinde ab errore reſipiſcentes, ad veritatem redeunt. Quam quæſtionem tractans prolixè & pulchrè D. Auguſtinus, primùm dicit quoſdam ſic ad eam reſpondere, quòd oues, cum oues ſunt, audiunt vocẽ veri paſtoris, & fugiunt vocem alienorum. Quòd ſi priùs non audierunt, non tum erant oues, ſed lupi: aut ſi quando poſtea nolint audire, iam tum deſinunt eſſe oues, facti ex ouibus lupi. Verùm hãc reſponſionem non putat ſufficientẽ eſſe, quòd in ſcripturis legatur de ouibus errantibus, quæ cùm errant, audiunt alieni vocem, & tamen ſunt oues. Proinde eò deducit diſputationem, vt dicat intelligendum eſſe omnes oues Dei, hoc eſt, electos, ſaltem tandem aliquando audire veri paſtoris vocem, eáſque ſolas veri paſtoris vocem vſque in finẽ audire. Sicut enim in rebus mundanis vſu venire videmus, vt quandoque ouis aliqua è ſuo grege, & à ſuo paſtore aberrans, alteri gregi ſub alieno paſtore iungatur, ex cuius conſuetudine, prioris gregis & paſtoris conſortium obliuiſcitur, vt proprij paſtoris non agnoſcat amplius vocem, quo tamen ſuam ouem requirente, & ad priorem gregem reducente, mox fit vt proprij paſtoris vocem & prioris gregis conſortium agnoſcere incipiat ouis errabunda: ita etiam inter oues Dei, quædam ad tempus alienum paſtorem ſequũtur, ſed ferè cùm reniſu aliquo mẽtis, nec ſic vt ſe penitus illi dedant & addicant, quæ cum à ſuo paſtore requiruntur, qui nullam ſuarum ouium finit perire, mox ita audita eius voce rapiũtur, vt ſeſe penitus illi addicant. Cæterùm aduertendum prædictam parabolam dictam à Domino potiſſimùm contra eos, qui cùm ſe populi Dei doctores exhibeant & profiteantur, aliena tamen à diuina tradunt doctrina: vnde & ex ipſa Domini præcipua intentione quadrat cõtra omnes hæreticos, ad oſtendendum eos non intrare per oſtium in ouile ouium, ac proinde fures eſſe & latrones. Et tamen per quandam accommodationẽ hæc parabola etiã à pleriſque intelligitur dicta, ad notandum eos qui adminiſtrationem Dominici gregis ſuſcipiunt per aliquam dignitatem Eccleſiaſticam, non legitima via, ſed detorta inconceſſa obtentam, etiamſi in illa exiſtens quis non malè prædicando doceat, vt qui vel honorum humanorum vel pecuniarum cupidus aſpirat ad præſidentiam ouilis Dominici, eóque aut vi aut armis curat ſeipſum intrudi in ſedẽ paſtoralem, aut Simoniaca labe, pactóq; pretio laborat ad ouium Dominicarum regimen aſſumendũ, non attendens verbum Pauli ad Hebræos ſcribentis, Nemo ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo tanquam Aarõ. Sed inter hos & illos, de quibus primo loco dictum eſt, ea eſt differentia, quod hi etſi mala arte & intentione paſtoralem curam ſuſceperint, à veris ouibus Chriſti audiri poſſint & debeant, quòd quæ Chriſti ſunt, doceãt: illi verò, quòd ſua doceãt, non ſint audiendi. Et tamen etiam illis parabola hæc ſuo modo conuenit. Nam quiſquis illicito modo paſtoralem curam ſuſcepit, fur eſt & latro, quia non quærit ouium Chriſti ſalutẽ, ſed propriũ duntaxat commodum, ſinens vt in plurimum, commiſſum ſibi gregem diſſipari, fame contabeſcere, atque in præcipitia vitiorum prolabi. Qui verò debita ratione aſſumitur ad gregis Chriſti moderationem, canonica ſcilicet electione, ad quam nec ambitione, nec auri cupiditate anhelauit, paſtor eſt ouium, quoniam non ſuam ipſius, ſed ouium perquirit vtilitatem, ab eis ſæuam luporum arcẽs rabiem, & quicquid ipſarum officit ſaluti. Huic oſtiarius aperit, quoniam Deus illi præſtat ingreſſum in gregis ſui directionem, & autor eſt promotionis eius ad culmen regiminis: cùm contrà de aliis, ambitione, fauore humano aut pretio ad faſtigium Eccleſiaſticæ dignitatis elenatis, dicat Dominus per Prophetam, Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui, id eſt, non approbaui. Non enim ipſis Deus ianuam aperit, ſed ambitio, cupiditas, auaritia aut alia terra animi labes ingreſſum præbet. Huiuſmodi boni paſtoris & vocem lubenter ſubditi audiunt, & opera bona quibus eis prælucet, ſtudioſè imitantur: cùm contrà eius quem intelligunt mális artibus in ouile Domini intraſſe, nec tam gratam habent etiam ad bonum adhortationem, nec vitam ac mores (qui plerunque improbi ſunt & corrupti) trahunt in imitationem. Vide latius in 7. libr. Cyrilli ſuper Ioannem addito per Clichtouæum. Notandum autem in prædicta parabola quinque notari quæ ſunt vero pudori neceſſaria, & tria quæ ſunt verarum ouium indicia. Paſtori enim neceſſaria ſunt imprimis, vt intret per oſtium. Deinde, quoniam ſine ſpiritus gratia & ope intrare & paſcere non poteſt, vt oſtiarius ei aperiat. Dehinc tertiò, vt cum iam ingreſſus eſt, non ſit mutus apud oues, ſed vocet eas, ſídque nominatim, hoc eſt, vt & diligenter ſtudeat ſingulorum mores cognoſcere, & illis cognitis ſingulos ſtudeat compellare & admonere prout cuique opus eſt, vt adimpleat illud Sapientis, Diligenter agnoſce vultum pecoris tui, tuóſque greges conſidera. Quarto loco neceſſe eſt, vt oues ſuas educat voce ſua, ab ignorantia & erroribus ad cognitionem veritatis, à torpore ad bonorum operum ſolicitudinem, à terrenarum rerum amore ad cœleſtium ſpem & deſiderium. Poſtremum requiritur poſt hæc omnia, vt & ipſe ante oues ſuas præeat, ſuo exemplo prouocans ad pabula regni cœleſtis, ac ſolicitus ne quid ſuo gregi noxium occurrat. Itaq; hęc quinque, quæ parabola ſuo ordine comprehendit, abſolutum reddiderint paſtorem, Ouibus autem neceſſarium eſt primum, vt veri & boni paſtoris vocem audiant lubenter. Deinde vt euocanti obtemperent, ac præeuntem ſequantur: nam alioqui nihil profuerit audiuiſſe. Poſtremùm, vt alienum non ſolum non audiant nec ſequantur, ſed etiam ab eo fugiant, obturantes aures ſuas diabolo, hæreticis, & omnibus praua ſuggerentibus. Quæ tria ſi adſint

Hebr 5

Oſee 8.

Prou. 27.

adsint ouibus, nec eis quicquam defuerit eorũ quæ ad salutem eis sunt necessaria. A

HOC PROVERBIVM DIXIT EIS IESVS, ILLI AVTEM NON COGNOVERVNT, &c.] παροιμία, i. adagium vel prouerbium, quod proprie est cõmune aliquod dictum vel sententia quæ in ore omniũ versatur, hic accipitur pro parabola aut allegoria, quemadmodum & infra Ioan. 16. sicut etiã contra parabolæ nomen accipitur pro prouerbio, vnde indifferenter dicimus, parabolæ vel prouerbia Salomonis. Quoniã ergo in parabolis Dñs illis locutus est, per quas illos notare minus erat calumniæ ipsorum expositum, illi, vt & alias ferè, non intellexerunt quid significarent ea quæ loquebatur eis. Proinde Dñs explicatiùs locuturus, & indicaturus quorsum prædictã parabolam proposuerit, videlicet vt se ab aliis Iudæorum pleriſque doctoribus separaret, subiicit apertè quidem de se loquẽs, non tamen apertè Phariſæos & Scribas incessens, vt ne illos nimium exasperaret. B

DIXIT ERGO EIS ITERVM IESVS, AMEN, AMEN DICO VOBIS, QVIA EGO SVM OSTIVM OVIVM.] Non est quod quis miretur Christum se iam vocare ostium ouiũ, cùm suprà dictum sit per ostium intelligendam rectam viam, iustitiam, aut Deũ ipsum. Primùm enim, ipse Christus est recta via, iustitia, & Deus ipse, vnde ipse inquantum homo & pastor, non ineptè dicitur intrasse in ouile ouium per ostium, q̃ est ipsemet, quatenus Deus. Deinde vocans se ostium, hãc sibi tribuit appellationem tantùm respectu aliorũ pastorum & ouium, qui per ipsum ingredi debeant, non autem quatenus ipse se postea dicit pastorem. Nam hac consideratione, ostium per quod ipse ingressus est, non tam ipsum quàm Deum patrem intelligere conuenit. Quòd si quę sequuntur diligenter aduerterimus, omnino apparebit, Dominũ non hic velle explicare se esse illud ostium per quod dixit in parabola non intrare fures & latrones, intrare verò pastores ouium, sed se iam noua parabola, faciente tamen ad prioris parabolæ declarationẽ, vocare ostium, ad distinctionem furum & latronũ, ad quorum etiam distinctionẽ se vocat postea pastorẽ bonum. Nam cùm peruersi doctores & populi duces etiam se exhiberent veluti ostia ouium, promittentes illis per se aditum ad fœlicitatem & salutem, Dominus contrà dicit, Ego (non illi qui ante me venerunt) sum ostium ouium, quod mox repetens declarat se potiùs dixisse propter oues quàm pastores. Nam declarãdo quare se ostium dixerit, subdit, Per me si quis introierit, saluabitur, &c. Saluari verò ouium est, non pastorũ quorum, quatenus tales sunt, & saluare. Et tamẽ etiã ex his verbis consequitur Dominum esse ostium omnium post se pastorum, cum omnes tales debeãt etiam esse oues. Cùm ergo in superiori parabola de ostio facta esset mẽtio & pastore, hinc Dominus occasionem desumẽs se separandi se ab aliis, primùm quidem se ostium esse ostendit non illos, deinde se pastorem nõ illos. Dicit ergo, ego sum ostium ouium, id est, is per quem oues habent aditum ad consortium populi Dei, accessum ad patrem & ad salutem veram, dum scilicet in me credunt, meisque præceptis obtemperãt. Nemo enim, inquit, venit ad patrem nisi per me. Et Paulus: Per ipsum accessum habemus ad patrẽ. Et, Habentes, inquit, fiduciã in introitu sanctorum in sanguine Christi. Sequitur, Omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones. Et additur apud Græcos, quotquot venerunt ante me. Non dicit, quotquot fuerunt ante me, sed quotquot venerunt, à seipsis scilicet, nõ missi à Deo, de quibus dicitur, Nõ mittebam prophetas, & ipsi currebant: nõ loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Notat autem eos Dominus qui ante ipsum se Christi nomine populo obtruserunt, vt Iudas & Theudas, aut etiam alios pseudoprophetas, quos ad sui differentiam ostendit non fuisse ostia salutis, sed contrà fures & latrones: vnde, inquit, non audierunt eos oues, qui quia audierunt, finaliter. s. & sic vt sese illis omnino addicerent, oues non erant. Repetit autem se esse ostiũ, vt ostendat quare se non illos dixerit ostium. Ego, inquit, sum ostium, quo scilicet acceditur ad Deũ, ad salutem æternam, ad consortium sanctorum. Nã, si quis per me, hoc est, fidens in me, introierit, saluabitur & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Quibus verbis Dñs seuerè esse ostium declarat ex officio ostij materialis. Officium enim ostij ouilis est, seruare oues in ouili cõclusas ab aëris injuria, ab incursu noxiarũ bestiarum, ac deinde præbere ouibus exitum ad pascua prodeuntibus & introitum à pascuis reuertentibus. Ostium ergo est Christus: si quis per fidem in illum ingressus fuerit, in consortiũ fideliũ, talis, & in præsente vita saluus erit à peccatis, à diaboli potestate, & omnium malorum oppugnatione, Christo ipsum cum reliquis protegente, & in futura vita translatus in regnũ cœlorum, æterna fruetur salute. Idem ingredietur, hoc est, securè conuersabitur, ad omnia quæ volet liberè sese conuertet. Hebraismus etiam est hæc locutio, quo in scripturis per introitum & exitum significari solet omnis actio cui se homo applicuerit. Vnde in Psal. dicitur: Dominus custodiat introitũ tuum, & exitum tuum, i. in omnibus ad quę miseris manum siue domi, siue foris. Sic Dauid scribitur fuisse ingrediens & egrediens ante filios Israël, hoc est, liberè & familiariter coram eis conuersatus. Plerique tamen hæc duo, ingredietur, & egredietur, latiùs & subtiliùs exponunt, vt ingredi sit exerceri in vitæ contemplatiuæ officiis, & intra se per cogitationem & meditationem descendere: egredi verò, exerceri in vitæ actiuæ officiis, & ad externa se conuertere charitatis officia, quibus proximus juuetur, & quæ sint aliis in exemplum. Quem intellectum cùm assignasset D. Augustinus, addit & alium, in quo magis se asserit oblectari, ingressum scilicet intelligens introitum in Ecclesiam Christi, egressum verò, discessionem ex hoc mundo ad patriam cœlestem, quomodo aliqui intelligunt etiam illud Psalmi, Dominus custodiat introitum tuũ & exitum tuum. Qui sensus ob id placet diuo Augustino, quòd sequatur, Ego veni vt vitam habeant, & abundantiùs habeant, quod intelligit, vt vitam habeant ingredientes, & abundantiùs habeant egredientes. Porrò qui per ostium, quod est Christus, ingressus & egressus fuerit, pascua inueniet, illa scilicet de quibus prolixè Ezechielis trigesimoquarto: In pascuis, inquit Dominus, vberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israël erunt pascua earum, &c. In hac enim vita inueniet pascua diuinæ doctrinæ, sacrosancti corporis & sanguinis Domini atque consolationis internæ, ita vt in nullo vnquam defectum patiatur: in futura verò, vberrima illa pascua ex diuina contẽplatione, quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec cor comprehendere potest. Cæterùm sunt qui intelligunt Dominum ob id bis dixisse se esse ostium, vt priùs quidẽ

Ioan. 6. Rom. 5. Hebr. 10.

Hier. 23.

Psal. 120

1. Reg. 18

Psal. 120.

significaret se esse ostium pastorũ,& ob id bis subiunxisse, Quotquot venerunt, fures sunt & latrones,quia scilicet nõ venerunt per ostium quod sum ego: & secundò significaret se esse ostium ouium, atque ideo subiunxisse,per me si quis introierit,saluabitur,quod est ouiũ. Sunt etiam qui hanc partẽ, per me si quis introierit,referant ad pastores, sic eã intelligentes: Si quis per me suscepit animarũ regimen, hic saluabitur post hanc vitam, & ingredietur, hoc est, aggredietur oues Christi bona fide & ex animo pascere. Et egredietur, hoc est, munere pastorali ritè perfunctus, emigrabit ex hac vita ad æternam fœlicitatem, vbi inueniet pascua vitæ æternæ. Sed superior intelligentia videtur esse conuenientior,qua intelligamus Dominum se primò quidem vocare ostium,ad distinctionem aliorũ qui etiam volebant haberi ostia salutis:secundò verò id repetere, vt probet quod dixit se esse ostium. Huic enim intelligentiæ bene conuenit quod sequitur,Fur non venit,nisi:&c.Hac enim differentia inter se & furem, ostendit saluandum eum qui per se fuerit ingressus, ac proinde se verè esse salutis ostium:contrà verò perdendos eos,qui per fures fuerint ingressi,eósque imitati fuerint,& proinde tales fures non esse salutis ostia,sicut haberi tamen volebant. Fur, inquit, non venit, nisi vt furetur, & furto ablatum mactet & perdat. Quod parabolicè significat, pseudoprophetas falsósque doctores hoc agere, vt oues alieni domini sibi auferant ad proprium commodum: quod dum fit, easdem mactant, prauis suis doctrinis occidendo in anima & tandem etiam perdunt, in æternam damnationem eas præcipitando. Quod enim dicitur, fur non venit nisi vt mactet & perdat, quanquam in ipso exemplo sit verum, tamen in applicatione ad fures, de quibus Dominus loquitur, sic debet intelligi,non quasi illi intendant simpliciter mactare & perdere, sed quia hoc consequitur, & sic illi se habent ac si intenderent. Quadrat autem hæc sententia rectè in diabolum, cuius ministri sunt pseudoprophetæ, ac proinde de illo eam quidã intelligũt, vt illi se Christus opponat, cum potiùs intendat Dominus notare pseudoprophetas,vt ex præcedẽtibus patet, contra quos de se dicit, Ego veni vt oues me sequentes vitam habeant, in præsenti per gratiam, & abundantiùs quid habeant, in futuro per diuini vultus contemplationem, per quam non vitam tantùm habebunt, sed etiam beatam vitam, & ab omni miseria liberam. Sic ferè Augustinus & Chrysostomus. Potest tamen & sic intelligi. Ego veni vt oues morbidæ & mortuæ vitam habeãt, & accepta vita, etiam abundantiùs habeant, saginatæ scilicet omni virtutum genere, & per quotidianum profectum magis semper ac magis abundantes,quomodo Paulus admonet Thessalonicenses,quò sic ambulent vt abundent magis. Aut simpliciter, veni vt vitam habeant,tum in hoc, tum in futuro sæculo:& abundantiùs habeant,hoc est, ditiores per me fiant in vtroque item sæculo. Sic enim directè se furi opponit, quem dixit sua quærere,& vitam auferre aliis.Porrò quanquam illud,Fur non venit,dictum sit à Domino potissimùm contra pseudoprophetas, sicut & præcedentia, tamen sicut illa accommodantur etiam iis qui Ecclesiasticam aliquam dignitatem & pastoralem curam illicita ratione assequuntur:ita & istud eis accommodari potest,quia non ob aliud veniũt ad ouilis Dominici administrationem, quàm vt quæstũ faciant, cum graui subditorum grauamine & incommodo etiam spirituali,vt quos etiam suis prauis exemplis, aut doctrinæ negligentia mactant & perdunt.

1. Thess. 4.

EGO SVM PASTOR BONVS, BONVS PASTOR ANIMAM SVAM DAT, &c.] Postquam se ostium esse asseruit & ostendit, iam etiam occasione eius quod dixit, ego veni vt vitam habeant,pastorem se esse & asserit & ostendit,nec pastorem tantùm,sed bonum pastorem,ad differentiã mercenariorum, qui & ipsi pastores dicuntur, sed non sunt boni pastores,à quibus iã se separat, sicut mox suprà separauit à furibus & latronibus. Sicut ergo suprà exemplo vulgari parabolicè significauit indicia pastoris mystici,& eorũ qui in ouili Dei fures sunt & latrones,ita nunc ostensurus se non tantũ pastorem esse,sed bonum etiam esse pastorem,exẽplo vtitur vulgari,quod continet diuersas conditiones pastoris boni,& mercenarij: quo exemplo indicat parabolicè quomodo in rebus diuinis pastor bonus à mercenario pastore possit dignosci. Primùm ergo oportet exemplũ hoc vulgare ad literã explicare,vt sic meliùs intelligamus quomodo applicandum sit intentioni Dñi.Bonus,inquit,ouium pastor,cùm opus est,etiam animam suam dat, hoc est, vitam suã exponit periculo & se occidi patitur pro ouibus suis saluandis, pugnans pro eis contra irruentes latrones & lupos: quemadmodũ patuit in Dauide,qui pro seruãdo grege suo opposuit se leoni & vrso,& de seipso testatur, primi Regum decimoseptimo. Mercenarius autem, qui scilicet mercede conductus pascit alienas oues,&,hoc est(nam coniunctio,&,ponitur hic expositiuè) qui non est talis ouium pastor vt eius sint propriæ oues, quanquam bona fide reb. tranquillis gregem procuret,tamen si ingruat vitæ periculum,hoc si est,si viderit lupum venientem, magis pro se quàm pro ouibus solicitus,mox relinquit oues,ac fuga vitę suæ consulit. Vnde fit vt ouibus inermibus defensore destitutis,lupus oues rapiat & dispergat. Causa autem quare mercenarius fugiat, est, quia mercenarius est,hoc est,quia sui compendij gratia gregem pascendum suscepit, nec pertinet ad eũ de ouibus, pro, nec est illi cura de ouibus. Græcè enim est, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, hoc est, & non pertinet ad eum de ouibus, quod nos dicimus nostra lingua, *Hy en trecket hem niet aen.* Quoniam ergo mercenarius suum tantùm quærit commodum, nec ex animo afficitur gregi alieno: hinc vbi periculum perdendæ vitæ aut alterius incommodi imminet,proditis & desertis ouibus, fugit. Hæc est exempli ad literam explanatio, quod quatenus ad alteram eius partem, de pastore scilicet bono, pertinet:Dominus posteà sibi accommodat,dum hinc ostendit se esse bonum pastorem, quia animam suã daturus erat pro ouibus suis.Altera verò parte,quæ est de mercenario,verisimile est eum notasse Scribas, Pharisæos & Sacerdotes, qui auaritiæ dediti, gregem Dei non tanquam suum,sed tanquam alienum pascebant, cõmodi tantùm sui & lucri gratia, detrectantes venire in periculum pro salute ouium vt pro illis sese opponerent omnibus illis qui quoquo modo oues perdere studerẽt,siue mala doctrina siue alia ratione. Et simul hac parabola docere voluit Dominus quibusindiciis verus Euangelicus pastor à mercenario possit discerni, sicut priori docuit quibus indiciis fur dignoscatur à pastore.Non enim idẽ sunt fur vel latro in ouili Domini & mercenarius. Nam fures quidem & latrones, sunt hæretici

retici & pseudoprophetæ, & quotquot mala aut vana docent. Mercenarij verò veritatem directè docent & in rebus tráquillis gregẽ Domini rectè gubernare videntur, & ingressi sunt per ostiũ, quia legitimè secundùm canonum constitutiones pastoralẽ curã susceperũt, sic vt ab hominibus non possint redargui, & vocem eorum audiunt oues quas ad pascua frequẽter educunt, & nihil à vero pastore differre videntur nisi cum periculis ingruentibus declarant se proprii commodi rationem habere, non salutis ouium. Et quidem Pharisæi ac scribæ fures esse notantur, quatenus populum à Christo auocabant: mercenarii, quatenus quæ legis sunt docebant, sed proprium cõmodũ magis quam Dei quærentes gloriã. De qualibus mercenariis pastoribus loquitur Dominus apud Ezechielem. Væ pastoribus Israël, qui pascebãt semetipsos, nonne greges à pastoribus pascuntur, &c. Quis autem verè sit mercenarius censendus, paucis verbis bene expressit Augustinus. Sunt, inquit, quidam Ecclesiæ præpositi, de quibus Paulus Apostolus dicit, Sua quærentes nõ quæ Iesu Christi. Quid est, sua quærentes? Non Christũ gratis diligenter, nõ Deũ propter Deum quærentes, temporalia commoda sectanter, lucris, inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Hæc quando amantur à præposito, & propter hæc seruitur Deo, quisquis est talis, mercenarius est, inter filios se non computet. Hæc ille. Fugit autem mercenarius, & dimittit oues adueniente lupo, nõ solùm quando corporaliter oues relinquit, sed etiam quãdo per timorem alicuius periculi silet, nec se lupo opponit. Lupus est, qui vel prauã doctrinã oues corrumpere studet, vel malis exemplis eas, quantum in se corrumpit, vel sæuitia & persecutione insurgit contra oues. Vnde, inquit Augustinus, si qui ob crimen est excommunicandus, non excommunicetur, quia times quòd inimicus factus nocebit cum potuerit, & ob id taces, non increpas: lupum venientem vidisti, & fugisti, corpore stetisti, animo fugisti. Porrò quomodo fugere aliquãdo pastori liceat, dictum est, circa illud Matthæi. 10. Dum vos persequentur in vna ciuitate, fugite in aliam, & alioqui in hac parabola satis indicatur, mercenarii esse, si quis fuga sua sibi consulat, oues autẽ lupo expositas relinquat, nõ autem si sine aliquo ouium suarum periculo quis fugiat eum qui non oues, sed pastorẽ tantũ persequitur. Cæterũ circa prædictã parabolã duplex occurrit difficultas. Primùm enim ex ea videtur consequi, omnes Ecclesiasticos pastores præter solũ Christum esse mercenarios, quia significatur illum esse mercenarium, cuius non sunt oues propriæ. Nullius autem pastoris, præterquam Christi, electi sunt oues propriæ, cũ Petro dictũ sit, Pasce oues meas, non tuas. Deinde in parabola significatur, mercenario fugiente oues rapi à lupo, cum Dominus dicat postea, nemo rapiet oues meas de manu mea. Adhæc dicendum, in parabolis multa dici quæ magis exemplo, vnde parabola desumitur conueniunt, quàm ipsi rei ob quam parabola assumitur. Vnde non oportet in accommodatione omnia rebus per parabolam significatis sic studere adaptare, quomodo illa in exẽplo inueniuntur. Et tamẽ etiam illa quæ de mercenario & ouibus sunt obiecta, aliquo modo in re à Domino potissimùm significata ostendere licet. Nam etsi cuiuslibet pastoris oues, sint Christi oues, vt ob id propriè Christus sit earum dicendus verus pastor: tamẽ quatenus quidam, individua charitate Christo coniuncti vnum cum illo sunt effecti, & membra illius facti, ita, vt dicere possint cũ Paulo, viuo autem iam non ego, viuit vero in me Christus: eatenus & ipsi veri sunt pastores, & oues eis commissæ, propriæ eorum sunt oues, quas pascunt non tanquam alienas, sed tanquam suas, mortem etiam pro earum salute obire parati. Quòd verò ad oues attinet, quas parabola significat rapi à lupo: dicendum, mercenario fugiẽte, fieri frequenter vt veræ Dei oues ad tempus à lupo rapiantur, & in errores pertrahantur, ac deinde, vt multi, qui videbantur esse Dei oues, perpetuo in errore detineantur. Postremùm etiam veræ Dei oues à lupo rapiuntur & disperguntur, dum destitutæ patrono, variis externis malis afficiuntur. Vnde Dominus conqueritur de ouibus suis à pastoribus derelictis, quòd sint factæ in deuorationem omnium bestiarum agri. Proinde istud non est contrarium ei quod postea dicit Dominus, neminem oues suas, hoc est, electos, rapturum de manu eius. Ex hac autem parabola oportet discere sextam conditionem necessariam bono pastori, supra quinque conditiones in priori parabola notatas superiùs. Et continet conditio hîc significata duo, nempe vt bonus pastor non suum quærat ex ouibus commodum, sed ouium salutem: deinde vt adeò eam quærat, vt etiam propter eam animam suam dare sit paratus. Pertinet autem hæc parabola non tantum ad institutionem pastorum Ecclesiasticorum, sed etiam pastorum sæcularium, hoc est, iudicium, de quibus etiam Dominus conqueritur Iere. 23. & Ezech. 34. vbi è regione mercenariorum & malorum pastorũ promittitur verus pastor Christus.

Ezech. 34.

Ioan. 10.

Galat. 2.

EGO SVM PASTOR BONVS, ET COGNOSCO OVES MEAS, &c.] Cum priùs se pastorem bonum asseruisset, & ob id probandam parabolam adduxisset, boni pastoris & mercenarii discrimen continentem: nunc idem illud repetit, vt ex prædictis parabolis se verum & bonum esse pastorem declaret. Cùm enim suprà duas præmiserit parabolas, quarum priore pastor dignoscitur à fure, posteriore vero bonus pastor à mercenario: ex vtraque parabola se Dominus ostendit & pastorem esse, & pastorem bonũ. Nam ex priore parabola demonstrat se pastorem esse, cùm dicit, cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. In illa enim dictum erat de pastore, proprias oues vocat nominatim, & oues vocem eius audiunt & cognoscunt. Ex secunda verò parabola, ostendit se esse bonum pastorem, cùm dicit &, animam meam pono pro ouibus meis. Nam in secunda dictum erat, Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Porrò illud quod inter duas has partes insertum est, nempe, sicut nouit me pater, & ego agnosco patrem, non est vt noua sententia à superioribus separandum, sed sic cum illis iungendum, vt altera collationis pars intelligatur præcessisse, & sit sensus, Sic cognosco oues meas, & vicissim illæ me cognoscunt, sicut nouit me pater, & vicissim ego cognosco patrem. Theophylactus tamen post Chrysostomum intelligit illud. Sicut nouit me pater, &c. nouam esse sententiam & absolutam, & alteram collationis partem esse, & ego cognosco patrem, vt sit sensus, Sicut nouit me pater: ita & ego cognosco patrem, vt significetur filij & patris cognitio esse æqualis. Quod ideo hic additum vult, ne putaremus eognitionem qua oues Christũ agnoscũt, æqualem esse cognitio

gnitioni qua ille oues cognoscit, quia dixerat, cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. Verum prior distinctio & intelligentia aptior est. Et alibi enim Dominus apud Ioannē, suum cū electis commercium comparat suo cum patre cōfortio, vt Ioā. 6. Sicut misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem: & qui manducat me, & ipse viuet propter me. Et: Sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. In quibus tamen collationibus intelligendum est, semper similitudinem esse ex parte, & non per omnia æqualiter, quomodo & in præsenti loco. Nō enim tam perfectè nos nouimus Christū quàm ipse patrē: sed sicut est inter patrem & filium mutua cognitio: & inter Christum pastorem & oues eius: & qualis est inter patrem & filium cognitio, talis & inter Christum pastorem & oues eius, Cognoscit eum pater filium, quia illum pro naturali suo filio amplectitur, & omnia eius intimè cognoscit, curat & approbat: sic & Christus oues suas cognoscit, quia & cognoscit ab æterno qui sint à patre prædestinati, iuxta illud Pauli, Nouit Dominus qui sunt sui: & eosdem amando solicitè curat quæ ad salutem eorum pertinent. Cognoscit filius patrem, quia illum pro patre suo agnoscit & omnia sua se ab illo accepisse & habere agnoscit. Sic & oues Christū pastorē agnoscūt, quia agnoscunt illum vnum datum esse hominibus pastorem, per quem solum si spes salutis, & rursum omnia sua ad illum tanquam boni omnis authorem referunt, omnia illi accepta ferentes. Itaque per hanc similitudinem significatur, nō vulgarem esse cognitionē qua ipse Christus cognoscit oues suas, & vicissim cognoscitur ab eis, nec talē esse qualis est qua omnia vt Deus cognoscit, & qua etiā dæmones ipsum cognoscant, sed cognitionem affectiuam, quæ amorem in se includit. Sicut autē Dominus hac similitudine cōditionem pastoris in prima parabola indictā ostendit non simpliciter sed excellenter sibi competere: ita & conditionem boni pastoris in secunda parabola indicatam, excellenter sibi conuenire ostendit, cū dicit, Et animam meam, pono pro ouibus meis. Plus enim est ponere animam, quàm dare animam, quia, vt patet ex sequēti declaratione Domini, nemo propriè ponere dicendus est animā suam, nisi qui eam habet in sua potestate & manu. Solus ergo Christus potuit ponere, hoc est, deponere animam suam, quia sicut ille seipsum vltro tradidit manibus persequentium, à quibus iam captus, seipsum si voluisset liberare potuisset: ita cum voluit, spiritum suum emisit, potestatem habens illum vel emittēdi prius vel retinendus diutius. Alij verò, qui seipsos aliis occidendos etiam sponte tradunt, aut qui sese ipsi interficiunt, non ponunt animas suas: sed tollit eas ab illis gladius. Nam etsi in eorum potestate effugere gladium, & mortē, nō tamen est in eorum potestate immisso gladio animam retinere. De hac positione animæ Christi vaticinatus est Isaias, dicens; Si posuerit pro peccato animā suam, videbit semē longinquum. Et rursum, Fortium diuidet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suā. Vbi Hebræa habēt, eò quòd effudit in mortem animam suam.

ET ALIAS OVES HABEO, QVÆ NON SVNT EX HOC OVILI, ET ILLAS, &c.] Ne quæ de ouibus suis dixerat, tantùm illis conuenire putarentur qui tum in illum crediderunt, qui soli illum tunc agnoscebant, ideo falsam hanc opinionem eximens, subiecit, & alias oues habeo; locum de prædestinatis inter gentes, quos & oues vocat, & se habere dicit, quia secundū patris prædestinationem erāt oues, eosque habebat. Sic & postea electi inter gentes, filij Dei vocantur, cùm dicit Ioānes Christum non tantùm moriturum pro gente, sed etiam vt filios Dei qui erant dispersi congregaret in vnum. Has autem oues dicit non esse ex hoc ouili, quia non erant ex congregatione fidelium qui erant apud Iudæos. Et illas, inquit, oportet secundùm patris præscriptum, me, per Apostolos, s. meos, adducere ad consortium fidelium, ad veritatem & vnitatem fidei. Græcè tamen pro adducere est ἀγαγεῖν, quod Chrysostomus & Theophylactus interpretantur congregare, vt significetur illas oues dispersas esse & pastore carere. Et fiet, ex duobus, s. populis, Iudaïco & gentili, vnum ouile, vel, vt Græcè, vnus grex, fiétq; simul omniū vnus pastor, cùm modò nō sit vnus omnium pastor, quamdiu illę adhuc dispersæ suo carēt pastore, aut alienos sequuntur pastores aut potiùs dissipatores. De hoc pastore vno, & ouium dispersarum collectione, Isa. 40. Ier. 23. Eze. 34. & aliis plerisque prophetarum locis.

PROPTEREA ME DILIGIT PATER, QVIA EGO PONO ANIMAM MEAM, &c.] Duo in sequentibus declarat: videlicet & quam gratum sit patri quod ponat animam suā pro ouibus, & quare dicat ponere se animam suā, nempe, quòd illam habeat in sua potestate. Vtrumque horum cognoscere nobis expediebat, vt hinc & patris & filij erga nos dilectionem maximam aduertemus. Patris quidem, quòd ille filio mandauerit ponere animam pro nobis, eúmque, quòd poneret animam propter nos, diligeret, alioqui dilectissimum. Filij verò, quòd tam voluntariè pro nobis mortem passus sit, quam vitare poterat, & cui non erat, vt nos, obnoxius. Verùm difficultas nonnulla est circa illa verba, Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam. Significatur enim, voluntariam Christi mortem, causam esse dilectionis filii in patre, cum pater filiū ab æterno dilexerit, nec possit temporale esse causa æterni. Hunc scrupum sentiens & mouens Chrysostomus, dicit Dominum hic propter auditores per dispēsationem de se submissiùs loqui, vt & alibi. Id vt rectè est dictū, ita vlterius videndum quomodo dispensatorius hic sermo verus sit. Itaq;, quomodo filius aliquis sciens se patri à pueritia semper fuisse atque etiam nunc esse charissimum: si nunc opus aliquod faciat quod sciat patri suo fore gratissimum, rectè ac verè dicere poterit, Propterea me diligit pater quia opus hoc perfeci, non quasi significare volens iam patris erga se dilectionem incipere, cùm sciat vnicè se semper à patre fuisse dilectū, sed quia in opere illo peculiatē rationem amoris patri se præbere nouit, propter quā sibi in eo complaceat: sic & propositus sermo est accipiendus. Quasi dicat filius patris Christus, (loquitur autē secundùm suam humanitatem) In hoc erga me peculiarem rationem amoris & complacentiæ habet, pater, vel hoc ei in me summè placet, & ex ea parte me habet gratissimum quòd sic ei in amore & dilectione erga homines cōsentiam, vt etiam mori pro eis velim. Eodem redit quod D. Thomas dilectionem istam patris intelligit effectū dilectionis paternæ, quo scilicet decreuit pater filium propter voluntariam eius mortem clarificare & exaltare, vt sit sensus, Quia ego pono, hoc est, positurus sum (nam præsens rursum pro futuro posit

Ioan. 17.
2. Tim. 2.
Isaiæ. 53.
Ioan. 11.

positum est) animam meam, ideo pater diligit me, A hoc est, nouo dilectionis signo & affectu me statuit donare. Quomodo etiam rectè dicimus. Quia hic homo Dei mandata implet, ideo Deus illum diligit, hoc est, peculiarem amoris rationem erga illum habet, aut peculiarē suæ dilectionis effectum ei impendit & parauit: cùm alioqui dilectio diuina omnem nostram dilectionem & mandatorum Dei obseruationem præcedat. Dispensatorio ergo hoc sermone Dominus de se tanquā homine loquēs, significat se diligi à patre, eò quòd nos diligat, innuēs proinde magnam esse patris erga nos dilectionem, vt qui propter nos suum diligat filium. Theophylactus & alium indicat subtiliorem intellectū, quo intelligatur hic significari ratio dilectionis, qua B ab æterno pater filium dilexerit, nimirum quia pater videret filium sibi per omnia similem esse, & seruare characteres suæ erga homines charitatis, ob quam similitudinem filium quibusdam naturæ vinculis necessariis & incuitabilibus ab initio semper dilexerit. Itaq; sensus esset, Ideo pater me diligit, idq; ab æterno, quia adeò sum eiusdē cū eo voluntatis, vt etiam positurus sim animam meam, quia hoc scio illi esse gratum. Porrò cum sequitur, vt iterum sum mam eam, coniunctio, vt, cōsecutiuè videtur accipi, vt dicat conditionem & euentum eius quod dicitur, in hunc sensum, Ponam quidem animam meam, sed ita, vt iterum eā sumam. Quan- C quam & finaliter accipi potest. Ad tempus enim mori voluit Christus, vt glorioſè resurgeret, sicque tam sibi quàm omnibus in se credentibus vitam deuicta morte cōpararet. Sic certè accepisse Theophylactum apparet, cū dicit, An non magnæ dilectionis opus suscepit filius, ignominioſè moriens pro nobis, & non solùm moriens, sed & iterum accipiens animam, vt occidat mortem, & nobis immortalitem per resurrectionem pararet? Caietanus vt scrupum de dilectionis paternæ ratione suprà positum effugiat, hanc partem vt iterū sumam eam, coniungit non cum, animam meam pono, sed cum illo, dilexit me pater, vt ordo literæ sit iste, Quia ego pono animam meam: propterea pater me diligit ad hoc, vt iterum sumam eam, hoc est, ideo D ex patris dilectione habeo vt meipsum sim resuscitaturus. Sed coacta nimis videtur & constructio & intelligentia. Cæterùm ad declarationem eius quod dixit, ego pono animam meam, subiūgit, Nemo tollit eam à me. Quod quomodo verum est, cùm Iudæi dicantur Christum interemisse & occidisse, vt Act. 1. & alibi patet, nisi quia intelligendū est nemo tollit eam à me, inuito & nolente. Vnde sequitur, sed ego pono, id est, ponam eā à meipso, hoc est spontaneè & vltro. Quod patuit, quando omnibus consummatis, quum voluit magna voce spiritum suum tradens in manus patris, expirauit. Quod videns Centurio agnouit eum homine ma- Mar. 15. iorem esse, & diuinam illi inesse virtutem. Quod E autē dixit de ponenda anima sua, magis adhuc prosequitur, vt & suam potentiam, & suam erga nos charitatem nobis inculcaret, & commendaret. Potestatem, inquit, habeo ponendi eam, & potestatē habeo iterum sumendi eam. Quam duplicem potestatem nemo habere potuit, nisi qui Deus simul esset & homo, Hominis enim est animam habere, sed solius Dei eā ponere, & positam assumere. Vnde patet Dominum hic peculiari ratione dicere se ponere animā suam, cùm alioqui secundùm phrasim Hebraicam in scripturis, ponere animam, omnibus conueniat hominibus, & sit idem quòd mori. Vnde Petrus de se Domino dicit: Animam meā pro te ponam, id est, pro te moriar aut morti exponam. Ioan. 13. Et Ioannes nos exhortatur, Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, ita & nos debemus pro fratribus nostris animas ponere, hoc est, mori aut mori exponere. Itaque omnes etiam homines habent potestatem ponendi animam, imò omnes eam ponunt cum moriuntur, & tamen Dominus de se singulariter dicit, potestatem habeo ponēdi animam: quia ipse solus eam emittere potuit quando voluit, habens in potestate sua non solùm causam mortis, quam & nos habemus, sed etiam mortem, quam nos non habemus. Cæterum dubitari hic potest quomodo nomen anim[illegible]debeat accipi, an pro ipso spiritu hominis, [illegible]ra hominis pars, an pro vita corporali, qu[illegible]quenter accipitur. Et quidem D. August. ac[illegible] pro ipso spiritu, altera hominis parte, atque ex hoc loco docet refelli hereſim Apollinaristarum, qui negabant Christum habuisse animam rationē, sed ipsam diuinitatem illius suppleſſe in carne locum. Verùm iam quærit idem Augustinus secundùm quid posuisse Christus dicendus sit animam suam, an secundum suam diuinitatem, an secundum humanitatem, & si secundùm humanitatem, num secundùm animam, an secundùm carnem. Et probat ipsum secundum diuinitatem nō dicendum posuisse animā, quia illa à diuinitate etiam in morte non fuit separata. Certum item esse ipsum secundùm animam non posuisse animam, quòd anima à se ipsa non potuerit esse separata. Proinde concludendum ipsum secundùm carnem posuisse & assumpsisse iterum animā, nō quòd caro eā habuerit ex se potestatē, sed ex diuinitate carni vnita, Caietanus autem animam hic accipit pro vita corporali, quemadmodum videtur accipi cum dicitur, Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Quo modo si hic etiam accipiatur, dici potest Christum etiam secundum suā diuinitatem aut hypostasim diuinam posuisse animam suam, & eam iterum assumpsisse, quia diuinitas carni & spiritui semper [illegible]nens vnita, vitam corporalem quam nascendo [illegible]serat, in morte deposuit, dum spiritum à carne separauit: & vendem vitam rursum assumpsit dum spiritum carni in resurrectione vniuit, in qua vnione vita corporalis consistit. Quanquam autem hic possit rectè anima pro ipsa vita accipi: nihil tamen minus hinc error Apollinaris conuincitur, quia vita non dicitur anima, nisi ratione spiritus viuificantis, qui propriè dicitur anima. Porrò quo magis intelligamus etiam patris erga nos dilectionem, & non temere quis putet Christum positurum suam animam, subiicit, Hoc præceptum accepi à patre meo, hoc est, id nequaquā ex meipso sum facturus sed pater hoc mihi quatenus homini præcipit, vt scilicet ponam animam meam pro salute mundi, & iterum sumam eam. Mirè semper humanitatem suam cum diuinitate confirmat & insinuat. Nam quatenus homo, accepit mandatū, quatenus Deus, potestatem habuit animam ponendi & resumendi. Cùm autem hæc prolocutus esset Iesus & noua & inaudita, ad longè supra vulgarem hominū sensum rursum, in populo variarum est sententiis, sicut supra cap. 7. etiam contigisse scriptum fuit. Plerique enim dicebant, quod iam & antè non semel dixerunt, si quando prodebat illorum secreta consilia, aut si quid supra hominū captum loqueretur

Quomodo Christus animā posuerit.

Dæmo

Dæmonium habet, & insanit. Carent enim sensu communi quæ loquitur. Quid igitur hunc iuuat audire? Rursum alii ex ipsis verbis, ex quibus illi iudicabant Dominum insanire, contrariũ colligũt, vt semper eadem malis sunt occasio scandali, & bonis atq; electis occasio ædificationis. Hæc, inquiunt, verba manifestè arguunt eũ qui ea locutus est nõ agitari dæmonio. Sapiunt enim virtutẽ diuinam, & raram quandam præ se ferunt prudentiam, omnibus, aptè sibi cohærentibus, & apertis rationibus, cõfirmatis. Et addunt, Nunquid potest dæmonium cæcorum oculos aperire? quasi dicant, Si non suadeamini à verbis, ab operibus moueamini. Dictis enim astipulãtur facta, & qualis est oratio, talia sunt facta. Loquitur excedentia sensum humanum, sed idem facit excedentia virtutem humanam, imò & dæmoniacam. Nam insanus & malo dæmoni obnoxius potest aperire cæcorũ oculos? Exoculare videntem dæmonum est, sed oculos aperire cæco nato virtutis est diuinæ. Id cũ constet ab hoc esse factum, non potest eius oratio à noxio dæmone proficisci, cuius facta constat à beneficio Dei proficisci. Ad hanc controuersiam nihil respõdit Dominus, nos ũterim docens non semper esse cõtẽdendum cum improbis, & factis potiùs declarandũ quid possimus quàm verbis, & nonnunquam malorum furori cedendum, nec vnquam oportere obliuisci mansuetudinis euangelicæ.

MITTVNTVR SEPTVAGINTA DISCIPVLI, & redeunt. Lucæ 10. CAPVT LXXIX.

POST *hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos, & misit illos binos ante faciẽ suã in omnem ciuitatẽ & locum quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidẽ multa, operarij autẽ pauci. Rogate ergo Dominũ messis, vt mittat operarios in messem suã. Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculũ, neque perã, neque calceamenta, & neminem per viam salutaueritis. In quãcunque domũ intraueritis, primũ dicite, Pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illũ pax vestra: sin autẽ, ad vos reuertetur. In eadem autẽ domo manete, edentes & bibẽtes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quãcunque ciuitatẽ intraueritis & susceperint vos: manducate quæ apponuntur vobis & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos regnũ Dei. In quamcũque autẽ ciuitatem intraueritis, & nõ susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite, Etiã puluerem, qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamẽ hoc scitote, quia appropinquauit regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis, in die illa remissius erit, quam illi ciuitati. Væ tibi Chorozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sydone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sũt in vobis, olim in cilicio, & cinere sedentes pœnitẽtiã. Veruntamen Tyro & Sidoni remissius erit in iudicio, quam vobis. Et tu Capharnaũ vsque ad cælũ exaltata, vsque ad infernũ demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta duo cũ gaudio, dicentes, Domine etiã dæmonia subijciuntur nobis in nomine tuo: Et ait illis Videbã satanã sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatẽ calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subijciuntur, gaudete autem quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis. In ipsa hora exultauit spiritu sancto, & dixit, Confiteor tibi pater Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiã pater quoniã sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et nemo scit quis sit filius nisi pater: & quis sit pater nisi filius & cui voluerit filius reuelare. Et conuersus ad discipulos suos, dixit, Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim vobis, quod multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt,*

A. 9. 55. A. 10. 55 B. 6. 55. A. 11. 47. A. 11. 47. A. 13. 51.

POST HAEC AVTEM DESIGNAVIT DOMINVS ET ALIOS SEPTVAGINTA.] Hoc loco inter ea quæ superiori cap. posita sunt ex Ioan. cap. 10. & illa quæ eodem cap. Ioãnis sequuntur de gestis encæniorum tempore, interponendum omnino videtur quòd Lucas scribit cap. 10. de ordinatis & missis 70. discipulis, cum aliis quibusdam sequentibus apud Lucã per aliquot capita. Nam cum ea quæ hactenus ex Ioanne per aliquot capita sunt posita, continuo inter se ordine hæreant, & in Ierusalem omnia contigerint, vt verisimile sit cõtigisse omnia statim post scenopegiæ festum, & inter illud festum, ac festum encæniorum aliquot menses interfuerint: conuenientissimè intelligitur tempore illo intermedio factam hãc 70. discipulorum ordinationem & missionem, quæ nec ante festum tabernaculorũ intelligi potest facta, cũ dicat Lucas post ascensum Christi in Ierusalem factam esse: nec post encæniorum festum, cùm post illud & passionẽ Domini, breue nimis sit tempus, quàm vt videri possit in ipso factam hanc missionem cum aliis multis à Luca narratis per multa capita. Proinde cùm suprà ostensum sit Dominum impleto tempore assumptionis suæ, de quo Luc. 6. penitus reliquisse Galilæam, nec eam ante mortem repetiuisse, consequi videtur hanc discipulorũ missionẽ factã in Iudæa & locis circunuicinis, in quibus cum hactenus non prædicasset, diuersari instante sua passione in Ierusalem complenda voluit. Et alioqui optima est huius capitis cum superiori capite ex Ioanne cõnexio. Nam cum ibi se bonũ esse pastorem docuerit, his misertus turbarum, quòd essent vexati & iacentes sicut oues non habentes pastorem, cõstituit tanquam bonus pastor eos qui secum populum saluari pascerent doctrina. Porro de numero discipulorũ iã designatorum aliquid est controuersiæ. Nã Latinorũ quidem libri etiam antiquissimi omnes habent fuisse septuaginta duos, Græco

Græcorum verò ſeptuaginta tantùm. Itaque Beda eius numeri quẽ legunt Latini rationẽ aſſignãs, ideo 72. miſſos dicit, quia totidẽ mundi gentibus Euangelium prædicandum erat, ſicut in prima miſſione 12. ſunt ordinati propter 12. tribus Iſraël, quibus Euangelium primò erat prædicandum. Nam poſt linguarum confuſionem factam in conſtructione turris Babel, fuiſſe in mũdo linguas 72. colligi ſolet ex Geneſ. c. 10. vbi 72. ponuntur perſonæ, à quibus diuiſæ ſunt gentes in terra iuxta linguas ſuas. Græci verò 70. ordinatos à Domino aſſerunt, propter figuram quæ ſcribitur Exodi 15. vbi dicuntur filij Iſraël in Elim inueniſſe 12. fontes aquarum & 70. palmas iuxta fontes. Et rurſum ad imitationem Moſis, qui ſicut habebat 12. principes tribuum, ita etiam elegerat à principio egreſſus 70. ſeniores, cum quibus familiariùs conuerſabatur, vt patet Exodi 24. qui etiam poſtea cùm conquereretur ſe ſolum nõ poſſe ferre onus populi, ex mandato Dei, 70. ſeniores elegit, quibus Deus ſpiritum Moyſis impertiuit, vt ſcribitur Num. 11. cap. Vnde & poſtea manſit ea apud Iudæos conſuetudo, vt in Ieruſalem eſſent 70. ſeniores veluti ſenatores, qui cum principe ſacerdotum populum Iſraëliticum iudicarent & gubernarent, de qualibus fit mentio Ezech. 8. Dicebantur autem ſeniores non tam ob ætatem quàm morum grauitatem & prudentiam, à quibus proinde crediderim deriuatum vt ab ipſis Apoſtolis presbyteri, hoc eſt, ſeniores dicerentur, qui populo Chriſtiano præeſſent in munere docendi, & ſacramenta adminiſtrandi, quemadmodum id nomen adhuc permanet in ſacerdotibus. Sicut ergo ratio numeri, quam Græci aſſignant, conuenientior eſt quam ea quam Beda aſſignat, aut alius quiſquam de numero ſeptuaginta duorum: ita probabilior eſt Græcorum lectio, quam poſt omnes Græcos etiam Hieronymum ſecutum patet, cùm ad Fabiolã ſcribens, in manſione ſexta ſic habet. Nunquam priùs occurrerunt fontes puriſſimi, niſi vbi magiſtrorum doctrina prorupit. Nec dubiũ quin de Apoſtolis duodecim ſermo ſit, de quorum fontibus deriuatæ aquæ totius mundi ſiccitatem rigant. Iuxta has aquas ſeptuaginta creuerunt palmæ, quos & ipſos ſecundi ordinis intelligimus præceptores, Luca Euangeliſta teſtante, 12. fuiſſe Apoſtolos, & 70. diſcipulos minoris gradus, quos & binos ante ſe Dominus præmittebat. De quibus & Paulus refert, quòd apparuerit Dominus primùm vndecim, deinde Apoſtolis omnibus, alios volens intelligi primos, & alios ſecundos Chriſti diſcipulos. Hæc D. Hieronymus. Quin & Dorotheus martyr, teſte quodam, in compendio rerum Apoſtolicarum & Propheticarum nominatim recenſens diſcipulos. 70. tantùm facit, nõ ſeptuaginta duos. Proinde Valla apud Latinos cõtrariũ accidiſſe putat in numero iſtorum diſcipulorũ, quàm accidit in nominando numero interpretũ veteris teſtamenti, quos 70. nominamus, cum conſtet fuiſſe 72. cùm è ſingulis tribubus delecti eſſent ſex, vt teſtatur Ioſephus lib. Antiq. 12. c. 2. Sicut ergo illi cum 72. eſſent, dicuntur ferè 70. quod, vt eſt veriſimile, ſtudio factum eſt, non aliter quàm apud Romanos Centumuiri dicti ſunt iudices è ſingulis tribubus quę triginta quinque erant (è quibus terni delecti, centum & quinque numero erant) ſic contrà cùm 70. tãtùm eſſent iſti diſcipuli, quoſdã putat ſcripſiſſe 72. & putarẽt iam factũ à Domino in diſcipulis, quod factũ fuerat in 70. interpr. vt. ſ. ex ſingulis tribubus ſex fuerint delecti, cum Apoſtolos 12. elegerit, non tamen ex ſingulis tribubus ſingulos. Certè & D. Ambroſium legiſſe 70. tantùm, patet, cùm exponens hunc locum, Ecce ego mitto vos, ſicut agnos inter lupos, Ad ſeptuaginta, inquit, dicit hoc. Vt ex his omnibus verisimile ſit codices noſtros Latinos eſſe vitiatos, cùm tamen & Auguſtinus ſic legat, & mirè conſentiant Latinorum exemplaria. Quanquam, vt nec illud ſileamus, videatur probabile ſeniores illos quibus Deus impertiuit ſpiritum Moſis, (ad quorum imitationem diſcipuli iſti ſunt inſtituti) fuiſſe non tantùm 70. ſed 72. cùm præter ſeniores 70. quos dicitur Moſes feciſſe ſtare circa tabernaculum, duo adhuc remanentes in caſtris, Eldad, ſcilicet & Medad, qui ipſi deſcripti fuerant, etiam ſpiritu prophetico donati fuerint, vnde Iudæi aſſerunt fuiſſe 72. deſcriptos, & ex vnaquaque tribu ſex fuiſſe delectos, vt videri poſſit ad huius imitationem Eleazarum põtificem miſiſſe ad Ptolomæum 72. ſeniores, delectis ſex ex ſingulis tribubus qui illi ſacra Biblia in linguam Græcam verterent. Verùm prolixior de hac re diſputatio curioſitatis notari poſſet, niſi ex neceſſaria fuiſſet ad rationem numeri non ſine cauſa à Domino obſeruati inueſtigandam. Itaque cum iam Dominus multos ſibi delegiſſet diſcipulos, qui ex frequenti ſecum conſuetudine Euangelio prædicando pro temporis exigentia apti eſſent, cumq; iam tempus ſuæ paſſionis appeteret, vt non liceret ipſi diu Iudæorum ciuitates inuiſere & perambulare, auctiorem iam numerum diſcipulorũ quos ante ſe mitteret delegit, per quos citò Euangelij prædicatio in omnes Iudææ & vicinarum regionum ciuitates peruueniret. Et quẽadmodum in principio ſui regni & prædicationis 12. elegit, veluti 12. principes & patres 12. tribuum Iſraël: ita regno ſuo increſcente 70. vel 72. delegit alios veluti 70. populi Iſraëlitici ſenatores, quorum opera vteretur ad imitationẽ Moſis, regni ſui ſpeciem & maieſtatem hac ratione declarans. Poteſt etiam intelligi hic numerus obſeruatus ab ipſo ad imitationem illorum 70. cum quibus Iacob ingreſſus eſt Ægyptum, vt ſcribitur Geneſ. 46. & Deutero. decimo. Porro ſicut duplex hic ordo diſcipulorum ſuas habet in veteri teſtamento præcedentes figuras: ita ipſe forma erat & exemplar quoddam duplicis ordinis in Eccleſia Chriſti inſtituendi, nimirum ordinis Epiſcoporum & minorum ſacerdotum, quemadmodũ id ab initio ſemper Eccleſiaſtici patres intellexerunt. Vnde D. Clemens in Epiſtola ad Iacobum fratrem Domini, Petrum refert dixiſſe Dominum docuiſſe, Epiſcopos vicem Apoſtolorum gerere, eundémque Petrum inſinuaſſe, reliquorum diſcipulorum vicem tenere presbyteros debere. Proinde hinc licet colligere argumentum ad probãdum diſtinctionem ordinis Epiſcopalis ab ordine minorum ſacerdotum, contra eos qui omnes ſacerdotes volunt eſſe æquales. Septuaginta enim hos diſcipulos non fuiſſe æquales 12. Apoſtolis, patet ex eo quòd poſt 12. Apoſtolos à Domino ordinati, non peruenerunt ad eorũ nomen, ſed permanſit ipſis duodecim nomen Apoſtoli propriũ. Et rurſum quòd ex horum proculdubio numero, ab Apoſtolis Matthias ſit pro Iuda in Apoſtolorum collegiũ aſcitus, prouectus nimirum ex ordine inferiori ad ſuperiorem. Porrò quæcunque Lucas hic commemorat Dominum feciſſe circa hos 70. eiſque dixiſſe, & præcepiſſe vſque ad illum locum, Væ tibi Corozaim, habita ſunt in cap. Concordiæ 55, in miſſione 12. Apoſtolorum, proinde eorum intelligentia & rationes ibi ſunt requirendæ. Hoc tantùm

An diſcipuli fuerint 72.

tùm hic proprijũ habet Lucas, quòd iſtis mandatum commemorer, vt neminem per viam ſalutarẽt, quãquam dubitandum non ſit iſtud etiam 12. Apoſtolis dictum fuiſſe. Hoc autem præcepto nõ penitus omnem ſalutationem ſuis prohibere voluit. Quomodo enim conueniſſet id quod humanitatis eſt & benuolentiæ, eum prohibere, qui iubet etiam inimicis benedicere, eosq; ſalutare, hoc eſt, ſalutem eis imprecari? Sed hyperbolicus eſt ſermo, quo ſuis ſedulitatem & celeritatem in iniuncto opere commendauit, inquiens omnem vanam confabulationem, quæ ſalutationem conſequi ſolet, in via eſſe fugiendam, omneſque itineris moras, ac occaſiones diſtractionis ſpiritus à cogitatione eorum quę eis demandata erant, eſſe amputandas. Simile præceptum Helizæus eadem de cauſa dedit Giezi famulo ſuo, cùm eum mitteret ad opus quod feſtinationem exigebat, dicens, vt ſcribitur 4. Reg. 4. Si inueneris hominem, non ſalutes eum: & ſi ſalutauerit te quiſpiam, non reſpondeas illi. Vbi, vt intelligamus quid ſit ſalutare, Hebræa habent benedicere, quomodo & Septuaginta verterunt. Inter ſacculum autem & peram hoc intereſt, quòd per ſacculum ſignificetur repoſitorium pecuniarum, eſt enim Græcè βαλλάντιον, id eſt, marſupium, crumena: per peram verò, cibariorum repoſitorium. Quæ ab illo loco, Væ tibi Corozaim, habentur, vſque ad illud, Qui vos audit, habita ſunt ſuperiùs ex Matthæi cap. 11. in cap. Concor. 47. Quàm commodam autem habeant cum ſuperioribus in hoc loco connexionem, per ſeſe ſatis patet: quanquam dubitari poſſit an hoc loco & tempore ſint à Domino dicta, an potiùs Lucas ob eorum conuenientiam cum ſuperioribus hîc commemorare commodum duxerit, quæ alio loco & tempore dicta erant. Et quod ſequitur, Qui vos audit, &c. ſimile etiam Apoſtolis dictum fuit in ipſorum miſſione, vt videre eſt in capite Matth. 10. & cap. Concord. 55. circa finem. Eis enim ibi dictum legimus, Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit. Quo etiam contrarium ſignificatum eſt eius quod hîc apertè ponitur, Qui vos ſpernit, me ſpernit: Qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui me miſit. Hoc tantùm intereſt in hunc Lucæ & illum Matthæi locum, quòd ibi dicatur, Qui vos recipit, (quod de receptione in hoſpitium propter ea quæ ſequuntur videtur accipiendum) hic verò dicitur, Qui vos audit, id eſt, qui veſtræ doctrinæ credit, veſtriſq; præceptis obtemperat, quæ meo nomine iniungitis. Circa quæ verba notandum quanta ſit Eccleſiaſticorum præpoſitorum poteſtas, quámque cauẽdum ab eorum inobedientia & cõtemptu, cùm illis recta præcipientibus non ſecus quàm Chriſto, cuius vice funguntur, ſit obediendum, eorúmque contemptus pro contemptu Dei reputetur. Vnde ſimiliter & ad Samuelem, cùm à Iudæis ſperneretur, Dominus dicit, Non te ſpreuerunt, ſed me. Et Moyſes rebellibus Iudæis dixit, Non contra nos eſt murmur veſtrum, ſed cõtra Deum. Qui & Deut. 17. necandum ſtatuit eum qui ſacerdotis iudicio & præcepto recuſaret obedire.

1. Reg. 8. Exod. 16.

REVERSI SVNT AVTEM SEPTVAGINTA DVO CVM GAVDIO DICENTES, DOMINE.] Sicut Lucas cap. 9. & Marcus cap. 6. miſſioni Apoſtolorum mox ſubiunxerunt eorum reuerſionem: ita & nunc Lucas poſt 70. ablegationem commemorat quę illis redeuntibus à Domino ſunt dicta, omiſſa his quæ medio tempore facta ſunt vel à 70. vel à Domino, cuius facta medio illo tempore geſta verſimile eſt Lucam poſtea narrare, cùm inter cætera dicit cap. 13. Ibat per ciuitates & caſtella docens, & iter faciens in Ieruſalem. Præmiſerat enim hos 70. in omnem ciuitatẽ & locum quo erat ipſe venturus, vt ſibi venturo viam pararent. Itaque reuerſi 70. ad Dominum, narrantesq; ei quæ fecerant, cum gaudio dicebant, Domine non tantùm morbi pelluntur per nos, ſed etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis per inuocatum nomẽ tuum ſuper ea. Dixerat enim dominus his cùm mitterentur, tãtùm illud, Infirmos qui in domo ſunt curate, nec apertè dederat eis poteſtatem ſuper dæmonia, quemadmodum dederat 12. Apoſtolis. Proinde gaudentes narrant non tantùm morbos curatos, ſed etiam dæmones expulſos. Et quidem rectè in eo fecerunt, q ad Dominum à quo miſſi fuerunt reuerſi ſint, eiq; renunciauerint quæ geſſerant, & miraculorum virtutem illi tribuerint, dicentes in nomine tuo, Quo & nos docemur, Euangelicum doctorem omnem ſuæ prædicationis fructum & gloriam referre debere Chriſto, quem habet officij ſui authorem, quemadmodum dictum eſt circa reditum Apoſtolorum cap. Concor. 57. Verùm humani cuiuſdam affectus & imperfectionis erat, quòd ſuum gaudium declarauerint magis de eiectis dæmoniis, quàm de profectu & fide auditorum, de qua magis erat gaudendum: quódque in ſeipſis haberent aliquam complacentiam, ob id quòd ſibi dæmonia ſubiicerentur. Dicunt enim, ſubiiciuntur nobis. Dominus autem ait illis, Videbam Sathanam ſicut fulgur de cœlo cadentem. Quod variè intelligitur. Quidam enim accipiũt iſtud dictum de lapſu diaboli è cœlo propter ſuam ſuperbiam, quem lapſum cùm nullus hominũ viderit, Chriſtus ſe vidiſſe teſtatur, diuinitatẽ ſuam inſinuans. Comparatur autem ſecundùm hunc intellectum Sathanas è cœlo cadens, fulguri è cœlo in terra ſubitò delabenti, quòd cùm ille clarus priùs eſſet in cœlo, & inſignis dignitatis, ob tumorẽ animi ſubitò deiectus eſt à ſummis ad ima, claritate ſua perdita & extincta. Hunc intellectum ſecutus Diuus Gregorius, & poſt eum quidam, intelligunt Dominum quo munirẽt ſuorum animos aduerſus morbũ inanis gloriæ, qui his videbatur obrepſiſſe, propoſuiſſe hac ſententia, exemplum Luciferi, qui ob ſuperbiam à tanta fœlicitate ſubitò excidiſſet. Sic enim habet Gregorius lib. 23. Moral. cap. 7. vbi quatuor arrogantiæ ſpecies deſignat, Sancti Apoſtoli ab hoc elationis vitio reuocantur, qui de prædicatione redeuntes, cùm elati dicerent, Domine in nomine tuo etiam dæmonia nobis ſubiecta ſunt, ne de hac miraculorum ſingularitate gauderent, ilico eis reſpõdet Dominus, dicens, Videbam Sathanam velut fulgur de cœlo cadentem. Ipſe enim ſingulariter elatus dixerat, Super aſtra cœli exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte altiſſimi in lateribus Aquilonis, ſimilis ero altiſſimo. Et mirè Dominus vt in diſcipulorum cordibus elationem premeret, mox iudicium ruinæ retulit, quod ipſe magiſter elationis accepit: vt in authore ſuperbiæ diſcerent, quid de elationis vitio formidarent. Hæc ille. Theophylactus etiam hunc reddens ſenſum iſtius ſententiæ, intelligit Dominum ſignificare voluiſſe, non mirandum eſſe velut rem nouam, quòd dæmonia nomini ſuo ſubiicerentur, cùm princeps eorum olim è cœlo ceciderit. Ad quod propoſitum ſi placet accipere hanc ſententiam, præſtat eam accipere in ſenſu quem alij ſequuntur, cuius & Theophylactus

Iſai. 14.

factus meminit, secundùm quem intelligitur hæc A sententia non de illa diaboli ruina, qua in initio cecidit è cœlo in hunc caliginosum aërem propter suam superbiam, sed ea ruina, qua verbo Dei incarnato, deiici cœpit à sua potentia, tyrannide, & gloria quam habuit ante verbi incarnationem in hoc mundo, vt Dominus discipulis dæmonum subiectionem admirantibus, ne tanquam rem nouam admirarentur, & vt causam huius subiectionis intelligerent, responderit, se iam olim vidisse principem dæmonum, qui illos fortes reddebat, cecidisse, perdita quam habebat potestate, atque ob id fieri vt & illi facilè vincantur. Secundùm hunc sensum si illud è cœlo iungatur cum participio, cadentem, vt significetur Sathanas è cœlo cadens, per cœlum, intelli- B genda erit celsitudo, potẽtia & gloria, quam habuit antequam Deus assumpto corpore in terris versare. tur, cum pro Deo passim diabolus in idolis coleretur, & per vitia hominibus dominaretur, & obsessis à dæmoniis omnia loca plena essent. Alioqui illud, è cœlo, coniungi potest cum, fulgur, vt sit sensus, Postquam assumpsi humanam naturam, videbam Sathanam cadẽrem, sicut fulgur cadit è cœlo. Visus est autem Dominus fulguris exemplo, vt significaret velocitatem lapsus illius, quódque à summa celsitudine subitò sic sit eiectus, vt ferè euanuerit. Potest & sic intelligi, & fortè conuenientius, Ne putetis vos mihi rem nouam & incognitam narrare. Sciebam enim cùm vos emisi ad prædicandum Euan- C gelium meum, futuras esse sathanæ vires, imò cùm dæmonia eiiceretis, ipse ego vobis aderam, ac videbam quòd vos non videratis, Sathanam ipsum fulguris ritu cadere, virésq; eius euanescere. Hic enim sensus conuenit verbo imperfecti præteriti, Videbam. Nam secundùm alios sensus magis dicendum erat, Vidi. Porrò Dominus potestatẽ eiiciendi dæmones, de qua illi gaudebant, non solum confirmans, sed etiam augens, subiicit, Ecce dedi, vel, vt habent Græci, δέδωκα, hoc est, do vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem, id est, fortitudinem & potentiam inimici, scilicet, diaboli, & nihil vobis nocebit. In quibus verbis ad literam per serpẽtes & scorpiones intelligenda sunt ipsa venenata animalia, hominibus D maximè inimica, noxia & metuenda, quæ diabolo aptè coniungit, tum quòd & ipse venenosus & inimicissimus sit humano generi, tum quòd per illa animalia hominibus nocere studeat: per cuius item deceptionẽ factum est vt illa animalia iam sint hominibus inimica & nociua, cùm nihil homini ab illis periculi fuisset, si in integritate perstitisset. Vnde Dominus dicens, supra serpentes & scorpiones & omnem virtutem inimici, significat etiam serpentes & scorpiones esse virtutem inimici, vtpote per quos propter peccatum diabolus hominibus prævalet & nocet. Simile huic est quod in psalmis iusto promittitur, Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Quod etiã E corporaliter & ad literam impletum fuisse frequenter in iustis experientia docuit: quemadmodum & illud, nihil vobis nocebit, sic corporaliter impletum est in fidelibus, vt nec venena, nec venenata quicquam eos læderent, sicut patuit in Paulo, qui viperam illæsus excussit, & Ioanne, qui veneno infectum potum sine nocumento ebibit. Cæterum secũdùm mysticum sensum per serpentes & scorpiones, dæmones rectè intelliguntur: & per serpentes quidem, eos qui in aperta aliqua crimina pertrahere conantur, quia serpens apertè hominem impetit: per scorpiones verò, qui cauda occultè hominem verberant, eos qui in vitia occulta, spiritalia, scilicet, trahere student, vt intelligamus Dominum his verbis omnibus fidelibus dare potestatem superandi omnem diaboli tentationem, siue qua apertè, siue qua occultè eos impetit, vt nihil eis noceat, sed omnia potiùs eis cooperentur in bonum: quemadmodum & illud, Signa eos qui crediderint hæc sequentur, &c. mysticè sic intelligitur, vt omnibus conueniat fidelibus, & in eis quotidie impleatur.

Psal. 90.

Luc. 10.

VERVNTAMEN IN HOC NOLITE GAVDERE, QVIA SPIRITVS, &c.] Postquã suis Dominus potestatem de qua gaudebant confirmasset, & auxisset, tum demum oportunè eorum lætitiam, quæ inanem sapiebat gloriam, moderare & temperare studuit, dicens, Veruntamen in hoc nolite gaudere, &c. Circa quæ tamẽn verba quæri potest, quomodo gaudium istud Dominus prohibeat, cùm de omni bono & dono Dei sit gaudendum, & deinde gaudium hoc discipulorum de eo fuerit, in quo nomen Iesu illustrabatur. Sed dicendum primùm, quòd gaudium discipulorum, quatenus culpabile erat & immoderatum, Dominus prohibere voluerit. Erat autem culpabile & immoderatum, quatenus gaudebant sibi subiici dæmonia, quodque, quia in eo ipsi essent præ aliis singulares, humanam aliquam complacentiam habebant. Vnde hunc eorum affectum notans Dominus dicit, ne gaudeatis quòd vobis subiiciuntur. Gaudendum enim quòd spiritus subiicerentur nomini Iesu, ad gloriam Dei, & hominum vtilitatem. Deinde dicendum, Dominum non simpliciter gaudium hoc voluisse excludere, sed ab illo ad gaudium maius, perfectius, & iustius voluisse erigere, vt sit sensus, Non tam in eo gaudeatis quòd spiritus vobis subiiciuntur, quàm quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis. In illo ergo minùs vult esse gaudendum, quàm in isto, quia illud non ad propriam hominis spectat salutem, sed ad aliorum vtilitatem, commune etiam reprobis: istud verò ad propriam pertinet salutem, solis iustis conueniens. Deinde quia gaudium illud tumorem & superbiam generare solet, istud verò gaudium gratiarum actionem, & omnis boni operis strenuam solicitudinem. Porrò nomina aliquorum scripta esse in cœlis, non est aliud, quàm illos haberi apud Deum in numero iustorum, & eorum quibus cœlestia regna sunt parata, hoc est, vt Paulus dicit, esse ciues sanctorum & domesticos Dei. Et est locutio huiusmodi desumpta à consuetudine humana, qua aliquorum nomina ascribi solent ciuibus, dum ciuitate donabantur, aut qua reges aliquos amicorum numero inscribere solebant. Sic ergo scriptura Dei est annumeratio alicuius inter amicos Dei. Vnde toties in scripturis fit mentio de libro vitæ vel viuentium, qui nihil est aliud quàm notitia Dei qua nouit ordinatos à se ad vitam æternam. Porrò quò intelligatur quomodo scriptura quosdam dicat deleri è libro vitæ, & iustis pro præmio promittat non deleri è libro vitę, vt patet Apocal. 3. cùm prædestinatus à Deo ad vitam æternam non possit ab illa excidere, nec quisquam mereri possit vt prædestinetur: Notandum quòd dupliciter quis dicitur ordinatus à Deo ad vitam æternam, videlicet vel ex prædestinatione diuina, vel ex gratia & iustitia quam habet. Quicunque enim gratiam Dei habet & iustus est, ex hoc ipso est dignus vi-

Nomina scripta in cœlis.

ræterna & ad eam ordinatus. Sicut ergo prædestinatio diuina nũquàm deficit, nec falli potest: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam æternam, ab æterno scripti per fuerunt in libro vitæ descripti, semperque in eo scripti permanent, nec vnquam ex eo delentur, vnde dicũtur simpliciter scripti in libro vitæ. Sed quẽadmodum gratia & iustitia non ab initio fuit in homine, & postquam acquisita est nonnunquam deficit, amissa per sequens peccatum: ita qui ex ea ordinati sunt ad vitam, non semper in libro vitæ fuerũt scripti, sed scribi cœperunt, cùm credere & Deo placere cœperunt; & postquam conscripti sunt, deleri ex eo possunt, vndetantùm secũdùm quid dicuntur scripti in libro vitæ. Et tamẽ ratione posterioris huius considerationis scriptura potissimum aliquos dicit in libro vitæ descriptos. Nam Paulus asserit, adiutorum suorũ de quibus ibi loquitur, nomina scripta in libro vitæ, quos non est verisimile ipsum voluisse asserere esse prædestinatos, & proculdubio saluandos, sed potiùs, quemadmodum de Ephesiis dicit, iam esse factos per fidem & charitatẽ ciues sanctorum, & domesticos Dei, quod vtique non erant antequam crederent. Nam tunc Ephesios dicit fuisse peregrinos & aduenas. Ex his colligere licet, quomodo intelligendum sit quod in quadam collecta secreta, quæ Diuo Augustino tribuitur, oramus dicentes, Deus cui soli cognitus est numerus electorum in superna fœlicitate locandus, tribue quæsumus vt vniuersorum quos in oratione commendatos suscepimus, & omnium fidelium nomina, beatæ prædestinationis liber ascripta retineat. Intelligendum enim orare nos, non vt aliqui prædestinentur, aut vt prædestinati ab æterno maneant prædestinati: sed vt qui iam per fidem sunt inter sanctos connumerati, & ad vitam ordinati, in fide & iustitia perseuerent, nec per peccatum excidant à sanctorum numero, & spe cœlestis vitæ. Hinc etiã colligere licet non esse firmum quod ex Domini verbis colligit Caietanus, asserens ex eo quòd Dominus dicit nomina horum discipulorum fuisse scripta in cœlis, claré haberi, hos omnes fuisse prædestinatos & esse beatos, atque hoc respectu melius fuisse collegium 70. quàm 12. Apostolorum, quorum vnus fuit damnatus. Magis enim verisimile est Dominum dicere nomina eorum scripta in cœlis, propter præsentem eorum fidem & iustitiam, quàm propter æternam Dei prædestinationem: sicut contrà de impiis dicit Hieremias, Recedentes à te in terra scribentur, impietati tribuens conscriptionem in terra, non æternæ Dei reprobationi: ac significans conscriptionem illam sequi hominum peccata & demeritum. Et alioqui etiamsi ratione diuinæ prædestinationis dicat Dominus horum nomina scripta in cœlis, non magis hinc consequitur omnes simpliciter esse saluatos, quam consequitur saluatos esse omnes duodecim Apostolos, ex eo quod Dominus dixit ad illos, Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël, de cuius veritate post dicetur. Hoc vel ob id annotare visum est, quòd ab his qui discipulorum horum nomina recensere studuerunt, recensentur quidam qui à fide recta defecerunt, vt Philetus & Hermogenes. Recensentur autem discipulorum nomina à Volaterrano lib. 19. Vrbanorum commentariorum, sed multò plura recensentur quàm 70. vel 72. & ferè omnia sunt collecta ex Actis & Pauli epistolis: & connumerantur quidam, quos certum est post Christi ascensum ad fidem conuersos vt Eunuchus Candacis reginæ conuersus à Philippo diacono, & Philemon conuersus à Paulo. Recensentur etiam apud Vvicelium in Hagiologio ipsius septuaginta nomina ex libello cui titulus, Cultura vineæ Dominicæ: sed inter illa etiam, præter alios de quibus dubitari potest, commemorantur Philemon & Lucas, quem ex Euangelij eius procœmio magis apparet cum Domino non fuisse familiariter versatum. Eusebius Ecclesiasticæ historiæ lib. 1. cap. 14. testatur se septuaginta discipulorum nomina nusquam reperisse scripta, credi tamen vnum ex illis fuisse Barnabam, qui Pauli in prædicatione fuit socius, ac Clementem in 4. dispos. libro etiam Cephę cuiusdam qui ex eis fuit, facere mentionem, & Matthiam item ex horum fuisse numero, necnon & Tatthæum quendam, alium ab Apostolo Iuda Thaddæo, de quo nouam ibi refert historiam. His verisimiliter coniungendus est Ioseph ille, qui cognominabatur Barsabbas & Iustus, & cum Matthia constitutus fuit, cùm pro Iuda alius surrogandus esset. Et rursum 7. forte diaconi primi, ac Ananias qui Paulum baptizauit. De reliquis nihil certi habeo aut valdè probabile.

Philip. 4.

Iuere. 12.

Ieremi. 9.

IN IPSA HORA EXVLTAVIT IN SPIRITV SANCTO, ET DIXIT, CONFITEOR.] Postquam discipulos de subiectione dæmonum gaudentes Dominus admonuit qua in re potissimùm gaudere debeant, commodè etiam ipse cum gaudentibus discipulis gauisus est, sed gaudio dissimili. Nam illi quidem humano affectu gaudebant, placentes sibi in dæmonum subiectione: Dominus verò spirituali gaudio gauisus est, non ob id quòd dæmones suo nomini subiicerentur, vnde nomini eius multùm accessit glorię, sed quòd Dei benignitate, veritatis cognitio discipulis infipientibus reuelata esset, quod ferè aliud non erat quàm gloriari & gaudere quòd nomina eorum scripta essent in cœlis. Itaque quod prius verbis docuerat, iam etiam re ipsa declarauit, quale, scilicet, debeat esse gaudium nostrum, & quibus in rebus, nempe in cognitione Dei, quemadmodum apud Ieremiam dicit Dominus, Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur dives in diuitiis suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Rursum hac sua exultatione & gratiarum actione Dominus nos & illos docuit, non nobis arrogare ex donis Dei vllam gloriæ portionem, sed illi omnia accepta ferre à quo sunt omnia bona. Exultauit, inquit, in Spiritu sancto, id est, per Spiritum sanctum, qui habitans in Christo homine, ad actualem hanc exultationem eum commouit. Græce tamen non est præpositio, in, nec adiectiuũ, sancto, sed tantùm, exultauit spiritu, vt sensus esse possit, Exultauit spiritu suo & animo, ad differentiam exultationis corporalis, ad cuius discrimen deipara virgo dixit, Exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Vnde & nostra litera accipi potest, vt significetur eum exultasse in animo & spiritu suo qui est sanctus. Cæterùm hæc gratiarum actio Christi simul cum illis sequentibus, Omnia mihi tradita sunt, &c. habita & exposita sunt suprà in cap. Concordiæ 47. ex Matthæi ca. 11. Quæ verò postea sequuntur, Beati oculi qui vident quæ vos videtis, &c. habita sunt in Matth. cap. 13. in cap. Concordiæ 51.

PRO

PROPONITVR PARABOLA DE SAMARITANO.

LVC. 10. CAPVT LXXXI.

ET ecce quidam legisperitus surrexit, tentans illum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? At ille dixit ad eum, In lege quid scriptum est? quomodo legis? Ille respondens dixit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua, & proximum tuum sicut teipsum. Dixítque illi, Rectè respondisti, hoc fac & vives. Ille autem volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum, Et quis est meus proximus? Suscipiens autem Iesus, dixit, Homo quidam descēdebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum, & plagis impositis abierunt, semiuiuo relicto. Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem via, & viso illo, præteriit. Similiter Leuita, cum esset secus locum, & videret eum, pertransiit. Samaritanus autē quidam iter faciens venit secus eum, & videns eum, misericordia motus est, & approprians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum, & imponens illum in iumentum suum duxit in stabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait, Curam illius habe, & quodcunque supererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit, Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Iesus, Vade, & tu fac similiter.

ET ECCE QVIDAM LEGISPERITVS SVRREXIT, TENTANS ILLVM, ET DICENS.] Nulla significatur à Luca huius historiæ cū præcedentibus continuatio. Non enim dicit, & ecce tūc, sed tantùm, & ecce. Transit enim ad alia cōmemoranda, quæ memoriæ tum occurrebāt, quæ quo tēpore, quóve loco sint gesta, sicut & multa quæ sequentibus narrantur capitulis, sciri non potest, sicut nec necesse est cognoscere, proinde quo ordine ea Lucas posuit, & nos in Concordia multis capitibus sumus prosecuti. Cæterùm hanc historiā non tum contigisse quando superiora à Domino dicebātur discipulis, satis ex Luca patet. Nam tūc seorsum discipulis Dominus loquebatur. Græca enim habēt, Conuersus ad discipulos suos seorsim dixit, Beati oculi, &c. Hæc verò historia contigit populo præsente, & verisimiliter in synagoga, vbi multis doctoribus sedentibus, & Domino cum eis disputante, iste surrexerit. Dicitur enim, Ecce quidam legisperitus surrexit. Itaque hic legisperitus audiens Dominum proprio more de vita æterna & regno cœlorū differentem, adiit Dominū non discendi quidē animo, sed tentandi, nimirum experiri volens quid responderet, num fortè aliquid legi contrariū dicturus esset, ad vitam æternam, quam prædicabat consequendā, expediens, an aliquid minùs dicturus esset, quàm ipsemet ex legis intima cognitione intellexerat ad vitam æternam quàm maximè expedire & sufficere. Pharisæos enim & scribas sibi in eo placuisse, quòd intelligerent maximum omnium mandatorum esse illud quod scribitur Deute. 6. ac speransse Dominū illud ignoraturum, patet ex eo quod postea quidam legisdoctor eū interrogauit tēptando, Quod esset mādatum magnum in lege? vt scribitur Matth. 22. & Marci 12. Illum enim legisperitum non fuisse eundē cum isto, quemadmodum tamen putauit quidā, vel ex eo præter alia satis patet, quòd ibi Dominus respondet duo maxima mādata, hic verò ipse legisperitus. Quanquam verisimile sit Lucam alterius illius legisperiti non fecisse cum Matthæo & Marco mentionem, quòd hoc loco de alio legisperito similia narrasset, satis habens duo prima legis mandata semel commemorasse. Quærit autem iste scriba nō vt ille apud Matth. quod sit mandatum magnum in lege: sed quid faciendo, inquit, vitam æternam possidebo? Quam eandē quæstionem etiam postea Lucas cap. 17. commemorat Domino propositam, non à scriba, sed à principe quodam diuite, quem adolescentē fuisse Matthæus testatur, neque tentandi animo, sed discendi. Porrò quoniam hic scriba Dominum tentando interrogauit, & de lege tentauit, cómodè Dominus ipsum ad legem remittit, & conatum illius repellens, dum ostendit se legi non contrarium, & simul illum arguens, quòd illud ab alio interrogaret, quod ab ipso alij discere deberent: ac proinde notans illū interrogātem vel nescire quod scire ex nominis professione teneretur, vel non simplici sed subdolo animo interrogare quod sciret. *In lege* inquit, quid scriptum est? Quomodo tu legis in ea scriptū esse, qui legisdoctor appellaris? Quasi dicat, Non est quod existimes alia te auditurum ex me quàm quę in lege continentur. Ea cùm scire tenearis, mirū est te interrogare quasi nescias.

ILLE RESPONDENS DIXIT, DILIGES DOMINVM DEVM TVVM, &c.] Hinc colligere licet etiam scribas iam intellexisse duo esse præcipua legis præcepta, in quibus, vt Dñs postea dicit, contineretur tota lex & Prophetæ. Cæterùm vt ad primi præcepti, de quo varia scribuntur, veram perueniamus intelligentiam, imprimis sciendum Lutherum ob malam eius intelligentiā asseruisse hoc præceptum, sicut & illud, Non concupisces, homini esse impossibile, nec posse ab homine impleri in hac vita, eò q; fieri non possit quin in hac vita homo alia amet præter Deū, quem proinde non possit diligere ex toto corde. Rursum quia nō potest fieri vt homo diligat Deū concupiscētia & affectu carnis, vt quæ semper volūtati diuinæ cōtra nitatur, & proinde fieri non possit vt ex omnibus viribus animæ Deū diligat. Hinc autē vlteriùs docuit, hominem in omni etiā opere bono semper peccare, q; in omni opere absit hæc totalis & perfecta Dei dilectio. Porrò suā de hoc primo præcepto sententiā confirmat authoritate D. Aug. qui in quibusdā locis docet hoc præceptū nō perfici nec impleri in hac vita, *Lutheri error.*

ſed implendũ in vita futura. Nã libro de perfectione iuſtitiæ ſit habet, In plenitudine charitatis (loquitur de charitate futuræ vitę) præceptũ illud implebitur, Diliges Dominũ Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua. Nã cùm eſt adhuc aliquid carnalis cõcupiſcẽtiæ, quod vel continendo frænetur, non omnimodo ex tota anima diligitur Deus. Similia habet D. Aug. in pleriſq; locis de præcepto, Non concupiſces, quod in hac vita aſſerit non impleri, q̃ ſine concupiſcentia non poſſimus eſſe. Vt ergo intelligamus quàm malè blaſphemam hãc ſuam doctrinã & ex huius præcepti verbis, & ex diuo Auguſtino Lutherus cõprobare niſus ſit, ſciendũ præceptum hoc dupliciter intelligi poſſe, idq́; rurſum ex duplici parte, nẽpe ex parte verbi, diliges, & ex parte dictionis, totus vel omnis. Nã verbũ, diliges, (quod hic Hebraïca phraſi poſitum eſt pro imperatiuo dilige) accipi poteſt, vel vt eo præcipiatur ſpecialiter actus & operatio atque affectio voluntatis quæ dilectio dicitur, qua homo feratur affectu & actu in Deũ tanquam rem ſummè bonã, vt hoc mandatum dilectionis ſit ſpeciale mandatum, ſingularem quendam voluntatis actum & affectum erga Deum exigens. Vel poteſt accipi, vt non tãtùm actualis & interna illa affectio voluntatis eo verbo præcipiatur, ſed & dilectio quę habitualis dicitur, & eſt in homine etiã cùm de Deo non cogitat, nec in illum actu affectione fertur, ratione cuius habitualis dilectionis etiam omnia hominis opera quæ ex illa profluunt, pertinẽt ad mãdatum dilectionis, ita vt ſit generale mandatũ, comprehendens omnia quæ Deo ſunt placita, & ab eo præcepta. Sic & totalitas, de qua dicitur, ex toto corde & tota anima, dupliciter poteſt intelligi. Altero modo, vt ſignificetur omnẽ vim animæ intendendã ad dilectionem Dei ita vt homo præter Deũ nihil diligat, & tantùm diligat quantùm ab eo eſt diligibilis. Altero, vt totus accipiatur vulgari modo, quo dicimus aliquem totũ eſſe in ſtudiis, & toto corde ſtudiis addictũ eſſe, quia. ſ. præcipua eius occupatio & cogitatio eſt in ſtudiis, nec aliud quid præter ſtudia magnopere amat & curat, ſolis ſtudiis intimè affi citur, reliquis verò frigide & obiter. Itaque ſi totalitas primo modo accipiatur, ſiue verbo, diliges intelligatur præcipi ſpecialiter actualis voluntatis affectio, ſiue habitualis, & generaliter etiã omnis externa interne dilectionis per opera demõſtratio. certũ eſt hoc præceptũ adimpleri in hac vita non poſſe. Fieri enim nõ poteſt, vt homo affectuali dilectione ſic toto corde in Deum feratur, vt nihil aliud vel actu, vel habitu amet, aut tam perfectè eũ complectatur quàm amari ab eo poteſt, q̃ propter annexã concupiſcentiã carnis, aliquid affectionis habeat cor ad ea quæ ſunt carnis & non Dei. Proinde nõ poteſt etiã impleri, ſi præter internã dilectionem intelligantur generaliter etiã præcipi externa dilectionis opera, cùm nec hæc ſic toto corde ab homine fieri poſſint, vt omnis vis cordis in ea intẽdat, cùm ex parte aliqua cor per carnis cõcupiſcentiam viriatum in cõtraria, nempe carnalia, ſaltẽ habitu feratur. Sic ſanè de hoc præcepto tanquã generali mãdato, locutus eſt Aug. li. de perfect. iuſtitiæ, vbi dicit ipſum in hac vita non adimpleri. Affirmat enim eſſe generalẽ iuſſionem, ſicut generalis prohibitio eſt, Nõ concupiſces. Si verò totalitas ſecundo modo intelligatur, nõ eſt dubiũ quin impleri poſſit hoc præceptũ, ſiue accipiatur vt ſit ſpeciale præceptum, ſiue vt generale. Nã ſi intelligatur vt ſit ſpeciale præceptũ, dilectionis. ſ. actualis internæ, diligitur Deus ex toto corde, cùm quis in Deũ tanquã ſummũ bonũ ſic fertur affectu & voluntate, vt eum præponat vniuerſis rebus cõmutabilibus, ac pro ſupremo vitæ ſuę fine eligat, quibuſlibet carere malẽs quàm Deo, ac ſummopere deſiderãs vt vniuerſę totius vitæ actiones illi fint ad plenũ ſubiectę, etiamſi non ignoret id per carnis imbecillitatẽ nequaquam futurũ. Sic quidã præceptum iſtud accipiunt, aſſerentes præceptũ eſſe affirmatiuũ quod pro cõditione præceptorũ affirmatiuorum obligat ſemper, ſed non pro ſemper, vt loquuntur, hoc eſt, omni tẽpore, ſed non pro omni tẽpore. Proinde diſputant quo tempore obliget hoc præceptũ, vt opus ſit hunc affectũ & voluntatis actũ elicere, & per eũ dicto modo ferri in Deũ: quod ſanè, vt eſt ſummè vtile homini & meritoriũ, ita difficillimum ei qui nondum renũciauit carnalibus affectibus. Et quidã quidem exiſtimant hoc præceptũ implendum à Chriſtianis diebus Dominicis, q̃ hi cõſtituti ſint vt in eis fideles mentem ſuam in Deum eleuent: alij verò nullũ tempus certũ eſſe putant quò ad hunc actũ homo obligetur, quãuis neceſſe ſit eũ aliquando Deo exhibere. De quo latiùs in Confeſſionali Godſcalci ca. 12. Si verò accipiatur hoc præceptũ vt generale mandatum, nec tam exigens actualem illã voluntatis affectionem quàm habitualem dilectionẽ cum operum bonorũ exhibitione quæ ſint internæ dilectionis teſtimonia, diligitur tunc Deus ex toto corde, cùm quis ex intima & ſyncera erga Deum affectione occupatur potiſſimum in his quæ Dei ſunt, præ omnibus illi placere ſtudens, ac ſolicitus vt nõ tantùm quædã Dei mandata perficiat, ſed cũcta, idque non ſegniter, nec triſti animo, ſed gnauiter & hilariter, dolens ex animo ſi quid vel ab aliis, vel à ſe per carnis infirmitatem admittatur contrariũ diuinæ voluntati. Id vt non ab omnibus æquè perfectè præſtatur, ita non omnes qui Deũ ex toto diligunt corde, æquè perfectè diligunt, ſed vnus alio magis. His præmiſſis diſtinctionibus, inquirendũ an præceptum hoc ſecundùm mentem legiſlatoris, & veri ſcripturæ intellectũ, intelligendũ ſit eſſe ſpeciale, an potiùs generale præceptũ. Deinde vtro modo ſecũdùm vſum ſcripturæ totalitas intelligi debeat in hoc præcepto. Quòd ergo ad prius attinet, accipiẽdum hoc præceptũ vt generale mandatũ, non internam tantùm & actualẽ præcipiens dilectionem, ſed etiam habitualẽ atque externa opera, ſicut & ſecũdũ dilectionis præceptũ quod ſequitur, patet, quia Dominus in illis duobus præceptis dicit cõprehendi totam legẽ & Prophetas, hoc eſt, omnia alia præcepta. Deinde, vt probat D. Bern. ſermone 50. ſuper Cantica, vbicunq; in ſcripturis dilectio exigitur, nõ tam exigitur dilecto affectus, quàm charitas operis. Cùm enim Dñs dixiſſet, Diligite inimicos veſtros, mox velut indicare volens quomodo ſint diligendi, infert de operibus: bene facite his qui oderũt vos. Et de ſui loquens dilectione, Si, inquit, diligitis me, ſermones meos ſeruate. Et ſi quis diligit me, ſermonem meũ ſeruabit. Rurſum, quod apertè inſtitutũ probat Ioannes, dicit, Nõ diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate, ſignificans eam eſſe veram dilectionẽ, quæ in operibus conſiſtit, atque eam exigi præceptis dilectionis. Vnde Bernar. Eſt, inquit, charitas in actu, eſt & in affectu. Et de illa quidem quæ operis eſt, puto datam eſſe legem homi-

Præceptũ dilectionẽ an generale?

hominibus, mandatumq; formatum. Hæc ille. Qui non ideo tantùm videtur dicere mãdatum hoc potiùs de dilectione quæ in opere cõsistit, quàm de ea quæ in affectu est intelligendũ, quòd affectus dilectionis hic nõ possit esse perfectus, & proinde non ex toto corde, quia etiã dilectio quæ in opere cõsistit, hac ratione non potest esse perfecta. Sed videtur etiam ad hoc respexisse, quòd dilectio affectus actualis nõ possit in nobis esse perpetua nec diuturna, intelligens, hoc præceptum obligare pro omni tẽpore, atq; includi in eo q̃ dicitur, ex toto corde. Sic ergo nõ impletur hoc præceptũ in affectu, impletur autem in habitu & externa operatione, cùm homo in omni operatione sua retinet habitualẽ dilectionẽ: quod tunc fit, cùm nihil vult aut facit dilectioni Dei contrariũ. Quod autem totalitas illa, de qua in præcepto, secundo modo accipi debeat, patet ex infinitis scripturis, quibus dicũtur aliqui sãcti fecisse aliquid ex toto corde, & tota anima. De Dauid enim Dñs loquẽs ad Ieroboã, ait, Non fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mãdata mea, 3. Reg. 14 & secutus est me in toto corde suo, faciẽs quod placitum esset in conspectu meo. Ecce Dñs ipse dicit, Dauidem, qui tamẽ aliquando graviter etiã peccauerat, in toto corde se secutũ, dicturus proculdubio etiã ipsum dilexisse se in toto corde suo, cùm hoc sit Deo aliquẽ diligere ipsum in toto corde, sequi illũ Psal. 118. in toto corde. Et idẽ Dauid non veretur ad Deum dicere, In toto corde meo exquisiui te. Et iterum, Deprecatus sum faciem tuã in toto corde meo. In toto corde meo scrutabor mandata tua. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, & similia multa, quæ qui intelligit, facilè etiam intelligit quomodo præcipiatur Deus diligẽdus ex toto corde, & quomodo q̃ præceptũ est impleri possit. Sicut autẽ exigit Dñs vt diligatur ex toto corde, ita etiã vt eum quæramus ex toto corde. Deut. enim 4. dicitur, inuenies eum, si tamen toto corde & tota tribulatione animæ tuæ quæsieris eũ. Quomodo quæsiuisse & ob id inuenisse Deũ Iudæos tempore Asæ, testatur scriptura 2. Parali. 15. In omni, inquit, corde suo juraverũt, & in tota voluntate quæsierunt eũ, & inuenerunt. De Iosia 4. Reg. 23. dicitur, quod reuersus sit ad Dominũ in omni corde suo & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legẽ Moysi. Vbi tria illa ponuntur quæ Deut. 6. ponũtur in hoc dilectionis præcepto de quo nũc egimus, & præterea dicitur conuersus ad Dominũ iuxta omnem legẽ Moysi. An nõ hic dicitur Iosias dilexisse Deum ex toto corde &c. Quod certè de Dauide apertè dicitur Eccl. 47. vbi legimus, De omni corde suo laudauit Dominũ, & dilexit Deum qui fecit illum. Vbi illud, de omni corde suo ad vtrumq; verbum referendũ videtur. Alioqui nõ est specialis & singularis laus dilexisse simpliciter Deũ. Sic de Da- 2. Reg. 6. uide etiã dicit scriptura, q̃ totis viribus saltabat ante 1. Par. 29 Dominũ. Et idẽ de se dicit, Ego totis viribus meis præparaui impensas domus Dei mei. Ex his aliisq; multis euidentissimũ est malè & contra scripturas Lutherũ sic intellexisse hoc dilectionis præceptũ, vt nemo illud in hac vita impleuerit aut implere possit, accipiendo dictionem, totus, primo modo, quomodo si in prædictis accipiatur scripturis, falsa essent omnia quæ in eis dicũtur. Nec minus depravatè Augustinũ pro se adducit, ex quo suã quidem hausit sententiã, sed ab Augustini intentione eã detorquens aliò. Augustinus enim intelligit quidem præceptũ hoc de totalitate primo modo, atq; ob id

A asserit nõ posse in vita hac impleri, secutus fortè eũ huius præcepti intellectũ, (qui tamen vsitato scripturę more loquendi nõ conuenit) vt hoc præcepto reprimeret Pelagianorũ errorem & iactantiã. Verùm idem August. docet mandatũ hoc sic intellectũ, non esse homini infirmo sub pœna peccati mãdatum, sed tantùm propositũ vt scopum & finẽ, ad quem conari homo debeat vt aliquãdo perueniat. Idẽ docet de præcepto, Non concupisces, quo ipse proprio intellectu intelligit non tantùm prohibitũ ne cõcupiscentiis cõsentiamus, sed etiã ne sit in nobis aliqua cõcupiscẽtia. Vnde in libro de perfectione iustitię post verba superiùs posita sic sequitur, Tũc ergo erit iustus sine omni peccato, quãdo nulla lex erit in mẽbris eius repugnãs legi mẽtis eius, sed prorsus toto corde, tota anima, tota mente diliget Deum, q̃ est primũ, summumq; mandatũ. Cur ergo nõ præciperetur homini ista perfectio, quãuis eam in hac vita nemo habeat? Nõ enim rectè curritur, si quò currendũ est ueseiatur. Quomodo autẽ sciretur, si nullis præceptis ostẽderetur? Hic videre licet Augustinũ primùm affirmare perfectionẽ illã iustitię præceptã esse homini: deinde explicare rationẽ qua præcepta est, nẽpe non vt reũ faciat eum qui non præstat hanc perfectionẽ, quod tamẽ includitur in ratione præcepti propriè dicti, sed vt veluti præscriptũ quoddã & ordinatio demõstret homini finem, ad quẽ in vitæ stadio conari debet & contẽ- C dere. Sic de præcepto altero, Non cõcupisces, dicit in li. 1. de nupt. & concupis. ca. 29. Ad hoc ergo, inquit, dixit lex homini, Nõ cõcupisces, vt in eo præcepto sciret & quò debeat in hac mortalitate proficiendo conari, & quò possit in illa immortalitate beatissima peruenire. Nisi eũ quandoq; proficiendum esset, nunquã iubendum esset. Sic & D. Bern. sermone prędicto, satis indicãs se legisse hanc Diui Augustini sententiã, docet præceptũ hoc, si de affectuali dilectione perfecta atq; cõtinua accipiatur, impossibile quidẽ esse, non tamen ad peccatũ obligare, sed finẽ ad quem tendendũ sit indicare. Cùm enim dixisset, lege Dei præcipi charitatẽ in actu & operatione, subiicit, Aut si placet tibi magis de affectuali datũ fuisse mandatũ, non inde contẽdo, dũmodo acquiescas & tu mihi, q̃ minimè in vita ista ab aliquo hominum possit vel potuerit adimpleri. Quis enim sibi arrogare id audeat, quod Paulus ipse fatetur non comprehendisse? Nec latuit præceptorem præcepti pondus hominum excedere vires, sed iudicauit velle ex hoc ipso suæ illos insufficientiæ admoneri, & vt scirent sanè ad quem iustitiæ finem niti pro viribus oporteret. Ergo mãdando impossibilia, non pręuaricatores homines fecit, sed humiles, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, &c. Ex quibus patet Augustinum & Bernardum, dum dicunt hoc præcepto impossibile aliquid homini præceptum, non loqui de E præcepto propriè dicto, cuius est reum facere eum qui ipsum non adimplet, sed vt præceptum dicatur omne prędscriptum & ordinato alicuius nos admonens, quomodo præscripta philosopho præcepta dicuntur. Lutherus verò intelligens hoc præcepto perfectissimam dilectionem & iustitiam hominis in hac vita impossibilem, præcipi voluit etiam ipsum sic intellectum propria ratione dici præceptum, vt peccet quisquis id non obseruat & implet, colligẽs proinde iustum in omni etiam bono opere peccare. Quã impiam in Deũ blasphemiã scriptura apertè condẽnat, asserẽs, onus Christi esse leue, & mãda-

ta eius non esse grauia, multò erga minùs impossibilia. Vnde D. Hiero. ad Damasum ait, Execramur etiam eorum blasphemiam, qui dicunt impossibile aliquid homini præceptum esse, & mandata eius nó à singulis posse seruari. Restat ostendere, quomodo sint intelligendæ & distinguendæ quatuor illę partes quæ ponuntur in hoc præcepto, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnib⁹ viribus tuis, & ex omni mente tua. Nam pro horum explicatione & distinctione, varia nimis dicũtur à variis. Proinde imprimis hic aduertendum, membra ista huius præcepti in diuersis scripturæ locis in quibus præceptũ hoc ponitur, diuersimode tradi. Nã Deut. 6. vnde originaliter hoc mandatum desumptum est, tria tantùm ponuntur, scilicet ex toto corde, ex tota anima, & ex tota fortitudine. Pro fortitudine autẽ D. Hieron. 4. Reg. 23. vbi etiam hæc tria ponũtur, vertit, virtute. Matthæi 22. ponuntur duo horũ, scilicet ex toto corde, & ex tota anima: & dimisso illo, ex tota fortitudine, ponitur tertium, ex tota mente. Marci verò 12. ponuntur quatuor, nempe ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & ex tota virtute, hoc est, fortitudine. Quæ quatuor etiam hic apud Lucam ponuntur, sed non eodem ordine, nec eisdem verbis in nostra quidem litera. Nam hic quarto loco ponitur, ex omni mente, cùm apud Marcum tertio ponatur. Et cum ibi & in Deut. dicatur, ex tota virtute vel fortitudine, hic legimus, ex omnibus viribus tuis: Græcis tamen etiam hic est, quemadmodum in Marco & Deuteron. ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, id est, tota fortitudine vel virtute, vt certum sit id quod nos legimus, ex omnibus viribus, non intelligẽdum esse de viribus animæ, hoc est, potentiis, quomodo intellectum, affectum, memoriam, & alias animæ potentias vocamus animæ vires (quomodo tamen plerique intelligunt) sed simpliciter, ex omnibus viribus, accipiendũ pro eo quod est, ex tota fortitudine, & quod dici solet, pro virili, quomodo dicimus aliquem totis viribus alicui rei incũbere, hoc est, pro virili dare rei operam. Porrò pro tertio illo quod est in Deuter. ex tota fortitudine tua, Hebræi quidem vertendum putant, ex tota substantia, vel diuitiis tuis, secuti Thargum, quod habet, substantiam. Itaque tria illa quæ ponuntur in Deutero. sic distinguunt, vt primùm præcipiatur Deus diligi ex toto corde, quia cor est quod opus bonum vel malum facit. Deinde ex tota anima, vt etiam si causa requirat, non trepides pro eo exponere animã, hoc est, corporalem vitam. Postremùm, ex tota substantia tua, vt. s. potiùs omnium rerum tuarum dispendium incurrere velis, quàm ab amore Dei deflectere. Verùm magis est acquiescendum intelligentiæ Euangelistarum, imò ipsius Christi, qui pro tertio illo verbo habet, ex tota fortitudine tua. Et certè si Hebræa dictio bene obseruetur, propriè significat vehementiam, vt sit sensus, ex tota vehementia tua. Et si quidem hæc pars bene obseruetur, intelligetur ex ea satis quod suprà dictum est, præceptum hoc non obligare a perfectissimam illam dilectionem, quam quidam hic volunt præceptam, cùm ea tantum præcipiatur quã vires nostræ ferunt, & proinde quæ nobis possibilis est. Nostri has partes variè intelligunt & distinguunt. Nam D. Thomas per cor, quod primo ponitur loco, voluntatem intelligit: per reliqua autem tria, tria actuũ principia quæ mouentur à voluntate, intellectum. Squi per mentem significatur, appetitum inferiorem, qui per animam, vim executiuam exteriorem, quæ per virtutem seu fortitudinẽ aut vires, vt præcipiatur nobis Deus diligendus, sic, vt tota nostra intentio in Deũ feratur, quod est, ex toto corde: & intellectus noster subdatur Deo, quod est, ex tota mente: & appetitus noster reguletur secundùm Deum, quod est, ex tota anima: & exterior noster actus obediat Deo, quod est, ex tota fortitudine. Chrysostomus verò super Matthæũ accipit contrario modo quàm dictum est, cor & animam. Aug. lib. 1. de doct. Christiana refert cor ad cogitationes, animam ad vitã, mentem ad intellectum. Quidam dicunt, ex toto corde, id est, intellectu: anima, id est, voluntate: mente, id est, memoria. Secundùm Gregoriũ Nissenum cor significat animam vegetabilem, anima sensitiuam, mens intellectiuam, vt significetur debere nos ad Deũ referre, quod nutrimur, sentimus, & intelligimus. Hæc D. Thomas. 2. 2. q. 44. artic. 5. Sunt & alij modi quibus pleriq; hæc distinguũt, vt quisque ferè proprium quid fit securus. Cæterùm cum ex tanta varietate nihil certi possit haberi, magis videndum quid scripturis sit conforme: ex quibus obseruatis dicendum videtur non esse curiosè assignandam harum partium distinctionem, sed siue tres siue quatuor partes ponantur, in hoc præcepto idẽ semper significari, nec aliud per plures partes, quàm si solùm dictum esset, Diliges Deum ex toto corde tuo. Nam in hac parte reliqua includuntur, quæ non nisi maioris explicationis gratia adiecta videntur, ob quod factum est, vt nõ semper eadem, nec æquè multa sint apposita. Quod enim in illo, ex toto corde, reliqua includuntur, patet, quia in scripturis aliquando illud solum ponitur, aliquando additur secundum, nempe ex tota anima, aliquando verò etiam tertium, ex tota fortitudine tua, cùm tamen semper idem scriptura velit significare. Nam, vt suprà citatum est, Dauid dicitur in toto corde secutus dominum, Iosias verò ex toto corde, anima & virtute, cùm nihil minus significare voluerit scriptura de Dauid quàm de Iosia. Et Deuter. 4. dicit dominus se inueniendum, si tamen quæratur in toto corde & in tota tribulatione animæ, vel, vt habent Hebræa, in tota anima, & 1. Reg. 7. Samuël tantùm exigit vt reuertantur ad dominum ex toto corde, idem tamen proculdubio exigens quod Moses. Itaque in hoc etiam dilectionis præcepto, ad illud, ex toto corde, maioris emphasis & declarationis causa addita sunt nunc duo, nunc tria. Cordis enim nomine, & affectus & intellectus includitur, proinde ad illius explicationem additur, ex anima & ex mente: quorum illud affectum significat, istud intellectum. Vnde apud Marcum pro mente habemus intellectum. Rursum ad hoc vt toto corde dicatur quis aliquid facere, necesse est pro virili faciat, vnde adiectum est explicationis gratia, ex tota fortitudine tua. Quò autem melius intelligatur quid sit diligere Deum ex toto corde, obseruãdus est locus vnus, qui est 4. Reg. 10. vbi dicitur Iehu fecisse quod rectum erat & placuit in oculis Dei, & omnia quæ erant in corde Dei fecisse contra domum Achab, non tamen ambulasse in lege Domini Dei Israël in toto corde suo, quod non recesserit à peccatis Ieroboam. Hinc enim discimus illum non diligere Deum in toto corde, qui non studet omnia eius præcepta adimplere. Itaque præceptũ hoc sic explicari poterit, Diliges Dominum Deum tuum, &c. hoc est, Non tantùm timeas Domi-

Quid est toto corde

Psal. 77.

Dominum Deum tuum, sed et ā diligas, idque non lingua tantum & verbo, (quemadmodū de quibusdam dicitur, dilexerunt eum in ore suo, cor autem eorum non erat rectum coram eo) sed etiam ex corde, neque corde diuiso aut remisso, sed corde toto, integro & perfecto. Quod vt verè præstes, ante omnia requiritur vt perpensa Dei erga homines bonitate summa, eiúsq; æquitate & perfectione animadversa sic toto affectu in illum tanquam summum bonū feraris, vt nihil illi in amore præponas, aut in amoris societatem & æqualitatē admittas, sed illum præ omnibus intimè ames: reliqua verò propter illum, aut saltem non contra eius voluntatē aut præceptum. Deinde, vt mente & cogitatione sic circa illum occuperis, vt in omnibus viis tuis illum cogites, omnium tuarum seriarum actionum & studiorum illum tibi finem præstituens, ac nūquam illius penitus obliuiscens, sed semper solicitè cogitans de mandatis eius, ac in lege eius meditans die ac nocte. Postremùm, vt quæ nouisti illi esse grata quem interna dilectione prosequeris, exequi studeas, idq; non ex parte, sed ex toto, nec frigidè, negligenter, aut animo tristi, sed pro virili, & quantum humanæ vires ferre possunt, omni cum diligentia & sedulitate, solicitus ne quid prætermittas eorum quæ tibi ab eo sunt præcepta. Hoc modo si Deum dilexeris ex toto corde, necesse quoque est illum propter se diligas potissimùm, non autem præcipuè ob bonum ab eo tibi consequendū, ne teipsum plùs quàm illum diligas: necesse item vt non tantùm omnium rerum temporalium iacturam, sed etiam vitæ propter illum ferre sis paratus: & si res exegerit, etiam feras potiùs quam illum offendas, ne illa plus quàm Deum diligere arguaris? Rursum, vt Dei honorem in omnib. & ante omnia desideres & spectes, cùm id sit diligere, amico bene vellē, Deo autem nihil optari potest boni nisi honor. Deinde, vt quæcunque Dei sunt ames, eísque bene afficiaris, & contrà quæ Deo sunt ingrata, perfecto odio prosequaris, adeo vt te maximè torqueat improborum derelinquentium legem Dei vita: nec alia vlla re magis animo discrucieris, quàm dum contingit te in aliquo Deum offendisse, (vt nemo vnquam sine peccato) aut quod non perfectiùs eius voluntati obsecundes. Postremò, vt zelo accensus his pro viribus resistere studeas quæ honori diuino derogant. Ex qua explicatione patet & quàm generale sit hoc mandatum, & quam pauci sint qui illud præstent. Sed tempus est vt ad secundum mandatum explicādum deueniamus.

Prouer. 3.

ET PROXIMVM TVVM SICVT TEIPSVM.] Sicut in primo præcepto duo præcipiūtur, scilicet diligere Deū, & modus diligendi, nempe ex toto corde, &c. ita in hoc præcepto, quod desumptum ex Leui. 19. duo etiam præcipiuntur, nempe diligere proximum, & modus dilectionis, sicut teipsum. Circa quem notandum est non dici, dilige proximum tuum quantum teipsum, quia ordo naturæ & charitatis (de qua scriptum est, ordinauit in me charitatem) habet vt plus me qua proximum diligam: sed dicitur, sicut teipsum, hoc est, eo modo quo teipsum diligis. Hūc autē modum in tribus docet consistere D. Thomas secūda secundæ q. 44. art. 7. nimirum vt quis proximū diligat sanctè, iustè & vere. Sanctè, vt. s. proximum quis diligat propter Deum, sicut seipsum debet propter Deum diligere. Iustè, vt non condescendat proximo in malis, sed tantùm in bonis, sicut & suæ voluptati satisfacere homo solùm in bonis debet. Verè, vt non diligat aliquis proximum propter propriam vtilitatem vel delectationem, sed ea ratione velit proximo bene qua sibi, ex amore scilicet amicitiæ, non amore cōcupiscentiæ. Verùm hos non esse modos à scriptura intentos, cùm præcipitur quisque proximum diligere sicut seipsum, patet imprimis, maximè quò ad primum modum, quia cùm dicitur, Dilige proximum tuum sicut teipsum, non præcipitur propria dilectio & eius modus, sed præsupponitur. Non est enim sensus, Dilige proximū sicut teipsum diligere debes, sed sicut teipsum diligis. Præsupponitur ergo propria dilectio & eius modus, tanquam certa & indubitata, atque ea cōstituitur vt regula & exemplum dilectionis proximi. Nō potest autē intelligi præsupponi ille propriè dilectionis modus, quo quis seipsum diligat propter Deum, cùm ille modus non sit certus & indubitatus, multis hoc modo non diligentibus seipsos, ad proinde priùs præcipiendus fuisset iste modus diligendi seipsum, antequam præciperetur, Dilige proximum sicut teipsum. Consequitur ergo quòd hic præsupponatur dilectio propria, naturalis, & eius modus hoc, est, dilectio propria talis qua quis seipsum diligit naturaliter sic, vt velit sibi bonum, nolit sibi malum, velit alios sibi benefacere, nolit ipsos sibi malefacere. De quali dilectione & dilectionis modo non erat nobis respectu nostri aliquod dandum præceptum: ergo est etiam modus, quo ad exemplum propriæ dilectionis iubemur diligere proximum, vt. s. etiam illi velimus bona obuenire, mala nolimus: vtq; tempore & loco opportunis illi studeamus benefacere: semperque caueamus malefacere. Atque hunc esse modum, de quo præceptum est, intelligendū, patet ex eo quod Dominus hoc præceptum Matth. 7. sic aliis verbis explicauit, Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita & vos facite illis. Quod enim hac sententia veluti explicauerit istud dilectionis proximi præceptum: patet ex eo quod subiungit, Hæc est enim lex & Prophetæ, quod Matt. 22. dicit de duob. istis dilectionis præceptis, & Paulus de præcepto dilectionis proximi: Qui, inquit, diligit proximum, legem impleuit. &: Plenitudo legis est dilectio. Etsi autem modus quo ad exemplum propriæ dilectionis proximus est diligendus, is potissimùm & primò sit intelligendus qui Dominica illa sententia significatur, & ex consequenti etiam ille modus qui negatiua illa Tobiæ sententia indicatur, Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu alteri aliquando facias, tamen etiam simul in modo dilectionis intelligi iurrectè id quod apud D. Thomam tertio ponitur loco, videlicet vt amicè proximum diligat homo, sicut se ipsum diligit. & propter illius bonum, proximum diligat. Alioqui si proximū diligat propter bonum quod ab eo sibi prouenit, non tam proximum quam se diligit? Similiter & quod apud D. Thomam secundo ponitur loco, videlicet vt iustè proximum diligat, sicut seipsum iustè diligit dilectione naturali, quæ hīc præsupponitur, qua homo non vult sibi in aliquo malo condescendere. Non enim hic præsupponitur quæuis sui dilectio, quia non dilectio sui corrupta, qua homo sibi malum aliquod vult, aut sibi ipsi malè facit. Quanquam hic modus, iustè, scilicet & debite diligendi tum seipsum, tum proximū, magis intelligendus sit contineri & præcipi primo dilectionis mandato, Diliges Deum ex toto corde tuo, sicut modus diligendi tum se, tum proximum, propter

Cant. 1.

Rom. 12. Ibidem.

Tobiæ 4.

propter Deum, eodem mandato comprehenditur. A quia in eo includitur, vt quæcunque præter Deum diliguntur rectè, propter Deum sint diligenda. D. Augustinus dilectionem sui putat satis præceptam primo præcepto: Sic enim habet epist. 52. Cū illa dilectione quam diuina lex imperat, debeat homo diligere Deum, & seipsum & proximum: nō tamen ex hoc tria præcepta data sunt, nec dictum est, in his tribus, sed in his duobus præceptis tota lex pendet & Propheræ, videlicet vt intelligeretur nullam esse aliam dilectionem qua quisque diligit seipsum, nisi quòd diligit Deū. Qui enim aliter se diligit, potiùs se odisse dicēdus est. Quia igitur nemo nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat vt dato de Dei dilectione præcepto, etiam seip- B sum homō diligere iuberetur, cùm in eo diligat seipsum quod diligat Deum. Debet ergo & proximū diligere tanquam seipsum, vt quem potuerit hominem vel beneficētiæ cōsolatione, vel informatione doctrinę, vel coërtione disciplinæ adducat ad colendum Deum, Hæc ille. Porrò quemadmodum in primo præcepto: ita etiam in hoc, verbum, diliges, accipiendum, non tantum vt actualem vel habitualem voluntatis affectionem designet, sed vt etiā comprehendat externa opera proximo ex huiusmodi affectione exhibenda, vt satis manifestum est ex parabola quā Dominus subiungit, qua docet quomodo proximus sit diligendus. Et rursum ex Paulo dicēte, Qui diligit proximū, legem impleuit? Quid C autē per proximum sit intelligendum, & ex parabola patebit, & priùs prolixè dictum est in capite Cōcordiæ 40. Itaque præceptum hoc sic latiùs explicari potest, Non solùm non odies proximum tuū, hoc est, quemuis hominē cum quo tibi aliquid est negotij, & qui tibi quauis ratione adiūctus est, sed etiam diliges, idq; non ficta dilectione, verbo. s. & lingua, Rom. 13. neque otiosa aut imperfecta, sed si nō quātum teipsum, tamen eo modo quo teipsum naturaliter diligis, vt quemadmodū tibi bene esse cupis, & bene facis, aliósque tibi benefacere vis: ita & proximo ex vero affectu bene esse cupias, nec cupias tātùm, sed etiam quantū in te est, tempore & loco oportunis benefacias, tum in corporalibus, tū in spiritualibus rebus. Sic quemadmodum tibi non cupis esse malè, D nec alios tibi vis malefacere: ita nec illi malè esse cupias, nec vnquā quibusuis in rebus, siue fortunę, siue corporis, siue animi malefacias. Rursum quomodo tibi bene vis propter tuā vtilitatē & salutē, ita & illi bene velis non propter tuā, sed illius vtilitatem & salutem. Qualem sanè proximi dilectionem necesse est etiam consequatur, & dolor, ob mala quæ proximo accidunt, & gaudium ob bona quæ obueniunt, & zelus contra eos qui aut mala inferre putant, aut bona auferre & impedire, quemadmodum hæc cōsequuntur propriam tuiipsius dilectionem.

DIXITQVE ILLI, RECTE RESPONDISTI: HOC FAC ET VIVES.] Approbat E primùm Dominus eius responsionem, dicens, Rectè respondisti. Nā, vt postea dicit, in duob. illis mādatis vniuersa lex pendet & Propheræ. Deinde ad id quod rectè dictum erat, etiam faciendum hortatur, dicens, Hoc fac & viues, quasi dicat, Non satis tibi esse putes quod quid sit optimū, scias præ aliis, sed hoc quod optimè respondisti, etiā opere adimple, & viues vita æterna de qua quæsiuisti: quæ hic quidem incipit per gratiam, & perficitur per futurā gloriā. Non enim sufficit ad vitam legis cognitio, sed obseruatio. Itaque hac sua responsione Dominus ostēdit propositæ q. æstioni satisfactū esse, se nō esse legi in sua doctrina cōtrariū supercilio quoque Scribæ & gloriationem reprimit, vt quē à legis cognitione de qua sibi placebat, ad opera vocabat.

IPSE AVTEM VOLENS IVSTIFICARE SEIPSVM, DIXIT AD IPSVM.] Quemadmodum Scriba ille, qui postea Dominum tentans interrogauit de primo mandato legis, audita Domini prudenti respōsione, ea commotus, depositō tentandi animo, syncerè Domini probauit responsum, ita vt ei diceret Dominus vt est apud Mar cū, Non longe es à regno Dei: ita & hic laudatus à Domino quod rectè respondisset, & verbis Domini commotus, intelligi posset, depositō tētandi animo, Dominum iam secundò interrogasse bono animo, vt ab ipso doceretur quis esset eius proximus? cupiēs regnoscere num illud præceptum impleuisset necne, vt illud, volens iustificare seipsum, in bonum exponatur, pro eo quod est, cupiens ex animo sibi iustitiā accumulare, & iustus, aut iustior quàm erat fieri. Verùm communiter istud ab omnib. intelligitur in malum, idq; rectiùs. Nā postea Luc. 16. Dominus in malum dicit de Pharisæis. Vos estis qui iustificatis vos coram hominib. Itaque iustificare hîc positum est pro declarare & ostendere iustū. Quemadmodum enim superiori responsione se declarauerat doctum, Domino approbāte eius respōsionem: ita iam se voluit monstrare etiam iustum. Nam cùm expertus esset quòd prior eius interrogatio tentatiua cessisset sibi ad gloriam doctrinæ, sperabat & hanc interrogationem sibi cessuram ad laudem vitæ. Et quis, inquit, est meus proximus? Quod Theophylactus existimat eum interrogasse, quasi putauerit solum iustum iusto proximum esse, se vero omnes antecellere virtute & iustitia, ac proinde nullum se habere sibi proximum, vt emphasis sit in pronomine, meus, & intelligatur iste voluisse seipsum iustificare, quia aliis se iustiorem mōstrare voluerit. Rectiùs alij existimant istum putasse, proximos suos tantùm esse iustos vel Israëlitas, atque id responsurum Dominum spērasse, séq; hac ratione iustum declarandum, vt qui se exhibebat proximum iustorum, & Israëlitarum. Simpliciùs tamen fuerit intelligere istum hac interrogatione se voluisse iustificare, quia voluit declarare se solicitum esse de legis diuinæ intelligētia, quod est iustorum. Sicut enim inter Iudæorum peritos apparet fuisse cōtrouersiā de primis & maximè necessariis mandatis: ita etiam, quis proximi nomine esset intelligendus: vnde per interrogationem eius de quo quæstio erat apud Iudæos, voluit sibi probitatis nomen iste Scriba comparare, vt qui assiduè versaretur in lege Dei, & de ea intelligenda esset solicitus. Significare ergo voluit Lucas istum nō interrogasse quæstionem hanc discendi studio, aut vitæ melioris desiderio, sed tantùm ostentationis gratia.

SVSCIPIENS AVTEM IESVS DIXIT, HOMO QVIDAM, &c.] Malè legitur, suspiciens, quomodo qui legūt, intelligunt Dominū suspexisse in cœlū, quòd de re magna locuturus esset, & cōpateretur calamitati humani generis de qua erat in parabola dicturus. Legendū enim, suscipiēs, quomodo legitur etiam in antiquissimis Latinorū exēplarib. Nam Græce est ὑπολαβὼν quod est, suscipiens. Positū est autē suscipiens pro excipiēs, & succedens in vicem respondendi. Ad quem modum dicit. Vergilius, Excipit Ascanius. Et Xenophon, καὶ ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε, id est, & Cyrus suscipiēs dixit.

Itaque

Itaque significatur Dominum susceptisse propositã quæstionem,& ad eam respõdere instituisse. Quod videri potest Euangelista dixisse,ad differentiã eius quod Dominus in prima fecit interrogatione, quando non suscepit quæstionem ad respondendũ, sed eandem in interrogantem reiecit. Verùm quoniam scriptor aliquis indoctus nõ intelligebat quid hoc loco significaret,suscipiens,mutauit illud in,suspiciens,quasi Dominus hæc dicturus suspexerit in cœlum. Portò parabola hæc qua Dominus iã vsus est,ab interpretibus diligenter explicauit de Christo & salute per illum humano generi præstita : videturque D. Ambrosius existimasse hunc parabolę intellectum, primò & propriè à Domino esse intentum. Vnde intelligit Dominum per eam significare voluisse se esse illum proximum qui diligendus esset ab omnib.& à Scriba quærente, quis est meus proximus. Verùm cùm certum sit Dominum in genere docere voluisse quis pro proximo habendus sit : oportet priusquam mysticus ille sensus quo parabola ad Christum refertur, tractetur, ostendere quomodo parabola proposito Domini deseruiat, & ad quæstionẽ legisperiti pertineat. Itaque quoniam Pharisæi & Scribæ proximi nomine interpretabantur ferè significari suæ gentis homines , aut qui eis benefaçerent , ita vt huic legi adderent , Odio habebis inimicum tuum,hinc Dominus hac parabola indicat, proximum nõ concludi Iudaïcis terminis,sed vnumquenque hominem sub hac appellatione cõprehendendum. Non tamen Domino curę fuit simpliciter tantùm respondere ad propositam quæstionem,& ei satisfacere , sed accepta occasione pro more plùs docere voluit quam quærebatur. Quoniam enim Iudæi de religione & pietate gloriabãtur,ac Samaritanos veluti irreligiosos abominabantur,nec vt proximos habebant,hac parabola, simul ad reprimendum Iudæorũ fastum,notare voluit illos gentilib.& Samaritanis in vera pietate , & dilectionis proximi obseruatione esse inferiores, cùm inuentus sit Samaritanus illi misericordia exhibuisse , quem hi qui primas religionis partes in Iudaïco populo obtinebant , sacerdos, scilicet, & Leuita , præterierant : indicans etiam veram pietatem & religionem magis cõsistere in subleuatione miserorum,quam in externis cęremoniis,de quibus sibi placebant sacerdotes & Leuitæ. Rursum, quoniam Scribæ magis studebant intelligere quam seruare legem,curiosè de dictionib.disputantes. Dominus hoc exemplo proposito non tantùm docere voluit quis proximus habendus , sed quomodo sit diligendus : Vnde concludens admirationem protocat,dicens,Tu fac similiter. Ad hæc ergo omnia significanda Dominus appositam assumpsit parabolam,de qua dubitari potest num fit res gesta , an non. Certè tanquam res gesta narrata est à Domino quemadmodum & aliæ quædam parabolæ, quæ tamen non acciderunt , sed appositæ confictæ sunt ad id quod docendum erat. Primò ergo in hac parabola ob oculos ponit hominem valde miserum& miseratione dignum, locum cõuenientẽ calamitati eius obseruans. Homo,inquit,quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho,(Hierusalẽ enim in montanis est locis,Iericho verò in conuallib.) & in via incidit in latrones. Periculosus enim fuit locus inter Hierusalem & Iericho , quemadmodum patet testimonio D.Hieronymi, qui in epistola ad Eustochium virginem,dicit inter Hierusalem & Iericho fuisse locũ qui dictus est Adomim,hoc est,sanguinum , quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. Et scribens in Matth. cap.20. dicit,multos latrones fuisse in Iericho , qui egredientes & descendentes de Hierusalẽ interficere & vulnerare consueuerunt. Itaque aptè hũc locũ in sua narratione delegit Dominus. Duplicem autẽ hominis istius calamitatẽ notat , cũ subdit latrones primùm spoliasse eũ omnib.quæ habebat, ac deinde non hoc contentos etiam vulnera inflixisse,ita vt semiuiuus,aut,vt habẽt Græca,semimortuus,quanquam hoc idem fit,relinqueretur in via : mox periturus si nemo succurreret , vt qui sibiipsi opem ferre, & medicũ quærere non posset. Multis ergo nominib. hunc Dominus notat miseratione dignum, nempe quia homo,quia omnib. exutus , quia grauiter vulneratus,quia mox periturus , quia ab omnib. desertus , postremùm quòd sibi succurrere non valeret. Tam misero autem homine ob oculos posito , vt Iudæorum crudelitatem & immisericordiam graphicè depingeret , secundo loco producit sacerdotem & Leuitam , quorum maximè intereat huic misereri , tum quòd primas religionis partes sibi vendicarent , tum quòd hîc homo in eorum regione inuentus esset , imò etiam Iudæus esset atque Hierosolymitanus , quemadmodum satis indicatur cum è Hierusalem descendisse dicitur in Iericho,qui tamen nulla erga tam miserum commoti sunt misericordia. Accidit,inquit, vt sacerdos quidam descenderet per eandem viam , & cũ vidisset illum,non solùm nullum impendit beneficiũ,sed sine etiam commiseratione præteriit,cùm & ob religionis professionem potissimùm debuisset præstitisse Dei præceptum , cuius obseruatio illi gratior est quàm victima & holocausta , & ob generis ac ciuitatis vinculũ maximè erga illũ misericordia moueri. Post hæc accidit,vt eadem transiret Leuita quidam à quo meritò quis item expectasset obseruationem præcepti diuini , quòd deditus tẽplo frequẽter sacris operaretur. Sed & is quoque viso saucio præteriit,neque quicquam opis attulit fratri & populari suo. Hac autem narratione cum iã Dominus Iudæorum crudelitatem & præposterã religionem notasset : è regione intolerandæ huiusmodi in sacerdote & Leuita crudelitatis , opponit tertio loco summam humanitatem eius à quo minimè illa expectanda videbatur , ita vt ex oppositione magis & illorum crudelitas,& istius humanitas ostendatur. Itaque Samaritanum introducit , quales præ omnibus gentib. Iudæis maximè auersabantur , sicut & illi Iudæos , vt à Samaritano minimè expectanda videretur tanta humanitas Iudæo homini exhibita. Samaritanus,inquit,quidam dũ iter faceret,venit iuxta eum,& cum vidisset eũ,mox misericordia motus est erga eũ etsi Iudæum,cũ ipse esset Samaritanus,Nec tantùm misertus est , sed neglecto itineris dispendio,propiùs accessit , & obligauit vulnera eius , infundens priùs oleũ & vinum quæ fortè secum pro viatico assumpserat , quorum commistura vulnerib.curãdis commoda erat,quòd oleum sit lenitiuum , vinum verò malorum humorum arrosiuum. Nec hoc officio contentus, imposuit illum in iumentum suum , ac deportauit in stabulum , hoc est , diuersorium & hospitium meritorium,ne quis intelligat de stabulo iumentorũ. Nam Græce est πανδοχεῖον,vox hinc dicta , quod quoslibet recipiat,quod Latini vocant diuersorium meritorium,aut etiam stabulum à stando &quiescendo, quod nomẽ apud Cyprianũ lib.3.epist.13.ponitur

pro

pro diuersorio. Deductum autem hominem in suũ diuersorium, etiam diligentiùs curare studuit, aduocatis, scilicet chirurgum. Et cùm altera de itineris necessitas vrgeret, nondum tamen satisfactum sibi putabat, nec illum hospiti proprio sumptu curandum reliquit, sed prolatis duobus denariis dedit stabulario, id est, hospiti meritorio, vt tãtisper illius curam haberet, quousque ipse peracto itinere rediisset, dicens, Habes pretium, de meo cura hunc, & quicquid vltra summam hanc impenderis, non peribit tibi, sed ego reuersus resoluam. His omnibus cùm Dominus pulchrè exaggerasset huius humanitatem, subiecit, Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? Circa quam tamen Domini interrogationẽ occurrit difficultas, primùm quia Dñs significat reliquos præter Samaritanum non fuisse proximos ei qui incidit in latrones: quod si verum esset, non debuissent illum diligere, & à peccato erant immunes. Deinde, quia per verba hæc videtur Dominus eò dixisse parabolam istam, vt doceret eum solum esse proximũ nobis, qui nos beneficio affecit, ac proinde talem solum diligendum, secundùm illud præceptum, Diliges proximum tuum sicut teipsum: quod esset cõsentire cum Iudæorum doctrina, qui contrarium frequenter Dominus docuit. Huic quidem difficultati locus non est, si cum Ambrosio intelligere. tur Dominum hac parabola voluisse significare se esse proximum illum, qui sit à Scriba diligendus. Verum cùm hæc non sit prima Domini intentio, nec huic intelligentiæ conueniat quod sequitur, Vade & tu fac similiter, non licet eò confugere. Dicẽdum ergo interrogationis Domini hunc esse sensum, Quis horum trium videtur tibi se exhibuisse proximum, & proximi officio functus erga eum qui incidit in latrones: vt non voluerit significare Dominus illos non fuisse proximos, sed non gessisse se tanquam proximos, nec agnouisse illum tanquam proximum. Postquam autẽ Dominus significauit, Samaritanum, etsi genere alienum, se proximũ misero illi præbuisse, & illum pro suo proximo rectè agnouisse, illúdque Scriba ipse affirmauit: tum subiungens, Vade, & tu fac similiter: significat pro proximo habendum omnem eum qui ope nostra indigeat, in quẽ incidere contingit sine discrimine gentis & personarum; nec simpliciter habendum, sed etiam dilectionem quam proximo debemus opere comprobandam, atque in huiusmodi misericordia miseris exhibita putandum maiorem & solidiorem consistere pietatem, quam in sacrificiis illis legalibus, ob quæ sacerdotes & Leuitæ se religiosos putabant. Itaque sensus illius, Vade, & tu fac similiter, est iste, Sicut hîc Samaritanus, etsi à misero illo genere alienus, se proximũ illi exhibuit, & pro proximo suo agnouit: ita & tu proximum tuum agnosci to, in quẽcunque incideris ope tua egentẽ, nec satis sit tibi agnoscere eum tibi esse proximum, sed vt impleas dilectionis proximi præceptũ, eum pro viribus iuuato, atque ad Samaritani exẽplum veriorem religionem existima sitam esse in iuuando miseros, quam in externorum sacrificiorũ oblatione, ob quã sibi placent sacerdotes & Leuitæ, cùm erga proximorum miseriam nullo charitatis affectu moueantur, non aduertentes illud, Misericordiã volo, & non sacrificiũ. Illud enim Oseæ vt apertè Dominus Pharisæis & scribis aliquando obiecit, ita nunc occultè per exemplum istud indicare voluit & in memoriam reducere. Sic intellecta Domini interrogatione & vltima responsione, pater quomodo Dominus hac parabola aptissimè quod quærebatur, nẽpe quis esset proximus, doceat, & præter hoc etiã alia, ob quę suprà diximus hoc exemplum ab ipso assumptum. Porrò quanquam id parũ ad tẽ facere videatur, sciẽdũ illã Domini interrogationẽ, quis horum trium, &c. ex Græcis potiùs sic esse vertẽdã, Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse eius qui incidit in latrones? non illi, vt quemadmodum non est interrogatum, quis est mihi proximus, sed substantiuè, quis est meus proximus? ita & per substãtiuũ Dominus respõderit. Græce enim est πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπέσοντος. Illud, Vade, imperatiuus est, Hebræorũ more positus pro interiectione hortantis, Agedũ. Cæterũ hac Domini parabola præmuniti esse debent sacerdotes & religiosi apud Christianos ac quotquot præ aliis meritò sanctiores esse debẽt, ne in externis cæremoniis, quib. præ aliis plus dediti esse debẽt, adeo fidãt, vt interim negligant miseris pro viribus succurrere, ne ipsi ab his qui prophani habẽtur, & minùs sancti, apud Deum in vera pietate inueniãtur inferiores. Nã hac in parte etiã apud nos simile quid in quibusdã obseruare licear, quale est quod in Iudæorum sacerdotib. notatur. Et hoc quidem pro parabolæ explicatione & accõmodatione secundùm primam Domini intentionẽ. Porrò quoniã tã accuratè hæc parabola à Domino est conficta, & in omnibus fere suis parabolis Dominus præter id ad quod primo parabolæ assumũtur mysteria quędã cõmẽdare voluerit nobis, nõ potest videri vana (quemadmodum hodie quidã volunt) illa parabolæ istius tractatio, qua ipsa de Christo exponitur, cùm omnia optimè quadrẽt ad mysteriũ redẽptionis per Christũ perfectæ explicãdũ, & antiquissimi etiam patres, Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, & alij de Christo eã intellexerint, vt credendum sit etiam hunc sensum Dominum in parabola intendisse, & ab Apostolis per manus susceptũ. Itaq; per Samaritanũ, de quo in parabola, Dominus se significauit, & rectè, tũ quòd à Iudæis velut Samaritanus contemneretur, & probri causa Samaritanus dictus esset: tum quòd id nomen, si significatũ spectes, probè in ipsum quadret. Significat enim custodẽ, à verbo Samar, quod est custodire. Samaritanus ergo erat, quia is erat, de quo in Psalmo vigesimo sexto, Nisi Dominus custodierit ciuitatẽ, frustra vigilat qui custodit eam. Cæterùm per hominem qui descendit ab Hierusalem in Iericho, intelligendum vniuersum humanum genus, quod in primis nostris parentib. è paradiso in quo fruebatur sublimi illa & trãquilla atq; pacifica vita, excidit in vallem hãc lachrymarum, vbi omnia mutationib, ad instar lunæ sunt plena. Hierusalẽ enim in sublimi ciuitas sita, interpretatur visio pacis: Iericho verò, ciuitas in valle, luuam significat: proinde illud nomen conuenit ad significandum paradisum, istud verò ad significandum mundum istum instabilẽ in quã homo eiectus est. Qui cùm descendisset, incidit in latrones, quia in crudelium dæmonum venit potestatem, à quib. tutus erat quamdiu sese in Hierusalem cõtinuit, qui illum & exuerunt ac spoliauerũt vestib. innocentiæ atque virtutum, & iã exutum etiam plagis multis affecerunt, reddentes illum obnoxium peccatis ignorãtiæ veri ac imbecillitati operandi recta, ita vt iã iaceret abiectus, destitutus, ac desperationi mortiq́ proximus, nõ tamen adhuc mortuus, sed semiuiuus & semimortuus, aut quia adhuc in illo erant motus vitæ, sed imperfecti

Sensus mystici.

imperfecti, quib. ſcilicet ad bonum ferebatur, ſed quod præſtare non potuit: aut quia nondum de eo etſi grauiter vulnerato planè deſperatum erat, vt cui adhuc ipes vitæ, & ſanitatis erat in Chriſto: aut quia viuens vita corporali vitam ſpiritualem perdiderat. Sic autem vulneratam iacētem humanam naturam ſacerdos & Leuita, hoc eſt, lex & prophetæ, à quib. eius ſanitas expectanda videbatur, pertranſierunt, relinquētes eam vt erat vulnerata & ſemimortua, etiā ſi viderent eam iacentē, & morbi ac calamitatis eius magnitudinem agnoſcerent: Aut (quod ad primam parabolæ intentionem magis accedit) in ſacerdote & Leuita pertranſeūtibus, rectè intelligimus Iudæorum ſacerdotes & doctores, ſuis potiùs rebus & cōmodis incumbētes, quàm aliorum ſaluti, neglexiſſe deploratorū hominum ſaluti conſulere, ſicut ſacerdos & Leuita, de quib. parabola, pergebant qua cœperant, ne quid diſpendij in reb. huius mundi parerentur, ſi circa miſeri curam occuparentur. Cùm igitur ſacerdos & Leuita vel non poſſent, vel negligerent homini ſemiuiuo ſuccurrere, Samaritanus quidam, nempe Chriſtus, per aſſumptam humanitatem etiam iter faciens è Hieruſalem cœleſti in Iericho, & vallem huius mundi, cùm poſt legem & Prophetas & Iudæorū ſacerdotes veniens videret humanæ naturæ calamitatē, non eam præteriuit aut neglexit, ſed etſi ab hominib. multis eſſet affectus opbris, etſi proprio ſuo genere alienus eſſet à nobis, tamē verè ſe nobis proximū exhibuit. Itaque miſericordia motus, nō noſtris commotus meritis, propius etiā nos accedens per ſuam nobiſcum conuerſationem, mox cœpit obligare vulnera noſtra vinculo doctrinæ & gratiæ ſuę, infundens oleum & vinum, quę ſolus ille ſecū in via aſſumpſit, ac nobis infundere potuit, hoc eſt, gratia ac chariſmatib. ſpiritus ſancti, & ſui ſanguinis effuſione nos curans, quorum vtrunque neceſſarium fuit noſtræ curationi. Hęc enim rectè per oleū & vinum quis intellexerit, in quib. etiam duabus materiis omnia penè ſacramenta quib. curamur, conſtant. Aut per oleum & vinum, lenitatem & mordacitatem, intellige doctrinæ Chriſti, quæ alibi quidē manſuetè procedit & exhilarat, alibi verò perſtringit & mordet, vnde ſic aptè temperata vndique iuuat. Non ſatis autem illi fuit hoc modo obligaſſe hominis vulnera, optimo doctrinæ ſuæ temperamento adhibito, ſed prēterea etiā illum impoſuit in iumentum ſuum, peccata noſtra ſuſcipiens in corpore ſuo, ac de ſuo dependens quod nos commerueramus, & rurſum quia nos mēbra ſua fecit, ſuiq; corporis participes, vt vnum ſimus cum eo corpus, ſicq; hominē detulit in ſtabulum ſuum & diuerſorium, hoc eſt, Eccleſiā, quæ rectè πανδοχεῖον dicitur, quod ſine diſcrimine quoſuis recipiat, ſed tanquam hoſpites & peregrinos. Hic quoniam corporali præſentia per ſeſe hominis curam gerere nō ſemper potuit, quod proficiſcēdum ei eſſet in cœlum vnde venerat hoſpitib. ſuis ſaucium hominem curādum commiſit. Hi ſunt Apoſtoli & Apoſtolorum ſucceſſores, per quos etiā hodie curat humanum genus, & à latronum violētia colligit in Eccleſiæ diuerſorium, vbi ſolùm curātur peccatorum vulnera. His dedit duos denarios, duo, ſcilicet teſtamenta, quę vnius imaginē regis tenent, nempe quod ſint eloquia Dei. Dixit autem, Quicquid ſuperērogaueris, ego cum rediero reddam tibi. Doctores enim & paſtores de ſuo quoque apponunt, quod ad hominū cedat vtilitatem, dum dilatant diuinorum ſermonum interpretationes: ac pro conditione temporum ac perſonarum quædam conſtituunt & ordinant ſeruanda, pro quibus mercedē accipient, Domino redeunte in ſecundo aduentu. Tūc enim dicere poterunt, Domine duos denarios tradidiſti mihi, ecce alios duos ſupra impēdi. Et ille dicet eis, Euge ſerue bone & fidelis, &c. Et hęc quidem parabolę explicatio ad Chriſtum pertinēs. Cęterūm cōcluſio parabolæ ſecundùm hanc tractationem, accommodari poteſt, vt cum D. Ambroſio intelligamus Dominum ſignificaſſe ſe eſſe proximū noſtrum ſecundùm humanitatem, quem tanquā hominem debeamus diligere vt noſipſos: tanquam Deum verò ex toto corde, vt in Chriſto vtrūque; dilectionis præceptum adimpleatur. Aut potiùs intelligemus Dominum ſuo exemplo nos docuiſſe, omnem eum pro proximo habere qui ope noſtra indigeat, etiamſi genere ſit alienus, imò hoſtis ſit: ſicut ipſe, etſi alienus à nobis genere, & nos illius eſſemus inimici, tamen nos pro proximis ſuis agnouit.

MARTHA DOMINVM SVSCIPIT HOSPITIO.
Lvcæ 10. Capvt lxxxii.

Factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum, & mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum ſuam, & huic erat ſoror nomine Maria, quæ etiam ſedēs ſecus pedes Domini, audiebat verbum illius. Martha autē ſatagebat circa frequens miniſterium, quæ ſtetit, & ait, Domine, non eſt tibi curæ, quòd ſoror mea reliquit me ſolā miniſtrare? dic ergo illi vt me adiuuet. Et reſpondens dixit illi Dominus, Martha, Martha, ſolicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

Factvm est avtem dvm irent, et ipse intravit, &c.] Huius hiſtoriæ narratiò eò ſpectat potiſſimùm, vt illa oſtenderetur quomodo Dominus magis ſit delectatus eorū ſtudio qui auidi eſſent à ſe audiēdi verbum Dei, quàm qui ipſum corporaliter paſcere ſtuderent: magisq; ſtuduerit cum hoſpitio alicubi eſſet receptus, hoſpites ſua doctrina paſcere, quàm ab illis paſci deſiderauerit: ſicq; ſuo exemplo diſcipulos docuerit qualiter ſe gerere debeant in domibus eorum qui ipſos ſuſcipiunt, nempe vt non varietatem & lautitias ferculorum requirant, & ipſi potiùs hoſpites ſuos replere ſtudeāt ſacris & diuinis doctrinis, à cuius Dominici exempli imitatione longè abeſſe pleroſque verbi diuini concionatores experientia docet quotidiana. Proinde hæc hiſtoria aptè ſubiūcta eſt à Luca poſt deſcriptam miſſionem diſcipulorum, vt iam oſtēderet Dominum ſuos facto docuiſſe, quod illis cum mitterentur verbo docuerat & præceperat. Caſtellum autē in quo hīc dicitur Martha Dominum ſuſcepiſſe in domum ſuam, ſatis certum eſt fuiſſe Bethaniam. Nam hanc Ioannes cap. 11. dicit fuiſſe caſtellum Mariæ & Marthę ſororum Lazari: quare caſtellum, quemadmodum ſæpe in Euangeliis, accipi

debet non pro eo quod nos dicere solemus castrum vel castellum, sed pro vico, pago, aut ciuitatula. Bethania, inquit D. Hieronymus lib. de locis Hebraicis, villa in secundo ab Ælia miliario in latere montis Oliueti, vbi saluator noster Lazarum suscitauit, cuius monumentum Ecclesia nunc ibidem extructa demonstrat. Non tamen putandum est conuiuium hoc quod Martha nūc dicitur parasse Domino, esse illud de quo Ioannis 12. vbi etiam Martha dicitur ministrasse. Hic enim dicitur Martha suscepisse illū in domum suam, cùm illud cōuiuium factum sit in domo Simonis leprosi, vt patet ex Matthæo & Marco, vt alia præter eam quæ historiæ diuersitatem satis demonstrant. Proinde quod dicitur, dum irent, non de illa Domini in Hierusalem profectione est accipiendum, qua Dominus ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, illinc profecturus in Hierusalem, sed vel de profectione qua post missos discipulos circuibat ciuitates & castella in quibus prædicauerant, aut potiùs de profectione in Hierusalem, siue ea cuius meminit Lucas cap. 9. (quam ex Ioanne ostendimus factam ad celebrandum festum scenopegiæ) siue qua alio aliquo tempore per Bethaniam ascendit in Hierusalem. Nam suprà diximus, post relictam Galilæam Dominum in Hierusalē frequenter cōscendisse. Notandum autem, quòd non Maria simul cum Martha, sed sola Martha dicitur Dominum suscepisse in domū suam. Nam cùm Maria hęc sit ea quæ dicitur in Euangeliis Magdalena, vt suprà ostensum est cap. 55. & Magdalena è Galilæa Dominum secuta fit in Iudæam, vt dicitur Mar. 15. non ipsa habitauit hoc tempore in Bethania, sed verisimile est eam feciſſe Dominum familiarem Marthæ & Lazaro fratribus suis, vt per eam Martha susceperit Dominum in domum suam. Hic mihi imprimis aduerte miram Domini dignationē. In propria venit, & tamen tanquam hospes suscipi dignatur. Omnes pascebat, & tamen ab aliis pasci voluit, qui quo pasceretur, pascentib. præstitit. Dominus ergo à famula, creator à creatura hospitio suscipi dignatur. Fœlix certè Martha, quæ tanti dignatione hospitis celebre nomen obtinuit. Sed ne quis doleat se huius fœlicitatis expertem esse, quasi hi soli beati sint qui Christum in propria persona susceperint in domos suas meruerunt, cogitet à Domino dictam esse, Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis, propter quod in nouissimo die quibusdam dicturus est, Hospes eram & collegistis me. Pulchrè autem Euāgelista describit, quomodo duæ sorores in diligendo Iesu concordes, in ostensione dilectionis diuersæ fuerint, ac cùm vna effet vtrique pietas erga Dominum, diuersa tamen fuerit pietatis functio: quomodo in vno corpore varij sunt membrorum vsus, & in corpore Christi, quod est Ecclesia, varia sunt dona spiritus. Maria, inquit, etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. Vbi illud, etiam, additum videtur vel ad significādū ipsam non obiter audisse verbum Iesu, quomodo & distracta Martha audire potuit, sed sic audiuisse, vt etiam sese totam ad audiendum composuerit, feriata ab omnibus negotijs domesticis: vel vt simpliciter significetur eam simul cum alijs mulieribus assedisse pedibus Iesu. Notatur autem his verbis mira huius mulieris in audiendo auiditas, vt quæ rapta dulcedine verborum Christi, & amore veritatis discendæ, omnium oblita fixè assederit pedib. Iesu. Notatur itēm & duplex conditio auidis doctrinæ diuinæ necessaria, nempe tranquillitas ab omni mentis & corporis perturbatione & distractione, & humilitas ac reuerentia doctoris. Et illud quidem notat verbum, sedebat: illud verò, quod ad pedes Iesu sedisse dicitur. Illud necessarium esse docet scriptura, dicens, Vacate & videte quoniam ego sum Dominus. Illud, cum dicit, Humilibus Deus dat gratiam. Quantò autem, inquit Augustinus de verbis Domini, sermone 27. humiliùs ad pedes sedebat tantò amplius capiebat. Confluit enim aqua ad humilitatem conuallis, denatat de tumoribus collis. Et bene specialiter hæc mulier secus pedes Domini sedere elegit, quòd illos osculando & lachrymis rigando, peccatorum suorum remissionem impetrauerit. Martha autem satagebat, id est, anxiè torquebatur, vel, vt est Græcè significantiùs περιεσπᾶτο, id est, distrahebatur siue distendebatur, circa frequens ministerium, aut, vt Græcè clariùs, περὶ πολλὴν διακονίαν, id est, circa multam ministrationem. Maria ergo sedebat vni rei intenta. Contrà Martha huc illucq; distrahebatur circa plura, sursum ac deorsum curritans, ac solicitè satagens ne quid omnium deesset, quæ ad suauiter excipiendum tantum hospitem cum suis discipulis pertinerent. Demonstrauit & hæc, diuersa licet ratione, multum se & amare & reuereri Dominum, vt cui dignè excipiendo tota esset intenta, nihil satis esse putans, sed diligenter omnia & affatim administrare cupiens. Mariam ergo amor Iesu non patiebatur auelli ab illius pedibus. Martham verò idem amor sursum ac deorsum circumagebat, nec patiebatur adhærere Domino. Cùm autem ægrè omnibus obeundis sufficeret, quæ tractando Domino parare cupiuit, & videret sororem feriatam assidentem pedibus Iesu, non expostulat cum sorore, quam sciebat auelli non posse, sed Iesum subincusat, qui illam suis sermonibus ab ea quæ tunc necessaria videbatur functione remoraretur, Domine, inquit, non est tibi curæ quod soror mea passa est hactenus me solam ministrare? Iube igitur vt me adiuuet, quasi dicat, alioqui scio non auelletur abs te, nisi tu iusseris. Tanta est dulcedo verborum tuorum.

Psal. 45.
1. Petr. 5.

ET RESPONDENS DIXIT ILLI DOMINVS, MARTHA, MARTHA, SOLICITA. &c.] Quemadmodum vtraque soror piè Domino afficiebatur, ita vtriusque Dominus delectabatur affectu, sed Mariæ quietē præfert solicitudini Marthæ. Et quidem expectandum humano iudicio videbatur, vt Marthæ suggestionibus & precibus acquiesceret, ac Mariam sorori adesse præciperet, quòd illa adeò Dominum diligeret, vt dispendium sermonum Christi, quorum & ipsa auida erat, ferre eligeret, quò tantum hospitem dignè exciperet vsque ad fatigationem multum ea in re incumbens. Maria verò se suámque voluptatem & commodum in Christo quærere videbatur, etiam cum tempus expoſceret & locus, à Dominico subtrahens se ministerio, quasi immemor omni rei suum esse tempus. Quis enim prædicator famelicus alicubi hospitio receptus, non præferret eam potiùs quæ tota suo ministerio esset intenta, quàm quæ otiosè sederet audiendi cupida? Verùm longe secus Christus iudicabat, quam hominum iudicio iudicaturus putari poterat, declarans iam rursum se magis & suauiùs refici eorum auiditate qui ab ipso auditos sermones traiiciunt in viscera animarum suarum vt salui fiant, quàm variis & lautis ferculis magna in gratiam ipsius sedulitate paratis. Sic & Ioannis 4. cum discipuli famelicum Dominum ad

mandu

manducandum inuitarent, respondit se habere cibum quem manducaret illis incognitum. Id cùm non intelligerent, subiecit, Meus cibus est vt faciam voluntatem eius qui misit me, vt perficiam opus eius. Videamus autem conuenientiam responsionis Domini. Vtriusque enim mulieris functiones ob oculos ponit, eisque adinuicem comparatis. Mariæ functionem præfert, & ob id eam non interpellandam aut auellendam ab eo quod agebat asserit. Primùm ergo quod ad Martham interpellantem pertinet, dicit, Martha, Martha, solicita es & turbaris erga plurima. Duplicatio nominis vel facta est ad mouendam attentionem eius, quæ distracta erat, vel in signum beneuolentiæ ipsius erga Martham. Ex proprietate enim Hebraici sermonis, nomẽ alicuius sæpe geminatur, ad significandum affectus vehementiam, quomodo in Psalmis nomen Deus aut Dominus frequenter duplicatur, quomodo & Dominus suprà dixit, Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, quomodo item apud Marcum Iudas salutans Dominũ scribitur in Græcis dixisse, Rabbi, Rabbi, in signũ, scilicet, magnæ beneuolẽtiæ. Non obiurgat Dominus Martham, etsi interpellantem & subincusantem ipsum, ac sororem ab eo quod optimũ erat auocantem, sed blandè eam cõpellans, indicauit solicitudinis & turbationis nimietatem, eiusq; functionem inferiorem esse functione sororis. Solicita, inquit, es & turbaris. Solicitudinem enim sequitur turbatio. Erga plurima, pro circa multa. Nam Græcè positus est περὶ πολλά, id est, circa multa, vt & Augustinus legit. Et verisimile est interpretẽ vertisse, plura, quæ deinde aliquis mutauerit in plurima. Nam plura, teste quodam, habent quidam vetustissimi codices Latini. Vide autem Domini in respondendo Marthæ non solum mansuetudinem, sed etiã humanitatem. Non priùs enim eam admonet de solicitudinis superfluitate, quàm ab illa perstringẽdi sumeret occasionem. Cùm enim priùs solicitudinẽ illam non iudicaret notandam, quod aliquid hospitalitati esset deferendum, quódque ea solicitudo ex nimio erga ipsum amore & honore proficisceretur, tamen postquam illa auellere tentauit sororem ab auditu, tum Dominus arrepta occasione illã verberat, sed blandè & modestè ob hospitij & affectus eius honorem. Eatenus enim hospitalitas veneranda est, quatenus non abducit à magis necessariis. Multis circa quæ Martha distrahebatur Dominus vnum opponit, cum subdit, Porro vnum est necessarium, aut, vt est Græcè, ἑνὸς δέ ἐστι χρεία, id est, vnius autem est indigentia aut necessitas, vel, vno autem est opus. Quod dupliciter intelligi potest, quemadmodum indicat Theophyl. Altero modo, vt his verbis intelligatur Dominus voluisse solicitudinem suam Martham remittere & minuere debere, & sit sensus, Frustra circa multa & varia nostri causa turbaris Martha. Non enim multis indigemus alimentis, sed vno solo nobis opus est, nempe vt comedamus qualitercunque, non variis. Aut sic, Nõ oportet te circa tam multa tumultuari, vni rei intẽtam te esse oportebat, si quid rectè curatũ velles. Non enim tam multa simul rectè curabis, sed nec multa ad id quod agis sunt necessaria. Secundùm hos intellectus, quod sequitur, Maria optimam partem elegit, &c. à superioribus est separatum, vt intelligendum sit Dominum postquam Martham monuit aliquid solicitudinis remittere: deinde hac sententia excusasse, & commendasse factum sororis. Altero modo intelligi potest his verbis Dominus significasse, vnum aliquid esse hominib. ad salutem necessarium, nempe attentionem doctrinæ cœlestis, ac studium rerum diuinarum, vt ex his verbis iam inferatur sententia quæ sequitur, Maria optimam partem elegit, & sit sensus, Tu quidem Martha circa multa occuparis, verùm præ multis istis, vna res est quæ omnibus est necessaria, nempe studiũ & cognitio Dei. Istud vnũ quoniam Maria elegit, meliorem partem quam tu elegit. D. Aug. subtiliori intellectu accipit his verbis commendari vnitatem è regione distractionis Marthæ, vt sit sensus, vnitas est necessaria, vnitate opus est, & intelligatur Maria commendata ob mentis vnitatem, quæ tota fixa erat in vno, nempe Domino, propulsata omni distractione. Priores intelligendi modi orationis filo & occasioni dicendi magis conuenire videntur. Porrò cùm nos legamus per superlatiuum, Maria optimam partem elegit, Græcè est positiuus, τὴν ἀγαθὴν μερίδα, id est, bonam partem. Articulus tamen appositus indicat non simpliciter Mariæ partem bonam dici, sed excellenter bonam, hoc est, meliorẽ parte Marthæ, quæ etiã bona erat. Vnde Aug. legit, meliorem. Habet enim Maria meliorem partem elegit. Nõ tu malam, sed illa meliorem. Nec secus legisse videtur D. Ambrosius in commentariis hæc subiiciens, Nec tamen Martha in bono ministerio reprehenditur, sed Maria quod meliorem partem elegerit, antefertur. Non malè ergo interpres vertit, optimam, potiùs quàm bonã, quo sententiæ plenitudinem meliùs efferret. Quòd autem dicit Dominus partem Mariæ non auferendam ab ea, accipiendum est, vel vt simpliciter significetur eam per ipsum Dominum non auellendam ab optimo quod elegit, quemadmodum fieri petiuit Martha: vel subtiliùs, vt significetur eam partem neque in futura vita ab ea auferendã, quando à Martha auferenda erat circa multa distractio. Elegerat enim Maria contemplationi insistere, quæ in futura vita non auferetur, sed perficietur. Cæterum in duabus his sororibus, Augustinus, Gregorius, Theophylactus, aliiq; patres tum Græci, tum Latini intellexerunt expressum quendam typum duarum vitarum quæ sunt in Ecclesia Christi, nẽpe vitæ practicæ vel actiuæ per Martham significatæ, & contemplatiuæ significatæ per Mariam: sicut & in duabus sororibus vxoribus Iacob eædem vitæ intelliguntur figuratæ, practica, scilicet, in Lia, contemplatiua in Rachel. Vitæ enim actiuæ est, cum Martha occupatam esse circa corporalia ministeria, vt circa filiorum educationem, pauperum curam, & id genus alia, quæ non sine corporali labore, fatigatione ac distractione obeuntur. Contemplatiuæ verò est, cum Maria, sepositis curis corporalium occupationum ac mentis distractionibus, vacare intelligentiæ & meditationi rerum diuinarum. Proinde hic ex verbis Domini docemur primò, vitam contemplatiuã, qua Deo & diuinis rebus vacatur præferendam actiuæ, etsi & illa in suo genere sit bona, propter quod & Paulus virginalem statum præfert coniugio. Qui enim, inquit, sine vxore est, solicitus est quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Docemur secundò, eos qui sese tradiderunt vitæ actiuæ, non debere tanquam otiosis obmurmurare his qui requieti à corporalibus ministeriis, vacant cœlesti doctrinæ ac diuinis rebus, nec tales auocandos temerè ab optimo, circa quod versantur, ad corporalia ministeria. Vnde & Petrus simile quid cum eo quod hic Do-

Marc. 7

Mystica sensus.

1. Cor. 7.

minus indicauit, dicens, Non est, inquit, æquum nos A derelinquere verbū Dei, & ministrare mensis. Itaq; hinc videre licet quam malè quidam hodie sancto sacerdotum & religiosorum otio inuidētes aut obmurmurantes, eos ad sæculi negotia & corporalia
Act. 6. ministeria auocant, volentes eos patresfamilias fieri, pauperum curam suscipere, manibus laborare, vnde sibi aliisq; victum parent, quasi desint in sæculo qui hæc quantum necesse est obire possint. Verùm vt hi malè cum Martha Mariā ab optimo auocare student: ita videndum his qui Mariæ partē elegisse sese profitentur, vt Mariam etiam verè imitentur, ita vt sedeāt quidem, hoc est, à sæculi distractionibus sint quieti, sed sedeant iuxta pedes Iesu & audientes verbum illius, vt ne eorum otium sit desidio B sum, sed sanctum. Sunt enim qui sedent quidem & otiantur, sed quasi iuxta ollas carnium, quemadmo-
Exod. 16. dum Israëlitę in Ægypto, nec sedent audientes verbum Christi, sed intenti fabulis & rebus nihili. Iuxta pedes autem Iesu sedent audiētes verbum illius, qui humiliter sese Christo submittunt, fixè vestigiis ac exemplis conuersationis eius inhęrentes, intenti iugiter scripturarum sanctarum ac verborum Christi meditationi, aures suæ mētis diuinis inspirationibus aperientes & prębentes, solicitè discentes quod eos in vera pietate alat & proficere faciat, aut etiā quod alios aliquando doceant. At vt quis hoc modo verbum Christi possit audire, necesse est imprimis vt sedeat, sepositis, scilicet, mundanis negotiis, ac sedatis animi perturbationibus & passionibus: deinde vt C sedeat iuxta pedes Iesu, humiliando seipsum. Remanserunt, inquit Augustinus, in illa domo quæ susceperat Dominum, in duabus fœminis duæ vitæ, ambæ innocentes, ambæ laudabiles. Vna laboriosa, altera otiosa, nulla facinorosa, nulla desidiosa. Ambæ innocentes, ambæ inquam, laudabiles, sed vna laboriosa, altera otiosa: nulla facinorosa, quam cauere debet laboriosa: nulla desidiosa, quam cauere debet otiosa. Hæc ille. Itaque qui Mariæ partem amplexus est, Mariam referre studeat: qui Marthæ partem prælegit, Marthæ sedulitatem imitetur, sed memor sit Dominicæ admonitionis, vt ne superflua sit eius circa externa solicitudo, nec obstrepat his qui Mariæ otium otiātur. Porrò ex Ecclesiastica in- D stitutione hæc Euāgelica historia in templis decantatur in assumptione gloriosæ virginis Mariæ, idq;
Quare in assumptione virginis hac historia legatur. ob id potissimùm, quòd cùm non habeat ea festiuitas propri- m sibi Euangelium, finis huius historiæ per accommodationem optimè conuenit diuę Virgini. Ipsa enim etiam dicta Maria, ea die optimam partem cōsecuta est, quæ nunquam auferetur ab ea. Quòd autem quidam totam etiam hanc historiam allegoricè studeant diuæ virgini accōmodare, oftendentes quomodo rectè ipsa dicatur castellum, in quod Christus sit ingressus: quomodo item in hac vita & Marthæ officium obiuerit & Magdalenæ, qua, scilicet, Dominum intra vteri sui hospitia su- E scepit, eúmque solicitè pauit & enutriuit, & tamen etiam intenta semper fuit verbo diuino & contemplationi: hæc, inquam, accommodatio vt non plane reprehendi debet, tum quod nihil quam pietatem respiret, tum quòd à magnis sit profecta authoribus, nempe Bernardo & Anselmo: ita tamen non potest non videri esse coactior, & forte nec ab Ecclesia, cùm hoc Euangelium institueret, intenta. Poterit autem simpliciùs, & ad formandos hominum mores vtilius, Euangelium hoc ea die sic tractari, vt quemadmodum illud, Maria optimam partem elegit, quæ, &c. accommodatur felicitati ad quam assumpta virgo peruenit: ita doceantur homines optimam partem non esse quærendam aut expectandam in hac vita, sed cum Maria virgine post hanc vitam. Et rursum doceantur per ea quæ in historia præcedunt de Martha & Maria sororibus, quomodo ad Mariæ optimam illam partem peruenire possint, nimirum si cum Martha in bonis operibus sint seduli, sed sic vt mentis distractio & turbatio caueatur, studeántque cum Maria etiam vni illi rei quæ necessaria est, esse intēti, & ad vnum omnia referre. Cùm enim, vt suprà dictum est, in duabus his sororibus duæ vitæ sint figuratæ, actiua & contemplatiua, quanquam duæ hæ vitæ, suo modo inueniantur etiam in Ecclesia militante hic in terris, tamen actiua magis pertinet ad præsentem fidelium vitā: contemplatiua verò ad futuram sanctorum vitam, quæ sola est contemplatiua perfectè, vt quæ ab omni actionum labore sit libera, cùm nullius vita his in terris adeò sit contemplatiua, vt non communicet etiam cum actiua. Vnde D. Augustinus explicans duas vitas in sororibus istis figuratas, præsentem, inquit, & futurā, laboriosam & quietam, ærumnosam & beatam, temporalem & æternā. Itaque vt ad Mariæ matris Domini partem perueniamus, hìc interim donec in laboriosa ista vita agendum est, Martham imitemur, suscipiendo Christum in domum nostram, siue corporaliter per pauperum susceptionem, siue spiritualiter per fidem & charitatem, Christum intra cordis nostri viscera recipiētes, seduli simus in operibus etiam externis, quibus Christo & suis seruiamus. Non tamen sic addicti simus officiis Marthæ, vt non etiam sororem Mariam imitemur, sedentes ad pedes Iesu, eiusq; sermonibus tempore & loco oportunis intēdentes, & de vno illo imprimis necessario soliciti. Sic enim si hanc laboriosam vixerimus vitam, aliquid in Martha, & aliquid in Maria imitantes perueniemus ad optimam illam Mariæ virginis partē quam in assumptione adepta est, nec alio modo adepta, quàm huiusmodi vita mixta Marthæ & Mariæ officiis. Vnde factum est, vt sicut ingredientē Iesu in quoddam castellum ipsa excepit illum in domum suam, ita viciſſim ipsa egrediente ex hoc mundo & ingrediente in castellum cœleste, Iesus exceperit illam in domum suam. Hęc tractatio vt planè moralis est, ita minus est coacta, & maximè conuenit cum modo eo quo Euangelium hoc tractauit D. Augustinus, de verbis Domini, sermone 26. & 27. sed allegoricam D. Bernardi & Anselmi tractationem paucis in se includit.

DOCET ORATIONIS ET MODVM ET VIM. LVCÆ II. CAPVT LXXXIII.

A 6-41. *ET factum est, quum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum, Domine, doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos. Et ait illis, Cum oratis dicite, Pater sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti*

debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos, Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice cõmoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponã ante illum. Et ille deintus respondens dicat, Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseuerauerit pulsans, dico vobis, Et si non dabit illi surgens eò quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios, Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi? Aut pi-
A. 7. 43. *scem, nunquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris, quantò magis pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se?*

ET FACTVM EST CVM ESSET IN QVODAM LOCO ORANS, VT CESSAVIT, &c.] Cùm pleraq; Lucas maximè in sequentibus scribat veluti miscellanea, non est laborandum vt ostẽdatur quomodo hęc hæreant cum precedentibus. Nõ enim vbique quærenda est connexionis ratio. Porrò quòd hic apud Lucam Dominus scribatur hanc precandi formam tradidisse cùm à quodam discipulo rogatus esset, non debet videri contrarium ei quod Mattheus eam commemoret traditã à Domino non rogato, in sermone illo prolixo, qui dicitur sermo in monte. Nam primum dici potest Dominum hanc orandi formam bis tradidisse, semel ex seipso ad docendum Apostolos: secundò, cùm rogatus esset à discipulo isto qui videri potest fuisse vnus ex septuaginta, qui Dominum priùs docẽtem hunc orandi modum non audiuerit. Deinde & quidem probabiliùs dici potest, Matthęum orandi formam à Domino traditam inseruisse prolixo illi sermoni loco oportuno, quanquam alio tempore à Domino esset tradita, quemadmodũ verisimile est ipsum in eum sermonem multa asscripsisse, quę alio tempore sunt à Domino dicta, vt ex Luca apparet. Voluit enim Mattheus in principio sui Euangelij, sermone quodã Domini à se descripto summã ferè totius Euangelicę doctrinę concludere. Quia tamẽ fieri potest vt bis hęc precandi forma sit à Domino tradita, & ne nimia fiat Euangelistarum cõfusio, visum est in Concordia eam bis ponere, quemadmodum in sequentibus multa ex Luca habentur, quæ in Matthæi sermone aut alibi apud eum sunt habita. Factum est, inquit, i. accidit, cùm esset in quodã loco orans, quemadmodũ frequẽter facere solebat, tum ob assumptę carnis dispensationem, tum in nostrum exemplũ, postquam ab oratione cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eũ, Domine doce nos orare, &c. Videbat enim præceptorem nouum vitæ institutum & exercere & admonere, nouam ergo etiam orationẽ quęsiuit vitæ instituto conuenientẽ, vt ne eius discipuli hac in parte inferiores essent discipulis Ioannis. Docet itaque Dominus præscripta illis forma, & quàm paucis fit orandum, & quæ sint suis discipulis petenda. Cum, inquit, oratis, dicite, Pater, &c. Hęc autem oratio, vt à nobis quidẽ legitur apud Lucam, pauciora habet quam oratio apud Matthæum. Omittitur enim, noster qui es in cœlis, & Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra, &, Sed libera nos à malo. In Græcis tamen codicibus tota ponitur etiam hoc loco ista oratio, sicut in Matthæo, nisi quòd non additur illa coronis, quæ à Græcis adiecta est in Matthæo. Sed & apud Augustinum lib. de verbis Domini super Lucã, sermone 28. tota ponitur vt apud Matthæũ, qui sermo totus est apud D. Ambrosium li. 5. de sacramentis ca. 4. vt dubium sit vtrius sit. Nam D. August. in Enchiridij ca. 115. & 116. apertè docet apud Matthæũ orationem Dominicam septem continere petitiones vel partes: apud Lucam verò quinque tantùm, vt hinc verisimiliùs sit Latinorum libros hoc loco correctiores esse Græcorum libris, in quibus probabile est ex Matthęo adiecta esse quæ hic videbantur desiderari, vt & alibi factum est. Ostendit autẽ Augu. loco prædicto orationem Lucæ breuiorem in verbis, non minus secundùm sensum continere quàm oratio Matthęi. Tertia enim illa petitio, Fiat voluntas tua, &c. continetur in duabus præcedẽtibus. Nõ enim sanctificari potest nomen Dei, nisi fiat eius voluntas ab hominibus in terra: & si aduenerit in nos regnum Dei, pulso regno satanæ, vtique voluntas eius fiet in terra sicut in cœlo. Sic & vltima illa pars, Sed libera nos à malo, includitur in præcedẽti, Et ne nos inducas in tentationem, imò vna eademque est petitio, quemadmodum iudicat aduersatiua, sed. Non enim dictũ est, Et libera nos à malo, verùm, sed libera nos à malo, vt sciat vnusquisq; in eo se liberari à malo, quod non infertur in tẽtationem. Præterquam autem quòd oratio apud Lucam pauciores habet partes, etiam in quibusdã dictionibus differt ab oratione Matthęi. Nam in tertia petitione, quotidianum, legimus, cùm in Matthæo legamus, supersubstantialem. Græcis tamen eadẽ est dictio, ἐπιούσιον, de qua prolixè super Matt. ca. Concordiæ 41. In eadem petitione pro, hodie, quidam Græci codices hîc habent καθ' ἡμέραν. i. quotidie, quomodo & Latinos quosdã codices habere testatur quidam, & ego in antiquo codice scripto rẽperi, quem mihi exhibuit Reuerendus Dominus Abbas Tongerlensis. Offendit lectorũ vox eadem repetita quotidianum, quotidie. Atqui, vt in Matthęo dictum est, ἐπιούσιον non quotidianum significat, sed potiùs essentialem aut substantialẽ, vt sit, Panem nostrum essentialem da nobis quotidie. Quę tamen precatio non est diuersa ab illa, da nobis hodie, vt in Matthęo. Primùm enim, vt in Matthęo est dictum, hodie, accipi potest pro toto vitæ tempore. Deinde qui petit sibi quotidie à Deo dari cibum, nihil aliud quam diuinum petit cibum, & eum sibi singulis diebus dari, qui singulis diebus sufficiat. Estque hac in parte quod in Luca habetur, da nobis quotidie, conuenientius, quòd hęc precatio omni horę diei magis conueniat, quàm illud, da nobis hodie. In quarta autem petitione pro ὀφειλήματα. i. debita, vt est apud Matthęum, hic est ἁμαρτίας. i. peccata, verùm hęc dictionum diuersitas nihil varietatis in sensu continet. Quid est enim, inquit Aug. de verbis Domini debitum, nisi peccatũ? Sed & de eo satis in Matthęum. In eadem petitione pro illo quod est in Matthęo, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, hic est, siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis, quo clariùs exponitur

pitur id quod habet Matthæus, vt intelligamus remissionē quā imploramus, fundari super remissione aliis exhibita. Ex hac autē varietate palàm est, quàm Euangelistæ non fuerint de verbis superstitiosi. Præscripserat enim hāc precandi formā summus magister Christus, & tamen in tantula precatiuncula nō consentit Lucas cum Matthæo, quędam omittens, quædā immutans, eandem tamen retinēs sententiā. Et certè consentaneum vero est Lucam sic orasse, vt nobis orandi formam tradidit author Christo, vt hinc discere possimus nō tam de verbis solicitos nos esse inter orandum oportere, quàm vt spiritu oremus & mente, & attēdamus potius quid oremus quàm quibus verbis, quamuis in publicis precibus à præscriptis verbis non sit recedendum, ne offendicula nascātur & dissensiones. Cętera quę ad orationis huius pertinent explicationem, quærē circa Matthæum in cap. Concordiæ 41.

ET AIT AD ILLOS, QVIS VESTRVM HABEBIT AMICVM, ET IBIT, &c.] Postquā docuit Dominus quid sit orandum, in sequentibus ostendit quę sit orationis vis, maximè si sit perseuerans, vt sic & ad fiduciā impetrandi inter orandū, & ad constantiā inuitaret, quæ duo sunt orationi summè necessaria. Quò ergo ad hęc incitaret magis, parabolam assumpsit de amico exorante amicum per improbam & instantem precationem. Quam parabolam anagogicè explicare studebunt pleriq; intelligentes per amicū quem accessit amicus, deū hominum amatorem, & omnia quæ in parabola dicūtur quodāmodo Deo applicantes. Verùm vtea explicatio valdè variè tractatur & coactè, ita nō est opus, imò alienū à Domini intentione, parabolam istam hoc modo tractare, cùm nō sit allegoria in hoc domini sermone, sed exemplū sit humanū, ex quo per comparationem vult ostendere quāta sit vis orationis apud Deū. Et sciendum est duo esse parabolarū genera in Euangeliis, quemadmodū docet D. Aug. li. 2. quæst. Euang. ca. 45. Aliquādo enim Dominus adhibet parabolas seu rerum cōparationes secundùm similitudinem aliquam, argumento sumpto per locū à similibus, vt cùm dicitur, Sicut illud ita & istud. Tales sunt parabolæ quæ habentur Mat. 13. & quæcunq; hactenus sunt habitæ. Aliquādo adhibet Dñs parabolas, vt ex dissimilitudine aliquid probet, argumēto sumpto per locū à minori affirmatiuè, aut à maiori negatiuè, vt cùm dicitur, Si hoc, quantò magis & hoc: aut si non illud, quantò minùs istud, quale est illud, Si fœnum agri q̄ hodie est, & cras in clibanū mittitur, Deus sic vestit, quātò magis vos modicæ fidei? Huius secundi generis parabola est, quæ postea ponitur Lucæ 16. de villico iniquo, quem dominus ipsius laudauit, de prouidentia qua sibi in futurū prospexit: qui non potest intelligi gerere iustorum personam, vt qui domino suo non faciant fraudē, quemadmodū fecerat villicus ille: sed per contrariū significatur quòd si laudatus est à domino suo, qui fraudē illi faciens, per largitiones in futurum sibi prospexit, quantò magis à Domino Deo laudari merebitur, quisquis secūdùm illius præcepta sibi amicos facit de diuitiis sibi creditis? Talis etiam parabola est Lucæ 18. de iniquo iudice, qua idē docere voluit Dominus q̄ præsenti parabola, nempe quæ sit orationis perseuerātis vis. In illa enim parabola Deū comparans cum iniquo iudice, nō vult conditiones iniqui iudicis Deo etiā tribuēdas, sed per dissimilitudinem vult significare, quod si apud iniquū iudicem tantùm valuit perseuerantia viduæ precantis, quantò magis apud Deū fontē iustitiæ & misericordiæ, valebit oratio iustorum supplex & perseuerās? Talis ergo & præsens est parabola, vt nō minùs coacta sit tractatio parabolę, qua conditiones amici dormientis quis Deo accōmodare studet, quàm si conditiones iniqui iudicis Deo velit applicare. Proinde accōmodatio parabolæ secundùm intentionē Domini hoc modo est per argumentū à minori faciēda. Si tantùm valet instās amici precatio apud amicum hominē, vt si inopportuno tempore, quo iustè negari poterat, petit ab eo aliquid, ille etsi nō moueatur respectu amicitię, tamen victus improbitate precātis, etiam amplius offerat quā petebatur: multò magis valebit apud Deū hominibus amicissimū, cui nullum tempus est inopportunū, quicq; precantium improbitate nō offenditur, sed delectatur, adeò vt quod iustè negari poterat, aut etiā debebat, veluti perseuerantia precātis victus concedat, idq; etiā copiosiùs quàm petebatur, vel ob id maximè differēs dare q̄ petitur vt accendēs desiderium vberiùs donet quod petitur. Per hanc accōmodationem patet exemplū adductum duo ostendere, nēpe quod perseuerantia orationis etiā id impetrat quod iustè poterat negari, & quod plus impetrat quā petebatur. Ideo enim dicitur in exēplo, Dabit ei quotquot habet necessarios, hoc est, nō tantū tres panes quos petebat, sed quotquot habet necessarios. Præterea verò exemplū indicat nos ad Deū tanquam ad amicum summa cū fiducia accedere debere, quomodo ille de quo in parabola, fretus amicitia, etiam intempesta nocte non est veritus amicū dormientem interpellare, & recusantis exaudire ostium improba & inuerecunda perseuerātia pulsare. Si enim amicus egens non veretur amicitia fretus amicū hominem inopportuno tēpore tam improbè solicitare, multò magis nos confisi de Dei erga nos beneuolentia, non debemus veteri illū adire, atq; ab eo quæ necessaria sunt petere, qui nos vt filios suos summè amat, cui grata est orantis improbitas, & qui dādo exhauriri non potest. Postremùm parabola indicat etiam qualia debeamus à Deo petere, nēpe bona, & quæ ad vitæ spiritualis sustentationē nobis & aliis sunt necessaria & vtilia, quemadmodū ille, de quo in exēplo, panes dicitur petisse, non autē ciborum lautitias. Quòd si ad mysteriū referre velimus numerū ternarium, quare. s. de tribus panibus facta sit mētio, dici aptè potest, fidem, spem, & charitatē insinuatas. Hæc enim tria & quæ ad illas pertinent virtutes maximè sunt petenda. Porrò in exēplo & parabola ista, locutio est impropria. Incipit enim Dominus sermonem suū à quæstione, & quæstionem non finit, sed interrūpit eam, dicendo affirmatiuè, Dico vobis, cùm dicendum fuisset, nónne si perseuerauerit, &c. Aut incipiendum erat, Si quis vestrum habeat amicum, &c. Pro accusatiuo autē, improbitatē, vt nos legimus, Græcè est ἀναίδειαν, quod propriè est impudentiā & inuerecundiam. Eleganter tamē vertit interpres, si modò rectè intelligatur. Nō enim hîc opponitur improbitas probitati, sed quomodo improbus dicitur interdum qui vrget nec cessat, etiā in bonam partem, vt cum dicit Vergilius, Labor improbus omnia vincit, ita hic improbitas accipitur pro vrgente & inuerecunda perseuerantia.

Duo parabolarū genera.

ET EGO DICO VOBIS, PETITE, ET DABITVR VOBIS: QVÆRITE, &c.] Applicat modo Dominus præcedētem parabolā suo proposito, quāuis non omnia in parabola indicata explicet.

cet. Et ego, inquit, dico vobis, quibus verbis sua illos authoritate confirmat ad fiduciã impetrãdi. Est autem sensus, Quemadmodũ ille qui amicũ interpellat, petẽdo, quærẽdo, & pulsando impetrat quod vult: ita & vos ad eius exemplũ petite à Deo, & dabitur vobis. Præsupponit autẽ petenda ea quę superiùs docuit orãda, quæq; & in præcedenti parabola & sequenti etiã indicat, nempe ante omnia, cœlestia & spiritualia bona, quæ à cœlesti patre filios cœlestes petere cõuenit, sicut à terreno patre terrena. Magnificentissimus, inquit Basilius, est rex noster, & indignatur, si quis exigua illũ petat. De Alexandro rege legitur, quod cùm Perillus vnus ex ipsius amicis filiabus suis ab Alexãdro dotẽ peteret, iussit illum capere talenta quinquaginta, quumq; is respõdisset, decem satis esse: tibi quidẽ, inquit, satis est tantum accipere, mihi verò non satis est tantùm dare, notãs regiæ beneficentiæ esse, maxima & vltra spem concedere. Antigonus Macedonũ rex Thrasillo Cynico petenti drachmã, Non est, inquit, munus regium. Cynico subiciente, Talentũ igitur da. At non est, inquit, Cynicum tale munus accipere, indicãs petenda ea quæ digna sunt petẽre & eo qui rogatur. Sic ergo & nos petere à Deo debemus digna nobis, & eo quẽ petimus. Porrò quæ hîc apud Lucã ponuntur, habita sunt & exposita in Matthæi ca. 7. in cap. Concordiæ 43. Nec est hic quicquam peculiare, nisi quòd in fine, pro, spiritũ bonũ, Matthæus habet, bona: & q̃ in parabola de patre quem orat filius, tertiũ additur de ouo & scorpione, quod non est in Matthæo. Non est autem necesse mysticam aliquã significationem requirere in pane & lapide, pisce & serpẽte, ouo & scorpione, quod quidã faciunt, sed nimis variè & coactè. Nam sicut præcedens parabola, ita & hæc assumpta est, vt per comparationẽ argumento à minori imò à cõtrario ostendat patris cœlestis in exorando facilitatem, quemadmodũ patet in parabolæ accõmodatione. Illud tantum pro literali sensu notandum, pani opponi lapidem, quòd lapis formam panis habeat: alluditque videtur ad iocum vulgarem, quo panem expectanti lapidem quidam porrigunt, iuxta illud Plauti, Altera manu fert lapidem, panem ostentat altera. Quod adagium in eos quadrans, qui amicos se simulant cum nocere studeãt, translatum est ab iis qui canes ostẽtato pane pelliciunt, deinde accendentibus saxum illidunt. Pisci autẽ opponitur serpens, quòd pisces in multis cum serpentibus conueniat, volubilitate. s. lubricitate, & progressu. Quo autem scorpius opponitur, quòd scorpium porrigere quidã soleant vacuo oui putamini inclusum, sicut & ipsæ dipsades fallunt, struthiocamelorũ inanibus putaminibus occultãtes sese. Significatur ergo, quòd cum patres terreni, etsi sint mali, filiis suis petentibus non dãt, quemadmodum inimici facere solent, pro necessario pane inutilem lapidem, aut pro pisce & ouo vtili & delectabili serpentem & scorpiũ noxios, sed dant eis bona quæ precati sunt, multò magis pater cœlestis natura optimus datturus est filiis suis petentibus, se & eis digna. Itaque parabola & eiusdem conclusio indicat & qualia sint à Deo petẽda, & quales esse debeãt qui à Deo sunt exaudiendi, nempe tales qui illum diligãt, quiq; illum vt patrem suum inuocare possunt.

REPREHENDIT PRÆPOSTERAM PHARISÆORUM munditiam. Lucæ II. Caput LXXXIIII.

ET cùm loqueretur, rogauit illũ quidã Pharisæus, vt pranderet apud se, Ieſus autẽ ingressus recubuit: Pharisæus autẽ cœpit, intra se reputãs, dicere, quare nõ baptizatus esset ante prandiũ. Et ait Dominus ad illũ, Nũc vos Pharisæi, quod deforis est calicis & catini, mũdatis, quod autẽ intus est vestrũm, plenum est rapina & iniquitate. Stulti, nónne qui fecit quod deforis est, etiã id quod deintus est fecit? Veruntamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentam, & rutã, & omne olus, & præteritis iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non apparent & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondẽs autem quidam ex legisperitis, ait illi, Magister, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis. At ille ait, Et vobis legisperitis væ quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum, patres autem vestri occiderunt illos: profectò testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur, vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est à constitutione mundi à generatione ista, à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis. Cùm autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum. A. 23. 120.

ET CVM LOQVERETVR, &c.] Post ea quæ præcedenti capite sunt habita, sequitur apud Lucam de eiecto dæmonio muto, & disputatione hinc nata: verùm hoc miraculum cùm secuta disputatione suprà capite Concordiæ quadragesimo nono suo posuimus loco, quo ex Matthæo & Marco manifestum erat esse reponendum. Itaque iam subiungendum erat quod deinde sequitur apud Lucam, de reprehensa à Domino Phariseorũ religione, quod sic à Luca subiungitur disputationi secutæ ex eiectione dæmonis, vt tamen nullus significetur ordo, nec intelligere cogamur, sicut nec possumus, statim post eam disputationem hæc quæ iam sequuntur contigisse. Non enim dicit, Et cùm

hæc loqueretur, ſed tantùm, & cùm loqueretur, vt ſignificetur quodam tempore cùm Dominus populum doceret, Phariſæum rogaſſe illum vt ſecum pranderet. Quo autem tempore aut loco iſtud contigerit incertum eſt, ſicut & de multis aliis quæ ſequuntur in Luca, quæ obid eo erant ponēda loco, quo apud Euangeliſtam inueniuntur. Iraque cùm quodam tempore Dominus loqueretur ad populū, quidam Phariſæus, vel quod iam eſſet vtcunq; domino affectus, vel quòd videri vellet illi eſſe bene affectus, rogauit illum vt prandaret ſecum. Non recuſauit Dominus, nulli ſe non præbēs, vt omnes ad ſe attraheret. Ingreſſus ergo mox accubuit, prætermittens ſtudio morem Phariſæorum & Iudæorum, quo, vt habet Marcus capit. 6. ſolebant ſe ſtudioſè abluere ante cibi ſumptionem. Quare Phariſæus id animaduertens cœpit intra ſe reputans dicere. i. tacita ſecū cogitatione quærere quid eſſet cauſę quòd Dominus non eſſet baptizatus, hoc eſt, lotus manibus, priuſquam accumberet. Porrò Græca non habent, cœpit intra ſe reputans dicere, quare, &c. ſed, Phariſæus autem cùm vidiſſet, admiratus eſt quod non eſſet lotus. Obſeruāda autem hîc natura ſuperſtitioſæ & præpoſteræ religionis, quæ in rebus externis potiſſimùm collocat ſanctitatem, nimirum quòd ea in huiuſmodi rerum, etiam ſi planè ſint inutiles ad ſanctitatē, neglectu mox offendatur & ſcādalizetur, ſuſpicionéſq; malas & peruerſa gignat iudicia. Ieſus itaq; intelligens quanta eſſet Euangelicæ & veræ pietatis peſtis, illa Phariſæorum religio vana, acriter illam coarguit, ac reprehēſionis argumentum pro ſuo more deſumit, imprimis ab his rebus quę in manibus erant, his. ſ. quæ in menſa erāt appoſita, calice & catino: quorum illud eſt vas vnde ſumitur potus, iſtud, vnde cibus. Nam catinus vel catinum, pro quo Græcè eſt πίναξ, ſcutellam ſignificat & lācem, vnde apud Matt. ca. 23. eſt, paropſis, Græca item dictio ſcutellam ſignificans. Quæ cū hîc à Domino dicta Phariſæis & Scribis commemorat Lucas eadem & Matthæus habet cap. 23. ſed alio tempore & loco hęc dicta narrat, vt videri poſſit hæc Dominum ſæpius dixiſſe: quanquam fieri poſſit vt vel Lucas, vel Matthæus accepta occaſione ea coniunxerint verbis Chriſti, quę etſi alio tēpore dicta, habebant cum his quę tum à Domino dicebantur affinitatem. Id enim frequenter ab Euāgeliſtis factum eſſe, valdè probabile eſt. Cæterùm quo rectè intelligatur quod Dñs hîc dicit, ſciēdum hunc ſermonem de mundatione calicis & catini eſſe parabolicum. Nam ſub exemplo calicis & catini vult Dominus ſignificare internam & externā hominis mundationē, vt ſenſus à Domino intentus ſit iſte, Miraris Phariſæe, quod non lauerim manus ante prandium: externam enim mundiciem miro ſtudio ſectamini, verè ſimiles iis qui exteriora poculi catiniq; mundant diligenter, interiora reliquentes ſordida. Nā cùm ſoliciti ſitis ne illotis manibus cibum ſumatis, negligitis tamen quod intus eſt veſtri mundare, cùm illud plenū ſit iniquitate & rapina. Hanc ſimilitudinē à Domino indicatam Lucas ponit imperfectā. Nam cùm cœpiſſet de calicis mundatione externa, dicens, quod deforis eſt calicis & catini mundatis, ſubiungit de interna hominis mūdatione, dicens, ꝙ autem intus eſt veſtri, plenū eſt, &c. cùm dicendū videretur, quod autē intus eſt illorū. Sed hac digreſſione notauit Domini ſermonē eſſe parabolicum. Apud Matthæum autem ſecundùm rectiorem lectionem ſimilitudo tota ponitur.

Sic enim habet, Mundatis quod de foris eſt calicis & paropſidis, intus autē plena ſunt rapina & immūditia. Quibus verbis & ad literam ſignificat calices ablutos in ſe continere malè parta, & parabolicè ſignificat externum hominem ab eis dilligenter mūdari, interioris hominis munditia neglecta. Porrò aduerbium, nunc, cùm dicit Dominus, Nunc vos Phariſęi, videtur poſitum tanquam contemptim & vehementer dictum. Quidam intelligit ſignificatū etiam tunc cùm minime conueniebat, ablutiones huiuſmodi inſtitutas & obſeruatas à Phariſæis, nimirum cùm adueniente luce Euangelica, etiā Moſaïcæ ablutiones & omnes legis cæremoniæ eſſent abolendæ. Dicit autem, vos Phariſæi, notare volens non tantum perſonas præſentes, ſed totum Phariſæorum ordinem, quibus ob præpoſteram mundiciem obiicit ſtultitiam & inſipientiam, dicēs, Stulti, nónne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt, fecit? quaſi dicat, O vos imprudentes, & peruerſi iudicij. Cùm propter Deum & religionis cauſa diligentem mundādi corporis curam habeatis, cur non etiam eadem ratione animo mundādo incumbitis, cùm à Deo ſint condita & corpus & anima? Oportet enim intelligere Dominū hîc preſupponere cauſam inſtitutæ, à Phariſæis, coporalis mundationis, nempe quòd ea non fuit inſtituta ciuilitatis cauſa, ſed quaſi per eam Deo quis placeat, vt per quam Dei opus mundaretur. Niſi enim hæc intelligatur ratio præſuppoſita, non conueniēter ad eos refellendos ſubiiceret Dominus, Qui fecit quod de foris eſt, &c. Et hactenus quidem Dominus oſtendit, interiorem munditiam non minùs, imo magis curandam quàm exteriorem. Nam quòd non minùs, ſecunda ſententia: quòd autem etiam magis, precedens parabola demonſtrat. In ſequenti verò ſententia oſtendit interiorem munditiam apud Deum ſufficere, & quomodo ea haberi poſſit. Veruntamen, inquit, quod ſupereſt, date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis. In qua ſententia, illud, quod ſupereſt, quod non eſt apud Auguſtinum, nec Ambroſium, Beda dupliciter intelligi poſſe indicat, nempe vt ſit ſenſus, Quod ſupereſt neceſſario victui & veſtimento, aut quod ſupereſt, id eſt, quod tam multo ſcelere preoccupatis ſolum reſtat remedium. Verùm neutrum ſenſum Græca patiuntur, quæ non habent τὸ περίσσευον neque τὸ λοιπὸν ſed τὰ ἐνόντα quæ dictio à Græcis exponitur per ὑπάρχοντα id eſt, ea quę adſunt & quæ habetis, idémque voluit ſignificare interpres per, quod ſupereſt, vt ſit ſenſus, Date in eleemoſynam id quod vobis ſupereſt, id eſt, adeſt. Significare enim voluit non poſſe id dari quod iam præteriit & conſumptum eſt, ſed tantùm quod adhuc adeſt, & in manibus eſt. Verùm circa hoc Domini conſilium de curanda munditia perfecta per eleemoſynam, occurrit dubium quomodo Dominus eis, quos modò fecit ſceleratos & raptores, perfectam munditiam polliceatur per ſolam eleemoſynam, nulla etiam mentione facta de reſtituendis his quæ iniuſtè parta fuerunt, quod ante omnia eis fuerat ſuadendum & præcipiendum. Itaque quidam & Caietanus hac apparenti abſurditate moti, pro, date, magis putant verbum indicatiuum vertendum, datis. Nam Græca dictio δότε anceps eſt ad date vel datis. Intelligunt ergo Dominum non docere quomodo munditia mentis fit paranda, ſed quomodo Phariſæi ſibi perſuaſerint ſe coram Deo mundari à rapina, aliiſque vitiis animi,

nem-

nempe si ex iniustè partis facerent eleemosynam, A quam alibi Dominus notat eos facere coram hominibus, vt viderentur ab eis. Tales certè & hodie inueniuntur nimis multi, qui à rapinis & iniustè ac quæstibus credunt se purgari, si hinc faciant eleemosynas: & Augustini tempore fuerunt plerique, qui occasione huius Dominicæ sententiæ sibi promittebant per eleemosynas salutem æternam, etiamsi sceleratissimè viuerent, & vitam suam corrigere negligerent, vt testatur D. August. in Enchiridio cap. 75. & alibi. Quibus non erit huius erroris occasio, si pro, date, legeretur datis. Idem erit sensus nostræ lectionis, si ironicè & reprehensiuè intelligatur dictũ illud, Date. Hanc tamen Domini sententiam potius B præceptiuè esse accipiendam, quomodo omnes veteres acceperunt, vel illud satis ostendit, quod apud Matthæũ Dominus cõsiliũ Pharisæis suggerit, quomodo possint veram & perfectam assequi mũdiciẽ. Mũda, inquit, priùs quod intus est calicis & patopsidis, vt fiat & id quod de foris mundum. Sicut ergo ibi modum perfectæ munditiæ assequẽdæ tradidit, ita & hic voluisse in simili loco, verisimile est. Ad eleemosynam autem auaros & iniustos Pharisæos Dominus etiam postea apud eundem Lucam inuitat, per parabolam de villico iniquitatis. Et omnino hoc Domini consilium simile est cum illo Danielis, quo Propheta docuit Nabuchodonosorẽ mo- *Dan. 4.* dũ impetrandæ recõciliationis diuinæ, Peccata tua, inquit, eleemosynis redime. Non voluit autem Do- C minus eleemosynam de iniustis fieri bonis, aut eam solam sufficere raptoribus & iniustis Pharisæis, sed præsupponit eam debere debitè fieri, & ei etiam reliqua esse coniungenda, quæ ad salutem sunt necessaria homini: quemadmodum in similibus sentẽtiis semper est præsupponendũ, vt cum dicit Dominus, Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Deus pater peccata vestra, cum ad consequendam à Deo peccatorum remissionẽ, etiam alia sint necessaria. Et quidem illud τὰ ἐνόντα, satis indicat de quibus sit facienda eleemosyna, nẽpe de his quæ quis habet, qualia non sunt ea quæ iniustè habentur. Et alioqui illud τὰ ἐνόντα, exponi potest per licita, & quæ sunt in hominis potestate. Deriuatur D ab ἔνεστι, quod significat licere, vt intelligatur Dominum ex proposito significare voluisse, eleemosynam nõ dãdam ex iniustis bonis, sed tantum ex his quę quis habet in sua potestate. Eleemosynam autẽ singulariter Dominus ab istis expetit, quòd ea sit contraria rapinæ & iniustitiæ, ac ob id aptum mediũ mundandi se ab iniustitia, & rapina, cum cõtraria curentur contrariis. Itaque sensus est, vt interiora vestra per rapinam & iniustitiam coinquinata mũdẽtur, date ex his quæ in vestra sunt potestate eleemosynam, vt qui aliena iniustè accepistis, iã ecõtra largiamini vestra aliis: sicq; fiet vt mundato animo, omnia etiã exteriora mũda sit vobis corã Deo. E Sicut enim coinquinatis corde nihil est mundũ apud Deũ, ita mundis corde nihil est apud Deũ immundum. Proinde D. Basilius interrogatus, nũ hac Domini sententia significatum sit, omnium peccatorũ remissionem per eleemosynã haberi posse, respõdet, Ipsa, inquit, consequentia eorũ quæ præcedũt, declarat quod dictũ est. Quũ enim antea dixisset, quòd purgatur externa poculi & patinæ pars, quod verò intra vos est, plenũ est rapina, dolóq; ac malitia sic induxit, Veruntamẽ quod superest, date eleemosynã, & ecce omnia munda sunt vobis. Omnia videlicet hęc quę rapiendo & auaritia peccamus ac malè agimus, Declarat hoc etiam Zachæus, dum ait, Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quem defraudaui, reddo quadruplũ. Quare quæcunque talia sunt peccata quæ dissolui possunt, & pro quibus licet reddere multiplex, hoc modo purgantur. Et hoc, inquam, modo, non ipso per seipsum sufficiente ad purgationem, verùm egente primordialiter misericordia Dei, & sanguine Christi, in quo etiam aliorum omnium habemus redemptionem, si ob singula dignos pœnitentię fructus ferimus. Hęc Basilius quęst. 271. D. Aug. quo ostenderet hanc Domini sententiam esse absolutè verã, & sola eleemosyna omnium fieri peccatorum remissionem, intelligit in Enchiridio ca. 73. & sequẽtibus, eleemosynam quæ hic præcipitur, ante omnia includere vt quis suiipsius misereatur, secundùm illud Sapientis, Miserere animæ tuæ placẽs Deo, hoc est, vt agnoscens suam quam peccando incidit miseriam, studeat per fidem in Christum & sacramenta *Eccle. 30.* ab ea liberari. Deinde nomine eleemosynæ cõprehendi omnia opera quibus quis proximo prodest & benefacit, Non enim, inquit cap. 73. solùm qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulũ, ęgro vel incluso visitationem, captiuo redẽptionem, debili subuectionem, cęco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est indigenti, verùm etiam & qui dat veniam peccanti, eleemosynam dat, & qui emendat verbere in quem potestas datur, vel coërcet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læsus est aut offensus, dimittit ex corde, vel orat vt dimittatur, non solùm in eo quod dimittit atque orat, verum etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam præstat. Hæc ille.

SED VÆ VOBIS PHARISÆIS QVI DECIMATIS.] Cùm occasione data in superioribus Dominus notasset præposteram religionem Pharisæorum per humanorum mandatorum obseruationem, pergit iam & aliud adiungere, quo eorum etiã præpostera religio deprehenditur in mandatis diuinis. Porrò imprimis hic notandũ, verbum decimare, sicut & quod correspondet apud Græcos ἀποδεκατεύω, & apud Hebræos עשר asar, ambiguum esse, & significare decimas dare vel decimas accipere, sicut verbum fœnerari, est ambiguum. Nam pro decimas acẽpere, in tribus linguis accipitur, vbi nos legimus, vineas vestras, segetes vestras, greges quoque vestros addecimabit. Econ- *1. Reg. 8.* trario pro decimas dare, Græca & Hebræa dictio præter alia loca accipitur Genes. vigesimo octauo, vbi nos legimus, Cunctorum quæ dederis mihi decimas offeram tibi. Græcè enim est, δεκάτην ἀποδεκατώσω σοι & Hebraice עשר אעשרנו לך asser aasserennou lach. Sic & ad Hebræos 7. ἀποδεκατοῦν, pro decimas sumere positum est. Itaque hoc loco verbum, decimare, quidam accipiũt pro decimas sumere, intelligẽtes Dominum hìc notare Pharisæos de eorum auaritia, qua etiam de minimis rebus exigerent decimas. Sic enim accepisse Diuum Hieronymum patet, cum in Matthæum scribens sic habeat. Ex hoc capitulo arguis eos auaritiæ, quod studioſè etiam vilium olerum decimas exigant. Verùm cùm non Pharisæorum, sed sacerdotum & Leuitarum fuerit accipere decimas, meliùs decimare hìc accipitur pro decimas dare: vnde post-

ea

ea apud Lucam quidam Phariſæus introducitur A
Luce. 18. glorians apud Deum, & dicens, Decimas do omnium quæ poſſideo, vbi pro decimas do, Græcè eſt verbum hic poſitum ἀποδεκατῶ. Non vult autem Dominus reprehendere in Phariſæis quod decimas etiam olerum darent, cùm poſtea videatur aperte aſſerere illas eſſe neceſſarias, ſed quòd cùm in minimis eſſent ſtudioſi, maiora legis negligerent, vt ſenſus ſit, Væ vobis quòd cum religionis gratia decimetis omne olus, tamen præteritis iudicium & charitatem Dei: tanquam etiam intelligi poſſit illos ob huiuſmodi decimationem reprehenſos, non quòd factum illud malum eſſet, ſed quòd per hypocriſim & ſanctitatis ſimulationem fieret, quēadmodum ex eo patuit, quòd præterirent maiora le B gis. Vnde apud Matthæum dicitur, Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ. Cæterum cum dicitur, & præteritis iudicium & charitatem Dei, nomen iudicium, quod varie à diuerſis accipitur, dicendum eſt ſecundùm ſcripturæ phraſim poſitum eſſe pro iuſtitia. In ſcripturis enim facere iudicium, & iuſtitiam, eſt iuſtè & cum æquitati conuerſari. Itaque duo dicit, Iudicium & charitatem Dei. Iudicium, quòd ad homines cum quibus viuimus: charitatem quòd ad Deum quem colimus. Cùm autē ſubditur, Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere: hæc, refertur ad iudicium & charitatem, & illa, ad decimationes: ſignificaturque ante omnia neceſſarium eſſe charitatem & iudicium ſeruare, ac ſecun- C do loco decimationes illas habendas: quo Dominus ſignificauit ſe illas non reprehendere, ne haberent quod calumniari in ipſo poſſent tanquam legi contrarium. Verùm circa hanc Domini ſententiam duæ occurrunt difficultates. Altera, vtrum ſecundùm legem veterem Iudæi obligati erāt ad ſoluendum decimas olerum, & herbarum minimarum. Quod enim obligati eſſent ex his verbis Domini apparet, cùm dicatur, oportet illa non omittere. Quòd autem non fuerint obligati, apparet primùm ex eo quod Leuit. 27. explicentur decimarū ſoluendarum certæ ſpecies, cùm, quod ad fructus pertinet, dicitur, Omnes decimæ terræ, ſiue de pomis arborum, ſiue de frugibus, Domini ſunt. Quòd autem ad animalia pertinet, dicitur, Omnium de- D cimarum bouis & ouis & capræ, quæ ſub paſtoris virga tranſeunt, quicquid decimum venerit, ſanctificabitur Domino. Hoc tamen loco pro, de frugibus, Hebraïcè eſt, de ſeminæ terræ: ſed Deuter. 14. ſpecies decimarum enumerantur decima frumenti, & vini, & olei, hoc eſt, vt & alibi dicitur, decima de area vel de torculari. Vbi pro eo quod apud eos præmittitur, Decimam partem ſeparabis de cunctis frugibus tuis quæ naſcuntur in terra per annos ſingulos, Hebræa habent, Decimando decimabis omnem prouentum ſeminis tui, quem producit ager annuatim. Vbi notandum videtur dictum eſſe ager non terra, vt horti parui non ſint comprehenſi, & E ſignificatum ſatis ſit de minimis illis herbis quæ cū copia non proueniunt, decimas non eſſe Leuitis dandas. Et meritò, cùm ipſimet Leuitæ hortos habere poſſent, è quibus quantum ſatis eſſet, huiuſmodi herbarum poſſent colligere. Proinde veriſimile eſt de menta, ruta, &c. decimas ſecundùm legem non fuiſſe omnino neceſſarias, ſed Phariſæos earum ſolutionem veluti neceſſariam obſeruaſſe, volentes videri exacti legis obſeruatores, quæ Leuiti. 27. & aliis quibuſdam locis videtur requirere decimas omnium ex ſemine terræ prouenientium.

Id eò eſt veriſimilius, quod videatur Dominus ſignificare decimationem mente & omnis oleris, eſſe Phariſaicum inſtitutum, non legis præceptum, ſicut & ablutionem calicum & manuum, de qua priùs egit. Nec obſtat quod Dominus dicat, hæc oportuit facere, & illa non omittere. Nam primum demonſtratiuum, illa referri poteſt, non ad olerum decimationem, ſed ſimpliciter ad decimationem, vt ſit ſenſus, Ante omnia oportuit hæc grauiora legis facere, & tamen interim etiam non omittere decimationem. Aut oportebat pro conueniebat poſitum eſt, vt intelligatur Dominus olerum decimationem approbaſſe, vt quæ legi eſſet conſentanea, etſi non eſſet neceſſaria. Aut loquitur Dominus ſecundùm Phariſæorum de decimis ſoluendis iudicium non reprehendendum, vt ſit ſenſus. Hæc præcipua legis oportuit ante omnia facere, & tunc, ſi ita viſum vobis eſt, etiam illa oportuit non omittere. Altera difficultas eſt, vtrum decimarum ſolutio hodie ſit in obligatione ex præcepto diuino. Quod enim ex diuino præcepto ſit neceſſaria, Canoniſtæ plerique contra Theologorū ſentētiā probant ex hac Domini ſententia, ad idem probādum varias ſcripturas ex veteri teſtamento citantes, quibus decimarum ſolutio exigitur, & ad hæc etiam authoritates D. Auguſt. & Hierony. quæ habentur 16. quæſt. 1. in fine. Item aliquot pontificū decretales epiſtolas in quibus apertè dicitur, decimas non ab homine, ſed à Deo inſtitutas, & deberi ex diuino præcepto, vt cap. parochianos, de decimis, & cap. tua nobis, eodem. In illo enim dicitur, cùm decimæ non ab homine, ſed ab ipſo Domino ſint inſtitutæ, quaſi debitum exigi debent. In iſto verò dicitur, Deum decimas ſibi reddi præcepiſſe in ſignum vniuerſalis dominij, eáſque deberi ex diuino mandato. Quæ omnia argumenta quantumuis videantur Canoniſtis quibuſdam concludere id quod ipſi volunt, non tamen id eſſe verum, patet, quia cum præceptum de ſoluendis decimis in veteri teſtamento editum à Deo, ſit præceptum iudiciale, & non præceptum decalogi, omnia autem cæremonialia & iudicialia præcepta legis non ſint vi legis antiquatæ ampliùs in obligatione, ſed tantum moralia præcepta decalogi, eò quòd ſint præcepta naturalia, conſequitur manifeſtè decimarū ſolutionem hodie nō eſſe in obligatione ex ſola vi legis Moſaïce. Nec enim dici poteſt decimarum ſolutionem non à lege primùm inſtitutam, ſed debitam eſſe iure naturæ eò quòd eas ante legem dediſſe legantur Abraham & Iacob, dederunt enim illi non ex debito, ſed voluntariè, quemadmodum patet ex eo quòd eas ſe Iacob Domino daturum vouerit. Nam votum fieri debet de his quę alioqui non ſunt in præcepto. Deinde ſi vel ex iure naturali, vel ex iure diuino decimæ eſſent hodie in obligatione, non poſſet circa earum ſolutionem pontifex diſpenſare, non poſſet contra eas fieri præſcriptio, & quacunque conſuetudine, præſcriptione, aut humana conſuetudine non obſtante decimæ ſecūdū præceptum legis Moſaïcæ omnib. miniſtris altaris eſſent ſoluendæ, & non ſolùm curatis. Nam contra legem Dei nulla valet præſcriptio quātumuis multorum annorū, nulla conſuetudo, nulla diſpenſatio, nulla cōſtitutio. Conſequitur ergo decimarum ſolutionem iam eſſe neceſſariam ex iure Canonico, inuitente tamen iuri diuino veteris legis, humana cōſtitutione vel conſuetudine renouato. Proinde paucis reſpōdendum eſt argumentis in contrarium adductis. Et primùm

Verum de decimæ ex diuino præcepto.

quidem

quidē, ſcripturas quas afferunt ex veteri teſtamento certū eſt nihil amplius probare, quam decimas illo tempore fuiſſe ex iure diuino neceſſarias, ſicut eodem iure nunc neceſſaria erat primogenitorum oblatio, quæ iam non eſt neceſſaria. Nec amplius probari poteſt ex hac Domini ſententia. Phariſęis enim quibus Dominus loquebatur, illo tempore decimarum ſolutionem neceſſariam fuiſſe ſignificauit Dominus, non autem legem de decimis in poſterum à ſuis ſoluendis ſtatuere voluit, non magis quàm dum diceret leproſo mundato, Vade, oſtēde te ſacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit Moſes, ſtatuere voluit quid in poſterum à leproſis mundatis ſemper eſſet faciendum. Sed & hoc notandum, in verbis Domini non eſſe dictum, quemadmodum quidam citant, Hæc oportet facere, ſed hæc oportuit facere, quanquam etiamſi dictum eſſet, oportet, nihil hinc magis colligi poſſet quam dictum eſt. Quod verò ad ſententias & authoritates patrum Auguſtini & Hieronymi cap. Reuertimini, & cap. Decimæ, pertinet, non hinc probari poteſt Canoniſtarum ſententia, ſed potiùs infirmari. Nam quòd ad Hieronymo ſpectat, capitulum illud, Reuertimini, deſumptum eſt ex eius commentariis in Malachiæ cap. 3. vbi exponit legis præceptum, quod, vt iam probatum eſt, non obligat ampliùs vi illius legis, proinde nihil hinc ampliùs colligi poteſt, quàm ſuprà dictum eſt. Subiūgit autem Diuus Hieronymus eodem loco, quòd cum magis facere videatur pro ſententia Canoniſtarū omiſſum eſt in prædicto capitulo à Gratiano, Quod, inquit, de decimis primitiſque diximus, quæ olim dabantur à populo ſacerdotibus & Leuitis, in Eccleſiæ quoque populis intelligite, quibus præceptum eſt non ſolùm decimas dare & primitias, ſed & vendere omnia quæ habent, & dare pauperibus, & ſequi Dominum Saluatorem. Quod ſi facere nolumus, ſaltem Iudæorum imitemur exordia, vt pauperibus partem demus ex toto, & ſacerdotib. ac Leuitis honorem deferamus. Hic Hieronymus, dicit, etiam eccleſiæ populis præceptum eſſe dare decimas, ſed idem addit etiam primitias dare illis eſſe præceptum, quas non puto Canoniſtas ſicuti decimas requirere à Chriſtianis. Oſtendit autem Diuus Hieronymus quomodo eccleſiæ populis & decimas & primitias dare ſit præceptum, cùm dicit, Iudæorum imitemur exordia, vt pauperib. partem demus ex toto, & ſacerdotib. ac Leuitis honorem debitum deferamus, interpretans honorem illum conſiſtere in neceſſariorum ſuppeditatione. Significat ergo eatenus nos debere præceptum de decimis & primitiis ſeruare, vt de bonis noſtris partem erogemus pauperib. & Dei miniſtris, ad quod & naturali & euangelica lege Chriſtiani obligantur, non autem eiſdem legibus ad decimarum quotam aut primitiarum ſeparationē. Obſeruandū ergo in D. Hieronymo, quomodo dicat decimas præceptas Chriſtianis: deinde eundem dicere decimas etiam pauperib. eſſe ſoluendas, ac proinde hinc non poſſe colligi iure diuino decimarum quotam eccleſiæ miniſtris & curatis eſſe debitam. Idem dicendum de Origene, qui homilia 11. ſuper Numerum ea habet, quæ multò magis Canoniſtarum ſententiam iuuare videntur. Nam ibi aſſerit ſe putare etiam Chriſtianos veterem legem de decimis & primitiis obſeruare debere ſecūdùm literam, ſicut & alia nonnulla legis mandata, atque ad id probandum affert hunc Euangelij locum quem iam tractamus, & reiicit reſponſionem qua quis dicere poſſet Dominum hæc dixiſſe non ad diſcipulos ſuos, ſed ad Phariſæos, eò quòd ad diſcipulos dixerit, Niſi abūdauerit iuſtitia veſtra pluſquam ſcribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnū cœlorum, vnde infert dicens, Quod ergo vult fieri à Phariſæis, multò magis & maiore cum abundātia vult à diſcipulis impleri. Verùm hoc loco Origenes, ſicut & Hieronymus, non tantùm decimarū, ſed etiam primitiarum, de quib. ibi potiſſimùm agit, ſolutionem requirit à Chriſtianis. Et rurſum eum quoque non requirere præciſè decimarum quotam aut primitiarum ſeparationem tanquam præcepto Dei nobis neceſſariā, patet ſatis ex illius verbis. Sic enim habet, Decet & vtile eſt etiam ſacerdotibus Euangelij offerre primitias. Ita enim & Dominus diſpoſuit, vt qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuant: & qui altari deſeruiunt, de altari participent. Et ſicut hoc dignum & decens eſt, ſic econtrariò & indecens & indignum exiſtimo & impium, vt is qui Deum colit & ingreditur Eccleſiam Dei, qui ſcit ſacerdotes & miniſtros aſſiſtere altari, & aut verbo Dei aut miniſterio Eccleſiæ deſeruire, vt de fructib. terræ quos Deus dedit, ſolem ſuum producendo, & pluuias ſuas miniſtrando, non offerat primitias ſacerdotibus. Non mihi videtur huiuſmodi anima habere memoriā Dei, nec cogitate, nec credere quia Deus dederit fructus quos cæpit, quos ita recondit quaſi alienos à Deo. Si enim à Deo ſibi datos crederet, ſciret vtique munerando ſacerdotes, honorare Deum de datis & muneribus ſuis. Hæc ille. ex quibus ſatis patet quomodo primitias requirat, nempe vt ſacerdotib. Dei Chriſtiani de ſuis bonis communicent. Sic & poſtea etiam de decimis loquitur dicēs, Quomodo abundat iuſtitia noſtra pluſquam Scribarum & Phariſæorum, ſi illi de fructibus terræ ſuæ guſtare non audent priuſquam primitias ſacerdotibus offerant, & Leuitis decimæ ſeparentur, & ego nihil horū faciens, fructib. terræ ita abutar, vt ſacerdos neſciat, Leuites ignoret, diuinum altare non ſentiat? Ad hoc ergo tendit tota Origenis, ſicut & Hieronymi, intentio, vt ex præcepto veteris legis fideles excitent ad faciendas oblationes & ſtipendia miniſtris Eccleſiæ debita, etiam ſecundùm Euangelicam legem, non autem vt certam oblationum ſpeciem & quantitatem præſcribere velint. Proinde pro meliori intelligentia Hieronymi & Origenis, notanda doctrina D. Thomæ, qui 2.2. quæſt. 87. docet, præceptum veteris legis de ſolutione decimarum partim fuiſſe morale & naturale, partim fuiſſe iudiciale. Quatenus enim illo præcipiebatur vt ſuſtentarentur qui pro populi ſalute diuino cultui erant addicti, eatenus erat inditum rationi naturali, quia ratio naturalis hoc faciendum dictat: quatenus verò certam partem miniſtris Dei exhibendam præſcribit, eatenus iudiciale, ex Dei ordinatione robus habens. De authoritate autem D. Auguſtini dicendum, etiam ex ea nō poſſe colligi quod volunt Canoniſtę. Primùm, quia etiam in ea dicitur, quemadmodum apud Hieronymum, decimas pauperibus debitas eſſe. Decimæ enim, inquit, tributa ſunt egentium animarū. Et poſtea, Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerint, res alienas inuadunt, & quanti pauperes in locis ſuis vbi ipſe habitat, illo decimas non dante, mortui fuerint, tātorum homicidiorum reus ante æterni iudicis tribunal apparebit, quia rem à Deo

Matt. 23.

Deo delegaram pauperib. suis vsibus reseruauit. A Deinde dici non improbabiliter potest, hãc authoritatem non esse Augustini. Est enim desumpta ex sermonib. de tempore, Augustino quidẽ inscriptis, sed quorum plerique apud Ambrosium & alios etiam inueniuntur, vt suprà patuit de sermone illo quo oratio Dominica apud Lucam exponitur. Desumpta, inquam, est ex sermone 219. qui cõpositus videtur ex tractatu quodam Augustino inscripto, de rectitudine catholicæ conuersationis, in quo ad verbum ferè eadem habentur quæ in prædicto cap. quanquam & ille tractatus, qui est in tomo nono, ab quodam asseratur non esse Augustin. Determinatam enim decimarũ partẽ, quam satis est certum à fidelibus in primitiua Ecclesia non fuisse sacerdo B tibus, saltem ex necessitate, exolutam, necdum tempore Hieronymi & Augustini credo saltem generaliter ab omnib. persolui cœpisse, sed sacerdotes enutritos ex spontaneis fidelium oblationibus, quæ erant loco primitiarum & decimarum: quanquam verisimile sit plerosque ex Iudæis & gentibus conuersos, & primitias & decimarum certam partem sacerdotibus & ante Augustini tempora & illius tempore spontaneè solitos offerre, vt qui in ea religione vnde venerunt ad fidem, soliti essent suis sacerdotibus illa offerre. Quod enim etiã apud gentes primitias & decimas offerre diis & sacerdotibus consuetudo fuit, vel illud satis testatur, quòd ante legem Moysi fecerunt Abraham & Iacob, quos C verisimile est id suo Deo & eius sacerdoti Melchisedec exhibuisse, quod gentibus, inter quas agebãt, moris erat suis diis & sacerdotibus exhibere. Sanè Romanos hunc ritum decimas conlecrandi diis obseruasse cõstat. Nam Herculi decimas dare locupletibus ac nobilibus antiquus mos fuit: & Lucullus, quia hũc ritum seruasset, auctior factus est post ea auctore Festo. Et Cyrum regem Persarum victis Lydis decimam quoque prędę dedisse Ioui testatur Herodotus. Liberum quoque patrem, qui & Bacchus dicitur post deuictos Schytas aliosq; populos magno Ioui primitias obtulisse scribit Ouid. lib. 3. Fast. his verbis, Te memorant Gange, totóque oriente sub acto, Primitias magno se posuisse Ioui. Itaque cùm non facile ostendi possit, quando pri- D mùm, & à quo primùm decimarum certa pars sit præcepta in Ecclesia Christiana, verisimile est in multis locis decimarum solutionem consuetudine introductam fidelibus sponte offerentibus, quod ex veteri lege & ritu gentium didicerant esse iustissimum. Deinde verò refrigescente fidelium deuotione, in multis conciliis prouincialibus & à multis pontificibus, ne quid deesset ministrorũ necessitati, exactam certam decimarum portionem, nec non & primitias, quæ etiam soluendæ hodie essent, nisi consuetudo contra præscripsisset. Nã 16. quæst. 7. cap. Decimas, dicitur, Oportet nos decimas & primitias, quas iure sacerdotum esse sancimus ab E omni populo accipere. Ad auctoritates autem decretalium epistolarum aut sanctorum patrum, quibus dicitur decimas non ab homine sed à Deo esse institutas, & deberi ex diuino præcepto, dicendũ illis auctoritatib. significari, decimarum solutionem non esse originaliter ab homine primum institutam, sed à Deo in veteri lege, ex qua tamen institutione non essent iam in obligatione, nisi per consuetudinem & humanam constitutionẽ iam factæ essent rursus debitæ, quæ consuetudo & humana cõstitutio æquissima est, vt quæ æquitati diuini præceptiveteris legis innitatur, & aptissimum contineat modum implendi legem naturalẽ & Euangelicam, qua constituit Dominus vt ij qui Euangeliũ annunciant, de euangelio viuerent. Decimarum ergo solutio est iuris diuini etiam Euangelici, quò ad sustentationem necessariam ministris ecclesiæ: quò ad autem determinatam decimæ partis quantitatem, est iuris diuini Mosaici, quod consuetudine piorum & Ecclesiæ iusta constitutione est renouatum: atque ob id meritò quò ad æquissimam decimarum solutionem homines prouocentur, docendi sunt diuino iure eos obligari ad easdem, & ad id rectissimè citantur veteris legis testimonia quibus decimæ exiguntur, vt passim fit in Canonibus, in quibus etiam districtè prohibetur prædicatorib. mendicantibus, ne præsumant in sermonibus suis vel alibi ea proponere, quæ euocare possint auditores à decimarum solutione, sed potiùs verbo & opere ad eatũdem solutionem illos informent, li. 6. de decim. cap. 1. Discretioni. Et in clementinis, cap. Cupientes, de pœnis discernuntur excommunicationi subiacere ipso facto, religiosi qui contra canonem prædictum præsumunt in sermonibus suis vel alibi aliqua proferre, vt audientes à decimarum solutione detrahant: omnibúsque religiosis iniungitur, sub obtestatione diuini iudicij, & interminatione maledictionis æternæ, vt certis quibusdam diebus eo canone præscriptis, auditores in concionib. suis ad decimarũ solutionem informent, si ad hoc ab Ecclesiarum rectorib. vel vicariis, aut loca tenentib. eorundem requisiti fuerint. Porrò quandoquidem in materiam decimarum incidimus, pro intelligentia quarundam scripturarum & canonum, annotandum quales fuerint decimæ veteris testamenti, & quales modo sint decimæ in obligatione. Itaque, vt apertè docet D. Hieronymus super Ezechielis cap. 45. & citatur in decret. Gregorij, de decimis cap. 1. Decimam partem, quatuor fuerunt decimarum genera debita in veteri lege. Primò enim decimam partem omnium frugum populus ex lege debebat Leuitis. Et rursum ex ipsis decimis Leuitæ, hoc est inferior ministrorum gradus, decimas dabãt sacerdotibus: & hæc est, inquit Hieronymus, quæ appellatur Δευτεροδεκάτη. De duplici hac decima habetur expressè Numeri 18. erãt autem tertiò & aliæ decimæ, quas vnusquisque de populo Israël in suis horreis seperabat, vt comederet eas cum iret ad templum in vrbe Ierusalem & in vestibulo templi, & sacerdotes ac Leuitas inuitarent ad conuiuia. De qua decima dicitur Deuteron. 12. & 14. Ibi enim fit mentio de decima quadam comedenda coram Deo in loco quem Dominus elegisset, quod non videtur de decima illa Leuitis debita, de qua Num. 18. & Leuit. vltimo: intelligi posse, cùm illa Leuitis data esset pro illorum hæreditate. Nicolaus tamen existimat duo illa Deutero. loca non de alia decima intelligenda, quàm de qua dicitur Nu. 18. & comestionem, de qua ibi dicitur, non referendam ad absumptionem decimæ, sed aliorum quæ sponte afferre debebant vltra decimas, vt hinc coram Deo in festiuitatibus epularentur. Alij verò, quia apertè dicitur Deut. 14. & comedes decimam, &c. intelligunt ex decima villa debita Leuitis, licitũ fuisse populo dum decimas adferret in loco quẽ Dominus elegisset, simul edere cum Leuitis, nec fuisse hãc decimã diuersam à decima illa de qua Numeri 18. quorum sententia satis videtur probabilis, tum quia si illa decima de qua in Deuter. est diuersa

Quatuor decimæ veteris testamenti.

ab ea

ab ea de qua in Numeris, oportebit etiam dicere duplicia fuisse primogenita, quæ Israelitæ debuerint offerre. Primogenita enim debebãtur ex lege sacerdotibus, & tamẽ dicitur Deut. 14. comedes de cimâ frumenti, &c. & primogenita de armentis & ouibus tuis, tum quòd illa sententia conueniat cum illo Malachiæ 3. inferte omnem decimam in horreum, vel, vt est Hebraicè, in domum thesauri, vt sit cibus in domo mea, & rursum, cũ eo quòd legimus factum tẽpore Ezechiæ 2. Paralip. 31. Hinc enim apparet decimam non colligi solitã à Leuitis in singulis ciuitatibus, sed à populo allatam in Ierusalẽ, & hinc per quosdam dispensatores distributã ministris altaris, quomodo & in canonibus olim erat constitutum, vt decimæ essent sub manu episcopi, illéque omnibus distribueret sacerdotibus. Sic enim dicitur à Gregorio 7. 16. q. cap. 1. De cimas. Has verò decimas sub manu episcopi fore censemus, vt ille qui cæteris præest, omnibus iustè distribuat, nec cuiquam personæ honorabilius exhibeat, vnde alij scrupuloso corde moueantur, sed sint omnia communia, quia inhonestum videtur vt alij sacerdotes habeant, alij verò detrimentum patiantur, &c. Verùm quo minus putari possit eadem esse decima de qua in Deuteron. & in Numeri, obstat sententia D. Hieronymi, & magis Ioseph, qui Iudaicarum rerum peritus erat. Hic enim lib. 4. antiquit. cap. 6. sic præscriptum à Mose morituro tradit: Sit autẽ & decima exceptio (vel, vt est Græcè, ἀφαίρεσις, id est, electio vel separatio) frugum vobis, præter eã quam distribuit Dominus sacerdotibus & Leuitis dari, quæ vendatur quidem per prouincias, & ad epulas ministretur & hostias quæ in sacra vrbe sunt celebrandæ: Iustum est enim ex his quæ de terra nascuntur, quam Deus possidere vobis concesserit, vt ad honorẽ eius qui hæc tribuit perfruantur. Hæc ille. Quartò autẽ erant & aliæ decimæ, quas non singulis annis, sed tertio quoque anno pauperibus recondebant alendis, quæ secundum Hieronymum dicuntur Græco sermone πτωχικαὶ δεκάται, de quibus decimis habetur Deuter. 14. in fine. Nunc autem simplices tantùm decimæ sunt in obligatione, quæ, scilicet, clericis sunt debitæ. Hæ tamẽ triplicis sunt naturę. Aliæ enim dicuntur prædiales, vt quæ proueniunt ex prædiis. Aliæ personales, vt quæ debentur ex negotiatione, artificio, & huiusmodi industriis personarum. Aliæ mixtæ, vt quæ proueniunt de animalibus & eorum fœtibus, quæ partim sunt prædiales, à prædiis vnde viuunt: partim personales, propter hominum circa ea animalia industriam & curam: Et prædiales quidem dari debent illi ecclesiæ in cuius parochia prædiũ sitũ est: personales verò ecclesiæ parochiali in qua aliquis habitat, & ecclesiastica recipit sacramenta, vt patet in cap fina. de parochiis. Mixtæ verò debent dari vbi est consuetudo, aut si non est consuetudo, si continuè pascuntur in vna, debitur illi parochiæ: Si autẽ partim in vna, partim in alia, diuidantur, vt notatur in cap. ad Apostolicæ, de decimis. Et quidem personales decimæ, quæ in multis etiam locis non debitur modo consuetudine præscribente, non leguntur apertè præceptæ in veteri lege, in quibus tantùm præcipitur de decimis prædiorum, & animalium, quòd Iudæi ex instituto & patrio ritu pastores essent & agricolæ. Iraq; personales decimæ vbi soluuntur, modò introductæ videntur ex consuetudine, quemadmodum quarũdam rerum decimas indicat Innocentius tertius introductas, non ex lege diuina, sed sola consuetudine, cum dicit capite in aliquibus, de decimis. Illæ quippe decimæ necessariò soluendæ sunt, quæ debentur ex lege diuina, vel loci consuetudine approbata. Videri tamẽ posset etiam Iudæos solitos fuisse persoluere decimas personales, eo quòd scriptum sit: Ipsi Leuitæ decimas accipient ex omnibus ciuitatibus operum nostrorum. Nam ex hoc loco quidam Canonistæ probant, personales decimas etiam esse iuris diuini. Verùm per opera ibi intelliguntur illæ operationes quæ in cultura terræ obeuntur, vt satis pateat ex Hebræa dictione, & ex eo quod præcedit: Afferemus decimam partem terræ nostræ Leuitis. Et hactenus quidem de decimis. Pergamus ad reliqua. 2. Esdræ 10.

Triplicis natura de χοδέκαδλαι, siue ecclesiast.

VÆ VOBIS PHARISÆIS, QVI DILIGITIS PRIMAS CATHEDRAS, &c. Postquam notauit Dominus Phariſæorum præpositeram religionem, & iniustitiam, notat modò eos etiam superbiæ & hypocriseos. Superbiæ quidem, cum dicit: Qui diligitis primas cathedras, &c. Non dicit, qui primas obtinetis cathedras, & salutamini in foro, sed qui hæc diligitis: quia non ipsæ res, sed earũ affectus & desiderium est culpabile. Hypocrisis autem, cum dicit, Væ vobis, quia estis vt monumenta quæ non parent, id est, apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt ea esse monumenta. Quo Dominus significat parabolicè, quẽadmodum sepulchra mortuorum sub terram occultata, continent intra se putredinem & corruptionẽ, sed quæ hominibus est incognita: ita & Phariſæos, cũ vitiorũ impuritate interius pleni essent, eam tamen exteriori sanctitatis specie tegere, atque ita fieri, vt homines qui cũ ipsis conuersabantur non aduerterent eorum impuritatem in animo latẽrem. Apud Matthæũ autẽ hæc parabola clarius & paulo aliter effertur. Habet enim sic: Væ vobis Scribæ, & Phariſæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris parent hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum & omni spurcitia: sic & vos à foris, quidem paretis hominibus iusti, intus verò pleni estis hypocrisi & iniquitate. Apud Matthæum ergo comparantur sepulchris apparentibus, hic verò sepulchris non apparentibus: proinde apud Matthæum apertius notatur sanctitatis externa simulatio præter interiorem immunditiam, quanquam vtrumque etiam hic satis significetur parabola quidem simili, sed nõ eadem. Erit tamen eadem parabola, sed expressius apud Matthæum posita, si locus hic Lucę sic intelligatur: Estis vt monumenta quę non apparẽt, hoc est, quorum interior pars non est conspicua, & homines supra ambulantes nesciunt quid illa intus habeant. Atq; in hunc modum magis esse intelligendum puto, quòd verisimile sit Lucam eadẽ cum Matthæo dicere voluisse. Porrò Græci in tertio isto væ habent: Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia estis vt monumẽta, &c. sed ea verba, Scribæ & Phariſæi hypocritæ, videri possunt desumpta ex Matthæo, & addita ab aliquo, eo quòd sequatur dictũ horum verborum occasione à legisperito, Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. Hinc enim videbatur Dominus superius etiã taxasse Scribas. Verùm nomen Scribæ rarissimum est apud Lucam, qui ferè eos vocat legisperitos, & præterea cum Dominus subiiciat: Et vobis legisperitis væ, magis apparet superioribus verbis apertè tantùm taxasse Phariſæos.

RESPONDENS AVTEM QVIDAM, &c.] Differebant à Pharisæis legisperiti, quòd apud nos religiosi & theologi. Illi enim ex sua professione & ordine præ aliis maiorem sanctitatē præ se ferebant. Hi verò maiorem in scripturis doctrinam. Erat tamen magna inter eos connexio, eo quòd vtri que essent capita populi, multi etiam ex legisperitis essent & Pharisæi. Itaque quod Pharisæis dictum erat, quidam legisperitus etiam in suum ordinem di ctū esse interpretans, eo quòd legisperiti etiam obti nerent primas cathedras in synagogis, & cum Phari sæis magnā haberent familiaritatē, eorūque institutū approbarent, ait Domino, Magister, hæc dicens etiā nobis legisperitis cōtumeliam facis, vel contumelia afficis. Vbi notandum, mentem superbā, cum arguitur, interpretari sibi fieri cōtumeliam, cū contra iustus & humilis reprehensionem pro beneficio accipiat. Deinde & illud, quòd qui sibi male conscius est, etiam in alios liberè dicta, interpretatur in se dicta esse. Itaque occasione data ab hoc legisperito, Dominus etiam propria quadam ratione ostēdit imminere væ ipsis legisperitis, vt vanum eorū deprimat supercilium. Et vobis, inquit, legisperitis væ, quia oneratis homines oneribus quæ portare nō possūt, vel, vt Græcè, φορτία δυσβάστακτα, id est, oneribus portatu difficilibus, & ipsi vno digito vestrō nō tangitis sarcinas. Quo sermone allegorico pulchrè significat Dominus eos multorū & grauissimorum præceptorum obseruationē se- C uere exigere à populo, interim sibi indulgētes omnē licētiam, omnē impositi oneris grauitatē fugere, cū cōtrà fieri oporteret, vt seipsos potius arctarent, aliis verò multa indulgerent. Onerabant autem Scribæ homines dupliciter. Primo, quia præcepta omnia legis seueriſſimè interpretabantur, & ad vi- uum atque exactiſſimè eorum obseruationē exige- bant. Legis enim præcepta D. Petrus in Actis testa- Actum 15. tur fuisse iugū quod, inquit, nec nos nec patres no- stri portare potuimus. Itaq; hac cōsideratione Dominus non dicit, væ Scribis, quòd onera portatu difficilia imponerent populo, sed quòd cùm hoc fa cerent, ipsi nec vno digito ea tangerent, nisi intelligamus eos notatos ob id quòd legis præcepta ni- D mis rigide & seuerè exigerent, sicut quidam apud nos nimis facilè iudicant aliquem cōmittere pecca tum, quod dicitur mortale. Altero modo onera bant Scribæ homines, quia præter præcepta legis Mosaicæ, instituebant multas alias graues cæremo nias & cōstitutiones, quæ cū deberent esse leuamē ta & compēdia seruandæ legis, onera tantùm erant grauātia, non iuuantia, & vix portabilia. Ad hunc ianè modum dupliciter etiam peccant quidam Christiani doctores, qui rigidè Dei præcepta ab a- liis exigunt, seueras pœnitentias iniungunt, ac suas quasdam constitutiones inutiles & grauissimas adiungunt, cùm ipsi in seipsis sint remissi: nec diuinorū, nec suorum præceptorum curam haben- E tes. Quomodo autem ecclesiæ constitutiones, non sint dicendæ onera importabilia vel grauia: dictum est circa illud Matth. 11. Iugum meum suaue est, in cap. Concor. 47.

VÆ VOBIS QVI ÆDIFICATIS MONVMENTA PROPHETARVM, &c. Circa hunc locum dubium est, quomodo Dominus dicat, væ his qui ædificabant monumenta, id est, sepulchra prophetarum, cum hoc fuerit laudabile & bonum. Rursum quomodo Dominus ex eo quòd isti ædificant eorum sepulchra, quos patres eorum occiderunt, colligit eos testificari quòd consentiāt & approbent opera patrum suorum. Ex eo enim potius cōtrariū fuerat inferēdū, quòd, scilicet opera patrum suorum reprobarent, sicut apud Mat- Matth. 23. thæum dicuntur hoc fecisse in testimonium repro- bationis. Correspōdēs sanè apud Matthæum locus non habet tantam obscuritatē, quantam habet præ- sens locus. In Matthæo enim habetur sic: væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritè, quia ædificatis se- pulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iusto- rum, & dicitis: Si fuissemus in diebus patrum no- strorum, non essemus socij eorū in sanguine Pro- phetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filij estis eorum, qui prophetas occiderunt. B Quanquam enim & hic quæri possit, quomodo væ dicatur his qui ædificabant sepulchra iustorū, & dicebant: Si fuissemus, &c. cùm & facere illud & di- cere nō fuerit malum, tamen facilè dici potest, Do- minum nō absolutè eos velle reprehendere, quòd illa facerēt & dicerent, sed quòd ea nō verè sed hy- pocriticè facerent, vnde præmittit, Hypocritæ, cùm re vera similes essent his quos patres suos vo- cabant, etiam si verbis & factis videri vellent il- lis dissimiles. Verùm huius præsentis apud Lucam loci non potest esse tam facilis explicatio. Pro hu- ius ergo explicatione aduertendum, duplici inten- tione monumenta erigi cæsis. Nam aliquando eri- guntur in laudem cæsorum, & occidentium vitupe- rium, aliquando in vituperium cæsorum, & laudem ac trophæum eorum qui eos occiderunt, quemad- modum patet in locis in quibus hostes cæsi sunt. Itaque cum Scribæ & Pharisæi videri vellent ædifi- cando Prophetarum sepulchra colere Propheras, & damnare occisores eorum, tamen quia hoc non vero sed hypocritico fecerunt animo, & quia verè erant affectu & imitatione filii occisorum, quos & patres suos vocabant, Dominus eorum factum re- torquet in contrarium, tanquam id fecerint vt pa- trum suorum impietatem approbantes, statuerent illis trophæa. Filiorum enim est, parentum crimina tegere & occultare: & ea quæ in parentibus lau- di ducunt, posteritati cōmendare. Proinde cùm mo- numentis Prophetarum sumptuosè extructis, ale- rent memoriam criminis eorum quos parentes suos vocabant, & qui verè erant eorum etiam secun- dum affectum parentes, bene Dominus hinc colli- git eos consentire operibus patrū suorum, & væ in terminatur ob sepulchrorum ædificationem. Itaque sensus verborum Domini hic est. Quanquā vos æ- dificando Prophetarum sepulchra, videri velitis colere prophetas, & damnare eos qui ipsos occi- derunt, ego tamen contrà, væ vobis ob id dico. Nā cùm patres vestri verè sint qui Prophetas occide- runt, vel vobis ipsis id confitentibus qui illos pa- tres vestros vocatis, profectò testificamini ipsa se- pulchrorum ædificatione, quòd consentitis operi- bus patrum vestrorum, eáque approbatis. Filiorū enim est, facta patrū suorum quæ laudant poste- ris nota facere, & contrà eorum crimina studiosè tegere: & sub cineres condere. Quemadmodum er- go apud Matthæum Dominus alludit ad nomen patrum & filiorum, ita & hic vis verborum Chri- sti in eo consistit, quòd hi, quibus væ dicit, filij e- rant, & filios se vocabant eorum qui Prophetas oc- ciderant.

PROPTEREA ET SAPIENTIA DEI DIXIT: MITTAM AD ILLOS PROPHETAS, &c.] Propterea, inquit, hoc est, quia vos con

consentitis operibus patrum vestrorum. Sapientiam autem Dei seipsum vocat. Nam apud Matthæum est, Ideo ego dico vobis. Porro Dei se sapientiam modò vocat, q̃ hæc non dixerit tãquam homo, sed tanquam Deus, qui mirabili cõsilio omnia prudenter temperat, & est omnium futurorum præscius. Ideóque & per præteritum dicitur, dixit, non, dicit, quo intelligeremus ipsum hoc iam olim decreuisse, & per suos Prophetas prædixisse. Cùm dicitur, Prophetas & Apostolos, per Prophetas intelligi possunt doctores veteris Testamenti: per Apostolos, noui, aut per vtrumq; doctores noui Testamẽti. Siquidem & Euangeliũ suos habuit Prophetas. Ex illis, inquit, occident, hoc est, quosdam illorum occident. Non enim omnes illos occiderũt. Cum autẽ sequitur, Vt inquiratur sanguis, coniunctio, vt, debet accipi consecutiuè: si referatur ad occident & persequentur. Non enim ideo occiderunt vt sanguis illorum requireretur, sed istud ad illorum occisionem consecutum est. Potest tamen accipi vt finalẽ causam denotet, si referatur ad verbum, Mittam, vt sit sensus: Mittam ad vos eos, quos tamen scio occidendos à vobis, vt iusta Dei vindicta veniat super vos, & omnes cognoscãt quàm iusta sit vltio Dei grauissima in vos. Vt finis significatus non sit finis missionis secundùm se acceptæ, sed acceptæ cum præscientia occisionis Prophetarum: non impeditæ, sed permissę à Deo. Cæterũ illud, à generatione ista, quamuis aliqui putent coniungi posse cũ, effusus est, melius tamen coniungi debet cum verbo, inquiratur: tum quia Matthæus habet, vt veniat super vos omnis sanguis: tum quia subiicitur: Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Sanguinem autem requiri ab aliquo, est secundùm scripturæ phrasin, vltionem effusi sanguinis aut perditi hominis sumere de aliquo. Sic de Deo Dicitur: Requirẽs sanguinem eorum recordatus est. Et Ezech. 3. pastori, cuius negligentia ouis aliqua perit, dicit Dominus. Sãguinẽ eius de manu tua requiram. Sic per contrarium dicitur sanguis amoueri ab aliquo, quando efficitur vt super eum nõ veniat vltio, quomodo Salomõ ait ad Banaiam, iubẽs ei interficere Ioab: Interfice, inquit, eum, & sepeli, & amouebis sanguinem innocentem qui effusus est à Ioab, à me, & à domo patris mei. In his ergo locutionibus sanguis ponitur pro vltione sanguinis, quemadmodum & in Matthæo, cùm dicit Dominus, Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, & cùm dicunt Iudæi: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Ex his locutionibus est etiã illud: Sanguis tuus super caput tuũ, hoc est, exitium tuũ tibi soli imputetur, nec requirat Dominus à me vltionem effusi tui sanguinis. Et illud: Sanguis vester super caput vestrum, hoc est, exitium vestrũ & perditio non requiretur à nobis, sed vobis solis imputabitur. Verùm quomodo dicit Dominꝰ, sanguinem omniũ prophetarũ & iustorum qui effusus est à mundi constitutione, hoc est, exordio, requirendum à generatione illa Iudæorum, cui tũc loquebatur, cùm sanguis eorũ qui iniustè à patribus eorum fuerant occisi, non potuerit illis imputari? Ad hanc dubitationem nõ paruam respondet D. Hieronymus super Matthæũ, & Beda super Lucã: moris scripturarũ esse duas generationes hominũ cõputare, bonorũ, scilicet & malorum, hoc est, omnes bonos sub vna cõprehẽdere generatione, & rursum omnes malos sub vna: & proinde cum dicitur, omnem sanguinem Prophetarũ requirendum à generatione ista, per generationẽ istam demonstrari omnẽ quæ à principio mundi fuit impiorũ generationẽ, cuius & Iudæi, qui tẽpore Christi fuerunt, pars quædam præcipua fuerunt. Ab hac autem generatione certũ est requiri in presenti vita, & requirendum magis in futura omnẽ iustorum sanguinem ab illa effusum. Sed secundùm hunc sensum nihil noui & peculiare intelligitur Dominus comminari Iudæis sui temporis, quemadmodum tamen voluisse comminari totus contextus indicat. Proinde aduertendum in scripturis quandoque dici Deum punire parentum peccata in filiis, idque tunc maximè, quando filij parentum impietatem non solum non fugiunt, nec simpliciter imitantur, sed etiam exuperant & consummant, ita vt Deus ad vindictam peccatis condignam tardus, tandem peccatorum perseuerantia & magnitudine velut coactus & victus, tam grauem & seueram de filiis sumat vltionem, vt non tantùm eorum iniquitates vlcisci videatur, sed & maiorum, quibus peccantibus Deus sic pepercerat, vt non condigna omnino eis supplicia inferret. Sic in Amalechitis per Saulem vindicauit, quòd eorum patres Israelitis restiterunt cùm egrederentur de Aegypto. Sic cùm completæ essent iniquitates Amorrhęorum, Dominus illos per Iosue deleuit, introductis in illorum terram Israelitis, qui non potuerunt illam terram obtinere priusquam illorum iniquitates essent completæ, vt dicitur Genes. 15. Cùm enim filij parentum suorum peccata imitantes, aut etiam superantes, eo maiorem vltionem diuinam promereantur, quo magis Dei patientia & longanimitate abutuntur, cúmq; per huiusmodi imitationem parẽtum suorum peccata consumment & compleant rectè completa & seueriſſima vltio diuina de huiusmodi consummatoribus iniquitatẽ sumpta, dicitur esse vltio omnium iniquitatum quas etiã parentes eorum admiserunt, non quòd parentes eorum non suam persoluerint etiam pœnam, aut quod filij vltionem aliquam patiantur quam non promouerunt, aut grauiorem quàm promeruerint, sed quòd filiorum Dei bonitate abutẽtium tanta sit iniquitas, vt sicut per eam consummant parentum suorum peccata, ita in eis diuina vltio consummet & suppleat, quod parentum peccatis deerat vindicatis. Itaque apud Matthæum Dominus præmittit: vos implete mensuram patrum vestrorum, ac tum velut in consummatores huius mensuræ venturum dicit omnem sanguinem iustũ, qui ab exordio mundi effusus est. Rursum & illud notandum, parentum peccata non dici puniri in filiis, nisi quatenus sunt filij cum parentibus suis vna generatio & vnus populus, ita vt in ipsis filiis etiã parẽtes & tota generatio dicantur puniri, quemadmodum Abraham ecõtrario in suo semine accepit promissam sibi terram, quatenus vnũ quid cum sua posteritate. Nam si quidẽ filij cõsiderẽtur vt singulares personæ, non sumit Deus de illis nisi pro singulari eorum peccato singularem vindictã. Si verò considerentur vt vna cum parentibus generatio, sic generalem de eis vindictã dicitur Deus sumere, qua nõ singulares tantùm personæ, sed tota etiam generatio plectitur, quam tamen generalem vltionem vt certo tempore Deus inferret, filij promeruerunt. Dominum autem loqui de Iudæis sui temporis, tanquam his qui vnus erant cum patribus populus, patet cùm dicit apud Matthęũ de Zacharia, quem occidistis inter templum & altare. Occidistis, inquit, nõ in vestra persona, sed in patribus

tribus vestris. Itaque à Iudæis, aut potius à generatione Iudæorum quæ erat tempore Christi, tãquam consummatice peccatorum parentum suorum, per effusionem sanguinis Christi & Apostolorum eius, & tanquam generatione vna cum patribus præcedentibus requisita est vltio sanguinis omnium prophetarum, quando per Titum & Vespasianum crudelissimo excidio perdita est gens Iudæorum, succensa ciuitate sãcta Hierusalem, & aliis ciuitatibus eorum destructis, multisque eorum crudeliter occisis, ac reliquiis venundatis & dispersis in omnes gentes, sed & generatione eorum tota à Deo reprobata, & in eius locum alia generatione, nempe populo gentium, delecta. Tũc adimpletum est quod orat in persona Christi propheta Dauid contra Iudæorum gentem: In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Dei, & peccatum matris eius non deleatur. Porrò cum sequitur: A sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, &c. notandum ipsum Abel computari inter Prophetas. Fuit enim proculdubio spiritu diuino afflatus, per quem & prænouit venturum quandoque mundi saluatorem, quem & suo sacrificio & morte sua præfigurauit, Verùm de quo Zacharia hic fit sermo, quæstio est. Sunt enim qui putant Zachariam, cuius hic fit mentio, fuisse patrem Ioannis Baptistæ. De quo sic scribit Basilius in sermone de Christi natiuitate: Sermo, inquit, quidam fertur, & hic ex traditione ad nos delatus, quòd Zacharias cùm Mariã in virginum locum post Domini partũ adscripsisset, à Iudæis occisus est inter templum & altare, accusatus à populo, velut per hoc cõfirmans admirabile illud & decantatum signum: Virginem quæ genuit, & virginitatem non corrupit. Idem habet & Origenes homil. in Matth. 26. vbi etiam hanc sententiam ex Domini verbis confirmari dicitur, quia, scilicet, dicitur in Matthæo, quem occidistis inter templum, &c. Alij putant hunc Zachariam fuisse illum qui vnus est inter Prophetas duodecim. Nam hic in sua Prophetia dicitur fuisse filius Barachiæ, quemadmodum & hic dicitur. Hunc autem Origenes dicit in scripturis quibusdam non manifestis haberi occisum fuisse gladio inter templum & altare. Verùm vtranque hanc sententiam fortiter reiicit Diuus Hieronymus, quòd neutra scripturæ alicuius certa autoritate fulciatur. Proinde cum eo rectius sentiendũ, Zachariam, cuius hic fit mentio, esse illum cuius fit mentio 2. Paral. 24. filium, scilicet, Ioiadæ sacerdotem, qui populum derelinquentem legem Dei libere redarguens, lapidibus obrutus est à populo iuxta imperium regis Ioas, idq; in atrio domus Domini. Hoc enim cõuenit cum eo quod hic dicitur periisse inter ædem, id est, tẽplum & altare, holocaustorum, scilicet, quod erat in atrio ante introitum templi. Tantùm obstare videtur quòd Zacharias iste dicatur in Matthæo filius Barachiæ, cũ in Para. dicatur filius Ioiadæ. Sed primum fieri potest Ioiadam fuisse binominẽ, deinde Barachiam scriptũ esse pro Ioiadam, quòd alius quidam Zacharias legatur filius Barachiæ. Nã Hieronymo teste pro Barachiæ, legitur in Euangelio Nazaræorum, Ioiadæ. Quærendum rursum vlterius, quare istius Zacharię Dominus meminit, dicens, vsque ad sanguinem Zachariæ, cùm hic ante quadringentos annos tum mortuus esset, & post eũ multi Prophetæ sint à Iudæis occisi? Huius autem, omissis aliis rationibus, duæ potissimum conuenientes rationes possunt reddi. Altera hæc, quòd Zacharias ille vltimus sit qui in canonicis scripturis legitur inter lectus à Iudæis. Altera, quòd scriptura tãtùm explicat petitionem vindictæ in Abel & Zacharia. In Abel, cum dicitur: Ecce vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. In Zacharia, cum narrat illum morientem dixisse: Videat Dominus & requirat. Quia enim de vindicta sanguinis prophetarum Dominus loquebatur, par fuit vt illorum sanguinem commemoraret, quorum vindicta petita traditur in sacra scriptura, vt ex his duabus vltionibus petitis intelligantur similiter petitæ vindictæ omnium aliorum prophetarũ, ac proinde rationabiliter sit dictum, vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, tanquam petẽs vindictam à sanguine Abel, cuius sanguis clamauit ad Deum, vsque ad sanguinẽ Zachariæ, qui moriẽs dixit: Videat Dominus & requirat. Cæterũ quo Dominus confirmaret quod dixit, & certitudine superuenturæ vltionis ad respiscentiã prouocaret infideles, adiecit: Ita, hoc est, profectò, (Græcè enim est ναὶ, pro quo in Matthæo est, Amen (dico vobis, requiretur ab hac generatione.

Psal. 108.

Quis Zacharias intelligatur.

Isaiæ 7.

VÆ VOBIS LEGISPERITIS, QVI TVLISTIS CLAVEM SCIENTIÆ, &c.] Verbum, tuliſtis, dupliciter hic accipi potest, quemadmodum & Græca dictio ἤρατε. Tollimus enim gladium ad iter, & tollimus quod ab aliis auferimus. Itaq; iuxta secundam significationẽ exponit Theophylactus, quod sequitur, Ipsi non introiistis, &c. vt sit declaratio illius: tuliſtis clauem scientiæ: & sit sensus: væ vobis, qui cùm deberetis aliis aperire viam ad scientiam, contra abstuliſtis ab hominibus clauem scientiæ. Nam nec ipsi introitis, & eos qui introibant, id est, introire volebant aut incipiebant, prohibuiſtis. Qui sensus maximè conuenire videtur cũ illo quod habet Matthæus, Væ vobis, quia clauditis regnum cœlorum ante homines. Vos enim nõ intratis, nec introeuntes finitis intrare. Intelligit autem Theophylactus per clauem scientiæ, vel doctrinam legis syneceram, quam Scribæ suis interpretationibus abstulerunt, qua potuissent ad Christum homines deduci, vel fidem in Christum per quam peruenitur ad scientiam & veritatis cognitionem, secundùm illud Isaiæ, Nisi credideritis, non intelligetis. Simplicius tamen fuerit verbũ, tuliſtis, primo modo accipere, vt sit, recepiſtis in vos & vẽdicatis vobis clauẽ scientiæ, hoc est, doctrinam aut munus docẽdi alios. Sicq; Ambrosiũ accepisse patet ex eius commentario, cùm sic scribit: Arguũtur etiam adhuc sub nomine Iudæorum, & futuro supplicio statuuntur obnoxij, quia cùm doctrinã sibi diuinæ cognitionis vsurpent, & alios impediant, nec ipsi quod profitentur agnoscant. Itaque secundũ hunc sensum non dicit Scribis Dominus, vę, ob id quòd tulerint clauẽ scientię, sed væ, referendum est in sequentia ad hunc modum: Væ vobis qui, vel quia cùm receperitis in vos clauem scientiæ, tamen ipsi non introitis per eam clauem ad veram scientiam, & regnum cœlorum, & quod peius est, ac magis cõtra vestram professionem, eos qui introire cœperunt, quantum in vobis est, prohibuiſtis, auocantes eos à fide in me, per quam est hominibus via ad veram sapientiam & regnum cœlorum. His hodie similes sunt omnes hæretici, qui auctoritatem docendi alios sibi vsurpantes, aut etiam legitimè aliquando nacti, & ipsi Christi exeunt Ecclesiam, & alios ne ingrediantur prohibent.

CVM

CVM AVTEM HÆC AD ILLOS DICERET, COEPERVNT PHARISÆI ET LEGISPERITI, &c.] Cùm Domin' libertate magna diuina præ se ferẽte authoritatem proferret sermones hos, subamaros quidem, sed salutiferos, si voluissent recipere pharmacum, Scribæ & Pharisæi præ superbia non ferentes se tam liberè reprehendi, vehementer offensi sunt: cumq; non possent obiecta negare crimina, quòd taciti apud se agnoscerent vera esse quæ dicebantur, nec auderent palam in illum moliri aliquid mali, cœperunt grauiter insistere, hoc est, vrgere Dominum variis quæstionibus, insidiantes ei, & quærẽtes aliquid venari de ore eius quo possent eum accusare, ne priuato quodã odio, sed studio religionis illum viderentur persequi. Habet enim hoc hypocrisis, vt nihil tam impium moliatur, cui non prætexat impietatis fucum. Porrò pro illo, os eius opprimere de multis, Græcè est, ἀποστομίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων. Non enim est ἐπιστομίζειν, quomodo legisse videtur interpres. Nã illud est propriè os alicui occludere, in qua significatione vsus est eo verbo Paulus ad Titũ 1. οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν. i. quibus oportet silentium indici, vel, vt nos legimus, quos oportet redargui. Verum hic est ἀποστομίζειν, quod verbum apud probatos autores significat memoriter recitare, vt annotauit quidam, sed ea significatio huic loco non conuenit. Theophilactus dupliciter exponit. Priori modo: Fit, inquit, τὸ ἀποστομίζειν, cũ plures interrogant vnũ de aliis atque aliis argumentis, tum enim qui non potest respõdere, specie præbet insipientis. Itaque secundum eum sensus erit, cœperunt Dominum de multis interrogare, vt sic eum ad hæsitantiam deducerent, nec habens quod omnibus respõderet, videretur insipiens & indoctus. In quem sensum etiam potest accipi nostra litera, si intelligatur sic, cœperunt os eius opprimere de multis. i. per multas quæstiones ei propositas. Altero modo exponit, vt ἀποστομίζειν sit illaqueare aliquem, & ab ore eius capere illum. Cum enim, inquit quis capitur ex his quæ dicit, ἀποστομίζεσθαι videtur. hoc est, ab ore trahi & condemnari. Quæ explicatio magis conuenit cum eo quod sequitur, quærentes aliquid capere ex ore eius, vt ibi Lucas seipsum intelligatur exponere. Neq; enim illa, insidiantes ei, & quærentes, &c. competunt in eos qui occludunt os loquentis. Simili modo, etsi non nihil dissimili, exponit hoc verbum Eutychius. Significat, inquit, ἀποστομίζειν, extemporales & non consideratas responsiones dolosarum interrogationum expetere: quæ explicatio maximè conuenit propriæ verbis significationi, & sequentibus. Vnde bene vertit quidam, captiosè interrogare.

DOCET NON TIMENDAM MORTEM CORPORIS.

LVC. 12. CAP. LXXXV.

MVLTIS autem turbis circunstantibus, ita vt se inuicẽ conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos: Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil enim opertum est quod non reueletur, neque absconditum quod non sciatur. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis prædicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis, timete eum qui postquam occiderit habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. Nónne quinque passeres væneunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluris estis. Dico autem vobis: Omnis quicunque confessus fuerit me coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei: qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur. Cùm autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.

A. 16. 64. B. 12. 64. A. 10. 55. B. 4. 51. C. 8. 51. A. 10. 55. B. 8. 66. C. 9. 66. A. 12. 49. B. 3. 49. A. 10. 55. B. 13. 122. C. 21. 122.

MVLTIS AVTEM TVRBIS CONCVRRENTIBVS, &c. Pro multis turbis concurrentibus, Græcè est, ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, id est, congregatis myriadibus turbæ, hoc est congregata innumera turbæ multitudine. Siquidem myrias, quod propriè significat decem millia, Græcis ponitur pro immẽsa multitudine. Porro ante hæc verba Græci habent, ἐν οἷς, id est, inter quæ, vel interim aut interea, quæ tamen verba non solum noster interpres, sed & quidam omisit, cùm tamen nõ sint otiosa. Videtur enim significari, quod interea cum ea contingerent quæ superiori sunt capite dicta, hæc quæ sequuntur gesta sint, vt significetur istorũ cum superioribus cõtinuus ordo. Proinde cũ quæ modo sequuntur nõ sint gesta in domo aut cõuiuio illo cuius fit mentio in principio cap. præcedentis, apparet omnia illa væ, quæ superiori capite habentur, non dicta à Domino in conuiuio, sed palã præsente populo, quemadmodũ & Matthæus commemorat: Lucã tamen propter opportunitatẽ commemorasse veluti in illo conuiuio dicta, & optimè cohærerent cũ eo quod ibi dixerat Dns de præpostera Pharisæorũ mundatione, occasione neglectæ à se ablutionis manuũ. Pro concurrentibus, vtuos ferè legimus antiqui codices teste quodã habent, circunstantibus, atque sic habebant duo codices antiqui satis, quorũ copiã mihi fecit abbas Tongerlensis, sic legit & Dionysius, & conuenit ea lectio magis cũ Græcis, quæ non habent, concurrentibus, sed congregatis. Itaque cum Dns Pharisæorum & Scribarum hypocrisim sermone ad illos directo apertè redarguisset, nec illi hinc meliores redderentur, sed potius peiores, ficq; declaratum esset insanabilẽ esse illorum malitiam, voluit Dominus palam eorum hypocrisim traducere, ne quis incautus eorum simulatione falli posset, proinde relictis Scribis & Pharisæis, multis turbis iam ipsum circunstantibus, adeò vt se inuicem conculcarent, conuertit sermonem suum ad discipulos suos, quos ante omnes ab hypocrysi liberos & munitos esse oportebat. Attendite,

tendite,inquit,hoc est,cauete vobisipsis(nam Græca non habent solum προσέχετε. i. attendite vel cauete,sed προσέχετε ἑαυτοῖς.i.cate vobisipsis)à fermẽto Pharisæorum. Attendite,inquam, tum ne eorum hypocrisi decipiamini, & rectum putetis quicquid illic rectè videntur dicere & facere, tum ne & vos illos imitando eorum fermento inficiamini & corrumpamini. Ne autem dubitaretur quid dicat Pharisæorum fermentum,adiecit,quod est hypocrisis.i. iustitiæ & pietatis simulatio. Et rectè hypocrisim fermentum metaphoricè vocauit,quòd sicut modicum fermentum totam farinæ massam cui commiscetur & sub qua latet,corrumpit:ita simulatio latẽs in animo omnia opera quãtumuis in speciem bona vitiat:proinde quoniam ante omnia opus est in his quæ acturi sumus bona voluntate & bona intentione:bene Dominus ante omnia à suis requirit vt sibi ab hypocrisi caueant. Nam Græca non solùm habent:Attendite vobis, sed præmittitur aduerbium πρῶτον.i.primùm,vt sit sensus:Ante omnia & in primis cauete vobis,quanquã quidam illud, primùm, referant ad præcedẽtia.Admonuit & suprà suos Dominus vt à fermento Pharisæorum sibi cauerent, Mat.16.& Marci 8.circa quem locum in cap. Concor. 64. dictum est quomodo hic dicatur fermentũ Pharisæorum esse hypocrisim, ibi verò doctrinam eorum. Hypocritica enim erat eorum & conuersatio & doctrina,à qua hypocrisi suos frequenter Dominus dehortatur, quòd nihil magis noxium sit bonis operibus, nihil eisdem magis insidians & periculosum. Sic sanè & hodie Christiani monendi frequenter, vt à fermento hæreticorum sibi caueant, quod verè etiam est hypocrisis. Nam sub prætextu veritatis & restituendæ religionis,falsa & impia conantur persuadere subdolè & cautè, vt nisi quis sibi probè caueat, facilè sit eorum fermento inficiẽdus, vt non possit Christianum Pascha edere in azymis synceritatis & veritatis.

NIHIL ENIM OPERTVM EST QVOD NON REVELETVR, NEQVE ABSCONDITVM, QVOD.] Pro reueletur & sciatur, Græcis sunt futura indicatiui, reuelabitur & scietur, quemadmodum & in Matth.c.10.Videtur autem Dominus hac sententia & sequenti dehortari velle ab hypocrisi, quod quicquid in præsenti vita est occultũ, sit aliquando vel in præsenti vita,vel certè in nouissimo iudicij die detegendum. Quoniam enim hypocrisis est vitium latens, eique vitio se homines subiiciunt,vt per illud sua vitia tegãt, rectè Dominus ad dehortandum ab hypocrisi, è regione dicit: Nihil esse opertũ in præsenti vita,quod nõ aliquando reuelabitur in futura.s.vita,& procedendo à specie ad genus,vt vnico verbo omne occultum comprehendat,& exponat quod dixit,subiicit, neq; absconditũ quod non sciatur,quod probat adiungens, Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine. i. palam dicentur,vel,(vt habent Græca,audientur,) & quod in aure,(vel ,vt habent Græca & veteres codices melius,in aurem) locuti estis in cubiculis vel penetralibus,prædicabitur in tectis.Quibus significatur omnia hominum dicta quantumuis occulta, manifestanda. Opponit lumen tenebris & recta penetralibus ,& significat nec tenebras, nec modum dicendi secretum.s.in aurem, nec locum. s. in penetralibus & cubiculis , posse aliquid retinere semper occultum,sed omnia palam esse detegenda,& veluti in tectis prædicanda. In quo alludit Dominus ad morem Palestinæ regionis,in qua tecta domorum plana erant,vt ex illis concionem ad populum habere licuerit,vt dictum est circa Matthæi cap. 10.in cap.Concor.55. vbi hæc eadem paucis quibusdam mutatis habentur dicta discipuli , sed in sensu longè diuerso.Nam,vt & ibi annotatum est, hic ista dicta sunt de reuelatione occultorum futurain nouissimo die,quando,vt habet Paulus, Dominus illuminabit abscondita tenebrarum,& manifestabit cõsilia cordium: ibi verò dicta sunt de reuelatione per Euangelicam Apostolorum prædicationem futura, de qua priorem illam sententiam hic positam, Nihil enim opertum est,&c. etiam esse accipiendam potius,apud Marcum ca.4 & Lucam cap.8.dictum est in ca.Concor.51.Nam ter hanc à Domino dictam legimus sententiam.Videri autem possit etiam hic locus accipiendus de reuelatione futura per discipulorum prædicationem,quòd hic eadem sequãtur quæ apud Matthæum,de non timẽdis.s.his qui corpus occidunt, quæ optimam cum hoc loco cohærentiam haberent,si de Euangelica acciperetur reuelatione:nullam autem habere videtur, si accipiatur de reuelatione nouissimi iudicij , aut certè non tam apertam. Certè de Euangelica reuelatione interpretatur D. Chrysost.in Cathena Thomæ. De hac ergo reuelatione si intelligere etiam velit quis hunc locum,intelligendum Dominum suos ab hypocrisi auocare , quòd per eos omnia occulta Dei mysteria & hominum vitia sint publicanda , quos ob id meritò ab omni hypocrisi esse maximè alienos conuenit.Quoniam,inquit,quæ in tenebris , & in aurem,atque cubiculis dixistis, hoc est, quæ in paruo Iudææ & Galilææ loco docuistis, per vos & vestros successores in lumine dicentur, & in tectis prædicabuntur, hoc est, per vniuersum orbem omnibus palam annunciabuntur. Pro hoc sensu nõ parum facit quod Græca nõ habeant,Nihil enim,sed, οὐδὲν δέ.i.nihil autem opertum est, quomodo & veteres codices scripti habent, & nominatim duo qui erant ad manum. Itaque non necessariò intelligendum est Dominum reddere causam quare cauendum sit ab hypocrisi Pharisæorum , sed videtur Dominus nouam auspicari doctrinam,qua , sicut apud Matthæum,suos doceat quid sit eis faciendum.

DICO AVTEM VOBIS AMICIS MEIS, NE TERREAMINI AB HIS QVI.] Si de reuelatione per Euangelicam Apostolorum prædicationem superiora accipiantur, hæc ideo à Domino,sicut & apud Matthæum,sunt subiuncta,vt quoniam contra liberam Euangelij prædicationẽ multi insurrecturi essent , suos muniret contra mortis & omnium quæ homines inferre possunt malorũ metum. Si verò superiora accipiantur de reuelatione nouissimi iudicij , vt per eã ab hypocrisi Dominus auocaret,similiter hæc subiuncta rectè sunt,vt quoniam facilè illi offendunt impios,qui sine hypocrisi omnia dicunt & faciunt,& veritatem liberè verbis & factis prædicant,suos Dominus muniret ne mali alicuius metus eos abduceret à syncera veritatis Euangelicæ prædicatione. Quod autem Dominus discipulos vocet amicos suos, Theophylactus intelligit ratione amoris,quo discipuli Dominum amauerunt, ideóque dictum, dico vobis amicis meis, quòd hic sermo non quibuscunque conueniat , sed his qui Deum ex tota diligunt mente,& dicere possunt cũ Paulo:Quis nos separabit à charitate Christi? Magis tamen apparet Dominum suos vocare amicos,ratione amoris quoipse eos prosequebatur, quòd hac ratione alibi eos vocet amicos,vt cùm dicit,Iam non dicam vos seruos,sed amicos, & : Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam

1.Cor. 4.

Rom.8.

Ioan. 15.

iuam ponat quis pro amicis suis. Commodè autem iam cum ad mortem pro se subeundam & martyriũ adhortaturus est, suos vocat amicos, hoc est, dilectos à se, tum vt blanda appellatione, & suo erga illos amore ad redamandum eos prouocet etiam vsque ad mortem pro se subeundam: tum vt intelligerent Dominum bene illis consulere, dum ad mortis contemptum eos adhortatur, & illius tanquã amici præsidio freti, non metuerent eos qui corpori mortem inferre possent. Quod si velimus eos amicos vocatos ratione mutui amoris, comprehẽdenda est ratio Theophylacti cum iam dictis rationibus. Porrò tres rationes quibus Dominus hic vtitur ad dehortandum à timore malorum, & mortis ab hominibus inferendæ, habitæ sunt & declaratæ in cap. Concordiæ 55. circa cap. Matthæi decimum. Tantùm in verbis est quædam inter Matthæũ & Lucam differentia. Nam in prima quidem ratione pro eo quòd habet Matthæus, animam autem non possunt occidere, Lucas habet, & post hoc non habent amplius quid faciant, quo apertius quiddam amplius significatur quàm apud Matthæum, nempe quòd post mortem corporis aliquid amplius fieri & accidere possit homini, sed non ab homine, & proinde mortem corporis non esse metuendam tanquã omnium terribilium vltimum, propter quam tanquam omnium malorum maximũ, omnia alia huius mundi mala homines metuunt. Iam pro eo quod habet Matthæus: Timete eum qui potest & animã & corpus mittere in gehennam, hic dicitur. Timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehẽnam. Quo amplius etiam quid significatur, nimirum, Deum & præsentis vitæ mortem inferre posse, quam & homo inferre potest: & æternã mortem, quam non potest inferre homo homini. Itaq; comparatio inter homines & Deum, qua Dominus docet non metuendos homines, sed Deum potius metuendum, apud Matthæum quidem consistit in eo quòd homo tantùm habeat potestatẽ in alteram hominis partem, eámque ignobiliorem: Deus verò in vtramque. Apud Lucam verò cõsistit in eo quòd homo tantùm habeat potestatem in his quæ pertinent ad præsentem vitam, Deus autem in his quæ pertinent & ad præsentem vitam, & ad futuram. Ille enim expendit duas hominis partes, iste verò duos status vitæ hominis, & duplicem mortem. Additur autem apud Lucam confirmationis gratia, Ita, i. sane, (est enim rursum, ναὶ) dico vobis, hunc timete. In secunda ratione quæ incipit ibi, Nónne quinque passeres dipondio vel rectius dupondio væneũt, pro his verbis est in Matthæo: Nonne duo passeres asse væneunt, sed de hac diuersitate dictum in Matthæo. Pro illo, vnus ex illis nõ est in obliuione corã Deo. Matthæus habet, vnus ex illis non cadet super terrã sine patre vestro, quod eodem redit: Nam generaliter dictum est à Luca, quod Matthæus in specie dixit. Vnus, inquit, ex illis non est in obliuione coram Deo, vt. sà Deo ei non prouideatur de esca, aut sine eius cognitione aut voluntate moriatur & capiatur, in tertia ratione quæ incipit ibi: Dico autem vobis, omnis quicunque, &c. nihil est differẽtiæ inter Matthæum & Lucam, quod saltem annotatu dignum est, nisi quòd Matthæus habeat, coram patre meo qui in cœlis est, hic verò dicatur, coram angelis Dei. Sed hæc apertum est eodem recidere. Illud notandum in Matthæo & Luca, apud Græcos verbũ, Confiteri, construi non cum accusatiuo, sed cũ dati-

Iob 20.

A tiuo & præpositione ἐν, vt sit ad verbum, omnis qui confitebitur in me, confitebor & ego in illo, quomodo & legitur in Cypriano Epistola 6. li. 3. Hinc post Chrysostomum Theophylactus adnotat quare dictum sit, qui confitebitur in me, & non, qui cõfitebitur me, nempe quod confiteri non valeamus nisi virtute & gratia Christi adiuti, aut nisi in Christo maneamus: Verùm simplicius fuerit dicere, cõfiteri in aliquo, positũ ex phrasi Hebraica pro confiteri aliquem, quemadmodum in Psal. 43. In nomine tuo confitebimur, pro, nomen tuum confitebimur & prædicabimus. Et in alio Psalm. In nomine sancto tuo inuocabimus, pro, nomen sanctum tuum inuocabimus. *Psal. 19.*

B ET OMNIS QVI DICIT VERBVM IN FILIVM HOMINIS, REMITTETVR ILLI. Harum sententiarum quis sit genuinus sensus, dictum est in cap. Concor. 49. vbi ex Matthæi 12. & Marci 3. eadem habentur, tantùm hic videndum quomodo hæ sententiæ proposito loco seruiant. Id autem bene indicauit Beda, dicens: Ne ex eo quod ait eos qui se negauerint esse negandos, vna cũctorum negantium conditio putaretur, continuò subiecit, Et omnis qui dicit verbum, &c. Itaque quoniam dixit de negantibus se, his iam subiunctis sententiis ostendit variis modis quoslibet ipsum negare, nec omniũ idẽ esse & æquale crimen. Fortè, & ideo has subiecit sententias, vt significaret quàm magnũ sit peccatum eorum qui ipsum semel agnitum negarent postea, & blasphemarent, quemadmodum fecit impius Apostata Iulianus. Tales enim non filium hominis, sed filium Dei conculcant, & spiritui gratiæ contumeliam faciunt, vt habet Paulus. *Heb. 10.*

C

D CVM AVTEM INDVCENT VOS IN SYNAGOGAS, ET AD MAGISTRATVS, &c.] Quoniam propter confessionem nominis Christi, ad quam iam est adhortatus Dominus, fideles rapiendi erant ad principum tribunalia, vt suorum ibi factorum & prædicationis rationem redderent, ne homines rudes & illiterati nimis essent, de eo quod apud doctos & potentes, respondendum esset solliciti, ac in illorum conspectum venire trepidarent, congruo iam ordine Dominus his verbis istam sollicitudinem & trepidationem ab eis eximere studet: quemadmodum supra exemit mortis metum, vt neque mortis aut quorumuis malorum metus, neque insciticæ & imperitiæ cõscientia eos à veritatis prædicatione absterreret. Dicit autem Dominus, in synagogas, propter Iudæos: ad magistratus & potestates, propter gentilium tribunalia. Dicit, qualiter aut quid respondeatis. Qualiter, propter modum dicẽdi. Quid, propter ea quę sunt dicenda: Nam de vtroque solent esse soliciti homines. Pro, respondeatis, dictio Græca ἀπολογήσησθε, plus quid significat, videlicet respondere accusanti pro defensione causæ intentatę, vt fit sensus: Nolite soliciti esse & anxiè cogitare quibus modis verba facturi sitis, & qua ratione instituturi defensionem, quíve adducturi pro defensione causæ: quemadmodum vulgus reorum facit, qui solent vtroque modo periclitari si vel formam agendi, nesciant, vel parum instructi sint ad refellãdum quod obiicitur. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid & multo magis etiã qualiter oporteat vos dicere. Cætera quæ hic erant dicenda, dicta sunt supra in cap. Concordiæ 55. vbi ex cap. 10. Matthæi habentur eadem.

E

DOCET ABIICIENDAM DIVITIARVM solicitudinem. LVC. 12. CAP. LXXXVI.

AIT autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem: At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? Dixítque ad illos: Videte & cauete ab omni auaritia, quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quæ possidet. Dixit autem similitudinem ad illos dicens: Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregẽ fructus meos? Et dixit, hoc faciã. Destruam horrea mea, & maiora faciã, & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ meæ: Anima habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autẽ parasti, cuius erũt? Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum dives. Dixítque ad discipulos suos: Ideo dico vobis, Nolite solicati esse animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori quid induamini. Anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum. Considerate coruos, quia non seminant neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos: quanto magis vos pluris estis illis? Quis autem vestrùm cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est
Act. 41. potestis, quid de cæteris soliciti estis? Considerate lilia, quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis. Neque Salomõ in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si ergo fœnum, quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quanto magis vos, pusillæ fidei? Et vos nolite quærere quid mãducetis, aut quid bibatis, & nolite in sublime tolli: hæc enim omnia gentes mũdi querunt: Pater autem vester scit, quoniam his indigetis. Veruntamen querite primùm regnũ Dei, & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit: vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

AIT AVTEM EI QVIDAM DE TVRBA: MAGISTER, DIC, &c. Quemadmodum occasione reprehensæ in Pharisæis & Scribis hypocriseos, Dominus suos dehortatus est ab hypocrisi, & adhortatus ad liberam veritatis prædicationem, etiam ad mortis vsque contẽptum: ita nunc alia data occasione ab Euangelista narratur ipsum etiam suos dehortatum ab auaritia & solicitudine. Proinde optima est horum cum præcedentibus connexio & consequentia, etiam si fortè non cõtigerint hæc statim post præcedentia. Nam quemadmodum in Christianis omnibus, & maxime in prædicatoribus & pastoribus abesse imprimis debet omnis Pharisaica hypocrisis, & pro hypocrisi adesse libera veritatis confessio cum mortis & omnium malorum contemptu: ita ab eisdem longè abesse debet pecuniæ studium morbus toti fere vulgo communis, quo mores recti corrumpuntur non aliter quàm hypocrisi, aut mortis metu, & bonorum humanorum appetitu. Vt igitur & hunc affectum penitus eximeret Dominus ex animis discipulorum, velut humilem & indignum aggressis cœleste negotium, oblatum est argumentum per quod ita fieret. Cum enim esset frequentissima turba circa Iesum, quidam è turba non est veritus Dominum interpellare pro consequenda hereditatis terrenæ portione, cum hactenus nemo rem tam humilem ausus fuisset petere ab illo. Qui sane declarauit se teneri magis studio consequendæ hæreditatis terrenæ quàm æternæ nec dignam de Iesu habere opinionem, dum ab eo terrena postulauit, qui verbo & exemplo terrenorũ docens contemptum, tantùm prædicauit regnum cœlorum, & quæ ad illud pertinent consequendũ. Magister, inquit, dic fratri meo vt diuidat mecum hereditatem, quasi dicat: Magister, frater meus occupat communem hæreditatem, ac tergiuersans prorogat aut penitus recusat partitionem. Hîc quæso mihi tua succurrat authoritas quam habes apud omnes. Præcipe illi vt mecum diuidat hæreditatem. Dominus itaque veluti indignans quòd à negotio cœlesti, ad quod solum à patre missus fuerat, interpellaretur ad carnales ac sordidas curas, simúlq; docere suos, volens, non oportere implicari negotiis prophanis eũ qui gerit munus Apostolicũ, respondit: Homo, quis me constituit iudicẽ aut diuisorem super vos? Quibus verbis significat, illum, etsi rẽ per se iustã peteret, malè tamen à se eã petere, vt qui nec à Deo nec ab homine constitutus esset ad administrationẽ eius quod petebatur negotij. Mũdum habere suos iudices, qui lites tam humiles dirimere & possint & debeant. Iudicem se non negat constitutum neque diuisorem, sed super vos, inquit, dissidentes, & de re terrena. Proinde Christi exemplo docentur omnes ecclesiastici non immiscere se secularibus negotiis quæ illis non sunt commissa, secundum illud Pauli: *1. Tim. 2.* Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, nec intermittenda ab illis spiritualia propter tẽporalia, secundum illud: Non est æquũ nos derelin- *Act. 6.* quere verbum Dei, & ministrare mẽsis. Cuius contrarium, proh dolor, nimis faciunt hodie pleriq; sacerdotes, episcopi, & religiosi, item prælati, qui terrenis occupationibus toti dediti, spiritualia docẽdi, scripturas orandi, missarum officia celebrandi negotia intermittunt penitus, & spiritualium rerũ cura tanquam minus necessaria in alios inferiores reiecta, temporalium rerum curam in se penitus recipiunt, & ei grauiter, incumbunt. Nec est quod quisquam se exemplo defendat B. Augustini, aut virum illum sanctissimum calumnietur, tanquam qui exẽplum Christi non sit secutus, quòd, (vt scribitur à Possidonio in vita ipsius) iudiciis secularibus dirimendis fuerit intentus & occupatus totos aliquando dies. His enim quomodo & quare vacauerit sanctus ille vir, patet ex eodem Possidonio, & ipsomet scribente

scribente in libro de opere monachorũ cap. 29. vbi dicit, ecclesiarũ quibus seruiebat consuetudinẽ hoc tum exegisse: vt episcopi dirimendis litibus Christianorũ vacarẽt, idq; profectum ex præcepto Pauli, quanquam ille humanorum negotiis nunquam vacauerit. His, inquit, nos molestiis affixit Apostolus, 1. Cor. 6. non vtique suo, sed eius qui in eo loquebatur arbitrio, quas tamen ipsum perpessum fuisse non legimus. Aliter enim habebat se Apostolatus eius discursus. Nec dixit: Secularia igitur iudicia si habueritis ad nos deferre, aut nos constituite ad iudicandum: sed eos qui cõtemptibiles sunt in ecclesia, hos, inquit, collocate. Ad reuerentiã vobis dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapientes ergo & qui in locis constitebant, fideles & sanctos, non qui hac atque illac propter Euangelium discurrebãt, talium negotiorum examinatores esse voluit. Vnde nũquam de illo scriptum est, quòd aliquando talibus vacauerit, à quibus nos excusare non possumus, etiamsi contemptibiles simus, quia & hos collocari voluit, si sapientes defuissent, potius quàm vt negotia Christianorum deferrentur in forum. Quem tamen laborem non sine consolatione Domini suscipimus pro spe vitæ æternæ, vt fructum feramus cum tolerantia. Hæc ille. Audis eum & consuetudine & Pauli præcepto adactum, intelligis aliam causam fuisse Apostolorum, & multo magis Christi, quàm episcoporum tempore Augustini: ex qua item intelligere licet non esse hoc tempore eandem nostrorum episcoporum causam, quando fora secularia sunt Christianorum fora & tribunalia. Sed & idem Augustinus non sic vacauit dirimendis litibus & iudiciis, vt ab his quæ magis sunt episcopi officia, nempe prædicationibus, aliisque id genus episcopalibus officiis cessaret aut impediretur, sed hæc velut præcipua imprimis curans, illa tamen veluti secundaria non omittebat. Idem Augustinus sermone quodam in dominica post Ascensionem Domini, pulchrè philosophatur, cur Dominus diuidere noluit hæreditatem sicut rogatus fuit. Merito, inquit, non audiuit fratrem interpellantem & dicentẽ: Domine, dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem. Domine, inquit, dic fratri meo. Quid? vt diuidat mecum hæreditatem. Et dominus: Dic homo, quare enim vis diuidere, nisi quia homo? Cum enim dicit alius: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, nónne homines estis? Dic homo, quis constituit me diuisorem hæreditatis inter vos? Colligere veni, non dispergere. Ideo, inquit, dico vobis: Cauête ab omni cupiditate, cupiditas enim cupit diuidere, sicut charitas colligere. Quid est autem, cauete ab omni cupiditate, nisi impleamini charitate? Nos charitatem pro captu nostro habentes interpellamus Dominum contra fratrem, sicut & ille contra fratrem, sed non hac voce, non hac postulatione. Ille enim dixit: Domine, dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatẽ. Nos dicimus: Domine, dic fratri meo, vt teneat me cum hæreditatem. Hæc ille.

DIXITQVE AD ILLOS: VIDETE ET CAVETE AB OMNI AVARITIA, QVIA.] Post redargutionem importunæ huius auari hominis petitionis, Dominus eius occasione & omnes quidem generaliter munire satagit aduersus auaritiæ pestem, & deinde suis speciatim discipulis solicitudinem etiã necessariorũ eximere. Itaque quod ad prius attinet, dixit ad illos, nẽpe discipulos & circunstantes turbas, Videte & cauete ab omni auaritia. Vbi notandũ Græca non habere, omni: sed tãtũ, auaritia, & pro auaritia non est φιλαργυρία, quæ dictio significat pecuniæ amorẽ, sed πλεονεξία, dictio dicta à plus habendo, qua sæpenumero vsus est D. Paulus, & est hæc dictio longè generalior quàm sit φιλαργυρία. Nam πλεονεξία est, quando plus habetur quàm est necesse aut sufficiat, nec tantum cõsistit in pecuniis, sed & in aliis rebus, vt frugibus, vestibus, & id genus similibus. Atque ob id videri potest interpretem addidisse omni, dicens, ab omni auaritia, ne intelligeremus tantùm superflua prohiberi pecuniarum cupiditate, quam auaritiæ nomine ferè concipimus significari, sed & omnẽ aliam auaritiæ speciem nomine πλεονεξία significatam, cupiditatem, scilicèt, quamuis acquirendi aut retinẽdi plus quàm necesse sit aut conueniat, aut pluriũ quàm cõueniat, possessionem. Nam in sequenti parabola quidã notatur auaritiæ ob multitudinem frugum, & non tam ob cupiditatem, quàm possessionem & retẽtionem. Potest & illud, ab omni auaritia, sic intelligi: Cauete non tantum ab aperta & manifesta auaritia quam committunt fures & latrones, sed etiam ab ea quæ speciem habet iustitiæ, qua, scilicet, quis iustis titulis plus habere desiderat aut retinere. Sanè quemadmodum diligenter monendi sunt qui virtuti sunt addicti, vt sibi caueant ab hypocrisi: ita omnes generaliter frequenter admonendi sunt, vt sibi caueant ab omni auaritia, vt forte à nullo magis vitio homines sint dehortandi, tum quòd vitium hoc latissimè se extendat, & quamplurimos in omni gradu occupet, cum tamen rarissimi sint qui hoc vitium in seipsis agnoscere velint. (A minore quippe vsque ad maiorem omnes auaritiæ student, inquit Hiere. & Isaias: Vnusquisque ad auaritiã suam declinauit, à summo vsque ad nouissimum.) tum quòd hoc vitium multorum sit causa malorum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, inquit Paulus, vbi pro cupiditas, est φιλαργυρία, id est, studium pecuniæ, tum etiam quòd hoc vitium admodum graue sit in seipso. Vnde Paulus πλεονεξίαν, vocat εἰδωλολατρίαν, id est, cultum idolorum, & Eccle. 10. dicitur: Auaro nihil est scelestius. Et rursus: Nihil est iniquius quàm amare pecuniam, hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua. Quæ tamen videntur accipienda dicta hyperbolicè, cùm quædam sint vitia grauiora quàm sit auaritia. Affert autem Dominus conuenientem rationem ab auaritia dehortatoriam, quia, inquit, non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his quæ possidet, quam orationem quidam sic ordinant, quia vita hominis non est in abundantia cuiusquam ex his quæ possidet, id est, cuiusquam rerum temporalium, vt cuiusquam, referatur ad, ex his quæ possidet. Verùm secundum hanc constructionem relatiuum, eius, non habet antecedens, proinde certum est sic intelligendum: non in abundantia alicuius hominis est vita ipsius hominis. &c. Græca habent οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστίν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, hoc est, ad verbum, Non in abundare alicui vita ipsius est ex substantiis eius. Vbi datiuus, τινί, id est, alicui, non videtur referri posse ad verbum περισσεύειν, id est, abundare, quomodo omnes intelligũt tamen. (Nam sic dicendum fuisset per accusatiuum τινὰ, id est, aliquem) sed potius referri debere ad verbum, est, vt sit sensus: Non consistit alicui vita ipsius ex his quę possidet, propterea quia abundat. Est tamen idẽ sensus, siue vertatur, cuiusquam, siue cuiquam. Semper enim significatur quòd non propterea, quia quis abundat diuitiis, vita etiam eius ex tali

abundantia

Hier. 6. 8.

Isai. 56.

1. Tim. 6.

abundantia abundat, hoc eſt: fœlicior eſt & longior, A ſed contrà potius, abundantia & miſeriorem & breuiorem efficit hominis vitam. Miſeriorem quidem, quia ſecum affert multas ſolicitudines. Breuiorem verò, quòd frequenter occaſio ſit vt quis abutens non ſolùm vitam gratiæ perdat, ſed etiam ebrietate nimióque luxu ante tempus vitam corporalem finiat, aut vt exigente diuina iuſtitia propter ſua peccata citius ab hac vita tollatur. Eſt autem hæc ratio à Domino reddita admodum cóueniens. Quia enim diuitiarum amatores exiſtimant quòd multo tempore in magna fœlicitate diuitias ſint poſſeſſuri, & quaſi diu fœliciter victuri, vndequaque opes colligunt, & collectas retinent: contrariũ Dominus aſſerit, vt ſublata cauſa parandarum & ſeruandarum opum, ceſſet harum ſtudium.

DIXIT AVTEM SIMILITVDINEM AD ILLOS, DICENS: HOMINIS CVIVSDAM DIVITIS, &c.] Quo Dominus craſſo populo altius infigeret quod dixit, aptiſſimam affert ſimilitudinem & exemplum, quo oſtendit abundantiam non adferre fœliciorem & longiorem vitam, ſed eam contrà ſequi potius ſolicitudinem, & vitæ breuitatem. Hominis, inquit, cuiuſdam diuitis, qui, ſcilicet multos habebat agros, multáſque poſſeſſiones, vberes fructus attulit ager, vel, vt habẽt Græca, ἡ χώρα, quod magis regionem ſignificat, vt intelligamus agrorum multitudinem & magnitudinem. Hîc admiranda Dei benignitas, qui cum ſciret hominem hunc non vſurum copia iſta ad vllum bonũ, tamen etiam in huiuſmodi hominem ſuam benignitatem effundere voluit. Pluit enim ſuper iuſtos, & iniuſtos, ſoléque ſuum oriri facit ſuper malos & bonos, omnibus quidem occaſionẽ bonorum præbens operum, quanquam impij Dei bonitatem ſibi vertant in maioris ſupplicij cumulum: quemadmodum ſanè iniuſto cõtigit, qui cum videret agrorum fertilitatem, non cogitabat Deo (à quo ſolo ſunt omnia) gratias ſibi agendas, nec memor communis naturæ diuinorúmque præceptorum cogitauit ea eſſe impartienda egenis quæ ſibi ſuperfluerẽt, ſed quod apud alios dicere verecũdum & parũ honeſtũ fuiſſet, cogitabat intra ſe dicens: Quid faciam, quia non habeo quò cõgregẽ fructus meos? Circa quod obſeruandum, auaris abundantiam non adferre maiorem tranquillitatem & fœlicitatem, ſed potius ſolicitudinem, & miſeriam. Proinde pulchrè Baſilius, qui homilia quadam eleganter rhetoricis coloribus parabolam hanc expendit. Quis, inquit, non miſereatur hominis tantopere obſeſſi implicatiq;, & ipſa agri fœlicitate infœlicis, præſentibus bonis miſeri, futuris miſerioris. Quid? terra illi ſegeres germinat? non, ſed gemitus. Annonæ ne illi vberem meſſem congregat? nequaquam. Nam curas, dolores, miſeras anguſtias coaceruat. Non aliter quàm egeni ſolent, lamentatur. An non hanc vocem emittit qui paupertate præmitur? Quid faciam? vnde victum, vnde veſtitum conquiram? Eadem hæc verba diues iſte ſonat, cui animus dolet curis eroſus. Quod enim alios exhilarat, hoc tabefacit auarum. Non enim gaudet quòd domi omnia repleantur, ſed punditur animo ex affluxu diuitiarum. Hæc ille. Itaque in hoc auaro oſtenſum eſt illud Iob dictum de auaris: Cùm ſatiatus fuerit, arctabitur, æſtuabit & omnis dolor irruet ſuper eum. Quod exponens D. Gregorius 15. moral. cap. 11. ſic habet: Prius quippe anhelat per auaritiam concupita congregare. Et cum quaſi in quodam ventre auaritiæ multa cõgreſſerit, ſatiatus arctatur, quia dum anxiatur qualiter acquiſita cuſtodiat, ipſa eum ſua ſatietas anguſtat. Ad cuius declarationem cùm diuitis huius exemplum adduxiſſet, tandem infert: O anguſtia ex ſatietate natal De vbertate agri anguſtatur animus auari. Dicens nanque, quid faciam, profectò indicat quia votorum ſuorum affectibus preſſus, ſub quodam rerum faſce laborabat. Bene ergo dicitur: Cùm ſatiatus fuerit arctabitur: quia mens auari quæ prius ex abundantia requiem quæſierat, poſt ad cuſtodiam grauius laborabat. Hæc ille. Iam & illud in hoc auaro obſeruandum, abundantiam non tantum adferre ſolicitudinem & miſeriam, ſed quod mirandũ eſt, etiã maiorem egeſtatem, & indigentiam. Prius enim quàm agri vberes attuliſſent fructus, nõ egebat homo iſte nouis horreis: nũc verò magis egere cœpit, & de indigentia conqueri. Illud enim, non habeo: indigentis eſt. Sic ſemper in diuitibus cum diuitiarũ copia creſcit & inopia, quòd ſemper de augenda familia & ſtatu cogitent. Non habeo, inquit, quò congregem fructus meos. Habebat vtique ſi voluiſſet. Pauperum enim ventres & domus vacuæ, horrea illi eſſe poterant, quo non illis tantum, ſed & ſibi longè tutius fructus repoſuiſſet, vnde non tantùm in multos annos, ſed in perpetuum edere potuiſſet. Verùm præſentem tantùm vitam attendens, & ſe ſibi tantùm natum exiſtimans, ac terræ communes fructus ſuos tantùm faciens, nihil horum cogitauit, qui ob id in quàm ſtulta & impia inciderit conſilia, ſequentia declarant. Si enim charitatem & veram prudentiam adhibuiſſet ſibi in conſiliũ, dixiſſet ab illis perſuaſus ſibiipſi. Circumſpice quàm multis deſit quod tibi ſupereſt. Agnoſce cui debeas etiam iſtam animi fœlicitatem. Sortem indulſit Deus, vnde colligas vſuram bonorum cœleſtium. Permuta fluxa bona pereuntibus, terrena cœleſtibus, humana diuinis. Ita lucro fuerit tibi tua liberalitas. Sed quoniã hæc non adhibuit in conſilium, cum ſic æſtuaret animo, tandem ſtultitiæ & incogitantiæ impulſu ſic dixit apud ſe: Hoc faciam: Deſtruam horrea mea, & maiora faciam, vel, vt habent Græca, ædificabo. Recte quidem dixiſſet, ſi tantum dixiſſet, & feciſſet illud: Diruam horrea mea. Digna enim erant demolitione horrea iniquitatis, exſcindenda meritò erant quæ malè erant ædificata, deſtruenda domus auaritiæ cuſtos, oſtendenda ſoli ſqualentia frumenta, proferendæ è carcere diuitiæ vinctæ, exponenda pauperibus quæ diu in horreis concluſa fuerant. Verùm inſipienter nimis adiecit, & maiora ædificabo. Quid enim, inquit Baſilius, tandem ſtatues, vbi illa impleueris, & annus alter rurſus fructuum attulerit fertilitatẽ? Num rurſum dirues, & rurſum ædificabis? Quid obſecro ſtultius, quàm in infinitum laborare, cum cura ædificare, & rurſum cum cura diruere? Iam verò non tantùm inſipientiam, ſed etiam impietatem ſonat quod ſubiecit: & illuc, inquit, congregabo omnia quæ nata ſunt mihi, & bona mea. Congregaturum ſe dicit, qui an in craſtinum viueret ignorabat, immemor & incertitudinis vitæ ſuæ, & quot pericula fructuum collectionẽ antecedere poſſint: quæ ſi perpendiſſet, dicere debuerat ſecundum Iacobi doctrinam, ſi Deus voluerit. Nam & grando calamitate, & æſtus ſideratione, è mediis manibus fructus eripit, & pluuia importunè è nubibus ſuperfluſa eos corrumpit. Omnia ſe dicit congregaturum, nimirum nec pauperibus nec ſacerdotibus portionem aliquam etiam debitam relinquens. Itaque terra quidem ipſa commodam ſe ſua fœcunditate exhibebat, cum in aruis profundam ſegetem, plurimóſque racemos in palmitibus oſtenderet, oleam

Iob 20.

Iac. 4.

fructibus

fructibus ſcaturientem monſtraret, & ex pomis ac nucibus omnigenos cibos polliceretur. Ille verò erat incommodi ingenii, nullúſque fœcunditatis modum habens, & iam egenis inuidens. Sibi nata eſſe dicit, & ſua vocat, quæ in communem hominum vſum communis omnium hominum pater Deus, communiſque omnium mater terra ſuppeditauit, quæq; hinc ſecum auferre non poſſet, nec in ſua haberet poteſtate. Neque enim (inquit Ambroſius ſuper Lucam) noſtra ſunt, quæ nobiſcum auferre non poſſumus. Quid, inquit Baſilius, ais tua? vnde ea in vitam attulisti? Quemadmodum ſi quis in theatro ſedilia occupet, ac deinde ſuperuenientes excludat, ſibi proprium vendicans, quod omnium vſui patet, ad eum modum ſe diuites gerũt. Cum enim quod commune eſt, priores inuaſerunt ex præoccupatione in propriũ ſibi faciunt. Quod ſi quiſq; quod ſuæ neceſſitati leniendæ ſufficeret, auferret, & quod ſuperfluum eſſet ei relinqueret qui indigeret, nullus opulẽtus, nullus inops eſſet. Nonne nudus ex vtero elapſus es? nonne nudus in terram reuertéris. Iſta quæ habes vnde tibi orta ſunt? Si vltro fortuitóq; dicis, impius es, cum non agnoſcas qui ea creauit, nec gratiam habes ei qui ea tibi dedit. Si verò cõfiteris à Deo profecta eſſe, dic mihi, quia de cauſa acceperis? Nũ iniuſtus Deus eſt, qui ea, quæ victus ſunt, inæqualiter diſtribuit? Cur tu diues, ille verò pauper eſt? An non ideo planè vt & tu benignitatis & fidelis diſpẽſationis mercedẽ recipias, & ille magnificis tolerantiæ præmiis cohoneſtetur? Hæc D. Baſilius, oſtendens illum male dixiſſe, quæ nata ſunt mihi & bona mea, qui deinceps oſtendit, etiã auaros eſſe fraudatores & raptores, quòd quæ diſpenſanda acceperunt, ea ſibi propria faciant. Famelici, inquit, panis eſt quem tu derines: nudi veſtimentum eſt, quod tu in tuis capſulis ſeruas: diſcalceati ſolea eſt, quæ apud te compurreſcit: egeni pecunia eſt, quam tu defoſſam habes. Ergo totidem iniuria afficis, quot præbere potuiſti. Similia, imò eadem habentur ex D. Ambroſio diſtinctione 47. cap. Sicut hi, Nam homilia Baſilij ſuper illo verbo: Dirnam horrea mea, &c. tota etiam eſt apud D. Ambroſium, paucis quibuſdam additis, ſermone 81. Veriſimile eſt enim D. Ambroſium homiliam Baſilii Græcã Latinitate donaſſe, quemadmodum in Hexaemero ſuo, & libris de Spiritu ſancto ait. Baſilij item Hexaemeron & libros de Spiritu ſancto vertit, aut ſaltem imitatus eſt, multis tamen de ſuo additis. Sunt autem ſimiles multæ apud antiquos patres, ſentẽtiæ, quibus aſſeritur eos eſſe raptores, & inuaſores alienorum, & fures, qui ſuperflua reptinent & pauperibus nõ elargiũtur. Nam diſtinct. 42. in principio ex Hieronymi ſententia dicitur: Aliena rapere conuincitur, qui vltra neceſſaria ſibi retinere probatur. Sic & Auguſt. ſermo. 219. de tempore: Quicquid, inquit, nobis Deus pluſquam opus eſt dederit, non nobis ſpecialiter dedit, ſed per nos aliis erogãdum tranſmiſit: quòd ſi non derimus, res alienas inuaſimus. Ex his tamen & ſimilibus ſententiis non eſt intelligendum, tales auaros qui ſuperflua retinuerũt ſecundum leges humanas licitè acquiſita teneri ad reſtitutionem propriè dictam, quemadmodum hi qui contra humanas leges, aliquid vſurpant: ſed raptores dicuntur, quia iniuſtè, hoc eſt, malè retinent, quæ aliis ex præcepto Dei erant diſpenſanda. Porrò cùm omnibus neceſſe ſit ſuperflua in pauperes, erogare, maximè ad id obligãtur Eccleſiaſtici, qui præter quam quòd Deum pro ſua parte & hæreditate elegerunt, & ob id terrenarum rerum magis debent eſſe cõtemptores, magisq; præ aliis virtutibus & bonis operibus abundare, bona obtinent quæ Chriſti pauperis ſunt patrimonium, & pauperũ bona ſingulariter dicuntur. Sed redeamus ad conſiderationem huius propoſ. j auari. Hic ergo præter prædicta etiam in eo eſt reprehendendus, quòd non ſolùm ſua dicat quæ nata erant è terra, ſed etiam bona, cũ diuitiæ & abundantia rerum temporalium, ſint res indifferentes, quæ per ſeſe nec bonum nec malum faciant hominem. Multo autem magis reprehendend⁹ propter ea quæ in ſuo cõſilio ſubiecit, & dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos, &c. Animæ bona dicit, quæ corporis non mentis ſunt bona. Annos plurimos ſibi pollicetur, qui nec de craſtino ſecurus eſt. O, inquit Baſilius, bruta verba. Si ſuillam animam haberes, quid ei pro re læta niſi hoc ipſum renunciares? Adeóne peculiaris es, adeóne bonorum animæ imperitus, vt ei carnalibus eſcis ablandiaris, & quæ à latrina excipiuntur, ei pro bellariis mittas? Si anima virtutem habet, ſi bonorum operum plena eſt, ſi Deo familiaris eſt, habet multa bona, & oblectatur pulchra illa animi oblectatione. Requieſcite inquit, à labore, comede, bibe, epulare magno ſcilicet apparatu aut, vt habent Græca, εὐφραίνου, hoc eſt, gaude. Vox certè Epicureorũ, & tamen quã pleraq; Chriſtianorũ pars approbat. Quid enim aliud fere quærunt homines, quàm vt à laboribus, ad quod ſic ſunt nati homines ſicut auis ad volatum, hic poſſint quieſcere, vt lautè comedere & bibere illis contingat? Sed audiamus Dei de hoc homine iudicium, audiamus quid Deus decreuerit, cùm ille apud ſe iſta decreuiſſet. Ille enim in occulto quidem loquebatur, (cogitabat enim, dixit, apud ſe) & tamen verba eius in cœlo exaudiebantur & examinabantur. Inde igitur ei reſponſa veniunt à Deo interna ſua inſpiratione, conſcientiam eius alloquente. Stulte, inquit, hac nocte animam tuam repetent à te. Stultum pronunciat eum diuinum iudicium, quem humanum iudicium circunſpectũ diceret & prudentem, vt qui ſibi in futurum proſpiceret. Et quidem merito ſtultus dicitur, quòd abundantiam ſibi vertit in occaſionem anguſtiæ & inopiæ, quòd ſibi nata putauit, quæ multis nutriendis data erãt, quòd per temporalia bona non cogitauit æterna ſibi paranda, quòd temporalia animæ bona eſſe duxit, quòd ſibi iam ſecurus plurimos pollicebatur annos, quòdque de his eſſet ſolicitus, quibus nunquam erat fruiturus. Quòd autem ſi talis non ab homine, ſed à Deo ſtulti nomẽ eſt cõſecutus, quid de his dicendum qui ea ſibi coaceruant, quibus, etiamſi plurimos viuant annos, nunquam ne velint quidem frui vel vti, vt qui pecunias pecuniis ſemper addere nõ ceſſant, ſola auri ſpecie capti, quod eſt omnium auarorum peſsimum & intolerabiliſsimum genus. Hac, inquit, nocte repetent animam tuam à te. Bene dicit, hac nocte. Nam quanquam quod ad literam ſpectat, dictum ſit, hac nocte, quòd in nocte fere auari huiuſmodi apud ſe conſultent, (Cùm enim cuncti dies eorum doloribus & laboribus ſint pleni, ne per noctem quidem mente requieſcunt, vt dicitur Eccl. 2.) tamen myſtico intellectu recte intelligitur etiam ideo dictum, hac nocte, quòd talis in tenebris craſſiſſimis inſipientiæ detineretur, quódque huiuſmodi hominis apud ſe cogitatio & conſultatio, tantùm ſomnium quoddam, eſſet

esset diuinæ fœlicitatis. Non dictum est ei: Hac no A ctemorieris, sed, quod grauius erat auditu, animã tuam, cui hæc omnia parasti, cui multos, & fœlices annos in hac vita pollicitus es, repetent à te, ministri scilicet diuinæ iustitiæ. Quo significat, statum aliquem vitæ esse post hanc vitam, & animam homini à Deo commendatam, velut quoddam depositum, de quo aliquando ratio reddenda esset, suotẽpore repeti ab homine per angelos qui eã diuino statuant tribunali. Conuenit autem verbũ, repetẽt, impiis potius quam iustis, vt hoc loco annotauit Theophylactus. Ab impiis enim inuitis, & propter vitæ præsentis immodicum amorem reluctantibus anima eorum exigitur. A iusto autem non exigitur aut repetitur, sed ille eam gaudẽs & exultãs commendat Deo patri spirituum. Subditur ad maiorẽ stultitiæ eius condemnationem: Quæ autẽ parasti, cuius erunt? quasi dicat: Tua certè non erunt, cùm terrena tantùm paraueris, quæ necesse est mundo relinquas, nec solũ tibi cui ea destinati, cedent, nec tibi manifestũ est cuius hæc erunt, vtrũ hæredis an peregrini, amici an inimici, quod ipsum etiã adaueget mœrorem. Itaq; in hoc impletum est illud Iob: *Iob 20.* Non est satiatus venter eius, & cum habuerit quæ concupierat, possidere nõ poterit. Et illud Psalmiste: Thesaurizat, & ignorat cui cõgregabit ea. Porrò ne hoc exemplum, tantùm ad voluptatem narratum putare quis posset, sed ad nostram commonitionem, nempe, vt Dei in hoc homine sententiam B metuẽtes, studeamus huic esse dissimiles, adiecit Dominus: Sic est qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues. Sic, inquit, est, hoc est, etiam omnis talis similiter est stultus. Aut potius: Sic est, id est, sic se habet qui sibi thesaurizat, &c. hoc est, cum minimè sperat, vita præsens simul cũ rebus aufertur, cumq; præterea nihil habeat, prorsus infelix & deploratus recta petit gehennam. Nõ est Græcis: Sic est qui, &c. sed tantum, sic qui thesaurizat: vt liberum sit subaudire verbum quod est commodissimum. Notat autem Caietanus, non tantum dictum esse: Qui sibi thesaurizat, sed additum, & non est in *Matth. 6.* Deum diues, vt intelligeremus Dominum nõ damnare thesaurizantem sibi, nisi simul adiunctam habeat alteram conditionem, scilicet, nõ esse diuitem in Deum, ad differentiam eorum qui sibi thesaurizant, & simul diuites sunt in Deum, abundantes in bonis operibus. Verùm magis apparet duas illas partes sic à Domino coniunctas, vt significaret fieri non posse vt quis sibi thesaurizet, & sit in Deum diues. Nam Matthæus satis docuit non posse fieri vt quis & hic thesaurizet & apud Deum, ad hoc afferens illud prouerbiũ: Nemo potest duobus dominis seruire. Certe sic intellexit Beda, cum scribat: Ergo qui vult esse in Deum diues, non sibi thesaurizet, sed pauperibus possessa distribuat. Dicitur autem hoc loco is sibi thesaurizare, & qui in suum vsum ac suam tantum voluptatem multa congregat, & congregata conseruat. Cæterum obscurior est illa oratio, non est in deum diues. Quidam pro, in Deum, vertit erga Deum: vt hic sit locutio *Rom. 10.* qualis est in Paulo: Diues in omnes qui inuocant eum, id est, erga omnes. Itaque intelligit illum dici hic diuitẽ in Deum, id est, erga Deum, qui Dei nomine in pauperes est beneficus. Deus enim cupiẽs refocillari in membris suis per eos quibus superest res, sibi imputat factum quod suo nomine pauperibus impenditur. Porro cùm Græca non habeant pro, diues, nomen substantiuum, πλούσιος, sed participium πλέτων, rectius sic verti poterit. Qui sibi thesaurizat, & non in Deo ditescit, vt duo participia θησαυρίζων & πλέτων, similiter reddatur per suum verbũ, & εἰς θεὸν, accipiatur pro ἐν θεῷ, sicut superius aliquoties εἰς pro ἐν positum est. Dicitur autem ditescere in Deo, primùm quidem is qui per eleemosynas multa sibi apud Deum merita parat: Deinde generaliter quisquis abundat in operibus bonis. Diuitiæ enim in Deo, sunt acquisitio virtutum & meritorum. Sic Paulus Timotheum docet vt præcipiat diuitibus huius seculi bene agere, di- *1. Tim. 6.* uites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamẽtum, bonum in futurum, vt apprehendant vitam æternam.

B DIXITQVE AD DISCIPVLOS SVOS: IDEO DICO VOBIS, NOLITE, &c.] In superioribus quidem Dominus promiscuam multitudinem allocutus est, omnes dehortans ab auaritia: iam verò eadem occasione conuersus ad discipulos suos, dehortatur eos etiam à solicitudine rerum necessariarum. Hos enim oportebat nõ solum abesse ab auaritia, & superfluorum cupiditate, sed etiam præ aliis vacare omni solicitudine huius vitæ, ne qua res illorum animos remoraretur ab euangelico negotio, vt omittam etiam ob id hæc discipulis dicta esse, quia hi fere soli, non autem turbæ capaces fuerint huius doctrinæ. Infert autem Dominus ex prædictis, solicitudinem rerum necessariarum C abiiciendam, quemadmodum & apud Matthæum idem intulit, postquam docuisset thesaurizandos thesauros non in terra, sed in cœlo, nec fieri posse vt quis & Deo seruiat & mammonæ. Proinde illatio horum ex præcedentibus talis est: Quandoquidem is Deo displicet, qui solicitudine rerum coaceruandarũ tenetur, quemadmodum patuit in proposito per parabolã homine, qui nõ displicuit, quia multa habuit, sed quia de illis retinendis solicitus fuit. Rursus quandoquidem humana solicitudo nihil facit ad fœlicitatem vitæ, & quia vita hominis à solo pendet Dei arbitrio, vt patet ex prædictis, ideo dico vobis discipulis meis, quos vt ad perfectionem maiorem vocaui, ita oportet præ aliis vulD garem hanc solicitudinem reiicere: Nolite solicitũ esse, &c. Habentur enim hæc omnia vsque ad illud, Nolite timere pusille grex, Matth. cap 6. in c. Concordiæ 42. Nec est hic quicquã peculiare notatu dignum præter duo, quorum alterum est, quòd cũ apud Matthæum generaliter dicatur de omnibus volatilibus: Respicite volatilia cæli, hic peculiariter dicitur de coruis, considerate coruos, quemadmodũ & Psalm. 146. de coruis singulariter dicitur: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Sic & Iob de eisdem aui- *Iob 39.* bus singulariter dicit: Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes eo quòd non habeant cibos? Ad quæ scripturæ E loca videri posset Dominum hic respexisse. Ideo autẽ secũdũ pleroſque scriptura singulariter Deum dicit coruos pascere, quòd pulli coruorum à parẽtibus suis derelinquantur, eo quòd cum albi sint iudicentur degeneres, actum diuinitus pascantur, siue rore cœli, siue vermibus in nido enatis, siue animalculis quibusdam circa nidum volitantibus. Verùm hanc coruorum naturam nec scribũt historiæ naturalis scriptores; nec apparet eam talem esse ex verbis Iob, quibus significatur Deum coruo parare escã pro pullis suis, hósque extra nidũ quærere sibi cibum. Proinde rectius dicetur coruorum

fieri

fieri mentionem, tum ad commendandum magis Dei erga homines prouidentiam ex illius prouidentia erga aues rapacissimas & odiosissimas: tum quòd corui sint voracissimi, multo egentes cibo, ob quod & longius fugant pullos suos iam robustos, quemadmodum scribit lib. 10. naturalis historiæ c. 12. Plinius. Et Aristoteles lib. 6. de historia animal. Corui, inquit, locis arctioribus, & vbi non satis cibi pluribus sit, duo tantùm incolunt, & suos pullos cùm iam potestas volandi est, primùm nido eiiciunt, deinde regione tota. Alterum hic peculiare est illud, Et nolite in sublime tolli. Quod D. Augustinus lib. 2. quæstionum Euang. cap. 29. sic intelligit, vt significetur, Dominum postquam prohibuit alimentorum solicitudinem, consequenter etiam admonuisse ne si contingat abundantiam rerum necessariarum obuenire, ob id extollantur & superbiant, quemadmodum ferè homines solent: propter quod Paulus vult Timotheum præcipere diuitib. vt non sublime sapiant. Similiter Caietanus intelligit, Dominum prohibuisse ne postquam adepti essent eam perfectionem, vt non quærerent quid manducandum aut bibendum, sibi ob eam perfectionem placentes superbirent & extollerentur. Verùm hæ interpretationes non conueniunt Græcis, quæ habent, μὴ μετεωρίζεσθε, quod non propriè pertinet ad tumorem, quod Græci vocant, μεγάλα φρονεῖν, vel, ὑψηλοφρονεῖν, vt est in prædicto Pauli loco, sed magis ne curemus ea quæ supra nos sunt, μετέωρα enim vocantur quæ sunt in nubibus, & in sublimi aëris regione, de quibus Meteorologica scripsit Aristoteles. Vnde nec illa quorundam interpretatio præsenti loco conuenit. Nolite in sublime tolli, hoc est nolite transcendere naturæ limites, quærendo plura quàm vobis sint necessaria. Sed vel intelligẽdum cum quodam, Dominum significare voluisse non esse anxiè astrorum cursum, & aëris cœliq; dispositionem obseruandam, quemadmodum plerique faciunt, obseruantes omnia tempestatum præsagia, & ex astrorum cursu de futuris consulentes, ac pallescentes quoties astra minitantur annonæ penuriam. Is enim intellectus probè conuenit ei quod sequitur de gentibus huiusmodi inquirentibus, quas ne hac in parte imitemur etiam per Hieremiam admonet Dominus, dicens cap. 10. Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. Aut intelligendum Dominum alludere ad gestum eius, qui præ magna solicitudine angitur, vultum ad cœlum attollens, vt sit sensus, Ne anxiè oculos in cœlum subleuetis hæsitantes de diuina prouidentia. In quem ferè sensum interpretatur Theophylactus, qui sic habet, In sublime tolli, prorsus nihil aliud dicit, quàm distractionem & mentis instabilem versionem, nunc hoc, nunc illud cogitantis, & ab hoc in illud salientis. Vnde bene quidam hic verbum μετεωρίζεσθαι, cùm propriè significet sublimen esse, vertit per verbum, pendere. Quæ enim sunt in sublimi, ea nullo firmo fundamento nixa nutant & agitantur: hinc fit vt id verbum, dubitare, incertũ & anxium esse significet, quo sensu Latinis pendere propriè dicitur. In Syriaco Euangelio est, Nec immoretur, vel suspẽdatur mens vestra in illis. Præter hoc notandum circa Lucam, malè legi in ipso, Hæc autem omnia gentes mundi quærunt. Nam legendum est, Hæc enim omnia, &c. quemadmodum in Matthæo legimus. Nam Græca non habent ἀλλ, sed γὰρ, & codices scripti etiam in Luca habent, enim, quẽ-

admodum ego vidi in duobus qui ad manum erant magnæ vetustatis. Deinde non est legendum in Luca, Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis, sed tantùm, Quærite regnum Dei, & hęc omnia, &c. Sic enim non tantùm Græca habent, sed & Ambrosius, & duo illi codices quos dixi, quemadmodum & codices plerique; quibus quidam vsus est, atque Dionysius ipse. Proinde quod deesse videbatur in Luca, studiosus aliquis adiecit ex sexto capite Matthæi.

NOLITE TIMERE PVSILLVS GREX, QVIA COMPLACVIT PATRI VESTRO, &c.] Duæ sequentes iam sententiæ quæ solùm sunt apud Lucam, rectè sunt superioribus subiũctæ. Postquam enim variis rationibus solicitudinem vitæ & rerum terrenarum à suis Dominus exemit, radicem iam huiusmodi solicitudinis eximit, nempe timorem, vnde procedit huiusmodi solicitudo, & qui consequi poterat ex prohibita solicitudine. Vocat autem suos discipulos pusillum gregem, ob numeri paucitatem, & eorundem impotentiam ac infirmitatem. Nam pro grex, Græcis est ποίμνιον, quod paruum gregem significat, & maximè ouium. Quoniam enim discipuli sibi timere poterant ob suam paucitatem & imbecillitatem, ab egestate aliisque huius mundi malis, tanquam impares qui omnibus illis malis superiores esse possent, maximè solicitudine illis prohibita, Nolite, inquit, timere, etsi sitis grex pusillus. Non tamen illud grex pusillus, tantùm in discipulos competit, sed & in omnes qui perfectionis discipulorum sunt imitatores, quod hi ad reliquam hominum multitudinem sint pauci, imò & in omnes veros & bonos Christianos. Nam & hi pauci sunt, si fiat ad infideles & malos Christianos comparatio. His ergo etiam omnibus dicitur, Et si sitis grex pusillus, & pauciores & imbecilliores, quàm vt vestra virtute mala huius mundi quæ in vos consurgent superare possitis, ne tamen metuatis, ne quando quid desit rerum necessariarum etiam vobis non solicitis, aut ne quid mali, quod non sit vobis cessurum in bonum, vobis obtingat. Siquidem beneplacitum est patri vestro, Græcè enim est, εὐδόκησεν ὁ πατὴρ ὑμῶν, id est, Deus pater vester sua gratuita bonitate disposuit vobis dare regnum. Proinde cùm Deus pater vester sit, ac ob id pro paterna sua bonitate non possit vestri curam deponere, cùm etiam regnum vobis quantumuis iam apud mundum humilibus & contemptis dare disposuerit, idque disposuerit ab æterno, non vestris prouocatus meritis, sed solo suo voluntatis beneplacito, non est cur diffidatis, quin terrena huius mundi bona quantum necesse est, etiam sit suppeditaturus. Huius ergo regni vobis destinati consideratione omnem metum inopiæ rerum terrenarum excutite; imò quoniam cœleste vobis regnum est præparatum in possessionem, quibus proinde parum conueniunt terrenæ possessiones, vt regno illi cœlesti apriores fitis & digniores, si quæ in hoc mundo possidetis, vendite ea, & erogate ea in eleemosynam, tutò thesaurizaturi hac ratione ad illud regnum ad quod ordinati estis. Est ergo illud, Vendite quæ possidetis, &c. Euangelicum non tam præceptum quàm consilium, quemadmodum patet ex eo quod diuiti cuidam postea dixit Dominus, Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Quod consilii post Domini ascensionẽ adimpleuerunt primitiæ in Hierusalẽ fidelium, qui diuenditis

ſuis poſſeſſionibus, afferebant pretia earum ad pedes Apoſtolorũ, pro diſtribuẽda eleemoſyna. Id autem cõſiliũ Beda indicat duobus modis poſſe impleri: Altero, cùm quis collectã ex vẽditis poſſeſſionibus pecuniã diſtribuit in eleemoſynã. Atque hic eſt prius huius loci intellectus. Alterò, cùm quis omnibus ſuis diuẽditis, aut pro Domino derelictis, nihilominus poſtea labore manuum operatur, vnde & ſibi victũ tranſigere, & aliis eleemoſynã dare queat, quod eſt maximę perfectionis à Paulo exhibitę. Cętera quæ ſequũtur de theſaurizãdo in cœlis, habita ſunt etiã ſuperiùs ex Mat. c. 6. in cap. Cõcor. 42. tantùm illud hic eſt peculiare, Facite vobis ſacculos qui nõ veteraſcũt, Quã partẽ ſic interpretatur Euthym. vt per ſacculos ſynecdochicè ſignificetur theſaurus: & nõ veteraſcere, ſit non deficere, ita vt ſecũda pars, theſaurũ non deficientem in cœlis, ſit interpretatiua primę. Quę interpretatio cùm videatur coactior, di- A cendum potiùs allegorica illa locutione ſignificari ſic eſſe expendẽda, & reponẽda bona tẽporalia, vt illorũ nõ perdatur fructus, ſed in perpetuũ ex his fructus haberi poſſit. Illis enim qui faciũt ſacculos vetuſtati obnoxios, ſacculis præ vetuſtate frangi incipiẽtibus, excidit pecunia, & ſine fructu amittitur. Significat ergo Dñs per eleemoſynas & pecuniarũ in pauperes erogationẽ, hominem ſibi facere ſacculos non veteraſcẽtes, quia in eis reponit ſuas facultates, vnde à Deo æternũ cõſequetur fructũ: Parare item theſaurũ nõ deficientẽ in cœlis, quia huiuſmodi erogatione ſibi parat apud Deũ multa merita. Itaque ſi quis diſtinctè requirat, quid per ſacculos nõ veteraſcentes accipiendũ ſit, rectè dixerit, pauperes eſſe illos ſacculos, & in eis expẽſæ & repoſitæ facultates nunquam pereant. Vnde D. Laurentius tyranno reſpondit, Facultates Eccleſiæ quas requiritis, in cœleſtes theſauros manus pauperum reportauerunt. B C

DOCET OFFICIVM FIDELIS SERVI ERGA VENTVRVM DOMINVM. LVCÆ 12. CAPVT LXXXVII.

A.24. 124 *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris. Et vos ſimiles hominib. expectantibus dominum ſuum quando reuertatur à nuptijs, vt cum venerit & pulſauerit, confeſtim aperiant ei. Beati ſerui illi, quos, cùm venerit dominus, inuenerit vigilãtes. Amẽ dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcũbere, & tranſiens miniſtrabit illis. Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi. Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret pater familias qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domũ ſuã. Et vos eſtote parati, quia qua hora non putatis filius hominis veniet. Ait autẽ ei Petrus, Domine ad nos dicis hãc parabolã, an ad omnes? Dixit autẽ Dominus. Quis putas eſt fidelis diſpẽſator, & prudens, quẽ cõſtituit dominus ſupra familiam ſuam, vt det illis in tempore tritici menſuram? Beatus ille ſeruus, quẽ cùm venerit Dominus, inuenerit ita facientem, verè dico vobis, Quoniam ſupra omnia quæ poſſidet, conſtituet illum. Quòd ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo, Moram faciet Dominus meus venire, & cœperit percutere ſeruos, & ancillas, & edere & bibere, & inebriari: veniet Dominus ſerui illius in die qua non ſperat, & hora qua neſcit, & diuidet eum, partemq; eius cum infidelibus ponet. Ille autẽ ſeruus, qui cognouit voluntatem domini ſui, & non ſe præparauit, & non fecit ſecũdùm voluntatẽ eius,*

A.24. 124 *vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autẽ cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo, & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignẽ veni mittere in terrã, & quid volo, niſi vt accẽdatur? Baptiſmo autẽ habeo baptizari, & quomodo coarctor,*

A.10. 55. *vſque dum perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, ſed ſeparationẽ. Erũt enim ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres in duos, & duo in tres: diuidentur pater in filium, & filius in patrẽ ſuum: mater in filiam, & filia in matrem, ſocrus in nurũ ſuam, & nurus in ſocrũ ſuã. Dicebat autẽ & ad turbas. Cum videritis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis, Nimbus venit, & ita fit, & quum Auſtrum flantem, dicitis, Quia æſtus erit, & fit: Hypocritæ, faciẽ cœli & terræ noſtis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? Quid autem & à vobiſipſis nõ iudicatis quod iuſtum eſt. Quum*

A 16. 64. *autem vadis cum aduerſario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec*

A.5. 40. *etiam nouiſſimum minutum reddas.*

SINT LVMBI VESTRI PRÆCINCTI ET LVCERNÆ ARDENTES, ET VOS, &c.] Poſtquã Dominus diſcipulũ ſuũ & ſuperfluis exuit, & ab omni ſolicitudine & cupiditate temporaliũ nudauit, regniq; cœleſtis ingeſſit mentionẽ: oportunè iam ipſum ad miniſtrãdum ſibi inducit, atque regni illius vigilẽ expectationẽ. Is enim qui miniſter Chriſti eſſe voluerit, quiq; regnũ illud ſecurus expectare poterit, priùs neceſſe eſt ab onere & ſolicitudine rerum terrenarũ ſit expeditus, & onus depoſuiſſe non ſatis fuerit, niſi deinde ad ſeruiendum Chriſto, & ad cœleſtis regni participationẽ ſe accommodauerit. Itaque rectè ſubiungit Dominus, Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardẽtes. Quibus verbis additur in pleriſque libris, in manibus veſtris, vt ſit ſenſus, & D lucernæ ardentes ſint in manib. veſtris. Verùm hæ tres dictiones nõ ſolùm non ſunt in Græcis, ſed nec apud D. Cyprianum tractatu tertio, nec apud D. Ambroſium, nec ipſum quoque Dionyſium Carthuſienſem, nec erant in altero noſtrorum codicum ſcriptorum. Itaque ſenſus eſt, Lumbi veſtri ſint præcincti, & lucernæ veſtræ ſint ardentes vel accenſæ, vt ardentes regatur à verbo, ſint, à parte poſteriori. Apud Auguſtinum lib. de continentia cap. 7. legitur, Et lucernæ veſtræ ardentes, nec additur, in manibus veſtris, quę tamen verba legiſſe apparet Diuum Gregorium in homilia, apud quem tamen non ponuntur lib. 28. Moralium cap. 7. vbi hanc ſententiam citat & exponit. Porrò hæc Domini ſententia, eſt locutio allegorica, qua ſignificatur oportere E

tere nos esse paratos ad occurrendum venturo Domino, & ad arripiendum iter virtutis in nocte huius sæculi. Similitudo enim est mutuata à more vulgari seruorum domino in nocte occurrentium, aut eorum qui nocte separant ad iter, sicut & Paulus similitudine mutuata à pugnaturis, qui lumbis succinctis stant parati ad confligendum cum hoste, dicit similiter, State succincti lumbos vestros in veritate, hoc est, state, per veritatem fidei muniti & parati ad resistendum omni errori, & pugnandum contra spiritualia nequitiæ, vt exponunt Ambrosius & Theophylactus. Quo loco Pauli idem est Græcis participium quod loco isto, quamuis hic legamus, præcincti, ibi verò, succincti, ne quis in eo putet esse aliquid discriminis. Quoniam ergo nocte ambulaturi & lumbos debent habere præcinctos, ne vestium onus & prolixitas impedimentum eis præbeat, & lucernas debent habere accensas, ne in tenebris impingant, ideo duo hæc etiam à suis Dominus requirit, in lumborum quidem præcinctione significans vt cura rerum terrenarum deposita, quæ impedimento est iter virtutis ingressuris, aut domino suo occursuris, expediti sint & prompti tum ad ambulandum viam virtutis, tum ad occurrendum Domino eos ad fœlicitatem hinc euocanti. In lucernis verò accensis significans opus esse vt mentes nostræ pulsis errorum tenebris, vera sint fide illuminatæ, & per charitatem accensæ, ne vero lumine destituti impingamus in tenebris ignorantiæ, aut cum fatuis virginibus inueniantur lampades nostræ extinctæ, sicque cum sponso & sponsa non possimus ingredi ad nuptias. Hic videtur genuinus huius loci intellectus, si sequentia consideremus, cui satis conuenit quod pro huius loci explicatione scribit D. Augustinus lib. 2. quæst. Euang. Quod, inquit, Dominus dicit, Sint lumbi vestri præcincti, propter continentiam ab amore rerum sæcularium: lucernæ ardentes, hoc ipsum vt vero fine & recta intentione faciatis. Diuus Gregorius homilia 13. non inelegan ter hunc locum aliter explicat, quanquã præter præcipuam Domini intentionem, Lumbos, inquit, præcingimus, cùm carnis luxuriam per continentiam coarctamus. Sed quia minus est mala non agere, nisi etiam quisque studeat & bonis operibus insudare, protinus additur, Et lucernę ardentes in manibus vestris. Lucernas quippe ardentes in manib. tenemus, cùm per bona opera proximis nostris exẽpla monstramus. De quibus profectò operibus Dominus dicit, Luceat lux vestra coram hominibus, vt videãt opera vestra bona, & glorificent patrẽ vestrũ qui in cœlis est. Hęc ille, qui duo hęc pulchrè prosequitur.

A B C D E

ET VOS SIMILES HOMINIBVS EXPECTANTIBVS DOMINVM SVVM, &c.] Quidam his verbis intelligunt Dominum prosequi parabolam in præcedenti sententia significatam, vt significetur ideo debere eorum lumbos esse præcinctos, & lucernas ardentes vt sic possint esse similes hominibus expectantibus dominum suum, qui, inquiunt, perpetuò stant accincti cum tedis, vt cùm dominus fuerit reuersus, confestim aperiant ei: sic enim quidam in Paraphra. Verùm magis apparet Dominum hìc nouam parabolam à superiore diuersam proponere. Non enim oportet seruos dominum suum expectantes stare præcinctis lumbis, nec id facere solent. Itaque cùm priori sermone Dominus præceperit nos similes esse his qui se parant ad iter in nocte: iam noua parabola similes nos esse vult seruis dominum suum nocturno tempore à nuptiis reuersurum expectantibus. Quæ similitudo in tribus consistit. Primùm, vt sicut illi serui, si sint prudentes & fideles, assiduè vigilant, quòd incertum habeant quando dominus sit reuersurus à nuptiali conuiuio, quod vespertino tempore celebrari consueuit: ita & nos in nocte huius mundi solicitè caueamus ne obrepat somnus peccati, sed perpetuò vigilemus in bonis operibus occupati, quòd incertum nobis sit quando Dominus noster venturus sit, siue ad vniuersale totius mundi iudicium, siue ad particulare cuiusque iudicium post mortem cuiusque subeundum. Secundò, vt sicut serui vigilantes cõfidenter expectant dominum suum, quem quòd à nuptiis reuersurus sit, expectant venturum lætum & iucundum, & eorum vigilantiam collaudaturum: sic & nos discutientes torporis & peccati somnum, non metuamus Domini aduentum, sed cum fiducia illum expectemus, nobis venturum è gaudiis regni cœlestis (quæ per nuptias sæpe significantur) lætum ac hilarem, & nostram vigilantiam comprobaturum & remuneraturum. Tertiò, vt sicut illi venienti & pulsanti domino confestim aperiunt ostium domus, lætiq; suscipiunt: ita & nos Dominũ mox & lętanter suscipiamus cùm venerit circa tempus mortis, & pulsauerit per immissam ęgritudinem aut mortem. Secundùm hanc parabolæ accommodationem non sunt singula curiosè applicanda rei propter quam parabola assumitur. Non enim quærendum quod sit ostium quod Domino venienti sit aperiendum nobis, cùm non dicatur nos debere aperire ostium, sed oportere similes esse his qui confestim aperiunt: id fiet si & nos Dominum venientem læti suscipiamus, quod nequaquam facere possunt hi quos aduentus Domini inuenit dormientes & imparatos, nec expectantes. Quò autem nos ad similitudinem illorum seruorum Dominus præmio & honore prouocaret, prosequens parabolam dicit, Beati, hoc est, fœlices sunt serui illi, quos cùm venerit dominus inuenerit vigilantes. Et quare beatos pronunciet, addit, Amen, inquit, dico vobis, quòd dominus ipse vt ex nuptiis hilaris, ita etiam exhilaratus seruorum sedulitate, præcinget, se, parans seipsum ad seruiendum, & faciet illos discumbere, & transiens, hoc est, præteriens more ministrantium mensis, obseruánsque quid cuique desit, aut quisque desideret, ministrabit illis. Dicta sunt enim hæc ad literam de domino aliquo homine cum seruis fidelibus comiter & benignè se gerente, quem Christus fingit (vt nonnunquam fieri solet) exhilaratum primùm nuptiali conuiuio, deinde seruorum vigilantia, nouam cœnam seruis parare, vt qui fideles se seruos exhibuerunt, læti sint cum ipso in nuptiis exhilarato, & se vicissim illis veluti seruum exhibeat, quorum erga se fidelitatem re ipsa expertus est. Huiusmodi ergo domini facto parabolicè Christus significat, fœlices esse quos ipse inuenturus esset vigilantes in fide & bonis operibus, eò quòd talibus veluti Dominus sit concessurus accumbere in mensa regni cœlestis, & communicaturus illis suorum gaudiorum fruitionem, ac prouisurus ne quid illis ad iucundam vitam desit, imò largiter suppeditaturus quicquid desiderare possint. Sic enim satis est parabolam applicare, vt non sit necesse ostẽdere quomodo Dominus se est præcincturus, aut quomodo transiens ministrabit illis. Rectè tamen intelligitur se Dominus præcingere, quando per iustitia se præparat ad retributionem. Erit enim (inquit Isaias) iustitia cingulum lum Isaiæ 11.

borum eius. Sic & transire intelligi cum Gregorio non malè potest, cùm ab humanitatis forma in diuinitatis suæ contemplationē nos eleuat. Porrò pulchrè & simpliciter hunc totum prædictum locum tractat D. Cyprianus tractatu de simplicitate prælatorū, Sinite, inquit, tales quales esse nos ipse præcepit, dicens. Sint lumbi vestri accincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando veniat à nuptiis, vt cùm venerit & pulsauerit, aperiant ei. Beati serui illi, quos aduenies dominus inuenerit vigilantes. Accinctos nos esse oportet, ne cùm expeditionis dies aduenerit, impeditos & implicitos apprehendat, Luceat in bonis operibus lumen nostrum & fulgeat, vt ipsum nos ad lucem claritatis æternæ de hac sæculi nocte perducat. Expectemus soliciti semper & cauti aduentum Domini repentinum, vt quando ille pulsauerit, euigilet fides nostra, vigilantiæ præmium de Domino receptura. Si hæc mandata seruentur, si hæc monita & præcepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non possumus. Serui vigiles Christo dominante regnabimus. Hæc ille.

ET SI VENERIT IN SECVNDA VIGILIA, ET SI IN TERTIA VIGILIA, &c.] Noctem veteres in quatuor diuidebant vigilias vel custodias, quarum quælibet tres continebat horas, post quas prioribus custodibus succedebāt noui in seruandis ciuitatum mœniis & hostium aggressibus. Hinc est quod secundę & tertiæ vigiliæ hic fit mentio, per quas profunda nox significatur. Non fit autē mentio quartæ vigiliæ, eò quòd vltra tertiam vigiliam non consueuerit differri reditus à nuptiis. Nec primæ item fit mentio, quòd illud tempus in superiori sermone sit indicatum. Porrò locus hic ad literam dupliciter potest intelligi, & iuxta hanc duplicitatem etiam diuersa erit parabolæ ad rem significatam applicatio. Primò enim intelligi potest significari seruos fore beatos, si Dominus veniens in secunda vigilia inueniat eos vigilantes, etiamsi in prima vigilia non vigilauerint: & similiter si Dominus veniens in tertia vigilia, inueniat eos vigilantes, etiā si in prima & secunda non vigilauerint, vt quod ad sensum præcipuè à Domino intentum attinet, intelligamus significatum beatos fore quotcunque Dominus in morte inuenerit vigilantes, siue in prima, siue in media, siue in vltima ętate inuenti fuerint vigilantes, etiamsi in prima vel in secunda non vigilauerint. Hoc enim communiter hic significatum intelligitur, vt non desperet qui vel in media ętate aut vltima, hoc est, senectute inceperit vigilare. Altero modo sensus esse potest, beatos esse seruos qui non solùm vigilāt in prima vigilia, quod factu facile est, sed etiam in secunda, & si opus est, etiam in tertia, vt quacunque vigilia nocturna Dominus veniat, inueniat eos vigilātes. Secundùm quem intellectū significabitur hic à Domino opus nobis, esse perseuerāri vigilia, nec satis esse vt ad tempus vigilemus, expectantes ipsum solicitè, vt deinde non ferentes morā ipsius, incidamus in torporem & somnū, sed necesse esse vt lōganimiter illius aduentū semper & in quacunque ætate expectemus. Atque hunc sensum præcipuè à Domino intentū esse, ex eo patere satis potest, quod Lucæ 21. vbi etiam propter certitudinem aduentus sui ad vigilandū hortatur, Vigilate, inquit, omni tēpore orātes, vt digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis.

HOC AVTEM SCITOTE, QVIA SI SCIRET PATERFAMILIAS QVA HORA FVR, &c.] Adiungit præcedenti parabolæ aliam parabolam, qua etiam docet propter incertitudinem aduentus sui semper esse vigilandum: sed præcedenti parabola ostendit præmium seruorum vigilantium, hac autem pœnam & malum eorum qui non vigilant. Apparet autem prima facie hanc parabolam non esse aptam, nec conuenire proposito. Nam de patrefamilias dicitur, quòd vigilaret si sciret qua hora fur venturus esset, & illius exemplo infertur, etiam nos vigilare debere, quia nescimus qua hora ipse venturus sit: cùm contrario modo dicendum videbatur, Et vos igitur vigilate, quia scitis qua hora filius hominis venturus sit. Pro parabolæ itaque intellectu sciendum imprimis ad hoc potissimum spectare istam parabolam, vt intelligamus diem Domini venturam sicut fur in nocte, tempore, scilicet, & hora qua non putatur, atque ob id nobis perpetuò vigilandum esse, ne si dies illa nos dormientes inueniat, incidamus in tale malum, quale patitur paterfamilias dormiens à fure nocturno oppressus, qui paterfamilias vtique vt huiusmodi periculum effugeret, vigilaret si præsciret furis aduentum. Quòd enim hac parabola significetur diem Domini similem fore furi nocturno, & per furem non intelligendum hic significari diabolum, quemadmodum aliqui intelligunt, satis patet ex ipsa comparatione, & ex aliis multis locis Apostolorum, quibus verisimile est eos ad hæc Domini verba alluisse. Paulus enim scribens ad Thessalonicenses, Ipsi, inquit, diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. Et Petrus, Aduenient autem dies Domini vt fur. Et Dominus ipse, Ecce venio sicut fur. *1. Thess. 5.* Non est autem dies Domini sicut fur, nisi non vigilantibus. Vnde cuidam Ecclesiæ dicit spiritus Christi, Si non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Et Apostolus, Vos autem fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tanquam fur comprehendat, &c. Dormientibus enim dies ille tanquam fur veniet, quia inopinatus aderit, eisque vitam simul cum omnibus huius mundi bonis quibus indormiunt auferet. Vigilantibus verò non veniet vt fur, quia & expectatus illis veniet, & nihil illis bonorum auferet. Sciendum autem quod apud Matthæum in Græco non est, si sciret qua hora fur venturus esset, sed, si sciret qua vigilia vel custodia, vt non fit comparatio horæ ad horam, quæ comparatio facit hic difficultatem. Annotandum secundò, Græcis tria illa verba, sciret, vigilaret, sineret, & hoc loco, & apud Matthæum capite vigesimoquarto, vbi eadem habetur parabola, esse præteriti temporis, vt sit sensus, Si sciuisset qua hora fur venturus erat, vigilasset vtique, & non permisisset perfodi domum suam. Itaque secundum hanc lectionem ob oculos proponitur paterfamilias aliquis, qui à fure oppressus est, & damnum passus, quia non vigilauit, qui & vigilasset proculdubio, si tempus aduentus, imò aduentum furis præsciuisset. Huius ergo exemplo monemur etiam vigilare, ne in simile incidamus damnum, quia & nobis maximè, si dormiamus, filius hominis venturus est sicut fur, hoc est, hora qua non putamus. Applicatio ergo parabolæ secundùm hanc lectionem talis est, Si sciuisset paterfamilias qua hora fur erat venturus, certè vigilasset, & vigilans non permisisset furem suffodere domum ac diripere quæ in ea sunt: nūc autem quoniam non præsciuit tempus aduentus furis, ideo nec vigilauit

& quoniam non vigilauit, ideo fur hora inopinata veniens, dormientis domum perfodit, & ingressus diripuit bona illius. Proinde ne & vobis simile cõtingat, hoc est, ne & vobis dormientibus, quia nescitis qua hora venturus sit Dominus, aduentus illius vos opprimat imparatos, assiduè vigilate, quia dies Domini sicut fur in nocte veniet inopinatus, dormientium domos perfodiens, & eorum bona diripiens. Quod ergo dicitur in parabola de patrefamilias, quòd vigilasset si sciuisset qua hora fur veniret, non ad hoc dicitur vt hac in parte illum imiremur: sed vt sic diceretur de illo, exempli necessitas exigit, quia vigilia corporalis non potest esse perpetua, simulq; significatur ideo nõ vigilasse illum, quia nescivit aduentus horam, vt nos caueamus ne & nos eadem de causa non vigilantes incidamus in simile malum. Applicatio autem parabolæ secundùm nostram lectionem taliter fieri potest, Paterfamilias si sciret qua hora fur esset venturus vigilaret, &c. Ideo & vos huius exemplo vigilate, quia cùm certũ sit vobis diẽ Domini venturũ, veniet tamen ille tanquã fur in nocte, hora qua non putatis, quare ne vos imparatos dies illa tanquam fur opprimat, vigilate ad exemplum boni patrisfamilias. Si enim homines vigilant ne pereat pecunia, multò magis vigilandum vobis est, ne pereat anima. Nulla hîc esset difficultas, si dictũ esset, Si sciret paterfamilias furẽ venturum in nocte, vigilaret vtique. Sic enim optimè inferretur, Ideo & vos estote vigilãtes, quia filius hominis certò venturus est, sed hora qua non putatis, hoc est, tanquã fur in nocte. Hoc enim significare voluit per illud, qua hora nõ putatis. Nunc autem videtur exemplũ esse impertinens, quia dicitur. Si sciret qua hora fur vẽturus esset, vigilaret, sed vt sic diceretur, exempli necessitas exegit, vt dictum est. In hoc ergo consistit similitudo, sicut ille vigilaret cõtra furem, ita & nos cõtra diẽ Domini, quæ veniet sicut fur in nocte, vigilare debemus. Porrò quæ hic dicuntur de aduentu Domini aut filij hominis, intelligenda sunt & de aduentu eius vniuersali, quo. s. ad omnium iudicium est venturus, & de aduentu eius particulari, quo in cuiusq; morte venit ad singulos iudicandũ. Vtrumq; enim aduentum incertum quoad tempus esse voluit, vt semper essemus vigiles, ac parati occurrere vẽturo, sic viuẽtes, quasi semper mori parati, aut nouissimũ eius aduentum excipere. Quoniã autem hic significatur filium hominis venire in morte cuiusq; ad eũ qui moritur, hinc pleriq; credunt, & est communis sententia, Dominum, vnoquoque homine maximè Christiano moriente, adesse illi cũ sanctis angelis, quando etiam rationem vitæ reddit anima. Quidã tamen aduentum illius particularem intelligũt imperium eius, quo iubet vt anima à corpore separetur. Et omnino crediderim in morte cuiusque nunc illo nunc isto modo aduenire.

AIT AVTEM ILLI PETRVS, DOMINE AD NOS DICIS HANC PARABOLAM, AN, &c.] Quoniam dominus quædam dicebat inter docendum quæ peculiariter pertinebãt ad Apostolos, & quædam quæ generaliter ad omnes, hinc Petrus omnium Apostolorũ, vt solet, nomine modò interrogat, num Dominus prędictã parabolam de patre familias propter Apostolos dixisset, an propter omnes. Et causa dubitandi videri potest esse, quia Petrus sciebat se & condiscipulos suos electos ad officiũ patrisfamilias, cuius officiũ est domui custodiendæ inuigilare: Dominus autem non respondit Petro apertè, vt nec plerunque respõdere solet, sed per ea quæ pòst addidit, facit intelligere ea quæ sunt superiùs dicta, ad omnes quidẽ pertinere, sed peculiariter ad Apostolos, eisque similes ideoque parabolam alteram adiungit, quæ propriè pertinet ad præpositos Ecclesiæ, quæ tamen etiam suo modo ad omnes pertinet, vt patebit, & subiungit tãdem, Omni autem cui multum datũ est, multum, &c. significans satis prædicta ad omnes pertinere, sed tamen magis ad eos quibus plura dona sunt concessa. Est autem sequens parabola de seruo, quẽ Dominus abiturus aliquò præfecit suo famulitio, qua ostendit & præmium quod fidelẽ manet præpositum, & pœnam quę infidelem excipiet. Quis putas, inquit, est fidelis dispensator, &c. Dicit, quis putas, vel quisnam, significans raros esse qui fideles sint dispensatores, & similiter raros esse qui Ecclesiæ suæ bene præessent, quorum quę debeant esse conditiones, pulchrè subindicat hac parabola. Primò enim debent agnoscere se dispensatores esse non dominos, vt non pro suo libito agant omnia, sed pro voluntate sui domini. Deinde fideles eos esse oportet, & simul prudentes. Fideles quidem vel fidos, vt non falliant, prudentes verò, vt non fallãtur. Fideles, vt domini sui profectum & subditorũ vtilitatem syncerè quærant, prudẽtes, vt nihil indiscretè agant. Quæ duo Danidi affuisse prædicãtur cùm de eo dicitur, Pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus manuum suarum deduxit eos. Tertiò, non sibi vsurpare aut assumere debent dispẽsandi officium, sed constitui à Domino. Quem, inquit, dominus constituit super familiam suam. Vbi notandum, pro familiam Græcis esse, θεραπείας, quę dictio propriè significat famulitium, vt, quod ad literam pertinet, intelligatur eum præpositum famulis, non liberis. Itaq; nomen familiæ hic accipi debet pro ipsis seruis alicuius domus, quæ propria est dictionis significatio. Deriuatur enim à famulus, mutatione literæ v in i, vt sit familia pro famulia, cumque primo nomen hoc tantùm de seruis diceretur, deinde vsus inualuit vt etiam liberi nomine familiæ, & quicunque in eadem domo viuerent, comprehenderentur. Quod ergo ad rem pertinet, & subditi, & præpositi significantur omnes eiusdem domini esse serui, inter eos tamen esse quendam ordinem. Postremùm agnoscere debent præpositi Ecclesiarũ ad quid sint aliis præpositi à Domino, nimirum nõ vt accipiant ab illis, sed potiùs vt dent. Vt, inquit, det in tempore tritici mensuram, vel, vt est Græcè σιτομέτριον, quod cõmodiùs & elegantiùs verti posset, demensum, vnica dictione. Mos enim fuit (vt auctor est Donatus in Phormionem Terentianum) quaternos frumẽti modios quolibet mense singulis seruis admetiri, idque demensum est appellatum, vel à mense, vel à metiendo, ex quo more (inquit ille) Terentianum illud emanauit, Quod ille vnciatim vix de dimensa suum defraudans genium comparsit miser, id illa vniuersum abripiet, haud existimans quanto labore sit partum. Frugi enim mancipia minori mensura sese tolerantia, peculium inde augebant. Id ergo demensum Lucas σιτομέτριον appellant quod non malè interpres vertit, tritici mensuram, si modo tamen nomen speciei, triticum, pro nomine generico frumenti accipiatur, quanquam quidam vertere maluerit, demensum cibum, vt sit non à σῖτος quod frumentum significat, sed ἀπὸ τοῦ τὸ σίτῳ quod cibum significat, eo quòd, inquit, serui non solo frumento

mento alebantur. Sed hoc nō cōuenit cum eo quod
supra ex Donati sentētia citatum est de demēso. Ex
his patet, quare, quòd ad literam attinet, dicatur, vt
det illi demensum vel frumēti mensuram idque in
tempore. i. congruo, nēpe singulis mensibus. Quod
autem ad rem intentam attinet, significatur ad hoc
à Domino præfici quosdam suæ familiæ, vt ei tem-
poribus oportunis pabulum doctrinæ spiritualis &
sacramentorum, exhibeant, idq; secūdùm modum
indigentiæ & capacitatis quorumlibet. Dare enim
spiritualia, officiū est propter quod directè in Ec-
clesia est introducta superioritas : accipere autem
temporalia, introductum est tanquam quiddam cō-
sequens & ad illud necessarium. Postquam autem
indicauit Dominus conditiones & officium boni
dispensatoris, subiicit eiusdem fœlicitatem & præ-
mium, dicens, Beatus. i. fœlix est ille seruus, quem
cùm venerit Dominus, qui peregrè profectus illum
præficit suæ familiæ, inuenerit non solùm ita priùs
fecisse, sed sic faciētem, quomodo ei vt faceret cō-
stitutum erat. Et quare eum beatum dicat, ostendit
dicens, Verè dico vobis, quoniam. i. quòd non iam
satis erit ei constituisse illum super famulitium suū,
sed expertus eius fidelitatem, super omnia etiā quæ
possidet constituet illum, dicens ei, vt alia similis
parabola habet explicatiùs, Euge serue bone & fi-
delis: quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te cō-
stituā. Per quæ parabolicè significat Dominus eos
qui hic præfecti familiæ Christianæ, fide optima
munus suum obeunt, ab ipso cum ad iudicandum
redierit, præficiēdos omnibus suis bonis: quod fiet,
cùm cœlestium suorum bonorum eos participes
faciet, idque abundantiùs quàm cæteros sanctos,
quando simul cum Christo regnabunt, iudicabunt
nationes, & dominabuntur impiorum, ac possidebunt cum cœlestibus etiam vniuersam terram. Iusti
enim, inquit Psalmista, hæreditabunt terram, & in-
habitabunt in sæculum sæculi super eam. Declarato
autem & officio & præmio boni dispensatoris, pro-
sequitur Dominus etiā crimina & supplicium mali
dispensatoris, cuius quidem crimina duo facit, quæ
solent esse malorum seruorum, nempe cōseruorum
suorū, quibus præfectus est, oppressionē, & bono-
rū Domini ad voluptates abusum. Quod si, inquit,
seruus ille à Domino præfectus famulitio dixerit in
corde suo. i. cogitauerit, morā facit Dominus meus
venire. i. Dominus meus differt reditum, eoq; con-
fisus cœperit percutere seruos & ancillas, in quos
contrà ob communem cum eis conditionē humā-
nus esse deberet, & de bonis Domini neporari cœ-
perit edendo & bibendo gulosè, veniet aliquando
Dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora
qua nescit, & offensus illius criminibus diuidet eū,
aut, vt habent Græca, διχοτομήσει αὐτὸν. i. dissecabit
eum (Nam διχοτομεῖν. est in duas partes secare) par-
tēmque eius ponet cum infidelibus, id est, infidis
seruis, hoc est, faciet eum consortem sortis infido-
rum seruorum. Loquitur enim Dominus, quòd ad
exemplum vnde sumitur parabola attinet, de Do-
mino aliquo, qui offensus seruo dissecat corpus sui
serui in duas partes, occidens eum, & hac ratione
faciens eum subire sortem, quam ante eum infide-
li serui subierunt: aut potiùs qui diuidit seruū ma-
lum à sua familia, non dignans eū diutius suo con-
tubernio, & infidis seruis in pistrino, aut carcere, aut
aliis suppliciis coniungens. Vnde nomen, infidelis,
hìc non accipitur quomodo incredulos dicimus
infideles, sed vt opponatur fido, sicut suprà nomen
fidelis pro fido est positum. Porrò pro infidelibus,
Matthæus ca. 24. vbi hæc eadem ponuntur, habet,
hypocritis. Fidus enim seruus neq; simulat, neque
dissimulat: infidus autē multa ad tēpus simulat, quo
fallens dominū, administrandæ familiæ officiū ab
eo suscipiat. Per hæc ergo parabolicè significa-
tur, quòd si quis Christianæ familiæ præfectus ob
moram aduentus Dominici se sperans diu victurū,
aut discredens Dominū ad iudicium venturū, cœ-
perit iniuria quauis conseruos afficere, & bonis ei
cōcessis ad suas voluptates abuti, is Domino veniē-
te ad eū in morte aut in iudicio vniuersali, dissecabi-
tur ab ipso, cùm corpus ab anima miserè auelletur,
aut cùm à sanctorū consortio separabitur, ac æter-
næ morti addictus erit, sortemq; accipiet in infer-
no cum reliquis infidis seruis. Quòd si cùm dicitur,
partémq; eius ponet cū infidelibus, per infideles in-
telligere velimus incredulos, quemadmodū pleriq;
intelligūt, iam dicendum est, in hac parte Dominū
ab ipso exemplo vnde sumitur parabola digredien-
tem, id dixisse, quod non exemplo, sed rei propter
quam exemplū assumptū est conuenit, quemadmo-
dum frequenter Dns facit in fine parabolarū, quo-
modo ipsum etiā hìc fecisse multùm verisimile est,
tum quòd apud Matthæū pro infidelibus ponatur,
& hypocritis, quod nomen secundùm vsum Christi
non solet accipi nisi pro fictè religiosis, tum quod
apud eūdem sequatur, Ibi erit fletus & stridor den-
tiū, qua clausula digressio fit apud eūdem Matthæū
ab exemplo parabolæ ad rem intentam, & in para-
bola de rege qui fecit nuptias filio suo, Matth. 22.
& in parabola de seruo inutili, cap. 25. Itaque seruī
& dispēsatoris mali pars cū incredulis dicitur ponē-
da, quia malus Christianus in iudicio separatus à fi-
deliū consortio, iūgendus est in supplicio cū incre-
dulis, quorū damnatio certa est. Qui enim nō cre-
dit, iam iudicatus est. In Matthæo autem dicitur de
hypocritis, quia duo sunt damnandorū genera, nē-
pe increduli, & hypocritæ, per quos mali significan-
tur fideles. Porrò quanquam hæc parabola propriè
pertineat primùm quidē ad Petrū & eius succesſo-
res, qui totius familiæ Christi sunt constituti dispē-
satores, vt meritò hæc respōsa sint Petro interro-
ganti, ac deinde etiam ad omnes Episcopos & Ec-
clesiarū rectores ac pastores, necnon & ad sæcula-
res principes, tamen vt nemo est qui sibi soli viuere
debet, quiq; non etiam habet quo proximis prosit:
ita suo modo hæc parabola etiā ad omnes pertinet,
docens omnes vt si eo quod à Deo in bonū aliorū
& suarū virium rectam gubernationem acceperūt,
fideliter & prudenter vsi fuerint, à redeūte Domino
nostro cœlestibus bonis sint præficiendi. Si verò
contrà & iniurij fuerint in proximos, & acceptis à
Deo ad suas voluntates abusi fuerint, abiiciēdi sunt
è familia Domini in gehennam.

Sensus parabolicus.

ILLE AVTEM SERVVS QVI COGNOVIT VOLVNTATEM DOMINI SVI, ET NON, &c.] Adiungit superiori parabolæ Dominus etiam aliā parabolam à seruis desumptam, qua per exemplum humanū docet rursum differentiam esse inter homines, quodq; cùm omnes sint serui Dei, & cuncti voluntati eius perficiendæ incūbere debeant, maiore tamen piaculo illa prætereatur ab iis qui plus cognitionis acceperint, & proinde ad hos peculiariter pertinere ea quæ dicta sunt de vigilando, & tamen eadem etiam pertinere generaliter ad omnes. Est autem hic parabolicus Domini sermo manifestus, si accommodes rebus humanis. Ita enim fieri

in

in ſeruis hominum videmus, ídque iuſtè, vt ſi quis A ſit cui Dominus communicauit arcana conſilij ſui, & cui indicauit quid fieri velit, quidq; animo eius ſit quàm maximè gratum, nec tamen is ſe primùm quidem præparauerit ad faciendũ, deinde verò etiã fecerit quæ ſciebat ex animo velle dominum, multis plagis & verberibus à ſuo Domino afficiatur. Qui vero fuerit de grege ſeruorum, cui Dominus non ſic indicarit animi ſui volũtatem, ſi quid commiſerit dignum admiraduerſione, vapulet quidem, ſed paucis plagis. Ad huiuſmodi ergo in rebus humanis exemplũ docet Dominus parabolicè futurũ etiam hominibus apud Deum, vt qui ampliori donatus eſt diuinæ voluntatis cognitione, ſi ſecundam eam non viuat, grauiùs ſit puniendus à Deo: qui verò minori, minùs ſit puniẽdus. Nam paucis & multis plagis non ſignificatur in re cui parabola eſt accommodanda, numerus pœnarum, qua vterque ſit puniendus ad tempus, ſed vnus altero diutius: ſed differentia pœnarum, quæ cõſiſtit in eo quod vnus altero grauiùs ſit puniendus. Notandum autem in hac parabola primùm, quod cùm in primo membro dicatur is puniendus qui cognouit voluntatem Domini, & eandem non fecit: in ſecundo tamen non dicitur puniendus, qui non cognouit voluntatem Domini, & eandem non fecit, ſed qui non cognouit, & fecit digna plagis. Is enim non puniẽdus eſt, quia non fecit incognitam volũtatem, ſed quia fecit digna plagis. Verbi gratia, ethnicus aliquiſqui C non ſic cognouit Dominũ voluntatem vt Chriſtianus, ſi adulteratus fuerit, vapulabit, non quia non fecit voluntatem Domini quam non cognouit, ſed quia fecit digna ſupplicio. Notandũ ſecundò, quòd differentia quæ hîc ponitur inter cognoſcentẽ Domini voluntatem & non cognoſcentem, debet intelligi cæteris paribus. Nam alioqui quandoq; non minor, imò grauior eſt iniquitas ignorantis quàm ſcientis, vt ſi ſit ignorantia affectata, qualis eſt eorũ qui dicunt Deo, Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus. Vnde illud, qui non cognouit, ſic rectè poteſt explicari, cui non eſt datum ſic cognoſcere vt alteri datum eſt. Comparatiuè enim videtur intelligendum, quia ſicut inter hominum ſeruos D nullus eſt, qui non aliquam Domini ſui cognoſcit voluntatem: ſic nec inter ſeruos Dei, cùm omnes Deus per inſitam illis naturalem legem, ſuam voluntatem docuerit & ſemper doceat. Quod autem Dominus hac parabola docuit, vniuerſalioribus confirmat ſententiis, quibus rationem reddit dicti, cum ſubdit, Omni autem cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo, &c. quaſi dicat, Et vt in genere dicam, Omni cui multũ eſt datum, &c. Videntur autem & hæ ſententiæ à vulgo mutuatæ, vt frequenter facere ſolet Dominus, & eſſe parabolicæ ac exemplares, vt per quas ex rebus humanis diuina inſinuantur. Sic enim eſt in rebus humanis, vt qui multùm beneficij alicui contulit, multùm etiã gra- E titudinis & beneficentiæ viciſſim ab eo requirat: & qui alicuius fidei commendat aliquid cuſtodiendũ vel in bonum aliorum diſpenſandum, multũ etiam ab eo requirat, nempe quicquid depoſuit cuſtodiẽdum, aut rationem omnium diſpenſatorũ. Ad hoc ergo exemplũ rerum humanarum ſignificatur multam rationem Deum exacturum ab his, quibus multa ſunt data aut commendata. Porrò hæc duo, nempe datum & commendatum, quæ in rebus humanis ſunt diuerſa, in rebus diuinis referri poſſunt ad idem, vt per duas ſententias diſtinctim traditas de dato & commendato, intelligamus ſignificatum bona nobis diuinitus communicata ſic data eſſe nobis in bonum noſtrũ, vt tamen etiam ſciamus ea diſpenſanda in aliorum vtilitatem, nec licere nobis vti eis ad libitum noſtrũ, ſed aliquando rationẽ de eis exigendã à nobis tanquam nobis commendatis. Vnde Petrus adhortatur nos dicẽs, Vnuſquiſque ſicut accepit gratiam, in alterutrum illam adminiſtrantes, ſicut diſpẽſatores multiformis gratiæ Dei. Vel datum refertur ad dona homini pro ſeipſo potiſſimùm collata, qualia ſunt remiſſio peccatorum, gratia gratũ faciens, fides, ſpes, charitas: cõmendatum verò, ad dona homini præſtita pro aliorũ directione & ſalute, ſiue ſint naturalia, ſiue gratiæ gratis datæ, ſiue poteſtates & officia, ſiue bona temporalia. 1. Pet. 4.

IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM, &c.] In præcedentibus Dominus per parabolas prouocauit diſcipulos ſuos, vt ad exẽplũ boni ſerui & diſpenſatoris quiſq; pro ratione ſuorũ donorũ ſtuderet quæ ei ſunt commiſſa exequi, & domini ſui volũtatem adimplere: nũc itaq; commodè ſubiicit quid maximè ab eis fieri velit, & ad quid dona quiſque ſua conferre debeat, nimirũ vt Euangelij prædicatio longè latéque ſpargatur & fructũ faciat. Ad hoc enim Petrum & reliquos conſtituit ſuper familiam ſuam in diſpenſatores, ad hoc plus præ aliis datũ fuit diſcipulis, & dandum erat. Ignem, inquit, veni mittere in terram. Per ignem hic quidam intelligunt ipſum ſpiritum ſanctum, quem Dominus venit impartiri hominibus, aut quod eodẽ redit, charitatẽ, & ardorem diuini amoris. Spiritus enim ſanctus in ignis ſpecie in Apoſtolos deſcendit die Pentecoſtes: ſimiliter & charitas rectè ignis vocatur, quia per ſpiritum ſanctum diffuſum in cordibus noſtris, & per charitatẽ peccati labes conſumitur, ſpiritus accenditur, atq; ad cœleſtia mens ſubleuatur. Rectiùs tamẽ ad propoſitũ Domini, per ignẽ Euãgelica prædicatio intelligitur, quæ tamen non poteſt ignis appellari, niſi quatenus in ea vim ſuam exercet ſpiritus ſanctus, propter quod in Apoſtolos Euangeliũ vbiq; prædicaturos in ignis ſpecie deſcendit. Ignis ergo dicitur Euãgelica prædicatio, quia non vt lex vetus, nec vt humana doctrina, frigida eſſet & inefficax, ſed in virtute cooperãtis ſpiritus frigidos mũdi homines accenſura erat ad pietatis vitam, eoſq; à ſuis ſordibus purgatura, ita vt conſumptis peccatis, veluti fœno & ſtipula, animæ hominũ innouarẽtur. Deinde q; longè lateq; dilatãda erat, omniaq; ſuis flammis ad ſe tractura, purgatura electos, vſtura impios qui audito Euãgelio accendendi erant odio contra illud. Ignitum enim, inquit Pſalmiſta, eloquiũ tuũ vehementer, &, Factus eſt, inquit, ſermo Domini in corde meo ſicut ignis exæſtuans. Hũc ergo ignem Dominus è cœlo veniens, ſecum è cœlo attulit ideòque dicit ſe veniſſe vt illũ mitteret in terram, ſignificans è cœlo illum in terram allatum, vt qui planè cœleſtis ſit, nec in terra inueniri poſſet, niſi è cœlo mitteretur. Quanto autem deſiderio teneretur incendendi huius ignis, ſignificat cùm ſubiicit, & quid volo niſi vt accendatur? Pro quo Græca habent καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη, id eſt, & quid volo, ſi iam accẽſus eſt? Quæ lectio dupliciter intelligitur. Caietanus enim hunc intelligit ſenſum, quid vlteriùs volo, ſi, id eſt, cùm iam accenſus ſit, vt ſit ſermo imperfectus, & relinquatur intelligendum quid vlteriùs velit Dominus, poſtquam ignis ab ipſo in Pſal. 18. Hier. 20.

terram missus iam erat accensus, nimirum vt ignis accensus cresceret & extenderetur. Accensus enim erat ignis Dominicus in discipulis, & in Iudæa, desiderabat ergo vlteriùs, vt per eos extenderetur per vniuersum orbem. In hunc sensum etiam interpretari videtur D. Cyrillus citatus in catena Thomæ. Theophylactus autem intelligit sentum esse, nihil aliud volo si iam accensus est, vel nihil aliud volo quam accensum esse. Vrget, inquit, vt accendatur ignis ille. Itaque, quid volo, positū est pro eo quod est, nihil aliud volo, &, Si iam accensus est, celeritatis habet emphasim, & in, Si, subest tacita significatio voti. Vnde D. Hieronymus quibusdam locis citans hoc testimonium, habet, & quàm volo vt ardeat. Hinc patet interpretem nostrum rectè Græca verusse secundùm intellectum Theophylacti. Sic enim significatur, quid volo nisi vt accēdatur, quāquam videri possit, vt vult quidam, interpretem pro ὑπὲρ ἢ, legisse εἰ μὴ vel ἢ μόν. Et tamen etiamsi legit vt modo habent Græca, rectè vertit, sensum potiùs quam verba secutus, Sensus ergo est, Illud vnicè desidero, vt ignis ille per vniuersum orbem per vos accendatur. Euthymius Græcè lectioni alium adhuc à superioribus diuersum indicat intellectum, hunc scilicet, Si ignis quem veni mittere, iam est accensus, vt re vera est in vobis accēsus, quid ampliùs volo, hoc est, quid ampliùs in mundo expectare & manere optem? vt significet Dominus tempus iam esse transeundi ex hoc mundo ad patrem post accēsum ignem, ad quem venerat accendēdum, qui accensus semel non esset extinguendus, sed per discipulos latè correpturus vniuersum orbem salutari incendio. Sed secundùm hunc intellectum non facilè apparet quæ sit horum cū præcedentibus connexio, nisi quis dicat Dominum hic iam subiunxisse de tempore sui ex hoc mūdo abitus, quia in prædictis parabolis mentionem fecit domini, qui abiēs seruis suis sua commendauit.

BAPTISMO AVTEM HABEO, &c.] Secūdùm intellectum Euthimij in præcedenti sententia, Dominus his verbis iam apertiùs de morte sua prædicit, & causam indicat quare adhuc hic morari debeat in mundo, quanquam ignis quem venerat missurus, sit incensus. Secundùm aliorum verò intelligentiam Dominus indicat hac sententia, quare nondum fiat quod volebat, vt ignis ille in vniuerso mundo accensus esset, & quando id futurum esset, nimirum quia antequam id fieri posset, mortem pro hominum salute oppetere debebat, quam obid cupidus humanæ salutis auidè desiderabat, adeò vt propter eius dilationem animo arctaretur. Proinde pro coniunctione, autem, rectiùs verteretur, Sed baptismo habeo baptizari, vt sic aduersatiuo modo significetur quare nondum fiat quod volebat. Non enim exilire potuit ignis iste de quo loquitur, nisi percussus prius esset in cruce silex corporis ipsius. Tunc enim euangelica doctrina spargi potuit per vniuersum mundum, & omnes accendere, quando salutis euangelicæ modus agnosci potuit, & prædicari, innoxiū vltro pro noxiis sustinuisse mortem ignominiosam. Hanc autem suam mortem Dominus tropo nouo baptismum vocat, sicut & Marci 10. non suam solum passionem, sed & filiorum Zebedæi: primùm quòd in cruce proprij cruoris tinctione erat perfundēdus, (baptismus em nihil est aliud quàm tinctio) deinde quòd mors illi fuit velut mortalitatis ablutio, & ad vitam cœlestem purgatio: ad cuius imitationem & nos baptizamur, cum regeneramur in ipso. Potest autē magis videri hunc tropum originem desum-psisse ab eo modo loquendi, quo in scripturis per aquas tribulationes significantur, & per aquarum immersionem, multorum malorum perpessio, vt cùm dicitur, Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Nam & de Ioanne Euāgelista dicit Dominus, quod esset baptizandus baptismo, qui tamē in suo sanguine non est tinctus. Dicit autē se coarctari vsquedum perficiatur, non, propterea quia præcognitam mortem per infirmitatem naturę humanæ horrebat semper, quemadmodum aliqui intelligunt, sed propter ardens obeundæ pro salute hominum mortis desiderium. Sicut enim spes quæ differtur affligit animam, ita & desiderium rei, quæ differtur. Porrò quoniam ignis quem Dominus in terram venerat missurus, cùm esset accensus, magnos excitaturus esset in mundo tumultus, ideo ne hinc turbarentur discipuli, rectè etiam iam subiecit Dominus, quod & supra Matth. 10. in cap. Concordiæ 55. habitum est, Putatis quia pacē veni mittere, &c. quorum intelligentiam ibi require. Dictū est enim ibi, quare quinque in domo vna fiat mentio, & quæ sint illę quinque personæ. Dicitur autem, tres in duos, & duo in tres diuidentur, siue quia quandoque duo credunt, & tres increduli in illos insurgunt, quandoque tres credunt, & duo in illos insurgunt, siue quia quando tres sunt contrarij duobus, duos etiam necesse est contrarios esse tribus, quæ intelligentia magis conuenit sequentibus. Cæterùm dissidium istud quinque in vna domo habitantium, plerique etiam antiquissimi patres mysticè explicant, quod cum variè fiat ab eis, duobus potissimùm modis fieri potest vt minùs coactè fiat. Primò, vt domus ista vna, mundus intelligatur, & pater accipiatur diabolus, cuius quidam per imitationem filij: mater, synagoga Iudæorum: filia, Ecclesia primitiua ex Iudæis collecta: socrus rursum synagoga: nurus, Ecclesia de gētibus, quia filius est secundùm carnem synagogę Christus, qui sponsus est Ecclesię. Itaque per euāgelicam prędicationem factum est, vt filij diaboli ei facti sint aduersarij, & Ecclesia tum Iudęorum, tum gentiū aduersaria synagogę. In hunc modum Beda super Lucam. Altero modo per domum vnam homo quisque intelligi potest, pater & mater intellectus vel ratio & voluntas, tres reliqui, appetitus irascibilis, appetitus concupiscibilis, & sensus. Itaque cùm tres istę irrationabiles potentię cum duabus illis rationalibus in infidelitate inter se ad malum & errores optimè conuenirent, per euangelicę prędicationis gladium diuisi sunt tres in duo, & duo in tres, quādo iam caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, nec iam in vnum conueniunt quę priùs consentiebant.

DICEBAT AVTEM AD TVRBAS, CVM VIDERITIS NVBEM ORIENTEM, &c.] Postquam ad commonitionem discipulorum Dominus docuit ad quid in hunc mundum venerit, iam conuersus ad turbas, occasione mētionis de suo in hunc mundum aduentu factę reprehendit eas quòd tempus aduentus sui non agnoscerent, ex variis rerum indiciis, cùm in rebus longè leuioris momenti tam sagaciter coniectarent temporum qualitates. Cùm, inquit, videritis nubem orientem ab occasu, id est, occidentali cœli parte, statim dicitis, nimbus, id est, pluuia (Græcè enim est ὄμβρος pro quo nos dicimus imber) venit, & ita fit vt in pluri-

Psal. 68.

plurimum: & cùm videritis austrum flantem, dici- A
tis ex obseruata consuetudine perdocti, quia id est,
quòd æstus erit, & ita fit. Hypocritæ, qui scilicet si-
mulatis vos esse cupidos discendæ veritatis, cuius
ex animo non esse vos cupidos res ipsa declarat, fa-
ciem, id est, dispositionẽ cœli & terræ nostis proba-
re, hoc autem tempus aduentus Messiæ quomodo
non probatis & animaduertitis, cum illius obseruа-
tio magis sit, vobis tum vtilis, tum necessaria, & ex
multis certísque indiciis per Prophetas significatis
agnosci possit certiùs, quàm ex cœli dispositione
temporum qualitates? Similia apud Matt. suprà in
cap. Concordiæ 64. ex cap. Matth. 16. habentur dи-
cta à Domino ad Scribas & Pharisæos, quos etiam
hic maximè notasse, quamuis turbas alloqueretur, B
ostendit nomen, Hypocritæ, quo ferè nomine illos
taxare solet. Porrò Theophylactus etiam mysticâ
indicat rationem quare Dominus in exemplo me-
minerit nubis orientis ab occasu, & austri flantis,
nimirum quòd ipse etiam Dominus esset nubes ve-
niens ab occasu, id est, ab humana natura iam oc-
cidente, & multam iam ex peccato caliginem ha-
bente, nubes, inquam per assumptam humanitatem
tegens diuinitatem, & irrigatura per cœlestem do-
ctrinam totum mundum velut pluuia quadam. Au-
ster item, quòd spiritus esset feruidus, & frigiditati
aquilonis contrarius, ignem, quemadmodum prius
dixit, & æstum magnum excitaturus in mundo. Sic
& D. Augustinus philosophatur in duob. illis signis C
quæ ponuntur loco prædicto apud Matthæum, in
rubedine scilicet vespertina, quæ serenitatis futuræ
est indicium, & rubedine matutina, quæ tempesta-
tem portendit: in illa quidem intelligẽs sanguinem
Christi in primo aduentu effusum, in vltima mundi
ætate, cuius sanguinis rubedo, serenitate nobis fuit
indicium & causa, hoc est, reconciliationis nostræ
cum Deo & indulgentiæ peccatorum: In hac verò
ignem, qui præcessurus est Christum in secundo
eius aduentu, qui instantis erit tempestatis & iræ
diuinæ indicium.

QVID AVTEM ET A VOBIS IPSIS NON IVDICATIS QVOD IVSTVM EST?] Hanc sententiam Beda sic refert ad præcedẽ-
tia, vt quoniam aliqui de turba causari poterant, se
propheticæ lectionis ignaros, & proinde ex prophe D
tis se non posse probare tempus aduẽtus Messiæ, in-
telligitur Dominus iam his verbis ostẽdere voluis-
se, eos eriã qui literas nescirẽt, posse naturali suo in-
genio, & ratione naturali illis insita dignoscere
eum qui opera fecit quæ nemo alius fecit, supra
hominem esse, & Messiam esse expectatum, vt sit
sensus, Quid, id est, cur autem à vobisipsis, vel ex
vobisipsis, id est, ex insita vobis naturaliter ratione
non iudicatis de me, quod iustum est vos iudicare?
Secundùm quam huius interrogationis ad præcedẽ
tia relationem & coniunctionem, quod sequitur no
uum erit caput, & nouum argumentũ. Verùm cùm
Græca non habeant, vt nos legimus, Cùm autem
vadis, &c. sed, Cùm enim vadis, certum est prædi- E
ctam interrogationem ad sequentia, non autem ad
præcedentia esse referendam, Sequentem] autem
parabolam omnino ad hoc adhibuisse Dominum
apparet, vt inuitaret ad reconciliationem cum Deo,
quamdiu tempus est, ineundam, idq; exemplo hu-
mano, quo solent hi qui ad iudicium sunt pertrahen-
di ab aliquo, si sapiunt, laborare omnib. modis, vt
cum illo redeant in gratiam priusquam ad iudicem
pertrahantur, vbi exactum ius eos experiri ne-
cesse esset. Nõ enim istud exemplũ eadẽ occasione
& ratione ac sensu hic positum est à Luca, qua oc-
casione & quo sensu suprà illud idem positum est
Matth. cap. 5. in cap. Concord. 40. quemadmodum
annotauit doctè D. Ambr. Ille enim, inquit, de re-
cõcilianda pace fratrum diffidentiũ dicendã puta-
uit, hic de pœnitentia, & omnis emendatione deli-
cti. Proinde illud, Quid autem & à vobisipsis, hunc
commodè habebit sensum, Cur autem et iam ex
humanis vestris factis, & ex his quæ facere soletis,
non iudicatis quod iustum est fieri hoc tempore
à vobis? Sic enim iam rectè sequitur illarum à Do-
mino paradigma, quod quomodo tractari debeat,
satis patet ex his quæ circa Matthæi locum dicta
sunt: significare enim vult Dominus quòd quem-
admodum ipsi quibus loquebatur, cum aduersa-
rio suo citò composituri essent, ne pertracti ad iudi
cem maius inciderent periculum: ita eos, si in rẽ
salutis ipsorum non minùs saperent quàm in rebus
terrenis, meritò studere oportere, vt cum Deo
redirent in gratiam cùm iam ille vltro gratiã suam
offerret ipsis, ne postea neglecta occasione hac se-
ueritatem diuini iudicij experiri cogantur. Itaque
sermone hoc (quo ad literam Dominus videtur
consulere quid vtiliter facere possimus in rebus
humanis) docet quid ad imitationem eius quod vti-
liter faceremus in rebus humanis, facere debea-
mus in rebus diuinis, vt sit hic sensus, Quemadmo-
dum si haberes aduersarium aliquem, qui te ob de-
bitum aliquod pertracturus esset ad principem &
magistratum, vtiliter & consultò facere te existima-
res, si priusquam ad iudicem traharis, etiam adhuc
in via cùm illo componeres, sicq; ab eo liberare-
ris, ne fortè ille trahat te ad iudicem, &c. ita simili-
ter multò magis cùm adhuc es in via huius sæcu-
li, adhuc tibi spes est gratiæ diuinæ, quæ iam om-
nibus offertur per me, omnibus modis labora li-
berari ab ira Dei, à debito quod peccatis tuis con-
traxisti, ab accusatione quam contra te habet ho-
stis humani generis, ne quando pertractus ad iudi-
cium Dei, iudex te tradat in carcerem, torquendũ
quousque ad plenum satisfeceris, hoc est, in per-
petuum. Itaque quanquam non sit necesse singula
huius parabolæ persequi, vt dictum est in Matthæo,
rectè tamen per aduersarium, cuius hic fit mentio,
intelligitur designari parabolicè aut ipse Deus,
quem omnis peccator habet aduersarium, aut ipse
diabolus, quem aduersarium nostrũ Petrus appel-
lat, & ab accusando & criminando diabolus dictus
est. Nam quanquam apud Matthæum nõ rectè dia-
bolus per aduersarium intelligitur, quòd ibi dica-
tur, esto consentiens aduersario tuo: hic tamen rectè
intelligi potest, quia non dicitur, da operã vt recon-
cilieris ei, sed, liberari ab illo. Hic ergo diabolus
peccatores trahit ad principem & iudicẽ Christũ,
qui eosdem tradit angelis exactoribus diuinæ iusti-
tiæ, mittendos in carcerem inferni, vnde non libe-
rabuntur, quia nunquam debitum persoluetur. Ex
prædictis etiam satis patere potest quomodo hic lo
cus sic explicatus cum præcedentibus conueniat.
Cùm enim superiùs Dominus docuerit eos meri-
tò debuisse agnoscere tempus aduentus sui, eósque
redarguerit, quòd tempus illud nõ agnouerint, qui
tamen ex dispositione cœli temporum qualitates
probare nossent: nunc docet temporis huius occa-
sionem non esse negligendam, eósque redarguit
quod pro salute æterna non id facerent quod pro
rebus temporalibus facerent.

DOCET POENITENTIAM AGENDAM OB DEI patientiam. Lvcæ 13. Caput lxxxviii.

Aderãt autem quidã ipso in tẽpore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificijs eorũ. Et reſpõdens dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ omnib. Galilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi ſunt? Nõ, dico vobis: ſed niſi pœnitẽtiã habueritis, omnes ſimiliter peribitis. Sicut illi decem & octo, ſupra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos: putatis quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Hieruſalem? Non, dico vobis: ſed ſi pœnitentiã nõ habueritis, omnes ſimiliter peribitis. Dicebat autem hanc ſimilitudinem, Arborem fici habebat quidã plantatam in vinea ſua, & venit quærens fructũ in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorẽ vineæ, Ecce anni tres ſunt, ex quo venio quærens fructũ in ficulnea hac, & non inuenio: ſuccide ergo illam, vt quid etiam terrã occupat? At ille reſpondens dicit illi, Domine, dimitte illam & hoc anno, vſque dum fodiam circa illam, & mittam ſtercora: & ſi quidem fecerit fructum ſin autem, in futurum ſuccides eam.

A ADERANT AVTEM QVIDAM IPSO IN TEMPORE, NVNCIANTES ILLI DE, &c.] Cùm in ſuperioribus auditores ad reſipiſcentiam & reconciliationem cum Deo ineundam quandiu tempus eſt, adhortatus eſſet, commoda ſeſe obtulit occaſio, qua cęptam materiam proſequeretur, & ad pœnitentiam eos prouocaret per terrorem imminentis diuinæ vltionis. Aderant, inquit, quidam in ipſo, id eſt, in eodem tempore, nunciantes illi de Galilæis, quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis ipſorum, id eſt, quos Pilatus inter ſacrificandum interfecerat, ita vt miſceretur eorum ſanguis cum ſanguine hoſtiarũ ſuarum. Quales autem fuerint hi Galilæi, & ob quid Pilatus eos interfecerit, ex hiſtoriographis, non B conſtat, nec ex ſacris ſcripturis. Cyrillus tamen, vt citatur in Catena, & poſt eum Theophylactus ac Euthymius, exiſtimant hos fuiſſe ſequaces dogmatũ Iudę Galilęi, cuius mentionem Lucas facit in Actis cap. 5. qui docebat, inquiunt, nullum hominẽ dominũ eſſe vocandum, neque Iudæos debere tributa ſoluere imperatori Romano, ſed neque pro Romanis ſacrificia offerre, atque ob id Pilatũ indignatum iuſſiſſe hos interfici inter ſacrificandũ, incertum tamen an inter ſacrificia quæ in templo ritu Iudaïco obtulerunt, an inter ſacrificia propria, quæ extra templum obtulerint alicubi. Certè Ioſephus lib. 18. antiquit. hunc Iudam, quem vocat aliquãdo Gaulanitem, aliquando Galilęum, teſtatur in dieb. C deſcriptionis, quæ fuit ſub Cyrino tempore natiuitatis Chriſti, ſtuduiſſe populum à Romanorum obedientia auocare, & auctorem fuiſſe quartæ ſectæ apud Iudæos, quæ in veſtitu & cæteris aliis conſentiẽs cum Phariſæis, circa libertatem retinuerit immobilem ſententiam, ſolum principem & dominũ dicẽs Deum, mortiſque multas & varias ſpecies ſuſtinere pro nihilo ducentes. Idem Ioſephus lib. 20. teſtatur eiuſdem Iudæ filios, Iacobum & Simonem, crucifixos ab Alexandro quodam Iudææ pręfecto, ob paternam quam ſequebantur ſententiam. Siue autem ex huius Iudæ ſectatoribus fuerint iſti Galilæi, ſiue non, conſtat eorum cædem tum recens fuiſſe patratam ob aliquod eorum facinus. Porrò qui de his Galilęis Domino nunciaſſe dicuntur, ferè in- D telliguntur hoc feciſſe, vt Galilæorum illorum impietatem tam atroci & nouo ſupplicio punitam Domino indicarent, & illorum ſeditioſum animum de teſtantes, Pilati factum commendarent, execrantes illos velut maximos peccatores, ac cupientes ſcire quid de illis Dominus pronunciaturus eſſet. Eo enim animo iſtos hæc Domino narraſſe apparet ex ſubiuncta Domini reſponſione, qua videtur corrigere voluiſſe illorum opinionem, qua putauerant illos præ aliis fuiſſe peccatores, qui tam crudelẽ pœnam & nouam dederunt. Solet enim humana ratio peccatum ſecũdùm pœnã æſtimare, & iudicare eos grauiùs peccaſſe qui in hoc mundo grauiora patiũtur, contra quem humani ingenij errorem totus liber Iob diſputat. Itaque horum gloriationem, qui ſibi placebant tanquam meliores occiſis Galilæis, Dominus hoc loco reprimit, docẽs, ex vltione quæ de illis eſt ſumpta, non colligendum ipſos fuiſſe grauiores peccatores: eſſe enim etiam ipſos æqualibus aut etiam maioribus obnoxios peccatis, ob quæ, niſi reſipiſcant, ſimiliter ſunt perituri: per hoc ſignificans id demum colligendum eſſe ex vltione aliorum nobis etiam Dei iram imminere, nec eam nos euaſuros, niſi peccatorum admiſſorum pœnitentiam agamus, ac ideo Deum quibuſdam peccatoribus ſpectabiles quaſdam pœnas hîc inferre aut inferri permittere, vt hinc alij admoniti reſipiſcãt. Duo ergo docet Dominus potiſſimũ. Primùm, ne ex vltionis modo & externis calamitatibus peccatorum modum ſtatuamus, aut de proximis temerè iudicemus, cùm ſæpiſſimè in hac vita fiat vt qui meliores ſunt, atterantur grauioribus moleſtiis. Secundò, vt omnem calamitatem vt in plurimum pœnam peccatorum agnoſcentes, admoneamur ex ea peccatorum noſtrorum & iræ Dei in nos deſæuituræ, niſi reſipiſcamus. Docemur autẽ & hoc ex Domini reſponſione, vt ex omnibus quæ narrantur ab hominibus occaſionem ſumamus ædificandi tum nos, tum alios, nec de rebus geſtis vel accidentibus curioſè inquirendum, quare ea ſic ſint geſta, aut an iuſtè acciderint, ſed ad ædificationem omnia conuertenda, ſicut Dominus hic facit. Dicit autem omnes ſimiliter peribitis, non ſignificare volens eodem genere mortis perituros, ſed ſimpliciter, omnes malè & crudeliter ac inopinato perituros, quanquam priori loco rectè intelligatur ideo dictum, omnes ſimiliter peribitis, quia impœnitentes Iudæi poſt 40. annos etiam erant à Romanis occidendi inter ſacrificandum, quemadmodum nunc hi Galilæi à Pilato Romano. Infeſto enim Paſchæ Iudæi obſidione capti, à Romanis cæſi ſunt, impletumque eſt illud Pſalmiſtæ. Fiat menſa eorũ coram ipſis in laqueũ. Sic & cùm ſecũdo loco dicitur, omnes ſimiliter peribitis, ſicut illi decem & octo quos oppreſſit ruina turris in Siloë, rectè intelligitur ſignificari etiam illos vltione diuina opprimendos inter ruinas ciuitatis. Porrò piſcinam Siloam in Hieruſalem fuiſſe iuxta

muros

muros ciuitatis, in quibus multæ fuerunt turres, A
Nehem. 3. paret ex Nehemia. Bene autem post commemoratam cædem Galilæorum, subiungit Dominus necem Iudæorum in Hierusalem, vt per duo hæc exempla & Galilæos, & Iudæos ad pœnitẽtiam vocaret, & vtrosque ob impœnitẽtiam perituros testaretur. Et rursum vt ex calamitatibus quæ ab hominibus inferuntur, & quæ fortuitæ videntur & casuales. idẽ discamus admoneamur.

DICEBAT AVTEM ET HANC SIMILITVDINEM, ARBOREM FICI HABEBAT, &c. Coniunctionem, &, vt non habent Græca, ita nec vetera scripta Latina, nec Dionysius. Itaq; cùm omnibus interitũ minatus esset nisi agerent pœnitentiã, addit parabolã quæ rẽ ante oculos B poneret, & quod futurum erat admoneret. Est autem parabola per se aperta satis, vt quòd ad literam pertinet non sit in ea quicquam annotandum, nisi fortè quòd cùm dicitur, vt quid etiam terram occupat, pro occupat, Græcis est κατεργεῖ, quod propriè est onerare inutili onere, vt intelligamus non solùm inutiliter occupare terram, sed eandem etiã onerare, vt à qua succum trahat sine fructu. Deinde in illo, Et si quidem fecerit fructum, eclipsis est aut apoſiopesis. Nam subintelligendum, bene erit, aut finemus eam, aut aliud commodius. Porrò hac parabola peculiariter Dominus notare voluit gẽtem Iudaïcam, ac significare (vt in genere eam applicemus) populum illum diu à Deo expectatum, vt fru- C ctum faceret, breui perdendum, si modo pergerent esse steriles, & in obstinata sua malitia persisterent. Vt autem per suas partes sigillatim parabolam accommodemus rei per eam significatæ, per ficum in vinea plantatam, significatur parabolicè synagoga Iudæorũ à Deo in mũdi huius vinea singulari cura plantata. Sæpe enim Dominus steriles arboribus assimilat propter sterilitatem excindẽdis: & ficus quidem frequẽter meminit, quod ea regio ficuũ ferax esset. Cæterùm singulari ratione ficui synagogã cõparasse videri nunc potest, vt & alias, idq;, vt pulchrè philosophatur D. Ambros. primùm quia sicut ista arbor foliis redundãs fluẽtibus spem possessoris sui cassa speratorum prouentuũ expectatione destituit: ita etiam synagoga legis diuinę doctrina & cęremoniarum ornatu exuberans, & spem virtutis promittens, expectatũ bonorum operum fructum nunquã præstitit. Deinde quia ficus eius est naturæ vt pro flore poma germinet, sed quę ferè præter pauca ad maturitatem non peruenĩũt, quibus decidẽtibus alia poma succedunt quæ matureſcunt: ita Iudæi, quasi primi fructus malè feracis synagogæ, grossi labẽtis similitudine corruerũt, præter paucos fideles: eis autẽ cadentibus, de pinguedine religionis antiquæ nouus gentiũ populus emerſit. Per dominũ hu ius vineæ & ficus, qui venit quærens fructũ, & nõ inuenit, Deus pater significatur, qui cùm à tempore Mosis quæſierit & expectauerit fructũ bonorum operũ à Iudæis, nõ tamẽ inuenit. Per cultorem vineæ qui pro ficu orauit, & se fossurũ circũ illã promisit, seipsum Dominus significat, qui curã gerit hominũ & cultor est vineæ paternæ, qui pro Iudæis excindi dignis etiã ante suũ aduentũ, orauit, vt vel adhuc vno anno relinquantur, tẽpore. s. quo eos docturus erat per se & Apostolos suos, qua doctrina veluti sarculo quodam tentauit effodere duritiẽ cordis eorũ, & veluti simũ ad fructificationẽ mittere circa eos. Per tres autẽ annos, quib. Dominus ficus fertilitatẽ expectauit, rectè intelliguntur tres Iudæorũ gubernationes, ea videlicet, qua sub iudicib. regebãtur, ea qua sub regib, ante transmigrationẽ in Babylonem, & ea qua sub pontificibus post transmigrationem. Minatus ergo hac parabola ipsis fuit, fr vt olim steriles esse perseuerarent, postquã iã fossi essent & stercorati à se, hoc est, cœlesti doctrina exculti, nihil reliqui fore quò minùs velut infrugifera ficus excinderentur, quemadmodum eis postea per Romanos contigit. Quòd si quis dicat, nõ semper infrugiferã fuisse Iudæorũ synagogã in prædictis tribus gubernationib. quidã enim omni tẽpore inter eos fructũ attulerunt: dicẽdũ, quòd multorũ malitia paucorum occultat virtutem, & ex eo quod in ipso abundat, quiduis iudicatur. Plerique autẽ & dominũ vineę, & ficũ, & cultorem vineę & tres annos aliter explicãt, verùm dictus iã explicandi modus & est simplicior, & propositio Domini cõuenientior. Cæterùm quãquam excidiũ gentis Iudaicæ hac parabola Dominus peculiariter notare voluerit, nihil tamen dubiũ quin eadem in genere omnes & singulos tunc præsentes auditores, & in illis etiã nos ad quos eius doctrina peruentura erat, admonere voluerit, ne Deũ prouocantẽ & expectantẽ ad pœnitentiã negligere mus. Itaque per ficum hanc parabolicè etiam significatur, quisque homo, maxime fidelis, in vinea Domini, hoc est, Ecclesia plantatus, qui si etiã post triũ annorũ expectationẽ, hoc est, post multùm tẽporis aut post iuuentutem, adolescentiam & virilẽ ætatẽ, ac demum post culturã eis ab Ecclesiasticis cultoribus impensam pergant manere infrugiferi, excindendi sunt, & in ignem mittendi. Docet ergo parabola & longanimẽ Dei expectationem, & salutis nostræ in Deo desiderium, vt qui bona opera à nobis requirat velut fructum, vnde tamen illi nulla accedit vtilitas. Rursum docet quanta debeat exemplo agricolæ ad imitationẽ Christi cura & desiderium esse in pastoribus, vt infœcundos homines ad fœcunditatem promoueãt, & ab ira Dei subducãt, nempe quod pro eis & Deum orare debeãt, & omnem quam possunt suam operam impendere.

SANATVR MVLIER CONTRACTA.

Lucæ 13. CAP. LXXXIX.

ERat autem docens in synagoga eorũ sabbathis. Et ecce mulier quæ habebat spiritũ infirmitatis annis decem & octo, & erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. Quã cùm videret Iesus, vocauit eam ad se, & ait illi, Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum. Respondens autem archisynagogus, indignãs quia sabbatho curasset Iesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari, in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbathi. Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocritæ, vnusquisque vestrũm sabbatho non soluit bouem suum, aut asinum à præsepio, & ducit adaquare? Hanc autem filiã Abrahæ, quã alligauit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbathi? Et quum hæc diceret, erubescebant omnes aduersarij eius, & omnis populus

gaude

gaudebat in vniuersis quæ gloriosè fiebãt ab eo. Dicebat ergo, Cui simile est regnũ Dei, & cui simile æstimabo illud? Simile est grano sinapis quod acceptũ homo misit in ortũ suum, & creuit, & factũ est in arborem magnum, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. Et iterũ dixit, Cui simile æstimabo regnũ Dei? Simile est fermento, quod acceptũ mulier abscõdit in farinæ sat. tria, donec fermẽtaretur totum.

A. 13. 53. B 4. 53. A. 13. 53.

ERAT AVTEM DOCENS IN SYNAGOGA EORVM SABBATHIS, ET ECCE.&c.] Videri posset Lucas iam subiicere voluisse exemplum fici sterilis, vt quod parabolæ typus deliniarat, res ipsa iam subiiceret oculis. Nam cæremoniarum obseruatio veluti folia erant synagogæ, quæ videbantur ceu polliceri dulcissimum ac gratissimum Deo fructum veræ pietatis & charitatis erga proximum, quum non solum nihil huiusmodi in Iudæi plerisq; produxerit, verùm etiã amaros ediderit fructus inuidiæ, odij, obtrectationis, blasphemiæ & superstitionis, quemadmodum in sequenti patet exemplo. Hac igitur ratione post D. Ambrosium intelligit quidam hæc subiuncta superioribus. Simplicius tamen fuerit nullam hic requirere cohærentiam, cùm certum satis sit, Lucam, sicut & cæteros, pleraque coniunxisse obiter, & vno cõmemorato ad aliud transisse, prout inter scribendum memoriæ occurrebat. Itaque quemadmodum iam aliquoties fecit, commemorare rursum volens peruersum Iudæorum, & maximè eorum qui apud eos primi erant, iudicium de factis Iesu optimis & salutiferis, sicut & quæ sequuntur multis capitulis, explicant peruersa Phariszorũ & Scribarũ de Christi factis iudicia, & ipsorum à Christo redargutiones. Erat, inquit, quodam tempore docẽs in quadã synagoga eorum die sabbathi, quando ad audiendam legem omnes Iudæi ab operibus vacantes cõueniebant in synagogã. Et ecce cùm sic ex more doceret sabbathis in die & loco celebri, aderat ibi in synagoga inter reliquos mulier quæ habebat spiritum infirmitatis, id est, quæ affligebatur infirmitate quadam à dæmonio, idque iam annis decem & octo. Erat enim ex diaboli operatione adeò inclinata corpore in terram & contracta, vt nullo modo posset caput erigere, & sursum respicere. Hac autẽ narratione Lucas exponit mali magnitudinem & miseriam dignam miseratione Domini, idque tum à temporis longitudine, quo mulier hoc malo fuit obnoxia, tum à mali authore, qui non erat naturæ vitium aut imbecillitas, aut aliud quoddã humanũ accidens, sed ipsum dæmonium, vt proinde malũ illud arte medicorũ non potuerit superari, sed eius solius virtute, qui virtutem omnem inimici reprimere & impedire potuit, tum etiam à specie mali. An non enim triste admodum erat spectaculum, videre hominem ex sui conditione à Deo per statura rectitudinem à brutis distinctum, more pecudũ versus terram semper spectare, nec posse cœlũ ad quod possidẽdum creatus erat cõspicere? Discimus autem hinc plerosque morbos, & mẽbrorum impedimenta Deo permittẽte immitti hominibus à dæmonis, quemadmodum & in Iob patuit. Et dignũ diabolo authore fuit hoc malum, & à Deo ad instructionem nostram permissum est inferri mulieri, siue ob propria eius crimina, siue ob Dei gloriam. Sic enim demonstratum est diabolum hoc vnum agere, vt homines à conditionis suæ nobilitate abstractos, similes faciat iumentis insipientibus, ac terrena tantùm spectare & quærere doceat, idq; ipsum hoc efficere in his qui virilem non habent animũ, sed muliebres sunt, & animo effœminato. Audiuimus mali impotentiam & dæmonis malitiã, audiamus oppositam Domini potentiam & benignitatẽ: Cùm, inquit, hanc videret Iesus, hoc est, priusquam aut ab ipsa muliere, aut ab aliis pro eius sanitate interpellaretur, ad solum eius aspectũ, (qui in Christo semper secuturæ salutis omen est) motus erga ipsam misericordia, ostendere volens se venisse vt dissolueret opera diaboli, & hominum mala depelleret, suámque quam præmisit doctrinam miraculo confirmare volens, mox vocauit eam ad se, eíq; parenti & magna cum spe venienti ait, mulier, dimissa, id est, liberata es ab infirmitate tua. In quibus verbis dubitari potest quomodo & quare Dominus dixerit, liberata es, & nõ per imperatiuũ, liberata sis, vt solet vti imperatiuo in curandis morbis, maximè cùm necdũ mulier fuerit liberata, cùm Christus hæc verba pronũciaret. Subditur enim postea quòd imposuerit ei manus, quódq; tum confestim erecta sit. Dicendum ergo, quod vel phrasi Hebraica es pro sis fit positum, indicatiuus, scilicet, pro imperatiuo, aut potiùs ideo dictum esse, liberata es, quàm sis, vt mulieris fidem magis accenderet, ac suam potentiam declararet, quemadmodũ & paralytico, de quo Matth. 9. non est dictum, Remittãtur tibi peccata tua, sed, remittuntur, vel, vt habent Græca, remissa sunt. Secundùm quem posteriorem modum probabiliorem sanè dicendum vlteriùs, quòd impositio manuũ, quamuis commemoretur à Luca post verborum prolationem, præcesserit tamẽ eà, quódque statim ad contactum mulier fuerit sanata, aut quòd inter pronunciandum verba illa cum contactu, sanabatur, vt, liberata es, dictum sit pro, iamiã liberaris, quemadmodum in cap. Concordię 32. illud, vt habent Græca, Remissa sunt tibi peccata, dictum est positum esse pro, iamiam remittũtur. Mox ergo vt Dominus eam tetigit viuifica sua carne, eíque suis verbis sanitatem pollicitus est, mulier eius verbis credens, erecta est, liberata tam facili negotio à morbo tam diuturno, & planè immedicabili, & agnoscens planè cœleste esse beneficium, glorificabat Deum.

RESPONDENS AVTEM ARCHISYNAGOGVS, INDIGNANS QVIA SABBATHIS.&c.] Cùm archisynagogus iste, vt præ aliis sanctior haberi voluit, ita præ aliis de facto miraculo gaudere debuisset, idque tum Dei nomine, in cuius cedebat gloriã, tum proximi, cui salutẽ attulit, imò cùm & occasionem habuerit vt suo nomine gauderet, quòd in ea synagoga, cuius ipse princeps esset, tale ac tantũ miraculum mirabiliter peractum esset: tamen contrà ex inuidia gloriæ Christi, aut potiùs propter peruersum & præposterum pietatis iudiciũ, pro ingenio Pharisaico indignatus est. Indignatum enim dicit Euangelista, quòd Iesus sabbathis curasset, non quòd ille à populo glorificaretur, vt intelligamus indignationem hanc non tã ex inuidia profectam, quam ex peruerso iudicio, quo imbutus Pharisæorum fermẽto non potuit discernere qua in re vera pietas esset sita, zelum habens Dei, sed non secundùm scientiam. Quanquã autem indignationem huius præcognouerit Dominus, voluit tamen, vt aliàs, in sabbatho miraculum illud

ope-

operari, tum quòd nullo tempore magis diuina hu- A
iusmodi opera fieri fuerit conueniens, quàm in die
consecrato Deo & rebus diuinis, tum vt haberet oc
casionem peruersam illam Pharisæorum opinio-
nem reprehendendi, & animis eorum eximendi.
Cùm autem indignaretur archisynagogus Christo,
non est tamen ausus illum reprehẽdere, veritus eius
potentiam & authoritatem, sed conuersus ad tur-
bam, ex indiscreto erga sabbathum zelo, veluti ex
suo officio, dixit, respondens, hoc est, subiiciens
hæc verba ad factum Christi, Sex dies sunt in qui-
bus oportet operari. In his ergo venite & curamini,
& nó in die sabbathi. Vox certè multæ stultitię ple-
na. Opus enim planè diuinum inter ea numerat ope
ra planè humana, quæ sex diebus erant operanda, B
quodq; nudo contactu & verbo peractum erat mi-
raculum, opus reputat in sabbatho prohibitũ cùm
vtique sciret sabbatho licere loqui, & cibum aliaq;
contingere, &, quod omnium maximè est admiran-
dum, indignũ honore sabbathi existimat per quod
Deus maximè glorificabatur & honorabatur. Hanc
itaque tam stolidam vocem non tulit clementissi-
mus Dominus, sed acriter confutauit, idque non
ex scripturis, sed sic vt illius peruersum iudiciũ con-
tra communem hominum sensum esse declararet,
ratione sumpta à proposita materia, vt solet, nitni-
rum à vinculi solutione, quam cum non iudicarent
illicitam in boue & asino, iudicauerunt illicitam in
homine, idque filia Abrahæ, & quam sathanas hu- C
mani generis hostis miserrimè & diuturno tempore
ligatam tenuerat. Comparans enim mulierem hanc
cum boue & asino, tria in ipsa comparatione dicit,
quæ ad auxesim faciunt. Filiam enim Abrahæ vo-
cat, vt sic ex comparatione eius cum boue & asino,
mulieris nobilitatem apud Iudæos indicaret, qui
magnum quid esse putabant esse filiũ Abrahæ, vtq;
hac nomenclatura cogitationem affinitatis ingere-
ret, & indicaret quemque Iudæum non indignari
debere ob sanitatem mulieri huic præstitam, sed
potiùs tanquam sorori congratulandum esse. Intel-
ligi tamen etiam altiori sensu potest, filiam Abrahæ
ipsam à Domino vocatã, ob fidei imitationẽ, quam
præse tulit, dum vocata mox accessit, per quã fortè
etiam se in synagoga cõspectui saluatoris præsenta- D
uit, confidens ad solum aspectum, illum misericor-
dia commouendũ, & nihil illi miserenti impossibile
esse. Sic & sathanam alligasse eam cõmemorat, quò
magis ostendat dignum esse eam solui, idq; etiã die
sabbathi. Addit tertiò & temporis prolixitatẽ, vt vel
huius consideratione ostendat hanc dignã fuisse sua
misericordia, & omniũ cõmiseratione, ideoq; cum
aduerbio, ecce, dicit, ecce decẽ & octo annis. Nec
emphasi caret quod non dicit simpliciter à vinculo,
sed, à vinculo isto, tam misero. s. tam diuturno, tám-
que indigno humanæ cõditioni. Porrò hypocritam
vocat Dñs archisynagogũ, q ex iustitiæ zelo videri
vellet populum admonere, cùm à vera iustitia lõgè
abesset. Quidam tum Græcorum, tum Latinorum
libri habẽt pluraliter, hypocritæ, vt in hoc archisy-
nagogo intelligatur Dominus alloqui omnes Pha-
risæos, ex quorum nomine & sententia ille locutus
fuerat. Singulariter habent vulgati Græcorum co-
dices, & D. Thomas in Catena, & Dionysius, plura-
liter ferè habent Latini codices, & exemplar Com-
plutense, ac Euthymius. Quoniam autem sermo
Domini perspicuam habebat veritatẽ, & ad sensum
etiam cómunem humanæ naturę consentaneus fuit,
pudorem incussit obtrectatoribus eius, vnde sequi-
tur, Et cùm hæc diceret, erubescebant omnes aduer
sarij eius, vt quos tam aperta ratione redarguisset,
cui nullo modo respõdere possent: cæterum omnis
populus quòd nõ haberet animos prauis Pharisæo-
rũ iudiciis & passionibus imbutos, gaudebat in vni-
uersis quæ gloriosè fiebãt ab eo. Claritas enim ope-
rum omnem quæstionem soluebat apud eos qui nó
erant mente peruersa. Cæterùm mulier hæc typum
gessit cuiuslibet animæ terrenis addictæ, atque in
genere totius humanæ naturæ, aut peculiariter po-
puli gentilis, qui diaboli machinatione palàm im-
pius & sceleratus calamitatem suam præse ferebat,
totus defixus in rebus terrenis, de rebus æternis ac
cœlestibus ne cogitare quidẽ valens. Dominus ita-
que misericordiæ oculis intuitus humanam natu-
ram, ac gentium nationem indignè nimis ac diutino
tempore diaboli fraude ad terrena incuruatam, cùm
ipse hominem creasset rectum, vt cœlestibus inten-
deret, tandem in die sabbathi, in vltima. s. mundi æta-
te, atque in plenitudine tẽporum, eam ad se sua do-
ctrina suóque spiritu vocauit, ac verbo simul & con-
tactu, hoc est, per assumptã à se humanitatẽ, suám-
que doctrinã erexit, sempèrque erigit. Quod dum
apud Iudæos faceret, Pharisæi & Scribæ, quorũ per-
sonam gerit archisynagogus, obtrectabant ei, idque
sub prætextu legis, calumniantes eum quòd pecca-
tores reciperet, & manducaret cum eis. Sed & post
Domini ascensionem Iudæi indignabantur, genti-
lem populum tam facilè ad Christi gratiam recipi,
quod sic futurum in hoc principe synagogæ typicè
adumbratum est.

DICEBAT ERGO, CVI SIMILE EST REGNVM DEI, ET CVI SIMILE, &c.] Græca non habent, ergo, sed autem, & tamen non malè interpres vertit, ergo, quemadmodum & quidam, quòd significaret has parabolas dictas occasione gau dij totius populi, & silentij impositi obtrectatoribus Christi. Hac enim occasione per duas has para-bolas differere cœpit Dominus de regno Dei, per Euãgelicam prædicationem ex humilibus initiis in tantam amplitudinem promouendo, vt totum orbẽ ad se pertrahat. Cæterùm easdem has parabolas, & suprà dixit Dominus, Matth. 13. in cap. Concor. 52. vbi latè satis pertractatæ sunt.

DOCET ANGVSTAM ESSE VIAM REGNI CÆLORVM. Lvcæ 13. Caput xc.

A.S 45. A.7 43. *IT ibat per ciuitates & castella docens & iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidam, Domine, si pauci sunt qui saluantur? Ipse autem dixit ad illos, Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico vobis, quærent intrare, & non poterunt. Quum autem intrauerit paterfamilias, & clauserit ostium, & incipietis foris stare, & pulsare ostiũ, dicentes, Domine, aperi nobis, & respondens dicet vobis, Nescio vos vnde sitis. Tunc incipietis dicere, Manducauimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis, Nescio*

vos vnde ſitis, diſcedite à me omnes operarij iniquitatis, ibi erit fletus & ſtridor dẽtium, cùm videritis Abraham, & Iſaac & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone, & Auſtro, & accũbent in regno Dei. Et ecce ſunt nouiſſimi qui erunt
A 19 100 *primi, & ſunt primi qui erunt nouiſſimi. In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum dicentes illi, Exi,*
B.10. 100 *& vade hinc, quia Herodes vult te occidere. Et ait illis, Ite, & dicite vulpi illi, Ecce ejcio dæmonia, & ſanitates perficio hodie & cras, & tertia die conſummor. Verùntamen oportet me hodie, & cras, & ſe-*
A.20.101 *quenti die ambulare, quia non capit Prophetam perire extra Hieruſalem. Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te quoties volui cõgregare filios tuos, quemadmodum auis nidum ſuum ſub pennis, & noluiſti? Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Dico autem vo-*
A.23.120. *bis, quia non videbitis me, donec veniat cùm dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

ET IBAT PER CIVITATES ET CASTELLA DOCENS, ET ITER FACIENS.] Quanquam non ſit neceſſe vbique oſtendere rationem ordinis rerum ab Euangeliſtis narratarum, tamen hîc videri poteſt ob id Euangeliſta digreſſus ad eorum quæ ſequuntur narrationem, vt, quoniam ſuperioribus parabolis ſignificata eſt regni Dei amplitudo, iam ex Domini doctrina oſtendat, paucos tamen fore qui ſalutem & regnum Dei conſequantur, quod occaſione cuiuſdam interrogãtis Dominus docuit. cùm quodam tempore docẽdi gratia perambularet ciuitates & pagos, & iter faceret in Hieruſalem. Hanc autem profectionem per ciuitates & caſtella, eam eſſe crediderim, ob quam Lucas ſuprà 10. cap. dixit Dominum deſignaſſe 70. diſcipulos, eosq; miſiſſe binos ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipſe venturus. Cæterùm profectio in Hieruſalem, cuius hic fit mentio, quæ fuerit, an vltima illa qua ad mortem acceſſit, an ad aliquam imminentem ſolennitatem, incertum eſt, cùm certum ſit poſt relictam Galilæã Dominum frequenter acceſſiſſe Hieruſalẽ, vt ſuprà oſtẽſum eſt, niſi q verisimile eſt Lucam ſignificare voluiſſe, Dominum ſe iam præparaſſe ad ſubeũdam mortem in Hieruſalem, quam ſibi ſciuit imminere. Itaque cùm quodam tempore eſſet in via ad Hieruſalem, quidam quoniam Dominum audiuit omnes inuitantem ad ſalutem, interrogauit illum ſi pauci eſſent qui ſaluantur, id eſt, ſaluabuntur. Dominus autem ſuo more non reſpõdet directè ad propoſitam quæſtionem. Nam quoniam ex curioſitate profecta erat huiuſmodi quęſtio, nec multum vtilitatis in eo ſitum erat, ſi ſciretur an multi ſaluandi eſſent an non, Dominus ex propoſita quæſtione occaſionem arripuit docendi, id quod magis erat neceſſe cognoſcere, nempe modùm quo ad ſalutem eſt peruenien dum, & tamen ſua reſponſione ſimul etiam quęſtioni ſatisfecit, indicans paucos fore qui ſalutem aſſequantur, quia multi quærent intrare & non poterũt. Contendite, inquit, hoc eſt, certate, & omnibus viribus conemini intrare per anguſtam portam, ipſo verbo contendite, ſignificans labore opus eſſe & cõnatu, ob ingrediendi per anguſtias portæ difficultatem, & conandum cuique vt veluti præripiat alteri ingreſſum, quòd angusta porta paucos recipiat. Cæterùm quid per anguſtam portam ſit accipiendum, dictum eſt in cap. Concord. 43. circa illud Matth. 7. Intrate per anguſtam portam, verùm de veritate eius quod ſequitur, quia multi quærent intrare. & non poterunt, dubitari poteſt. Apparet enim ſignificare multis negatum eſſe ingredi virtutis viam, eámque pleriſque fore impoſſibilem. Itaque Beda exponit, Multi quærent intrare, ſalutis amore pronocati, & non poterunt, itineris aſperitate deterriti, intelligens, ſcilicet, iſtud impleri in præſenti vita, & per, non poterũt, nõ ſignificari abſolutã impoſſibilitatẽ, ſed quomodo dicere ſolemus, id hominem nõ poſſe facere, quod per infirmitatẽ nõ facit. Verùm ſi ſequẽtia ſpectemus, patebit ſatis illud, Multi quærẽt intrare, dictũ de futura vita: ſubditur enim in declaratione huius, quomodo poſtquã ingreſſus fuerit paterfamilias, tunc occipient quidã cupientes intrare, pulſare oſtiũ fruſtra. Proinde cùm dicitur, multi quę rent intrare, non debet intelligi de introitu in portam, vel per portam anguſtam, quam in Matthæo diximus intelligẽdam viam virtutis, ſed de introitu ad vitam & regnum cœlorum, in quod non eſt alicui poſt hanc vitã introitus, niſi hic ingreſſi ſint per portam anguſtam. Itaque ſenſus eſt, Contendite quandiu hic licet ingredi ad ſalutẽ per anguſtam virtutis portam, quia multi re vera quærent poſt hanc vitam & in nouiſſimo die intrare ad ſalutem, & non poterunt, quia non ſunt modò ingreſſi per portam anguſtam, ſed gradiuntur per latam & ſpacioſam.

CVM AVTEM INTRAVERIT, &c.] Quod dixit de quærentibus intrare, proſequitur Dominus latiùs per ſubiunctã parabolam, qua illud quod de quærentibus intrare dixit, in Iudæis euenturũ ſignificat. Loquitur autẽ de ſeipſo Dominus ſub ſimilitudine alicuius patrisfamilias, qui poſtquam cum ſuis amicis quos ante oſtium ſtans expectauit, ingreſſus eſt domũ ad cõuiuium, & clauſerit oſtiũ, admittere & agnoſcere recuſat eos qui poſtea pulſant oſtium. Porrò Græca non habẽt, vt nos legimus, intrauerit, ſed ἐγερθῇ, id eſt, ſurrexerit, ſecũdùm quam lectionẽ Dominus de ſe loquitur ſub ſimilitudine patrisfamilias qui ſedet in domo, oſtióque aperto recipit amicos ad conuiuiũ paratũ veniẽtes, deinde ſurgens dominus ſuæ oſtiũ claudit, nec aliis ingreſſum permittit. Noſter interpres pro ἐγερθῇ videtur legiſſe εἰσερχθῇ, aut εἰσελθῇ. Atque hãc lectionẽ præfert Græcæ quidam, q verbum ſurgẽdi parũ quadrare videatur claudenti oſtiũ patrifamilias. Nõ enim ſurgitur ad claudẽdũ oſtiũ, ſed ad aperiẽdũ, quod illud claudi ſoleat cùm itur cubatũ. Itaque Dominus noſter nũc ſe habet veluti paterfamilias aliquis, qui vel ſedens in domo, vel ſtans ante oſtium domus apertum, expectat & recipit veniẽtes amicos ad cõuiuiũ vocatos, quia vſque ad mundi conſummationẽ expectat quos recipiat, recipítque qui digni ſunt ad conuiuiũ felicitatis æternę, ad quod iam omnibus per virtutẽ oſtiũ patet. Erit autem veluti paterfamilias qui ſurrexit, aut intrauit, & clauſit oſtium, omnibus quidem in nouiſſimo die vniuerſalis iudicij, cuique verò etiam in hora mortis, quia tunc non amplius expectabit recipiendos, nec erit vltra facultas ingrediendi, ſed erit tunc veluti clauſum oſtium regni cœlorũ, quod iam cuique quãdiu viuit, & in genere omnibus hominibus vſque ad cõſummationem ſæculi, eſt apertum. Quod autem dicit quoſdam poſt oſtium clauſum

sum foris stantes pulsaturos, & dicturos, Domine, A Domine, aperi nobis, ac post primâ repulsam subiuncturos, comedimus coram te & bibimus, &c. nõ sic sunt accipienda, quasi hæc omnia sic sint ab impiis repellendis aut ab ipso Domino dicenda, sed per hæc quæ commemorantur sic secundùm exigẽtiam parabolę, significatur parabolicè tales tunc quidem summopere optaturos admitti ad ingressum, & nihil illis profuturam aut appellationem Domini, aut familiaritatem quam cum ipso Domino habuerunt in carne, sed veluti planè incognitos reiiciendos. Atque idem dicendum est de multis aliis parabolis similibus quæ sequuntur. Itaque parabolicus ille Domini sermo sic est tractandus, Cùm paterfamilias intraverit & clauserit ostiũ, hoc est, cùm ego B magnæ familiæ princeps & dominus post præscripti temporis adimpletionem cessauero expectare recipiendos in vitam æternam, & ingrediendi potestatem subtraxero, cúmque vos incipietis foris stare, id est, cùm cõtinget vobis vt ingrediendi potestatem vobis sublatam videritis, & cœperitis pulsare ad ostium, dicentes, Domine aperi nobis, vel, vt habẽt Græcâ, Domine, Domine aperi nobis, id est, cùm desiderabitis, idque summopere, (hoc enim significat geminatio illa, Domine, Domine) admitti intra sanctorum numerum & in regnum Dei, & respondens dicet vobis, Nescio vos vnde sitis, id est, ego vos velut incognitos habebo, nec inter seruos meos agnoscere dignabor, quanquam me Do- C minum agnoscere & nominare vel inuiti cogemini; tunc incipietis dicere, Mãducauimus coram te, &c. quasi dicant, quî fit vt nos non agnoscere te dicas, cùm nobiscum familiariter sis conuersatus, prophana simul & sacra nobiscum habens communia, hoc est, vobiscum admirabimini & admirantes cogitabitis intra vos, quomodo non inter meos vos recipiam, & pro notis ac amicis habeam, cum quibus tam sum familiariter conuersatus. Verùm ille pater familias constanter perget vobis, quod priùs, respondere, dicens nescio vos vnde sitis, hoc est, sicut inter meos non agnoscam vos, propterea quòd me Dominum appellabitis & inuocabitis, ita nec ob D familiaritatem quam mecũ in terris habuistis. Nec tantùm velut alienos vos habebo, & velut incognitos excludam à gaudiis regni cœlestis, sed etiam procul à me esse iubebo, & iubendo faciam. Hoc enim significatur per hoc quod subditur dicendum à patrefamilias, Discedite à me omnes operarij iniquitatis. Sic enim noster interpres longè melius vertit quàm quidam, qui habet pro, operarij iniquitatis, qui patratis iniquitatem, cum Græcè non sit participium, sed ἐργάται ἀδικίας. Aliud enim est esse operarium iniquitatis, aliud operari iniquitatem, si propriè quis loquatur. Illud enim de iis dicitur, qui in vita sua tori sunt addicti peccatis: istud verò iis conuenit, qui actu peccatum aliquod admittunt, de E quo aliquid annotatum est in cap. Concordiæ 43. circa locum similem ex Matthæi cap. 7. vbi Dominus similiter dicit quibusdam in nouissimo die nihil profuturum, quod in nomine ipsius dæmonia eiecerint, & virtutes multas fecerint. Certum est autem parabolam prædictam à Domino dictam esse contra Iudæos sui temporis, cum quibus, scilicet, tum Dominus conuersabatur, tamen sicut omnia quæ ad illos dicta Euangelistæ commemorauerunt, ad nostram etiam institutionem scripta sunt: ita etiam hanc parabolam per accommodationem rectè intelligimus dictam contra malos Christianos, in quos magis competit quàm in Iudæos, dicere illud, Manducauimus coram te, &c. cò quòd longè maiori & diuiniori cum Christo fruantur iam familiaritate, coram ipso manducantes & bibentes pretiosum eius corpus, sanctúmque eius sanguinem: in quorum item plateis iam Christus docet, quia per suos doctores eis palam patris voluntatem annunciat: verùm his, quoniam operarij sunt iniquitatis, nec per angustam portam intrare contendunt, nihil proderit in illo die quòd inuocare ipsum nossent tanquam Dominum suum, aut quòd dicere poterunt se mirabili quadam eius consuetudine hîc fruitos fuisse, sed velut planè incogniti habebuntur & abiicientur. Sciendum autem, quod ad lectionem & distinctionem rectam pertinet, illam partem, tũc incipietis dicere, correspondere illi, Cùm intraverit paterfamilias, vt ante, tunc incipietis dicere, non sit perfectus punctus: non autem illam partem, incipietis foris stare, correspondere illi, cùm intraverit, vt orationem absoluat, sed legendum cum cõiunctione, &, vt habent libri correctiores, & incipietis foris stare: pro quo melius verteretur, & ceperitis foris stare. Nam pendet adhuc cum aduerbio, cùm, nec absoluitur sententia, nisi cùm subditur, tunc incipietis dicere.

IBI ERIT FLETVS ET STRIDOR DENTIVM, CVM VIDERITIS ABRAHAM, &c.] Dicit iniquos Iudæos excludendos, necnon & abiiciendos: addit iam quod his grauius videtur, nempe exclusionem & abiectionem secuturum grauem dolorem & horrorem, quæ per fletum & stridorem dentium significantur, vt dictum est in cap. Concordiæ quadragesimoquinto, circa similem Matthæi locum capite octauo: ibi, inquit, hoc est, in loco in quem discedere cogemini, vel, Ibi, hoc est, tunc erit fletus & stridor dentium, id est, dolor & horror maximus, cùm videritis Abraham, &c. Quibus verbis significat eorum calamitatem ex aliorum conspecta felicitate dupliciter augendam, primùm quòd videbunt se alienos à Patriarcharum & Prophetarum consortio, ex quorum se progenie natos esse gloriabantur, & in quorum meritis sibi placebant, adeò vt propter illos persuaderent sibi non posse se reiici. Deinde, quòd ipsis exclusis qui se solos credebant recipiendos, viuuri essent gentes ex omni orbis natione coniunctas Patriarchis in gaudio & felicitate regni cœlestis, quibus tamen cum Patriarchis nulla fuit secundùm carnem cognatio, nulla cum Christo secundùm carnem familiaritas. Subiicit autem, Et ecce sunt nouissimi, qui erant primi: & sunt primi, qui erant nouissimi, qua sententia significat mirabilem fore rerum mutationem contra Iudæorum illorum expectationem, vnde & addit aduerbium, ecce. Est autem sensus, & ecce sunt, id est, erunt tunc nouissimi qui olim erant primi, quia Iudæi, qui primi aliquando erant apud Deum & prælati gentibus, tunc erunt nouissimi, & gentibus inferiores: & contrà tunc erunt primi qui olim erant nouissimi, quia gentes credulæ prælatæ erunt Iudæis quibus priùs erant inferiores. Cæterùm Græca contrario modo habent hanc sententiam, & tamen sensus eodem recidit. Habent enim sic, Ecce sunt nouissimi, qui erunt primi: & sunt primi, qui erunt nouissimi, quo significatur gentes iam nouissimas esse, & Iudæis in Dei gratia inferiores, quæ in Dei iudicio præferendæ sunt propter fidem & bonam conuersationem Iudæis, & econtra. Interpres aut scriptor nostram quam habe-

mus lectionem vider i potest desumpsisse ex his lo A cis,quibus sic postea legitur apud Matth.& Marcũ. Porrò sicut superiora, ita & hæc per accommodationem quadrant in malos Christianos,eos maximè qui inter Christianos modò primum aliquem obtinent locum. Et hi enim grauiter affligentur,cùm videbunt & se à sanctorum excluſos consortio, quorum locum in hac vita obtinuerunt, & alios hîc à se despectos & viles habitos, sibi prælatos,ac sanctorum numero adiunctos. Et sic enim etiam in plerisque continget vt sint nouissimi, qui hic erant primi, & contrà.

IN IPSA DIE ACCESSERVNT QVIDAM PHARISÆORVM, DICENTES ILLI, &c.] Quandoquidem Lucas hos Pharisæos accessisse dicit in ipsa,id est,in eadem illa die qua superiora Dominus dixit, videri potest notare voluisse, illos offensos illis Domini verbis quibus Iudæos postponendos gentibus affirmauit, suggessisse illi vt recederet, quod quò magis persuaderent, simulabant se bene ipsi affectos, & vitæ eius velle consulere. Hos enim non bono nec syncero animo Domino illa suggessisse,saris significat Lucas,cùm Pharisæos fuisse testatur, quos ferè introducunt Euangelistæ veluti Christi hostes. Itaque quidam Pharisæorum siue offensi his quæ contra Iudæos magna cum libertate docebat,siue gloriam eius quã suam obscurari sentiebant,non ferentes, aut etiam experiri volẽtes,num metu mortis cõmoueri posset, & os eius obturari,accesserunt,& simulata benevolentia, suadent ei vt exeat ac secedat. Herodis machinationẽ C indicantes,de quo quod nunciauerunt Domino verúmne fuerit,an ab ipsis Pharisæis effictum,vt Herodis nomine qui Ioannẽ occiderat Dominum terrerent, incertũ est,nisi q secundũ multis videtur probabilius. Cæterùm videri potest hæc contigisse in Galilæa,quòd in ea principatũ haberet Herodes,nõ autem in Iudæa,vt illius quod dicunt, Exi hinc,sensus sit,Secede è Galilæa,quia Herodes princeps huius prouinciæ vult te occidere.Id si verũ est, dicendum hæc à Luca narrari per recapitulationem, vt multa fortè in his capitibus narrat quæ in Galilæa gesta sunt, cùm capite nono Christum commemorauerit Galilæam reliquisse. Non tamen planè necesse est fateri hæc in Galilæa accidisse, sed fieri potest hæc accidisse,cùm relicta Galilæa in finibus Iu- D dææ Dominus perambulando ciuitates & pagos diuersaretur,vt intelligantur Pharisæi suggessisse Domino vt penitus è Iudæorum regione secederet,periculum enim esse ei tanquam Galilæo, ab Herode Galilæorum principe, quasi cui à Iudæis de ipso querimoniæ essent depositæ. Non enim verisimile est, Pharisæos optasse, vt relicta Galilæa Iudæam adiret.

ET AIT ILLIS, ITE ET DICITE VVLPI ILLI: ECCE EIICIO DÆMON.&c.] Si quod nunciauerũt Pharisæi verum fuit,Herodem scilicet veré voluisse Dominum occidere. quòd nimirum meueret ne populus illum sequens à se deficeret, iam illud vulpi illi, referendum omnino est ad Herodem, quem Dominus vulpem rectè vocauit, ob eius dolositatem & versutiam quæ in Ioannem captum & occisum apparuit, vt quem simulauerit se lubenter audire, & de morte eius contristatum, qua versutia tam etiam credidit se aliquid posse contra consilium Dei. Deinde etiam ob id fortè vulpes dicitur, quòd vineam Domini exercituum depopularetur, præcipuos palmites eius deuastare studens,& innoxiis insidians, sicuti vulpes & vineis, & imbecillis animalibus est inimica. Porrò quòd Christus hic principem, vulpem vocauit, non fecit ex contemptu magistratus, sed ex authoritate spiritus, & ad demonstrandam potentiam patris,qua fretus nec illum , nec quemuis hominem metueret: quam Domini libertatem non facilè quisquam imitari debet, tum quòd nemo ita sciat se præditum diuino spiritu, tum quòd aliorum corda & renes nemo vt Christus rimari possit. Verùm Theophylactus post Cyrillum citatum in Catena, intelligit nomen vulpis non pertinere ad personam Herodis,sed magis ad ipsos Pharisæos,qui illud de Herode confinxerant:vnde notant Græca non habere,vulpi illi, B sed ἀλώπεκι ταύτῃ,id est,vulpi huic, veluti Dominus demonstrare voluerit præsentes Pharisæos potiùs quàm Herodem. Et sanè verisimile est falsum fuisse quod de Herodis conatu significauerunt, quòd & cùm imprimis fama Iesu ad Herodem peruenisset, de ipso honorificè senserit, cupieritq; videre eum, vt dicitur Lucæ nono, & postea cùm à Pilato ad ipsum missus fuisset, cupidè illum susceperit, & illæsum à se dimiserit, vbi etiam Lucas dicit eum cupiuisse à multo tempore videre eum, nimirum à tempore quo fama Iesu ad ipsum peruenerat, vt nono capite idem scripserat. Itaque quoniã Pharisæi isti subdola mente Dominum accesserunt,prætexentes Herodis conatum, & fingentes sibi curam Saluatoris,Dominus illorũ corda sciẽs, mansuetè & adumbratè pro suo more eis respondet, dicens, Dicite vulpi huic,faciens quidem illos suspicari Herodem, eò quòd singulari numero diceret,vulpi, sed Pharisæos dolosos & subdolè sese in hoc negotio gerentes notans, dicendo, huic, non illi. Sed vt est, siue Pharisæos , siue Herodem nomine vulpis notare voluerit, hac sua responsione significauit, nihil sibi esse periculi ab homine, neminémque se timere: præscire quidem se occidendum, sed vitam suam sé habere in sua potestate,nec alio vel tempore vel loco occidendum, quàm quo erat constitutum. Iubet autem illud peculiariter dici, Ecce eiicio dæmonia, & sanitates perficio,tum vt notet crudelem Iudæorum ingratitudinem, qui eum possent odisse & persequi qui talia eis impenderet beneficia , nec aliud quàm benefacere nosset, quique ob id amore potiùs quàm persecutione dignus esset:tum vt suam diuinam notaret potentiam , quam frustra humana potẽtia quantacunque ea esset, impedire conaretur: tum etiã quia sciebat id animos Pharisæorũ potissimùm dolere , quòd per miracula gloriam sibi apud homines pararet. Per illud autẽ, Hodie & cras, non certos dies significat,sed ex familiari loquendi consuetudine,tẽporis breuitatẽ. Solemus enim quando modicũ tempus significare volumus,dicere,Hodie, & cras. Itaq; sensus est, ecce omnibus inuitis adhuc modico tẽpore opus meũ pergam peragere,dæmonia scilicet eiiciã,& sanitates perficiam.Sic & illud, tertia die,significat tẽpus non multò pòst,vt sit sensus, Et non multò pòst aut breui per mortem sum consummandus. Præsentia enim illa verba, eijcio, perficio,& consummor,per futura sunt exponenda, & consummor legendum est, non, vt quidam malè, consumor, cùm Græcè fit τελεῦμαι, quod verbum vt est commune , mauult quidam actiuè accipere, vt fit consummo , & fit sensus, & tertia die operi meo supremam manum per mortem imponam. Verùm magis conuenit accipere passiuè , quia præcedit ἐπιτελῶ, id est, perficio. Alioqui enim perinde

esset

esset ac si diceretur, Sanitates perficio hodie & cras, & tertia die perficio, cum τὰς ἰάσεις & τελειοῦμαι activè acceptum idem significent. Bene autē Dominus suam mortem consummationem vocat, non consumptionem aut perditionem, sicut supra Lucas eam vocauit exitum & assumptionem, & Dominus ipse exaltationem & baptismum. Per illam enim Dominus magis est perfectus, & consummata sunt in eo omnia quæ de ipso erāt scripta. Sequitur, Veruntamen, hoc est priusquam tamen cōsummer, oportet me, secundùm præscriptum. s. & ordinationem patris, hodie & cras & sequenti die ambulare. Circa quæ verba est nonnulla difficultas. Quomodo enim iam dicit, hodie & cras & sequēti die, hoc est, tertia die ambulare se debere, cùm mox dixerit se hodie & cras eiicere dæmonia, & tertia die consummandum? Hanc difficultatem sentiens Theophylactus, indicat orationē hanc sic intelligēdam, oportet me hodie & cras, supple, manere in hoc loco, & sequenti ambulare in Hierusalem. s. in qua elegi mortem subire. Similiter intelligit Euthymius, Oportet me hodie aut cras operari quæ dixi, & sequenti die ambulare. i. transire à vita præsenti. Indicat autē Theophylactus illam rationem explicandi hunc locum, vt. s. post hodie & cras, punctus fiat, & deinde subiiciatur, sequenti die ambulare, similem esse cum eo, quo, inquit, sæpe dicere numerantes consueuimus, Ego Dominico, secundo, & tertio die egredior, non quòd egressurus sim Dominico & secundo, sed solum duos illos dies enumeramus, vt manifestemus diem tertium, ita vt sensus sit, ego postquam transierit hic dies Dominicus præsens & crastinus, tertia die egressurus sum. Verùm hic explicādi modus coactior videtur, sicut multò magis & ille, quo hunc locum intelligit post Albertum Caietanus. Veruntamen quāuis non propter timorem Herodis, tamen oportet me ambulare, & hinc abire hodie & cras & sequēti die, hoc est, itinere trium dierum, vsque in Hierusalem scilicet. D. Aug. libr. 2. de consensu Euang. cap. 75. & lib. 6. contra Iulianum Pelagianum cap. 8. quoniam certum est Dominum non esse mortuum tertia die postquam hæc dixit, & quia illud, tertia die consummor, non videtur conuenire cum eo quod sequitur, oportet me tertia die ambulare, putat mystícè & figuratè intelligendum esse illud, Ecce sanitates perficio, &c. vt hoc referatur ad corpus eius, quod est Ecclesia, in qua primùm quidem dæmonia eiiciuntur à Christo, cùm relictis paternis superstitionibus credunt in eum gentes, & peccata eis remittuntur. Perficiuntur autem secundò sanitates, cum secundùm eius præcepta viuitur vsque in finem resurrectionis, posteaquam diabolo & huic sæculo fuerit in baptismo renunciatum. Tertiò verò, in resurrectionis tempore consummabitur Ecclesia, & in Ecclesia ipse Christus, quando ad plenitudinem angelicam per corporis immortalitatē perficietur Ecclesia, quæ est corpus Christi. Hunc sensum & Beda secutus est super Lucam. Sed nec hic sensus videri potest proprius esse, aut à Domino præcipuè intentus. Quid enim verba hæc sic intellecta, pertinent ad id quod de Herode dixerunt Pharisæis, quomodo rursum ea conueniunt cum eo quod sequitur, Veruntamen oportet me hodie & cras & sequenti die ambulare? Proinde simplicius fuerit intelligere per hodie, cras & sequenti die, iam significari idem quod priùs per hodie & cras, nempe modicum tēpus, vt sit sensus, Oportet me modico tempore solito more adhuc perambulare diuersa loca, docendo & miracula operando. Nec id absurdum videri debet, quòd iam dicat se tertia etiā die ambulare debere, cùm priùs tertiæ diei cōsummationem sui tribuerit, miraculorum verò operationem ipsi hodie & cras, quia sic erat tertia die consummandus, vt tamen in ea die ambulare adhuc deberet, vtpote in fine tertiæ diei occidendus: quemadmodum rectè dicere potuisset, eiiciam dæmonia hoc & sequenti mense, & tertio mense consummabor, oportet tamen antequam interficiar, me adhuc conuersari inter homines, & huc illucque ambulare, hoc & secundo & tertio mense. Itaq; vtrobique per hodie & cras & tertiam diem significatur modicū tempus, post quo aut in quo erat occidēdus Dominus, quemadmodum & apud Oseam capit. 5. per duos dies & diem tertiam breue tempus significatur, post quod afflictis ad Deum reuersis consolatio promittitur, cùm dicitur, Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. Ideo autem repetendo dicit secundò se miracula ad tēpus operaturum, quia cùm priùs id simpliciter dixisset, nūc dicit quo oporteat ipsum ea operari, & causam quare oporteat, addit, quia, inquit, non capit Prophetam perire extra Hierusalem. In qua oratione, capit, ponitur impersonaliter, sicut & apud Græcos ἐνδέχεται, & est sensus, non capit. i. non conuenit, non decet, nec est possibile, quasi dicas, ipsa rerum natura non fert. Ad quem modum frequenter Tertullianus vtitur impersonaliter verbo, capit, imitatus Græcos, vt & in multis aliis, apud quos illud ἐνδέχεται pulchrè accipitur impersonaliter pro licet, cōuenit, possibile est. Porrò quod dicit non conuenire, aut fierī nō posse vt Propheta alibi pereat quàm in Hierusalem, intelligi dupliciter potest. Primùm enim accipi potest dictum peculiariter à Domino de seipso, de illo. s. eximio Propheta, de quo Moyses, Propheram suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, quomodo Faber & alij quidam intelligunt. Sic enim nullum est de veritate sententiæ dubium. Fieri enim non potuit vt alibi Christus moreretur quàm in Hierusalem, quia vt ibi moreretur à patre decretum fuit, vt ciuitatis illius impietas omnibus declararetur, comprehendendo tamē nomine Hierusalem etiam suburbia ciuitatis aut potiùs intelligendo nomine ciuitatis significari ciues Hierosolymitanos, à quibus Christus occisus est. Nā alioqui extra portas ciuitatis & non in Hierusalem occisus est Dominus. Quod si in genere accipiatur dictum de quouis Propheta, quemadmodum videtur accipiendum, eo quòd accusatiuo, Prophetam, non additur apud Græcos articulus, iam cùm certum sit multos Prophetas etiam insignes occisos extra Hierusalem, dicendum, Dominum hîc vulgari modo hyperbolica aut ironica locutione vsum, qua significare voluerit nusquam alibi magis conuenire vt Prophetæ occidantur quàm in Hierusalem, vt in qua communiter talia contigerint, & innocentium sanguis frequenter ac copiosè effusus sit, tantamque esse iniquitatem Hierosolymitanorum, vt crimen occidendi Prophetas aliis quodammodo non permitterent, sed sibi vsurparent, & fermè proprium facerent, & proinde etiam ab eis occidendum inter alios multos Prophetas ipsum caput Prophetarum, vt sic impleretur mensura iniquitatum eorum, & veniret super eos omnis sanguis Prophetarum qui effusus est. Dicit ergo Dominus, oportere se adhuc aliquando tēpore ob ambulare

Deut. 18.

bulare per ciuitates & pagos, nec Herodem aut quemuis alium hoc posse impedire, quod fieri non posset vt alibi moriatur, quod nusquam magis cōueniat ipsum aut quemuis Prophetā mori quàm in Hierusalem, veteri. scilla Prophetarum interfectrice. Quibus verbis præterquam quod Dñs significat se non timere ab Herode mortem inferri posse, ac mortis locum ac tempus in manu se habere, etiam cædem suam retorquet in Phariseos in Hierusalem principatum habentes, significans illos quadam necessitate mala fore cædis suæ authores, qui Herodē fingebant ipsi parare mortem inferre.

HIERVSALEM, HIERVSALEM, QVÆ OCCIDIS PROPHETAS, ET LAPIDAS EOS QVI, &c.] Quoniam superiori sententia Dominus meminit crudelis impietatis, qua Hierusalem vrbs regis magni diuinis beneficiis præ cunctis orbis ciuitatibus donata contra Prophetas Dei semper sæuiisset, & adhuc esset sæuitura, prouidens iam imminere insanabili ciuitati supremum excidium, & perpetuam Dei derelictionem, deplorat illā quòd toties spreta Dei bonitate meruerit extremā vltionē. Itaque exclamare cœpit, Hierusalem, Hierusalem, ipsa exclamatione & geminatione suam commiserationem, suumque dolorem ac amorem saluris ipsius insinuans. Commemorat & Matthæus hāc deplorationem capite vigesimoterrio, cùm, post multiplex væ Phariseis & Scribis à Domino interminatum, tandem eò peruenisset Dominus, vt diceret ab ipsis occidendos Prophetas & sapientes, atque ob id venturum super eos omnem sanguinem iustum. Vnde apparet Dominum non semel tantùm hæc dixisse, cùm alio tempore & loco (nimirum in Hierusalem & paucis diebus ante passionem) hęc Matthæus dicta commemoret quàm Lucas, qui hîc illa commemorat dicta extra Hierusalem, quanquam fieri possit, vt alter Euangelistarum istud non suo loco commemorauerit, & vel Lucas per præoccupationem, vel Matthæus per recapitulationē narrauerit, vterque tamen eo loco quo videbat hæc à Domino aliquando dicta, aliis Domini verbis cōmodè adiici posse ob conuenientiam eorum cum illis. Dicit ergo, Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, &c. id est, tu illa interfectrix Prophetarum, & lapidatrix eorum qui ad te missi sunt, vel, vt habeat aliqui, qui mittuntur ad te. Græca enim pro, quæ occidis & lapidas, habent participia cum articulo, quibus significatur quod nos per nomina diceremus, tu illa interfectrix & lapidatrix. Alloquitur autem proculdubio, sub ciuitatis nomine ipsos ciues, vnde postea facta mutatione dicit, relinquetur vobis domus vestra. Sequitur, quod insigne est charitatis diuinæ indicium, Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennis, & noluisti? Magnæ enim charitatis fuit, quòd non semel tantùm, sed multoties adeò cupiuerit eius filios, hoc est, inhabitatores, omnésque Iudæos, qui ad eam tanquam matrem cōfluebant, ad se congregare, idque ea semper reluctante: sed id adhuc magis charitatem Dei arguit, quòd non simpliciter filios eius congregare voluerit, sed eo modo quo auis nidum suum, id est, pullos suos sub alas, hoc est, summo cum desiderio & solicitudine. Est autem Græcis pro dictione, auis, ὄρνις, quę dictio anceps est ad auem & gallinam. Et quidē mirus est amor omnibus ferè auibus ad confouendos & protegendos pullos, sed præcipuè gallinis, vnde magis conueniebat vertere, gallinam, quemadmodum apud Matthæum vertit interpres, cùm eadem sit dictio vtrobique. Porrò quàm aptè Dominus se gallinæ comparet, indicat Diuus Augustinus libro primo quæstionum Euang. capite 36. Hoc, inquit, genus animantis magnum affectum in filios habet, ita vt eorum infirmitate affecta & ipsa infirmetur, & quod difficilius in aliis animantibus inuenies, alis suis filios protegens contra miluum pugnat: sic etiam mater nostra Dei Sapiētia, per carnis susceptionem infirmata est quodammodo, protegitque infirmitatem nostrā, & resistit diabolo ne nos rapiat. Vide eundem tractatu 1. super Ioannem, vbi hoc expendit, quòd cùm reliquæ aues non agnoscāt ferè esse parentes nisi in nidis, gallina sic infirmetur in pullis suis, vt cùm pulli eam non sequuntur, matrem intelligas, etiam si pullos non videas, eo quòd fiat alis demissis, voce rauca, omnibus mēbris demissa & abiecta. Cæterùm dubitari hîc potest, quomodo dicat Dominus se voluisse congregare, illam autem noluisse: per quod significatur, ipsa nolente non esse factum quod voluit Dominus, cùm Psalmista dicat, omnia quæ voluit Dominus fecit in cœlo & in terra. Et quidem pro facili solutione dicere quis posset, Dominum hîc de se loqui secundùm suam humanitatem, secūdùm quā multa quodam modo voluit, quæ tamen non fiebant. Optabat enim quodam modo omnium omnino salutem pro omnibus mortuus. Verùm quoniā hîc dicitur, quoties volui, quo significatur multoties & diuersis temporibus id voluisse & studuisse, satis certum Dominum non tantùm significare se id voluisse & studuisse, cùm iam in terris apud illos ageret, sed & ab initio, cùm ad illos diuersis tēporibus Prophetas suos mitteret: proinde hic significat suam diuinitatem, secundùm quam ab initio multoties voluit Iudæos ad se congregare: quare videndum quomodo quod secundùm eam voluit non fit factum, cùm omnia quæ voluit vt Deus etiā fecerit. Itaque Augustinus in Enchir. capite 97. docet non consequi ex hoc loco, non esse factū quod Dominus voluerit, quanquam dicatur Dominus voluisse colligere, & illam noluisse, quia, inquit, illa quidem filios suos ab illo colligi noluit, sed ea quoque nolente filios eius collegit ipse quos voluit. Verùm magis apparet Dominum hîc significare voluisse non esse factum quod ipse voluit, quia ipsa noluit: quemadmodum in simili loco de Hierusalem, Dominus dicit apertè per Ezechielē, non esse factum quod voluit. Sic enim Dominus per illum similiter suam pro Hierusalem solicitudinē, & illius ob incorrectam malitiam, perditionem proloquitur post multa, Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignē. Immunditia tua execrabilis, quia mūdare te volui, & non es mundata à sordibus tuis, sed nec mūdaberis priùs donec quiescere faciam indignationem meam in te. Itaq; quod hic dicitur, quoties volui, non est intelligendum de voluntate Dei efficace, quam vocant voluntatem beneplaciti, sed de volūtate Dei optatiua, quam vocant voluntatē signi, eo quòd hæc voluntas Deo tribuatur ratione quorundam operum Dei quæ in nobis voluntatis nostræ sunt signa, de qua duplici Dei voluntate est dictum latiùs in cap. Concor. 41. circa illud orationis Dominicæ, Fiat voluntas tua. Dicit ergo se multoties voluisse, quia multoties illis occasiones varias obtulerit quibus ad ipsum pertraherentur, mittendo Prophetas, præcipiendo, inuitando, comminando.

Psal. 113.

Ezech. 24.

Porrò

Porrò ex hoc loco euidēter astruitur arbitrij nostri libertas & vis, quòd scilicet in nobis situm est & nostra voluntate saluari, quanquam non sine Dei gratia nos præueniente, quam esse necessariam etiā hic locus ostendit, dum priùs dicit Dominus se voluisse filios Hierusalem congregare. Si enim ille noluisset, nec ista velle potuisset: sed illo volente, ista noluit, vnde sine præueniente Dei gratia bene quidem velle non possumus, sed præueniente Dei gratiam nulla necessitate amplecti cogimur, sed liberum est eam vel amplecti, vel non. Et bene dicit se voluisse congregare filios Hierusalem, sicut gallina vel auis pullos suos sub alas, vt ficutex ipsius comparatione cum aue vel gallina, desiderium salutis hominum in eo intelligeremus, ita & comparatione hominum cum pullis, intelligamus quantopere Dei gratia, protectione & veluti fomento egeamus, vnde orat Propheta Dominum, vt velut pullum se protegat. Sub vmbra, inquit, alarum tuarum protege me. Porrò quoniam Hierusalem toties monita & vocata obedire vocanti pertinaciter noluit, prædicit dignam illis vēturam vltionem. Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta. In qua sententia Græci habent præsens ἀφίεται, id est, relinquitur, etiam in Matthæo, bene tamen interpres per futurum vertit, quòd præsens pro futuro accipiatur, vt & aliàs in Euangeliis, nisi quod præsenti verbo significatur mox relinquendam domum eorum. Per domum eorum quidam intelligunt ipsum templum, quod cum priùs diceretur domus Dei, iam ob illorum peccata ob quæ derelinquendum erat & destruendum, domus illorum rectè dicitur. Alij vero rectiùs & generaliùs per domum eorum, ciuitatem aut etiam totam Iudæorum nationem aut habitationem intelligunt. Intelligitur autem communiter hac sententia Dominus significasse excidium vrbis Hierosolymitanæ & gentis Iudaïcæ, factum postea per Romanos, vt quod hic dicitur, idem sit cum illo Psalmistæ, Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Secundùm quem sensum sic est locus explicandus, Vobis, i. in vestram cōfusionem, vestrorumq; criminum vindictam, relinquetur domus, id est, habitatio vestra deserta ab omni inhabitatore. Verùm propter pronomen, vobis, magis videtur hac sententia Dominus significare, voluisse habitationem Iudæorum à Deo derelinquendam iam ipsis Iudæis, vt qui Dei præsentia & protectione se reddiderunt indignos. Vnde Euthymius hic in Luca tātum legit, ecce relinquetur vobis domus vestra, vt illud, deserta, quod tamē iam passim habent Græca, videri possit huc ascriptum ex Matthæo. Idem Euthymius illud, deserta, in Matthæo interpretatur de derelictione diuina. Deserta, inquit, ab inhabitante in ea diuina gratia. Itaque sensus est, domus vestra, quam ego toties iam studui primùm per Prophetas, deinde per me ipsum excolere, & cuius iam diu curam gessi, relinquetur vobis deserta à solita Dei gratia, quæ derelinquens vos vobisipsis, transferetur ad gentes. Hanc autem diuinæ gratiæ derelictionem secura est illa, de qua alij intelligunt, solitudo facta per Romanos, sed de derelictione diuina magis esse intelligendum etiam sequentia indicant, per quæ Dominus declarare vult quomodo derelinquetur illis domus eorum deserta. Nam pro eo quod Lucas habet, Dico autem vobis, &c. Matthæus habet, Dico enim vobis, &c. Cæterùm de veritate huius sententiæ & intelligentia non parua est difficultas. Et sunt qui, quoniam Dominus hæc dixisse dicitur à Luca cùm esset in via ad Hierusalem, intelligunt quemadmodum prima facie videtur intelligendum, Dominum significasse se nō videndum à Hierosolymitanis, nisi cùm veniret tempus quo dicerent, Benedictus qui venit in nomine Domini, idque impletum fuisse in die palmarum, quando his verbis eum in Hierusalem deduxerunt, & excepērūt. Verùm quo minùs sic possit hic locus intelligi, obstat primùm quòd Matthęus hæc commemoret dicta à Domino, postquam honorifica illa acclamatione deductus esset in Hierusalem. Nam quanquam fieri possit vt Matthæus non suo loco illud commemorauerit, & recapitulando illud narrauerit, tamen non aptè illud posuisset post acclamationē, qua Domino in die palmarum acclamatum fuit, si de illa hoc Dominus dixisset. Quanquam enim Euangelistas non seruasse rerum ab ipsis narratarum ordinem, certum sit ex Euangelistarum inter sese collatione, tamen vnusquisque sic suam contexuit historiam, quasi omnia ordine sese consequerentur, eoque ordine omnia cōtigissent quomodo narrantur. Iam nemo facilè dubitauerit quin locus hic eodem modo sit intelligendus apud Lucam quo apud Matthæum. Deinde etiamsi Matthæus non illo loco istud à Domino dictum commemorasset, ex ipso solo Luca satis esset manifestum non posse hunc locum de illa intelligi acclamatione, tum quòd Lucas, qui commemorat istud dictum in via ad Hierusalem, non dicit Dominum se dehinc abscōdisse Hierosolymitanis, vt non veniret ad eos, nisi eo tempore quo hoc ab eis est acclamatum, cùm ex Ioannis historia constet Dominum postquam deseruit Galilæam (post quod Lucas semper de Domino loquitur tanquam existente in via ad Hierusalem) frequenter venisse in Hierusalem, etiam ante diem palmarum, vt verisimile sit etiam post hæc verba ipsum fuisse in Hierusalem, quemadmodum indicat Concordia: tum quòd locus iste de illa intellectus acclamatione nihil faciat ad propositum, tum etiam quòd istud, Dico autem vobis, sicut nec illud, Ecce relinquetur vobis, non potest aptè videri dictum tantùm Hierosolymitanis, qui tunc non erant præsentes, & quorum plerique Dominum post hæc verba viderunt saltem extra Hierusalem, sed in genere Iudæis, quorū metropolis erat Hierusalem, cum qua simul erant deserendi & excindendi. Origenes homil. 26. Matth. & post eum quidam in Matthæum & Caietanus in Lucam intelligunt illud, non me videbitis, de visione per fidem, vt sit sensus, non me videbitis oculis fidei & intelligentiæ, hoc est, non cognoscetis quis ego sim donec intelligentes vestram desertionem, & ob id pœnitentes, dixeritis, Benedictus qui venit in nomine Domini, agnoscentes scilicet me esse benedictum patris, qui vobis veniam in cordibus vestris per fidem. In eundem sensum videri posset intellexisse & D. Hieronymus, qui sic explanat hunc locum, in Matthæum scribens, Quod dicit hoc vult intelligi, Nisi pœnitentiam egeritis, & confessi fueritis ipsum me esse de quo Prophetæ cecinerunt, filium omnipotentis patris, meam faciem non videbitis. Sed Beda in Lucam imitatus D. Hieronymum indicat se illum intellexisse, quomodo potiùs debet intelligi, non visione, qua hic videtur per fidem, sed ea qua in secundo aduentu videbitur diuinitas ipsius.

Psal. 16.

Psal. 68.

Addit enim verbis Hieronymi, in secundo aduentu, faciem meam non videbitis. Neutra tamen etiã harum expositionum conueniens videtur. Nam cùm dicitur, non me videbitis amodo, (nam amodo additur in Matt.) donec dicatis, &c. satis significatur postea illos aliquando illud dicturos, & tũc ipsum visuros eodem modo quo hactenus eum viderant, nempe corporaliter. Deinde in illo quod dicuntur dicturi, Benedictus qui venit, certum est verbum, venit, non esse præteriti temporis, sed præsentis, cũ sit Græcè ὁ ἐρχόμενος, vnde non potest intelligi illos dicturos istud de primo Domini aduentu, sed de aduentu aliquo eius tunc futuro, cùm illud sunt dicturi. Non solet autem scriptura de aliquo aduentu Domini loqui, quàm eo quo vel venit in carnem, vel venturus est ad iudicium: proinde consequitur intelligendum istud esse de nouissimo suo aduẽtu, quo in claritate est venturus, quemadmodũ & Augustinus docuit lib. 2. de consensu Euang. cap. 75. Quare Theophylactus & Euthymius post Chrysostomum sic intelligunt, Non me videbitis amodo, hoc est, post breue tempus quo fum vobiscũ adhuc in mortali hac carne conuersaturus, vsq; ad iudicij diem, quando vel inuiti cogemini me agnoscere esse Messiam, & illum de quo dixit propheta, Benedictus qui venit in nomine Domini, meq; cogemini adorare, quia mihi curuabitur omne genu, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Tunc enim rursum videbunt eum corporaliter. Videbũt enim, inquit scriptura, eum in quẽ transfixerunt. Solet autẽ Dominus Iudæis in primo suo aduẽtu ipsum agnoscere recusantibus, secundi sui aduentus ingerere mentionem, quò illum vel inuiti agnoscere cogẽtur, cùm videbunt eum venientem cum potestate & claritate magna. Vnde passionis suæ tempore interrogatus num esset Christus, respondit se esse, & subiecit, Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, veniẽtem in nubibus cœli. Quod si alicui dura videatur hæc expositio, qua intelligitur impios & incredulos Iudæos (nam his Dominus loquitur) in nouissimo die cùm Dominũ videbunt, dicturos illud, Benedictus qui venit in nomine Domini, cùm ea vox sit excipientiũ aliquem cũ gaudio, quo mali ipsum in iudicio non excipient, intelligendum significari à Domino, Iudæos qui in primo eius aduentu illũ noluerunt agnoscere Messiam & benedictum Domini, diu ab ipso derelinquendos, & quamuis Messiam suum longo tempore expectaturi essent, non prius tamẽ ipsum illos visurum corporaliter, quàm circa finẽ mundi conuersi fuerint ad fidem, dicturi tunc de Christo veniẽte ad iudiciũ, Benedictus qui venit. Tempus enim quo ad fidem conuertetur Iudæorũ natio, docet Paulus esse, cùm intrauerit plenitudo gentium. Tum autem fore consummationẽ sęculi, & mox venturũ iudicium docet postea Dominus dicens post prædicatum Euangelium in vniuerso mundo venturam consummationem. Hic sanè intellectus vt optimè cõuenit proposito, ita multùm cõuenit cum illo Oseę, Dixi, inquit Dominus, ad eam, Dies multos expectabis me: nõ fornicaberis, & non eris virọ: sed & ego expectabo te, quia dies multos sedebunt filij Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim. Et post hæc reuertentur filij Israël, & quærent Dominũ Deũ suũ, & Dauid regem suum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouissimo dierũ. Quid hoc enim aliud est, quam Iudæorum domum relinquendam desertam, nec visuros regem suum, nisi post multam expectationem in nouissimo dierum, quando illum venturum mox ad iudicium cum gaudio excipiẽt? Proinde putarim hunc esse genuinum huius loci intellectum. Cæterùm vidẽdum nobis, ne & nos perseuerantem Iudæorum malitiâ imitantes, post multiplices resipiscendi occasiones nobis oblatas mereamur à Deo penitus derelinqui. Terra enim sæpe venientem supra se bibens imbrem, & tamen proferens spinas & tribulos, reproba est, & maledicto proxima.

Matt. 26.

Hebr. 6.

SANATVR HYDROPICVS IN SABBATHO.

Lucæ 14. CAPVT XCI.

FActum est cùm intraret Iesus in domum cuiusdam principis Phariſæorum ſabbatho manducare panem, & ipſi obſeruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et reſpondens Ieſus dixit ad legiſperitos & Phariſæos, dicens, Si licet ſabbatho curare? At illi tacuerunt. Ipſe vero apprehenſum ſanauit eum, ac dimiſit. Et reſpondens ad illos dixit, Cuius veſtrûm aſinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die ſabbathi? & non poterant ad hæc reſpondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos, Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non diſcumbas in primo loco, ne fortè honoratior te ſit inuitatus ab illo, & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locum, & tunc incipias cum rubore nouiſſimum locum tenere: ſed cùm vocatus fueris, vide, recumbe in nouiſſimo loco, vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice aſcende ſuperiùs. Tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcumbentibus: quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat, Cùm facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, ne fortè te & ipſi reinuitent, & fiat tibi retributio: ſed quum facis conuiuiũ, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos, & beatus eris, quia nõ habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorũ. Hæc cùm audiſſet quidã de ſimul diſcũbentibus, dixit illi, Beatus qui manducabit panem in regno Dei. At ipſe dixit ei, Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocauit multos, & miſit ſeruum ſuum hora cœnæ dicere inuitatis, vt venirent, quia iam parata ſunt omnia. Et cœperunt ſimul omnes excuſare. Primus dixit ei, Villam emi, & neceſſe habeo exire, & videre illam, rogo te habe me excuſatum,

tum. Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & eo probare illa, rogo te habe me excusatum. Et alius dixit, Vxorem duxi, & ideo non possum venire. Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias dixit seruo suo. Exi citò in plateas & vicos ciuitatis: & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc. Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est. Et ait Dominus seruo, Exi in vias, & sepes, & compelle intrare vt impleatur domus mea. Dico autem vobis, Quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cænam meam.

ET FACTVM EST CVM INTROISSET IESVS IN DOMVM CVIVSDAM PRINCIPIS.] Pergit Lucas Euangelista commemorare Phariſæorum contra Dominũ technas, & quomodo eorũ peruersa iudicia & mores à Domino ſunt notati & reprehenſi. Nam hoc ferè multis agit capitibus. Factum eſt, inquit, hoc eſt, accidit, cùm introiſſet Ieſus in domum cuiuſdam principis Phariſæorum ſabbathi die ad manducandum panem, (neque enim dedignabatur Dominus ad illorum conuiuia accedere, etſi non ſyncero animo ab eis rogaretur, cupiens omnes lucrifacere) & ipſi Phariſęi qui ſimul erant inuitati obſeruabãt eum, num quid diceret vnde poſſent accuſare eum, aut faceret quod contra ſabbatthi eſſet religionem. Su B pereſt autẽ, quod ad ſenſum attinet, hoc loco coniunctio, &, appoſita ex phraſi Hebraïca, quemadmodum ſæpius apud Lucã. Cùm ergo obſeruarent eum, ecce parata erat calũniæ occaſio. Aderat enim illic homo quidam hydropicus ſtans ante illum quem veriſimile eſt ab ipſis Phariſæis iuſſum conſiſtere in cõſpectu Domini, vt illi occaſionem offerrent faciendi quod reprehenderent. Verùm miſero huic profuit veniſſe in conſpectu Domini. Sanitatem enim conſecutus eſt, etiamſi verbis eam non petteret, ſiue quod ſic fuit à Phariſæis inſtructus, ſiue quod Phariſæos metueret propter ſabbathum. Itaque cùm Dominus ad aſpectum miſeri moueretur miſericordia, ac multò magis dolens C ob Phariſæorum cæcitatem & malitiam, præuenire volens eorum calumniam, ac declarare ſe non ignorare quid apud ſe cogitarent, reſpondens, ad illorum ſcilicet cogitationes & obſeruationem (ſic enim hic, reſpondens, poſitum eſt, quemadmodum ſæpe, vt ſit, ad aliquid vel cogitatum, vel factum, vel dictum ſubiicere aliquid (dixit ad legiſperitos & Phariſæos, An licet ſabbatho curare? Qua interrogatione excludit eorum calumniam. Neque enim iuſtus calumniandi factum Domini locus illis eſſe potuit, qui interrogati num liceret, non prohibuerunt, idque cum omnium ſe magiſtros profiterentur. Cùm ergo illi interogati iam obticeſcerent, quemadmodum & aliàs idem interrogati filuerunt, (neque enim docere poterant licere, quandoquidẽ ſic locuti fuiſſent contra ſuam obſer- D uationẽ: neque dicere audebãt nõ licere, quod metuerent ab illo reprehendi, quemadmodum euenit) Dominus apprehenſum hydropicum contactu ſuo illum ſanauit, ac poſt redditam ſanitatem non illum in ſuam ſeruitutem ſibi reſeruauit, nec apud ſe ad oſtentationem detinuit, ſed mox à ſe dimiſit. Sanauit autem non ſolo verbo, ſed apprehendens illũ, vt ſtultitiam Phariſæorum ſic confutaret, & exemplum quo poſtea eos redarguit, ſuo facto magis conueniret. Quoniam autem ſciebat Dominus hoc facto offenſos animos Phariſęorum, vt poſt ſanatum cõrpus mederetur & mentibus prauis iudiciis infectis, reſpondens ad cõgitationes ipſorum, quæſtionem eis proponit, per quam ex rebus factis E die ſabbathi à ſeipſis, intelligere poſſent factũ eius multò magis ab omni calumnia liberum eſſe debere. Congruenter autem, vt annotauit D. Auguſtinus, hydropicum animali quod in puteum cecidit comparauit, quia humore laborabat, & veluti è puteo in quo ſubmergendus fuerat, ſubtractus fuerat Domino illum apprehendẽte: ſicut illam mulierem quam alligatam dixerat, & ipſe ſoluebat, comparauit iumento quod ſoluitur vt ad aquam ducatur. Porrò non ſimpliciter Dominus ex illorum facto ſuum factum non eſſe dignum calumnia eorum oſtendit, ſed exemplo propoſito ſimul etiam notat illorum & præpoſteram religionem & auaritiam, vt qui in eo quod, ſi opus erat dicendum, tantum fuit opus charitatis, arguerent eum violare ſabbathum, cùm in ſimili opere cupiditatis non iudicarent ſe violatores ſabbathi. Notat autem eos modeſtè tantùm, & quod iuſtum eſt eis iudicandum reliquit, nec tã apertè eos inceſſit, vt mox ſuperiùs in ſynagoga ipſum archiſynagogum, quòd non vt ille apertè factum ipſius calumniarentur, ſed in ſilentio cogitationes ſuas occultarent. Cęterùm hydropicus iſte, typus quidam eſt, aut in genere cuiuſlibet peccatores, quem exuberans terrenarum rerum, in quibus nũquam ſatiari homo poteſt, deſiderium aggrauat, ac per diſſolutam & lubricam vitam grauiter laborat: aut ſpecialiter hominis alicuius, qui vel libidini ſeruit, vel diuitiis eſt intentus, vel faſtu tumet, Singula enim hæc vitia ob quandam proprietatem hydrops morbus adumbrat. Nã quoniam hydropicus morbus ab aquoſo humore vocabulum trahit, libidini ſignificandæ rectè adaptatur, & vitæ lubricati. Et quoniam quò magis hydropicus abundat humore, tantò amplius ſitit, hydropico rectè aſſimilatur auarus. Nam quemadmodum quò plùs ſunt potæ, plùs ſitiuntur aquæ: ita creſcit amor nummi, quantum ipſa pecuniæ creſcit. Rurſum ob tumorem qui eſt in hydropico, ac proficiſcitur ex hepate vitiatõ, bene ei cõparatur quiſquis inani tumet faſtu naſcente ex corrupto mentis iudicio, veluti ex hepate vitiato, dum collocat gloriam in his rebus in quibus non eſt collocanda, ac ſtultiſſimæ gloriæ apud homines parandæ ſiti laborat. Quamobrem quiſquis cuiuſuis vitij ratione laborat hydrope grauatus concupiſcentiis, ſed non ſatiatus ſanabitur, ſi in ſabbatho ſe Chriſti conſpectui obtulerit, hoc eſt: ſi otiũ agens à malis operib. morbumq; ſuum agnoſcens, ſanari à Chriſto deſideret, ac ipſum ſemper ob oculos habeat. Sic enim minime in poſterum peccabit. Qui verò ſeſe ſubducit à conſpectu Chriſti, ſanitatem nequaquã recipere poterit. Quoniã autẽ peculiari ratione per hydropi cũ ſignificatur auarus aut ſuperbus, rectè ante Phariſæos hydropic⁹ curatur, vt per alterius æ̃gritudinẽ corporis, in aliis exprimatur lãguor cordis & mẽtis.

DICEBAT AVTEM ET AD INVITATOS PARABOLAM, INTENDENS, &c.] Cõuiuio corporali exceptus Dominus in ſabbatho, conuiuium viciſſim ipſe inſtruit ſe ac ſabbatho dignũ, variiſque ferculis adornatũ, vtpote ſalutari miraculo ac doctrinis variis, prout cuiq; conuiuarũ opus erat. Itaq; poſt ſanatũ hydropicũ ad eos ſanãdos ſalutari ſua doctrina cõuertitur qui grauiori morbo labora-

laborabant, vtpote spirituali & tecto, & primùm quidem secum inuitatos docet fugere superbiam, sectarique humilitatem, deinde verò inuitantem se docet fugere auaritiam, ac eleemosynis insistere. Cùm enim Pharisæi superbia & auaritia maximè laborabant, hæc potissimùm vitia in eis iam curari conueniebat. Sumit autem Dominus suo more occasionem, docendi hæc ab his quæ ad conuiuium in quo tùm erat pertinent, docens semper ex re præsenti materiam ædificationis aliorum decerpere. Portò doctrinæ quam tradidit inuitatis, occasio fuit, inquit Euangelista, quod intendebat, hoc est attendebat, & considerabat quomodo primos accubitus eligerent, vel (vt potiùs vertendum puto) elegissent. Non enim cùm dicitur, intendens quomodo primos accubitus eligerent, significatur Dominum hoc sermone illud intendisse, & pro suo scopo habuisse, vt significaret illos solitos eligere primos accubitus, hoc est, non significatur finis quem Dominus intenderit hac doctrina, sed occasio dicendi hæc ad inuitatos ex his quæ in eis obseruauerat. Nam, intendens, est hoc loco idem quod attendens & considerans, cùm Græcis sit ἐπέχων, quod hic idem est quod προσέχων, sicut & Act. 3. cùm dicitur, Claudus intendebat in eos, vbi Græcè est, ἐπέχων αὐτοῖς. Attendebat autem & considerabat Dominus eos eligere vel elegisse primos accubitus siue oculis suæ diuinitatis, quibus etiam occultos eorum affectus agnouit, siue etiam oculis corporalibus, ex signis quibusdam externis obseruatis in eis. Postquã ergo hoc obseruasset, dicebat ad inuitatos parabolam hãc, Cùm inuitatus fueris, &c. Quæ Domini doctrina ad literam quidẽ sonat morale documentum de modo accumbẽdi in cõuiuiis seruando, verùm præcipuam Domini intentionem non esse id docere quod litera significat, vel ex eo satis patet, quòd Lucas hanc doctrinam vocet parabolam. Ideo enim parabolam vocat, quòd sub hoc sermone, quo ad ciuilem quandam in cõuiuiis seruandam modestiam ad literam hortatur, docere Dominus voluerit sectandam vbique & semper humilitatem & sui depressionem, fugiendam verò sui exaltationem, quòd per hanc fiat vt quis plerunque ab hominibus, semper autem à Deo humilietur: per illã verò contrà fiat vt quis à Deo & hominibus exaltetur. Vnde in fine significans quorsum hanc dixerit parabolam, adiecit sententiam generalem, omnis qui se exaltat, humiliabitur, &c. qua sententia & aliàs Dominus vsus est, vt Lucæ. 18. & Matth. 23. Est ergo hæc Domini doctrina similis multis parabolicis sermonibus Salomonis, in quibus sub præceptis ciuilium virtutum & morum, spiritus sanctus ad veras virtutes informat sapientiæ candidatum. Inter quæ etiam est cap. 25. quod huic documento saluatoris concordat, cùm dicitur, Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris. Melius est enim vt dicatur tibi, Ascende huc, quàm vt humilieris coram principe. Quanquam autem huius doctrinæ Domini ille sit præcipuè scopus qui dictus est: tamen rectè intelligitur Dominus etiam id docere voluisse quod ad literam moraliter significatur, nempe seruandum illum à se præscriptum modum in deligendo accubitu, quantum & id commodè & honestè fieri potest. Nec indigna videri debet hæc moralis doctrina, perfectioni doctrinæ Euangelicæ. Nã quemadmodum boni medici est non tantùm grauioribus mederi morbis, sed & leuioribus, ita boni doctoris erat etiam quæ in ciuili conuersatione sunt inhonesta, resecare, & quæ sint ciuilis honestatis & decoris indicare, maximè in conuiuio occasione commoda sese offerente. De quo vide Theophylactum qui hanc Domini doctrinam tantùm vt morale ciuilitatis documentum tractat. Cauendum tamen ne nimis ad literam quis seruet hoc Domini ciuilitatis documentũ. Sic enim frequenter ex huius curiosa obseruatione locus daretur contentioni & vanæ gloriæ, vt si quis pertinaciter vltimum locum sibi vendicare contenderet, alio eundem etiam vendicare studente: aut si quis ideo vltimum locum eligeret, vt deinde ab alio exaltatus, magis apud homines glorificaretur. Vnde D. Basilius docens hoc præceptum etiam ad literam obseruandum, & quomodo sit obseruandum, sic habet, Quandoquidem, inquit, præceptum est Domini, vbiq; ad humilitatẽ nos assuefaciens, vt in prandiis accumbentes postremum locum præoccupemus, necesse est vt qui omnia secundùm mandatum facere studio habet, neque hoc præceptũ negligat. Si quidẽ igitur mũdani quidam nobilium accumbãt, exemplum ipsis etiam ex hac parte fieri nos conuenit, vt non extollãtur, neque primum locum quærant. Vbi verò omnes iuxta æqualem scopum conueniunt, quo in omni tempore humilitatis suæ probationem dent, extremum quidem occupare locum ad omnes iuxta Domini præceptum pertinet, & tamen rursus contentiosè circa hunc occupandum protrudi, reprobandum est, velut quod bonam ordinis disciplinã destruat, & tumultus causa sit. Sed & inter nos mutuò pertinaces esse, & de hoc contendere, similes nos faciet his qui de primatu certant. qua propter oportet etiam hîc considerare id quod nobis decorum est decernendo ac statuendo, ei qui suscipit permittere etiam accumbendi ordinem, quemadmodum etiam Dominus admonuit, patrifamilias conuenire dicens harum rerum dispositionem. Sic enim & mutuò sufferemus nos in dilectione, omnia honestæ & secundùm ordinem facientes, & non ad multorum ostentationem, neque per lusum humilitatem exercere, per obstinatam ac vehementem contradictionem demonstrabimus, imò magis per obedientiam humilitatem perpetrabimus. Maior enim est ex cõtradictione arrogantię significatio, quàm ex primo accubitu, vbi ex præcepto ipsum susceperimus. Hæc ille doctè simul & piè. Porrò nuptiarum magis quàm cuiusuis alterius conuiuij Dominus mentionem facit, quòd ibi maximè primi accubitus ambiantur, tanquam in conuiuio celeberrimo & honorificentissimo, quódq; ibi maximè ignoretur qui sint etiam alij inuitati. Dicit ergo, Cum inuitatus fueris ad nuptias, & ad solemne aliquod conuiuium, non discumbas ex teipso sine iussu eius qui te inuitauit, in primo loco: ne fortè aliquis honoratior te etiam sit inuitatus cui iubearis à communi inuitatore cedere cum rubore, idque adeò sæpe, vt qui primum tibi vendicaueras nouissimum tandem obtineas. Sed cùm vocatus fueris, vade potiùs, & recumbe in nouissimo loco: sic enim fiet vt ab inuitatore iussus ascendere, gloriam ex humilitate cõsequaris. Cùm enim dicitur, vt cùm venerit qui te inuitauit, dicat tibi, &c. cõiunctio, vt, videtur debere accipi consecutiuè. Non enim docere voluit Dominus eo fine vltimum locum deligendum, sed quid consecuturum sit. Nam alioqui Dominus doceret qua ratione gloriã quis venetur apud homines, cùm contra hic curare voluerit

voluerit inanis gloriæ morbum. Et in hunc quidem modum habet se doctrinæ Christi explicatio & tractatio literalis, qua ciuilibus rationibus dehortatur ab accubitus primi electione, & adhortatur ad submissionem inter accumbendum: secundùm præcipuum vero scopum suum ostendere voluit exemplo isto humano modestiam sequi gloriam, & contra arrogantiam humiliationem, quasi dicat, In omnibus te submisse geras. Sic enim fiet vt magis exalteris & glorioſius: cùm contra si te extuleris, cum maiori pudore sis deprimendus cùm ab omnibus, tum à Deo. Vnde Ecclesiasticus, *Eccles.3.* Quanto, inquit, magnus es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam. Et: Gloriam præcedit humilitas. Et: Contritionem præ- *Prou.15. & 16.* cedit superbia, & ante ruinam exaltabitur spiritus. Quorum istud quidem idem est cum eo quod hîc dicitur, omnis qui se exaltat, humiliabitur, illud verò idem cum eo, omnis qui se humiliat, exaltabitur. Sunt autem qui, quoniam hic sermo Domini parabola dicitur ab Euangelista, totum hunc sermonem intelligunt mysticè, vt sub similitudine eius quod faciendum dicitur in nuptiis corporalibus, intelligatur significatum quid faciendum sit nobis in nuptiis spiritualibus, ad quas per Euangelicam doctrinam omnes inuitantur, & per fidem admittuntur, nempe quòd in Ecclesiæ congregatione non habeat quis se alteri præferre in meritis, sed omnibus inferiorem agnoscere. Sic enim futurum vt in aduentu eius qui omnes inuitauit, gloria ei sit qui sese humiliauit, Quam mysticam explicationem prosequitur prolixè venerabilis Beda. Verùm non ob significatum hunc mysticum sensum dicitur hæc doctrina Domini parabola, sed ob causam superiùs indicatam, quanquam non ineptè fic etiã tractetur hæc parabola, si modò tamen dicatur accommodatitiam esse tractationem, nec eum esse sensum quem Dominus potissimùm significare voluerit, aut propter quem Lucas dicit hunc sermonem esse parabolam.

A

B

C

DICEBAT AVTEM ET EI QVI SE INVITAVERAT, CVM FACIS PRANDIVM, &c.] Postquam inuitatis oportunũ doctrinæ ferculum exhibuit, admonens eos modestiæ, etiam inuitatori commodum missum exhibet, monens eum misericordiæ & benignitatis in pauperes. Porrò per hoc quod dicit, noli vocare amicos, &c. certum est Dominum non planè damnare aut prohibere etiam amicos, fratres, & cognatos, alendæ dilectionis causa conuiuiis adhibere: sed summa eius quod hic docere voluit est, vt ne secundùm vulgi existimationem satis humanos & benignos nos esse arbitremur, si humanitatem erga eos demonstrauerimus, qui paria nobiscum faciunt, vtque si meritoriè & cum fructu vero & perpetuo cõsequendo à Deo hospitales esse velimus, non in diuites, sed in pauperes hospitalitatẽ præstemus. Docere enim Dominus voluit, conuiuia diuitibus parata ex suo genere non esse æternæ vitæ meritoria, quòd mercedem suam in hac vita recipiant: conuiuia autem pauperibus parata ex suo genere meritoria esse æternæ vitæ, quòd ea Dei intuitu eis parantur qui hîc retribuere non possunt, pro quibus proinde Deus suo tempore mercedem sit repensurus. Hoc est ergo quod hîc Dominus docet quod superà dixit, Si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Proinde quod dicitur, noli vocare amicos, &c. cõsiliũ potiùs est quàm præceptum, consilium, inquam, quo Dominus suggerit modum, quo cum maiore fructu cõuiuium quibusdam parari potest, & quo docet quomodo hospitalitatem sectemur nobis dignam, nec communẽ nobis cum ethnicis. Itaque sensus est, Cum facis prandiũ aut cœnam, id est, cùm animus tibi est exhibere conuiuium aliquod, si vis illud bene & cum maxima tua vtilitate collocare, noli vocare diuites qui vel amici tibi sunt, vel cognati, vel vicini (tria enim hæc hominum genera conuiuiis communiter adhiberi solent) ne quando & ipsi te vicissim inuitent, & fiat tibi retributio in præsenti vita, ac proinde amittas æternæ vitæ mercedem: sed pauperes voca, nec in ipsis æstima conuiuij impensam perire, quemadmodum vulgus iudicat, quòd non habeant vnde rependant. Hoc enim ipso beatus eris, quia non habent, id est, non possunt retribuere tibi, (Habete enim cum infinitiuo Græcis accipitur pro posse.) Retribuetur enim tibi longè plenius suo tempore, quàm à quoquam amico aut diuite hic retribui tibi posset, nó quidem potissimum in præsenti vita, in qua quicquid rependitur temporarium est, sed in resurrectione iustorum, quando erit tempus retributionis, quando pro temporariis recipies æterna, pro temporali refectione perpetuam gaudiorum cœlestium fruitionem. Hæc est cœlestis, magistri doctrina longè diuersa à mundi sapientia. Hæc enim suadet diuites vocare, pauperes relinquere, quod illi vices rependere possint, isti nequeant. Dominus verò contrà ob easdem rationes suadet pauperes vocare & non diuites, cúmque fructus & vtilitatis causa diuites vocari soleant, pauperibus derelictis: Dominus contrà vel ob hanc causam docet potiùs pauperes vocandos, diuitibus relictis, causam, quæ homines mouet ad conuiuia diuitibus exhibenda, suo more retorquens ad suadendum ea pauperibus potiùs paranda. Poterat Dominus etiam alias adducere rationes ad suadendum hospitalitatem erga pauperes, videlicet quòd veræ benignitatis & humanitatis sit, eum qui eget pascere, veræ liberalitatis, egenti benefacere sine spe redituræ gratiæ. Nam hospitalem remuneraturis esse, affectus auaritiæ est, vt inquit Ambrosius. Verùm scinit Dominus retributionis spe maximè hominum animos commouendos, proinde per hãc ad hospitalitatem erga pauperes prouocat. Ex qua eius doctrina patet id quod ex innumeris patet scripturæ locis, opera bona meritoria esse vitæ æternæ, & quibus hîc dicitur retribuendam suo tẽpore mercedem. Quanquam autem conuiuia diuitibus parata, ex suo genere non sint meritoria, pauperibus verò exhibita ex suo sint meritoria genere, tamen sicut hæc vitiari possunt ex adiuncta aliqua conditione, vt si pauperes quis inuitet ostentationis aut vanæ gloriæ causa, aut ob aliam causam aliquam vel malam, vel indifferentem: sic illa contingit ex circũstantiis esse meritoria, laudabilia, & grata Deo, vt si mutuæ charitatis in Deo alendæ causa fiant, & non solùm ob amicitiam naturalẽ, aut ob spem reinuitationis, aut alias causas malas vel indifferentes: proinde intelligendum Dominum dissuadere inuitationem diuitum, vt in plurimum fieri solet: approbare autem pauperum vocationem, sicut omnia opera per se bona, si, scilicet, debitis vestiantur circunstantiis. Porrò cùm dicitur in litera, neque amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos diuites, (sic enim legendum est, & non, vt quidam libri habent, neque vicinos,

D

E

neque

neque diuites) dictio diuites, videtur referenda ad omnia præcedentia, sicut postea dictio, pauperes, pertinet ad omnia sequentia, debiles, cæcos & claudos. Nam amicos, fratres, cognatos, & vicinos pauperes, ante alios vocare maximè conuenit & meritorium est. Si quis enim, inquit Paulus, suorum & maximè domesticorum curam nō habet, fidem negauit, & est infideli deterior. Hoc Domini siue præceptum, siue consilium Iob gloriatur se seruasse, dicens, Si comedit buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea. Quia ab infantia mea mecum creuit miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. Seruauit & Tobias, qui inter cætera filio suo præcepit, Panem tuum cum esurientibus & egenis comede.

1. Tim. 5.

Iob 31.

Tobiæ 4.

HÆC CVM AVDISSET QVIDAM DE SIMVL DISCVMBENTIBVS DIXIT, &c.] Quoniam Dominus occasione cōuiuij in quo erat, differuit quædam de modo accedendi ad conuiuia, & vocandi ad conuiuia, ac inter cætera dixit retribuendum his qui pauperes pascunt, in resurrectione iustorum, quidam intelligens, & bene significari à Domino in resurrectione iustorum tales vicissim à Deo pascendos, & ad mensam regni cœlestis recipiendos, tactus desiderio cœlestis illius conuiuij dixit, Beatus qui continget edere panem in regno Dei. In quo licet videre quanta fuerit efficacia verborum Christi, quíque eorum fructus, quòd clementer adeò conuiuas sine omni mordacitate docuerit. Hinc enim factum vt in conuiuio Pharisaïco quidam fastiditis epulis appositis anhelare inciperet ad epulas regni cœlestis. Nec est cur hunc quis culpet tanquam animalem, & ex verbis Christi existimantem corporeas fore sanctorum remunerationes, cùm sequēti parabola Dominus huiusmodi errorem nō corrigat, sed potiùs cōfirmasset, si in illo talis error fuisset. Quoniam autem iste beatum dixerat cui contingeret edere panem in regno Dei, Dominus occasione hinc accepta per parabolam cœpit ostendere quibus hæc felicitas potissimùm sit obuentura, quíque & qua ratione ab ea felicitate sint excludendi, nimirum quòd Iudæi aut Iudæorum primores, etsi primò ad conuiuium cœleste vocati, suo tamen vitio essent excludendi, & in illorum locum successuri contempti quique ex Iudæis, & gentium omnium promiscua multitudo vndique collecta. Hic enim est parabolæ præcipuus scopus. Itaque ad hoc commodè & sine mordacitate, maioríque cum gratia significandū, introducit Dominus hominem quendam diuitem, qui in ciuitate aliqua constituerat exhibere cænam magnificam, quæ & multis constaret ferculis, & multis esset parata. (Solent enim cœnæ magnificentiùs quàm prandia instrui.) qui proinde ad hanc vocauit multos è ciuibus suis, viros diuites & honoratos, vt fieri solet. Sed his hora cœnæ rursus vocatis per seruum, & propter aliarum rerum occupationes friuolas venire recusantibus, indignatus eis quòd ad tam honorabile conuiuium venire ob res friuolas prætermitterent, nec tamen permittere volens vt frustra expensæ conuiuij factę essent, iussit sine delectu vocari in illorum locum primùm quidem pauperes, debiles, cęcos, & claudos, & id genus in ciuitatis plateis ac vicis repertos, qui ob famem & inopiā non erant facilè vt alij recusaturi, ac deinde istis nō sufficientibus ad conuiuiū, etiā peregrinos & exteros quosque extra ciuitatem iuxta vias & sepes repertos: quos & compelli voluit, si fortè vel grauarentur, vel præ pudore non auderent venire. Et parabola quidem sic se habet. Cæterùm per hominem istum quanquam aliqui intelligent significatum Deum patrem, & per seruum ipsum filium missum à patre in mundum, rectiùs tamen per hominem hunc accipitur Dominus seipsum, qui verè homo erat, significasse, vel ob id quòd vltima parabolæ conclusio, Dico autē vobis, &c. videtur dicta à Domino magis in persona sua quam in persona patrisfamilias, de quo est parabola, vt post dicitur. Per cœnam magnam intelligunt quidam dispensationem Dominicā, per carnis susceptionem in nouissimis temporibus factā, conuiuium, scilicet, quo in præsenti vita in nouissima mundi ætate pascuntur fideles, quod constat ex pane verbi euangelici, & variis sacramentorum ferculis, & in his potissimum carne & sanguine Domini, sic enim Cyrillus in Catena, & Theophylactus. Alij verò per cœnam intelligunt felicitatem æternæ beatitudinis: conuiuium scilicet, in quo sancti accumbent post hanc vitā, quod recte per cœnam significatur, eò quòd finem nesciat, nec aliud ei sit successurum conuiuium. Et quidem æternam felicitatem potissimùm significari ex eo satis constat, quòd hæc parabola dicta sit occasione factę mentionis de māducando pane in regno Dei, & tamen nihil vetat quin simul intelligatur significari & conuiuium quo in præsenti vita pascitur militans in terris Ecclesia, immò vt simul debeat intelligi, ipsa parabolæ consequentia exposcere videtur. Nam alioqui per horam cœnæ, tempus mortis aut extremi iudicij videbitur intelligendū, quo tempore non facilè inuenitur qui per rerum terrenarum occupationes se à cœnæ participatione excusset. Sicut autem vna est Ecclesia militans in terris & triumphans in cœlis: & vita æterna quæ post hanc vitam perficitur, hîc incipit per fidem: ita vnum quodammodo est cōuiuium, quo pascitur militans, & quo triumphans Ecclesia, quandoquidem vnus est Deus quo hic fruimur per fidem, & illic per speciem, vnus Christus quo hic fruimur sub sacramenti velamine, & illic sine velamine, vnus vtrobique panis, vnus idémque potus, quāuis diuersimode paratus & sumptus. Hoc ergo conuiuium ad vtrumque sęculum, sed maximè ad futurum pertinens, cœnæ comparatur, tum quòd in nouissima mundi ætate paratum, tum quòd finem nesciat, vt dictum est. Magnæ autem cœnæ, tum ob multitudinem vocatorum, tum ob copiam & abūdantiam eius, quæ sine fastidio omnes accumbentes sic saturat, vt nihil vnquam vel esuriant, vel sitiant. Ad hanc cænam homo Christus, qui eam magnis sanè sumptibus, pretio scilicet sui sanguinis parauit, per seipsum quidem primùm inuitauit multos, omnes, scilicet Iudæos, Iudæorūque primores tāquam honoratiores conciues suos: ac deinde per Apostolos suos ac prædicatores (quorum ordo per seruū missum significatur) rursum vocauit hora cænæ vt ad eā venirent qui à se priùs erāt inuitati. Veluti enim hora cænæ erat & est post Christi mortem, quando iam cælum reseratum est, omnia redemptionis nostræ mysteria propalata sunt, vt dicere possit seruus, Venite, quia iam parata sunt omnia. Venite modò per fidem, & gustate quoniam suauis est Dominus, & inebriamini ab vberibus consolationis eius. Haurite in gaudio de fontibus saluatoris. Parata est enim in conspectu nostro mensa, & calix noster inebrians quàm præclarus est.

Per

Per eos autem qui & inuitati à Domino, & hora cœnæ vocati per seruum, recusauerunt venire ad cœnam ob alias quasdam occupationes, significantur vel in genere Iudæi, vel specialiter Iudæorum primores sese à parata eis cœna subtraxisse, dum alij aliis rebus terrenis occupati nihil minus curabant quàm regnum Dei. Sunt autem res terrenæ, circa quas occupari solent homines, & per quas impediri solent, vel possessiones, vel voluptates. Possessionum autem alia in fundis consistit, alia in pecudibus. Vnde per tres illos qui in parabola diuersis distenti occupationibus recusauerunt adire cœnam, significantur quotquot quacunque rerum terrenarum implicatione excluduntur à regno cœlorum, qui, scilicet, vt habet Lucas in parabola seminantis, audierunt verbum Dei, & solicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Tria enim quibus homo impeditur à regno cœlesti his verbis significata, etiam significantur in hac parabola per tres recusatores. In primo enim ostenditur impedimentum diuitiarum, in secundo impedimentum solicitudinis, quam quam in vtroque vtrũque satis notetur impedimentum, vt non sit differentia nisi in materiæ diuersitate: in tertio verò notatur impedimentũ voluptatis carnalis. Sunt qui non omnino malè in his tribus intelligunt significari tria illa quæ Ioannes dicit esse in mundo, sub quibus vniuersa vitia comprehendũtur, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorũ, & superbiam vitæ: & superbiam quidem in primo notari, qui villam emerat: concupiscentiam oculorum in secundo, qui pecora emerat: concupiscentiam autem carnis in tertio, qui vxorem duxerat. Sciendum tamen nomine villæ hic non significari pagum, quemadmodum aliqui intelligunt, (ob id in primo superbos qui dominatum ambiunt significaros docentes) sed nec Græcam dictionem propriè significare villam, sed simpliciter agrum. Est enim Græcis ἄγρος, vnde nos mutuati sumus nomẽ agri. Sed & aliàs interpres hãc dictionem vertit villam, vt Matth. 22. cum dicitur in simili parabola, abierunt alius in villam suam, cùm villa propriè sit domus in agro, non ipse ager. Proinde, vt diximus, in primo sicut & in secundo diuitiarum & solicitudinis terrenæ impedimenta potiùs notantur, & tamen in primò etiam rectè intelligitur studium honorũ. Nam vt in mundo honorentur, fundorum & agrorum possessiones ferè ambiunt multiplicare homines. Non potuit autem Dominus commodè in parabola notare apertè studium honorum, quia illud non conueniebat parabolæ. Non enim solent homines studio honorum sese à solenni conuiuio subtrahere, sed potiùs ob honorum studium illud captare. Nec absurdum videri debet, quòd cùm bonum sit coniugium, & ad propagãdam sobolem diuina prouidentia constitutum, adhibeatur à Domino ad significandum id quod excludit à regno cœlorum. Nam quoniam multi per hoc non prolis fœcunditatem, sed desideria expetunt, idcirco, inquit Gregorius, per rem iustam significari non incongruè potest res iniusta. Sic enim & villam & pecora emisse, per sese malum non est, nec à regno cœlorum excludit, sed per hæc quæ exemplo conueniunt parabolæ, per quæ, scilicet, honesto prætextu homines excusare se solent à parato conuiuio, significantur ea quæ à conuiuio cœlesti homines excludunt ob conditiones quasdam in illis repertas. Notandum autem, quòd cùm duo priores orent se haberi excusatos, tertius qui vxorem duxerat, quo nomine accipiuntur qui voluptati carnis operam dant, non addit illa aliorum verba, rogo te habe me excusatum, sed tantùm, ideo, inquit, non possum venire, vt intelligamus nihil ita obruere animum vt lasciuiam carnis, quæ fastidium imò obliuionem parit rerum diuinarum. Vnde in Osea dicitur, Fornicatio, & ebrietas, & vinum auferunt cor. Qui enim diuitiis student, ac solicitudinibus distenduntur, non ita ferè vt luxuriosi omnem salutis suæ rationem negligunt, sed cupiunt alios pro ipsis orare, & curam habere, quamuis frustra. Quod autẽ reuersus seruus nunciauit excusantium responsa domino suo, iratúsque dominus iusserit alios vocari: significat Dominum offensum Iudæis primò vocatis & venire renuentibus, mandasse Apostolis de recusatione Iudæorum, dolentibus & in oratione coram ipso conquerentibus, aliis prædicari Euangelium. Et si per primos illos recusatores intelligantur Iudæorũ primores, vt intelligendum videtur plerisque, iam per pauperes è vicis ciuitatis introductos ad cõuiuium, intelligendi sunt abiecti & plebæi Iudæorum, qui à Scribis & Pharisæis habebantur pauperes, debiles, cæci & claudi, vtpote incompositi & indocti, quales plerique per Apostolorum prædicationem post missum spiritum conuersi sunt ad Christum. Contempti enim quique magis fidem amplexi sunt, iuxta illud Pauli, Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles, &c. Per eos verò qui extra ciuitatem collecti sunt, & introducti ad cœnã, intelligendi gentiles, ad quos sine lege Dei viuentes vitam planè incompositam, & in viarum varietate errantes post Iudæorum vocationem missi sunt Apostoli, vt impleretur electorũ numerus, qui ex Iudæis compleri nõ potuit. Si autem, vt quibusdam placet, per primos recusatores intelligantur in genere Iudæi, iam per pauperes, debiles, cæcos & claudos in vicis ciuitatis repertos, intelligendi gentiles, quibus mox postquam Iudæi se reddidissent indignos regno Dei, Apostoli ex mandato Domini Euangelium prædicarunt, qui, scilicet, vicini erant terræ Iudæorum, aut cum eis in eisdem morabãtur ciuitatibus, quos Iudæi vt cæcos & claudos despiciebant, sicut etiam re vera pauperes & miseri erant coram Deo. Per eos verò qui tertiò vocati sunt è viis & sepibus extra ciuitatem, intelligendi quamlibet obscuri populi in extremis orbis angulis commorantes, ad quos deinde prædicatorum ordo extrusus est, & in finem vsque seculi extrudetur, quousque impleatur electorum numerus. Itaque duplici hac missione serui ad eos qui ab ipso Domino non erant inuitati, significabatur iterum atque iterum miseris gentibus mittendos, qui eas vocent ad lautitias cœlestes, donec Euangelium ad omnes orbis angulos perueniat, & impleatur domus Domini. Quod autẽ dicitur seruo iam emisso in vias & sepes, compelle intrare: indicat ardens desiderium & summam liberalitatem Domini cupientis suas delitias quamplurimis communicare: & rursum significat futuram ingentem vim prædicationis Euangelicæ, ac planè diuinam, quæ effectura erat vt Ethnici qui beluino potiùs quàm humano ritu degebant, tam subitò ac in tanta multitudine ad tantam Philosophiam cucherentur, vt videri possint coacti, & vis quædã illis illata. Itaque coactio hæc quæ in exẽplo parabolæ quidem accipi potest propriè, in re per parabolam significata non accipitur propriè. Nemo enim nisi voluntate ingreditur ad

1. Ioan. 2.

Osee 4.

1. Cor. 1.

cœnam regni cœlestis: at voluntas propriè cogi non A
potest, cogi tamē & compelli eatenus dicitur, quatenus per quædam exteriora inducitur, vt ex nolente fiat volens. Huiusmodi autem coactio qua seruos suos vult vti erga quosdam, quantum est ad propositum Domini, in tribus potissimum consistit. Primùm, scilicet, in miraculorum operatione, quibus mirè pertracti sunt Ethnici ad fidem, & quodammodo coacti, dum non haberent quod contrà dicere possent. Secundò, in prædicationis & doctrinæ assiduitate & constantia, dum non cessat doctor omnibus modis errantes ad veritatem pertrahere, nunc blandiendo promissis, nunc terrendo æternæ damnationis comminationibus, prout Paulus admonet
1. Thim. 4. Timotheum vt faciat: Prædica, inquit, verbum, B
insta opportunè, importunè, argue, obsecra, increpa in omni patientia. Vnde per Ieremiam Dominus loquitur, Nunquid nō verba mea quasi ignis, & quasi
Ierem. 4. malleus conterens petram? Tertiò, in vitæ synceritate & integritate, quam si in doctore viderint homines, mirè permouentur ad veritatis quam prædicat susceptionem. His duobus posterioribus modis
2. Thess. 2. Paulus se compulisse quodammodo Thessalonicenses insinuat, cùm scribit, Vos testes estis & Deus, quàm sanctè & iustè & sine querela vobis qui credidistis affuimus, sicut scitis qualiter vnumquemque vestrùm (sicut pater filios suos) deprecātes vos & consolātes testificati sumus, vt ambularetis dignè Deo qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. Præter istum autem cogendi ad cœnam Dei modū, C
conuenientem seruis à Deo missis, est quidam cogendi modus Deo propriè conueniens, quo, scilicet per immissas aduersitates quidam ad ipsum venire quodammodo compelluntur, quomodo Apostolus Paulus ad fidem Christi pertractus est, quomodo etiam plerique fracti quibusdam aduersitatibus, ad Deum à quo recesserant redire coguntur. Ad cuiusmodi similitudinem etiam his qui Dei vice in terris funguntur, siue in spiritualibus, siue in temporalibus, competit quidam cogendi modus, nimirum quo Ecclesiastici pastores per censuras Ecclesiasticas, & sæculares principes per carceres, gladios & mortes, rebelles & inobedientes cogunt ad ordinem redire, aut in suo ordine persistere. De quo cogendi modo, quod ad Ecclesiasticos pertinet, lo-
2. Cor. 10. quitur potissimùm Paulus, cùm dicit, Arma militiæ D
nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habētes vlcisci omnem inobedientiam. Et, Quid vultis? in
1. Cor. 4. virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Verùm cùm in parabola sit sermo de compellendis his qui necdum ad cœnam recepti sunt, hoc est, his qui sunt extra Ecclesiam, non debet illud, compelle intrare, potissimùm intelligi de hoc vltimo cogendi modo. Nam hac compellendi ratione non est vtendum, nisi erga eos qui semel su- E
sceperunt fidem. Diuus Augustinus tamen intelligit, & intelligendum demonstrat de huiusmodi coactione, ostendens ex hoc loco principum sæcularium legibus & vindictis rectè hæreticos & schismaticos compelli ad vnitatē fidei & corporis Christi, contra eos qui illo tempore volebant neminem cogendum ad fidem, in quorum sententia etiam se fatetur nonnunquam fuisse, mutasse tamen postea sententiam, cùm perspiceret fructum illius coactionis. Itaque tractans hunc locum, vult per pauperes è vicis ciuitatis collectos in secunda serui missione, intelligendas gentes, quæ antequam crediderant, non erant compellendæ, sed leniter introducendæ: per eos verò qui postea è viis & iuxta sepes colligi iussi sunt, & compelli introduci, hæreticos & schismaticos, quorum inobedientia est coërcenda & cogenda. Intelligimus, inquit contra Gaudentium, vias, hæreses, schismata, sepes. Viæ quippe significant hoc loco diuersas opiniones, sepes autem peruersas opiniones. Et in epist. ad Bonifacium sic ar- *Aug. epist. ad Bonifac. 50 & lib. 2. contra 2. epist. Gaudent. c. 17.*
gumentatur, Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intelligi, magis ad eos qui priùs vocati sunt diuina miracula facta sunt, maximè ad eos de quibus dictum est, Iudæi signa petunt. In ipsis quoque gentilibus talia Apostolorum temporibus miracula Euangelium commendauerunt, vt si talibus cogi iuberentur. Priores (vt dixi) potiùs conuiuæ coacti esse meritò crederentur. Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, diuino munere accepit Ecclesia, hi qui inueniuntur in viis & sepibus, id est, in hæresibus & schismatibus, coguntur intrare: non quia coguntur reprehendant, sed quo coguntur attendant. Hæc ille, qui eandem expositionem sequitur serm. 33. de verbis Domini. Venerunt, inquit, de plateis & vicis gentes, veniant de sepibus hæretici, hic inueniunt pacem. Nam qui construunt sepes, diuisiones quærunt. Trahantur à sepibus, euellantur à spinis. In sepibus hæserunt, cogi nolunt. Voluntate, inquiunt, nostra intremus. Nō hoc Dominus imperauit. Coge, inquit, intrare. Foris inueniatur necessitas, nascitur inde voluntas. Hæc autem Augustini tractatio, etsi sanè sit admodum docta & accommoda, multùm ad refellendum errorem illum, quo & suo & nostro tempore hæretici volunt neminem authoritate principum cogi debere, exiliis, carceribus & mortibus: tamen altera priùs tradita explicatio magis videtur esse genuina, tum quòd videatur per eos qui in viis & iuxta sepes sunt, magis significare Dominus eos qui necdum crediderunt, tum quòd per seruum missum magis significentur prædicatores & pastores quàm sæculares potestates. Ideo autem in tertia potiùs quàm in prima vel secunda serui missione dicitur, compelle intrare, vt, sicut dictum est, significaretur ardens Domini desiderium, & subindicaretur vehementiorem & constantiorem prædicationem adhiberi oportere gentibus potissimùm Barbaris, vtpote fortiter à dæmonibus detentis, & in profundum errorum demersis, qui & pondere peccatorum depressi veteris meritò potuissent ad cœnam magnifici intrare Domini. Cōcludit autem Dominus suam parabolam, dicens, Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt gustabunt cœnam meam. Quæ conclusio videtur dicta potiùs à Domino in sua persona, quam in persona eius de quo est parabola, vt iam parabolam reducat ad propositum, quemadmodum in fine aliquando facere
E solet: tum quia dicit, dico vobis, cùm priùs introducatur paterfamiliās loquens cum suo seruo: tum quia per illud, Dico vobis, Dominus affirmare solet id quod attendere auditores vult. Significatur ergo Iudæos primùm vocatos prorsus destituendos Dei vera cognitione, & à regni cœlestis gaudiis excludendos. Porrò quò & nos ex huius parabolæ lectione fructum percipiamus, in ipso patrefamiliās qui cœnam hanc parauit, obseruandum quanta sit Domini benignitas & liberalitas, quòd cùm sumptuosam

pruosam parasset cœnam, & hi qui soli ab ipso erant A inuitati, & quibus solis ea cœna parata videbatur, sese ab ea subducerent, non tamen destitit seruos suos non semel tantùm, sed frequenter emittere ad vocandum eos quibus nulla spes erat fruendi hac cœna, neminem quantumuis pauperem & miserum tam honorifica cœna indignum existimans, imò pauperes & miseros nominatim adduci iubens, nec adduci tãtùm, sed etiam cogi, non priùs seruos suos cessare volens quàm domus sua repleta esset, vt ob B id meritò nos gẽtes ipsum honorare & laudare debeamus super immensa eius erga nos misericordia, Rom. 15. vt admonet Paulus. In seruo patrisfamiliãs, de quo in parabola, obseruandum, quanta debeat esse pastoris Ecclesiastici cura & diligentia, vt quamplurimos ad cõuiuium cœleste introducat, quódque omnem suæ prædicationis successum ad Dominum referre debeat, nihil nisi ad illius præscriptum facere, sedu- C lus esse, vt quæ constituta ei sunt exequatur, neminem quantumuis abiectum indignum existimare sua opera, in hoc vigilanter incumbere vt domus Dei impleatur ex vndecunque collectis, ne satis esse sibi putet si quosdam introduxerit. In his qui vocati sese excusauerunt, obseruandum nobis ne & nos ad cœnam vocati, similibus rationibus subducamus ab ea cùm tempus est introëundi ad eam, ne cùm voluntatẽ habuerimus intrandi, intrare non valeamus. Valdè enim tremenda illa sententia, Dico vobis, ne mo virorum illorũ gustabit cœnam meam. In pauperibus vocatis à vicis & viis obseruandum, neminẽ quantumuis peccatis deformatũ, quãtumuis rusticũ & indoctum, quantumuis miserum & contemptum in hoc mundo, se reputare indignũ debere magnifica Christi cœna, si modò vocanti seruo obedire nõ recuset. Imò qui pauper est, miser & abiectus, hoc ipso confidere debet magis, ex Dei dignatione se aptum hoc conuiuio, quòd tales reiectis diuitibus fastidiosis, peculiariter Dominus vocari iusserit.

DOCET OMNIBVS RENVNTIANDVM. LVCÆ 14. CAPVT XCII.

IBant autem turbæ multæ cum eo, & conuersus dixit ad illos, Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem A.10 55. *& animam suam, non potest meus esse discipulus. Et qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non priùs sedens computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiendum:* A.16.66. B.8.66. *ne posteaquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui vident incipiãt illudere ei,* C.9.66. *dicentes, Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare? Aut quis rex iturus committere bellum aduersus alium regem, nõ sedens prius cogitat, si possit cum decem milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* A.5.39. B.9.71. *Bonum est sal, si autem sal euanuerit, in quo condietur? Neque in terram, neque in sterquilinium vtile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.*

IBANT AVTEM TVRBÆ MVLTÆ CVM D EO, ET CONVERSVS DIXIT, &c.] Docet his Dominus quanti sit esse discipulum ipsius, nec putandum professionem discipulatus sui esse delicatam, cuius doctrinæ occasionem ei dedit, quòd cùm esset aliquando in via ad Hierusalem, & ad crucem pergeret, multam habebat hominum turbam se comitantem, veluti profitentium se illius esse aut optare fieri discipulos. Itaque docet hac occasione Dominus conuersus ad sequentes, non satis esse ad hoc vt quis discipulus eius fit, vt sequatur illum pedibus corporis, sed quibus, quantumuis magnum, quantumuis charum, postponendum Euangelicæ philosophiæ, deponendos omnes carnales affectus, animúmque parandum ad crucem cum ipso baiulandam, quæ etiam suprà Dominus requisiuit Mat. E 10. in cap. Concordiæ 55. & Matth. 16. Marc. 8. & Lucæ 9. in cap. Concordiæ 66. ex quorum locorum explanatione petendus est loci huius intellectus. Dicit ergo, Si quis venit ad me, (gressibus, scilicet corporis, vt tunc multi ad illum venerunt: aut gressibus fidei, vt nunc venire ad ipsum licet) & non odit omnes eas personas quas naturali quodam impulsu homines diligunt, quales sunt potissimum parentes, deinde vxor & proles, tertiò fratres & sorores. Insuper autem quod est omnium difficillimum, si etiam non odit suam ipsius animam, non potest meus esse discipulus. Porrò odium hoc quod à discipulo suo Dominus requirit, non est simpliciter accipiendum, sed quatenus hi quos vult odio haberi contrariantur ipsius præceptis, & impediunt hominem ab adhæsione eius ad Christum. Apud Matthæum enim cap. 10. dicitur, Qui amat patrem aut matrem plusquam me, & non simpliciter, qui amat patrem aut matrem. Itaque & hic non simpliciter vult patrem & matrem odiri, sed quatenus Christo contrarij. Plus autem hìc Dominus exigit quàm apud Matthæum. Nam ibi exigit amorem sui supra parentes, hìc vero etiam odium parẽtum propter se. Oportet enim non solùm Christum amare supra parentes, sed & odire in parentibus id quod à Christi præceptis & sequela auocat. Sic & propriam animam odire oportet, quia desideria eius non tantùm debemus subiicere Christo, sed etiam odire in ea id quod Christi præceptis est contrarium, vt cùm contra Christum optat vitæ longæuitatem aut voluptates aliquas carnales. Qui autem non sic odit prædicta, non potest esse discipulus Christi, tum quia non est capax doctrinæ Christi, tum quia non poterit doctrinæ eius esse executor & obseruator. Requirit enim Euangelica philosophia multa quę sunt humanis affectibus contraria: proinde qui illis affectibus adhuc est obnoxius, non potest satis approbare eam philosophiam, & ad obiectam occasionem

superabitur ab affectibus huiusmodi. Quorsum autem quis animam suam odire debeat, indicat Dominus cùm subiicit, Et qui non baiulat crucem suam, & sic venit post me, id est, me sequitur imitatione, non potest meus esse discipulus. De qua oratione, quòd ad primam eius partem pertinet, dictum est circa Matthæi cap. 10. & 16. Cæterum cùm dicitur, non potest meus esse discipulus, dupliciter accipi hic potest nomen discipuli. Primò, vt eo nomine comprehendatur omnis Christianus. Nam omni bono Christiano necessarium est odium prædictum, & baiulare crucem suam. Secundò, vt eo nomine intelligatur Dominus solùm comprehendisse tales, quales erant Apostoli & septuaginta discipuli, qui, scilicet non tantùm Euangelica præcepta, sed & consilia obseruare perfectionis vellent, quomodo hic accipi nomen discipuli, appareret ex eo quod in fine dicitur, Qui non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus, vbi generali illo modo quo omnis fidelis dicitur discipulus Christi, non videtur nomen discipuli accipi posse, cùm non sit omnium Christianorum renuntiare omnibus quæ possident. Iam certum satis nomen discipuli in tribus his locis & sententiis eodem modo esse accipiendum: quare si speciali hoc modo quo postea videtur accipiendum, etiam hic accipiatur, dicendum à futuro discipulo Dominum peculiariter exigere odium parentum, &c. & baiulationem crucis, cùm tamen hæc omnium sint Christianorum, quòd ea maximè & sublimiori modo necessaria sint futuro discipulo. Non enim ei qui perfectionis Christianæ candidatus est sufficit odire parentes, reliquósque cognatos, & animam propriam, quatenus hi contrarij sunt præceptis Euangelicis, & ab his quæ ad vitam æternam consequendam sunt necessaria auocant, sed etiam quatenus auocant à consiliis Euangelicis, & à perfectione hominem remorantur, ita vt parentes & cognatos relinquat, & animæ suæ etiam in rebus licitis non condescendat: quod qui facit, ad crucem ferendam magis præ aliis debet esse promptus, vt cui plura aduersa sint occursura. De his qui hoc modo odiunt parentes & cognatos, loquitur postea Dominus, quando Petro dicente, Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te, subiungit, Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agrum propter nomen meum, centuplum accipiet.

Luce 18.

QVIS ENIM EX VOBIS VOLENS TVRRIM ÆDIFICARE, NONNE PRIVS, &c.] Apertior esset hæc prior parabola, si interpres pro, nónne, vertisset non, quomodo etiam quidam libri habent, & quomodo rectè vertit in posteriore parabola, cùm in ea verterit quidam, nónne. Quoniam autem superioribus sententiis Dominus significauit quàm non sit delicata professio fieri discipulum ipsius, & quæ ad hoc sint necessaria: idque ideo significauit, vt eos qui ipsum corporaliter comitabantur, & ostendebant se velle eius fieri discipulos, admoneret seipsos considerare & explorare, num ita essent affecti, vt discipulum eius esse oportebat: ideo parabolis quibusdam & exemplis humanis iam ostendit meritò quenquam debere sese dispicere, examinare, & præparare priusquam aggrediatur negotium arduum sanè & nequaquam delicatum. Nec est hic laborandum, vt singula quæ in parabolis istis duabus dicuntur, rei propter quam assumptæ sunt accommodentur, cùm illud vt in nullis parabolis facere sit necessarium, ita multò minus hic, quòd tantum in hoc parabolæ istæ à Domino sint adductæ, vt ex prouidentia quam homines præstant in rebus humanis, non ita magni momenti, si diuina spectes, discamus qua prouidentia ad professionem discipulatus Christi nos debeamus præparare. Itaque non est magnopere inquirendum, quid per turrim in parabola significetur, quid per sumptus, quid per decem vel viginti millia, quomodo item mysticè rex impar alterius regis viribus, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt. Nam si quis hæc persequi velit, in multas incidat necesse est perplexitates, cùm ea non sit parabolarum ratio, nec ad significandum aliquid mysticè per illa Dominus hæc dixerit, sed tantùm vt ex cura & circunspectione qua aggredi homines solent ardua aliqua negotia humana, intelligamus qua cura & circunspectione aggredi debeamus arduissimam professionem Euangelicæ vitæ aut perfectionis, vt perinde sit quasi diceret, Quemadmodum turrim ædificare volens, si sapit, non temerè aggreditur quod cogitat, sed antequam iaciat fundamenta, sedens per otium supputat quantis impendiis opus sit ad turrim absoluendam, & si deprehenderit rem familiarem angustiorem esse quàm vt ferre possit sumptus necessarios, abstinet: ne si semel iacto fundamento postea destiterit, non solùm sumptus perdat, sed etiam omnibus fiat ridiculus. Et quemadmodum rex cum alio rege pugnaturus priùs apud se expendit vires regni sui, & si comperierit vires sibi esse ad conflictum impares, omnibus modis tentat pacem ab eo obtinere, ne si cum illo cõfligat, grauius malum ac dedecus ferat: sic multò magis oportet vos expendere robur animi vestri, priusquam profiteamini vos fore sectatores meos, ne si impares huic negotio, quo non est aliud maius aut fortius, à semel cœpto resiliueritis: & in grauiorem ignominiam apud Deum & angelos, & in maius damnum salutis vestræ incidatis. Itaque Dominus vtroque istorum similium monet, & fœdum & simul summi periculi plenum esse, post professionem Christianæ vitæ aut Euangelicæ perfectionis ad sæculum hoc rursus deficere: sicut fœdum & damnosum simul est, in ædificium domus sumptus fecisse, neque potuisse perficere. Sic enim pecunia & domo carendum est. Ita si imparibus copiis hosti occurrat, impensæ perduntur, & vita multorum in discrimen adducitur. Quare monet vt quam circunspectionem excitat in hominibus erga humana negotia, pudoris & damni consideratio, eandem erga diuina negotia in nobis excitet eorundem consideratio. Turpe enim esse & indignum, vt in hoc negotio diuino planè & arduissimo simus improuidi, qui in aliis leuioribus tam sumus circumspecti. Porrò quanquam hic sit scopus harum parabolarum à Domino intentus, non tamen mysterio carere videtur, quòd Dominus peculiariter mentionem ingerit hominis ædificare turrim volentis, & regis in pugnam contra alium egressuri: sed priori quidem similitudine significauit discipulum suum similem esse ei qui non domum quamuis, sed excelsam turrim parat ædificare, quòd perfectiorem vitam meditetur, quæ ab infidelium aut imperfectiorum fidelium conuersatione longè sit subleuata, & in cœlis peragatur, cõstructa ex multis bonarum operationum virtutibus, veluti lampadibus quibusdam, ad cuius

ædificatio

ædificationē multa veluti ſumptus quidam ſint inſumenda, nempe amici omnes, anima ipſa, & facultates vniuerſæ, ac proinde ipſum ſedentem, hoc eſt, quieta mente cogitare & expendere diligenter debere ſeipſum, num ferre poſſit hos ſumptus ad talis ædificij ædificationem neceſſarios. Sic & poſteriori ſimilitudine ſignificauit, diſcipulum ſuū veluti regem eſſe, qui cum alio ſit concertaturus, quòd ipſum oporteat carnalibus imperare affectionibus, & in pugnam non leuem ſeparare contra carnem, mūdum, & ſatanam, hoſtem ſanè longè nobis ſuperiorem, ſi noſipſos tantùm ſpectemus: proinde neceſſe eſt huic qui illi ſe hoſtem gerere velit, vt ſecū quietamente diſpiciat num poſſit ſuis viribus adiutis Dei gratia occurrere ei. Pulchrè autem, inquit Caſſianus libr. de ſpiritu philargyriæ cap. 15. hic cum decem milibus, & ille cum viginti venire deſcribitur. Amplior enim vitiorum nos impugnantiū numerus eſt, quàm virtutum pro nobis dimicantium. Cæterùm quemadmodum ſuperiores Domini ſententiæ accipi poſſunt & generaliter, vt ad omnes pertineant Chriſtianos, & ſpecialiter, vt ad eos pertineant qui Chriſti & Apoſtolorum perfectionem ſectantur: ita etiam hæ parabolæ accipi poſſunt, vt aut generaliter omnes doceat Dominus, quid faciendum his qui Chriſtianam vitam ambiunt, aut ſpeciatim, quid his qui perfectionem Euangelicam ſectantur. Quòd ſi parabolæ accipiantur dictę propter eos peculiariter qui perfectionis ſunt ſtudioſi, iam intelligi poteſt ſignificari præſtare vt qui ſentit ſe imparem adhuc ad perfectionem aggrediendam, deſiſtat potiùs, & in communi Chriſtianorum vita perſiſtat, quàm aggrediatur quod ſe putat non poſſe exequi. Si verò accipiantur dictæ generaliter propter eos qui Chriſtianam vitam amplecti volūt, non eſt intelligendum his parabolis Dominum voluiſſe præbere poteſtatem vt quis ſine peccato fiat diſcipulus eius vel non, ſed tantùm ſignificaſſe, antequam quis nomen det ſibi, expendēdum quid negotium illud requirat, ac melius eſſe non inchoare, quàm poſt inchoationē deficere: quomodo Petrus dicit de quibuſdam, Melius erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato. Proinde quod Dominus hic parabolis docuit, ſimile eſt ei quod per Sapientiam apertè dicitur, Fili, accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in timore, prępara animā tuam ad tentationem. Et, Fili, ſine cōſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis.

2. Pet. 2.

Eccleſ. 2. & 32.

SIC ERGO OMNIS EX VOBIS QVI NON RENVNCIAT OMNIBVS QVÆ POSSIDET, &c.] Videtur Dominus hic iam ſuas parabolas applicare ſuo propoſito, cùm dicit, Sic ergo, verùm ea applicatio ſatis eſt obſcura, quòd inter id quod in parabolis dictum eſt faciendum eſſe ei qui vult ædificare turrim, aut in pugnam exire, nempe computare ſumptus, & id quod hic dicitur faciendū futuro diſcipulo, nempe renunciare omnibus quæ poſſidet, nulla ſit ſimilitudo. Deinde cùm prædictę parabolę adductæ ſint ad probandū quod dixit de odio amicorū & cruce baiulanda, nūc infertur aliud ab illis de renunciandis omnibus poſſeſſionibus. Proinde videtur hæc cōcluſio ſic intelligēda, Ergo vt ad eū modū quo ædificaturus aut pugnaturus vires ſuas expendit, etiam vos in negotio diſcipulatus mei robur veſtrū libretis, ſcitote quod quiſquis ex vobis non etiā quemadmodū dixi deodiēdis amicis & cruce baiulanda, renunciat omnibus ſuis poſſeſſionibus, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Vt aduerbium, ſic, non tantùm indicet parabolarum applicationem, ſed etiam illud, quòd, ſicut ſuperiùs dictum eſt, ſi quis non oderit, & qui non baiulat crucem ſuam, nō poteſt eſſe diſcipulus: ita etiam diſcipulus non poteſt eſſe, qui non etiam renunciauerit omnibus poſſeſſionibus. Eſt autē renunciare omnibus poſſeſſionibus propriè, eis ſponte cedere, & veluti vale dicto eas dimittere: quomodo eis renunciauerūt Apoſtoli, in quorum perſona poſtea dicit Petrus, Ecce nos relinquimus omnia, & ſecuti ſumus te. Vnde iſtud propriè ad eos pertiner, qui non ſimpliciter volunt eſſe diſcipuli Chriſti, quomodo omnes in eum credentes dicuntur illius diſcipuli, ſed ad eos qui ſic diſcipuli dicerentur, quomodo Apoſtoli & ſeptuaginta diſcipuli, quorū perfectionem omnes ferè primi credentes ſectati ſunt, velut neceſſaria eſſet poſſeſſionum renunciatio, ſicut ſanè in primis fidelibus ob mundi conuerſionē multùm erat neceſſaria huiuſmodi declaratio contemptus rerum terrenarum. Nō enim in primatiua Eccleſia primi fideles curioſè diſtinguebant inter prępcepta & conſilia Euangelica, ſed feruore deuotionis accenſi, quicquid erat Euangelicæ doctrinę velut præceptū amplexabantur & ſeruare ſtudebant, vt patet in his qui poſt aſcenſionem primi crediderunt in Ieruſalem. Sicut tamen omnia præcedentia, quāquam maximè ad perfectionis Euangelicæ ſtudioſos pertinent, etiam ſuo modo pertinent ad omnes Chriſtianos, ita etiam & quod hic exigitur. Oportet enim omnem bonum Chriſtianum ſi non reipſa, ſaltem affectu renunciare omnibus poſſeſſionibus ſuis. Id fiet ſi animum illis non apponat, & paratus ſit ea potiùs perdere quā facere quæ Chriſti præceptis ſunt contraria; vt ſicut odire debet amicos ſuos, & animam ſuam, cum Chriſto ſunt cōtrarij: ita & relinquat poſſeſſiones ſuas, cum earum retentio conſiſtere non poſſet cū obſeruatione mādatorum eius. Itaque hoc modo accepit hic renunciare omnibus poſſeſſionibus venerabilis Beda, qui diſtinguit inter renunciare omnibus & relinquere omnia. Paucorum enim, inquit, perfectorū eſt relinquere omnia, hoc eſt, curas mundi poſtponere: cūctorum autem fideliū eſt renunciare omnibus, hoc eſt, ſic tenere quæ mundi ſunt, vt tamen per ea non teneantur in mundo. Dominum tamen potiſſimùm loqui de renūciatione reali qua Apoſtoli omnia ſua reliquerunt, & quam imitari debeant Apoſtolicæ perfectionis ſtudioſi, etiam patet ex ſequentib. cùm ſubditur, Bonum eſt ſal. Nam illud cum ſequētibus dictū eſt peculiariter de Apoſtolis, Matt. 5. & Marc. 9. Et tamen etiam parabola ſalis ad omnes Chriſtianos ſuo modo pertinet, quandoquidem omnes tales eſſe debent, vt ſuæ conuerſationis & ſermonis acrimonia, aliorum vitam inſulſam condire poſſint, & à corruptione proximos eximere, ita vt tota hæc Domini doctrina peculiariter quidem pertineat ad primitiuæ Eccleſiæ fideles, & eos qui modo illorū perfectionem ſectantur: generaliter tamen etiā ſuo modo ad omnes cuiuſuis tēporis Chriſtianos pertineat, & admirāda ſit Chriſti doctrina, vt quæ diuerſis ſæculis, diuerſiſq; hominibus, cùm eadē ſit, conueniat diuerſimode pro exigētia ſtatus & vocationis eorū. Adiicit autē Dominus parabolā ſalis hoc loco, qua & alibi vſus eſt, vt etiam per eā oſtendat quanta eſſe debeat perfectio eorū qui volunt fieri diſcipuli eius, & eos meritò expendere debere num ad huiuſmodi munus pares eſſe poſſint. Bonum, in-

quit.i.bona res & vtilis est sal,quamdiu. s. vigorem habet.Valet enim & seruandis & condiendis omnibus cibis.Si autem sal euanuerit,i. insipidū fiat, & vigorem suum perdat,nec perditū suum vigorē recuperare aliqua re potest,nec adeò vllius esse vsus, vt vel in terram,vel in sterquilinū vtile sit, in quod alioqui omnes mittūtur corruptiones, ita vt prorsus illud abiici oporteat,cōculcandū ab hominibus. Ita etiam significat Dominus præclarā rem,esse discipulū eius,atq; hunc sali similem esse oportere, vt sua tum vita, tum conuersatione aliorū corruptiones consumat:verùm videndū ne qui aliis vice salis esse debet,ipse insulsus aut si aut efficiatur. Sic enī futurū vt veluti planè desperatus & omnino inutilis,longè contēptiùs abiiciatur in gehennam,quàm si salis locum nunquā occupasset. Adiecit autē dominus post hæc, quod solet cùm maximi momenti res monuit,quæ & dignę essent summa animaduersione, & sine pressa attentione nō possent intelligi, non solùm propter parabolarum obscuritatem, sed multò magis ob rē à vulgi captu & affectibus alienam:Qui habet, inquit,aures audiendi, audiat. In qua oratione toties obuia apud Euangelistas & in Apocal.pro gerundio,audiendi, Græcis est infinitiuus ἀκούειν, qui clariùs verteretur per gerundium cum accusatiuo,ad audiendūm & sicut accipitur audire proculdubio pro attendere & expēdere mente,ita de auribus non corporalibus,sed spiritualibus est sermo,vt sit sensus, Cui datæ sunt aures mentis aptæ ad attendendum his quæ dicuntur, eaq; expēdendum ac intelligendum,is audiat,hoc est, attendat,& attendendo expendat,atque expendendo intelligat. Cæterùm circá illud quod nos habemus, qui non renunciat omnibus quæ possidet, sciēdum quòd Augustinus in Epist.ad Lætum, quæ est numero 38.legit,qui non renunciat omnibus quę sunt eius,& intelligit hanc vltimā conclusionē idem significare cum præcedētibus in principio sentētiis, aut saltem eas includere. In eo enim,inquit, quòd vnusquisque renunciat omnibus quæ sunt eius, etiā illud continetur,vt oderit patrem suū,& matrem,& vxorem,& filios,& fratres,& sorores,adhuc & animam suam.Omnia enim hæc propria eius sunt,quę plerunque implicant & impediunt ad obtinenda non ista propria temporaliter transitura,sed in ęternum mansura cōmunia.Quo enim modo tibi nunc quædam mulier mater est, hoc ipso vtique non est mihi. Hæc ille, qui in sequentibus diligenter expēdit pronomen,tuum & tuam, patrem tuum & animam tuam. Græca tamen habent, πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν. At ὑπάρχοντα Græcis dicuntur facultates & possessiones. Vide Matth. 19. cùm nos legimus dictum iuueni diuiti,Vade,& vende omnia quę habes,Græcis est τὰ ὑπάρχοντα.

IN FESTO ENCÆNIORVM ERIPIT SE LAPIDANTIUM MANIBUS. Ioannis 10. CAPVT XCIII.

Acta sunt autē encænia in Hierosolymis,& hyems erat.Et ambulabat Iesus in templo,in porticu Salomonis.Circundederunt ergo eum Iudæi,& dicebant ei, Quousque animam nostrā tollis?si tu es Christus,dic nobis palam.Respondit eis Iesus,Loquor vobis,& nō creditis, opera quæ ego facio in nomine patris mei,hæc testimonium perhibent de me:sed vos non creditis, quia non estis ex ouibus meis.Oues meæ vocem meam audiunt,& ego cognosco eas,& sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum,& non rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi,maius omnibus est:& nemo potest rapere de manu patris mei. Ego & pater vnum sumus. Sustulerunt ergo lapides Iudæi,vt lapidarent eum.Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo,propter quod eorum opus me lapidatis?Responderunt ei Iudæi, De bono opere non lapidamus te,sed de blasphemia,& quia tu homo cum sis,facis teipsum Deum.Respondit eis Iesus,Nónne scriptum est in lege vestra,Quia ego dixi,Dij estis?Si illos dixit Deos,ad quos sermo Dei factus est,& non potest solui scriptura:quem pater sanctificauit & misit in mundum,vos dicitis,Quia blasphemas:quia dixi,Filius Dei sum,Si non facio opera patris mei,nolite credere mihi:si autem facio,& si mihi nō vultis credere,operibus credite,vt cognoscatis,& credatis,quia pater in me est,& ego in patre. Quærebāt ergo eum apprehendere & exiuit de manibus eorum.Et abijt iterum[a] & [c]venit in fines Iudææ,† [m]trās' Iordanem[d] in eum locum,vbi erat Ioannes baptizans primum,& mansit illic [a]& secutæ sunt eū turbæ multæ,[i] & Δconueniunt[b] iterum[i] turbæ ad eum,[b] & sicut consueuerat,iterum docebat eos, [a]& curauit eos ibi,[d] & dicebant, Quia Ioannes quidem signum fecit nullum: omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc,vera erant.Et multi crediderunt in eum.

A.19. B.10. † b vltra add & multi reperiunt.

FACTA SVNT AVTEM ENCÆNIA IN HIEROSOLYMIS, ET HYEMS ERAT.] Post ea quæ habentur in Lucę capit.14. priusquam subiungeretur,ca.25.cum sequentibus, interserēda omnino videbatur hæc ex Ioanne historia de gestis in festo Encæniorum,idq; hac ratione, quia in fine huius historiæ dicit Ioannes Dominum postquā è manibus Iudæorū exiuisset, abiisse iterū trans Iordanem,vbi erat Ioannes baptizans primùm. Hanc autem in istum locum profectionem omnino verisimile est etiam indicasse & Matthæum capit.19.& Marcum ca.10.cùm dicunt Dominū deserta Galilæa venisse in fines Iudææ trans Iordanem,vt suprà ostensum est cap.Concor.73.& ipsa alioqui narratio satis ostendit. Nam omnes hi tres Euangelistæ trans Iordanem Dominū profectum testantur, ac multos ibi conueniisse ad eū: Matthæus autem dicit eum etiā illos curasse,quod cum eo conuenit quod habet Ioannes,illos admiratos Christi miracula dixisse,Ioānes quidem signum fecit nullum,&c. Iam Matthæus & Marcus cōmemorant in hoc trās Iordanem loco Dominum Pharisæis ipsum interro-

gantibus

gantibus disseruisse de matrimonij indissolubilitate. Id autem, etsi paucis verbis, etiã Lucas inter alia cap. 16. Pharisæis dictũ narrat: quare cùm caput Lucæ 15. non potuerit separari à capite eius 16. ob cõtinuam verborum Christi & doctrinæ eius coram Pharisæis commemorationẽ, necessarium fuit ante caput Luc. 15. præmittere historiam ex Ioanne de gestis in Hierusalẽ in festo Encæniorũ. Qui contextus quã bene se habeat, ipse per sese satis ostendit. Siquidem cum eo quod tres Euangelistæ dicũt ad Dominũ in loco trans Iordanem existentẽ conuenisse multos, bene cõuenit quod in principio ca. 15. dicit Lucas, Erant autem appropinquãtes ei publicani & peccatores vt audirẽt illũ, quos eo in loco quem alij tres expressẽrunt, accessisse ad Dominum, satis patet ex prædicta ratione. Nam Lucas veluti vno eodémq; & loco & tempore cõmemorat dicta à Domino præsentibus Pharisæis, imò occasione Pharisæorũ, quæ habẽtur capitibus eius. 15. & 16. inter quæ etiã est quod ad illos dixit de matrimonij indissolubilitate, q̃ ex Matthæo & Marco ad illos dictum in hoc trans Iordanem loco cõstat. Præmittenda ergo necessario fuit hæc ex Ioãne historia, vt Christum ad eum deducamus locum, vbi dicta sunt quæ Matthæus, Marcus & Lucas cõmemorant. Porrò dictio illa Græca quæ est apud Ioãnem, Encænia, significat festiuitatem quandam Iudæorum, quã celebrabant in memoriam tẽpli dedicati & initiati, qualẽ nos dedicationem vocamus. Sonat enim Græcis ἐγκαίνια, quasi dicas Latinè initialia, ab ἐν & καίνον. i. nouũ, vnde ἐγκαινίζω & ἐγκαινόω, innouo, initio, dedico. Nam vt Latinis initiare significat dedicare, & sacris addicere, ac consecrare: ita Græcis ἐγκαινίζειν, cùm illud propriè significet innouare, sicut apud nos initiare propriè est incipere, vnde testatur D. Augu. vsum suo tempore habuisse, vt si quis noua tunica indueretur, encæniare diceretur. Cæterùm quo intelligatur in cuius dedicationis memoriã hæc Encænia apud Iudæos celebrabantur, aduertendũ in scripturis legi de triplici dedicatione tẽpli Iudaici. Prima est quæ legitur 3. Regum 8. facta sub Salomone in mẽse septimo, qui correspondet nostro Septẽbri. Sic enim ibi legitur, Dedicauerunt templum Domini rex & omnes filij Israël, vbi pro, dedicauerunt, Græcis est verbũ deriuatum à dictione ἐγκαίνια, ἐνεκαίνισαν. Et sequitur, Fecit ergo Salomon in tempore illo festiuitatẽ celebrem, & omnis Israël cum eo septem diebus & septem diebus. i. quatuordecim diebus. Præuenerũt enim solemnitatem tabernaculorũ septem diebus pro dedicatione templi. Verùm cùm in memoriam huius dedicationis non legatur, nec fuerit apud Iudæos instituta annua aliqua festiuitas, deinde cùm ea dedicatio celebrata fuerit in mense septimo, vt testatur historia, hoc est, autumni tempore, hæc verò Encænia in hyeme Ioannes testetur celebrata, certũ est in memoriam illius dedicationis hæc Encænia non fuisse celebrata. Secunda fuit templi dedicatio, quæ facta est post secundi templi ædificationem à reuersis è captiuitate Babylonica, de qua legitur 1. Esdræ 6. & 3. Esdrę 7. & facta videtur fuisse in mense Adar, qui illis est duodecimus, correspondens nostro Februario. Sic enim legitur 1. Esdræ 6. Compleuerunt domum Dei istam, vsque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darij regis. Fecerunt autem filij Israël sacerdotes & Leuitæ & reliqui filij transmigrationis dedicationem domus Dei in gaudio. An autem in hoc mense Adar, & quo mẽsis die hæc dedicatio fuerit, celebrata, ex scripturis sacris non potest constare, sed Iosephus dicit eam celebratam 23. die mensis Adar, paulò. s. ante festum Pachæ, de quo sequitur apud Esdram. Hoc autẽ loco pro eo quod nos habemus dedicationem, Græcis est dictio hoc loco posita ἐγκαίνια, significans hìc non festiuitatem annuam, sed ipsam tẽpli consecrationem. Et in huius quidem dedicationis memoriã, Encænia, de quibus hic est mentio, fuisse celebrata existimant Chrysostomus, Theophylactus, & post hos quidã. Verùm nec hæc sententia est probabilis ob easdẽ illas causas, ob quas certum est hæc Encænia non fuisse celebrata in memoriã dedicationis Salomonicæ. Neque enim legitur nec fuit ob hanc dedicationẽ annuã festiuitas instituta, neque ei sententiæ conuenit quod Ioannes dicit, & hyems erat. Tertia fuit dedicatio facta mense nono (qui correspondet ferè nostro Nouembri) à Iuda Machabæo, post repurgationem templi ab Antiocho prophanati, & extructionem noui altaris, quæ dedicatio non tẽpli propriè fuit sed altaris tunc recenter extructi. Sic enim de hac legitur, Et cogitauit de altari holocaustorũ quod prophanatũ erat quid de eo faceret. Et incidit illi consilium bonum, vt destruerent illud, ne fortè illis esset in opprobrium, quia contaminauerũt illud gentes, & demoliti sunt illud, & ædificauerunt altare nouum secundùm illud quod fuit priùs, &c. & post pauca, Et ante matutinum surrexerunt quinta & vicesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimioctaui anni, & obtulerunt sacrificium secundùm legem super altare holocaustorum nouum quod fecerunt. Secundùm tempus & secundùm diem in qua contaminauerunt illud gentes, in ipsa renouatum est. Et sequitur, Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo, & obtulerũt holocausta cum lætitia. In huius dedicationis memoriam, Encænia, de quibus hic mentio fit, fuisse celebrata, patet tum ex eo quod hyemis tempore hęc sit facta, tum quòd à Iuda Machabæo instituta fuerit annua festiuitas ob factam illam templi purgationem & altaris dedicationem, quæ & hodie dicitur à Iudæis celebrari. Sic enim subditur loco prædicto, Et statuit Iudas & fratres eius & vniuersa ecclesia Israël, vt agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum, per dies octo à quinta & vicesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio. Hinc 2. Machab. 1. Iudæi Hierosolymitani dicuntur scripsisse Iudæis in Ægypto habitantibus, vt & ipsi hãc festiuitatem in mense nono, qui Casleu dicitur, celebrarent. Sic enim ibi legimus, facturi igitur quinta & vicesima die mensis Casleu, purificationem templi, necessarium duximus significare vobis, vt & vos quoque agatis diem scenopegiæ, & diem ignis, qui datus est, quando Nehemias ædificato templo & altari obtulerit sacrificia. Vbi notandum obiter nostram lectionem corruptam esse vitio scriptorũ, vt est verisimile. Legendum enim esset, vt & vos quoque agatis vt diem scenopegiæ, &c. quemadmodum ex Græcis patet codicibus, qui habent ὡς σκηνοπηγίας καὶ τοῦ πυρός. Non enim exigunt celebrari festũ scenopegiæ, id est, tabernaculorũ, quod in septimo mense, qui dicitur 3. Reg. 6. Ethanim, celebrãdum erat, sed vt ad instar illius festiuitatis celebrent altaris dedicationem, nimirum octo diebus, & cum ramis palmarum, quemadmodum eiusdẽ libri cap. 10. explicatur, vbi sic dicitur, Qua die autem tem-

plum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadē die purificationem fieri vicesimaquinta mensis, qui fuit Casseu, & cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum temporis diem solennem tabernaculorū in montibus & in speluncis more bestiarū egerant. Propter quod thyrsos, & ramos virides & palmas præferebant ei qui prosperauit mūdare locum suū. Et decreuerunt communi præcepto & decreto, vniuersæ genti Iudæorum omnibus annis agere dies istos. Fuerunt autem & aliæ duæ festiuitates (vt hoc obiter indicemus) institutæ Machabæorum tēporibus: altera à Iuda Machabæo propter occisionē Nicanoris, celebranda tertia decima die mensis Adar, pridie diei Mardochæi, vt scribitur 2. Macha. vltimo: altera à Simone eius fratre, cùm arx Sion recepta esset ab hostibus, & mundata, quæ festiuitas celebranda erat tertia & vicesima die mensis secundi, vt scribitur 1. Machab. 13. Sed verisimile has festiuitates mox exoleuisse, vt nec hodie à Iudæis seruātur. Cæterùm quoniā ex institutione Iudæ Machabæi, Encænia adhuc tempore Christi seruabantur, patet quanta fuerit etiam tunc apud Iudæos authoritas gestorum à Machabæis, vt mirū non sit si Ecclesia libros Machabæorum tāquam canonicos recepit. Rursum hinc etiam licet colligere argumentum contra eos qui præter authoritatem scripturæ nihil putant hominibus præcipi posse aut institui aliquid noui ad Dei cultum pertinens, cùm festiuitatem hanc ab hominibus institutam, sua etiā præsentia Dominus dignatus sit cohonestare.

ET AMBVLABAT IESVS IN TEMPLO, IN PORTICV SALOMONIS.] Ambulat Dominus in hac festiuitate nō in plateis, sed in domo patris sui, quasi paratum se offerens ad docendum & benefaciendum. Ne autem in ipsis interioribus templi, aut in eo quod propriè erat templū, in quo non licebat ambulare, sed nec ingredi nisi solis sacerdotibus, ambulasse Dominus putaretur, adiecit Euangelista, in porticu Salomonis, loco scilicet ad ambulandum parato, in quo verisimile est Dominum docuisse, quoties in templo docuisse dicitur. Dicitur autem porticus Salomonis, non quod eam Salomon ædificasset. Nam quam Salomon ædificauerat, vnà cum templo à Chaldæis incendio perierat, vt satis patet ex 4. Reg. vltimo: sed fortè quòd eodem loco & ad similitudinē eius quā Salomon olim ædificauerat, hæc porticus constructa fuerit, aut quod in ea vel stare ad loquendum populo consuetus sit Salomon, aut demorari pro sacrificiis peragendis. Nam certa ratio non constat nec redditur à commentatoribus. De porticu autem quadam ante templum constructa à Salomone sic legitur. Et porticus erat ante templum viginti cubitorum longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi, & habebat decem cubitos latitudinis ante faciem templi. 3. Reg. 6.

CIRCVNDEDERVNT ERGO EVM IVDÆI, ET DIXERVNT EI, QVOVSQVE, &c.] Ergo, inquit, quoniam scilicet eum iam præsentem habebant, & in conuenienti loco, Iudæi veluti ex condicto conuenientes aduersus eum, circumcinxerūt eum, ne scilicet elabi & effugere posset, ni priùs illorum voluntati satisfeciſſet: & veluti cupidi discendæ veritatis, cùm re vera ansam calumniandi venarentur, dixerunt ei, quousque animam nostram tollis, id est, suspendis? hoc est. Quādiu animos nostros aut nos suspensos tenes verborum tuorum, ambiguitate? Si tu es ille Christus, quē expectamus (nā Græcis dicitur cū articulo ὁ χριστός) dic nobis palam & liberè, posito scilicet omni metu & verborum inuolucro. In qua quidē quæstione mirè patet malitiosa Iudæorum insipientia, tū quòd eum velint de se perhibere testimonium, de quo priùs dixerant, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum, tum quòd iam apertè sibi dictum velint, quod priùs apertè satis & verbis indicauerat & operibus cōprobauerat Dominus, fingentes se cognoscendæ veritatis cupidos quam ex superioribus Domini verbis & factis agnoscere noluerunt. Non enim bona mente istud quærunt, sed subdolè, vt si fateretur apertè se esse Christū; propriis oris eius verbis accusare possent apud Pilatum. Opera enim eius incusare non valentes, captionem quādam ex verbis eius inuenire cupiebant. Iā & hinc cōsiderare licet eorum peruersitatem, quòd cùm per sermonē erudit, & ad credendum, in se admonet, dicunt ei, Quod signum ostendis nobis, quid operaris vt credamus tibi? vt patet Ioan. cap. 6. Cùm autē opera demonstrat quæ ipsum arguebant esse Christū, dicunt ei, Si tu es Christus, quemadmodū multi propter opera tua existimant, dic nobis palàm. Dominus autem etsi eorū vafriciē compertam haberet, & multis modis quæstionis eorum tum malitiam, tum insipientiam refellere posset, ac dicere, qui fit vt testimonium meū requiratis, quem priùs Samaritanum ac dæmoniacum asseruistis, de quo & dixistis, testimonium tuū de teipso non est verū; & constituistis vt extra synagogā fieret quisquis me Christū confiteretur? mansuetè tamen illis respondet, docens non in omnibus coarguendos esse tentatores, sed multa patienter ferenda. Dicit ergo frustra eos quærere vt diceret num esset Christus, tum quòd cùm priùs id satis dixerit, credere tamen noluerint: tum quòd opera ipsius apertè testarentur quis esset, quibus potiùs credēdum fuerat, quam verbis ipsius. Loquor, inquit, vobis, & nō creditis: Vbi pro, loquor, Græcis est εἶπον, id est, dixi, quod scilicet ego sim Christus. Id enim satis suprà significauit. Itaque sensus est, Iam aliquoties dico & dixi vobis quod quæritis, nec tamē creditis mihi. Quid ergo opus est rursum dicere? Ipsa opera quæ facio, id est, miracula quæ edo in nomine patris mei, id est, ex mandato & potestate patris mei, hæc testimoniū perhibēt de me certissimum. Testantur enim me missum à Deo, & me eius esse filium, cum eū prædicem patrem meū, in cuius nomine hæc constat fieri. Sed vos vt non creditis verbis, ita nec factis meis, idque mirum non est, quia non estis ex ouibus meis, quas ab æterno mihi pater designauit, & commendauit. Oues enim meæ, hoc est, electi & prædestinati à patre vocem meam tanquā sui pastoris vocē audiunt, hoc est, agnoscunt credentes & obedientes mihi, & ego vicissim agnoscō eas pro meis ouibus curam eis pastoralem impendens. Et quoniā illæ vocem meam agnoscunt, ob id sequuntur me tanquā suum pastorem, qui eos ad læta educit pascua, nec falluntur sequentes. Nam ego eis sequentibus do & in præsenti per fidem, & maximè in futuro sæculo vitam æternam, nec peribunt in æternum; mea nimirum manu eas protegente, &, id est, quia nemo rapiet eas ē manu, hoc est, potestate & protectione ac possessione meā. His autem verbis alluditur ad ea quæ ante hanc historiam Ioannes cōmemorauit dicta Iudæis à Domino de ouibus & pastore:

proinde

proinde horum plenior intellectus ex his quæ ibi A dicta sunt & annotata pendet. Hîc tamen dubitari potest, quomodo dicat Dominus, Non creditis mihi, quia non estis ex ouibus meis. Esse enim ouem Christi, est esse electum & prædestinatum, sed diuina electio & prædestinatio non est sita in nostra potestate, ergo nec culpandi erunt qui non credunt, si ideo non credunt quia non sunt ex ouibus Christi, hoc est, quia non sunt electi. Ad quod dicēdum, quod & esse ouem Christi & credere, partim in Dei gratia, partim in nobis situm est. Nemo enim credit nisi quem pater præueniente sua gratia trahit, & tamen nemo etiam credit nisi volens, sic vt quis sit ex ouibus Christi, partim est ex gratia prædestinationis, partim ex spontanea credentis voluntate. Ita B etiam vt quis non credat, nec sit ex ouibus Christi, partim in Deo situm est, qui gratiam fidei iusto suo iudicio non dat, & quosdam non prædestinauit, partim in hominibus qui credere recusant, & ab ouibus Christi sese sua praua separant voluntate. Itaque dum dicitur, Nō creditis mihi quia non estis ex ouibus meis, intelligi potest reddi ratio incredulitatis eorū, vel ex parte ipsorum, quia scilicet nollent esse ex ouibus ipsius, & suo, vitio non essent oues Christi: vel ex parte Dei, quia, scilicet, non essent ex electorū numero. Atque ad id magis videtur Dominus respexisse, vt significetur ideo non esse datū eis credere, quia non essent ex electorum, numero ex quo si fuissent, datum vtique etiam eis fuisset cre- C dere, sicut in Actis dicit Lucas, ad prædicationem Pauli credidisse quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Non esse autem electum, non est causa incredulitatis propriè dicta, sed causa per accidens, vt loquuntur physici, quomodo scilicet absentia nautæ, causa ex submersionis nauis. Hinc ergo discimus, vt ex aliis scripturæ locis, fidem esse donum Dei, & effectum prædestinationis diuinæ.

PATER MEVS QVOD DEDIT MIHI, MAIVS OMNIBVS EST: ET NEMO.] Hîc probat Dominus quod dixit, non rapiet oues meas quisquam de manu mea. Probatur autem id apertiùs & clariùs secundùm lectionem Græcorum, qui habent hoc loco, Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est. Secundum quam lectionem hic est sensus & argumentatio. Hinc constat quod ne- D mo poterit è manu mea rapere oues meas, quia pater meus qui dedit mihi oues meas, maior est, id est, fortior & potentior omnibus, & proinde nemo potest eas rapere de manu patris mei: quare nec è mea manu quisquam rapere poterit, quia ego & pater vnum sumus, natura & potentia, ac proinde vna est & mea & patris manus, vt quod de manu illius nō potest eripi, nec è mea possit rapi. Secūdùm nostrā tamen lectionem legerunt D. Augustinus & Hilarius, hunc sensum intelligentes, Id quod pater meus dedit mihi, natura, scilicet, & potestas, quā pater meus generando dedit mihi, maius omnibus est, hoc est, superat omniū siue hominū, siue dæmonum vim, & præterea nemo potest rapere quicquā E de manu patris mei, ac proinde nec de mea, quia ego & pater sumus vnū per naturam & potentiam. Itaque secundùm hanc lectionem & intelligētiam duplici ratione probat Dominus quod dixerat, & illud, dedit mihi, accipiendū de datione æterna per generationē, cùm secūdùm alteram lectionem vna tantùm sit ratio, & intelligi possit pater dedisse filio oues etiam secundùm humanitatem. In nostrā tamen lectione, quidam per id, quod dedit pater, intelligunt ipsam Ecclesiam & oues Christi, iuxta illud suprà. ca. Ioan. 6. Omne quod dat mihi pater, ad me veniet. Istud autē datum à patre filio, maius omnibus esse intelligunt, siue quia filio charius sit quàm vniuersa creatura, sic enim intelligit Titelmanus, vt significet se non permissurum oues suas perire & eripi sibi, quòd eas omnibus reb' pluris faciat: siue quia grex Christi, etsi ex sese pusillus & infirmus, tamen Christi & patris virtute, omnibus suis aduersariis superior sit. Sic enim accipit in annotationib. quidam. At D. August. & Hilarij interpretatio probè se habet, vt non sit necesse huc cōfugere. Porrò per illud, Ego & pater vnum sumus, apertissimè conuincitur & Sabelli hæresis & Arrij. Nā per verbum, sumus, personarum pluralitas significatur: per vnum verò, naturæ vnitas. Non enim accipi potest illud, vnum sumus, dictum tantum de vnitate voluntatis, quemadmodum voluerunt Arriani, vt hoc testimonium, quo contra eos nullum est apertius, eriperent Catholicorum manibus. Nam si tantùm ratione vnitatis voluntatis dictum sit hic, ego & pater vnum sumus, non conuenit hæc sententia præsenti loco, quia sic intellecta non est efficax ad ostendendum id ad quod ostendendum pronunciata est, nimirum ex eo quòd nemo quicquam rapere potest è manu patris, rectè consequi, neminē etiam oues rapere posse è manu filij. Id non satis animaduertit quidam, dum in annotationibus super epistolā 1. Ioannis, scribit ex hoc loco Arrianos non posse conuinci, & probabili coniectura videri posse istud dictum de consensu animorum, sicut illud Ioan. 17. Pater sancte serua eos in nomine tuo, vt sint vnum sicut & nos. Sanè Iudæi ipsi illud, Ego & pater vnum sumus, de naturæ & potestatis vnitate, non autem de consensu animorum dictum se intellexisse demonstrauerunt cum ex his verbis intellexerunt Dominum se significasse esse Deum, quorū intelligentiā Dominus nō reprobat, sed cōfirmat. Non enim dici potest Iudæos intellexisse Dominum se significasse Deum esse, non quia dixit ego & pater vnum sumus, sed quia Deum vocauit patrē suū, quemadmodum quidā, ex sequentibus putat colligēdum. Nā & aliàs frequenter Dominus Iudæis loquens, Deum patrem suum vocauit, nec tamen quando aliud non adiecit, ex ea sola appellatione intellexerunt eum blasphemare, & significare se Deū esse. Deinde cùm Ioannes Euangelista post ea verba, Ego & pater vnum sumus subiunxerit, Sustulerunt ergo lapides Iudæi, satis significat occasione eorum verborū quæ à Domino dicta vltimo loco commemorauit, Iudæos ad lapides cucurrisse. Proinde cum Arriani hac quidem in parte Iudæorum impietatem sectati sint, quòd simul cum eis non potuerunt ferre assertionem æqualitatis filij cum patre: in eo tamen superauerunt Iudæorū & impietatem & cæcitatem, quòd his clarissimis domini verbis noluerunt intelligere significatam à domino æqualitatem sui & patris, quā significatam his verbis ob eorum claritatem & dicendi rationem, Iudæi bene intellexerunt. Hi ergo Iudæi, quoniam eam æqualitatem significatam illis verbis intelligebant, vt verè significabatur, existimantes eam assertionem blasphemiam esse, lapides rursum tollunt, vt & suprà capite 8. fecisse Ioannes commemorauit, vt eum tanquam blasphemum lapidarent iuxta legem, quæ præcepit blasphemos obrui lapidibus. Hinc ergo commoti sunt, quòd non discendi causa ipsum interroga-

uerunt:

uerunt, vt diceret eis palàm num esset Christus, sed vt haberent occasionem aliquam accusandi aut impetendi illum.

RESPONDIT EIS IESVS, MVLTA BONA OPERA OSTENDI VOBIS, &c.] Non iam Dominus, vt olim, mox se à lapidare volentibus abscondit, sed iam alia ratione diuinitatis suæ virtutem ostendere voluit, quod & fecit, cùm eos qui iam lapides sustulerant, & iam ipsum quantum in eis erat lapidabãt, ita diuina sua virtute repressit, vt vellent nollent, cessarent à lapidando, & audirent ipsum alloquentem eos, & reprehendentem. Ingerit autem Dominus mox mentionem operum suorum bonorum, cùm sciret tamen eos modò non ob opera, sed ob verba sua commotos esse, tum vt per commemorationem beneficiorum suorum, eorum animos mitigaret, furoremque eorum reprimeret: tum quia opera illa comprobabãt, vt postea docet, veritatem dictorum verborum, idemque quodammodo loquebantur & testabantur quod verbis illis de se asserueraṛ, ita vt qui verba illa non reciperet, nec opera probare posset: & cõtrà qui opera ea probaret, verba quoque illa reiicere non deberet. Multa, inquit, bona opera ostendi, hoc est, exhibui vobis, hoc est, multis vos affeci beneficiis ex patre meo, id est, ex mãdato & potestate patris mei, sanando, scilicet, infirmos vestros, excitando mortuos, ac viã salutis vobis annũciando, propter quod eorum operum me iam lapidatis, hoc est, lapidare intenditis, & quantum in vobis est lapidatis? Ideo enim dixit potiùs, lapidatis, quam vultis lapidare, vt significaret eos iam ad lapidandũ paratos, & quantum in ipsis erat, quod volebãt opere complesse, repressos autem diuina fuisse virtute, ne quod volebant perficerent, nisi fortè quidam iã lapides aliquos Domino permittente in ipsum iecerint. Iudæi itaq; his verbis Domini prouocati, vt vel crimẽ proferrent, vel amentiã suã & ingratitudinem profiterẽtur: De bono, inquiunt, opere, id est, propter bonum opus non lapidamus te, id est, lapidare te paramus, sed de blasphemia, id est, propter blasphemiã, &, hoc est, quia tu cùm sis homo, facis teipsum Deum, hoc est, ingeris te pro Deo, & vsurpas tibi diuinitatẽ. Vsitato enim modo loquendi dicunt, facis te Deum, cùm nemò propriè possit se Deũ facere. Porrò cõiunctio, &, cùm dicitur, & quia tu homo cùm sis, non est hic coniunctio significatiua alterius criminis, quasi significentur duo esse crimina, ob quæ ipsum lapidarent Iudæi, sed vel accipitur expositiuè, vel emphaticè, quasi diceretur, de blaphemia, & de tam enormi blasphemia.

RESPONDIT EIS IESVS: NONNE SCRIPTVM EST IN LEGE VESTRA EGO DIXI, DII, &c.] Quoniã Iudæi Dominum calumniabãtur blasphemare, quòd se hominẽ diceret esse Deum, primò quidem Dominus ex scripturis, quibus illi plurimum tribuebant, desumpto argumento ostendit nullam esse blasphemiam dicere se hominem esse Deum vel filiũ Dei. Deinde demõstrat certo argumento se verè esse Deum & vnũ cũ patre. Quod ergo ad prius attinet, sic dicit, Nonne scriptum est in lege vestra, Psalmo scilicet 81. (Nam nomine legis hîc comprehenditur totum vetus testamentum, cùm alibi lex distinguatur à Prophetis & Psalmis,) Ego dixi, Dij estis? Quod potissimùm dictũ est de iudicibus, sacerdotibus, & prophetis populi Israëlitici, quos in Exodo aliquoties deos scriptura vocat, vt cùm dicitur, Diis non maledices: de quibus in principio Psalmi prædicti dicitur, Deus stetit in synagoga deorũ, in medio autẽ deos diiudicat. Vbi per deos, præfectos populi qui Dei vice & authoritate in terris fungũtur, intelligendes sequentia testantur. Ex hac autem scriptura cõtrà intentatam, sibi à Iudæi blaphemiam pergit argumentari, non solùm monstrando quòd secundum scripturam sine blasphemia potest dici homo deus, sed etiam quòd si secundùm scripturã homo vocatur Deus ex minori Dei dono, nulla sit blasphemia se hominem ex singulari & maiori patris dono dici Deum & filium Dei. Si, inquit, illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est. Vbi subaudiendũ est, Deus, pro supposito verbi, dixit: aut potiùs dictio, scriptura, posita postea, referenda est ad vtrumque verbũ, dixit & potest. Porrò illud, ad quos sermo Dei factus est, videtur indicare rationẽ quare scriptura quosdam dixerit Deos, nimirũ rationis sermone diuini facti ad eos, quod tamẽ nõ videtur quomodo quadret. Principes enim & iudices qui in Psalmo illo dicũtur dij, sic appellantur non tam ob sermonem Dei ad eos factum, quàm ob authoritatem diuinã eis communicatã: proinde illud, ad quos sermo Dei factus est, sic videtur accipiendum, hoc est, quibus commissa est potestas, & demandatum munus aliis imperãdi. Hebraïca enim phrasi, verbum Domini factum ad aliquẽ, significat aliquod illi à Domino datum negotiũ. Nisi forte in psalmo illo, vnde istud testimonium desumptum est, per deos non tantum iudices, sed in genere Israëlitæ intelligendi sint, vt in genere eos ad æquitatem adhortari Dominus intelligatur, & hic Saluator explanet rationẽ quare Israëlitæ dicantur dij, nimirũ ob consortiũ diuini cũ eis sermonis. Sanè D. Aug. intelligit hîc Dominum significasse quosdam ratione sermonis diuini, dictos deos ac per hoc Dominum insinuasse se verè esse Deũ, vt qui sit ipse sermo Dei. Si enim propter sermonẽ Dei factum ad quosdam, illi dicti sunt dij participatiuè, ergo non per participationẽ, sed per naturã necesse est esse Deum ipsum sermonẽ & verbũ Dei. Post explanatam autem scripturam adiecit Dominus ad argumenti sui confirmationẽ, etiã irrefragabilitatem eius, dicens, & nõ potest solui scriptura, id est, destrui & irrita falsáve esse, aut tanquã falsa negari. Cæterùm in eo quod sequitur, quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, obscura est locutio, cuius obscuritas vt tollatur, sciendũ est quòd coniunctio, quia, ex Græca phrasi hîc posita abundat, ratione cuius coniunctionis quidam mutarũt blasphemas in blaphemat, cùm in secunda persona legendum esse, & Græci codices testentur & Latini emendatiores. Deinde subintelligẽdũ est, illi vel mihi, vt hic sit ordo, mihi, quẽ pater sanctificauit, vos dicitis, blaphemas, &c. Porrò verbũ, sanctificauit, sic accipit D. August. vt conueniat Christo secũdùm diuinam eius naturam, secundùm quam est filius Dei, exponens sanctificauit per, sanctum ab æterno genuit. Verùm præterquam quòd ea verbi acceptio satis sit coacta, etiam non conuenit proposito. Nam sic non ostenderetur à Domino quod erat ostendendum, nempe se hominem esse filiũ Dei, & vnum cum patre. Proinde meliùs cum Hilario lib. 7. de Trinitate, vbi totum hunc locum latè prosequitur, verbum, sanctificauit, sic exponitur, vt Christo conueniat quatenus homini, eũque pater sanctificasse intelligatur, non eo modo quo alios homines, sed singulari aliquo modo, nempe quia ipsum segregauit ab vniuersis mortali-

talibus humanam eius naturam veniens diuinitati in vnitatem personæ ac per hoc ipsum sine mensura replēs omni plenitudine gratiarum spiritus, de qua nos omnes accipimus: ex qua sanctificatione Christi hominis factum est, vt Christus homo dicatur filius Dei. Hunc autem singularem sanctificationis modum satisfigni ficauit, cùm dixit, quem pater sanctificauit, & non, quem Deus sanctificauit. Alios enim dixit deos dictos, quia sermo Dei factus fuit ad illos: se verò filiū Dei esse, quia pater ipsum sanctificauit. Si autem pater illum vt pater sanctificauit, fecit ergo illum sanctum suum filium quod fieri nō potuit nisi per gratiā vnionis, ex qua profluxit omnium gratiarum plenitudo in Christum hominem. Hoc est ergo patrem sanctificasse Christum, quod Petrus dicit Actuum decimo, Deum vnxisse eum spiritu sancto. Et Psalmista, Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Sicut autem Dominus de se homine loquens suam diuinitatem insinuauit, dicēs, quem pater sanctificauit: ita etiam cùm subiunxit, & misit in mundū. Propriè enim nemo mitti dicitur ab aliquo in locum quendam, nisi antequam mitteretur esset, & apud eum esset à quo mittitur: vnde significat se & fuisse antequā in mundum mitteretur, & apud patrem fuisse. Misit autem pater Christum in mundum, dum eum hominem mundo visibilem fecit, & ad docendum ac redimendum delegauit: proinde bene priùs dicitur, sanctificauit: & deinde, misit in mūdū. Non enim priùs illum misit in mundum, & deinde sanctificauit, sed sanctificando illum modo prædicto misit in mundum. Quanquam autem Dominus colligat se citra blasphemiam dicendum filium Dei, ex eo quòd pater ipsum sanctificauit & misit in mundum, & pater ipsum sanctificauerit & miserit in mūdum, quatenus hominem: non tamen intelligendum est, quemadmodum aliqui intelligunt Dominum velle cōcludere, se quatenus homo est, esse filiū Dei multò magis quam illi homines qui in scripturis dicuntur dij, cùm nihil aliud sint quam homines. Nam quanquam Christus quatenus homo ratione suæ singularis sanctificationis possit dici filius Dei & Deus, ad eum modum quo in scripturis homines dicuntur dij, tamen si hac ratione se filium Dei iam vellet appellandum colligere, declinaret ab illo quod priùs dixit, Ego & pater vnum sumus: ad cuius tamen confirmationem hæc ab eo dicuntur. Itaque contra Iudæos calumniantes ipsum tanquam blasphemum ob id quòd cùm esset homo, Deum se esse significaret, Dominus hoc loco vult ostendere se hominem, esse ratione sanctificationis filiū Dei, non quòd secundùm eam naturam sit filius Dei, secundùm quam est sanctificatus & missus, sed quòd ratione illius sanctificationis vna sit humanæ & diuinæ naturæ persona. Quoniam autem Iudæi impossibile existimauerūt quòd homo esset Deus, manuduxit eos autoritate scripturæ, quæ homines docet factos deos: hinc significans non debere reputari blasphemum quod se hominem Deum diceret, innuens item se non vt alij, sed natura & verè Deum esse, sed ea vtens verborum temperie, ne id ex verbis eius Iudæi & infideles intelligere facilè possent, fideles autem possent. Quòd si quæratur, quomodo dicat Dominus Iudæos reputasse ipsum blasphemum, quòd dixisset, filius Dei sum, cùm in superiori sermone non dixerit apertè filium Dei se esse, nec Iudæi ipsum arguerint quòd filium Dei se dixerit, sed quòd se Deum fecerit, quòd intellexerint ex illo, Ego & pater vnum sumus: dicēdum Dominum videri etiam in his verbis allusisse ad testimonium Psalmi quod adduxit, post quod in psalmo sequitur, & filij excelsi omnes, vbi pro eodem accipitur esse deos & filios Dei. Deinde Dominus in illis verbis, Ego & pater vnum sumus, sic significauit se Deum esse, vt etiam filius Dei esset: & sic filium Dei, vt etiam Deus esset, cùm Deum, patrem vocat, & cum illo se vnum esse dicit. *Psal. 81.*

SI NON FACIO OPERA PATRIS MEI, NOLITE CREDERE MIHI: SI AVTEM, &c.] Postquam à se Dominus blasphemiæ calumniam exclusit, pergit iam id cōfirmare & comprobare, quod illis calumniandi & indignādi fuit occasio nempe, Ego & pater vnum sumus: apertiùs iam diuinitatem suam & æqualitatem ac vnitatem naturæ cum patre astruens, quam probat ob operum identitatē. Ab vnitate enim operationū consequitur necessariò & vnitas naturæ atque potentię: dicit ergo, Si non facio opera patris mei, &c. Non dicit, Si nō facio opera talia qualia pater meus, sed, si non facio opera patris mei, vt significaret eadem esse, non solùm similia, vel æqualia opera sua & patris. Hoc enim necesse erat adducere & probare, vt ostenderetur filium nō solum similem & æqualem esse patri, sed vnum cum eo. Opera autem patris de quibus loquitur, sunt, solo imperio resuscitare mortuos, expellere dæmones, curare quæuis morborum genera. Si, inquit, nō facio opera quæ nemo operari potest nisi Deus pater meus, liberū vobis facio nō credere mihi asserenti me esse filium Dei, & vnum cum patre. Contrà si facio ea opera, vt me facere res ipsa declarat, etsi propter susceptæ naturę infirmitatē, aut propter odiū mei quod animos vestros occupat, nō vultis credere mihi verbis de meipso testificanti, saltē operibus credite idē, quod ego de me testificantibus, vt ex operibus cognoscatis, &, hoc est, credatis quod pater in me, & ego in patre, id est, quod ego & pater vnū sumus, & individua societate alter alteri cohæreat. Quod enim prius dixit, ego & pater vnum sumus, nunc dicit ego in patre, & pater in me, quo apud Ioannē etiam postea significauit naturæ vnitatem, idque valdè aptè. In omnibus enim creaturis non possunt inueniri duo, quorum vtrumque propriè loquendo dicatur esse in alio, idque ideo, quia non reperiuntur duo quorum sit vna eadémque numero natura. Quia verò vna est patris & filij natura & substantia, & patris substantia tota est in filio, & filij vicissim in patre: ideo totus pater in filio, & totus vicissim filius subsistit in patre. Eodem autem modo quo hîc ab operibus probat se vnum esse cum patre, idque de se credendum, etiam postea argumentatur in vltima cœna. c. 14. dicens Philippo, Non credis quia ego in patre, & pater in me est. Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens ipse facit opera. Non ēreditis quia ego in patre, & pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, ET EXIVIT DE MANIBVS EORVM.] Græca pro, ergo, habent rursum, vt significetur eos modo voluisse Dominum comprehendere, quemadmodum olim tentauerant, vt scribitur suprà ca. 7. & 8. Quanquā ergo diuina Christi virtute, eiusque efficacibus verbis retracti fuerint à lapidatione, tamen vt erant impersuasibiles, non penitus deposuerunt animum persequendi ipsum

sed

sed quemadmodum olim, ita & modò tentabant eum comprehendere, verùm ipse rursum diuinam suam virtutem declarans, exiuit è manibus eorum. Modus autem quo exiuit, cùm hîc non explicetur, videtur fuisse illi qui descriptus est capite 8. quando, scilicet reddidit se Iudeis inuisibilem. Nó semel autem ad hunc modum, sed frequenter subtraxit se Iudæorum manib. vt monstraret quòd neq; tẽpore passionis comprehensus, aut in cruce detentus fuisset, nisi voluisset. Secedit autem in fides Iudææ cedens Iudæorum furori & absentia sua mitigari faciens eorum morbum. Porrò trans Iordanne vadit in eum locum, vbi erat Ioannes olim baptizans in principio, non temerè hunc sibi deligens locum, sed, quòd ad literam quidem attinet, ob id, vt occasione loci prouocarentur homines ad conferendum Iesum cum Ioanne, & in memoriam eis reducerentur præclara Ioânis de Iesu testimonia in eo loco perhibita, quemadmodum occasione loci euenisse mox Euangelista Ioannes cõmemorat, satis significãs ob quam causam Dominus illum locũ delegerit suo secessui. Locus autem quem Euangelista notare voluit, dicens, in eum locũ vbi erat Ioannes baptizans primùm, fuit Bethabara, vbi cap. primo dixit Baptistam trans Iordanem baptizasse, ac de Christo post se venturo præclara testificatum, eundémque ibi digito demonstrasse præsentem. Deinde verò capite 3. eundem Ioannem baptizasse mutato loco dicit in Ænon, iuxta Salim. Quoniam autem in Bethabara olim ad Ioannem Dominus venerat: ideo hîc dicit eum iterum abiisse in eum locum: in hoc ergo loco deserto commoratus est aliquamdiu Dominus, veluti pertæsus ciuitatum impietatem. Et ecce plerique tũ celebritate loci propter Ioannem, tum magis fama Christi, quæ nusquam eum latere permisit, excíti venerunt ad eum, quib. solícita suæ benignitatis officia impendit. Do A cebat enim, vt habet Marcus, & languidos curauit vt habet Matthæus. Ceterùm quoniam miracula etiam hic operabatur, occasione loci prouocati sunt pœnitentes qui conuenerant, primùm quidem ad comparandum Iesum cum Ioanne quoad miracula, vnde dixerunt, Ioannes quidem signum fecit nullum, cùm, scilicet, iste multa & magna faciat signa. Nam altera comparationis pars causa breuitatis est prætermissa. Quod autem significare voluit eos dixisse Euangelista, tale est, Si Ioanni credidimus qui nullum fecit signum, multò magis huic, qui tot tantaque operatus est signa, quibus dictorũ suorum fidem conciliat. Deinde vero etiam occasione loci memores Ioannis de Iesu testimoniorum dixe- B runt, omnia autem quæcunque dixit Ioannis de eo vera erant, hoc est, multa quidem & præclara Ioãnes de hoc testatus est & prædixit, quæ omnia vera fuisse cùm ea diceret, iam res ipsa satis declarat. Itaque per hæc duo, nẽpe considerationem excellẽtiæ Iesu supra Ioannẽ, & recogitationẽ testimoniorum Ioannis de Iesu, factum est vt multi illic crederent in eum. Græci enim habent, multi illic crediderunt in eum. Nec est otiosum aduerbium, illic, sed significat quòd locus ille mirè profuerit. Porrò non caret mysterio etiam secessus iste Domini è Iudæa & Ierusalem in locum desertum, eumq; iuxta Iordanem, cum magno fructu subsecuto. Ty- C pus enim fuit, significans relicto ob incredulitatem Iudaico populo Dominũ transmigraturũ ad desertas gentes, apud quas Iordanis esset, hoc est, baptismatis fons, atque hic multos crediturus in eum quẽ Iudæi nõ solũ noluerant agnoscere sed & persecuti sunt capitali odio. Quod autem trans Iordanẽ abiit Dominus, ibiq; ad eũ multi venerunt, mysticè significat, authore Theophylacto, necesse esse vt per baptismα quis veniat ad Christũ. Transmissio enim Iordanis, baptismi significat transitum.

PROPONVNTVR PARABOLÆ DE OVE, DRACHMA, & filio perditis. LVCÆ 15. CAP. XCIIII.

A. 18.71. *RAnt autẽ appropinquantes ei publicani & peccatores vt audirent illũ. Et murmurabãt Pharisæi & Scribæ, dicentes, Quia hic peccatores recipit, & mãducat cũ illis. Et ait ad illos parabolã istã dicẽs, Quis ex vobis homo qui habet centũ oues, & si perdiderit vnã ex illis, nõne dimittit nonagintanouẽ in deserto, & vadit ad illã quæ perierat, donec inueniat eam? Et cum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudẽs, & veniẽs domũ conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Cõgratulamini mihi, quia inueni ouẽ meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quã super nonagintanouẽ iustis, qui nõ indigent pœnitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decẽ, si perdiderit drachmã vnã, nonne accẽdit lucernam & euerrit domũ & quærit diligenter donec inueniat eã? Et quũ inuenerit, conuocat amicas & vicinas dicens, Congratulamini mihi, quia inueni drachmã quã perdideram. Ita dico vobis, gaudiũ erit corã Angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente. Ait autẽ, Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri. Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me cõtingit, & diuisit illis substantiam. Et non post multos dies cõgregatis omnibus: adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suã viuendo luxuriosè. Et postquã omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa & ipse cœpit egere. Et abijt, & adhæsit vni ciuium regionis illius: & misit illum in villam suam, vt pasceret porcos, & cupiebat implere ventrẽ suum de siliquis quas porci mãducabant, & nemo illi dabat. In se autẽ reuersus dixit, Quãti mercenarij in domo patris mei abundant panibus? ego autem hic fame pereo. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicã ei, Pater, peccaui in cœlum, & corã te, iam nõ sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut vnũ de mercenarijs tuis. Et surgens venit ad patrẽ suũ. Cum autẽ adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius: & misericordia motus est, & accurrẽs cecidit super collũ eius, & osculatus est eum. Dixitque ei filius, Pater, peccaui in cœlum, & corã te, iam nõ sum dignus vocari filius tuus. Dixit autẽ pater ad seruos suos, Citò proferte stolam primam, & induite illũ, & date annulum in manum eius, & calceamẽta in pedes*

eius,

cius, & adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est. Et cœperunt epulari. Erat autem filius eius senior in agro, & cùm veniret, & appropinquaret domui, audivit symphoniam & chorum & vocavit unum de servis, & interrogavit quid hæc essent. Isq; dixit illi, Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum quia salvum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus cœpit rogare illum. At ille respondens dixit patri suo, Ecce tot annis servio tibi, & nunquam mandatum tuum præterivi, & nunquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer. sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. At ipse dixit illi, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt: epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est.

ERANT AVTEM APPROPINQVANTES EI PVBLICANI ET PECCATORES, VT &c.] Inter multos qui in fine capitis præcedentis dicti sunt ab aliis Euangelistis convenisse ad Christum, eodem loco etiam accesserunt eum peccatores & Publicani, quales olim eodem loco causa doctrinæ & baptismi ad Ioannem confluxerant. Tantam enim Dominus præ se tulit erga omnes benignitatem, vt nemo quantumuis multis & gravibus obnoxius peccatis, quantumuis aliis abominandus, ob suam impuritatem vereretur accedere illum etsi sanctissimum, & ab omni vitio alienissimum. Tanta rursum doctrinæ eius fuit efficacia & dulcedo, vt & eos qui iam vitiis & rebus huius sæculi penitus erant addicti, ad se traheret discendi causa. Id videntes Scribæ & Pharisæi, qui nusquam aberant à Domino, vbique & semper quærentes quod carperent, cùm congratulari meritò debuissent peccatoribus resipiscere cupientibus, & collaudare Domini benignitatem, quòd neminem fastidiret, aut à se submoveret, solito suo more contra Dominum murmurabant, id in eo reprehendentes, quod summè fuerat prædicandum, idque ex suo ingenio & more, sanctitate alicuius indignum reputantes, quod certissimum veræ sanctimoniæ signum est. Hic, inquiunt, peccatores recipit, & manducat cum illis. Similem calumniam Pharisæorum descripserunt suprà Matthæus cap. 9. Marcus cap. 2. & Lucas cap. 5. vt est in cap. Concordiæ 33. Quòd autem dicunt tale est, Hic qui novam quandam sanctimoniam profitetur, tamen non vitat malorum consortia, sed notos & infames etiam peccatores ad colloquium admittit, & adeò non fugit congressum, vt cibum etiam cum illis capiat, non cogitans quod malorum contubernio contaminentur boni. Itaque Dominus vt sum factum à Pharisæorum calumnia vindicaret, & illorum fastuosam sanctitatem coargueret, tres parabolas proposuit, diversis argumentis eodem tendentes, nimirum vt ex his quæ in quotidiana accidunt consuetudine, intelligerent omnes quanta cura peccatores sint ad resipiscentiam invitandi, quantáque benignitate recipiendi cùm resipiscunt, & quantopere sit omnibus gaudendum de eorum resipiscentia & receptione, tantum abest vt quis obmurmuret, aut invideat, ac reprehendat. Dicit ergo Euangelista.

ET AIT AD ILLOS PARABOLAM ISTAM DICENS, QVIS EX VOBIS HOMO, QVI, &c.] Primam hanc parabolam etiam Matthæus suprà habuit capite 18. in capite Concordiæ 71. sed contractiùs illic posita est quàm hoc loco, & ad alium tendit scopum. Illic enim dicta est, vt ex ea intelligentes & quanta cura Deus quemlibet peccatorem requirat, & quanto cum gaudio resipiscentem suscipiat, duplici hoc nomine caveamus ne quem quantumuis pusillum & abiectum scandalizemus. Hic vero ad eum finem dicta est, vt intelligentes quanta cura peccatores sint requirendi, & quanta clementia suscipiendi, non obmurmuremus iis qui eos requirunt, & suscipiunt, sed congaudeamus recipientibus & receptis, quemadmodum suprà mox dictum est. Esset autem clarior lectionis nostræ contextus, si & in prima parabola, & in secunda, quæ cum prima omnino est similis generis, pro, nónne, legeretur adverbium, non, quemadmodum in cap. 92. diximus in aliis duabus parabolis apud Lucam esse faciendum, ne duæ simul sint interrogativæ dictiones diversæ in vna quæstione, quæ faciunt orationem imperfectam. Et tamen hic rursus quidam in prima parabola vertit, nónne, cùm in secunda vertat, non. Porrò vt commodè parabolæ istæ tractentur, sciendum quod in duabus his prioribus quę similis sunt generis, Dominus ex his quæ in rebus humanis quisque erat facturus, & in quotidiana consuetudine accidere solent, ostendere voluit non esse mirandum si peccatores admitteret & reciperet. Sibi enim ad instar hominis qui ex multis ouibus vnam perditã, aut mulieris quę ex multis drachmis vnam perditam diligenter requirit, & ob repertam vehementer gaudet, aliosq; ad congaudendum sibi provocat, meritò summam esse curam vt perditum & adhuc errantem quemque ad electorum numerum pertinentem in viam reducat, electisq; coniungat, eoq; cum Publicanis & peccatoribus iubenter congredi, vt ad resipiscẽtiam eos provocaret, ex qua & sibi & secum Angelis Dei singulare gaudiũ fit proventurum, atque ob id Pharisæos & Scribas, qui illud iniquè ferebant, declarare se diversam à Deo atque sanctis eius Angelis mentem habere, ac proinde pravam & sathanicam. Hic est parabolarũ scopus à Domino intẽtus, quemadmodum patet ex applicatione ipsius, quãquam ea ab ipso non nisi ex parte fiat, pro more enim suo reliqua relinquit nostræ intelligentię. Et quidem intellecto scopo intento à Domino per has parabolas, iam hìc consistere liceret, vt nõ inquireretur vlteriùs quid mysticè per hominem habentẽ centum oues in prima parabola significetur, quid per centum oues, quid per 99. relictas in deserto, & sic de reliquis: & in secunda, quid per mulierem, quid per decem drachmas, &c. Quæ enim de homine habente centum oues, & muliere habente decem drachmas dicuntur, non tam eò id dicuntur, vt per ea aliquid mysticè significatum intelligamus, quàm vt ex comparatione illarum personarum cum Christo intelligerent omnes illius factum à calumnia liberum esse, & Pharisęorum murmurationem iniustam esse & impiam. Iam in comparationibus vnius cum alio non est necesse illud

cui aliquid comparatur, significationem habere my A
sticam. Tamē quoniam in his parabolis, & aliis om-
nibus, quanquam sint nudæ comparationes, anti-
quissimi patres, Græci pariter & Latini, mysticè ali-
quid significatum intellexerunt per ea quæ in exem
plis humanis dicuntur, sicut etiam satis apparet ex
singulari exemplorum delectu, & rei diligenti de-
scriptione & narratione, hinc vlteriùs videndū quæ
sint harum parabolarū mysticæ significationes quæ
sic cōmodè tractabuntur, si dicamus in prima quidē
parabola Dominum induxisse exemplum hominis
habentis centum oues, vt significaret se verum esse
pastorem, cui à patre oues rationales sunt commis-
sæ: per cētum oues, significasse certum & perfectum
electorum numerum (Centenarius etiam numerus
perfectus est) per vnam vero ouem perditā, vnum- B
quemque electum adhuc errantem. Per hoc quod
relictis 99. in deserto, homo ille abiit ad illam quæ
perierat donec inueniat eam, significauit se singu-
lariter venisse in hunc mundum, vt peccatores re-
quireret, nec destiturum donec inueniat quotquot
ad electorum numerum pertinent. Per hoc quod
homo ille inuentam ouem erraticam non increpat,
aut præ ira percutit, aut occidit, sed imponit in hu-
meros suos gaudens, aliisque coniungit, & domum
veniens etiam vicinos & amicos ad congaudendum
inuitat præ nimia gaudij magnitudine, significauit
se non indignari oui errabundæ ob pristinos erro-
res, sed singulari dilectione & prouidētia prosequi,
nec se tantùm ob eius salutem gaudere, sed secum
omnes cœlestes spiritus sibi amicos & vicinos. Sic C
& in secunda parabola rectè intelligitur se ob id
comparasse mulieri, quòd ipse esset sapientia patris:
per decem drachmas, rursum certum & perfectum
electorum numerum significasse, quòd & denarius
numerus sit perfectus. Perfectus est autem electo-
rum numerus, quia tot sunt quot esse conueniebat
& oportebat. Per drachmas rectè significantur ele-
cti, quòd imaginem & similitudinem Dei in se im-
pressam habent, aut potiùs signaculum illud de quo
2. Tim. 2. Paulus, Nouit Dominus qui sunt eius. Per drach-
mam perditam idem significatum quod per ouem
perditam. Per hoc quòd mulier accendit lucernam,
& euertit domum, vel, vt potiùs legendū esset, euer-
rit domum, & quærit diligēter, donec inueniat eam,
significatum diuinam sapientiam per assumptam hu D
manam naturam, quam luce suæ diuinitatis imple-
uit, fugasse tenebras huius mundi, ac mundum hunc
veluti domum suam repurgasse, & circumeundo
per ciuitates ac vicos, mittendóque discipulos in
vniuersum mundum, diligenter quæsisse vnum-
quemque perditum peccatorem, déque eius salute
cum suis Angelis singulari & magno affici gaudio.
Hæc mystica parabolarum istarum tractatio, & per
singulas partes accommodatio conuenit intentioni
& scopo Domini. Cæterùm est apud patres &
alia mystica harum parabolarum tractatio qua per
centum oues & decem drachmas, intelligitur An-
gelica simul & humana natura. vt 99. oues relictæ in E
deserto, & nouem drachmæ non perditæ, sint Ange
li propter nouem choros Angelorum: vna autē ouis
& drachma perdita significet humanam naturam
perditam in Adam, ad quam inueniendam Christus
relictis in cœlo Angelis, venit in hunc mundum, ma
gno & infatigabili labore quærens repertam Angelo-
rum numero coniungere. Verùm istud non esse
quod Dominus significare potissimùm voluerit, pa
tet ex conclusione qua parabolas suo proposito ac-
commodat dicens, Ita dico vobis, quia gaudium
erit coram Angelis Dei super vno peccatore pœ-
nitentiam agente, quo satis significatur per vnam
ouem aut drachmam perditam se significasse vnum
quemuis peccatorem potiùs quàm totam humanam naturam. Neque tamen ea patrum tractatio
tanquam vana est reiicienda, quia, vt dictum est in
parabola Samaritani, Dominus in omnibus ferè
suis parabolis, præter id ad quod primò & princi-
paliter assumuntur, mysteria aliqua nobis voluit
commendare, quemadmodum & factis ac miracu-
lis suis, quæ mysteria in parabolis & factis Domini
significata cùm patres ab initio concorditer intel-
lexerint, verisimile est eos accepisse per manus ab
Apostolis. Sin minus, vana certè ob patrum auth-
oritatem haberi non potest huiusmodi tractatio.
Quod autem dicitur in conclusione primæ para-
bolæ, maius esse gaudium in cœlo super vno pec-
catore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta
iustis qui non indigent pœnitentia, duplicem habet
quæstionem. Primùm enim qui sunt iusti, non egen-
tes pœnitentia, cùm scriptura dicat non esse iustum Eccles. 7.
qui non peccet, ita vt vnusquisque dicere debeat,
Dimitte nobis debita nostra? Deinde quomodo
maius est gaudium de vnius peccatoris conuersio-
ne, quàm multorum iustorum iustitia, cùm maius
bonum sit multorum iustitia & innocentia, quàm
vnius pœnitentia? Ad hęc dupliciter respondeti po-
test. Primò, vt dicatur Dominum loqui de his qui
putabant se iustos, nec egere pœnitentia, quales e-
rant Pharisæi contra quos hæc dicta sunt, quemad-
modum aliqui intelligunt illud à Domino dictum
occasione similis calumniæ, Non veni vocare iu-
stos, sed peccatores. Maius enim esse gaudium Deo
& Angelis de vnius peccatoris vera pœnitentia,
quàm de multorum præsumpta iustitia, nullum est
dubium. Quod si, vt magis est intelligendum, accipiatur Dominus locutus de iis qui sunt iusti secun-
dùm eum modum quo in scripturis aliqui dicuntur
& sunt iusti, dicendum ipsum asserere tales non indi
gere pœnitentia, quia in statu salutis constituti non
egent status mutatione, quam includit nomen pœ-
nitentiæ, nec tali egent pœnitentia, quali hi qui ex
professo sunt peccatores. Maius autem gaudium di-
cit esse de vno pœnitēte quàm multis iustis, ad eum
modum quo in hac eadem parabola dixit apud Mat
thæum, hominem aliquem magis gaudere super er-
rabunda oue reperta, quam super 99. quæ non erra-
uerūt, videlicet quia maius actuale & sensibile gau-
dium est de vnius pœnitentia quàm multorum in
nocentia: quomodo pater aliquis magis gaudet de
vnius filij restituta valetudine, quàm de multorum
filiorum qui nunquam fuerunt in periculo integra
sanitate, etiamsi omnes filios ex æquo diligat, aut sa-
nos etiam magis diligat. Cogitandum enim Domi-
num in multis vulgarissimè locutum, atque de diui-
nis ac spiritualibus rebus disseruisse, tanquam de hu
manis. Cæterùm Diuus Gregorius etiam aliam in-
dicat rationem dissoluendæ quæstionis secundæ,
scribens in homilia in hunc modum, Plus autem de
conuersis peccatoribus quàm de stantibus iustis in
cœlo gaudium esse fatetur, quia plerumque hi qui
nullis se oppressos peccatorum molibus sciūt, stant
quidem in via iustitiæ, nulla illicita perpetrant, sed
tamen cœlestem patriam non anhelant, tantóque
sibi in rebus licitis vsum præbent, quantò se perpe-
trasse

trasse nulla illicita meminerunt. Et plerunque pigri remanent ad exercenda bona præcipua, quia valdè sibi securi sunt, quòd nulla commiserint mala grauiora. At contrà nonnunquam hi qui se aliqua illicita egisse meminerunt, ex ipso suo dolore compuncti inardescunt in amorem Dei, seséque in magnis virtutibus exercent, cuncta difficilia sancti certaminis appetunt, omnia mundi derelinquunt, honores fugiunt, acceptis contumeliis lætantur, flagrant desiderio, ad cœlestem patriam anhelant, & quia se errasse à Deo considerant, damna præcedentia lucris sequentibus recompensant. Maius ergo de peccatore conuerso quàm de stante iusto gaudium fit in cœlo, quia & dux in prælio plùs eum militem diligit qui post fugam reuersus hostem fortiter premit, quàm illum qui nũquam terga præbuit, & nunquam aliquid fortiter gessit. Sic agricola illam ampliùs terram amat, quæ post spinas vberes fruges profert, quàm eam quæ nunquam spinas habuit, & nũquam fertilem messem producit. Hæc ille. D. Cyprianus libro de duplici martyrio hæc omnia prædicta sic ferè paucis complexus est, Non hoc sic accipiendũ est quasi Deo & Angelis eius gratius sit post lapsum redire ad pietatem, quàm circa lapsum perseuerare in innocentia. Sed scriptura suo more loquitur secundùm affectus humanos, illud testatum esse volens, Deo gratissimam esse peccatorum conuersionem. Non enim quærit mortem peccatoris, sed magis vt conuertatur & viuat. Atque interdum piorum hominum lapsus quamuis enormes diuina dispensatione vertuntur in summum Ecclesiæ profectum. Sic lapsus est Apostolorum princeps, sic Paulus doctor gentium, sic Maria Magdalene, quibus nunc Ecclesia præcipuè gloriatur, quorũ lapsus cesserunt in stabilimentũ ac solatium domus Dei. Præterea non hîc loquitur de verè iustis, sed de iustitia Pharisaïca, quemadmodum alibi dicit, Nõ est opus sanis medico, sed malè habentibus. Hæc ille.

A

B

C

AIT AVTEM HOMO QVIDAM, &c.] Eodem tendit hæc parabola quo duæ præcedentes, sed alio modo proposita est quàm duæ præcedentes, & alterius est ab illis generis: quædam etiam apertiùs quum illæ significat, & rursum plura præter illas significat, ita vt ob eorum quæ per eam docentur multitudinem, plurima eius sit vtilitas. Superioribus enim parabolis apertè quidem notatur gaudium Angelorum de conuersione peccatoris, & ex consequenti notatur obmurmuratio Pharisæorum, hîc verò ea apertè notatur & reprehenditur. Deinde superioribus parabolis significatur quidem quanta cura requirat Dominus peccatorem: hac verò, quanta benignitate resipiscentem & reuertentem suscipiat, & qualis esse debeat vera peccatoris pœnitentia, quantáque huiusmodi pœnitentiæ sit vis apud Deum, ita vt summè vtile fuerit hanc tertiam parabolam superioribus adiecisse, ne intelligeremus citra motum & studium nostræ voluntatis homines peccatores ad salutem & veritatem adduci sola cura & gratia Dei. Superiores enim parabolæ commendant nobis præuenientem Dei gratiam quæ peccatores prærequirit: hæc verò tertia commonstrat necesse esse etiam vt peccatores Dei gratiam requirant & ambiant. Porrò superiores parabolæ exempla sunt, ab his quæ in quotidiana accidunt consuetudine desumpta, non sine comparatione huiusmodi exẽplorum ad rem eam ad quam declarandam assumuntur: hæc verò citra expressam aliquam comparationem, certi alicuius hominis factum proponit veluti rem gestam, ex qua relinquitur intelligendum allegoricè quòd significandum erat secundùm exigentiam rei de qua agebatur. Cuius generis parabolas pleraſque habet Lucas, vt cap. 10. parabolam de homine qui incidit in latrones, cap. 14. parabolam de homine qui fecit cœnam magnam, cap. 16. de diuite epulone: & eodem de eo qui habuit villicum iniquitatis, cap. 18. de duobus qui orandi gratia ascenderunt in templum, cap. 18. de homine nobili, qui abiit in regionem longinquam. His parabolis similes sunt duæ illæ quę Dauidi propositæ fuerunt, altera à Nathan propheta, de rapta oue pauperis à diuite: altera à muliere Thecuitide, de duobus filiis, quorum vnus alterum occiderat. Quales parabolæ magis sunt ænigmata & obscuræ allegoriæ quàm nudæ parabolæ. Vt autem hæc parabola, in qua sub exemplo humano diuina & spiritualia significantur, commodè ad indicandam Domini intentionem tractetur, oportet imprimis eam ad literam tractare, veluti narrationem rei aliquando gestæ circa duos vnius patris filios, actum indicare quæ sint significata à Domino huiusmodi narratione, non disquirendo singula anxiè, cùm certum sit in omnibus parabolis multa dici pro exigentia exempli quod assumitur, magis quàm pro significatione rei propter quã parabola proponitur. Dicit ergo, Homo quidam habuit duos filios, quorum adolescentior, qui scilicet per adolescentiam minùs sapiebat, nec, vt accidere solet, ferebat subesse imperio patris etsi benignissimi, sed libertatis auidus erat, dixit patri suo, Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit, id est, quæ mihi obuenit, & ad me pertinet, quasi diceret, experiri cupio, quid ex hoc lucri facere possum meo marte, perlustrare volo regiones, vt ex multarum rerum vsu prudentiam mihi comparem. Pater, vt erat indulgens, filij petitionem recusare noluit, tum quòd rem iustam aut certè non iniquam petere videretur, tum quia inuitum retinere non iudicauit expediens. Itaque partitus est inter duos filios substantiam, vnicuique assignans suam portionem cum potestate vtendi vt vellet, non tamen sine spe profectus. Ac maior quidem non sese separauit à domo paterna, sed se suáque omnia in eius potestate reliquit, habens cum illo omnia communia, nimirum prudentia sua, quàm per annos maiorem habuit, secum cogitans hac ratione se sibi suisque rebus meliùs consulere. Minor verò intra dies paucos diuenditis omnibus, contracta præsente pecunia, peregrè profectus est in regionem longè à patria diffitam. Ibi autem constitutus, cùm sui iuris iam esset, & à patre semotus, qui illum ad honestatem suis consiliis prouocare posset, ex sese verò per adolescentiam non saperet, & ad vitia ac luxum non solùm pronus esset, sed etiam aliorum consortio iuuenum inuitaretur, factum est vt breui tempore diffipauerit omnem substantiam suam, idque non infelicibus negotiationibus, aut aliis infortuniis, sed viuendo luxuriosè, hoc est, agendo cum meretricibus in omni luxu vestium & conuiuiorum, vt adolescentibus, vtpote ad libidinem & luxum pronis, vsuenire solet. Non enim per hoc quod dicitur, luxuriosè, inhonesta tantùm Venus significatur, quamuis ea maximè, sed & omnis luxus vestium & conuiuiorum qui libidinis causa fieri ferè solet. Vnde postea expostulat senior filius, quòd hic deuorauit substantiam suam cum meretricibus. Postquam autẽ omnia consummasset, id est, cõsum-

D

E

2. Reg. 12. & 14.

pfisset, orta est fames ingens in regione illa in qua A inuenis peregrinabatur, vnde etiam ipse amicis iam simul & re destitutus, cœpit egere, adeò vt præ inopia, gladio, vt dici solet, acerbissimo, is cui olim graue erat subesse clementissimo patri, coactus sit sese tradere in seruitutem ciui peregrino & barbaro, qui illum non ciuili alicui labori & seruitio applicuit, quòd fortè nullum artificium quale in ciuitatibus exerceri solet, didicisset, sed è ciuitate misit in villam suam, hoc est, in agrum suum (Græcè enim est ἀγρὸς) idq; non vt pasceret oues aut boues, sed vt pasceret porcos, quos pascere dedecorosissimum est officium apud omnes homines, sed maximè apud Iudæos abominantes carnem suillam. Cùmque liberali genere natus in tam fœdam seruitutem sese demisisset ventris gratia, non est tamen B vel hac ratione assecutus quod quærebat. Cupiebat enim implere ventrem suum non solùm frumento, nec tantùm ipsis leguminibus quibus pauperes in magna egestate vesci solent, sed etiam siliquis, hoc est tolliculis ipsis, quibus legumina includuntur, quas porci manducabant, & tamen nec has quisquam illi dabat ad saturitatem, ita vt semper esuriret, nec vnquam pleno esset venire, ipsisque iam etiam porcis esset infelicior, quibus seruiebat verius quam imperabat. Nomine enim siliquarum hic significari leguminum folliculos, quæ propria est significatio eius nominis, quod alioqui varia significat, apparet ex eo quod additur, quas porci manducabant. Nam Plinius de fabis loquens, lib. 18. cap. 12. ait, Nam siliquæ caulésque gratissimi sunt pabulo pecori. Et Ambrosius ad hanc nominis significationem respexisse videtur, cùm in hunc locum scribens sic habet, Qui autem aptior huiuscemodi hominibus cibus, quam is qui siliquæ modo intus inanis, foris mollis est, quo corpus non reficitur, sed impletur, vt sit magis oneri quàm vsui. Eodem respexisse videtur Diuus Augustinus dicens, Siliquæ quibus porcos pascebat, sæculares doctrinæ sterili vanitate resonantes, de quibus laudes idolorum fabularumq; ad deos gentium pertinētium vario sermone atque carminibus percrepant. Nescio tamen, si huic significationi nominis, siliqua, conueniat dictio Græca hoc loco posita à Luca, nempe κεράτιον, quæ Græcis dicitur à κέρας, hoc est, cornu. Dicitur autem etiam arbor D quædam siliqua, quæ Græcis Ceratonia dicitur, Latinis siliqua Græca, quòd fructum ferat siliqua obtectum fabæ cuiusdam more, de qua Columella lib. 15. cap. 10. Siliquam Græcam, quam quidam ceration vocant, & Persicum, ante brumam per autumnum serito. Huius fructus etiam dicitur siliqua, & est lignosus, falcatus digitali longitudine, latitudine pollicari, quatuor intus grana continens, quæ cerania à cornu similitudine appellantur. Plinius li. 15. cap. 24. vocat has siliquas prædulces, de quibus fortè locutus est Horatius, dum dixit, Pasci siliquis & pane secundo. Ad hanc significationem respexisse videri potest Euthymius author Græcus, E hæc scribens, Siliquæ ad breue spatium gustui dulcescunt, deinde vt plurimum constringunt. Dulcedinem siliquarum notauit etiam Diuus Chrysostomus in Homilia super hac parabola, similiter, & Theophylactus, vt dicetur postea. Et hactenus quidem parabola proponit filij iunioris insipientiam, & quæ eam secuta est miseriam: deinde verò proponit eiusdem ex miseria natam seriam pœnitentiam, patrisque erga eum summam benignitatem.

In se, inquit, reuersus, hoc est, iam tandem per summam inopiam & miseriam ad sui considerationem conuersus, qui priùs per illecebras huius mundi veluti mente captus erat, & extra se raptus, nihil eorum quæ ad suam spectabat salutem considerans, dixit, Quanti, id est, quàm multi, non solùm vernaculi serui, sed etiam mercenarij, qui mercede conducti suam operam aliis locant, in domo patris mei abundant, non dico siliquis quas ego desidero, sed panibus: ego autem tam diuitis patris filius, qui olim mercenariis patris mei longè eram felicior, iam in extera regione etiam mercenarius effectus, longè sum infra illorum felicitatem, cùm fame hic peream. Atque hic quidem primus erat ad salutem gradus, reminisci vnde deciderat, & quò reciderat. Restabat vt ne animum planè deiiceret, & desperans sibi necem inferret, aut fame penitus enecari sineret. Itaque ex consideratione clementiæ paternæ spem bonam concipiens, sic apud se proposuit & consultauit, Deposito mœrore qui me in terram prostratum detinet, resumpto animo qui in summa infelicitate hac totus iacet, reiecta segnicie istius sordidæ pastoralis curæ furgam, & ibo confidenter ad patrem meum, non quòd habeam aliquid quo me purgem, aut quòd stultitiæ meæ prætexam, sed vnam spem habens in paterna eius clementia, ob quam petere audeam, non quidem vt in pristinum locum me recipiat, nam eo me planè indignum feci, sed vt saltem inter suos mercenarios habeat. Itaque non eluabo, non negabo culpam admissam, non hanc meam miseriam fortunæ, aut malorum consiliis ex consortio imputabo, sed paternam eius benignitatem compellans, simpliciter apud illum confitebor meam culpam. Plus enim apud illum valebit simplex confessio, & animus sibi verè displicens, quàm accurata purgatio. Dicam ergo ei, Pater, (nimirum hac appellatione ad clementiam eum commouens) peccaui in cœlum & coram te, id est, & Deum offendi & te, iam non sum dignus qui vocer filius tuus, proinde illud tantùm peto, vt misertus mei me habeas eo loco quo vnum quemlibet è mercenariis tuis. Porrò reperto hoc salutari & vnico in summa desperatione consilio, supererat tertio loco vt mox exequi studeret quod illi rectè in mentem venerat. Itaque surgens venit ad patrem suum. Cùm autem necdum peruenisset ad ædes paternas, & adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, vt est oculata pietas, nec tamen iusta ira permotus refugit ab eo, ac sese illi subtraxit, sed mox ad aspectum miseriæ eius quam præ se ferebat nuditate, macie, vultúsque tristitia, misericordia motus est, iustam iram flectens ad misericordiam. Nec misericordia simplici motus est, sed tanta, vt non expectato filij aduentu, ipse non tantùm procederet obuiam venienti, sed etiam accurreret, ac pietate natiua victus, necdum auditis filij precibus irrueret in collum eius, ipsúmque oscularetur, non abhorrens eius sordes contingere. Hæc tametsi erant eximia argumenta propensi ad ignoscendum animi, ac benignitatis quam priùs sperare non poterat filius, non tamen ob id meditatam illam à se orationem plenam humilitate intermisit, quanquam integram non est elocutus, siue quòd stupor aut singultus vocem intercepit: siue quod pater mox illius orationem abruperit, in quo maior adhuc quàm in prædictis obseruanda benignitas proponitur. Siquidem non solùm non intonat sæuis verbis, nec minitatur verbera

liera, aut abdicationem, sed omniū iniuriarum immemor, filio seipsum damnante ipse absoluit, cúmque seipsum filius abdicaret, ipse pater restituit in pristinam dignitatem. Versus enim ad famulos ait, Citò proferte stolam primam, & induite illum. Est autem stola, vestis genus ad talos vsque demissæ, quæ non seruis aut mercenariis conuenit, sed filiis. Porrò Græcis hic additur duplex articulus, τὴν στολὴν, τὴν πρώτην, qui sic explicari posset: stolam illam primam, aut illam stolam, illam, inquam, primam, vt intelligamus non de qualibet stola dictum, sed certa quapiam. Quod autem dicitur, primam, quidam putant positum pro præcipuam, sed rectiùs intelligitur significare pristinam, vt intelligamus filium exutum stola qua in domo patris indui solebat cùm abiret à patre, atque eandem à patre asseruatam iussam afferri. Iubet autem & annulo manus ornari, & pedes nudos calceamentis. Quin & præ nimio gaudio iubet è stabulo vitulum adduci, non quemuis, sed vitulum saginatum, aut vt item hic est Græcè cum duplici articulo, τὸν μόσχον, τὸν σιτευτὸν, id est, illum vitulum, illum inquam, saginatum, vt certum & insignem vitulum accipiamus designari, eoque mactato omnes domesticos suos ad congaudendum sibi prouocat: quemadmodum in præcedentibus parabolis fecit qui perditam ouem inuenit: & mulier quæ reperit perditam drachmam vnde & ipse dicit de filio, perierat, & inuentus est. Perierat autem mihi, scilicet sicut mortuus erat mihi, & mihi reuixit. Mirabilis sanè his eiusdem patris proponitur clementia, non solùm superans spem filij, sed & omnium opinionē. Quis enim putet in toto terrarum orbe huiusmodi patrem reperiri posse? Et hactenus quidem de filij prodigi resipiscentia, & patris erga eum clementia. Sequitur tertio locò de filij senioris indignatione, & patris rursum etiam erga hunc non minùs admiranda benignitate. Erat autem, inquit, filius eius senior in agro, non quidem porcos pascens, sed terræ colendæ intentus, aut prospiciens quid agerent mercenarij & serui. Et cùm ex agro reuersus appropinquaret domui paternæ, audiuit symphoniā, id est, concentum musicum lætantium cōuiuarum, & chorum, id est, multitudinem concinentium: & cùm intellexisset causam nouæ & insolitæ lætitiæ, & præ omnibus magis se communi gaudio adiungere debuisset, seruis congratulantibus fœlicitati fratris, ipse indignatus noluit intrare. Quod cùm resciisset pater, cupiens etiam hunc communis lætitiæ participem esse, non neglexit indignabundum, sed egressus ad illum, cœpit non, vt iustè poterat, increpare illum de iniusta & impia indignatione, sed rogare illum blandè, vt omisso stomacho iungeret se communi conuiuio, paternam suam clementiam etiam in hunc mirè ostendens. Ille verò nec tanta optimi patris comitate mitescit, sed & cum patre arroganter expostulat, & fratrem impiè accusat, dicens, Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mādatum tuum præterii, & nunquam dedisti mihi vel hœdum, vnde cum amicis meis epularer iucundè. Sed postquam filius tuus (neque enim prę indignatione dicere voluit, frater meus) hic qui decoxit cū scortis substantiam suam (aut, vt habent Græci, tuā, quod est odiosius) venit, occidisti illi quod habuisti pretiosissimum & delicatissimum, nempe vitulū illum saginatum. His auditis pater impia expostulatione non est commotus ad iram, nec, ne magis

A cum exasperaret, superbam & falsam eius obmurmurationem redarguit, cùm ostendere potuisset in quàm multis frequenter mādatum eius præteriisset, vt nemo est qui non aliquando peccet, ac deinde quàm multis ipsum affecisset beneficiis, inter quæ etiam hoc ei præstitit cura paterna, vt ei salua māserit sua substantia, vtq; in ea flagitia, eamque miseriam non prolapsus esset in quam frater ipsius: sed his prætermissis studet blandis verbis indignantis animum placare, ac veluti satisfacere expostulanti filio, suggerens illi quid esset in hoc negotio officij ipsius. Fili, inquit, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt, quasi dicat, Non est quod quæraris quasi minus tibi faciā aut fecerim quàm fratri tuo,
B tu enim particeps semper fuisti omnium meorum gaudiorum, & omnia mea in tua sunt potestate, tibique sunt communia. Quòd verò ad id quod in fratre tuo iam à me gestum est, epulari & gaudere te, non indignari & inuidere oportebat, idq; nō solùm quo patris gaudium tua congratulatione augeres, sed etiam quia hic ob quem gaudemus, frater tuus est, qui cùm nobis fuerit mortuus, iam reuixit: cùm perditus nobis fuerit, iam inuentus est. Hactenus literalis ipsius exempli tractatio, quam ideo lōgiùs prosecuti sumus, vt imagine à Domino tā accuratè delineata, probè inspecta & cognita, meliùs solidam rerum mysticè significatarum intelligentiam assequamur. Varij enim admodum multa &
C diuersa pro explicatione huius parabolæ dixerunt. Itaque in hac parabola tres personæ obseruandæ proponuntur, duorum scilicet filiorum, & patris eorundem. Et in patre quidem summam clementiam exhibente vtrique filio, certum est Dominum adumbrasse Deum patrem suum, aut, quòd hîc eodem redit, seipsum verè hominem factum. In duobus autem filiis quanquam plerique intelligant significari duos populos, gentilem scilicet & Iudaicū, nec is sensus omnino sit alienus à Domini intētione, vt post dicetur, tamen si occasionem huius parabolæ obseruemus, satis apparet primò & principaliter in duobus istis filiis Dominum significasse iustos & peccatores. Dicta est enim hæc para-
D bola à Domino occasione Pharisaicæ indignationis, qua Pharisæi indignabantur, non quòd gentes reciperet, sed publicanos & peccatores, qui vtique ex Iudæis erant, vt ostēdit Diuus Hieronymus in epistola quadam ad Damasum Papam, in qua prolixè & doctè ad pontificis petitionem tractat hanc parabolam. Est autem in tomo 3. & incipit, Beatitudinis tuæ. Itaque vt in genere parabolæ scopum ostendamus, docere hac Dominus voluit, inexplicabilem esse Dei erga peccatores reuertentes misericordiam atq; clementiam, adeò vt ea homines alios etiam iustos, aut iustitiæ nomine sibi placentes, licet horum fratres, qui præcipuè hinc gaudere deberent, offendat. Atque ita tacitè arrogans Pha-
E risæorum supercilium perstrinxit, qui fratrem illū maiorem, de felicitate minoris dolentem tum referebant, damnantes quòd in ipso Saluatore, Dei clementia in præsenti congressu cū publicanis & peccatoribus tam præclarè sese exereret. Vt autem ad singularem partium tractationem descendamus, per adolescentiorem filium, peccatores designantur, propterea quòd adolescentia ad vitium prona sit, quódque iuuenilis cuiusdam stultitiæ & instabilitatis sit, deserto optimo Deo patre, vitiorum seruituti sese addicere. Quòd autem pater ad petitio-

nem filij junioris, diuiserit filiis substantiam, significat, Deum vnicuique homini dedisse liberũ arbitrium, vt viueret vnusquisque nõ ex necessitate imperantis Dei, sed ex sua voluntate. Liberum enim arbitrium est velut portio substantiæ quæ ad nos pertinet, quia humanæ naturæ debetur, ac per illud à cæteris distamus animantibus, deditq; illud nobis Deus velut quasdam facultates, quibus nutriri ac ditescere possemus. Vnde annotauit D. Hieronymus pro eo quod nos habemus, substantiam, Græcis esse τὸν βίον. Βίος autem, quod propriè est vita, significat Græcis facultates quibus vita sustentatur. Nec iam hîc quærẽdum quomodo filius iunior dicatur petisse portionem substantiæ, cùm omnes ex natiuitate habeamus liberi arbitrij potestatẽ. Non enim singula sunt nimis curiosè persequenda, cùm non omnia sic possint inueniri in re significata quẽadmodum in exemplo. Satis ergo est hoc intelligere significatum, quòd quemadmodum pater parabolicus noluit filium inuitum retinere, sibiq́ seruire: ita & Deus omnes nos reliquit in manu proprij consilij, potestatem faciẽs viuendi vt volumus. Potest autem substantiæ diuisio etiam referri ad omnia Dei dona, quæ diuersis diuersa Deus distribuit, Quòd autem iunior accepta sua substantia peregrè profectus est in regionem longinquam, significat peccatorem non ferentem mite iugũ Domini, iuuenili quadam stultitia & inconsideratione elongare se à Deo, non locorum spatiis, sed affectu, propter quod dicit Psalmista, Ecce qui elongant se Psal. 72. à te, peribunt. Quòd filius à patre separatus, & in regione longinqua degens, dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè, significat peccatorẽ à Deo iam elongatum, ac his coniunctum qui longè sunt à Deo, naturales liberi arbitrij vires, ac cætera Dei dona inutiliter expendere, eisq́ue abuti, ac perdita carnaliq́ue vita corrumpere. Omnis enim peccatorum vita rectè per luxuriam significatur, ob vitæ huiusmodi lubricitatem & carnalitatem, quódque omnis inordinatus rerum terrenarum amor & vsus, fornicatio quædam sit secundùm scripturas. Quòd post omnia consumpta facta est fames, non simplex, sed valida in illa regione, ab ob id cœpit egere, significat quòd bonis vniuersis naturæ simul & gratiæ aut consumptis, aut corruptis, intellectu scilicet per peccata obscurato, & voluntate effecta infirma ad bonum, & multùm inclinata ad malum, tum demum peccator inter malos viuens incidit in summam inopiam panis spiritualis, nempe verbi diuini, & virtutum quibus mens nutritur & confirmatur. Quamdiu enim necdum omnia sunt cõsumpta, habet peccator ex Dei dono vnde vtcunque mentem in bono nutrire possit: suggerit enim semper ratio optima, & ad bonum inclinat voluntas. Deinde si consumptis omnibus non est in regione illa longinqua, sed in regione fertili patris sui, hoc est, si non est in malorum consortio, sed inter bonos, potest ab aliis panes spirituales quibus inopiã subleuet, mutuò accipere. At quando omnia sunt consumpta, & in regione quis est longinqua, necesse est vt fiat fames valida, & incipiat egere qui priùs in Dei donis erat dines. Quòd inopia cogente iunior filius abiens adhæserit vni ciuium, aut, vt legit Diuus Hieronymus, vni de principibus regionis illius, significat peccatorem suis consumptis in summa inopia constitutum, magis magisq́ue elongari à Deo, ac iam perfectè ac totaliter subiici dæmoni, atque in eius venire potestatẽ, qui ciuis est & princeps regionis peccati. Hic itaque illum in suam receptum potestatem, veluti in villam suam mittit ad pascendum porcos, siue quia illum iam impellit vt se totum prodigiosis immergat vitiis, & ab vrbanis luxibus degeneret ad brutales, ac tota sua impia vita pascat impuros dæmones, quorũ cibus est ebrietas, luxuria, fornicatio, & vniuersa vitia, siue quia eum ita proficere facit in malo, vt iam & aliorum malorum fiat dux & magister. Porci, enim, inquit Theophylactus, sunt omnes qui in luto vilium & materialium affectionum volutantur. Nam porcorum oculi nunquam possunt sursum spectare, aliam sortiti formationem. Vnde & porcorum pastores cùm non possunt compescere porcum clamantem, resupinantes illum efficiunt vt minùs clamet. Etenim quasi in spectaculum veniant, spectantes quæ nunquam viderunt, & aspicientes sursum stupescũt & silent. Tales sunt oculi eorum qui malè educati sunt: nunquam vident ea quæ sursum sunt. Tales pascit is qui multis in malitia præest, vt est scortorum hospes, vel Publicanorum princeps, aut latronum. Hæc Theophylactus. Quòd autem porcorum pastor in regione famis cupiebat saturare ventrem suum de porcorum siliquis, nec dabatur, significat peccatorem huiusmodi semper quidem desiderare, vt ventrem suum, hoc est, carnalem appetitum satiet his rebus quibus dæmones & impij homines pascuntur & delectantur, nunquam tamen eam satietatem assequi, quod nihil rerum huius mũdi mẽtem hominis saturare queat, ac diabolus ipse semper in peccatoribus maius desiderium peccandi accendat. Potest autem per hoc quod dicitur, nemo dabat illi saturari de siliquis porcorum, intelligi significari, quemadmodum indicat Diuus Hieronymus, quòd diabolus cùm aliquem sua arte decepерit, & proprium ei imposuerit iugum, accẽdat quidem in eo desiderium vanorum delectabilium, priuet tamen eum cõcupitis. Cùm enim iam perfectè hominem possident dæmones, inuident ei satietatem appetitus, quam tamen suppeditabant priusquam illum sibi planè subiecissent. Hic sanè intellectus magis conuenit cum exẽpli narratione. Porrò per siliquas rectè significata sunt vitia & res carnales, secundùm vtramque vocabuli significationem superiùs positam. Sunt enim veluti vacui leguminum folliculi, quia promittunt quidem saturitatem, ac præ se ferunt quasi in eis cibus lateret, cùm re vera sint inania, & appetitum fruentium eis non saturent, sed distendant & crucient. Deinde quemadmodum fructus arboris, quæ siliqua dicitur, dulcedinem habet & asperitatem: ita peccatum ad tempus delectat, cruciat vero perpetuò. Sic enim Theophylactus. Diuus Ambrosius & Augustinus siliquas mysticè interpretantur steriles scientias sæculares. Quam interpretationem post priorem adiunxit etiam D. Hieronymus, sic scribens, Possumus autem & aliter siliquas interpretari. Dæmonum cibus est, carmina poëtarum, sæcularis sapientia, rhetoricorum pompa verborum. Hæc sua omnes suauitate delectant, & dum aures versibus dulci modulatione currentibus capiunt, animam quoque penetrant, & pectoris interna deuinciunt. Verùm vbi cum summo fuerint studio ac labore perfecta, nihil aliud nisi inanem sonum & sermonum strepitum suis lectoribus tribuunt, nulla ibi saturitas veritatis, nulla refectio iustitiæ reperitur.

Studio-

Studioſi earum in fame veri, & virtutum penuria perſeuerant. Hæc ille; qui deinceps docet quomodo ſæculares authores ſint legendi cum fructu, inſectans ſacerdotes Dei, qui omiſſis Euangeliis & Prophetis, comœdias legunt, amatoria Bucolicorum verſuum verba canunt, & id quod in pueris neceſſitatis eſt, crimen in ſe faciunt voluptatis. Sanè iſta poſterior ſiliquarum interpretatio, etſi etiã huic explicationi conuenit, qua per iuniorem in genere peccatores intelliguntur, maximè conuenit ei tractationi, qua per prodigum hunc filium populus gentilis intelligitur, de qua poſtea nonnihil. Aduertendum autem quàm graphice Dominus in ea quæ hactenus tractata eſt parabolæ parte depinxerit, & ob oculos poſuerit, (quo magis quiſque peccatum detestaretur) ad quantam non ſolùm miſeriam, ſed etiam vilitatem peccator ſeſe deiiciat, nimirum ad quantam ſe deiecit is, qui cùm diuitis eſſet patris & optimi filius, apud quem omnibus bonis abũdabat, in eam tum miſeriam, tum vilitatem deuenit, vt ex diuite fieret inops, & ex filio fieret ſubulcus ac ſeruus eius qui nec ſiliquas ad ſatietatẽ præbuit. Quomodo enim aptiùs potuiſſet peccatoris tum miſeriam, tum vilitatem, ac rurſum diabolici imperij iuſticiam ac crudelitatem nobis proponere? Id enim, inquit Hieronymus, quod in Ezechiele cum increpatione dicitur ad Ieruſalem, Et factũ eſt ip te peruerſum vltra mulieres quæ ante fornicationẽ tuam & poſt te ſunt fornicatæ, in eo quòd dediſti mercedes, & mercedes tibi non ſunt datæ, videmus in filio minore completum. Subſtantiam ſuam in regione principis perdidit, & poſt perditas facultates, miſſus ad porcos, egeſtate contabuit. Hæc ille. Vt autem prædictis Dominus inſinuauit peccatoris miſeriam & vilitatem, ita ſequentibus indicat, quomodo multis extrema calamitas, & peccatorum magnitudo, reſipiſcentiæ eſt occaſio ac qualis debeat eſſe peccatoris reſipiſcentis pœnitẽtia. Quod ergo in ſe reuerſus filius prodigus dixit, Quanti mercenarij, &c. ſignificat peccatores eos qui de numero ſunt filiorum Dei, hoc eſt, electorum, cum in profundum peccatorum venerint, tandem per vitiorum faſtidium, & propriæ tum miſeriæ, tum vilitatis conſiderationem ad ſeſe redire, ac ſecum cum cordis maximo gemitu deplorando comparare ſtatum virtutis vnde exciderunt & ſtatum peccati in quem prolapſi ſuo ſunt vitio. Cæterùm per mercenarios, cum quorum felicitate filius ſuam comparat infelicitatem, intelligi primò rectè poſſunt hi qui ſola ſpe bonorum temporalium à vitijs abſtinent, & Deo ſeruiunt, qui longè meliore ſunt conditione, quam hi qui præcipites ſe dant in ſcelera. Quoniam enim ſeſe ſeruant in familia patris cœleſtis, ideo abundant panibus, hoc eſt, multis bonis à Deo fruuntur, etiam ſecundùm animam, nutriti pabulo verbi diuini. Sicut enim ſub aliquo patrefamilias quidam ſunt ſerui, quidam mercenarij, quidam filij: ita triplex eſt diſcretio eorum qui ſunt in familia Dei. Aut enim meruentes ſupplicia abſtinent à malo, & ſunt in diſpoſitione ſeruili: aut lucra temporalium bonorum venantes, exequuntur quæ eis præcepta ſunt, & aſſimilantur mercenariis: aut ex amore Deo ſeruiunt, & filiorum habent affectum. Secundo, per mercenarios intelligi poſſunt imperfecti quique, qui in ſeruitio diuino ſpectant ferè beatitudinis æternę conſecutionem, & non perfectũ filiorũ affectum induerunt, ita vt ſolo amore Dei patris virtutibus inſiſtant, vt intelligatur ea quærimonia, Quanti mercenari, &c. eis competere, qui à magnis donis in vitiorum ſunt abyſſum prolapſi. Habentur enim iſti ad alios, ſicut filij ad mercenarios. Qui enim magna à Deo ſortiti ſunt bona, veluti filij ſunt: qui vero parua velut mercenarij. Quod autem filius prodigus poſt comparationem ſuæ infelicitatis cum felicitate mercenariorum, dixerit, Surgam & ibo, &c. ſignificat peccatorem poſt conſiderationem ſuæ conditionis, ſecundo loco ex cõſideratione diuinæ clementiæ, concipere ſpem miſericordiæ impetrandæ, ac ob id proponere apud ſe cum omni humilitate ac ſimplici confeſſione peccatorum, Dei implorare & quærere miſericordiam, ſic tamẽ, vt nõ audeat petere reſtitutionem in priſtinum ſtatum ac priora dona, ſed tantùm vt intra eius familiam recipiatur, ac donetur gratia incipientium, iuxta illud, Elegi abiectus eſſe in domo Dei mei, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Primùm ergo proponit ſe ſurrecturum è vitiorum ſordibus in quibus iacet, ac deinde relicto vitiorum ſtatu, iturum affectu ad eum quem nouit eſſe patrõ ſuum, tum etiam paternã clemẽtiam paterna compellatione imploraturum, dicendo, Pater peccaui in cœlum & coram te. Quæ quidem confeſſio optimè conuenit ei qui hominem patrem alloquitur, vt ſcilicet priùs dicat ſe in Deum, ac tum in hominem peccaſſe: & tamen etiam bene cõuenit homini alloquenti Deum patrem in hoc ſenſu, Pater peccaui in cœlum, quia ſcilicet in conſpectu cœli non veritus ſum tam grauia committere crimina: & inſuper coram te peccaui, qui etſi ſis nobis inuiſibilis, omnia tamen vides quæcunque vbiuis aguntur locorum. Aut peccaui in cœlũ, quòd ei præpoſuerim terrena: peccaui coram te, quòd tuã voluntatem poſt habuerim meæ. Sancto huiuſmodi propoſito facto, tertio loco neceſſe eſt vt quod propoſuit, exequatur, quod ſignificatur cum ſequitur, Et ſurgens venit ad patrem ſuum. Porrò vt tribus iſtis gradibus eleganter præſcriptus eſt veræ pœnitentiæ modus, ita ſequentibus pulchrè delineatur ſumma & inopinabilis Dei erga peccatores benignitas. Quod ergo dicitur, cùm adhuc longè eſſet, vidit eum pater ipſius, &c. ſignificat Deũ ſua gratia præuenire peccatorem iuxta illud, Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationẽ cordis eorum audiuit auris tua, &, Dixi, confitebor aduerſum me iniuſtitiam meã Domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei. Amplexus enim cũ oſculo, ipſam gratiam reconciliantem ſignificat, quæ his ſignis eſt deſcripta, ad ſignificandũ magnitudinẽ affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitẽtem. Quòd autẽ ſubiicitur filius nihilominus dixiſſe q̃ propoſuerat, ſignificat peccatorẽ verè pœnitentẽ, etſi ſentiat in ſe diuinæ benignitatis conſolationẽ, non tamẽ ceſſare ab humili ſuorũ peccatorũ & ſuæ indignitatis confeſſione. Quòd tamẽ non dicitur addidiſſe, q̃ etiam dicere propoſuerat, fac me ſicut vnum de mercenariis tuis, ſignificare poteſt, peccatorum cùm in ſe ſentire cœperit diuinã conſolationem, veluti abſorptum à paterna benignitate ſe totũ iacere in patris gratiam, nihilq́ue petere, ſed tantũ confiteri ſuum peccatũ & indignitatem. Quòd autem poſt hæc pater iuſſerit filiũ indui prima ſtola, annulo manus, & calceamentis pedes ornari, ſimpliciter rectè accipitur tantùm ſignificare, quòd Deus adeo delectatur humili peccatoris cõfeſſione, vt quia homo ſeſe indignum reputat, ipſe ei priſtinam gratiam & dignitatem reſtituat. Nam

Exe.16.

Pſal.83.

Pſalm.9.

Pſal.31.

& Ezechielis 16. his tropis significat Dominus loquēs ad Ierusalem, qualiter eam multis modis decorauerit, dicēs, Vestiui te discoloribus, & calceauī te hyacinto, & cinxi te byſſo, & indui te ſubtilibus. Et ornaui te ornamēto, & dedi armillas in manibus tuis, & torquē circa collum tuum. Quòd ſi ſeorſum quid ſtola, quid annulus, quid calceamenta ſignificent, eſt dicendū, rectiſſimè per ſtolam intelligitur veſtis illa, quā qui non habet, non poteſt intereſſe regis cōuiuio, nempe charitas, quæ operit peccatorum multitudinem, & ornat hominem veluti veſte filio familias digna. Per annulum, arrabo familiaritatis erga Deum, qui eſt ipſe ſpiritus ſanctus, iuxta
1. Ioā. 4. illud, In hoc cognoſcimus quòd in eo manemus, & ipſe in nobis, quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis.
Epheſ. 1. Vnde Paulus, In quē, inquit, credentes, ſignati eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto. Per calceamēta, cuſtodia diuinæ gratiæ, qua affectus hominis ita muniātur, vt ſuper & inter ſcorpiones & ſerpentes ſecurus ambulet, nec alicubi coluber inſidians plantam ingrediētis inuadat. Aut per annulum, qui poſt ſtolam indutam datur manui, ornamentum bonorum operum ſignificatur: per calceamenta pedibus data, officium prædicandi aliis Euangeliū pacis: iuxta il-
Epheſ. 6. lud Pauli, Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis. Conuenit enim vt qui in ſe excellentem Dei miſericordiam expertus eſt, aliis eandem annunciet, quemadmodum Paulus fecit. Vitulus autē ſaginatus, omnium conſenſu ſanctū Chriſti corpus deſignat, cuius etiam eſu Deus peccatores poſt reconciliationem dignatur. Velut vitulus enim eſt Chriſtus ipſe, propter ſacrificium quo oblatus eſt in cruce, & quotidie offertur in altari: veluti vitulus autem ſaginatus, quia impinguatus plenitudine chariſmatum, atque ad id impinguatus, vt de eius pinguedine etiā nos in ſpirituali conuiuio impinguaremur. Mactatur vitulus iſte peccatoribus ac deinde in cōmuni totius familiæ conuiuio cum lætitia omniū editur, quia primùm quidem pro ſalute omniū offertur in memoriam immolationis factæ in cruce, & deinde communiter à fidelibus ſumitur cum lętitia mentis, & gaudio etiam Angelorum ob reconciliationem humanæ naturæ cū Deo, & gratiam Dei factam peccatoribus. Poteſt tamen per vitulum ſaginatum, qui paratur filio prodigo reſipiſcenti, intelligi etiam, (& fortaſſe cōuenientiùs pro intentione Domini, & ſequentium exigentia,) peccatoribus in principio ſuæ converſionis frequenter dari, vt magna conſolatione interni gaudij afficiantur, quò fic confirmentur in via Dei: qualem conſolationem & delitias nunquam ſenſerunt iuſti plerique, qui iugiter in virtutibus & bonis operibus fuerunt occupati, qui ſignificantur per eum, de quo ſequitur, filium ſeniorem in agro laborantē. Quæſtio proinde hìc naſcitur, quomodo ſi filius iſte ſenior perſonam gerat iuſtorum, dicatur indignatus patri ob fratris receptionem. Non enim hoc iuſtorum eſt, obmurmurare Deo, inuidere gratiæ fratri collatæ. Hinc ſanè plerique eam maluerunt ſequi huius parabolæ tractationem, qua per iuniorē populus gentilis, per ſeniorē populus Iudaicus intelligitur. In Iudæos enim indignè ferentes tā facilè ad Euangelicam gratiam admitti gentes, optimè quadrat illa ſenioris indignatio. Verùm cum hic non ſit ſenſus à Domino primò intentus, vt ſuprà oſtēſum eſt, dicendum eſt primùm quidē quod ea quæ hìc dicuntur de filio ſeniore gerente iuſtorum perſonam, dicta ſunt à Domino, ad notandū ipſos Phariſæos & Scribas, qui iuſti volebant haberi, quibus Dominus per factum filij ſenioris, quod nemo non culpandum fateretur, inſinuare voluit quam iniquè & impiè ipſi tanquam iuſti, indignarentur Publicanos & peccatores recipi à Chriſto. Perinde enim eos facere, atq; filius ille ſenior, quem quiſque malè feciſſe non negaret: Deum tamē etiam omnibus modis ſtudere per filiū ſuum vt Phariſæorū obmurmurationē reprimeret, eiſque ſatisfaceret, ac conuiuij & gratiæ Euangelicæ participes faceret, ac ſic ferè eos rectè compellare, Eſto, vos iuſti ſitis ſicut filius ille beneplacens patri. Obſecro vos iuſtos & mundos, ne obmurmuretis in reſipiſcentia & ſalute fratrum veſtrorū, de qua gaudet tota ſanctorum familia. Deinde dicendum per hanc de filio ſeniore narrationē ſignificatum, eſſe tantā Dei erga peccatores benignitatem, vt eam iuſti nunquam ſatis queāt admirari, vtque indignatio & obmurmuratio hinc naſci poſſit, ſicut, inquit Theophylactus, in familiari colloquio ſæpe cùm beneficiis quempiam affecimus, & deinde gratias egerit, dicimus, reprehendunt me omnes quod tanta in te beneficia contuli: quamuis fortè nemo nos reprehendat, attamen magnitudinē beneficentiæ oſtendere volētes, ita fingimus. Poſtremùm cum Hieronymo & Caietano etiā rectè intelligitur ſignificatū, in iuſtis quibuſdam, adhuc ſcilicet imperfectioribus, ex conſideratione immenſæ benignitatis diuinæ erga graues peccatores, naſci aliquid inuidiæ & obmurmurationis, at Deum tamē & pro horū ſalute viciſſim eſſe ſolicitū, ac per internas ſuas inſpirationes corrigere oborientes animo huiuſmodi cogitationes, ac reducere ad ſaniores cogitationes. Quę pro myſtica tractatione eorum quę de filio ſeniore dicūtur ſufficiūt, vt non ſit neceſſe magis particulatim perſequi ſingula. Porrò quoniā hæc Phariſæorum obmurmuratio, cuius occaſione hæc parabola dicta eſt, & quæ hac parabola notata eſt, veluti præludium quoddam fuit eius indignationis, qua poſtea Iudæi obmurmurauerunt gentium ad gratiā Euangelicam receptioni, ſine legis obſeruatione, quarum gētium vocatio, & receptio, in receptione publicanorum & peccatorum etiam figurabatur: ideo non malè, nec extra Domini propoſitum, plerique etiam veteres intellexerunt per duos vnius patris filios, duos, populos, gentilem per iuniorem, ob inſipientiā eius, Iudaicum per ſeniorem, propter maiorem eius ſapientiam. Si enim id ſpectemus quod dictum eſt, nempe quod res quæ tum gerebatur præludium fuerit eius quod poſtea magis erat futurum, veriſimile eſt Dominū præter eum ſenſum myſticum & allegoricum, qui ſuo propoſito potiſſimùm ſeruit & iam tractatus eſt, etiam hunc alterum ſignificaſſe, in quem ſanè pleraque parabolæ optimè quadrant, vt vel ob id etiam ad eū ſenſum reſpexiſſe videri poſſit Dominus. In quo tamè ſenſu tractando breuiores erimus, q pleraque ex priori tractatione ſumi poſſint. Itaque duorum populorum, quorum vnus erat pater & conditor, iunior, nempe gentilis à Deo patre ſuo deficiens, acceptas ab eo facultates, in regione longinqua diſſipauit cum ſcortis. Acceperat enim à Deo dona naturę, vt inuiſibilia eius per ea quę erant viſibilia cognoſceret, & ex pulchritudine creaturarū conſequenter intelligeret creatorē. Sed quia veritatem in iniuſtitia detinuit, & pro Deo idola coluit, cum illis Deo derelicto turpiter fornicatus, naturę bona vniuerſa conſumpſit, & conſumptis omnibus, cœpit egere virtuti-

virtutibus, derelicto fonte virtutum. Vnde cum in regione gentiliū destituta cognitione veri Dei, facta esset valida fames solidæ veritatis quæ mentem verè pasceret: cœpit populus iste totus subiectus esse dæmoniacæ potestati, ac quisque sibi aliquem veritatis doctorem quæsiuit, diuersis diuersorum philosophorum dogmata sectantibus. Quibus cùm sentiret famem non leuari, nec saturitatem parari, tandem pertæsus gentilis populus suæ conditionis, patris sui cœlestis per Euāgelicam prædicationem illi ingesta memoria, confidenter ad eius implorandam cum omni humilitate misericordiam properauit, neque diffidens ob eius benignitatem, neq; ob suā vilitatem ac indignitatem se dignū reputans, qui ad felicitatem Iudæorum assumeretur. Quem tamen Deus & facillimè & benignissimè suscepit, non tantùm innocentiæ stola quam in Adam perdideramus, & annulo fidei, ac calceamētis protectionis suæ eum donans, sed pinguissimo etiā ei conuiuio instructo, reuelatæ, scilicet veritatis & corporis ac sanguinis filij, quale conuiuium necdum parauerat in veteri testamento, populo Iudaīco per filium seniorem significato. Proinde hic populus in agro cæremoniarū legalium assiduè occupatus, & sub graue iugum legis pressus conspiciēs ad Euangelicam gratiā gentes tā facilè recipi, frequenter, vt ex Actis Apostolorum patet, id ægrè ferebat, volens aut eam gratiam sibi esse propriam, aut non communicandam gentibus, nisi cum onere legis, & adeò id ægrè tulit, vt vel ea potissimùm de causa plerique alienati sint à fide, & ad commune Euangelicæ gratiæ conuiuium ingredi noluerint. Quorū tamē impiæ indignationi adeò non est benignissimus Deus offensus, vt eū populū planè abiecerit: sed & hunc seruare cupiēs, non destitit, nec destiturus est per suos blandè eos inuitare ad communis conuiuij & lætitiæ consortium, quemadmodum per Paulum fecisse constat in epistolis, potissimùm ea quæ ad Romanos est. Et hactenus quidem de parabolæ huius tractatione, prolixè forsitan nimis, sed tamen non satis pro dignitate parabolæ. In qua vt tres sunt personæ obseruandæ: ita nobis in patre admiranda & laudanda inopinata eius erga peccatores benignitas: in filio prodigo, sequenda ipsius syncera & vera pœnitentia: in filio seniore, vitanda ipsius impia indignatio.

PARABOLA DE VILLICO INIQVO. LVCÆ 16. CAP. XCV.

Dicebat autem & ad Discipulos suos, Homo quidam erat diues, qui habebat villicū, & hic diffamatus est apud illū quasi dissipasset bona ipsius. Et vocauit illū, & ait illi, Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ, iā enim non poteris villicare. Ait autē villicus intra se, Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationē? fodere non valeo, mēdicare erubesco. Scio quid faciam, vt cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo, Quantū debes domino meo? At ille dixit, Centum cados olei. Dixitque illi, Accipe cautionē tuā & sede, citò scribe quinquaginta. Deinde alij dixit, Tu verò quantū debes? Qui ait, Centū coros tritici. Ait ille. Accipe literas tuas, & scribe octoginta. Et laudauit dominus villicū iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filij huius sæculi prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Et ego dico vobis, facite vobis amicos de māmona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiāt vos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo māmona fideles nō fuistis, quod verū est quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrū est quis dabit vobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire. Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & mammonæ. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant auari, & deridebant illum. Et ait illis Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus. Deus autem nouit corda vestra, quia quod hominibus altū est, abominatio est ante Deū: Lex & prophetæ vsque ad Ioannē, ex eo regnū Dei euāgelizatur, & omnis in illud vnū facit. Facilius est autē cœlū & terrā præterire, quàm de lege vnū apicē cadere.

DICEBAT AVTEM ET AD DISCIPVLOS SVOS, HOMO QVIDAM ERAT DIVES.] Postquam tribus parabolis præcedentibus Dominus confutauit calumniam Phari sæorū & obmurmurationem, quartam iam adiecit de dispensatore iniquo, ad redarguendam præsentium Pharisæorum auaritiā. Nam horū gratia & occasione hāc etiā parabolam esse dictā patet satis ex sequētibus, cum dicuntur hæc omnia auari Pharisæi audisse, & ob id derisisse Dominū. Cùm autē superiores tres parabolas dixerit ad Pharisæos, nūc ad Discipulos sermonem conuertit, quamuis Pharisæorum notare volens auaritiam. Sciebat enim huius doctrinæ non esse capaces, nec eā approbaturos Pharisæos: vnde Discipulos suos alloquitur, volens eos à morbo illo Pharisæorū curare & præseruare, cuius notandi & de eo differendi occasionē præbuerunt Pharisæi sua præsentia & obmurmuratione. Porrò priusquā parabolæ huius scopus & mysticus sensus explicetur, quædā circa literā sunt annotāda. Et primū quidē, quod interpres non satis rectè hîc posuit nomen villici & villicationis, & verbum, villicare. Pro villicus enim est Græcis dictio, Latinis auribus non insolens, *οἰκονόμος* œconomus, id est, dispensator, quomodo vertendum magis fuisse docet D. Hieronymus quæst. 6. ad Algasiam, vbi hanc parabolam tractat, & docet differentiā inter villicū & œconomum vel dispensatorem. Villicus, inquit, proprie villę gubernator est, vnde & à villa villicus nomen accepit: *οἰκονόμος* autem tam pecunię quàm frugū, & omniū quę Dominus possidet dispēsator est. Vnde & *οἰκονόμικος* Xenophōtis pulcherrimus liber est, qui non gubernationem villę, sed dispensationem vniuersę domus (Tullio interpretante) significat. Hęc ille, qui in sequentibus pro villicationis, legit dispensationis, & pro villicare, dispensare. Secundò notandum, quòd cùm dicitur, centum cados olei, pro cados, Græcè est batos, quomodo & D. Hieronymus legit loco prędicto. Nec est idem cadus quod batus. Nam cadus, vt dictum

est

est in cap. Concordiæ 18. Idem est quod metreta, & est dictio Græca, sicut & metreta, cõtinetq; sextarios sexaginta, hoc est, decem congios. Batus autem continet sextarios septuaginta duos, vt testatur Iosephus lib. antiq. 8. & est Hebraïca vox, sicut & dictio quæ sequitur, Corus Hebræi enim dicunt בת Bath, vnde batus, כור Cor, vnde Corus, quod & חמר Hhomer illis dicitur: Batum tamẽ & cadum siue metretam pro eadem mensura accepisse D. Hieronymũ patet ex eo quod 2. Paralip. 2. pro Bath vertit metretam, cùm legimus, Dabo in cibaria tritici coros viginti milia, & hordei coros totidẽ, & vini viginti milia metretas, oleíque sata viginti milia. Hîc enim Hebræis pro metretis & prosatis est Bath. Idem Hieron. lib. 14. Comment. in Ezech. cap. 45. Decima, inquit, pars cori in speciebus liquidis vocatur batus siue cadus. Sic enim legendum puto, cùm libri habeant vadus pro cadus. Hinc non mirum quod hic probatos legamus cados. Vt autem patet ex Ezech. cap. 45. & dictũ est in cap. Concordiæ 52. Batus mensura erat liquidorum, æqualis Ephi mensuræ aridorum, quarũ vtraque decima fuit pars cori: Vnde constat villicum istum iniquitatis plus remisisse ei qui centum coros debebat, quàm ei qui centum batos, quamuis huic remiserit quinquaginta, illi verò tantum viginti. Nam viginti cori continent 200. batos: sicut 100. cori batos 1000. Corus autem, vt scribit Iosephus, continet modia Attica decem, quanquam Græca eo loco nõ habeant, modia, sed medimnos. At Budæus ostendit medimnum valere sex modios. Illud mirum, quòd idem Iosephus. 3. antiquitatum circa finem scribit corum valere quadraginta & vnum medimnos Atticos. Bati capacitas (qua cognita, omnium mensurarum Hebraïcarũ habetur notitia) haberi fortè posset geometrica & arithmetica arte & ex descriptione maris ænei. 3. Reg. 7. & 2. Parali. 4. quod dicitur 3. Reg. 7. continuisse duo milia bathos, & 2. Paralip. 4. tria milia metretas, vbi pro, metretas Hebræis est bathos, quod tamen mirum, quomodo concordat cum eo quod dicitur in 3. Regum. Sed de mensuris hæc pro præsenti loco sufficiunt. Cæterùm quod dispensator iste dicitur dixisse. Accipe cautionem tuam, vt est vtrobique, σου τὸ γράμμα, vel literas tuas, aut scriptum tuum, & scribe hoc vel illud, sic videtur intelligendum, vt ipse tradiderit eis in manus eorum, syngraphas obligatorias olim ab eis scriptas, eaque rupta, aliam iusserit ab eis scribi, in qua tantum fatererentur se debere 50. vel 80. Quod autem sequitur, Et laudauit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset, quidam putant non verba esse Christi, sed Euangelistæ, interrumpentis Christi sermonem, vt per dictionem, dominus, non intelligatur dives ille, de quo parabola, sed ipse Christus eò quòd non videatur verisimile quod dominus dispensatoris fraudatus laudasset illum. Vnde in Paraph. sic habet quidam, Ea fraus si comperta fuisset illi diuiti, non fuisset impunè œconomo, sed tamen Dominus Iesus ad exemplum beneficentiæ laudauit apud Discipulos suos fraudulentum illius, sed tamen prudens consilium, & ad huius imitationem adhortatus est suos. Verùm magis apparet hæc adhuc esse verba Saluatoris, eò quòd statim sequatur ab eo dictum, Et ego dico vobis. Itaque magis intelligendum, Saluatorem quod sic proposito suo conueniret, fingere dominum illius dispensatoris, veluti liberalẽ, delectatum ingenio illius laudasseq; eum, non quòd fraudem commisisset, sed quòd prudenter egisset, sibi prospiciens in futurum: quemadmodum cùm audimus ab aliquo patratum facinus, sed ingeniosè, etsi damnemus factum, laudamus tamen ingenium, dolemúsque eũ aut alios non in aliis rebus melioribus tale ingenium exercere: quod & hîc Saluator quasi egre ferens subiecit, quia filij huius sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt, Vbi illud, in generatione sua, perinde est ac si, vt apertiùs verti posset, diceretur, in genere suo, & additum est ad significandum quòd non absolutè sunt prudentiores filiis lucis, sed in genere suo, hoc est, eo modo quo tales dicũtur prudentes. Sensus ergo est, quòd filij huius sæculi suo modo prudentiores sunt & callidiores ad prospiciendũ sibi de iis quæ ad præsens sæculum pertinẽt, quàm filij lucis ad curandum ea quæ ad vitam illam pertinent, quam ipsi spectant. Aut illud, in generatione sua idem est quod, inter suos, vt intelligatur Dominus significare duas generationes, vnam filiorum huius sæculi, alteram filiorum lucis: & illos istis esse prudentiores in sua generatione, hoc est, inter suos, & in iis quæ ad eos pertinent, & quæ ipsi gerunt & curant. Caietanus intelligit tantùm significari a Domino, quòd filij huius sæculi sint in suis rebus prudentiores, quàm in eisdem rebus sint filij lucis, qui mundana nõ curant. Verùm alter sensus dictus, quo intelligitur significari illos in suis rebus & suo modo esse prudentiores filiis lucis in suis rebus, plenior est, & proposito Domini magis conueniens, non quòd illorum prudentia semper vincat horũ prudentiam, sed quod vt in plurimum sic fiat. Cæterùm orationes illæ, fili. huius sæculi, filij lucis, phrases sunt Hebraïcæ, quibus significãtur homines addicti huic sæculo, & qui iam lucẽ Euangelicam amplexi sunt. Bene autem opponit filios lucis filiis huius sæculi, significans sæculum hoc tenebrosum esse, & filios eius esse filios tenebrarum: quod ad exaggerationem & reprehensionẽ nostræ oscitantiæ facit, quòd eis qui luce donati sunt, maior conueniebat prudentia, quam his qui tenebrarũ sunt filij. His præmissis, vt ad mysticam parabolæ huius tractationem & explicationem intentionis Domini deueniamus, id primò certũ est, quod villicus iste iniquitatis, qui à domino nobis ad imitandũ proponitur, non quoad omnia quæ de ipso narrantur imitandus proponitur. Non enim aut domino nostro facienda est aliqua fraus, aut de ipsa fraude & alienis eleemosynę erogãdæ: neque eos à quibus recipi volumus in æterna tabernacula, tanquam debitores Domini nostri fas est intelligere, cùm iusti & sancti potissimùm significentur hoc loco, qui eos introducãt in æterna tabernacula, à quib. necessitates eorũ in præsenti vita sunt subleuatæ. Proinde in hac maximè parabola summa duntaxat spectanda est: nec singula sic sunt persequenda, vt in quibuslibet partibus similitudinẽ propriam quæramus, & singula villici nobis accómodemus, quẽadmodum nec in reliquis parabolis id esse faciẽdũ, suprà sæpe dictum est. Quę autem sit huius parabolæ summa, ex his quæ Dominus parabolæ subiecit, facis licet colligere, cùm explicans quorsum hęc dicta sit, adiicit, Et ego dicò vobis, facite vobis, &c. quanquam hic non cuncta explicet in parabola spectanda, sed tantùm id quod est præcipuum, reliqua nostræ intelligentiæ relinquens. Summa ergo parabolæ in tribus consistit. Primùm, vt intelligamus nos omnes bonorum temporalium non esse dominos,

Quid Batus.

Quid Corus.

Lib. 15. antiq. 18.

A B C D E

minos, sed tantùm dispensatores, ac ob id exactam A à nobis rationem poscendam aliquando, vt summa cum solicitudine curandum nobis sit quò illa ad voluntatem Domini dispensemus. Secundò, ad hoc tendit parabola, idque præcipuè, vt sicut dispensator ille cùm intelligeret se sua priuandum dispensatione, solicitus fuit vt futuræ vitæ prospiceret, nec aliud præsentius reperit, quàm vt bonis domini sui in suum commodum vtens quamdiu posset pararet sibi amicos ex bonis domini sui, qui ipsum suo munere destiturum alerent: ita & nos cogitemus aliquando nos à temporalium horum bonorũ dispensatione amouendos, ac ob id soliciti simus qua ratione nobis in æterna vita, vbi non erit horum in manu nostra dispensatio, prospiciamus, sciamusque illam demum prospiciendi nobis rationem esse commodissimam, si ex acceptis diuinitus facultatibus benefaciamus liberaliter pauperibus, per quos in æterna simus recipiendi tabernacula, cùm defuncti fuerimus dispensationis nostræ officio. Tertiò, ad hoc tendit parabola, vt intelligamus quòd si dominus iniqui dispensatoris passus dispendia laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: multo magis à Domino nostro, qui & ditissimus est, & nullum damnum potest sustinere, & cuius præceptũ est vt pauperibus benefaciamus, laudandi sumus, si bonis eius nostræ dispensationi cõmissis ab ipso, ita in nostrum commodum vtamur, C vt per ea nobis paremus locum in æternis mansionibus. His tribus in parabola obseruatis, cætera relinquenda sunt tanquam pro exempli commoda narratione tantùm dicta, vt non sit inquirendum quid significatum sit per hoc quod villicus dixit, Fodere non valeo, mẽdicare erubesco, & quod vni remisit 50. batos olei, altero vero 20. coros tritici. Non enim eadem est ratio eorum quos ex bonis domini sui dispensator iste sibi amicos parauit, & eorum quos ex datis diuitiis nobis parare debemus amicos. Illorum enim amicitia parabatur per hoc quòd eis tanquam domini debitoribus debitum remittebatur ex parte: horum vero paratur per hoc quòd eis tanquam amicis domini tribuuntur & cõmunicantur nobis concessa. Accedit ad hæc quòd parabola hæc ex earum parabolarũ est genere, in D quibus cõparatio sumitur ex dissimilitudine, quẽadmodum docet D. August. lib. 2. quæst. Euang. cap. 34. & 45. & annotatum est à nobis cap. Concord. 83. vt ob id minus sit mirandum, si non omnia quæ in parabola dicuntur nobis, mysticè applicari possint, quemadmodum ferè possunt in aliis parabolis. Quanquam enim nobis ex parte imitandus proponatur dispensator iniquus, in multis tamen non est imitandus, quodq; in eo nobis imitandum proponitur, magis significatur ex dissimilitudine, argumento à minori affirmatiuè, quam argumẽto à simili. Quod enim significare voluit Dominus, istud est, Si dispensator ille pro tẽporali vita adeò fuit solicitus, & tanta astutia vsus est, vt futuræ inopiæ occurreret, multò magis vos maiori præditos prudentia, de æterna vita vobis conuenit simili ratione prouidere. Et si ille laudatus est à Domino iniuria affecto, quòd prudenter sibi prospexisset, multò magis vos laudandi ab eo qui & non patitur damnũ, & hoc vos facere præcepit. Hieroloco superiùs notato adducit Theophilum Antiochenæ Ecclesiæ sextum post Petrum Episcopum, quem dicit etiam quatuor Euãgelistarum in vnum opus dicta compegisse atque in suis Comment. parabolam hanc intellexisse de Paulo Apostolo, vt is sit per villicum iniquitatis significatus, cui & attribuit singula parabolæ: sed certum est Episcopum illum tantùm per accommodationem parabolam illam Paulo applicuisse, nec existimasse hunc fuisse sensum à Domino hic intentum. Hinc tamẽ obseruandum quàm antiquæ sint, & ex Apostolorum temporibus deriuatæ tractationes allegoricæ, etiã accommodatitiæ tantùm, & docendi tantùm gratia excogitatæ: quanquam idem Hieronymus in lib. de scriptoribus Ecclesiæ, dum meminit huius Theophili, dubiter num Commentarij in Euangelium qui eius nomine tunc legebantur, fuerint illius. Restat excutienda vltima sententia illa quæ parabolæ conclusio est.

ET EGO DICO VOBIS, FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA, &c.] Mammona iniquitatis, Hebraïca phrasi positum est pro mammona iniquo, vt postea dicitur: quemadmodum suprà villicus iniquitatis pro villico iniquo. Porrò mammona, non Hebræa, sed Syriaca vox, teste Hieronymo, diuitias significat vt & circa Matth. cap. 6. dictum est. Ideo autẽ Hieronymus diuitias mãmona dicit vocari, quod de iniquitate collectæ sunt, vnde apparet eum intellexisse hanc dictionẽ esse compositã ex præpositione מִן Min, id est, à, & נָעַר Nona, à verbo נָעַר Iana, quod est violẽtiã inferre, & aliena diripere, Id si verũ est, colligere hinc licet quare Euangelistæ hãc dictionẽ seruauerint, & rursum quare additum sit iniquitatis, nimirũ explicandi vocabuli gratia. Est tamen & alia ratio quare Dominus non simpliciter dixerit de mammona, sed de mammona iniquo, nempe propter similitudinẽ maiorem indicandã inter nos & iniquum villicum quem imitandum proposuit, vt scilicet sicut ille de iniquis diuitiis sibi parauit amicos, & nos de iniquo mammona faciamus. Cauẽdũ tamẽ, ne quemadmodũ, Augustino teste, aliqui hinc intellexerũt, etiã nos intelligamus, Dominum nos admonere vt aliena diripientes, ea in eleemosynas erogemus, ficque nobis paremus apud Deũ amicos. Diuitias enim iniquas, vnde nos vult parare amicos, non intellexit quas ab aliis per nefas accipiamus, sed quascunque etiã iusto titulo possidemus, & quæ vel nostra industria, vel ex hæreditate nobis obuenerunt. Earum enim quas iniustè habemus non sumus à Deo constituti dispensatores, quia nec à Deo eas accipimus, sed eas tantùm à Deo accipimus quas iustè possidemus, quas tamen Dominus hîc iniquũ vocat mammona, eò quòd, vt inquit Hieronymus quæst. 1. ad Hedibiã, omnes diuitiæ de iniquitate descendunt, & nisi alter perdiderit, alter non potest inuenire. Vnde, inquit, & illa vulgata sententia mihi videtur esse verissima, Diues aut iniquus aut iniqui hæres. Cui consonat illud Menãdri, Nunquã vir æquus, diues euasit citò. Atq; hęc videri potest singulari ratio, ob quam diuitias Dominus dixerit iniustas, nempe quia ab iniquitate descendunt & parantur, si non alia, saltem ea iniquitate, quia nimio studio & diligentia cõgregantur, aut qua illicitè seruantur non erogando ea pauperib. quemad, modũ oportebat, quandoque verò frequẽter ea iniquitate, qua non satis iustis modis ab aliis accepta sibi vsurpat & appropriat aliquis. Possunt tamen & aliter diuitię dici iniquę aut mammona iniquitatis, nimirum quia sunt materies omnis iniustitiæ & iniquitatis, aut secundùm Augustinum, quia non sunt

verè diuitiæ, quæcũque huius sæculi diuitiæ, sed falsæ, & iniquè sibi nomen illud vendicantes: vnde & postea iniquo mammonæ opponitur id quod verũ est. Ex qua verborum Christi explicatione huic parabolæ subiecta videtur hæc potissima esse ratio, cur hic mammona dicat iniquitatis. Cæterùm amici quos de mãmona iniquitatis Dominus nos vult parare, vt nos recipiant in æterna tabernacula cùm defecerimus, hoc est, cùm ex hoc mundo emigrare cogemur, sunt potissimùm sancti & fideles pauperes, eíque maximè, qui omnia sua propter Dominum reliquerunt, aut perdiderunt, pleni diuitiis spiritualibus, quales erant illi in Ierusalem pauperes, pro quibus collectas fieri adhortatur in epistolis
1. Cor. 16. ad Corint. Paulus, quas ipse per sese in Ierusalẽ detulit. Huiusmodi enim propriè conuenit illud, recipiant vos in æterna tabernacula, non autem impiis & infidelibus pauperibus, qui ipsi non sunt ingressuri tabernacula. Dicuntur autem illi receptuti suos benefactores in cœlum, simpliciter quidem, quia propter illos Christus eorum benefactores recepturus est, qui sibi imputat factum quod illis impenditur, iuxta illud,
Matt. 25. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, &, Quicunque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantùm nomine discipuli, non perdet mercedẽ suam. Subtiliori verò ratione, tum quia simul cum Christo regnabunt & dominabũtur populis, ac iudicabũt nationes, & proinde simul etiã cum eo recipiẽt benefactores suos in cœlum: tum quia illis cõmunicant
2. Cor. 8. sua merita & diuitias spirituales, qui ipsis sua temporalia impartiuntur, iuxta illud Pauli, In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt illorum abundantia vestræ inopiæ fit supplementum. Quanquam autem hac sententia Dominus videatur maximè adhortatus diuites ad eleemosynas erogandas pauperibus sanctis & iustis, quibus maximè tanquam domesticis fidei & Dei amicis eleemosynæ sunt faciendæ, tamen quoniam etiam omnibus pauperibus, quanquam inimicis & hostibus fidei, est beneficiendũ, potest etiam hęc sententia generaliter accipi, vt sit adhortatoria ad faciẽdam eleemosynam quibusuis pauperibus, qui qualescunque sint, & quanquam non ipsimet ingrediantur æternas mansiones, dicuntur rectè benefactores suos recipere in cœlum, ob rationem priùs dictam, quia propter beneficia eis impẽsa Christus illos recipit in cœlum. Porrò D. Ambrosius significat se per amicos qui nos recipiant in cœlum, intelligere ipsos Angelos & sanctos, qui regnãt in cælo cum Christo, quos nobis amicos facimus, dum quibusuis pauperibus affectu misericordiæ benefacimus. Sic enim scribit, Facite vobis amicos de iniquo mãmona, vt largiendo pauperibus, Angelorũ cæterorúmque, sanctorũ gratiã cõparemus. Expendenda est autẽ expressè vis & pondus huius sententiæ Dominicæ, qua nulla alia efficacior esse potest ad eleemosynæ cõmendationem, ad quam homines sunt tardissimi, cùm nihil sit magis ad salutem necessarium & vtile. Cũ enim per parabolã insinuetur nos omnes bonorum temporalium tantùm esse dispensatores, & dispensatio in bonum & commodum domini sit facienda: hac tamen sententia demonstratur, quomodo in maximum nostrum bonum commissorũ nobis bonorũ dispensationem facere possumus, cum gratia veri Domini. Deinde cùm diuitias dicat esse mammona iniquitatis, tamen ostendit Dominus quomodo iniustitiam illam nobis vertere possumus in iustitiã: vnúque diuitiis homines ferè quærant sibi facere quæstum, & lucrum augere, ostendit qua ratione sibi per eas maximè prospicere possint, non in aliquot annos sed in perpetuũ: quomodo scilicet verè census augeatur, & reditus parentur perpetui. Postremùm, cùm diuites fere velint à pauperibus multùm rogari, & velut benefactores ab eis haberi, Dominus contrà significat pauperes potiùs à diuitibus quærendos, & ambiendos, ac necessitatis beneficia eis obtrudenda, vt eos apud Deum habeãt patronos & intercessores. Vnde D. Gregorius lib. 21. Moraliũ cap. 14. Multùm, inquit, ad edomandam dantis superbiam valet, si cùm terrena tribuit, verba solicitè cœlestis magistri pensет, qui ait, Facite vobis amicos de mãmona iniquitatis, vt cũ defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Si enim eorum amicitiis æterna tabernacula acquirimus, dantes procul dubio pensare debemus, quia patronis potiùs munera offerimus, quã egenis dona largimur. Qui itaque nunc temporale subsidium pauperi tribuit, ab eo postmodum perpetua recepturus, vt ita dicam, quasi ad frugem terram excolit quæ quod accepit, vberiùs reddit. Hæc ille.

QVI FIDELIS EST IN MINIMO, ET IN MAIORI FIDELIS EST, &c.] Quo magis ad benignè dispensanda præsentia bona prouocaret Dominus, alterum etiã ex occasione eiusdem parabolæ subiicit documentũ, de pœna scilicet mali dispẽsatoris temporalium facultatum, quam duplicem fore insinuat, nempe quia talis & in præsenti tempore indignus apud Deum habebitur cui veriores diuitiæ committantur dispensandæ, & in futuro sæculo sua apud Deum carebit mercede. Primùm itaque horũ ostensurus, præmittit duas prouerbiales & à vulgo desumptas sententias generales. Qui fidelis est, inquit, in minimo, &, id est, etiam in maiori (aut magno, vt habent Græca) est fidelis. Et qui in modico (aut, vt est Græcè, in minimo) iniquus est, & in maiori iniquus est. Quarum sententiarum veritati non obstat, quod quandoque reperiantur quidam fideles in paruis, & infideles in magnis: aut contrà infideles in paruis, & in magnis fideles. Sunt enim vulgares, vt dictum est, sententiæ, quibus significatur quid vt in plurimum vsuueniat, quódque homines ex minoribus factis maiorum coniecturam facere soleant. Vnde domini seruorum suorum fidelitatem in paruis primùm tentant, quam si in eis integram inuenerint, audent eis etiam magna committere. Et ex puerilibus inuenum furtis coniecturam facimus grauiorum furtorum maturiorem ætatem secuturorum. Ex his ergo generalibus & vulgaribus sententiis, infert Dominus quod suo seruit proposito. Si ergo in iniquo mammona, re scilicet minima, fi ad spiritualia bona fiat comparatio, non fuistis fideles, dispensando ea secundum voluntatem Domini vestri: quod verum est qui credet vobis? hoc est, spirituales diuitias, quæ solæ vera sunt bona, Deus nequaquam cõmittet vobis dispensandas. Discipulos enim alloquitur, & in eis omnes nos, quos significat indignos esse & ineptos, qui Euangelium Dei aliis prædicandum committatur, aut alia dona spiritualia dentur in ædificationem & vtilitatem aliorum. Simili modo Paulus de Episcopis, Qui domui suæ inquit, præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Opponit autem id quod verum est, iniquo mammonæ, significans diuitias terrenas
1. Tim 2.

renas non verè esse diuitias, sed fallaces esse, vt quæ verè diuites & beatos homines non reddant, nec hoc præstare possint quod pollicentur. Hinc autem patet quorsum in superiore parabola dictum fuerit de dispensatore iniquo, quem propter infidelitatem suam amouere voluit dominus eius à dispensatione, nempe vt intelligamus Deum illos suorum bonorum dispensatione indignos iudicare, qui cõcessa eis bona, adhuc parua, malè dispensant. Post pœnam autem infidelis dispensatoris, quæ ad præsens pertinet sæculum, subiungit & de ea quæ ad futurum pertinet, rursumque vtitur vulgari sententia. Vulgò enim dici solet, eum qui in aliorum rebus est infidelis, dignum esse cui etiam non dentur quæ ipsius sunt. Vnde id suo accommodans proposito dicit, Et si in alieno fideles nõ fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? Alienum vocat diuitias temporales, quòd eas pleno iure non possideamus, cùm minimo momento vel ipsæ nobis, vel nos illis eripiamur, quódque eas Deus hominibus concedat non tanquam propria eorum bona, sed tanquam ea quæ per eos vult dispensari. Id quod nostrum est, vocat cœlestia & æterna bona, quia ad eorum possessionem creati omnes sumus: conueniúntque nobis secundùm id quod potissimùm sumus, nempe rationales, ac sola hæc cùm obtenta sunt, beatos nos faciunt, nec eripi nobis possunt. Itaque significat eos qui modò in alienis opibus dispensandis non fuerint fideles, sed subtraxerint eas aliis quibus debentur, Deum vicissim subtracturum illis propria ipsorum bona. Quanquam autem per id quod nostrum est dixerimus intelligi cœlestia bona quæ nos manent post hanc vitam, vt ea sanè maximè sunt intelligenda, tamen etiam generaliter intelligi possunt & ea bona spiritualia, quæ in præsenti vita à Deo hominibus conferuntur. Pergit autem Dominus post hæc dehortari ab auaritię & pecuniæ studio, ac rursum vulgares assumens sententias, accommodat eas suo proposito. Nemo, inquit, seruus potest duobus dominis seruire, &c. Hæc autem tractata sunt in cap. Concordiæ 42. circa cap. Matth. 6.

A

B

C

D

AVDIEBANT AVTEM OMNIA HÆC PHARISÆI QVI ERANT AVARI, &c.] Apud Græcos additur coniunctio, &, ante, Pharisæi. Audiebant autem omnia hæc & Pharisæi, vt sit sensus, Quanquam dixerim Dominum hæc dixisse ad suos Discipulos, tamen etiam Pharisæi audiebant hæc omnia, qui cum essent auari, hoc est, pecuniarum amatores, Græcè enim est φιλάργυροι). & ob id huius doctrinæ non essent capaces, deridebant Dominum huiusmodi docentem, aut, vt est efficaciùs apud Græcos, ἐξεμυκτήριζον, id est, subsannabant eum, aut naso suspendebant eum. Deriuatur enim Græca dictio à μύκτηρ, quod nasum significat. At nasus olim erat irrisioni dicatus, quare significat Euangelista etiam externis vultus signis irrisionem monstrasse. Deridebant autem eum, quòd ipse Dominus, vtpote pauper, adhortaretur diuites ad suorum bonorum in pauperes distributionem, quòd diuitiarum possessores tantùm diceret esse dispensatores, quòd consuleret diuitibus per eleemosynas sibi pauperes facere amicos, quòd diuitias vocaret mammona iniquum, quódque assereret fieri non posse vt quis Deo colendo operam daret, & diuitiis colligendis, cùm huiusmodi non didicissent ex lege Mosaica, sed contrà hæc suis cultoribus promittat diuitiarum affluentiam. Habet autem hic mundus, sempérque habebit eos qui instar Pharisæorum, cùm sint elati, feroces, auari, & libidinosi, derideant doctrinam modestiæ, clementiæ, mansuetudinis, liberalitatis, & continentiæ, quorum sannas æquius & patientiùs ferre prædicatores debent, cùm vident etiam Dominum ab his non fuisse liberum. Abhorret enim à musto Euangelicæ doctrinæ palatum assuetum vappæ mundanæ prudentiæ, & animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus, stultitia enim est illi. Quoniam ergo Pharisæi synceram Euangelij doctrinam irridebant, seuerè eos Dominus redarguit, dicens, Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, hoc est, opinionem iustitiæ vobis parare studetis apud homines, facientes, scilicet, omnia opera vestra vt videamini ab eis, ac his rebus studentes ex quibus homines sanctitatem æstimant, externis, scilicet cæremoniis, baptismatibus, & id genus rebus, atque vitia vestra palliantes sub specie boni, vt auaritiæ studium sub specie promissionum legis, & imitatione Patriarcharum: at quantumuis iusti fitis habiti ab hominibus, qui tantùm ex externis iudicant, Deus nouit corda vestra, & quia scit ea plena esse hypocrisi, elatione, auaritia, inuidia, vos abominatur. Tale enim quid addere oportet, vt quod sequitur cohæreat, quia quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Non enim hac sententia causali probatur illud, Deus nouit corda vestra, sed quòd qui apud homines iusti & magni sunt, plerunque Deo sint abominabiles. Potest & sic coniungi, Deus nouit corda nostra, quod ob id dico, vt sciatis abominabile esse Deo quod apud homines & hominum reputatione excelsum est. Est autem hæc sententia bene ponderanda, vt ea admoneamur quàm longissimè distare ab hominum mundanorum iudiciis, scientes eos ferè approbare quæ Deus reprobat. Potest autem eius veritas in multis declarari. Sapientia enim mundana, & eloquentia, magna quædam & suspicienda res est apud homines: at iuxta Paulum, Sapientia huius mundi, stultitia est apud Deum. Prudentiam carnis, qua nouerunt sibi suisque rebus bene in temporalibus prospicere, magni faciunt homines: at Paulus, Prudentia, inquit, carnis mors est, & inimica Deo. Et quod proposito maximè conuenit, sublime quiddam & suspiciendum est hominibus, abundare diuitiis, honorari ab omnibus, præ se ferre externis rebus, vt vestitu, cæremoniarum obseruatione sanctitatem: at diuites, & honorati in mundo, & externis rebus sese pro iustis venditantes, ferè Deo sunt abominabiles ob auaritiam, fastum, & hypocrisim. Sicut autem quod hominibus altum est, Deo ferè est abominatio, id est, abominandum: ita etiam contrà, quod hominibus humile est & contemptum, apud Deum magnum est. Apud Deum enim, Beati pauperes spiritu, beati mites, beati qui lugent, & qui persecutionem patiuntur, cùm hi miseri & abominabiles sint hominibus.

E

1. Cor. 4.

1. Cor. 3.

Rom. 8.

LEX ET PROPHETÆ VSQVE AD IOANNEM, EX EO REGNVM DEI, &c.] Quoniam Pharisæi Dominum contra auaritiam, & de diuitiarum dispensatione dicentem irridebant, quasi aliena à lege, imò contraria legi & Prophetis præciperet, vbi multi ditissimi Deo placuisse legantur, & terrenorum bonorum abundantia Dei cultoribus promittitur: ideo Dominus iam his occurrens ostendit iam esse tempus docendi alia quædam perfectiora,

fectiora, quàm quæ lex & Prophetæ priùs docuiſ A ſent, quòd iam cœperit aperta regni cœlorum prædicatio, quæ meritò perfectiores requirat animos, & alia habeat præcepta quam lex Moſaïca, quæ diuitias terrenas, nõ ita autem cœleſtes pollicebatur. Senſus ergo eſt, Offendit vos quòd nouo more diuitiarum neglectum, cõtemptum & diſtributionem exigã, cùm eas ſuis lex polliceatur. At ſcitote quod lex & Prophetæ, id eſt, Prophetarum ſcripta vſque ad Ioannem habuerunt ſuum tempus, vt docerent B vos quid faciendum eſſet: at à diebus Ioannis non amplius terrena bona promittuntur, ſed regnũ Dei euangelizatur, id eſt, annunciatur, cuius proinde nouæ prædicatio noua etiam habet præcepta, ac terrenorum bonorum contemptũ meritò exigit. Nec eſt ineffica huiuſmodi prædicatio etſi noua, & vobis ridicula. Quantumuis enim vos eam rideatis, tamen omnis in regnum cœlorum vim facit, hoc eſt, multi admodum pro illo conſequendo ſummo feruore C confluunt, veluti contendentes illud præripere aliis, adeò vt propter illud parẽtes & cognatos omnes alacriter relinquãt, ſuas itẽ poſſeſſiones promptè aut relinquãt, aut pauperibus diſtribuãt, ac denique animã propriã ſeq; totos abnegent, & auidi ſint conſequẽdi regni cœlorũ quod prædicatur. Idẽ dictum à Domino, habitũ eſt ex Matt. c. 11. in cap. Concord. 47. vbi plura dicta ſunt pro explicatione huius loci. Portò ne quia dixit, Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, calũniari ipſum poſſent tãquã legis deſtructorem, ſubiicit de legis indiſſolubilitate, dicens, Facilius eſt autẽ cœlũ & terram præterire, quàm de lege vnum apicem cadere, id eſt, quàm non fiat vel minimum quod in ea ſcriptũ eſt. Quare ſignificat ſe non veniſſe vt legẽ ſolueret, ſed potiùs vt perficeret, atq; id ſe facere dum quẽdam nunc aliter exigeret quàm lex apertè præcepit. Idem dictum pluribus à Domino, habitum eſt ex Matth. cap. 5. in Concor. 39. vbi circa hanc ſententiam plura ſunt annotata.

DISSERIT DE MATRIMONII INDISSOLVBILITATE.

MAITHÆI 19. MARCI 10. LVCÆ 16. CAP. XCVI.

† b. accedẽtes. † a. homini. Δ a Qui ‖ a.e. ait † b. ad vxorẽ ſuam. Poſt dictionem credatur ſequi apud Marcum quæ priùs ſunt poſita, à dictione maſculũ, vſque nõ ſeparet. Δ c. omnis qui dimittit. ‖ c. alterã ducit. † c. ducit

[c]T† acceſſerunt[a] ad eum[c] Phariſæi, [& [b]interrogabant eũ[c] tentãtes eum, [a]& dicentes, [c]Si licet †viro dimittere vxorẽ[a] ſuã quacũque ex cauſa? Δ[c] At ille reſpondens ‖ dixit eis, [b]Quid vobis præcepit Moyſes? Qui dixerũt, Moyſes permiſit libellũ repudij dare, & dimittere. Quib. reſpõdẽs Ieſus[a] ait, Nõ legiſtis, quia qui fecit ab initio[c] maſculũ & fœminã fecit eos[b] Deus? [a]Et dixit, [c]propter hoc relinquet homo patrẽ ſuũ & matrẽ, & adhærebit † vxori ſuæ, & erũt duo in carne vna. Itaque iã nõ ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo Deus cõiunxit, homo nõ ſeparet. [a]Dicũt illi, Quid ergo Moyſes mãdauit dari libellũ repudij, & dimittere? Ait illis, Quoniã Moyſes[c] ad duritiẽ cordis veſtri[b] ſcripſit vobis præceptum iſtud [&][a]permiſit vobis dimittere vxores veſtras: [c]ab initio autem[b] creaturæ[a] non fuit ſic. Dico autem vobis, quia Δ[c] quicunque dimiſerit vxorẽ ſuam, [a]niſi ob fornicationem: [c]& ‖ aliã duxerit, mœchatur: & qui dimiſſam[c] à viro, [c]† duxerit, mœchatur. [b]Et in domo iterum Diſcipuli eius de eodem interrogabant eum, & ait illis, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam: & ſi vxor dimiſerit virum ſuum, & alij nupſerit, mœchatur. [a]Dicunt ei Diſcipuli eius, Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, nõ expedit nubere. Qui dixit illis, Non omnes capiũt verbum iſtud, ſed quibus datum eſt. Sunt enim eunuchi, qui de matris vtero ſic nati ſunt, & ſunt eunuchi, qui facti ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cœlorum. Qui poteſt capere, capiat.

ET ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI (ET) INTERROGABANT EVM TENTANTES, &c.] Poſtquam Lucas dixiſſet Dominum dixiſſe, Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem, &c. &, Facilius eſt cœlum & terram præterire, &c. quibus ſignificat Dominus tempus iam eſſe vt alia quædam docerentur, quàm in lege & Prophetis præcipitur, ſe tamen non veniſſe vt legem deſtrueret, ſed potiùs vt eam ſuis præceptis perficeret, ſubiecit, Omnis qui dimittit vxorẽ, &c. vt ex vno exemplo oſtenderet, quomodo Dominus legem perfecerit. Hac enim ratione videtur Lucas hanc ſententiam ſuperioribus ſubiunxiſſe. Verisimile tamen hanc de non dimittenda vxore doctrinam cuius obiter meminit Lucas, traditam nunc à Domino ea occaſione qua eandem præſentibus Diſcipulis & Phariſæis traditam commemorant prolixè Matthæus & Marcus. Nam poſt hanc obiter commemoratam Domini doctrinam, quibuſdam deinde interpoſitis quæ ipſe ſolus habet, Lucas coincidit cum narratione reliquorum duorum Euangeliſtarum de paruulis Chriſto oblatis, & adoleſcente diuite, & aliis quæ ſequuntur. Quare quandoquidem ſuperioribus ſubiungenda fuerat ea quæ eſt apud Lucam de non dimittenda vxore, ſententia, oportebat hic ſimul cum Luca inſerere Matthæi & Marci narrationem, quam verisimile eſt Lucam id non tam prolixè proſecutum, quod ſciret ab eis accuratè occaſionem huius doctrinæ deſcriptã eſſe. Itaque ex collatione trium Euangeliſtarum hîc coincidentium apparet, quòd cùm Phariſæi audiſſent ſuam illam ob conuerſationem Domini cum peccatoribus obmurmurationem tribus parabolis confutatam, ſuam item auaritiam alia parabola notatam: quæſierint occaſionem venandi aliquid ex ore eius quod calumniari poſſent, eámque deſumpſerint ex eo quod dixit Dominus legẽ & Prophetas locum habuiſſe vſque ad Ioannem, facilius tamen eſſe vt cœlum & terra prætereat, quàm vel minimum aliquid legis. Horum enim verborum occaſione venire illis facilè potuit in mentem, vt huiuſmodi legis quæſtionem ei proponerent. Quam quæſtionem verisimile eſt illo tempore fuiſſe agitatam inter Phariſæos & Scribas, & controuerſam, vt ob id veluti diſcere cupientes quod apud ipſos erat dubium, eam quæſtionem Domino propoſuerint, quemadmodum poſtea propoſuerunt, num liceret tributum dari Cæſari, & quod eſſet mandatum magnum in lege, & alia quædam. Cauſa autem dubitandi de diuortio apud Iudæos eſſe potuit, quod natura illud vt fœdum, & iniquum mens honeſtior deteſtetur, & tamen lex illud admiſerat.

Deinde

Deinde quanquam ex lege cõstaret esse permissum diuortium, dubitabatur tamen an quacũque de causa licitum esset, cùm lex tantùm mentionem faciat felicitatis ob quam liceat facere diuortium. Non enim tantùm quæsierunt Pharisæi, an liceret viro dimittere vxorem, quod Marcus eos interrogasse dicit, sed an liceret quacunque de causa, vt habet Matthæus, ita vt verisimile sit eos dubitasse & interrogasse de vtroque prædicto, nempe an absolutè liceret, & si liceret, an quauis de causa liceret, sicut vtrunque etiam hodie vertitur in quæstionem apud Theologos, vt est videre in 4. sentent. Quærebant autem hanc quæstionem apud ipsos controuersam, sub specie animi cupidi discendæ veritatis, sed re vera tentantes eum, hoc est, experiri cupientes num quid in dubia illa quæstione dicturus esset quod in calumniam rapere possent. Putabant enim vtrũuis responderet, habituros se quod calumniarentur. Si enim diceret non licere, accusari illum posse tanquam legi contrarium. Si vero diceret licere, accusari posse illius doctrinam tanquam imperfectam, cùm perfectionis videretur esse magister.

A

B

C

D

E

cAT ILLE RESPONDENS DIXIT EIS, bQVID VOBIS PRÆCEPIT MOYSES.] Quanquam sciret Dominus Pharisæos malignoanimo quod quærebant interrogare, tamen pro mira sua bonitate, vt & aliàs, non destitit quæ veritatis erant, saltem propter bonos præsentes, docere: pro immensa autem sua sapientia ita temperauit suam responsionem, vt eorum transeat decipula, nec possint calumniari, qui quidnis diceret se posse calumniari putabant. Porrò responsionem Domini paulò aliter aut alio ordine commemorarũt Matthæus & Marcus. Nam Marcus quidem dicit, Dominum priùs interrogasse de statuto Moysis, ac post Pharisæorum responsionem causam illius statuti reddidisse, & postremùm primæuam coniugij institutionem subintulisse. Matthæus verò primùm dicit Dominum ex primæua coniugij institutione ostendisse coniugum inseparabilitatem, ac tum post Pharisæorum interrogationem de statuto Moysis, reddidisse causam illius statuti. Hęc tamen varietas nec contrarietatem aliquam, nec falsitatem arguit, sed tantùm quod vterque Euangelistarum quædam posuit ab altero omissa, quódque non omnia eodem sint ordine dicta quo ordine sunt scripta, quod nihil obesse veritati historiæ nemo negauerit. Marcus enim posuit interrogationem Domini de statuto Moysis, quàm prætermisit Matthæus: & contrà Matthæus posuit interrogationem Pharisæorum de eodem statuto, quam prætermisit Marcus. Quomodo autem in ordinem redigi possint quæ ab eis diuersimodè sunt narrata, indicat Concordia, in qua quod Marcus scribit dictum à Domino de primæua coniugij institutione post redditam causam statuti Mosaici, præponitur cum narratione Matthæi, ne bis idem proponatur, quod bis eodem tempore dixisse Dominum non est verisimile. Respondurus ergo sapientissimus magister captiosis Pharisæis, & sic respondurus vt eos sua ipsorum caperet versutia, primùm, vt ex Marco patet, quæsiuit quid de re quæ quærebatur Moyses præcepisset. Quæsiuit autem non tanquam ignorans, sed vt se legis contemptorem non esse declararet, sicut illi sperabant ex responsione ipsius se collecturos, & vt proposita ab illis constitutione Moysis, cui innitebatur diuortij consuetudo apud Iudæos, aliam deinde ex eodem Moyse antiquiorem constitutionem, eámque non Moysis, sed Dei, commodè inducere & opponere posset. Cùm autem Dominus quærat quid de proposita materia præceperit Moyses, Pharisæi respondent non quid præceperit, sed quid permiserit, Moyses, inquiunt, permisit libellum repudij scribere. Sic & cùm Pharisæi postea interrogarent, quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere? respondit Dominus, Ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere vxores vestras. Constitutio enim Moysis diuortium spectans, habebat aliquid permissionis & aliquid præcepti. Nam permissionis fuit, quòd non prohiberet diuortium facere, & libellum repudij scribere more aliarum gentium: præcepti vero, quod constitutum fuit non posse diuortium fieri, nisi maritus vxori scriberet, & traderet libellum repudij. Itaque præceptum hoc permissionem includit, & permissio præceptum, quare confusè hic nunc dicitur mandasse, nunc permisisse Moyses. Postquam autem Pharisæi proposuissent constitutionem Moysis, cui nitebatur diuortij consuetudo, Dominus viciſſim illis proponit antiquiorem Dei circa propositam quæstionem constitutionem, cui tum ob antiquitatem, tum quòd Dei esset, non Moysis, Mosaïca constitutio meritò cedere deberet: Non legistis, inquit, quia qui fecit ab initio masculum & fœminam, creauit eos? Sic enim legendum est, & non, vt quidam libri habent, Qui fecit hominem ab initio. Nam dictio, hominem, nec est in Græcis, nec in antiquis Latinis codicibus. Illud autem, ab initio, quanquam omnes referant ad, qui fecit, magis tamen cum sequenti verbo, fecit, construendum videtur, vt ἐποίησας, pro quo nos habemus, qui fecit, absolutè positum, valeat idem quod factor vel creator, & sit sensus. Non legistis quòd creator omnium rerum fecit eos in initio masculum & fœminam? Nam apud Marcum in simili, imò eadem sententia, illud, ab initio, sic construitur cum sequenti verbo, fecit. Certè hanc distinctionem habebat antiquus quidam codex manu descriptus. Porrò decisurus propositam quæstionem Dominus, primùm in memoriam reuocat istud, masculum & fœminam creauit eos, scriptum 1. cap. Geneſis, & repetitum cap. 5. vt per hoc probet coniugium in initio à Deo institutum, & non ab homine. Cùm enim in productione auium, piscium, & iumentorum nulla fiat mentio masculi & fœminæ, in sola hominis productione dicitur masculum & fœminam creauit eos, ad significandum, coniugium, quod in solo homine locum habet, à Deo institutum esse, idque inter vnum & vnam. Secundùm Hieronymum autem & Theophylact. Dominus hac scriptura etiam probare voluit, quòd non liceat viro dimissa vxore aliam ducere, quia dictum est singulariter, masculum & fœminam, non autem fœminas, quas vtique cum viro creasset, si voluisset eum vna relicta aliam ducere. Verùm ad istud probandum magis adducitur à Domino id quod sequitur. Videri autem potest etiam ob id Dominum citasse illud, Masculum & fœminam creauit eos, vt in memoriam reuocaret quomodo scriptura in hominis productione nunc singulariter loquatur, nunc pluraliter, eò quòd duo primi homines ex vno homine subsisterunt in discrimine sexuum, ita vt ex ipsa creatione monstratum fuerit eos etsi duos persona, esse tamen quodammodo vnum hominem. Vnde dicit scriptura, Creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum

& fœminam creauit eos. Sic enim rectè subiuncta A
est altera scriptura ex secundo capite desumpta, qua
postquam probatum est coniugium esse à Deo in-
stitutum, etiam probatur sic esse institutum, vt sit
inseparabile. Sequitur enim, Et dixit, Propter hoc
relinquet, &c. propter hoc, nempe quia ex vno ma-
sculus & fœmina primò substiterũt. Præcedit enim
in Genesi ante hanc sententiam, Hoc nunc os ex
ossibus meis, & caro de carne mea: hæc vocabitur
virago, quia de viro sumpta est. Dicitur autem hic
Deus dixisse (nam suppositũ verbi, dixit, est Deus)
cùm in Genesi hæc videantur esse verba Adæ, quia
Adam hęc non dixit nisi afflatu diuino, quo cogno-
uit ex latere suo vxorem esse creatam à Deo, quan-
quam sic sunt hæc verba posita in Genesi, vt pos-
sint esse verba Moysis, Dei præceptum promul-
gantis. Potrò illud, relinquet homo patrem & ma-
trem, quidam secuti Augustinum intelligunt signi-
ficare, Dominum interdixisse vt quis coniugio co-
pularetur cum patre & matre sua, cum cæteris ve-
rò omnibus non interdixisse. Verùm magis videtur B
significatum his verbis maiorem & inseparabilio-
rem debere esse coniũctionem hominis cum vxo-
re sua, quam cum parentibus propriis, idque ideo,
quia prima primi mariti vxor, de ipsius viri parte
formata est, quomodo non formatur homo de pa-
rentibus suis, Deo per hoc significare volente cõ-
iuges inter sese cohærere debere, perinde ac si vnus
essent homo, & ad hoc à se institutos, vt per car-
nalem copulam vna efficeretur caro. Hoc est enim
quod sequitur, Et adhærebit vxori suæ, & erunt C
duo in carne vna. Adhærebit, inquit, per amorem,
diligendo scilicet eam vt proprium corpus, & per
cohabitationem ad vinculum perpetuum. Nec so-
lùm adhærebit, sed erunt duo etiam in carne vna.
Vbi notandum pro in carne vna, Græca habere,
εἰς σάρκα μίαν, id est, in carnem vnam, & est Hebraï-
ca phrasi dictum, erunt duo in carnem vnam, pro
eo quod est, erunt duo, vna caro, quemadmodum
ex Domini patet conclusione, quomodo etiam di-
citur Adam factus in animam viuentem, pro eo
quod est, factus anima viuens. Diuus Thomas in
Catena citat D. Hieronymum, quasi intellexerit
significari duos coniuges esse in vna carne, nempe
prolis, quæ ex eis communiter gignitur, in qua
quodammodo est vterque parens. Sic enim citat D
Hieronymum. Et erunt duo in carne vna. Præmiũ
enim nuptiarum est ex duobus vnam carnem, sci-
licet prolis fieri: cum ille sensus vt non conuenit
sequenti illationi, ita nec sit Hieronymi. Nõ enim
Hieronymus habet duas illas dictiones, scilicet
prolis, sed tantùm, præmium nuptiarũ est ex duo-
bus vnam carnem fieri. Quod eum non dixisse de
carne prolis, sed de carne coniugum qui inter se
carnaliter commiscentur, patet ex eo quod apud
eum sequitur, Castitas iuncta spiritui, vnus effici-
tur spiritus. Et, Deus coniunxit, vnam faciendo
carnem viri & fœminæ, hanc non potest homo se-
parare. Dicuntur autem duo coniuges vna caro, nõ E
tantùm propter carnalem commixtionem, pro-
pter quam Paulus ad hunc locum alludens dixit,
qui adhæret meretrici vnum corpus efficitur, sed
etiam ob vnam & communem vtriusque corporis
potestatem. Non enim vir sui corporis potestatem
habet, sed mulier, & contrà. Ex hac ergo scriptura
infert Dominus primò vnam conclusionem, quæ
est vltimorum illorum verborum interpretatio.
Itaque iam non sunt duo, sed vna caro, significans
proinde non magis posse separari virum ab vxo-
re, quam possit in duo diuidi caro vna. Iam, inquit,
hoc est, quandoquidem à Deo sunt coniuncti in
vnam carnem, non sunt amplius duo à sese diuisi,
sed sunt vna caro. Infert deinde Dominus & alte-
ram conclusionem principalem, qua respondetur
ad quæstionem Pharisæorum, Quod ergo Deus
coniunxit, homo non separet. Dicit quod, po-
tiùs quàm quos, cùm tamen de pluribus fiat ser-
mo, quia de pluribus vt de vno loquitur, de coniu-
gibus, scilicet, duobus vt de vna carne. Pro, coniun-
xit, in Græco est verbum, συνέζευξε, quod propriè
est coniugauit, hoc est, in vnum iugum coniunxit
& copulauit, vnde dicuntur σύζυγες, id est, coniu-
ges. Hac ergo sententia Dominus directè respon-
det propositæ quæstioni, significans non licere vi-
ro dimittere vxorem suam, quia cùm Deus mari-
tum & vxorem coniunxerit, idque in vnam car-
nem, homo nullus tantæ temeritatis esse debet, vt
separet coniunctum à Deo. Aduertendum autem,
quòd sicut duas infert Dominus conclusiones: ita
duplici de causa significatur diuortium non licere,
quia, scilicet, & est contra naturam, & contra Dei
legem & constitutionem. Contra naturam enim
est, vt vna caro diuidatur, contra legem, vt hoc di-
strahatur quod Deus coniunxit. Homo, inquit, non
separet, quia Deus quod coniunxit solus separare
potest, quemadmodum & facit per mortem alte-
rius coniugum. Nec consequitur ex hac sententia
non licere coniugibus ex mutuo consensu diuinis
se totos mancipare obsequiis, ac religionem in-
gredi. Non enim homo, sed Deus, inquit Hiero-
nymus, separat, qui & coniunxerat, quando ex
consensu Dei, eò quòd tempus in arcto sit, sic ha-
bemus vxores quasi non habentes. Deinde nec tunc
propriè est separatio, quia manet vinculum coniu-
gale inter eos. Dominus autem hîc loquitur de ea
separatione quæ tollit vinculum coniugale, qua sci-
licet fit vt non sit mulier alligata legi viri, sed viuen-
te viro sine crimine adulterij alteri possit coniungi.
Rursum non obstat veritati sententiæ Domini,
quod multa dicantur esse quæ non tantùm impe-
diunt contrahendum matrimonium, sed etiam
dirimunt contractum, quæ his versibus continen-
tur, Error, conditio, votum, cognatio, crimen, Cul-
tus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, Si sis
affinis, si forte coïre nequibis. Hæc sociandа vetant
connubia, facta retractant. Non enim hæc dicun-
tur dirimere contractum matrimonium, quasi id
quod fuerat verè coniugium dissoluant, sed quia
per ea fit vt contractus matrimonialis inter ali-
quos initus sit irritus, ita vt inter eos non sit eo con-
tractu coniugium effectum, proinde tales non coniu-
nxit Deus, hoc est, non fecit eos inter se coniu-
ges, vt rectè eos homo separare possit, aut potiùs
declarare non esse coniunctos. In duobus autem
casibus verum coniugium potest separari, ita vt al-
ter saltem coniugum possit ad secunda vota tranſi-
re. Primò, quando inter coniuges qui in infidelita-
te contraxerunt, altero fideli facto, alter non vult
sine Christi blasphemia cohabitare credenti. Tunc
enim discedente infideli, fidelis contrahere po-
test cum alia fideli persona, quemadmodum ex
Paulo intelligit Diuus Ambrosius, in Comment.
eiusdem loci, sic scribens super illud, Non est enim
frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi,
Hoc est, inquit, non debetur reuerentia coniugij
ei qui horret authorem coniugij. Non enim ratum

est

est matrimonium quod sine Dei deuotione est, ac A per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alij se iunxerit, Contumelia enim creatoris soluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur, ne accusetur alij copulatus. Hæc ille: cuius sentẽtia citata à Gratiano 28. quæst. 2. sed corruptè sub nomine Gregorij, approbata est etiam in Decretalib. ab Innoc. 3. cap. Quanto te nouimus, de diuort. Et alioqui huius sententiæ veritas (quandoquidem de ea dubitat Caietanus propter hanc Domini sentẽtiam, quod Deus coniunxit, homo non separet) satis probari & colligi potest ex ipso Paulo, quanquam non apertè dicat fidelem discedente infideli posse cũ alio contrahere. Nam Paulus eo loco manifestè discernit inter coniuges fideles, & coniuges B quorũ alter est fidelis, alter infidelis. De illis enim dicit quid Dominus statuerit, nempe vxorem à viro non discedere: quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo recõciliari. De his verò dicit non quid Dominus statuerit, sed quid ipsemet. Nam cæteris, inquit, ego dico, non Dominus. At nulla erit differentia inter illos & hos, si etiam in istis discedente infideli, is qui relinquitur debeat manere sine coniugio, aut discedenti reconciliari: proinde cum dicit, non est enim frater aut soror seruituti subiectus in huiusmodi, significare voluit fidelem infideli discedente non esse ampliùs astrictum seruituti coniugali, sed ab ea lege liberum. Secundò, vinculum cõiugale etiam inter fideles dissolui potest, C si antequam coniugium sit per carnis copulam cõsummatũ, alter religionem ingrediatur, quẽadmodum ingredi potest etiam altero repugnante & inuito. Tunc enim sic solutum est vinculũ illud coniugale, vt remanens in sæculo possit cum alio contrahere. In fauorem enim religionis, sponsalia per verba de futuro, & consensus per verba de præsenti ante consummationẽ coniugij parta indicantur, quoad hoc, vt sicut licet post contracta sponsalia alteri religionem ingredi, ita & post consensum per verba de præsenti, nec mirum, cùm ante carnis copulã consensus per verba de præsenti frequenter dicatur sponsalia, & coniuges adhuc dicantur sponsus & D sponsa. De huius veritate ne quis dubitet, vt aliquãdo dubitasse videtur Magister sentent. in 4. dist. 27. extat nunc decretum Alexandri tertij de cõuersione coniug. cap. Verùm, quod sic habet: Verùm post consensum legitimũ de præsenti licitum est alteri, altero etiam repugnante, eligere monasteriũ, sicut sancti quidam de nuptis vocati fuerunt, dummodo carnalis commixtio non interuenerit inter eos, & alteri remanenti (si commonitus continentiam seruare noluerit) licitum est ad secunda vota trãsire. Quia cùm non fuissent vna caro simul effecti, satis potest vnus ad Deum transire, & alter in sæculo remanere. Ex cuius decreti vltima parte colligere licet quomodo separatio vinculi coniugalis E per ingressum religionis ante carnis copulam non obstet huic sententiæ Domini, Quod Deus cõiunxit, homo nõ separet. Ante enim consummationem coniugij per actum matrimonialem non dicitur Deus sponsum & sponsam coniunxisse, quia necdũ fecit eos perfectos coniuges, necdum coniũxit eos in vnam carnem. De quali coniunctione hic Dominum in hac locutum sententia præcedentia indicãt. Proinde plerique colligunt hanc Domini sententiã non obesse quò minùs pontifex possit dispensare super matrimonio nondum consummato, de quo adhuc sub iudice lis est. Quòd verò ad primũ casum quo matrimonium etiam consummatũ dissoluitur, attinet, non obest etiam hęc Domini sentẽtia, quia, vt ex Paulo patet ad Corinthios, hæc quæ Dominus hic statuit de matrimonij indissolubilitate, pertinent ad coniugium fidelium, quod in ipsis ad statum primæuum reduxit, sicut per gratiam Euangelicam restituit perditæ in Adam gratiæ. Hæc ergo Domini sententia maximè locum habet in matrimonio rato & consummato. Ratum vocant matrimoniũ secuti Ambrosiũ in præallegato loco, quod inter fideles contractum est. Illud enim fides & baptismus sic ratum facit & confirmat, vt nullo modo possit irritum fieri. Habet autem huiusmodi cõiugium, ratum. s. & consummatum, triplicem suæ inseparabilitatis rationem. Et primò quidem, ex ipsa prima Dei institutione facta in paradiso, & renouata à Christo in Euangelio, quam solam inseparabilitatis rationem hic attingit Dominus. Secundò, ex ipsa coniugij natura. Nam etiam si nulla fuisset Dei institutio, ipsa lex naturalis scripta in cordibus omnium dictat coniugij inseparabilitatem, tum ratione fidei, quam sibi mutuò dant coniuges: tum ob prolis educationem, propter quam coniugium directè est ordinatum. Atque hæc inseparabilitatis ratio communis est etiam coniugio infideliũ, propter quod Ambrosius dicit infidelem discedẽtem, & in Deum & in matrimonium peccare, cùm non peccet in aliquam legem Dei scriptam. Nam talẽ non agnoscit. Sanè gentiles satis cognoscebant indecens esse vt vir etiam sterilem vxorem dimitteret, vt docet Aristotel. 7. Polit. Et Valerius Maximus lib. 2. Inter virum, inquit, & vxorem à condita vrbe vsque ad 520. annum, nullum intercessit repudium. Primus autem Spurius Carbilius vxorẽ sterilitatis causa dimisit, qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit, quia nec cupiditatem quidem liberorũ coniugali fidei præponi debuisse arbitrabantur. De eodem similiter Aulus Gellius libr. 4. cap. 3. Tertiò, coniugium fidelium consummatum inseparabilitatem habet ratione Sacramenti Ecclesiastici, hoc est, quia est Sacramentum Ecclesiæ, significãs mysticam vnionem Christi cum Ecclesia, quam vnionem significari per coniunctionem viri & fœminæ institutam à Deo in paradiso, primus aperuit diuus Paulus, epistolæ ad Ephesios cap. quinto, cùm citans hunc quem Dominus hîc citat locum, Propter hoc relinquet, &c. dicit in his verbis latere magnũ mysterium pertinens ad Christum & Ecclesiam. Ratione ergo inseparabilis vnionis Christi cum Ecclesia, habet etiam suam coniunctio maritalis inseparabilitatem, ne falsum sit rei quam significat signum, ex qua ratione frequenter Diuus Augustinus coniugalis vinculi inter Christianos inseparabilitatem ostendit, vt cap. 10. libr. 1. de nuptiis & concupiscentia, & cap. 17. eiusdem, vbi sic habet, In nuptiis bona nuptialia diligantur, proles, fides, & sacramentum, Sacramentum, quod nec separati, nec adulterati amittunt coniuges, qui concorditer castéque custodiunt. Solum est enim, quod etiam sterile coniugium tenet iure pietatis, iam fœcunditatis spe amissa, propter quam fuerat copulatum. Porrò cum ex prædicto Pauli loco constet coniugium mysticam habere significationem, & sacræ rei esse signum, atque ex aliis scripturis satis manifestum sit coniugium adiunctam habere Dei

gratiâ in his qui illud dignè ſuſcipiunt (dicitur enim
1. Theſ. 4. à Paulo Dei donum, idemq; hortatur vt honotabile ſit connubium, & thorus immaculatus, vt ſciat
Hebr. 13. vnuſquiſq; vas ſuũ poſſidere in ſanctificatione quæ
Tobiæ 6. ſine gratia Dei perfici non poſſunt, quam & Angelus Raphaël dari dignè coniugium amplectentibus indicat) ſatis eſt in ſcripturarum authoritate fundatum, quòd matrimoniũ ſit ſacramentum, ſecũdùm eam acceptionem vocabuli, ſacramentum, qua dicimus baptiſmum & Euchariſtiam eſſe ſacramenta, quanquam ſecundùm eam non accipiatur, cùm dicit Paulus de coniugio loquens, Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto & Eccleſia, vbi ſimpliciter nomen ſacramenti pro myſterio accipitur, cùm Græcè ſit μυστήριον. Nam ſecundùm B eam acceptionem vocabuli, ſacramentum, qua Baptiſmus, Euchariſtia, Ordo, & ſimilia ſacra ſigna dicuntur ſacramenta, ſacramentum eſt ſignum rei ſacræ, gratiam conferens ſuſcipienti, quam definitionem matrimonio cõuenire, ſatis patet ex prædictis. Sed & D. Auguſtinũ intellexiſſe matrimonium eſſe ſacramentum, ſicut ſunt baptiſmus & ordo, præter alia loca euidens ſatis eſt ex his quæ ſcribit libr. de bono coniugali cap. 24. vbi matrimonium fideliũ comparat, quòd ad rationem ſacramenti pertinet, ſacramento Ordinis, ſic ſcribens, Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines in cauſa generandi eſt, & in fide caſtitatis. Quòd autem ad populum Dei pertinet, etiam in ſacra- C menti ſanctitate, per quam nephas eſt etiam repudio intercedente alteri nubere, dum vir eius viuit, nec ſaltem ipſa cauſa pariendi. Quæ cùm ſola ſit qua nuptiæ fiunt, nec ea re non ſubſequẽte propter quam fiunt, ſoluitur vinculum nuptiale, niſi coniugis morte. Quemadmodum ſi fiat ordinatio cleri ad plæbem congregandam, etiamſi plæbis congregatio non ſubſequatur, manet tamen in illis ordinatis ſacramentum ordinationis, & ſi aliqua culpa quiſquam ab officio remoueatur, ſacramento Domini ſemel impoſito non carebit, quamuis ad iudicium permanente. Hæc ille. Certè in Concilio generali Florentino definitum eſt ſeptem eſſe Eccleſiæ ſacramenta, & inter ea eſſe coniugium, quod & inter D ſacramenta connumeratur in Decretal. de hæret. cap. ad abolendam, vt iam illud in dubium reuocari non poſſit. Videri autem poſſit alicui non conſequi ex hac Domini ſententia, Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet, nullum matrimonium fidelium etiam conſummatum diſſolui poſſe, eo quòd non omnis coniugij inter fideles Deus ſit auctor, ſed frequenter diabolus: vt cum aliter aliqui ſe contrahunt ſolius libidinis cauſa, aut alias illicito fine aut modo. Sic enim quidam diſputãs ſuper epiſt. ad Corint. 1. in Annot. num expediat, aut num poſſint cõiugia inter Chriſtianos malè inita diſſolui, putat argumentum quod in negatiuam partem ſumitur, ex hac Domini ſententia ſolui poſſe. Quod, inquit, E obiicitur ex eodẽ loco, Quod Deus coniunxit, homo ne ſeparet, nõ magno negotio ſolui poteſt. Hoc Deus coniunxit, quod ritè coniungitur: hoc Deus dirimit, ergo rectè dirimitur. Verùm dicendum, quòd Deus dicitur coniuges coniungere, in hac ſententia Saluatoris, non ratione particularis coniunctionis ſingulorum coniugum, quæ propter modum aut finem frequenter eſt viciata, ſed potiùs ratione primæuæ illius inſtitutionis, qua conſtitutũ eſt à Deo, & à Chriſto renouatum, vt qui mulierem aliquam A ſibi accipit in vxorem, ſic illi adhæreat, vt vnam ſecum illa carnem & vnum hominem factum reputet. Ex eo enim præcepto infert Dominus, Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet.

DICVNT ILLI, QVID ERGO MOYSES MANDAVIT, &c.] Cùm non haberent Phariſæi aliquid quo Domini argumentationem ex ſcriptura collectam refellerent, ſed cogerentur eam fateri efficacẽ eſſe, obiiciunt ei Moyſis authoritatem quæ illi neceſſariæ collectioni videbatur eſſe contraria, ſperantes alterum euenturum, vt. ſ. vel non habens quod diceret ſine læſione authoritatis Moſaïcę, cõfunderetur: vel Moyſis authoritatem contemnens, eiuſq; mandatum damnans, à populo prehenderetur & lapidaretur, Si, inquiunt, ſic eſt vt dicis, Quid, id eſt, cur ergo Moyſes mãdauit maritis dari libellum repudij, & ſic dimittere vxores? Cùm priùs dixerint interrogati à Domino quid Moyſes præcepiſſet, reſpõderunt, vt eſt apud Marcũ, Moyſen permiſiſſe dari libellũ repudij: nunc verò dicunt, Quid ergo Moyſes mandauit, fortè vt obiectio eorũ eſſet fortior, & magis vrgeret. Durius enim erat quod contra legẽ Dei aliquid Moyſes mandaſſet, quàm ſi tantũ permiſiſſet. At vt illi aſtutè obiecerunt mãdatum Moyſis, ita Dominus viciſſim callidè pro, mãdauit, reſpondet permiſit, vt Matthæus ſanè habet. Nam Marcus etiam mandati meminit. Ait ergo illis, Quoniam. i. quod Moyſes ad, id eſt, propter, (nã ſic rectius verti hîc potuiſſet præpoſitio πρὸς) duritiam cordis veſtri permiſit vobis dimittere vxores veſtras. Eſt autem duritia cordis, aut, vt eſt Græcis, vnica dictione σκληροκαρδία, animi obſtinatio, qua quis non vult credere ſuggerenti bona aut vera, ita vt credat dicenti, aut obediat præcipiẽti. Huiuſmodi cordis duritiã etiam Diſcipulis Dominus exprobrauit poſt reſurrectionem, quia his qui viderant eũ reſurrexiſſe non crediderũt. Talis fuit in Pharaone, qui dicitur induraſſe cor ſuum, & cuius etiam Dominus dicitur induraſſe cor, quia non ceſſit præcipienti Deo. Hanc cordis duritiam quam hic Iudęis Dominus tribuit, etiam apud Ezechielẽ Deus tribuit illi populo, dicens cap. 3. Domus Iſraël nolunt audire, quia nolunt audire me. Omnis quippe domus Iſraël, attrita fronte eſt & duro corde. Pro quo Septuaginta habent σκληροκάρδιοι, quaſi dicas duricordes. Nec eſt hęc cordis duritia aliud quã duritia ceruicis, quã toties ſcriptura Iudæis imponit, quam cum in eo populo Deus expertus eſſet, (dicit enim Exo. 32. poſt cõmiſſam idololatriam, Cerno quòd populus iſte duræ ceruicis ſit) cœpit eis dare præcepta non bona, de quibus Ezech. 20. Quod ergo ſignificare Dñs voluit, tale eſt. Moyſes, nõ quidem vt vos quæritis, præcepit ſimpliciter aut dari libellũ repudij aut dimittere vxores, ſed permiſit, idq; non ſponte, ſed coactus, non ob infirmitatem veſtrã, ſed potiùs ob expertã ſatis in vobis duritiã cordis veſtri, quia. ſ. non permiſſuri eratis vt contra morem aliarum gentiũ, apud quas ius erat maritis dimittẽdi vxores ſuas, præciperetur vobis nunquam dimittere vxores veſtras: & ſi præciperetur, periculũ erat multorum grauiorum malorũ, nempe defectionis à cultu veri Dei, vxoricidij, veneficij, & ſimiliũ malorum. Permiſit ergo, non quod per ſeſe bonum eſſet, ſed propter grauius malũ vitandũ. At ab initio creaturæ vel creationis non fuit ſic, quando, ſicut initio conueniebat, hominum mentibus nondum corruptis, quod ſtatuebatur optimum erat, vt proinde ad illam

illam primæuam Dei ordinationē sit potiùs respiciendum, quàm ad Mosaicā permissionem, necessitate quadam ob malitiam vestram, recedentem ab æquissima Dei institutione. Obseruanda autem hîc summa in responsione Domini sapientia, capiens eos qui ipsum captatum venerant. Cùm enim Pharisæi sperarent illum aut cum Moyse dicturum quæ perfectioni suæ doctrinæ non cōuenirent, & cōtraria essent his quæ aliquando docuisset, aut si contra Moysen doceret, authoritatem Moysis neglecturū, ac tantū legislatorem condemnaturum: ita Dominus suū temperauit responsum, vt primùm quidem perfectionem illam suæ doctrinæ conuenientem de non faciēdo diuortio astrueret ex scripturis per antiquissimam Dei constitutionē, sic vt ei nō possent contradicere aduersarij, ac deinde Moysem nō solùm nō damnaret, sed & absolueret, & de prudentia commendaret, in ipsos autē interrogatores Iudæos culpam torqueret constituti à Moyse mādati cōtra primam legem Dei. Cæterùm circa hanc Domini doctrinam triplex occurrit quęstio. Primùm, an per datū mulieri à viro libellū repudij soluebatur apud Iudæos vinculum coniugale, ita vt sine adulterij crimine mulier posset alteri copulari. Secundò, an per permissionē Mosaicam licuerit marito dimittere vxorem suā sine peccato. Tertiò, an non etiam hodie propter duritiam cordis quorundā maritorum permittendū sit diuortium fieri inter aliquos malè cohærentes. Nā sunt qui hoc æquè iam putant licere aut permittendū, atque in veteri testamento. Et ad primam quidē quæstionem quidam respondent, per libellum repudij solutum fuisse vinculum cōiugale. Alioqui enim iniquum videretur, & sine peccato mulier dimissa non posset alteri nubere, cùm sæpe præter suum meritū repudiaretur, nec posset dimittentē maritum cogere ad sui retentionem aut receptionē. Nec obstat hæc Domini sentētia, Quod Deus coniunxit, homo non separet, quia separatio illa fiebat ex permissiua authoritate Dei, qui quos coniunxit separare potuit, & super primæua sua cōstitutione dispensare. Rursum etiā non obstat quod Deuter. 24. vbi scribitur lex diuortij, mulier dimissa post secundū coniugium, dicitur esse polluta. Nam polluta dicitur nō absolutè, sed respectu primi mariti, quia si illi polluta est, eo quòd eius vxor ab alio cognita est viro. Nec habent Hebræa, Non poterit prior maritus recipere eam in vxorem, quia polluta est & abominabilis facta est corā Domino, sed, Non poterit maritus eius primus qui dimisit eam, reuerti vt accipiat eam sibi in vxorem posteaquam polluta est. Nam abominatio est coram Domino, accipere. s. pollutam. In hunc modum habent & septuaginta. Certè hæc sententia mihi aliquādo multùm probata fuit. Verùm quoniam coacta omnino videtur ea interpretatio, qua dicitur polluta in Deut. quia polluta respectu primi mariti, & maximè quia lex, mulier talis cōparatur fornicariæ & adulteræ, probabilior est ficut & receptior, sententia eorū qui sentiunt per datū libellum repudij non solutum fuisse vinculum coniugale. Id enim lex etsi rectè, tamen satis indicat, cùm secundo nuptā dicit pollutā. Nec obstat quod præter suum meritum aliquando mulier repudium pateretur, quia hoc eam pati potiùs conueniebat, quā periculum expectare homicidij. Et alioqui permissione repudij datur occasio vxori solicitè cauēdi ne displiciter marito. Et vt repudiata non se facilè alteri iungeret, sed potiùs ambiret reconciliationem, in pœnam ei præscribitur quòd post secundum maritum nō poterit redire ad priorem. Quod etiam præscribitur in pœnā mariti ne facilis sit ad repudium, ita vt lex repudium permittens, nec prohibens omnibus modis, indicet satis hoc repudiū placere Deo, nec per illud cōiugale vinculum solui. Iuxta hanc probabiliorem sententiam facilis est ad secundā quæstionem solutio. Ad quam eorum qui priorem sententiā sequuntur, plerique dicunt, quod quanquam res à Moyse permissa fuerit per sese mala, (fuit enim diuortium contra legem Dei in paradiso constitutam) & quanquam ob malum permissio hæc facta sit, nimirum, vt hic dicitur, propter duritiam cordis Iudæorum, tamen per permissionem ipsam factū est, vt id quod alioqui malum fuisset, iam inciperet esse licitū, ita vt sine peccato fieri posset. Pro qua sententia citant Diuum Chrysostomum in secunda expositione super Matthæum. Sic enim ibi habet, Frequenter vobis Moyses propter duritiam vestram, iniustitiā quasi iustitiam præcepit, vt in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit Propheta, Nō accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore tamen non animo (nam totam Ægyptum secum in moribus baiulabant) videns itaque Moyses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinatos, si mandasset eos recedere à sacrificiis, non fuerat audiendus, iussit eos sacrificare quidem, sed non iam dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo viuo. Dimidium mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit, vos dare libellum repudij, quia melius iudicauit permittente lege matrimonia solui, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis peiora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis iustitiam Dei demonstrauit, sed à peccato abstulit culpam peccandi, vt quasi secundùm legem agentibus, vestrum peccatum non videretur esse peccatum. Ecce comparat hanc permissionem cum permissione offerendi sacrificia: & à peccato, inquit, abstulit culpam peccandi, & postea comparat hanc permissionem permissioni secundarum nuptiarum factæ ab Apostolo. Verùm vt hæc authoritas parum vrget, tum quòd satis certum sit secundam expositionem quæ sub titulo Chrysostomi legitur, non esse ipsius, tum quòd pleraque in prædictis verbis videantur satis sonare peccatum fuisse diuortium facere, & quæ pro prædicta sententia facere videntur, facilè sic intelligi possint, vt pro ea non faciant: ita altera sententia est probabilior, imò satis certa, si diligenter excutiatur & attendatur locus quidam, qui est Malachiæ 2. quem tamen alij pro se facere existimant, cùm eum Diuus Hieronymus sic exponat, vt hinc sit manifestum, non sine peccato, eoq; magno, diuortium à Iudæis fieri solitum, quemadmodum sanè ipsa litera apertè satis significat. Conqueritur enim ibi Dominus per Prophetam de Iudæis, quòd vxorib. suis derelictis, alienas superduxerint, ac ob id se vxorum relictarum lachrymis commotum dicit non respecturum sacrificia eorum. Deinde introducens Iudæos quærentes quam ob causam non respiceret ad eorum sacrificia, respondet, Quia, inquit, Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ quam tu despexisti, & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui. Testificatus est, inquit Hieronymus, quia dixit pro-

pter hoc relinquet homo patrẽ,& matrem,& adhę- A rebit vxori ſuæ,& erunt duo in carne vna. Sequitur, Nónne vnus fecit,& reſiduum ſpiritus eius eſt? hoc eſt ſecundùm Hieronymum, Nónne vnus fecit in principio maſculum & fœminã, & ipſa mulier eſt reſiduum ſpiritus ipſius Dei, vel ipſius mariti, ob coniunctionem ſpiritus quæ in coniugibus eſſe debet? Et quid vnus quærit niſi ſemen Dei? hoc eſt, Vnus deus quid quęrit, niſi filios de Iſraëlitica ſtirpe generatos? quaſi dicat, cũ ergo habeatis fœcundas vxores,& liberis gaudeatis, quid pulchritudinẽ vxorũ quæritis, quæ meretricibus apta eſt, non vxoribus? Aliter Hebræi quidem hunc locum à, nónne vnus,&c. intelligũt, ſed hoc propoſito nihil obuiat. Ex his ergo inferens Dominus præcepit per Pro- B phetam dicẽs, Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrũ, ne.ſ. abducamini libidine. Et vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere, vt.ſ. quæ tibi virginali primum iũcta eſt matrimonio, perſeueret vſque ad ſenectutẽ. Hic autem pro, noli deſpicere, Septuaginta habent, μὴ ἐγκαταλίπῃς. i. ne relinquas. Iam quod ſequitur, Cũ odio habueris, dimitte, quod qui prioris ſunt ſententiæ, pro ſe citant, D. Hieronymus vult eſſe Iudæorum verba, obiicientium permiſſionem Moſaïcam contra præſentem Dei iuſſionem. Et legendũ eſt, inquit, Dicis mihi, ſcriptum eſt, Cum odio habueris vxorem tuam, dimitte, dicit Dominus Deus Iſraël. Cui obiectioni ſtatim reſpondet Dominus, operiet autem iniquitas veſtimentũ eius, dicit Do- C minus exercituum: hoc eſt, ſi quis iniquè vxorem dimiſerit, excepta.ſ. fornicationis cauſa, iniquitas & iniuria quam in vxorem committit, operiet corpus eius quo anima veſtitur, vt in quo peccauit, in ipſo puniatur. Cui intelligentiæ conuenit quòd Septuaginta hunc locum ſic verterint. Sed ſi odio habens dimiſeris eam, dicit Dominus Deus Iſraël, operiet impietas cogitationes tuas, dicit Dominus omnipotens. Itaque quæſtiuncula hac ſoluta, inculcat & replicat id quod ſuprà dixit, Cuſtodite ſpiritum veſtrum,& nolite deſpicere, aut, vt habent Septuaginta, nolite derelinquere. Ex hoc ſanè loco ſatis perſpicuum eſt peccaſſe Iudæos, quando quauis cauſa diuortium fecerunt cũ vxoribus ſuis, nec permiſſio- D nem Moſaïcam feciſſe, vt penitus non eſſet peccatum dimittere vxores,& omnino veriſimile eſt hũc Malachiæ locum dediſſe occaſionem quæſtionis modò à Phariſæis Domino propoſitæ. Si autẽ originalia conſulamus, inueniemus eo loco Deutero. vbi de diuortio agitur, Moyſen non tam voluiſſe præſcribere modum diuortij faciendi, quàm pœnã conſtituere ei qui pro more aliarum gentium diuortium facere vellet. Non enim Hebræa habent, Si acceperit homo vxorem, & non inuenerit gratiã ante oculos eius, ſcribet libellũ repudij, ſed ſic habent ad verbum, Cum vir acceperit vxorem,& maritauerit eam, & fiat vt non inueniat gratiã in oculis eius, quoniam reperit in ſe fœdum quid, & ſcribat ei libellum repudij, & det in manu eius, & dimiſerit eam è domo ſua, & exierit è domo eius, & ierit, & fuerit alteri viro, & oderit eã vir poſterior, & ſcripſerit ei libellum repudij, & dederit in manu eius, & dimiſerit eam è domo ſua, aut cùm mortuus fuerit vir poſterior qui accipit eam ſibi in vxorem, non poterit vir eius prior qui dimiſit eam, redire vt accipiat ſibi eam in vxorem, poſtquam polluta eſt, &c. Ad hunc modum habent & Septuaginta. Hic ergo videre eſt ſententiam pendere vſque ad illud, Nõ poterit, &c. quare ad hoc tendit hęc Moyſi conſtitutio, vt pœnam ſtatuat ei qui diuortium facere voluerit, quod facere propter duritiam cordis eorum permiſit, non approbando, ſed non prohibendo. Nam quantum non approbauerit, per pœnã qua reuocare eos voluit à diuortio faciendo, ſatis indicauit. Sic autem non prohibuit ſcribere libellũ repudij, & dimittere vxores, ſicut nec odiſſe eas, cùm vtique odiũ eſſet contra Dei illam primæuam legem, Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ. Itaque ſicut odium illud ſemper peccatum fuit, ita & vxoris dimiſſio ex eo procedens odio,& cedens in iniuriam repudiatæ vxoris. Ad tertiam quæſtionem dicendum, quòd cùm hoc loco Dominus apertè in ſequentibus reuocet permiſſionem Moſaicam,& matrimonium ad primæuam reducat inſtitutionem, quiſquis in poteſtate ſæculari vel Eccleſiaſtica Chriſto ſeruit, tenetur ſuos ſubditos Chriſti iugum amplexos adigere ad obſeruationem mandatorum Chriſti, nec poteſt quiſquam idem quod Moyſes permiſit, permittere quibuſdam, niſi poſſit demonſtrare, quemadmodũ Moyſes fecit, datam ſibi contra leges Chriſti permittendi authoritatem. Nec eſt quod quis obiiciat Chriſtianorũ ex magna parte nunc non minorem eſſe σκληροκαρδίαν, quã fuit Iudæorũ, propter quorũ duritiam permiſſio illa facta eſt à Moyſe. Nam vt demus illud verum eſſe, tamen non eſt nunc in Chriſtianis ſic tolerãda, ſicut in Iudæis olim, quòd poſt effuſum ſpiritũ ſanctum,& veritatis cognitionem apertam,& regni cœlorũ prædicationem maior perfectio meritò exigatur à fidelibus, quàm à Iudæis olim, qui ſub lege erant veluti adhuc pueri ſub pædagogo.

*DICO AVTEM VOBIS, QVIA ſQVICVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM NISI OB, &c.] Marcus Dominum aſſerit hæc in domo dixiſſe diſcipulis. Ex Matthæo autẽ,& maximè ex Luca, apparet Dominũ hæc dixiſſe etiam præſentibus Phariſæis, vnde probabile eſt Dominum hæc bis dixiſſe, ſemel publicè,& ſemel priuatim. Poſtquam ergo Dñs ex ipſa primæua Dei inſtitutione oſtendit matrimoniũ debere eſſe indiſſolubile, & Moyſi permiſſionem contrariam diuinæ inſtitutioni vitio hominũ introductam fuiſſe, lege à ſe cum authoritate lata renouat antiquam conſtitutionem,& tollit introductam permiſſionem. Suam enim authoritatem declarat, dicens, Dico autẽ vobis. Tollit autẽ permiſſionẽ Moſaicam in duobus, vt dictum eſt circa cap. Matthæi 5. in cap. Concor. 40. vbi hæc eadem penè habentur. Nã nec permittit dimiſſionem vxoris quacunq; de cauſa, ſed tantũ ob fornicationem, nec permittit dimiſſæ alteri iungi. Porrò ſententia Domini, vt à Matthæo poſita eſt, affert quandam difficultatem. Apparet enim ſignificari ea, quod non adulteret is qui ob fornica- E tionem dimiſerit vxorẽ,& aliam duxerit, quod ſane quidã hodie hinc aſſerere non dubitant, cùm ſit hęc ſententia & contra ſcripturas, & contra communem doctrinam. Nam & ex ſcripturis & patrũ concordi conſenſu patet coniugale vinculum ſic eſſe indiſſolubile, vt non niſi morte vnquam diſſoluatur, vt ſatis oſtenſum eſt circa Matthæi caput 5. Proinde dicendum, quòd illa exceptio, niſi ob fornicationem, non ſit referenda ad totam orationem, ſed tãtùm ad partem præcedentem, vt non ſignificetur licere ob fornicationẽ aliam ducere, ſed

tantùm

tantùm significetur, licitum esse dimittere vxorem ob fornicationem,& sit sensus,Quicunque dimiserit vxorem suam,quod non licet nisi ob fornicationem,& aliam duxerit mœchabitur. Id quod magis patet ex Græcis,quæ non habent exceptionem, nisi,sed tantùm μὴ,quicunque dimiserit vxorem suam non ob fornicationem. Et euangelium Syriacum habet, Quicunque dimiserit vxorem suam non adulteram. Hunc autem verum esse sensum patet ex eo quòd reliqui duo Euangelistæ exceptionem hanc,quæ omitti potuit, omiserunt,absolutè pronũciantes omnem eum adulterare,qui dimiserit vxorem suam,& aliam duxerit, ac proinde etiam eum qui dimiserit ob fornicationem, si aliam superduxerit.Addidit autem hanc exceptionem Matthæus, ne videretur iam Dominus contra id quod suprà dixerat capite quinto, nullam relinquere dimittendæ vxoris causam, & quia Pharisæi non tantùm quæsiuerunt num liceret dimittere vxorem, sed etiam num quacunque de causa liceret:quod vt solus Matthæus commemorat,ita ipse solus hic conuenienter narrat relictam à Domino vnam dimittendæ vxoris causam, quam tamẽ noluisse Dominum esse causam ob quam liceat dimittenti aliam ducere, præter alios,ipse etiam Diuus Hieronymus in hunc locum scribens testatur,docens exceptionem illam tantùm referendam ad partem præcedentem. Nam post tractatam illam partem, Quicunque dimiserit vxorem suam,nisi ob fornicationem,subiicit,Et quia poterat accidere, vt aliquis calumniam faceret innocenti, & ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur vxorem,vt secundam prima viuente non habeat. Quòd autem istud Dominus significare voluerit,apertè constat ex subiecta sententia,Et qui dimissam duxerit,adulterat.Hic enim certum est non posse repeti ad verbũ, dimissam,nisi ob fornicationem,vt significetur dimissam ob fornicationem induci posse sine adulterio,Nam sic esset melioris cõditionis dimissa ob fornicationem, quàm ea quæ præter suam culpam dimitteretur.Consequẽs ergo est significari adulterare omnem eum qui quamuis dimissam ducit, ergo & qui ob fornicationem dimissam ducit,& proinde ob fornicationem dimissa, non est à priori vinculo libera. Alioqui enim adulterium cum ea non committeretur. Tractatur hæc quæstio videlicet, num liceat viro dimittenti ob fornicationem vxorem, aliam ducere,à Gratiano 32.quæst.7.vbi inter alia quæ contra communem sententiam citantur,etiam adducitur, quod maximè contra eã facit,authoritas D.Ambrosij,qui scribens in epistolam ad Corint. 1. apertè asserit viro post relictam fornicariam licere aliã ducere.Exponens enim illud, Et vir vxorem non dimittat, subauditur autem, inquit, excepta fornicationis causa.Et ideo non subiicit dicẽs,sicut de muliere,quod si discesserit manere sic, quia viro licet ducere vxorem, si dimiserit vxorem peccantem,quia nõ ita lege constringitur sicut mulier. Verùm hæc Ambrosij sententia, vt nemo est qui non aliquando errat, non est recipienda;tum quòd contraria sit omnium aliorũ concordi traditioni,& scripturarum authoritati: tum quod non sit consentanea aliis ab eodem Ambrosio dictis.Idem enim eodem loco asserit nõ licere mulieri discedenti ob fornicationem mariti nubere alteri, cùm vtrique coniugi hac in parte idẽ ius sit, & super Lucam asserit nullum coniugium dissolui posse,nisi tantùm fidelis cum infideli, quòd Dominus nunc dixerit,Quæ Deus cõiunxit, homo non separet. Itaque rectè sentiunt qui Commentarium illum asserunt nõ esse Ambrosij, sed ab aliquo insertũ eius expositioni,si modò tamen & totum opus Commentariorum in epistolas sit eius.Nam & de eo non sine causa à quibusdam dubitatur. Certè si ea fuisset D. Ambrosij sententia,D.Aug.qui scriptorum D. Ambrosij fuit obseruator diligentissimus,eã in libris ad Pollentium,vbi hanc quæstionẽ tractat,non præteriisset,& eam citasset pro se Pollẽtius,si eo tẽpore fuisset in libris D.Ambrosij. Notandum autem, quòd quanquam Dominus hac sua quæ hactenus tractata est doctrina directæ prohibeat omne diuortiũ permissum in lege, ex eadẽ tamen sequitur ipsum etiã prohibuisse vxorũ pluralitatem in lege etiã permissam. Ad hoc enim etiam valent scripturæ ex principio Geneseos citatæ. Quia enim dicitur, masculum & fœminam fecit eos,non autẽ fœminas: significatum est, vnum vna contentum esse debere. Sic quia dicitur,adhærebit vxori, non autem vxoribus, & erunt duo in carne vna, non autem tres aut quatuor,significatur ex primæua Dei institutione,ad quam Christus coniugij rationem iam reducit,inter duos tantùm coniugũ esse oportere, quod & ex ipsius Christi verbis apertè consequitur.Si enim quicunque dimissa vxore aliam duxerit, mœchatur, ergo non licet vni plures simul habere vxores. Alioqui enim posset dimissa vxore aliam superinducere, si etiam retenta priori vxore aliam aut alias adiungere posset.

DICVNT EI DISCIPVLI EIVS,&c.Intelligentes Discipuli graue põdus esse vxoris,quòd eam dimittere non liceat, nisi ob fornicationem, nec ea dimissa aliam ducere,dicunt,Si ita est causa hominis cum vxore, id est, si ad hunc modum se habet negotium viri cum vxore, non expedit nubere,id est, contrahere matrimonium.Nam hoc loco, sicut & multis aliis Euangelij,nubere accipitur vt etiam viris conueniat,cùm propriè solis competat mulieribus. Voluit enim Latinus interpres, vnica dictione reddere dictionẽ Græcam γαμῆσαι, quæ communis est viris & fœminis. Dicunt autem Discipuli,Si ita est causa, &c.non quòd de veritate verborum Domini dubitarent, sed quòd de eis admirarentur: aut coniunctio,si,accipitur pro quia. Porrò hanc Discipulorum collectionem Dominus nec apertè approbat, ita vt diceret non expedire inire matrimonium, ne videretur condemnare matrimonium: nec reprobat, ita vt diceret expedire matrimonium,ne postposita castitate illud ambiẽdi omnibus daretur occasio,sed miro verborum temperamento respondet,dicens, Non omnes capiunt verbum hoc,sed quibus datum est.Vbi verbum,capere, non accipitur pro intelligere, sicut nec postea cũ dicitur,Qui potest capere capiat.Nã Græcè & hîc & postea est verbum,χωρεῖν, quo sic significat capere, quemadmodum vas in se aliquid capere dicitur.Proinde quidam vertunt,Non omnes capaces sunt verbi huius,verum non rectè satis. Non enim negatur omnes posse capere verbum hoc (quod significatur per eam versionem,Non omnes capaces sunt verbi huius)sed non omnes capere, id est,non omnes in se suscipere nec ferre,hoc est, approbare verbũ hoc, scilicet de non incundo matrimonio.Nam pronomen istud omnino demonstrare videtur id quod dicebant Apostoli, non expedit nubere. Sic ergo dictum est, Non omnes capiunt verbum hoc,quomodo apud Ioannem dicitur,sermo meus

mo meus non capit in vobis, quod non est aliud, A quam vos non capitis sermonem meum, id est, non eũ suscipitis nec approbatis. Itaque Discipulis inferentibus ex verbis Christi quòd non expediat nubere, Dominus sua responsione significat re vera expedientius esse & melius, non inire matrimonium, eò quòd sit Dei donum quoddam singulare, non expedire tamen omnibus, nempe non his qui illud verbum non capiunt. Nam de his qui se non continent, dicit Paulus, Melius est nubere quàm
1. Cor. 7. vri. Proinde si quæratur, an absolutè verum sit quod dixerunt Discipuli, videlicet quòd non expediat nubere, dicendum est, quòd vna & eadem res quibusdam considerationibus expediens est frequenter, quæ aliis cõsiderationibus non est expediens: & B rursum quod vni expediens est, alteri non est expediens. Sic enim in proposito inire matrimonium non expedit, si ea quis spectet incommoda quę spectauerunt Apostoli, & quæ postea indicat Dominus. Expedit autem, si spectes bonum cõservationis speciei humanæ, quod sequitur ex matrimonio, & bonũ vitandæ fornicationis. Rursum matrimonium quod non expedit perfectioribus, expedit tamen infirmioribus. Ostensurus autem Dominus esse aliquos quibus datum est continere, & qui sint quibus datum est vt capiant verbum hoc, subiicit tria eunuchorum genera, quorũ tertij sunt hi qui capiũt verbum hoc. Inter quæ tria genera primum nullam meretur laudem, sed nec aliquam sustinet dignè C calumniam: secundum vituperandum est: tertium autem laudãdum: primum, naturale, secundum, coactum: tertium, volũtarium. Proinde horũ generum ad invicem comparatione, ostendit tertij generis ab aliis differentiam, & solum illud esse quod ob continentiam laudem meretur. Sunt enim, inquit, eunuchi, qui de matris vtero sic nati sunt, nimirum qui ex natiuitate carent mẽbris ad generationem necessariis, aut etiam qui natura sunt frigidi, & matrimonio inepti. Et sunt eunuchi, qui facti sunt scilicet eunuchi ab hominibus, excisis, scilicet, ab eis virilibus: & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt, non reali membrorum exectione, sed voluntaria continentia: nec simplici continentia, sed omnimoda abdicatione veneris, quod fit inuiolabili proposito, & voto continentiæ, quod votum satis D Dominus hic commendat dicẽs, qui seipsos castrauerunt. Non enim dicit, qui se assiduè castrant: sed qui seipsos castrauerunt. Certum est autem Dominũ nõ loqui de corporali castratione quæ dãnabilis est, sed de spirituali. At quemadmodũ per corporalem castrationem fit vt quis sit impotens ad venerẽ, ita & spiritualem necesse est vt suo modo consequatur impotentia generandi. Hæc autem est impotentia generandi legitimè & sine peccato, inquam non incidit homo nisi per votum explicitum vel implicitum. Notandum præterea in eo quod dicitur, seipsos castrauerunt: quòd cùm priùs significauerit Dominus continentiam esse donum Dei, E dicens, quibus datum est, nunc significat etiam nostrũ esse opus, & à nostra pendere liberi arbitrij potestate. Ideóq; nõ dicit, qui à Deo castrati sunt: sed, qui seipsos castrauerunt. Et quoniam non omnis continentia etiam sponte suscepta, laudabilis est apud Deum, (nam fuerunt & philosophi, qui studio sapientiæ à nuptiis abstinuerunt: & sacerdotes quorundam idolorum, qui sese etiam execuerunt: & Vestales virgines sese perpetuæ continentiæ astrinxerunt) ideo adiecit Dominus propter regnum cælorum, significans eã solam continentiam Deo probari quæ hac de causa suscipitur. Vbi notandum, quòd cùm Discipuli colligerent non expedire matrimonium inire ob matrimonij incommoda. Dominus à carnali illa ratione eos vocat, & subuehit ad spiritualem rationem, ob quam sit suscipienda continentia, nimirum propter regnum cœlorum. Duæ enim sunt causæ ob quas non expedit nubere, nempe ob matrimonij incommoda, quæ frequenter sequuntur ex vinculi illius indissolubilitate, quam causam attenderunt Apostoli & quia matrimonium studio pietatis præbet nonnihil impedimenti, ad quam causam vtpote diuiniorem & magis spectandam Dominus vocat. Vtramque causam & Paulus indicat 1. ad Corinthios septimo, vbi ad continentiam hortatur. Priorem quidem, cùm dicit, Si nupserit virgo, non peccauit, tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Posteriorum verò cum dixit, Qui sine vxore est, solicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est. Porrò hanc partem, propter regnum cœlorũ, quidam hodie sic intelligunt, vt sit sensus, propter regni cœlorum prædicationem & promotionem, aut propter regnum cœlorum promouendum & prædicandum. Ideo sanè hunc sensum nouum adferentes, vt ostendant horum tantum continentiam Christo hîc probari, qui eam suscipiunt, quò liberius vacare possint Euangelio prædicando, & non eorum qui non hac de causa continentiam amplectuntur, quales tamen multo semper habuit Ecclesia à patribus laudatos. Deinde hunc sensum inferunt, quia non putant eam laudandam continentiam quæ suscipitur ad promerendum sibi magis Deum, sub spe consequendæ vitæ æternæ, quod hic affectus non putetur illis esse filiorum, sed tantùm mercenariorum. Itaque non putant sensum esse posse, propter regnum cælorum assequendum. Hunc tamen sensum patres semper hîc significari intellexerunt, sicut sane ipsa litera eum per se offert, & loco illi Pauli ad Corinth. maximè conuenit, vbi non tantum ob prædicandum regnum Dei indicatur laudabiliter suscipi continentia, sed generaliter, vt quis magis & certiùs placeat Deo, quod non est aliud quàm propter regnum cœlorũ assequendum plenius & certiùs. Sanè sic intellexit Diuus Hilarius, quod patet cùm in Commentariis dicit, Voluntatem in illo (scilicet eunucho) posuit, qui spe regni cælestis talis esse decreuerit? Sic & Diuum Hieronymum intellexisse patet, cùm dicit per eam partem, propter regnum cælorum, solis eunuchis tertij generis promitti præmium. Et subiicit, Nullus eorum consequitur regna cœlorum nisi qui se castrauerit propter Christum. Sic Chrysostomus dicit Dominum hæc dixisse de his qui vt cælos nanciscantur se continent. Postquã autem Dominus commemorauit esse quosdam qui se castrauerunt propter regnum cœlorum, subiecit, Qui potest capere, capiat, significans rursum neminem se posse castrare nisi ex dono Dei, & rem hanc tantam esse, vt non sit à quoquam exigenda, aut omnibus consulenda, sed his tantùm qui sentiũt se vires habere huic negotio pares. Illud enim, capiat, consulentis est, non præcipientis. Hortantis, inquit Hieronymus, Domini vox est, & milites suos ad pudicitiæ præmium concitantis, qui potest capere, capiat, quasi dicat, Qui potest pugnare, pu-

re,pugnet ſuperet, & triumphet. Cæterùm licet in A
præmiſſa Domini doctrina non tantùm inſinuetur
magna continentiæ laus, ſed etiam voti continen-
tiæ:ſunt tamen qui ex hoc loco colligunt,malè tam
multos hodie inter Chriſtianos continentiam am-
plecti,ſtultè autem & impiè aliquem continentiam
vouere,ſic ferè argumentantes,Dominus dicit non
omnium eſſe continere, ſed eorum tantùm quibus
datum eſt:at non omnes qui continentiam ample-
ctuntur, eſſe de numero eorum quibus datum eſt
res ipſa declarare videtur, cùm eorum plerique
turpiter labantur.Nemo autem certus eſt an ſit de
numero eorum quibus datum eſt donum perpetuæ
continentiæ : malè ergo tam multi paſſim conti-
nentiam amplectuntur, ſtultè item & impiè conti- B
nentiam vouent, vt qui ſeſe in periculum præci-
pitent,& de ſuis viribus nimis præſumant.Vnde de-
inde colligunt, eos qui continentiam vouerunt ſi
ſentiant poſtea ſuam incontinentiam,non ſolùm re-
ſcindere poſſe quod ſtultè & impiè vouerunt, ſed
etiam debere inire matrimonium, citantes pro eius
1. Cor. 7 probatione illud Pauli, Propter fornicationẽ vnuſ-
quiſque vxorem ſuam habeat, & vnaquæque virum
ſuum.Et turſum illud eiuſdem,Si ſe non continent,
nubant. Melius eſt enim nubere vri. Pro horum
ſolutione aduertendum imprimis, quòd abſolutè
loquendo,omnes poſſunt capere donum continen-
tię.Omnes enim(quod nemo facilè negauerit)poſ-
ſunt petere, & ex animo petere illud donum : om-
nes ergo poſſunt capere, ſi verum eſt quod dicit C
Dominus,Petite, & accipietis.&,Omnis qui petit,
accipit.Non enim,vt ſuprà annotatum eſt, Domi-
nus dicit non omnes capaces eſſe huius verbi, ſed
nõ omnes capere.Nec obſtat quod dicat Dominus
Qui poteſt capere,capiat,quo apertè ſignificari vi-
detur quoſdam eſſe qui non poſſunt capere. Sic e-
nim nũc dictum eſt,Qui poteſt capere,capiat,quo-
modo ſuprà apud Lucam c.Concordiæ 92. per pa-
rabolas hominis ædificaturi turrim, & regis con-
tra alium egreſſuri ad pugnam,implicitè dixit,Qui
poteſt fieri diſcipulus meus, fiat, non quòd non
omnes abſolutè poſſent,(omnes enim poſſunt fieri
Chriſtiani & fideles,cùm neceſſe ſit admittere om-
nes poſſe fieri ſaluos)ſed quòd diſcipulatus non ſit D
temere ſuſcipiendus, & quod expendendæ ſint vi-
res, & cõſiderandũ num homo ſe ſic ſentiat affectũ
vt ſperare poſſit ſe diuino ſpiritu ad hoc commo-
ueri.Itaq; cùm dicitur,qui poteſt capere, nõ de ab-
ſoluta potentia eſt ſermo, ſed ea quã propinquã di-
cere ſolemus,qua ſcilicet ea dicimur poſſe, ad quæ
perficienda adſunt iam neceſſarię vires:qualem po-
tentiam ad continendum ſe iam habere is conſide-
re poteſt,qui ſe ſic ſentit affectũ, vt ſperet ſe à diui-
no ſpiritu ad eã commoueri.Huic cõſulitur,vt quia
capere poteſt,capiat. Qui autem non ſic ſe affectũ
ſentit,huic quia necdum capere poteſt, non conſu-
litur,vt ſeſe ad capiendum ingerat,poteſt tamen ta-
lis,ſi velit,eam aſſequi potentiam, vt & ipſe de nu- E
mero fiat eorum qui poſſunt capere. Poteſt enim
eam petere,petendo autem aſſequitur, quia omnis
qui petit.accipit. Itaq; rectè dicitur in expoſitione
ſecunda ſuper Matthæum ſub nomine Chryſoſto-
mi,Non dixit, non omnes poſſunt,ſed non omnes
capiunt,id eſt, omnes quidem capere poſſunt, ſed
tamen non omnes capere volunt. Quod autẽ dicit,
Quibus datũ eſt,illud:oſtendit quia niſi auxiliũ gra-
tiæ acceperimus,nihil ex vobis valemus.Quoniam
autem volentibus gratia non denegatur, in Euan-

gelio Dominus dicit,Petite,& dabitur vobis, &c.
Sic & D.Hieronymus,His,inquit,datum eſt à Deo
qui petierunt,qui voluerunt, qui vt acciperent la-
borauerunt.His præmiſſis dicendum ad argumẽta
negari quidem non poſſe multos malè & inconſul-
tè amplecti continentiam,nempe contra quam do-
cet Dominus, vt qui eam non amplectuntur prop-
ter regnum cœlorum, ſed propter infrugiferũ otiũ:
aut qui non diſpiciunt ſecum an iam vires habeant
ei negotio pares: non tamen ex lapſu quorundam
efficaciter colligi eoſdem non fuiſſe de numero eo-
rum quibus non eſt datũ continere. Multi enim ſe-
mel datum Dei donum,ſuo vitio perdunt,ſicut ple-
rique à fide & charitate deficiunt.Iam quanquã ne-
mo certus ſit an ſit de numero eorum quib. datum
donum perpetuæ continentiæ, & eorum qui cape-
re poſſunt, rectè tamẽ plerique ſe perpetuę addicũt
continentiæ, quòd ex conſcientiæ ſuæ teſtimonio
piè præſumant ſe de eorum eſſe numero, & de ad-
iutorio diuino ſibi adfuturo certò confidant, quia
illud promiſſum eſt his qui illud conſtanter impl-
rauerunt : quemadmodum in baptiſmate omnes
ſe addicunt perpetuæ in bonis operibus perſeue-
rantiæ,cùm de ea nemo ſit certus,ſed quòd eã con-
fidant non ſuis nixi viribus, verùm ſiſi gratiæ Dei
omnibus promiſſæ qui ſibiipſis nõ deſunt.Huic au-
tem gratiæ diuinæ adeò confidunt qui caſtitatem re
ctè vouent aut amplectuntur, vt quanquam ſciant
periculum imminere his qui continentiã amplectũ-
tur, tamen adeò illud periculum non metuunt, vt
ob illud à caſtitatis amore deterreãtur, quòd ſciant
ſe illud,quale quale eſt, periculum diuina gratia cu-
ius iam in ſe effectus quoſdam ſentiunt, facilè poſ-
ſe ſuperare.Non ergo tales ob periculum cui ſe ex-
ponere videntur reprehendendi ſunt, ſed laudandi,
quod de diuina gratia tantopere confidant,cui ſecu
rè ſe committit,quiſquis committit.Vnde pulchrè
Chryſoſtomus in ſecunda expoſitione, Palma pro-
poſita eſt:qui concupiſcit gloriam, non cogitat de
labore.Nemo vinceret, ſi omnes periculum time-
rent.Ex eo autem quod quidam non poſſunt, & à
propoſito continentiæ cadunt, non debemus circa
virtutem caſtitati fieri pigriores. Si enim quidam
in pugna cadentes non exanimant cæteros, ſed di-
cunt illis ſic datum fuiſſe, rem non applicant pu-
gnæ,ſed homini:quantò magis nos cadentiũ negli-
gentiæ imputare debemus, non difficultati virgini-
tatis? Hæc ibi. Cum autem gratia diuina, ſine qua
nemo cœlebs viuere poteſt, omnibus ſit expoſita,
nec alicui volẽti ex animo denegetur,ſicut non pr-
ſumptuoſè faciunt, qui illi confiſi,perpetuæ ſe ad-
dicunt continentię:ita qui vouerunt & ſentiunt ſe 1. Cor. 7.
grauiter vri, aut etiam aliquando per incontinen-
tiam lapſi ſunt,non debẽt nec poſſunt ad matrimo-
nij remedium cõuolare, ſed vt reddant Domino
vota ſua, tenentur ad remedia ea confugere quib.
continentiæ gratiam aſſequi poſſint, nimirum ad
preces,ieiunia,& caſtigationem carnis. Nec obſtat
Pauli authoritas,qua dicit, propter fornicationem
vnuſquiſque ſuam vxorem habeat,&c. Non enim
dicit, Propter fornicationem vnuſquiſque vxorem
habeat, ſed ſuam vxorem habeat. Loquitur enim
iam coniugatis,quibus dicit, quòd quanquã bonũ
ſit viro vxorem quam duxit non tangere,ſed habere
eam tanquam ſororem, tamen propter fornicatio-
nem vitandam vnuſquiſque vxorem ſuam, id eſt,
quam iam duxit,habeat, vtendo ea matrimonialiter. Nec illud,habeat,imperatiuè dicit, ſed potiùs,

vt ex

vt ex sequẽtibus patet, permissiuè, & secundùm indulgentiam. Illud autem, propter fornicationem vnusquisq;, &c. coniugatis dictum esse patet ex his quæ sequuntur: Sequitur enim, Vxori vir debitum reddat, &c. & post pauca subiicit, Dico autem non nuptis & viduis. Hinc enim patet quòd quę à principio capitis dixit, pertineant ad coniugatos. Iam quod non nuptis dicit Paulus, Si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm vri, non ad 1. Tim. 5. innuptos pertinet qui voto continentiæ se astrinxerunt, sed eos tantum qui ab omni vinculo sunt liberi, & potestatẽ habẽt suæ volũtatis. Nã aliis, cùm sint spiritualibus nuptiis Deo copulati, non potest consuli aut præcipi vt, si se non continent, nubant: sicut nec nuptis, quibus ob infirmitatem coniunx vlui esse non potest. His enim qui cõtinẽtiã vouerũt neutrũ bonũ est, nec vri, nec nubere. Vnde illis non cõpetit illud, Melius est nubere quam vri. Proinde si vrãtur, aut si se non continent, non consulendum est vt nubant, sed vt viteut incontinẽtiæ occasiones, vt castigẽt carnẽ, ac precibus assiduis Deũ interpellent, qui dat omnibus affluẽter & non improperat. Iacobi 1.

PARABOLA DE DIVITE EPVLONE PROPONITVR. Lvcæ 16. Caput xcvii.

Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & byſſo, & epulabatur ſplendidè. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlceribus plenus, cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis, & nemo illi dabat: ſed & canes veniebãt & lingebant vlcera eius. Factum eſt autem vt moreretur mẽdicus, & portaretur ab Angelis in ſinum Abrahæ. Mortuus eſt autem & diues, & ſepultus eſt in inferno. Eleuans autẽ oculos ſuos cùm eſſet in tormentis, vidit Abrahã à longè, & Lazarum in ſinu eius, & ipſe clamans dixit, Pater Abrahã miſerere mei, & mitte Lazarũ vt intingat extremitatẽ digiti ſui in aquã, vt refrigeret linguã meã, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abrahã, Fili, recordare quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autẽ hic conſolatur, tu vero cruciaris: & in his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum eſt, vt hi qui volunt hinc tranſire ad vos, non poſſint, neque inde huc tranſmeare. Et ait, Rogo ergo te pater, vt mittas eũ in domũ patris mei. Habeo enim quinque fratres, vt teſtetur illis, ne & ipſi veniãt in hũc locũ tormentorũ. Et ait Abrahã, Habent Moyſen & Prophetas, audiãt illos. At ille dixit, Non, pater Abrahã, ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiã agẽt. Ait autem illi, Si Moyſen & Prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent.

Homo quidam erat dives, qui C indvebatvr, &c. Eodem tendit hic Domini sermo, quò ea quæ apud Lucam præcedunt, nempe vt ad fidelem diuitiarum in pauperes dispensationem prouocaret, & ab auaritiæ ac diuitiarũ studio reuocaret. Id tamen exemplo propositi modò diuitis, longè magis vrget quàm superiori sermone. Cùm enim Pharisæi auari irriderent Dominum per parabolam dispensatoris iniqui, & per ea quæ illi parabolæ subiecit, blandè inuitantem ad hoc vt benignitate in egentes, omnes pararent sibi æterna habitacula, & idonei redderentur quibus vera bona & thesaurus vitæ æternæ committerentur: quo irrisores illos iam cohiberet, & metu percelleret, terribile quoddam diuitis cuiusdam exemplum proponit, quo & à facultatum abusu deterret, & ad benignitatẽ quodammodo compellit: ostenditque præterea, in diuitiis & prosperitatibus huius vitæ non constituendam felicitatem vt ferè homines faciunt, sed has potiùs detestandas veluti pernicioſas homini: ob paupertatem verò, aliaque huius mundi mala neminem iudicandum infelicem, sed ea potiùs habenda veluti futuræ felicitatis materiam, vt etiam hinc intelligamus verum esse quod mox superiùs dixit, Quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum. Et hęc quidem quę modò dicta sunt, præcipuè à Domino spectãtur per exemplum propositum, quanquam etiam alia multa vtilia per hanc narrationem discamus. Dubium autem est an hoc exemplum sit tantùm parabola, vt sit rei non gestæ, sed tamen veluti gestæ narratio conficta ad auditorum ædificationem, quomodo alia quædam apud Lucam exempla, quæ sine titulo parabolæ eodem modo incipiunt, quo istud exemplum, nempe ab, Homo quidã, an sit vera historia rei gestæ. Nomen enim proprium ipsius Lazari arguit esse historiam, quamuis non efficaciter, vt ex sequentibus patebit. Et Euthymius testatur, quosdam ex traditione Hebræorum asseruisse, quòd circa ea tempora diues iste, de quo est exemplum, fuerit Ninensis appellatus, & quæ inter ipsum & Lazarum notum illis temporibus mendicum hìc dicuntur contigisse in vita hac, verè sic accidisse, ac post mortẽ vtriusque, alterius supplicia, alterius præmium Dominum ad vtilitatem auditorũ commemorasse. Quod si quis parabolam nudam esse velit, fateri tamen debet longè dissimilem esse aliis Euangelicis parabolis. Nam aliis ex similitudine rerum humanarum aut terrenarum docentur diuina, D hoc est, ex his quæ contingunt in rebus mundanis, ostenditur quæ contingant aut fieri debeant in rebus diuinis. Hìc verò non sic. Non enim commemorando quæ hic fiunt, ostenditur status futuræ vitæ, sed de futuræ vitæ statu apertè disseritur, quanquam non sine allegoricis locutionibus. Similiter si historiã quis esse dixerit, & rei gestæ narrationem, necesse tamen est fateatur, non omnia sic contigisse vt narrantur. Certum enim est diuitem in inferno non locutum esse lingua, nec oculis corporalibus vidisse Abraham & Lazarum in sinu eius, aut de linE guæ exustione conquestum, aut guttam postulasse: sed res futuræ vitæ, Dominus suum sermonem attemperans nostræ capacitati, ad modum rerum præsentis vitæ proposuit, ita vt corporalia quæ post hanc vitam cõmemorantur, sint allegoricè & spiritualiter accipienda, siue sit nuda parabola, siue vera historia. Proponit ergo Dominus hoc exẽplo duos homines diuersæ conditionis in præsenti tempore, quorum mirabili modo mutata est conditio in futuro sæculo. Et in primis hominem quẽdã proponit diuitem, qui diuitiis suis humano iudicio non videbatur abuti, sed ad ea illis vtebatur, ob quę ferè ho-

rè homines ambiũt diuitias, & ad quæ, ſi partas aut
conceſſas diuitias accommodauerit quis, laudari
ſolet ab hominibus mundanis. Si quem enim vide-
rint nõ recondentẽ ſemper diuitias, ſed eas expen-
dentem in pretioſas & pulchras veſtes, & ſplendida
cõuiuia, hunc veluti minimè ſordidũ, ac dignum for
tunæ bonis deprædicare ſolent. Tria ergo huic ho-
mini Dominus tribuit, quibus homo in hac vita iu-
dicatur eſſe beatus, diuitias, & ex diuitiis paratas
pretioſas veſtes pertinentes ad ſplendorẽ ac gloriã
apud homines, & lauta conuiuia quotidiana, perti-
nentia ad carnis voluptatem. Non eſt autem Græcis
propriè, epulabatur, ſed ἐυφραινόμενος, quod ſignificat
oblectatum & lætantem, vt non tantùm epularũ de-
litiæ ſignificẽtur, ſed ꝙ eas cũ lætitia & iocunditate
ſumpſerit, quo & ſanitas corporalis eiuſdem diuitis
infinuatur, ſine qua nulla eſt voluptas conuiuiorum,
& reliqua quę ad hilaritatem faciunt conuiuiorum,
vt cantus muſices, organa, amicorum præſentia, &
id genus ſimilia. Nec enim quod dicitur, ſplendidè,
tantùm ad lautitias & delicias ciborum pertinet, ſed
ad omnem conuiuij & lætitiæ magnificentiam ac
ſplendorem, cùm Græcè ſit λαμπρῶς, id eſt, præcla-
rè, magnificè, ſplendidè. Itaque in his tribus tria illa
obſeruare licet quæ Ioannes dicit eſſe in mundo,
concupiſcentiam carnis, concupiſcentiam oculorũ,
& ſuperbiam vitæ. His tribus diuitis conditionibus
opponuntur tres alterius conditiones diuerſę. Nam
ei quod dicitur, Homo quidã erat diues, opponitur,
Et erat quidam mendicus. Et quod dicitur, qui in-
duebatur purpura & byſſo, opponitur, Qui iacebat
ad ianuam eius, vlceribus plenus. Ille incedebat in
plateis, ſedebatq́; in domo ſua ſplendidè, ab omni-
bus ob ſplendorem veſtitus honoratus, ac exteriori
mollium veſtium fruens oblectamento: hic verò
domo carens in plateis iacebat, aut, vt eſt Græcè ef-
ficaciùs, ἐβέβλητο, id eſt, porrectus, vel proiectus,
erat ad diuitis ianuam, deſpectus ab omnibus ob vl-
cerum horrorem, ac grauiter vlcerum multitudine
diſcruciatus, ita vt ei ſtare vel non liberet, vel non li-
ceret præ dolore & infirmitate. Pro ſplendore ergo
& mollicie veſtium diuitis, huic aderat abominatio
& dolor vlcerum, totum corpus eius in modum ve-
ſtimenti obtegentium. Ei autem quod dicitur, &
epulabatur, non aliquãdo ſolùm, ſed quotidie ſplen
didè, opponitur, Cupiens ſaturari de micis quæ ca-
debant de menſa diuitis. In quo notatur vrgens ne-
ceſſitas iſtius mendici. Tantùm enim aberat vt epu-
laretur aut epulas ambiret, vt præ nimia fame cupe-
ret vel fœlicitatem canum ſibi contingere, ac ſine
aliquo diuitis diſpendio vrgenti fami ſuæ ſubueniri.
Ex induſtria autem Dominus mendicum nomina-
uit, dicens, nomine Lazarus, cùm diuiti nõ apponat
nomen, ſed tantùm dicat, Homo quidam, vt, quem-
admodum annotauit Diuus Gregorius, indicaret
contrarium euenire apud Deum & apud homines.
Nam apud homines quidem plùs ſolent ſciri nomi-
na diuitum quàm pauperum, & cùm de diuitibus
eſt ſermo, ſolent eorum nomina cum honorificen-
tia nominari. Cùm verò de pauperibus, quia aut ne-
ſciuntur eorum nomina, aut ſi ſciantur, indigna iu-
dicantur appellatione, dici ſolet, homo quidam, aut
pauper quidam. At contrà Deus humiles, abiectos
& incognitos mũdo, ex nomine nouit & approbat:
ſuperbos verò & honoratos ignorat & deſpicit. Vn-
de in Pſalmo myſtico dicitur in perſona Chriſti de
his quorum Deus nõ eſt pars hæreditaria, Nec me-
mor ero nominum eorum per labia mea. Poteſt &

1. Ioan. 2.

Pſalm. 15.

hoc intelligi ſignificatum, quòd cum alicuius vir-
tutes ſunt commemorandæ, nomen eius rectè ex-
primatur: at illud ſupprimendum eſſe, cùm alicuius
exponenda ſunt vitia. Atque vtraque hæc ratio no-
minati mendici cõueniens eſt, ſiue exemplum hoc
ſit nuda parabola, ſiue etiam vera hiſtoria. Bene au-
tem quadrat in hunc mendicum, nomen Lazarus.
Nam illud ſignificat, vt habet Chryſoſtomus & Au
guſtinus, eum qui adiutus eſt, aut potiùs, ad adiuto-
rium, nimirum quòd nulla re mundana fretus, ad ſo-
lum Dei reſpiceret adiutorium. Non enim dicitur
Azarus, quod ſignificare poſſet adiutum, ſed Laza-
rus, ꝙ ratione Lamed prępoſitionis ſignificat in vel
ad adiutorium. Quod autem ſequitur, & nemo illi
dabat, vt non eſt in Græcis codicibus, ita nec in an-
tiquis pleriſque ſcriptis. In vno quod ad manũ erat,
non erant hæc verba in contextu, ſed recenti manu
aſcripta in margine. Et tamen etiamſi ea pars non
addatur, ſatis ſignificatur diuitis huius inhumanitas,
quòd pauper ille coactus fuerit petere ſaturari de
micis cadẽtibus è menſa. Sic enim inhumanitatem
huius diuitis colligit D. Auguſt. declarans ſe non le-
giſſe illa verba, & nemo illi dabat. Nam ſic habet
homilia 7. ex 50. Aperte de diuite hoc dictum eſt,
quòd immiſericors erat, non quia aliena rapuit, ſed
quia de propriis erogare noluit. Nunquid enim,
chariſſimi, ſi pauper ille ante ianuam iacens ſuffi-
cientem panem à diuite acciperet, diceretur de illo,
quia cupiebat ſaturari de micis quæ cadebant de
menſa diuitis? Hæc ille. Et hactenus quidem in di-
uite proponitur à Domino exemplar maximæ feli-
citatis humanæ: in mendico verò exemplar infeli-
citatis extremæ. Illi enim cum diuitiis aderat pro-
ſpera valetudo, ſplendor ſummus apud homines,
aſſidua item & nullis malis inquinata voluptas.
Huic verò cum paupertate nõ vulgari, ſed extrema,
vt quæ eum cogeret & mendicare, & præ nimia fa-
me vel micas pereuntes poſtulare, etiam aderat ad-
uerſa corporis valetudo, eáque item nõ ſimplex, ſed
grauiſſima, vt quæ ad inſtar Iob totum ipſius cor-
pus occupauerat, atque in terram porrectum deiiçe
ret, nec ſineret eum pedibus ſuis conſiſtere. Hæc au-
tem extremæ tum paupertatis, tum ægritudinis ma-
la etiam alia pleraque exaggerabant, nimirum quòd
nemo ipſius tam calamitoſi curam haberet, quòd
ad ianuam diuitis iacens præ oculis haberet diuitis
huius felicitatem, quòd canes etiam erga ſe beni-
gniores ſentiret, & humaniores quàm ipſos ho-
mines, & hunc tam felicem diuitem, imò quod
etiam canes ſe feliciores eſſe conſpiceret, vt quibus
abundè dabatur ſaturari de micis menſæ, de quibus
cùm ſaturari cuperet, non eſt tamen quod cupiuit
aſſecutus. Obſeruat in hoc mendico etiam plura
mala. Diuus Chryſoſto. qui præter vnam homiliam
qua parabolam hanc breuiter tractauit, quatuor a-
liis homiliis eandem parabolam per partes eſt pul-
cherrimè proſecutus, in quarum prima cõnumera-
rat nouem ſupplicia quæ mendicus iſte paſſus eſt.
Vt autem per prædictam narrationem Dominus in
vno propoſuit apertè exemplar ſummæ felicitatis
mundanæ, & altero exemplar extremæ infelicita-
tis: ita etiam rectè illius notauit vitia, huius virtu-
tes. Et diuitis quidem vitia erant, quod diuitiis ſibi
ad diſpenſandum conceſſis abuſus ſit, expẽdens eas
tantùm ad ambitionem & voluptatem: quòd carnis
tantùm curam habuerit, non etiam animæ: quòd
pauperis non ſit miſertus, idq́ue eius qui tam erat
calamitoſus, cuiuſque inopiam & calamitatem non

potuit ignorare, vt qui ad ianuam eius iaceret, oculis eius semper expositus, quódque cùm magna felicitas mitiores & beniguiores soleat homines reddere, ne in tanta quidem felicitate commoueretur misericordia erga tam egregiè miserum, vt vel saltem idem beneficentiæ illi præstaret quod canibus suis: inhumanior etiam canibus, qui quod potuerũt misero præstiterunt, lingentes vlcera eius: negligentissimus salutis animæ suæ, vt qui nec de damno pereuntium micarũ cogitauerit facere lucrum, quemadmodum vt faceret mendicus cupiuit: Mendici autem virtutes fuerunt, quòd summam illam & paupertatis, & ægritudinis miseriam patienti animo tolerauerit, idque non solùm cùm apud se esset, sed & cùm coràm cerneret maximã illam diuitis abundantiam & fœlicitatem, atque eiusdem in se tam inhumanam experiretur immisericordiam etiam à canum facto condemnatam, nec tunc quidem aut de Dei conquerens iustitia, aut diuiti malè precatus, quódque summa cum modestia tantùm de micis saturari cuperet, nec tantillum quidem importunitate obtinere contendens, sed miseriæ suæ ostentatione potiùs quàm clamore mẽdicans. Itaque quod dicitur, Canes veniebant, & lingebant vlcera eius, additum est & ad condemnandum magis diuitis inhumanitatem, & ad commendandum magis pauperis patientiam, qui experiebatur etiam canes hominibus humaniores. Potest tamen etiam aliter intelligi hac parte significatum, ipsos canes diuitis à paupere qui conditionem canum petebat, assecutos fructum & voluptatem, vt cùm ipse non posset cum canibus saturari, canes tamen ab ipsius malo saturarentur & reficerentur. Non enim canes lingebant eius vlcera, quò ei benefacerent, sed quia inde eis bene erat. Sic ferè Chrysostomus, qui & indicat hac parte significatam debilitatem maximam ægri, vt qui nec canes suam exipso voluptatem quærentes posset à se depellere. In diuite ergo hoc proponitur exemplum, quod dives quisque fugiat & abominetur. In paupere verò exemplum, quod pauper quisque & calamitosus imitetur.

FACTVM EST AVTEM VT MORERETVR, &c.] Descripsit in superioribus Dominus diuersas pauperis & diuitis conditiones in præsenti tempore, nunc ostendit vtrumque eundem excepisse in hoc sæculo finem, ac post eum vices rerum in ipsis mirabiliter esse inuersas in futuro seculo, vt hinc discamus non metiri homini felicitatem vel infelicitatem ex his quæ contingunt in hac vita. Cùm enim in hac vita omnia diuersa ferè sint inter diuites & pauperes, mors tamen vtrisque communis est, quæ vt diuitibus finis omnium voluptatum, ita afflictis finis est omnium afflictionum. Dicit ergo, Factum est vt moreretur mendicus, sed rursum subiicit, Mortuus est autem & dives, quasi dicat, Nec hunc diuitiæ à morte liberare potuerunt. Priùs quidem mortuus est mendicus, vt intelligamus Deum citò ipsum huius vitæ calamitatibus exemisse, ac per nimias calamitates mortem ipsius acceleratam & præuentam: Diuitem verò per prosperam valetudinem, & omnium rerum affluentiam matura morte decessisse, ac Deum illi diutius concessisse suam in hoc mundo felicitatem, quàm pauperem in hoc permiserit mundo affligi. Magis enim festinat Dei benignitas afflictos eximere doloribus, & æterna quiete donare, quàm ipsius iustitia festinet felices in hoc mundo eripere suæ felicitati, & æternis tradere cruciatibus. Expectat enim eos ad pœnitentiam, cuius patientem expectationem si negligant, efficiunt vt diuinæ in illos vltionis immoteſcat magis iustitia. Cùm autem & pauperi & diuiti vnus fuerit finis huius vitæ, mors, scilicet, non tamen vtrique post hunc finem eadem fuit conditio, sed inuersis vicibus ille quidem portabatur ab Angelis in sinum Abrahæ, hic verò sepultus est in inferno. Qui priùs ab omnibus fuit derelictus & despectus hominibus, & à canibus lingebatur, hunc non vnus tantùm Angelorum, sed multi Angeli in suam curam suscipiunt, honorant, deducunt. Qui priùs iacebat præ infirmitate, nunc portatur ab Angelis causa honoris. Qui non recipiebatur intra domum diuitis, sed iacebat ad ianuam eius, graui oppressus tum dolore, tum fame, modò collocatur refocillandus in sinu Abrahæ, atque ab eo blandè benignéque suscipitur & fouetur. Dicitur autem portatus ab Angelis, quòd Angelorum ministerio deductus sit ad locum quietis, vt hinc intelligamus honorem pauperum, & lubenter Angelos in hoc occupatos esse, vt homines ducant ad regna cœlorum. Nondum autem in cœlum delatus dicitur, quòd illud tunc nondum esset apertum, sed in sinum Abrahæ deportatus dicitur tropica locutione, similitudine, scilicet, mutuata à parentibus, qui filios suos quos tenerè diligunt in sinum suum recipiunt, atque in eo fouent. Quoniam ergo Abraham pater erat omnium Iudæorum, ad quem suum genus referebant, in illius sinum Iudæus Lazarus delatus dicitur, ad significandum quod ab illo sit receptus benignè in sanctorum consortium, atque vna secum quiete donatus, ac spe gaudiorum regni cœlestis ipsi Abraham primò promissi, recreatus ab Abrahamo. Est & alia ratio quare peculiariter in Abrahæ potiùs quàm alterius sinum delatus dicatur, nimirum quia Abraham in vita sua semper hospitalitati & pauperum susceptioni fuit intentus, vt hinc redargueretur magis diuitis huius inhospitalitas, & ostenderetur Abraham etsi diuitem, longè diuersum fuisse ab hoc diuite. ac magis iam refocillaretur pauper, quòd despectus à diuite hoc in terris, post mortem reciperetur ab Abraham diuite & patriarcha. In hunc ferè modum de sinu Abrahæ Diuus Chrysostomus. At Diuus Augustinus paulò aliter de eo differit, quanquam eodem redeat. Sinum enim Abrahæ vbique explanat esse, secretæ cuiusdam quietis habitationem. De quo latè differit lib. 4. de anima & eius origine, cap. 16. sic scribens, Quòd verò illum Abrahæ sinum existimas esse corporeum, & per ipsum asseris totum corpus eius agnosci, vereor ne in re tanta ioculariter atque irridenter, non seriò grauiterq; agere credaris. Neque enim vsque adeò desiperes, vt arbitrareris corporeum sinum vnius hominis ferre tot animas, imò, vt secundùm te loquar, ferre tot corpora benemeritorum, quot illuc Angeli sicut Lazarum, perferunt. Nisi opinaris fortasse illam vnam animam solam ad eundem sinum peruenire meruisse. Si non iocaris, & errare pueriliter non vis, sinum Abrahæ intellige, remotam sedem quietis atque secretam, vbi est Abraham. Et ideo Abrahæ dictam, non quòd ipsius tantùm sit, sed quòd ipse pater multarum gentium sit positus, quibus est ad imitandum fidei principatum præpositus. Hæc ille. Itaque intelligit sinum Abrahæ, locum quietis, in quo recipiuntur, vel recipiebantur omnes imitatores fidei & pietatis Abraham. Secundum Augustinum ergo sinus Abrahę dicitur,

citur, non quomodo pars aliqua hominis sinus dicitur, sed quomodo in mari appellamus loca portubus & quieti apta. Hunc autem locum idem Augustinus scribens in Psalm. 85. circa illud, Eruisti animam meam ex inferno inferiori, dicit videri posse (nam dubitando loquitur, nec quicquam hac in re diffinire ausus fuit) fuisse ante Christi resurrectionem infernum superius, hoc est, locum aliquem sub terra, superiorem loco damnatorum, respectu cuius damnatorum locus dicatur infernum inferius. Illi enim conuenire quod hic dicitur diues iste leuasse oculos cùm videret Abraham, quia non posset leuatis oculis videre, nisi ille esset superiùs, iste inferiùs. Huic sanè sententiæ iam receptæ consensit, quod in symbolo dicitur Dominus descendisse ad inferos, vtique ad liberandum vinctas ibi iustorum animas. Vnde communiter iam dicitur, sinum Abrahæ idem esse quod limbum inferni. Sic enim superiorem inferni partem recentiores vocauerunt, quòd limbus sit alicuius rei extremitas. idem tamen Augustinus epistola 99. disputando colligit sinum Abrahæ non fuisse aliquam inferni partem. Quia, inquit, ne ipsos quidem inferos vspiam scripturarum locis in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis authoritatibus legitur, non vtique sinus ille Abrahæ, id est, secretæ cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est, quanquam in his ipsis tanti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham, Inter nos & vos chaos magnum firmatum est, satis, vt opinor, appareat non esse quandam partem, & quasi membrum inferorum, tantæ illius felicitatis sinum. Chaos enim magnũ quid est, nisi quidam hiatus, multum ea separans inter quæ non solùm est, sed etiam firmatus est? Hæc ibi. Portò quanquam propria quadam ratione locus quietis ante ingressum regni cœlestis, dictus sit sinus Abrahæ, rectè tamen locus quietis, in quem modò recipiuntur animæ beatæ, cœlum, scilicet, ipsum, etiam dicitur sinus Abrahæ, & ad Abraham tanquam patrem omnium credentium recipi dicuntur in sinu quotquot ad quietem regni cœlestis perueniunt. Vnde moriturus Martinus, Abrahę, inquit, me sinus excipiet, & de eo canit Ecclesia, Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur, nimirum vt alter pauper Lazarus. Et Augustinus lib. 9. Confess. loquens de Nebridio dicit, Quicquid illud est quod sinus Abrahæ vocatur, ibi Nebridius meus viuit. Ei autem, quod mendicus Lazarus portatus dicitur in sinũ Abrahæ, pulchrè opponitur quòd diues sepultus dicitur in inferno, loco, scilicet pœnarum, & omni carente refrigerio, in quo sepulcus dicitur, quòd anima eius fuerit in profundo infernalium suppliciorum collocata, ac sub terram quasi in tumulo conclusa & religata, æternæque ibidem morti tradita. Quod enim mortuum est, sepulturæ traditur. Sepultura inferni, inquit Augustinus lib. 2. de quæst. Euangel. pœnarum profunditas est, quæ superbos & immisericordes post hanc vitam vorat. Sic Ezechielis 32. sepulchra regum Ægypti, & Assur, & sociorum dicuntur esse in inferno. Ibi, inquit Prophera, Assur, & omnis multitudo eius, in circuitu illius sepulchra eius, omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio, quorum data sunt sepulchra in nouissimis laci, &c. Sciẽdum tamen Græca non habere & sepultus est in inferno, sed post, & sepultus est, perfectus est punctus. Deinde sequitur, Et in inferno eleuans oculos suos. Non enim habent cõiunctionem, autem. Vnus codicum scriptorum, qui mihi ad manum erat, habebat post, & sepultus est, & in inferno. Eleuans autem oculos suos. D. Aug. quanquam in lib. 2. quæst. Euangel. secutus sit, vt ex suprà dictis patet, lectionem nostram, in aliis tamen locis sequitur lectionem quæ inuenitur in Græcis codicibus. Nam in sermone quodam quo enarrat illum Psalmi versiculum, Tibi derelictus est pauper, qui est sermonum de tempore 110. sic habet, Videte exitus amborum. Cõtigit enim mori inopem illum, & auferri ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est diues, & sepultus est. Nam pauper fortè nec sepultus. Et quid postea? Cùm apud inferos diues ille in tormentis esset, leuauit oculos suos, &c. Sic & homilia 7. ex quinquaginta, Propter solam inhumanitatem, quia contemnebat pauperem ante ianuam suam iacentem, nec congruè dignéque pascebat, mortuus est & sepultus. Et cùm esset apud inferos in tormentis leuauit oculos suos, &c. Itaque secundùm hanc Græcorum lectionem & distinctionem, de solo diuite mortuo dicitur quòd sepultus sit, quòd pauper ille aut non fuerit sepultus, aut sine honore aliquo: diues autem post mortem nihil aliud gloriæ consecutus est, quàm quod cum honore aliquo delatus sit ab hominibus ad sepulchrum, pro quo honore mendicus portatus est ab Angelis in sinum Abrahæ. D. Chrysost. intelligit additum, & sepultus est, ad significandum quòd post mortem neque diuitiæ, neque famuli, neque amici, vitæ cum rursum restituere potuerunt. Theophyl. autem & hoc addit, quod dicendo, sepultus est, insinuauerit Dominus obiter, quòd & anima eius infimum locum & caliginosum sortita fuerit, quod non discrepat à sensu nostræ lectionis, & sepultus est in inferno. D. Aug. epist. 89. quæ est ad Hilarium, contra eos qui asserebant diuitem manẽtem in diuitiis suis non posse ingredi regnum cœlorum, hunc locum producit, pulchram reddens rationem cur in sinum diuitis Abrahæ pauper Lazarus illatus sit. Si, inquit, pauperi illi meritum esset inopiâ non iustitia, non vtique ab Angelis in Abrahæ gremium, qui diues hic fuerat, tolleretur. Sed vt nobis ostenderetur, nec in isto paupertatem per seipsam diuinitus honoratam, nec in illo diuitias fuisse damnatas, sed in isto pietatem, in illo impietatem suos exitus habuisse, sic suscepit impium diuitem cruciatus ignis, vt tamen pium pauperem susciperet sinus diuitis.

Psalm. 10.

ELEVANS AVTEM OCVLOS SVOS, CVM ESSET IN TORMENTIS, VIDIT ABRAHAM.] Eleganter D. Chrysosto. concione secunda de Lazaro, diuitias & paupertatem in præsenti vita nihil aliud esse dixit, quàm personas & laruas in scena, quod sub his in theatro huius mundi alij quidem felicium formam præ se ferant, alij verò infelicium personam: at cùm homines è scena huius mundi egressi fuerint, ac per mortem detractæ illis fuerint personæ theatrales, tum demum apparet qualis quisque sit: & quemadmodum in scena plerique regum & diuitum personam induũt, qui ea depositâ cognoscuntur esse vilissimi & pauperrimi: ita & post mortem qui hîc videbantur felicissimi, manifestantur re vera esse & fuisse infelicissimi, quemadmodum paret in hoc diuite, qui cùm egressus è theatro præsentis vitæ, suam personam deposuisset, visus est omnium esse miserrimus, vt qui & variis, eisque intolerabilibus tormentis affligeretur, & tanta laboraret inopia, vt ne guttam quidem aquæ haberet in sua potestate, sed pro-

hac etiã pauperrimo olim supplex fieret, nec tamẽ quod petebat consequeretur. Obseruandum autem quàm istæ rerum vicissitudines Euangelicis verbis significentur. Qui enim olim erat in variis delitiis, iam deprehenditur nõ in vno tantum tormento, sed in multis. Ideo enim pluraliter dicitur, cùm esset in tormentis. Qui olim Lazarum ad ianuam suam iacentem veluti ex alto despiciebat, aut omnino ne videbat quidem, hic iam eundem procul semotum diligenter aspicit, & sublimen suspicit, in sinu Abrahæ patris sui requiescentem. Qui olim omni affluebat rerum copia, iam etiam vnius guttæ refrigerantis laborat inopia. Qui priùs lingua peccauerat, indulgens, scilicet, ei iugiter omnigenas ciborum lautitias, ac per eam fortè petulanter incessens pauperem, aut recusans quod ab eo petebatur, in lingua peculiarem pœnam sentit, quia per quæ peccat
Sap. 11. quis, per hæc & punitur. Qui olim vlcerato pauperi vel minuta mensæ suæ dare neglexit, in inferno positus, vsque ad minima quærenda peruenit, nec tamen impetrauit. Nam guttam aquæ & extremum digiti ipsius pauperis petiuit, nec accepit, qui micas panis rogatus, aut negauit, aut dare neglexit. Porrò quoniam hîc oculi, lingua, & id genus corporalia membra tribuuntur diuiti damnato, & Abrahæ atque Lazaro beatis, colligere hinc solent aliqui, vt patet ex Augustino lib. 4. de origine animæ cap. 15. animas exutas hoc corpore, esse tamen adhuc corporeas, nec carere suo corpore, quamuis magis spirituali. In quo errore cùm esset Tertullianus, etiam hoc loco pro confirmatione suæ sententiæ vtebàtur, vt patet ex libro de resurrectione carnis. Quidam etiam inter Græcos negantes animas ante iudicium aut puniri, aut coronari, cùm hoc loco multum vrgerentur, dixerunt Dominum hîc ea quæ futura erant narrare tanquam iam præterita: quod si verum esset, non iam difficultatem aliquam facerent membra corporalia attributa diuiti, Abrahæ, & Lazaro. Verùm ei intelligentiæ obstant sequentia, quæ post diem iudicij non conuenit intelligere, vt quod dicitur petisse diues vt mitteretur Lazarus ad fratres ipsius adhuc in mundo existentes. Proinde cùm efficaciter satis ex hoc loco conuincatur error ille Græcorum, & tum ex hoc loco, tum ex aliis scripturis Catholica fides doceat animas statim à morte, aut esse in gaudiis, aut esse in pœnis, & tamen Catholica doctrina etiam habeat animas exutas corpore non esse corporales, dicendum est, vt priùs admonuimus, Dominum de animis corpore exutis loqui tanquam adhuc corpore circundatis, ac spiritualia corporaliter describere, quòd illa aliter cognoscere nequeamus, quemadmodum scriptura etiam Deo tribuit membra corporalia, cùm certum sit illum non esse corporeum: de quo vide Augustinum libro prædicto, disputantem contra asserentes ex hoc loco animas esse corporeas. Itaque per hoc quod eleuatis oculis dicitur in tormentis suspexisse eminus Abraham & Lazarum in sinu eius, significatur quòd oculis mentis, hoc est, intellectu suo comprehenderit Abrahæ felicitatem longè separatam à sua infelicitate, atque agnouerit Lazarum olim à se impiè neglectum, beata quiete cum patre credentium fruentem. Quod si quæratur quomodo id agnoscere potuerit, dicendum sanè id diuina factum reuelatione & ordinatione, qua factum est, vt quemadmodum mendici in præsenti vita infelicitas angebatur, ex conspecta ab ipso diuitis felicitate: ita nunc vice versa diuitis miseria ex conspecta Lazari beatitudine augeretur. Quod in aliis quoque damnatis vsuenire hinc intelligendum est, vt quos hîc velut abiectos despexerunt, de eorum ibi felicitate maius suæ infelicitatis tormentum percipiant. Quòd autem clamans præ nimio dolore, inuocauerit misericordiam ab Abraham, & petierit extremo digiti Lazari linguam suam refrigerari, significat eum summopere desiderasse ab Abraham, vt per ministerium Lazari aliquantula remissio tormentorum ei concederetur. Non autem Lazarum inuocasse introducitur, veluti non ausus fuerit, quòd in illum fuerit tam inhumanus, sed Abraham inuocat, quòd Iudæi in illo tanquam patre suo gloriarẽtur, ob quod iste, cùm esset Israëlita, confidebat de paterna eius benignitate rem tam exiguam posse impetrari, proinde eum inuocat nomine patris, dicens, Pater Abraham. Cùm autem certum sit quæ de oculis, lingua, digito, & sinu Abrahæ dicuntur, spiritualiter esse accipienda, non potest etiam ex eo quod hîc dicitur diues cruciatus in flamma, efficaciter colligi, ignem quo animæ corporibus exutæ cruciantur, esse ignem corporalem, quemadmodum docet Augustinus lib. 21. de ciuit. Dei, cap. 10. Conuenienter enim responderi posset, talem fuisse flammam illam, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit, qualis lingua, cui humorem exiguum infundi desiderauit, qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit. Idem tamen Augustinus eodem capite & aliis locis asserit ignem gehennæ fore corporeum, quo post resurrectionem corpora damnatorum cruciabuntur. Quare cùm eodem illo igne etiam cruciandi sint dæmones, etsi spirituales (hunc enim ignem in quem corpora damnatorum mittentur, dicit Dominus paratum diabolo & angelis eius) non debet videri impossibile & mirum animas etiam corpore exutas torqueri igne corporeo, quemadmodum colligit D. Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 28. At de hac quæstione, sicut & de loco quietis sanctorum ante liberationem factam per Christum, aut de loco animarum damnatarum ante iudicij diem, nõ putat contentiosè disputandum D. August. Melius est enim, inquit lib. 2. de Genesi cap. 5. dubitare de occultis, quàm litigare de incertis. Satis ergo fuerit ex eo quod dicitur diues iste cruciatus in flamma, intelligere ipsum & omnes damnatos, ineffabilibus tormentis, & omnia huius mundi supplicia excedentibus excruciari: pauperem autem & omnes sanctos esse in gaudiorum refrigerio suauissimo, ac id intelligentes solicitos esse quomodo & illa tormenta effugere possimus, & ad hæc gaudia peruenire potiùs, quàm de ignis quo cruciari dicuntur qualitate anxiè disceptare. Cæterùm quò vtcunque intelligamus quàm rectè dictum sit diuitem hunc fuisse in tormentis pluraliter, & quæ sint pœnæ, quæ per flammæ cruciatum possint intelligi, præter pœnam quam animæ diuina virtute ab igne corporali modo nobis incerto pati possunt, primùm quidem cruciantur remorsu perpetuo conscientiæ ex recordatione admissorum scelerum: deinde reputatione amissæ beatitudinis quam assequi potuerunt, & certa cognitione irreparabilis suæ damnationis: præterea quia sentiunt se contra suam voluntatem certo loco alligatas, ac horribilium atque infestissimorum dæmonum consortio deputatas. Postremùm, quia experiuntur vires animæ suæ, intellectum, scilicet, & voluntatem, non esse libe-

liberas, sed cogi indesinenter, illũ quidem ad actualem pœnarum suarum considerationem: hanc autẽ ad actualem pœnarũ horrorem & renitentiam, ita vt nulla sit his viribus in istis malis quies, quemadmodum est in nobis per somnũ aut auersionem intellectus ab alicuius mali consideratione, & cõuersionem eius ad alia quæ cogitare delectat. Hæ pœnæ quàm sint graues, & omnem mundi cruciatum excedentes, vtcunque experiuntur qui mentis sibi malè conscię carnificina hîc iugiter excruciantur, quæ frequenter multos ad laqueum adegit, cùm hîc interim vires animæ non sint tam viuaces, atq; sunt cùm anima exuta est corpore, & multa hic sint quæ hominis tristitiam ad tempus tollunt, aut leniunt, aut à recogitatione malorum intellectum quiescere faciunt.

ET DIXIT ILLI ABRAHAM, FILI, RECORDARE QVIA RECEPISTI BONA, &c.] Lamentanti de sua calamitate diuiti, & refrigerium sibi per Lazarum impendi postulanti, Abrahã primùm quidem exponit iustitiam mutatæ in vtroque conditionis: ac deinde significat impossibile esse vt assequatur quod per Lazarũ sibi impendi postulauit. Blandè illum cõpellat, non dedignatus eum appellare filium, vt intelligamus hinc sanctorũ pium etiam erga damnatos affectũ, & discamus vicissim & nos afflictos etiam iustè nõ incessere, quibus digni sunt nominibus. Scriptum est enim, Non exasperes pauperem in inopia sua, & cor inopis ne afflixeris. Diligenter autè obseruandum, q; Abraham indicare volens quare vtriusque vices modò essent mutatæ, non obiicit diuiti aliqua scelera, nec explicat aliquas Lazari virtutes, sed tãtùm dicit, q; diues receperit bona in vita sua, & idcirco eum cruciari. Lazarũ verò, quod perpessus sit mala, esse in solatio, vt intelligamus rem esse maximè perniciosam homini versari in otio summo, & delitiis atq; honoribus frui; & rursum nihil homini vtilius, quàm exerceri afflictionibus. Vnde Basilius sermone primo de ieiunio, Timeto, inquit, exemplum diuitis, illum delitiæ vitæ igni tradiderunt. Non enim ob iniustitiam, sed propter mollẽ ac delicatam vitam reprehensus, in flãma fornacis torrebatur. Hæc ille. Proinde hæc Abrahæ verba ad hoc valent, vt ne ob diuitias, honores, & voluptates huius vitæ aliquẽ beatum ducamus, sed potiùs miserũ, & ne sibi diues placeat, sed potiùs displiceat ob felicitatẽ huius vitæ. Et contrà ne ob paupertatẽ, contemptum, & afflictiones aliquem miserũ ducamus; sed potiùs beatum: nec sibi pauper aliquis aut afflictus displiceat, sed eo potius nomine sibi placeat & gaudeat, iuxta illud Iacobi 1. Omne gaudiũ existimate fratres mei cùm in tentationes varias incideritis. Verbis Abrahæ consonant quæ priùs dixit Dominus, Beati pauperes, quia vestrũ est regnum Dei. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Contrà, Væ vobis diuitibus, qui habetis consolationẽ vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. In diuite isto videre licet quàm verè dixerit Psalmista, Ne timueris cùm dites factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius. Quoniam cùm interierit, non sumet omnia, neq; descendet cum eo gloria eius. Quia anima eius in vita ipsius benedicetur. In pauperе illud Psalmi impletum est, Lætati sumus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala. Significãt ergo verba Abrahæ iustum illud Dei, iudiciũ, quo reprobis & vasis iræ aptatis in interitũ, in hac vita plerunque cõcedit bonorum huius mundi affluentiã, ne semper illis sit malè, & alicubi habeãt sua bona: electis autem & vasis misericordiæ quæ præparauit in gloriã, immittere afflictiones & aduersitates quibus exerceãtur, quòd fieri nõ possit vt quis & hîc regnet cũ mundo, & postea cũ Christo. De quo Dei admirabili iudicio disputat Psalmista, asserens se non potuisse illud cõprehendere, donec ingrederetur sanctuariũ Dei, & intelligeret nouissima diuitũ. Ideoq; notãdum, Græca non tantùm habere, recepisti bona, sed bona tua, vt deinde cùm subditur, & Lazarus similiter mala, subaudiatur mala sua, & intelligamus significari Deum vnicuiq; & bona & mala præparasse, & qui in hac vita suã in bonis portionẽ accepit, malorum partẽ post hanc vitã accepturum, & contrà, quanquam illud, bona tua, etiã aliud significer, vt mox dicetur. Cæterùm D. Chrysost. diligenter inquirit quare potiùs dictũ sit, recepisti, quàm accepisti, putatq; ideo dictũ esse, recepisti, ad significãdum quòd & diues quanquam peccator erat, aliquã tamen habuit virtutem, pro qua bona debita adhuc viuens receperat. Nam recipere propriè ea dicimur quæ debentur meritis. Similiter Lazarus etsi iustus, aliquod tamen vitium habuit, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Nullus enim ferè hominũ expers est omnis virtutis, nec quisquã immunis ab omni vitio. Ideóque cùm iã duo illi per mortem hinc decesserũt, ille quidẽ discessit meram habens malitiã, iste verò meram habens virtutem. Secũdùm hunc sensum dictũ esset, bona tua, i. bona quæ tibi debebantur. Quanquam autem hæc obseruatio docta sit, magis tamen videtur verbum, recipere, hic simpliciter positũ esse, quemadmodum sæpe, pro accipere, secundùm sensum superiùs indicatũ. Vlteriùs tamen sciẽdum, quòd quãquã Abrahæ verba nulla apertè exprimere videãtur vitia diuitis, nullásq; virtutes Lazari, sed tãtùm admirabilem distributionem bonorũ & malorum quæ à iusto & inscrutabili Dei iudicio proficiscitur: tamen eadem verba satis etiã in se includunt & illius vitia, & huius virtutes præmio dignas. Per hoc enim quod dicitur, recepisti bona, significatur quod felicitatem huius sæculi amplexatus sit, atq; dilexerit, quódque bona huius mũdi pro veris bonis duxerit, eaq; quæ illi Deus concessit, sibi vendicauerit, non communicãdo ea aliis quibus dispẽsari debebãt, & parando sibi amicos de mammona iniquo: vnde bene Græca habent, bona tua, nempe quòd ea pro suis bonis duxerit. Quare his verbis ipsius & amor sęculi inordinatus, & in pauperes inhumanitas notata est, propter quę vitia ęterno dignus fuit supplicio. Sic & Lazari patientia satis insinuatur, dum dicitur recepisse mala. Non enim propriè recipit vel accipit mala à Deo immissa, qui ea patienter in se non suscipit, tollendo crucem suã post Christum. Intellexit istud significari his verbis D. Aug. lib. 2. de quæst. Euang. sic scribens, Cùm ei dicitur, recepisti bona in vita tua, illud tangitur, quia felicitatẽ dilexit sæculi, nec aliam vitã præter istam in qua superbus tumebat, amauit. Lazarum autem dicit mala recepisse, quia intellexit huius vitę mortalitatem, labores, dolores, & ærumnas, pœnã esse peccati, de quo scriptũ est, Fuimus & nos naturaliter filij iræ, sicut & cæteri. Hæc ille ca. 38. Hic iam obseruandũ, quòd si inferni damnatione percutitur qui propria non largitus erat, qua pœna plectẽdus sit, qui aliena rapit. Si damnatus est qui suis bonis

ad corporis curã vsus est, nec aliculus sceleris arguitur, quid futurũ iis qui sese horrendis contaminant immũditiis, impietatibus, & iniustitiis? Vide D. Basilium sermone quo hortatur ne rebus tẽporalibus affixi simus, vbi ex hoc loco admonet ne prætereamus ob oculos nobis positos Lazaros, ne cùm post vitã inuocauerimus Abrahã, alios; sanctos, nullum consequamur fructũ nostræ vociferationis, sed ab eis impetamur acerbioribus verbis, quàm hic impetitus est ab Abrahã dives, & illius improbitatem pleriq; manifestè vincamus. Appositè autẽ pro tẽpore illo dixit Abrahã, Nunc autẽ hic consolatur, quia necdũ accepit plenam mercedem, vt impleretur lætitia ex aspectu vultus Domini, sed consolabatur in spe liberationis per Christum perficiendæ.

Et in his omnibus, inter, &c.] Ostendit iam fieri non posse vt quod petebat assequeretur. Et, inquit, in his omnibus, pro, super vel præter hæc omnia, hoc est, præterquam & iusto Dei iudicio tibi non cõsolatio & refrigeriũ, sed cruciatus debeatur, etiã impossibile est, vt quã peris tibi præstem misericordiã, quia impossibile est vt quis ex nobis vos adeat. Hoc enim significatur cùm subditur, inter nos & vos chaos magnũ firmatũ est, &c. Vbi notandũ dictionẽ, chaos, valdè impropriè positam, si modò nõ est vitiũ sctiptorum, quemadmodum vult Budæus. Græca enim dictio est, chaos, quę tamẽ hoc loco Græcis nõ est, sed pro ea est, χάσμα, quæ Græcis aliud significat quàm chaos. Nã chasma Græcè hiatum terræ significat, à verbo χαίνω, quod est hio: Chaos verò, quod à χέω. i. fundo deriuatur, confusionẽ significat. Chaos ergo impropriè hic debet accipi pro hiatu, quemadmodũ & Augu. exponit epistola 99. qualis hiatus existere nonnunquã solet in terræmotu, vnde & chasmaticus terræmotus dictus est. Huiusmodi autẽ terræ hiatus aut vorago, si modo magna sit, impedit ne quis ex vno loco ad aliũ perrãsear: proinde metaphora hinc desumpta dicitur, hiatus magnus inter nos & vos non solùm est, sed etiã firmatus est, quo aliud nõ significatur, quàm sic esse separatos dãnatos à piis, vt impetius fit vtrisq; ad alteros trãsitus. Quòd si speciatim exprimi quis quærat quid per hiatũ illum magnũ sit intelligendũ, rectè dicetur significari firmissimũ Dei statutũ in modum hiatus, prohibens horũ & illorum permixtionem, vt sit sensus, Firmissimo & immutabili decreto dei, sic sumus nos à vobis separati, vt hi qui volũt hinc trãsire ad vos, nõ possint. Dicit, qui volũt, aut propter naturalem voluntatem qua sancti cuperẽt subuenire dãnatis, cùm alioqui respiciẽtes ad diuinã iustitiam, & ei suam voluntatẽ conformãtes, non velint quod naturaliter volũt: aut potiùs, quia etiãsi vellent, non possent. Porrò cùm certum sit Abrahã hæc non verbaliter respõdisse diuiti, videndũ est quomodo prædicta ei dixisse dicatur à Domino. Itaq; Abraham introducitur dixisse illud, Fili, recordare, &c. quia diuiti petẽti refrigerium suggerebatur quàm iustè iã puniretur, & omni cõsolatione destitueretur, & contrà Lazarus consolatione frueretur. Sic per hoc quod dicitur dixisse de hiatu, significatur diuiti notificatũ æternam fore reproborum à beatis separationẽ, ac refrigerij nullam esse damnatis spem. Et alioqui si hoc exemplũ tantùm est parabola, dicendũ est hęc à Domino sic conficta esse, vt intelligeremus damnatis post hanc vitam nullã esse ipẽ vel liberationis, vel refrigerij, & ne ab his quidem in quibus multùm cõfidebant in via præsenti, quemadmodũ cõfisus fuit iste dives in patriarcha Abrahã damnatos imploraturos crucigerium, sed eosdẽ intellecturos quàm iustè cruciẽtur, quódq; in perpetuum sint cruciãdi. Ex hoc loco conuincitur error ille qui Origeni attribuitur, quo quidã asseruerunt damnatos aliquando liberandos, & iustorum consortio aggregandos in gaudiis.

Et ait, rogo ergo te pater, &c.] Cùm audiret se nõ posse exaudiri in eo quod pro se orabat, pro fratribus supplicat, sed vt prior eius oratio reiecta est, quòd esset de re impossibili: ita & hæc, & esset de re superuacua, vt intelligamus dãnatos nihil aut pro se, aut pro aliis impetrare posse, nec quicquã rectè precari. Ergo, inquit, quoniam. s. chaos (vt dicis) obstat quò minùs mihi per Lazarũ subueniri potest, saltẽ illud te oro pater, vt quẽ non potes mittere mihi, mittas in domũ patris mei. Nõ enim tale chaos inter vos & viuos firmatum est, vt nõ possit vobis ad illos esse accessus, aut cõtrà. Mitte ergo eum in domum patris mei. Habeo enim ibi adhuc quinque fratres, vt testetur illis. i. admoneat eos, aut testimonium illis perhibeat de statu qui est post vitam tẽporalem, aut de mea condemnatione & pœnarũ magnitudine, ne si ingrediãtur meis vestigiis, etiam ipsi veniant in hunc locũ diuersorum tormentorum. Potest enim verbum, testari, dupliciter hic exponi, aut vt simpliciter sit admonere aliquẽ, quomodo sæpe accipitur in scripturis, vt, Audi populus meus, & loquar: Israël & testificabor tibi, & Audi populus meus, & contestabor te. Et apud Paulum 1. Timoth. 5. & 2. Timoth. 4. Aut vt sit, testimoniũ de aliqua re ferre, quæ propria est eius significatio. Quæri autẽ hîc potest, quomodo dives hic pro fratrum salute fuerit solicitus cùm hic affectus videatur alienus esse à damnatis, vt alicui bene velint. Ad quã quęstionẽ facilis est ex D. Gregorio solutio, qui hoc loco asserit, damnatos vt in supplicio grauiùs puniãtur, & eorum videre gloriã quos contempserunt, & de illorum pœna torqueri quos inutiliter amauerunt. Itaq; diuitis preces pro salute fratrũ, non ex charitate, aut bono affectu erga fratres prouenerunt, sed ex pœna & cruciatu quo afficiebatur, Deo ita permittẽte eum torqueri per recordationẽ fratrum. Addit his Caietanus, diuitẽ hęc precatũ ex superbia, nimirũ, quia cùm videret multos saluari, inter eos cupiebat esse suos, vt qui iam dejectus erat in maximã miseriam, saltẽ in suis fratribus exaltaretur. Alij, inter quos Nicolaus, putant eum hæc precatum, & sciret ex fratrum suorũ consortio in condemnatione, pœnã sibi augendam, eo quòd & per vitæ suæ exẽpla, & per relictas diuitias occasionem peccandi eis præbuisset. Si autẽ exemplum hoc non historia esse dicatur, sed parabola tãtùm, facilior erit quæstionis explicatio. Dici enim poterit hæc sic à Domino conficta esse, cùm sic gesta non essent, tantùm ad erudiendum & monẽdum viuos, ne suæ impœnitentiæ prætexant, quòd de statu vitæ futuræ nihil vnquam didicerint ex his qui è futura vita redierunt. Quoniam enim homines admoniti de gehennæ cruciatibus, aut credere solent velut terriculamenta vana, aut parum cõmoueri illis, cogitãtes secũ, neminem ex mortuis rediisse qui vel de piorũ felicitate, vel impiorũ cruciatibus quæ experientia didicisset narrauerit, credituros se magis & magis commouendos si quisquam rediret ex mortuis, & attestaretur quomodo illic res se habeant: ideo quò hanc cogitationẽ Dominus castigaret, proposuit hunc diuitẽ orasse, vt Abraham ad fratres suos Lazarum mitteret, & vulgarem hãc hominum

Psal. 49. Psal. 80.

minum cogitationē exposuisse, vt sic Abrahę, cuius magna erat apud Iudæos authoritas, responsum subiicerer, quo talis cogitatio reprehēditur & cōfutatur. Nec dubium est quin hic sit scopus huius narrationis, etiam si sit vera historia. Poterant enim Pharisæi aut alij inter Iudæos ridere quæ Dūs dixerat de summis cruciatibus diuitis, ob id quod recepisset bona in vita sua, quemadmodū auari Pharisęi suprà irridebant eum contra auaritiam disputantem, poterant eorum confirmationē postulare sibi fieri per resuscitationem aliquorū ex mortuis, proinde oportunè hac narratione eos reprimit non sua, sed Abrahæ authoritate, quē dicit diuiti serò supplici, & serò suorum curam gerenti respondisse, Habent Moysen & Prophetas, hoc est, Moysis & Prophetarum libros, audiant illos loquentes, & testificantes eis per sua scripta, & lectionē eorum in synagogis. Ad quod diues improbus iā peccator, & ex seipso fratres suos iudicans respondit, dicens, Non, pater Abrahā, supple, audient illos sat scio, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, & testificatus fuerit eis, tunc pœnitentiā agent, & resipiscent à vita quam modò degunt. Hic iam ergo Abrahā hanc vulgi cogitationem confutans respondit, Si Moysen & Prophetas non audiūt, cedendo & obediendo eis, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credēt ei. Quod quàm verè dictū sit, & recta ratio docet, & experientia. Ratio quidem, quia ei qui Moysen & Prophetas suscipit, certior est authoritas & veritas eorū librorū, quàm possent esse eius qui è mortuis resurgeret. Causari enim posset facilè aut phantasma esse, aut dęmoniū, cùm authoritatē Moysis constet esse diuinam. Experientia verò, quia Iudęi eo q; non credebant satis Moysi ac Prophetis, nec his qui ex mortuis resurrexerūt crediderunt, imò Lazarum Mariæ & Marthæ fratrē, cùm ex mortuis resurrexisset, occidere voluerunt, & dominū ipsum per suā resurrectionē acriùs in suis mēbris persecuti sunt. Hinc ergo obseruandū, quàm sacrosancta nobis esse debeat sacra scriptura, vt quæ efficacior nobis esse debeat ad rectè vitam instituendā, quàm quiuis prædicator, etiamsi è cœlo atq; ex mortuis ad nos veniret, nunciaturus visa à se aut experientia percepta. Deinde hāc ad ea quæ de futuræ vitæ statu sunt cognoscenda sufficiētem esse, vt præter eam non sit opus optare aduentum quorundam mortuorū qui de illis nos pleniùs instruant. Non potest autem ex vltima huius narrationis parte colligi efficaciter animas mortuorum nunquam in propria persona apparere viuis: quia nec Abraham negat Lazarum posse ad viuos mitti, nec diues petiit animā Lazari mitti, sed vt ex mortuis resurgeret. De apparitione autem animarum quid sentiendum, discere licet ex libr. Augustini de cura pro mortuis agenda, dictúmque est aliquid de hac materia in cap. Concor. 67. Summa ergo totius huius narrationis de diuite quodam & mēdico Lazaro est, vt qui diuites sunt, præsentibus bonis rectè vtantur, non vtentes eis ad ambitionem & luxū, sed pauperibus inde subuenientes, alioqui futurum vt bona sua hìc percipiant, in futuro sæculo indicibilibus tormentis cruciandi, nec vllam à pauperibus beatis consolationem percepturi, quòd eos sibi in præsenti non parauerint amicos de mammona iniquitatis. Qui autē pauperes, despecti, & afflicti sunt in hoc mundo, fortiter ferant huius mundi mala. Sic enim futurum, vt postea summo potiantur honore, requie & gaudio. Postremùm nō optandū esse mortuorū ad nos aduentū, qui de statu vitæ futuræ nos certiores faciant, sed scripturæ auscultādū, quę quātum est satis nos docet, quæ nos maneant post hanc vitā, & certior sit quàm cuiusquā esset mortui testificatio. Sūt autem pleriq; etiam antiqui patres, qui totā hanc historiā aut parabolam tractant etiā allegoricè, intelligentes in diuite populum Iudaīcum, aut eos qui sibi iusti videntur: in mendico Lazaro, populum gentilem, aut peccatores, & Publicanos. Quā tractationem hic omittimus, quod prolixè satis eam prosecutus sit Aug. li. 2. quæst. Euāg. & Ambrosius in Cōment. ac post eos elegātissimè & lucidissimè D. Greg. in hom. & Theoph. in comment.

DOCET SCANDALVM VITANDVM, ET FIDEI VIRTVTEM. Lucæ 17. CAPVT XCVIII.

DIXIT ad Discipulos suos, Impossibile est vt non veniant scandala: væ autem illi per quem veniūt. Vtilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum eius, & proijciatur in mare, quàm vt scandalizet vnum de pusillis istis. Attendite vobis: Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte illi: & si septies in die peccauerit in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me, dimitte illi. Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus, Si habueritis fidem sicut granum sinapis dicetis huic arbori moro, Eradicare, & transplantare in mare, & obediet vobis. Quis autem vestrum A. 18. 71. A. 18. 72. A. 17. 68. *habens seruum arantem aut pascentem boues, qui regresso de agro dicat illi, Statim transi & recumbe: & non dicit ei, Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam,* A. 21. 112. B. 11. 112. *& post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Interrogatus autem à Pharisęis, quando venit regnum Dei? Respondens eis dixit, Non veniet regnum Dei cum obseruatione: neque dicent, Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.*

ET AIT AD DISCIPVLOS SVOS IMPOSSIBILE EST VT NON VENIANT, &c.] Quanquam incertum sit an hęc à Domino sint dicta, mox post præcedentia, & occasione præcedentium, eo quòd Lucas hoc capite miscellanea quædam scribere videatur, quæ inter se nullo ordine & connexione cohæreant, nec huiusmodi locutionibus vtatur quæ ordinē aliquem significent: tamen

commoda reddi poteſt ratio, quare nunc prædictis A ſubiiciantur de ſcandalo, quæ & ſuprà apud Matthæum ſunt habita, vt ſatendum ſit Dominum hæc bis dixiſſe, aut alterum Euangeliſtarum non eo loco commemoraſſe quo dicta ſunt, quamuis vterq; oportuno loco commemorauerit ea. Ideo enim ſecundùm Theophylactum iam de ſcandalo ſubiicitur, ne turbarentur Diſcipuli videntes Phariſæos irridere Chriſtum, de faciendis eleemoſynis, & diuitiarum periculo diſputantem. Hac ergo occaſione primùm dicit fieri non poſſe, conſiderata. ſ. hominum corruptione & malitia, quin eueniant ſcandala, hoc eſt, impedimenta ſalutis, & tamen quia hæc neceſsitas nullum cogit, væ dicit illi per quem eueniunt ſcandala, quod vtilius illi eſſet ſi appenſo circa collum eius lapide molari, ſecundùm morem Paleſtinæ regionis, proiiceretur in mare quàm ſi ſcandalizet, hoc eſt, offendat & impedimentū præbeat ſalutis vni de puſillis iſtis, id eſt, quantumuis humilibus & abiectis iſtis, qui. ſ. credunt in me, quia qui vel vnum talem ſcandalizauerit, ob id proiiciēdus eſt in profundum inferni, quod longè eſt grauius, quam proiici in mare. Proinde poſtquam dixit & neceſſaria eſſe ſcandala, & peſſimè tamē illi fore per quem fiunt, tertiò commodè admonet ſuos, vt ab his ſibi caueant. Attendite, inquit, hoc eſt, diligenter cauete vobis, ne ſcilicet aut cui ſitis offendiculo, quia væ illi per quem fiunt ſcandala, aut ſcandala quæ neceſſe eſt euenire vos ſcandalizent, C & ad lapſum pertrahant. Vtrunque enim cauere ſuos Dominus latiùs admonet apud Matthæum, poſtquam de ſcandalorum neceſſitate & væ ſcandalizantium dixiſſet. Ibi autem videre licet quæ hic dicenda eſſent de ſcandalo, & loci huius intelligentia.

SI PECCAVERIT IN TE FRATER TVVS, INCREPA ILLVM, &c.] Subiiciuntur & hæc, ſed latiùs, apud Matthæum, doctrinæ de ſcandalo. Poſtquam enim docuit Dominus cauēdum eſſe ne quem ſcandalizemus, hoc eſt, ne in quē peccemus, præuidens fieri non poſſe, quin & inter fratres. i. Chriſtianos eiuſdem religionis, ſcandala oriantur, docet quomodo agendum ſit cum fratre D ſcandalizante & peccante in nos, nolens huiuſmodi ſcandala à nobis eſſe præterennda & negligēda, quemadmodum negligenda ſunt impiorum & infidelium ſcandala. Duo autem circa peccantem fratrem fieri præcipit. Primùm, vt ſi peccauerit in nos, neque negligamus illius ſalutem, neque lædentem viciſſim lædamus, ſed cupidi ſalutis eius increpemus eum, ac increpatione noſtra ad pœnitentiam prouocemus. Ad hoc enim adhibetur omnis fraterna increpatio. Quo autem modo & ordine ſit increpandus, latè à Matthæo explicatur. Secundò, vt ſi pœnitentiam agat, hoc eſt, reſipiſcat & ſigna diſplicentię edat, agnoſcendo. ſ. admiſſum peccatum, & veniam eius petendo, remittamus ei, nullam ſci- E licet requirentes ab eo vltionem, imo nec ſatisfactionem aliquando iniuriæ illatæ. Non quod etiam antequam pœnitentiam agat non debeamus remittere peccatum in nos admiſſum, ſed quòd id quod priùs apud nos in corde remiſimus, etiam ore remittendum ſit, & ipſa communione & familiaritate quæ ante pœnitentiam ei ſalubiter ſubtrahitur, teſtari debeamus factam ex animo admiſſi peccati remiſsionem. Ne autem quam fratri debemus in remittendis peccatis indulgentiam, certis concludamus terminis, ſubiecit, Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die cōuerſus fuerit ad te dicens, Pœnitet me, dimitte illi, hoc eſt, quotieſcunque peccauerit, & reſipuerit remitte illi. Numerus enim ſeptenarius pro infinito ponitur ob numeri perfectionē. Porrò loquitur hìc proculdubio Dominus non potiſsimùm de remiſsione ſacramentali, ſed fraterna. Dicit enim, ſi peccauerit in te frater tuus, remitte illi. At ſacerdos qui Dei vice in terris remittit peccata, non remittit ea tāquam fratri, ſed tanquam ſubdito: nec remittit ea tanquam in ſe admiſſa, ſed tanquam admiſſa in Deum. Conſequitur tamen etiam ex hoc loco ſacerdotem ſemper pœnitenti debere remittere peccata. Cùm enim Deus præcipiat vt pœnitēti fratri ſemper remittat frater, & Dei indulgentia longè vincat humanam, nō poteſt ſacerdos qui indulgentiam Dei hominibus impendit, certum indulgentiæ numerum ſeruare erga peccatorem, quem non poteſt ſeruare frater erga fratrem. Reliqua quæ hic eſſent dicenda, dicta ſunt circa Matthæum in cap. Concordiæ 72. vnde intelligere licet dupliciter accipi poſſe quod dicitur, ſi peccauerit in te frater tuus. Deinde, quando præceptum increpationis fraternæ obliget, nimirum quando ſpes eſt fructus. Præterea quòd huic præcepto de remiſsione fratri à fratre impendenda, non contrarientur peccantium ſupplicia, quæ de eis ob bonum Reipublicæ Chriſtianæ vel ciuilis ſumunt iudices Eccleſiaſtici, vel ſæculares, non tanquam de fratribus, ſed tanquā de his qui eis ſunt ſubiecti.

ET DIXERVNT APOSTOLI DOMINO, ADAVGE NOBIS FIDEM, DIXIT AVTEM, &c.] Obiter videntur hæc ab Euangeliſta ſubiecta ſuperioribus, ac ſine omni ordine & conſequentia, niſi dicamus cū Theophylacto, Apoſtolos audientes Dominum de magnis quibuſdam dicentem, & adhortantem eos ad diuitiarum cōtemptum, ad ſcandalorum vitationem, & peccatorum in ſe admiſſorum remiſſionem, memores infirmitatis fidei ſuę quam illis Dominus toties exprobrauit, petiſſe fidei augmentū, per quam poſſent perficere quæ præceperat. Nihil enim adeò ad pauper- tatem, de qua locutus eſt, amplexandam, & diuitiarum in pauperes elargitionem facit, atq; confidere in Domino: ſicut nihil ita facit theſauros reponere, atque diffidentia bonitatis diuinæ. Inſuper vt & cōtra offendicula obſiſtere quis poſſit, magna fide eſt opus, ob cuius defectum & paruitatem, infirmi in fide facilè ſcandalizantur. Proinde fortè occaſio petendi augmentum fidei, fuit, quòd Dominus de puſillis fecerit mentionē, quos ſcandalizari noluit. Solet enim Apoſtolos ſuos vocare ὀλιγοπίστους, ideſt, homines puſillæ fidei. Dicūt ergo Domino, Adauge (vel, vt habent Græca, quod tamen idem eſt, Appone) nobis fidem, id eſt, fiduciam, quam toties commendaſti, & cuius defectum in nobis frequenter culpaſti, vt auctiorem nacti fiduciam poſſimus ad edenda miracula, ad implenda præcepta tua, atque ad impetrādū quiduis à Deo eſſe aptiores. His autem verbis quibus fidei augmentum poſtulant, magnitudinem tamen ſuæ fidei teſtantur, cùm credere ſe declarent Dominum poſſe mentibus eorū fidei incrementum adiicere ſupra hominem ſcilicet ipſum eſſe agnoſcentes. Dominus autem ſua reſponſione oſtendit eos rectè petere fidei augmētum, quòd perfectæ fidei magna ſit vis, atq; huiuſmodi fidei commendatione fidem quātum in ſe eſt cōfirmat & auget in eis, aucturus in eis non verbis,

ſed

sed spiritus sui efficacia fidem post suam in cœlos A ascensionem quando magis conueniret illum pro sua diuinitate agere, & illi essent capaciores suscipiendi fidem perfectam. Si, inquit, habueritis fidem, &c. Eadem sententia suprà habita & exposita est Matth. 17. in cap. Concord. 68. nisi quòd ibi montis fiat mentio, hîc autem mori, aut, vt est Græcè, sycamini. Tunc enim montẽ aliquem demõstrabat Dominus, cui fortè vicinus erat cùm ea diceret: nunc autem arborem aliquã fortè obuiam, cùm idem vtrobique significetur. Quòd autem ad synceram attinet lectionem, sciendum est plerosque antiquos codices Latinos manu descriptos non habere verba futuri temporis, habueritis, dicetis, & obediet, sed haberetis, diceretis, & obediret. Sic B enim habebant etiam duo codices qui mihi erant ad manum, & conuenit hæc lectio magis cum Græcis, quæ habent ἔχετε, ἐλέγετε ἄν, ὑπήκουεν ἄν. Proinde verisimile est communem nũc lectionem mutuatã ex Matthæi loco, vbi ponuntur verba futuri temporis, quanquam parum ad rem faciat vtro modo legatur, cùm idem semper significetur. Porrò quemadmodum translationem montis, de qua apud Matthæum, mysticè factam per Apostolos ostendit D. Hieronymus, ita & hîc pij patres transplantationem mori, quæ per Apostolos nunquam legitur facta, (sicut nec ad veritatem sententiæ necesse est eam aliquando factam esse, quemadmodum patet ex his quæ dicta sunt circa Matthæum,) mysticè per eos factam intelligũt. Et Beda quidem C secutus D. Augustin. lib. 2. de quæst. Euang. per morum cuius colore sanguineo fructus rubent, Euangeliũ crucis mysticè intelligit, quę crux per fidem Apostolorum de gente Iudæorum, in qua velut in stirpe generis tenebatur, verbis prædicationis eradicata, & in mare gentium plantata est. Ambrosius autem per morum, diabolum intelligit, sicut & in sententia Matthæi per montem. Nam quemadmodum fructus mori primò albet in flore, at maturitate nigrescit: ita diabolus ex albenti Angelicę flore naturæ deiectus est in peccati nigredinem. Sed & Theophylactus alia ratione per morum diabolum intelligit, quod, scilicet, nobis author sit & D aliumnus vermis perpetui per cogitationes quas ille in nobis generat. Folia enim mori, vermes pascunt, vnde fiunt serica. Hanc itaque morum fides non tantum Apostolorum, sed quorumuis, eradicare valet è corde humano, & in mare proiicere, hoc est, in abyssum perditionis.

QVIS AVTEM VESTRVM HABENS SERVVM ARANTEM AVT PASCENTEM BOVES, &c.] Et istud sic videtur subiectum superioribus, vt cum illis nullam habeat connexionem aut consequentiæ rationem: at si quis diligenter aduertat, videbit nec hic deesse rationem quare hæc subiuncta sint præcedentibus. Quoniam enim in præcedentibus Dominus exegit quædam singularia, nimirum diuitiarum in pauperes distributionem, voluptatum contemptum, solicitam scandalorum vitationem, ac facilem in peccantes indulgentiam, ne quis cùm hæc omnia aut aliqua horum perfeciſſet, sibi placeret & efferretur, nunc iactationis affectum, qui boni operationem consequi solet, euellit. Ad quod è rebus humanis profert exemplum de seruo quẽ nullus dominus quãtumuis commodus, solet ex agro reuersum honore afficere ob diurnum eius laborem, sed rursum iubet, ac debitam adhuc exigit seruitutem, & nec sic quidem gratiam habet ei. Hoc ergo exemplo nobis proposito, accommodans illud suæ intentioni subiunxit, Sic & vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. In qua applicatione aduertendum, quòd cùm propositi exempli narratio exigere videbatur vt diceret Dominus, Sic & vobis etiam cùm feceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, Deus nullam est habiturus gratiam, nec honore ob id vos afficiet, sed vos inutiles seruos appellabit: non sic quidem dixit, sed vos, inquit, dicite, serui inutiles sumus. Voluit enim hoc exemplo Dominus nos ad humilitatem informare, & magis hoc agit vt intelligamus quid de nobis ipsi sentire debeamus, quàm quales nos reputet Deus Dominus noster. Hic enim eos qui præcepta sua exequuntur, non inutiles seruos est vocaturus, sed vt in alia parabola dicitur, in nouissimo die illis dicturus est, Euge serue bone & fidelis. Imò ne quidem pro seruis tales est habiturus. Iam, inquit, Dominus, non dicam vos seruos, sed amicos. Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Quod autem præcipit vt dicamus nos seruos inutiles, cùm omnia præcepta adimpleuerimus, non sic accipiẽdum quasi quis sit qui omnia adimpleuerit (in multis enim, inquit, Iacobus, offendimus omnes) sed sensus est, etiam si feceritis omnia, tamen agnoscite vos seruos inutiles: quo significatur quàm inutiles nos debeamus reputare, & nos deprimere, cùm aduerterimus nos multa nobis præcepta non impleuisse. Aut sensus est, Cum in vna aliqua reseceritis omnia quæ vobis sunt præcepta, vt cùm feceritis quæ præcepta sunt de erogandis facultatibus, aut quæ præcepta sunt de remittendis proximo peccatis, agnoscite tamen vos seruos inutiles. Duplici autẽ ratione dicere nos possumus seruos inutiles. Primùm, quia Domino nostro operibus nostris nihil commodamus, nihílque lucrifacimus, secundùm illud, Si iustè egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? Secundò, quia nihil vltrà quàm debemus & præceptum nobis est, facimus. Sic enim & in rebus humanis seruum inutilem vocare solemus, qui ex se nihil facit, sed ea tantùm quæ imperantur, magis scilicet studens vt non flagelletur à domino, quam vt illi profit. Atque ad hanc secundam rationem Dominum respexisse patet ex eo quod sequitur, quod debuimus facere, fecimus, quod indicat causam quare nos debeamus reputare seruos inutiles: vnde Græca habent cõiunctionem causalem ὅτι, id est, quia quod debuimus facere, fecimus. Id autem sic est intelligendum, fecimus tantùm quod debuimus facere: vel, nihil aliud fecimus, quàm quod facere debebamus. Alioqui nemo facilè est qui dicere possit se fecisse quicquid facere debuit. Proinde aliter hîc accipitur seruus inutilis, cùm iubemur nos vocare seruos inutiles, quàm cùm in quadam parabola dicitur, Seruũ inutilẽ proiicere in tenebras exteriores. Ibi E enim seruus inutilis dicitur, qui Domini præcepta non perfecit, nec ei aliquã attulit vtilitatem, quam sibi afferri Dominus noster reputat, cùm nosipsos aut alios lucrifacimus, & ex donis ipsius fructum bonorũ operum edimus. Porrò hoc loco mirè exultant qui non ferunt Catholicos dicere, iustos mereri suis bonis operibus apud Deum vitam æternam & regnum cœlorum. Si enim, inquiunt, omnibus etiam præceptis seruatis, agnoscere nos debemus seruos inutiles, & re vera id sumus, quod iubemur

Iacobi 3.

Iob 35.

Matth. 25.

Quomodo merentur nostra opera.

nos

nos vocare (neque enim fallaciter id de nobis sentire Dominus voluit) quis ergo aut de suis, aut aliorum meritis gloriari poterit? Quibus dicendum, primùm quidem, quòd, quemadmodũ suprà est annotatum, non ipse Dominus inutiles seruos vocat, præceptorum suorum obseruatores, sed contrà seruos bonos, fideles & vtiles: nos autem vult ad vitandam superbiam reputare nosipsos pro seruis inutilibus. Et quanquã tales etiam verè simus ea ratione quam Dominus indicat, imò & aliis multis nomi nibus, tamen ipse cùm optimus sit, huiusmodi seruis mutilibus pro mercenariis vtitur, & seruitutem nostram mercede rependit, ac debitum obsequium tanquam egregium facinus suscipit, & præmiũ tribuit, quod labores etiam excedit: quemadmodũ frequenter humani quidam domini seruis suis cùm nihil debeant, tamen pro diligenti & fideli ministerio præmia quædam deputant, donãtes eos libertate & facultatibus insuper, quos seruos dicimus meruisse quæ à dominis suis consequuntur. Deinde dicendum, Dominum satis insinuare se non loqui de quibuslibet seruientibus Deo, sed illis potissimùm qui non sua sponte, atque ex charitate Deo seruiunt, sed inuiti & coacti necessitate præcepti: vnde dicunt quod debuimus facere, fecimus, quomodo & Paulus 1. Cor. 2. dicit sibi non deberi præmium, si inuitus euangelizaret. Ex eo autem deprehenditur, necessitate præcepti, & non ex charitate quosdam seruire Deo, si non vbi res & charitas postulauerit, etiã parati sint facere quæ alioqui non videntur esse præcepta, sed in libertate eis permissa: quemadmodum fuit in Paulo prædicare Euangelium sine sumptu. Quod si etiam ad omnes Deo seruiẽtes locum hunc extendere velimus: dicendum, quòd nos qui debemus nosipsos agnoscere seruos, sicut re vera sumus multò magis quàm sint ab hominibus empti serui, tamen Dei benignitate etiam facti sumus filij Dei ac diuinæ effecti cõsortes naturæ. Qui ergo quatenus serui sumus nihil propriè meremur, quatenus tamen filij Dei & membra Christi, ac spiritus diuini participes, eatenus nostris operib. apud Deum mereri rectè dicimur vitam æternam, quatenus scilicet, opera nostra, opera sunt non tam nostra, quam ipsius Christi capitis nostri, & spiritus sancti qui habitat & operatur in nobis. Hac enim consideratione dum dicuntur iusti mereri, non liberi arbitrij vis, sed Dei gratia multipliciter commendatur. Itaque dum nosipsos spectamus, & quales ex ipsa nostra sumus conditione, nõ habemus quod de meretis gloriemur apud Deum, primùm quod serui sumus qui imperata facere teneamur, etiamsi nulla sit merces: deinde quia in multis offendimus omnes: præterea quia nihil Deo offerimus commodi nostris operibus: postremum quia etiamsi afferremus, nunquam tamen rependere possemus quantum ab eo bonorum accepimus & accipimus in singulas horas. Si verò Dei spectemus benignitatem, & quales ex eius benignitate effecti simus, habent vtique iusti quod de suis meritis glorientur, aut nos de illorum meritis gloriemur, sed in Domino: tum quòd Deo placuerit bene illi seruiẽtibus præmium aliquod promittere & constituere: tum quòd ei visum est ad eam nos subuehere dignitatẽ, qua apud illum aliquid mereri possemus. Deinde, quòd ipse dignetur opera nostra agnoscere quasi sibi vtilia & lucrum afferentia, nostram & aliorum salutem suũ reputans lucrum & gloriam. Postremùm, quia opera iustorũ etsi multis respersa maculis, dignatur respicere & amplecti, conniuens ad vitia. Quòd si autem quis bene viuens gloriari velit in seipso, huic dicitur illud Pauli, Quid enim habes quod non accepisti? Nomen autem meriti, quod tantopere quidam abhorrent, etiam in scripturis reperitur. Dicitur enim, Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundùm meritum operum suorum. Sed de merito latiùs dictum est in cap. Concordiæ. 39. circa illud, Merces vestra multa est in cœlis. Quòd si etiam hic locus, quo præcipimur nos reputare seruos inutiles, attendatur, reperiemus dominum etiam his verbis relinquere iustis locum gloriandi, sed in Deo, nimirum cùm per eius gratiam fecerint etiam ea quæ eis non erant præcepta. Dicit enim, cùm feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, &c. Vnde Paulus gloriari nolens in his quæ præcepti erant, gloriatur quod perfecerit, quæ erant consilij. Et si, inquit, euãgelizauero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? Vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium. Cæterùm quanquam exemplum, quo Dominus nos ad humilitatem vocat, nuda sit similitudo, vt nõ sit necesse illud allegoricè tractare: sunt tamen qui vt & in aliis similibus exemplis, etiam hîc allegoriam quærunt, vt videre est apud Bedam. Si autem in ipso exemplo philosophari libet, simpliciter id sic fieri poterit, vt intelligamus ideo propositum exemplum serui, cui post vnum opus aliud præcipitur, quò doceamur non debere nos in otio viuere post vnius præcepti adimpletionem, sed mox ad aliud implendum animum accommodandum. Deinde proponitur exemplum serui, qui toto die in agro laborauit aut arando, aut pascendo boues (vel, vt habet Ambrosius magis conformiter cum Græcis, oues) ac vespertino tempore domum redeuntis, sed nõ priùs cœnã sumentis quàm herus eius cœnam sumpserit eo ministrante, vt intelligamus semper in agro dominico laborandum nobis esse quamdiu dies est, id est, quamdiu hic viuimus: at fine huius vitæ adueniente, non priùs nos admittendos ad cœnam Domini in regno cœlorum, quàm illi obtulerimus fructus laborũ nostrorum vnde pascatur. Priùs enim ipse à nobis pasci debet, quàm ad gaudia eius simus tranfituri. Sic ferè D. Ambrosius. D. August. lib. 2. de quæst. Euang. cap. 39 legit, serui superuacui sumus, & intelligit hîc per exemplum propositum significari, vt qui in agro adhuc sunt hoc est, extra Ecclesiam, veniant post labores illius vitæ ad domum Ecclesiæ, ibique suo ministerio pascant Christum bene viuẽdo, & multos lucrifaciendo, ac tum quærant & ipsi à domino escis incorruptibilibus vitæ æternæ perfrui, dicentes, Serui superuacui sumus, quod debuimus facere, fecimus, hoc est, nihil in nobis operis restat: cursum consummauimus, agonem perfecimus, superest nobis corona iustitiæ. At hunc non esse sensum à Domino intentum dubium non est. Dedit autem ei intelligentiæ occasionem dictio, superuacui, pro qua melius nos legimus, inutiles cùm Græcis sit ἀχρεῖοι,

1. Cor. 4.

Eccles. 16.

INTERROGATVS AVTEM A PHARISÆIS QVANDO VENIT REGNVM DEI, RESPONDENS, &c.] Præcedit in Luca ante hæc verba historia de decẽ leprosis curatis, sed hæc suo loco supra posita est cap. Concord. 74. Porrò an Pharisæi quærentes quando venit. i. venturum esset (præsens enim pro futuro hîc ponitur) regnum

Dei,

Dei, quæ fuerint animo discendi an irrisoriè, incertum est. Occasio autem quæstionis fuit, quia Dominum frequenter audiuerunt de regno Dei differentem, imò & Ioannes, & ipse Dominus, ac Apostoli ab eo iam missi suam prædicationẽ auspicati sunt à promissione regni cœlorum & regni Dei, dicentes, appropinquauit regnũ cœlorum. Cùm ergo ab omnibus his promissum regnum Dei, Pharisæi nõdum venisse agnoscerent, interrogant Dominum siue seriò, siue, quod magis est verisimile, irrisoriè, quãdo venturum esset illud regnum Dei, quod iamdudum & Ioannes & ipse prædicassent imminere. Dominus autem, etsi curiosè aut irrisoriè interrogantibus, nõ dedignatur respondere. Docet autem sua respõsione, tempus aduentus regni Dei nõ posse præcogno- B sci, & antè quàm veniat prospici: significãs proinde studendũ potiùs cuique vt semper paratus sit qui in regnũ illud admittatur, quàm curiosè de tempore aduentus inquirere. Ac deinde & regnum Dei iã venisse asserit, notans proinde Pharisæorum qui illum fortè venerant irrisuri, stupiditatem, qui rem præsentem & apud eos existentem non agnoscerẽt. Habẽt enim regnum Dei duplicem statum. Alterum, spirituale & inuisibilem, quo. s. in præsenti vita Deus regnat in cordibus fidelium, per fidem, spem, & charitatem. Alterum, non solùm spirituale, sed etiam corporale & manifestum, quo. s. Deus manifestè est regnaturus, non tantùm in animis hominum, sed C etiã in corporibus iam glorificatorum in anima & corpore. De vtroque isto regni Dei statu loquitur hic Dominus. Et primùm quidem de posteriore, dicens, Non veniet regnum Dei quemadmodũ regnũ aliquod humanum, cum obseruatione, temporis. s. hoc est, sic vt homines possint imminẽs tempus aduentus obseruare & prospiciendo præcognoscere. Neque cùm venerit, dicere poterũt, Ecce hîc est regnum Dei, aut ecce illic. Subitò enim & inopinatè veniet: atque cùm venerit, non in vno loco terrę cõsistet aut incipiet, sed totum simul orbem occupabit: quemadmodũ fulgur inopinatè erumpens totã simul terram occupat, extendens se ab oriente in occidentem vsque. De priore autem statu regni Dei loquitur, cùm inobseruabilem fore aduẽtum regni Dei confirmat ex præsentia regni Dei, hominibus tamen incogniti, dicẽs, Ecce enim regnum Dei intra vos est, quasi dicat, Vel hinc discere potestis, quàm non veniet cum obseruatione regnum Dei, quòd cùm venerit, venisse tamen ignoretis. Et rursum non est quòd curiosè quęratis de aduentu eius, aut vanam existimetis Ioannis & meam de imminẽte Dei regno promissionem, cùm iam sit intra vos. i. inter Iudæos iam suam vim exerat per miraculorũ operationem, dæmonem expulsionem, & multorũ ad fidem concursum. Ideo enim & supra dixit, Si ego in spiritu Dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum Dei. Theophylactus intelligit, *Matt. 12.* intra vos est. i. in vestra potestate situm est vt ample ctamini illud, si volueritis. Siquidem per fidem quæ in vestra est potestate, incipiet Deus regnare in vobis. Quidam etiam per regnum Dei hîc intelligunt ipsum Christum, vt quod dicitur, regnum Dei intra vos est, idẽ sit cum illo Ioãnis, Medius autem vestrũ steterit quẽ vos nescitis, Cæterùm quæ sequuntur hîc apud Lucam vsque ad finem cap. 17. dicta ad Discipulos de regno Dei & filij Dei aduentu, quoniam verisimile est Lucam commemorasse modò per anticipationem propter commodam occasionem datã per interrogationem Phariseorum: ideo suo loco postea coniunximus cum Matthæo & Marco qui hæc commemorant dicta Discipulis priuatim, circa tempus passionis, quanquam fieri possit hæc bis esse dicta. Quæ autem deinde apud Lucam sequuntur in principio cap. 18. vbi per parabolam docet Dominus semper orare, ex conclusione illa, Veruntamen filius hominis veniens, putas inueniet fidem in terra? patet satis dicta esse eodem tẽpore, quo ea quæ præcedunt in fi. cap. 17. proinde eodem loco quo illa reposuimus.

PROPONITVR PARABOLA DE PHARISÆO ET Publicano. LVCÆ 18. CAPVT XCIX.

DIxit autem & ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti, & aspernabantur cæteros parabolam istam, Duo homines ascendebant in templum vt orarent, vnus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se orabat, Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, iniusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus: ieiuno bis in sabbatho, decimas do omnium quæ possideo. Et publicanus à longe stans, nolebat nec oculos ad cælum leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens, Deus propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.

DIXIT AVTEM ET AD QVOSDAM QVI IN SE CONFIDEBANT, TANQVAM, &c.] Præmiserat Lucas parabolâ qua docetur orationis perseuerantia. Itaque commodè iam subiicit parabolam qua docetur etiam humilitas in oratione seruanda. Dixit autem hanc Dominus non ad Discipulos, vt quæ apud Lucam præcedunt, sed ad quosdam qui in se confidebant tãquã iusti, scilicet, essent, id est, qui confidebant in se quod essent iusti (sic enim habent apertius Græca) & præterea aspernabantur cæteros. Sic enim Pharisæos notare voluit Euangelista, duplici nomine peccantes. Primùm, quòd propter externa quędam opera confidebant se esse iustos, cùm non essent iusti, quodque in se confidebãt, cum si quis confidere possit se esse iustum, nequaquã id in se debeat confidere, sed in Domino, quemadmodũ fecit Paulus dicens, Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Qui alioqui ad se respiciens dixit, Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Secundò, in eo peccabant, quod sic sibi iustitiæ nomine placerent, vt cæteros aspernarentur tanquam iniustos & peccatores. Et quidã huiusmodi contemptus aliorũ, consequitur ex temeraria illa iustitiæ confidentia, cùm contrà qui humiliter se in Domino iustos esse confidunt, vt Dei gratiam agnoscunt, ita simul indignitatem suam & imperfectionem in multis agnoscunt, vt non possint alios præ se contemnere, sed peccatoribus condolentes precentur illis eandem Dei gratiam quam se accepisse humiliter confidunt. Vnde rectè Diuus Gregorius homilia 34. super Euãgel. *Rom. 8.* *1. Cor. 4.*

Vera,

Vera,inquit,iuſtitia compaſſionem habet,falſa de- A
dignationem: quamuis & iuſti ſoleant rectè peccatoribus dedignari. Sed aliud eſt quod agitur typo ſuperbiæ, aliud quod zelo diſciplinæ. Proinde in his Phariſæis licet obſeruare quatuor arrogantiæ ſpecies, quas idem Gregorius pulchrè enumerat lib.23.Moral.cap.7.Quatuor, inquit,ſunt ſpecies quibus omnis tumor arrogantiam demonſtratur. Cùm bonum aut ſemetipſis habere ſe æſtimãt, aut ſi ſibi datum deſuper credunt, pro ſuis ſe hoc accepiſſe meritis putant, aut certè cùm iactant ſe habere quod non habent, aut deſpectis cæteris ſingulariter videri appetunt quod habent. Contra huiuſmodi ergo Dominus parabolam hanc proponit,qua eorum notat arrogantiam, & ſimul con- B
ſolationem ſuggerit peccatoribus ex animo pœnitentibus, propoſito exemplo, quo & quàm noxia ſit arrogantia,& quàm efficax apud Deũ humilitas oſtenditur. Porrò parabola hæc eius eſt generis,quo ea quæ præceſſit de diuite epulone.Nam & hîc dubium eſt an ſit exemplum hoc rei verè geſtæ, an non geſtæ quidem,ſed ad auditorum vtilitatem confictum tanquam rei geſtæ. Siue autem ſit verè geſta,ſiue non, parabola dicitur, quòd exẽplũ iſtud ad hoc ſic propoſitum, vt ex eo intelligatur quod in fine Dominus vniuerſaliter infert, nempe quod omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & contrà. Notandum autem,quòd participium,dicens,quod in multis legitur libris,nec eſt in Græcis codicibus, C
nec in pleriſque Latinis manu deſcriptis.Habet autem parabola ſic, Duo homines aſcendebant in tẽplũ (ſitum enim fuit templum Salomonis in mõte) Aſcẽdebant autem vt orarent. Hæc eſt enim ſola cauſa ob quam templum ſit adeundum, iuxta illud, Domus mea,domus orationis vocabitur.Vnus horum erat Phariſæus, & alter erat Publicanus. Phariſæus ſtans, pro more quidem orantiũ tunc recepto(nam & Publicanus poſtea ſtetiſſe dicitur,ſed tamen ipſo habitu corporis animi confidentiã & elationem præ ſe ferens.Nam etſi etiã Publicanus ſtetiſſe dicatur,tamen à longe dicitur ſtetiſſe, & oculis in terrã flexis,quod curuaturam eius ſignificat,vt ex oppoſitione intelligamus ſignificatum: iſtum ſtetiſſe iuxta altare, & ſtetiſſe non ſolùm corpore erecto, ſed & animo. Stans ergo apud ſe orabat. Bene D
ſanè apud ſe oraſſe dicitur, quia non orabat apud Deum,qui eius orationem non audiuit,nec approbauit. Verùm quomodo oraſſe dicitur, qui nihil petiſſe legitur,ſed tantùm Deo gratias egiſſe?Dicendum,quòd orare in ſcripturis nonnunquam generaliter accipitur, vt etiam includat in ſe gratiarum
1. Reg. 11. actionem, & ſit generaliter idẽ quod colloqui cùm Deo. Sic enim Anna Samuelis mater oraſſe dicitur, cùm canticum illud in laudem Dei decantaret quod tamen nullas continet preces, ſed Dei tantũ prædicationẽ. Aut fortè ironicè Dominus dixit eũ hæc oraſſe, quaſi dicat,videte quæ orauit, qui cùm aſcenderet vt oraret, nihil tamen à Deo petiuit ſed ſeipſum tantùm laudauit. Sic videri poteſt intelle- E
xiſſe D.Auguſtinus,dum ſic ſcribit,Quid rogauerit Deum quære in verbis eius,nihil inuenies. Aſcẽdit orare,noluit Deum rogare,ſed ſe laudare.Deus,inquit,gratias tibi ago.Cur ergo reprehẽditur, dicet aliquis, qui Deo gratias egit, & illi omne bonum quod habuit attribuit? Verùm non reprehenditur quia Deo gratias egit, ſed quia gratias agendo & malè ſibi placuit, & alios præ ſe ſuperbè contẽpſit. Sic enim ſibi placuit, vt in ſua gratiarum actione ſuas tantùm laudes commemoraret,& ob quaſdam virtutes ſe iuſtum eſſe conſideret, adeò vt nihil ſibi ad iuſtitiæ complementum petendum putaret, nec precandam peccatorum remiſſionem, atque vt etiam quas habebat virtutes, ſuis meritis ſuæque induſtriæ deputaret. Niſi enim ſe ſuis meritis illa à Deo accepiſſe credidiſſet,nequaquam ſic aliis inſultaſſet, quod alterum ſane eius fuit vitium, neceſſario concomitans φυλαυτίαν, & alicuius in ſeipſo complacentiam. Nec ſimpliciter quidem peccauit in hoc aliorum contemptu, quia non ſatis illi fuit in genere ſe præferre peccatoribus, ſed & eum qui ſecum aſcenderat orandi cauſa publicanum aggreſſus eſt, condemnans eum cuius cor non nouit, imò in quo pœnitentiæ & correctionis ſigna aduertere potuiſſet, quia vidit templum Dei ingredientem, externiſque geſtibus pœnitentiam præ ſe ferentem, vt ob id meritò non ſolùm à condemnatione eius abſtinere debuiſſet, ſed & prouocari ad ſpem correctionis ipſius, & communem pro eius correctione & Dei indulgentia precationem.Complectitur autem eius oratio duas partes conuenienti ordine diſpoſitas,quemadmodum duę ſunt partes iuſtitiæ. Primùm enim dicit quæ ei aberant mala,quia prima iuſtitiæ pars eſt declinare à malo: & ſecundò dicit quæ ei aderant bona, quia ſecunda iuſtitiæ pars eſt,facere bonũ:iuxta illud, Declina à malo,& fac bonum.Non ſum, inquit, ſicut cæteri hominum, non quòd ſe omnibus omnino hominibus præferre voluerit. Id enim nimiæ fuiſſet inſipientiæ, ſed cæteri homines determinantur perſequentia,cùm ſubditur,Raptores, iniuſti, adulteri,quanquam per hoc quod non dicit,ſicut homines raptores,iniuſti, &c. ſed ſicut cæteri homines raptores,&c.ſatis ſignificatur quid de maiori hominum parte ſuperbè & impiè iudicauerit. Non dicit autem,gratias tibi ago quòd non ſum raptor, adulter:ſed non ſum ſicut alij: quo manifeſtè ſingularitatis vitium in ſe notauit, cuius eſt ſeipſum præferre,& ſibi placere ex relatione ſui ad alios. Hoc au- Galat.6.
tem vitium quo eximeret Paulus, ſcribens Galatis dicit, Opus autem ſuum probet vnuſquiſque & ſic in ſemetipſo tantùm gloriam habebit, & non in altero:vnuſquiſque enim onus ſuum portabit. Secunda orationis eius pars eſt, Ieiuno bis in ſabbatho, decimas do omnium quæ poſſideo. Quibus verbis non ſe tantùm ab apertis & magnis illis vitiis liberum, ſed & magnis & ſingularibus virtutibus præditum oſtendit, & ſe non tantùm ſuperiorem eſſe hominibus apertè malis, ſed & bonis pleriſque gloriatur.Ieiuno,inquit,non tantùm quibus diebus omnes ſecũdùm legem & maiorũ ſtatuta ieiunant, ſed bis in vnoquoque ſabbatho, hoc eſt,hebdomada. Sic enim Hebræi hebdomadam vocant,à præcipuo eius die, qui hebdomadæ finis eſt.Ieiunabant autem Phariſæi feria ſecũda & quinta,ſi fides eſt Theophylacto.Decimas do,non tantùm,quemadmodum vulgus,frumenti,vini, & olei, ſed etiã omniũ quæ poſſideo,decimans etiam mentam,rutã,cyminum, ac minutiſſima quæque. Hîc obſeruandum qualia ſint ob quæ hic Phariſæus, & qui huic ſimiles ſunt, ſibi iuſtitiam vendicant, nimirum externa tantùm, & magis humanorum mandatorum quam diuinorum obſeruationes,cùm ante omnia curanda ſint quæ ad mentem pertinent,pietas,miſericordia, humilitas, & id genus cæteræ virtutes,& quæ Deus præcepit, priori ſint habenda loco. Poteſt & hoc dici de partibus ora-

tionis

tionis Phariſaicæ, quòd virtutes quas commemorat vitiis opponantur ab ipſo recenſitis, vt iciunium quod ad carnis facit caſtigationem, oppoſuerit adulterio quo quæritur carnis voluptas: decimarum autem perſolutionem, rapinæ quæ fit vi, & iniuſtitiæ illi quæ fraude ſit & dolo. Et hactenus quidem de Phariſæo. Sequitur de Publicano, in quo tres notantur ſuo ordine conditiones, omni verè & dignè pœnitenti neceſſariæ & ſufficientes, quarum prima eſt propriè indignitatis agnitio, & quæ ex illa naſcitur ſuiipſius deiectio & erubeſcentia. Hæc enim notatur cùm dicitur ſtetiſſe à longè, procul, ſcilicet, ab altari ſemotus, vt qui indignum ſe reputabat propius accedere ea loca in quibus Deo ſacrificaretur, & velut præſens coleretur. Rurſum idem notatur per id quod ſequitur, nolebat nec oculos ad cœlum leuare, cenſens, ſcilicet eos indignos viſione ſuperna, vt qui maluiſſent bona terrena ſpectare & quærere, agnoſcenſque ſe indignum qui eò conuerteret intuitum, vbi is ſuam habet ſedem quem ſe cognouit offendiſſe. Cùm autem dicitur, nolebat nec oculos, hoc eſt, ne oculos quidem, ſignificari videtur, quòd multò minùs manus in cœlum leuauerit & ex oppoſito ipſum Phariſæum non oculos tantùm, ſed & manus in cœlum confidenter iactaſſe. Aut ſimpliciter ſignificatur quòd non ſolùm indignum ſe reputabat qui propè ſtaret, ſed & vt in cœlum intenderet. Secunda conditio, eſt ſerius de commiſſis peccatis dolor, qui in iſto notatur, cùm dicitur percuſſiſſe pectus ſuum, præ contritionis ſcilicet dolore, & veluti reprehendens cor ſuum, quod admiſſorum criminum origo illi fuiſſet & cauſa. Pectoris enim percuſſio, interioris prauitatis feria eſt redargutio. Hîc autem ex coniunctione aduerſatiua, ſed, magis videtur ſignificatum, quod nec manus, nec oculos voluerit in cœlum tollere, ſed manu quam in cœlum tulit Phariſæus, percutiebat pectus ſuum. Cæterùm vt peccator veniam aſſequatur, non ſatis eſt agnoſcat ſuam indignitatem, ſeſeque deiiciat, ac ex animo doleat, ſed ne ex indignitatis conſideratione in deſperationem prolabatur, & abundantiore triſtitia abſorbeatur, adiungere prædictis conditionibus debet & bonam de diuina benignitate confidentiam. Hæc enim ſi illis deſit, pertrahetur per illas homo in deſperationem: ſi autem ſola adſit ſine humilitate & contritione, pariet præſumptionem, nec impetrabit remiſsionem. Dicit enim Propheta, Cor contritũ & humiliatum Deus non deſpicies, ſignificans eum deſpecturum cor nõ contritum, nec humiliatum. Hæc autem fiducia Publicano adfuiſſe notatur, cùm & oraſſe & pauciſſimis oraſſe dicitur. Neque enim oraſſet, ſi de Dei erga ſe indulgentia confiſus non fuiſſet: nec tam paucis oraſſet, ſi nõ multùm confiſus fuiſſet. Non enim credidit ſe exaudiendum in multiloquio, more Ethnicorum. Deus, inquit, propitius eſto mihi peccatori. Oratio ſane breuis in verbis, ſed efficax & magna ſenſu, quam ob id à Publicano prolatam Dominus proponit, vt & nos ad eum modum orare diſcamus, cùm ſi modò hæc parabola nõ ſit res verè geſta, ſed à Domino conficta, hæc oratio à pectore Domini proceſſerit. In qua hoc obſeruandum quòd Publicanus nihil aliud quàm miſericordiam petit, & talem miſericordiam, qua Deo reconcilietur. Nulla enim prætendit merita, nullas adfert excuſationes in peccatis, ſed liberè ſe peccatorem confitetur: & dum ſibi Dei implorat propitiationem, hoc eſt, placabilitatem, ſignificat id maximè animum ipſius torquere quòd Deum offenſum haberet, nihil magis optare quàm vt illum habeat placatum & amicum. Hoc enim ſignificat Græca dictio, ἱλάσθητι, hoc eſt, placatus eſto: hoc & Latina dictio ſignificat, propitius eſto, hoc eſt, clemens & benignus, quaſi prope iens. Cui dictioni Latinæ bene conuenit, quòd Publicanus ipſe à longe ſteterit, Deum autem precetur ſibi prope fieri, quaſi diceret, ego tibi appropinquare nec poſſum, nec debeo, tu prope me veni, ſed hæc annotatio locum non habet in Græca dictione. Notãdum & illud in oratione iſta, quòd non dicit, nobis peccatoribus, ſed mihi peccatori. Superbia enim Phariſæi effecit, vt reſpiceret ſe comparatum ad alios: humilitas autem Publicani effecit, vt ſeipſum in ſeſe reſpiceret, & non compararet ſe ad alios peiores aut æquales, ſed de ſeſe loqueretur quaſi ſolus fuiſſet peccator. Ad hunc ferè modum precatus eſt & Dauid Pſal. 24. dicens, Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum eſt enim. Vbi Septuaginta pro, propitiaberis, habent dictionem hoc loco poſitam ἱλάσθητι. Porrò cùm in Phariſæo audiuerimus ſuperbum accuſatorem, in Publicano autem humilem reum, audiamus nunc & iudicem ſententiam pronunciantem. Dico, inquit, vobis. Sic enim habent Græca, & antiqui codices Latini, & non, Amen dico vobis, quanquam Amen etiam legat D. Auguſtinus. Deſcendit hic iuſtificatus, id eſt, Dei gratia ex peccatore iuſtus effectus, ab illo Phariſæo, hoc eſt, magis quàm ille, id eſt, deſcendit iam iuſtior quàm Phariſæus, non quòd Phariſæus eriã deſcendit iuſtificatus vel iuſtus, ſed comparatione impropria, quia, ſcilicet, iſte non deſcendit iuſtus. Aut potiùs Publicanus dicitur iuſtior deſcendiſſe quàm Phariſæus, quia & Phariſæus aliquam habebat iuſtitiam, operum ſcilicet iuſtitiam, qua & coram hominibus, & ſuo iudicio iuſtus habebatur, ſed hãc iuſtitiam vicit iuſtitia Publicani, vt quæ Dei eſſet iuſtitia, & coram Deo iuſtitia, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. In hac autem Domini ſententia obſeruandum, & quanta ſit Dei benignitas, qui tam breui oratione, tamq; parua pœnitentia ſuperatus mox pœnitentem in gratiam recepit: & rurſum quanta ſit apud Deum humilitatis vis: ac contrà quàm noxium ſit arrogantiæ malum, quod pulchrè expendit ex hoc loco D. Chryſoſt. homilia 5. de incomprehenſibili Dei natura, ſic ſcribens, Vt planius intelligas, quàm ſit bonum nihil magnum de ſe opinari, finge animo bigam duplicem, quarũ ſub altera virtus iuncta ſit cum ſuperbia, ſub altera peccatum cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati, virtute facilè anteire, palmamq; decurſionis celerioris obtinere, non peccati pernicitate, ſed coniugatæ humilitatis facultate. Contrà, bigam alteram virtutis retardari & vinci, non imbecillitate virtutis, ſed ſuperbiæ mole ac pondere. Vt enim humilitas præ ſumma ſua excellentia peccati ſuperat pondus, atque in cœlum peruenit: ſic ſuperbia præ nimio ſuo pondere, ac intolerabili onere ſuæ molis præualet, adeò vt etiam leuiſſimam illam & ſupernam virtutem vincat, deorſumque verſus facilè detrahat. Quoniam alterum quod dixi, parum exiſtat pernicius altero, latius ſanè exemplo Phariſæi & publicani illius perſpiciens. Id autem exemplum expendens D. Chryſoſtomus, & oſtendens quomodo Phariſæus iunxerat ſuperbiam cum iuſtitia: Publicanus verò cum iniuſtitia humilitatem, tãdem infert, Cumque dixiſſet, Deus propitius eſto mihi

peccatori, descēdit iustificatus super illum, & dicta superauerunt facta, & verba vicerunt opera. Alter namque iustitiam, & regnia, & decimas proposuit suas: alter verba duntaxat reddidit, atque ita effectum est, vt magnus ille delictorum numerus deleretur, & peccata obliterarentur omnia Publicani. Non enim verba Deus tātummodo audiuit, verùm etiam animum, quo ita dicerentur, inspexit, quem cùm humiliatum cōtritumq; comperiret, misertus est, & benignissimè ac humanissimè egit. Hæc ibi Chrysostomus, qui & alibi sæpe simpliciter ex hoc loco philosophatur, vt homil. 4. de verbis Isaiæ, Vidi Dominum: Vis, inquit, tibi dicam quantum bonum sit modestia, & quantum malum arrogantia, Peccator iustum superauit, Publicanus Pharisæum, & verba factis fuere superiora. Quomodo verba? Publicanus dixit, Deus propitius esto mihi peccatori. Pharisæus dicit, Non sum sicut ceteri homines, rapax, auarus, sed quid? Ieiuno bis in sabbatho, decimas do de facultatibus meis. Pharisæus opera iustitiæ præferebat, Publicanus verba dicebat modestiæ, & verba plus potuerunt quàm facta, tantusq; thesaurus cum contumelia reiicitur, & tanta inopia in diuitias commutata est. Venerunt duæ naues habentes onus, ambæ portum ingressæ sunt: sed Publicanus in portum pulchrè appulit, Pharisæus autē naufragium perpessus est, vt discerres quantum mali sit animi tumor. Similia habet homil. 31. super Genesim: Etsi, inquit, quis innumera bona fecerit, virtutemq; omnem absoluerit, si tamē magnum quid de se sentit, maximè omnium miserabilis est & miser. Quod nobis manifestū est ex iis quę Pharisæo acciderunt, qui vt magna de se sensit, & Publicanū contempsit, subitò deterior factus est Publicano, & omnes virtutum diuitias lingua sua effudit, & se nudas exhaurientesq; pertulit rarum & nouum naufragium: apprehenso enim littore omnes merces suas simul perdidit. Nam si ita accidat aliquid propter preces indignè dictas, perinde est ac si quis in portu naufragium faciat. Hæc ille, qui in aliquot locis hoc exemplum tractans, id etiam extollit in Publicano, quod cùm audierit se à Pharisæo condemnari, non vicissim regesserit contumeliam, sed patienter perpessus sit illius petulantiam, non indignans se inter peccatores ab eo reputari, quemadmodum videre licet in homilia primo loco iam citata, & homilia de Dauide & Saule, quanquam hæc obseruatio non sit multùm firma, quòd non sit verisimile Publicanum audisse Pharisæi verba, vt à quo steterit elōgatus. Verùm admirabitur quis, inquit Theophilact. quomodo Pharisæus cùm pauca verba suæ laudis pronunciauerit, condemnetur: Iob autem quum multa de se magnificè dicat, coronetur. Et respōdet, Quia Pharisæus nullo cogente ilat talia nugans & condemnans, alio nullo vsu vrgente: Iob verò prementibus se amicis, & grauius incumbētibus quàm calamitas ipsa, dicentibusq; quod propter peccata illa sit passus, Compulsus est enumerare sua opera, idque propter gloriam Dei, ne, scilicet, homines à recto virtutum cursu excideren. Idem dicēdum de Paulo, magnificè nonnunquā de se loquente. Obtendit autem Dominus æquitatem suę sententiæ quam de Pharisæo & Publicano protulit per generalem illam sententiam qua & suprà vsus est, dicens, Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Quæ sententia vt est generalis, & multis locis conuenienstum in rebus humanis, tum in diuinis: ita multas habet similes in scripturis idem significantes. Nam præter eas quas suprà circa hanc sententiam citauimus, Iob 22. dicitur, Qui humiliatus fuerit, erit in gloria: & qui inclinauerit oculos suos, ipse saluabitur. Et, Superbum sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria. Et Iacobus simul & Petrus ex Prouerbiis, Deus, inquiūt, superbis resistit, humilibus autē dat gratiam. Quemadmodum enim aquarum fluenta ad vallium decurrunt profunda: & quò vallis est declinior, eò plures aquæ congregantur in eam: sic diuinarum charismata gratiarum ad corda descendunt humilium, qui quantò humiliores fuerint, tantò copiosiorem gratiam suscipiunt. Rursum idem Petrus, Humiliamini, inquit, sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. Et vbique scriptura nullū magis vitium detestatur quàm superbiam, tanquā quæ omnium virtutum sit corruptio, & omnium vitiorū initium, nullamq; virtutem magis inculcat quàm humilitatem, vt quæ sit omnium virtutum & mater, & conseruatrix, ac vitiorum omnium medicina efficax, cúmque maximè sit homini necessaria, non ita tamen facilè in multis ob natiuam quandam cordis humani superbiam & φιλαυτίαν, reperiatur. Diuus Augustinus insigniter humilitatem extulit, epistola 56. dum disserit quæ sit via ad capessendam & obtinendam veritatem. Ea, inquit, est: prima humilitas: secunda humilitas: tertia humilitas: & quoties interrogares hoc dicerem, non quòd alia non sint præcepta quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcunque bene facimus & præcesserit, & comitetur, & consecuta fuerit, & proposita quam intuemur, & apposita cui adhæreamus, & impositā qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono gaudentibus, torum excorquet de manu superbia. Vitia quippe cætera in peccatis, superbia verò etiam in rectè factis timēda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittantur. Itaque sicut rhetor ille nobilissimus (Demosthenē intelligit) cùm interrogatus esset, quid ei primùm videretur in eloquentiæ præceptis obseruari oportere, pronunciationem dicitur respōdisse: cùm quæreretur quid secundò, eandem pronunciationem: quid tertiò, nihil aliud quam pronunciationem dixisse: si interrogares, & quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere nisi humilitatem liberet, etsi fortè alia dicere necessitas cogeret. Hæc ille ad Dioscorum. Quibus consentiunt quæ habet quodam loco Leo papa, dicens, Tota Christianæ sapientiæ disciplina non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neque in appetitu laudis & gloriæ, sed in vera & voluntaria humilitate consistit, quam dominus Iesus ab vtero matris vsque ad supplicium crucis omni fortitudine & elegit, & docuit. Porrò quoniam, vt alibi patuit, Pharisæi fere typum quendam gerunt Iudaici populi. Publicani verò gentilis populi, rectè Beda hanc parabolam etiam allegoricè tractauit, in Pharisæo intelligens populum Iudæorum, qui in suis meritis & operibus legis gloriatus excidit à iustitia Dei, omnem suorum laborum fructum perdens: in Publicano autem populum gentilem, qui longe à Deo positus per humilem peccatorum suorum confessionem meruit exaltari apud Deum, & præferri populo Iudaico. Itaque etiam propter allegoriam hanc sub hoc exemplo latentem rectè dicitur exemplum istud esse parabola, quāuis non ea potissimùm causa parabolam Lucas vocauerit, sed ob causam superiùs explicatam.

Matt. 23.

Prou. 29.

Iacobi 4. 1. Petri 5.

Ibidem.

PARVVLIS

PARVVLIS MANVM IMPONIT, ET ADOLESCENTEM diuitem ad perfectionem inuitat. MATTHÆI 19. MARCI 10. LVCÆ 16. CAP. C.

[b] [a] Tunc † [l] afferebantur * ad illũ & infantes, vt [b] tãgeret illos [&] [a] manus eis imponeret, & [c] oraret. [c] Quod cũ viderent [l] Discipuli, * [b] comminabantur offerentibus, [&] [f] increpabant eos. [b] Quos cùm videret [l] Iesus, * [b] indignè tulit, & [c] conuocans illos Δ [l] ait [c] illis, [l] Sinite [f] paruulos [h] venire ad me, [l] & † nolite eos prohibere [a] venire ad me, talium enim est regnũ Δ Dei. [h] Amẽ dico vobis, ‖ Quisquis nõ receperit regnũ Dei sicut † paruulus, nõ intrabit in illud. Et cõplexãs eos, & imponẽs manus super illos, benedicebat eos. [a] Et cùm impositus esset eis manus, abijt inde. [l] Et [b] cùm egressus esset in viã, [a] ecce accedẽs [&] [b] procurrẽs † [l] quidã [c] princeps, [b] genu flexo ante eum, Δ [h] rogabat eum, ‖ [c] dicens [a] illi, Magister bone, quid [a] boni † [l] faciam vt Δ habeam vitam æternam? Iesus autem dixit illi, Quid [h] me dicis bonum, [&] [a] me interrogas de bono? † [l] Nemo bonus nisi Δ solus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit, ‖ [h] Mandata non occides: † [l] Non homicidium facies, Non adulterabis, Non facies furtum, Non falsum testimonium dices [c], [b] Ne fraudẽ feceris, [l] Honora patrẽ tuum & matrẽ tuam, Diliges proximum tuum sicut teipsum. * [h] At ille [a] adolescẽs, [b] respondens † [l] ait [c] illi, [l] Hæc omnia † custodiui [a] iuuẽtute mea, [a] quid adhuc mihi deest? Quo audito [b] Iesus * [b] intuitus eum, dilexit eum, & Δ [l] ait illi [a] Iesus, [c] Adhuc [b] vnum tibi deest. [a] Si vis perfectus esse, [c] vade, [l] vende ‖ omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni, sequere me. † [f] Quum audisset autem adolescens verbum, * [h] contristatus [c] est [b] in verbo, [&] [c] abijt Δ tristis, [l] erat enim habens multas possessiones. [c] Videns autem Iesus illum tristem factum, [b] & circumspiciens [c] Iesus * † [l] dixit [c] Discipulis suis, [h] Quam difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei Δ introibunt. [a] Amen dico vobis, Quia diues difficilè intrabit in regnũ cœlorum. [b] Discipuli autẽ obstupescebãt in verbis eius. At Iesus rursus respondens ait illis, Filioli, quàm difficilè est confidentes in pecunijs in regnum Dei introire. [a] Et iterum dico vobis, [l] Facilius est * camelum per foramen acus transire, quàm diuitem introire in regnum ‖ Dei. [a] Δ Auditis autem his [c] Discipuli mirabantur valdè. [c] Et dixerũt qui audiebant, [c] dicentes [b] ad semetipsos, [h] Et quis [a] ergo † [l] poterit saluus * esse? [c] ‖ Aspiciens autem [b] illos [c] Iesus, † [l] ait [f] illis, [c] Apud homines [a] hoc [c] impossibile est, Δ sed non apud Deũ. [b] Omnia enim [c] quæ impossibilia sunt apud homines, [b] possibilia sunt apud Deum. [b] Et post hæc [a] tunc respondens [b] cœpit ei ‖ [l] Petrus dicere, Ecce nos † dimisimus omnia, & secuti sumus te, [a] quid ergo erit nobis? Δ [l] Iesus [a] autem [b] respondens ‖ [l] dixit [f] illis, [a] Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sedebit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim iudicãtes duodecim trib. Israël. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorẽ, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. [h] Amen dico vobis, nemo est qui † reliquerit domum, aut fratres, [b] aut sorores, [h] aut Δ patrẽ, aut matrem, [c] aut vxorem, [h] aut filios, [b] aut agros propter me & [h] propter [c] regnum Dei, [&] [b] Euangelium, [h] qui ‖ non accipiat centies tantum nunc [b] in tempore hoc, domos & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus, [h] & in sæculo futuro vitam æternam. [c] Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

[a] autem — [a] oblati sunt ei parui. [b] offerebãt ei paruulos. * [c] autem † [c] autem a vero Δ [c] o dixit ‖ [c] o pueros. † [b] o ne prohiberi eis eos. [c] o nolite vetare eos Δ [a] colorũ [c] o quicumque nõ acceperit † [c] o puer † [a] vnus Δ [c] o interrogauit eũ ‖ [a] ait † [c] ficiens vitã æternam possidebo Δ [b] percipiam. ‖ [a] Qui † [a] vnus est bonus Deus. Δ [b] o vnus ‖ [b] o præcepta † [b] Ne adulteres. Non occidas. [c] o Non occides, non mœchaberis. [b] Ne fureris, ne filium testimonium dixeris. Δ [c] Qui ‖ [a] dicit † [b] o obseruani * [b] autem Δ [b] o dixit ‖ [b] quæcunque conanta quæcunque † [c] bis ille auditis * [b] o Qui Δ [b] o mœreus ‖ [c] quia diues erat valdè * [a] autem † [b] at Δ [c] o iustra bunt. * [c] enim ‖ [a] cœlorũ Δ [b] Qui magis autem admirabãtur † [b] o ad

[b] Tunc autem afferebant ad illum & infantes, vt tangeret illos, &c.] Parabolæ præcedenti qua Dominus ab arrogantia auocauit, & ad humilitatem inuitauit, commodè Lucas subiecit hãc de receptis à Christo paruulis historiam. Nam & hac superbia condemnatur, & humilitas commendatur. Matthæus autem & Marcus hanc narrationem subiunxerunt disputationi Christi de non dirimendo coniugio, fortè quod eodem illo tempore contigerit hæc paruulorum oblatio, quemadmodum significare videtur Matthæus, dicens, Tunc oblati sunt & paruuli. Cùm autem Matthæus & Marcus paruulos, aut, vt est Græcè, παιδία, id est, puerulos Christo oblatos dicant, Lucas etiam τὰ βρέφη, hoc est, infantes dicit oblatos, ideoq; addit exaggerationis causa coniunctionem, &, afferebant & infantes, hoc est, non tantùm paruulos qui incedere possent & loqui, sed etiam infantes. Porrò vt quidam puerulos & infantes Christo afferrent ad hoc vt eos tangeret, &, vt Matthæus apertiùs explicat, vt manibus suis illis impositis oraret pro illorum salute, eisq; bene precaretur, id eos commouit quòd ex præcedentibus eius virtutibus experti fuerãt, Dominum per impositionem manuum & orationem à multis repulisse varia mala, credẽtes proinde per huiusmodi manuum impositionem & orationem etiam præmuniri posse infantes à malis & diaboli potestate. Hac ergo ratione moti offerunt puerulos Christo, idque iuxta consuetudinẽ apud eos receptam, qua solebant paruuli senioribus & sanctis viris offerri, vt manibus impositis ab eis benedicerentur, quemadmodum Ioseph filios suos Ephraïm & Manassen attulit patriarchæ Iacob, qui impositis manibus suis super illos, benedixit eis, vt legitur Gen. 48. Cæterùm Discipuli videntes piam parentum in offerendo sedulitatẽ, non satis memores quomodo Dominus aliquãdo aduocato puerulo statuerit eum in medio Discipulorũ, declarans satis verbo & facto quanti faceret paruulos, increpabant offerentes, tum quòd importunam & improbam putarẽt huiusmodi oblationem, quia, scilicet, Domino alioquin satis occupato, rebus huiusmodi leuioribus fieret negotium, tum quod indignum putarent magnitudine Domini occupari rebus illis leuibus, zelantes, scilicet, pro Domini sui tum quiete, tum honore. Quod autem in Marco legimus

[testi] Δ [b] o fieri ‖ [b] o Et intuens † [a] dixit * [a] apud [b] Deum autem possibilia sunt [a] Petrus dixit ei. [c] ait autẽ Petrus † [a] o reliquimus Δ [c] Quæ ‖ [b] o ait † [c] o reliquit Δ [c] parentes ‖ [c] & non recipiat multo plura C 13. 90 Matt. 18

gimus Discipulos cõminatos offerentibus, non est aliud quàm quod reliqui duo dicunt eos increpasse illos. Nam Græcis apud omnes tres Euangelistas idẽ est verbũ, nempe ἐπιτιμᾶν quod interpres nunc vertit increpare, nunc comminari. vt suprà aliquando est annotatum. Videns autẽ Dominus Discipulorum factũ, quanquã sciret ab ipsis ex aliqua parte geri officiosa quadam sedulitate, tamẽ quatenus ex affectu quodam humano & superbia proficiscebatur, indignè tulit, idq; eò magis, quòd non ita multo ante eis commẽdauerat paruulos, eorum exemplo ad modestiam ipsos prouocans. Itaque conuocatis adse Discipulis suis, ait illis, Sinite paruulos venire ad me. Causamq; affert, quia talium est regnũ Dei. Vbi signanter dictum esse, talium & nõ horum, annotauit D. Hieronymus, vt ostenderetur non ætatẽ regnare, sed mores, & his qui similem habent innocentiam & simplicitatem præmiũ repromitti. Vnde explicans illud magis Dominus, adiecit, vt est apud Marcum & Lucam, Amẽ dico vobis, quisquis nõ receperit regnum Dei sicut paruulus, nõ intrabit in illud. Quod idem est cum eo quod suprà dixit in cap. Concor. 70. Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorũ. Vbi dictum est qua in re debeamus paruulis esse similes, nimirum in honorum contemptu & submissione, in doctrinæ Christi susceptione sine contradictione, in innocentia & simplicitate. Aduertendum tamen in hac sententia, quòd, sicut, positum est pro velut vel tanquã: significatur enim imitatio personæ, nõ autem acceptionis. Neque enim est sensus, Qui non acceperit vt puer accipit, sed qui non acceperit, factus similis puero. Porrò quanquam dictum nõ est, horum est enim regnum Dei, sed talium, non tamẽ intelligẽdum est sub, talium, non cõprehendi etiam ipsos paruulos ætate, quemadmodum volunt Anabaptistæ. Nam si illud, talium, tantùm pertineat ad adultos, qui sua voluntate paruulis sunt similes, eósque imitantur, iam hæc sententia ei quod dixit Dominus infantes sibi apportandos esse, tanquam subiecta ratio minimè cohæret. Ideo enim paruulos permittendos sibi adferri dicit Dominus, quia talium est regnum Dei: proinde cùm hoc occasione paruulorum sibi oblatorum Dominus dixerit, neq; aquã paruuli ætate ab hoc dicto, & proinde nec à participatione regni cœlorum possunt excludi. Talium, enim proculdubio refert cõditionem illam animi quam habent infantes & paruuli. Eam ergo conditionem quicunque habent, siue per ætatẽ, siue per voluntatem & imitationem, eorum est regnum Dei, si modo tamen ad Christum veniãt, aut per se, vt adulti rationis compotes: aut per alios oblati, vt paruuli & infantes. Itaque hoc Christi factũ reprehendentis Discipulos prohibentes paruulorũ oblationem, & paruulos suscipientis, ad duo valebat. Primum ad commẽdationem humilitatis, & vt rursum exemplum præberet modestiæ & innocentiæ, atque in ipsis paruulis à se susceptis ostenderet quam grata illi esset humilitas, & innocentia, quæ ab hominibus ridentur. Secundò, vt hoc suo facto ostenderet etiam infantes suæ gratiæ participes esse posse, nec a gratia baptismi remouendos esse, veluti præuidẽs fore eos qui modò exorti sunt: qui, quemadmodum Discipuli, modò increparẽt paruulorum oblatores, quales & suo tempore quosdam fuisse D. Bernardus testatur homilia 66. in Cantica, vbi & contra tales pulchrè disputat. Sanè quod Dominus paruulos non tantùm ad se venire permiserit, sed etiam complexatus sit eos, vt habet Marcus, & iuxta votorum offerentium parentum, impositis manibus suis eos benedixerit, hoc est, bene precatus sit eis, & bene precando gratiæ suæ participes fecerit (non potuit enim Christi benedictio non esse efficax, cuius benedicere benefacere est) manifestè arguit infantes & vsu rationis carentes, gratiæ Christi participes esse posse. Proinde rectè ad imitationẽ horum offerentiũ paruulos, Ecclesia quotidie per fideles Christo infantes offert, vt in baptismo gratiæ eius, qua certum est eos indigere, participes fiant, vt sic Dei regnum, quod talium hic esse dicitur consequi possint. Sed de baptismo paruulorum aliàs latiùs. Hoc tantùm hic adiiciendum, quòd quemadmodum Ecclesia ex hoc facto Christi didicit paruulorum susceptionẽ: ita & ex eodem didicit in omnibus penè sacramentis, & susceptione aliquorum in Ecclesiã, vti impositione manuum. Huius enim cæremoniæ magna olim in Ecclesia fuit obseruatio, vt adhuc est ex parte. Nam impositio manuũ ex Apostolica institutione fit in sacramento Confirmationis, & in sacramẽto Ordinis, & rursum fieri solebat & in sacramento Pœnitentiæ, & quandocunque heretici intra Ecclesiam recipiebantur. Est enim huiusmodi manuum impositio, veluti imprecatio & collatio spiritus sancti.

A

B

C

D

E

cET bCVM EGRESSVS ESSET IN VIAM, aECCE ACCEDENS, [ET] PROCVRRENS, &c.] Postquam ad oblatam occasionem Dominus humilitatis doctrinam proposuisset, alia mox oblata est occasio docendi etiam diuitiarum contemptum, accedente, scilicet, ad eum diuite quodam & rogante qua ratione vitam æternam sibi parare posset. Hunc autem D. Hieronymus in Matthæum scribens existimat non voto discentis, sed animo tẽtantis Dominum interrogasse, idque ex alio Euangelista id palàm asserente dicit esse manifestum, confirmatque ex eo quod dicente illi Domino, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, rursus fraudulenter interrogauerit, quæ sint illa mandata, quasi non & ipse legerit, aut Dominus possit Deo iubere contraria. Verùm in hac sententia imposuit D. Hieronymo, quòd quæ Matthæus de isto scribit, non contulerit cum his quæ de eodem scripserunt Marcus & Lucas, & quod putauerit hũc de quo scribit Matthæus, fuisse illum legisperitum de quo Lucas cap. 10. qui similiter Dominum interrogauit quid faciẽdo vitam æternam possideret. Hic enim à Luca dicitur Dominum tentando interrogasse. At illum non fuisse de quo hic Matthæus certissimũ est ex Luca, qui etiam huius meminit, & rursum ex Marco euidens satis est istum percunctatorem non fraudulento animo Dominum accessisse, quẽadmodum collegit D. Chrysostomus, Hieronymi sententiam refellens. Marcus enim hunc procurrisse dicit, & genu flexisse ante Iesum, ac ab ipso dilectum: quorum illa cupiditatem discendi demonstrabant, istud autem hominis synceritatẽ. Fuit autem iste, vt ex omnibus tribus patet Euangelistis, admodũ diues, fuit adolescens, vt ex Matthæo patet & Marco. A Luca verò etiam princeps dicitur, quia, scilicet, magnæ apud Iudæos authoritatis & potentiæ propter diuitias. Hic ergo Domino etiam in viam egresso, non tantùm accedens, vt habet Matthæus, sed etiam accurrens, vt habet Marcus, ac genu coram Iesu flectens in reuerentiæ signum, cupidus assequendi vitam æternam, quam sua doctrina nouo modo Dominum promittere intellexit, interrogabat eum di-

cens,

cens, Magister bone, quid boni faciam vt habeam A vitam æternam? Ad hanc interrogationem Marcus quidem & Lucas dicunt Dominum primùm respõdisse, Quid me dicis bonum? Matthæus vero, Quid me interrogas de bono? Græca tamen etiam in Matthæo habent, quid me dicis bonum? quomodo & Hilarius legit, & Diuum Hieronymum quoque sic legisse ex Commentario suspicari licet. Sed verisimile est ex aliis Euangelistis, pro illo, Quid me interrogas de bono? etiam in Matthæo positum, quid me dicis bonum? quod lector aliquis parum attentus iudicaret illi, Quid me interrogas de bono? non perinde quadrare sequens Christi responsum, Vnus est bonus Deus. Origenes homilia 8. super Matthæum vtranque ponit lectionem. Dicendum itaque, vtrunque Dominum respondisse, & cur se diceret bonum, & cur se de bono interrogaret. Nam adolescens & bonum appellauerat, & de bono interrogauerat, dicens, Magister bone, quid boni faciam, &c. Ad quod commodè sic intelligitur vtrunque respondisse Dominus, Quid me dicis bonum, & me tanquam bonum, scilicet, interrogas de bono? Quoniam enim adolescens Dominum appellabat bonum, blandimento captans illius beneuolentiam, cùm tamen nihil aliud existimaret Iesum esse quam purum hominem, sed cæteris eminentiorem, & quoniam de bono faciendo quo promereri posset vitam æternam interrogabat: Dominus omnem bonitatis laudem ad solum Deum transfert, C qui solus natura & verè bonus est: vnde subiicit, Vnus est bonus, Deus, scilicet, vel, vt habent alij, Nemo bonus, nisi solus Deus, quasi dicat, Meritò deberes nec me dicere bonum, quem existimas esse purum hominem: nec te putare posse aliquid boni facere, quòd solus Deus dicendus sit verè bonus, cuius comparatione non iustificabitur omnis homo, nec quoduis opus hominis. Non ergo negat se bonum esse & Deum, sed ab illo non se appellandum bonum significat, qui ipsum purum hominem credidit, quod non ob id dixit, quasi reprehenderit in eo quòd se nõdum credidit esse Deum, sed ob duas has potissimum causas. Primùm, vt suo exemplo D doceret, quod cùm ab aliquibus laudamur, retorquere debeamus proprias laudes in laudem diuinam, & consideratione nostri defectus non admittere in animo adulantium & captantium nostram beneuolentiam voces Deo proprie conuenientes. Secundò, vt hunc percunctatorem ab adulationis vitio liberaret, & tacitè admoneret ne seipsum bonum existimaret, etiam cùm omnia Dei mandata perfeciſſet, sed potiùs solum Deum bonum & omnis bonitatis authorem suspiceret, cui omnis boni gloria transscribenda est. Credidit enim iste, dum Iesum, quem hominem tantùm putauit, bonum appellat, & de bono à se faciendo interrogat, etiam se quoque bonum fieri posse per bonum quod facturus esset: proinde vt ad humilem de se suisq; operibus existimationem, illum & in illo nos Dominus prouocaret, boni honorificam appellationem à se & omni opere humano in Deum transfert. Proinde acutè D. Turnhout lib. 3. de libertate Christiana, intelligit Dominum hîc Iudæo opera tantùm attendenti insinuasse opus esse fide, qua credatur nemo esse bonus nisi solus Deus, & omnis homo esse mendax. Et ita neminem posse aliquid boni facere ad assequendum vitam æternam, nisi qui ex bonitate Dei miserentis factus fuerit bonus. Dehinc ad reliqua quæstionis respondet dicens, Si autem vis ad vitam ingredi, serua mandata. Quibus verbis significat & liberi arbitrij vim, dum dicit, Si vis, & solam vitam æternam verè esse vitam, dum interrogatus de vita æterna, respondet, si vis ad vitam ingredi, & se vitæ æternæ prædicatorem non solùm non esse contrarium legi, sed nec alia requirere quàm legem, dum dicit, serua mandata. Qua Domini responsione apertè refelluntur hi qui hodie opera nimis deprimunt, ac fidem solam extollunt & exigunt: qui vtique si interrogarentur, qua ratione quis vitam æternam assequatur, nollent cum Domino dicere, serua mandata, sed id tantùm inculcarent, crede in filium Dei. At Dominus nunc fidem exigit, nunc opera pro occasionis oportunitate, significans & fidem & opera esse necessaria saluando. Audiens autem adolescens exigi mandatorum obseruationem, & æstimans alia quædam præcepta esse præter legalia quæ ei vitæ fierent causa, siquidem audierat eum vt noua quædam promittentem, ita & noua quædam hominibus præcipere, interrogat quænam essent ea præcepta quæ essent ipsi seruanda. Tum Dominus ostendens se non de aliis locutum mandatis quam quæ legis erant, Mandata, inquit, nosti. Deinde & enumerat aliquot, ea, scilicet, quæ sunt secundæ tabulæ, & ad proximos pertinent. Et quidē omnes tres Euangelistæ commemorant à Domino dicta quatuor illa negatiua præcepta decalogi, Non occides, non mœchaberis, non facies furtum, non falsum testimonium dices. In quibus futura indicatiui phrasi Hebraïca pro imperatiuis ponuntur. At Marcus his etiam quintum addit, Ne fraudem feceris, aliena, scilicet, illicitè accipiendo. Græcè enim est, μὴ ἀποστερήσῃς, quod propriè est, ne priues aut spolies quenquam. Id autem positum puto pro vltimo decalogi præcepto, Non concupisces domum proximi tui, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. Aut desumptum istud ex cap. Leuitici 19. vnde & id quod sequitur in Matthæo, Diliges proximum tuum: ibi enim pro eo quod nos habemus, Nec vi opprimes eum, Hebræa habent, Neque prædaberis, & Septuaginta, μηδὲ ἁρπάσεις. Negatiuis præceptis additur à tribus Euangelistis vnum affirmatiuum, Honora patrem tuum, & matrem tuam. His iam apud Matthæum subiicitur generale illud præceptum, in quo omnia præcepta ad proximos spectantia recapitulantur, teste Paulo, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Circa quod apud solum Matthæum additum præceptum, dubium proponit Origenes: quomodo, si hoc etiam præceptum adolescens iste seruauit, quemadmodum se seruasse dicit, eius responsionem Domino approbante, qui intuitus eum dilexisse dicitur illum, dicatur ei, Adhuc vnum tibi deest, & tanquam nondum perfecto dicitur, Si vis perfectus esse, cùm in illo mandato, E Diliges proximum tuum, omne mandatum secundùm Paulum recapituletur & contineatur, vt ob id nihil ei deesse possit qui illud impleuerit, sed perfectus sit, vt qui omne mandatum impleuerit. Itaque hac ratione relinquit videndum, num istud præceptum non sit hoc loco à Matthæo scriptum, sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatem istorum dictorum additum, maximè cùm Marcus & Lucas hoc præceptum non adscripserint. Indicat tamen quomodo & aliter proposita difficultas solui posset ex Euangelio apocrypho, quod dicitur secundùm Hebræos, in quo de iuuene hæc

res exponitur ad hunc modum, Dixit ad Deum alter diuitum, Magister quid bonum faciens viuam? Dixit ei, Homo, leges & Prophetas fac. Respondit ad Deum, Feci. Dixit ei, Vade, vende omnia quæ possides, & diuide pauperibus, & veni, sequere me. Cœpit autem diues scalpere caput suum, & non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus, Quomodo dicis, legem feci & Prophetas, Quoniam scriptum est in lege, Diliges proximum tuum sicut teipsum, & ecce multi fratres tui filij Abrahæ amicti sunt stercore, morientes præ fame, & domus tua plena est multis bonis, & non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conuersus dixit Simoni Discipulo suo sedenti apud se, Simon fili Iohannæ facilius est camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorum. Ex his ratiocinatur Origenes, vt donetur sic scriptum fuisse ab Euangelista, vt nos legimus, tamen difficultatem propositæ quæstionis sic posse explicari, vt accipiamus Christum redarguisse iuuenem, credentem se legem implesse, dicendo ei, Si vis perfectus esse, &c. quasi diceret, Sic enim videberis dicere verum, & verè diligere proximum tuum sicut teipsum. Sed nec hac ratione satis soluitur nodus. Nam si Dominus eum redarguere voluit tanquam non verè dixerit se omnia illa seruasse, quomodo Marcus dicit Dominum dilexisse iuuenem, respondentem se omnia seruasse? Deinde quomodo ad ostensionem eius, quòd proximum sicut seipsum diligeret, exigeretur, vt omnia sua venderet, & daret pauperibus, cùm id non necessariò requiratur ad impletionem illius præcepti, Diliges proximum tuum sicut teipsum? Et tamen quomodo is potest videri obseruasse illud præceptum dilectionis proximi, qui tam multas habebat possessiones, nec superflua erogabat in pauperes? Dicendum ergo, quòd hoc quidem præceptum dilectionis proximi adolescens ille compleuerat, sicut tunc illud Iudæi implendum putabant, nullum scilicet inferendo nocumentum manifestum proximis, & communia dilectionis officia eis exhibendo, non autem diuidendo cum proximis suas possessiones, quemadmodum requirit Christiana perfectio. Itaque quanquã Dominus potuisset ostendisse illum non satis præceptum illud obseruasse, tamen quoniam ille non arroganter responderat se omnia illa seruasse, sed animo simplici, & cupido etiam maioris perfectionis (quam cupiditatem declarauit dicens, vt est apud Matthæum, quid adhuc mihi deest?) ideo benignè illum intuitus, tanquam simplicem, & nequaquam versutum, dilexit eum quasi vehementer appetentem salutem, quanquam adhuc auaritiæ tyrannide præpediretur. Et quoniam veluti non contentus obseruatione legis quærebat quid adhuc ipsi deesset, Dominus ab imperfectione iustitiæ legalis eum vocat ad perfectionem iustitiæ Euangelicæ, dicens, si vis perfectus esse. Imperfecti enim sunt qui sola legalia complent præcepta, quia & ipsa imperfecta erant propter Iudæorum imbecillitatem. Verùm alia hìc rursum oritur quæstio, quomodo, scilicet, Dominus dicat iuueni, Adhuc vnum tibi deest, vt habent Marcus & Lucas, cùm priùs dixerit, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Si enim mandatorum obseruatio sufficit volenti ingredi vitam, & iuuenis iste mandata ea Domino approbante seruauerat, quomodo adhuc vnum, præter, scilicet, illa mandata, ei defuisse, vt possit ad vitam ingredi, dicitur? Sanè ex hoc loco Pelagiani quidam docebant, diuitem manentem in diuitiis suis non posse ingredi ad vitam æternam, sed necesse ei esse vt omnibus diuenditis, & in pauperes erogatis, nudus nudum sequatur Christum, asserentes in veteri quidem testamento licuisse habere diuitias, non autem in nouo, propter nouum hoc Christi præceptum. Contra quam eorum sententiam disputat prolixè satis & doctè Diuus Augustinus in epistola ad quendam Hilarium, quæst. 89. probans diuitem etiam in suis diuitiis manentem posse ingredi in regnum cœlorum, idque tum ex Paulo 1. Timoth. 6. vbi inter ea quæ diuitibus sunt præcipienda, non præcipitur vt omnia sua vendant, & dent pauperibus: tum ex hoc ipso loco, quia diuiti quærenti quid faciens vitam æternam possideret, non est dictum, Si vis ad vitam ingredi, vade, & vende quæ habes, sed, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, eaq; quæ sint etiam enumerans, non inter ea posuit, Vade & vende, sed iuueni quærenti quid adhuc sibi deesset tandem respondit, Si vis perfectus esse, vade, vende, significans facultatum venditionem & distributionem non quidem esse necessariam vt quis ad vitam ingrediatur, sed necessariam esse vt quis sit perfectus. Itaque hunc suum errorem cum cæteris Pelagius tandem conuictus, ore proprio anathematizauit, vt recitat Augustinus in Epistola ad Paulinum. Proinde quod dicit Dominus, Adhuc vnum tibi deest, non sic est accipiendum, quasi vnum istud sic ei defuerit, vt sine illo non posset ingredi ad vitam: sed quia iuuenis cùm dixisset se omnia illa seruasse à iuuentute, id est, pueritia sua, quæsiuit quid adhuc mihi deest, hoc est, quid præterea facere possem, vt habeam vitam æternam? respondit Dominus, Adhuc vnum tibi deest, hoc est, adhuc vnum restat quod facias, & adiicias factis, vt habeas vitam æternam, non quòd sine isto non posset habere, sed quod per istud certiùs & plenius esset habiturus vitam æternam. Vnde & subiicitur, Si vis perfectus esse, hoc est, si vis nihil tibi deesse quod faciat ad obtinendam vitam æternam, vade & vende, &c. Potest tamen etiam intelligi vnum illud quod dicit Dominus ei deesse, necessarium fuisse ei ad salutem. Deerat enim ei contemptus diuitiarum, nimisque afficiebatur diuitiis suis, vt patet ex sequentibus, & in eis nimis confidebat. Quamdiu ergo hic in eo fuit affectus, vnum ei deerat ad vitam ingrediendam necessarium, nimirum vt si non diuitias suas, saltem affectum hunc abiiceret. Itaque quod dicitur, Si vis perfectus esse, &c. hunc habet sensum, Si vis nihil tibi deesse quod ad consequendam salutem tibi est necessarium, (perfectum enim est cui nihil deest) vade & vende omnia, non quòd vendere omnia, sit necessarium ad salutem, sed quòd Dominus id consulat ei qui affectu illo impediebatur ab ingressu regni cœlestis. Secundùm enim hunc sensum, non est intelligendum vendere omnia necessarium esse ad perfectionem hoc modo intellectam, sed consilium esse accommodum, quo necessaria illa ad salutem perfectio optimè obtineatur. Sunt qui putãt illud vade & vende, esse præceptum temporale & personale, diuiti huic soli à Domino propositum. Verùm hæc sententia, nec conuenit cum Ecclesiasticorum patrum intelligentia, nec cum his quæ sequuntur, ex quibus satis patet Dominum istud dicturum fuisse cuiuis diuiti, nulli tamen id præceptum. Porrò circa hanc Domini sententiam duo quæri solent. Primum, quomodo dicit Dominus, Si vis

perfectus

perfectus esse, cùm dicat Paulus, cùm venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est, significans in hac vita neminem esse perfectũ? Ad quod dicendũ est, quòd cùm perfectum (vt dicit Philosophus 3. Physicor.) dicatur cui nihil deest, quemadmodum variis modis dicitur aliquid alicui deesse: ita & variis modis dicitur quis perfectus, ita vt sit perfectio quædam huic vitæ conueniens, quædam tantùm conueniens futuræ vitæ. Absolutè enim perfectus est, cui nihil omnino deest ad virtutem & felicitatem, quo modo in hac vita nemo est perfectus. Ex parte autem perfectus est, cui nihil deest eorũ quæ sunt illi ad æternam vitam assequendam necessaria, secundùm quem modum perfectus est, quisquis Christianam habet charitatem. Atque hoc modo quosdam hoc loco accipere mox dictũ est, quomodo & in illo Matthæi accipitur, Estote perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Magis autem perfectus dicitur in hac vita, cui non tantùm nihil deest ad vitam æternam necessariũ, sed etiam amplius quid habet, obseruando Euangelica etiam consilia, paupertatis & continentiæ. Atq; in hunc modum ferè omnes hîc accipiunt, cùm dicit Dominus, Si vis perfectus esse. Vnde D. Hieronymus ex hoc loco disputat contra Vigilantium, asserentem melius esse, si quis moderatè rebus suis vtatur, pro loco ac tempore occurrens necessitatibus pauperum, quàm si semel omnia relinquat. Sic enim habet, Quod autem Vigilãtius asserit meliùs eos facere, qui vtuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum diuidũt pauperibus, quàm illos qui possessionibus venundatis simul omnia largiũtur, non eis à me, sed à Domino respõdebitur, Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ex qua D. Hieronymi doctrina planè patet ipsum interpretari textum de perfectione quæ non est præcepti, sed consilij. Verùm secunda hîc oritur quæstio, vtrum perfectio Euangelica cõsistat in præceptis an in consiliis. Quod enim consistat in consiliis, locus iste docere videtur apertè: quod autẽ in præceptis potiùs consistat, patet quia in duobus mandatis dilectionis vniuersa lex à Domino dicitur pendere & Prophetæ. Et Paulus dicit, Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autem non habuero, nihil sum. Ad hanc quæstionem respondet doctè Diuus Thomas secunda secundæ quæst. 184. art. 3. dicens perfectionem vitæ Christianæ per se quidem & essentialiter consistere in obseruatione præceptorum non quorumlibet, sed illorum duorũ quæ peculiariter dicũtur præcepta dilectionis, quia is vere perfectior est, qui perfectiùs hæc implet præcepta, & perfectiorem habet charitatem: secundariò verò & instrumentaliter in obseruatione consiliorum, quia per hæc sicut & per alia præcepta promouetur homo ad obseruationem præceptorum charitatis, aliter tamen per præcepta, & aliter per consilia. Nam præcepta alia à duobus præceptis charitatis ordinantur ad remouendum ea quæ sunt charitati contraria, cum quibus. s. charitas esse non potest: consilia verò ordinantur ad remouendum impedimẽta actus charitatis, quæ tamen charitati non contrariantur, sicut est matrimonium, occupatio rerũ sæcularium, & alia huiusmodi. Vnde Augustinus dicit in Enchiridio, Quæcunque mandat Deus, ex quibus vnum est, Non mœchaberis, & quæcunque non iubentur, sed speciali consilio monentur, ex quibus vnum est, Bonũ est homini mulierem non tangere, tunc rectè fiunt, cùm referuntur ad diligendum Deum, & proximũ propter Deum, & in hoc sæculo, & in futuro. Inde & in Collationibus patrum dicit Abbas Moyses. Ieiunia, vigiliæ, meditatio scripturarum, nuditas ac priuatio omnium facultatum, nõ perfectio, sed perfectionis sunt instrumẽta quia non in istis consistit disciplinæ illius finis, sed per illa peruenitur ad finem. Proinde notandum, quod cum Dominus dixisset, Si vis perfectus esse, nõ tantùm addidit, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus, sed etiam subiecit, & veni, sequere me, quia non in facultatum venditione & distributione consistit potissimùm perfectio, sed in perfecta sequela Christi, ad quam vendere omnia & dare pauperibus, via quædam est. Cùm enim dicit, sequere me, non tantùm loquitur de sequela corporali, sed multò magis de sequela per imitationẽ charitatis, obedientiæ, humilitatis & patientiæ, vnde in Marco apud Græcos additur, sequere me tollens crucem, quanquam id possit videri aliunde hic adiunctum. Alioqui enim & philosophi quidam suas reliquerunt facultates, aut eas aliis distribuerunt, quẽadmodum Thebæum quẽdam fecisse commemorat Origenes, quod omnem suam substantiam tradiderit populo Thebanorum, propter libertatem animæ suæ, & exemplũ vitæ facilioris, & vt se beatum demonstraret gentilibus, nec indigentem hoc mũdo. Nec tamen huiusmodi perfecti fuerũt, quòd Christum non sint secuti quem ignorauerunt. Non dixit autem Dominus huic, renuncia omnibus quæ possides, aut relinque ea omnia: sed quò vtranque haberet virtutem, voluntariæ. s. paupertatis & misericordiæ, omnia vendi præcepit, & distribui pauperibus, non quòd id omnibus perfectionem ambiẽtibus sit faciendum, quandoquidem istud Apostoli non leguntur fecisse, sed omnia reliquisse: sed quòd illud consultissimum sit iis qui suas facultates in sua habent potestate. Vnde D. Hieronymus, Si habes, inquit, in potestate rem tuam, vende: si nõ habes, proiice. Et quidem Craton philosophus docuit discipulos suos facultates suas vendere & contemnere, sed non docuit eas pauperibus elargiri, sed potiùs ad captandam hominum laudem inutiliter dispergere. Dominus autem verus perfectionis magister dari pauperibus admonet, & vt id magis extorqueret à diuitiarum amatore, adiecit, & habebis thesaurum in cœlo, quasi diceret, Et non peribunt tibi facultates tuæ pauperibus distributæ, sed hac ratione certiores & abundantiores tibi in cœlo diuitias parabis. Notandum & illud, quod non dixerit Dominus, vade & vende omnia, & tunc veni, sed priùs da pauperibus, & tunc veni, significans se non quærere quæ illius erant, sed ipsum.

1. Cor. 13.

1. Cor. 7.

*f*CVM AVDISSET AVTEM ADOLESCENS VERBVM, *b*CONTRISTATVS *c*EST *b*IN VERBO, &c.] Quamuis valdè auidus esset adolescens iste perfectionis, tamen diuitiarum quas possidebat abundãtia & amor non permisit eũ amplecti quod volebat. Quò enim plura habebat, eo magis seruus eorũ effectus erat. Additio siquidem diuitiarum, additionẽ facit auaritiæ. Nam si quidem parum possedisset, facilè cum Apostolis, omnibus relictis, sequi Dominum potuisset: at quoniã multas habuit possessiones & diues erat, valdè contristatus est in sermone Domini, dolens quod nõ nisi diuitiis abiectis perfectionem

assequi posset, & adeò dolens, vt Christo derelicto abierit, affectum eius bonum obruentibus diuitiarum spinis. Nescio, inquit Aug. epist. 34. ad Paulinum & Therasiam, quomodo cùm superflua & terrena diligũtur, arctiùs adepta quàm concupita cõstringunt. Nam vnde iuuenis iste tristis abscessit, nisi quia magnas habebat diuitias? Aliud enim est iam nolle incorporare quæ desunt, aliud iam incorporata diuellere. Illa enim velut cibi repudiantur, ista velut membra præciduntur. Hæc ille. Itaq; illo cum tristitia abeunte, conuersus Dominus ad discipulos suos, ne quando pœniteret eos suę paupertatis, cœpit de diuitiarum periculo differere, dicẽs secundùm Marcum & Lucam, Quàm difficile, hoc est, verè valde difficulter qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt. Quod Matthæus sic extulit, sensum eundem seruans, Amen dico vobis, quia dives difficilè intrabit in regnum cœlorum. Itaq; per eos qui pecunias habent, non simpliciter intelligũtur apud Marcum & Lucam qui in crumenis suis habent aliquos nummos, sed, vt ex Matthæo patet, qui diuites sunt, & multas habẽt facultates. Nomine enim pecuniæ, sicuti & dictione Græca hic posita, χρήματα, signi ficantur plerunque omnia fortunæ bona, siue mobilia, siue immobilia. Dicta est autem dictio Græca à verbo χράω, quod est vtor, quod diuitijs vtendum sit ad ea quæ oportet, nec sint recondendæ. Verùm duplex circa hanc Domini sententiam occurrit quæstio. Primùm, cur dicit Dominus singulariter de diuitibus, quòd difficile eis sit ingredi in regnum Dei, cùm omnibus id sit difficile, adeò vt dicat Petrus etiam iustũ vix saluãdum. Secundò, cur Dominus occasione eius qui propter diuitias abstrahebatur à perfectione, dicit difficile diuites ingressuros in regnum Dei. Nam dicendum potiùs videbatur, quàm difficile est diuites assequi perfectionem. Ad priorem quæstionem dicendum, quòd quanquam per se arduũ sit & difficile omnibus ingredi regnum Dei, tamen diuiti, quatenus est diues, singulari ratione est difficile, nõ quòd diuitiæ per se sint impedimenta ad regnum cœlorum assequendum, cùm dentur à Deo vt sint adminicula ad regnum cœlorum, sed quòd affectus hominis minùs ordinatus ad habitas diuitias, (qui valde frequens est) difficilem reddat diuiti aditum ad regnum cœlorum. Hic enim affectus facit vt non diligatur Deus ex toto corde, nec proximus vt oportet, vt diuitiæ non expendantur quãdo & quomodo oportet, vtque in eis homo fiduciam aliquam habeat, ac de eis seruandis vel augendis nimis sit solicitus, vt interim omittamus quòd affectus hominis inordinatus ad honores & voluptates ex diuitiis accipit occasionem sese ostentandi & efferendi, ac voluptatibus se immergendi. Ad secũdam quæstionem dicendum, quòd aptè Dominus occasione eius qui amore diuitiarum impediebatur à perfectione, descendit etiam ad ostendendum diuites per diuitias impediri ab ingressu regni cœlestis: siue quia affectus adolescentis erga diuitias tantus fuerit & talis, vt non tantùm eum impediret à perfectione, sed etiam indignũ faceret regno cœlorum, aut saltem difficilem illi faceret aditum regni cœlestis: siue quia ex amore diuitiarũ retrahente hunc iuuenem à perfectione, cuius erat auidus, ostendere voluerit, quomodo passim ab ingressu regni cœlorum diuites simili amore diuitiarum prohibeantur: quasi diceret, Si iste qui à iuuentute sua semper probè & inculpatè vixit, & tanto etiamnũ in adolescẽtia sua tenetur perfectionis amore, propter diuitias tamen retrahitur ab ea, ergo cùm passim diuites non tanto teneantur amore suæ salutis, quàm iste perfectionis, difficilè intrabunt in regnũ cœlorum. Cùm autem discipuli, vt habet Marcus, obstupescerent in verbis eius. i. propter verba eius, nimirum quod viderent tam multos esse diuites, & omnes ambire diuitias, Dominus rursum quidem repetit quod dixerat, quò magis illud inculcaret & confirmaret, sed sic repetit, vt blandimento mitiget sermonis asperitatem, & interpretetur non intellectam obscuritatem, Filioli, inquit, quàm difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Pro eo ergo quod prius dixit, qui habent pecunias, nunc dicit, confidentes in pecuniis, significans, de quibus diuitibus superiùs potissimùm fit locutus. Et tamen generaliter dixit, tum quòd hi qui etiamsi habeant diuitias, tamen non apponunt illis cor, nec confidunt in illis, coram Deo sint spiritu pauperes: tum quod rarum sit inuenire diuites qui in diuitiis suis non confidant. Vnde dicitur, Beatus dives qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec sperauit in pecunia & thesauris. At vt horum raritatem significaret Sapiens, subiicit, Quis est hic, & laudabimus eum? Confidunt autem in diuitiis suis, qui in his sibi placent, & per eas securiores viuunt, promittentes sibi per eas malorum liberationem: quemadmodum vulgus hominum facit, de quibus dicit Psalmista, Qui confidũt in virtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur, &, Qui confidit in diuitiis suis, corruet: iusti autem quasi virens folium germinabunt. Dicit autem potiùs, confidentes in pecuniis, quàm amantes pecunias, quòd illud magis exprimat auarorum vitium. Cùm enim in solo Deo sit hominis collocanda fiducia, auaritiam transferunt in aurum & argentum: vnde & D. Paulus auaritiam vocat idololatriam: & Ecclesiastici 31. ante verba citata dicitur, Lignum offensionis est aurum sacrificantiũ, væ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in eo. In qua sententia pro genitiuo, sacrificantium, Græcè est, τοῖς ἐνθυσιάζουσιν αὐτῷ, id est, sacrificantibus ei, vt sit sensus, Aurum est his qui colunt illud, veluti lignum offensionis, hoc est, idolum, aut velut lignum aliquod quod aliquibus est ruinæ occasio. Difficile est autem confidentes in diuitiis intrare regnum Dei, quia difficile est tales abstrahi ab illa fiducia, quemadmodũ & Ecclesiastes dicit, quòd peruersi difficile corriguntur. Non contentus autem Dominus dixisse, primùm quidem in genere difficile esse diuitem saluari, deinde peculiariter difficile esse confidentes in pecuniis saluari, addidit tertiò quod his magis durum est, quo à diuitiarum amore efficacissimè abstraheret. Iterum, inquit, dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnũ Dei. Circa quam sententiam varia à diuersis dicuntur, ob absurdum qui prima facie videtur in ea esse sensum. Quomodo enim dicitur illud esse facilius quod est omnino impossibile? Deinde cùm mox dixerit Dominus, difficile esse diuitem intrare in regnum Dei, ac per hoc significauerit posse tamen intrare, (quod enim difficile fit, fit tamen aut fieri potest) quomodo iam dicitur faciliùs esse camelum transire per foramen acus, quàm diuitem intrare in regnũ Dei, cùm camelum intrare per foramen acus, planè

Duæ quæstiones.

Eccl. 31.

Psal. 24.

Prou. 11.

sit

sit impossibile, ac ob id significetur diuitem ingredi regnum Dei, non solùm esse impossibile, sed impossibili impossibilius? Quomodo autem id dicitur difficilius aut impossibilius quod frequẽter fit, præ illo quod nunquam fit, nec fiet? Si diuinam quis spectet virtutem, omnia ei sunt æquè possibilia & facilia: si humanam, aut certè vtrunque æquè est difficile & impossibile, aut facilius est diuitem ingredi in regnum Dei, cùm hoc ex parte in eius situm sit potestate & voluntate. Sunt itaque qui sententiam hanc mysticè intelligunt, secundum quam intelligentiam omnis hæc vitatur difficultas. Augustinus enim libro 2. de quæst. Euang. capite 47. & post eum D. Gregorius libro Moral. 35. capit. 17. per diuitem intelligunt omnem cupidum & huius B sæculi dilectorem: per camelũ autem, ipsum Christum, quia humiliatus in se onera sustulit, & sensum esse, Facilius esse Christum pati pro delictoribus sæculi, quàm dilectores sæculi ad Christum posse conuerti. Per acum enim intelligunt passionem ipsum pungentem: per foramen acus passionis angustias. Verùm vt huiusmodi aut alia quæuis allegoria non est omnino reiicienda, ita certũ est hunc non esse sensum à Domino præcipuè intentũ. Sunt autem qui quo explicent propositam difficultatem, putant Hierosolymis fuisse portam quandam, quæ foramen acus dicebatur, per quam camelus nisi depesito onere, & flexis genibus transire nõ posset, intelligentes proinde hic significari diuites non C posse transire angustam portam quæ ducit ad vitam, nisi abiecto diuitiarum onere. Verùm hæc sententia planè videtur fabulosa, vt quæ nulla nitatur authoritate: suspicor autem desumptam ex his quæ hoc loco dicit Hieronymus de mysticis illis camelis quos capite 60. Isaias dicit ingressuros per portas Ierusalem. Cùm ergo neuter prædictorum modorum sufficiat explicandę huic sententiæ, plerique intelligunt ideo dictum, Facilius esse camelum per foramen acus transire, quàm diuitem ingredi regnum Dei, quia vtrumque soli Deo est possibile, cui etsi omnia sint æquè possibilia & facilia, tamen ei alterum altero dicitur facilius, quomodo D. Au- D
Ioan. 14. gustinus super illud Ioannis, Maiora horum faciet, significat facilius esse Deo cœlum & terram creare, quàm impium iustificare, quia scilicet & opus ipsum sublimius est & excellentius, & quia in creatione vel operatione Dei per naturam nulla inuenitur indignitas, sed in iustificatione impij inuenitur indignitas & resistentia. Simplicius tamen fuerit intelligere non ideo dictũ esse istud illo facilius, quia vtrumque Deo soli esset possibile, vnũ autem altero quadam ratione illi facilius, sed tãtùm huiusmodi locutionę significatum esse impossibile esse & valdè impossibile diuitem intrare in regnũ cœlorum, quomodo intelligunt D. Hieronymus & Chrysostomus. Hoc dicto, inquit Hieronymus, E ostenditur non difficile esse, sed impossibile diuitem intrare in regnũ cœlorum. Et Chrysostomus, Quod, inquit, primò difficile dixit, id ipsum progrediens cameli atq; acus comparatione valde impossibile ostendit. Itaque sic dictum est, facilius est camelum, &c. eo modo dicere solemus de duobus sese capitali odio prosequentibus, facilius fuerit aquam igni miscere, quam hos inter sese reconciliare, significare volentes id omnino fieri nõ posse. Quòd si quæratur quomodo iam Dominus dicat impossibile & valdè impossibile quod priùs tãtùm

A dixit difficile, dicendum est vtrumque verum esse. Difficile enim est diuitem ingredi in regnũ cœlorũ ea ratione quæ dicta est, nempe quia difficile est eum abstrahi ab amore diuitiarũ, nec eis abuti sæpe. Impossibile verò, tũ quia quamdiu manet confidens in diuitiis, non potest ingredi: tum quia non sua virtute, sed sola Dei gratia, eaq; efficace & potente, potest à fiducia, amore, & abusu diuitiarum abstrahi, vt sic possit ingredi regnum Dei. Nec tamen necesse fuerit dicere hac sententia Dominum significasse impossibilitatem, sed simpliciſsimum fuerit dicere hyperbolen esse in hac locutione, quà Dominus vulgari modo locutus significare tantùm voluerit, valdè difficile esse diuitem ingredi regnũ Dei: qualis locutio est, cùm dicitur, Arenam & salem & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem imprudentem. Quo aliud non significatur, *Eccle 22.* quàm difficillimum esse ferre hominis insipientiam. Sic cùm dicitur, Expedit magis vrsæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia *Prou. 17.* sua, hyperbolicè significatur omnino non expedire, sed homini periculosum esse occurrere velle stulto. Et, Si potest Æthiops mutare pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malũ, non quòd absolutè istud sit *Ierem. 13.* æquè impossibile atque illa, sed hyperbolica locutione significatur istud admodum esse difficile. Ad quem modũ etiam in proposito non tam significari impossibilitatem quàm difficultatem, patet ex Luca, qui cùm dixisset, Quàm difficile qui pecunias habent in regnũ Dei introibũt, pro probatione huius subiicit, Facilius est enim camelũ per foramen acus transire, &c. Non ergo hac sententia nisi magna significatur difficultas, quæ & per præcedentẽ sententiam significeatur, Quàm difficile qui pecunias hab- &c. ad cuius probationem hæc à Luca additur. Portò sunt qui per camelũ, non animal, sed funem potiùs nauticũ quo anchora alligatur, (qui & ipse Græcis dicitur camelus, metaphora ab animali desumpta, propter ipsius grossitiẽ & tortuositatem) velint intelligi, non quòd possibilius & facilius sit funem talem transire per foramẽ acus quàm ipsum animal, sed quod aptior videatur comparatio funis cum acu, quàm animalis cum acu. De animali tamẽ Dominũ locutum magis est verisimile, quòd cùm maximũ sit & tortuosum sit, cũ foramine acus quod minimũ est, & tortuositatem minimè admittens, aptè ad difficultatis exaggerationem cõparat, ipsaq; cameli cum diuite comparatione, pulchrè significatũ est diuites in modum camelorũ onustos esse diuitiarum sarcina, ac veluti gibbo quodã inæqualitatis coram Deo deformatos esse, & proinde non posse per angustam & arctam portam quę ducit ad vitam intrare, nisi sarcinis saltem animo depositis, ac gibbo tumoris & inæqualitatis ad æqualitatem redacto. Hi sunt mistici illi cameli, qui Isaię 60. promittuntur ingressuri portas Ierusalem, cùm dicitur, Inundatio camelorũ operiet te, dromedarij Madian & Epha, quemadmodũ & hoc loco & in Isaiam doctè annotauit D. Hieronym. qui in Isaiam scribens, & hanc sententiam tractans, Facilius est camelum, &c. confirmat eam intelligentiam quàm vltimo loco astruximus, Difficultatem, inquit, rei proposuit, non impossibilitatem.

cET DIXERUNT QUI AUDIEBANT: dDICENTES eAD SEMETIPSOS. fHEC fQUIS gERGO hPOTERIT, &c.] Discipuli qui admirabantur

mirabantur primùm audientes Dominum afferentem difficile esse diuitem ingredi in regnum Dei, iam valdè, &, vt habet Marcus, περισσῶς, hoc est, supra modũ admirabantur, audientes facilioré etiam esse ingressum cameli per foramen acus, quàm diuitis in regnum Dei: atque hinc intelligentes significari impossibilem esse diuitum salutem, & ob id etsi inopes essent, tamen pro aliorum salute turbati, ac dolentes tam multos secludẽdos à regno cœlorum, dicebant ad semetipsos, hoc est, vt melius verti poterat, ad sese mutuò (Græcè enim est, πρὸς ἑαυτούς, quod proinde non bene vertit quidam, intra sese, cùm magis conueniret, inter sese) Si sic res habet, quis ergo poterit saluus fieri? Circa quam eorum quæstionem occurrit dubium, quare Discipuli generaliter quærunt, quis ergo poterit saluus fieri? cùm Dominus tãtùm dixerit de diuitibus difficulter saluandis. Itaque sunt qui Discipulorũ interrogationem sic intelligunt, Quis ergo diuitum poterit saluus fieri, vt quod sequitur responsum à Domino, Apud homines hoc impossibile est, hunc habeat sensum, Impossibile est apud homines vt diues saluetur. Rectiùs tamen secũdùm Augustinum intelligitur Discipulos ideo generaliter interrogasse, quis ergo poterit saluus fieri? quòd intelligerent etiam si non omnes haberent diuitias, esse tamen paucos qui non summè afficerentur diuitiis, eáque habere desiderarent: diuites autem non tam propter opum affluentiam, quàm propter animum quem habent erga diuitias, difficulter esse saluandos, vt perinde sit ac si dicerẽt, Si sic est vt dicis, quis ergo poterit saluus fieri, cùm rari sint homines qui aut habitas diuitias abiicere possint, aut non optare quas non habent? Aut ideo generaliter quærunt, quia cogitabant si diuites ob diuitias nõ possent fieri salui, raros ergo reperi qui saluari possent, cùm libido, voluptates, & ambitio multò plus præbeant impedimenti. Dominus itaque quò conceptam à Discipulis animi tristitiam mitigaret, & benignè eos est intuitus, (verbo enim intuendi Euangelistæ significarunt Dominum mansueto oculo turbationem mentis eorum sedasse) & verbis quoque seueritatem sententiæ suæ temperauit, in medium adducens diuinam virtutem, & per eam ad confidentiam exhortans. Apud homines, inquit, hoc impossibile est. Hoc nempe, nõ solùm vt diues saluus fiat, sed etiam generaliter vt quis saluus fiat. Non enim hoc fieri potest sola humana virtute, sed requiritur diuina gratia, qua id quod alioqui nobis est impossibile, fit possibile, imò & facile. Ea enim sic mutantur animi diuitum, vt alacres etiam vel abiiciant quod possident vel possideant tanquam commune, non proprium, parati semper relinquere, sicut & vitam impendere, si quando id postulet religionis negotium. Non enim sic intelligendum est quod hic dicitur possibile esse apud deum vt diues saluus fiat, quasi saluari possit seruatis diuitiis, aut pristino erga diuitias affectu retento, sed quòd Dei virtute abstrahi possit à temporalium amore & cupiditate. Ex hoc ergo loco apertè refelli potest error Pelagij, asserentis vnumquemque viribus liberi arbitrij saluari posse, nec tamẽ occasione huius dicti Dominici resupinos nos esse conuenit, vt sicut ab impossibilibus abstineamus à salutis nostræ cura, sed potiùs intelligentes magnitudinem rei, & gratiæ diuinæ necessitatem, implorare Dei benignitatem, vt eius ope vitam consequamur æternã, quemadmodum hic bene annotauit D. Chrysostomus. Non solùm autem Deo possibile esse dicis, vt diues aut omnino quisquam saluetur, sed quò magis nostram in Deum confirmes fiduciam, omnia quæ homini sunt impossibilia, Deo dicit esse possibilia, iuxta illud Genesis, Nunquid Deo quicquam est difficile? & illud Gabrielis, Non erit impossibile apud Deum omne verbum. Vnde & Paulus, qui suam probè nouit infirmitatem, omnia tamen se posse gloriatur, sed in eo qui ipsum confortabat. Quomodo autem omnia Deo dicuntur possibilia, dictum est in cap. Concor. 3. circa illud Lucæ, Non erit impossibile apud Deum omne verbum.

Genes 18. Luc. 1. Philip. 4.

b ET POST HÆC TVNC RESPONDENS [COEPIT EI PETRVS DICERE, ECCE NOS, &c.] Cum audisset Petrus tantũ malum esse habere diuitias, cogitauit eximiũ ergo esse bonum abiecisse diuitias. Verùm quia adolescẽti dictum fuit, vende omnia quæ habes & da pauperibus, atque hoc si faceret, promittebatur thesaurus in cœlo, solicitus fuit pro se ac cõdiscipulis suis de præmio quod eos maneret, qui non quidem omnia vendiderunt, & dederunt pauperibus, sed simpliciter omnia reliquerunt, metuens ne fortè minus fecissent, quia non hoc fecerunt quod ab adolescẽte requisiuit Dominus. Itaque omnium, vt ferè solebat, nomine dixit, Ecce nos non quidem omnia nostra vendidimus, & dedimus pauperibus, sed tamen omnia reliquimus, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? quasi dicat, Eum qui seruatis diuitiis te sequi recusat, dicis difficulter ingressurũ regnum cœlorum, intelligimus ergo bene nos fecisse qui omnibus relictis te sumus secuti: at cùm eum qui omnia vendidit, & dedit pauperibus, dicas habiturum thesaurum in cœlo, quid quæso nobis erit præmij, qui non quidem omnia vendidimus, sed omnia reliquimus? Confidenter dicit, omnia reliquimus, cùm pauca reliquisset, nauem scilicet & retia. Omnia enim relinquit, & multa relinquit, qui quicquid habuit, & habere potuit aut concupiscere, relinquit. Itaque Dominus Petri sermonẽ etsi satis magnificum non reiecit vt diceret ei, quæ omnia Petre reliquisti, vt præmium magnum requiras? sed quo non pœniteret eos voluntariæ paupertatis, & ostenderet non tantùm venditoribus suarum facultatum, sed omnibus propter ipsum relinquentibus id quod habent, quantumuis sint tenuẽs, maximum præmium repositum esse, cum solita asseueratione ait, Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me &c. Non dicit, Qui reliquistis omnia, sed tantùm, qui secuti estis me, significans nihil profuturum illis omnia reliquisse, nisi etiam secuti ipsum fuissent, atque ipsam sequelam sui exigere omnium derelictionem. Qui enim dixit superiùs, non renunciauerit omnibus quæ possidet, non potest esse meus discipulus. Et est hic sermo ad literam de sequela corporali, non qualibet, sed qua sese Apostoli Christo in discipulos indiuulsos addixerunt. De hac enim sequela certum est Petrum dixisse, & secuti sumus te, & Euangelistas cùm suprà in vocatione Petri & Andreæ dixerunt, relictis omnibus secutos esse Christum: non autem potissimùm de sequela spirituali, per imitationem morum & vitæ, quæ consequitur sequelam illam corporalem, tanquam ad quam corporalis sequela est ordinanda. Quod autem sequitur, in regeneratione, Diuus Hilarius coniungit

cum

cum eo quod præcedit, secuti estis me, intelligens A per regenerationem, spiritualem renascentiam quæ
Ephes.5. fit in baptismo, quem D. Paulus vocat lauachrum regenerationis, vt sit sensus, Vos qui secuti estis me per regenerationem baptismi. Verùm rectiùs secundùm alios coniungitur cum sequenti verbo, sedebitis, & per regenerationem intelligenda est resurrectio ex mortuis, quæ velut secunda generatio hominis erit secundùm corpus, quemadmodum in baptismo est secunda hominis secundùm animam generatio. Quomodo autem filius hominis in regeneratione dicitur sessurus in sede maiestatis suæ, cùm & iam sedeat à dextris Dei patris? At tunc peculiariter sessurus dicitur, quia omnibus tunc sedere apparebit, cuius iam gloria ho- B minibus est occulta. Nec dicitur sessurus ob corporalem sessionem, sed huiusmodi tropo significatur iudiciaria eius authoritas, vt sit sensus, cum sederit in sede maiestatis suæ, hoc est, cùm se cum gloria & maiestate magna iudicem omnium exhibebit. Sic & postea dicitur capite Matthæi vigesimoquinto, Cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, id est, tunc in ipsis nubibus sese omnium iudicem glorioſè exhibebit. Ad eum modum etiam intelligendum, quòd & Apostoli dicuntur tunc sessuri super sedes duodecim, nimirum quia proximi Christo iudici etiam in gloria cum ipso apparebũt, iudicantes simul cum illo duodecim tribus Israel. C Alioqui enim Paulus affirmat, omnes oportere stare ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; prout gessit. Plus ergo Apostolis promittitur, quam iueni promissum fuit. Sedebitis, inquit, etiam vos, idque non confusè, nec in communi sede, sed super sedes duodecim, singuli, scilicet in sua sede, vt sic eorum maiestatem exaggerarer, nec oriosi sedebitis, sed iudicantes duodecim tribus Israel. Idem & postea Dominus in vltima cœna Apostolis promittit, vt est Lucæ vigesimosecundo, Ego, inquit, dispono vobis regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam, & sedeatis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. De his sedibus
Dan.7. vaticinatus est & Daniel dicens, Aspiciebam donec throni positi sunt. & antiquus dierum sedit, iu- D dicium sedit, & libri aperti sunt. Porrò quò intelligatur quomodo Apostoli dicuntur iudicaturi duodecim tribus Israel, cùm iudicium propriè soli conueniat filio, sciendũ in scripturis præter Christum quosdã variis modis dici iudicaturos aliquos in nouissimo die. Nã Matthæi 12. exorcistæ Iudæorum dicuntur fore iudices eorum qui Christum calumniabantur eiicere dæmonia in principe dæmoniorum, & eodem capite, Niniuitæ & regina Austri dicuntur in illo die condemnaturi Iudæos. Hi autem iudicaturi & condemnaturi dicuntur secũdùm omnes, quia per eos iustam esse Iudæorum condemnationem manifestum fiet, ex comparatione, E scilicet, eorum cum Iudæis. Cæterùm hoc iudicandi vel condemnandi modo etiam mali malos iudicabunt & condemnabunt. At in scripturis peculiari quodam modo omnes iusti dicuntur in nouissimo die iudicaturi impios. Nam Sap. 3. dicitur, Iudicabunt iusti nationes, & dominabuntur populis.
1. Cor.6. Et Paulus, Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Iudicabunt autem iusti impios, non tantùm collatione sui cum impiis, sed & comprobatione sententiæ Christi contra impios latæ, & quia tanquam membra Christi, & consortes facti gloriæ & regni ipsius, censebuntur simul cum ipso facere quod ipse faciet. Et quidem ad priorem iudicandi modum respexit D. Hieronymus, dum explicans hunc locum dicit, Sedebitis & vos in soliis iudicantium, condemnantes duodecim tribus Israel, quia vobis credentibus illi credere noluerunt. Ad secundum modum respexisse videtur D. Augustinus lib. 20. de ciuit. Dei, cap. 5. indicans sic dictum esse Apostolis, quod iudicaturi essent duodecim tribus Israel, quomodo Paulus dicit fideles iudicaturos dæmones & hunc mundum. Itaque secundùm hunc explicandi modum iudicare hic acciperetur pro condemnare, vt aperte exponit D. Hieronymus. Verùm neuter prædictorum modorũ sufficere videtur huic loco explicando, tum quòd peculiare quiddam hic promitti videatur Apostolis, quod non aliis postea Dominus promittit, qui etiam relinquunt propter ipsum domum vel fratres, aut aliud aliquid: tũ quòd non cõueniat per duodecim tribus Israel intelligere duntaxat malos & damnãdos Iudæos, sed potiùs totum Dei populum, bonos simul & malos cõprehendentem, vt sæpius in scripturis. Itaque intelligendum potiùs Apostolos iudicaturos non tantùm sui cum aliis comparatione, vel sententiæ comprobatione, sed etiam authoritate quadam & potestate, non solum ea qua omnes iusti cum Christo impios iudicabunt, sed tali qua Christo vicini principes agent in regno Dei & populo eius, his qui Euangelicæ eorum prædicationi crediderunt, exhibẽtes cum Christo ea quæ hic verbo suo illis promiserunt, infideles autem & impios condemnantes ad ea supplicia quæ hîc ipsis prædixerunt, & comminati sunt. Quanquam enim omnium electorum erit simul cum Christo vt regnare, ita & iudicare, tamen qui hic in adferendo Christi Euangelio fuere primores, in regeneratione quoque primas inter electos obtinebunt, & eximio quodam modo simul cũ Christo sedebũt & iudicabũt nõ impios tãtùm, sed & iustos: quomodo qui regi in regno sunt proximi, singulari modo dicuntur simul administrare regnũ ac iudicare cum rege, cùm etiam omnes qui regi subsunt, cum eo regnent, ac iudicent, & vlciscantur rebelles. Quoniam ergo Apostoli primi fuerunt qui omnibus relictis Christum sunt secuti, ac primi post Christum Euangelij prædicatores, constituti secundùm Psalmistam principes super vniuer- *Psal.138.*
sam terram, primi assertores & propagatores regni Christi, ideo meritò illis promittitur etiam in regeneratione primatus in regno Christi, & iudiciariæ potestatis singulare consortium. Quæ tamen præeminentia non est putanda solis his duodecim Apostolis tum conferenda. Quomodo enim non & Paulus qui extra numerum est duodecim, exiſtimãdus est eadẽ gloria & honore donandus, qui & ipse Apostoli hîc assecutus est nomen ac dignitatem, & plus omnibus laborauit? Quoniam enim nunc loquebatur Dominus ipsis duodecim, ideo & de ipsorum priuilegio & felicitate loqui satis habuit impræsentiarum, intelligendum relinquens etiam alios eadem donandos prærogatiua, qui cum illis in propagando Christi regno hîc primores essent. Nec falsa est hæc Christi promissio, quod Iudas proditor fuerit vnus ex duodecim quibus hęc Christus dixit, quia hæc promissio, sicut aliæ in scripturis

pturis, præsupponit conditionem, si in eo ob quod A
Ierem 18. sit promissio perseuerauerint. Vnde per Ieremiam dicit Dominus, Subitò loquar de gente & de regno, vt ædificem & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitẽtiam agam super bono quod locutus sum vt facerem ei. Cæterùm Iuda excidente ab hac promissione, salvus tamen mansit duodecim sedium numerus. Sicut enim Episcopatũ eius Matthias accepit & hic in eius locum successit annumeratus cum vndecim reliquis: ita & in prærogatiuæ promissæ Apostolorum collegio ius successit, imò ipse rectè
Act. 1. dici potest hic potiùs quàm Iudas cum vndecim comprehensus fuisse, vt qui coram Deo iam etiam antequam pro Iuda inter Apostolos annumeraretur, veriùs fuerit Apostolus quam Iudas, quẽ Ioannis 6. Christus diabolum vocat, sicut & re ipsa fuit reliquis Apostolis annumeratus, priusquam plenè munere Apostolico fungerẽtur. Porrò Apostoli dicuntur peculiariter iudicaturi duodecim tribus Israël, non quòd non sint iudicaturi etiam reliquas gentes, sed quia regnum Messię peculiariter dicitur regnum Israël, adeò vt ipsi Iudæi crediderint Messiam Israëlitarum tantùm fore regem, & quia à Domino delecti fuerũt duodecim Apostoli, veluti duodecim principes duodecim tribuum Israël, ideo peculiariter promittit hos duodecim iudicaturos duodecim tribus Israel. Sed quemadmodum passim in scripturis per semen Abrahæ & tribus Iacob significantur omnes gentes in Christũ credituræ, ad quas postea duodecim Apostoli primũ delecti ad prædicandum Israelitis sunt missi; ita & hic mysticè & ex consequenti per duodecim trib. Israel significantur vniuersæ gentes, ad quas se extendet regnũ Messiæ, vniuersis gẽtibus sub nomine Israelitarum promissum. Nam & Apostoli post resurrectionem interrogabant Dominum, Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel? putantes regnum Messiæ propriè Israelitarum fore regnum.

B

C

ET OMNIS QVI RELIQVERIT DOMVM, VEL FRATRES, AVT SORORES, AVT PATREM, &c.] Postquam aperuit Dominus quæ propria erunt Apostolis, eò quòd omnia relinqueranti subiicit etiam, quæ & reliquis manent bona, qui etsi non vendunt sua, & dant pauperibus, tamen relinquunt sua, idque etiamsi non omnia cum Apostolis relinquant, sed quædam. Dicit enim disiunctiuè, omnis qui reliquerit domum vel fratres, &c. Quam sententiam Marcus & Lucas per duplicem efferunt negationem, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, & non recipiat. Et quidem cùm Petrus superiùs duo diceret, nempe, reliquimus omnia, & secuti sumus te, Dominus primùm respondit ad illud quod in illis duobus erat præcipuum, & in quo alterum includebatur, dicens, Vos qui secuti estis me, iam verò respondit ad alterum dicens, omnis qui reliquerit, quia eos etiam complecti voluit, qui ipsum non sicut Apostoli corporaliter sequi possent. Quoniam autem relinquere sua vel suos, non est apud Deum laudabile & meritorium, nisi fiat ob causam & finem bonum, ideo apud Matthæum quidem additur, propter nomen meum, id est, propter me aut amore mei: apud Marcum verò præter illud, propter me, etiam additur, & propter Euangelium, hoc est, propter Euangelij prædicationem, aut potiùs vt Euangelicam obseruet doctrinam. Lucas verò ait, propter regnum Dei, scilicet assequendum. Itaque ex hac varietate discimus, quare & quomodo terrena vel amici sint relinquendi, scilicet ex amore Christi, vtque secundùm eius doctrinam melius viuatur, & regnum Dei possit obtineri. Occurrit tamen hic quæstio quomodo inter ea quæ rectè propter Christum relinquuntur, etiam vxor numeretur, cùm non liceat homini vxorem dimittere propter desiderium perfectioris vitæ, de quali dimissione tamẽ Petrus dixit, Ecce nos reliquimus omnia. Dicendum est, quòd quamuis Petrus locutus fuerit de dimissione omnium propter desiderium perfectioris vitæ, Dominus tamen suam doctrinam extendit non tantùm ad eos qui ad instar Apostolorum sua vel suos relinquunt propter perfectionem assequendam, sed etiam ad eos qui relinquunt propter conseruandam vitam spiritualẽ, & gratiam Christi, quam conseruare non possent, nisi suorum derelictione. Nam dupliciter contingit hominem relinquere sua vel suos. Aut propter melioris vitæ frugem & perfectionis desiderium, & sic non licet dimittere vxorem nisi consentientem, imò nec parentes aut filios, si nostra indigent cura. Aut propter ipsam vitam spiritualẽ conseruandam, hoc est, vt à gratia Christi habita non excidamus, & sic quemadmodum domus & agri sunt relinquendi, dũ persecutor fidei ea eripit: & parentes & filij sunt relinquendi, dum impedimentum præbent fidei & vitę Christianæ, ita & vxor. Quemadmodũ enim cùm dixit Dominus, qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam, non hoc dixit vt nosipsos interimamus, sed vt ipsi etiam animæ nostræ, fidẽ quæ in illum est & amorem præponamus. Ita & nunc dicens, Qui reliquerit vxorem, non hoc dixit vt nuptias penitus diuidat, sed vt ipsi quoque coniugi præponamus & ipsum, & Euangelium, & regnum Dei. Promittit autem duo Dominus relinquentibus sua vel suos propter regnum Dei, dicens, Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Hæc enim esse diuersa, & ad idem non posse referri, vt posterior pars prioris sit expositio & declaratio, patet ex Marco & Luca, qui priorem partem significant pertinere ad præsens sæculum, posteriorem verò ad futurum. Marcus enim habet, qui nõ accipiat centies tantum nunc in tempore hoc, & in sæculo futuro vitam æternam. Similiter & Lucas, nisi quòd pro centies & centuplum, habet multò plura, nimirum exponens quid numero illo finito significabatur à Domino. Quòd autem qui propter Christum se & sua relinquunt, centuplum, hoc est, multò plura recipiunt etiam in hac vita, primùm sic declarari potest, quia pro temporalibus accipiunt spiritualia charismata, quæ longè superant quæuis terrena: accipiunt & internas consolationes, & animum pacatissimum, quo ex omnibus huius mundi bonis voluptatem capiũt, & modicis illis quæ in vita præsente Dominus illis dederit, infinitò maiore cum voluptate vtuntur, quàm antea vtebantur his quæ reliquerunt. Hæc tamen declaratio non sufficit huic loco. Nam Marcus explicaturus quomodo cẽties tantum in hoc tempore sint accepturi, subiicit, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros. Id autem quàm sit verum, patet & in Apostolis, & in omnibus qui propter Christum sua syncerè reliquunt etiam hodie. Apostolis enim omnium fidelium domus erant apertæ eorumque agri eis fructum ferebant, adeò vt dixe-

D

E

rit

rit Paulus, Tanquam nihil habentes, & omnia poſſi- A
dentes. & Pſalmiſta, Manſueti hęreditabunt terrã, &
2. Cor. 6. delectabuntur in multitudine pacis. Et Auguſt. fre-
Pſal. 37. quenter citat eam ſententiam veluti ex veteri teſta-
mento, in quo reperitur apud Septuaginta, Fidelis
hominis totus mundus diuitiarum eſt: ſic & Apoſto
lis multi fuerunt fratres, ſorores, matres, & filij, quia
omnes fideles eis fuerunt loco fratrum, ſororũ, ma-
trum, & filiorum, vt qui affectu fraterno eos proſe-
quebantur, & curam omnem ac ſubuentionem eis
impenderunt. Quodq; omnium maximè eſt mirabi
le, habebant hæc omnia cùm perſecutionibus, hoc
eſt, cùm à fidei inimicis perſecutiones varias ſuſti- B
nerẽt. Hoc enim addidit Marcus ad exaggerationẽ.
Auget enim admirationem, quòd etiam in mediis
ipſis perſecutionibus hæc ſint habituri, quando me-
tuere poſſent ne omnibus deſtituerentur auxiliis &
ſolatiis. Sunt tamen qui intelligunt illud, cum perſe-
cutionibus, additum velut partem beneficij quod
his promittitur, quia inter dona Dei etiam eſt, poſ-
Phil. 2. ſe pati pro Chriſto, ſecundùm illud Pauli, Vobis da
tum eſt pro Chriſto non ſolùm vt in eum credatis,
ſed etiam vt pro illo patiamini. Vnde Apoſtoli ibãt C
gaudentes à conſpectu conſilij, quòd digni habiti
eſſent pro nomine Ieſu cõtumeliam pati, vt ſcribi-
tur Actuũ 5. Ex prędictis patet, quomodo hic locus
nõ patrocinetur errori Millenariorum, qui tamen,
teſte Diuo Hieronymo, hoc loco vti ſolebãt in cõ-
firmationem ſuæ ſententiæ, qua ex loco Apoc. 20.
de mille annis malè intellecto, aſſeruerunt Chriſtũ
poſt reſurrectionẽ in terris regnaturũ cum ſanctis
mille annis, exiſtimantes tunc implendum quod hîc
promittitur iuſtis de centupla remuneratione, poſt
quam ſecutura eſſet in cœlis vita æterna. Verùm ſe-
cundùm hunc intellectum nimis carnalem ſequere-
tur, quòd qui vnam reliquiſſet vxorem, tunc cẽtum
eſſet habiturus, cùm Dominus dicat, quod in reſur-
rectione neque nubent, neque nubentur. Marcus au-
tem dicit quod hoc tẽpore centuplum ſint acceptu
ri. Quòd ſi dicere velint de tempore quod in terris
ſit agendum poſt reſurrectionem illud dictum eſſe,
obſtat quod Marcus dicit, nunc in tempore hoc, &
cum perſecutionibus.

MVLTI AVTEM ERVNT PRIMI, &c.] Hæc ſententia indiſtinctè poſita à Domino, valdè variè à diuerſis accommodatur propoſito Domini, vt variis modis explicari poteſt. At cùm ſequens a-
pud Matthæum parabola adiuncta ſit pro ſententię iſtius explicatione, cum ea parabola ſimul tractari debet, atq; ex ea intelligi & quis ſit huius ſententiæ ſenſus, & quorſum à Domino ſit dicta, proinde hic eius tractatione ſuperſedemus. Hoc tantùm hîc annotandum, eam ſententiam ſic ordinandam, Multi autẽ primi erunt nouiſſimi, & nouiſſimi erũt primi.

PROPONITVR PARABOLA DE OPERARIIS IN VINEAM conductis. MATTHÆI 20. CAPVT CI.

Simile eſt enim regnũ cœlorũ homini patrifamiliaſ, qui exijt primo mane cõducere operarios in vineam ſuam. Conuentione autẽ facta cum operarijs ex denario diurno, miſit eos in vineã ſuã. Et egreſſus circa horã tertiam vidit alios ſtantes in foro otioſos, & dixit illis. Ite & vos in vineã meã & quod iuſtũ fuerit dabo vobis. Illi autẽ abierunt. Iterum autem exijt circa ſextam & nonam horam, & fecit ſimiliter. Circa vndecimam verò exijt & inuenit alios ſtantes, & dicit illis, quid hic ſtatis tota die otioſi? Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Ite & vos in vineam meã. Cùm ſerò autẽ factum eſſet, dicit Dominus vineæ procuratori ſuo, Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à nouiſſimis vſque ad primos. Cùm veniſſent ergo qui circa vndecimã horã venerant, acceperunt ſingulos denarios: venientes autẽ & primi, arbitrati ſunt quod plus eſſent accepturi, acceperunt autẽ & ipſi ſingulos denarios. Et accipientes murmurabãt aduer ſus patrẽfamilias, dicentes Hi nouiſſimi vna hora fecerũt, & pares illos nobis feciſti, qui portauimus põdus diei & æſtus. At ille reſpondens vni eorũ dixit, Amice non facio tibi iniuriã, nonne ex denario conuenisti mecũ? Tolle quod tuum eſt, & vade: volo autem & huic nouiſſimo dare, ſicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequã eſt, quia ego bonus ſum? Sic erunt nouiſſimi primi, & primi nouiſſimi. Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

SIMILE EST ENIM REGNVM COELORVM HOMINI PATRIFAMILIAS, QVI EXIIT, &c.] Parabolam hanc, quod ad literam attinet, ſatis claram, vice explicationis ſubiectam eſſe illi propoſitioni (quam in præcedentibus cum Matthæo etiam Marcus poſuit) Multi autem erunt primi, &c. certiſsimum eſt, quemadmodũ patet tum ex eo q̃ Græca habent coniunctionẽ cauſalem γὰρ, vt ſit, Simile eſt enim regnũ cœlorũ, quomodo & reperi in duobus codicibus Latinis deſcriptis manu: tum quòd in fine parabolæ repetẽdo ſententiã, cui explicandæ ſeruit parabola, dicitur, Sic erũt nouiſſimi primi & primi nouiſſimi. Habita eſt autẽ hęc ſententia & ſuprà apud Lucam c. 13. in c. Concordiæ 90. vbi certum eſt quid ea Dominus ſignificare voluerit, nempe gentes in regno cœlorũ præferendas Iudæis, eoſque qui hîc nouiſſimi ſunt habiti, & ab hominib. deſpecti, in nouiſſimo die fore primos, & contrà qui nunc primi habentur, tunc fore nouiſſimos. Dixit enim illud tum Dominus, occaſione eius quod dixerat gentes in regno Dei contingendas patriarchis, filios autem regni expellendos foras. In hoc ſenſu intellecta etiã hoc loco eadem ſentẽtia optimè cohæret præcedẽtibus. Apoſtolis enim ſe ſequentibus eximia quædã promiſerat Dominus, & omnibus qui propter ipſum ſua reliquerunt, & perſecutiones paterentur. Itaque ne tales quoniã in mũdo deſpiciũtur animum, deſpõderent, dicit multos qui primi hîc videntur ibi fore poſtremos, & contrà, qui nunc humiles, nihilq; videntur hominibus, ibi fore primos, ſignificans Scribis & Phariſæis præferendos meretrices & Publicanos credentes, Iudæis, Ethnicos, diuitibus & honoratis, pauperes & abiectos. Verùm huic intelligentiæ nõ videtur conuenire ipſa parabola, quæ ſignificare videtur nouiſsimos æquandos primis, & primos

nouissimis in nouissima retributione. Vnde sunt, A qui quod Dominus post parabolam pro eius applicatione subiicit, Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi, sic intelligunt, Nouissimi erunt tanquam primi, & primi erunt tanquam nouissimi, hoc est, nulla erit inter primos & nouissimos ratione prioritatis & posterioritatis differentia, sed omnes eandem accipient mercedem, felicitatem, scilicet æternam. In quo sensu si accipiatur ea sententia quæ parabolam præcedit, Multi autem erunt primi nouissimi, & nouissimi primi, (certum enim videtur eodem modo hanc accipiendam quo eam quæ ponitur post parabolam, cùm ea sit repetitio eius quæ parabolam præcedit) iam dicendum eam sententiam ideo subiunctam esse illis quæ apud Mat- B thæum & Marcum præcedunt, vt ne qui post Apostolos in posterioribus temporibus vocandi essent, aut qui in vltimis vitæ suæ diebus ad fidē venissent, desperarent se posse assequi ea quæ Dominus tum Apostolis promiserat: aut ne Apostoli ipsi putarent se patriarchis & Prophetis fore inferiores. Cęterùm in eo sensu quo quidam intelligūt post parabolam, illud, Sic erunt nouissimi primi, &c. non facilè reperiatur aliquis qui intellexerit illud q̄ est ante parabolā, Multi autem erūt primi nouissimi, &c. cùm nō satis id patiatur loquēdi modus. Non enim dicuntur omnes primi fore nouissimi, sed multi primi, cùm secundùm eum sensum quem ex parabola quidam intelligunt in sententia quæ parabolam sequitur, di- C cendum fuerat, omnes autem primi erunt nouissimi, & omnes nouissimi primi. Deinde quò minùs in eo sensu accipiatur sententia hæc ante parabolā posita, & proinde etiam illa quæ sequitur parabolā, obstat similis locus Lucę, cùm omnino verisimile sit hanc sententiam accipiendam esse hoc loco, quomodo apud Lucam. Præterea illi intelligētiæ quam quidam intelligunt in illo, Sic erunt nouissimi primi, non conuenit quod pro declaratione & probatione subiicitur, Multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Quid enim hæc causalis propositio facit ad probandum illud, Sic erunt nouissimi primi, si sensus est, Sic erunt nouissimi pares primis, & primi pares nouissimis? Nam quod Caietanus existimat, mirabilem illam dispositionem Dei inter electos nouissimos & primos, comprobari & declarari D ex alia mirabili dispositione Dei inter electos & vocatos, vt quomodo per gratiam Dei fit vt inter multos vocatos quidam sint electi præ aliis, ita per eandem significetur fieri vt electi nouissimi pares fiant primis: nimis videtur coactum, sed omnino ex reddita illa ratione datur intelligi, quòd hi qui ex primis dicuntur futuri nouissimi, sint de numero vocatorum, sed non electorum, quódque ideo multi primi futuri sunt nouissimi, quia multi vocati, pauci verò electi. Sed huic sensui, vt dictum est, videtur obstare parabola, quòd hæc talibus loquatur primis factis nouissimis, qui eandem tamen cum nouissimis factis primis consecuti sunt mercedem. Vnde per primos qui facti E sunt nouissimi, non videntur intelligi posse in parabola hi qui cùm in hoc mundo primi viderentur & haberentur, deprehendentur in nouissimo die esse vltimi, excluſi, scilicet, à sanctorum gloria. Omnes enim patres intelligunt in parabola significari Deum in variis tum mundi, tum vitæ humanæ ætatibus electos suos vocare: in nouissimo tamen die eos qui circa finem mundi, aut circa finem vitæ suæ vocati sunt ad vineam, idem præmium accepturos cum his qui à mundi exordio, aut à pueritia sua vocati sunt, & bonis operibus vacauerunt. Proinde D. Chrysosto. sentiens illud quod post parabolam dicitur, Sic erunt nouissimi primi, &c. non posse habere alium sensum, quàm habet ante parabolam, & quàm habet similis sententia apud Lucā, propter illud quod sequitur, Multi enim sunt vocati, &c. & tamen illi intelligentiæ non conuenire parabolam, dicit illud, Sic erunt nouissimi primi, non esse applicationem parabolæ, nec ex parabola concluſum esse, sed hoc significatum, quòd quemadmodum nunc contigit vt præter spem & contra opinionem omnium æqualem omnes mercedem acciperent: sic maius illud atque mirabilius, vt primi vltimi fiant, & vltimi primi, euenturum. Aliud igitur hoc est, aliud illud. Verùm non aliud Dominum voluisse significare per parabolam, quàm illud quod post eam subiecit, Sic erunt primi nouissimi, patet satis ex eo quòd post illud, Multi autem erūt primi nouissimi, Dominus per coniunctionem causalem parabolam subiecit, dicēs, Simile est enim regnum cœlorum, vnde cùm post parabolam etiam repetat quod præmisit, dubium esse non potest parabolam productam ad declarandum id quod concludendo infertur, Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. Ergo cùm ex præcedentibus sit manifestū quis sit illius sentētiæ quæ & ante parabolam ponitur, & post parabolam repetitur sensus, nempe is qui in eadem sententia est apud Lucam, & rursum sit manifestū parabolā hanc assumptam à Domino ad sententiæ illius declarationem? certum est alium esse scopum à Domino per parabolam primò & principaliter intētum, quàm eum qui cōmuniter in illa à Domino intentus intelligitur. Scopus itaq; à Domino in parabolę propositione pręcipuè intentus videtur is esse, vt ex ea de qua agitur in parabola, benignitate patrisfamilias, qua hi qui in vineam laboraturi venerāt nouissimi, sic facti sunt primi, vt & priùs quàm alij mercedem reciperent, & maiorem quàm vel ipsi vel alij existimauerunt, qui verò primi venerant, sic facti sunt sine omni iniustitia nouissimi, vt & postremo loco mercedem suam reciperent, & minorē acciperent quàm sperauerunt, intelligamus etiam in nouissimo die cùm finis erit huius diei in quo operari licet in vinea Domini, ex Dei benignitate futurum, vt qui hîc reputati sunt nouissimi, tunc prę fe rātur his qui hîc habiti sunt primi in vinea Dei laboratores, vtq; contrà sine omni iniustitia & iusta querimonia qui hîc primas tenere visi sunt, tunc postremas teneāt. hoc est, vt Apostoli & abiecti homines Scribis & Pharisæis præferantur, & gentiles Iudęis, qui & primò vocati fuerunt à Domino, vt primas partes in vinea Dei & regno cœlorum sibi vendicauerunt. Hunc autem parabolæ scopum animo retinentes, quicquid eorum quæ in parabola ponuntur aliquid facit ad id quod per parabolam intenditur, diligenter est annotandū: reliqua verò prætereunda sunt, velut quæ tantùm propter exempli, vnde sumitur parabola, cōmodam narrationem sunt posita. In parabolis enim (inquit D. Chrysosto. & alibi & hoc loco) non oportet nimia in singulis verbis cura perangi. Sed cùm quid per parabolam intendat dicerimus, inde vtilitate collecta, nihil vlteriùs anxio est conatu inuestigandum. Hæc ille. Porrò parabola satis est manifesta, quod ad literam attinet, vt non sit opus circa eam annotare nisi pauca quædam, quorum illud vnum est, quod ea locutio, Simile est regnum cœlorū homini patrifamilias

lias, sic est intelligenda, quomodo de similibus superiùs aliquoties est dictum, vt sit, scilicet, sensus,

Regnũ cœlorum. Simile quid accidet in regno cœlorum, quale est quod fecit quidam paterfamilias, &c. Itaque non est dicendum regnum cœlorũ hic accipi pro Christo, aut gratia Euangelica, vt vult Lyra, sed pro eo quod propriè significat, nempe pro regno illo Christi, quo partim in terris regnat per fidem, & partim in cœlis per gloriam, hoc est, pro Ecclesia partim in terris militante, & partim in cœlis triumphante. Vtrumque enim statum oportet nomine regni cœlorum hic comprehendi, quia operari pertinet ad statum præsentem, merces autem ad futurum. Pro intellectu autem horarum quibus dicitur paterfamilias vocasse operarios, & misisse in vineã,

Hora Iudæorum. sciendum quod apud Iudæos horarum initium cœpit ab exortu solis, vt prima hora fuerit quæ ab ortu solis prima fuerit, vndecima, quæ occasum solis proximè præcessit. Deinde quemadmodũ nox diuidebatur apud eos in quatuor partes quæ vigiliæ vel custodiæ dicebantur: ita & dies in quatuor æquales partes diuidebatur. Hinc est quod paterfamilias fingitur manè hora tertia, hora sexta & nona, tanquam præcipuis & æqualibus diei partibus, vocasse operarios. Iam quare cum primis conuentio facta dicitur ex denario diurno, satis patere potest ex his quæ superiùs sunt aliquoties dicta. Nam, vt dictum est in capite Concordiæ 48. denarius numisma Romanorum drachmam valebat Atticam, decimam scilicet partem coronati, hoc est, tres solidos & semissem, vel, vt nos loquimur, tres stuferos cum medio, quantum & hodie ferè diurnæ operæ merces esse solet. Itaque denarius diurnus dictus est, denarius qui pro diurno labore penderetur: sicut annuum stipendium, quod pro annua seruitute datur. Græcè autem clarius est, ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν. Vbi in accusatiuo τὴν ἡμέραν, subintelligitur κατὰ, vt sit sensus, ex denario per diem, id est, per singulos dies aut dietim. Cæterùm in eo quod dicitur, An oculus tuus nequam est, &c. notandum quod oculus nequam iam non accipitur quemadmodum Matthæi 6. & Lucæ 11. in illo parabolico Christi sermone, Si oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ibi enim oculus nequam dicitur oculus vitiatus. Hîc verò oculus nequam pro inuido & illiberali accipitur, idque phrasi Hebræa. Solent enim Hebræi oculum bonum pro animo liberali & benefico ponere, & malum pro parco & inuidenti, quòd oculus inuidi torqueatur ex alterius conspecta felicitate. Prioris exemplum habetur Prouerbiorum 22. vbi pro eo quod interpres noster rectè vertit, Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur, Hebræa habent, Bonus, oculo, vel, Bonus oculus benedicetur, hoc est, is qui commouetur facilè ad misericordiam conspecta alterius miseria, vnde sequitur, De panibus enim suis dedit pauperi. Posterioris exemplum est Prouerbiorum 23. vbi pro eo quod nos habemus, Ne comedas cum homine inuido, Hebræa habent, Ne comedas cibum oculi mali. Sic & Ecclesiastici 31. cùm sapiens ab inuidia dehortatur, Super mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem tuam prior. Non dicas, multa sunt quæ super illam sunt: Memento quoniam malus est oculus nequam, hoc est, oculus inuidus. Itaque & huius loci sensus est, An tu inuidia commoueris ob id quia ego bonus sum, & mea benignitas cruciat tuos oculos? His circa literam annotatis, ad mysticam parabolæ tractationem secundùm præfixum scopum deueniendum est. Itaque per parabolam significatur Deum esse veluti patremfamilias qui vineam habeat, Ecclesiam, scilicet, sanctorum, quæ in scripturis per vineam sæpius significatur, vt, Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam, &c. In quam vineam quouis tempore non cessat vocare promissis præmiis operarios, qui eam excolant. Excolunt autem eam quotquot doctrina aut vitæ exemplo alios ædificant, aut suæ saltem animæ curam gerunt, vt fructum bonorum operum edant. Vbi notandum quòd in vineam Dei nemo vocetur, nisi vt sit in ea operarius, nec quisquam in eam venire possit, nisi vocetur. Per primò vocatos Iudæi designantur, qui & olim à Moysis tempore vocati fuerunt, & deinde etiam ante gentes Euangelicam prædicationem audierunt: per eos autem qui hora tertia, sexta, nona & vndecima vocantur, gentes quas post Iudæos diuersis vicibus & tẽporibus non cessat, nec cessabit Deus vocare, quamdiu dies huius sæculi fuerit in quo licet operari. In his autem notandum, quàm pulchrè exprimatur persona benignissimi patrisfamilias Dei, vt qui nos quærat excitétque otiosos. Deinde notandum, quod quanquam nullo tempore cesset Deus quos vult vocare, tamen certis quibusdam temporibus secundùm sapientiæ suæ dispositionem vocat efficaciùs & apertiùs, mittens insignes aliquot prædicatores, qui vitæ mirabili sanctimonia & doctrinæ claritate mundum ad se trahant: ideoq; rectè intelligitur non proponi in parabola patremfamilias, qui semper maneat in foro ad cõducendum operarios, sed eum qui certis horis, omnibus tamen quibus solicito alicui patrifamilias congruere potest, egreditur ad conducẽdum operarios. Quod autem primò vocatis certum pretium est promissum, cuius spe ad culturam vineæ accesserunt, his verò qui postea vocati sunt, non est certum pretium constitutum, sed dictum est, quod fuerit iustum dabo vobis: rectè intelligitur significare, Iudæos planè veluti mercenarios Deo seruisse, gentes verò magis illius confisas gratiæ quàm Iudæos, propter quod etiam prælatæ Iudæis non suo quidem merito, sed solo Dei beneplacito significantur, dũ nouissimi dicuntur à patrefamilias sic prælati primis, vt & reciperent ante illos mercedem, & mercedem longè excedentem laborem, cùm illi tantùm pactam & debitã reciperent. Illo enim significatur, tum quòd gentes ex cauda mutandæ essent in caput, primósque habendos qui nouissimi venerunt in vineam Dei: tum quòd mercedem accepturę essent labores longè excedentem, felicitatem scilicet vitæ æternæ, cùm Iudæi tantùm mercedem temporalem eis promissam consequantur. Quanquam ergo in parabola nouissimi & primi eandem dicantur accepisse mercedem, nempe denarium, non tamen in re per parabolam significata intelligendum nouissimos & primos eandem accepturos à Deo mercedem, sed hoc tantùm intelligendum est significari quod dictum est: id verò quod non conuenit scopo intento omittendum est, tanquam tantùm conueniens ipsi humano exemplo. Itaque nec inquirendum est quid per denarium mystícè significetur, cùm non ad hoc tendat parabola, vt intelligamus eos qui per nouissimos significati sunt, eandem accepturos mercedẽ cũ his qui per primos significantur, sed tantùm vt intelligamus nouissimos

Mystica tractatio.

Psal. 79.

futu-

futuros in nouiſſimo die primos, & Dei idbenignitate & beneplacito euenturum ſine cuiuſquam iniuria. Non enim hi qui in nouiſſimo die dicuntur ex primis futuri nouiſſimi, etiam erunt in ſanctorum numero, ſed reiecti foras, vt patet ex eo Lucæ loco, vbi hæc ſententia etiam ponitur. Sic & Matthæi. 5. is qui dicitur minimus futurus in regno cœlorum, non vtique erit in gloria regni cœleſtis: & cùm Matthæi 21. dicuntur Publicani & meretrices præceſſuri Phariſæos in regno Dei, non ſignificatur Phariſæos etiam fore beatos, quanquam infra beatitudinem Publicanorum, ſed Publicanos ſalutem conſecuturos, reiectis Phariſæis. Quod autem in parabola primi murmurant aduerſus patremfamilias ob gratiam nouiſſimis factam, ſignificat Iudæorum æmulationem & inuidentiã, qua & in principio inuidebant gentes præferri ſibi, aut æquari in gratia Dei, & in nouiſſimo die indignè ferent ſibi præferri gentes in felicitate, Deo tamen illis interim reſpondente & manifeſtante, gentes ſua gratia & beneuolentia tanto præmio donatas: illis autem non eſſe cur quærantur, cùm & ipſi acceperint quod ipſis promiſſum fuit, & cuius gratia Deo ſeruierũt. Hoc enim ſignificat reſpõſio patrisfamilias, quem notandum eſt plus gratiæ feciſſe illis qui minùs de operibus ſuis gloriari poterant, omnino autem nihil gratiæ illis qui de operibus & labore ſuo maximè gloriabantur, non vt intelligamus magis à Deo coronandos qui minimè ſunt operati, ſed quòd in illos Deus benignior ſit futurus, qui gratię ipſius magis confiſi de operibus ſuis minimè confidunt: illos autem illius gratiæ qua vita æterna datur fore expertes, qui tantùm in propriis confidunt operibus. Notandum & illud, quòd quanquam merces nouiſſimorum exceſſit illorum & aliorum opinionem, nullis tamẽ merces datur niſi qui operati ſunt, nec quiſquam operarius ſua caret mercede. Hinc ergo & nobis diſcendum, non debere nos otioſos eſſe in vinea Domini, ſi velimus benignitatem illius in nos experiri, ſed ſtrenuè operibus bonis vacandum, nec tamen de his ita confidere, vt non magis gratiæ Dei confidamus. Quanquã enim dicta ſit hæc parabola, potiſſimùm ad ſignificandum gentes præferendas Iudæis: ſimul tamen in genere docemur, eos qui hic primas partes tenere in Eccleſia Dei videntur, plerumque futuros poſtremos in remuneratione: qui verò multorum & ſuo iudicio ſunt nouiſſimi, tunc fore primos, vt & nos hinc diſcamus noſipſos deprimere & diuinæ gratiæ neceſſitatem aguoſcere. Hæc videtur genuina, & intentioni Chriſti accommoda parabolæ huius tractatio, cui bene cõuenit quòd in fine additur à Domino, Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi. Quo declaratur, quomodo fiat vt multi primi fiant nouiſſimi, nimirum quia etſi ſint vocati, non tamẽ ſunt electi: quemadmodum inter operarios vineæ, non omnes vocati fuerunt ſic accepti & electi, vt viſum fuerit patrifamilias ſuam in illos gratuitam munificentiã effundere. Quoniam autem parabolæ pleræquæ ſic dictæ ſunt à Domino, vt variis poſſint modis explicari, & variis poſſint vſibus ſeruire, & quia ſcripturæ fertiles ſunt ſub eiſdem verbis varia vtiliter ſignificantes, non eſt reiicienda communis illa parabolæ huius tractatio, etſi primo & præcipuo Domini ſcopo non ita conueniat, qua intelligitur ſignificari hac parabola primos & nouiſſimos eadem donandos felicitate, nec quicquam iſtis obfuturum, quòd nouiſſimi ſint vocati: aut illis ideo meliùs futurum, quia primi vocati fuerunt. Secundùm quam intelligentiã, per denarium rectè intelligitur ipſa æternæ vitæ felicitas, quæ eadem omnibus dabitur, etſi non æqualiter, idque à procuratore domini vineæ, hoc eſt, à Chriſto, qui veluti procurator eſt regni patris cœleſtis, & ad cuius voluntatem, cùm aduenierit veſpera huius ſæculi, Chriſtus vocabit omnes cultores vineæ paternæ ad iudicium ſuum, vt reddat omnibus mercedem vitæ æternæ. Secundùm hanc autem parabolę tractationem dupliciter explicatur quid ſignificetur per eos qui diuerſis horis ſunt à patrefamilias vocati. Quidam enim horas illas diuerſas referunt ad diuerſas mundi ętates, vt primo mane vocati intelligantur homines ab Adam vſque ad Noë: hora tertia à Noë vſque ad Abraham: hora ſexta ab Abraham vſque ad Moyſen: hora nona à Moyſe vſque ad Chriſtũ: hora vndecima à Chriſto vſque in finem mundi: cui conuenit quod Ioannes dixit iam nouiſſimam eſſe horam. Alij verò horas diuerſas referunt ad diuerſas vitę humanę ætates, vt primo mane vocati intelligantur qui in puertitia, hora tertia, qui in pubertate Deo ſeruire cœperunt, hora ſexta, qui matura ętate ſuſcipiunt iugum Chriſti, hora nona, qui iam declinant ad ſenium, vndecima, qui vltima ſenecture aut in fine vitę ſuę vocantur, quemadmodum latro in cruce. Prior explicatio magis conuenit ſcopo Chriſti, quia ſecundùm eam etiam ſignificatur gentes ęquandas Iudæis, quod non longè abeſt ab eo quod Dominus pręcipuè hîc intendit. Poſterior verò explicatio magis conuenit narrationi parabolę, quia quò quis tardiori vitę ſuæ ętate vocatur, hoc operatur in Domini vinea minori tempore: nõ autem quò quis in poſterioribus mundi ætatibus vocatur, hoc minori laborat tempore. Secundùm has parabolę explicationes, per hoc quòd primi dicuntur murmuraſſe aduerſus patremfamilias, intelligendum eſt, tantùm ſignificari tantam fore Dei gratiam erga gentes, & eos qui in fine vitę ſuę incipiunt rectè viuere, vt hinc ſecundùm humanum morem poſſet in primis oriri aliqua indignatio. Deum tamẽ omnibus perſuaſurum & oſtenſurum ſe nulli facere iniuriam. Reliqua quę pro huiuſmodi parabolę faciunt tractatione licet intelligere ex prima tractatione. Non enim etiam ſecundùm poſteriores illas explicationes parabolę, ſingula ſunt curioſè accommodanda rei per parabolam intellectæ, ſed quantum conuenit illi rei. Quomodo item ſententię illę duę quę parabolam ſequuntur, ſic explicari poſſint, vt cum parabola hęreant vtcunque ſecundùm poſteriorem eius tractationem, ex prędictis intelligi ſatis po eſt.

Finis Tertiæ Partis Commentariorum, quæ continet explanationem capitum Concordiæ quadraginta vnius, hoc eſt, Acta tertij anni Chriſti, vſque ad reſuſcitationem Lazari.

CORNELII IANSENII
EPISCOPI GANDAVENSIS

COMMENTARIORVM IN SVAM Concordiam, ac totam Hiſtoriam Euangelicam.

PARS QVARTA ET VLTIMA,

Continens à Reſuſcitatione Lazari, ea quæ ad Paſſionem & Reſurrectionem Chriſti pertinent.

LAZARVS RESVSCITATVR. Ioan. XI. CAP. CII.

ERAT autem quidam languens Lazarus à Bethania de caſtello Mariæ & Marthæ ſororis eius. Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & exterſit pedes eius capillis ſuis, cuius frater Lazarus infirmabatur. Miſerunt ergo ſorores eius ad eum dicentes, Domine, ecce quem amas, infirmatur. Audiens autem Ieſus dixit eis, Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autẽ Ieſus Martham, & ſororem eius Mariam & Lazarum. Vt ergo audiuit, quia infirmabatur tunc quidem mãſit in eodem loco duobus diebus. Deinde poſt hæc dicit diſcipulis ſuis, Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei diſcipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? Reſpondit Ieſus, Nónne duodecim ſunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit, quia lucẽ huius mundi videt: ſi autẽ ambulauerit in nocte, offendit, quia lux non eſt in eo. Hæc ait, & poſt hæc dicit eis, Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado vt à ſomno excitẽ eũ. Dixerũt ergo diſcipuli eius, Domine, ſi dormit, ſaluus erit. Dixerat autem Ieſus de morte eius, illi autem putauerunt, quia de dormitione ſomni diceret. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſtè, Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter vos, vt credatis, quoniam non eram ibi, ſed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus, ad condiſcipulos, Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Venit itaque Ieſus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentẽ. Erat autem Bethania iuxta Hieroſolymàm, quaſi ſtadijs quindecim. Multi autẽ ex Iudæis venerãt ad Martham & Mariam, vt conſolarentur eas de fratre ſuo. Martha ergo vt audiuit quia Ieſus venit, occurrit illi. Maria autem domi ſedebat. Dixit ergo Martha ad Ieſum, Domine, ſi fuiſſes hic, frater meus nõ fuiſſet mortuus, ſed & nunc ſcio, quia quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Dicit illi Ieſus, reſurget frater tuus. Dicit ei Martha, Scio quia reſurget in reſurrectione in nouiſsimo die. Dixit ei Ieſus, Ego ſum reſurrectio & vita, qui credit in me, etiam ſi mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum: Credis hoc? Ait illi, Vtique Domine, ego credidi, quia tu es Chriſtus filius Dei viui, qui in hunc mundum veniſti. Et cùm hæc dixiſſet, abijt, & vocauit Mariam ſororem ſuam ſilentio, dicens Magiſter adeſt, & vocat te. Illa vt audiuit, ſurgit citò, & venit ad eum, nõdum enim venerat Ieſus in caſtellum: ſed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha, Iudæi ergo qui erant cum ea in domo, & conſolabantur eam, cùm vidiſſent Mariam, quia citò ſurrexit & exijt, ſecuti ſunt eam, dicentes, Quia vadit ad monumentum, vt ploret ibi: Maria ergo cùm veniſſet vbi erat Ieſus, videns eum, cecidit ad pedes eius, & dicit ei, Domine ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus. Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit ſpiritu, & turbauit ſeipſum, & dixit, Vbi poſuiſtis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide. Et lachrymatus eſt Ieſus. Dixerunt ergo Iudæi, ecce quomodo amabat eum. Quidam autem ex ipſis dixerunt, Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci * facere, vt hic non moreretur? Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo, venit ad monumentum. Erat autem ſpelunca & lapis ſuperpoſitus erat ei. Ait Ieſus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat, Domine iam fœtet, quatriduanus eſt enim. Dicit ei Ieſus, Nónne dixi tibi, quoniã ſi crediderís, videbis gloriã Dei? Tulerunt ergo lapidem: Ieſus autẽ elenatis ſurſum oculis, dixit, Pater gratias ago tibi, quoniam audiſti me: ego autem ſciebam quia ſemper me audis, ſed propter populum qui circumſtat dixi, vt credant quia tu me miſiſti. Hæc cùm dixiſſet, voce magna clamauit, Lazare, veni foras. Et ſtatim prodijt qui fuerãt mortuus, ligatus manus & pedes inſtitis, & facies illius ſudario erat ligata. Dixit eis Ieſus, Soluite eum, & ſinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Ieſus, crediderunt in eum: quidam autem ex ipſis abierunt ad Phariſæos, & dixerunt eis quæ fecit Ieſus.

* nati.

ERAT AVTEM QVIDAM LANGVENS LAZARVS A BETHANIA, &c.] Post ea quæ in Concordia iam posita sunt ex Matthæo, Marco & Luca, sequitur apud hos tres Euangelistas, quomodo Christus instante paschate ascenderit per Iericho Ierosolymam, eámque ingressus sit honorificè insidens asino. Ante quæ iam necessariò inserendum erat caput Ioannis vndecimum, continens historiam resuscitationis Lazari, & secessum Christi occasione inuidiæ ex miraculo natę. Nam ante ea quæ ex tribus aliis Euangelistis iam sunt posita, non potest videri contigisse hæc resuscitati Lazari historia, cùm & hanc circa pascha contigisse testetur Ioannes, & post ascensum illum in Ierusalem, cuius reliqui tres meminerunt Euangelistæ, certum est eam non contigisse, cùm & Ioannes eum ascensum mox post resuscitationem Lazari contigisse commemoret. Hanc autem resuscitati Lazari historiam, cùm sit celeberrima, reliqui tres prætermisisse videntur ea de causa, quòd studium illis fuerit commemorare ea potissimùm quæ post traditum Ioannem Dominus fecit & docuit in Galilæa, adeò vt nihil aperte dicant eum egisse vel docuisse in Iudæa, nisi quæ paucis diebus ante mortem ipsius commemorant gesta in Ierusalem. Itaque nec narrauerunt miraculum aquæ conuersæ in vinum, nec miraculum aut paralytici, de quo Ioan. 5. aut cæci nati. Ioannes autem post eos scribens, ea potissimùm prosecutus est quæ contigerunt antequam Ioannes, in carcerem mitteretur. & quæ in Iudæa diuersis vicibus contigerunt. Cæterùm Dei dispositione factum est vt celeberrimum hoc Christi miraculum circa imminens mortis ipsius tempus fieret, nimirum vt sicut illud impiis Iudæis occasio esset accelerandæ mortis ipsius, ita Apostolis & omnibus fidelibus recens & efficax esset munimen contra imminens crucis scandalum, & futuram eius post triduum resurrectionem faceret credibiliorẽ. Per hoc enim quòd Dominus non tantum recens mortuos suscitauit, sed & & eum qui quatriduanus fuit in sepulchro, credibilius factum est ipsum etiam post triduum resurrecturum, & resurrexisse. Habet autem historia in hunc modum, Erat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello, scilicet, aut potiùs vico Mariæ & Marthæ sororum eius. Porrò incertum an Bethania dicatur castellum Mariæ & Marthæ, quòd hæ sorores fuerint vici huius aut pagi dominæ, an quòd illinc essent oriundæ, quomodo & cap. 1. Ioannes Bethsaïdam vocat ciuitatem Andreæ & Petri. Quoniam autem plures fœminæ erant nomine Maria, ne erraremus in nomine, ostenditur quæ fuerit Maria de qua loquitur, ex notissima actione, Maria autem, inquit, erat quæ vnxit Dominum vnguento, &c. Quod etsi Diuus Augustinus dictum putat de ea vnctione quam Lucas scripsit cap. 7. quæ cùm hæc gererentur, erat præterita, verisimilius tamen est Euangelistam respexisse ad vnctionem quam sequenti cap. eisdem verbis describit, vt dictum est circa cap. 7. Lucæ in cap. Concordiæ 48. Sequitur, Miserunt ergo sorores eius ad eum, bene, scilicet, de eius benignitate ob familiaritatem confidentes. Quod enim non ipsæmet Dominum accesserint, effecit non contemptus aut neglectus, sed partim fiducia ex ipsius perspecta benignitate collecta, partim quia à luctu & cura fratris detinebantur. Nihil autem per eum qui missus est precantur, sed tantùm fratris ægritudinem exponunt, dicentes tantùm: Ecce quem amas infirmatur, hoc ipso declarantes & quàm reuerentur Dominum, & quantum de eius benignitate confiderent, vt quæ non dubitabant quin pro sua in omnes humanitate amico periclitanti succurreret, si vel tantùm amici periculum resciret, & non rogaretur etiam. Non dicunt autem, Ecce frater noster infirmatur, sed quem amas: nimirum non nitentes propriis aut Lazari meritis, sed tantùm amori & beneuolentiæ Christi, neque suorum meritorum intuitu, sed amicitiæ iure ipsum prouocantes verecundè ad subueniendum: proinde oratione efficacior fuit huiusmodi simplex significatio, perinde enim est ac si dixissent, vt habet Augustinus, Sufficit vt noueris, non enim amas & deseris. Audiens autem Iesus dixit eis, Infirmitas hæc non est ad mortem. Quanquam enim mors secutura esset, dicit tamen eam non tendere ad mortem, siue quòd mors illa non esset sibi mors, sed veluti somnus: siue, quod in idem redit, quia infirmitas illa non perductura erat Lazarum ad mortem talem qualem sorores metuebant, & qualis esse solet hominum mors, in qua, scilicet, maneret. Aut quanquam mors fuerit secuta, dicit tamen non esse immissam ei infirmitatem ad mortem, quia ille non fuit præcipuus finis immissæ aut permissæ infirmitatis, sed ille qui sequitur, vt, scilicet, per mortem ipsius Deus glorificaretur. Si enim finem rei spectauerimus, nempe quòd surrexerit quatriduanus, meritò dicemus non fuisse immissam illi ægritudinem ad mortem, sed pro gloria, inquit, Dei. Idq; explicans subdit, vt glorificetur filius Dei per eam, quo vel manifestè significauit se Deum esse, cùm pro eo quod dixit, pro gloria Dei, explicando subiicit, vt glorificetur filius Dei, aut si nomen Dei, cùm dicit, pro gloria Dei, accipiatur pro persona patris, iam significatur saltem eandem esse patris & filij gloriam, ac proinde & eandem substantiam. Nam quorum est vna gloria, eorum necesse est eandem etiam esse substantiam. Porrò hac responsione obscuriori Dominus & consolatus est missos nuncios, vt verbis eius confirmati abirent ad Lazari sorores, & præparauit animos discipulorum ad futuri miraculi magnitudinem, declarando se conscium eorum quæ euentura erant. Ne autem quis existimaret Dominum tardasse accedere Lazarum, & annuere precibus sororum, quòd parum eis esset affectus, id excludere volens Euangelista, subiecit, Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum, ob eximias, scilicet, eorum virtutes. Id verò & ob id rectè intelligitur additum ab Euangelista, ne putaremus iustorum infirmitates, diuinæ iræ semper esse indicia, nec quis grauatim ferret si etiam Deo amici morbo teneantur, aut ad tempus videantur à Deo negligi. Postquam ergo Euangelista lectoris animum præmuniuit his verbis, subiungit, Vt ergo audiuit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco, in quo, scilicet erat, (Græca enim habent, mansit in quo erat loco) duobus diebus, non quidem negligens amici periculum, sed expectans maius edendi miraculi argumentum, vt, scilicet, eum tunc resuscitaret, quando nemo negare posset mortuum, nemo etiam eius resuscitationem speraret. Sicut autem non quia non amabat, aut quod sibi timeret, sed propter maiorem gloriæ Dei illustrationem distulit adire ægrum: ita cùm iam tempus erat edendi miraculi, mox instituit iter in Iudæam, atque ad illud

suscipiendum præmonuit iam discipulos, cùm id non ita aliàs feciſſe legatur, vt quoniam veluti homo ſibi metuens declinaſſet Iudæorum furorem, declararet modò, ſe eos non metuere, ac trepidationem ex diſcipulorum ſuorum animis tolleret, ne turbarentur repentina abitione in regionē quam timebant, ideóque quanquam ad Lazarum reſuſcitandum pergeret, non dicit tamen in principio hanc ſuæ profectionis cauſam, ſed, Eamus, inquit, in Iudæam iterum. Diſcipuli autem audito nomine Iudææ, ac ab illa tum Domino, tum ſibiipſis metuentes, (nondum enim acceperant ſpiritum ſanctum, quo & mortem contemnere poſſent, & dignam de Ieſu habere opinionem) dicunt ei, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & iterum vadis illuc? verbis quidem præ ſe ferentes quaſi pro Domino ſolùm eſſent ſolliciti, cùm non minùs ſibi timerent.

RESPONDIT IESVS, NONNE DVODECIM SVNT HORÆ DIEI? SI, &c.] Locus iſtē valdè variè tractatur, quod obſcurum ſit quorſum hæc ſint dicta. Auguſt. enim illo, Nónne duodecim ſunt horæ diei, intelligit Dominum ſignificare ſe eſſe diem, duodecim autem Apoſtolos eſſe delectos, veluti duodecim horas diei, & proinde illos debere potiùs ſe ſequi, quàm ſuo conſilio velle præire, quemadmodum horæ diei ſeruiunt ac diem ſequuntur, vt his verbis intelligatur Dominus redarguere Apoſtolos, quòd quaſi conſilium dare voluerint magiſtro euadendi mortem, quemadmodum & Petrum ſuprà redarguit à morte auocantem. Iam quod ſequitur, Si quis ambulauerit, intelligit à Domino dictum ad ſignificandum Apoſtolos meritò ipſum ſequi debere, quòd ſic non ſint paſſuri offendiculum aliquod aut nocumentum. Chryſoſtomus & Theophyl. diſſimulantes ſatis illud, Nónne duodecim ſunt horæ diei, illud quod ſequitur, Si quis ambulauerit, &c. bifariam accommodant propoſito Domini, aut vt ſignificetur, nihil eſſet timendum his qui in luce bonorum operum agunt nullius flagitij ſibi cōſcij; aut quòd cùm qui in luce corporali ambulant non formidant caſum, multò minùs ſit formidandum his qui in luce ſpirituali cum Chriſto ambulant. Quidam poſt Nicolaum Lyram intelligunt Dominum per illud, Nónne duodecim ſunt horæ diei, ſignificaſſe, fieri poſſe & ſpem eſſe animos Iudæorū iam eſſe mutatos, quòd ſicut ſunt diuerſæ diei horæ, ſic frequenter etiam in vno die animi hominum non minus inſtabiles quàm dies, mutentur, exiſtimántque vulgare iſtud fuiſſe tempore Chriſti prouerbium, quemadmodum & nunc paſſim eo vtimur, cùm veriſimile ſit ex hac iſtius loci intelligentia adagium hoc iam profectum eſſe. Quidam intelligit per illud, Nónne duodecim ſunt horæ diei, ſignificari nondum adeſſe tempus mortis, iuxta id quod ſuprà dixit apud Lucam, Hodie & cras oportet me operari, & tertia die conſummor, vt perinde ſit ac ſi diceret, Sicut dies ſuas habet horas, neque finem ſuum habet priuſquam omnes eius horæ impleantur, nec hominum arbitrio fit breuior aut longior: ita & ego tempus habeo præſcriptum quo debeam negotium meum peragere, quod nullius malitia poteſt anticipari, ac proinde non eſt quòd mihi metuatis. Huic intelligentiæ bene conuenit is ſenſus, quo in ſequentibus, teſte Theophylacto, quidam per diem intelligūt tempus ante paſſionem, per noctem verò, tempus poſt paſſionem, vt intelligatur ſignificaſſe Dominus non eſſe Apoſtolis periculum quamdiu cum ipſo in carne agerent, ſed per eius præſentiam immunes fore ab omni iniuria: periculum autem illis fore, cùm ab illis ablatus fuerit, quando ab impiis multa mala paſſuri erant. Itaque per illud, Nónne duodecim ſunt horæ diei, ſignificat ſibi non eſſe periculum ante tempus, per ſequentia Apoſtolos pro ſeipſis etiam metuentes, ſecuros facit. Loquitur autem ſuo more Dominus allegoricè, per rerum corporalium ſimilitudinem docens quæ erant ſuo propoſito accōmoda, & ſic docens ea, vt tamē ſuis quibus vtitur generalibus ſententiis etiam ea doceat quæ nos inſtruant. Illud enim, ſi quis ambulauerit in die, &c. etiam hoc ſignificat quod alibi dicit, Qui ſequitur me non ambulat in tenebris, ſed habebit lumen vitæ, videlicet quòd qui Chriſtum ſpiritualiter fuerint ſecuti, liberi ſint futuri ab offendiculis ſpiritualibus, nempe vitiis: quemadmodum Apoſtoli, quamdiu corporaliter cum ipſo verſabantur, eius præſentia ab omnibus malis corporalibus præſeruabātur. Poſtquam autem hoc ſermone Dominus Apoſtolis metum excuſſiſſet aut mitigaſſet, aperit eis profectionis ſuæ cauſam, dicens, Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado vt à ſomno excitem illum. Quibus verbis oſtendit & neceſſarium eſſe ſuum in Iudæam aduentum, cùm dicit, Amicus noſter, & non eſſe Apoſtolis metuendū ab ingreſſu Iudææ, quòd non adiret eam ad prædicandum Iudæis, eoſque increpandum, ſed amici cauſa. Mortem autem vocat ſomnum, quòd ab ea tanquam à ſomno mox eſſet Lazarus excitandus: vnde & omnium hominum mors in ſcripturis ſomnus vocatur, ob futuram omnium reſuſcitationem, ideoque tropicè potiùs quàm apertè loqui voluit, vt ruditatem diſcipulorum exerceret, & ad agnitionem potentiæ ſuæ excitaret. At diſcipuli præ ruditate non intelligentes quod dicebatur, & præ metu Iudæorum vndique venantes occaſionem abſcindendi cauſas profectionis, Domine, inquiunt, ſi dormit, ſaluus ergo erit, nec opus eſt vt illius cauſa tu te manifeſto obiicias periculo. Solet enim in ægrotis ſomnus eſſe redituræ ſanitatis argumētum. Tum Dominus non ſeuerè quidem increpauit eorum in intelligendo tarditatem, cùm abſurdum ſatis eſſet intelligere ipſum locutum de vulgari ſomno, (nam quis itinere vnius diei proficiſcatur vt quempiam è ſomno excitet?) ſed benignè aperuit quod dixerat obſcuriùs, declarans nihil ſibi eſſe incognitum, Lazarus, inquit, mortuus eſt. Nec iam adiecit, vado vt reſuſcitem eum, modeſtiam, ſcilicet vbique in verbis ſeruans, & nos ſeruare docens. Addidit autem, & gaudeo propter vos vt credatis, quoniam non eram ibi. Vbi notandum, eam partem, quoniam non eram ibi, non eſſe conſtruendam cum verbo credatis, ſed cum verbo gaudeo, vt ſit ſenſus, Propter vos gaudeo me ibi non fuiſſe, vt credatis, hoc eſt, vt fides veſtra in me confirmetur, creſcat & augeatur. Sic enim, vt annotauit D. Auguſt. hīc debet exponi illud, vt credatis. Nam alioqui iam credebant Apoſtoli, ſed fides eorum augenda erat ex abſentia Chriſti, primùm quia audiebant eum nunciantem ea contigiſſe quæ à nemine dicerat. Deinde, quia ſi Dominus adfuiſſet, aut non fuiſſet mortuus Lazarus, ſed eum Dominus mox curaſſet, aut ſi fuiſſet mortuus, mox eum reſuſcitaſſet, & non fuiſſet tantum miraculum, quantum iam fuit, cùm quatriduanum reſuſcitauit. Dicente

autem Domino ad Apostolos, eamus ad eum, Thomas videns iam firmiter de cretum esse Domino proficisci in Iudæam, dixit & ipse ad discipulos, Eamus & nos, vt moriamur cum eo. Legendum enim esse, vt moriamur, non autem, moriamur, & Græca docent & Latina exemplaria & antiquiora. Porrò Beda istud dictum putat à Thoma, ex magna animi constantia, qua paratus mori cum Christo etiam socios sit hortatus vt irent, & si necesse esset etiam morerentur cum Christo. Verùm probabilius est quod habet Chrysostomus, Thomam istud dixisse, eò quòd præ aliis imbecillior esset & magis incredulus. Diffidebat enim quod non offenderent, quanquam id Dominus eis promisisset. Et sane vbique vbi Thomæ fit mentio, satis notatur eius tarditas & incredulitas. Non tamen intelligendum videtur, quemadmodum vult Theophylactus, his verbis Thomam voluisse dehortari à comitatu, sed tantùm indicare certum periculum quod metuebat, in hunc sensum, Quando omnino visum est Domino ire in Iudæam, eamus & nos, sed scientes quòd cùm ipso simus morituri. Quòd si respiciamus verba Christi quæ Thomas repetit ex parte, apparet cum dicitur, moriamur cum eo, relatiuum, eo, magis referre Lazarum quàm Christum. Dixerat enim Dominus, Eamus ad eum, Lazarum scilicet. Itaque cùm infert Thomas, Eamus & nos, sensus est, Eamus & nos ad eum, vt moriamur cum eo, scilicet, Lazaro mortuo, hoc est, accedamus & nos ad mortuum Lazarum, vt cum mortuo etiam moriamur. Proinde non tantum diffidebat ipsos secũdùm Domini promissionem præseruandos ab offendiculo, sed & Lazarum posse à morte resurgere, quemadmodum postea præ aliis magis dubitauit de Christi resurrectione, vt vel ob id potissimùm Ioannes de Thoma istud hoc loco commemorauerit, qui de eiusdem diffidentia circa resurrectionem Domini peculiariter erat scripturus. Hic itaque admiranda rursum Domini benignitas, qui tantam imperfectionem ad tempus in discipulo tulit sine reprehensione. Cæterùm circa illud, Nonne duodecim sunt horæ diei, quæri potest, quod ad literam attinet, quomodo Dominus dicat duodecim esse horas diei, cùm dies quandoque plures, quandoque pauciores habeat. Non enim sufficere videtur quod quidam dicunt istud à Domino dictum circa æquinoctium, quia circa Pascha, cum dies duodecim habet horas per vniuersum orbem. Nam ita istud Dominus dixit absolutè, quasi semper dies tot habeat & non plures horas: sed & alibi assignat diei duodecim horas, vt in parabola præcedente de operariis in vineam conductis. Itaque quidam non improbabiliter existimat horas apud Iudæos fuisse inæquales, sic vt, semper inter ortum & occasum interceserint horæ duodecim, & nox siue breuissima, siue longissima, totidem horis fuerit distincta. Aut dicendum est, quòd in Iudæa ferè semper dies habet duodecim horas æquales, vt ob id dixerit Dominus absolutè, Nónne duodecim sunt horæ diei? Distat enim Iudæa triginta aut paulò ampliùs gradibus ab æquatore, proinde dies longissimus illis non excedit multùm quatuordecim horas, & breuissimus fermè decem saltem horas continet.

A

B

C

D

E

VENIT ITAQVE IESVS, ET INVENIT EVM QVATVOR DIES IAM IN, &c.] Quatuor isti dies variè numerantur. Chrysostomus enim primum diem mortis intelligit fuisse eum quo nuntius venit ad Iesum, significans Lazari infirmitatem: & quartum, eum quo post duos dies quibus in eodem loco manserat, Dominus accessit Bethaniam. At quoniam dicitur Lazarus non tantùm mortuus quatuor dies, sed deprehensus habuisse quatuor dies, in sepulchro, nec verisimile sit etiam eadie Lazarum fuisse sepultum, qua nuntius venit ad Iesum, melius Euthymius intelligit mortuum quidem fuisse ea die qua nuntius Christum adiit, duos autem dies sepulturæ fuisse eos quibus Dominus manfit in quo erat loco, tertium fuisse quando dixit discipulis, Lazarus mortuus est, quartum verò, cùm aduenit Bethaniam. Caietanus non improbabiliter putat, tum primùm mortuum fuisse Lazarum, cùm Dominus dixit discipulis suis eum esse mortuum, vt duobus diebus quibus mansit in quo erat loco, expectauerit ipsius mortem, ac deinde itinere quatuor vel trium dierum venerit in Bethaniam, Vtut est, incertum est quo die mortuus vel sepultus fuerit Lazarus: hoc certum, quòd in monumento quatriduanus fuerit, cùm Dominus appropinquaret Bethaniæ. Hanc Euangelista dicit non longè fuisse à Ierusalem, nempe tantùm stadiis quindecim, hoc est, duobus circiter miliaribus Italicis. Nam octo stadia faciunt Italicum miliare, quod scilicet continet mille passus. Idq; ideo commemorat Euangelista vt indicet propter loci vicinitatem mortem Lazari iam facilè cognitam fuisse in Ierusalem & loci vicinitatem fuisse, occasionem, vt multi ex Ierusalem conuenirent ad consolandum sorores mœstas, Deo ita disponere, vt mors multis esset cognita, & miraculum multos haberet spectatores, nec posset aut mors, aut resuscitatio Lazari negari. Indicans ergo Euangelista quorsum descripserit loci distantiam, subiungit, Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo, vnde facis apparet sorores has diuites fuisse & nobiles, multisque etiam ob virtutem charas. Porrò quod Martha & prior audiuit aduentum Domini, & non admonita sorore illi occurrerit, in causa esse potest, quòd ipsa solita sedulitate & solicitudine obambularet. Nam ideo de Maria dictum peculiariter videtur quod domi sederit. Vnde cùm ad eam primo delatus esset aduentus Christi, non admonita sorore, siue quia festinabat præ nimia cupiditate videre Iesum, siue ne sorore etiam exeunte tumultum concitarent qui ad consolandum venerant, sola occurrit Iesu, flebilique ac mœsta voce dicit, Domine, si fuisses hic frater meus non fuisset mortus, quasi dicat, Scio enim quod pro tua tum potentia, tum benignitate, facilè morbum dicto depulisses. His autem verbis etsi testaretur certam & non vacillantem fiduciam potentiæ & bonitatis ipsius, tamen etiam declarauit nondum perfectam se de Iesu habere opinionem, vt quæ putauerit absentiam eius causam fuisse mortis fraternæ, quasi non & absens curare potuisset si voluisset. Nondum enim credidit esse Deum, sed hominem, eximiè tamen aliis præcellentiorem, quod & patet ex his quæ subijcit, Sed & nunc scio quia quæcunque poposcris à Deo dabit tibi Deus. Nõ enim dicit, facies quæ voles, sed quicquid poposceris accipies, quasi oratione illi opus esset ad edendum miracula, quemadmodum aliis sanctis hominibus. His autem verbis significauit se nec planè desperare fratris resuscitationem, nec tamen satis confidere futuram: Scio, inquit, & nunc, quia quicquid

quicquid popoſceris impetrabis, etiam ſi mortuo & ſepulto vitam popoſceris, ſed vtrum petiturus ſis neſcio, quia nec ſi petere conueniat, aut peti poſſit, ſcio. Conceperat enim aliquam ſpem ex reſpóſione Chriſti nuntio data, & tamen ob mortis diuturnitatem dubitabat num fratris reſuſcitatio tale quid eſſet quod peti poſſet aut conueniret à Deo. Modeſtiæ autem & reuerentiæ fuit, quòd non dixerit, ſi poſſibile eſt aut fieri conueniat, rogo vt velis & poſcas à Deo, iudicio ſ. Domini cuncta ſubiiciens, ac de eius benignitate tantopere confidens, vt non dubitaret fratrem ſuſcitandum, ſi id à Deo peti poſſet aut conueniret. Quoniam ergo imperfecta erat fides & vacillans fiducia Marthæ, vt & fidem eius perficeret, & fiduciam confirmaret, ac mœſtã conſolaretur, primùm dixit ei, Reſurget frater tuus. Nõ dixit, reſuſcitabo fratrem tuum, tum quòd vbique Dominus vitaret ſuiipſius iactantiam, ac modeſtiã verborum ſectaretur: tum quia paulatim volebat animum Marthæ ad miraculi fidem & ſpem exercere: vnde nec dixit, reſurget mox vel modò. Itaq; quia medium erat & ambiguum quod dixit, reſurget, Martha quæ quod miſerè & trepidè ſperabat euenturum, etiam timebat ne nõ eueniret. Scio, inquit, quòd reſurget eo tempore quo omnes reſurgemus, nempe in nouiſſimo die. Verebatur enim ne quemadmodum nuntiis reſpondens morbũ non eſſe capitalem, ambiguo reſponſo fefelliſſe videbatur: ita nunc quoque in illius dictis aliquid lateret, quod ſpem illius eluderet, vnde hoc ſuo reſponſo veluti extorquere ſtuduit de qua reſurrectione Dominus loqueretur. Ieſus itaq; quò paulatim ad maiora proueheret mulieris huius de ſe fiduciam & opinionem, & ſolito ſuo more arripiens occaſionem docendi ſpiritualia, propter quę operabatur corporalia miracula, Ego ſum, inquit, reſurrectio & vita, hoc eſt, fons & auctor reſurrectionis & vitæ. Non ſolùm autem ſe reſurrectionem dicit, ſed etiam vitam, tum vt intelligamus eũ non loqui potiſſimùm de reſurrectione communi etiã impiis, ſed ea quæ propria erit iuſtorũ & fidelium, quam ſupra cap. 5. Ioannis vocauit reſurrectionem vitæ: tum quia non tantùm mortuis in ſe credentibus ſit vitam largiturus in reſurrectionis tempore, ſed & in præſenti tẽpore vitam eis largiatur æternam. Proinde reſurrectionem ſe vocat & vitam non quatenus Deus ſolum, ſed quatenus Deus ſimul & homo. Sic enim fidelibus auctor eſt & in futuro ſæculo reſurrectionis vitæ, & in præſenti vitæ ſpiritualis. Vnde declarare volens quod dixit, ſubiicit, Qui credit in me, etiamſi mortuus fuerit, morte. ſ. corporali, viuet, nõ ſolùm quia poſt mortem corporis viuet in anima feliciter, ſed etiam quia tandem ſecundùm corpus reſuſcitabitur ad vitam beatam, quæ ſola verè vita eſt. Et omnis qui viuit adhuc in carne, & necdum mortuus eſt ſecundùm corpus, ſi credit in me, non morietur in æternum, qui habet iam in ſe manentem vitam æternam, quæ per mortem corporis non eripitur, & qua fit vt mors corporis non tam mors ſit dicenda, quàm ſomnus, vtpote à qua homo ſit reſuſcitandus ad vitam. His ergo oſtẽdit Dominus ſe non tantùm eſſe reſurrectionem, ſed eſſe reſurrectionem vitæ, nec ſimpliciter eſſe vitam, ſed vitam beatam & æternam. Oſtendit item his ipſi Marthæ ſe non, ſicut illa exiſtimauit, opus habere alio adiutorio, nec precibus ſibi impetrandam eſſe mortuorum reſurrectionem, quemadmodum ſanctis aliis, vtpote qui fons eſſet vitæ & reſurrectionis. Et rurſum illi ſignificat quòd quemadmodũ ratione fidei in nouiſſimo die omnes fideles etſi mortuos eſt viuificaturus, imò omnibus illis iam vitam æternam largitur, etiam poteſt modò mortuum Lazarũ reſuſcitare, ſi illa hoc credere poteſt. Vnde & de fidè eius ſciſcitatur ſubiungens, Credis hoc? ſignificans ſi quę dicta ſunt crederet, facilè eam poſſe & fratris credere futuram reſuſcitationem, ac fide illam maximè impetraturam fratris reſurrectionem, quemadmodum fide in Ieſum fideles conſecuturi ſunt in nouiſſimo die beatam reſurrectionem. Rurſum illud ex verbis Domini notandũ, quo fine inter alias cauſas Lazarum aut alios mortuos reſuſcitauerit, nempe vt ex eo intelligeremus ipſum eſſe authorẽ ſperatæ reſurrectionis & deſideratæ vitæ. Id enim ſatis ſignificat, cùm occaſione futuræ in Lazaro reſurrectionis tẽporalis, diſſerit de futura per ſe beata reſurrectione. Porrò de fide ſua requiſita, Martha cùm non ſatis intelligeret ſermonẽ Domini, & tota intenta eſſet reuicturo fratri, non admodum aptè reſpondit ad ſermonem Ieſu, ſed tamen in genere profeſſa eſt quàm magnificè de eo ſentiret. Vtique, inquit, Domine, credo ſic eſſe vt dicis. Credebat enim in genere ea vera eſſe, etſi non perſpiceret dictorũ intelligentiam. Et addidit, Ego credidi, quia, id eſt, quòd tu es Chriſtus filius Dei viui, qui in hũc mundum veniſti. Vbi notandũ, quòd per præteritum dicat, credidi, vt ſignificaret ſe iam olim hoc credidiſſe, aut credidi, pro præſenti, credo, poſitum eſt. Nam, vt admonuit quidam, in verbis ad affectũ pertinentibus præteritũ tempus apud Græcos vſurpari ſolet loco præſentis, γέγηθα, gauiſus ſum pro gaudeo, ἤλπισα, ſperaui pro ſpero. Iam illud, qui in hũc mundũ veniſti, (pro quo Græcè eſt, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος,) rectiùs ſic verſum fuiſſet, qui in mundum venturus erat, quemadmodũ dictum eſt Ioan. cap. 6. vbi eadem eſt oratio. Significare enim voluit ſe credere illum eſſe Meſſiam ipſum qui iam olim à Iudæis expectatus fuit venturus in mundũ, hoc eſt, mũdo exhibendus. Noſtra autem litera ſic eſt intelligenda, Ego credidi te eſſe Chriſtũ illum, qui cùm iamdudũ fueris expectatus, iam à Deo miſſus veniſti in mundũ, hoc eſt, mundo exhibitus es. Non enim eſt veriſimile Martham tum intellexiſſe & credidiſſe Chriſtũ veniſſe in mundũ, quomodo nos iam credimus, quia. ſ. cùm priùs fuiſſet in ſinu patris, aſſumpta humana natura, hominibus & mundo factus eſt viſibilis: ſed ſimpliciter, quia mundo eſſet exhibitus, vtpote quẽ necdum credidit eſſe Deum, quanquam filium Dei vocet: ſed quomodo Iudæi crediderunt Meſſiam fore & appellandum filium Dei, ob eximiam ipſius præ reliquis hominibus excellentiam. Per hoc autem quod dicit Martha, Ego credidi, intelligit D. Auguſtinus eam ſignificare voluiſſe ſe credere ipſum etiam eſſe reſurrectionem & vitam, & cætera quæ de ſe dixit Dominus: quaſi diceret, Quando hoc credidi quòd filius Dei es, credidi etiam quod tu es reſurrectio & vita, & quòd qui credit in te, non moriatur in æternum. Rectiùs tamen cum Chryſoſtomo dicitur Martham non intelligentẽ ſatis verba Chriſti, & morte fratris conſternatam, reſpondiſſe aliud quàm fuerat interrogata, ſed id tamẽ reſpondiſſe, quo ſignificans quàm magnificè de illo ſentiret, ſignificaret etiã in genere ſe credere quicquid ille aſtrueret.

ET CVM HOC DIXISSET, ABIIT, ET VOCAVIT SOROREM SVAM SILENTIO, &c.] Verisimile est Martham iussam à Domino vocare sororem, quanquam id breuitati studens prætermiserit Euangelista. Id enim satis intelligendum relinquit, tum ex verbis Marthę dicentis, Magister vocat te, quanquam secundùm Theophylactum intelligi posset Martham dixisse magistrum vocasse, quod eius aduentus & præsentia, realis quædam fuit vocatio: tum ex eo quòd dicat Dominum post abitum Marthæ mansisse in quo erat loco, vsque ad Marię aduentum, nimirum, quòd eam quam vocari iusserat expectaret. Abiit ergo vt iussa erat Martha (alioqui enim indecore se à Domino subtraxisset) & vocauit sororem suam silentio, hoc est, clam ac suppressa voce (Græcè enim est λάθρα. i. clanculum, proinde impropriè hîc accipi debet silentium: quis enim vocare potest & loqui silentio?) dicens, Magister adest, & vocat te. Quibus verbis intelligere licet quantam Iesus apud has sorores haberet authoritatem, vt quæ sic eum nomine magistri notarent; quasi præter eum nemo esset magister, nempe quòd hunc solùm sequerentur magistrum. Porrò clam sororem vocauit Martha, fortè ne circunsedentes Iudæi, quorum plerosque sciebat iniquiores esse Iesu, impedirent eam vt non accederet Dominum. Et nihilominus diuina sic factum est dispensatione, vt nec Dominus videri posset miraculum ambisse, eamque ad miraculi spectationem euocasse, & Iudæi etiam nescij & vel inuiti efficerentur tanti miraculi testes, qui simul cum ea sunt egressi, putantes ipsam accedere plorandi gratia sepulchrum vt eius luctum temperarent: alioqui fortè non egressuri, si eam præsciissent occurrere Iesu. Vt ergo Maria audiuit sororis nuntium, surrexit subitò, ac sine omni dilatione: vnde intelligere licet eam prius Domini aduentum ignorasse, & rursum quanto dilectionis feruore Dominum prosequeretur, quæ neglectis omnibus Iudæis circumsedentibus eam consolationis gratia, celeriter ad Dominum concessit, tanquam eum qui se vnicè posset consolari, veniénsq; ad eum non expostulat cum eo, quemadmodū nec Martha, quòd rogatus non venerit sanaturus quem amabat, cùm extraneos plerosque & ignotos lubens adire soleret & sanitatis munere impartiri, nec aliquid remittit de solita reuerentia & honore, sed vt erat feruentior in dilectione quàm Martha, nihil reuerita turbæ præsentiam, cecidit ad pedes eius, ad quos se quandoque peccatorum impetrasse remissionem meminerat, & vt luctus erat plena, lachrymabili voce nihil aliud quàm deplorauit fratris & suam calamitatem, dicens quemadmodum Martha, Domine, si fuisses hîc, frater meus non esset mortuus. Nec addidit alia cum Martha, fortè quòd lachrymarum copia vocem intercideret, & prohiberet vlteriùs proferre quæ in animo habuit.

IESVS ERGO VT VIDIT EAM PLORANTEM, ET IVDÆOS QVI VENERANT CVM, &c.] Cùm videret Dominus Mariam totam esse in luctu, Iudæos item qui cum ea aderant, humanitatis & compassionis affectu vnà flentes, non reprehendit quidem eorū ploratum, sed nec philosophatus est cum Maria, quemadmodum fecerat cū sorore, cui semota turba fuerat colloquutus, neque quicquā postulcetur, quū iam tempus adesset re præstandi quod erat Marthæ pollicitus, quam sorori indicasse verisimile erat quod à Domino audierat. Itaque commotus & victus pijs Mariæ lachrymis, quæ olim peccatorū ab ipso impetrauerant remissionē, sese accingit ad miraculi perpetrationem, ac primùm quidem infremuit spiritu, ac turbauit seipsum. Vbi notandū, D. Chrysostomū per illud, infremuit spiritu, intellexisse significatum esse, Dominum arguisse & cohibuisse affectum suū, ne nimis in tristitiam & lachrymas laxaretur, ita vt per spiritum intellexerit affectum turbationis, quam Dominus concepit ex cōspectis Mariæ lachrymis, quemadmodū explicauit Euthymius Chrysostomi sectator. Sic enim habet Chrysostomus, Lachrymatur & perturbatur. Norat enim lachrymas excitare, & affectum arguere. Illa enim particula, infremuit spiritu, motum illum cohibuisse signat. Et post hunc Euthymius, Infremuit spiritu, hoc est affectū cohibuit, ipsum reprimens, torueè & austerè præ turbatione intuitus est, ne cū lachrymis interrogaret. Nam spiritus dicitur hic turbationis affectus. Verùm secundùm hanc intelligentiam Græca quæ habent ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, vertenda essent per datiuū infremuit spiritui suo, hoc est, indignabatur suo affectui humano, arguens eum, & cohibens: quomodo Marci 14. idem illud verbū construitur cum datiuo, ἐνεβριμῶντο αὐτῇ. i. fremebant aduersus eam vel in eam. Significat autem verbum ἐμβριμῶμαι cū datiuo, minanter mando, acriter & velut iracundè comminor. Hanc ergo significationem secutus D. Chrysostomus, & datiuum τῷ πνεύματι, intelligens esse datiuū proprium verbi cum quali construitur apud Marcum, prædictum hîc intellexit sensum. Theophylactus autem itidem post Chrysostomū per verbum, infremuit, intelligens significari dominū cohibuisse suam turbationem, datiuum tamen τῷ πνεύματι accipit, vt sit datiuus instrumenti, reddendus Latinis per ablatiuū, & spiritum accipit pro spiritu sancto, aut, quod in idē redit, pro ipsa diuinitate Christi, vt significetur ipsum per spiritū sanctum aut diuinitatem suam acriter humanæ naturæ comminatum, eámque cohibuisse. Sic enim habet Theophylactus, Ad lachrymas quidem natura mota est, & cohibebatur propter Martham flentem, & illam & eos qui aderant. Dominus autem infremit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritū confusionem, & cohibet illam. Et sic rogat, vt non cū vlulatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit, (homo enim erat verè, & vt credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari) asperè tractat carnem, increpatque eam spiritus sancti virtute. Hæc ille. Meminit huius intelligentiæ & Euthymius. At quod per verbū, infremuit, non significauerit Euāgelista huiusmodi affectus cohibitionē quem significatū hic intelligunt Chrysostomus & Theophylactus, satis patet ex eo quod additur, & turbauit, seipsum. Cùm enim dicatur, infremuit & turbauit, satis significatur fremitū illū & turbationem ad idem tendisse, imò illo, & turbauit seipsum, omnino videtur Ioannes voluisse declarare & exponere illud quod dixit, infremuit spiritu, vnde postea idem Dominum fecisse dicens, tantùm dicit, Iesus ergo rursum fremens in semetipso, nec addidit, & turbauit semetipsum. Proinde simplicius fuerit per hoc quod infremuisse dicitur, intelligere in se excitasse & passum fremitum & turbationem quandam

quandam: datiuus autē τῷ πνεύματι, reddendus per ablatiuū, vel potest accipi vt sit instrumenti casus, & significetur Dominum per suum spiritū aut per spiritum sanctum infremuisse, vt intelligamus eum non inuitū passum huiusmodi passionem, sed sponte in se excitasse, & à recta ratione processisse, quod conuenit cū eo quod sequitur, & turbauit seipsum, vel potiùs accipiendus est, vt significet partem in qua huiusmodi fremitus & turbatio facta est, & sit sensus infremuit in animo suo, & in corde, sic tamen vt interiorem illam veram turbationem etiam externo gestu testaretur. Hoc enim conuenit cum eo quod infra dicitur, fremens in semetipso. Iraq; quo intelligeremus fremitum hunc non fuisse fictū, sed ex vero animi dolore profectum, spiritu & animo infremuisse dicitur: ne autem putaremus eum inuitum passum huiusmodi affectionem, quemadmodū nos, additur, & turbauit seipsum, non autem, & turbatus est. Porrò intelligūt quidam hunc fremitum & turbationem contigisse tantùm ad doloris testificationem: at cùm fremitus indignationem quandam significet, & non simpliciter dolorem, rectiùs intelligitur Dominum hoc suo fremitu & turbatione commotum fuisse contra mortem quæ præsentis tristitiæ causa fuit, & contra eum qui mortis habet imperium, ac se huiusmodi affectionibus humano more veluti excitasse ad aggrediendū arduū opus quod imminebat, ac expugnandum mortem, & mortis imperatorem & authorem diabolū, alioqui insuperabilem, vt iam inciperet quod post in sua resurrectione perfectiùs, & postremùm in omnium resurrectione erat impleturus perfectissimè, quando implendum est illud Osee, Ero mors tua ô mors, quemadmodum amicus aliquis videns dolorem amici, commouetur indignatione, ac fremit contra eum qui huiusmodi est author doloris, & indignatione tali ac fremitu excitatur & armatur cōtra illum, vindicare illum studens, & doloris occasionem auferre. Huic intelligentiæ bene conuenit quòd Dominus fremendo & turbando seipsum dixerit, Vbi posuistis eum? veluti scilicet iam accensus ac feruens ad resuscitationem. Cōuenit & quod Augustinus scribit de hoc fremitu & turbatione Domini, tractans hæc mysticè, intelligens Dominum ideo turbasse seipsum & fremuisse, vt doceret quomodo & nos fremere & turbari debeamus, cùm in peccata grauia nos incidisse ac moras traxisse longiores instar quatriduani huius in monumento fœtentis, agnoscimus. Hæc est enim mystica causa fremitus & turbationis Domini, correspondens prædictæ causæ literali. Interrogauit autem Dominus vbi positus esset Lazarus, non quòd ignoraret: qui enim sciuit eum esse mortuum antequam ei quisquam indicasset, sciuit & vbi esset sepultus: sed quòd in plerisque se vt hominem verum gerere voluit, & vt ab aliis deductus ad sepulturæ locū veluti sibi incognitum, à miraculo secluderet omnem suspicionem fuci. Dicunt ergo, Maria. s. & Martha, aut alij qui aderant cognatorum & amicorum, Domine, veni & vide, ac mox cum lachrymantibus simul & Dominus lachrymatus est, humanæ naturæ assumptæ veritatem astruens. Sicut enim tanquam homo infremuit spiritu, & interrogauit, ita & lachrymatus est, cùm in manu haberet lachrymas cohibere: sed vt erat verus homo ita & oportebat eum non esse alienum ab humanæ naturæ affectionibus, inter quas est alterius, maximè amici, commoueri lachrymis & calamitate, vt in se verum hominem etiam comprobaret, atque in seipso doceret perfecti non esse carere omnibus humanis affectionibus, quemadmodum voluerunt Stoici. Rursus ad id valuerunt lachrymę Christi, vt intelligeremus homini Christiano non esse prohibitas lachrymas, si modo sint moderatæ, propter mortem suorū, quemadmodū volunt quidam Anabaptistæ, Stoïci magis quàm Christiani, dum nullum penitus luctum vel lachrymas pro mortuis vel aliàs afflictis amicis ferunt. Dominus enim ipse non tantùm non increpuit sorores & Iudæos mortem Lazari deplorantes, sed & ipse illis compassus lachrymas fudit. Moderandas tamen lachrymas etiam eius exemplo discendum est, qui lachrymatus quidem dicitur, sed nō eiulasse, quemadmodum & in ploratu fororum modestiam quandam obseruare licet. Vnde Ecclesiast. 38. Sapiens dicit, Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare. Sed idem mox adiungit spe resurrectionis & ob mortis necessitatem, ac lachrymarū inutilitatem & nocumentū, lachrymas & dolorem temperandum, Ne dederis, inquit, in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te, & memento nouissimorum, & noli obliuisci, neque enim est conuersio, (vel, vt est Græcè, ἐπάνοδος, id est, reditus) & huic nihil proderis, & teipsum pessimabis, id est, lædes vel malis afficies. Græcè est enim κακώσεις. Iam & ad illud profuerunt Christi lachrymæ, vt hinc disceremus quàm miseranda, quamque deploranda sit mors animæ, quæ causa fuit mortis corporalis, & cuius mors corporalis, solùm vmbra quædam est, cum animæ mortē homines non perinde horreant nec deplorent. Quanquam enim Christi lachrymæ fuerint veraciter humanæ lachrymæ, profectæ scilicet ex amore sororum & Lazari, simul tamen fuerunt dispensatoriæ & instructoriæ, vt omnia Christi gesta: nimirum vt hinc intelligeremus quæ iam dicta sunt, ipsum esse verum hominem mortem amicorum licitè deplangi, non esse contra perfectionem hominis obnoxium esse passionibus, ac mortem animæ seriò plangendam esse. Et vide quomodo Dominus quoniam omniū maximū iam editurus fuit miraculum, quo maximè & apertissimè suam diuinitatem erat ostenturus, pluribus etiam signis, eisque efficacissimis veritatem in se voluit demonstrate humanæ infirmitatis, fremendo, turbando sese, ac lachrymando. Mirè enim omnia circa Christum sic temperabantur, vt & diuinitatis eius insinuaretur maiestas, & humanitatis humilitas. Fuit & is fructus lachrymarum Christi, quòd qui eas viderant, occasione earū magis admirati sint de morte Lazari, ac de potentia Domini dubitauerint, ac disputare cœperint, sicque miraculū subsequens illis eò factum est admirabilius, quò magis erat eis inopinatū. Vnde sequitur, Dixerunt ergo Iudæi, intelligentes nimirū lachrymas illas veræ dilectionis esse testes, vt certè erant, sed non intelligentes etiam ob alias causas dispensatoriè Dominū lachrymari, Ecce quomodo amabat eum, vt qui, cum sit vir constantissimus, eius mortem deploret, cum quo nulla fuit cōsanguinitate coniunctus. Erant autem quidam qui has lachrymas in calumniam verterent, dicentes, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati, facere vt & hic non moreretur? quasi dicerent, Si noluit hunc à morte præseruare, cur nunc lachrymis testatur

statur intempestiuum amorem? Si autē voluit quomodo non potuit, qui præstitit quod est difficilius? Ægrotum enim sæpenumero etiam medicus in vita retinet, ac cæco nato nullus vnquā aperuit oculos. Legendum est autem in verbis istorum calumniantium vel admirantium cum coniunctione, &, vt & hic non moreretur, sic enim habent non tantum Græca, sed scripta Latina, & Augustinus quoque.

IESVS ERGO RVRSVM FREMENS IN SEMETIPSO, VENIT AD MONVM. &c.] Coniunctio, ergo, significare videtur Dominū iam occasione eorum qui de potentia eius disceptabāt rursum infremuisse, quemadmodum priùs infremuerat commotus lachrymis Mariæ, nisi placet cōiunctionem, ergo, hîc continuatiuè tātùm positam esse, quomodo ea Ioannes frequenter vtitur, & fremitus iste iam intelligatur factus in Domino propter sepulchri, cui iam cœpit propinquare, vicinitatem, ob quam seipsum rursum ad miraculi patrationem accēderit. Id enim significare videtur Euāgelista, dicens, Rursum fremens in semetipso venit ad monumentum. i. sepulchrum, sic dictum Latinis, quod nos moneat eius qui mortuus est, sicut & Græcis dicitur μνημεῖον. i. memoriale, quod in memoriam nobis reducat eum qui est mortuus, aut generaliter quod nos moneat & memores faciat mortis. Erat autem sepulchrum Lazari spelunca, cuius os saxo imposito orat occlusum, vnde intelligi datur speluncam hanc concauem fuisse versus partem inferiorem. Si enim in directum concaua fuisset, lapis ei non superpositus, sed appositus vel aduolutus diceretur, quemadmodum dicitur de monumento Domini. Porrò ad miraculi fidem & præstigij suspicionem excludendam multum faciebat, & quòd in spelunca repositus fuit Lazarus, & quòd lapis speluncæ superpositus. Iam quò certius esset miraculum, & magis ab omni præstigij suspicione liberum, quanquam posset non amoto lapide Lazarum resuscitare, lapidem tamē tolli iubet, nec eum aut suis aut discipulorum manibus vult tolli, sed cognatorum & amicorum, in quos non cadebat vlla suspicio, quique percepto fœtore iacētis mortui, ac viso cadauere mortuo, certiores essent testes miraculi. Augebat miraculi certitudinem & Marthæ sororis defuncti simplicitas. Iam enim veluti oblita quid illi pollicitus esset Iesus, quídve de illo se credere asseruisset, lapidis sublationem remorabatur, dicens, Domine iam fœtet, quatriduanus enim est. Quibus verbis vt reuerentiam quandam prætendebat erga Dominum, cuius nares verebatur ne cadaueris fœtor offenderet: ita de miraculo futuro non se securam & satis confidentem declarabat. Nec tamen puto planè desperasse, cum suprà dixerit, Scio quia quæcunque poposceris dabit tibi Deus, sed partim sperans, partim desperās, cupiuit hac sua interpellatione certior fieri de euētu. Hæc autem Marthæ confessio ad miraculi fecit commendationem, cùm iam. s. ex verbis sororis constaret omnibus diuturnitas mortis, & illius diffidentia declararet nullam fuisse inter Iesum & sorores collusionem. Vacillantis itaque mulieris fidem Dominus obiurgatiuncula excitat dicens, Nónne dixi tibi, quoniā si credideris, videbis gloriam Dei? Verisimile enim est quòd & hoc illi Dominus dixerit, postquam dixisset se credere. Aut dixisse se hoc dicit, quòd in verbis suprà commemoratis implicitè hoc significauerit, quando infirmitatem Lazari dixit fuisse pro gloria Dei, & deinde prædixit Lazarum resurrecturum, idq; se præstare posse si adsit fides. Exclusa ergo Marthæ interpellatione, astantes secundùm Christi præceptū tulerunt lapidem, suspenso animo ad rei euentū & cupidi cognoscere quid euenturum esset.

IESVS AVTEM ELEVATIS SVRSVM OCVLIS DIXIT, PATER GRATIAS AGO TIBI.] Omnium animis & oculis suspensis ad nouæ rei miraculum, Dominus & in cœlum sustulit oculos, & cum Deo patre palàm est collocutus, vt duplici hac ratione omnibus declararet cuius virtute miraculum hoc operaturus esset, ne præstigij aut magiæ suspicio apud aliquem resideret, simulque nos doceret, quidquid magnificū geritur à nobis, ad Deum authorē oportere referri. Nó orat autem pro edendo miraculo, sed ante editum miraculū gratias agit, quod alij facturi, erant post editum miraculū. Si enim orasset videretur non habere in sua potestate, aut necdum certus esse de Dei voluntate, ipsa autem gratiarum actione, & certum se fuisse declarat de rei euentu etiam diu priusquā miraculum ederetur, & diuina se illud facturū virtute ostēdit. Sic & in multiplicatione panum, sublatis in cœlum oculis non quidem orasse, sed gratias egisse dicitur. Ac rursum in vltima cœna, cùm sacramentum corporis & sanguinis sui pararet instituere. Dicit ergo, Pater gratias ago tibi, quoniam exaudisti me, hoc est, quia cùm vellem Lazarum resuscitare, & tu quoque voluisti illud per me fieri. Volūtatis enim identitatem significauit per hoc quod dixit, exaudisti me, cùm non dictum sit eum pro hac resuscitatione orationem aliquam fudisse ad patrem, sed dispensatorio huiusmodi sermone significare voluit à Deo profici sci quicquid faceret. Ne autem quia gratias nunc agit pro exauditione sui, videretur hoc ei nouum esse aut temporarium, subiecit, Ego autem sciebam, quia, id est, quòd semper me audis, quo significat adeo se non esse Deo contrarium, vt in omnibus vna sit illi eadémque cum Deo voluntas, & quicquid ipse velit, etiā pater per illum fieri velit. Hoc est enim, semper me audis. Exclusa ergo suspicione quæ incidere poterat ex gratiarum actione, subdit causam huiusmodi gratiarum actionis, humiliumque verborū: Sed propter populum qui circumstat dixi illud, gratias tibi ago, &c. vt credant quod à te sim profectus, & tu me miseris in mundum, idque credentes, verbis meis fidem habeant & saluentur. Ecce quare Dominus sese submittit frequenter, & humilia de se loquitur, nempe propter fidem hominum, qua saluentur. Non enim ita respexit ad suam dignitatem, atque ad nostram salutem. Cùm autem orantis forma accepta sese patri submisisset, mox auctoritatem suam & potestatem ostendit, vnde sequitur, Hæc cùm dixisset, voce magna clamauit, Lazare veni foras. Non enim dicit, in nomine patris mei veni foras, sed absolutè imperando, veni foras. Voce magna clamauit, tum vt vox correspōderet magnitudini operis, & vox magna magnæ virtutis esset indicium: tum vt nulla posset calumnia verbis secretò dictis tanquam magicæ artis inferri, sed omnes qui præsentes aderant, audirent hanc authoritatiuæ potestatis iussionem. Deinde, vt ostenderet se animam vocare nō tanquā præsentem, sed procul absentem, ficque eorum refelleret errorem, qui

Ioan. 6.

Luc. 22.

qui animas mortuorum circa ſepulchra manere exiſtimabãt. Præterea, quod ad allegoriam pertinet, vt oſtenderet magna virtute opus eſſe vt anima peccatrix, quę procul abeſt à conſpectu Dei, ſepulta in tenebris criminum, & putrefacta flagitiorum inquinamẽtis, reuiuiſcat, & à profundo vitiorum ſomno excitata in lucẽ veritatis prodeat. Poſtremùm magna
1 Theſſ. 4. voce clamauit, vt iam typum quendam ederet illius vocis & tubæ magnæ, quæ ſonabit in communi reſurrectione, cuius hęc Lazari reſuſcitatio typus quidam fuit. Siquidem in ea oſtenſum eſt illud quod ſuprà dixit Dominus, Venit hora & nunc eſt quando
Ioan. 5. mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint viuẽt. Et rurſum, Venit hora in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem filij Dei. Compellat autem mortuũ proprio nomine, nec dicit, reuiuiſce, ſed veni foras, loquens, ſcilicet, ei vt viuenti & dormienti, ac iam re ipſa declarans quod priùs dixit, vado vt à ſomno excitem eum, ideóque magna voce inclamauit, veluti ſi alloquens eum qui profundum ſomnum dormiret. Nec dicit, quemadmodũ puellæ aut adoleſcenti, Lazare tibi dico, ſurge, ſed veni foras, egredere è ſepulchro vt maius eſſet miraculum. Itaque ſecundùm iuſſionẽ Domini non tantùm reuixit qui mortuus fuerat, ſed & ſtatim prodiit è ſepulchro, idq; ligatus manus & pedes inſtitis, id eſt, faſciis ſepulchralibus (Græcè enim eſt κειρίαις, quod faſcias ſepulchrales propriè ſignificat, à κείρω, quod eſt peſtis) & facies illius ſudario erat obuoluta, pro more ſepulturæ apud Iudæos. Multa ergo hîc ſimul concurrerunt miracula. Primùm, quod mortuus & tãdiu mortuus, ſola vocis virtute vitam recepit. Deinde, quod perfectę etiam ſanitati reſtitutus, abſque humano adminiculo, è ſepulchro prodiit. Poſtremùm, quod manus & pedes ligatos habens, & facie ſudario tecta prodiit, quod etiam ſanum hominem prodire vetaret. Non tamen ſolùm propter magnitudinem miraculi factum eſt vt prodiret ligatus, ſed etiam & potiſſimùm ob certitudinem miraculi, ne, ſcilicet, quemadmodum de cæco dixerant, & nũc dicerẽt alium eſſe qui prodiit ab eo qui ſepultus erat, ſed omnes agnoſcerent hunc ipſum eſſe, quem ante triduum quidam eorum tali cultu ſepelierant. Ob eandem cauſam, nempe ad aſtruendam magis miraculi certitudinem, & ne quid deeſſet ad pleniſſimã miraculi fidem, non ipſe vincula diſſoluit, cùm efficere poſſet vt ſuapte ſponte vincula diſſoluerentur, ſed aſtantibus iubet eum ſoluere, vt hi etiam tactu probarent miraculi veritatẽ, & omnibus modis ſuſpicio fuci excluderetur, ideóq; & vult eum abire, vt motus & alacer inceſſus oſtẽderet hominem etiam valere, non ſolùm viuere, nec vitam ei ad momentũ reſtitutam, ſed vt iam ſic viueret quomodo priuſquam moreretur. Obſeruandum ergo, prudentiſſima Domini diſpoſitione omnia in hoc miraculo, quo omnium maximè ſuam virtutẽ & diuinitatem comprobare voluit, ſic eſſe facta, vt nihil relictũ ſit incredulis, quod poſſent cauſari. Sorores enim per alios morbum fratris abſente Ieſu renunciant. Abſente Ieſu mortuus eſt, ſepultus eſt, ſeruatus eſt vſque ad fœtorem. Solenni multorum frequentia fletur. Sorores ipſæ mortem renunciant, comite turba commonſtratur ſepulchrum, alienis manibus ſubmouetur ſaxum, alienis manib. ſoluitur qui prodierat. Quis hîc locus ſuſpicioni fuci reliquus eſſe poteſt? Sed nec præſtigij aut magiæ ſuſpicio eſſe poterat, cùm Dei nomine inuocato peractum ſit miraculum, ac verbis pauciſsimis, eiſq; ab omnibus auditis & intellectis. Iam & illud obſeruandum, quòd quemadmodum ante editum miraculum omnem oſtentationem vitauit Dominus, ita & poſt miraculum. Non enim tam inſigni edito miraculo verbum aliquod magnificum de ſe proloquitur, non exprobrat ſororibus diffidentiam, nec turbæ exprobrat quod frequenter ſoleant ſua miracula calumniari, nec Lazarum oſtentationis gratia ſecum manere ac circumambulare vult, ſed abire iubet, & vbique modeſtiæ & humilitatis exemplum relinquit, vt & hinc nos diſcamus nó efferri in benefactis. Cæterùm tantum miraculum nõ caruit etiam ſuo magno fructu. Sequitur enim, multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quę fecit Ieſus, crediderũt in eum, hoc eſt, crediderunt eum eſſe expectatum Meſsiam. Is ergo ſecutus eſt fructus quẽ Dominus ſpectauit dicens, vt credant quia tu me miſiſti. Quod autem ſequitur, quidam autem ex ipſis abierunt, &c. Origenes, vt in Cathena citatur, ambiguum eſſe dicit. Intelligit enim poſſe iſtos fuiſſe ex numero credentium de quibus dictum eſt, eosq; acceſsiſſe Phariſæos vt eorum contra Ieſum odium & inuidiam temperarent & tollerent. Aut iſtos fuiſſe diuerſos à credentibus, ac acceſsiſſe Phariſæos, quod necdũ tanto viſo miraculo bene affecti eſſent Ieſu, de qualibus potiùs intelligendum ſatis cõſtat, quòd cùm priùs multos Iudæorũ dicat Euangeliſta credidiſſe, nunc quoſdam ex Iudæis dicit abiiſſe ad Phariſæos, ſignificans iſtos fuiſſe paucos, comparatione eorum quos in Chriſtum credidiſſe dicit. Proinde hinc diſcendum, vbique malos bonis permixtos eſſe, ac verè Paulum dixiſſe, fidem eſſe donum Dei: verè item Abraham in parabola diuitis epulonis, Etiam ſi ex mortuis quis reſurrexerit, non credent. Et hactenus quidem literalis hiſtorię huius tractatio. In qua circa Domini factum hoc potiſsimùm obſeruandum, quòd eos quos diligit ad tẽpus relinquere ſoleat, vt poſtea maiori & inopinato gaudio afficiat, ita vt faciat cum tentatione etiam prouentum, & ſecũdùm multitudinem dolorum, etiam conſolationes Dei lætificent iuſtorum animas. Ex ſororum autem facto diſcendum, quòd in afflictionibus voluntatem noſtram diuinæ ſubiicere debeamus voluntati, ſatis habentes noſtras neceſsitates ei exponere, ac quod expediat fieri ei committentes, nec tum quidem deficiendum eſſe à ſolitis amoris indiciis, cùm præter noſtrum deſiderium nos ad rempus derelinquit. In Lazaro autem, qui allegoricè ſignificat peccatorem in vitiis iam inueteratum, & veluti ſepultum, diſcendum huiuſmodi peccatores, ſi modò ſint dilecti à Chriſto, nõ poſſe permanere in morte, quãtumuis ſint hominibus deſperati: magna tamen difficultate tales ad meliorem frugem reuocari, & opus eſſe lachrymis, & frequenti turbatione ac gemitu, quemadmodum annotatum eſt latiùs in cap. Concord. 34. Quia autem Lazarus à Chriſto vitæ reſtitutus, iuſſus eſt ab aſtãtibus ſolui, myſticè ſecundùm Auguſt. ſignificat peccatorem etiam, poſt quam interiori Chriſti gratia à ſomno peccati eſt excitatus, per miniſtros Chriſti ſoluendũ eſſe à peccatorũ vinculo, eos, ſcilicet, quibus dictũ eſt, Quæcunque ſolueritis ſuper terrã, erũt ſoluta & in cœlo. Vbi autem peccator ſolutus fuerit, reſtat vt abeat, & profectu bonorum operũ teſtetur omnib. ſe veræ vitæ reſtitutum eſſe. Quod qui viderint, cauere debent ne vnde deberent prouocari ad glorificandum Deum, inde occaſionem deſumant calumniandi factam Dei gratia mutationem. Matt. 12.

CONSVL

CONSVLTANT PHARISÆI DE PERDENDO DOMINO.

IOANNIS XI. CAPVT. CIII.

COLLEGERVNT *ergo Pontifices & Phariſæi concilium, & dicebant, Quid facimus? quia hic homo multa ſigna facit. Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent noſtrum locum & gentem. Vnus autem ex ipſis, Caiphas nomine, cùm eſſet Pontifex anni illius, dixit ei, Vos neſcitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit nobis, vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Hoc autem à ſemetipſo non dixit, ſed cùm eſſet Pontifex anni illius, prophetauit quòd Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi congregaret in vnum. Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Ieſus ergo iam non in palàm ambulabat apud Iudæos, ſed abijt in regionem iuxta deſertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis. Proximum autem erat Paſcha Iudæorum: & aſcenderunt multi Hieroſolimam de regione ante Paſcha, vt ſanctificarent ſeipſos. Quærebant ergo Ieſum, & colloquebantur adinuicem in templo ſtantes, Quid putatis, quia non venit ad diem feſtum iſtum? Dederant autem Pontifices & Phariſæi mandatum, vt ſi quis cognouerit vbi ſit, indicet, vt apprehendant eum.*

COLLEGERVNT ERGO PONTIFICES ET PHARISÆI CONCILIVM, ET, &c.] Cùm pro tam euidenti diuinæ virtutis declaratione omnes meritò Ieſum admirari, extollere, & colere, ac Deum glorificare deberent, & ante omnes ipſi pontifices, id eſt, principes ſacerdotum & Phariſæi, qui arcem religionis & pietatis in Deum ſibi vendicabant: contrà euenit, vt hi inuidiæ ſtimulis acti iam ſibi non ampliùs temperarent, ſed colligerent concilium, ſeniorum, ſcilicet, & eorum ad quos populi pertinebat gubernatio, ac conſultarent inter ſe quomodo gloriæ Ieſu, & periculis, quæ hinc ſtultè ſimul & impiè euentura opinabantur, poſſet occurri. Et dicebant, Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit. Vbi illud, Quid facimus? bifariam accipi poteſt. Aut vt intelligant ſeipſos arguere de ſegniore mora occurrendi imminentibus periculis. Aut vt intelligantur quærere de eo quid faciendum reſtat, vt præſens, facimus, pro futuro, faciemus, ſit poſitum, quemadmodum & habent codices quidam antiqui, & ſit ſenſus, Quid ſuadetis faciẽdum, quid ſupereſt vt faciamus? Vide autem impietatis & inuidiæ cæcam perturbationem. Cõfitentur eum multa ſigna facere, & cùm inde gaudere deberent, quòd illius miracula ad gentis facerent gloriam, perturbantur quaſi de re noxia & periculoſa. Cumq; ex ſignis quæ negare non potuerunt, potentiæ ipſius magnitudinem ſatis agnoſcerent, concilium tamen quærunt aduerſus eum, putantes ſe poſſe illi prævalere, quem videbant in ſepultis etiam corporibus mortem ſuperare. Contemptus autem fuit, quòd dixerunt, hic homo: Non enim eum dignabantur nomine Prophetæ, ſed nec proprij nominis appellatione. Porrò ſequentib. verbis præfexunt ſe pro totius populi ſalute ſolicitos eſſe, & videri volunt hoc negotium ad totius incolumitatem populi pertinere, cùm re vera priuati commodi reſpectus, & inuidiæ ac ſuperbiæ morbus eos ageret in rabiem aduerſus Ieſum. Si, inquiunt, dimittimus eum ſic, hoc eſt, ſi patimur eum pergere ea ratione qua cœpit, futurum eſt, vt quemadmodum nunc multi in eum credunt, & magnificè de eo ſentiunt: ita mox omnes credant in eum, hoc eſt, credant eum eſſe expectatum Meſſiam, regem Iudæorũ. Id vbi euenerit, Romani quibus iam ſubiecti ſumus, venient contra nos cum exercitu, audientes, ſcilicet, Iudaicam gentem, deſerto Cæſare proprium aliquem regem profiteri & ſequi, & ſæuientes in nos tanquam rebelles tollent noſtrum locum & gentem, id eſt, locum hũc ſanctum occupabunt, & gentem noſtram aliò transferent. Aut potiùs, tollent noſtrum locum & gentem, hoc eſt, euertent & perdent noſtras ciuitates, & totum Indaicum genus internecione delebunt. Græcis enim verbum hîc poſitum, ἀίρωσι, etiam perdere & euertere ſignificat, quod Latinis dicitur tollere è medio, quomodo hic interpretatur Theophylactus. In hac autem conſultatione præter hypocriticam horum ſolicitudinem pro ſalute populi, obſeruanda rurſum horum conſultantium cæcitas. Cùm enim per ſignorum operationem experirentur Ieſu maximam potentiam, & Deum per illum operari ſatis poſſent aduertere ſi vellent, non tamen intellexerunt ſe huius potentia, & Dei per ipſum cooperatione tutos eſſe poſſe contra Romanos, imò euaſuros Romanis ſuperiores maximè cùm expectarent ſuum Meſſiam temporali regno regnaturum, & ab omnibus gentibus Iudaicum populum liberaturum. Nam ſecundùm hanc quo modo mouentur rationem, nunquam erat Meſſias à Iudæis ſuſcipiendus, ne Romanorum paterentur incurſus. Hanc autem cæcitatem illis ingenerauit prædictus amor proprij commodi & gloriæ, quam dolebant obſcurari gloria Chriſti, & qua non dubitabant ſe penitus priuandos, ſi Ieſus pro Meſsia reciperetur, conſcientia ipſorum teſtante, indignos ſe eſſe qui apud illum eſſent in gloria. Cęcitatis & hoc fuit, quòd Meſsiæ regnum, ſomniabant fore temporale, vt qui tantum carnalia ſectabantur, quódque propter fidem in Ieſum malè ſibi timebant à Romanis, cùm defectionem à Romanis non doceret, nec aliqua re oſtenderet ſe temporalis regni eſſe affectatorem, ſed contrà potiùs omnibus modis declararet ſe omnia huius mundi contemnere. Mirabili proinde & iuſto Dei iudicio factum eſt, vt quod ſibi à Romanis timebant niſi Ieſum è medio tollerent, hoc ab eiſdem ipſis euenerit, quia illum occiderunt. Quia enim illum occiderunt, internecioni traditi ſunt, & quæ fecerunt vt effugerent, ea quia fecerunt non effugerunt, impletúmque eſt in eis illud Prouerb. Quod timet impius, veniet ſuper eum. Et illud quod ad impios loquitur ſapientia, quæ eſt Chriſtus, Deſpexiſtis omne conſilium meum, & increpationes meas neglexiſtis.

Prou. 10.

Prou. 1.

Ego

Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cùm vobis id quod timebatis aduenerit.

VNVS AVTEM EX IPSIS CAIPHAS NOMINE, CVM ESSET PONTIFEX ANNI, &c.] Quomodo pontificatus, qui ex lege debebat esse perpetuus, factus sit annuus, dictum est in ca. Concordiæ 13. circa illud Lucæ, sub principib. sacerdotũ Anna & Caipha. Itaque cùm qui in concilio aderant adinuicem consultarent, & hinc inde à diuersis diuersa proponerentur, ac quidam, vt est verisimile, ab occidendo Iesu dissuaderent, quòd iustam causam non inuenirẽt (tales enim fuisse omnino apparet ex verbis Caiphæ) is qui pontifex erat anni illius, & ob id concilio præsidebat, ac cęteris tunc temporis præeminebat authoritate, pro sua authoritate inuerecundè & magno supercilio liberè increpat aliorum ignauiam, stuporem interpretans, quod in consultationem venire sinerent, quid faciendum esset, ac lentis conciliis adhuc deliberarent num Iesus esset occidendus, ac pronuncians nulli dubium esse debere, quin expediat vnum aliquem hominum quo iure, quáve iniuria perire, ne tota gens excinderetur. Vos, inquit, nescitis quicquam, nec cogitatis quòd expedit nobis (sic enim non tantum Græca habent, sed codices quidam Latini scripti, & non vobis) vt vnus moriatur homo pro populo, & sic non pereat tota gens. Dicit autem Euangelista Caiphã istud dixisse, cùm esset vel quia erat pontifex anni illius, siue significare volens illum ratione pontificiæ suæ authoritatis ausum fuisse tum liberè aliorum increpare incogitantiam: siue ad notandum magis & exaggerandũ illius impietatem, qui cùm debuisset cæteris omnibus fuisse religiosior, & omnium maximè abhorruisse à cęde innocentis, cæteris omnibus repertus est magis impius, non dubitans pronunciare illum etiam occidendum in quo nullam iustam causam mortis reperiebant. Porrò alia de causa eandem illam particulam, cùm esset pontifex anni illius, repetit cum subiicit, Hoc autem à semetipso non dixit, sed cùm esset pontifex anni illius, prophetauit. Hîc enim significatur causa, ob quam per hunc spiritus sanctus prophetare delegerit. Cæterùm Euãgelista dicit Caipham non dixisse illud, nempe quod expediret vnum istum hominem mori pro populo, à semetipso, quia quatenus hæc verba veritatem continebant, non dixit ea à seipso, sed actus & motus à spiritu sancto, quãuis secundùm sensum quem ipse Caiphas in eis verbis intellexit, dixerit ea à seipso. Non enim intellexit Iesum sic moriturum pro populo, quomodo per ipsum hoc spiritus significare voluit. Hinc autem discendum, primùm quidẽ quomodo Deus mala in bonum conuertat, impiisque hominum voluntatibus, dictis & factis bene vtatur. Scelestus enim hic pontifex his verbis ad iniquam innocentis occisionem commouere voluit, ac significare melius esse vt vnus ille moriatur, quàm propter ipsum omnis populus perdatur à Romanis. At spiritus sanctus eisdẽ illis verbis ad prophetiam vsus est, imò verba illa ipsi inspirauit, quatenus per ea significatur Christi morte humanum genus liberãdum, quomodo Deus impia Nabucho donosor voluntate & oppressione vsus est ad castigationem sui populi. Dicẽdum secundò, quãtum sacerdotio deferatur, cùm hic quantumuis impius, tamen ratione pontificalis officij dicitur prophetasse, hoc est, ex spiritu Dei pronunciasse & prædixisse quod Iesus moriturus erat, pro gente Iudaica scilicet. Et non tantùm, inquit, pro ea gente, sed vt & filios Dei qui erant dispersi, hoc est, electos ex gentibus per vniuersum orbẽ dispersis, & per varios errores ac vitia longe à Deo segregatis, cõgregaret in vnum, hoc est, vnam sibi Ecclesiam & vnũ populum faceret ex Iudæis & gentibus credentibus, iuxta illud, Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & fiet vnum ouile & vnus pastor. Not. ndũ autem, quod ad synceram attinet lectionem, hîc rursum omitti in plerisque codicibus Latinis coniunctionem, &, cùm legendum sit, sed vt & filios Dei, &c. Sic enim non Græca tantùm habent, sed & scripti codices Latini plerique, & locutionis congruentia eam exigit lectionem. Porrò filij Dei hîc vocantur, qui tales erant in diuina prædestinatione & electione, quemadmodũ & in Apocalypsi, agnus Christus occisus dicitur à constitutione mundi. Quod autem Euangelista Christũ dicit moriturũ, vt filios Dei dispersos congregaret in vnum, & non dicit simpliciter illum moriturum pro filiis Dei qui sunt in gentibus, cõuenit cum illo Pauli, Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluẽs, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuãs, vt duos condat in semetipso in vnũ nouũ hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Sua enim morte Dominus sustulit & causam inimicitiæ inter Deum & homines, nempe peccatum & causam dissidiis & separationis gentium à Iudæis, nempe legem Mosaicam, & promeruit omnibus in se credentibus vnũ eundemque Dei spiritũ, quo omnes in vnum rediguntur corpus, vnũ agnoscentes patrem, vnumque caput. Cæterùm quàm efficax fuerit hæc sententia Caiphæ, docet Euangelista, subiiciens, Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Vbi pro cogitauerunt, Græcè est, *συνεβούλευσαντο*, quod quidã quidem vertendum putat, consultabant inter se aut conciliũ ineabant. Verùm non satis conuenit ea versio, quòd non sit verisimile ab eo die inter sese consultasse vt eũ interficerent, cùm iam illud ea die consultauerint, sed post auditã sententiam Caiphæ firmiter decreuisse id facere, de quo an faciendum esset, tum inter se consultauerũt. Proinde rectiùs dictio Græca verteretur, decreuerunt aut statuerunt, quomodo vertit interpres Euthimij. Nam & hoc dictio Græca significat, atque sic accepisse tum Chrysostomum, tum Theophyl. patet ex eorum Comment, quibus explicant per verbum *συνεβούλευσαντο* significari, quod suam ab illo die confirmauerunt sententiam. Non ergo obstat huic dicto Euangelistæ, quòd & ante hunc diem quæsierunt Iesum Pharisæi interficere. Nunc enim primùm cõmuni consilio & deliberatione firmiter inter se concludendo statuerunt illum interficere, cùm id priùs tantùm cupiuissent & tentassent, nec communi concilio hoc definitum esset. Itaq; nostra litera sic intelligẽda est, Ab illo die firmiter & ex decreto cogitauerunt illum interficere: vnde & processit mox illud mandatum de quo sequitur, Vt si quis cognouerit vbi sit, indicet, vt apprehendant eum.

IESVS ERGO IAM NON IN PALAM AMBVLABAT APVD IVDÆOS, SED, &c.] Cum Iudæorũ concilium iam firmiter decreuisse illũ occidere, Dominus quẽ non potuit latere illorum decretum, sciens necdum adesse tempus quo pro omnium salute occideretur, tanquam homo, humano

humano modo sibi consulit, ac hostium furori cedit, docens nos suo exemplo, & licere iusto sese subtrahere fuga è persecutionibus: & impiorum furori cedendum, si forte hac ratione eorum interea furor conquiescat, & à sua impietate concepta desistant. Non ergo iam Dominus palàm ambulabat apud Iudæos, sed è Bethania abiit in regionem iuxta desertum, in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur, hoc est, moras aliquas trahebat & versabatur (Græcè enim est διέτριβε) cũ discipulis suis. Sciendum autem, quod pro Ephrem, Græca habent ἐφραιμ. Ephraim. Itaque idem hic apud nos accidit, quod in Psal. 77. vbi legimus, Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum: cùm tum Græca, tum Hebræa, habeant Ephraïm. Id autem ex eo videtur accidisse, quod Latinus interpres in dictione Græca ἐφραιμ vocales α & ι non separauerit, sed per diphthongum legerit, sic enim est Ephræm. D. Hieron. lib. de locis Hebraïcis legit Ephraïm, significátque hanc ciuitatem etiam dictam Ephró, quã suprà dixerat fuisse in tribu Iuda: Ephraim, inquit, iuxta desertum, ad quam venit Dominus Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & suprà sub Ephron vocabulo. Hæc ille. De Ephron ciuitate legitur 2. Para. 13. cũ dicitur, Abia rex Iuda persecutus Ieroboam regem Israël, & cepisse ciuitates eius Bethel, & filias eius, & Iesana cum filiabus suis, Ephrõ quoq; & filias eius. Quo loco Hebræa habẽt עפרון Ephraim, quæ tamen Hebræa dictio mutatis punctis erit Ephron. Hanc ergo ciuitatẽ verisimile est eam esse de qua hic fit mentio: proinde nomẽ, Ephraïm, quod hoc loco legitur apud Græcos, diuersum est ab eodẽ nomine cũ dicimus, Ephraïm fuisse filiũ Ioseph, aut tribum Ephraim. Nã nomen Ephraim tunc scribitur Hebræis in principio per Ain, pb, sonatq́; crescentem aut fertilem. Quod vero hoc loco ponitur, vt ex Paralip. patet, scribitur per Ain, significatq́; puluerẽ aut puluerulentum. Desertum autem, iuxta quod dicitur fuisse hæc ciuitas, verisimile est esse illud desertum, quod alibi in Euãgelijs dicitur desertum Iudææ, iuxta Iordanem, vt hinc intelligere liceat ciuitatẽ istam non longè fuisse à Iericho, quemadmodum etiam satis colligi potest ex Paralip. & verisimile omnino fiat ex hac ciuitate Dominum per Iericho & Bethaniam ascendisse in Hierusalem, cuius ascensus in sequẽti cap. Cõcord. meminerunt Euangelistæ. Cæterùm non caret etiam mysterio recessus Domini è Iudæa in hanc obscuram ciuitatulã, quæ erat iuxta desertum. Hoc enim significatum, Dominum relictis Iudeis incredulis & se persequentibus, concessurum ad desertas & contemptas gentes, quibus bene conuenit nomẽ Ephraim vel Ephrem, quod puluerulentum significet. Erant enim multo vitiorum puluere commaculatæ. In discipulis autem Christi obseruanda amoris constantia, quòd cùm ab omnibus Dominum viderent derelinqui, & ipsum humano more viderent sese saluare & sibi miserè metuerent, noluerunt tamen illum deserere, vnde postea de eis Dominus dicit, Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Sequitur apud Euangelistam, Proximum autem erat Pascha Iudæorũ, quo vt sequenti narrationi viam præstruit, ita significat præcedentia contigisse non diu ante Pascha, nec diu Dominum latuisse in Ephrem. Bene autẽ dixit, Pascha Iudæorum, siue quòd iam desineret esse Pascha Domini, siue ad differentiam Paschæ Christianorum, quod tunc celebrabatur à Christianis, cùm hæc Ioannes scriberet. Itaque ob imminentem Paschę festiuitatem, multi ex vniuersa illa regione Israëlitarum ascenderũt Hierosolymam ante Pascha vt sanctificarent seipsos, hoc est, vt à cõtractis secundum legem immunditiis sese purgarent cęremoniis & sacrificiis iuxta legis præceptum adhibendis, ac sese orationibus & sacrificiis præpararent ad dignã Paschæ celebrationem. Pascha enim non nisi mũdi poterant manducare. Quo admonemur, quanto studio & tempore sese Christiani prępparare deberent, purgando seipsos & sanctificando, priusquam suum pascha accedant, quãdo tam multis ante diebus venientem pascha & vmbratile tãtùm comesturi multi Iudæorum in Hierusalem concesserint, orationis gratia & diligentioris purgationis. Cùm ergo multi purgationis gratia in Hierusalem ante pascha cõuenissent, & audirent eximium illud miraculum in Lazari resuscitationem Iesum fecisse, quærebant eum cupidè, & quoniam non aderat solito suo more (nam ex verbis eorum intelligi datur Dominum etiam solitum ante aliquot paschæ dies conuenire in Hierusalem) colloquebantur inter se stantes in templo, in quo, scilicet, eum inuenire & audire docentem solebant, & dicebant, Quid putatis in causa esse quod non venit pro more ad diem festum hunc? Non videntur autem bi malevoli fuisse erga Christum, sed miraculi quod tunc in Hierusalem celebrabatur, magnitudine permoti, cupidi fuerunt videndi Iesum: vnde capite sequenti dicit Ioannes turbam illam multam quæ venerat ad diem festum miraculo illo commotam processisse obuiam Iesu ingressuro Hierusalem. Atque hac de causa hîc præmittit de multis qui ante pascha conuenerant in Hierusalem, & Iesum quæsierant, vt sequenti suæ narrationi prætermissæ ab aliis Euangelistis sit locus. Subiicit autem quomodo turbis cupidè Dominũ requirentibus, & de eius absentia solicitis, Pharisæi & pontifices qui præ aliis magis se præparasse futuræ festiuitati debuissent, in hoc vnum incumbebant, vt quod decreuerant adimplerent. Itaque quoniam videbant Dominum non prodire solito more, & existimabant eum alicubi metu latere, dederunt mandatum, vt quisquis cognosceret vbi esset, indicaret, vt missis ministris apprehenderent eum, & occiderent, his ritibus scilicet sese præparantes diei festo, sed inscientes procurantes salutem omnium, & noui agni paschalis immolationem.

MORTEM SVAM PRÆDICIT, ET ZEBEDÆI FILIIS PRIMAtum petitum denegat. Matth. 20. Marc. 10. Luc. 19.

CAPVT CIIII.

[1] cautem Iesus.

[b] *Rant autẽ in via ascẽdẽtes Hierosolymã, & præcedebat illos Iesus, & stupebãt, & sequentes timebãt.* [a] *Et ascẽdens Iesus Hierosolimã* [f] *assumpsit* * *duodecim* [a] *discipulos secretò,* [b] *& assumẽs iterũ duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei vẽtura,* [f] *& ait illis,* [b] *Quia* [l] *Ecce ascẽdimus Hierosolymã, &* [c] *cõsũmabũtur omnia quæ scripta sũt per Prophetas de filio hominis,*

† [l] *Trade*

†[b]*Tradetur*[c] *enim*[c] *filius hominis*[a] *principibus sacerdotum, & scribis,*[b] *& senioribus,*[c] *& Δ condemnabunt*[a] *eum morte, & tradent eum*[a] *gentibus*[a] *ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum,*‖[b] *& illudent ei, & conspuent eum, & flagellabant eum, &*[c] *postquam flagellauerint,*†[b] *occident eum,*[b] *& tertia die resurget.*[c] *Et ipsi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis, & nō intelligebant quæ dicebantur.*[a] *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorās & petens aliquid ab eo. Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram in regno tuo.*

† c & filius hominis tradetur.
Δ b o dam ludabunt.
‖ c & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur.
† b o interficient.

☞ Quæ Matthæus matrem nomine filiorum petiisse dicit, Marcus filios petiisse scribit hoc modo.

Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, volumus, vt quodcunque petierimus faciat nobis. At ille dixit eis: Quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt, Da nobis vt vnus ad dexteram tuam, & alius ad sinistrā tuam sedeamus in gloria tua.[a] *Respondens*†[c] *autē Iesus dixit*[b] *eis,*[c] *Nescitis quid petatis, potestis bibere calicē quem ego*† *bibo?*[b] *aut baptismo quo ego baptizor baptizari? At illi*Δ[c] *dixerunt ei, Possumus.*[b] *Iesus autem*[c] *ait eis, Calicem quidē*[a] *meū,*[b] *quem ego bibo, bibetis:*[b] *& baptismo quo ego baptizor, baptizabimini:*[c] *sedere autem ad dexterā meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratū est*[a] *à patre meo.*[c] *Et audientes decem, indignati sunt de*[a] *duobus fratribus*[b] *Iacobo & Ioanne.*[c] *Iesus autem*† *vocauit eos ad se, &*[c] *ait*[b] *illis,*[c] *Scitis quia* Δ *hi qui videntur principari gentibus, dominantur*‖ *eis, & qui*† *maiores sunt*[b] *eorum,*[c] *potestatem* Δ *exercent in eos. Non ita*[b] *autē*[c] ‖ *erit inter vos, sed quicunque voluerit*[a] *inter vos*[c] *fieri maior,*† *erit vester minister. Et* Δ *quicunque voluerit*‖ *in vobis primus esse, erit*† *omnium seruus: Δ nam & filius hominis non venit vt*‖ *ministraretur ei, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.*

† a. Iesus autem ait.
† a bibitis quidem.
Δ a dicunt
‖ a & †
† b rotās
Δ a principes gentiū C 22.25.
‖ a o eorū
† b o principes.
Δ b o habēt eorum. B 9.70.
‖ a o est in vobis
† sit
Δ a o qui
‖ a o inter vos.
† a. vester
Δ a sicut
‖ a o ministrari, sed ministrare & dare.

EBRANT AUTEM IN VIA ASCENDENTES HIEROSOLYMAM, ET PRÆCEDEBAT ILLOS, &c.] Cùm iam tempus adesset, quo secundùm patris decretum pro hominum salute mortē pateretur, Dominus qui ad tempus latuerat, quò declararet se non metu mortis latuisse, sed quòd tempus patiēdi nondum impletum esset, cum suis ascendit Hierosolymam, veluti ob Paschę celebrationem, sed re vera vt nouum Pascha ibi institueret, seipsum præbens immolandum. Et quoniam videbat Apostolos & sibi & ipsismet metuere à Hierosolyma, ac segniores esse in hoc itinere, ipsemet illos in via præcedebat, cùm aliàs Apostoli saltem ali quot solerent præcedere, aut ab ipso præmitti, tum vt ostenderet ipso gestu corporis se nō metuere, aut declinare mortem, sed promptum esse & alacrē ad perficiendum patris voluntatem: tum vt suo facto discipulis animum adderet, metumque eis excuteret. At hi videntes eum tanta animi constantia & promptitudine pergere ad locū, in quo adhuc in Galilæa existens prædixerat eis se multa passurum, & occidendum, in quo iam etiam intellexerunt communi decrētū concilio vt occideretur, stupebant, hoc est, vehementer admirabantur illius animū, quod se volens & sciens in manifestum vitæ periculū coniceret, & sequentes eum timebant sibi ne per illum venirent & ipsi in commune periculum. Et quidem q timebant, humanæ adhuc fuit imperfectionis: quòd autem etsi timentes sibi, tamen Dominum præeuntem sequebantur, cōstantis fuit dilectionis, quam vt in Apostolis imitari debemus, ita in Christo nobis imitanda tolerantia alienæ infirmitatis, cuius tam frequenter exemplum nobis reliquit. Cùm autem facto suo Dominus & suam ad mortem subeundam volūtariam promptitudinem declarasset, & discipulorum animos, quantum in se erat, confirmasset, idē etiam & verbis egit. Cùm enim in via esset ad Hierusalem, cę reliqua turba quæ illum comitabatur, assumpsit ad se secretò, id est, seorsum duodecim discipulos suos, eisque solis prædicit iam tertiò, ventura sibi in Hierusalem, vt intelligerent clarissimè, ipsum omnino voluntariè passurum, nec quicquam ei inopinatum euenturum, illorumq; animi contra imminentia mala munirentur & cōfirmarentur: (letuus enim offendunt quæ sunt prægnita) ac cùm viderent omnia euenisse quæ se passurum prædixerat, certiùs etiam futuram eius resurrectionē expectarent & crederent. Solis autem discipulis hæc seorsum aperit, tū quòd hi ei essent familiariores, atq; in fide & dilectione firmiores, qui proinde minùs scandalizari poterant huiusmodi prædictione quam alij nequaquā ferre potuissent: tum quòd hi delecti erant vt primi testes postea essent eorū quæ ad tempus erant celanda, nec testes modò, sed & vt imminentis huius tempestatis aliqua ex parte essent participes. Porrò cùm superiùs semel & iterū suā illis passionem prædixisset in genere, nunc in specie eis explicat & passionis rationem, & omnem eius ordinem ac varietatem, gradatim, scilicet, eis perfectiorem tradens cognitionem, & quò passionis tempus magis imminebat, eò etiam apertiùs & explicatiùs eam prædicens. Dicit ergo, Ecce ascendimus Hierosolymam, quasi dicat, Modò aduenit tempus de quo dudum vobis prædixi, quòd oporteret me ire Hierosolymam. Aduerbio enim, ecce, excitat eorum animos ad animaduersionem aius quod animis eorum penitus infixum esse volebat, significatq; præsens modò esse tēpus de quo aliquando prædixerat. Addit autem, vt est apud Lucam, & consummabuntur omnia quę scripta sunt per Prophetas de filio hominis: quo & ratione & necessitatę suæ passionis aperit, nempe vt impleantur scripturæ Prophetarum, vt sic minùs mirarentur & turbarentur. Deinde in specie explicat quæ sint illa quæ secundùm scripturas passurus est, & quo ordine ea sit passurus. Primùm enim Iudæis se dicit tradendum, necdum tamen explicans quod ab vno Apostolorum sit tradendus. Id enim reseruauit dicendū in vltima cœna. A Iudæorum autem primoribus se dicit condēnandū morte, quod tunc impletum fuit, quando in atrio Caïphæ pontificis, cōcordi sententia clamauerunt, Reus est mortis. Hinc se ab his tradēdū dicit gentibus, Pilato

scilicet,& satellitibus eius Romanis,vt per hos mor A
ti fiat executio,quę per iudæos iam fieri non pote-
rat. Tradent,inquit Matthęus,eum gentibus ad illu-
dendum & flagellandum,& crucifigendum. Vbi ad-
uertēdum, quòd tertium horum, scilicet crucifixio,
fuit petita à Iudæis:duo autem prima,scilicet illusio
& flagellatio, fuerūt effectus subsecuti traditionem
Iudæorum, non autem procurati ab eis : & proinde
præpositio,ad,in duobus illis prioribus denotat cō-
secutionem effectus, non intentionem tradentium
principū & scribarum. Vnde Marcus & Lucas quæ
secuta sunt traditionem Iudæorum, sic explicāt, Et
illudent ei,gentes scilicet,& conspuent eum, & fla-
gellabunt eum,& postquam flagellauerint, occidēt
eum. Quomodo apertiùs testari potuisset omnia se
præscire quæ euentura essent, ac nihil inopinatum B
obuenturum ? Quomodo meliùs suos præmunire
potuisset,& in illis nostram item fidem confirmare,
quàm dum ostendit se voluntariè pati , cùm cōscius
omnium quæ passurus esset locū accedit passionis,
& dum propter scripturarū adimpletionem,necessa
riam ostendit suam passionem? Ne autē nimis deii-
cerentur & tristarentur ob mortem eis prædictā , &
vt cùm viderent euenisse,quæcunque secundùm scri
pturas se passurum prædixit, crederent etiam firmi-
ter futuram secundùm scripturas ipsius resurrectio-
nem,prædicit etiam mox à morte se resurrecturum.
At discipuli quantumuis apertè ac frequenter Do-
minus suam illis mortem prædiceret , tamen vt hìc
rursum Lucas testatur, nihil horum intellexerunt,vt
certè pro illo tēpore nihil eorum intelligi facilè po- C
tuit, quod quomodo sit intelligēdum dictum est in
cap.Concord.69.

TVNC ACCESSIT AD EVM MATER FI-
LIORVM ZEBEDÆI CVM , &c.] Cùm Mat-
thæus dicat matrem rogasse Dominum,Marcus ip-
sos filios, quos cum matre accessisse testatur Mat-
thæus , scribit hoc ipsum orasse , eò quòd ipsorum
instinctu & suggestione mater Dominum orauerit:
vnde per eam ipsi potiùs dici poterant orasse quàm
mater:quare Dominus non matri respondet, sed fi-
liis,vt quorum hæc postulatio præcipuè fuerit. Oc-
casionem autem huius petitionis ex superioribus
desumpserūt. Quia enim Dominus modò illis præ-
dixerat mortē suam iamiam imminere, & tertia die
resurrecturum, existimauerunt illum regnum suum D
post resurrectionem in terris auspicaturum , quod
temporale fore instar regnorum huius mundi cum
reliquis Iudæis suspicabantur.Promiserat autē pau-
lò antè ipsis duodecim, quòd in regeneratione cùm
sederet filius hominis in sede suæ maiestatis , etiam
ipsi sessuri essent super sedes duodecim,&c.Proinde
hi duo carnaliter adhuc affecti,commoti sunt vt mo
dò primas sedes inter duodecim sedes sibi precaren
tur.Videbant enim se præ aliis ferè honorari , & fa-
miliarem sibi esse Dominum,sed Petrum timebant
sibi præferri , qui & ipse cum illis à Domino quan-
doque extra alios assumebatur,cùm secretiora quæ-
dam Dominus communicare voluit. Porrò quò ho E
nestior & acceptior esset eorum precatio, per ma-
trem potiùs quàm per se orare Dominum instī-
tuerunt , quam quidam putant fuisse Domino con-
sanguineam , & sororem fuisse matris Domini, at-
que ob id filios speraſse sese per illam ratione con-
sanguinitatis facilius quod volebant impetraturos.
Verùm id an verum sit,ex scripturis colligi non po-
test,imò ex his magis contrarium videtur,filios Ze-
bedæi non fuisse Domino consanguinitate coniun-
ctos. Quare vt omissis incertis,certioribus inhęreā-
mus, ideo verisimile est hos fratres matrem subor-
nasse, quæ eorum nomine Dominum oraret, quòd
illa inter eas esset mulieres quæ Domino seruie-
bant & ministrabant de facultatibus suis, & secutæ
eum fuerant de Galilæa : vnde sperabant hac ratio-
ne illius preces non facilè passuras apud Dominum
repulsam. Inter eas enim mulieres numeratur à
Matth.c.27. quī locus si conferatur cum simili nar-
ratione Marci ca.15.manifestum satis est quod hæc
mater filiorum Zebedæi,dicta fuerit Salome.Siquī-
dem cum Matthæus inter mulieres quæ Dominum
erant secutæ à Galilæa , tres velut præcipuas recen-
seat , nempe Mariam Magdalenam, Mariam Iaco-
bi,& matrem filiorum Zebedæi,Marcus qui eadem
cum Matthæo scribere solet, etiam tres recensens,
pro matre filiorum Zebedæi ponit nomen Salome.
Hæc itaque à filiis instigata,tūc, hoc est, postquam
dixisset Dominus se tertia die resurrecturum,acces-
sit Dominum cum filiis suis, adorans eum, hoc est,
inclinato corpore reuerentiam ei exhibens, & pe-
tens aliquid ab eo, tum ipso corporis habitu, tum
etiam verbis , quibus imprimis in genere petiuit
exaudiri in re aliqua quam erat postulatura : quem-
admodum particulare aliquid , potissimùm si ma-
gnum fuerit,postulaturi, generalem solent præmit-
tere homines petitionem,quò gradatim captēt ani-
mū eius à quo peculiare aliquid impetrare cupiunt,
& obstringūt fidem eius,ne postea fas sit negare. Id
autem quomodo nunc factum sit explicat Marcus,
qui filios in ipso accessu dixisse commemorat, Ma-
gister,volumus,id est,desideramus à te,vt quodcun
que petierimus,facias nobis. Sic Bethsabee apud fi- 3.Reg.3.
lium Salomonem deprecatura pro Adonia , in ipso
aggressu dicit, Petitionem vnam parvulam ego de-
precor à te , ne confundas faciem meam. Respō-
dente autem filio, Pete mater mea, illa intulit, De-
tur Abisac Sunamitis Adoniæ fratri tuo vxor. Ita &
nunc Dominus veluti non negaturus quicquid pe-
teret cum filiis, Quid,inquit,vis, id est , petis ? Ipsa
interrogatione particularem extorquens petitionis
explicationem,quam deinde redarguere posset, suo
nos exemplo docens, ne ob familiaritatem aut car-
nalem affectum nostram fidem roganti amico ob-
stringamus, priusquam in specie petitionis qualita-
tem intellexerimus , & iustāne an iniusta sit didice-
rimus.Interrogata itaque à Domino quid postula-
ret, respondit, Dic, id est, præcipe vt in regno tuo,
quod instare,scilicet,intelligimus,sedeant hi duo fi-
lij mei,vnus ad dexteram tuam,&vnus ad sinistram,
hoc est, primi post te,& ante alios , quibus & ipsis
tecum sedere promisisti.

[a]RESPONDENTE[a] AVTEM IESVS DIXIT[b]
EIS, [c]NESCITIS QVID PETATIS.] Etsi non
tantùm crassa , & carnalis, sed & ambitiosa esset di-
scipulorum postulatio, Dominus tamen sua mansue
tudine illorum imperfectionem tolerans , nihil a-
liud quàm ignorantiam illis obiicit. Nescitis , in-
quit , quid petatis. Circa quæ verba adnotauit Ca-
ietanus non dictum esse , Nescitis quid petitis, sed,
quid petatis , vt sensus sit , Nescitis quid petere
debeatis , quomodo explicat & Dionysius , intel-
ligens, scilicet,verbum , petatis, esse futurum opta-
tiui , quomodo ad Romanos dicitur , Quid oremus Rom.8.
sicut oportet nescimus , id est , quid orandum sit &
quid orare debeamus. Verùm Græca hìc habent
præsens indicatiui modi ἀιτεῖσθε, vnde rectè ver-
ti potuit , Nescitis quid petitis , quomodo in

Matthæo

Matthæo vertit quidam, quanquam in Marco vertit quemadmodum habet noſter interpres, petatis: nec malè, ſi modò, petatis, accipiatur vt ſit præſens ſubiunctiui. Sic enim perinde eſt ſiue dicatur, Neſcitis quid petatis, ſiue, Neſcitis quid petitis. Dicit autem eos neſcire quid peterent, tum quòd non haberent cognitionem rei quam petebant: ignorabāt enim quale eſſet & quando futurum regnum Chriſti, & quid eſſet in illo regno ſedere proximū Chriſto: tum quia ignorabant quomodo ad conſortium regni Chriſti & præeminentiam in illo peruenīri poſſet, cùm putarent illam Chriſtum pro ſuo arbitrio his concedere poſſe quibus vellet, & qui ipſi eſſent familiariores & magis dilecti, quemadmodum contingit in regnis mundanis. Vnde vt ab hac imprudenti ambitione animos eorum reuocaret, & admoneret quid tum illis potius cogitandum eſſet, & qua ratione ad conſortium regni ipſius peruenīatur, rogat num poſſent bibere calicem quem ſe bibiturum prædixit priuſquam reſurrecturus eſſet & feliciter regnaturus, intelligens per calicem, Hebraïca phraſi, ſupplicium quod ſibi à patre paratum erat aditurus. Frequens eſt enim in ſcripturis hæc metaphora, qua per calicem aut portionem calicis, hoc eſt, ad menſam vini portionem, certa cuiuſque ſors à Deo homini parata, ſiue bona, ſiue mala ſignificatur. Mutuata verò eſt à potantium veteri ritu, quo per modiperatorem, hoc eſt, conuiuij præſidem ſua cuique vini portio quam exhaurire debe-
ret, ſtatuebatur. Sic enim Deus vnicuique ſua ſiue
Pſal. 15. quæ exhauriat mala, ſiue quibus fruatur bonis, certa ratione definiuit. Et quidem in bonam partē huius metaphoræ vſus eſt, cum dicitur, Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei. Significat enim Propheta Deum ſibi eſſe veluti hæreditariam portionem, quæ ex illius diſtributione ſibi obuenerat.
Pſal. 22. Sic & quidam ad literam intelligendum volunt illud, Et calix meus inebrians quàm præclarus eſt, vt ſignificentur bona quæ iuſto Deus tanquam ſuam ſortem contulerat, redundaſſe. In malam autem frequentiùs metaphoræ iſtius vſus eſt, vt cùm dicitur
Pſal. 10. de impiorum mercede, Ignis, ſulphur, & ſpiritus
Pſal. 74. procellarum, pars calicis eorum. Et, Calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Sic & Iſaiæ 51. Ecce tuli de manu tua calicem ſoporis, fundum calicis indignationis meæ, non adiicies vt bibas illum vltrà. Sic Iere. 25. & aliis aliquot locis. Hunc ergo loquendi modum ſcripturis familiarem ſecutus Dominus, & hoc loco & poſtea aliquoties paſſionem ſuam & mortem quam ex patris decreto ſubiturus erat, calicem vocat, dicitq; modò, Poteſtis, hoc eſt, ſentitiſne vos fortes ſatis & paratos vt bibatis calicem quem ego bibiturus ſum, hoc eſt, vt talia patiamini, qualia me pati oportet ex patris decreto? Eſt autem huiuſmodi allegoria etiam recepta in prophanis literis. Inter adagia enim refertur, Eodem bibere poculo, pro eo quod eſt, iiſdem affici incommodis, maliſque communibus obnoxiū eſſe. Vnde Plautus in Caſſina, Vt ſenex eodem hoc poculo quo bibi biberet. Verum hanc allegoriam aliunde tranſlatam putat quidam, quam ſuprà diximus mutuatam in ſcripturis ſacris calicis metaphoram, nempe vel à bibendi certaminibus, vel ab iis qui metuunt venena: vnde & vulgò noſtrates, ſi quando minantur ſe parem gratiam relaturos, aiunt ſe de eodem porrecturos poculo, *Ghy ſult uan den ſelue ſupe bebben.* Cæterùm quod per calicis potationem allegoricè Dominus ſignificauit, idem & alia allegoria ſignificat, ſubiungens, Aut poteſtis baptiſmo quo ego baptizor, id eſt, iamiam ſum baptizandus & baptizari paro, etiam vos baptizari? Baptiſmum enim rurſum ſuam paſſionem vocat, quemadmodum & Lucæ 12. vbi cauſa huius metaphoræ eſt explicata. Porrò quanquam ſecundùm vulgares tropos Dominus ſuam paſſionem & calicem vocet & baptiſmum, videri tamen poteſt & ob id lubentiùs eis metaphoris vſus, quòd eius paſſio nobis futura erat & baptiſmus quo mundaremur, & calix quo inebriaremur. Vnde Theophylactus intelligit Dominum ob id paſſionem ſuam vocaſſe baptiſmum, quòd nos omnes purificet, qui & ob id intelligit Dominum eandem vocaſſe calicem, quòd eam cupidè acceſſerit, veluti ſi bibendum ei fuiſſet poculum ſuauis potus, quóque per eam in ſuauem mortis ſomnum deferendus erat: quemadmodum quis vini potu grauatus mox incidit in ſomnum. Verùm hæ non ſunt præcipuæ rationes metaphoræ, quanquam velut acceſſoriæ, & ipſi materiæ de qua eſt ſermo optimè conuenientes, non ſint reiiciendæ. Ea autem ſententia, qua Dominus hic paſſionem ſuam vocat metaphoricè baptiſmum, apud Latinos quidem tantùm eſt in Marco, at in Græcis codicibus etiam in Matthæo, ſed veriſimile eſt ex Marco tranſcriptam eſſe in Matthæum, cùm apud Hieronymum non reperiatur, nec conueniat illi quod apud Matthæum dicitur per futurum tempus, poteſtis bibere calicem, quem ego bibiturus ſum? Vbi tamen Græca quędam pro bibiturus ſum, habent, quemadmodum in Marco, bibo, videlicet vt iam apertè addi poſſit, Aut baptiſmo quo ego baptizo, baptizari? Interrogati autem diſcipuli mox reſpondent, Poſſumus. Circa quam reſponſionem dubium eſt num illi intellexerint quod Dominus de calice & baptiſmo metaphoricè dixit. Theophylactus enim exiſtimat eos opinatos Dominum loqui de poculo ſenſibili, & baptiſmate quo baptizabantur Iudæi. Sed veriſimilius eſt, eos non tam craſſè Domini ſermonem accepiſſe, ſed intellexiſſe quidem vtcunque tropum Domini vulgarem, maximè quia de ſua paſſione quæ reſurrectionem præceſſura erat mox præmiſerat: nimia autem conſequendi quod optabant auiditate, ſicut ſtultè poſtulauerant, ita etiam temerè de ſe pollicitos, cùm ſibi nondum ſatis eſſent noti, imò mox priùs experti eſſent quàm metuiſſent cùm in Hieruſalem iter Dominus inſtitueret. Audita autem eorum reſponſione, Dominus pro ſolita ſua clementia ſicut ſuprà non inſectatus eſt eorum ambitionem: ita nec modò reprehendit eorum in pollicendo temeritatem, nec obiicit eis ſibi cognitam eorum infirmitatem & timiditatem, ſed amplectitur eorum promptitudinem, quæ etſi necdum erat in ipſis vera, qualem illi de ſe pollicebantur, tamen ſuo tempore vera erat futura: vnde ſubiicit, Calicem quidem meum bibetis, & baptiſmo quo baptizor baptizabimini, hoc eſt, talia pro veritate & gloria Dei patiemini, qualia ego mox paſſurus. Iacobum enim, vt Actorum teſtatur Act. 12.
hiſtoria, occidit Herodes. Ioannes autem cum reliquis Apoſtolis flagellatus eſt à Iudæis, vt eadem narrat hiſtoria, & à Domitiano Romæ miſſus eſt in dolium feruentis olei, ac deinde cùm ab eo ſalnus proceſſiſſet, relegatus eſt in exilium in Pathmos inſulam. Bibit ergo & ipſe calicem Domini, quāuis propria morte in Epheſo mortuus ſit. Neq; enim calix Domini mortem tantùm ſignificat, ſed

passionem & afflictiones: quanquam & Ioannes A dum dicta pro Domino pertulit mala, declarauerit satis fuisse sibi animum moriēdi etiam pro Christo, imò se voluntate fuisse occisum. Cùm autem his auditis sperarent filij Zebedæi se audituros etiam quod optabant, subiecit Dominus contrà quàm audire desiderabant, Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, &c. In quibus verbis quidam notant Dominum non absolutè dicere, non esse suum dare sessionem à dextris & à sinistris, sed non esse suum dare illis duobus, esse autem suum dare quibus paratum est à patre, vt significetur primas sedes non esse paratas Iacobo & Ioanni, sed aliis quibusdam, quos Hilarius intelligit esse Moysen & Eliam, qui cum Domino visi sunt in transfiguratione: alij verò Petrum & Paulum, primos, scilicet, Apostolorū, & qui aliis plùs laborauerunt. Verùm sciendum Græcis non esse pronomen, vobis, quanquam illud videantur legisse D. Hieronymus & Hilarius, sed absolutè Græca habent, non est meum dare: quomodo & Augustinum legisse omnino apparet lib 1. de Trinitate. ca. 12. quanquam semel addatur ibi, vobis. Ita enim tractat hanc sententiam, quasi absolutè Christus negauerit esse suum dare, quia secundùm humanam potestatem hoc ad eum non pertinuerit. Vt autem adderetur hîc ab aliquo pronomen, vobis, in causa fuit quod sequitur, Sed quibus paratum est à patre meo. Verùm ea oratio est ecliptica, secundùm quendam perficienda hoc modò, vel simili, sed iis continget vel dabitur, aut, C sed eorum est quibus paratum est à patre meo. Itaque non voluit his verbis significare Dominus Iacobum & Ioannem exclusos esse à sessione à dextris & à sinistris, alios verò esse quibus illæ sedes sint paratæ: sed absolutè dicit, non, esse suum dare quod petebatur, quod tamen debet intelligi in hîc sensum, Non est meum dare, quemadmodum vos putatis esse in manu mea, vt, scilicet pro libito dare possim ratione consanguinitatis aut familiaritatis. Quoniam enim illi putabant Christo liberum esse more regum huius mundi, præferre aliis, & exaltare in regno suo quos vellet, Dominus, quò ostenderet & consortium regni, & præeminentiam in regno suo non contingere pro humano beneplacito, sed pro diuino ac proinde iusto, nec restare vt iam de nouo illa aliquibus addicantur, sed iam olim immutabiliter quibusdā esse parata, asserit non esse suum dare quod petebatur, sed illud eorum esse quibus non adhuc erat parandum, sed iam erat paratum. Itaque & nostra litera in qua additur, vobis, sic est intelligenda, Non est, quemadmodum vos putatis, meum dare vobis aut quibuslibet etiam aliis, sed illis continget quibus paratum est. Ne autem ex eo quod dicit Dominus hîc non esse suum dare sedes in regno suo, sed patris, quis existimet ipsum patre inferiorem, & omnino non esse ipsius, considerandum quòd idem ipse apud Lucam in vltima cœna dicit, Et ego dispono vobis E sicut disposuit mihi pater meus, regnum: vt edatis Luc. 22. & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israël. Sic ergo hîc dixit, non est meum dare, sed quibus paratum est: quemadmodum, inquit, Theophylactus super Marcum, si iustus rex præsideret certamini cuipiam, & deinde accedant ad illum quidam amici eius, & dicant, Da nobis coronas, qui sanè dicet, Non est meum dare, sed quibus paratæ sunt, nempe certantibus & vincentibus. Clarior erit sensus, cessabitque omnis quæstio, si quod Græcis est ἀλλὰ, pro quo nos habemus, sed, accipiatur positum pro εἰ μὴ, hoc est, nisi. & sit sensus, Non est meū dare, nisi quibus paratum est, quemadmodum Marci 9. vertit eam cōiunctionem etiam noster interpres, οὐκέτι οὐδένα εἶδον ἀλλ' ἢ τὸν Ιησοῦν, Neminē vidērunt nisi Iesum solum. Sic & 2. Corin. 2. Non me contristauit, sed ex parte, pro nisi ex parte. Porrò dubitari potest quomodo dicat Dominus sedere ad dexteram vel sinistram suam, eorum esse quibus paratum est à patre. An ergo in regno ipsius vnus illi ad dexteram, & vnus ad sinistrā sessurus est, cùm Psal. 109. soli ipsi dictum sit à patre, Sede à dextris meis, & omnes Angeli & patri & Christo astent tanquam B ministri? Sed dicendum, quòd Dominus attemperans suam responsionem petitioni & intelligentiæ discipulorum, dicit de sessione ad dexteram & ad sinistram, non quidem significare volens talem fore sessionem qualem illi suspicabantur, sed per huiusmodi sessiones significans præeminentiam in regno suo, quā & illi per eas sessiones ambiebant.

ET AVDIENTES DECEM, INDIGNATI SVNT DE DVOBVS FRATRIBVS, &c.] Sicut duo fratres carnaliter petierunt, ita & reliqui decem carnaliter indignati sunt de petitione illorum, quòd scilicet peterent præponi aliis, cùm cæteri non minùs primatum ambirent, eumq; sibi quisque speraret. Hi nimirum sunt affectus eorum qui viuunt in aulis principum. Sibi quisque placet, sibi quisque pollicetur primos honores, & aliis prælatis inuidet. Dominus autem sicut solita sua mansuetudine tolerauit carnalem fratrum petitionem, ita & cæterorum carnalem indignationem non seuerè est insectatus, quanquam etiam suprà, ipsis similiter de primatu inter se contendentibus humilitatem sectandam satis docuisset: sed vt suos ab ambitionis malo liberaret, ex quo processit & fratrum duorum postulatio, & cæterorum indignatio conuocatis reliquis decem ad se (intelligendum enim hos paulisper elongatos à duobus fratribus qui cum matre Dominum accesserant) omnibus eodem pharmaco medicinam admonet, admonens eos modestiæ, idque exemplis duobus inter se diuersis: nempe tum exemplo regum terræ, à quibus ipsos planè conueniebat esse D diuersos moribus: tum exemplo suiipsius, quem ipsos omnino conueniebat imitari, si cum illo vellens regnare. Itaque primò proponit eis exemplum quod imitari non debeant, dicens, Scitis quòd principes gentium dominantur eorum, pro eis, hoc est, dominum exercent in eas, velut dominos se gerunt populi subditi, timorem, honorem, & obedientiam ab eo requirentes in omnibus quæ pro libito statuunt, suamque vtilitatem & commodum à subditis sibi veluti à seruis quærentes. Et qui maiores sunt eorum, pro, qui magni vel magnates sunt inter eos (Græcæ enim est positiuus μεγάλοι, quemadmodum & postea maior pro magnus) potestatem exercent in eos, hoc est, vtuntur in illos imperiosè sua potestate, præcipiendo quælibet, & ad ea exequenda cōpellēdo. Non ita erit inter vos, qui, scilicet, ad regni cœlestis consortium & præeminentia... in ipso vocati estis, quasi dicat, Quemadmodum longè alia est conditio regni cœlestis quàm regni terreni, ita vos ad illuc vocati, longè dissimiles esse oportet principibus & magnatibus ethnicis. At hîc quæri potest, quomodo dicatur

Apost-

Apoſtolis, non eritis ſicut magnates qui poteſtatē exercent in ſubditos, cùm & ipſi Apoſtoli poteſtatem ſuam exercuerint in ſubditas ſibi Chriſti oues. Petrus enim ſua poteſtate ſeueram de Ananía & Saphira ſumpſit vltionem: & Paulus qui inceſtuoſum Corinthium tradiderat ſathanæ, multa gloriatur de poteſtate ſibi data à Chriſto, qua in promptu haberet vlciſci omnem inobedientiā. Verùm dicēdum, quòd cùm dicitur, magni poteſtatem exercēt in eos, non ſimplex poteſtatis vſus ſignificetur, ſed vſus poteſtatis pro libito ferè & cum quodā faſtu, ac ad propriam tum gloriam, tum vtilitatem. Vnde notāda vis Græcæ dictionis κατεξουσιάζουσιν, quæ nō ſimpliciter ſignificat, vti poteſtate, ſed ratione præpoſitionis κατὰ ſonat malā partem, ſignificās vſum poteſtatis tyrannicū, qui cum malo ſubditorum ſit coniūctus, vt quod Græcè eſt κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, rectè ſic verti poſſit, poteſtatem exercent aduerſus eos. Sic etiā Græcis in priori ſententia non eſt ſimpliciter κυριεύουσιν. i. dominantur eorum, ſed cū præpoſitione κατὰ, τὰ κυριεύουσιν αὐτῶν. i. dominium exercent in vel aduerſus eas, vt ſignificetur ſuo bono & ſubditorum malo eos gerere: principatū. Eodem verbo vtitur & Petrus, dum epiſtolæ ptioris ca. 5. idem quod Dominus hoc loco, præcipit Eccleſiarum paſtoribus, nēpe vt non ſint velut dominantes in cleris, hoc eſt, gregibus qui eis veluti ſorte obtigerunt. Explicat autem in ſequentibus Dñs, quomodo aliter eſſe debeat inter Chriſtianos quàm inter Gentiles. Sed, inquit, quicunq; voluerit inter vos fieri maior, pro, magnus, erit. i. ſit (nam futurum indicatiui pro imperatiuo Hebræa phraſi poſitum eſt, vnde apud Matthæum eſt ἔσω. i. ſit) veſter miniſter: & quicunq; voluerit in vobis eſſe primus, erit, id eſt, ſit omniū ſeruus. Duas Dominus cauſa inculcationis profert ſententias idem ſignificantes, quæ correſpondent duabus quæ præcedunt ſentētiis de principibus & magnatibus gentiū, idem etiam penè ſignificantibus. Dixerat enim, qui maiores ſunt poteſtatem exercent in eos: nunc ergo contrà dicit, qui voluerit inter vos eſſe maior, ſit veſter miniſter. Miniſteriū enim opponit exercitio poteſtatis. Facit autem Dominus mentionem eorum qui magni dicuntur, quia quemadmodū apud nos qui præſunt, dicuntur magnates, ita Græcis & Hebræis dicūtur magni, fuitq; id quorundam regum olim proprium cognomentū, vt regis Perſarum. Vnde dicit Dominus per Nathan ad Dauid, Feciq; tibi nomen grāde, iuxta nomen magnorum qui ſunt in terra. Dixerat item, principes gentiū dominantur eorum, nūc ergo cōtrà dicit, qui voluerit inter vos eſſe primus, (quod idem eſt quod princeps, ſicut Græcis idē eſt ἄρχων & πρῶτος, cùm vtrumq; dicatur à principio) erit omniū ſeruus. Eſſe enim ſernū opponit dominio. Porrò non parua eſt difficultas quæ ſit vera harum duarū ſententiarū intelligentia. Apparet enim, ſi verba ſpectemus, Dominū his ſententiis docere voluiſſe, quomodo parari poſſit & debeat primatus & præeminentia, quomodo ſi accipiantur, intelligendū eſt Dominum non docere quomodo primatus in Eccleſia ſit ambiendus & acquirendus, ſed quomodo fieri poſſit vt quis magnus ſit & primus apud Deum in regno cœlorum, nimirū ſi hīc omnibus ſe ſubiiciat, & miniſtret, ac ſeruiat. Atq; in hūc ſenſum locum hunc intellexerunt D. Hieronymus & Chryſoſt. Hieronymus enim ſic habet, Humilitatis magiſter & mitis, nec cupiditatis immodicæ duos arguit poſtulantes, nec decē reliquos indignationis increpat & liuoris, ſed tale ponit exemplum, quo doceat maiorē eſſe qui minor fuerit, & illū dominum fieri qui omniū ſeruus ſit. Fruſtra igitur aut illi immoderata quæſierant, aut iſti dolent ſuper maiorū deſiderio, cùm ad ſummitatē virtutum non potentia, ſed humilitate veniatur. Hæc ille. Sic & Chryſoſtomus hunc locū explicās habet, Nō enim externis noſtra ſimilia habet. Nam apud gentes qui principes ſunt, ipſi dominantur, apud me autē qui vltimus eſt, is ſumma tenet. Verùm ſi quæ præcedunt & ſequuntur aduertamus, apparet magis ſcopum Domini eſſe, vt doceat non quomodo primatus ſit parandus & ambiēdus, ſed quomodo qui primatū in Eccleſia aut inter Chriſtianos adeptus eſt, in eo ſe gerere debeat. Præmittit enim exemplum, quod ſuos imitari non vult, de his qui principes ſunt & magnates gentiū, non autem de his qui quærunt aut volunt fieri principes & magnates: & ſimiliter ſubiungit exemplū, quod vult eos imitari, ſicut filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare, ſignificans ſe cùm primus eſſet, tamē ſeſe gerere vt miniſtrū. Itaque ſenſus potiùs eſſe videtur, Qui voluerit inter vos fieri maior vel primus, hoc eſt, qui ſtatuerit apud ſe primatū aliquem ſuſcipere, vbi iam eum acceperit, ſi modò velit eo gradu bene fungi, ſit omnium quibus præeſt miniſter & ſeruus, ſic. f. vt in omnibus eorū quærat vtilitatem & ſalutem, non autem proprium commodū & honorem. Hic ſenſus conuenit ei quod Luc. 22. legitur, cùm in vltima cœna, orta rurſum inter diſcipulos pro primatu cōtentione, Dominus hæc eadem inculcauit. Propoſito enim etiam ibi exemplo gentiliū principū, ſubiicit, Vos autem non ſic, ſed qui maior eſt in vobis, fiat ſicut iunior: & qui præceſſor eſt, ſicut miniſtrator. Vtitur autē hīc Dominus tali modo loquendi, quo videtur ſignificari qua via perueniatur ad primatum, dicens, qui voluerit fieri maior vel primus eſſe, quod ſic eū loqui conueniret ad curandū morbum Apoſtolorū qui volebant primatum, quibus proinde monſtrat, quid ſit illud quod volunt, dū volunt primatū, nempe quod volunt miniſtrādi & ſeruiendi, non autem præcipiendi & dominandi officium. Ac ſi apertiùs dixiſſet, Quicunq; voluerit fieri magnus & primus inter vos, is ſciat ſe, cùm talis factus fuerit, debere omnium eſſe ſeruum & miniſtrum, ſi modò velit id etiam eſſe coram Deo quod eſt apud homines. Dicta ſunt circa hanc Domini ſententiam quædam etiam in cap. Concor. 70. vbi ex Marci 6. cap. eadem habetur ſententia. Poſtquā autem ſuis nominus propoſuit exemplū gentilium principum, quod imitari non debeant, ſubiiigit iam exemplum ſuiipſius qui omniū primus eſt in regno Dei, quod proinde imitari debeant, quotquot illius vices in populo Dei obtinent, & cum illo regnant. Sicut, inquit, filius hominis nō venit miniſtrari, hoc eſt, vt meliùs in Marco verſum eſt. non venit vt miniſtraretur ei, ſed vt miniſtraret. Non negat quenquam ſibi miniſtraſſe aut miniſtrare potuiſſe, ſed ad hoc ſe veniſſe vt miniſtraretur ſibi. Veniſſe autem ſe dicit vt miniſtraret, quia venerat vt omniū vtilitati ſeruiret, prædicando & curando infirmitates, ac ob hæc corporaliter perambulando diuerſas ciuitates & regiones, non ob propriā gloriam aut vtilitatem, ſed tantùm ab aliorū ſalutem. De miniſterio enim in ſpiritualibus eſt potiſſimùm ſermo, cum ſe Dominus dicit veniſſe, vt miniſtraret, in quali mini-

Act. 5. 2. Cor. 10. 3. Reg. 7.

sterio oportebat Apostolos Dominū maximè imitari,quanquā etiam de ministerio in tēporalibus rebus simul intelligendū sit,cùm Dominus apud Lucam dicat se inter Apostolos conuersatū sicut qui ministrat,adeò vt etiam ad lotionē pedum sese demitteret.Vt autem Dominus suo exemplo doceret suos quantū debeant insistere ministerio aliorū, & solicitiri esse pro eorū salute,addit se venisse vt daret animam suam,hoc est, vitam suam(non enim animam solam.i.spiritū dedit,sed & corpus suum) redemptionē pro multis, significans eos qui vice sua in terris funguntur, vsque adeò debere sub seruire cōmodis eorum quibus præsunt,vt & vitā suam pro eorū salute impendant cùm opus fuerit,iuxta illud, *Ioan.11.* Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Dicit autē se vitam suam datum redemptionē,hoc est in pretiū redemptionis,quia mors ipsius veluti pretium erat quo humanū genus redemptū est ab ira Dei,à morte æterna, atq; à captiuitate diaboli. Vnde Paulus. Empti,inquit,estis pretio magno.Est autem Græcis pro accusatiuo,redemptionē, dictio λύτρον,quæ non ipsum redemptionis actū, sed pretiū significat quo redimuntur captiui & serui, quod vocabulo Gallico nos dicimus *Rançon*. Proinde rectius legitur per appositionē, dare animam suā redemptionē,quemadmodū habent Græca & Latini codices plerique, quàm cum præpositione,in,dare animā suam in redemptionē, ne intelligatur sensus esse vt daret animam suam propter redemptionem multorū,aut ad hoc vt multi redimantur, quanquā eodem sensus recidat. Quæri autē hic potest, cùm Christus dicatur animā suam tradidisse in pretium redemptionis multorum,cui pretium illud dederit. Pretium enim redemptionis aliquorū, iis solet dari à quo illi captiui detinentur, at à diabolo nos detinebamur captiui,cui Christū dedisse animā suam in pretiū redemptionis, absurdissimum fuerit dicere.Dicendū itaque Christum animam suā tradidisse Deo patri in pretium redēptionis humani generis,vt.s. ab illius ira redimeretur sub qua iacebat captiuum, & à qua traditū fuit potestati diabolicæ, à qua proinde liberatum est postquam iræ & iustitiæ diuinæ satisfactū est.Fuit autem mors Christi volūtariè perpessa,pretium sufficiens & accommodum redemptionis hominū ab ira Dei, quia ea mors ab eo qui peccatū non fecit, & proinde mori non debuit,& ab eo qui Deus simul & homo erat, volūtariè ex præcepto patris perpessa, maioris fuit apud Deum meriti, quàm totum humanū genus omnibus suis peccatis demereri potuit, & proinde eius mortis consideratione humanum genus relaxatum est à debito mortis æternæ quod peccatis suis contraxerunt.Cùm autem dicit Dominus se traditurū animam suam redemptionem pro multis, aut multis,hic positum est pro omnibus,quomodo ad Romanos,cùm dicitur quòd per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi.Mors ēm Christi pro omnibus redimēdis sufficiens fuit pretium, & quantum in ipso fuit,omnes venit redempturus:vnde Paulus pro omnibus mortuūesse Christum affirmat,& Ioānes dicit eum esse propitiationem pro peccatis totius mundi. Aut ideo pro multis dictū est,quòd efficacia mortis ipsius nō ad omnes esset peruentura,sed tātùm ad electos,qui pauci dicuntur cōparatione reproborum:multi verò, ob numeri in seipso multitudinē. Sic & Isaiæ 53. dicitur,Ipse peccata multorum tulit, & in vltima cœna Dominus dicit sanguinem suum effundendum pro multis in remissionem peccatorum.Porrò eo quòd Dominus hic dicit, Non ita erit inter vos, quidam hæretici,nempe Anabaptistæ colligūt omnino non licere Christiano gerere prophanū aliquem magistratū:alij verò hinc docent non licere salvē prælatis Ecclesiasticis tēporalem & sæculatē habere iurisdictionē, imò talibus nullā competere potestatem noua præcepta statuendi, etiam in rebus diuinis. At ex prædictis satis patet Dominū his verbis noluisse suis prohibere præeminentiā, sed tantùm voluisse docere modū sese in suscepto primatu gerendi.diuersum à modo principū ethnicorum.Nec hæc Christi doctrina intelligenda est tantùm pertinere ad prælatos Ecclesiasticos, quanquam ad eos imprimis & præcipuè pertineat, sed etiā ad principes sæculares Christianos,quorū principatus regno Christi seruire debet, nec aliter se gerere debent quàm subditorū suorū ministri,omnibus modis inuigilantes eorum cōmodis, quomodo populo Dei præfuerunt Moses, Samuēl, Dauid, & alij sancti. Quod nec gētiles principes quosdā omnino latuit. Siquidē Antigonus Macedonū rex cōspiciens filiū suū eos in quos habebat imperiū, ferociùs tractantem atque insolētius,An ignoras,inquiebat, fili,regnū nostrum esse splendidā seruitutē?sentiens principem non minùs oportere inseruire populo quàm populū principi,nisi quòd princeps id facit cum dignitate. Proinde locus hic esset deplorandi abusum potestatis tum Ecclesiasticorum, tum sæcularium principū inter Christianos etiam excedentē superbiam Ethnicorum principum: sed de hoc quædam Origenes in hom.12.super huius loci tractatione.

1.Cor.5.
1.Ioan.2.
Rom.5.
Luc.22.

SANATVR CÆCVS ANTE INGRESSVM IERICHO.

Lucæ 18. CAPVT CV.

FActum est autem cùm appropinquaret Iericho,cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans. Et cùm audiret turbam prætereuntē,interrogabat quid hoc esset.Dixerunt autem ei, quòd Iesus Nazarenus transiret.Et clamauit dicens,Iesu fili Dauid miserere mei.Et qui præibant increpabant eum vt taceret.Ipse verò multò magis clamabat,Fili Dauid miserere mei.Stans autē Iesus, iussit illum adduci ad se.Et cùm appropinquasset,interrogauit illum,dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit,Domine,vt videam,Et Iesus dixit illi Respice,fides tua te saluum fecit.Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum:Et omnis plebs vt vidit,dedit laudem Deo.

FACTVM EST AVTEM CVM APPROPINQVARET IERICHO, CÆCVS QVIDAM,&c.] Omnino videri poterat hic cæcus cuius meminit Lucas idem esse cum eo quem Marcus

Marcus etiam prope Iericho ſanatũ memorat, proprium eius nomen exprimẽs. Nomen enim ciuitatis, & facti omnimoda ſimilitudo, multùm ſuadent vnum & idem eſſe miraculum. Verùm cùm Lucas ſuum miraculum dicat à Domino factum cùm appropinquaret Iericho, Marcus verò ſuũ cùm egreſſus eſſet è Iericho, dicendum potiùs duo diuerſa eſſe miracula, etſi inter ſe ſimillima, & vnum quidem ante vrbis ingreſſum, alterũ verò ſimiliter cõtigiſſe poſt egreſſum. Sunt tamen qui putant propter nimiam narrationis ſimilitudinẽ idem eſſe miraculũ quod à Luca, & quod à Marco eſt deſcriptũ, & Lucam quidem non fuiſſe auxiè ſolicitũ de loco & tẽpore miraculi diligenter deſcribendo, ſed ſatis illis fuiſſe vt intelligeremus circa quem locũ factum eſſet miraculũ, idque propter miraculi certitudinẽ, & vt ex hac hiſtoria diſceremus & Domini benignitatem ac potentiã, & fidei in cæco exemplũ. Ad quẽ fructum percipiendum nihil facit ſiue ante ingreſſum, ſiue poſt egreſſum miraculum hoc acciderit. Quam ſententiam ſi quis ſequi volet, ne quid falſitatis fateatur eſſe in Euãgeliſtarum narratione, debet illud quod hîc dicit Lucas, cùm appropinquaret Iericho, accipere dictũ eſſe pro, cùm eſſet prope ciuitatem Iericho, quomodo hæc verba intelligi poſſe indicat D. Auguſtinus lib. 2 de quæſtionibus Euang. ca. 48. & vlteriùs dicendũ Lucam per anticipationem hoc cõmemoraſſe miraculũ, & ſic quidem narraſſe, quaſi ante ingreſſum contigerit, cùm poſt egreſſum contigerit, quod ſatis eſſet ſcire circa Iericho contigiſſe. At quia ſecundùm hanc ſentẽtiam nimis abuſiuè accipi deberet illud, cum appropinquaret Iericho aut fatendũ (quod nequaquã eſt fatendũ) aliquid falſitatis ineſſe Euãgelicæ narrationi, & quia quæ ſequuntur apud Lucam apertè ſatis oſtendunt illud quod modò narrat, factum eſſe cùm accederet Dominus Iericho, Auguſt. tum libr. 2. de conſenſu Euangel. tum prædicto loco de quæſt. Euang. omnino vult intelligendum miraculum à Luca deſcriptum, diuerſum eſſe ab eo quod Marcus deſcribit, proinde eius ſententiã tanquam receptiorem & tutiorem ſequi viſum fuit in Concordia. His autẽ pro concordia Euangeliſtarũ obiter præmiſſis, ad rem ipſam veniamus. Itaque cùm Dominus è regione iuxta deſertum iter faceret, vt in præcedentibus dictum eſt, ad Ieroſolymã, & obuiam haberet in hoc itinere ciuitatem Iericho, accidit vt cùm appropinquaret huic ciuitati, cæcus quidam ſederet iuxta viam, ſtipem, vt fieri ſolet, à prætereuntibus petens: quod nunc Dei diſpoſitione ita factũ eſt, vt ne inceſſus Domini eſſet ocioſus, ſed vbique etiã in via beneficentiæ occaſio ei præberetur, ſuóque exemplo doceret vt in omnibus & ſemper firmus proficni, & nunquam ignaui. Cùm ergo hic cæcus ex ſtrepitu vocum & pedum intelligeret magnam vim hominum prętereuntem, interrogabat quid hoc rei eſſet. Eſt enim cæcorum genus eo curioſius, quod oculis careat. Reſponſumq; eſt ei, quod Ieſus Nazarenus trãſiret. Tum ille protinus neglectis omnibus prætereuntibus, à quibus multam eleemoſynam ſperare potuiſſet, ad ſolum Ieſum conuerſus, concepta fiducia ex his quę de illo aliquando audierat, clamabat dicens, Ieſu fili Dauid, miſerere mei. Oratio magnæ fidei index, & planè Chriſto digna, qua & Matthæi 9. alij duo cæci viſum impetrauerunt, & mulier Chananæa, filiæ ſanitatem. Quod dicit, fili Dauid, non ob id tantùm dicit, vt, quemadmodum quidã volunt, blandimento quodam Dominum magis commoueret, quia ſcilicet honorificum erat natum eſſe ex regio ſemine Dauid, ſed ob id potiùs, dicit, quòd crederet eum eſſe Meſſiã qui expectatus fuit ex ſemine Dauid, & ob id, vt priùs aliquoties eſt annotatum paſſim tum apud Iudæos ea periphraſi notabatur vt vocaretur filius Dauid. Alioqui quomodo vel hic cæcus, vel alij ſimiles ita ſciuiſſent eum qui Galilæus & Nazarenus dicebatur, natum ex ſemine Dauid, niſi quia certo crediderunt eſſe Meſſiã, quem ſciebant fore filium Dauid? Itaque cùm alij renunciarent Ieſum Nazarenũ tranſire, ipſe magnificentius de eo ſentiens, Ieſum filium Dauid nominat. Quod dicit miſerere mei, ſignificat ipſum certò credidiſſe poſſe illum pellere cæcitatem ſi tantùm vellet, dũ nihil aliud ab eo implorat quàm miſericordiam, conueniteque illud, miſerere mei, diuinitati Chriſti, cui vt alicuius ſubueniat miſeriæ, nihil aliud eſt opus quàm vt eius miſereatur, cùm pleriq; hominum nequeant ſubuenire ei cui miſerentur: quanquam non ſit veriſimile hunc aut alios dixiſſe Chriſto, miſerere mei, ob creditam tum ab eis diuinitatem eius, ſed tantùm ob creditam eximiam eius potentiam à Deo ipſi collatã, qua poſſet quicquid vellet. Tamen vt oratio hęc ab ipſo ſpiritu ſancto profecta eſt, qui proculdubio tantæ fidei in illis author fuit, illud, miſerere mei, Chriſti indicabat diuinitatem: proinde Chriſto planè dignam dixi hanc orationem, non ſolùm ob eius breuitatẽ, ſed etiam quòd vtramque eius naturã indicet: humanam quidem, cùm dicitur filius Dauid, diuinam, cùm dicitur, miſerere mei. Porrò qui præibant in turba Ieſum, increpabant eum, (vnde datur intelligi, quòd clamare cœpit antequam Dominus circa illum eſſet, quodque ſæpius & validè clamarit) vt taceret. Suſpicabantur enim eum vulgarem petere eleemoſynam, & metuebant ne improbitate mendici offenderetur tranſiens Dominus. Quo autem magis turba obſtrepebat, tanto vehementiùs cæcus clamabat, eadem iterans ſancta improbitate, declarans hac ratione ardens conſequendi viſus deſiderium & inuictum fidei robur. Quoniã enim non licebat videre Ieſum, nec illum accedere, ideo magis intendebat vocem, neſcius quantum abeſſet quem appellabat, & obſtrepentis turbæ voces ſuperare aditens. Illo ergo in clamore perſeuerante, Ieſus qui aliquoties clamantem diſſimularat, tum ne videretur cupidus edendi miracula cauſa oſtentationis, tum vt euidentiorem redderet cæci fiduciam, noſque doceret perſeuerantia opus eſſe in orationibus, tandem reſtitit, (non enim, vt reliqui putabant, eius clamore offendebatur, ſed delectabatur) iuſſitque illum adduci ad ſe. Quanquam enim etiam non adducto cæco, ſolo verbo ipſum ſanare potuiſſet: adduci tamen illum ad ſe potiùs iuſſit, quò omnium oculos ad miraculi conſiderationem conuerteret, eſſetque miraculũ euidentius. Cùm autem veniſſet ad Ieſum, interrogauit illum, Quid tibi vis faciamẽ? quòd ignoraret quid ille cuperet, ſed vt illo palàm agnoſcente ſuum malum, & explicante ſuum deſiderium, miraculum ab omni eſſet liberum calumnia, ne aliqui dicere poſſent, hunc verè non fuiſſe cæcum, aut Ieſum oſtentationis gratia pro deſiderata ſtipe contuliſſe viſum. Solent enim quidam mendici fingere cæcitatem, quò plus accipiant, & fortaſſis

erant in turba complures qui nihil aliud peritu-
rum A putabant quam stipem. Solet enim & Dominus, tametsi iuxta mundum pauper, ex his quæ donabatur ab amicis, aliquid elargiri pauperibus. Cæcus autē magna cum fiducia, rerum omnium aliarū securus, nihil aliud petit quàm visum. Domine, inquit, volo te mihi facere vt videam, paucissimis rursum vsus verbis, sed quæ magnam præ se ferebant fidem. Tū itaque Dominus aptè respondens illius fiduciæ, verbo reddidit visum, summa cum maiestate dicēs, Respice, hoc est, recipe visum. Græcè enim est ἀνάβλεψον. Addidit autem solitum illud fidei elogium, Fides tua te saluum fecit, idque, tum in fidei commendationem, quam imitari nos voluit, vt sanitatem ab ipso spiritualem consequi possimus, tum in B exemplum humilitatis, alienum se ab omni arrogantia declarans, vt & alibi circa hanc Domini sententiam dictum est. Et confestim vidit qui cæcus fuerat, nec tamen redit ad mendicitatis sedem, sed vt priùs declarauit fidei magnitudinem & constantiam, ita nūc accepto diuinitus beneficio lætus gratum se exhibet: vnde sequitur, Et sequebatur illum, non se suámque fidem commendans quam commendauerat Iesus, sed magnificans, vel, vt Græca habent, glorificans Deum à quo tantùm beneficium profectū agnouit, & cui soli omnis gloria est tribuenda. Quin & populus conspecto tam insigni miraculo, quod, si adfuissent Pharisæi, calumniari studuissent, dedit laudem Deo, cuius virtute Iesum C non dubitant edidisse miraculum. Et hactenus quidem literalis historiæ tractatio, ex qua vt fructum spiritualem consequamur, imprimis quidem in genere in ipsa historia obseruanda tum Christi benignitas & potentia, vt ea in Christo admiremur & amplexemur, tum cæci fiducia & constans desiderium, vt hæc in ipso imitemur. Vt autem in specie partes historiæ tractentur mystice. (miracula enim Domini & saluatoris nostri, inquit Gregorius, sic accipienda sunt, vt & in veritate credantur facta, & tamen per significationem nobis aliquid innuant) secundùm intelligentiam quæ peculiariter allegorica dicitur, cæcus iste designat genus humanū, cæcum ignorantia veri, mendicum inopia omniū vir- D tutum, quod veluti iuxta viam sedebat mendicans, quia ab omnibus philosophis & doctoribus huius mundi quærebat pasci doctrina salutari. Christo vero transeunte per viam huius mundi, & appropinquante Iericho, hoc est, defectum nostræ mortalitatis assumente (Iericho enim, quod interpretatur Luna, rectè defectum nostræ naturæ aut mundum istum significat, ob lunæ instabilitatem) humanum genus lumen quod amiserat recepit, idque constāti fide & inuocatione nominis ipsius, à qua tamen qui præibant Iesum, synagoga Iudæorum scilicet & philosophorum scholæ, homines reuocare conabantur. Secundùm moralem autem historiarum sacrarum tractationem, cæcus hic homo & mendicus, typus est cuiuslibet peccatoris, veri cognitione & virtutibus destituti. Hic si visum est recepturus, imprimis quidem necesse est iuxta viam sedeat mendicans, hoc est, vt cæcitatem cordis sui & inopiam agnoscens, alienam opem imploret. Ita fiet vt Iesus incipiat transire circa eum. Transit autē quandocunque nomen ipsius & doctrina palàm prædicatur, aut internis suis inspirationibus cor hominis visitat. Id cùm sit, peccator sanitatis auidus vbi senserit adesse Iesum, non debet sinere elabi præsentem occasionem, sed constāti clamore fatigare eius aures, nec desistere, etiamsi multa turba suadeat silentiū, sed eò instantius illum inuocare. Reclamat enim intentioni nominis Christi synagoga Iudæorum, dicens non in illo esse salutem, sed in Mose. Obstrepunt & philosophi & principes ethnici, & quotquot peccatorem in suis vitiis retinere studēt, reclamat conscientia non vna voce, sed tot vocibus quot admissorū sibi conscius est animus. Suffocare nititur pium desiderium & orationem turba carnalium phantasmatū & cogitationum, quę mentem ipsius præoccupauerunt, quæ cuncta per eos qui præibant rectè designata intelliguntur. Quòd si his licet reclamantibus, peccator tamen tāto ardentiùs orationi insistat, Iesus, etsi in transitu existens, non præteribit tamen, sed ad illius clamorem restabit. Stat enim, inquit Gregorius, qui ante transibat, quia dum adhuc turbas phantasmatum in oratione patimur, Iesum aliquatenus trāseuntem sentimus. Cùm verò orationi vehementer insistimus, stat Iesus vt lumen restituat, quia Deus in corde figitur, & lux amissa reparatur. Cùm autem steterit Iesus, & iam menti quietem aliquam contulerit, iubet inuocantem se adduci ad se, quia siue per doctores Euangelicos, siue etiam afflatibus arcanis eum sibi propiorem facit. Quærit autem, quid tibi vis faciam? quia etsi sciat pater cœlestis quo indigemus, & quid desideremus antequam petamus eum, vult tamen nostras necessitates exponi sibi, vt ad orationem animus magis excitetur, sicque aptior fiat ad impetrandū quod petit. Itaque si malum & inopiam suam fateatur peccator, & instanter orauerit, precatus non aurum, argentum, sed visum & cognitionem veritatis, mox à Christo impetrabit. Vbi autem impetrauerit, cauendum ei ne ad pristinum redeat locum, nec ampliùs iuxta viam sedeat, aut mendicet, sed agnoscens se non ampliùs indigum, sequatur in via Iesum ad crucem pergētem, nec tantùm sequatur, sed simul animo grato Dei semper in se glorificet gratiam. Videt enim & sequitur, inquit Gregorius in homilia, qui bonum quod intelligit, operatur. Videt autem, sed non sequitur, qui bonum quidē intelligit, sed bene operari contemnit. Et subiicit, Si ergo fratres charissimi cæcitatem iam nostræ peregrinationis agnoscimus, si credendo in redemptoris nostri mysterium iuxta viam sedemus, si exorādo quotidie ab authore nostro vitæ lumen petimus, si eadem luce, iam per intellectum videndo, illuminati post cæcitatem sumus, Iesum quem mente cernimus, opere sequamur. Aspiciamus qua graditur, & eius vestigia imitando teneamus. Hæc ille. Bene autem nobis obseruandæ cæci huius orationes breuissimę quidem, sed sensuum pleniſſimæ, vt & nos huius exemplo discamus non quidem orare multiloquio, sed tamen instanter & assiduè idque eis quibus ipse ora- E uit verbis. Prior enim eius oratio, qua in genere precatur Christi misericordiam dicens, Iesu fili David, miserere mei, in omni conuenit tempore & orandi necessitate. Quiduis enim à Deo petituri, misericordiam eius solam rectè imploramus, cùm omnia nobis ab illa sint expectanda, adeò vt & vita æterna, quæ tamen merces est bonorum operum ex Dei nobis proueniat misericordia. Dicit enim Propheta, Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Posterior autem eius oratio, qua in spe- Psal 1
cie certam precatur misericordiam Christi, dicens,

Domine

Domine da vt videam, si de spirituali intelligatur visione, nos admonet quid maxime in specie petere debeamus, nempe non honores huius mundi, diuitias, aut voluptatem, sed visum oculorum mentis, ita vt nos assidùè dicamus, Domine, da vt videam. Da imprimis vt videam, hoc est, per fidem cognoscam te solum verum Deum, & veram veritatis viam qua ad te perueniatur, Sic Propheta, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Da deinde vt videam & agnoscam vanitatem huius sæculi, vt videam admissa à me peccata & proprias imperfectiones, vt videā te semper in conspectu meo, ne commouear, vt videam, sempérque ob oculos habeam vltimum vitæ meæ finem, ne vnquam obdormiam in morte. Da postremùm vt videam post hanc vitam te facie ad faciem in gloria tua, vt satier cum apparuerit mihi gloria tua. Quòd si obseruemus significationem verbi Græci, quod est Græcis pro verbo, videam, magis inuenietur hæc oratio, in mystico sensu nobis conuenire. Est enim ἀναβλέπω, quod duo significat, nempe visum post cæcitatem recipere, & sursum aspicere. Precandum itaque vt visus nobis restituatur, depulsa vitiorum caligine, & vt ne oculi nostri in terrenis figantur rebus, sed sursum attollantur ad cœlestium considerationem.

Psal. 118.

ZACHÆVS PVBLICANVS CHRISTVM SVSCIPIT. LVCÆ 19. CAPVT CVI.

ET veniunt Iericho.[c] Et ingressus perambulabat Iericho. Et ecce vir nomine Zachæus, & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues, & quærebat videre Iesum quis esset, & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, vt videret eum, quia inde erat transiturus. Et cùm venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, & dixit ad eū, Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Et cùm viderent omnes murmurabāt, dicentes, Quod ad hominem peccatorem diuertisset. Stans autem Zachæus dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. Ait Iesus ad eum, Quia hodie salus domui huic facta est, eò quòd & ipse filius sit Abrahæ. Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat.

ET VENIVNT IERICHO, ET INGRESSVS PERAMBVLABAT IERICHO. ET, &c.] Oportunè hæc historia superiorem narrationē secuta est. Quod enim ibi corporaliter à Christo gestum est miraculum hîc fit spiritualiter, & alioqui magna hîc est cum superiori facto similitudo. Ibi enim cæcus visum à Christo consequi desiderās, reprehenditur & reprimitur à turba, sed clamoris intentione superat turbæ impedimētum. Hic verò qui Christum videre desiderabat, à turba quoque prohibetur, sed & ipse impedimentum hoc conscensione loci alterioris superat. Ibi cæcus cum vocis intētione declarasset desiderij magnitudinem, iussus est à Domino adduci: sic & hic qui Christum videre desiderabat, ab ipso aduocatur, postquam cōscensa arbore ardorem sui præ se tulisset desiderij. Sed ibi à Domino suscipitur & curatur mendicus, hic verò diues, vt intelligamus neminē illum à sua gratia excludere. Itaque ingressus Dominus ciuitatē Iericho, vt erat comitatus multa turba, perambulabat eam, hoc est, pertransibat eam. Non enim significare voluit Euāgelista Dominum huc illucq; vagatum per ciuitatem, sed per mediam ciuitatem iter fecisse, transiturum per eam ad Ierusalem quò iter instituerat. Quo & nos mystice admonemur ne mente hæreamus in Iericho, hoc est, instabili hoc mundo, sed vt procedentes de virtute in virtutem, properemus ad cœlestem Hierusalem. Est autem Iericho, vrbs, quam primam Iordane transmisso cepit & subuertit Iosue, rege illius interfecto, vt scribitur Iosue 6. pro qua extruxit aliā Hiel de Bethel, vt scribitur 3. Reg. 16. Sed & hæc eo tempore quo Ierusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam ciuium capta & destructa est, teste Hieronymo lib. de locis Hebraicis, qui pro secunda etiam tertiam dicit postea ædificatam, eamq; vsque in sua tempora permansisse, & ostendi vtriusque vrbis vestigia. Brocardus testatur suo tēpore ciuitatē hāc octo tantū habuisse domos, vixq; nomē villæ sortitā. Ciuitatis huius situm & circūiacentis agri fertilitatē propter aquas largissimas fontis illius, quem, cùm noxius esset, Helisæus sanauit, vt scribitur 4. Reg. 2. describit prolixè Iosephus lib 5. de bello Iud. cap. 4, asserēs eam, vt erat media inter Ierusalem & Iordanē, à Ierosolymis quidē distare cētum quinquaginta stadiis, à Iordane verò stadiis sexaginta. Hanc ergo ciuitatē decoratā & habitatione & miraculo Helisæi, etiā Dominus illustrare dignatus est & præsentia sua & insigni quodā faciendo, vt vbique præsentia ipsius fructum aliquē attulit. Ecce enim, inquit Euāgelista, erat in hac ciuitate vir nomine Zachæus, (ob celebritatem namque viri eum proprio nomine expressit,) conuenitq; nomen ipsi euentui qui hic narratur. Nam Zacheus, si interpretetur, significat purū aut iustificatū, scribēdumq; est hoc loco per simplex c, non autem Zacchæus) & hic princeps erat publicanorum, & ipse diues. Quæ ob id Euangelista diligenter explicat, non solùm vt sequenti sit narrationi locus, sed, etiā vt eius cōuersio, & iustitiæ cupiditas, ac Christi benignitas sit admirabilior. Nō vulgare enim iustitiæ desiderium, nec vulgare Dei donū fuit, q̄ is qui caput fuit eorū qui ex publicis exactionibus & cōmuni aliorum malo propriis commodis inhiabant, & præterea diuitiarū copia affluebat, mox omnibus spretis in alium mutatus sit virum, & tam pio videndi Iesum desiderio detentus fuerit. Rursum christi benignitatem nobis mirè commendat, quòd non simpliciter publicani, sed etiam principis publicanorū hospitio vltro sese obtulerit, à cuius consortio maximè abhorrebant Pharisæi & Scribæ. Hic ergo talis vir, quem & vitæ genus & fortunæ indulgentia impellere poterat ad contemptum humilis Iesu, quærebat videre Iesum quis esset, cupiens, scilicet, eum etiam de facie nosse de quo tumor tam admiranda sparserat. Nec vulgari

gari tenebatur videndi Iesum desiderio, sed tanto, A vt cùm per staturæ exiguitatem impediretur à turba vndique Domino circunfusa, ne posset in turba videre Iesum, oblitus sui principatus & diuitiarum suarum, veluti infimæ alicuius sortis homo, arborem sycomorum ascenderit, quæ in via forte erat, per quam Dominum transiturum cognouit, non metuens quòd multis Iudæorum risui futurus esset, eò quòd diues & publicanorũ princeps, sublimis in arbore spectator esset vnius humilis & pauperis hominis. Et quidem cùm tam cupidus esset videndi Iesum, proculdubio lubens illum inuitasset, ni modestia & pudor obstitisset, & suorum peccatorum conscius, indignum se cum Centurione illo indicasset, B qui illum in domum suam vocaret, cùm à suo consortio Pharisæos studiosè abstinere expertus fuisset. Bene ergo Euangelista desiderij in hoc homine magnitudinem explicauit, dum & præcurrisse eum dicit, & ascendisse, idq; in arborem, quam & explicare ei visum est. Est autem Sycomorus, vel, vt Lucas posuit, Sycomorea, teste Dioscoride lib. 1. de materia medicinali cap. 167. arbor excelsa, folia quidem habens similia more, fructus autem proferens similes ficui, nisi quòd eos proferat sine granis, neque in ramis proferat, sed ex ipso caudice, non matureſcentes, nisi vnguibus aut ferro sculpantur. Plinius eam vocat ficum Ægyptiam, putátque in sola nasci Ægypto, cùm Dioscorides testetur etiam in Caria & Rhodo, aliisque locis nasci, & ex sacris literis certissimum sit etiam natas in Palestina, imò in ea fuisse crebras & vulgares, vt patet ex hoc loco, & iis locis quibus dicitur Salomon præbuisse multitudinem cedrorum quasi sycomoros, quæ nascuntur in campestribus in multitudine magna 3. Reg. 10. & 2. Paral. 1. & 9. & cùm Amos Propheta dicit se tanquam pastorem vellicasse sycomoros. Quo tamen loco Diuus Hieronymus putat magis significari rubos, qui afferunt mora agrestia, ac pastorum famem & penuriam consolantur, quod ea Amos 7. solitudo in qua morabatur Amos, nullam huiusmodi gignat arborem, quæ propriè dicitur sycomorus. Dicitur autem hæc arbor sycomorus, etiam sycami non quanquam hoc nomen proprie Græcis significet morum, vnde Lucæ 17. vertit interpres, arbori moro, cum Græcè sit συκάμινος, & Psalm. 77. vbi legimus moros eorũ in pruina, Græcè est τὰς συκαμίνους, quanquam hic potius vertendum erat sycomoros, quæ in Ægypto admodum crebræ sunt, adeò vt dicantur ficus Ægyptiæ aut nigri Ægyptiæ. Hebræi pro eo quod interpretes vertunt nunc sycaminon, nunc sycomorum, dictionem habent his nominibus similem שִׁקְמִית Sikma, vt videri possit mutuata à Græco συκάμινος, aut contrà potiùs nomen hoc Græcos ab Hebræis mutuatos. Porrò de vocabulo sycomorus adhuc disputatio est, vtrum ο in morus sit ωμέγα an ομίκρον, vt penultima sit longa an brevis. Græci enim fere per ομίκρον scribunt, putantq; E nomen hoc compositum ex σῦκος, id est, ficus, & μόρος, id est, morus, huic arbori inditum, quòd foliis morum referat, fructu verò ficum vulgarem, quod plane conuenit cum eo quod Lucas dicit συκομοραίαν. Nam Græcis μορραία, motum significat. At ex verbis quibusdam Dioscoridis apparet potius per ω μέγα scribendum, vt sycomorus dicta sit quasi ficus fatua, μῶρος enim fatuum significat, Dicit enim, καλεῖται δέ τινες αὐτῆς κάρπος συκομόρον, διὰ τὸ ἄτοπον γεύσεως, id est, vocatur autem & fructus huius arboris sycomorõ propter saporis ignauitatem, hoc est, quia ignaui & fatui est saporis. Vnde Hieron. in 7. cap. Amos dicit, Aquilam & Symmachum vertisse συκομώρους per ωμέγα. Quæ ob id latiùs prosecuti sumus, vt solidiùs tractari possit mysterium huius arboris, quam non nisi ob mysterij alicuius rationẽ videtur sic in specie designasse Euangelista. Sed redeamus ad historiam: Itaque sedente Zachæo in arbore, & Dominum expectante, Dominus cùm venisset ad locum, attollens oculos, vidit eum, aspectu quidem corporali, sed quem ferè sequitur aliquis salutaris effectus, quali aspectu dignus ille meritò factus est, qui tanto videndi Iesum desiderio tenebatur. Videre enim eum solùm in tanta multitudine ambiuit, & vicissim in tanta multitudine peculiariter illum vidit, & in illum oculos suos conuertit Dominus, qui delectatus tam insignis hominis cupiditate, quam ipse facto, vultu atque oculis præ se ferebat, quam Dominus qui scrutator est cordium, synceram esse aduertit, non tantùm se illi simpliciter videndum exhibet, cùm ille nihil aliud petere auderet, sed etiam ipso nomine vocatum compellans quem priùs non viderat, vltrò sese ipsius obtulit hospitio, dicens, Zachæe, festinanter descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. Dicit, oportet me manere, non ob inopiam, quasi defuissent ei in quæ reciperetur hospitia, sed quòd ille suo desiderio meruerat Dominum habere hospitem, & quia oportebat hac ratione Christum secundùm suum officium quærere & saluum facere C quod perierat. Legimus Dominum frequenter rogatum iuisse ad conuiuium, nunquam autem nisi hoc loco legimus eum non inuitatum vltro se ingessisse. Atque id vulgò habetur parum ciuile. Sed introspexit Dominus affectum hominis, cui tanti erat vidisse Iesum præteruentem, sciebátque eum plura tentaturum, nisi propria indignitatis conscientia obstitisset. Hic animus Christo cognitus efficacissimè & vrbanissimè ipsum inuitabat, qui sic amat inuitari, & à quo plus sæpe impetrat qui quod secũ tacitè optat, propter conscientiam imbecillitatis suæ non auderet petere, quam qui præsumptuosè & inuerecundè illum vocare ad se non dubitat. Efficax D enim inuitator Christi fuit Petrus, cum diceret, Exi Luc. 15. à me Domine, quia homo peccator ego sum: & Centurio qui dicebat, Domine non sum dignus vt Matth. 8. intres sub tectum meum. Demonstratum est hîc à Christo, quàm rectè dictum sit de sapiẽtia Dei quæ Christus est, Clara est, & quæ nunquam marcescit Sap. 7. sapientia, & facile videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat. Ostensum quàm rectè de eo Ecclesia canit, quòd abundantia pietatis suæ & merita supplicum excedit & vota. Declaratum quàm auidus sit salutis & conuersionis peccatorum, quam auiditatem ipsius significat etiam quod dicit, festinãter descende, & rursum illud, oportet me manere. Et rectè quidem, dicit, manere, quoniã etsi ad tempus breue erat in domo Zachæi corporaliter futurus, in ea tamen per fidem semper erat mansurus, per quam habitat in cordibus fidelium. Res autem subsecuta declarauit & vim præcepti Dominici, & affectum Zachæi erga Dominum, quòd, scilicet, solo pudore prohibitus non priùs vltro illum ad se inuitauerit. Mox enim vt audiuit Domini insperatam iussionem, nihil quidem respondet, ingens enim affectus & insperatum gaudium vocem adimere solet, sed tamen nihil cunctatus obtemperat. Nam & festinanter descendit,

& non

& non fimpliciter cùm accepit, ſed excepit eum gaudens, veluti magno honore affectus, & magno theſauro donatus, cùm priùs temporalia tantùm lucra ſectaretur. Non enim iudicauit ſe beneficium collaturum, ſed beneficium accepiſſe. At quid interea qui aderant rei quæ agebatur ſpectatores? Cùm cæcum ante ingreſſum Iericho Dominus illuminaſſet, omnis plæbs vt vidit, dedit gloriam Deo: nũc verò cùm magis deberent Deo dare gloriam, & Chriſti prædicare benignitatem, omnes qui videbant, murmurabant, dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertiſſet, duplici nomine peccantes, & quod hunc adhuc peccatorem vocabant, qui etiamſi priùs peccator fuerat, videri meritò iam poterat animum mutaſſe, & quòd vitio hoc vertunt Domino, quod ad hominem peccatorem diuerterit, cùm hoc vnum viderent eum agere, vt ſua doctrina peccatores ad reſipiſcentiam permoueret. Qua in re obſeruandum quomodo homines ſemper magis commendauerint corporalia Chriſti beneficia, quam ſpiritualia, vt ſemper carnales magis externa mirantur, quàm ſpiritualia. Cùm tamen hic dicuntur omnes videntes murmuraſſe, videtur intelligendum Euangeliſtam locutum vulgari modo, vt omnes dixerit pro ferè omnibus, aut admodum multis. Non enim abſolutè omnes qui viderunt murmurabant, quia non Apoſtoli & diſcipuli qui aderant. Vt autem intelligamus quàm iniuſta & irrationabilis fuerit horum murmurantium indignatio, ſubiicit Euangeliſta: Stans autem Zachæus dixit ad Ieſum. Stetiſſe eum dicit inſinuans ipſius erga Chriſtum reuerentiam, ſiue hoc inter prandendum contigerit, ſiue potiùs ante vel poſt prandium, cùm aliquamdiu, vt eſt veriſimile, Dominum docentem mundi contemptum, & futuræ vitæ bona annunciantem audiſſet. Aduertendum autem quid dixerit ad Ieſum, Ecce, inquit dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus, &c. Quod dicit, do & reddo, quidam ſic accipit quaſi iam hoc facere cœperit, priuſquam etiam ad ipſum Dominus diuertiſſet, vt intelligeret num hoc quod cœperat Domino probaretur nec ne. Sed rectiùs intelligitur ipſum commotum Chriſti præſentia & doctrina, iam certò conſtituiſſe ſe daturum & redditurum, vt cùm dicit, do & reddo, præſentis temporis verba pro futuris accipiantur, dabo & reddam, niſi quòd ſignificare voluerit dicens, do & reddo, ſeſe iam ſuas facultates ad id deputare, & ad id faciendum ſeſe aſtringere vt ſenſus ſit, do pauperibus, hoc eſt, iamiam illis addico & certò deputo. Id enim magis conuenit reſponſioni Domini, quam ſubiicit dicens, Hodie ſalus domui huic facta eſt. Diuidit autem ſuas facultates in duas partes. Et dimidium quidem pauperibus aſſignat, vt peccata ſua eleemoſynis redimeret, & perfectionem Euangelicæ doctrinæ quoad poſſet præſtaret. Ea enim requirit vt diuites ſua diſpergant & diſpenſent pauperibus. Dimidium verò reſeruat, non tam vt poſſideat, quàm vt hinc exoluat lucra fraude quęſita, vt ferè ſolet publicanorum officium non eſſe liberum ab iniuſtis exactionibus. Quadruplum autem reddere fraudatis conſtituit, ſecutus, ſcilicet legem hac in parte, quæ præcepit ei qui ouem fuerit furatus, eámque vendiderit, vt reddat quadruplum. Quanquam hac conſtitutione non omnino ad talem redditionem adigebatur. Nam lex ei qui quod fraude aut furto abſtulit, adhuc habet in manibus, duplum tantùm reſtituere præcipit. Hic autem ſi quod aliquem fraudauit, illud adhuc penes ſe habuit, nempe pecuniam. Verùm quò fraudis perfectam faceret ſatisfactionem, & non tantùm reſtitueret malè ablata, ſed etiam damna quæ fraudati poterant incurriſſe reſarciret abundè, ſuumque peccatum in ſeipſo plenè puniret: quadruplum vltro ſe redditurum promittit. Ex quo intelligendum relinquitur, hunc diuitias ſuas non omnes ex iniuſtitia & fraude comparaſſe, ſed maiorem partem, imò omnes penè vel ex patrimonio, vel ex iuſto lucro obtinuiſſe, quomodo enim alioqui & dimidium bonorum ſuorum pauperibus addicere potuiſſet, & præterea reddere quadruplum omnibus à ſe fraudatis? Hinc autem diſcendum diuiti qui perfectus Chriſti volet eſſe diſcipulus, opus eſſe vt & largiter ſua in pauperes eroget: & tamen non ſic omnia, quin ſi de fraude aliqua ſibi eſt conſcius, nõ etiã fraudatis malè ablata reſtituat, nec tantùm ea quæ abſtulit reſtituat, ſed & damna quæ hinc incideruntaut incidere potuerunt reſarciat. Diſcendum & hoc, quòd perfecta reſipiſcentis ſatisfactio in duobus illis conſiſtat, nempe vt & ablata reddat (nõ enim, inquit Auguſtinus, dimittitur peccatum, niſi reſtituat ablatum) & admiſſa peccata eleemoſynis purget, iuxta conſilium Danielis, Peccata tua eleemoſynis redime. Portò quòd Zacheus has ſuas coram Domino virtutes proponit, non iactabundè facit, quemadmodum Phariſæus ille, qui dixit, decimas do omnium quæ poſſideo, ſed tum vt alacritatem ſuam & fructum in ſe ſecutum ex præſentia & ingreſſu Domini oſtenderet, idque in condemnationẽ obmurmurantium Iudæorum, tum quòd cuperet audire à Domino an quod facere inſtituebat, ei placeret necne, & num quid illi præterea eſſet faciendum ad adipiſcendã vitam æternam. Mira ſanè rerum mutatio, cùm is qui priùs totus lucris inhiabat, & ex aliorum incommodis ſibi quæſtum faciebat, ſubitò ita mutatus eſt, vt non tantùm redderet cum fœnore & largiter iniuſtè parta, ſed & quæ ſupererant, pauperibus non tantùm ſe daturum promitteret, ſed iam deputaret, & veluti renunciato iure addiceret. Hæc certè mutatio dexteræ excelſi. Iam camelus, abiecto diuitiarum onere tranſire cœpit per foramen acus. Cùm ergo Zachæus ſuam mutationem Domino probandam vel improbãdam proponeret, Dominus approbãs eius propoſitum, ait ad illum, Hodie ſalus huic domui facta eſt, eò quòd & ipſe filius ſit Abrahæ, vbi ſciendum, quòd apud Græcos relatiuum, ipſe, referri poteſt ad domum, quia illis οἶκος, id eſt, domus, eſt maſculini generis, vt ſic verti poſſit oratio, Salus huic domui facta eſt, eò quòd & ipſa filia ſit Abrahæ. Atque in hunc modum potiùs intelligendum, ob id apparet, quod cùm Dominus hæc dicatur dicere ad Zachæum, non autem ad circunſtantes, durius eſt quo ſub tertia perſona dicitur ad illum, eò quòd & ipſe ſit filius, ſi, ipſe, referatur ad Zachæum? Nec abſurdum videri debet ſi domus dicatur filia Abrahæ. Sic enim rectè dicitur domus filia Abrahæ, quomodo nos dicimus domum aliquam Chriſtianam, vt ſcilicet domus accipiatur pro familia. Non enim Dominus tantùm Zachæo ſalutẽ annunciat, ſed toti familiæ, quæ exemplo patrisfamilias aut iam credidit, aut creditura erat. In noſtra litera videtur illud, ad eum, cùm dicitur, Ait Ieſus ad eum, accipiendum pro, de eo, quomodo ad Romanos dicitur, Ad Iſrael autem dicit, pro, De Iſrael autem

Epiſto. 54. ad Macedonium.

Dan. 4.

Exod. 22.

Rom. 10.

tem dicit. Et, multi dicunt animæ meæ, non est sa- A
Psal. 3. lus ipsi in Deo eius, pro multi dicunt de anima mea. Itaque intelligatur ad circumstantes de Zachæo dixisse Dominus, Hodie salus huic domui, hoc est, familiæ facta est, eò quòd etiam ipse, paterfamilias, scilicet, sit filius Abrahæ. Theophylactus relativum, ipse, manifestè refert ad domum, & per domum vult intelligendum ipsum Zachæum, vt sit sensus, sicut tu hodie das & reddis, ita & ego dico hodie salutem factam domui huic, id est, tibi: iuxta quem sensum rectè dixerimus in nostra litera, relativum, ipse, referri ad domum, non secundùm vocem, sed secundùm rem, sicut in illo, Reges gentium dominantur eorum. Cæterùm domui B
dicit Dominus factam salutem, quia supra dixerat, In domo tua oportet me manere, vt ostendat fructum secutum ex suo in domum ingressu, propter quem fructum dixerat, oportet me manere in domo tua. His ergo verbis non tantùm approbat Dominus factum Zachæi, sed & occurrit indignantium de ingressu suo murmurationi, cùm ostendit fructum sui ad peccatorem introitus. Et quò magis omnium ora obstruantur, addit causam salutis domui tunc collatæ, dicens, eò quòd &, hoc est, etiam, ipse, quanquam publicanus & peccator, sit filius Abrahæ. Quòd autem Zachæum filium vocat Abrahæ, dupliciter potest intelligi. Aut simpliciter, quia ex genere fuit Abrahæ sicut reliqui Iudæi, quo modo si accipiatur, intelligendum est Do- C
minum non reddere exactam, & adæquatam rationem quare salus facta sit huic domui. Non enim omnibus illis salus contigit, qui filij fuerunt Abrahæ secundùm carnem. Sed redditur ratio quare non debuerit à Domino negligi Zachæus, nimirum quia & ipse erat Israëlita: suprà autem dixerat missum se ad oues quæ perierunt domus Israel, & filiis Abrahæ peculiariter erat promissa salus per Messiam præstanda. Aut filium Abrahæ vocat non tantùm ratione carnalis ex Abraham propagationis, sed etiam ratione diuinæ electionis, qua hi tantùm æstimantur in semine Abrahæ, qui benedictionis Abrahæ & semini eius promissæ in Christo D
participes sunt ad futuri sunt, sicque adæquata reddita erit causa quare domui huic salus contigerit. Non potest enim non huiusmodi Abrahæ filiis salus aliquando contingere. Sunt autem, inter quos Chrysostomus, qui Zachæum hunc non putant fuisse genere Israëlitam sed ethnicum, dictum autem filium Abrahæ, quomodo gentes dicuntur filij Abrahæ, per imitationem scilicet fidei & ope-
Rom. 9. rum eius: vt sensus sit, eò quòd non tantùm vos carnales Iudæi, sed etiam ipse sit filius Abrahæ iam effectus, per fidei imitationem. Verùm id non est verisimile, tum quia Dominus suprà dixerat se non missum nisi ad Israëlitas: tum quia si id verum fuisset, non tantùm Iudæi murmurantes dixissent quòd ad hominem peccatorem diuertisset, sed multò E
magis quod ad hominem præputium habentem diuertisset, quod in Petro indignè tulerunt etiam fi-
Act. 11. deles, idque post acceptum spiritum sanctum. Non enim existimandum est publicanos omnes qui apud Iudæos Romanorum nomine publica vectigalia exigebant, fuisse gentiles, vt suprà satis dictum est. Sed & nomen, Zachæus, cum sit Hebraïcum, indicat satis hominem fuisse Iudæum. Concludendo autem subiicit Dominus, Venit enim filius hominis quærere & saluum facere quod perierat. Quo confirmat, redditam rationem, quòd

scilicet, salus ideo contingere debuerit Zachæo, quia filius fuerit Abrahæ etiam ipse, nec obstare illi quòd publicanus sit & peccator, eò quòd ipse venerit in hunc mundum, vt quæreret non eos qui sibi iusti videntur, nec salute se putant indigere, sed vt quæreret & saluum faceret quod perierat, idque imprimis inter oues Israëliticas. Itaque bifariam Dominus refellit Iudæorum indignationem. Nam cùm dicit, eò quòd filius sit Abrahæ, respondet murmuri Iudæorum ex parte Zachæi, proferens eius ex Abraham origenem, ob quam à se non erat relinquendus, & Iudæi tanquam de fratris salute & felicitate gaudere debebant. Cùm verò dicit, Venit enim filius hominis, &c. ex parte sui respondet illis, proferens suum officium. Et hæc quidem iuxta historiam, quæ in genere quidem nos docet & Christi in requirendis peccatoribus solicitudinem, atque in suscipiendis illis benignitatem, & verè pœnitentis ad opera misericordiæ, & iustitiæ alacritatem. Iuxta allegoriam autem, sicut semper in Euangelis publicanorum & pec- *Allegoria.*
catorum conuersio, typus fuit conuersionis gentium quas Iudæi ob peccata abominabantur, & quarum vocationi inuiderunt postea: ita & nunc Zachæus iste Pharisæis abominabilis, typus fuit populi gentilis, qui fama nominis Iesu diuulgata, excitatus auiditate eum cognoscendi, cùm statura pusillus esset, hoc est, puerorum instar non ita vt Iudæorum populus profecisset in virtutibus & veritatis cognitione, & ob id impediretur à turba vitiorum & diuersorum errorum quos sectatus fuerat, ne Iesum videre posset, ascendit per fidem in arborem sycomorum, hoc est, crucem Domini, quę ficum refert fructas sui dulcedine: morum verò effusi sanguinis rubedine, estque veluti ficus fatua, quòd cùm dulcis sit fructus eius credentibus, fatuus tamen & insipidus infidelibus. Hæc est illa fi-
cus, vnde qui cognoscunt se esse nudos, colligunt *Genes. 3.*
folia quibus tegant suam nuditatem. Aut in arborem sycomorum ascendit, dum suæ pusillitatis conscius, turbam errorum fugiens, Euangelicam amplexatus est doctrinam, quæ mundo fatua habetur & stulta, qua à terrenis sublcuatus Iesum per fidem videre meruit. At Dominus videns huius populi fidem, & studium veritatis cognoscendæ, non se in transitu videndum illi præbuit, vt Iudaïco populo, sed à cõtẽplationis studio ad opera charitatis ipsum vocans, delegit in domo eius manere, & firmam facere mansionem, plus ei populo indulgens quàm vel petere vel sperare poterat. Quam benignitatem populo gentili exhibitam cùm viderent Iudæi, indignati sunt & obmurmurarunt. Vt enim nunc obmurmuratum est Iesu propter Zachæum: ita pòst obmurmuratum est Petro ob Cornelium centurionem, qui gentium fuit primitiæ. Dicebant enim, Quare introisti ad viros præputium haben- *Act. 11.*
tes? At illis quantumlibet indignantibus, & abominantibus gentes tanquam peccatores, Dominus gentili populo iustitiæ & misericordiæ operibus vacanti, non autem principaliter cæremoniis sicut Iudæi, pronunciat salutem factam, idque ob id quod semen Abrahæ esset spirituale per fidem. Ex quibus intelligi iam facilè potest quomodo etiam moraliter hæc historia possit tractari, vt per eam doceatur quomodo quisque peccator, cuius exemplar quoddam sese exhibuit, Zachæus, assequi possit, vt & Iesum videat, & eundem habeat manentem in domo pectoris sui, nimirum si cùm

pro

pro ſtaturæ ſpiritualis puſillitate impeditur à turba ſuorũ peccatorũ, à turba errorũ in quibus verſatus eſt, à turba humanæ conuerſationis, ne Ieſum videre poſſit, & has turbas fugiat, & terrenis relictis ad ſuperna feratur, in crucem Dominicam fide aſcendat, ſtultam Euangelij doctrinã amplexetur. Cumq; ſic è ſublimi Ieſum ſpeculatus fuerit, deſcendat ad officia pietatis. Non enim ſatis eſt contẽplari Ieſum, quoties eget hoſpitio: eget autem, quoties eget proximus. Ac tum quidẽ quoties vocamur à Domino ad huiuſmodi officia charitatis, nihil morandũ eſt, ſed & feſtinanter ad ea explenda deſcendendum, & Chriſtus egenus cum gaudio excipiendus. Sic fit vt quis per fidem quæ per dilectionem operatur, Chriſtum non veluti in tranſitu videat quomodo eum vident qui tantùm credunt, ſed etiam habeat eum manentem in domo ſua, refectus ab eo ſalutari doctrina & ſpiritus conſolatione, quantumuis impij quidam obtrectent, & viciſſim ipſum reficiens miſericordiæ & iuſtitiæ operibus. Hæc enim duplicia opera ex facto Zachæi verè pœnitenti ſunt imitanda. Porrò ex Eccleſiaſtica inſtitutione, hæc de Zachæo hiſtoria legitur paſsim in ſolennitate dedicationis Eccleſiarũ idque appoſitè valdè. Et primùm quidem, quòd ei feſtiuitati cõueniat illud Domini, Hodie ſalus huic domui facta eſt, propterea quòd tunc memoria celebretur eius diei qua domus aliqua Deo eſt deputata, & ſingulari inſignita prærogatiua. Deinde quia ei conuenit illud, Hodie in domo tua oportet me manere, Quod ea die templum factum ſit habitaculum Dei & Chriſti. Poſtremùm, quia templum materiale typus quidam eſt templi ſpiritualis, in quo magis habitare deſiderat Chriſtus, illius. ſ. de quo Paulus. Templum Dei ſanctum eſt quod eſtis vos, proinde annua dedicati templi memoria celebratur, vt ea fidelis quiſque ſemel Deo in baptiſmo conſecratus admoneatur, ita ſe gerere vt Chriſtum habeat in ſe manentem, ad quod aptiſsimè conuenit moralis hiſtoriæ huius tractatio. 1. Cor. 3.

PARABOLA PROPONITVR DE DECEM MINIS.

Lucæ 19. CAPVT CVII.

HÆc illis audientibus adijciens, dixit parabolam, eò quòd eſſet prope Hieruſalem, & quia exiſtimarẽt quòd confeſtim regnum Dei manifeſtaretur. Dixit ergo, Homo quidam nobilis abijt in regionem longinquam accipere ſibi regnum, & reuerti. Vocatis autem decem ſeruis ſuis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos, Negotiamini dum venio. Ciues autem eius oderãt eum, & miſerunt legationẽ poſt illum, dicẽtes, Nolumus hunc regnare ſuper nos. Et factum eſt vt rediret accepto regno, & iuſſit vocari ſeruos, quibus dedit pecuniam, vt ſciret quãtum quiſque negotiatus eſſet. Venit autem primus dicẽs, Domine mna tua decem mnas acquiſiuit. Et ait illi, Euge ſerue bone, quia in modico fuiſti fidelis, eris poteſtatem habẽs ſupra decẽ ciuitates. Et alter venit dicens, Domine mna tua fecit quinque mnas. Et huic ait, Et tu eſto ſuper quinque ciuitates. Et alter venit dicẽs, Domine, ecce mna tua, quam habui repoſitã in ſudario, timui enim te, quia homo auſterus es: tollis quod non poſuiſti, & metis quod nõ ſeminaſti. Dicit ei, De ore tuo te iudico ſerue nequã: ſciebas quòd ego homo auſterus ſum, tollẽs quod nõ poſui, & metẽs quod nõ ſeminaui: & quare nõ dediſti pecuniã meã ad mẽſam, & ego veniens cum vſuris vtique exegiſſem illam? Et aſtãtibus dixit, Auferte ab illo mnam, & date illi qui decẽ mnas habet. Et dixerunt ei, Domine, habet decem mnas. Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, ab eo autẽ qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Veruntamen inimicos illos meos, qui noluerunt me regnare ſuper ſe, adducite huc, & interficite ante me. Et his dictis præcedebat aſcendens Hieroſolymam.

HÆC ILLIS AVDIENTIBVS ADIICIENS DIXIT PARABOLAM, EO QVOD, &c.] Occaſionem dictæ modo à Domino parabolæ explicauit Euangeliſta, nimirum quia cùm iam Dominus appropinquauit Hieruſalem, diſcipuli exiſtimauerunt Chriſtum regnum ſuum quod temporale fore putabant, mox in ea tanquam regia ſede & ciuitate Dei auſpicaturum gloriosè: Itaque ſubiecit hanc parabolam, quo hanc mentibus ſuorũ tolleret exiſtimationem ſignificans per eam, longè aliter rem caſurã quam illi opinabantur, ſe ſcilicet nõ in vicina Hieruſalem, ſed in longinqua regione regnum ſibi accepturum, Iudæos regnum ipſius detrectaturos, ac Apoſtolos, aliósq; doctores miniſtros ſuos qui cum ipſo regnare vellent interea quòd ipſe abeſſet in regno externo, negociationem conſentaneam regno exercere debere, donec in fine ipſe veniret, fidelibus miniſtris regni ſui conſortium communicaturus, rebelles verò & ignauos ſeruos vindicaturus. At quæri hîc poteſt, quomodo Euangeliſta dicat hanc parabolam Dominum adiecisſe, cùm prædicta illi nempe Apoſtoli & alij qui aderant, audirent. Illo enim apparet ſignificati Dominum ſumpſiſſe etiam ex illis prædictis occaſionem ſubiiciendi hanc parabolam, cùm nulla videatur eſſe horum cum præcedentibus connexio. Itaque quanquam videri poſſit Dominum poſtea quæ ad cauſam Zachæi pertinebant, nouam docendi occaſionem, ſine conſequentiæ ratione accepiſſe ex Apoſtolorum carnali exiſtimatione, tamen rectè etiam dixerit quis, Dominum cùm hanc ſubiiceret parabolam, reſpexiſſe vel ad indignationem & obmurmurationem Iudæorum, vt ſignificaret mirum non eſſe ſi perpetuò ipſi indignarentur, qui mox recuſaturi erant ipſum in ſuum regem ſuſcipere, vel ad hoc quod dixit, Venit filius hominis quærere & ſaluũ facere quod perierat, vt ex ſuo exemplo etiã ſuos per parabolam doceret quid ipſis faciẽdum reſtaret, nec tam cogitarent nunc de regni gloria, quàm vt regem ſuum imitentur, & poſt illius profectionem etiam ipſis quærendum quod petierat in hominibus. Hoc eſt enim lucrum quod à ſuis miniſtris Dominus requirit. Bene autem dicit Euangeliſta illos exiſtimaſſe quòd regnum Dei manifeſtaretur confeſtim. Regnum enim Meſſiæ, etſi putabant ipſi fore temporale & mundanum, tamẽ Dei regnum vocabant, quòd per Meſſiam ſe miſſum Deum in po-

pulo suo crederent sublimi quodam modo regnaturum, & sublimiùs quàm olim tempore Iudicum, aut regis Dauid, & alioqui. Et quidem regnum Messiæ vtiam in terris vtcunque cœptum erat, ita mox in Hierusalem magnum profecturũ & incrementum accepturum erat: verùm non erat ita vt illi putabant manifestandum, vt instar aliorum regnorũ, in gloria & maiestate appareret. Spirituale est enim regnũ Christi quod est in terris, & quemadmodum Paulus vitam fidelium absconditam esse dicit cũ Christo in Deo: ita & regni ipsius maiestas & gloria iam occulta est, manifestanda in nouissimo die. Porrò hac parabola eò magis præmuniendi iam erãt animi Apostolorum, quòd mox solenni pompa veluti rex ingressurus erat & suscipiẽdus in Hierusalem, quemadmodum post hanc parabolam mox Lucas subiungit. Parabola autem sic habet (nam ad literam eam priùs breuiter prosequemur, etsi ferè planam satis in omnibus, quò ritè intellecto exemplo solidiùs in re per ipsam significata versemur (Homo, inquit, quidam nobilis, hoc est, claro genere natus.) Græcè enim est εὐγενὴς,) abiit in regionem longè dissitam à loco habitationis, vt acciperet sibi regnum, & eo accepto reuerteretur. At priusquã ingressus esset iter, vocatis decẽ seruis suis quos habebat, dedit illis decem mnas, singulis scilicet, vnã, ita vt inter omnes æqua esset sortis partitio, simúlq; mandauit illis dicens, Negotiamini, hoc est mercaturæ & lucro conquirẽdo operam date, dum pro vsque dũ venio, quasi dicat, Hanc pecuniam trado vobis, non vt prodigatis aut seruetis otiosam apud vos, sed vt negociatione crescat, reuersúsque reperiam rem domi auctam. Non dicit quando venturus sit, sed tantùm venturum se asserit, volens tempus aduentus sui ipsis esse incertum, vt illi nunquam essent in otio, sed vẽturum tempore incerto semper expectarent. Porrò μνᾶ, mna dictio Græca, pro qua Latini interposita litera i dicunt etiam mina, significat Atticis libram pecuniariam, hoc est, centũ drachmas, quæ continent 12. vncias cum semisse. Cùm enim drachma octaua pars vnciæ sit, sicut octo drachmæ vnciam faciunt: ita duodecies octo drachmæ, hoc est, nonaginta sex, duodecim vncias, quæ veram libram Romanam reddunt, faciunt, sed ob numeri perfectionem addebantur quatuor drachmæ, ita vt 100. drachmæ dicerentur libra & μνᾶ. Dicunt autem & Hebræi eodem vocabulo מָנֶה Mane, pro quo nos dicimus mina, & Græci μνᾶ, sed sciendum est minam Hebraïcam diuersam esse à mina Attica. Hebraica enim valet, teste Iosepho, duas libras cum dimidia. Sic enim habet li. 14. antiquit. cap. 12. Mina apud nos duæ & semis libræ existimãtur. Quod conuenit cum eo quod scribitur Ezech. 45. vbi dicitur, Viginti sicli & vigintiquinque & quindecim sicli, minam faciunt. Viginti enim & vigintiquinque & quindecim sicli simul sumpti faciunt 60. siclos. At cùm, vt supra dictum est, Siclus sit dimidium vnciæ, 60. sicli, 30. faciunt vncias, quæ sunt duæ libræ & semis. Proinde Hebraïca mina non tantùm dupla est ad Atticam, sed & vltra excedit eam in quinque vnciis. Et hæc quidem pro intelligentia scripturarum in quibus fit mentio de minis vel mnis. Redeamus ad parabolicã historiã. Cùm ergo ad prædictum modum res suas nobilis iste homo domi disposuisset, mox profectus est. Ciues autem ciuitatis cui præerat oderant eum. Itaque profecto illo cœperunt agitare de nouandis rebus, vt fieri solet, hoc molientes, vt dum alterum regnum asseric, ab eo quod possidebat excluderetur. Miserunt igitur post illum iam profectum legationem, hoc est, legatos, dicentes ad illos, Nolumus planè hunc regnare super nos, nullam quidem legitimam rationem addẽtes, sed superbè regnum eius recusantes sola voluntate. Id enim significat, Nolumus: Hæc dicentes legatis miserunt eos, vt referrẽt illi ciues esse huius animi, vt posthac nollent illum habere regem, ne veniret vnde profectus esset. Et factũ est vt accepto regno, quantumuis id nollent ciues, rediret tamen ac reuersus primùm quidẽ de seruis suis solicitus fuit quibus pecuniam dederat, quos proinde vocari iussit, vt sciret quantum quisque negotiatus esset, id est, quantum lucri negotiando fecisset. Non est enim hîc Græcis verbum πραγματεύεσθαι, quod superiùs est, sed διαπραγματεύεσθαι, quod plᵉ quid significat. Venit autem primus, dicens, Domine mina tua fecit lucrum decem minarum. Cuius industriam ac fidem collaudans & remunerans dominus, respondit, Euge serue bone, quia in modica te fidelem te declarasti, cùm res meæ essent angustiores, æquum est vt rebus meis nunc auctis, particeps fis amplioris fortunæ, ac plura tuæ fidei & potestati concredita habeas. Eris ergo, pro esto, potestatem habens super decem ciuitates. Porrò, euge, Græca dictio est, qua & Latini vtuntur, atque est vox laudantis aut exultantis, perinde valens ac rectè sanè. Componitur enim ex εὖ & γε. Proinde cum in Psalmis precatur Propheta contra impios, Non dicant in cordibus suis. Euge, euge animæ nostræ, sensus est: Ne finas vt dicant sibi, bene bene sanè est animæ nostræ, cùm scilicet euenerit iusto quod cupiunt. Et cum dicit, Auertantur retrorsum, & erubescant, qui dicunt euge, euge, sensus est, Qui cùm vident aduersitates meas, lætantur & propter me dicunt, Bene res se habet. Et quidem illis locis lætantis est vox, hic verò magis collaudantis. Non tantum autem Dominus eum collaudat, cuius minæ decem acquisiuit minas, sed & eum, cuius mina quinque tantùm acquisiuit, cum quo non expostulat quare non plus lucri fecisset, cùm ex æquali pecunia alter duplo plus lucratus fuisset. Animadùertit enim varios esse negotiationis casus, & eos qui æqualem impendunt laborẽ & industriam, non semper idem assequi commodum. Et alioqui Dominus pro sua benignitate non quantum potuisset seruus lucrari, requirit, sed contentus etiam fuit mediocri industria & lucro. Collaudat ergo etiam hunc, nec collaudat tantùm, sed cum nec illi, sicut nec priori, ali quod præmium deberet, tamen veluti commerito ob suam industriam & diligentiam contradit præfecturam quinque ciuitatum, ex seruis hos in consortium domini, constituens, sed secundùm proportionem meritorum. Cùm autem ad hunc modum cæteri redderent rationem, tandem venit seruus vnus planè ignauus, & malæ fidei, qui supra suam ignauiam etiam hoc adiecit criminis, quod se iustificare voluit, quódque iustificationis suæ rationem retorsit in mores & iniquitatem Domini: Domine, inquit, en refero tibi minam quam mihi credideras. Eam hactenus habui repositã in sudario, quo tibi sicut erat esset incolumis. Adeò non profudi, vt nec attrigerim. Hoc malui, quàm venire in periculum, ne si malè cessisset negotiatio, vt in ea varij sunt casus, tecum mihi res esset. Metuebam enim te, sciens, quàm sis homo austerus, &

lucri

Coloss. 3

Quid mina.

Psalm. 34.

lucri auidus, adeò vt non solùm nihil dones, aut perire sinas de tuo, verùm etiam inde tollas vbi nihil posuisti, & inde messem colligas, vbi non fecisti sementem: quare non dubitauit te multò magis à me exacturum depositam minam, etiam si deperdita fuisset per fortunæ iniquitatem. Apparet autem fuisse illo tempore vulgare adagium, Tollere vbi quis nihil posuit, & metere vbi non seminauit, pro aliena & in quæ quis nullum habet ius diripere & sibi vendicare. Audiens hæc dominus, offensus non tantùm ignauia serui, sed etiam quòd culpā suam referret in mores domini, proprijs ipsum conuincens verbis, ait, Serue bis malè, piger scilicet & domini tui insimulator, ex verbis oris tui te te iudico: Sciebas enim, vt ais, me esse austerum, adeò vt tollam vbi non posui, &c. at qui hoc ipsum debebat te ad industriam excitare, nō ad ignauiam. Cogitare enim debueras me multò magis mea requisiturum cum lucro, si aliena mihi soleo præ lucri auiditate vendicare. Quare ergo non saltem commisisti pecuniam meam mensariis, qui ex mutuo vel nummorum mutatione lucrum faciunt, vt cum illis particeps lucri fieres, vt si timuisti negotiando maria & terras peragrare, & in his lucrum quærere in quibus est iacturæ periculum, saltem vel hac ratione lucrum parasses, in qua minus vel nullum periculum est, imò certum lucrum, vt ego veniens pecuniam meam vel à te, vel à mensarijs exigere possem cum vsura? Arguit ergo dominus eum, quòd cùm negotia periculosiora aggredi timuisset, etiam nec certiora ac faciliora tentasset. Porrò non est hic anxiè quęrendum quomodo dominus iste requirit lucrum vsuræ quod iniustum est. Proponitur enim parabola homo vulgari modo agens & loquens. Lucrum autem vsurarum olim apud multas gentes licitum & iustum habebatur. Aut loquitur iste nunc consequenter ad existimationem serui, quasi dicat, Cùm iudicares me adeò esse lucri cupidum, vt etiam tollam vbi non posui, existimare etiam debuisses me accepturum lucrum vsuræ ex concredita tibi mea pecunia. Cùm autem dicit, & ego veniens cum vsuris vtique exegissem illam (illam, enim habent multa scripta exemplaria, & non, illud) quanquam intelligi possit exegissem illam à te, sunt tamen, qui intelligunt exegissem illam à mensarijs, vt his verbis intelligatur dominus tacitæ obiectioni serui occurrere. Ne enim dicere posset seruus, si fortè mensarijs commisissem pecuniam tuam, periculum fuerat ne non traditam illis pecuniam mihi cū parto lucro rependerent, ego inquit, veniens exegissem eam ab ipsis cum fœnore & lucro. Cùm autem ad hanc heri vocem obmutuisset ignauus este seruus, dominus seruis astantibus præcepit ablatam ab illo minam, dari illi qui omnium fuit vtilissimus, qui scilicet decē habuit iam minas, seruisque mirantibus cur illi adijciendam vellet, quæ potius videbatur ei danda qui minus haberet, subintulit commune & tritum illud dictum, Omnia habenti dabitur amplius, ab eo autem qui non habet, etiam quod habet auferetur, quasi dicat, Ille qui quod à me habuit, vere habuit, lucrum inde faciens, dignus est cui amplius committatur & ditior fiat: is verò qui quod habuit, sic habuit quasi non haberet, dignus est qui priuetur etiam illo quod habuit, tantùm abest, vt eius egestati mea subueniat liberalitas. Hoc iudicio cum seruis habito, secundo loco Dominus inimicos suos, qui iugum regni eius excutere voluerunt, adductos iubet in conspectu suo interfici, vt rebellionis suæ meritas persoluerent pœnas. Paratior enim ad remunerandum quàm ad vindicandum, priùs iubet accersiri seruos, quàm inimicos suos. Et hactenus quidem literalis propositi à Domino exempli tractatio, qui iam breuiter eius est subijciēda accommodatio ad eam rem quam Dominus significare voluit. Comparat ergo seipsum Dominus homini cuidam nobili genere orto, quòd verè esset homo, secundùm humanam naturam ortus ex regia stirpe Dauid, secundùm diuinitatem filius Dei patris. Se igitur significat mox abiturum in regionem longè dissitam à terra, nempe in cœlum, vt ibi acciperet quasi homo regnum sibi debitum, & regno accepto, suo tempore, quod incertum esse voluit, reuersurum, quod fiet in nouissimo iudicij die. At priusquam profectus est, seruis suis, Apostolis scilicet, aliisque Euangelicæ doctinæ prædicatoribus, quos per decem seruos in parabola significat ob numeri perfectionem, concredidit Euangelicam doctrinam, & dona sua velut minam quandam, & pecuniam qua negotiarentur, & lucrum non sibi, sed suo domino facerent: qui sese magno lucro auctum existimat, si homines per hominem resipiscant à vitijs, & ad Euangelicæ pietatis studium conuertantur, præcipiens eis vt ei lucro augendo insistant vsque ad tempus aduentus sui. Cùm autem iam profectus esset in cœlum, Iudæi, qui veluti ciues ipsius fuerant, quòd inter eos & ex eis natus, & apud eos conuersatus esset, & regnum suum auspicatus, vt semper eum etiam præsentem oderant, recusauerunt eum etiam iam absentem agnoscere pro suo rege, non quidem quòd iusta aliqua ratione mouerentur, sed quod impia & obstinata voluntate nollent. Quemadmodum enim adhuc præsente in terris Christo, dixerunt Pilato, Non habemus regem nisi Cæsarem, &, Noli scribere, Rex Iudæorum, ita iam ipso in cœlum profecto, cùm Apostolos persequerentur, & cæsis denunciarent ne cuiquam loquerentur in nomine Iesu, ipso opere veluti dixerunt illud Psalmi, Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum. At quantumuis Iudæi illum nolint sibi regē, & adhuc pertinaciter illum negent & blasphement, veniet tamen etiam inuitis illis gloriosè regnans, initurus cum seruis suis rationem, & de inimicis suis vltionem sumpturus. Et seruos quidem suos per sanctos Angelos ipso iubente ad iudicium adductos, quos deprehenderit concreditis sibi donis, & Euangelici sermonis dispensatione lucrum sibi fecisse animarum, non tantùm collaudabit, sed & magno remunerabit præmio, & regni sui consortio donabit, vnumquemque tamen pro industriæ & lucri parti ratione, maiorem scilicet fœliciratem & præeminentiam in regno suo eis impartiens, qui plùs laborauerunt, & plùs lucri fecerunt. Id enim significatur per hoc, quod in parabola is qui decem minas acquisiuit, præficitur decem ciuitatibus; qui verò quinque lucrifecit, præficitur quinque. In quibus id obseruare conuenit, quod dicunt, mina tua decem minas acquisiuit, vel fecit quinque: non autem, ego per minam tuam mea industria tantùm acquisiui, vt hinc discamus omne nostrum lucrum non tam nostræ industriæ, quàm diuinæ ascribere gratiæ, cuius est totum quod bonum est. Vnde Paulus, cùm dixisset se plus omnibus laborasse, subiecit, Non ego autem, sed gratia Dei mecum. In illo

Ioan. 15. *Ioan. 19.* *Psalm. 2.* *1. Cor. 15.*

autem qui prætextu auferendi sui domini minam seruauit in sudario, illi designantur, qui concredita sibi dona, etsi non prodigè, tamen otiosa seruant, & licet non apertè malè viuant, nec quēquam lædant, non tamen fructum pro accepto Dei munere aut suo officio alijs prodesse, & Christo lucrifacere, qui suæ pusillanimitati, imò verius ignauiæ ferè prætexunt metum diuinæ iustitiæ, & strictæ rationis exigendæ ab his qui non fœliciter & cum lucro verbum Dei & munus quoduis Ecclesiasticum administrauerint. Quoniam enim in cura pastorali animarum, verbi diuini prædicatione, audientia confessionum, & huiusmodi quæ ad lucra spiritualia exercentur, multa occurrunt pericula perdendi animas, magis eligunt & tutius ducunt omnino non exercere has negociationes, sed sibi in otio viuere, dicuntque frequenter tales in corde suo, Deus etiam plerunque requirit ab hominibus quæ non dedit eis, requirit fidem quam eis non dedit, requirit bonorum operum fructum, cùm non dederit eis bonam voluntatem, sed ab æterno reprobauerit & indurauerit corda eorum, quàm seuerè ergo mecum acturus esset, si cùm me negociationibus spiritualibus immiscerem, non solùm nullum facerem lucrum, sed etiam damnum? At tales in nouissimo die seuerè increpitos Dominus ex proprijs verbis condemnabit, quoniam consideratio rigidæ iustitiæ diuinæ & cupiditatis lucri quæ est in ipso, magis eos impulisse deberet, si non ad actiones magni periculi, saltem ad actiones minoris periculi, vt ipse Dominus veniens cum fœnore & lucro dona sua recipere posset. Id enim satis fuerit intelligere significatum per ea quæ dicit in parabola Dominus seruo inutili de pecunia danda ad mensam. D. Hieronymus tamen in epist. ad Heliodorum subtiliorē huius partis indicat intelligentiā, vt scilicet intelligatur principi ei cui Ecclesiasticū aliquod munus offertur, vt illud alijs relinquat, aut vsurarijs Domini, hoc est, Ecclesiæ prælatis resignet, si se imparem illi muneri metuit, aut lucrum non sit facturus munere suscepto. Vēh, inquit, illi qui acceptum talentum in sudario ligans, cæteris lucra facientibus id tantum quod acceperat reseruauit. Illico indignantis Domini clamore ferietur, Serue nequam, quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris exegissem eam? id est, deposuisses ad altare, quod ferre non poteras. Dum enim tu ignauus negociator denarium tenes, alterius locum qui pecuniam duplicare poterat occupasti. Hæc ille. Idem tamen in Matthæi cap. 25. scribens in altera simili parabola, eadē hæc simpliciter sic intelligit, vt per hoc quod Dominus, de quo in parabola, voluit pecuniam suam dari mensarijs vel nummularijs, significetur Dominum nostrum velle vt Euangelij prædicatio & sermo diuinus commendetur fidelibus hominibus, qui idonei sint & alios docere, sicut Timotheo præcipit Apostolus, vel cunctis fidelibus qui possunt duplicare pecuniam, & cum vsuris reddere: cùm quod sermone dedicerunt, opere complent. Quod autem in vltionem ignaui serui, mina iubetur ab eo aùferri, & dari ei qui habet decem, significat, tum id quod in hac vita frequenter contingit, nempe, quòd is qui gratiam à Deo acceptā, sunt otiosam, priuatur ea: & is qui acceptis gratijs bene vtitur, augeri sibi sua dona meretur: tum quòd in futura retributione gaudium & gloria fidelium seruorum etiam augebitur ex donis eorum qui illis non bene sunt vsi. Boni enim non tantùm habebunt gaudium ex suis benefactis aut donis suis, sed & ex donis malorum & ignauorum, dum, diuina bonitate videbunt se suis bene vsos, cùm contrà alij eadem vel similia dona habentes non sint illis bene vsi. Itaque dona illorum & diuitias accipient, quomodo dicitur in Apocalypsi, quòd opera iustorum sequuntur illos, quia vnde illi gaudere & fœlices esse poterant, inde iustorum fœlicitas augebitur. Cæterùm sententia illa, Omni habenti dabitur, &c. quæ à Domino frequenter, idq; ad diuersum propositum vsurpatur, explicata est satis in cap. Concordiæ 51. Nec aliud hic in ea notandum, nisi quòd duæ illæ dictiones, & abundabit, quæ in plerisque libris hic leguntur, nec sunt in Græcis, nec in scriptis multis exemplaribus, sicut nec Marci 4. nec Lucæ 8. vbi hæc sententia etiam posita est, vt verisimile fit hæc verba huc ascripta ex Matth. 13. & 25. vbi in eadem hac sententia ponuntur. Porrò quod post iudicium seruorum iubet Dominus adductos hostes suos coram se occidi, significat quòd in nouissimo die Iudæos, cum eis quotquot sese regno ipsius submittere voluntariè recusant, æterna morte condemnabit, quemadmodum etiam Iudæorum gentem tēporaliter per Romanos internecioni tradidit, eò quòd non cognouerit tempus suæ visitationis. Priùs autem in parabola inducitur Dominus remunerari seruos quàm vindicare hostes, vt intelligamus eum promptiorem ad coronandum iustos quàm ad cōdemnandum impios, vnde in nouissimo die priùs dicturus est iustis, Venite benedicti patris mei: quàm impijs dicet, Ite maledicti in ignem æternum, vt dicitur Matthæi vigesimoquinto. Subijcit autem Euangelista, Et his dictis præcedebat ascendens Hierosolymam, hoc est, cùm his dictis animos suorum liberasset ab errore illo quo putabant ipsum ascendere in Hierusalem, vt ibi regnum suum auspicaretur, eisdémque dictis significasset se conscium esse odij Iudæorum contra se, tamen declarans se eorum non metuere odium, & veluti iam auspicari profectionem in regionem illam longinquam in qua acceperus erat sibi regnum, præcedebat suos ascendens Hierosolymam, à qua suos sibijpsis metuere sciuit, vt patet ex Marco.

1. Tim. 6.

Apoc. 1.

DVO CÆCI SANANTVR POST EGRESSVM E IERICHO.

Matt. 20. Marci 10. CAPVT CVIII.

Et proficiscente eo de Iericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans. Qui cùm audisset, quia Iesus Nazarenus est cœpit clamare, & dicere, Iesu fili Dauid, miserere mei. Et comminabantur ei multi vt taceret. At ille multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei. Et stans Iesus præcepit illum vocari. Et vocāt cæcum, dicentes ei: Animæ quior esto, surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo exiliens venit ad eum. Et respondens Iesus, dixit illi. Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, vt videam. Iesus autem ait illi, Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

Quod

Quod Marcus de vno cæco, Matthæus de duobus narrat hoc modo:

Et egredientibus illis ab Iericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedentes secus viam, audierunt quia Iesus transiret, & clamauerunt dicentes, Domine, miserere nostri fili Dauid. Turba autem increpabat eos vt tacerent. At illi magis clamabant dicentes, Domine, miserere nostri fili Dauid. Et stetit Iesus & vocauit eos, & ait: Quid vultis faciam vobis? Dicunt illi, Domine, vt aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorum Iesus, tetigit oculos eorum, & confestim viderunt, & secuti sunt eum.

ET PROFICISCENTE EO DE IERICHO, ET DISCIPVLIS EIVS, &c.] Quid de Marco & Luca dicendum sit, qui idem videtur miraculum cũ aliqua discordia commemorare, suprà dictum est. Hic autem noua ingeritur quæstio de Matthæo qui duos cæcos à Domino egresso è Iericho illuminatos scribit, cùm Marcus vnius tãtùm meminerit. At ea quæstio eodẽ modo soluenda est, quomodo supra ca. 8. Matthæus duos dæmoniacos à Domino curatos in regione Gerasenorũ describit, cùm Lucas & Marcus vnius tantùm faciant mẽtionem, videlicet quod vnus eorum notior fuerit. Ita enim & modò eum solùm cõmemorare voluit Marcus, cuius illuminatio tam claram famam huic miraculo cõparauit, quàm eius erat nota calamitas & persona, ob quod & nomen ipsius ac patris ipsius explicauit, dicens eum vocatum Bartimæũ, hoc est, filium Timæi, (nam hoc additũ est à Marco explicandi vocabuli causa, Bar enim Syriacè filiũ significat.) Deinde Euangelistis satis fuit, aliquot commemoratis miraculis, Christi nobis potentiam & bonitatẽ commendare, nec curæ fuit omnia exactè describere, proinde nulla videri debet discordia inter eos, si quædam vnus cõmemoret quæ alius prætermisit. Videri tamen potest non improbabiliter dici, quòd si cæcus de quo Lucas, diuersus sit ab eo de quo Marcus, Matthæus vtrunq; simul cõplexus sit, simul narrare volens & eum qui ante ingressum ciuitatis, & eum qui post egressum est illuminatus, quòd vtriusq; illuminatio omnino similiter & circa eundem locum sit facta. Sunt autem qui omnino improbabiliter putãt duos hos cæcos diuersos fuisse non solùm ab eo de quo Lucas, sed & ab eo de quo Marcus. In hac enim sententia est Euthymius, quòd cæci hi duo de quibus Matthæus, dicãtur cõtactu sanitatem consecuti, cùm id nec Marcus nec Lucas de suo commemorent, sed hoc argumentum quàm sit infirmum nemo non aduerit. Et hæc quidem quantũ ad Concordiam. Circa historiã autem non est quòd hic immoremur, cùm sicut planè est simile factũ quod hic describitur, cum eo quod est apud Lucã, eadem hic sint dicenda, quæ ibi. Tãtùm obseruãda quæ hic siue in Marco, siue in Matthæo, sunt peculiaria. In Marco ergo hoc primùm annotandũ, quòd cum nos habemus, multi cõminabantur ei vt taceret, verbũ, comminabantur, rursum positum est pro increpabant, Græcis enim est, ἐπετίμων, idem verbũ quod in Luca & Matthæo versum est, increpabant. Deinde hoc peculiare est in Marco, quòd dicat, Domino præcipiente cæcum vocari, quosdam vocasse cæcũ (quos verisimile est fuisse Apostolos) dicẽtes ei, Animę quior esto, surge, vocat te. Vbi pro illo, Animæquior esto, Græcis est θάρσει, hoc est, esto bono animo, aut cõfide, idem. s. verbum quod est Matthæi 9. vbi vertit interpres. Cõfide filia, fides tua te saluã fecit. Sensus ergo est, esto animæ quior, hoc est, tranquilliori & meliori animo. Nam animum nimio desiderio turbulentũ clamor præ se ferebat. Sequitur quod etiã propriũ est Marco, Et proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum, vbi pro exiliens, Græcè est ἀναΐδας, quod tantùm est, surgens. Cæterùm quòd vestimentũ abiecerit quo scilicet expeditior accederet, indicat & desiderij & fiduciæ eius magnitudinem, atq; ex eo satis licet intelligere eum non simpliciter surrexisse, sed etiã præ gaudio exiliisse, & ad Christũ etiam curso peruenturum, si per cæcitatem licuisset. Quo facto docemur quid faciendum nobis, quoties à Christo vocari nos sentimus, nimirum non hæsitãdum, nec differendum de die in diem, sed reiectis omnibus quæ nostrum ad ipsum cursum impedire aut remorari possent, properandum ad illum: Sordidum mendicitatis pallium est abiiciendum, hoc est, pristina conuersatio, *in qua ab hoc mundo* veluti stipem peccator emendicat. Sordidè enim palliatus est, qui libidine, qui auaritia, qui luxu, qui ambitione coopertus est. Abiectus mendicus est, qui ob temporale aliquod bonũ, supplex est huic mundo. Postremò id propriũ est Marco, quod cùm Lucas Dominũ suo cæco dixisse cõmemoret, Respice, fides tua te saluum fecit: Marcus suo dixisse scribit, Vade, fides tua, &c. Quod autẽ dicit Dominus, Vade, vel, vt est Græcè, ὕπαγε abi, non est præcipiẽtis abitũ, sed concedentis abitũ, aut potius annuentis desiderio. Sic enim Dominus solet respondere his qui ad ipsum venerunt aliquid petituri, cùm illorum annuit desiderio. Sic mulieri Æmorrhoïssæ, & peccatrici dixit, Vade in pace, mulieri Chananææ, Vade, exiit dæmoniũ à filia tua, mulieri adulteræ, Vade, & iam amplius noli peccare. Itaque nõ fecit hic cæcus contra Christi præceptũ, quòd cùm ei dictum sit, Abi, Christum tamẽ in via secutus sit. Mysticè autem in eo quod cæco dictum est à Domino, Vade, docemur quòd hi qui iam Dei gratia sunt donati, & depulsa vitiorũ caligine, cælesti doctrina illuminati, adhuc suo relinquuntur arbitrio, vtrum dono Dei bene an male velint vti. Non enim planè coguntur sequi Christum, sed abire licet quò velint, sed suo periculo: bene autẽ sibi consulent, si cum cæco isto Christũ sequantur in via ambulantẽ, & ad crucẽ properantẽ. Est & illud in Marco singulare, quanquam parui momenti, quòd cùm Lucas scribat suum cæcum dixisse, Domine vt videam, hic dicitur dixisse, Rabboni, vt videam. Est autẽ, Rabboni, Syriaca magis quàm Hebraïca vox, significãs idem quod, Magister mi, quod Hebræi dicũt Rabbi. Nam Rab illis magistrũ significat. In Matthæo duo sunt singularia. Primùm quòd cæcos dixisse scribit, Domine vt aperiãtur oculi nostri, pro eo quod est, vt videamus aut visum recipiamus. Dicuntur enim oculi cęcorũ esse clausi, etiamsi opercula oculorum aperiantur more videntiũ, quoniã per ipsos ac si clausi essent nihil possunt videre, quemadmodum per clausam fenestrã nihil videri potest. Aperiri verò dicuntur oculi eorum, dum visus restituitur, quoniam tunc per eos videri possunt externa

Marci 5. & 7.

Ioan. 8.

velúti amoto obſtaculo, & teneſtris apertis, ac lumenia præbentibus, quæ priùs clauſæ nihil præbebant luminis. Gen. 3. Simili tropo Adæ & Euę poſt peccatũ dicũtur aperti oculi, cùm id cœperũt in ſe agnoſcere, quod priùs non ſic agnouerũt, cùm nec priùs ſic eſſet. Alterum, Matthæo proprium eſt quod dicit Dominũ miſertum fuiſſe cæcorum, & retigiſſe oculos eorum, cum alij tantùm verborũ faciant mẽtionem, quæ nulla commemorat Matthæus, vt hinc intelligamus Dominum non ſemper ſolis verbis ſine contactu curaſſe, cùm tantùm verborum ſit mẽtio: aut contrà ſolo contactu, cùm huius ſolùm fit mentio. De ratione autẽ contactus frequenter ſatis ſuperiùs eſt dictũ. Quæri autem hic poteſt, cur cæcos hos Dominus paſſus ſit ſequi, cùm dæmoniaco curato in regione Geraſenorũ etiam deſideranti nõ permiſerit vt ſe ſequeretur. Ad quod dicendũ, quòd Dominus vbique & ſemper ſpectarit quid maximè conueniret gloriæ Dei, & ſaluti hominũ. Itaq; ſicut dæmoniacũ illum voluit in ea regione à qua vt exirent rogabatur, prædicare Dei donũ: ita nũc in Hieruſalẽ profecturus nõ prohibuit cæcis ſequelã, quò haberet illos, apud multos, teſtes gloriæ Dei quę in ipſis erat declarata, quos ſi prohibuiſſet ſe ſequi, videri poterat eos ob paupertatẽ & mendicitatẽ reiecciſſe. Quod autẽ attinet ad myſticã huius de duobus cæcis hiſtoriæ intelligentiã, nihil præter ea quę circa cęcũ cuius meminit Lucas, eſt annotandũ, niſi quòd ſicut in vno cęco vniuerſum genus humanũ, ita in duobus duo populi, Iudaicus & gẽtilis, intelligendi ſint. Et vt annotauit D. Aug. li. 2. de quæſt. Euãg. ca. 48. nõ ſine ſacramẽto vnus cęcus ſecũdùm Lucã ante ingreſſum Iericho recipit viſum, duo autem poſt egreſſum. Eo enim rectè ſecũdùm Auguſtinũ intelligitur, Dominũ ante mortẽ ſuã (mortalitas autẽ per Iericho ſignificatur) Iudęis ſolis lumen Euangelij prædicaſſe: at poſt reſurrectionẽ à morte, Iudęis ſimul & gentibus voluiſſe prędicari.

COENA IN BETHANIA FACTA, MARIA DOMINVM perfundit vnguento. Matthæi 26. Marci 14. Ioannis 12.

CAPVT CIX.

† b Et cũ
* b. Bethaniæ
* ergo
‖ b. venit
† b eius
* b. antẽ
* a. indignatiſunt
† a. hæc
* a. potuit
‖ b. Ieſus autẽ dixit
d. dixit ergo Ieſus
† d. ſine illam
* b. illi
‖ b. bonũ opus.
† a. non ſemper pauperes habetis me autem non ſemper habetis
† a. pauperes enim ſemper
* a. hoc Euangelium
‖ a. colo
† b. & quod fecit commendabitur

[d] IESVS *ergo ante ſex dies Paſchæ venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit Ieſus. Fecerunt autem ei cœnã ibi, & Martha miniſtrabat. Lazarus verò vnus erat ex diſcumbentibus cum eo.* † [c] *Cùm autem* [a] *Ieſus* [c] *eſſet* * *in Bethania in domo Simonis leproſi,* [b] *& recumberet,* [d] *Maria* * *accepit libram vnguenti nardi piſticæ pretioſi,* [&] ‖ [c] *acceſſit* [a] *ad eum* [c] *mulier habens alabaſtrum vnguenti* [b] *nardi piſticæ* [c] *pretioſi,* [d] *& vnxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis,* [c] *&* [b] *fracto alabaſtro,* [c] *effudit ſuper caput* † *ipſius* [a] *recumbentis,* [d] *& domus impleta eſt ex odore vnguenti.* [a] *Videntes autem diſcipuli* [c] *erãt* * [b] *quidam* * [c] *indigne ferentes* [b] *intra ſemetipſos, &* [c] *dicentes, Vt quid perditio* † *iſta* [b] *vnguenti facta eſt? Poterat* [c] *enim* [b] *vnguẽtum* [c] *iſtud venundari* [a] *multò,* [b] *pluſquam trecentis denarijs,* [c] *& dari pauperibus.* [b] *Et fremebant in eam.* [d] *Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius Iudas Iſcariotes qui erat eum traditurus: Quare hoc vnguentũ non venijt trecentis denarijs, & datum eſt egenis? Dixit autem hoc, non, quia de egenis pertinebat ad eum, ſed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur portabat.* [a] *Sciens* ‖ [c] *autẽ* [m] *Ieſus ait illis:* † [i] *Sinite eã,* [d] *vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud.* [c] *Quid moleſti eſtis* * *huic* [a] *mulieri?* ‖ [c] *Opus enim bonum operata eſt in me,* † [m] *ſemper enim pauperes habetis vobiſcum,* [b] *& cùm volueritis poteſtis illis benefacere,* [m] *me autem non ſemper habetis.* [b] *Quod habuit hæc, fecit.* [a] *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, præuenit vngere corpus meum in ſepulturam,* [&] [a] *ad ſepeliendum me fecit.* [c] *Amen dico vobis vbicunque prædicatum fuerit* * *Euangelium iſtud in* ‖ *vniuerſo mundo,* † [a] *dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius.* [d] *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia illic eſt, & venerunt non propter Ieſum tantùm ſed vt Lazarum viderent, quem ſuſcitauit à mortuis. Cogitauerunt autem principes ſacerdotum, vt & Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Ieſum.*

IESVS ERGO ANTE SEX DIES PASCHÆ VENIT, &c.] Poſt ea quæ in Cõcordia quinque capitibus poſita ſunt ex Matthæo, Marco & Luca, ſequitur apud tres hos Euãgeliſtas deſcriptio ſolẽnis introitus Domini in Hieruſalẽ, ante quam præmittẽdũ fuiſſe aduentũ Domini in Bethaniam, quẽ ante ſex dies Paſchæ factũ Ioannes deſcribit, nullũ eſt dubiũ. Cumq; meritò etiam nulli dubiũ eſſe debeat, ſecundùm Aug. quin cœna quam hoc tẽpore, ante ſcilicet ſolennẽ illum Dñi in Hieruſalẽ introitum, Ioannes factã Domino teſtatur, eadẽ ſit cum eo conuiuio quod etiã in Bethania, ſed in domo Simonis leproſi, Matthæus ca. 26. & Marcus cap. 14. deſcribunt, poſt quã commemorauerunt Dominũ diſiſſe poſt biduũ fore Paſcha, & tunc principes ſacerdotũ fuiſſe cõgregatos in atrio Caïphę: ideo hic ſimul cũ narratione Ioãnis coniungẽda erat narratio Matthæi & Marci, vt quod ſcripſerũt contigiſſe C in Bethania in domo Simonis poſt ſolennẽ illũ introitum in Hieruſalẽ, & poſt mentionem bidui ante Paſcha, intelligantur ſcripſiſſe per recapitulationẽ, propterea quòd non poſſit probabiliter videri vnctio, quã in Bethania factã deſcribunt Matthæus & Marcus, diuerſa eſſe ab ea cuius meminit Ioannes, ob omnimodã ſimilitudinẽ. Quidãtamen ſecuti Originem & Chryſoſtomũ exiſtimant vnctionẽ, cuius mentio fit à Matthęo & Marco, diuerſam eſſe ab vnctione cuius meminit Ioãnes, ob quædã non ſimiliter ab eis narrata, imò quæ repugnare videntur. Primùm, quia vnctio cuius meminit, Ioãnes facta eſt antè introitũ ſolennẽ in Hieruſalẽ: ea autem, cuius Matthæus & Marcus, videtur facta biduo ante Paſcha: deinde quia illa facta eſt à Maria ſorore Marthæ & Lazari, hæc à muliere innominata. Illa videtur facta in domo Marthæ, quia Martha dicitur miniſtraſſe, hæc autẽ facta eſt in domo Simonis leproſi.

profi. In illa vnguntur pedes, in hac vnguentũ effu-
sum dicitur super caput Domini. Ibi solus Iudas
obmurmurat, hic verò omnes discipuli, aut saltẽ eo-
rũ multi. Verùm hæc nõ euincũt diuersam fuisse vn-
ctionẽ, quã Matthęus & Marcus narrauerũt, ab ea
quã Ioãnes memorat, & alioqui adeò multa in vtra
que narratione cõueniunt, vt absurdũ sit dicere diu-
ersas fuisse vnctiones. Vtraq; enim in Bethania circa
tẽpus passionis facta est à muliere, vtraq; sit vn-
gũẽto nardi pistici pretiosi, quod in vtraq; æstimatur trecentis denariis, atq; indignationẽ discipulo-
rum in vtraq; secutam Dñs similiter cohibuit. Cui
autẽ verisimile illi facient, qui diuersas sentiũt fuis-
se vnctiones, discipulos ausos fuisse reprehẽdere fa-
ctum, quod Dominus tã grauiter ante paucos adeo
dies defendisset, & cõmittere id propter quod Iu-
das fuisset seuerè adeo increpitus? Illi enim volunt
hanc quã Ioannes cõscripsit priorem factã, sexto. s.
ante Pascha die: illã autem quã alij narrant, biduo
ante Pascha. Itaque vt ad ea quæ eos mouẽt respõ-
deatur, dicendũ est Matthęum & Marcum per reca-
pitulationẽ, suam descripsisse vnctionẽ quod & ex
ipsorũ narratione, & ex ratione narrationis ipsorũ
est euidentissimũ. Nam cùm vterq; ipso biduo ante
Pascha dixisset congregatos principes sacerdotum
in atriũ Caiphę, subiungentes narrationẽ vnctionis
factæ in Bethania, non dicũt, Post hæc autẽ cùm es-
set in Bethania, aut, Tunc autẽ cùm esset in Betha-
nia, sed Matthæus quidẽ subiicit, Cùm autem esset
Iesus in Bethania, Marcus verò, Et cùm esset Be-
thaniæ, &c. ipso narrationis modo satis significãtes
se non narrare id quod illo tempore gestũ fuit, sed
potiùs tempore aliquo præterito. Quod ex ratione
narrationis ipsorum longè est euidẽtius. Nemo em̃
dubitauerit quin ob id cõmemorent eam vnctionẽ,
vt indicent qua re cõmotus Iudas accesserit ad prin-
cipes sacerdotũ iam cõgregatos, de traditione Do-
mini sui cum eis tractaturus, nimirũ quòd indigna-
retur sibi periisse lucrũ quod ex vendito vnguento
prouenire ei potuisset, vt Ioannes planiùs indicauit.
Iam nullo modo verisimile esse, potest quòd eadem
ipsa hora aut die qua facta est hæc vnctio, Iudas è
Bethania abierit ad principes sacerdotũ, eosq; ad-
huc inuenerit congregatos, quos cõgregatos fuisse
cõmemorauerunt, antequã vnctionis mentionem
facerent. Primùm enim verisimile est vnctionẽ hãc
etiam in cœna factam. Nam vespertino tẽpore so-
litus fuit illis diebus Dñs regredi in Bethaniã, cùm
per diem docuisset in Hierusalẽ. Deinde vt demus
in prandio factã, quomodo diuinare potuit Iudas
iam cõgregatos fuisse principes sacerdotum: quo-
modo item ausus fuisset mox sese subdũcere è Be-
thania, & in Hierusalẽ concedere? Rẽlinquitur ergo
potiùs intelligendũ, Iudam indignatũ vnctione fa-
cta ante sex dies Paschę, aliquot diebus indignatio-
nem suã in animo circũculisse, ac occasionẽ oppor-
tunam expectasse qua resarciret deperditũ lucrum,
eámq; se post aliquot dies ratũ inuenisse, cùm audi-
ret biduo ante Pascha principes sacerdotũ & senio-
res populi congregatos: cuius sceleris vt indicarẽt
Matthæus & Marcus quæ fuerit in Iuda occasio,
coacti fuerunt præteritã à se mulieris huius vnctio-
nem, quæ sceleris huius fuit occasio, per recapitu-
lationẽ commemorare, quam nec priùs cõmemo-
randam statuerunt, vt eo loco cõmemoraretur quo
opportunè ostenderetur ipsam fuisse occasionem
traditionis Iudæ. Ex quibus etiam patet falsitas no-
træ sententiæ, quam hoc loco sequitur Faber, qui li-
cet existimet vnam eandémq; esse vnctionem cuius
meminerunt Matthæus, Marcus & Ioãnes, putat ta-
men eã non contigisse sexto ante Pascha die, quem-
admodũ ex Ioãne apparet, sed biduo ante Pascha,
& Ioannem per anticipationẽ ipsam cõmemora-
sse, non autem, vt communis habet sententia, Mat-
thæum & Marcum per recapitulationem, cùm Ioã-
nes nihil alibi inueniatur scribere per anticipatio-
nẽ, sed vbiq; seruet rerum gestarũ ordinem, nec hic
aliqua ratio videri possit ob quam anticipasset hanc
rationem. Rationes autem quibus mouetur Faber,
planè sunt inefficaces, videlicet quia sabbatho non
potuerunt Iudæi parare cœnam, nec tunc licuisset
Mariæ vngere pedes & caput Domini, & exterge-
re pedes capillis suis. Cœna enim Domino facta in
sabbatho & pridie palmarũ, rectè intelligitur præ-
parata die præcedenti, quæ Iudæis à præparatione
dicebatur Parasceue. Sicut autem lotio manuum li-
cita proculdubio fuit Iudæis in Sabbatho, ita & vn-
ctio pedum & capitis nihil obstitit religioni sabba-
thi, & alioqui in vespera sabbathi licebat operari,
quia sabbatha Iudæi celebrare iussi erant à vespera
in vesperam. Iam vt & ad reliqua respondeatur quę
eos mouent qui diuersas putant esse vnctiones, ni-
hil id mouere meritò debet quòd apud Ioannem
Maria soror Marthæ dicatur vnxisse, apud Matthæũ
& Marcum, mulier quædam, sine nominis expres-
sione. Quod enim omissum est ab his duobus, Ioã-
nes, qui post hos duos scripsit, suppleuit, qui hanc
historiam non attigisset, nisi quid in ea à se supplen-
dum vidisset: Matthæus autem & Marcus ideo no-
men mulieris videri possunt noluisse exprimere,
quòd omnibus quibus Euangelium fuerat annun-
ciatum, constaret quæ esset ea mulier cuius factum
prędicandum Dominus hic asseruit, vbicunque E-
uangelium suum prædicaretur: aut quia obiter tan-
tùm vnctionis mentionem introduxerunt, vt occa-
sionem indicarent traditionis Iudæ. Iam quia Ioã-
nes in cœna sua dicit Martham ministrasse, & La-
zarum vnum fuisse ex discumbentibus, non conse-
quitur hanc cœnam factam in domo Marthę & La-
zari. Nullum enim locum cœnæ suæ exprimit Ioã-
nes nisi Bethaniam, nec dicit Lazarum cum suis so-
roribus fecisse Domino cœnam, sed indiffinitè di-
cit, Fecerunt autem ei cœnam, quod perinde est ac
si impersonaliter dixisset, Facta est autem ei cœna,
eo quòd locũ cœnæ satis explicuissent reliqui duo
Euangelistæ. Vt autem in domo Simonis leprosi
Martha ministraret, & Lazarus accũberet, in causa
potuerunt esse diuersa, nẽpe vel vicinitas & domo-
rum contiguitas, vel consanguinitas, vel deniq; ar-
ctissima familiaritas quæ erat inter discipulos Do-
mini credentes in ipsum. Quòd autem Matthæus
& Marcus vnctum à muliere caput Domini me-
morant, Ioannes verò pedes, non eniicit diuersas
esse vnctiones, cùm simul vtrũque fieri potuerit, &
commodè intelligatur primùm eam vnxisse pedes,
ac deinde quod super erat vnguenti effudisse super
caput eius, effracto etiam, vt habet Marcus, vascu-
lo, quo nihil sibi vnguenti reseruaret. Sic nec id di-
uersas cõuincit esse vnctiones, quod Ioãnes solum
Iudam, alij pluraliter discipulos scribẽt murmura-
sse. Primùm em̃ recepta est etiã in scripturis synec-
doche, qua multis tribuitur quod unus fecit, quẽad-
modũ latrones blasphemasse Christum scribuntur,
cùm id vnus tantum fecerit. Deinde verisimile est
quòd quãquã Iudas præcipuè mulieri vngẽti Chri-
stum indignaretur, & ipse solus indignaretur lu-

crum sibi periisse, reliqui tamen vel eius verbis commoti, etiam indignati sint, non tamen eadem de causa qua Iudas: sed vero erga pauperes affectu, quem Iudas tantùm simulabat, ob quod & huius solus Ioannes duxit faciendam mentionem. His autem quæ ad Concordiam spectant Euangelistarum sic constitutis, ad historiæ tractationem deueniamus. Iesus ergo, inquit Ioannes, ante sex dies Paschæ venit Bethaniam. Ergo, inquit, quoniam iam proximum erat Pascha Iudæorum. Id enim apud eum præcedit. Itaque appropinquante hora supplicij, ad locum quoque supplicij propiùs Dominus accessit. Porrò in illa oratione, ante sex dies Paschæ, impropria est locutio, pro eo quod est, ante sex dies Pascha præcedentes, aut sexto die, vel sex diebus ante Pascha, cùm propriè significaretur Dominum venisse Bethaniam ante Paschæ festiuitatem quæ sex diebus perageretur. Diem autem quo Christus venit Bethaniam, quidam intelligunt fuisse diem sabbathi, quando fecerunt ei cœnam de qua sequitur, quia subditur quòd in crastinum cum ramis palmarum ingressus sit Dominus in Hierusalem, quod videtur intelligendum de crastino eius diei qua venisse in Bethaniam dictus est. Secundùm quem intellectum sex isti dies Pascham præcedentes, ante quos dicitur Dominus venisse in Bethaniam, non possunt intelligi sex integri dies medij inter diem quo Dominus venit in Bethaniam & diem Paschæ, sed oportet in illis intelligere aut ipsum diem sabbathi quo venit Dominus in Bethaniam, aut ipsum diem Paschæ, qui fuit feria sexta sequente in qua Dominus passus est, nisi intelligatur Ioannes loqui non de vero die Paschæ qui fuit feria sexta sequente, sed de die Paschæ secundùm obseruationem Iudæorum qui fuit sabbatho sequenti, vt patebit in sequentibus. Rectiùs tamen secundùm alios videtur intelligi Dominum venisse in Bethaniam feria sexta, ac sequenti die factam ei cœnam præparatam die præcedenti: & cùm subiicit Ioannes, in crastinum turbam cum ramis palmarum processisse obuiam Iesu, crastinum referendum non ad diem quo venit Dominus in Bethaniam, sed ad diem quo fecerunt ei cœnam. Sic enim sex integri dies erunt medij inter diem aduenturi Domini in Bethaniam & diem Paschæ, qui verè incidit tum in feriam sextam. Sic etiam intelligi poterit sufficiens fuisse tempus, vt, quemadmodum hic narrat Ioannes, cognoscere potuerit turba multa Iudæorum qui erant extra Bethaniam, Iesum venisse in Bethaniam, & venire ad videndum & ipsum & Lazarum: ad quæ sufficiens tempus non ita poterit intelligi, si ipso sabbatho intelligatur Dominus venisse in Bethaniam, sicut nec quando parauerunt ei cœnam. Cæterum Theophylactus existimat hãc cœnam ex more Iudæorum solennem fuisse. Decima enim mensis die iussi fuerunt accipere ouem immolandam in Pascha, & ex illo die requirere cœperunt quæ necessaria erant ad festum, existimat ergo in vespera nouæ diei quæ iam in sabbathum incidit, lautiori cœna epulari solitos, & initia festiuitatis illo die fecisse, ideoque & Dominum venisse mox in Bethaniam ante sex Paschæ dies, quo hanc cum amicis cœnam solennem sumeret. At hæc sententia non videtur satis eis conuenire quod hic dicetur. Fecerunt autem ei cœnam ibi. Cùm enim ei dicitur facta, non apparet eam ex more solenni fuisse paratam. Cùm autem in Bethaniam venisse Iesum Ioannes dixisset, adiecit, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit Iesus, id, vt apparet, quò indicaret, quare in Bethaniam Dominus venerit, nimirum quod ratione tanti miraculi illius haberet ibi amicos apud quos tutò diuersari posset, & vt recentis miraculi memoriam renouaret, ac mẽtibus discipulorum spem resurrectionis imprimeret, quos sciebat sua morte vehementer perturbandos. In cœna autem hac solenniter Domino parata & Lazarũ & sorores non solùm adfuisse, sed etiam officij aliquid exhibuisse narrat Ioannes: Martha enim, inquit, etsi in aliena domo, tamen pro suo more sedula Domino ministrabat, Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo. Ex quo satis colligere licet cœnam hanc non factam in domo Lazari. Quid enim noui quòd in sua domo Lazarus cum Domino accũberet? sed inter cæteros à Simone inuitatos etiam Lazarus vnus erat, quòd non tantum causa significandi officij à Lazaro Domino exhibiti, sed & ob id commemorare videtur Euangelista, quò certo argumento declaratum significaret illum verè resuscitatum. Cùm ergo & Simon, quem verisimile est à lepra Dominum curasse, & ob lepram qua aliquando fuerat infectus, adhuc sibi seruasse nomen leprosi, Dominum hospitio excepisset, & Martha ministraret, & Lazarus officij causa cum Domino accumberet, Maria ne circa Dominum sola esset inofficiosa in solenni illo conuiuio, sed vt amore omnes superabat, omnes etiam vinceret officio: præ amoris magnitudine & gratitudinis insigni affectu nihil reputans nimium quod Domino impendere posset, accepit totam vnam libram vnguenti pretiosi, quod ex nardo pistica confectum erat, eoque primùm pedes Domini ex itinere fatigatos rursum vnxit, ad quos olim peccatorum suorum veniam se impetrasse meminerat, eóque à se priùs aquâ ablutos, vt erant ex itinere puluerulenti, rursum, vt olim, exterfit capillis suis, ac deinde fracto etiam alabastro, ne quid remaneret, quicquid reliquum fuit effudit super caput ipsius recumbentis adeò vt domus impleretur odore vnguenti. Est enim vnguentum hoc vehementissimæ fragrantiæ, adeò vt vix ferri possit. Impletum ergo nunc ad literam est in Maria illud Cantici, Cùm esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Porrò de nardo multa videre licet apud Dioscorid. lib. 1. cap. 6. & aliquot sequentibus, & apud Plinium lib. 12. cap. 12. Quibus locis complura nardorum genera cõmemorantur, quòd multæ sint herbæ quæ cum vera nardo habeant similitudinem. Est enim præter veram nardum, cuius duo genera facit Dioscorides, nardum Celticum, hoc est Gallicum, quod lauendulam nostram quidam existimant: nardum item montanum: nardum agrium, id est, syluestre. Hic autem de vera nardo intelligendum esse dubium non est, quam Plinius loco prædicto depingit his verbis, Frutex est graui & crassa radice, sed breui ac nigra, fragilique, quamuis pingui, situm redolente vt cyperi, aspero sapore, filo paruo densoque. Cacumina in aristas se spargunt, ideo gemina dote nardi spicas, & folia celebrant. Hæc ille. Dicitur autẽ hæc herba etiam spica nardi, ad differentiam aliarum quæ etiã nardi nomen sortitæ sunt. Hæc enim spicã profert, & radix eius similitudinem habet. Nardus autem, cuius hîc fit mentio, pistica, secundùm Augustinum hic dicta est, à nomine alicuius loci. At cùm apud eos

Cant. 1.

qui

qui varias nardi ſpecies, quæ à diuerſis locis diuerſa ſortitæ ſunt nomina, non enumeretur aliqua ſpecies quæ piſtica dicatur, rectiùs piſtici vel piſticæ. hinc poſita accipitur pro fideli, germano & non vitiato, vt nardus piſtica ſit quæ nulla adulterina mixtura ſit deprauata. Græca enim dictio πίστις, vnde deriuatur piſticus, fidem ſignificat. Et tamen ne Auguſtini ſententia planè videatur abſurda, meminit eius & Theophylactus in Marcum ſcribens hoc modo, De nardo piſtica ſcias, quòd eſt ſpecies quædam nardi quæ piſtica dicatur. Vel quòd ſyncera, & non adulterata, vel cum fide confecta. Hæc ille. Sciendum autem nomen nardi non tantum dici de ipſa herba, ſed & de ipſo vnguento nardino, quod quomodo conficiatur docet Dioſcor. lib. 1. cap. 64. Vnde Tibullus poëta, Iamdudum Syrio madefactus tempora nardo, id eſt, nardino vnguento. Et Horatius, Nardi parvus onyx. Sic & apud Dioſcoridem, & ſæpe apud Galenum. Et quidem hoc loco magis videtur debere accipi pro ipſo vnguento, quàm ipſa herba, quia additur ei adiectiuum, piſticæ. Magis enim conuenit intelligere vnguentum dici piſticum, id eſt, non adulteratum, ſed ſyncerum, quàm ipſam herbam, vt illa conſtructio tranſitiua, vnguenti nardi piſticæ, intelligatur intranſitiuè, & ſit ſenſus, vnguẽti quod eſt nardus piſtica. In vtroque autem ſignificatu dicitur Græcis & Latinis & in fœminino genere nardus, & in neutro nardum, proinde cũ in Latinis codicibus ferè habeatur, nardi piſtici, non eſt quod quis neutrũ, piſtici, mutandum putet in fœmininũ, piſticæ, quod illud genus habeant Græci. In Marco pro piſtici, Latini codices antiqui habent ſpicati, cùm tamen Græci etiam hoc loco habeant quemadmodũ in Ioanne, νάρδου πιστικῆς, id eſt, nardi piſtici, quomodo & Hieronymus legit in Commentariis ſuper Marcũ. Exponit enim quid ſit piſtica nardus, nulla facta mentione ſpicati. Apparet autem ſiue interpretem, ſiue alium quem pro Græca dictione, piſtici voluiſſe Latinam dictionem ſubſtituere, quæ vnguenti pretioſitatem & excellentiam ſignificaret. Eſt enim duplex vnguentum nardinum: ſpicatum ſcilicet, quod optimum eſt, & foliatum. Et quidem ſpicatum dicitur quod ex ſpica nardi confectũ eſt. Foliatum verò, quod eſt ex foliis nardi, quandoquidem Plinius nardum celebratã dicit & foliis & ſpica. Quod ſi legatur, ſpicati, rurſum magis conuenit nomen nardi accipere pro vnguẽto quàm herba. Non enim herba nardus ſpicata dici ſolet, ſed vnguentũ ſpicatum, ad differentiã foliati. Itaque ſenſus eſt. Libra vnguenti nardini piſtici vel ſpicati, pretioſi. Quidam omnino putat legendum & in Marco, & in Ioanne, ſpicati, quomodo in Marco plerique habent, & Euangeliſtas vulgari more loquentes Latinam vocem corruptè poſuiſſe, piſticam ſcilicet, pro ſpicata, tum quòd de piſtica nardo apud authores non legatur probatos: tum quòd ſi à fide dicta ſit, πιστὸς dicenda fuerat, non πιστικὴ. De nomine Alabaſtri dictum eſt in cap. Concord. 48. vbi Lucas etiam dicit mulierem quandam attuliſſe alabaſtrum vnguenti, eóq; vnxiſſe pedes Ieſu, quam eandem fuiſſe cum hac, multùm cõprobant huius facta quæ hic apud Ioannem legimus. Siquidem etiam hæc dicitur vnxiſſe pedes, eóſque exterſiſſe capillis ſuis, quibus planè mirum eſt cur pedes Domini extergere voluerit, ſi non propterea quòd memor fuerit qua ratione olim impetrauerit peccatorũ ſuorum remiſſionẽ, vt quibus officiis olim teſtata fuit dolorem, nunc teſtaretur gratitudinẽ, & eis officiis amorem declararet, per quæ Dominus olim dixerat ipſam amorem erga ſe declaraſſe. Videtur autem Ioãnes ordine præpoſtere dixiſſe, Vnxit pedes Ieſu, & exterſit pedes eius capillis ſuis. Intelligẽdum enim omnino apparet, priùs eam aqua ſordidos ex itinere pedes Domini abluiſſe; & capillis abſterſiſſe, ac deinde vnxiſſe pedes eius, quemadmodum fecit apud Lucam. Non enim vnguentum abſtergendum fuerat.

a VIDENTES AVTEM DISCIPVLI EIVS, *c*ERANT *b*QVIDAM *c*INDIGNE FERENTES,] Cæteri quidem diſcipuli ſimplici animo indignantur de vnguenti effuſione, indicantes eſſe perditionem inutilem: quod ſcirent Dominum non capi vnguentorum delitiis, imò frugalitatem vbique verbo & exẽplo docere, ac luxum deteſtari: vnguentum autem illud diuenditum multis potuiſſe profuiſſe pauperibus, pro quib. exemplo & doctrina Chriſti didicerunt eſſe ſolliciti. At Iudas inter alios præcipuè indignabatur, eadem quidem quæ alij dicebant prætexens ſuæ indignationis, ſed ficto animo. Dixit enim hoc, inquit Ioãnes, nõ quia de egenis pertinebat ad eũ, hoc eſt, non quia pauperes illis fuerũt curæ, (impropriè enim dixit interpres, nõ quia de egenis pertinebat ad eum, quemadmodũ ſuprà dixit de mercenario, non pertinet ad eum de ouibus) ſed quia fur erat, & loculos habens ſibi à Domino concreditos, portabat ea quæ à piis hominibus Domino mittebantur & dabantur, vnde egenis Dominus ſolitus fuit quæ ſuperetãt impartiri. ex quibus Iudas nonnihil ſubtrahere ſolitus non ſyncera mente pendens à magiſterio Ieſu, ſed iam tum ſibi proſpiciens peculium, quo viueret ab eius conſortio ſemotus. Indignabatur ergo lucrum ſibi periiſſe, quod ex vendito vnguẽto, & dato ipſius pretio conſequi furando potuiſſet. Circa quod tres occurrunt quæſtiones. Primò, cur Dominus Iudã elegerit in numero Apoſtolorũ, cùm ſciret ipſum eſſe fictum & hypocritam: aut, ſi vt quidã volunt, in principio electionis fuit bonus, ſciebat tamen Dominus eum non perſeueraturum. Secundò, cur illi concredidit loculos, cum ſciret eum eſſe malæ fidei, & hinc eum occaſionem accepturum auaritiæ & ſuæ perditionis. Tertiò, quomodo Dominus per Iudam marſupiũ portabat, cum Apoſtolis ad prædicandum à ſe miſſis præceperit non deferre marſupium, nec pecuniam. Ad primam quęſtionem dicendum, id à Domino ſecundùm Auguſt. factum, quò doceret nos ſuo facto tolerare in Eccleſia malos, nec facile reperiri aliquã tam ſanctam, quãtumuis paucorum, collectionem, in qua non aliqui ſint impii. Ad ſecundã dicendum, Iudæ pecuniam communem concreditam, tum quia omnium erat minimus Apoſtolorum, & inter eos minime ſpiritualis, ſicque doceret Dominus huiuſmodi negotia iis potiùs committenda qui ad meliora ſunt ineptiores: tum vt ſecundum Chryſoſtomum Iudas inde ſuam fouens auaritiam, & concupiſcentiæ ſuæ mitigationem percipiens, ob eam non incideret in præceptoris proditionem. Dabatur enim occaſio curandæ auaritiæ & mitigandæ concupiſcentiæ, verùm ille hanc occaſionẽ ſibi vertit in contrarium, vt hinc auaritia creſceret, & adeò creſceret, vt occaſio fieret proditionis Domini, Deo ita occulto ſuo iudicio permittente, vt in hoc omnibus oſtenderet, quàm periculoſa ſit pecuniarum tractatio, quamque indignus fuerit veris & propriis bonis

Iudas,

Cur piſtici vel piſticæ.

Cur Iudas inter Apo elegerit in numero Apoſtolorũ, & cur loculos habe-

Iudas, vt qui iniquo mamona infidelem adeò se declarasset. Deinde vt sic per eum & scripturæ adimplerentur, & Christus traditus pro omnium salute moreretur. Adeò enim, inquit Augustinus, Euch.c.11. Deus bonus est, vt nec mala fieri permitteret, nisi ex malis bonum nocet elicere. Ad tertiam quæstionem dicendum, aliam esse rationem alicuius collegij vel multitudinis, & aliam esse rationem duorum. Quoniam enim facile fuit duobus inuenire hospitem, cùm mitteret Dominus Apostolos binos ad prædicandum, venit eos secum ferre pecuniam, quòd tamen non voluit illis esse perpetuum, sed temporale. At totam discipulorum multitudinem simul cum Iesu circumeũtium recta ratio nõ sinebat carere marsupio, ne vsquam grauarent hospitem, vt esset Iesu vnde cum suis sustentaretur quando latitandum vel secedendum erat. Deinde sicut mittens discipulos sine marsupio, declarare voluit, nihil vnquam defuturum his qui simplici fiducia ab ipso pendentes, totos sese doctrinæ & aliorum ædificationi impenderent: ita cum suis circumferendo loculos, ostendit Ecclesiam licitè habituram loculos, nec derogare perfectioni vitæ, habere commune marsupium pro sumptu opportuno. Nihil enim imperfectionis Iesus facit in vita sua qui perfectionis omnis fuit magister.

a SCIENS AVTEM *m* IESVS AIT *d* ILLIS: SINITE EAM *d* IN DIEM, &c.] Non seuerè & durè increpat Dominus indiscretam discipulorum indignationem, nec Iudæ prodit auaritiam, fictamq; de pauperibus curam: sed docens nos longanimes esse erga eos qui non malitia, sed errore peccant, & vitia occulta non esse mox detegenda, *solita* sua mansuetudine modestè reprimit eorum indignationem, Mariæ se patronum exhibens contra discipulos, quemadmodum aliàs exhibuerat semel contra Simonem Pharisæum, & iterum contra Martham sororem. Sinite, inquit eam, hoc est, desinite esse molesti illi, cessate ab impetendo, & calumniando eam. Non enim est sensus, Sinite eam facere quod facit: & nolite eam ab vnctione impedire, cùm iam vnguentum effusum fuerit, Apostolis dicentibus, Vt quid perditio ista vnguenti facta est, sed dicens, sinite eam, reprimere voluit suorum indignationem. Vnde sequitur apud Marcum, Quid illi molesti estis? Additque Dominus causam quare non debeant esse illi molesti, quia, inquit, opus bonum operata est in me. Quod dicit contra id quod Apostoli dixerant, Vt quid perditio hæc, quasi dicat, Non enim, vt vos calumniamini, opus perditionis hæc fecit, sed opus bonum operata est, idque in me, quem beneficio aliquo afficere, non potest non esse meritò summè laudandum, ac pluris faciendum quàm pauperibus bene facere. Et quoniam illi iudicabant factum Mariæ esse opus perditionis, eo quòd vnguentum diuenditum multis potuisset profuisse pauperibus, putarẽtque frustra in Domini corpus effusum, quòd ille huiusmodi delitiis non caperetur, Dominus ostensurus illam bonum opus in se operatam, & excludit quod de pauperibus eos monebat, & ostendit non frustra factam vnguenti in se effusionem, quia non tam ob delitias facta fuerat authori permissa, quàm ob mysticam aliquam rationem, ob quam reprehendere eam non possent meritò. Bonum, inquit, opus operata est in me, quia quòd ad pauperes attinet, quibus pretium huius vnguenti potiùs vobis videtur distribuendum fuisse, scitote quòd pauperes quidem semper habetis, id est, habebitis vobiscum, & cùm volueritis poteritis illis benefacere, multa enim adhuc vobis semper erit materia illis, qui vobis nunquam deerunt, benefaciendi, me autem non semper habetis: breui enim à vobis sum auferendus, vt etiam si velitis, non possitis tunc bonum opus in me operari, vestrisque beneficiis me afficere: proinde meritò sinendi sunt suis me corporalibus beneficiis afficere, quamdiu hoc illis licet, qui erga me animo sunt propenso. Quoniam autem discipuli putabant non esse beneficium vnguenti, effusione Domino impensum, quod ille delitias non solùm non sectaretur, sed fugeret, Dominus prosequens id quod rectè significauit cùm dixit, me autem non semper habetis, nimirum se breui moriturũ, subiicit causam ob quam iudicet se beneficio à muliere affectum, quanquã delitiis non caperetur. Quod habuit, inquit, hoc est, quod potuit (Græca enim phrasi, habere pro posse positum est à Marco) hæc fecit. Præuenit vngere corpus meũ in sepulturam, quasi dicat, quoniam præuenta ab aliis in sepultura, & postea per accelerationẽ resurrectionis meæ non poterit meum corpus pro Iudæorum more vngere mortuum, ideo, vt quod potest facere faciat, præuenit vngere corpus meum viuum, veluti iamiam sepeliendum. Pro quo Matthæus habet, Mittens enim hæc vnguentũ hoc in corpus meum ad sepeliendum me, fecit. In Ioanne verò Latini codices ferè habent, Sine illam, vt in diem sepulturæ meæ seruet illud. Quidam etiam habent, in die pro in diem. Et intelligunt quidam hanc Latinorum lectionem in hunc sensum, Sine illam, vt in tempore sepulturæ meæ seruet illud vnguentum quod tunc parabit pro vnctione mei, quasi dicat Dominus, Hanc vnctionem ego ab ea accipio, pro vnctione qua conabitur frustra me inungere postea, quando illi saluum manebit paratum mihi vnguentum. Verùm durum nimis est, vt relatiuum, illud, referatur non ad vnguentum iam effusum, sed ad vnguentum postea parandum à Maria pro sepultura Domini. Itaq; sciendum Græca habere, in diem sepulturæ seruauit illud, quo idem significatur cũ eo quod habent Matthæus & Marcus. Sensus enim est, Seruauit hactenus istud vnguentum pro sepultura mea, & veluti iam esset dies sepulturæ meæ, me eo nunc vngit vnguento. Et sunt nunc libri Latini recens impressi, qui habent, seruauit, & non, vt seruet. At cùm omnes codices scripti inueniantur habere, vt seruet, non est verisimile interpretẽ vertisse seruauit, sed vt seruet: & proinde, vt veritas antiquæ nostræ versionis conseruetur, non rectè pro, vt seruet, quidam substituerunt, seruauit, nisi quæcunq; in Latinis codicibus aliter leguntur quàm habent vel Græca, vel Hebræa, sint corrigenda ad veritatem originalium; quod cum non *sit* temerè faciendum, videndum potius quomodo recepta nostra lectio reduci possit ad sensum lectionis Græcæ. Ad hunc autem reducitur, & cum eo satis coincidit, si intelligamus dictum esse, Sine illam vt seruet, pro eo quod dici poterat, Sine illam seruare vnguentum hoc in diem sepulturæ meæ. Verisimile enim est interpretẽ pro τετήρηκεν, vt habent Græci codices legisse τετηρηκέναι, id est, seruare. vel, vt seruet, accipiẽdo verbum, seruet, vt sit præsentis tẽporis potiùs quàm futuri. Itaq; intelligẽdũ sic dictum esse, Sine illã seruare vel vt seruet quomodo illi qui culpat aliquẽ quid facientẽ, dicere solemus,

Sine

Sine eum quod facit facere: aut, Sine cum vt faciat A quod faciat, quasi Dominus dixisset: hæc mulier seruauit vnguentum istud in diē sepulturæ meæ. Sine ergo eam seruare vel seruasse quod in illū vsum seruauit. Quicquid autem est de verbis quæ in Ioāne & secundùm Latinorum & secundùm Græcorū lectionem sunt obscura, certum est Ioannem significare voluisse id à Domino dictum quod alij duo planiùs extulerunt. Porrò ex his quæ apud singulos Euangelistas istos dicuntur, apparet significari mulierem ideo modò vnxisse Dominum, quòd sciret illum mox sepeliendum, ac tunc se impediendam ab vnctionis funeralis officio, atque ob id voluisse prævenire vnctionem quam impendere non posset. Et videri quidem satis posset Mariam quia B Dominum fortè audierat frequenter de imminente sibi morte prædicentem, credidisse ipsum mox moriturum: & quia metuerat ne fortè mortuo debitam non posset vnctionem impendere, voluisse eam viuo, sed tanquam mox sepeliendo exhibere. Attamen verisimile magis est Mariam in hac vnctione nihil cogitasse de instante vel morte, vel sepultura Domini, sed ipsam simpliciter præ amoris magnitudine Dominum multis laboribus defatigatum voluisse vnguento optimo perūgere, quemadmodum & aliàs fecerat, pro more Iudæorum, qui in solennioribus conuiuijs vocatos hospites vnguento vel oleo perfundere soliti erāt: non quòd Maria crederet Dominum huiusmodi capi deliciis, C cuius nouerat frugalitatem, sed quòd per amoris impotentiam suo indulgeret animo. Proinde cùm dicitur istud fecisse ad sepeliendum, & vnxisse ad sepulturam, & seruasse vnguentum hoc in diem sepulturæ, intelligendum est hæc ob id dicta, quia spiritus sanctus ipsam ignorantem quid ageret mouebat ad hoc opus, significare volens & quòd instaret Domini sepultura, & quòd Maria ab vnctione mortuo præstāda impediretur, quemadmodum suprà Caīphas nescius dicitur prophetasse. Et quidem potuisset Dominus hoc Mariæ opus simpliciter commendasse ab animo ipsius, nempe ab amoris erga se magnitudinem, ex qua factum hoc processit, & ex qua recte illi visum fuit vnguen- D tum hoc, cùm vt reliqua omnia hominum in vsum à Deo datum esset, nulli magis quàm Domino impendendum, vt qui omnium esset hominum excellentissimus, & Deo gratissimus: verùm maluit illud commendare ab intentione spiritus sancti in hoc opere, tum vt mortis instantis memoriam discipulorum mentibus imprimeret, cuius inculcandæ occasionem vbique & vndique captabat: tum vt sic factum istud magis commendaret, & ex parte Mariæ facientis, & ex parte suijpsius vnctionem illam in se admittentis. Magis enim ad facti huius commēdationem facit, siue Mariā spectemus vngentem, siue Dominum permittentem, intētio spiritus diuini in hoc opere, quàm intentio & animus E Mariæ. Sic enim ostenditur non ad delitias factam hanc vnctionem, sed potius ob imminentem sepulturam, quæ vnguentis apud Iudæos non ad delitias honorabatur, & in Christo maximè erat honoranda, vt cuius sepulchrum secundùm Isaïæ vaticinium debebat esse gloriosum. At obijcere hic quis potest, hac ratione non commēdari à Domino ipsam mulierem, aut factum ipsius quatenus ex ipsa processit, cum Dominus videatur suscepisse defensionem mulieris contra discipulos indignantes illi, & frementes in eam. Ad quod dicendum, Dominum hac ratione excellenter factum hoc commendasse, quòd satis erat contra calumniam discipulorum, dicentium esse perditionem ipsam vnguenti effusionem. Cumque factum hoc commendat ex intētione spiritus, satis etiam commendat mulierem, vt quę moueri digna fuerit à spiritu sancto ad hoc opus, vnde ipsam dicit hoc fecisse ob sepulturam, non spiritum sanctum. Deinde dum illam dicit ob sepulturam hoc fecisse, significat eam non vnxisse se vulgari modo ad voluptatem, sed causa pietatis & religionis, qua causa mortuorum corpora vngi solita erant apud Iudæos, & ipsa mulier postea cupida erat futura vngendi mortuum ipsius corpus. His autem necdū contentus Dominus, quo adhuc magis ostenderet quàm deberet meritò ab omni calumnia liberū esse factū huius mulieris, subiecit, vt est apud Matthæum & Marcū, Amē dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit Euāgeliū hoc, id est, historia eorum quæ in carne feci & passus sum pro electorum salute, dicetur inter cætera etiam illud quod hæc mulier fecit, idque dicetur non in vituperium eius, sed in eius perpetuam cum laude memoriam. Cùm enim dicitur, dicetur & quod hæc fecit in memoriam eius, dictio, quod, relatiuum est, non coniunctio: & pronomen, hæc, suppositum est verbi, fecit: & pronomen, eius, est fœminini generis, referens ipsam mulierem, quemadmodum patet ex Græcis, proinde illud, in memoriam eius, referri debet non ad verbum proximum, fecit, sed ad verbum, dicitur. Narrandum autem prædicit, & narrari voluit in toto orbe Dominus factum huius mulieris, tum quòd esset opus declarans maximam huius mulieris erga ipsum nō solùm fidem, sed etiam charitatem & deuotionem: tum quòd fuerit opus propheticum, quo ad maiorem commendationem deuotionis & pietatis in hac muliere, spiritus sanctus duo illa præsignificauit, quæ suprà dicta sunt. Et quidem iam impletum videmus quod hic futurum prædixit Dominus, vt vbicunque prædicatum sit Euangelium ipsius, etiam narratum sit, & narretur quod fecit hæc mulier. Ex qua celebri huius facti prædicatione à Domino prædicta, satis efficaciter probari potest hanc mulierem fuisse Mariam sororem Marthæ, eandemque fuisse eam quæ in Euangelijs dicitur Magdalena, vt annotatum est in capite Cōcordiæ 48. Factum enim istud passim tribuitur Mariæ sorori Marthæ, & Magdalenæ. Quare cùm Dominus non simpliciter factum istud narrandum prædixerit, sed etiam in memoriam vngentis mulieris narrandum, nequaquam passus fuisset spiritus Dei, factum hoc hactenus vbique asscribi alteri mulieri, quàm ei quam ex hoc facto semper celebrandam Dominus prædixit. Idem efficaciùs ex præsenti trium Euangelistarum narratione, & historia resurrectionis & sepulturæ Dominicæ potest probari. Ex collatione enim Matthæi & Marci cum Ioanne in præsenti loco constat mulierem, cuius non expresso nomine meminerunt Matthæus & Marcus, esse Mariam sororem Marthæ: eandem autem esse illam quæ dicitur in Euangelijs Magdalena, patet satis ex collatione præsentis loci cum his quæ dicuntur circa Domini sepulturam & resurrectionem. Hic enim apertè dicitur mulierem hanc prævenisse vnctionem, quam mortuo exhibere causa sepulturæ non posset, cum vellet. Inter mulieres autem quæ Dominum vngere mortuum cupiuerunt, sed per acceleratam

resur-

resurrectionem non potuerunt, prima & præcipua ab omnibus Euangelistis ponitur Maria Magdalena, nulla sanè alia de causa probabilius, quàm vt significarent impletum in ea fuisse quod hic de ea Dominus prædixit. Si enim Maria soror Marthæ alia fuit à Magdalena, conueniebat sanè de illa imprimis & maximè commemorare, quomodo Dominum mortuum vngere cùm cuperet, non tamen potuerit, quò veritas huius prædictionis Dominicæ manifestaretur. Et hactenus quidem quæ ad historiæ & verborum Domini explicationem pertinent. Restat, quæ nobis in personis huius historiæ & verbis Domini sint obseruanda, paucis admoneamus. Itaque in Maria obseruandum est exemplum seduli & ardentis amoris, qui facit vt nihil iudicetur nimium, nec vllus sumptus in gratiam Dei tolerandus videatur esse grauis. In Iuda obseruandum ingenium tum hypocritarum, qui semper sancta prauis suis affectibus prætexunt: tum auarorum, qui vbique de lucro, quauis ex re, siue per fas, siue per nefas conquirendo cogitant, iudicantes perditionem & profusionem quicquid illis non adfert aliquid commodi. In reliquis discipulis est exemplum eorum, qui illico offenduntur & scandalizantur, si quid fieri videant quod iudicant rectiùs aliter fieri debuisse. In Domino exemplum est syncericiudicij & veræ dilectionis, dum & quod ex dilectione proficiscebatur, bonum agnouit, & tam diligenter cõtra calumniatores defendit. Ex qua defensione discendum primò, vt an notauit D. Chrysostomus, quòd quando bonum quicquam fieri videmus, etiamsi exactissimum non sit, nec optimum, non esse à nobis reprehendendum, sed suscipiendum nobis, & fauore nostro persequendum. Quemadmodum enim, inquit Chrysostomus, quis Dominum, antequam mulier hoc fecisset, interrogasset, non admisisset, sic postquam fecit, illud vnum solum modo respicit, ne increpatione discipulorum ancipiti animo turbetur, sed hortatur suo maiore animo suscepto recedat. Non erat enim amplius increpatio post effusionem olei oportuna. Ita & tu si præparasse quosdam vasa videris sacra, aut ornatum quenquam alium circa parietes Ecclesiarum & paumenta cõfeciss̃e, noli reprehendere, aut vænundari iubere quod factum est, ne animum eius qui fecit perturbes. Sin verò antequam fecerit, te consuluerit, pauperibus offerre iubeto: Hæc ille. Discendum secundò, quòd prætextu subuentionis pauperum, non sint omittenda alia charitatis & beneuolentiæ officia & opera, quæ tempore & loco occurrunt facienda, vt est honesto conuiuio & sumptu excipere suo tempore amicos, quo sumptu multis poterat subueniri pauperibus, eò quòd non vbiq; & semper vrgeat pauperum subuentio. Discendum tertiò, quomodo sanctis viris liceat non nunquam quibusdam rebus vti præter metas consuetudinis bonorum, nempe ad significationem alicuius mysterij, quemadmodum Dominus pretioso hoc vnguento præter suam consuetudinem perungi permisit, propter significandum sepulturæ mysterium, & mysticam ac spiritualem vnctionem, qua à nobis desiderat inungi, vt annotauit D. Augustinus lib. 3. de Doctri. Christiana cap. 12. sic scribens: Quisquis rebus prætereuntibus restrictiùs vtitur, quàm sese habent mores eorum cum quibus viuit, aut temperans, aut superstitiosus est. Quisquis verò sic eis vtitur, vt metas consuetudinis bonorum inter quos versatur excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non vsus rerum, sed libido vtentis in culpa est. Neque enim vllo modo quisquam sobrius crediderit Domini pedes ita vnguento pretioso à muliere perfusos, vt luxuriosorum & nequam hominum solent, quorum talia conuiuia detestamur. Odor enim bonus, bona fama est, quam quisquis bonæ vitæ operibus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore perfundit. Hæc ille. Ex quibus etiam discendum postremò circa hanc Dominicam defensionem facti mulieris, quibus rationibus commendandum sit nonnunquam quod quidam in templorum ornatu, & eorum vasorum quæ ad Eucharistiæ pertinent ministerium, sint sumptuosi, nimirum quia huiusmodi sumptus proficiscitur ex ardenti erga Deum & Christum deuotione, & quia valet ad ædificandam aliorum in Deum fidem, pietatem, & deuotionem, adeò vt hisce de causis frequenter præstet, & melius sit in huiusmodi vsus facere sumptus, quàm eosdem pauperibus impendere. Vnde Theophylactus in Marcum circa hunc locum sic habet, Confundantur hoc loco qui pauperes Christo præferunt. Audiui enim ego aurifabros dicentes: quod si ego dissectum sacrum vas dem pauperibus, & ego viuam, nec condemner. Audiant igitur quomodo Christus præferat sui curam pauperibus. Christi autem corpus propriè, quod in disco aureo: & sanguis, qui in poculo. Qui igitur abstulerit discum pretiosum & cogit vt corpus Christi in viliori ponatur, prætexens scilicet pauperes, sciat cuius patris sit. Hæc ille. in cuius verbis dubium occurrit quomodo conueniant quæ dicit, cum his quæ supra audiuimus ex Chrysostomo. Nam Chrysostomus quidẽ præfert sumptum in pauperes impendi, quàm in templorum ornatum & sacrorum vasorum constructionem. Theophylactus verò, contrà videtur præferre curam rerum sacrarum, curæ pauperum. Sciendum itaque, quòd absolutè quidem melius est & maius, impẽdere aliquid Deo quàm pauperibus, eò quòd dilectio Dei præferenda sit dilectioni proximi, verùm cùm Deus nostrorum bonorum non egeat, & proximum propter se diligi à nobis velit, nihilque velit sibi impendi, nisi propter nostram & aliorum vtilitatem, & necessitatem, hinc quò cum maiori aliorum fructu quis facultates suas ex Dei dilectione expendit, eo huiusmodi sumptus Deo est gratior, proinde quandoque gratius illi est si sumptus aliquis etiam magnus in vsum rerum sacrarum fiat, quàm si pauperibus impendatur, vt cùm non occurrit singularis aliqua pauperum necessitas, & ornatus rerum sacrarum necessarius iudicatur, ob prouocandam quorundam in Deum fidem & deuotionem. Frequentiùs tamen illi gratior est cura pauperum, quòd hæc vt in plurimum sit vtilior & magis necessaria, id quod respexit D. Chrysostomus & spiritus sanctus dicens per Osee, Misericordiam volo & non sacrificium. Superest vt tractatam literaliter & moraliter historiam etiam allegoricè paucis tractemus. Itaque Bethania, quæ interpretatur domus obedientiæ Domini, & domus Simonis, hoc est, obedientis, Ecclesiam significat, in qua sola Christus reperiri potest, & reficitur. Quod autem in Bethania Simon à lepra curatus, Dominum in suam recipit domum, Lazarus cum eo accumbit, Martha ministrat, & Maria suo quo-

Osee. 6.

que

que fungitur officio, portendebat concors & amicum in eadem domo sodalitium Ecclesiæ, quam Christus immundam suo purgauit sanguine, quam mortuam ob peccata, sua morte viuificauit. In hac sunt qui cum Simone Christum in suis pauperibus reficiunt: sunt qui cum Martha, quod possunt, coadiuuant & ministrant: sunt qui cum Lazaro gaudent Christum in suis membris refici: sunt item qui cum Maria ardentes fide & deuotione, non seruant in vasculo conclusum vnguentum pretiosum quo Christum perungant; hoc est, fidē suam & deuotionem apud se non continent, sed velut fracto vasculo eam profundunt, palàm & vbique nomen Christi eiusq; maiestatē prędicātes, cuius & pedes & caput perungūt, dum & humanitatem eius & simul diuinitatem omnibus cōmendant & prædicant magnificè: quod quia fecerunt Apostoli, & eorū successores, vniuersa domus huius mundi impleta est fragrantia huius optimi vnguenti, hoc est, prædicationis Euangelicę & nominis Christi, de quo dicitur in Canticis, Oleū effusum nomen tuum, impletúmque verè est in Ecclesia per huiusmodi viros, quorū typus fuit Maria illud Canticorū, Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. Hoc odore trahuntur multi vt ambiāt in eam domum admitti, in qua cum amicis suis accumbit Iesus. At nunquam defuerunt nec desunt modò, qui inuideant & obstrepant hono ri Iesu impenso, & quibus non est gratus odor prædicationis Euangelicæ: vnde Paulus, Christi, inquit, bonus odor sumus Deo, in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt, aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitę in vitam. Dolent enim & indignantur cum Iuda Iudæi, & quotquot quæ sua sunt magis quærunt quàm quæ Iesu Christi, omnē prædicationis sumptum ad Christi honorem impendi, neque curam haberi neglectæ legalis obseruationis, aut gentilis superstitionis & vanitatis. Verùm aduersus hos obmurmuratores cōsolari illos debet Christi patrocinium, cui vni probari satis est. Alias historiæ huius allegorias videre licet apud Theophylactum in Ioannem, & Hilarium in Matthæum.

Cantic. 1.

2. Cor. 2.

COGNOVIT ERGO TVRBA MVLTA EX IVDÆIS, QVIA ILLIC EST, &c.] Sequenti narrationi de glorioso Domini in Hierusalē introitu viam hac narratione præstruit Ioannes, cùm turbam multam ex Iudæis, hoc est, Hierosolymitanis cognouisse dicit propter vicinitatē loci, Iesum esse in Bethania, atque ob id prouocatam magnitudine recentis miraculi, certatim venisse è Hierusalem, nō tantùm vt Iesum, sed etiam vt Lazarū viderent. Suadebat enim hoc insita mortaliū ingeniis curiositas. Porrò sacerdotum animos sic excæcauerat liuor & odium in Iesum, vt iam illorū malitiæ non satis esset occidere Iesum, sed etiam cogitarent, & cōcilio habito decernerent (est enim hic rursum pro cogitauerunt, ἐβ8λεύσ α῎σ|ο) etiam Lazarū interficere, in quem ne speciem quidem criminis vllam intentare poterant, nixi scilicet superiori sententiæ Caiphæ, quia expediret etiam innocentem perire pro populo, vt non tota gens periret. Cæcum, quia fortiter patrocinatus fuerat apud eos gloriæ Iesu, eiecerant è synagoga: nunc eò malitiæ creuit illorum & superbia & inuidia, vt Lazarum à quo nullo dicto factóve fuerant vnquam prouocati, & in quem ne fingere quidem quicquam poterant, voluerint occidere, nō ob aliud, quàm quòd multi Iudæi cōmoti tam euidenti miraculo desciscerent ab ipsis, & adhærerent Iesu, credētes eum esse promissum Messiam. Cùm enim semel animus laxauit habenas in scelus, ei postea nulli, vbi fixat, termini circumscribuntur. Sed vide rursum malitiæ istorū cæcitatem: Lazarum propter resuscitationem occidere cogitauerunt, quasi Dominus suscitare potuerit mortuum, & non posset occisum. Ecce, inquit Augustinus, Dominus vtrunque fecit, & Lazarum mortuum, & seipsum suscitauit occisum.

† b appropinquarēt. c appropinquassent.
▽ b Hierosolymæ
‖ b Bethaniæ
† b Oliuarum
△ b mittit
‖ b ex discipulis suis.
† f dicens
‖ c in quod introeuntes.
△ c o alligatum
† c dicite
△ c o Domino necessarius est
c o Dominus eius opem desiderat
‖ b o continuò
† b illum
‖ a abeuntes autem.
b Et abeūtes
* &
† b dicebant illis
△ c solutis
‖ b Qui
† b o duxerunt.
△ b imposuerunt illi
‖ c imposuerunt Iesum
† d Et inuenit.
△ b multi autem
‖ c subtersternebant
* autem
† b qui præibant, & qui
△ b o exaltatus

INSIDENS ASINO INTRAT DOMINVS GLORIOSE IN HIERVSALEM. MATTHÆI 21. MARCI 11. LVCÆ 19. IOANNIS 12.

CAPVT CX.

ET[c] *factum est*[d] *in crastinum*,[l] *cùm* † *appropinquassent*[a] △[c] *Hierosolymis*[a] *& venissent*[c] *ad*[f] *Bethphage*,[h] *&* ‖ *Bethaniā*[l] *ad montem*[c] *qui vocatur* †[l] *Oliueti*:[a] *tunc Iesus* △[l] *misit*[c] *duos discipulos*[h] *suos* †[l] *& ait*[c] *illis*, [l] *Ite in castellū quod contra vos est*, [c] *& statim* △[h] *introeuntes illuc*, [l] *inuenietis*[a] *asinam alligatam*, *&*[l] *pullum*[c] *asinæ* ‖[h] *ligatū*[a] *cum ea*, [b] *super quem nemo adhuc hominū sedit*, [l] *soluite*[b] *illū*, [l] *& adducite*[a] *mihi*. [l] *Et si quis*[c] *vobis*[a] *aliquid*[c] *dixerit* [*&*] [c] *vos interrogauerit*, [b] *Quid facitis?* [c] *Quare soluitis sic?* †[l] *dicetis*[c] *ei*, [l] *Quia* △ *Dominus his opus habet*[c] *& cōfestim dimittet* †[c] *eos*[b] *huc*.[a] *Hoc autē factū est, vt adimpleretur quod dictū est per Prophetam dicentem, Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam & pullum filiū subiugalis.* ‖[l] *Abierunt autem*[a] *discipuli*[c] *qui missi fuerant, &*[h] *inuenerunt*[c] *sicut dixit illis stantem*[h] *pullum*, [b] *ligatum ante ianuam foris in biuio*, [*&*][a] *fecerūt sicut præcepit illis Iesus*, [b] *& soluunt eū*. [c] *Soluentibus autem illis pullum*, * [b] *quidam de illic stantibus*[c] *domini eius*, †[b] *dixerunt ad illos*, *Quid* △ *facitis soluentes*[c] *pullum?* ‖[c] *At illi*[b] *dixerunt*[b] *eis sicut præceperat illis Iesus*, [c] *Quia Dominus eum necessarium habet*. [b] *Et dimiserunt eis*. [l] *Et* † *adduxerunt*[a] *asinam*, *&*[c] *illum*[c] *pullum*[b] *ad Iesum*, [c] *& imposuerunt super eos*[c] *vestimenta sua*, [f] *&*[c] *iactantes vestimenta sua supra pullum*[f] ‖[c] *eum desuper sedere fecerunt*, †[d] *Inuenit* [*ergo*'] *Iesus asellum, & sedit super eum*, [d] *sicut scriptum est, Noli timere filia Sion, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognouerunt discipuli eius primùm. sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo, & hæc fecerunt ei.* [c] *Eunte autē illo*, △[c] *plurima turba*[b] ‖[l] *strauerunt vestimenta sua in via*, [c] *alij autem*[b] *frondes*[c] *cædebant* [*&*][a] *ramos*[c] *de arboribus, & sternebāt in via.* [*Et*][d] *turba multa quæ venerat ad diē festum, cùm audisset, quia Iesus venit Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei.* [c] *Et cùm appropinquaret iam ad ascensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discentiū gaudentes laudare Deū voce magna*

super omnibus quas viderant virtutib. [l]Et [a]turbæ† [c]*quæ præcedebant, & quæ sequebantur, [m]clamabant, dicentes [n]: Hosanna [a]filio Dauid, [o]benedictus qui venit [c]rex [p]in nomine Domini [l]rex Israel. [b]Benedictum quod venit regnũ patris nostri Dauid, [s]pax in cælo, & gloria in excelsis, hosanna in* Δ *altissimis. [d]Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cũm eo, quando Lazarum vocauit de monumento, & suscitauit eum à mortuis: propterea & obuiam venit turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. [e]Et quidam Phariseorũ de turbis dixerũt ad illum, Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait, Dico vobis, quia si tacuerint, lapides clamabunt. Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam dicens: Quia si cognouisses & tu, & quidem in hac die tua quæ ad [f]pacem tibi, nũc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabunt te, & coangustabunt te vndique, & ad terrã prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquẽt in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoueris tẽpus visitationis tuæ. [b]Et introiuit Hierosolymam. [g]Et cum intrasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens, Quis est hic? Populi autem dicebant: Hic est Iesus Propheta à Nazareth Galilææ. [d]Pharisæi ergo dixerũt ad semetipsos, Videte, quia nihil proficimus, ecce mundus totus post eum abijt.*

ET cum factum est [d]in crastinum, cum appropinquassent [e]Hierosolymis, &c.] Ioannes Euangelista, priusquam asselli super quem Dominus sedit facit mentionem, commemorat quomodo turba multa quæ conuenerat ad diem festum processerit obuiam Iesu cum ramis palmarum, clamantes Hosanna, &c. Id autem quoniam proculdubio præposterò ordine Ioannes commemorauit, non veriti sumus in Cõcordia mutato ordine suo collocare, maxime vt Ioannis narratio contexeretur cum reliquorum trium narratione, nec idem bis cogeremur ponere. Quomodo autem inuenerit Dominus asellum, Ioannes non commemorauit, sed tantùm dicit, Et inuenit Iesus asellum, quod illud diligenter reliqui Euangelistæ ante scripsissent, cùm ipse ferè prætermissa ab eis statuerit persequi. Porrò Matthæus pro asino Dominum misisse Apostolos dicit cùm appropinquassent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Olueti, Marcus verò, cùm appropinquarent Hierosolymæ & Bethaniæ, aut, vt habent Græci, ad Hierusalem, ad Bethphage & Bethaniam: Lucas item, cùm appropinquassent ad Bethphage & Bethaniam. Proinde meritò hic dubitari potest quomodo cùm Matthæus dicat discipulos missos à Domino cùm venissent Bethphage & ad mõtem Oliuarum, Marcus & Lucas dicant Dominum hoc fecisse cùm appropinquaret Bethaniam. Nam cùm venisset Bethphage & ad montem Oliuarum, iam Bethaniam pertransierat, cùm Bethphage & mons Oliuarum vicinior fuerit ciuitati Hierusalem quàm Bethania, in qua præcedenti nocte Dominus pernoctauerat. Dicendum itaque Marcum & Lucam dixisse, Dominum cùm mitteret discipulos, appropinquasse Bethaniæ, non quòd eam tum accederet, seò quòd prope eam esset, non enim iam eam longè exierat, quomodo suprà diximus quosdam intelligere, quòd Lucas dixit Dominum curasse cæcum, cùm appropinquasset Iericho: quorum sententia mokùm confirmari potest ex modo loquendi in præsenti loco. Aut dicendum, quòd Marcus & Lucas præposterè dicunt, cùm appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, illudque sic intelligendum, cùm appropinquasset ad Bethaniam, & deinde appropinquasset ad Bethphage ad montem Oliuarum. Erat autem Bethphage, villula in monte Oliueti, qui sabbathi habebat iter à Hierusalem, vt dicitur Act. 1. hoc est, distabat à Hierusalem mille passus, cùm Bethania 15. stadiis abesset, hoc est, duobus ferinè millibus passuum. Hanc villulam D. Hieronymus secutus Origenem dicit fuisse villulam sacerdotum, ac interpretari domum maxillarũ. Nam Pag. Chaldaicè maxillam significat, cùm Hebraicè significet ficus immaturas, hoc est, grossos: vnde aliqui interpretantur domum grossorum & ficuũ. Alij verò domũ oris vallis, quia Beth domus, Peos, Ge verò vallem significat. Cùm ergo iuxta hunc locum venisset Dominus, ex quo sacerdotes Paschales victimas & alias (vt est verisimile) deducere in Hierusalem soliti erant, tunc Iesus misit duos discipulos, quos author secundæ expositionis in Matthæum titulo Chrysostomi, dicit quendam (notans verisimiliter ipsum Hilarium) scripsisse, fuisse Petrũ & Philippum, argumento tamen inualido, cùm verisimile magis sit, si liceat diuinare, hos duos fuisse Petrũ & Ioannem, quos & postea misit ad parãdum agnum Paschalem, quanquã nihil aut perparum referãt scire qui fuerint nunc missi. Dixit autem eis, Ite in castellum quod contra vos est. Vbi notandum, quòd quidam per castellum hoc loco ciuitatem Hierusalem intelligunt, sic dictam Domino siue ob murorum fortitudinem, siue per despectum, quasi nõ mereretur vocari castrum vel ciuitas, illudq; quod contra vos est, sic quidam eorum interpretãtur, vt significetur Hierusalem contrariam esse Apostolis, quòd eorum Dominum conaretur occidere. Verùm sciẽdum, pro castellum Græcis hîc rursum esse, sicut frequenter superiùs, dictionem κώμη, quæ vicum propriè significat & pagum, quæ proinde ineptè diceretur de Hierusalem. Verisimile autem Dominum demonstrasse vicum Bethphage, de quo dicit, contra vos est, hoc est, è regione vestri, & in conspectu vestro. Lucas enim non habet, contra vos, sed tãtùm εἰς τὴν κατέναντι κώμην, id est, in vicum qui econtra & è regione est. Et apud Matthæum non est κατέναντι, sed ἀπέναντι ὑμῶν, id est, ante vos & in conspectu vestro. Vnde patet malè intelligi, quod contra vos est, pro illo, quod est contrarium vobis: malè item intelligi per castellum Hierusalem: quia à loco in quo erat Dominus non poterat prospici Hierusalem propter interpositum montem Oliuarum, sic dictum, quòd multis consitus esset oliuis, vnde & ἐλαιῶνος, hoc est, Olueti mons dicitur Act. 1. Sequitur in verbis Domini, Et statim introcũtes illuc, hoc est, in ipso introitu, inuenietis asinam alligatam & pullum cum ea, &c. Circa quæ primùm quæritur, cur Dominus, qui hactenus pedes circumambulauit per Galilæam & Iudæam, tam breue sui in Hierusalem itineris spatium absoluere voluit insidens iumentis, eisque tam noua ratione conquisi-

tis?

tis? Neque enim sufficit dicere quod indicat Matthæus, illum ideo id voluisse vt impleretur Zachariæ Prophetia. Nam quid est quod per Zachariam istud spiritus sanctus etiam prædicere voluit? Dicendum itaque, quòd præcipua huius facti Dominici causa fuit, vt antequam pateretur, specimen quoddam regni sui Dominus exhiberet, seséque efficacibus argumentis Messiam comprobaret expectatum, vt sic bonos in fide erga se confirmaret, & mali non haberent quod in excusationem prætexere possent. Sicut autem & aliàs semper in his quæ circa Dominum contigerunt humilia magnificis sunt coniuncta, ita & modò sic regiam suam dignitatem & magnificentiam ostendere voluit, vt tamen simul non desereret summam humilitatem & mansuetudinem conuenientem primo suo aduentui & regno suo spirituali. Regiæ itaque potentiæ fuit & magnificentiæ indicium, quòd ad solum iussum & necessitatis significationem, domini iumentorum cesserint ei vsum illorum, quod discipulis quos miserat prædixit istud ita euenturum, & illos mox vbi ingressi essent vicum, inuenturos iumenta, eáque alligata. Deinde quòd iumento insidens vectus sit, cùm semper solitus fuerit pedes incedere, quodque tam concordibus animis, tantóque applausu & veneratione, ei à populo multo liberè acclamatum est, non obstantibus Pharisæorum prohibitionibus, quibus etiam pridem cautum erat, ne quis illum confiteretur esse Christum, & acclamatum est non quibuslibet verbis, sed scripturæ verbis multò antè de ipso prædictis. Postremò, quòd templum ingressus cæcos & claudos curauit, negotiantes eiecit, seséque atrocissimis suis hostibus formidabilem exhibuit. His enim cunctis declarauit omnia sibi cognita, & suæ potestati esse subiecta, omniúmque corda se habere in sua potestate, vt inclinare possit ea quò velit. At summæ humilitatis & plusquam plebeiæ fuit, quòd alieno & accommodatitio iumento vsus est, quòd asello insederit nihil minùs quàm regio vectore, quòd pauperum discipulorum vestimentis non aureis vestibus insederit, stipatus inermibus comitibus, qui pro hastis ac gladiis, arborum ramusculos manibus gestabant. Quo vtique declarabat, aliam esse conditionem regni sui quàm regnorum huius mundi, se etsi à patre potestatem accepisset, cui omnia cùm vellet cederent, tamen per humilitatem omnes vellе ad se trahere, per eandem ingressurum se in gloriam suam, ac proindè etiam sectandam humilitatem omnibus his qui eiusdem regni ambirent esse consortes secum. Hunc autem in regiam ciuitatem Hierusalem introitum Domini, mirabiliter temperatum, & planè regia magnificentia ac pompa, & plebeia humilitate, conueniebat per Prophetam prædici à spiritu sancto, vt videntes Apostoli, omnésque Iudæi facto Domini consentire Propheræ vaticinium, magis intelligerent ipsum quantumuis in mundo humilem, verè esse expectatum Messiam, desinerentque expectare mundanam regni Messiæ gloriam: vnde Propheta velut signum quoddam præmonstrans, quod cùm Iudæi viderent excitarentur ad agnoscendum suum regem, dicit per aduerbium demonstrandi, Ecce rex tuus venit, &c. Verùm cùm nihil sit prætermissum à Christo & spiritu sancto, per quod ad regis sui agnitionem perduci possent Iudæi, ipsi tamen occasione huius facti ad contrarium prolapsi sunt, vt, scilicet, magis iam accenderentur ad occidendum illum, & occasionem agnoscendi Christum datam illis à Deo, sibi verterent in occasionem persequendi Christum. Vnde præter primam huius introitus Domini in Hierusalem causam iam tractatam, adiungi possunt & aliæ duæ, sed veluti secundariæ: quarum altera est, quia Dominus cupidus subeundi pro omnium salute mortem, prænouit hac ratione Pharisæos & sacerdotes accedendos ad inferendam sibi mortem, non quòd vellet illis persecutionis dare occasionem, sed quòd sciret illos iustè sibi relictos hinc persecutionis sumpturos occasionem, quorum impietate ad promouendam hominum salutem abuti voluit. Altera est, vt ad tempus adblandiens, & accommodans se suorum affectibus, irrideret huius mundi gloriam, ostenderétque quam sit inanis & infida, quum tantos applausus, támque honorificas acclamationes, ac tantum populi studium mox secuta sit crux. Est autem & mystica huius facti Dominici causa, sed hæc postea in allegorica historiæ persecutione tractabitur. Omnino enim dubium non est quin hoc suo facto Dominus mysticum aliquid designare voluerit, cùm tam noua ratione sit peractum, vt tacita quædam parabola in eo videatur adumbrata. Porrò ratione & mysterio non caret etiam, quod quinta die ante Pascha, hoc est, decima die mensis primi Dominus hac magnifica pompa ingressus sit Hierusalem. Ea enim die præceptum fuit Israëlitis, vt agnum Paschalem quisque in domum suam sumeret immolandum decimaquinta die. Itaque seipsum tunc Dominus in Hierusalem intulit, immolandus in ea ipso die Paschæ in verum agnum Paschalem, per quem non à Pharaone & Ægypto, sed à diabolo & inferno fideles liberarentur. Deinde hac die velut victoriosus rex cum ramis palmarum ingredi voluit Hierusalem, quòd eadem die post septimanam expletam recurrente, deuicta morte gloriosè erat resurrecturus, ac regnum suum spirituale in cœlesti Hierusalem auspicaturus. Decima quoque dies mensis primi, insignis olim fuit, quòd in illa Iosue typum Christi etiam nominis similitudine præ se ferens cum toto Israëlitico populo, transito Iordane ingressus sit promissam illis terram, vt scribitur Iosuæ 4. cum deinde 14. die solenne Pascha celebrauerit, vt scribitur cap. 5. Et hactenus de proposita priùs quæstione satis. Supereſt altera circa hunc locum quæstio, ad concordiam pertinens Euangelistarum, quomodo, scilicet, Matthæus duo iumenta, asinam scilicet, & pullum, commemoret iussa à Domino afferri: eiáque allata, & super ea Dominum sedisse, cùm reliqui tres solius pulli mentionem faciant. Pro cuius quæstionis solutione communiter dicitur, Dominum sedisse super vtrúque animal successiuè: tres tamen Euangelistas solius pulli meminisse, siue quòd eo Dominus pro maiori parte insederit, siue quod pulli inequitatio ad mysterium vocationis gentium pertineat, quibus Græca lingua tres scripserunt Euangelistæ, cùm Matthæus Hebræa scripserit Hebræis. Verùm quoniam, vt habet D. Hieronymus, & turpe fuit Dominum insidere asinæ, & impossibile vt in tam breui spatio diuersis insederit animalibus, verisimilior est aliorum, inter quos Euthymius, sententia, qui dicunt soli pullo Dominum insedisse, atque ob id tres Euangelistas illius solius fecisse mentionem: asinam tamen etiam simul adductam, sed Dominum pullo insidentem tantùm fuisse secutam,

ideóque Matthęum exacta diligentia vtriusque meminisse iumenti. Huic tamen sententiæ videtur obstare quædam. Primùm, quòd apud Matthæum iussi sunt discipuli dicere, Dominus his opus habet. Deinde, quòd apud eúdem dicuntur discipuli, cùm adduxissent asinam & pullum, imposuisse super eos vestimenta sua, & Dominũ desuper collocasse. Postremùm, quòd in testimonio Prophetæ, quod hoc facto Domini impletum dicitur à Matthæo, habeatur, sedens super asinam & pullum filium subiugalis. Ad quorum primum dicit Euthymius, quòd vtroque iumento Domino fuit opus, sed pullo, vt super eum veheretur: asina verò, vt pullum sequeretur, causa significandi mysterij quod mox explicabitur. Ad secundum dupliciter responderi potest. Altero modo, vt illud, desuper, referatur non ad animalia, sed ad vestimenta, quomodo interpretatur Euthymius, qui pro eo quod nos habemus, & eum desuper sedere fecerunt, habet καὶ ἐκάθισεν ἐπάνω αὐτῶν, id est, sedit super ea vel eos. Nam αὐτῶν, ex sese est ambiguum. Sic & exemplar habet Complutense, nisi quod pro simplici ἐκάθισεν habet ἐπεκάθισεν. Est autem hæc lectio conuenientior, saltem quod attinet ad pronomen αὐτῶν, quàm vulgata lectio, quæ habet, ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτῆς, id est, collocarunt super eam, nempe asinam. Quomodo enim Matthæus super solam asinam Dominum diceret collocatum, cùm reliqui super solum pullum commemorent sedisse? Altero modo dici potest Matthęum per synecdochen, vt & alibi, dixisse Dominum collocatum pluraliter super animalia, quomodo etiam intelligi potest per synecdochen dictum esse, Dominus his opus habet. Proresponsione autem ad tertium, sciendum est quòd in illo testimonio Prophetæ pro fœminino, asinam, vertendum potiùs videtur masculinum, asinum. Ita enim permittit & dictio Græca hic posita ὄνος, quæ tam asinum significat quàm asinam, maximè cum hic careat articulo, nec addatur, vt superius, articulus fœmininus, & vocabulum quod est apud Septuaginta, nempe ὑποζύγιον, quod est subiuga. Et in Hebræa origine vocabulum quod his dictionibus correspondet, nempe חֲמוֹר hhamor, asinum genere masculino vbique ferè significat, non asinam, quæ Hebræis dicitur אָתוֹן Athon. Inuenitur tamen 2. Reg. 19. nomen hhamor positum in genere fœminino, de quo vide Pagninum. Nam etiam illo loco Diuus Hieronymus vertit, asinum. Itaque si in citato Prophetæ vaticinio nomen ὄνος vertatur per asinum, & non per asinam, quod dicitur ascendens super asinum & pullum filium subiugalis, non diuisim est accipiendum, quasi super diuersa animalia vicissim sedisse significatum sit, sed per asinum & pullum, coniunctim intelligendus ipse pullus, qui asinus quidem fuit natura, pullus verò ætate. Figura enim est Prophetis familiarissima, qua idem mutatis vocibus geminant. Sanè in hunc modum explicat hoc testimonium Euthymius, & explicandum omnino videtur, si originalia inspiciantur Hebræorum, & citatio Ioannis. Quòd si dictionem ὄνος, quis putet hoc loco potiùs vertendam per asinam, vt diuersa significentur animalia, quemadmodum non improbabiliter videtur dicendum secundum intentionem Euangelistæ qui cùm dixisset ὄνον & πῶλον iussos adduci, subiicit id factum ad completionem vaticinij, in quo dicitur Messias sessurus super ὄνον καὶ πῶλον: iam dicendum quòd etiam per synecdochen illud sit intelligendum quod in vaticinio dicitur, quemadmodum quòd idem Matthæus dicit Dominum illis opus habuisse, & Apostolos ipsum collocasse desuper. Videtur enim Matthæus, quoniam duo animalia adducta fuerunt ad Iesum, testimonium Prophetæ, quanquam non necessariò intelligendum esset de duobus animalibus, voluisse accommodare etiam ad vtrunque animal, & quoniam in eo dicitur rex Sion sedere super hoc & illud, ideo sermonem suum attemperando ad Prophetæ vaticinium, dixisse Dominum sedisse super hæc animalia, quod per sinecdochen intelligendum reliqui deinde Euangelistæ qui post eum scripserunt, satis indicauerunt. His præmissis, figillatim historiæ partes sunt pertractandæ. Itaque Dominus suam declarans omni scientiam, Apostolis suis prædicit in ipso mox introitu pagi inuenturos & asinam ligatam & pullum cum ea, eum ę; talem, super quem nullus hominum vnquam sederit: suam autem declarans omnipotentiam & supremum dominium, prędicit dominos iumentorum admonitos tantùm de necessitate sua, dimissuros ea. Et statim, inquit Matthæus, dimittet eos. Circa quæ Matthæi verba notandum in plerisque Græcorum libris haberi ἀποστέλλει, id est, dimittit, vel emittit, vt sint verba Euangelistæ significantis Dominum mox emisisse Apostolos duos. Verùm cùm superiùs dixerit Euangelista Dominum misisse duos discipulos, & ob id frustra id iam repeteretur, magis legendum est ἀποστελεῖ, quemadmodum legitur in Marco & apud Matthæum legit noster interpres, Chrysostomus item & Theophylact. Dupliciter tamen hæc lectio intelligi potest. Aut vt significetur Apostolos iussos dicere, non tantùm quod Dominus his opus haberet, sed etiam quod Dominus mox eos remitteret, postquam, scilicet, eis vsus fuisset, quomodo intelligit Euthymius. Aut vt significetur Dominum prędixisse Apostolis missis, quòd dominus iumentorum cùm audisset illud, Dominus his opus habet, mox concessurus esset iumenta abduci ad Dominũ, quomodo omnino esse intelligendum patet ex Marco, qui in sequentibus narrans quomodo omnia euenerint quemadmodum Dominus prædixit, postquam dixissent Apostolos dixisse interrogãtibus cur soluerent, id quod præceperat eos dicere Dominus, subiecit, Et dimiserunt eos, quanquam hic relatiuum non ad iumenta, sed ad Apostolos referendum sit, vt sit sensus, & permiserunt Apostolos soluere & abducere iumenta. Græcè enim est ἀφῆκαν αὐτούς, id est, sinebant eos. Itaque cùm dicitur hîc, & confestim dimittet eos, suppositum verbi, dimittet, est ipse interrogator, dominus, scilicet, iumentorum. Non est enim verum quod quidam hîc asserunt de his iumentis, quòd, scilicet, fuerint animalia communia in vsus pauperum quorumlibet destinata. Nam Lucas apertè dicit dominos eorum fuisse qui interrogauerunt cur soluerent. Vnde intelligendum, cor eorum ira diuinitus, audito nomine Domini, fuisse immutatum, vt non offensi simplicitate discipulorum sinerent animalia abduci. Notandum enim Apostolos non esse iussos dicere, Dominus noster his opus habet, sed absolutè & cum articulo ὁ κύριος, Dominus his opus habet, quo suam saluator significauit diuinitatem, & supremum in omnes homines & creaturas dominium, cui cedere omnes suum deberent dominium. Porrò quanquam in Matthæo legamus, Dominus his opus habet: in

Marco

Marco, Domino neceſſarius eſt, in Luca, Dominus operam eius deſiderat, & poſtea, Dominus eũ neceſſarium habet. Græcè tamen eſt ſemper eodem modo ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει, id eſt, Dominus habet eius indigentiã, niſi quòd Matthæus pro αὐτοῦ, habet αὐτῶν. Solus enim enim loquitur de aſina & pullo. Ne autem quis miretur quomodo ſuper pullũ aſinæ Dominus equitare potuerit, ſciendũ quòd dictio Hebraica quæ ponitur in vaticinio Zachariæ עַיִר Aiir, quam Latini & Græci pullum & πῶλον ſolent reddere, non tam pullũ, quàm iuuencum aſininũ idoneum iam equitationi ſignificat, vt præter alia loca patet ex capite Iud. 10. vbi dicuntur 30. filij Iair aſcendiſſe ſuper 30. pullos aſinarum, & cap. Iud. 12. vbi 40. filij Abdon, & 30. eius nepotes dicuntur aſcendiſſe ſuper 70. pullos aſinarum. Quod autem pullũ ſibi delegerit Dominus ſuper quẽ nullus hominum vnquam ſederat, ad literam quidem ita conueniebat regiæ eius dignitati, & ad poteſtatis eius faciebat commendationem, quòd indomitum animal commodũ ſe Domino ſeſſori præbuerit, ſed multò magis id factum eſt ob myſteriũ pòſt explicandum.

HOC AVTEM FACTVM EST, VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER PROPHETAM, &c.] Ne quis exiſtimaret ſubleuandi laboris aut attentandæ alicuius nouitatis cauſa Dominũ miſiſſe pro aſina & pullo, ſubiecit Euãgeliſta Matthæus rationem facti Dominici, vt, inquit, adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam. Propheta autem iſte, eſt Zacharias ex cuius cap. 9. teſtimonium hoc deſumptum eſt, quãquam non ad verbum, ſiue ſpectes veritatem Hebraicam, ſiue verſionem Septuaginta. Quædã enim ſunt omiſſa, quædã mutata, verbo tenus, ſenſu manente eodem. Hebræa namq; ſic reddidit D. Hieronymus, Exulta ſatis filia Sion iubila filia Hieruſalem. Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator, ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam & ſuper pullum filiũ aſinæ. Iuxta Septuaginta ſic legimus, χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιὼν, κήρυσσε θύγατερ ἰερουσαλήμ, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτὸς, πραεὶς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον, id eſt, Gaude vehemẽter filia Sion, prædica filia Hieruſalem. Ecce rex tuus veniet (vel venit) tibi iuſtus & ſaluans ipſe, manſuetus, & aſcendens ſuper ſubiugale & pullũ nouum. Itaq; omiſſum eſt illud, iuſtus & ſaluator vel ſaluans, quod hoc nó ita ſeruiret propoſito. Et pro illo, Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem, hic ponitur, Dicite filiæ Sion, quod tamen Euangeliſta deſumpſiſſe videtur ex Iſaiæ ca. 62. vbi ſimilis eſt locus cum hoc Zachariæ. Sic eñ ibi dicitur, Dicite filiæ Sion, Ecce ſaluator tuus venit, &c. Quòd autẽ & hîc & apud Septuaginta habeatur manſuetus, cùm Hebræa ſecundùm verſionẽ Hieronymi habeant, pauper, hinc prouenit quòd Hebræi habeant עָנִי Anii, quæ dictio ſi per Iod ſcribatur, pauperem, humilem & afflictũ ſignificat: ſi per Vau, manſuetũ. Nihil autem eſt in re diuerſitatis vtrouis modo legatur & vertatur, quia paupertati maximè ſpiritus, ſemper coniũcta eſt animi mãſuetudo. Paupertatem autem & manſuetudinem ſimul oſtendit Dominus, dũ in regia ſua pompa aſello vehi elegit. Quod autem Hebræa habent, veniet, cùm hîc legamus, venit, ſciendũ eſt Græcè hic eſſe, quemadmodũ apud Septuaginta, ἔρχεται, quod etiã per futurum verti poteſt, veniet, cùm vtriuſq; temporis habeat ſignificationem. Cæterùm Ioannes pluribus omiſſis, & quibuſdam etiam mutatis, citat hoc teſtimoniũ ſic, Noli timere filia Sion. Ecce rex tuus venit, ſedens ſuper pullum aſinæ. Pro eo enim quod habent Hebræa, Exulta filia Sion, ipſe poſuit quod ſecundùm ſenſum idem eſt, Noli timere filia Sion. Significatur enim à Propheta, filiam Sion meritò gaudere debere, quòd iamdudũ expectatus ipſius rex veniret, & veniret ad ſaluandũ, neque cum terrore veniret, ſed cũ omni manſuetudine, vtpote inſidens aſello, & ob id nõ eſſe cur ampliùs metuat vel antiquos ſuos hoſtes à quibus iam eſt liberãda, vel ipſummet regem ſuũ, qui cum tanta manſuetudinis oſtenſione ſe illi exhibet, formidoloſus futurus & durus non filiæ Sion, ſed hoſtibus eius dæmonibus, idolis, & omnibus impiis. Porrò per filiã Sion vel filiam Hieruſalem, Hebraica phraſi ſignificatur ad literam congregatio ciuiũ Hieroſolymitanorũ, quemadmodũ Pſal. 44. filia Tyri, pro ciuibus & inhabitatoribus Tyri, & Pſal. 136. filia Babylonis pro ciuibus Babylonis. Filiæ autem Sion & filiæ Hieruſalem peculiariter denũciatur aduẽtus huius regis, quòd Sion arx eſſet regia & ſedes regni Dauidici, in quo ſucceſſurus expectabatur Meſſias, proinde ſub nomine filiæ Sion ad literam etiam comprehendũtur omnes Iſraẽlitæ regnũ Dauidis agnoſcẽtes. Secundùm ſpiritualem autem & præcipuũ ſenſum ſermo eſt de Sion & Hieruſalem ſpirituali, Chriſtiana. ſ. Eccleſia, in qua Chriſtus verus Dauid regnat, tanquam iuſtus rex, populũ ſuum aſſerens è manu opprimentium eum, tanquam manſuetus, blandè illum ſuſcipiens, ac peccata illi remittens.

a ABIERVNT AVTEM a DISCIPVLI [QVI MISSI FVERANT, ET b INVENERVNT, &c.] Omnia euenerunt quemadmodũ Dominus prædixit. Nam & mox in ingreſſu inuenerũt iumenta, eáq; quemadmodum prædictũ erat, ligata. (Inuenerũt enim, inquit Marcus, pullum ligatũ ante ianuam foris in biuio, qua narratione ſignificat quàm facilè pullũ inuenire potuerint, vt non fuerit opus illum diu quærere, & ſimul id dictum eſt multò magis ob myſterium pòſt explicandum.) Et reſpondentes quæ iuſſi erant dicere, permiſſi ſunt iumenta ducere ad Ieſum. Quæ cùm adduxiſſent, quo Dominus & commodiùs & honorificentiùs, ſederet, impoſuerunt, inquit Matthæus, ſuper eos ſua veſtimenta, exteriora ſcilicet quæ pallias dicuntur, cùm Græcè ſint ἱμάτια. Super eos pluraliter impoſita dicit veſtimenta, ſiue quia ſuper vtrunque animal poſuerint Apoſtoli, ignorantes ſuper quo ſedere eligeret: ſiue etiam per ſynecdochen quomodo quod ſequitur apud eũdem, & eum deſuper ſedere fecerunt. Sunt qui in Matthæo legunt, & impoſuerunt ſuper eum veſtimenta ſua, vt etiam in Matthęo apertè ſignificetur Dominum tantùm inſediſſe pullo: ſed hæc lectio non cũuenit cum Græcis, nec cum correctioribus codicibus Latinis. Hoc honore cùm ab Apoſtolis ſuis Dominus affectus erat, ſecuta etiam eſt turbarum pietas & reuerentia multiplex. Primò enim multa turba honoris cauſa partim illum è Bethania, quò pridie multi conuenerant, ſecuta eſt: partim è Hieruſalem obuiam venit cùm audiſſent de aduentu Domini, vt habet Ioannes. Secundò, honoris cauſa plurima turba imitantes & ſuperantes Apoſtolorum deuotionem, ſubſternebant veſtimenta ſua in via, alij ramos & frondes de arboribus, oliuarum

scilicet & palmarum, quarum copia erat in monte Olineti, sternebant in viis alij ramos palmarum, vt habet Ioannes, deferebant manibus, & lætitiâ animi sui hac ratione protestantes, & victoriosum regem ipsum facto profitêtes. Palma enim etiã apud Romanos & Græcos in victoriæ signum præferri & dari solet. Apud Iudæos autem, quò minùs eorum præsens factum miremur, peculiare erat in publicis & solennibus gaudiis palmarũ ramos manibus gestare. Ita enim vt facerent lætitiæ causa, in festo Tabernaculorum præceptum fuit eis in lege Leui. 23. Quem morem deinde & aliàs in solenni lætitia seruauerũt. Nam vt scribitur 2. Machab. 10. in purificatione templi facta sub Iuda Machabæo, in signũ lætitiæ thyrsos & ramos virides & palmas præferebant ei qui prosperauit mundare locum suũ. Et 1. Machac. 11. dicitur quomodo mũdata arce in Hierusalem à Simone, ingressi sunt eam cum laude & ramis palmarum, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus erat inimicus magnus ex Israël. Itaque & tunc Iudæi pro more præferebant ramos palmarum: at spiritus sanctus, qui proculdubio ad hæc mouebat eorum corda, significauit per eos victoriam Christi quam de diabolo & morte mox erat reportaturus. Tertiò, hoc honore affectus est à turba Dominus, quòd eius virtutes, id est, miracula deprædicauerint, & præcipuè miraculum resuscitati Lazari, vt habet Ioannes, quódq; ei faustis acclamationibus & bene fint precati & cõgratulati. Cùm enim, vt habet Lucas, appropinquaret Dominus ad descensum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ discentium gaudentes laudare Deũ, &c. Discentium enim legendum esse, & non descendentium, non tantum Græca docent, quæ habent μαθητῶν, id est, discipulorum, sed etiam antiqui codices scripti, vt testatur quidam. Non solùm autem Deum laudabant, sed etiam tum præcedentes, tum sequentes concordibus animis Christo acclamabant, dicentes, Hosanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine Domini, osanna in excelsis. De vocabulo, osanna, varij multa scripserunt, multi etiam, vt habet D. Hieronymus in epistola quadam ad Damasum, super hoc sermone diuersa finxerunt, inter quos eo loco D. Hieronymus profert Hilarium, vt qui in Comment. Matthæi, dicit osanna significare redemptionem domus Dauid, cum in hac dictione manifestè nihil significet, vel domum, quæ Hebræis dicitur Beth, vel Dauidem, cùm nomen Dauid ipsum sit Hebraicum. Secutus est D. Hilarium Ambrosius, scribens in Lucæ cap. 19. Non tamen tam crassus error imponendus videtur Hilario aut Ambrosio, quàm his ob hanc sententiam imponitur ab Hieronymo aut aliis. Neque enim crediderim D. Hilarium aut Ambrosium existimasse omnia hæc comprehensa in significatione vocabuli osanna, redemptio domus Dauid, sed credidisse ea dictione significatam redemptionem: adiecisse autem causa explicationis, domus Dauid, vt indicaret eã quam redemptionẽ petiuerint qui clamauerunt osanna. In eo autem quòd redemptionẽ per osanna significatam dicit Hilarius, secutus meritò videri potest Origenem, qui in Matthæum scribens homil. 20. per osanna restitutionem significatam interpretatur, non quod osanna propriè idem sit quod restitutio vel redemptio, cùm sit non nomen sed verbum Hebraicum, vt pòst dicetur: sed quemadmodum dicimus verbum, amare, significare amorem, ita osanna rectè dicitur significare salutem & redẽptionem. Et omnino fieri potest quòd Hilarius aut alius quisquã interrogauerit aliquem Hebræum quid significare voluerint aut petere qui Domino nostro acclamauerunt Osanna, illéq; dixerit, quemadmodum rectè dici potuit, eos huiusmodi acclamatione petisse redemptionem domus Dauid, non tam vocabuli vim explicare volens, quàm intentionem eorum qui tunc eo fuerunt vti. Hanc pro Hilarij sententia excusationem multùm adiuuãt eius verba. Sic enim habet super Matthęũ. Laudationis verba redemptionis in eo exprimunt potestatem. Nã Osanna Hebraico sermone significatur redemptio domus Dauid. Non est enim in Hilario, significat, quemadmodũ citatur apud Hieronymũ, sed significatur. Eãdem excusationem adiuuant verba Ambrosij sic scribentis, Turba igitur agnoscit Deũ, regem appellat, prophetiam reperit, Osanna filio Dauid, hoc est, redemptorem domus Dauid, expectatũ quoque secundùm carnẽ Dauid filium venisse declarãt. Non enim dicit vocabulum osanna significare redemptorem domus Dauid, sed eos qui hoc dixerunt declarare iam venisse redemptorẽ domus Dauid, id quod verè sic fuit. Sic enim & Hieronymus in Matthæum hoc loco scribẽs Hebraicum osanna dicit significare, quòd aduentus Christi, mundi sit salus. Idem Hieronymus in prædicta epistola deinde dicit quosdã opinatos osanna significare gloriam, alios etiam qui gratiam interpretati sunt. Chrysostomus sanè videri potest intellexisse hac voce significari gloriã, qui postea tractãs illud quod pueris clamãtibus osanna in templo, dixerunt Pharisæi, Auditis quid isti dicunt? subiicit, Atqui Christo potiùs hæc verba conuenièbant, qui cum infantes sibi hymnum decantarent, dicere potuisset, non auditis quid isti dicũt? Vnde Theophylactus & Euthymius dicunt quosdã per osanna intelligere hymnum siue laudem. Et in secunda expositione Chrysostomi super Matthæum, hom. 37. dicitur osanna quosdam interpretari gloriam, alios redemptionem. Et sanè quædam sunt coniecturæ non paruæ, quibus in speciem probabiliter videatur dici posse osanna vtrunque significare, videlicet laudem vel gloriã, & gratiam. Primùm enim hosanna apud omnes Euangelistas qui hoc vocabulum posuerunt, scribitur per duas dictiones ὡς ἀννᾶ, hosanna. Dictio autem, ὡς, si Hebraicè scribatur per Aiin & zaiin, oz significare potest satis laudem. Sic enim eam verterunt Septuaginta, & item Hieronymus in illo Psalmi, quod postea occasione acclamati osanna citatur à Domino, Ex ore infantiũ & lactentium perfecisti laudem. Hic enim pro, laudem, Hebraicè est עז oz. Anna autem, si Hebraicè scribatur per aspirationem חנה Heth harna, certissimè & propriè significat gratiam: at aspiratio hæc frequenter à Græcis reiicitur, vt factum est in nomine, Ioannes; & in proprio nomine, Anna. Deinde Lucas, qui solus nomen osanna non posuit pro eo quod habent Matthæus & Marcus, hosanna in altissimis, veluti volens eos interpretari sic habet, pax in cœlo & gloria in excelsis. Pax autem non multùm differt à gratia, vnde pacem gratiæ semper coniungit Apostolus. Postremùm Pharisæis mirãtibus quòd pueri clamarent, osanna filio Dauid, Dominus subiecit, Nunquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, ergo osanna laudem omnino videtur significare, videturque

Quid sit Osanna.

Matth. 21.

turque illud ὡσαννὰ quod acclamasse dicuntur, esse illud quod in eo testimonio scribitur Hebræis per Aiin & zaiin. Alioqui enim non apertè contra Pharisæorum admirationem citata videtur scripturæ authoritas. At his quantumlibet in speciem probabilibus coniecturis non obstantibus, certa nimis est recepta iam D. Hieronymi de vocabulo Hosanna sententia, qua plusquā probabiliter creditur istud Hosanna desumptum esse ex Psalm. 117. ex quo desumptum est quod sequitur, Benedictus qui venit in nomine Domini. In eo enim Psalmo pro eo quod ante hæc verba nos legimus, O Domine saluum fac (malè enim quidam legunt, ô Domine saluum me fac) ô Domine bene prosperare, in Hebræo legitur, Anna adonai hosianna, anna adonai hatzelhanna. Vbi norandum, quòd hosianna, apud Hebræos fint duæ dictiones הושיעה hoschia, & נא Na. Duæ tamen istæ dictiones velut vna dictio pronũciatur, ita vt vltima vocalis verbi cum sequenti pronuncietur num dagessato, & dicatur Hosanna pro Hosiah anna. Nam na bis positum in fine verborum duorum, pro Anna positũ est, quod item bis hîc ponitur, sed in principio, quanquam sint qui na hîc non pro Anna positum putent, sed significare idem quod nunc, vt sit sensus, O Domine saluifica nunc, ô Domine prosperare nunc. Itaque quoniã duæ hæ dictiones Hosiah & na coniunctim pronũciantur (ex qua pronunciatione duplicatur litera num,) hinc D. Hieronymus Hosanna vnũ esse verbum dicit compositum ex duobus, quorum vnum, nempe Hosiah, cùm sit imperatiuus tertiæ coniugationis Hebræorum, significat, Saluum fac, vel saluifica: alterum nẽpe Na vel Anna, interiectio est obsecrantis, æquiualens nostræ interiectioni ô, sicut & Græcis ἀνὰ nonnunquam est obsecrantis, & proinde Hosianna idem est quod, ô saluum fac, aut saluifica quæso. Corruptè autem putat D. Hieronymus & à Græcis, & à nobis dici per elisionem vocalis ι, Hosanna pro Hosianna, tribuitq; huiusmodi corruptionem ignorantiæ. Verùm sciendum est in imperatiuo tertiæ coniugationis, non tantùm dici הושיעה Hosciagh, sed etiã הושיע hoscagh, vt habetur præter alia, Psalm. 85. Hosa afdecha, id est, saluum fac seruum tuum: vnde tam rectè dicere potuerunt, & nunc dicitur, Hosanna quàm Hosianna, vt à quibusdam nunc est diligenter annotatum. Quòd autem nunc in Græcorum libris per duas dictiones legitur ὡς ἀνὰ, vitio scriptorum accidisse videtur, cùm & Theophylactum & Euthymiũ satis constet per vnam legisse dictionem. Dicunt enim Osanna Hebraicum esse, & significare secundùm quosdam, hymnum vel laudem, vt quod dicitur in Matthæo, Hosanna filio Dauid, tantundem sit ac si dicatur, Hymnus filio Dauid. Interpretem sanè nostrum legisse per vnam dictionem ὡσαννὰ, omnino videtur, cùm in omnibus Latinorum codicibus inueniatur vnica dictione, Hosanna. Ex his autem etiam patet dictionis huius Hebraicæ significationem ex parte tantùm & non plenè assecutum D. Augustinum, quanquam D. Hieronymi sententiam vel legisse, vel ab aliis audisse videatur. Nam & in commentariis super Ioannem, & lib. 2. De Doctrina Christiana, ca. 11. existimat Hosanna interiectionem esse lætantis aut obsecrantis. Nam in de Doctrina Christiana lætantis dicit esse interiectionem, sicut racha indignãtis: super Ioannẽ verò obsecrantis. Vox, inquit, obsecrantis est Hosanna, sicut nonnulli dicunt qui Hebræam linguam nouerunt, magis affectum indicans, quàm rem aliquã significãs, sicut sunt in lingua Latina quas interiectiones vocant: velut, cùm dolentes dicimus Heu, vel cùm delectamur, Vah dicimus: vel cùm miramur, dicimus, O rem magnam. Tunc enim ô nihil significat, nisi mirantis affectum. Quod ideo credendũ est ita esse, quia neq; Græcus, neque Latinus illud interpretari potuit, sicut illud, Qui dixerit fratri suo racha. Nam & hæc interiectio esse perhibetur, affectũ indignantis ostendens. Hæc ille. Totam ergo dictionem interiectionem esse putat lætantis & obsecrãtis, cùm pars tantùm eius, anna vel na sit interiectio, & reliqua eius pars præcipua, Hosa, sit verbum, significans serua aut saluifica. Et hæc quidem de vera ipsius vocabuli Hosanna & significatione, & pronunciatione, atque scriptura. Superest vt etiam aliquid de ipsius apud Hebræos vsu annoremus, qui pluribus ignotus est, & tamen cognitus indicabit rationem qua factum est vt Iudæi iam Christo acclamarint Hosanna, & quare potiùs Hosanna quàm Hosianna, vt est in Psal. 117. acclamauerint. Sciendum itaque, quòd הושענא Hoschãna, Hebræis familiaris est acclamatio, quæ in festo Tabernaculorum quotidie canitur ab eis frondes & ramos gerentibus, & concinentibus similiter licaniis nostris. Primùm enim recensetur ingẽs aceruus nominum Dei, & ad singula succinitur Hosanna, ad hunc modum, Propter te Deum deorum, hosanna, Propter te Dominum Dominorum, hosanna, &c. Deinde recensetur magnus aceruus eorum quæ Deo attribuuntur, vt, Propter veritatem tuam, hosanna, propter testamentum tuum, hosanna, &c. Post hæc enumeratur magna congeries earum rerum quas saluari cupiunt, vt, templum electum, hosanna: montem Moria, hosanna, &c. Tunc redeunt ad ἀντονομασίας Dei, vt, Domine Saluator, hosanna, redemptor & Saluator, hosanna, &c. tum iterum ad varias res, & seipsos variis appellationibus ornatos, vt finis nullus futurus videatur. Tandem mutatur forma cantionis ad hunc modum, Quæso redime furculum plantationis tuæ, cui succinitur, & hosanna. Quæso respice ad fœdus annuli tui, & hosanna, &c. Pòst iterum mutatur ad hunc modum, Sicut saluasti fortes in Ægypto populum tuum, cùm exires in salutem, ita hosanna, &c. Postremò reditur ad primam formam, nisi quòd membra sunt longiora, ídque ad hunc modum, Propter integrũ in generationibus suis, liberatum ob multitudinem iustitiarum suarum, ereptum ab inundatione veniente diluuio: & succinitur, hosanna & hosanna, quia pater noster tu es. Et hæc succentiuncula aliquantò pòst iterum augetur ad hunc modum, Hosanna, & hosanna, & harzlihanna, id est, prosperare quæso. Denique nullus est neque modus, neque finis, sed omnia concrepant, personant, & reboant Hosanna, maximè septimo eius festi die. Et quanquam facilè credendum sit multa à recentioribus adiecta esse, præsertim cùm aliter ab Italis, aliter à Germanis obseruari dicatur: tamen tempore Christi iam tum in vsu fuisse verisimile est. Itaque quod in festo Tabernaculorum Iudæi ex more facere solebant, vt palmarum ramos gestantes acclamarent hosanna, ad hæc iam extra tempus spiritu Dei concitabantur. Qui primum frondes in honorem præferre, & substernere illi admonuit, deinde frondium occasione, in hosanna prorum-

pere eos impulit, adimplens in eis quod de ipso lō- A gè antè per Dauidem fuit prophetatum: & in ipso Dauide, cùm in regem à populo susciperetur, in figuram Messiæ priùs gestum, vt est verisimile. Nam Psalmus ille rectè ad literam ad Dauidem intelligitur pertinere, sed secundùm præcipuum sensum ad Messiã, cuius Dauid per omnia penè fuit typus, sicut & Psal. 19. quo regi suo fausta precantur, dicentes, Domine saluum fac regem, vbi pro saluum fac, etiam est Hosiah, quamuis non addatur ibi na. Ex his licet etiam intelligere causam ob quã Euangelistæ ipsam Hebraïcam dictionem nō versam nobis reliquerunt, nẽpe non tam quòd eam in Græcum sermonem transferre non potuerint cōmodè, (quã causam adferunt D. Hieronymus & Augustinus, B cùm ea dictio in Psalmis à Septuaginta & aliis interpretibus satis sit Græcè explicata) quàm quòd sit familiaris Hebræis acclamatio, quemadmodum apud Græcos Io Pæan, & apud Italos Io triũphe, quod acclamatur in triumphis & re feliciter gesta. Sic & Halleluia seruatum est ab Hebræis, cùm nihil sit aliud quàm laudate Dominum, quòd peculiaris sit ea vox Hebræis ad prouocandũ sese in laudem Dei. Cæterùm animaduertendũ quòd Hosanna non simpliciter sit dictio precatoria secundùm vsum Hebræorum, sed talis qua cum gaudio mẽtis & gratiarum actione ob beneficia à Deo præstita, petitur conseruatio & prosperitas acceptorum bo- *Psal.117.* norum. Vnde in Psalmo, vnde Hosanna desumptũ C est, ante versiculum illum in quo ponitur Hosanna, præcedit, Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea, ac deinde velut exultationis & lætitiæ vox subiicitur, O Domine saluum fac, ô Domine bene prosperare. Proinde mirum esse non debet quòd Pharisæis indignantibus quòd in templo pueri Christo acclamarent Hosanna, obiecerit *Psalm.8.* illud Psalmi, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, quódque Lucas Græci sermonis eruditissimus, atque ab Hebræis dictionibus studiosè abstinens, nè id poneret quod legenti faceret quæstionem, pro, Hosanna in excelsis, posuerit, Pax in cœlo & gloriam in excelsis, affectum. s. eorum exprimens qui Hosanna acclamabant, non autem D exactè vocabuli significationem. Decantãtes enim suum Hosanna, sic precabantur fausta, vt simul etiã Deum laudarent pro dato diuinitus rege iamdiu expectato, quãquam verisimile sit Lucam cùm posuit illud, gloria in excelsis, non respexisse ad decãtatum Hosanna, sed omissa penitus acclamatione illa, ea posuisse quæ erant ab aliis prætermissa, vt in multa illa turba variæ diuersorum potuerunt esse voces, ideoque lubentiùs ea posuisse, quod hæc acclamatio similis fuerit hymno illi Angelico, in Natiuitate Christi à se descripto. Et hactenus quidem de Hosanna, restat vt & reliqua acclamationis prosequamur. Et imprimis quidem videndum, quò referendus sit datiuus, filio Dauid, nam durè & obscurè dictum videtur, Hosanna filio Dauid. Itaque Euthymius sensum esse putat, Hymnus sit filio Dauid, quia Hosanna putat significare laudem: sed hęc sententia satis in superioribus refellitur. Aliqui quò effugiant obscuritatem, legunt pro filio, ô fili, vt sit sensus, O fili Dauid salua nos. At cùm certum sit tum ex Græcis, tum ex emendatis Latinis, legendũ esse datiuum, filio, plerique hunc datiuum referunt ad verbum, dicentes, vt sit sensus, clamabant dicentes filio Dauid, Hosanna: aut subaudiunt verbum, dicimus, in hunc modum, Hosanna, dicimus tibi filio Dauid, intelligentes scilicet etiam, turbam petisse à Christo saluari. At hæ interpretationes ex ignorantia linguæ Hebraïcæ prouenium, cuius hęc est proprietas, vt verbum הוֹשִׁיעָה hoschiagh, & alia verba transitiua, non tantum construantur cum propria nota accusatiui, sed etiam cum ל Lamed, quæ propriè est nota datiui, siue quòd hæc litera etiam sit nonnunquam nota accusatiui, siue quòd verba habeant diuersam constructionem. Cum datiuo, hoc est, cum Lamed verbũ istud Hosiah construitur Iudic. 7. vers. 2. vbi pro eo quod nos habemus, Meis viribus liberatus sum, Hebraicè est, Iadi Hosiah li, hoc est, manus mea saluauit me, vel salutem attulit mihi. Sic & 2. Reg. 10. versu. 11. & aliis locis. Itaque & quod hic dicitur, Hosanna filio Dauid, perinde est ac si per accusatiuũ dictum fuisset, τὸν υἱὸν, id est filium Dauid, & sensus est, Saluum fac quæsumus filiũ Dauid, aut salutẽ adfer filio Dauid. Non ergo his verbis sibi à Christo salutem precãtur, sed gaudentes se iam accepisse quem expectauerunt Messiam, eumque cũ gaudio in regem suũ susciptentes, precãtur illi à Deo cõtingere salutem & omnem felicitatem ac prosperitatem, vt sub illo & per illũ etiam ipsi salui sint, & felices viuant, ab omni hostiũ tyrannide, qua premebantur, liberati. Vocant autem eũ filium Dauid, sed cum articulo, significantes se agnoscere ipsum esse expectatum Messiam, quem, vt supra dictum est, periphrasi hac notare solebant. Sequitur, Benedictus qui venit in nomine Domini. Vbi pro, benedictus, Græcis non est εὐλογητὸς, quemadmodũ quidam in annotationibus in Matthæũ declarat se legisse, sed apud omnes Euãgelistas est participiũ εὐλογημένος, sicut & apud Septuaginta. Non est ergo sensus, Laudandus est ab omnibus is qui venit in nomine Domini, qui esset sensus si Græca haberent, εὐλογητὸς, sed omnino precatoriè videtur hæc oratio intelligenda, vt subintelligatur, fit: quemadmodũ & in eo quod sequitur apud solum Marcum, Benedictum quod venit regnum patris nostri Dauid, vt sit sensus, Benedictus sit qui venit, &, Benedictum sit quod venit regnum. Iam quanquam intelligi posset eos imprecatos Christo benedictionem hominum, vt sit sensus, Benedictus sit qui venit, hoc est, laudetur ab omnibus, & benedicatur, ac glorificetur, potiùs tamen intelligendum eos benedictionem diuinam imprecatos, vt sit sensus, Sit benedictus à Deo, Deus illi benefaciat, prosperet & secundet regnum ipsius, vt per eum & nos simus benedicti, quemadmodum & in hoc quod sequitur, Benedictum quod venit regnum, precari voluerunt regno Messiæ benedictionem diuinam. Nam sensus est, Dei benedictione felix sit & faustum veniens nunc regnum Dauidis. Itaque hæc acclamatio, Benedictus qui venit, similis est illi qua regi dum inauguratur, po- E pulus acclamare solet, viuat rex, viuat rex. Porrò notandũ, quòd cùm dicitur, Qui venit, verbum, venit, non sit præteriti temporis, sed præsentis, cùm Græcis sit ὁ ἐρχόμενος, id est veniens, quanquã & per futurum verti posset, venturus vel qui venturus erat, hoc est, qui iam dudum expectatus est à nobis venturus, verùm Hebræa dictio, Habba, exigit tempus præsens. Ex quibus patet, quòd cùm in cantico trisagio, quod inter missarum solennia decantatur, contextũ partim ex laude Angelica quæ habetur Isaiæ 6. Trinitatis gloriam commendante,

partim

partim ex hac plæbis acclamatione, humanitatis assumptæ dispensationem commendante, etiam nos ad imitationem huius plæbis accinimus, Hosanna & quæ sequuntur, alio sensu hæc accinere nos intelligendum est, quàm quo isti modò acclamauerunt. Siquidem per Hosanna non Christo, sed nobis per Christum, & propter Christum salutem precamur: & dicentes, Benedictus qui venit, &c. optamus vt ab omnibus benedicatur & laudetur is qui olim venit in hunc mundum propter nos, vt verbum, venit, iã intelligatur esse præteriti tẽporis. Aut potiùs significamus Christum omni benedictione spirituali plenum esse, & ob id nos petere vt per illum saluemur, accipientes de plenitudine benedictionum eius. In nomine autem Domini venisse dicitur Christus, quia missus à Deo venit, quomodo suprà dixit, Ego veni in nomine patris mei, & non accepistis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. Dicunt autem venisse regnum Dauid, quia promissum illis fuit, per Messiam tanquam filium Dauidis restituendum regnum Dauidis, quod proinde terrenum fore credebant, cùm sit spirituale. Et hic quoque Græci codices adiiciunt, in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum in nomine Domini, hoc est, quod venit nobis à Deo, aut fauente Deo. At durior est hæc locutio: durè item iam sequitur, patris nostri Dauid, vt videri possit adiectitium. Sicut autem omnino optatiuè videntur accipiendæ prædictæ sententiæ, Benedictus qui venit, &c. & Benedictum quod venit, &c. ita & quod habet solus Lucas, Pax in cœlo & gloria in excelsis, vt & hîc subintelligatur verbum, sit, nó verbum, est: quemadmodum & de simili Angelorum acclamatione dictum est in cap. Concordiæ 8. Cùm autem semper sit & fuerit summa pax in cœlo, illud, pax in cœlo, sic videtur accipiendum, sit nobis & regi nostro pax in cœlo, aut sit Deo in cœlo pax nobiscũ, hoc est, qui hactenus Deum sensimus nobis offensum & iratum, iam experiamur eum cum omnibus cœlestibus nobis pacatum & propitium. Et gloria fit in excelsis, hoc est, glorificetur & laudetur Deus pro effusa ipsius in nos benignitate, ab angelis suis in cœlestibus. His autem spiritus sanctus, qui vt hęc canerent illis suggerebat, significauit per Messiam etiam cœlestia pacificanda terrestribus, & tollendã inimicitiam quæ erat in cœlo contra homines, propter quod Paulus Christum dicit pacificasse omnia quæ in cælis & quæ in terris sunt. Et Apocal. 12. dicitur, quòd filio hominis rapto ad thronum Dei, factum est prælium magnũ in cælo, Michaële cum Angelis suis pugnante contra draconem, quo ejecto cantatum est, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius, quo significatur quòd per Christi ascensionem & exhibitionem illius pro nobis ante conspectum Dei, deletum sit chirographum delicti quod erat cõtrarium nobis, & quo diabolus in cælo erga nos irã Dei eatenus protraxerat. Ita & per illud, gloria in excelsis, significauit, ob reconciliationem humani generis, Angelos gaudentes Deum laudaturos, cuius gratia & benignitas mirè in illa reconciliatione est declarata. Rursum autem, vt est apud Matthæum & Marcum, reperunt pro familiari suo more. Hosanna, & adiicitur, in excelsis, vel in altissimis, vbi ἐν τοῖς ὑψίστοις, videtur positum pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις, id est, qui est es in altissimis: vt sit sensus, Saluum fac quæso tu qui es in excelsis, quemadmodũ Psal. 148. cum dicitur, Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis ἐν τοῖς ὑψίστοις, positum est pro ὁι ἐν τοῖς ὑψίστοις id est, qui estis in excelsis. Sensus enim est, Laudate Dominum vos qui estis in excelsis. Quemadmodum ergo Hebraicè ibi dicitur, Halleluia bammeromim: ita nunc dictum est, Hosanna bammeromim. Porrò qui per acclamationem Hosanna intelligunt populum sibi à Christo precatos salutem, hanc orationem sic intelligunt, Salua nos quæsumus in excelsis, hoc est, salute cælesti & æterna nos dona, qui sensus probè conuenit nobis, dum in Cantico trisagio & nos dicimus, Hosanna in excelsis. Illos autem per Hosanna precatos à Deo salutẽ regi suo nouo, patuit in præcedẽtibus: secundùm quam tamen intelligentiam etiã similiter accipi potest, Hosanna in excelsis, vt sit sensus, O Domine salua regem nostrum, & per illum nos, non tantùm in terris, sed etiam in excelsis, vt scilicet salus quam precamur, ad cælos etiã vsque pertingat. Hic enim sensus conuenit illi quod habet Lucas, Pax in cælo, & gloria in excelsis, atque in hunc modum interpretatur ferè D. Hieronymus.

Ioan. 5.

ET QVIDAM PHARISÆORVM DE TVRBIS DIXERVNT AD ILLVM, MAGISTER, &c.] Pharisæi turbis permixti, aliis Christum glorificantibus, suo more inuidia cõtra ipsum commouentur. Itaque inuidia gloriæ ipsius concitati, sed hanc dissimulantes, blandè compellãt Dominum, veluti ei bene consulere volentes, ne ex acclamatione nominis regis postea pateretur calumniam, dicentes, Magister increpa discipulos tuos, vt scilicet tua authoritate cohibeantur, qui nostra cohiberi non possent, ne ex immodico erga te præceptorem suum affectu id tibi accinãt, vnde & tibi & nobis omnibus periculũ imminet à Romanis. Discipulos autem dicunt non tantùm Apostolos, sed & omnes illos qui Christum sequi essent soliti: vnde suprà dixit Lucas, quòd cæperunt omnes turbæ discentium laudare Deum. Reliqui verò dicunt, turbas quæ præibant & quæ sequebantur, & quæ Christo è Hierusalem venit obuiã, idem clamasse. Nam verisimile est primùm cœpisse discipulos faustam illam aclamationem, ac deinde reliquos etiã illis succinuisse [illegible] vt omnes illos Lucas discipulos vocauit, quòd id nomen latè pateat nonnunquam. Dicunt autem Pharisæi, potiùs increpa discipulos tuos quàm turbam hanc, siue significare volentes Dominum sua authoritate illos posse compescere, siue etiam quod illi ex immodico affectu illa acclamarent, quemadmodum solent discipuli suo magistro impensè nimis fauere. Porrò Dominus inuidit Pharisæis appositè respond[illegible] duo significans, nimirum quòd hæc acclamatio ab humano affectu, sed à spiritu diuino profi[illegible] retur, qui illos ad hanc acclamationem v[illegible] ceffitate quadam impelleret, vt proinde [illegible] culpandi qui acclamarent, nec ipse c[illegible] mittebat: & quod Pharisæi indignan[illegible] tibus etiam ipsis duriores essent lap[illegible] tam multis à se patratis miraculis, [illegible] ria & concordi simplicis turbæ a[illegible] etiam permouerentur ad pr[illegible] Christi gloriam, quam turbis [illegible] pides erant prædicat[illegible] Ir[illegible] se suosque absoluit, & [illegible] git. Dico, inquit, vobis. [illegible] clamabunt significans [illegible] hi acclament, Deo eo[illegible]

per eam scripturæ. Mysticè autem bifariam hæc Dominica sententia postea verificata est. Crucifixum Dominum discipulis tacentibus præ timore, lapides & saxa veluti clamabant, dum postquam emisit spiritum, petræ scissæ sunt, terra mota est, & monumenta aperta sunt, testantia gloriam Christi, adeo vt hæc videns Centurio acclamaret, Verè filius Dei erat iste. Deinde obmutescentibus post Domini passionem Iudæis, gentiles Christi gloriam vbique clamare cœperunt, qui sunt lapides 1. Petri. illi vivi, Quos Petrus ædificari dicit in ædificium spirituale: & de quibus mysticè dixit Ioannes Baptista, Potens est Deus de lapidibus istis suscitare Matth. 3. filios Abrahæ. Quod sanè mysterium meritò videri debet his verbis Dominus significasse, cùm totam etiam iam tractatam historiam constet esse mysticam, cuius mysterium & allegoricam tractationem commodum iam est post historiæ literalem tractationem exponere. Itaque per asinam & pullum quos adduci Dominus voluit, regni sui indicium exhibiturus, omnium consensu duo populi significati sunt, Iudaïcus per asinam subiugalem, quod iugum legis Mosaïcæ tamdiu portasset, Gentilis, per pullum huius asinæ, super quem nullus hominum sederat, quòd is longe post Iudæos velut pullus nouus salutem fit consecutus, idque ex Iudæis, veluti Iudaïci populi filius ante Christum nunquam expertus iugum aut legis Mosaïcæ, aut Prophetarum, sed planè similis animali indomito quod non admittit sessorem, qui illud in rectam dirigat viam. Sicut autem asina & pullus stabant ligati, neque non indomo, sed foris in biuio: ita & vterque populus ante Christum alligatus erat peccatorum suorum vinculis, & Iudaïcus insuper vinculo legis carnaliter intellectæ & obseruatæ ligatus erat & à libertate spiritus exclusus: gentilis verò variis sectarum Philosophicarum & idololatriæ erroribus, velut vinculis quibusdam detinebatur, ne veram salutis viam ingredi posset. Velut autem extra domum stabant ad ianuam, & in biuio, quia extra domum erant salutis, in quam tamen intromitti ambibant, expositi cuiuis occupanti. Qui enim Christum necdum, agnoscit extra domum est salutis, & in dubio consistens cuiuslibet pater direptioni. Dominus itaque in cœlestem Hierusalem iamiam ascensurus, & regni suum auspicaturus, iubet Apostolis à se missis vt sua doctrina & potestate à se illis tradita soluant vtrumque populũ, solutúmque sibi adducant. His enim infidendo eos que dirigendo, declaraturus erat toti orbi regnum suum spirituale, longe gloriosius quàm reges huius mundi regni sui gloriam ostentant equis cataphractis insidentes. Quòd autem duo missi fuerint, id significat quod in adductione populi vtriusque ad Christum obediant ei, duo ordines ministrũ, Prophetarum & Apostoli, aut Prophetarum & Apostolorum, vetus, scilicet, & nouum testamentum. Duobus discipulis præfigurati sunt duo Apostolorum prædicatorum capita, Petrus & Paulus; & Paulus doctor gentium, discipulorum, iussu Domini soluunt asinam, dum per Euangelicam doctrinam legis Mosaïcæ, & erroribus omnium Euangelicam ac Baptismi gratiam peccata veteris vitæ, vt Dominum Iesum. Dedit eis Dominus, vt quicquid

A soluerent in terris, solutum esset in cœlis. Habebant hi populi ante Christum varios dominos, & potissimùm populus gentium per pullum (cuius solius tres meminerunt Euangelistæ) designatus, qui varios colebat deos. Etaliòqui tot vterque habebat dominos quot subiectus erat vitiis, & per vitia dæmonibus. Qui sanè domini etsi solutionem & abductionem animalium sibi subiectorum impedire conarentur, tamen quoniam Apostoli iussu eius qui solus verè est Dominus, soluebant, verbísque sibi à Domino præscriptis vsi sunt: coacti sunt diuino cedere mandato, & Christo sedere suum dominium. Missi enim nunc à Domino Apostoli non suis vsi sunt verbis, sed dixerunt sicut illis dixerat Iesus, Vt agnoscas, inquit Ambrosius, quòd non suo sermone, sed Dei verbo, nec proprio, sed Christi nomine fidem populis infudere, atque aduersariæ potestates quæ sibi nationum obsequia vendicabant, mandato cessere diuino. Itaque eos qui multos habebant dominos ducentes ad Christum, fecerunt vt vnum haberent Dominum Iesum Christum. Ducentes autem eos ad Christum imposuerũt super eos vestimenta sua, quia eos sua doctrina & virtutibus vestiuerunt & ornarunt, quò apti fierent quibus Christus insideret, deducturus eos in Hierusalem cœlestem. Quòd autem non equos, sed asinos pro sua vectatione Dominus requisiuit, ac non de eis suos dicere voluit, quòd his opus haberet, significat illum gaudere talium dorsis insidere, qui simpliciter obediunt, qui suauem iugum Euangelicæ doctrinæ lubenter accipiunt, qui non ferociũt aduersus sessorem, & rursum neminem ob suam ruditatem iudicãdum indignum Christo vectore. Mundi principes amãt feroces caballos, bello natos & edoctos: at Dominus Iesus tales amat asinos, qui mites mitem vehãt Dominum, nec cessoré tergo excutiãt. Cùm autem asina simul & pullus Domino adducti fuerunt, super pullum tamen vel solum vel potissimùm sedit, asina interim sequente, in signũ quod Iudæis iugo veteri assuetis, & ob id iugum Christi non facilè admittentibus in gentili potissimùm populo esset regnaturus, quem etsi adhuc indomitum, & iugo diuino non assuetum, mira facilitate per obedientiam fidei sibi erat subiugaturus, sic tamen vt & Iudæi sint secuturi, quia, vt ait, Paulus, Cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intrauerit, & tunc omnis Israël saluus fiet. Rom. 11. Porrò cùm reliqui Euangelistæ solius pulli faciant mentionem, commendantes mysterium vocationis gentium quibus scripserunt, Matthæus etiam asinæ meminit, sic loquens quasi super vtrumque iumentum Dominus sederit, quo vtrumque populum ad regnum Christi pertinere significaret. Atque hæc est ratio, quare synecdochicè semper sic loquitur, quasi vtrique Dominus insederit, quemadmodum indicat Diuus Hieronymus sic scribens, Ergo cùm historia vel impossibilitatem habeat, vel turpitudinem ad altiora transmittimur, vt asina ista quæ subiugalis fuit, & edomita, & iugum legis traxerat, synagoga intelligatur. Pullus asinæ, lasciuus, & liber gentium populus, quibus sederit Iesus, missis ad eos duobus discipulis suis, vno in circumcisionem, & altero in gentes. Hæc ille. Quod autem Domino insidente pullo plurimi præcedentes substernebant vestimenta sua, aut arborum frondes in via, præbentes hæc pulli pedibus calcanda, id rectè significare intelligitur, quòd asperam virtutis viam discipuli quoque veluti